TOMVS QVARTVS OPERVM DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPIscopi, complectens reliqua τῶν διδακτικῶν.

Pleraque quæ erant plane conuulsa & luxata, ea ad fidem exemplarium veterum Victorinorum restituta sunt.

B A

PARISIIS,
Apud Carolam Guillard viduam Claudij Cheuallonij, & Gulielmum Desboys, sub Sole aureo, in via diui Iacobi.
1555.

CATALOGVS EORVM QVAE HOC TOMO CONTINENTVR.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MENDACIO AD CONSENTIUM LIBER.

atriæ p- ctanda ficultas ndatur. p.I.

MAGNA quæstio est de mendacio, quæ nos in ipsis quotidianis actibus nostris sæpe conturbat: ne aut temere accusemus mendacium, quod non est mendacium, aut arbitremur aliquando esse mētiendū, honesto quodam & officioso ac misericordi mendacio. Quam quæstionē tam solicite tractabimus, vt quæramus cum quærentibus: Vtrum autem aliquid inueniamus, nihil nobis temere affirmantibus, lectori bene attendenti satis indicabit ipsa tractatio: latebrosa est enim nimis & quibusdam quasi cauernosis anfracti-

B bus sæpe intentionem quærentis eludit: vt modo velut elabatur è manibus quod inuentū erat: modo rursus appareat, & rursus absorbeatur. Ad extremū tamen sententiam nostrā velut certior indago comprehēdet, In qua si vllus error est, cum ab omni errore veritas liberet: atque in omni errore falsitas implicet, nūquam errari tutius existimo quàm cū in amore nimio veritatis & reiectione nimia falsitatis erratur. Qui enim seuere reprehēdunt, hoc nimium dicunt esse. Ipse autē veritas fortasse adhuc dicat, nondum est satis. Sanè quisquis legis, nihil reprehēdas, nisi cum totum perlegeris: atq; ita forte minus reprehēdes. Eloquium noli quærere. Multum enim de rebus laborauimus, & de celeritate absoluendi tam necessarij quotidianæ vitæ operis. Vnde hactenus ac propè nulla fuit nobis cura verborum. *ad ioci sint mē a. II.* Exceptis igitur iocis, quæ nunquam sunt putata mendacia: habent enim euidentissimam ex pronūciatione atq; ipso iocantis affectu significationem animi nequaquam fallentis, etsi non vera enunciantis: quo genere vtrum sit vtendū perfectis animis, alia quæstio est, quam modo enodan-

C dam non suscepimus: exceptis ergo iocis, prius agendū est, ne mentiri exstimetur qui non mentitur. *id sit dacii, us di- mēti- l opi- III. rentia rede- opi-* Quapropter videndum est, quid sit mendacium. Non enim omnis qui falsum dicit mentitur, si credit aut opinatur verum esse quod dicit. Inter credere autem atq; opinari hoc distat: quòd aliquādo ille qui credit, sentit se ignorare quod credit, quāuis de re quam se ignorare nouit, omnino non dubitet, si eam firmissime credit: qui opinatur autem, putat se scire quod nescit. Quisquis autem hoc enunciat quod vel creditum animo, vel opinatum tenet, etiamsi falsum sit non mentitur. Hoc enim debet enunciationi suæ fidei, vt illud per eam proferat, quod animo tenet, & sic habet vt profert. Nec ideo tamen in nullo vicio est, quanuis nō mentiatur, si aut non credēda credit, aut quod ignorat, nosse se putat, etiamsi verū sit. Incognitū enim habet pro cognito. Quapropter ille mentitur qui aliud habet in animo, & aliud verbis vel quibuslibet significationibus enunciat. Vnde etiam duplex cor dicitur esse mentientis, id est, duplex cogitatio: vna rei eius quam veram esse vel scit vel putat & non profert: altera eius rei quam pro ista profert sciens falsam esse vel putans. Ex quo fit vt possit falsum dicere non mentiens, si putat ita esse vt dicit, quanuis non ita sit: & vt possit verum dicere mentiens, si putat fal-

sum esse & pro vero enunciat, quanuis re vera ita sit vt D enunciat: ex animi enim sui sententia, non ex rerum ipsarum veritate vel falsitate mentiens aut non mentiens iudicandus est. Potest itaque ille qui falsum pro vero enunciat, quod tamē verum esse opinatur, errās dici & temerarius: mentiens autem non recte dicitur, quia cor duplex non enunciat non habet, nec fallere cupit sed fallitur. *Potest falsū dicere non mentiēs, & potest dicere verū mētiens.* Culpa vero mentientis est, in enunciando animo suo fallendi cupiditas: siue fallat cum ei creditur falsum enuncianti: siue non fallat, vel cum ei nō creditur, vel cum verū enunciat, voluntate fallendi, quod nō putat verum. Quod cum ei creditur, non vtique fallit, quanuis fallere voluerit: nisi eatenus fallit, quatenus putatur, ita etiam nosse vel putare vt enunciat: quanquam subtilissime quæratur, vtrum cum abest voluntas fallēdi, absit omnino mendacium. *Quis mētiri dicatur. Cap. IIII.* Quid enim si quisque falsum loquens quod falsum esse existimat, ideo tamen facit, quia putat sibi nō credi, vt eo modo falsa fide absterreat eum cui loquitur, quem sentit sibi nolle credere? Hic enim studio non fallendi mentitur, si mēdacium est nūciare aliquid aliter quàm scis esse vel putas. E

Si autem mendacium nō est nisi cum aliquid enunciatur voluntate fallendi, non mentitur iste, qui propterea falsum loquitur, quanuis nouerit vel putet falsum esse quod loquitur, vt ille cui loquitur non ei credendo nō fallatur, quia eum sibi non crediturum vel nouit vel putat. Vnde si appareat, fieri posse vt aliquis propterea falsum dicat ne fallatur ille cui dicitur, existit aliud econtrario genus, propterea verum dicentis vt fallat. Qui enim verum ideo loquitur, quia sentit sibi nō credi, ideo vtiq; verū dicit vt fallat: scit enim vel existimat ꝓpterea falsum putari posse quod dicitur, quoniā ab ipso dicitur. Quāobrem cum ideo verum dicit, vt falsum putetur, ideo verū dicit vt fallat, Quærendum ergo est, quis potius mentiatur: vtrū ille qui falsum dicit ne fallat, an ille qui verū dicit vt fallat: cum & ille sciat vel putet se falsum dicere, & iste sciat vel putet verū se dicere. Iam eum diximus eū qui nescit falsum esse quod enunciat, non mentiri, si hoc putat verū: eumq; potius mētiri, qui etiam verum enunciat cum falsum putat, quia ex animi sui sententia iudicandi sunt. De illis itaque non parua quæstio est, quos proposuimus. Vnum qui scit aut putat F se falsum dicere, & ideo dicit, ne fallat, Velut si aliquam viam nouerit obsideri à latronibus, & timēs ne per illā pergat homo cuius saluti prospicit, & eum scit sibi non credere, dicat eam viam nō habere latrones: ad hoc vt illac non eat, dum ideo credit latrones ibi esse, quia ille dixit non ibi esse cui non credere statuit, mēdacem putans. Alterum autem qui sciens, aut putans verum esse quod dicit, ad hoc tamen dicit vt fallat: tanquam si homini nō sibi credenti, dicat latrones in illa via esse, vbi reuera eos esse cognouit, vt ille cui dicit per illam viam magis pergat, atque ita in latrones incidat, dum putat falsum esse quod ille dixerit, Quis ergo istorum mentitur: ille qui eligit falsum dicere ne fallat: an ille qui eligit verum dicere, vt fallat? Ille qui falsum dicendo egit, vt verum sequeretur cui dixit: an iste qui verum dicēdo egit, vt falsum sequeretur cui dixit? An forte ambo mentiti sunt: ille quia voluit falsum dicere: iste quia voluit fallere? An potius neuter eorū mentitus est: ille quia voluntatem habuit non fallendi: & ille quia voluntatem habuit verum dicendi? Non enim nunc agitur quis eorum peccauerit, sed quis mentitus sit. Cito enim videtur ille peccasse qui verum dicendo egit, vt homo inciderit in latrones: ille autem non peccasse, sed etiam be-

G ne fecisse qui falsum dicendo egit vt homo perniciem
deuitaret. Sed possunt exēpla ista conuerti, vt & ille ali-
quid grauius eum pati velit, quem falli non vult, Multi
enim quædam vera cognoscendo sibi intulerunt per-
niciem, si talia fuerūt vt eos latere debuerint: & iste ali-
quid cōmodi velit adipisci eum quem vult falli. Non-
nulli enim qui sibi mortem intulissent si aliquid mali
quod vere contigerat de charis suis cognouissent, fal-
sum putādo sibi pepercerunt, atque ita falli eis profuit,
sicut alij obfuit vera cognoscere. Non ergo id agitur,
quo animo cōsulendi, aut nocendi, vel ille falsum dixit
ne falleret, vel iste verū dixit vt falleret: sed exceptis cō-
modis aut incōmodis eorum quibus locuti sunt, quan-
tum ad ipsam veritatem falsitatemque attinet, quæritur
quis eorum, an vterque neuterve mentitus sit. Si enim
mendacium est enunciatio cum volūtate falsum enun-
ciandi, ille potius mentitus est qui falsum dicere voluit,
& dixit quod voluit, quāuis ne falleret dixerit, Si autem
mendacium est quælibet enunciatio cum voluntate fal
lendi, non ille sed iste mentitus est qui etiam verum di
cendo fallere voluit. Quod si mendacium est enuncia-
H tio cum voluntate alicuius falsitatis, ambo mētiti sunt:
quia & ille suam enunciationem falsam esse voluit, &
iste de vera sua falsum credi voluit. Porrò si mēdacium
est enunciatio falsum enunciare volentis vt fallat, neu-
ter mentitus est: quia & ille habuit voluntatē falsum di-
cendo, verum persuadere: & iste vt falsum persuaderet,
verum dicere. Aberit igitur omnis temeritas atque om-
ne mendacium, cum & id quod verum credendúmve
cognouimus, cum opus est enunciamus, & id volumus
persuadere quod enunciamus. Si autem vel quod fal-
sum est verum putātes, vel quod incognitum est nobis
pro cognito habentes, vel quod credendū non est cre-
dentes, vel cum id non opus est enunciantes, tamen nō
aliud quàm id quod enunciamus persuadere conamur:
non abest quidem temeritas & error, sed tamen abest
omne mendacium. Nulla enim definitionum illarum
timenda est, cum bene sibi conscius est animus, hoc se
enunciare quod verum esse aut nouit aut opinatur aut
credit, neque velle aliquid nisi quod enūciat persuade-
re. Sed vtrum sit vtile aliquādo mendacium, multo ma
I ior magisq́; necessaria quæstio est. Vtrum ergo mentia-
tur quisquis fallendi non habet voluntatē: vel etiam id
agit ne fallatur cui aliquid enunciat, quanuis enuncia-
tionem ipsam falsam habere voluerit: quia ideo voluit,
vt verum persuaderet: & vtrum mētiatur quisquis etiā
verum volens enunciat causa fallendi, dubitari potest,
Nemo autem dubitat mentiri eum qui volens falsum
enunciat causa fallendi. Quapropter enunciationē fal-
sam cum voluntate ad fallēdum prolatam, manifestum
est esse mendacium. Sed vtrum hoc solum, sit menda-
Mentiri nū cium, alia quęstio est. Interim de hoc genere in quod
aliquando omnes cōsentiunt, inquiramus: vtrum aliquādo sit vti-
prosit, an li le falsum aliquid enúciare cum volūtate fallendi. Nam
ceat. Ca. V. qui hoc sentiunt adhibent testimonia sententiæ suæ: cō
Gene. 18. memorantes Saram cum risisset, angelis negasse quòd
Gene. 27. riserit: Iacob à patre interrogatum, respōdisse, quòd ip-
Exod. 1. se esset Esaü maior filius eius, Aegyptias quoque obste-
trices, ne infantes Hebræi nascentes interficerentur, e-
tiam deo approbante & remunerante mētitas. Et mul-
ta eiusmodi exempla eligentes, eorum hominum men
dacia commemorant, quos culpare non audeas: atque
ita fatearis, aliquando esse posse, non solum reprehen-
sione non dignum, sed etiam dignum laude menda-
cium. Addūt etiā, quo non solos premant diuinis libris
deditos, sed etiam omnes homines sensumq́; commu- K
nem, dicentes, Si quis ad te confugiat qui mēdacio tuo
possit à morte liberari, non es mentiturus? Si aliquid
ægrotus interroget, quod ei scire nō expedit, qui etiam
possit te non respondēte grauius affligi: audebisne aut
verum dicere in perniciem hominis, aut silere potius
quàm honesto & misericordi mēdacio valetudini eius
opitulari? His atque talibus copiosissime se arbitrantur
vrgere, vt si consulendi causa exigit, aliquādo mentia-
mur. Contra illi quibus placet nunquam sic mentien-
dum, multo fortius agunt, vtētes primo authoritate di-
uina, quoniam in ipso decalogo scriptū est, Falsum te- *Exod. 20.*
stimonium ne dicas: quo genere complectitur omne
mendacium. Quisquis enim aliquid enunciat, testimo-
nium perhibet animo suo. Sed ne quis contendat non
omne mendacium falsum testimonium esse appellan-
dum: quid dicturus est ad id quod scriptū est, Os quod *Sapient. 1.*
mētitur occidit animam? Quod ne quis arbitretur ex-
ceptis aliquibus mentientibus posse intelligi, alio loco
legat, Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Vnde *Psal. 5.*
ore suo ipse dominus sic inquit, Sit in ore vestro, est, est: *Math. 5.*
non, non: quod autem amplius est, à malo est. Hinc & L
Apostolus cum exuendum veterem hominem pręcipe-
ret, quo nomine omnia peccata intelliguntur, conse-
quenter ait, in primis ponens, Quapropter deponentes *Ephes. 4.*
mendacium, loquimini veritatem. Nec illis quæ de ve-
teribus libris mendaciorum exempla prolata sunt, ter-
reri se dicunt: vbi quicquid gestum est, figurate accipi
potest, quanuis reuera contigerit, Quicquid autem figu
rate fit aut dicitur, non est mendacium. Omnis enim e-
nunciatio, ad id quod enonciat, referēda est. Omne au-
tem figurate, aut factum, aut dictum, hoc enūciat quod
significat eis quibus intelligendum prolatum est. Vnde
credendum est illos homines qui propheticis tempori-
bus digni authoritate fuisse cōmemorantur, omnia quę
scripta sunt de illis, prophetice gessisse atque dixisse:
nec minus prophetice eis accidisse, quæcunque sic ac-
ciderunt, vt eodem prophetico spiritu memoriæ lite-
risq́; mandanda iudicarentur. De obstetricibus autem,
quia non eas possunt dicere prophetico spiritu signifi-
candi futuri veri gratia, aliud pro alio renunciasse Pha
raoni, etiam si aliquid ipsis nescientibus quod per eas
actum esset significauit, pro gradu suo dicunt approba- M
tas & remuneratas à deo. Qui enim nocendi causa mē
tiri solet, si iam consulendi vel proficiendi causa men-
tiatur, multum proficit. Sed aliud est quod per seipsum
laudabile proponitur: aliud quod in deterioris compa-
ratione præponitur. Aliter enim gratulamur cum sanus
est homo: aliter cū melius hebet ægrotus. Nam in scrip-
turis ipsis, iustificata etiam Sodoma dicitur in compa *Ezech. 16.*
ratione scelerum populi Israël. Et ad hanc regulam di-
rigunt omnia mendacia quæ proferuntur de veteribus
libris, nec reprehensa inueniuntur, vel reprehendi non
possunt: vt aut indole proficientium & spe approbētur,
aut significationis alicuius causa nō sint omnino men-
dacia. Et ideo de libris noui testamēti, exceptis figura-
tis significationibus domini, si vitā moresq́; sanctorū
& facta ac dicta consyderes, nihil tale proferri potest
quod ad imitationem prouocet mentiendi. Simulatio
nanque Petri & Barnabæ non solum cōmemorata, ve- *Galat. 2.*
rumetiam reprehensa atque correcta est. Non enim vt
nonnulli putant, ex eadem simulatione etiam Paulus
Apostolus aut Timotheum circuncidit, aut ipse quædā *Acto. 16.*
ritu Iudaico sacramenta celebrauit, sed ex illa libertate
sententiæ suæ qua prædicauit, nec gētibus prodesse cir-
cuncisionem,

A cuncisionem, nec Iudæis obesse. Vnde nec illos astringẽdos ad cõsuetudinem Iudæorum, nec illos à paterna *1. Corin. 7.* deterrendos censuit: Vnde illa verba eius sunt, Circuncisus quis vocatus est, non adducat prępuciũ: in præputio quis vocatus est, non circũcidatur. Circũcisio nihil est, & prępucium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisq; in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Quo modo enim potest adduci præputiũ qd̃ præcisum est? Sed non adducat dixit, nõ ita viuat, quasi præputium adduxerit: id est, quasi in eam partem quam nudauit, rursus tegmẽ carnis attraxerit, & quasi Iudæus esse destiterit, sicut alibi dicit, Circuncisio tua præputiũ facta est: (sed extiterit,) Et hoc non tanquã cogens dixit Apostolus, aut illos manere in præputio, aut Iudæos in consuetudine patrum suorum, sed vt neutri in alterã cogerentur, Potestatem autem haberet quisque manendi in sua consuetudine, non necessitatem. Neque enim si vellet Iudæus, vbi nullum perturbaret, recedere à Iudaicis obseruationibus, prohiberetur ab Apostolo: quãdoquidem consilium in eis permanendi ad hoc dedit, B ne superfluis perturbati Iudęi, ad ea quę saluti essent ne- *† al. quandoquidẽ ea quæ saluti essent necessaria, nõ vetarent.* cessaria non venirent. † Neque ab illo prohiberetur si vellet quisquam gentilium ideo circuncidi, vt hoc ipsum ostenderet, non se detestari quasi noxium, sed indifferenter habere tanquam signaculum, cuius vtilitas iam tempore præterisset. Non enim si salus ex eo iam nulla esset, etiam exitium inde metuendum fuit. Ideoq; & Timothæus cũ in præputio vocatus esset, tamẽ quia de Iudæa matre ortus erat, & ostendere cognatis suis debebat ad eos lucrifaciendos, non hoc didicisse in disciplina Christiana, vt illa sacramenta quæ legis veteris essent abominaretur, circũcisus est ab Apostolo: vt hoc modo demonstraret Iudæis, non ideo gentes nõ ea suscipere, quia mala sunt & perniciose à patribus obseruata, sed quia iam saluti non necessaria post aduentũ tanti sacramenti, quod per tam longa tempora tota vetus illa scriptura propheticis figurationib⁹ parturiuit. Nam *Galat. 2.* & Titum circunciderct cum hoc vrgerent Iudæi, nisi subintroducti falsi fratres ideo fieri vellent, vt haberent quod de ipso Paulo disseminarent: tanquam eorum veritati cesserit, qui spem salutis Euangelicæ in circuncisione carnis atque eiusmodi obseruationibus esse prædi C carent, & sine his nemini Christum prodesse contenderent: cum contra nihil prodesset Christus eis, qui eo animo circunciderentur, vt ibi esse salutem putarent. *Galat. 5.* Vnde est illud, Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit. Ex hac igitur libertate Paulus paternas obseruationes seruauit, hoc vnum cauens & prædicans, ne sine his salus Christiano nulla putaretur. Petrus autem simulatione sua tãquam in Iudaismo salus esset, cogebat gẽtes iudaizare, *Galat. 2.* quod verba Pauli ostendũt dicentis, Quo modo gẽtes cogis Iudaizare? Non enim cogerẽtur, nisi viderẽt eum sic eas obseruare, quasi præter illas salus esse non posset. Petri ergo simulatio libertati Pauli non est comparanda, Et ideo Petrum amare debemus libenter correctũ: non autem astruere etiam de Pauli authoritate mendacium: qui & Petrum coram omnibus in rectã viam reuocauit, ne gentes per eum Iudaizare cogerentur, & ipse suæ prædicationi attestatus est: qui cum putaretur *Acto. 15.* hostis paternarum traditionum, eo quòd nolebat eas imponere gentibus, non aspernatus eas ipse more patrio celebrare, satis ostendit hoc in eis Christo adueniente remansisse, vt nec Iudæis essent perniciosæ, nec gentibus necessariæ, nec iam cuiquam hominem salutares. Quòd si authoritas mẽtiendi, nec de antiquis li- D bris proferri potest, vel quia non est mendacium quod figurate gestum dictũmve recipitur, vel quia bonis ad imitandũ non proponitur quod in malis cũ proficere cœperint in peioris comparatione laudatur: nec de noui testamenti libris, quia correctio potius quàm simulatio, sicut lachrymæ potius quàm negatio Petri est imitanda. Iam illis exemplis quæ de communi vita pro- *Mẽdacium an sit iniquitas. Cap. VI.* feruntur, multo confidentius asserunt non esse credendum. Prius enim docent iniquitatem esse mendacium, multis documẽtis literarum sanctarum, & eo maxime *Psal. 5.* quod scriptum est, Odisti domine omnes qui operãtur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mẽdacium. Aut enim, vt solet scriptura, sequenti versu exposuit superiorẽ, vt quoniam latius solet patere iniquitas, intelligamus nominato mendacio, quam speciem iniquitatis significare voluerit: aut si aliquid interesse arbitrantur, tanto peius est mendacium, quãto grauius positum est, Perdes: quàm, Odisti. Forte enim odit aliquem deus aliquanto mitius vt eum non perdat. Quem vero perdit, tanto vehemẽtius odit, quanto seuerius punit. Odit autem omnes qui operãtur iniquitatem: At omnes qui E loquuntur mendacium etiam perdet. Quo constituto quis eorum qui hęc asserunt commouebitur illis exemplis, cum dicitur, Quid si ad te homo cõfugiat qui mendacio tuo possit à morte liberari? Illa enim mors quam stulti timent homines, qui peccare non timent, non animam, sed corpus occidit, sicut dominus in Euãgelio docet, Vnde præcepit ne ipsa timeatur: os autem quod *Matth. 10.* mentitur, non corpus sed animam occidit. His enim verbis apertissime scriptum est, Os quod mentitur, oc- *Sapient. 1.* cidit animam. Quo modo ergo nõ peruersissime dicitur: vt alter corporaliter viuat, debere alterum spiritaliter mori? Nam & ipsa dilectio proximi ex sua cuiusq; dilectione terminũ accepit, Diliges, inquit, proximum *Leuit. 19.* tanquam teipsum. Quo modo ergo quisquis diligit tan *Matth. 22.* quam seipsum, cui vt pręstet vitam temporalem, ipse amittit æternam? quandoquidem si pro illius temporali vita suam ipsam temporalem perdit: non est iam diligere sicut seipsum, sed plusquã seipsum. Quod sanè doctrinæ regulam excedit. Multo minus igitur æternam suam pro alterius temporali mentiendo amissurus est. F Temporalem planè vitam suam pro æterna vita proximi nõ dubitabit Christianus amittere. Hoc enim præcessit exemplũ, vt pro nobis dominus ipse moreretur. Ad hoc enim & ait, Hoc est mandatum meum vt dili- *Ioan. 15.* gatis inuicem sicut & ego dilexi vos. Maiorẽ dilectionem nemo habet quàm vt animã suam ponat quis pro amicis suis. Non enim quisquã est ita desipiens, vt dicat aliud quàm saluti sempiternę hominum cõsuluisse dominum, vel faciendo quod præcepit, vel præcipiendo quod fecit. Cum igitur mentiendo vita æterna amittitur, nunquam pro cuiusquam temporali vita mentiendum est. Enimuero isti qui stomachantur & indignantur, si nolit aliquis mendacio perimere animã suam, vt alius senescat in carne: quid si etiã furto nostro, quid si adulterio liberari possit aliquis de morte: ideòne furandum est, aut mœchandũ? Nesciunt enim ad hoc se cogere, vt si laqueũ ferat homo & stuprum petat, confirmans quòd sibi collum ligabit, nisi ei concedatur quod petit, cũsentiatur propter animã, sicut ipsi dicunt, liberandã. Quod si absurdũ & nefariũ est, cur animam suam quisque mendacio corrumpat, vt alter viuat in corpore, cũ si suum propterea corrumpendũ daret, omniũ iudicio nefariæ turpitudinis dãnaretur? Proinde non est in ista

G quęstione attendẽdum, nisi vtrum iniquitas sit mendacium. Quod cum supra cõmemoratis documentis asseratur, videndũ est ita quæri: vtrũ pro alterius salute mẽtiri aliquis debeat, ac si quæreretur, vtrũ pro alterius salute iniquus esse aliquis debeat. Quod si respuit animæ salus, quæ nõ potest nisi æquitate seruari, & se vt præponamus nõ solum alterius, sed etiã nostræ saluti temporali iubet, quid restat, inquiunt, quo dubitare debeamus nunquã omnino esse mẽtiendũ? Non enim dici potest aliquid in temporib^9 cõmodis, salute ac vita corporali maius aut charius. Vnde si nec ipsa præponenda est veritati, quid obuci potest propter quod mentiẽdum esse contendant, qui aliquando putant oportere mentiri?

Ne pudicitię quidem causa mentiendum. Cap. VII.

Pudicicia quippe corporis, quia multum honorabilis persona videtur occurrere, & pro se flagitare mẽdaciũ, vt si stuprator irruat, qui possit mendacio deuitari, sine dubitatione mentiendũ sit: facile responderi potest, nullam esse pudiciciam corporis, nisi ab integritate animi
H pendeat: qua dirupta cadat necesse est, etiam si intacta videatur: & ideo non in rebus temporalibus esse numerandã, quasi quæ inuitis possit auferri. Nullo modo igitur animus se mẽdacio corrumpit pro corpore suo, quod scit manere incorruptum si ab ipso animo incorruptio non recedat.

Quòd pudicicia corporis ab integritate animi dependet.

Quod enim violenter non præcedente libidine patitur corpus, vexatio potius quàm corruptio nominanda est. Aut si omnis vexatio corruptio est, nõ omnis corruptio turpis est, sed quam libido procurauerit, aut cui libido consenserit. Quanto autẽ præstantior est anim^9 corpore, tãto sceleratius corrũpitur. Ibi ergo seruari potest pudicicia, vbi nulla nisi volũtaria potest esse corruptio. Certe enim si stuprator corpus inuaserit, cui nec vi contraire possit, nec vllo cõsilio vel mendacio deuitari, necesse est fateamur, aliena libidine pudiciciam nõ posse violari. Quapropter quoniã nemo dubitat, meliorem esse animum corpore, integritati corporis integritas animi præponẽda est, quæ in æternum seruari potest. Quis autẽ dixerit integrum animum esse mentiẽtis? Etenim libido quoq; ipsa rectè definitur, appetitus animi quo æternis bonis quęlibet tẽporalia prępo-nuntur. Nemo itaq; potest conuincere aliquãdo esse mentiendũ, nisi qui potuerit ostendere æternũ aliquod bonum obtineri posse mendacio. Sed cum tanto quisq;

Libido quid sit.

I ab æternitate discedat: quanto à veritate discordat: qui autẽ mẽtitur à veritate discedit: absurdissimũ est dicere, discedendo inde posse ad bonũ aliquid aliquem peruenire. Aut si est aliquod bonũ æternum quod non cõplectatur veritas, non erit verum: & ideo nec bonum erit, quia falsum erit. Vt autẽ animus corpori, ita etiam veritas ipsi animo præponẽda est: vt eam non solum magis quàm corpus, sed etiam magis quàm seipsum appetat animus. Ita quippe erit integrior & castior, cum eius potius immutabilitate, quàm sua mobilitate perfruetur. Si autem Loth cum ita iustus esset, vt angelos etiã hospites suscipere mereretur, stuprãdas filias Sodomitis obtulit, vt fœminarum potius ab eis corpora quàm virorum corrumperentur: quanto diligentius atq; constantius animi castitas in veritate seruanda est, cum verius ipse corpori suo, quàm corpus virile fœmineo corpori præferatur.

Gene. 19.

Mẽdacium causa officij. Cap. VIII.

Quod si quisquam putat, ideo cuiquã vel pro aliquo esse mentiẽdum, vt interim viuat, aut in his rebus quas multũ diligit non offendatur, quo possit ad æternam veritatem peruenire discẽdo: nõ intelligit, Primo nullũ esse flagitium quod non eadem conditione suscipere cogatur, sicut iam superius demonstratum est: Deinde ipsius doctrinæ authoritatẽ intercipiet penitus interire, si eis quos ad illam scilicet veritatẽ perducere conamur, mendacio nostro persuademus, aliquando esse mentiendũ. K Cum enim doctrina salutaris, partim credendis, partim intelligendis rebus constet: nec ad ea quæ intelligenda sunt perueniri possit, nisi prius credenda credantur: quo modo credẽdum est ei qui putat aliquãdo esse mentiendũ, ne forte & tunc mẽtiatur cum præcipit vt credamus? Vnde enim sciri potest, vtrum & tũc habeat aliquã causam, sicut ipse putat officiosi mendacij, existimans falsa narratione hominẽ territum posse à libidine cohiberi, atq; hoc modo etiã ad spiritalia se cõsulere mentiendo arbitretur. Quo genere admisso atq; approbato, omnis omnino fidei disciplina subuertitur. Qua subuersa, nec ad intelligentiam peruenitur, cui capiẽdæ ista paruulos nutrit: atq; ita omnis doctrina veritatis aufertur, cedens licentiosissimæ falsitati, si mendacio vel officioso aliunde penetrandi aperitur locus. Aut enim temporalia cõmoda, vel propria vel aliena, veritati præponit quicunq; mẽtitur: quo quid fieri potest peruersius? aut cum veritati adipiscẽdæ opitulante mẽdacio vult facere idoneũ, intercludit aditum veritati. Volẽs enim cũ mentitur esse aptus, fit cũ L
verum dicit incertus. Quamobrẽ, aut nõ est credẽdum bonis, aut credẽdum est eis, quos credimus debere aliquando mentiri, aut non est credẽdum bonos aliquando mentiri. Horum trium primum perniciosum est, secundum stultum. Restat ergo vt nunquam mentiantur boni.

Mẽdacium quo vitetur grauius quid. Cap. IX.

Sic ista quæstione ex vtraque parte consyderata atq; tractata, non tamen facile ferenda sententia est: sed adhuc diligenter audiendi, qui dicunt nullum esse tam malum factũ, quod nõ in peioris deuitatione faciendum sit. Pertinere autẽ ad facta hominum, nõ solum quicquid faciunt sed quicquid etiã cum cõsensione patiuntur. Vnde si extitit causa vt eligeret vir Christianus thurificare idolis, ne cõsentiret stupro quod persecutor ei nisi faceret minabatur: rectè videntur quærere, cur non etiam mentiretur, vt tantã illam turpitudinem deuitaret. Ipsam enim cõsensionem qua stuprũ pati mallet quàm thurificare idolis, nõ passionem dicunt esse, sed factum. Quod ne faceret, elegit thurificare. Quãto igitur mendacium procliuius elegisset, si mẽdacio posset à sancto corpore flagitiũ tam immane remoueri. In qua propositione, ista sunt quæ merito quæri possunt: vtrũ M
talis consensio pro facto habenda sit: aut vtrum cõsensio dicenda, quæ nõ habet approbationem: aut vtrũ approbatio sit cum dicitur, Expedit hoc pati potius quàm illud facere: & vtrum rectè ille fecerit thurificare quàm stuprum pati: & vtrum mentiendũ esset potius, si ea cõditio daretur, quàm thurificandũ. Sed si talis consensio pro facto habenda est, homicidæ sunt etiam qui occidi maluerunt, quàm falsum testimonium dicere, & quod est homicidium grauius, in seipsos. Cur enim hoc pacto non dicatur, quòd ipsi se occiderint, quia elegerunt hoc in se fieri, ne facerent quod cogebantur? Aut si grauius putatur alium occidere quàm seipsum, quid si hæc conditio martyri proponeretur, vt si nollet de Christo falsum testimonium dicere atq; immolare demonibus, ante oculos ipsius alius nõ quilibet homo, sed pater eius occideretur, rogans etiam filium, ne id perseuerantia sua fieri permitteret, Nõnne manifestum est illo in testimonij fidelissimi sententia permanente, solos homicidas futuros fuisse, qui patrem eius occiderent, non illum etiam parricidam? Sicut ergo huius tanti sceleris particeps iste non esset, cum elegisset patrem suum potius ab aliis interfici, etiam sacrilegum, cuius anima raperetur

A peretur ad pœnas, quàm fidẽ suã falso testimonio violare: sic talis ille consensus non eum faceret tanti flagitij participem, si malefacere ipse nollet, quicquid alij propterea fecissent, quia ipse non faceret. Quid enim tales persecutores dicunt, nisi fac male, ne nos faciamus? Qui si nobis vere facientibus non fecissent, nec sic eis nostro scelere suffragari deberemus. Nunc vero quãdo iam faciunt cum ista (non) dicunt, cur nobiscũ potius, quàm soli turpes atque nocentes sunt? Non enim consensus ille dicendus est, quia non approbamus quod faciunt, semper optantes & quantum in nobis est prohibentes ne faciant, factumq; ipsorum non solum nõ cõmittentes cum eis, sed etiam quanta possumus detestatione dãnantes. Quo modo, inquis, non cum eis facit, quando illi hoc non facerent, si ipse illud faceret. Hoc modo frangimus ianuam cum effractoribus, quia si nõ eam clauderemus, illi non frangerent. Et occidimus homines cum latronibus, si scire contingat hoc eos esse facturos: quia si nos præueniẽtes eos occideremus, illi nõ occiderent alios. Aut si fateatur nobis aliquis parricidium se facturũ, nos cum eo facimus, si cum possumus
B eum priusquam faciat, non interficimus, quando aliter eum vel cohibere vel impedire nõ possumus. Totidem enim verbis dici potest, fecisti cum eo, quia hoc ille nõ fecisset, si tu illud fecisses. Ego vtrunq; malum fieri nollem: sed id tantum cauere potui ne fieret, quod erat in mea potestate. Alterum autem alienum, quod meo pręcepto extinguere non potui, meo maledicto impedire non debui. Non ergo peccãtem approbat, qui pro alio non peccat: & neutrum placet ei qui vtrunque nollet admitti. Sed illud quod ad se pertinet etiam potestate, non perpetrat: quod autem ad alterum, sola voluntate condemnat. Et ideo proponẽtibus illam conditionem atque dicentibus, Si non thurificaueris, hoc patieris: si respõdisset, Ego neutrum eligo, vtrunque detestor, ad nihil horum vobis consentio: inter hęc verba atque talia, quæ certe quoniam vera essent, nulla eius cõsensio, nulla approbatio teneretur, quæcunque ab eis passus esset, illi deputaretur iniuriarum acceptio, illis cõmissio peccatorũ. Debuit ne igitur, ait quispiam, stuprum perpeti potius quàm thurificare? Si quæris quid debuerit, neutrum debuit. Si enim dixero aliquid horum debuisse,
C aliquid horum approbabo, cum improbem vtrũque. Sed si quæritur quid horum potius debuit euitare qui vtrunque non potuit, sed alterutrum potuit: respondebo, suum peccatum potius quàm alienum: & leuius potius quod suum, quàm grauius quod alienum. Vt enim salua diligentiore inquisitione interim concedam, grauius esse stuprum quàm thurificationem: illa tamen ipsius erat, illud alienum factum, quãuis id ipse pateretur. Cuius autem factum, eius & peccatum. Quanuis enim grauius sit homicidium, quàm furtum, peius est tamen facere furtum, quàm pati homicidium. Itaque si cuiquam proponeretur, vt si furtum facere nollet, interficeretur, hoc est cõmitteretur in eum homicidium, quia vtrunque euitare nõ posset, id euitaret potius, quod suũ peccatum esset, quàm quod alienum. Nec ideo & illud eius fieret, quia in eum committeretur, & quia id posset euitare, si suum vellet admittere. Totus itaq; huius quæstionis nodus ad hoc adducit, vt quæratur, vtrum alienum nullũ peccatũ quanuis in te cõmissum tibi imputetur, si leuiore tuo peccato id possis euitare ne facias: an excepta est omnis immũdicia corporalis. Nemo enim aliquẽ immundũ fieri dicit, si occidatur aut mittatur in carcerem, aut in vinculis habeatur, aut flagelletur, cæterisq; tormẽtis & cruciatibus affligatur: aut proscribatur, dãnisq; afficiatur grauissimis, vsq; ad vltimã nuditatem, aut expolietur honoribus, atq; ingentes accipiat contumelias per quæcũque conuicia. Quicquid horum quisque iniuste passus fuerit, nemo est tam demens, qui eum immundũ fieri dicat. At si fimo perfundatur, aut si tale aliquid ei per os infundatur vel inculcetur, patiaturve muliebria, omnium ferè sensus exhorret, & cõspurcatum† atque immundũ vocant. Ita igitur cõcludendum est, vt quæcunq; aliena peccata, exceptis iis quæ immundum faciunt in quem cõmittuntur, non euitet quisq; peccatis suis, neq; pro se neq; pro quoquã, sed ea tulerat potius fortiterq; patiatur: & nullis peccatis suis ea debet vitare, neque mẽdacio. Illa vero quæ ita cõmittuntur in hominem, vt eum faciãt immundum, etiam peccatis nostris euitare debeamus: ac per hoc nec peccata dicenda sunt, quæ propterea fiunt vt illa immũdicia deuitetur. Quicquid enim ita fit, vt nisi fieret iuste reprehenderetur, non est peccatum. Ex quo cõficitur, vt nec illa immũdicia vocanda sit, quãdo euitandi eã nulla facultas est. Habet enim etiam tunc quod recte agat E
qui ea patitur, vt patienter ferat quicquid nõ potest euitare. Nullus autem recte agens immundus fieri potest quolibet contagio corporali. Immundus est enim ante dominũ omnis iniquus. Mũdus ergo est omnis iustus, & si nõ ante homines, tamen ante dominũ, qui sine errore iudicat: proinde nec cum ea patitur, data euitandi potestate, cõtactu ipso immũdus fit, sed peccato quo ea cum posset noluit euitare. Nullum enim peccatũ esset, quicquid propter illa euitanda factũ esset. Propter hæc igitur euitanda quisquis mentitus fuerit, nõ peccat. An aliqua etiam mẽdacia excipienda sunt, vt satius sit hæc pati, quàm illa cõmittere? Quod si ita est, nõ quicquid factum fuerit, vt illa immundicia euitetur, nõ est peccatũ. Quandoquidẽ sunt quædam mendacia quæ grauius sit admittere, quàm illa pati. Nam si aliquis ad stuprũ quæratur qui possit occultari mendacio, quis audet dicere nec tunc esse mentiendũ? At si tali mendacio possit latere, quod alterius famam lædat, eius immundicię falso crimine ad quam patiendã ille quęritur: tanquam si dicatur quærenti, nominato aliquo casto viro atque ab huiusmodi flagitiis alieno, vade ad illũ & ipse tibi procurabit quo libentius vtaris: nouit enim deus tales & di F
ligit: atq; ita iste ab eo quem quærebat posset auerti: nescio vtrum alterius fama mendacio violanda sit, ne alterius corpus aliena libidine violetur. Et omnino nunquam pro aliquo mentiendũ est, eo mendacio quod alterum lædat: & si leuius læditur, quàm ille nisi ita mentireris læditur. Quia nec panis alienus inuito quanuis valentiori auferendus est vt alatur infirmior, nec innocens inuitus virgis cædẽdus est, ne alius occidatur. Planè si velint, fiat, quia nec læduntur eum ita volunt.

Sed vtrum etiam volentis fama falso stupri crimine lædenda sit, vt ab alterius corpore stuprũ aueriatur, magna quęstio est. Et nescio vtrũ facile reperiatur, quo modo iustum sit volentis famam falso stupri crimine maculari, quàm ipso stupro corpus inuiti. Sed tamen si talis optio proponeretur ei qui thurificare idolis, quàm muliebria perpeti maluit, vt si illud vellet euitare, famam Christi aliquo mendacio violaret, insanissimus esset, si faceret. Plus etiam dico, quia insanus esset, si alienæ libidinis euitãdæ causa, ne id in eo fieret quod nulla sua libidine pateretur, Christi Euangelium falsis Christi laudibus infalsaret, magis euitans alienam corruptionẽ in corpore suo, quàm in doctrina sanctificationis animarum

†al. constupratum.

In rebus fidei non esse locum mendacio. Cap. X.

G marum atq; corporum, corruptionē suam. Quamobrē
à doctrina religionis, atq; ab eis omnino enunciatio-
nibus, quæ propter doctrinam religionis enunciantur
cùm illa docetur & discitur, omnia penitus mendacia
remouēda sunt. Nec vlla omnino causa inueniri posse
credatur, cur in rebus talibus mentiendum sit: quando
nec ideo in ea doctrina mētiendū est, vt ad eam ipsam
quisque facilius perducatur. Fracta enim vel leuiter di-
minuta authoritate veritatis, omnia dubia remanebūt:
Quæ nisi vera credantur, teneri certa non possunt. Li-
cet igitur vel dissertori ac disputatori atque prędicato-
ri rerum æternarum, vel narratori vel prænūciatori re-
rum temporalium ad ædificandā religionem atq; pie-
tatem pertinentium, occultare in tempore quicquid oc
cultandum videtur, mentiri autem nonquam licet, er-
Differentia go nec occultare mentiendo. Hoc primitus & fir-
mētiētis & missime constituto, de cæteris mendaciis securius quę-
mendacis. ritur. Sed consequenter etiam videndum est, remouen
Cap.XI. da esse etiam omnia mendacia quæ aliquem lędunt in-
iuste, quia nulli est iniuria vel leuior inferenda, vt ab a-
lio grauior repellatur. Nec illa sunt admittenda mēda-
H cia, quę quamuis non obsint alteri, nulli tamen prosunt,
& obsunt eis ipsis qui gratis mentiuntur. Ipsi enim pro-
prie mendaces dicendi sunt. Interest enim inter men-
tientem atque mendacem. Nam mentiēs est etiam qui
mentitur inuitus, mendax vero amat mentiri, atque ha-
bitat animo in delectatione mentiendi. Iuxtà ponendi
sunt & qui de mēdacio volunt placere hominibus, nō
vt alicui faciant iniuriam vel inferāt cōtumeliam, iam
enim supra hoc genus remouimus, sed vt suaues sint in
sermonibus suis. Isti ab illo genere in quo mēdaces po
suimus hoc differūt, ꝙ illos mentiri delectat, gaudētes
de ipsa fallacia: istis autem placere libet de suauiloquio,
qui tamen veris mallent placere: sed quando nō facile
inueniunt vera quæ grata sint audientibus, mentiri eli-
gunt potius quàm tacere. Difficile est tamen vt isti totā
narrationem falsam aliquando suscipiant, sed plerunq;
veris falsa contexunt, vbi suauitas eos deserit. Hæc au-
tem duo genera mendaciorum non obsunt credenti-
bus, quia nihil de doctrina religionis veritatisq; fallun-
tur, aut de vllo cōmodo vel vtilitate sua. Sufficit enim
eis vt iudicent fieri potuisse quod dicitur, & fidem ha-
I beant homini quē non debent temere existimare men
tientem. Quid enim mihi obest si credam patrem aut
auum alicuius virum bonum fuisse, etiam si nō fuit: aut
vsque ad Persas militando peruenisse, etiam si à Roma
nunquam recessit? Ipsis autem mentientibus valde ob-
sunt. Illis quidem, quia sic deserunt veritatē vt fallacia
lætentur, istis quia se malunt placere hominibus quàm
Num vti- verum dicere. Istis generibus sine vlla dubitatione
liter mētiri damnatis, sequitur genus mēdacij tanquā gradatim ad
liceat. meliora surgētibus, quod beneuolis & bonis vulgo tri-
Cap.XII. bui solet, cum ille qui mentitur, nō solum alteri nō ob-
est, sed etiam prodest alicui. De isto genere est tota cō-
tentio, vtrúmne sibi obsit, qui sic prodest alteri, vt faci-
at contra veritatem. Aut si veritas illa sola dicenda est,
quæ ipsas mentes intimo atque incommutabili lumine
illustrat. Facit certe cōtra aliquod verum, quia & si fal-
luntur corporis sensus, contra verum tamen facit, qui
dicit aliquid ita esse, vel non ita, quod ei nec mens nec
sensus nec opinatio sua fidésve renunciat. Vtrum ergo
non sibi obsit qui hoc modo alteri prodest, an illa com
pensatione nō obsit sibi qua prodest alteri, magna quæ-
stio est. Si ita est, consequēter etiam sibi prodesse debet
per mendacium quod nulli obest. Sed ea cōnexa sunt,
& istis concessis necessario trahuntur quæ multum cō- K
turbent. Si enim quæratur, quid obsit homini copiis su-
perfluis redundanti, si de innumeris milibus frumēto-
rum amittat vnum modiū, qui tamē modius possit ad
necessarium victū prodesse furanti, cōsequens erit, vt &
furtum sine reprehēsione fieri possit, & falsum testimo-
niū sine peccato dici. Quo quid dici potest peruersius?
An vero si alius furatus esset illum modium & tu vide-
res, interrogatusq; esses, mentireris honeste pro paupe-
re? Et si id pro tua paupertate facilius culpaueris, Quasi
amplius alium quàm te diligere debeas. Vtrunque ergo
turpe atque vitandum est. Sed fortassis exceptionē ad-
dendam quis putet, vt sint quædam honesta mendacia,
quę nō solum nulli obsunt, sed etiā nonnullis prosunt,
exceptis his quibus crimina occultātur & defenduntur,
vt ideo sit illud turpe mendacium, quod quamuis nulli
obsit, & prosit pauperi, furtum tamē occultat. Si autem
ita nulli obesset & prodesset alicui, vt etiā nullum pec-
catum occultaret atque defenderet, turpe non esset. Ve
lut si quispiam pecuniam suam te vidente abscōderet,
ne per furtum aut vim amitteret, atque inde interroga-
tus mentireris, neque obesses cuiquam, & ei prodesses L
cui opus erat illud occultum, & nullum peccatum mē-
tiendo texisses, Non enim quisque peccat abscondēdo
rem suam quam timet amittere. Sed si propterea non
peccamus mentiendo, quia nullius peccatum tegentes,
& nulli obsumus, & alicui prosumus, quid agimus de ip
so peccato mendacij? Vbi enim positum est, Ne furtum
feceris: ibi positum est, ne falsum testimonium dixe- *Exod.20.*
ris. Cum ergo singula prohibeantur, cur falsum testi-
monium tunc est culpabile, si furtum tegat vel aliquod
aliud peccatum? Si autem nulla defensione peccati per
seipsum fiat, non est culpabile, cum ipsum furtum per se
culpabile sit, & cætera peccata. An occultare peccatum
non licet, & facere peccatum licet? Quod si absurdum
est, quid dicemus? An falsum testimonium non est, nisi
cum quisque ita mentitur, vt aut crimen cōfingat in a-
liquem: aut alicuius crimē occultet, aut quoquo modo
quenquam in iudicio premat? Videtur enim testis iudi
ci necessarius ad causæ cognitionem. Sed si hactenus
testem scriptura nominaret, nō diceret Apostolus Pau-
lus, Inuenimur autem & falsi testes dei, si testimonium *1.Corin.15.*
diximus aduersus deum, quia excitauerit Christum, M
quem non excitauit si mortui non resurgunt. Ita enim
ostendit falsum testimonium esse mendacium, etiam si
in cuiusquam falsa laude dicatur. An forte tunc *Falsum te-*
dicit falsum testimonium qui mentitur, cum aut pecca *stimonium.*
tum alicuiꝰ vel fingit vel tegit, aut alicui obest quoquo *Cap.XIII.*
modo? Si enim mendacium quod aduersus vitam cu-
iusquam temporalem dicitur, detestabile est, quanto
magis quod aduersus vitam æternam, sicuti est omne
mēdacium si in doctrina religionis fiat. Et ideo falsum
testimonium vocat Apostolus, si quis de Christo etiam
quod ad eius laudem videtur pertinere, mentiatur. Si
autem mēdacium sit, quod neque cuiusquam peccatum
aut confingat aut tegat, nec à iudice quæratur, & nulli
obsit, & prosit alicui, nec falsum testimonium esse, nec
reprehensibile mendacium. Quid ergo si ad Christia-
num homicida confugiat, aut videat quò confugit, &
de hac re interrogetur ab eo, qui ad supplicium quærit
hominem hominis interfectorem, mentiendum est?
quo modo enim non tegit peccatum mentiendo, cum
ille pro quo mentitur peccatum sceleratum admiserit?
An quia non de peccato eius interrogatur, sed de loco
vbi lateat? Ergo mentiri ad tegendum cuiusquam pec-
catum

A catum, malum est: mentiri autem ad tegendum peccatorem, nō est malum? Ita sanè, ait quispiam: Non enim tunc peccat quisquam cum euitat supplicium, sed cum facit aliquid dignum supplicio. Pertinet autem ad disciplinam Christianam, vt neque de cuiusquam correctione desperetur, neque cuiquam pœnitendi intercludatur aditus; Quid si ad iudicē ductus de ipso loco vbi se ille occultat interrogeris: dicturus es, aut non ibi est vbi eum scis esse, aut non noui & non vidi, quod nosti & vidisti? Dicturus ergo es falsum testimonium, & occisurus animam tuam, ne occidatur homicida? An vsque ad conspectum iudicis mentieris: iudice autē quærente iam verum dices, ne sis falsus testis? Ipse igitur hominem proditione occisurus es, & iam proditorem quippe diuina scriptura detestatur. An forte proditor non est qui iudici interroganti verum indicat, esset autem proditor si quenquam ad exitium vltro deferret? Quid si de iusto atque innocente vbi lateat sciens à iudice interrogeris, qui tamen ad mortem à maiore potestate iussus est rapi, vt ille qui interrogat executor sit legis, non conditor: an ideo non erit falsum testimo-

Quādo mētiri malum non sit.

B nium, quòd pro innocēte mētieris, quia nec ille iudex, sed executor interrogat? Quid si ipse conditor legis interroget, aut quilibet iudex iniquus ad supplicium quærens innocentem? Quid facies, falsus testis an proditor eris? An ille erit proditor, qui iusto iudici latentem homicidam vltro detulerit, & ille non erit qui iudici iniusto vbi lateat innocens quem quærit occidere, interroganti indicauerit eum qui se fidei eius commiserat? An inter crimen falsi testimonij & proditionis, dubius incertusq; remanebis? An tacendo vel profitendo te nō esse dicturum, certus vtrunque vitabis? Cur ergo non hoc facias, & priusquam ad iudicem venias, vt caueas etiam mendaciū? Euitato enim mendacio, omne testimonium falsum effugies, siue omne mendacium sit falsum testimonium, siue non omne. Euitato autem falso testimonio quod tu esse intelligis, non effugies omne mendacium. Quanto ergo fortius, quanto excellentius dices, nec prodam, nec mentiar. Fecit hoc Episcopus quondam Tagastensis Ecclesiæ Firmus nomine, firmior voluntate. Nam cū ab eo quæreretur homo iussu imperatoris per apparitores ab eo missos, quem ad se cōfu-

Firm⁹ Episcopus Tagastensis.

C gientem diligentia quanta poterat occultabat, respōdit quærentibus, nec mentiri se posse, nec hominem prodere, passusq; multa tormenta corporis (nondum enim erant imperatores Christiani) permansit in sententia. Deinde ad imperatorem ductus, vsqueadeo mirabilis apparuit, vt ipsi homini quem seruabat, indulgētiam sine vlla difficultate impetraret. Quid hoc fieri potest fortius atque constantius? Sed ait quisquam timidior, Paratus esse possum ad quælibet ferenda tormenta, vel etiam mortem subeūdam ne peccem. Cum autem peccatum non sit ita mentiri, vt neque cuiquam obsis, neq; falsum testimonium dicas, & prosis alicui: stultum est & graue peccatum, voluntaria frustra sustinere tormenta, & fortassis vtilem salutem, ac vitam incassum sæuientibus proiicere. A quo quæro, cur timeat quod scriptum est, Falsum testimonium non dices: & non timeat quod à deo dictum est, Perdes omnes qui loquuntur mendacium? Non, inquit, scriptum est, Omne mendacium: sed ita intelligo, ac si sit scriptum, Perdes omnes qui loquuntur falsum testimoniū. At nec ibi dictum est, Omne falsum testimonium. Sed ibi positum est, inquit, vbi cætera quæ omnimodo mala sunt. Num & illud quod vbi est, Non occides? Quod si omnimodò malum est,

Exod. 20.
Psal. 5.

quo modo ab hoc crimine excusabuntur iusti, qui post D legem datam multos occiderūt? Sed respondetur, quòd non ipse occidat qui iusti alicuius præcepti minister est. Horum ego timorem sic accipio, vt tamen illum laudabilem virum, qui nec mentiri voluit, nec hominem prodere, & melius arbitrer intellexisse quod scriptum est, & intellectum fortiter impleuisse. Sed venitur aliquādo ad huiusmodi articulum, vt non interrogemur vbi sit ille qui quæritur, neque cogamur vt eum prodamus, si sic occultatus est, vt inueniri facile nisi proditus nequeat: sed quæritur à nobis vtrum illo loco sit, an nō sit. Vbi si esse scimus, tacendo eum prodimus: vel etiam dicendo nequaquam nos esse dicturos, vtrum ibi sit, an non sit. Ex hoc enim colligit ille qui quærit, ibi eum esse: vbi si non esset, nihil aliud ab eo qui mentiri nollet, nec hominem prodere, nisi eum non ibi esse responderetur. Ita per nostram vel taciturnitatem vel talia verba homo proditur, vt intret qui quærit si potestatem habet & inueniat eum: qui tamen ab eius inuentione mendacio nostro posset auerti. Quapropter si nescis vbi sit, nulla est causa occultandæ veritatis, sed te nescire fatendum est. Si autem scis vbi sit, siue ibi sit vbi quæritur, si- E ue alibi: non est dicendum cum quæsitum fuerit, vtrum ibi sit, an non sit. Non dico quod quæris: sed dicēdum, Scio vbi sit, sed nunquam monstrabo. Nam si de vno loco, non respondeas, & te non esse proditurum fatearis, tale est, ac si eundem locum digito ostēdas, Mouetur enim certa suspicio. Si autem primo fatearis te scire vbi sit, sed nō dicere, potest fortasse ab illo loco inquisitor auerti, & tibi iam incumbere, vt vbi est, à te prodatur. Pro qua fide atque humanitate quicquid fortiter tuleris, non solum non culpabile, sed etiam laudabile iudicatur: exceptis duntaxat his, quæ si passus fuerit homo, non fortiter, sed impudice ac turpiter pati dicitur. Hoc est enim vltimum mendacium, de quo diligētius tractandum est. Nam primum extat euitandum capitale mendacium longèque fugiendum, quod fit in doctrina religionis: ad quod mendaciū nulla cōditione quisquam debet adduci. Secundum autem vt aliquem lædat iniuste: quod tale est, vt & nulli prosit, & obsit alicui. Tertium quod ita prodest alteri, vt obsit alteri, quamuis non ad immundiciam obsit corporalem. Quartum quod fit sola mentiendi fallendiq; libidine, quod merum mendacium est. Quintū quod fit placēdi F cupiditate de suauiloquio. His omnib⁹ penitus euitatis atque reiectis, sequitur sextum genus, quod & nulli obest, & prodest alicui [velut si quispiam pecuniam alicuius tollendā, sciens vbi sit nescire se mentiatur] quocūque interrogante. Septimū, quod & nulli obest, & prodest alicui, [velut si nolens hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur: non solum iustum atq; innocentem, sed & reum, quia Christianæ disciplinæ sit: vt neq; de cuiusquam correctione desperetur, neq; cuiquā pœnitēdi aditus intercludatur.] De quibus duobus generibus quæ solent habere magnā controuersiam, satis tractauimus: & quid nobis placeret ostēdimus, vt suscipiendis incōmoditatibus, quæ honeste ac fortiter tolerantur, hæc quoq; genera deuitētur à fortibus & fidelibus & veracibus viris ac fœminis. Octauū est genus mēdacij, quod & nulli obest, & ad hoc pdest, vt ab immūdicia corporali aliquē tueatur, duntaxat ea quā superius commemorauimus. Nam etiā non lotis manibus manducare, immundiciā putabant Iudæi. Aut si & hāc quisquam immundiciam vocat, non tamen talem, pro qua euitanda mentiēdum sit. Si autem mendacium tale est,

Mendaciorū genera. Cap. XIIII.

Frobenianū loco bonum habebat, excepto si iudex interrogat.

Matth. 15.

quod

G quod alicui faciat iniuriam, etiam si ab hac immũdicia,
quam omnes homines abhorrẽt ac detestantur, muniat
hominem, vtrum & hoc genere mentiendum sit, si ta-
lis fiat iniuria per mendacium, quæ non sit in eo ge-
nere immundiciæ, de quo nunc agimus, alia quæstio
est. Non enim iam de mendacio quæritur, sed quęritur
vtrum alicui facienda sit iniuria etiam (non) per men-
dacium, vt illa ab altero immũdicia depellatur. Quod
nullo modo putauerim: quanquã proponãtur leuissimę
iniuriæ, sicut est illa, quam de vno modio amisso supra
cõmemoraui, & multum perturbẽt, vtrum non debea-
mus facere cuiquam vel talem iniuriã, si ea potest alius
ne stuprum patiatur defendi aut muniri. Sed, vt dixi, a-
Mendaciũ lia quæstio est. Nunc illud quod instituimus pera-
citra iniu- gamus. Vtrum mentiendum sit, etiamsi ineuitabilis cõ-
riam. ditio proponatur, vt aut hoc faciamus, aut stuprum pa-
Cap. XV. tiamur, vel aliquam execrabilem inquinationẽ, etiamsi
mentiendo nulli faciamus iniuriam. De qua re patebit
aliquis consyderationi locus, si prius diuinas authorita-
tes, quæ mendacium prohibent, diligẽter discutiamus.
Si enim ipsæ nullum dant locum, frustra quęrimus quà
H exeamus. Tenendum est enim omnimodo præceptum
dei & voluntas dei, in iis quæ tenendo præceptum eius
passi fuerimus æquo animo sequẽda: si autem relaxatur
aliquis exitus, non est in tali causa recusandum menda
cium. Propterea diuinæ scripturæ non solum præcepta
dei continent, sed etiam vitam morésque iustorum: vt
si forte occultum est quemadmodum accipiendum sit
quod præcipitur, in factis iustorum intelligatur. Excep
tis itaque his factis, quæ potest quisque ad allegoricam
significationem referre, quamuis gesta esse nemo ambi-
gat, sicuti sunt ferè omnia in libris veteris testamenti.
Quis enim ibi aliquid audeat affirmare non pertinere
ad figuratiuam prænunciationem? Quippe cum Apo-
stolus etiam filios Abraham, quos vtique naturali ordi-
ne propagandi populi editos esse atque vixisse facilli-
me dicitur: nõ enim monstra & prodigia nata sunt, vt
ad significationem aliquam ducant animam: duo ta-
men testamenta significare asserat: & beneficium illud
mirabile, quod deus populo Israël præstitit ad eruẽdos
eos de seruitute, qua in Aegypto premebantur, pœnám-
I que vindictæ cum in itinere peccassent, in figura con-
tigisse dicat: quæ facta inuenies, quibus istam regulam
deroges, & affirmare præsumas ad figuram aliquam nõ
esse redigenda? His ergo exceptis, ea quæ in nouo testa-
† al. emen- mẽto à sanctis facta sunt, vbi morũ imitãdorum † eui-
datorum. dentissima commendatio est, valeant ad exempla in-
telligendarum scripturarum, quæ in præceptis digesta
Matth. 5. sunt. Velut cum legimus in Euangelio, Accepisti ala-
pam, para alteram maxillam. Exemplum autem patien-
tiæ nullum quàm ipsius domini potentius & excellen-
tius inuenimus. At ipse cum alapa percussus esset, non
Ioan. 18. ait, Ecce altera maxilla: sed ait, si male dixi, exprobra
de malo: si autem bene, quid me cædis? Vbi ostendit
illam præparationem alterius maxillæ in corde facien-
dam. Quod etiam Apostolus Paulus vtique nouerat:
nam & ipse cum esset alapa percussus ante pontificem,
non ait, Percute maxillam alteram: sed, Percutiet te
dominus, inquit, paries dealbate: & tu sedes iudicare
Act. 23. me secundum legem, & contra legem iubes me percu-
ti? Altissime intuens sacerdotium Iudæorum iam tale
factum fuisse, vt nomine forinsecus niteret, intrinse-
cus autem luteis concupiscentiis sorderet. Quod trans-
iturum esse vindicta domini videbat in spiritu, cum il-
lud diceret: sed tamen cor paratum habebat, non so-
lum ad alias alapas accipiẽdas, sed etiam quælibet tor- K
menta pro veritate patienda, cum eorum dilectione à
quibus illa pateretur. Scriptum est etiam, Ego autem di *Matth. 5.*
co vobis, non iurare omnino. Iurauit autem ipse Apo-
stolus in Epistolis suis, Et sic ostendit quo modo acci-
piendum esset quod dictum est, Dico vobis non iurare
omnino: ne scilicet iurando ad facilitatem iurandi ve-
niatur, & ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex
consuetudine in periurium decidatur. Et ideo non in-
uenitur iurasse nisi scribens, vbi consyderatio cautior
non habet linguam præcipitem. Et hoc vtique à malo,
sicut dictum est, Quod autem amplius est, à malo est:
non tamẽ suo, sed eorum infirmitatis, quibus etiam sic
fidem facere conabatur: nam quod loquens iurasset,
dum non scriberet, nescio vtrum aliqua de illo scriptu-
ra narrauerit. Et tamen dominus ait, Omnino nõ iura-
re. Non enim concessit vt id liceret scribentibus. Sed
quia præcepti violati reum Paulum, præsertim in Epi-
stolis conscriptis atque editis ad spiritalem vitam salu-
témque populorum, nefas est dicere, intelligendum est
illud quod positum est, omnino, ad hoc positũ, vt quan
tum in te est, non affectes, non ames, non quasi pro bo L
no cum aliqua delectatione appetas iusiurãdum. Sicut
illud, Nolite cogitare de crastino. Et, Nolite itaque co- *Matth. 6.*
gitare quid manducetis, & quid bibatis, & quid indua-
mini. Cum autem videmus & ipsum dominum habuis-
se loculos, quò ea quæ dabantur, mittebantur vt seruari *Ioan. 13.*
possent ad vsus pro tempore necessarios, & ipsos Apo-
stolos procurasse multa fratrum indigentię, non solum
in crastinum, sed etiam in prolixius tempus impenden *Act. 11.*
tis famis, sicut in Actibus Apostolorum legimus, satis e-
lucet illa præcepta sic intelligenda, vt nihil operis no-
stri temporalium adipiscendorum amore vel timore
egestatis tãquam ex necessitate faciamus. Item dictum
est Apostolis, vt nihil secum portantes in via, ex Euan-
gelio viuerent. Et quodam loco etiam ipse dominus si-
gnificauit cur hoc dixerit, cũ addidit, Dignus est enim *Matth. 10.*
operarius mercede sua. Vbi satis ostendit permissum
hoc esse, non iussum, ne forte qui hoc faceret, vt in ope-
ræ prædicationis verbi aliquid ab eis, quib' prędicaret,
in vsus vitæ huius sumeret illicitũ aliquid se facere ar-
bitraretur. Posse tamen laudabilius nõ fieri, in Aposto-
lo Paulo satis demonstratum est. Qui cum diceret, Cõ- M
municet autem qui catechizatur verbo, ei qui se cate- *Galat. 6.*
chizat in omnibus bonis: & cum multis locis id salu-
briter fieri ab eis, quibus verbum prædicaret, ostende-
ret: sed tamen ego, inquit, non sum vsus hac potestate. *1. Corint. 9.*
Potestatem ergo dedit dominus, cum ista diceret, non
imperio constrinxit. Ita pleraque in verbis intelligere
non valentes, in factis sanctorum colligimus quemad-
modum oporteat accipi: quod facile in aliam partem
duceretur: nisi exemplo reuocaretur. Sic ergo *Os hominis*
quod scriptum est, Os autem quod mentitur occidit a- *duplex.*
nimam, de quo ore dixerit, quæritur. Plerunque enim *Cap. XVI.*
scriptura cum os dicit, conceptaculum ipsum cordis si-
gnificat, vbi placet & decernitur quicquid etiã per vo-
cem cum verum loquimur enunciatur: vt corde men-
tiatur cui placet mendacium, Possit autem non corde
mẽtiri, qui per vocem aliud quàm est in animo ita pro-
fertur, vt maioris mali euitandi causa malũ se admitte-
re nouerit, cui tamen vtrunque displiceat. Et qui hoc as-
serunt, ita dicunt etiam illud intelligendũ quod scrip-
tum est, Qui loquitur veritatẽ in corde suo: quia sem- *Psal. 14.*
per in corde veritas loquenda est, nõ autem semper in
ore corporis, si aliqua causa cauendi maioris mali aliud
quàm

A quàm in animo est, voce proferri exigat. Et esse quidem os cordis ex hoc iam intelligi potest, quod vbi locutio est, ibi os non absurde intelligitur. Nec recte diceretur, qui loquitur in corde suo: nisi & os in corde recte intelligeretur. Quanquam & eo ipso loco, vbi scriptum est, *Sapien. 1.* Os autem quod mentitur, occidit animã: si circunstantia lectionis consyderetur, non accipitur fortasse aliud quàm os cordis. Obscurum enim responsum ibi est vbi homines latet, qui os cordis nisi ori corporis consonet, audire non possunt. Illud autẽ os dicit in eo loco scriptura peruenire ad auditum spiritus domini, qui repleuit orbem terrarum: ita vt etiam labia & vocem & linguã commemoret in eo loco, nec tamen omnia sinat intellectus nisi de corde accipi, quia deum dicit non latere quod dicitur. Quod autem sono isto ad aures nostras pertinente dicitur, nec homines latet. Ita quippe scriptũ *Ibidem.* est, Humanus est enim spiritus sapientiæ, & nõ liberabit maledictum à labiis eius, quoniã renum illius testis est deus, & cordis illius scrutator est verus, & linguæ illius auditor: quoniã spiritus domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod cõtinet omnia, scientiã habet vocis. B Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, sed nec præteriet illum corripiẽs iudiciũ. In cogitationibus enim impij interrogatio erit, sermonũ autem illius auditio à domino veniet ad correptionem iniquitatũ illius. Quoniam auris zeli audit omnia, & tumultus murmurationũ non abscõdetur. Custodite ergo vos à murmuratione quæ nihil prodest, & à detractione linguæ parcite, quoniã responsum obscurum inuacuũ non ibit, Os autem quod mentitur, occidit animam. Videtur ergo his minari, qui obscurũ putãt & secretum esse, quod corde agitant atq; versant. Tam vero clarum ostẽdere voluit hoc esse auribus dei, vt etiam tumultum eum appellauerit. Manifeste etiam in Euangelio inuenimus os cordis, vt vno loco & corporis & cordis ora dominus *Matth. 15.* cõmemorasse inueniatur, vbi ait, Adhuc & vos sine intellectu estis? Nõ intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur: quę autẽ procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominẽ. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ: hæc sunt quæ coinquinant hominẽ. Hic si vnũ os quod est corporis intellexeris, quo modo intel- C lecturus es, Quę autẽ procedunt de ore, de corde exeũt: cũ & sputus & vomitus de ore procedat? Nisi forte tunc quisq; non coinquinatur, cum edit aliquid immundũ, coinquinatur autem cum id euomit. Quod si absurdissimũ est, restat vt os cordis intelligamus à domino expositũ, cum ait, Quæ procedũt de ore, de corde exeunt. Nam & furtũ cum possit, & sæpe ita fiat, in silentio corporalis vocis atq; oris perpetrari, demẽtissimum est sic intelligere, vt tunc putemus quenquã peccato furti cõtaminari, cum id fateatur aut indicat: cum autem id tacite cõmittit, incoinquinatũ arbitrari. At vero si ad os cordis quod dictum est referamus, nihil omnino peccati tacite cõmitti potest. Non enim committitur, nisi ex ore illo interiore procedat. Sicut autem quæritur de *Sapien. 1.* quo ore dixerit, Os autem quod mentitur, occidit animam, ita quæri potest, de quo mendacio. Videtur enim de illo proprie dicere, quo cuiquam detrahitur, Ait enim, Abstinete ergo vos à murmuratione quæ nihil prodest, & à detractione linguæ parcite. Fit autem ista detractio per maleuolentiã, cum quisq; non solum ore ac voce corporis profert quod cõfingit in aliquem, sed etiam tacitus talem vult credi, quod est vtique ore cordis detrahere: quod dicit obscurũ & occultum deo esse D non posse. Nam quod alio loco scriptum est, Noli velle *Eccli. 7.* mentiri omne mendacium: non ad hoc volunt valere, vt nullo mendacio quisq; mentiatur. Itaq; cum alius dixerit ex isto scripturæ testimonio, vsqueadeò generaliter omne mendacium esse detestandum, vt etiam si quis mentiri velit, etiam si nõ mentiatur, iam voluntas ipsa damnanda sit: atq; ad hoc interpretetur, quòd non dictum est, Noli mentiri omne mendacium: sed, Noli velle mentiri omne mendacium: vt non solũ mentiri, sed nec velle mentiri quisque audeat vllo mendacio.

De mendacio in vtrãque partem disputat. Cap. XVII.

Dicit alius, Imò quòd ait, Noli velle mentiri omne mendacium: de ore cordis exterminãdum atq; alienandum esse mendacium voluit: vt à quibusdã mendaciis ore corporis abstinendũ sit: sicut illa sunt maxime, quæ pertinent ad doctrinã religionis: à quibusdam vero nõ sit ore corporis abstinendum, si maioris mali euitandi causa exigit: ore autem cordis ab omni mẽdacio penitus abstinere debeamus. Vbi oportet intelligi quod dictum est, Noli velle. Voluntas quippe ipsa quasi os cordis accipitur, vt non pertineat ad os cordis, cum maius malum cauentes, mẽtimur inuiti. Est & tertius intelle- E ctus, quo sic accipias, Noli omne, vt exceptis aliquibus mendaciis mentiri te sinat. Tanquã si diceret, Noli velle credere omni homini: nõ vt nulli crederetur moneret, sed vt non omnibus, aliquibus autem crederetur: & id quod sequitur, Assiduitas enim eius non proficiet ad bonum, ita sonat, quasi non à mendacio, sed ab assiduo mendacio: id est, à consuetudine atq; amore mẽtiendi prohiberi videatur. Quò profecto delabitur, quisquis vel omni mendacio putauerit abutẽdum: ita enim nec illud cauebit, quod fit in doctrina pietatis & religionis: quo sceleratius quid facile non inuenias, non inter omnia mendacia, sed inter omnia peccata: vel alicui mendacio, quantis facili, quantis innoxio nutum voluntatis accõmodauerit, vt non inuitus euadẽdi maioris mali causa, sed volens libensq; mentiatur. Ita cum tria sint quæ in hac sententia intelligi possint, aut omne mendacium non solum mentiri noli, sed nec velle mẽtiri: aut noli velle, sed vel inuitus mentire, cum fugiendum est aliquid grauius: aut noli omne, vt exceptis aliquibus mẽdaciis cętera permittantur: vnũ hic pro his, quibus mentiri nunquam placet: duo pro illis, qui aliquando putãt esse mentiendum, inueniuntur. Sed tamen quod sequi- F tur, Assiduitas enim eius non proficiet ad bonũ: nescio vtrum possit primæ harum trium sententiæ suffragari, nisi forte ita, vt perfectorũ præceptum sit, omnino nunquam non solũ mentiri, sed nec velle mentiri. Assiduitas vero mentiendi nec proficiẽtibus permittatur, Tanquam si cum præciperetur, nunquã prorsus non solum mentiendum, sed nec voluntatem habendam esse mentiendi, contradiceretur exemplis, quòd aliqua sunt etiã magna authoritate approbata mendacia, Respõderetur autem illa, quidem esse proficientiũ quæ habent secundum hanc vitam qualecunque officium misericordiæ: sed vsqueadeo esse omne mendacium malum, & perfectis atq; spiritalibus animis omnimodo fugiendum, vt nec ipsis proficientibus assiduitas eius permittenda sit. Dictum est enim iam de obstetricibus Aegyptiis, quòd *Exod. 1.* de indole ad melius proficiendi mentientes approbatæ sint, Quia nonnullus gradus est ad diligendam veram ac sempiternã salutem, cum quisque misericorditer etiã pro alicuius quamuis mortali salute mẽtitur. Item quod scriptum est, Perdes omnes qui loquũtur mendacium: *Psal. 5.* Alius dicit nullum hic exceptum esse mendacium, sed

omne

G omne damnatum. Alius dicit: ita vero, ſed qui loquun-
tur ex corde mendacium, ſecundum ſuperiorem diſpu
tationem: nam veritatē loquitur in corde qui odit men
tiendi neceſsitatem, quam pœnam huius vitę mortalis
intelligit. Alius dicit, Omnes quidē perdet deus qui lo-
quuntur mendacium, ſed non omne mendacium: Eſt
enim aliquod mendacium quod tunc inſinuabat Pro-
pheta, in quo nulli parcatur: id eſt, ſi peccata ſua quiſque
confiteri detrectaus, defendat ea potius, & nolit agere
pœnitentiam: vt paruin ſit quia operatur iniquitatē, niſi
etiam iuſtus videri volens, medicinæ confeſsionis non
ſuccumbat: vt ipſa verborum diſtinctio non aliud inni-
mare videatur, Odiſti omnes qui operantur iniquita-
tem, ſed non perdes, ſi pœnitendo in confeſsione veri-
tatem loquātur, vt faciendo iſtam veritatē veniant ad
lucem, ſicut in Euangelio ſecundum Ioannem dicitur,
Ioan.3. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem. Perdes autē
omnes qui non ſolum operantur iniquitatē, quod odi-
ſti, ſed etiam loquuntur mendacium, falſam iuſticiam
prætendendo, nec in pœnitentia confitendo peccata:
nam de falſo teſtimonio, quod in decē præceptis legis
poſitum eſt, nullo modo quidem contendi poteſt, dile-
H ctionem veritatis in corde ſeruandam, & proferēdum
falſum ad eum, apud quem dicitur teſtimonium. Cum
enim deo tantum dicitur, tunc tantum in corde veritas
amplectēda eſt. Cum autem homini dicitur, etiam ore
corporis verum proferendū eſt, quia homo nō eſt cor-
dis inſpector. Sed planè de ipſo teſtimonio non abſur-
dè quęritur, apud quem quiſq; teſtis ſit. Non enim apud
quoſcūque loquimur, teſtes ſumus, ſed apud eos quibus
expedit & debetur per nos cognoſcere aut credere ve-
ritatem: ſicuti eſt iudex, ne in iudicādo erret: aut qui do
cetur doctrina religionis, ne erret in fide, aut in ipſa do
ctoris authoritate dubius fluctuet. Cum autē ille te in-
terrogat, aut vult ex te aliquid noſſe, qui eam rem quæ-
rit, quæ non ad eum pertineat, aut quam ei noſſe nō ex-
pedit, non teſtem, ſed proditorem requirit. Itaque ſi ei
mentiaris, à falſo fortaſſe teſtimonio alienus eris, ſed à
De eo quod mendacio profecto non eris. Saluo igitur eo, quod
grauioris falſum teſtimoniū dicere nunquam licet, quæritur vtrū
mali vitan liceat aliquādo mentiri. Aut ſi falſum teſtimonium eſt
di cauſa ſit omne mendacium, videndū eſt vtrum admittat com-
Ca.XVIII. penſationem, vt dicatur vitādi maioris peccati gratia:
I ſicut illud quod ſcriptum eſt, Honora patrem & matrē:
Exod.20. rapiente officio potiore contēnitur: vnde vltimum ſe-
Matth.8. pulturæ honorem patri prohibetur exoluere, qui ab ip-
ſo domino ad regnum dei annūciandū vocatur. Item
Prouer.29. quod ſcriptum eſt, Verbum excipiēs filius, à perditione
longe aberit: excipiens autem excipit illud ſibi, & nihil
falſi de ore ipſius procedit: Dicit aliquis non aliud hic
accipiendum eſſe quod poſitum eſt, Excipiens verbum
filius: niſi verbum dei, quod eſt veritas. Ergo excipiens
veritatem filius à perditione longe aberit, refertur ad il
Pſal.5. lud quod dictum eſt, Perdes omnes qui loquūtur men
dacium, Quod vero ſequitur, Excipiens autem excipit
illud ſibi, quid aliud inſinuat, niſi quod Apoſtol[9] dicit,
Galat.6. Opus autem ſuum probet vnuſquiſque, & tūc in ſemet-
ipſo habebit gloriam, & non in altero. Qui enim exci-
† verbum. pit Chriſtum, † id eſt, veritatem, non ſibi, ſed vt homi-
nibus placeat, non eam cuſtodit, cùm eis videt placere
poſſe mendacio. Qui autem excipit ſibi, nihil falſum de
ore ipſius procedit, quia etiam cum placet hominibus
mendacium, non mentitur ille qui veritatem, non qua
illis, ſed qua deo placeret, excepit ſibi. Itaque non eſt cur
hic dicatur, Omnes quidem perdet qui loquuntur men
dacium, ſed non omne mendacium: quando vniuerſa- K
liter omnia mēdacia circūciſa ſunt in eo quod dictum
eſt, Et nihil falſi de ore ipſius procedit. Sed dicit alius,
ita eſſe accipiendū ſicut accepit Apoſtolus Paulus, quod
ait dominus, Ego autem dico vobis non iurare omni- *Matth.5.*
no. Nam & hic omnis iuratio circunciſa eſt, ſed ab ore
cordis: vt nunquam voluntatis approbatione fieret, ſed
neceſsitate infirmitatis alterius: id eſt, malo alterius, cui
non aliter videtur perſuaderi poſſe quod dicitur, niſi
iurando fides fiat: aut ab illo malo noſtro, quòd huius
mortalitatis adhuc pellibus inuoluti, cor noſtrum non
valemus oſtendere: quod vtique ſi valeremus, iuratione
opus non eſſet. Quanquam etiam in hac ſententia tota,
ſi quod dictum eſt, Excipiens verbum filius, à perditio-
ne longe aberit: de ipſa dictum eſt veritate, per quam fa
cta ſunt omnia, quæ incōmutabilis ſemper manet: quo-
niam doctrina religionis ad eam contemplādam per-
ducere nititur, poteſt videri ad hoc eſſe dictum, Et ni-
hil falſi de ore ipſius procedit, vt nihil falſi quod ad do
ctrinam pertinet, dicat. Quod mendacij genus nulla
omnino compenſatione ſubeundum, penituſq; ac prę-
cipue deuitandum eſt. Aut ſi quod dictum eſt, nihil fal- L
ſi, abſurde accipitur, ſi non ad omne mēdacium refera-
tur: quod dictum eſt, de ore ipſius, ſecundum ſuperiorē
diſputationem os cordis accipiendum eſſe contendit,
qui aliquando putat eſſe mentiendum. Hæc certe om-
nis diſputatio quamuis alternet, aliis aſſerentibus nun-
quam eſſe mentiendū, & ad hoc diuina teſtimonia re-
citantibus: aliis contradicentibus, & inter ipſa verba di
uinorum teſtimoniorū mendacio locum quærentibus:
nemo tamē poteſt dicere, hoc ſe aut in exemplo, aut in
verbo ſcripturarum inuenire, vt diligendum vel non
odio habendum vllum mēdacium habeatur: ſed inter-
dum mentiendo faciendum eſſe quod oderis, vt quod
amplius deteſtandum eſt, deuitetur. Sed in hoc errant
homines, quòd ſubdunt precioſa vilioribus. Cum enim
conceſſeris admittēdum eſſe aliquod malum, ne aliud
grauius admittatur, non ex regula veritatis, ſed ex ſua
quiſque cupiditate atque cōſuetudine metitur malum,
& id putat grauius quod ipſe amplius exhorreſcit, non
quod amplius reuera fugiendū eſt. Hoc totum ab amo-
ris peruerſitate gignitur vicium. Cum enim duę ſint vi- M
tæ noſtræ. Vna ſempiterna, quæ diuinitus promittitur, *Vita homi-*
Altera temporalis, in qua nunc ſumus: cum quiſque *nū duplex.*
iſtam temporalē amplius diligere cœperit, quàm illam
ſempiternam, propter hanc quam diligit, putat eſſe om
nia facienda: nec vlla æſtimat grauiora peccata, quàm
quæ huic vitæ faciunt iniuriam, & vel ei commoditatis
aliquid inique & illicite auferunt, aut eam penitus illa-
ta morte adimunt. Itaq; fures & raptores & cōtumelio-
ſos & tortores atque interfectores magis oderūt, quàm
laſciuos, ebrioſos, luxurioſos, ſi nulli moleſti ſunt. Non
enim intelligūt aut omnino curāt, quòd iſti deo faciāt
iniuriam: nō quidem in illius aliquod incommodum,
ſed in ſuam magnā perniciē: cum dona eius in ſe cor-
rumpunt etiam temporalia, atque ipſis corruptionibus
auerſantur æterna: maxime ſi iam templum dei eſſe
cœperunt: quod Chriſtianis omnibus Apoſtolus ita di-
cit, Neſcitis quia templum dei eſtis, & ſpiritus dei habi- *1.Corin.3.*
tat in vobis? Quiſquis templum dei corruperit, cor-
rumpet illum deus. Templum enim dei ſanctum eſt,
quod eſtis vos. Et omnia quidem iſta peccata, ſiue qui-
bus iniuria fit hominibus in ipſis vitæ huius incommo
dis, ſiue quib[9] ſeipſi homines corrūpunt, & nulli inuito
nocent, Omnia ergo iſta peccata, etiam ſi huic tēporali

A vitæ ad aliquam delectationem vel vtilitatem videntur cõsulere: nam nullus aliquid horum alio proposito ac fine cõmittit: tamen ad illam vitam, quæ sempiterna est, implicatos omnibus modis impediũt. Horum autẽ alia sunt quæ solos facientes impediunt, alia quæ eos etiam in quibus fiunt. Nam illa quæ vtilitatis ad hanc vitam pertinentis gratia seruantur, cum auferũtur ab iniuriosis, illi soli peccant & à vita æterna impediuntur, qui ea faciunt, non ij quibus faciunt. Itaque etiam si ea sibi auferri quisque consentiat, vel ne faciat aliquid mali, vel ne in his ipsis maius aliquid incõmodi patiatur, non solum nõ peccat, sed illud fortiter & laudabiliter, hoc vtiliter & inculpabiliter facit. Quæ autem sanctitatis religionisq; causa seruantur, cum hæc violare iniuriosi voluerint, etiam peccatis minoribus, non tamen iniuriis aliorũ, si conditio proponitur & facultas datur, retinenda sunt. Et tunc iam illa desinunt esse peccata, quæ propter grauiora vitanda suscipiuntur. Sicut enim in rebus vtilibus, velut in pecunia alióve cõmodo corporali, non vocatur damnum, quod propter maius lucrum amittitur: sic & in rebus sanctis non vocatur pec-

B catũ, quod ne grauius admittatur, admittitur. Aut si & illud damnum dicitur, quod aliquis perdit ne amplius perdat: vocetur & hoc peccatũ, dum tamẽ suscipiẽdum esse vt amplius euitetur, ita nemo dubitet, sicut nemo dubitat cauendi maioris dãni causa patiendum esse quod minus est.

De castitate, pudicicia, veritate, alijsque virtutibus. Cap. XIX. Ista sunt autem quæ sanctitatis causa seruãda sunt, pudicicia corporis, & castitas animę, & veritas doctrinæ. Pudiciciã corporis, nõ cõsentiẽte ac permittẽte anima, nemo violat. Quicquid enim nobis inuitis, nullam tribuentibus potestatem maiore vi cõtingit in nostro corpore, nulla impudicicia est, sed permittendi potest esse aliqua ratio, consentiẽdi autem nulla. Tunc enim cõsentimus, cum approbamus & volumus. Permittimus autẽ etiam nõ volentes, euitandæ alicuius maioris turpitudinis gratia. Cõsensio sanè ad impudiciciam corporalẽ, etiam castitatem animi violat. Animi quippe castitas est in bona volũtate & syncera dilectione, quę nõ corrũpitur nisi cum amamus atq; appetimus quod amãdum atq; appetendũ non esse veritas docet. Custodienda est ergo synceriter dilectio dei & proxi-

C mi: in hac enim castitas animi sanctificatur: & agẽdum quibus possumus viribus, & pia supplicatione, vt cũ violanda appetitur pudicicia corporis nostri, nec ipse animę sensus extremus, qui carne implicatus est, aliqua delectatione tãgatur. Si autẽ hoc nõ potest, vel mentis in nõ cõsentiẽdo castitas cõseruetur. Custodiẽda est autẽ in animi castitate, qđ ad dilectionem proximi pertinet, innocentia & beneuolẽtia. Quod autẽ addit pietas, innocentia est, qua nulli nocemus. Beneuolẽtia, qua etiã prosumus cui possumus. Pietas, qua colimus deũ. Veritas autẽ doctrinæ, religionis, atq; pietatis nõ nisi mẽdacio violatur, cũ ipsa summa atq; intima veritas, cuius est ista doctrina, nullo modo possit violari: ad quã peruenire, atq; in illa omnimodo manere, eiq; penitus inhærere nõ licebit, nisi cũ corruptibile hoc induerit incorruptionẽ, & mortale hoc induerit immortalitatẽ. *[1. Co]rin. 15.* Sed quia omnis in hac vita pietas, exercitatio est, qua in illã tẽditur: cui exercitationi ducatũ præbet ista doctrina quæ humanis verbis & corporeorum sacramentorum signaculis ipsam insinuat atq; intimat veritatẽ: propterea & hæc quæ per mendaciũ corrumpi potest, maxime incorrupta seruanda est, vt si quid in illa castitate animi fuerit violatũ, habeat vnde reparetur. Corrupta enim authoritate doctrinę, nullus aut cursus aut recursus esse ad castitatem animi potest.

D Conficitur ergo ex his omnibus hęc sententia, vt mendacium quod non violat doctrinam pietatis, neq; ipsam pietatẽ, neq; innocentiam, neq; beneuolentiã, pro pudicicia corporis admittendũ sit. *Pudicicia causa non mẽtiendũ. Cap. XX.* Et tamẽ si quisquã proponeret sibi sic amãdam veritatem: nõ tantum quæ in contemplando est, sed etiã in vero enunciãdo, quod in suo quoq; rerum genere verũ est: & nõ aliter proferendã motu corporis sententiam, quàm in animo cõcepta atq; conspecta est: vt fidei veridicam pulchritudinẽ, nõ solum auro & argento & gẽmis & amœnis prædiis, sed & ipsi vniuersæ temporali vitæ omniq; corporis bono præponeret, nescio vtrũ à quoquã sapienter errare diceretur. Et si hoc suis omnibus talibus rebus recte anteferret, plurisq; penderet, recte etiã temporalibus rebus aliorum hominũ, quos innocẽtia beneuolentiaq; sua seruare atq; adiuuare deberet. Amaret enim perfectam fidem, nõ solum bene credendi ea quæ sibi excellẽti & fide digna authoritate dicerentur, sed etiã fideliter enunciandi quę ipse dicenda iudicaret, ac diceret. Fides enim appellata est in Latina lingua ex eo quia fit quod dicitur. *Fides.* Quam manifestũ est non exhibere mentientem.

E Quæ & si minus violatur, cum ita quisq; mentitur, vt ei nullo incõmodo, nullaq; pernicie credatur, addita etiã intentione vel salutis tuendę vel pudicicię corporalis, violatur tamẽ, & res violatur in animi castitate atq; sanctitate seruanda. Vnde cogimur nõ opinione hominũ, quæ plerunq; in errore est, sed ipsa quæ omnibus supereminet atq; vna inuictissima est veritate, etiã pudicicię corporis perfectamq; fidẽ anteponere. Est enim animi castitas, amor ordinatus, nõ subdẽs maiora minoribus. Minus est enim quicquid in corpore q̃ quicquid in animo violari potest. Certe enim cum pro pudicicia corporali quisq; mentitur, videt quidem corrũpendo corpori suo, non suã sed alienam imminere libidinẽ: cauet tamẽ ne saltem permittendo sit particeps. Permissio verò illa vbi nisi in animo est etiã? Corporalis ergo pudicicia corrumpi nisi in animo nõ potest, Quo non cõsentiente, neq; permittente, nullo modo recte dicitur violari pudicicia corporalis, quicquid in corpore fuerit aliena libidine perpetratum. Vnde colligitur multo magis animi castitatẽ seruandã esse in animo, in quo tutela est pudicicię corporalis, quàm quicquid in corpore fuerit aliena libidi-

F ne perpetratum. Quamobrem quod in nobis est, vtrũque sanctis moribus & conuersatione muniendum est atque sepiẽdum, ne alicunde violetur. Cum autẽ vtrunque non potest, quid pro quo sit contemnendum quis non videat, cum videat quid cui sit præponendum: animus corpori, an corpus animo: animi castitas pudiciciæ corporis, an pudicicia corporis castitati animi? Et quid magis in peccatis cauendum, permissio facti alieni, an commissio facti tui?

Epilogus prędictorũ. Cap. XXI. Elucet itaque discussis omnibus nihil aliud illa testimonia scripturarum monere, nisi nunquam esse omnino mentiendum: quãdoquidem nec vlla exempla mẽdaciorum imitatione digna in moribus factisq; sanctorum inueniantur, quod ad eas attinet scripturas, quæ ad nullam figuratam significationem referuntur, sicuti sunt res gestæ in Actibus Apostolorum. Nam domini omnia in Euangelio, quæ imperitioribus mendacia videntur, figuratæ significationes sunt. Et quod ait Apostolus, Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem: *1. Corint. 9.* non eum mentiendo, sed compatiendo fecisse, recte intelligitur, Vt tanta charitate cum eis liberandis ageret, ac si ipse in eo malo esset, à quo illos sanare cupiebat. Nõ est igitur

mentiendum

G mentiendũ in doctrina pietatis, Magnum enim ſcelus
eſt,& primũ genus deteſtabilis mendacij. Non eſt men
tiendum ſecundo genere,quia nulli faciẽda eſt iniuria.
Non eſt mentiendum tertio genere,quia nulli cum al-
terius iniuria conſulendum eſt. Non eſt mentiendum
quarto genere,propter mendacij libidinem,quę per ſe-
ipſam vicioſa eſt.Non eſt mentiendum quinto genere,
quia nec ipſa veritas fine placẽdi hominibus enuncian
da eſt:quanto minus mendaciũ, quod per ſeipſum quia
mendacium eſt,vtique turpe eſt.Non eſt mentiendum
ſexto genere: neque enim recte etiam teſtimonij veri-
tas pro cuiuſquam temporali commodo ac ſalute cor-
rumpitur, Ad ſempiternam vero ſalutem nullus ducen
dus eſt opitulante mendacio, Non enim malis conuer
tentium moribus, ad bonos mores conuertendus eſt,
Quia ſi erga illum faciendum eſt,debet etiam ipſe con-
uerſus facere erga alios. Atque ita non ad bonos,ſed ad
malos mores conuertitur,cum hoc ei prębetur imitan-
dum conuerſo,quod ei præſtitum eſt cõuertendo. Ne-
que ſeptimo genere mentiendum,Non enim cuiuſquã
commoditas aut ſalus temporalis, perficiẽdæ fidei præ-
H ferenda eſt. Nec ſi quiſquam in recte factis noſtris tam
male mouetur,vt fiat etiam animo deterior,longéque à
pietate remotior, propterea recte facta deſerenda ſunt:
cum id nobis præcipue tenendum ſit,quò vocare atque
inuitare debemus,quos ſicut noſmetipſos diligim⁹: for
2.Corin.2. tiſsimoq; animo bibenda eſt Apoſtolica illa ſententia,
Aliis quidem ſumus odor vitæ in vitã, aliis odor mor-
tis in mortem,Et ad hæc quis idoneus? Nec octauo ge-
nere mẽtiendum eſt,quia & in bonis caſtitas animi, pu
dicicia corporis: & in malis id quod ipſi facimus, eo
quod fieri ſinimus maius eſt. In his autem octo generi-
bus tanto quiſque minus peccat cum mentitur, quanto
emergit ad octauum: tanto amplius, quanto deuergit
ad primum. Quiſquis autem eſſe aliquod genus men-
dacij quod peccatum nõ ſit putauerit, decipiet ſeipſum
turpiter, cum honeſtum ſe deceptorem arbitratur alio-
rum. Tãta porrò cæcitas hominum animos occupauit,
vt eis parum ſit,ſi dicamus quædam mendacia non eſſe
peccata,niſi etiam in quibuſdam peccatum dicant eſſe,
ſi mendacium recuſemus: eòque perducti ſunt defen-
dendo mendacium, vt etiam primo illo genere, quod
I eſt omnium ſceleratiſsimũ, dicãt vſum fuiſſe Apoſtolũ
Paulum. Nam in Epiſtola ad Galatas, quæ vtique ſicut
cæteræ ad doctrinam religionis pietatiſque conſcripta
Galat.2. eſt, illo loco dicunt eſſe mentitum, vbi ait de Petro &
Barnaba,Cum vidiſſem quia nõ recte ingrediuntur ad
veritatem Euangelij. Cum enim volunt Petrum ab er-
rore,atque ab illa, in quam inciderat, viæ prauitate de-
fendere, ipſam religionis viam, in qua ſalus eſt omni-
bus,confracta & comminuta ſcripturarum authoritate
conantur euertere.In quo non vident,non ſolum men
dacij crimen,ſed etiam periurij ſe obijcere Apoſtolo in
ipſa doctrina pietatis,hoc eſt,in Epiſtola in qua prædi-
Galat.1. cat Euangelium:ibi quippe ait priuſquam iſta narraret,
Quæ autem ſcribo vobis,ecce corã deo,quia non men
tior. Sed iam ſit huius diſputationis modus,in cuius to-
tius conſyderatione & pertractatione nihil præ cæteris
cogitandum atque orãdum eſt,quàm illud quod idem
1.Corin.10. Apoſtolus dicit, Fidelis deus qui non vos ſinet tentari
ſupra quàm poteſtis ferre, ſed faciet cum tẽtatione etiã
exitum vt poſsitis ſuſtinere.

LIBRI DE MENDACIO AD
CONSENTIVM FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA MENDACIVM AD CONSENTIVM

K

Liber vnus.

MVLTA mihi legenda miſiſti,Cõ- *Hæretici*
ſenti frater chariſsime, ô multa mi- *quo modo*
hi legenda miſiſti: ô quibus reſcrip- *refellendi.*
ta dum præparo, & aliis atque aliis *Cap.I.*
magis vrgentibus occupationibus
diſtrahor,emenſus eſt annus:atque
in eas me detruſiſti anguſtias, vt
quomodocunque reſcriberem, ne arridente iam tem-
pore nauigandi, perlatorem remeare cupientem diu-
tius detinerem. Itaque omnibus quæ mihi Leonas dei
famulus abs te attulit, & mox vt ea ſumpſi, & poſtea
cum hæc dictare iam vellem euolutis atque perlectis,
& quanta potui conſyderatione perpenſis, valde ſum L
tuo delectatus eloquio, & ſanctarum memoria ſcrip-
turarum ingenijque ſolertia, & dolore quo negligen-
tes catholicos mordes, & zelo quo aduerſus etiam la-
tentes hæreticos frendes. Sed non mihi perſuadetur
eos de latebris ſuis noſtris eſſe mendaciis eruendos. Vt
quid enim eos tanta cura veſtigare atque indagare co-
namur, niſi vt captos in apertumq; productos, aut etiã
ipſos veritatem doceamus, aut certe veritate conui-
ctos nocere aliis non ſinamus? Ad hoc ergo, vt eorum
mendacium deleatur, ſiue caueatur, dei autem veritas
augeatur. Quo modo igitur mendacio mendacia re-
cte poterõ perſequi? An & latrocinio latrocinia, & ſa-
crilegio ſacrilegia,& adulterio ſunt adulteria perſequẽ-
da? Si autem veritas dei in meo mendacio abundauit,
nunquid nam & nos dicturi ſumus, Faciamus mala vt
veniant bona? Quod vides quemadmodum deteſte- *Roman.3.*
tur Apoſtolus. Quid eſt enim aliud, mentiamur vt hæ-
reticos mendaces ad veritatem adducamus, niſi facia-
mus mala vt veniant bona? An aliquando bonum eſt
mendacium, vel aliquando mendacium eſt non ma-
lum? Cur ergo ſcriptum eſt, Odiſti domine omnes qui *Pſal.5.*
operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur M
mendacium? Non enim aliquos excepit, aut indefini-
te dixit, perdes loquentes mendacium,vt quoſdam nõ
omnes intelligi ſineret, ſed vniuerſalem ſententiam
protulit dicens, Perdes omnes qui loquuntur menda-
cium. An quia non dictum eſt, perdes omnes qui lo-
quuntur mendacium, vel qui loquuntur quodcunque
mendacium, ideo putandum eſt locum alicui relaxa-
tum eſſe mendacio, vt ſcilicet ſit aliquod mendacium,
quod qui loquuntur non eos deus perdat, ſed eos om-
nes perdat qui loquuntur iniuſtum mendacium, non
quodcunque mendacium: quia inuenitur & iuſtum,
quod vtique laudis debet eſſe, non criminis. Non- *Priſcillia-*
ne cernis quantum adiuuet hæc diſputatio eoſipſos, *ſtarũ error.*
quos pro magna venatione mendaciis noſtris capere *Cap.II.*
molimur? Priſcillianiſtarum eſt enim, ſicut ipſe mon-
ſtraſti,iſta ſententia. Cui comprobandæ adhibent teſti-
monia de ſcripturis,exhortantes ſuos ad mentiendum
tanquam exemplis Patriarcharum,Prophetarum,Apo-
ſtolorum, Angelorum: non dubitantes addere etiam
ipſum dominum Chriſtum,nec ſe aliter àrbitrantes ve
racem ſuam oſtendere falſitatem, niſi veritatem dicant
eſſe mendacem.Redarguenda ſunt iſta,non imitanda.
Nec

A Nec in eo malo debemus Priſcillianiſtarum eſſe participes, in quo cæteris hæreticis conuincuntur eſſe peiores. Ipſi enim ſoli, vel certe maxime ipſi reperiuntur, ad occultandam ſuam quam putãt veritatem, dogmatizare mendacium: atque hoc tam magnũ malum ideo iu- *† bonum.* ſtum † exiſtimare, quia dicunt in corde retinẽdum eſſe quod verum eſt, ore autem ad alienos proferre falſum, *Pſal. 14.* nullum eſſe peccatum, & hoc eſſe ſcriptũ, Qui loquitur veritatem in corde ſuo: tanquam hoc ſatis ſit ad iuſticiam, etiamſi loquatur quiſq; in ore mendacium, quando non proximus, ſed alienus hoc audit. Propterea pu- *Ephes. 4.* tant etiam Apoſtolũ Paulum cum dixiſſet, Deponẽtes mendaciũ, loquimini veritatẽ: ſtatim addidiſſe, vnuſquiſque cum proximo ſuo, quiã ſumus inuicẽ membra. Vt videlicet cũ eis qui nobis in ſocietate veritatis proximi non ſunt, neque, vt ita dicam, cõmembres noſtri ſunt, loqui liceat oporteatq; mendacium. Quæ ſententia ſanctos martyres exhonorat, imò vero aufert ſancta omnino martyria. Iuſtius enim ſapientiuſq; facerent ſecundum iſtos, ſi perſecutoribus ſuis nõ ſe confiterentur eſſe Chriſtianos, nec eos ſua cõfeſsione facerent homi- B cidas: ſed potius mentiendo & negando quod erant & ipſi ſaluum haberẽt carnis cõmodum cordiſq; propoſitum, & illos conceptũ animo ſcelus implere nõ ſinerẽt. Non enim proximi eorũ erant in fide Chriſtiana, vt cũ eis deberent loqui veritatem in ore ſuo, quã loquebantur in corde ſuo, ſed ipſius veritatis inſuper inimici. Si *4. Reg. 10.* enim Hieu, quem ſibi inter cæteros ad exemplum mentiendi prudenter videntur intueri, ſeruum Baal ſe eſſe mentitus eſt, vt ſeruos eius occideret: quanto iuſtius ſecundum iſtorũ peruerſitatẽ tempore perſecutionis ſeruos dæmonũ ſe mentirentur ſerui Chriſti, ne ſerui dæmonum ſeruos occiderent Chriſti: & ſacrificarẽt idolis ne interficerentur homines, ſi ſacrificauit ille Baali vt interficeret homines? Quid enim eis obeſſet ſecundum egregiam doctrinam mendaciloquorum, ſi diaboli cultum mentirẽtur in corpore, quando dei cultus ſeruabatur in corde? Sed non ſic intellexerunt Apoſtolum martyres veri, martyres ſancti. Viderũt quippe te- *Roma. 10.* nueruntq; quod ſcriptum eſt, Corde creditur ad iuſti- *Apoca. 14.* ciam, ore cõfeſsio fit ad ſalutem. Et, In ore eorum non eſt inuentum mendacium: ac ſic irreprehenſibiles abie- C runt, vbi tentari à mendacibus vlterius non cauebunt, quia mẽdaces amplius in ſuis cœleſtib⁹ cœtibus vel alienos vel proximos non habebunt. Illum vero Hieu mẽdacio impio & ſacrificio ſacrilego occidendos impios & ſacrilegos inquirentem non imitarentur: nec ſi de il- *4. Reg. 10.* lo qualis fuiſſet, eadem ſcriptura tacuiſſet. Cum vero ſcriptum ſit, eum rectum cor non habuiſſe cum deo, quid ei profuit quòd pro nonnulla obedientia, quã de domo Achab omnino delenda, pro cupiditate ſuæ dominationis exhibuit, aliquantã mercedem trãſitoriam regni temporalis accepit? Ad ſententiam potius veridicam martyrum defendendam te frater exhortor, vt ſis aduerſus mendaces, non mendacij doctor, ſed veritatis aſſertor: nam diligentius, obſecro, attende quod dico, vt inuenias quàm ſit cauendum, quod zelo quidẽ laudabili aduerſus impios, vt poſsint comprehendi & corrigi vel vitari, ſed tamen incautius docendum putatur.

Mendaciorum mala. Cap. III. Mendaciorum genera multa ſunt, quæ quidem omnia vniuerſaliter odiſſe debemus. Nullũ eſt enim mendaciũ quod non ſit contrarium veritati. Nam ſicut lux & tenebræ, pietas & impietas, iuſticia & iniquitas, peccatũ & recte factum, ſanitas & imbecillitas, vita & mors: ita inter ſe ſunt veritas mendaciumq; cõtraria. Vnde quanto amamus iſtam, tanto illud odiſſe D debemus. Veruntamẽ ſunt quædam mendacia, quę cre- *Mendaciorum multa genera.* dere nihil obſit: quãuis etiam tali mentiẽdi genere fallere voluiſſe, mentienti ſit noxium, non credenti. Tanquam ſi frater ille ſeruus dei Fronto in iis quæ tibi indicauit, quod abſit, aliqua mẽtiretur, ſibi nocuiſſet profecto, nõ tibi, quamuis tu omnia credidiſſes ſine tua iniquitate narranti. Quoniam ſiue illa ita geſta ſint, ſiue nõ ita, habent tamẽ aliquid, quod ſi quis crediderit ita geſtum eſſe, etiam ſi non ita ſit geſtum, regula veritatis & doctrina ſalutis æternæ iudicetur eſſe culpandus. Si autem hoc quiſque mentiatur, quod ſi quis crediderit, aduerſus doctrinã Chriſti hæreticus erit, tanto eſt nocentior mentiens, quanto miſerior credens. Vide ergo quale ſit, ſi aduerſus doctrinam Chriſti mentiri fuerimus, quod quiſquis crediderit, interibit: vt inimicos eiuſdem doctrinæ capiamus, quos ad veritatẽ, dum nos ab ea recedimus, adducamus, imò vero cum mendaces mentiendo capimus, mẽdacia peiora doceamus. Aliud eſt enim quod dicũt quando mentiũtur, aliud quando falluntur: nam cum hæreſim ſuam docet, ea dicunt in quibus falluntur. Quãdo autem ſe dicunt ſentire quod E non ſentiunt, vel non ſentire quod ſentiunt, ea dicunt in quibus mẽtiuntur. Quod eis quiſquis credit, & ſi eos non inuenit, ipſe non perit. A regula quippe catholica nõ recedit, qui hæreticum catholica dogmata mendaciter profitentem, catholicum credit. Ac per hoc nõ eſt ei perniciosum: quia in hominis mente, de qua latente non poteſt iudicare, non in dei fallitur fide, quam debet inſitam cuſtodire. Porrò autem quando hæreſim ſuam docent, quiſquis eis crediderit putando veritatem, erit particeps vt erroris, ita damnationis illorum. Sic fit, vt cum illi ſua nefaria dogmata fabulantur in quibus mortifero errore falluntur, tunc quiſquis crediderit pereat, Nos autem quando catholica dogmata prædicamus, in quibus rectam fidem tenemus, tunc ſi crediderit, inueniatur quicunq; perierat, Quando vero cum ſint Priſcillianiſtę, vt ſua venena non prodant, noſtros ſe eſſe mentiuntur, quiſquis noſtrum eis credit, etiam illis latentibus ipſe catholicus perſeuerat. Nos cõtra vt ad eorum perueniamus indaginẽ, ſi Priſcillianiſtas nos eſſe mentimur, quia eorum tanquam F noſtra ſumus dogmata laudaturi, quiſquis ea crediderit, aut confirmabitur apud eos, aut transferetur ad eos interim ſtatim: quid autem hora superuentura pariat, vtrum inde poſtea liberentur, vera dicentibus nobis, qui decepti ſunt fallentibus nobis: & vtrum audire velint docentem, quem ſic experti ſunt mentientem, quis nouerit certum? quis hoc eſſe ignoret incertum? Ex quo colligitur pernicioſius, aut vt mitius loquar, periculoſius mẽtiri catholicos vt hæreticos capiant, quàm mentiuntur hæretici vt catholicos lateant. Quoniam quiſquis credit catholicis mentiendo tentantibus, aut efficitur, aut confirmatur hæreticus. Quiſquis autem credit hæreticis mentiendo ſeſe occultantibus, non deſinit eſſe catholicus. Quod vt fiat planius, aliqua exempli gratia proponamus, & ex eis potiſsimũ ſcriptis quæ mihi legenda miſiſti. Ecce conſtituamus ante oculos callidum exploratorem, accedere ad eum quem Priſcillianiſtam eſſe prę́ſenſerit, & dictum Epiſcopi, vel cogniti vitam, vel incogniti famam laudare mendaciter: eſt hoc tolerabilius adhuc, quia ille putatur fuiſſe catholicus, atque ex illo errore correctus. Deinde Priſcillianum, hoc enim ſequitur in arte mentiendi, venerabiliter commemoraturus eſt, hominem impium & deteſtabilem,

G testabilem, & pro suis nefariis sceleribus criminibusq;
damnatum. In qua eius venerabili commemoratione,
si forte ille cui retia tenduntur huiusmodi, firmus Pri-
scillianista non fuerat, hac eius prædicatione firmabi-
tur. Cum autem ad cætera explorantis sermo processe-
rit, & dicentis misereri se eorum quos tantis errorum
tenebris tenebrarum author inuoluerit, vt honorē ani-
mæ suæ, & claritatem diuinæ prosapię non agnoscant.
Tum deinde dictum librum, cuius nomen est libra, eo
quòd pertractatis duodecim quæstionibus velut vnciis
explicatur, tantis extulerit laudibus, vt talem libram, in
qua horrendæ blasphemiæ continentur, multis libra-
rum auri milibus preciosiorem esse testetur. Nempe hęc
astutia mentientis, animam credētis interficit, aut iam
interfectam in eadem morte demergit ac deprimit.
Sed, inquies, postea liberabitur. Quid si non fiat, siue
aliquo interueniente impedimento ne cœpta comple-
antur, siue obstinatione mentis hæretice rursus eadem
negantis, etiam si aliqua iam cœperat confiteri: præ-
sertim quia si cognouerit se ab alieno fuisse tentatum,
eoipso audacius illa quę sentit studebit occultare men-
H dacio, quando id inculpate fieri multo certius didice-
rit, etiam exemplo ipsius tentatoris? Hoc quippe in ho-
mine qui veritatem tegendam putat esse mentiendo,
qua tandem fronte culpabimus & damnare audebi-
mus quod docemus? Remanet igitur, vt quod sentiūt
Priscillianistæ secundum hæresis suæ nefariam falsita-
tem, de deo, de anima, de corpore, de cæteris rebus,
non dubitemus veraci pietate damnare. Quod autem
sentiunt, vt veritas occultetur esse mentiēdum, sit no-
bis & illis, quod absit, dogma commune. Hoc tam ma-
gnum malum est, vt etiam si conatus hic noster, quo
scilicet eos per mendacium capere cupimus & mutare,
ita prosperetur vt eos capiamus atque mutemus, nullis
lucris compensantur hæc damna, quibus & nos cum ip
sis pro illorum correctione deprauemur. Per hoc nan-
que mendacium & nos erimus ex ea parte peruersi, &
illi semicorrecti: quandoquidem istud quod putant es-
se pro veritate mentiendum, non in eis corrigimus:
quia idem nos dicimus & docemus, & fieri oportere
præcipimus vt ad eos emēdandos peruenire possimus.
Quos tamen non emendamus, quibus mēdum quo ve-
I rum tegendum existimant non auferimus: sed nos po-
tius immendamur, cum per tale mendum eos quæri-
mus, nec inuenimus quemadmodum eis conuersis cre-
dere valeamus, quibus peruersis mentiti sumus: ne for-
te quòd vt caperentur sunt passi, faciant capti, non so-
lum quia facere consueuerunt, sed quia & in nobis ad
Mentiendi quos veniunt hoc inueniunt. Et quod est miserabi-
non haberi lius, etiam ipsi iam quasi nostri effecti, quemadmodum
fidem. nobis credant reperire nō possunt. Si enim suspicentur
Cap. IIII. etiā ipsi catholica dogmata nos mēdaciter loqui, vt ne-
scio quid aliud occultemus quod verū putamus: certe
talia suspicanti dicturus es, Hoc tūc ideo feci vt caperē
te. Sed quid respondebis dicenti: vnde igitur scio, vtrū
etiam nunc id facias ne capiaris à me? An vero cuiquā
persuaderi potest, hominē non mentiri ne capiatur qui
mentitur vt capiat? Vidésne, quò tendat hoc malum, vt
scilicet non solum nos illis, ipsiq; nobis, sed omnis fra-
ter omni fratri non immerito videatur esse suspectus?
Atque ita dum per mendacium tenditur vt doceatur
fides, id agi potius vt nulli habenda sit fides. Si enim
& contra deum loquimur cum mentimur, quid tan-
tum mali poterit in vllo mendacio reperiri, quod tan-
quam scelestissimum omni modo deuitare debeamus?

Sed nunc aduerte quàm tolerabilius Priscilliani- K
stæ in nostra comparatione mentiantur, quando se fal- *Priscillia-*
laciter loqui sciunt, quos nostro mendacio liberandos *nistam tole*
putamus ab eis falsis in quibus errando falluntur. Pri- *rabilius mē-*
scillianista dicit, quòd anima sit pars dei, & eiusdē cuius *tiri quàm*
est ille, naturæ atque substantiæ. Magna hæc est & dete- *catholicū.*
standa blasphemia: Sequitur enim, vt dei natura capti- *Cap. V.*
uetur, decipiatur, fallatur, cōturbetur atq; turpetur, dā-
netur atq; crucietur. At si hoc & ille dicit, qui de tanto
malo liberare cupit hominē per mēdacium, videamus
quid intersit inter vtrunque blasphemum. Plurimū, in-
quis: Nam hoc Priscillianista dicit, ita etiā credens: Ca-
tholicus autem nō ita credens, quamuis ita loquens. Ille
ergo blasphemat nesciens, iste autem sciens: Ille contra
scientiam, iste contra conscientiam: Ille habet cæcita-
tem falsa sentiendi, sed in eis habet saltem voluntatem
vera dicendi: iste latens videt vera, & volens loquitur
falsa. Sed ille inquiens, hoc docet, vt erroris sui faciat
furorisq; participes: iste autem hoc dicit, vt ab illo erro-
re ac furore liberet homines. Iam quidē supra ostendi,
quantum & hoc noceat quod creditur profuturū. Verū
interim si appendamus in his duobus mala præsentia, L
quoniam bona futura quæ catholicus de corrigendo
hæretico inquirit, incerta sunt, quis peccat grauius? vtrū
qui hominem decipit nesciens, an qui deū blasphemat
sciens? Profecto quid sit peius, intelligit qui homini de-
um solicita pietate præponit. Huc accedit, quia si blas-
phemandus est deus, vt ad eum laudandum homines
adducamus: proculdubio non solum ad laudandū, ve-
rumetiam ad blasphemandum deum, exemplo & do-
ctrina nostra homines inuitamus, quoniā quos ad dei
laudes per dei blasphemias molimur adducere, vtique
si adduxerimus, non solum laudare discent, verūetiam
blasphemare. Hæc illis beneficia conferimus, quos non
ignoranter, sed scienter blasphemando ab hæreticis li-
beramus. Et cum Apostolus homines tradiderit etiam
ipsi satanæ vt discerent non blasphemare: nos cona- 1. *Timot.* 1.
mur homines eruere satanæ, vt discant non per igno-
rantiam, sed per scientiam blasphemare: Nobisque ipsis
magistris eorum hoc tam magnū importamus exitiū,
vt propter hæreticos capiendos prius efficiamur, quod
certum est, dei blasphematores: quo possimus propter
eos, quod incertum est, liberandos, veritatis eius esse M
doctores. Cum igitur blasphemare deum doceamus
nostros, vt eos Priscillianistæ credant suos: videamus
quid mali dicant ipsi, qui propterea mentiuntur vt eos
nostros esse credamus: Anathematizant Priscillianum
& ad nostrum arbitrium detestantur: Dicunt animam
creaturam dei esse, non partem: Execrantur Priscil-
lianistarum falsa martyria: Catholicos Episcopos à
quibus illa hæresis nudata, oppugnata, prostrata est, ma
gnis efferunt laudibus, & cætera huiusmodi. Ecce ipsi
vera dicunt quando mentiuntur, non quo simul possit
hoc ipsum verum esse quod mendum est, sed in alio
quando mentiuntur, in alio vera dicunt. Quando e-
nim nostros se esse mentiuntur, de fide catholica vera
dicunt: Ac per hoc ipsi ne Priscillianistæ inueniantur,
loquuntur mendaciter vera, Nos autem vt eos inue-
niamus, non solum mendaciter loquimur vt ad illos
pertinere credamur, sed etiam falsa loquimur quæ ad
illorum errorem pertinere cognouimus. Itaq; illi quan-
do nostri putari volunt, & falsum est ex parte, & verum
est ex parte quod dicunt, Falsum est enim eos nostros
esse: verum est autem, animam partem dei nō esse. Nos
vero quando ad eos pertinere putari volumus, falsum
est vtrunque

A est vtrunque quod dicimus, & Priscillianistas nos esse, & animam partem dei esse. Illi itaque deum laudant, non blasphemāt quando se occultant: & quando se nō occultant, sed sua proferunt, blasphemare se nesciunt. Ideo si ad fidem catholicam conuertātur, consolantur
1.Timo.1. semetipsos, quia possunt dicere quod Apostolus, Qui cum inter cætera dixisset, Prius fui blasphemus, misericordiam, inquit, consecutus sum, quia ignorans feci. Nos contra, vt se nobis aperiāt, si hoc quasi iustū mendacium fallendis eis capiendisq; proferimus, profectò & ad blasphematores Priscillianistas nos pertinere dicimus, & vt nobis credant, sine excusatione ignorantiæ blasphemamus, Neq; enim catholicus qui blasphemando vult hæreticus credi, potest dicere, ignorans feci.
Modus inquirēdi & conuincendi hæreticos. Semper frater in talibus causis cum timore recolendum est, Quicunq; me negauerit corā hominibus, negabo eum coram patre meo qui in cœlis est. An vero Christum coram hominibus nō negat, qui eum coram Priscillianistis negat, vt eos latentes blasphemo
Cap.VI. mendacio nudet & capiat? Quis autem dubitat obsecro te negari Christum, cum sicuti est verus, ita non esse di-
B citur: & sicut eum Priscillianista credit, ita esse dicitur?
Obiectio. Sed occultos lupos inquies, indutos pellibus ouium, & dominicum gregem latenter grauiterque vastantes,
Responsio. aliter inuenire non possumus. Vnde ergo innotuerunt Priscillianistæ, priusquam huius mendacij fuisset excogitata venatio? Vnde ad ipsius authoris illorū, profectò astutioris, & ideo tectioris cubile peruentum est: vnde tot tantiq; manifestati atq; damnati, & cæteri innumerabiles partim correcti, partim velut correcti, & in Ecclesia miserante collecti sunt. Multas enim vias dat dominus quādo miseretur, quibus ad eorum peruenia-tur indaginem, Quarū duæ sunt aliis fœliciores, vt vel ab eis quos seducere voluerunt, aut ab eis quos iam seduxerāt resipiscentibus conuersisq; mōstrentur. Quod facilius fit, si nefarius eorum error, non mendacibus captationibus, sed veracibus disputationibus euertatur. Quibus conscribendis operam te oportet impendere, quoniam dominus donauit vt posis: quæ scripta salubria, quibus eorum peruersitas insana destruitur, cum magis magisq; innotuerit, & à catholicis vel Antistitibus qui loquuntur in populis, vel à quibusque studiosis
C zelo dei plenis, fuerint vsquequaque diffusa, hæc erunt sancta retia quibus capiantur veraciter, non mendaciter inquirantur. Sic enim capti, aut vltro quid fuerint fatebuntur, & alios quos in sua mala societate nouerunt, vel concorditer corrigent, vel misericorditer prodent, Aut si eos pudebit fateri, quod diuturna simu-
Euasio pro mendacio. latione texerunt, occulta dei manu medicante sanabuntur. Sed multo facilius, inquies, eorum latibula pe-
Cōfutatio. netramus, si quod sunt nos esse mentiamur. Hoc si liceret aut expediret, potuit Christus præcipere ouibus suis, vt lupinis amictæ pellibus ad lupos venirent, & eos huius artis fallaciis inuenirent. Quod eis non dixit, nec quando eas in medium luporum se missurum
Obiectio. esse predixit. Sed dices, Non erant tunc inquirendi, cum essent apertissimi lupi, sed eorum morsus & sæ-
Responsio. uicia perferenda. Quid cum tempora posteriora prænuncians, in vestitu ouium dixit rapaces lupos esse venturos? Nonne ibi erat locus vt hæc moneret & diceret: & vos vt eos inueniatis, assumite vestitū luporū, intrinsecus autem oues manete? Non hoc ait, Sed cum
Matth.7. dixisset, Multi ad vos venient in vestitu ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: non addidit, ex mendaciis vestris: sed, ex fructibus eorum cognoscetis

eos. Veritate sunt cauenda, veritate capienda, verita- D te occidenda mendacia. Absit vt blasphemias ignorātium, scienter blasphemando vinceamus, Absit vt mala fallacium imitando caueamus. Quo modo enim cauebimus, si vt caueamus habebimus? Si enim vt capiatur qui blasphemat nesciens, blasphemabo sciens, peius est quod ago quàm quod capio. Si vt inueniatur qui Christum negat nesciens, ego Christum negabo sciens, ad perditionem me secuturus est quem sic inuenero: siquidem vt illum inueniam, prior pereo. An forte qui eo modo Priscillianistas inuenire molitur, ideo non negat Christum, quia ore depromit quod corde non credit: quasi vero quod & paulo ante iam dixi, cum dictum esset, Corde creditur ad iustitiam: incassum est Roma.10. additū, ore confessio fit ad salutem? Nonne penè omnes qui Christum coram persecutoribus negauerunt, quod de illo credebant, corde tenuerunt, & tamen ore ad salutem non confitendo perierunt, nisi qui per pœnitentiam reuixerunt? Quis ita euanescat vt existimet Apostolum Petrum hoc habuisse in corde quod in ore, quādo Christū negauit? Nempe in illa negatione intus veritatem tenebat, & foris mendacium profe- E rebat. Cur ergo lachrymis diluit quod ore negauerat, si Matth.26. saluti sufficiebat quod corde credebat? Cor loquens in corde suo veritatem, tam amaro fletu puniuit mendacium quod ore deprompsit: nisi quia magnam vidit esse perniciem, qp corde quidem creditur ad iustitiā, sed ore non confessus est ad salutē? Quapropter illud quod scriptum est, Qui loquitur veritatem in corde suo: non Psal.14. sic accipiendum est, quasi retenta in corde veritate, loquendum sit in ore mendacium. Sed ideo dictum est, quia fieri potest vt loquatur quisque ore veritatem, quę nihil ei prosit si eam in corde non teneat: id est, si quod loquitur ipse non credat: sicut hæretici, maximeq; iidē Priscillianistæ faciunt, cum catholicam veritatem non quidem credunt, sed tamen loquuntur, vt nostri esse credantur, Loquuntur ergo veritatem in ore suo, non in corde suo. Propterea distinguendi erant ab illo, de quo dictum est, Qui loquitur veritatem in corde suo. Hanc autem veritatem catholicus sicut in corde loquitur, quia ita credit, ita & in ore debet, vt ita prædicet. Contra istam vero nec in corde nec in ore habeat falsitatem, vt & corde credat ad iustitiam, & ore con- F fessionem faciat ad salutem. Nam & in illo Psalmo cū dictum esset, Qui loquitur veritatem in corde suo: mox etiam hoc additum est, Qui non egit dolum in lingua sua. Et illud quod Apostolus ait, Deponentes Ephe.4. mendacium, loquimini veritatem vnusquisq; cum proximo suo, quia sumus inuicem membra, absit vt sic intelligamus tāquam loqui mendacium permiserit cum eis qui non sunt nobiscum membra corporis Christi. Sed ideo dictū est, quia vnusquisq; nostrum hoc debet quemque deputare quod eum vult fieri, etiam si nondum factus est, sicut dominus alienigenam Samarita- Luca.10. num proximum eius ostendit cum quo misericordiam fecit. Proximus ergo habendus est, non alienus, cum quo id agendum est, ne remaneat alienus. Et si propter id quod nondum est fidei nostræ sacramentique particeps factus, aliqua illi occultanda sunt vera, nō tamen ideo dicenda sunt falsa. Fuerunt enim etiam temporibus Apostolorum, qui veritatem non veraciter, id est, non veraci animo prædicarent, quos dicit Apostolus Christum annunciasse non caste, sed per inuidiam & Philip.1. contentionē. Ac per hoc etiā tunc nōnulli tolerati sunt Confutatio annunciantes non casto animo veritatem, non tamen mendacii.

G vlli laudati sunt, tanquam annunciantes casto animo falsitatem. Denique de illis dicit, Siue occasione, siue veritate Christus annuncietur. Nullo modo autem diceret, vt postea Christus anuncietur, prius negetur. Quocirca multis quidem modis possint latentes hæretici vestigari, nec catholica fide vituperata, nec hæretica impietate laudata. Sed & si aliter omnino non posset educi de cauernis suis hæretica impietas, nisi à tramite veritatis lingua catholica deuiaret, tolerabilius illa occultaretur quàm ista præcipitaretur. Tolerabilius in suis foueis delitescerent vulpes, quàm propter illas capiendas in blasphemiæ foueam caderent venatores. Tolerabilius perfidia Priscillianistarum veritatis velamine tegeretur, quàm fides catholica ne à Priscillianistis mentientibus laudaretur, à catholicis credentibus negaretur. Nam si propterea iusta sunt non qualiacunque, sed blasphema mendacia, quia hoc animo fiunt vt occulti hæretici detegantur, poterunt isto modo si eodem animo fiant, casta esse adulteria. Quid si enim ex numero Priscillianistarum impudicarum aliqua fœmina, iniiciat oculum in catholicum Ioseph, eiq; promittat proditurum se latebras eorum, si ab illo impetrauerit stuprum, certúmque sit eam si ei consensum fuerit, quod pollicita est impleturam, faciendum ne censebimus, an intelligemus nequaquam tali precio merces eiusmodi comparandas? Cur ergo non eruimus † capiendos hæreticos carne in adulterium defluente, & eruendos† putamus ore in blasphemia fornicāte? Aut enim licebit vtrumque pari ratione defendere, vt ideo hæc non esse dicantur iniusta, quia ea facta sunt intentione qua deprehenderentur iniusti: aut si sana doctrina nec propter inueniendos hæreticos vult nos cum fœminis impudicis saltem corpore non mente misceri, profecto nec propter inueniendos hæreticos vult à nobis saltem voce non mente, aut immundam hæresim prædicari, aut castam catholicam blasphemari. Quia & ipsum mentis imperium, cui debet omnis inferior motus hominis obedire, digno non carebit opprobrio, quando fit quod fieri nō oportet, seu membro seu verbo. Quanquam etiam cum verbo fit, membro fit: quoniam lingua membrum est qua fit verbum. Nec vllum

I factum nostrum membro vllo paritur, nisi quod prius corde concipitur, vel potius intus cogitando & consentiendo iam partum, foras editur faciendo per membrum. Non itaq; animus à facto excusatur, quando dicitur aliquid nō ex animo fieri, quod tamē non fieret, nisi animus faciēdum esse decerneret. Interest quidē plurimum, qua causa, quo fine, qua intētione quid fiat. Sed ea, quæ constat esse peccata, nullo bonæ causæ obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt. Ea quippe opera hominū, sicut causas habuerint bonas seu malas, nūc sunt bona, nunc mala, quę nō sunt per seipsa peccata. Sicut victū præbere pauperibus, bonū opus est, si fit causa misericordiæ cum recta fide. Sicut cōcubitus coniugalis, quando fit causa generandi, si ea fide fiat vt gignantur regenerādi. Hęc atque huiusmodi secundum suas causas opera sunt bona vel mala, quia eadē ipsa si habeāt malas causas, in peccata vertuntur. Velut si iactantiæ causa pauper pascitur: aut lasciuiæ causa cum vxore concumbitur: aut filij generantur, non vt deo sed vt diabolo nutriantur. Cum vero iam opera ipsa peccata sunt, sicut furta, stupra, blasphemiæ, vel cætera talia: quis est qui dicat causis bonis esse facienda, vt vel peccata nō sint, vel quod est absurdius, iusta peccata sint? Quis est qui dicat, vt habeamus quod demus pauperibus, faciamus furta diuitibus, aut testimonia falsa vendamus, maxime si non inde innocentes læduntur, sed nocentes potius damnaturis iudicibus eruuntur? Duo enim bona fiunt huius venditione mendacij, vt & pecunia sumatur vnde inops alatur, & iudex fallatur, ne homo puniatur. Testamenta etiam si possumus, cur non vera supprimimus, & falsa supponimus: vt hæreditates vel legata non habeant indigni, qui nihil ex eis operantur boni, sed hi potius à quibus esurientes pascuntur, nudi vestiuntur, peregrini suscipiuntur, captiui redimuntur, Ecclesię cōstruuntur? Cur enim non fiant illa mala propter hæc bona, si propter hæc bona nec illa sunt mala? Iam vero si aliquæ immundæ & diuites fœminæ videantur amatores & stupratores suos insuper ditaturæ, cur non & has partes atque artes suscipiat vir misericors, quib' pro tam bona causa vtatur, vt habeat vnde indigentibus largiatur: nec audiat Apostolum dicentem, Qui furabatur iam non furetur, magis autem laboret operans manibus suis, quod bonum est, vt habeat vnde tribuat cui opus est. Siquidem non solum ipsum furtum, verumetiam falsum testimonium & adulterium, & omne opus malum nō erit malum sed bonum, si ea causa perpetretur, vt sit vnde fiat bonum. Quis ista dicat, nisi qui res humanas omnesq; conatur mores legésque subuertere? Quod enim sceleratissimum facinus, quod turpissimum flagitium, quod impiissimum sacrilegium non dicatur posse fieri recte atque iuste: nec impune tantum, verumetiam gloriose, vt in eo perpetrando, nō solum supplicia nulla timeantur, sed sperentur & præmia: si semel concesserimus in omnibus malis operibus hominum, ideo non quid fiat, sed quare fiat esse quærendum, vt quæcunque propter bonas causas facta inueniuntur, nec ipsa mala esse iudicentur. At si iusticia merito punit furem, etiam qui dixerit & ostenderit ideo se subtraxisse superflua diuiti, vt præberet necessaria pauperi, si merito punit falsarium, etiam qui se ideo testamentum alienum corrupisse docuerit, vt ille hæres esset qui factur' inde fuerat eleemosynas largas, non ille qui nullas: si merito punit adulterum, etiam qui demonstrauerit misericordia se fecisse adulterium, vt per illam cum qua fecit, de morte hominem liberaret: postremo vt ad rem de qua quæstio est M propius accedamus, si merito punit eum qui fœminæ alicui Priscillianistarum turpitudinis consciæ, propterea se adulterino concubitu miscuit, vt ad eorum latebras perueniret: obsecro te, cum dicat Apostolus, Ne exhibeatis mēbra vestra arma iniquitatis peccato, & ideo nec manus, nec corporis genitalia, nec alia mēbra flagitiis exhibere debeamus, vt Priscillianistas inuenire possim': quid nos lingua, quid totum os nostrum, quid organum vocis offendit, vt hæc exhibeamus arma peccato: tantoq; peccato, vbi deum nostrum vt Priscillianistas apprehensos ab ignorantiæ blasphemiis seruemus, † sine excusatione ignorantiæ blasphememus.

Dicet aliquis, Ergo æquandus est fur quilibet, ei furi qui misericordiæ voluntate furatur. Quis hoc dixerit? Sed horum duorum non ideo est quisquam bonus, quia peior est vnus. Peior est enim qui concupiscendo, quàm qui miserando furatur. Sed si furtum omne peccatum est, ab omni furto est abstinendū. Quis enim dicat esse peccandū, etiamsi aliud sit damnabile, aliud veniale peccatum? Nunc autem quærimus, si hoc aut illud quisque fecerit, quis non peccauit, siue peccauit: nō quis grauius leuiusve peccauit. Nam & ipsa furta leuius vtique puniuntur lege quàm stupra. Sunt autem vtraque peccata

Marginalia: *Philip. 1.* — *Ne boni quid fcan nos faciam.* (*Ne boni quidē causa peccādū.*) — *Cap. VII.* — *Confutatio mendacii.* — *tenemus.* — *temendos.* — *Quod nunquā faciendū sit quæ de se mala sunt, vt inde veniant bona.* — K — L — *Ephe. 4.* — *Roma. 6.* — † *eruamus.* — *Non leniri peccandum.* — *Cap. VIII.* — *Comparatio peccatorum adinuicem*

A peccata, quanuis alia leuiora, alia grauiora: ita vt leuius habeatur furtum quod concupiscendo, quàm stuprum quod subueniendo committitur. In suo quippe genere aliis eiusdem generis peccatis leuiora fiunt, quæ bono animo videntur admitti, cum tamen & ipsa alterius generis peccatis, ipso suo genere leuioribus inueniantur esse grauiora. Grauius est enim auaricia, quàm misericordia furtum facere. Itèmque stuprum grauius est luxuria, quàm misericordia perpetrare: & tamen grauius est adulterare misericordia quàm furari auaricia. Neque nunc agitur quid sit leuius siue grauius, sed quæ sint peccata vel non sint. Nemo enim dixerit debuisse peccare vbi constat esse peccatum: sed debere dicimus si ita vel ita peccatum est, ignosci vel non ignosci.

Nemini leuiter peccãdum ob vitandum alienum peccatum grauius.

Verum quod fatendum est, ita humanos animos quædam compensatiua peccata perturbant, vt etiam putentur debere laudari, ac potius recte facta dicantur. Quis enim dubitet esse grande peccatum, si pater filias suas prostituat fornicationibus impiorum? Et tamen extitit causa qua hoc vir iustus debere se facere existimaret, quando Sodomitæ nefario libidinis impetu hospitibus eius irruebant. Ait enim, Sunt mihi duę

Cap. 9.

B filiæ quæ non cognouerunt virum, producam illas ad vos, & vtimini eis † quo modo placuerit vobis, tantum in viros istos ne faciatis iniquum, propterea quia intrauerunt sub tectum tignorum meorum. Quid hic dicemus? Nonne ita scelus quod Sodomitæ hospitibus illius viri iusti facere conabantur, horremus, vt quicquid fieret ne hoc fieret, arbitremur fuisse faciendum? Mouet etiam maxime persona facientis, quæ merito iusticiæ liberabatur à Sodomis: vt quoniam minus malum est fœminas quàm viros perpeti stuprum, etiam hoc ad iusticiam iusti illius pertinuisse dicatur, quòd in filiabus hoc maluit fieri quàm in hospitibus suis, non tantum id volens animo, verum & offerens verbo: & si illi assensi fuissent, impleturus & facto. Sed si hanc peccatis aperimus viam, & committamus minora ne alij maiora committant, lato limite, immo nullo limite, sed conuulsis & remotis omnibus terminis infinito spacio cuncta intrabunt atque regnabunt. Quando enim fuerit definitum peccandum esse homini minus, ne alius

Gene. 19.

† Al. ad vos, abutimini eis.

Quo modo sit faciendũ minus peccatum, vt ab alio vitetur maius.

C peccet amplius, profecto & furtis nostris stupra cauebuntur aliena, & incesta stupris: & si qua impietas visa fuerit etiam peior incestis: incesta quoque facienda dicentur à nobis, si eo modo agi potuerint, vt illa impietas non committatur ab aliis: & in singulis quibusque generibus peccatorum, & furta pro furtis, & stupra pro stupris, & incesta pro incestis, & sacrilegia pro sacrilegiis facienda putabuntur, nostra pro alienis: non solum minora pro maioribus, verumetiam si & ad ipsa summa & pessima veniatur; pauciora pro pluribus: si se ita rerum verset incursus, vt aliter alij non se abstineant à peccatis, nisi minus aliquanto, sed tamen peccantibus nobis: ita vt omnino vbi dixerit inimicus qui habuerit huiusmodi potestatem, nisi tu sceleratus fueris, ego sceleratior ero: aut nisi tu hoc scelus feceris, ego talia plura faciam: scelus nobis videamur admittere, si velimus ab scelere temperare. Hoc sapere quid est aliud nisi desipere, vel potius insanire? A mea quippe iniquitate, non ab aliena, siue in me, siue in aliis perpetrata, mihi est cauenda damnatio. Anima enim quæ peccauerit, ipsa morietur. Si ergo peccare, ne grauius vel in nos vel in quoslibet alij peccent, proculdubio non debemus, consyderandum est in eo quod fecit Lot, vtrum exemplum sit quod imitari, an potius quod vitare debeamus. Magis enim videtur in- D tuendum & notandum, cum tam horrendum malum ex impietate flagitiosissima Sodomitarum suis impenderet hospitibus, quod cuperet depellere nec valeret: sic etiam iusti animum potuisse turbari, vt vellet facere quod non humani timoris nebulosa tempestas, sed diuini iuris tranquilla serenitas, si consulatur, à nobis faciendum non esse clamabit: & iubebit potius vt sic nostra peccata caueamus, ne vllorum prorsus alienorum peccatorum timore peccemus. Aliena quippe ille vir iustus timendo peccata, quæ nisi consentientes inquinare non possunt, perturbatus non attendit suum, quo voluit subdere filias libidinibus impiorum. Hæc quando in scripturis sanctis legimus, non ideo quia facta credimus etiam facienda credamus, ne violemus præcepta, dum passim sectamur exempla. An vero quia iurauit Dauid se occisurum esse Nabal, & clementi cõsyderatione non fecit, propterea illum imitãdum esse dicemus, vt temere iuremus nos esse facturos, quod non esse faciendum postea videamus? Sed sicut illum timor vt prostituere filias vellet, sic istum vt temere iuraret, ira turbauit. Denique si de ambobus interrogãdo vt dicerent, cur hæc fecerint, fas nobis esset inquirere, posset il- E le respondere, Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ: posset etiam dicere iste, Turbatus est præ ira oculus meus: vt non miraremur vel illum in timoris tenebris, vel istum oculo turbato nõ vidisse quod videndum fuit, ne facerent quod faciendum non fuit. Et sancto quidem Dauid iustius dici potuit, quòd nec irasci debuerit: quanuis ingrato & reddenti mala pro bonis, Sed & si vt homini ira subrepsit, non vtique tantum debuit præualere, vt se facturum iuraret, quod aut sæuiendo faceret, aut peierando non faceret. Illi autem inter libidinosas insanias Sodomitarũ constituto, quis auderet dicere, etiam si tui hospites in tua domo, quò eos intrare humanitate violentissima compulisti, ab impudicis apprehensi & oppressi muliebria patiantur, nihil timeas, nihil cures, non expauescas, non horrescas, non cõtremiscas. Quis hæc vel illorum sceleratorũ socius hospiti pio dicere auderet? Sed planè rectissime diceretur, Age quicquid potes, ne fiat quod merito times. Sed non te timor iste compellat, vt F facias quod in se filiæ tuæ fieri si voluerint, facient cum Sodomitis te authore nequiciã: si autem noluerint, patientur à Sodomitis te authore violentiam. Noli facere magnum scelus tuum, dum magis horrescis alienum. Quantumlibet enim distet inter tuum & alienum, hoc erit tuum, illud alienum. Nisi forte pro defensione huius viri in eas se quispiam coarctet angustias, vt dicat, quoniam accipere quàm facere pręstat iniuriam: hospites autem illi non erant vtiq; facturi iniuriam, sed passuri, maluit vir iustus filias suas iniuriam pati quàm hospites suos, eo iure quo filiarum domin⁹ erat, & nouerat non eas peccare si id fieret, quia peccantes potius quibus non consentirent, sine peccato proprio sustinerent. Denique non se ipsæ stuprandas quanuis pro masculis fœminas pro illis hospitibus obtulerunt, ne reas eas faceret non perpessio libidinis alienæ, sed suæ consensio voluntatis. Nec pater earum hoc in se fieri permittebat, cum hoc facere conaretur quibus hospites non prodebat, quanuis minus mali esset quod in vno, quàm si fieret in duobus. Sed quantum poterat resistebat, ne ipsum quoque vllus proprius macularet assensus, quem libidinosus furor etiam si pręualuisset corporis viribus, tamen non consentientem non maculasset alienus. In

Ezech. 18.

Respondet allegationi factæ de Lot.

Genes. 19.

Exempla non ita sũt sectanda, vt præcepta violentur.

1. Reg. 25.

Psal. 54.

Psal. 6.

G filiabus autem non peccantibus nec ipse peccabat, quia non eas peccare si opprimerentur inuitæ, sed peccãtes ferre faciebat: tãquam si ab improbis vt sui serui cæderentur offerret, ne hospites eius paterentur cædis iniuriam. De qua re non disputabo, quia longum est, vtrum vel dominus iure suæ potestatis recte sic vtatur in seruo, vt seruum suum cædi faciat innocentem, ne amicus eius etiam ipse innocens, in domo eius à violentis improbis vapulet. Sed certe Dauid nullo modo recte dicitur iurare debuisse se esse facturum, quod postea cerneret se facere non debere. Vnde constat, quod nõ omnia quę à sanctis vel iustis viris legimus facta, transferre debem⁹ in mores: sed etiam hinc discere quàm late pateat & ad quos vsque perueniat quod Apostolus ait, Fratres & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne & tu tenteris. Præoccupationes enim sunt istæ in quibus delinquitur, dum quid faciendum sit aut ad horam non videtur, aut & qui viderit vincitur, vt scilicet fiat peccatũ, cum vel latet veritas, vel compellit infirmitas.

Galat. 6.

De tropis sacræ scripturæ intelligendis. Cap. X.

In omnibus autem actibus nostris maxime etiam bonos turbant compensatiua peccata, ita vt nec peccata existimentur si habeãt H tales causas propter quas fiãt, & in quibus videatur peccari potius si non fiãt. Et præcipue de mẽdaciis hoc in hominum opinione prȩualuit, vt peccata non putentur illa mendacia, quinimmo & recte facta esse credantur, quando quisque pro eius cui falli expedit vtilitate mentitur: aut ne alius noceat qui nociturus videtur, nisi mẽdaciis euitetur. Ad hæc mendaciorum genera defendenda, plurima de scripturis sanctis suffragari putãtur exẽpla. Non autem hoc est, occultare veritatem, quod est proferre mendacium. Quamuis enim omnis qui mentitur velit celare quod verum est, non tamen omnis qui vult quod verum est celare, mentitur. Plerunque enim vera non mentiendo occultamus, sed tacendo. Neq; enim mentitus est dominus vbi ait, Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo. Vera tacuit, non falsa locutus est, quibus veris audiendis eos minus idoneos iudicauit. Quòd si eis hoc ipsum non indicasset, id est, nõ eos posse portare quæ dicere noluit, occultaret quidem nihilominus aliquid veritatis, sed posse hoc recte fieri forsitan nesciremus, aut nõ tanto firmaremur exemplo. Vnde qui asserunt aliquando esse mentiendum, non conuenienter commemorant Abraham I hoc fecisse de Sara, quã sororem suam dixit: Non enim dixit non est vxor mea: sed dixit soror mea est: quod erat reuera tam propinqua genere, vt soror non mendaciter diceretur. Quod & postea iam sibi ab illo qui abduxerat ea reddita confirmauit, respondens illi & dicens, Est vere soror mea de patre, non de matre: hoc est, de paterno genere, non de materno. Aliquid ergo veri tacuit, non falsi aliquid dixit, quãdo tacuit vxorem, dixit sororem. Hoc & filius eius fecit Isaac. Nam & ipsum nouimus propinquam suam coniugem fuisse sortitum. Non est ergo mendacium cum silẽdo absconditur verum, sed cum loquendo promitur falsum. Iacob autem quod matre fecit authore, vt patrem fallere videretur, si diligenter & fideliter attendatur, non est mẽdacium, sed mysterium. Quę si mendacia dixerimus, omnes etiã parabolę ac figurę significandarum quarũcunq; rerum, quæ non ad proprietatem accipiendæ sunt, sed in eis aliud ex alio est intelligendum, dicentur esse mendacia. Quod absit omnino, Nam qui hoc putat, tropicis etiam tam multis locutionibus omnib⁹ potest hãc importare calumniam, ita vt hæc ipsa quæ appellatur me- K taphora, hoc est de re propria ad rem non propriã verbi alicuius vsurpata translatio, possit ista ratione mendacium nuncupari. Cum enim dicimus fluctuare segetes, gemmare vites, floridam iuuentutem, niueam caniciem, proculdubio fluctus, gemmas, florem, niuem, quia in his rebus non inuenimus, in quas hæc verba aliunde transtulimus, ab istis mendacia putabuntur. Et petra Christus, & cor lapideum Iudęorũ. Item leo Christus, & leo diabolus, & innumerabilia talia dicentur esse mẽdacia. Quid quòd hæc tropica locutio vsque ad eam peruenit quæ appellatur Antiphrasis, vt dicatur abundare quod nõ est, dicatur dulce quod acidum est, lucus quod non luceat, Parcę quòd non parcant? Vnde illud est in scripturis sanctis, Si non in faciem benedixerit tibi, quod diabol⁹ ait domino de sancto Iob: & intelligitur, maledixerit. Quo verbo & Nabuthei fictum crimẽ à calumniantibus nominatum est. Dictũ est enim quòd benedixerit regi: hoc est, maledixerit. Hi omnes modi locutionum mendacia putabuntur, si locutio vel actio figurata in mẽdacio deputabitur. Si autem nõ est mendacium, quando ad intelligentiam veritatis aliud ex alio significãtia referuntur, profecto non solũ id quod L fecit aut dixit Iacob patri vt benediceretur, sed neque illud quod Ioseph velut illudendis locutus est fratribus, nec quod Dauid simulauit insaniam, nec cætera huiusmodi mẽdacia iudicanda sunt, sed locutiones actionesq; Propheticæ ad ea quæ vera sunt intelligenda referẽdæ. Quæ propterea figuratis velut amictibus obteguntur, vt sensum pie quærentis exerceant, & ne nuda ac prompta vilescant. Quamuis quæ aliis locis aperte ac manifeste dicta dicimus, cum ea ipsa de abditis eruuntur, in nostra quodam modo cognitione renouãtur, & renouata dulcescunt. Nec videntur † discentibus quòd his modis obscurantur, sed commendantur magis: vt quasi subtracta desyderentur ardentius, & inueniantur desyderata iocundius. Tamen vera non falsa dicuntur, quoniam vera non falsa significantur, seu verbo seu facto. Quę significantur enim, vtiq; ipsa dicuntur, Putantur autem mendacia, quoniam non ea quæ vera significantur, dicta intelliguntur, sed ea quæ falsa sunt, dicta esse creduntur. Hoc vt exemplis fiat planius, idipsum M quod Iacob fecit, attende, Hędinis certe pellibus membra contexit: Si causam proximam requiramus, mentitum putabimus. Hoc enim fecit vt putaretur esse qui non erat. Si autem hoc factum ad illud propter quod significandum reuera factum est referatur, per hædinas pelles peccata, per eum vero qui eis se operuit, ille significatus est qui non sua, sed aliena peccata portauit. Verax ergo significatio nullo modo mendacium recte dici potest. Vt autem in facto, ita & in verbo. Nam cum ei pater dixisset, Quis es tu fili? Ille respondit, Ego sum Esaü primogenitus tuus. Hoc si referatur ad duos illos geminos, mẽdacium videbitur. Si autẽ ad illud propter quod significandum ista gesta dictaq; conscripta sunt, ille est hic intelligendus in corpore suo quod est eius Ecclesia, qui de hac re loquens, ait, Cum videritis Abraham & Isaac & Iacob, & omnes Prophetas in regno dei: vos autẽ expelli foras. Et venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Austro, & accumbent in regno dei. Et, ecce sunt nouissimi qui erãt primi, & sunt primi qui erant nouissimi. Sic enim quodã modo minor maioris primatum frater abstulit atq; in se trãstulit fratris. Cũ igitur tã vera tamq; significẽtur veraciter, quid hic debet putari factum dictúmve mendaciter? Cum enim

quæ

Marginal notes, left column: *Omnis qui mentitur vult celare quod verũ est: non tamen omnis qui vult quod verũ est celare, mentitur.* — *Ioan. 16.* — *Quo modo excusatur Abraham à mendacio, cum Sarã vxorẽ dixit sororem suam.* — *Genes. 20.* — *Genes. 26.* — *Mendaciũ quid sit.* — *Genes. 27.* — *Iacob à mẽdacio excusatur, cũ se dixit Esau.* — *Tropi non sunt mẽdacia, neque metaphora neque antiphrases & cætera id genus locutionum.*

Marginal notes, right column: *Metaphora* — *1. Cor. 10.* — *Ezech. 11.* — *Apoc. 5.* — *1. Petri. 5.* — *Antiphrasis.* — *Iob. 2.* — *3. Reg. 21.* — *Genes. 27.* — *Genes. 42. & sequẽti.* — *1. Reg. 21.* — *Tropi in scripturis quare.* — *† tamidẽtur* — *Cur Iacob se dixit Esau, & quo modo à mẽdacio excusatur.* — *Genes. 27.* — *Lucæ 13.*

A quæ ſignificantur,non vtique non ſunt in veritate, ſed ſunt,ſeu præterita ſeu pręſentia ſeu futura,proculdubio vera ſignificatio eſt nullumque mendacium.Sed nimis longum eſt in hac ſignificatione Prophetica enucleate cuncta rimari,in quibus palmam veritas habet, quia vt ſignificando prænunciata ſunt, ita conſequendo claruerunt.

Quo modo diſputandum cum Priſcillianiſtis & mēdaciorum patronis. Cap. XI.

Neque id iſto ſermone ſuſcepi,quod ad te magis pertinet qui Priſcillianiſtarum latebras aperuiſti,quantum ad eorum attinet dogmata falſa atque peruerſa: ne ita inueſtigata videantur quaſi docenda fuerint, & non redarguenda: Magis ergo fac vt expugnata iaceant, quæ feciſti vt prodita pateant. Ne dum volumus ad indaginem hominum fallacium peruenire, ipſas falſitates ſinamus tanquam inſuperabiles permanere: cum potius debeamus & in latentium cordibus deſtruere falſitates, q̄ parcendo falſitatibus inuenire fallaces. Porrò inter illa dogmata eorum, quę ſubuertenda ſunt, etiam hoc eſt vtique, quod dogmatizant, ad occultandam religionem, religioſos debere mentiri, intantum, vt non ſolum de aliis rebus ad doctrinam religionis non pertinentibus, ſed de ipſa quoque reli- B gione mentiendum ſit, ne pateſcat alienis: vt videlicet negandus ſit Chriſtus, quo poſsit inter inimicos ſuos laterę Chriſtianus. Etiam hoc, obſecro te, dogma impium nefariúmque ſubuerte, propter quod aſtruendum argumentantes de ſcripturis colligunt teſtimonia, quibus videantur non ſolum ignoſcenda vel toleranda, verum & honoranda mendacia.

Tria mendaciorum latibula penitus eruenda.

Ad te igitur pertinet ſectam deteſtabilem cùm refellis, ſic accipienda monſtrare iſta teſtimonia ſcripturarum: vt vel doceas non eſſe quæ putantur eſſe mendacia, ſi eo modo intelligantur quo intelligenda ſunt: vel imitanda non eſſe etiam quæ manifeſtum eſt eſſe mendacia: vel certe ad extremum de his ſaltem rebus quæ ad doctrinam religionis pertinent, nullo modo eſſe mentiendum. Sic enim vere funditus euertuntur, dum euertitur vbi deliteſcunt: vt eoipſo minime ſectandi, & maxime cauendi iudicentur, quo ſe ad occultandam hæreſim ſuam profitentur eſſe mendaces, Hoc in eis eſt primitus expugnandum, hoc eorum velut idoneū munimentum veritatis ictibus feriendum atque deiiciendum. Nec eis quam non habent, alia latebra quò confu- C giant eſt præbenda: vt ſi forte ab his produntur, quos conati fuerint ſeducere nec potuerint, dicant: Tentare illos voluimus, quoniam nos prudentes catholici docuerunt ad inueniendos hæreticos id eſſe faciendum. Sed aliquanto commendatius oportet ne dicam, cur iſta mihi videatur tripartita ratio diſputandi, aduerſus eos qui patronas mendaciis ſuis volūt adhibere diuinas ſcripturas: vt prius oſtendamus nonnulla quæ ibi putantur eſſe mendacia, non eſſe quod putantur, ſi recte intelligantur. Deinde ſi qua ibi mendacia manifeſta ſunt, imitanda non eſſe. Tertio contra omnes omnium opiniones, quibus videtur ad viri boni officium pertinere aliquando mentiri, omnimodo tenendum, in doctrina religionis nullo modo eſſe mentiendum. Hæc enim tria tibi exequēda pauloantè commēdaui, & quodam modo iniunxi.

Non eſſe mendacia qua putantur in ſacris literis. Cap. XII.

Ad oſtendenda ergo quædam quæ putantur in ſcripturis eſſe mendacia, non ea eſſe quod putantur ſi recte intellig ātur, non tibi parum aduerſus iſtos valere videatur, quòd non de Apoſtolicis, ſed de Propheticis literis inueniunt velut exempla mentiendi. Illa quippe omnia quæ nominatim commemorant vbi ſit quiſque mentitus, in eis libris leguntur in quibus nō ſolum dicta, verumetiam facta multa figurata conſcripta ſunt, quia & figuratè geſta ſunt. In D figuris autem quod velut mendacium dicitur, bene intellectum, verum inuenitur. Apoſtoli vero in Epiſtolis ſuis aliter locuti ſunt, aliterq́; conſcripti actus Apoſtolorum, iam videlicet reuelato teſtamento nouo, quod illis figuris propheticis velabatur. Denique in tot Epiſtolis Apoſtolicis, atq; in ipſo tam grandi libro in quo actus eorum canonica veritate narrantur, non inuenitur talis aliquis mentiens, vt de illo ab iſtis ad mentiendi licentiam proponatur exemplum.

De ſimulatione Petri & Barnabæ.

Quādoquidem illa Petri & Barnabæ ſimulatio qua gentes Iudaizare cogebant, merito reprehenſa atque correcta eſt, & ne tunc noceret, & ne poſteris ad imitādum valeret. Cum enim vidiſſet Apoſtolus Paulus quia non recte ingrediuntur ad veritatem Euangelij, dixit Petro coram omnibus, Si tu cum ſis Iudæus, gentiliter & non Iudaice viuis, quo modo gētes cogis iudaizare? *Galat. 2.*

Qualiter legis ceremonias Paulus obſeruauerit.

Id autem quod ipſe fecit, vt quaſdam obſeruationes legitimas Iudaica conſuetudine retinendo & agendo non ſe inimicum legi Prophetiſque monſtraret, abſit vt mendaciter eum feciſſe credamus. De hac quippe re ſatis eſt ꝗ eius ꝗ nota ſententia, qua fuerat cōſtitutum, nec Iudæos qui tunc E in Chriſtum credebant, prohibendos eſſe à paternis traditionibus, nec ad eas gentiles cum Chriſtiani fierent eſſe cogendos: vt illa ſacramenta quæ diuinitus præcepta eſſe conſtaret, non tanquam ſacrilegia fugerentur: nec tamen putarentur ſic neceſſaria iam nouo teſtamento reuelato, tanquam ſine iis quicunq; conuerterentur ad deum ſalui eſſe nō poſſent. Erant enim qui hoc putabant atque prædicabant, quanuis iam recepto Chriſti Euangelio: & eis ſimulate conſenſerat Petrus & Barnabas, ideoque cogebant gentes Iudaizare: Id erat enim cogere, ſi ea neceſſaria prędicare, tanquam & recepto Euangelio nulla ſine illis ſalus eſſet in Chriſto. Hoc error quorundam putabat, hoc timor Petri ſimulabat, hoc libertas Pauli redarguebat. Quod ergo ait, Omnib⁹ omnia factus ſum vt omnes lucrifacerem: *1. Corin. 9.* compatiendo id fecit, non mentiendo. Fit enim quiſque tanquam ille cui vult ſubuenire, quando tanta miſericordia ſubuenit, quanta ſibi ſubueniri vellet, ſi eſſet ipſe in eadem miſeria conſtitutus. Itaque fit tanquam ille, non quia fallit illum, ſed quia ſe cogitat ſicut illum. Vnde illud eſt eius Apoſtoli quod iam ſupra comme- F morauí: Fratres, & ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpiritales eſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis, intendens teipſum ne & tu tenteris. *Galat. 6.* Nam ſi propterea quia dixit, Factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, & iis qui ſub lege erant tanquam ſub lege: *1. Corin. 9.* ideo putandus eſt mendaciter ſuſcepiſſe legis veteris ſacramenta: debuit & gentium idololatriam eodem modo mentiendo ſuſcipere, quia dixit etiam iis qui ſine lege erant tāquam ſine lege ſe factum, vt eos lucrifaceret. Quod vtique non fecit. Non enim alicubi ſacrificauit idolis: aut adorauit illa figmenta, ac non potius libere tanquam martyr Chriſti deteſtanda & vitanda monſtrauit. De nullis igitur Apoſtolicis actibus ſiue ſermonibus iſti proferunt imitanda exempla mentiendi. De Propheticis ergo factis ſeu dictis ideo ſibi videntur habere quod proferant, quia figuras prænunciatiuas putant eſſe mendacia, eo quòd mendaciis ſint aliquando ſimilia. Sed cum referuntur eas res propter quas ſignificandas ita facta vel dicta ſunt, reperiuntur ſignificationes eſſe veraces, ac per hoc nullo modo eſſe mendacia.

Quid ſit mendacium.

Mendacium eſt quippe falſa ſignificatio cum voluntate fallendi. Nō eſt autem falſa ſignifi-

G sa significatio, vbi & si aliud ex alio significatur, verum est tamen quod significatur si recte intelligatur. Sunt quædam eiusmodi etiam saluatoris in Euãgelio, quia & ipse dominus Prophetarum Propheta esse dignatus est. Talia sunt illa, vbi de muliere quæ fluxũ sanguinis patiebatur, ait: Quis me tetigit? Et de Lazaro, Vbi posuistis eum? Sic quippe interrogauit quasi nesciens quod vtique sciebat. Ac per hoc nescire se finxit, vt aliquid aliud illa velut ignorantia sua significaret. Quæ significatio quoniam verax erat, mẽdacium profecto nõ erat. Eos nanq; significabant, siue illa fluxũ sanguinis patiẽs, siue ille mortuus quatriduanus, quos etiã qui cũcta sciebat, quodã modo nesciebat. Nam & illa typum gerebat plebis gentium, vnde præmissa fuerat Prophetia, Populus quem non cognoui, seruiuit mihi. Et Lazarus remotus à viuentibus tãquam ibi iacebat per significatiuam similitudinem, vbi ille cui⁹ vox est, Proiectus sum à facie oculorum tuorũ. Et ideo tãquam nesciretur à Christo, & illa quæ fuerit, & iste vbi positus fuerit, verbis interrogãtis est figuratũ, & omne vitatum veraci significatione mendacium. Hinc est etiam illud quod commemorasti eos dicere, dominum Iesum posteaquam resurrexit, ambulasse in itinere cum duobus discipulis, & propinquãtibus eis castello quò ibant, illum longius se ire finxisse: vbi Euangelista dicens, Ipse autem se finxit longius ire: etiam ipsum verbum posuit, quo mendaces

Euãgelij locorum quorundã qui videtur patrocinari mendacio sensus quis. Cap. XIII. Luca 8. Ioan. 11. Psal. 17. Psal. 30.

Quo modo Christus finxerit se longi⁹ ire absque mẽdacio. H

Luca 24.

nimium delectantur vt impune mentiãtur: quasi mendacium sit omne quod fingitur, cum veraciter aliud ex alio significandi gratia tam multa fingantur. Si ergo nihil aliud significasset Iesus in eo quòd longius ire se finxit, merito iudicaretur esse mẽdacium. Porrò autem si bene intelligatur, & ad id quod voluit significare referatur, inuenitur esse mysterium, Alioquin erunt cuncta mendacia quę propter quandam rerum significandarum similitudinem cum gesta non sint, tanquam gesta narrantur. Vnde est illa de duobus vnius hominis filiis, maiore qui mansit apud patrem suum, & minore qui longius peregrinatus est, tam prolixa narratio. In quo genere fingendi, humana etiam facta vel dicta, irrationalibus animantibus & rebus sensu carentibus, homines addiderunt, vt eiusmodi fictis narrationibus,

Luca 15.

I sed veracibus significationibus quòd vellent commendatius intimarent. Nec apud authores tantum secularium literarum, vt apud Horatium, mus loquitur muri, & mustela vulpeculę, vt per narrationẽ fictam ad id qood agitur, vera significatio referatur. Vnde & Aesopi tales fabulas ad eum finem relatas, nullus tam ineruditus fuerit, qui putaret appellãda mendacia. Sed in literis quoque sacris, sicut in libro Iudicũ, Ligna sibi regẽ requirunt, & loquũtur ad oleam, & ad ficũ, & ad vitem & ad rubum. Quod vtiq; totum fingitur, vt ad rem quę intenditur, ficta quidem narratione, non mendaci tamen, sed veraci significatione veniatur. Hæc dixi propter id quod scriptum est de Iesu, Et ipse se finxit longius ire. Ne quisquam ex hoc verbo sicut Priscillianistæ licitum volens habere mẽdacium, insuper etiam Christum contendat fuisse mentitum. Quisquis autem vult intelligere illud fingendo quid præfigurarit, attendat quid agendo perfecerit. Longius nanque postea profectus super omnes cœlos, non tamen deseruit discipulos suos. Propter hoc significandum futurum diuinitus factum, ad præsens illud est homanitus fictum. Et ideo significatio verax in illa est fictione præmissa, quia in hac profectione illius est significationis veritas subsecuta. Ille igitur contendat Christum mentitum esse fingendo, qui negat eum quod significauit impleuisse K faciendo.

Hora. lib. ser. 2. saty. 6. Nedũ apud seculares auctores, sed & in literis sacris fictiones reperimus. Iudic. 9. Luca 24.

Quia ergo non inueniunt mendacẽs hæretici in testamenti noui literis imitanda exempla mendacij, copiosissimos se existimant in hac disputatione qua opinantur esse mentiendum, cum de veteribus Propheticis libris, quia non ibi apparet nisi intelligentibus paucis quò referantur significatiua dicta vel facta veracia, multa sibi videntur inuenire ac proferre mendacia. Sed habere cupientes quibus se tueantur velut imitanda exempla fallendi, seipsos fallunt, & mentitur eorum iniquitas sibi. Illæ autẽ personæ quas credendum ibi non est prophetare voluisse, si quid faciendo vel dicendo finxerunt voluntate fallendi, quanuis ex ipsis quoque factis earum, siue dictis aliquid Propheticum possit exculpi, per illius omnipotentiam præseminatum atque dispositum, qui bene vti nouit etiam malis hominum, tamen quantum ad ipsas attinet sine dubitatione mentitæ sunt. Sed non ideo debent imitanda existimari, quia in eis reperiuntur libris, qui sancti & diuini merito nominantur. Habent enim conscripta & mala hominum & bona: illa vitanda, ista sectanda: & quædam ita posita, vt de illis etiam prolata sit sententia, quædam vero tacito ibi iudicio nobis iudicanda permissa: quoniam non solum nos nutriri manifestis, verum & exerceri oportebat obscuris. Cur autem isti imitandam sibi Thamar existimant mentien- L tem, & imitandum Iudam non existimant fornicantem? Ibi enim vtrunque legerunt, & nihil horum scriptura illa siue culpauit, siue laudauit: sed tantummodo vtrunque narrauit, & iudicandum nobis vtrunque dimisit. Sed mirum si aliquid horum imitandum impune permisit. Quod enim Thamar non meretricandi libidine, sed concipiendi voluntate mentita sit, nouimus. Verum & fornicatio etiam si Iudæ talis non fuit, potest esse cuiuspiam qua faciat vt homo liberetur, sicut illius mendacium fuit, vt homo conciperetur. Nunquid propterea etiam fornicandum est, si propter illud putatur fuisse mentiendum? Non de solo itaq; mendacio, sed de omnibus operibus hominum in quibus existunt velut compensatiua peccata, consyderandum est, quam sententiam proferre debeamus, ne aperiamus aditum, non tantum paruis quibusq; peccatis, verume- M tiam sceleribus cunctis, nullumq; remaneat facinus, flagitium, sacrilegium, in quo causa non possit existere qua recte videatur esse faciendum, vniuersamq; vitæ probitatem opinio ista subuertat.

Quomodo sacra scriptura exempla sint imitanda. Cap. XIIII. Psal. 26. Regula pro scripturarũ intelligẽtia. Gen. 38. De mẽdacio Thamar & fornicatione Iudæ.

Nihil autem iudicandus est dicere, qui dicit aliqua iusta esse mendacia, nisi aliqua iusta esse peccata, ac per hoc aliqua iusta esse quæ iniusta sunt. Quo quid absurdius dici potest? Vnde enim est peccatum, nisi quia iusticię contrariũ est? Dicantur ergo alia magna, alia parua esse peccata, quia verum est, nec auscultãdum Stoicis qui omnia paria esse contẽdunt. Dicere autem quædã iniusta, quædam iusta esse peccata, quid est aliud quàm dicere quasdã esse iniustas, quasdam iustas iniquitates, cum dicat Apostolus Ioannes, Omnis qui facit peccatum, facit & iniquitatem: & peccatum iniquitas est? Non ergo potest iustum esse peccatum, nisi cum peccati nomen in alia re ponimus, in qua quisque non peccat, sed aut facit aliquid, aut patitur pro peccato. Nam & sacrificia pro peccatis peccata appellata sunt, & pœnæ peccatorum dicuntur aliquando peccata. Hæc planè possunt intelligi iusta peccata, cum iusta dicuntur sacrificia vel iusta supplicia. Ea vero quæ contra legem dei fiunt, iusta esse non possunt. Dictum est autem deo, Lex tua veritas.

Mendaciũ semper esse peccatum. Cap. XV. Stoicorum opinio. 1. Ioan. 3. Quæ sint iusta peccata. Psal. 118.

Ac per

1. Ioan. 2. Cautela de propositis mendacijs in scripturis si imitãda, an non. Exod. 1. Iosue. 2. De mẽdacio obstetricũ Hebræorũ, & Raab meretrice.

A Ac per hoc quod est contra veritaté, iustum esse nõ potest. Quis autem dubiter contra veritatem esse mendacium omne? Nullum ergo iustũ esse potest mendacium. Item cui non clarear, ex veritate esse omne quod iustum est? Clamat autem Ioannes, Omne mendacium non est ex veritate: Omne ergo mendaciũ non est iustum, Quapropter quando nobis de scripturis sanctis mentiendi proponuntur exẽpla, aut mendacia nõ sunt, sed putantur esse dum non intelliguntur: aut si mendacia sunt, imitanda non sunt, quia iusta esse nõ possunt. Sed quod scriptũ est, bene deũ fecisse cum Hebræis obstetricibus, & cum Raab Hierichontina meretrice, nõ ideo factum est quia mentitæ sunt, sed quia in homines dei misericordes fuerunt. Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed beneuolentia: benignitas mentis, non iniquitas mentientis. Sicut enim mirum absurdumq́; non esset, si alio prius tempore commissa ab eis aliqua opera mala deus propter posteriora opera bona vellet ignoscere: ita mirandum non est, ꝙ vno tempore in vna causa de⁹ vtrunque conspiciens, id est, factum misericorditer, factumq́; fallaciter, & bonũ remunerauit, & propter hoc

B bonum malum illud ignouit. Si enim peccata quę propter carnis concupiscentiam, nõ propter misericordiã fiunt, propter posteriora opera misericordiæ dimittuntur, cur nõ merito misericordiæ dimittuntur, quæ propter ipsam misericordiam committuntur? Grauius est enim peccatum quod animo nocentis, quàm quod animo subuenientis efficitur. Ac per hoc si illud deletur opere misericordiæ postea subsequente, cur hoc quod est leuius, non deletur ipsa hominis misericordia, & præcedente vt peccet, & comitãte cum peccat? Ita quidem videri potest. Veruntamen aliud est dicere, peccare quidem nõ debui, sed opera misericordiæ faciam, quibus deleam quod antè peccaui, & aliud est dicere, peccare debeo, quia non possum aliter misereri. Aliud est, inquã, dicere, quia iam peccauimus, benefaciamus: & aliud est dicere, peccemus vt benefaciamus. Ibi dicitur, faciamus bona quia fecimus mala: hic autem, faciamus mala, vt veniant bona. Ac per hoc ibi exhaurienda est sentina peccati, hic cauenda est doctrina peccandi. Restat itaque vt intelligamus illis mulieribus vel

C in Aegypto, vel in Hiericho pro humanitate & misericordia redditam fuisse mercedem vtique temporalem, quę quidem & ipsa æternum aliquid etiam illis nescientibus Prophetica significatione figuraret. Vtrum autem sit aliquando vel pro cuiusquam salute mentiendum, cum quæstio sit in qua dissoluenda etiam doctissimi fatigantur, valde illarum muliercularum, in illis populis constitutarum, & illis moribus assuetarum excedebat modum. Itaque hanc earum ignorantiam, sicut aliarum rerum quas pariter nesciebant, sed sciendæ sunt à filiis non huius seculi, sed futuri, dei patientia sustinebat: qui tamen eis pro benignitate humana quam famulis eius impenderant, quanuis cœleste aliquid significantia, præmia terrena reddebat. Et Raab

Iosue. 2.

quidem ex Hiericho liberata, in dei populum trãsitum fecit: vbi proficiens posset ad æterna & immortalia munera peruenire, quæ nullo sunt quærenda mendacio. Tunc tamen quando illud opus bonum, & pro suæ vitæ conditione laudabile Israëlitis exploratoribus præstitit, nondum erat talis vt ab ea exigeretur, Sit in ore vestro, est est, non non. Obstetrices autem illę quanuis Hebrææ, si secundum carnem tantummodo saperent, quid aut quantum est quod eis profuit remuneratio temporalis, quia fecerunt sibi domos, nisi profi-

Tolerabili⁹ potuisse mẽtiri in veteri lege quã noua. Cap. XVI. Matth. 5. Exod. 1.

ciendo pertinuerunt ad eam domum de qua deo cantatur, Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te? Multum autem fatendum est propinquare iusticiæ, & quãuis re ipsa nondum, iam tamen spe atque indole animum esse laudandum, qui nunquã nisi hac intentione mentitur, quia vult prodesse alicui, nocere autẽ nemini. Sed nos cum quærimus, sit ne boni hominis aliquando mentiri, non de homine quærim⁹ adhuc ad Aegyptum, vel ad Hiericho, vel ad Babyloniam pertinente, vel adhuc ad ipsam Hierusalem terrenam, quæ seruit cum filiis suis, sed de ciue illius ciuitatis quæ sursum est libera mater nostra æterna in cœlis. Et respondetur quærentibus nobis, Omne mendacium non est ex veritate. Filij autem illius ciuitatis, filij sunt vtique veritatis. Eius ciuitatis filij sunt, de quibus scriptum est, In ore eorum non est inuentum mendacium. Eius ciuitatis filius est, de quo item scriptum est, Verbum suscipiens filius, à perditione longe aberit. Excipiens autem excepit illud sibi, & nihil falsi ex eius ore procedit. His filius supernæ Hierusalem & sanctæ ciuitatis æternæ, si quando vt hominibus obrepit qualecunque mendacium, poscunt humiliter veniam, non E

D Psal. 83. Gala. 4. 1. Ioan. 2. Apoca. 14. Prouer. 29.

inde quærunt insuper gloriam. Sed dicet aliquis, Ergo ne obstetrices illæ atque Raab melius fecissent, si nullam misericordiam præstitissent, nolendo mentiri? Immo vero illæ mulieres Hebrææ, si essent tales de qualibus quærimus: verum sit eis aliquando mentiendum, nec aliquid falsi dicerent, & fœda ministeria de paruulis occidendis liberrime recusarent. Sed inquies, Ipsæ morerentur. At vide quid sequatur, Morerentur enim cœlestis habitationis incomparabiliter ampliore mercede, quàm domus illæ quas sibi fecerunt, in terra esse potuerunt. Morerentur enim futuræ in æterna fœlicitate, mortem perpessæ pro innocentissima veritate. Quid illa in Hiericho? Nunquid hoc posset? Nõnne si quærentes ciues mentiendo non falleret, verum dicendo latentes hospites proderet? An posset interrogantibus dicere, Scio vbi sint, sed deum timeo, non eos prodo? Posset hoc quidem dicere si iam esset vera Israëlitis in qua dolus non esset: quod futura erat per misericordiam dei transiens ad ciuitatem dei. Verum illi hoc audito, inquies, illam perimerent, domum scru- F

Obstetrices Hebrææ & Raab num peccarint mentiendo. Cap. XVII.

tarentur. Sed nunquid consequens erat, vt illos etiam quos diligenter occultauerat inuenirent? Prospexerat enim cautissima mulier, & ibi eos posuerat vbi latere potuissent, etiam si ei mentienti creditum non fuisset. Ita & illa, si tamen à suis ciuibus esset occisa, pro misericordiæ opere, vitam istam finiẽdam preciosa in conspectu domini morte finisset, & erga illos eius beneficium inane non fuisset. Sed inquies, Quid si & ad illum locum vbi eos occultauerat, ij à quibus quærebãtur, perscrutando omnia peruenissent? Isto modo dici potest, Quid si mulieri vilissimæ atque turpissimæ non solum mentienti, verumetiam peieranti credere noluissent? Nempe etiam sic cõsecutura fuerant, quę timẽdo mentita est. Et vbi ponimus voluntatem ac potestatem dei? An forte non poterat & illam, nec ciuibus suis mentientem, nec homines dei prodentem, & illos suos ab omni pernicie custodire? A quo enim & post mulieris mendacium custoditi sunt, ab eo potuerunt & si illa mentita non esset, vtique custodiri. Nisi forte obliti sumus hoc fuisse in Sodomis factum, vbi masculi in masculos nefanda libidine accensi, nec ostium domus, in qua erant, quos quærebãt inuenire potuerunt: quoniam vir iustus in causa omnino simillima pro suis hospitib⁹

Gene. 19.

G mētiri noluit, quos esse angelos nesciebat, & vim morte peiorem ne paterentur timebat. Et certe poterat talia respondere quærentibus qualia in Hiericho mulier illa respondit. Nam prorsus similiter & illi interrogando quæsierunt. Sed homo iustus noluit pro corporibus hospitum animam suam suo mendacio maculari, pro quibus voluit corpora filiarum alienæ libidinis iniquitate vim perpeti. Faciat ergo homo etiam pro temporali hominum salute quod potest. Cum autem ad hunc articulum ventum fuerit, vt tali saluti consulere, nisi peccando non possit, iam se existimet non habere quid faciat, quando id reliquum esse perspexerit quod non

Iosue.2. recte faciat. Proinde Raab in Hiericho, quia peregrinos homines dei suscepit hospitio, quia in eorū susceptione periclitata est, quia in eorum deum credidit, quia diligēter eos vbi potuit occultauit, quia per aliam viam remeandi consilium fidelissimum dedit, etiam supernæ Hierusalem ciuibus imitāda laudetur. Quod autē mentita est, etiam si aliquid ibi Propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum sapienter proponitur: quamuis de⁹ illa bona memorabiliter honorauerit,

H hoc malum clemēter ignouerit. Quæ cum ita sint, quoniam nimis longum est omnia pertractare, quæ in illo libro dicta sunt posita, velut imitanda exempla mentiēdi, ad hanc regulam mihi videntur, non solum ista, verumetiam si qua sunt talia redigenda: vt aut quod esse creditur, ostendatur non esse mendacium: siue vbi tacetur verum, nec dicitur falsum: siue vbi significatio verax aliud ex alio vult intelligi, quod genus figuratorum vel dictorum vel factorum abundat in Propheticis literis, Aut quæ conuincuntur esse mendacia, non esse imitanda monstrentur, & si quæ nobis vt alia peccata surrepserint, non eis tribuendam iusticiam sed veniam postulandam. Hoc quidem mihi videtur: & ad istam sententiam me superius disputata compellunt.

An verum sit dicendū si cui morte adferat. Verum quia homines sumus, & inter homines viuim⁹, fateorq; me nondum esse in eorum numero, quos compensatiua peccata non turbant, sæpe me in rebus humanis vincit sensus human⁹, nec resistere valeo cum

Cap.XVIII mihi dicitur, Ecce graui morbo periclitatur ægrotus, cuius iam vires ferre non possint, si ei mortuus vnicus & charissimus filius nuncietur, Si à te quærit an viuat, quem vitam finisse tu nosti, quid respondebis, quando

I quicquid aliud dixeris prēter vnum de tribus, aut mortuus est, aut viuit, aut nescio, nihil aliud credit ille quàm mortuum: quod te intelligit timere dicere, & nolle mētiri? Tantundem valet, etiam si omni modo tacueris. Ex illis autem tribus duo falsa sunt, viuit, & nescio, nec abs te dici possunt nisi mentiendo. Illud autem vnum verum, id est, mortuum esse si dixeris, & perturbati hominis mors fuerit subsecuta, abs te occisus clamabitur.

Solutio casus & toti⁹ quæstionis. Et quis ferat homines exaggerantes, quantum sit mali salubre mendacium deuitari, & homicidium diligi veritatem? Moueor his oppositis vehementer, sed mirum si etiam sapienter. Cum enim proposuero ante qualescunque oculos cordis mei intelligibilem illius pulchritudinem, de cuius falsi nihil ore procedit, quanuis vbi radians magis magisque clarescit veritas, ibi palpitans mea reuerberatur infirmitas, tamen sic amore tanti decoris accendor, vt cuncta quæ inde me reuocant humana contemnam. Sed multum est, vt iste intantum perseueret affectus, ne in tentatione desit effectus. Nec me mouet contemplantem luminosum bonum, in quo mendacij tenebræ nullæ sunt, quòd nobis mentiri nolentibus, & hominibus vero audito morientibus, homicida dicitur veritas. Nunquid enim si stuprum ex- K petat impudica, & te non consentiente, sæuo amore perturbata moriatur, homicida erit & castitas? An vero quia legimus, Christi bonus odor sumus in omni loco, & in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt, aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortem: etiam odorem Christi pronūciabimus homicidam? *2.Corin.2.* Sed quia homines sumus: & nos in huiusmodi quæstionibus & contradictionibus plerunque superat aut fatigat sensus humanus, ideo mox & ille subiecit, Et ad hæc quis idoneus? Huc accedit vbi miserabilius eiulandum est, quòd si concesserimus pro salute illius ægri de vita filij eius fuisse mentiendum, ita paulatim minutatimq; succrescit hoc malum, & breuibus accessibus ad tantum aceruum mendaciorum sceleratorum sensim subintrando perducitur, vt nunquam possit penitus inueniri, vbi tantæ pesti per minima additamenta in immensum conualescenti possit obsisti. Vnde prouidentissime scriptum est, Qui modica spernit, paulatim decidit. *Ecclesiastici.19.* Quid quòd vitæ huius tales amatores, vt eam non dubitent præponere veritati, ne homo moriatur, imò vt homo quandoque moriturus, aliquanto serius L moriatur, non tantum mentiri, sed etiam peierare nos volunt, vt videlicet ne aliquanto citius transeat vana salus hominis, nomen dei nostri accipiamus in vanum? Et sunt in eis docti, qui etiam regulas figant finesq; constituant quando debeat, quando non debeat peierari. O vbi estis fontes lachrymarum? Et quid faciemus? quò ibimus? vbi nos occultabimus ab ira veritatis, si nō solum negligimus cauere mendacia, sed audemus insuper docere periuria? Viderint enim insuper assertores defensoresq; mendacij, quale genus, vel qualia genera mentiendi eos iustificare delectet. Saltem in dei cultu concedant non esse mentiendum, saltem sese à periuriis blasphemiisq; contineant: saltem vbi dei nomen, vbi deus testis, vbi dei sacramentum interponitur, vbi de diuina religione sermo promittitur siue cōseritur, nemo mentiatur, nemo laudet, nemo doceat & præcipiat, nemo iustum dicat esse mendacium. De cæteris mendaciorum generibus eligat sibi quod putat esse mitissimum atque innocentissimum mentiendi genus, cui placet esse mentiendum. Hoc scio quòd etiam qui docet oportere mentiri, verum docere se vult M videri. Nam si falsum est quod docet, quis falsæ velit studere doctrinæ, vbi & fallit docens, & fallitur discēs. Si autem vt aliquem possit inuenire discipulum, docere se asserit verum, cum doceat esse mentiēdum, quomodo erit vllum ex veritate mendacium, Ioanne Apostolo reclamante, Omne mendacium non est ex veritate? *1.Ioan.2.* Non est ergo verum, aliquando esse mentiendum. Et quod non est verum, nemini est omnino suadendum. *Nunquam mētiendū. Cap.19.* Sed agit partes suas infirmitas, & causam vincibilem fauentibus turbis se habere proclamat: Vbi cōtradicit & dicit, Quo modo apud homines, qui proculdubio si falluntur auertuntur à pernicie vel aliena vel sua, periclitantibus subuenitur hominibus, si nos humanus ad mentiendum non inclinet affectus? Si patienter me audiat turba mortalitatis, turba infirmitatis, respondebo aliquid pro negocio veritatis. Certe pia, vera, sancta castitas non nisi ex veritate est: & quisquis aduersus eam facit, profectò aduersus veritatem facit. Cur ergo & si non possit aliter periclitantibus subueniri, non committo stuprum, quod ideo est contrarium veritati, quia contrarium est castitati: & vt periclitanti subueniatur, loquor mendacium, quod ipsi apertissime est contrarium

A est contrarium veritati? Quid apud nos tantum promeruit castitas, & offendit veritas, cum omnis ex veritate sit castitas, & sit non corporis sed mentis castitas, veritasque in mente habitet, sicut etiam corporis castitas. Postremo, quod & pauloante dixi & iterum dico, quisquis mihi pro persuadendo & defendendo vllo mendacio contradicit, quid dicit si verum non dicit? Si autem propterea est audiēdus quoniam verum dicit, quo modo me vult facere, verum dicendo, mendacem? Quo modo mēdacium patronam sibi adhibet veritatem? An aduersario suo vincit, vt à seipsa vincatur? Quis hanc absurditatē ferat? Nullo ergo modo dixerimus eos qui asserunt aliquando esse mentiendum, id asserendo esse veraces, ne quod est absurdissimū & stultissimum credere, veritas nos doceat esse mendaces. Quale est enim vt esse adulterandum nemo discat à castitate, deum offendendum nemo discat à pietate, cuiquam nocendum nemo discat à benignitate, & esse mentiendum discamus à veritate? Porrò si hoc non docet veritas, non est verum: si non est verum, non est discendum, si non est *Heb. 5.* discendum, nunquam est igitur mentiendum. Sed per-B fectorum est, ait aliquis, solidus cibus. Multa enim secūdum veniam relaxantur infirmitati, quanuis syncerissimæ nequaquam placeant veritati. Dicat hoc quisquis non metuit quæ consequentia metuenda sunt, si fuerint aliquo modo aliqua permissa mendacia. Nullo modo tamen intantum sunt permittenda conscendere, vt ad periuria blasphemiasq; perueniant, Nec aliquā causam prorsus oportet obtendi, cur debeat peierari, vel quod est execrabilius, cur deus debeat blasphemari. Nō enim quia per mendacium blasphematur, ideo non blasphematur. Potest quippe hoc modo dici, non peierari, quia per mendacium peieratur. Quis enim per veritatem posit esse periurus, si etiam per veritatem nullus potest esse blasphemus? Sanè mitius falsum iurat qui falsum *1. Timo. 1.* nescit esse, & verum putat esse quod iurat: sicut & Saulus excusabilius blasphemauit, quia ignorans fecit. Ideo autem peius est blasphemare quam peierare, quoniam peierando falsę rei adhibetur testis deus: blasphemando autem de ipso falsa dicuntur deo. Tanto est autem quisque inexcusabilior, siue periurus, siue blasphemus: quanto magis ea quæ peierando vel blasphemando asserunt, falsa nouerunt esse vel credunt. Quisquis itaque dicit C pro periclitantis hominis salute temporali vel vita esse mentiendum, nimis ipse ab itinere exorbitat æternæ salutis & vitæ, si dicit in ea causa etiam iurandum per deum, vel etiam blasphemandum deum.

An pro æterna hominis salute mentiri liceat. *Cap. XX.*

Sed aliquando nobis ipsius quoque salutis æternæ periculum opponitur, quod nostro mendacio si aliter non potest, depellendum esse clamatur. Velut si quisquam baptizandus in potestate sit impiorum atque infidelium cōstitutus, ad quem perueniri non posit vt lauacro regenerationis abluatur, nisi deceptis mentiendo custodibus. Ab hoc inuidiosissimo clamore, quo cogimur non pro cuiusquam opibus vel honoribus in hoc seculo transcurrentibus, non pro ipsa huius temporis vita, sed pro æterna hominis salute mentiri, quò confugiam nisi ad te veritas? Et mihi abs te proponitur castitas. Cur enim si custodes isti vt nos ad baptizandum hominem admittant, stupro illici possunt, non facimus contraria castitati, & si mendacio decipi possunt, facimus contraria veritati: cum proculdubio nulli esset fideliter amabilis castitas, si non eam præciperet veritas? Proinde vt perueniatur ad hominem baptizandum, fallantur mentiendo custodes, si hoc iubet veritas. Sed quo modo iubeat veritas, vt homo baptizetur esse mentiendum, si D non iubet castitas vt homo baptizetur, esse mœchandū? Cur autem hoc non iubet castitas, nisi quia hoc non docet veritas? Si ergo nisi quod veritas docet facere nō debemus, cum veritas doceat nec propter hominem baptizandum facere quod contrarium est castitati, quo modo nos docebit facere propter baptizandum hominem quod ipsi est contrarium veritati? Sed sicut oculi ad intuendum solem parum firmi, ea tamen quæ à sole illustrantur, libenter intuentur: sic animæ iam valentes delectari pulchritudine castitatis, non tamen omnino per seipsam consyderare veritatem vnde lucet castitas possunt: vt cum ventum fuerit ad aliquid faciendum, quod aduersum est veritati, ita refugiant & exhorreant, quemadmodum refugiunt & exhorrent, si faciendum aliquid proponatur quod aduersum est castitati. Ille autem filius qui verbum suscipiens à perditione longe aberit, & nihil falsi ex eius ore procedit, tam sibi clausum deputat, si ad subueniendum homini per mendacium, quàm si per stuprum transire cogatur. Et pater exaudit orantem, vt valeat sine mendacio subuenite, cui vult pater ipse, cuius inscrutabilia sunt iudicia, subueniri. E Talis ergo filius ita obseruat à mendacio, sicut à peccato. Nam & aliquando mendacij nomen pro peccati nomine ponitur. Vnde illud est, Omnis homo men- *Psal. 115.* dax. Sic enim dictum est tanquam diceretur, omnis ho- *Roma. 3.* mo peccans. Et illud, Si autem veritas dei in meo mendacio abundauit. Ac per hoc cum mentitur vt homo, peccat vt homo, & ea sententia tenebitur qua dictum est, Omnis homo mendax. Et si dixerimus quia pecca- *Psal. 115.* tum nō habemus, nosipsos seducimus, & veritas in no- *1. Ioan. 1.* bis non est. Cum vero nihil falsi ex eius ore procedit, secundum eam gratiam sic erit, de qua dictum est, Qui *1. Ioan. 3.* natus est ex deo, non peccat. Hæc enim natiuitas si sola esset in nobis, nemo peccaret: & quando sola erit, nemo peccabit. Nunc autem adhuc trahimus, quòd corruptibiles nati sumus, quanuis secundum id quòd renati sumus, si bene ambulabimus, de die in diem renouabimur interius. Cum vero & corruptibile hoc induerit *2. Cor. 4.* incorruptionem, vita totum absorbebit, & nullus mor- *1. Corin. 15.* tis aculeus remanebit. Aculeus autem mortis est peccatum.

Epilogus. *Cap. XXI.*

Aut ergo cauenda mendacia recte agendo, aut confitenda sunt pœnitendo: non autem cum abundent infœliciter viuendo, augenda sunt & docendo. F Sed eligat qui hoc putat, vnde subueniat periclitanti homini ad quamlibet salutem qualiacunque mēdacia, dum tamen & apud tales obtineamus, nulla causa nos ad peierandum & blasphemandum oportere perduci. Ista saltem scelera vel ampliora stupris, vel certe non minora iudicemus. Nanque cogitandum est, sæpissime homines, de quarum adulterio suspicantur, ad iusiurandum prouocare coniuges suas. Quod vtique non facerent, nisi crederent etiam illas quæ non timuerunt perpetrare adulterium, timere posse periurium. Quia & reuera nonnullæ impudicæ quæ non timuerunt illicito concubitu viros fallere, eisdem viris quos fefellerant timuerunt deum testem fallaciter adhibere. Quid igitur causæ est, vt homo castus & religiosus homini baptizando nolit adulterio subuenire, & periurio velit, quod solent & adulteri formidare? Porrò si nefas est hoc agere peierando, quanto potius blasphemando? Absit ergo vt Christianus neget atq; blasphemet Christum, quo posit alium facere Christianum: & pereundo quærat inueniendum, quem si talia doceat, perdat inuentum. Sic ergo librum, cui nomen est Libra,

te opor-

G te oportet refellere atque destruere, vt caput illud quod dogmatizant occultandæ religionis causa esse mentiendum, prius esse noueris amputandum, ita vt illa testimonia quibus sanctos libros mendaciis suis patronos adhibere moliuntur, partim non esse mendacia, partim etiam quæ sunt, non esse imitanda demonstres. Et si tantum sibi vsurpat infirmitas, vt ei aliquid venialiter permittatur, quod improbat veritas, tamen vt inconcusse teneas & defendas in diuina religione nunquam omnino esse mentiendum: latentes vero sicut nec adulteros per adulteria, nec homicidas per homicidia, nec maleficos per maleficia: ita nec mendaces per mendacia, nec blasphemos per blasphemias esse quærendos, secundum ea quæ tam multa in hoc volumine disputauimus, vt vix ad eius terminum quem loco isto fiximus, veniremus.

cap.17. præcedēti in illo libro, lege, in illo Libro.

CONTRA MENDACIVM
LIBRI FINIS.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, DE FIDE ET operibus Liber.

Contra eos qui omnes ad baptismum citra discrimen admittebāt. Cap. I.

QVIBVSDAM videtur indiscrete omnes admittendos esse ad lauacrū regenerationis, quæ est in Christo Iesu domino nostro, etiam si malam turpēmque vitam facinoribus & flagitiis euidentissimis notā mutare noluerint, atque in ea se perseueraturos aperta etiam confessione declarauerint. Verbi gratia, si quisque meretrici adhæret, non ei prius præcipiatur vt ab ea discedat, & tūc veniat ad baptismum, sed etiam cum ea manens, mansurúsque confidens admittatur† & baptizetur, nec impediatur fieri membrum Christi, etiamsi membrum meretricis esse perstiterit: sed postea doceatur quàm sit hoc malum, iámque baptizatus de mutandis in melius moribus instruatur. Peruersum enim putant atque præposterum prius docere quemadmodum debeat viuere Christianus, & deinde

† talibus, manens, mansurumque se confitens, siue etiā profitēs admittatur.

I baptizari. Sed censent præcedere debere baptismi sacramentum, vt deinde sequatur vitæ morúmque doctrina, quam si tenere & custodire voluerit, vtiliter fecerit. Si autem noluerit, & retenta fide Christiana, sine qua in æternum periret, in quolibet scelere immundiciáque permanserit, saluum eum futurum tanquam per ignem, velut qui ędificauerit super fundamentum quod

1.Cor.3.

est Christus, non aurum, argentum, lapides preciosos: sed ligna, fœnum, stipulam, id est, non iustos castósque mores, sed iniquos & impudicos. Ad hanc autem videntur disputationem impulsi, quòd eos mouerit non admitti ad baptismum illos qui dimissis vxoribus alias duxerint, vel fœminas quæ dimissis viris aliis nupserint: quia hæc non coniugia, sed adulteria esse dominus

Matth.5.

Christus sine vlla dubitatione testatur. Cum enim negare non possent esse adulterium, quod veritas adulterium esse sine ambage confirmat, eisque suffragari vellent ad accipiendum baptismum, quos huiusmodi laqueo ita captos viderint, vt si non admitterentur ad baptismum, sine vllo sacramento mallent viuere vel K etiam mori, quàm dirupto adulterij vinculo liberari: humana quadam miseratione commoti sunt ad eorum causam sic accipiendam, vt omnes cum eis facinorosos & flagitiosos, etiam nulla prohibitione correptos, nulla instructione correctos, nulla pœnitentia mutatos, ad baptismum admittendos esse censerent: existimantes eos nisi fieret, in æternum perituros, Si autem fieret, etiam in illis malis perseuerantes, saluos per ignem futuros. Quibus respondens hoc primum dico, ne quis ea testimonia scripturarum quæ commixtionem bonorum & malorum in Ecclesia vel præsentem indicant, vel futuram prænunciant, sic accipiat, vt disciplinę seueritatem siue diligentiam soluendam omnino atque amittendam, non illis edoctus literis, sed sua opinatione deceptus existimet. Neque enim quia illam primi populi commixtionem Moyses dei famulus patientissime perferebat, ideo non in multos etiam gladio vindicauit. Et Phinees sacerdos adulteros simul inuentos ferro vltore confixit. Quod vtique degradationibus & excommunicationibus significatum est esse faciendum in hoc tempore, cum in Ecclesiæ disciplina visibilis fuerat gladius cessaturus. Nec quia beatus Apostolus inter falsos fratres tolerantissime congemiscit, quosdam etiam diabolicis inuidentiæ stimulis agitatos, Christum tamen prædicare permittit: ideo parcendum censet illi qui vxorem patris sui habuit, quem præcepit congregata Ecclesia tradere Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat in die domini nostri Iesu Christi. Aut ideo ipse alios tradidit Satanæ, vt discerent non blpsphemare: aut frustra dicit, Scripsi vobis in Epistola non commisceri fornicariis: non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut raptoribus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mūdo exire: nunc autem scripsi vobis non commisceri, si quis frater nominatur aut fornicator, aut idolis seruiēs, aut auarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum huiusmodi nec cibum quidem simul sumere. Quo enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nónne de iis qui intus sunt vos iudicatis? De his autem qui foris sunt, deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis. Vbi quidam quod dictum est, Ex vobisipsis, ita intelligunt vt ex seipso vnusquisque auferat malum, hoc est, vt ipse sit bonus. Sed quomodolibet intelligatur, siue vt seueritate Ecclesiæ mali excommunicarionibus corripiantur, siue vt se quisque corripiendo & corrigendo à seipso auferat malum: illud tamen quod supradictum est, M non habet ambiguitatem, vbi præcepit non commisceri eis fratribus qui in aliquo supradicto vicio nominantur, id est, noti famosiq; sunt. Quo autem animo & qua charitate misericors ista seueritas adhibenda sit, non solum eo loco vbi ait, vt spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi: sed alibi quoque euidenter ostendit dicens, Si quis non obaudit verbo nostro, per Epistolam hunc notate, & nolite commisceri cum eo, vt erubescat, & non vt inimicum eum existimetis, sed corripite vt fratrem. Et ipse dominus exemplum singulare patientiæ, qua etiam in duodecim Apostolis vsque ad passionem diabolum pertulit: & qui ait, Sinite vtraque crescere vsque ad messem, ne forte cum vultis colligere zizania, simul eradicetis & triticum: retiaq; illa in similitudine Ecclesiæ vsque ad littus, hoc est, vsque ad seculi finem, bonos & malus pisces habitura prędixit: & cætera si qua de permixtione bonorum & malorum siue aperte siue per similitudines locutus est: non

De corrigēdis malis Christianis. Cap. II.

Nume.25.

L

1.Cor.11. *Philip.2.* *1.Cor.5.* *1.Timo.1.* *1.Cor.5.*

Quo modo peccantes corripiēdi. Cap. III.

2.Thess.3. *Ioan.6.* *Matth.13.*

A est: non ideo tamen omittendam censuit Ecclesiȩ disciplinam: immo vero admonuit adhibendam, quando *Matth.18.* ait, Attendite vobis, Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si audierit te, lucratus es fratrem tuum. Si autem non audierit te, assume tecum vnum vel duos, vt in ore testium duorum vel trium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem nec Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam Ethnicus & Publicanus. Deinde ipsius seueritatis terrorem grauissimum adiecit, etiam eo loco di- *Ibidem.* cens, Quæ solueritis in terra, soluta erunt & in cœlo. *Matth.7.* Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt in cœlo. Prohibet *1.Tim.5.* etiam sanctum dare canibus. Nec contrarius est Apostolus domino quia dicit, Peccantes coram omnibus argue, vt cæteri timorem habeant: cum ille dicat, Corripe eum inter te & ipsum. Vtrunque enim faciendum est, sicut & infirmitatis diuersitas admonet, eorum quos vtique non perdendos, sed corrigendos curandósque suscepimus, & alius sic, alius autem sic sanandus est: ita etiam est ratio dissimulandi & tolerandi malos in Ec- B clesia: & est rursus ratio castigandi & corripiendi, non admittendi vel à communione remouendi.

De perperã intelligẽtibus scripturã. Ca. IIII. Errant autem homines non seruantes modum, & cum in vnam partem procliuiter ire cœperint, non respiciunt diuinæ authoritatis alia testimonia, quibus possint ab illa intentione reuocari, & in ea quæ ex vtrisque temperata est veritâte ac moderatione consistere. Nec in hac re tantum de qua nunc quæstio est, sed etiam in aliis multis. Nam quidam intuentes diuinarum testimonia literarum, quibus vnus deus colendus insinuatur, eundem patrem qui est filius, sanctúmque spiritum putauerunt. Alij rursus veluti morbo contrario laborantes, cum attenderent ea quibus Trinitas declaratur, nec valerent intelligere quo modo sit vnus deus, cum & pater non sit filius, nec filius sit pater, nec spiritus sanctus aut pater aut filius, diuersitates etiam substantiarum asserendas putarunt. Quidam intuentes in scripturis sanctæ virginitatis laudem, connubia damnauerunt. Quidam rursus ea testimonia cõsectantes, quibus casta coniugia prædicantur, virginitatem nuptiis æquauerunt. *Roma.14.* Quidam cum legerent, Bonum est fratres non manducare carnem, neque bibere vinum: etiam nonnulla similia creaturarum dei, & quas voluerunt escas immun- *1.Tim.4.* das esse senserunt. Quidam vero legentes, Omnis crea- C tura dei bona est, & nihil abiciendum quod com gratiarum actione accipitur: in voracitatẽ vinolentiamq; collapsi sunt, nec sibi valentes auferre vicia, nisi eis econtrario vel tanta vel maiora succederent. Sic etiam in hac causa quæ habetur in manibus, quidam intuentes præcepta seueritatis, quibus admonemur corripere inquietos, non dare sanctum canibus, vt ethnicum habere Ecclesiæ contemptorem, à compage corporis, membrum quod scandalizat auellere: ita perturbant Ecclesiæ pacem, vt conentur ante tempus separare zizania, atque hoc errore cæcati ipsi potius à Christi vnitate separentur. Qualis nobis causa est aduersus schisma Donati. Et hoc non cum illis qui nouerunt Cæcilianum, nõ veris sed calumniosis criminibus appetitum, & perniciosam sententiam suam mortifero pudore non deserunt: sed cum illis quibus dicimus, Etiam si mali fuissent propter quos in Ecclesia non estis, vos tamen eos ferendo, quos emendare aut segregare minime poteratis, in Ecclesia permanere debuistis. Quidã vero econtrario periclitantes, cum bonorum malorúmque permixtionem in Ecclesia demonstratam vel prædictam esse perspexerint, & patientiæ præcepta didicerint, quæ D ita nos firmissimos reddunt, vt etiam si videtur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediatur aut fides, aut charitas nostra, aut quoniã zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus: instituendam putant esse & Ecclesiam & disciplinam, quandam peruersissimam securitatem præpositis tribuentes, vt ad eos non pertineat nisi dicere quid cauẽdum quidve faciendum sit, quodlibet autem quisque faciat non curare.

Propter malos nõ recedendum ab Ecclesia. Cap.V. Nos vero ad sanam doctrinam pertinere arbitramur ex vtrisque testimoniis tutam sententiam moderari, vt & canes in Ecclesia propter pacem Ecclesiæ toleremus, & canibus sanctum vbi pax Ecclesiæ tuta est non demus. *Matth.7.* Cum ergo siue per negligentiam præpositorum, siue per aliquam excusabilem necessitatem, siue per occultas obreptiones inuenimus in Ecclesia malos, quos Ecclesiastica disciplina corrigere aut coërcere non possumus, tunc nec ascendat in cor nostrum impia & perniciosa præsumptio, qua existimemus nos ab his esse separandos, vt peccatis eorum non inquinemur, atque ita post nos trahere conemur veluti mundos sanctosq; E discipulos ab vnitatis compage quasi à malorum consortio segregatos: veniant in mentem illæ de scripturis similitudines & diuina oracula vel certissima exempla, quibus demonstratum & prænunciatum est, malos in Ecclesia permixtos bonis vsque in finem seculi tempúsque iudicij futuros, & nihil bonis in vnitate ac participatione sacramentorum qui eorum factis non consenserint obfuturos. Cum vero eis per quos Ecclesia regitur, adest salua pace potestas disciplinæ aduersus improbos aut nefarios exercendȩ, tunc rursus ne socordia segnitiaque dormiamus, aliis aculeis præceptorum quæ ad seueritatẽ coërcitionis pertinent, excitandi sumus, vt gressus nostros in via domini ex vtrisque testimoniis illo duce atque adiutore dirigentes, nec patientiæ nomine torpescamus, nec obtentu diligentiæ sæuiamus.

Baptismus quando & quibus dãdus. Ca.VI. Hac ergo secundum sanam doctrinam moderatione seruata, videamus vnde agitur, id est, vtrum ad percipiendum baptismum sic admittendi sunt homines, vt nulla ibi vigilet diligentia, ne sanctum canibus detur: vsqueadeo vt nec apertissimi adulterij perpetratores & eius perseuerantiæ professores à sacramento tantæ sanctitatis videantur arcendi: quò sine dubio non admitterentur, si per ipsos dies quibus eandem gratiam percepturi, suis nominibus datis, absti- F nentia, ieiuniis, exorcismísque purgantur, cum suis legitimis & veris vxoribus se concubituros profiterentur, atque huius rei quamuis alio tempore licitæ, paucis ipsis solennibus diebus nullam continentiã seruaturos. Quo modo igitur ad illa sancta recusans correptionẽ adulter admittitur, quò recusans obseruationem non admittitur coniugatus? Sed prius, inquiunt, baptizetur, deinde doceatur quid ad bonam vitam, moresq; pertineat. Fit hoc vbi quenquam forte dies vrget extremus, vt ad verba paucissima, quibus tamen omnia cõtinentur, credat, sacramẽtumq; percipiat, vt si ex hac vita migrauerit liberatus exeat à reatu præteritorum omnium peccatorum. Si autem sanus petit spacium discẽdi quæ dicenda sunt, quod aliud opportunius tempus reperiri potest quo audiat quemadmodum fidelis fieri ac viuere debeat, quàm illud cum attentiore animo atque ipsa religione suspenso saluberrimæ fidei sacramentum petit? An vsqueadeo dissimulamus à sensibus nostris, vt vel nosipsos non recordemur quàm fuerimus attẽti atque solliciti quid nobis præciperent à quibus catechizabamur,

G zabamur, cum fontis illius sacramēta peteremus, atque ob hoc competentes etiam vocaremur: vel non intueamur alios qui per annos singolos ad lauacrum regenerationis accurrunt, quales sint ipsis diebus quibus catechizantur, exorcizantur, scrutantur, quanta vigilantia conueniant, quo studio ferueant, qua cura pendeant. Si tunc tempus non est discendi: quæ vita congrua tanto quod accipere desyderant sacramento quando erit? An vero cum acceperint, in tantis criminibus permanentes, etiam post baptismum, non noui homines, sed rei veteres: vt videlicet peruersitate mirabili prius eis dicatur, Induite hominem nouum: & cum induti fuerint, postea dicatur, Exuite veterem: cum Apostolus sanum ordinem tenens dicat, Exuite veterem & induite nouum: & ipse dominus clamet, Nemo assuit pannum nouum vestimento veteri, & nemo mittit vinum nouum in vtres veteres? Quid autē aliud agit totum tempus quo catechumenorum locum & nomen tenent, nisi vt audiant quæ fides & qualis vita debeat esse Christiani: vt cum seipsos probauerint, tunc de mensa domini manducent, & de calice bibant. Quoniā qui manducat indigne, iudicium sibi manducat & bibit.

Coloss. 3. *Matth. 9.* *1. Corin. 11.*

H Quod autem fit per omne tempus quod in Ecclesia salubriter constitutum est, vt ad nomen Christi accedentes catechumenorum gradus accipiant: hoc fit multo diligentius & instantius his diebus quibus competētes vocantur, cum ad percipiendum baptismum sua nomina iam dederunt. Quid si, inquiunt, virgo nesciens viro nupserit alieno? Hoc si semper nesciat, nunquam ex hoc erit adultera: si autem sciat, iam ex hoc esse incipiet, ex quo cum alieno viro sciens cubauerit. Sicut in iure prædiorum, tandiu quisque bonę fidei possessor rectissime dicitur, quandiu se possidere ignorat alienum: cum vero scierit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malæ fidei perhibebitur, tunc iuste iniustus vocatur. Absit ergo vt sensu non humano, sed planè vano sic doleamus cum flagitia corriguntur, tanquam connubia dirimantur: maxime in ciuitate domini in monte sancto eius, hoc est, in Ecclesia, vbi nuptiarum non solum vinculum, verumetiam sacramentum ita commendatur, vt non liceat viro vxorem suam alteri tradere: quod in republica tunc Romana, nō solum minime culpabiliter, verumetiam laudabiliter Cato fecisse perhibetur.

Baptizādos tam fidei opera quàm fidē docendos. *Cap. VII.*

I Neque hinc diutius modo disputare opus est, cum & illi quibus respondeo non audeant affirmare, nullum hoc esse peccatum, neque negent esse adulterium, ne ipsi domino sanctóque Euangelio aperte conuincantur obsistere. Sed cum eis placet, primum admittendos esse tales ad percipiendum baptismi sacramentum, & ad dominicam mensam, etiam si correctionem voce manifestissima recusauerint: immo vero nihil eos de hac re prorsus admoneri oportere, sed postea doceri: vt si præcepti obseruationem receperint, culpámque correxerint, habeantur in tritico: si autem contempserint, inter zizania tolerentur: satis ostēdunt non se crimina ista defendere, aut quasi leuia vel nulla sint agere. Quis enim adulterium bonæ spei Christianus nullum seu paruum crimen existimet? Ordinem tamen quo hæc in aliis vel corrigantur, vel ferantur, de scripturis sanctis se proferre arbitrantur, cum dicant Apostolos sic egisse: & de literis eorum quædam testimonia proferunt, vbi reperiuntur prius insinuasse doctrinam fidei, ac deinde morum tradidisse pręcepta. Atque hinc intelligi volunt, fidei tantummodo regulam baptizandis esse intimandam: postea vero iam baptizatis etiam vitæ in melius mutandæ præcepta tradēda, quasi K aliquas Apostolorum Epistolas legant ad eos qui baptizandi sunt datas, vbi de sola fide disputauerunt, & alias ad baptizatos, quibus præcepta de malis cauendis, bonísque instituendis moribus continentur. Cum igitur eos ad Christianos iam baptizatos dedisse literas constet, cur vtroque sermone contextæ sunt, & eo scilicet qui ad fidem, & eo qui ad vitam bonam pertinet? An forte illis placet vt baptizandis vtrunque non demus, & baptizatis vtrunque reddamus? Quod si absurde dicitur, ergo fateantur Apostolos doctrinam suam ex vtroque perfectam suis Epistolis indidisse. Sed propterea plerunque insinuasse prius fidem, ac deinde quod ad vitam bonam pertinet subiecisse, quia & in homine ipso nisi præcedat fides, vita bona sequi non poterit: quicquid enim homo veluti recte fecerit, nisi ad pietatem quæ ad deum est, referatur, rectum dici non oportet. Quòd si arbitrarentur aliqui stulti & nimis imperiti Apostolorum Epistolas ad catechumenos datas, profecto etiam ipsi faterentur, nondum baptizatis præcepta morum, quæ fidei congruant, simul cum fidei regulis intimanda: nisi forte ad hanc necessitatem sua nos L isti disputatione compellunt, vt primas partes Epistolarum Apostolicarum vbi de fide loquuntur, catechumenis legendas velint: posteriores autem fidelibus, vbi iam præcipitur quemadmodum Christiani viuere debeant: quod stultissimum est dicere. Nullum ergo documentum est huius opinionis ex Epistolis Apostolorum, cur ideo arbitremur baptizandos de sola fide, baptizatos autem de moribus admonendos, quia illi primis partibus literarum commendauerunt fidem, ac postea consequenter vt bene à fidelibus viueretur hortati sunt. Quanuis enim illud prius, hoc posterius, sæpissime tamen vna contextione sermonis vtrunque catechumenis, vtrunque fidelibus, vtrunque baptizandis, vtrunque baptizatis, siue vt instruantur, siue ne obliuiscantur, siue vt profiteantur, siue vt confirmentur doctrina sanctissima & diligentissima prædicandum est. Epistolæ itaque Petri & Epistolæ Ioānis de quibus quædam testimonia commemorant, addant & Pauli & aliorum Apostolorum, ea ratione accipiendum est quòd aduerterunt prius de fide, ac postea de moribus dici, M quod nisi fallor, apertissime exposui.

Sed in actibus Apostolorum Petrus, inquiunt, sic allocutus est illos, qui verbo audito baptizati sunt vno die tria milia, vt eis solam fidem qua in Christum crederent prædicaret. Qui cum dixissent, quid faciemus? respondit eis, Agite pœnitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine domini nostri Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum spiritus sancti. Cur ergo non aduertunt quod dictum est, Agite pœnitentiam: ibi est enim vitæ veteris expoliatio, vt noua induantur qui baptizantur? Cui autem fructuosa est pœnitentia, quæ agitur de mortuis operibus, si in adulterio perseueret aliisq; sceleribus, quibus dilectio mundi huius inuoluitur? Sed infidelitatis, inquiunt, tantummodo, quia in Christum non crediderunt, eos voluit agere pœnitentiam. Mira præsumptio, nolo quicquam grauius dicere, quando eo audito quod dictum est, Agite pœnitentiam, solius infidelitatis acta dicuntur, cum vita mutanda ex vetere in nouam doctrina Euangelica traderetur, vbi vtique & illud est quod in ea sententia ponit Apostolus, Qui furabatur iam non furetur: & cætera, quibus exequitur quid sit deponere veterem hominem & induere nouum. In his autē ipsis verbis Petri

Christianā vitam scire & agere ante baptismū necesse. *Cap. VIII.* *Acto. 2.* *Ephe. 4.*

habent

A habent vnde admoneri potuissent, si diligenter attendere voluissent. *Acto.2.* Cum enim dixisset, Agite pœnitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine domini nostri Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum spiritus sancti: nobis enim hæc est promissio facta & filiis nostris & omnibus qui sunt lõge quoscunque aduocauerit dominus deus noster: continuo subiecit qui librum scripsit atque ait, & cæteris verbis pluribus testificabatur dicens, Eripite vos à seculo hoc prauo. *Acto.2.* At illi audissime capientes exceperunt verba, & crediderunt & baptizati sunt, & adiectæ sunt illa die tria milia animæ. Quis hic non intelligat & cæteris pluribus verbis quæ à scriptore propter longitudinem non recitantur, id egisse Petrum vt eriperent se ab hoc seculo prauo, quandoquidem ipsa sententia breuiter indicata est, cui persuadendæ verbis pluribus Petrus instabat? Ipsa quippe summa positum est, cum dictum est, Eripite vos à seculo hoc prauo: Verbis autem pluribus vt hoc fieret testificatur Petrus. In his verbis erat mortuorum operum condemnatio quæ nequiter agunt huius seculi dilectores, & commendatio vitæ quam teneant atque sectentur, qui se ab hoc prauo B seculo eripiunt. Iam itaque si placet affirmare conentur, eum se eripere ab hoc seculo prauo, qui tantummodo credit in Christum, etiam si in flagitiis quibus voluerit perseueret vsque ad professionem adulterij. Quod si dicere nefas est, audiant baptizandi, non solum qui credere debeant, sed etiam quemadmodum se ab hoc prauo seculo eripiant. ibi enim necesse est vt audiant, quemadmodum credentes viuere debeant.

Baptismus spadonis, & quid sit euãgelizare Christũ. Cap.IX.

Spado, inquiunt, ille quem Philippus baptizauit nihil plus dixit quàm, Credo filiũ dei esse Iesum Christum, & in hac professione continuo baptizatus est. Num ergo placet vt hoc solum homines respondeant, & continuo baptizentur: nihil de spiritu sancto, nihil de sancta Ecclesia, nihil de remissione peccatorum, nihil de resurrectione mortuorum: postremo de ipso Iesu Christo nihil nisi quia filius dei est, non de incarnatione ei⁹ ex virgine, de passione, de morte crucis, de sepultura, de tertij diei resurrectione, de ascensione ac sede ad dexteram patris aliquid dicendum est catechizanti, ac profitendum credenti? Si enim spado cum *Acto.8.* respondisset, Credo filium dei esse Iesum Christum, C hoc ei sufficere visum est, vt continuo baptizatus abscederet: cur non id sequimur, atque auferimus cætera quæ necesse habemus, etiam cum ad baptizãdum temporis vrget angustia, exprimere, interrogando vt baptizandus ad cuncta respondeat, etiam si ea memoriæ mandare non valuit? Si autem scriptura tacuit atque intelligenda admisit cætera quæ cum illo spadone baptizando Philippus egit, atque in eo quod ait, baptizauit eum Philippus, intelligi voluit impleta omnia, quæ licet taceantur in scripturis gratia breuitatis, tamen serie traditionis scimus implenda: pari modo etiam in eo quod scriptum est Euangelizasse Philippum spadoni dominum, nullo modo dubitandum est, & illa in catechismo dicta esse quæ ad vitam morésque pertinent eius qui credit in dominum Iesum. Hoc est enim euangelizare Christum, non tantum dicere quæ sunt credenda de Christo, sed etiam quæ obseruanda ei qui accedit ad compagem corporis Christi: immo verò cuncta dicere quæ sunt credenda de Christo, non solum cuius sit filius, vnde secundum diuinitatem, vnde secundum carnem genitus, quæ perpessus, & quare, quæ sit virtus resurrectionis eius, quod donum spiritus promiserit dederítque fidelibus: sed etiam qualia membra D quibus sit caput quærat, instituat, diligat, liberet, atque ad æternam vitam honorémque perducat. Hæc cum dicuntur, aliquãdo breuius atque constrictius, aliquando latius & vberius Christus euangelizatur, & tamen non solum quod ad fidem, verumetiam quod ad mores fidelium pertinet non prætermittitur.

Scire Christum crucifixum quid sit, quãtaq; victimas dilectionis dei & proximi. Cap.X.

Hoc intelligi potest etiam in eo quod commemorant dixisse Apostolum Paulum, nihil me dixi scire in vobis nisi Christum Iesum & hunc crucifixum. Quod illi putant ita dictum, tanquam nihil aliud eis insinuatum esset nisi vt primitus crederẽt, ac deinde baptizati quicquid ad vitam morésque pertinet discerent. Hoc, inquiunt, Apostolo satis superque suffecit, qui eis dixit, quòd & si multos pædagogos haberent in Christo, sed non multos patres, quia eos in Christo Iesu per Euangelium ipse genuisset. *1.Cor.4.* Si ergo ille qui per Euangelium genuit, quamuis gratias agat quòd neminem ipsorum baptizauerit nisi Crispum & Caium & Stephanæ domum, *1.Corin.15.* nihil eos amplius docuit quàm Christum crucifixum: quid si dicat aliquis, nec resurrexisse Christum eos audisse quando per Euangelium geniti sunt? Vnde E est igitur quod eis dicit, Tradidi enim vobis in primis, quia Iesus Christus mortuus est secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, si nihil nisi crucifixum docuerat? Si autem non ita intelligunt, sed hoc quoque ad Christum crucifixum pertinere concedunt, sciant in Christo crucifixo multa homines discere, & maxime quod vetus homo noster simul crucifixus est, vt euacuetur corpus peccati, & vltra non seruiamus peccato. *Roma.6.* Vnde etiam de seipso dicit, *Galat.6.* Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo. Proinde attendant & videant quemadmodum doceatur atque discatur Christus crucifixus, & ad eius crucem nouerint pertinere, quòd etiam nos in eius corpore crucifigimur mundo. Vbi intelligitur omnis coërcitio malarum cõcupiscentiarum: ac per hoc fieri nõ potest, vt eis qui cruce Christi informantur, professa adulteria permittantur. Nam & Apostolus Petrus de sacramento ipsius crucis, hoc est passionis Christi admonet, vt qui ea consecrantur peccare desistant, ita loquens: *1.Petri.4.* Christo ergo passo per carnem & vos eadem cogitatione armamini: F quia qui mortuus est carne desiit peccare, vt iam non hominum desyderiis sed voluntate domini dei reliquum in carne viuat, & cætera. Quibus consequenter ostendit eum pertinere ad Christum crucifixum, hoc est, per carnem passum, qui in eius corpore crucifixus carnalibus desyderiis bene viuit per Euangelium. *Matth.22.* Quid quòd etiam duo illa præcepta, in quibus dominus ait totam legem Prophetásque pendere, huic suæ opinioni suffragari arbitrantur: & sic ea commemorant, vt quoniam primum præceptum dictum est, *Deu.6.* Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: *Leuiti 19.* Secundum autem simile huic, Diliges proximum tuum tanquam teipsum: primum pertinere ad baptizandum, vbi dilectio dei præcipitur, secundum autem ad baptizatos, vbi videntur esse mores cõuersationis humanæ: sic obliti quod scriptum est, *1.Ioan.4.* Si fratrem quem vides non diligis, deum quem non vides quo modo diligere poteris? Et illud aliud in eadẽ Epistola Ioannis, *1.Ioan.2.* Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Quò autem pertinent omnia flagitia morum malorum, nisi ad mundi huius dilectionem?

Ac per

G Ac per hoc illud primum præceptum quod ad baptizandos pertinere arbitrantur, ſine bonis moribus obſeruari nullo pacto poteſt. Nolo pluribus immorari, Nam ſi diligenter conſyderatur, iſta duo præcepta ita ex alterutro connexa reperiuntur, vt nec dilectio dei poſsit eſſe in homine ſi non diligit proximum, nec dilectio proximi ſi non diligit deum. Sed ad rem quæ nunc agitur, quod de his duobus præceptis diximus ſufficit.

Exitus Iſraëlitarum ex Aegypto quid denotet. At enim populus Iſraël primum per mare rubrum ductus eſt, quo ſignificatur baptiſmus, & poſtea legem accepit, vbi diſceret quemadmodum viueret. Cur ergo baptizandis vel ſymbolum tradimus, reddendúmque repoſcimus? *Cap.XI.* Nihil enim tale factum eſt erga illos, quos per mare rubrum deus ab Aegyptiis liberauit. *Exod.14.* Si autem recte intelligunt hoc ſignificari præcedentibus myſteriis de ſanguine ouis poſtibus illito, & de azymis ſynceritatis & veritatis: *Exod.12.* cur non etiam illud conſequenter intelligunt, ipſam ab Aegyptiis ſeparationem ſignificare diſceſsionem à peccatis, quam baptizandi profitentur? Ad hoc enim pertinet quod à Petro dictum eſt, Agite pœnitentiam, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine domini noſtri *Acto.2.* H Ieſu Chriſti: tanquam diceret, recedite ab Aegypto & per mare rubrum tranſite. Vnde & Epiſtola quæ ad Hebræos inſcribitur, cum eorum qui baptizantur commemorarentur initia, poſita eſt ibi pœnitentia à mortuis operibus: *Heb.6.* ſic enim dicit, Ideoque remittentes initia Chriſti verbum, in conſummationem reſpiciamus: non iterum iacientes fundamentum pœnitentię à mortuis operibus, & fidei in deum, lauacri doctrinæ, impoſitionis manuum, reſurrectionis etiam mortuorum & iudicij æterni. Hæc igitur omnia pertinere ad initia Neophytorum ſatis apertèque ſcriptura teſtatur. Quid eſt autem à mortuis operibus pœnitentia, niſi ab his quæ oportet mortificari, vt viuamus: quæ ſi adulteria fornicationéſque non ſunt, quid iam inter opera mortua nominandum eſt? Sic autem non ſufficit profeſsio receſsionis à talibus, niſi etiam lauacro regenerationis cuncta præterita quæ velut perſequuntur peccata deleantur: ſicut non ſufficit Iſraëliticis recedere ab Aegypto, niſi ea quæ inſequebatur hoſtium multitudo eiuſdem maris fluctibus interiret, qui dei populo tranſituro liberandóque patuerunt. Qui ergo profitetur ab adulterio nolle ſe mutare, quo modo per ma- I re rubrum ducetur, cum ex Aegypto adhuc recuſet abſcedere? Deinde non attendunt in ea lege quæ poſt tranſitum maris rubri illi populo data eſt, primum eſſe præceptum, *Exod.20.* Non erunt tibi alij dij præter me. Non facies tibi idola, neque vllum ſimulacrum, quæcunque in cœlo ſunt ſurſum, & quæcunque in terra deorſum, & quæcunque in aqua & ſub terra: non adorabis ea, neque ſeruies eis: & cætera ad hoc præceptum pertinentia. Affirmant iſti itaque ſi volunt contra ipſam ſuam aſſertionem, etiam de vnius dei cultu cauendáque idololatria, non adhuc baptizandis ſed iam baptizatis eſſe prædicandum: & non iam dicant, eis qui baptiſmum percepturi ſunt, fidem tantum quæ in deum eſt, intimandam: & poſt eius ſacramenti perceptionem de moribus vitæ tanquam de ſecundo præcepto eos quod ad dilectionem proximi pertinet, inſtruendos. Vtrunque enim lex continet, quam poſt mare rubrum tanquam poſt baptiſmum populus accepit, nec ita facta eſt diſtributio præceptorum, vt ante illius maris tranſitum de cauenda idololatria plebs doceretur, & poſteaquam tranſierunt audirent honorandum patrem & matrem, non mœchandum, non occidendum, & cætera bonæ K atque innocentis conuerſationis humanæ.

Num baptizãd⁹ qui vitã impiã mutare noluit. Ca.XII. Si ergo ita quiſque veniat ad ſancti lauacri petitionem, vt profiteatur ſe ab idolorum ſacrificiis non receſſurum, niſi forte poſtea quando placuerit, baptiſmum tamen iamiámque depoſcat, templúmque dei viui ſe fieri flagitet, non ſolum cultor idolorum, verumetiam in aliquo tam nefario ſacrilegio perſeuerans: quæro ab iſtis vtrum eum faciendum vel catechumenum cenſeant, quod proculdubio fieri non debere clamabunt. Neque enim aliud de illorum corde ſentiendum eſt. Reddant itaque rationem ſecundum teſtimonia ſcripturarum, quæ ſic intelligenda putant, quo modo huic audeant contradicere, nec admittendum eſſe confirmant reclamantem atque dicentem, Didici & veneror Chriſtum crucifixum, credo filium dei eſſe Ieſum Chriſtum. Non me vltra differas, nihil amplius iam requiras. Quos per Euangelium generabat Apoſtolus, nihil eos noſſe tunc amplius quàm Chriſtum crucifixum volebat. *Acto.8.* Poſt vocem ſpadonis qua ſe credere Ieſum Chriſtum filium dei eſſe reſpondit, continuo Philippus eum baptizare non diſtulit, Qui me ab idolorum cultu prohibes, nec ad ſacramentum Chriſti admittis, niſi prius inde diſ- L ceſſero? Illud à pueritia didici, conſuetudine ibi grauiſsima premor: faciam cum potuero, cum cõmodum fuerit: quod etſi non faciam, non tamen ſine Chriſti ſacramento hanc vitam finiam, ne deus exigat animam meam de manibus tuis. Quid huic reſpondendum exiſtimant? An placet vt admittatur? Abſit. Nullo modo crediderim intantum eos progredi. Quid ergo reſpondebunt, hæc dicenti, & addenti quòd nihil ſibi de idololatria relinquenda ſaltẽ dici debuit ante baptiſmum, ſicut nihil inde ante mare rubrum populus ille primus audiuit, quoniam lex hoc habet quam ex Aegypto iam liberatus accepit. Profecto dicturi ſunt homini, templum dei futurus es, cum baptiſmum acceperis. Dicit *1.Cor.6.* autem Apoſtolus, Quæ compoſitio templo dei cum idolis? Quare ergo non vident ſimiliter eſſe dicendum, membrum Chriſti futurus es, cum acceperis baptiſmum. Non poſſunt membra Chriſti eſſe membra meretricis: quia & hoc Apoſtolus dicit alio loco, *1.Cor.6.* Nolite, inquit, errare: neque fornicatores, neque idolis ſeruientes, & cætera quæ illic enumerat, regnum dei poſſidebunt. Cur ergo ad baptiſmum idolis ſeruiẽtes non ad- M mittimus & fornicatores admittendos putamus, cum & his & cæteris malis dicat, Et hæc quidem fuiſtis, ſed *Ibidem.* abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine domini Ieſu Chriſti & in ſpiritu dei noſtri? Quid igitur cauſæ eſt, vt cum poteſtas pateat vtrunque prohibendi, venientem ad baptiſmum permittam fornicarium permanere, & non permittam idolis ſeruientem: cum & illis & illis dici audiam, & hæc quidẽ fuiſtis, ſed abluti eſtis: ſed eo mouentur iſti, quia putant eſſe in tuto ſalutem eorum, quãuis per ignem qui in Chriſtum crediderint, ſacramentúmque eius acceperint: id eſt, baptizati fuerint, etiam ſi morum corrigendorum ita negligentes ſint, vt nequiter viuant. Vnde mox videbo ſi deus iuuerit, quid ſecundum ſcripturas ſentiendum ſit.

Baptiſmum fidei opera præcedant. Cap.XIII. Nunc in hac quæſtione adhuc verſor, in qua eis videtur, baptizatos admonendos eſſe de moribus ad Chriſtianam vitam pertinentibus, baptizandis autem ſolam inſinuandam fidem. Quod ſi ita eſſet, præter tam multa quæ diximus, non Ioannes Baptiſta venientibus ad baptiſmum ſuum diceret, Generatio viperarum quis oſtendit vobis fugere ab ira ventura? *Matth.3.*

Facite

A Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ: & cætera, quæ vtique non de fide, sed de bonis operibus admonet. *Lucæ.3.* Vnde & militibus dicentibus quid faciemus? non dixit interim credite & baptizemini, pòst audietis quid facere debeatis: sed ante dixit, ante præmonuit, vt venturo domino in cor eorum tanquam præcursor mundaret vitam. Neminem concusseritis, nulli calumniam *Ibidem.* feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Similiter publicanis quærentibus quid facere deberent, Nihil amplius, inquit, exigatis præterquam constitutum est vobis. His breuiter commemoratis Euangelista, non enim totos catechismos inserere debuit, satis significauit pertinere ad eum à quo baptizandus catechizatur, docere & monere de moribus. Quod si respondissent Ioanni, prorsus non faciemus fructus dignos pœnitentiæ, calumniaturi sumus, concussuri sumus, ea quæ nobis non debentur exacturi sumus, & nihilominus eos post hanc professionem baptizaret: nec sic tamen dici posset, vnde modo quæstio est, non esse temporis cum quisque baptizandus est, vt prius illi sermo fiat quemadmodum vitam bonam agere debeat. Quid ipse
B dominus, vt alia omittam, cum ab eo diues ille quæreret quid boni faceret vt vitam æternam consequere- *Matth.19.* tur, recolant quid responderit, Si vis venire, inquit, ad vitam, serua mandata. At ille, quæ? tunc dominus commemorauit præcepta legis, Non occides, non mœchaberis, & cætera: vbi cum ille respondisset hæc se fecisse à iuuentute sua, addidit etiam perfectionis præceptum, vt venditis suis omnibus & in pauperum eleemosynis erogatis haberet thesaurum in cœlo, & eundem dominum sequeretur. Videant igitur non ei dictum esse vt crederet & baptizaretur, quo solo adiutorio putant isti venire hominem ad vitam: sed morum præcepta homini data, quæ vtique sine fide custodiri obseruarique non possunt: nec tamen quia hic de insinuanda fide dominus videtur tacuisse, præscribimus nos atque contenti sumus, morum tantummodo præcepta dicenda esse hominibus ad vitam peruenire cupientibus. Vtraque enim mutuo connexa sunt, sicut ante dixi: quia neque dilectio dei potest esse in homine, qui non diligit proximum, nec dilectio proximi in eo qui non diligit deum. Ideo aliquando alterum sine altero, siue illud siue illud, pro plena doctrina inuenitur
C scriptura commemorare, vt etiam hoc modo intelligatur alterũ sine altero esse non posse: quia & qui credit deo debet facere quod præcepit deus, & qui propterea facit quia præcepit deus, necesse est, vt credat deo.

Quod fides sola ad salutẽ nõ sufficit sine operibus. *Cap. XIIII.*

Quare iam illud videamus, quod excutiendum est à cordibus religiosis, ne mala securitate salutem suam perdant, si ad eam obtinendam sufficere solam fidem putauerint, bene autem viuere & bonis operibus viam dei tenere neglexerint. Nam etiam temporibus Apostolorum non intellectis quibusdam subobscuris *Roma.5.* sententiis Apostoli Pauli, hoc eum quidam arbitrati sunt dicere, faciamus mala, vt veniant bona: quia dixerat, Lex subintrauit, vt abundaret delictum, vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia. Quod ideo verum est, quia legem accipientes homines qui de suis viribus superbissime præsumebant, nec diuinum adiutorium vincendarum malarum concupiscentiarum recta fide impetrantes, pluribus grauioribusque delictis etiam lege præuaricata onerati sunt. Ac sic magno reatu compellente confugerunt ad fidem, qua misericordiam indulgentiæ mererentur, & auxilium à do- *Psal.120.* mino qui fecit cœlum & terram: vt diffusa per spiritum sanctum charitate in cordibus suis, cum dilectione a- D gerent quæ contra seculi huius concupiscentias iube- *Roma.5.* rentur, secundum id quod prædictum fuerat in Psalmo, Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acce- *Psal.15.* lerauerunt. Cum ergo dicit Apostolus, arbitrari se iu- *Roma.3.* stificari hominem per fidem sine operibus legis: non hoc agit, vt præcepta ac professa fide opera iustitiæ contemnantur, sed vt sciat se quisque per fidem posse iustificari etiam si legis opera non præcesserint. Sequuntur enim iustificatum, non præcedunt iustificandum. Vnde in præsenti opere non opus est latius disputare, præsertim quia modo de hac quæstione prolixum librum edidi, qui inscribitur, De litera & spiritu. Quoniam ergo hæc opinio tunc fuerat exorta, aliæ Apostolicæ Epistolæ, Petri, Ioannis, Iacobi, Iudæ, contra eam maxime dirigunt intentionem, vt vehementer astruant fidem sine operibus nihil prodesse: sicut etiam ipse Paulus, non qualemlibet fidem qua in deum creditur, sed eam salubrem planèque Euangelicam definiuit, cuius opera ex dilectione procedunt: & fides, inquit, quæ *Galat.5.* per dilectionem operatur. Vnde illam fidem quæ sufficere ad salutem quibusdam videtur, ita nihil prodesse E asseuerat, vt dicat, Si habeam omnem fidem ita vt mõ- *1.Cor.13.* tes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Vbi autem hæc fidelis charitas operatur, sine dubio bene viuitur: plenitudo enim legis charitas. Vnde euidenter in secunda Epistola Petrus, cum ad vitæ mo- *Roma.13.* rum sanctitatem hortaretur, mundúmque istum transiturum prænunciaret, cœlos vero nouos & terram nouam expectari quæ iustis inhabitanda tradetur, vt ex hoc attenderent qualiter eos oporteret viuere vt habitatione illa digni fierent, sciens de Apostoli Pauli quibusdam subobscuris sententiis nonnullos iniquos accepisse occasionem, vt tanquam securi de salute, quæ in fide est, bene viuere non curarent, commemorauit quędam ad intelligendum difficillima esse in Epistola eius, quæ homines peruerterent, sicut & alias scripturas, ad proprium suum interitum: cum tamen & ille Apostolus de salute æterna, quæ nisi bene viuentibus non daretur, eadem sentiret quæ cæteri Apostoli. Sic itaque *2.Petri.3.* Petrus, His ergo, inquit, hominibus pereuntibus, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus & pietatibus, expectantes & properantes ad præsentiam diei domini, per quam cœli ardentes soluentur, & elemen- F ta ardore ignis decoquentur: nouos vero cœlos & terram nouam secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Quapropter charissimi hæc expectantes satagite inuiolati & immaculati apud eum reperiri in pace: & domini nostri patientiam salutem existimate: sicut & dilectissimus frater noster Paulus secundum eam quæ data est illi sapientiam, scripsit vobis, vt & in omnibus Epistolis loquens in eis de his, in quibus sunt difficilia quædam intellectu quæ indocti & instabiles peruertunt sicut & cæteras scripturas, ad proprium suum interitum. Vos igitur amantissimi præscientes, cauete ne in falsorum errore seducti decidatis à corroboratione vestra: crescite vero in gratia & intellectu domini nostri & saluatoris Iesu Christi: ipsi gloria, & nunc, & in die æternitatis. Iacobus autem vehementer infestus est eis qui sapiunt fidem sine operibus valere ad salutem, vt illos etiam dæmonibus com- *Iacobi 2.* paret dicens, Tu credis quoniam vnus est deus, bene fa- *Marci.1.* cis, & dæmones credunt & contremiscunt. Quid verius, breuius, vehementius dici potuit, cũ & in Euãgelio legamus hoc dixisse dæmonia, cum Christum filium dei

G dei confiterentur & ab illo corriperentur, quod in Petri confessione laudatum est. *Matth.16.* Quid proderit, ait Iacobus, *Iacobi.2.* fratres mei si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Nunquid poterit fides saluare eum? *Ibidem.* Dicit etiam, quia fides sine operibus mortua est. Quousque igitur falluntur, qui fide mortua sibi vitam perpetuam pollicentur?

Opera cum fide requiri ad salutẽ. Cap.XV. Quapropter diligenter oportet attendere quo modo accipienda sit Apostoli Pauli illa sententia planè ad intelligendum difficilis, vbi ait, Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. *1.Cor.3.* Si quis autem superædificat super fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusque opus manifestabitur: dies enim domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus permãserit, quod superædificauit, mercedem accipiet: si cuius autem opus arserit, damnum patietur, ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Quod quidam ita intelligendum putant, vt illi videantur ædificare super hoc fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, qui fidei quæ in Christo est bona opera adiiciunt: illi autem H fœnum, ligna, stipulam, qui cum eandem fidem habeant male operantur. Vnde arbitrantur per quasdam pœnas ignis eos posse purgari ad salutem percipiendam merito fundamenti. Hoc si ita est, fatemur istos laudabili charitate conari vt omnes indiscrete admittantur ad baptismum, non solum adulteri & adulteræ contra sententiam domini falsas nuptias prætendentes, verumetiam publicæ meretrices in turpissima professione perseuerantes, quas certe nulla etiam negligentissima Ecclesia consueuit admittere, nisi ab illa primitus prostitutione liberatas. Sed ista ratione cur non omnimodo admittantur omnino nõ video. Quis enim non malit eas posito fundamento, licet ligna, & fœnum, & stipulam congerant, aliquanto certe diuturniore igne purgari quàm in æternum perire? Sed falsa erunt illa quę obscuritatem ambiguitatémque non habent, *1.Cor.13.* Si habeam omnem fidem, ità vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. *Iacobi.2.* Et quid proderit fratres mei si fidem dicat se quis habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Falsum erit & illud, *1.Cor.6.* Nolite errare: neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque I masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebunt. Falsum est & illud, *Galat.5.* Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immundiciæ, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimiciciæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt. Falsa erunt hæc, Si enim tantummodo credant & baptizentur, quamuis in malis talibus perseuerent, salui erunt per ignem: atque ideo in Christo baptizati etiam qui talia agunt, regnum dei possidebunt. *1.Cor.6.* Frustra autem dicitur, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, quando & abluti hæc sunt. *1.Petr.3.* Inaniter etiam illud à Petro dictum videbitur, Sic & vos simili forma baptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio: siquidem & habentes pessimas conscientias, omnium flagitiorum & scelerum plenas, nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamen baptisma saluos facit: propter fundamentum enim quod in eo baptismate ponitur, licet per ignem, salui erunt. Illud quoque non vi- K deo cur dominus dixerit, Si vis venire ad vitam, serua *Matth.19.* mandata: & commemorauit ea quæ ad bonos mores pertinent, si etiam his non seruatis ad vitam veniri potest per solam fidem, quæ sine operibus mortua est. *Iacobi.2.* Illud deinde quo modo verum erit quod eis quos ad sinistram positurus est, dicet, *Matth.25.* Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: nec increpat quia in eum non crediderunt, sed quia bona opera non fecerunt. Nam profecto ne sibi quisquam de fide, quæ sine operibus mortua est, promittat æternam vitam: propterea omnes gẽtes segregaturum se dixit, quæ permixtæ eisdem pascuis vtebantur, vt appareat eos illi dicturos. Domine, quando te vidimus illa & illa patientem, & *Ibidem.* non ministrauimus tibi? qui in eum crediderant, sed bona operari non curauerãt, tanquam de ipsa fide mortua ad vitam perueniretur æternam. An forte ibunt in ignem æternum, qui opera misericordiæ non fecerunt: & non ibunt qui aliena rapuerunt, vel corrumpendo in se templum dei, in seipsos immisericordes fuerunt: quasi opera misericordiæ prosint aliquid sine dilectione, dicente Apostolo, *1.Corin.13.* Si distribuam omnia mea pauperibus, charitatem autem nõ habeam, nihil mihi prodest? L Aut diligat quisquam proximum sicut seipsum, qui non diligit seipsum? *Psal.10.* Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Neque illud dici hic poterit, in quo nonnulli seipsos seducunt, ignem æternum dictum non ipsam combustionem æternam. Per ignem quippe qui æternus erit, transituros arbitrantur eos, quibus propter fidem mortuam per ignem promittunt salutem: vt videlicet ipse ignis æternus sit, combustio verò eorum, hoc est, operatio ignis non sit in eos ęterna: cum & hoc præuidens dominus, sententiam suam conclusit ita dicens. *Matth.25.* Sic ibunt illi in combustionem æternam, iusti autem in vitam æternam. Erit ergo æterna combustio sicut ignis, & eos in illam ituros veritas dicit, quorum non fidem, sed bona opera defuisse declarauit. Si ergo hæc omnia, & cætera quæ innumerabilia per omnes scripturas sine ambiguitate dicta reperiri possunt, falsa erunt: poterit verus esse ille intellectus de lignis & fœno & stipula, quòd hi salui erunt per ignem, qui solam in Christum fidem tenentes bona opera neglexerunt. Si autem ista & vera & clara sunt, proculdubio in illa Apostoli sententia alius requirendus est intellectus: M atque in his deputãda est, quæ Petrus dicit esse in scriptis eius quædam difficilia intellectu: quæ non debent homines peruertere ad proprium suum interitum, vt contra euidentissima testimonia scripturarum securos faciant de percipienda salute nequissimos, nequicię suę pertinacissimè cohærentes, nec emendando aut pœnitendo mutatos.

Interpretatio loci Paulini. Cap. XVI. Hic à me fortasse quæratur de ipsa Pauli Apostoli sententia quid ego sentiam, & quo nam modo intelligendam putem. Fateor hic me malle audire intelligentiores atq; doctiores, qui sic eam exponant, vt illa omnia vera & inconcussa permaneant, quæ supra commemoraui, *1.Cor.13.* & quęcunque alia non commemoraui, quibus apertissime scriptura testatur, nihil prodesse fidem, nisi eam quam difiniuit Apostolus, id est quæ per *Galat.5.* dilectionem operatur: sine operibus autem saluare non posse, neque præter ignem, neque per ignem: quia si per ignem saluat ipsa vtique saluat. Absolute autem dictum est & aperte, *Iacobi.2.* Quid prodest si dicat quis fidem se habere, opera autem nõ habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Dicam tamẽ quàm breuissime potero etiam ipse quid sentiam de illa Apostoli sentẽtia ad intelligendum

A dum difficili, dummodo illud, quod ad meam promis-
sionē attinet, præcipue teneatur, quod de hac me mal-
le dixi audire meliores. Fundamentum Christus est in
structura architecti sapientis, hoc expositione non in-
1.Cor.3. diget. Aperte enim dictum est, Fundamentum enim a-
liud nemo potest ponere præter id quod positum est,
quod est Christus Iesus. Si autem Christus, proculdu-
bio fides Christi: Per fidem quippe habitat Christus in
cordibus nostris, sicut idem Apostolus dicit. Porro fi-
des Christi illa vtique, quam definiuit Apostolus, quæ
Ephe.3. per dilectionem operatur. Non enim fides illa dæmo-
num, cum & ipsi credant & contremiscant, & filium
dei confiteantur Iesum, potest accipi in fundamentum.
Quare? nisi quia non est fides quæ operatur per dile-
ctionem, sed quæ exprimitur per timorem. Fides ita-
que Christi, fides gratiæ Christianæ: id est ea fides quæ
per dilectionem operatur, posita in fundamento, ne-
minem perire permittit. Sed quid sit ædificare super
hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides precio-
sos, & ligna, fœnum, stipulam: si subtilius disserere co-
ner, vereor ne ad intelligendum difficilior sit ipsa ex-
B positio. Enitar tamen quantum dominus adiuuat, &
breuiter & quantum potero dilucide expedire quod
sentio. Ecce ille qui quæsiuit à magistro bono quid bo-
Matth.19. ni faceret, vt haberet vitam æternam, & audiuit, si
Marci.10. ad vitam venire vellet, seruanda sibi esse mandata. Et
Luce.18. cum quæreret. Quæ mandata? dictum est ei, Non oc-
Exod.20. cides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Non fal-
sum testimonium dices, Honora patrem tuum & ma-
trem tuam. &, Diliges proximum tuum tanquam teip-
sum, vt hæc faciens, fidem Christi teneret: & proculdu-
Gala.5. bio fidem, quæ per dilectionem operatur. Neq; enim di
ligeret proximum tanquam seipsum, nisi recepta dile-
ctione dei, sine qua non diligeret seipsum. Porrò si fa-
ceret etiam quod dominus addidit, dicens. Si vis per-
fectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pau-
1.Cor.3. peribus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere
me: ædificaret super illud fundamentum, aurum, ar-
gentum, lapides preciosos: non enim cogitaret nisi quę
sunt dei, quo modo placeret deo: & hæ cogitationes
sunt, quantum existimo, aurum, argentum, lapides pre-
ciosi. Porrò si circa diuitias suas, quodam carnali tene-
C retur affectu, quamuis ex eis multas eleemosynas fa-
ceret, nec ad eas augendas fraudis aliquid rapinæq;
moliretur, aut earum minuendarum vel amittenda-
rum metu in aliquod facinus flagitiúmve laberetur, a-
lioquin iam se isto modo ab illius fundamenti stabili-
tate subtraheret: sed propter carnalem, vt dixi, quem
in eis habebat affectum, talibus bonis sine dolore care-
re non posset, ædificaret super fundamentum illud fœ-
num, ligna, stipulam: maxime si & vxorem sic haberet,
vt etiam propter ipsam cogitaret ea quæ sunt mundi,
quo modo placeret vxori. Hæc igitur quoniam affectu
dilecta carnali, non sine dolore amittuntur, propterea
qui sic ea habent, cum habeant in fundamento fidem
quæ per dilectionem operatur, neq; huic ista vlla ratio-
ne vel cupiditate præponant, in eorum amissione passi
detrimentum, per ignem quendam doloris perueniunt
ad salutem. A quo dolore atque detrimento tanto est
quisq; securior, quanto ea vel minus amauerit, vel tan-
quam non habens habuerit. Qui verò propter illa vel
tenenda vel adipiscenda homicidium, adulterium, for
nicationem, idololatriam, & similia quæque commi-
serit, non propter fundamentum per ignem saluabi-
tur, sed amisso fundamento æterno igne torquebitur.

Quamobrem & illud quod dicunt veluti probare cu- D
pientes, quantum valeat sola fides, vbi Apostolus dicit.
Quod si infidelis discedit, discedat: non est enim serui- 1.Cor.7.
tuti subiectus frater vel soror in huiusmodi: id est, vt
propter fidem Christi etiam ipsa vxor legitima socie-
tate coniuncta, sine vlla culpa relinquatur, si cum viro
Christiano propter hoc quòd Christianus est, perma-
nere noluerit: nō attendunt eo modo illam rectissimè
dimitti, si viro suo dicat, Non ero vxor tua, nisi mihi de
latrocinio diuitias congeras, aut nisi solita latrocinia,
quibus nostrā domum transigebas, etiam Christianus
exerceas: aut si quid aliud vel facinorosum vel flagitio-
sum in viro nouerat, quo delectata vel libidinem exple
bat, vel facile victum habebat, vel etiā incedebat orna-
tior. Tunc enim ille, cui hoc vxor dicit, si veraciter egit
pœnitentiam ab operibus mortuis, quando accessit ad Galat.5.
baptismum habetq; in fundamento fidem, quæ per dile
ctionē operatur, proculdubio plus tenebitur amore di-
uinæ gratiæ, quàm carnis luxuriæ: & membrū quod eū Matth.18.
scandalizat, fortiter amputat: quemcunq; autem in hac
direptione dolorem cordis propter carnalem affectum
coniugis sustinebit, hoc est detrimentum quod patie- E
tur: hic est ignis per quem fœno ardente ipse saluabi-
tur. Si autem iam sic habeat vxorem tanquam non ha-
bens, non propter concupiscentiam, sed propter mise-
ricordiam, ne fortè eam saluam faceret, reddens potius
quàm exigēs debitum coniugale: profecto nec dolebit
carnaliter, cum ab illo tali coniugio separabitur: neque
enim in eo cogitabat, nisi quæ sunt dei, quo modo pla- 1.Cor.7.
ceret deo. Ac per hoc inquantum aurum, argentū, lapi-
des preciosos cogitationibus illis superædificat, intan-
tum detrimentum nullum pateretur, intantum structu-
ra eius, quæ nō erat fœnea, nullo incendio cremaretur.
Siue ergo in hac vita tantum homines ista patiuntur, si-
ue etiam post hanc vitam talia quædam iudicia subse-
quuntur, non abhorret, quantum arbitror, à ratione ve
ritatis iste intellectus huius sententiæ. Veruntamen etiā
si est alius, qui mihi non occurrit eligendus, istum quā-
diu tenemus, non cogimur dicere iniustis, non subdi-
tis, scelestis, cōtaminatis, parricidis, matricidis, homici-
dis, fornicatoribus, masculorum cōcubitoribus, plagia
riis, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctri-
næ aduersatur, quæ est secundum Euangelium gloriæ F
beati dei, si tātummodo in Christum credatis, & sacra- 1.Time.1.
mentum baptismi eius accipiatis, etiam si vitam istam
pessimam non mutaueritis, salui eritis. Vnde nec illa
nobis mulier Chananæa præscribit, quia dominus ei
quod petebat dedit, cum ante dixisset, Non est bonum
tollere panem filiorū & mittere canibus: quia ille cor- Matth.15.
dis inspector mutatā vidit quam laudauit, & ideo non
ait: O canis magna est fides tua: sed, O mulier magna
est fides tua. Mutauit vocabulum, quia mutatum vidit
affectum, atque illam correptionem ad fructum perue-
nisse cognouit. Miror autem si laudaret in ea fidem si-
ne operibus: id est, fidem non talem quæ per dilectionē
iam possit operari: fidem mortuam: & quod Iacobus di Iacobi.2.
cere minime dubitauit, fidem non Christianorum, sed
dæmonum. Postremò si istam Chananæam nolunt in-
telligere mutasse perditos mores, quando eam Christus
contemnendo & corripiendo redarguit, quoscunque
inuenerint tantummodo credere, vitam vero inqui-
natissimam nec saltem occultare, sed etiam libere pro-
fiteri, ac nolle mutare, sanent filios eorum, si possunt, si-
cut sanata est filia Chananææ mulieris: non tamen eos
faciant membra Christi, cū ipsi esse non desinant mem-

G bra meretricis. Illud sanè non absurde intelligunt eum peccare in spiritum sanctum, & esse sine venia reum æterni peccati, qui vsque in finem vitæ noluerit credere in Christum: sed si recte intelligerent quid sit credere in Christum. Non enim hoc est, habere dæmonum fidem, quæ rectè mortua perhibetur, sed fidem quæ per dilectionem operatur. *Gala. 5.* Quæ cum ita sint, quando tales ad baptismum non admittimus, non ante tempus zizania euellere conamur, sed nolumus insuper sicut diabolus zizania seminare: nec ad Christum volentem venire prohibemus, sed eos ad Christum venire nolle, ipsa sua professione conuincimus: nec vetamus Christo credere, sed demonstramus eos nolle Christo credere, qui vel adulterium dicunt non esse quod ille adulterium dicit esse: vel credunt adulteros eius membra posse esse, quos per Apostolum dicit, regnum dei non possidere: *Gala. 5.* & sanæ doctrinæ aduersari, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati dei. *1. Timo. 1.* Vnde non sunt isti inter eos deputandi, qui ad conuiuium nuptiarum venerunt, *Luca. 14.* sed inter eos qui venire noluerunt. Cum enim ipsi doctrinæ Christi audent apertis- H simè contradicere, & sancto aduersari Euangelio, nequaquam venientes repelluntur, sed venire contemnunt: qui autem seculo saltem verbis, etiam si non factis renunciant, veniunt quidem & inter triticum seminātur, & in area congeruntur, & ouibus aggregantur, & retia subeunt, & conuiuantibus admiscentur: sed intus siue lateant, siue pateant, tunc erit ratio tolerandi, si potestas nulla est corrigendi, nec debet esse præsumptio separandi. *Luca. 14.* Absit autē vt sic intelligamus quod scriptum est, ad conuiuium nuptiarum adductos, quos inuenerunt bonos & malos: vt eos adduxisse credantur, qui se malos perseueraturos professi sunt, Alioquin ipsi serui patrisfamiliâs zizania seminarunt, falsumq; erit illud, *Matth. 13.* Inimicus autem qui ea seminat, diabolus est. Sed quia hoc falsum esse non potest, adduxerunt serui bonos & malos, siue qui laterent, siue qui iam adducti & intromissi apparerent: siue bonos & malos dictum est, secundum quandam humanam cōuersationem, in qua etiam ij qui nondum crediderunt, vel laudari vel vituperari solent. Vnde est etiam illud quod dominus monet discipulos, *Matth. 10.* quos ad Euangelium prædicandum pri- I minus mittit, vt in quamcunq; venerint ciuitatem, quærant quis illic dignus sit, vt apud eum habitent donec inde proficiscantur. Profecto ille dignus quis erit, nisi qui existimatione suorū ciuiū bonus habebitur? & quis indignus, nisi qui eis malus innotuerit? Ex hoc vtroque genere veniunt ad Christi fidem, & sic adducuntur boni & mali, qua & illi mali à mortuis operibus pœnitentiam non recusant. Si autē recusant, non intrare cupiētes repelluntur, sed ab introitu ipsi aperta contradictione discedunt. Erit ergo & seruus ille securus, nec inter pigros damnatur, *Matth. 25.* quòd dominicū talentū noluit erogare, quandoquidem illi noluerūt quod erogabat accipere. Propter illos enim hæc similitudo proposita est, qui nolunt suscipere in Ecclesia dispēsatoris officiū, desidiosam prætendentes excusationem, nolle se rationē reddere de peccatis alienis: qui audiunt & non faciunt, id est, accipiunt & nō reddunt. Cum vero dispensator fidelis & diligens, in erogando paratissimus, & lucrorū dominicorū auidissimus, dicit adultero, Noli esse adulter, si vis baptizari: crede Christo, qui hoc quod facis dicit esse adulterium, si vis baptizari: noli esse membrum meretricis, si vis fieri membrum Christi, ille autem respondet, Non obedio, non facio: ipse non vult verā pecuniam dominicam accipere, sed suam potius adulte- K rinam vult thesauris dominicis importare. Si autem se facturum profiteretur, nec faceret, nec postea quolibet modo corrigi posset, inueniretur quid de illo fieret, ne aliis mutilis esset, qui sibi vtilis esse non posset: vt si intra retia domini bona, piscis malus esset, non tamen pisces domini suis malis retibus irretiret, hoc est, vt si haberet in Ecclesia vitam malam, non tamen illic institueret doctrinam malam. Cum enim tales facta sua talia defendunt, vel in eis se perseueraturos apertissime profitentes, admittuntur ad baptismum, nihil videntur aliud prædicare, nisi fornicatores & adulteros etiam vsque in vitæ huius finem in ea nequicia permanentes regnum dei possessuros, & merito fidei, quæ sine operibus mortua est, *Iaco. 2.* ad vitam æternam salutémque venturos. Hæc sunt mala retia, quæ cauere debent præcipue piscatores, si tamen illa euangelica similitudine piscatores Episcopi, vel inferioris ordinis Ecclesiarum præpositi intelligendi sunt: quia dictum est, Venite & faciam vos piscatores hominum. *Matth. 4.* Retibus enim bonis capi possunt pisces & boni & mali, retibus autem malis capi nō possunt pisces boni. L Quoniam in doctrina bona & bonus potest esse qui audit & facit, & malus qui audit & nō facit: in doctrina vero mala, & qui eam veram putat, quamuis ei non obtemperet, malus est: & qui obtemperat, peior est.

Prohiberi malos à baptismo non nouum. Ca. XVIII. Illud sanè mirabile est, quòd fratres qui aliter sapiunt, cum debeant ab ista vel noua vel vetere, perniciosa tamen opinione discedere, ipsi insuper dicunt nouam esse doctrinam, qua nequissimi homines in suis flagitiis se perseueraturos in propatulo profitentes, non admittuntur ad baptismum: quasi nescio vbi peregrinentur, quādo meretrices & histriones & quilibet alij publicæ turpitudinis professores, nisi solutis aut diruptis talibus vinculis ad Christi sacramenta non permittuntur accedere, qui vtiq; secundum istorum sententiam omnes admitterentur, nisi antiquum & robustū morem sancta Ecclesia retineret, ex illa scilicet liquidissima veritate venientem, qua certum habet, quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt. *Gala. 5.* Et nisi egerint ab his mortuis operibus pœnitētiam, accedere ad baptismum non sinuntur. Si autem subrepserint, nisi vel postea mutati egerint pœnitētiam salui esse non possunt. M Sed ebriosi, auari, maledici, & si qua alia vicia damnabilia apertis factis conuinci redargiq; non possunt, præceptis tamen & catechismis validissime flagellantur, atque omnes tales mutata in melius voluntate, ad baptismum videntur accedere. Sed si forte adulteros, *Exod. 20.* quos non lex humana sed diuina condemnat, id est qui alienas vxores tanquā suas habēt, vel fœminæ alienos maritos, alicubi negligentius admitti solere aduerterunt, ex illis rectis debēt conari ista corrigere: hoc est, vt etiam isti non admittantur: non ex his prauis illa recta deprauare, vt neq; de morum correctione catechizandos esse censeant competentes: & consequenter omnes etiam illarum publicarū turpitudinum & scelerum professores, hoc est meretrices, lenones, gladiatores, ac si quid huiusmodi est, etiam in illis malis permanentes, admitti oportere arbitrentur. Omnia quippe illa quæ Apostolus enumerat, cōcludēs, quoniam qui talia agunt, regnum dei nō possidebunt: *Gala. 5.* qui vehemētius agunt, manifestata sibi congruenter increpant, & resistentes atq; in eis se permāsuros profitentes, ad accipiendū baptismum non admittunt.

Nō tātū ob tria flagitia licere excōmunicare. Cap. XIX. Qui autem opinātur & cætera eleemosynis facile compensari, tria tamen mortifera esse non dubitant excommunicatione

A nicatiooe punienda, donec pœnitentia humiliore sa-
†impudicitiam. nentur, impudentiam †, idololatriam, homicidium.
Neque ounc npus est quærere qualis sit eorum ista sen-
tentia, & vtrum corrigenda an approbanda, ne opus su
sceptum mittamus io lnngum, propter eam qnæstionē,
quæ huic absoluendo minime necessaria est. Sufficit e-
tiam, & si omnia onn sunt admittenda ad baptismi sa-
cramentum, inter hæc nmoia est adulterium. Si autem
tria illa sola excipieoda sunt, etiam io his tribus est ad-
ulterium, vode ista disputatio mota est. Sed quoniam
malorum Christianorum mores, qui fuerūt antea etiam
pessimi, habuisse non videntur hoc malum, vt alienas
vxores ducerent viri, aut alienis viris fœminæ oube-
reot: inde fortasse apud quasdam ecclesias negligentia
ista surrepsit, vt in catechismis competentium oec quę-
rerentur nec repercuterentur hæc vicia. Atque inde fa-
ctū est, vt inciperent & defendi: quæ tamē in baptizatis
rara sunt adhuc, si ea noo negligendo oō defensa facia-
mus. Talem quippe in quibusdam negligētiam, in alus
imperitiam, in alus ignorantiam probabiliter domious
Matth.13. somno in homine significasse iotelligitur, vbi ait, Cum
autem dormirent homines, venit inimicus, & superse-
B minauit zizania. Hinc autem existimandum est ounc
ea primum apparuisse io moribus, quanuis malnrum
Cyprianus in epistola de lapsis. Christianorum, quooiam beatus Cyprianus in episto-
la de lapsis, cum deplorando & arguendo multa com-
memoraret, quibus merito dicit indignatinnē dei fuisse
cnmmotam, vt intnlerabili persecutione ecclesiam suā
sineret flagellari, hæc ibi omnioo nō oominat: cum etiā
Matrimonium cū infidelibus. illud non taceat, & ad eosdem mores malos pertinere
confirmet, iungere cum infidelibus vincula matrimo-
nij, nihil aliud esse asserens, quàm prostituere gentibus
membra Christi: quę oostris tēporibus iam non putan-
tur esse peccata: quoniam reuera io nouo testamēto ni-
hil inde præceptum est, & iden aut licere creditum est,
Matth.14. Herodes. aut velut dubium derelictū est. Sicut etiam illud ambi-
guum est, vtrum Herndes mortui duxerit an viui fratris
vxnrem: & ideo noo ita claret, quid Inannes ei nō lice-
re dicebat. De cnocubina quoque, si professa fuerit nul-
lum se alium cogoiturā, etiam si ab illo cui subdita est,
dimittatur: merito dubitatur, vtrum ad percipiendum
baptismum oō debeat admitti, Quisquis etiam vxorem
C in adulterio depreheosam dimiserit, & aliam duxerit,
nō videtur æqnaodus eis, qui excepta causa adulterij di
mittunt & ducunt. Et in ipsis diuinis sentētiis ita obscu-
rum est, vtrum & iste, cui quidem sioe dubio adulteram
licet dimittere, adulter tameo habeatur si alteram du-
xerit, vt quaotum existimo venialiter ibi quisque falla-
tur. Quamobrem quæ manifesta sunt impudiciciæ cri-
mioa, nmnimodo à baptismn prohibēda suot, nisi mu-
tatinne voluotatis & pœnitentia corrigantur: quæ au-
tem dubia, omoimodo conandū est oe fiant tales coo-
iunctiones. Quid enim opus est in tantum discrimen
ambiguitatis caput mittere? Si autem factæ fueriot, oe-
scio vtrum ij qui fecerint, similiter ad baptismum ooo
Quę baptizandi facere debeant. Cap.XX. debere videaotur admitti. Quantum attinet igitur
ad doctrinam salubrem veritatis, ne cuiquam morti-
fern peccato perniciosissima securitas detur, vel etiam
pestilentiosissima tribuatur authnritas, iste curationis
ordn est, vt baptizandi credaot in deum patrem & fi-
lium & spiritum sanctum, eo ritu quo symbolum tradi
tur: & à mortuis operibus agant pœnitentiā, nmniumq;
se omninn præteritorum remissionem in baptismn ac-
cepturns esse onn dubitent: oec vt peccare liceat, sed vt
peccasse nō noceat, vt sit factis remissio noo permissio

faciendi. Tunc vere dici potest, etiam spiritaliter, Ecce D
sanus factus es, iā ooli peccare: quod domious de cor- Ioan.5.
porali sanitate ideo dixit, quooiam sciebat ei quem sal-
uum fecerat, meritis peccatorum illum etiam carois ac-
cidisse laoguorem. Ij autem ei homini, qui & baptizan-
dus adulter ingreditur, & baptizatus adulter egreditur,
miror quo modo dici existiment, Ecce saous factus es.
Quis enim grauis & exitiabilis morbus erit, si adulte-
rium sanitas erit? Sed in tribus milibus, inquiuot,
quos vno die Apostoli baptizarūt, & io tot milibus cre- Apostolos grauib⁹ peccatis obnoxios nō admisisse ad baptismū. Cap.XXI.
dentium in quibus Apostolus ab Hierusalem vsque in
Illyricum Euangelium repleuit, erāt vtique aliqui alie-
nis vxoribus copulati, vel fœminæ alienis maritis: in
quibus regulam Apostnli constituere debueruot, quæ
deinceps io Ecclesiis seruaretur: vtrum ooo admitte-
reotur ad baptismum, oisi illa adulteria cnrrexisseot.
Quasi ooo similiter aduersus eos dici possit, quòd nnn
inueoiunt aliquem commemoratum, qui cum talis es-
set, admissus est. Aut vern possint singulorum homioū
crimina quod iofinitum erat, commemorari, cum ge-
neralis illa regula satis superq; sufficiat, vbi Petrus plu-
ribus verbis testificans baptizandis, ait: Eripite vos ab E
hoc seculo prauo. Quis enim dubitet ad huius seculi Actor.2.
prauitatem adulteria pertioere, & illos qui elegerunt in
eadem iniquitate persistere? Similiter autem dici po-
test publicas meretrices, quas vtique ad baptismum, ni-
si ab illa turpitudioe liberatas, nulla admittit Ecclesia,
potuisse inueniri in tot milibus tuoc credentium per
tnt gentes, & de his suscipieodis vel prohibendis con-
stituere Apostnlos exempla debuisse. Veruntamen de
quibusdam mionribus possumus coniectare maiora, Si
enim ad baptismum Ioanois venientes publicani pro- Lucæ.3.
hibiti sunt aliquid amplius exigere, quàm quod eis fu-
erat constitutum, miror si venieotibus ad baptismum
Christi posset permitti adulterium. Commemorauerūt
etiam Israëlitas multa mala & grauia perpetrasse, & ef-
fudisse multum sanguinem Prnphetarum, nec tamen
ex his factis peoitus meruisse deleri, sed ex infidelitate
sola, qua in Christum credere nolueruot: non intuen-
tes quia peccatum eorum non hoc solum fuit, qnia in
Christum noo crediderunt, verumetiam quia Chri-
stum occiderunt: quorum voum pertioet ad crimeo in-
credulitatis, alterum ad crimen crudelitatis. Illud er-
gn est cootra fidem rectam, istud contra bnnam vitam. F
Vtroque autem vicio caret, qui fidem Christi habet: nō Iaco.2.
sioe operibus mortuam, quæ etiam in dæmooibus in-
oeoitur, sed fidem gratiæ, quæ per dilectiooem opera- Gala.5.
tur. Hæc est fides de qua dicitur, Regnum cœlorum in-
tra vos est, Haoc eoim diripiuot, qui vim faciunt cre- Lucæ.17.
dendo, impetraotes spiritum charitatis: vbi est plenitu-
do legis, sine qua lex io litera reos faciebat etiam pręua- Roma.13.
ricatinois. Non itaque putandum est ideo dictum, Re-
gnum cœlorū vim patitur, & qui vim faciunt, diripiuot Matth.11.
illud: quia etiam mali taotummodo credendn & pessi-
me viuendo perueniunt in regoum cœlorum: sed quia
reatus ille præuaricationis, quem sola lex, id est litera
sine spiritu iubeodo faciebat, credendo soluitur, & vio-
lentia fidei spiritus sanctus impetratur: per quem diffu- Roma.5.
sa charitate in cordibus nostris, lex noo timore pœnæ,
sed iusticiæ amore cōpletur. Nequaquā ergo meos Nō sufficere fide solū credere. Ca. XXII.
in cauta fallatur, vt se existimet deum cognouisse, si eum
fide mortua, hoc est sine bonis operibus cofiteatur mo-
re dæmnnum: & ideo se iam noo dubitet ad vitam æ-
ternam esse venturam, quia dominus dicit, Hæc est au- Ioan.17.
tem vita æterna, vt cognoscant te vnum verum deum,

G & quem misisti Iesum Christum. Venire quippe debet
1.Ioan.2. etiam illud in mentem, quod scriptũ est, In hoc cognoscimus eum, si mandata eius seruauerimus. Qui dicit, quia cognouit eum, & mandata eius nõ seruat, mendax est, & in hoc veritas non est. Et ne quisquam existimet mandata eius ad solam fidem pertinere: quanquam dicere hoc nullus est ausus, præsertim quia mandata dixit, quæ ne multitudine cogitationes parerent, in illis
Matth.22. duobus tota lex pendet & Prophetæ: licet recte dici posset ad solam fidem pertinere dei mandata, si non
Gala.5. mortua, sed viua illa intelligatur fides, quæ per dilectionem operatur: tamen postea Ioannes ipse aperuit quid diceret, cum ait, Hoc est mandatum eius, vt credamus nomini filij eius Iesu Christi, & diligamus in-
1.Ioan.3. uicem. Hoc itaque prodest in deum recta fide credere, deum colere, deum nosse, vt & bene viuendi ab illo sit nobis auxilium, & si peccauerimus, ab illo indulgẽtiam mereamur: non in factis quæ odit securi perseueran-
Psal.40. tes, sed ab eis recedentes, eique dicentes, Ego dixi domine miserere mei, sana animam meam quoniam peccaui tibi: quod non habent cui dicant, qui non in eum
H credunt: & frustra dicunt, qui cũ tam longe ab illo sint, à gratia mediatoris alieni sunt. Hinc illa verba sunt in libro Sapientiæ, quæ nescio quo modo intelligit per-
Sapien.15. niciosa securitas, Et si peccauerimus, tui sumus: quoniam scilicet bonum & magnum deum habemus, qui velit atque possit pœnitentium peccata sanare, non qui minime audeat permanentes in malignitate disperdere. Denique cum dixisset, Tui sumus: addidit, scientes potentiam tuam: vtique potẽtiam cui se subtrahere nequeat, aut occultare peccator. Ideoque secutus adiunxit, Non peccauimus autem, scientes quoniam tui sumus deputati. Quis enim digne cogitans habitationem apud deum in qua omnes prædestinatione sunt deputati, qui secundum propositum vocati sunt, non enitetur ita viuere vt tali habitationi congruat? Quod ergo
1.Ioan.2. & Ioannes dicit, Hæc scripsi vobis vt non peccetis, & si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est exoratio pro peccatis nostris: non id ait vt cum securitate peccemus, sed vt recedentes à peccato, si quod admissum est, propter il-
I lum aduocatum, quem non habent infideles, minime
Iudicare & iudiciũ qd significẽt in sacris literis de indulgentia desperemus. Nec de his igitur verbis mitior illa conditio promittenda est, sic in deum credere volentibus vt permaneant in perditis moribus: multo minus de illis vbi Apostolus ait, Qui sine le-
Ca. XXIII. ge peccauerunt, sine lege peribunt. Qui autem in lege
Roma.2. peccauerunt, per legem iudicabuntur: tanquam hoc loco aliquid distet inter perire & iudicari, cum alio verbo hoc idem significatum sit. Solent enim scripturæ iudicium etiam pro æterna damnatione ponere. Sicut in
Ioan.5. Euangelio dominus loquitur, Veniet hora in qua omnes qui sunt in monumentis audient vocem eius: & procedent qui bene fecerunt in resurrectionem vitæ: qui autem male egerunt, in resurrectionem iudicij. Neque illud dictum est, hoc qui crediderunt, illud autem qui non crediderunt: sed hoc illi qui bene egerunt, illud qui male egerunt. Inseparabilis est quippe bona vita à fide, quæ per dilectionem operatur: imò vero ea ip-
Gala.5. sa est bona vita. Videmus itaq; resurrectionem iudicij dixisse dominum pro resurrectione damnationis æternæ. De omnibus quippe resurrecturis, vbi proculdubio erant etiam ij qui omnino non credunt, neq; enim ipsi non sunt in monumentis, duas partes fecit, alios in resurrectionem vitæ, alios in resurrectionem iudicij resurrecturos esse declarans. Quòd si dicunt, non ibi K
intelligendos etiam eos qui omnino non credunt, sed eos qui per ignem salui erunt quia crediderunt, etiam si male vixerunt, vt eorum transitoriam pœnam iudicij nomine significatam arbitrentur. Quanquam hoc imprudentissime dicatur, cum omnino dominus omnes resurrecturos, in quibus sine dubio & increduli erunt, in duo diuiserit, vitam & iudicium: ita volens iudicium æternum intelligi, quamuis hoc non addiderit sicut & vitam. Neque enim ait in resurrectionem vitæ æternæ, cum aliud vtique intelligi noluerit. Videant tamẽ quid responsuri sint vbi ait, Qui autem non credit, iam iu- *Ioan.3.*
dicatus est. Nam hic proculdubio aut iudicium pro pœna æterna positum intelligunt, aut per ignem saluos futuros etiam incredulos dicere audebunt: quoniam qui nõ credit, inquit, iam iudicatus est: hoc est, iam iudicio destinatus: & nõ erit quod pro magno beneficio polliceantur credentibus nequiterq; viuentibus, quãdo & ij qui nõ credunt non erũt perdendi, sed iudicãdi. Quod si dicere non audent, nõ audeant aliquid mitius polliceri eis de quibus dictum est, per legẽ iudicabũtur: quia cõstat iudicium etiã pro æterna damnatione solere no- L
minari. Quid quòd inuenimus nõ solum minime mitioris, verumetiam deterioris conditionis esse illos qui scientes peccant. Hi sunt enim maxime qui legem acceperunt. Nam sicut scriptum est, Vbi lex non est, nec *Roma.4.*
præuaricatio. Hinc enim est & illud, Concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non cõcupisces, Occasione itaq; accepta peccatum per mandatum operatum est in *Roma.7.*
me omnem concupiscentiam: & alia multa quæ de hac re idem Apostolus dicit. Ab hoc reatu grauiore, liberat *Roma.5.*
gratia spiritus sancti per Iesum Christum dominum nostrum, quæ diffusa charitate in cordibus nostris donat iusticiæ delectationem, qua immoderatio concupiscentiæ superetur. Hinc itaq; confirmatur, non solum nihil mitius, sed grauius aliquid intelligendum, de quibus di- *Roma.2.*
ctum est, Qui in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: quàm de illis qui sine lege peccantes sine lege peribunt, Nec pro pœna transitoria hoc loco dictum iudicium, sed pro ea qua etiam nõ credentes iudicabuntur. Nam qui hac vtuntur sententia ad promittendam M
salutem per ignem, illis qui etiam credentes pessime vi- *Roma.2.*
uunt, vt eis dicant, Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: qui autẽ in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: tãquam dictum sit, Nõ peribunt, sed per ignẽ salui erunt: nec illud attendere potuerunt, hoc Apostolum de illis qui sine lege, & illis qui in lege peccauerunt dixisse, cum de gentibus & de Iudæis ageret: vt nõ tantum gentibus, sed vtrisque gratiam Christi, qua liberarentur, necessariam demonstraret: quod totum ipsa epistola ad Romanos euidenter ostendit. Iam ergo etiam Iudæis in lege peccantibus, de quibus dictum est, Per legem iudicabuntur, non eos liberante gratia Christi promittant, si placet, per ignem salutem: quoniam de his dictum est, Per legem iudicabuntur. Quod si nõ faciunt, contra seipsos veniunt, qui eos grauissimo infidelitatis crimine obstrictos esse dicunt: vt quid transferunt ad infideles & fideles, in eo quod ad fidem Christi attinet, illud quod dictum est, de iis qui sine lege & iis qui in lege peccauerunt, cum de Iudæis & de gentibus ageretur, vt ad Christi gratiam vtrique inuitarentur.

Neque enim dictum est, Qui sine fide peccauerunt, *Libertas fidei nõ sit fidelib. velamẽ malicia. Ca. XXIIII.* sine fide peribunt: qui autem in fide peccauerunt, per fidem iudicabuntur: sed sine lege dictum est, & in lege: vt satis appareret illam causam tangi, quæ inter gentes

& Iudæos

A & Iudæos agebatur, nó quæ inter bonos malosq; Christianos. Quanquã si illo loco legem pro fide accipi volunt, quod nimis importunum & absurdum est, etiam hinc apertissimam possunt legere sententiam Apostoli Petri, qui cum loqueretur de iis qui in occasionem carnis acceperant, & in velamentũ maliciæ quod scriptum est, Nos ad nouum testamentũ pertinentes, non ancillę filios esse, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit: & putauerant hoc esse libere viuere, vt tanquam de tanta redemptione securi, quicquid liberet, licere sibi arbitrarentur, non intuentes quod dictum est: Vos in libertatem vocati estis fratres, tantùm ne libertatem in occasionem carnis detis: vnde & ipse Petrus dicit: Liberi non sicut velamentum maliciæ habentes libertatem: ait de illis & in secunda epistola sua: Hi sunt fontes sicci, & nebulæ à turbine exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruata est: superba enim vanitatis loquentes illiciunt in concupiscentiis carnis impudiciciæ eos, qui paululum effugerunt, in errore conuersati, libertatem illis promittẽtes, cum ipsi serui sint corruptionis. A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est.

Gala. 4. *Galat. 5.* *1. Petri. 2.* *2. Petri. 2.*

B Si enim refugientes coinquinationes mundi in agnitionem domini nostri, & cõseruatoris Iesu Christi, his rursus implexi superantur, facta sunt illis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iusticiæ, quàm cognoscentibus retrorsum reflecti à tradito sibi sancto mandato. Contigit enim illis res veri prouerbij, Canis reuersus ad suum vomitum: & sus lota in volutabris cœni. Quid adhuc promittitur cõtra istam manifestissimam veritatem conditio melior, iis qui cognouerũt viam iusticiæ, hoc est dominũ Christũ, & perditè viuunt, quasi omnino non cognouissent: cum apertissimè dicatur, Melius erat illis non cognoscere viam iusticiæ, quàm cognoscentibus retrorsum reflecti à tradito sibi sancto mandato? Neq; enim illud hoc loco intelligendum est sanctum mandatum, quo præceptum est vt in deum credamus: quanquam eoipso totum cõtinetur, si eam intelligamus fidem credentium, quæ per dilectionem operatur: sed aperte expressit quod diceret sanctum mandatũ, id est quo præceptum est, vt ab huius mundi coinquinationibus recedentes, casta conuersatione viuamus. Sic enim ait, Si

Ibidem. *Sanctũ mã datũ quid, idq; cognoscentes ac transgrediẽtes qua pœna maneat.* *Cap. XXV.*

C enim refugientes coinquinationes mundi in agnitionẽ domini nostri & conseruatoris Iesu Christi, his rursus implexi superantur, facta sunt illis posteriora deteriora prioribus. Non ait, refugientes ignorantiam dei, aut refugientes infidelitatem seculi, vel tale aliquid: sed coinquinationes mũdi, in quibus est vtique omnis immundicia flagitiorum. Nam de his superius loquens, dixit, Coëpulantes vobiscum, oculos habentes plenos adulterij & indesinentis peccati. Ideo etiam fontes siccos eos appellat, fontes videlicet, quod acceperint agnitionem domini Christi: siccos autem, quia nõ congruenter viuunt. De talibus quippe etiam Iudas apostolus loquens: Ij sunt, inquit, qui in dilectionibus vestris maculati coëpulantur sine timore semetipsos pascentes, nubes sine aqua: & cætera. Quod enim Petrus ait, Coëpulantes vobiscum, oculos habentes plenos adulterij: hoc Iudas, in dilectionibus vestris maculati coëpulantur. Mixti sunt enim bonis in epulis sacramentorum & dilectionibus plebium. Et quod Petrus ait, fontes siccos: hoc Iudas, nubes sine aqua: hoc Iacobus, fides mortua. Non itaque promittitur pœna ignis transitoria turpiter sceleratèq; viuentibus, quia viam iusticiæ cognouerunt, quibus melius erat non cognoscere, sicut veracissima scriptura testatur. De talibus quippe etiam dominus ait: Et erunt nouissima illius hominis peiora quàm erant prima: quoniam purgationis suæ habitatore spiritum sanctũ non recipiens, fecit in se immundum spiritum multipliciorem redire. Nisi fortè ideo sunt isti de quibus agitur meliores habendi, quia non redierunt ad immundiciam adulteriorum, sed ab ea non recesserunt, non purgati se rursus inquinauerunt, sed purgari recusauerunt. Neque enim vt releuata conscientia intrent baptismum, dignantur saltem vomere pristinas immundicias, quas canum more iterum sorbeant, sed in lauacri ipsius sanctitate pertinaciter crudo pectore indigestam nequiciam tenere contendunt: nec occultant eam pollicitatione vel ficta, sed impudentia professionis eructant: nec exeuntes de Sodomis more vxoris Loth in præterita iterum attendunt, sed omnino de Sodomis dedignantur exire, immo ad Christum cum Sodomis conantur intrare. Paulus Apostolus dicit: Qui prius fui blasphemus & persecutor & iniuriosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Et istis dicitur, Tunc potius misericordiam consequimini, si scientes male vixeritis in ip-

Ibidem. *Ibidem.* *Iuda vnico capit.* *2. Petri. 2.*

D *Matth. 12.* *Luca. 11.* *Gene. 19.* *1. Timo. 1.*

E sa fide. Nimis longum est, & penè infinitum omnia testimonia scripturarum velle colligere, quibus apparet non solum non esse mitiorem causam eorum qui sciẽtes quàm qui nesciẽtes vitam nequissimam & iniquissimam ducũt, verumetiam hoc ipso esse grauiorẽ. Proinde ista sufficerint. Caueamus ergo diligenter in adiutorio domini dei nostri non facere homines male securos, dicentes eis, quòd si fuerint in Christo baptizati, quo modolibet in ea fide vixerint, eos ad salutem æternã esse venturos: nec sic faciamus Christianos quomodo Iudæi proselytos, quibus dominus ait: Væ vobis Scribæ & Pharisæi, qui circumitis mare & terram facere vnum proselytum: cum autem feceritis, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos estis: sed potius sanam doctrinam dei magistri in vtroq; teneamus, & sancto baptismo consona sit vita Christiana, ne cuiquã homini si vtrumlibet defuerit vita promittatur æterna. Qui enim dixit, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, nõ intrabit in regnũ cœlorum: ipse etiam dixit, Nisi abundauerit iusticia vestra super Scribarum & Pharisæorũ, non intrabitis in regnum cœlorum. De illis quippe ait:

Baptismo Christianorũ vita respondeat. *Ca. XXVI.* *Matth. 23.* *Ioan. 3.* *Matth. 5.*

F Scribæ & Pharisæi super cathedram Moysi sedent: quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite: Dicunt enim & non faciunt. Ergo iusticia eorum est dicere, & nõ facere: ac per hoc nostram esse voluit abundantem super illorum dicere & facere, quæ si non fuerit, non intrabitur in regnum cœlorum: non quia quisquam ita debet extolli, vt non dicam apud alios iactare, sed apud seipsum putare audeat, se in hac vita esse sine peccato: sed nisi essent quędam ita grauia vt etiam excõmunicatione plectenda sint, nõ diceret Apostolus: Cõgregatis vobis & meo spiritu tradere eiusmodi hominẽ Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die domini Iesu. Vnde etiam dicit: Ne lugeã multos ex iis qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiã super immundiciam & fornicationẽ quam gesserunt. Item nisi essent quædam non ea humilitate pœnitentiæ sananda qualis in ecclesia datur eis qui proprie pœnitentes vocantur, sed quibusdam correptionũ medicamentis, nõ diceret ipse dominus, Corripe eũ inter te & ipsum solum, & si te audierit lucratus es fratrẽ tuum. Postremò nisi essent quædam sine quibus hæc vita nõ agitur, non quotidianã medelam poneret in oratione quã docuit, vt dica-

Matth. 23. *1. Cor. 5.* *2. Cor. 12.* *Matth. 18.*

Matth.6. mus, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimitti-
G mus debitoribus nostris. Iam satis quantum arbi-
Epilog° prędictorum. tror de illa tota opinione quid mihi videretur expo-
sui, vbi tres quæstiones mouerunt. Vna de permixtio-
Ca.XXVII. ne in ecclesia bonorum & malorum tanquam tritici &
zizaniorũ: vbi cauendum est ne ideo putemus esse pro-
positas istas similitudines, vel hanc vel de immundis in
arca animalibus, vel quæcunque alia idem significant,
vt dormiat ecclesiæ disciplina, de qua in figura illius
Prouerb.2. mulieris dictum est, Seueræ sunt cõuersationes domus
eius: sed vt non eousque progrediatur dementiæ potius
temeritas quàm seueritas diligentiæ, vt quasi bonos à
malis per nefaria schismata separare præsumat. Neque
enim per has similitudines, & prænunciationes consi-
lium desidiæ datum est bonis, qua negligãt quod pro-
hibere debent: sed patientiæ qua perferãt salua doctri-
Gene.7. na veritatis quod emendare non valent. Nec quia scri-
ptum est introisse ad Noë in arcam etiã immunda ani-
malia: ideo præpositi vetare non debent, si qui immun-
dissimi ad baptismum velint intrare saltantes, quod est
certè mitius quàm mœchantes: sed per hanc figuram
H rei gestæ prænunciatum est immundos in ecclesia fu-
turos propter tolerantiæ rationem, non propter doctri
næ corruptionem, vel disciplinæ dissolutionem. Non
enim quacunq; hbuit intrauerunt immunda animalia
arcæ compage confracta, sed ea integra per vnum atq;
idem ostium, quod artifex fecerat. Altera quæstio est, in
qua eis visum est fidem solam baptizandis esse traden-
dam, postea vero iam baptizatos docendos esse de mo
ribus: sed satis demonstratum est, nisi fallor, tunc magis
pertinere ad curã speculatoris, cum omnes qui fidelium
competunt sacramentũ, omnia quæ dicuntur intentius
& solicitius audiunt, nõ tacere de pœna, quam male vi-
uẽtibus dominus comminatur; ne in ipso baptismo rei
sint grauissimorum criminum, quò veniunt vt remitta-
tur reatus omnium peccatorum. Tertia quæstio est pe-
riculosissima, qua parum cõsyderata, & non secundum
diuinum eloquium pertractata, tota illa opinio mihi vi
detur exorta, in qua promittitur scelestissime turpissi-
meq; viuentibus, etiam si eo modo viuere perseuerent,
& tantummodo credant in Christum, eiusq; sacramen
ta percipiant, eos ad salutem vitamq; æternam esse ven
I turos: contra apertissimam domini sententiam, qui de-
Matth.19. syderanti vitam æternã, respondit, Si vis venire ad vi-
tam, serua mandata: & cõmemorauit quæ mandata, vbi
ea scilicet peccata vitantur, quibus nescio quo modo sa
lus æterna promittitur propter fidẽ sine operibus mor-
Iacobi.2. tuam. De his tribus quæstionibus satis, quantum existi-
mo, disputaui, demonstrauique sic tolerandos in eccle-
sia malos, vt non negligatur ecclesiastica disciplina: sic
catechizandos eos, qui baptismum petunt, vt non so-
lum audiant atq; suscipiant quid credere, verumetiam
qualiter viuere debeant: sic promitti fidelibus vitã æter-
nam, vt non etiam per fidem mortuã, quæ sine operibus
saluare non potest, ad eam se quisq; peruenire posse ar-
bitretur, sed per illam fidem gratiæ, quæ per dilectionẽ
Gala.5. operatur. Non itaq; culpentur dispensatores fideles, nõ
sua negligentia vel pigricia, sed quorundã potius cõtu-
macia, qui pecuniam dominicam recusant accipere, &
adulterinam suam cogunt seruos dominicos erogare:
dum nolunt saltem tales esse mali, quales sanctus Cy-
prianus cõmemorat, seculo verbis solis & nõ factis re-
nunciantes: quando nec verbis renunciare diaboli ope
ribus volunt, cũ se in adulterio permãsuros voce aper-
tissima profitentur, Si quid ab eis dici solet, quod fortè
disputando non attigi, tale esse arbitratus sum, cui mea K
responsio necessaria non fuisset: siue quod ad rẽ, de qua
agitur, non pertinet, siue quod tam leue esset, vt à quo-
libet redargui facillimè posset.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, Quæstionum super Genesim, Liber primus.

CVM scripturas sanctas, quæ ap-
pellantur canonicæ, legendo &
cum aliis codicibus secundum
Septuaginta interpretationẽ cõ-
ferendo percurreremus, placuit
eas quæstiones quæ in mentem
venirent, siue breuiter cõmemo-
rando, vel etiam pertractando
tantummodo proponerentur: siue etiam qualitercunq;
tanquam à festinantibus soluerentur, stylo alligare, ne L
de memoria fugerent. Non vt eas satis explicaremus,
sed vt cũ opus esset, possem° inspicere: siue vt admone-
remur quid adhuc esset requirẽdum, siue vt ex eo quod
iam videbatur inuentũ vt poteramus, essemus & ad co-
gitandum instructi, & ad respondendum parati. Si quis
igitur hęc legere propter incultum in nostra festinatio-
ne sermonẽ non fastidierit, si quas quæstiones proposi-
tas inuenerit nec solutas, nõ ideo sibi nihil collatum pu
ter. Nonnulla enim pars inuẽtionis est, nosse quid quę-
ras. Quarũ autem solutio placuerit, nõ ibi vile contem-
nat eloquium, sed de aliqua participatione doctrine po
tius gratuletur. Non enim disputatio veritate, sed veri-
tas disputatione requiritur. Exceptis ergo iis quæ à prin
cipio, vbi deus cœlum & terram fecisse narratur, vsq; ad
dimissionem duorũ hominum primorum de paradi-
so, tractari multipliciter possunt, de quibus aliâs quantũ
potuimus disseruimus: hæc sunt quæ legentibus nobis
occurrentia voluimus literis attingere. Quo modo I.
Cain potuerit condere ciuitatẽ, cum ciuitas alicui vtiq; Gene.4.
constituatur hominum multitudini, illi autem duo pa-
rentes & duo filij fuisse referantur, quorum filiorum ab M
altero alter occisus est, in cuius occisi locum alius natus
esse narratur? An ideo quæstio est, quoniam qui legunt,
putant solos tunc fuisse homines quos diuina scriptura
commemorat, nec aduertunt eos qui prius sint conditi
duos, vel eos etiam quos genuerunt tam diu vixisse, vt
multos gignerẽt. Non enim & Adam ipse eos solos ge-
nuit, quorum nomina legũtur, cum de illo scriptura lo-
quẽs ita concludat, quòd genuerit filios & filias. Proin-
de cũ multo pluribus illi vixerint annis, quàm Israëlitæ
in Aegypto fuerũt, quis nõ videat quàm multi homines
nasci potuerunt, vnde illa ciuitas impleretur, si Hebræi
multo minore tempore ita multiplicari potuerunt?

Quæri solet, quo modo Mathusalem secundũ an- II.
norũ computationẽ viuere post diluuium potuerit, cũ Gene.5.
omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt, perisse di-
cantur. Sed hanc quæstionẽ plurium codicum mendo-
sitas peperit. Non solum quippe in Hebræis aliter inue-
nitur, verumetiam in septuaginta interpretatione, Ma-
thusalem in codicibus paucioribus, sed veracioribus, sex
annos ante diluuiũ reperitur fuisse defunctus. Item III.
quęritur quemadmodum potuerint angeli cum filiabus Gene.8.
hominũ concumbere, vnde gigãtes nati esse perhiben-
tur:

A tur: quãuis nonnulli & Latini & Græci codices,nó an-
gelos habeãt,sed filios dei,quos quidam ad soluendam
istam quæstionem iustos homines fuisse crediderũt,qui
potuerunt etiam angelorũ nomine nũcupari. Nam de
Malac.3. homine Ioanne scriptũ est,Ecce ego mitto angelũ meũ
ante faciem tuã,qui præparabit viam tuã. Sed hoc mo-
uet,quo modo vel ex hominum concubitu nati sint gi-
gantes,vel fœminis miscere se potuerunt, si non homi-
nes sed angeli fuerunt? Sed de gigantibus,id est,nimiũ
grandibus atq; fortibus, puto non esse mirandum q ex
hominibus nasci potuerũt,quia & post diluuiũ quidam
tales fuisse reperiuntur: & quædam corpora hominũ ad
incredibilem modum ingentia,nostris quoq; tempori-
bus extiterũt, non solum virorũ,verumetiã fœminarũ.
Vnde credibilius est homines iustos appellatos,vel an-
gelos,vel filios dei,concupiscẽtia lapsos peccasse cũ fœ-
minis,q̃ angelos carnem nó habentes vsq; ad illud pec-
catum descẽdere potuisse: quanuis de quibusdã dæmo-
nibus,qui sunt improbi mulieribus,à multis tam multa
dicantur,vt nó facile sit de hac re definienda sententia.
IIII. De arca Noë quæri solet, vtrum tanta capacitate
Gene.6. quanta describitur,animalia omnia,quę in eam ingres-
B sa dicuntur,& escas eorũ ferre pouerit. Quam quæstio-
nẽ cubito geometrico soluit Origenes,asserens non fru
Act.7. stra scripturã dixisse, quòd Moyses omni sapientia Ae-
gyptiorum fuerit eruditus, qui Geometricã dilexerunt.
Cubitus geometricus. Cubitum autẽ Geometricum dicit tantum valere quan-
tum nostra cubita sex valent. Si ergo tam magna cubi-
ta intelligamus,nulla quæstio est,tantæ capacitatis arcã
V. fuisse vt posset illa omnia cõtinere. Item quæritur,
Gene.6. vtrum arca tam magna centum annis potuerit fabrica-
ri à quatuor hominibus, id est, Noë & tribus filiis eius.
Sed si non potuit,non erat magnum fabros alios adhi-
bere: quanuis operis sui mercede accepta non curaue-
rint vtrum eam Noë sapienter, an vero inaniter fabri-
caret. Et ideo nó in eam intrauerũt, quia non credide-
VI. runt quod ille crediderat. Quod ait cum de arcæ
Gene.6. fabricatione loqueretur,Inferiora bicamerata, & trica-
merata facies ea: quæri solet, Num inferiora futura e-
rant bicamerata & tricamerata. Sed in hac distinctio-
ne totam structurã eius intelligi voluit, vt haberet infe
C riora, haberet media & superiora, quæ appellantur tri-
camerata. In prima quippe habitatione, id est in infe-
rioribus semel camerata erat arca, in secunda vero ha-
bitatione supra inferiorem iam bicamerata erat, ac per
VII. hoc in tertia supra secundã tricamerata erat. Quo-
Gene.6. niam non solum viuere, sed etiã pasci in arca animalia
deus dixit, & iussit vt Noë ab omnibus escis sumeret si-
bi & illis,quæ ad illum fuerãt ingressura. Quæritur quo
modo ibi leones vel aquilæ, quæ cõsueuerunt carnibus
viuere,pasci potuerint: vtrũ & animalia pręter illum nu
merum propter aliorũ escam fuerint intromissa, an ali-
qua præter carnes,quod magis credẽdum est, à viro sa-
piente,vel deo demonstrante prouisa sint, quæ talium
VIII. quoq; animantiũ escis conuenirent. Quod scriptum
Gene.7. est,A volatilibus mundis,& à volatilibus immũdis,& à
pecoribus mundis,& à pecoribus immundis,& ab om-
nibus serpẽtibus in terra: quod deinde nó additur, sub-
auditur mundis & immũdis: & adiungitur, Duo & duo
intrauerunt ad Noë in arcã,masculus & fœmina. Quæ-
ritur quo modo superius distinxerit duo & duo ab im-
mundis: nunc autẽ siue à mundis siue ab immũdis duo
& duo dicat intrasse. Sed hoc refertur non ad numerũ
mundorum vel immundorũ animalium,sed ad mascu
lum & fœminam,quæ in omnibus siue mundis siue im-

mundis duo sunt masculus & fœmina. Notandum IX.
quod scriptum est,In quo est spiritus vitæ: nó solum de D Gen.7.
hominibus,sed etiã de pecoribus dictum: propter illud
quod quidã de spiritu sancto volũt intelligere, vbi scri
ptum est, Et insufflauit deus in faciẽ eius spiritum vitæ: Gene.2.
quod melius quidã codices habent,flatum vitæ. De X.
montium altitudine,quam omnẽ scriptum est trãscen- Gene.7.
disse aquam cubitis quindecim,quidam nó rectè dubi-
tant propter Olympi montis historiã. Si enim terra in-
uadere potuit spacium tranquilli illius aëris,vbi dicitur
nec nubes videri, nec ventos sentiri, cur non & aqua
crescendo? Quod scriptum est,Exaltata est aqua su- XI.
per terram cẽtum quinquaginta dies. Quæritur vtrum Gene.7.
vsq; ad hunc diem creuerit, an per tot dies in altitudi-
ne qua creauerat manserit: quoniam alij interpretes pla
nius videntur hoc dicere. Nam Aquila dixit, obtinuit:
Symmachus,præualuerũt aquæ. Quod scriptũ est, XII.
exaltatam esse aquã post centum quinquaginta dies, & Gene.8.
adductum esse spiritum super terram,& desiisse aquam:
& cõclusos fontes abyssi,& cataractas cœli, & deiẽtam
pluuiam de cœlo. Quæritur vtrum post centum quin-
quaginta dies hæc facta sint, an per recapitulationem E
omnia commemorata sint, quæ post quadraginta dies
pluuiæ fieri cœperunt: vt hoc solum ad cẽtum quinqua-
ginta dies pertineat, quod vsque ad ipsos aqua exaltata
est: aut de fontibus abyssi cessante iam pluuia, aut quia
mansit in altitudine sua, dum in illo spiritu siccaretur,
Cætera vero quæ dicta sunt,nó post centũ quinquagin
ta dies omnia facta sint,sed commemorata sint omnia,
quæ ex fine quadraginta dierũ fieri cœperunt. Quod XIII.
scriptũ est,dimissum esse coruum,nec rediisse: & dimis- Gene.8.
sam post eum columbã,& ipsam rediisse,q nó inuenis-
set requiẽ pedibus suis,quæstio solet oboriri. Vtrũ cor-
uus mortuus sit, an aliquo modo viuere potuerit: quia
vtiq; si fuit terra vbi requiesceret,etiã columba requiem
potuit inuenire pedibus suis. Vnde coniicitur à multis
q cadaueri potuerit coruus insidere,quod columba na
turaliter refugit. Item quæstio est quo modo colũba XIIII.
non inueniret vbi resideret,si iam sicut narrationis or- Gene.8.
do contexitur,nudata fuerãt cacumina montium. Quę
quæstio videtur per recapitulationẽ posse dissolui,vt ea
posterius narrata intelligantur, quæ prius facta sunt,an F
potius aquæ nondũ siccatæ fuerant. Quid sibi vult XV.
quod dominus dicit,Non adiiciã adhuc maledicere su Gene.8.
per terrã propter opera hominũ,quia apposita est mens
hominis ad maliciã ab iuuentute: Non adiiciã ergo ad-
huc percutere omnẽ carnem viuã, quemadmodũ feci.
Et deinde iungit,quæ secundum largitatẽ bonitatis suę
donat hominibus indignis. Vtrum hic testamenti noui
indulgẽtia figurata sit, & præterita vltio ad vetus perti-
neat testamẽtum: hoc est illud ad legis seueritatem, hoc
ad gratiæ bonitatem. Quid est,Et de manu fratris XVI.
hominis exquiram animã hominis? An omnem homi- Gene.9.
nem fratrem eius hominis nomine intelligi voluit, se-
cundum cognationem ex vno ductam. Quæritur XVII.
quare peccãs Cham in patris offensa,nó in seipso,sed in Gene.9.
filio suo Chanaã maledicitur? Nisi quia prophetatũ est,
terrã Chanaã eiectis Chananeis inde & debellatis, ac-
cepturos fuisse filios Israël qui venirẽt de semine Sem.
Quæritur quo modo dictum sit de Nemroth: hic XVIII.
cœpit esse gigas super terram: cum gigantes & anteà na Gene.10.
tos scriptura cõmemoret. An forte quia post diluuium
nouitas generis humani reparandi de nouo cõmemo-
ratur,in qua nouitate hic cœpit esse gigas super terram,
Quæritur quid sit,Et Heber nati sunt filij duo,no- XIX.

Gene.10. men vnius Phalech, quia in diebus eius diuisa est ter-
G ra, nisi forte in diebus eius linguarum illa diuersitas ex-
titerit, per quam factum est: vt gentes diuiderentur.

XX. Et erat omnis terra labium vnum: quo modo hoc
Gene.11. potest intelligi, quãdo superius dictũ est, quòd filij Noë,
vel filiorum eius distributi essent per terram secundum
tribus, & secundum gentes & secundũ linguas suas, nisi
quia per recapitulationem postea commemorat, quod
prius erat: sed obscuritatẽ hic facit quòd eo genere lo-
cutionis ista contexit, quasi narratio de iis quę postea fa
XXI. cta sunt consequatur. Venite ædificemus nobis ci-
Gene.11. uitatem & turrim cuius caput erit vsque in cœlum. Si se
hoc posse crediderunt, nimium stulta audacia & impie-
tas deprehenditur. Et quia ob hoc dei vindicta secuta
est, vt eorum linguæ diuiderentur, non absurde hoc co
XXII. gitasse creduntur. Venite descendamus, & confun-
Gene.11. damus linguas eorum, ne audiat vnusquisq; vocẽ pro-
ximi: vtrũ ad angelos dominus hoc dixisse intelligatur,
an secundũ illud accipiendũ est, quod in exordio libri
Gene.1. legitur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudi
nẽ nostram. Nam & quod postea dicitur singulari nu-
H mero, quia ibi confudit dominus labium terræ: sicut &
illic cum dictũ esset, faciamus ad imaginem nostrã: in
consequentibus tamen non dictũ est fecerunt, sed fecit
XXIII. dominus. Quod scriptũ est, Et erat Arphaxat an-
Gene.11. norum cẽtum trigintaquinq; cum genuit Chainam, &
vixit Arphaxat postquã genuit Chainã annos quadrin-
gentos, vel sicut in Græco inuenimus, annos trecentos.
Quæritur quo modo dixerit deus ad Noë, Erunt anni
vitæ eorum centum viginti, Nondum natus erat Ar-
phaxat quando dixit hoc deus, nec fuit in arca cum pa-
rentibus suis. Quo modo ergo intelliguntur deinceps
anni vitæ humanæ prædicti centum viginti, cum inue-
niatur homo vixisse amplius quadringentis annis: Nisi
quia intelligitur ante viginti annos quàm inciperet ar-
ca fieri, quæ cẽtum annis facta reperitur, hoc deũ dixis-
se ad Noë, cum iam prænunciaret se facturum esse dilu
uiũ, nec vitæ humanæ deinceps futuræ in iis qui post di
luuium nascerẽtur spacium prædixisse, sed vitę hominũ
XXIIII. quos fuerat diluuio deleturus. Quæritur quare scrip
Gene.10. tum sit, Sem erat pater omnium filiorum Heber: cum
inueniatur Heber quintus Sem filio Noë, vtrum ex illo
I Hebræi dicuntur appellati, per illum enim generatio
transit ad Abrahã. Quid ergo probabilius sit ab Heber
tãquam Hebræos dictos, an Abraæos, merito quæritur.

XXV. Quo modo accipiẽdum sit, quòd cum esset Thare
Gene.11. pater Abrahæ annorũ septuaginta, genuit Abrabam, &
postea cũ suis omnibus mansit in Charram: & vixit an-
nos ducentos quinq; in Charram & mortuus est: Et di
xit dominus ad Abraham vt exiret de Charrã, & exiit
inde, cum esset idem Abraham septuagintaquinq; an-
norum, Nisi quia per recapitulationem ostenditur viuo
Thare locutũ esse dominum. Et Abrahã viuo patre suo
secundum præceptum domini, exisse de Charram, cum
esset septuagintaquinq; annorum, centesimo & quadra
gesimo & quinto anno vitæ patris sui: si dies vitæ patris
sui anni ducenti quinque fuerint, & ideo scriptum sit,
Fuerunt anni vitę Thare ducentiquinque in Charram,
quia ibi compleuit omnes annos totius vitæ suæ. Solui-
tur ergo quæstio per recapitulationem, quæ indissolu-
bilis remaneret, si post mortem Thare acciperemus lo-
cutum esse dominum ad Abraham vt exiret de Char-
ram, qui non poterat esse adhuc annorum septuaginta-
quinque, cũ pater eius iam mortuus esset, quia eum sep-
ptuagesimo ætatis suæ anno genuerat: vt Abraham post
mortem patris sui annorum esset cẽtum trigintaquin- K
que, si omnes anni patris eius ducenti quinque fuerunt.
Recapitulatio itaq; ista si aduertatur in scripturis, mul-
tas quæstiones soluit, quæ indissolubiles possint videri, *Recapitula-*
secũdum etiam superiorum quæstionum expositionem *tionis vtili-*
per eandem recapitulationem factam: quãquam aliter *tas.*
ista quæstio à quibusdam soluatur, ex illo cõputari an-
nos ætatis Abrahæ ex quo liberatus est ex igne Chal-
dæorum, in quem missus est vt arderet, quia eundem
ignẽ superstitione Chaldæorum colere noluit: liberatus
inde, etsi in scripturis non legitur, Iudaica tamen nar-
ratione traditur. Pótest & sic solui, quoniam scriptura
quæ dixit, Cum esset Thare annorum septuaginta, ge-
nuit Abraham & Nachor & Aram: non vtiq; hoc intel-
ligi voluit, quia eodem anno septuagesimo ætatis suæ
omnes tres genuit, sed ex quo anno generare cœpit, eũ
annum commemorauit scriptura. Fieri autem potuit,
vt posterior sit generatus Abraham, sed merito excel-
lentiæ, qua in scripturis valde commendatur, prior
fuerit nominatus: sicut Propheta priorem nominauit
minorem, Iacob dilexi, Esaü autem odio habui. Et in *Malac.1.*
Paralipomenon cum sit quartus nascẽdi ordine Iudas, *1.Petri.4.*
prior est nominatus, à quo Iudaicæ genti nomẽ est da- L
tum propter tribum regiam. Commodius autem plu-
res exitus inueniuntur, quibus quæstiones difficiles dis-
soluuntur. Consyderãda est sanè narratio Stephani de
hac re, cui magis harum expositionum non repugnet,
Et illud quidem cogit, vt non sicut narrari videtur in
Genesi, post mortem Thare locutus sit deus ad Abrahã *Gene.12.*
vt exiret de cognatione sua & de domo patris sui, sed
cum esset in Mesopotamia priusquã habitaret in Char-
ram, iam vtique egressus de terra Chaldæorum, vt in
illo itinere intelligatur ei locutus deus. Sed quod Ste- *Acto.7.*
phanus postea sic narrat, Tunc egressus Abraham de
terra Chaldæorum habitauit in Charram, & inde post-
quam mortuus est pater eius, collocauit eum in terra
hac, non paruas affert angustias huic expositioni, quæ
fit per recapitulationem. Videtur enim habuisse impe-
rium domini, quòd ei fuerat locutus in itinere Mesopo
tamiæ egresso de terra Chaldæorum & eunti in Char-
ram, & hoc imperium post mortem patris sui obedien
ter implesse cum dicitur, Et habitauit in Charram: &
inde postquam mortuus est pater eius, collocauit illum M
in terra hac. Ac per hoc manet quæstio, si septuaginta-
quinq; annorum, sicut euidenter scriptura Geneseos lo-
quitur, fuit quando egressus est de Charram, quo modo
esse possit hoc verum, nisi fortè quod ait Stephanus,
Tunc Abraham egressus est de terra Chaldæorum, & *Actor.7.*
habitauit in Charrã, non sic accipiatur, tũc egressus est
posteaquã ei locutus est dominus: iã enim erat in Me-
sopotamia, sicut supra dictum est, quando illud audiuit
à domino: sed ipsam regulam recapitulationis conte-
xere voluit Stephanus, & simul dicere, vnde egressus,
vbi habitauerit, cum ait, Tunc Abraham egressus est de
terra Chaldæorum, & habitauit in Charram. In me-
dio autem, id est inter egressum de terra Chaldæorum
& habitationem in Charram, locutus est ei deus. Po-
stea vero quod adiungit Stephanus, Et inde postquam
mortuus est parter eius, collocauit illum in terra hac,
intuendum est, quia non dixit, & postquam mortuus
est pater eius, egressus est de Charram: sed inde collo-
cauit eum deus in terra hac: vt post habitationem in
Charram collocaretur in terra Chanaan, non post
mortem patris egressus, sed post mortem patris collo-
catus in terra Chanaan: vt ordo verborum sit, Habi-
tauit in

A tauit in Charram, & inde collocauit illũ in terra hac,
postquam mortuus est pater eius: vt tunc intelligamus
collocatum vel constitutum Abraham in terra Cha-
naan, quando illic eum nepotem suscepit cuius vniuer
sum semen illic fuerat regnaturum ex promisso dei
hæreditate donata. Nam ex ipso Abraham natus est
Hismaël de Agar, nati & alij ex Cethura, ad quos illius
terræ nõ pertinet hæreditas. Et ex Isaac natus est Esaü,
qui similiter ab illa hæreditate alienatus est. Ex Iacob
autem filio Isaac quotquot filij nati sunt, id est, vniuer-
sum semen eius, ad illam hæreditatem pertinuit. Sic
ego collocatus & cõstitutus est in illa terra Abraham,
quoniam vixit vsque ad natiuitatem Iacob si rectè in-
telligitur. Soluta quæstio est secundum recapitulatio-
nem, quamuis & aliæ solutiones non sint cõtemnendæ.
XXVI. Erit ergo cum te viderint Aegyptij, dicẽt, quia vxor
Gene.12. illius hæc. Factum est autem statim vt intrauit Abra-
ham in Aegyptum, videntes Aegyptij mulierem, quia
speciosa erat valde. Quo modo accipiatur, quòd Abra
ham veniens in Aegyptum celare voluit vxorem suam
esse Saram, secũdum omnia quæ de hac re scripta sunt,
vtrum hoc conuenerit tam sancto viro, an sub defe-
B ctione fidei eius intelligatur, sicut nonnulli arbitrati
sunt, iam quidem contra Faustum de hac re disputaui:
Lib 22. ca. & diligentius à presbytero Hieronymo expositum est,
33. & seq. quare non sit consequens, vt cum aliquot dies apud re-
gem Aegypti Sara fuerit, etiam eius concubitu creda-
tur esse polluta: quoniam mos erat regius, vicibus ad se
admittere mulieres suas, & nisi fomentis & vnguentis
diu prius accurato corpore, nulla intrabat ad regem.
Quæ dum fierent, afflictus est Pharao manu dei, vt vi-
ro reddi iuberet intactam, quam ipsi deo maritus com-
miserat, tacens quòd vxor esset, & non mentiens quòd
soror esset: vt caueret quod cauere quantum homo po-
terat, & deo commendaret quod cauere non poterat:
ne si & illa quod cauere poterat deo tantum dimitte-
ret, non in deum credere, sed deum tentare potius in-
XXVII. ueniretur. Quod terra Sodomorum & Gomorreo-
Gene.13. rum antequam deleretur comparatur paradiso dei, eo
quòd erat irrigua vt terra Aegypti quam Nilus irri-
gat: satis vt opinor ostenditur quo modo debeat intel-
ligi ille paradisus quem plantauit deus vbi constituit
Adam. Quis enim alius intelligatur paradisus dei non
video: & vtique si arbores fructiferæ in paradiso vir-
C tutes animi accipiendę essent, sicut nõnulli existimant,
nullo corporali in terra paradiso veris lignorum ge-
neribus instituto, non diceretur de ista terra, sicut pa-
XXVIII. radisus dei. Respiciẽs oculis tuis vide à loco in quo
nunc tu es ad Aquilonem & Africum & Orientem &
mare, quia omnem terram quam tu vides, tibi da-
bo eam & semini tuo vsque in seculum. Quæritur hic
quo modo intelligatur tantum terræ promissum esse
Abrahæ & semini eius quantum poterat oculis circun-
spicere per quatuor cardines mundi. Quãtum est enim
quod ad terram conspiciendam acies corporalis visus
possit attingere? Sed nulla est quæstio si aduertamus
non hoc solum esse promissum: non enim dictum est,
tantum terræ dabo tibi quantum vides, sed tibi dabo
terram quam vides. Cum enim & vlterior vndiq; da-
batur, profecto hæc præcipue quæ videbatur, dabatur.
Deinde attendendum est quod sequitur, quoniam ne
putaret etiam ipse Abraham hoc solum promitti ter-
rarum quod aspicere vel circunspicere posset, Surge,
inquit, & perambula terram in longitudine eius & la-
titudine, quia tibi dabo eam: vt perambulando perue-
niret ad eam, quam oculis vno loco stans videre non D
posset. Significatur autem ea terra quam prius populus
accepit Israël semen Abrahæ secundum carnem, non
illud latius semen secundum fidem: quod ne tacere-
tur, dictum est ei futurum sicut arenam maris, secun-
dum hyperbolen quidem, sed tamen tantum quod nu
merare nullus posset. Et nunciauit Abraham trans- XXIX.
fluuiali. Transfluuialem Abraham appellatum etiam Gene.14.
Græca exemplaria satis indicant: sed cur ita appellatus
sit, hæc videtur causa, quòd ex Mesopotamia veniens
transito flumine Euphrate sedes cõstituit in terra Cha-
naan, & transfluuialis appellatus est ex ea regione vn-
de venerat. Vnde Iesus Naue dixit ad Israëlitas, Quid Iosue 24.
vultis seruire dijs patrum vestrorum qui sunt trans
flumen? De eo quod scriptum est, Circa solis autem XXX.
occasum pauor irruit super Abraham, & ecce timor Gene.15.
magnus incidit ei, Pertractanda est ista quæstio, prop-
ter eos qui contendunt perturbationes istas non ca-
dere in animum sapientis: vtrum tale aliquid sit quale
Aulus Gellius commemorat in libris noctium Atti- Li.19. ca.1.
carum, quendam Philosophum in magna maris tem- De ciui. dei
pestate perturbatum cum esset in naui, & animaduer- lib. 9. ca. 4.
sum à quodam luxurioso adolescente: qui cum ei post E
transactum periculum insultaret, quòd Philosophus
cito perturbatus esset, cum ipse neque timuerit neque
palluerit: Respondit, ideo illum non perturbatum, quia
nequissimæ animæ suæ nihil timere deberet, quòd nec
digna esset, pro qua aliquid timeretur. Cæteris autem
studiosis qui in naui fuerant expectantibus protulit li-
brum quendam Epicteti stoici: vbi legebatur, non ita
placuisse Stoicis, nullam talem perturbationem cadere
in animum sapientis, quasi nihil tale in eorum appare-
ret affectibus: sed perturbationem ab eis definiri, cum
ratio talibus cederet, cum autem non cederet, non di-
cendam perturbationem. Sed considerandum est quẽ-
admodum hoc dicat Aulus Gellius, & diligenter dis-
serendum. Dabo tibi & semini tuo post te terram
in qua habitas, omnem terram cultam in possessionem XXXI.
æternam. Quęstio est quo modo dixerit æternam, cum Gene.17.
Israëlitis temporaliter data sit: vtrum secundum hoc
seculum dicta sit æterna vt ab eo quod est αἰών Græce,
quod seculum significat, dictum sit αἰώνιον, tanquam si
Latine dici posset seculare: an ex hoc aliquid secundum
spiritalem promissionem hic intelligere cogamur, vt
æternum dictum sit ideo, quia hinc æternum aliquid F
significat. An potius locutionis est scripturarum vt æ-
ternum appellent, cuius rei finis non constituitur: aut
non ita fit vt deinceps non sit faciendum, quãtum per-
tinet ad curam vel potestatem facientis, sicut ait Ho- Horatius 1.
ratius, Seruiet æternum, qui paruo nesciat vti. Nõ enim epistola.
potest in æternum seruire, cuius ipsa vita qua seruit æ-
terna esse non potest. Quod testimonium non adhi-
berem, nisi locutionis esset. Verborum quippe illi sunt
nobis authores, non rerum vel sententiarum. Si autem
defenduntur scripturæ secundum locutiones proprias,
quæ idiomata vocantur, quanto magis secundum eas,
quas cum alijs linguis communes habent? Quæri- XXXII.
tur quo modo dictum sit ad Abraham de filio eius, Et Gene.17.
reges gentium ex illo erunt: vtrum quia non prouenit
secundum regna terrena, secundum Ecclesiam accipi
debeat: an propter Esaü etiam ad literam contigit.
Et videns procurrit in obuiam illis ab ostio taber- XXXIII.
naculi sui, & adorauit super terram, & dixit, Domine, Gene.18.
si inueni gratiam ante te, ne prætereas seruum tuum:
Quæritur, cum tres viri essent qui ei apparuerant, quo
modo

G modo singulariter dominum appellat, dicens, Domi-
ne si inueni gratiam ante te: An intelligebat vnum ex
eis dominum, & alios angelos: an potius in angelis do-
minum sentiens, domino potius quàm angelis loqui
elegit: quia vno ex tribus cum ipso Abraham postea re-
manente, duo mittuntur in Sodomam, & illis sic lo-
XXXIIII. quitur Loth tanquam domino. Sumatur aqua, & la-
Gene.18. uent pedes vestros, & refrigerate sub arbore, & sumam
panem & manducate. Quæritur si angelos intellige-
bat, quo modo potuerit ad hanc humanitatem inuita-
re, quoniam refectio mortali carni necessaria est, non
XXXV. immortalitati angelorum. Abraham autem & Sara
Gene.18. seniores progressi in diebus: defecerant autem Saræ
fieri muliebria. Seniorum ætas minor est quàm senum:
quanuis & senes appellētur seniores. Vnde si vera sunt
quæ à nonnullis medicis asseruntur, quoniam senior
vir cum muliere seniore filios facere non potest, etiam
si adhuc fœminæ muliebria veniant, secūdum hoc ad-
Gene.17. miratum Abraham de promissione filij, & miraculum
posuisse Apostolum, accipere possumus, vbi dixit, E-
Rom.4. mortuum corpus Abrahæ. Emortuum quippe corpus
non ita intelligendum est, ac si omnino nullam vim
H generandi habere posset, si mulier iuuenilis ætatis es-
set, sed secundum hoc emortuum vt etiam de proue-
ctioris ætatis muliere non posset. Nam ideo de Cethu-
ra potuit, quia & iuuenem illam inuenit. Sic enim me-
dici tradunt, quoniam cuius corpus viri secundum hoc
iam defecit, vt cum fœmina prouectioris ætatis, quan-
uis menstrua adhuc patiatur, generare non possit, de
iuuencula potest. Et rursus mulier, quæ iam prouectæ
ætatis est, quanuis adhuc menstrua fluant, vt de senio-
re parere non possit, de iuuene potest. Illud itaque ideo
miraculum fuit, quia secundum id quod diximus, e-
mortuo corpore viri, fœmina quoque prouectæ ætatis
Ibidem. fuit, vt ei destitissent fieri muliebria. Nam quod ait A-
postolus, corpus emortuum, verbo quis premat, quod
dixit emortuum? Iam ergo nec animam habuisse, sed
cadauer fuisse intelligi debet, quod absurdissimæ fal-
sitatis est. Sic itaque soluitur ista quæstio. Alioquin me-
rito mouet, quo modo cum esset Abraham propè me-
diæ ætatis, secundum quam homines tunc viuebant: &
postea filios de Cethura fecerit, dicatur ab Apostolo,
corpore emortuo, & pro miraculo, quia genuit, prædi-
XXXVI. cetur. Et dixit dominus ad Abraham, Quare risit
Gene.18. Sara in semetipsa dicens, Ego vero pariam, ego autem
I senui? Quæritur quare istam redarguit dominus, cum
& Abraham riserit, nisi quia illius risus admirationis
& lætitiæ fuit: Saræ autem dubitationis, & ab illo diiu-
XXXVII. dicari potuit, qui corda hominum nouit. Negauit
Sara dicens, Non risi: timuit enim. Quo modo intel-
ligebant deum esse qui loquebatur, cum etiam negare
ausa sit Sara quòd riserit, tanquam hoc ille posset igno-
rare: nisi forte Sara homines eos putabat, Abraham ve-
ro deum intelligebat: sed etiam ipse illa humanitatis
officia præbendo, de quibus supra dixi, quæ necessaria
nisi infirmæ carni esse non possent, mirum nisi homi-
nes prius esse arbitratus est. Sed fortassis in aliquibus
deum loqui intellexit, quibusdam diuinæ maiestatis
existentibus & apparentibus signis: sicut in hominibus
deum sæpe apparuisse scriptura testatur. Sed rursus
quæritur, si ita est, vnde angelos fuisse postea cognoue-
runt, nisi forte cum eis videntibus in cœlum issent.
XXXVIII. Scio enim quia cōstituet filiis suis, & domui suę post
Gene.18. se, vt custodiant vias domini, & faciant iusticiam & iu
dicium, vt adducat dominus in Abraham omnia quæ
locutus est ad illum. Ecce vbi promittit dominus Abra K
hæ, non solum præmia, sed etiam obedientiam iusticiæ
filiorum eius, vt circa eos etiam pręmia promissa com-
pleantur. Descendens ergo videbo si secundum cla- XXXIX.
morem ipsorum venientem ad me consummantur, si Gene.18.
autem non, vt sciam: verba hæc si non dubitantis, quid
duorum potius euenturum sit, sed irascentis & minan-
tis accipiamus, nulla quæstio est. More quippe huma-
no deus in scripturis ad homines loquitur, & eius iram
nouerunt sine perturbatione eius intelligere qui no-
uerunt. Solemus autem etiam sic minaciter loqui: Vi-
deamus si non tibi facio: aut, videamus si non illi fa-
cio: &, si non potuero tibi facere: vel sciam, id est, hoc-
ipsum experibor, vtrum non possim: quod comminā-
do, non ignorando dicitur. Irati apparet affectus: sed
perturbatio non cadit in deum. Mos autem humanæ
locutionis & vsitatus est, vt humanæ infirmitati con-
gruat cui deus coaptat locutionem suam. Quæri so- XL.
let, vtrum quod de Sodomis dixit deus, non se perde- Gene.18.
re locum si inuenirentur illic vel decem iusti, speciali
quadam sententia de illa ciuitate, an de omnibus in-
telligendum sit generaliter, parcere deum loco in quo-
cunque vel decem iusti fuerint. In qua quæstione non L
est quidem necesse vt hoc de omni loco accipere com
pellamur. Veruntamen de Sodomis potuit & sic dici,
quia sciebat deus ibi non esse vel decem: & ideo sic re-
spondebatur Abrahæ, vt significaretur, nec tot ibi pos-
se inueniri, ad exaggerationem iniquitatis illorum. Nō
enim necesse erat deo tam sceleratis hominibus par-
cere, ne cum illis perderet iustos, cum posset iustis in-
de liberatis, reddere impiis digna supplicia: sed vt di-
xi ad ostendendam malignitatem multitudinis illius
dixit, Si decem ibi inuenero, parcam vniuersæ ciuita- Gene.18.
ti: tanquam si diceret, Certè possum nec pios cum im-
piis perdere, nec tamen propterea impiis parcere, quia
liberatis & separatis inde piis, possum impiis digna re-
pendere: & tamen si ibi inueniantur, parco: hoc est quia
nec tot ibi possent inueniri. Tale aliquid est apud Hie-
remiam vbi ait, Circumite vias Hierusalem, & videte Hiere.5.
& quærite in plateis eius & cognoscite si inuenietis ho
minem facientem iusticiam & quærentem fidem, &
propicius ero peccatis eorum: id est, inuenite vel vnum
& parco cæteris, ad exaggerādum & demonstrandum
quòd nec vnus ibi posset inueniri. Quod occurrit XLI.
Loth angelis & adorauit in faciem, videtur intellexis- Gene.19.
se quòd angeli essent. Sed rursus cum eos ad refectio- M
nem corporis inuitat, quæ mortalibus necessaria est,
videtur putasse quòd homines essent: ergo quæstio si-
militer soluitur, vt soluta est de tribus qui venerunt ad
Abraham, vt aliquibus signis appareret eos diuinitus
missos, qui tamen homines crederentur. Nam & hoc
in epistola quæ est ad Hebræos, cum de hospitalitatis
bono scriptura loqueretur, ait, Per hanc enim quidam Hebr.13.
nescientes hospitio receperunt angelos. Quod ait XLII.
Sodomitis Loth, Sunt mihi duæ filiæ quę nondum no Gene.19.
uerunt viros, producam illas ad vos, vtimini illis quo
modo placuerit vobis, tantum in viros istos ne facia-
tis iniquum: quoniā prostituere volebat filias suas hac
compensatione, vt viri hospites eius nihil à Sodomitis
tale paterentur, vtrum admittenda sit compensatio fla-
gitiorum vel quorumcunque peccatorum, vt nos fa-
ciamus mali aliquid, ne alius grauius malum faciat: an
potius perturbationi Loth non consilium tribuendum
sit, quia hoc dixerit, merito quæritur: & nimirum peri-
culosissime admittitur hæc compensatio, Si autem per-
turbationi

A turbationi humanę tribuitur & menti tanto malo per-
XLIII. motę, nullo modo imitanda est. Viros vero qui erãt
Gene.19. ad ostium domus percusserunt cæcitate, Græci habent
ἀορασίᾳ, quod magis significat si dici potest, auidentia,
quæ faciat non videri non omnia, sed quod non opus
est. Nam merito mouet quo modo potuerunt deficere
quærendo ostium, si tali erant cæcitate percussi, vt om-
nino nihil viderent. Hoc enim modo sua calamita-
4.Reg.6. te turbati hac, vlterius ostium non requirerent. ἀορα-
Luca 24. σίᾳ & illi percussi sunt qui quærebant Helisæum. Hanc
& illi habuerunt, qui dominum post resurrectionem
cum illo ambulantes in via non cognouerunt, quan-
uis non sit ibi hoc verbum positum, sed res ipsa intel-
XLIIII. ligatur. Dixit autẽ Loth ad illos, Oro domine, quia
Gene.19. inuenit puer tuus misericordiam ante te, & magnifi-
casti iusticiam tuam quam facis in me vt viuat anima
mea: ego autem nec possum saluus fieri in monte, ne
forte comprehendant me mala & moriar. Hac pertur-
batione timoris nõ credebat ipsi domino quem in an-
gelis cognoscebat, qua etiam illud de filiabus suis pro-
stituendis dixerat: vt intelligamus non pro authorita-
te habendum, quod dixit de turpitudine filiarum: non
B enim & hoc pro authoritate habendum est, deo nõ es-
XLV. se credendum. Et recordatus est deus Abraham, &
Gene.19. exemit Loth de medio euersionis. Commendat scrip-
tura meritis magis Abrahæ liberatum esse Loth, vt in-
telligamus iustum Loth dictum secundum quendam
modum, maxime quòd vnum verum deum colebat, &
propter comparationem scelerum Sodomorum, in-
ter quos viuens ad vitam similem non potuit inclina-
XLVI. ri. Ascendit autem Loth de Segor, & sedebat in mõ-
Gene.19. te. Mirum vbi ipse mons est in quem sponte ascendit,
quo admonente domino ascendere noluit: aut enim
XLVII. nullus est alius, aut non apparet. Timuit enim ha-
Gene.19. bitare in Segor. Infirmitati eius dominus & timori
concesserat ciuitatem quam Loth ipse delegerat: & in
ea promiserat ei securitatem, quòd propter illum par-
ceret ciuitati: tamen ibi etiam esse timuit, fides ita eius
XLVIII. non magni roboris fuit. Dixit autem Abraham de
Gene.20. Sara vxore sua, soror mea est. Timuit enim dicere,
vxor mea est, ne forte occiderent eum viri ciuitatis
propter illã. Quæri solet quo modo adhuc in illa æta-
te pro Saræ pulchritudine Abraham periclitari me-
tuebat. Sed magis formæ illius vis miranda est, quæ
C adhuc adamari poterat, quàm quæstio difficilis putan-
XLIX. da. Quod ait deus ad Abimelech, Propter Saram
Gene.20. peperci tibi vt non peccares in me, quando eum ad-
monuit, vxorem Abrahæ esse quam putabat sororem.
Aduertendum est & notandum, in deum peccari, quã-
do talia committuntur quæ putant homines leuiter ha
benda, tanquam in carne peccata. Quod autem dixit
ei, ecce tu morieris: Etiam hoc notandum est, quo mo-
do dicat deus tanquam prædicens sine dubio futurum,
quod admonendo dicit vt à peccato abstinendo ca-
L. ueatur. Merito quæritur cur Abraham nec die quo
Gene.21. natus est ei filius, nec die quo circuncisus est, sed die
quò ablactatus est epulum fecerit. Quod nisi ad aliquã
spiritalem significationem referatur, nulla solutio quę-
stionis est. Tũc scilicet esse debere magnum gaudium
spiritalis ætatis, quando fuerit factus homo nouus spi-
1.Cor.3. ritalis: id est, non talis qualibus dixit Apostolus, Lac
vobis potum dedi non escam: nondum enim poterа-
tis, sed nec adhuc potestis, adhuc enim estis carnales.
LI. Quæritur Sara dicente, Eiice ancillã & filium eius:
Gene.21. non enim hæres erit filius ancille cum filio meo Isaac:
quare contristatus sit Abraham, cum fuerit prophetia, D
quam vtique magis debuit nosse ipse quàm Sara. Sed
intelligendum est, vel ex reuelatione hoc dixisse Sa-
ram, quia prius illi fuerat reuelatum, illum vero quem
de hoc postea dominus instruit, paterno affectu pro fi-
lio fuisse commotum: vel ambos prius nescisse, quid
nam illud esset, & per Saram nescientem hoc prophe-
tice dictum esse, cum illa mota esset muliebri animo
propter ancillæ superbiam. Notãdum quòd & His- LII.
maël dictus sit à deo semẽ Abrahæ: propter illud quod Gene.21.
sic accipiendum docet Apostolus quod dictum est, In
Isaac vocabitur tibi semen: non filij carnis sed filij pro- Rom.9.
missionis deputantur in semine: vt hoc proprie perti-
neat ad Isaac, qui non filius carnis, sed filius promis-
sionis fuit vbi promissio fit de omnibus gentibus. LIII.
Surrexit autem Abraham mane, & sumpsit panes Gene.21.
& vtrem aquæ, & dedit Agar, & imposuit in humeros
& puerum, & dimisit illam. Fieri solet quæstio, Quo
modo imposuerit in humeros puerum tam grandem:
Nam qui fuerat antea quàm natus esset Isaac tredecim
annorum circuncisus, cum esset Abraham nonaginta-
nouem, & natus sit Isaac centenario patre: Ludebat au-
tem Hismaël cum Isaac quãdo Sara commota est, vti- E
que cum grandiusculo qui iam fuerat ablactatus: pro-
fecto annorum fuit Hismaël quando cum matre sua
de domo patris expulsus est, amplius sexdecim. Sed vt
hoc quod cum paruulo lusit, per recapitulationem ac-
cipiamus dictum, tanquam ablactaretur Isaac: profecto
etiam sic amplius quàm tredecim annorum puer in
homero matris cum vtre & panibus nimis absurdum
est vt impositus esse credatur. Quàm facilè autem sol-
uitur quæstio, si non subaudiamus, imposuit, sed dedit.
Dedit enim Abraham sicut scriptum est, matri eius pa-
nes & vtrem, quæ illa imposuit in humeros suos. Cum
autem adiunctum & dictum esset, puerum: subaudia-
mus dedit, qui panes & vtrem dederat, non in hume-
ros imposuit. Defecit autem aqua de vtre, & proie- LIIII.
cit puerum sub vnam abietem, & discessit, & sedere cœ Gene.21.
pit contra illum longe quantũ arcus mittit. Dixit enim,
Non videbo mortem filij mei, & sedit contra eum. Ex-
clamans autem puer plorauit. Et exaudiuit deus vocem
pueri de loco vbi erat. Et vocauit angelus domini A-
gar de cœlo, & dixit ei, Quid est Agar? Noli timere, ex-
audiuit enim deus vocem filij tui de loco in quo est:
Surge, accipe puerum, & tene illũ in manu tua, In ma- F
gnam enim gentem faciam illum. Solet quæri quo mo
do cum puer esset annorum amplius quindecim, pro-
iecerit eum mater sub arborem, & ierit longe quãtum
arcus mittit, ne videret eum morientem; quasi eum
quem portabat proiecerit, ita videtur sonare quod di-
citur, maxime, quia sequitur, fleuit puer. Sed intelligen-
dum est, proiectum esse, non à portante, sed vt fit ab a-
nimo, tanquam moriturum. Neque enim quod scriptũ
est, Proiectus sum à facie oculorum tuorum: portaba- Psal.30.
tur qui hoc dixit, Et est in quotidiano loquendi vsu,
cum proiicitur aliquis ab aliquo cum quo erat, ne ab
illo videatur, aut cum illo maneat. Intelligendum est
autem quòd scriptura tacuit, ita discessisse matrem à fi-
lio, vt puer ignoraret quò mater abierit: & eam in syl-
uestribus stirpibus latuisse, ne filium siti deficientem
videret. Ille autem etiam illa ætate, quid mirum si ma-
tre diutius non visa, & tanquam perdita eo loco vbi
solus remanserat fleuit? Quod ergo postea dicitur, Ac-
cipe puerum, non vt eum de terra velut iacentem tol-
leret dictum est, sed vt ei coniungeretur & cum manu
teneret

G teneret deinceps comitem, ſicut erat: quod plerunque
LV. faciunt ſimul ambulantes cuiuſlibet ætatis. Factum
Gene.21. eſt autem in tẽpore illo, & dixit Abimelech &c. Quæ-
ri poteſt quando cum iſto Abimelech pactum fecit
Abraham vt appellatus eſt puteus quem fodit, puteus
iurationis: quo modo congruat veritati: Agar enim de
Abrahæ domo expulſa cum filio iuxta puteum, ſicuti
dictum eſt, iurationis errabat, qui valde poſtea dici-
tur factus ab Abraham: ibi enim Abimelech & Abra-
ham iurauerunt, quod nondum vtique factum fuerat,
cum de domo Abrahæ Agar cum filio fuiſſet expulſa.
Quo modo ergo errabat iuxta puteum iurationis? An
factum iam fuiſſe intelligendum eſt, & per recapitula-
tionem poſtea commemoratum quod egit Abraham
cum Abimelech: ſed forte qui longe poſtea librũ ſcrip-
ſit, ex nomine putei iurationis appellauit regionem in
qua cum filio mater errabat, tanquam diceret, errabat
in illa regione vbi puteus iurationis factus eſt, quan-
uis puteus poſtea ſit factus, ſed lõge ante ætatem ſcrip-
toris? Sic autem appellabatur puteus cum liber ſcri-
beretur, nomen tenens antiquum quod impoſuerat A-
braham. Si autem ipſe eſt puteus quem apertis oculis
H vidit Agar, nihil reſtat niſi vt per recapitulationem
queſtio diſſoluatur. Nec mouere debet quo modo pu-
teum quem foderat Abraham neſciebat Agar, ſi antè
eſt ille foſſus quàm illa expulſa. Valde enim fieri po-
tuit, vt pecorum ſuorum cauſa, longe à domo in qua cũ
ſuis habitabat, puteum foderet quem illa neſciret.

LVI. Quæri poteſt quo modo ad puteum iuramenti agrũ
Gene.21. plantauerit Abraham, ſi in terra illa, quemadmodum
Acto.7. Stephanus dicit, nec acceperat hæreditatẽ, nec ſpacium
pedis. Sed ea eſt intelligenda hæreditas, quam deus
munere ſuo fuerat daturus, non empta precio. Intelli-
gitur autem ſpacium circa puteum ad illud emptionis
pactum pertinere in quo fuerant agnæ ſeptem datæ,
quando Abimelech & Abraham ſibi etiam iurauerunt.

LVII. Et tentauit deus Abraham. Quæri ſolet quo modo
Gene.22. hoc verum ſit cum dicat in Epiſtola ſua Iacobus, quòd
deus neminem tentet: niſi quia locutione ſcripturarum
Iaco.1. ſolet dici, tentat, pro eo quod eſt probat. Tentatio vero
illa de qua Iacobus dicit, non intelligitur niſi qua quiſ-
1.Theſſ.3. que peccato implicatur. Vnde Apoſtolus dicit, Ne for-
te tẽtauerit vos is qui tentat. Nam & alibi ſcriptum eſt,
Deut.13. Tẽtat vos dominus deus veſter, vt ſciat ſi diligitis eum:
I etiam hoc genere locutionis vt ſciat, dictum eſt, ac ſi
diceretur vt ſcire vos faciat, quoniam vires dilectio-
nis ſuæ hominem latẽt, niſi diuino experimento etiam
LVIII. eidẽ innoteſcat. Vox angeli de cœlo ad Abraham,
Gene.22. Ne iniicias manum in puerum, neque facias ei quic-
quam. Modo enim cognoui, quoniam times deum tu.
Etiam iſta quæſtio ſimili locutione ſoluitur: hoc eſt e-
nim, nunc cognoui quoniam times deum tu: quod ſi-
gnificat, nunc te feci cognoſcere. In conſequentibus
autem hoc genus locutionis euidenter apparet, vbi di-
Ibidem. citur, Et vocauit nomen Abraham loci illius, dominus
vidit: vt dicatur hodie in monte dominus apparuit: vi-
dit pro eo quod eſt apparuit, hoc eſt, vidit, pro eo quod
eſt videri fecit: ſignificans per efficientem id quod ef-
LIX. ficitur, ſicut frigus pigrum, quod pigros facit. Et non
Gene.22. pepercisti filio tuo dilecto propter me. Nunquid Abra-
ham propter angelum non pepercit filio ſuo, aut prop-
ter deum? Aut ergo angeli nomine dominus Chri-
ſtus ſignificatus eſt, qui ſine dubio deus eſt, & manife-
Eſa.9. ſte à Propheta dictus, magni cõſilij angelus. Aut quòd
deus erat in angelo, & ex perſona dei angelus loque-
batur, ſicut in Prophetis etiam ſolet. Nam in cõſequen- K
tibus hoc magis videtur apparere vbi legitur, Et voca- Gene.22.
uit angelus domini Abraham iterum de cœlo, Per me-
metipſum iuraui dicit dominus: Non facilè enim in-
uenitur dominus Chriſtus patrem dominum dicere
tanquam ſuum dominum, illo præſertim tempore an-
tequam ſumeret carnem. Nam ſecundum id quod for
mam ſerui accepit, non incongruenter hoc dici vide-
tur. Nam ſecundum huius rei futuræ Prophetiam illud
eſt in Pſalmo. Dominus dixit ad me filius meus es tu. Pſal.2.
Nam neque in ipſo Euãgelio facilè inuenimus à Chri-
ſto deum patrem dominum appellatum, quòd eius do-
minus eſſet, quãuis deum inueniamus in illo loco, vbi
ait, Vado ad patrem meum & patrem veſtrum, deum Ioan.20.
meum & deum veſtrum. Quod autem ſcriptum eſt,
Dixit dominus domino meo: ad ipſum qui loquebatur Pſal.109.
refertur, id eſt, dixit dominus meus domino meo, pa-
ter ſcilicet filio. Et, Pluit dominus à domino: qui ſcri-
bebat dixit, vt dominus eius à domino eius: id eſt, do-
minus noſter à domino noſtro pluiſſe intelligatur, fi-
lius à patre. Quod in his qui nunciauerunt Abrahæ LX.
natos eſſe filios Melche, nominatur & Chamuel pater Gene.22.
Syrorum, non vtique qui nunciauerunt, annũciare pa- L
trem Syrorum potuerunt: ex origine quippe illius Sy-
rorum genus lõge poſtea propagatum eſt, Sed dictum ſup.q.55.
eſt à perſona ſcribentis, qui poſt omnia illa tempora
hæc ſcribẽdo narrauit, quemadmodum ſupra diximus
de puteo iurationis. Exurgẽs autem Abraham ado- LXI.
rauit populum terræ. Quæritur quo modo ſcriptum ſit, Gene.23.
Dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies: cũ Deut.6.
Abraham ſic honorauerit populum quẽdam gentium, Luca 4.
vt etiam adoraret. Sed animaduertẽdum eſt in eodem
præcepto, non dictum dominum deum tuum ſolum
adorabis: ſicut dictum eſt, & illi ſoli ſeruies: quod eſt
Græce λατρεύσεις: Talis enim ſeruitus non niſi deo de-
betur. Vnde damnantur idololatræ, id eſt, eiuſmodi
ſeruitutem exhibẽtes idolis, quæ debetur deo. Nec mo- Apoc.13.
ueat quod alio loco in quadam ſcriptura prohibet an-
gelus hominẽ adorare ſe, & admonet vt dominus po-
tius adoretur, Talis enim apparuerat angelus vt pro
deo poſſet adorari, & ideo fuerat corrigendus adora-
tor. Quod Abrahã iubet puero ſuo, vt manum ſuã LXII.
ponat ſub eius femore, & ſic eum adiurat per dominũ Gene.24.
deum cœli, & dominum terræ, ſolet imperitos moue-
re: non attendentes magnam de Chriſto extitiſſe pro- M
phetiam, quòd ipſe dominus cœli & dominus terræ in
ea carne venturus eſſet, quæ de illo femore propagata
eſt. Quærendum, quid differant augurationes illi- LXIII.
citæ ab illa petitione ſigni, qua petiuit ſeruus Abrahæ Gene.24.
vt ei deus oſtenderet, ipſam eſſe futuram vxorem do-
mini ſui Iſaac, à qua cum petiuiſſet vt biberet, diceretur
illi, bibe & tu, & adaquabo camelos tuos quoadusque
bibere deſinent. Aliud eſt enim, mirum aliquid petere
quod ipſo miraculo ſignũ ſit: aliud hæc obſeruare quæ
ita fiunt vt mira non ſint, ſed à coniectoribus ſuperſti-
tioſa vanitate interpretentur. Sed hoc ipſum etiã quod
mirum aliquid poſtulatur, quo ſignificetur quod quiſ-
que vult noſſe, vtrum audiendum ſit, non parua quæ-
ſtio eſt. Eò nãque pertinet quod dicuntur qui hoc non
rectè faciunt, tentare dominum. Nam ipſe dominus
cum à diabolo tentaretur, teſtimonium de ſcripturis Deut.6.
adhibuit, Non tentabis dominum deum tuum. Sugge- Matt.4.
rebatur enim tanquam homini, vt ſigno aliquo explo-
raret ipſe quãtus eſſet, id eſt, quàm multum apud deum
poſſet: quod vicioſe fit, cum fit. Ab hoc autem diſcerni-
tur

A tur quod Gedeon fecit, pugnæ imminente periculo.
Consultatio quippe illa magis quàm tentatio dei fuit.
Esa.7. Vnde & Achaz apud Esaiam timet signum petere, ne
deum tentare videatur, cum hoc eum dominus admo-
neat per Prophetam: credo existimans quòd ab ipso
Propheta exploraretur, vtrum præcepti memor esset
LXIIII. quo tētare deum prohibemur. Seruus Abrahæ nar-
Gene.24. rans quæ sibi mandata fuerāt à domino suo, dicit eum
sibi dixisse, Non sumes vxorem filio meo de filiabus
Chananæorum, inter quos ego habito in terra eorum:
sed in domum patris mei ibis & in tribum meam, &
sumes vxorem filio meo inde: & cætera si legantur quo
modo illi mādata sint, sententia eadem reperitur, ver-
ba vero non omnia, vel ipsa, vel ita dicta sunt. Quod
admonendum putaui propter stultos & indoctos ho-
mines, qui Euangelistas hinc calumniantur, quòd in
aliquibus verbis non omnino conueniunt, quanuis re-
bus atque sententiis omnino non discrepent. Certè e-
nim istum librum vnus homo scripsit, qui ea quæ supra
dixit cum mandaret Abraham, vel relecta sic ponere
potuit si ad rem pertinere iudicaret, cum veritas narra-
tionis non exigitur, nisi vt rerum sententiarúmque sit,
B quibus voluntas, propter quam intimandā verba fiunt,
LXV. satis apparet. Quod habent Latini codices narran-
Gene.24. te seruo Abrahæ quæ sibi mandauerat dominus eius,
Tunc innocens eris à iuramento meo vel iuratione
mea: Græci habent à maledicto meo, ὅρκος enim dici-
tur iuratio, κατάρα maledictum, vnde & κατάρατος ma-
ledictus vel ἐπικατάρατος dicitur. Proinde oritur quæ-
stio quo modo ista iuratio maledictum posset intelli-
gi, nisi quia maledictus est qui contra iurationem fe-
LXVI. cerit. Si ergo facitis misericordiam & iusticiam ad
Gene.24. dominum meum, renunciate mihi. Duo illa quæ assi-
due ponuntur in aliis sanctis scripturis, & maxime in
Psalmis, misericordia & iusticia, tantundem enim va-
let, misericordia & veritas, hinc iā apparere cœperunt.
LXVII. Ecce Rebecca in conspectu tuo: Accipiens eam re-
Gene.24. curre, & sit vxor filij domini tui quemadmodum lo-
cutus est dominus. Quæritur quādo locutus sit domi-
nus, nisi quia vel Prophetam esse Abraham nouerant,
& prophetice à domino dictum, quod per illū dictum
fuerat, agnoscebant: aut signum illud quod sibi dictum
seruus eius narrauit, locutionem domini appellauerūt:
hoc enim magis de Rebecca expressum est. Nam quod
C Abraham dixerat, non de Rebecca dixerat, sed de ali-
qua fœmina ex tribu vel cognatione sua: & hoc ad v-
trunque, vt immunis esset à iuramento seruus si non
LXVIII. impetrasset, quod vtique non dicitur cum aliquid pro-
Gene.24. phetatur: Certam enim decet esse prophetiā. Quod
Rebeccæ dixerunt fratres eius proficiscenti, Soror no-
stra es, esto in milia milium, & hæreditatem obtineat
semen tuum ciuitates aduersariorum tuorum: nū Pro-
phetæ fuerant, aut vanitate tam magna optauerunt, sed
eos quod promiserat deus Abrahæ latere non potuit.
LXIX. Quod scriptum est, Exiit Isaac exerceri in cāpo me-
Gene.24. ridie, Qui verbum de hac re Græcum nesciunt, exer-
citationem corporis putant. Scriptum est autem Græ-
ce ἀδολεσχῆσαι, ἀδολεσχία vero ad animi exercita-
tionem pertinet, & sæpe vicio deputatur: More autem
scripturarum plerunque in bono ponitur. Pro isto ver-
bo quidam interpretes nostri exercitationem, quidam
garrulitatem quasi verbositatem, quæ in bonum quan-
tum ad Latinum eloquium pertinet, vix aut nunquam
inuenitur, sed vt dixi in scripturis plerunque in bono
dicitur: & videtur mihi significare animi affectum stu-
diosissime aliquid cogitantis cum delectatione cogi- D
tationis, nisi aliud sentiunt qui hæc verba Græca me-
lius intelligunt. Adiiciens autem Abraham sumpsit LXX.
vxorem nomine Cethuram. Quæstio & hic esset, si pec Gene.25.
catum est maxime in antiquis dantibus operam pro-
pagandæ proli. Quidlibet enim hic quàm incontinen-
tia suspicanda est tanti viri, in illa præsertim iam æta-
te, Cur autem in hac filios fecerit, qui cum miraculo
de Sara fecerat, supra dictum est: quanquam nonnulli
donum quod accepit Abraham velut reuiuiscētis cor-
poris ad filios procreandos, diu permansisse asserant,
ita vt posset & alios procreare. Sed multo est absolu-
tius, de adolescentula potuisse seniorem, quod senior
de seniore non posset, nisi deus illic miraculum præ-
stitisset, maxime propter Saræ, non solum ætatem, ve-
rumetiam sterilitatem. Sanè etiam grandioris ætatis, &
sicut scriptura loquitur, plenum dierum posse dici se-
niorem, hoc est presbyterum, hinc intelligi potest, quia
hoc Abraham appellatus est quando mortuus est. Pro-
inde omnis senex etiam presbyter, non omnis presby-
ter etiam senex: quia plerunque hoc est nomen ætatis,
quæ infra senectutem senectuti vicina est, & ex hoc e-
tiam ipsa à senectute nomen accepit. In Latina autem E
lingua presbyter senior appellatur, apud Græcos autem
maxime sicut scriptura loquitur πρεσβύτερος & νεώ-
τερος dicuntur, etiam si ætates iuuenum comparentur,
quod dicimus nos maiorem atque minorem. Verun-
tamen hoc factum Abrahæ, quòd post mortem Saræ Galat.4.
de Cethura filios procreauit, non sic accipiendum est
quasi humana consuetudine & cogitatione tātummo-
do substituēdæ numerosioris prolis hoc factum sit. Sic
enim possent accipere homines etiam quod de Agar
factum est, nisi Apostolus admoneret illa fuisse facta
prophetice, vt in vtrisque personis mulierum earumq;
filiorum duo testamenta ad futurorum prænunciatio-
nē allegorica significatio figuraret. Vnde in isto quo-
que Abrahæ facto tale aliquid quærendum est, Si non
facilè occurrat, ego interim quod occurrit, munera
quæ acceperunt filij concubinarum, videntur mihi si-
gnificare quædam dona dei, vel in sacramentis, vel in
quibusque signis, etiam carnali populo Iudæorum &
hæreticis data velut filiis concubinarum, cum hæredi-
tatis munus, quod est charitas & vita æterna, non nisi
ad Isaac pertineat, hoc est, ad filios promissionis. F
Quid sibi vult quod scriptum est, Hæc sunt nomi- LXXI.
na filiorum Hismaël secūdum nomina generationum Gene.25.
eorum? Non enim satis elucet cur additum sit, secun-
dum nomina generationum eorum: cum ij soli nomi-
nentur quos ille genuit, non etiam qui ab ipsis geniti
sunt: Nisi forte quia nationes ex illis propagatæ, eorum
nominibus appellantur, & hoc significatum sit cum di-
ctum est, secundum nomina generationū eorum, quā-
uis hoc modo illæ nationes sint potius secundum no-
mina istorum, non ista nomina secundum illas natio-
nes, quia illæ posterius extiterunt. Vnde notanda locu-
tio est, quia & postea de illis dicitur, duodecim prin-
cipes secundum gentes eorum. Quod de Rebecca LXXII.
scriptum est, quia venit interrogare dominum cum ge Gene.25.
stirent puerperia in vtero eius: quæritur quò ierit. Non
enim erant tunc Prophetæ aut sacerdotes secundum
ordinem tabernaculi, vel templi domini. Quò ergo ie-
rit merito mouet, nisi forte ad locum vbi aram consti-
tuerat Abraham. Sed illic quo modo responsa dentur,
omnino tacet scriptura, vtrum per aliquem sacerdo-
tum quod incredibile est, si erat non fuisse nominatum
& nullam

G & nullam omnino sacerdotum aliquorum factam esse
mentionem. Ao forte ibi cum orando allegassent de-
sideria sua, dormiebant in loco, vt per somnium mo-
nerentur? an adhuc viuebat Melchisedech, cuius tanta
fuit excellentia, vt à oonnullis dubitetur, vtrum homo,
an angelus fuerit? an erant aliqui tales etiam illo tem-
pore homines dei in quibus posset deus interrogari?
Quicquid horum est, & si quid aliud quod me forte ne
commemorarem præterierit, mentiri tamen scriptura
non potest, quæ dixit Rebeccam iisse ad interrogan-
LXXIII. dum dominum, eique dominum respondisse. In eo
Gene.25. quòd domious respondit Rebeccæ, Duæ gẽtes in vte-
ro tuo sunt, & duo populi de ventre tuo separabuotur,
& populus populum superabit, & maior seruiet mioo-
ri: spiritali intelligentia, carnales in populo dei signifi-
cantur per maiorem filium, & spiritales per minorem
1.Cor.15. quia sicut dicit Apostolus, Nõ prius quod spiritale, sed
quod animale, postea spiritale. Solet & sic intelligi
hoc quod dictum est, vt in Esaü figuratus sit maior po-
pulus dei, hoc est, Israëliticus secundum carnem: per
Iacob autem figuratus sit ipse Iacob secundum spirita-
lem progeoiem. Sed etiam historica proprietate hoc
H responsum inuenitur esse completum, vbi populus Is-
raël, hoc est, Iacob minor filius, superauit Idumæos, hoc
est, geotem quam propagauit Esaü, eosq; fecit tributa-
rios per Dauid, quod diu fuerunt vsque ad regem sci-
licet Ioram, sub quo Idumæi rebellauerunt, & iugum
Israëlitarum Idumæi à ceruice sua depoluerunt: secun-
dum Prophetiam ipsius Isaac, quando minorẽ pro ma
iore benedixit, hoc enim dixit & de maiori, cum & ip-
LXXIIII. sum postea benediceret. Iacob autẽ erat homo sim-
Gene.25. plex habitans domum. Quod Græce dicitur ἄπλαστος,
hoc Latioi simplicem interpretati sunt. Proprie autem
ἄπλαστος non fictus, vnde aliqui Latini interpretes, si-
ne dolo, interpretati sunt, diceotes, Erat Iacob sine do-
lo habitans in domo: vt magna sit quæstio, quo modo
per dolum acceperit benedictionem qui erat sine do-
lo. Sed ad sigoificãdum magnum aliquid quod scrip-
ptura prætermisit. Hinc enim maxime cogimur ad in-
telligenda illo loco spiritalia, quia sine dolo erat qui
dolum fecit. Vnde quid sentiremus, in sermone quo-
LXXV. dam ad populum habito satis diximus. In eo quod
Gene.26. scriptum est, Facta est autem fames super terram præ-
ter famem quæ antè facta est in tempore Abraham:
I Abiit autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum
in Gerara. Quęritur, hoc quãdo sit factum, vtrum post-
eaquam Esaü vendidit primogenita sua cibo lenticu-
læ, post illam quippe oarrationem hoc narrari inci-
pit: an vt fieri solet per recapitulationem narrator ad
ea reuersus sit, cum progressus de filiis eius ad eum lo-
cum peruenisset qui de lenticula commemoratur. Mo-
uet autem, quia ipse inuenitur Abimelech qui etiam Sa
ram concupiuerat. Ipsius enim paranymphus & prin-
ceps militiæ, qui ibi commemorati suot etiam hic com
memorantur, vtrum vel viuere potuerint. Quaodo e-
nim factus est amicus Abrahæ, nõdum natus erat Isaac,
sed iam promissus. Ponamus antequã oasceretur Isaac,
illud fuisse factum. Deinde Isaac suscepit filios cum es-
set anoorum sexaginta: illi autem iuuenes erant quan-
do veodidit Esaü primogenita sua. Ponamus etiam ip-
sos circa viginti annos fuisse, fiuot aoni ætatis Isaac vs-
que ad illud factum filiorum eius, circiter octoginta.
Adolescentem accipiamus fuisse Abimelech quando
matrem ipsius concupiuit, & Abrahę amicus est factus.
Potuit ergo iam esse quasi centenarius, si post illud fa-
ctum filiorum suorum perrexit in eam terram famis K
necessitate Isaac. Non ergo ex hoc cogit vlla necessitas
per recapitulationem putare narratam profectionem
Isaac in Gerara. Sed quia ibi diuturno tempore fuisse
Isaac scribitur, & puteos fodisse, & de his contendisse,
& ditatum fuisse pecunia, mirum nisi recapitulando
ista commemorantur, quæ ideo fuerant prætermissa,
vt primum de filiis eius vsque ad illum locum de len-
ticula narratio perueniret. Ideo quod scriptum est LXXVI.
de Isaac, Benedixit eum autem dominus, & exaltatus Gene.26.
est homo, & procedens maior fiebat quoadusque ma-
gnus factus est valde: secundum terrenam fœlicitatem
dictum sequẽtia docent. Exequitur enim narrator eas-
dem eius diuitias, quibus magnus factus est: & hinc ino
tus Abimelech, timuit illum ibi esse, ne potentia eius
sibi esset infesta. Quanquam ergo spiritale aliquid ista
significeot, tamen secundum id quòd ita contigeruot,
ideo præmissum est, benedixit eum domious, vt sana
fide intelligamus etiam ista temporalia dona, nec dari
posse, nec sperari debere, etiam cum ab infirmioribus
appetuntur, nisi ab vno deo: vt qui in minimis fidelis Luce.16.
est, etiam io magnis fidelis sit: & qui in mammona ini-
quo fidelis inuentus est, etiam verum accipere merea- L
tur, sicut dominus in Euangelio loquitur. Talia etiam
de Abraham dicta sunt, quòd ei munera dei prouene-
rint. Vnde non parum ædificat sanam fidem pie intel-
ligentibus ista narratio, etiam si de his rebus allegori-
ca significatio nulla posset exculpi. Fiat execratio LXXVII.
inter nos & inter te ad est, iuratio quæ maledictis ob- Gene.26.
stringit, quæ accidant ei qui peierauerit: secundum quã
coosiderandum est quod & seruus Abrahæ comme-
morauit, narrans eis à quibus accepit vxorem domino
suo Isaac. Quid est quod scriptum est, quòd cum ve- LXXVIII.
nissent pueri Isaac & dixissent, Fodimus puteum & nõ Gene.26.
inuenimus aquam: appellauit eundem puteum Isaac iu-
ramentum. An quamuis factum sit, in aliquam signifi-
cationem sine dubio duceodum est spiritalem: quoniã
nihil habet conuenieotiæ secundum literam, vt ideo
iuramentum appellauerit puteum, quòd ibi aqua non
sit inueota: quanquam alij interpretes pueros Isaac in-
uentam potius aquam onnciasse dixerunt, sed etiam sic
quare iuramentum appellatum est, vbi nulla facta fue-
runt iuramenta? Quoniam tantus Patriarcha Isaac LXXIX.
antequam moriatur quærit à filio suo venationem & Gene.27.
escam, qualem amat pro magno beneficio & promit- M
tit benedictionem, nullo modo vacare arbitramur si-
gnificatione prophetica: maxime quoniã festinat vxor
eius vt illam benedictionem minor accipiat, quem ip-
sa diligebat, & cætera in eadẽ narratiooe multum mo-
uent ad maiora intelligenda vel requirenda. Quod LXXX.
habẽt Latini codices, Expauit autem Isaac pauore ma- Gene.27.
gno valde. Gręci habent ἐξέστη δὲ ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγά-
λην σφόδρα, vbi taota commutatio intelligitur, vt quæ-
dam meotis alienatio sequeretur. Ipsa enim proprie di-
citur ecstasis. Et quia solet in magnarum rerum reue-
lationibus fieri, in hac intelligendum est factam esse
spiritalem admonitionem, vt confirmaret benedictio-
nem suã filio minori, cui potius irasceodum fuit quòd
fefellerit patrem. Sic & de Adã cum prophetatur hoc Gene.2.
sacramentum magnum, quod dicit Apostolus in Chri Ephe.5.
sto & in Ecclesia, Erũt duo in carne vna, dicitur quòd
ecstasis præcesserit. Quo modo annunciata vel re- LXXXI.
nunciata sunt verba Esaü Rebeccæ, quibus commina- Gene.27.
tus est occidere fratrem suum, cum scriptura dicat, hoc
eum in sua cogitatione dixisse: nisi quia hinc nobis da-
tur

A tur intelligere, quòd diuinitus ei reuelabantur omnia.
Vnde ad magnum mysterium pertinet, quòd filium
LXXXII. suum minorem pro maiore voluit benedici. Quod
Gene.28. habent Latini codices, Isaac dicente filio suo, Vade in
Mesopotamiam in domum Bathuel patris matris tuæ,
& sume inde tibi vxorem: Græci codices non habent
vade, sed fuge: hoc est, ἀπόδραθι. Vnde intelligitur etiã
Isaac cognouisse, quod filius eius Esaü de fratre suo in
LXXXIII. cogitatione sua dixerit. Et surrexit Iacob de somno
Gene.28. suo, & dixit, quia est dominus in loco hoc, ego autem
nesciebam: & timuit, & dixit, quàm terribilis locus hic,
hic non est nisi domus dei, & hæc est porta cœli. Hæc
verba ad Prophetiam pertinent, quia ibi futurum erat
tabernaculum quod constituit dominus in homini-
bus in primo populo suo. Portam autem cœli sic intel-
ligere debemus, tanquam inde fiat aditus credentibus
LXXXIIII. ad capessendum regnum cœlorum. Quòd statuit
Gene.28. lapidem Iacob quem sibi ad caput posuerat, & consti-
tuit eum titulum, & perfudit illum oleo, non aliquid
idololatriæ simile fecit. Non enim vel tunc vel postea
frequentauit lapidem adorando, vel ei sacrificãdo, sed
signum fuerat in prophetia euidentissima cõstitutum,
B quæ pertinet ad vnctionem, Vnde Christi nomen à
LXXXV. chrismate est. Et vocauit Iacob nomẽ loci illius do-
Gene.28. mus dei, & Vlamaus erat nomen ciuitati antè. Iuxta ci-
uitatem dormisse si intelligatur, nulla quæstio est. Si au
tem in ciuitate, mirum videtur quo modo potuerit il-
lum titulum constituere. Quod autem vouit votum si
prosperaretur eundo & redeundo, decimasq; promi-
sit domui dei futuræ in loco illo, prophetia est domus
dei: vbi & ipse rediens deo sacrauit, non illum lapidem
deum appellans, sed domum dei, id est, quia in illo lo-
LXXXVI. co futura erat domus dei. Quod venit Rachel cum
Gene.29. ouibus patris sui, & dicit scriptura, quòd cum vidisset
Iacob Rachel filiam Laban, fratris matris suæ, accessit
& reuoluit lapidem ab ore putei: magis notandum est
aliquid scripturam prætermittere quod intelligere de-
bemus quàm vllam quæstionem esse mouẽdam. Intel-
ligitur enim quòd illi cũ quibus primo loquebatur Ia-
cob, interrogati quæ esset quæ veniebat cum ouibus, ip-
si dixerunt filiam esse Laban, quam vtique Iacob non
nouerat: sed illius interrogationem responsionemque
illorum scriptura prætermittens, intelligi voluit.
LXXXVII. Quod scriptum est, Osculatus est Iacob Rachel, &
Gene.29. exclamans voce sua fleuit, & indicauit ei, quia frater est
C eius, & quia filius Rebeccæ est: Consuetudinis quidem
fuit, maxime in illa simplicitate antiquorum, vt pro-
pinqui propinquos oscularentur, & hoc hodie fit in
multis locis. Sed quæri potest quo modo ab incognito
illa osculum acceperit, si postea indicauit Iacob propin
quitatem suam. Ergo intelligendum est, aut illum qui
iam audierat quæ illa esset, fidenter in eius osculum ir-
ruisse, aut postea scripturam narrasse per recapitula-
tionem quod primo factum erat, id est, quòd indica-
uerit Iacob quis esset: Sicut de paradiso postea dicitur,
Gene.2. quo modo deus eum instituerit, cum iam dictum es-
set, quòd plantauit deus paradisum, & posuerit illic ho-
minem quem finxerat: & multa alia per recapitulatio-
LXXXVIII nem dicta intelliguntur. Quod scriptum est, Serui-
Gene.29. uit Iacob pro Rachel annis septem, & erant in conspe-
ctu eius velut pauci dies, eo quòd diligebat illam: quæ-
rendum quo modo dictum sit, cum magis etiam bre-
ue tempus longum esse soleat amãtibus. Dictum est er-
LXXXIX. go propter laborem seruitutis, quem facilem & leuem
Gene.29. amor faciebat. Si parum aduertatur rei huius narra-
tio, putabitur quòd posteaquam Liam Iacob duxit vxo- D
rem, deinde seruiuit alios septem annos pro Rachel, &
tunc eam duxit. Veruntamen non ita est, sed Laban ei
dixit, Cõsumma itaque septimanam istius, & dabo tibi
& hãc pro opere quod operaberis apud me adhuc sep-
tem annos alios. Quod itaque ait, consumma septi-
manam istius: ad nuptiarum celebrationem pertinet,
quæ septem diebus celebrari solent. Hoc itaque ait, Im-
ple dies nuptiarum septem pertinentes ad istam quam
duxisti, & dabo tibi & hanc pro eo quod operaberis a-
pud me adhuc septem annos alios. Deinde sequitur, Fe
cit autem Iacob sic, & impleuit septimanam eius, id est,
septem dies nuptiarum Liæ: & dedit illi Laban Rachel
filiam suam ipsi vxorem. Dedit autem Laban Rachel
filiæ suæ Balam ancillam suam ei ancillam, & intrauit
ad Rachel. Dilexit autem Rachel magis quàm Liam,
& seruiuit illi septem annos alios. Vnque apparet quia
posteaquam duxit Rachel, tunc seruiuit pro ea septem
annos alios. Nimis enim durum & valde iniquum fuit,
vt deceptum adhuc differret alios annos septem, & tũc
eam traderet quam primo debuit. Septem diebus sole-
re nuptias celebrari, etiam liber Iudicum ostendit in Iudic.14.
Sansone quando fecit potum septem diebus. Et addi- E
dit scriptura, quòd sic solerent facere iuuenes: fecit au-
tem hoc propter nuptias suas. Non facilè dignosci- XC.
tur, quas concubinas appellet scriptura, quas vxores,
quandoquidem & Agar dicta est vxor quæ postea di- Gene.16.
citur concubina, & Cethura, & ancillæ quas dederunt Gene.25.
Rachel & Lia viro suo. Nisi forte omnis concubina Gene.30.
vxor, non autem omnis vxor concubina more loquẽ-
di scripturarum appelletur: id est, vt Sara & Rebecca,
& Lia & Rachel cõcubinæ dici non possint: Agar vero
& Cethura, & Bala & Zelfa & vxores & concubinæ.
Quod Latini habent, nato filio Liæ de Zelfa, quòd XCI.
dixerit, Beata facta vel fœlix facta sum: Græci habent Gene.30.
εὐτύχη, quod magis bonam fortunam significat. Vnde
videtur occasio non bene intelligentibus dari tãquam
illi homines fortunam coluerint, aut hoc verbum di-
uinarum scripturarum authoritas in vsu receperit: sed
fortuna intelligenda est pro his rebus quæ fortuitu vi-
dentur accidere, non quia numen aliquod sit, cum hæc
ipsa tamẽ quæque fortuita videntur, causis occultis di-
uinitus dentur. Vnde etiam verba, quæ nemo potest au
ferre à consuetudine loquendi, parata sunt, id est, for-
te & fortasse, & forsitan, & fortuitu. Vnde videtur in F
Græca lingua resonare, quod dicunt τάχα, velut ab eo
quod est τύχη. Aut certe Lia propterea sic locuta est,
quòd adhuc gentilitatis consuetudinem retinebat. Nõ
enim hoc Iacob dixit, vt ex hoc data huic verbo pute-
tur authoritas. Quod Iacob dixit, Et benedixit te XCII.
dominus in pede meo: satis aduertendum est, & notã- Gene.30.
dus scripturarum sensus, ne cum ita quisq; locutus fue-
rit, quasi augurari videatur. Multũ enim interest quod
adiecit, Benedixit te dominus in pede meo. In ingres-
su enim meo voluit intelligi, hinc gratias agens deo.
In facto Iacob cum virgas excorticauit, detrahens XCIII.
viride vt album varie appareret, & sic in conspectu fœ- Gene.30.
tus pecorum variaretur, cum matres in alueis aquarum
biberent, & visis virgis illam varietatem conciperent,
multa dicuntur similiter fieri in animalium fœtibus:
sed & mulieri accidisse traditur, & scriptum reperitur
in libris antiquissimi & peritissimi medici Hippocra- Forte Ga-
tis, quòd suspicione adulterij fuerat punienda cum pue leni.
rum pulcherrimum peperisset vtrique parenti gene-
riq; dissimilem: nisi memoratus medicus soluisset quæ-
stionem,

G ftionem, illis admonitis quærere, ne forte aliqua talis
pictura esset in cubiculo, qua inueota mulier à suspi-
cione liberata est. Sed ad haoc rem quam fecit Iacob
virgarum ex diuersis arboribus trium copulatio quid
contulerit vtilitatis, quod attinet ad varias pecudes
multiplicandas, non apparet omnino, nec aliquid ad
hoc commodum interest, vtrum ex vnius generis li-
gno varientur virgæ, an plura sint ligoorum genera,
cum sola quæratur lignorum varietas: ac per hoc co-
git inquiri propbetiam, & aliquam figuratam signifi-
catiooem res ista, quam sine dubio vt Propheta fecit
Iacób, & ideo oec fraudis arguendus est, Non enim ta-
lè aliquid nisi reuelatiooe spiritali eum fecisse creden-
dum est. Quod autem ad iusticiam pertinebat, sicut alij
interpretes apertius hoc narrant, non ponebat virgas
in secundo conceptu ouiũ, quod tanto obscurius, quã-
to breuius à septuaginta dictum est, Quæ cum peperis-
sent non ponebat: quod intelligitur cum primum pe-
perissent: vt iam non solere ponere iotelligatur, cum
secundo parituræ essent, ne ipse auferret omnes fœtus,
XCIIII. quod iniquum fuit. Quod Laban dicit, Quare fura-
Gene.31. tus es deos meos: hinc est illud fortasse qood & augu-
H rari se dixerat, & eius filia se bonam fortunam nomi-
oauerat. Et notandum est quòd à principio libri nunc
primum inuenimus deos gentium, superioribus quip-
XCV. pe scripturæ locis deuoi nominabãt. Quid est quod
Gene.31. dicit Iacob socero suo, Et decepisti mercedem meam
decem agnabus. Hoc enim quo modo & quãdo factũ
sit scriptura non narrat, sed vtique factum est quod iste
commemorat. Nam dixit hoc & vxoribus suis, quãdo
eas vocauit in campum. Conquerens enim de patre il-
larum, ait inter cætera, Et mutauit mercedem meam
decem agnorum. Intelligitur ergo per singula tempo-
ra partus ouium, cum Laban videret tales fœtus esse na-
tos quales placuerat vt ad Iacob pertinerent, pactum
fraude mutasse, & dixisse vt futuro fœtu alios pecudum
colores haberet io mercede Iacob. Tũc autem ille vir-
gas varias noo supponebat, & noo oascebantur varij,
sed vnius coloris, quæ Iacob ex nouo pacto auferebat.
Quod cum vidisset Laban, rursus pactum fraude mu-
tabat vt ad Iacob varia pertinereot, tunc illarum sup-
positione virgarum varia nascebantur. Ergo quod ait
Iacob vxoribus suis, Mutauit mercedem meam decem
I agoorum: & postea ipsi Laban, Decepisti mercedem
meam decem agnabus, noo ita dixit quasi prouenerit
socero eius ipsa fraus: vt enim non ei proueniret, deum
sibi dixit aduersus illum fuisse: decem vero agnos vel
decem agnas, pro decem temporibus posuit, quibus o-
ues quas pascebat per sexennium pepererunt. Bis quip-
pe pariebant in anno. Contigerat autem vt primo an-
no, quo inter se pacti sunt, & ad eas pasceodas placito
huius mercedis accessit, quòd semel parerent in fioe
anni, quia cum accessisset iam semel pepererant. Rur-
susq; sexto anoo, id est, vltimo, cum semel peperissent,
exorta necessitate profectionis prius recederet quàm
iterum parerent: ac per hoc cum primus aoous atque
vltimus duos ouium partus sub illo habereot, hoc est,
singulos, medij vero quatuor anni binos, fiunt omnes
decem. Nec mirum quòd hæc decem tempora nomi-
ne agnorum appellauit qui eisdem temporibus nasce-
bantur, velut si quisquam dicat per tot vindemias, aut
per tot messes, quibus numerus intelligatur annorum,
Virgil. in Vnde ait quidam, Post aliquot aristas: per aristas vide-
Buc. Aegl. licet messes, & per messes anoos significans. Pecudum
prima. autem illius regionis fœcunditas, sicut Italarum tanta
fertur, vt bis in anno pariant. Sumpsit autem Iacob K
lapidem & constituit eum titulum. Diligẽter animad- XCVI.
uerteodum est quo modo istos titulos io rei cuiusque Gene.31.
testimonio constituebant. Nõ vt eos pro diis colerent,
sed vt eis aliquid significarent. Quòd aceruum la- XCVII.
pidum quem ioter se constituerant Laban & Iacob, a- Gene.31.
liquanta diuersitate appellauerunt vt eum vocaret La-
ban aceruum testimooij, Iacob aceruum testem. Tra-
ditur ab eis qui & Syram & Hebræam linguam noue-
rũt, propter proprietatem suæ cuiusque linguæ factum.
Fieri enim solet vt alia lingua non dicatur vno ver-
bo, quod alia dicitur, & vicioitate significatioois quid-
que appelletur. Nam postea dicitur, propter hoc appel-
latum est nomen aceruus testatur. Hoc enim medie-
positum est quod vtrique coouenirer, & ei qui dixerat
aceruus testimonij, & ei qui dixerat aceruus testis.
Quid est quod loquendo Laban ad Iacob dicit. Te- XCVIII.
statur aceruus hic, & testatur titulus hic, propter hoc Gene.31.
appellatur nomeo, aceruus testatur: & visio quam di-
xit, Respiciat deus inter me & te: nisi forte ordo est, &
visio quam dixit, deus respiciat ioter me & te. Deus
quippe illi dixerat in visione, oe læderet & deleret L
Iacob. Quid est quod dicit in consequentibus La- XCIX.
ban, Vide oemo nobiscum est, nisi forte nemo extra- Gene.31.
neorum, aut propter testificationem dei, quam ita ha-
bere deberent, tanquam nemo cum eis esset quem te-
stimonio eius adiungereot. Et iurauit Iacob per ti- C.
morem patris sui Isaac: Per timorem vtique quo time- Ibidem.
bat deum, quem timorem etiam superius commenda-
uit, cum diceret, Deus patris mei Abrahæ, & timor pa-
tris mei Isaac est. Castra dei quæ vidit Iacob in iti- CI.
nere, oulla dubitatio est quòd angelorum fuerit multi- Gene.32.
tudo: ea quippe in scripturis militia cœli nominatur.
Nunciato sibi fratre suo Iacob venieote obuiam ei CII.
cum quadringentis, turbatus est quidem & mente cõ- Gene.32.
fusus, quoniam timuit valde: & visum est homini per-
turbato diuisam multitudinem suam io duo castra di-
sponere. Vbi quæri potest, quo modo habuerit fidem
promissis dei, quandoquidem dixit, Si venerit ad ca-
stra prima frater meus & exciderit ea, erunt secunda
in salutem. Sed etiam hoc fieri potuit, vt euerteret ca-
stra eius Esaü, & tamen deus post illam afflictiooem
adesset & liberaret eum, & quæ promisit impleret. Et
admooeodi fuimus hoc exemplo, vt quãuis credamus
io deum, faciamus tamen quæ facienda sunt ab homi- M
nibus in præsidium salutis, ne prætermitteotes ea deum
tentare videamur. Denique post hæc verba dicat idem
Iacob, consideraodum est. Deus, inquit, patris mei A-
braham, & deus patris mei Isaac, domine qui dixisti
mihi, recurre in terram geoerationis tuæ, & beoefaciã
tibi, idooeus es mihi ab omni iusticia & ab omni ve-
ritate quæ fecisti puero tuo. In virga enim mea trans-
iui Iordanem hunc, nunc autem factus sum in duo ca-
stra: Erue me de manu fratris mei, de manu Esaü, quia
ego timeo illum, ne cum venerit feriat me & matres
super filios. Tu autem dixisti, benefaciam tibi, & ponã
semen tuum tanquam arenam maris, quæ oon dinu-
merabitur præ multitudine. Satis in his verbis & hu-
mana infirmitas, & fides pietatis apparet. Quod La- CIII.
tini codices habent de Iacob, Dixit enim, placabo vul- Gene.32.
tum eius in muneribus præcedentibus eum: scriptor li-
bri qui narrãs ait de Iacob, Dixit enim placabo vultum
eius: hucusque verba Iacob dixisse intelligitur, cætera
vero sua intulisse quòd ait, in muneribus præcedẽtibus
eum: tanquam diceret, in muneribus quæ præcede-
bant

A bant Iacob, placabo vultum fratris mei. Ordo est er-
go verborum Iacob, Placabo vultum eius, & post hoc
videbo faciem eius, forsitan enim suscipiet faciem me-
am. Interposita autem sunt verba scriptoris, in muneri-
CIIII. bus præcedentibus eum. Quod ab illo angelo de-
Gene.32. syderat Iacob benedici, cui luctando præualuit, magna
est de Christo prophetia. Nam eo ipso admonet my-
sticum aliquid sapere, quo omnis homo à maiore vult
benedici. Quo modo ergo ab eo benedici iste voluit
quem luctando superauit? Præualuit enim Iacob Chri-
sto, vel potius præualere visus est, per eos Israëlitas à
quibus crucifixus est Christus, & ab eo tamen benedi-
citur in eis Israëlitis qui crediderunt in Christum, ex
Roma.11. quibus erat qui dicebat, Nam & ego Israëlita sum ex
genere Abraham de tribu Beniamin. Vnus ergo atque
idem Iacob & claudus & benedictus: claudus in lati-
tudine femoris tanquam in multitudine generis, de
Psal.17. quibus dictum est, Et claudicauerunt à semitis suis: be-
Roma.11. nedictus autem in eis de quibus dictum est, Reliquiæ
CV. per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Quid sibi
Gene.33. vult quod Iacob ait fratri suo, Propter hoc vidi faciem
tuam quemadmodum cum videt aliquis faciem dei:
B vtrum pauētis & perturbati animi verba vsque in hanc
adulationem proruperunt: an secundum aliquem in-
tellectum sine peccato dicta accipi possunt? Fortassis e-
nim quia dicti sunt & gentium dij quæ sunt dæmonia,
non præiudicetur ex his verbis homini dei. Non enim
dixit, quemadmodum si viderem faciem dei: sed, cum
videt aliquis: ipse enim aliquis, quem significare possit
incertum est: atque ita fortasse temperata sunt verba,
vt & ipse Esaü sibi delatum tantum honorem grate ac-
ciperet, & qui hæc etiam aliter intelligere possunt, eum
à quo dicta sunt nullo crimine impietatis arguerent.
Quod etsi benigno animo dicta hæc verba fraterna
sunt, quoniam & post bonam susceptionem metus ip-
Exod.7. se transierat, potuit sic dici, quemadmodum & Moy-
1.Cor.8. ses Pharaonis deus dictus est, secundum quod dicit
Apostolus, Etsi sunt qui dicuntur dij, siue in cœlo, si-
ue in terra, quemadmodum sunt dij multi, & domi-
ni multi: maxime quia sine articulo in Græco dictum
est, quo articulo euidentissime solet dei veri vnius fie-
ri significatio. Non enim dicit πρόσωπον τοῦ θεοῦ, sed
dixit πρόσωπον θεοῦ: facile autem hoc intelligunt qua
C distantia dicatur, qui Græcum eloquium audire atque
CVI. intelligere solent. Quæritur vtrum mendaciter
Gene.33. promiserit Iacob fratri suo, quòd sequens pedes suo-
rum in itinere propter quos si moraretur, venturus es-
set ad eum in Seir: hoc enim sicut scriptura deinde
narrat, non fecit, sed eo perrexit ex itinere quo diri-
gebat ad suos. An forte veraci animo promiserat, sed
CVII. aliud postea cogitando delegit? Quo modo scrip-
Gene.34. tura dicit, quòd vidit Sichem filius Emor Euæi, prin-
ceps terræ, Dinam filiam Iacob & accepit eam & dor-
miuit cum ea, & humiliauit eam: & intendit animo Di-
næ filiæ Iacob, & amauit virginem, & locutus est secun
dum sensum virginis ipsius. Quo modo virgo appel-
latur, si iam cum illa dormierat eámque humiliauerat?
Nisi forte virgo nomen ætatis est secundum Hebreum
eloquium: an potius per recapitulationem postea com-
memoratur quod primo factum est. Prius enim potuit
intendere animæ ipsius & amare virginem, & loqui se-
cundum sensum virginis, deinde cum illa dormire,
CVIII. eámque humiliare. Cum paulo ante loquens Iacob
Gene.33. cum fratre suo Esaü, infantes filios suos esse significet,
Gene.34. qui Græce dicuntur παῖδες quæri potest quo modo po

tuerunt facere tantam stragem direptionémque ciuita- D
tis, interfectis quamuis in dolore circuncisionis consti-
tutis, pro sorore sua Dina. Sed intelligendum est diu
illic habitasse Iacob, donec & filia eius virgo fieret &
filij iuuenes. Nam ita scriptum est, Et venit Iacob in Sa- Gene.33.
lem in ciuitatem Sicimorum quę est in terra Chanaan,
cum aduenit de Mesopotamia Syriæ, & applicuit ad
faciem ciuitatis, & emit partem agri in quo statuit illic
tabernaculum suum, ab Emor patre Sichem centum a-
gnis, & statuit ibi aram & inuocauit deum Israël. Exit
autem Dina filia Liæ quam peperit ipsi Iacob, vt con- Gene.34.
disceret filias regionis eius: & cætera. Apparet ergo his
verbis, non transeunter, sicut viator solet, illic mansis-
se Iacob, sed agrum emisse, & tabernaculum consti-
tuisse, aram instruxisse, ac per hoc diutius habitasse: fi-
liam vero eius cum ad eam venisset ætatem vt amicas
iam habere posset, condiscere voluisse filias ciuium lo-
ci: atque ita factam esse pro illa cruentissimam cædem
& deprædationem, quæ iam, vt puto, quæstionem non
habet. Multitudo enim non parua erat cum Iacob, qui
plurimum ditatus fuit, sed filij eius in hoc facto nomi-
nantur, quia eiusdem facti principes atque authores
fuerunt. Quod ait Iacob timens bella finitimo- E
rum apud ciuitatem Salem, quam expugnauerunt filij CIX.
eius, Ego autem exiguus sum numero, & conuenien- Gene.34.
tes super me occident me: propter bella plurium qui
consurgere poterant, se dixit numero exiguum, non
quòd minus multos haberet, quàm possent sufficere ad
expugnationem illius ciuitatis, cum suos in itinere in
bina castra diuiserit. Dixit autem deus ad Iacob, CX.
Surge & ascende in locū Bethel & habita ibi, & fac ibi Gene.35.
aram deo qui apparuit tibi cum fugeres à facie Esaü fra
tris tui. Quid est quòd non dixit, & fac ibi aram mihi
qui apparui tibi: sed deus dicit, Fac ibi aram deo qui ap
paruit tibi: vtrū filius ibi apparuit, & deus pater hoc di-
cit, an in aliquo genere locutionis annumerandum sit?
Quod Iacob ascensurus Bethel, vbi iussus est aram CXI.
facere, dixit domui suæ & omnibus qui cum illo erant, Gene.35.
Tollite deos alienos qui vobiscum sunt de medio ve-
stri: & cetera. Deinde dicitur, & dederunt Iacob deos
alienos qui erant in manibus eorum, & inaures quæ e-
rant in auribus eorum. Quæritur quare & inaures, quæ
si ornamenta erant, ad idololatriam non pertinebant,
nisi quia intelligendum est phylacteria fuisse deorum
alienorum. Nam Rebeccam à seruo Abrahæ inaures F
accepisse scriptura testatur, quod non fieret si eis inau-
res habere ornamenti gratia non liceret. Ergo illæ in-
aures quæ cum idolis datæ sunt, vt dictum est, idolo-
rum phylacteria fuerunt. Et factus est timor dei CXII.
in ciuitatibus quæ circa illos erant, & non sunt secu- Gene.35.
ti post filios Israël. Incipiamus enim aduertere quem-
admodum deus operetur in hominum mentibus: A
quo enim timor dei factus est in illis ciuitatibus, nisi ab
illo qui sua promissa in Iacob filiisque tuebatur? Ve- CXIII.
nit autem Iacob in Luzan quæ est in terra Chanaan, Gene 35.
quæ est Bethel. Animaduertendum est tria iam nomi-
na huius ciuitatis commemorata: Vllamaus, quod di-
ctum est eam prius vocatam, cum illuc prius pergens
in Mesopotamiam venisset Iacob: & Bethel, quod no-
men ipse imposuit, & interpretatur domus dei: & Luza,
quod modo commemoratum est, Nec mirum debet
videri, multis enim locis hoc accidit in ciuitatibus, &
in fluminibus, & in quibusque terrarum, vt ex aliis at-
que aliis causis vel adderentur vel mutarentur vocabu-
la, sicut etiam ipsis hominibus. Iterum in Luza ap- CXIIII.

G paruit deus Iacob & dixit ei, Nomen tuum iam non vo-
Gene.35. cabitur Iacob, sed Israël erit nomē tuum. Hoc ei dicit, ecce iterum deus in benedictione, quæ repetitio confirmat magnum promissum hoc nomine. Nam hoc mirū est, quibus tantum semel dictum est, amplius eos non vocari quod vocabantur, sed quod eis nomen nouum imponebatur omnino amplius aliquid nō vocatos nisi quod eis impositum sit: istum autem per vitam suam & deinceps post vitam suam appellatum esse Iacob, cui nō semel deus dixerat, Non iam vocaberis Iacob, sed Israël erit nomen tuum. Nimirum ergo nomen hoc ad illam rectè intelligitur pertinere promissionem, vbi sic videbitur deus quo modo non est antea patribus visus: vbi non erit nomen vetus, quia nihil remanebit vel in ipso corpore vetustatis, & dei visio summum erit præmium.

CXV. In promissis Iacob dicitur, Gentes & congregatio-
Gene.35. nes gentium erunt ex te. Quæritur vtrum gentes secundum carnem, congregationes autē gentium secundum fidem: an vtrunq; propter fidem gentium dictum est, si gentes appellari nō possunt vna gens Israël secundum carnem?

CXVI. Ascendit autem deus ab eo loco vbi locu-
Gene.35. tus est cum eo: & statuit Iacob titulum in loco in quo H locutus est cum eo, titulum lapideum: & libauit super eū libamē, & infundit super eum oleum, & vocauit Iacob nomen loci in quo locutus est cum eo illic deus, Bethel. Iterum factum est hoc loco quod factum fuerat, an iterum commemoratum est? Sed quodlibet horum sit, super lapidem libauit Iacob, non lapidi libauit. Non ergo sicut idololatræ solent aras ante lapides constituere, & tanquam dijs libare lapidibus.

CXVII. Quod duodecim fi-
Gene.35. lij computantur Israël qui nati sunt, vt dicitur, Hi sunt filij Israël qui nati sunt ei in Mesopotamia, cum Beniamin longe postea natus sit, cum iam transisset Bethel, & appropinquarent Bethleem, Frustra quidam conantes istam soluere quæstionem, dixerunt non legendum, nati sunt, sicut Latini plerique codices habent, sed facti sunt. Græce enim scriptum est ἐγένοντο: ita volentes intelligi etiam Beniamin, quamuis ibi natus nō fuerit, ibi factum tamen, quia iam fuerat in vtero seminatus, vt pregnans inde Rachel exisse credatur. Hoc autem modo etiam si nati sunt legeretur, possent dicere iam in vtero natum, quia conceptus erat: sicut de sancta Maria dictum est

Matth.1. ad Ioseph, Quod enim in ea natū est, de spiritu sancto est, sed aliud est quod impedit hanc solutionem quæ-
I stionis huius, quia si iam ibi Beniamin conceptus erat, qui filij Iacob grandes inde exierūt, vix annorum duodecim esse potuerunt. Viginti nanq; annos illic expleuit, quorum primis septem sine coniugio fuit donec ser-uiēdo Lia desponsaretur. Vt ergo primo anno quo duxit vxorem ei filius nasceretur, duodecim annorum esse potuit primitiuus, cum inde profectus est. Proinde si iam conceptus fuerat Beniamin, intra decem menses illa omnis via peracta est, & quicquid in itinere scriptum est de Iacob: Vnde sequitur, vt filij eius tam paruuli pro sorore sua Dina tantam stragem fecerint, tot homines trucidauerint, ita expugnauerint ciuitatē: in quibus Simeon & Leui, qui primi gladiis accincti intrauerint ad illos homines eosq; peremerint, vndecim vnus, alter decem annorum fuisse reperiatur, etiam si per singulos annos sine intermissione illa pepererat. Quod vtique incredibile est ab illius ætatis pueris illa omnia fieri potuisse, quādo & ipsa Dina vix adhuc sex annorum fuit. Proinde aliter soluenda quæstio est, vt ideo intelligatur dictum commemoratis duodecim filiis, Hi sunt filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ, quia inter omnes qui tam multi erant, vnus tātum erat K non ibi natus, qui tamen inde habuit nascendi causam, quòd ibi mater eius patri copulata est. Sed solutio ista quæstionis aliquo exemplo similis locutionis firmanda est. Nulla tamen est facilior solutio quæstionis huius quàm vt per synecdochen dictū accipiatur. Vbi enim pars maior est, aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehendi quod ad ipsum nomen nō pertinet. Sicut ad duodecim Apostolos iam non pertinebat Iudas, qui etiam mortuus fuit cum dominus resurrexit à mortuis, & tamen ipsius duodenarij numeri nomen Apostolus in Epistola sua tenuit, vbi ait, eum apparuisse illis duodecim. 1.Cor.15. Cum articulo enim hoc Græci codices habent, vt nō possent intelligi quicunque duodecim, sed illi in illo numero insignes. Eo modo locutionis puto & illud à domino dictum, Nōnne ego vos duodecim elegi, & Ioan.6. vnus ex vobis diabolus est? vt non ad electionem etiam ipse pertinere videatur. Non enim facilè inuenitur electorū nomen in malo, nisi quando mali eliguntur à malis. Quod si putauerimus & illum electū, vt per eius traditionem domini passio compleretur, id est, maliciam eius ad aliquid electam, bene vtente deo etiam malis: illud attendamus vbi ait, Non de omnibus vobis dico, L Ioan.13. ego scio quos elegi: vbi declarat ad electionē non pertinere nisi bonos. Ac per hoc illud quod dictum est, Ego vos duodecim elegi: per synecdochen dictum est, vt nō Ioan.6. mine maioris meliorisq; partis, etiam illud cōplecteretur quod ad ipsum nomen nō pertinet. Hic modus est Gene.34. in hoc eodem loco, vbi Emor pro filio suo Sichem, vt acciperet Dinam filiam Iacob, exiit loqui cum eodē Iacob, & venerunt etiam filij eius qui absentes erant, & ad omnes dicit Emor: Sichem filius meus elegit animo filiam vestrā, date ergo illi eam vxorem. Quia enim potior erat partis persona, per synecdochen filiam vestrā dicens, etiam fratres tenuit hoc nomine quorum non erat filia. Hinc est & illud, Curre ad oues, & accipe inde Gene.27. mihi duos hædos, simul enim pascebantur oues & hædi. Et quia potiores sunt oues, earum nomine etiam caprinum pecus complexus est. Sic quia potior erat numerus vndecim filiorū Iacob qui nati fuerant in Mesopotamia, ipsorum commemoratione scriptura complexa est etiam Beniamin qui non erat ibi natus, & dictū est, Hi sunt filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ.

Quod post narrationem mortis Isaac narratur CXVIII. Gene.36. quas vxores Esaü acceperit, & quos creauerit, recapitulatio intelligenda est, Neque enim post mortem Isaac M fieri cœpit, cum iam essent Esaü & Iacob centum viginti annorum. Nam eos sexagenarius suscepit, & vixit omnes annos vitæ suæ centum octoginta.

Quæstio CXIX. Gene.36. est quo modo scriptura dicat post mortem Isaac patris sui Esaü abscessisse de terra Chanaan & habitasse in monte Seir, cum veniente de Mesopotamia Iacob fratre eius, legatur quòd iam illic habitabat. Proinde quid fieri potuerit vt scriptura fallere vel falli non credatur, in promptu est cogitare, quòd scilicet Esaü postea quàm in Mesopotamiam frater eius abscessit, noluit habitare cum parentibus suis, siue ex illa commotione qua dolebat se benedictione fraudatum, siue aliqua causa vel vxorum suarum quas odiosas videbat esse parentibus, vel qualibet alia: & cœperit habitare in mōte Seir. Deinde post reditum Iacob fratris sui facta inter eos concordia, reuersus est & ipse ad parentes, & cum mortuum patrem simul sepelissent, quia eos plurimum ditatos, terra illa sicut scriptum est minime capiebat, abscessit rursus in Seir, & ibi propagauit gētem Idumæorum.

Quod

A Quod ſcriptum eſt,Hi principes horrei filij Seir in
CXX. terra Edom:ſecundum tempus quo viuebat,ſcriptor cō
memorat. Cum autem Seir habitaret qui iſtos genuit,
nondum veniente in illam terram Eſaü,noodum vtiq;
appellabatur terra Edom.Non enim nomen niſi ab ip-
ſo Eſaü inditum eſt terræ, quoniam idem ipſe Eſaü &
Edom vocabatur, de quo propagati ſunt Idumæi, hoc
CXXI. eſt gens Edom. Quod ſcriptum eſt, Et ij reges qui
Gene.36. regnauerūt in Edom antequam regoaret rex in Iſraël:
non ſic accipiendum eſt tanquam omnes reges nomi-
nati ſint vſque ad ea tempora quibus cœperunt reges in
Iſraël,quorum primus fuit Saül. Multi enim fueruot in
Edom vſq; ad tempora Saül,tēporibus etiam iudicum,
quorum tempora fuerunt ante reges: ſed ex his multis
eos ſolos potuit commemorare Moyſes qui fuerūt an-
tequam ipſe moreretur. Nec mirum eſt quòd numeran
tibus ab Abraham per Eſaü patrem gentis Edom,atque
per Rahuelem filiū Eſaü, & Zaram filium Rahuelis,&
Iobab filium Zara,cui Iobab ſucceſſit in regno Balach,
qui primus in terra Edom rex fuiſſe cōmemoratur, vſ-
que ad vltimuoi regem quem potuit nominare Moy-
ſes, plures generationes inueniuntur quam numerētur
B ab Abraham per Iacob vſq; ad Moyſem. Nam illic in-
ueniuotur ferè duodecim,hic autem vſque ad Moyſem
fermè ſeptem. Fieri enim potuit,vt ideo ibi plures no-
minarentur,quia citius morieodo plures alter alteri ſuc
Concordat ceſſerunt. Sic etiam contigit vt alium ordinem ſequēs
Matthæum Matthæus ab Abraham vſque ad Ioſeph quadraginta-
cum Luca. duas generationes numeret. Lucas autem in ordine a-
lio numerans generationes, non per Salomonem ſicut
ille, ſed per Nathan,ab Abraham vſque ad Ioſeph quin
quagiotaquinque commemoret. In illo quippe ordine
vbi plures nominantur, citius mortui ſunt, quàm vbi
pauciores. Ne forte autem moueat aliquem quòd inter
reges Edom cōmmemoratur Balach filius Beor, & de
Nume.20. ſimilitudine noioinis exiſtimet illū eſſe Balach qui re-
ſtitit Moyſi ducenti populum Iſraël, ſciat illum Balach
Moabitam fuiſſe nō Idumæum, eumq; filium fuiſſe Se-
phor,non filium Beor. Sed fuiſſe etiam ibi tunc filium
Nume.22. Beor Balaam nō Balach,quē Balaam conduxerat idem
CXXII. Balach ad malediceodū populum Iſraël. Quo mo-
Gene.35. do potuerit mors Iſaac, decem & ſeptem annorum in-
uenire Ioſeph eius nepotem, ſicut videtur tanquam ex
ordine ſcriptura narrare, quocunq; ſe quiſq; coouertat
C iouenire difficile eſt. Nolo enim dicere, noo poſſe in-
ueniri,ne forte me fugiat quòd alium nō fugit.Si enim
poſt mortem aui ſui Iſaac, decem & ſeptem annorum
fuit Ioſeph,quādo eum fratres in Aegypto vēdiderunt,
proculdubio & pater eius Iacob decimoſeptimo anoo
filij ſui Ioſeph ceotū viginti annorum fuit. Genuit eum
autem Iſaac cum eſſet annorū ſexaginta, ſicut ſcriptum
eſt. Vixit ergo Iſaac poſtea centum viginti annis, quia
centeſimo octogeſimo mortuus eſt: idcirco dimiſit fi-
lios centum vigioti annos habentes, & Ioſeph decem
& ſeptem.Ioſeph autem quooiam triginta aonorū fuit,
quando apparuit in conſpectu Pharaonis, ſecuti ſunt
autem ſeptē anni vbertatis & duo famis,donec ad eum
pater cum fratribus venit,triginta oouem profecto an-
nos agebat Ioſeph quādo Iacob intrauit in Aegyptum.
Tunc autem idem Iacob,quod ore ſuo Pharaone dicit,
centeſimum & trigeſimum annum agebat ætatis:centū
autem & viginti Iacob, quando erat decem & ſeptem
Ioſeph,quod verū eſſe nullo modo poteſt. Si enim de-
cimoſeptimo anno vitæ Ioſeph, Iacob centū viginti a-
geret, proculdubio trigeſimo & nono anno Ioſeph,nō

centum triginta, ſed centū quadraginta & duos annos D
agere inueniretur Iacob. Si autē die mortis Iſaac non-
dum erat annorum decē & ſeptem Ioſeph,ſed aliquan-
tulo tempore poſt mortem aui ſui ad decimumſeptimū
peruenit anoum, quo anno ſcriptura teſtante in Aegy-
ptum eſt à fratribus vēditus, plurium etiam quàm cen-
tum quadraginta duorū annorum eſſe debuit pater e-
ius,quando eſt filium in Aegyptum conſecutus.Scriptu
ra quippe poſtea quàm oarrauit annum vitæ vltimum
Iſaac centeſimum & octogeſimum, ac eius mortem ac
ſepulturā, deinde commemorauit quemadmodum di-
greſſus eſſet Eſaü à fratre ſuo de terra Chanaan in mon
tem Seir,& cōtexuit commemorationē regum & prin-
cipum gentis ipſius, in qua ſe conſtituit, vel quam pro-
pagauit Eſaü. Poſt hęc narrationem de Ioſeph ſic intu-
lit. Habitabat autem Iacob in terra Chanaan,hæ autem
procreaturæ Iacob. Ioſeph autem decem & ſeptem an-
norum erat paſcens cum fratribus oues,Deinde narra-
tur cauſa ſomniorum: quemadmodum odioſus fratri-
bus ſit factus & venditus. Aut ergo eodem anno de-
cimoſeptimo, aut etiam aliquanto maior venit in Ae-
gyptum,ac per hoc vtrolibet modo permanet quæſtio.
Si enim decem & ſeptem annorum fuit poſt mortem E
aui ſui, quando pater eius centum vigioti fuit,profecto
anno eius trigeſimo & oono quādo Iacob venit in Ae-
gyptum cētum quadragintaduos annos idem Iacob a-
gere debuit. Fuit autem tunc Iacob centum triginta,ac
per hoc ſi decem & ſeptem annorum Ioſeph in Aegyp
tum eſt venditus,ante duodecim annos quàm morere-
tur auus eius, veoditus inuenitur. Decem enim & ſep-
tem annorum eſſe non potuit, oiſi ante duodecim an-
nos mortis Iſaac centeſimo & octauo anno vitæ patris
ſui Iacob. His enim cum adiecerimus vigioti duos an-
nos quibus Ioſeph vſque ad aduentum patris ſui fuit in
Aegypto,fient ætatis anoi Ioſeph trigintanouē,& Iacob
centumtriginta,& nulla erit quæſtio.Sed quoniā ſcrip-
tura poſt mortē Iſaac iſta narrauit, putatur Ioſeph poſt
eiuſdem aui ſui mortē decem & ſeptem anoorum fuiſ-
ſe.Quapropter intelligamus de vita Iſaac,tanquā mul-
tum decrepiti ſenis tacuiſſe ſcripturam, cum iam de Ia-
cob & eius filiis loqueretur,viuo tamen Iſaac decem &
ſeptem annorum eſſe cœpit Ioſeph. Quod dicit Ia- CXXIII.
cob ad Ioſeph, Quod eſt ſomniū hoc quod ſomniaſti? Gene.37.
Nunquid venientes veniemus ego & mater tua & fra-
tres tui adorare te ſuper terram? Niſi in aliquo myſterio F
dictum accipiatur,quo modo intelligitur de matre Io-
ſeph quæ iam erat mortua. Vnde nec in Aegypto cum
ſublimaretur putandum eſt hoc eſſe completum, quia
nec pater eum adorauit quando ad eū venit in Aegyp-
tum, nec mater olim defuncta potuit. In Chriſti ergo
perſona facile intelligi poteſt etiam de mortuis,ſecun-
dum illud quod dicit Apoſtolus,Quia donauit ei oomē Philip.2.
quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne
genu flectatur, cœleſtium,terreſtrium & infernorum.
Quæritur quare Hiſmaëlitas ſcriptura quibus à fra CXXIIII.
tribus vēditus eſt Ioſeph, etiam Madiaoitas vocet,cum Gene.37.
Hiſmaël ſit de Agar filius Abrahæ, Madianitæ vero de
Cethura? An quia ſcriptura dixerat de Abraham,quòd
munera dederit filiis cōcubinarum ſuaruoi Agar ſcili-
cet & Cethuræ,& dimiſerit eos ab Iſaac filio ſuo io ter-
ram Orientis, vnam gentem feciſſe intelligendi ſunt?
De Iacob ſcriptum eſt cū lugeret Ioſeph,Congre- CXXV.
gati ſunt autem omnes filij eius & filiæ,& venerunt cō- Gene.37.
ſolari eum. Quæ filiæ præter Dinam? An filios & filias
dicit connumeratis nepotibus & neptibus? iam enim

G maiores filij eius filios habere potuerunt? Et noluit
consolari dicens, Quoniam descendam ad filium meũ
lugens in infernum. Solet esse magna quæstio quo mo
do intelligatur infernus: vtrum illuc mali tantum, an
etiam boni mortui descendere soleant. Si ergo tantum
mali, quo modo iste ad filium suum se dicit lugentem
velle descendere? Non enim in pœnis inferni eum esse
credit. An perturbati & dolentis verba sunt, mala sua e-
CXXVII. tiam huic exaggerantis? Et vendiderunt Ioseph in
Gene. 37. Aegyptum Petrefræ spadoni, præposito coquorum, No
& 39. lunt quidam præposito coquorũ interpretari, qui Græ-
ce ἀρχιμάγειρος dicitur sed præpositum militiæ cui esset
potestas occidendi. Nam sic appellatus etiam est ille
quem Nabuchodonosor misit, penes quem potius inue
CXXVIII. nitur primatus fuisse militiæ. Factum est autem in
Gene. 38. tempore illo descendit Iudas à fratribus suis ad homi-
nem quendam Adollamitam cui nomen Hiras. Et vi-
dit illic Iudas filiam hominis Chananæi nomine Sue,
& accepit eam, & introiuit ad eã, & concepit & peperit
filium: & cætera. Quæritur quando ista fieri potuerunt.
Si enim postea quàm Ioseph deuenit in Aegyptũ, quo
modo intra viginti fermè & duos annos, nam post tan
H tum temporis colligitur eos venisse ad eundem Ioseph
fratrẽ suum in Aegyptum cum patre suo, fieri potuerit,
vt Iudæ filij eius ætatis omnes possent ducere vxores?
Nam Thamar nurum suam mortuo primogenito suo
alteri filio suo dedit: quo etiam mortuo, expectauit vt
cresceret tertius. Et cum creuisset, nec illi eam dedit, ti-
mens ne & ipse moreretur. Vnde factum est vt eidem
socero suo se illa supponeret. Quo modo ergo hæc om
nia intra tam paucos annos fieri potuerint, merito mo-
uet, nisi vt forte solet scriptura per recapitulationem a-
liquot annos ante venditum Ioseph hoc fieri cœpisse
intelligi velit, quoniam sic positum est vt diceretur, Fa-
ctum est autem in illo tempore: vbi tamen quæritur, si
decem & septem annorum erat Ioseph quando vendi-
tus est, quot annorum esse Iudas potuerit quartus filius
Iacob, quando idem ipse primogenitus Ruben, vt plu-
rimum fratrem suum Ioseph quinq; aut sex annos po-
tuerit ætate præcedere. Euidenter autem scriptura di-
cit triginta annorũ fuisse Ioseph quando innotuit Pha-
raoni. Cum ergo ipse anno decimoseptimo ætatis suæ
venditus fuisse credatur, tredecim annos peregerat in
Aegypto ignotus Pharaoni: ad hos autem tredecim an-
I nos accesserunt septem anni vbertatis, & facti sunt an-
ni viginti: his adduntur duo, quia secundo anno famis
intrauit Iacob in Aegyptũ cum filiis suis, & inueniũtur
viginti duo anni quibus abfuit Ioseph à patre & à fra-
tribus suis. Quo medio tempore quo modo fieri potue-
rint de vxore & filiis & nuru Iudæ omnia quæ narran-
tur, indagari difficile est: nisi forte vt credamus, & hoc
enim fieri potuit, mox vt adolescere Iudas cœpit, eum
CXXIX. incidisse in amorem eius quam duxit vxorem, nõdum
Gene. 38. vendito Ioseph in Aegyptum. Et depositis vesti-
meotis viduitatis suæ à se. Hic insinuatur etiam tempo-
ribus Patriarcharũ certa & sua fuisse vestimenta vidua-
CXXX. rum, non vtiq; talia qualia coniugatarum. Quod
Gene. 39. iterum dicitur, Ioseph autẽ depositus est in Aegyptum
& possedit eum Petrefres spado Pharaonis: ad ordinẽ
CXXXI. redit scriptura vnde recesserat, vt illa narraret quæ su-
Gen. 40. pra digesta sunt. Quod aliqui codices Latini ha-
bent, tria canistra alicæ, cum Græci habeant χονδριτῶν,
quod interpretãtur, qui vsum eiusdem linguæ habent,
panes esse cibarios. Sed illud mouet, quo modo pa-
nem cibarium potuerit Pharao habere in escis. Dicit
enim in superiore canistro fuisse omnia ex quibus ede- K
bat Pharao, opus pistorum. Sed intelligẽdum est etiam
ipsum canistrum habuisse panes cibarios, quia dictũ est,
tria canistra χονδριτῶν, & desuper fuisse illa ex omni ge
nere operis pistoris in eodem canistro superiore.

Quod putabat se stare Pharao super flumen, quem- CXXXII.
admodum seruus Abrahæ dixit, Ecce ego sto super fon Gene. 41.
tem aquæ. Nam & ibi Græcus ἐπὶ τῆς πηγῆς dixit, quem- Gene. 42.
admodum hic ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Hæc locutio si intelligatur
in Psalmo vbi scriptum est, Qui fundauit terram super Psal. 23.
aquam: non coguntur homines putare sicut nauem na
tare terram super aquam. Secundum enim hanc locu-
tionem recte intelligitur, quòd altior sit terra quàm a-
qua, altius quippe ab aquis sustollitur vbi habitẽt terre-
na animalia. Quod scriptũ est, Obliniscentur vber- CXXXIII.
tatis futuræ in tota terra Aegypti, nõ futuræ illis qui fa Gene. 41.
mem patientur, tanquam postea veniat illis vbertas, sed
futura erat tunc quando loquebatur, tanquam dice-
ret, Vbertatis huius quam futuram significauerũt boues
bonæ, & spicæ bonæ, obliuiscentur homines in ea fame
quã significauerũt boues & spicæ malæ. Nunquid CXXXIIII.
inuenimus hominem talem qui habeat spiritum dei in Gene. 41.
se? Ecce iam nisi fallor tertio insinuatur nobis in hoc li- L
bro spiritus sanctus, id est, spiritus dei. Primo enim di-
ctum est, Spiritus dei ferebatur super aquam. Secundo Gene. 1.
vbi dicit deus, Non permanebit spiritus meus in homi Gene. 6.
nibus istis propter quòd caro sunt. Et tertio nunc quod
Pharao dicit de Ioseph, esse in illo spiritum dei, nondũ
tamen legimus spiritum sanctum. Et imposuit Pha CXXXV.
rao nomen Ioseph Psotomphanech: hoc nomen inter- Gene. 41.
pretari dicitur, occulta reuelauit, ex illo vtique quòd
somnia regi aperuit. Aegyptia vero lingua, saluatorem
mundi perhibent appellatum isto nomine. Et de- CXXXVI.
dit ei Assenech filiam Petrefræ sacerdotis Solis ciuita- Gene. 41.
tis ipsi vxorem. Quæri solet cuius Petrefræ, vtrum illius ἡλίου πό-
cuius seruus fuit, an alterius: sed credibilius æstimatur λεως.
alterius. Nam de illo cur non credatur, multa sunt quæ
moueant. Primum, quia scriptura nõ commemorauit,
cum videatur hoc nõ potuisse præterire, quod ad illius
iuuenis non paruam gloriam pertinebat, vt eius filiã du
ceret cuius famulus fuit. Deinde quo modo spado fi-
liam habere potuerit? Sed respondetur quo modo vxo-
rẽ, postea quippe creditur abscisus, vel casu vulneris, vel
propria voluntate. Et quòd honor eius non ipse cõme-
moratur qui solet, id est, quòd ἀρχιμάγειρος fuerit, quem M
principem coquorum Latini interpretes posuerũt: prin
cipem autẽ militiæ quidam intelligi volunt. Sed etiam
hic respondetur, duos illum honores habuisse, & sacer-
dotium Solis, & militiæ principatum. Congruenter au
tem alibi ille honor eius commemoratus est qui talibus
actibus cõgruebat: hic vero postea quàm in Ioseph ap-
paruit non parua diuinitas, ipse honor debuit nomina-
ri soceri eius, qui pertineret ad diuinitatem nõ paruam
secuodum opinionem Aegyptiorum in sacerdote So-
lis. Verum in his omnibus, quia & præpositus fuit cu-
stodiarum carceris, nimis incredibile est hunc fuisse
præpositum officio sacerdotum. Deinde non simpli-
citer dictum est, quod sacerdos Solis esset, sed de ci-
uitate Solis, quæ vocatur Heliopolis: abesse autem di-
citur amplius quàm viginti milibus à ciuitate Memphi,
vbi Pharaones, id est, reges maxime commanebãt. Quo
modo ergo deserto officio sacerdotij sui potuit stre-
nue regi seruire militiç principatu? Accedit etiam quòd
Aegyptij sacerdotes perhibentur non seruisse semper
nisi templo deorum suorum, nec aliquid aliud officio
egisse.

A egisse. Sed si forte tunc aliter fuit, credat quisque quod
placet: non tamen est quęstio cuius exitus clausus sit, si-
ue vnus fuerit Petrefres, siue duo, Quodlibet enim ho-
rum quisque existimet, non est fidei periculosum, nec
CXXXVII. contrarium veritati scripturarum dei. Et congrega-
Gene.41. uit Ioseph triticum sicut arenam maris, multum valde
quoadusque non potuit numerari, non enim erat nu-
merus: pro eo dictum est, nō enim erat numerus, quòd
nomen numeri omnis vsitati excederet copia illa, &
quo modo appellaretur non inueniebatur. Nam vnde
fieri potest vt quantumlibet magnæ, finitę tamen, mul-
titudinis numerus nō sit? Quamuis hoc potuerit etiam
CXXX- secundum hyperbolen dici. Et commemoratus est
VIII. Ioseph somniorum suorum quæ vidit ipse, adorauerāt
Gene.42. enim eum fratres sui, Sed aliquid in illis somniis ex-
celsius inquirendum est: Non enim potest eo modo de
patre eius ac matre compleri, quæ iam mortua fuerat,
quod de Sole & Luna cum vidisset, à patre increpante
CXXXIX. audierat qui viuebat. Quid est quòd Ioseph vir tam
Gene. 42. sapiens, atque ita non solum hominum inter quos vi-
uebat testimonio, sed ipsa etiam scriptura teste lauda-
tus, ita iurat per salutem Pharaonis, non exituros de
B Aegypto fratres suos, nisi frater eorum minor venerit,
An etiam bono & fideli viro vilis fuerat salus Pharao-
nis, cui fidem sicut primitus domino suo seruabat in
omnibus? Quanto enim magis ipsi qui eum in tanto
honore locauerat, si illi seruauit fidem qui eum seruū
emptitium possidebat. Quòd si non curabat Pharao-
nis salutem, nunquid & periurium pro cuiuslibet ho-
minis salute vitare non debuit? An non est periurium?
Tenuit enim vnum eorum donec veniret Beniamin,
& verum factum est quod dixerat, non exibitis hinc
nisi venerit frater vester: Ad omnes enim non potuit
pertinere quod dictum est: Nā quo modo esset ille vē-
turus, nisi ad eum ducēdum aliqui redissent? Sed quod
sequitur magis vrget quæstionem, vbi iterum iurauit
dicens, Mittite ex vobis vnum, & adducite fratrem ve-
strum: vos autem non educemini quoadusq; manifesta
sint verba vestra si vera dicitis an non: sin autem, per sa-
lutem Pharaonis exploratores estis: id est, si non vera
dicitis, exploratores estis. Huic sententiæ interposuit
iurationem, quia si vera non dixissent, exploratores
essent, id est, exploratorum pœna digni essent, quos ta-
men vera dicere sciebat. Neque enim periurus est quis-
C que si ei quem castissimum nouit dicat, si hoc adulte-
rium de quo argueris commisisti, damnat te deus, &
his verbis adhibeat iurationem, verum omnino iurat.
Ibi est enim conditio qua dixit, si fecisti, quem tamen
nō fecisse certum habet. Sed ait aliquis, verum est, quia
si fecit adulterium damnat illum deus: hoc autem quo
modo verum est, si non verum dicitis, exploratores e-
stis, cum etiam si mentiantur, non sint exploratores?
Sed hoc est quod dixi, ita dictum esse, exploratores e-
stis, tanquā si dictum esset, exploratorum pœna digni
estis, hoc est, exploratores deputabimini merito menda
cij vestri. Estis autē, potuisse dici, pro habebimini & de-
putabimini, innumeræ similes locutiones docent. Vn-
3.Reg.18. de est illa Heliæ. Quicunque exaudierit in igne, ipse e-
rit deus, Non enim tunc erit, sed tunc habebitur.
CXL. Quid est quòd eum inter se pœnitentes filij Israël,
Gene.42. loquerentur de fratre suo Ioseph, quòd cum illo male
egerint, & hoc eis diuino iudicio redderetur quòd se
periclitari videbant: adiungit scriptura & dicit, Ipsi
ignorabāt quod audiebat Ioseph: interpres enim inter
illos erat. Hoc scilicet intelligendum est, ideo eos pu-
tasse, quia ille non audierit, quod videbant interpretem D
qui inter illos erat nihil ei dicere eorum quę loqueban-
tur: nec ob aliud adhibitum putabant interpretem, nisi
quòd eorum linguam ille nesciret: nec cura erat inter-
pretis ea dicere illi à quo positus fuerat, quę non ad il-
lum, sed inter se loquebantur. Et iterum accessit ad CXLI.
eos & dixit illis: nec adiungit quid illis dixerit, Vnde Gene.42.
intelligitur hęc eadem dixisse quæ dixerat. Et dedu- CXLII.
cetis senectā meam cum tristicia ad infernū. Vtrū ideo Gene.42.
ad infernum, quia cum tristicia? An etiam si abesset tri-
sticia, tanquam ad infernū moriendo descensurus hæc
loquitur? De inferno enim magna quæstio est, & quid
inde scriptura sentiat, locis omnibus vbi fortè hoc cō-
memoratum fuerit, obseruandum est. Quod à præ- CXLIII.
posito domus audiunt, Deus vester & deus patrum ve- Gene.43.
strorum dedit vobis thesauros in saccis vestris, argen-
tum autem vestrum probatum habeo: mēdacium vide
tur, sed aliquid significare credendum est. Argentum
enim quod & datur & nō minuitur, quia & probatum
appellatum est, nimirum illud intelligitur de quo alibi
legimus, Eloquia domini eloquia casta, argentum igne
examinatū, probatum terræ, purgatū septuplum: id est,
perfecte. Biberunt autem & inebriati sunt cum eo.
Solent hinc ebriosi adhibere testimonij patrocinium, E
non propter illos filios Israël, sed propter Ioseph qui CXLIIII.
valde sapiens cōmendatur: sed hoc verbum & pro sa- Gene.43.
tietate solere poni in scripturis, qui diligēter aduerte-
rit, multis in locis inueniet. Vnde est illud. Visitasti ter-
ram & inebriasti eam, multiplicasti ditare eā: eo quòd Psal.64.
in laude benedictionis hoc positum est, & donum dei
commemoratur, apparet hanc ebrietatem saturitatem
significare. Nā ita inebriari vt inebriantur ebriosi, nec
ipsi terræ vtile est, quoniā maiore quàm satietati suffi-
cit humore corrumpitur, sicut vita inebriosorū qui nō
satietate se replent, sed mergunt diluuio. Quòd ait CXLV.
fratribus suis Ioseph, Nesciebatis quia augurio augura- Gene.44.
tur homo qualis ego: de hoc augurio etiā mandauit eis
dicēdum per hominē suum: quid sibi velit, quæri solet:
an quia non serio sed ioco dictum est, vt exitus docuit,
non est habendū mendacium. Mendacia enim à men-
dacibus serio aguntur nō ioco. Cum autē quę non sunt
tanquam ioco dicuntur, non deputantur mēdacia. Sed
magis mouet quid sibi velit ista actio Ioseph, qua fra-
tres suos, donec eis aperiret quis esset, totiens ludifica-
uit & tanta expectatione suspendit: quod licet tanto sit F
suauius cū legitur, quanto illis sit inopinatius cū quibus
agitur, tamen sapiētiæ illius grauitate, nisi magnum ali-
quid isto quasi ludo significaretur, nec ab illo fieret, nec
ea scriptura cōtineretur in qua est tanta sanctitatis au-
thoritas, & prophetandorum tanta intētio futurorum:
quam modo exequi exponendo non suscepimus, sed
admonere tāntum voluimus quid hic oporteat inquiri.
Nam nec illud vacare arbitror, quòd non ait auguror
ego, sed auguratur homo qualis ego. Quod si locutio-
nis genus est, in scripturæ corpore simile aliquid re-
periendum est. Non negligenter considerandum CXLVI.
puto, tantam miseriam in hac perturbatione fratrum Gene.44.
suorū quos Ioseph quandiu voluit tenuit, & quanta vo
luit mora protraxit: non eos vtiq; faciens calamitosos,
quando tātæ etiam ipsorum futuræ lætitiæ exitum co-
gitabat: & totū hoc quod agebat vt eorum gaudiū dif-
ferretur, ob hoc agebat, vt eadem dilatione cumulare-
tur: tanquā non essent cōdignæ passiones eorū in toto
illo tēpore quo turbabātur, ad futurā gloriā exultatio-
nis quæ in eis fuerat reuelanda, fratre cognito, quem à

G ſe perditum eſſe arbitrabantur. Multa in narratio-
CXLVII. ne Iudæ aliter dicta ſuot quàm cũ illis egerat Ioſeph,
Gen.44. quanuis apud eum loqueretur, vt omoino de illa inſi-
nuatione quòd exploratores eſſent nihil diceretur.
Quod vtrum conſulto tacitum ſit, ao & id fecerit per-
turbationis obliuio, nõ apparet. Nam & illud quod di-
xerunt ſe ab ipſo Ioſeph interrogatos de patre & fra-
tre ſuo, ſe autem illa interroganti indicaſſe: mirum ſi
vel ad ſententiam poteſt iſta peruenire narratio, vt eã
conſtet eſſe veracem: quanquam & ſi aliqua falſa io ea
ſunt, falli potius per obliuiooem potuit quàm auderet
mentiri: apud eum præſertim cui noo ſicut neſciẽti, ſed
etiam illa quæ nouerat eum ſcire ad flectendã eius mi-
CXLVIII. ſericordiã narrationi ſuæ inſerebat. Quid eſt quod
Gene.45. dicit Ioſeph, Miſit eoim me deus ante vos, remanere
veſtrum reliquias ſuper terram, & enutrire veſtrum re-
liqnias: mirum eſt: hoc enim non vſquequaque conſo-
nat, vt reliquias accipiamus Iacob & filios eius, cũ om-
nes ſint incolumes. An forte illud ſignificat alto ſe-
Roma.11. cretòq; myſterio quod ait Apoſtolus, Reliquię per ele-
ctionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt. Quia Propheta præ-
Eſaie 10. dixerat, Et ſi fuerit numerus filiorum Iſraël ſicut arena
H maris, reliquiæ ſaluæ fient. Ad hoc enim occiſus eſt
Chriſtus à Iudæis, & traditus gentibus tanquam Ioſeph
Aegyptiis à fratribus, vt & reliquiæ Iſraël ſaluæ fierent.
Roma.11. Vode dicit Apoſtolus, Nam & ego Iſraëlita ſum, vt &
pleoitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus
fieret, id eſt, ex reliquiis Iſraël ſecundum carnẽ, & ple-
nitudine georium quæ in fide Chriſti ſecuodum ſpi-
ritum ſunt Iſraël. Aut ſi & genti illi Iſraëlitæ reſtat fi-
dei plenitudo, ex qua erant reliquię in quibus reliquiis
tũc & Apoſtoli ſalui facti ſunt, hoc ſignificatur ea ple-
nitudine liberationis Iſraël, qua per Moyſem ex Aegy-
CXLIX. pto liberati ſunt. Intrauit in Aegyptũ Iacob & om-
Gene.46. ne ſemen eius, filij & filij filiorum eius, filiæ & filiæ
filiarum eius cum eo. Quærendum quo modo dicat fi-
lias & filias filiarum eius, cum filiam vnam legatur ha-
buiſſe. Superius autem filias eius dixeramus accipi poſ-
ſe neptes eius, ſicut filij Iſraël omnes dicuntur etiam
voiuerſus populus ab illo propagatus. Sed nunc cũ di-
cit, filias filiarum, propter vnam Dinam pluralis nu-
merus pro ſiogulari poſitus eſt, ſicut etiam pro plurali
ſingularis ſolet, niſi nurus eius quiſque aſſerat filias eius
CL. potuiſſe appellari. Quòd dicit ſcriptura tot animas
I peperiſſe Liam: vel tot aut tot animas exiſſe de femo-
ribus Iacob: videndum eſt quid hinc reſpondeatur eis
qui hoc teſtimonio confirmare nituntur à parentibus
ſimul animas cũ corporibus propagari. Animas enim
dictas pro hominibus, à parte totum ſignificante locu-
tione, nullus ambigit. Sed quo modo ipſam partem ex
qua totum cõmemoratum eſt, hoc eſt animã, cuius no-
mine totus homo ſignificatus eſt, alienem⁹ ab eo quod
dictum eſt, exierunt de femoribus eius, vt carnes tan-
tum ex illo natas, quanuis ſolæ animæ nominentur, ac-
cipiamus, quærendi ſunt locutionum modi ſecundum
CLI. ſcripturas. Hi filij Liæ quos peperit ipſi Iacob in Me-
Gene.46. ſopotamia Syriæ, & Dinam filiam eius, omnes animæ
filij & filiæ eius trigintatres: Nunquid iſtæ omnes tri-
gintatres animæ ex Lia in Meſopotamia Syriæ natæ
ſunt? Sed vtique filij & vna filia ex quibus neptes com-
memoratæ ſunt. Si ergo de vno Beoiamin quęſtio oata
fuerat, quãdo numeratis duodecim filiis Iacob & oo-
minatim commemoratis dictum eſt, hi filij Iacob qui fa
cti ſunt ei in Meſopotamia Syriæ: quantò maior nunc
quęſtio eſt, quo modo tringintatres animę ex Lia ĩ Me-
ſopotomia Syriæ natæ ſuot: niſi quia illa locutio con- K
firmatur, tanquam ibi omnes ortæ ſint, quorum paren-
tes ibi orti ſunt. Deinde & illud iam non dubium eſt,
io vna filia filias nominari, plurali numero pro ſingu-
lari poſito. Quod legitur ſexagintaſex animas in- CLII.
traſſe cum Iacob in Aegyptum, exceptis videlicet filiis Gen.46.
Ioſepb, & deinde illis annumeratis infertur, ſeptuagin-
taquinque animæ erant cum quibus Iacob intrauit in
Aegyptum: ſic accipiendum eſt, qui erant in domo Ia-
cob quando intrauit in Aegyptum. Nam vtique quos
ibi inuenit, non cum eis intrauit. Sed quoniam diligen-
tius diſcuſſa veritate reperiuntur duo nati iam fuiſſe cũ
intrauit, Effrem & Manaſſes, quod non ſolum hoc lo-
co Hebręi codices habere dicuntur, verumetiã ipſa ſep-
tuaginta interpretatio in Exodo declarat, nec ſeptua-
ginta interpretes mihi in hoc videntur erraſſe: qui pro-
pter aliquam myſticam ſignificationem quadam velut
Prophetica libertate hunc oumerum complere volue-
runt, ſi adhuc viuente Iacob illi ex duobus filiis Manaſſe
& Effrem propagati ſunt, quos eidem numero domus
Iacob aggregandos iudicauerunt. Sed quia inuenitur
Iacob decem & ſeptem annos vixiſſe in Aegypto, quo
modo potuerunt filij Ioſeph illo viuo etiam oepotes ha L
bere, noo inuenitur. Ingreſſus eſt enim Aegyptum Ia-
cob ſecundo anno famis, nati ſunt autem filij Ioſeph in
annis abundaotiæ. Quibuſlibet annis vbertatis nati exi-
ſtimentur, à primo anno vbertatis vſque ad ſecũdũ an-
num famis, quo ingreſſus eſt Iacob in Aegyptum, nouẽ
anni ſunt, huc additis decem & ſeptem quibus ibi vixit
Iacob, vigintiſex anni reperiũtur. Quo modo ergo mi-
nus quàm vigioti & ſex annorum iuuenes etiam nepo-
tes habere potueruot? Sed oeq; vlla Hebraica veritate i-
ſta ſoluitur quæſtio. Quemadmodum autem impleri po
tuit, vt tot nepotes ſuſciperet Iacob antequam intraret
in Aegyptum, etiam de Beniamin qui illa ætate venit
ad fratrem? Non ſolum ſcriptura filios eum habuiſſe
commemorat, ſed & nepotes & pronepotes, qui om-
nes adnumerãtur ſexagintaſex hominibus, cũ quib⁹ Ia-
cob iu Aegyptum, etiam ſecundum Hebraicam verita-
tẽ perhibetur intraſſe. Videndum eſt etiam quid ſibi ve-
lit, quòd cum Ioſeph & filij eius non amplius quàm o-
cto commemorantur: Beniamin verò & eius filij ſimul
vndecim reperiantur, oon decem & nouẽ omnes ſicut
ſunt octo & vndecim, ſed decem & octo referantur in
ſummam, & poſtea Ioſeph cum filiis ſuis, non aoimæ o- M
cto, ſed nouem fuiſſe dicantur, cum octo inueniantur.
Hęc omnia quæ indiſſolubilia videntur magnam con-
tinent ſine dubitatione rationem, ſed neſcio vtrum poſ
ſint cuncta ad literam conuenire, præcipue in numeris
quos in ſcripturis eſſe ſacratiſsimos & myſteriorũ ple- CLIII.
niſſimos ex quibuſdam quos inde noſſe potuimus di- Gen.46.
gniſsimè credimus. Commendatur in Patriarchis,
quòd pecorum nutritores erant à puericia ſua & à pa-
rentibus ſuis. Et merito, nã hæc eſt ſine vlla dubitatio-
ne iuſta ſeruitus & iuſta dominatio, cum pecora homi-
ni ſeruiunt & homo pecoribus dominatur. Sic enim
dictum eſt cũ crearetur, Faciamus hominẽ ad imaginẽ Gene.1.
& ſimilitudinem noſtram, & habeat poteſtatem piſciũ
maris & volatilium cœli, & omnium pecorũ quę ſunt
ſuper terram. Vbi inſinuatur rationẽ debere dominari
irrationabili vitæ. Seruum autem homioem homini,
vel iniquitas vel aduerſitas dominari fecit. Iniquitas
quidem ſicut dictum eſt, Maledictus Chanaam, erit ſer- Gene.9.
uus fratribus ſuis. Aduerſitas vero, ſicut accidit ipſi Io- Gene.37.
ſeph, vt venditus à fratribus ſeruus alienigenæ fieret.

Itaque

A Itaque primos seruos quibus hoc nomen in Latina lin-
gua inditum est,bella fecerunt.Qui enim homo ab ho-
Seruus. mine superatus iure belli posset occidi,quia seruatus,est
Mancipiũ. seruus appellatus: inde & mancipia, quia manu capta
sunt.Est enim ordo naturalis in hominibus,vt seruiant
fœminæ viris & filij parentibus: quia & illic iusticia est
hæc,vt infirmior ratio seruiat fortiori.Hæc igitur in do
minationibus & seruitutibus clara iusticia est,vt qui ex-
cellunt ratione, excellant dominatione: quod cum in
hoc seculo per iniquitatem hominum perturbatur, vel
per naturarum carnalium diuersitatem, ferũt iusti tem-
poralem peruersitatem, io finem habituri ordinatissi-
mam & sempiternam fœlicitatem. Abominatio est
CLIIII. enim Aegyptiis omnis pastor ouiũ. Merito Aegyptiis,
Gene.46. in quibus figura est præseotis seculi, in quo abũdat ini-
quitas,abominatio est omnis pastor pecorum, Abomi-
natio est enim iniquo vir iustus. Venerunt autẽ in
CLV. Aegyptum ad Ioseph Iacob & filij eius, & audiuit Pha-
Gene.47. rao rex Aegypti,& ait Pharao Ioseph dicẽs, Pater tuus
& fratres tui venerunt ad te: ecce terra Aegypti ante te
est, io terra optima colloca patrẽ tuum & fratres tuos.
Hæc repetitio nõ potest misceri,ad quam sæpe obscure
B per recapitulationẽ reditur:sed omnino aperta est. Iam
enim dixerat scriptura quo modo venerint ad Pharao-
nem fratres Ioseph, & quid eis dixerit vel ab eis audie-
rit: sed hoc nunc velut ab initio repetiuit, vt inde con-
texeret oarrationem ab his verbis,quæ soli Ioseph Pha-
rao dixit: quorum omnium in codicibus Græcis, qui à
diligennoribus conscripti sunt, quædam obeliscos ha-
bent, & significant ea quæ in Hebræo oõ inueniuntur,
& in septuagiota inueoiuotur: quædam asteriscos,qui-
bus ea significantur quæ habeot Hebræi,nec habẽt sep-
CLVI. tuaginta. Quid est quod dixit Iacob Pharaoni,Dies
Gene.47. annorum vitæ meæ quos incolo. Sic enim habẽt Græ-
ci,quod Latini habent ago vel habeo, vel si quid aliud.
Vtrum ergo ideo dixit, quos incolo: quia in terra oa-
tus est,quam nondum populus diuina promissione hæ-
reditatis acceperat, & ibi vitam duceos, vtique in alie-
na terra erat: non solum quando peregrinabatur, sicut
in Mesopotamia, verumetiam quando ibi erat vbi oa-
tus est. An potius secundum id accipiendum est, quod
2.Cor.5. ait Apostolus, Quaodiu sumus in corpore, peregrina-
mur à domioo. Secuodum hoc & illud in Psalmo di-
Gene.38. ctum intelligitur, Inquilinus ego sum in terra, & pere-
C grinus sicut omnes patres mei. Nam iterum dicit de ip-
sis diebus vitæ suæ,Non peruenerunt in dies annorum
vitæ patrum meorum,quos dies incoluerũt. Non enim
hic aliud voluit intelligi, quàm id quod Latini codices
habeot,vixerunt:ac per hoc significauit hanc vitam in-
colatum esse super terram: id est, peregrinationis habi-
tationem. Sed credo sanctis hoc conuenire, quibus a-
liam patriam æternam dominus pollicetur. Vnde vi-
Psal.55. dendum est quemadmodum dictum est de impiis, In-
colent & abscondent,ipsi calcaneũ meum obseruabũt.
De his enim cõueoieotius accipitur,qui vt abscondant
incoluot,id est,vt insidientur filiis non manent in do-
CLVII. mo in æternum. Et dedit eis possessiooem in terra
Gene.47. optima, & in terra Ramessem, sicut præcepit Pharao.
Quærendum est vtrum terra Ramessem ipsa sit Gessen:
Ipsam enim petierant, & ipsam eis Pharao dari præce-
CLVIII. perat. Et metiebatur triticum patri suo Ioseph:& ta
Gene.47. men eum pater nec quando vidit adorauit,nec quãdo
ab illo triticum accipiebat.Quo modo ergo somnium
CLIX. Ioseph modo impletum putabimus, & nõ potius maio-
Gene.47. ris rei contineri prophetiã? Et intulit Ioseph omnẽ

pecuniam in domum Pharaonis, Pertinuit ad scriptu- D
ram in hac etiam re commendare fidem famuli dei.
Dixit autem illis Ioseph, Adducite pecora vestra & *CLX.*
dabo vobis panes pro pecoribus vestris,si deficit argeo *Gene.47.*
tum. Quæri potest,Cum Ioseph frumẽta collegerit, vn-
de homines viuerent, pecora vnde viuebant,cum tan-
ta fames inualesceret: maxime quia fratres Ioseph Pha-
raoni dixerant, Non sunt enim pascua pecoribus pue-
rorum tuorum,inualuit enim fames in terra Chanaan,
& propter hanc etiam inopiã pascuorum se venisse cõ-
memorauerant. Proinde si ea fame pascua defecerant
in terra Chanaao, cur in Aegypto noo defecerant, ea-
dem tunc fame vbique inualescente? An sicut perhibe-
tur ab eis qui loca sciunt, in multis Aegypti paludibus
poterant pascua non deesse, etiam cum fames esset fru-
mentorum,quæ solent Nili fluminis inundatione pro-
uenire. Magis enim dicũtur paludes illæ feracia pascua
gignere,quando aqua Nili minus excrescit. Mori- *CLXI.*
turus Iacob filio suo Ioseph dicit, Si inueni gratiam in *Gene.47.*
conspectu tuo, subiice manum tuam sub femore meo,
& facies in me misericordiam & veritatem. Ea filium *Gene.24.*
iuratiooe constringit,qua seruũ constrinxit Abraham.
Ille mandans vnde vxor ducatur filio suo, iste sepultu- E
ram commendans corporis sui. In vtraque tamen cau-
sa nominata sunt duo illa, quæ magni habenda atque
pendeoda suot in scripturis omnibus,quacunq; disper-
sa leguntur misericordia & iusticia,vel misericordia &
iudicium,vel misericordia & veritas,quãdoquidem in
quodam loco scriptum est, Vniuersæ viæ domini mise- *Psal.24.*
ricordia & veritas. Ita hæc duo multum coommenda-
ta,multum consyderanda suot.Seruus autem Abraham
dixerat, Si facitis in dominum meum misericordiam *Gene.24.*
& iusticiam, sicut & iste filio suo dicit, vt facias io me
misericordiam & veritatem.Quid sibi autẽ velit à tan-
to viro tam solicita corporis commendatio, vt non in
Aegypto sepeliatur, sed in terra Chanaan iuxta patres
suos: mirum videtur, & quasi absurdum, nec conue-
niens taotæ excellentiæ mentis propheticæ, si hoc ex
hominum consuetudine metiamur.Si autem in his om
nibus sacramenta quærãtur,maioris admiratioois gau-
dium ipsi qui inuenerit, orietur. Cadaueribus quippe
mortuorum peccata significari in lege, non dubium
est, cum iubentur homines post eorum contractatio-
nem, siue qualemcunque contactum tanquam ab im-
mundicia purificari. Et hinc illa seotẽtia ducta est,Qui F
baptizatur à mortuo, & iterum tangit illum, quid pro- *Eccli.34.*
ficit lauatio eius? Sic & qui ieiunat super peccata sua,&
iterũ ambulans hæc eadem facit. Sepultura ergo mor-
tuorum remissionẽ significat peccatorum,eò pertioens
quod dictum est, Beati quorum remissæ sunt iniquita- *Psal.31.*
tes,& quorum tecta sunt peccata. Vbi ergo sepelienda
erant hoc significantia cadauera Patriarcharum,nisi in
ea terra vbi ille crucifixus est, cuius sanguine facta est
remissio peccatorum? Mortibus enim Patriarcharum
peccata hominum figurata sunt. Dicunt autem ab eo lo
co, quod Abrahemium vocatur, vbi sunt ista corpora,
abesse locum vbi crucifixus est dominus, ferè triginta
milibus, vt etiam ipse numerus significare intelligatur,
qui in baptismo apparuit ferè triginta anoorum: & si
quid aliud de re taota, vel hoc modo vel sublimius in-
telligi potest: dum tamen non frustra arbitremur tales
ac tantos homines dei tantam gessisse curam pro sepe-
liendis corporibus suis, eum sit atque esse debeat fideli-
um ista securitas, vbicũque corpora eorum sepeliantur,
vel insepulta etiam inimicorum rabie relinquantur, aut

G pro enrum libidine dilacerata abſumantur, nnn iden
vel minus integra, vel minus glnrioſa io eorum reſur-
CLXII. rectione futura. Quod habent Latini codices, Et a-
Gene. 47. dorauit ſuper caput virgę eius: ooonulli codices emen-
datius habent, Adnrauit ſuper caput virgæ ſuæ, vel in
capite virgæ ſuæ, ſiue in cacumine, vel ſuper cacumen.
Fallit enim eos verbum Græcum, quod eiſdein literis
ſcribitur ſiue eius ſiue ſuæ: ſed accentus diſpares ſunt, &
ab eis qui iſta nouerunt, in codicibus non contemnun-
tur. Valent enim ad magnam diſcretiooem, quanuis
& vnam plus literam habere poſſet, ſi eſſet ſuæ, vt non
eſſet ἀυτῦ, ſed ἑαυτῦ. Ac per hoc merito quæritur quid
ſit quod dictum eſt, Nam facile intelligeretur ſenem,
qui virgam ferebat eo more, quo illa ætas baculum ſo-
let, vt ſe inclinauit ad deum adoraodum, id vtique fe-
cerit ſuper cacumen virgæ ſuæ, quam ſic ferebat vt ſu-
per eam caput inclinando adoraret deum. Quid eſt er-
go, Adorauit ſuper cacumē virgæ eius: id eſt, filij ſui Io-
ſeph? An forte tulerat ab eo virgam, quando ei iurabat
idem filius: & dum eam tenet poſt verba iurantis, non-
dum illa reddita, mox adorauit deum? Non enim pu-
debat eum ferre tantiſper inſigne poteſtatis filij ſui, vbi
H figura magnæ rei futuræ præſignabatur: quanuis in He-
bræo facillima huius quæſtionis abſolutio eſſe dicatur,
vbi ſcriptum perhibēt, Et adorauit Iſraël ad caput lecti,
in quo vtique ſenex iacebat: & ſic poſitum habebat, vt
in eo ſine labore, quando vellet, oraret: nec ideo tamen
quod ſeptuaginta interpretati ſunt, nullum vel leuem
CLXIII. ſenſum habere putandum eſt. Etiam hic cōmemo-
Gene. 48. rans Iacob promiſſiones dei erga ſe factas, dicit ſibi di-
ctum, Faciam te in cōgregatinnes gentium: quibus ver-
bis magis fidelium vocationem ſignificat, quàm car-
CLXIIII. nalis generis propagationem. Quod ſcriptum eſt
Gene 48. dicēte Iacob de Effrem & Manaſſe, Nunc ergo filij tui
dun, qui facti ſunt tibi in terra Aegypti priuſquam ad te
venirem in Aegyptum, mei ſunt Effrem & Manaſſes,
tanquam Ruben & Simeon erunt mihi: natos autem ſi
genueris poſtea, tibi erūt io nomine fratrum ſuorū, ap-
pellabuntur in ſortibus eorum. Fallit legentes aliquan-
do, vt exiſtiment ita dictum, tanquam ſi alios genuiſ-
ſet Ioſeph, iſtorum nominibus eos Iacnb appellari præ-
ciperet, quod non ita eſt. Verborum quippe ordo con-
texitur, Nunc ergo filij tui dun, qui facti ſunt tibi in ter-
ra Aegypti priuſquam ad te venirem in Aegyptum, mei
I ſunt, Effrem & Manaſſes: tanquam Ruben & Simeon
erunt mihi, in nomine fratrum ſuorum appellabuntur
in ſortibus eorum: Hoc eſt, ſimul hæreditatem capient
cum fratribus ſuis, vt ſimul vocentur filij Iſraël. Duæ
quippe ipſæ tribus adiunctæ ſunt, vt excepta tribu Leui,
quæ ſacerdotalis fuit, dundecim eſſent quæ terram di-
uiderent, & decimas præberent. Illud autem interpoſi-
tum eſt, quod de aliis filiis Ioſeph ſi naſcerentur dixit.
CLXV. Quod Iacob filio ſuo Ioſeph tanquā neſcienti vo-
Gene. 48. luit indicare, vbi & quādo ſepelierit matrem eius, cum
& ipſe ſimul fuerit cum fratribus ſuis: ſed etſi erat tam
paruus ætate, vt illud vel curare vel omnino retinere
non poſſet, quæ res compulit modo dici, Niſi forte ad
rem pertinuit commemnrare ibi ſepultam matrem Io-
CLXVI. ſeph, vbi Chriſtus fuerat naſciturus. Quod ita be-
Gene. 48. nedicit nepotes ſuos Iſraël, vt dexteram manum mi-
nori imponat, maiori autem ſiniſtram: & hoc filio ſuo
Ioſeph volenti corrigere quaſi errantem atque neſcien
tem, ita reſpondit, Scio fili mi ſcio, & hic erit in popu-
lum, & hic exaltabitur, ſed frater eius iunior maior illo
erit, & ſemen eius erit in multitudine gentium. Hacte-
nus de Chriſto accipiendum eſt quatenus etiam de ip- K
ſo Iacnb & fratre eius dictum eſt, quia maior ſeruiet Gene. 25.
minori. Secundum hoc enim ſignificauit aliquid pro-
phetice hoc faciēdo Iſraël, quod populus poſterior per
Chriſtum futurus regeneratione ſpiritali, ſuperaturus
erat populum priorem de carnali patrum generatione
gloriantem. Quod Sichimam dicit Iacob præci- CLXVII.
puam dare filio ſuo Ioſeph, & addit, quòd eam poſſe- Gene. 48.
derit in gladio ſuo & arcu: Quæri poteſt quemadmo-
dum valeat ad literam conuenire. Emit enim centum Gene. 33.
agnis poſſeſſionem illam, non cepit iure victoriæ bel- Gene. 34.
licæ. An quia Salem ciuitatem Sichimorum filij eius
expugnauerunt, vt iure belli potuit eius fieri, & iuſtum
bellum cum eis geſtum videatur, quia tantam priores
iniuriam fecerunt in eius filia contaminanda? Cur non
ergo illis illam terram dedit, qui hoc perpetrauerunt,
hoc eſt maioribus filiis ſuis? Deinde ſi modo ex illa vi-
ctoria glnrians dat eam terram filio ſuo Ioſeph, cur ei
diſplicuerunt tunc filij qui hoc commiſerunt? Cur de-
nique etiam nunc, cum eos benediceret, exprobrando
id commemnrauit in factis eorum? Proculdubio ergo
aliquod hic latet propheticum ſacramentum: quia &
Ioſeph quadam pręcipua ſignificatione Chriſtum præ- L
figurauit, & ei datur illa terra, vbi diſperdiderat obruē-
do deos alienos Iacob, vt Chriſtus intelligatur poſſeſ-
ſurus gentes diis patrum ſuorum renunciantes & cre-
dentes in eum. Videndum quo modo dicāt ſcrip- CLXVIII.
turæ, quod aſſidue dicunt de mortuis, Et appoſitus eſt Gene. 49.
ad patres ſuos: vel appoſitus eſt ad populum ſuum. Ec-
ce enim de Iacob dicitur iam quidē mortuo, ſed non-
dum ſepulto: & ad quem populum apponatur, non in
promptu eſt videre. Ex illo enim populus prior naſci-
tur, qui dictus eſt populus Iſraël: qui vero eum præceſ-
ſerunt, tam pauci iuſti nominantur, vt eos populum ap-
pellare cunctemur. Nam ſi dictum eſſet, appoſitus eſt
ad patres ſuos, nulla quæſtio fieret. An forte populus
eſt, non ſolum hominum ſanctorum, verum & ange-
lorū, populus ciuitatis illius, vnde dicitur ad Hebræos,
Sed acceſſiſtis ad montem Sion, & ad ciuitatem dei Hebræ. 12.
Hieruſalem, & ad milia angelorum exultantium. Huic
populo apponuntur qui poſt hanc vitam placentes deo
fiunt. Tunc enim dicuntur apponi, quando nulla iam
remanet ſolicitudo tentationum, & periculum pecca-
torum. Quod intuens ait ſcriptura, Ante mortem ne Eccl. 11.
laudes hominem quenquam. Quadraginta dies ſe- M
pulturæ, quos commemorat ſcriptura, forte ſignificant CLXIX.
aliquid pœnitentiæ, qua peccata ſepeliuntur. Non enim Gene. 50.
fruſtra etiam quadraginta dies ieiuniorum ſunt conſti- Exod. 34.
tuti, quibus Moyſes & Helias, & ipſe dominus ieiuna- 3. Reg. 19.
uit: & Eccleſia præcipua obſeruatione ieiuniorum qua- Matth. 4.
drageſimam vocat. Vnde & in Hebræo de Niniuitis
apud Ionam Prophetam ſcriptum perhibent, Quadra- Iona. 3.
ginta dies & Niniue euertetur, vt per tot dies accōmo-
datos videlicet humiliationi pœnitentium, intelligatur
in ieiuniis ſua defleuiſſe peccata, & impetraſſe miſeri-
cordiam dei. Nec tamē putandum eſt iſtum numerum Acto. 1.
luctui pœnitentium tantummodo conuenire: alioquin
non quadraginta dies feciſſet dominus cum diſcipulis
ſuis poſt reſurrectionē, intrans cum eis & exiens, man-
ducans & bibens, qui dies vtique magnæ lætitiæ fue-
runt. Nec ſeptuaginta interpretes, quos legere conſue-
uit Eccleſia, erraſſe credendi ſunt, vt non dicerent qua-
draginta dies, ſed triduum & Niniue euertetur. Maio-
re quippe authoritate prædici quàm interpretum offi-
cium eſt, prophetico ſpiritu, quo etiam ore vno in ſuis
interpre-

A interpretationibus, quod magnum miraculum fuit cõ-
sonuisse firmantur, triduum posuerunt: quamuis non
ignorarent, quòd dies quadraginta in Hebræis codici-
bus legerentur: vt in domini nostri Iesu Christi clarifi-
catione intelligerentur dissolui abolerique peccata, de
Rom.4. quo dictum est, Qui traditus est propter delicta nostra,
& resurrexit propter iustificationem nostrã. Clarifica-
tio autem domini in resurrectione, & in cœlum asceo-
sione cognoscitur. Vnde & bis numero, quãuis vnum
Ioan.20. & eundem spiritum sanctum dedit: primo postquã re-
Acto.2. surrexit, iterum posteaquam ascendit in cœlum. Et quo-
niam post triduum resurrexit, post quadragiota autem
dies ascendit, vnum horum quod posterius factum est,
per numerum dierum codices Hebræi significant: alte-
rum autem de triduo, quod ad eandem etiam rem per-
tineret, septuaginta commemorare, non interpreta-
tionis seruitute, sed prophetiæ authoritate voluerunt.
Non ergo dicamus vnum horum falsum esse, & pro a-
liis interpretibus aduersus alios litigemus, cũ & illi qui
ex Hebręo interpretantur, probent nobis hoc scriptum
esse quod interpretantur: & septuaginta interpretum
B authoritas, quæ tanto etiam diuinitus facto miraculo
commendatur, taota in Ecclesiis vetustate firmetur.

CLXX. Quod mandauit Ioseph ad potentes Aegypti, vt
Gene.50. dicerent Pharaoni nomine eius, Pater meus adiurauit
me, dicens, In monumento quod ego fodi mihi in ter-
ra Chanaan, ibi me sepelies. Quæri potest quo modo
verum sit, cum hæc verba patris eius quando de sua se-
pultura mandauit, non legantur. Sed ad sentẽtiam ver-
ba referre debemus, sicut in aliis supra similiter iteratis
verbis vel narrationibus admonuimus. Volũtati enim
enunciandæ, & in noticiam perferendæ oportet verba
seruire: fodisse autem sibi Iacob sepulchrum, nusquam
superius in scripturis legitur, Sed nisi fieret, cum in eis-
CLXXI. dem terris esset, modo non diceretur. Quid sibi
Gene.50. vult, quòd cum pergerent ad sepeliendum Iacob, scrip-
tura dicit, Et aduenerunt ad aream Achad, quæ est trãs
Iordaoem. Prætergressi sunt enim locum, in quo erat
mortuus sepeliendus, milia, sicut perhibent qui noue-
runt, plusquam quinquaginta: tantum quippe spacij est
plus minus, ab eo loco vbi sepulti sunt Patriarchæ in
quibus & Iacob, vsque ad hũc locum, quò eos aduenis-
C se narratur. Nam post factum ibi luctum, & planctum
magnum redierunt ad locum quem præterierant, rur-
sus Iordane traiecto. Nisi fortè quis dicat aliquorũ ho-
stium vitandorum causa per eremum eos venisse cum
corpore, qua via etiã populus Israël ductus est per Moy
sem ab Aegypto liberatus. Illo quippe itinere vt pluri-
mum circumitur, & per Iordanem venitur ad Mam-
bram, vbi sunt corpora Patriarcharũ, id est, ad terram
Chanaan. Sed quo modo factum sit vt trãs illa loca ad
Orientem versus tantum iretur, & inde ad ea per Ior-
danem veniretur, significatioois causa factum esse cre-
dendum est, quòd per Iordanem venturus erat ad eas
CLXXII. terras postea Israël in filiis suis. Et fecit luctum pa-
Gene.50. tri suo septem dies. Nescio vtrum inueniatur alicui san
ctorum in scripturis celebratũ esse luctum nouem dies,
quod apud Latinos Nouemdial appellant. Vnde mihi
videntur ab hac consuetudioe prohibendi, si qui Chri-
stianorum istum in mortuis suis numerum seruant, qui
magis est in gentilium consuetudine. Septimus vero
dies authoritatem in scripturis habet. Vnde alio loco
Eccli.22. scriptum est, Luctus mortui septem dierũ, fatui autem
omnes dies vitæ eius. Septenarius autẽ numerus prop-
ter sabbati sacramentum pręcipue quietis indicium est:
vnde merito mortuis tanquam requiescentibus exhi- D
betur. Quem tamen numerum in luctu Iacob decu-
plauerunt Aegyptij, qui eum septuaginta diebus luxe-
runt. Et vixit Ioseph annos centum & decem, & CLXXIII.
vidit Ioseph Effraim filios vsque ad tertiam generatio- Gene.50.
nem, & filij Machyr filij Manasse nati sunt super femo-
ra Ioseph. Cum hos filios filiorum, vel nepotes filiorũ
dicat scriptura Ioseph viuendo vidisse, quo modo eos
iungit illis septuaginta quinque hominibus, cum qui-
bus Iacob Aegyptum dicit intrasse, quandoquidem Io-
seph senescendo peruenit vt eos natos videret: Iacob
autem cum ingressus est in Aegyptum, iuuenis erat Io-
seph, & eum pater moriens quinquagesimum & sextum
ferè ætatis annum ageotem reliquit. Vnde coostat cer-
ti mysterij causa illum numerum, id est, septuagena-
rium & quinarium scripturam commendare voluisse.
Si autem quisquam exigit quo modo etiam secundum
historiæ fidem verum sit Iacob cum septuagiotaquin-
que animabus in Aegyptum intrasse, non illo vno die
quo venit, eius ingressum oportet iotelligi: sed quia in
filiis suis plerunque appellatur Iacob, hoc est in posteris
suis, & per Ioseph eum constat in Aegyptum intrasse, E
iotroitus eius accipiendus est quandiu vixit Ioseph, per
quem factum est vt intraret. Toto quippe illo tempore
nasci & viuere potuerunt omnes qui commemorãtur,
vt septuagintaquinq; animæ compleãtur vsq; ad nepo-
tes Beniamin. Sicut enim dicit, Hi filij Liæ, quos pepe- Gene.35.
rit ipsi Iacob in Mesopotamia Syriæ, loquens etiam de
iis qui non erant nati: quia illic parentes eorum, ex qui-
bus nati sunt, pepererat, ibi eos perhibens natos: quoniã
causa qua nascerentur ibi nata est, id est, parentes eorũ,
quos Lia ibi pepererat: ita quoniam causam intrandi in
Aegyptum Iacob in Ioseph habuit, totum tempus quo
in Aegypto vixit Ioseph, ingressio erat Iacob in Aegyp
tum per suam progeniem, quæ illo viuo propagabatur,
per quem factum est vt ingrederetur.

DIVI AVRELII AVGVSTI-
NI HIPPONENSIS EPI-
scopi Quæstionum super
Exodum Liber se-
cuodus.

DE obstetricum mendacio, quo F
fefellerunt Pharaonem ne oc- I.
ciderẽt masculos Israëlitas quã Exod.1.
do nascebãtur, dicentes, nõ ita
parere mulieres Hebræas sicut
pariebant Aegyptiæ: Quęri so-
let vtrum talia mendacia ap-
probata sint authoritate diui-
na, quandoquidem scriptum est, deum bene fecisse ob-
stetricibus: sed vtrum pro misericordia ignoscebat mẽ
dacio: an & ipsum meodacium dignum præmio iudi-
cabat, incertum est. Aliud enim faciebãt obstetrices vi-
uificando infantes paruulos, aliud Pharaoni mentien-
do. Nam in illis viuificandis opus misericordiæ fuit,
mendacio vero illo pro se vtebantur ne noceret illis
Pharao, quod potuit non ad laudem, sed ad veniã per-
tinere. Neq; hic authoritatem ad mẽtiendum esse pro-
positam mihi videtur eis de quibus dictum est, Et non Apoc.14.
est inuentum in ore eorum mendacium. Quorundam
enim vita lõge inferior à professione sanctorum, si ha-
beat ista mendaciorum peccata, prouectu ipso & in-
dole feruntur, præsertim si beneficia nondum norunt
expectare

G pro eorum libidine dilacerata absumantur, non ideo
vel minus integra, vel minus gloriosa in eorum resur-
CLXII. rectione futura. Quod habent Latini codices, Et a-
Gene. 47. dorauit super caput virgę eius: nonnulli codices emen-
datius habent, Adorauit super caput virgæ suæ, vel in
capite virgæ suæ, siue in cacumine, vel super cacumen.
Fallit enim eos verbum Græcum, quod eisdem literis
scribitur siue eius siue suæ: sed accentus dispares sunt, &
ab eis qui ista nouerunt, in codicibus non contemnun-
tur. Valent enim ad magnam discretionem, quanuis
& vnam plus literam habere posset, si esset suæ, vt non
esset αὐτοῦ, sed ἑαυτοῦ. Ac per hoc merito quæritur quid
sit quod dictum est, Nam facile intelligeretur senem,
qui virgam ferebat eo more, quo illa ætas baculum so-
let, vt se inclinauit ad deum adorandum, id vtique fe-
cerit super cacumen virgæ suæ, quam sic ferebat vt su-
per eam caput inclinando adoraret deum. Quid est er-
go, Adorauit super cacumē virgæ eius: id est, filij sui Io-
seph? An forte tulerat ab eo virgam, quando ei iurabat
idem filius: & dum eam tenet post verba iurantis, non-
dum illa reddita, mox adorauit deum? Non enim pu-
debat eum ferre tantisper insigne potestatis filij sui, vbi
H figura magnæ rei futuræ præsignabatur: quanuis in He-
bræo facillima huius quæstionis absolutio esse dicatur,
vbi scriptum perhibēt, Et adorauit Israël ad caput lecti,
in quo vtique senex iacebat: & sic positum habebat, vt
in eo sine labore, quando vellet, oraret: nec ideo tamen
quod septuaginta interpretati sunt, nullum vel leuem
CLXIII. sensum habere putandum est. Etiam hic cōmemo-
Gene. 48. rans Iacob promissiones dei erga se factas, dicit sibi di-
ctum, Faciam te in cōgregationes gentium: quibus ver-
bis magis fidelium vocationem significat, quàm car-
CLXIIII. nalis generis propagationem. Quod scriptum est
Gene 48. dicēte Iacob de Effrem & Manasse, Nunc ergo filij tui
duo, qui facti sunt tibi in terra Aegypti priusquam ad te
venirem in Aegyptum, mei sunt Effrem & Manasses,
tanquam Ruben & Simeon erunt mihi: natos autem si
genueris postea, tibi erūt in nomine fratrum suorū, ap-
pellabuntur in sortibus eorum. Fallit legentes aliquan-
do, vt existiment ita dictum, tanquam si alios genuis-
set Ioseph, istorum nominibus eos Iacob appellari præ-
ciperet, quod non ita est. Verborum quippe ordo con-
texitur, Nunc ergo filij tui duo, qui facti sunt tibi in ter-
ra Aegypti priusquam ad te venirem in Aegyptum, mei
I sunt, Effrem & Manasses: tanquam Ruben & Simeon
erunt mihi, in nomine fratrum suorum appellabuntur
in sortibus eorum: Hoc est, simul hæreditatem capient
cum fratribus suis, vt simul vocentur filij Israël. Duæ
quippe ipsæ tribus adiunctæ sunt, vt excepta tribu Leui,
quæ sacerdotalis fuit, duodecim essent quæ terram di-
uiderent, & decimas præberent. Illud autem interposi-
tum est, quod de aliis filiis Ioseph si nascerentur dixit.
CLXV. Quod Iacob filio suo Ioseph tanquā nescienti vo-
Gene. 48. luit indicare, vbi & quādo sepelierit matrem eius, cum
& ipse simul fuerit cum fratribus suis: sed etsi erat tam
paruus ætate, vt illud vel curare vel omnino retinere
non posset, quæ res compulit modo dici, Nisi forte ad
rem pertinuit commemorare ibi sepultam matrem Io-
seph, vbi Christus fuerat nasciturus. Quod ita be-
CLXVI. nedicit nepotes suos Israël, vt dexteram manum mi-
Gene. 48. nori imponat, maiori autem sinistram: & hoc filio suo
Ioseph volenti corrigere quasi errantem atque nescien-
tem, ita respondit, Scio fili mi scio, & hic erit in popu-
lum, & hic exaltabitur, sed frater eius iunior maior illo
erit, & semen eius erit in multitudine gentium. Hacte-
nus de Christo accipiendum est quatenus etiam de ip- K
so Iacob & fratre eius dictum est, quia maior seruiet Gene. 25.
minori. Secundum hoc enim significauit aliquid pro-
phetice hoc faciēdo Israël, quod populus posterior per
Christum futurus regeneratione spiritali, superaturus
erat populum priorem de carnali patrum generatione
gloriantem. Quod Sichimam dicit Iacob præci- CLXVII.
puam dare filio suo Ioseph, & addit, quòd eam posse- Gene. 48.
derit in gladio suo & arcu: Quæri potest quemadmo-
dum valeat ad literam conuenire. Emit enim centum Gene. 33.
agnis possessionem illam, non cepit iure victoriæ bel- Gene. 34.
licæ. An quia Salem ciuitatem Sichimorum filij eius
expugnauerunt, vt iure belli potuit eius fieri, & iustum
bellum cum eis gestum videatur, quia tantam priores
iniuriam fecerunt in eius filia contaminanda? Cur non
ergo illis illam terram dedit, qui hoc perpetrauerunt,
hoc est maioribus filiis suis? Deinde si modo ex illa vi-
ctoria glorians dat eam terram filio suo Ioseph, cur ei
displicuerunt tunc filij qui hoc commiserunt? Cur de-
nique etiam nunc, cum eos benediceret, exprobrando
id commemorauit in factis eorum? Proculdubio ergo
aliquod hic latet propheticum sacramentum: quia &
Ioseph quadam pręcipua significatione Christum præ- L
figurauit, & ei datur illa terra, vbi disperdiderat obruē-
do deos alienos Iacob, vt Christus intelligatur posses-
surus gentes diis patrum suorum renunciantes & cre-
dentes in eum. Videndum quo modo dicāt scrip- CLXVIII.
turæ, quod assidue dicunt de mortuis, Et appositus est Gene. 49.
ad patres suos: vel appositus est ad populum suum. Ec-
ce enim de Iacob dicitur iam quidē mortuo, sed non-
dum sepulto: & ad quem populum apponatur, non in
promptu est videre. Ex illo enim populus prior nasci-
tur, qui dictus est populus Israël: qui vero eum præces-
serunt, tam pauci iusti nominantur, vt eos populum ap-
pellare cunctemur. Nam si dictum esset, appositus est
ad patres suos, nulla quæstio fieret. An forte populus
est, non solum hominum sanctorum, verum & ange-
lorū, populus ciuitatis illius, vnde dicitur ad Hebræos,
Sed accessistis ad montem Sion, & ad ciuitatem dei Hebræ. 12.
Hierusalem, & ad milia angelorum exultantium. Huic
populo apponuntur qui post hanc vitam placentes deo
fiunt. Tunc enim dicuntur apponi, quando nulla iam
remanet solicitudo tentationum, & periculum pecca-
torum. Quod intuens ait scriptura, Ante mortem ne Eccli. 11.
laudes hominem quenquam. Quadraginta dies se- M
pulturæ, quos commemorat scriptura, forte significant CLXIX.
aliquid pœnitentiæ, qua peccata sepeliuntur. Non enim Gene. 50.
frustra etiam quadraginta dies ieiuniorum sunt consti- Exod. 34.
tuti, quibus Moyses & Helias, & ipse dominus ieiuna- 3. Reg. 19.
uit: & Ecclesia præcipua obseruatione ieiuniorum qua- Matth. 4.
dragesimam vocat. Vnde & in Hebræo de Niniuitis
apud Ionam Prophetam scriptum perhibent, Quadra- Iona. 3.
ginta dies & Niniue euertetur, vt per tot dies accōmo-
datos videlicet humiliationi pœnitentium, intelligatur
in ieiuniis sua defleuisse peccata, & impetrasse miseri-
cordiam dei. Nec tamē putandum est istum numerum Acto. 1.
luctui pœnitentium tantummodo conuenire: alioquin
non quadraginta dies fecisset dominus cum discipulis
suis post resurrectionē, intrans cum eis & exiens, man-
ducans & bibens, qui dies vtique magnæ lætitiæ fue-
runt. Nec septuaginta interpretes, quos legere consue-
uit Ecclesia, errasse credendi sunt, vt non dicerent qua-
draginta dies, sed triduum & Niniue euertetur. Maio-
re quippe authoritate præditi quàm interpretum offi-
cium est, prophetico spiritu, quo etiam ore vno in suis
interpre-

A interpretationibus,quod magoum miraculum fuit cō-
ſonuiſſe firmantur, triduum poſuerunt: quamuis non
ignorarent,quòd dies quadraginta in Hebræis codici-
bus legerentur: vt in domini oostri Ieſu Christi clarifi-
catione intelligerentur diſſolui aboleríque peccata, de
Rom.4. quo dictum eſt,Qui traditus eſt propter delicta noſtra,
& reſurrexit propter iuſtificationem noſtrā. Clarifica-
tio autem domini in reſurrectione,& in cœlum aſcen-
ſione cognoſcitur. Vode & bis numero,quāuis vnum
Ioan.20. & eundem ſpiritum ſanctum dedit: primo poſtquā re-
Act.2. ſurrexit,iterum poſteaquam aſceodit in cœlum.Et quo-
niam poſt triduum reſurrexit, poſt quadraginta autem
dies aſcendit,vnum horum quod poſterius factum eſt,
per numerum dierum codices Hebræi ſignificant:alte-
rum autem de triduo,quod ad eandem etiam rem per-
tineret, ſeptuaginta commemorare, non interpreta-
tionis ſeruitute, ſed prophetiæ authoritate voluerunt.
Non ergo dicamus vnum horum falſum eſſe, & pro a-
liis interpretibus aduerſus âlios litigemus, cū & illi qui
ex Hebręo ioterpretantur,probent nobis hoc ſcriptum
eſſe quod interpretantur: & ſeptuaginta interpretum
B authoritas, quæ tanto etiam diuinitus facto miraculo
commendatur, tanta in Eccleſiis vetuſtate firmetur.
CLXX. Quod mandauit Ioſeph ad potentes Aegypti, vt
Gene.50. dicerent Pharaoni nomine eius, Pater meus adiurauit
me,dicens,In monumento quod ego fodi mihi in ter-
ra Chanaan, ibi me ſepelies. Quæri poteſt quo modo
verum ſit, cum hæc verba patris eius quando de ſua ſe-
pultura mandauit,non legantur.Sed ad ſentētiam ver-
ba referre debemus, ſicut in aliis ſupra ſimiliter iteratis
verbis vel narrationibus admonuimus. Volūtati enim
enunciandæ,& in ooticiam perferendæ oportet verba
ſeruire: fodiſſe autem ſibi Iacob ſepulchrum, nuſquam
ſuperius in ſcripturis legitur, Sed niſi fieret,cum in eiſ-
CLXXI. dem terris eſſet, modo oon diceretur. Quid ſibi
Gene.50. vult,quòd cum pergerent ad ſepeliendum Iacob,ſcrip-
tura dicit,Et aduenerunt ad aream Achad, quæ eſt trās
Iordanem. Prætergreſſi ſunt enim locum, in quo erat
mortuus ſepeliendus, milia, ſicut perhibent qui noue-
runt,pluſquam quinquaginta: tantum quippe ſpacij eſt
plus mious, ab eo loco vbi ſepulti ſunt Patriarchæ in
quibus & Iacob,vſque ad hūc locum, quò eos aduenif-
C ſe narratur. Nam poſt factum ibi luctum,& planctum
magoum redierunt ad locum quem prætereraot, rur-
ſus Iordaoe traiecto. Niſi fortè quis dicat aliquorū ho-
ſtium vitandorum cauſa per eremum eos veniſſe cum
corpore,qua via etiā populus Iſraël ductus eſt per Moy
ſem ab Aegypto liberatus. Illo quippe itinere vt pluri-
mum circumitur, & per Iordanem venitur ad Mam-
bram, vbi ſunt corpora Patriarcharū,id eſt, ad terram
Chanaan.Sed quo modo factum ſit vt trās illa loca ad
Orientem verſus tantum iretur, & inde ad ea per Ior-
danem veniretur, ſignificationis cauſa factum eſſe cre-
dendum eſt, quòd per Iordanem venturus erat ad eas
CLXXII. terras poſtea Iſraël in filiis ſuis. Et fecit luctum pa-
Gene.50. tri ſuo ſeptem dies. Neſcio vtrum inueniatur alicui ſan
ctorum in ſcripturis celebratū eſſe luctum nouem dies,
quod apud Latinos Nouemdial appellant. Vnde mihi
videntur ab hac conſuetudine prohibendi,ſi qui Chri-
ſtianorum iſtum in mortuis ſuis numerum ſeruant,qui
magis eſt in gentilium conſuetudine. Septimus vero
dies authoritatem in ſcripturis habet. Vnde alio loco
Eccli.22. ſcriptum eſt, Luctus mortui ſeptem dierū, fatui autem
omnes dies vitæ eius. Septenarius autē numerus prop-
ter ſabbati ſacramentum precipue quietis indicium eſt:
vnde merito mortuis tanquam requieſcentibus exhi- D
betur. Quem tamen oumerum in luctu Iacob decu-
plauerunt Aegyptij, qui eum ſeptuagiota diebus luxe-
runt. Et vixit Ioſeph aonos centum & decem, & CLXXIII.
vidit Ioſeph Effraim filios vſque ad tertiam generatio- Gene.50.
nem,& filij Machyr filij Manaſſe nati ſunt ſuper femo-
ra Ioſeph. Cum hos filios filiorum, vel nepotes filiorū
dicat ſcriptura Ioſeph viuendo vidiſſe, quo modo eos
iungit illis ſeptuaginta quinque hominibus, cum qui-
bus Iacob Aegyptum dicit intraſſe,quaodoquidem Io-
ſeph ſeneſcendo peruenit vt eos natos videret: Iacob
autem cum ingreſſus eſt in Aegyptum, iuuenis erat Io-
ſeph,& eum pater moriens quiоquageſimum & ſextum
ferè ætatis annum agentem reliquit. Vnde conſtat cer-
ti myſterij cauſa illum numerom, id eſt, ſeptuagena-
rium & quinarium ſcripturam commendare voluiſſe.
Si autem quiſquam exigit quo modo etiam ſecundum
hiſtoriæ fidem verum ſit Iacob cum ſeptuagintaquin-
que animabus in Aegyptum intraſſe, non illo vno die
quo venit, eius ingreſſum oportet intelligi: ſed quia in
filiis ſuis plerunque appellatur Iacob,hoc eſt in poſteris
ſuis, & per Ioſeph eum conſtat in Aegyptum intraſſe, E
introitus eius accipiendus eſt quandiu vixit Ioſeph,per
quem factum eſt vt intraret. Toto quippe illo tempore
naſci & viuere potuerunt omnes qui commemorātur,
vt ſeptuagintaquinꝗ; animæ compleātur vſq; ad nepo-
tes Beniamin.Sicut enim dicit, Hi filij Liæ,quos pepe- Gene.35.
rit ipſi Iacob in Meſopotamia Syriæ, loquens etiam de
iis qui non erant nati:quia illic parentes eorum,ex qui-
bus oati ſunt,pepererat,ibi eos perhibens natos: quoniā
cauſa qua naſcerentur ibi nata eſt, id eſt,parentes eorū,
quos Lia ibi pepererat:ita quoniam cauſam intrandi in
Aegyptum Iacob in Ioſeph habuit, totum tempus quo
in Aegypto vixit Ioſeph,ingreſſio erat Iacob in Aegyp
tum per ſuam progeniem,quæ illo viuo propagabatur,
per quem factum eſt vt ingrederetur.

DIVI AVRELII AVGVSTI-
NI HIPPONENSIS EPI-
ſcopi Quæſtionum ſuper
Exodum Liber ſe-
cundus.

DE obſtetricum mendacio, quo F
fefellerunt Pharaonem ne oc- I.
ciderēt maſculos Iſraëlitas quā Exod.1.
do naſcebātur,dicentes,nō ita
parere mulieres Hebræas ſicut
pariebant Aegyptiæ:Quæri ſo-
let vtrum talia mendacia ap-
probata ſiint authoritate diui-
na,quandoquidem ſcriptum eſt,deum bene feciſſe ob-
ſtetricibus: ſed vtrum pro miſericordia ignoſcebat mē
dacio: an & ipſum mendacium dignum præmio iudi-
cabat,incertum eſt.Aliud enim faciebāt obſtetrices vi-
uificando infantes paruulos, aliud Pharaoni mentien-
do. Nam in illis viuificandis opus miſericordiæ fuit,
mendacio vero illo pro ſe vtebantur ne noceret illis
Pharao,quod potuit oon ad laudem,ſed ad veoiā per-
tinere. Neq; hic authoritatem ad mēticodum eſſe pro-
poſitam mihi videtur eis de quibus dictum eſt, Et non
eſt inuentum in ore eorum mendacium. Quorundam Apoc.14.
enim vita lōge inferior à profeſſione ſanctorum, ſi ha-
beat iſta mendaciorum peccata, prouectu ipſo & in-
dole feruntur, præſertim ſi beneficia nondum norunt
expectare

G expectare cœlestia, sed circa terrena occupantur: Qui
Philip. 3. autem ita viuunt vt eorum conuersatio, sicut dicit A-
postolus, in cœlis sit, non eos existimo linguæ suæ mo-
dum, quantum ad veritatem promendam attinet falsi-
tatemque vitandam, exemplo illo obstetricum debere
formare. Sed diligentius de hac quæstione dissseren-
dum est, propter alia exempla quæ in scripturis repe-
II. riuntur. De facto Moysi cum occidit Aegyptium
Exo. 2. ad defendendos fratres suos, satis disputauimus in il-
Lib. 22. ca. lo opere quod de vita Patriarcharum aduersus Faustũ
60. & seq. scripsimus: vtrum indoles in eo laudabilis fuerit, qua
hoc peccatum admiserit, sicut solet vbertas terræ etiam
ante vtilia semina quadam herbarum quanuis inuti-
lium feracitate laudari: an omnino ipsum factum iu-
stificandum sit. Quod ideo non videtur quia nullam
adhuc legitimam potestatem gerebat, nec acceptam
diuinitus, nec humana societate ordinatam. Tamen
Acto. 7. sicut Stephanus dicit in Actibus Apostolorum, putabat
intelligere fratres suos quòd per eum deus daret illis
salutem: vt per hoc testimonium videatur Moyses
iam diuinitus admonitus, quod scriptura eo loco ta-
H cet, hoc audere potuisse. Clamauit ad eum do-
III. minus de rubo. Dominus in angelo, an dominus an-
Exo. 3. gelus ille qui dictus est, Magni consilij angelus: & in-
Esa. 9. telligitur Christus. Supra enim dixit, apparuit illi an-
IIII. gelus domini in flamma ignis in rubo. Educe-
Exo 3. re illos de terra illa in terram bonam & multam, in
terram fluentem lac & mel: vtrum terram fluentem
lac & mel spiritaliter accipere debemus, quia secũdum
proprietatem non hoc erat illa quæ data est populo Is-
raël: an locutionis est, qua id ad laudem vbertatis &
V. suauitatis referatur. Et nunc ecce clamor filio-
Exo. 3. rum Israël venit ad me, non sicut clamor Sodomorum
quo iniquitas sine timore & sine verecundia significa-
VI. tur. Quod mandauit dominus Hebræis per
Exo. 3. Moysem, vt acciperent ab Aegyptiis vasa aurea & ar-
gentea & vestem: atque addidit, & prædabimini eos:
mandati huius non potest iniustum esse iudicium. Mã
datum enim dei est, de quo non iudicandum, sed ei
obtemperandum fuit, Ille enim nouit quàm iuste man-
dauerit, ad seruum autem pertinet obedienter facere
VII. quod mandauit. Quod ait Moyses ad domi-
Exod. 4. num, precor domine non sum eloquens ante hester-
I num, neque ante nudiustertianum diem, neque ex quo
cœpisti loqui famulo tuo: intelligitur credere, posse
fieri dei voluntate subito eloquentem: cum dicit, Ne-
que ex quo cœpisti loqui famulo tuo: tanquam osten-
dens fieri potuisse, vt ante hesternum & nudiustertia-
num diem qui eloquens non fuisset repente fieret, ex
VIII. quo cum illo dominus loqui cœpit. Quis fecit
Exo. 4. mutum & andientem, videntem & cæcum: Nónne ego
dominus deus? Sunt qui deo calumniantur, vel scrip-
turæ potius veteris testamenti, quia dixerat deus, quód
ipse fecerat cæcum & mutum. Quid ergo dicunt de
domino Christo aperte in Euangelio dicente, Ego ve-
Ioan. 9. ni vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant?
Quis autem nisi insipiens crediderit aliquid homini
secundum vicia corporalia posse accidere quod deus
nolit? Sed eum iuste totum velle nemo ambigit.
IX. Quod dominus dicit ad Moysem, Sed nunc va-
Exo. 4. de tu, & ego aperiam os tuum, & instruam te quæ locu-
turus es. Satis hic apparet, non tantum instructionem
oris, sed ipsam etiam apertionem ad dei voluntatem &
gratiam pertinere. Non enim ait, Tu aperi os tuum, &
ego instruam te: sed vtrunque ipse promisit, aperiam

& instruã. Alibi autem dicit in Psalmo, Dilata os tuum, Psal. 80.
& adimplebo illud. Vbi significat in homine volunta- K
tem accipiendi, quod deus donat volenti: vt ad volun-
tatis exordium pertineat, Dilata os tuum: ad dei au-
tem gratiam, Et adimplebo illud. Hic vero & aperiam
os tuum, & instruam te. Et iratus iracundia do- X.
minus dixit, Quemadmodum possit intelligi irascens Exo. 4.
deus, quia non sicut homo per irrationabilem pertur-
bationem, per omnia tenendum est vbi tale aliquid
scriptura dicit, ne de hoc eadem sæpe dicenda sint.
Sed merito quæritur cur hic iratus de fratre Moysi di-
xerit, quòd illi ipse loqueretur ad populum: videtur e-
nim tanquam diffidenti non dedisse plenissimam fa-
cultatem, quam daturus erat, & per duos agi voluisse,
quod etiam per vnum posset, si credidisset. Veruntta-
men eadem verba omnia diligentius considerata, non
significant iratum dominum pro vindicta dedisse Aa-
ron. Sic enim dicit, Nónne ecce Aaron frater tuus Le- Ibidem.
uites scio quia eloquens est, loquetur ipse? Quibus ver-
bis ostenditur deus increpasse potius eum, qui time-
ret ire quòd ipse esset minus idoneus, cum haberet fra-
trem, per quem posset ad populum loqui quod vellet: L
quoniam erat ipse gracilis vocis, & linguæ tardioris,
quanquam de deo totum sperare deberet. Deinde ea-
dem ipsa quæ paulo ante promiserat, & posteaquã ira-
tus est, dicit. Dixerat enim, Aperiam os tuum, & in-
struam te: nunc autem dicit, Aperiam os tuum & os
eius, & instruam vos quæ faciatis: sed quoniam addi-
dit, Et loquetur ipse tibi ad populum: videtur oris a-
pertio præstita, propter quod dicit Moyses linguæ se
tardioris. De vocis autem gracilitate nihil ei dominus
præstare voluit, sed propter hoc adiutorium fratris ad-
iunxit, qui posset ea vti voce, quæ populo docendo suf-
ficeret. Quòd autem ait, Et dabis verba mea in os eius:
ostendit quòd ea loquendo esset daturus: nam si tan-
tummodo audiendo, sicut populo in aures diceret. De-
inde quod paulo pòst ait, Et loquetur ipse tibi ad popu-
lum, & ipse erit tuum os: & sic subauditur, ad populum.
Et cum dicit, Tibi loquetur ad populum: satis indicat
in Moyse principatum, in Aaron ministerium. Dein-
de quòd ait, Tu autem illi eris in iis, quæ ad deum. Ma-
gnum hic fortassis perscrutandum est sacramẽtum, cu-
ius figuram gerat, velut medius Moyses inter dominũ M
& Aaron, & medius Aaron inter Moysem & popu-
lum. In eo quod scriptum, Et factum est in via XI.
ad refectionem obuiauit ei angelus, & quærebat eum Exo. 4.
occidere: & assumpto Sephora calculo, circũcidit præ-
pucium filij sui, & procidit ad pedes eius, & dixit, Ste-
tit sanguis circuncisionis infantis mei, & recessit ab eo:
propter quod dixit, Desiit sanguis circuncisionis. Pri-
mum quæritur, quem volebat angelus occidere, vtrum
Moysem, quia dictum est, Occurrit ei angelus, & quæ-
rebat eum occidere. Nam cui putabitur occurrisse, nisi
illi qui vniuerso suorum comitatui præfuit, & à quo
cæteri ducebantur? An puerum quærebat occidere, cui
mater circuncidendo subuenit: vt ob hoc intelligatur
occidere voluisse infantem, quia non erat circuncisus,
atque ita sancire præceptum circuncisionis, seueritate
vindictæ. Quod si ita est, incertum est prius de quo di-
xerit. Quærebat eum occidere, quia ignoratur quem,
nisi ex consequentibus reperiatur: mira sanè locutio-
ne & inusitata, vt prius diceret, Occurrit ei, & quære-
bat eum occidere: de quo nihil antè dixerat. Sed talis
est in Psalmo, Fundamenta eius in montibus sanctis: Psal. 86.
diligit dominus portas Sion. Inde enim Psalmus inci-
pit, nec

A pit,nec aliquid de illo vel de illa dixerat, cuius funda-
menta voluit intelligi,dicẽs,Fundamenta eius in mon-
tibus sanctis. Sed quia sequitur, Diligit dominus por-
tas Sion:fundamenta vel domini vel Sion, & ad faci-
liorem sensum magis Sion, vt fundaméta ciuitatis ac-
cipiantur.Sed quia in hoc pronomine, quod est eius,
genus ambiguum est:omnis enim generis est hoc pro-
nomen,id est,& masculini,& fœminini, & neutri: in
Græco autem in fœminino genere dicitur ἀυτῆς,& ha
bet codex Græcus ἀυτῦ,cogit intelligere nõ fundamẽ-
ta Sion,sed fundamenta domini,id est, quæ constituit
Psal.146. dominus,de quo dictum est, Aedificans Hierusalẽ do-
minus. Nec Sion tamen,nec dominum antea nomina
uerat, cum diceret, Fundamenta eius in montibus san-
ctis:sic & hic nondum nominato infante dictum est,
Occurrit ei,& quærebat eum occidere:vt de quo dixe-
rit, in consequentibus agnoscamus:quanquam & si de
Moyse accipere quisquam voluerit, non est magnope-
re resistendum.Illud potius quod sequitur si fieri potest
intelligatur, quid sibi velit ideo recessisse angelum ab
interfectione cuiuslibet eorum,quia dixit mulier,Stetit
B sanguis circuncisionis infantis: non enim ait, recessit
ab eo,propter quod circuncidit infantem:sed quia ste-
tit sanguis circuncisionis:non quia cucurrit, sed quia
XII. stetit, magno nisi fallor sacramento. Quod supe-
Exod.4. rius dictum est,quòd Moyses vxorem & infantes suos
Exod.18. imposuit vehiculis, vt cum eis in Aegyptum pergeret,
postea vero Iethro socer eius illi cum eis occurrit, po-
steaquã eduxit populum ex Aegypto, quæri potest quo
modo vtrunque sit verum. Sed intelligendum est,post
illam quæ ab angelo futura erat interfectionem Moysi
vel infantis,reuersam fuisse cum paruulis.Nam quidam
putauerunt ꝓpter hoc angelum terruisse, ne ad impe-
XIII. dimentum ministerij quod diuinitus impositũ Moyses
Exod.5. gerebat, fœmineus sexus comitaretur. Quæritur
quo modo populo dicatur, quòd mandauit deus eie-
cturũ se eos de Aegypto in terram Chanaan: Pharao-
ni autem dicatur,quòd trium dierum iter exire vellent
in desertum,& immolare deo suo ex mãdato eius. Sed
intelligendum est, quanuis deus sciret quid esset factu-
rus, quoniam præsciebat non cõsensurum Pharaonem
ad populum dimittendum,illud primo dictũ esse quod
C etiam primitus fieret si ille dimitteret: vt enim sic fie-
rent omnia quemadmodum consequens scriptura te-
statur,Pharaonis cõtumacia meruit & suorum. Neque
enim mendaciter deus iubet quod scit non facturum
XIIII. cui iubetur,vt iustum iudiciũ consequatur. Verba
Exod.5. quæ dicit Moyses ad dominũ, Quare afflixisti populũ
húc, & vt quid me misisti:ex quo enim intraui ad Pha-
raonem loqui in tuo nomine in hunc populum, nó li-
berasti populum tuum: Non cõtumaciæ verba sunt vel
indignationis,sed inquisitionis & orationis. Quod ex
his apparet quæ illi dominus respondit, Non enim ar-
guit infidelitatem eius, sed quid sit facturus aperuit.
XV. Sacramenti locum esse dubium non est,ꝙ scriptu-
Exod.6. ra volens originem Moysi demonstrare, quod eius a-
ctio iam expetebat,à primogenito Iacob, id est, Ruben
progenies cœpit, inde ad Symeon, inde à Leui, vltrà
progressa non est,quoniam ex Leui Moyses. Hi autem
commemorantur, qui iam commemorati fuerant in
illis septuagintaquinq; in quibus Israël intrauit in Ae-
gyptum:non enim primam neque secundam, sed ter-
tiam tribum,id est,Leuiticam deus esse voluit sacerdo-
XVI. talem. Quod Moyses dicit,Ecce ego gracili voce
Exod.7. sum, & quo modo exaudiet me Pharao:nó videtur tã-
tum propter magnitudinem populi excusare de vocis D
gracilitate,verumetiam propter vnum hominem. Mi-
rum si tam gracilis vocis, vt nec ab vno homine posset
audiri, An forté regius fastus non eos permittebat de
proximo loqui:dicitur autem illi, Ecce dedi te deum
Pharaoni, & Aaron frater tuus erit tuus Propheta.
Notandum quòd cum ad populum mitteretur, nõ XVII.
ei dictum est, Ecce dedi te deum populo, & frater tuus Exod.7.
erit tuus Propheta:sed frater tuus, inquit, loquetur tibi
ad populum. Dictum est etiam, Erit os tuum, & tu illi
quæ ad deum:non dictum est,tu illi deus. Pharaoni au
tem dicitur Moyses datus deus,& secundum analogiã
Propheta Moysi Aaron,sed ad Pharaonem. Hic insi-
nuatur nobis ea loqui Prophetas dei quę audiũt ab eo,
nihilque aliud esse Prophetam dei, nisi enunciatorem
verborum dei hominibus, qui deum vel non possunt
vel non merentur audire. Assidue deus dicit, In- XVIII.
durabo cor Pharaonis: & velut causam infert cur hoc Exod.7.
faciat,Et implebo signa mea & portenta mea in Aegy-
pto:tanquam necessaria fuerit obduratio cordis Pha-
raonis, vt signa dei multiplicarentur vel implerentur
in Aegypto. Vtitur ergo deus bene cordibus malis, ad E
id quod vult ostendere bonis, vel quid facturus est bo-
nis. Et quanuis vniuscuiusq; cordis in malicia qualitas,
id est,quale cor habeat ad malum, suo fiat vicio, quod
inoleuit ex arbitrio voluntatis: & tamen qualitate ma-
la vt huc vel illuc moueatur, cum siue huc, siue illuc
male moueatur,causis sit quib' animus propellitur:quę
causæ vt existant vel non existant, non est in hominis
potestate,sed veniunt ex occulta prouidentia, iustissi-
ma planè & sapientissima,vniuersum quod creauit di-
sponentis & administrantis dei: Vt ergo tale cor ha-
beret Pharao quod patientia dei nõ moueretur ad pie-
tatem,sed potius ad impietatem, vicij proprij fuit:
Quòd vero facta sunt ea,quibus cor suo vicio tam ma-
lignum resisteret iussionibus dei: hoc est enim quod
dicitur,Induratum, quia non flexibiliter consentiebat,
sed inflexibiliter resistebat:dispensationis fuit diuinæ,
qua tali cordi non solum iusta,sed euidenter iusta pœ-
na parabatur, qua timentes deum corrigerentur. Pro-
posito quippe lucro, verbi gratia, propter quod homi-
cidium committatur,aliter auarus, aliter pecuniæ con-
temptor mouentur: ille scilicet ad facinus perpetran- F
dum,ille ad cauendum: ipsius tamen lucri propositio
in alicuius illorum non fuit potestate. Ita causæ veniũt
hominibus malis,quæ non sunt quidem in eorum po-
testate,sed hoc de illis faciunt, quales eos inuenerint
iam factos propriis viciis ex præterita voluntate. Vi-
dendum sanè est,vtrum etiam sic accipi possit, Ego in-
durabo:tanquam diceret,quàm durum sit demóstrabo. XIX.
Si loquetur vobis Pharao dicens, Date nobis si- Exod.7.
gnum aut portentum, & dices Aaron fratri tuo, Sume
virgam & proiice illam palam Pharaone & palam ser-
uis eius, & erit draco. Hic certè non ministerio vo-
cis erat opus, cum videbatur velut ex necessitate da-
tus Aaron propter gracilitatem vocis Moysi: sed vir-
ga erat proiicienda vt draco fieret. Cur ergo Moyses
ipse non fecit, nisi quia ista mediatio ipsius Aaron in-
ter Moysem & Pharaonem alicuius magnę rei figuram
gerit? Etiam hoc notandum est, quod cum signũ XX.
palam Pharaone fieret, scriptum est, Et proiecit Aaron Exod.7.
virgam suam. Si fortè dixisset, Proiecit virgam: nulla
esset quæstio. Quod vero addidit, suam, cum eam
Moyses dederit, non frustra forsitan dictum est.
An erat vtrique illa virga communis, vt cuiuslibet
eorum

XXI. eorum diceretur, verum diceretur? Et abſorbuit
Exod.7. virga Aaron virgas illorum. Si dictum eſſet, Abſorbuit
G draco Aaron virgas illorum: intelligeretur verus dra-
co Aaron phantaſtica illa figmenta non abſorbuiſſe,
ſed virgas. Hoc enim potuit abſorbere quod erant, nō
quod eſſe videbantur, & non erāt. Sed quoniam dixit,
Abſorbuit virga Aaron virgas illorum: draco vtique
potuit virgas abſorbere, non virga. Sed eo nomine ap-
pellata res vnde verſa eſt, non in quo verſa eſt, quia in
id etiā reuerſa eſt: ideo hoc vocari debebat quod prin-
cipaliter erat. Quid ergo dicendum eſt, de virgis ma-
gorum, vtrum & ipſæ veri dracones factæ fuerant, ſed
ea ratione virgæ appellatæ ſunt, qua & virga Aaron: an
potius videbatur eſſe quod non erant ludificatione ve-
nefica? Cur ergo ex vtraque parte & virgæ dicuntur &
dracones, vt de figmentis illis nihil differat loquendi
modus? Sed demonſtrare difficile eſt quo modo etiam
ſi veri dracones facti ſunt è virgis magorum, non fue-
rint tamen creatores draconum, nec magi, nec angeli
mali, quibus miniſtris illa operabantur. Inſunt enim
H corporeis rebus per omnia elementa mundi quædam
occultæ ſeminariæ rationes, quibus cum data fuerit op-
portunitas temporalis atque cauſalis, prorumpunt in
ſpecies debitas ſuis modis & finibus. Et ſic non dicūtur
angeli, qui iſta faciunt, animalium creatores, ſicut nec
agricolæ ſegetum vel arborum vel quorumcunque in
terra gignentium creatores dicendi ſunt: quanuis no-
uerint præbere quaſdam viſibiles opportunitates & cau
ſas, vt illa naſcantur. Quod autem iſti faciūt viſibiliter,
hoc angeli inuiſibiliter: deus vero ſolus verus creator
eſt, qui cauſas ipſas & rationes ſeminarias rebus ipſis in-
ſeruit. Res breuiter dicta eſt, quæ ſi exemplis & copioſa
diſputatione explicetur, vt facilius intelligatur, longo
ſermone opus eſſet, à quo ſe ratio noſtræ feſtinationis
XXII. excuſat. Fecerunt autem ſimiliter & incantatores
Exod.7. Aegyptiorum veneficiis ſuis: & induratum eſt cor Pha-
raonis, & non exaudiuit eos, ſicut dixit dominus. Cum
hæc dicuntur, videtur propterea cor Pharaonis indu-
ratum fuiſſe, quia & incantatores Aegyptiorum ſimi-
lia fecerunt. Sed conſequentia docebunt quanta fue-
rit illa obduratio etiam cum incantatores deficerent.
XXIII. Fecerunt autem ſimiliter & incantatores Aegy-
Exod.8. ptiorum veneficiis ſuis, Et eduxerunt ranas ſuper ter-
I ram Aegypti. Quæritur vnde, ſi iam vbique factum e-
rat. Sed ſimilis quæſtio eſt, vnde & aquam in ſangui-
nem verterunt, ſi tota aqua Aegypti in ſanguinem con-
uerſa iam fuerat. Vnde intelligendum eſt regionem,
vbi filij Iſraël habitabant, plagis talibus non fuiſſe per-
cuſſam: & inde potuerunt incantatores vel aquam hau-
rire quam in ſanguinem verterent, vel aliquas ranas e-
ducere ad ſolam demonſtrationem magicæ potentiæ:
quanquam potuerunt etiam, poſteaquam illa compreſ-
ſa ſunt, facere: ſed ſcriptura cito narrando coniunxit,
XXIIII. quod etiam poſtea fieri potuit. Et vidit Pharao
Exod.8. quoniam facta eſt refrigeratio, & ingrauatum eſt cor
eius, & non exaudiuit eos, ſicut dixerat dominus. Hic
apparet non illas tantum fuiſſe cauſas obdurationis cor
dis Pharaonis, quòd incantatores eius ſimilia faciebāt,
verumetiam ipſam dei patientiam qua parcebat. Patiē-
tia dei ſecundum corda hominum, quibuſdam vtilis
ad pœnitendum, quibuſdam inutilis ad reſiſtendum
deo, & in malo perſeuerandum: non tamen per ſeipſam
inutilis eſt, ſed ſecundum cor malum, ſicut iam dixi-
mus. Hoc & Apoſtolus dicit, Ignoras quia patiētia dei
Roma.2. ad pœnitentiam te adducit: Secundum autem duriciā
cordis tui & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in K
die iræ & reuelationis iuſti iudicij dei, qui reddet vni-
cuique ſecundum opera eius. Nam & alibi cum dice- 2.Cor.2.
ret, Chriſti bonus odor ſumus in omni loco: etiam il-
lud adiunxit, & in iis qui ſalui fiūt, & in iis qui pereunt.
Non dixit Chriſti bonum ſe odorem eſſe iis qui ſalui
fiunt, malum autem iis qui pereunt, ſed tantum bonū
odorem ſe dixit. Illi vero tales ſunt, vt & bono odore
pereant ſecundum ſui cordis, vt ſæpe dictum eſt, quali-
tatem, quæ mundanda eſt bona voluntate in dei gra-
tiam, vt incipiant ei prodeſſe iudicia dei quæ malis cor
dibus nocent. Vnde ille immutato in melius corde cā-
tabat, Viuet anima mea & laudabit te, & iudicia tua Pſal.118.
adiuuabunt me. Non dixit munera, vel præmia tua, ſed
iudicia tua. Multum eſt autem vt ſyncera fiducia dici
poſsit, Proba me domine & tenta me, vre renes meos Pſal.25.
& cor meum. Et ne ſibi aliquid ex ſuis viribus tribuiſſe
videretur, cōtinuo addidit, quoniam miſericordia tua
ante oculos meos eſt, & complacui in veritate tua. Fa- Pſal.24.
ctam erga ſe commemorat miſericordiam, vt compla-
cere poſſet in veritate, quoniam vniuerſæ viæ domini L
miſericordia & veritas. Quod dixerunt magi ad XXV.
Pharaonem. Digitus dei eſt hic: quoniam non potue- Exod.8.
runt educere cyniphes, ſenſerunt profecto cum artium
ſuarum nefariarum ſcirent potentiam, non talibus ar-
tibus, velut potentior in eis eſſet Moyſes ſuos conatus
fuiſſe fruſtratos vt non poſſent educere cyniphes, ſed
digito dei, qui vtique operabatur per Moyſem. Digitus
autem dei, ſicut euangelium manifeſtiſsimè loquitur,
ſpiritus ſanctus intelligitur. Nanque vno Euangeliſta Luca.11.
ita narrante verba domini vt diceret, Si ego in digito Matth.12.
dei eiicio dæmonia, alius Euangeliſta idipſum narrans
exponere voluit, quid ſit digitus dei, & ait, Si ego in ſpi
ritu dei eiicio dæmonia. Cum itaque magi faterentur,
quorum Pharao potentia præſidebat, digitum dei eſſe
in Moyſe in quo ſuperabantur, & eorum veneficia fru-
ſtrabantur: tamen induratū eſt cor Pharaonis nūc mi-
rabili omnino duricia. Cur autem in tertia iſta plaga
magi defecerunt, nam plagæ cœperunt ex quo aqua in
ſanguinem verſa eſt, & ſentire & explicare difficile eſt.
Poterant enim & in primo ſigno deficere, vbi in ſer-
pentem virga conuerſa eſt: & in prima plaga, vbi aqua
in ſanguinem commutata eſt: & in ſecunda de ranis, ſi M
hoc voluiſſet digitus dei, id eſt, ſpiritus ſanctus. Quis
enim dementiſsimus dixerit digitum dei in hoc ſigno
potuiſſe conatus magorum impedire, & in ſuperiori-
bus nequiuiſſe? Omnino ergo certa cauſa eſt quare illa
facere hucuſque permiſsi ſunt. Commēdatur enim for-
taſſe Trinitas, & quod verum eſt ſummi Philoſophi gē
tium quantum in eorum literis indagatur, ſine ſpiritu
ſancto philoſophati ſunt, quanuis de patre & filio non
tacuerint, quod etiam Didymus in libro ſuo meminit
quem ſcripſit de ſpiritu ſancto. Ecce ego mitto XXVI.
in te & in ſeruos tuos & in populum tuū, & in domus Exod.8.
tuas cynomyiam, & implebuntur domus Aegyptio-
rum cynomyia: vt ſcias quoniam ego ſum dominus
deus omnis terræ: & dabo interuallum inter popu-
lum meum, & inter populum tuum. Quod hic ſcrip-
tura aperuit ne vbicunque diceret, intelligere debe-
mus & in poſterioribus, & in prioribus ſignis factum
eſſe, vt terra in qua habitabat populus dei nullis pla-
gis talibus vexaretur. Opportunum autem fuit vt
ibi hoc apertè poneretur, vnde iam incipiunt ſigna
quibus magi ſimilia nec conati ſunt facere: procul-
dubio enim quia vbique fuerant cyniphes in regno
Pharaonis,

A Pharaonis, non autem fuerant in terra Gessen, ibi co-
nati sunt magi similiter facere & minime potuerunt.
Quousque ergo deficerent, nihil de eius terræ segre-
gatione dictum est, sed ex quo cœperunt ea fieri, vbi
iam illi similia facere nec conari auderent.
XXVII. Quod Latini codices habent, Euntes immolate
Exod.8. domino deo vestro in terra hac. Græcus habet, Ve-
nientes immolate domino deo vestro in terra hac. No
lebat enim eos ire quò dicebant, sed vt illic in Aegyp-
to immolarent, volebat. Hoc ostendunt verba Moysi
quæ sequuntur vbi dicit, non posse fieri propter abomi-
XXVIII. nationes Aegyptiorum. Quod ait Moyses, Non
Exo.8. potest fieri sic, Abominationes enim Aegyptiorum im-
molabimus domino deo nostro: id est, hęc immolatu-
ri sumus quæ abominantur Aegyptij, & propterea in
Aegypto non possumus: hoc manifestãt verba quæ ad-
iungit & dicit, Si enim immolauerimus abominatio-
nes Aegyptiorum, palam ipsis lapidabimur. Hoc enim
non intelligentes, quidam interpretes nostri sic inter-
B pretati sunt, vt dicerent, Non potest fieri sic, nunquid
abominationes Aegyptiorum immolabimus domino
deo nostro? Cum magis hoc scriptura dixerit, quia
Aegyptiorum abominationes immolaturi sunt. Alij ve
ro Latini sic habent, Non potest fieri sic, quoniam abo-
minationes Aegyptiorum non immolabimus domino
deo nostro. Contrarium sensum facit addita particula
negatiua, cum Moyses dixerit, Non potest fieri sic, abo-
minationes Aegyptiorum immolabimus domino deo
nostro: & ideo in eremum dicebant se ire velle, vbi
Aegyptij nõ viderent abominationes suas. Hoc autem
intelligendum est mystice significari, quod etiam de
pastoribus diximus, qui erant Aegyptiis abominabi-
les: & ideo separatam terram Israëlitæ acceperunt, cum
Gene.46. venerunt in Aegyptum. Sic enim & sacrificia Israëli-
tarum abominationes sunt Aegyptiis, sicut iniquis vi-
XXIX. ta iustorum. Cum ablata esset locusta, dictum
Exo.8. est de Pharaone, Et ingrauauit Pharao cor suum etiam
in hoc tempore, & noluit dimittere populum. Certè
nunc non dictum est, Ingrauatum est cor Pharaonis,
sed ingrauauit Pharao cor suum, sic vtique in omni-
C bus plagis. In volũtate quippe hominis est origo vicio-
rum: mouentur autem causis corda hominum, alia sic,
alia vero sic, etiam non diuersis causis, sæpe diuerso
modo secundum proprias qualitates, quæ ex volunta-
XXX. tibus veniunt. Videns autem Pharao, quia non
Exo.9. est mortuum, de pecoribus filiorum Israël vllum, in-
grauatum est cor Pharaonis. Quo modo ex contrariis
causis facta est hæc ingrauatio cordis Pharaonis? Si e-
nim & pecora Israëlitarum morerentur, tunc videre-
tur causa competens qua cor eius ingrauaretur ad cõ-
temnendum deum, tanquam si & magi eius pecora Is-
raëlitarum fecissent mori, Nunc vero vnde debuit ad
timendum vel credendum moueri, videns nullum pe-
cus mortuum ex pecoribus Hebræorum, hic ingraua-
tus est: id est, illa ingrauatio etiam hucusque progres-
XXXI. sa est. Quid est quòd dicit deus ad Aaron &
Exod.9. Moysem, Sumite vobis plenas manus fauillæ de forna-
ce, & aspergat Moyses in cœlum coram Pharaone &
coram seruis eius, & fiat puluis in tota terra Aegypti?
Signa enim superiora, virga fiebant, quam non Moy-
ses, sed Aaron vel extendebat super aquam, vel ad ter-
ram percutiebat: nunc vero interpositis duobus signis
de cynomyia & pecorum mortibus, vbi nec Aaron
nec Moyses aliquid operati sunt manu, dicitur vt Moy
ses fauillam spargat in cœlum de fornace, & hanc am-
bo sumere iubentur: sed ille spargere non in terram D
sed in cœlum, tanquam Aaron qui datus erat ad popu-
lum, terram percutere deberet, vel in terram, siue in
aquam manum extẽdere: Moyses vero, de quo dictum Exo.4.
est, Eritque tibi in iis quæ ad deum, in cœlum iubetur
fauillam spargere. Quid duo illa superiora signa, vbi
nec Moyses nec Aaron manu aliquid operantur? Quid
sibi vult ista diuersitas? Neque enim nihil.
Et propter hoc ipsum cõseruatus est, vt ostendam XXXII.
in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum Exo.19.
in vniuersa terra. Hæc scripturæ verba & Apostolus
posuit, cum in eodem loco perdifficili versaretur. Ibi
autem & hoc ait, Si autem volẽs deus ostendere iram, Rom.9.
& demonstrare patientiam suam, attulit in multa pa-
tientia vasa iræ: parcendo vtique iis, quos malos futu-
ros esse præscierat, quæ vasa dicit perfecta in perditio-
nem: Et vt notas, inquit, faceret diuitias gloriæ suæ in
vasa misericordiæ. Vnde vasorum misericordiæ vox
est in Psalmis, Deus meus misericordia eius præueniet Psal.58.
me: deus meus demonstrauit mihi inimicis meis. No- E
uit ergo deus bene vti malis, in quibus tamen huma-
nam naturam non ad maliciam creat, sed eos perfert
patienter quousque scit oportere: non inaniter, sed vtẽ-
do eis ad admonitionem vel exercitationem bono-
rum. Ecce enim vt annunciaretur nomen dei in vni-
uersa terra, vasis misericordiæ vtique prodest. Ad eo-
rum itaq; vtilitatem Pharao seruatus est, sicut & scrip-
tura testatur, & exitus docet. Quid est quod man- XXXIII.
dauit deus Pharaoni, cum se facturum magnam gran- Exo.9.
dinem minaretur, vt festinet congregare pecora sua,
& quæcunque illi essent in campo, ne grandine inter-
eant. Hoc enim non tam indignanter quàm misericor
diter videtur admonere. Sed hoc non facit quæstio-
nem, quòd deus etiam irascens temperat pœnam: Illud
est quod merito mouet, quibus nunc pecoribus cõsula-
tur si omnia mortua fuerant plaga superiore, vbi scrip-
tum est, quod discreuit deus inter pecora Hebræorum
& Aegyptiorum, ita vt illic nullum moreretur, omnia
vero Aegyptiorum pecora morerentur. An eo soluitur
quæstio quod prædixerat ea moritura quæ in campo
fuissent, vt hæc accipiantur omnia: intelligantur autem F
euasisse quæ in domibus erant, quæ potuerunt etiam à
dubitantibus colligi & in domo teneri, ne fortè verum
esset quod Moyses dominum facturum esse prædixe-
rat: & ex his esse in campis iterum poterant, quæ mo-
do admonet cõgregari in domos ne grandine pereãt.
Maxime quia sequitur scriptura & dicit, Qui timuit
verbum domini seruorum Pharaonis, congregauit pe-
cora sua in domos: qui autem non intendit mente in
verbum domini, dimisit pecora sua in campo. Hoc er-
go fieri potuit, quando etiam mortem pecorum mina-
tus est deus, quanquam id scriptura tacuerit.
Et dixit dominus ad Moysem, Extende manum XXXIIII.
tuam in cœlum, & erit grando in omni terra Aegypti. Exo.9.
Ecce iterum Moyses non in terram, sed in cœlum ma-
num iubetur extendere, sicut superius de fauilla.
Cum fragore cœli, qui vehemens erat in grandi- XXXV.
ne, Pharao territus, rogaret Moysem vt oraret pro illo Exo.9.
cõfitenti iniquitatem suam & populi sui: Moyses ei di-
xit, Et tu & serui tui scio quòd nondum timetis domi-
num. Qualem timorem quærebat, cui timor iste non-
dum erat ei domini timor? Facile est enim pœnam ti-
mere, sed non hoc est deum timere, illo scilicet domi-
ni timore pietatis, quem commemorat Iacob, vbi dicit,
Nisi deus patris mei Abraham & timor Isaac adesset Gene.31.
mihi,

XXXVI. mihi, nunc me inanem dimisisses. Dominus in-
Exo.10. quit ad Moysem, Intra ad Pharaonem, ego enim gra-
G uaui cor eius & seruorum eius, vt ordine superueniant
signa mea hæc super eos: tanquam opus habeat deus cu-
iusquam malicia. Sed sic intelligendum est, ac si dice-
ret, Ego enim patiens fui super eum & seruos eius, vt
non eos auferrem, vt ordine superueniant signa mea
super eos. Quia cum patiētia dei obstinatior fiebat ma-
lus animus, ideo pro eo quod est, patiēs fui, dicitur, gra-
XXXVII. uaui cor eius. Et nō est relicta locusta vna in om-
Exo.10. ni terra Aegypti, & ioduranit dominus cor Pharaonis.
Beneficium certè dei cōmemoranit scriptura quo abs-
tulit locustas: & secuta, dixit indurasse dominum cor
Pharaonis, beneficio vtique suo patientia sua, qua illa
fiebat obstinatio dum ei parceretur, sicut omnia mala
corda homioum patientia dei male vtendo durescunt.
XXXVIII. Tertio dicitur ad Moysem, Extēde manom tuam
Exo.10. in cœlum: vt fieret etiam plaga tenebrarum. Nun-
quam autem dictum est, ad fratrem eius Aaron vt ex-
tenderet manum in cœlum, Quod ergo dictum est ad
Moysem, extende manum tuam super terram Aegypti,
H & ascēdat locusta super terram: credo id significatum,
etiam minus posse qui plus potest, nō autem continuo
XXXIX. cui minora conceduntur posse maiora. Deus
Exo.11. ad Moysem dicit, Loquere ergo secreto in aures popu-
li, vt petat vnusquisque à proximo, & mulier à proxima
vasa aurea & argeotea & vestem. Non hinc quisque su-
mendum exemplum putare debet ad expoliādum isto
modo proximum. Hoc enim deus iussit, qui nouerat
quid quemque pati oporteret, nec Israëlitæ furtum fe-
cerunt, sed deo iubenti ministerium præbuerunt,
Quemadmodum cum minister iudicis occidit eum
quem iudex iussit occidi, profecto si id spōte faciat, ho-
micida est, etiam si eum occidat quem scit occidi à iu-
dice debuisse. Est etiam ista nonnulla quæstio, Si seor-
sum habitabant Hebræi in terra Gessen, vbi nec plagæ
fiebant quibus regnum Pharaonis affligebatur, quo mo
do quisque petit à proximo vel à proxima aurum, ar-
gentum, & vestem, præsertim quia vbi primum hoc
mandatur per Moysem, sic positum est, & mulier à vi-
cina sua & concellaria vel concellanea, si ita dicēdum
est, vel cohabitatrice sua. Vnde intelligēdum est etiam
I in terra Gessen non solos Hebræos habitasse, sed eis a-
liquos Aegyptios in illa terra cohabitatores fuisse, ad
quos potuerunt merito Hebræorum etiam illa diuina
beneficia peruenire, vt hinc eos & diligerent iidem
Aegyptij cohabitatores, ac quod petebant facilè com-
modarent: nec tamen deus iudicauit ita illos alienos
fuisse ab iniuriis & cōtritionibus quas populus dei per-
tulit, vt nec isto damno ferirentur qui plagis illis prop-
terea quòd terræ illi parcebatur percussi non eraot.
XL. Dixit autem dominus ad Moysem, Non exaudiet
vos Pharao, vt multiplicem signa mea & porteota mea
in terra Aegypti: tanquam opus fuerit eius inobedien-
tia vt signa illa multiplicarentur, quæ vtiliter fiebant
ad terrendum populum dei, atque ipsa discretione ad
pietatem informandum. Sed hoc dei fuit, malicia cor-
dis illius bene vteotis, non Pharaonis, dei patientia
male abutentis. Quæ autem superauerint ab eo
XLI. in mane igni concremabitis. Quæri potest quo modo
Exo.12. aliquid superauit cum hoc præmoniti fuerint, vt si do-
mus non habuerit consumendo pecori idoneam mul-
titudinem, vicini assumantur. Sed intelligitur quo-
niam dictum est, Os non conteretis ab eo: remansu-
ra vtique fuisse ossa quæ igni cremarentur.

Agnus perfectus masculus anniculus erit vobis. XLII.
Mouere potest ista locutio, quasi agnus possit esse non Exo.12.
masculus, nescientem qua necessitate ita sit translatum. K
Ouis enim transferri debuit, quia Græcus πρόβατον ha-
bet: sed πρόβατον in Græca lingua generis neutri est, &
posuerunt quæ sequuntur omnia conuenire, tanquam
si diceret, pecus perfectum masculum anniculum erit
vobis. Potuit enim dici Latine masculum pecus: quo
modo dicuntur mascula thura geoere neutro: ouis au-
tem masculus dici non posset, quia fœminini generis
est ouis. Item ouis mascula si diceretur, esset absurdius:
pecus vero si poneretur, etiam aliud intelligeretur, nec
seruaretur sacramentum. Quod cum scriptura de oue
loquatur, pòst dicit, ab agnis & hædis accipietis illud.
Qua in re Christus significari merito accipitur. Quid
enim opus erat ouem vel agnum ab agnis & hædis ac-
cipiendum moneri, nisi ille figuraretur cuius caro non
solum ex iustis, verumetiam ex peccatoribus propaga-
ta est? Quaoquam conentur Iudæi etiam hædum io-
telligere accipiendum ad celebrandum Pascha, & hoc
etiam dictum esse putant ab agois & hædis accipi, tan-
quam diceret, vel ab agnis agnum, vel ab hædis hæ- L
dum, si illud desit, sumi oportere: apparet tamen in
Christo rebus impletis quid illo præcepto fuerit figu-
ratum. Quod scriptum est, Et facietis diem XLIII.
hunc in progenies vestras legitimum æternum vel æ- Exo.12.
ternalem, quod Græce dicitur αἰώνιον, non sic acci-
piendum est tanquam possit istorum prætereuntium
dies esse vllus æternus: sed illud æternum est, quod
iste significat dies: velut cum dicimus ipsum deum æter
num, non vtique istas duas syllabas æternas dicimus,
sed quod significant: quanquam diligenter scrutādum
sit, quo modo appellare scriptura soleat æternum, ne
forte ita dixerit solenniter æternum, quem nefas ha-
beant prætermittere aut sua sponte mutare. Aliud est
enim quod præcipitur quousque fiat, sicut præceptum
est vt septies muros Hiericho circumiret arca, Aliud Iosue 6.
cum præcipitur sic obseruari aliquid, vt nullus termi-
nus præfiniatur obseruationis, siue quotidie, siue per
menses, siue per annos solenniter, siue per multorum
vel aliquorum annorum certa interualla. Aut ergo sic
appellauit æternum, quod non sua sponte audeant de-
sinere celebrare: aut sicut dixi, vt non ipsa signa rerum, M
sed res quæ iis significantur æternæ iotelligantur.
Et factus est clamor magnus in Aegyptiis. Non XLIIII.
enim erat domus, in qua non erat in ea mortuus. Exo.12.
Nónne potuit esse aliqua domus, quæ primogenitum
non haberet? Cum ergo primogeniti tātummodo mo-
rerentur, quo modo nulla erat quæ non haberet mor-
tuum? An & hoc diuinitus præscientia dei fuerat pro-
curatum, vt in omnibus omnino essent domibus pri-
mogeniti in quibus percuterentur Aegyptij? Ab hac
sanè plaga non sunt putandi immunes fuisse Aegyptij,
qui habitabaot in terra Gessen, hominum quippe erat,
vel animalium, non terræ: id est, homines & anima-
lia primogenita moriebantur occulto & angelico per-
cussu: non aliquid in terra vel in cœlo factum erat, si-
cut rana vel locusta, vel tenebræ vnde qui habitabant
affligerentur. A talibus enim plagis cum terra Gessen
fuisset aliena, proculdubio perueniebat beneficium ad
eos Aegyptios, qui in eadem terra cum Hebræis mo-
rabantur: hac vero primogeniti eorum omnes percus-
si sunt. Filij autem Israël fecerunt sicuti præce- XLV.
perat illis Moyses, & petierunt ab Aegyptiis vasa aurea Exo.12.
& argentea & vestem, & dominus dedit gratiam po-
pulo

A pulo suo coram Aegyptiis & commodauerunt illis, &
prædati sunt Aegyptios. Iam hoc factum fuerat ante
mortes primogenitorũ Aegyptiorum:sed nunc per re-
capitulationem repetitur. Nam narratum est quando
factum est. Modo enim fieri quo modo posset vt in tã-
to luctu ex mortibus suorum accommodarent ista fi-
liis Israël? Nisi forte quis dicat etiam ista plaga nõ fuis-
se percussos Aegyptios qui cum Hebræis inhabitabant
XLVI. terram Gessen. Quid est quod ait, Accipietis au-
Exo.12. tem fasciculum hyssopi, & tingentes ex sanguine qui
est iuxta ostium, linietis super limen & super ambos po
stes. Quæritur enim quem sanguinem dicat iuxta o-
stium, cum illius agni vtique velit intelligi sanguinem,
cuius immolatione fit Pascha: vtrum ne eo modo con-
sequenter præcepit, quamuis hoc tacuerit, vt idem
agnus iuxta ostium occidatur? An quod est credibilius,
ideo dixit ex sanguine qui est iuxta ostium, quia vti-
que ille qui liniturus est super limen & postes, vas ip-
sum in quo sanguinem excepit, iuxta ostium positu-
rus est, vt ad manum habeat quando tingat.
XLVII. Sustulerunt autem filij Israël de Ramasse in Soc-
Exo.12. coth, in sexcenta milia peditum viri, præter instru-
B ctum vel censum. Si isto modo potest rectè interpreta-
ri quod Græcus habet ἀποσκευὴν: quo verbo non so-
lum mobilia, verumetiam mouentia significari indi-
cat scriptura, vbi Iudas loquens ad patrem suum dicit,
Gene.43. Mitte puerum mecum, & surgentes ibimus vt viuamus
& non moriamur, & nos, & tu, & substantia nostra. Ibi
enim Græcus ἀποσκευὴν habet, vbi substantiam Lati-
nus interpretatus est, quod aliquando censum inter-
pretantur nostri: sicut nunc instructũ dicere voluimus,
dum tamen eo nomine & homines & iuméta vel om-
nia pecora intelligantur, Vbi etiam viri & vxores pos-
sent intelligi, nescio. Sexcenta tamen milia peditũ cum
scriptura commemoret addens & dicens, excepto in-
structu vel censu vel substantia, vel si quo alio verbo
melius interpretatur ἀποσκευὴν manifestum est & ho-
mines significatos, siue in seruis, siue in mulieribus, si-
ue in his ætatibus, quæ militiæ non essent idoneæ, vt
sexcenta milia peditũ in eis solis intelligamus, qui pos-
sent militari agmine armari. Quæri autem solet, vtrum
ad tantum numerum Hebræi peruenire potuerint per
C eos annos in Aegypto, quos ostendere consyderatus
in scripturis numerus potest, qui primum anni quot
fuerint, non parua est quæstio. Dicit enim deus ad A-
braham cum factum esset illud sacrificiũ de vacca tri-
ma, & capra, & ariete, & turture, & columba, antequam
Gene.15. non solum Isaac, sed nec Hismaël quidem natus esset,
Sciendo scias, quia peregrinum erit semẽ tuum in ter-
ra non propria, & in seruitutem redigent eos & noce-
bunt illis quadringentis annis. Si ergo quadringentos
annos sic acceperimus, vt in seruitute sub Aegyptiis
intelligantur, non paruum spacium temporis fuit, quo
ita populus multiplicaretur. Sed tot annos non fuisse,
apertissimo iudicio scriptura testatur. Quidam enim
putant quadringentos triginta annos accipi debere, ex
quo Iacob intrauit in Aegyptum, donec inde populus
Exod.12. per Moysem liberatus est, quoniam in Exodo scriptum
est, Incolatus autem filiorum Israël quem incoluerunt
in terra Aegypti & in terra Chanaan ipsi & patres eo-
rum anni quadringenti triginta. Seruitutis autem eo-
rum volunt esse annos quadringentos: propterea quòd
scriptum est in Genesi, Sciendo scias, quia peregrinum
erit semen tuum in terra non sua, & in seruitutem re-
digent eos, & nocebunt illis quadringentis annis. Sed
quoniam seruitutis anni post mortem Ioseph compu- D
tantur, Illo enim viuo, nõ solum ibi non seruierunt, ve
rumetiam regnauerunt: non est quemadmodum com-
putentur quadringenti triginta in Aegypto. Ingressus
est enim Iacob anno filij sui trigesimo & nono: quoniã
triginta annorum erat Ioseph cum apparuit in conspe-
ctu Pharaonis, & regnare cœpit sub illo. Transactis au-
tem septem annis vbertatis, secũdo anno famis ingres-
sus est Iacob in Aegyptum cũ aliis filiis suis: ac per hoc
tunc agebat Ioseph triginta & nouem annos, qui im-
pletis vitæ suæ annis centum & decem mortuus est: vi-
xit etiã in Aegypto post ingressum ad se patris sui, sep-
tuaginta & vnum annos. Quos si retraxerimus à qua-
dringentis triginta annis, remanebunt seruitutis anni,
id est post mortem Ioseph, non quadringenti, sed tre-
centi & quinquaginta nouem anni. Quòd si ex illo pu-
tabimus nos computare debere, ex quo Ioseph sub Pha
raone regnare cœpit, vt tunc quodam modo intelliga-
tur intrasse Israël in Aegyptum, quando ibi filius eius
tanta potestate sublimatus est, etiam sic trecenti quin-
quaginta erunt, quos Tychonius vult accipi quadrin- E
gentos, vt à toto pars intelligatur, id est, à toto cẽtena-
rio pars quinquagenaria, & probat hac loquendi regu-
la solere vti scripturam. Si autem quod aliquanto pro-
babilius dici potest, tunc habeamus intrasse Israël in
Aegyptum, quando illic Ioseph esse vẽditus cœpit, de-
tracturi sumus adhuc annos tredecim, vt trecentos tri-
gintaseptem annos pro quadringẽtis accipiamus. Sed
cum scriptura commemoret Caath filium Leui auum
Moysi cum auo suo Iacob intrasse in Aegyptum, dicat
autem eum vixisse annos centum triginta, filium vero
eius patrem Moysi Amram centum trigintaseptem,
Moysem vero dicat octoginta annorum fuisse cum de
Aegypto populum liberauit: etiã si tunc genuisset Caath
patrem Moysi, quo anno mortuus est, ille quoque Am-
ram vltimo vitæ suæ anno genuisset Moysem, compu-
tet annos centum triginta, & cẽtum trigintaseptem, &
octoginta, trecentos & quadragintaseptem annos fa-
ciunt, non quadringentos triginta. Quod si quis dicat
extremo anno vitæ Iacob natum esse Caath filiũ Leui,
septuaginta fermè anni possunt accedere illi summæ,
quia septuaginta vnum annos vixit in Aegypto Ioseph
post ingressum patris sui. Quapropter etiã si septuagin- F
ta anni vitæ Ioseph ab ingressu Iacob in Aegyptum vs-
que ad natiuitatem Caath, si tunc natus asseratur, & cẽ-
tum triginta anni ipsius Caath, & centum trigintaseptẽ
filij eius Amrã patris Moysi, & octoginta ipsius Moy-
si, quadringentos & decem & septem annos faciunt,
non quadringentos triginta. Proinde illa nimirum
computatio, quam secutus est Eusebius in historia sua
Chronica, perspicua veritate subnixa est. Ab illa enim
promissione computat quadringentos triginta annos,
qua vocauit deus Abraham, vt exiret de terra sua in ter
ram Chanaan: quia & Apostolus cum Abrahæ lauda- Galat.3.
ret & commẽdaret fidem, in ea promissione qua Chri
stum vult intelligi Prophetatum, id est, quia promisit
deus Abrahæ quòd benedicerentur in eo omnes tribus
terræ. Hoc autem dico, inquit, quia testamentum con-
firmatum à deo, post quadringentos & triginta annos
facta lex non infirmat ad euacuandas promissiones.
Ex illa ergo promissione qua vocatus est Abraham &
credidit deo, post quadringentos & triginta annos fa-
ctam legem dicit Apostolus, non ex tempore quo Ia-
cob intrauit in Aegyptum. Deinde etiam ipsa scriptu-
ra Exodi satis hoc significauit: non enim dixit, Incola-
tus

G tus filiorum Iſraël, quem incoluerunt in terra Aegyp-
ti aoni quadringean triginta: ſed aperte dixit, Quem
incoluerunt in terra Aegypti & in terra Chanaan ipſi:
& patres eorum. Ac per hoc manifeſtum eſt computá-
dum eſſe tempus etiam Patriarcharum Abrahæ, Iſaac,
& Iacob, ex quo peregrinari cœpit Abraham de terra
Chanaan: id eſt, ex illa promiſsione, in qua eius fidem
laudat Apoſtolus, vſque ad illud tempus, quo ingreſſus
eſt Iſraël io Aegyptum. Toto quippe iſto tempore per-
egrinati ſunt patres in terra Chaoaan, & deinde ſemel
Iſraël in Aegypto: ac ſic completi ſunt quadringenti
triginta anni à promiſsiooe vſque ad exitum Iſraël ex
Aegypto, quando facta eſt lex io monte Sioa, quæ non
infirmat teſtameotum ad euacuandas promiſsiones.
Septuageſimo & quinto anno vitæ ſuæ Abraham, ſicut
ſcriptura dicit, egreſſus eſt in terram Chaoaan, & ge-
nuit Iſaac cum eſſet annorum centum. Fiunt itaque ao-
ni viginriquinque ex promiſsione vſque ad natū Iſaac.
His adduntur omnes anni vitæ ſuæ Iſaac, id eſt, cētum
octoginta, fiunt ducenti quinque, tunc erat Iacob an-
norum centum viginti. Nati ſunt enim ſexagenario pa
H tre gemini, ipſe & Eſaü: poſt decem autem annos in-
trauit Iacob in Aegyptum, cum eſſet annorum ceotum
triginta. Ioſeph autem cum eſſet trigiota nouem. Fiunt
proinde anni à promiſsione vſque ad ingreſſum Iacob
in Aegyptum, ducenti quindecim. Ioſeph autem ab il-
lo triceſimo & nono anno ætatis ſuę, in quo eum pater
in Aegypto inuenit, vixit ſeptuaginta & voum aonos:
quia omnes ętatis eius anni centū decem fuerunt. Cum
itaque ad ducentos quindecim annos acceſſerint ſep-
tuaginta vnus, fiunt anni ducenti octoginta ſex. Re-
ſtant ceotum quadragintaquatuor vel quinque, quibus
intelligitur ſeruiſſe in Aegypto populus Iſraël poſt mor
tem Ioſeph. His aonis quantum multiplicari potuerint,
ſi fœcunditas hominis conſideretur, adiuuante illo qui
eos voluit valde multiplicari, reperitur oon eſſe mi-
rum quòd in ſexcentis milibus peditum egreſſus eſt
populus ex Aegypto: excepto cætero apparatu, vbi &
ſeruitia erant, & ſexus muliebris & imbellis ætas.
Gene.15. Quod ergo dixit deus ad Abraham, Sciendo ſcias, quia
peregrinum erit ſemen tuum in terra non propria, &
in ſeruitutem redigent eos & nocebuot illis quadrin-
geotis annis, non ſic accipiendum eſt, tanquam in illa
I duriſsima ſeruitute quadringentos annos dei populus
Gene.21. fuerit: ſed quia ſcriptum eſt, In Iſaac vocabitur tibi ſe-
meo: ex anoo natiuitatis Iſaac vſque ad anoum egreſ-
ſionis ex Aegypto cōputantur anni quadringenti quin
que. Cum ergo de quadringētis triginta detraxeris vi-
ginriquinque qui ſunt à promiſsione vſque ad natum
Iſaac, non mirom eſt ſi quadringentos & quinq; annos
ſumma ſolida quadriogentos voluit appellare ſcriptu-
ra, quæ ſolet tempora ita nuncupare vt quod de ſum-
ma perfectioris numeri paululū excreſcit, aut infra eſt,
noo computetur. Noo itaq; quòd ait, in ſeruitutem re-
digent eos & nocebunt illis, ad quadriogentos anoos
referendum eſt, taoquam per tot annos eos habuerint
in ſeruitute: ſed referendi ſunt quadringeoti anni ad id
quod dictum eſt, peregrinum erit ſemen tuum in ter-
ra non propria: quia ſiue io terra Chanaan ſiue in Ae-
gypto peregrinum erat illud ſemen, antequam hęredi-
ratem ſumerent terram ex promiſsione dei, quod fa-
ctum eſt poſteaquā ex Aegypto liberati ſunt: vt hyper-
baton hic intelligatur, & ordo verborum ſit, Sciendo
ſcias, quia peregrinum erit ſemen tuum in terra non
propria quadriogentis annis: illud autem interpoſitum
intelligatur, & in ſeruitutem redigent eos & nocebunt K
illis: ita vt ad quadringentos annos iſta interpoſitio oō
pertineat. In extrema enim parte annorum ſummæ hu-
ius, hoc eſt, poſt mortem Ioſeph factum eſt vt in Ae-
gypto populus dei duram perageret ſeruitutem.

Quid eſt quod ait cum de Paſcha præciperet, Erit *XLVIII.*
tibi in ſigno ſuper manum tuam, An intelligitur ſuper *Exo.13.*
opera tua: id eſt, quod præferre debeas operibus tuis?
Pertinet enim Paſcha propter occiſionem ouis ad fi-
dem Chriſti & ſanguinem quo redempti ſumus. Hæc
autem fides operibus præponenda eſt, vt ſit quodam
modo ſuper manū aduerſus illos qui in operibus legis
gloriabantur: de qua re Apoſtolus loquitur, & nullum „
ait poſſe deo placere ſine fide: qui fidem operibus ſic „
anteponit, vt ex illa pendeant bona opera, atque ab ea „ *Hebr.11.*
præueniantur, non vt ipſa velut meritis booorum ope- „
rūm retribui videatur. Illa enim ad gratiam pertinent: „ *Rom.11.*
ſi autem gratia iam non ex operibus, alioquio gratia „
iam non eſſet gratia. Cum autem emiſit Pharao *XLIX.*
populum, oon deduxit eos deus per viam terræ Phili- *Exo.13.*
ſtium, quæ propè erat. Dixit enim deus, Ne quando pœ-
niteat populum cum viderit prælium & reuertatur in L
Aegyptum. Hic oſtenditur omnia fieri debere quæ
conſilio rectè fieri poſſunt, ad euitanda quæ aduerſa
ſunt, etiam cum deus apertiſsime adiutor eſt.

Quinta autem progenie aſcenderunt filij Iſraël *L.*
de terra Aegypti. Vtrum progeniem in centum an-
nis vult computari, & ideo quinta progenie, quia poſt
quadringentos & triginta annos: an per hominum ge-
nerationes hoc potius intelligendum eſt, ab ipſo Ia-
cob, qui intrauit in Aegyptum vſque ad Moyſem, qui
cum populo egreſſus eſt. Iacob enim primus, ſecundus
Leui, tertius Caath, quartus Amram, quiotus Moyſes
inuenitur. Has autem dicit progenies Latinus ioter-
pres, quas γενεὰς Græci vocant, quæ io Euangelio ge-
nerationes appellantur, nec numerantur niſi per ſuc-
ceſsiones hominum, non per oumerum anoorum.

Dixit autem Moyſes, Confidite & ſtate & vide- *LI.*
te ſalutem quæ eſt à domino quā faciet vobis hodie. Si- *Exo.14.*
cut enim vidiſtis Aegyptios hodie, oon apponetis am-
plius videre eos in æternum tempus. Quo modo acci-
pienda ſunt hæc verba cum viderint poſtea Iſraëlitæ
Aegyptios: an quia iſti qui tunc videbant noo eos vl-
terius viderint, quia & illi ſunt mortui qui conſeque- M
bantur, & iſti omoes quique die mortis ſuæ? Nam po-
ſteri eorum viderunt poſteros illorum. An non eos vi-
debitis ſicut hodie, intelligendum eſt non ſicut hodie
perſequentes & inimicos, & tanto poſt vos agmine ve-
oiētes: vt omnino nulla ſit quæſtio, nec de æterno tem-
pore quod hic poſuit, quia & ſi videbunt ſe vtique tem-
pore reſurrectionis, non ſic vtique videbunt vt hodie.

Quid eſt quod dicit dominus ad Moyſem, Quid *LII.*
tu clamas ad me: cum ſcriptura non dixerit aliquid de *Exod.14.*
Moyſi vocibus, nec eum orantem commemorauerit,
niſi quia intelligi voluit hoc eum egiſſe vocis ſilentio
vt corde clamaret. Et tu eleua virgam tuam, & *LIII.*
extende manum tuam ſuper mare. Hæc eſt virga illa *Exo.14.*
in quā fiebant mirabilia, quæ modo dicitur eſſe Moy-
ſi: tunc autem fratris eius fuiſſe dicebatur, quando per
illam ipſe operabatur. Extendiſti manum tuam, *LIIII.*
& tranſuorauit eos terra. Terra pro aqua non mirum *Exo.15.*
eſt poſita, Tota quippe pars iſta extrema vel infima
mundi, terræ nomine cenſetur, ſecundum id quod
ſæpe dicitur, deus qui fecit cœlum & terram: & in il-
lius Pſalmi diſtributione commemoratis cœleſtibus,
Laudate,

A Laudate, inquit, dominum de terra: & ea exequitur in
Psal.148. laude quæ etiam ad aquas pertinebant. Misisti spi-
LV. ritum tuum & cooperuit eos mare. Ecce iam quinto
Exod.15. cómemoratur spiritus dei, vt in hoc numero accipia-
Exod.8. mus & quod dictum est, Digitus dei est hic. Primo vbi
Gene.1. scriptum est, Spiritus dei ferebatur super aquas. Secun-
Gene.6. do vbi dicitur, Non permanebit in istis hominibus spi-
ritus meus, quoniã caro sunt. Tertio vbi Pharao dicit
Gene.41. ad Ioseph, Quoniam spiritus dei est in te. Quarto vbi
Exod.8. incantatores Aegyptiorũ dicunt, Digitus dei est hic.
Quinto in hoc Cantico, Misisti spiritum tuum & coo-
peruit eos mare. Meminerimus autem spiritũ dei non
solum ad benefica, verũetiam ad vindictam cómemo-
rari. Nam quid aliud etiam supra dixit, Per spiritũ iræ
tuæ diuisa est aqua? Iste itaq; spiritus iræ dei in Aegy-
ptios: nam spiritus iræ eis quibus nocuit aquarum di-
uisio, vt intrantes possent aquis redeũtibus obrui: filiis
vero Israël quibus profuit quòd aqua diuisa est, nõ fuit
ille spiritus iræ dei. Vnde significatur propter diuersas
operationes & effectus spiritus dei dissimiliter appel-
lari, cum sit vnus atque idem ille duntaxat qui etiã spi-
B ritus sanctus in vnitate trinitatis accipitur. Proinde nõ
arbitror alium quàm eundẽ significari vbi dicit Apo-
Roma.8. stolus, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum
in timore: sed accepistis spiritum adoptionis in quo
clamamus, abba pater: quia eodem spiritu dei, id est, di-
gito dei quo lex in tabulis lapideis cõscripta est, timor
incussus est eis qui gratiam nondum intelligebant, vt
de sua infirmitate atque peccatis per legem conuince-
rentur, & lex illis fieret pędagogus, quo perducerentur
ad gratiam quæ est in fide Iesu Christi. De hoc autem
spiritu adoptionis & gratiæ, id est, de hoc opere spiri-
tus dei quo impertitur gratia & regeneratio in vitam
2.Cor.3. æternam, dicitur, Spiritus autem viuificat, cum supra
diceretur, litera occidit, id est lex conscripta, tantum-
LVI. modo iubens sine adiutorio gratię. Venerunt autem
Exod.15. in Mesra & non poterant bibere aquam de Mesra, ama
ra enim erat. Si propter hoc appellatum est nomen lo-
ci eius amaritudo, quia non poterant ibi aquam bibere,
eo quòd amara est, Mara enim interpretatur amaritu-
do, quo modo venerunt in Mesra, nisi quia eo nomi-
C ne locum scriptura appellauit in quem venerunt, quo
iam appellabatur cum hęc scribebantur, Posterius enim
LVII. vtique scripta sunt quàm illa contigerunt. Et o-
Exod.15. stendit ei dominus lignum, & misit illud in aquam:
& facta est aqua dulcis. Genus ligni erat istam habens
vim, an quolibet ligno id facere potuerat deus qui tan-
ta mirabilia faciebat? Hoc tamen videtur significare
quod dictum est, ostendit ei, tanquam tale iam lignum
esset quo posset hoc fieri, Nisi forte locus erat vbi ligna
omnino non inueniebantur: vt hoc ipsum esset diuini
adiutoris quòd ei dominus lignum ostendit vbi nullũ
erat: & per lignum aquas dulces fecit, præfigurans glo-
riam & gratiam crucis: sed in tali etiam natura ligni
quis nisi creator & demonstrator laudandus est?
LVIII. Dixit dominus ad Moysem, Ecce ego pluam vo-
Exod.16. bis panes de cœlo: & exiet populus & colligent vnius
diei in diem, vt tentem illos si ambulent in lege mea,
an non. Tentatio ista probatio est, non ad peccatum
seductio: nec ideo probatio vt deus nouerit, sed vt ip-
se ipsis hominibus ostendat quo humiliores fiant ad pe-
tendum adiutorium & agnoscendam dei gratiam.
LIX. Moyses & Aaron dicunt ad populum inter cæte-
Exod.16. ra, Propter quod exaudiuit dominus murmurationem
vestram qua vos murmuratis aduersum nos. Nos au-

tem quid sumus? Nõ enim aduersum nos murmur ve- D
strum est, sed aduersus dominum. Non enim tantum
se valere voluerũt, quantum deum. Dixerunt enim,
quid sumus nos? Vt illi aduersus illum se scirent mur-
murasse qui istos miserat, & per istos operabatur. Nec
talis est illa sententia, vbi Petrus dicit Ananiæ, Cur au- Acto.5.
sus es mentiri spiritui sancto? Non hominibus menti-
tus es, sed deo. Quod simile fuisset si dixisset, non spiri-
tui sancto mentitus es, sed deo. Ita enim loquens, nega-
ret deum esse spiritum sanctum. Nunc vero cum di-
xisset, Ausus es mentiri spiritui sancto? cum ille se pu-
taret hominibus fuisse mentitum, ipsum spiritum san-
ctum deum esse monstrauit, subiungens, Non homini-
bus mentitus es sed deo. Deus mãdauit per Moy- LX.
sem populo, Ad vesperam edetis carnes, & mane reple- Exod.16.
bimini panibus, Ecce non pro omni alimento panes
nominantur. Nam isto nomine carnes complecteren-
tur, quia & ipsæ alimenta sunt: nec tamen panes eos
modo dicit qui fiunt ex frumento, Ipsos enim proprie
panes appellare consueuimus: manna autem panum
nomine appellat. Non autem vacat, quòd dicit ad ve-
speram carnes & mane panes se daturum. Tale quippe E
aliquid etiam in Helia significatum est, cum ei alimen- 3.Reg.17.
ta coruus afferret. An forte carnibus ad vesperam &
mane panibus, ille significatur, qui traditus est propter
delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem no- Roma.4.
stram? Ad vesperam quippe mortuus ex infirmitate se-
pultus est, mane autẽ apparuit discipulis, quia resurrexe
rat ex virtute. Et dixit Moyses ad Aaron, Accipe vas LXI.
aureum vnum, & mitte illud plenum gomor mannæ, Exod.16.
& repone illud ante deum, & seruetur in progenies
quemadmodum præcepit dominus. Quęri potest vbi
Aaron poneret ante deum, quando nec vllum simula-
chrum fuit, nec arca testamenti iam fuerat instituta. An
forte ideo de futuro dixit, repones, vt intelligeretur tũc
ante deum posse reponi quando futura erat arca: an po
tius ante deũ dictum est quod fit ipsa deuotione offe-
rendi, in quocũq; loco poneretur, ibi enim est deus? Sed
illud quod adiungit, Et reposuit Aaron ante testimo-
nium ad reseruandum: priorem magis sensum asserit.
Hoc enim modo scriptura dixit per prolepsim, quod
postea factũ est cum esse cœpit tabernaculũ testimonij. F
Filij autem Israël ederunt manna annis quadragin- LXII.
ta, quoadusq; venirent in terrã quæ inhabitatur. Man- Exod.16.
na ederunt quoadusque venirent in partem Phœnicis.
Significauit scriptura per prolepsim, id est, hoc loco
cómemorando quod etiam postea factũ est, non edisse
filios Israël in eremo nisi manna. Hoc est enim quod
ait, vsque ad terrã quæ inhabitatur: id est, quæ iam non
est eremus: non quia continuo vt venerunt ad terram
habitabilem destiterunt vesci manna, sed quia non an-
tè. Traiecto enim Iordane significatur manna cessasse,
vbi panes terræ manducauerunt: quando ergo ingressi
sunt habitabilem terram, antequã transierunt Iordanẽ,
vel tantum manna vesci, vel vtroque cibo potuerunt.
Hoc quippe intelligi potest, quando cessasse manna nõ
dicitur nisi Iordane traiecto. Cur autem in illa eremi
inopia etiam carnes desyderauerunt, quando de Aegy-
pto cum suis valde multis pecoribus exierunt, magna
quæstio est: Nisi forte dicatur, cum per eremum pascua
tanta non essent, & ex eo minor futura videretur fœ-
cunditas pecorum, pepercisse illos pecoribus, ne om-
nibus deficientibus etiam sacrificiis necessaria defuis-
sent: vel si quid aliud dici potest, vnde quæstio ista
soluatur. Congruentius tamen creditur non eos

G carnes desyderasse quas de pecoribus habere poterant:
sed eas quæ deerant, ex aquis videlicet. Ipsas quippe in
Ortygometra. illa eremo nõ inueniebant, vnde & illis ortygometra
data est, id est, aues quas coturnices multi Latini inter-
pretati sunt, cũ sit aliud genus auiũ ortygometra, quã-
uis coturnicibus non vsquequaque dissimile. Nouerat
enim deus quid desyderarent, & desyderium eorũ quo
carnis genere satiaret. Sed quia scriptura concupiuisse
illos carnes dixerat, nec expresserat cuiusmodi carnes,
LXIII. ideo quæstio facta est. Manna ederunt quoadusque
Exod.16. venirent in partem Phœnicis. Iam dixerat quoadusque
venirent ad terram quæ inhabitatur. Sed quia non ex-
presserat proprie quã diceret, repetitione videtur quan-
dam proprietatem expressisse, dicendo, in partem Phœ-
nicis. Sed tunc illam terram sic credendum est appel-
latam: modo enim hoc nõ vocatur nomine. Alia quip-
pe est quæ Phœnice appellatur regio Tyri & Sidonis,
quà illos transisse non legitur: quanquam scriptura for-
tasse potuerit terram Phœnicis appellare, vbi palmarũ
arbores iam esse cœperant post eremi vastitatem, quo-
H niam palma Græce sic appellatur. In initio enim pro-
fectionis suæ inuenerant locum vbi septuaginta pal-
marum arbores fuerant, & duodecim fontes: sed postea
eos excepit eremi prolixitas, vbi tale aliquid non fuit,
quousque venirent ad loca quæ colebantur. Verum il-
le sensus est probabilior, vt credam⁹ sic appellatã tunc
fuisse terram. Multarũ enim terrarum & locorum, sicut
fluminum & vrbium, nomina certis existentibus cau-
LXIIII. sis antiquitate mutata sunt. Et dixit dominus ad
Exod.17. Moysem, Antecede populum, Sume autem tecum de
senioribus populi: & virgam in qua percussisti flumen
accipe in manu tua. Flumen Aaron legitur, nõ Moyses
virga percussisse. Nam Moyses eadem virga mare di-
uisit, non flumen. Quid sibi ergo vult, Accipe virgam
in qua percussisti flumen? An forte mare appellauit flu-
men? Quærendum exemplum locutionis huius, si ita
est: an quod Aaron fecit, Moysi potius tributum est:
quia per Moysem deus iubebat, quæ faceret Aaron: &
in Moyse authoritas, in illo autem ministerium fuit:
quandoquidem & primis suis verbis deus hoc illi, ait,
Exod.4. de fratre suo, Erit tibi ad populum, tu illi in iis quæ ad
LXV. deum. Et ecce ego sto super cacumẽ collis, & vir-
Exod.17. ga dei in manu mea, dicit Moyses ad Iesum Naue cum
I præciperet pugnare aduersus Amalech. Nunc ergo
virga dei dicitur quæ primum dicta est virga Aaron,
Luca.1. postea vero virga Moysi: sicut dicitur spiritus Heliæ
qui est spiritus dei, cuius particeps factus est Helias:
sic illa potuit dici. Dicitur etiam dei iusticia, quæ no-
stra est, sed donata à deo: de qua loquens Apostolus,
Roma.10. Iudæos arguit dicens, Ignorantes dei iusticiam & suã
iusticiam volentes constituere: id est, tanquam à se sibi
1.Cor.4. paratam, contra quales dicit, Quid enim habes quod
LXVI. non accepisti? Venit autem Aaron & omnes se-
Exod.18. niores Israël manducare panem cum socero Moysi an-
te deum: vel sicut alij codices habent, coram deo: quod
Græce scriptum est ἐναντίον τοῦ θεοῦ. Quæritur vbi ante
deum, quando nec tabernaculum fuit, nec arca testa-
menti: quæ postea sunt instituta. Neque enim & hic
de futura dictum accipere possumus, sicut dictum est
de manna quod positum est in vase aureo. Ergo ante
deum id accipere debemus factum, quod in hono-
LXVII. rem dei factum est. Vbi enim non deus? Moyses
Exod.18. socero suo dixit, Quia venit ad me populus inquirere
iudicium à deo, cum eis contigerit disceptatio, &
cum venerint ad me, iudico vnumquenque, & mo-
neo eos præcepta dei & legem eius. Quæri potest quo K
modo ista Moyses dixerit, cum lex dei adhuc nulla
conscripta esset, nisi quia lex dei sempiterna est, quam
consulunt omnes piæ mentes, vt quod in ea inue-
nerint, vel faciant, vel iubeant, vel vetent, secundum
quòd illa incõmutabili veritate perceperint. Nunquid
enim Moyses, quanuis cũ illo deus loqueretur, per sin-
gula credendũ est quòd consulere soleret deum si quid
esset in disceptationibus tantæ multitudinis, quæ illum
in hoc iudicandi negocio à mane vsque ad vesperam
detinebat? Et tamẽ nisi suæ menti præsidentem domi-
num consuleret, legẽmq; eius æternam sapienter attẽ-
deret, quid iustissimũ iudicare inter disceptantes pos-
set non inueniret. In eo quòd Iethro consiliũ dat *LXVIII.*
genero suo Moysi, ne occupatus iudiciis populi & ipse *Exod.18.*
& populus consumeretur consumptione intolerabili.
Prima quæstio est, cur hoc deus famulum suum, cum
quo ipse tanta & talia loquebatur, ab alienigena passus
est admoneri. In quo scriptura nos admonet, per quẽ-
libet hominem detur consilium veritatis, non debere
contemni. Videndũ est etiam, ne forte ibi voluerit deus
ab alienigena admoneri Moysem, vbi & ipsum posset L
tentare superbia: sedebat enim iudiciaria sublimitate
solus, vniuerso populo stante. Nam hunc sensum indi-
cat, cum ipse Iethro eos eligi iussit ad iudicandas cau-
sas populi, qui odissent superbiã. Deinde quàm sit ob-
seruandum quod alibi scriptura dicit, Fili ne in multis *Ecclesiasti-*
sint actus tui: satis & hic apparet. Deinde verba Iethro *ci.11.*
dantis cõsilium Moysi consyderãda sunt, Dicit enim,
Nunc itaq; audi me, & consilium dabo tibi, & erit deus *Exod.18.*
tecum. Vbi mihi videtur significari, nimis intentũ hu-
manis actionibus animum, deo quodã modo vacuari,
quo fit tanto plenior, quanto in superna atq; æterna li-
berius extenditur. Quod vero adiungit & dicit, *LXIX.*
Esto tu populo in iis quæ ad deum, & referes verba eo- *Exod.18.*
rum ad deum: & testaberis illis præcepta dei & legem
eius: & demonstrabis illius vias in quibus ambulabũt
in eis, & opera quæ faciant. Cum populo vniuerso hoc
agendum esse demonstrat. Non enim ait, vniuscuiusq;
verba referes ad deum, sed verba eorum, cum supra di-
xisset, Esto tu populo in iis quæ ad deum sunt. Post hæc
admonet ne singulorum negocia quæ inter se habent
deferantur, electis videlicet potentibus viris deum co- M
lentibus, iustis & qui oderint superbiam, quos consti-
tuat super millenos, alios super centenos, alios super
quinquagenos, alios super denos. Sic & ab ipso Moy-
se remouit graues & periculosas occupatiões, nec istos
grauauit. Quandoquidem ipsi mille haberent vnum
super se, & sub illo haberent alios decem, & sub eis a-
lios viginti: & sub his alios centum, vt vix aliquid ad
singulos quosque præpositos perueniret, quod iudica-
re necesse haberent. Insinuatur hic etiam humilitatis
exemplum, quod Moyses cum quo loquebatur deus,
non fastidiuit, neque contempsit alienigenæ soceri
sui consilium: quanquam & ipse Iethro, cum Israëli-
ta non fuisset, vtrum inter viros deum verum colen-
tes, religiosesque sapientes habendus sit, quemadmo-
dum & Iob cum ex ipso populo nõ fuisset, meritò quę-
ritur, imò credibilius habetur: ambigue quippe posi-
ta sunt verba, vel vtrum significauerit deo vero in
populo eius, quando vidit generum suum, vel vtrum
adorauit eum ipse Moyses: quanquam de adoratio-
ne etiam si expresse positum esset, honor videretur so-
cero redditus, eo modo quo solet hominibus honori-
ficentiæ causa exhiberi à patribus, Sicut de Abra-
ham

A ham scriptũ est, quod adorauerit filios Heth. Quos au-
Gene.23. tem dicat, γραμματέων εἰσαγωγεῖ, post decuriones, non facile sciri potest: quoniam hoc nomẽ in nullo vsu habemus, vel officiorum vel magisteriorũ. Nam quidam doctores interpretati sunt, vt intelligantur vtique literarum, qui introducant in literas, sicut resonat Græcũ vocabulum. Hic sanè significatur quòd ante legem datam habuerunt Hebræi literas, quæ quando cœperint esse, nescio vtrum valeat indagari, Nonnullis enim videtur à primis hominibus eas cœpisse, & perductas esse ad Noë, atque inde ad parentes Abrahæ, & inde ad
LXX. populum Israël: sed vnde hoc probari possit ignoro.

Exod.19. Mensis autem tertij exitus filiorum Israël de terra Aegypti hac die venerunt in eremum Sina, & profecti sunt ex Raphidim, & venerunt in eremum Sina, & applicuit Israël ibi contra montem, & Moyses ascendit in montem dei, & vocauit eum dominus de monte vocẽs, Hæc dices domui Iacob, & nunciabis filiis Israël, Vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptiis, quo modo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi, Si ergo audieritis vocem meam & custodieritis
B pactum meum, eritis mihi in peculium: & cætera. De-
Ibidem. inde paulopost, Descende & testare populo, & purifica illos hodie & cras: & lauent vestimenta sua, & sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendet do-
Exod.31. minus in montem Sina coram omni populo. Hoc die reperitur data lex, quæ in tabulis lapideis scripta est digito dei, sicut consequẽtia docent. Dies autem iste tertius apparet tertij mensis ab exitu Israël ab Aegypto. Ex
Exod.12. die ergo quo Pascha fecerunt, id est, agnum immolauerunt & ederunt, qui fuit quartusdecimus primi mensis, vsque ad istum quo lex datur, dies quinquaginta numerantur: decem & septem scilicet primi mensis, reliqui ab ipso quartodecimo: deinde omnes triginta secundi mensis, qui fiunt quadragintaseptem: & tertius tertij mensis, qui est à solennitate occisi agni quinquagesimus. Ac per hoc fit in ista vmbra futuri, secundum agni immolati diem festũ sicut quinquagesimo die lex data est, quæ conscripta est digito dei: ita in ipsa veritate noui testamẽti à festiuitate agni immaculati Christi Iesu quinquaginta dies numerantur, quando spiri-
Acto.2. tus sanctus de altissimis datus est. Digitum autem dei
C esse spiritum sanctum, suprà iam diximus teste Euan-
LXXI. gelio.

Quæritur decem præcepta legis quemad-
Exod.20. modum diuidenda sint: vtrum quattuor sint vsque ad præceptum de sabbato, quæ ad ipsum deum pertinent: sex autem reliqua, quorum primum, Honora patrem
Distinctio præceptorũ decalogi. & matrem: quæ ad hominem pertinent: an potius illa tria sint, & ista septem. Qui enim dicunt illa quatuor esse, separant quod dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me: vt aliud præceptum sit, facies tibi idolum: & cætera. vbi figmenta colenda prohibentur. Vnum autem volunt esse, Non concupisces vxorem proximi tui: &, Non concupisces domum proximi tui, & omnia vsque in finem. Qui vero illa tria esse dicũt, & ista septem, vnum volunt esse, quicquid de vno colendo deo præcipitur, ne aliquid aliud præter illum pro deo colatur. Hæc autem extrema præcepta in duo diuidunt, vt aliud sit præceptum, Non concupisces vxorem proximi tui: & aliud, Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæcũque illius sunt. Decem tamen esse præcepta neutri ambigunt, quoniam hoc scriptura testatur. Mihi tamen videntur congruẽtius accipi tria illa, & ista septem, quoniam Trinitatem

videntur illa quæ ad deum pertinent insinuare diligẽ- D
tius intuentibus. Et reuera quod dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me: hoc ipsum perfectius explicatur cum prohibentur colenda figmenta. Concupiscentia porrò vxoris alienæ, & concupiscentia domus alienæ, tantum in peccando differunt, vt illi quod dictum est, Non concupisces domum proximi tui: adiuncta sint & alia dicente scriptura, neque agrum eius, neque seruum eius, neque ancillam eius, neque boues eius, neque subiugalem eius, neque omne pecus eius, neque quæcunque proximi tui sunt. Discreuisse autem videtur concupiscentiam vxoris alienæ à concupiscentia cuiuslibet rei alienæ, quando vtrunque sic cœpit, Non concupisces vxorem proximi tui: &, Non concupisces domum proximi tui: & hinc cœpit cætera adiungere. Non autem cum dixisset, Non concupisces vxorem proximi tui: huic connexuit alia dicens, neque domum eius, neque agrum eius, neque seruum eius & cætera: sed omnino apparent hæc esse coniuncta quæ in vno præcepto videntur contineri, & discreta ab illo vbi vxor nominata est. Illud autem vbi dictum est, Nõ
erunt tibi dij alij præter me: apparet huius rei diligen- E
tiorem executionem esse in iis quæ subiecta sunt. Quò enim pertinet, Non facies tibi idolum, neque vllum simulachrum: quæcunque in cœlo sunt sursum, & quæcunque in terra deorsum, & quæcunque in aqua sub terra, non adorabis ea neque seruies illis: nisi ad id quod dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me? Sed rursum quæritur quid differat, Non furtum facies: ab eo quod paulopost de non cõcupiscendis proximi rebus præcipitur. Non quidem omnis qui rem proximi sui cõcupiscit, furatur: sed quia omnis qui furatur rem proximi concupiscit, poterat in illa generalitate vbi de non concupiscenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri. Similiter etiam quæritur quid differat quod dictum est. Non mœchaberis: ab eo quod paulopost dicitur, Non concupisces vxorem proximi tui. In eo quippe quod dictũ est,
non mœchaberis, poterat & illud intelligi: nisi forsitan F
in illis duobus præceptis, non mœchandi, & non furandi, ipsa opera notata sunt, in his vero extremis ipsa concupiscentia: quæ tantum differunt, vt aliquando mœchetur qui non concupiscit vxorem proximi, cum alia aliqua causa, illi miscetur: aliquando autem concupiscat nec ei misceatur, pœnam timens: & hoc fortasse lex ostendere voluit, quòd vtraque peccata sint. Item quæri solet vtrum mœchiæ nomine etiam fornicatio teneatur. Hoc enim Græcum verbum est, quo
iam scriptura vtitur pro Latino, Mœchos tamen Græ- *μοιχός.*
ci non nisi adulteros dicunt, Sed vtique ista lex non solis viris in populo, verumetiam fœminis data est. Neque enim quia dictum est, Non concupisces vxorem proximi tui: nihil sibi hic præceptum debet putare fœmina, tanquam licite posset concupiscere virum proximæ suæ. Si ergo hoc ex illo quod viro dictum est intelligitur, quamuis non dictum sit quòd etiam ad fœminam pertineat: quanto magis ex eo quod dictum est, non mœchaberis, vterque sexus constringitur, cum & ipsum præceptum potest referri ad vtrunque, sicut non occides, non furaberis, & alia quæ similiter nõ expresso vno sexu vtrique videntur sonare communiter, Tamen vbi vnus exprimitur, honoratior vtique exprimitur, id est masculinus, vt ex hoc intelligat etiam fœmina quid sibi præceptũ sit. Ac per hoc si fœmina mœchata est habens virum, concumbendo cum eo qui vir

G eius nō eſt,etiā ſi ille non habeat vxorē: etiam vir mœchatus eſt habens vxorem, concumbendo cum ea quæ vxor eius nō eſt,etiam ſi illa non habeat virū. Sed vtrū ſi faciat qui vxorem nō habet cum fœmina quæ virum non habet, ambo præcepti huius tranſgreſsione teneātur,merito quæritur. Si enim nō tenetur, non eſt prohibita in decalogo fornicatio, ſed ſola mœchia, id eſt, adulterium:quāuis omnis mœchia etiā furnicatio eſſe intelligitur,ſicut loquuntur ſcripturæ. Dominus enim

Matth.5. dicit in Euangelio, Quicunq; dimiſerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis facit eā mœchari. Hoc vtiq; fornicationē appellauit, ſi cum alio peccet quæ virū habet,quod eſt mœchia, id eſt adulteriū. Omnis ergo mœchia etiā fornicatio in ſcripturis dicitur, Sed vtrū etiā omnis fornicatio mœchia dici poſsit, in eiſdē ſcripturis non mihi interim occurrit locutionis exemplū: ſed ſi nō omnis fornicatio etiam mœchia dici poteſt, vbi ſit in decalogo prohibita illa fornicatio quā faciūt viri qui vxores non habent, cum fœminis quę maritos non habent,vtrū inueniri poſsit,ignoro. Sed ſi furti nomine bene intelligitur omnis illicita vſurpatio rei a-

H lienæ:non enim rapinam permiſit qui furtum prohibuit,ſed vtique à parte totum intelligi voluit, quicquid illicite rerū proximi aufertur:profectò & nomine mœchiæ omnis illicitus cōcubitus atq; illorum membrorū non legitimus vſus prohibitus debet intelligi. Et quod dictum eſt,Non occides: non putandum eſt fieri cōtra hoc præceptum quando lex occidit vel occidi aliquē deus iubet. Ille enim facit qui iubet, quando miniſteriū negare nō licet. In eo etiā quod dictum eſt, Falſum teſtimonium nō dices aduerſus proximum tuū:quęri ſolet,vtrum prohibitū ſit omne mendacium: ne forte nō ſit hoc præceptū aduerſus eos qui dicunt tunc eſſe mētiendum,quādo iſtud mendacium prodeſt alicui, & nihil obeſt ei cui mentiris. Tale quippe non eſt aduerſus proximum tuum, vt ideo videatur hoc addidiſſe ſcriptura, quæ poſſet breuiter dicere, falſum teſtimonium non dices, ſicut dixit,non occides,nō mœchaberis,nō furaberis. Sed hinc magna quæſtio eſt, nec à feſtinantibus cōmode explicari poteſt quo modo accipiendū

Pſal.5. ſit,Perdes omnes qui loquuntur mendacium: &, Noli

Eccleſiaſtici.7. velle mentiri omne mendacium:& cætera huiuſmodi.

I LXXII. Exod.20. Et omnis populus videbat vocē & lampades & vocem tubæ & montem fumantem. Solet quæri quo modo populus videbat vocem,cum vox nō ad viſum, ſed potius ad auditū pertinere videatur. Sed ſicut dicitur, ſicut modo dixi,videatur de omnibus quæ à me dicta ſunt, ſic videre ſolet pro generali ſenſu poni, non ſolum corporis,verūetiam animi: Vnde eſt illud, Cum

Gene.24. vidiſſet Iacob,quia ſunt eſcæ in Aegypto: vnde vtique abſens erat. Quanquā nonnulli videre vocem nihil aliud arbitrati ſunt eſſe quàm intelligere, qui viſus mentis eſt. Cum vero hic breuiter dicendū eſſet, ꝙ populus videbat vocē & lampades,& vocem tubæ ac montem fumantem, quæſtio maior oritur quo modo audiebat lampades,& montē fumantem, quod pertinet ad ſenſum videndi: Niſi quis dicat, nec tam breuiter dicendum fuiſſe: ſed vt totū diceretur, audiebat vocē & videbat lampades,& audiebat vocē tubæ & videbat mōtem fumantem. Duo quippe genera vocis erant: & de nubibus,ſicut tonitrua:& tuba,ſi tamen ipſam dixit vocem quę de nubibus edebatur: ac per hoc melius in iis quæ ad ſenſum audiendi pertinebant generalis ſenſus eſt poſitus, hoc eſt videndi, cum breuiter totum vellet ſcriptura complecti, quàm vt in iis quæ pertinēt ad videndi ſenſum,ſubintelligeretur auditus: quo more loqui nos ſolemus. Nam vide quid ſonet, ſolemus dicere:audi quid luceat, non ſolemus. K LXXIII. Exod.20.

Loquere tu nobis,& non loquatur ad nos deus, ne quādo moriamur. Multum & ſolide ſignificatur ad vetus teſtamentum timorem potius pertinere, ſicut ad nouum dilectionem: "quanquam & in vetere nouum lateat, & in nouo vetus "pateat. Quo modo autem tali populo tribuatur videre vocem dei, ſi hoc accipiendum eſt intelligere, cum ſibi loqui timeant ne moriantur, non ſatis elucet.

Et dixit eis Moyſes, Conſtantes eſtote, propterea enim venit deus ad vos tentare vos, vt ſit timor eius in vobis ne peccetis. Sic illi cohibendi fuerāt à peccatis, vtique timendo ne pœnas ſenſibiles paterentur, quia nōdum poterant amare iuſticiam: & in hoc erat eis tentatio à domino qua probabantur, vt apparerent cuiuſmodi eſſent: non vt deo noti fierent, quem non latebat qualeſcunq; eſſent, ſed vt inter ſe ac ſibimet. Multū tamen iſtis terroribus teſtamenti veteris differentia cōmendatur, quod etiam in Epiſtola ad Hebræos apertiſsime dictum eſt. LXXIIII. Exod.20. Heb.12.

Moyſes autem intrauit in nebulam vbi erat deus: id eſt, vbi expreſsiora fiebant ſigna quibus cognoſceretur deus. Nā quo modo in nebula erat,cūm cœli cœlorum non ſufficiant, niſi quemadmodum nuſquam non eſt qui in loco nullo deeſt. LXXV. Exod.20. L

Non facietis vobis deos argenteos, & deos aureos non facietis vobiſipſis. Repetitur quod in primo præcepto inculcatum eſt,& ex diis argēteis & aureis vtique omnia ſimulachra intelligūtur, ſicut i illo etiā Pſalmo, Idola gentiū argentum & aurum. LXXVI. Exod.20. Pſal.113.

Quæ de ſeruo Hebræo præcipiuntur, vt ſex annos ſeruiat & dimittatur liber gratis, ne ſerui Chriſtiani hoc flagitarent à dominis ſuis, Apoſtolica authoritas iubet ſeruos dominis ſuis eſſe ſubiectos, ne doctrina & nomen dei blaſphemetur. Illud enim ex hoc ſatis conſtat in myſterio præceptum, quia & pertundi ſubula eius aurem ad poſtem præcepit de⁹, qui libertatē illam recuſaret. LXXVII. Exod.21. Ephe.6.

Si quis autem vendiderit filiam ſuam in famulam, non abibit ita vt ancillæ recedunt. Quod ſi nō placuerit domino ſuo quam non adnominauit eam, remunerabit eam: Genti autem exteræ non eſt dominus vendere illam, quoniam ſpreuit in ea. Quòd ſi filio adnominauerit eā ſecundum iuſtificationem filiarum faciet ei. Quòd ſi aliam accipiet ei,quæ opus ſunt & veſtem & conuerſationem eius non fraudabit ei. Si autem tria hæc non fecerit ei, exibit gratis ſine precio. Obſcuriſsimum locum inuſitatæ locutiones fecerunt, ita vt interpretes noſtri quemadmodum eum explicarēt penè non inuenirent. In ipſo quoq; Græco eloquio multū obſcurū eſt, quod hic dicitur. Tamen quid videatur vt potero aperiam. Si quis autem, inquit, vendiderit filiam ſuam in famulam,id eſt,vt ſit famula,quam οἰκέτιν Græci vocant,nō abibit ita vt recedunt ancillæ: intelligendum eſt, non ſic recedet quo modo recedunt ancillæ Hebrææ poſt ſex annos. Eam quippe oportet etiam in fœminam Hebræam legem datam intelligi quæ ſeruatur in maribus. Cur ergo iſta non ita recedet, niſi quia in illo famulatu intelligitur humiliata quòd ei ſe dominus miſcuerit? Hoc enim in conſequentibus vtcunque clareſcit. Sequitur enim & dicit, Quòd ſi non placuerit domino ſuo quam non adnominauit eam, id eſt, non eam fecit vxorem,remunerabit eam:hoc eſt quod ſupra dixit, non abibit ita vt recedūt ancillæ. Iuſtum eſt quippe eā aliquid accipere pro eo quòd humiliata eſt, quia nō ei ſe ita cōmiſcuit vt faceret vxorē: id eſt, vt adnominaret eam LXXVIII. Exod.21. M

A ret eam ſibi. Hoc autem quod diximus, remunerabit eã: quidam interpretes dixerunt, redimet eam. Quòd ſi in Græco dictum eſſet, ἀπολυτρώσεται ſcriptum eſſet, ſicut
Pſal. 139. ſcriptũ eſt, Et ipſe redimet Iſraël. Nam ἀπολυτρώσεται ſcriptum eſt. In hoc autem loco vocabulum ἀπολυτρώσεται legitur, vbi intelligitur quòd accipit magis aliquid, quàm precio datur vt redimatur. Quo modo enim dabit dominus eius vt redimat, quam ipſe famulam poſsidet? Genti autẽ exteræ non eſt dominus vendere illam, quoniam ſpreuit in ea: id eſt, nõ quia ſpreuit in ea, ideo dominus eſt vẽdere illã: id eſt, nõ tãtũ ei dominabitur, vt etiã exteræ genti eam licitè vẽdat. Hoc eſt autẽ ſpreuit in ea, quod eſt ſpreuit eã. Spreuit autẽ eam, hoc eſt, humiliauit eam: id eſt, cõcumbẽdo nec vxorẽ faciendo. Dixit autẽ Græce ἠθέτησεν, quod nos diximus ſpreuit, quo verbo ſcriptura vtitur apud Hieremiã, Sicut ſpernit mulier eũ cui cõmiſcetur. Deinde ſequitur & dicit, Quòd ſi filio adnominauerit eam, ſecundũ iuſtificationem filiarũ faciet ei: Hic iã aperire incipit quẽadmo-
B dum ſupra dixerit, quam nõ adnominauit. Nã quid eſt aliud, ſi filio adnominauerit eam, niſi filio coniunxerit eam vxorẽ, quandoquidem dicit ſecundũ iuſtificationẽ filiarũ faciet ei, id eſt, vt ſic tradat tanquã filiam, dotem ſcilicet apponens ei. Deinde adiungit, Quòd ſi aliam accipiet ei, id eſt, non iſtam deputauerit vxorẽ filio ſuo, ſed ei aliam accipiat, quæ opus ſunt & veſtem & cõuerſationem eius noo fraudabit ei. Simili lege quę competunt, quoniam nõ manſit vxor filio eius, quemadmodũ ei daret ſi eam ſibi nõ adnominaſſet, & tamẽ concumbendo humiliaſſet. Quod autem nos diximus, conuerſationem non fraudabit, Græcus habet ὁμιλίαν, id eſt, locutionem, quo nomine intelligitur ſcriptura honeſtius appellare coocubitum. Quid eſt autem coocubitũ oon fraudabit, niſi pro concubitu mercedem dabit? Nanque
Daniel. 13. apud Danielem cõtra Suſannam falſum teſtimonium dicentes ſeniores, Venit, inquiunt, ad eam adoleſcens qui erat in latenti abſcõditus, & cõcubuit cũ ea. Daniel autem de hocipſo interrogans ait, Sub qua arbore vidiſti eos loquentes: quod illi dixerant, cõcubuit cũ ea. Deinde alterum arguens atque conuincens dixit, Semen Chanaan & non Iuda, ſpecies delectauit te, & cõ-
C cupiſcentia euertit cor tuum: Sic enim faciebatis filiabus Iſraël, ſed illæ timentes acquieſcebant vobis. Græcus autem habet ὡμίλησαν ὑμῖν: quod poſſet Latine verbum ex verbo dici, loquebantur vobis, quo ſignificaretur concubitus. Nam vbi dicitur, Sub qua arbore comprehendiſtis eos: Græcus habet, compreheodiſtis eos colloquentes inuicem: & illic ſignificatur concubitus. Quod ergo de hac de qua agitur, adiungit ſcriptura & dicit, Si autem tria hæc non fecerit ei, exibit gratis: hoc intelligitur, ſi eam ipſe concubitu non humiliauerit, neque filio ſuo cooiunxerit, neque alia filio ſuo ducta iſtam eiecerit, abibit gratis: id eſt, ſufficiet ei noo teneri in ſeruitute. Abibit eoim, nihil accipiens vt ſeruus Hebræus, non enim licet domino eius copulari illam viro non Hebræo, quam non licet exteræ genti tradi. Si autem ſeruo Hebræo eam copulauerit, hoc vtique intelligitur, quòd cum eo gratis exibit ne-
LXXIX. quaquam à marito ſuo ſeparata. Si quis percuſſerit
Exod. 21. aliquem & mortuus fuerit, morte moriatur, Qui autem nolens, ſed deus tradidit in manus eius, dabo tibi locũ in quem fugiat: Quæritur hoc quo modo dictum ſit, Si autem nolens, ſed deus tradidit in manus eius: quaſi & ſi volens occiderit, poſſet occidere, niſi deus traderet in manus eius. Intelligitur ergo tantummodo deũ

Tomus quartus.

feciſſe cum quiſque occiditur à nolente: & pro hoc tã- D
tummodo quia deus id fecit, dictũ eſt, ſed deus tradidit in manus eius. Cum vero volẽs, & ipſe occidit, & deus tradidit in manus eius: hoc ergo intereſt, quòd illic tãtum deus fecit: hic autem & deus & homo, propter voluntatem facientis, ſed non fecit deus vt homo, Deus enim non niſi iuſte, homo autem pœna dignus: non quia illum occidit quem deus nollet occidi, ſed quia per iniquitatem. Non enim miniſterium deo iubenti præbuit: ſed ſuæ malignæ cupiditati ſeruiuit. In vno igitur eodẽmq; facto & de⁹ de occulta ęquitate laudatur,
& homo de propria iniquitate punitur. Non enim quia Roma. 8.
deus proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus
tradidit illum, ideo Iudas excuſatus eſt, qui eundem ad Matth. 26.
mortem tradidit Chriſtum. Si autem litigabunt LXXX.
duo viri, & percuſſerit quis mulierem fœtum in vtero Exod. 21.
habentem, & exierit infans eius nondum formatus, detrimentum patietur quantum indixerit vir mulieris, & dabit cum poſtulatione. Mihi videtur ſignificationis
alicuius cauſa dici hæc, magis quàm ſcripturam cir- E
ca huiuſmodi facta occupatam: Nam ſi illud attenderet, oe prægnans mulier percuſſa in abortum compelleretur: noo poneret duos litigantes viros, cũ poſsit & ab vno hoc admitti, qui cum ipſa muliere litigauerit, vel etiam nõ litigauerit, ſed alienæ poſteritati nocere volendo id fecerit, Quod vero nõ formatum puerperium noluit ad homicidiũ pertinere, profecto nec hominem deputauit quod tale in vtero geritur. Hic de anima quæſtio ſolet agitari, vtrum quod formatũ non eſt, nec animatũ quidem poſsit intelligi, & ideo nõ ſit homicidium, quia oec exanimatũ dici poteſt, ſi adhuc animam non habebat. Sequitur enim & dicit, Si autem formatum fuerit, dabit animã pro anima. Vbi quid aliud intelligitur, niſi & ipſe morietur? Nam hoc & in cæteris ex hac occaſione iam præcepit, Oculũ pro oculo, dentem pro dente, manũ pro manu, pedem pro pede, combuſtionem pro combuſtione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore: talionis videlicet æquitate. Quæ lex ideo cõſtituit, vt demonſtraret quæ vindicta debeatur. Niſi enim per legem ſciretur quid vindictæ deberetur, vnde ſciretur quid venia relaxaret, vt dici poſſet, F
dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus Matth. 6.
debitoribus noſtris? Debitores igitur lege monſtrãtur, vt appareat quid dimittatur quando ignoſcitur. Neque enim debita dimitteremus, oiſi quid nobis deberetur, lege indice diſceremus. Si ergo illud informe puerperium iam quidem fuerit, ſed adhuc quodam modo ioformiter animatum, quoniam magna de anima quæſtio non eſt præcipitanda indiſcuſſa temeritate ſententię, ideo lex noluit ad homicidium pertioere: quia nondum dici poteſt anima viua in eo corpore quod ſenſu caret, ſi talis eſt in carne nondum formata, & ideo nõdum ſenſibus prædita. Quod autẽ dixit, Et dabit cũ poſtulatione quod maritus mulieris informi excluſo dandum conſtituerit: oon eſt in promptu intelligere. Ad animam quippe, quod Græcus habet, pluribus modis intelligitur, & tolerabilius cum poſtulatiooe dictũ eſt, quàm ſi aliud diceretur. Fortaſsis enim poſtulabit, vt de eo modo deo ſatisfaciat, etiam ſi maritus mulieris
non expetat. Si autem cornu percuſſerit taurus vi- LXXXI.
rum aut mulierem & mortuus fuerit, lapidibus lapida- Exod. 21.
bitur taurus, & nõ manducabũtur carnes eius, dominus autẽ innocens erit. Ad iuſticiam pertinet, vt animal hominibus noxiũ perimatur, & quod de tauro poſitũ eſt, à parte totum intelligendum eſt, quicquid de pecoribus

G vsui humano subditũ infestũ est hominibus. Sed si necesse est occidi, nunquid lapidari? Quid interest enim animal quod auferendũ est qua morte auferatur? Deinde quod addidit carnibus eius nõ esse vescendũ, quò
LXXXII. pertinet, nisi omnia ista significent aliud quod scriptu-
Exod.21. ra maxime solet intueri. Si autem cornu percusserit alicuius taurus taurũ proximi & mortuus fuerit, vendẽt taurum viuum & partientur precium eius, & taurus qui mortuus fuerit dispertietur. Nunquid in solo tauro hęc iustificatio seruanda est, & non de omni pecore in tali casu? Proinde à parte totum in hoc intelligendum est: sed hoc de carnibus occisi pecoris fieri nõ potest quæ
LXXXIII. nõ vescuotur. Quæ iustificatio est, vt pro vitulo vno
Exod.22. quinq; reddantur, pro oue autẽ quatuor, nisi aliquid si-
LXXXIIII. gnificare iotelligatur? Si autem perfodiens inueotus
Exod.22. fuerit fur & percussus mortuus fuerit, oon est illi homicidium. Si autem orietur sol super eum, reus est, & morte morietur. Intelligitur ergo tunc nõ pertinere ad homicidium, si fur nocturnus occiditur: si autẽ diurous, pertinere. Hoc est enim quod ait, Si orietur super eum sol. Poterat quippe discerni ꝙ ad furandũ, non ad oc-
H cidẽdum venisset, & ideo nõ deberet occidi. Hoc & in
ff. ad l. A- legibus antiquis secularibus, quibus tamẽ ista est anti-
quil. l. 4. quior, inuenitur: impune occidi nocturnũ furem quoquo modo, diurnum autẽ si se cum telo defenderit: iam
LXXXV. enim plus est quàm fur. Quid est qui periurio con-
Exod.22. uictus fuerit per deũ, restituet duplo, nisi qoia volt deus
LXXXVI. aliquãdo signo dato prodere peierantem? Deos non
Exod.22. maledices. Quæritur quos dixerit deos, verũ principes
Exod.7. qui iudicant populum, sicut dictũ est de Moyse, quòd datus fuerat deus Pharaooi: vt per expositionẽ dictum sit quod sequitur, velut ostendendo quos dixerit deos, vbi ait, Et principẽ populi tui nõ maledices: quod Gręcus habet, nõ dices male. An secundum illud accipien-
1. Cor. 8. dum, quod Apostolus ait, Nam etsi suot qui dicũtur dij, siue in cœlo, siue in terra, sicuti sunt dij multi & domini multi: addẽdo enim, sicuti sunt, deos intelligi voluit qui digne etiam dicuntur: ita sanè vt λατρεία quæ dicitur Græce, & interpretatur Latine seruitus, sed ea quæ ad religionem pertinere intelligitur, non debeatur nisi vni deo vero qui nobis est deus: Illi autem qui dicuntur dij, etiam si qui sunt qui merito dicuntur, prohibi-
I ti sunt maledici, nõ iussi sunt sacrificiis vel vllis latriæ
LXXXVII. obsequiis honorari. Non eris cum pluribus io ma-
Exod.23. licia. Ne se inde quisquã defendat, quia cum pluribus
LXXXVIII fecit, aut ideo nõ putet esse peccatum. Et pauperis
Exod.23. noo misereberis in iudicio, Nisi addidisset, io iudicio: magna esset quæstio, Sed intelligendum esset etiam si scriptum nõ esset. Supra enim dixerat, Non apponeris cum multitudine, cum pluribus vt declines iudicium: ac per hoc & pauperis nõ misereberis: posset intelligi, in iudicio. Sed cum additum est, nulla quæstio est hoc esse præceptũ, ne forte cum iudicamus videamus iusticiam esse pro diuite contra pauperẽ, & nobis recte facere videamur, si cootra iusticiã pauperi faueamus causa misericordię. Bona est ergo misericordia, sed nõ debet esse cõtra iudicium. Iudiciũ sanè illud appellat scriptura, quod iustum est. Ne quis autẽ propter istam sententiam deũ putaret misericordiã prohibere, quod sequitur opportunissime sequitur, Si autẽ obuiaueris boui inimici tui, aut subiugali eius errantibus, reducens reddes ei, vt scias noo te prohibitum facere misericordiã. Fac eam erga inimicos tuos, cum potestas est à iudicando
LXXXIX. libera: nõ enim cum reducis errantem bouem inimici
Exod.23. tui & reddis, inter aliquos iudex resides. Sex annis
seminabis terram tuã, & colliges fructum eius: septimo K
autem anno remissionẽ facies, & requiem dabis illi: & edent pauperes gentis tuæ, quæ autẽ superabũt edent feræ bestię: Sic facies vioeã tuam & oliuetum tuum. Quęri potest quid colligant pauperes, si septimo aono ita parcit terræ, vt nec seminetur quidẽ? Non enim ad vineam & oliuetũ pertinet quod dictum est, Edent pauperes gẽtis tuæ, quia de terra nõ seminata nihil possunt sumere vbi segetes nasci nõ possunt: De vinea enim & oliueto postea dicit similiter esse faciendum: ac per hoc illud de aruis intelligitur quæ frumẽtis seruiunt. An sic accipiendũ, Sex annis seminabis terrã tuam, & colliges fructum eius: hoc est, sex annis seminabis & colliges, septimo vero nõ colliges: vt intelligatur seminabis, etiã si dictum nõ est: vt ad sex annos seminare & colligere pertineat, ad septimum vero dimittere quod fuerit seminatum. Nam quid inde habebunt pauperes, quorum residuum etiã feris bestiis dedit, eis videlicet quæ illis frugibus vesci possint, sicut sunt apri, & cerui, & si quid huiusmodi? Quod tamen oõ diceretur nisi alicuius sigoificationis gratia. Nam si quod attinet ad præcepta quę hominibus data sunt, de bob⁹ cura nõ est deo: quod
non sic intelligitur tanquã oon ipse pascat ea, quæ nec L
seminant, nec metunt, neq; cõgregant in borreum: sed Matth.6.
quia ei curæ nõ est præcepto monere hominẽ quo modo boui suo consulat: quanto minus ei cura est de feris bestiis præcipere, quo modo illis ab hominibus cõsulatur, cum eas ipse pascat diuitiis naturæ vsquequaq; fructiferæ, qui eas etiã per alios sex annos pascit cum col-
liguntur quę seminantur. Non coques agnum in la- XC.
cte matris suæ. Quo modo intelligatur ad verborum Exod.23.
proprietatẽ nescio vtrum possit reperiri. Si enim alicuius significationis causa prohibitum accipiamus, agnum in lacte coqui, nullus vsus est ita coquẽdi. Si autẽ in diebus quibus lactatur, quis hoc habuit vnquã Iudęorum in obseruatione, vt agnum nõ coqueret, nisi cum desisteret sugere? Quid est autem in lacte matris suæ, quasi posset, etiam si hoc intelligeretur, sine huius præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre eius, ab oue alia lactaretur: secũ alicuius profecto rei signi ficandæ causa esse præceptum nemo ambigat. Sed etiã illa quæ possunt obseruãta factitari, non sine causa ita
præcepta sunt, significant enim aliquid. Hoc vero quo M
modo obseruetur ad proprietatem verborum, aut non est, aut non elucet: Intellectũ tamen de Christo appro-
bo, quòd hac prophetia prædictus est, oõ occidẽdus à Matth.2.
Iudæis infans, quãdo Herodes quærens eum vt occideret nõ inuenit, vt coques quod dictum est, pertineat ad
igoem passionis, hoc est, tribulationẽ. Vnde dicitur, Va Ecclesiasti-
sa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tri- ci.27.
bulationis. Quia ergo non est tunc infans passus, cum quærente Herode hoiusmodi periculũ imminere videretur, prædictum est his verbis. Nõ coques agnũ in lacte matris suæ. Illud quoque forsitan oon absurdũ est, quod alij dicunt, id esse præceptũ per Prophetam, ne so boni Israëlitæ sociarent malis Iudæis, à quibus Christus passus est taoquam agnus in lacte matris suæ: id est, eo tempore quo conceptus est. Dicuntur enim fœminæ ex quo conceperint lac colligere: illo nanque mense passum esse Christum, & Paschæ obseruatio, & dies Ecclesiæ notissimus natiuitatis eius osteodit. Qui enim mense nono natus est octauo caleudas Ianuarias, profecto mense primo conceptus est circa octauum calendas Aprilis, quod tempus etiam passionis eius fuit in lacte matris suæ, hoc est, in diebus matris suæ.

A Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuā,
XCI. vt seruet te in via, & inducat te in terram quam para-
Exod.23. ui tibi. Attende tibi & exaudi eum, ne non credas illi:
nihil enim subtrahet tibi, nomen enim meū est super
eum. Hoc de illo nimirū intelligitur cui nomē mutatū
est, vt Israël vocaretur, ipse quippe introduxit populū
XCII. in terram promissionis. Et serues domino deo
Exod.23. tuo, vt benedicam panem tuum, & vinum tuum, & a-
quam tuam, & auertam infirmitatem à vobis. Non erit
qui non generet, neque sterilis super terram tuam. Nu-
merum dierum tuorum replebo, & timorem mittam,
qui te antecedat, & amentes faciam omnes gentes ad
quas tu intrabis: & cætera. Quanuis istæ promissiones
possint & spiritaliter intelligi, tamē cum secundū tem-
poralem hominum fœlicitatem intelliguntur, ad vetus
testamētum pertinent: vbi quanquā præcepta, exceptis
his quę in sacramento aliquid significant, eadē ad mo-
res bonos pertinentia reperiantur, promissiones tamē
Psal.72. carnales atq; terrenæ sunt. Vnde in Psalmo lxxij. penè
lapsos & effusos gressus suos homo dei dicit, cum ze-
laret in peccatoribus, pacē peccatorū intuens. Ea quip-
B pe cernebat abundare impiis, quæ ipse secundum testa-
mentum vetus expectabat à domino deo, cui hac mer-
cede seruiebat. Et cum hinc ei subrepere cœpisset sensus
impius, ꝙ deum nō curare existimaret humana, corre-
ptum se dicit, dum authoritatē sanctorum nō est ausus
improbare, & incepit cognoscere, & ait, Hoc labor est
ante me donec introeam in sanctuarium dei, & intelli-
gam in nouissima. Ibi enim præmia dabuntur ad nouū
pertinentia testamentum, quæ impij non accipient: &
pœnæ tunc futuræ sunt impiorū, quas nullus piorū sen-
XCIII. surus est. Et mittam vespas ante te, & eiiciam Amor-
Exod.23. ræos, & Euæos, Chananæos, & Ethæos. Quæritur de i-
stis bestiis quid intelligendum sit? Nam & promittit
Sapien.12. hoc deus & liber Sapientiæ dicit impletum, vbi ait, Et
misit antecessores exercitus sui vespas. Nō autē legimus
factum, neq; Moysi temporibus, neque sub Iesu Naue,
neque sub iudicibus, neque sub regibus. Ac per hoc ve-
spæ istæ aculei timoris intelligendæ sunt fortasse, qui-
bus agitabātur memoratæ gentes vt cederent filiis Is-
raël. Deus enim loquitur, in cuius sermone si figuratè
aliquid dicatur quod ad proprietatem non sit impletū,
C non impedit historiæ fidem, in qua perspicitur veritas
narrationis. Sicut nec Euāgelistarum narratio secun-
dum proprietatem impeditur, si aliquid à Christo di-
XCIIII. citur figurate. Si seruieris diis eorum, erunt tibi of-
Exod.23. fendiculum. Hic Græcus δουλεύσης habet, non λατρεύ-
σης. Vnde intelligitur, quia & δουλεία debetur deo tan-
quam domino, λατρεία vero non nisi deo tāquam deo.
XCV. Et Moysi dixit, Ascende ad dominum tu & Aaron
Exod.24. & Nadab & Abiud, & septuaginta seniorum Israël: &
adorabunt à longe dominum: & accedet Moyses solus
ad dominum, ipsi autem non accedent: populus autem
non ascendet cum illis. Introiuit ergo Moyses & nar-
rauit populo omnia verba dei & iustificationes. Respō
dit autem omnis populus voce vna dicentes, Omnia
verba quæ locutus est dominus faciemus & audiemus.
Vsque ad hunc locum scripturæ, iustificationes intelli-
guntur quæ datæ sunt populo ad obseruādum. Incipiūt
autem quantum ipsa scripturæ verba indicant, vnde
hoc nomen iustificationum exortum est, ab illo seruo
Hebræo cui auris ad postem pertunditur. In quibus om
nibus iustificationibus consyderandum est, quę inde
ad agendum vitam & morum bonorum conseruatio-
nem duci possint. Multa quippe in eis sacramenta sunt

significantia potius aliquid quàm vitam nostram in- D
struentia. Iustificationes sanè Latini interpretes eas es-
se dixerunt, quæ Græci δικαιώματα appellant. No- XCVI.
tandum est, quòd iterum populus ita respōdet, Omnia Exod.24.
verba quæ locutus est dominus faciemus & audiemus:
cum videatur ordo postulare, vt diceretur, audiemus
& faciemus. Sed mirum nisi aliquis sensus hic latet,
Nam si audiemus, pro eo positum est, quod est intelli-
gemus, prius oportet verbis dei reddere faciendi serui-
tutem, vt ad intelligentiam earum rerum quæ ipso
præcipiente fiunt, merito deuotionis, qua non contē-
ptæ sed factæ sunt, ipse perducat. Sed videndū est vtrū
iste populus illi filio similis inueniatur qui patri iuben-
ti dixit, Ibo in vineam, & non iit. Gentes enim quæ do- Matth.21.
minum penitus contempserunt, postea per vnius obe-
dientiam iustificatæ quæ nō sectabantur iusticiā appre-
henderūt iusticiam. Notandum ergo quòd Moyses XCVII.
ædificauit altare sub monte, & duodecim lapides, & in Exod.24.
duodecim tribus Israël. Intelligitur enim ex duodecim 1.Cor.6.
lapidibus altare ædificatum significasse ipsum populū
esse altare dei, sicut est templum dei. Et immolaue- XCVIII.
runt hostiam salutaris deo. Non dixit hostiam saluta- Exod.24.
rem, sed hostiam salutaris, quod Græcus habet σωτηρίου E
vel σωτηρίας. Vnde & in Psalmo, Calicem, inquit, salu- Psal.115.
taris accipiam: non dixit calicem salutarem. Vbi viden-
dum est, ne forte ille significetur, de quo dixit Simeon, Luca.2.
Quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Hunc e-
nim & Psalmus commendat, vbi legitur, Bene nūciate Psal.95.
diem ex die salutare eius. Quid est enim aliud si diligē-
tius attendamus, quod ait diem ex die, nisi lumen ex lu-
mine, hoc est, deum ex deo, quod est vnigenitus filius?
Sumens autem Moyses dimidiam partem sangui- XCIX.
nis, infudit in craterem, & partem reliquam sanguinis Exod.24.
infudit ad altare: & accipiens librum testamenti reci-
tauit in aures populi. Notandū est nunc primū sacrifi-
casse Moysem euidenter scripturam dicere, ex quo ex
Aegypto eductus est populus. Primo enim de Iethro di-
ctum erat socero eius, quāuis cum aliqua ambiguitate,
quòd immolauerit deo. Et aduertendum librum testa-
menti cum sanguine hostiæ recitari, in quo libro istas
iustificationes cōscriptas debeamus accipere. Nam de-
calogum legis in tabulis lapideis fuisse conscriptū post- C.
ea manifestum est. Et dixerunt, Omnia quæcunque Exod.24.
locutus est dominus, faciemus & audiemus. Non aliter F
respondent ecce iam tertio. Et ascendit Moyses & CI.
Aaron & Nadab & Abiud, & septuaginta seniorum Is- Exod.24.
raël, & viderunt locū vbi steterat ibi deus Israël. Con-
stat inter eos qui recte intelligunt, nullo deum cōtine-
ri loco, nec aliquo velut situ corporis membra ponere,
sicuti est nostri corporis situs, sedere, iacere, stare, & si-
quid huiusmodi est. Hæc enim sunt nisi corporū, deus Ioan.4.
autē spiritus est. Quòd autē se ostendit specie corpora-
li vel signis corporaliter expressis, non substantia eius
apparet qua est ipse quod est, sed assumptio formarum
visibilium eius omnipotentiæ subiacet. Et de electis CII.
Israël nō dissonuit nec vnus, & apparuerūt in loco dei, Exod.24.
& manducauerunt & biberunt. Quis dubitet illos quos
nominatim expressit, & septuaginta seniores nunc ap-
pellatos electos Israël, qui proculdubio personam gere 1.Thes.3.
bant eorum qui electi sunt in populo dei. Non enim
omnium est fides, Et nouit dominus qui sunt eius. In 2.Tim.2.
magna autem domo sunt alia vasa in honorem, alia in
contumeliam. Quoniam ergo quos ante præsciuit, & Roma.8.
prædestinauit: quos autem prædestinauit, illos & voca-
uit: quos autem vocauit, ipsos & iustificauit: quos autem

G iustificauit, ipsos & glorificauit: profecto de electis Is-
raël non dissonuit nec vnus. Significatur autē in qua-
ternario numero in Moyse & Aaron & Nadab & A-
biud, propter quatuor Euangelistas, & totius orbis qui
in quatuor partes diuiditur promissionem: & septua-
ginta de senioribus Israël numero scilicet septenario
decuplato, qui pertinent ad significandum spiritū san-
ctum, Saphiro autē significatur vita cœlestis, maxime
quia dictum est, Sicut aspectus firmamenti, Firmamē-
tum autem cœlum appellari quis nesciat? Et forma la-
teris in eodem saphiro quadraturam ipsam, vel stabi-
litatem, vel eiusdem quaternarij numeri sacramentum
figurat. Quòd autem manducant & bibūt in loco dei,
suauitatem saturitatémq; præfigurat vel significat in il-
Matth.5. lo regno æternitatis. Beati enim qui esuriunt & sitiunt
Luca.6. iusticiam, quoniam ipsi saturabūtur. Vnde & dominus
dicit venturos multos, quos vtique nisi electos, præsci-
tos, prædestinatos, vocatos, iustificatos, glorificatos, &
Matth.8. recubituros cum Abraham & Isaac & Iacob in regno
Luca.12. cœlorum? Nam & alio loco ipse hoc promittit fidelib⁹
H suis, quòd faciat eos recumbere, & transeat & ministret
CIII. eis. Quid sibi vult quod Iesus Naue non comme-
Exod.24. moratus in illis quatuor subito cum Moyse apparet, &
cum illo ascendit in montem ad accipiendas tabulas
legis: & subito rursus idem Iesus absconditur, id est, ta-
cetur: & Moyses accepit legem in duabus tabulis, & cū
eo iterum apparet. An forte significat nouum testamē-
tum nomine Iesu & absconditum esse in lege, & ali-
quando apparere intelligentibus. Quòd vero Iesus iam
vocatur, cum in libro numerorum quando id nomen
Nume.14. acceperit scriptura testatur, quòd iā prope esset vt ter-
ram promissionis intraret, per prolepsim, hoc est, per
præoccupationem anticipat scriptura quod postea fa-
ctum est. Omnia quippe ista posteaquā facta sunt, scrip-
ta sunt, ac per hoc quando factum est quo modo com-
memoratur, nondū vocabatur Iesus, sed quando scrip-
CIIII. tum est iam hoc vocabatur. Et facies in ea cymacia
aurea versatilia in circuitu. Cymacia dixit quæ in qua-
dratura extant per quatuor partes, sicut mensæ quadræ
Exod.25. fieri solent. Nec quod ait versatilia, mobilia debemus
accipere. Fixa sunt enim, sicut dixi mēsas habere solitas:
I sed versatilia dixit, tortilia, quę Græce vocantur ςρεπτά:
vel canalibus sicut sunt columnæ tortiles: aut implica-
tis duabus virgulis in modum restis, sicut etiam tor-
ques fieri solent. Quod autē ait, Et fabricabis illi qua-
tuor annulos aureos, & impones super quatuor latera
arcæ, duos annulos in latere vno, & duos annulos in la-
tere altero, ad quatuor angulos occurrunt quatuor an-
nuli singuli in singulis, & per angulorum numerū fit,
vt quod in duobus lateribus ponitur, etiam in omnib⁹
quatuor ponatur. Vnus enim angulus duobus lateribus
communis est: alioquin nō occurrit, vt bini annuli po-
nātur per quatuor latera cum sint quatuor annuli: octo
quippe esse debuerūt, si aliter intelligimus quàm quod
dixi fieri numero angulorum. Ad hoc enim annuli in
angulis ponuntur, quòd inducantur supportatoria vel
gestatoria quibus arca quatuor hominibus hinc atque
CV. inde portetur. Propiciatorium ad quid dicat su-
Exod.25. perimponendum super arcam quæri solet: sed cum au-
reum fieri iubeat, eiúsq; longitudinem & latitudinem
tantam exprimat, quanta & ipsius arcæ dicta est, pro-
culdubio velut tabulam auream tantæ formæ fieri præ-
cepit qua tegeretur arca: ita vt in ipso propiciatorio es-
sent duo Cherubin, hinc atque inde alterutrum atten-
dentes: ita vt vultus eorum in propiciatorium essent, &
pennis suis obumbrarēt propiciatoriū, quod magnum K
est sacramentum. Aurum quippe significat sapientiam,
arca significat secretum dei. In arca iussa sunt poni lex,
& manna, & virga Aaron. In lege præcepta sunt: virga
potestatem significat, manna gratiam, quia nisi cō gra-
tia nō est potestas præcepta faciendi. Veruntamen quia
lex à quouis proficiente non ex omni parte completur,
propiciatorium est desuper. Ad hoc enim opus est, vt
propicius sit deus, & ideo desuper ponitur, quia super-
exaltat misericordia iudicio. Duo vero Cherubin pen- Iacobi.2.
nis suis obumbrant propiciatoriū, id est, honorant ve-
lando, quoniam mysteria ista ibi sunt: & inuicem se
attendunt, quia consonant, duo quippe ibi testamenta
figurantur. Et vultus eorum sunt in propiciatoriū, quia
misericordiam domini, in qua vna spes est, valde con-
mendant. Denique hinc se promisit locuturum deus
ad Moysem de medio Cherubin desursum propiciato-
rij. Porrò si creatura rationalis in multitudine scientiæ,
quoniam hanc interpretationem habent Cherubin,
duobus ipsis animalibus significatur: ideo duo sunt, vt
societatem charitatis commendent: ideo pennis suis L
propiciatorium obumbrant, quia deo non sibi tribuunt
pennas suas, id est, deum honorant virtutibus quibus
præstant: & vultus eorum non sunt, nisi in propiciato-
rium, quia quicunq; profectui ad multitudinem scien-
tiæ spes non erit, nisi in dei misericordia. Quod CVI.
ait, Erunt annuli in thecis supportatoriis ad tollēdam Exod.25.
mensam: hoc intelligendū est, quòd annuli essent ve-
lut thecæ supportatoriæ, id est, quo supportatoria tan-
quam in thecas inducantur. Erunt quippe in thecis: ita
dictum est tanquam diceretur, erunt pro thecis. CVII.
Decem aulæorum iubet fieri tabernaculum, cum sit Exod.26.
decalogus legis. Aulæa vero significant latitudinem,
propter facilitatem. Charitas quippe plenitudo legis Roma.13.
est: & non nisi charitati sunt præcepta facilia, vnde ip-
sa dilatio commendatur cum dicitur, Dilatasti gres- Psal.17.
sus meos subtus me, & nō sunt infirmata vestigia mea.
Sed quoniam ista dilatatio per gratiam fit dei: chari-
tas enim dei diffusa est in cordibus nostris, nō per nos- Rom.5.
ipsos sed per spiritum sanctum qui datus est nobis: ideo
hic mystice ipse numerus etiam cōmendatur, qui per-
tinet etiam ad spiritum sanctū per quem lex possit im- M
pleri. Dicitur enim aulæum longitudinem debere ha-
bere in cubitis vigintiocto. Iste autem numerus, quia
per septenariū diuidendus est, significauit, cū dicit la-
titudinem aulææ in cubitis quatuor, Quater enim sep-
tem, fiunt vigintiocto. Et est etiam iste numerus per-
fectus, quia sicut senarius suis partibus constat. Quod
vero tam sæpe dicit, Cherubin facies ea opere textoris:
quid aliud quàm in his omnibus multitudinem scien-
tiæ commendat, quod interpretatur Cherubin. Et CVIII.
facies vela capillacia operire super tabernaculum. Vn- Exod.26.
decim facies ea. Quæ capillacia vela sunt, id est, Cili-
cina, vndecim dicuntur esse. In peccatis quippe trans-
gressio est. Transgressio vero vndenario numero si-
gnificatur, quoniam transgreditur denarium, id est,
legem: ideo ipsa vndecim per septenarium multipli-
cata, faciunt septuaginta septem. Vbi significauit do-
minus vniuersam remissionem peccatorum dicens,
Nō solum septies, verumetiam septuagiessepties: quot Matth.18.
generationes reperiuntur, cum Lucas à baptismo do-
mini enumerās sursum versus ascendit & peruenit per
Adam vsque ad deū. Ad hoc enim fit significatio pec-
catorum in his velis, vt per confessionem expriman-
tur, & per gratiam quæ data est Ecclesiæ aboleantur,
hoc est

A hoc est tegantur. Vnde dicitur, Beati quorum remissæ
Psal. 31. sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Deinde
iubet ea vela cooperiri pellibus arietinis rubricatis. A-
ries autem rubricatus, cui non occurrat Christus pas-
sione cruentatus? Significantur his etiam martyres san-
cti, quorum orationibus propiciatur deus peccatis po-
puli sui. Ipsis denique superiaciuntur pelles hyacinthi-
næ, vt significetur vita æterna viriditate tanquam vi-
CIX. gore perpetuo. Facies duos anconicos columnæ vni
Exod. 26. consistentes ex aduerso, hoc est, vnũ hinc, & vnum in-
de de lateribus columnæ: anconicos autem dicit, quos
vulgo vocamus ancones, sicut sunt in columnis cella-
rum vinariarũ quibus incumbunt ligna quæ cupas fe-
runt. Ducta est autem similitudo verbi à cubitis vbi fle-
ctuntur manus, quibus incumbunt recutubentes, qui
CX. Græce ἀγκῶνες vocantur. Bases columnarum duas
Exod. 26. vni. Bases non eas tãtum videtur dicere scriptura qui-
bus columnæ ab imo fulciuntur, sed etiam superiores
quæ capitella nos dicimus. Ideo dicit duas bases colũ-
CXI. næ vni in ambas partes eius. Nam quæ sunt ambæ par-
Exod. 26. tes, nisi inferior & superior? Quod octo columnas
B & bases earum sedecim secundum supradictam ratio-
nem à posterioribus tabernaculi scriptura dicit, cum
superius sex dixerit, intelligitur annumeratis duab⁹ an-
CXII. gularibus octo fieri. Et diuidet vobis velamen inter
Exod. 26. medium sanctum, & inter medium sanctum sanctorũ,
id est, vt inter sanctum & sanctum sanctorũ sit hoc ve-
lamen, de quo nunc loquitur, in quatuor columnis ex-
Hebr. 9. tentum. De hac differentia inter sanctum & sanctum
sanctorum ad Hebræos Epistola loquitur, quia vbi ar-
ca testimonij, ibi sanctum sanctorũ, hoc est, intus intra
velum: foris autem mensa & candelabrum, & cætera
quæ pauloante dixit quemadmodũ fierent, sancta dicta
sunt, & nõ sancta sanctorum. Et significatur foris vetus
testamentum, intus autem & nouum, cum sit vtrun-
que in lectione veteris testamenti, & expressum operi-
bus, & significatione figuratum. Ac per hoc in sanctis
figura figuræ, quia figura est veteris testamenti: in san-
ctis autem sanctorum figura est ipsius veritatis, quia fi-
gura est noui testamenti. Totũ quippe vetus testamen-
tum in his rebus & celebrationibus, quæ ita obseruãda
CXIII. præcipiuntur, figura est. De altari quæritur quo mo-
Exod. 27. do tribus cubitis altum esse voluerit, cum tanta fere sit
C staturæ hominis altitudo. Quo modo ergo ministraba
tur altari, cũ gradus habere altare alio loco prohibeat?
Exod. 20. Ne pudenda, inquit, tua reueles super illud. Sed illud di
cebat de altari quod terra vel lapidibus construendum
esset, vbi gradus ipsi coædificati ad corpus altaris vtiq;
pertinerent: nunc vero de tabulis fieri altare præcepit,
quò si apponeretur ad horam administrationis aliquid
vbi staret minister altaris, & peracto ministerio tolle-
retur, ad corpus altaris nõ vtique pertineret. Item quæ-
ritur quo modo super altare ligneum sacrificium quod
inferebatur posset incendi, presertim quia cõcauum fie-
ri iubet & craticulam deponi vsque ad medium eius, id
est medium concauitatis eius, opere factum reticulato.
An quoniam dixit, Et facies cornua in quatuor angu-
los, ex seipso erunt cornua, & teges illa æramento: non
ad sola cornua referendum est quod ait, teges illa æra-
mento, sed ad omnia de quibus loquebatur de altari fa-
CXIIII. bricando præcipiens. Et tu loquere omnibus sa-
Exod. 28. pientibus mente quos repleui spiritu intellectus, αἰσ-
θήσεως quidem Græcus habet, quem Latine sensum, non
intellectum dicere solemus. Sed scriptura de sensu in-
teriore quem intellectum vocamus sic loqui solet, sicu-
ti est ad Hebræos, Perfectorum est autem solidus cibus, Hebr. 5.
eorum qui per habitum exercitatos habent sensus ad D
discernẽdum bonum & malum. Ibi enim quod posuit
sensus, Græcus habet αἰσθητήρια. Quem ergo istum spi-
ritum, nisi spiritum sanctum debemus accipere? Et sto-
las quas facient, pectoralem, humeralem, & tunicam ta-
larem, & tunicam cum cornibus. Has appellatas stolas
esse & cætera, cũ superius vnam stolam faciendã pro-
posuisset, notandum est. Tunicam vero cum cornibus,
honestius putarunt Latini interpretes dici, quàm si di-
cerent cum cirris, qui bene dispositi ornamento esse
vestibus solent. Aspidiscas in veste sacerdotali quas CXV.
dicat, vtrum scutulas, quæ à scuto Latine appellantur, Exod. 28.
quia & Græci scutũ ἀσπίδα appellant. An vero aspi-
discas propter diligentem colligantiam dicit ab aspide
serpente, sicut etiam murenulæ appellantur. Spithamus Spithamus
autem lõgitudo, & spithamus latitudo, Latini quidam
interpretati sunt mensuram extentæ palmæ à fine pol-
licis vsque ad finem digiti minimi. Item quod dicitur,
Sumes duos lapides onychinos, & sculpes in eis nomi-
na filiorum Israël, sex nomina in lapide vno, & sex re-
liqua in altero iuxta ordinem natiuitatis eorũ: an in- E
telligendum sit, vt lapides sint de nominibus filiorum
Israël secundum natiuitates eorum: id est, secundum
ordinem quo nati sunt. Et facies super rationale CXVI.
fimbrias complectentes opus catenarum de auro puro: Exod. 28.
quod Latini rationale interpretati sunt, inopia linguæ
fecit: Græcus habet enim λόγιον non λογικόν. Rationa-
le autem illud solemus appellare, quod Græci dicunt
λογικόν. Sed quoniam λόγος, in Græca lingua ambi-
guum est, vtrum verbum significet, an rationem: quia
vtriusque rei nomen est, vbi putatum est à verbo du-
ctum λόγιον, eloquium nostri interpretati sunt. Nam
quod habemus, Eloquia domini, eloquia casta: Græci Psal. 11.
habent λόγια. Hic vero in veste sacerdotali, quod ex
auro & hyacintho, & purpura, & cocco duplici torto,
& bysso duplici torta, fieri præceptum est, quadratum
duplex quod esset in pectore sacerdotis, & λόγιον vo-
caretur, incertum vtrum à ratione an à verbo ductum
fuerit: interpretes nostri à ratione dictum putantes ra-
tionale appellauerunt. Et impones super rationa- CXVII.
le iudicij demonstrationem & veritatem. Quid sibi Exod. 28.
hoc velit, vel in quali re, vel metallo poneretur super F
rationale demonstratio & veritas, quoniam talia dicit
fieri in veste sacerdotis quæ corporaliter fiunt, inueni-
re difficile est. Fabulantur tamen quidam, lapidem fuis-
se, cuius color, siue ad aduersa, siue ad prospera mutare-
tur, quando sacerdos intrabat in sancta: & hoc esse
quod ait, Et afferet Aaron iudicia filiorum Israël super
pectus suum: ostendens videlicet in illa demonstratio-
ne & veritate, quid de illis iudicauerit dominus, quan-
quam possit intelligi demonstrationem & veritatem
literis impositam super λόγιον. Et facies tunicam CXVIII.
talarem hyacinthinam, id est, vsque ad talos dependẽ- Exod. 28.
tem: & erit peristomium ex ea medium, id est, qua ca-
put eiiciatur. Hoc est enim quod Græci dicunt περιστό-
μιον. Oram habens in circuitu peristomij, opus textoris
contextam, id est, ne ipsa ora extrinsecus assuatur: hoc
videtur dicere, commissuram contextam. Vnde etiam
addidit, ex ipsa ne rumpatur, id est, vt ex seipsa sit ipsa
ora contexta cum veste. Et erit Aaron cum cœpe- CXIX.
rit fungi sacerdotio, audietur vox eius intrantis in san- Exod. 28.
ctuarium in conspectu domini & exeuntis vt non mo-
riatur: intrantis & exeuntis vocem de tintinabulis di-
cit audiri, tantúmque ibi pondus obseruationis posuit
vt diceret,

G vt diceret, ne moriatur. Testimonia ergo quædam significari voluit in veste sacerdotali, qua vtique significatur Ecclesia, per hæc tintinnabula, vt nota sit conuer-
Titum.2. satio sacerdotis: sicut Apostolus dicit, Circa omnes te-
2.Timo.2. ipsum bonorum operum præbens exemplum. Aut illud, Quæ audisti à me per multos testes, hæc eadem commenda fidelibus, & iis qui idonei sunt & alios docere. An quid aliud, magnum tamẽ est, quicquid illud, est: Intranti autem & exeunti, pro intrantis & exeuntis, locutio est: vox pro sonitu, nam tintinnabulorũ magis
CXX. sonus quàm vox est. Et facies laminam auream pu-
Exod.28. ram, & formabis in eadem formatione sanctitatem domini: & impones illud super hyacinthum duplicem tortam, & erit super mitram: secundum aspectum mitræ erit, & erit supra frontem Aaron, vt auferat peccata sanctorum quęcunque sanctificabunt filij Israël omnis datus sanctorum eorũ. Quo modo formetur in lamina sanctitas domini, non video, nisi aliquibus literis, quas quidam quatuor esse dicunt Hebræas: quod vt Græci appellant τετραγράμματον, nomen dei ineffabile credunt fuisse vel esse adhucusque. Sed quælibet
H sint, vel quomodolibet se habeât illę literę vt dixi, sanctitatem domini vel sanctificationem si hoc magis dicendum est, quod Græcus habet ἁγίασμα, non nisi in auro literis formari potuisse crediderim. Ibi autem dicit sacerdotem sanctorum auferre peccata, quæcunque sanctificabũt, inquit, filij Israël omnis datus sanctorum eorum: quod arbitror dictum in eis sacrificiis quæ offerunt pro peccatis suis: vt non sanctorum hominũ intelligamus, sed sanctorum ab eo quod sunt sancta quæ offeruntur pro peccatis. Cum ergo de lamina dixisset, adiũxit atque ait, Et auferet Aaron peccata eorum quæcunque sanctificabunt filij Israël omnis datus sanctorũ eorum: id est, sacerdos auferet quæcũque offerunt pro peccatis suis, quæ dicuntur & sancta, quia iustificantur, & peccata, quia pro peccatis offeruntur, sicut multis locis hoc ipsum euidenter scriptura cõmemorat. Quod autem adiungit & dicit, Et erit super frontem Aaron semper acceptum illis in conspectu domini, ad laminam illam reuertitur. In quo aduertendum, si inueniri potest qui non habeat necessitatẽ pro suis offerre peccatis præter Christum, qui solus potest omnium aufer-
I re peccata: intelligitur frontis ornamentum, fiducia bonæ vitæ, quã qui vere perfecteq; non significatione, sed veritate sacerdos habet, solus potest auferre peccata,
CXXI. nec habet necessitatem offerre pro suis. De Aaron
Exod.28. & filiis Aaron, cum præciperet loquens ad Moysem quo modo vestirẽtur & vngerentur, quid est quod ait, Et implebis manus eorum vt sacerdotio fungãtur mi-
CXXII. hi. An forte muneribus quæ offerenda sunt deo? Et
Exod.28. facies eis femoralia linea, tegere turpitudinem corporis eorum, à lumbis vsque ad femora erunt. Cum vestis tanta cooperiat totum corpus, quid est quod ait, femoralia facies linea tegere turpitudinem corporis eorum: quasi apparere posset tanta desuper veste adhibita? Nisi quia signum esse voluit in hoc castitatis vel continen-
CXXIII. tiæ: quæ ideo per indumentum significatur, vt non ex
Exod.28. seipso habita, sed data intelligatur. Cum de filiis
lib.3.nume Aaron loqueretur, Et indues eos, inquit, tunicas, &
ro.31.cida- cinges eos zonis, & circundabis eis cidaras. Quam di-
rim exponit cit cidarim vel cidaras, quoniam non est interpreta-
pro tegumẽ tum, nec in vsu modo est, ignoratur: puto tamen non
to capitis. esse capitis tegimen vt nonnulli putauerunt. Neque e-
CXXIIII. nim diceret, circũdabis eis, nisi tale aliquid esset quod
Exod.28. non capiti, sed corpori vsui esset. Et erit illis sacerdotium mihi in sempiternum. Quo modo dicat in K
sempiternum, de his significatiuis rebus, superius sæpe diximus, Nam vtique mutatũ est hoc sacerdotium, vt ille esset in æternum secundũ ordinem Melchisedech, *Psal.109.*
non secundũ ordinem Aaron. Ibi enim & iuratio, & nulla dei pœnitudo, qua significetur mutatio. Iurauit enim dominus, & non pœnitebit eum, tu es, inquit, sacerdos in æternum secũdum ordinem Melchisedech. De ordine autem Aaron dictum est quidem, in sempiternum, vel propter tempus non præceptum quousque obseruaretur, vel quo res significaret æternas: nusquam est tamen dictum de sacerdotio Aaron, quia iurauit dominus & non pœnitebit eum: Et ideo dictum est in illo sacerdotio secundum ordinem Melchisedech, non pœnitebit eum: vt significaretur, quia de sacerdotio Aaron pœnituit eum, id est, mutauit illud.

Quid est & consummabis manus Aaron & manum CXXV.
filiorum eius. An per manus potestatem significauit, vt *Exod.29.*
aliquid etiam ipsi consecrare possent? Potestas autem sanctificatione cõsummabatur, qua præcepti sunt san- L
ctificari à Moyse. Et adduces vitulum ad ostiũ ta- CXXVI.
bernaculi, & superimponent Aaron & filij eius manus *Exod.29.*
suas super caput vituli in conspectu domini. Ecce vnde supra dictum est, consummandas esse manus eorũ: id est, perficiendam potestatem, vt etiam ipsi sanctificarent quo modo fit cum ponunt manus suas super vitulum immolandum. Quod odor suauitatis sæpe CXXVII.
domino dicitur sacrificium de victimis pecorum in *Exod.29.*
scripturis sacris, non vtique deus odore fumi delectatur, sed tantum illud quod hic significatur spiritaliter, deum delectat cum spiritaliter exhibetur, quoniam ipse odor dei spiritaliter intelligitur. Nõ enim sicut nos odorem corporeis naribus ducit. Sicut ergo ille olfacit, sic ista significant. Et sumens pectusculum de CXXVIII.
ariete consummationis, quod est Aaron: id est, ipsius *Exod.29.*
Aaron. Hoc enim pertinere voluit ad summum sacer- CXXIX.
dotem. Et erit Aaron & filiis eius legitimum æter- *Exod.29.*
num à filiis Israël: cum diceret de pectusculo & brachio victimatum. More illo ergo, æternum dixit, quẽ sæpe supra commemorauimus. Et stola sancti quæ est Aaron, erit filiis eius post eum, vngere eos in ipsis & consummare manus eorum, Septem diebus vestiet se M
ea sacerdos qui successerit ei de filiis eius qui intrabit in tabernaculum testimonij deseruire in sanctis. Hæc verba multas quæstiones habẽt. Nam primum hic notandum est, quo modo cum stolam dixerit sancti, postea pluraliter dicit vngere eos in ipsis, tanquam in stolis. Nam & supra multas stolas eas dixerat, quibus vna constaret, quanquam ambiguum sit, vtrum in ipsis ab eo quod sunt ipsa genere neutro, quæcunque sunt quibus illa stola cõpletur, id est, vestis sacerdotalis, quod magis putandum est, eo quòd in consequentibus dicit, septem diebus vestiet se ea sacerdos qui successerit ei: ea scilicet omnia quæ commemorauit cum vestem sacerdotalem describeret, repetiuit sanè quod supra dixerat, consummate manus eorum: vnde quid mihi videretur exposui. Quòd vero ait, septem diebus vestiet se ea sacerdos: nunquid aliis diebus se non vestiet: sed illis septem continuis intelligi voluit, quibus eius sacerdotium quodam modo dedicatur, atque hebdomadis est in eius inchoatione festiuitas. Successorem autem Aaron eum dicit, qui intrat tabernaculum testimonij deseruire in sanctis: eum scilicet significans qui non poterat esse nisi vnus, non quales erant filij Aaron cum viuo patre suo, sed qualis successor ipsius Aaron.

Quo modo

A Quo modo ergo proprium dicit huius vnius eſſe, intrare in tabernaculum teſtimonij, deſeruire in ſanctis: cum & illa quæ ſunt extra velum quo velantur ſancta ſanctorũ, ſancta appellẽtur, & tabernaculum teſtimonij etiam illud vocetur, vbi ſunt ſancta: id eſt, menſa & candelabrum: vbi cum deſeruiant etiam ſequentes ſacerdotes ad menſam & candelabrum & ipſum altare, quo modo vnũ dicit ſucceſſorem Aaron qui intret in tabernaculum teſtimonij deſeruire in ſanctis: Si dixiſſet, deſeruire in ſanctis ſanctorum, nulla eſſet quæſtio.
Hebr. 9. Ad hæc enim vbi eſt arca teſtimonij ſolus vnus intrabat ſummus ſacerdos. Quod etiam in Epiſtola ad Hebræos diligentiſsime commendatur: niſi forte eoipſo, quod vnum dicit intrare in tabernaculum teſtimonij deſeruire in ſanctis, non vult vtique intelligi, niſi in ſanctis ſanctorum: quia & ipſa vtiq; ſancta appellantur. Nec enim omnia quæ ſancta ſunt, etiam ſancta ſanctorum dici poſſunt: quanuis econtrariò quæ ſancta ſanctorum ſunt, proculdubio vtique ſancta ſunt. Vnus autem iſte qui ſemel in anno intrabat in ſancta ſanctorũ,
B quoniam Chriſtum Ieſum ſignificabat, apertiſsime ſupradicta ad Hebræos epiſtola commendatur. Quod autem præfiguratum eſt in ſancta ſanctorũ, vt ſuper arcã quæ legem habebat, eſſet propiciatorium, vbi dei miſericordia ſignificatur: intelligendum eſt quam propicius ſit peccatis eorũ qui legem non implent. Hoc mihi videtur etiam in ipſa veſte ſacerdotis ſignificari.
Nam & ipſa quid aliud quàm Eccleſiæ ſacramenta ſignificat, quòd in λογίῳ: id eſt, rationali in pectore ſacerdotis poſito iudicia conſtituit, in lamina vero ſanctificationem & oblationem peccatorum: tanquam rationale ſit in pectore ſimile arcæ in qua lex erat, & lamina illa in frõte ſimilis propiciatorio quod ſuper arcam erat, & vtrobique ſeruaretur quod ſcriptum eſt,
Iacobi 2. Superexaltat miſericordiã iudicio.
CXXX. Quid eſt quod
Exod. 29. purificatum & ſanctificatum altare ſeptem diebus dicit quod ſanctum ſancti erit altare? Non quidem dicit ſanctum ſanctorũ, ſicut eſt illud quod velo ſeparatur, vbi eſt arca teſtimonij. Veruntamen & hoc altare extra velum poſitum, per ſanctificationem ſeptem dierum dicit potius, quàm per vnctionem fieri ſanctum ſancti.
C Et addit, Omnis qui tetigerit altare ſanctificabitur.
CXXXI. Cum de annulis loqueretur altaris incenſi, quod al-
Exod. 30. tare nõ inærari, ſed inaurari iuſsit, Et duos annulos aureos puros facies, inquit, ſub tortili corona eius, in duo latera facies in duobus lateribus: quoniam Græcus habet ita εἰς τὰ δύο κλίτη ποιήσεις ἐν τοῖς δυσὶ πλευροῖς.
Nã clite latera ſunt, & pleuræ latera ſunt. Vnde quidã Latini ſic interpretati ſunt, in duas partes facies in duobus lateribus. Non autem ait Græcus μέρη quod eſt partes, ſed κλίτη quod latera. Nam hoc verbum eſt in illo Pſalmo vbi ſcriptum eſt, Vxor tua ſicut vinea fertilis
Pſal. 127. in lateribus domus tuæ. Ac per hoc tantum caſus intereſt, quia prius accuſatiuum, poſt vero ablatiuum poſuit in duo latera facies, in duobus lateribus. Quis autem ſit ſenſus difficile eſt aſſequi, niſi forte vt ſolet ſcriptura amare eclipſim, vt aliquid deſit & ſubaudiatur, etiam hic ſubaudiatur, erunt: vt iſte ſit ſenſus, in duo latera facies, in duobus lateribus erunt: id eſt, ad duo latera fa-
CXXXII. cies annulos, quoniam in duobus lateribus erunt.
Exod. 30. Et erunt arcus amitibus ita vt tollatur illud in eis. Quos annulos dixerat, arcus dicit. Annulos quippe pro rotundis anſis poſuit. Et quid eſt aliud annulus vel circulus, niſi vndique arcus? Ideo quidam nolentes arcus dicere, thecas interpretati ſunt, quibus amites inducerentur, dicẽtes, Et erunt thecæ amitibus, quaſi Græcus D hoc non poſſet dicere, cum etiam thecæ Græcum verbum ſit: dixit autem ψαλίδας, quod arcus interpretatur.
CXXXIII. Incendet ſuper illud incenſum continuationis
Exod. 30. in conſpectu domini in progenies eorum. Continuationis incenſum dicit, quod continuatim fieret: id eſt, nullo die prætermitteretur. Cum de altari præciperet incenſi: id eſt, in quo incenſum tantum poneretur, non holocauſtum, non ſacrificium, non libatio, prædixerat idipſum incenſum quotidie poni debere: nunc autem dicit, Et depropiciabit Aaron vel exorabit ſuper cornua eius ſemel in anno de ſanguine purificationis delictorum. Depropiciabit, ab eo quod eſt depropiciatio, quæ Græce dicitur ἐξιλασμός. Vnde etiam intelligendum eſt, hoc quod ſemel in anno iubet fieri ad propiciandum deum ſuper cornua altaris incenſi, id eſt, vt de ſanguine purificationis delictorum, victimarũ ſcilicet quæ offeruntur pro delictis ſemel in anno, tangantur cornua altaris incenſi: non pertinere ad illam appoſitionem incenſi, quam quotidie fieri iuſſerat. Illa enim fiebat aromatibus, non ſanguine, & quotidie, nõ ſemel in anno. Nõ ergo ſimus intellecturi, ſemel in an- E no intrare ſacerdotem ſolere in ſancta ſanctorum, ſed ſemel in anno cum ſanguine: & quotidie quidem ſolere intrare ſine ſanguine cauſa incenſi imponendi, Cũ ſanguine autem ſemel in anno, maxime quia ſequitur & dicit, Semel in anno purificabit illud, ſanctum ſanctorum eſt domino. Non ergo ſemel in anno ponet illic incenſum quod quotidie fieri iuſſum eſt: ſed ſemel in anno purificabit illud, quod cum ſanguine fieri debere præceptũ eſt: & poſt hoc adiungit, ſanctũ ſanctorũ eſt domino: ac per hoc ſanctum ſanctorum non extra, ſed intra velum erat, etiã illud profecto altare de quo nunc agitur, quod poni contra velum intrinſecus iuſſit.
CXXXIIII. Quid eſt quod ait, Si acceperis computationem
Exod. 30. filiorum Iſraël in viſitationem eorum: niſi quia iubet eos aliquando viſitari & computari, id eſt, numerari?
2. Reg. 24. Quod in Dauid propterea vindicatum intelligendum eſt, quia deus non iuſſerat.
CXXXV. Aduertendum eſt etiã
Exod. 30. & notandum quemadmodum vnguento chriſmatis omnia iuſsit vngi, tabernaculum ſcilicet & ea quæ in illo erant, & deinde erunt ſancta ſanctorum: Omnia F ſcilicet cum fuerint vncta, erunt ſancta ſanctorũ. Quid igitur diſtabit iam inter illa interiora quæ velo teguntur, & cætera, ſi omnia cum vncta fuerint erunt ſancta ſanctorum, diligentius requirendũ: hæc tamen notanda crediderimus: vbi etiam meminerimus, quòd ſicut de illo altari ſacrificiorum, quod poſt vnctionem appellari voluit ſanctum ſancti, cõtinuo dictum eſt, Omnis qui tangit illud ſanctificabitur: ita de omnib' poſtea quæ de illo vnguento vncta, dicta ſunt Sancta ſanctorũ, eadem ſententia ſubſecuta eſt, vt diceretur, Omnis qui tangit ea ſanctificabitur: Quod duobus modis intelligi poteſt, ſiue tangendo ſanctificabitur, ſiue ſanctificabitur vt ei liceat tangere: ſi tamen non licebat tangere populo tabernaculũ, quando offerebat hoſtias, vel quæcunque ab eis oblata offerebãtur deo. Nam cõſequenter non ſolis ſacerdotibus, neque ſolis Leuitis dicendum admonet, quod ait ad Moyſem, Et filiis Iſraël loquere dicens: vtique filij Iſraël totus ille populus erat. Iubet autem illis dici, oleum linitio vnctionis, ſanctum erit hoc vobis in progenies veſtras: ſuper carnẽ hominis non linietur, & ſecundum compoſitionem hanc non facietis aliud, quia ſimiliter ſanctum eſt, & ſanctificatio erit vobis. Quicunque fecerit ſimiliter, &

quicunque

G quicunque dabit de eo exteræ oationi, interibit de po-
pulo suo. Iubet igitur nō solis sacerdotibus, sed vniuer-
so populo Israël, vt noo faciāt tale vnguentū in vsus hu
manos. Hoc est enim quod ait, Super carnem hominis
non linietur. Prohibet ergo simile fieri in vsus suos, &
interitum minatur si quisquā similiter fecerit: id est, vn-
guentum ad vsus suos, similiter si simile confecerit, vel
cuiquā hinc dederit exteræ nationi. Ac per hoc quòd
ait, Sanctificatio erit vobis: cum hoc populo Israël voi-
uerso dici iubet, non video quid intelligam: nisi quia
licebat eis quando veniebant cum suis quisque mune-
ribus tangere tabernaculum: & tangendo sanctificabā-
tur propter illud oleum quo cuncta peruncta sunt, &
hinc dictum, Omnis qui tangit sanctificabitur: non ta-
men sic quemadmodum sacerdotes, qui vt æterno sa-
CXXXVI. cerdotio fungerentur vngebantur ex illo. Quod
Exod.30. præcepit quibus aromatibus fiat thymiama: id est, in-
censum, & dicit vnguentario more coctum opus vn-
guentarij: non ideo putare debemus vnguentum fieri:
id est, vnde aliquid vngatur: sed vt dictum est thymia-
ma, vel incensum quod imponatur illi altari incensi,
H vbi nō licebat sacrificari, & erat intra sancta sanctorū.
CXXXVII. Et concides de illis minutim, & pones contra te-
Exod.30. stimonia in tabernaculo testimonij, vnde innotescā ti-
bi inde: in sanctum sanctorum erit tibi incensum. Ecce
iterum hoc incensum, quia iotus ponebatur ad altare
incensi quod intus erat, sanctum sanctorum dicitur: &
taberoaculum testimonij proprie dicitur, illud ipsum
interius vbi arca erat, adhibita sanè differentia, cū ait,
vnde innotescam tibi inde. Sic enim dixerat primum
de propiciatorio, quod vtique intus est: id est, intra ve-
CXXXVIII lum supra arcam. Quid est quòd Beseleel cum iu-
Exod.30. beret adhiberi operibus tabernaculi faciendis, dixit eū
se repleuisse spiritu diuino, sapientiæ & intellectus &
scientiæ in omni opere excogitare & architectonari,
&c. Vtrum spiritus sancti muneri etiam ista opera tri-
buenda sunt quæ pertinere ad opificium videntur: an
& hoc significatiue dictum est, vt ea pertineant ad di-
uinum spiritum sapientiæ & intellectus & scientię quæ
his rebus significantur? Tamen etiam hic cum spiritu
I repletus dicatur iste diuino sapientiæ & scientiæ, non-
CXXXIX. dum legitur spiritus sanctus. Quid sibi vult quòd
Exod.31. cum de sabbato obseruando præciperet ait, Testamen-
tum æternum in me & filiis Israël: non ait, ioter me &
filios Israël. An quia sabbatū requiem significat, & re-
quies nobis non est nisi in illo? Nam profecto filios Is-
raël vniuersum populum soū dicit: id est semen Abra-
ham: & est Israël secundum carnem & secundum spi-
ritum. Nam si Israël non esset dicendus, nisi ex genere
carnis, non diceret Apostolus, Videte Israël secundum
1.Cor.10. carnem: vbi profecto significat esse Israël secundū spi-
ritum qui in abscondito Iudæus est & circuncisus cor-
Roma.2. de. Sic ergo melius fortasse distinguitur, Testamētum
æternum in me: vt inde alius sit sensus, & filiis Israël si-
gnum æternum: id est, æternæ rei signum: quo modo pe
1.Cor.10. tra erat Christus, quia petra significabat Christum. Nō
ergo ita intelligeodum est testamentum æternum in
me & in filiis Israël, taoquam in deo & filiis Israël sit
hoc testamentum æternum: in me, quia in illo promis-
sa est requies æterna: & filiis Israël signum est æternū,
quia filij Israël acceperunt obseruaodūm signum, quo
requies significatur æterna veris Israëlitis, hoc est filiis
promissionis & visuris deum facie ad faciem sicuti est.
CXL. Et dedit Moysi statim vt cessauit loqui ad eum, in
Exod.31. monte Sina duas tabulas testimonij, tabulas lapideas
scriptas digito dei. Cum tam multa locutus sit de⁹, duæ K
tantum tabulæ dantur Moysi lapideæ, quę dicuntur ta-
bulæ testimooij futuræ in arca. Nimiruin omnia cæte-
ra quæ præcepit deus ex illis decem præceptis quæ dua-
bus tabulis conscripta sunt, pendere iotelligūtur, si di-
ligenter quærantur & bene intelligātur: quo modo hæc
ipsa rursus decem præcepta ex duobus illis, dilectione
scilicet dei & proximi, in quib⁹ tota lex pendet & Pro- Matth.22.
phetæ. Quod iubet Aaron inaures demi ab auribus CXLI.
vxorū atque filiarum, vnde illis faceret deos, nō absurde Exod.32.
intelligitur difficilia præcipere voluisse, vt hoc modo
eos ab illa intentione reuocaret: factum tamen illud ip-
sum difficile vt esset aurum ad faciēdum idolum, pro-
pter eos notandum putaui, qui cōtristantur si quid tale
propter vitam æternam diuinitus fieri vel æquo animo
tolerari iubeatur. Dominus indicans Moysi quid fe- CXLII.
cerit de vitulo populus, hoc est, de idolo quod ex auro Exod.32.
suo fecerant, dicit eos dixisse, Hi dij tui Israël qui te e-
duxerunt de terra Aegypti: Quod eos dixisse non le-
gitur, sed animum eorum hūc fuisse deus ostendit. Ho-
rum quippe verborum gerebant in corde sententiam, L
quæ deum latere nō poterat. Et propiciatus est do- CXLIII.
minus de malicia quam dixit facere populo suo. Mali- Exod.32.
ciam hic pœnam intelligi voluit, sicuti est, Aestimata Sapien.3.
est malicia exitus illorum. Secundum hanc dicitur, Bo
num & malum à deo, non secūdum maliciam qua ho-
mines mali sunt. Malus enim deus nō est, sed malis in-
gerit mala: quia iustus est. Iratus quidem Moyses CXLIIII.
videtur tabulas testimonij digito dei scriptas collisis- Exod.32.
se atque fregisse: magno tamen mysterio figurata est
iteratio testamenti noui, quooiam vetus fuerat abolen-
dum & constituendum nouum. Notandum sanè quā-
ta pro populo ad deū supplicatione laborauerit, qui tā
seuerus in eos vindicando extitit. Quod autem in ignē
missum vitulum fusilem contriuit & in aquam sparsit,
quam populo potum dedit, quid nobis videatur signi-
ficare, iam alibi scripsimus in opere contra Faustū Ma- Li.22.c.93.
nichæum. Et dederunt mihi, & misi in ignem, & CXLV.
exiit vitulus hic. Compendio locutus est, noo dicens Exod.32.
quod ipse formauerit vt exiret vitulus fusilis. An excu-
sationis causa timendo mentitus est, tanquam ipse in
ignem periturum aurum proiecerit, atque ipso non id M
agente forma vituli exierit? Quod ideo nō est creden-
dum hoc eum animo dixisse, quia nec latere Moysem
posset quid esset in viro cum qoo deus loquebatur, &
fratrem de mendacio non redarguit. Et cum vi- CXLVI.
disset Moyses populum, quia dissipatus est, dissipauit e- Exod.32.
nim eos Aaron vt in gaudiū venirent aduersariis suis.
Notādum est quemadmodū illud totum malum quod
populus fecit, ipsi Aaron tribuatur, quòd eis consense-
rit ad faciendum quod male petiuerant. Magis enim
dictum est, Dissipauit eos Aaron, quoniam cessit eis,
quàm dissipauerunt se ipsi qui tantum malum flagita- CXLVII.
uerunt. Cum Moyses dicit ad deum, Precor pec- Exod.32.
cauit populus iste peccatum magnum & fecerunt sibi
deos aureos, & nunc si quidem remittis illis peccatum
illorum, remitte: sin autem, dele me de libro tuo quem
scripsisti. Securus quidem hoc dixit, vt in consequen-
tibus ratiocinatio cōcludatur, id est, vt quia deus Moy-
sem non deleret de libro suo, populo peccatū illud re-
mitteret. Veruntamen adoertendum est quantum ma-
lum in illo peccato perspexit Moyses quòd tanta cæde
crediderit expiandum, qui eos sic diligebat, vt pro eis
illa verba deo funderet. Merito quæritur, cum su- CXLVIII.
perius populum dissipasse dictus sit Aarō, cur in ipsum Exod.32.
vindicta

A vindicta nulla processerit: neque cum Moyses interfici
iussit omnem qui Leuitis euntibus ad portam & redeū-
tibus occurrisset armatus: neque cum postea factum est
quod scriptura dicit, Et percussit dominus populum
propter facturam vituli quem fecit Aarō, maxime quia
& hic hoc idem repetendo inculcatum est. Non enim
dictum est. Et percussit dominus populum propter fa-
cturam vituli quem fecerunt, sed quem fecit Aaron, &
tamen non est percussus Aaron: quin etiam illud quod
de sacerdotio eius ante peccatum eius deus præcipiebat
impletum est: sed iussit & ipsum & filios ablui, & sic
ordinati sunt in sacerdotio. Ita nouit ille cui parcat vs-
que ad commutationem in melius, & cui parcat ad tē-
pus, quamuis eum præscierit in melius non mutari: &
cui non parcat vt mutetur in melius, & cui non parcat
ita vt vitæ mutationem eius expectet: & hoc totum ad
Roma.11. id redit quod Apostolus dicit exclamans, Quàm in-
scrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles viæ eius.
CXLIX. Vade & ascende hinc tu & populus tuus quem edu-
Exod.33. xisti de terra Aegypti. Deus iratus dicere videtur, tu &
populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti: Alioquin
B dixisset, tu & populus meus quem eduxisti de terra Ae-
gypti: sed illi quando idolum poposcerunt ita locuti
sunt, Moyses enim hic homo qui eduxit nos de terra
Aegypti, non scimus quid factum sit ei: liberationem
suam in hominem constituendo defecerant, Hoc eis
modo replicatur cum dicitur, Tu & populus tuus quē
eduxisti de terra Aegypti: quod illis est criminis & non
Moysi. Non enim aliud volebat Moyses, nisi vt non in
illo, sed in domino spem ponerent, & domini miseri-
cordia se cum gratiarum actione crederent ab illa ser-
uitute liberatos: cuius tamen apud deum tanquam fide-
lissimi famuli tantum erat meritum per illius gratiam,
vt ei diceret deus, Sine me, & iratus cōteram eos. Quod
vtrum iubentis sit cum ait, Sine me, an quasi petentis
sit, vtrunque videtur absurdum. Nam & si iubebat deus,
inobedienter famulus non parebat: & deum hoc à ser-
uo velut pro beneficio petere non decebat, cum præser-
tim posset eos etiā illo nolente conterere. Ille itaque ibi
sensus in promptu est, quòd his verbis significat deus,
C plurimum apud se prodesse illi populo, quia sic ab illo
viro diligebantur, quem sic dominus diligebat: vt eo
modo admoneremur, cum merita nostra nos grauas-
sent ne diligamur à deo, releuari nos apud eum illorū
meritis posse quos deus diligit. Nam cum ab omnipo-
tente dicitur homini, Sine me & conteram eos: quid
aliud dicitur quàm contererem eos, nisi diligerentur
abs te. Ita ergo dictum est, Sine me: ac si diceretur, noli
eos diligere & cōteram eos: quia ne id faciam dilectio
tua in illos intercedit mihi. Obtemperandum autem
esset domino dicenti, noli eos diligere, si hoc iubendo
dixisset, & non potius admonendo & exprimendo
quid illum ab eorum supplicio reuocaret: nec tamen
etiam illo intercedente sine flagello disciplinæ popu-
lum dereliquit. Nescio quo enim modo, vt sic eos di-
ligeret ipse Moyses, deus illos occultius diligebat, qui
CL. manifesta voce terrebat. Vbi dicit deus ad Moy-
Exod.33. sem, Vade & ascende hinc tu & populus tuus quē edu-
xisti de terra Aegypti, in terram quā iuraui Abraham,
Isaac, & Iacob dicēs, Semini vestro dabo eam: continuo
tanquā ad ipsum Moysem adhuc loquatur, occulta cō-
uersione quæ Græce ἀποστροφὴ dicitur, iā ad ipsum po-
pulum loquitur dicens, Et simul mittam angelum meū
ante te, & eiiciet Chananæū & Amorræum, & Hethæū
& Pheresæum & Gergesæum & Euæum & Hiebusæum,
& introducet te in terram fluentem lac & mel. Non e- D
nim ascendam tecum, quia populus dura ceruice es, vt
non deleam te in via. Magna sacramenti & mira pro-
funditas, tanquam misericordiam maiorem posset an-
gelus habere quàm deus, qui populo duræ ceruicis par-
ceret, cui deus si cum illis esset ipse non parceret, & ta-
mē etiā per angelum suū, se quodā modo ab eis absen-
te, qui nusquā esse absens potest, implere se dicit quod
patribus eorum iurauit: tanquam & hic ostendens, hoc
se ideo facere, quia illis patribus iustis promisit, non quod
isti digni essent. Quid ergo significat, nisi forte ideo se
non esse cum eis, quia dura ceruice sunt: quia non eum
propicium sed salubrem, nisi humilitas & pietas capit.
Esse autem deum cum duræ ceruicis hominibus, nihil
est aliud quàm vindicando adesse atq; puniēdo. Vnde
cum eo modo malis non adest parcendo, facit quod
pertinet ad illud quod dicitur, Auerte faciem tuam à Psal.50.
peccatis meis: quia nisi auertit, aduertit. Sicut enim Psal.67.
fluit cera à facie ignis, sic pereāt peccatores à facie dei.
Et dixit Moyses ad dominum, Ecce tu mihi dicis, CLI.
Deduc populum hunc: tu autem non demonstrasti Exod.33.
mihi quem simul mittas mecum: Tu autem dixisti mi-
hi, scio te præ omnibus, & gratiam habes apud me. Si E
ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi
temetipsum manifeste, vt videam te, vt sim inueniens
gratiam ante te, & vt sciam quia populus tuus est gens
hæc. Quod habet Græcus γνωστῶς, hoc quidam Latini
interpretati sunt manifeste, cum scriptura non dixerit
φανερῶς. Potuit ergo fortasse potius dici, Si inueni gra-
tiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum, vt
scienter videam te: quibus verbis satis ostendit Moy-
ses quòd non ita videbat deum in illa tanta familiari-
tate conspectus, vt desyderabat videre: quoniam illæ
omnes visiones dei quæcunque mortalium præbeban-
tur aspectibus, & ex quibus fiebat sonus quo mortalis
attingeretur auditus, sic exhibebantur, assumpta sicut
deus volebat specie qua volebat, vt non in eis ipsa vllo
sensu corporis sentiretur diuina natura, quæ inuisibi-
lis vbique tota est, & nullo continetur loco. Et quia in
duobus præceptis, hoc est, dilectionis dei & proximi,
tota lex pendet, ideo Moyses in vtroque suum desy- Matth.22.
derium demonstrabat. In dilectione scilicet dei, vbi ait,
Si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi te- F
metipsum manifeste, vt videam te, vt sim inueniens gra
tiam in conspectu tuo: In dilectione autem proximi,
vbi ait, & vt sciam quia populus tuus est gens hæc.
Quid est quod dicit deus ad Moysem, quoniā scio CLII.
te præ omnibus. Nunquid ergo deus nouit plus aliqua Exod.33.
& aliqua minus? An secundum quod dicitur quibusdā Matth.25.
in Euangelio, Non noui vos. Secundū hanc enim sciē-
tiam qua deus dicitur scire quę illi placent, nescire quæ
displicent, nō quia ignorat ea, sed quia nō approbat, si-
cut ars recte dicitur nescire vicia cum improbat vicia,
præ omnibus deus Moysem sciebat, quia deo præ om-
nibus Moyses placebat. Notandum est, quòd prius CLIII.
ipse Moyses dixerat deo, Dixisti mihi, Scio te præ om- Exod.33.
nibus: quod illi deus posteaquam hoc ipse dixit legi-
tur dixisse, ante autem non legitur, vt intelligamus nō
omnia esse scripta quæ cum illo deus locutus est: sed
diligentius inquirendum est in prioribus scripturę par-
tibus, an vero ita sit. Cum autem dixisset Moy- CLIIII.
ses ad dominum, Ostende mihi gloriam tuam: respō- Exod.33.
dit ei dominus, Ego transibo ante te in gloria mea, &
vocabo nomine domini in conspectu tuo, & misere-
bor, cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui
misericordiam

G misericordiam præstitero: Cum paulo antè dixisset ipse, Antecedam te & requiem tibi dabo. Quod Moyses sic videtur accepisse, antecedam te, tanquam nō ei populo qui præsens in itinere futurus esset, & ideo ait, Si nō tuipse simul veneris nobiscum, ne me educas hinc: & cætera. Deus autem neque ei hoc negauit dicens, Et hoc tibi verbum quod dixisti faciam, Quo modo ergo cum dixisset ei Moyses, Ostende mihi gloriam, rursus tanquam præcessurus & non cum eis simul futurus videtur dicere, Ego transibo ante te, nisi quia hoc aliud est? Ille quippe intelligitur loqui & dicere, Transibo an-
Ioan.13. te te, de quo dicit Euangelium, Cum venisset hora vt transiret Iesus de hoc mundo ad patrem, qui transitus etiam Pascha interpretari perhibetur. Hæc itaque magna omnino prophetia est. Ipse enim ante omnes sanctos transiit ad patrem de hoc seculo, parare illis māsiones regni cœlorum, quas dabit eis in resurrectione mortuorum, quoniam transiturus ante omnes primogenitus à mortuis factus est. Gratiam vero suam in eoipso valde commendat cum dicit, Et vocabo nomine domini in conspectu tuo: tanquam in conspectu
H populi Israël, cuius Moyses cum hæc audiret typum gerebat. In conspectu enim gentis ipsius vbique dispersæ vocatur dominus Christus in omnibus gētibus. Vocabo autem dixit, non vocabor, actiuum verbum pro passiuo ponens genere locutionis inusitato, in quo nimirum magnus sensus latet. Sic enim fortasse significare voluit seipsum hoc facere, id est, gratia sua fieri, vt vocetur dominus in omnibus gentibus. Quod vero addidit, Et miserebor cui misertus ero, & misericordiā præstabo cui misericordiam præstitero. Ibi planè expressius ostendit vocationem, qua nos vocauit in suū regnum & gloriam: non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua. Quoniam enim se gentes introducturum pollicebatur, dicens, Vocabo nomine domini in conspectu tuo: commendauit se hoc misericorditer
Roma.15. facere, sicut Apostolus dicit, Dico enim Christum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem dei, ad confirmandas promissiones patrum: gentes autem super misericordia glorificare deum. Hoc ergo prædi-
I ctum est, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam
2.Cor.10. præstabo cui misericordiam præstitero. Quibus verbis prohibuit hominem velut de propriarum virtutum meritis gloriari, vt qui gloriatur in domino glorietur. Non enim ait, Miserebor talibus vel talibus, sed, Cui misericors fuero: vt neminem præcedentibus bonis operibus suis misericordiam tantæ vocationis meruisse
Rom.5. demonstraret. Etenim Christus pro impiis mortuus est. Sed vtrum hoc idem repetere voluerit, cum addidit, Misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero: vel sicut alij interpretati sunt, cui misericors fuero: an aliquid intersit, nescio. Quod enim Græca lingua duobus verbis dictum est, ἐλεήσω & οἰκτειρήσω, quod vnum atque idem videtur significare, non potuit Latinus diuersis verbis dicere, sed diuersis modis eandem misericordiam repetiuit. Si autem diceretur, Miserebor cui misereor, aut Miserebor cui misertus ero, non satis commode dici videretur: & tamen fortius ille ipse ibi sensus est, quòd aut ipsius misericordiæ suæ firmitatem deus ista repetitione monstrauit: sicut, amen amen: sicut, fiat fiat: sicut repetitio somnij Pharaonis, pluráque similia: aut in vtrisque populis, id est, gentibus & Hebræis hoc modo deus prænunciauit misericordiam se esse facturum. Quod Apostolus ita dicit, Si-
Roma.11. cut enim vos aliquando non credidistis deo, nunc autem misericordiam consecuti estis in illorum incredu- K
litate: sic & ipsi nunc, qui non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim deus omnes in incredulitate, vt omnium misereatur. Deinde post hanc suæ misericordiæ commendationem respondet ad illud quod ei dictum fuerat, Ostende mihi gloriam tuam, vel quod supra petiuerat Moyses, dicens, Ostende mihi temetipsum manifeste, vt videam te: Non poteris, inquit, videre faciem meam. Non enim videbit homo faciem meam, & viuet: ostendēs huic vitæ quæ agitur in sensibus mortalibus corruptibilis carnis, deum sicuti est apparere nō posse: id est, sicuti est videri in illa vita potest, vbi vt viuatur, huic vitæ moriendum est. Item interposito articulo dicente scriptura, & ait dominus, sequitur & loquitur, Ecce locus penes me: quis enim locus non penes deum est, qui nusquam est absens? Sed Ecclesiam significat dicendo, Ecce locus penes me, tanquam templum suum commendans. Et stabis, inquit, supra petram: quia super hanc petram, ait dominus, ædificabo
Ecclesiam meam: statim vt transiet gloria mea: id est, Matth.16.
statim vt transiet gloria mea, stabis supra petram, quia L
post transitum Christi, id est, post passionem & resurrectionē Christi stetit populus fidelis supra petram. Et ponam te, inquit, in cauerna petræ: munimen firmissimum significat. Alij autem interpretati sunt, In spelunca petræ: sed Græcus habet ὀπήν, hoc enim foramen vel cauernam rectius interpretamur. Et tegam manu mea super te donec transeam, & auferam manum meā, & tunc videbis posteriora mea, facies autem mea non videbitur tibi. Cum iam dixisset, Stabis super petram, statim vt transiet gloria mea: vbi intelligitur post transitum suum promisisse super petram stabilitatem: quo modo accipiendum est quod ait, Ponam te in cauernam petræ, & tegam manum meam super te, donec & cætera, quasi iam illo in petra constituto, tegat manum suam super eum, & deinde transeat, cum esse in petra non possit nisi post eius transitum. Sed recapitulatio intelligenda est rei prętermissæ, quali solet vti scriptura in multis locis. Postea quippe dixit quod ordine
temporis prius est. Qui ordo ita se habet, Tegam ma- M
num meam super te, donec transeam, & tunc videbis posteriora mea: nam facies mea non videbitur tibi: & stabis super petram statim vt transiet gloria mea, & ponam te in cauerna petræ. Hoc enim factum est in eis, quos tunc significabat persona Moysi, id est, Israëlitis: qui in dominum Iesum, sicut Actus Apostolorum indicant, postea crediderunt, id est, statim vt transiet eius gloria. Nam postequam resurrexit à mortuis, & ascendit in cœlum misso de cœlo spiritu sancto, cum
linguis omnium gentium loquerentur Apostoli, com- Act.2.
puncti sunt corde multi ex eis qui crucifixerant Chri-
stum: quem si cognouissent, nunquam dominum glo- 1.Cor.2.
riæ crucifixissent: cæcitas ex parte Israël facta est, sicut Roma.11.
dictum fuerat, Tegam manum meam super te donec transeam. Vnde Psalmus dicit, Quoniam die ac
nocte grauata est super me manus tua, Diem appellans, Psal.31.
quando Christus diuina miracula faciebat: noctem, quando sicut homo moriebatur, quando & illi titubauerunt qui in die crediderant. Hoc est ergo, Cum transiero tunc videbis posteriora mea: Cum transiero de hoc mundo ad patrem, posterius in me credituri sunt, quorum typum geris. Tunc enim compuncti
corde dixerunt, Quid faciemus? Et iussi sunt ab Apo- Act.2.
stolis agere pœnitentiam, & baptizari in nomine Iesu

Christi,

A Chriſti, vt dimitterentur illis peccata eorum. Quod
in Pſalmo illo ſequitur, cum dictum eſſet, Die ac no-
cte grauata eſt ſuper me manus tua, id eſt, vt cognoſce-
1.Cor.2. rem. Si enim cognouiſſent, nunquam dominum glo-
riæ crucifixiſſent. Sequitur & iungit, Conuerſus ſum
in ærumna mea, dum configitur ſpina: id eſt, cum eſ-
ſem corde compunctus. Deinde addidit, Peccatũ meũ
cognoui, & facinus meum non operui: poſtquam vi-
derunt quanto ſcelere Chriſtum crucifixerunt. Et quia
receperunt cõſilium vt agerent pœnitẽtiam, & in bap-
tiſmo remiſsionem acciperent peccatorum, Dixi, in-
quit, pronunciabo aduerſum me delictum meum do-
mino, & tu remiſiſti impietatem cordis mei. Hanc au-
tem prophetiam potius fuiſſe, quam locutus eſt domi-
nus ad Moyſem, ſatis res ipſa indicat, quandoquidem
de petra vel cauerna eius, & de manus eius ſuperpoſi-
tione, de viſione poſteriorum eius, nihil poſtea viſibi-
li opere ſubſecutum legitur. Mox enim adiungit in-
terpoſito articulo ſcriptura, Et dixit dominus ad Moy-
ſem, cum ipſe dominus vtique etiam illa quę ſupra ſunt
loqueretur, atque inde contexit quid deinceps domi-
B nus dicat, Excide tibi duas tabulas lapideas, ſicut & pri-
CLV. mas &c. Quid eſt quod dictum eſt de domino,
Exod.34. Et reum non purificabit: niſi, non eum dicet innocen-
CLVI. tem? Deus in monte duas rurſus lapideas tabu-
Exod.34. las conſcripturo dicit Moyſi inter cætera, Corã omni
populo tuo faciam glorioſa. Nondum dignatur dice-
re, Coram omni populo meo. An ita dixit, populo tuo,
quo modo cuilibet homini eiuſdem populi diceretur,
Ex quo populo es? Quo modo ciuitati tuæ dicimus, nõ
cui dominaris, vel quam conſtituiſti, ſed vnde ciuis
es. Sic enim & paulopoſt dicit, Omnis populus in qui-
bus es. Alio modo quid dictum eſt, niſi populus tuus?
Quod autem non dixit, in quo es, conſuetudo locutio-
CLVII. nis eſt. Quid eſt quod dicitur ad Moyſem, At-
Exod.34. tende tibi, ne quando ponas teſtamentum his qui ſe-
dent ſuper terrã. Non enim habet Græcus, Ne quando
ponas, ſed ne quando ponat. An fortè de populo ei di-
cere voluit, cuius ipſe ductor fuit? Sed non ipſe intro-
duxit populum in eam terram, vbi prohibet poni te-
ſtamentum cum eis qui in illa habitabant. Mirum ita-
que locutionis genus eſt, & adhuc inexpertum vel non
C animaduerſum, ſi tamen locutio eſt, ac non ſenſus ali-
CLVIII. quis. Cum præciperet deus loquens ad Moyſem,
Exod.34. vt data terra in poteſtate, omnis idololatria euertere-
tur, nec adorarentur dij alieni, ait, Dominus enim deus
zelans, nomen deus zelator eſt: id eſt, ipſum nomen
quod dominus deus dicitur, zelans eſt, quia deus ze-
lator eſt. Quod non humanę perturbationis vicio facit
deus, ſemper atque omnimodo incommutabilis atque
tranquillus: ſed hoc verbo indicat non impune ple-
bem ſuam per alienos deos fornicaturam. Ductum eſt
enim verbũ à tropo metaphora, à zelo maritali, quòd
caſtitatem cuſtodit vxoris, quod nobis prodeſt, non
deo. Quis enim tali genere fornicationis deo nocue-
rit, ſed ſibi plurimum vt pereat? Quod deus prohibet,
terrore grauiſsimo zelantem ſe appellans. Cui dicitur
Pſal.72. in Pſalmo, Perdidiſti omnem qui fornicatur abs te,
mihi autem adhærere deo bonum eſt. Denique ſequi-
tur, Ne forte ponas teſtamentum his qui ſedent ſuper
CLIX. terram, & fornicentur poſt deos eorum. Quod
Exod.34. ait, Non videberis in conſpectu meo inanis: ſicut in-
dicant circunſtantia de quibus loquitur, in conſpectu
ſuo, dicit dominus in tabernaculo ſuo: hoc eſt autem
non ibi videberis inanis, nunquam intrabis ſine ali-
quo munere. Quod ſpiritaliter intellectum, magnum D
ſacramentum eſt. Verum hæc dicebantur in vmbris
ſignificationum. Cum de ſabbato præcepiſſet, quid CLX.
eſt quod addidit, De ſatione & meſſe requieſces. Vide- Exod.34.
tur enim dicere, tempore ſationis & meſsis. An forte
ita obſeruandam requiem ſabbati præcepit, vt nec illa
tempora habeant excuſationem, quæ agricolis valde
ſunt neceſſaria propter victum atque vitam? Iuſſum eſt
ergo vt etiam tempore ſationis & meſsis, quando mul-
tum vrget operatio, requieſcatur in ſabbato: ac ſic per
hæc tempora, quæ opus plurimum flagitant, ſignifica-
tum eſt omni tẽpore ſabbato debere ceſſari. Quòd CLXI.
dixit, Non concupiſcet quiſquam de terra tua, cum a- Exod.34.
ſcendes videri in conſpectu dei tui per tria tempora
anni: hoc vult intelligi, vt ſecurus quiſque aſcenderet,
nec de terra ſua ſollicitus eſſet, deo promittente cuſto-
diam, quòd nemo inde aliquid concupiſceret, propter
illum qui aſcendit, nec ſuam inde timeret abſentiam.
Et hic ſatis oſtendit quid ſupra dixerit, Non apparebis
in conſpectu domini dei tui inanis, quia in illo loco
dixit, vbi tabernaculum vel templum deus fuerat ha- E
bitaturus. Quid eſt quod ait, Non occides ſuper CLXII.
fermentum ſanguinem immolatorum meorum? An Exod.34.
illa hoc loco dicit immolata ſua, quæ per Paſcha occi-
duntur, & præcepit ne tunc ſit in domo fermentum,
quoniam dies ſunt azymorum. Quid eſt quod ait, CLXIII.
Et non dormiet in mane immolatio ſolennitatis Paſ- Exod.34.
chæ. niſi quod ſuperius aperte præcepit ne aliquid ex
pecore quod immolatur carnium, relinquatur in ma-
ne. Sed locutio fecit obſcuritatem, dormiet enim dixit
pro manebit. Non coques agnum in lacte matris CLXIIII.
ſuæ: Ecce dixit iterum, quod quemadmodum intelligi Exod.34.
poſsit ignoro. Magna tamen eſt de Chriſto prophetia,
& ſi fieri ad literam poſsit, quanto magis ſi non poteſt.
In ſermonibus enim dei non ſunt ad proprietatem o-
perum omnia reuocanda, ſicut nec illud de petra &
cauerna eius, & manus ſuperpoſitione. Sed planè de fi-
de narrationis hoc exigendum eſt, vt quæ dicit facta
eſſe, vere facta ſint: & quæ dicit dicta eſſe, vere dicta
ſint. Quod exigitur etiam à narratoribus Euangelij:
cum enim Chriſtum narrent quædam dixiſſe, quæ in
parabolis dixit, tamen hæc eum dixiſſe non paraboli- F
ca, ſed hiſtorica narratio eſt. Et erat ibi Moyſes CLXV.
in conſpectu domini quadraginta diebus & quadra- Exod.34.
ginta noctibus, panem non manducauit, & aquam nõ
bibit. Quod & ante dixerat, quando tabulas accepit
quas fregit, hoc etiam modo repetit: non recapitulan-
do quod factum eſt, ſed iterum factum eſſe commen-
dans. Repetitio quippe legis iam quid ſignificet dixi-
mus. Quod autem ait, Panem non manducauit, & a-
quam non bibit: intelligitur ieiunauit, à parte totum:
id eſt, nomine panis omnem cibum, & nomine aquæ
omnem potum ſignificante ſcriptura. Et ſcripſit in CLXVI.
tabulis teſtamẽti decem verba. De Moyſe dictum eſt
quòd ipſe ſcripſerit, cui etiam deus pauloante dixerat.
Scribe tibi verba hæc. Cum vero primum legem acce-
pit, cuius tabulas abiecit & fregit, nec ipſe excidiſſe di-
ctus eſt tabulas lapideas, & modo dictum eſt, Excide
tibi duas tabulas lapideas: nec ei dictum eſt vt ſcribe-
ret, ſicut ei modo dicitur: nec eas ipſe ſcripſiſſe narra-
tur, ſicut modo narrat ſcriptura, & dicit, Scripſit in ta-
bulis teſtamenti decem verba: ſed tunc dictum eſt, Et
dedit Moyſi, ſtatim vt ceſſauit loqui ad eum in monte Exod.31.
Sina, duas tabulas teſtimonij, tabulas lapideas ſcriptas
digito dei. Deinde paulopoſt, Cõuerſus, inquit, Moyſes Exod.32.
deſcendit

G descendit de monte, & duæ tabulæ testimonij in ma-
nu eius, tabulæ lapideæ scriptæ ex vtraque parte earum,
hinc atque hinc erant scriptæ: & tabulæ opus dei erãt,
& scriptura, scriptura dei & sculpta in tabulis. Proin-
de magna oritur quæstio quo modo illæ tabulę quas e-
rat Moyses deo vtique præsciente fracturus, oon ho-
minis opus esse dicantur, sed dei: nec ab homine scrip-
tæ, sed scriptæ digito dei. Posteriores vero tabulæ tao-
diu mansuræ, ac in tabernaculo ac templo dei futuræ,
iubente quidem deo, tam ab homioe excisæ sint, quàm
ab homine scriptæ. An forte in illis prioribus gratia
dei sigoificabatur, non hominis opus, qua gratia in di-
gni facti sunt, reuertentes corde in Aegyptum, & fa-
cieotes idolum, vnde illo beoeficio priuati sunt, &
propterea Moyses tabulas fregit: istis vero tabulis po-
Rom.10. sterioribus significati sunt, qui de suis operibus glori-
antur. Vnde dicit Apostolus, Ignorantes dei iusticiam,
& suam volentes cõstituere, iusticiæ dei non sunt sub-
iecti: & ideo tabulæ humano opere exsculptæ, & huma
no opere conscriptæ datæ sunt, quę cum ipsis manerẽt,
ad eos significandos de suis operibus gloriaturos, non
H de digito dei, hoc est de spiritu dei. Certe ergo repeti-
tio legis oouum testamentum significat: illud autem
vetus significabat, vnde confractum & abolitum est:
maxime, quoniam cum secondo lex datur, nullo ter-
Exod.20. rore datur, sicut illa in tanto strepitu igtiium, nubium
& tubarum, vnde tremefactus populus dixit, Non lo-
quatur deus ad oos, ne moriamur: vnde significatur ti-
mor esse in veteri testamento, in nouo dilectio. Quo
modo igitur hic soluitur quæstio, quare illæ opus dei,
istæ opus hominis: & illę cooscriptę digito dei, istæ scri
ptæ ab homine? An forte ideo magis in illis priori-
bus vetus significatum est testamentum, quia deus ibi
præcepit, sed homo noo fecit? Lex eoim posita est io ve
Rom.5. teri testamento, quæ conuinceret transgressores, quæ
subintrauit vt abundaret delictum. Non enim imple-
batur timore, quæ non impletur nisi charitate. Et ideo
dicitur opus dei, quia deus legem constituit, deus con-
scripsit: nullum opus hominis, quia homo deo non ob-
temperauit, & eum potius reum lex fecit. In secundis
autem tabulis homo per adiutoriũ dei tabulas fecit at-
Matth.5. que conscripsit: quia noui testamenti charitas legem fe-
Rom 13. cit. Vnde dicit dominus, Non veni legem soluere, sed
I adimplere. Dicit autem Apostolus, Plenitudo legis
Galat.5. charitas: Et fides quæ per dilectiooem operatur. Fa-
ctum est itaque homini facile in nouo testamẽto, quod
io vetere difficile fuit, babenti fidem quæ per dilectio-
2.Cor.3. nem operatur: atque illo digito dei, hoc est spiritu dei
intus eam io corde scribẽte, noo foris in lapide. Vnde
Roma.5. dicit Apostolus, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis
cordis carnalibus: quooiam charitas dei, qua veraciter
impletur præceptum, diffusa est in cordibus nostris
per spiritum sanctum qui datus est nobis. Hoc est ergo,
prima data est lex, vbi sigoificatur vetus testamentum,
Roma.7. quod est opus tantummodo dei, & conscriptio digito
dei. Quod Apostolus dicit, Itaque lex quidem sancta, &
mandatum sanctum & iustum & bonum. Lex ergo
saocta & bona, dei opus est: vbi homo nihil agit, quia
non obtemperat: sed reatu potius premitur, lege mi-
nante atque damnante. Peccatum enim, inquit, vt ap-
pareat peccatum, per bonum operatum est mihi mor-
tem. Beatus autem homo est, cum hoc mandatum san
CLXVII. ctum & iustum & bonum facit, hoc etiam opus eius,
Exod.34. sed per gratiam dei. Moyses ad filios Israël, postea
quam de monte descendit, habens alias tabulas legis,
circumposito sibi velamine propter gloriam vultus K
eius, quam filij Israël oon poterant intueri, Hæc, in-
quit, verba, quæ dixit dominus facere ea: ambigue po-
situm est, vtrum ea facere ipse dominus, ao illi: sed vti-
que manifestum est ꝙ illi: iussit quippe illæ quæ fierent.
Sed forte ideo sic positum est, vt ex vtroque accipia-
tur: quia & dominus facit, cum facieotes adiuuat, se-
cuodum illud Apostoli, Io timore & tremore vestram
ipsorum salutem operamini: deus enim est qui opera- Philip.2.
tur in vobis & velle & operari pro bona voluntate.

Omnis offerens demptionem, argentum & æs at- CLXVIII.
tulerunt demptionem domino: taoquam diceret, Om- Exod.35.
ois qui attulit, attulit illud atque illud, inter cætera quæ
dicebat, & argentum & æs commemorans. Demptio-
nem saoè ioterpretati sunt Latini, quod Græcus habet
ἀφαίρεμα. Appellata est autem demptio, eo quòd sibi
demeret qui domino offerret. Narraote Moyse cõ- CLXIX.
memoratum est quòd ei dixit deus de Beseleel eisdem Exod.35.
verbis ac totidem, quod eum impleuerit spiritu diui-
no sapientiæ & intellectus & scientiæ ad tabernaculi
opera facienda, quæ pertioent ad artes opificum. Vode
quid oobis videretur iam diximus. Sed ideo nunc hoc L
idem commemorandum putaui, quia non frustra eis-
dem omnino verbis repetitum est, quibus antea Moy-
si à domioo fuerat intimatũ. Sanè nouo more hic ars
architectonica perbibetur, opificum ex auro & argen-
to & quocunque metallo, cum illa dici soleat archite-
ctonica, quæ pertinet ad fabricas ædificiorum. Et CLXX.
omnes qui sponte vellent ire ad opera, vt consumma- Exod.36.
rent ea, & acceperunt à Moyse omnes demptum æs.
In noticiam taotum Moyses pertulit quæ dominus o-
pera fieri præcepit, tabernaculum scilicet, cum omni-
bus quæ io eo essent, & vestes sacerdotales. Commemo
rauit autẽ quosdam, quibus dixit spiritũ diuinitus datũ,
quòd illa efficere possent: & tamẽ multi intelliguntur
sponte ad eadẽ opera venisse, quibus nec imperatũ est,
nec eorũ nomina commemorata sunt à domioo dicta
Moysi. Nõ ergo illi soli hoc munus diuinitus habuerũt,
qui nominatim cõmemorantur, sed fortasse præcipue
atq; excellentius. Laudandus est autem in bis omnibus
non attractus ad opus seruiliter animus, sed liberaliter
& sponte deuotus. Notandũ quòd illi qui sapientes CLXXI.
appellantur, effectores operum sancti etiam moribus Exod.36.
tales erant, vt cum ipsi susciperent omnia quæ populus M
offerebat, existimans necessaria ex quibus illa omnia
complerentur, viderunt plus offerri quàm erat necesse
& dixerunt Moysi: atq; ille per præconem vltra popu-
lum offerre prohibuit. Poterant autem, si vellent, multa
auferre, sed modestia prohibuit, vel religio terruit.

Posteaquam descendit Moyses de monte, opera CLXXII.
commendaotur tabernaculi construendi, & vestis sa- Exod.56.
cerdotalis, de quibus faciendis antequam aliud præci-
peret, locutus est ad populum de sabbati obseruatione.
Vbi non immerito mouet, cum decem verba legis ac-
cepit in tabulis lapideis iterũ, quas ipse excidit, ipse cõ-
scripsit: quare de sabbato solo, posteaquam descendit,
populum admonuit? Si enim propterea decem præce-
pta legis superfluũ fuit, vt populus iterũ audierit, cur &
hoc non fuit superfluum, vt de sabbato audiret, cum &
hoc in eisdem decem præceptis legatur? An & hoc si-
mile est velameoto, qoo faciem obtexit: quia splendo-
rem vultus eius filij Israël nõ poteraot intueri? Nam ex
decem præceptis hoc solum populo præcepit, quod fi-
gurate ibi dictum est: alia quippe nouem sicut præcepta
suot, etiam in nouo testamẽto obseruanda minime du-
bitamus.

A bitamus. Illud autem vnum de sabbato vsq; adeo figurata diei septimi obseruatione apud Israëlitas velatum fuit, & in mysterio præceptum fuit, & quodam sacramento figurabatur, vt hodie à nobis nõ obseruetur, sed solum quod significabat intueamur: In illa autem requie, vbi opera seruilia iubentur cessare, magna est altitudo gratiæ dei. Tunc enim fiunt cũ requie opera bo- *Galat.5.* na, cum fides per dilectionem operatur: timor autem *1.Ioan.4.* tormentum habet, & in tormento quæ requies? Vnde *Roman.5.* timor non est in charitate, charitas autem diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis: ideo sabbatum requies sancta domino dicitur, dei scilicet gratiæ tribuenda, non nobis velut ex nobis. Alioquin nostra opera sic erunt, vt sint humana, aut cum peccato, aut cum timore, non cum dilectione: & ideo seruilia sine requie. Plenitudo autem sabbati erit in requie sempiterna. Non enim frustra institutũ est & sabbatum sabbatorum. Superius quando prius locutus est deus de tabernaculo vngendo, dixit eadem vnctione sanctificari illa omnia, & fieri sancta sanctorum: Altare autem holocaustomatum eadem vnctione sanctifi-
B catum, dixit sanctum sancti: & hoc interesse videbatur, quòd nihil eorũ dixisset sanctum sanctorũ, nisi quod tantum vero separabatur à sancto, id est, vbi erat arca testamenti & altare incensi. Nunc autem cum eadem repeteret, dixit de tabernaculo vncto & his que in illo essent, quòd eadem vnctione sanctificarentur, & fierẽt sancta: illud autem altare holocaustomatũ, de quo prius dixerat quod fieret sanctũ sancti, eadem vnctione nũc dixit fieri sanctum sanctorum. Vnde datur intelligi tantundem valere, quod dictum fuerat sanctum sancti, quantũ valet quod dictum est, sanctum sanctorum: ac per hoc & illa omnia vncta, id est totum tabernaculum, & quæcunque in eo essent, quæ prius appellauerat sancta sanctorum, tantundem valere quod nunc ait sancta: nec vnumquodq; eorum dici tantummodo post istam vnctionem sanctum sancti, verumetiã sanctum sanctorũ: sicut altare holocaustomatum, vt iam nihil intersit, quantum ad hanc appellationem attinet, inter illa quæ interius intra velum fuerant, id est vbi erat arca testimonij, & cætera foris: nisi quod illa interius ita dicebãtur sancta sanctorũ vel sanctum sancti,
C vt etiam ante vnctionem sic appellarentur: cætera vero vnctione sanctificata sunt, vt hoc nomen acciperẽt. Quod ocio discutiendum est, quid ista significent.

CLXXIII. Cum scriptura narraret quo modo Moyses con- *Exod.vlti.* stituerit tabernaculum, Extendit, inquit, aulæa super tabernaculum, non vtique desuper tectum, sed cingẽs columnas: quia de columnis dixerat, quòd statuerit tabernaculum. Item cum dicit, Et super atrium in circuitu tabernaculi & altaris, manifestat altare holocaustomatum ad ostium tabernaculi forinsecus fuisse, vt atrio totum ambiretur, & altare esset infra atrium inter portam atrij & ostium tabernaculi. Notanda est quoque res multum mirabilis, quod nube descẽ- *Exod. 40.* dente & implente tabernaculum, quæ tamen gloria domini dicitur, non poterat Moyses intrare tabernacu- *Exod.19.* lum, qui in monte Sina, quando legem primitus accepit, intrauit in nubem vbi erat deus. Proculdubio ergo aliam personam tunc figurabat, aliam nũc. Et tunc eorum qui participes fiunt intimæ veritatis dei: nunc autem Iudæorum, quibus gloria domini, quæ in tabernaculo est, quod est gratia Christi, tanquam nubes apponitur non eam intelligentibus: & ideo non intrant in tabernaculum testimonij. Et hoc credendum est semel

factum, mox vt constitutum est tabernaculum significationis huius causa vel alicuius alterius. Neque enim D semper sic erat nubes super tabernaculũ, vt illuc Moyses intrare non posset, quandoquidem non remouebatur, nisi cum eis hoc signum dabatur diiungendi, hoc est castra mouendi ex eo loco vbi erant: & accedendi quò nubes ducebat per diem, & flamma per noctem. Quę duo vicissim etiã super tabernaculum manebant, vbi castra posuissent, nubes per diem, flãma per noctẽ.

Quoniam liber qui Exodus dicitur, in constitu- *Topographia tabernaculi.* tione tabernaculi sumit terminum, de quo tabernaculo etiam per superiora eiusdem libri multa dicta fuerant, quæ faciebant difficultatem intelligendi: sicut solet omnis τοπογραφία, id est loci alicuius descriptio in omni historia facere: visum est mihi de toto ipso tabernaculo separatim dicere, quo intelligatur, si fieri potest, quale illud & quid fuerit: interim proprietate narrationis inspecta, & in aliud tempus dilata figurata significatione: neque enim ibi aliquid fuisse putandum est, quod iubente deo constitueretur sine alicuius magnæ rei sacramento, cuius cognitio fidem formámque E pietatis ædificet. Iubet ergo Deus Moysi facere tabernaculum decem aulæorum de hyacintho & purpura & cocco torto & bysso torta cherubin opere textoris, αὐλαίας quas Græci appellant, Latini aulæa perhibent, quas cortinas vulgò vocant. Non ergo decem atria fieri iussit, sicut quidam negligentes interpretati sunt: nõ enim aulas, sed aulæas dixit. Opere ergo textili cherubin iussit in aulæis fieri, quorum aulæorum longitudinem esse præcepit cubitorum vigintiocto, & latitudinem cubitorum quatuor. Cohærere autem inuicem aulæa, & coniungi inter se quinque hinc, & quinque inde, vt spacium quod eis cingeretur, hoc esset tabernaculi spacium. Quo modo autem inter se connecterentur eadem quina aulæa, ita præcepit, Facies illis, inquit, ansas hyacinthinas, ora summa aulæi vnius ex vna parte in commissuram: & sic facies summam ad cõmissuram secũdam: id est vbi committitur aulæum aulæo, tertium scilicet secundo, quod secũdum iam cum primo commissum est, id est coniunctum atq; connexum, faciem contra faciem consistentia ex aduerso singula: quoniam inter se iussit ea coniungi, vt ex aduerso F constituerentur. Vtrum autem quadrum spacium his concluderetur, an rotundum, nondum apparet: sed apparebit cum de columnis cœperit dicere, quibus protẽduntur aulæa. Non ergo amplius quàm de trium connexione dicere voluit, quæ fit in duabus cõmissuris, secundi ad primum, & tertij ad secundum, vt ex hac veluti regula cætera iungerentur. Ansas ergo præcepit fieri primo aulæo quinquaginta ex vna parte, qua illi fuerat committendum secundum: & ansas quinquaginta tertio aulæo ex ea parte, qua secundo coniungebatur: ipsum autem secundum: id est inter vtrasque ansas quinquagenas medium, circulos habere voluit quinquaginta aureos, vtique ex vna parte, per quos coniungeretur quinquaginta ansis aulæi primi: ac per hoc consequens erat, vt ex alia quoque parte circulos totidem haberet, per quos coniungeretur ansis aulæi tertij. Quod breuiter scriptura ita dixit, Et facies circulos quinquaginta aureos, & cõiunges aulæum ad aulæum circulis, & erit tabernaculum vnum. Circuli ergo quinquaginta aurei secundi aulæi, inserebãtur quinquaginta ansis tertij aulæi: & deinceps ita cætera connectebantur, vt quinque complecterentur, atque ex aduersa parte alia similiter quinque, Deinde dicit, Et facies vela capillacia operire

G super tabernaculũ: id est quæ venirent super, nõ à parte tecti, sed supercingẽdo. Dicim⁹ enim & sic aliquid superponi, non quemadmodum tectũ domus, sed quẽad modũ tectorium parietis, tãquam super lineam fasciã. Vndecim, inquit, vela facies ea, Longitudo vnius veli erit xxx. cubitorum, & quatuor cubitorũ latitudo veli vnius. Mensura eadẽ erit vndecim velorum, & coniunges quinq; vela in se, & sex vela in se. Quomodo ergo aulæa voluit quina coniungi, sic ista vela quinq; & sex, quę vndecim erant, & nõ decem. Et duplicabis, inquit, velum sextũ secũdum faciẽ tabernaculi ne moueretur, quia impariliter alterutrum incurrebãt sex & quinque. Deinde dicit etiam ista vela capillacia, quemadmodũ sibimet iungerentur. Et idem dicit, & fortasse planius, Et facies, inquit, ansas quinquaginta in ora veli vnius, quod cõtra medium est, id est contra secundũ, quia ipsum erit mediũ inter primum & tertiũ, secundũ commissuram, id est iuncturã: & L. ansas facies super oram veli, quod coniunctũ est ad secundum velum, id est super oram tertij veli, quod cõiungitur secundo. Et facies circulos æreos quinquaginta, & coniũges circulos ansis, & coniunges vela, & erit vnũ. Circulos ergo medio
H velo apponi, id est, secundo, quibus quinquagenis ansis iungeretur primo & tertio. Nihil ibi aliud est, nisi quòd circulos non aureos, sed æreos fieri nunc præcepit. Ansas autem in aulæis hyacinthinas dixerat: in velis autẽ capillaciis quoniam tacuit cuiusmodi essent ansæ: quid nihil capillacias eas credibilius accipimus? Quod deinde sequitur ita est ad intelligendum difficile, vt verear ne exponendo fiat obscurius. Dicit enim, Et supponnes in velis tabernaculi dimidium veli quod superauerit, subteges quod abundat de velis tabernaculi, subteges post tabernaculum cubitum ex hoc, & cubitũ ex hoc: ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi, erit contegens super latera tabernaculi, hinc atq; hinc vt operiat, Cum sextum velum iusserit duplicari secundum faciem tabernaculi, quid dicat superare in velis dimidium veli: & quid dicat cubitum ex hoc, & cubitũ ex hoc, cum dimidium veli quindecim cubita sint, quoniam triginta cubitorum iussit esse vnum velũ, quis facile intelligat? Aut si propterea superat de longitudine velorum, quia prima aulæa de bysso & cocco & purpura & hyacintho viginti octo cubi-
I tis longa esse præcepit, ista vero capillacia triginta cubitorum esse voluit, duobus cubitis superantur singula aulæa à singulis velis capillaciis: quæ in summa inducta, excepto vndecimo quod duplicari iussit, viginti cubita exerescunt, quibus superatur ambitus aulæorũ ambitu capillaciorũ. Decem quippe velorum cubita bina quibus longiora erant, viginti faciũt: quorum ex vtroque latere decem hinc & decem inde poterant superare, non cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc, sicut scriptura loquitur. Quapropter differenda mihi videtur huius loci expositio, donec tabernaculum columnis omnibus cũ atrio quod circumponitur omni ex parte cõstat. Fortassis enim per anticipationem aliquid dicit de his velis capillaciis, quod ad illa proficiat de quibus nondũ locutus est. Quod enim dicit, Et facies vela capillacia operire super tabernaculum: vtrum vniuersum tabernaculum his velis cooperiri velit, cum atrio scilicet de quo circumponẽdo postea loquitur: an hoc interius tabernaculum quod decem aulæis fieri iussit, incertum est. Sequitur ergo & dicit, Et facies operimentum tabernaculo, pelles arietum rubricatas. Etiam hoc operimentum vtrum vniuerso tabernaculo fieri iusserit in circuitu, an interiori tantum, similiter habetur K incertum. Quod vero adiungit, Et operimenta pelles hyacinthinas desuper: hoc non in circuitu, sed à tecto velut camera accipiendum est. Et facias, inquit, columnas tabernaculo de lignis imputribilibus, decem cubitorum columnam vnam, & cubiti vnius & dimidij latitudinẽ columnæ vnius, duos anconiscos colũnæ vni consistentes ex aduerso. Sic facias omnes columnas tabernaculi. Quare iusserit fieri hos anconiscos, de quibus antea dixi, quid essent, non satis mihi apparet. Si enim ad columnas portandas, fierent quatuor vt in vnũ fierent: si autem vbi serræ incumberẽt, etiam plures fierent, nam quinas serras singulis columnis distribuit. Nisi forte in his anconiscis nõ aliquis vsus, sed sola significatio sit, sicut in velo vndecimo capillacio, Nam columna duos anconiscos velut brachia hinc atq; hinc extendens, figuram crucis reddit. Nunc iam videamus numerum columnarũ, in quibus & forma tabernaculi possit aduerti: vtrum quadra, an rotunda sit: an oblongam habeat quadraturam, lateribus longioribus, breuioribus frontibus, sicut pleræque basilicæ construuntur: hoc enim potius hic euidenter exprimitur. Nam L ita dicit, Et facies columnas tabernaculorum, viginti columnas ab latere isto quod respicit ad Aquilonem: quadraginta bases argenteas facies viginti columnis, duas bases columnæ vni in ambas partes eius, Et latus secundum contra Austrum viginti columnas, & quadraginta earum bases argenteas, duas bases columnæ vni in ambas partes eius, & duas bases columnæ vni in ambas partes eius. Repetitio non moueat, quia genus locutionis est, vt omnes ita intelligantur de quibus non dicit. De basibus autem iam antea diximus, cur vna columna duas habeat, quia & capita hoc loco bases vocat. Videmus igitur vicenis columnis porrecta duo latera tabernaculi Aquilonis & Austri: duo sunt reliqua, Orientale & Occidentale, quæ si totidẽ columnas habuissent, proculdubio quadratum esset. Quot autem habent, de Occidentali non tacetur, de Orientali tacetur. Vtrum quia nõ habuit, & sola illic sine columnis extendebãtur aulęa, ab extrema columna vnius lateris vsque ad alterius alteram extremam⁹ an & aliqua causa taceatur, vt etiam tacite intelligantur, nescio. Postea quippe ex ipsa parte Orientis decem columnæ commemorantur, sed atrij de quo postea loquitur, M quod huic tabernaculo circumponi iubet. Commemoratis ergo lateribus tabernaculi Aquilonio & Australi & vicenis columnis, deinde sequitur & adiungit dicens, Et retro tabernaculum per partem quæ est contra mare, facies sex columnas: & duas columnas facies in angulis tabernaculi à posterioribus: & ęquales deorsum versus, & in se conuenientes erunt, ac æquales de capitibus in commissuram vnam. Sic facies angulos, duobus angulis æquales sint, & erunt octo columnę, & bases earum argenteæ sedecim, & duæ bases columnæ vni, & duæ bases columnæ vni in ambas partes eius. De basibus similis ratio & similis locutio est. Latus itaque Occidentis, nam hoc est ad mare, columnis octo extenditur, sex mediis & duabus angularibus, quas æquales ad vnam commissuram dicit esse debere, Credo quòd angulus duo in se latera committat, & sic columna angularis lateri vtrique communis: ista Occidentali & Aquilonari, & ista Occidentali & Australi. Quod autem dicit etiam æquales deorsum versus, hoc vtique dicit, vt ad perpendiculum libraretur, ne robustiores essent infra quàm supra, sicut pleræque columnæ

Numero CIX. præcedenti vocat anconicos quos nunc anconiscos.

A columnæ sunt. Deinde dicit, Et facies serras de lignis imputribilibus, quinque vni columnæ ex vna parte tabernaculi, & quinque serras columnæ lateri tabernaculi secundo, & quinque serras columnæ posteriori lateri tabernaculi, quod est ad mare. Mirum si dubitari potest latus Orientale columnas non habuisse in hoc interiore tabernaculo, cui postea circumponitur atriũ. Singulas quasque igitur columnas omnium trium laterum habere serras quinas iubet. Et serra, inquit, media inter medias columnas pertrãseat ab vno latere in aliud latus: Hoc videtur dicere, vt de columna in columnam serra perueniret, & per interuallum columnarum porrigeretur à latere vnius vsque in latus alterius: ac per hoc vna ex his omnibus columna non erat habitura proprias quinque serras, ad quam extremam quinque perueniebant à columna sibi proxima venientes, Et columnas, inquit, inaurabis auro, & annulos facies æreos, in quos induces serras, & inaurabis auro serras. Ne columnæ foraminibus cauernarentur, quò intrarent serræ annulos fieri iussit, quibus ex vtraque parte continerentur fines serrarum. Proinde intelligun-
B tur hi annuli fixi à ligno ansulis pependisse, vt extremas partes serrarum possent capere & continere. Et eriges, inquit, tabernaculum secundum speciem quæ monstrata est tibi in monte. Et facies velamen de hyacintho & purpura & cocco torto & bysso neta, opus textile facies illud super Cherubin: & superimpones illud super quatuor columnas imputribiles inauratas auro, & capita earum aurea, & bases earum quatuor argenteæ: & pones velamen super columnas, & induces illud interius vbi velamen est, arcam testimonij: & diuidet vobis velamen inter medium sancti & medium sanctum sanctorum: & cooperies de velamine arcam testimonij in sanctis sanctorum. Hæc omnia manifesta sunt, interius intra velamen hoc quatuor columnis impositam fuisse arcam testimonij, quam non sic operiri iussit velamine, vt super arcæ cooperculum iaceret velamen, sed vt contra mensam statueretur. Deinde dicit, Et pones mẽsam foris extra velamen, & candelabrum contra mensam in parte tabernaculi, quæ respicit ad Austrum: & mensam pones in parte tabernaculi quæ respicit ad Aquilonem. Etiam hoc planum est. Quod
C autem sequitur, Et facies adductorium de hyacintho & purpura & cocco torto & bysso torta, opus variatoris: & facies velamini quinque columnas, & inaurabis illas auro, & capita earum aurea, & conflabis eis quinq; bases æreas. Cui vsui velamen hoc fiat quinque columnis extentum, post apparebit, nam hic non apparet: Vult enim illud esse velamen ostij tabernaculi huius, videlicet interioris, cui circumponitur atrium. Deinde iubet altare fieri sacrificiorum & holocaustomatum: & dicit quemadmodum fiat, nondum autem dicit vbi ponatur: sed hoc quoque pòst apparebit. Hic iam de atrio loquitur vsque ad finem, quod circumponendum est tabernaculo illi, de quo prius constituendo locutus est. Et facies, inquit, atrium, quod dicitur Græce αὐλὴν non αὐλαίαν: quod quidam interpretes nostri non discernentes, & hoc & illa aulæa, quas aulæas non aulas Græci dicunt, atria interpretati sunt dicentes, Et facies tabernaculum decem atriorum: vbi decem aulæorum dicere debuerunt. Nonnulli autem multo imperitiores, ianuas interpretati sunt, & aulas & aulæas. Sicut autem in lingua Latina inuenimus aulæa, quas Græci αὐλαίας vocãt: ita quam illi appellant αὐλὴν, nostri aulam vocauerũt. Sed iam non atrium isto nomine, sed domus regia si-

gnificatur in Latina lingua: apud Græcos autem atrium. D
Ergo & facies, inquit, atrium tabernaculo in latere quod respicit ad Austrum, & tentoria atrij ex bysso torta: longitudo sit centum cubitorum vni lateri, columnæ earum viginti, & bases earum æreæ viginti, & circuli earum, & arcus earum argentei. Sic & lateri quod ad Aquilonem, tentoria centum cubitorum longitudinis, & columnæ earum viginti, & bases earum æreæ viginti, & circuli earum, & arcus columnarum, & bases inargentatæ argento. Latitudo autem atrij quæ est ad mare, tentoria eius quinquaginta cubitorum: columnæ earum decem, & bases earum decem: & latitudo atrij quod est ad Orientem, quinquaginta cubitorũ, columnæ eius decem, & bases earum decem. Hic iam videmus cõmemorari columnas ab Oriente, cum loquitur de atrio, & eas decem dicens cum basibus æreis, sicut dixit etiam de Occidentalibus, vbi difficillima oritur quæstio. Nam facile est quidem, vt accipiamus ab Oriente vnum ordinem columnarum ad atrium pertinentium, quo tabernaculum interius per omnes quatuor partes cingitur, quia non habebat ex ea parte columnas tabernaculum interius, Ab Occidente autẽ vbi E
iam erãt interioris tabernaculi columnæ octo, quo modo etiam istas decem quas exterioris atrij commemorat accepturi sumus, tãquam ab Occidente duo sint ordines columnarũ, interiorum octo, & exteriorũ decem? Quod si ita est, longiora erãt etiam latera atrij exterioris, quàm tabernaculi interioris, vt sit vnde ab extremo in extremũ alius columnarum ordo dirigatur, & non incurrat in ordinem priorẽ ad interius tabernaculum pertinentem. Et si hoc est, consequens erit vt vicenæ illæ columnæ duorũ laterum tabernaculi interioris, Austri & Aquilonis, interuallis breuioribus dirimantur, quàm illæ vicenæ quas habet atrium exterius ex eisdem lateribus. Et quia illi exteriores ordines vicenarum columnarum, sicut scriptura loquitur, centena cubita tenent: isti interiores totidem columnarũ quamlibet minus cubita teneant, quoniã hoc scriptura non expressit, consequens erit, vt octo columnę illæ tabernaculi interioris in latere Occidentali rariores sint quàm vicenæ illæ eiusdẽ tabernaculi Australes & Aquiloniæ: vt possit comprehendi spacium quantum sufficit decem illis aulæis circumtendendis, quibus primitus dixit hoc taber- F
naculum fieri: habet enim cubita vicena & octona, quæ sunt simul ducenta octoginta. Quorum si centena essent in lateribus duobus Austri & Aquilonis, vbi vicenarum columnarum ordines sunt, quadragena vtique cubita tenderentur per alia duo latera Orientis & Occidentis, & proportione occurrerẽt in octo columnis cubita quadraginta, sicut in viginti columnis cubita cẽtum: sed non essent longiora latera exterioris atrij, quoniam centenis cubitis definita sunt, & ideo non esset quemadmodum ille ordo decem columnarum ab angulo Australi in angulum Aquilonium includeret ordinem interiorũ octo columnarum. Proinde vt atrio vndique circundaretur interius tabernaculum, oportet illud esse etiam longitudinis breuioris: atque ita necesse fit, vicenas eius columnas in duobus lateribus quibus in longum porrigitur densius constitui, quàm sunt atrij exterioris etiam ipsæ vicenæ: & rarius octo columnas tabernaculi interioris à parte Occidentis, quàm decem ex eadem parte atrij exterioris: quoniam quicquid minus cubitorum ex illis aulæis extenditur in columnis vicenis duorum laterũ ad Austrum & ad Aquilonẽ, compensandum est latitudini Orientalis & Occi-

G dentalis lateris, vt ducenta octoginta cubita consum-
mentur aulæorum. Non enim sicut de velis capilla-
ciis, vbi vnum plus est, ita & de his aulæis iussit aliquid
duplicari. Quapropter si tantum breuiatur longitudo
tabernaculi interioris, quod ab atrio exteriore posset
includi, vt in vicenis eius columnis non centena cubi-
ta tendantur aulæorum, sed verbi gratia, vt minimum
nonagena & sena, vt quaternis cubitis breuiora sint:
hæc ipsa quaterna cubita: id est, octo cubita in duobus
aliis lateribus vtique tendenda sunt Orientali & Oc-
cidentali: ac sic in illis octo columnis Occidentalibus
tabernaculi interioris nõ extenduntur cubita quadra-
ginta, sed quadragintaquatuor, & alia quadraginta-
quatuor ab Oriente. Cum ergo in decem columnis ex-
terioris atrij tenduntur cubita quinquaginta, in octo
autem interioris tabernaculi tenduntur cubita qua-
dragintaquatuor, rariora inueniuntur interualla inte-
riorum octo columnarum quàm exteriorum decem:
quia si paria essent, ita in columnis octo quadraginta
cubita tenderentur, sicut quinquaginta tendebantur in
decem: quoniam quod sunt proportione octo ad de-
H cem, hoc sunt quadraginta ad quinquaginta, Qui-
narium quippe numerum quadraginta octies habent,
quinquaginta decies. Nec nos mouerent columnarum
interualla disparia, quòd densiores in lateribus longi-
tudinis ponerentur, vbi vicenæ sunt: rariores autem
in latere latitudinis, vbi octo sunt, nisi aliud existeret
quod vrgeret mutare sententiam. Cum enim comme-
morasset longitudinem atrij ad mare habere tentoria
quinquaginta cubitorum, & columnas decem, & bases
earum decem: & latitudinem atrij ad Orientem, item
quinquaginta cubitorum, & columnas decem & bases
decem: atque his dictis perfecta videretur forma taber-
naculi cum atrio suo vndique ambiente, iniecit aliud,
quod vbi & quo modo intelligendum sit, difficile re-
peritur. Et quindecim, inquit, cubitorum tentoriorum
altitudo lateri vni, columnæ eorum tres, & bases earum
tres: & lateri secundo quindecim cubitorum tentorio-
rum altitudo, columnæ eorum tres, & bases earum
tres: & portæ atrij tegimen viginti cubitorum altitu-
do ex hyacintho & purpura & cocco neto & bysso tor
ta, varietate acu picta: columnæ earum quatuor, & ba-
I ses earum quatuor. Hæc vbi constituantur, perfecta il-
la forma tabernaculi non video: sed planè video eun-
dem esse numerum columnarum decem, in tribus &
tribus, & quatuor, ternis scilicet à lateribus, & quatuor
in medio, Ac per hoc tentoria illa quinquaginta cubi-
torum non contexta erunt, ne aditus in atrio nullus sit,
sed quindenis cubitis media viginti cubita separabun-
tur, vt faciant portæ tabernaculi tegimen: hoc est ve-
lum quod ornamento velamentóque dependeat, vt te-
neat spacium quatuor columnarum, quod portæ atrij
deputatum atque separatum est. Ideo velamen ipsum à
lateribus quindenorum cubitorum diuisum atque se-
paratum, etiam specie distingui voluit, vt opere acu pi-
cto quatuor illis coloribus variaretur. Sed latera illa
quindenorum cubitorum hinc atque hinc ternas co-
lumnas habentium, si ad eandem lineæ rectitudinem
portæ atrij coniungantur, nõ erit spacium inter decem
columnas exterioris atrij, & octo interioris tabernacu-
li, vbi sit altare quinque cubitorum, quadrum occupans
spacium: & ante ipsum altare, vbi seruiatur altari: & in-
ter ipsum & ostium tabernaculi interioris, vbi sit labrũ
æneum. Sic enim poni iussum est, vnde manus & pe-
des sacerdotes lauent quando intrant tabernaculum,
vel quando accedunt vt altari deseruiant. Quod nisi K
foris à tabernaculo in atrio intellexerimus, quo modo
possunt prius lauare manus & pedes, & sic tabernacu-
lum introire? Foris autem ab atrio non possumus alta-
re statuere, quia & tabernaculum & altare circundari
atrio præcepit. Restat igitur vt illa latera quindeno-
rum cubitorum hinc atque hinc, & columnarum ter-
narum, sic accipiamus à lateribus, vt ipsa faciant inter-
uallum aliquot cubitorum inter portam atrij & ostium
tabernaculi interioris: portam quidem patentem vi-
ginti cubitis & quatuor columnis, & habentem velum
acu picto opere variatum viginti cubitorũ: ostium ve-
ro tabernaculi interius, vbi ponatur velamen illud in
quinque columnis extentum. Quod vtique non intra
illum ordinem octo columnarum, sed extra foris ad
atrium positum intelligere debemus. Nunc enim erit
velum ostij tabernaculi, quod ostium tanquam valuis
aperiebatur, vbi aulæa inter se circulis & ansis non con
iungebantur. Aut si forte intra illum ordinem octo co
lumnarum tabernaculi interioris, opponebatur hoc ve
lamen in quinque columnis ostio tabernaculi, vt quan
do aperiebatur interiora non nudarentur, ne à prospi- L
cientibus viderentur: quod tamen velamen siue inte-
rius ab illo ordine columnarum, siue exterius ponere-
tur, quod non satis elucet, proculdubio distabat mo-
derato interuallo ab eodem ordine columnarum, ne
quinque columnæ ad quatuor columnas densius con-
stipatæ, intercluderent potius aditum, quàm velarent.
Secundum istum itaq; modum, & secundum hanc for-
mam tabernaculi nihil iam opus est vicenas illas co-
lumnas laterum interioris tabernaculi ad Austrum &
Aquilonem constituere densiores, & rariores illas octo
facere quæ ab Occidente fuerant. Decem quippe illæ a-
trij exterioris ab eadem parte Occidentis non longum
ordinem faciunt columnarum, quo includantur octo
interiores, sed ternis ab vtroque latere constitutis, &
quatuor in portam, spacium concludunt, vbi & altare
sit holocaustomatum intra portam atrij ante ostium ta-
bernaculi: & labrum inter ostium tabernaculi & altare,
& interuallum necessarium ministerio inter altare &
portam atrij: & sic illud totũ spacium atrij concluditur
columnis decem, tribus ab Aquilone, & tribus ab Au-
stro, & quatuor ab Occidente, tanquam si π Græcam li- M
teram facias. Et sic adiungebatur idem spacium longio-
ri ordini columnarum tabernaculi interioris, tanquam
si literam memoratam ex ea parte qua non habet ad-
iungas literæ productionem quæ iota dicitur: vt eius
parte quæ in medio est ab eo latere concludatur, & re-
stent hinc atque inde ex ipso iota reliquæ partes. Pote-
rant ergo numerari decem columnæ in illo longo or-
dine partis Occidentalis tabernaculi interioris, si cum
illis octo adderentur duæ quæ fuerant vltimæ in ordi-
nibus laterum atrij Aquilonis & Austri. Nam & illæ
decem quæ proprie ad atrium pertinerent à parte Oc-
cidentis, vnde & intrabatur ad tabernaculum, ternas
habebant in lateribus, & quatuor in fronte vbi porta e-
rat, atq; ita spacium vsui sacrificiorum necessarium in-
tra atrium ante tabernaculum amplectebantur. In ter-
nis autem columnis quæ fuerant à lateribus, tentoria e-
rant de bysso quindenorum cubitorum: in quatuor au-
tem vbi porta erat, velum erat viginti cubitorum acu
picto opere variatum. Nec moueat quod dicit scriptu-
ra, quindecim cubitorũ tentoriorum altitudo, colum-
næ eorum tres, & bases earum tres: & latus secundum
quindecim cubitorum tentoriorum altitudo, colum-
næ eorum

A columnæ eorum tres,& bases earum tres:& portæ atrij tegimen viginti cubitorum altitudo. Altitudinē quippe eandem dicit,quæ fuerat longitudo tentoriorū. Eadem quippe altitudo est cum texuntur, quæ longitudo est cum tenduntur. Quod ne suspicari videamur, alio loco idipsum scriptura commemorans ait, Et fecerunt atrium quod est ad Austrū, tentoria atrij de bysso torta,centum per centum: id est, centum cubita tentoriorum per centum cubita spacium quod tenebant viginti columnę. Deinde sequitur,Et columnę eorū viginti, & bases earum viginti æreæ:& latus quod est ad Aquilonem centum per centum,& columnę eorum viginti æreæ, & bases earum viginti æreæ, & latus quod est ad mare,aulæa quinquaginta cubitorum, & columnæ eorum decem & bases earum decem. Eadem dicit aulæa quæ tentoria, & latus quod est ad Orientem quinquaginta cubitorum tentoria. Post hæc redit ad posteriora tabernaculi,vt ostendat quemadmodum illę decem columnæ spacium de quo loquebatur atrij complectebantur,Quindecim cubitorum,inquit,quod est à dorso. Dorsum appellat quia posteriora tabernaculi erant:
B id est,à parte occidentis.Et columnæ,inquit,eorū tres, & bases earū tres: & à dorso secundo hinc & hinc secundum partem atrij aulæa quindecim cubitorum, & columnæ eorum tres,& bases earum tres. Manifestum est certè,eadem duo dorsa dici hoc loco cum commemorantur omnia quemadmodum facta sunt,quę latera dicebantur quando præcipiebatur vt fierent. Latera scilicet, quia hinc atque inde coniunctæ portæ Occidentalis atrij spaciū occludebant,Dorsum vero, quod à tergo tabernaculi erat hæc pars atrij à parte Occidentali. Sequitur autem & dicit, Omnia aulæa atrij de bysso torta,& bases columnarum æreæ, & ansæ earum argenteæ,& capita inargentata argento , omnes columnæ atrij.Deinde adiungit,quod nondum istic commemorauerat, Et erat memorati atrij opus variatoris, de hyacintho & purpura & cocco neto & bysso torta, viginti cubitorum longitudinē & latitudinē. Ecce vbi apparet eandem dictam superius altitudinem,quæ aulæorum extentorum fuerat longitudo. Deinde addidit,Et latitudinem quinque cubitorum. Tot enim cubitis latitudinis erigebantur tentoria exterioris atrij, sicut interioris cubitis quatuor. Sic autem & superius
C dixerat,Longitudo autem atrij centum per centum, & latitudo quinquaginta per quinquaginta, & altitudo quinque cubitorum ex bysso torta, Hanc latitudinem dicens quam postea altitudinem dixit, quoniam quæ iacentium latitudo est,eadem erectorum altitudo. Sicut quod paulo antè commemoraui, quæ cum texūtur altitudo est,eadem cum tenduntur longitudo est.Nūc iam quod distuleram videamus,quo modo ex hac forma vniuersi tabernaculi, quam sicut potui ante oculos collocaui, difficultas illa soluatur de capillaceis velis. Quæ fortasse ideo erat obstrusior,quia per anticipationem ibi aliquid dictum est, quod profecerit opeṛi, de quo postea fuerat locuturus,cū atrium tabernaculo circumponendum describeret. Nunc itaque verba ipsa videamus. Et suppones, inquit, quod superabit in velis tabernaculi, dimidium veli quod superabit subteges quod abundat, in velis tabernaculi subtegas post tabernaculum.Hoc totum quod dictum est vnum sensum habet, quia dimidium veli quod superauerit: hoc est, id quod superabundauit de velis tabernaculi, subtegendum est post tabernaculum. Quo modo ergo superet, id est abundet & restet dimidium veli, ex illa

serie connexorum velorum oportet inquirere: quo- D
niam quinque in se, & sex in se connecti voluit, sicut superius loquens dixerat, sextum velum à facie tabernaculi duplicandum, id est ab Oriente. Totiens enim posteriora tabernaculi à parte Occidentis esse significauit, nisi pars illa intelligenda est, quæ ad Orientem? Quid igitur facies tabernaculi, id est ad mare. Pars ergo illa, quæ vela quinque connexa sunt, habet cubitorum centum quinquaginta, hoc est quinques tricena, Tricenorum enim cubitorum erant singula, sicut ea deus fieri iusserat. Illa vero pars, in qua non erant quinque,sed sex vela, sibimet similiter connexa cubita habebat centum octoginta, id est sexies tricena, ac per hoc duplicato ex eis vno velo, sicut iussum est, secundum faciem tabernaculi minuebantur in ea duplicatione cubita quindecim. Quibus detractis, centum sexagintaquinque remanebant: & ideo post centum quinquaginta cubita,quibus illi parti quinque velorum etiam ista pars sex velorum æquabatur, superabant atque abundabāt cubita quindecim. Illinc enim erant à parte quinque velorum, cubita centum quinquaginta: E
hinc autem à parte sex velorum duplicato vno velo secundum faciem tabernaculi, erant cubita centum sexagintaquinq;.Plus ergo habebat pars ista cubita quindecim. Hoc dicit dimidium veli, quod iubet subtegi post tabernaculum, vt quia illud à facie duplicatum est,hoc dimidium redundans à posteriore parte tabernaculi non duplicaretur, sed subtegeretur: id est omnia ipsa quindecim cubita subtermissa tegerentur: ac si & ipsa illi longitudini detraherentur, sicut illa itidem quindecim à facie tabernaculi vnius veli duplicatione detracta sunt. Eóque modo centum quinquaginta cubitis quinque velorum, occurrerent ex alia parte centum quinquaginta cubita sex velorum:triginta scilicet cubitis à centum octoginta detractis à facie tabernaculi velo duplicato, & à posterioribus tabernaculi dimidio velo subtecto. Iam illud quod sequitur aliud est, & aliam quæstionem infert, propter quam maxime huius loci expositionem differendam putaui, vt prius & formam constituendi tabernaculi, & de atrio circumponendo quod scriptum est videremus. Sequitur ergo, Cubitum ex hoc & ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velorum tabernaculi erit con- F
tegens: & super latera tabernaculi hinc atque hinc vt operiat. Aliud est quod superauit vna pars sex velorum aliam partem quinque velorum propter ampliorem velorum numerum, vnde iam diximus: aliud quod superauit de longitudine velorum, vnde nunc dictū est. Ita enim non pars parti comparatur, & altera alteram superare inuenitur: illa scilicet, quæ vela sex habet, illam quæ vela quinque habet. Quæ ambæ vt sibimet æquarentur, à facie tabernaculi facta est vnius veli duplicatio,à tergo dimidij subtectio. Sed ipsa vela capillacia comparata aulæis, ex quibus decem iussit fieri interius tabernaculum quatuor coloribus textis, longiora reperiuntur cubitis binis. Ea enim erant aulæa singula cubitorum xxviij. ista xxx. ideo hic nunc ait, Ex eo quod superat velis de longitudine velorum. Quid est ergo, Cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc erit,contegens super latera tabernaculi:nisi quia illa longitudo, in qua binis cubitis vela capillacia longiora fiunt aulæis,his singulis singula,non tota in vnam partem cogenda:id est vt quicquid superat, ad posteriora tabernaculi colligatur: sed distribuatur ex æquo, tantúmque eius ad priora tabernaculi, quantum ad poste-

 riora

G riora tribuatur : id est quoniam duo cubita in singulis
velis eandem quæ superat longitudinem faciunt, vt cu
bitum inde auferat pars ista, & cubitum illa: ita de sin-
gulis cubitis suis habeat pars ista cubita decem , & illa
de singulis decem , quoniam decem vela binis cubitis
longiora, viginti cubitorum longitudinem faciũt, qua
videntur superare serie sua seriem aulæorum. Deinceps
videndum est hæc viginti cubita , quæ superant à lon-
gitudine velorum , cui spacio ciogendo proficiant. Si
enim velis capillaciis interius tabernaculum circun-
tegitur, ita superant, vt quid ex eis cooperiatur noo sit
omnino. Vnde restat etiam ipsa subtegi, & subtegeodo
detrahi, quod scriptura nõ dicit. Aulæa quippe decem,
quæ babẽt cubita vigena & octona, quibus interius ten
ditur taberoaculum, circumplectuntur spacium quan-
tum possunt circumplecti cubita ducenta octoginta.
Vnde latera illa longiora Australe & Aquilonium, ha-
bentia vigenas columnas, auferunt ex his cubitis du-
centa cubita: restant octoginta, quæ duobus reliquis la-
teribus breuioribus , Orientali quod non habet ordi-
oem columnarum, & Occideotali vbi erant columnæ
H octo, quadragena distribuantur. Proinde in capillaciis
velis quoniam detractis triginta cubitis trecenta re-
stabant , si trecentis cubitis capillaciorum velorum,
ducenta octoginta cooperiebantur aulæorum , ita su-
pereruot viginti vt noo sit quod ex eis tegatur. Proin-
de duo illa cubita quæ singula capillacia plus habent,
ex quibus summa viginti cubitorum collecta est, sic di
stribuenda sunt, cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc, id
est ne omnia in vnam partem cogaotur , vt proficiant
operiendis lateribus tabernaculi, sed exterioris atrij, id
est omnia illa treceota cubita velorum capillaciorum
extrinsecus tabernaculum cingant . Adiunctis quippe
lateribus atrij exterioris centum cubitorum, id est Au-
stri & Aquilonis, quioquaginta cubita supersuot Oriẽ-
tis & Occideotis, quæ omnia fiunt trecenta, quibus co-
operiendis capillaciorum trecenta sufficiunt , Hoc est
quod ait, cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc : id est di-
stributio duorum cubitorum, quibus vnumquodq; ve-
lum capillacium longius est: hoc est ex eo quod superat
velis de longitudine velorum, erit contegens super la-
tera tabernaculi : illa scilicet exteriora quæ ad atrium
pertinent hinc atque hinc vt operiat : nec illa ipsis atrij
I quæ ceotenis cubitis & vigeois columnis tenduntur,
Ipsa eoim non sunt facta longiora quàm illa interio-
ris tabernaculi quæ decem aulæis tenduntur , & vige-
nas etiam ipsas columnas habent. Nam sicut interioris
tabernaculi duo latera ab Aquilooe & Austro centenis
cubitis porriguntur, ita & exterioris atrij. Noo ergo ad
ipsa exteriora totidem columnarum latera tegenda ca
pillaciorum velorum profuit longitudo, quia longitu-
dinem superant aulæorum , Tantum enim dant exte-
rioribus lateribus quantum & interioribus darent , id
est cubita centena, quæ fiunt ducẽta: sed quia lateribus
Orientis & Occidentis sufficereot latera quadragena,
si tantummodo interius tabernaculum velis capillaciis
cingeretur : additus autem lateribus atrij creuit taber-
naculi latitudo, vt tegẽdis lateribus Orieotali & Occi-
dentali iam non quadrageoa , sed quinquagena cubi-
ta sint necessaria : ad ea tegenda proficere potuit capil-
laciorum velorum longitudo amplior quàm aulęorũ:
vt non ambo cubita, quibus binis longiora sunt quin-
que ex vna parte impenderentur, sed cubitum ex hoc &
cubitum ex hoc: ac sic haberet ex ipsa superabundaotia
latus Orientale cubita decem , & Occidentale alia de-
cem: Viginti eoim fiunt bina decem , quia velis vnde- K
cim, cubita triginta duplicatiooe & subtectione ab hoc
ambitu detrahuntur. Sed quoniam id quod Latine in-
terpretatum est: cubitum ex hoc, & cubitum ex hoc , ex
eo quod superat velis de longitudine velorum taber-
naculi, erit contegens super latera tabernaculi, Græcus
habet πλάγια, quæ Latini nonnulli non latera sed ob-
liqua interpretati suot: merito mouet, quia etsi nihil hic
videatur obliquum vbi omnes anguli quatuor laterum
recti sunt , πλάγια tamen dici latera illa non possunt,
quorum vnum est in facie, alterum retro, id est Orien-
tale & Occidentale, sed πλάγια dici possunt à dextero
& à sinistro, id est Aquilonio & Australi. Cum ergo nõ
sunt ea πλάγια quæ habẽt cubita quinquaginta, quibus
lateribus tegendis potuisse diximus superare longitu-
dinem capillaciorum velorum, quo modo erit verum,
cubitum ex hoc & cubitum ex hoc, ex eo quod superat
velis de longitudine velorum tabernaculi , erit conte-
gens super latera tabernaculi? Sed nimirum de illis la-
teribus tegendis loquitur, quæ etiã dorsa appellat quin
denorum cubitorum columoarúmque teroarum, quæ
cum porta atrij habẽte cubita viginti, & columnas qua- L
tuor , quinquaginta complent cubita & columnas de-
cem . Hæc latera ex istis suis finibus io medium posue-
runt atrij portã , ex illis autem ostium tabernaculi : in-
ter portam atrij & ostiũ tabernaculi spaciũ iacet, quan-
tum cubita illa coocludunt viginti à porta , & dextera
lęuáque quindena. In eo spacio est altare tabernaculi, &
inter altare tabernaculi labrum æreum, vbi sacerdotes
manus & pedes lauabant . Diligenter autem mensuris
examinatis, fortasse in istis lateribus ternarum colum-
narum quæ πλάγια Græce dicta sunt, nonnulla etiam
obliquitas inuenitur , vt non frustra quidam interpre-
tes nostri obliqua ioterpretarentur, quę in Græco πλά-
για reppererunt . Noo enim vela capillacia quiodenis
cubitis suis possunt tegere, quindena cubita tentoriorũ
in illis lateribus, nisi posterioribus partibus tabernacu-
li antequã ad illa latera deflectantur, nõ amplius quàm
dena cubita dependerint ex linea recta posterioris ta-
bernaculi, id est à parte Occidentis: quæ linea cũ habuis
set octo columnas pertinẽtes ad interius tabernaculũ,
decem habere cœpit additis lateribus atrij exterioris:
& cum habuisset cubita quadraginta ad octo colũnas
pertinẽtia, quinquaginta habere cœpit in columnis de-
cem . Ex hac ergo linea cum tecta fuerint velis capilla- M
ciis dena cubita ab vtroq; angulo venientia, restabũt in
medio triginta noo tecta velis capillaciis, sed illis tan-
tũmodo aulæis: in quorũ triginta cubitorũ medio per
quotlibet cubita teoderentur, erat ostium tabernaculi.
Proiode illa latera trinarũ columnarũ & quiodenorũ
cubitorũ, si ex illis finibus suis quibus sibi iungebantur
portæ atrij, patebant inter se cubitis viginti: quia tãtum
habebat porta quæ illa latera dirimebat: ex aliis autẽ fi-
nibus quibus hęrebant posteriori illi lineæ tabernaculi,
de qua locuti sumus, babebant inter se cubita triginta:
proculdubio erãt obliqua: quoniã plus inter se patebãt
ex hac parte vbi habebant media cubita triginta, quàm
ex illa parte vbi habebant media cubita viginti, Ita illa
decem cubita capillaciorum velorum, quod erat dimi-
dium abundantis longitudinis quæ proficiebant poste
riori parti tabernaculi, hoc est Occidẽtali, sicut alia de-
cem proficiebãt priori parti, id est Orientali, quinis cu-
bitis cõplebant tecturam laterum illorum quæ πλάγια
dicta sunt, inde quinq; & hinc quinque. Quæ si defuis-
sent, dena cubita tegerentur in eisdẽ lateribus, & quina
nuda

A nuda essent. Itaque quantum mihi videtur, melius in-
telligitur hinc esse dictum, cubitum ex hoc & cubitum
ex hoc, ex eo quod superat velis de longitudine velo-
rum tabernaculi: non quia erant cum hinc & inde qui-
na essent, sed quia ex illa longitudine redundabant, in
qua binis cubitis erant aulæis capillacia longiora, ex
quibus duobus cubitis vniuscuiusq; veli cubitum pro-
fecerat parti Oriētali: restabat vtique alterum cubitum
parti Occidentali, vt cubitum ex hoc esset contegens
super τὰ λόγια tabernaculi. Vnde dictum est, hinc atque
hinc vt operiat, quia non operiebat totum, si eadem
quina cubita defuissent. Nunc iam quoniam satis dis-
putatum est, quo modo illa omnia intelligēda sint quę
in tabernaculi constitutione videbantur obscura: bre-
uiter si possumus enitamur ostendere, quid sit eadem
disputatione confectum. Ab Occidente igitur trahe-
batur, & prima erat ingrediendi porta atrij quæ pate-
bat viginti cubitis, & habebat quatuor columnas qui-
bus dependebat velum viginti cubitis extentum, Ere-
ctum autem cubitis quinque, quatuor illis sæpe com-
memoratis coloribus acu picto opere variato. Hac por
B ta ingrediens excipiebatur atrio, cuius latera dextera
læuáque quindenis cubitis & ternis columnis porrige-
bantur introrsus: vt in medio ponerent ostium taber-
naculi interioris in ea parte qua perueniebant, sicut in
medio ponebāt portam atrij ab ea parte vnde incipie-
bant. Hoc itaque atrium latius erat quàm lōgius. Nam
lōgitudo eius erat à porta ipsius vsque ad ostium taber-
naculi interioris in cubitis fermè quindecim: latitudo
autem circa portam in cubitis viginti, circa ostium ve-
ro in cubitis triginta. Vnde obliqua illa latera fuisse in-
telliguntur quæ dextera læuáque in columnis ternis &
quindenis cubitis erant. In hoc atrio erat altare sacri-
ficiorum quadratum, quinque scilicet cubitis longum
& totidem latum. Inter portam & altare spacium erat,
vbi versabantur qui sacrificia imponebāt altari: intror-
sus vero inter altare & ostium tabernaculi, locus erat
cineris ante altare: & deinde labrum æreum vbi ma-
nus & pedes sacerdotes lauabant, vel altari in atrio ser-
uituri vel tabernaculum interius ingressuri. Tentoria
porrò huius atrij in lateribus ternarum columnarum
byssina erant, extentâ cubitis quindenis, erecta cubitis
C quinis. Ab hoc ergo atrio intrabatur ostium tabernacu
li, cum trāsisset altare & labrum æneum. Intrabatur au-
tem apertis aulæis, quibus decem, quinq; hinc & quin-
que inde ex aduerso sibimet constitutis, totum ipsum
interius tabernaculum cingebatur. Quo ostio ingres-
so, occurrebat velum quod ad ostium fuerat oppositū
in quinque columnis extentum, variatum illis quatuor
coloribus: quod velum cum faciendum prçciperet, ad-
ductorium vocauit, credo quòd curreret, ducendo, &
reducendo, cū operiret atq; aperiret ingressum. Transi-
to isto velo, excipiebat pars tabernaculi media inter
hoc velum & illud alterum interius quod colūnis qua-
tuor fuerat impositum, ex illis quatuor coloribus factū,
& separabat inter sancta quæ forinsecus erant, & san-
cta sanctorum interius polita. In hoc itaque medio spa
cio inter ista duo vela, mensa erat aurea, quæ habebat
panes propositionis in parte Aquilonis: & contra eam
candelabrum aureum septem lucernarum in Parte Au
stri, Hucusque secundis sacerdotibus licebat intrare.
Interius autem, id est in sanctumsanctorum intra ve-
lum quatuor columnarum, arca erat testimonij deau-
rata, in qua erant tabulæ lapideæ legis, & virga Aarō,
& vrna aurea cum manna: & propiciatorium desuper

aureum, vbi stabant duo cherubin alis obumbrantes D
propiciatorium & intuentes inuicem ad ipsum. Ante
arcam vero id est inter arcam & velum positum erat al
tare incensi, quod aliquando aureum dicit scriptura,
aliquando deauratum, aureum vtique appellans quod
erat inauratum. Ad hæc sancta sanctorum nisi summo
sacerdoti non licebat intrare quotidie propter inferen
dum incensum: semel autem in anno cum sanguine ad
purificandum altare: & si quando fortè exigebat neces-
sitas pro peccato sacerdotis, aut vniuersæ synagogæ, si-
cut in Leuitico scriptum est, Sic intrabatur in taberna-
culum ab Occidente, id est, à porta Austri vsque ad la-
tus Oriētale introrsus vbi erat arca testimonij. Hoc au-
tem interius tabernaculum quod incipiebat non à por
ta atrij, sed ab ostio quod appellabatur ostium taberna
culi, & finiebatur in longum latere Orientis vbi erat ar
ca testimonij, decem aulæis concludebatur: quorum e-
rant singula vigintiocto cubitorum, quinque hinc &
quinque inde, sibimet cōnexa ansulis & circulis ex ad-
uerso sibimet constituta: & columnis vicenis in lateri-
bus longioribus Aquilonis atque Austri, & columnis
octo à latere Occidentis, à latere autem orientis nullis E
columnis, sed solis aulæis. Quæ aulæa decem erigeban
tur in cubitis quatuor, & per totum circuitū tendeban-
tur in cubitis ducentis octoginta: quorum centena in
lateribus erant longioribus Austri & Aquilonis per vi
cenas columnas: quadragena vero cubita in reliquis
duobus lateribus breuioribus: vno Occidentis per co-
lumnas octo: altero Orientis vbi columnæ non erant,
sed sola tendebātur aulæa, de solis duabus angularibus
columnis, mediis autem nullis: & erant hæc aulæa de-
cem de quatuor coloribus texta. Hoc est, interius taber-
naculum circūdabatur atrio ab Austro viginti colum-
nis & ab Aquilone viginti. Quæ duo atrij latera æqua-
lem habebant longitudinem cum lateribus interioris
tabernaculi, quia & ipsa vicenis columnis porrigeban-
tur in cubitis totidem: id est, centenis: à latere autem
Orientis atrium cōcludebatur columnis decem, cubi-
tis quinquaginta. Qui ordo columnarum rectus erat,
& incurrebat in illas duas angulares interioris taberna
culi, quas solas Orientis pars habebat. Proinde cum ip-
sis complebantur decem. A latere autem Occidentis ha
bebat quidem atrium decem columnas, non tamen re- F
cto ordine, sed sicut iam ostendimus tanquam tripor-
ticum, quatuor à porta, & ternis à lateribus. Vniuer-
sum autem atrium in circuitu tabernaculi tētoriis bys-
sinis cingebatur, quæ erigebantur cubitis quinque: his
superueniebant vela capillacia vndecim, ex vna parte
sibimet quinque connexa, ex alia sex. In connexione er
go quinque velorum, cubita erāt centum quinquagin-
ta: ex alia vero parte in connexione sex velorum, cu-
bita erant centum octoginta: quoniam vela singula tri
cenorum fuerant cubitorum. Sed vt alia pars alteri co-
æquaretur, duplicatum est vnum velum à facie taber-
naculi: id est, ab Oriēte, & subtectum est dimidium ve-
lum à parte posteriore: id est, ab Occidente: atque ita
subtracta sunt cubita triginta, quanta erat veli vnius
longitudo, & remanserunt centū quinquaginta, quan-
ta etiam ex parte altera fuerunt. Circumitus itaque ve-
lorum capillaciorum quo cingebatur atrium taberna-
culi, trecentis cubitis tendebatur, sicut circumitus de-
cem aulæorum interioris tabernaculi, cubitis ducentis
octoginta. Aulęa quippe singula habebant cubita vice-
na & octona in longitudine, capillacia vero vela trice
nis cubitis longa erant. Quapropter ex ambitu aulæo-

G rum interioris tabernaculi, qui erat in cubitis ducentis
octoginta, centena cubita in lateribus lōgioribus erant
Austri & Aquilonis, & quadragena in duobus breuio-
ribus, Orientis & Occidentis. Ex ambitu autem capil-
laciorum velorum quo atrium exterius tegebatur, quia
ambitus erat in cubitis tricenis, centena erant in late-
ribus longioribus Austri & Aquilonis, quoniam æqua-
lia erant lateribus tabernaculi interioris, quinquagena
autem in reliquis duabus partibus Orientis & Occiden
tis. Ac per hoc duo illa cubita quibus longius erat au-
læo velum capillacium, non lateribus Austri & Aqui-
lonis, quæ paria erant atrij exterioris & tabernaculi in-
terioris, sed lateribus Orientis & Occidentis proficie-
bant. In eis enim lateribus creuerat tabernaculi latitu-
do, circumposito extrinsecus atrio: sed quinquagena
cubita velorum capillaciorum à parte Orientis per de-
cem columnas recto ordine tendebantur, eisque pro-
ficiebat vnum cubitum ex duobus illis quibus eorun-
dem velorum maior fuerat longitudo: alia vero cubi-
ta quinquaginta, quæ Occidentali lateri debebantur,
quibus alterum ex duobus illis cubitum proficiebat, nō
tendebantur per columnarum ordinem rectum. Ibi
H enim erat illa tanquam triporticus, quæ concludebat
spacium atrij, vbi esset altare sacrificiorum, quatuor co-
lumnis à porta, & lateribus ternis: ac per hoc non po-
terant etiam cingere illa cubita quinquaginta, sed vs-
que ad cooperienda obliqua illa latera tendebantur,
quæ in columnis ternis & quindenis cubitis erant. Eri-
gebantur autem capillacia vela cubitis quatuor, eisque
tegebantur atrij tentoria byssina, quorum erat ere-
ctio in cubitis quinque: pelles vero rubricatæ super ca-
pillacia vela veniebant. Desuper autem: id est, à parte
tecti, vice cameræ tabernaculum pellibus hyacinthi-
nis tegebatur: vtrum cum atrio & spacium illud inte-
rius non apparet: sed credibilius est, atrij spacia quæ in-
ter exteriores & interiores columnas erant, velum a-
pertum habuisse, maxime illud Occidentis vbi erat al-
tare sacrificiorum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI Quęstionum super Leuiticum Liber tertius.

I

I. Leuit.5. SI autem anima peccauerit, aut au
dierit vocē iurationis, & ipse te-
stis fuerit, aut viderit, aut cōscius
fuerit, si non vtique nunciauerit,
& accipiet peccatum. Quid hoc
est, si nō nunciauerit, accipiet pec
catum? Quòd enim additum est,
&, locutionis est vsitatę in scrip-
turis. Verū iste sensus quia obscu
rus est, exponendus videtur, Hoc enim videtur dicere,
peccare hominem, quo audiente iurat aliquis falsum,
& scit eum falsum iurare, & tacet. Tunc autem scit, si ei
rei de qua iuratur testis fuerit, aut vidit, aut cōscius fuit,
id est, aliquo modo cognouit, aut oculis suis cōspexit,
aut ipse qui iurat illi indicauit. Ita enim potuit esse con
scius, sed inter timorem huius peccati, & timorem pro-
ditionis hominum, non parua extitit plerunque tenta-
tio. Possumus enim paratum ad periurium admonēdo
vel prohibendo à tam graui peccato reuocare. Sed si
non audierit & coram nobis de re quam nouimus fal-
sum iurauerit, vtrum prodēdus sit, si proditus etiam in
periculum mortis incurrat, difficillima quæstio est. Sed K
quia non expressit cui hoc indicandum sit: vtrum illi
cui iuratur, an sacerdoti, vel cuipiam qui non solū eum
persequi non potest irrogando supplicium, sed etiam
orare pro illo potest. Videtur mihi quòd se homo sol-
uat à peccati vinculo, etiam si indicet talibus qui magis
possunt prodesse quàm obesse periuro, siue ad corrigē-
dum eum, siue ad deum pro illo placandum si & ipse
confessionis adhibeat medicinam. Post hoc autem II.
peccati genus, quod de periurio alicuius non indicato Leuit.5.
commemorauit, nullum pro eo sacrificium iussit offer
ri: sed deinde subiunxit, Anima quæcunque tetigerit
omnem rem immundam, aut morticinum iumento-
rum, aut à fera capti immundi, aut eorū quæ sunt mor-
ticina abominationum immundarum, morticinum iu-
mentorum immundorum, aut tetigerit immūdiciam
hominis, ab omni immundicia cuiusquam si tetigerit,
inquinabitur: & si latuerit eum, post hoc autem cogno
uerit etiam deliquerit &c. Neque hoc sacrificium pro
isto genere peccati quod offeratur commemorauit, sed
adhuc adiecit & ait, Anima quæcūque iurauerit, distin-
guens labiis malefacere aut benefacere, secundum om-
nia quęcunque distinxerit homo iureiurando, & latue- L
rit eum, & id cognouerit, & peccauerit vnum ex his, &
confessus fuerit peccatum pro quo peccauit aduersus ip
sum. His omnibus sine aliqua interpositione sacrificij
connexis & explicatis, adiungit & dicit: Et offeret pro
iis quæ deliquit domino pro peccato quo peccauit fœ-
minam ab ouibus agnam, aut capram de capris pro pec
cato, & exorabit pro eo sacerdos pro peccato, & remit-
tetur illi peccatū. Quid est ergo quòd pro eo tacito cu-
iusquam periurio, & pro eo quod tāgitur morticinum
vel aliquid immundum, nullum sacrificium comme-
morauit: pro eo vero peccato vbi quid falsum quisquā
nesciēs iurauit, dixit offerri agnam vel capram? An pro
omnibus supradictis hoc sacrificium oportet intelligi?
Voluit enim prius omnia enumerare, & sic inferre quo
sacrificio possint expiari. Sed in eis omnibus supradi-
ctis generibus peccatorum, sunt quędam propter locu-
tionū modos subobscure posita, sicuti est quod ait, mor-
ticinum iumentorum. Ea enim quæ Græce κτήνη appel
lantur, plerique nostrorum iumenta interpretati sunt,
quod nomen in Latina consuetudine eorum anima- M
lium est, quorū laboribus addiuuamur, maximè in por
tandis oneribus, sicuti sunt equi, asini, muli, cameli, & si
quid huiusmodi. Quæ vero Græci κτήνη vocant tam la
te intelligūtur, vt omnia aut propè omnia pecora isto
nomine concludantur. Et ideo non genere locutionis
velut πλεονασμῷ additum est in Græco, immundorū:
cum diceretur, iumentorum: quoniā sunt etiam mun-
da pecora quæ κτήνη appellantur. Quæ autem iumenta
vsus Latinus appellat, secundum legis dictionem non
nisi immunda sunt. Item quod ait, Anima quęcun
que iurauerit, distinguens labiis malefacere aut benefa- III.
cere: quæritur quid dixerit, distinguens. Assidue quippe Leuit.5.
hoc verbū ponit scriptura. Vnde est & illud, Reddam
vota mea quæ distinxerunt labia mea. Item dicitur ad Psal.65.
Ezechielem, Cum dicam iniquo morte morieris, & tu Ezech.3.
non distinxisti neque locutus es. Item scriptum est, Si
qua in domo patris sui constituta vouerit votum, di- Nume.30.
stinguens labiis suis aduersus animam suam. Videtur
ergo ista distinctio quasi definitio esse, qua secernitur
aliquid à cæteris quę solo dicto non tenentur. Sic ergo
accipiatur tanquam dictum sit, Anima quæ iurauerit,
definiens labiis malefacere aut benefacere, secundum
omnia

A omnia quæ definierit homo cum iureiurãdo, & latue-
rit eum:id est, nesciens faciendum esse vel non facien-
dum, iurauit facere: & id cognouerit, & peccauerit vnũ
ex his: siue quia iurauit antequam cognosceret, siue quia
fecit, iurauit, & cognouit postea quia non fuit faciendũ
neque iurandum: & cõfessus fuerit peccatum quod pec-
cauit, id est, peccatum quod peccauit, locutio est enim.
Quod autem addidit aduersus ipsum, quid intelligi-
tur, nisi aduersus ipsum peccatum confessus fuerit, id
est, confitendo peccatum accusauerit? Et offeret pro iis
quæ deliquit domino, pro peccato quo peccauit, fœmi-
nam ab ouibus agnam. Vsitata locutione agnam fœmi
nam dicit, quasi possit esse aut agna nisi de ouibus, aut
capra nisi de capris. Nonnulla autem quęstio est, immo
non parua, quid sit quod assidue dicit, post hoc autem
cognouerit & deliquerit: quasi tunc fiat delictum cum
fuerit cognitum. An potius quia nisi pro cognito satis
fieri non potest: sed non ait, post hoc autem cognoue-
rit & pœnituerit eum. Quid ergo est, post hoc cogno-
uerit & deliquerit: nisi post cognitionem deliquerit:
vt si sciens fecerit quod faciendum non esset, tunc de-
licto purgatio debeatur? Sed non ita prælocutus est. Ea
B quippe videtur exequi peccata quæ ab ignorantibus &
per hoc à nolentibus committuntur. Fortassis ergo ali-
quo genere locutionis deliquerit, dictum est, delictum
esse didicerit. An potius conuerso ordine dictum est,
quia alia genera locutionis habet scriptura, quòd per
alia loca similia recto ordine dicebantur? Nam cum a-
libi totiens scriptum sit, & deliquerit & cognitum fue-
rit ei, hic tantum commutato, vt dixi, ordine, prius di-
ctum est, cognouerit, deinde deliquerit. Ordine autem
suo ita dici posset, Anima quęcunque tetigerit omnem
rem immundam aut morticinum, aut à fera capti im-
mundi, aut eorũ quæ sunt morticina abominationum
immundarum, morticinum iumentorum immundo-
rum, aut tetigerit immũdiciam hominis, ab omni im-
mundicia eius si tetigerit inquinetur, & si latuerit cum
IIII. Leuit. 5. deliquerit, post hoc autem cognouerit. Si autem nõ
valet manus eius quod satis est in ouem, offeret pro
peccato suo quod peccauit, duos turtures aut duos pul
los columbinos domino, vnum pro peccato, & vnum
pro holocaustomate. Certe hic aperit quæstionem de
qua superius cum loqueretur ambigebamus: Ideo quip
pe videtur dicere vnum pro peccato, alterum pro ho-
C locaustomate, quoniam non offerebatur sacrificiũ pro
peccato nisi cum holocausto. Denique cum prius seor-
sum de holocaustis loqueretur, commemorauit turtu-
rem, & non dixit duos: nunc vero ideo duos dicit, quia
sacrificium pro peccato sine holocaustomate non offe
rebatur. Quod ergo superius dicebat, Et impones super
holocaustoma: non est dubium quòd prius holocau-
stoma, deinde illud superimponebatur: nunc vero de
auibus aliter dicit, vt prius offeratur pro peccato vna
V. auis, deinde altera pro holocaustomate. Quod au-
Leuit. 5. tem ait, Anima si latuerit, cũ obliuio est ei, id est, si obli-
uione factum fuerit vt lateat eum, vel eam si ad animã
refers, quoniam eum dicendo, ad hominem retulit.
VI. Animam quippe hic hominem dicit. Et si peccaue-
Leuit. 5. rit nolens à sanctis dominum &c. Videtur obscure po
situm hoc peccati genus, sed in consequentibus aperi-
tur, vbi dicit, quòd post oblatum de ariete sacrificium
restituet illud, & quintas adiiciet. Ibi enim intelligitur
hoc esse à sanctis obliuione peccare, aliquid per obli-
uionem vsurpare quod debetur sanctis, siue sacerdoti-
bus, siue oblationibus vel primitiarũ, vel quicquid hu-
iusmodi. Et anima quæcunque peccauerit & fecerit D VII.
vnum ab omnibus præceptis domini quę non oportet Leuit. 5.
fieri, & non cognouerit & deliquerit, & non cognoue
rit peccatum suum, offeret arietem sine macula de oui-
bus precio argenti in delictum ad sacerdotem: & exo-
rabit pro eo sacerdos propter ignorantiam eius qua i-
gnorauit, & ipse non sciuit, & remittetur illi, Deliquit
enim delictum ante deum. Excepta locutionum inusi-
tata densitate, quæ iam propter assiduam repetitionem
debent esse notissimæ, totus iste sensus obscurus est,
quoniam quæritur quo modo discernatur hoc genus
delicti ab eis quæ superius quadã generalitate comple-
xus est. Videtur enim hoc ratio poscere, vt certis gene-
ribus peccatorum certa quibus expientur sacrificiorum
adhibenda sint. Hoc autem quod modo commemo-
raui, non specialiter exprimit peccatum, sed in ea vi-
detur generalitate versari, de qua antè cum diceret,
constituit sacrificium sacerdoti vitulum, & vniuersæ
synagogæ similiter vitulum, principi, caprum, & cui-
cunque animæ hoc est cuicunque homini, capram, vel
si voluerit ouem, tamen fœmineum pecus. Deinde cœ-
pit excepta facere quædam genera peccatorum, & no-
minatim exprimere pro quibus quid offerendum sit: E
velut de audito & tacito cuiusquam periurio, & de ta-
ctu morticinio, & immũdo, & iuratione falsa per igno
rantiam: & de ouibus agnam aut capram de capris, aut
par turturum, aut duos pullos columbinos, aut decimã
partem ephi similaginis: pro eo autem peccante qui per
obliuionem aliquid sanctorum vsurpauit, arietem &
eiusdem rei restitutionem quintis adiectis: Nunc vero
non expressa specie peccati, generaliter addit, Anima
quæcunque deliquerit & fecerit vnũ ab omnibus præ-
ceptis domini quæ non oportet fieri: sic in illa gene-
ralitate vbi dicebat, vnum ex præceptis domini quod
non fiet, & nõ cognouerit & deliquerit, id est, per igno
rantiam nolens peccauerit, arietem iubet offerri, non
capram aut fœminam ex ouibus, sicut superius in tali
peccatorum generalitate constituerat. Quid sibi ergo
vult ista permixtio: nisi forte quod hic dixit, deliquit
enim delicto delictum ante dominum: Hoc quod ait,
ante dominum: in his voluit delictũ intelligi quę fiunt
ante dominum, id est, à quibus domino in tabernacu-
lo deseruitur: vnde aliquid pauloante dixerat cum ait,
peccauit à sanctis, & intelleximus, & vsurpauit aliquid
sanctorum, quod etiam restitui præceperat, Ac per hoc F
non sic tantum peccari potest in his rebus, si aliquid
inde per obliuionem vsurpetur, sed etiam multis aliis
modis potest quisque per ignorantiam delinquere in
iis quæ seruituti domini exhibentur: hoc voluit postea
genus delictorum generaliter commemorare, & ideo
& illic & hic arietem iussit offerri. Plenæ sunt autem
scripturæ cum dicitur, ante dominum, & non intelli-
gitur, nisi illud quod domino exhibetur, sicut sacrifi-
cium, vel primitiæ, vel aliqua in sacris seruitus. Quę- VIII.
ritur etiam, vtrum vbique sit accipiẽdum quod dictum Leuit. 5.
est, Si non valet manus eius quod satis est ad ouem, of-
ferre eum debere par turturũ, aut duos pullos colum-
binos: & si hoc quoque non valet, certam similaginis
quantitatem: quoniam si vbique ita licere intelligitur,
non potest quidem dici, sacerdotem non habere vi-
tulum aut vniuersam synagogam, aut principem non
habere capram vel ouem. Et si ita est, quid opus erat
postea dicere, tacitum cuiusquã periurium, aut tactum
immundum, & periurium per ignorantiã factum pur-
gari sacrificio agnę & capræ, cum eadem sacrificia prę-
cepta sint

G cepta sint etiam in ista generalitate peccati, ad quam generalitatem etiam ista potuerant pertinere? Si autem hinc ista discernuntur quo licebat pro eo turtures & columbas, vel etiam si hoc non esset similaginem offerri, ibi autem vbi non dictum est non licebat, nô videtur subuentum esse pauperibus: quoniam multa possunt esse delicta non specialiter expressa, quæ ad illam generalitatem referuntur, vbi grauarentur inopes si tantummodo capram fœminam & agnam ex ouibus, & illas auiculas, & similaginem licebat offerri, Nisi forte quis dicat, hoc discerni ista excepta & nominatim expressa peccata ab illis quæ generaliter commemorata sunt, quia hic agnam dixit, ibi ouem: vt ætas pecorum aliquam differentiam faciat: dum tamen intelligatur pauperibus peræque subuenitum, vt si non haberent illa animalia quadrupedia, aut memoratas aues, aut similaginem offerrent pro peccatis ignorantiæ suæ. Si autem mouet: quare cum generaliter omnia ignorantiæ peccata concluserit & sacrificia, non pro distantia peccatorum quam non fecerat, sed pro distantia personarum distinxerit: postea voluerit etiam peccata distinguere, & pro eorum diuersitate sacrificia diuersa H præcipere, quasi non ad illam generalitatem omnia pertinerent: Sic factam posterius exceptionem oportet intelligi, vt quæcunque remanserint his exceptis quæ nominatim & speciatim commemorauit, dicta in illa generalitate intelligamus. Quem modum locutionis alibi reperiri certum non est, sed esse in scripturis san- 1.Corint.6. ctis. Tale est illud vbi Apostolus ait, Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: hinc enim nihil videtur intermisisse peccati, quandoquidem ait, omne peccatum quodcunque fecerit homo: postea tamen excepit fornicationem cum intulit: qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. Quod secundum consuetudinem nostræ locutionis ita diceretur, Omne peccatum quodcunque fecerit homo, excepta fornicatione extra corpus est: qui autê fornicatur, in corpus proprium peccat. Ita & hic, cum prius generaliter omnia ignorantiæ peccata diceret illis quæ commemorauit sacrificiis expianda, postea tamen excepit illa quibus expresse & distincte positis certam sacrificiorû purgationem adhiberet, vt his exceptis quæcunque reliqua essent, ad illam generalitatem pertinerent.

IX. Offeret arietê ab ouibus sine macula precio, in quod Leuit.6. deliquit. Non ita distinguendum est, quasi precio in I quod precium deliquit: sed si offeret arietem precio offerat, id est, emptum. Etiam hoc videtur ad sacramentum alicuius significationis pertinere voluisse, quoniâ precium ipsum non definiuit. Nam si definisset, posset videri hoc præcepisse, ne vile pecus offerretur, vt etiam si non emeret qui offerret, tale tamen offerret quod tâti valeret. Addito autem, vt non solum precio emptus aries offerretur, verumetiam siclorum sanctorum, ita enim dicit, precio argenti siclorum sanctorum, aliquot siclis vt ematur aries, non vno siclo voluit. Quid sibi autem velit siclum sanctum, iam vbi visum est disseruimus. Quòd vero cum dixisset, & delicti sui offeret domino arietem ab ouibus sine macula precio: deinde addidit, in quod deliquit: intelligendum est in id offeret in quod deliquit: id est, in eâ rem, propter eam rem. Et auferet holocarpoma quod côsumpserit ignis, illam holocaustosim ab altari. Quid auferet, quod consumptum est? Iussit enim sacerdotem auferre post totius noctis ignem holocarpoma, id est, holocaustum quod ignis côsumpserit. Vel quid sibi vult etiam illud

In nostris non ὁλο- κάρπωμα sed κατα κάρπωσις legitur.

quod addidit, illam holocaustosim: cum hoc intelligatur holocarpoma quod holocaustosis: nisi forte illud K est verum quod in quodam Græco inuenimus. Non enim ait auferet holocarposim, sed auferet catacarposim, hoc est, reliquias holocausti quod ignis consumpsit. Has autem reliquias, veluti est cinis & carbo, appellauit illam holocaustosim, eius rei nomine quæ consumpta est, reliquias ipsius consumptionis appellans.

Quod autem supra dixit, Ista lex holocausti: & de- X. inde exponens quæ sit eadem lex dixit, Ista holocau- Leuit.6. stosis, super incensionem eius super altare totam noctem vsque in mane, & ignis altaris ardebit super illud, non extinguetur: planius esset secundum nostræ consuetudinis locutionem, si non haberet, &, Nam ista coniunctione detracta ita sensus contexitur, Ista holocaustosis, super incêsionem eius super altare totam noctem vsque in mane ignis altaris ardebit super illud: id est, super altare. Deinde ad cumulum exprimendæ sententiæ intulit, non extinguetur. Nam hoc iam erat dictum, tota nocte. Et induet stolam aliam, & abiiciet XI. holocarpoma extra castra in locum mundum: hoc ap- Leuit.6. pellat holocarpoma quod iam concrematum est: hoc autem in illo Græco catacarposis legitur. Quidam vero L Latini addiderunt quod consecratum est, & ita interpretati sunt, Et abiiciet holocarpoma quod consecratum est extra castra in locum mundum. Et ignis XII. altaris semper ardebit ab eo, & non extinguetur: id est Leuit.6. ab illo igne in quo arsit holocaustum vsque in mane. Nô vult enim ignem prorsus extingui, sed cum vsque in mane arserit holocaustum, ablatis inde reliquiis côsumptionis nec sic extingui ignem, sed inde iterum renouari quo ardeant alia quæ imponuntur. Quod au- XIII. tem sequitur & dicit, Et exuret super illud sacerdos li- Leuit.6. gna mane, & stipabit super illud holocaustum, & superponet super illud adipem salutaris, & ignis semper ardebit super illud & non extinguetur: videndum est vtrum mane quotidie voluerit intelligi, vt nullus dies prætermitteretur quo non inueniretur holocaustum & adeps salutaris: an mane ideo, vt quocunque die imponeretur non nisi mane imponeretur. Si enim quotidie intellexerimus, quid si nullus offerret? Si autem tanquam de publico vel de suo sacerdotes quotidiana holocausta procurabant, super ipsa imponebantur ea quæ iussit à populo oblata pro peccatis super holocausta imponi: & non erat necesse offerenti sacrificia pro M peccato, etiam holocaustû offerre super quod illud imponeretur, nisi quando par turturum offerebatur, aut duo pulli columbini, Nam ibi omnino definitum est, vnum pro peccato, alterum in holocaustum offerri oportere: & prius pro peccato, deinde holocaustum. Deinde quæri potest, vtrum holocaustum quod mane iussit imponi, ipsum etiam per totâ noctem arderet vsque ad alterum mane: an illud quod ait, tota nocte ardere debere, holocaustum fuerit vespertinum, & deinde cœperit de lege holocausti dicere, vt à vespertino holocausto inciperet: quod mirum est si taceret, nec admoneret talia vespere offerre oportere. Et locutus est XIIII. dominus ad Moysem dicens, Istud donum Aaron & Leuit.6. filiorum eius quod offerunt domino in die qvacunque vnxeris eum. Alia sunt sacrificia quæ commemorauit Exod.29. in Exodo quibus per septem dies sanctificantur sacerdotes vt sacerdotio suo fungi incipiant: & aliud est quod modo commemorat, quid offerat summus sacerdos quando constituitur, id est, quando vngitur. Hoc enim sequitur & dicit, in die quacunque vnxeris eum:

Non

A Non dixit, vnxeris eos : cum etiam secundos sacerdo-
tes vngi præcipiat. Deinde dicit ipsum sacrificium, de-
cimam partem ephi similaginis, in sacrificium sempi-
ternum. Quæritur quo modo sempiternum, si illud eo
die offertur quo vngitur summus sacerdos ab illo qui
vnctus est, nisi vt semper hoc offeratur in die quo vn-
gitur summus sacerdos, hoc est, per successiones sacer-
dotum : quamuis & illo modo sempiternum possit in-
XV. telligi, non hoc, sed quod significat. Dimidium eius,
Leuit.6. inquit, mane & dimidiū eius post meridiē: quod Græ-
cus habet δειλινόν. In sartagine, inquit, in oleo fiet con-
spersa, offerat eam fresam, id est, eam similaginem. De-
inde dicit fresa : si tamen hoc recte interpretatum est
ex illo quod Græcus habet ἑλικτά, & pluraliter hoc po-
suit genere neutro. Non enim ait fresam, tanquam ean-
dem similaginem quam dixerat conspersam. Hæc au-
tem fresa sacrificium de fragmentis esse dicitur. Vtrum
ergo fresa dicat ipsa frumenta, id est, comminuta, an ip
sa minutissima similaginis fresa dixerit, non est euidēs.

XVI. Sequitur autem & dicit, Sacrificium in odorem sua-
Leuit.6. uitatis domino, sacerdos vnctus qui pro illo est ex fi-
liis eius, faciet illud. Propter hoc fortassis dixerat sem-
B piternum, vt hoc faciat omnis summus sacerdos quan-
do succedit mortuo, eo die quo vnctus fuerit. Adiun-
xit enim & ait, lex æterna : cum posset æternum secun-
XVII. dum id intelligi quod significat. Sequitur autem,
Leuit.6. Omne cōsummabitur. Quod habet Græcus ἐπιτελεσθή-
σεται, & aliqui interpretes dixerunt, omne imponetur:
vbi vult intelligi esse holocaustum, quia nihil exinde
remanet. Denique adiungit, Et omne sacrificium sacer
doti holocaustum erit, & non edetur. Hoc ergo dixe-
rat, omne consummabitur. De sacrificio pro pecca-
XVIII. to cum diceret, Sacerdos qui imponet illud, māduca-
Leuit.6. bit illud. Non hoc quod imponit manducabit, nam il-
lud igni consumetur, sed quod inde remanserit : Non
enim holocaustum est, vt totum ardeat in altari. Dicit
autem postea, Omnia quæ pro peccato sunt, ex quibus
illatum fuerit à sanguine eorum in tabernaculum te-
stimonij exorari in sancto, non edetur, sed igni crema-
bitur. Quomodo ergo ad sacerdotes pertinent man-
ducanda quę remanēt de sacrificiis pro peccatis? Quod
intelligendum est, hæc excepta esse, de quorum sangui
ne tangitur illud altare incensi in tabernaculo testimo
nij. Hoc enim iussit fieri superius de vitulo quem pro
peccato suo sacerdos offerret, & de vitulo quem pro
C peccato vniuersæ synagogæ, vt carnes quæ remāserint,
foris extra castra comburantur : hoc est quod modo
XIX. breuiter cōmemorauit. Et ista lex est arietis qui pro
Leuit.7. delicto est, sancta sanctorum sunt, id est, ad sacerdotes
XX. pertinent manducādæ. Quid est quòd de ariete pro
Leuit.7. delicto cum dixisset legèmque sacrificij exposuisset, ait,
Quo modo quod est pro peccato, ita & id quod pro
delicto, lex vna est eorum. Quæritur inter peccatum
& delictum quæ sit differentia : quoniam si nulla esset,
nullo modo diceretur, quo modo quod est pro pecca-
to, & quod pro delicto. Quāuis enim lex eiusque sacri-
ficium nihil distet, quia lex vna est eorum : tamen ipsa
duo, quorum vnum est sacrificium, id est, peccatum &
delictum si inter se nihil differrent, & si vnius rei duo
nomina essent, non curaret scriptura tam diligenter
Peccatum. commendare vnum esse vtriusque sacrificium. Fortas-
Delictum. sis ergo peccatum est perpetratio mali, delictum autem
desertio boni: vt quemadmodū in laudabili vita, aliud
est declinare à malo, aliud facere bonum, quod admo-
Psal.36. nemur dicente scriptura, Declina à malo & fac bonū:
ita in damnabili, aliud sit declinare à bono, aliud fa- D
cere mala: & illud delictum, hoc peccatum sit. Nam &
ipsum vocabulum si discutiatur quid aliud sonat deli-
ctum, nisi derelictum, & qui delinquit quod derelin-
quit nisi bonum? Gręci autem duo nomina vsitata huic
pesti imposuerunt, Nam delictum apud eos παράπτω-
μα dicitur & πλημμέλεια. Isto ipso quippe loco Leui-
tici πλημμέλεια est. Apostolus autem vbi dicit, Si præ- Galat.6.
occupatus fuerit homo in aliquo delicto, παραπτώμα-
τι Græcus habet : quorum nominum si origo discutia-
tur in παραπτώματι tanquam decidere intelligitur qui
delinquit, Vnde cadauer quod Latini à cadendo dixe-
runt, Græce πτῶμα ἢ πτωμὰς dicitur, ἀπὸ τοῦ πίπτειν,
id est, ab eo quod est cadere. Qui ergo peccando ma-
lum facit, prius delinquendo à bono cadit. Et πλημμέ-
λεια simile nomen est negligentiæ : nam Græce negli-
gentia ἀμέλεια dicitur, quia curæ non est quod negli-
gitur. Sic enim Græcus dicit, non curo οὐ μέλει μοι.
Particula ergo quæ additur πλὴν vt dicatur πλημμέ-
λεια, præter significat : vt πλημμέλεια quod vocatur
negligentia, videatur sonare sine cura, πλὴν μέλειαν
præter curam penè tantundem est. Hinc & quidam no
stri πλημμέλειαν non delictum, sed negligentiam in- E
terpretari maluerūt. In Latina autem lingua quid aliud
negligitur, nisi quod non legitur, id est, non eligitur?
Vnde etiam legere à legendo, id est, ab eligendo Lati-
ni authores appellatum esse dixerūt. His quodam mo-
do vestigiis colligitur, quòd ille delinquit qui bonum
derelinquit, & relinquendo à bono cadit, quia negli-
git, id est, non legit. Peccatum vero vnde sit dictum
quod Græce ἁμαρτία dicitur, in neutra lingua mihi in-
terim occurrit. Potest etiam videri illud esse delictum
quod imprudenter, id est, ignoranter: illud peccatum,
quod ab sciente committitur. Huic differentiæ viden-
tur ista testimonia consonare diuina, Delicta quis in- Psal.18.
telligit: Et illud, Quoniam tu scisti imprudētiam meā. Psal.68.
Continuo quippe secutus adiunxit, Et delicta mea à te
non sunt abscondita: velut alio modo repetēs eandem
sententiam. Nec ab eadem rationē discordat quod pau
lo ante commemoraui Apostoli dictum, Si præoccu- Galat.6.
patus fuerit homo in aliquo delicto : hinc enim quod
præoccupatum dicit, imprudenter lapsum esse signifi-
cat: peccatum vero ad scientem pertinere Apostolus Ia Iacobi.4.
cobus tanquam definiens ait, Scienti igitur bonum fa-
cere & non facienti peccatum est illi. Sed siue illa, siue
ista, siue alia aliqua differentia sit peccati & delicti, nisi F
aliqua esset, non scriptura ita loqueretur vt diceret,
Quo modo quod pro peccato, ita & quod pro delicto
lex vna est eorum. Indifferenter autem plerunque di-
cuntur, vt & peccatum nomine delicti, & delictum no
mine peccati appelletur. Neque enim cum dicitur in
baptismo fieri remissio peccatorum, mentio fit etiam Luca.3.
delictorum: & tamen vtrunque intelligitur. Sic & do- Matth.26.
minus ait, Pro multis effundi sanguinem in remissio-
nem peccatorum: Nunquid quoniam non ait, & deli-
ctorum, ideo quisquam dicere audebit in sanguine ip-
sius delictorum non fieri remissionem? Itē quod scrip-
tum est apud Apostolum, Nam iudicium quidem ex Roma.5.
vno in condemnationem: gratiam vero ex multis de-
lictis in iustificationem quid aliud quàm nomine de-
lictorum etiam peccata comprehēsa sunt? In hac quo-
que ipsa scriptura Leuitici, qua cogimur aliquam inter
delictum peccatumq; distantiam vel inuenire vel cre-
dere, ita legitur, cum de his ipsis quæ pro peccatis offe-
renda iubebantur sacrificiis deus loqueretur, Si autem
omnis,

G omnis, inquit, synagoga filiorum Israël, ignorauerit & latuerit verbum ab oculis synagogæ, & fecerit vnum ab omnibus mandatis domini quod non fiet, & deliquerit, & cognitum illis fuerit peccatum quod peccauerunt in eo. Ecce vbi dixit, & deliquerit, ibi continuo peccatum quod peccauerũt addidit, hoc ipsum vtique quod deliquerunt. *Leuit.4.* Et paulopost, Si autem princeps, inquit, peccauerit, & fecerit vnum ab omnibus præceptis domini dei sui, quod non fecit volens, & deliquerit. Item in consequentibus. Si autem anima, inquit, vna peccauerit nolens de populo terræ, in eo quod facit ab omnibus præceptis domini quod non fiet, & deliquerit & cognitum fuerit ei peccatũ quod peccauit in ipso. *Leuit.5.* Item alibi, Anima quæcunque iurauerit, distinguens labiis malefacere aut benefacere, secundũ omnia quæcunque distinxerit homo cum iureiurando, & latuerit eum & hic cognouerit, & peccauerit vnum ex his & confessus fuerit peccatum pro quo peccauit aduersus ipsum, offeret pro eis quæ deliquit domino pro eo peccato quod peccauit. Et paulnpost, Et locutus est dominus ad Moysem dicens, Anima si latuerit eum obliuione, & peccauerit nolens à sanctis domini, offerat H delicti domino arietem sine macula de ouibus, precio argenti siclnrum sanctorum pro quo deliquit: & pro quo peccauit à sanctis restituet, & quintas adiiciet super illud, & dabit illud sacerdoti: & sacerdos exorabit pro eo in ariete delicti & remittetur illi. Sequitur adhuc & dicit, Anima quæcunque peccauerit, & fecerit vnum ab omnibus præceptis domini quæ non oportet fieri, & cognouerit & deliquerit & acceperit peccatum suum, offeret arietem de ouibus precio argenti in delictum ad sacerdotem: exorabitque pro eo sacerdos pro ignorantia eius qua ignorauit, & ipse non sciuit & remittetur illi: Deliquit enim delicto delictum ante dominum. Et adhuc ita dicit, Et locutus est dominus ad Moysem dicens, Anima quæcunque peccauerit, despiciens despexerit præcepta domini, & mentitus fuerit quæ sunt ad proximum de commendatione aut de societate, aut de rapina, aut iniuriam fecerit aliquam proximo, aut inuenerit perditionem & mentitus fuerit de en, & iurauerit iniuste de vno ab omnibus quæcunque fecerit homo, ita vt peccet in his: & erit cum peccauerit & deliquerit, reddet rapinam quam rapuit, aut iniuriam quam nocuit, aut commendatum qund I depositum est apud eum, aut perditionem quam inuenit ab omni re illi quam iurauit pro ea iniuste: & restituet ipsam, & quintas eius adiiciet ad illud, cuius est ipsi reddet: & qua die conuictus fuerit delicti sui, offeret domino arietem ab ouibus sine macula, precio in quo deliquit: & exorabit pro eo sacerdos ante dominum, & remittetur illi de vno ab omnibus quæ fecit & deliquit in eo. Penè ergo in omnibus factis quæ dicit esse peccata, eadem etiam delicta dicit, Quapropter & indifferenter ea dici manifestum est multis scripturarum locis: & habere aliquid differentiæ scriptura testatur, quæ dicit, Sicut quod pro peccato, ita & quod pro delicto.

XXI. *Leuit.7.* Omnem adipem boum & ouium & caprarum non edetis, & adeps morticinorum & à fera captorum fiet in omne opus, & cibo non edetur: Omnis qui ederit adipem de pecoribus quę auferetis ab eis hostiam domino, peribit anima illa de populo suo. Dixerat superius de adipe, Omnis adeps domino, & quæsieramus vtrum omnis omnino pecoris mundi dũtaxat, nam de immundis nulla quæstio est: & quid de adipe fieret quem vetuit in escam venire: nnnc autem dixit quid fieret de adipe morticini à fera capti, vt fit in omne opus. K Omne opus, vtique illud opus cui tale aliquid necessarium est. Vnde remansit quæstio, quid fieret de adipe cæterorum animalium quæ immunda sunt ad vescendum. Sed cum dicit, omnem animam perire de populo suo qui ederit adipem eorum pecorum ex quibus domino offeretur, videtur definisse illum tantum adipem de pecoribus mundis prohibitum manducari, ex quibus fit sacrificium, quamuis Iudæos audierimus nullum omnino adipem in escam sumere. Sed quid scriptura voluerit, non quid illi opinari fuerint, requirendum. Denique non inueniunt, quid recte de adipe faciant vnde se abstinẽt, & quo modo eum proiiciant, cum dictum sit, Omnis adeps domino: si non adipem sacrificiorum tantum, sed etiam eorum animalium de quibus non sacrificatur, quamuis immundorum hic voluit inteligi.

XXII. *Leuit.7.* Quid sibi vult quòd de sacrificiis salutaris iterum admonet & dicit, eum qui offert donum sacrifici salutaris sui, pectusculum & brachium sacerdotibus dare debere: ita tamen, vt adeps pectusculi offeratur domino cum penna iecoris: cum superius loquens de sacrificiis salutaris, pennam iecoris cum adipe ventris & renum & lumborum offerri domino pręceperit, L tacuerit antem de adipe pectusculi? An quod ibi prætermisit, hic commemorat? Quare ergo de penna iecoris & ibi & hic? An forte aliquid interest quod superius de sacrificio salutaris præcepit: hic autem addidit sui, tanquam aliud sit salutaris, aliud salutaris sui.

XXIII. *Leuit.7.* Cum sacrificia pro peccatis prius commemoret, vitulum dixit offerendum pro peccato sacerdotis qui fecisset populum peccare: postea etiam narrauit scriptura quemadmodũ ea quæ præcepit dominus gesta sunt: ergo pro Aarũ & filiis eius dicitur oblatus vitulus pro peccato: sed superius de sanguine vituli cornua tangi præcepit altaris incensi, aspergendum etiam ex ipso sanguine contra velum sanctum, reliquum vero sanguinem fundendum ad basim altaris holocaustomatum: postea vero quando sanctificatur Aaron, de aspersione sanguinis contra velum, nihil dictum est: de cornibus autem altaris dictum est, sed nõ additum est incensi: additum est autem, effundendum sanguinem ad basim altaris: non dixit ad bases eius, tanquam necesse fuisset illud accipere, cuius cornua sanguine tetigisset. Proinde quamuis ambigue sit positum, liberum est tamen ita intelligere factum, vt factum fuerat ante præceptum M de vitulo pro peccato: vt non eius altaris cornua tacta intelligamus, ad cuius basim fusus est sanguis sed tacta cornua altaris incensi, fusum autem sanguinẽ ad basim altaris sacrificiorum superius: quia generaliter præcipiebat, si sacerdns peccasset, ipsum sacerdotem vnctum & consummatum, quẽ vult intelligi summum sacerdotem, sacrificia ista offerre: nunc vero cum sanctificatur Aaron, Moyses offert & ipse accipit pectusculum impositionis quod antea prælocutus est sacerdoti esse dandum. Inde autem puto pectusculum impositionis dictum, quia imponebatur inde adeps, sicut commemorauit superius de sacrificio salutaris, Cum ergo videatur ab Aaron cœpisse summum sacerdotium, quid putamus fuisse Moysem: si ergo sacerdos nõ fuit, quo modo per illum omnia illa gerebantur: si autem fuit, quo modo summum sacerdotium, ab eius fratre cœpisse definimus, quanquam etiam Psalmus ille vbi dictum est, Moyses & Aaron in sacerdotibus eius: *Psal.98.* auferat dubitationem, quòd sacerdos fuerit & Moyses: vestem tamen illam sacerdotalem, quæ magnum continet

tinet

A tinet sacramentum, Aaron iubetur accipere & successores eius summi sacerdotis in Exodo, antequam omnino aliquid de sanctificandis & quodam modo ordinandis sacerdotibus præcipiatur: quando Moyse ascendente in montem, iubentur non ascendere sacerdotes: quos intelligere alios non possumus nisi filios Aaron: non quia iam erant, sed quia futuri erant, hoc eos iam tunc scriptura appellauit per anticipationem, sicut sunt pleraque talium locutionum. Nam & filius Naue, Iesus appellatus est, cum longe postea hoc nomen ei scriptura narret impositum. Ambo ergo tunc summi sacerdotes erant, Moyses & Aaron. An potius Moyses, Aaron vero sub illo: an & ipse summus propter vestem pontificalem, ille vero propter excellentius ministerium.
Exod. 4. Nam à principio ei dicitur, Ipse tibi quæ ad populum: tu illi quæ ad deum. Quæri enim potest post mortem Moysi quis vngebat successorem summi sacerdotis, qui succedere nisi defuncto non vtique poterat. An quia iam vnctus erat inter secūdos sacerdotes: idem quippe fuit oleum & quo summus, & quo secundi vngebantur: vestem tantum sumebat ille pontifex, qua eius summitas appareret. Et si ita est: vtrum ipse sumebat, an eum
B alius induebat, sicut & post eius mortem Moyses filiū fratris sui. Si ergo ab alio vestiebatur: nunquid nam poterat à secundo summus, præsertim quia talis erat vestis vt eum ab alio indui necesse fuerit? An sic induebatur prius, vt etiam postea? Non enim semel indutus non eam ponebat, aut cum posuisset, non eam resumebat. Fieri ergo fortasse poterat, vt secundi vestirent primum, obsequendo, non excellendo. Vnde autem appareret quisnam filiorum summo sacerdoti succedere deberet? Non enim primogenitum, aut maiorem scriptura definiuit, nisi intelligamus aliquo diuino indicio fieri solere, siue per Prophetam, siue quolibet alio modo quo consuli deus solet: quanquam ex contentione res peruenisse videatur, vt postea propterea fuerint plures summi sacerdotes, quia contendentibus excellentioribus, litis finiendæ causa pluribus honor ipse tri
XXIIII. buebatur. Quid est quòd dicit Moyses ad Aaron &
Leuit. 8. filios eius cum sanctificantur ad ineundum sacerdotium, Ad ostium tabernaculi testimonij sedebitis septē dies die & nocte, ne moriamini. Nunquid nam credi-
C bile est situ corporis vno loco sedere præceptos per dies septem die & nocte, vnde se omnino non commouerent? Nec tamen hinc tanquā allegorice aliquid significatum, quod non fieret cogendi sumus accipere, sed potius agnoscere locutionem scripturarum, vbi sessionem, pro habitatione & commoratione posuit. Non e-
3. Reg. 2. nim quia dictum est de Semei quòd sederit in Hierusalem annos tres, ideo putandum est per totum illud tempus in sella sedisse & non surrexisse. Hinc & sedes dicuntur, vbi habent commorationem quorum sedes
XXV. sunt, habitatio quippe hoc nomē accepit. Et factum
Leuit. 9. est die octauo, vocauit Moyses Aaron & filios eius, & senatum Israël. Quem quidam nostri senatum interpretati sunt, γερουσία. Græcus habet: hoc est ergo secutus interpres, quia & senatus à senio videtur dictus. Nō autem apte in Latino diceretur, vocauit senectutem Israël, pro senibus vel senioribus: quamuis eadem locutio esset si diceretur, vocauit iuuentutem Israël, pro iuuenibus. Sed hoc vsitatum est in Latina lingua, illud autem non est. Nam hoc proprie diceretur, si diceretur, vocauit senectutem Israël. Vnde quidam insolēter putantes etiam senatum dici, interpretati sunt ordinem seniorum. Compendio tamen forsitan melius diceretur, vocauit seniores Israël. Moyses dicit ad Aaron, D
XXVI. Senatui Israël loquere dicens, Accipite hircum ex ca-
Leuit. 9. pris, vnum pro peccato, & arietem & vitulum & agnū anniculum in holocarposim sine macula, & vitulum à bobus, & arietem in sacrificium salutaris ante dominū, & similam conspersam in oleo, quoniam hodie videbitur dominus in vobis. Quatuor genera sacrificiorum de animalibus superius commendauit: holocausti, pro peccatis, salutaris, & consummationis, sed consummationis ad sacerdotis sanctificationem pertinet. Tria ergo genera reliqua hic præcipiuntur offerri, & dicitur hoc senioribus Israël, vt pertineat ad vniuersum populum. Sed hoc loco sacrificium pro peccato habet tria pecora, hircum & arietem, & vitulum: ad holocaustum vero agnus pertinet: & ad sacrificium salutaris, hircus & aries. Quapropter non est sic distinguendum, vt pro peccato non intelligatur nisi hircus, tria vero reliqua in holocaustum, id est, aries & vitulus & agnus: sed potius prima tria pro peccato, id est, quod dictum est, Accipite hircum ex capris vnum pro peccato, & arietem & vitulum, subaudiatur pro peccato: & reliquus, id est, agnus in holocarposim, id est, in holocaustum. Quod ideo commonendum à nobis fuit, quoniā posset etiam E ita distingui, vt cum dictum esset, accipite hircum ex capris vnum pro peccato, reliqua iam ad holocarposim pertinere diceretur. Quod vero adiungit, sine macula, ad omnia referri potest. Cum ergo ambiguum sit, quo modo apti⁹ distinguantur, illa res adducit, vt tria superiora pro peccato intelligantur, quoniam superius pro peccato principis hircum iussit offerri: & pro peccato cuiusque proprio cum peccat ante dominum faciendo vnum ex his quæ nō oportet, præcepit arietem: pro peccato vero vniuersæ synagogæ vitulum: oportebat ergo vt senatui loqueretur, quid vniuersus populus offerre debeat, vt hircus iubeatur propter principes, & aries propter proprium vniuscuiusque peccatum, & vitulus propter peccatum vniuersæ synagogæ. Aliud est enim quod in populo habet quisque peccatum suū proprium, & possunt habere omnes propria: aliud quando cōmune peccatum est, quod vno animo fit & vna voluntate aliquid multitudine comparata committitur. Quòd vero sacrificia salutaris, vitulum & arietem iubet quæ præcipua sunt, vniuersi enim populi causa est. F Præcipiens autem antea de sacrificiis salutaribus, vndelibet iussit offerri, siue masculum, siue fœminam: dum tamen non nisi de bobus & de ouibus & capris offerātur. Si autem quæritur, quare duo præcepit, vitulum & arietem, difficile est inuenire: nisi forte vitulum voluit sacrificium salutaris vniuersi populi: arietem autem pro vnoquoque, tanquam pro singulis quibusque: quia videtur etiam superius quasi duo genera salutaris sacrificij præcepisse: vnum quod velut vniuersorum esset, appellauit, sacrificium salutaris: alterum autem vbi dixit, si quisque obtulerit, sacrificium salutaris sui. Vbi etiam differentiam reperiebamus, quia in illo quod appellauit salutaris, non commemorauit adipem pectusculi offerendum domino, atque ipsum pectusculum & brachium dextrum danda sacerdoti: sed in illo hoc fieri iussit quod postea dicit sacrificium salutaris sui. Quod forte intelligitur singulorum quorūque priuatum, non publicum vniuersorum. Nam & Moyses obtulit sacrificia salutaris, nec dictum est ibi, salutaris sui: credo pro populo vniuerso obtulit. Vbi autem vniuersi, ibi & singuli: non autem vbi singuli, continuo ibi vniuersi. Singula enim possunt esse sine vniuerso: vniuersi autē non possunt

G possunt nisi ex singulis quibusque constare. Nam sin-
guli quique congregati vel in summam reputati, faciũt
vniuersos. Notandum est sanè, cum pro populo offerũ-
tur sacrificia, & pro peccato sacrificia iussa esse offerri,
& holocaustum, & sacrificia salutaris: pro sacerdote au
tem oblatum fuisse pro peccato & holocaustum & cõ-
summationis. Non autem salutaris, sed consummatio-
nis tunc oblatum est, quando sacerdotes sanctificati
sunt vt sacerdotio fungerentur, & hæc obtulit Moyses
pro Aaron & filiis eius: postea vero Aaron ipse iam san
ctificatus & sacerdotio fungens offerre pro se iussus est
vitulum pro peccato, & arietem in holocaustum. Non
autem iussus est pro se offerre consummationis, quod
tunc ideo oblatum est, vt consummaretur sanctifica-
tione, & sacerdotio fungi posset, quo iam quoniam fun
gebatur, non opus erat eum iterum consummari.

XXVII. Lenit. 9. Et ait Moyses ad Aaron, Accede ad altare, & fac
quod pro peccato tuo, & holocaustum tuum, & exora
pro te & domo tua. Mirũ est quo modo prius dicat fa-
ciendum quod pro peccato, deinde holocaustum, cum
sacrificia pro peccatis super holocausta superius iubeat
imponi, excepto quod de auibus præcepit. An forte hic
H quod prius fiebat, id est, holocaustum, posterius com-
memorauit? Non enim quemadmodum de auibus di-
xit, fac prius illud & postea illud: sed fac illud atque il-
lud. Quid autem prius faciendum sit indicat superius
exposita instructione, vbi dicit super holocaustum im-
poni sacrificium pro peccatis: quanquam valde mo-
ueat, quod etiam ita narrat scriptura fecisse Aarõ quod
audiuit, & prius commemorat eum facere pro pecca-
to, deinde holocaustum. Quod vtrum & ipse prius fe-
cerit, an prius hoc scriptura narrauerit quod postea fa-
ctum est, sicut in multis facere solet, habetur incertum,
nisi quod dixi superius legeretur cum ageret de sacri-
ficio pro peccato. Ita enim legitur, Et superponet illud
sacerdos super altare super holocaustum domini, &
exorabit pro eo sacerdos pro peccato quod peccauit, &
dimittetur illi. Quo modo ergo posset hoc super holo-
caustomata imponi, nisi holocaustoma prius impone-
retur? Præcepit autem hoc & de sacrificio salutaris, vt
super holocaustoma imponeretur: sed quia non hoc
vbique dicit, non per omnia sacrificia salutaris, nec per
omnia sacrificia pro peccato, potest forsitan dici non
I hoc regulariter fuisse præceptum: sed illic tantummo-
do vt fieret dictum, id est, in sacrificio salutaris, cum
sit de bobus, ibi enim præcepit: & in sacrificio pro pec-
cato, cum sit de fœmina ex ouibus: cætera vero siue sint
salutaris, siue pro peccato, non esse necesse vt super ho-
locausta imponantur. Mouet etiam quod cum faceret
Aaron dona populi quæ supra commemorauit, non
omnia commemorata sunt immolata quæ fuerãt præ-
dicta: sed tantum hircus pro peccato & holocaustum,
vbi tamen illum agnum nõ expressit: duo vero alia quę
ad sacrificia pro peccato potius quàm ad holocaustum
pertinere diximus, tacuit, id est, arietem & vitulum:
nisi forte à parte totum intelligi voluit, vt solo capro
commemorato etiam illa subsecuta acciperemus. Cum
de sacrificiis salutaris populi narraret, quemadmodum
ea fecerat Aaron de vitulo & ariete ait, Et occidit vi-
tulum & arietem sacrificii salutaris populi, & obtule-
runt filij Aaron sanguinem ad eum, & effudit ad alta-
re in circuitu, & adipem & cætera, quo modo præcepit
dominus Moysi. Nunc singulariter, nunc pluraliter lo-
quitur, cum de duobus animalibus loquatur, vitulo &
ariete. Quod ergo dicit duos renes, ab vtroq; animan-
te intelligendum est, atque ita quatuor fiunt, ita & cæ- K
tera. Quod vero ait, Et posuit adipes super pectuscula,
cum ipsa pectuscula non imposuerit altari, sacerdoti
enim debebantur cum brachiis dextris, quid sibi vult?
An intelligendum est, & imposuit adipes qui sunt su-
per pectuscula? ipsos enim posuit, quos imponeret alta-
ri à pectusculis demptos. Nam ita & superius præce-
perat. Denique sequitur, Et imposuit adipes altari, &
pectusculum & brachium dextrum abstulit Aaron ob-
lationem ante dominum: modo singulariter inferens,
& pectusculum dicens vtique vtrunque ex vtroque a-
nimante, quæ pectuscula dixerat. Quid est quod ait, XXVIII.
Cum extulisset Aaron manus super populum, benedi- Lenit. 9.
xit eos & descendit cum fecisset quod pro peccato &
holocaustomata & quæ salutaris. Vbi autem ista fecit,
nisi super altare: id est, ad altare stans eiq; deseruiens?
Inde ergo descendit vbi stabat. Nimirum illius solutio
quæstionis adiuuari hoc testimonio videtur, vbi quæ-
sieramus in Exodo quo modo seruiri potuerit ad al- quæst. 113.
tare quod erat altum cubitis tribus. Gradum quippe il-
lic intelligere prohibebamur, quia id deus vetuerat, ne
super altare pudenda virilia ministrantis reuelaren-
tur, quod vtique fieret, si pars altaris gradus esset, id est, L
si compactus adhæreret. Denique ibi hoc vetuit, vbi de
altari structili loquebatur: vnum enim esset altare cum
gradu cuius pars esset gradus, & ideo vetitum est: hic
vero vbi altaris tanta fuerit altitudo, vt nisi sacerdos
super aliquid staret apte ministrare non posset: intel-
ligendum est, quicquid illud erat quod ad horam mi-
nistrationis ponebatur & auferebatur, non fuisse alta-
ris partem, & ideo non fuisse contra præceptum, quòd
gradum habere prohibitum est: hoc autem qualecun-
que fuerit, tacuit scriptura, & ideo quæstio facta est. Sed
nunc cum dicit scriptura, sacerdotem cum fecisset sa-
crificia descendisse, hoc est cum immolata imposuit al-
tari, vtique manifestat alicubi eum stetisse vnde descẽ-
deret: & quia ibi steterat, ideo trium cubitorum altari
ministrando deseruire potuisse. Et vidit omnis po- XXIX.
pulus & amens factus est. Quod alij interpretes dixe- Lenit. 9.
runt expauit, conantes transferre de Græco, quod di-
ctum est ἐξέστη, vnde ἔκστασις dicitur, qui sæpe in scriptu-
ris Latinis legitur mentis excessus. Et exiit ignis à XXX.
domino, & deuorauit quæ erant super altare, holocau- Lenit. 9.
stomata & adipes. Quid dixerit à domino, quæri po- M
test, vtrum quia nutu & voluntate domini factum est,
an ab eo loco ignis exiit vbi erat arca testimonij. Non
enim in loco aliquo ita est dominus, quasi alibi non
sit. Postquã exeunte igne à domino, incensi, & mor- XXXI.
tui sunt filij Aarõ, qui ausi sunt in batillis suis adhibito Lenit. 10.
igne alieno incensum imponere domino: quod ideo
nõ licebat, quia ex illo igne qui diuinitus ad altare ve-
nerat deinceps custodito, omnia erant accendẽda quæ
in tabernaculo accendi oportebat, Mortuis ergo illis
ait Moyses: hoc est quod dixit dominus dicẽs, In eis qui
mihi appropinquant sanctificabor, & in omni synago-
ga glorificabor: eos appropinquare domino volens in-
telligi qui in tabernaculo sacerdotio fungebantur: san-
ctificari autem in eis etiam vindicãdo, sicut factum est.
Vtrum vt hinc sciretur, quàm minus aliis parcat, si illis
non parcit: quo sensu dictum est, Si iustus vix saluus e- 1. Pet. 4.
rit, peccator & impius vbi parebunt? An potius secun-
dum illud, Cui plus datur, plus exigitur ab eo. Et illud,
Seruus qui non cognouit volũtatem domini sui, & fa- Luca 12.
cit digna plagis, vapulabit paucis: seruus autẽ qui cog-
nouit voluntatem domini sui, & facit digna plagis,
vapulabit

A vapulabit multis. Et illud, Exiguo cum conceditur mi-
Sapien.6. sericordia, potentes autem potentiora tormenta patiē-
tur. Sed vbi hoc dixerit dominus quod eum dixisse
Moyses commemorauit, in scriptura quę retro est non
inuenitur. Tale ergo est hoc, quale in Exodo, vbi dicit
Exod.33. domino, Tu dixisti, scio te præ omnibus. Quod inue-
nitur quidem dominus ei dixisse, sed postea. Sed quo-
niam mendaciter nunquam hoc Moyses diceret, in-
telligitur idem etiam antè dixisse, quanuis scriptum
non fuerit, Ita & hoc. Vnde apparet non omnia scrip-
ta esse quæ deus locutus est eis, per quos nobis sancta
XXXII. scriptura eius ministrata est. Quid est quòd Aaron
Leuit.10. & reliquos filios eius mortem illorum duorum lugere
Hoc idem prohibens dicit, Caput vestrum cidara non denudabi-
alibi ne- tis: vbi certe ostendit cidaras tegmina capitum fuisse,
gat. nisi quia illud faciebant lugentes, quę consuetudini or-
natus essent contraria. Sicut enim in nostra consuetu-
dine, qui caput apertum magis habemus, operimur in lu
ctu: sic quia illi operimento capitis ornabantur, nudan-
dum erat lugentibus. Quod ideo prohibet, ne lugerent
eos in quorum pœna sanctificatus est dominus: id est,
commendatus est timor eius. Nec ideo quia lugendi
B non erant, non permittit alios lugere illos: sed quia il-
li lugere tunc non debebant cum dies sanctificationis
eorum agerentur, nondum completis septem, quibus
eos præcepit de tabernaculo non abscedere: quāquam
possit videri, qui illo oleo fuerant sanctificati, hoc di-
ctum esse quòd nunquam quanquam lugere deberēt.
Ita enim dicit, Fratres autem vestri omnis domus Is-
raël plorabunt incendiū quo incensi sunt à domino,
& ab ostio tabernaculi testimonij non exibitis, ne mo-
riamini: oleum enim vnctionis quod est à domino, su-
XXXIII. per vos est. Et locutus est dominus ad Aaron dicēs,
Leuit.10. Vinum & siceram non bibetis tu & filij tui tecum cum
intrabitis in tabernaculum testimonij, aut cum acce-
detis ad altare, & non moriemini. Quando ergo eis bi
bere licebat, quandoquidem in tabernaculum eis quo-
tidie necesse erat introire & accedere ad altare, prop-
ter continuam seruitutem? Quòd si quisquam dicit,
non omni die sacrificia imponi solere, quid dicet de
ingressu in tabernaculum, qui quotidianus erat prop-
C ter candelabrum & panes propositionis super men-
sam ponendos? Si autem respondetur, tabernaculū te-
stimonij nunc quod ait, illud esse intelligendum vbi
erat arca testimonij, etiam illud necesse erat intrare
summum sacerdotem propter incensum continuatio-
nis. Nō enim semel in anno intrabat, sed cum sangui-
ne purificationis semel in anno, propter incensum au-
tem quotidie. An intelligendum est deum precepisse,
vt vinū omnino non biberent? Cur ergo non ita præ-
cepit potius vt breuiter diceret, vinum non bibetis, sed
addidit, cum intrabitis in tabernaculum, aut cum ac-
cedetis ad altare? An quia causa non bibendi tacenda
nō erat, maxime quia deus præscius erat futuros postea
tam multos etiam summos sacerdotes vno tempore,
id est, non per successionem, qui tabernaculo & sacri-
ficiis & incenso & vniuerso illi ministerio vicibus de-
seruirent: quando vtique illi non bibebant quorum lo
cus erat deseruiendi, alij autem bibebāt? An quid aliud
hoc loco intelligendum est, quoniam cum vinum &
siceram sacerdotes bibere prohiberet, secutus ait, Le-
gitimum æternum in progenies vestras, Ambiguum
est vtrum superiori sensui cōnectatur, id est, ad vinum
non bibendum pertineat: an inferiori vbi sequitur, Di-
stinguere inter medium sanctorum & contaminato-
rum: & inter medium mundorum & immundorum: D
& instruere filios Israël omnia legitima quæ locutus
est dominus ad eos per manum Moysi: vt hoc sit offi-
cium sacerdotum legitimum in progenies eorū. Quo
modo autem dicat æternum, iam sæpe diximus. Hoc
quoque ambigue positum est quod ait, distinguere in-
ter medium sanctorum & contaminatorum, & inter
medium mundorum & immundorum: vtrum ab eo
quòd sunt sancta & munda, vel inquinata & immun-
da: an ab eo quod sunt sancti & mundi, vel inquinati
& immundi: id est, vtrum inter illa sacra quæ rite vel
non rite fierent distinguere voluit sacerdotes: an inter
ipsos homines probandos vel improbandos: an potius
ad vtrunque referendum est, siue homines, siue sacra.
Pectusculum segregationis, & brachium oblationis XXXIIII.
manducabitis in loco sancto. Quanuis singula singulis Leuit.10.
data sint, nimirum tamen vtrunque posset dici segre-
gationis, quia vtrunque sacerdoti separatur: & vtrun-
que oblationis siue demptionis, quod Græce dicitur
ἀφαίρεμα, quia vtrunque demitur & aufertur eis pro
quibus offertur vt detur sacerdoti. Pectusculū sanè im-
positionis superius legimus, & brachiū oblationis: quia
de brachio nihil imponebatur altari, adeps autem de E
pectusculo imponebatur. Quid est quod dicit, de sa- XXXV.
crificiis salutarium: cum ea dicat quæ alibi dixit sacri- Leuit.10.
ficia salutaris singulari numero, id dixerit sacrificium
salutaris, cum de eadem re diceretur. An forte hoc lo-
co vbi ait, à sacrificiis salutarium, sanitatū dici debuit?
Nam in illo Psalmo vbi dictum est, Exaudi nos deus Psal.64.
sanitatum nostrarum: hoc verbum habet Gręcus quod
etiam hoc loco, id est, σωτηρίων: qui genitiuus pluralis
in Græca lingua ambiguus est, vtrum à salute, an à sa-
lutari nomen declinatū sit: quoniam σωτηρία dicitur sa
lus vel sanitas, vnde fit genitiuus pluralis τῶν σωτηριῶν,
Salutare autem σωτήριον dicitur, & inde genitiuus plu-
ralis idem ipse est. Si ergo recte potest intelligi etiam
sacrificium salutis quod est sacrificium salutaris, quo-
niam salutaris salus datur, & illud est salutare vnde sa-
lus accipitur, non est necesse vt tanquam multorum sa
lutarium sacrificia hic intelligamus, vbi dictum est de
sacrificiis salutarium, sed multarum forsitā sanitatum,
quæ tamen ab vno salutari accipiuntur. Quòd si autem
salutare dei de quo dictum est, Calicem salutaris acci- Psal.115.
piam: Et de quo Simeon dicit in Euangelio, Quoniam Luca.2.
viderunt oculi mei salutare tuum: fides Christiana no- F
uit, possunt sanè non absurde intelligi vel dici etiam
sacrificia salutaria, quæ sunt salutaris. Et erit tibi & XXXVI.
filiis tuis & filiabus tuis legitimum sempiternum. Non Leuit.10.
frustra est additum, filiabus: quoniam quædam ad es-
cas pertinentia sacerdotum prohibet à fœminis acci-
pi, sed à masculis iubet. Cum quæsisset Moyses caprum
oblatum pro populi peccatis, & nō inuenisset, quoniā
fuerat incensus, & iratus est quod ea quæ pro peccato
à populo offerrentur constituit dominus sacerdotibus
edenda, ablatis inde adipibus & renibus. Iratus autem
est non fratri suo, sed filiis eius, credo quod ad eos sug
gerendi ministerium pertineret: respondit illi Aaron
& ait, Si hodie obtulerunt ea quæ pro peccato illorum
sunt, & holocausta sua ante dominum, & contigerint
mihi talia, vt comedam quod est pro peccato hodie,
nunquid placitum erit domino? Et audiuit Moyses &
placuit illi. Hoc videtur dixisse Aaron, quòd ipso die
quod primum obtulerant filij Israël pro peccato suo,
non debuit à sacerdotibus manducari, sed totū incen-
di, non inde regulam faciens: & cætera. Nam deinceps

sacrificia

G ſacrificia pro peccatis ipſi edebant. Sed quia hoc primū
fuit ipſo primo die primitus oblatum, credendum eſt
Aaron ſacerdotem hoc diuina inſpiratione dixiſſe: vt
& illud circa ſacerdotes deinceps ſeruaretur quod prę-
ceperat dominus Moyſi, & hoc quod Aaron dixit tan-
quam diuinitus dictum Moyſes approbaret. Quid er-
go de cæteris eiuſdem diei ſacrificiis, id eſt, de ariete
& vitulo, quæ diximus etiam ipſa pro peccato oblata
debere intelligi: an de vitulo nulla quæſtio eſt, quoniā
oportebat ſic fieri, vt de eius ſanguine quemadmodum
præceptum fuerat intromitteretur, vnde & tangeren-
tur cornua altaris incenſi, & conſequens erat vt totus
arderet? Quid ergo de ariete? An quoniam primum
caprum quæſiuit Moyſes, quod de capro illi reſpōſum
eſt, hoc & de ariete intelligendum eſt quem ex ordi-
ne fuerat quæſiturus, niſi illud reſponſum ſacerdotis ei
placuiſſet? De vitulo autem quid quæreret, cum ea lege
fieri potuerit quam de vitulo pro peccato vniuerſæ ſy-
nagogæ præceperat deus, ſicut de vitulo pro peccato ſa
cerdotis: id eſt, vt totus arderet extra caſtra. Hæc enim
ſunt verba iraſcentis Moyſi ad filios fratris ſui, cum hir
cum pro peccato quæſitum non inueniſſet, quia fuerat
H totus incenſus, Quare nō comediſtis illud quod fuit
pro peccato in loco ſancto? Quoniam enim ſancta ſan
ctorum ſunt, hoc vobis dedit edere vt auferatis pecca-
tum ſynagogæ, & exoretis pro eo ad dominum. Non
enim illatum eſt á ſanguine eius in ſanctum ante faciē
intus. Edetis illud in loco ſancto, quo modo mihi con-
ſtituit dominus. Vtique cum dicit, non enim illatum
eſt à ſanguine eius in ſanctum ante faciem intus: pro-
culdubio diſcernit illud quod ita fit pro peccato ſacer-
dotis, ſiue pro peccato vniuerſę ſynagogæ, non de hir-
co, de quo ſanguis quoniam non erat iuſſus inferri ad
tangenda cornua intus altaris incenſi, non debuit to-
tus incendi, ſed à ſacerdotibus manducari. Hoc autem
quare ſit factum, id eſt, vt etiam ipſe totus incendere-
tur, reſpondit Aaron & placuit Moyſi. Sanè quoniam
ſex pecora præcepta fuerunt ſenioribus populi vt offer-
rentur pro populo, quorum prius quatuor commemo-
rauit, hircum & arietem, & vitulum, & agnum annicu-
lum: quorum manifeſtum eſt hircum pro peccato, ma-
nifeſtum eſt etiā agnum anniculum in holocauſtum:
duo vero media arietem & vitulum ambigue poſita:
videamus vtrum ad ſacrificium pro peccato pertine-
I rent, vt hirco adiungerentur, an potius agno vt in ho-
locauſtum offerrentur: vnde quid nobis videretur, ſuo
loco expoſuimus. Poſtea vero vt ſex animalia comple-
rentur, vitulum & arietem commemorauit in ſacrifi-
cium ſalutaris: nec tamen in conſequentibus cum im-
molata ſunt, & identidem commemorata, fit mentio
pecorum ipſorum arietis & vituli, quæ inter caprum &
agnum poſuerat: ſed tantum ille vitulus, & ille aries cō
memorantur, quos in ſacrificium ſalutaris offerri iuſ-
ſerat, vt iam non ſex pecora, ſed potius quatuor fuiſſe
credantur. Poteſt fortaſſis intelligi quæ duo illa, quæ
prius inter hircum & agnum poſuerat, iterum nomi-
nauit: & non eſt alius vitulus & alius aries in ſacrificiū
ſalutaris: vt cum dixiſſet hircum pro peccato, & arie-
tem & vitulum, non dicēs in quid, id eſt, in quam rem:
agnum vero anniculum in holocauſtum: poſtea dice-
re voluerit, quid de vitulo & ariete faciendum eſſet, id
eſt, quia neque pro peccato ſicut hircus, neque in holo-
cauſtum ſicut agnus, ſed in ſacrificiū ſalutaris iubeban-
tur inferri. Sed ſi hoc intellexerimus, manebit quęſtio,
quare pro peccato ſynagogæ hircus oblatus ſit, cum de
ſacrificiis quæ prò peccatis offerenda eſſent ab initio K
dominus loquens, vitulum offerri iuſſerit pro peccato
ſynagogæ, ſicut pro peccato ſacerdotis, nō caprum, ſed
vitulum: de quo vitulo etiam ſanguinem ſimiliter vt
pro peccato ſacerdotis ad tangenda cornua altaris in-
cenſi præcepit inferri. Et quæ cauſa fuerit vt pro pec-
cato Aaron Moyſes vitulum offerret, vt ipſe Aaron al-
terum vitulum, ſicut pro peccato ſacerdotis ſecūdum
dei præceptum offerri oportebat: pro peccato autem
populi non vitulus ſicut præceptum fuerat, ſed hircus
potius offerretur? Quod commonere viſum eſt nobis,
vt ſupra diximus, quod nō ſolus hircus pro peccato po-
puli, ſed & aries & vitulus offerri iuſſus eſt, vt ad iſta
tria ſubaudiatur pro peccato: quia & principes erant in
populo, pro quibus hircus fuerat offerendus: & ſinguli
quique habere propria peccata potuerunt, pro quibus
aries: & vnum aliquod peccatum omnes, pro quo vitu
lus ſicut ab initio præceptum fuerat, pro peccato vni-
uerſæ ſynagogę vitulum offerri oportebat. Ideo autem
cum immolata ſunt, hircus tantummodo nominatur,
vt alia etiam tacita intelligerentur, locutione à parte
totum, quia omnia fuerant pro peccatis. Cum age- *XXXVII.*
ret de morticinis immundorum animalium. Et omne *Leuit.11.*
vas fictile, inquit, in quo ceciderit ex eis quæcunque L
ſunt intus, immunda erunt: & illud conteratur, id eſt,
ipſum vas. Et omnis cibus qui manducatur in quemcū-
que venerit ſuper illū aquā, immundus erit vobis. Non
quæcunque aqua intelligenda eſt quæ ſuperueniret ci-
bo, facit eum immundum: ſed ex illo vaſe quod factum
eſt immundum de morticinis immundus, ſi forte ip-
ſum vas habuit aquam. Inſtrue filios Iſraël inter vi- *XXXVIII.*
uificantia quæ manducantur, & inter viuificantia quæ *Leuit.11.*
non manducantur, quæ Gręcus habet ζωογονοῦντα, no- *Viuipera.*
ſtri quidam viuificantia interpretari maluerunt, quia
vtcunque hoc verbum noſter vſus recepit, quàm face-
re nouum inſolitum ſi dici poſſet viuigignentia. Non
enim quæ viuificant, id eſt, viuere faciunt, ſed quæ vi-
uos fœtus gignunt, id eſt non oua, ſed pullos, dicuntur
ζωογονοῦντα. Quid eſt quod ait de muliere quæ pe- *XXXIX.*
perit, Omne ſanctum non tanget & ſanctuarium non *Leuit.12.*
introibit. Quod ſanctuarium vult intelligi, cum lega-
tur in tabernaculum non niſi ſacerdotes ſolere ingre-
di, & vſque ad velum interius ſecundum: vltra velum
autem ipſum vbi erat arca, non niſi vnum ſummum
ſacerdotem. An & ante tabernaculum, vbi erat altare M
ſacrificiorum, ſanctuarium dici potuit? Nam ſæpe ap-
pellatur locus ſanctus etiam ipſum atrium, cum dici-
tur, In loco ſancto edent eā. Illuc fortaſsis ſolebant in-
trare mulieres, quando offerebant dona ſua quę impo-
nerentur altari. Quid eſt quod dicit, Si maſculum *XL.*
peperit mulier, immunda erit ſeptem dies, ſecundum *Leuit.12.*
dies ſeceſsionis purgationis eius immunda erit, & in
die octauo circuncidet carnem præputij eius, & tri-
gintatres dies ſedebit in ſanguine ſuo mundo. Omne
quod ſanctum eſt non continget, & ſanctuarium non
intrabit. Quæ differentia eſt inter ſeptem dies illos
quibus dicit eam immundam, & trigintatres dies qui-
bus in ſanguine ſuo mundo ſedebit. Si enim iam im-
munda non eſt per trigintatres dies, quare non tan-
git quod ſanctum eſt? An hoc ad hoc intereſt, quia in
ſanguine eſt, licet mundo: vt hoc diſtet, quia cum im-
munda eſt, vbicunque etiam ſederit immundum fa-
cit: cum vero iam in ſanguine mundo ſedet, tantum
quod ſanctum eſt non ei licet tangere, & in ſanctua-
rium intrare. Hoc eſt enim quod ait, ſecundum dies ſe-
ceſsionis

A cessionis purgationis suæ, quod dicit alio loco, immundiciam fœminæ quæ mēstruis purgatur septem dierum esse, quando omne super quod sederit immūdum erit. Secessionis autem dicit, quoniam secedebat aliquantum, ne omnia coinquinaret cum perageret illos dies. Hos dies immundiciæ eius si fœminam pareret, lex duplicabat, & quatuordecim fiebant, reliquos autem quibus sedebat in sanguine mundo suo, etiam ipsos duplices iussit seruari, id est, sexagintasex, vt omnes essent in partu masculi quadraginta, & fœminæ octoginta. Aliqui autem codices Græci non habent, in sanguine mundo suo, sed in sanguine immundo suo. Et cum impleti fuerint dies purgationis eius super filio aut super filia, offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, & pullum columbinum & turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij & sacerdotem, & offeret eum ante dominum, & exorabit pro eo sacerdos & purgabit eam à fonte sanguinis eius. Ista lex eius quæ peperit masculum aut fœminam. Si autem non inuenerit manus eius quod satis est in agnum, & accipiet duos turtures, aut duos pullos columbinos, vnum in holocaustum, & vnum pro peccato, & exorabit pro
B ea sacerdos & purgabitur. Recte ergo superius non legendum est, offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, aut pullum columbinum, aut turturem pro peccato, sicut nonnulli codices habent: sed sicut dictum est, & pullum columbinum & turturem pro peccato: quandoquidem postea dicit, Si non inuenerit manus eius quod satis est ad agnū, & accipiet duos turtures, vbi, &, plus videtur habere. Nam ea coniunctione detracta, integre sequitur, Accipiet duos turtures, aut duos pullos columbinos, vnum scilicet in holocaustū, alterū pro peccato. Sed quo peccato, nunquid peperisse peccatum est? An hic ostēditur illa propago ex Adam,
Roma. 5. vnde Apostolus dicit, ex vno in condemnationem: & quia per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertransiit? Et hic satis apparet quemadmodum dictum sit,
Psal. 50. Ego in iniquitatibus cōceptus sum, & in peccatis mater mea in vtero me aluit. Cur ergo non illud quod natum est purgari dicit scriptura per hoc sacrificiū, sed ipsam quæ peperit? An ad ipsam quidem vnde illa origo trahebatur relata purgatio est propter sanguinis fontem? Non poterat tamen sine ipsius fœtus purgatione fieri,
C qui ex ipso sanguine exortus est. Nā quo pertinet quod superius ait, super filio, aut super filia offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, & pullum colūbinum aut turturē pro peccato, si nihil per hoc sacrificium fiebat pro eis qui nascebantur? Quod si quisquam ita distinguere conabitur, vt dicat non esse iungendum super filio aut super filia offerre agnum anniculum sine macula in holocaustum, & pullū colūbinum pro peccato: sed ita potius legēdum. Cū adimpleti fuerint dies purgationis ei⁹ super filio aut super filia: id est, dies purgationis impleti fuerint super illo aut super illa, filio scilicet vel filia: deinde ab alio sensu sequatur. Offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, & pullum columbinum pro peccato: id est, pro peccato suo, cum completi fuerint dies purgationis eius super filio aut super filia. Quisquis ergo ista distinguendum putauerit, ex Euangelio conuincetur, vbi cū tale aliquid nato ex virgine domino facerent, magis propter consuetudinem legis, quàm propter necessitatem alicui⁹ in eo
Luca 2. expiandi purgandiq́; peccati, sic legitur, Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius vt facerent secundū consuetudinem legis pro eo: non dictum est, pro matre D eius, sed pro eo: quamuis ea fierent quæ hoc loco præcepta sunt de duob⁹ turturibus, aut de duob⁹ pullis colūbinis. Sic enim baptizari ipse etiam dignatus est baptismo Ioannis, qui erat baptismus pœnitentię in remissionem peccatorum, quamuis nullū haberet ille peccatum. *Math. 3.* Merito ergo quidam nostri ita interpretati sunt etiam istum in Leuitico locum, vt non dicerent super filio aut super filia: sed pro filio aut pro filia. Hanc enim vim huius præpositionis esse intellexerūt hoc loco, vbi Græcus ait, ἐφ' υἱῷ ἢ ἐπὶ θυγατρί. Sanè aduertendum est, quàm pauper dominus nasci voluerit, vt non pro illo offerretur agnus & pullus columbinus aut turtur, sed par turturum aut duo pulli columbini, sicut in Euāgelio legitur: quod scriptura Leuitici tunc iussit offerri, si nō habuerit manus offerentis quod satis est magnum.

Homini si cui facta fuerit in cute corporis cicatrix signi lucida, & fuerit in cute coloris eius tactus lepræ: & *XLI. Leuiti. 13.* cætera. Velut exponendo dixerit posterius, vnde quod primum dixerat intelligeretur, quoniam dixerat homini si cui facta fuerit in cute corporis eius cicatrix signi lucida: ne cicatricem sic intelligeremus quo modo solet esse vestigiū sanati vulneris, aperuit hoc se de colo- E re dicere, cum adiunxit, Et fuerit in cute coloris eius tactus lepræ. Quicquid ergo illud, coloris viciū est, quod nomine cicatricis appellat. Quod vero ait, tact⁹ lepræ, non quod tactu color sentiatur, sed ita dicit tactum lepræ, tanquam ipse homo vel corpus eius lepra sit tactū, hoc est maculatum atque viciatum: sicut dici solet, tetigit eum vel non tetigit eum febris. Denique ipsam maculam, tactū vocat, & eā semper isto nomine appellat. Vnde nonnulli nostri non tactum, sed maculam interpretati sunt, quo nomine quidem planius videretur sonare quod legitur: sed potuit & Græcus nō dicere ἀφήν, id est, tactum, sed μῶμον, id est, maculam: vnde ἄμωμον dicit immaculatum: quanquam non ab illo solo quod in colore cōtingit, sed ab omni vicio purum solet scriptura ἄμωμον dicere. Vnde non maculam coloris: sed omnis vicij notam vult intelligi, quod μῶμον appellat, Posset ergo quod ad solum colorem attinet σπίλον dicere: quo verbo vsus est Apostolus vbi ait de ecclesia, *Ephe. 5.* non habentem maculam aut rugam: nec μῶμον aut σπίλον dixit, sed ἀφήν, id est, tactum: quod in Græca lingua inusitate dicitur in coloribus, & tamen hoc septuaginta interpretes non piguit Græce dicere, cur er- F go Latinos piguerit? Quod autē dicitur cicatrix signi: vel ideo dicitur, quòd significet aliquid: vel ideo poti⁹, quòd ipsum hominem signo quodam discernit à cæteris: hoc est notabilem reddit. Quid est quod ait, *XLII.* Et videbit sacerdos & inquinabit eum ad quem veniet *Leuiti. 13.* vt mundetur? Sed inquinabit dictum est, id est, inquinatum pronunciabit, si hæc in eo viderit quæ scriptura dicit de macula lepræ. Si autē lucidus alb⁹ erit in *XLIII.* cute color eius, & humilis non fuerit aspectus eius à *Leuiti. 13.* cute. Lucidus albus subauditur tactus: id est, illa macula coloris non pilus. Quod postea dicit, Si autem conuersa mutata fuerit significatio in cute: hanc dicit significationem quod superius signum in Latino legitur. Nam Græcus & supra & hic vno eodemq́; verbo vsus est σημασίᾳ dicens. Et segregabit illum sacerdos *XLIIII.* septem diebus secundo, & videbit illum sacerdos die *Leuit. 13.* septimo secundo: & obscurus tactus non est conuersus in cute: & purgabit eum sacerdos, signum enim est: hoc est, purgatum eum pronunciabit. Non enim *XLV.* est lepra, sed signum. Si autem conuersa mutata *Leuiti. 13.*

G fuerit significatio in cute posteaquam vidit illum sacerdos vt purget: & visus fuerit denuo sacerdoti & viderit eum sacerdos, & ecce commutata fuerit significatio in cute, coinquinabit eum sacerdos, lepra enim est. Etiam hic inquinabit dixit, inquinatum pronunciabit: aut amplius habet ex more locutionis scripturæ. Hoc itaque videtur admonuisse, vt cum visus fuerit solus color albus & lucidus, discolor sano colori, adhuc probetur à sacerdote: vt si viderit etiam pilum mutatũ in album colorem, & humiliorem factum cutis locum in quo est albus color, tunc pronunciet lepram: id est, inquinet hominem pronunciãdo leprosum. Si autem, inquit, lucidus albus fuerit in cute color eius, id est, lucidus albus fuerit ille tactus, quo nomine eandem maculam appellat: & humilis non fuerit aspectus eius à cute, & pilus fuerit non fuerit conuersus in album, ipse autem est obscurus: id est, ipse pilus, quia non est albus: segregabit sacerdos tactum septem dies, & videbit sacerdos tactum die septimo, id est, illam maculam: & ecce tactus manet ante eum. Non commutatus est tactus in cute: id est, non est discolor & dissimilis innotus à cute. Ergo sanatum est quod vitiosum erat. Sed adhuc iubet probari eandem sanitatem per alios septem dies, atque ideo sequitur & dicit, Et segregabit illum sacerdos septem dies secundo: id est,

H septem alios dies: & videbit illum sacerdos die septimo secundo, & ecce obscurus tactus: id est, quia non albus & lucidus, ac per hoc concolor sano colori, non est mutatus tactus in cute, sicut & pauloante dixit: hoc est, non est dissimilis à cætera cute: & purgabit eum sacerdos: id est, purgatum pronunciabit à suspicione lepræ: non quoniam habuerit lepram quam iam non habet, sed quoniam habuerit lepram quam iam non habet, sed quoniam non fuit quod in illo lucido & albo colore tactus: id est, maculæ illius apparuerat: cum expectaretur vtrum humilior fieret locus, & pilus illic in album conuerteretur non contigit, sed potius ille tactus qui fuit ante lucidus & albus obscurus inuentus est: id est, similis cætero colori, non lucidus. Non erat ergo lepra, signum est enim non lepra quod sic apparuerit. Tamen etiam propter hoc purgatus à suspicione lepræ, lauabit vestimenta sua, quia & in illo signo aliquid fuit propter quod lauanda fuerant vestimenta, & mundus erit. Deinde sequitur.

XLVI. *Leuiti.13.* Si autem conuersa mutata fuerit significatio in cute, postea quàm vidit illum sacerdos vt purgaret illum:

I id est, posteaquam vidit eum sacerdos septimo die pri° sanum vt purgaret illũ, mutata est illa significatio, id est illud signũ i cute: & visus fuerit secũdo sacerdoti, id est, post alios septem dies: & viderit eũ sacerdos, & ecce cõmutata est significatio in cute, id est, nõ stetit in illa sanitate in qua eum viderat post primos septẽ dies: & inquinabit illum sacerdos, lepra est enim. Iam hic quoniã illud quod visum fuerat post primos septẽ dies sanũ nõ stetit in suo, sed mutatum est in pristinum vitium, lepra pronunciatur: ita vt nõ hic expectetur vel locus humilior, vel pilus in albũ conuersus. Cum enim lepra nõ sit notabilis atque viciosa, nisi varietas: hoc ipsum de vicioso colore redire ad sanum, & de sano redire ad viciosum, ita notabile est vt non ibi fuerit expectandum, quod in primo expectari præceperat, de humiliori loco & pili candore: sed iam etiam ista varietate sine dubitatione sit lepra. Deinde sequitur, Et tactus lepræ

XLVII. *Leuiti.13.* si fuerit in homine, veniet ad sacerdotem & videbit sacerdos, & ecce cicatrix alba in cute: & hæc mutauit capillum album, & à sano carnis viuæ in cicatrice. Hinc K si subtrahamus, &, more enim locutionis scripturarum positum est, iste erit sensus, Et videbit sacerdos, & ecce cicatrix alba in cute, & hæc mutauit capillum album à sano carnis viuæ in cicatrice. Ordo est, mutauit capillum album in cicatrice à sano carnis viuæ: id est, cum caro viua & sana habebat capillum obscurum, vel nigrum, hæc cicatrix album habet: Lepra veterascens est in cute coloris eius: & inquinabit eum sacerdos, id est, inquinatum pronunciabit. Non segregabit eum, quia immundus est: hoc videtur dicere, quia vbi inuentus fuerit pilus in album mutatus concolor albo vicio cutis, iam non segregatur, vt probetur: nec expectatur vtrum etiam humilior fiat locus: sed ex hoc tantum quod alba est cutis discolor à cætera, & album habet pilum discolorem cæteris qui sunt in carne viua & sana, lepra veterascens pronunciatur: ideo veterascens, quia iam non est probanda illis bis septem diebus. Si autem restitutus fuerit color sanus & conuersus fuerit albus, quoniam dixerat totum album factum per totam cutem, eoipso iam mundum esse, quia varietas ibi iam non esset. Deinde ait, Et quacunque die visus fuerit in eo color, visus inquinabitur: vbi satis ostendit varietatem improbari. Ac per hoc quod modo dixit, Si autem restitutus fuerit color sanus & conuersus fuerit albus, L veniet ad sacerdotem: & videbit sacerdos, & ecce conuersus tactus in albũ: & purgabit sacerdos tactum, mũdus est, Restitutum colorem sanum, non debemus accipere vt color sanus esset, etenim ipse erat per quem tamen fiebat immundus propter varietatem. Restitutum ergo dixit colorem sanum, vt illud esset quod fuerat, id est, albus sano pereunte: Tunc enim rursus mundus erit, cum totus albus fuerit, quia nulla ibi varietas erit. Sed restitutum pro pereunte accipere, nimis inusitata locutio est, Magis enim videtur dicere debuisse, si autem restitutus fuerit color albus: Nunc vero ait, restitutus sanus & conuersus fuerit albus: tanquam diceret, sanus color, si restitutus fuerit in album. Quid est quod cum de lepra capitis loqueretur, eam etiam XLVIII. quassationem appellauit, cum in solo colore fiat, vel *Leuiti.13.* cutis vel capillorum, & quòd humilior aspectus eius à cætera cute appareat, sine dolore tamen & sine vlla vexatione? An hoc quòd immundum est per quassationem voluit appellare plagam, velut hac immundicia homo percussus sit? Quid sibi vult quod cum di- M ceret de lepra vestimentorũ aliarũmque rerum ad vsus XLIX. hominum pertinentium, ait, Aut in vestimento laneo, *Leuiti.13.* aut in vestimento stuppeo, aut stamine, aut in lana, aut in lineis, aut in laneis: cũ iam supra dixisset in vestimento laneo, aut vestimẽto stuppeo? Nam stuppeum est vtique lineum. An illic vestimẽta intelligi voluit: hic autẽ quodlibet laneum, & quodlibet lineũ. Non enim vestimenta sunt stramina iumentorũ cum sint lanea, aut vestimenta sunt retia cum sint linea. Prius ergo specialiter de vestimentis, deinde generaliter de omnibus rebus laneis & lineis dicere voluit. Quæritur quid dixe- L rit, In omni operaria pelle: quod nonulli interpretati *Leuiti.13.* sunt, in omni confecta pelle. Sed non ait Græcus ἐργασμένῳ δέρματι: ait autem ἐργασίμῳ. Quod verbũ etiam in regnorum libro positum est, vbi Ionatha loquitur ad Dauid, Esto in agro in die operaria: id est, in die qua fit opus. Ac per hoc etiam hic pellem operariam, in qua fit opus debemus accipere: id est, alicui operarĩ † *operi.* accommodatam. Sunt enim pelles quæ tantummo- LI. do ad ornamentum habentur, non ad opus. Quid *Leuiti.14.* est quod

A est quod ait, In omni vase operario pellis: nisi quod
est ex pelle factum, hoc est in omni vase pelliceo? Hoc
autem isto loco vas dicit, quod Greci appellant σκεύος,
hoc enim nomen generale est omnium vtensilium.
Aliud autem est quod appellatur ἀγγεῖον, nam & hoc
Latina lingua vas dicitur: sed ἀγγεῖον illud magis intel-
LII. ligitur vas quod liquorem capit. Quid est, quod ait,
Leuiti.15. Et quicunque tetigerit qui fluorem seminis patitur, & ma-
nus suas non lauit aqua, lauabit vestimenta & lauabit
corpus suum aqua, & immũdus erit vsque in vesperam?
Ambigue quippe positum est quod ait, manus suas non
lauit aqua, velut posteaquam tetigerit. Sed intelligen-
dum est, quicunque non lotis manibus tetigerit, ipse
LIII. quem tetigerit lauabit vestimenta: & cætera. Quid
Leuiti.16. est quod cum præciperet quo modo intrare deberet sa-
cerdos summus in sanctum, quod est intra velum, ait
inter cætera, Et exorabit pro sanctis ab immundiciis fi-
liorum Israël, & ab iniusticiis eorũ, & de omnibus pec-
catis eorum. Quo modo ergo pro sanctis si ab immun-
diciis filiorum Israël, & ab iniusticiis eorum de omni-
bus peccatis eorum? An quia non ait, pro immundiciis
filiorum Israël, sed ab immundiciis, hoc intelligendum
B est, exorabit pro sanctis ab immũdiciis filiorum Israël:
id est, pro eis qui sancti sunt ab immundiciis filiorum
Israël: non consentientes immundiciis eorum: nõ quia
pro ipsis tantum exorandum erat, sed quia etiam pro
ipsis, ne quisquam putaret ita fuisse sanctos vt nihil es-
set vnde pro eis exoraretur, quanuis essent ab immun-
diciis filiorum Israël & ab iniusticiis eorum alieni? De
omnibus peccatis eorum: id est, quæ iniusticiæ veniebãt
de omnibus peccatis eorum. Potest & iste esse sensus,
Exorabit pro sanctis ab immundiciis filiorum Israël: id
est, vt hoc pro illis exorari intelligatur vt ab immundi-
ciis filiorũ Israël tuti essent. Sed exorabit, nõ potest ac-
cipi, nisi quod alio verbo dicitur, propiciabit. Vnde &
propiciatoriũ vocatur, quod alij exoratorium interpre-
tati sunt: Græce autẽ dicitur ἱλαστήριον. Et quod hoc lo-
co Latinus ait, exorabit pro sanctis: Grecus habet ἐξιλά-
σεται, quod nõ intelligitur nisi pro peccatis. Vnde scri-
Psal.102. ptum est in Psalmo, Qui propicius fit omnibus iniqui-
tatibus tuis. Hic ergo aptior sensus est, vt intelligatur sa-
cerdos etiam pro his propiciare dominũ qui sancti sũt
ab immũdiciis filiorum Israël, & quia licet ita sãcti sint
vt immundiciis filiorum Israël & iniusticiis non cõsen-
C tiãt, habent aliquid propter quod eis necessaria sit pro-
piciatio dei. Sanè in quodam Greco inuenimus, & exo-
rabit sanctum: non, pro sanctis: & illud quidem sanctũ
genere neutro, id est, τὸ ἅγιον. Nam posset intelligi, exo-
rabit sãctũ deum, & nulla esset quæstio. Quo modo au-
tem posset intelligi, exorabit hoc sanctum difficile est
dicere: nisi forte illud sanctum quicquid est quod deus
est, quia & spiritus sanctus qui vtique deus est, neutro ge-
nere Grecæ dicitur τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Et forte hoc est,
si tamen ille codex verior est, qui emendatior videba-
tur, ἐξιλάσεται τὸ ἅγιον hoc est, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον quod
Latine genere neutro dici non potest: quanuis & in tri-
bus aliis codicibus vno Græco & duobus Latinis non
inuenimus, nisi quod supra diximus, exorabit pro san-
ctis. Quod potest & sic accipi, vt nõ pro sanctis homi-
nibus, sed pro iis quæ sancta sunt intelligatur, id est, ta-
bernaculo ipso, & quæcunque in eis essent sanctificata
domino: vt hoc sit, exorabit pro sanctis ab immundi-
ciis filiorum Israël, propiciabit deum pro iis quæ san-
ctificata sunt domino ab immundiciis filiorum Israël,
quia in medio eorum erat tabernaculum. Sic enim se-

quitur, Nam cum dixisset, exorabit pro sanctis & ab D
immundiciis filiorum Israël, & ab iniusticiis eorum de
omnibus peccatis eorum: cõtinuo subiecit, Et ita faciet
tabernaculo testimonij quod creatum est in eis in me-
dio immundiciæ eorum: vt adhuc necessaria videatur
illa propiciatio pro sanctis, id est, pro tabernaculo &
omnibus quę in eo sancto dicuntur. Nam & paulopost
hoc dicit de altari, quod aspersione sanguinis munda-
ret illud sacerdos, & sanctificaret ab immundiciis filio-
rum Israël. Et perficiet exorans sanctum, Vtrum, per- LIIII.
ficiet sanctum: an, exorans sanctum, secundum id quod Leuit.16.
supra diximus. Nã & hic neutro genere Græce dictum
est τὸ ἅγιον. Vtrum ergo exorans dominum perficiet
sanctum, id est, perfecte sanctificat quod sanctificat:
an perficiet quod ait exorans sanctum, id est, illud san-
ctum quod τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον dictum est. De duo- LV.
bus hircis, vno immolando, & alio in deserto dimit- Leuiti.16.
tendo, quem ἀποπεμπαῖον vocant, solet esse discepta-
tio: & à quibusdam ille immolandus in bono accipi-
tur, ille autem dimittẽdus in malo. Non tamen iste sen-
sus ideo confirmandus est, quia homo in cuius manu in E
eremum hircus dimittitur, cum rediret lauare iussus est
vestimẽta sua & corpus suum aqua, & sic ingredi in ca-
stra: tanquam & hoc sit indicium cur in malo sit ille
hircus accipiendus, à cuius cõtagione homo abluendus
est. Sic enim dicit abluendum, & eum qui alterius hir-
ci quo in loco acceperit carnes extra castra combusse-
rit: quia ita de illo & de vitulo fieri iubet, de quorum
immolatorum sanguine fit aspersio, & sunt pro pecca-
tis: ac per hoc non negligenter istorum duorum hir-
corum distinctio in Allegorica significatione tractan-
da est. Item cum constituisset diem decimumseptimum
mensis sabbato sabbatorum, quo fieret supradicta pur-
gatio à sacerdote illo vno qui patri succedit, loquens
de eodem sacerdote ait, Exorabit sanctum sancti.
Quod iam nescio vtrum aliter accipiendum sit, quàm
exorabit in sancto sancti, quodam genere locutionis,
in illo scilicet sancto quo solus ipse summus sacerdos
intrabat, quod est intra velum vbi arca erat testimonij
& altare incensi. Non enim eundem locum tanquam
deum exorabit, sed quia ibi exorabit deum, ita positum
est, Exorabit sanctum sancti. Nam & hoc genere neu-
tro in Græco positum est τὸ ἅγιον τοῦ ἁγίου, An forte spi-
ritum sanctum sancti dei hoc est, τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ
ἁγίου θεοῦ? An potius exorabit dictum est exorando pur- F
gabit? Nam sic verba contexit, Et exorabit spiritum
sancti & tabernaculum testimoniorum & altare exora-
bit, & pro sacerdotibus & pro omni synagoga exora-
bit. Quo modo ergo exorabit tabernaculum & altare,
nisi vt dictum est intelligamus exorando purgabit?

Illud quod dicit, Quicunque occiderit vitulum, aut LVI.
ouem, aut capram in castris: & quicunque occiderit Leuit.17.
extra castra & ad ostium tabernaculi testimonij non at-
tulerit: & in hoc constituit peccatum, & comminatur
facienti: non de iis dicit quæ occiduntur ad vsum ve-
scendi, vel si quid aliud, sed de sacrificiis. Prohibuit
enim priuata sacrificia, ne sibi quisque quodam modo
sacerdos esse audeat, sed illuc afferat vbi per sacerdo-
tem offerantur deo. Ista enim nec vanis sacrificabant.
Nam & hoc in ea consuetudine cauendum præmo-
nuit. Cum ergo non liceret offerri sacrificia nisi in ta-
bernaculo, cui templum postea successit: vnde & rex Is-
raël Hieroboã vaccas facere ausus est quibus popul' sa- 3.Reg.12.
crificaret, ne hui' legis necessitate seducerẽtur ab eo qui
sub regno eius erãt, dũ pergerent Hierusalẽ vt in tẽplo

G dei offerrent sacrificia sua, io quo facto à domino condemnatus est: meritu quæritur, quo modo licite sacrificauerit Helias extra templum dei, quando & igoem de cœlo impetrauit, & Prophetas dæmoniorum conuicit. *3.Reg.18.* Quod mihi non videtur alia ratione defédi, quàm illa qua defenditur & Abrahæ factum, quod filiū deo iussus voluit immolare. *Genes.22.* Cum enim iubet ille, qui legem constituit, aliquid fieri quod in lege prohibuit, iussio illa pro lege habetur, quoniam author est legis. Non enim deesse possent miracula alia præter sacrificium quibus superarentur & conuincerentur Prophetę lucorum: sed spiritus dei qui fuerat in Helia, quicquid de hac re fecit contra legem esse non potest, quia dator est legis.

LVII. Quid est quod prohibens edédum sanguinem dicit, *Leuit.17.* Anima omnis carnis, sanguis eius est. Quem totum locum sic explicat, Homo filiorum Israël aut de proselytis qui appositi sunt in vobis, quicunque ederit omnem sanguinem, & statuā faciem meam super animam quæ manducat sanguinem, & perdam illam de populo suo. Anima enim omnis carnis, sanguis eius est. Et ego dedi illud vobis exorari pro animabus vestris: sanguis enim eius pro anima exorabit. Propterea dixi filiis Israël, H Omnis aoima ex vobis oō edet sanguinem, & proselytus qui appositus est io vobis, ooo edet sanguinem. Nunquid nam si aoimam pecoris sanguinem dicimus, etiam anima hominis sanguis putanda est? Absit. Quo modo ergo ait, non anima omois carois pecoris sanguis eius est, sed anima, ioquit, omois carnis saoguis eius est? In omni vtique carne, etiam hominis caro deputatur. An quia & tale aliquid est io sanguine, quia per ipsum maxime in hac carne viuitur, qui in omnibus venis & corporis iunctura diffunditur, ipsam vitam corporis vocauit animam, oon vitam quæ migrat ex corpore, sed quæ morte finitur? Qua locutione dicimus istam vitam temporalem esse non æternam, mortalem non immortalem: cum sit immortalis animæ natura, quæ allata est ab angelis in sinu Abrahæ, & cui dicitur, *Luce.16.* Hodie mecum eris in paradiso, & quæ in tormentis ardebat ioferni. *Luc.23.* Secundum istam ergo significatiooem, qua perhibetur anima, etiam hæc temporalis vita, dixit Apostolus Paulus, Noo eoim facio animam meam pretiosiorem quam me: *Acto.20.* vbi se ostendere voluit & mori paratum pro Euangelio. Nam secūdū significatiooem qua anima dicitur illa quæ migrat ex corpore, magis I eam preciosam faciebat cui tantum meritum côquirebat. Suot & aliæ huiusmodi locutiones. Vita itaque ista temporalis maxime sanguine cootinetur in corpore. Sed quid est quod ait, Dedi vobis eum ad altare dei, vt exoret pro anima vestra: tanquam anima pro anima exoret. Nunquid sanguis pro sanguine, quasi de nostro sanguine soliciti sumus, cum pro anima nostra volum° exorari? Absurdum est hoc, Sed multo est absurdius vt saoguis pecoris exoret pro aoima hominis quæ mori non potest: cum manifeste scriptura testetur in epistola ad Hebræos, *Heb.10.* illum sanguinem victimarū nihil profuisse ad exorandum deum pro peccatis hominum, sed sigoificasse aliquid quod prodesset: Impossibile est enim, ioquit, sanguinem hireorum & taurorum auferre peccata. Restat itaque vt quoniam pro aoima nostra exorat mediator ille qui omnibus illis sacrificiis quæ pro peccatis offerebantur præfigurabatur, illud appelletur anima quod significat animam. *Aug. li. locutio. de genesi.* Solet autē res quę significat eius rei nomine quam sigoificat nuncupari, sicut scriptum est, Septem spicæ, septem anni sunt: Non *Genes.41.* enim dixit septem annos sigoificant. Et septem boues septem anni suot: & multa huiusmodi. Hinc est quod K dictum est, Petra erat Christus. *1.Cor.10.* Non enim dixit, petra significat Christum, sed tāquā hoc esset, quod vtiq; per substantiā non hoc erat, sed per significationem. Sic & sanguis quonia propter vitalem quandā corpulentiam animā significat, in sacramentis anima dictus est. Verū si quisquam putat aoimā pecoris esse sanguinem, nō est io ista quæstione laboraodum. Tantū oe aoima hominis quæ carnem humanā viuificat & est rationalis, sanguis putetur, valde caueodū est, & hic error modis omnibus refutaodus. Quærendæ etiam locutiones per id quod côtinet, id quod côtinetur, vt quoniā aoima sanguine tenetur in corpore, nam si fuerit effusus abscedit, per ipsum spũs significata sit anima, & eius nomen sanguis acceperit. Sicut Ecclesia dicitur locus quo Ecclesia côgregatur, Nā Ecclesia homines sunt, de quibus dicitur, Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam. *Ephe.5.* Hāc tamen vocari etiam ipsam domū orationum, idem Apostolus testis est, vbi ait, Nunquid domos non habetis ad manducādum & bibendum, an Ecclesiam dei contemnitis? *1.Corin.11.* Et hoc quotidianus loquendi vsus obtinuit, vt ad Ecclesiam prodire, aut ad Ecclesiam coofugere non dicatur, nisi quòd ad locū ipsum parietesq; prodierit vel L confugerit, quibus Ecclesiæ côgregatio côtinetur. Scriptum est etiā, Et effundit sanguinem qui fraudat mercedem mercenarij. *Eccli.34.* Mercedem sanguinem dixit, quoniam in ea sustentatur vita, quæ nomioe sanguinis appellatur. Sed cum dominus dicat, Nisi manducaueritis carnem meā & biberitis meum sanguinem, nō habebitis vitā in vobis: *Ioan.6.* quid sibi vult quòd à sanguine sacrificiorum, quæ pro peccatis offerebantur tantopere populus prohibetur, si illis sacrificiis voū hoc sacrificium sigoificabatur in quo vera sit remissio peccatorū: à cuius tamen sacrificij sanguine in alimentū sumendo, nō solum oemo prohibetur, sed ad bibendum potius omnes exhortantur qui volunt habere vitā? Quærendū igitur quid significet quòd homo prohibetur in lege sanguinem māducare, eumque deo fundere iubetur. Nam de animæ natura, cur per sanguinem significata sit, quantum in præsentia satis visum est, diximus.

LVIII. Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non reuelabis, *Leuiti.18.* turpitudo enim eorum est. Prohibet cum matre côcumbere, ibi est enim turpitudo patris & matris. Nā postea prohibet & nouercæ, vbi dicit, Turpitudinem vxoris patris tui noo reuelabis, turpitudo eoim patris M tui est: Vbi exposuit quo modo in matre vtriusque sit turpitudo, id est, patris & matris, in nouerca autem tantum patris.

LIX. Turpitudinem sororis tuæ ex patre tuo, *Leuiti.18.* aut ex matre tua quæ domi est nata, vel quæ foris nata est, non reuelabis, turpitudo enim earum est. Quæ domi nata est, intelligitur ex patre: quæ foris nata est, intelligitur ex matre, si forte de priore viro eam mater susceperat, & cum illa in domum venerat quaodo patri eius nupsit. Quoniam monet scriptura, ne reuelet turpitudinem sororis suæ, hic videtur non prohibuisse, & quasi prætermisisse concubitum cum sorore de vtroque parente nata. Non enim dixit, turpitudinem non reuelabis sororis tuæ ex patre & matre, sed ex patre, aut ex matre. Verum quis non videat etiam illud esse prohibitum multo maxime. Si enim oon licet sorori turpitudinem reuelare ex quolibet parente natæ, quanto magis ex vtroque. Quid est autem quod interposita prohibitione concubitus, etiam cum suis neptibus, siue de filio, siue de filia, sequitur & dicit, Turpitudinem filiæ vxoris patris tui ooo reuelabis? Si enim hucusque

A hucuſque dixiſſet, intelligeremus etiam cum filia no-
uercæ prohibitum fuiſſe concubitum, quam ex priore
viro nouerca peperiſſet: nec huius qui prohibetur ſoror
eſſet, vel ex patre, vel ex matre. Cum vero addidit, quæ
ex eodem patre ſoror tua eſt, non reuelabis turpitudi-
nem eius, manifeſtat de ſorore factam eſſe iſtam pro-
hibitionem, cum fuerit ex patre & ex nouerca, de qua
iam ſuperius dixerat. An ideo iterum hoc apertius vo-
luit prohibere, quia ſuperius obſcurum fuit, Sæpe enim
LX. hoc facit ſcriptura. Turpitudinem fratris tui nō re-
Leuiti.18. uelabis, & ad vxorem eius non introibis. Expoſuit quid
dixerit turpitudinem fratris patris tui, id eſt, patrui tui
non reuelabis: hoc eſt enim, ad vxorē eius nō introibis.
In vxore quippe patrui, voluit intelligi turpitudinē pa-
LXI. trui, ſicut in vxore patris, turpitudinē patris. Turpi-
Leuit.18. tudinē vxoris fratris tui non reuelabis, turpitudo enim
fratris patris tui eſt. Quæritur vtrum hoc viuo fratre, an
mortuo ſit prohibitū: & non parua quæſtio. Si enim di-
xerimus de viui fratris vxore locutam ſcripturam, vno
generali præcepto, quo prohibetur homo ad vxorē ac-
Exod.20. cedere alienam, etiā hoc vtiq; continetur. Quid eſt er-
go quòd tam diligenter has perſonas, quas appellat do-
B meſticas, propriis prohibitionibus diſtinguit à cæteris?
Num enim & quod prohibet de vxore patris, hoc eſt,
de nouerca, viuo patre accipiendum eſſet, & nō potius
mortuo. Nā viuo patre quis nō videat multo maxime
prohibitum, ſicuiuſlibet hominis vxor aliena prohibi-
ta eſt maculari adulterio? De his perſonis ergo videtur
loqui quæ poſſent nō habentes viros in matrimonium
conuenire, niſi lege prohiberentur, ſicut fertur eſſe con-
ſuetudo Perſarum. Sed rurſus, ſi fratre mortuo intelle-
xerimus prohibitum eſſe ducere fratris vxorem, occur-
rit illud quod excitandi ſeminis cauſa, ſi ille ſine filiis
defunctus eſſet, iubet ſcriptura eſſe faciēdum: ac per hoc
collata iſta prohibitione cum illa iuſsione, ne inuicem
aduerſentur intelligenda eſt exceptio, id eſt, non licere
cuiquam defuncti fratris ducere vxorem, ſi defunctus
poſteros dereliquit: aut etiam illud eſſe prohibitum, ne
liceret ducere fratris vxorem, etiam ſi à fratre viuo per
Matth. 19. repudium receſsiſſet. Tunc enim ſicut dominus dicit,
ad duriciam Iudæorum Moyſes permiſerat dari libel-
lum repudij, & per hanc dimiſsionē potuit putari quod
licite quiſquam ſibi vxorem copularet fratris, vbi adul-
terium non timeret, quoniam repudio diſceſsiſſet.

C Turpitudinem mulieris & filiæ eius non reuelabis:
LXII. id eſt, ne putet quiſquam licere ſibi ducere filiā vxoris
Leuiti.18. ſuæ. Simul enim mulieris & filiæ eius non licet reuelare
turpitudinem, id eſt, ambabus miſceri, & matri & filiæ.
LXIII. Filiam filij eius, & filiam filiæ eius non accipies. Etiā
Leuiti.18. neptem vxoris de filio vel de filia duci prohibuit. Super
vxorem ſororem eius non accipies in zelum. Hic non
prohibuit ſuperducere quod licebat antiquis propter
abundantiam propagationis: ſed ſororem ſorori noluit
Gene. 30. ſuperduci, quod videtur feciſſe Iacob: ſiue quia nōdum
fuerat lege prohibitū: ſiue quia ſuppoſita alterius frau-
de deceptus eſt, & illa magis de placito veniebat quam
poſterius accepit, ſed iniuſtum erat priorem dimitti,
ne faceret eam mœchari. Hoc autem quod ait in zelū,
vtrum ideo poſitum eſt, ne ſit zelus inter ſorores, qui
inter illas quæ ſorores non eſſent contemnendus fuit:
an ideo potius ne propter hoc fiat, id eſt, ne hoc ani-
LXIIII. mo fiat vt in zelum ſororis ſoror ſuperducatur. Et
Leuiti.18. ad mulierem in ſegregatione immundiciæ eius nō ac-
cedes reuelare turpitudinem eius: id eſt, ad mēſtruatam
mulierem non accedes. Segregabatur enim ſecundum

legem, propter immundiciam. Hoc cum ſuperius ſatis D
ſufficienter prohibuiſſet, quid ſibi vult quòd etiam hic
hoc eiſdem præceptis voluit adiungere? An forte ne in
ſuperioribus quod dictum eſt, figuratè accipiendum
putaretur, etiā hic poſitum eſt, vbi talia prohibita ſunt,
quæ etiam tempore noui teſtamenti, remota vmbra-
rum veterū obſeruatione, ſine dubio cuſtodienda ſunt?
Quod videtur etiam per Prophetam Ezechielem ſi-
gnificaſſe, qui inter illa peccata quæ non figurate, ſed
manifeſte iniquitatis ſunt, etiam hoc commemorat, ad
mulierem menſtruatam ſi quis accedat, & inter iuſti-
ciæ merita ſi non accedat. Qua in re non natura dam-
natur, ſed concipiendæ prolis noxium prohibetur. LXV.
Et ad vxorem proximi tui non dabis concubitum Leuiti.18.
ſeminis tui inquinari ad eam. Ecce vbi rurſus prohi-
bet adulterium, quod cum aliena vxore committitur,
quod etiam in decalogo prohibetur. Vnde apparet illa Exod.20.
ita prohibita, vt etiam mortuis viris ſuis non ducant
vxores quarum prohibet turpitudinem reuelare. Et LXVI.
à ſemine tuo non dabis ſeruire principi. Hic non vi- Leuiti.18.
deo quid intelligatur, niſi principi qui pro deo colitur.
Non enim ait δουλεύειν, ſed λατρεύειν in Græco, quod
Latinus nō ſolet interpretari, niſi vt dicat ſeruire. Plu- E
rimum autem diſtat. Nam ſeruire hominibus quo ſer-
ui ſeruiunt, quod non eſt λατρεύειν ſed δουλεύειν, ſcri-
ptura non prohibet: ſeruire autem ſecundum id quod
eſt λατρεύειν, non iubetur hominibus niſi vni vero deo,
ſicut ſcriptum eſt, Dominum deum tuum adorabis & Deut.6.
illi ſoli ſeruies. Non ſolum autem hoc verbo quod ait
λατρεύειν, ſatis ſignificat quem principem dicat, id eſt,
cui cultus tanquam deo exhibeatur, verumetiam eo
quod adiungit, Et non prophanabis nomen ſanctum:
ſiue dei, cui populo datur illo modo ſeruire principi:
ſiue nomen ſanctum ipſius populi Iſrael, propter quod
dicitur, Sancti eſtote quoniam ego ſanctus ſum. Op-
portuniſsime etiam hic adiungit, Ego dominus: hoc
vtique admonens, quia illi ſoli debetur λατρεία, id eſt,
ſeruitus, qua ſeruitur deo. Quod dicit, Et exhorre- LXVII.
bit terra eos qui inſident ſuper eam, propter mala fa- Leuiti.18.
cta eorum, quæ ſuperius commemorauit: non ideo di-
ctum putandum eſt, quòd habeat terra ſenſum quo iſta
ſentiat & exhorreat, ſed nomine terræ homines ſigni-
ficat qui ſunt ſuper terram. Proinde cum hæc mala
faciunt homines, inquinant terram, quia inquinantur
homines qui hæc imitantur: & exhorret terra, quia ex- F
horrent homines, qui nec faciunt nec imitantur.
Non furtum facietis, neque mentiemini, neque ca- LXVIII.
lumniam faciet vnuſquiſq; proximo ſuo. Illud de fur- Leuit.19.
to poſitum eſt in decalogo. Quòd autem dicit, Neque Exod.20.
mentiemini, neque calumniam faciet vnuſquiſq; pro-
ximo: mirum ſi non eo præcepto continetur quod ibi
poſitum eſt, Neque falſum teſtimonium dices aduerſus
proximum tuum: quoniā neq; calumnia ſine mendacio
fieri poteſt, quod falſi teſtimonij generalitate concludi-
tur. Sed vtrū hæc aliqua cōpenſatione admittenda ſint,
magna quæſtio eſt: ſicut de mēdacio penè omnibus vi-
detur, quòd vbi nemo læditur, pro ſalute mentiendum
eſt. Vtrum ergo ita & de furto: an furtū fieri poteſt, vbi
nullus læditur? Quinimo fieri poteſt etiā quando ei cui
fit conſulitur, tāquam ſi quiſquam hominum volenti ſe
occidere, gladium furetur. Nam calumnia neſcio vtrū
cuiquam ad eius vtilitatē fieri poſsit: niſi forte quod ad
maius gaudiū fiebat, quo poſtea fruerētur, quod Ioſeph
de ſcypho calumniabatur fratrib9 ſuis, quibus etiam ex-
plorationis falſum crimen intenderat. Quanquam ſi Geneſ.44.

G definitionibus ita determinare teotemus, fortasse fur-
tum non est, nisi quando alieno occulte ablato proxi-
mus læditur:& calumnia non est, nisi quando falsi cri-
minis obiectione proximus læditur : mēdacium autem
non possumus dicere tunc tantummodo esse, quando
proximus læditur:cum enim falsum ab sciente dicitur,
proculdubio mēdacium est:siue illo quisquam, siue ne-
mo lędatur. Proinde magna quęstio de mendacio, vtrū
possit aliquando iustum esse mendacium, facilè solue-
retur fortasse, si sola præcepta intueremur, non exem-
pla. Nam quid isto præcepto absolutius, Non mentie-
mini? Sic enim dictū est, quo modo, Nō facies tibi ido-
lum: quod factum ooo potest aliquando iustum esse:&
quo modo dictum est, Non mœchaberis. Quis autem
dicat aliquando mœchiā iustam esse posse? Et, Non fu-
raberis: secundum definitionem illam furti, iustum esse
furtum ounquam potest. Et, Non occides: Quoniā cum
homo iuste occiditur, lex eum occidit, non tu: nunquid
ita dici potest cum homo iuste mentitur, lex mentitur?
Exod.1. Sed exempla faciunt difficillimam quæstionē. Mentitæ
sunt obstetrices Aegyptiæ, & bona illis deus retribuit.
Iosue.2. Mentita est Raab pro exploratoribus terræ, & ideo li-
H berata est. An ex quo dictum est in lege. Non mentie-
mini: ex illo intelligendum est, nec in tali causa licere
mendacium, in quali causa legitur Raab esse meotita?
Sed magis credibile est, quia iniustum erat mēdacium,
ideo prohibitum: nō quia prohibitum, ideo factum in-
iustum. Fortassis ergo, sicut de obstetricibus diximus,
non boc in eis remuneratum quod mentitæ sunt, sed
quod infantes Hebræos liberauerunt, vt propter hanc
misericordiam illud peccatum veniale sit factum, non
tamen existimetur nō fuisse peccatū, Sic etiam de Raab
intelligendum est, remuneratam in illa liberatione ex-
ploratorum, vt propter eandem liberationem venia sit
data mēdacio. Vbi autem venia datur, manifestum est
esse peccatum. Sed illud cauendum est, ne ita quisque
existimet etiā de cæteris peccatis, si propter liberatio-
nes hominum fiant, ita veniam posse coocedi. Multa e-
nim mala intolerabilia & nimium detestaoda istum se-
LXIX. quuntur errorem. Non nocebis proximo. Si quid sit
Leuit.19. nocere & non nocere pateret hominibus, hoc genera-
le præceptum ad innocentiam retinendam fortasse suf-
ficeret. Omnia enim quæ prohibētur committi in pro-
ximum, ad hoc vnum referenda sunt, quod dictum est,
I Non nocebis proximo. Nam quod sequitur, Nō rapies:
nisi ad hoc referatur, oe rapiendo noceatur, aliquando
eueoit vt noo rapieodo quisque noceat. Nam gladius
insaoienti rapiendus est: & si oon fecerit quis vt opor-
LXX. tuerit, magis nocuerit. Quid est quod cum supra di-
Leuiti.19. xisset, Non odio habebis fratrem tuum in animo tuo,
arguendo argues proximum tuum, & nō accipies pro-
pter istum peccatum : consequenter adiunxit, Et noo
vindicatur manus tua: vtrum pro eo quod est, non pu-
nitur, Aoimo enim bono facies, cum disciplinā pecca-
ti proximo imponis, ne accipias peccatum eius negli-
gendo Ad hoc enim pertinet quod antè posuit, Non
odio habebis proximum tuum in animo tuo. Videri e-
nim potest ei qui arguitur quòd oderis eum, cum non
sit in animo tuo. An, nō vindicatur manus tua: hoc po-
tius admonet, ne quæras vindicari manum tuam, nec
vlciscendi libidine rapiaris? Nam quid est aliud, vin-
dicari velle, nisi lætari & consolari de alieno malo? Et
ideo dictum est, Non irasceris filiis populi tui. Sic enim
recte ira definita est, quod sit vlciscendi libido. Quidā
vero codices habent, Nec vindicabitur manus tua : id
est, ne arguendo vindicare te velis, sed potius consulere K
illi quē arguis. Et incisiones super animam non fa- LXXI.
cietis in corpore vestro. Super animā dixit, super funus Leuit.19.
mortui: de anima quippe dolor est quæ recessit. Ad hūc
autem dolorem pertinet luctus, in quo luctu nonnullæ
gentes habēt coosuetudinē secare seu incidere corpora
sua. Hoc autē fieri à Iudęis deus prohibet. Ita vt for- LXXII.
nicentur principes de populo suo. Non de populo suo Leuiti.19.
principes, sed de populo suo fornicentur. Eos quippe
principes vult hic intelligi, qui pro diis colebantur : si-
cut Apostolus dicit, Secundū principē potestatis aëris: Ephe.2.
Et in Euangelio dominus, Nunc princeps huius mundi Ioan.12.
missus est foras: Et, Ecce venit princeps mundi huius & Ioan.14.
in me nihil iouenie. Homo quicuoq; adulterauerit LXXIII.
vxorem viri, aut quicūq; adulterauerit vxorem proxi- Leuit.20.
mi sui, morte moriantur : pluraliter dixit, morte mo-
riantur: hoc est qui adulterauerit & quæ adulterata est.
Hic aliquid distare voluit inter quēlibet virum & pro-
ximum: quamuis multis locis proximum pro omni ho-
mine ponat. Sed quæ est ista locutio, vt cum iā dixisset
de viro, hoc idem repetierit de proximo, cum sit conse-
quens, vt multo magis ab vxore proximi abstinendum
sit, si ab vxore cuiuslibet viri abstinendum est? Nam si L
prius de proximo dixisset, ne putaret vxorē licere adul-
terare non proximi, addēdum fuisset de quolibet viro.
Nunc vero si quod minus est, non licet : quanto minus
licet quòd maius malum est? Nam si non licet adultera-
re vxorem cuiuslibet viri, quanto magis proximi? An
forte ista repetitio tanquam exponit quid prius dictum
sit: vt ideo intelligat homo quātum malum sit adulte-
rare vxorem viri, quia si hoc fecerit, vxorem proximi
adulterat? Proximus est enim omois homo homini.
Et mulięr quæ accesserit ad omne pecus, ascendi ab LXXIIII.
eo, interficietis mulierem & pecus: morte moriātur, rei Leuiti.20.
sunt. Quæritur quo modo sit reum pecus, cū sit irratio-
nale, nec vllo modo legis capax. An quemadmodum
trāsferuntur verba modo locutionis quæ Græce appel-
latur metaphora, ab animali ad inanimale: sicut dicitur
improbus æstus, vel iratum mare, ita & hic translatū est
à rationali ad irrationale? Nam pecora inde credēdum
est iussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indi-
gnam refricant facti memoriam. Quicunque acce- LXXV.
perit sororem suam ex patre suo, aut ex matre sua, & vi- Leuiti.20.
derit turpitudinem eius, improperium est: extermina-
buntur in conspectu generis sui. Turpitudinem sororis M
suæ reuelauit, peccatum suum accipiēt. Quid ait in hoc
loco, viderit, nisi concumbēdo cognouerit : sicut in le-
ge dicitur, Cognouit vxorem suam : pro eo quod est,
mixtus est ei. Et quid ait, peccatum suum accipient, cum
de pœna eorum loqueretur, nisi quia & ipsam pœnam
peccati, peccatum voluit appellare? Quicunque dor- LXXVI.
mierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suę Leuiti.20.
reuelauit: sine filiis morientur. Quæritur quousque sit
intelligenda ista cognatio, cum ex longo gradu liceae
vtique accipere vxorem, semperq; licuerit. Sed intelli-
gendum est ex his gradibus quos prohibuit non licere,
& secundum ipsos dictum, Quicunq; dormierit cū co-
gnata sua, vbi & aliqua non commemorata intelligēda
dimisit: sicut sororem de vtroque parente, sicut vxorem
fratris matris, id est, auunculi. Nam de vxore patrui pri-
mum prohibuit: quamuis hæc nō cognatio, sed affinitas
perhibetur. Sed quid est, Sine filiis morientur : cum filij
ex huiusmodi cōiunctionibus & ante nati sint, hodieq;
nascantur? An hoc intelligendum est lege dei constitu-
tum, vt quicunque ex eis nati fuerint, non deputentur
filij:

A filij:id est,nullo parentibus iure succedant? Et non exe-
crabiles facietis & animas in pecoribus & in volucri-
bus & in omnibus serpentibus terræ,quę ego segregaui
vobis in immundiciam. Videtur hic significare nõ hæc
natura immunda esse,sed aliquo sacraměti signo,quan-
doquidem dicit, Quę ergo segregaui vobis in immun-
diciam: tanquam immunda eis non essent,si eis segre-
LXXVII. gata non essent. Et vir aut mulier,si forte fuerit illi
Leuiti.20. ventriloquus,aut incantator, morte moriantur ambo:
lapidibus lapidabitis eos,rei sunt. Vtrum vir & mulier,
an vir & ventriloquus, aut mulier & ventriloquus siue
incantator.Sed hoc magis,& qui habet,& quæ habet.

LXXVIII. Mulierem fornicariam & prophanam nõ accipient,
Leuiti.21. & mulierem eiectam à viro suo, quoniam sanctus est
domino deo suo.Superius non accipient,dixerat:nunc
autem,quoniam sanctus est, non quoniam sancti sunt:
de pluribus qui vno sunt tempore sacerdotibus, loque-
batur,sed de vnoquoq; eorũ dixit,quoniam sanctus est:
locutione qua solet vti scriptura. Nã vnum illum sum
mum postea cõmemorat, qui intrabat sancta sanctorũ.
Nam & pluraliter conclusit dicens, Et sanctificabis eũ,
dona domini dei vestri iste offeret,sanctus est:quoniam
B sanctus & ego dominus qui sanctifico eos.Quantũ au-
tem pertinet ad dona, quoniã dixit, Dona domini dei
vestri ipse offeret:non solum summus ille offerebat, sed
etiam secundi sacerdotes.Ac per hoc quod ait, Mulie-
rem fornicariã & prophanã & eiectam à viro suo non
accipiet:hoc & secundi sacerdotes prohibiti sunt:nam
& de summo postea dicit,qui etiam non nisi virginem
LXXIX. accipere iussus est. Et sacerdos magnus coram fra-
Leuiti.21. tribus suis:id est, qui inter fratres suos magnus est, ille
scilicet vnus magnus sacerdos, cui fusum est super ca-
put ex oleo Christo. Ipsum oleum appellat scriptura
LXXX. Christum. Et consummatus manus induere vesti-
Leuiti.21. menta:illa vtiq; quæ in veste sacerdotali operosissime
LXXXI. describuntur. Caput non reteget cidari,& vestimen-
Leuiti.21. ta sua non scindet,& super omnem animam mortuam
nõ introibit. Intelligitur ea quæ supra dixit in luctu fa-
Lib.2.nu- cere eum prohibitum,id est,caput nudare cidari, & ve-
mero 123. stimenta scindere. Vestimenta enim scindere lugentiũ
dicit ci- erat antiquorum: sicut de Iob scriptum est cum ei filij
darim non eius ruina nunciarentur oppressi. Nudare autem caput
esse tegumē cidari propterea lugentis esse potuit,quia detractio est
tũ capitis. ornamenti. Quod vero ait,Super omnem animã mor-
C tuam nõ introibit:quo modo dicat animam mortuam
corpus mortuum,difficile est intelligere: & tamen scri-
pturarum est vsitata locutio, quæ nobis inusitatissima
est. Nomen ergo rectricis suę etiam corpus accepit ani-
ma destitutum,quoniam reddendum illi est in resurre-
ctione: sicut ædificium quod appellatur Ecclesia,etiam
cum inde Ecclesia exiret, qui homines sunt, nihilomi-
nus Ecclesia dicitur.Sed cum corpus non accipiat ani-
mæ nomen in homine viuěte,quo modo tunc vocetur
anima,cum caruerit anima, mirum est. Porrò si animã
mortuam intellexerimus à corpore separatã: vt ipsam
separationem mortem dixisse videatur,id est, vt anima
mortua sit dirempta à corpore,non natura sua perdita.
Non enim & cum dicimur mortui peccato, natura di-
cimur interisse,sed quòd iam peccato nõ vtimur: vt sic
itelligatur anima mortua,id est,corpori mortua, quòd
vti eo desierit,cũ in sua natura viuat: quo modo potest
quisquã intrare super animam mortuã, quod sacerdos
iste prohibetur,cũ quisquis intrat,super mortuũ corpus
intret,non super animã quæ discessit à corpore. An ip-
sam vitam tẽporalem animæ vocabulo appellauit, quæ

vtiq; mortua est in defuncto corpore, anima illa emi- D
grante,quæ mori nõ potest? Non quòd ipsa vita anima
fuerit,sed quod per animæ præsentiam,qua subsistebat,
nomen eius acceperit: sicut distinximus, cum de san-
guine loqueremur,quid dictum sit, Anima omnis car-
nis, sanguis eius est. Est enim & ipse sanguis mortuus
in corpore mortui: non enim cum abscedente anima
abscessit. Vetuit ergo scriptura summũ sacerdotẽ etiam
super patris vel matris funus intrare, quod secundum
non prohibuit, Sequitur enim, Super patrem suum &
super matrem suam non inquinabitur. Ordo est autem
verborum,Super patrem suum non inquinabitur, nec
super matrem suam. Et de sanctis nõ exibit: Eo pro- LXXXII.
culdubio tempore,quo suorũ funera celebrantur: sicut Luca 21.
eis septem diebus,quibus sanctificabatur, de sanctis est
exire prohibitus,non autem semper. Sanè si vxores du-
cere,vel filios gignere non vetabantur summi tunc sa-
cerdotes, magna oritur quæstio:cum lex etiam coniu- 2.Retra.
gali concubitu immundum hominẽ dicat vsq; ad ves- cap.55.
peram,etiam cum abluerit corpus suum aqua: & iubea-
tur summus sacerdos propter incensum continuationis
bis in die quotidie intrare intra velum, vbi erat altare
incensi,nec quenquam immundum ad sancta fas esset E
accedere,quo modo id quotidie summus sacerdos im-
plebat,si filios procreabat? Nam si ægritudo illi accidis-
set,quis loco eius fungeretur,si quis inquirat: responde-
ri potest,quòd gratia dei non ægrotabat. Nũquid sic e-
tiam de filiorum procreatione responderi potest? vnde
fit consequens,vt aut continens esset, aut diebus aliqui-
bus intermitteretur incensum:aut si illud intermitti nõ
posset, quod nõ nisi per summum sacerdotem necesse
esset imponi,nõ fieret immundus coitu coniugali, me-
rito præcipue sanctificationis suæ. Aut si etiã ad ipsum
pertinet,quod de omnibus filiis Aaron in consequěti-
bus dicit,vt nullus eorum accedat ad sancta, si cui ali-
quid acciderit immũdiciæ pro peccato, illud restat ac-
cipere,quod nonnullis diebus non imponebatur incẽ-
sum. Quòd autem super funus patris sui summus sa- LXXXIII.
cerdos prohibetur intrare,quæri potest quo modo iam Leuiti.21.
esse poterat summus sacerdos, nondum mortuo patre
suo,cum eos patrib⁹ succedere iubeat. Ideo necesse erat 2.Retract.
nondum sepulto summo sacerdote,continuo substitui cap.55.
sacerdotem propter cõtinuationis incensum, quod per
summum sacerdotẽ quotidie oportebat imponi: quan-
quam & illa quæstio de ægritudine summi sacerdotis F
manet,si moriturũ necesse erat diebus aliquibus ægro-
tare:nisi forte & hoc ita soluatur, vt dicatur non solere
summos sacerdotes, nisi subito mori non præcedenti
ægritudine:sicut de ipso Aaron scriptura testatur.

Aduertendum est quotiens dicit,Ego dominus qui LXXXIIII
sanctifico eum:loqui de sacerdote,cum hoc etiã Moysi Leuiti.20.
dixerit,Et sanctificabis eum. Quo modo ergo & Moy- 21 & aliis
ses sanctificat & dominus? Non enim Moyses pro do- cap.sequen.
mino, sed Moyses visibilibus sacramentis per ministe-
rium suum: Dominus autẽ inuisibili gratia per spiritum
sanctum,vbi est totus fructus etiã visibilium sacramen-
torum. Nam sine ista sanctificatione inuisibilis gratiæ,
visibilia sacramenta quid prosunt? Merito autem quæ-
ritur,vtrum etiã ista inuisibilis sanctificatio sine visibi-
libus sacramětis, quibus visibiliter homo sanctificatur,
pariter nihil prosit:quod vtiq; absurdum est. Tolerabi-
lius enim quisque dixerit sine illis istam non esse, quàm
si fuerit non prodesse,cum in ista sit omnis vtilitas illo-
rum:sed etiã hoc,quod sine illis ista esse non possit,quo
modo recte dicatur,intuẽdum est. Nihil quippe profuit

G Simoni mago visibilis baptismus, cui sanctificatio in-
Acto.8. uisibilis defuit: sed quibus ista inuisibilis, quoniam af-
fuit profuit, etiam visibilia sacramenta perceperant si-
militer baptizati. Nec tamen Moyses, qui visibiliter sa-
cerdotes saoctificabat, vbi fuerit ipse ipsis sacrificiis vel
oleo sanctificatus ostenditur: inuisibiliter vero sanctifi-
catum negare quis audeat, cuius tanta gratia praemi-
nebat. Hoc & de Ioãne Baptista dici potest: prius enim
baptizator, quàm baptizatus apparuit. Vnde eum san-
ctificatum nequaquam negare possumus: id tamen in
eo factum visibiliter non inuenimus, antequam ad mi-
nisterium baptizãdi veniret. Hoc & de latrone illo, cui
secum crucifixo dominus ait, Hodie mecum eris in pa-
Lucæ 23. radiso. Neque enim sine sanctificatione inuisibili tanta
2. Retract. fœlicitate donatus est. Proinde colligitur inuisibilem
cap. 55. sãctificationem quibusdam affuisse, atque profuisse sine
visibilibus sacramentis, quæ pro temporum diuersitate
mutata suor, vt alia tunc fuerint, & alia modo sint: visi-
bilem vero sanctificationem, quæ fieret per visibilia sa-
cramenta, sine ista inuisibili posse adesse, nõ posse pro-
desse. Nec tamen ideo sacramentum visibile contem-
nendum est: nam contemptor eius inuisibiliter sanctifi-
H cari nullo modo potest. Hinc est quòd Cornelius &
Acto.10. qui cum eo erant, cum iam inuisibiliter infuso sancto
spiritu sanctificati apparerẽt, baptizati sunt tamen: nec
superflua iudicata est visibilis sanctificatio, quam inui-
LXXXV. sibilis iam præcesserat. Et locutus est dominus ad
Leuiti.22. Moysem, dicens, Dic Aaron & filiis eius, vt attendant à
sanctis filiorum Israël, & nõ prophanabũt nomen san-
ctum meum, quando ipsi sanctificant mihi. Ego domi-
nus. Et dices illis, Io progenies vestras omnis homo
quicunque accesserit ab omni semine vestro ad sancta,
quæcunque sanctificauerint filij Israël domino: & erit
immundicia eius in illo, exterminabitur anima illa à
me: Ego dominus deus vester. Ablata est omnis dubi-
tatio, neminem sacerdotũ vel summorum vel secũdo-
rum debuisse accedere ad sancta, si immundicia eius in
ipso esset. Erat ergo consequens continentia sacerdotis
ne propter filiorum procreationẽ aliquibus diebus nõ
imponeretur cõtinuationis incẽsum, quod à solis sum-
mis sacerdotibus bis in die solebat imponi mane &
vespere: quandoquidem post coitum cõiugalem etiam
lotus corpore immundus erat vsq; ad vesperã, à quo id
necesse erat imponi. Quod autẽ ait, Quæ sanctificant
I filij Israël, intelligendum est, offerẽdo sacerdotibus of-
ferendum per eos domino. Et ootandũ sanctificationis
genus, quod fit voto & deuotione offerẽtis. Sed vtrum
sicut isto modo sanctificãtur ea quæ offeruntur ab ho-
minibus, ita & ipsi homines eodem modo seipsos san-
ctificare dicantur, cum in aliqua re seipsos vouent, ob-
LXXXVI. seruandũ est in scripturis. Et quicunq; tetigerit om-
Leuiti.22. nem immundiciã animæ, id est, aliquid morticinũ, cu-
LXXXVII ius secundum legem tactus inquinauit. Homo si ma-
Leuiti.24. ledixerit deũ suum peccatũ accipiet: nominãs autẽ no-
meo domini, morte moriatur. Quasi aliud sit maledi-
cere deum suũ, aliud nominare nomen domini: atq; il-
lud illi sit peccatũ, hoc autẽ peccatũ nefas, vt etiã morte
sit dignum. Quãuis hoc loco ita intelligendũ sit, quod
dictum est, nomen domini, vt cũ maledicto fiat, id est,
maledicẽdo nominet. Quid ergo distat inter illud pec-
catum & hoc tanti sceleris crimen? An forte hoc ipsum
repetendo mõstrauit, non leue illud esse peccatum, sed
tantum scelus quod morte puniẽdum sit? Sed quia per
distinctionem hoc iotulit, non dicẽs, nominans enim:
sed, nominãs autẽ: subobscurum factũ est. Et ideo si hoc
recte intelligitur, notandum est etiã locutionis genus. K
Et homo qui percusserit omnem animã hominis, & LXXXV-
mortuus fuerit, morte moriatur. Nõ ait, Quicunq; per- III.
cusserit hominẽ, & mortuus fuerit, sed animã hominis: Leuiti. 24.
cum potius corpus hominis à percussore feriatur: sicut
& dominus dicit, Nolite timere eos qui corpus occi-
dunt. Eo more ergo quo solet scriptura, appellat animã
vitam ipsam corporis, quæ fit per animã, & hinc voluit Matth.10.
ostendere homicidam, quòd hominis animã percutiat,
id est, percutiẽdo vita hominem priuet. Cur ergo addi-
dit, Et mortuus fuerit, si iam hoc ipso ostendit homici-
dium, quòd animã hominis percusserit, id est, vita ho-
mo à percutiente priuatus sit? An exponere voluit quo
modo accipiendũ sit, quod dixerat, hominis animã per
cussam, & sic ait, & mortuus fuerit, tanquam diceret, id
est, mortuus fuerit? Hoc est enim, animã hominis fuisse
percussam. Cum introieritis in terram quam ego do LXXXIX.
vobis, & requieuerit terra quam ego do vobis, sabbata Leuiti.25.
domini: sex annis seminabis agrum tuũ, & sex annis pu-
tabis vineam tuam, & cõgregabis fructũ eius: anno au-
tẽ septimo sabbata, requies erit terræ sabbata domino.
Quo modo intelligendum est, Cum introieritis in ter-
ram quam do vobis, & requieuerit terra, sex annis semi- L
nabis agrum tuum &c. Quasi tunc fieri præceptum sit,
quando terra requieuerit, cũ propterea terra requiescat,
quoniã hoc fit. Requiem enim terræ septimo vtiq; an-
no vult intelligi, quo iussit nihil in ea quenquã operari
per agriculturã. Sed nimirum longum hyperbaton fa-
cit obscuritatem huic sensui. Videtur ergo hic esse or-
do verborũ, Cũ introieritis in terrã quam ego do vo-
bis, & requieuerit terra quam ego do vobis: sabbata do-
mini quæ ab se surgunt, agrum tuum non metes, & vi-
neam sanctificationis tuæ non vindemiabis: annus re-
quiescendi erit terræ. Et erunt sabbata terræ sancta tibi:
& puero tuo, & puellæ tuæ, & mercenario tuo, & inqui-
lino qui applicatus est ad te, & pecoribus tuis, & bestiis
quę sunt in terra tua: omne quod nascetur ex eo in escã.
Interposuit autẽ exponẽdo qoo modo terra requiescat,
& ait, Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis pu-
tabis vineam tuam, & cõgregabis fructũ eius: anno autẽ
septimo sabbata requies erit terræ sabbata domino. A-
grum tuum non seminabis, & vineam tuam non puta-
bis. Et per hoc quod ait, Nõ putabis, omnẽ culturam eo
anno prohibitam debemus accipere. Neque enim si pu
tanda noo est, aranda est, aut adminiculis suspenden- M
da: vel quodlibet aliud, quod ad culturã eius pertineat,
adhibẽdum. Sed quo modo solet à partę totũ intelligi,
ita per putationem omnis cultura significata est. Et per
agrum atque vineam, cum & illum seminari, & hanc
putari prohibuit, omne agri genus intelligendum est.
Neque enim in olitueto, vel quolibet alterius generis
agro aliquid operãdum est, de quibus tacuit. Quod ve-
ro ait, Et erunt sabbata terræ sancta tibi, & puero tuo,
& puellæ tuæ &c. Satis aperuit nec dominũ agri prohi-
bitũ vesci eis, quę non adhibita cultura illo anno spon-
te nascantur, sed fructus redigere prohibitum. Sic er-
go permissus est aliquid inde in escam sumere, quo mo
do transiens: vt hoc solũ caperet quod statim vescendo
consumeret, non quod in vsus reponeret. Et terra nõ XC.
venundabitur in prophanationem: alij codices habent, Leuiti.25.
in confirmationem: quam mendositatem in alterutris
prius à Græco accidisse arbitror propter verbi similem
sonũ: βεβήλωσις enim prophanatio dicitur, βεβαίωσις
autem confirmatio. Sed ille sensus apertus est, Et terra
non venundabitur in prophanationem, id est, ne quis
auderet

A anderet terram quam accepit à deo, vendere propha-
nis, qui ea vtuntur ad impietatem, cultúmque deorum
alienorum atque falsorum. Illud autem subobscurum
est, non venundabitur terra in confirmationem. Quod
puto non intelligendum, nisi ne ita venditio confir-
metur, vt eam non recipiat venditor tempore remissio-
nis, sicut præceptum est. Quod vero sequitur, vtrique
sensui potest congruere, siue legatur, Et terra non ve-
nundabitur in prophanationem: siue, in confirmatio-
nem. Secutus quippe adiunxit, Mea enim est terra, prop-
XCI. ter quod proselyti & incolæ vos estis ante me. Et
Leuit. 25. per omnem terram possessionis vestræ mercedem da-
bitis terræ. Alij autem codices habent, Redemptionem
dabitis terræ. Sensus ergo hic est, Non venundabitur
terra in prophanationem: id est illis qui ea vtantur in
iniuriam creatoris, aut in confirmationem: id est vt
eam emptor perpetuo possideat, nec certo secundum
dei præceptum interuallo annorum restituat vendito-
ri. Mea est enim, inquit, terra, vnde secundum meum
præceptum ea vti debebitis. Atque vt ostēderet suam
esse, non ipsorum, quid ipsi in ea essent, consequenter
B adiunxit dicens, Propter quod proselyti & incolæ vos
estis ante me: hoc est quanuis proselyti, id est aduenæ,
sint vobis, qui ex alienigenis adiunguntur genti vestræ,
vt incolæ, non in terra propria manentes, tamen etiam
vos omnes ante me aduenæ estis & incolę: hoc deus di-
cit, siue Israëlitis, quòd aliarum gentium terram quas
expulit eis dederit: siue omni homini, qui ante deum
semper manet: & sicut scriptum est, Cœlum & terram
Hiere. 23. implet vtique præsentia sua. Omnis homo aduena est
nascendo, & incola viuendo: quoniam compellitur mi-
XCII. grare moriendo. Deinde adiungit & dicit, Per om-
Leuit. 25. nem terram possessionis vestræ mercedem dabitis ter-
ræ tanquam inquilini, vel redemptionem. Illud, nisi fal-
lor, vult intelligi, quod inde reddebant quodam modo
per cessationes septimorum quoruncunque annorum,
& quinquagesimi anni, quem vocat remissionis: vt ipsa
vacatio terræ velut merces habitationis aut redemptio
XCIII. esset ab illo cuius est: hoc est ab eius creatore deo. Et
Leuit. 26. ponam tabernaculum meum in vobis, & non abomi-
nabitur anima mea vos. Animam suam deus volunta-
tem suam dicit. Non enim est animal habens corpus &
C animam: neque substantia eiusmodi est, cuiusmodi
creatura eius quæ anima dicitur, quam fecit. Fecit enim
Esaiæ. 57. sicut per se iam ipse testatur, dicens, Et omnem flatum
ego feci. Quod eum de anima hominis dicere, conse-
quentia manifestant. Sicut ergo cum dicit oculos suos,
& labia sua, &c. vocabulo membrorū corporalium, nō
vtique accipimus eum forma corporis esse definitum,
sed illa omnia membrorum nomina non intelligimus,
nisi effectus operationum atque virtutum: ita & cum
dicit, Anima mea: voluntatem eius debemus accipere.
Perfecte quippe simplex illa natura, quæ deus dicitur,
non constat ex corpore & spiritu: nec ipso spiritu mu-
tabilis est, sicut anima: sed spiritus est deus, & semper &
idem ipse, apud quem non est commutatio. Hinc autem
acceperunt Apollinaristæ occasionem, qui dicunt ani-
mam non habuisse mediatorem dei & hominum, ho-
minem Christum Iesum, sed tātum verbum & carnem
Matth. 26. fuisse, cum diceret, Tristis est anima mea vsque ad mor-
tem: sed ipso eius actu, qui nobis per Euangelicam de-
claratur historiam, sic apparent humanæ animæ officia,
XCIIII. vt hinc dubitare dementis sit. Quid est quòd cum
Leuiti. 26. inobedientiæ pœnas comminaretur deus, dixit inter
cætera, Et consumet vos perambulans gladius: Deinde
ait, Et erit terra vestra deserta, & ciuitates vestræ erunt D
desertæ: tunc bene sentiet terra sabbata sua, omnes dies
desolationis suæ, & vos eritis in terra inimicorum ve-
strorum. Quo modo ergo cōsumet eos gladius, si erunt
in terra inimicorum suorum? An in ipsa terra consu-
met, quoniam strage mortuorum facta non erunt ibi?
An consumet vos, sic ait, ac si diceret, interficiet vos: vt
ad istam consumptionem illi pertineant, qui gladio ca-
dant, non omnes: quandoquidem paulopost dicit, Et
eis qui residui sunt ex vobis, superducam formidinem
in cor eorum? An secundum hyperbolen dictum est,
Consumet vos: secundum quem loquendi modum de
abundantia eorum dictum est, Et sicut arena maris? Se-
cundum istum modum etiam dicitur, quod deinde se-
quitur, Et persequetur eos sonus folij volantis, id est
quia nimius in eis timor erit, vt & leuissima quæque
formident.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPIscopi Quæstionum super Numeros Liber Quartus.

E

QVID est quòd singulos de singu- I.
lis tribubus eligi iubet principes, quæstio. 1.
eosque appellat χιλιάρχους, quos Nume. 1.
quidam Latini interpretes tribu-
nos appellauerunt, χιλίαρχοι au-
tem videntur à mille cognomina-
ti. Sed cum consilium Iethro so- Exod. 18.
cer Moysi genero suo daret, quod etiam deus approba-
uit, de ordinando populo sub principibus, vt non om-
nes omnium causæ Moysem vltra vires onerarent, χι-
λιάρχους appellauit constituendo super millenos homi-
nes, & ἑκατοντάρχους, super centenos, ab ipsis numeris
quibus præessent, & πεντηκοντάρχους, super quinquage-
nos, & δεκαδάρχους ἢ δεκάρχους super denos, ab ipsis
numeris quibus præessent cognominatos. Nunquid nā
& hic sic accipiendi sunt χιλίαρχοι, quòd singuli essent
super millenos? Nō vtique. Neque enim vniuersus om-
nium populus Israël duodecim hominum milia tunc
fuerunt. Singulos enim elegit de singulis tribubus, quæ F
duodecim tribus proculdubio non millenos homines,
sed multa milia continebant. Nomen ergo commune
est cum illis qui in Exodo appellantur χιλίαρχοι, quòd
vnusquisque illorum esset mille hominum princeps:
istorum autem vnusquisque milium princeps, quoniam
siue à mille, siue à milibus, eadem compositio nominis
resonat, vt appellentur χιλίαρχοι. Merito quæri- II.
tur, quid sibi velit quòd per omnes tribus, vbi compu- Nume. 2.
tantur per singulas quasque filij Israël in ætate militari,
dicitur, secundum propinquitates eorum, secūdum po-
pulum eorum, secundum domos familiarum eorum
secundum numerum nominum eorum, secundum ca-
put eorum: & hæc quinque similiter omnino repetun-
tur, donec tribus omnes compleantur, quasi aliud sit, se-
cundum propinquitates, aliud secūdum populos, aliud
secundum domos familiarum, alind secundum nume-
rum nominum, aliud secundum caput eorum: cum po-
tius videantur aliis verbis eadem significare ista nomi-
na. Intentionem autem mouet, quia tam diligenter per
omnes tribus eadem repetuntur, vt nō frustra fieri qui-
uis iudicet etiam si non intelligat. Nimirum ergo nu-
merus ipse aliquid insinuat sacramenti, vt hoc idem
quinquies

G quinquies varie repetatur. Nam iste numerus sicut in ipsis quinque libris Moysi, id est, quinarius, in veteri testamento maxime commendatur. Illa vero quæ deinceps quatuor connectuntur, id est masculina, à viginti annis & supra, omnis qui procedit in virtute, & recognitio eorum, quanuis & ipsa per omnes tribus eodem prorsus modo repetantur, habent necessariam differentiam. Cum enim ageretur de numero vniuersæ multitudinis ad vnam tribum pertinentis, discernendus erat sexus, ideo positum est, omnia masculina. Et ne paruuli etiam computarentur, adiunctum est à viginti annis & supra. Rursus ne imbellis ætas senectutis annumeraretur, additum est, omnis qui procedit in virtute. Et omnia concluduntur verbo eius operis quod fiebat, vt dicatur, recognitio eorum. Recognitio enim hæc fiebat, vt hominum milia computarentur. Quinque igitur illa, propinquitas, populus, domus familiarum, numerus nominum, & caput: & ista deinde quatuor, sexus, ætas, virtus, recognitio, fortasse in ipso numero aliquid insinuant. Si enim horum duorum numerorum, id est, quinarij & quaternarij alter multiplicetur ex altero, id est, vt quinquies quaterni, aut quater H quini ducantur, viginti fiunt. Quo numero etiam adolescentium ætas illa significatur. Qui numerus commemoratur & quando intratur ad terram promissionis, & dicitur illa ætas viginti annorum quæ non declinauerit in dexteram aut sinistram. Vbi mihi videntur significari fideles ex vtroque testamēto fidem veram tenentes. Nam vetus testamentum quinque libris Moysi maxime excellit, & nouum quatuor Euangeliis.

III. Nume. 3. Quod ait de tabernaculo distinguendo, leuando, erigendo, Et alienigena qui accesserit morietur. Hic alienigena intelligendus est etiam ex illis filiis Israël, qui non de illa tribu fuerant quam tabernaculo seruire præcepit: id est, qui non fuerit de tribu Leui. Mirum est autem, quo modo abusiue alienigena dicitur, quod magis alterius generis hominem significat, id est, ἀλλογενής, & non magis ἀλλόφυλος, quod significat alterius tribus hominem. Quo nomine magis vtitur scriptura in aliarum gentium nominibus, vt allophyli appellentur, quasi aliarum tribuum homines.

IIII. Nume. 3. Et locutus est dominus ad Moysem dicens. Accipe tribum Leui, & constitues eos in conspectu Aaron sacerdotis, & ministrabunt ei: I & custodient custodias eius, & custodias filiorum Israël ante tabernaculum testimonij. Quas φυλακὰς Græcus dixit, has nostri interpretes alij custodias, alij excubias interpretati sunt. Sed mirum nisi vigiliæ melius dicantur, quæ solent in castris ternarum horarum obser-Matth. 14. uationem habere. Vnde scriptum est, Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans super mare: hoc est post nonam horam noctis, post tres videlicet vigilias. Et multis locis scripturarum nostri vigilias interpretati sunt, quas Græci φυλακὰς vocant. Vnde nulla dubitatio est, spacia nocturni temporis significari. Quod puto & hic accipiendum. Quo modo enim Leuitæ iubentur obseruare custodias Aaron, & custodias filiorum Israël, id est φυλακὰς, nisi fortasse dictum est, ne putarent ab obseruandis vigiliis, quæ proprie in castris obseruari solent, propter honorem quo seruiebant tabernaculo, immunes esse debere, cum & ipsos oporteret propter opera tabernaculi non minus vicissim obseruare vigilias, quæ obseruarentur in aliis circumquaque castris filiorum Israël.

V. Nume. 3. Leuiti. 6. Alienigena qui tetigerit morietur. Quærendum quo modo dixerit in Leuitico, Qui tetigerit tabernaculum, sanctificabitur: cum hic dicat, Alienigena qui tetigerit, morietur: K volens intelligi eos qui non essent de tribu Leui. An forte hic, tetigerit, morietur, ad obsequium dixerit seruitutis, quod à solis Leuitis deberi tabernaculo præcepit: Hoc enim loquebatur.

Quid est quod VI. Nume. 3. Leuitas pro primogenitis filiorum Israël sibi deus deputat, vt ita numeratis primogenitis populis, qui plures inuenti sunt quàm erat numerus Leuitarum, argento redimerentur quinque siclis pro vno datis. Quod pro pecoribus non est factum, cum & pecora Leuitarum pro primogenitis pecorum simul sibi esse voluerit. Quo modo deinceps primogenita eorum vel pecorum eorum pertinebant ad deum, vbi iussit immunda primogenita vel humana mutari ouibus? Quo modo non etiam pro eis deinceps primogenitis computabantur filij Leuitarum? Manebat enim in posteris eadem tribus, quæ posset pro primogenitis posterioribus computari: nisi quia illud iustum fuerit, vt qui nascerentur de illis qui iam ad portionem domini pertinebant, datam pro primogenitis, qui de Aegypto exierunt, iam deus proprios haberet, tanquam suos de suis, nec possent pro illis iuste computari, qui deinceps primogeniti deo debebantur. L De vniuerso quippe populo, & de vniuersis pecoribus populi data est portio deo pro primogenitis: & hæc portio erat Leuitæ & pecora eorum. Iam si quid genuisset, dei erat. Non poterat hoc tanquam à populo dari, quod iam alienum erat: ac per hoc debita deinceps primogenita deo reddi oportebat: nec pro his computari posteros Leuitarum vel pecorum eorum.

Cum præciperet VII. Nume. 4. de tollenda mensa, iussit cum illa & panes tolli, sic dicens: Et panes qui semper super eam erunt. Non vtique isti semper super eam erunt, sed similes eorum: quia illi auferebantur, & recentes quotidie ponebantur, dum tamen sine panibus mensa non relinqueretur. Ideo dixit, Qui semper super eam erunt, hoc est quia semper panes, non quia illi semper.

Et super VIII. Nume. 4. altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, & adoperient illud operimento pelliceo hyacinthino. Posset ista locutio videri, quam velut absurdam & non integram Latini interpretes transferre noluerunt, id est super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, tanquam debuerit dici, Et M altare aureum adoperient vestimento hyacinthino. Nam & operient vestimentum hyacinthinum, hoc videtur significare quod ipsum vestimentum aliunde adoperiretur super altare. Sed mihi videtur non tam genus locutionis esse, quàm subobscurus sensus. Hoc quippe intelligi potest, Et super altare aureum adoperient vestimentum hyacinthinum, vt ipsum vestimentum hyacinthinum alia re operiendum præciperet, quod vestimentum iam super altare esset: ac si breuiter vtrumque complecteretur, vt vestimento hyacinthino altare operiendum, & vestimentum hyacinthinum alio tegmine operiendum subiunxerit. Denique vnde cooperiri vellet vestimentum hyacinthinum, ostendit cùm adiecit, Et adoperient illud operimento pelliceo hyacinthino.

Vir aut mulier qui- IX. Nume. 5. cunque fecerit ab omnibus peccatis humanis, & despiciens despexerit & deliquerit, anima illa annunciabit peccatum quod peccauit, & restituet delictum: & quintas eius adiiciet super illud, & reddet cui deliquit ei. Si autem non fuerit homini proximus ita vt reddat illi delictum, ipsum delictum quod redditur domino, sacerdotis erit, excepto ariete propiciationis per

quem

A quem exorabit in illo pro eo. Hic ea peccata intelligen-
da sunt, quorum in his rebus perpetratio est quæ pecu-
nia restitui possunt. Non enim aliter diceret quo mo-
do restituenda sunt, nisi damna pecuniaria fuissent. Iu-
bet enim restitui caput & quintas, id est, totum illud
quicquid est, & quintam eius partem, excepto ariete
qui fuerat offerendus in sacrificium ad expiandum de-
lictum. Iubet autem illud quod restituitur sacerdotis
esse, id est, ipsum caput & quintam, si non est proximus
ei in quem commissum est: Vbi vtique intelligitur tunc
domino reddendum quod sit sacerdotis, si homo iste
non supersit qui damnum passus est: nec proximus eius,
quem puto hæredem intelligi voluisse. Sed de ipso ho-
mine nihil dixit scriptura, Verumtamen cum dicit, Si
non ei fuerit proximus: sub hac breuitate insinuat, tunc
quæri proximum eius si ipse non fuerit. Si autem nec
proximus erit, domino restituetur, ne impunitum re-
maneat quod admissum est, Quod tamen non cedat
in sacrificium, sed sit sacerdotis. Sic sanè verba scrip-
turæ distinguenda sunt. Si autem non fuerit homini
proximus, ita vt reddat illi delictum ad ipsum: Locu-
B tionis est enim quod addidit, ad ipsum: aut forte ad ip-
sum dixit, quod ad ipsum pertineat: id est, ipse possi-
deat. Deinde sequitur, Delictum quod redditur domi-
no sacerdotis erit. Delictum autem dicit cum reddi-
X. tur ea res quæ per delictum ablata est. Quæri au-
Exod. 22. tem potest quo modo in Exodo dicitur, Si quis furatus
fuerit vitulum aut ouem, restituere debere quinque vi-
Nume. 5. tulos vel quatuor oues, si occiderit, aut vendiderit: Si
autem quod abstulerit saluum apud eum reperitur, du-
plum esse restituendum: cum hic restitui iubeat caput
& quintam, quod longe est etiam à duplo, quanto ma-
gis à quadruplo vel quinquies tanto. Nisi forte, quia
hic ait, Vir aut mulier quicunque fecerit ab omnibus
peccatis humanis: peccata ignorantiæ, voluit intelli-
gi humana peccata. Fieri enim potest, vt parum atten-
dendo per negligentiam traïciat homo rem alienam
in rem suam. Quod ideo peccatum est, quia si diligen-
ter attenderetur, non admitteretur. Et hæc voluit ca-
pite & quinta restitui, non sicut furta mulctari. Nam si
furta & fraudes hic intellexerimus, quæ non per igno-
rantiam negligentiæ, sed furandi vel fraudandi ani-
mo committuntur, & ideo dicta humana, quia in ho-
C mines fiunt, ille nisi fallor erit exitus quæstionis huius,
vt ideo qui fecit non reddat vel duplum, quia non re-
prehenditur vel conuincitur, sed ignorantibus à quo
factum sit, vel vtrum factum sit, ipse annunciat deli-
ctum suum. Cum enim dixisset scriptura, vir aut mu-
lier quicunque fecerit ab omnibus peccatis humanis, &
despiciens despexerit & deliquerit, id est, contemnen-
do ista commiserit: adiunxit & ait, Anima illa annun-
ciabit peccatum quod peccauit, & restituet delictum
caput & quintas eius: forte ergo propterea tantum quia
ipse annunciauit, & ideo non eo damno plectendus
fuit, quo furem comprehensum vel conuictum plecti
XI. oporteret. Verba quæ scriptura dicit mulieri à sa-
Nume. 5. cerdote dicenda, quando ad suspicionem adulterij
eam maritus adducit, det eam dominus in maledictum
& in execramentum: Græcus habet ἐνόρκιον. Quo ver-
bo videtur significari iuramentum per execrationem:
velut si quisquam dicat, sic non mihi illud & illud con-
tingat: vel certe ita iuret, illud & illud mihi contingat
si fecero vel non fecero. Ita hoc dictum est, det te do-
minus in maledictum & in execramentum: tanquam
diceretur, vt de te iurent qui per execrationem iura-
bunt: sic non eis contingat, aut hoc eis contingat nisi D
hoc aut illud de te fecerint. Et offeret munus su- XII.
um domino, agnum agniculum sine vicio in holocau- Nume. 5.
stoma, & agnam anniculam sine vicio vnam in pecca-
tum. Hoc quidam nostri interpretes transferre nolue-
runt, veluti locutionem inusitatam vitantes, & dixe-
runt pro peccato, non in peccatum, cum sit sensus in
ea locutione qui non fuerat perturbandus. In pecca-
tum quippe dictum est, quia hoc ipsum quod pro pec-
cato offerebatur, peccatum vocabatur. Vnde illud est
apud Apostolum de domino Christo, Eum qui non 2. Cor. 5.
nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit: deus pa-
ter scilicet, deum filium pro nobis fecit peccatum: id est,
sacrificium pro peccato. Sicut ergo agnus in holocau-
stoma, vt ipsum pecus esset holocaustoma: sic & agna
in peccatum, vt ipsum pecus esset peccatum, id est, sa-
crificium fieret pro peccato: sicut de ariete quod se-
quitur in salutare dicit, tanquam ipsum sit salutare, cum
sit sacrificium salutaris. Quod postea repetendo mani-
festat, Nam & illud pro peccato dicit quod prius dixe-
rat in peccatum: & hoc sacrificium salutaris, quod prius
dixerat in salutare. Locutus est dominus ad Moy- E
sem dicens, Hoc est de Leuitis. Hoc alij interpretes in- XIII.
terpretati sunt, hæc est lex de Leuitis. Sed quod scrip- Nume. 8.
tum est, Hoc est de Leuitis: intelligitur dictum, Hæc
constitutio de Leuitis. Deinde sequitur, A quinto XIIII.
& vicesimo anno & supra, introibunt ministrare in mi- Nume. 8.
nisterium in operibus in tabernaculo testimonij: & à
quinquagenario recedat ab hac ministratione, & non
operabitur vltra: & ministrabit frater eius in taberna-
culo testimonij: custodire custodias, opera autem non
operabitur. Hunc sensum obscurum facit ὑπέρβατον
quod ita confusum est, tanquam de ipso fratre sit di-
ctum, custodire custodias: cum dictum sit de illo qui
recedit ab operibus, Et remanebit ille in tabernaculo
testimonij custodire custodias, opera autem non opera-
bitur, sed operabitur frater eius: id est qui nondum per-
uenit ad ætatem quinquagenariam, à vigintiquinque
annis incipiens operari. Ergo ita distinguendum est, Et
à quinquagenario recedet ab hac ministratione, & non
operabitur vltra, & ministrabit frater eius. Deinde re-
dit ad illum quinquagenarium, de quo loquebatur, &
de illo explicat cætera dicens, In tabernaculo testimo-
nij custodire custodias, opera autem non operabitur. F
Quod autem ait, custodire: subauditur, incipiat: tan-
quam id verbo actiuo diceret, custodiet custodias. So-
let enim vsitate etiam in Latinis locutionibus infini-
tum verbum poni pro finito. Cum Paschæ tem- XV.
pore quidam, qui immundi facti erant super animam Nume. 9.
hominis, id est super mortuum, quærerent quo modo
Pascha facerent: quoniam oportebat eos ab immundi-
ciis septem diebus purificari secundum legem, consuluit
dominum Moyses, & responsum accepit: cuicunque
tale aliquid accidisset, vel in tam longinquo itinere
constitutus esset, vt non posset occurrere, alio mense
eum facere debere Pascha, propter diem mensis quar-
tumdecimum, vbi lunæ numerus obseruabatur. Sed si
quæratur, quid facerent, si forte talis immundicia etiam
ad secundum mensem occurreret? Arbitror id quod
dictum est de secundo mense, tanquam regulariter fuis-
se retinendum, vt tertio mense obseruarent: aut certe
Pascha non egisse tali necessitate, ad culpam non per-
tineret. Et die, qua statutum est tabernaculum, XVI.
texit nubes tabernaculum domum testimonij: & vespe- Nume. 9.
re erat super tabernaculum velut species ignis vsque
mane,

G mane, ita fiebat semper. Nubes tegebat illud die, & species ignis nocte. Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebant filij Israël: & in loco vbicunque steterat nubes ibi castra collocabant filij Israël: per præceptum domini castra collocabunt filij Israël, & per præceptum domini promouebunt. Omnes dies in quibus obumbrat nubes super tabernaculum, in castris erunt filij Israël. Et quando protexerit nubes super tabernaculum dies plures, & custodient filij Israël custodiam domini, & non promouebunt. Et erit cum texerit nubes dies numero super tabernaculum: per vocem domini in castris erunt, & per præceptum domini promouebunt. Et erit cum fuerit nubes à vespera vsque ad mane, & ascenderit nubes mane, & promouebunt die vel nocte, & cum sic ascenderit nubes, promouebũt die vel mense diei, abundante nube obumbrante super illud: in castris erunt filij Israël, & non promouebunt: quoniam per pręceptum domini promouebunt. Custodiam domini custodierunt per præceptum domini in manu Moysi. Totus hic locus difficilis diligenter exponendus est, quoniam inusitatis generibus locutionum obscuratus est. Et die, inquit, qua statutum est taberna-

H culum, texit nubes tabernaculum domum testimonij. Idem tabernaculum appellauit domum testimonij. Et vespere erat super tabernaculum velut species ignis vsque mane, ita fiebat semper. Deinde diligenter exprimit, quid fiebat semper. Nubes, inquit, tegebat illud die, & species ignis nocte. Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebant filij Israël. Ista sententia obscura non est, nisi propter illam locutionem vbi additur, &, Ordo enim verborum integer sequitur, etiam si desit ipsa coniunctio: vt sic dicatur, Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, postea promouebant filij Israël: quamuis & ipsum quod dictum est, postea, si deesset, plena posset esse sententia. Deinde sequitur, dicens, Et in loco vbicunque steterat nubes, ibi castra collocabant filij Israël. Hoc autem totum quod faciebant, ad præceptum domini referens, ita complectitur, Per præceptum, inquit, domini castra collocabunt filij Israël, & per præceptum domini promouebunt. Præceptum domini appellat signum ipsum quod fiebat in nube: siue cum staret obumbrans tabernaculum, vt castra consisterent: siue cum ascendisset atque vltra moueretur,

I tur, vt eam eleuatis castris sequerentur. Mutauit sanè in hac sententia narrantis modum, & tanquam prædicens atque prænuncians verba futuri temporis habere cœpit: Neque enim ait, per præceptum domini castra collocabant filij Israël, sed collocabunt: nec ait, per præceptum domini promouebant, sed promouebunt. Et hunc modum etiam in consequentibus seruat, qui modus in scripturis est inusitatissimus. Nam per verba præteriti temporis sæpe futura prædicta esse nouimus, sicut est, Foderunt manus meas & pedes meos. Et, *Psal.21.*
Esaia.53. Sicut ouis ad immolandum ductus est: ac innumerabilia talia. Vt autem narrator rerum gestarum verbis vtatur temporis futuri, sicut hoc loco, difficillimè in scripturis inueniri potest. Ergo posteaquam dixit de die & nocte, quo signo promoueret populus vel maneret, ne putarentur per noctem ambulare, & per diem solere considere, atque hoc diebus omnibus facere, secutus adiunxit & ait, Omnes dies in quibus obumbrat nubes super tabernaculum, in castris erunt filij Israël, & quando protexerit nubes super tabernaculum dies plures. Deinde admonens non hoc ex illorum necessitate fieri, sed dei voluntate, Et custodient, inquit, filij Israël custodiam domini: id est, custodiam quam præ- K cepit dominus, & non promouebunt. Et tanquam diceretur, quando ergo promouebunt? Et erit, inquit, cum texerit nubes dies numero super tabernaculum: id est, certo numero, qui numerus vtique deo placet, per vocem domini in castris erunt, & per præceptum domini promouebunt. Hanc videtur dicere vocem domini, signum quod dat de statione & motu nubis, quia & vox loquentis, proculdubio signum est voluntatis. Quod ergo ait, & per præceptum, hoc idem signum puto intelligendum: quanquam possit vox & præceptum domini illud etiam accipi quod locutus est vt solet ad Moysem, & præcepit hoc fieri. Neque enim scirent illi promouendum esse nube promouente, & standum esse nube stante, nisi hoc eis ante præciperetur. In his autem quæ dicta sunt nondum apparuit vtrum per diem tantum ambularent, an etiam per noctem: secundum signum quod nubes motu suo dabat. Fortassis enim quamuis plures dies in castris manerent nube non promouente, potuit tamen putari nubem non solere ascendere de castris, & signum itineris dare nisi per diem. Sequitur ergo & dicit, Et erit cum fuerit nubes à vespera vsque mane & ascenderit nubes mane, & pro- L
mouebunt die. Hic illa copulatiua coniunctio more scripturæ posita est, Nam ea detracta plenus est sensus hoc modo, Et erit cum fuerit nubes à vespera vsq; mane, & ascenderit nubes mane, promouebunt die. Deinde quia & nocte si nubes ascenderet promouebant, atque iter nocturnum si illud signum acciperent agebant, adiunxit & ait, Vel nocte & si ascenderit nubes promouebunt. Sed locutio est inusitatior, Non enim tãtum positum est, &, sed eo more positum est quo non solet. Vnde mihi videtur præposteratus ordo verborum, sicut sæpe in Latinis locutionibus fieri solet, Quod genus antistrophe dicitur. Proinde si ita dicatur, vel & nocte si ascenderit nubes, promouebunt: aut certe ita, si & nocte ascenderit nubes, promouebunt, planissimus sensus est. Adhuc autem occurrebat cogitanti, vt scire vellet, vtrum quo modo cognitum est solere illos ad nubis signum diebus & noctibus ambulare, vel diebus & noctibus in castris esse, ita etiam solerent per dies tantum manere etiam quorum noctibus ambularent: quod arbitror scripturam in consequentibus intimasse cum dicit, Die vel mense diei, abundante nube obum- M
brante super illud in castris erunt filij Israël, & non promouebunt. Quia enim dixerat, vel nocte & si ascenderit nubes promouebunt: tanquam restabat vt diceret, die autem si non ascenderit nõ promouebunt, quando quasi promouere debere videbãtur. Sed quia hoc etiam diebus plurimis fieri poterat, vt noctibus ambularent promouente nube, & ea manẽte diebus non ambularẽt, ideo posuit die vel mense diei, Non dixit mense, ne ibi & noctes eiusdem mensis acciperentur: sed mense diei, id est mense ex ea parte qua dies illi fuit, non ex ea qua nox. Die ergo vel mense diei, abundante nube obumbrante, id est, abundante in obumbrando, vel abundantius obumbrante super illud, illud scilicet tabernaculum: in castris erunt filij Israël, & non promouebunt. Postremo repetiit, diuina authoritate factum, cui resisti vtique non debebat, adiungens, Quoniam per præceptum domini promouebunt. Custodiam domini custodierunt per præceptum domini in manu Moysi. Rediit ad verbum præteriti temporis, vt diceret, custodierunt. Quod vero in fine posuit, In manu Moysi, vsitatissima in scripturis locutio est, quia per Moysem hæc

deus

A deus præcipiebat. Et cum cnngregaueritis ſyna-
XVII. gogam,tuba canetis,& non in ſigno. Non ergo ad hoc
Nume. 10. canendum præcipit vt congregetur ſynagoga, nam ſi
hoc fit,ſignum eſt: ſed iam congregata ſynagoga, præ-
cepit tuba canere, tanquam ad cannm iam pertineat,
non ad dandum ſignum,quo dato, fieri aliquid admo-
neat. Proinde cum hoc quod iam cnngregata ſynago-
ga tubis canebant, quiſquam homo noui teſtamenn ad
aliquid ſpiritale interpretatur, illi ſignum eſt, qui intel-
ligit quare fiat: nnn illis qui nnn intelligebant, niſi
quandn ad hoc fiebat, vt aliquod npus indicetur.
XVIII. Et auferam de ſpiritu qui eſt in te,& ſuperponam
Nume.11. ſuper eos,& ſuſtiоebunt tecum impetum populi,& nnn
portabis illos ni ſnlus. Plerique Latini interpretes non
vt in Græco eſt tranſtulerunt, ſed dixerunt, Auferam
de ſpiritn tuo qui eſt in te, & ponam ſuper eos, aut po-
nam in eis: & fecerunt ſenſum laborinſum ad intelli-
gendum. Putari enim poteſt de ſpiritu ipſius hnminis
dictum,quo humana natura cnmpletur corpore adiun
cto,quæ conſtat ex cnrpore & ſpiritu, quem etiam ani-
1.Cor.2. mam dicunt. De quo & Apoſtolus dicit. Quis enim ho-
minum ſcit quæ ſunt hnminis, niſi ſpiritus hominis qui
B in ipſo eſt? Sic enim & quæ dei ſunt, nemo ſcit niſi ſpi-
ritus dei. Et quod adiungit ac dicit, Nns autem nnn ſpi-
ritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex deo
eſt: Oſtendit vtique alium eſſe ſpiritum dei, cuius par-
ticeps fit ſpiritus hnminis per gratiam dei: quanuis poſ-
ſet eriam ſicut alij interpretati ſunt, intelligi ſpiritus dei
in eo, quod dicitnr de ſpiritu tno qui eſt in te: vt di-
ctum ſit,tuo,quia fit,etiam noſter, qui dei eſt,cum acci-
pimus eum: ſicut de Ioanne dictum eſt,in ſpiritu & vir-
Lucæ.1. tnte Heliæ: Nnn enim anima Heliæ in eum fuerat reuo-
luta. Quod ſi quidam hæretica peruerſitate npinaonrr,
4.Reg.2. quid dicturi ſunt in eo quod ſcriptum eſt, Spiritus He-
liæ requieuit ſuper Heliſæum, cum iam ille vtique ha-
beret animam ſuam: niſi quia dictum eſt de ſpiritu dei,
vt etiam per illum operaretur, qualia per Heliam ope-
rabatur: non ab illn recedens, vt iſtum poſſet implere:
aut diſpertitus minus eſſet in illn, vt poſſet ex aliqua
parte & in iſto eſſe? Deus enim qui poſſet eſſe in omni-
bus tantus, in quibus per illam gratiam eſſe voluerit.
Nunc autem cum ita ſcriptum ſit, Et auferam de ſpiri-
tu qui eſt ſuper te: nec dictum ſit, de ſpiritu tuo: faci-
linr eſt abſolutin quæſtionis: quia intelligimus nihil
C aliud deum ſignificare voluiſſe, niſi ex eodem ſpiritu
gratiæ illos quoque habituros adiutnrium, ex quo ha-
bebat Moyſes: vt & iſti haberent quantum deus vellet,
XIX. non vt ideo Moyſes minus haberet. Et dixit Moy-
Nume.11. ſes, Sexcenta milia ſunt peditum, in quibus ſum in ip-
ſis, & tu dixiſti, Carnes dabo eis, & edent menſe die-
rum, Nunquid nues & boues occidentur illis, & ſuffi-
cient illis: aut nmnis piſcis congregabitur eis, & ſuffi-
ciet eis? Quæri ſolet vtrum hoc Moyſes diffidendo di-
xerit, an quærendo. Sed ſi putauerimus eum diffiden-
do dixiſſe, naſcetur quæſtio cur hoc ei non exprobra-
uerit dominus, ſicut exprobrauit quòd ad petram, vn-
Nume. 20. de aqua profluxit, videtur de poteſtate domini dubitaſ-
ſe. Si autem dixerimus hoc eum dixiſſe quærendo mo-
dum quo fieret, ipſa dnmini reſponſio, vbi ad eum di-
xit, Nunquid manus domini nnn ſufficiet, quaſi redar-
guentis videtur, quod iſte illa nnn credidiſſet. Sed me-
lius arbitror intelligi, dominum ita reſpondiſſe, tan-
quam modum futuri facti, quem ille requirebat, dice-
re nnluerit, ſed potius npere ipſo ſuam potentiam de-
Lucæ.1. monſtrare. Poterat enim & Mariæ dicenti, Quo mo-
do fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco: à calum- D
niantibus obiici, quòd minus crediderit, cum illa mo-
dum quæſiuerit, non de virtute dei dubitauerit. Quod
autem reſponſum eſt illi, Spiritus ſanctus ſuperueniet
in te, & virtus altiſsimi obumbrabit te: poterat & ſic
reſponderi quo modo hic, Nunquid ſpiritui ſanctn im-
poſsibile eſt, qui ſuperueniet in te? ac ſi idem ipſe ſen-
ſus conſeruaretur. Pnrrò autem talia quædam dicens
Zacharias, incredulitatis arguitur, & vocis nppreſſæ
pœna plectinr. Quare? niſi quia deus non de verbis,ſed
de cordibus iudicat. Alioquin & ad illam petram, vn-
de aqua profluxit, poterant excuſari verba Moyſi, niſi
in eum clara eſſet diuina ſententia, quod diffidendo
talia dixerit. Nam ita ſe ea verba habent, Audite me in-
creduli, Nnnquid de petra iſta educimus vnbis aquam? Nume. 20.
Deinde ſequitur, Et eleuata Moyſes manu ſua percuſ-
ſit petram virga bis, & exiit aqua multa, & bibit ſyna-
goga & pecora eorum. Vtique ad hoc congregauit po-
pulum, & ad hoc illam virgam io qua tanta miracula
fecerat ſumpſit, eáque petram percuſsit, atque inde ſo-
litæ virtutis eſt conſequutus effectus. Verba ergn illa
quibus ait, Nunquid ex hac petra educimus vobis a-
quam? poſſent ſic accipi, tanquam diceretur, Nempe E
ex hac petra ſecundum veſtram incredulitatem aqua e-
duci non poteſt. Vt denique percutiendo oſtendere-
tur, fieri diuinitus potuiſſe quod illi infidelitate non
crediderunt, maxime quia dixerat, Audite me incredu-
li: ita quidem intelligi poſſent hæc verba, niſi deus qui
cordis inſpector eſt, quo animo dicta fuerint indica-
ret: Sequitur enim ſcriptura & dicit, Et dixit dnminus
ad Moyſem & Aaron, Quoniam nnn crediſtis ſan-
ctificare me in cnnſpectu filiorum Iſraël, propter hoc
non inducetis vos ſynagogam hanc in terram quam
dedi eis: Ac per hoc intelligitur illa verba ita dixiſſe
Moyſem, tanquam ad incertum percuſſerit, vt ſi non
ſequeretur effectus, hoc prædixiſſe putaretur, cum ait,
Nunquid ex hac petra educimus vobis aquam: quod in
animo eius lateret omninn, niſi dei ſententia prodere-
tur. Econtrario itaque iſto locn debemus intelligere
verba Mnyſi de promiſsis carnibus, quærentis potius
quo modo fieret quàm diffidentis fuiſſe, quando ſen-
tentia domini non ſecuta eſt quæ vindicaret, ſed po-
tius quæ doceret. De vxore Moyſi Aethiopiſſa XX.
quæri ſolet, vtrum ipſa erat filia Iethrn, an alteram du- Nume.12.
xerit vel ſuperduxerit. Sed ipſam fuiſſe credibile eſt, F
De Madianitis quippe erat, qui reperiuntur in Parali- 2.Para.14.
pomenon Aethinpes dici, quando cnntra eos pugna-
uit Ioſaphat. Nam in his locis dicitur eos perſecutus
populus Iſraël, vbi Madianitæ habitant, qui nunc Sar-
raceni appellantur. Sed nunc eos Aethinpes nemo fe-
rè appellat, ſicut ſolent locorum & gentium nomina
plerunque vetuſtate mutari. Et dixit ad eos. A- XXI.
ſcendite iſta eremo, & aſcendetis in montem & vide- Nume.13.
bitis terram quæ ſit, & populum qui inſidet ſuper eam,
ſi fortis eſt an infirmus, ſi pauci ſunt an multi. Expo-
ſuiſſe intelligitur, ſecuodum quid dixerit, ſi potens eſt
an infirmus: hnc eſt, ſi pauci ſunt an multi. Nam quo
modo poſſent de mnnte proſpicientes ſentire huma-
narum virium fnrtitudinem? Poteſt & alius ſenſus eſſe
multo congruentior veritati: quod ait, Aſcendetis in
montem, in ipſam terram, dixit, quam explorare vnle-
bant, Non enim poſſent facile exploratores intelligi,
vbi tanquam peregrinantes omnia perquirebant. Nam
ſi de montis vertice eos putauerimus conſpexiſſe ter-
ram & explnraſſe: quo modo poſſent exquirere omnia
quæ

G quæ Moyses exquirenda præcepit? Quo modo intra-
re ciuitates quas eos scriptura dicit intrasse? Quo mo-
do de illa valle botrum tollere, propter quem & lo-
co nomen est inditum, vt vallis botri diceretur? In ip-
so ergo monte explorabatur terra, quia ipse erat à quo
exploraretur: & ibi erat quidam depressior locus, de
XXII. qua valle botrus ablatus est. Et protulerunt pauo-
Nume.13. rem terræ quam explorauerunt. Pauorem terræ dixit,
non quod paueat eadem terra, sed quem ex ea terra
XXIII. conceperaot. Caleph & Iesus Naue loquentes ad
Nume.14. populum Israël ne timerent ingredi terram promissio-
nis, dixerunt inter cætera, Vos autem ne timueritis po-
pulum terræ, quoniam cibus nobis sunt. Abscessit enim
tempus ab eis, domious autem in nobis, ne timueritis
eos. Quod dictum est, cibus nobis sunt: intelligi volue-
runt, consumemus eos. Quod vero adiunxeruut, absces-
sit enim tempus ab eis, dominus autem in nobis: satis
diligenter non dixerunt, abscessit dominus ab eis, im-
pij quippe antiquitus fuerunt: sed quoniam & impiis
occulta dispensatione diuinæ prouidentiæ datur tem-
pus florendi atque regnandi, abscessit, inquiunt, tem-
pus ab eis, dominus autem in nobis: non dixerunt, ab-
H scessit tempus ab eis, & nostrum successit: dominus au-
tem in nobis, non tempus. Illi enim tempus habuerunt,
isti dominum deum temporum creatorem & ordina-
torem, & quorumque vt ei placet distributorem.

XXIIII. Quod præcipitur quo modo expientur peccata
Nume.15. quæ non spoote committuntur, merito quæritur quæ
sint ipsa peccata oolentium: vtrum quæ à oescientibus
committuntur: an etiam possit recte dici peccatum es-
se nolentis, quod facere compellitur: nam & hoc con-
tra voluntatem facere dici solet. Sed vtique vult prop-
ter quod facit cum vult viuere: si scilicet quisquam nisi
fecerit mortem minetur. Vult ergo facere, quia vult
viuere: & ideo non per seipsum appetendo vt falsum
iuret, sed vt falsum iurando viuat. Quod si ita est, ne-
scio vtrum possint dici ista peccata nolentium, qua-
lia hic dicuntur expiaoda. Nam si diligenter conside-
ratur, forte ipsum peccare nemo velit, sed propter a-
liud fit quod vult qui peccat. Omnes quippe homines
qui scientes faciunt quod non licet, vellent licere, Vs-
queadeo ipsum peccare nemo appetit propter hocip-
sum, sed propter illud quod ex eo consequitur. Hæc si
I ita se habent, non sunt peccata nolentium, nisi ne-
scientium: quæ discernuntur à peccatis volentium.

XXV. Et anima quæcunque peccauerit in manu super-
Nume.15. biæ, ex iodigenis, aut ex proselytis, deum hic exacer-
bat: & exterminabitur anima illa de populo suo, quo-
niam verbum domini contempsit & mandata eius dis-
perdidit. Contritione conteretur anima illa, pecca-
tum eius in illa. Quæ sint peccata quæ fiunt io manu
superbiæ, id est de superbia committuntur, scriptura
ipsa in consequentibus satis exposuit, vbi ait, quoniam
verbum domini contempsit. Aliud est ergo præcepta
contemoere, aliud magnipendere quidem, sed aut
ignarum contra facere, aut victum. Quæ duo fortasse
pertineant ad illa peccata quæ à nolentibus fiunt: de
quibus superius quemadmodum deo propiciato expia-
rentur admonuit: ac deinde subiecit peccata superbiæ,
cum quisque superbiendo, id est, præceptum contem-
nendo perperam facit. Quod genus peccati non dixit
vllo genere sacrificij purgari oportere, tanquam insa-
nabile iudicans, illa duntaxat curatione quæ per sacri-
ficia gerebatur, qualia facienda in hac scriptura præci-
piuntur, Quæ si per ipsa attendantur, nullo pacto pos-
sunt mederi. Si autem res ipsæ quarum hæc sacramen- K
ta sunt inquirantur, in eis inueoiri poterit purgatio pec
catorum. Quod ergo scriptum est, Peccator cum ve- Prouer.18.
nerit in profundum malorum contemnit: iste signifi-
catus est, quem scriptura hoc loco dicit, in manu super-
biæ delinquere, Hoc igitur sine pœoa eius qui commit-
tit non potest aboleri, atque ideo non potest non puni-
tum esse: & cum pœnitendo sanatur, ipsa afflictio pœ-
nitentis pœna peccati est, quanuis medicinalis & salu-
bris. Merito quippe magnum iudicatur peccatum cum Psal.50.
superbia præceptum contemnit: sed econtrario vt sa-
nari possit, cor cōtritum & humiliatum deus non sper-
nit. Veruntamen quia sine pœna non fit, ideo talia hic
dicta sunt: deū, inquit, hic exacerbat: quia deus superbis Iacobi.4.
resistit. Et exterminabitur anima illa de populo suo,
quoniam talis omnino in numero eorum qui ad deum
pertinent non est: quoniam verbum domini contemp-
sit & mandata eius disperdidit, contritione contere-
tur anima illa. Quare autem contritione conteretur,
consequenter adiungit dicens, peccatum eius in illo: ac
per hoc si tali peccato debitam contritionem ipse sibi
adhibeat pœnitendo, cor contritum vt dictum est, deus
non spernet: quanuis in Græco non dictum sit hoc lo- L
co, contritione conteretur: sed ex contritione extere-
tur anima illa. Quod ita accipi potest, quasi omnimo-
do terendo extioguatur ac si ooo sit. Sed prius natura
immortalitatis animæ hunc intellectum recusat: Dein-
de si quod exteritur, omni modo efficeretur vt non fit,
non diceret de sapiente, Et gradus ostiorum eius exte-
rat pes tuus. Verum illa discretio magis magisque con- Ecclesiasti-
sideranda est: vtrum nemo peccet nisi aut ignarus, aut ci.6.
victus, aut contemoens, vnde nunc longum esset dispu
tare. Quid est quòd Dathan & Abiron cum in se- XXVI.
ditionem consurrexissent, vocati à Moyse ac superbe & Nume.16.
iniuriose respondentes, Nunquid pusillum hoc, quo-
niam eduxisti nos in terram fluentem lac & mel, inter-
ficere nos in eremo, quoniam præes nobis princeps, &
tu in terram fluentem lac & mel induxisti nos, & dedi-
sti nobis sortem agri & vioeas: post hæc addiderunt,
Oculos hominum illorum abscidisses: non ascēdimus.
quorum hominum oculos dixerunt? Vtrum populi Is-
raël, tanquam dicentes, Si ita præstitisses, oculos homi-
num illorum abscidisses: id est ita te diligerent vt ocu-
los suos eruerēt & darent tibi, Quod indiciū magoum M
dilectionis, & Apostolus dicit, Quoniam si fieri posset Galat.4.
oculos vestros eruissetis & dedissetis mihi. Et deinde
plenam contumaciam addiderūt, Non ascendimus: id
est oon veniemus, quia vocauerat eos. An potius oculos
hominum, illorū dicit hostium qui nimis acres & terri-
biles fuerant nuociati: tanquam dicerent, & si hoc fe-
cisses, non tibi obtemperaremus: nisi quòd modus ver-
bi alius pro alio positus est, vt non dicerent, non ascen-
deremus, sed non ascendimus quodam genere locutio-
nis? Et locutus est dominus ad Moysem & Aaron XXVII.
dicens, Abscedite vos de medio synagogæ istius. No- Nume.16.
tandum est tunc iubere dominum separationem fieri
corporalem, cū iam vindicta imminet malis. Sic Noë Gene.7.
cum domo sua separatur à cæteris diluuio perituris. Sic Gene.19.
Loth cum suis separatur à Sodomis igne cœlitus con-
sumendis. Sic ipse populus ab Aegyptiis marinis flucti- Exod.14.
bus obruendis. Sic isti nunc à synagoga Chore Abiron
& Dathan, qui se primitus per seditionem abrumpe-
re voluerunt: cum quibus tamen sancti antea viuentes
& conuersantes, & cum cæteris quos reprobat deus se-
cundum verba quæ io eos increpans dicit, cōtaminari
tamen

A tamen ab eis minime potuerunt: nec separari iussi sunt,
quando vindictam dominus, siue differebat, siue talem
adhibebat, qua innocentes periclitari lædive non pos-
sent, sicut serpentum morsibus, sicut strage mortium
qua deus quem volebat sicut volebat alio percutiebat
intacto, non sicut aqua diluuij, aut ignea pluuia, aut a-
qua maris, aut hiatu terræ, quæ permixtos poterat pari-
ter absumere: non quia & ibi deus suos conseruare non
posset, sed quia opus erat tentatione miraculi vbi sepa-
ratio fieri poterat, vt vel aqua, vel ignis, vel hiatus ter-
Matth. 13. ræ quos inuenisset auferret. Sic & in fine à zizaniis se-
parabuntur frumenta, & malos cremantibus flammis,
iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum.
XXVIII. Quod ait Moyses de Chore & Abiron & Dathan,
Nume. 16. in visione ostendet deus, & aperiens terra os suum ab-
sorbebit vos. Quidam interpretati sunt, in hiatu osten-
det dominus: credo putantes dictum χάσματι, quod
Græce positum est φάσματι, quod pro eo dictum est, ac
si diceretur in manifestatione, quod apertis oculis ap-
parebit. Non enim sic dictum est, in visione, quemad-
modum solent dici visiones, siue somniorum, siue qua-
B rumcunque in ecstasi figurarum: sed vt dixi, in mani-
festatione. Nonnulli autem aliud opinantes, in phan-
tasmate interpretari voluerunt. Quod omnino sic ab-
horret à consuetudine locutionis nostræ, vt nusquam
ferè dicatur phantasma, nisi vbi falsitate visorum intel-
lectus noster illuditur, quamuis & hoc à videndo sit di-
ctum, Sed vt dixi, aliud loquendi consuetudo præiu-
XXIX. dicauit. Et descenderunt ipsi & omnia quæcunque
Nume. 16. sunt eis viuentes ad inferos. Notandum secundum lo-
cum terrenum dictos esse inferos, hoc est in inferiori-
bus terræ partibus. Varie quippe in scripturis & sub in-
tellectu multiplici, sicut rerum de quibus agitur sensus
exigit, nomen ponitur inferorum, & maxime in mor-
tuis hoc accipi solet. Sed quoniam istos viuētes dictum
est ad inferos descendisse, & ipsa narratione quid fa-
ctum fuerit satis apparet: manifestum est, vt dixi, infe-
riores partes terræ inferorum vocabulo nuncupatas, in
comparatione huius superioris terræ in cuius facie viui-
tur: sicut in comparatione cœli superioris vbi sancto-
rum demoratio est angelorum, peccātes angelos in hu-
ius aëris detrusos caliginem, scriptura dicit tanquam
2. Petri 2. carceribus inferi puniendos reseruari, Si enim deus, in-
C quit, angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus
caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio punien-
Ephe. 2. dos reseruari: cum Apostolus Paulus principem pote-
statis diabolum dicat, qui operatur in filiis diffidentiæ.
XXX. Et dixit dominus ad Moysem & ad Eleazarum fi-
Nume. 16. lium Aaron sacerdotem, Tollite thuribula ærea è me-
dio exustorum: & ignem alienum hunc semina ibi: quia
sanctificauerunt thuribula peccatorum horum in ma-
nibus suis: & fac ea laminas ductiles circumpositio-
nem altari: quoniam oblata sunt ante dominum & san-
ctificata sunt: & factæ sunt in signum filiis Israël. Hoc lo
co cur non ad Moysem & Aaron sicut in superioribus
dominus locutus sit, sed ad Moysem & Eleazarū filium
Aaron, hæc mihi causa interim occurrit: Quoniā quæ-
stio erat de progenie sacerdotum, id est, de quo gene-
re esse deberent: vnde illi ex alio genere, quia sibi vsur-
pare sacerdotium ausi sunt, tam horrendo & mirabili
supplicio perierunt: non ad Aaron, quia iam summus
sacerdos erat, sed ad Eleazarum voluit loqui deus qui
ei succedere debebat, & secundo iam sacerdotio funge-
batur, vt eo modo seriem generis commendaret quæ in
successionibus sacerdotum esse deberet. Vnde etiam in
consequentibus dicit, Et accepit Eleazar filius Aaron D
sacerdotis thuribula ærea quæ antea obtulerūt qui exu-
sti sunt, & addidit ea circumpositionem altaris memo-
riale filij Israël, vt non accedat quisquam alienigena qui
non est de semine Aaron imponere incensum ante do-
minum: & non erit sicut Chore & sicut conspiratio e-
ius, sicut locutus est dominus in manu Moysi. Hoc er-
go modo voluit per Eleazarum deus non sacerdotium
quod iam erat in Aaron, sed successionis sacerdotalis
progeniem commendare. Quod vero ait, Et ignem a-
lienum hunc semina: ibi sparge, intelligendum est. Et
quod addidit, Quia sanctificauerunt thuribula pecca-
torum horum in manibus suis: locutione quidem inusi-
tata expressa sententia est. Sed notandum nouo modo
dicta sanctificata pœna eorum, à quibus hoc peccatum
fuerat perpetratum: quia per eos exemplum datum est
cæteris, quo timerent. Circumpositionem autem altari
cur ex eis fieri voluit, addidit dicens: quoniam oblata
sunt ante dominū, & sanctificata facta sunt in signum
filiis Israël: non ergo in eis reprobari voluit, quòd à ta-
libus oblata sunt, sed hoc potius attendi ante quem ob-
lata sint: id est quia ante dominum, vt plus in eis valeret E
nomē domini, ante quem oblata sunt, quàm pessimum
meritum eorum, à quibus oblata sunt. Hoc autem iam
& in Exodo commemorauerat scriptura, quando alta-
re fabricari dicit. Vnde intelligitur genera rerum ge-
starum distributa esse per libros, non temporum ordo
contextus. Nam & de virga Aaron quo modo res gesta
sit, vt & florens & germinans electionem sacerdotij e-
ius, diuinitus indicaret, in hoc libro scriptura narrauit;
& tamen de ipsa virga in Exodo dicitur, vt in sanctis
sanctorum, cum manna in arca poneretur, quando præ-
cipitur de tabernaculo fabricando: quod vtique longe
ante præceptum est, quàm ipsum tabernaculum fabrica-
tum perfectúmque cōsisteret. Stetit autem primo men-
se secundi anni, ex quo de Aegypto egressi sunt: & liber
iste incipit à secundo mense eiusdem anni secundi, pri-
mo die mensis. Vnde clarum est ista, si librorum ordi-
nem consideremus, per recapitulationem: id est præte-
ritorum recordationem commemorari, quæ putāt, qui
minus diligenter intendunt, eodem facta ordine, quo
narrantur. Et ait dominus ad Aaron dicens, Tu XXXI.
& filij tui, & domus patris tui tecum accipietis peccata Nume. 18.
sanctorum: & tu & filij tui accipietis peccata sacerdotij F
vestri. Hæc sunt peccata quæ appellantur sacrificia pro
peccatis. Proinde peccata sanctorum dictum est, non
quæ sancti committunt, sed ab eo quòd sunt sancta san-
ctorum, quia in sanctis offeruntur. Et peccata dicuntur
sacrificia pro peccatis: ideo appellata sunt peccata san-
ctorum. Et peccata sacerdotij vestri: id est eadem ipsa
quæ offeruntur pro peccatis: sicut etiam in Leuitico de-
clarat, & pertinere debere dicit ad sacerdotem.
Primogenita omnia quæcunque fuerint in terra XXXII.
eorum, quantacunque attulerint domino, tibi erunt. Nume. 18.
Hic primogenita, non fœtus primitiuos pecorum di-
cit: nam ipsa Græce πρωτότοκα nominantur, hæc autem
πρωτογεννήματα. Sed Latine duabus his rebus, duo no-
mina reperta non sunt. Et ideo ista πρωτογεννήματα qui-
dam primitias interpretati sunt, Sed primitiæ ἀπαρχαὶ
dicuntur, & aliud sunt. Hæc igitur tria ita discernun-
tur, quia πρωτότοκα sunt primitiui animalium fœtus,
etiam hominum: πρωτογεννήματα vero, primi fructus de
terra sumpti, vel de arbore, vel de vite. Primitiæ autem
de fructibus quidem, sed iam redactis ab agro: sicut de
massa, de lacu, de dolio, de cupa, quæ primitus sume-
bantur.

G bantur. De iuuenca rufa, cuius cinerem ad aquam
XXXIII. aſperſionis, eorumq; mundationem qui mortuum teti-
Nume. 19. gerint, proficere lex mandauit, nec tangere permitti-
mur. Euidétiſsimum enim ſignum in ea noui teſtamen-
ti præfigurabatur, nec ſatis digne feſtinantes dicere de
tanto ſacramento valemus. Primo enim quód ita cœ-
pit de hac re loqui ſcriptura, quem non moueat, & in-
tentiſsimam mentem faciat in altitudine ſacramenti? Et
locutus eſt, inquit, dominus ad Moyſem & Aaron di-
cens, Iſta diſtinctio legis quæcunque conſtituit domi-
nus: proculdubio nó eſt diſtinctio niſi inter aliqua duo
vel plura: nam diſtinctionem ſingularitas non requirit.
Nec diſtinctionem cuiuſlibet rei commemorauit, ſed
addidit legis, nec cuiuſcunque legis: aſsidue quippe in
ſcriptura dicitur de vnaquaque re, de qua legitime præ-
cipitur, Hæc eſt lex illius vel illius rei: non vniuerſalis
lex, quæ continet omnia quæ legitime præcipiuntur.
Hic vero cum dixiſſet, Hæc eſt diſtinctio legis: ſecutus
adiunxit, Quæcunque conſtituit dominus, præcipien-
do vtique, non creando. Nam etiam nonnulli interpre-
tes, Quæcunque præcepit dominus, tranſtulerunt. Si er-
H go bæc eſt diſtinctio legis, quæcunque præcepit domi-
nus: proculdubio magna eſt iſta diſtinctio. Et recte in-
telligitur duo teſtamenta diſtinguere. Eadem quippe
ſunt in veteri & nouo: ibi obumbrata, hic reuelata: ibi
præfigurata, hic manifeſtata. Nam nó ſolum ſacramen-
ta diuerſa ſunt, verumetiam promiſſa ibi videntur tem-
poralia proponi, quibus ſpiritale præmiũ occulte ſigni-
ficetur: hic autem manifeſtiſsime ſpiritalia promittun-
tur & æterna. Temporalium autẽ bonorum atque car-
nalium, & ſpiritalium atque æternorum, quæ clarior
certiórque diſtinctio eſt, quàm paſsio domini noſtri Ie-
ſu Chriſti: in cuius morte ſatis conſtitit, non iſtam ter-
renam tranſitoriámque fœlicitatem à domino deo pro
magno munere ſperandam & optandam, Quandoqui-
dem in vnigenito filio ſuo, quem tanta illa perpeti vo-
luit, longe aliud à ſe peti expectarique oportere apertiſ-
ſima diſtinctione declarauit. Hanc ergo paſsionem do-
mini noſtri Ieſu Chriſti, velut diſtinctione duorum te-
ſtamentorum, boc quod de iuuencæ rufæ mactatione
narratur, ſatis congrue pręfigurat. Locutus eſt enim do-
minus ad Moyſem & Aaron dicens, Iſta diſtinctio le-
gis quæcunque conſtituit dominus: ac deinde mandare
I incipit hæc adiungens & dicens, Loquere filiis Iſraël.
Poteſt etiam ita diſtingui, Et locutus eſt dominus ad
Moyſem & Aaron dicens, Iſta diſtinctio legis quæcun-
que conſtituit dominus dicens: non quęcunque conſti-
tuit dominus creans, ſicut cœlum & terram & omnia
quæ in eis ſunt: ſed quæcunque conſtituit dominus di-
cens, in duobus videlicet teſtamentis: vt deinde ſequa-
tur, Loquere filiis Iſraël, & accipiant à te iuuencam ru-
fam ſine vicio. Iuuenca rufa carnem Chriſti ſignificat,
Sexus fœmineus eſt, propter infirmitatem carnis: Rufa
eſt, propter ipſam cruentam paſsionem. Quod autem
ait, accipiant à te: in ipſo Moyſe figuram legis oſten-
dit: quoniam ſecundum legem ſibi viſi ſunt occidere
Chriſtum, quia ſoluebat ſecundum ipſos ſabbatum, &
ſicut putabant obſeruationes legitimas prophanabat.
Quod ergo ſine vicio dicitur bæc iuuenca, mirum non
eſt, Hanc enim carnem etiam cęteræ hoſtię figurabant,
vbi ſimiliter ſine vicio pecora immolari iubentur, Erat
quippe illa caro in ſimilitudine carnis peccati, ſed non
caro peccati. Veruntamen hic vbi euidentius legis di-
ſtinctionem deus voluit commendare, parum fuit di-
cere ſine vicio, niſi diceretur, quæ non in ſe habet vi-
cium. Quod ſi repetendi cauſa dictum eſt, fortaſſe non K
fruſtra eſt, quòd eam rem ipſa repetitio firmius cómen-
dauit. Quanquam & illud non abhorret à vero, vt ideo
additum intelligatur, quæ non habet in ſe vicium, cum
iam dictum eſſet, iuuencam ſine vicio, quia in ſe nó ha-
buit vicium caro Chriſti, in aliis autẽ babuit qui mem-
bra ſunt eius, Quæ enim caro in hac vita ſine peccato,
niſi illa ſola quæ non habet in ſe vicium? Et non eſt ſu-
perpoſitum ſuper eam iugum: Non enim ſubiugata eſt
iniquitati, cui ſubiugatos inueniens liberauit, & eorum
vincula dirupit, vt ei dicatur, Dirupiſti vincula mea ti- Pſal. 115.
bi ſacrificabo hoſtiam laudis. Super illius quippe car- Ioan. 10.
nem non eſt poſitum iugum, qui poteſtatem habuit po-
nendi animam ſuam & iterum ſumendi eam. Et dabis
eam, inquit, ad Eleazarum ſacerdotem: Cur non ad Aa-
ron, niſi forte ita præfiguratum eſt, nó ad tempus quod
tunc erat, ſed ad poſteros huius ſacerdotij paſsionem
domini peruenturam? Et eiicient eam extra caſtra. Sic
& eiectus eſt dominus paſſurus extra ciuitatem. Quod
autem ait, in locum mundum: ita ſignificatum eſt, quia
non habuit cauſam malam. Et occident eam in conſpe-
ctu eius, ſicut occiſa eſt caro Chriſti in cóſpectu eorum L
qui futuri erant in nouo teſtamento domini ſacerdo-
tes. Et accipiet Eleazar ſanguinem eius & aſperget con-
tra faciem tabernaculi teſtimonij in ſanguine eius ſep-
ties. Hæc teſtificatio eſt Chriſtum ſecundum ſcripturas
fudiſſe ſanguinem in remiſsionem peccatorum. Ideo
contra faciem tabernaculi teſtimonij, quia nó aliter de-
claratum eſt quàm fuerat diuino teſtimonio prænun-
ciatum. Et ideo ſepties, quia ipſe numerus ad munda-
tionem pertinet ſpiritalem. Et cremabunt eam in con-
ſpectu eius. Puto quia concrematio ad ſignum perti-
net reſurrectionis. Natura eſt quippe ignis vt in ſuper-
na moueatur, & in eum conuertitur quod crematur.
Nam & ipſum cremare de Græco in Latinum dictum
verbum eſt à ſuſpenſione. Quod vero additum eſt, in
conſpectu eius: id eſt in conſpectu ſacerdotis: hoc mi-
hi inſinuatum videtur, quia illis apparuit reſurrectio
Chriſti qui futuri erant regale ſacerdotium. Iam quod
ſequitur, Et pellis eius & carnes & ſanguis eius cum ſter-
core eius comburetur, idipſum expoſitum eſt quo mo-
do concremabitur: & ſignificatum eſt, quòd non ſolum
ſubſtantia mortalis corporis Chriſti, quæ commemo- M
ratione pellis & carnium & ſanguinis intimata eſt: ve-
rumetiam contumelia & abiectio plebis quam nomine
ſtercoris ſignificatam puto, conuerteretur in gloriam,
quam combuſtionis flamma ſignificat. Et accipiet ſa-
cerdos lignum cedrinum & hyſſopum & coccinum, &
immittet in medium combuſtionis iuuencæ. Lignum
cedrinum ſpes eſt, quæ debet in ſupernis firmiter habi-
tare. Hyſſopus fides, quæ cum ſit herba humilis radici-
bus hæret in petra. Coccinum charitas, quod feruorem
ſpiritus igneo colore teſtatur. Hæc tria debemus mitte-
re in reſurrectionem Chriſti, tanquã in medium com-
buſtionis illius, vt cum illo ſit abſcondita vita noſtra,
ſicut dicit Apoſtolus, Et vita noſtra abſcondita eſt cum Col. 3.
Chriſto in deo. Et lauabit veſtimẽta ſua ſacerdos, & la-
uabit corpus ſuum aqua, & poſtea introibit in caſtra, &
immundus erit ſacerdos vſque ad veſperam. Lauatio
veſtimentorum & corporis quid eſt, niſi mundatio ex-
teriorum & interiorum? Et hæc ſacerdos. Deinde ſe-
quitur, Et qui comburet eam, lauabit veſtimenta ſua &
lauabit corpus ſuum aqua, & immundus erit vſque ad
veſperam. In eo qui comburit, eos figuratos arbitror qui
Chriſti carnem ſepelierunt, reſurrectioni eam veluti
conſta-

A conflagrationi mandantes. Et congregabit homo mũ-
dus cinerem iuuencæ, & ponet extra castra in locum
mundum. Quid dicimus cinerem iuuencæ, reliquias
videlicet illius interfectionis & combustionis, nisi fa-
mam quæ consecuta est passionem resurrectionẽmque
Psal.36. Christi: Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico. Nam
& cinis erat, quia velut mortuus ab infidelibus condẽ-
nabatur: & tamen mundabat, quia & resurrexisse à fi-
delibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maxi-
me claruit qui in cæteris gentibus erant, & non erant
de consortio Iudæorum: ideo dictum esse existimo, &
congregabit homo mundus cinerem iuuencæ: mun-
dus vtique ab interfectione Christi, quæ Iudæos fece-
rat reos. Et reponet in locum mundum: id est hono-
rabiliter tractabit. Tamen extra castra: quia extra ce-
lebrationem Iudaicæ consuetudinis honor Euangeli-
cus claruit. Et erit synagogæ filiorum Israël in conser-
uationem, Aqua aspersionis, purificatio est. Postea de-
clarat plenius quemadmodum ex isto cinere fiebat a-
qua aspersionis, vnde mundabantur à contactu mor-
tuorum, quod vtique significatur ab iniquitate mori-
B bundæ vel morticinæ vitæ. Sed mirum est quod sequi-
tur: Et qui congregat, inquit, cinerem iuuencæ lauabit
vestimenta sua, & immundus erit vsque ad vesperam.
Quo modo erit ex hoc immundus qui mundus acces-
serat: nisi quia & ij qui sibi videntur mũdi, in fide Chri-
Roman.3. stiana se agnoscunt, quia omnes peccauerunt & egent
gloria dei, iustificati gratis per sanguinem ipsius. Hunc
tamen vestimenta sua lauare dixit, non etiam corpus
suum, Credo quòd illius cineris congregatione & re-
positione in loco mundo, si hæc spiritaliter intelligan-
tur, iam intrinsecus vult intelligi fuisse mundatum: si-
Acto.10. cut Cornelius audiens & credens quod prædicauerat
Petrus ita mundatus est, vt ante visibilem baptismum
cum suis qui aderant acciperet donum spiritus sancti.
Verumtamen nec visibile sacramentum contemni po
tuit, vt ablutus etiam extrinsecus lauaret quodam mo-
do vestimenta sua: Et erit, inquit, filiis Israël, & prose-
lytis qui apponuntur, legitimum æternum. Quid aliud
ostenditur, nisi baptismum Christi quem significat a-
qua aspersionis, & Iudæis & gentibus profuturum: id
C est filiis Israël & proselytis, tanquam naturalibus ramis,
Roman.11. & inserto pinguedini radicis oleastro? Quem autem
non faciat intentum quòd post ablutionem de singulis
quibusque dicitur: Et immundus erit vsque ad vespe-
ram? Neque hic tantum, sed in omnibus, aut penè in
omnibus talibus mundationibus hoc dicitur. Vbi ne-
scio vtrum aliquid aliud possit intelligi: nisi quòd om-
nis homo post remissionem plenissimam peccatorum
permanendo in hac vita contrahit aliquid vnde sit im-
mundus vsque ad eiusdem vitæ finem, vbi ei dies iste
quodam modo clauditur, quod significat vespera. De-
inde incipit scriptura dicere, & exequitur quemadmo-
dum immundi facti homines aqua illa aspersionis pu-
rificentur, Qui tetigerit, inquit, mortuum, omnis ani-
ma hominis immunda erit septem diebus: hic purifi-
cabitur die tertio & die septimo, & mundus erit. Et hic
nihil aliud intelligendum video, nisi contactum mor-
tui, esse hominis iniquitatem. Septem vero dierum im-
mundiciam propter animam & corpus dictam puto,
animã in ternario, corpus in quaternario. Quod qua-
re ita sit, longum est disputare. Secundum hoc arbitror
dictum per Prophetam, In tribus & quatuor impieta-
tibus non aduersabor, Adiungit autem dicens, Si au-
Amos.1. tem non purificatus fuerit die tertio & die septimo,

non erit mundus. Omnis qui tetigerit ab omni ani- D
ma hominis & mortuus fuerit, & non fuerit purifica-
tus, id est, antè mortuus fuerit tacto mortuo quàm fue-
rit purificatus, tabernaculum domini polluit: extermi-
nabitur anima illa ex Israël. Notandum est quòd dif- »
ficillime reperitur in his libris aliquid euidentius, de »
vita animæ post mortem, fuisse conscriptum. Die ter- »
tio & in die septimo: & purificatur die septimo & la-
uabit vestimenta sua, & lauabit aqua & immundus erit
vsque ad vesperam. Alia est aqua aspersionis, & alia vti-
que illa qua lauit vestimenta sua. Et lauabitur aqua: quã
puto spiritalem intelligendam per significationem, nõ
per proprietatem. Nam sine dubio visibilis erat: sicut
illæ omnes vmbræ futurorum. Proinde qui sacramen-
to baptismi recte abluitur, quod illa aspersionis aqua
figurabatur, mundatur spiritaliter, id est, inuisibiliter
in carne & in anima vt sit mundus & corpore & spiri-
tu. Quod vero hyssopo dixit aqua aspersionis aspergi:
qua herba supra diximus fidem significari: quid aliud
occurrit, nisi quod scriptum est, Fide mundans corda *Acto.15.*
eorum: Nõ enim prodest baptismus, si desit fides. A vi-
ro autem mundo dixit hoc fieri, vbi significantur mi- E
nistri portantes personas domini sui, qui vere mun-
dus est. Nam & de his ministris in consequentibus di-
cit, & qui circumasperget aquam aspersionis, lauabit
vestimenta sua: id est, obseruabit & corpus. Et qui teti-
gerit aquam aspersionis immundus erit vsque ad ves-
peram. Et omne quodcunque tetigerit immundus, im-
mundum erit. Et anima quæ tetigerit, immunda erit
vsque ad vesperam. Iam dixi superius quid mihi signi-
ficare videatur, vsque ad vesperam. Omnis qui te- *XXXIIII.*
tigerit super faciem campi vulneratum, aut mortuum, *Numer.19.*
aut os hominis, aut monumentum. Quæri potest quid
dictum sit vulneratum, aut mortuum. Si enim aliud vo
luit intelligi vulneratum, aliud mortuum: cauendum
est ne putetur immundus esse etiam qui tetigerit vul-
neratum viuum, quod vtique absurdum est. Sed quia
possunt & mortui esse vulnerati, ipsos mortuos intel-
ligitur discreuisse: vt & vulneratum mortuum intelli-
gamus, id est vulnere peremptum, & mortuum sine
vulnere. Quòd de petra aqua eductá est, Apostolus *XXXV.*
Paulus quid esset exposuit vbi ait, Et omnes eundẽ po- *Nume.20.*
tum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali *1.Corin.10.*
sequenti eos petra, Petra autem erat Christus. Signifi- F
cata est ergo de Christo profluens gratia spiritalis, qua
interior sitis irrigaretur. Sed quòd virga petra percu-
titur, crux Christi figuratur. Ligno enim accedente ad
petram, gratia manauit, & quòd bis percutitur euiden-
tius significat crucem. Duo quippe ligna sunt crux.
Quod de aqua illa quæ de petra profluit dictum *XXXVI.*
est, Hæc aqua contradictionis, quia maledixerant filij *Nume 20.*
Israël ante dominum & sanctificatus est in ipsis: prius
maledixerunt quando locuti sunt contra beneficiũ do
mini quòd educti erant de Aegypto: & postea sanctifi-
catus est in ipsis, cum illo miraculo profluentis aquæ
eius sanctitas declarata est. An forte duo genera homi-
num demonstrauit, & contradicẽtium gratiæ Christi,
& percipientium gratiam Christi: vt illis sit aqua con-
tradictionis, istis sanctificationis. Nam de ipso domi-
no in Euangelio legitur, Et in signum cui contradice-
tur. Quod inter mandata Moyses ad regem Edom *Luca.2.*
dicit inter cætera, Neque bibemus aquam de lacu tuo: *XXXVII.*
intelligendum est gratis, id est quia non gratis bibe- *Nume.20.*
mus: Quod postea manifestat dicens, Si autem de
aqua tua bibemus ego & pecora mea dabo precium ti-

h bi.

G bi. Non declinabimus in dextera neque in sinistra.
XXXVIII. Pluraliter dictum est, in ea quæ dextera sunt, vel quæ
Numer.20. sinistra sunt. Non introibitis in terram quam dedi
XXXIX. filiis Israël in possessionem: quoniam exacerbastis me
Numer.20. super aquam maledictionis. Quam dixit superius aquā cōtradictionis, ipsam dicit hic maledictionis. Nō enim
XL. ait ἀντιλογίας, sed λοιδορίας. Et vouit Israël votum
Deuter.21. domino, & dixit, Si mihi tradideris populum istum subiectum: id est si mihi eum tradendo subieceris, anathemabo illum & ciuitates eius. Hic videndum est quo modo dicatur anathemabo, quod vouetur & tamen pro maledicto ponitur, sicut & de isto populo dicitur.
Galat.1. Vnde illud est, Si quis vobis euangelizauerit præter quàm quod accepistis, anathema sit. Hinc vulgo dictū est, vt deuotatio dicatur, Nam deuotare se quanquam
XLI. nemo ferè dicit, nisi maledicens. Et anathemauit
Numer.21. eum & ciuitatem eius, & vocatum est nomen loci illius anathema. Hinc dictum est anathema, quod detestabile aliquid & abominabile videatur. Vt enim nihil inde victor in vsus suos auferret, sed totum in pœnam luendam voueret, hoc erat anathemare, quod vul
H go dicitur deuotare. Origo autem huius verbi est in Græca lingua ab his rebus quæ votæ & persolutæ, hoc est, promissæ & redditæ sursum ponebantur in templis, ἀπὸ τοῦ ἀνατίθεσθαι, hoc est, sursum ponere, vel figen-
XLII. do, vel suspendendo. In itinere filiorum Israël quo
Numer.21. castra promouebant atque ponebāt, inter cætera scriptum est, Et inde castra collocauerunt trans Arnon in Hermon, quod extat à limitibus Amorræorum. Est enim Arnon limes inter Moab & inter Amorræum. Propterea dicitur in libro, bellum domini Moab inflāmauit & torrentes Arnon, & torrentes constituit inhabitare. Et in quo libro hoc scriptum sit, nō commemorauit, neque vllus est in his quos diuinæ scripturæ canonicos appellamus. De talibus occasiones reperiunt qui libros apocryphos incautorum auribus & curiosorum conantur inserere, ad persuadendas fabulosas impietates. Sed hic dictum est scriptum in libro, non dictum est in cuius Prophetæ, vel Patriarchæ sancto libro. Neq; negādum est fuisse iam libros siue Chaldæorum, vnde egressus est Abrahā, siue Aegyptiorum, vbi didicerat Moyses omnem illorum sapientiam, siue cu-
I iusque gentis alterius, in quorum librorum aliquo potuit hoc esse scriptum: qui tamen non ideo sit assumendus in eas scripturas, quibus diuina cōmendatur authoritas: sicut nec Propheta ille Cretensis cuius mentio-
Titum.1. nem facit Apostolus, nec Græcorum scriptores vel Philosophi vel Poëtæ, quos idem ipse Apostolus magnum sanè aliquid & veraciter promptum apud Athenienses
Actu.17. loquens dixisse confirmat, In illo enim viuimus & mouemur & sumus. Licet enim diuinæ authoritati vnde voluerit quod verum inuenerit testimonium sumere, sed non ideo omnia quæ ibi scripta sunt accipienda cōfirmat. Cur autem hoc isto commemoratum sit loco, non euidenter apparet, nisi forte vt fines illic inter duas gentes constituerentur, bello actum est, quod bellum eiusdem loci homines propter magnitudinem, bellum domini esse dixerunt, vt scriberetur in aliquo eorum libro, bellum domini Moab inflāmauit: quòd vel arserit eodem bello ista ciuitas, aut ad pugnandum inflammata sit, hoc est excitata, vel si quid aliud in ob-
XLIII. scuritate loci huius latet. Hic est puteus quem di-
Numer.21. xit dominus ad Moysem, Congrega populum & dabo eis aquā bibere. Ita hoc commemoratum est, quasi alicubi superius hoc ad Moysem dixisse dominus legatur. Sed quia nusquam reperitur, hic intelligendum est, & K
illic bibisse populum qui de siccitate conquerebatur.

Et percussit eū Israël nece gladij, Et dominati sunt XLIIII.
terræ eius ab Arnon vsque Oboth, & vsque ad filios Numer.21.
Ammon: quoniam Iazer termini filiorum Ammon sunt. Et accepit Israël omnes ciuitates istas, Et habitauit Israël in omnibus ciuitatibus Amorræorum in Esebon. Hic certe Israël possedit ciuitates Amorræorum quas bello superauit, quia non eas anathemauit. Nam si eas anthemasset, possidere illi non liceret, nec inde ad vsus suos aliquid prædæ vsurparet. Notandum est sanè quemadmodum iusta bella gerebantur. Innoxius enim transitus negabatur, qui iure humanæ societatis æquissimo patere debebat. Sed iam vt deus sua promissa compleret, adiuuit hic Israëlitas quibus Amorræorum terram dari oportebat. Nam Edom cum similiter Numer.20.
eis transitum denegaret, non pugnauerunt cum ipsa gente Israëlitæ, id est, filij Iacob cum filiis Esaū, duorum germanorum atque geminorum, quia terram illam Israëlitis non promiserat, sed declinauerunt ab eis. Propterea dicent ænigmatistæ, Venite in Ese- XLV.
bon: & cætera. Qui sint ænigmatistæ ideo non appa- Numer.21.
ret, quia non sunt in consuetudine literaturæ nostræ, L
neque in ipsis diuinis scripturis ferè alio loco reperitur hoc nomen, Sed quia videntur quasi canticum dicere quo cecinerunt bellum inter Amorræos & Moabitas gestum, in quo Seon rex Amorræorum Moabitas superauit, non incredibiliter putantur isti ænigmatistæ sic tunc appellati, quos Poëtas nos appellamus, eo quòd Poëtarum sit consuetudo atque licentia miscere carminibus suis ænigmata fabularum, quibus aliquid significare intelligantur. Non enim aliter essent ænigmata nisi illic esset tropica locutio, qua discussā perueniretur ad intellectum qui in ænigmate latitarat. Quod dicit scriptura, Postea quam Israël vi- XLVI.
cit Amorræos, & possedit omnes ciuitates eorum, mi- Numer.22.
sisse legatos Balach regem Moabitarum ad conducendum Balaam, à quo malediceretur Israël: satis ostenditur non omnes Moabitas venisse in conditionem Seon regis Amorræorum quando eos bello superauit. Siquidem remansit gens Moabitarum vsque ad illud tempus vbi regnaret Balach rex Moab. Quod vero Moab dixit senioribus Madian, id est Moabitæ M
senioribus Madianitarum, Nunc adiunget synagoga hæc omnes qui in circuitu nostro sunt, non vna gens erat, sed vicini ad vicinos dixerunt quod pariter cauendum esset. Nam Moab filius fuit Loth ex vna filiarum: Madian vero filius Abrahæ de Cethura. Non itaque vna gens erat sed duæ vicinæ atque conterminæ.

Quid est quod scriptum est, Et diuinationes in manibus eorum, cum de iis diceretur quos miserat Ba- XLVII.
lach ad conducendum Balaam vt malediceret Israël: Numer.22.
Nunquid nam ipsi diuinabant, an aliqua ferebant vnde faceret Balaam quo possit diuinare, tanquam aliqua quæ in sacrificiis incenderentur, aut quoquo modo impenderentur, & ideo dictæ sunt diuinationes, quia per hæc ille poterat diuinare? an quid aliud? Obscure enim dictum est, Notandum sanè quòd venit deus ad Balaam & dixit ei, Quid homines qui penes te? &c. Nec dictum est, vtrum in somnis hoc factum sit, quan uis per noctem factum satis eluceat, cum post hæc dicit scriptura, Et exurgēs Balaam mane. Potest enim moueri quo modo cum homine pessimo deus locutus sit, quod etiam si in somnis factum esse constaret, nō ideo nulla quæstio remaneret propter ipsam indignitatem,
Sic

A Sic & dominus Iesus Christus ait de diuite illo qui de-
Lucæ.12. struere veteres apothecas & ampliores nouas dispone-
bat implere, dixit ad illum dominus, Stulte, hac nocte
anima tua auferetur à te, quæ parasti cuius erunt? Ne
quisquã glorietur quòd ei loquitur deus eo modo quo
talibus loquendum esse nouit: quãdo potest hoc & re-
probis fieri, quia & cum per angelum loquitur, ipse lo-
XLVIII. quitur. Quod ait Balaam iterum ad se missis hono-
Nume.22. ratioribus nunciis, Si dederit mihi Balach plenam do
mum suam argẽto & auro, nõ potero præuaricare ver-
bum domini, nec facere illud pusillum vel magnum in
mẽte mea: nullum habet omnino peccatum, sed quod
sequitur non est sine graui peccato, Iam enim constans
esse debuit semel audito quod ei dixerat dominus, Nũ
ibis cum eis, neque maledices populum, est enim bene-
dictus: nec eis vllam spem dare, quòd posset dominus
tanquam ipse Balaam muneribus & honoribus flexus
aduersus populum suum, quem benedictum esse dixe-
rat, suam mutare sententiam. Sed ibi se victum cupidi-
tate monstrauit, vbi loqui sibi dominum de hac re ite-
rum voluit, de qua eius iam cognouerat voluntatem.
B Quid enim opus erat quę sequuntur adiungere, Et nũc
sustinete ibi & vos nocte hac, & sciam quid adiciet do
minus loqui ad me. Proinde dominus videns eius cu-
piditatem captam deuictãmque muneribus, permisit
eum ire, vt per iumẽtum quo vehebatur eius auariciam
coërceret, Hoc ipso confundens illam dementiã, quòd
prohibitionem domini per angelum factam transgre-
di asina non auderet, quã ille cupiditate transgredi co-
naretur, quãuis eandem cupiditatem timore supprime-
ret. Venit enim deus ad Balaam nocte, & ait illi, Si vo-
care te venerunt homines, exurgẽs sequere eos, sed ver
bum quodcunque locutus fuero ad te, hoc facies. Et ex-
urgens Balaam mane strauit asinam suam, & abiit cum
principibus Moab. Cur post istam permissionem do-
mini iterum non consuluit, & post illam prohibitio-
nem iterum consulendum putauit, nisi quia eius mali-
gna cupiditas apparebat, quamuis timore domini pre-
meretur? Denique scriptura sequitur, Et iratus est ani-
matione deus, quia ibat ipse: & insurrexit angelus dei,
vt non permitteret eum in via, & cætera quæ sequun-
tur, donec asina loqueretur. Nihil hic sanè mirabilius
C videtur, quàm quòd loquente asina territus non est, sed
insuper ei, velut talibus monstris assuetus, ita perseue-
ranter respondit. Postea illi & angelus loquebatur, ar-
guens & improbans eius viam. Quo viso exterritus a-
dorauit. Deinde ire permissus est dicere, vt iam per ip-
sum prophetia clarissima proferretur, Nam omnino
permissus non est dicere quod volebat, sed quod vir-
tute spiritus cogebatur. Et ipse quidem reprobus man-
sit, Nam posterior de illo sancto scriptura ita locuta
est, vt quidam reprehensibiles & reprobi viam eius se-
2.Petri.2. cuti dicerentur, Secuti, inquit, viam Balaam filij Beor
XLIX. qui mercedem iniquitatis dilexit. De angelo qui
Numer.22. locutus est Balaam in via, quo viso asina eius progredi
non ausa est, scriptura ita loquitur, Et iratus est anima-
tione deus, quia ibat ipse, & insurrexit angelus dei dif-
ferre eum in via. Vbi primo notandum est quemad-
modum iratus est deus, & insurrexit angelus dei: nec
interposuit iratum deum misisse angelum, sed tãquam
per angelum iratum deum significauit, quoniam veri-
tas & iusticia dei irasci angelum fecit. Nam insurrexit
quod dictum est, vtique commotionem intelligẽdum
est. Deinde quod ait, Differre eum in via: quod Græ-
ce positum est διαβάλλειν, hoc est quod in consequen-
tibus dicit ipse angelus, Et ecce ego exij in dilationem D
tuam: vbi Græcus habet ἀναβολὴν. Vbi fortassis accusa-
tio congruentius intelligitur, vt hic quod dictũ est dif-
ferre eum in via, accusare accipiatur. Vnde creditur e- *Diabolus.*
tiam diabolus appellatus, tanquam accusator Latine di
cendus sit: non quia nemo possit etiam bene rectèque
accusare, sed quoniam diabolus amat accusare, vtique
inuidentiæ stimulis agitatus, quale illi in Apocalypsi
testimonium perhibetur. Positum est autem hoc verbũ
& in Comœdia, vnde Latinum esse nõ dubium est sub
eadem significatione, vel certe vicina, vbi de patre
irato dicitur filio, Rationem sperat inuenisse se qua *Terẽtius in*
differat te. Solet autem hic intelligi, differat, velut hac *Andria.*
atque illac ferat tempestate verborum, quasi discerpat
& dissipet, quod vtique ille accusando videbatur esse
facturus. Sed etsi differre eum in via intellexerimus,
quia distulit angelus eius festinationem remorando,
vt ei quod opus erat & demonstraret & diceret, non
absurda est huius verbi etiam sub ista significatione po *L.*
sitio. Et cum vidisset asina angelum dei resisten- *Nume.22.*
tem in via, & euaginatum gladium in manu eius, & de- E
clinauit asina de via & ibat in campum. Campus iste
adhuc extra macerias vinearum fuit. Et percussit asi-
nam in virga vt corrigeret eam in via. Et stetit ange-
lus dei in sulcis vinearũ, maceria hinc & maceria hinc.
Merito quæritur si hinc atque inde maceriæ in medio
ponebant viam, sicut fieri solet: quo modo ibi stans an-
gelus, dicitur stetisse in sulcis vinearum. Neq; enim in
via inter macerias potuerunt sulci esse vinearum. Sed
ordo verborum est, vt corrigeret eam in via, maceria
hinc, & maceria hinc. In hac ergo via corrigere voluit
asinam Balaam vt inter macerias ambularet. Interposi-
tum est autem, & stetit angelus dei in sulcis vinearum,
in vna scilicet vinearum quæ in medio ponebãt viam.
Et cum vidisset asina angelum dei compressit se ad pa-
rietem, id est, ad maceriam illius vtique vineæ in qua
non erat angelus, quoniã ab alia parte erat in sulcis vi-
nearum. Et compressit pedem Balaam ad parietem, &
adiecit adhuc cædere eam: & apposuit angelus dei, &
adiiciens substitit in loco angusto, iam nõ in sulcis vi-
nearum, sed inter ipsas macerias: id est in via, in qua nõ
fuit declinare in dexteram neque sinistram: Et cum vi-
disset asina angelum dei, concidit sub Balaam, Cæsa e- F
nim in retro non ibat & in parietem non se premebat,
quoniam non ab altera parte terrebatur, sed in media
via in angusto angelus erat. Restat ergo vt subsisteret.
Et iratus est Balaam, & percutiebat asinam virga. Et a-
peruit deus os asinæ, & ait ad Balaam, Quid feci tibi,
quia percussisti me tertio hoc? Et ait Balaã asinæ, Quia
illusisti mihi, & si habuissem gladium in manu mea,
iam transfixissem te. Nimirum iste tanta cupiditate fe-
rebatur, vt nec tãti monstri miraculo terreretur, & re-
sponderet quasi ad hominem loquens, cum deus vti-
que non asinę animam in naturam rationalem vertis-
set, sed quod illi placuerat ex illa sonare fecisset ad il-
lius vesaniam cohibendam. Illud fortasse præfigurans, *1. Corint.2.*
quia stulta mundi electurus erat deus, vt confunderet
sapientes, pro illo spiritali & vero Israël: hoc est, pro-
missionis filiis. Et factus est spiritus domini super *LI.*
illum: id est super Balaam. Non factus est spiritus dei, *Numer.23.*
tanquam factura sit spiritus dei, sed factus est super il-
lum, id est factum est, vt super illum esset: quo modo,
Qui post me venit, ante me factus est: id est factum est, *Ioan.1.*
vt ante me esset: vt præponeretur mihi: quia prior me,
inquit, erat. Sicut, Dominus factus est adiutor meus. *Psal.117.*

G Non enim dominus factura est, sed factũ est vt me ad-
Psal. 9. iuuaret. Et, Factus est dominus refugium pauperum: id
est, factum est vt ad eum refugerent pauperes. Et, Facta
Ezech. 1. est super me manus domini: id est, factum est, vt super
& 3. me esset, & multa talia in scripturis reperiuntur. Et
LII. dixit dominus ad Moysem, Accipe duces populi & o-
Nume. 25. stenta eos domino contra solem, & auferetur ira ani-
mationis domini ab Israël. Iratus est deus de fornica-
tionibus Israël, & carnalibus & spiritalibus, nam & fi-
liabus Moab se impudice miscuerant, & idolis fuerant
consecrati: hoc ad Moysem dixit vt ostẽtaret domino
duces populi contra solẽ. In quo verbo intelligitur eos
iussos esse crucifigi: vt hoc sit, ostenta eos domino con
tra solem: id est, palàm in conspectu lucis huius. Nam
Græcus ait παραδειγμάτισον, quod dicit possit exẽpla,
quia παράδειγμα exemplum dicitur. Nam præter sep-
tuaginta interpretes, Aquila perhibetur dixisse, confige,
vel potius sursum confige, quod est ἀνάπηξον, Symma-
chus autem verbo euidentiore, suspende. Mirum est sa
nè, quòd scriptura narrare destiterit, vtrũ hoc fuerit ex
præcepto domini impletum: quod contemni potuisse
H non video, aut si contemptum est, impune cõtemni. Si
autem factum est & tacitum, cur ex eo quod Phinees fi
lius Eleazar transfixit adulteros, placatum fuisse domi-
num, scriptura testatur, plagamq; cessasse: quasi crucifi-
xis ducib⁹ sicut præceperat dominus, adhuc indignatio
perseuerans alio modo placãda videretur: cum procul-
dubio falsum esse non posset quod prænunciauerat &
promiserat dominus dicẽs, Accipe duces populi & ostẽ
ta eos domino cõtra solem, & auertetur ira animatio-
nis domini ab Israël? Quid itaque opus erat vt adhuc
Phinees ad placandũ deum sic in adulteros vindicaret,
eiq; testimonium scriptura perhiberet quòd eo modo
placauerit dominũ, Nisi forte intelligamus cum illud
de ducibus populi Moyses quod præceperat dominus
implere disponeret, eum voluisse etiam secundum legẽ
talia punire flagitia, & sacrilegam audaciam, vt iuberet
vnumquenq; interficere proximũ suum diis alienis ne-
farie consecratum, atq; inter cætera etiam illud Phinees
faceret, ac sic ira domini iam placata, nõ opus fuisse du
ces populi crucifigi. Hæc sanè seueritas illi tempori cõ-
I grua, quãtum malũ sit fornicationis & idololatriæ, pru
LIII. dentium fidei salutis euidenter ostendit. Eam cau-
Nume. 27. sam mortis Moysi dicit dominus quam etiã fratris eius.
Nume. 20. Ambobus enim etiam hoc ante prædixerat, quòd ideo
non intrarẽt cum populo dei in terram promissionis,
quia non eum sanctificauerunt coram populo ad aquã
contradictionis: id est, quia dubitauerunt de dono eius
quòd posset aqua de petra profluere: sicut exposuimus
in eo scripturæ loco. Huius autem rei mysterium datur
intelligi, quia nec sacerdotium quod prius institutum
est, cuius personã gerebat Aaron, nec ipsa lex cuius per-
sonam gerebat Moyses introducunt populũ dei in ter-
ram hæreditatis æternæ, sed Iesus in quo typus erat do
mini Iesu Christi, id est, gratia per fidẽ. Et Aaron qui-
dem ante defunctus est, quàm Israël in aliquam partem
terræ promissionis intraret: Moyse autem adhuc vi-
uente capta est terra Amorræorum atque possessa, sed
Iordanem cum eis non est transire permissus. Ex aliqua
enim parte lex obseruatur in fide Christiana. Ibi enim
sunt etiam præcepta quæ hodièque obseruare iubemur
Christiani. Sacerdotium vero illud & sacrificia nullã
partem tenent hodie fidei Christianę, nisi quòd in vm-
bris futurorum acta atq; transacta sunt. Cum vero am-
bobus fratribus, id est, Aaron & Moysi dicitur, vt ap-
ponantur ad populum suum: manifestum est non esse K
illos in ira dei, quæ separat à pace sanctæ societatis æ-
ternæ. Vnde manifestatur, non solum officia, sed etiam
mortes eorum signa fuisse futurorum, non supplicia
indignationis dei. Et locutus est dominus ad Moy- *LIIII.*
sem dicens, Accipe ad teipsum Iesum filium Naue, ho- *Nume. 27.*
minem qui habet spiritum in seipso: & impone manus
tuas super eum: & statues eum in conspectu Eleazari
sacerdotis, & mãdabis ei in conspectu omnis synago-
gæ, &c. Notandum est quòd cum iam haberet spiritum
in seipso Iesus Naue, sicut scriptura testatur: vbi quid
aliud quàm spiritum sanctum debemus accipere? Non
enim de spiritu hominis hoc diceret, quem nullus erat
qui nõ habebat: iussus est tamẽ Moyses ei manus impo-
nere, ne quisquam homo qualibet præpollens gratia sa
cramentum consecrationis audeat recusare. Quid *LV.*
est quòd cum deus præciperet Moysi de Iesu Naue, ait *Nume. 27.*
inter cætera, Et dabit de gloria tua super eum. Nam
Græca locutione τῆς δόξης habet, quod tantundem va-
let ac si diceret, de gloria, id est, ἀπὸ τῆς δόξης, Latini
autem nonnulli interpretati sunt, dabis gloriam tuam:
non de gloria tua. Sed siue illud esset vt gloriam tuam L
diceret, non ideo eam non habiturus erat Moyses: nec
quia dixit de gloria, ideo minutum est quod habebat.
Sic enim accipiendum est, ac si diceret, facies eum so-
cium gloriæ tuæ: non autem huiusmodi res quasi par-
ticulariter diuisæ minuuntur, sed totæ sunt omnibus
totæ singulis, qui earum habent societatem. Homo *LVI.*
quicunque vouerit votum domino, aut iurauerit iura- *Nume. 30.*
mentum, aut definierit definitionem de anima sua, nõ
profanabit verbum suum: omnia quæcunque exierint
de ore eius faciet. Non hoc ad omnem iurationẽ perti-
net, sed ad eam vbi quisque de anima sua vouerit ali-
cuius vtique rei abstinentiam, qua ei licebat vti per le-
gem, sed per votum sibiipse efficit non licere. Si autẽ *LVII.*
mulier vouerit votum domino aut definierit, definierit *Nume. 30.*
definitionem in domo patris sui in iuuentute sua, & au
dierit pater eius vota eius, & definitiones eius quas de-
finiuit aduersus animam suam, & tacuerit pater eius, &
stabunt omnia vota eius, & omnes definitiones eius
quas definiuit aduersus animam suam manebunt ei. Si
autem abnuens abnuerit pater eius, quacunque die au-
dierit omnia vota eius & definitiones eius quas defini- M
uit aduersus animam suam, non stabunt: & dominus
emundabit eam, quia abnuit pater eius. Quoniam qui-
dẽ de muliere, quæ adhuc in iuuentute sua in domo pa
tris, loquitur, merito hic quæritur etiam de voto virgi-
nitatis: mulieres quippe etiam virgines in scriptura ap-
pellari solere notissimum est: & videtur etiam Aposto- *1. Cor. 7.*
lus de parte loqui cum dicit, Seruet virginem suam, &
dat nuptum virginem suam, & cætera hoc modo: vbi
nonnulli intellexerunt, virginem suam, virginitatem
suam, nulla tamen hoc simili scripturarum locutione
demonstrant, cum sit inusitatissima. Quod autẽ ait, ad-
uersus animã suam: nec sic accipiẽdum est, quasi animæ
noceat talibus votis: sed aduersus animam dicitur, ad-
uersus animalem delectationem, sicut etiam de ieiunio
præcipiens superius ait, Et affligetis animas vestras. *Nume. 29.*
Quod autem ait, Et dominus emundabit eam, quia *LVIII.*
abnuit pater eius: emũdabit dixit, à voti nõ impleti cri- *Nume. 30.*
mine absoluta est: sicut in multis locis dicitur, & emun
dabit eum sacerdos: id est, mundum habebit, mundum
iudicabit: sicuti est & illud, Mundatione non mun-
dabis reum: id est, non dices mundum qui immundus *LIX.*
est. Si autem facta fuerit viro, & vota eius super eam *Nume. 30.*

A secundum distinctionem labiorum eius quãta defini-
uit aduersus animã suam : & audierit vir eius & tacue-
rit ei quacunque die audierit, & ista stabunt omnia vo
ta eius,& definitiones eius quas definiuit aduersus ani-
mam suam stabunt.Si autem abnuens abnuerit vir eius
in quacunque die audierit omnia vota eius , & defini-
tiones quas definiuit aduersus animam suam, non ma-
nebunt : quoniam vir abnuit ab ea , & dominus mun-
dabit eam.Fœminam sub patre antequam nubat,& sub
viro nuptam voluit lex vouere ita aliquid deo aduer-
sus animam suam,id est,in aliquarum rerum licitarum
atque concessarum abstinentia , vt in eisdem votis fœ-
minea non præualeat authoritas,sed virilis.Ita & si ad-
huc innuptę iam cõcesserat pater vota persoluere,si an-
tequam persoluerit nupserit,& viro eius hoc cognitum
non placuerit, non persoluat & sit omnino sine pecca-
to,quia mundauit eam sicut dicit,id est,mundam iudi-
cauit: neque boc contra deum fieri putandum est, cum
ipse deus hoc præceperit,hoc voluerit. Sequitur autem
de viduis,vel à viro abiectis,id est,non sub potestate vi
ri constitutis,aut patris: & earum vota ad persoluẽdum
B libera esse dicit hoc modo,Et votum,inquit,viduæ ex-
pulsæq; quæcunque vouerit aduersus animam suam,
manebunt ei.Deinde dicit de nupta,si in domo viri sui
iam constituta aliquid tale vouerit : De illa enim prius
dixerat quæ in domo patris vouerat, & antequam red-
deret nupserat.De hac ergo quæ in domo mariti vouit
ita loquitur,Si autem in domo viri eius votum eius,aut
definito quæ aduersus animam eius cum iureiurando:
& audierit vir eius & tacuerit ei & non abnuerit ei , &
stabunt omnia vota eius , & omnes definitiones quas
definiuit aduersus animam suam , & stabunt aduersus
eam . Si autem circumauferens circumauferat vir eius
quacunque die audierit omnia quæcunque exierint ex
labiis eius,secundum vota eius & secundum definitio-
nes quæ aduersus animam eius,non manent ei:vir eius
circumabstulit,& dominus mundauit eam : omne vo-
tum & omne iusiurandum vinculi affligere animam,
vir eius statuet ei, & vir eius circumauferet:si autem ta-
cens tacuerit ei diem ex die , & statuet ei omnia vota
eius & definitiones quę super ipsam statuet ei,quoniam
tacuit ei die qua audiuit . Si autem circumauferens cir-
cumauferat vir eius post diem quam audiuit & accipiet
C peccatum suum.Manifestum est ita voluisse legem fœ-
minam esse sub viro , vt nulla vota eius quæ abstinen-
tiæ causa vouerit reddantur ab ea,nisi author vir fuerit
permittẽdo . Nam cum ad peccatum eiusdem viri per-
tinere voluerit , si prius permiserit & postea prohibue-
rit , etiam hic tamen non dixit vt faciat mulier quod
vouerat, quia permissa prius à viro fuerat: viri dixit esse
peccatum qui abnuit quod prius concesserat : non ta-
men mulieri vel ex hoc permissum dedit,vt cum prius
ei vir concesserat , postea si prohibuerit contemnatur.
Vtrum autem ista etiam ad vota & à concubitu conti-
nentiæ vel abstinentiæ pertineant merito quæritur, ne
forte ea tantum intelligenda sint aduersus animam vo
ueri, quæ sunt in cibis & potionibus . Quod videtur &
illud significare vbi dominus ait , Nónne anima plus
Math.6. est quàm esca ? Et cum de ieiunio præcipitur, ita præci-
Nume.20. pitur , Affligetis animas vestras . Nescio autem vtrum
alicubi legi possit,aduersus animam dici votum, quod
de abstinentia concubitus fuerit:maxime quia cum hic
lex authoritatem viro tribuat , non mulieri quæ viro
subdita est , vt tunc persoluenda sint vota mulieris si
vir approbauerit,si autẽ renuerit non debeantur,Apo-
stolus tamen cum de concubitu coniugatarum loque- D
retur,non ibi maiorem authoritatem viro quàm fœmi
næ dedit:sed vxori, inquit, vir debitum reddat, simili- *1.Corint.7.*
ter & vxor viro . Vxor non habet potestatem corporis
sui , sed vir : similiter autem & vir non habet potesta-
tem corporis sui , sed mulier . Quando ergo in hac re
parem vtriusque esse voluit potestatem,puto quòd no-
bis intelligendum insinuet , istam de concumbendo
vel non concumbendo regulam non pertinere àd ea
vota, vbi non habent parem vir & mulier potestatem,
sed viri maior est , ac propè eius solius est . Non enim
ait lex virum non debere reddere vota sua si vxor pro-
hibuerit,sed vxorem si vir probibuerit . Vnde nõ mihi
videtur in huiusmodi votis & definitionibus atque
obligationibus quæ aduersus animam fiunt , etiam ista
debere accipi quæ inter se vir & vxor de concumben
do,vel de abstinentia concumbendi placita habuerint.
Deinde quia & istæ iustificationes dicuntur , & memi-
nimus in illis iustificationibus quæ in Exodo sub hoc *Exod.21.*
nomine aliæ commemorantur, multa præcipi quæ ac-
cipi ad proprietatem non possint , nec in nouo testa-
mento obseruentur:sicut de aure serui pertundenda,& E
si quid eiusmodi est : non absurde etiam hic aliquid fi-
gurate dictum intelligitur: vt quoniam sunt multę ab-
stinentiæ ceremoniarum irrationabiles , & aliquando
etiam inimicæ veritati,hoc fortasse hic intelligi volue-
rit,tunc ratas esse cum rationabiles fuerint:hoc est,cum
eas approbauerit ratio, quæ ad vicem viri debet regere
omnem animalem motionem , quæ fit non tantum in
appetendo, verumetiam in abstinendo : vt si mente &
ratione decernitur,tunc fiat:si autem improbatur cõsi-
lio rationis,non fiat.Quòd si ratio quod prius recte fa-
ciendum esse decreuit post improbet,sit peccatum con
silij,sic tamen vt non nisi rationi motio illa consentiat.
Quid est,Et misit eos Moyses mille ex tribu,& mil- *LX.*
le ex tribu cum virtute eorum. Vtrum virtutem eorum *Numer.31.*
vult intelligi,principes eorum, an virtutem à domino
eis datam, vel per ipsum Moysem impetratam : an po-
tius virtutem eorum , quia dedit ea quibus virtus eorũ
sustentaretur. Potest videri quæstio , quo modo *LXI.*
quando Israëlitæ Madianitas debellauerunt , interfe- *Numer.31.*
ctum dicat scriptura Balaam , qui fuerat conductus ad
maledicendum populum Israël : cum superius quando
benedicere coactus est , ita eandem actionem scrip- F
tura concluserit , cum ait, Et surgens Balaam abiit re-
uertens in locum suum , Balac abiit ad semetipsum . Si
ergo redierat ad locum suum Balaam , quo modo hic
interfectus est , cum de tam longinquo, id est, de Me-
sopotamia venerit ? An forte reuersus est ad Balac : &
hoc scriptura non dixit ? Quanquam etiam possit in
locum suum rediisse intelligi , quòd ab ipso loco vbi
sacrificia faciebat, in eum locum reuersus est vnde il-
luc exierat : id est , vbi tanquam peregrinus habebat
hospitium . Non enim dictum est in domum suam,
aut in patriam suam , sed in locum suum . Habet au-
tem & quisque peregrinus locum suum vbi ad tem-
pus habitat . De ipso autem Balac qui eum conduxe-
rat,nõ dictum est ad locum suum , sed ad semetipsum,
id est,vbi dominans habitabat,Posset ergo dici , ad lo-
cum suum,& dominans,& peregrinus.Ad semetipsum
autem nõ video quo modo possit dici peregrinus,cum
ad hospitium suum venisset. Et prædam egerunt mu *LXII.*
lieres Madian , & supellectilem eorum & pecora eo- *Nume.31.*
rum,& omnia quę possederant,& virtutem eorum de-
prædati sunt. Cum iam dixisset mulieres,supellectilem

& pe-

G & pecora, & omnia quæ poſsidebant: quid deinde ad-
dit,& virtutem eorum deprędati ſunt? Nimirum enim
hæc intelligenda eſt virtus,de qua & ſupra dictum eſt,
miſiſſe millenos ex ſingulis tribubus cum virtute eo-
rum. An forte cibus quo ſuſtentabantur, virtus eorum
appellata fuit: quo ſubminiſtrato vires ſuppetũt, & quo
ſubtracto vires deficiunt? Vode per Prophetam deus
cum minaretur ait, Auferam virtutem eorum panis, &
virtutem aquæ. Et Moyſes ergo cum annona miſerat
illos millenos: quod dictum eſt,cum virtute eorum: &
iſti Madianitis victis etiam hoc eorum ioter cætera fue
LXIII. rant deprædati. Vt quid viuificaſtis oo nẽ fœmi-
Nume. 31. ninum? Hoc enim fecerunt filij Iſraël ſecuodum ver-
bum Balaam, vt recedere facerent & deſpicere verbum
domioi propter Phogor. Hoc conſilium maligoum, vt
ad illecebram fœminæ ſupponerẽtur, per quas non ſo-
lum corporaliter, ſed etiam ſpiritaliter io adorando
idolo furnicarentur, quando dederit Balaam ſcriptu-
ra non dixit, & tamen apparet factum eſſe, cum hic cõ-
memoratur. Sic ergo potuit & redire ipſe Balaaoi qui
iam ierat in locum ſuum, vt modo locum eius iotelli-
H gamus peregrinationis hoſpitium, quãuis hoc ſcriptu-
LXIIII. ra tacuerit. Quid eſt quod ait, Et eruot ciuitates
Numer. 35. vobis refugia à vindicante ſanguinem, & non morie-
tur is qui occidit quoadusque ſtet in conſpectu ſyoago
gæ in iudicium: cum de iis loquatur qui nolentes occi-
derint, & alibi dicat, tunc vnumquenque in tali cauſa
confugientium exire liberum de ciuitate quò coofuge-
rat, cum ſacerdos maximus fuerit defunctus? Quo mo-
do ergo hic dicit, & non morietur is qui occidit quo-
aduſque ſtet in conſpectu ſynagogæ in iudicium: niſi
quia ideo iudicatur, vt tunc ei liceat eſſe in ciuitate refu
gij, ſi manifeſtum factum fuerit in iudicio, quòd nolens
LXV. occiderit. Quid eſt quod ait, Qui vindicat ſangui-
Numer. 35. nem, ipſe interficiat homicidam, cum occurrerit ei iſte
interficiet eum. Sic enim ſonat male intelligentibus,
quaſi paſsim & ſine iudicio datum fuerit vltori mortis
propinqui ſui, ius occidendi eius interfectorẽ. Sed hoc
intelligi voluit, quia ſecundum id quod ſupra dictum
eſt, qui occiderit, confugiat ad vnam de ciuitatibus re-
fugiorum, quouſque ſtet in iudicium, ne antè inuentus
à propinquo occidatur: quia & ſi nolens occidit, pręter
I illas ciuitates inuentus occiditur. Cum vero ad iudiciũ
ſteterit in aliqua earum ciuitatũ, & iudicatus fuerit ho-
micida in aliqua earum in qua fugere cõceditur, & eſſe
ibi non ſinitur: tum iam demum iudicatum vbicũque
compertum propinquo licet occidere. Neq; enim opus
eſt eum ad iudicium deduci, cum iam fuerit iudicatus
homicida, & propterea de iſtis ciuitatibus pulſus ſit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, Quęſtionum ſuper Deuteronomium Liber Quintus.

I. IN eo quod commemorat Moy
Deuter. 1. ſes dixiſſe populo timenti hoſtes
inhabitantes terram quò intro-
ducendus fuit, Ne paueatis neq;
timeatis ab eis, domin⁹ deus no
ſter qui præcedet ante faciẽ ve-
ſtram, ipſe ſimul debellabit eos
vobiſcum: ſatis oſtenditur ita
II. eſſe adiutorem deum, vt etiam
Deuter. 2. homines agant aliquid. Et noluit Seon rex Eſe-
bon tranſire nos per ipſum, quoniam indurauerat do- K
minus deus noſter ſpiritum eius, & confortauit cor
eius vt traderetur in manus tuas ſicut in hac die. Hæc
dicens Moyſes dum populum alloquitur tale aliquid
commemorat, quale dicebatur in Exodo, Ego indu-
raui cor Pharaoois, & quod in Pſalmis legitur, Con- Exod. 10.
uertit cor eorum vt odiſſent populum eius. Nec ta- Pſal. 104.
cetur hic cauſa indurationis huius, cum dicitur, vt
traderetur in manus tuas ſicut in hac die: id eſt, vt
vinceretur à te: quod non fieret niſi reſiſteret: non
autem reſiſteret, niſi corde obdurato. Cuius rei iuſti-
ciam ſi quæſierimus, inſcrutabilia ſuot iudicia dei. Ini- Roma. 11.
quitas autem non eſt apud deum. Sanè notandum Roma. 9.
eſt confortatum cor poſſe dici etiam in malo.

Veruntamen Og rex Baſan reliquus factus eſt à III.
Raphaim. Hoc nomine quod eſt Raphaim gigantes Deuter. 3.
ſignificari in Hebræa lingua dicunt qui eam noue-
runt. Vnde quod habent plerique codices, derelictus
eſt à Raphaim: planius vtique dicitur, reliquus factus
eſt: vt ipſe ex illis remanſiſſe intelligatur. Cuius etiam
cooſequenter longitudo & latitudo ferrei lecti com-
memoratur, ad eius magnitudinem commendandam. L

Ne feceritis iniquitatem, & ne faciatis vobis ip- IIII.
ſis ſculptilem ſimilitudinem, aut omnem imaginem. Deute. 4.
Quid interſit inter ſimilitudinem & imagioem quæ-
ri ſolet. Sed hic non video quid intereſſe voluerit, ni-
ſi aut duobus iſtis vocabulis vnam rem ſignificaue-
rit, aut ſimilitudinem dixerit, ſi verbi gratia fiat ſta-
tua vel ſimulachrum habens effigiem humanam, non
tamen alicuius hominis exprimantur lineamenta, ſi-
cut pictores vel ſtatuarij faciunt intuentes eos quos
pinguot vel fingunt. Hanc enim imaginem dici ne-
mo dubitauerit, ſecundum quam diſtinctionem om-
nis imago etiam ſimilitudo eſt, non omnis ſimilitu-
do etiam imago eſt. Vnde ſi gemini inter ſe ſimiles
ſint, ſimilitudo dici poteſt alterius cuiuſlibet in altero,
non imago. Si autem patri filius ſimilis ſit, etiam ima-
go rectè dicitur, vt ſit pater prototypus, vnde illa ima-
go expreſſa videatur: quarum aliæ ſunt eiuſdem ſub-
ſtantiæ, ſicut filius: aliæ non eiuſdem, ſicut pictura.
Vnde illud quod in Geneſi ſcriptum eſt, Fecit deus Gene. 1.
hominem ad imaginem dei: manifeſtum eſt ita di-
ctum, vt non eiuſdem ſubſtantiæ ſit imago quæ facta M
eſt. Si enim eiuſdem eſſet, non facta ſed genita dice-
retur. Sed quod non addidit, & ſimilitudinem: cum
ſuperius dictum eſſet, Faciamus hominem ad imagi-
nem & ſimilitudinem noſtram: quibuſdam viſum eſt
ſimilitudinem aliquid amplius eſſe quàm imaginem,
quod homini reformando per Chriſti gratiam poſtea
ſeruaretur. Miror autem ſi non propterea poſtea ima-
ginem ſolam voluit commemorare, quia vbi imago,
continuo & ſimilitudo eſt. Vode & hic Moyſes ſimili-
tudinem & imaginem fieri vetat, ſecundum eam fortaſ
ſe rationem quam diximus. In decalogo autem gene-
raliter dicitur, nullam fieri debere ſimilitudinem, nec
imago cõmemoratur. Cum enim nulla ſimilitudo ſit,
proculdubio nec imago ſit: quoniã ſi imago, vtiq; & ſi-
militudo. Non autẽ ſi ſit ſimilitudo, cõtinuo ſit & ima-
go: tamen ſi nulla ſimilitudo, ſequitur vt nulla imago.
Denique vbi prohibuit ſimilitudinem & imaginẽ, ho-
mines intelligi voluit: vbi & ſimilitudo fieri poteſt, nõ
huius aut illius, ſed cuiuſlibet hominis: & imago, id eſt,
huius proprie, vel illius hominis. Cũ vero de pecoribus
diceretur, atque irrationalibus animantibus, ſolam ſi-
militudinem dixit. Quis enim reperiri poteſt qui ſibi
vnum

A vnum constituat canem, vel quid eiusmodi, quem in-
tuẽs eius imaginem pingat, aut fingat? Qund de homi-
V. nibus vsitatissimum est. Quid est autem quod ait,
Deuter.4. Similitudinẽ omnis piscis, & quæcunque sunt in aquis
sub terra. An & aquam propter tractabilem cnrpulen-
tiam terram intelligi voluit, & secundũ hoc in eo quod
Gene.1. scriptum est, Fecit deus cœlum & terram: & aquas debe
mus accipere? Assidue quippe scriptura his duabus par-
tibus commemoratis, vniuersum mundum vult intel-
Psal.120. ligi, secundum illud, Auxilium meum à domino qui fe
cit cœlum & terram: & innumerabilia eiusmodi. An
ideo dictum est, sub terra, quòd terra nisi superior aquis
esset, habitari vtique ab hominibus & animalia terrena
VI. habere non posset. Et ne suspiciens in cœlum, & vi
Deuter.4. dens snlem & stellas & nmnem ornatum cœli, errans
adores ea, & seruias illis quæ distribuit dominus deus
tuus ea omnibus gentibus quæ sunt sub cœlo. Non ita
dictum est tanquam deus præceperit ea coli à gentibus,
à solo autem populn suo non cnli: sed aut ita dictũ est,
quòd deus præscierit gentes culturam exhibituras his
cœlestibus, & tamen hoc præsciens creauerit eas: eum
vero populum suum futurũ esse pręsciuerit qui ista non
B coleret. Aut distribuit dictum est, vt intelligatur vsus
Gene.1. qui commendatur in Genesi, Vt sint in signis & in tem
poribus & in diebus & in annis: quem vsum in eis cõ-
munem habet populus dei cum omnibus gentibus, nõ
VII. autem cultum quem habent aliæ gentes. Ne obli-
Deuter.4. uiscamini testamentum dnmini dei vestri quod dispo-
suit ad vos, & faciatis vobismetipsis sculptilẽ similitudi
nem omnium quæcũque cnnstituit tibi dominus deus
tuus. Hic certe generaliter loquens similitudinem po-
suit, imaginem tacuit: quoniam si nulla sit similitudo,
profecto nec imago: quia vbi imago, cõtinuò similitu-
do, quanuis nnn vbi similitudn, cnntinuo ibi imago.
VIII. Quærendum quo modo dictum sit, Interrogate
Deuter.4. dies prinres qui fuerunt prinres te, ex die qua creauit
deus hominem super terram, à summn cœli vsque ad
summum cœli. Subauditur enim, interrogate. Videtur
autem significare tntum orbem terrarũ. Sed cur à sum-
mo cœli vsque ad summũ cœli dicat, nõ à summo ter-
ræ vsque ad summum terræ, non est facile dignoscere.
Matth.24. Talis enim quædã locutin est & in Euangelio cum di-
C cit dominus, qund congregabuntur electi eius à sum-
mis cœlorum vsque ad terminos eorum. Nisi forte hoc
nec in hnminibus, nec in angelis auditum esse vult in-
telligi, quod in hoc populo factum singulariter cnm-
mendat: hoc enim sequitur, Si factum est secundũ ver-
bum magnũ hoc, si auditũ est tale quid, si audiuit gens
vncem dei viuentis loquentis ė medio ignis, quemad-
modũ audisti tu & vidisti. Quod si ita est, vt nec in ho-
minibus nec in angelis hoc dicat auditum: quid est er-
Matth.24. go illud in Euangelio. A summis cœlorũ vsque ad ter-
Marci.13. minns eorũ: cum sine dubio dnminus hoc ait, cum de
nnuissima electorum suorum congregannne loquere-
IX. tur? Quid est quod Moyses ait, Dominus deus ve-
Deuter.5. ster disposuit ad vos testamentum in Oreb: Non patri-
bus vestris disposuit dominus testamẽtum hoc, sed ad
vos hic nmnes viuentes hodie facie ad faciem locutus
est dominus ad vos in mnnte ė medin ignis. An quia
illi qui non ingrediuntur in terram promissionis, mor
tui sunt enim omnes, non pertinent ad hoc testamen-
tum, quorũ tunc recognitio facta est, cum à viginti an-
nis ætatis & supra numerentur vsque ad quinquaginta
annos habiles ad bellũ? Quo modn ergn illis locutus
est dnminus qui hodię viuũt? An quia ex viginti annis

& infra potuerunt multi tunc esse qui hoc bene mem-
nissent, alieni ab illa pœna, quam dominus cõstituit il- D
lis qui tunc numerati sunt non intrare in terram pro-
missinnis: & hos vtique appellat qui quãuis viginti an-
norum & supra nnn essent quando deus in monte lo-
quebatur vt numerari tunc possent, potuerũt tamen es-
se annorum decẽ & nouem & infra vsque ad puerilem
ætatem, qui possent illa quę facta & dicta sunt & vide-
re & audire & memoria retinere. Sed quid est quod ait,
Facie ad faciem locutus est dominus ad vos: quos pau-
loante maxime admonere curauit, quòd nullam simi-
litudinem viderint, sed solam vocẽ de medio ignis au
dierint? An propter rerum euidentiam, & quodam mo
do præsentiam manifestatę diuinitatis, de qua dubitare
nemn posset, his verbis vsus est? Quod si ita est, quid ꝓ-
hibet de ipso Moyse hoc intelligi, eo quòd de illn di-
ctum est quòd facie ad faciem locutus sit cum eo domi-
nus, vt nec ipse aliquid oculis viderit præter ignem? An
aliquid amplius vidisse intelligitur, quia scriptũ est eum
intrasse in nebulam vel nimbum, vbi erat deus? Sed &
si aliquid amplius vidit quàm illi, nõ eum tamen mor- E
talibus oculis vidisse dei substantiam ex illis eius verbis *Exod.33.*
intelligi potest, quibus ait deo, Si inueni gratiam ante
te ostende mihi temetipsum vt scienter videam te. Ne-
que enim arbitrandum est hunc populum, cui Moyses
loquebatur, sic tunc vidisse deum facie ad faciem quan
do in monte loquebatur ė medio ignis, quemadmodũ
Apostolus dixit in fine nos eum esse visurns, vbi ait, Vi *1.Corin.13.*
demus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem fa
cie ad faciem. Quid autem hoc & quãtum esset conse-
quenter aperuit dicens, Nunc scio ex parte, tunc autem
cognoscã sicut & cognitus sum. Quod etiã ipsum cau
te accipiendum est, ne tantam putetur habiturus homn
cognitionem dei quantam nunc habet hominis deus,
sed pro suo modo ita perfectam, vt ei nihil adhuc expe
ctetur addendum: vt quẽ perfecte nunc deus nnuit ho
minem, sed tamen sicut deus hominem, ita tunc perfe-
cte nouerit homo deum, sed tamen sicut homo deum.
Neque enim quia dictum est, Estote perfecti sicut pater *Matth.5.*
vester cœlestis perfectus est, ideo æqualitatem patris
quam verbum habet vnigenitũ, sperare debemus, quan
uis non defuerint qui & hoc futurum putauerint, nisi F
forte quid dicant parũ intelligimus. Quid est quod X.
ait, Et egn stabam inter deum & vns in tẽpore illo an- *Deuter.5.*
nunciare vobis verba dnmini: Tanquam in loco esset
dominus, hoc est in mnnte vnde illi voces audiebant.
Quod sic accipiendum est, vt nõ ex hoc suspicemur dei
substantiam in vlln aliqun esse cnrporali loco, qui est
vbique totus, nec per locorum interualla propinquat
aut recedit: sed demõstratinnes eius in ea creatura quæ
non est quod ipse, non aliter humanis sensibus exhibẽ-
tur. Vnde dominus volens auferre ab huiusmodi suspi
cionibus mentem nostrã, quibus putatur deus loco ali-
quo cõtineri, Veniet, inquit, hora, quãdo neque in mnn *Ioan.4.*
te hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrem. Vos
adoratis quod nescitis: nos adnramꝰ quod scimus, quia
salus ex Iudæis est. Sed venit hora & nunc est, quando
veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & verita-
te. Nam & pater tales quærit qui adorant. Spiritus est
deus, & eos qui adnrant eum, in spiritu & veritate opor
tet adorare. Medium ergn se dixit Mnyses nõ inter dei
substãtiam & populum interualln aliquo lnci: sed quia
per eum placuit populũ audire cætera dei verba postea-
quam vehemẽter est territus, audita de medio ignis vo
ce dei dicentis decalogum legis. Sed meritn quæritur

G quo modo accipiantur hæc verba Deuteronomij dicẽte Moyse, Et ego stabam inter deum & vos in tempore illo annunciare vobis verba domini, quoniam timuistis à facie ignis & non ascendistis in montem dicens, Ego sum dominus deus tuus: & cætera. Quæ iam verba dei sunt quę decalogus continet. Quid ergo vult quod addidit, dicẽs: Si enim putauerimus hyperbaton, vt ordo verborũ sit, & ego stabã inter deum & vos in tempore illo annũciare vobis verba domini dicens, Ego sum dominus deus tuus: nõ erit verum. Non enim hæc verba per Moysem populus, sed de medio ignis audiuit. Quod cum sustinere non posset audito decalogo, postulauit vt per Moysem cætera audiret. Restat ergo vt quod positum est, dicens: pro eo positum intelligamus ac si esset, cum diceret: vt iste sit sensus, Et ego stabam inter deum & vos in tempore illo annunciare vobis verba domini: quoniam timuistis à facie ignis & nõn ascendistis in mõtem, cum diceret, Ego sum dominus deus tuus: vt subaudiatur, cum diceret vtiq; dominus. Cum enim hæc verba diceret dominus, quę cõsequenter ex decalogo cuncta commemorat: tunc timuit po-
H pulus à facie ignis, & non ascẽdit in montem, & rogauit vt per Moysem potius verba domini audiret. Quæ verba Moyses commemorat in Deuteronomio dicta sibi à populo, cum audire iam nollent vocem dei, sed per eum peterent sibi dici quæ dicebat deus, id est, ecce ostendit dominus deus noster nobis gloriam suam, & vocem eius audiuimus è medio ignis: & cætera. Non eadem prorsus leguntur in Exodo, vbi primum narrata sunt quæ modo repetũtur. Vnde intelligamus, quod aliquotiens iam commemoraui, non esse in mendacio deputãdum, si aliis quibuslibet verbis eadem voluntas manifestatur, propter Euangelistarum etiam verba, quę ab imperitis & calumniosis tanquam repugnantia reprehenduntur. Neque enim magnum erat Moysi attendere quæ in Exodo scripserat, & eisdem omnino verbis illa repetere, nisi pertineret ad sanctos doctores nostros hoc ipsum insinuare discentibus, vt nihil aliud in verbis loquentium quærant nisi voluntatem, propter
XI. quam enunciãdam verba instituta sunt. Quid est
Deuter.5. quod ait Moyses dictum sibi esse à domino de populo
I Hebræo, Quis dabit esse sic cor eorum in eis, vt timeant me, & custodiant mandata mea? An hic iam vult intelligi, gratia sua concedi hoc beneficium, vt sit in hominibus iusticia dei ex fide, non quasi propria velut
Ezech.36. ex lege. Hoc enim per Prophetam significat dicens, Auferam eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum. Quod propter sensum dictum est, quem caro habet, &
Hiere.31. lapis non habet, verbo vtique translato. Hoc ipsum & alibi dicit, Ecce dies veniunt dicit dominus, & consummabo super domum Israël & super domum Iuda testamentum nouum, non secũdum testamentũ quod disposui ad patres eorum in die qua apprehendi manum eorum vt educerem eos de terra Aegypti: quoniã hoc est testamentum quod disposui ad eos: post dies illos, dans leges meas in cor eorum & in mente eorum superscribam eas, & iniquitatem eorum & peccatorum eorum non memor ero amplius. Hic enim discernit nouum testamentum à veteri, quod in veteri data est lex in tabulis lapideis, in nouo autẽ in cordibus, quod
2.Corin.3. fit per gratiã. Vnde & Apostolus dicit, Non in tabulis
Ibidem. lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Et alio loco, Idoneos nos, inquit, fecit ministros noui testamenti,
XII. non litera, sed spiritu. Quod ait de domino, Et
Deuter.6. in nomine eius iurabis: Non ita præceptum accipiendum est quasi iurari iusserit, sed in alterius alicuius dei K
nomine iurare prohibuit. Melius autem fit si secundum Euangelium non iuraueris, non quia mala est vera iuratio, sed ne in periurium incidatur facilitate iurandi. Qui enim iurat, non solum verum, sed etiam falsum iurare potest. Qui autem omnino non iurat, à periurio longe ambulat. Et recordaberis omnem viam per XIII.
quam duxit te dominus deus tuus in deserto, vt affligeret te & tentaret te, & cognita faceret quæ in corde tuo *Deuter.8.*
sunt, si obseruabis mandata eius, an non. Hic apertius dictum, quod alibi genere locutionis obscurum est, vbi
legitur, Tentat vos dominus deus vester, vt sciat si di- *Deute.13.*
ligitis eum. Intelligitur enim positum esse, vt sciat: pro eo quod est, vt scire faciat: quo modo dilucide dictum est, vt tentaret te & cognita faceret quæ in corde tuo sunt. Non enim ait, vt cognosceret: quod quidem si dixisset, intelligendum erat, cognita faceret. Et scias XIIII.
hodie quia non propter iusticias tuas dominus deus *Deute.9.*
tuus dat tibi terram bonam istam hæreditare, quoniam populus dura ceruice es. Certe isti sunt qui propterea non meruerunt perire in deserto, quia nescierunt dex-
teram aut sinistram, Ecce iam dura ceruice appellan- L
tur. Vnde videndum est illud in sacramento esse dictum, non quòd istorum merita cõmendata sint. Nam ne quis existimet subito istos vituperabiles factos qui merito fuissent ante laudati, paulopost eis dicitur, Memor eris ne obliuiscaris quanta exacerbasti dominum deum tuum in deserto, ex qua die existis de terra Aegypti, donec venisti in locum hunc incredulus perseuerastique ad dominum. Quòd si quidem eorum tales erant, quidam vero fideles & boni, etiam sic non vtiq; illis datur terra promissionis qui nesciunt dexteram aut sinistram, vt hoc sic intelligamus quasi non offenderint deum. Nam & patres eorũ qui mortui sunt nec in eandem terram intrare permissi sunt, tales inueniuntur fuisse vt in eis essent quidam etiam boni. Propter quod Apostolus, non omnes sed quosdam eorum dicit offendisse, in quibus eorum peccata commemorat. Similes quippe istos parentibus suis, ita euidentius docet & ipsa scriptura Deuteronomij, quòd consequẽter adiungit dicens, Et in Oreb exacerbasti dominum. Vbi certe illi exacerbauerunt qui propter eadem mala
merita sua non sunt in terram promissionis inducti. M
In illo tempore dixit dominus ad me, Excide tibi XV.
duas tabulas lapideas quemadmodum priores, & ascen *Deuter.10.*
de ad me in montem: & facies tibi arcam ligneam, & scribam in tabulis verba quæ erant in tabulis prioribus quas contriuisti, & immittes eas in arcam. Et feci arcam ex lignis imputribilibus, & excidi duas tabulas lapideas, sicut priores, & ascendi in montem, & duæ tabulæ in duabus manibus meis. Et scripsit in tabulis secundum scripturam priorem decem verba quæ locutus est dominus ad vos in monte è medio ignis: & dedit eas dominus mihi. Non immerito quæritur quo modo hæc in Deuteronomio dicantur Moyse recolẽte ac repetente quæ gesta sunt cum in Exodo, vbi primum hæc dicta & facta narrãtur ita sit scriptum, Et di-
xit dominus ad Moysem, Scribe tibi verba hęc: etenim *Exod.34.*
in verbis his posui testamentum tibi & Israël, Et erat ibi Moyses in conspectu domini quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Panem non manducauit, & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba testamenti decem verba. Cum ergo in Exodo ipse Moyses in tabulis decem legis verba scripsisse narretur, quo modo hic in Deuteronomio deus in tabulis eadẽ verba scripsisse reco-

A fiſſe recolitur? Denique illud quod in Exodo, cum tráſ-
eunter tractaremus, & quid nobis in ea differentia vi-
ſum fuerit literis mandaremus, cur priores tabulæ quæ
contritæ ſunt, digito dei ſcriptæ referantur: ſecundas
autem tandiu io arca tabernaculóque manſuras, ipſe
Moyſes ſcripſiſſe dicatur: ita per hanc differẽtiam duo
teſtameota ſignificata eſſe diximus, vt in veteri teſta-
mento lex commendaretur tanquam opus dei, vbi ho-
mo nihil fecerit, eo quòd lex timore ooo poſſet imple-
ri: quoniam cum vere fit opus legis, charitate fit, oon
timore, quæ charitas gratia eſt teſtamenti noui. Ideo in
ſecuodis tabulis homo legitur ſcripſiſſe verba dei, quia
homo poteſt facere opus legis per charitatem iuſticiæ,
quod non poteſt per timorem pœnæ. Nunc ergo cum
Deuter. 10. legitur in Deuteronomio de ſecuodis tabulis ita dictũ,
Et excidi duas tabulas lapideas ſicut priores, & aſcen-
di in montem & duæ tabulæ in manibus meis, & ſcrip-
ſit in tabulis ſecũdum ſcripturam priorem decem ver-
ba, Nõ enim ait, & ſcripſi, ſed ſcripſit, hoc eſt, deus ſcrip
ſit: ſicut pauloante dixerat verba dei ſibi dicta, Exci-
B de tibi duas tabulas lapideas quemadmodum priores,
& aſceode ad me in montem, & facies tibi arcam li-
gneam, & ſcribam in tabulis verba quę erant in tabulis
prioribus: diſcutienda naſcitur quæſtio, quòd vtraſque
tabulas: id eſt, & priores & ſecundas deus hic legitur
ſcripſiſſe, non homo. Sed ſi in ipſo quoque Exodo ver-
ba dei legantur, vbi iubet eaſdem tabulas ſecundas ex-
cidi à Moyſe, nihil aliud inuenitur, quàm ipſum deum
ſe eaſdem promiſiſſe ſcripturum. Nam ita ſcriptum eſt,
Exod. 34. Et dixit dominus ad Moyſem, Excide tibi duas tabulas
lapideas ſicut & priores, & aſcende ad me in montem,
& ſcribam io tabulis verba quæ erant in tabulis prio-
ribus quas tu contriuiſti. Excepto itaque libro Deute-
ronomij, quæſtiooẽ iſtam etiam ſolus liber Exodi con
tinet, quo modo dixerit deus, Et ſcribã in tabulis verba
quæ erant in tabulis prioribus: cum paulopoſt legatur,
Scribe tibi verba hæc: etenim in verbis his poſui teſta-
mentum tibi & Iſraël. Et erat ibi Moyſes in conſpectu
domini quadraginta diebus & quadraginta noctibus:
panem non manducauit & aquam non bibit, & ſcrip-
ſit in tabulis verba teſtamenti, decem verba. Si enim ſu-
perius quod dictum eſt, Scribe tibi verba hæc, etenim
C in verbis his poſui teſtamentum tibi & Iſraël: ad ſupe-
riora pertinet, quæ deus ita præcipiebat, vt oon in dua-
bus lapideis tabulis ſcriberentur, ſed in libro legis vbi
multa conſcripta ſunt: certe illud quod ſequitur, Et erat
ibi Moyſes in conſpectu domini quadraginta diebus
& quadraginta noctibus, paoem non manducauit &
aquam non bibit, & ſcripſit in tabulis verba teſtamen-
ti, decem verba: ſatis manifeſtat euodem Moyſem in
tabulis hæc decem verba ſcripſiſſe, non deum. Niſi for-
te violẽter quidem, ſed certa neceſſitate compellimur,
vbi dictum eſt, & ſcripſit io tabulis verba teſtamenti,
decem verba, non Moyſem ſubaudire ſed dominum.
Ibidem. Supra enim poſitum eſt, Et erat ibi Moyſes in conſpe-
ctu domini: vt à domino, in cuius cõſpectu erat Moy-
ſes quadraginta diebus & quadraginta noctibus panẽ
non manducans, & aquam non bibens, ſcripta intelli-
gantur hæc decem verba in tabulis, ſicut ante promi-
ſerat. Quod ſi ita eſt, non quidem illa differentia duo-
rum teſtamentorum quæ nobis viſa eſt, in his verbis
commendari poteſt, quando & priores & ſecundas ta-
bulas ſcripſit, noo homo, ſed deus. Verũtamen illa cer-
te diſtantia non habet dubitationem, quòd priores ta-
bulas, & deus fecit, & deus ſcripſit: Non enim tunc di-

ctum eſt ad Moyſem, Excide tibi duas tabulas: ſed ita D
potius legitur, Et conuerſus Moyſes deſceodit de mõ-
te, & duæ tabulæ teſtimonij in manibus eius: tabulæ la-
pideæ ſcriptura ex vtraque parte binc atque hioc erant
ſcriptæ: & tabulæ opus dei erant, & ſcriptura ſcriptura
dei eſt ſculpta in tabulis. Iam enim ſuperius dixerat eaſ
dem tabulas ſcriptas digito dei, ſic loquens, Et dedit
Moyſi ſtatim vt ceſſauit loqui ad eum in monte Sina
duas tabulas teſtimonij, tabulas lapideas ſcriptas digito
dei. Ibi ergo & tabulæ opus dei erãt, & ſcriptura earum
digito dei facta, Secundas autem tabulas ipſe Moyſes
iubetur excidere: vt ipſe certo opere humano intelligã-
tur exciſæ, quamuis eas deus ipſe ſcripſerit, ſicut promi-
ſit cum iuberet excidi. Porrò autem ſi diligentius atteo
damus, ideo vtrunque dictum eſt io ſecundis tabulis,
quia & deus fecit per gratiam ſuam opus legis in ho-
mioe, & homo per fidem ſuam ſuſcipiens gratiam dei
pertinens ad teſtamentum nouum cooperator eſt ad-
iuuantis dei. Ideo autem in primis ſolum opus dei cõ-
memoratur, quia lex ſpiritalis eſt & lex ſancta, & man-
datum ſanctum & bonũ & iuſtum. Ideo vero nullum Roman. 7.
opus hominis ibi commemoratur, quia infideles non E
contemperantur adiutorio gratiæ, ſed ignoraotes dei Roma. 10.
iuſticiam & ſuam volentes conſtituere, iuſticiæ dei nõ
ſunt ſubiecti. Vnde illis lex ad cõdemnationem valet,
quod ſignificat contritio tabularum. Profecto non co
gimur violento intellectu ſubaudire quod deus ſcrip-
ſerit, vbi ſcriptura dicit, Et erat ibi Moyſes in conſpe-
ctu domini quadraginta diebus & quadraginta nocti-
bus: panem non manducauit & aquam non bibit, &
ſcripſit in tabulis verba teſtameoti. Vbi valde ſonat
ſcripſiſſe Moyſem. Sed ideo ſuperius deus ſe promiſit
ſcripturum, & in Deuteronomio nõ ſolum ita promi-
ſiſſe, verumetiam ipſe ſcripſiſſe enarratur, vt ſignificetur
quod ait Apoſtolus, Deus eoim eſt qui operatur in vo- Philip. 2.
bis, & velle & operari pro bona volũtate: hoc eſt, io eis
qui ex fide gratiam ſuſcipiunt, & non ſuam iuſticiã vo
lunt ſtatuere, ſed iuſticiæ dei ſubiecti ſunt, vt ipſi ſint in
Chriſto iuſticia dei. Nam & illic Apoſtolus vtruoque
dicit, & deum operari, & ipſos. Nam ſi non operaban-
tur, quo modo eis dicebat, cum timore & tremore ve-
ſtram ipſorum ſalutem operamini? Operatur ergo ille,
cooperamur nos. Non enim aufert, ſed adiuuat boną F
voluotatis arbitrium.

XVI. In illo tempore diſtinxit do-
Deuter. 10. minus tribum Leui portare arcam teſtameoti domi-
ni, aſsiſtere coram domino mioiſtrare & orare in no-
mine eius vſque in hunc diem. Propter hoc oon eſt Le
uitis pars & ſors cum fratribus ſuis, domious ipſe pars
eius eſt, ſicut dixit ei. Niſi per hanc tribum ſignificare-
tur vniuerſum regale ſacerdotium, quod ad nouũ per-
tinet teſtamentum, nullo modo auſus eſſet dicere ho-
mo, qui ex eadem tribu non erat, Pars mea dominus. Pſal. 72.
Et in alio Pſalmo, Dominus pars hæreditatis meæ. Pſal. 15.

XVII. Quid eſt quod præcepit Moyſes commendans ver-
Deuter. 11. ba domini & ait, Scribetis ea ſuper limina domorum
veſtrarum & ianuarum veſtrarum, cum hoc ſecũdum
proprietatem nemo feciſſe Iſraëlitarum commemo-
retur vel legatur, quia nec quiſquam poteſt, oiſi forte
diuidat ea per multas partes domus ſuæ? An hyperbo-
lica commendatio eſt, ſicut multa dicuntur?

XVIII. Quæ-
Deuter. 12. rendum quo modo iubeat decimationes omnium fru-
ctuum & primitiua pecorum non manducari, niſi in
ciuitate vbi templum erat, cum eas Leuitis dari in lege
præceperit.

XIX. Si autem ſurrexerit in te Propheta ſeu
Deuter. 13. ſomniator ſomnians, & dederit tibi ſignum vel pro-
digium,

G digium, & venerit signum siue prodigium quod locu-
tus est ad te dicẽs, Eamus & seruiamus diis alienis quos
nescistis, non audietis verba Prophetæ illius vel som-
niantis somnium illud, quoniam tentat dominus deus
vester vos scire, an diligatis dominum deum vestrum
ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra. Hoc qui-
dam interpretes Latini non ita posuerunt, scire an di-
ligatis, sed vt sciat an diligatis, quanuis eadem senten-
tia videatur. Veruntamen illud quod dictum est, scire,
facilius ad illos refertur: vt sic accipiamus, tentat vos
scire, ac si diceretur, tentando vos facit scire. Vbi sanè
intelligi voluit etiam illa quæ à diuinantibus non se-
cundum deum dicuntur, si acciderint quæ dicuntur,
non accipienda sic vt fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut
colantur quæ coluntur ab eis. Nec præter suam potesta
tem deus ostendit esse quòd ista contingunt, sed qua-
si quæreretur, cur ea permittat, causam tentationis ex-
posuit ad cognoscendam eorum dilectionem, vtrum
eam habeant erga deum suum: cognoscendam vero ab
ipsis potius quàm ab illo qui scit omnia antequam fiãt.
XX. Post tres annos produces omnem decimam fru-
Deuter. 14. ctuum tuorum: in illo anno pones illud in ciuitatibus
H tuis, & veniet Leuita, quia non est ei pars nec sors tecũ,
& aduena & pupillus & vidua qui in ciuitatibus tuis e-
runt & manducabunt & saturabuntur, vt benedicat te
dominus deus tuus in omnibus operibus tuis quæcun-
que feceris. Ex ista decima non dixit, vt ipse mandu-
cet cum suis. Ac per hoc Leuitis & aduenis & pupillis
& viduis eam iussit impendi. Sed obscure positum est,
quia non est distincta ista decima ab illa quam voluit
cum Leuitis in eo loco manducari, quem dominus e-
legisset tempore suo. Sed in ea interpretatione quæ est
ex Hebræo, apertius hoc distinctum reperimus. Ait e-
nim, Anno tertio separabis aliam decimam ex omni-
bus quæ nascentur tibi eo tempore, & repones inter ia-
nuas tuas, venietq; Leuites qui aliam nõ habet partem,
nec possessionem tecum: & peregrinus & pupillus &
vidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent & satu-
rabuntur, vt benedicat tibi dominus deus tuus in cun-
ctis operibus manuum tuarum quæ feceris. Primo hoc
ipsum planius est quod ait, anno tertio: intelligitur e-
nim vno anno interposito. In septuaginta autem, quo-
I niam post tres annos dixit, incertum est vtrũ eos me-
dios esse voluerit, vt quinto quoque anno fieret. Dein-
de cum ait, Et separabis aliam decimam: satis ostendit
extra esse illam quam voluit eum ipsum qui offert man
ducare cum suis & Leuitis in eo loco quem dominus
elegisset. Et hanc enim & aliam decimam intra ianuas
suas eum ponere præcepit, non ad eum locum eum de-
ferre, vbi dominus se voluit inuocari. Et veniet, inquit,
Leuites qui nõ habet partem nec possessionem tecum,
& peregrinus & pupillus & vidua, qui intra portas tuas
sunt, & comedẽt. Hinc certe manifeste verum est non
istam decimam deum fieri voluisse communem ei qui
offert, & his quibus impendenda est: sed illis solis ero-
gari eam iussit qui aliud non haberent, in quibus præ-
Deute. 15. cipue Leuitem posuit. Post septem annos facies remis-
sionem: Hic certe manifestatur quo modo & superius
dixerit, post tres annos: Non enim & hos septem an-
nos medios esse voluit. Vnoquoq; anno eam fieri præ-
XXI. cepit, tanquam sabbatismum annorum. Attende
Deute. 15. tibiipsi ne fiat verbum occultum in corde tuo iniqui-
tas dicens, Appropiat annus septimus, annus remissio-
nis, & malignetur oculus tuus in fratrem tuum egenũ,
& non tribuas ei: & exclamabit aduersum te ad domi-
num, & erit in te peccatum magnum. Magnifice oc- K
cultum verbum hoc dixit, quoniam nemo audet hoc
dicere qui potuerit cogitare, ideo non esse mutuum
dandum indigenti, quoniam appropinquat annus re-
missionis, cum deus propter misericordiam vtrunque
præceperit, & commodari cum quisque indiget, & re-
mitti anno remissionis. Quo modo ergo misericordi-
ter remissurus est illo anno quo remittendum est, si
crudeliter cogitat illo tempore dandum non esse quo
dandum est? Si autem venundatus fuerit tibi fra- XXII.
ter tuus Hebræus aut Hebræa, seruiet tibi sex annis, & Deuter. 15.
septimo dimittes eum liberum à te. Hos emptos non
anno remissionis remitti voluit quem septimum quẽ-
que obseruari oportebat ab omnib⁹, sed anno septimo
emptionis eius quotocunque anno illorum septimus
iste annus occurreret. Omne primogenitum quod XXIII.
natum fuerit in bobus tuis, & in ouibus tuis masculinũ Deuter. 15.
sanctificabis domino deo tuo. Quærẽdum vtrum quæ
Græce dicũtur πρωτότοκα, nec Latine dici nisi primo-
genita potuerunt, in his tantum intelligenda sint quæ
nascuntur ex matribus: ipsa enim proprie pariuntur
potius quàm gignuntur. Parere quippe est τίκτειν quod L
est ex fœmina, vnde πρωτότοκον dicitur, Gignere autẽ
est γεννᾶν, vnde proprie Latine primogenitus dicitur.
Ex fœminis autem dabantur primitiua: id est, quæ pri-
ma pariebantur, non quæ prima gignebantur à viris,
si forte ex viduis quæ iam pepererant gignerẽtur. Non
enim aliter essent quæ aperirent vuluam, quod pro-
prium voluit esse lex eorum, quæ primo nata domino
deo debebantur. Si ergo est in his verbis certa distin-
ctio, non frustra dominus nõ dicitur à patre μονότοκος,
sed μονογενής, id est, vnigenitus, quod est vnicus: à mor-
tuis autem primogenitus quidem Latinè dicitur, quia
non potuit Latinum verbum ita componi secundum
loquendi consuetudinem: Græce autem πρωτότοκος
dicitur, non πρωτογενής, tanquam pater genuerit æqua-
lem sibi, creatura vero pepererit. Nam & quod dicitur
primogenitus omnis creaturæ, quod ibi πρωτότοκος
Græce legitur, potest ita intelligi secundum nouam
creaturam, de qua dicit Apostolus, Si qua igitur in 2. Corint. 5.
Christo noua creatura: ex qua ille primitiuus est, quia Roman. 6.
primitus ita resurrexerit, vt iam non moriatur, nec ei
mors vltra dominetur, quod nouæ creaturæ quæ in il- M
lo est, futurum promittitur in fine. Sed ista distinctio
non temere affirmanda, sed in scripturis diligentius
perscrutãda est. Mouet enim quemadmodum dici po-
tuit in Prouerbiis, Primogenite tibi dico fili: id est, ex
cuius persona dictum intelligatur, Si enim ex dei pa-
tris persona ad Christum dicitur, cui sententiæ vtrum
sequentia consonent, vix est asserere, eundem dicit pri-
mogenitum quem vnigenitum, quia etiam nos filij dei
sumus: Vnigenitum vero, quoniã solus ille de substan-
tia patris, & patri æqualis atque coæternus est. Mirum
est autem, vtrum inter parere & gignere euidentissimis
documentis sacra scriptura distinguat. Et immo- XXIIII.
labis Pascha domino deo tuo oues & boues: quid sibi Deuter. 16.
vult hoc quòd addidit boues, cum immolationem Pa-
schæ de oue tantummodo commendauerit, quam ius-
sit accipi ex ouibus & hædis, vel ex capris? Quod my-
stice accipitur propter Christum, cuius ex iustis & pec-
catoribus est origo carnalis. Nõ enim ait ex ouibus aut
capris, licet proprie non possent intelligi oues ex ca-
pris: sed ne forte Iudæi dicerent subaudiẽdum caprum
si dictum esset aut ex capris: dictum est ex ouibus & ca-
pris. Quid ergo hic sibi volunt boues? An propter alia
sacrificia

A sacrificia quæ ipsis diebus azymorum sunt immolãda?
XXV. Quærendum quo modo præceperit obseruari quod
Deuter. 16. ait, Septem septimanas integras dinumerabis tibiipsi
inchoare te falcem mittere in messem. Incipies numerare septem septimanas, & facies diem festum septimanarũ domino deo tuo, prout valet manus tua quæcunque dominus tibi dederit: secundum quod benedicet te dominus deus tuus, & epulaberis ante dominum deum tuum. Si enim ab vniuerso populo lex hæc pentecoste iussa est obseruari, nunquid omnes vno die credendum est falcem iussos mittere in messem? Si autem sibi quisque obseruat istam quinquagesimam dinumerans ab illo die quo falcem mittit: non vna est vniuerso populo, illa vero vna est quæ computatur ab immolatione Paschæ vsque in diem datæ legis in Sina.
XXVI. Si autem intraueris in terram quam dominus deus
Deuter. 17. tuus dat tibi in sorte, & hæreditaueris eam & habitaueris in ea & dices, constituam super me principes sicut & cæteræ gentes quæ circa me sunt, constituendo constitues super te principem quem elegerit dominus
B deus tuus ipsum. Ex fratribus tuis constitues super te principem: non poteris constituere super te hominem alienum, qui non est frater tuus. Quæri potest cur displicuerit populus deo quando regem desyderauit, cum hic inueniatur esse permissus. Sed magis hic intelligendum est merito non fuisse secundum voluntatem dei, quia hoc fieri non præcepit, sed desyderantibus permisit. Veruntamen præcepit, ne fieret alienus, sed frater: id est, ex eodem populo indigena, non alienigena. Quod autem ait, Non poteris: intelligendum est, non
XXVII. debebis. De rege cum loqueretur ait, Non multi-
Deuter. 17. plicabit sibi vxores, vt non discedat cor eius, & argentum & aurum non multiplicabit sibi valde. Vnde quæritur, vtrum Dauid contra hoc præceptum non fecerit. Nõ enim vnam habuit vxorem. Nam de Salomone manifestum est, quòd trãsgressus fuerit hoc præceptum, & in fœminis, & in auro & argento. Sed hinc potius intelligitur permissum fuisse regibus, vt plures haberẽt quàm vnam, multiplicari enim prohibiti sunt. Quæ prohibitio non haberet transgressionem si paucæ fuerint, sicut Dauid fuerunt: non autem multæ, sicut Salomoni. Quanuis cum addidit, vt non discedat
C cor eius: hoc magis videtur præcepisse ne multiplicando perueniat ad alienas fœminas: per quas factum est
3. Reg. 11. in Salomone vt discederet cor eius à deo. Multiplicatio tamen generaliter ita prohibita est, vt etiam si ex Hebræis solis eas multiplicasset, contra hoc præceptum fecisse merito argui posset. Si autem superuene-
XXVIII. rit Leuites ex vna ciuitatum tuarum ex omnibus filiis
Deute. 18. Israël vbi ipse incolit, secundum quod cupit anima eius in loco quem elegerit dominus: id est, si desyderauerit ire ad locum vbi dominus inuocatur: & ministrabit nomini domini dei sui sicut omnes fratres eius Leuitæ qui astant ibi coram domino: partem partitam edet præter venditionem quæ est secundum familiam. Quam dicat venditionem, obscurum est, Nisi forte quia decimationes & primogenita præcepit vendi ab eis qui in longinquo habitarent, ne multa cogerentur portare ad locum inuocationis domini, vel pecora ducere, vt illic ab eis denuo emerentur ex eodem precio. Et iusserat habere ibi partem Leuitam qui maneret in ea ciuitate, vnde illi decimationes & primogenita debebantur. Et ideo dixit secundum familiam hoc deberi Leuitæ, quoniam ex successione qua succeditur parentibus hoc circa eum seruari oportet quod parentibus exhibitum est. Quoniam portentorum inspe- D
ctores prohibet esse in populo dei: quærendum est quo XXIX.
modo ista portenta quæ inspici prohibẽtur, discernan- Deuter. 18.
tur ab eis quæ diuinitus ita dantur, vt quid significent dici debeat: sicut omnia miracula quæ in scripturis reperiuntur significantia quod pertineat ad regulam fi-
dei. Sicut dicimus quid significauerit vellus in area cõ- Iudic. 6.
pluta siccum, vel in sicca area complutum: aut virga Nume. 17.
Aaron quæ floruit & nuces attulit, & cætera huiusmodi. Sicut autem discernuntur diuinationes quas consequenter probibet à prędictionibus vel annunciationibus Prophetarum, sic illæ inspectiones prodigiorum à significationibus diuinorum miraculorum discernen-
dæ sunt. Quoniam dominus deus vester qui præ- XXX.
cedet vobiscum, simul debellabit vobiscum inimicos Deuter. 20.
vestros, & saluos faciet vos. Ecce quemadmodum & in spiritalibus conflictibus sperandum & petendum est adiutorium dei, non vt nos nihil faciamus, sed vt adiuti cooperemur. Sic enim ait, debellabit vobiscum: vt &
ipsos actutos quod agendum esset ostenderet. Et XXXI.
loquentur Scribæ ad populum dicẽtes, Quis est homo Ibidem.
qui ædificauit domum nouam & non dedicauit eam, E
vadat & reuertatur in domum suã ne moriatur in bello, & homo alius dedicet eam. Et quis est homo qui pastinauit vineam, & non est epulatus ex ea, vadat & reuertatur in domũ ne moriatur in bello, & homo alius epuletur ex ea. Et quis est homo qui sponsauit vxorem & non accepit eam, vadat & redeat in domum suam ne moriatur in bello, & homo alius accipiat eam. Possunt mouere ista, quasi meliore conditione moriantur in bello qui iam dedicauerunt ædificia sua, iamq; epulati sunt de nouellis, iamq; duxerũt sponsas suas, quàm ij qui nondum. Sed quoniam his rebus tenetur humanus affectus, & magni æstimantur hæc ab hominibus: intelligendum est ad hoc ista dici in bellum procedentibus, vt quisquis animo his tenetur, appareat cum reuertitur, ne propter hoc minus fortiter agat, dum timet ne ante moriatur quàm domum dedicauerit, aut de nouella sua biberit, aut sponsam suam duxerit. Nam vtique quantum ad fœminam pertinet, melius alteri nubet intacta quàm vidua. Sed hæc vt dixi instituta
sunt propter virorum animos explorandos. Non XXXII.
erunt vasa viri super mulierem. Vasa bellica vult intel- Deuter. 20.
ligi: id est, arma. Nam quidam etiam hoc interpretati F
sunt. Si autem quis acceperit vxorem & habitaue- XXXIII.
rit cum ea, & oderit eam, & imponat ei occasionis ver- Deuter. 22.
ba, & detulerit ei nomen malignum & dixerit: mulie-
rem hanc accepi, & accedens ad eam non inueni eius Deuter. 22.
virginalia: & accipiens pater puellæ & mater & producent virginalia puellæ senioribus dicens: filiã meam hanc dedi homini huic vxorem, & odio habens eam, ipse nunc imponit ei occasionis verba dicens, Non inueni filiæ tuæ virginalia, & ecce virginalia filiæ meæ. Et replicabunt pallium coram senioribus ciuitatis illius: & accipient senes ciuitatis hominem illum, & castigabunt eum & damnificabunt eum centum siclis, & dabunt patri adolescentulæ, quia protulit nomen malum super virginem Israëlitem: & ipsius erit vxor, non potuerit dimittere eam perpetuo tempore. Si autem verum factum sit hoc verbum, & non inueniantur virginalia puellæ, & producent adolescentulam ad ianuam domus patris ipsius, & lapidabunt eam viri ciuitatis eius in lapidibus: & morietur, quoniam fecit impudentiam in filiis Israël prostituere domum patris sui: & auferes malignum ex vobisipsis. Satis hinc apparet, quem-
admodum

G admodum subditas fœminas viris, & penè famulas lex
esse voluerit vxores: quòd dicens aduersus vxorem vir
testimonium vnde lapidaretur illa, si hoc verum esse
demonstraretur, ipse tamen non vicissim lapidaretur
si hoc falsum esse constiterit: sed tantummodo casti-
gatur & damnificatur, eique perpetuo iubetur adhęrere
qua carerę voluerat. In aliis autem causis, eum qui testi-
monio falso cuiquam nocuerit, quod si probaretur, ius
sit occidi: eademq; pœna plecti iubet, qua fuerat, si verũ
XXXIIII. esset, iste plectendus. Si autem inuenerit aliquis puel
Deuter. 22. lam virginẽ quæ sponsata nõ est, & vim faciens ei dor-
mierit cum ea, & inuentus fuerit, Dabit homo qui dor-
miuit cũ ea patri puellę quinquaginta didrachmata ar-
genti & ipsius erit vxor, quia humiliauit eam & nõ po-
terit dimittere eam per omne tempus. Merito quæri-
tur, vtrum ista pœna sit vt nõ eam possit dimittere per
omne tempus, quam inordinate atque illicite violauit.
Si enim ad hoc intelligere voluerimus eam non posse:
Deuter. 24. id est, non debere dimitti per omne tempus, quia vxor
effecta est, occurrit illud quod promisit Moyses dare
H libellum repudij & dimittere. In his autem qui illicite
viciant noluit licere, ne ad ludibrium fecisse videatur,
& potius finxisse quòd eam vxorem duxerit quàm vere
placitoq; duxisse. Hoc & de illa iussum est cui vir fue-
XXXV. rat calumniatus de virginalibus non inuentis. Non
Deuter. 23. intrabit Ammonites & Moabites in Ecclesiam domi-
ni, & vsque ad decimam generationem non intrabit
in Ecclesiã domini & vsque in æternum. Quæstio est,
quo modo intrauerit Ruth quæ Moabitis fuit, de qua
etiam caro domini originem ducit. Nisi forte ista my-
stice prophetauerit intraturam, quod ait vsque ad de-
cimam generationem. Computantur enim generatio-
nes ex Abraham quando fuit & Loth qui genuit Moa-
bitas & Ammonitas ex filiabus, & inueniuntur cum ip-
so Abraham compleri decem generationes vsque ad
Salmon, qui genuit Booz, qui maritus secundus fuit
Ruth. Sunt enim istæ, Abrahã, Isaac, Iacob, Iudas, Pha-
res, Esrom, Arã, Aminadab, Naason, Salmon: Salmon
quippe genuit Booz, qui viduã duxit Ruth, ac per hoc
videtur post decimam generationem genus fecisse in
Ecclesiam domini pariendo filios ipsi Booz. Sed cur
additum sit, & vsque in æternum: merito adhuc quæ-
I ritur, An quia deinceps nulla anima de Ammonitis &
Moabitis intrabit in illam Ecclesiam populi Hebræo-
rum, posteaquam ista generatione decima prophetia
completa est? An potius ita dictum est, & vsque ad de-
cimam generationem, vt omnino semper intelligi vo
luerit per denarij numeri quandam vniuersitatem, vt
hoc exposuerit quodam modo addendo & dicẽdo, &
vsque in æternum? Quod si ita est, Ruth contra pręcep-
tum vetitum videtur admissa. An Ammonitas prohi-
buit admitti, non Ammonitidas: id est, viros non fœ-
minas: maxime quia cum euertissent Israëlitæ ipsam
gentem, omnes viros occidere iussi sunt, fœminas au-
tem non, nisi eas quæ nouerant concubitum viri: quo-
niam ipsæ in fornicationem deduxerant populum: vir-
gines autem saluas esse voluerunt, non eis imputantes
culpam qua euerti illa gens meruit: quam etiam hic cõ-
memorauit, velut quæreretur cur Moabitas & Ammo-
nitas admitti noluerit in Ecclesiam domini: subiunxit
enim, eo quòd non occurrerint vobis cum panibus &
aqua in via cum exiretis de Aegypto, & quia condu-
xerunt aduersum te Balaam filium Beor de Mesopo-
tamia vt malediceret te. Has culpas nec tunc quando
illa gens debellata est, fœminis imputauerunt, quas sal-
uas conseruare maluerunt. Non tradas puerum do- K
mino suo qui appositus est tibi à domino suo. Non in- XXXVI.
telliges quòd dominus eius eum apposuerit: id est, com Deuter. 23.
mendauerit, potius enim depositum diceret: sed appo-
situm dixit à domino suo: id est, huic adiunctum, cum
ab illo abscessisset. Non ergo suscipi, sed reddi potius
prohibuit fugitiuos. Hoc quidẽ putari potest, nisi intel-
ligamus genti & populo ista dici, non vni homini: sed
ex alia gente refugientem ad istam gentem cui loque-
batur hominem à domino suo: id est, à rege suo, reddi
prohibuit. Quod etiam alienigena seruauit Achis rex
Geth, quãdo ad eum refugit Dauid à facie domini sui: 1. Reg. 21.
hoc est, regis Saül. Apertissime autem hoc explanat, cũ
dicit de ipso refuga, in vobis habitabit in omni loco
vbi placuerit ei. Non erit meretrix à filiabus Israël, XXXVII.
& non erit fornicans à filiis Israël. Ecce vbi manifeste
prohibuit fornicari & viros & fœminas, etiam cum
non alienis coniugibus: peccatum esse demonstrans
misceri non coniugibus suis, quando & meretrices es-
se, & ad meretrices accedere prohibet, quarum publi-
ce venalis est turpitudo. In decalogo autem mœchiæ Sup. lib. 2.
nomine non videtur hoc aperte prohibuisse, quoniam quæst. super
mœchia non nisi adulterium intelligi solet. Vnde quid Exo. q. 71.
nobis videretur ibi tractauimus. Non offeres mer- L
cedem meretricis, neque commutationem canis in do XXXVIII.
mum domini dei tui ad omne votum, quoniam abo- Deuter. 23.
minatio domino deo tuo est & vtrũque. Quod ita in-
telligitur quoniam abominatio domino deo tuo est,
& hoc non vnum horum, sed vtrunque. De cane quip-
pe vetat fieri commutationem primogenitorum, quam
iubet fieri de aliis immundis animalibus: id est, equis &
asinis, & si quid est eorum quæ adiuuant hominem, &
Latine à iuuando iumenta dicuntur. De cane autẽ no-
luit & de porco. Et quare noluerit, requirendum est, Et
si de omnibus talibus voluit, quare solum canẽ isto lo-
co exceptum fecerit. De mercede autem meretricis vt
diceret, videtur ea esse causa, quia superius prohibuerat
esse meretricem de filiabus Israël, aut quenquam filio-
rum Israël vti meretrice: & ne surreperet cogitationi,
expiari posse hoc peccatum si aliquid inde offerretur in
templum, dicẽdum fuit quod sit abominatio domino.
Morietur fur ille: id est, homo qui furatus est ho- XXXIX.
minem, & auferetis malignum ex vobis ipsis. Assidue Deuter. 24.
hoc dicit scriptura, cum iubet occidi malos. Qua locu- M
tione vsus est etiã Apostolus cum diceret, Quid enim 1. Corin. 5.
mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui
intus sunt vos iudicatis? Auferte malum ex vobis ipsis.
Nam Græcus habet τὸν πονηρὸν quod etiam hic scriptũ
est. Hoc autem potius malignũ solet interpretari, quàm
malum. Nec ait τὸ πονηρὸν: id est, hoc malignum, sed
τὸν πονηρὸν quod est hunc malignum. Ex quo apparet
eum voluisse intelligi, qui aliquid tale cõmisit vt excõ-
municatione sit dignus. Hoc enim nunc agit in Eccle-
sia excõmunicatio, quod agebat tunc interfectio. Quan
uis & aliter illud Apostolicum possit intelligi, vt vnus-
quisque malum vel malignũ ex seipso sit iussus auferre.
Qui sensus acceptabilior esset, si hoc malũ, vel hoc ma
lignum, non autem hunc malignum in Gręco inueni-
retur. Nunc vero credibilius est de homine dictum,
quàm de vicio. Quanquam possit eleganter intelligi e-
tiam homo auferre à se malum hominem, quemadmo
dum dictum est, Exuite vos veterem hominem. Quod
exponens ait, Qui furabatur, iam non furetur. Se- Ephes. 4.
cundum legem omnem quam iurauerint vobis sacer- XL.
dotes Leuitæ. Hic apparet omnem sacerdotem Leuitã Deute. 24.
fuisse:

A fuisse: quanuis non omnis Leuites sacerdos fuerit.

XLI. Deuter. 24. Si debitum fuerit in proximo tuo, debitum quodcunque, nõ intrabis in domum eius pignerare pignus: foris stabis, & homo apud quem debitũ tuum est proferet tibi pignus foras. Si autem homo eget, non dormies in pignore eius: redditione reddes ei vestimẽtum suum circa occasum solis, & dormiet in vestimẽto suo, & benedicet te, & tibi erit misericordia coram domino deo tuo. Nõ immerito videtur ad opus misericordiæ pertinere, vt non intret pignerator in domum, ne fiat perturbatio debitori: sed ex hoc etiã ipsum debitorem admonet pignus foras proferre creditori. Quod vero iubet egenti pignus eodem die restitui, vt in eo dormiat qui non habet vbi dormiat: merito mouet, vt requiratur cur non potius creditori præceperit, vt non auferat pign⁹ quod eodẽ die oportet vt restituat. Quod si ad cõpellendum debitorem fieri voluerit, quo modo se vrgeat ad reddendum cum sciat pignus eodem die se recepturum? An forte hoc fieri voluerit propter memoriam ne obliuiscatur reddere, & tunc non reddat si vere non habuerit: maxime quia creditoris sui miseri- B cordia vincitur, cui esse nõ debet ingratus si pignus receperit in quo dormiat: simul & creditor cum ille non reddiderit, debet eum credere non habere, quia hac etiam indiget misericordia vt pignus ei propterea restituatur, quòd aliud non habet vbi dormiat?

XLII. Deuter. 24. Non morientur patres pro filiis, & filij non morientur pro patribus: vnusquisq; in suo peccato morietur. Ecce non solum Prophetæ hoc dixerunt, verumetiã lex dicit, sua culpa quemque interimendum, non autem patris sui, Exod. 20. aut filij sui. Quid est ergo quod alibi dicitur, deus reddens peccata patrum in filios in tertiam & quartam progeniem? An de filiis nõdum natis illud intelligitur propter originale peccatum, quod etiam ex Adam traxit genus humanum: hic autem de filiis iam natis est facta distinctio, vt vnusquisque in suo peccato moriatur? Nõ enim trahit aliquid ex patre qui iam natus erat quando pater eius peccauit, Sed cum etiam ibi dicit, iis qui oderũt me: manifestum est etiam illam cõditionem posse mutari, si filij parentum suorum facta non fuerint imitati. Nam & illud ex Adam temporaliter redditur, quia omnes propter hoc moriuntur: non autem in æter- C num eis qui fuerint per gratiam spiritaliter regenerati, in eáque permanserint vsq; in finem. Quanuis & illud merito quæri possit, si redduntur peccata patrum in filios qui oderunt deum, cur in tertiam & quartam generationẽ, velut prætermissa prima & secunda, vel non etiam in cæteras permanente impietate & imitatione malorum parentum. An per hunc numerum quoniam septenarius intelligitur, vniuersitatẽ significare voluit, & ideo non ipsum potius septenarium posuit, vt diceret in septimam generationem? Ac sic omnis intelligeretur, quia causam perfectionis huius numeri hoc modo potius intimauit. Ideo nanque perhibetur perfectus, quia ex his duobus constat, ternario scilicet primo impari toto, & quaternario primo pari toto. Vnde esse & illud propheticum existimo, quod assidue repetitur, In tribus & quatuor impietatibus nõ aduersabor: per quod voluit impietates vniuersas potius, quàm tres vel quatuor intelligi.

XLIII. Deut. 24. Non declinabis iudicium aduenæ & orphani & viduæ, Non pignerabis vestem viduæ. Cur non ait, Et non pignerabis vestimentum eorum? Quæ enim causa est, vt trium istorum iudiciũ declinare vetuerit, pignus autem auferri vestimentum solius viduæ, non & illorũ: nisi quia iudicia omnium faciẽda propterea commendauit, quia non habent à quibus defen- D dantur: siue aduena, quia in terra aliena est: siue orphanus: id est, pupillus, quia parentibus caret: siue vidua, quia maritũ non habet. Pignus vero cum prohibet vestimentum auferre viduæ, puto quòd satis elegãter admoneat, eas vere dicendas esse viduas, quæ etiam pauperes sunt. Id enim & Apostolus euidẽter ostendit, vbi ait, Si qua autem vidua filios & nepotes habet, discat 1. Timot. 5. primum domum suam pie tractare, & mutuam vicem parentibus reddere: hoc enim acceptum est coram domino. Quæ autem vere vidua est, & desolata, sperabit in dominum, & persistet in orationibus nocte & die. Hanc vere viduam dixit, quæ non habet à quibus sustentetur: quia non solum viro, sed etiam posteris atq; omni ope destituta est: diuitem quippe nõ diceret de- E solatam. Pauperi itaque pignus non est auferendum vestimentum: nam & hoc ipso quòd vestimentum prohibet auferri, pauperem ostendit. Neque enim creditor non potius auferret argentũ, vel si quid aliud, quàm vestimentum. Porrò si occurrerit animo, quid si multa habeat vestimenta non necessaria, sed superflua, quo modo intelligitur vere vidua? Hoc est non solum desolata, verumetiam quæ in deliciis agit, quam subiecit dicens, Quæ autem in deliciis agit, viuens mortua est. Ibidem. Et hanc quippe opposuit, tanquam e contrario veræ viduæ, tanquam talis non sit vera vidua. Quæcunque autem diuites alias nuptias experiri noluerunt, continentia in eis laudatur, non desolatio commendatur. Hæ quippe maritis tantum viduatæ sunt, non aliis rebus.

XLIIII. Deuter. 24. Quod admonet vt in messe oblitum manipulum nemo colligat, & oliuam vel vuam relictam nemo repetat diligentius neglecta colligere, & dicit egentibus dimittenda. Occurrit forsitan cogitationi, Quid si hæc quæ ab agrorum dominis dimittuntur, non egentes, sed improbi colligant? Sed considerandum primo illum misericordiam facere, qui hoc animo dimittit, vt egentes habeant quod dimittitur. Deinde cum hæc populo præcipiuntur, simul etiam admonentur ij qui non indigent ista non quærere. Quòd si vero quæsierint, quid aliud quàm res alienas, & quod grauius est, pauperum inuadere iudicandi sunt? Vtrique ergo commonentur his præceptis, & quorum agri sunt, vt misericorditer ea relinquant: & qui indigentes non sunt, vt inde se abstineant: quando vtrunque dicitur, & à quibus dimittenda sunt, & quibus dimittenda sunt. F

XLV. Deute. 25. Si autem fuerit altercatio inter homines, & accesserint ad iudicium, & iudicauerint & iustificauerint iustum. Iudices intelligendi sunt iudicare, non illi qui dicti sunt altercationem habere. Deinde sequitur, Et reprehenderint impium, & erit si dignus fuerit plagis, qui impie agit: constituent eum in conspectu iudicum, & flagellabunt eum ante se secũdum impietatem eius: numero quadraginta flagellabunt eum, & non apponent. Si autem apposuerint flagellare eum super has plagas plures, deturpabitur frater tuus coram te valde. Aduertendum est, cum ea peccata plagis emendanda præceperit, quæ digna non sunt mortis supplicio vindicari, & hoc tam paucis plagis: eum tamen qui cæditur, appellauit impium vel impie agentem, vt nouerimus, non sicut plurimi loquuntur, locutas esse scripturas: quas incuriosius legimus, cum putamus adulterium non esse impietatem, quia in hominem videtur peccasse qui hoc fecerit, cum illud peccatum morte plecti iubeat lex: & his peccatis grauiores esse diximus impietates, cum sint earum quædam quæ per flagella plagis qua-

G gis quadraginta puniuntur. Est itaque leuis impietas, quæ verbere digna est: & est grauior quæ morte digna est: ita etiam illa peccata quæ non in deum, sed in hominem videntur admitti, sunt morte digna: quædam sunt alia correptione, seu verbere, seu pœna faciliore. Ita enim locutos esse septuaginta interpretes constat, vt etiam illius, qui plagis dignus est, impietatem vocauerint.

XLVI. Deuter. 25. Si autem habuerint fratres in vnum, & mortuus fuerit vnus ex eis, semen autem non fuerit ei, vxor defuncti fratris non alteri nubet appropiāti. Frater viri eius intrabit ad eam, & accipiet eam sibi vxorem, & cohabitabit ei. Et erit infans quicunque natus fuerit, constituetur ex defuncti nomine, & non delebitur nomen eius ex Israël. Videtur hoc præcepisse lex de fratris vxore ducenda, non ob aliud, nisi vt semen suscitet fratri, qui sine liberis defunctus est. Quod autem ait, Constituetur ex defuncti nomine, & nō delebitur nomen eius ex Israël: id est, nomen defuncti: ex hoc videtur dictū, vt ille qui nascitur, hoc nomine appelletur quo appellabatur defunctus, cui quodam modo propagatur. Vnde nobis visum est magis secūdum adoptio-

H nis morem, soluere in Euangelio quæstionem de duobus patribus Ioseph: quorum vnum cōmemorat Matthæus, eum scilicet qui genuit Ioseph: alterum Lucas, cuius filius erat Ioseph: quoniam nullius eorum nomen Ioseph accepit: nisi forte hoc dictum est, Constituetur ex defuncti nomine: non vt eius nomē accipiat, sed vt ex eius nomine, id est tanquam filius, non eius cuius semine est genitus, sed illius defuncti, cui semen suscitatum est, hæres constituatur. Quod enim additum est, Et non delebitur nomen eius ex Israël: potest ita intelligi: non quòd nomen eius puer consequenter accipiat, sed quòd ille non sine posteritate mortuus esse videbitur: & ideo permanet eius nomē, hoc est memoria. Neque enim etiam si ipse filium genuisset, nomen suum ei fuerat impositurus, vt nomen eius non deleretur ex Israël: sed ex hoc vtique non deleretur, quia non sine liberis ex hac vita emigraret: & hoc iubetur in eius vxore frater eius implere, quod ille non potuit. Nam & si frater non fuisset: & propinquus ducebat vxorem eius, qui sine filiis mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo: sicut fecit Booz ducendo Ruth, vt semen exci- (Ruth. 4.)

I taret propinquo suo, cuius fuerat illa vxor, nec de illo pepererat: & tamen qui de illa natus est, ex nomine quidem defuncti constitutus est, quia filius eius est dictus: atque ita factum est vt nomen defuncti non deleretur ex Israël, nec tamen eius nomine appellatus est.

Quæstio de duobus patribus Ioseph. Quæ cum ita sint, abundantius duobus modis solui potest Euangelica quæstio, vt vnus eorum, quos diuersos cōmemorant Matthęus & Lucas, ita fuerit propinquus alteri ad ducendam eius vxorem, vt alios etiam sursum versus parentes atque maiores iste, alios ille habere potuerit. Nam si fratrum filij fuissent, vnum habuissent auum: quod non ita est: nam secundum Matthæū Mathan est auus Ioseph, secundum Lucam vero non Mathan, sed Mathath. Quòd si quisquam putet esse tantam similitudinem nominis, vt ab scriptoribus in vna litera erratum sit, vt fieret tam parua & penè nulla diuersitas, quid de istorum patribus dicturus est? Nam secundum Lucam Mathath filius fuit Leui, secundum Matthæum autem Mathan ex Eleazar genitus inuenitur: atque ita inde sursum versus diuersi sunt patres & aui: & deinde maiores vsq; Zorobabel, qui ferè est vigesimus sursum versus ad Ioseph apud Lucam, apud Matthæum autem vndecimus. Qui propterea ideo ipse esse creditur, quia pater eius apud vtrunque Euangelistam Salathiel inue- K

nitur: quanuis fieri potuerit, vt alius fuerit eodem nomine habens eiusdem nominis patrem, cuius & ille habuit. Nam & inde sursum versus diuersi sunt, aliū quippe habet Zorobabel auum apud Lucam, qui est Neri: alium apud Matthæum, qui est Iechonias: atq; inde superius nusquam est consonātia, quousque veniatur ad Dauid, apud Matthæum per Salomonem, apud Lucam per Nathan. Difficillimum autem videtur non fuisse aliquem propinquiorem qui duceret vxorē fratris sui, quàm eum qui ex Dauid esset consanguineus tam longinquo gradu, non aliqua infra propinquitate coniunctus, cum sit apud Lucam Dauid penè quadragesimus à Ioseph, apud Matthæum autem ferè vigesimus septimus. Aut si propinqui ad vxores defunctorum ducendas etiam illi quærebantur, qui ex fœminarum sanguine propinquabant, fieri potuit vt esset aliquis ita propinquans, qui Ioseph genuerit de vxore propinqui sui, qui sine liberis discessit: ac si ei esset alter ex natura pater, alter ex lege, in quorum patribus & auis & deinde maioribus, ideo nulla propinquitas appareret, quòd nō ex maribus, sed ex fœminis propinquarent. Veruntamē L

si ita esset, vt Dauid aliquando vnus pater occurreret: aut si quisquam potuisse contēdat, vbi ponimus quòd consuetudo scripturæ non est fœminas in genealogia pro maritis ponere, sicut eas nullus Euangelista interposuit. (2. Retract. cap. 55.) Vbi enim commemorantur matres, nō ponuntur nisi cum patribus: ac per hoc aut ita propinquior defuit ad vxorem defuncti sibi copulandam, vt origo cognationis à Dauid repeteretur: aut adoptio fecit alterum patrem, quem posset habere Ioseph.

XLVII. Quid est quòd inter illa quæ iubet dicere hominem, qui in dandis decimis, & quæcunque dare vel impendere iussus est omnia mandata compleuit, etiam hoc cum laude & commendatione sui dicere iubetur. Non dedi ex eis mortuo. (Deuter. 26.) An per hoc prohibet parentalia, quæ obseruare gentes solent?

XLVIII. Deuter. 28. Non præteribis ab omnibus verbis quæ ego mando tibi hodie, in dextera aut sinistra ire post deos alienos seruire illis. Quæri potest quo modo possit intelligi ire in dextera, qui post deos alienos ierit seruire illis, cum dextera in laude ponatur, illud autem nunquam laudabiliter fieri possit: nam & quod reprehenditur in via vitæ, quæ declinat in M

dextera, non ibi ea reprehenduntur quæ dextera sunt, sed ille qui declinat in ea: id est, qui sibi arrogat quæ dei sunt. Ideo dicitur in Prouerbiis, Non declines in dextera aut in sinistra. (Prouer. 4.) Vias enim quæ à dexteris sunt, nouit dominus: peruersæ autem sunt quæ à sinistris. Ergo bonæ sunt dexteræ quas nouit dominus. Nouit enim dominus vias iustorum: sicut in Psalmo legitur. (Psal. 1.) Cur ergo dictum sit, Ne declines in dextera: consequenter ostendit addendo, Ipse enim rectos faciet cursus tuos. Absit autem vt dexteras quas nouit dominus, negemus esse rectas, sed, vt dixi, declinare in eas, est non illius gratiæ, sed sibi tribuere velle quod rectum est. Deinde, vt dixi, adiungit & dicit, Ipse enim faciet rectos cursus tuos, & omnia itinera tua in pace producet. Quapropter hoc quod isto loco Deuteronomij, de quo agimus, dictū est, Non præteribis ab omnibus verbis quæ ego mando tibi hodie, in dextera aut in sinistra ire post deos alienos seruire illis: non ideo dictum est, quia dij alij possunt etiam in dexteris accipi: sed aut terrena loca significata sunt, quia & in dextera & in sinistra habebant gentes alios deos colentes: aut hoc de diis alienis separatim pronunciandum est, vt

duo

A duo sint sensus: vnus videlicet, Nnn præteribis ab om-
nibus verbis, quæ ego mando tibi hodie dextera aut
sinistra, secundum illum scilicet intellectum quem su-
pra exposui: alius autem sit sensus, ire post deos alienos
seruire illis: vt & hic subaudiatur, Non præteribis ab
omnibus verbis, quæ ego mando tibi hodie. Quem to-
tum sensum si dicere velimus, superiora verba, quę vtri-
que sensui sunt communia, repetituri sumus: vt quo
modo illic dicitur, Non præteribis ab omnibus quæ e-
go mando tibi hodie, ire post deos alienos seruire illis.
Prætereundo enim à verbis quæ mandata sunt, etiam
hoc fit vt eatur post deos alienos: Non enim hoc so-
lum mandatum est, aut hoc solum præteriri deus non
vult quod mandauit, ne post deos alienos eatur, sed
omnia quæ mandauit. Hoc tamen ita præcipue, vt post
generalitatem præcepti, quo admonuit non esse præ-
tereundum ab omnibus verbis mandatorum suorum,
etiam hoc seorsum commendare voluerit. Potest hoc
quod ait, dextera aut sinistra, etiã sic intelligi, vt nec eo-
rum causa, quæ propter fœlicitatem appetuntur, nec eo-
rum quæ propter infœlicitatem fugiuntur, ire man-
B dauerit post deos alios: id est, nec pro iis quæ aman-
tur, nec contra ea quæ odio habentur à diis aliis auxi-
lium esse poscendum. Aut certe illo modo, veluti con-
sulantur, quò prosint, vel placentur, ne noceant. Nam
Psal.143. & de quibusdam scriptum est in Psalmo, Quorum os
locutum vanitatem, & dextera eorum dextera iniqui-
tatis: ideo quia his rebus opinantur fieri hominem bea-
tum, quas & boni & mali possunt habere. Et ideo dex-
tera est iniquitatis, quia iniqui sunt qui eam dexteram
putant. Non enim est recte vera dextera, sed dextera
est eorum, quorum os locutum est vanitatem. Beatum
dixerunt populum cui hæc sunt, cum potius, sicut mox
adiungit & docet, Beatus populus cuius dominus deus
ipsius. Hæc est vera dextera æquitatis, non iniquitatis.
Non est ergo eundum post deos alienos, neque in dex-
tera, vt existimet homo ex ipsis se fieri beatum: ne-
que in sinistra, vt existimando ipsis aduersantibus se
fieri miserum, ad hoc eos colat vt auertat. Aut certe si
dextera intelligamus æterna, sinistra vero temporalia
bona: nec propter illa, nec propter ista eos colendos
C sancta scriptura hoc loco admonuisse credatur.

XLIX. Hæc verba testamenti quod mandauit dominus
Deuter.29. Moysi statuere filus Israël in terra Moab, præter testa-
mentum quod testatus est eis in Oreb: ostendit vnde
appellatus sit liber Deuteronomium, quasi secunda lex,
vbi magis illius repetitio est quàm aliquid aliud. Pau-
ca enim sunt ibi, quę non sunt in eo quod primum da-
tum est: nec tamen appellantur hæc duo testamenta,
quanuis ita hæc verba sonare videantur. Vtrumque e-
nim vnum est testamentum, quod in Ecclesia dicitur
vetus: nam si propter hæc verba duo testamenta di-
cenda essent, iam non duo, sed plura essent, excepto no
Gene.17. uo. Et in multis enim locis scriptura dicit testamen-
Gene.16. tum: sicut illud quando factum est ad Abraham de cir-
L. cuncisione, vel illud superius ad Noë. Et vos vi-
Deuter.29. distis omnia quæcunque fecit dominus deus vester in
terra Aegypti coram vobis Pharaoni & omnibus ser-
uis eius, & omni terræ illius, tentationes magnas quas
viderunt oculi tui, signa & prodigia illa magna, & ma-
num validam: & non dedit dominus deus vobis cor
scire, & oculos videre, & audire aures vsque in diem
istam. Quo modo ergo ait superius, Vos vidistis tenta-
tiones magnas, quas viderunt oculi tui, si non dedit
dominus eis oculos videre, & aures audire? Nisi quia
viderunt corpore, & corde non viderunt, quia oculi D
dicuntur & cordis: propterea inde cœpit, Et non de-
dit dominus deus vobis cor scire. Ad hoc pertinent
duo quę sequuntur, & oculos videre, & aures audire, id
est intelligere & obtemperare. Quod vero dicit, Et nõ
dedit dominus deus vobis: nullo modo increpans &
arguẽs hoc diceret, nisi ad eorum quoque culpam per-
tinere intelligi vellet, ne quisquam se ex hoc excusabi-
lem putet. Simul enim ostendit & sine adiutorio do-
mini dei eos intelligere & obedire non posse oculis
cordis, & auribus cordis. Et tamen si adiutorium dei
desit, non ideo esse excusabile hominis vicium: quo-
niam iudicia dei quanuis occulta, tamen iusta sunt.

Et adduxit vos quadraginta annis in deserto, non LI.
inueterauerunt vestimenta vestra, & calciamenta ve- Deuter.29.
stra non sunt attrita à pedibus vestris: panem non man
ducastis, vinum & siceram non bibistis, vt sciretis quia
iste dominus deus vester. Hinc apparet tantum vini in
suis impedimentis potuisse portare Israëlitas, quando
exierunt de Aegypto, quod possent cito consumere.
Nam si omnino nihil secum tulissent, vnde esset illud Exod.32.
de quo dictum est, Sedit populus manducare & bibe- 1.Corin.10.
re, & surrexerunt ludere? Non enim hoc de aqua dice- E
retur, cum & ipsius Moysi manifestissima verba sint,
non fuisse illam vocem principium belli, sed princi-
pium vini. Nunquid est aliquis inter vos vir aut LII.
mulier vel famulus vel tribus, cuius mens declinauit à Deuter.29.
domino deo vestro ire seruire diis gentium illarum?
Nequam est in eo radix rursum germinans in felle &
amaritudine. Et erit cum audierit verba maledictionis
huius, & opinabitur in corde suo dicens, Sancta mihi
fiant, quoniam in errore cordis mei incedo, vt non si-
mul perdat peccatorem & eum qui sine peccato est: no
let deus propiciari ei, sed tunc incendetur ira domini
dei, & zelus eius in homine illo, & adhærebunt in eo
omnia maledicta testamenti huius, quæ scripta sunt in
libro legis huius. Ita dictum est, Nunquid est in vobis:
vt tanquam requirentem intelligamus, ne forte sit. Si
quis autem esset, eum terruit vehementer, ne forte quis-
quam diceret in corde suo, audiens illa maledicta, San
cta mihi sunt: id est, maledicta sancta mihi sunt: quo-
niam in errore cordis mei incedo: id est, absit vt mihi
ista eueniant, non mihi sint hæc mala, sed sancta, id est F
propicia & innoxia, quoniam in errore cordis mei in-
cedo, eundo scilicet post deos gentium, & eis tanquam
impune seruiendo. Non, inquit, erit sic. Non perdat si-
mul peccatorem, & eum qui sine peccato est. Tãquam
diceret, Cauete ne cui vestrum talia persuadeat, qui ta-
lia cogitat. Nolet deus propiciari ei, siue talia cogitanti,
siue illi cui talia fuerint persuasa, sicut ipse opinatus est
dicendo, Sancta mihi sint, & quasi hoc modo auerten-
do à se vim illius maledicti. Sed tunc accendetur ira
domini, & zelus eius in homine illo, quando putauit se
auertere ista in corde suo dicendo. Et adhærebunt in
eo omnia maledicta testamenti huius, quæ scripta sunt
in libro legis huius. Non possunt quidem omnia eue-
nire vni homini. Non enim etiam totiens mori potest
quot genera mortis hic dicta sunt: sed omnia dixit pro
quibuslibet, vt non sit immunis ab omnibus, cui euene-
rint aliqua eorum quibus pereat. Quòd autem ait, vt
non simul perdat peccatorem, & eum qui sine peccato
est, quod Græcus habet ἀναμάρτητον, non sic accipien-
dum est, tanquam ab omni prorsus peccato mundum
& immunem, hoc dixerit ἀναμάρτητον, id est sine pec-
cato: sed eum qui sine peccato esset, de quo loquebatur
dominus

G dominus in Euangelio, Si non venissem, & eis lo-
Ioan.15. cutus non fuissem, peccatum non haberent: non vti-
que omne, sed hoc peccatum quo non crediderunt in
Cōtra Iulia eum. Dicit etiam deus ad Abimelech de Sara vxore
num,lib.3. Abrahæ, Scio quia mundo corde fecisti hoc: non vtiq;
cap.10. mundum illius cor ita voluit intelligi, vt similis eis es-
Matth.5. set, de quibus dictum est, Beati mundo corde, quo-
niam ipsi Deum videbunt: sed ab illo peccato de quo
agebatur, mundum cor habebat: quoniam quantum
ad ipsum pertinebat, non concupiuerat coniugem alie
LIII. nam. Et circumpurgabit dominus cor tuum, &
Deuter.30. cor seminis tui diligere dominum deum tuum ex to-
to corde tuo, & ex tota anima tua, vt viuas tu. Euidens
pollicitatio gratiæ: promittit enim deus se esse factu-
LIIII. rum: quod solet iubere vt fiat. Quia manda-
Deuter.30. tum est hoc quod ego mando tibi hodie, non est su-
pra modum, neque longe abs te est: non in cœlo est,
H dicens, id est vt dicas, quis ascendet nobis in cœlum,
& accipiet nobis illud, & audientes illud faciemus? Ne-
que trans mare est, dicens, id est vt dicas, Quis trans-
fretabit nobis trans mare, & accipiet nobis illud, & au-
dientes illud faciemus? Propè est verbum hoc valde in
ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud.
Hoc esse verbū fidei dicit Apostolus: quod ad nouum
pertinet testamentum. Sed quæri potest, cur ea supe-
rius mandata dixerit, quæ scripta sunt in libro legis hu
ius: nisi quia his omnibus spiritalia significātur ad nouū
testamentum pertinentia, si bene intelligantur. Item
quæri potest, cur quod hic positum est, Neque trans ma
re est, vt dicas, Quis transfretabit nobis trans mare, &
Roma.10. accipiet nobis illud: Apostolus dixerit, Quis descen-
det in abyssum: atque id exponens adiunxerit, Hoc est
Christum à mortuis reducere: nisi quia mare appellauit
totam in hoc seculo vitam, quæ morte trāsitur, vt quo-
dam modo mare finiatur, & trans mare mors ipsa ap-
pelletur: velut trās istam vitam, quæ maris vocabulo si-
gnificatur. Deinde quod hic additum est, Et in mani-
bus tuis: non ait Apostolus, nisi in ore tuo, & in corde
tuo. Et hoc vsque ad finem executus est dicens, Corde
enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad
salutem. Merito quod ex Hebræo translatum est, quan-
tum à nobis inspici potuit, non habet, In manibus tuis.
I Nec frustra tamen hoc à Septuaginta interpretibus ad-
ditum existimo, nisi quia intelligi voluerunt etiam ip-
sas manus, quibus significantur opera, in corde accipi
Galat.5. debere, vbi est fides quæ per dilectionē operatur. Nam
si forinsecus ea quæ deus iubet manibus fiant, & in cor-
de non fiant, nemo est tam insulsus, qui præcepta arbi-
tretur impleri. Porrò si charitas, quę est plenitudo legis
dei, habitet in corde, etiam si manibus corporis quis-
quam non possit operari, pax illi est vtique cum homi-
LV. nibus bonæ voluntatis. Peccauerunt non ei filij
Deute.32. vituperabiles. Quod in Græco est τέκνα μωμητά, qui-
dam interpretati sunt hoc, id est filij vituperabiles, qui-
dam filij commaculati, quidam filij vitiosi. Vnde non
magna quæstio, imò nulla est. Sed illud merito ad quę-
rendum mouet, si generaliter dictum est, Peccauerunt
non ei: quoniam qui peccat, non peccat ei: id est, non
deo nocet, sed sibi, quo modo intelligendum sit, quod
Psal.50. in Psalmo legitur, Tibi soli peccaui: Et in Hieremia,
Tibi peccauimus patientia Israël domine. Et iterum
Psal.40. in Psalmo, Sana animam meam, quia peccaui tibi. Et
vtrum hoc sit peccare deo, quod peccare in deum. Vn-
1.Reg.2. de ait Heli sacerdos, Si in deum peccauerit homo,
quis orabit pro eo? Dicam ergo interim, quid mihi

in præsentia videatur. Intelligent fortasse aliqui me- K
lius, qui melius hæc sapiunt, aut etiam nos alio tem-
pore quantum adiuuerit dominus. Peccare in deum, *Quid sit*
est in iis peccare quæ ad dei cultum pertinent. Nam *peccare in*
hoc quod commemoraui, nihil aliud indicat. Sic enim *deum.*
peccabant filij Heli, quibus hoc pater eorum dixit: sic
existimandum peccari etiam in homines, qui perti-
nent ad deum. Nam hoc deus legitur dixisse ad Abi-
melech de Sara, Propterea peperci tibi ne peccares *Gene.20.*
in me. Peccare autem in domino, vel potius peccare *Quid sit*
in dominum, nisi forte alicubi scriptum occurrat, *peccare in*
quod huic sensui resistat, hi mihi videntur non im- *domino.*
merito dici, qui piam pœnitentiam peccati sui non
agunt, vt glorificetur ignoscēs dominus. Causam quip
pe reddens Dauid, cur dixerit, Tibi soli peccaui, & ma- *Psal.50.*
lum coram te feci: subiecit & ait, Vt iustificeris in ser-
monibus tuis & vincas cum iudicaris. Siue cùm dicit
deus, Iudicate inter me & vineam meam, siue de do- *Esaia.5.*
mino Iesu Christo intelligatur, qui solus verissime di-
cere potuit, Venit enim princeps huius mundi, & in
me nō habet quicquam: id est, quicquam peccati, quod *Ioan.14.*
morte sit dignum: sed vt cognoscat mundus, quia dili- L
go patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic fa-
cio, surgite eamus hinc. Tanquam diceret, Etiam si le-
uissima peccata mortis supplicio persequatur princeps
mundi, & in me non habebit quicquam, sed surgite ea-
mus hinc: id est, vt patiar: quia in eo quod patior, volun
tatem impleo patris mei, nō pœnam soluo peccati mei.
Et quod Hieremias ait, Tibi peccauimus patiētia Israël:
domino vtique suppliciter dicitur in pœnitentia cum
spe salutis & veniæ. Et quod dictum est, Sana animam
meam, quia peccaui tibi: hoc idem agitur, vt deus
ignoscendo glorificetur: quia magna est eius miseri-
cordia super confitentes sibi & redeuntes ad se, qui di-
cit se nolle mortem peccatoris, sed tantum vt reuerta-
tur & viuat. Hic & ipse Dauid, non solum in Psalmo, *Ezech.33.*
verumetiam cum eum deus argueret per Prophetam,
non sine spe propitiationis domini respondit, Pec-
caui domino. Medico enim vulneratus videtur quo- *2.Reg.12.*
dam modo, qui vt sanetur se subdit manibus medici,
vt in eo medicinæ opus impleatur. In hoc autem can-
tico prouidebat Propheta futuros quosdam qui sic fue-
rant peccaturi deum offendendo magnis iniquitati- M
bus suis, vt nec pœnitentiam agere vellent, & ad de-
um redire vt sanarentur. De quibus etiam alibi dici-
tur, Quoniam caro sunt, & spiritus ambulans & non *Psal.77.*
reuertens. Potest etiam sic intelligi, peccauerunt non *Ecclēs.12.*
ei: secundum id quod non ei nocuerunt peccato suo,
sed sibi. Et hæc benedictio qua benedixit Moy- *LVI.*
ses homo dei filios Israël, priusquam defungeretur. Et *Deute.33.*
dixit, Dominus ex Sina venit, & illuxit ex Seir nobis,
festinauit ex monte Pharam cum multis milibus Ca-
des. Ad dexteram eius angeli cum eo & pepercit popu
lo suo: Et omnes sanctificati sub manus tuas, & hi sub
te sunt. Et accepit de verbis ipsius legem quam manda-
uit nobis Moyses, hæreditatem congregationis Iacob:
& erit in dilecto princeps, congregatis principibus po-
pulorum simul cum tribubus Israël. Non negligenter
prætereunda est ista prophetia. Apparet quippe ista
benedictio ad nouum populum pertinere, quem do-
minus Christus sanctificauit: ex cuius persona ista di-
cuntur à Moyse, non ex persona ipsius Moysi, quod
in consequentibus euidenter apparet. Nam si propter-
ea dictum est, Dominus ex Sina venit: quia in mon-
te Sina lex data est, quid sibi vult quod sequitur, & illu
xit ex.

A xit ex Seir nobis: cum Seir mós Idumææ sit vbi regna-
uit Esaü? Deinde cum Moyses filios Israël benedicat
his verbis, sicut scriptura prædixit, quo modo idem di-
cit, & accepit de verbis ipsius legem quam mandauit
nobis Moyses, Nimirum ergo prophetia est vt diximus,
populum nouum Christi gratia sanctificatum prænun-
cians, ideo sub nomine filiorum Israël, quia semen est
Abraham: hoc est, filij sunt promissionis, & interpre-
tatio eius est, videns deum. Dominus ergo qui ex Si-
na venit Christus intelligendus est, quoniam Sina in-
terpretatur, tentatio. Venit ergo ex tentatione passio-
nis crucis mortis. Et alluxit ex Seir. Seir interpretatur
pilosus, quod significat peccatorem. Sic enim natus est
Gene.25. Esaü odio habitus: sed quoniam qui sedebant in tene-
bris & in vmbra mortis, lux orta est eis, ideo alluxit ex
Esa.9. Seir. Simul etiam non absurde intelligitur esse prædi-
ctum, ex gentibus quæ significantur per nomen Seir,
quia mons est pertinens ad Esaü, venturam gratiam
Roma.11. Christi populo Israël. Vnde dicit Apostolus, Ita & hi
nunc non crediderunt in vestra misericordia, vt & ip-
si misericordiam consequantur. Ipsi ergo dicunt, allu-
xit ex Seir nobis, & festinauit ex monte Pharan: id est,
B ex mõte fructifero. Id enim interpretatur Pharan, quo
significatur Ecclesia. Cum multis milibus Cades. Et mu
tata interpretatur Cades, & sanctitudo. Mutata sunt er-
go multa milia & sanctificata per gratiam, cum quibus
venit Christus ad Israëlitas postea colligendos. Sequi-
tur & dicit, Ad dexteram eius angeli cum eo. Hoc non
indiget expositione. Et pepercit, inquit, populo suo, do-
nans remissionem peccatorum. Inde ad ipsum conuer-
tit sermonem atque ait, Et omnes sanctificati sub ma-
Roma.10. nus tuas, & hi sub te sunt. Non vtique superbientes, &
suam iusticiam volentes constituere, sed agnoscentes
gratiam, vt iusticiæ dei subiiciantur. Et accepit, inquit,
Iocl.2. de verbis ipsius legem: populus vtique de quo ait, Et pe-
percit populo suo. Accepit ergo de verbis ipsius legem,
quam mandauit, inquit, nobis Moyses: hoc est: populus
eius de verbis eius accepit legem: quia de doctrina eius
intellexit legem eamipsam, quã mandauit nobis Moy-
Ioan.5. ses. Ipse quippe ait in Euangelio, Si crederetis Moysi,
crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Non enim
accepit populus ille legẽ, quam non intellexit: sed tunc
accepit quãdo intellexit de verbis eius, carens velami-
C ne veteri conuersus ad dominum. Hanc dicit hæredi-
tatem congregationis Iacob, quæ intelligenda est non
terrena, sed cœlestis: non temporalis, sed æterna. Et erit,
inquit, in dilecto princeps. Ipse vtique in dilecto popu
lo erit princeps dominus Iesus, congregatis principi-
bus populorum: id est, gentium simul cum tribubus Is-
raël, vt impleatur quod supra dictum est, Lætamini gen
tes simul cum populo eius, quia cæcitas ex parte Israël
Roma.11. facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic om-
LVII. nis Israël saluus fieret. Cum Ioseph benediceret,
Deute.33. ait inter cætera, Primogenitus tauri pulchritudo eius.
Quod non ita legendum est, tanquam diceret, primo-
genitus tauri: sed cum sit primogenitus, pulchritudo e-
ius pulchritudo tauri est: propter crucis cornua de do-
mino intelligitur figuratum.

QVAESTIONVM LI-
BRI QVINTI
FINIS.

Tomus quartus.

DIVI AVRELII AVGVSTI-
NI HIPPONENSIS EPI-
scopi, Quæstionum su-
per Iosue Liber
sextus.

D

DOMINVS dicit ad Iesum Naue, *I.*
Et sicut eram cum Moyse, ita ero *Iosue.1.*
& tecum. Non solum autem hoc
testimonio, sed etiam in Deute-
ronomio multis documentis ap-
probatur Moyses ita defunctus, vt
dei famulus & deo placens: quan-
uis in eo illa vindicta completa sit, ne terram promis-
sionis intraret. Ex quo datur intelligi dominum etiam
bonis seruis suis in aliquo succẽsentem & temporaliter
vindicare, & tamen in eorum habere numero, qui sunt
in domo eius vasa in honore vtilia domino, quibus da- *2.Timo.2.*
turus est promissa sanctorum. Quæstio est quo *II.*
modo posteaquam locutus est dominus ad Iesum Na- *Iosue.1.*
ue, exhortans & confirmans eum, seque promittẽs cum
illo futurum: mandauerit idem Iesus populo per scri-
bas, vt præpararent cibaria, quòd post tres dies Iorda- E
nem fuerãt transituri, cum inueniantur post multo plu-
res dies transisse Iordanẽ. Cum enim hæc populo man-
dasset, misit exploratores in Hiericho, quoniam Iorda-
ne traiecto ipsa proxima ciuitas occurrebat. Illi autem
diuerterunt ad Raab mulierem fornicariam, & ab il-
la occultati, atque à rege quæsiti & minime inuenti, ea-
dem dimittente illos per fenestram: & monente vt tri-
duo laterent in montanis, quatuor dies videntur esse
consumpti: inde posteaquam nunciauerunt quæ circa
illos gesta fuerint, promouit Iesus cum populo vniuer-
so de loco vbi erat diluculo, Qui cum venissent ad Ior-
danem, diuertit & mansit: tunc rursus populus admo-
netur vt post triduum se præpararet trãsire Iordanem,
arca domini præcedente. Hinc ergo intelligitur huma-
nam fuisse dispositionem, quam fecit populo nuncia-
ri, vt cibaria præparent, tanquam post tres dies memo-
ratum fluuiũ transituri. Potuit enim hoc sicut homo spe
rare fieri posse, si exploratores celeriter reuertissent.
Quibus tardantibus intelligitur, quanuis scriptura ta-
cuerit, ex diuina dispositione cætera impleta, vt iam in-
ciperet apud populum glorificari Iesus, & ostendi, quòd F
cum illo dominus esset, sicut fuerat cum Moyse. Nam
& hoc illi dicitur fluuium transituro, sicut scriptum est,
Et dixit dominus ad Iesum, In die isto incipiam exalta-
re te coram omnibus filiis Israël, vt sciant quoniam si-
cut eram cum Moyse, sic ero & tecum. Nec incredibi-
le debet videri, etiam illos cum quibus deus loqueba-
tur, aliquid ex humana dispositione agere voluisse, in
qua sibi deum tamen fiderent esse rectorem, eorúmque
ex illius à quo regebãtur prouidentia consilia fuisse mu
tata. Nam & Moyses ipse vtique tanquam homo puta-
uerat esse faciendum vt causas populi sic audiret, quem-
admodum & sibi, & illis onus intolerabile subeundo
prodesse non posset: eiusq; dispositio diuinitus, & hoc-
ipsum socero eius suggerente & monente, atque hanc
admonitionem deo approbante mutata est. Scribæ *III.*
populo dicunt, Cum videritis arcã testimonij domini *Iosue.3.*
dei vestri, & sacerdotes vestros & Leuitas tollentes eã,
proficiscimini de locis vestris, & ite post eam, sed lon-
gum interuallum sit inter vos & illam: quãtum duo mi-
lia cubitorũ stabitis ne propinquetis ei, vt sciatis viam,
quam ibitis in eam. Non enim ab istis viam ab hester-

G na & nudiustertiana die. De longe iussum est arcam
præcedere, vt posset à populo videri. Tam grande
quippe agmen si post eam proximum pergeret, non
eam videret præire, nec nosset quà sequeretur. Ex hoc
autem facto intelligendum est, quòd columna illa nu-
bis quæ solebat mouendis castris signum dare & iter
ostendere, iam recesserat, nec eis apparebat: hinc fa-
ctum vt etiam triduum illud ex humana dispositione
prædiceretur. Nunc ergo duce Iesu arcam domini se-
quuntur nube subtracta, tanquam velamine ablato.
Iordanis autem plenus erat per totam crepidinem su-
am, sicut in diebus messis tritici. Hoc incredibile vi-
detur regionibus nostris. Ibi autem, sicut perhibent
qui nouerunt, in initio veris est messis tritici. Tunc
autem ille fluuius repletur amplius quàm per hyemem.
IIII. Et erunt vobis lapides isti memoriale filiis Israël
Iosue.4. vsque in æternum. Quo modo in æternum, cum cœ-
Matth.24. lum & terra transeant? An quoniam æternum aliquid
significant hi lapides, cum ipsi æterni non possint?
Quanquam possit quod in Græco ἕως τοῦ αἰῶνος di-
H ci Latine, & vsque in seculum, quod non est consequés
V. vt intelligatur æternum. Et dixit dominus ad
Iosue.4. Iesum dicens, Manda sacerdotibus portantibus arcam
testamenti testimonij. Solet dici arca testamenti, vel
arca testimonij: nunc dicta est arca testamenti testi-
monij, vt non solum arca, sed etiam ipsum testamen-
tum, appellaretur testamentum testimonij. Hinc enim
Roma.3. dicit Apostolus, Nunc autem sine lege iusticia dei ma-
nifestata est, testimonium habens per legem & Pro-
phetas. In cuiusdam enim rei alterius venturæ testi-
monium datum fuerat illud quod dicitur testamen-
VI. tum vetus. Dixit dominus ad Iesum, Fac tibiip-
Iosue.5. si cultros de petra acutos, vel sicut habet Græcus, de pe-
tra acuta, & sedens circuncide filios Israël iterum. In
hoc præcepto quæritur cur dixerit, iterum. Non enim
vnus homo bis circuncidendus erat: sed quia vnus
populus erat in quibusdam circuncisus, in quibus-
dam non circuncisus, ideo dictum est iterum, vt cir-
cuncisus iterum circuncideretur, non homo, sed po-
pulus: Nam & sequentia id ostendunt. Dicit enim scri-
ptura, Et fecit Iesus cultros petrinos sibiipse acutos, &
circuncidit filios Israël in loco qui vocatur collis præ-
I puciorum, Hoc autem modo circumpurgauit Iesus fi-
lios Israël, qui aliquando fuerant in via: & qui aliquan-
do incircuncisi erant eorum qui exierant ex Aegypto,
omnes istos circuncidit Iesus. Quadraginta enim &
duobus annis conuersatus est Israël in deserto Mab-
darich, & ideo incircuncisi erant illorum plurimi pu-
gnatorum, qui exierunt de terra Aegypti, qui inobe-
dientes fuerant mandatis dei, in quibus & definierat
dominus eis ne viderent illi terram, quam iurauerat
dominus patribus eorum dare illis terram fluentem lac
& mel. Pro his autem substituit filios eorum quos cir-
cuncidit Iesus, eo quòd fuissent in itinere incircuncisi.
Manifestum est ergo non omnes fuisse, sed quosdam.
Quidam enim de Aegypto exeuntium filij in illo popu
lo incircuncisi erant, quos potuit circuncidere Iesus, il-
lorum scilicet filios, qui genuerunt in deserto & con-
tempserunt eos circuncidere, quòd inobedientes erant
Obuiat hæ- legi dei. Nulla itaque causa est, cur ij qui putant rebapti-
reticorũ er- zandos eos qui habent Christiani baptismi sacramen-
rori. tum, hoc testimonio legis adiuuari se putent: quia nul-
lus bis numero vnus homo est circuncisus, sed popu-
lus qui iam fuerat in quibusdam circuncisus, in qui-
busdam vero adhuc incircuncisus erat. Etsi aliquo mo-
do id fieri posset vt bis deus circuncidi hominem iu- K
beret: nunquid possunt dicere ideo fuisse præceptum,
quia illi ab Aegyptiis fuerant circuncisi, aut ab aliqui-
bus hæreticis ab Israëlitarum societate segregatis? Cum
vero satis etiam appareat quare sit à deo dictum, nul-
lum hic possunt homines erroris sui patrocinium re-
perire. Quando Iesus vidit virum contra se stan- VII.
tem euaginato gladio, & eo respondente dicit, quòd Iosue.5.
esset princeps militiæ virtutis domini: & prostratus
in terram dixit, Quid præcipis tuo famulo? Quæri po-
test verum angelo se prostrauerit, eúmque dixerit, do-
minum, an potius intelligens à quo missus fuerit, ip-
sum dominum dixerit, eique se prostrauerit. Erat au-
tem, sicut legitur, Iesus in Hiericho, non vtique in ip-
sa ciuitate, cuius muri nondum ceciderant, quod mox
futurum erat vt in eam possent intrare, sed in agro ad
eam pertinente: nam interpretatio, quæ est ex He-
bræo, sic habet. In eo quod factum est, vt Achan de VIII.
tribu Iuda furaretur de anathemate ciuitatis Hiericho Iosue.7.
contra præceptum domini: & propter eius peccatum
tria milia, quæ missa fuerant in Hai, dederunt terga
hostibus: & occisi sunt ex eis triginta sex viri, & po- L
pulo grauiter territo, Iesus cum senioribus se prostra-
uit ad dominum, eique responsum est, ideo factum es-
se, quòd peccauerit populus. Minatus est etiam deus nõ
secum eis futurum, nisi abstulerint anathema de seip-
sis: & quòd ostensus est qui fecerat: nec solus occisus
est, sed cum omnibus suis: Quæri solet quo modo iuste
pro alterius peccatis in aliis vindicetur, maxime quia Deut.24.
in lege dominus dixit, nec patres pro filiorum, nec fi-
lios pro parentum peccatis esse puniendos. An aliud
iudicantibus hominibus est præceptum, ne quenquam
pro altero puniant: & dei iudicia non sint eiusmodi,
qui alto & inuisibili consilio suo nouit quatenus exten-
dat etiam temporalem hominum pœnam, salubrém-
que terrorem. Non enim aliquid durum, quantum at-
tinet ad vniuersi mundi administrationem, contingit
mortalibus cum moriuntur, quandoque morituri: &
tamen apud eos qui talia metuunt, disciplina sancitur,
vt non se solum quisque curet in populo, sed inuicem
sibi adhibeant diligentiam, & tanquam vnius corpo-
ris & vnius hominis alia pro aliis sint membra solici-
ta. Nec tamen credendum est etiam pœnis, quæ post M
mortem irrogantur, alium pro alio posse damnari:
sed in his tantum rebus hanc irrogari pœnam, quæ fi-
nem fuerant habituræ, etiam si non eo modo finiren-
tur. Simul etiam ostenditur quanta connexa sit in po-
puli societate ipsa vniuersitas, vt non in seipsis singu-
li, sed etiam tanquam partes in toto existimentur.
Per vnius igitur peccatum mortémque paucorum ad-
monitus est populus vniuersus, tanquam in corpore
vniuerso quærere quod amissum est. Simul etiam si-
gnificatum est quantum mali fieret, si vniuersa illa
congregatio peccasset, quando ne vnus quidem ita po-
tuit iudicari, vt ab eo possent cæteri esse securi. At ve-
ro si Achan ab aliquo inuentus atque comprehensus, &
illius criminis reus ad iudicium Iesu fuisset adductus,
nequaquam putandum est hominem iudicem vel pro
illo vel cum illo quenquam alium, qui societate facti
eius minime teneretur, fuisse puniturum. Neque enim
ei mandatum legis licebat excedere, quod datum est
hominibus, ne iudicio suo quod in hominem homi-
ni iussum siue permissum est, alterum pro alterius pec-
cato arbitretur esse plectendum. Longe autem secre-
tiore iusticia iudicat deus, qui potens est etiam post
mortem,

A mortem, quod homo non poteſt, liberare vel perdere. Viſibiles igitur afflictiones hominum ſiue mortes, quoniam his quibus ingeruntur, & obeſſe & prodeſſe poſſunt, nouit dominus in occulto prouidentiæ ſuæ, quemadmodum iuſte quibuſque diſpenſet, etiam cum aliorum peccata in aliis videtur vlciſci. Pœnas vero inuiſibiles, quæ non niſi nocent & prodeſſe non poſſunt, ita nullus deo iudice pro alienis peccatis luit, ſicut homine iudice luere nullus niſi pro ſua culpa iſtas viſibiles debet. Hoc enim præcepit homini iudici deus, in his quæ ad humanum iudicium pertinent iudicanda, quod in ſuo iudicio facit ipſe, quò poteſtas non aſpirat humana. Merito quæritur cum dominus propter illum, qui de anathemate furtum fecerat, præceperit eum, qui fuiſſet oſtenſus, igni cremari, cur eum oſtenſum Ieſus lapidari potius à populo fecerit. An ita eum mori oportuit, quemadmodum Ieſus, qui propius dominum populi, verba iubentis intelligere potuit? Sic enim alius quiſquam non facile potuit. Vnde magis quærendum eſt, cur lapidationem ignem appellauerit dominus, quàm credendum Ieſum aliud feciſſe quàm iuſſerat dominus. Nam neque ad intelligendum verba domini quiſquam potuit eſſe ſapientior, neque ad faciendum quiſquam obedientior. Proinde ignis nomine pœnam potuiſſe ſignificari, ſcriptura teſtis eſt in Deuteronomio, vbi dicitur ad filios Iſraël, Et eduxi vos de fornace ferrea ex Aegypto, vbi vtique duram tribulationem intelligi voluit. Duæ autem mihi cauſæ occurrunt, non vt ambæ ſint, ſed vt altera ex eis, cur non ille cum ſuis omnibus euidenti igne crematus ſit. Si enim peccatum eius dominus tale eſſe iudicauit, quod ſupplicio illo expiatum non puniret in æternum, propter ipſam expiationem & purgationem congruenter illa pœna ignis nomen accepit. Neque ad hunc intellectum quiſquam tendere admoneretur, ſi eum proprie viſibilis ignis exureret, ſed in eo quiſque remaneret quod aperte videbat impletum, nec aliquid vltra quæreret. Nunc vero cum propter dei verba, & factum Ieſu à quo præuaricari illa verba non poſſent, rectiſſime dicitur etiam lapidationem ignem fuiſſe, eleganter agnoſcitur illa pœna hominem, ne in poſterum peccato illo interiret, fuiſſe purgatum. Quod ſignificant etiam vaſa in Leuitico, quæ iubentur igne purgari. Si autem tale fuit illi peccatum, propter quod eum etiam poſt iſtam vitam gehenna ſuſciperet, ideo Ieſus eum voluit lapidari, vt quod à domino dictum eſt, igni cremabitur, illud admoneret intelligi quod dominus faceret, non quod ab ipſis eſſet faciendum. Si enim dixiſſet dominus, igni eum cremabitis & omnia eius: huic ſenſui locus nullus eſſet. Cum vero ita poſitum eſt, vt magis videatur deus quod ei futurum eſſet prædixiſſe, quàm quod ei ab hominibus deberet fieri præcepiſſe, melius non potuit facere Ieſus qui diuina verba ſicut tantus Propheta intellexit, qui etiam hocipſum prophetice fecit, quàm vt illum lapidibus potius quàm flammis interimeret, ne in illis ignibus verba domini viderentur impleta, quæ ob aliud dicta volebat intelligi. Nec mouere debet, quòd non ipſum tantum, ſed etiam omnia quæ ſunt eius, deus cremanda igni prædixerit. Sic enim ait, Igni cremabitur, & omnia quæcunque ſunt ei. Omnia enim quæcunque ſunt ei, opera eius poſſunt intelligi quæ cum illo dicit concremanda: non ſicut dicit Apoſtolus de quibuſdam operibus igne conſumptis, ipſe autem ſaluus erit. Si huius pecca-

IX. Ioſue.8.

B

Deut.4.

C

1.Cor.3.

tum ita intelligendum eſt, vt etiam æterno igne puniatur, filios eius & filias cum pecoribus & omnibus quæ habebat, populus quidem cum eum puniret ſimul lapidibus obruit: non tamen hoc iudicio humano, ſed prophetico ſpiritu fecit Ieſus: ſiue ita intelligens, omnia quæ ſunt ei, vt nec filios cenſeret exceptos, lapidationis etiam pœnam pro igne ingerens: ſiue opera eius quæ poſt mortem deus in illo fuerat crematurus, non ſolum per cætera quæ illi erant, verumetiam per filios eius ſignificans, Nec ideo ſanè credendum eſt eos pro peccato patris, à quo innocentes erant, etiam poſt mortem ſupplicio inferni ignis incenſos. Mors quippe iſta quæ omnes manet, quanquam de primo peccato veniat, tamen quia ita nati ſumus vt neceſſario moriendum ſit, accelerata quibuſdam eſt vtilis, Vnde legitur de quodam, Raptus eſt ne malicia mutaret intellectum eius. Quo ergo iudicio dei, vel miſericordia, fuerit irrogata ſiue filiis eius, ſiue illis trigintaſex viris, cum omnes ab eius peccato alieni fuerint, latet apud eum apud quem non eſt iniquitas. Verum illud in promptu eſt, quòd & populum terribiliter oportebat quærere quod admiſſum eſt, & tanto vehementius timuerunt cæteri factum eius imitari, quanto magis humana exhorret infirmitas, & in tam magnum tamque iuſtum populi odium dari, & eis, quos ad ſpem propagandi generis ſe relicturum putabat, peccato ſuo ſecum conſumptis ſuis poſteris emori. Quod deus iubet loquens ad Ieſum, vt conſtituat ſibi retrorſus inſidias: id eſt, inſidiantes bellatores ad inſidiandum hoſtibus: hinc admonemur nõ iniuſte fieri ab his qui iuſtum bellum gerunt: vt nihil homo iuſtus præcipue cogitare debeat in his rebus, niſi vt iuſtum bellum ſuſcipiat, cui bellare fas eſt, Non enim omnibus fas eſt, Cum autem iuſtum bellum ſuſceperit, vtrum aperta pugna, vtrum inſidiis vincat, nihil ad iuſticiam intereſt. Iuſta autem bella definiri ſolent quæ vlciſcuntur iniurias, ſi qua gens, vel ciuitas quæ bello petenda eſt, vel vindicare neglexerit quod à ſuis improbe factum eſt, vel reddere quod per iniurias ablatum eſt. Sed etiam hoc genus belli ſine dubitatione iuſtum eſt quod deus imperat, apud quem non eſt iniquitas, & nouit quid cuique fieri debeat. In quo bello ductor exercitus vel ipſe populus, non ipſe tam author belli, quàm miniſter iudicandus eſt. Ieſus mittens ad Hai debellandum triginta milia bellatorum, ait illis, Vos inſidiabimini poſt ciuitatem, & non longe eritis à ciuitate, & eritis omnes parati: & ego & omnis populus qui mecum eſt, accedemus ad ciuitatem: & erit cum exierint, qui commorantur in Hai in obuiam nobis ſicut antea, & fugiemus à facie illorum. Et cum exierint poſt nos, abducemus illos à ciuitate, & dicent, Fugient iſti à facie noſtra, ſicut antea. Vos autem exurgetis de inſidiis, & ibitis in ciuitatem. Secundum verbum iſtud facietis, Ecce præcipio vobis. Quærendum eſt, vtrum omnis voluntas fallendi pro mendacio deputanda ſit: & ſi ita eſt, vtrum poſſit iuſtum eſſe mendacium, quo ille fallitur qui dignus eſt falli. Et ſi ne hoc quidem mendacium iuſtum reperitur, reſtat vt ſecundum aliquam ſignificationem hoc, quod de inſidiis factum eſt, ad veritatem referatur.

D

Sapien.4.

E

X. Ioſue.8.

Quæ ſint bella iuſta.

Roma.9.

F

XI. Ioſue.8.

Quòd Gabaonitæ venerunt ad Ieſum cum vetuſtis panibus & ſaccis, vt putarentur, ſicut finxerant, de terra veniſſe lõginqua, quo eis parceretur. Conſtitutum enim erat à domino, ne alicui terras illas inhabitãti parcerent, quò ingrediebantur. Nonnulli codices & Græci

XII. Ioſue.9.

G & Latini habent, Et accipientes saccos veteres super humeros suos: alij vero qui veraciores videntur, non habent, super humeros, sed, super asinos suos. Similitudo enim verbi in græca lingua mendositatem facilem fecit, & ideo Latina quoque exemplaria variata sunt. ὤμων quippe & ὄνων non multum ab inuicem dissonant, quorum prius humerorum nomen est, posterius asinorum. Ideo est autem de asinis credibilius, quoniam se à sua gente longinqua missos esse dixerunt. Vnde apparet eos fuisse legatos, & ideo magis in asinis quàm in humeris necessaria portare potuisse: cum nec multi esse poterant, & non solum saccos, sed etiam vtres eos portasse scriptura commemorat.

XIII. Iosue.9. Quæri potest quo modo iurationem seruandam esse crediderint Hebræi Gabaonitis, quibus ita iurauerant, tanquam de longinqua terra venieotibus, sicut ille mentiti fuerint. Sciebant enim se debellandos, si cognitum esset Hebræis in ea terra eos habitare, quam promissam fuerant ab habitantibus recepturi. Mentientibus ergo, quòd de longioqua terra ad eos venissent, iurauerunt eis Israëlitæ. Postea vero H quàm cognouerunt ibi eos habitare, vbi omnes quos inuenerant, secundum dei præceptum debellare oportebat, nolebant tamen frangere iurationem. Et licet eos mentitos esse didicissent, parcere maluerunt iurationis causa, cum possent vtique dicere se taotum illis iurasse, quos eos esse crediderant, id est, de longioquo venientes. Cum vero aliud cognouerunt, præceptum circa eos domini implendum erat, vt sicuti cæteri expugoarentur. Deus autem hoc approbauit, nec parcentibus succensuit: quanuis eum non interrogassent qui nam illi esseot, & ideo eos illi fallere valuissent. Vnde non importune vtique credendi sunt, & si fallere homines pro sua salute voluerunt, non tamen fallaciter deum timuisse in populo eius: propterea oec succensuit dominus iuraotibus aut parcentibus, vt postea Gabaonitas ipsos tanquam populi sui homines de domo Saül vindicauerit, sicut regnorum ostendit historia. Et quoniam iurario sic seruata est, quanuis in hominibus qui mentiti sunt, vt ad clementiam seotentia flecteretur, non displicuit deo. Nam si econtrario iurassent, aliquos se interfecturos, quos Gabaonitas in terra promissionis esse putauisseot, & I postea didicissent eos esse ab illa terra extraneos, & de longinquo ad se venisse, nullo modo arbitrandum est, quod eos essent debellaturi causa iurationis implendæ: cum propter ipsam parcendi clemeotiam sanctus Dauid etiam post verba, quibus se Nabal ioterfecturum esse iurauerat, vtique sciens quem fuerat interfecturus, parcere maluit, nec in re duriore implere iuramentum: magis deo placere existimans, si quod ira perturbatus, ad nocendum iurauerat, ooo fecisset, quàm si perfecisset.

XIIII. Iosue.10. Cum obsessi Gabaonitæ à regibus Amorræorum, misissent ad Iesum, vt sibi subueniret: ita scriptura sequitur & dicit, Et ascendit Iesus à Galgala, ipse & omnis populus bellatorum cum illo omois potens in fortitudine. Et dixit dominus ad Iesum, Noli timere illos, quia in manus tuas tradidi eos: non subsistet ex illis quisquam coram vobis. Vbi neque consultus est dominus, vtrum eundum ad eos esset: sed vltrò suis recte subuenire volentibus, futuram victoriam prænunciauit. Sic ergo posset, quanuis non consultus, de ipsis Gabaonitis admonere qui esseot, cum se longinquos esse mentirentur, nisi ei placuisset illa iuratio, quæ subiectis parcere cogitet, Crediderant enim deo quem audierant suo populo promisisse, quòd illas gentes subuerteret, eorúmque terram obtineret, & hanc eorum fidem non eos perdendo remunerauit quodam modo. K

Quæritur quemadmodum rex ciuitatis Hierusalem Adonizedech & cæteri quatuor cum quibus obsedit Gabaonitas secundum septuaginta interpretes, primo reges Hiebusæorum cum ad eos obsidentes coouenerunt, postea vero reges Amorræorum dicantur ab ipsis Gabaonitis quando nuncios miserunt ad Iesum, vt eos de obsidione liberaret. Sicut autem inspicere potuimus, in ea interpretatione quæ ex Hebræo est, vtrobique Amorræorum dicuntur: cum constet Hiebusæorum fuisse regem ciuitatis Hierusalem, quia ipsa est dicta Hiebus tanquam illius gentis metropolis: & septem gentes sæpissime scriptura commemorat, quas promisit deus exterminaturum se esse à facie populi sui, ex quibus vna perhibetur Amorræorum. Nisi forte hoc nomen vniuersale fuerat omnium, aut potius maioris partis, vt non vna, sed plures io his septem hoc nomine tenerentur: quaouis esset etiam vna de septem, quæ Amorræorum proprie vocaretur, Sicut est pars quædam quæ proprie dicitur Libya, quanuis hoc nomen vniuersæ Africæ competat: & pars quædam quæ proprie dicitur Asia, quanuis Asiam vel dimidium terrarum orbem quidam, vel alij tertiam partem orbis posuerunt. Nam constat quòd & Chanaoæi tanquam vna gens in illis septem commemoraotur, & tamen vniuersa illa terra orginaliter terra Chaoaan vocatur. XV. Iosue.10. L

XVI. Iosue.10. Non dimisit in ea Iesus quicquam spirans, sicut præcepit dominus Moysi puero suo, & Moyses similiter præcepit Iesu, & sic fecit Iesus: non est transgressus quicquam ab omnibus quibus constituit dominus Moysi. Propter hoc nullo modo putaoda est ista crudelitas, quòd nullum viuum in ciuitatibus sibi traditis dimittebat Iesus, quia deus hoc iusserat. Qui autem existimant hic deum ipsum fuisse crudelem, & propter hoc veteris testamenti verum deum fuisse authorem nolunt credere, tam peruerse de operibus dei quàm de peccatis hominum iudicant, nescientes quo quisque dignus sit, & magoum putaotes malum cum casura deiiciuntur, mortalésque moriuntur.

XVII. Iosue.11. Et non erat ciuitas quæ non erat tradita filiis Israël. Quæritur quo modo hoc verum sit, cum nec temporibus postea iudicum, nec temporibus regum omnes omnino illarum septem gentium ciuitates capere potuerint Hebræi. Sed aut sic iotelligendum est, quòd ad nullam ciuitatem bellando accessisset Iesus quam non ceperit: aut certe nulla non capta est, scilicet earum quæ in regionibus supra commemoratis fuerunt. Enumeratæ sunt enim regiones in quibus fuerunt ciuitates, de quibus facta est ista conclusio, Et omnes cepit in bello. M

XVIII. Iosue.11. Quià per dominum factum est, confirtari cor eorum vt obuiam irent ad bellum ad Israël, vt exterminarentur, ita vt non daretur eis misericordia, sed vt exterminarentur, sicut dicit dominus ad Moysem. Ita dictum est hoc per dominum factum confortari cor eorum, hoc est obdurari cor eorum, sicut de Pharaone: quod diuino altóque iudicio iuste fieri minime dubitandum est, cum deserit deus & possidet inimicus: quod sic accipiendum est quemadmodum & ibi. Sed hic aliud mouet, quo modo dictum sit ad hoc eis confortatum cor, vt exurgerent in bellum aduersus Israël, & ob hoc non præberent misericordiam: quasi præbenda esset si.

non-

A non bellarent, cum deus præceperit nulli eorum esse
parcendum: & ob hoc Gabaonitis pepercerint, quia
se de longioqua terra venisse fingentes eorum iuratio-
nem tenuerant, Sed quoniam quibusdam vltrò præ-
buerunt Israëlitæ misericordiam, quaouis contra dei
mandatum: ad hoc dictum esse intelligendum est istos
ita debellasse vt non eis parceretur, nec ab eisipsis Is-
raëlitæ neglecto dei mandato ad misericordiam fle-
cterentur. Quod quidem duce Iesu, qui omnia dili-
genter diuina præcepta seruabat, non est credendum
fieri potuisse: veruntamen nec ipse istos tam cito de-
leuisset, nisi conspiratissime contrairent: atque ita fie-
ri posset vt eis ab illo minime debellatis qui dei præ-
cepta implere curabat, remansissent ad illud tempus
quaodo eis possent parcere post mortem Iesu, qui
non tanta cura dei mandata faciebant. Nam & ad-
huc eodem viuente quibusdam illi pepercerunt, tan-
tummodo eos ditioni suæ subiugantes: quosdam vero
nec vincere potuerunt. Verum hæc non illo duce fa-
cta sunt: sed cum iam senex vacaret à bello tantum-
modo eis terras diuidens: vt ipsi iam illo non bellan-
B te, diuisas sibi terras partim iam hoste vacuas tene-
rent, partim pugnando caperent. Et quòd vincere ali-
quos minime potuerunt, prouidentiæ diuinæ fuisse op-
portune scripturarum certis apparebit locis.

XIX. Et non perdidit Effrem Chananæum, qui ha-
Iosue.16. bitabat in Gazer: & habitabat Chananæus in Effrem
vsque in diem istum, donec ascendit Pharao ex Ae-
gypto, & cepit ciuitatem & incendit eam igni: & Cha-
nanæos & Pheresæos & qui habitabant in Gazer trans-
punxit: & dedit eam Pharao io dotem filiæ suæ. Quod
de Pharaone rege dictum est, miror si prophetice di-
ctum intelligere debemus, cum hæc historia illis tem-
poribus conscripta credatur, quibus erant gesta illa
recentia. Quid autem magnum eligi potuit quod pro-
phetice diceretur, cum præterita narrentur taceao-
túrque futura maiora, & maxime necessaria? Proin-
de potius existimandum est septuaginta interpretes,
qui authoritate prophetica ex ipsa mirabili consensio-
ne interpretati esse perhibeotur, hæc addidisse: non
tanquam futura prænunciaotes, sed quia illo tempo-
re ipsi eraot quo hæc facta esse meminerant, & in li-
C bris regoorum legerant. Etenim regum temporibus
factum est. Quod ideo credibilius nobis visum est,
quoniam inspeximus interpretationem, quæ est ex
Hebræo, & hoc ibi non iouenimus: sicut nec illud
quod dictum est de Hiericho, quòd Oza qui eam re-
parasset incurrerit maledictum, quòd dixerat Iesus.
Iosue.6. Sic enim scriptum est, Et adiurauit Iesus in illa die,
Maledictus homo qui resuscitabit & ædificabit ciui-
tatem illam, io primogenito suo fundabit eam, & in
nouissimo suo imponet portas eius: hucusque inueni-
tur in interpretatione, quæ ex Hebræo. Illud autem
quod sequitur, Et ita fecit Oza qui ex Bethel: in Abi-
ron primogenito fundauit eam, & in saluato nouis-
simo imposuit portas eius: hoc illic non legitur. Vn-
de apparet à septuaginta interpositum, qui factum es-
se nouerant.

XX. Et Amorræus permansit vt ha-
Iosue.17. bitaret in Helon & in Salanon, & grauata est ma-
nus Effrem super eos, & facti sunt illis tributarij. Hæc
iam contra præceptum fiebant, & adhuc viuebat Ie-
sus, sed dux eorum in illis prælijs iam præ senectute
non erat. Propter hoc dictum est à domioo, Factum
est, vt confortaretur cor illorum qui simul conspira-
uerant ire in bellum contra Iesum: ne ista illis mise-
ricordia præberetur, etiam contra dei præceptum si D
remansissent non expugnati: & senescente, siue defun-
cto Iesu relinquerentur expugnandi à filiis Israël, qui
eis contra præceptum domini posseot parcere, quod il-
le non faceret.

Merito quæritur, cum Israël non so- XXI.
lum vsque ad diem mortis Iesu, verumetiam postea Iosue.21.
non eradicauerit gentes quæ terram promissionis te-
nebant, quamuis ex parte debellatis in eadem promis-
sa hæreditate consisterent, quo modo intelligendum
sit quod dictum est, Et dedit domious Israël omnem
terram quam iurauerat dare patribus, & hæreditaue-
runt eam, & habitauerunt in ea, & requiem dedit il-
lis dominus io circuitu, sicut iurauerat patribus eorum:
non restitit quisquam aote faciem illoruo ab omni-
bus inimicis eorum, omnes inimicos eorum tradidit
domious eis, & manus eorum non decidit: ex omni-
bus verbis bonis quæ loquutus est dominus filiis Isra-
ël, omnia aduenerunt. Diligenter ergo vniuersa còn-
sideranda sunt. Et primum videndum quot geotium
terra promissa sit Israëlitis. Septem quidem gentes as-
sidue videntur commemorari, sicut io Exodo legitur,
Et dixit dominus ad Moysem, Vade & ascende hinc
tu & populus tuus quos eduxisti de terra Aegypti, in E
terram quam iuraui Abraham & Isaac & Iacob dicens, Exod.33.
Semini vestro dabo eam: & simul mittam angelum
meum, & eiiciet Amorræum & Cethæum & Phere-
sæum & Gergesæum & Euæum & Hiebusæum & Cha-
naoæum. Harum ergo septem geotium terram vide-
tur deus patrib⁹ promisisse. Scriptum est etiam in Deu- Deut.20.
terooomio multo expressius, Si autem accesseris ad
ciuitatem expugnare eam, & euocaueris eos cum pa-
ce, si quidem pacifica responderiot tibi & apparuerint
tibi, omnes populi qui inuenti fuerint in ciuitate erunt
tibi tributarij & obedientes: Si autem non obedieriot
tibi, & fecerint ad te bellum, & circunsedebis eam,
& tradet eam dominus deus tuus in manus tuas, & in-
terficies omne masculinum eius io nece gladij: præ-
ter mulieres & supellectilem, & omnia pecora & om-
nia quæcunque fuerint in ciuitate: & omoia vtensilia
prædaberis tibi, & edes omnem prædationem inimi-
corum tuorum, quam dominus deus tuus dabit tibi. Sic
facies omnibos ciuitatibus quæ looge erunt à te val-
de: quia oon sunt de ciuitatibus gentium istarum. Ec- F
ce autem in ciuitatibus istis, quas dominus deus tuus
dat tibi hæreditare terram eorum, noo viuificabis om-
nem viuum, sed anathematizabis eos: Cethæum &
Amorræum & Chananæum & Pheresæum & Euæum
& Hiebusæum & Gergesæum, quemadmodum man-
dauit tibi dominus deus tuus. Et hic istarum septem
gentium terram promissam in hæreditatem, quaoi de-
bellatis vsque ad internicionem eisdem gentibus Is-
raëlitæ possederunt, manifestum est. Cæteras enim quæ
longinquius extra istas gentes inueoireotur, voluit fie-
ri tributarias eorum si non resisterent: si autem resiste-
rent etiam ipsas interfici & in perditionem dari, ex-
ceptis pecoribus & quæ in prædam possent venire.
Item alio loco in Deuteronomio ita legitur. Et erit Deut.7.
cum induxerit te dominus deus tuus in terram in quam
iotrabis hæreditare eam, & abstulerit gentes magnas
& multas à conspectu tuo, Cethæum & Gergesæum &
Amorræum & Pheresæum & Chaoanæum & Euæum
& Hiebusæum septem gentes magnas & multas & for-
tiores vobis, & tradet eos dominus de⁹ tuus in manus
tuas, & percuties eos, exterminio exterminabis eos.
Non dispones ad eos testameotum, neque miserearis

G eorum, neque matrimoniis iungamini cum eis: filiam tuam non dabis filio eius, & filiam eius non sumes filio tuo, &c. Proinde his atque aliis scripturarum locis sæpe ostenditur harum septem gentium terras ita accepisse in hæreditatem filios Israël, vt non cum eis qui easdem terras tenebant, sed pro eis illic habitarent. Veruntamen in Genesi non istæ tantum septem gentes, sed vndecim promittuntur semini Abrahæ. Sic e-
Gene.15. nim legitur, In die illa disposuit dominus deus testamentum ad Abraham dicens, Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Aegypti vsque ad flumẽ magnum, flumen Euphraten, Cinæos & Cenesæos & Cethmonæos & Cethæos & Pheresæos & Raphaim & Amorræos & Chananæos & Euæos & Gergesæos & Hiebusæos. Quæ ita soluitur quæstio, vt intelligamus hanc præcessisse prophetiam, quòd in eos fines regnum fuerat porrecturus & dilataturus Salomon: de quo ita scri-
3.Reg.9. ptum est, Et omne propositum Salomonis quo destinauerat ædificare in Hierusalem & Libano & in omni terra potestatis suæ: omnis populus qui derelictus est à Cethæo & Amorræo & Pheresæo & Euæo & Hie-
H busæo, qui non erant ex Israël ex filiis eorum qui residui erant cum eis in terra quos non consummauerant filij Israël, & subiugauit eos Salomon in tributum vsque in diem hunc. Et residua populorum debellandorum atque omnino ex dei præcepto perdendorum subiugauit Salomon in tributum, quos vtique secundum dei præceptum perdere debuit: sed tamen subiugati tanquam tributarij possessi sunt. Paulopost autem ita legitur, Et erat dominans in omnibus regibus à flumine vsque ad terram Philistiim, & vsque ad fines Aegypti. Ecce vbi impletum est quod in Genesi deus ad Abraham loquens, promittensque prædixerat. A flumine quippe hic intelligitur ab Euphrate: magnum enim flumen in illis locis etiam proprio nomine non addito potest intelligi. Neque enim de Iordane hoc accipi potest, cum & citra Iordanem & vltra Iordanem iam terras Israëlitæ obtinuerant, & ante regnum Salomonis. Ergo à flumine Euphrate ex partibus Orientis vsque ad fines Aegypti, quæ pars illis erat ab Occidente, regnum Salomonis, sciptura regnorum dixit fuisse porrectum. Tunc ergo amplius subiugatum
I est quàm septem illæ gentes tenebant, ac per hoc tunc in seruitutem redactæ sunt, non septem, sed vndecim gentes. Quod enim in regnorum libris scriptum est, vsque ad fines Aegypti à flumine, cum scriptura ab Oriente vsque ad Occidentem quantum porrectum esset, regnum vellet ostendere: hoc idem in Genesi, cum ab Occidente vsque ad Orientem præfiniret, dictum est, à flumine Aegypti vsque ad flumen magnum Euphraten. Flumen quippe Aegypti, qui finis est disterminans regnum Israël ab Aegypto, non est Nilus, sed alius & non magnus fluuius qui fluit per Rhinocoluram ciuitatem, vnde iam ad Orientem versus incipit terra promissionis. Sic ergo fuerat constitutum filiis Israël vt septem gentium terras exterminatis & perditis illis gentibus ipsi inhabitarent: aliis autem regnarent subditis atque tributariis vsque ad flumen Euphraten. Et quanuis in hoc deo non obtemperassent, quia & ex illis quas exterminare deberent obedientes aliquos fecerant: deus tamen temporibus Salomonis fidem suæ promissionis impleuit. Nunc itaque in libro Iesu Naue quod considerandum suscepimus quo modo erit verum, Et dedit deus Israël omnem terram quam iurauerat dare patribus eorum: & hæreditaue-

runt eam? Quo modo adhuc viuente Iesu omnem ter- K
ram dedit, cum etiam reliquias illarum septem gentium nondum superauissent? Nam quod sequitur, & hæreditauerunt eam: verum est, quia ibi erant ibique consederant. Deinde quod adiungit, Et requiem dedit illis dominus in circuitu, sicut iurauerat patribus eorum: verum est, quia viuo adhuc Iesu non eis quidem cedebant reliquiæ illarum gẽtium, sed nulla earum eos in terris vbi consederant bello lacessere audebat. Ideo dictum est, & quod deinde adiungitur, Non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum. Quod vero sequitur, Sed omnes inimicos eorum tradidit dominus illis in manus eorum: hos intelligi voluit inimicos, qui obuiam ire in bellum ausi sunt. Deinde quod dicit, Non decidit ex omnibus verbis bonis quæ locutus est dominus filiis Israël, omnia aduenerunt: ita vult intelligi, quia cum iam illi contra præceptum domini fecissent quibusdam parcendo ex illis septem gentibus, & eos obedientes faciendo adhuc tamen inter eos salui erant. Ideo cum dixisset, ex omnibus verbis, addidit bonis, quia nondum euenerant maledicta contemptoribus, & transgressoribus L
constituta. Restat ergo vt quod ait, dedit dominus Israël omnem terram quam iurauerat dare patribus eorum, secundum hoc intelligatur, quia etsi adhuc erant ex illis gentibus reliquiæ conterendæ & exterminandæ, vel ex aliis vsque ad flumen Euphraten, aut subiugandæ si non resisterent, aut perdendæ si resisterent: tamen in vsum eorum relictæ sunt in quibus exercerentur, ne carnalibus affectibus & cupiditatibus infirmi, repentinam tanquam rerum temporalium prosperitatem moleste ac salubriter sustinere non possent, sed elati citius interirent, quod opportune alio loco demonstrabitur, Omnis ergo illis terra data est, quia & illa pars quæ nondum fuerat in possessionem data, iam data fuerat in quandam exercitationis vtilitatem.

Quod ait, Non restitit quisquam à facie illorum XXII.
ab omnibus inimicis eorum: Quæri potest quo modo Iosue.21.
verum sit, cum de tribu Dan superius scriptum sit, quòd eos hostes eorum non permiserunt descendere in vallem, sed præualuerunt eis in montibus. Sed quod di- Augustin.
ximus cum duodecim filios Iacob scriptura in Meso- li.quæs.sup
potamia natos commemorasset, vbi non fuerat natus Gen.q.117.
Beniamin: hoc etiam hic intelligendum est, quia pro M
vniuerso populo duodecim tribus deputatæ sunt, ea regula quæ aliis scripturarum locis satis innotuit. Causa autem si quæritur, cur hæc tribus in ea sorte quæ illi obuenit & non obtinuerit sufficientes terras, & ab eis à quibus tenebantur, afflicta sit, in dei quidem secreto consilio esse credendum est. Veruntamen cum Iacob filios suos benediceret, talia dixit de isto Dan, Gene.49.
vt de ipsa tribu existimetur exurrecturus Antichristus. Vnde nunc dicere plura non suscepimus, cum etiam sic solui possit hæc quæstio, quia non restitit quisquam ante faciem illorum ab omnibus inimicis eorum, cum simul sub vnius ducis imperio bellum gererent, antequam singulis tribubus sua defendenda diuiderentur loca.

Et in sacrificiis salutarium nostrorum. Quia XXIII.
pluraliter dicta sunt sacrificia, pluraliter etiam saluta- Iosue.22.
ria. Vbi aduertendum est diligentius quemadmodum dici soleat sacrificium salutaris: quoniam si Christum acceperimus, quoniam ipse dictus est salutare dei, non occurrit quemadmodum pluraliter possit hoc verbum intelligi. Vnus enim dominus noster Iesus est Christus, quanuis dicantur Christi per eius gratiam, sicut

in Psalmo

A in Psalmo legitur, Nolite tangere Christos meos. Sed
Psal.104. vtrum salutares dici possint, vel salutaria, non facile
audendum est: Solus enim ipse Saluator corporis.
XXIIII. Quod dicit Iesus de sua propinquante morte,
Iosue.23. Ego autem recurro viam sicut & omnes qui sunt super
terram: in ea interpretatione quæ est ex Hebræo in-
uenimus, ingredior viam. Ita ergo accipiendum est
quod septuaginta dixerunt, Recurro: sicut dictum est
Gene.3. homini, Donec reuertaris in terram vnde sumptus
es: vt secundum corpus dictum intelligatur. Secun-
dum animam vero si voluerimus ita accipere, quem-
Eccles.12. admodum in Ecclesiaste positum est, Et spiritus reuer-
tetur ad deum qui dedit eum: non arbitror de omni-
bus posse dici, sed de iis qui sic vixerunt, vt ad deum
redire mereantur, tanquam ad authorem à quo creati
sunt. Neque enim hoc & de illis recte intelligi potest,
Psal.77. de quibus dicitur, Spiritus ambulans & non reuertens.
Iste autem vir sanctus Iesus Naue si non addidisset, si-
cut & omnes qui sunt super terram: nulla esset quæ-
stio. Neque enim aliud de illo crederemus, quàm quo
eum dignum esse legimus. Cum vero additum est, sicut
B & omnes qui sunt super terram: mirum si hoc quod
Latinus interpres, recurro posuit, non magis percur-
ro vel excurro dicendum est, si hoc potest dici quod
Græcus habet ἀποτρέχω, Omnes enim percurrunt, vel
excurrunt huius vitæ viam, cum ad eius finem perue-
nerint. Sed quia hoc verbum positum est, vbi paren-
Gene.24. tes Rebeccæ dicunt ad seruum Abrahæ, Ecce Rebecca,
accipiens recurre, & sit vxor domini tui: iden & hic
XXV. ita hoc verbum interpretatum est. Quod septua-
Iosue.24. ginta interpretes habent, Et assumpsit patrem vestrum
Abraham de transflumine, & deduxi eum in omnem
terram: interpretatio quæ est in Hebræo habet, & in-
duxi eum in terrã Chanaan. Mirum est ergo si septua-
ginta pro terra Chanaan omnem terram ponere vo-
luerunt, nisi intuentes prophetiam, vt magis ex promis-
sione dei tanquam factum accipiatur, quod certissi-
me futurum in Christo & in Ecclesia prænunciabatur,
quod est verum semen Abrahæ, non in filiis carnis,
XXVI. sed in filiis promissionis. Et bellauerunt aduer-
Iosue.24. sus vos qui habitabant Hiericho. Quæri potest quo
modo id verum sit, cum clausis portis se murorum
C ambitu tantummodo tuerentur. Sed recte dictum est,
quia claudere aduersus hostem portas, ad bellum per-
tinet, Non enim miserunt legatos qui poscerent pa-
cem. Vnde si dictum esset, pugnauerunt aduersum vos,
falsum esset: neque enim bellum continuas pugnas ha-
bet, sed aliquando crebras, aliquando raras, aliquando
nullas. Bellum est tamen quando portæ hostibus clau-
XXVII. duntur, & quodam modo armata defensio. Quid
Iosue.24. est quod inter cætera quæ Iesus Naue Israëlitis domi-
num fecisse commemorat dicit, Misit ante vos vespas,
Sapien.12. & eiecit illas: quod etiam in libro Sapientiæ legitur, nec
tamen vspiam factum esse in iis quæ gesta sunt inueni-
tur. An forte translato verbo, vespas intelligi voluit a-
cerrimos timoris aculeos, quibus quodam modo vo-
lantibus rumoribus pungebantur vt fugerent: aut aë-
rios occultos spiritus, quod in Psalmo dicitur, per an-
Psal.77. gelos malignos: Nisi forte quis dicat, non omnia quæ
facta sunt esse conscripta: & hoc quoque visibiliter
XXVIII. factum, vt veras vespas velit intelligi. Quid est
Iosue.24. quod dicit Iesus ad populum, non poteris seruire deo,
quia deus sanctus est: An quia illius sanctitati perfe-
ctam seruitutem quodam modo contemperari, huma-
næ fragilitati impossibile est? Quo audito, isti non so-

lum eius eligere seruitutem, sed etiam de adiutorio e- D
ius & misericordia præsumere debuerunt, Quam ille
intellexit qui dicit in Psalmo, Ne intres in iudicium Psal.142.
cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspe-
ctu tuo omnis viuens. Isti autem in se potius præsume-
re delegerunt, quòd deo possent sine vlla offensione
seruire, vt iam tunc inciperent quod de illis expressit
Apostolus, Ignorantes enim dei iusticiam & suam vo- Roma.10.
lentes constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti. Ita
eis iam lex subintrabat vt abundaret delictum, & po- Ibidem.
stea superabundaret gratia, per dominum Christum,
qui finis est legis ad iusticiam omni credenti.
Quid est quod ait idem Iesus loquens ad popu- Ibidem.
lum, Et nunc circumauferte deos alienos qui sunt in XXIX.
vobis, & dirigite corda vestra ad dominum deum Is- Iosue.24.
raël. Non enim credendi sunt adhuc habuisse apud se
aliqua gentium simulachra, cum superius eorum obe-
dientiam prædicauerit. Aut vero si haberent, post tan-
tas legis comminationes illa eos prospera sequeren-
tur, cum sic in eos vindicatum sit, quòd vnus eorum de
anathemate furtum fecerat. Denique Iacob dixit hoc
eis qui cum illo exierant de Mesopotamia, vbi sic ido- E
la colebantur, vt & Rachel paterna furaretur: sed post Gene.31.
illam admonitionem Iacob, dederunt quæ habebant. Gene.35.
Vnde apparuit hoc eis ita dictum esse, quia sciebat eos
habere ille qui dixerat, Nunc vero post hanc admoni-
tionem Iesu Naue nullus tale aliquid protulit. Nec ta-
men putandum est hoc illum inaniter præcepisse. Non
enim ait, & nunc auferte deos alienos si qui sunt in vo-
bis: sed omnino tanquam sciens esse, qui sunt, inquit,
in vobis. Proinde propheta sanctus in cordibus eorum
esse cernebat cogitationes de deo alienas à deo, & ip-
sas ammonebat auferri. Quisquis enim talem cogi-
tat deum qualis non est deus, alienum deum vtique &
falsum in cogitatione portat. Quis est autem qui sic co
gitet deum quemadmodum ille est? Ac per hoc relin-
quitur fidelibus, quandiu peregrinantur à domino, au-
ferre à corde suo irruentia vana phantasmata, quæ se
cogitationibus ingerunt, velut talis aut talis sit deus
qualis vtique non est: & dirigere cor ad illum fideliter,
vt quemadmodum & quantum nobis expedire nouit,
ipse insinuet per spiritum suum, donec absumatur om-
ne mendacium, vnde dictum est, Omnis homo men- Psal.115.
dax. Et transacta non solum impia falsitate, verume- F
tiam ipso speculo & ænigmate, facie ad faciem cogno-
scamus, sicut & cogniti sumus: quemadmodum Apo-
stolus dicit, Videmus nunc per speculum in ænigma- 1.Cor.13.
te, tunc autem facie ad faciem. Nunc scio ex par-
te: tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.
Et disposuit Iesus testamentum ad populum in XXX.
illo die, & dedit illi legem & iudicium in Sylo coram Iosue.24.
tabernaculo domini dei Israël. Et scripsit verba hæc
in libro legis dei, & accepit lapidem magnum, & sta-
tuit illum Iesus sub terebintho ante dominum. Et di-
xit Iesus ad populum, Ecce lapis iste erit vobis in te-
stimonium, quia hic audiuit omnia quæ dicta sunt à
domino quæcunque locutus est ad vos hodie, & hic
erit vobis in testimonium in nouissimis diebus, cum
mentiti fueritis domino deo vestro. Hæc verba qui
non in superficie tantum audiunt, sed aliquanto altius
perscrutantur, nequaquam tantum virum tam insipien
tem putare debent, vt verba dei quæ locutus est popu-
lo, inanimum lapidem audisse crediderit: qui etiam si
ab artifice in hominis similitudinẽ effigiatus esset, inter
illos vtique deputaretur, de quibus in Psalmo canitur,

G Aures habent & non audient. Neque enim idola gentium aurum & argentum sola non audiunt, & si lapi-
Psal.113. dea sint, audiunt: sed per hunc lapidem profecto illum
1.Petri.2. significauit, qui fuit lapis offensionis non credentibus Iudæis, & petra scandali: qui cum reprobaretur ab ædi-
Psal.117. ficantibus, factus est in caput anguli: quem præfigurauit & illa petra quæ potum sitienti populo, ligno percussa profudit, De qua dicit Apostolus, Bibebant autem
1.Cor.10. de spiritali sequenti eos petra: petra autem erat Christus. Vnde & cultellis petrinis populum circuncidit iste ductor egregius: qui cultri petrini cum illo etiam sepulti sunt, vt profundum mysterium demonstrarent posteris profuturum. Sic ergo & istum lapidem quanquam visibiliter statutum, spiritaliter debemus accipere in testimonium futurum Iudæis infidelibus, hoc est
Psal.80. mentientibus: de quibus dicit Psalmus, Inimici domini mentiti sunt ei. Neque enim frustra, cum iam dei famulus Moyses, vel potius per eum deus disposuisset ad populum testamentum, quod in arca erat, quæ dicta est arca testamenti, & in libris legis tanta sacramentorum & præceptorum multiplicate conscriptis: tamen
H etiam hic dictum est, Disposuit Iesus ad populum testamentum in illa die. Repetitio quippe testamenti, nouum testamentum significat, quod significat & Deuteronomium, quod interpretatur secunda lex, quod si-
Gene 35. gnificant & prioribus confractis tabulæ renouatæ. Multis enim modis significandum, quod vno modo impleodum fuit. Iam vero quòd sub terebintho statutus est lapis, hoc significat, quod virga ad petram vt aqua profflueret: quia neque hic sine ligno statutus est lapis. Ideo autem subter, quia non fuisset in cruce exaltatus, nisi humilitate subiectus: vel quòd illo tempore, quo illud agebat Iesus Naue, adhuc obumbrandum mysterium fuit: Terebinthi etenim ligoum medicinalem lachrymam exudat, quæ arbor à septuaginta interpretibus hoc loco posita est, quamuis secundum alios interpretes quercus legatur. Mirum est sanè quòd saltem in nouissimis suis verbis quibus populum allocutus est Iesus homo dei, nihil eos obiurgat, ex eo quòd his gentibus pepercerunt, quas dominus vsque ad internicio-
Iosue.17. nem cum anathemate perdendas esse præcepit. Sic enim scriptum est, Et factum est postquam inualuerunt
I filij Israël & fecerunt Chananæos obedientes, exterminio autem eos non exterminauerunt. Nam primo id eos non potuisse, scriptura testata est, sed nunc posteaquam præualuerunt, ita vt facerent obaudientes, quòd non etiam exterminauerunt, vtique contra præceptum domini factum est, quod oon est cuiquam factum, cum Iesus exercitum duceret. Cur ergo non eos obiurgauit allocutione nouissima, quòd in hoc domini præcepta neglexerint? An forte quia prius dixit eos scriptura non potuisse, vtique antequam præualuerant, etiam cum præualuissent timuisse credendi sunt: ne forte paratus obedire si parcere noluissent, acrius eos aduersum se ex ipsa desperatione pugnare compellerent, & eos superare non possent: Hunc ergo eis humanum timorem dominus noluit imputare, etsi apparet in eo quædam subdefectio fidei, quæ si fortis in eis esset, ea sequerentur quæ ipsum Iesum debellantem secuta sunt. Quia vero non in eis tanta fides fuit, etiam cum aduersariis suis præualuissent, pugnare cum eis vsque ad interniciooem eorum, timore non ausi sunt. Quem timorem, vt dixi, non de malicia, neque de superbia vel contemptu præcepti dominici, sed de animi infirmitate venientem, noluit eis dominus imputare, cum eis

per Iesum nouissima loqueretur. Vnde & Apostolus, K
Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi ostendit, *2.Timo.4.*
reddet illi dominus secundum opera ipsius. De his autem qui eum periclitantem non malicia sed timore deseruerant, ita locutus est, In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPIscopi, Quæstionum super Iudicum, Liber septimus.

IN FINE libri Iesu Naue, breui- I
ter narrator porrexit Historiam, quousque filij Israël ad colendos deos alienos declinauerunt: In hoc autem libro ad ordinem reditur, quo modo consequeonia gesta fuerint post mortem Iesu Naue. Non ergo ab illo tempore incipit liber quo populus ad co- L
lenda simulachra defloxit: sed à prioribus, interpositis temporibus quibus ea gesta sunt post quæ ad illa peruenit. Et factum est postquam defunctus est Iesus *II.*
interrogabant filij Israël dominum dicentes, Quis a- *Iudicum.1.*
scendet nobiscum ad Chananæum dux ad bellandum eum? Et dixit domions, Iudas ascendet, Ecce dedi terram in manus ipsius. Hic quæritur, vtrum aliquis homo Iudas vocabatur, an ipsam tribum, ita vt solet, sic appellauit. Sed illi qui interrogauerant dominum, post mortem Iesu Naue ducem requirebant: vnde putatur vnius expressum hominis nomen. Verum quia non solet duces nominare scriptura cum constituuntur, nisi commemorata etiam origine parentum, & constat post Iesum duces habuisse populum Israël, quorum primus est Othoniel filius Cenez, rectius intelligitur nomine Iudæ, tribum Iudæ fuisse significatam. Ab ipsa enim tribu voluit dominus incipere conteri Chananæos: Et cum populus de duce interrogasset, ad hoc valuit responsio domini, vt scirent deum voluisse ab vniuerso populo bellari aduersus Chananæos. Dixit ergo, Iudas ascendet. Et sequitur scriptura narrans, Et M
dixit Iudas ad Simeon fratrem suum: vtique tribus ad tribum, Non enim adhuc viuebant illi filij Iacob qui dicti sunt Iudas & Simeon, inter cæteros fratres suos proprijs nominibus appellati, sed dicit tribus Iuda ad tribum Simeon, Ascende mecum in sorte mea & bellemus in Chananæos, & ibo etiam ego tecum in sortem tuam. Manifestum est auxilium sibi tribum Iuda alterius tribus postulasse, quod redderet, cum & illi in sua sorte habere inciperent necessarium.

Et dixit Caleb, Quicunque percusserit ciuitatem *III.*
literarum & ceperit eam, dabo ei filiam meam Axam *Iudicum.1.*
vxorem. Iam hoc & in libro Iesu Naue commemoratum est, sed vtrum Iesu viuente factum sit, & nunc per *Iosue.15.*
recapitulationem repetitum est: an post eius mortem posteaquam dictum est, Iudas ascendet: & cœpit Iudas debellare Chananæos, in quo bello ista omnia gesta narrantur, merito quæritur. Sed credibilius est post mortem Iesu factum: tunc autem per prolepsim, id est præoccupationem commemoratum, quemadmodum & alia. Nunc enim cum res gestæ aduersus Chananæos tribus Iuda exponerentur, ita se narrationis ordo cótinet, inter cætera Iudæ facta bellica, de quo

post

A post mortem Iesu dixerat dominus, Iudas ascendet. Et
postea descẽderunt filij Iuda pugnare ad Chananæum,
qui habitabat in montana & Austrum & campestrem.
Et abiit Iudas ad Chananęum inhabitantẽ in Hebron,
& exiit Hebron ex aduerso. Nomẽ autem erat Hebron
Cariatharbe vel Sepher, & percussit Sesi & Aciman &
Cholmi filios Enach, & ascenderunt inde ad inhabi-
tantes Dabir. Nomen autem Dabir quod erat antè ci-
uitas literarum. Et dixit Caleb, Quicunque percusserit
ciuitatem literarum & acceperit eam, dabo ei filiam
meam in vxorem. Constat ergo ex hoc ordine gesta-
rum rerum tam perspicuo, post mortem Iesu hoc esse
factum. Tunc vero cum ciuitates datæ ipsi Caleb com-
memorentur, progressus ex occasione narrator, quod
postea factum est præoccupauit. Nec tamen frustra ar-
bitror hoc de filia Caleb data in victoris præmium,
bis numero scripturam commemorare voluisse.

IIII. Alia nascitur quæstio de filia Caleb, quod in libro
Iosue 15. Iesu Naue sic de illa dicit, Et factum est cum ingrede-
retur ipsa & consilium habuit cum eo dicens, Petam pa
trem meum agrum: Et exclamauit de asino, & cætera,
Iudic.1. vbi agrum petit à patre atque concessus est. Hic autem,
B Et factum est, inquit, cũ ingrederetur ipse, monuit eam
Othoniel, vt peteret à patre suo agrum. Sed in eo quod
dictum ibi est, cum ingrederetur ipsa: & hic dictũ est,
cum ingrederetur ipse: nihil cõtrarium est, simul enim
ingrediebantur viam. Quod vero ibi dictum est, con-
silium habuit cum eo: id est, cum viro suo dicens, Pe-
tam patrem meum agrum: & exclamauit de asino, & pe
tiit in eo quod habuit consilium, ibi monita est vt pe-
teret, Quorum alterum hic dictum est, alterum ibi.
Vtrunque autem ita diceretur, Et cõsilium habuit cum
eo dicens, Petam patrem meum agrum. Ille autem mo-
nuit eam, & exclamauit de asino. Porrò autẽ quod ibi
agrum refertur petisse, & nomẽ ipsius agri tacitum est:
hic vero cum agrum petere monita fuerit à viro suo,
non agrum petisse dicitur, clamans de subiugali, quod
ibi dictum est de asino, sed redemptionem aquæ, eo
quòd in terram Austri fuisset tradita, subiecitq; scriptu-
ra, Et dedit ei Caleb secũdum cor eius redemptionem
excelsorum, & redemptionem humilium, quid sibi ve-
lit obscurum est, nisi forte ager ille ideo petebatur vt
haberet de fructibus eius vnde aquam redimeret, cuius
inopia in illis regionibus erat, quò nupta ducebatur.
C Sed dedit ei Caleb redemptionem excelsorum, & re-
demptionem humilium: nõ video quid subaudiamus,
nisi fluentorum, excelsorum videlicet in montanis, &
V. humilium in campestribus siue in vallibus. Et non
Iudic.1. hæreditauit Iudas Gazam & finem eius, & Ascalonem
& finem eius, & Accaron & finem eius, & Azotum &
adiacentia eius. Et erat dominus cum Iuda, & hæredi-
tauit montem, quoniam non potuit hæreditare inha-
bitantes in valle, quoniam Rechab obstitit eis, & cur-
Supra li. 6. quæstionũ, quæst. 21. rus erant ei ferrei. Quod in libro Iesu Naue, cum illum
locum tractarem, vbi scriptum est, Et dedit dominus
Israël omnem terram, cum multas eius partes nondum
possederint: dixi ita posse intelligi omnem terram da-
tam, quia ea quæ data non est in possessionem, data est
in quandam exercitationis vtilitatem: hoc multo eui-
dentius hic apparet, quandoquidem commemorantur
ciuitates, quas non hæreditauit Iudas, & dicitur, Et erat
dominus cum Iuda, & hæreditauit montem, quoniam
non potuit hæreditare inhabitãtes in valle. Quis enim
non intelligat etiam hoc ipsum ad id pertinuisse quòd
erat dominus cum Iuda, ne totum repente obtinendo
extollerentur. Quod enim adiungit, quoniam Rechab D
obstitit eis, & currus erant ei ferrei: quos currus timue-
rit, dictum est, non dominus qui erat in Iuda, sed ipse
Iudas. Cur autem timuerit, cum quo dominus erat si
quæritur, hoc est quod prudenter intelligẽdum est, re-
stringere deum propicium, etiam in cordibus suorum
nimiæ prosperitatis excessus, vt in vsum eorum cõuer-
tat inimicos, non solum quãdo vincuntur inimici, sed
etiam quando metuuntur, Illud ad commendandam
largitatem suam, illud ad eorum reprimendam elatio-
nem. Nam vtique inimicus sanctorum est angelus Sa-
tanæ, quem tamen sibi datum colaphizantem dicit A-
postolus, ne magnitudine reuelationum extolleretur. *2. Cor. 12.*
Et dederunt Caleb Hebron sicut locutus est Moy- *VI.*
ses, & hæreditauit inde tres ciuitates filiorum Enach, *Iudic.1.*
& abstulit inde tres filios Enach. Iam hoc dictum est in
libro Iesu Naue, quoniã & illo viuo factum est: sed hic
recapitulando commemoratum est, cum de tribu Iu-
da, vnde fuit Caleb, scriptura loqueretur. Quæritur *VII.*
quo modo dictum sit, Et Hiebusęum habitantẽ in Hie- *Iudic.1.*
rusalem, non hæreditauerunt filij Beniamin, & habita-
uit Hiebusæus cum filiis Beniamin in Hierusalem vsq;
hodiernum diem: cum superius legatur eadem ciuitas E
à Iuda capta & incensa, interfectis in ea Hiebusæis. Sed
cognoscendum est istam ciuitatem cõmunem habuis-
se duas tribus, Iudam & Beniamin, sicut ostendit ipsa
diuisio terrarum quę facta est à Iesu Naue. Ipsa est enim
Hiebus quæ Hierusalem: ideo duæ istæ tribus reman-
serunt ad templum domini, quãdo cæteræ, excepta Le-
ui quę sacerdotalis fuit, & terras in diuisionem non ac-
cepit, separauerunt se à regno Iuda cum Hieroboam.
Intelligendum est ergo à Iuda quidem ciuitatem cap-
tam & incensam, interfectis qui illic reperti fuerant:
sed non omnes Hiebusæos esse extinctos: siue quia erãt
extra illam ciuitatem, siue quia fugere poterant: quos
reliquos Hiebusæos admissos esse à filiis Beniamin,
quibus cum Iuda erat ciuitas illa communis in ea simul
habitare. Quod ergo dictum est, non hæreditauerunt
Hiebusæum filij Beniamin: intelligẽdum est, quòd nec
tributarios eos facere potuerunt, siue voluerunt. Aut
certè non hæreditauit Hiebusæum, dictum est, quia nõ
sine illo tenuit terram quæ ab illo possidebatur. Et *VIII.*
non hæreditauit Manasses Bethsan, quę est Scytharum *Iudic.1.*
ciuitas. Ipsa hodie perhibetur Scythopolis dici: Potest
autem mouere, quo modo in illis partibus multum ab F
Scythia diuersis potuerit esse Scytharum ciuitas. Sed
similiter potest mouere, quo modo tam longe à Mace-
donia Macedo Alexander condiderit Alexandriam
ciuitatem: quod vtique fecit lõge latèque bellando: ita
etiam Scythæ aliquando bellando in longinqua pro-
gredientes istam condere potuerunt. Nam legitur in
historia gentium, vniuersam penè Asiam Scythas ali-
quando tenuisse, cum regi Aegyptiorum illi qui eis vl-
tro bellum indixerat irent obuiam, quorum aduentu
territus, in suum se regnum recepit. Et non hæredi- *IX.*
tauit Manasses Bethsan, quæ est Scytharum ciuitas, ne- *Iudic.1.*
que filias eius. Filias eius dicit ciuitates quas ipsa quasi
metropolis instituerat. Et factum est quando præ- *X.*
ualuit Israël, & posuit Chananæum in tributarium, & *Iudic.1.*
auferens non abstulit eum: Iam tale aliquid dictum est
in libro Iesu Naue, penè ipsis verbis. Proinde aut hic
per anacephaleosin dicitur, aut illic per prolepsim di-
ctum est, id est, aut hic recapitulando, aut illic præoc-
cupando. Et contribulauit Amorræus filios Dan in *XI.*
monte, quoniam non permisit eos descendere in val- *Iudic.1.*
lem.

G lem. Et hoc similiter, aut in libro Iesu Naue præoccupando commemoratum est, aut hic recapitulando.

XII. Iudic.2. Et ascendit angelus domioi super κλαυθμῶνα montem. Scriptor libri hoc oomine appellauit locum, quia postea scripsit, Nam quãdo angelus domini super eum ascendit, nondum sic appellabatur. A ploratione quippe nomen accepit, quod Græce κλαυθμὼν ploratio dicitur. Ibi enim populus fleuit, cum audisset ab hoc aogelo verba domini vindicantis in eos quòd inobediẽtes fuissent, quia oon exterminauerunt populos secundum præceptum eius quibus præualuerunt, eligentes eos facere tributarios, quàm interimere & perdere quẽadmodum iusserat dominus. Quod siue cõtempto dei mandato, siue timore fecerint, ne hostes aduersum se acrius pugoare pro salute obooeoda quàm pro tributo non dando cogerent: sine dubio peccauerunt, vel spernendo quod diuinitus imperatum est, vel non præsumendo ꝙ eos posset qui imperauerat adiuuare. Quod ideo per Iesum noluit eis dicere: si tamen adhuc eo viuente iam fieri præceperat, & non potius præoccupando commemoratum fuerat quod illo mortuo fieri cœpit: quia hoc omoibus voluit exprobrare per aogelum:
H Nondum autem omnes id fecerant viuente Iesu, & si aliqui forte iam cœperaot. Credibilius est tamen nihil tale fieri cœptum viuente Iesu Naue, tãtumq; terrarum sub illo tenuisse filios Israël, quantum eis ad consideodum sufficeret, quanuis in sortibus suis haberent vode cresceodo & conualescendo adhuc aduersarios exterminarent. Proinde post mortem Iesu, postquam præualuerunt vt hoc posseot facere, maluerunt eos habere tributarios secuodum voluntatem suam, quàm interimere & perdere secundum voluutatem dei. Propter hoc ad eos corripiendos angelus missus est. Quod vero commemoratum est in libro Iesu Naue, magis existimo præoccupando commemoratum, quod post eius mortem vel futurum esse iam ipse nouerat prophetico spiritu: si ab illo liber conscriptus est qui appellatur, Iesu Naue: vel si ab alio scriptus est, iam futurum esse sciebat post mortem Iesu quod in illo libro prӕoccupando cõmemoranit.

XIII. Iudic.2. Quid est quod angelus domini inter cætera diuinæ comminationis dicit, Nou adiciam transmigrare populum quem dixi eiicere: Nõ auferam eos à facie vestra, & erunt vobis in angustias, & dij eorum erunt vobis in scandalũ: nisi vt intelligamus pon[illegible]
I nulla etiam de ira dei venire peccata? Vt enim dij gentium, inter quas non à se exterminatas Israëlitæ habitare voluerunt, essent eis in scandalum, id est, facerent eos scandalizari in domioo deo suo, eoq; offenso viuere, indignans hoc comminatus est deus, quod certè manifestum est magnum esse peccatum.

Quid sit esse in scandalum.

XIIII. Iudic.2. Et dimisit Iesus populum, & abierunt filij Israël vnusquisque in domum suam hæreditare terram. Hoc per recapitulationem iterari nulla dubitatio est. Nã & mors ipsius Iesu Naue etiam in hoc libro commemoratur, vt tanquam ab exordio cuncta breuiter insinuarentur, ex quo eis dominus dedit terram, & quemadmodum sub ipsis iudicibus vixerint, quæue perpessi sint, atque iterum reditur ad iudicum ordinẽ ab eo qui primus est constitutus.

XV. Iudic.2. Et surrexit generatio altera post eos, qui nõ scierunt dominum & opera eius quæ fecit Israël. Exposuit quo modo dixerit non scierunt dominum: in illis videlicet præclaris & mirabilibus operibus, per quæ factum est ante illos vt Israël sciret dominum.

XVI. Iudic.2. Et seruierunt Baal & Astartibus. Solet dici Baal nomen esse apud gentes illarum partium Iouis, Astarte autem Iunonis, quod lingua Punica putatur ostẽdere. Nam Baal K Punici videntur dicere, dominum: vnde Baalsamen, quasi dominum cœli intelliguotur dicere: Samen quippe apud eos cœli appellantur, Iuno autem sine dubitatione ab illis Astarte vocatur. Et quoniam istæ linguæ non multum inter se differunt, merito creditur de filiis Israël hoc dicere scriptura, quòd Baal seruierunt & Astartibus, quia Ioui & Iunonibus. Nec mouere debet, quòd non dixit Astarti, id est, Iunoni, sed tãquam multæ sint Iunones, pluraliter hoc oomen posuit. Ad simulachrorum enim multitudinem referri voluit intellectum, quoniam vnumquodque Iunonis simulachrum, Iuno vocabatur, Ac per hoc tot Iunones quot sunt simulachra intelligi voluit. Varietatis autem causa existimo Iouem singulariter, Iunonem pluraliter commemorare voluisse. Nam eadẽ causa plurium simulachrorum etiam Ioues pluraliter dici possent. Hóc autem, id est, nomine plurali Iunones in Grӕcis secũdum septuaginta reperimus, in Latinis autem singulariter erat. Quorum io illo qui nõ habebat septuaginta interpretationem, sed ex Hebræo erat, Astaroth legimus, nec Baal sed Baalin. Quod si forte aliud in Hebræo vel Syra lingua nomina ista significant, deos tamẽ alios fuisse coostat & falsos, quibus Israël seruire non debuit. L

XVII. Iudic.2. Et vendidit eos in manu inimicorum suorum in circuitu. Quæri solet quare dixerit, vendidit, tanquam aliquod precium intelligatur datum. Sed & in Psalmo legitur, Vendidisti populum tuum sine precio. Et apud Prophetam, Gratis vendidi estis, & oon cum argeoto redimemini. Quare ergo venditi, si gratis & sine precio, & noo potius donati? An forte scripturarum locutio est, vt venditus etiam qui donatur dici possit? Hic autem sensus est optimus in eo quod dictum est, Gratis venditi estis, & vendidisti populum tuum sine precio: quia illi quibus tradidisti populum impij fuerunt, nõ deum colendo tradi sibi illum populum meruerũt, vt ipse cultus tanquam precium videretur. Quod vero dictum, neque cum argento redimemioi: nõ ait, neque cum precio, sed neque cũ argento: vt precium redemptionis intelligamus, quale dicit Apostolus Petrus, Non enim argento & auro redempti estis, sed precio sanguinis agni immaculati. Io argẽto enim Propheta omnem pecuniam significauit, vbi ait, Non cum argento redimemini, quooiam precio quidem sanguinis Christi, non tamen precio pecuniario fuerant redimendi. M

Psal. 43. Esa. 52. 1. Pet. 1.

In eo quod dominus dicit, Et ego nõ apponam auferre virum à facie ipsorum de gentibus quas reliquit filius Naue, & dimisit ad tentandum in eis Israël si obseruarent viam domini abire in eam, quemadmodum custodierunt patres eorum, an nõ: & dimisit dominus gentes has vt non auferret illas tunc: & non tradidit illas in manus Iesu. Satis ostenditur causa quare nõ Iesus omnes illas gentes bellando deleuerit, quia hoc si fieret, noo esset in quibus isti probarentur. Poterat autem esse ad vtilitatem ipsorum, si tentati io eis non reprobi inuenirentur: eisq; talibus iouentis, quales eos esse debere præceperat dominus, iam gentes illæ auferrentur à facie eorum, si ita viuerent, nec bellis eos exerceri oporteret. Verba enim domini hucusque accipiẽda sunt. Propter quod tanta dereliquit gens hæc testameotum meum quod mandaui patribus, & non obedierunt voci meæ, & ego oon apponam auferre virum à facie ipsorum: id est, aduersarium. Cætera vero verba scriptoris suot, exponentis vnde dixerit dominus, non se ablatutum virum de gentibus quas reliquit Iesus filius

A lius Naue. Deinde subiungens qua causa dereliquerit. Et dimisit, inquit, ad tentandum Israël si obseruarent viam domini abire in ea, quemadmodum custodierūt patres eorum, an non: eos volens intelligi patres custodisse viam domini qui fuerunt cum Iesu, id est, eo tempore quo ille viuebat. Generationem quippe alteram superius retulit surrexisse post illos qui vixerunt cum Iesu, & ab ipsis cœpisse transgresiones quæ offenderunt dominum, pro quibus tentandis, id est, probandis, relictæ fuerant gentes, nec exterminatæ per Iesum. Deinde ne putaretur hoc Iesus consilio suo tanquam humano egisse, vt gentes illę relinquerentur: subiungit scriptura, Et dimisit dominus gentes has vt non auferret illas celeriter: & non tradidit eas in manus Iesu. Deinde sequitur, Et hæ gentes quas reliquit dominus vt tentaret in eis Israël, omnes qui nescierunt omnia bella Chananæorum, propter generationes filiorum Israël vt doceret illos bellum. Erat ergo ista causa in eorum tentatione, vt bellare discerent: id est, vt tanta pietate & obedientia legis dei bellarent, quanta patres eorum qui domino deo etiam bellando placuerunt, non quia optabile aliquid est bellum, sed quia pietas laudabilis est in bello. Quod autem sequitur, Verum qui ante illos nescierunt illas: quid nisi gentes vult intelligi, quas nescierunt bellando qui fuerunt ante istos: quorum tētationi, hoc est probationi relictæ sunt? Deinde commemorans quæ sint, quinque, inquit, satrapias alienigenarum, quas in libris Regnorum manifestius exprimit. Satrapiæ autem dicuntur, quasi parua regna, quibus satrapæ præerant, quod nomē in illis partibus cuiusdam honoris est siue fuit. Et omnem, inquit, Chananæum & Sidonium & Euæum inhabitantem Libanum aut mōtem Hermon vsque ad Cabemath: & factum est vt tentaretur in ipsis Israël: Tanquam diceret, Hoc autem factum est vt tentaretur in ipsis Israël scire si audient mādata domini: non vt sciret deus omnium cognitor etiā futurorum, sed vt scirent ipsi, & sua conscientia, vel glo riarentur, vel conuincerentur, vtrum audirent mandata domini, quæ mandauit patribus eorum in manu Moysi. Quoniam ergo manifestati sibi sunt nō se obedisse deo, in iis gentibus quæ ad eorum tentationem: id est, exercitationem atque probationem fuerant derelictæ, propterea dixit deus vel illa in quibus missus C est angelus, & expresse locutus est, vel pauloāte, vbi ait, Propter quod tanta dereliquit gens hæc testamentum meum quod mandaui patribus eorum, & non obedierunt voci meæ, & ego non apponam auferre virum ā facie ipsorum. Dictum est autem in Exodo ex persona dei loquentis de istis gentibus aduersariis, Nō eiiciam illos in anno vno, ne fiat terra deserta, & multiplicentur in te bestiæ feræ: Paulatim eiiciam illos, donec multiplicemini & crescatis & hæreditetis terram. Poterat hanc promisionem suam seruare dominus erga obedientes, vt exterminatio gentium illarum, crescentibus Israëlitis, partibus fieret, cum eorum multitudo terras vnde aduersarij exterminarentur desertas esse non sineret. Quod autem ait, Ne multiplicentur in te bestiæ feræ, mirum si non bestiales quodam modo cupiditates & libidines intelligi voluit, quæ solent de repētino successu terrenæ fœlicitatis existere. Neque enim deus homines exterminare poterat, & bestias non poterat, vel perdere, vel pasci potius non permittere.

Indic.3.

Satrapiæ quid sint.

Exo.23.

XVIII. Et excitauit dominus saluatorem Israël, & saluauit

Indic.3. eos. Deinde velut quæreretur quem saluatorem, Othoniel, nempe, filium Cenez. Accusatiuū enim casum hic debemus accipere, tanquam diceret Othonielem. Ad- D uertendum est autem quòd saluatorem dicat etiam hominem per quem deus saluos faciat. Nam clamauerunt filij Israël ad dominum, & excitauit dominus saluatorem Israël, & saluauit eos, Othoniel filium Cenez, fratrem Caleb minorem ipsius, & exaudiuit eos. Inter illa autem quę appellantur ὑστεροβατὰ, hoc genus rarum est, quoniam habet & illud quod Græci vocāt ὑστερολογίαν. Quod enim ait postea, & exaudiuit eos, si prius ponatur fit sermo lucidior. Nam ordo est, Et clamauerunt filij Israël ad dominum, & exaudiuit eos, & excitauit dominus saluatorem Israël. Deinde quod hic interpositum est, & saluauit eos: & postea dictum est Othoniel filium Cenez: si ita diceretur planius fieret, & excitauit dominus saluatorem Israël Othoniel filium Cenez, & saluauit eos.

XIX. Quadraginta annos quieuisse terram promissionis à bellis sub Othoniele iudice scriptura

Indic.3. testatur, quantum temporis primordia Romani imperij sub Numa Pompilio tātummodo rege pacata habere potuerunt.

XX. Quæri potest, vtrum mentitus fuerit Aioth iudex quando occidit Eglon regem Moab.

Indic.3. Cum enim solus soli insidiaretur vt eum percuteret, hoc illi ait, Verbum occultum mihi est ad te rex: vt ille à se omnes qui cum illo fuerant, remoueret. Quod E cum factum esset, iterum dixit Aioth, Verbum dei mihi ad te rex. Sed potest non esse mendacium, quandoquidem verbi nomine solet etiam factum appellare scriptura, Et reuera ita erat. Quod autem dixit, verbum dei: intelligendum est hoc illi deum vt faceret præcepisse, qui eum populo suo excitauerat saluatorem, sicut illis temporibus talia fieri diuinitus oportebat.

XXI. Merito quæritur quo modo fuerit exilis valde rex Eglon,

Indic.3. & concluserint adipes vulnus quādo percussus est. Sed intelligendum est ea locutione dictum quæ solet à cōtrario intelligi, sicut dicitur lucus, quòd minime luceat: & abundare respondetur, quod non est: & benedixit regi, pro maledixit, sicut scriptum est in Regnorum libro de Nabuthe, Nam in ea interpretatione quæ

3.Reg.21. non secundum septuaginta, sed ex Hebræo est, ita inuenimus, Erat autem Eglon crassus nimis.

XXII. Et exiit ad fores & transiit obseruātes, & clausit ianuas domus

Indic.3. superioris super eum & coarctauit. Hoc recapitulando dictum est quod fuerat prætermissum, Nam prius hoc fecisse intelligendum est, & sic de superius descendisse F & transiuisse obseruantes.

XXIII. Quo modo pueri regis Eglon claui aperuerint quod Aioth claui non clause-

Indic.3. rat, potest mouere: Aut si ille claui clauserat, quo modo secum eam non auferret, vt isti nec claui aperire possent. Proinde aut alia clauis allata est, aut tale clausuræ genus fuit quod sine claui posset claudi, nec sine claui aperiri. Nam sunt quædam talia, sicut ea quæ verudata dicuntur.

XXIIII. Sub iudice Aioth octoginta annos pacem habuit Israël in terra promissionis, duplicato scilicet

Indic.3. tempore quàm fuit memorabile sub Romanorum rege Numa Pompilio.

XXV. Et post eum surrexit Sannegar filius Aneath, & percussit alienigenas in sexcentos vi-

Indic.3. ros, præter vitulos boum, & saluauit Israël. Quo modo post Aioth iste pro Israël pugnauerit, & dictus sit saluasse Israël, potest esse quæstio. Nō enim rursus fuerant captiuati, vel iugo seruitutis innexi. Sed intelligendum ita dictum, saluauit: non quia nocuerit aliquid hostis, sed ne permitteretur nocere, quem credendum est bello cœpisse tentare, & huius victoria fuisse depulsum. Sed quid sibi velit quod addidit, præter vitulos boum: obscurum est. An forte etiam boum stragem pugnādo fecit,

G fecit, & ita dictum est eum occidisse sexcentos viros,
præter illud quod fecit de bobus occisis. Sed quare vi-
tulos? An Græcę locutionis consuetudo est etiam vitu-
los eos appellare qui grandes sunt? Nam ita loqui vul-
go in Aegypto perhibetur, Sicut apud nos pulli appel-
lantur gallinæ cuiuslibet ætatis. Nō autem habet inter-
pretatio ex Hebræo, præter vitulos boum, sicut ista quæ
secundum septuaginta est: sicut habet illa ex Hebræo,
vomere occisos sexcentos viros: quod ista non habet.
XXVI. Quid est quod respondens Barach Delboræ ait, Si
Indic. 4. ibis ibo, & si non ieris mecum, non ibo: quoniam ne-
scio diem in qua prosperat angelum dominus mecum,
quasi à prophetissa diem audire non potuerit: nec illa
die respondit, sed perrexit cum illo. Et quid est, prospe-
rat angelum dominus mecum: Ao hic demonstratum
est, quia & angelorum actus prosperantur: id est, adiu-
uantur à domino, vt fœliciter cedāt: an locutioois est,
prosperat angelum mecum: id est facit mecum prospe-
XXVII. ra per angelum. Et pauefecit dominus Sisaram &
Indic. 4. omnes currus eius. Ecce quemadmodum commendat
scriptura agere deum in cordibus, vt det exitum rebus
H quem cōstituit. Vtique enim pauefecit vel obstupefecit
XXVIII. Sisaram vt traderet eum. Vbi Iahel mulier quæ oc-
Indic. 4. cidit Sisaram cum locuta esset ad Barach qui eum quę-
rebat. scriptum est de ipso Barach, quia intrauit ad eā.
Animaduertendum est non esse cōsequens, vt cū scrip-
tura dicat de viro quòd intrauit ad aliquam fœminam,
iam etiam concubuisse credatur. Assiduè quippe sic lo-
quitur scriptura, intrauit ad eam: vt nolit intelligi nisi
quòd ei mixtus sit. Hic ergo propriè dictum est, iotra-
uit ad eam: id est, domum eius intrauit, non vt per hæc
XXIX. verba intelligatur concubitus. In cantico Delboræ
Indic. 5. dicitur, Defecerunt habitantes in Israël, defecerunt do-
nec surrexit Delbora, donec surrexit mater in Israël,
elegerunt vt panem hordeaceum deos nouos, tunc ex-
pugnauerunt ciuitates principum. Hic intermixtus or-
do verborū obscuritatem facit, & quæstionem mouet.
Quo modo enim intelligatur, elegerunt vt panem hor
deaceum deos nouos, tūc expugnauerūt ciuitates prin-
cipum: quasi tunc eis fauerit deus ad expugnandas ci-
uitates principum, quando elegerunt vt panē hordea-
ceum deos nouos. Sed in aliis iam scripturarum locis
I sæpe didicimus quemadmodum fiant hyperbata, quo-
rum directione cum verba ad ordinem redeunt, sen-
sus explanatur. Iste ergo est ordo, Defecerunt habitan-
tes in Israël, defecerunt, elegerunt vt panem hordeaceū
deos nouos, donec surrexit Delbora, donec surrexit
mater in Israël: tunc expugnauerunt ciuitates principū.
XXX. Quæri potest, quo modo dictum sit, Elegerunt vt
Indic. 5. panem hordeaceū deos nouos, cum panis hordeaceus
quamuis sit in comparatione triticij panis abiiciendus,
tamen etiam ipse pascat & vitale alimentum sit. Dij au-
tem noui, quos dicuntur elegisse qui defecerunt à deo
viuo, non possint in alimentis animæ deputari, sed po-
tius in venenis. An hactenus accipienda est similitudo,
quatenus valet, vt propter hoc solum dictum intelliga-
tur: quia sicut plerunque fastidio fit, vt eligenda reii-
ciaotur, & aspernenda delectent: ita vicio prauæ volū-
tatis tanquam languore fastidij, cum esset deus eorum
verus, sibi falsos elegerunt, nihil aliud quàm nouitatem
& spreta veritate, atq; ita cibum mortiferum tanquam
panem hordeaceum elegerunt, non se arbitrantes iode
perituros, sed etiam inde vitam velut esca innoxia li-
cet viliore sumpturos. Secundum opinionem ergo eo-
rum similitudo posita est animique languorem, nō se-
candum veritatem. Nam dij illi noui nullis sunt cibis K
vitalibus comparandi. Et factum est quando clama- XXXI.
uerunt filij Israël ad dominum propter Madian, & mi- Indic. 6.
sit dominus virum Prophetam ad filios Israël, & dixit
eis, Cur non dicatur nomen huius Prophetæ, quod val
de scripturis inusitatum est, latens causa est, noo tameo
nullam esse arbitror. Sed quia post verba quibus expro
brauit inobedientiam populi, sequitur scriptura dicēs,
Et venit angelus domini, & sedit sub quercu quæ erat
in Ephra: noo absurdè intelligitur iste angelus signifi-
catus nomine viri, vt posteaquam hæc verba dixit, ve-
nerit ad quercum memoratam, & ibi sederit. Nomine
enim virorum solere appellari angelos notum est, quā-
uis eum qui esset angelus appellatum esse Prophetam
non facile seu euidenter occurrat: eum sanè qui Pro-
pheta esset dictum angelum legimus. Sed si angelorū
dicta Prophetica nota suot, id est, quibus futura prenū-
ciauerunt: cur nō possit angelus Prophetæ nomine nū-
cupari? Veruntamen vt dixi expressum & manifestum
de hac re testimonium non occurrit. Quod ange- XXXII.
lus dicit ad Gedeon, Dominus tecum poteos in forti- Indic. 6.
tudine, oominatiuus casus est, non vocatiuus. Hoc est, L
dominus potens tecum est, non tu potens. Aduer- XXXIII.
tendum est dixisse angelum tanquam ex domini au- Indic. 6.
thoritate, Nónne ecce misi te, cum loqueretur ad Ge-
deon: Quis enim eum misit, nisi qui ad eum angelum
misit? Delbora vero ait ad Barach, Nóone mādauit do Indic. 4.
minus deus Israël tibi. Hic autem nō dictum est, Nón-
ne ecce misit te dominus: sed, Nónne ecce misi te. XXXIIII.
Vbi respondet Gedeon ad angelum, In me domi- Indic. 6.
ne: hoc est, in me intēde in quo saluabo Israël, ecce mil-
le mei humiliores mei in Manasse. Intelligitur præpo-
situs fuisse mille hominum, quos Græcè χιλιάρχας ap-
pellat scriptura, Ao quid aliud. Animaduertendum XXXV.
est quòd Gedeoo non ait angelo, Offeram tibi sacrifi- Indic. 6.
cium: sed ait, offeram sacrificium meum, & ponam in
conspectu tuo. Vnde intelligendum est non eum ange
lo, sed per angelum sacrificium offerre voluisse. Quod
& ipse angelus euidenter ostendit, qui non ab eo sacri-
ficium tanquam sibi sumpsit, sed ait illi, Accipe carnes
& azymos, & pone ad petram illam, & ius effunde. Et
cum hoc fecisset Gedeon, extendit angelus summum
virgæ quæ erat in manu eius, & tetigit carnes & azy- M
mos, & accensus est ignis de petra, & comedit carnes
& azymos. Ita etiam ipse angelus in sacrificio quod ob-
tulit Gedeon, officium ministrantis impleuit: ignem
quippe homo minister vt homo sine miraculo subie-
cisset, quem mirabiliter vt angelus iste subiecit. Deniq;
tūc cognouit Gedeō quòd angelus domini esset. Nam
hoc scriptura cōtinuo subdidit, Et vidit Gedeon quo-
niam angelus domini est. Prius ergo tanquam cum ho
mine loquebatur, quem tamen hominem dei credidit,
vt coram ipso sacrificium vellet offerre, velut adiuuā-
dus præsentia eius sanctitatis. Quæri potest quare XXXVI.
Gedeon ausus fuerit sacrificium offerre deo præter lo- Indic. 6.
cum vbi iusserat deus. Præter tabernaculū quippe suum Supra li. 3.
deus prohibuerat sacrificari sibi: cui tabernaculo tem- quæstionū
plum postea successit. Tempore autē quo fuit Gedeon, quæstio. 56.
tabernaculum dei erat in Silo: atq; ideo illic tantum le simile.
gitime possit sacrificari. Sed intelligendum est quòd il
lum angelum primo Prophetam putauerat, & tāquam
deum in illo consuluerat de offerēdo sacrificio. Quod
ille si prohibuisset, nō vtique fieret. Sed quoniā appro-
bauit, & vt fieret annuit, dei authoritatem Gedeon in
faciendo secutus est. Ita quippe deus legitima illa con-
stituit,

A stituit, vt leges non sibi sed hominibus daret. Vnde
quodcunque præter illa ipse præcepit, non à transgres-
soribus, sed potius à piis & obedientibus impletum in-
Gene.22. telligendum est: sicut Abraham de immolando filio.
3.Reg.18. Nam & sic Helias extra tabernaculum domini ad con-
uincendos sacerdotes idolorum sacrificauit, quod ex
præcepto domini fecisse intelligendum est, qui ei tan-
quam Prophetæ reuelatione atq; inspiratione iussit vt
faceret. Quanquam tanta consuetudo præter taberna-
culum sacrificandi crebruerat, vt etiam Salomõ in ex-
celsis sacrificasse inueniatur, nec eius sacrificium fuisse
reprobatum. Et tamen notantur reges qui inter opera
laudabilia sua non destruxerunt excelsa, vbi contra le-
gem dei populus sacrificare cõsueuerat, Et qui destru-
xit maiore prædicatione laudatur. Ita deus consuetudi-
nem populi sui, qua præter eius tabernaculum, tamen
non diis alienis offerebant, sed domino deo suo, susti-
nebat potius quàm vetabat, etiam sic exaudiens offerē-
tes. Hoc autem quod Gedeon fecit quis non intelligat
per angelum procuratum vt prophetice fieret, in qua
prophetia petra illa commendaretur? Cui quidem pe-
træ non sacrificatum est, sed de illa ignis commemo-
B ratur exisse quo sacrificium consumeretur. Siue etiam
per aquam quam percussa petra effudit in eremo, siue
per ignem, donum spiritus sancti significatur, quod di-
tissime dominus Iesus Christus effudit super nos. Nam
& in Euãgelio significatum est hoc donum per aquam
Ioan.7. vbi ipse dominus ait, Si quis sitit, veniat & bibat: qui cre
dit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius
fluent aquæ viuæ: vbi Euangelista subiũxit, Hoc autem
dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in
eum. Significatum est & per ignem, vbi veniente illo
Acto.2. super congregatos legitur, Visæ sunt illis linguæ diui-
sæ velut ignis, qui & insedit super vnumquemque eo-
Luca.12. rum. Et ipse dominus ait, Ignẽ veni mittere super ter-
XXXVII. ram. Et factus est numerus eorum qui lambuerunt
Iudic.7. manu sua, lingua sua, trecenti viri. Plerique Latini co-
dices non habent, manu sua, sed tantummodo lingua
sua, quoniam sic intellexerunt quod supra dictum est,
sicut canes. Græcus autem habet vtrunque, manu sua &
lingua sua, vt intelligatur quòd manu aquam raptã in
os proiiciebant: & hoc erat simile bibentibus canibus,
qui non ore apposito sicut boues aquam ducunt quam
bibunt, sed lingua in os rapiunt, sicut etiam isti intelli-
C guntur fecisse, sed cum manu in os aquam proiicerent
quam lingua exciperent. Nam & interpretatio ex He-
bræo planius id habet his verbis. Fuit itaque numerus
eorum qui manu in os proiicientes aquam lambuerant
trecenti viri. Neque enim solent homines ita bibere vt
sine opere manus lingua, sicut canes aquam hauriant.
Aut vero istis præceptum fuerat vt hoc facerẽt: sed cum
ad bibendum descendissent ad aquam, multi genu fle-
xo biberunt, quod facilius & minore labore fieret: pau-
ci vero quia non flexo genu se incuruauerunt, vt canes
biberunt, sed aquam manu in os iactabãt. Quorum nu
merus quia trecẽti erant, signum insinuat crucis prop-
ter literam T Græcam, qua iste numerus significatur:
per quos etiam gentes magis in crucifixum credituras
præfiguratum est, quòd litera Græca est. Vnde Græco-
rum nomine Apostolus omnes gentes significat cum
Rom.2. dicit, Iudæo primum & Græco. Et Iudæis & Gręcis, sæ-
pe ita commemorans circuncisionem & præputium,
quòd in linguis gentium Græca ita excellat vt per hãc
omnes decenter significentur. Iste numerus & in ver-
naculis Abrahę animaduertendus est, per quos fratrem

ab hostibus liberauit, quando eum Melchisedech in D
magno mysterio benedixit. Quòd enim exuberant il- Gene.14.
lic decem & octo, nam trecenti decem & octo fuisse
referuntur: videtur mihi significatum quo etiam tem-
pore fieret, id est, tertio quod futurum erat sub gratia.
Nam primum est ante legem, secundum sub lege, ter-
tium sub gratia. Singula vero tẽpora senario numero
significata sunt propter perfectionẽ. Nam ter seni, de-
cem & octo sunt. Vnde & illa mulier decẽ & octo an- Luca.13.
nos habet in infirmitate, quã curuam Saluator cum in-
uenisset erexit, & à diaboli alligamento, vt Euãgelium
indicat, soluit. Nam quòd ita isti probati sunt, per quos
vinceret Gedeon, vt similes in bibendo canibus dice-
rentur, significar quòd & contẽptibilia & ignobilia ele 1.Cor.1.
git dominus. Pro contemptu enim habetur canis. Vn-
de dicit: Nõ est bonum tollere panem filiorum & mit- Matt.15.
tere canibus. Et Dauid vt se tanquam contemptibilem 1.Reg.24.
abiiceret, canem se appellauit loquẽs ad Saül. Quid XXXVIII.
sibi vult quod scriptum est, Gedeon descendit, ipse, & Iudic.7.
Phara puer eius in partem quinquaginta qui erant in
castris: quod Latini quidã codices habent, in eam par-
tem in qua erant quinquageni custodes in castris: alij
vero, partem quinquagesimam in castra: Obscurũ quip E
pe dictum plures sententias interpretum fecit. Sed aut
ea pars castrorum erat quam seruabant quinquaginta
custodes: aut si quinquageni intelligendi sunt circum-
quaque seruasse, in vnam partem isti descenderunt vbi
erant quinquaginta. Quòd ille qui proximo suo XXXIX.
somnium narrauit, quod audiuit Gedeon vt de victo- Iudic.7.
ria futura confirmaretur, dixit se vidisse mensam panis
hordeacei, voluentem in castris & percutientem taber
naculum Madian, & subuertentem: hoc intelligẽdum
arbitror quod de catubus, quia per contemptibilia mũ-
di, quæ significat mensa panis hordeacei, Saluator su-
perbos fuerat confusurus. Quod exclamari iussit Ge XL.
deon à trecentis suis, Gladius domino & Gedeon: id Iudic.7.
est, huic Gedeon, hoc significat quod gladius id erat
operaturus quod domino placeret & Gedeõ. Quæ- XLI.
ri solet quid sit Ephud, vel Ephod, seu Ephot. Quod Iudic.8.
quidem si sacerdotale est indumentum, quod plerique
dicunt, vel potius superindumentum, quod ἐπενδύτης
Græce dicitur, vel ἐπωμὶς, quod magis superhumerale
interpretari Latinè potest: merito mouet quo modo de
tanto auro Gedeon id fecerit. Nam ita scriptum est, Et
factum est põdus inaurium aurearum quas petierat si- F
bi mille septingenti auri sicli, præter brachialia & tor-
ques & operimenta purpurea quæ erãt super reges Ma-
dian, præter torques quæ erant in ceruicibus camelo-
rum ipsorum, & fecit illud Gedeon in Ephud, & statuit
illud in ciuitate sua in Ephra, & fornicatus est omnis
Israël post illud ibi, & factum est Gedeõ & domui eius
in scandalum. Quo modo ergo ista vestis de tanto au-
ro fieri potuit? Nam & mater Samuelis fecit filio suo, 1.Reg.2.
sicut legimus, Ephud bar, quod nonnulli interpretati
sunt Ephud lineum, quãdo eum dedit domino in tem-
plo nutriendum. Vbi euidentius apparet hoc genus es-
se indumenti. An ideo dictum est, statuit illud in ciui-
tate sua, vt hinc intelligeretur aureũ fuisse factum? Nõ
enim dictum est, posuit, sed statuit, quoniam ita erat so
lidum & validum vt statui posset, hoc est, positum sta-
re. Hoc ergo illicitum cum fecisset Gedeon, fornicatus
est post illud omnis Israël, id est, sequendo illud contra
legem dei: vbi non frustra quæritur, cum idolum non
fuerit, id est, cuiusquam dei falsi & alieni simulachrum,
sed Ephud, id est, vnum de sacramentis tabernaculi,
quod

G quod ad vestem sacerdotalem pertineret, quo modo
fornicationem scriptura dicat populi ista sectantis at-
que venerãtis. Ideo scilicet quod præter tabernaculum
dei vbi erant ista quæ sibi fieri iusserat deus Israël, ex-
tra simile aliquid fieri fas non erat. Ideo sequitur & di-
cit scriptura, Et factum est Gedeon & domui eius in
scandalum: id est, vt ab offenso deo discederet, quia &
hoc quoddã genus idoli quodam modo erat, quòd ex-
tra dei tabernaculum quodlibet manu factum pro deo
coleretur, cum illa ipsa quæ iussa sunt in tabernaculo
fieri ad dei potius cultum referrentur, quam pro deo
aliquid eorum, aut pro dei simulachro colendum ha-
beretur. Quanquam per Ephud vel Ephod, ea locutio-
ne quæ significat à parte totum, omnia possunt intelli-
gi quæ constituit Gedeon in sua ciuitate, veluti ad co-
lendum deum similia tabernaculo dei. Et propterea
per hoc, quia hoc est sacerdotalis honoris isigne, quod
sæpe scriptura commemorat: vt hoc sit peccatum Ge-
deon, quòd extra dei tabernaculum fecerit aliquid si-
mile, vbi enleretur deus: nõ quòd solido auro velut ad
adorandum constituerit Ephud: sed quod essent ex au-
ro ipso quod etiam ex præda fecerit, ea quę pertinerent
H ad ornamenta vel instrumenta sacrarij, quę omnia per
Ephud significata sunt propter excellẽtiam, vt dixi, ve-
stis sacerdotalis. Nam & ipsum Ephud non quidem ex
auro solo fieri præceptum est, si hoc est superhumera-
le sacerdotalis vestis: verũtamen etiam aliquid auri ha-
bet. Nam ex auro & hyacintho & purpura & coccino
& bysso vt fieret, diuinitus imperatum est: sed quia hoc
ita posuerunt septuaginta interpretes, vt commemora-
tis omnibus quæ de spoliis acceperat Gedeon inferrẽt:
& fecit illud Gedeon in Ephud: videtur ita dictum, tã-
quam ex toto illo quod cõmemoratum est hoc factum
esse credatur: cum possit etiã illic intelligi locutio quæ
significat à toto partem: vt quod dictum est, fecit illud
in Ephud: intelligatur, fecit inde Ephud, vel fecit ex eo
Ephud: non secundum illud totum consumens in E-
phud: sed ex illo quãtum sufficiebat impẽdens. Nam in
illa interpretatione quæ ex Hebræo est, sic legitur, Fe-
citq; ex eo Gedeõ in Ephod. Quod enim apud septua-
ginta scriptum est Ephud, hoc in Hebræo perhibetur
diei Ephod. Non autem omnes sacerdotes tali vtebã-
tur superhumerali quod esset ex auro & hyacintho &
purpura & coccino & bysso, sed sol⁹ summus sacerdos.
I Vnde illud quod de Samuele commemorauimus fa-
ctum illi ab eius matre, non erat vtiq; tale: quoniã cum
datus est nutriendus nõ erat summus sacerdos vtique
puer. Vnde vt dictum est, Ephud bar appellatur, vel po
tius Ephud bat, sicut asserunt qui Hebræã linguam no-
uerunt, quod interpretatur Ephud lineum. Sed Gedeõ
existimo illud fecisse quod erat præcipuum summi sa-
cerdotis indumentum atque ornamẽtum, per quod &
cætera significata sunt opera sacrarij, quod in sua ciui-
tate præter dei tabernaculum constituerat: & propter
hoc peccatũ factum & illi & domui eius in scãdalum,
vt sic interiret, quod postea scriptura narrat, tanta eius
XLII. numerositas filiorum. Non prætereunda oritur quę-
Iudic.8. stio, quo modo quieuerit terra quadraginta annos in
diebus Gedeon, cum post victoriam qua liberauit He-
bræos, ex auro spoliorum fecerit abominationem, &
post illã fornicatus sit omnis Israël, & fuerit illi & do-
mui eius in scandalum. Quo modo ergo post hoc tan-
tum nefas, qund & Gedeon & populus admisit, requie-
uit terra quadraginta annos: cum hoc scriptura soleat
ostendere, cũ à domino deo populus fornicaretur, tũc
potius pacem illos perdere, non acquirere: & hostibus K
subiugari, non ab hostium infestatione muniri? Sed in-
telligendum est, sicut solet scriptura, per prolepsin, id
est, per præoccupationem dixisse, quòd fecerit Ephud
contra dei legem Gedeon ex illo aoro quod fuerat ho-
stibus deuictis atq; prostratis ablatum, quia vno loco di
cere voluit, & vnde erat aurum, & quid de illo factum
sit: sed postea factum est in fine dierũ Gedeon hoc pec
catum, quando secuta sunt etiã mala, quæ deinde scrip-
tura contexuit, posteaquam commemorauit quot an-
nis in diebus Gedeon terra conquieuerit: quos annos
recapitulando commemorauit, id est, ad ordinẽ quem
prætereuenerat, prius dicendo de illo scãdalo quod no
uissime factum est. Et factum est cum esset mortuus XLIII.
Gedeon, & auersi sunt filij Israël & fornicati sunt post Iudic.8.
Baalim: & posuerunt ipsi sibi Baalberith testamentum,
vt esset eis ipse in deum. Et Baalim & Baalberith ido-
la intelligenda sunt. Maior itaque transgressio & for-
nicatio commissa est à populo post mortem Gedeon,
quàm illo viuo propter Ephud: quoniam & illud, etsi il
licite factum erat, tamen de sacramentis tabernaculi
erat: ista vero post idola fornicatio non habet vel fal-
sam paternę religionis defensionem. Vnde etiam illud L
Ephud, si nñ in fine temporis Gedeon, sed ante factum
est, ita deus patienter tulit, vt pax in terra perseueraret:
quia licet factum erat qood prohibuerat, nõ tamen lõ-
ge recessum erat ab illo qui tale aliquid in tabernacu-
lo suo atque in honorem suum fieri iusserat. Nunc ve-
ro grauiora commissa & apertissimam post idola for-
nicationem populi esse noluit impunitam. Quod XLIIII.
inducitur rhamnus, id est, quoddam spinarum genus Iudic.9.
in similitudinem dicere omnibus lignis conuenienti-
bus ad eam vt regnaret super ea, Si in veritate vngitis
me vos regnare super vos, venite cõfidite in protectio-
ne mea: & si nõ exeat ignis de rhamno & comedat ce-
dros Libani. Obscurus sensus est, & eum inuenta distin
ctio manifestat. Non enim ita legendum est, & si non
exeat ignis de rhãno, sed subdistinguendum, & si non,
ac deinde inferendum, exeat ignis de rhamno: id est,
si non confiditis in protectione mea, aut si non in ve-
ritate vngitis me regnare super vos, exeat ignis de rhã-
no, & comedat cedros Libani. Comminantis enim
verba sunt quid facere possit, si noluerint eam regnare
super se. Verum quia non ait, exibit ignis de rhamno
& manducabit cedros Libani: sed ait, exeat & mandu- M
cet: obscurius factum est, quàm si sola distinctio lateret.
Vehementioris autem comminationis est & quodam
modo præsentioris efficaciæ, si quis dicat, si non vis fa-
cere quod volo, sæuiat in te ira mea: id est, iam sæuiat,
vt quid eam teneo? Quasi dicat, sæuiat, permissiuo mo-
do, pœnam intentans futuram. Emisit deus spiri- XLV.
tum malignum inter Abimelech & inter viros Sichi- Iudic.9.
morum. Hoc verbum, vtrum imperantem, an permit-
tentem deum significet, nõ facile definiri potest. Qund
enim hic positum est, emisit, Græcus habet ἐξαπέστειλεν,
quod etiam est in Psalmis vbi legitur: Emitte lucem Psal.42.
tuam, quanquam in quibusdam locis interpretes no-
stri, vbi est in Græco ἐξαπέστειλεν, misit, interpretati
sunt, non emisit. Potest ergo & sic intelligi, vt spiritum
malignum deus tanquam ire inter eos volentem emi-
serit, id est, potestatem dederit maligno spiritui ad eo-
rum pacem perturbandã. Vsqueadeo autem etiam mit-
ti à domino malignum spiritum propter iusticiam vin
dicandi, non absurdum visum est, vt quidam id quod
est ἐξαπέστειλεν etiam immisit, interpretati sint.

Verba

A Verba quæ misit ad ouncios Abimelech Zebul
XLVI. princeps ciuitatis Sichimorũ etiam id habent. Et nuoc
Iudic.9. surge nocte tu & populus tuus tecum,& insidiare in a-
gro . Et erit mane simul vt oritur sol,maturabis & ten-
des super ciuitatem . Quod Latini quidam habent ma-
turabis,quidam vero manicabis,Græcus habet quod di
ci posset nõ vno verbo,diluculo surges.Et fortasse hinc
sit dictum,maturabis,à matutino tẽpore,quamuis etiam
alio tempore dici soleat ad rem accelerandam . Mani-
cabis autem Latinum verbum esse mihi oon occurrit.
Sed illud mouet quòd cum dixisset, simul vt oritur sol:
addidit , diluculo surges:cum ipsum diluculum quod
Græce dicitur ὄρθρος, tẽpus ante solem significet, quod
iã vsitatissime dicitur , cum albescere cœperit . Sic itaq;
intelligendũ est,vt quod positum est mane, ipsum dilu
culum intelligatur.Additum est autem, simul vt oritur
sol:vt exprimeretur, non iam orto sole faciendum,sed
vbi fulgor apparuerit solis orientis.Noo enim aliunde
albescit diluculum,oisi cum cœperit partem cœli quam
videmus ab Oriente , lux solis ad eam redeuntis attin-
gere. Hinc est quòd etiam in Euangelio vnam atq; eã-
Lucæ 24. dem rem alius Euangelista dicit diluculo factam cum
Mar.6. adhuc obscurum esset,alius oriẽte sole : quia & ipsa lux
B quãtulacunque diluculi sole vtq; fiebat oriente, id est,
ad ortum veniente,& fulgorem suum de suæ præsentię
propinquitate iactante . Quam lucem quidam idiotæ
solis noo esse putauerunt , sed illam esse quæ primitus
condita est antequam deus quarto die cõderet solem.

XLVII. Et surrexit post Abimelech qui saluum faceret Is-
Iudic.10. raël Thola filius Phua , filius patris fratris eius , vir de
Isachar.Filium patrui eius, dixit filium patris fratris ei⁹,
cum ordinaoius & vsitatius atque apertius diceretur, fi-
lium fratris patris eius . Filius eoim erat patrui eius , si-
cut euidentius in ea interpretatione quæ ex Hebræo est
inuenitur . Non ergo quod dictum est patris fratris, ab
eo declinatum est quod est in nominaõuo casu pater
fratris,sed ab eo quod est patris frater, hoc est enim pa-
truus. Nam siue ponatur io nomioatiuo, hic pater fra-
tris,siue ponatur , hic patris frater genioũum facit , hu-
ius patris fratris . Verum altera oritur quæstio,quo mo-
do fuerit patruus Abimelech vir de Isachar , id est , vir
de tribu Isachar , cum Abimelech patrem habuerit Ge-
deon,qui Gedeon de tribu fuit Manasse.Quo modo er
go Phua & Gedeon fratres fuerunt, vt possit esse Phua
C patruus Abimelech , cuius patrui filius Thola succede-
ret,secundum istam narratiooem,ipsi Abimelech ? Po-
tuerũt ergo Gedeon & Phua vnam habere matrem ex
qua diuersis patribus nascerẽtur , & fratres essent vnius
matris filij,non voius patris. Solebant enim nubere fœ
minæ de aliis tribubus in aliis tribubus . Vode & Saül
cum esset de tribu Beoiamin dedit filiam suam Dauid
homini de tribu Iuda.Et sacerdos Ioiade vtique homo
de tribu Leui, duxit filiam Ioram regis hominis de tri-
bu Iuda.Hinc factum est, vt Elizabeth & Mariã cogna
tas in Euãgelio legamus , cum fuerit Elizabeth de filia-
bus Aaroo. Ex quo intelligitur de tribu Leui & filiabus
Aaroo aliquam oupsisse io tribum Iuda, vnde ita fieret
inter ambas illas cognatio,vt domini caro non solum
de regia,verũetiam de sacerdotali stirpe propagaretur.

XLVIII. Inter cætera quæ Iepte mandat per ouncios regi fi-
Iudic.11. liorum Ammon, etiam hoc dicit , Nònne quæcunque
hæreditabit tibi Chamos deus tuus,hæc hæreditabis:&
omoia quæcunque hæreditabit dominus deus oostèr à
facie vestra , hæc hæreditabimus ? Quod quidam Lati-
ni sic interpretandum putauerunt,vt dicerent, Nònne
quæcũque dedit tibi in hæreditate Chamos deus tuus, D
hęc possidebis. Vbi videri potest,confirmasse Iepte deũ
istum qui vocatur Chamos,potuisse aliquid dare in hæ
reditatem cultoribus suis.Quidam vero sic hũc locum
interpretati sunt,Nònne quæcunque possedit Chamos
deus tuus,hæc possidebis?Et hoc ita sonat,quasi aliquid
potuerit possidere.An forte secundum hoc dictum est,
quòd sub angelis constitutæ sunt gentes iuxta cãticum
Moysi famuli dei? Nunquid nam ergo ille angelus sub
quo erant filij Ammon , Chamos appellatus est ? Quis
hoc audeat affirmare , cum possit intelligi secundum
eius opiniooem dictum, quia putabat deum suum hoc
possidere , vel in possessionem sibi dedisse . Magis autẽ
iste sensus elucet in iis verbis quæ Græcus habet, Nòn-
ne quæcunque hæreditabit tibi Chamos deus tuus,hæc
hæreditabis?vt in eo quod positum est,tibi, intelligatur
ita dictum,ac si diceretur, sicut videtur tibi . Tibi enim
hæreditabit qui hoc putas, non quòd ille aliquid possit
hęreditare.Deinde in eo quod sequitur,Et omnia quę-
cunque hęreditabit dominus deus oostèr,non dixit hę
reditabit nobis,tãquam diceret,sicut nobis videtur,sed
vere hæreditabit à facie vestra , quoniam abstulit ipsis,
& his dedit:hæc inquit hæreditabimus.

E De filia Iep-
XLIX. te quòd eam pater in holocaustoma obtulit deo, quo-
Iudic.11. oiam in bello vouerat,si vicisset,eum se holocaustoma
oblaturum qui sibi de domo exiẽs occurrisset : quod cũ
vouisset vicit , & occurrẽte sibi filia quod vouerat red-
didit: solet esse magna & ad diiudicãdum difficillima
quæstio: quibusdam quid sibi hoc velit oosse cupienti-
bus & pie quærentibus : quibusdam vero qui scripturis
his sanctis imperita impietate aduersantur , hoc maxi-
me in crimeo vocantibus, quòd legis & Prophetarum
deus etiã humanis sacrificiis fuerit delectatus.Quorum
calumniis sic primitus respondemus , vt deum legis &
Prophetarum , atq; vt expressius dicam, deum Abrahã
& deum Isaac & deum Iacob nec illa sacrificia delecta-
uerint vbi pecorum holocausta offerebantur:sed quòd
significatiua fueriot & quædam vmbræ futurorum , res
ipsas nobis quę his sacrificiis significabantur commen-
dare voluisse : fuisse autem etiam istam vtilem causam
cur illa mutarentur,nec modo iuberentur, immo pro-
hiberentur offerri,oe vere secundũ carnalem affectum
talibus deum delectari putaremus . Sed vtrum etiã hu-
maois sacrificiis significari futura oportuerit , merito
F quæritur: nõ quod mortes hominum quandoque mo-
riturorum io hac causa exhorrescere & formidare de-
beremus , si illi qui hæc de se fieri gratanter acciperent,
in æternam remuoerationem commendarentur deo:
Sed si hoc verum esset,hoc genus sacrificiorum deo nõ
displiceret . Displicere autem deo satis euidẽter eadem
Exo.13. scriptura testatur . Nã cum omoia primogenita sibi di-
cari & sua esse voluerit atque præceperit, redimi tamen
à se voluit primogenita homiouin,ne immolãdos deo
crederent filios suos quos natos primitus suscepissent.
Deinde hoc apertius ita loquitur, quòd humana holo-
causta sic deus improbet vt prohibeat , detestans ea in
aliis gentibus,& populo suo præcipiens ne audeat imi-
tari, Si autem,ioquit,exterminauerit dominus de⁹ tuus
gentes , in quas tu intrabis hereditare terram eorum in
conspectu tuo , & hæreditabis eos & habitabis in terra
eorum:attende tibiipsi oe exquiras sequi eos postquam
exterminati fuerint à facie tua, ne exquiras deos eorum
dicens, quemadmodum faciunt gentes diis suis faciam
& ego:noo facies ita domino deo tuo: Abominamẽta
enim quæ dominus odit feceruot diis suis,quoniam &
filios

G filios suos & filias suas comburunt igni diis suis. Quid
euidenous osteodi potest his sanctæ scripturę testimo-
niis, vt alia huiuscemodi omittam, quàm deum à quo
hæc scriptura humano generi cõtributa est, non solum
non diligere, verũetiam odisse talia sacrificia io quibus
homines immolãtur. Illa planè diligit & coronat, cum
quisque iustus ioiquitatem patiens vsq; ad mortem pro
veritate decertat, vel ab inimicis quos pro iusticia offen
dit occiditur, retribuens eis bona pro malis, id est, pro
odio dilectionem. Talem dicit dominus sanguinẽ iu-
Matt.23. stum, à sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ.
Præcipuè autem quòd sanguinem fudit ipse pro nobis,
& sacrificium seipsum obtulit deo. Sic vtiq; obtulit, vt
ab inimicis pro iusticia occideretur: hunc imitata mar-
tyrum milia vsque ad mortem pro veritate certarunt,
& ab ioimicis sæuientibus immolata suot, de quibus di
Sap.3. cit scriptura, Tanquam aurum io fornace probauit il-
los, & sicut holocausti hostiam accepit illos. Vnde &
2.Timo.4. Apostolus dicit, Ego eoim iam immolor. Sed non sic
Iepte de filia fecit holocaustoma domino: sed sicut prę-
ceptum fuerat pecora offerri, & prohibitum fuerat ho-
H mioes immolari. Magis hoc illi simile videtur quod
fecit Abraham, quod dominus specialiter fieri præce-
pit, non generali lege vt talia sibi sacrificia fierent ali-
quando mandauit, immo etiam fieri omnioo prohi-
Gene.22. buit. Distat itaque hoc quod Iepte fecit à facto Abrahę,
quoniam ipse iussus obtulit filium: iste autẽ fecit, quod
& lege vetabatur, & oullo speciali iubebatur imperio.
Deinde non solum in sua lege postea, verumetiam tũc
dominus in ipso Abrahæ filio talibus sacrificiis quòd
noo delectaretur ostendit: cum patrem cuius fidem iu
bendo probauerat, à filij tamen interfectione prohi-
buit, ac arietem, quo sacrificium licitè secuodum vete-
rem congruam temporibus cõsuetudinem complere-
tur, apposuit. Si autem hoc quẽquam mouet, quo modo
pie crediderit Abraham dominum sacrificiis talibus
delectari, si hæc illicite offeruntur deo: & ideo putat re-
ctè credidisse etiam Iepte quòd tale sacrificiũ deo pos-
set esse acceptum, primo consideret aliud esse vltro vo
uere, aliud iubenti obtemperare. Non enim si aliquid
pręter morem io domo à domino institutum seruo iu
betur, atque id laudabili obedientia facit, ideo non est
I plectendus, si hoc facere sponte præsumpserit. Deinde
habebat quod crederet Abraham, vt propter diuinum
imperium noo parceret filio: non credens deum tales
victimas libenter accipere, sed hoc eum propterea ius-
sisse, vt resuscitaret occisum, & hinc aliquid tanquam
deus sapiens demonstraret. Nam hoc de illo etiam in
Hebr.11. Epistola legitur quæ inscribitur ad Hebræos: & fides
eius, quia hoc de deo crediderit quòd posset filium eius
suscitare, laudatur: Iste vero & deo noo iubente neque
posceote, & contra legitimũ eius præceptum, vltrò sa-
crificium vouit humanũ. Sic enim scriptum est, Et vo-
uit Iepte votum domino & dixit, Si traditione tradide
ris mihi filios Ammon in manu mea, & erit, quicun-
que exierit de ianuis domus meæ io obuiam mihi in
reuertendo me in pace à filiis Ammon, & erit, domi-
no offeram eum holocaustoma, Non vtique his verbis
pecus aliquod vouit, quod secundum legem holocau-
stoma posset offerre. Neque enim est aut fuit consuetu-
dinis, vt redeuntibus cum victoria de bello ducibus pe
cora occurrerẽt. Quantum autem attinet ad muta ani-
malia, canes solent dominis blando famulatu alludeo-
tes currere io obuiam: de quibus ille in suo voto cogi-
tare non posset, ne in iniuriam dei aliquid, non solum
illicitum, verumetiam cõtemptibile, & secundum legẽ K
immundum vouisse videretur. Nec ait, quodcũque ex-
ierit de ianuis domus meę obuiam mihi, offeram illud
io holocaustoma: sed ait, quicunque exierit offerã eum:
vbi proculdubio nihil aliud quàm hominẽ cogitauit:
non tamen fortasse vnicam filiam, quanquam illam in
tanta paterna gloria quis posset anteire, nisi forte vxor?
Nam quòd non dixit quæcunque exierit de ianuis do-
mus meæ, solet scriptura masculinum genus pro quo-
libet sexu ponere: sicut de Abraham dictum est, Surgẽs Gene.23.
à mortuo: cum eius vxor mortua fuisset. Quia ergo de
hoc voto atque facto nihil videtur scriptura iudicasse,
sicut de Abraham quãdo filium iussus obtulit, apertis-
sime iudicauit: sed tantummodo scriptum reliquisse le-
genobus iudicandum: quemadmodum de facto Iudæ Gene.38.
filij Iacob, quãdo ad ourum quidem suam oesciens in-
trauit, verum quãtum in ipso fuerat fornicatus est, quia
meretricem putauit, neque approbauit hoc scriptura,
neque improbauit, sed iusticia & lege dei cõsulta æsti-
mandum pensandúmque dimisit: Quia ergo de isto
Iepte facto in neutram partem sentẽnam scriptura dei
protulit, vt oostor intellectus in iudicãdo exerceretur,
possemus iam dicere deo displicuisse tale votum, & ad L
illam perductum esse viodictam vt patri potissimum
filia vnica occurreret: quod si sperasset atque vouisset,
non continuo vt eam vidit scidisset vestimenta sua &
dixisset, Heu me filia mea, impedisti me, in offendicu-
lum facta es in oculis meis. Deinde sexaginta dierum
tam looga dilatione data filiæ suæ, dominus ab voicæ
& charissimæ nece cum eum nõ prohibuerit, sicut pro-
hibuit Abraham, donec perficiendo quod vouerat se-
ipsum percuteret orbitate grauissima, deum autem ne-
quaquam hominis immolatione placaret: & ideo hu-
iuscemodi patri pœnam fuisse retributam, ne impuni-
tum talis voo relinqueretur exemplum: vt aut oe ma-
goum aliquid se vouere deo putarẽt homines cum vi-
ctimas humanas vouerẽt, & quod est horribilius filio-
rum: aut oon vera, sed potius simulata eadem vota es-
sent, cum velut exemplo Abrahæ sperarent qui vouis-
seot, deum prohibiturum talia vota compleri. Possem
inquam hæc dicere, oisi ab ista sententia duo nos præ-
cipue diuinarum scripturarum testimonia retardarẽt,
vt hanc rem gestam & in his libris tantæ authoritatis
memorię commẽdatam, diligentius quantum domi-
nus adiuuat & cautius perscrutemur, oe in vllam par- M
tem iudicium temerarium proferamus. Vnum, quòd io
epistola ad Hebræos iste Iepte inter tales commemo-
ratur, vt eum culpare vereamur, vbi sic scriptum est, Et Hebr.11.
quid adhuc dicam? Deficit enim me tempus enarran-
di de Gedeõ, Barach, Sampson, & Iepte, & Dauid, & Sa
muel, & Prophetis, qui per fidem viceruot regna, ope-
raotes iusticiam consecuti sunt repromissiones. Alterũ,
quòd vbi de illo ista narrãtur quòd tale vouerit & im-
pleuerit votum, præmisit scriptura dicens, Et factus est
super Iepte spiritus domini, & perrexit Galaad & Ma-
nasse & transiit speculam Galaad, & de specula Galaad
transiit ad filios Ammon, & votum vouit Iepte domi-
no, & cætera ad hocipsum votum pertinẽtia, vt omnia
quæ deinceps facta sunt, tanquam opera spiritus domi-
ni qui super eum factus est intelligenda facta videan-
tur. Ista testimnoia oos compelluot quærere potius cur
factum sit, quàm facile improbare quod factum est. Sed
primo illud quod ex epistola quæ ad Hebræos est com
memoraui, inter illos laudabiles viros qui ibidem re-
coluntur, noo solũ est Iepte, verumetiã Gedeoo, de quo
similiter

A similiter scriptura dicit, Spiritus domini confortauit
Gedeon: & tamen eius factum quod de illo auro præ-
dæ operatum est Ephud, & fornicatus est post illud om
nis Israël, & factum est domui Gedeon in scandalum,
non solum laudare non possumus, verumetiam quia
scriptura hinc apertissime iudicauit, reprobare mini-
me dubitamus: nec tamen ex hoc vlla fit iniuria spiri-
tui domini, qui eum confortauit vt hostes populi eius
tanta facilitate superaret. Cur ergo inter illos comme-
moratur, qui per fidem vicerunt regna, operantes iu-
sticiam: nisi quia sancta scriptura, quorum fidem atque
iusticiam veraciter laudat, non hinc impeditur eorum
etiam peccata siqua nouit, & oportere iudicat, notare
veraciter? Nam & in eo quod idem Gedeõ signum pe-
tens, sicut ipse locutus est, tentauit in vellere: nescio v-
trum non fuerit transgressus præceptum, quo scriptum
Deute.6. est, Non tentabis dominum deum tuum. Veruntamen
Matth.4. etiam in eius tentatione dominus quod prænunciare
volebat ostendit: in cõpluto scilicet vellere, & area to-
ta circunquaque sicca, figurare primum populum Is-
raël, vbi erant sancti cum gratia cœlesti, tanquam plu-
uia spiritali: & postea compluta area sicco vellere, figu-
B rare Ecclesiam toto orbe diffusam, habentem non in
vellere tanquam in velamine, sed in aperto cœlestem
gratiam, illo priore populo, velut ab eiusdem gratiæ ro
re alienato atque siccato. Nec tamen frustra inter fide-
les & operantes iusticiam, propter bonitatem fidelemq;
vitam, in qua eum credendum est esse defunctum, tale
in epistola ad Hebræos meruit testimonium. Vtrũ au-
tem quia posteaquam dictum est, Factus est super Iepte
spiritus domini, ea secuta sunt, vt votum illud voueret
atque hostes vinceret & quod vouerat redderet, spiri-
tui domini omnia deputanda sint, vt perinde habeatur
& hoc sacrificium, tanquam id dominus sicut Abrahæ
fieri iusserit, non facile dixerim: cum vtique de Gedeon
possit hæc afferri differentia, quia peccatum quod fecit
quando fecit Ephud, post quod vniuersus populus for-
nicatus est, nulla est eius commemorata prosperitas,
postea vero quàm Iepte votum vouit, illa est insignis
eius victoria consecuta, propter quam adipiscendã vo-
uerat, & qua adepta quod vouerat soluit. Rursus enim
considerandum est, quia Gedeon, etsi non posteaquam
fecit Ephud, tamen posteaquam tentauit dominum,
quod vtique peccatum fuit, magna strage hostibus cæ-
C sis atque superatis populo acquisiuit salutem. Sic enim
scriptum est, Et dixit Gedeon ad dominum, Non ira-
scatur indignatio tua in me, & loquar adhuc semel in
vellere: & cætera. Iram quippe dei metuebat, quia no-
uerat tentando se peccare, quod deus in lege sua mani-
festissime prohibet. Hoc tamen peccatum eius & mira-
bilis signi euidentia & magna victoriæ prosperitas li-
berationisq; populi consecuta est. Iam enim deus sta-
tuerat afflicto populo subuenire, atque huius ducis quẽ
ad hoc opus assumpserat, vtebatur animo, nõ solum fi-
deli & pio, verumetiam subdeficiente & delinquente,
& prænunciando quæ volebat, & complendo quæ di-
xerat. Non enim per istos tantum qui etiam si pecca-
uerunt, inter iustos tamen narrantur, sed etiam per ip-
1.Reg.19. sum Saülem omnimodo reprobatum, multa deus po-
pulo suo præstitit, in quem insiliuit etiam spiritus dei
& prophetauit: nõ cum iustè ageret, sed cum in virum
sanctum Dauid innocentemq; sæuiret. Agit enim spi-
ritus domini & per bonos & per malos, & per scientes
& per nescientees quod agendum nouit & statuit. Qui
Ioan.11. etiam per Caipham acerrimum domini persecutorẽ
nescientem quid dixerit, insignem protulerit prophe- D
tiam, quòd oporteret Christum mori pro gente. Quis Iudic.6.
enim egit nisi spiritus domini, curans prænunciare vẽ-
tura, vt iudici Gedeon tentare volenti dominũ, & non
credenti quod ei fuerat per manum eius de salute po-
puli iam locutus, hoc potissimum de vellere prius com
pluto, postmodum sicco, & de area primũ sicca, post-
ea rigata veniret in mentem: vt quod subdefecit à fide,
infirmitati eius delictóq; deputetur, quòd vero etiam
tali eius animo ad hoc quod generi humano significa-
ri oportebat vsus est deus, ad eius intelligatur miseri-
cordiam & mirabilem prouidentiam pertinere. Si quis
autem dicit omnia scientem fecisse & dixisse Gedeon
ex reuelatione prophetica, vt per eum signa talia mon-
strarentur, nec defecisse à fide, & quod ei iam promise-
rat dominus credidisse, sed actione prophetica in vel-
lere voluisse tentare, atque ita illius tentationem fuisse
inculpabilem, sicut dolũ Iacob: & illud quod domioo
ait, Non irascatur indignatio tua in me: non ideo di- Gene.30.
xisse quòd iram eius timeret, sed quòd eum confideret Iudic.6.
non irasci cum ea faceret, quæ spiritu eius dictante fa-
cienda esse tanquam Propbeta sentiret. Dicat vt vide-
tur, dum modo illud quod de facto Ephud scriptura E
ipsa culpauit, quodlibet significet, non audeat excusare
à peccato. Nam & illud, quòd trecenti viri, ad signum
crucis ipso numero pertinentes, hydrias fictiles acce- Iudic.7.
perunt, eisq; ardentes faculas incluserunt, quibus hy-
driis fractis repente lumina numerose micantia tan-
tam hostium multitudinem terruerunt, tanquam ex
suo arbitrio videtur fecisse Gedeon. Non enim scriptu
ra dicit dominum admonuisse vt hoc faceret: & tamẽ
tam grande signum quis eius animo atque consilio fa-
ciendum, nisi dominus inspirauit, qui præfigurauit san
ctos suos thesaurum Euangelici luminis in vasis ficti-
libus habituros, sicut Apostolus dicit, Habemus autem 2.Corin.4.
thesaurum istum in vasis fictilibus? Quibus in passio-
ne martyrij tanquam vasculis fractis, maior eorũ glo-
riæ fulgor emicuit, quæ impios Euangelicæ prædica-
tionis inimicos, inopinata illis Christi claritate supe-
rauit. Seu ergo per scientes, seu per nescientes præfigu-
rationem prædicationemq; futurorum spiritus domi-
ni Propheticis temporibus operatus est: nec ideo pec-
cata eorum dicendum est non fuisse peccata, quia &
deus qui etiam malis nostris bene vti nouit, etiam ipsis
eorum peccatis vsus est ad significãda quæ voluit. Pro- F
inde si propterea peccatum non fuit, siue cuiuslibet ne-
cis humanæ, siue etiam parricidale sacrificium, vel vo-
uere, vel reddere, quia magnum aliquid & spiritale si-
gnificauit: frustra deus talia prohibuit: & se odisse te-
status est, quoniam & illa quæ fieri iussit, vtique ad ali-
quam significationem rerum spiritalium, magnarumq;
referuntur. Cur ergo illa prohiberet, quandoquidem
poterant propter eandem rerum earundem significa-
tionem, propter quam & ista licitè fiebant, nihilomi-
nus licitè fieri: nisi quia nec tale aliquid significantia
quale expedit credere, humana deo sacrificia placue-
runt, quaodo nõ pro iusticia quisque ab inimicis: quia
recte viuere voluit, aut peccare noluit interimitur, sed
homo ab homine tanquam electa hostia more peco-
ris immolatur? Quid si, ait aliquis, quoniam pecorum
victimæ iam eoipso quo fuerant vsitatæ, quãuis & ipsæ
à recte intelligentibus ad significationem spiritalium
referuntur, minus tamen faciebant intentos ad ma-
gnum sacramentum Christi & Ecclesiæ requirendum:
propterea deus, re insigni & inopinata volens quasi

G dormientes hominum animos excitare, eo magis quo talia sibi sacrificia offerri vetuerat, curauit sibi eiusmodi aliquid offerendum: vt ipsa admiratio magnam gigneret quæstionem, & magna quæstio ad perscrutandum magnum mysterium studium piæ mentis erigeret, piè vero scrutans mens hominis altitudinem prophetiæ, velut hamo piscem dominum Christũ de profundo scripturarum leuaret. Huic nos rationi & considerationi non obsistimus. Sed alia quæstio est de animo vouentis, alia de prouidentia dei qualicunque animo eius optime vtentis. Quamobrem si spiritus domini qui factus est super Iepte, vt hoc voueret omnino præcepit, quod quidem scriptura non aperuit: tamen si hoc ille præcepit cuius non licet iussa contemnere, nõ solum insipientia culpanda non est, verũetiam laudanda obedientia est. Hoc enim etiam si se homo ipse interimat, quod vtiq; humana voluntate atq; consilio facere nefas est, profecto intelligendum est obedienter fieri potius quàm scelestè, si diuinitus iussum est: de qua quæstione satis in primo libro de ciuitate dei disputauimus. Si autem Iepte humanum secutus errorem humanum sacrificium vouendum putauit: eius quidem pec- Cap. 21.
H catum de vnica filia iure punitum est, quod etiam ipse verbis suis satis videtur ostendere vbi ait, Heu me filia mi impedisti me, in offendiculũ facta es in oculis meis: discissis etiam vestimentis suis. Veruntamen is etiam eius error habet aliquam laudem fidei, quia deum timuit, vt quod voverat redderet, nec diuini in se iudicij sententiam declinauit, siue sperans deum prohibiturũ, sicut fecit Abrahæ, siue eius voluntatem etiam non prohibentis, intellectam facere potius quàm contemnere statuens. Quanquam & hic merito quæri potest, vtrum verius intelligitur hoc deum nolle fieri, & in eo potius deo si non fieret obediretur, quoniam hoc se nolle & in Abrahæ filio & in legitima prohibitione mõstrauerat. Veruntamen si propterea Iepte non faceret, sibi potius in vnica pepercisse, quàm dei voluntatem secutus esse videretur. Magis ergo intellexit in eo quòd ei filia occurrit vltorem deum, iustaq; pœnæ se fideliter subdidit, timens sæuiorem tanquã de tergiuersatione vindictam. Credebat enim etiam bonæ & virginis animã filiæ bene recipi, quòd non seipsa vouerat immolandã, sed voto & voluntati non restiterat patris, & dei fuerat
I secuta iudicium. Mors enim sicut nec sibi à quoquam sponte, nec cuiquam sponte inferenda est, ita deo iubẽte recusanda non est: cuius constitutione quocũq; tempore obeunda est: nec quisquam qui eam perpeti detractat vt omnino euitetur, sed tantũmodo vt differatur laborat. Hæc autem festinantibus nobis de prædicta quęstione satis esse vtcunq; discussa pro hac quidẽ parte visa sunt. Nunc iã quid spiritus domini, siue per nescientem Iepte siue per scientem, siue per eius imprudentiam siue per obedientiam, siue per offensionem siue per fidem in hac re gesta præfigurauit, quãtum deus adiuuat requiramus, breuiterq; pandamus. Admonet enim nos & vrget quodam modo iste sanctarũ scripturarum locus cogitare quendam potentem virtute. Talis enim dicitur Iepte, quod nomen interpretatur aperiens. Dominus autẽ Iesus Christus, sicut indicat Euangelium, discipulis suis aperuit sensum vt intelligerent
Lucæ 24. scripturas. Hunc Iepte fratres eius reprobauerunt, & de paterna domo expulerunt, obiicientes ei, quòd esset filius fornicariæ, tanquã ipsi essent de vxore legitima nati. Hoc etiam egerunt aduersus dominum principes sacerdotum & Scribæ & Pharisæi, qui de legis obseruatione gloriari videbantur, tanquam ille solueret legẽ, K & ideo veluti non esset legitimus filius. Et quoniam de sancta quidem Virgine corpus assumpserat, quod fidelibus notum est, tamen eius mater quantum ad gentem pertinet, etiã illa Iudaica synagoga dici potest. Reuoluat qui voluerit propheticos libros, & videat quoties & quanta verbi seueritate atque indignatione domini, illa gens velut impudica mulier de suis fornicationibus arguatur. Vnde est etiam illud in hoc libro recentissimũ: vel cum post Ephud, quod fecit Gedeõ, omnis Israël legitur fornicatus, vel quòd abierunt post deos gentium quibus erant circundati. Vnde in illos diuina ira cõmota est, vt per annos decẽ & octo conuerterentur à filiis Ammon. Sed nunquid non ex eadem gente Israël etiam illi nati erant sacerdotes & Scribæ & Pharisæi, quos in eis diximus fuisse præfiguratos, qui Iepte tanquam isti dominum Iesum Christum, velut non legitimum filium persecuti expulerunt? Sed in eo similitudo adumbrata est, quòd isti, vt dixi, veluti legis obseruatores eum qui contra præcepta legis facere videbatur, tanquã legitimi nõ legitimum iure sibi visi sunt eiecisse. Secundum hoc enim plebs illa dicta est fornicari, quòd legis pręcepta non seruans tanquã viro non L exhibebat fidem. Sic autẽ scriptum est de Iepte, Et creuerunt filij vxoris & eiecerunt Iepte. Verbum quod positum est, creuerunt: significat in figura, præualuerunt: Quòd in Iudæis impletum est, qui præualuerunt infirmitati Christi, quia ita voluit vt ab eis quæ oportebat Gene. 32. passione perferret: sicut hoc idẽ significans Iacob præualuit angelo, cum quo vt idipsum portenderet luctabatur. Dixerunt ergo ad Iepte, Non hæreditabis in domo patris nostri, quoniam filius mulieris fornicariæ tu: Tanquam dicerent quod Euangelium loquitur, Nõ Ioan. 9. est iste homo à deo qui sic soluit sabbatum. Se autẽ velut iactantes legitimos filios domino dixerunt, Nos ex Ioan. 8. fornicatione non sumus nati, vnum patrem habemus deum. Et fugit Iepte à facie fratrum suorum, & habitauit in terra Thob. Fugit, quoniã se quantus esset absc ōdit. Fugit, quoniam eos sæuientes latuit. Si enim cognouissent, nunquã dominum gloriæ crucifixissent. Fugit, 1. Corin. 2. quoniam morientis infirmitatem viderunt, virtutem autem resurgentis non viderunt. Habitauit autẽ in terra bona: vel vt expressius dicamus, opima. Quod enim Græce ἀγαθὴν, hoc Latinè optimũ dicitur, Id autẽ in- M terpretatur Thob: Vbi mihi videtur intelligenda eius à mortuis resurrectio. Nam quæ terra magis opima quàm terrenum corpus excellentia immortalitatis & incorruptionis indutum? Quod autẽ dicitur de Iepte, quia posteaquam fugiens à facie fratrum suorum habitauit in terra Thob, colligebãtur ad eum viri latrones qui ambulabant cum ipso: quãquam & ante passionem obiectum fuerit domino, quòd cum publicanis & peccatoribus manducaret, quando respondit, non esse necessarium sanis medicum sed ægrotis: & inter iniquos Matth. 9. deputatus est quando inter latrones crucifixus est, & Esaia 53. vnum ex eis de cruce in paradisum transtulit: tamen Lucæ 23. postquã resurrexit & esse cœpit, secundũ id quod supra exposuimus, in terra Thob, collecti sunt ad illum scelerati homines propter remissionẽ peccatorum: qui cum illo ambulabãt, quia secundum eius præcepta viuebãt. Neq; hoc fieri desinit vsq; nunc, & deinceps quousque ad eũ confugiunt mali, vt iustificet impios qui ad eum conuertũtur, & discant iniqui vias eius. Nã illud, quòd hi qui abiecerant Iepte, erat enim Galaadites, conuersi sunt ad eum & quæsierunt eum, per quem liberarentur

ab inimicis

A ab inimicis suis, quàm clara præfiguratione significat,
quòd hi qui abiecerunt Christum, ad eum rursus con-
uersi in illo reperiunt salutẽ: siue illi intelligantur, quos
Petrus Apostolus cum de ipso scelere arguisset, sicut in
Act. 2. Actibus Apostolorum legitur, & hortatus esset vt ad eũ
conuerterentur quem fuerant persecuti, cõpuncti sunt
corde, & ab illo quem à se alienauerant, desiderauerũt
salutem. Quid est autem liberari ab inimicis, nisi à pec-
catis? Sic enim illis ait, Agite pœnitentiam, & baptize-
tur vnusquisque vestrum in nomine domini nostri Ie-
su Christi, & remittentur vobis peccata vestra, siue illa
potius significetur quæ in fine speratur vocatio gentis
Israël. Magis quippe ipsa videtur apparere in eo quod
dicitur, Et factum est post dies, quod vtique post tem-
pus significat: & per hoc insinuat non illud intelligen-
dum quod recenti domini passione est, sed quod post-
ea futurum est. Quò videtur etiam id pertinere, quòd
seniores Galaad venerunt ad Iepte, vt per ætatem seni-
lem posteriora & nouissima tempora accipienda sint.
Interpretatur autem Galaad abiiciens siue reuelatio.
Quorum vtrũque satis apte huic rei congruit, quia pri-
mo dominum Christum abiecerunt, eisq; postea reue-
B labitur. Quòd vero contra filios Ammon dux quære-
batur Iepte, quibus victis liberarentur, qui eo duce ad-
uersus illos bellare cupiebant, quoniam interpretatur
Ammon filius populi mei, siue populi mœroris, profe-
cto illi significantur inimici qui ex ipsa gente perseue-
rantes in infidelitate prædicti sunt, aut omnino pœnis
Matth. 25. gehennæ prædestinati, vbi erit fletus & stridor dentiũ
tanquã populo mœroris. Quãquam populus mœroris,
etiam diabolus & angeli eius nõ inconuenienter intel-
liguntur. siue quia æternam miseriam eis quos decipiũt
acquirũt: siue quia & ipsi æternæ miseriæ deputati sunt.
Eleganter sanè ad exprimendam multo euidẽtius pro-
phetiam Iepte respõdit senioribus Galaad, Nónne vos
odio habuistis me, & eiecistis me de domo patris mei,
& emisistis me à vobis, & quid est quod venistis quan-
Gen. 37. 42. do tribulati estis? Tale aliquid figuratum est in Ioseph,
43. & 44. quem fratres vendentes abiecerunt, & cum fame tribu-
C larentur ad eius opem misericordiamq; conuersi sunt.
Hic vero multo amplius elucet significatio futurorum,
quod non ipsi prorsus fratres qui eiecerunt Iepte ad eũ
venerunt, sed Galaad seniores pro vniuerso illo popu-
lo eidem supplicantes, Sicut eadem gens dicitur Israël,
siue in eis qui tunc fuerunt Christumq; reprobrauerũt,
siue in eis qui ad eius opem postea reuersi sunt. Populo
enim dicit inimico, siue in maioribus, siue in posteris su-
is longa odia trahenti atque seruanti, tandemque con-
uerso in eis qui tunc conuertendi sunt, Nónne vos o-
dio habuistis me, & eiecistis me de domo patris mei?
Hoc enim eis visum est qui persecuti sunt quòd eiece-
runt Christum de domo Dauid, in qua regni eius non
erit finis. Et dixerunt seniores Galaad ad Iepte. Non sic
modo venimus ad te: Tanquam dicerent Iudæi cõuer-
si ad Christum, Tunc venimus vt persequeremur, mo-
do venimus vt sequamur. Profitentur etiam aduersus
inimicos eum futurum sibi caput. Respondet ille, si eo-
rum vicerit inimicos quòd erit eis in principem, quod
Gedeon noluit, cum id Israëlitæ voluissent. Respondit
quippe illis, Princeps vester dominus erit. Rex enim
nomine principis significatur, quod nondum habebat
gens illa tempore iudicum. Cœperunt autem habere
Saülem, & deinceps successores eius alios qui in libris
Deut. 17. regnorum leguntur. Nam in Deuteronomio cum eis
præcipitur qualem debeant habere regem, si hoc eis

placuerit, non ibi rex, sed princeps appellatur. Sed quia D
iste Iepte illum figurabat qui verus est rex, quod etiam
in titulo scriptum fuit qui cruci eius affixus est, quem
Pilatus delere vel emendare non ausus est, ideo creden Ioan. 19.
dum est esse dictum, Ero vobis in principem: illi autem
dixerant, eris nobis in caput: quoniam caput viri Chri
stus, & ipse est caput corporis Ecclesiæ. Denique post-
eaquam eos liberauit Iepte ab omnibus inimicis, non
eis factus est rex, vt intelligeremus illud quod dictum
est, ad prophetiam potius pertinuisse de Christo quàm
ad ipsum proprie Iepte, de quo scriptura narrationem
ita concludit. Et iudicauit Iepte Israël sex annis, & mor
tuus est Iepte Galaadites, & sepultus est in ciuitate sua
Galaad. Iudicauit ergo Israël sicut cæteri iudices, non
ibi regnauit vt princeps, sicut hi qui in regnorum vo-
luminibus continentur. Iam vero quòd posteaquam
eis idem Iepte dux constitutus est, misit nuncios ad ho
stes, prius pacis verba portantes, illud ostenditur quod
ait Apostolus in quo Christus loquebatur, Si fieri po- Roma. 12.
test, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacẽ
habentes. Verba porrò ipsa quæ mandauit Iepte, omnia
pertractare nimis longum est festinantibus nobis: vi-
dentur tamen mihi sic intelligenda, quantum attinet E
ad significationem futurorum, vt in eis aduertatur do-
ctrina Christi, admonens nos quemadmodum sit am-
bulandum, hoc est viuendum inter eos, qui non secun-
dum propositũ vocati sunt, Nouit enim dominus qui 2. Timo. 2.
sunt eius. Iam vero quòd cum esset debellaturus inimi-
cos factus est super eum spiritus domini, significatur
spiritus sanctus impertitus membris Christi. Quòd au-
tem pertransiit Galaad & Manasses, & transiit specu-
lam Galaad, & ab specula Galaad transit ad filios Am-
mon, proficientia significantur membra Christi ad
victoriam de inimicis reportãdam. Galaad quippe in-
terpretatur abiiciens, & Manasses necessitas. Transeũ-
di sunt ergo à proficientibus abiiciẽtes: id est contẽnẽ-
tes: transeunda & necessitas, ne fortè cum transierit qui
proficit contemnentes, cedat terrentibus. Transeunda
etiam specula Galaad, quoniam Galaad etiam reuela-
tio interpretatur. Est autem specula altitudo ad pro-
spiciendum vel despiciendum: id est desuper aspicien- F
dum. Specula itaque Galaad cõgruenter mihi videtur
significare superbiam reuelationis. Vnde dicit Apo- 2. Corin. 12.
stolus, Et in magnitudine reuelationũ ne extollar. Er-
go & ipsa transeunda est: id est non est in ea manen-
dum propter cadendi periculum. His pertransitis faci-
le superantur inimici, quod significat dicendo, Et ab
specula Galaad transiit ad filios Ammõ: de quibus ini-
micis iam supra dictum est. Et vouit Iepte votum, & di-
xit, Si traditione tradideris mihi filios Ammõ in ma-
nu mea, & erit quicũque exierit de ianuis domus meæ
in obuiam mihi in reuertendo me in pace à filiis Am-
mòn, & erit domino, & offeram eum holocaustoma.
Quemlibet in hoc loco cogitauerit Iepte secundũ co-
gitationem humanam, non videtur vnicam filiam co
gitasse: alioquin non diceret, cum illam cerneret oc-
currisse, Heu me filia mi impedisti me, in offendicu-
lum facta es in oculis meis. Impedisti enim ita dictum
est, tanquam ad hoc se impeditum iudicauerit, ne illud
quod cogitarat impleret. Sed quem potuit cogitare pri
mitus occurrentẽ, qui filios alios non habebat? An con
iugem cogitauit, & vt hoc fieret deus noluit, & vt non
relinqueret impunitum, ne quis deinceps id auderet:
& vt magna prouidẽtia, ex hoc quoque ipso quod ac-
cidit, sacramentum Ecclesiæ figuraret. Ex vtroque

G igitur prophetia coaptata est, ex eo quòd vouens cogitauit, & ex eo quòd noléti contigit. Si etenim coniugẽ
Gene.2. cogitauit, coniunx Christi Ecclesia est. Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentũ hoc magnũ est,
Ephe.5. inquit Apostolus, ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Sed quia huius Iepte coniunx virgo esse non potuit, in eo quòd filia potius occurrit, & inulta nõ remãsit prohibitum sacrificium vouentis audacia, & virginitas Ecclesiæ figurata est. Nec abhorret à vero, quod filiæ nomine eadẽ significatur Ecclesia: nam cuius alterius typum gerebat etiã illa mulier, cui post tactã fim-
Marci.5. briam suam sanatæ, ait dominus: Filia fides tua te saluã fecit, vade in pace. Et certe, vnde nullus ambigit, discipulos suos ipse sponsi filios appellauit, & se apertissime sponsum indicauit. Nõ possunt, inquit, ieiunare filij spõsi, quãdiu cum illis est sponsus: venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. Holocaustoma ergo erit Ecclesia, quam virginem castã beatus Apostolus appellat, quando in resurrectione mortuo-
1.Corin.15. rum fiet vniuersa, quod scriptũ est, Absorpta est mors in victoria, Tunc tradet regnũ deo & patri. Quod re-
H gnum ipsa Ecclesia est ipse cuius figuram tenet vouens ille gestabat. Sed quoniã tunc fiet, cum completa fuerit sexta ætas seculi, ideo sexaginta dierũ à virginitate dilatio postulata est. Ex omnibus quippe ętatibus Ecclesia
Sex ætates mundi. congregatur. Quarum prima est, ab Adam vsque ad diluuium. Secunda à diluuio: id est à Noë vsque ad Abraham. Tertia ab Abraham vsq; ad Dauid. Quarta à Dauid vsq; ad transmigrationem in Babyloniam. Quinta ab hac transmigratione vsque ad virginis partum. Sexta inde vsq; in huius seculi finem. Per quas sex ætates tanquam per sexaginta dies fleuit sancta virgo Ecclesia virginalia sua, quia licet virginalia, tamen fuerãt peccata deflenda: propter quę vniuersa ipsa virgo toto
Matth.6. orbe diffusa quotidie dicit, Dimitte nobis debita nostra. Eosdem autem sexaginta dies, duos mẽses maluit appellare, quantum existimo, propter duos homines: vnum per quem mors, alterum per quem resurrectio mortuorum, propter quos etiam duo testamenta dicũtur. Quod vero factũ est ex præcepto in Israël, ex diebus in dies conueniebant lamentari filiã Iepte Galaaditen, quatuor dies in anno nõ puto significare aliquid post impletum holocaustoma, quod erit in vitam æter-
I nam, sed præterita tẽpora Ecclesiæ, in quibus erant lugentes. Quatriduo autem figurata est eius vniuersitas, propter quatuor partes orbis, per quas longe lateq; diffusa est. Ad historię vero proprietatẽ, non arbitror hoc decreuisse Israëlitas, nisi quia intelligebant in ea re iudicium dei magis ad perfectionem patrum fuisse depromptum, ne tale vouere sacrificiũ deinceps vllus auderet. Nam quare luctus & lamentatio decerneretur, si votum illud lætitiæ fuit? Si autẽ & illud quòd populus Effrem postea ab eodẽ Iepte debellatus est, ad iudicium dei, quod erit in fine, referendum est: sicut ipse dominus dicit, Eos qui noluerunt me regnare sibi, adducite
Lucæ.19. & interficite corã me: nec ibi quadragintaduo milia, qui ceciderunt, vacanti numero cõmemorati sunt. Sicut enim illi duo menses propter sexaginta dies senarium numerum sex ætatum significant: ita & ibi sexies septenarius ductus hoc idem figurat, quantũ ad sex ætates seculi pertinet: sexies enim septem quadragintaduo sunt. Nec frustra & ipse Iepte sex annis populum iudi-
Cap.L. cauit. Quæri potest quo modo dixerit angelus ad
Iudic.13. matrem Sampsonis, cum annunciaret ei filium futurũ, quia sterilis erat. Et nunc obserua, & non bibas vinum K
& siceram, non mãduces omne immundum. Quid est enim immundum nisi forte dissolutio disciplinæ, quæ esse cœperat in Israël, & tam ad ea manducanda eos labefecerat, quæ prohibuerat deus in generibus animalium? Cur enim non credatur etiã hoc eos multo prõclinius facere potuisse, qui etiã ad cultum idolorũ trãsgrediebantur? Quod mater Sampsonis viro suo in- LI.
dicans quemadmodum illi angelus annũciauerit filiũ Indic.13.
futurũ, dixit, Et interrogabã eum vnde esset, & nomen suum non annunciauit mihi. Quæri potest vtrũ verum dixerit, quoniam hoc non legitur, cũ ei angelus loqueretur. Sed intelligendum est hoc ibi scripturam tacuisse, hic autem commemorasse quod ibi tacuerat. Illud etiam quòd non ait, Interrogaui eum quid vocaretur, & nomen suum non annunciauit mihi, sed ait, Interrogaui vnde esset: videtur inconsequens quod addidit, & nomen suum non annunciauit mihi. Non enim nomen eius interrogauerat, cum quæreret vnde esset, sed locum vel ciuitatem, cum hominem putaret. Nã & hominem dei eum appellauit, specie tamen vel habitu angelo similem: hoc est quia tam præclarum vidit, sicut
ipsa narrauit. Sed si ita distinguatur, Et interrogabam L
eum vnde esset, & nomen suum: vt subaudiatur, interrogabam eum, & postea inferatur, non annũciauit mihi, non habet quæstionem: ad vtrũq; enim referri potest, quod ait, nõ annunciauit mihi: id est nec vnde esset, nec nomen suum. Item quod ait eadem mulier LII.
dictum sibi esse ab angelo, quoniam Nazaræus dei erit Indic.13.
puer à ventre vsq; ad diem mortis suæ: non legitur ab angelo dictum. Et quod legitur dictũ, Ipse incipiet saluum facere Israël de manu Philistiim, nõ est à muliere commemoratum. Itaq; & aliquid nõ dixit quod audiuit, & tamen nihil credenda est dixisse, quod non audiuit: sed scripturã potius non omnia verba angeli posuisse, cum ipsum mulieri loquentem insereret narrationi. Ideo autem dictum est, à ventre vsq; ad diẽ mortis suæ: quia Nazaræi dicebantur in lege ad tempus qui votum habebant, secundum ea quę scriptura per Moysem præceperat. Vnde hoc est quod huic iussum est vt ferrum non ascenderet in caput eius, & vinum & siceerã nõ biberet. Hoc enim tota vita sua obseruauit Sãpson, quod illi qui vocati sunt Nazarei, certis diebus obseruabant, vouentes votumque reddentes. Quod LIII.
dicit scriptura, Quoniam ignorauit Manue, quia ange Indic.13.
lus dei est. manifestum est etiam eius vxorem homi- M
nem credidisse. Quòd ergo ei dixit, Vim faciamus tibi nunc, & faciamus in conspectu tuo hædum caprarum, tanquam hominem inuitauit, sed ita vt hoc cum illo epularetur quod sacrificium fecisset. Nam facere hædum caprarum non solet dici, nisi cum sit sacrificium. Denique & ille ita respondit, Si vim feceris mihi, non manducabo de panibus tuis: vbi ostendit se fuisse ad epulas inuitatum: Deinde addidit, Et si feceris holocaustum, domino offeres illud. Vtique ideo dixit, Si feceris holocaustum: quia ille dixerat, Faciamus in conspectu tuo hædum caprarum. Non autem omne sacrificium holocaustum erat: nam de holocausto non manducabatur, quia totum incẽdebatur, & ideo vocabatur holocaustum. Sed angelus etiam non manducaturus, holocaustum potius fieri admonuit, non tamen sibi, sed domino: propter hoc maxime, quia gens Israël illo tempore consueuerat quibuslibet diis falsis sacrificare: vnde & tunc offenderat deum, vt traderetur ini- LIIII.
micis per quadraginta annos. Quid sibi vult, quòd Iudic.13.
posteaquam

A posteaquam manifestatus est Manue & vxori eius angelus,qui cum eis loquebatur, dixit idem Manue vxori suæ, Morte moriemur, quoniam deum vidimus: ex illa scilicet legis sententia, vbi scriptum est, Nemo potest faciem meam videre & viuere. Opinabantur ergo vt homines deum se vidisse,tanto vtique miraculo facto, quòd in igni sacrificij stetit, qui cũ illis prius quasi homo loquebatur. Sed deũ in angelo,an deum ipsum angelum appellabant?Sic enim scriptum est,Et sumpsit Manue hædum caprarum, & sacrificium obtulit super petram domino mirabilia facienti, & Manue & vxor eius expectabant. Et factum est dum ascenderet flãma desuper altare ad cœlum, & ascendit angelus domini in flamma:& Manue vxorq; illius expectabant:Et ceciderunt super faciem suam super terram, & non apposuit vltra angelus domini apparere ad Manue & ad vxorem eius. Tunc cognouit Manue quoniam angelus domini est,& dixit Manue ad vxorem suã,Morte moriemur,quoniam deũ vidimus. In his ergo verbis quia nõ dixit,Morte moriemur,quoniam angelum domini vidimus:sed,deum vidimus: oritur quæstio, vtrum in angelo intelligebãt deum, an eundem angelum deum
B vocabant:Illud enim tertium, quod deum putauerant qui erat angelus, dici non potest, apertissime dicente scriptura, Tũc cognouit Manue quoniam angelus domini est.Sed vnde metuebant mortẽ?Non enim scriptura in Exodo dixerat, Nemo videt faciem angeli, & viuet:sed faciem meam dixit, cum deus loqueretur. An & in hocipso quòd in angeli præsentia deum cognouerat Manue,ita perturbatus est vt mortẽ timeret? Quod autem illi vxor sua respondit, Si vellet dominus mortificare nos,nõ accepisset de manu nostra holocaustoma & sacrificium,nec illuminasset nos ad omnia hæc, sed nec inaudita fecisset nobis hæc. Vtrum ipsum angelum crediderunt accepisse sacrificium, quia viderunt eum in altaris flamma stetisse? An per hoc intellexerunt accepisse dominum,quia hoc fecit angelus,vt se ostenderet angelum? Quodlibet autem horum sit, iam tamẽ angelus dixerat, Si autem facis holocaustum, domino
Esaiæ 9. offer illud:hoc est non mihi, sed domino. Quod ergo stetit angelus in altaris flamma, magis significasse intelligendus est illum magni consilij angelum in forma serui:hoc est in homine, quem suscepturus erat,non accepturum sacrificium, sed ipsum sacrificium futurum.

C Quid est quod dictum est, quòd percussit alienigenas
LV. Sampson tibiam super femur. Quis enim habet ti-
Lucæ.15. biam super femur, cũ tibia deorsum versus non sit nisi à genu vsque ad talum. Deinde si locum corporis significauit,vbi eos vulnerauit,nunquid nã omnes quos percussit, in vno corporis loco fuerat vulneraturus? Quod si esset credibile,possemus forsitan suspicari eum pugnasse tibia alicuius animalis tanquam fuste,& ea illos super femora percussisse: sicut de illo scriptum est, quòd maxilla asini mille occiderit. Sed neque illud, vt dixi,credibile est,quòd pugnans vnum tantum locum obseruauerit vbi eos percuteret: & non ait scriptura, Percussit eos tibia super femur:sed, tibiã super femur. Nimirum ergo inusitata locutio facit obscuritatem. Ita enim dictum est, ac si diceretur, percussisse eos valde mirabiliter:id est vt admirando stupẽtes, tibiam super femur ponerent: tibiam scilicet vnius pedis super femur alterius,sicut solent sedere, qui mirando stupent. Tanquã si diceretur, Percussit eos manum ad maxillã: id est tanta cæde,vt manum ad maxillam tristi admiratione ponerent. Hũc sensum ita se habere etiã inter pretatio,quæ est ex Hebræo, satis edocet. Nam ita legi- D
tur, Percussit eos ingenti plaga, ita vt stupentes suram femori imponerent. Tale est enim, ac si diceret, tibiam femori imponerẽt: quoniam sura vtiq; retrorsus cum tibia est.

Quid est quod ait Sampson viris Iuda, Iu- LVI. *Iudic.15.*
rate mihi ne interficiatis me vos, & tradite me eis, ne forte occurratis in me vos? Quam locutionem ita nonnulli interpretati sunt, Ne forte veniatis aduersum me vos. Sed hoc eum ne ab his interficeretur dixisse illud indicat, quod in Regnorum libro scriptum est, iubẽte Salomone vt homo occideretur, & dicente, Vade occurre illi. Quod ideo non intelligitur, quia non est cõsuetudinis apud nos ita dici, Sic enim quod militares potestates dicunt, Vade alleua illum:& significat, occide illum:quis intelligat nisi qui illius locutionis cõsuetudinem nouit? Solet & vulgo apud nos dici, Compendiauit illi:quod est,occidit illum. Et hoc nemo intelligit,nisi qui audire consueuit, Hæc est enim vis generalis omniũ locutionum, vt quemadmodum ipsæ linguę nõ intelligantur, nisi audiendo vel legendo discantur.

FINIS. E

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, QVAESTIONVM Euangeliorum, Liber Primus.

PROLOGVS.

HOC opus non ita scriptũ est,ac si Euãgelium exponendũ ex ordine susceptũ esset à nobis:sed pro arbitrio & tẽpore cõsulentis,cum quo legebatur†,si quid ei videbatur obscurum. Ideoq; multa & fortassis obscuriora prętermissa sũt, quia iã ea nouerat,qui ea quæ nondum nouerat,inquirebat,nec tenere volebat festinationem suam in iis quæ antea iam sic acceperat, vt etiam assiduitate audiendi atque tractandi memoriæ stabiliter firmeq; mandaret. Nonnulla etiam hic non eodẽ ordine inueniuntur ex- F
posita,quo in Euangelio narrata sunt, quoniam quadã festinatione dilata,cum tempus daretur, retractabãtur: & eo loco scribebãtur,qui vacuus in ordine iam expositarum rerum subsequebatur. Quod posteaquam comperi,ne quis forte quęrens aliquid legere in hoc opere, quod eum in Euãgelio mouisset, & ad quærendum excitasset,tædio perturbati ordinis offenderetur, quãdoquidem ea quæ carptim,vt poterant,dictabantur, in vnum corpus collecta & contexta cognoui,feci vt ordo numerorum præscriptus titulis, quod cuique opus esset,facile inuestigaret.

† al. agebatur.

CVM diceret dominus Iesus, I
Nemo nouit filium nisi pater: non dixit, Et cui voluerit pater reuelare: quemadmodum cum diceret, Nemo nouit patrem nisi filius: addidit, & cui voluerit filius reuelare. Quod non ita intelligendũ est, quasi filius à nullo possit cognosci,nisi à patre solo:pater au-

Nemo nouit filium nisi pater, exponitur. Matth.11.

G tem nō solum à filio, sed etiam ab eis quibus reuelaue-
† al. verbo enim suo se pater declarat. rit filius. Sic enim potius dictum est, vt intelligamus &
patrem & ipsum filium per filiū reuelari: quia ipse est
mentis nostræ lumen, vt quod postea intulit, Et cui vo
luerit filius reuelare: non tantum patrem, sed etiam fi-
II. lium accipias. Ad totum enim quod dixit, illatum est:
Quòd disci puli domi ni cœperūt vellere spi cas & mā ducare. verbo enim suo ipse pater declaratur.† Verbum autem
non solum id quod per verbum declaratur, sed etiam
seipsum declarat. Quòd discipuli domini cœperunt
vellere spicas & manducare, quod nisi confricantes eas
facere non possent, hoc est, Mortificate membra vestra
quæ sunt super terram: id est quia quisque non transit
Matth.12. in corpus Christi, nisi carnalibus expoliatus.† Hinc
Colos.3. est, Exuite vos veterem hominem. Hinc est, Circunci-
Colos.2. sione non manufacta in expoliationem carnis.
† al. nisi car nalibus spo liat⁹ fuerit indumētis. Arundineam quassatam Iudæos dicit, propter quod
& vnum erant, & ab inuicem discrepabant. In lino fu-
migante notandum, quia deserto lumine† facit putorē.
Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus &
III. mutus: id est, qui nō credit, & subditus est diabolo: qui
Matth.12. non intelligit, & non confitetur ipsam fidem, de qua
De lino fu migante. dictum est, Ore autem confessio fit ad salutem: vel qui
non dat laudem deo. Quod dixit, Et si ego in Be-
H elzebub eiicio dęmones, etiam secundum vestram sen-
† desertum linum. tentiam, Igitur peruenit in vos regnum dei: quia regnū
diaboli stare non potest, quod aduersum se diuisum es-
IIII. se fatemini. Regnum dei nunc dicit, quo dānantur im
De cæco & muto. pij, & à fidelibus de peccatis suis pœnitentiam nunc a-
gentibus secernuntur, Fortem illum appellat, quia ipse
Matth.12. tenebat ne possent viribus suis ab illo se homines erue-
Roma.10. re, sed per gratiā dei. Vasa eius dicit omnes infideles.
V. Nisi prius alligauerit fortem: alligauerit dixit, potesta-
Si ego ī Be elzebub e iicio dæmo nes, expon tur. tem illi ademerit impediendi voluntatem fidelium à
sequendo Christum, & obtinēdo regnum dei. Pro-
geniem viperarum eos dicit, quia & diaboli filios eos
appellat. Intantum enim quisque filius est diaboli, in-
quantum eum peccando imitatur. Sicut enim fuit
Matth.12. Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus,
I sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus &
Matth.12. tribus noctibus. Sextæ feriæ diei partem qua sepultus
VI. est cum præterita nocte, pro nocte & die accipias, hoc
Progenies viperarum est pro toto die, sabbati noctem & diem, & noctē do-
minicam cum eodem die illucescente: ac per hoc acci-
VII. piendo partem pro toto, habes triduum & tres noctes.
Sicut enim fuit Ionas ī ventre ceti tribus die bus & tri bus nocti bus, exponi tur. Quòd enim dicūtur decem menses prægnātis, nouem
sunt pleni: sed initiū decimi ꝓ toto accipitur. Et quòd
se dominus ostendit in monte, post sex dies factum di-
cit vnus Euāgelista: alter vero post octo dies dicit: par-
tem posteriorem primi diei, in quo futurum hoc do-
minus promisit, & partem priorem nouissimi diei in
quo completum est quod promisit, pro totis atque in-
tegris diebus annumerans: vt intelligas eum qui dixit,
Matth.12. post sex dies, solos medios commemorasse, qui vere to-
Matth.17. ti atque integri completi sunt, In Genesi enim à lumi-
Lucæ 9. ne incipit dies, & finit ad tenebras, ad significandum
Gene.1. lapsum hominis. Nunc autem à tenebris ad lucem, si-
2.Corin. 4. cut dictum est, de tenebris lucem clarescere: quia à pec-
catis homo liberatus, peruenit ad lumen iusticiæ.
VIII. Cum spiritus immundus exierit ab homine: signi-
Cū immun dus spirit⁹ exierit ab homine, ex ponitur. ficat quosdam ita credituros, vt ferre non possint la-
bores continentiæ, & ad seculum redituri sint. Quod
dictum est, Assumit secum alios septem: intelligitur
quia cum quis ceciderit de iusticia, etiam simulationē
habebit. Cupiditas enim carnis expulsa per pœniten-
Matth.12. tiam à consuetis operibus, cum non inuenerit in qui-

bus delectationibus requiescat, auidius redit, & rursus K
occupat mentem hominis: sic cum expulsa esset iusti- † cupiditas
cia,† negligentia subsecuta est, vt non introduceretur † virtutum
tanquam habitator mundatæ domui sermo dei per sa- spiritibus.
nam doctrinam. Et quoniam non solum habebit illa IX.
septem vicia, quæ septem virtutibus spiritalibus † sunt De fructu
contraria, sed etiam per hypocrisim se illas virtutes ha cēteno, sex-
bere simulabit: propterea assumptis secum septem aliis ageno &
nequioribus, hoc est ipsa septenaria simulatione, redit triceno.
illa concupiscentia, vt sint nouissima hominis peiora Matth.13.
quàm erant prima. Quod dicit, Aliud centesimū, X.
aliud sexagesimum, aliud tricesimum, Centesimū mar- Colligite pri
tyrum propter sanctitatem vitæ vel contemptum mor mū zizania
tis. Sexagesimum virginum propter ocium interius, Matth.13.
quia non pugnant contra consuetudinem carnis. So- XI.
lei enim ocium concedi sexagenariis post militiam, De grano si
vel post actiones publicas. Tricesimum cōiugatorum, napis quod
quia hęc est ætas præliantium: ipsi enim habent acrio- mai⁹ fit om
rem conflictum, ne libidinibus superentur. Omnis nibus ole-
immundicia in segete, zizania dicitur. Quod primo ribus.
separatur, zizania dicitur: quia tribulatione præceden- L
te separabuntur impij à piis, quod per bonos angelos Matth.13.
intelligitur fieri. Quia officia vindictæ possunt im- XII.
plere boni bono animo, quo modo lex, quo modo iu- De fermēto
dex: officia vero misericordiæ mali implere non pos- qđ accepit
sunt. Granum sinapis ob feruorem fidei, vel quòd mulier &
dicatur venena expellere, maius fit omnibus oleribus, abscōdit in
id est dogmatibus. Dogmata autem sunt placita secta- farinę satis
rum: id est quod placuit singulis sectis. Fermentum tribus.
quod accepit mulier, & abscōdit in farinæ satis tribus. † centenum
Mulierem, sapientiam dicit: fermentum, dilectionem: sexagenū,
quod feruere facit & excitat. In farinæ autem satis tri- tricenum,
bus. Vel tria illa in homine, Ex toto corde, & ex tota a- Deute.6.
nima, & ex tota mente: vel tria illa fructifera, Centesi- Matth.22.
mum, sexagesimum, tricesimū: † vel tria illa genera ho- Ezech.14.
minum, Noë, Daniël, & Iob. Thesaurum in agro ab- XIII.
sconditum, dixit duo testamēta legis in Ecclesia, quæ ꝗ M
quis cū ex parte intellectus attigerit, sentit illic magna De thesau-
latere, & vadit & vendit omnia sua, & emit illum: id ro in agro
est, contemptu temporalium cōparat sibi ocium vt sit abscōdito.
diues cognitione dei. Quod dixerunt Iudæi, Vn- Matth.13.
de huic sapientia hæc & virtutes? Sapientia in his quæ XIIII.
loquebatur, virtutes in his quæ operabatur, ideoq; & Quod dixe
Apostolus cum dixit Christum dei virtutem & dei sa- rūt Iudæi,
pientiam: virtutem ad signa retulit propter Iudæos, sa- vnde huic
pientiā autem ad doctrinā propter Græcos, id est gen- sapiētia &
tiles. Quod dixerunt discipuli phantasma esse: si- virtutes.
gnificat id quod dictū est, Putas inueniet fidem in ter- 1.Corin.1.
ra, quia quidam qui cesserint diabolo, de Christi ad- Matth.14.
uētu dubitabūt. Quod autē Petrus implorat à domino Lucæ 18.
auxiliū ne mergatur, significat quibusdā tribulationi- XV.
bus etiā post vltimā persecutionem purgandā esse Ec- Qđ ābula-
clesiam. Quod & Paulus significat dicens, Saluus erit, uit in mari
sic tamen quasi per ignē. Quod sequitur, Vt adorantes ad discipu
omnes qui in naui erant, dicerent, Vere filius dei es: si- los.
gnificat claritatē eius tunc manifestā futuram, per spe- 1.Corin.3.
ciem iā videntibus, qui per fidē nunc ambulāt. Mu- Matth.14.
nus quodcūq; est ex me, tibi proderit: id est mun⁹ quod 2.Corin.5.
offers causa mei, ad te iam pertinebit. Quibus verbis si- Matth.15.
gnificant filij iā non sibi opus esse parentū pro se obla- XVI.
tiones, quòd ad eā ætatem peruenissent, vt possent iam Mun⁹ quod
ipsi offerre pro se, In hac ergo ætatate cōstitutos, vt pos cunq; est ex
sent parentibus suis hoc dicere, cū hoc dixissent, nega- me tibi pro
bāt Pharisæi reos esse, si parentibus suis non præstarent derit, expo
honorem. Omnis plantatio quam non plantauit nitur.
pater XVII.

A pater meus[cœlestis]eradicabitur:id est, carnalis cupi-
ditas, secundum quā sentientes offendebantur de præ-
termissis rerum signis, vel etiam traditionibus suis: &
præcepta vitæ non curabant, quæ à cupiditate animum
XVIII. purgant. Quòd & puerum Centurionis, & filiam
Matth.8. Chananeæ mulieris non veniens ad domos eorū, sal-
Matth.15. uat, significat gentes ad quas non venit, saluas fore per
verbum suum. Quòd ipsis rogantibus filij sanantur, in-
telligēda est ecclesiæ persona, quę sibi est & mater & fi-
lij: nam simul omoes, quibus constat ecclesia, mater di-
XIX. citur, singuli autem[ridem]ipsi filij appellātur. Quòd
Matth.15. turbæ obtulerūt domino mutos, Mutos qui dominū†
†deum non laudant, vel non confitentur fidem: cęcos qui non
intelligunt, etiam si obtemperant iubētibus: surdos qui
non obtemperāt, etiam si intelligunt: claudos qui præ-
XX. cepta non implent. Quod dixit, Facto vespere, di-
Matth.16. citis, serenum erit, rubicundum est enim cœlū: id est,
sanguine passionis Christi, id est, in primo aduentu
indulgentia peccatorum datur: Et mane, hodie tempe-
stas, rubet enim cum tristicia cœlum: id est, quòd secun
do aduentu igne præcedente vēturus est. Faciem ergo
cœli iudicare nostis, signa autem temporum non po-
B testis? Signa temporum dixit de aduentu suo vel pas-
sione, cui simile est roseum cœlum vespere. Et item de
tribulatione ante aduentum suum futura, cui simile est
XXI. mane roseum cum tristicia cœlum. Quod dixit
Matth.17. dominus, Helias quidem venturus est, & restituet om-
nia: id est, vel eos quos persecutio Antichristi contur-
bauerit: vel vt ipse restituat moriendo quæ debet.
XXII. Quod dixit, Sæpe cadit in ignem, & aliquando in
Matth.17. aquam: Igoem ad iram, quòd alta petat: aquam ad volu
ptates carnis. Item quod dicunt discipuli, Quare nos
non potuimus eiicere eum? ne illis miraculis facieodis
extollereotur in superbiam, admoniti sunt potius per
humilitatem fidei, quasi per sinapis granum, elationem
terreoam, quę mootis nomine significata est, curare vt
XXIII. transiret. Quod dixit, Ergo liberi sunt filij: In om-
ni regno iotelligeodum est liberos esse [regni] filios:
id est non esse vectigales. Multo ergo magis liberi esse
debent in quolibet regno terreno, filij regni illius sub
XXIIII. quo sunt omnia regna terræ. Quod dominus di-
Matth.18. cit, Qui autem scaodalizauerit vnum de pusillis istis,
id est ex humilibus, quales vult esse discipulos suos, nó
obtemperando, vel etiā contraueniendo, sicut de Ale-
C xandro ærario Apostolus dicit, Expedit ei vt mola asi-
2.Tim.4. naria suspendatur collo eius, & pręcipitetur in profun-
dum maris: id est congruit ei, vt cupiditas rerum tem-
poralium, cui stulti & cæci colligātur, eum deuinctum
XXV. pondere suo deducat ad interitum. Quod oblatus
Matth.18. est domino debitor decem milium talentorum, & ius-
sit eum venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia
quæ habebat, & reddi. Intelligendum est decem præce-
ptorum legis eum fuisse debitorem: & pro cupiditate
atque operibus suis tanquam vxore & filiis pœnas sol-
uere debuisse, quod est precium eius: precium enim vē-
diti, supplicium damnati intelligitur. Quod dixit, No-
luit ignoscere conseruo suo, sed abiit & misit eū in car
cerem: & reliqua. Intelligendum, tenuit contra eū hunc
animum, vt supplicia illi vellet. Conserui autē qui nar-
rauerunt domino quę fiebant, potest intelligi ecclesia,
XXVI. quæ & illum soluit, & illum ligat. Quod ait domi-
Matth.19. nus, diuitem nō intrare in regnum dei, Et discipuli di-
cunt, quis potest saluus fieri? cū pauci sint diuites in cō-
paratione multitudiois pauperum. Iotelligēdum quòd
omnes qui talia cupiūt, in eorum numero haberi aoi-

maduerterint. Quòd dominus seorsum se duobus D
discipulis passurum refert, ad confirmandum in poste- XXVII.
rum testimoniū fecit: quia dixit, In ore duûm vel trium Matth.20.
testium stabit omne verbum. Vt enim neque vulgare- 2.Retracta
tur, quod dicebat, neque careret humani testimonij fir- ca.12.
mitate, paucioribus quàm duobus dicere nō potuit. Vel Matth.18.
ad sacramentum charitatis ostendēdum, Minus enim
quàm inter duos charitas esse non potest. Erat autem il
le nō necessitate debiti propter peccatum suum, sed ad
soluenda nostra peccata charitate passurus. Ab Hie- XXVIII.
rico egreditur dominus, iā de ista terra resurrectione Matth.20.
discedēs: sequuntur eum turbæ multæ, credunt in eum
populi & gentes. Duo autem cæci sedētes iuxta viam,
significant de vtroq; populo quosdam iam cohærentes
per fidem dispensationi temporali, secundū quā Chri-
stus via est, & desiderātes illumioari: id est aliquid de
verbi æternitate intelligere: quod trāseunte Iesu impe-
trare cupiebant: id est per meritum fidei qua creditur
filius dei, & natus homo & passus propter nos. Per hāc
enim dispensationem quasi trāsit Iesus, quia talis actio
temporalis est. Oportebat autem vt tantum clamarent,
donec resistentis sibi turbæ strepitum vincerent: id est
tam perseueranter animum intendereot orando atque E
pulsando, quousque cōsuetudinem desideriorum car-
nalium, quæ tanquam turba obstrepit cogitationi, lucē
veritatis æternæ videre conanti, vel ipsam hominum
carnalium turbam studia spiritalia impedientem, for-
tissima intentiooe superarent. Itaque audiens Iesus qui
ait, Petenti dabitur, & quærēs inueniet, & pulsanti ape- Matth.7.
rietur, venientes ad se ipsos, scilicet desiderij ardore
peruenientes ad id quod desiderant, stans eos tangit
atque illuminat. Non enim sicut illa dispensatio tēpo-
ralis, ita etiam verbi æternitas transit, quæ io seipsa ma- Sapien.7.
nens omnia innouat. Quapropter quia fides incarna-
tionis temporalis ad æterna iotelligenda oos præpa-
rat, transeunte Iesu admoniti sunt vt illuminarentur,
&[ab]staote illuminati sunt, Temporalia eoim trans-
eunt, æterna stant. Quod dominus dicit discipu- XXIX.
lis suis, Dicetis monti huic, tolle te, & iacta te in mare: Matth.17.
de superbia dixit quę ad seculares pertinet. Hoc sibi ser
uus dei dicere debet, vt eam à se repellat, quia ipsi non
congruit: vel quòd per eorum fidem, quia per eos Euā-
gelium prædicatum est, ipse dominus qui mons appel-
latus est, ablatus est à Iudæis, vt in gentes tanquā in ma-
rę porro iaceretur. Quod dominus dicit, Et qui ce- F
ciderit super lapidem istum confringetur: super quem XXX.
vero ceciderit, conteret eum. De his dicit quòd cadent Matth.21.
super eum, qui illum modo cōtemnunt, vel iniuriis af-
ficiunt: ideo nondum penitus intereunt, sed tamen cō-
fringuntur, vt non recti ambulent. Super quos autē ca-
dit, veoiet illis desuper io iudicio cum pœna perditio-
nis: ideo dixit, conteret eos, vt fiot impij tanquam pul- Psal.1.
uis, quem proiicit ventus à facie terræ. Quod do- XXXI.
minus dixit, Simile est regnum cœlorum homini regi Matth.22.
qui fecit nuptias filio suo. Nuptias dixit verbum incar-
natum, quia io ipso homioe suscepto ecclesia deo copu
lata est. Quòd dixit, Tauri mei & altilia occisa sunt, tau
ros dixit principes plebium. Altilia vero omnia sagi-
nata. Quòd dixit dominus, Ite ad exitus viarū, & quos-
cunque inueoeritis, vocate ad nuptias: viæ intelligun-
tur dogmata gētium, quia ex omnibus illis ad nuptias
venerunt: id est Christo crediderunt. Quod Sad- XXXII.
ducæi dicunt domino, fuerunt apud nos septem fra- Matth.22.
tres, & vnus accepta vxore obiit, & secundus, & cæte-
ri: intelliguntur homines impij, qui fructum iusticiæ

G non potuerunt afferre in terra per omnes septẽ mundi
ætates, quibus ista terra cõsistit: postea enim & ipsa ter-
ra transiet, per quam omnes illi quasi septem mariti ste-
XXXIII. riliter transierunt. Quod dominus dicit, In his
Matth.22. duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ: pendet
dixit, id est illò refertur, ibi habet finem. Quod do-
XXXIIII. minus dixit, Quid enim maius est aurum an templum
Matth.23. quod sanctificatur per aurũ? †Et item dixit, Quid enim
†quod san- maius est, donum an altare quod sanctificat donũ? In-
ctificat au- telligendum, templum & altare ipsum Christum: Au-
rum. rum & donum, laudes & sacrificia precum, quæ in eo
per eum offerimus. Non enim ille per hæc, sed ista per
XXXV. illum sanctificantur. Quod dominus dixit, Excolã-
Matth.23. tes culicẽ: refertur ad id quod dixit, decimare illos mi-
nuta quæq;. Camelum glutiẽtes: refertur ad id quod di-
xit, Præteritis grauiora legis, misericordiam & iudiciũ
& fidem: vt iste sit sensus, Minima obseruatis, maxima
contẽnitis. Ex hac enim peruersitate etiam illud eis ac-
cidit, quò possunt hæc per allegoriam referri, vt dimit-
Matth.27. terent Barrabã, quia videlicet non soluerat sabbatum,
quod magna diligentia carnaliter obseruabant: Occi-
derent autem dominum, spiritaliter sabbatũ insinuan-
tem per misericordiam & iudicium & fidem, quæ illi
H maxime contẽnebant. Nam & culicis nomine non ab-
surdè figuratur seditiosus homicida: quia hoc animal
& strependo inquietat, & sanguine delectatur: & came
li nomine propter humilitatem se ad subeunda onera
submittentis, propter magnitudinem intelligitur con-
XXXVI. gruenter dominus. Quod dixit dominus ad Hie-
Matth.23. rusalem, Quotiens volui congregare filios tuos, sicut
gallina congregat filios suos sub alas suas, & noluisti.
Hoc genus animantis magnum affectum in filios ha-
bet, ita vt eorum infirmitate affecta & ipsa infirmetur:
& quod difficilius in cæteris animantibus inuenies, alis
suis filios protegens, contra miluum pugnat: sic etiam
mater nostra sapientia dei, per carnis susceptiunẽ infir-
1.Cor.1. mata est quodã modo: vnde & Apostolus dicit, Quod
infirmum est dei, fortius est hominibus: protegit infir-
mitatem nostram, & resistit diabolo, ne nos rapiat. In
qua defensione, quod illa aduersus miluũ conatur affe-
XXXVII. ctu, hæc aduersus diabolũ perficit potestate. Quod
Matth.24. ait. Orate ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato: id est
ne impedimento aliquo detineamini: quia & hyeme,
I imbribus vel frigore: & sabbato, in quo proficisci nõ li-
cebat, impediebatur quis ab itinere: vel aliud, ne in tri-
XXXVIII. sticia aut læticia rerum temporalium quis inueniatur ‡
Matth.24. à ‡ die illa. Quod dominus dicit, Sicut enim ful-
gur exit ab Oriente, & peruenit vsq; ad Occidẽtem, ita
erit & aduentus filij hominis. Orientis & Occidẽtis no-
mine totum orbem voluit significare, per quem futura
Luca.24. erat ecclesia, incipiente Euangelio ab Hierusalem, secũ-
Matth.26. dum illum sensum, quo dixit, Amodo videbitis filium
hominis venientem in nubibus. Conuenienter enim
ecclesiam nunc fulgur nominauit, quod maxime solet
emicare de nubibus. Constituta ergo authoritate eccle-
siæ per orbem terrarum clara atq; manifesta, consequẽ-
ter discipulos admonet, atq; omnes fideles, & qui in
eum credere voluerint, ne schismaticis atq; hæreticis
credant. Vnumquodque enim schisma, & vnaquæque
hæresis, aut locum suum habet in orbe terrarum, partẽ
aliquam tenens, aut obscuris atque occultis conuẽticu-
lis curiositatẽ hominũ decipit. Ad quod pertinet quod
Marci.13. ait, Si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus aut illic:
quod significat terrarũ partes & prouinciarum. Aut in
penetralibus aut in deserto: quod significat obscura &
occulta conuenticula hæreticorũ. Quod ergo dixit, ab K
Oriente in occidentem peruẽturum aduentum suum:
cõtra illos valet qui per terrarum particulas nominan-
tur, & dicunt apud se esse Christum, Quod autem ait,
Sicut fulgur: contra illos valet, qui occultè cõgregant
tanquã in penetralibus, & paucos tanquam in deserto:
ad manifestationem quippe claritatemq; pertinet eccle
siæ fulguris nomen, significãs etiam noctem vel nubila
seculi hu⁹: tũc enim fulguris cãdor apparet. Quod XXXIX.
dixit, Ab arbore autem fici discite similitudinem. Arbo Matth.24.
rem fici genus humanum intellige, propter pruritũ car-
nis: cum iam ramus eius tener fuerit, id est cum filij ho-
minum per fidem Christi ad spiritales fructus profece-
rint, & in eis honor adoptionis filiorum dei eminuerit.
Quod dominus de Iuda dixit, Bonũ erat illi non na- XL.
sci: vtrum in hanc vitã vt vsitatè locutus sit. Non enim
potest bonum esse aliquid ei, qui non est: & si quisquam
contendit esse aliquam vitã ante istam, non Iudæ tantũ
vt nasceretur, sed nulli expedire cõuincitur. An diabo-
lo dicit non nasci ad peccatũ: an etiã bonum illi erat vt
Christo non nasceretur per vocationem, ne esset apo- XLI.
statat? Quòd dominus triginta argenteis venditus L
est, significat per Iudã Iudæos iniquos, qui sequẽtes car- Matth.26.
nalia & temporalia, quæ ad quinque sensus pertinent
corporis, Christum habere noluerunt. Quod quia sexta
mundi ætate fecerunt, sexies quinos eos tanquã preciũ
venditi domini accepisse significatum est. Quo tempo-
re talibus insultat Propheta dicens, Filij hominũ vsque Psal.4.
quo graues corde, vt quid diligitis vanitatẽ & quæritis
mendacium? Et si quinque ætatibus fuisset aliqua excusa
tio sequendæ vanitatis, vel sexta comprehenderent ve-
ritatem, quæ per dominũ Iesum prædicabatur & demõ-
strabatur, sicut sexta die homo factus est ad imaginem
dei. Quod quia noluerunt, habent sexies quinquies im- Gene.1.
pressam imaginem principis seculi, & non habẽt Chri- Matth.22.
stum per quem signatum est in nobis lumen vultus tui
domine. Et quia eloquium domini argentũ est, illi etiã Psal.4.
ipsam legem carnaliter intellexerunt, tanquam in ar- Psal.11.
gento impressam, secularis principatus imaginẽ amis-
so domino tenuerunt. Quod dominus dicit, Vbi
fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ: id est in XLII.
cœlum quò hinc secum leuauit corpus in homine su- Matth.24.
scepto. Quod etiam cadauer ideo apellatum est, quia
moriturus hęc loquebatur. Illuc congregabuntur aqui-
læ, dictum est de spiritalibus, qui eius passionem humi- M
litatemq; imitando, tãquam de eius corpore saturaren-
tur. Corpus enim propter humilitatem pro nobis pas-
sionemq; suscepit. Quod dominus dicit sub tempo- XLIII.
re passionis discipulis, Non bibam amodo de hoc ge- Matth.27.
nimine vitis, vsque in diem illum cum illud bibam vo-
biscum nouum in regno patris mei: vult intelligi hoc
vetus esse, cum illud nouum dicit. Quia ergo de propa-
gine Adã qui vetus homo appellatur, corpus suscepe-
rat, quod in passione morti traditurus erat, inde etiam
per vini sacramentum commendat sanguinem suum.
Quid enim aliud nouum vinum, nisi immortalitatem
renouandorum corporum intelligere debemus? Quod
cum dicit, vobiscum bibam: etiam ipsis resurrectionem
corporum ad induendã immortalitatẽ promittit. Vo-
biscum enim non ad illud† tẽpus, sed ad eãdem inno- †idem.
uationem dictum accipiendum est. Nam & nos dicit
Apostolus resurrexisse cum Christo, vt spes rei futuræ Coloss.3.
iam præsentem læticiam auferat. Quòd autem de hoc
genimine vitis etiam illud nouum esse dicit, significat
eadẽ vtique corpora resurrectura secundũ innouatio-
nem cœlestẽ,

A nem cœlestem,quæ nunc secundum terrenam vetusta-
tem moritura sunt. Si autem vitem de cuius vetustate
hunc passionis calicem bibit, ipsos Iudæos intellexeris,
significatum est etiam ipsam gentem ad corpus Chri-
Roma.11. sti per nouitatem vitæ accessuram, cum ingressa pleni-
tudine gentium omnis Israël saluus fiet. Quod
XLIIII. Matth.26. dictum est, Spuerũt in faciem eius: significauit eos qui
eius præsentiam gratiæ respuunt. Item tanquã colaphis
eum cædunt,qui honores suos ei præferunt. Palmas in
faciem eius dant, qui perfidia cæcati, eum non venisse
affirmant,tanquam præsentiam eius exterminantes &
XLV. repellentes. In trina Petri negatione, error hære-
Matth.26. ticorum de Christo tribus generibus terminatur, aut
enim de diuinitate eius,aut de humanitate,aut de vtro-
Hoc quędã exemplaria non habent que falluntur. ‡ Notãdum quòd Petrus semel ante pri-
mum gallicantum negauit dominum, illos significasse
qui Christum ante resurrectionem deum esse non pu-
tauerunt eius morte turbati. Illud autem quòd bis ante
secundum gallicantum, eos qui nunc in illo vel secun-
dum deum,vel secũdum hominẽ,vel secundum vtrun-
que errant, & ideo veritatem negant ante ecclesiæ re-
B surrectionem:vt primus gallicantus intelligatur capi-
tis resurrectio,hoc est,ipsius domini: secundus autem
XLVI. ipsius,sed in corpore vniuersæ ecclesiæ. ‡ Quod
Matth.26. ad passionem euntẽ dominum à longe sequebatur Pe-
trus,significat ecclesiam secuturã quidem, hoc est, imi-
taturam passionem domini, sed longe differẽter:eccle-
XLVII. sia enim pro se patitur,at ille pro ecclesia. Sicut
tentatio cupiditatis trina est,ita etiam tentatio timoris
trina est.Cupiditati quæ in curiositate est,opponitur ti-
mor mortis. Sicut enim in illa cognoscẽdarum rerum
est auiditas,ita& in ista metus amittendæ talis noticiæ.
Cupiditati vero honorum vel laudis,opponitur timor
ignominiæ & contumeliarum.Cupiditati autem volu-
ptatis,opponitur timor doloris. Non absurde ergo in-
telligitur propter trinam tentationẽ passionis, ter do-
Matth.26. minum orasse vt trãsiret calix, sed ita vt potius imple-
retur voluntas patris.

DIVI AVRELII AVGVSTI-NI QVAESTIONVM EVANgelicarum,Liber Secundus.

C QVOD Zacharias orãs pro populo,
I. audiuit ab angelo,Exaudita est ora
Luca.1. tio tua,Ecce Elizabeth vxor tua cõ-
cipiet & pariet filiũ, & vocabis no-
men eius Ioannem. Primo hoc at-
tendendum est,quàm non est veri-
simile,vt cum pro populi peccatis,
vel salute,vel redemptione ille offerret, siquidẽ popu-
lus eum expectabat offerentẽ,quòd potuerit relictis pu-
blicis votis homo[iustus &]senex, vxorem habens a-
num,pro accipiendis filiis orare: præsertim quia nemo
orat accipere,quod se accepturum esse desperat. Vsque-
adeo autem ille iam se habiturum filios desperabat, vt
hoc angelo promittenti nõ crederet. Ergo quod ei di-
citur,Exaudita est oratio tua: pro populo intelligendũ
est:cuius populi quoniam salus & redemptio & pecca-
†al. Quod autem non credẽti Zachariæ ab eodẽ &c. torum abolitio per Christum futura erat,ad hoc nũcia-
batur Zachariæ filius nasciturus,quia pręcursor Christi
destinabatur. Quòd autem ei non credenti angelo, ab
eodem †angelo dicitur, Et ecce eris tacẽs, donec imple-
antur hæc in tempore suo:intelligendum est significas-
se,quòd prophetia vsq; ad Ioannem, tanquam à sono

sileret intelligibili:quia non est intellecta,donec in do- D
mino compleretur. Quòd dominus de nauicula II.
docet turbas:significauit hoc tempus, quando domin⁹ Luca.5.
de authoritate ecclesiæ docet gentes. Quòd dominus
ascendens in nauim,quæ erat Petri, rogat eũ à terra re-
ducere pusillum:significat vel temperate vtendum ver-
bo ad turbas,vt nec terrena eis præcipiantur, nec sic à
terrenis in profundiora sacramentorum recedatur, vt
ea penitus non intelligant:vel prius in proximis regio-
nibus gentibus prædicandum. Vt quod dicit item Pe-
tro,Duc in altum,& laxate retia vestra in capturam:ad
remotiores gentes,quibus postea prædicatum est, per-
tineat:sicuti Esaias dicit,Tolle signum in gentes ad eas Esaię.5.& 11.
quę propè,& ad eas quæ longe. Vt quòd etiam retia rũ-
pebantur piscium copia,& nauiculæ impletæ sunt, ita
vt mergerentur:significat hominum carnalium multi-
tudinem tãtam futuram in ecclesia,vt etiam diruptio-
ne pacis,exeuntibus inde hæresibus & schismatibus, tã-
ta remaneret,& tãta esset futura illi amissio fidei & bo-
norum morum:vt Christo dicere videatur talis eccle- E
sia,Exi à me,quia peccator homo sum:tanquam turbis
carnalium repleta,& eorum morib⁹ pene submersa,re-
gimen spiritalium,in quibus maxime Christi persona
eminet,à se repellat quodam modo. Non enim hoc vo
ce linguæ dicunt homines bonis ministris dei, vt eos à
se repellant:sed voce morum & actuum suorum suadẽt
à se recedi,ne per bonos regantur: & eo vehementius,
quo deferunt eis honorem,& tamen factis suis à se re-
cedere admonent: vt bonorificentiam eorum signifi-
cauerit Petrus,cadens ad pedes domini: mores autem
in eo quod dixit,Exi à me domine, quia peccator ho-
mo sum. Quod tamen quia non fecit dominus: non e-
nim recessit ab eis, sed eos subductis nauibus ad litus
perduxit:significat in bonis & spiritalibus viris nõ esse
oportere hanc volũtatem,vt peccatis turbarum com-
moti,quo quasi securius tranquilliúsque viuant,munus
ecclesiasticum deserant. Quòd ergo subductis ad terrã
nauibus,relictis omnibus secuti sunt eum, Petrus & Ia-
cobus & Ioãnes,potest significare finem temporis, quo
ab huius mundi salo, qui Christo inhæserint, penitus
recessuri sunt. Quod dominus dicit leproso mũ- III.
dato, Vade ostende te sacerdoti, & offer munus pro e- Luca.5.
mundatione tua,sicut pręcepit Moyses in testimonium
illis. Hic videtur approbare sacrificium,quod per Moy F
sem præceptum est,cum id nõ receperit ecclesia. Quod
ideo iussisse intelligi potest,quia nondum esse cœperat
sacrificium sanctumsanctorum, quod corpus eius est.
Nondum enim in passione obtulerat holocaustũ suũ,
quo sacrificio confirmato in credentibus populis,tem-
plum ipsum euersum est,vbi illa sacrificia offerri sole-
bant. Hoc autem factum est secũdum prophetiam Da- Daniel.9.
nielis: non enim oportebat auferri significantia sa-
crificia, priusquam illud quod significabatur confir-
matum esset contestatione Apostolorum prædican-
tium, & fide credentium populorum. De pa-
ralytico potest intelligi anima dissoluta membris, hoc IIII.
est bonis operationibus, Christum quærere, id est volũ- Luca.5.
tatem verbi dei, Impediri autem turbis, nisi tecta, id
est operta scripturarum aperiat, vt per hæc ad noti-
ciam Christi perueniat: hoc est, ad eius humilitatem
fidei pietate descendat. Hi autem à quibus deponitur,
bonos in ecclesia doctores possunt significare. Quòd
autem cum lecto deponitur: significat ab homine in
ista carne adhuc constituto Christum debere cogno-
sci. Quem tamen lectum sanus postea iubetur por-
tare,&

G tare, & ire in domum ſuam:vt remiſsione peccatorum,
conualeſcentibus per ſpem bonã membris animæ, hoc
†corpus. opus†reſtaurare intelligatur : vt iam non in carnalibus
gaudiis tanquam in lecto requieſcat infirmitas animi,
ſed magis ipſa contineat affectiones carnales, & tendat
V. ad requiem ſecretorum cordis ſui. Non abſurde
quæſtio proponitur, quo modo potuerit duos patres
Matth.1. habere Ioſeph:nam Matthæus eum dicit genitum ab
Luca.3. eo qui vocabatur Iacob, Lucas vero filium eſſe dicit
eius qui vocabator Heli. Neque hoc loco illud dici po-
teſt, quòd vnus homo, ſicut nõ ſolum apud gentes, ſed
etiam apud Iudæos accidere ſolere manifeſtũ eſt, duo
nomina habuerit. Cętera enim ſerie generationum qui
hoc putat, facile refellitur, Quid enim de auis, atauis,
proauis, cæteriſque maioribus dicturus eſt, quorum di-
uerſa nomina ſinguli Euangeliſtæ in ſua quiſque nar-
ratione contexuerunt? Quid poſtremo de ipſo nume-
ro?quandoquidẽ Lucas à domino vſque ad Dauid qua
dragintatres generationes enumerat, Matthæus autem
à Dauid vſque ad dominum vigintiocto vel vigintiſe-
ptem? Certe enim ſacramenti gratia vſque ad tranſmi-
H grationẽ, & ab ipſa item tranſmigratione vnus bis nu-
meratur. Quærendum igitur quo modo potuerit duos
habere patres Ioſeph? Et mihi quidẽ in præſentia tres
cauſæ occurrũt, quarum aliquam Euangeliſta ſequutus
Deut.25. ſit, Aut enim vnus erat[huic] Ioſeph naturalis pater, &
alter eum adoptauerat: Aut more Iudæorum cum ſine
filiis vnus deceſsiſſet, vxorem eius propinquus acci-
piens, filium quem genuit propinquo mortuo deputa-
uit:vt cum ab altero alteri genitus eſſet Ioſeph, conue-
nienter duos patres habere diceretur: Aut vnus Euan-
geliſta patrem eius à quo genitus eſt nominauit: alter
vero vel auum maternũ, vel aliquem de cognatis ma-
ioribus poſuit, cui propter conſanguinitatis vinculum
in filij loco Ioſeph non abſurde conſtitueretur, vt inde
iam vſque ad Dauid nõ eundem quẽ Matthæus gene-
rationum ordinẽ texeret. In quibus cauſis illa videtur
infirma, quam ſecũdo loco poſuimus, quia cum quiſq;
2.Retracta apud Iudæos defuncto fratre vel propinquo prolem de
tio.12. vxore eius exuſcitat, illud quod naſcitur nomen defun-
cti ſolet accipere, Ergo aut adoptio ſoluit iſtã quæſtio-
nem, aut origo maiorum, aut aliqua alia cauſa quæ no-
I bis in præſentia nõ occurrit. Quapropter tanta eſt eo-
rum dementia, qui facilius dilabuntur ad Euangeliſta-
rum aliquem de mendacio criminandum, quàm cau-
ſas quærant, cur diuerſorum patrũ nomina ſinguli cõ-
memorauerint, vt temere dicatur duas ſolas eſſe cauſas,
VI quibus id recte fieri potuerit, cum tamen ad ſoluẽdam
Luca.3. quæſtionem vel vnam inuenire ſufficiat. Quid
ſibi velit quòd ſeptuagintaſeptem perſonæ ſecundum
generationes quas Lucas ſecutus eſt, inueniuntur, quæ-
ri poteſt. Nam & huius numeri mentionem dominus
Matth.18. fecit, cum eum Petrus de dimittendis peccatis fratris
interrogaſſet. Ait enim, Non ſolum ſepties, ſed ſeptua-
gies ſepties eſſe dimittẽdum. Vnde recte creditur com-
memoratione buius numeri omnia peccata iuſsiſſe di-
mitti: quãdoquidem ipſe per quem peccata omnia di-
miſſa ſunt, ſeptuageſima & ſeptima generatione, ſecun-
dum Euangeliſtę memorati teſtimonium, ad homines
humaniter venire dignatus eſt. Conuenientiſsime au-
tem, cum ſit iam etiam alia ſeries generationum quam
Matth.1. Matthæus explicat, hãc ille tenuit qui baptizato domi-
Luca.3. no generationes ipſas per ſeptuaginta & ſeptem perſo-
nas ſurſum verſus enumerat. Nam & reditus eſt, & tã-
quam aſcenſus ad deum, cui poſt peccatorum abolitio-
nem reconciliamur expreſſus, cũ ſurſum verſus per il- K
las generationes aſcenditur. Et vtiq; per baptiſmum fit
omnium remiſsio peccatorũ, quæ illo numero ſignifica
tur. Non enim in baptiſmo domini ipſi domino pecca
ta dimiſſa ſunt, ſed ipſa[ibi]remiſsio peccatorum om-
nium, quę miſericordia eius & poteſtate donata eſt ho-
minibus, per illum baptiſmũ domini & per illũ nume-
rum generationum conſecrata atq; ſignata eſt. Nec te-
mere dominus & fruſtra ſeptuageſima & ſeptima ge-
neratione venit aboliturus omnia peccata, niſi quia in
illo numero aliquid latet quod ad ſignificationẽ per-
tineat omnium peccatorum. Hoc autem in vndenario
& ſeptenario conſiderandum eſt, Qui numeri per ſe
multiplicati, ad tantũ perueniũt:† nam vndecies ſeptẽ, †al. ad hãc
vel ſepties vndeni, ſeptuaginta & ſeptẽ fiunt. Vndecim quantitatẽ
autem tranſgreſsionem denarij ſignificant : at ſi in de- perueniunt.
nario perfectio beatitudinis ſignificatur, vnde eſt etiam Matt.20.
illud, quòd omnes cõducti ad vineam, denario remu-
nerantur, quod fit cũ ſeptenaria creatura trinitati crea-
toris adiungitur: manifeſtum eſt ꝙ tranſgreſsio dena-
rij peccatum ſignificat per ſuperbiam plus aliquid ha-
bere cupientis, & integritatem perfectionẽmq; amitrẽ- L
tis. Hoc autem ſepties ꝓpterea ducitur, vt motu homi-
nis facta ſignificetur illa trãſgreſsio: ternario enim nu- Deuter.6.
mero incorporea pars hominis ſignificatur. Vnde eſt Matth.22.
quòd ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente
iubemur diligere deũ. Quaternario vero corpus, Mul-
tis enim modis quadripertita inuenitur natura corpo-
ris. Ex his ergo coniunctis homo conſtans, nõ abſurde
ſeptenario numero ſignificatur. Motus autẽ in nume-
ris non exprimitur, cum dicimus:vnum, duo, tria qua-
tuor &c. ſed cum dicimus:ſemel, bis, ter, quater: quapro
pter, vt dixi, non ſeptem & vndecim, ſed ſepties vnde-
cim ſignificant trãſgreſsionem, quę motu facta eſt ho-
minis peccantis, hoc eſt perfectionis ſuæ ſtabilitatem
tranſgredientis cupiditate amplius aliquid habendi: vt
tanto poſt per Prophetam animæ diceretur, Sperabas
ſi à me diſceſsiſſes, aliquid amplius te habiturã? Ex quo
initio ſuperbiæ omnia peccata ſylueſcunt : quæ tamen
dimittuntur, cum ſeptuagies ſepties ignoſcendum eſſe Matth.18.
admonemur, vt intelligamus nullum peccatum excipi,
quod pœnitenti & veniam deprecanti per eccleſiam,
cuius perſonam Petrus geſtat, non dimittatur. M

Quod dicit dominus Iudæis, de eo qui habebat VII.
manum dextram aridam, Interrogo vos, ſi liceat ſabba- Luca.6.
to benefacere, an male: animam ſaluam facere an per-
dere? Quæritur, cum corpus curauerit, quare ſic inter-
rogauerit, Si liceat animam ſaluam facere an perdere:
vel[dixit hoc]quòd illa miracula propter fidem facie-
bat, vbi ſalus eſt animæ: vel quòd ipſa ſanatio manus
dextræ, ſalutẽ animæ ſignificabat, quæ à bonis operibus
ceſſans, aridam quodam modo dextram habere vide-
batur : vel animam pro homine poſuit, ſicut dici ſolet,
Tot animæ ibi fuerunt. Quod dominus dicit, VIII.
Date & dabitur vobis, menſuram bonam, confertam Luca.6.
& coagitatam & ſupereffluentem dabunt in ſinum ve-
ſtrum: ex illa ſentẽtia accipi poteſt, qua dicit & alio lo-
co, Vt ipſi recipiant vos in æterna tabernacula, vt plebi Luca.16.
præceptum eſſe videatur, quod dictum eſt, Date & da- Luca.6.
bitur vobis. Secundum quam ſententiam dicit Apoſto- Galat.6.
lus, Communicet qui catechizatur verbo dei, ei qui ſe Matth.10.
catechizat in omnibus bonis. Non enim diceret, Da-
bunt in ſinum veſtrũ: niſi quia per illorum merita, qui-
bus vel calicem aquæ frigidæ in nomine diſcipuli de-
derint, mercedem cœleſtem recipere merebuntur.

Quod

A Quod dominus dicit, Nunquid poteſt cęcus cæcum
IX. ducere? Nónne ambo in foueam cadent? Fortaſſe hoc
Luca.6. ideo ſubiunxit, ne ſperarēt à Leuitis ſe accepturos men-
ſuram illam, de qua dixit, Dabunt in ſinum veſtrū: quo-
niam ipſis dabant decimas: quos cęcos dixit, quia Euan-
gelium non tenerent: vt illam remunerationem per di-
ſcipulos domini potius plebs iā inciperet ſperare, quos
imitatores ſuos volens oſtendere, addidit etiam, Non
X. eſt diſcipulus ſuper magiſtrum. Quod dominus di-
Luca.6. cit, Omnis qui venit ad me, & audit ſermones meos &
facit eos, oſtendam vobis cui ſimilis ſit, Similis eſt ho-
mini ędificanti domū, qui fodit in altum, & poſuit fun-
damētum ſuper petram. Fodere dixit, humilitate Chri-
ſtiana omnia terrena exhaurire de corde ſuo, ne prop-
ter aliquid tale deum colat. In altum autem fodere, do-
nec ad petram perueniat: intantum Chriſtum gratis ſe-
qui, & gratis eum colere, vt non ſolū propter ſuperflua,
ſed nec propter illa quæ videntur huic vitæ neceſſaria,
& quę ſine culpa à quouis iuſto ſumi & haberi poſſunt,
tamen temporalia atque terrena ſunt, colēdus deus pu-
XI. tetur. De pueris ſedentibus in foro, & adinuicem cla-
Luca.7. mantibus, conuerſo ordine ad propoſita reſpōdit. Nam
B quod ait, Lamentauimus, & non ploraſtis: ad Ioannem
pertinet, cuius abſtinentia à cibis & potu, luctum pœni-
tentiæ ſignificabat. Quod autem ait, Cantauimus tibiis,
& non ſaltaſtis: ad ipſum dominum pertinet, qui vten-
do cum cæteris cibo & potu, læticiam regni figurabat.
At illi nec humiliari cum Ioāne, nec cum Chriſto gau-
dere voluerunt: dicentes illum dæmoniū habere, iſtum
voracem & ebrioſum & amicum publicanorū & pec-
41.diſt. ca. catorum. Quod autem ſubiungit, Et iuſtificata eſt ſa-
quod dicit. pientia ab omnibus filiis ſuis: Oſtendit filios ſapientiæ
intelligere, nec in abſtinendo nec in manducando eſſe
iuſticiam, ſed in æquanimitate tolerandi inopiam: & in
temperantia per abundantiam non ſe corrumpēdi, at-
que opportune ſumendi vel non ſumendi ea quorum
non vſus ſed concupiſcentia reprehendenda eſt. Non
enim intereſt omnino quid alimētorum ſumas, vt ſuc-
curras neceſsitati corporis, dummodo congruas in ge-
neribus alimentorum his cum quibus tibi viuēdum eſt.
Neque quātum ſumas, multum intereſt, cum videamus
aliorum ſtomachum citius ſatiari, & eos tamen illi ipſi
paruo quo ſatiantur, ardenter & intolerābiliter & om-
C nino turpiter inhiare, Alios autem pluſculo quidem ſa-
tiari, ſed tolerabilius inopiā perpeti, & vel ante ora po-
ſitas epulas, ſi id in tempore aut opus ſit, aut neceſſe ſit,
cum tranquillitate aſpicere neque tangere. Magis ergo
intereſt, non quid vel quantum alimentorum pro con-
gruentia hominum atque perſonæ ſuæ, & pro ſuæ vali-
tudinis neceſsitate quis capiat: ſed quanta facilitate at-
que ſerenitate animi careat, cum his vel oportet vel e-
tiam neceſſe eſt carere: vt illud in animo Chriſtiani cō-
Philip.4. pleat quod Apoſtolus dicit, Scio & minus habere, ſcio
& abundare in omnibus: & in omnibus imbutus ſum,
& ſatiari & eſurire & abundare & penuriam pati, Om-
2.Cor.8. nia poſſum in eo qui me confortat. Et illud, Neque ſi
Roma.14. manducauerimus abundabimus: neque ſi non mandu-
cauerimus egebimus. Et illud, Nō eſt enim regnum dei
eſca & potus, ſed iuſticia & pax & gaudium. Et quia ſo-
lent homines multum gaudere de carnalibus epulis, ad-
† ergo. didit, in ſpiritu ſancto. Iuſtificatur etiam † ſapientia ab
omnibus filiis ſuis, qui intelligunt vtendis terrenis tem-
pora opportuna eſſe debere: facilitatem vero carendi
talibus, & amorem fruendi æternis non variari oporte-
XII. re per tempora, ſed perpetuò retineri. Quod domi-
nus ait, Nemo autem lucernam accendens operit eam D
vaſe, aut ſubtus lectum ponit, ſed ſuper candelabrum Luca.8.
ponit, vt intrātes videant lumen. [Intelligendum, quia]
qui verbum dei timore carnalium incōmodorum ab-
ſcondit, ipſam vtique carnem præponit manifeſtationi
veritatis, & ea quaſi cooperit verbum, timendo prædi-
care: eam itaque vaſis & lecti nomine appellauit, ſub
quo lucernam ponere ait eum qui hoc facit. Quòd XIII.
in regione Geraſenorum curauit dominus eum in quo Luca.8.
erat legio dæmonum: ſignificatæ ſunt gentes quæ mul-
tis dæmonibus ſeruiebant. Quod ſine veſtimento erat:
non habebat fidem. Quod in domo non habitabat: in
conſcientia ſua non requieſcebat. Quòd in monumen-
tis manebat: in mortuis operibus, hoc eſt peccatis de-
lectabatur. Quod autem compedibus ferreis & catenis
ligabatur, ſignificat graues & duras leges gentium, qui-
bus & in eorum republica peccata cohibentur. Quòd
etiam vinculis talibus diruptis agebatur à dæmonio in
eremum: ſignificat quòd etiam ipſis tranſgreſsis legi-
bus, ad ea ſcelera cupiditate ducebatur, quæ iam vulga-
rem conſuetudinem excederent. Quòd autem in por-
cos paſcentes in montibus dæmonia ire permiſſa ſunt,
ſignificat immundos & ſuperbos homines, quibus dæ- E
monia dominantur per idolorum cultus. Quòd autem
in ſtagnum præcipitati ſunt: ſignificat quòd iam clari-
ficata eſt Eccleſia & liberato populo gentium à domi-
natione dæmoniorū, in abditis agunt ſacrilegos ri-
tus ſuos, qui Chriſto credere noluerunt, cæca & pro-
funda curioſitate ſubmerſi. Quòd autem paſtores por-
corum fugientes iſta nunciauerunt: ſignificat quoſdam
etiam primates impiorum, quanquam Chriſtianam le-
gem fugiant, potentiam tamen eius per gentes ſtupen-
do & mirando prædicare. Quòd Geraſeni pergūnt † vi- † prodeunt.
dere quod factum eſt, & inueniunt hominem veſtitum
& mente ſana ſedere ad pedes Ieſu, & cognoſcentes
quid factum ſit, rogant Ieſum vt ab eis diſcederet, ma-
gno timore perculſi: ſignificat multitudinem vetuſta
ſua vita delectatam, honorare quidem, ſed nolle pati
Chriſtianam legem, dum dicunt quòd eam implere
non poſsint, admirantes tamen fidelem populum à pri-
ſtina perdita conuerſatione ſanatum. Quòd ille cupit
jam eſſe cum Chriſto, & tamen dicitur ei, Redi in do-
mum tuam, & enarra quanta tibi fecit deus: ex illa Apo- F
ſtoli ſententia recte poteſt intelligi, cum ait, Cupio diſ-
ſolui & eſſe cum Chriſto, Multo magis optimum, ma- Philip.1.
nere in carne neceſſarium propter vos. Vt ſic quiſque
intelligat, poſt remiſsionem peccatorum redeundum
ſibi eſſe in conſcientiam bonam, & ſeruiendum Euan-
gelio propter aliorum etiam ſalutem: vt deinde etiam
cum Chriſto requieſcat, ne cum præpropere iam vult
eſſe cum Chriſto, negligat miniſterium prædicationis,
fraternæ redemptioni accommodatum. De ſeptua- XIIII.
gintaduobus diſcipulis, Sicut vigintiquatuor horis to- Luca.10.
tus orbis peragitur atque [à ſole] luſtratur, ita myſte-
rium illuſtrandi orbis per Euangelium Trinitatis in
ſeptuaginta duobus diſcipulis intimatur. Vigintiqua-
tuor enim ter in ſeptuagintaduobus ponimus. Quod
autem binos mittit, ſacramentum eſt charitatis, Siue
quia duo ſunt charitatis præcepta, ſiue quia omnis cha-
ritas, minus quàm inter duos eſſe non poteſt. Quod XV.
dominus dicit, Si lumen quod eſt in te tenebræ ſunt, Luca.11.
ipſæ tenebræ quantæ erunt? Lumen dicit bonam in-
tentionem mentis qua operamur, tenebras autem ipſa
opera appellat, Siue quia ignorātur ab aliis quo animo
illa faciamus, ſiue quia eorum exitum etiam ipſi neſci-
mus:

G mus: id est quo modo exeant atque proueniant eis quibus nos ea bono animo impendimus. Plerunque enim beneficiis nostris male vtendo corrumpuntur, quibus nos ea misericorditer beneuola intentione præstamus. Nunc vos Pharisæi quod de foris est calicis
XVI. Lucæ.11. & catini mundatis. Hinc & deinceps quod dicit in Pharisæos & legisdoctores, hoc est quod superius dixit,
Lucæ.9. Offirmauerat faciem in Hierusalem, vt eis aperte
XVII. vera diceret vicia & peccata eorum. Ideo dici-
Lucæ.11. tur spiritus sanctus digitus dei propter partitionem donorum quæ in eo dantur, vnicuique propria, siue hominum siue angelorum: in nullis enim membris no-
†maior. stris magis † apparet partitio quàm in digitis. Ieiu-
XVIII. nium aut in tribulatione est, aut in gaudio. In tribulatione ad propiciandum deum pro peccatis: in gaudio vero cùm tanto minus delectant carnalia, quanto spi-
Lucæ.5. ritalium maior sagina est. Cum ergo dominus interrogatus esset, cur discipuli eius non ieiunarent, de vtroque ieiunio respondit. Nanque ad illud quod in tribulatione ieiunari solet, pertinet quod ait, sponsi filios tunc ieiunaturos, cum ab eis ablatus fuerit sponsus: tunc enim desolabuntur, & in mœrore ac luctu erunt,
H donec eis per spiritum sanctum gaudia consolatoria retribuantur, Quo dono percepto, etiam ieiunij alterum genus quod fiat per læticiam, iam renouati in vitam spiritalem conuenientißime celebrabunt. Quod antequam accipiant, dicit eos tanquam vetera vestimenta, quibus inconuenienter nouus pannus assuitur, id est, aliqua particula doctrinæ, quæ ad nouæ vitæ temperantiam pertinet, Quia si hoc fiat, & ipsa doctrina quodam modo scinditur, cuius particula quæ ad ieiunium ciborum valet, importunè traditur. Cur illa doceat generale ieiunium, non à concupiscentia ciborum tantum, sed ab omni lætitia temporalium delectationum: cuius quasi pannum, id est, partem aliquam quæ ad cibos pertinet dicit non oportere hominibus adhuc veteri consuetudini deditis impertiri, quia & illinc quasi consilio videtur fieri, & ipsi vetustati non conuenit. Dicit etiam similes eos esse veteribus vtribus, quos vino nouo, id est spiritalibus præceptis facilius dirumpi, quàm illud continere posse dicit. Erant autem iam vtres noui, cum post ascensum domini de-
Actu.2. syderio consolationis eius orando & sperando inno-
I uabantur. Tunc enim acceperunt spiritum sanctum, quo impleti cum omnium qui de diuersis gentibus ad-
XIX. erant linguis loquerentur, dicti sunt musto pleni. No-
Lucæ.10. uum enim vinum iam nouis vtribus venerat. Homo quidem descendebat ab Hierusalem in Hiericho: ipse Adam intelligitur in genere humano. Hierusalem ciuitas pacis illa est cœlestis, à cuius beatitudine lapsus est. Hiericho Luna interpretatur, & significat mortalitatem nostram, propter hoc quòd nascitur, crescit, senescit. Et incidit in latrones, diabolum & angelos eius, qui eum spoliauerunt immortalitate, & plagis impositis peccata suadendo reliquerunt semiuiuum: quia ex parte qua potest intelligere & cognoscere deū, viuus est homo: ex parte qua peccatis contabescit & premitur, mortuus est, & ideo semiuiuus dicitur. Sacerdos autem & Leuita, qui eo viso præterierunt, sacerdotium & ministerium veteris testamenti significant, quæ non poterant prodesse ad salutem. Samaritanus custos interpretatur, Et ideo ipse dominus significatur hoc nomine. Alligatio vulnerum, est cohibitio peccatorum. Oleum, consolatio spei bonæ, propter indulgentiam datam ad reconciliationem pacis. Vinum, exhortatio ad operandum feruentißimo spiri- K
tu. Iumentum eius est caro, in qua ad nos venire dignatus est, Imponi iumento, est in ipsam incarnationem Christi credere. Stabulum est Ecclesia, vbi reficiuntur viatores de peregrinatione redeuntes in æternam patriam. Altera dies est post resurrectionem domini. Duo denarij, sunt duo præcepta charitatis, quam per spiritum sanctum acceperunt Apostoli ad Euangelizandum cæteris: vel promißio vitæ præsentis & futuræ, Secundum enim duas promißiones dictum est, Ac- Matth.19.
cipiet in hoc seculo centies tantum, & in seculo futuro vitam æternam consequetur. Stabularius ergo est Apostolus. Quod supererogat aut illud est consilium quod ait, De virginibus autem præceptum domini non ha- 1.Cor.7.
beo, consilium autem do: Aut quod etiam manibus suis 2.Thess.3.
operatus est, ne infirmorum aliquem in nouitate Euangelij grauaret, cum ei liceret pasci ex Euangelio.
Quod Martha excepit illum in domum suam: si- XX.
gnificat Ecclesiam quæ nunc est, excipientem domi- Lucæ.10.
num in cor suum. Maria soror eius quæ sedebat ad pedes domini, & audiebat verbum eius: significat eandem Ecclesiam, sed in futuro seculo, vbi cessans ab o-
pere ministeriòque indigentiæ, sola sapientia perfruetur. L
Martha ergo occupata est circa multum ministerium, quia nunc talibus operibus exercetur Ecclesia. Quod autem quæritur quòd se soror eius non adiuuet, occasio datur sententiæ domini qua ostendit istam Ecclesiam solicitam esse & turbari circa plurima, cum sit vnum necessarium, ad quod per ministerij huius merita peruenitur. Mariam vero dicit optimam partem elegisse, quæ non auferetur ab ea: & ideo intelligitur optima, quia & per hanc ad illam tenditur, & non aufeṙetur. Illa vero pars ministerij, quamuis sit bona, tamen auferetur, quando indigentia cui ministratur transierit. Amicus ad quem venitur media nocte XXI.
vt accommodet tres panes, vtique ad similitudinem Lucæ.11.
ponitur, secundum quam quis deum rogat in media tribulatione constitutus, vt ei tribuat intelligentiam trinitatis, qua præsentis vitæ consoletur labores. Sed comparatio est à minore. Si enim amicus homo surgit de lecto & dat, non amicitia sed tædio compulsus, quanto magis deus dat qui sine tædio largißime donat quod petitur, sed ad hoc se peti vult, vt capaces donorum eius fiant qui petunt. In tribus autem pani- M
bus etiam illud significatur, vnius esse substantiæ trinitatem. Amicus autem quem dicit ille qui petit venisse de via & non se habere quod ponat ante illum: intelligitur hominis appetitus qui debet obtemperare rationi. Seruiebat autem consuetudini temporali, quam viam vocat propter omnia per tempus transeuntia. Conuerso autem homine ad deum, etiam ille appetitus à consuetudine reuocatur: sed si non consolatur interius gaudium de doctrina spiritali qua creatoris trinitas prædicatur, magnæ angustiæ sunt in homine quem premit ærumna mortalis, cum ab iis quæ foris delectant præcipitur abstinentia, & intus non est refectio de læticia doctrinę salutaris: & ista angustia est media nox, qua cogitur vehementer instare petendo vt accipiat tres panes. Quod autem ei dicitur deintus, iam ostium clausum esse, pueros quoque eius cum eo in cubili esse: significat tempus famis verbi cum intelligentia clauditur, & illi qui Euāgelicam sapientiam tanquam panem erogantes, per orbem terræ prædicauerunt, pueri patrisfamiliâs iam sunt in secreta quiete cum domino: & tamen orando efficitur vt accipiat desyderans intel-
lectum

A lectum ab ipso deo, etiam si homo desit per quem sa-
XXII. pientia prædicetur. De pane, pisce & ouo, quibus
Lucæ.11. contraria posuit lapidem, serpentem & scorpionem: in-
telligitur panis charitas, propter maiorem appetitum,
& tam necessarium vt sine illa cætera nihil sint: sicut si-
ne pane mensa est inops, Cui contraria est cordis duri-
cia quam lapidi comparauit. Piscis autem intelligitur fi-
des inuisibilium, vel propter aquam baptismi, vel quia
de inuisibilibus locis capitur. Quod etiam fides huius
mundi fluctibus circumlatrata non frangitur, recte pi-
sci comparatur, Cui cõtrarium posuit serpentem prop-
ter venena fallaciæ, quæ etiam primo homini male sua-
dendo præseminauit. In ouo intelligitur spes: ouum e-
nim nondum est fœtus perfectus, sed fouendo spera-
tur, Cui contrarium posuit scorpionem cuius aculeus
venenatus retro timendus est: sicut spei contrarium est
retro respicere, cum spes futurorum in ea quæ ante sunt
XXIII. se extendat. De eo quod dicit dominus scribis vel
Lucæ.11. doctoribus Iudæorum, Tulistis clauem scientiæ, & ipsi
non introistis, & eos qui introibant prohibuistis: [Acci-
piendum] quod in scriptura de humanitate Christi di-
B citur, quã nec ipsi intelligere, nec ab aliis intelligi vole-
XXIIII. bant. Quod dominus dicit discipulis, Anima pluris
Lucæ.12. est quàm esca, & corpus quàm vestimentũ, [Sic accipiẽ-
dum] vtique si hoc tibi dedit quod plus est, quanto ma-
XXV. gis dabit quod minus est. Quod dominus dicit,
Lucæ.12. Sint lumbi vestri præcincti, propter continentiam ab
amore rerum secularium: lucernæ ardentes, hoc ipsum
XXVI. vt vero fine & recta intentione faciatis. Quod do-
Lucæ.12. minus dixit Petro, Quis putas est fidelis dispensator &
prudens, quem constituet dominus super familiã suam,
vt det illis in tempore tritici mensuram. Mensuram di-
cit propter modum capacitatis quorumque audien-
XXVII. tium. Quod dominus dicit, Cum videritis nubem
Lucæ.12. orientem ab Occasu: carnem suam à morte resurgen-
tem significat. Ex illo enim omnibus terris imber Euã-
gelicæ prædicationis infusus est. Austrum flantem ante
XXVIII. æstus, tribulationes le iores ante iudicium. Quod
Lucæ.12. dominus dicit, Si enim quod minimum est, non pote-
stis, cum de augẽda corporis statura diceret, Minimum
XXIX. enim est hoc, sed deo corpora operanti. Cum dice-
Lucæ.12. ret discipulis non debere haberi solicitudinem de cibis,
ait, Et nolite in sublime extolli: Primo enim hæc ad ne-
C cessitatem implendam homo quærit, Cum autem hæc
abundauerint, incipit & superbire de talibus. Tale est
hoc, ac si se vulneratus quis iactet, quia habeat multa
emplastra in domo cum hoc illi bonũ esset vt vulnera
non haberet, & ne vno quidem indigeret emplastro.
Lucæ.14. Congruenter hydropicum animali quod cecidit in pu
†humore. teum comparauit, tumore† enim laborabat: sicut & il-
Lucæ.13. lam mulierem quam decem & octo annis alligatam di-
xerat, & ab eadem alligatione soluebat, comparabat iu-
mento quod soluitur vt ad aquam ducatur. Hydropi-
cum autem recte comparamus diuiti auaro, Sicut enim
ille quanto magis abundat humore inordinato, tanto
amplius sitit: sic iste quanto est copiosior diuitiis qui-
bus non bene vtitur, tanto ardentius talia concupiscit.
Illam vero ita morbo incuruatam vt se erigere non
posset, animæ [assimilauit] terrenis opinionibus vel o-
peribus debilitatæ vel oppressæ, ita vt diuina cogitare
XXX. non valeat. Quòd de ciuitate adducit inuitatos ad
Lucæ.14. cœnam: de ipsa gente Iudæorum qui crediderunt si-
gnificat debiles peccatis, non habentes superbiam quasi
iusticiæ, quæ mendax primates eorum à gratia prohi-
bebat. Quod autem de sepibus & viis alios adduci ius-
sit, cum adhuc locus esset: gentes significat, propter di- D
uersas vias sectarum, & spinas peccatorum. Sump- XXXI.
tus ad turrim ædificandam, vires [sunt] ad discipula- Lucæ.14.
tum Christi obtinendum: & decem milia præliaturi
cum rege qui habebat viginti milia, [ostendunt] simpli-
citatem Christiani [populi] dimicaturi cum duplicitate
diaboli hoc est cum dolis & fallaciis eius, in affectu cõ-
stituti renunciantis omnibus quæ sunt eius. Ita enim
concludit, Sic ergo omnis ex vobis qui non renuncia-
uerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse disci-
pulus. Inter quæ omnia etiam ipsa temporalis vita in-
telligatur, necesse est: Quam oportet sic possidere ad
tempus, vt non impediat ab æterna, qui eam fuerit mi-
natus auferre. Sicut autem de turri non perfecta, per
opprobrium deterruit dicentium, Quia hic homo cœ-
pit ædificare, & non potuit consummare: Sic in rege
cum quo dimicandum est, ipsam pacem accusauit, cum
ait, Adhuc illo longe agente, legationem mittens ro-
gat ea quæ sunt pacis: significans minas imminentium
à diabolo tentationum, non sustinere homines qui non
renunciant omnibus quæ possident, & pacem cum eo
facere consentiendo illi ad committẽda peccata. Tur- E
rim quippe illam ædificare, & contra regem illum di-
micare, esse discipulum Christi est: habere autem sump-
tus ad perficiendam turrim, & habere fortia decem mi-
lia contra viginti milia regis: renunciare est omnibus
quæ sunt eius. Salem infatuatum apostatam dixit, XXXII.
ouem perditam omnes peccatores dixit, qui per pœni- Lucæ.14.
tentiam reconciliantur deo. Quam humeris suis por-
tat, quia humiliando se tales erexit. Ideo autem illas no-
nagintanouem dixit quas reliquit in deserto, quia su-
perbos significat tanquam solitudinem gerentes in ani-
mo, dum solos se videri volunt, quibus ad perfectio-
nem vnitas deest. Cum enim quisque à vera vnitate di-
uellitur, superbia diuellitur: suæ quippe potestatis esse
cupiens, non sequitur vnum quod deus est, Ideoque &
in nonagintanouem ouibus & in nouem drachmis po-
nit eorum significationem, qui de se præsumentes pec-
catoribus ad salutem redeuntibus se præponunt: vnum
enim deest ad nouem, vt decem sint, & ad nonaginta-
nouem vt centum sint. Et si per cæteros numeros hoc
consyderes, [hoc euenit.] Nam & nongentis nonagin-
tanouem vnum deest vt mille sint, & ad nouem milia
nongentos nonagintanouem, vnum deest vt decem F
milia sint. Variari ergo per breuitatem & magnitudi-
nem numeri possunt, quibus vnum deest vt perficiãn-
tur. Ipsum vero vnum sine varietate in se manens cum
accesserit perficit, cui deputat omnes per pœnitentiam
reconciliatos, quæ humilitate obtinetur. Homo XXXIII.
habens duos filios, deus ad duos populos intelligitur, Lucæ.15.
tanquam stirpes duas generis humani: vnam eorum qui
permanserunt in vnius dei cultu, aliam eorum qui vs-
que ad colenda idola deseruerunt deum. Ab ipso au-
tem exordio creaturæ mortalium consyderatio debet
intelligi vel intendi. Maior ergo filius ad cultum vnius
dei pertinet. Minorem in regionem longinquam pro-
fectum esse dicit, Petiit enim vt sibi pars substantiæ quæ
eum tangeret daretur à patre, tanquam anima sua po-
testate delectata, id quod illi est viuere, intelligere, me-
minisse, ingenio alacri excellere, Omnia ista diuina
sunt munera, quæ in potestatem accipiens per liberum
arbitrium, quia diuisit pater liberis substantiam, minor
filius in regionem longinquam profectus, male vtendo
naturalibus bonis, eoipso quòd patrem deseruit cupi-
ditate fruendi creatura, relicto ipso creatore. Quod
non

G non post multos dies dixit factum, vt congregatis om-
nibus peregre proficisceretur in regionem lōginquam:
quia non multo post institutionem humani generis
placuit animæ per liberum arbitrium ferre secum quan-
dam velut potentiam naturæ suæ, & deserere eum à
quo condita est præfidens viribus suis, quas vires tanto
consumit citius, quanto eum deserit à quo datæ sunt.
Itaque hanc vitam prodigam vocat amaniem fundere,
atque spaciari pompis exterioribus intus inanescentem,
cum ea quisque sequitur quæ ab illa procedunt, & re-
linquit eum qui sibi est interior. Regio itaque longin-
qua, obliuio dei est, fames autem in illa regione est in-
digentia verbi veritatis. Vnus ciuium regionis illius, a-
liquis aëreus princeps ad militiam diaboli pertinens.
Villa eius, modus potestatis eius. Porci, immundi spiri-
tus qui sub ipso sunt. Siliquæ quibus porcos pascebat,
seculares doctrinæ sterili vanitate resonantes: de qui-
bus laudes idolorum fabularumq; ad deos gētium per-
tinentium vario sermone atque carminibus percrepāt,
quibus dæmonia delectantur. Vnde cum iste saturari
cupiebat, aliquid solidum & rectum quad ad beatam
H vitam pertineret, inuenire volebat in talibus, & non po
Luca.15. terat. Hoc est enim quod ait, Et nemo illi dabat. In se
autem reuersus, iam scilicet ab eis quę forinsecus frustra
illiciunt & seducunt, in conscientiam interiorem redu-
cem faciens intentionem suam dixit, Quanti mercena-
rij in domo patris mei abundant panibus? Vnde hoc
scire poterat in quo erat tanta obliuio dei sicut in om-
nibus idololatris fuit, nisi quia ista recogitatio iam resi-
piscentis est cum Euangelium prædicaretur? Iam enim
poterat talis animaduertere multos prædicare verita-
tem, inter quos quidam essent non ipsius amore verita-
tis ducti, sed cupiditate comparandorum secularium
commodorum. De quibus dicebat Apostolus, esse quos-
dam qui Euangelium annunciarent non caste, existi-
Philip.1. mantes quęstum esse pietatem. Non enim aliud annun-
1.Timo.6. ciabant, sicut hæretici: sed hoc quod Apostolus Paulus,
non eo tamen animo quo Apostolus Paulus: vnde &
mercenarij recte appellantur, in eadem quidem domo
eundem panem verbi tractantes, non tamen in hære-
ditatem æternam vocati, sed temporali mercede con-
Matth.6. ducti. De talibus dictum est, Amen dico vobis, perce-
perunt mercedem suam. Ego ergo, inquit, hic fame per-
eo. Deinde ait, Surgam, quia iacebat: & ibo, quia longe
aberat: Ad patrem meum, quia sub principe porcorum
Luca.15. erat. Cætera verba sunt pœnitentiam meditantis in cō-
fessione peccati, nondum tamen agentis. Non enim
iam dicit patri, sed dicturum se esse promittit cum ve-
nerit. Intelligas igitur hoc nunc accipiendū esse venire
ad patrem, in Ecclesia constitui per fidem: vbi iam pos-
sit esse peccatorū legitima & fructuosa confessio. Quid
ergo patri dicturum se dicit? Pater peccaui in cœlum &
coram te, & iam non sum dignus vocari filius tuus, fac
me sicut vnum de mercenariis tuis. [Non ab re quæri-
tur,] vtrum hoc est, peccaui in cœlum: quod est, coram
te: vt cœlum appellauerit ipsam summitatem † patris.
† sublimitatem. Vnde est etiam illud in Psalmo, A summo cœlo egres-
Psal.18. sio eius, cum ab ipso patre vellet intelligi. An potius,
Peccaui in cœlum, corā sanctis animis in quibus est se-
des dei. Coram te autem, in ipso penetrali interiore cō-
Luca.15. scientiæ. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem
adbuc longe esset, antequam intelligeret deum, sed ta-
men cum iam pie quæreret, vidit illum pater ipsius. Im-
pios enim & superbos conuenienter nō videre dicitur,
tanquam ante oculos nō habere. Ante oculos enim ha-
beri, nō nisi qui diligūtur dici solēt. Et misericordia mo K
tus est, Et accurrens cecidit super collum eius. Nō enim
pater vnigenitum filium deseruit, In quo vsque ad no-
stram longinquam etiam peregrinationem cucurrit at-
que descendit, quia deus erat in Christo mundū recon- 2.Cor.5.
cilians sibi. Et ipse dominus ait, Pater in me manēs, ipse Ioan.14.
facit opera sua. Quid est autem, super collum eius cade- Esa.53.
re: nisi inclinare & humiliare in amplexū eius brachium
suum, & brachiū domini cui reuelatum est? Quod est
vtique dominus noster Iesus Christus. Et osculatus est
illum: id est, consolari verbo gratiæ dei ad spem indul-
gentiæ peccatorum: hoc est, post longa itinera remean-
tem, mereri à patre osculum charitatis. Et incipit iam
peccata constitutus in ecclesia confiteri. Nec dicit om-
nia quæ dicturum se esse promiserat, sed vsque ad illud,
Non sum dignus vocari filius tuus. Hoc enim vult fieri
per gratiam, quod se indignum esse per merita fatetur.
Non addit quod in illa meditatione dixerat, Fac me si- Luca.15.
cut vnum de mercenariis tuis. Cum enim panem non
haberet, vel mercenarius esse cupiebat: quod post oscu-
lum patris generosissime iam dedignatur. Stola prima
est dignitas quam perdidit Adam. Serui qui eam profe- L
runt reconciliationis prædicatores. Annulus in manu,
pignus est spiritus sancti propter gratiæ participatio-
nē, quæ digito dei bene significatur. Calciamenta in pe-
des præparatio Euangelizandi ad non tangenda terre-
na. Vitulus saginatus ipse item dominus, sed secundum
carnem satiatus opprobriis. Quod autē imperat vt ad-
ducant eum, quid aliud est nisi vt prędicent eum, & an-
nunciando venire faciant inexhausta fame viscerā filij
esurientis. Nam etiam vt occidant eum iubet, hoc est vt
mortē eius insinuent. Tunc enim cuique occiditur cum
credit occisum. Et epulemur, inquit: hoc ad læticiā va-
let propter illa quæ consequenter dicit, Quia hic filius
meus mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est. Et
istæ epulæ atque festiuitas nunc celebrantur per orbem
terrarum Ecclesia dilatata atque diffusa. Vitulus enim
ille in corpore & sanguine dominico offertur patri, &
pascit totam domum. Cum interea maior filius, popu-
lus Israël secundum carnem, non quidem profectus in
longinquam regionem sed tamen in domo non est. In Luca.15.
agro autem est, id est, in ipsa hæreditaria opulentia le-
gis & Prophetarum, terrena potius operatur, & in qui- M
buscunq; Israëlitis consyderatoribus, † Nam multi tales † consyderationibus.
inuenti sunt in eis & sæpe inueniuntur. Veniēs de agro
domui propinquare cœpit, id est labore seruilis operis
improbato, ex iisdem scripturis Ecclesiæ libertatē con-
syderauit, Audit symphoniam & chorū scilicet spiritu
plenos vocibus consonis Euangelium prædicare: Qui- 1.Cor.1.
bus dictum est, Obsecro vos fratres per nomen domini
nostri Iesu Christi, vt idipsum dicatis omnes. Audit
quoque cōcorditer conuersantiū animam & cor vnum
in laudes dei. Vocat vnum de seruis, & interrogat quæ Luca.15.
illa sint: Sumit vtiq; ad legendum aliquē Prophetarum,
& in eo quærens quodam modo interrogat, vnde ista
festa in Ecclesia celebrantur, in qua se esse nō videt. Re-
spondet ei seruus patris Propheta, Frater tuus venit, &
occidit pater tuus vitulum saginatū, quia saluum illum
recepit. In extremis enim terræ fuit frater tuus. Sed in-
de maior exultatio cantantium domino canticum no-
uum, quia laus eius ab extremis terræ, & propter eum Esa.42.
qui absens erat occisus est vir in plaga positus, & sciens Esa.53.
ferre imbecillitatem, quia quibus non est narratum de Esa.52.
eo viderunt, & qui nō audierant, intellexerunt, Sed in-
dignatur etiam nunc, & adhuc non vult introire. Cum Roma.11.
ergo

A ergo plenitudo gẽtium intrauerit, egredietur opportu-
no tempore pater eius, vt etiam omnis Israël saluus fiat:
ex cuius parte cęcitas facta est velut absentia in agro, do
nec plenitudo filij minoris longe in idololatria gentiũ
† redux. constituti reducta † ad manducãdum vitulum intraret.
Erit enim quãdoque aperta vocatio Iudæorum in salu-
te Euangelij. Quam manifestationem vocationis, tan-
quam egressum patris appellat ad rogandũ maiorem fi-
lium. Deinde quæ respõdet idem maior filius, duas quæ-
stiooes habent. Quo modo videlicet accipiatur ille po-
pulus nunquam mandatũ dei præteriisse, Et quem dicat
hędum quẽ ounquam accepit, vt cum amicis suis epula-
retur. Sed de mandato non prætergresso facile illud oc-
currit, neque de omni mãdato dictum esse, sed de vno
maxime necessario, quo nullũ deum alium præter om-
nium creatorem colere iussus est, Neq; iste filius in om-
nibus Israëlitis, sed in his intelligitur habere personam,
qui nunquam ab vno deo ad simulachra coouersi sunt.
Quanquã enim tanquã in agro positus iste filius terrena
desyderaret, ab vno tamen deo ista desyderabat bona,
quamuis communia cum pecoribus. Vnde in Psalmo ex
B persona synagogæ quod ioterpretatur Asaph, cõueniẽ-
Psal. 72. ter accipitur dictum. Quasi pecus factus sum apud te, &
ego semper tecum. Quod etiam patris ipsius testimooio
comprobatur cum dicit, Tu mecũ es semper. Non enim
quasi mentientem redarguit, sed secum perseuerantiam
eius approbans, ad perfruitiooem potioris atque iocun-
dioris exultationis inuitat. Quis est ergo hædus quem
nunquã accepit ad epulaodum? Peccator profecto hędi
nomine significari solet. Sed absit vt Antichristum in-
telligam, Non enim exitum inuenio huiusce sententiæ.
Multum enim absurdũ est, eum cui dicitur, Tu mecum
es semper: hoc à patre optasse, vt Antichristo crederet:
Neque omnino in eis Iudæis qui Antichristo credituri
sunt, istum filiũ fas est intelligi. Quo modo autẽ epula-
retur ex illo hædo, si ipse esset Antichristus, qui ei non
crederet? Aut si hoc est epulari ex hædi occisione, quod
est de Aotichristi perditione lætari, quo modo dicit fi-
lius quem recepit pater hoc sibi non fuisse concessum,
cum omnes filij dei de illius aduersarij damnatiooe læ-
taturi sunt. Nimirum ergo, quod in re obscurissima sine
præiudicio diligentioris inquisitionis dixerim, ipsum
† ipsum ha- dominum sibi † negatũ ad epulandum cõqueritur dum
dum sibi. eum peccatorẽ putat. Cum enim hædus est illi genti, id
C est: cum eum sabbati violatorẽ & prophaoatorem legis
existimat, iocundari epulis eius nõ meruit: vt quod ait,
Nunquã dedisti mihi hædum vt cum amicis meis epu-
larer, tale sit acsi diceret, eum qui mihi hædus videba-
tur, nunquam dedisti mihi ad epulandum, eoipso mihi
illum nõ concedens, quo mihi hædus videbatur. Quod
autem dicit, cũ amicis meis, aut ex persona principum
cum plebe intelligitur, aut ex persona populi Hieroso-
lymitani cum cæteris populis Iuda. Meretrices autem
cum quibus dissipasse substantiã suam filius minor ac-
cusatus est, recte intelligũtur superstitiones, relicto vno
connubio legitimo verbi dei, cum turba dæmooiorum
cupiditate turpissima fornicari. Quid deiode sibi vult,
quòd cũ pater diceret, Tu mecum es semper, quod iam
tractatum est, addidit, Et omnia mea tua sunt: quia in re
primo cauendum est, ne intelligas ita dictum, omnia
mea tua sunt, quasi non sint & fratris: aut tanquã in ter-
reoa hæreditate patiaris angustias, quo modo possint
omnia esse maioris, si habet ibi & iunior partem suam.
Sic enim à perfectis & purgatis ac iam immortalibus fi-
liis habentur omnia, vt sint & omnium singula & om-
nia singulorum. Vt enim cupiditas nihil sine angustia, D
ita nihil cũ angustia charitas tenet. Sed quo modo om-
nia? Num & angelos, ait aliquis, & virtutes sublimes ac
potestates, atque voiuersa cœlestia dei ministeria deus
in possessionem tali filio subiecisse putandus est. Si pos-
sessionem sic accipias, vt eius possessor ipse sit domious
non vtique omnia. Non enim domini erunt, sed con-
sortes potius angelorum, de quibus dictum est, Erunt e- Math. 22.
nim æquales angelis dei. Sin vero possessio sic intelligi-
tur, quo modo recte dicimus possidere animas verita-
tem: non inueoio cur non vere ac proprie accipere pos-
simus omnia, quæ dicta suot omnia, Non enim illud ita
loquimur vt dominas veritatis dicamus animas quam
ab eis dicimus possideri. Aut si nomine possessionis ad-
huc sensu † impedimur, id quoque auferatur. Non enim † ad hunc
ait pater, omnia in possessionem tibi dabo: siue omnia sensum.
mea possideas vel possidebis: sed, omoia mea tua sunt:
nec tamen ita sunt eius, vt ipsius dei. Quod enim est in
nostra pecunia, potest familiæ nostræ vel alimeotũ esse
vel ornamentum, vel aliquid huiusmodi. Et certè cum
ipsum patrem recte ille posset suum dicere, non video
quæ ipsius recte sua vocare nõ possit, diuersis duntaxat E
modis. Cum enim beatitudinem illam obtinuerimus,
nostra erunt ad viuendum superiora, nostra erunt ad
conuiuendum æqualia, nostra erunt ad dominandum
inferiora. Congaudeat ergo securissimus maior frater,
quia iunior frater mortuus erat & reuixit, perierat & in-
uentus est. In villico quẽ dominus eiiciebat de vil- XXXIIII.
licatione, & laudauit eum quòd in futurum sibi prospe- Luca. 16.
xerit, non omnia debemus ad imitandum somere. Non
enim aut domino nostro facienda est in aliquo fraus, vt
de ipsa fraude eleemosynas faciamus: aut eos à quibus
recipi volumus in tabernacula ęterna, tanquam debito-
res dei & domioi nostri fas est intelligi: cũ iusti & san-
cti significentur hoc loco qui eos introducãt in taber-
nacula æterna, qui necessitatibus suis terrena bona cõ-
municaueriot: de quibus etiam dicit, quòd si quis alicui
eorum calicem aquæ frigidæ dederit tantum in nomi- Math. 10.
ne discipuli, non perdet mercedem suam: Sed etiam e-
contrario dicuotur istę similitudines, vt intelligamus, si
laudari potuit ille à domioo qui fraudem faciebat quã-
to amplius placẽt domino deo, qui secundum eius præ-
ceptum illa opera faciunt: sicut etiam de iudice iniqui-
tatis qui interpellabatur à vidua, comparationem duxit F
ad iudicem deum, cui nulla ex parte iudex iniquus con-
ferendus est. Quòd autem de centũ cadis olei quinqua- Luca. 18.
ginta scribi fecit à debitore, & de centum coris tritici Luca. 16.
octogiota, ad nihil aliud valere arbitror, nisi vt ea quæ
similiter [in sacerdotes] atque in leuitas Iudæi, quisq; o-
peratur in Christi Ecclesia, abundet iusticia eius super Math. 5.
scribarum & pharisæorum, vt cum illi decimas darent,
isti dimidias dent: sicut non de fructibus sed de ipsis bo
nis suis fecit Zachæus. Aut certe duplicet decimam, aut Luca. 19.
duas decimas dando superet impeodia Iudæorũ. Mam-
mooa vero iniquitatis ideo à domino appellata est ista
pecunia quam possidemus ad tempus, quia Mammona
diuitiæ interpretãtur. Nec sunt istæ diuitiæ nisi iniquis,
qui in eis constituunt spem atque copiam beatitudinis
suæ. A iustis vero cum hæc possidentur, est quidem ista
pecunia: sed non sunt tamen illis diuitię nisi cœlestes &
spiritales, quibus indigẽtiam suam spiritaliter supplen-
tes, exclusa egestate miseriæ, beatitudinis copia ditãtur.
Quod dicit, Si in alieno fideles non fuistis: Alienas XXXV.
appellat terrenas facultates, quia nemo eas secũ moriens Luca. 16.
aufert, hoc est quod dicit Dauid, Ne timueris cũ diues Psal. 48.

factus

G factus fuerit homo, & cũ multiplicata fuerit gloria do-
mus eius: quoniam non cum morietur accipiet omnia,
XXXVI. neque simul descendet cum eo gloria eius. Quod
Lucæ.16. ait, Aut vnum odiet, & alterum diliget, aut vni adhære-
bit, & alterum contemnet: Non sine cõsyderatione di-
stinguenda sunt, Non enim passim aut quasi temere di-
cta sunt. Non enim interrogatus vtrum diligat diabo-
lum, respondet se diligere, sed potius odisse. Deũ autem
se diligere omnes ferè proclamãt. Ergo aut vnum odiet
& alterũ diliget vt fieri debet: odiet scilicet diabolum,
diliget vero deum. Quod vero adiunxit, aut alteri ad-
hærebit & alterum contemnat: Adhærebit scilicet dia-
bolo, cum quasi eius præmia temporalia sectatur, con-
temnet autem deum, Non dixit odiet, sed cõtemnet: si-
cut solent minas eius postponere cupiditatibus suis, qui
de bonitate eius ad impunitatem sibi blandiuntur, Qui-
Ecclesiasti- bus per Salomonem dicitur, Fili ne adiicias peccatum
ci.5. super peccatum, & dicas, miseratio dei magna est.
XXXVII. Regnum cœlorum vim patitur, & qui vim faciunt,
Lucæ.16. diripiunt illud. Non solum vt quisque ista contemnat,
sed etiam linguas deridentium se talia contemnentem:
hic enim vi facta inuadit quodam modo quasi præda-
H tor violentus regna cœlorum: hoc enim subiunxit Euã-
gelista, cum dixisset derisum fuisse Iesum à pharisæis,
cum de contemnendis terrenis diuitiis loqueretur.
XXXVIII. Homo quidam erat diues, & induebatur purpura
Lucæ.16. & bysso, & epulabatur quotidie splendide: & cætera.
Per allegoriam sic accipi possunt, vt in diuite intelligã-
Roma.10. tur superbi Iudæorum, ignorãtes dei iusticiam, & suam
volentes constituere. Purpura & byssus, dignitas regni
Matth.21. est: & auferetur, inquit, à vobis regnum dei, & dabitur
genti facienti iusticiam. Epulatio splendida, iactantia
legis est, in qua gloriabantur plus ad pompam elationis
abutentes ea, quàm ad necessitatem salutis vtẽtes. Men-
Lucæ.16. dicus autem nomine Lazarus, quod interpretatur adiu-
tus, significat indigentem, veluti gentilem aliquem aut
publicanum, qui tanto magis adiuuatur, quanto minus
de suarum copia facultatum præsumit. Tales erant illi
duo qui orabant in templo, vnus publicanus, & alter
Lucæ.18. pharisæus. Diues ergo dicit tanquam satiatus iusticia,
non inter illos beatos numerandus qui esuriunt & si-
Matth.5. tiunt iusticiam, Gratias tibi ago, quia non sum sicut
publicanus iste. Pauper autem qui se adiuuari desyde-
I rat, dicit, Propicius esto mihi peccatori. Desyderat ta-
men saturari de micis quæ cadunt de mensa diuitis ia-
Lucæ.11. cens ad ianuam, Non enim admittebatur ad epulas e-
ius, qui nec bene illis vtebatur, nec egenti dabat, tanquã
scriba habens claues regni cœlorum, nec ipse intrans,
nec alios intrare permittens, Micæ cadentes de mensa
diuitis, sunt quædam verba legis, quæ illi iactantes qua-
si proiiciebant in terram, cum superbe populo loque-
rentur. Vlcera autem sunt cõfessiones peccatorum, ve-
lut mali humores à visceribus intimis foras erumpen-
tes. Canes qui ea lingebant, nequissimi homines sunt
amantes peccata, qui lata lingua etiam laudare non ces-
sant opera mala, quæ in se alius gemens & confitens
detestatur. Sinus Abrahæ, requies est beatorum paupe-
rum, quorum est regnum cœlorum, in quo post hanc
vitam recipiuntur, Sepultura inferni, pœnarum pro-
funditas, quę superbos & immisericordes post hanc vi-
tam vorat. Quos tamen dominus in ista narratione di-
cit videre de lõginquo, atque sentire beatorũ requiem,
quò sanè transire non possunt. Quod autem linguam
sibi vult refrigerari, cum in flamma vtique totus arde-
Prouer.18. ret: significat quod scriptum est, Mors & vita in mani-
bus linguæ: Et quia ore confessio fit ad salutem, quod K
per superbiam ille non fecit. Extremum autem digiti *Roma.10.*
vel minimam operationem misericordię significat, qua
per spiritum sanctum subuenitur. Cum autem ei dici-
tur, Recepisti bona in vita tua: illud tangitur, quia fœli-
citatem dilexit seculi, nec aliam vitam præter istam in
qua superbus tumebat, amauit. Lazarum autem mala di-
cit recepisse, quia intellexit huius vitæ mortalitatem, la-
bores, dolores, & ærumnas, pœnam esse peccati: de quo
scriptum est, Fuimus & nos naturaliter filij iræ sicut & *Ephe.2.*
cæteri. De quo iterum scriptum est, nec infantem cu- *Iob.25.*
ius est vnius diei vita super terram mundum esse à pec-
cato: quia omnes vtique in Adam morimur, qui factus
est transgressione mortalis. Quod autem dicit, ad ea lo-
ca in quibus torquentur impij, iustos etiam si velint,
non posse transire, quid aliud significat, nisi post hanc
vitam ita receptis in carcere, vt inde non exeant donec
reddant nouissimum quadrantem, & per incommuta- *Matth.5.*
bilitatem diuinæ sententię, nullum auxilium misericor-
diæ posse præberi à iustis, etiam si velint illud præbere.
Quo admonet scilicet in hac vita homines subueniant »
quibus possint, ne postea etiam si optime recepti fue- »
rint, eis quos diligunt opitulari non valeant. Illud enim » L
quod scriptum est, Vt & ipsi recipiant vos in æterna ta- *Lucæ.16.*
bernacula: non de superbis & immisericordibus scrip-
tum est, qualis iste diues fuisse demonstratur, quòd re-
cipi à sanctis in illa tabernacula mereantur: sed de his
qui sibi amicos officiosissimos operibus misericordiæ
fecerint: quanquam nec ipsos iusti velut propria pote-
state quasi gratificando recipiant, sed promissione at-
que permissione illius, qui eos consilio præmonuit, vt
sibi amicos facerent, & qui seipsum pasci, vestiri, hospi-
tio recipi, visitari in vnoquoque minimorum suorum
liberatoris bonitate dignatus est. Quanquam illa re-
ceptio vtrum statim post istam vitam fiat, an in fine se-
culi in resurrectione mortuorum, atque vltima retribu-
tione iudicij, non minima quæstio est: sed quandoli-
bet fiat, certe de talibus qualis ille diues insinuatur, nul-
la scriptura fieri pollicetur. Quinque autem fratres quos
habere se dicit in domo patris sui, Iudæos significant.
Appellati autem sunt quinque, quia sub lege detineban- *Lucæ.16.*
tur quæ per Moysem data est, qui libros quinque con-
scripsit. Quod vero Lazarum petit mitti ad fratres suos: M
sensit se vtique indignum qui testimonium perhibeat
veritati. Et quia non impetrauerat paululum se refrige-
rari, multo minus credit relaxari se posse ab inferis ad
prædicationem veritatis. Quod Abraham dicit, si vo-
lunt credere, habent Moysem & prophetas: non istos
Euangelio præposuit, sed quia Euangelium, sicut di- *Roma.3.*
cit Apostolus, testimonium habet à lege & Prophetis,
illis credendo posse eos significat ad Euangelium per-
uenire. Sicut alio loco ipse dominus dicit, Si crede- *Ioan.5.*
retis Moysi, crederetis & mihi. Ille enim de me scrip-
sit. Denique ad hoc pertinet quod etiam postea dicit,
Si Moysem & Prophetas non audiunt, neque si quis *Lucæ.16.*
ex mortuis resurrexerit credent: quia eum prænuncia-
uerunt Moyses & Prophetæ qui surrexit à mortuis,
hoc ipsum etiam de illo quod resurrecturus esset à mor-
tuis, quibus non credendo vtique nec Christo vo-
lunt credere. Multo minus ergo cuilibet possunt crede-
re qui à mortuis resurgeret, quando ei non credunt,
cuius resurrectionem Moyses & Prophetæ prædicaue-
runt quibus credere nolunt. Aliter etiam intelligi po-
test ista narratio, vt Lazarum, dominum significare ac- *Alia ex-*
cipiamus, iacentem ad ianuam illius diuitis: quia se ad *positio.*

aures

A aures superbissimas Iudæorum incarnationis humilitate deiecit, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis, Et quærens ab eis vel minima opera iusticiæ, quæ suæ mensæ, hoc est, suæ potestati per superbiam non vsurparent: quæ opera misericordiæ atque humilitatis, quamuis minima, etsi non disciplina & perseuerantia vitæ bonæ, saltem interdum vel casu facerent, sicut micæ de mensa cadere solent. Vlcera passiones sunt domini ex infirmitate carnis, quam pro nobis suscipere dignatus est. Canes ergo qui ea lingebant, gentes sunt, quos homines peccatores & immundos dicebant Iudæi: & tamen passiones domini in sacramentis corporis & sanguinis eius, per totum iam orbem suauitate lambunt deuotissima. Sinus Abrahæ intelligitur secretum patris, quò post passionem resurgens assumptus est dominus: quò eum portatum ab angelis ideo dictum puto, quia ipsam receptionem qua in secretum patris abscessit, angeli annunciauerunt discipulis intuentibus, Dicendo enim, quid statis aspicientes in cœlum: quid aliud dixerunt, nisi nullo modo posse oculos hominum vsque in illud penetrare secretum quò

B ibat dominus, cum in conspectu discipulorum ferretur in cœlum. Iam cætera secundum superiorem expositionem accipi possunt: quia secretum patris bene intelligitur, vbi etiam ante resurrectionem iustorum animę viuunt cum deo: tanto enim verius vbique est deus, quanto nullo continetur loco, sicut & latroni dictum est, *Lucæ.23.* Hodie mecum eris in paradiso: vnde nunquam recessit dei filius, quamuis ab hominibus per susceptam carnem in ciuitate Iudæorum tanta pateretur.

XXXIX. Quod *Lucæ.17.* dixerunt discipuli, Domine adauge nobis fidem: potest quidem intelligi hanc fidem sibi eos augeri postulasse, qua creditur ea quæ non videntur: sed tamen dicitur etiam fides rerum, quando non verbis sed rebus ipsis præsentibus creditur: quod futurum est, cum iam per *Psal.103.* speciem manifestam se contemplandam præbebit sanctis ipsa dei sapientia, per quam facta sunt omnia. De qua fide rerum lucisque illius præsentatæ forsitan Paulus Apostolus dicit, *Roma.1.* Iusticia enim dei reuelatur ex fide *2.Cor.3.* in fidem. Dicit enim & alio loco, Nos autem reuelata facie gloriam domini speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam tanquam à

C domini spiritu. Sicut enim hic ait, de gloria in gloriam, ita & ibi, de fide in fidem. De gloria scilicet Euangelij qua nunc credentes illuminantur, in gloriam ipsius incommutabilis & manifestæ veritatis, qua tunc commutati perfruentur: ita ex fide verborum quibus nunc credimus quod nondum videmus: in fidem *†al. in fide rerũ transformabimur quã in æternum.* rerum qua in æternum † quod nunc credimus, obtinebimus. Secundum sententiam hanc etiam illud est, quod dictum est à Ioanne in Epistola ad Parthos†, Dilectissimi, nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quod erimus, Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, *†Parthos.* *1.Ioan.3.* quoniam videbimus eum sicuti est. Vnde enim nunc filij dei sumus, nisi quia potestatem dedit nobis filios *Ioan.1.* dei fieri, credentibus in nomine eius, vt videamus in *1.Cor.3.* ænigmate. Vnde autem tunc similes ei erimus, nisi quoniam vt ipse ait, videbimus eum sicuti est? Quod etiam dictum est, Tunc autem facie ad faciem. Illam ergo fidem præsentissimæ veritatis plerisque non intelligentibus, videri posset dominus non discipulis suis, *Lucæ.17.* non ad id quod petierant respondisse. Cum enim dixissent, *†al. habueritis.* Domine adauge nobis fidem: ait illis, Si habueritis † fidem tanquam granum sinapis, diceretis † huic arbori *†diceretis.* moro, eradicare & transplantare in mare, & obediet † vobis. Deinde sequitur, Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem † boues, cui re- D *†obediret.* gresso de agro dicit illi statim, Transi, recumbe, & nõ dicit ei, Para quod cœnem, & præcinge te & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ sibi imperauerat? Non puto. Sic & vos cum feceritis omnia quæcunque præcepta sunt vobis, dicite, serui superuacui sumus, quod debuimus facere fecimus. Quid hæc pertineant ad id quod dictum est, Domine adauge nobis fidem: difficile apparet, intelligamus ex fide in fidem, id est, ex fide ista qua ministratur deo, in illam fidem eos significasse transferendos vbi fruantur deo. Augebitur enim fides, cum primo verbis prædicantibus, deinde rebus apparentibus creditur. Sed illa contemplatio summam quietem habet, quæ in æterno dei regno tribuitur. Summa vero quies illa, præmium est iustorum laborum qui in Ecclesiæ ministratione peraguntur: & ideo quanuis in agro aret seruus aut pascat † boues †, hoc est, in vita seculari vel terrena verset negocia, vel stultis hominibus tanquam pecoribus seruiat: opus est vt post illos E labores domum veniat, hoc est, Ecclesiæ societur: laboret etiam ibi ministrans domino suo donec manducet & bibat, Nam & esuriens ille quæsiuit poma in arbore, *Matth.21.* & à Samaritana aquam sitiens postulauit. *Ioan.4.* Manducet ergo & bibat confessionem & fidem gentium, ministrantibus, hoc est, euangelizantibus seruis suis. Quò pertinet etiam illud quod de grano sinapis eis primo respondit: prius illos fidem habere debere præsenti vitæ necessariam, quæ minima videtur quandiu thesaurus est in vasis fictilibus, sed vi maxima efferuet & germinat. Dominus noster Iesus Christus, qui vult pasci ministerio seruorum suorum: hoc est, in corpus suum quasi mactatos & manducatos transferre credentes, etiam hic pascit eos sacramento passionis suæ & verbo fidei. Non enim venit ministrari sed ministrare. *Matth.20.* Dicant ergo illi serui per sinapis granum huic arbori moro: hoc est, ipsi Euangelio crucis dominicæ, per poma *Lucæ.17.* sanguinea, tanquam vulnera in ligno pendentia, victum populis præbituræ. Dicant ergo illi vt eradicetur de perfidia Iudæorum, & in mare gentium transferatur atque plantetur: hac enim domestica seruitute esu- F rienti & sitienti domino ministrabunt. Tunc demum quærant escis incorruptibilibus in æternum diuinæ sapientiæ perfrui, cum dixerint, Serui superuacui sumus, quod debuimus facere fecimus, nihil in nobis operis restat: cursum consummauimus, agonem perfecimus, superest nobis corona iusticiæ. Omnia enim dici possunt *2.Timo.4.* de illa ineffabili perfruitione veritatis: & tanto magis omnia dici possunt, quanto minus aliquid digne dici potest. Nam & lux est illuminatorum, & requies exercitatorum, & patria redeuntium, & esca indigentium, & corona vincentium: & quæcunque bona temporaliter transeuntia, per creaturarum partes error appetit infidelium, veriora & in æternum manentia in creatore omnium simul inuentura est pietas filiorum.

XL. In decem leprosis quos dominus ita mundauit, cũ ait, Ite ostendite vos sacerdotibus: multa quæri possunt *Lucæ 17.* quæ merito quærentes mouent, Non solum de numero quid sibi velit quòd decem sint, & quòd vnus ex illis solus gratias egit: hæc enim libere quæruntur, vt etiam non inuestigata, vel nihil vel non multum impediant intentionem legentis: sed illa potius, cur eos ad sacerdotes miserit vt cum irent mundarentur. Nul-

G lum enim eorum quibus hæc corporalia beneficia præ-
stitit, inuenitur misisse ad sacerdotes nisi leprosos. Nam
Lucæ.5. & illum à lepra mundauerat cui dixit, Vade & ostende
Leuiti.14. te sacerdotibus, & offer pro te sacrificium, quod præce-
pit Moyses in testimonium illis. Deinde intuendum,]
qualis mundatio spiritalis possit intelligi eorum quos
ingratos extitisse redarguit. Secundum corpus enim fa
cile est videre posse hominem non habere lepram, & ta
men animi esse non boni. Secundum significationẽ au
tem huius miraculi, cõturbat considerantem, quo mo-
do mundus dici possit ingratus. Quærendum igitur est
quid ipsa lepra significet. Non enim sanati sed munda-
ti dicuntur qui ea caruerũt. Coloris quippe vicium est,
nõ valetudinis aut integritatis sensuum atq; membro-
rum. Leprosi ergo nõ absurde intelligi possunt, qui sci-
entiam veræ fidei non habentes, varias doctrinas profi-
tentur erroris. Non enim vel abscondunt imperitiam
suam, sed pro summa peritia proferunt in lucem, & ia-
ctantia sermonis ostentant. Nulla porrò falsa doctrina
est, quæ non aliqua vera intermisceat. Vera ergo falsis
inordinate permixta, in vna disputatione vel narratio-
H ne hominis, tanquam in vnius corporis colore apparen
tia, significant lepram, tanquam veris falsisq; colorum
fucis humana corpora variantem atq; maculantem. Hi
autem tam vitandi sunt Ecclesiæ, vt si fieri potest, lon-
gius remoti magno clamore Christum interpellent: si-
cut isti decem steterunt à longe, & leuauerunt vocem
Lucæ.17. dicentes, Iesu præceptor miserere nostri. Nam & quòd
præceptorẽ vocant, quo nomine nescio vtrum quisquã
dominum interpellauerit pro medicina corporali, sa-
tis puto significare, lepram falsam esse doctrinã, quam
bonus præceptor abstergit. Sacerdotium vero Iudæo-
rum nemo ferè fidelium dubitat figuram fuisse futuri
sacerdotij regalis quod est in Ecclesia, quo consecran-
tur omnes pertinẽtes ad corpus Christi, summi & veri
principis sacerdotum. Nam nunc & omnes vnguntur,
quod tũc regibus tantũ & sacerdotibus fiebat. Et quod
1.Petri.2. ait Petrus ad Christianum populum scribẽs, Regale sa-
cerdotium: vtrunque nomen illi populo conuenire de-
clarauit, quò illa vnctio pertinebat. Cætera itaque vicia
tanquam valetudinis & quasi membrorum animæ at-
que sensuum, per seipsum interius & conscientia & in-
I tellecto dominus sanat & corrigit: doctrina vero vel
imbuendi per sacramẽta, vel catechizandi per sermo-
nem sonantem atq; lectionem, vbi color quidam intel
ligitur verus atq; syncerus, quia in promptu est & foris
eminentissimus. Non enim in occultis cogitationibus,
sed in manifestis operationibus hæc quæ aguntur Ec-
Actor.9. clesiæ proprie contributa sunt. Itaq; & Paulus voce do-
mini audita, Quid me persequeris? &, Ego sum Iesus
quem tu persequeris: ad Ananiam tamen missus est,
vt illo sacerdotio quod in Ecclesia constitutum est, sa-
cramentum doctrinæ fidei perciperet, & verus eius ap-
probaretur color. Non quia non potest per seipsum
dominus omnia facere, nam quis alius hæc facit etiam
in Ecclesia? sed vt ipsa societas congregatorum fide-
lium approbando inuicem atque communicando ve-
ræ fidei doctrinam in omnibus quæ dicũtur verbis vel
signantur sacramentis, tanquam vnam speciem veri co
loris obducat. Ad hoc etiam pertinet quod idem dicit
Gala.2. Apostolus, Deinde post annos quatuordecim ascendi
Hierosolymã cum Barnaba assumpto & Tito. Ascendi
autem secundum reuelationem, & exposui cum eis E-
uangelium quod prædico in gentibus. Seorsum autem
iis qui videbãtur esse aliquid, ne forte inuacuum curro
aut cucurri. Et paulo post, Cum cognouissent, inquit, K
gratiam quæ data est mihi, Iacobus, Petrus & Ioannes,
qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi
& Barnabæ societatis. Ipsa enim collatio vnam doctri-
næ speciem, exclusa omni varietate monstrabat, quod
salubriter etiam Corinthios monet dicens, Obsecro au 1.Cor.1.
tem vos fratres per nomen domini nostri Iesu Chri- Acto.10.
sti, vt idipsum dicatis omnes. Cornelius etiam cũ elee-
mosynæ eius acceptæ & preces eius auditæ, illi ab an-
gelo nunciarentur: propter doctrinæ tamen sacramen
torumq; vnitatem ad Petrum iubetur mittere, tãquam
illi & suis diceretur, Ite ostẽdite vos sacerdotibus. Nam Lucæ.17.
& cum irent mundati sunt. Iam enim ad eos venerat
Petrus, sed tamen ipsi nondum accepto baptismatis sa-
cramento, nondum spiritaliter ad sacerdotes perue-
nerunt: & tamen infusione spiritus sancti, & admira-
tione linguarum eorum mundatio declarata est. Quæ
cum ita se habeant, iam facile est etiam illud videre,
fieri posse vt quisquis in Ecclesiæ societate doctrinam
integram verámque assequatur, & omnia secundum ca
tholicæ fidei regulam edisserat, distinguat à creatore
creaturam, eoq; manifestetur varietate mendaciorum L
tanquam lepra caruisse: & tamen ingratus sit domino
deo mũdatori suo, qui elatus superbia, gratiarum agen-
darum pia humilitate non subditur, similisque efficitur
illis de quibus dicit Apostolus, Qui cum cognouissent Roma.1.
deum, non vt deum magnificauerunt aut gratias ege-
runt. Quòd enim dicit eos deum cognouisse, ostendit
quidem à lepra fuisse mundatos, sed tamen statim ac-
cusat ingratos. Ideoque tales ingrati, in nouenario nu-
mero tanquam imperfecti remanebunt. Vnum enim si
addatur ad nouem, quædam effigies vnitatis impletur:
quo fit tanta completio, vt vltra iam non progrediatur
numerus, nisi rursus ad vnum redeatur, & hæc per in-
finitatem numeri regula custodiatur. Nouem itaque
indigent vno, vt quadam vnitatis forma coagulentur,
vt decem sint: vnum autem non eis indiget, vt custo-
diat vnitatem. Quamobrem vt illi nouem qui gratias
non egerunt, reprobi effecti à consortio vnitatis exclu-
si sunt: ita vnus ille qui gratias egit, vnicæ Ecclesiæ si-
gnificatione approbatus atque laudatus est. Et quia illi
erant Iudæi, amisisse per superbiam declarati sunt re-
gnum cœlorum, vbi maxime vnitas custoditur, Iste M
vero qui erat Samaritanus, quod interpretatur custos,
illi à quo accepit tribuens quod accepit, & quodam
modo cantans illud è Psalmo, Fortitudinem meam Psal.58.
ad te custodiam: per gratiarum actionem regi subie-
ctus, humilitatem regni humili deuotione seruauit.

Quid est quod dicit dominus, Qui fuerit in te- XLI.
cto, & vasa eius in domo, non descendat tollere illa. Lucæ.17.
In tecto est, qui excedens carnalia, tanquam in aura
libera spiritaliter viuit. Vasa eius in domo, sunt sen-
sus carnales, quibus ad inuestigandam veritatem quæ
intellectu capitur, multi vtentes penitus errauerunt.
Huius ergo spiritalis viri iam vasa ista vacant in do-
mo, quia mente corpori supereminens per aciem in-
telligentiæ tanquam in tecto positus, perspicuitate sa-
pientiæ veluti cœlo apertissimo fruitur. Caueat ergo
iste, ne in die tribulationis rursus vita carnali: quæ per
sensus corporis pascitur, delectatus, ad vasa huiusmo-
di tollenda descendat. Quid est quod dictum est, XLII.
Et qui in agro fuerit, similiter non redeat retro. Qui Lucæ.17.
operatur in Ecclesia, sicut Paulus & Apollo, plantat & 1.Cor.3.
rigat, non respiciat spem secularem cui renunciauit. XLIII.

Quid significauit vxor Loth? Eos qui in tribu- Lucæ.17.
latione

A latione retro aspiciunt, & se à spe diuinæ promissionis
auertunt: & ideo statua salis facta est, vt admonēdo bo-
mines ne hoc faciant, tanquam condiat cor eorum ne
XLIIII. sint fatui. Qui sunt in illa nocte, duo in lecto, & duę
Luca.17. mnlentes in vnum, & duo in agro: de quibus omnibus
binis singuli assumentur, & singuli relinquentur. Tria
genera bominum bic videntur significari. Vnum corū
qui ocium & quietē eligunt, neq; negociis secularibus,
neq; negociis Ecclesiasticis occupati, quæ illorum quies
lecti nomine significata est. Alterum corū qui in plebi-
bus constituti reguntur à doctoribus, agentes ea quæ
sunt huius seculi: quos & fœminarum nomine significa
uit, quia consiliis, vt dixi, peritorū, regi eis expedit: & mo
lentes dixit, propter temporalium negociorum orbem
atque circuitum: quas tamen in vno molentes dixit, in-
quantum de ipsis rebus & negociis suis præbent vsibus
Ecclesiæ. Tertium corū qui operantur in Ecclesiæ mini
sterio tanquam in agro dei: de qua agricultura Aposto-
1.Corin.3. lus loquitur, [Dei sumus adiutores, dei agricultura, dei
ædificatio estis.] In his ergo tribus generibus bina sunt
rursus genera hominum in singulis, & pro robore sua-
†virium. rum viarum† discernuntur. Cum enim omnes ad Eccle
B siæ membra pertinere videantur, adueniente tamē ten-
tatione tribulationis, & ex illis qui sunt in ocio, & ex il-
lis qui sunt in negociis seculi, & ex illis qui deo mini-
strant in Ecclesia, aliqui permanent, aliqui cadunt. Qui
permanent assumuntur, qui cadunt relinquuntur. Ergo
vnus assumetur, & vnus relinquetur, non quasi de duo-
bus bominibus dictū est, sed de duobus generibus affe-
ctionnm, in singulis generibus trium professionū. In il-
la ergo nocte dixit, in illa tribulatione. Ad ipsa tria ge-
nera quę assumuntur, pertinere arbitror etiā tria illa no
Ezech.14. mina virorum sanctorum, quos solos liberandos Eze-
Gene.7. chiel propheta pronūciat, Noë, Daniel, & Iob. Videtur
enim Noë pertinere ad eos, per quos Ecclesia regitur, si-
cut per illum in aquis arca gubernata est, quæ figuram
Daniel.1. gestabat Ecclesiæ. Daniel autem qui elegit cœlibem vi-
tam, id ęst, nuptias terrenas contempsit, vt sicut dicit A-
1.Cor.7. postnlus, sine solicitudine viueret, cogitās que sunt dei,
genus eorum significat qui sunt in ocio, sed tamen for-
Iob.1. tissimi in tentationibus, vt possint assumi. Iob autē quia
C vxorem & filios habuit, & amplas terrenarum rerū co-
pias, ad illud genus pertinet cui molendinum deputa-
tum est. Sed tamen vt sint fortissimi in tentationibus si-
cut ille fuit, Nnn enim aliter assumi poterunt. Nec puto
esse alia genera hominū quibus constat Ecclesia, quàm
ista tria, habentia binas differentias propter assumptio-
nem & relictionem, quanuis in singulis multę studiorū
voluntatumq; diuersitates, ad concordiā tamen vnita-
XLV. temq; concurrētes possunt inueniri. Quid est quòd
ad semper orandum & nō deficiendum, de iudiee ini-
quo voluit parabolam ponere. Qui cum deum non ti-
meret & hominem non reuereretur, viduæ tamen as-
siduis interpellationibus cessit, vt eam vindicaret, ne si-
Luca.18. bi ab illa tædium fieret. Nam hoc est quod ait, ne veni-
ens suggillet me. Quotiam parabolas dominus aut se-
Matth.18. cundum similitudinē aliquam ponit, sicut de seruo illo
Luca.7. cui dominus dimisit quod ratione reddita debere inuē
tus est, & ipse conseruo suo dilationem saltem dare no
luit: & de fœneratore qui cum duobus debitoribus do-
nasset quod debebant, ab eo plus dilectus cui plus do-
Luca.15. nauit: & de homine qui habebat duos filios, maiorem
in agro sibi propinquantem, minorem autē in longin-
quo luxuriantem, & innumerabilia huiusmodi. De his
enim, inquantum similia sunt, dncitur intellectus eius

rei cui adhibentur, ad mysterium insinuandę aut requi- D
rendę veritatis. Aut ex ipsa dissimilitudine aliquid pro-
bat, veluti est illud, Quòd si fœnū agri quod hodie est, Matth. 6.
& cras in clibanum mittitur, deus sic vestit, quanto ma-
gis vos modicæ fidei? Ad hoc genus pertinet etiā illud
quod de seruo ait, cui dominus denunciauerat vt à vil-
licatu remoueretur: fraudem quippe ille fecit domino Luca.16.
suo, vt falsatis chirographis, debitoribus eius, quantum
commodum visum est, relaxaret. Neq; vllo modo nos
dominus vt sibi fraudem faciamus hortatur: sed si qui
fraudando sibi præuidit in posterum, laudatum eum di
cit à domino, quanto maiore alacritate sibi prouidere
debent in æternam vitam, quibus vt iustè operentur iu
betur de mammona iniquitatis, quod suo loco exposi-
tum est. Ad hoc genus pertinet & ille, qui non propter
amiciciam, sed vt tædio careret iam dormiēs excitatur, Luca.11.
vt tres panes cōmodet amico suo. Si enim ille molestia
compulsus dedit, quanto magis deus qui seruos suos di
ligens, vt petamus hortatur, dabit bona petentibus se.
Itaque illud superius genus his verbis adiungi potest: si-
cut illud, ita & illud. Hoc autem posterius his verbis: si Luca.18.
illud, quanto magis illud: aut si non illud, quātn minus
illud: sed alicubi obscure, alicubi aperte ista ponuntur. E
Hic ergo iniquus iudex non ex similitudine, sed ex dis-
similitudine adhibitus est: vt ostenderet dominus quan
to certiores esse debeant qui deum perseueranter rogāt
fontem iusticiæ atque misericordiæ, vel si quid excellen
tius dici aut audiri potest, cum apud iniquissimum iu-
dicem vsque ad effectum implendi desyderij valuerit
perseuerantia deprecāntis. Ipsa vero vidua potest habe-
re similitudinem Ecclesiæ, quæ desolata videtur donec
veniat dominus, qui tamen in secreto etiam nunc cu-
ram eius gerit. Si autem mouet cur electi dei se vindi-
cari deprecentur, quod etiam in Apocalypsi Ioannis de Apoc.6.
martyribus dicitur, cum apertissime moneamur, vt pro
nostris inimicis & persecutnribus oremus, Intelligen-
dum est eam vindictam esse iustorum, vt omnes mali
pereant. Pereunt autem duobus modis, aut conuersione
ad iusticiam, aut amissa per simplicium potestate qua
nūc aduersus bonos quandiu hocipsum bonis expedit,
vel temporaliter aliquid valent. Itaque etiam si omnes
homines conuerterentur ad deum, inter quos sunt etiā F
inimici pro quibus iubemur orare: diabolus tamen qui
operatur in filiis diffidentiæ, remaneret in seculi fine
damnandus. Quem finem iusti cum venire desyderāt,
quanuis pro inimicis suis orent, tamen nō absurde vin-
dictam desyderare dicuntur. Homo quidam no- XLVI.
bilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnū Luca.19.
& reuerti. Ipse dominus noster Iesus Christus intelligi-
tur. Regio longinqua, Ecclesia gentium vsque ad fines Roma.11.
terræ. Reuerti se tamen dicit. Abiit enim vt plenitudo
gentium intraret: reuertetur, vt omnis Israël saluus fiat.
Per decem mnas, legem significat propter decalogum.
Decem autem seruos, quibus sub illa positus gratia præ-
dicata est. Sic enim intelligendum est eis datas mnas
ad vsum, cum intellexerint eam ipsam legem remo-
to velamine ad Euangelium pertinere: Ciues eius qui
post eum miserunt legationem, dicentes se nolle vt re-
gnet sibi. Iudæi sunt, qui etiam post resurrectionem e-
ius miserunt persecutores Apostolis, & prædicationem
Euāgelij respuerunt. Redit autem accepto regno, quia
in manifestissima & eminentissima claritate venturus
est, qui eis humilis apparuit, cum diceret, Regnum me- Ioan.18.
um non est de hoc mundo. Quòd autem serui redden
tes rationem, ex eo quod acceperant laudantur quia

G lucrati sunt: significat eos bonam reddere rationem, qui bene vsi sunt eo quod acceperunt ad augendas diuitias domini per eos qui credunt in eum. Quod qui facere nolunt, in illo significati sunt qui mnam suã in sudario seruauit. Sunt enim homines hac sibi peruersitate blandientes vt dicant, Sufficit vt de se vnusquisq; rationem reddat Quid opus est aliis prædicare aut ministrare, vt etiam de ipsis reddere ratione quisq; cogatur: cum apud dominũ etiam illi sint inexcusabiles quibus lex data nõ est, neq; audito Euãgelio dormierunt: quia

Roma.1. per creaturã poterant cognoscere creatorẽ, cuius inuisibilia à cõstitutione mundi per ea quę facta sunt intellecta cõspiciuntur. Hoc est enim quasi metere vbi non seminauit: id est, etiã eos impietatis reos tenere, quibus verbũ legis aut Euangelij nõ ministratum est. Hoc autem velut periculum iudicij deuitãtes, pigro languore à verbi ministratione conquiescunt, & hoc est quasi in sudario ligare quod acceperũt. Mensam quò dãda erat

†legis. pecunia, professionẽ ipsam religionis † accipimus, quæ tanquã publice proponitur ad vsum necessarium saluti. Quòd autẽ vnus eorum qui bene vsi sunt, decẽ acquisi-

H uit, & alter quinq;, significat eos esse acquisitos in gregem dei, à quibus ipsa lex per gratiam intellecta est: siue quia decalogo continetur, siue quia ille per quẽ lata est, libros quinq; conscripsit: ad hoc pertinent & decem & quinq; ciuitates quibus eos præponit. Multiplicatio e-

†varietate. nim intelligẽtiæ in ipsa veritate†, quę de vnoquoq; pręcepto vel de vnoquoq; libro pullulat, ad vnũ redacta, quasi ciuitatem facit viuentium rationũ æternarum. Est enim ciuitas non quorumlibet animantiũ, sed rationaliũ multitudo, legis vnius societate deuincta. Quod autem ab illo qui vti noluit, aufertur quod acceperat, & ei datur qui decẽ habebat: significatur & illum posse amittere munus dei qui habẽs non habet, id est, nõ vtitur, & in eo augeri qui habens habet: hoc est, bene vtitur, Inimicos ergo suos quos iubet coram se interfici, significat impietatem Iudæorum, qui ad eum cõuerti noluerunt.

XLVII. Quid est quod ait, Facilius est camelum per fora-

Luca.18. men acus transire quàm diuitem intrare in regnũ dei. Diuitem hic appellat cupidum rerum temporalium, & de talibus superbientẽ, His diuitibus contrarij sunt pau-

Matth.5. peres spiritu, quorũ est regnum cœlorum. Nam eo ma-

I nifestatur omnes cupidos, etiã si facultatibus huius mũdi careãt, ad hoc genus diuitum quod est reprehensum pertinere, quia postea dixerũt qui audiebant, Et quis poterit saluus fieri? cum incomparabiliter maior turba sit pauperum: videlicet intelligentes in eo numero deputari etiam illos qui quanquam talia non habeant, tamẽ habendi cupiditate rapiuntur. Sensus est autem, facilius Christum pati pro dilectoribus seculi, quàm dilectores seculi ad Christum posse cõuerti. Cameli autem nomine se intelligi voluit, quia humiliatus onera sustulit. In quo enim manifestius intelligitur quàm in ipso quod

Eccli.3. scriptum est, Quanto magnus es, humilia te in omnibus. Per acum autem punctiones significat, per punctiones dolores in passione susceptos. Foramen ergo acus dicit angustias passionis. Quod autem ait, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud deum: non ita accipiendum est, quòd cupidi & superbi, qui nomine illius diuitis significati sunt, in regnum cœlorum sint intraturi cum suis cupiditatibus & superbia: sed possibile est deo, vt per verbũ eius, sicut & iam factum esse, & etiam quotidie fieri videmus, à cupiditate temporalium ad charitatem æternorum, & à perniciosa superbia ad humilitatem saluberrimam conuertantur. Possumus appropinquantibus ad Hieri- K

XLVIII. cho sic intelligere, vt iam inde egressi, prope tamen ad-

Luca.18. huc essent ad eam ciuitatem: quod quidem minus vsitate dicitur, sed tamen videri possit hoc dictum, quo-

Matth.20. niam Matthæus egredientibus eis ab Hiericho dicit illuminatos duos cæcos qui iuxta viam sedebant. De numero quippe nulla esset quæstio, si alter Euangelistarum de vno tacuisset vnius reminiscens. Nam etiam

Marci.10. Marcus vnum commemorat, cum & ipsis egredientibus eis ab Hiericho dicat illuminatum, cuius & nomẽ dixit & patrem: vt intelligamus eum fuisse notissimum, alterum ignotum, vt merito ille notus etiam solus decenter cõmemoraretur. Sed quoniam quæ consequuntur in Euangelio secundum Lucam, apertissime ostendunt illud quod ipse narrat adhuc venientibus eis Hiericho factum esse, nihil aliud restat intelligere nisi bis esse factũ hoc miraculum, semel in vno cæco dum adhuc veniret in illam ciuitatem, & iterum in duobus cũ inde regrederetur, vt illud vnum Lucas, illud alterum Matthæus enarraret. Neque hoc sine aliquo sacramento. Si enim Hiericho lunam & ob hoc mortalitatem

L interpretatur, morti propinquans dominus, Iudæis solis lumen Euangelij iusserat prædicari, quod significauit ille vnus cæcus quem Lucas commemorat. A morte autem resurgens atque discedens, & Iudæis & gentibus, quos duos populos significare videntur duo cæci commemorati à Matthæo. Templum in Euangelio ipsum[deum]hominem[factum]intelliges, vel etiam adiuncto corpore eius quod est Ecclesia. Secundum au-

Ioan.2. tem illud quod est caput Ecclesiæ dictum est, Soluite templum hoc, & in triduo suscitabo illud. Secundum

Matth.21. id vero quòd etiam adiuncta Ecclesia intelligitur tem-

Esa.56. plum, videtur dixisse, Auferte ista hinc: scriptum est e-

Marci.11. nim, Domus mea domus orationis vocabitur, vos au-

Hiere.7. tem fecistis eam domum negociationis vel speluncam

Ioan.2. latronum. Significauit enim futuros in Ecclesia, qui sua negocia potius agerent, vel receptaculum ibi haberent ad occultanda scelera sua, quàm vt charitatem Christi sequerentur, & peccatorum confessione accepta venia corrigerentur.

XLIX. Ad illud quod dixit, Non enim vl-

Luca.20. tra incipiunt mori: [dicendum], quia connubia propter

M filios, filij propter successionem, successio propter mortem. Vbi ergo mors non est, neq; connubia. Sicut enim nunc sermo noster decedentibus & succedentibus syllabis peragitur atque perficitur: ita & ipsi homines quorum sermo est, decedendo ac succedendo peragunt atque perficiunt ordinem huius seculi, qui temporalium rerum pulchritudine contexitur. In illa autẽ vita quoniam verbum dei est quo fruemur, nulla decessione & successione syllabarum completur, sed omnia quæ habet semper manendo simul babet: ita participes eius, quibus ipsum solum erit vita, neq; moriendo sibi decedent, neq; nascendo succedent.

L. Quod dixit domi-

Luca.22. nus discipulis, Orate ne intretis in tentationem, & ipse auulsus est ab eis quantũ iactus est lapidis: tanquam hoc eos admonuerit, vt in eum dirigerent lapidem: id est,

Deut.9. vsque ad eum perducerent intentionem legis quæ scri-

Roma.10. pta erat in lapide: vsque ad illum enim potest peruenire ille lapis: quoniam finis legis est Christus ad iusticiam omni credenti.

LI. Quod scriptũ est de domino, Fin-

Luca.24. xit se longius ire: non ad mendacium pertinet. Non enim omne quod fingimus mendacium est, sed quando id fingimus quod nihil significat, tunc est mendacium. Cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, nõ est mendacium, sed aliqua figura veritatis.

Alioquin

A Alioquin omnia quæ à ſapientibus & ſanctis viris, vel
etiã ab ipſo domino figurate dicta ſunt, mendacia de-
putabuntur, quia ſecundũ vſitatum intellectum nõ ſub-
ſiſtit veritas in talibus dictis. Non enim homo qui ha-
†minor. buit duos filios, qoorum iunior †accepta parte patrimo-
Luca.15. nij ſui profectus eſt in regionẽ longinquam, & cætera
quæ in illa narratione cõtexuntur, ita dicuntur tanquã
vere fuerit quiſquam homo qui hoc in filiis ſuis duob⁹
aut paſſus ſit, aut fecerit. Ficta ſunt ergo iſta ad rẽ quan-
dam ſignificandam, tam longe lateq; maiorem, & tam
incõparabiliter differenteq̃, vt per illum fictum homi
nem deus verus intelligatur. Sicut autem dicta, ita etiã
facta finguntur ſine mẽdacio ad aliquam rem ſignifi-
Matth.21. candam. Vnde eſt etiam illud eiuſdem domini, quod
in fici arbore quæſiuit fructũ eo tẽpore quo illa poma
nõdum eſſent. Non enim dubium eſt illam inquiſitio-
nem non fuiſſe veram: quiuis enim hominum ſciret, ſi
non diuinitate, illo tempore poma illam arborem nõ
habere. Fictio igitur quæ ad aliquam veritatẽ refertur,
Luca.24. figura eſt: quæ non refertur, mendacium eſt. Quid ergo
B ſignificat quòd ſe ire longius dominus finxit, cum co-
mitaretur diſcipulis, exponens eis ſanctas ſcripturas,
vtrum ipſe eſſet, ignorantibus. Quid putamus, niſi quia
hoſpitalitatis officio ad ſuam cognitionem peruenire
poſſe homines intimauit, vt cum lõgius ipſe ab homi-
nibus abſceſſerit ſuper omnes cœlos, tamen ita cum
eis ſit qui hæc exhibent ſeruis eius, vt cum dicere cœpe-
rint, Domine quando te vidimus hoſpitem & adduxi-
mus: tanquam eum ſcilicet qui longe abſceſſerat, Re-
Matth.25. ſpondeat ille, Cum vni ex minimis meis feciſtis, [mihi
feciſtis]. Tenet ergo Chriſtum ne longius ab illo eat,
Galat.6. quiſquis catechizatus verbo, in omnibus bonis ei qui
ſe catechizat communicat, ſicut Apoſtolus dicit, Com
municet qui catechizatur verbo ei qui ſe catechizat in
Roma.12. omnibus bonis. Et alio loco cum dixiſſet, Neceſsitati-
bus ſanctorum communicantes: ſtatim ſubiecit, hoſpi-
talitatem ſectantes. Et iſti enim catechizati erant ver-
bo cum eis exponeret ſcripturas. Et quia hoſpitalitatem
ſectati ſunt, eum quẽ in ipſa expoſitione ſcripturarũ nõ
Roma.2. cognouerunt, in panis fractione cognoſcunt. Nõ enim
auditores legis iuſti ſont apud deum, ſed factores legis
C iuſtificabũtur. [Quòd dominum in paſsione exuerunt
veſte propria, & induerunt fucata, ſignificati ſunt hi
hæretici qui eum negant non verum corpus habuiſſe
ſed fictum.]

QVAESTIONVM EVAN-
geliorum, Libri Se-
cundi finis.

CENSVRA.

QVa occaſione fragmentum hoc reuulſum ſit à cæteris, non ſatis liquet: ſtylus tamen & res congruunt Auguſtino, licet in libris Retractationum huius ſcripti nõ meminerit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER

Quæſtionum Euangelicarum,
ſecundum Matthæum.
Tomus quartus.

QVOD dictum eſt, occiſos infan- D
tes à bimatu & infra: ſignificatũ I.
eſt, humiles habentes geminam Matth.2.
charitatem, tanquam paruulos
bimos poſſe mori pro Chriſto.
Quod dico vobis in tenebris, II.
id eſt, quũ adhuc in timore car- Matth.10.
nali eſtis, quia in tenebris eſt ti-
mor, dicite in lumine: hoc eſt in fiducia veritatis, acce-
pto ſpiritu ſancto. Et quod in aure auditis, prędicate ſu-
per tecta: id eſt, quod in ſecreto auditis, calcato carnis
domicilio prædicate. Nolite arbitrari quia venerim III.
pacem mittere in terram, Non veni pacem mittere ſed Matth.10.
gladium: Veni enim ſeparare hominem aduerſus pa-
trem ſuum. Quia renunciat quis diabolo qui fuit pa-
ter eius. Et filiam aduerſus matrem ſuam: Plebem dei
aduerſus mundanam ciuitatem, hoc eſt, aduerſus per-
nicioſam generis humani ſocietatem, quam nunc Ba-
bylonia, nunc Aegypto, nunc Sodoma, nunc aliis at-
que aliis nominibus ſcriptura ſignificat. Nurum ad-
uerſus ſocrum, Eccleſiam aduerſus ſynagogam, quę ſe-
cundum carnem Chriſtum peperit ſponſum Eccleſiæ. E
Diuiduntur autem gladio ſpiritus, quod eſt verbũ dei:
& inimici hominis domeſtici eius: cum quibus antea
cõſuetudine implicatus erat. Quòd autẽ deſcendens IIII.
de monte poſteaquam præcepta illic diſcipulis & mul- Matth.8.
titudini dedit, leproſum ſtatim extendens manum ſuã
curat, ſignificat eos qui de illis implendis dubitant ſuo
auxilio ab huiuſmodi varietate mundari. Quod V.
dominus dixit Scribæ qui eum ſequi voluit, Vulpes fo- Matth.8.
ueas habent & volucres cœli tabernacula, filius autem
hominis non habet vbi caput ſuum reclinet. Intelligi-
tur miraculo domini commotus propter inanem ia-
ctantiam eum ſequi voluiſſe, quam ſignificant aues.
Finxiſſe autem diſcipuli obſequium. Quæ fictio vulpiũ
nomine ſignificata eſt. Reclinatione vero capitis hu-
militatem ſuam ſignificauit, quæ in illo ſimulatore ac
ſuperbo non habebat locum. Dimitte mortuos ſe- VI.
pelire mortuos ſuos. Mortuos hic non credentes dixit, Matth.8.
Mortuos autem ſuos, qui nihilominus ſine fide de cor-
pore exirent. Excutite puluerem de pedibus veſtris. VII.
Aut ad conteſtationem laboris terreni quem pro il- Matth.10.
lis inaniter ſuſcepiſſent, aut vt oſtenderent vſqueadeo F
ſe ab ipſis nihil terrenum quærere, vt etiam puluerem
de terra eorum ſibi non paterentur adhærere.
Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes: Ad cauendũ VIII.
malum, in capite cuſtodiendo, quod eſt Chriſtus. Nam Ibidem.
ſerpens totum corpus pro capite obiicit perſequenti.
Vel quòd per anguſtias ſe coarctans veteri tunica exu- Serpentis
tus innouetur. Quod imitantur quibus dictum eſt, In- natura.
trate per anguſtam portam, cum vetere homine exuun- Matth.7.
tur. Nam ſi cauendum malum ita moneret, vt violen-
ter reſiſtendum eſſet malis, non ſupra dixiſſet, Mitto Matth.10.
vos ſicut oues in medio luporum. Simplices autem ſi-
cut columbas eſſe voluit, ad nulli nocẽdum. Nam hoc Columbæ
genus auis nullum omnino animaliũ necat, nõ ſolum natura.
grandium cõtra quę vires non habet, ſed etiã minutiſ-
ſimorum, quibus etiã perparui paſſeres aluntur. Eſt au-
tem omnibus irrationalibus animantibus vna quæ-
dam inter ſe ſocietas, ſicut etiã rationalibus ſua, id eſt,
hominibus, non ſolum ſecum, ſed etiam cum angelis.
Diſcunt ergo ex ſimilitudine columbarũ nulli prorſus
nocere ad ſocietatem ſuam pertinenti participatione
rationis. Confiteor tibi domine pater cœli & terræ. IX.
Notandum cõfeſsionem poni in laudem dei. Nõ enim Matth.11.

G peccata dominus confitebatur, quæ nulla habebat, præsertim quia eum exultantem hoc dixisse alius Euangelista cõmemorat, quanquã & verba ipsa quæ dicit non habeant dubitationem, ꝙ in laudem dei dicãtur. Ergo confessionẽ vocat scriptura generaliter quicquid manifeste, sicut cernitur, enũciatur. Nam & illud quod ait,
Matth.10. Si quis me cõfessus fuerit corã hominibus, cõfitebor & ego eum coram patre meo: vel sicut alibi est, coram an-
Luca.12. gelis dei: Non vtiq; peccata cõfitetur qui Christũ confitetur. Quod si propterea putant aliqui confessionem vocari, quia pro crimine obiiciebatur Christi nomen tempore persecutionis: nunquid ita etiã Christus corã
Eccle.39. patre vel corã angelis eius hominẽ qui se cõfessus fuerit cõfitetur? Est etiã in Ecclesiastico ita positũ, Et hæc dicetis in confessione, opera domini vniuersa quoniã bona valde. Quo in loco indubitãter dei laudes exaggerãtur. Hæc dicta sunt propter imperitiã fratrum, qui cum legẽte lectore audiunt hoc verbũ, pectora statim tundunt, nõ attendentes quo loco dicatur, quasi nõ pos-
X. sit nisi peccatorum esse confessio. Notandum de eo
Matth.12. quod illicite factũ videretur Iudæis, ꝙ discipuli sabba-
H to spicas euulsissent, vnũ exemplum datũ regiæ potestatis de Dauid, alterũ sacerdotalis, de iis qui per ministerium templi sabbatũ violant, vt multo minus ad ipsum euulsarũ sabbato spicarum crimen pertineat, qui verus rex & verus sacerdos est, & ideo domin⁹ sabbati.
XI. Cum autẽ dormirent homines, venit inimicus eius
Matth.13. & superseminauit zizania in medio tritici, & abiit. Cũ negligentius agerent præpositi Ecclesiæ, aut cum dormitionem mortis acciperent Apostoli, venit diabolus & superseminauit eos quos malos filios domin⁹ interpretatur. Sed recte quæritur, vtrũ hæretici sint, aut male viuentes Catholici? Possunt enim dici filij mali etiã hæretici, quia ex eodem Euangelij semine & Christi nomine procreati, prauis opinionibus ad falsa dogmata conuertuntur. Sed quòd dicit eos in medio tritici seminatos, quasi videntur illi significari qui vnius cõmunionis sunt. Veruntamen quoniam dominus agrũ ipsum, non Ecclesiam, sed hunc mundum interpretatus est, bene intelliguntur hæretici: quia non societate vnius Ecclesiæ vel vnius fidei, sed societate solius nominis Christiani in hoc mundo permiscentur bonis: at illi qui in eadem fide mali sunt, palea potius quàm
I zizania deputantur: quia palea etiam fundamentũ ipsum habet cum frumento, radicemq; communem. In
Matth.13. illa planè sagena qua concludũtur & mali & boni pisces, non absurde mali Catholici intelliguntur. Aliud est enim mare, quod magis mundum istum significat: aliud sagena, quæ vnius fidei vel vnius Ecclesiæ communionem videtur ostendere. Inter hæreticos & malos catholicos hoc interest, quòd hæretici falsa credũt, illi autem vera credentes non viuunt ita vt credunt, Solet autem etiam quæri, schismatici quid ab hæreticis distent, & hoc inueniri, quòd schismaticos nõ fides diuersa faciat, sed communionis dirupta societas. Sed vtrum inter zizania numerandi sint, dubitari potest. Magis autem videntur spicis corruptis esse similiores, sicut scriptum est, Vento autem corrumpetur filius iniquus: vel paleis aristarum fractis vel scissis & de segete abruptis. Quo enim altiores, id est, superbiores, eo fragiliores leuiorẽsque sunt. Nec tamen consequens est, vt omnis hæreticus vel schismaticus corporaliter ab Ecclesia separetur. Si enim falsa de deo credit, vel de aliqua parte doctrinæ quæ ad fidei pertinet ædificationem, ita vt non quærentis cunctatione tentatus sit,

sed incõcusse credentis, nec omnino scientis opinione K
atque errore discordans, hæreticus est & foris est animo, quanuis corporaliter intus videatur. Multos enim tales portat Ecclesia, quia nõ ita defendunt falsitatem sententiæ suæ, vt intẽtam multitudinem faciant: quod si fecerint, tunc pellantur. Item quicunque inuident bonis, ita vt quærant occasiones excludendi eos, aut degradandi: vel crimina sua sic defendere parati sunt, si obiecta vel prodita fuerint, vt etiam conuenticulorum segregationes, vel Ecclesiæ perturbationes cogitent excitare, iã schismatici sunt, & ab vnitate corde discissi, etiam si non inuentis occasionibus, aut occultatis factis suis sacramento Ecclesiæ corporali conuersatione socientur. Quapropter illi soli catholici mali recte deputantur, qui quãuis vera credant quæ ad veram fidei doctrinã pertinent, & si quid forte nesciunt, quærendũ existiment, & salua pietate discutiant sine aliquo præiudicio ipsius veritatis, & bonos, vel quos bonos putãt ament atque honorẽt quantũ possunt, tamen flagitiose atq; facinorose viuunt cõtra quàm viuendum esse credunt. Tales enim etiã si prodantur aut accusentur, pro disciplina Ecclesiæ salutisq; suæ causa correpti, vel à cõ-
munione suspensi, nullo modo sibi recedendum esse à L
cõmunione catholicæ fidei existimant, quomòdocũq; permissi fuerint satisfactionis quærentes locum: & aliquando per pœnitentiam in frumenta mutantur, siue correpti, siue remoti, siue etiam verbo dei nullo nominatim accusante aut increpante perterriti. Aliquando autem etiã sub nomine pœnitentiũ ita viuũt vt solent, aut nõ multo minus, quidã etiam amplius, nullo modo tamen à catholica vnitate discedũt. Quibus ita viuentibus si mors obrepserit, paleæ deputãtur vsq; in finem. Hoc etiã ipsi credunt. Nam si aliter credũt & incõcusse tenent, iam inter hæreticos numerandi sunt: putantes omnibus deũ, etiam in magna iniquitate vsque in finem vitæ perseuerãtibus, tantũ quia Ecclesiæ vnitatem nõ syncera dilectione, nisi vt bene viuerent, sed magis pœnarum timore tenuerunt, veniam daturũ. Isti ergo non hoc credunt, vel nõ firmiter opinãtur, & si adhuc forsitan quærunt. Sed magis eos decipit spes dilationis, dum se diutius victuros putant, & perditos mores aliquando in melius mutaturos. Contra quos dicitur, Ne Ecclesiast.5.
tardes conuerti ad deum, neq; differas de die in diem:
Subito enim veniet ira eius, & in tempore vindictæ M
disperdet te. Illi enim conuertuntur qui recte viuere incipiunt: hoc est enim ad deum redire. Qui autẽ concupiscentias suas perseueranter sequũtur, dorsum quodam modo habent ad deum, quanuis in vnitate cõstituti sæpe illum retorto collo conentur aspicere. Ergo
& isti, vt ait Propheta, caro sunt & spiritus ambulans & Psal.77.
non reuertens. Sed tamen vt dictum est, propter eandem fidem atque vnitatem Ecclesiæ, neque inter zizania, quoniam illa extra radicata sunt, neq; inter aristarum paleam quę se etiã frumentis audet aspera dissensione & fragili elatione superimponere, sed quãuis subiectam frumẽtis, tamen inter paleam quæ vltima ventilatione separanda est numerantur. Boni autẽ catholici sunt, qui & fidem integram sequũtur & mores bonos. Quod autem ad fidei doctrinã pertinet, ita quærunt si quid quærẽdũ habẽt, vt absit cõcertatio periculosa, vel quærenti, vel ei cum quo quæritur, vel ei qui differentes audiunt. Ita autem docent si quid docendum habent, vt vsitata & confirmata securissime & fidentissime & lenissime vt possunt insinuent, Insuiata vero etiam si veritatis manifestatione liquidissima percepe-

runt,

A runt, quærendi potius quam præcipiendi aut affirmandi modo, propter audiētis infirmitatem. Si autem tantum habet pondus aliquod verum, vt vires discētis excedat: suspendendum est vt extendat crescentem, non imponendum vt obterat paruulum. Inde est enim il-
Lucæ.18. lud domini, Sed filius hominis cum venerit, putas inueniet fidem in terra? Aliquando autem & occultandū est, sed cum spe hortatoria, vt non faciat desperatio frigidiores, sed desyderium capaciores. Inde est illud e-
Ioan.16. iusdem domini, Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Quod ergo ad mores pertinet, hoc bene & breuiter dicitur: aut cōfligendum est cum amore temporalium bonorum, vt non vincat: aut etiā edomitus subditúsque esse debet, vt cum surgere cœperit, facile reprimatur: aut ita extinctus, vt se omnino nulla ex parte commoueat. Ex quo fit vt etiam ipsam mortem propter veritatem alij fortiter obeant, alij æquanimiter, alij libenter. Quæ tria etiam genera fructus sunt fertilis terræ, triceni & sexageni & centeni. In borum aliquo genere inueniendus est tempore mortis suæ, si quis de hac vita recte cogitat emigrare. Toleran-
B da sunt autem non solum zizania vsque ad messem: quæ cum diabolus aspersis prauis erroribus falsisq; opinionibus superseminasset, hoc est, præcedente nomine Christi hæreses superiecisset, magis ipse latuit atque occultissimus factus est, hoc est enim & abiit: sed etiā palea vsque ad ventilationem. Nec probatur fortius grauitas frumentorū, nisi paleæ perturbationibus, quas cū premere non potuerit veritate defensa, cesserit falsitas vnitate seruata. Quanquam in hac parabola dominus, sicut in eius expositione conclusit, non quædā, sed omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, zizaniorū
XII. nomine significasse intelligitur. Cum autem creuis-
1.Cor.2. set herba & fructum fecisset, tunc apparuerunt & ziza-
Matth.13. nia. Cum enim spiritalis homo esse cœperit diiudicans omnia, tunc ei errores incipiunt apparere. Serui autem dixerunt ei, Vis imus & colligimus ea? Vtrùm & ipsi sint serui quos paulopost messores appellat: an quia in expositione parabolæ messores dixit esse angelos, nec quisquam facile dicere ausus fuit angelos nescisse quis zizania superseminauerit, & ea tunc apparuisse angelis cum herba fructum fecisset: magis oportet intelligi ho-
C mines ipsos fideles seruorum nomine hoc loco significatos, quos etiam bonum semen dicit. Nec mirum si & bonum semen ipsi dicuntur, & serui patrisfamiliâs: sicut & de se ait, quòd ipse sit ianua, & quòd ipse sit pa-
Ioan.10. stor, Ex diuersis enim significationibus vna res etiā plures & diuersas similitudines recipit: præsertim quia cum ad seruos loqueretur non ait, In tempore messis dicam vobis, Colligite primum zizania: sed dicā, inquit, messoribus. Vnde intelligitur colligendorum zizaniorum ad comburendum alia esse ministeria, nec quenquam Ecclesiæ filium debere arbitrari ad se hoc officium pertinere. Cum igitur esse quisq; spiritalis cœperit, cognoscit errores hæreticorum, & omnino diiudicat atq; discernit, quicquid audierit aut legerit abhorrere à regula veritatis: sed donec quis in eisdem spiritalibus perficiatur, & quodā modo maturescat in fructū quem herba dedit, potest eum mouere, quare sub nomine Christiano tam multæ hæreticorum extiterint falsitates. Inde etiā est quod serui dicunt, Nonne bonū semen seminasti in agro tuo: vnde ergo habet zizania? Deinde cum cognouerit hāc excogitasse fraudem diabolū, cum cōtra tanti nominis authoritatem nihil se valere sentiret, vt fallacias suas eodem nomine obtegeret: potest ei su-

boriri volūtas, vt tales homines de rebus humanis aufe- D
rat, si aliquā temporis habeat facultatem: sed vtrum facere debeat, iusticiā dei consulit, vtrū hoc ei præcipiat, vel permittat, & hoc officiū esse hominum velit. Hinc est quod serui dicunt, Vis imus & colligimus ea? Quibus veritas ipsa respondet, Non ita hominē constitutū esse in hac vita, vt certus esse possit qualis quisq; futurus sit postea, cuius in præsentia cernit errorem: vel quid etiam error eius conferat ad profectū bonorum: nō esse tales auferēdos de hac vita, ne cum malos conatur interficere, bonos interficiat, quod forte futuri sunt: aut bonis obsit quibus & inuiti forte vtiles sunt: sed tunc opportune fieri, cum iam in fine non restat vel tempus commutandæ vitæ, vel proficiendi ad veritatem ex occasione atque comparatione alieni erroris. Tunc autē hoc nō ab hominibus sed ab angelis fieri. Inde est quod respondet paterfamiliâs, Non, ne forte colligētes zizania, eradicetis simul & triticum: sed in tempore messis dicam messoribus: &c. Atque hoc modo eos patientissimos & tranquillissimos reddidit. Quæri autem potest quod ait, Alligate fasciculos ad cōburendum: cur non E
vnū fascem, aut nō vnum aceruū zizaniorū fieri dixit? Nisi forte propter varietatē hæreticorum, & non solū à tritico, verūetiam à seipsis discrepantium, ipsa vniuscuiusq; hæreseos propria cōuenticula, in quibus singulatim sua cōmunione deuincti sunt, nomine fasciculorum designauit, Vt iam tunc incipiant alligari ad comburendum, cum à catholica cōmunione segregati suas proprias quasi Ecclesias habere cœperint: vt combustio earum sit in fine seculi, modo alligatio fasciculorū. Sed si ita esset, nō iam multi resipiscendo, & in catholicam remeando ab errore desciscerēt. Quapropter & alligatio fasciculorum in fine futura est, vt non confuse, sed pro modo peruersitatis suę vniuscuiusque erroris pertinacia puniatur. Ne forte colligentes zizania eradicetis simul & triticum. Vtrum quia †etiam boni cum adhuc *†alias, Ve-*
infirmi sunt, opus habent in quibusdā malorū permix- *rū inuenien-*
tione: siue vt per eos exerceantur, siue vt eorum compa- *dum, quia.*
ratione magna illis exhortatio fiat vt nitantur ad melius, quib⁹ sublatis altitudo charitatis quasi euulsa mar
cescat, quod est eradicari? Nam sic ait Apostolus, Vt in *Ephe.3.*
charitate radicati & fundati possitis comprehendere. *Coloss.2.*
An forte ideo simul eradicatur triticū cum auferuntur F
zizania, quia multi primo zizania sunt, & postea triticum fiunt? Qui nisi patiēter cū mali sunt tolerentur, ad laudabilem mutationē non perueniunt: itaque si euulsi fuerint, simul eradicabitur & triticū quod futuri essent,
si eis parceretur. Simile est regnū cœlorum homini *XIII.*
negociatori quærenti bonas margaritas, Inuenta autē *Matth.13.*
vna preciosa margarita, abiit & vendidit omnia quæ habuit & emit eam. Quæstio est, cur à numero plurali ad singolarē transierit, vt cū quærat homo bonas margaritas, vnā inueniat preciosam quā venditis omnibus quę habet, emat. Aut ergo [negociator] iste bonos homines quærens, cum quibus vtiliter viuat, inuenit vnū præ
omnibus sine peccato, mediatorē dei & hominum [ho- *1.Timo.2.*
minem] Christū Iesum. Aut præcepta [iusticiæ] quærēs, quibus seruatis cū hominibus recte cōuersetur, inuenit
dilectionem proximi, in quo vno dicit Apostolus om- *Roma.13.*
nia cōtineri: Vt, nō occides, non mœchaberis, non fu- *Exod.20.*
raberis, non falsum testimonium dices, & si quod est aliud mādatū, singulæ enim margaritæ sint, quę in hoc sermone recapitulantur, Diliges proximum tuum tanquā teipsum. Aut bonos intellectus homo quęrit, & in-
uenit vnum illum quo cuncti cōtinentur, In principio *Ioan.1.*

G erat verbum, & verbũ erat apud deum. Eſt enim verbũ
domini lucidum candore veritatis, & ſolidum firmi-
tate æternitatis,& vndiqueſui ſimile pulchritudine di-
uinitatis, qui deus penetrata carnis teſtudine intelligẽ-
dus eſt. Ille enim ad margaritam ipſam iam peruenerat
quæ in tegumentis mortalitatis, quaſi concharum ob-
ſtaculo,inter profunda huius ſeculi,atque inter duricias
ſaxeas Iudæorum aliquando latuerat. Ille ergo ad ip-
ſam margaritam iam peruenerat, qui ait, Et ſi nouera-
2.Cor.5. mus Chriſtum ſecundum carnem, ſed nunc iam non
nouimus. Nec vllus omnino intellectus margaritæ no-
mine dignus eſt, niſi ad quẽ diſcuſsis omnibus carna-
libus tegminibus peruenitur, quibus ſiue per verba hu-
mana,ſiue per ſimilitudines circumpoſitas operitur, vt
purus & ſolidus,& nuſquam à ſe diſſonans,certa ratio-
ne cernatur. Quos tamen omnes veros & firmos & per
fectos intellectus vnus ille cõtinet, per quem facta ſunt
omnia,quod eſt verbum dei. Quodlibet autem horum
trium ſit, vel ſi aliquid aliud occurrere potuerit, quod
margaritæ vnius & precioſæ nomine bene ſignifice-
tur,precium eius eſt, nos ipſi: qui ad eam poſsidendam
H non ſumus liberi, niſi omnibus pro noſtra liberatione
contemptis, quæ tẽporaliter poſsidentur: vẽditis enim
rebus noſtris, nullum earum maius accipimus preciũ,
quàm noſipſos, quia talibus implicati noſtri non era-
mus, Vt rurſus noſipſos pro illa margarita demus,non
quia tanti valeamus, ſed quia plus dare non poſſumus.

XIIII. Et oculos ſuos clauſerunt ne quando oculis vi-
Matth.13. deant: id eſt, ipſi cauſa fuerunt,vt deus eis oculos clau-
deret. Alius enim Euangeliſta dicit, Excæcauit ocu-
Ioan.12. los eorum. Sed vtrum vt nunquam videant(quærен-
dum:) an vero ne vel ſic aliquando videant, cæcitate
ſua ſibi diſplicentes, & ſe dolentes, & ex hoc humiliati
atque commoti ad confitenda peccata ſua, & pie quæ-
Marci.4. rendum dominum, Sic enim Marcus hoc dicit, Ne-
quando conuertantur & dimittantur eis peccata. Vbi
intelliguntur peccatis ſuis meruiſſe, vt non intellige-
rent: & tamen hoc ipſum miſericorditer eis factum, vt
peccata ſua cognoſcerent, & conuerſi veniam mere-
rentur. Quòd autem Ioannes hunc locum ita dicit,
Ioan.12. Propterea non poterant credere, quia iterũ dixit Eſaias,
Eſaia.6. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt
I non videant oculis,& intelligant corde,& conuertan-
tur & ſanem eos. Aduerſari videtur huic ſententiæ, &
omnino cogere, vt quod hic dictum eſt, ne quando o-
culis videant: non accipiatur ne vel ſic aliquando o-
culis videant,ſed prorſus vt non videant. Quandoqui-
dem aperte ita dicit,vt oculis nõ videant. Et quod ait,
Propterea non poterãt credere: ſatis oſtendit non ideo
factam illam excæcationem, vt ea commoti & dolen-
tes ſe non intelligere, conuerterentur aliquando per
pœnitentiam. Non enim poſſent hoc facere, niſi prius
crederent, vt credendo conuerterentur, conuerſione
ſanarentur, ſanitate intelligerent. Sed ideo potius ex-
cæcatos,vt nõ crederent. Dicit enim apertiſsime, Pro-
pterea non poterant credere. Quod ſi ita eſt, quis non
exurgat in defenſionem Iudæorum, vt eos extra cul-
pam fuiſſe proclamet,quòd nõ crediderunt? Propterea
enim non poterant credere,quia excæcauit oculos eo-
rum. Sed quoniam potius deus extra culpam debet in-
telligi,cogimur fateri aliis quibuſdam peccatis ita eos
excæcari meruiſſe,qua tamen excæcatione non potue-
runt credere. Verba enim Ioannis iſta ſunt, Propterea
non poterant credere, quia iterum dixit Eſaias, Excæ-
cauit oculos eorum. Fruſtra itaque conamur intellige-
re,ideo fuiſſe cæcatos,vt non conuerterẽtur, cum ideo K
conuerti non poterant, quia non credebant: & ideo
credere non poterãt,quia excæcati erant. An forte non
abſurde dicimus, quoſdam Iudæorum fuiſſe ſanabiles:
ſed tanto tamen ſuperbiæ tumore periclitatos, vt eis
expedierit primo non credere: & ad hoc fuiſſe cæcatos,
vt non intelligerent dominum loquentem per parabo-
las,quibus non intellectis,non in eum crederent, non
credentes autem cum cæteris deſperatis crucifigerent
eum: atque ita poſt eius reſurrectionem conuerterẽtur,
quando iam de reatu mortis domini amplius humilia-
ti vehementius diligerent à quo ſibi tantum ſcelus di-
miſſum eſſe gauderent, Quoniam tanta erat eorum ſu-
perbia, vt tali humiliatione eſſet deiicienda. Quod in-
congrue dictum eſſe quilibet arbitretur,ſi non ita con-
tigiſſe in Actibus Apoſtolorum manifeſtiſsime legerit.
Non ergo abhorret quod ait Ioannes, Propterea non Ioan.12.
poterant credere,quia excæcauit oculos eorum vt non
videant: ab ea ſententia qua intelligimus ideo excæca-
tos vt conuerterentur: hoc eſt, ideo eis per obſcuritates
parabolarum occultatas ſententias domini,vt poſt eius
reſurrectionem ſalubriore pœnitentia reſipiſcerẽt: quia L
per obſcuritatem ſermonis excæcati, dicta domini nõ
recte intellexerunt,& ea non intelligendo,non in eum
crediderunt, non credendo crucifixerunt: atque ita
poſt eius reſurrectionem miraculis quæ in eius nomi-
ne fiebant exterriti, maiore criminis reatu compuncti
ſunt, & proſtrati ad pœnitentiam, deinde accepta in-
dulgentia ad obedientiam flagrantiſsima dilectione
conuerſi. Nam quibus non profuit illa cæcitas ad cõ-
uerſionem,quæ per linguam parabolarum fiebat, ita de
illis Propheta alio loco dicit, quod etiam Apoſtolus 1.Cor.14.
commemorauit cum de obſcuritate linguarum ageret, Eſaia.28.
In aliis linguis,& in aliis labiis loquar populo huic: &
nec ſic me exaudient dicit dominus. Non enim dice-
retur,nec ſic me exaudient: niſi ad hoc fieret, vt vel ſic
exaudirent: id eſt, vt eis ad humilem confeſsionem &
ſolicitam inquiſitionem & obedientem conuerſionem
& feruentem dilectionem valeret. Eſt vero etiam iſta
ratio medicinæ corporalis. Nam & pleraque medica-
menta prius affligunt vt ſanent, & ipſa collyria quæ ad
oculos pertinent,ſi ea opus eſt intrinſecus infundi, niſi
ſenſum videndi prius claudant & perturbent,prodeſſe M
non poſſunt. Nec moueat quod idem Propheta dicit,
Niſi credideritis non intelligetis: quaſi contrarium ſit Eſaia.7.
quod Ioannes ait, Propterea non poterãt credere,quia
excæcauit oculos eorum: id eſt, quia illæ parabolæ ita
dicebantur, vt ab eis non poſſent intelligi. Dicet enim
aliquis,Si vt intelligerent credere debebant, quo mo-
do propterea non poterant credere,quia non intellige-
bant? Hoc eſt,quia excæcauit oculos eorum. Sed quod
ait Eſaias, Niſi credideritis, non intelligetis: de illa
intelligentia dictum eſt,in qua ſemper manebitur, re-
rum ineffabilium. Cum autem dicitur quod credatur,
niſi quod dicitur intelligatur, credi non poteſt. In-
telligenda ſunt ergo dicta vt credantur quæ dici non
potuerunt: credenda autem quæ dici potuerunt, vt
intelligantur quæ dici non poſſunt. Et ſine para- XV.
bolis non loquebatur eis. Non quia nihil proprie locu-
tus eſt,ſed quia nullum ferè ſermonem explicauit, vbi
non aliquid per parabolam ſignificauit: quamuis in eo
aliqua & proprie dixerit: ita vt ſæpe inueniatur totus
ſermo eius parabolis explicatus, totus autem proprie
dictus nullus inueniatur. Explicatos autem ſermo-
nes dico, quando ex aliqua occaſione rerum in-
cipit

A cipir loqui quousque terminet quicquid ad ipsam rem
pertinet,& transeat ad aliud. Nonnunquam sanè alius
Euangelista contexit, quod alius diuersis temporibus
dictum indicat. Non enim omnimodo secundum rerũ
gestarum ordinem, sed secundum suæ quisque recor-
dationis facultatem narrationem quam exorsus est or-
dinauit. [Intellexistis hæc omnia?] Dicunt ei, etiam:
XVI. ait illis, Ideo omnis Scriba doctus in regno cœlorum,
Matth.13. similis est homini patrifamiliâs, qui profert de thesau-
ro suo noua & vetera. Vtrum ista conclusione expone-
re voluit quem dixerit thesaurum in agro abscondi-
tum: Quoniam sanctæ scripturę intelliguntur, quæ no-
mine duorum testamentorum noui & veteris conclu-
duntur. Quemadmodum apud alium Euangelistam
gladium bis acutum tali conclusione videtur expone-
re. An quia in parabolis ista locutus est? Et quum quæ-
sisset ab eis, vtrum intellexissent, responderunt se intel-
lexisse. Fortasse ista similitudine vltima patrisfamiliâs
proferentis de thesauro suo noua & vetera, ostendere
voluit eum doctum habendum esse in Ecclesia, qui e-
tiam scripturas veteres parabolis explicatas intellexe-
B rit, ab istis nouis accipiens regulas: quia & ista domin*
per parabolas enunciauit, quanuis ipse Christus esset fi-
nis illorum: id est, vt in eo illa vetera complerentur: vt
si ipse in quo illa complentur & manifestantur, per pa-
rabolas adhuc loquitur, donec eius passio velũ discin-
dat, vt nihil sit occultũ quod non reueletur: multo ma-
gis illa quæ ad commendandam tantam eius salutem
tam lõge de illo scripta sunt, parabolis operta esse no-
uerimus: quæ cum Iudæi ad literam acciperent, nolue-
runt esse docti in regno cœlorum, neque transire ad
Christum, vt auferretur velamen quod supra cor eorũ
XVII. positum est. Fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Si-
Matth.13. mon & Iudas, & sorores eius, nónne omnes apud nos
sunt? Vnde ergo huic omnia ista? & scandalizabantur
in eo. Fratres apud Iudæos dici solere cognatos vsque-
adeo probatur, vt non solum ex propinquo generatio-
nis gradu sicut sunt filij fratrum & sororum, qui etiam
apud nos vsitatissime fratres dicuntur, sed etiam auun-
culus & sororis filius, sicut sibi erant Iacob & Laban
fratres appellati inueniantur. Non ergo mirum est di-
C ctos esse fratres domini ex materno genere quoscun-
que cognatos, cum etiã ex cognatione Ioseph dici po-
tuerint fratres eius, ab eis qui illum patrem domini es-
Sequentia se arbitrabantur. [Generalem iusticiam non violat quis
vsque ad fi- nisi libidine transgressus fuerit placitum societatis hu-
nem in tri- manæ: sicut est furtum, rapina, adulterium, incestus, &
bus anti- huiusmodi: aut naturam, sicut est cõtumelia, cædes, ho-
quissimis micidium, concubitus masculorum vel pecorum: aut
exemplari- modum in concessis, sicut est superbum amplius ver-
bus inueni- berare quàm oportet, vel superfluum edere vel bibere
mus. Vide- amplius quàm oportet, cum ipsa coniuge concumbere
tur esse epi- amplius quàm oportet: & similia. Bene intelligitur spi-
logus dicto- ritus sanctus ideo primum linguarum donum dedisse
rum. hominibus, quę pacto & placito hominũ institutę sunt,
& forinsecus per sensus corporis consuetudine audiẽ-
di discuntur, vt eis ostenderet quàm facile posset sapiẽ-
tes facere per sapientiam dei, quæ eis interna est. Item
voluntas verbi sempiterni stabilis est semper, quia si-
mul habet omnia: Nostra autem voluntas ideo nõ stat,
quia non habet simul omnia, ideo modo hoc modo il-
lud volumus. Item sic fuerunt in illo verbo omnia quę
facta sunt & ipsa susceptio hominis sic ab eo præco-
gnita est, quo modo si pictor velit pingere totam do-
mum, & cogitet vel nouerit locum vbi etiam se pin-
gere debeat: totum in arte habet, & in præparatione, D
& in voluntate, quanuis certis & suis quæq; temporib*
explicet: Sic omnis creatura & ipse homo qui eiusdem
sapientiæ personam mystice & inenarrabili susceptio-
ne gestaturus erat, in ipsa sapientia tanquam dei arte
sempiterna semper erat, quanuis suis quæque tempori-
bus efficiat, quæ pertendit à fine vsque ad finem forti-
ter & disponit omnia suauiter, atque in se manens in-
nouat omnia. Item quo modo quis velit velle mori si
sic velle mori peruenerat, qui iam habet sanam fidem
& videt quò sibi perueniundum sit, ad hoc iam profi-
cit, vt libenter de hac vita discedat. Non enim, hoc est
videre quò sibi perueniẽdum sit, quod est etiam amare
illud, & ibi iam esse desyderare, quod in cuius animo
effectum fuerit, necesse est vt libenter moriatur. Frustra
itaque dicunt quidam, qui iam sanam fidem tenẽt, ideo
se nolle mori vt proficiant, cum ipse profectus eorum
in eo profectu sit, vt mori velint. Si ergo verum loqui
volunt, non dicant, ideo mori nolo vt proficiam: sed
ideo mori nolo quia parum profeci. Itaque mori nolle
fidelibus non consilium est vt proficiant, sed indicium
quod parum profecerint. Proinde quod nolunt vt per- E
fecti sint, velint & perfecti sunt.]

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE CONSENSV Euangelistarum, Liber primus.

De Euangelij excellentia, & de quatuor Euangelistarum authoritate. *Cap. I.*

INTER omnes diuinas autho-
ritates quæ sanctis literis conti-
nentur, Euangelium merito ex-
cellit. Quod enim lex & Prophe-
tæ futurum prenunciauerunt:
hoc redditum atque completũ
in Euangelio demõstratur. Cu-
ius primi prædicatores Aposto- F
li fuerunt, qui dominum ipsum & saluatorem nostrum
Iesum Christum etiam præsentem in carne viderunt.
Cuius non solum ea quæ ex ore eius audita vel ab illo
sub oculis suis operata, dicta & facta meminerant: ve-
rumetiam quæ priusquam illi per discipulatum adhæ-
serant, in eius natiuitate, vel infantia, vel puericia, diui-
nitus gesta & digna memoria, siue ab ipso, siue à paren-
tibus eius, siue à quibuslibet alijs certissimis indicijs &
fidelissimis testimonijs requirere & cognoscere po-
tuerunt: imposito sibi euangelizãdi munere, generi hu-
mano annunciare curarunt. Quorum quidam: hoc est,
Matthæus, & Ioannes, etiam scripta de illo quæ scribẽ-
da visa sunt, libris singulis ediderunt. At ne putaretur,
quod attinet ad percipiendum & prædicandum Euan
gelium, interesse aliquid, vtrum illi annuncient, qui
eundem dominum hic in carne apparentem discipu-
latu famulãte secuti sunt, an ij qui ex illis fideliter con-
perta crediderunt, diuina prouidentia procuratum est
per spiritum sanctum, vt quibusdam etiam ex illis qui
primos Apostolos sequebantur, non solum annunci-
andi, verumetiam scribendi Euangelium tribueretur
authoritas. Hi sunt Marcus & Lucas. Cæteri autem ho-
mines

G mines qui de domini vel de Apostolorum actibus aliqua scribere conati vel ausi sunt, non tales vel suis temporibus extiterunt, vt eis fidem haberet Ecclesia, atque in authoritatem canonicam sanctorum librorum, eorum scripta reciperet. Nec solum quia illi non tales erant, quibus narrãtibus credi oporteret, sed etiam quia scriptis suis quædã fallaciter indiderunt, quæ catholica atq; Apostolica regula fidei & sana doctrina cõdẽnat.

De numero Euangelistarum, & eorum ordine scribendi, & de lingua in qua scripserunt, & de materia circa quam principaliter scripserunt. *Cap. II.*

ISti igitur quatuor Euangelistæ vniuerso terrarũ orbe notissimi, & ob hoc fortasse quatuor, quoniã quatuor sunt partes orbis terræ, per cuius vniuersitatem Christi Ecclesiam dilatari, ipso sui numeri * sacramento quodã modo declararunt, hoc ordine scripsisse perhibentur. Primũ Matthæus, deinde Marcus, tertio Lucas, vltimo Ioãnes. Vnde alius eis fuit ordo cognoscendi atque prędicandi, alius autem scribendi. Ad cognoscendũ quippe atque prædicandum, primi vtique fuerunt qui secuti dominum, in carne præsentem dicen-
H tem audierunt, facientẽmque viderunt, atque ex eius ore ad Euangelizandum missi sunt. Sed in conscribendo Euangelio, quod diuinitus ordinatum esse credendum est, ex numero eorum quos ante passionem dominus elegit, primum atque vltimum locum duo tenuerunt. Primum Matthæus, vltimum Ioannes, vt reliqui duo qui ex illo numero non erant, sed tamen Christũ in illis loquentem secuti erant, tanquã filij amplectendi, ac per hoc in loco medio constituti, vtroque ab eis latere munirentur. Horum sanè quatuor solus Matthæus Hebræo scripsisse perhibetur eloquio, cęteri Græco. Et quanuis singuli suum quendam narrandi ordinẽ tenuisse videantur: non tamen vnusquisque eorum velut alterius præcedentis ignarus voluisse scribere reperitur, vel ignorata prætermisisse quæ scripsisse alius inuenitur: sed sicut vnicuique inspiratum est, non superfluam cooperationem sui laboris adiunxit. Nam Matthæus suscepisse intelligitur incarnationem domini secundum stirpem regiam, & pleraque secũdum hominum præsentem vitam & facta & dicta eius. Marcus
I eum subsecutus tanquam pedissequus & breuiator eius videtur. Cum solo quippe Ioanne nihil dixit, solus ipse perpauca, cum solo Luca pauciora, cum Matthæo vero plurima, & multa penè totidem atque ipsis verbis, siue cum solo, siue cum cæteris consonante. Lucas autem circa sacerdotalem domini stirpem atque personam, magis occupatus apparet. Nam & ad ipsum Dauid non regium stemma secutus ascendit, sed per eos qui reges non fuerũt, exiit ad Nathan filium Dauid, qui nec ipse rex fuit. Non sicut Matthæus qui per Salomonem regẽ descendens, cæteros etiam reges ex ordine prosecutus est, seruãs in eis de quo postea loquemur mysticum numerum.

*alias, munere.

Luce.3. *Matth.1.*

Quo modo Christum & regiam & sacerdotalem personam gesturum esse prophetatum erat, & cur Matthæus eius regiam dignitatem prosequens, Marcum habuerit comitem, & Lucas sacerdotalem prosequens socio subsequente caruerit. *Cap. III.*

DOminus enim Iesus Christus vnus verus rex & vnus verus sacerdos, illud ad regendos nos, istud ad expiãdos, has duas personas apud antiquos patres singillatim commendatas, suam figuram egisse declarauit, Siue titulo illo qui cruci ei eius superfixus erat, Rex Iudæorum: vnde arcano instinctu Pilatus respondit, Quod scripsi scripsi: Prædictum quippe K
erat in Psalmis, Ne corrumpas tituli inscriptionem. Siue quod ad personã sacerdotis attinet in eo quod nos offerre atque accipere docuit: vnde prophetiam de se præmisit dicentem, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: Multisque aliis documẽtis diuinarum scripturarum, rex & sacerdos Christus apparet. Hinc & ipse Dauid cuius non frustra crebrius filius dictus est quàm filius Abrahæ, & quem communiter tenuerunt Mathęus & Lucas, ille à quo per Salomonem descenderet, iste ad quem per Nathan ascenderet, quanquam aperte rex fuit, figurauit tamen & sacerdotis personam, quando panes propositionis manducauit, quos nõ licebat manducare nisi solis sacerdotibus. Huc accedit quòd solus etiã Lucas Mariam commemorat ab angelo manifeste cognatam fuisse Elizabet, quæ vxor erat Zachariæ sacerdotis. De quo idem scripsit quòd eam de filiabus Aaron: hoc est, de tribu sacerdotum habebat vxorem. Cum ergo Matthæus circa regis, Lucas circa sacerdotis personam gereret intentionem, vtrique humanitatẽ Christi maxime cõmendarunt. Secundum hominem quippe Christus & rex & sacerdos effectus est, cui dedit deus sedẽ Dauid pa- L
tris sui, vt regni eius non esset finis, & esset ad interpellandum pro nobis mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Non autem habuit tanquam breuiatorẽ cõiunctum Lucas, sicut Marcum Matthæus. Et hoc fortasse non sine aliquo sacramento, quia regum est non esse sine comitum obsequio: vnde ille qui regiam personam Christi narrandam susceperat, habuit sibi tanquam comitem adiunctum, qui sua vestigia quodam modo sequeretur. Sacerdos autem quoniam in sanctasanctorum solus intrabat, propterea Lucas, cuius circa sacerdotium Christi erat intentio, non habuit tãquam socium subsequentem, qui suam narrationem quodam modo breuiaret.

Ioan.19. *Psal.74.* *Psal.109.* *Matth.1.* *Luca.3.* *1.Reg.21.* *Matth.12.* *Luca.1.* *Ibidem.* *1.Timo.2.*

Quo modo Ioannes circa Christi diuinitatem versatus multa de ea recitans à tribus aliis humanitatem eius considerantibus prætermissa. *Cap. IIII.*

TRes tamen isti Euangelistæ in his rebus maxime diuersati sunt, quas Christus per humanam carnem temporaliter gessit. Porrò autem Ioannes ipsam maxime diuinitatem domini qua patri est æqua- M
lis intendit, eámque præcipue suo Euangelio, quantum inter homines sufficere credidit, commendare curauit. Itaque longe à tribus istis superius fertur, ita vt hos videas quodam modo in terra cum Christo homine conuersari: illum autem transcendisse nebulam qua tegitur omnis terra, & peruenisse ad liquidum cœlum: vnde acie mentis acutissima atque firmissima videret, In principio verbum deum apud deum, per quod facta sunt omnia, & ipsum agnosceret carnem factum, vt habitaret in nobis, & quòd acceperit carnem, non quòd fuerit mutatus in carnem. Nisi enim carnis assumptio seruata incommutabili diuinitate facta esset, non diceretur, Ego & pater vnum sumus. Neque enim pater & caro vnum sunt. Et hoc de seipso domini testimonium solus idem Ioannes commemorauit, Et qui me videt, videt & patrem: Et, Ego in patre, & pater in me est: Et, Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Et, quæcunque pater facit, hæc eadem & filius facit similiter: & si qua alia sunt quæ Christi diuinitatem in qua æqualis est patri, recte intelligentibus intiment, penè solus Ioannes in Euangelio suo posuit: tanquam de pectore ipsius domini super quod discũbere in eius conuiuio

Ioan.1. *Ioan.10.* *Ioan.14.* *Ioan.17.* *Ioan.13.*

A uiuio ſolitus erat, ſecretum diuinitatis eius vberius & quodam modo familiarius biberit.

Quo modo iuxta duas viuendi virtutes, actiuam ſcilicet & contemplatiuam, Ioannes ad contemplatiuam, cæteri potius ad actiuam reſpexerint. Cap. V.

PRoinde cum duæ virtutes propoſitæ ſint animæ humanæ, Vna actiua, altera contẽplatiua. Illa qua itur, iſta qua peruenitur. Illa qua laboratur vt cor mundetur ad videndum deum, iſta qua vacatur & videtur deus. Illa eſt in præceptis exercendæ vitæ huius temporalis, iſta in doctrina vitæ illius ſempiternæ. Ac per hoc illa operatur, iſta requieſcit: quia illa eſt in purgatione peccatorum, iſta in lumine purgatorũ. Ac per hoc in hac vita mortali, illa eſt in opere bonæ conuerſationis: iſta vero magis in fide, & apud perpaucos per
1. Cor. 13. ſpeculum in ænigmate, & ex parte in aliqua viſione incõmutabilis veritatis: Hæ duæ virtutes in duabus vxo-
Gene. 29. ribus Iacob figuratæ intelliguntur. De quibus aduerſus
Cõtra Fau- Fauſtum Manichæum pro modulo meo, quantum illi
ſtũ lib. 22. operi ſufficere videbatur, diſſerui. Lia quippe interpre-
cap. 52. tatur laborãs. Rachel autem viſus principium. Ex quo
Li. 22. c. 25. intelligi datur, ſi diligenter aduertas, tres Euangeliſtas
& ſequen. temporalia facta domini & dicta, quæ ad informãdos
B mores vitę præſentis maxime valerent, copioſius proſecutos circa illam actiuam virtutem fuiſſe verſatos: Ioannem vero facta domini multo pauciora narrantem, dicta vero eius, ea præſertim quæ trinitatis vnitatem, & vitæ æternæ fœlicitatem inſinuarent, diligentius & vberius conſcribentem, in virtute contemplatiua commeodanda, ſuam intẽtionem prædicationẽmque tenuiſſe.

Quo modo quatuor Euangeliſtæ quatuor animalibus à Ioanne in Apocalypſi deſcriptis figurati ſint, contra quorundam opinionem, Marcus homine, Lucas boue, Matthæus leone, & Ioannes aquila. Cap. VI.

Apoca. 4. VNde mihi videntur, qui ex Apocalypſi illa qua-
Ezech. 1. tuor animalia, ad intelligendos quatuor euangeliſtas interpretati ſunt, probabilius aliquid attendiſſe, illi qui leonem in Matthæo, hominem in Marco, vitulum in Luca, aquilam in Ioanne intellexerunt: quàm illi qui hominem Matthæo, aquilam Marco, bo-
Super Ioan. uem Lucæ, leonem Ioanni tribuerunt. De principiis e-
tract. 39. nim librorum quandam coniecturã capere voluerunt,
C non de tota intentione Euangeliſtarũ, quæ magis fuerat perſcrutanda. Multo enim cõgruentius ille qui regiam Chriſti perſonam maxime cõmendauit, per leo-
Apoc. 5. nem ſignificatus accipitur: vnde & in Apocalypſi cum ipſa tribu regia leo commemoratus eſt, vbi dictum eſt,
Matth. 2. Vicit leo de tribu Iuda. Secundum Matthæum enim & magi narrantur veniſſe ab Oriente ad regem quærendum & adorandum, qui eis per ſtellam natus apparuit. Et ipſe rex Herodes regem Chriſtum formidat infantem, atque vt eum poſſit occidere, tot paruulos necat. Quòd autem per vitulum Lucas ſignificatus ſit, propter maximam victimam ſacerdotis, neutri dubitaue-
Luca. 1. runt. Ibi enim à ſacerdote Zacharia incipit ſermo narrantis. Ibi cognatio Marię & Elizabet commemoratur. Ibi ſacramenta primi ſacerdotij in infante Chriſto impleta narrantur. Et quæcunque alia poſſunt diligenter aduerti, quibus appareat Lucas intentionem circa ſa-
Marci. 1. cerdotis perſonam habuiſſe. Marcus ergo, qui neque ſtirpem regiam neq; ſacerdotalem, vel cognationem vel conſecrationẽ narrare voluit, & tamen in eis verſatus oſtenditur quæ homo Chriſtus operatus eſt, tantum hominis figura in illis quatuor animalibus ſignificatus videtur. Hæc autem animalia tria, ſiue leo, ſiue D
homo, ſiue vitulus in terrà gradiuntur: vnde iſti tres Euangeliſtæ in his maxime occupati ſunt, quæ Chriſtus in carne operatus eſt, & quæ pręcepta mortalis vitæ exercendæ carnem portantibus tradidit. At vero Ioannes ſuper nubila infirmitatis humanæ velut aquila volat, & lucem incommutabilis veritatis acutiſsimis atque firmiſsimis oculis cordis intuetur.

Poſt execrationem eorum qui Euangeliſtas tanquam inter ſe minus quadrantes criminantur, operis huius à ſe ſuſcepti cauſam reticat, ſimul explanans cur ipſe dominus noſter Ieſus Chriſtus nihil ſcripſerit per ſe, ſed per diſcipulos, præmittens quid de ipſo pagani ſentiãt, deinde Pythagoram & Socratem nihil de ſeipſis ſcripſiſſe docet. Cap. VII.

HAs domini ſanctas quadrigas, quibus per orbẽ vectus ſubigit populos leni ſuo iugo, & ſarcina leui, quidam vel impia vanitate vel imperita temeritate calumniis appetunt, vt eis veracis narrationis derogent fidem, per quos Chriſtiana religio diſſeminata, per mundum tanta fertilitate prouenit, vt homines infideles iam inter ſeipſos calumnias ſuas muſsi- B
tare vix audeant: compreſsi fide gentium & omnium deuotione populorum. Veruntamen quia nonnullos adhuc calumnioſis diſputationibus ſuis, vel retardant à fide ne credant, vel iam credentes quantum poterint agitando perturbant: nonnulli autem fratres ſalua fide noſſe deſyderant quid talibus reſpondeant quæſtionibus, vel ad profectum ſcientiæ ſuæ, vel ad illorum vaniloquia repellenda: inſpirante atque adiuuante domino deo noſtro, quod vtinam & ipſorum ſaluti proſit, hoc opere demonſtrare ſuſcepimus errorem vel temeritatem eorum, qui cõtra Euangelij quatuor libros, quos Euangeliſtæ quatuor ſingulos conſcripſerunt, ſatis argutas criminationes ſe proferre arbitrantur: quod vt fiat, quàm non ſibi aduerſantur iidem ſcriptores quatuor, oſtendendum eſt. Hoc enim ſolent quaſi palmam ſuæ vanitatis obiicere, quod ipſi Euangeliſtæ inter ſeipſos diſſentiant. Sed illud prius diſcutiendum eſt, quod ſolet nõnullos mouere, cur ipſe dominus nihil ſcripſerit, vt aliis de illo ſcribẽtibus neceſſe ſit credere. Hoc enim dicunt illi vel maxime Pagani qui do- F
minum ipſum Ieſum Chriſtũ, culpare aut blaſphemare non audent: eique attribuunt excellentiſsimam ſapien- *2. Retract.*
tiam, ſed tamen tanquam homini: diſcipulos vero eius *cap. 16.*
dicunt magiſtro ſuo amplius tribuiſſe quàm erat, vt eũ filium dei dicerent, & verbum dei per quod facta ſunt omnia, & ipſum ac deum patrem vnum eſſe: ac ſi qua ſimilia ſunt in Apoſtolicis literis, quibus eum cum patre vnum deum colendum eſſe didicimus. Honorandum enim tanquam ſapientiſsimum virum putant, colendum autem tanquam deum negãt. Cum ergo quærunt quare ipſe non ſcripſerit, videntur parati fuiſſe hoc de illo credere, quod de ſe ipſe ſcripſiſſet, nõ quod alij de illo pro ſuo arbitrio prædicaſſent. A quibus quęro cur de quibuſdã nobiliſsimis Philoſophis ſuis hoc crediderũt, quod de illis eorum diſcipuli ſcriptum memorię reliquerunt, cum de ſe ipſi nihil ſcripſiſſent? Nã *De ciui. dei*
Pythagoras, quo in illa cõtemplatiua virtute nihil tũc *lib. 8. cap. 2.*
habuit Græcia clarius, non tantum de ſe, ſed nec de vlla re aliquid ſcripſiſſe perhibetur. Socrates autem, quem rurſus in actiua, qua mores informãtur, omnibus præ- *De ciui. dei*
tulerunt, ita vt teſtimonio quoq; dei ſui Apollinis om- *lib. 8. cap. 3*
nium ſapientiſsimum pronunciatum eſſe non taceant, Aeſopi fabulas pauculis verſibus proſecutus eſt,

verba

G verba & numeros suos adhibens rebus alterius: vsqueadeo nihil scribere voluit, vt hoc se coactum imperio sui dæmonis fecisse dixerit, sicut nobilissimus discipulorum eius Plato commemorat. In quo tamen opere maluit alienas quàm suas exornare sententias. Quid igitur causæ est, cur de istis hoc credant, quod de illis discipuli eorum literis commendarunt, & de Christo nolunt credere quod eius de illo discipuli conscripserunt? præsertim cum ab eo cæteros homines sapientia superatos esse fateantur, quanuis eum fateri deum nolint. An vero illi quos isto multo inferiores fuisse non dubitant, veraces de se discipulos facere potuerunt, & iste non potuit? Quod si absurdissime dicitur, credant de illo quem sapientem fatentur, non quod ipsi volunt, sed quod apud eos legunt, qui ea quæ scripserunt ab illo sapiente didicerunt.

Acrius contra infideles insurgit, eo quòd Euangelistis non credentes famæ adhærent, non quidem veriori nec ampliori, sed eorum peruersitati magis consonæ. Caput VIII.

H Deinde dicant, vnde saltem quòd sapientissimus fuerit, nosse vel audire potuerunt? Si fama disseminante, certior ne de illo fama nuncia est, quàm discipuli eius, quibus eum prædicantibus ipsa per totum mūdum fama fragrauit? Postremo famam præferant famæ, & ei famæ de illo credant quæ maior est. Ea quippe fama quæ de catholica Ecclesia, quam stupent toto orbe diffusam, mirabili claritate dispergitur, tenues istorum rumores incomparabiliter vincit. Ea porrò fama tam magna, tam celebris est, vt eam timendo isti trepidas & tepidas contradictiunculas in sinu suo rodant, iam plus metuentes audiri, quàm nolentes credi filium dei vnigenitum, & deum prædicari Christum, per quem facta sunt omnia. Si ergo famā eligunt testem, cur non hanc eligunt, quæ tanta claritate præfulget? Si scripturam, cur non Euangelicam, quæ tanta authoritate præpollet? Nos certe hæc de diis eorum credimus, quæ habet scriptura eorum antiquior, & fama celebrior. Quæ si adoranda sunt, cur ea rident in theatris? Si autem ridenda sunt, plus ridēdum est cum adorantur in templis. Restat vt ipsi velint testes esse de Christo, qui sibi auferunt meritū sciendi quid loquan-
I tur, loquendo quod nesciūt. Aut si aliquos libros se ha- *producăt
bere dicūt, quos eum scripsisse asserunt, prodant * eos nobis. Profectò enim vtilissimi & saluberrimi sunt, quos, vt ipsi fatentur, vir sapientissimus scripsit. Si autē timēt eos proferre, vtique mali sunt. Porrò si mali sunt, non eos sapientissimus scripsit. Sapientissimum autem Christū fatētur. Nō ergo Christus tale aliquid scripsit.

Contra eos qui se Christi libros legisse, & in eis magicā artem descriptā inuenisse mentiūtur. Cap. IX.

Ita vero isti desipiūt, vt in illis libris, quos eum scripsisse existimant, dicant contineri eas artes, quibus eū putant illa fecisse miracula, quorum fama vbique percrebruit, quod existimando seipsos produnt quid diligant & quid affectent. Quandoquidem Christum propterea sapientissimum putant fuisse, quia nescio quæ illicita nouerat, quæ non solum disciplina Christiana, sed etiam ipsa terrenæ reipublicæ administratio iure condemnat. Et certe qui tales Christi libros legisse se affirmant, cur ipsi nulla talia faciunt, qualia illum de libris talibus fecisse mirantur?

Christum ad Petrum & Paulum eos libros quorum iam meminit scripsisse ducentes, in quo delusi sint ostendit. Caput. X.

Quid quòd etiam diuino iudicio sic errant qui- K
dam eorum, qui talia Christum scripsisse vel credunt vel credi volunt, vt eosdem libros ad Petrum & Paulum dicant, tanquā Epistolari titulo prænotatos? Et fieri potest, vt siue inimici nominis Christi, siue qui eiusmodi execrabilibus artibus de tam glorioso nomine pondus authoritatis dare se posse putauerunt, talia sub Christi & Apostolorū nomine scripserint: in qua fallacissima audacia sic excæcati sunt, vt etiam à pueris, qui adhuc pueriliter in gradu lectorum Christianas literas norunt, merito rideātur. Cū enim vellent tale aliquid fingere Christum scripsisse ad discipulos suos, cogitauerunt, ad quos potissimum scribere potuisse facile crederetur, tāquam ad illos qui ei familiarius adhæsissent, quibus illud quasi secretum digne committeretur, & occurrit eis Petrus & Paulus. Credo quòd pluribus locis simul eos cum illo pictos viderunt, quia merita Petri & Pauli etiam propter eundem passionis diem celebrius & solenniter Roma cōmendat. Sic omnino errare meruerunt, qui Christum & Apostolos eius non in sanctis codicib*, sed in pictis parietibus quæsierunt. Nec mirum si à pingentibus fin- L
gētes decepti sunt. Toto enim tempore, quo Christus in carne mortali cum suis discipulis vixit, nondū erat Paulus discipulus eius, quem post passionem suā, post *Act.9.*
resurrectionem, post ascensionem, post missum de cœlis spiritum sanctum, post multorum Iudæorum cōuersionem & mirabilem fidem, post lapidationem Stephani diaconi & martyris, cum adhuc Saulus appellaretur, & eos qui in Christum crediderāt, grauiter persequeretur, de cœlo vocauit, & suum discipulum atque Apostolum fecit. Quo modo igitur potuit libros, quos antequam moreretur eum scripsisse putari volunt, ad discipulos, tanquam familiarissimos, Petrum & Paulū scribere, cum Paulus nondum fuerit discipulus eius?

Contra eorundē errorem ostendit Christum non effecisse magicis artibus, quòd nunc colitur. Cap. XI.

Illud quoque attendāt qui magicis artibus tanta potuisse, & nomen suum ad * populos in se conuerten- *apostolos
dos arte ipsa consecrasse delirant, vtrum potuerit magicis artibus tantos Prophetas diuino spiritu, antequam in terra nasceretur, implere, qui de illo talia futura prælocuti sunt, qualia iam præterita in Euāgelio M
legimus, & qualia in orbe terrarum præsentia nunc videmus? Neq; enim si magicis artibus fecit vt coleretur *Contra Faust. lib.12. cap.45.*
& mortuus, magus erat anteq̄ esset natus, cui prophetando vēturo gens vna deputata est, cui* reipublicæ tota administratio prophetia esset illius regis venturi, & ciuitatem cœlestem ex omnibus gentibus condituri.

Contra eorundem errorem & Romanorum superstitionem procedit, ostendens etiam cur Romani Iudæorum duntaxat deum non susceperunt. Cap. XII.

Proinde illius Hebrææ gentis ad prophetandum Christum, sicut dixi, deputatæ nullus alius deus erat nisi deus vnus, deus verus, qui fecit cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt, quo offenso sæpe suis hostibus subdebantur. Nunc etiam pro grauissimo scelere occisi Christi, ex ipsa Hierosolyma, quę erat regni eorum caput, penitus eradicati, & Romano imperio subiugati sunt. Solebant autem Romani deos gentium quas subiugabant colendos propiciare, & eorum sacra suscipere. Hoc de deo gētis Hebrææ, cū eam vel oppugnauerunt vel vicerunt, facere noluerunt. Credo quòd videbant, si eius dei sacra reciperent, qui se solū deletis etiā simulacris, coli iuberet: dimittenda esse omnia

quæ

A quæ prius colenda susceperant, quorũ religionibus imperium suũm creuisse arbitrabantur. In quo eos plurimum fallacia dæmonum decipiebat: nam vtiq; intelligere debebant, occulta dei veri voluntate, penes quem rerum summa potestas est, sibi datum & auctũ regnum, nõ illorum deorum fauore: qui si aliquid in hac re potestatis habuissent, suos potius protexissent, ne à Romanis superarẽtur, aut ipsos eis Romanos edomitos subiugassent. Neque enim possunt dicere pietatẽ ac mores suos à diis gentium quas vicerunt dilectos & electos. Nunquam hoc dicent, si primordia sua recolant, facinorosorum asylum & Romuli fratricidium. Neque enim quando asylum constituerunt Remus & Romulus, vt quisquis cuiuslibet sceleris reus eò confugisset, inultum haberet commissum, præcepta pœnitentiæ dederunt ad sanandas animas miserorum: ac non potius collectam timentium manum contra suas ciuitates, quarum leges timebãt, mercede impunitatis armarunt. Aut quando Romulus fratrem, qui nihil in eum mali perpetrarat, occidit, iusticiam vindicandi, ac non principatum dominandi cogitauit? Istãe istos mores B dilexerunt dij hostes suarum ciuitatum, fauendo hostibus earum? Quin potius nec illas deserendo presserunt, nec ad istos transeundo eos aliquid adiuuerunt: quia non habent in potestate regnum dare & auferre: sed deus vnus & verus hoc agit occulto iudicio: non continuo beatos facturus, quibus terrenum regnum dederit: nec continuo miseros, quibus ademerit: sed beatos vel miseros propter aliud & aliunde faciẽs, temporalia regna atque terrena quibus voluerit, & quandiu voluerit, secundum prædestinatum ordinem seculorum, vel finẽdo vel donando distribuit.

Quòd peccatum Iudæorum & maxime in Christum eorum subiugationis causa fuerit. Cap. XIII.

VNde nec illud possunt dicere, cur ergo deus Hebræorum, quẽ summum & verum deum dicitis, non solum Romanos eis nõ subiugauit, sed nec ipsos Hebræos, ne à Romanis subiugarentur, adiuuit? Præcesserunt enim manifesta peccata eorũ, propter quæ illis hoc euenturum Prophetæ tanto ante prædixerant: & maxime quia impio furore Christũ occiderunt, C in quo peccato aliorum occultorum peccatorum meritis excæcati sunt. Et q̃ illius passio esset gentibus profutura, eadem prophetica contestatione prædictum est. Nec alia re magis claruit, illius gẽtis regnum & tẽplum & sacerdotium & sacrificium & vnctionẽ illam mysticam, quod chrisma Græce dicitur, vnde Christi nomẽ elucet, & propter quam reges suos Christos ipsa gẽs appellabat, nõ fuisse nisi prænunciando Christo deputata: quàm quòd occisi Christi resurrectio posteaquã cœpit credentibus gentibus prædicari, illa omnia cessauerunt, nescientibus Romanis, per quorum victoriam, nescientibus Iudæis, per quorum subiugationem factum est, vt illa omnia cessarent.

Contra eos qui de Christo male sentiunt. Cap. XIIII.

REm sane mirabilem, nõ aduertunt pauci Pagani qui remanserunt, deum Hebræorum offensum à victis, nec receptum à victoribus, nunc prædicari & coli ab omnibus gentibus. Ipse est enim deus Israël, de quo tanto ante Propheta plebem dei sic *Esa.54.* allocutus est, Et qui eruit te, deus Israël vniuersæ terræ vocabitur. Hoc factum est per nomen Christi venien- *1.Retract. cap.16.* tis ad homines ex semine ipsius Israël, qui nepos fuit Abrahæ, à quo gens cœpit Hebræorum: nam & ipsi Is- *Gene.22.* raël dictum est, In semine tuo benedicẽtur omnes tribus terræ. Hinc ostenditur deus Israël deus vnus, qui fe D cit cœlum & terram, qui res humanas iuste ac misericorditer curat, ita vt nec præcludat iusticia misericordiam, nec impediat misericordia iusticiam: non q̃ ipse sit victus in Hebræo populo suo, quia regnum sacerdotiumq; eius Romanis expugnãdum delendumq; permisit: quandoquidem per Christi Euangelium veri regis & sacerdotis, quod illo regno & sacerdotio futurum præfigurauit, nũc ipse deus Israël vbiq; delet idola gentiũ: quæ vtique ne delerentur, recipere sacra eius Romani noluerunt, sicut receperunt deorũ aliarum gẽtium quas vicerunt. Ita & regnum sacerdotiumq; propheticæ gentis abstulit, quia iam qui per eã promittebatur, aduenerat: & Romanum imperium, à quo gens illa victa est, per Christum regem suo nomini subiugauit, atque ad euertenda idola, propter quorum honorem sacra eius recepta non erant, Christianæ fidei robore ac deuotione conuertit. Puto quia hæc de se futura vt per tot Prophetas, & per cuiusdam etiam gentis regnum ac sacerdotium prænunciarentur, non magicis artibus fecit Christus antequã esset in hominibus natus: nam & illius iam deleti regni populus vbiq; dispersus mirabili E dei prouidentia, quanuis sine vlla vnctione regis sacerdotisq; remanserit, in quo chrismate Christi nomẽ apparet, tenet tamẽ reliquias quarundã obseruationum suarum. Romana autem sacra illa de idolorum cultu nec victus ac subiugatus accepit, vt libros propheticos ad testimonium gerat Christi, ac sic de inimicorum codicibus probetur veritas prophetati Christi. Quid ergo miseri adhuc Christum male laudando seipsos indicãt, si aliqua magica sub eius nomine scripta sunt, cum vehementer his artibus Christi doctrina inimica sit? Hinc potius intelligant quantum sit illud nomen, quo addito etiam illi qui contra eius præcepta viuunt, suas nefarias artes honorare conantur. Sic enim diuersis hominum erroribus multi etiam varias hæreses aduersus veritatem sub eius nomine condiderunt. Ita sentiunt etiam inimici Christi, ad suadendũ quod proferunt contra doctrinam Christi, nullum sibi esse pondus authoritatis, si non habeat nomen Christi.

Contra Philosophos qui coacti ex deorum suorum oraculis Christum laudare discipulos eius damnant. Cap. XV. F

QVid q̃ isti vani Christi laudatores & Christianæ religionis obliqui obtrectatores, propterea non audẽt blasphemare Christum: quia quidã Philosophi eorum, sicut in libris suis Porphyrius Siculus prodidit, consuluerunt deos suos quid de Christo responderent: illi autem oraculis suis Christum laudare cõpulsi sunt. Nec mirum, cum & in Euãgelio legamus eum dæmones fuisse cõfessos. Scriptum *Mar.1.* est autem in Prophetis nostris, Quoniam dij gentium *Psal.95.* dæmonia. Ac per hoc isti ne contra deorũ suorum responsa conentur, cõtinent blasphemias à Christo, & eas in discipulos eius effundunt. Mihi autem videtur, quòd illi dij gentium, quos Philosophi Paganorum consulere potuerunt, etiam si de discipulis Christi interrogarentur, ipsos quoque laudare cogerentur.

Contra eos qui de Christi discipulis male opinantur, iterum insurgit. Cap. XVI.

VEruntamen isti ita disputant, quòd hæc euersio templorum, & damnatio sacrificiorum, & cõfractio simulachrorum, non per doctrinã Christi fiat, sed per discipulorum eius, quos aliud quàm ab illo didicerunt docuisse contendunt, ita volentes Christianam fidem, Christum honorantes laudantesq; cõuellere:

G uellere:quia vtiqoe per discipulos Christi & facta & di
cta Christi annunciata sunt,quibus cõstat religio Chri
stiana adhuc istis iam paucissimis, nec iam oppugnan-
tibus,sed tameo adhuc mussitãtibus inimica. Sed si no-
lunt credere Christum talia docuisse, Prophetas legãt,
qui non solum superstitiones idolorũ euerti præcepe-
runt, verumetiam Christianis temporibus hãc euersio-
Dilemma. nem futuram prædixeruot. Qui si fefellerunt,cur tanta
manifestatione completur? Si verum dixerunt,cur tan-
tæ diuinitati resistitur?

Contra Romanos qui solum deum Israel reiecerunt, qui tamen solus coli debet. *Cap. XVII.*

VEruntamen diligenrius ab istis quærendum est,
quèmnam putant esse deum Israël,cur cum co-
lendum non receperint sicut aliarum gentium
deos quas Romanũ subegit imperium, præsertim cum
eorum seotentia sit,omnes deos colendos esse sapien-
ti? Cur ergo à oumero cæterorũ iste reiectus est? Si plu-
rimum valet,cur ab eis solus non colitur? Si parum aut
nihil valet, cur contritis eorum simulachris ab omni-
bus gennbus, solus peoe iam colitur? Nunquam huius
H quæstionis vioculo eximi poterunt, qui cum maiores
& minores deos colant, quos deos putant,hunc deum
Dilẽmata. non colunt,qui prçualuit omnibus quos colũt. Si enim
magnæ virtutis est, cur existimatus est improbaodus?
Si paruæ nulliũsve virtutis est, cur tantum potuit im-
probatus? Si boous est,cur à cæteris bonis solus separa-
tus? Si malus est,cur à tot bonis vnus non superatur? Si
verax est,cur eius præcepta respuuntur? Si mendax est,
cur eius prædicta complentur?

Contra eos qui deo Christum colere refugiunt, quia solus coli voluit. *Cap. XVIII.*

POstremo quod volunt de illo sentiant. Nunquid
Romani etiam malos deos colẽdos non putane
qui Pallori & Febri fana fecerunt? Qui & ἀγαθὺς
dæmooes imitandos, & κακὺς dæmooes placãdos mo
nent? Quodlibet ergo de illo existimẽt,cur eum solum
sibi nec aduocandum oec propiciãdum esse duxerunt?
Quis est deus iste vel ita ignotus, vt in tam multis diis
solus adhuc non inueniatur,aut ita notus vt à tam mul
tis hominibus iam solus colatur? Nihil ergo restat,vt di
cant cur huius dei sacra recipere noluerint, nisi quia so
lum se coli voluerit,illos autem deos gentium quos isti
I iam colebant coli prohibuerit. Sed hocipsum magis ab
eis requirendum est, quemnam vel qualem putant esse
istum deum qui noluerit coli deos alios,quibus isti tem
pla & simulachra fecerunt, tantúmque potuerit vt plus
valeret eius voluntas ad eorum simulachra euerten-
da,quàm illorum ad eius sacra non recipienda? Certè
sententia illius eorum Philosophi proditur, quem sa-
pientissimum omnium hominum etiam oraculo fuis-
se firmarunt. Socratis enim sententia est, vnumquemq;
deum sic coli oportere, quo modo se ipse colendum
esse præceperit. Proinde istis summa necessitas facta
est non colendi deum Hebræorum, quia si alio modo
eum colere vellent,quàm se colendum ipse dixisset,nõ
vtique illum colerent, sed quod ipsi finxissent. Si au-
tem illo modo vellent quo ipse diceret,alios sibi colen
dos non esse cernebant, quos ille coli prohibebat. Ac
per hoc respuerunt vnius veri dei cultum, ne multos
falsos offendereot: magis arbitrantes sibi obfuturam
fuisse istorum iracundiam, quàm illius beneuolentiam
profuturam.

Contra eorundem errorem iterum insurgit. *Caput XIX.*

SEd fuerit ista vana necessitas, & ridenda timidi- K
tas. Nunc quærimus quid de isto deo sentiant ho-
mines, quibus placet omnes deos colendos esse?
Si enim iste colendus nõ est, quo modo coluntur om-
nes cum iste non colitur? Si autem colendus est, non
omnes colendi sunt:quia nisi solus colatur, iste non co
litur. An forte dicturi suot istum nõ esse deum,cum il-
los deos dicant, qui sicut nos credimus nihil possunt
nisi quod illius iudicio permittuntur: nõ vt alicui pro-
sint,sed vt nec lædere valeant, nisi eos quos ita læden-
dos esse ille iudicat qui omnia potest? Sicut autem ipsi
coguotur fateri, minora certè quàm ille potuerunt. Si
enim dij sunt quorum vates consulti ab hominibus,vt
non dicam,fefellerunt, proxima tamen priuatis nego-
ciis responderunt:quo modo oon est deus, cuius vates
non solum ea quæ ad tempus consulebantur congrue
responderunt, verũetiam vnde non consulebaotur de
vniuerso genere humano, atque omnibus gentibus ea
tanto ante prædixeruot, quæ nunc & legimus & vide-
mus? Si enim deum dicunt quo impleta Sibylla fata ce-
cioit Romanorum,quo modo non est deus qui & Ro
manos & omnes natiooes,in se vnum deum per Chri- L
sti Euãgelium credituras, & omnia patrum suorum si-
mulachra euersuras,sicut prænũciauit exhibuit? Postre-
mo si illos deos dicunt, qui nũquam ausi suot per vates
suos contra istum deum aliquid dicere, quo modo nõ
est deus qui per vates suos istorum simulachra non so-
lum euerti iussit,verũetiam in omnibus gentibus euer-
sum iri prædixit ab eis, qui illis desertis se vnum colere
iuberentur,& iussi famularentur?

Eandem rem prosequitur ex vatum & Sibyllarum testimoniis. *Caput XX.*

AVt legant si possunt,vel aliquã Sibyllarum, vel
quẽlibet aliorum vatum suorũ prædixisse hoc
futurum,vt deus Hebræorũ, deus Israël ab om-
nibus gẽtibus coleretur: & ꝙ eõ cultores aliorum deo-
rum rectè antea respuissent: futuras etiam literas Pro-
phetarum eius in authoritate ita sublimi,vt his obtẽpe-
rans etiã imperium Romanorum iuberet delere simu-
lachra: moouisse etiam ne talibus præceptis obtẽpera-
retur:legãt ista,si possunt,ex aliquibus libris vatum suo-
rum. Omitto enim dicere ꝙ ea quæ in illorum libris le
gũtur,pro nostra hoc est Christiana religiooe testimo M
nium dicunt,quod à sanctis aogelis, & ab ipsis nostris
Prophetis audire potuerunt: sicut & præsentẽ in carne
Christum etiã dæmonia coacta sunt confiteri. Sed hæc *Mar. 1.*
omitto,quæ cum proferimus, à nostris ficta esse cõten-
dunt. Ipsi omnino,ipsi vrgendi sunt, vt proferant à va-
tibus deorum suorum cõtra deum Hebræorum aliquid
prophetatum: sicut nos tot & tanta de libris Propheta-
rum nostrorum contra deos eorũ & iussa obseruamus,
& prædicta recitamus,& facta monstramus. Quæ illi iã
perpauci qui remanserunt, maluot dolere completa,
quàm illum deum agnoscere, qui potuit prænunciare
complẽda,cum in suis diis falsis, quæ sunt vera dæmo-
nia,nihil aliud pro magno appetãt, quàm cum aliquid
eorum responsis sibi futurum esse didicerint.

Idem ratione quadam prosequitur. *Cap. XXI.*

QVæ cũ ita sint,cur nõ potius miseri intelligunt
illum esse deũ verum,quem sic vidẽt à suorum
deorum societate seiunctũ, vt quẽ deum fateri
coguntur,qui omnes deos colendos esse
profitẽtur,cũ cæteris colere nõ sinantur? Cũ ergo simul
coli nõ possunt,cur nõ ille eligitur, qui istos coli vetat,
relictis istis qui illum coli nõ vetant? Aut si vetãt, lega-
tur.

A tur. Quid enim magis populis eorum in tẽplis eorum debuit recitari, vbi nihil vnq̃ tale personuit? Et vtique prohibitio tã multorum contra vnum, q̃ vnius contra tã multos, notior & potentior esse deberet. Nã si huius dei cultus est impius, inutiles sunt dij, qui homines ab impietate non prohibent. Si vero pius est huius cultus, quoniã in illo præcipitur ne isti colãtur, impius est cultus eorum. Si autẽ tam diffidenter istum coli prohibẽt, vt plus audere timeant, quàm prohibere audeant, hocipso quis nõ sapiat, quis non sentiat, illũ esse potius eligendum, qui istos coli tã publice prohibet, qui eorũ simulachra euerti iussit, prædixit, euertit: q̃ istos, quos vt ille nõ colatur, iussisse, nescimus, prędixisse nõ legimus, valuisse aliquid non videmus? Rogo respondeant quis est deus iste, qui omnes deos gẽtium sic persequitur, qui omnia eorum sacra sic prodit, sic extinguit?

Reprehendit eos præcipue qui Varronem secuti, Iouem quem summum deorum putant, Iudæorum deum censuerunt, cum deus Iudæorum nullum, Iupiter autem etiam Saturnum quem expulit secum, coli permittat. Cap. XXII.

B QVid interrogem homines, qui euanuerunt cogitando quis iste sit? Alij dicunt, Saturnus est, credo propter sabbati sanctificationẽ, quia isti eum diẽ Saturno tribuerunt. Varro autẽ ipsorum, quo doctiorem apud se neminem inueniunt, deum Iudæorum Iouem putauit, nihil interesse cẽsens quo nomine nuncupetur, dum eadem res intelligatur,

De ciui. dei lib. 6. ca. 6. & li. 7. c. 5

credo illius summitate deterritus. Nam quia nihil superius solent colere Romani quàm Iouẽ, quod Capitoliũ eorum satis aperteq; testatur, eumq; regẽ omnium deorum arbitrãtur: cum animaduerteret Iudæos summum deum colere, nihil aliud potuit suspicari quàm Iouem. Sed siue qui Saturnum, siue qui Iouẽ deum Iudæorum putant, dicant quando Saturnus prohibere ausus est coli alterum deũ, nec ipsum Iouem, qui eum regno expulisse perhibetur, patrem filius? Qui si tanquam potẽtior & victor placuit cultoribus suis, Saturnũ victum expulsumq; non colant. Sed neq; istum coli Iouis prohibuit: & quem vincere potuit, deum tamen esse permisit.

Iouis in nominatiuo antiquo, vbi nũc Iupiter dicitur.

Vanam superstitionẽ eorum qui quos mortuos esse & sepultos historia docet, & quorum sepulchra à doctioribus monstrari perhibentur pro deis colunt, acriter impugnat, primum eorum qui Iouẽ, deinde qui Saturnum. C Cap. XXIII.

ISta, inquiunt, fabulæ sunt, aut interpretãdæ à sapiẽtibus, aut ridendæ. Nos autẽ Iouem colimus, de quo ait Maro, Iouis omnia plena: id est, omnia viuificãtem spiritum. Merito ergo & Varro Iouẽ opinatus est coli à Iudæis, quia dicit per Prophetam, Cœlum & terrã ego impleo. Quid illud quod idẽ poëta dicit, æthera quo modo accipiunt? Sic enim ait, Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther, Coniugis in gremiũ lætæ descendit. Aetherem quippe non spiritum, sed corpus esse dicunt sublime, quo cœlum super aërem distenditur. An poëtæ conceditur nunc secũdum Platonicos, vt non corpus sed spiritus, nunc secũdum Stoicos loqui, vt corpus sit deus? Quid igitur in Capitolio colunt? Si spiritum, si deniq; ipsum cœlum corporeum, quid illic facit scutum illud Iouis, quod appellãt Aegida? Nẽpe origo nominis huius ita redditur, quia Iouem à matre occultatum capra nutriuit: an & hoc poëtę mẽtiuntur? Nũquid & Capitolia Romanorum, opera sunt poëtarum? Quid sibi autẽ vult ista non poëtica, sed planè mimica varietas, deos secundum Philosophos in libris quærere, secundum poëtas in templis adorare? Sed nũquid etiã ille Euhemerus poëta fuit, qui & ipsum Iouem & Saturnum patrẽ eius, & Plutonem atq; Neptunum fratres eius ita planissime homines fuisse prodit, D vt eorum cultores gratias magis poëtis agere debeant, quia non ad eos dehonestandos, sed potius ad exornãdos multa finxerunt? Quãuis & ipsum Euhemerum ab Ennio poëta in Latinam linguã esse conuersum Cicero cõmemoraret. Nũquid & ipse Cicero poëta fuit, qui eum, cum quo in Tusculanis disputat, tanquã secretorum cõscium admonet, dicens, Si vero scrutari vetera, & ex eis quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner, ipsi illi maiorum gẽtium dij qui habẽtur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. Quære quorum demonstrentur sepulchra in Græcia: reminiscere, quoniã es initiatus, quæ tradantur mysterijs, tum deniq; quàm hoc late pateat intelliges. Hic certè istorum deos homines fuisse satis confitetur, in cœlum autẽ peruenisse beneuole suspicatur: quanquam & hũc honorem opinionis ab hominibus eis esse delatum, non dubitauit publice dicere, cum de Romulo loqueretur: Qui hanc vrbẽ, E inquit, condidit, Romulum ad deos immortales beneuolentia famaq; sustulimus.

De ciui. dei li. 2. ca. 15.

Quid igitur mirũ est, si hoc fecerũt antiquiores homines de Ioue & Saturno & cæteris, quod Romani de Romulo, quod deniq; iam recentioribus temporibus etiam de Cæsare facere voluerunt? Quibus & Virgilius adulationem carminis addidit, dicens, Ecce Dionei processit Cæsaris astrum.

In Bucol.

Videant ergo ne forte historica veritas sepulchra falsorũ deorum ostẽdat in terra: vanitas autem poëtica stellas eorum nõ figat, sed fingat in cœlo. Neque enim reuera stella illa Iouis est, aut illa Saturni: sed post eorum mortem syderibus ab initio mundi conditis, hæc nomina imposuerunt homines, qui illos mortuos quasi deos habere voluerunt. De quibus quid tantum mali castitas, aut quid tantum boni voluptas commeruit, vt inter astra quæ cum sole & luna circumeunt, Venus habeat stellam, & Minerua non habeat? Sed fuerit & Cicero Academicus incertior quàm poëtæ, qui sepulchra deorum commemorare ausus est, literisq; mandare: quãuis hoc non ex opinione propria præsumpserit, sed ex ipsorum sacrorum traditione cõmemorauerit. Nũquid & Varro vel tanquam poëta fingit, vel tanquam Aca- F demicus dubie ponit, quòd dicit talium deorum sacra ex cuiusq; eorum vita vel morte, qua inter homines vixerunt vel obierunt, esse composita? Nunquid & Leon ille sacerdos Aegyptius, poëta vel Academicus fuit, qui Macedoni Alexandro, diuersam quidem à Græcorum opinione istorum deorum originem, veruntamen ita prodit, vt eos homines fuisse declaret? Sed quid ad nos, si dicant se Iouem, nõ hominem mortuum colere, nec homini mortuo Capitolium dedicasse, sed spiritui viuificanti omnia quo mundus impletur, & scutum eius in honorẽ nutricis eius factum de pelle caprina, interpretentur vt volunt? Quid dicunt de Saturno, qui Saturnum colunt? Nõnne ille est qui primus ab Olympo venit, Arma Iouis fugiens, & regnis exul ademptis: Qui genus indocile & dispersum montibus altis, Composuit, legesq; dedit, Latiumq; vocari Maluit, his quoniã latuisset tutus in oris?

Aeneid. 8.

Nõnne ipsum eius simulachrum, quod cooperto capite fingitur, quasi latentem indicat? Nõnne ipse Italis ostẽdit agriculturam, quod falce demonstrat? Non, inquiunt: nam tametsi fuerit ille homo & rex quidam, de quo ista narrantur, nos tamen Saturnum interpretamur vniuersum tẽpus, quod Græcũ etiã vocabulũ eius ostendit: vocatur enim κρόνος, quod aspiratione addita, etiam temporis nomen est: vnde & La-

tine

G tine Saturnus appellatur, quasi saturetur annis. Quid iã
cum istis agendũ sit nescio, qui conantes in melius in-
terpretari nomina & simulachra deorũ suorũ, fatentur
maiorẽ deum suũ & patrẽm cæterorũ tẽpus esse? Quid
enim aliud indicant q̃ omnes deos suos tẽporales esse,
quorũ patrem ipsum tẽpus constituunt? Erubuerũt hinc
Philosophi eorũ recentiores Platonici, qui iã Christia-
nis tẽporibus fuerunt: & Saturnũ aliter interpretari co-
nati sunt, dicẽtes appellatũ κρόνον, velut à satietate intel-
lectus, eo q̃ Græce satietas κόρος, intellectus autem siue
mens νοῦς dicitur. Cui videtur suffragari & Latinũ no-
mẽ, quasi ex prima Latina parte & Græca posteriore cõ
positũ, vt diceretur Saturnus, tanq̃ satur & νοῦς. Viderũt
De ciui. dei enim q̃ esset absurdũ, si filius tẽporis Iupiter haberetur,
lib. 7. ca. 9. quẽ deũ æternũ vel putabãt vel putari volebant. At ve-
& 13. ro secũdũ istã nouellã interpretationẽ, quã veteres eo-
rũ si habuissent, mirũ si Ciceronẽ Varronemq; latuisset,
Saturni filiũ Iouem dicunt, tanq̃ ab illa summa mentẽ
H profluentẽ spiritũ, quẽ volũt esse velut aiam mũdi hu⁹,
oia cœlestia & terrena corpora implẽtem. Vnde illud
Arg. lo. 3. Maronis est, quod paulo ante commemoraui, Iouis oia
plena. Nũquid nõ, si possent isti sicut ipsam interpreta-
tionẽ, ita etiã superstitionẽ hominũ cõmutarent: & aut
nulla simulachra, aut certe Saturno potius q̃ Ioui Capi-
tolia cõstituerent? Neq; enim vllã animã rationalẽ sa-
pientem fieri disputãt, nisi participatione summæ illius
incõmutabilisq; sapientiæ: non solum cuiusq̃ hominis
animã, sed ipsius etiã mũdi, quẽ dicunt Iouẽ. Nos vero,
esse quandã summã dei sapientiã, cuius participatione
fit sapiẽs quęcũq; anima fit vere sapiẽs, nõ tantũ cõcedi-
1. Retra. 7. mus, verũetiã maxime prædicamus. Vtrũ autẽ vniuersa
ca. 5. & 10. ista corporalis moles, quæ mũdus appellat̃, habeat quã-
De ciui. dei dã animã, vel quasi animã suã. i. rationalẽ vitã, qua ita
li. 7. ca. 23. regat̃ sicut vnũquodq; animal, magna atq; abdita quæ-
stio est: nec affirmari debet ista opinio, nisi cõperto q̃
vera sit: nec refelli, nisi cõperto q̃ falsa sit. Quid aũt hoc
ad homines: etiã si semp eos lateat? Quãdoquidẽ nulla
anima fit sapiẽs vel beata ex alia quacũq; anima, sed ex
illa sola summa atq; incõmutabili dei sapiẽtia. Romani
tamẽ, qui nõ Saturno, sed Ioui Capitoliũ condiderunt:
I vel alię nationes, quæ Iouẽ pręcipue supra cęteros deos
colendũ esse putauerũt, nõ hoc quod isti senserunt: qui
secũdum istã suã nouam opinionẽ, & summas artes, si
quicq̃ in his rebus potestatis habuissent, Saturno poti⁹
dedicarẽt: & Mathematicos vel Genethliacos maxime
delerent, qui Saturnũ, quẽ sapientũ effectorem isti dice-
rent, maleficum deũ inter alia sydera cõstituerunt. Quę
opinio tãtum cõtra illos in animis humanis præualuit,
vt nec nominare illum velint, senẽ potius quàm Satur-
num appellantes, tã timida superstitione, vt etiam Car-
thaginenses penè vico suo nomen mutauerint, vicum
senis crebrius, quàm vicum Saturni appellantes.

*Contra eos qui Saturnum colunt insurgit, eo quòd insipien-
ter eum colentes deum Israel respuerint.* Cap. XXIIII.

NOnim est ergo quid colere conuincantur, &
quid colere conẽtur adoratores simulachrorũ.
Verũ & ab istis nouiciis Saturni interpretato-
ribus requirẽdum est quid de deo sentiant Hebræorũ.
Etiã ipsis enim placuit omnes deos cũ gentibus colere,
cũ eos superbos puderet pro peccatorũ suorũ remissio-
ne humiliari sub Christo. Quid ergo sentiũt de deo Is-
raël? Quẽ si nũ colunt, nõ omnes deos colũt, si autẽ co-
lunt, non colunt sicut se coli iussit: quia & alios colunt,
quos coli ille prohibuit. Per eos enim vates ista prohi-
buit, per quos hæc ipsa, quæ nunc à Christianis eorũ si-
mulachra patiũtur, futura prædixit. Siue enim angeli ad K
illos Prophetas missi sunt, qui eis deũ omniũ creatorẽ
vnũ verum deũ, cui vniuersa subiecta sunt, & per sensi-
bilium rerũ congruã speciẽ figurate ostẽderent, & quẽ-
admodum se coli præciperet, indicarent: siue aliquorũ
in eis mentes per spiritũ sanctum ita sublimatæ sint, vt
eo visu ea viderent, quo & ipsi angeli vident: cõstat ta-
men eos illi deo seruisse, qui alios deos coli prohibuit.
Seruisse autẽ fide pietatis in regno & sacerdotio reipu-
blicæ suæ, & Christum venturum verum regem ac sa-
cerdotem significantibus sacris.

*Eandem rem latius prosequitur, ostendens stultum esse quod
adstruunt deos inter se consentire, ita quòd alius alium coli
non vetet, cum deus Israel quem verum deum esse probat cũ
aliis coli non possit.* Cap. XXV.

POrrò autẽ in diis gentiũ, quos isti dũ colere volũt,
illũ qui cũ istis coli nõ potest, colere nolunt, dicãt
quid causæ est vt nullus eorũ inueniat̃ qui alterũ
coli prohibeat, cum eos in diuersis officiis muneribusq;
cõstituant, & rebus ad quęq; proprie pertinẽtibus pręsi-
des esse velint. Si enim Iupiter nõ prohibet Saturnũ co- L
li, quia nõ est ille homo qui illũ hominẽ patrẽ de regno
expulit, sed aut cœli corpus, aut spiritus implens cœlum
& terrã, & ideo nõ potest prohibere coli mentẽ super-
nã ex qua dicit̃ emanasse. Si ea ratione nec Saturnus Io-
uẽ coli prohibet, quia nõ ab eo rebellãte superat⁹ est, si-
cut ille à Ioue nescio, quo cui⁹ arma fugiẽs venit in Ita-
liã, sed fauet prima mẽs animæ à se genitæ: saltẽ Vulca-
nus phiberet coli Martẽ vxoris adulterũ, Hercules Iu-
nonẽ persecutricẽ suã. Quę ista inter eos est tã fœda cõ
sensio, vt nec Diana virgo casta coli prohibeat, non di
cam Venerẽ sed Priapũ? Nã si vn⁹ homo & venator &
agricola esse voluerit, seruus erit amborũ, quibus tamẽ
vel vicina templa fabricare erubescit. Sed interpretẽtur
Dianam virtutẽ quã volunt, interpretẽtur & Priapũ fœ-
cunditatis deum, ita sanè vt in fœtãdis fœminis pudeat
Iunonẽ talẽ habere adiutorẽ: dicant quod placet, inter-
pretẽtur quod sapiunt, dũ tamẽ omnia eorũ argumẽta
perturbet de⁹ Israël. Qui cũ illos omnes coli prohibue-
rit, & à nullo eorũ coli prohibit⁹ sit, eorũq; simulachris
& sacris euersionẽ præceperit, prædixerit, & fecerit, satis
ostẽdit illos falsos atq; fallaces, & se esse verum ac vera-
cẽ deum. Istos autẽ iam paucos deorũ multorum, falso- M
rumq; cultores, quis nõ miretur nolle obtemperare il-
li, de quo cum ab eis quæritur, quis nã sit deus, quodli-
bet opinando respõdent, deum tamẽ esse negare nõ au
dent: quia si negẽt, operibus eius & prædictis atq; com-
pletis facillime cõuincuntur. Neq; enim ea dico, quę li-
berum sibi putãt esse nõ credere, quia ipse in principio
fecit cœlum & terrã, & omnia quæ in eis sunt. Neq; il-
la nimis antiqua, q̃ Enoch transtulit, q̃ impios diluuio Gene. 1.
deleuit, quòd Noë iustũ domumq; eius per lignum in- Gene. 5.
de liberauit: Ab Abrahã in hominibus facta eius exor- & 7.
dior. Huic enim facta est per angelicũ oraculum mani-
festa promissio, quã nunc videmus impleri. Huic quip-
pe dictum est, In semine tuo benedicẽtur omnes gẽtes, Gene. 22.
ex cuius semine populus Israël, vnde virgo Maria quæ
peperit Christũ: in quo benedici omnes gẽtes, audeant
iam negare si possunt. Hæc promissio facta est etiã ad
Isaac filium Abrahæ. Hæc ad Iacob nepotem Abrahæ, Gene. 26.
qui etiam Israël appellatus est: ex quo vniuersus ille po- Gene. 28.
pulus & propagatus & nominatus est, vt huius populi
deus, appellaretur deus Israël: non q̃ ipse non sit deus
omniũ gentium, siue nescientium, siue iam scientiũ. sed
quia in isto populo voluit manifestius apparere virtu-

tem

A tẽ ꝑmiſſorũ ſuorũ,Ille eni popul° primo ĩ Aegypto mul
Exod.1. tiplicatus,& illa de ſeruitute ꝑ Moyſem in multis ſignis
portẽtiſq; liberat°,debellatis plurimis gentib°,terrã etiã
promiſsionis accepit, in qua regnauit per reges ſuos de
tribu Iuda exortos. Qui Iudas vnus fuit ex duodecim fi
liis Iſraël nepotis Abrahæ : atque inde Iudæi cognomi-
nati,multa ipſo deo adiuuãte fecerunt , multa pro pec-
catis ſuis ipſo deo flagellãte perpeſsi ſunt : donec veni-
ret ſemẽ cui promiſſum eſt , in quo benedicerentur oẽs
gentes & patrum ſuorũ ſimulachra ſpõte cõfringerent.

Deum Iſrael verũ & veridicũ deũ eſſe iterũ probat, eundemque eſſe quem Chriſtiani colunt ex prophetarum oraculis oſtendit. C. XXVI.

NEq; eni tẽporib° Chriſtianis ſed tãto ãtè prędi-
ctũ eſt,qđ ꝑ Chriſtianos implet̃:ipſi Iudæi q re-
māſerũt iĩmici nõis Chriſti,de quorũ etiã futu-
ra ꝑfidia ĩ illis ꝓpheticis literis tacitũ nõ eſt,ipſi habent
De ciuit. & legũt Prophetã dicẽtẽ,Dñe de° me° & refugiũ meũ ĩ
dei lib. 18. die malorũ ad te gẽtes venient ab extremo terræ, & di-
cap.33. cẽt,vere mẽdacia coluerũt patres noſtri,ſimulachra', &
nõ eſt ĩ illis vtilitas.Ecce nũc fit, ecce nũc gẽtes ab extre
mo terrę veniũt ad Chriſtum iſta dicẽtes,& ſimulachra
frangẽtes.Et hoc eni magnũ eſt,qđ de° pręſtitit eccleſię
B ſuę vbiq; diffuſę,vt gẽs Iudęa merito debellata & diſpſa
ꝑ terras,ne à nobis hęc cõpoſita putarent̃,codices Pro-
phetarũ noſtrorũ vbiq; portaret,& ĩimica fidei noſtræ,
teſtis fieret veritatis noſtrę. Quõ ergo diſcipuli Chriſti
docuerũt qđ à Chriſto nõ didicerũt,ſicut ſtulti deſipiẽ-
do iactitãt,vt deorũ gẽtiliũ & ſimulachrorũ ſuperſtitio
deleret? Nunqd & illas prophetias quę nũc legũt ĩ codi
cibus inimicorum Chriſti,puſſũt dici finxiſſe diſcipuli
Deute.6. Chriſti? Quis eni hæc euertit niſi de° Iſraël? Ipſi eni po-
Exod.20. pulo dictũ eſt ꝑ diuinas voces factas ad Moyſem, Audi
Deute.5. Iſraël,dñs de° tu° de° vnus eſt:nõ facies tibi idolũ , neq;
cuiuſq̃ ſimilitudinẽ,neq; ĩ cœlo ſurſũ,neq; in terra deor
ſum.Vt autẽ etiã euertat iſta,vbi poteſtatẽ acceperit, ſic
Deute.27. ei pręcipit̃,Nõ adorabis deos illorũ,ſed neq; ſeruies eis:
nõ facias ſecũdũ opa ipſorũ,ſed deponẽdo depones, &
cõfringẽdo cõfringes ſimulachra eorũ. Quis autẽ dicat
Chriſtũ atq; Chriſtianos non ꝑtinere ad Iſraël,cũ Iſraël
Geneſ.22. nepos fuerit Abrahę,cui primo,& deĩde Iſaac filio eius,
26 & 28. & deĩde ipſi Iſraël nepoti ei° dictũ eſt,qđ iã cõmemora-
ui,In ſemine tuo bñdicent̃ oẽs gentes? Quod fieri iã vi-
C dem° ĩ Chriſto,cũ ĩde exorta ſit illa virgo, de qua Pro-
Eſa.7. pheta populi Iſraël,& dei Iſraël cecinit dicẽs, Ecce vir-
Matth.1. go cõcipiet & ꝑiet filiũ,& vocabũt nomẽ ei° Emmanuel.
Deute.7. Interpretat̃ autẽ Emanuel,nobiſcũ de°. De° ergo Iſraël,
Hiere.16. qui ꝓhibuit alios deos coli,qui ꝓhibuit idola fabricari,
qui præcepit euerti , qui per Prophetam prædixit gẽtes
ab extremo terræ dicturas, Vere mẽdacia coluerunt pa-
tres noſtri,ſimulachra,in quibus nõ eſt vtilitas : ipſi per
Chriſti nomẽ & Chriſtianorũ fidẽ iſtarũ oĩm ſuperſti-
tionũ euerſionẽ iuſsit,ꝓmiſit,exhibuit.Fruſtra ergo mi-
ſeri,quia blaſphemare Chriſtũ etiã à diis ſuis , hoc eſt à
dæmonib° nomẽ Chriſti metuẽtib° ꝓhibiti ſũt,volũt ab
eo doctrinã iſtã facere alienã , q̃ Chriſtiani cõtra idola
diſputãt,eaſq; oẽs falſas religiões vbi potuerit eradicãt.

Quòd deus Iſrael verus ſit deus , & ſtultè Iupiter aut Saturnus ab eis appellatus, qui eum neutro modo colunt quo hunc vel illum. Cap.XXVII.

DE deo Iſraël rñdeant,quẽ docere iſta & iubere,
nõ tãtũ Chriſtianorũ,ſed Iudęorũ libri teſtant̃:
de ipſo cõſulant deos ſuos:qui Chriſtũ blaſphe
mare ꝓhibuerũt:de deo Iſraël,ſi audẽt, aliqua cõtume-
lioſa rñdeãt.Sed quos cõſulãt,aut vbi iã cõſulãt? libros
ſuorũ legãt, Si deũ Iſraël Iouẽ putãt,ſicut Varro ſcripſit,
vt interim ſecũdũ eorũ opinionẽ loquar,cur ergo Ioui

non credũt idola eſſe delẽda? Si Saturnũ deũ putãt,cur D
eũ nõ colũt? Aut cur nõ ſic colũt,quẽadmodũ ſe coli ꝑ
eos vates præcepit,ꝑ quos ea quę prędixit ĩpleuit? Cur ei
nõ credunt ſimulachra euertenda eſſe,& alios deos co-
lẽdos nõ eſſe? Si nec Iouis nec Saturnus eſt,quia ſi vnus
eorũ eſſet,cõtra,ſacra Iouis & Saturni tãta nõ dicerent:
quis ergo eſt qui ꝓpter deos alios ſol° ab iſtis nõ colit̃,
& euerſis diis aliis,tã euidẽter effecit,vt ſol° colat̃,humi
liata oĩ ſupba altitudine,quæ ſe aduerſus Chriſtũ erexe-
rat ꝑ idolis,ꝑſequẽs interficiẽſq; Chriſtianos? Nũc cer-
te quęrũt vbi ſe abſcõdãt,cũ ſacrificare volũt:vel vbi de
os ipſos ſuos recludãt,† ne à Chriſtianis ĩueniãt̃ atq; frã retrudant.
gãt̃. Vñ eni hoc,niſi à timore legũ atq; regũ, ꝑ quos de°
Iſraël ſuã erexit ‡poteſtatẽ , iã ſubditos Chriſti nomini: ‡exerit.
ſicut longe ante promiſit,dicẽs per Prophetã,Et adora- Pſal.71.
bunt eum omnes reges terræ, omnes gẽtes ſeruient illi.

Quo modo prophetatum fuerat deum Iſrael euerſurum idola,& gentem ſuam impiam relicturum. Cap. XXVIII.

NEmpe iã impletur quod per Prophetã idẽtidẽ
canit̃, ꝙ remiſſurus eſſet impiã plebẽ ſuam: nõ
quidẽ totã,quia multi ex Iſraëlitis crediderunt
in Chriſtũ , nam inde erãt & Apoſtoli eius: & humilia-
turus omnẽ ſuperbũ atque iniurioſum, vt ipſe ſolus ex- E
altaretur.i.ſolus & altus & potens hominib° manifeſta-
retur:donec proiicerẽtur à credentibus idola , & à non
credẽtibus abſcõderẽt̃,cũ eius timore terra confringit̃:
id eſt terreni hoĩes timore frangunt̃,timẽdo legẽ vel ip-
ſius,vel eorũ,q credẽtes in eũ,gentibuſq; regnãtes, talia
ſacrilegia ꝓhiberẽt.Hęc eni,quę vt facilius intelligerẽt̃,
breuiter prælocutus ſũ, Propheta ſic dicit,Et nũc tu do Eſa.2.
mus Iacob,venite & ãbulemus in lucẽ dñi.Remiſit eni
plebẽ ſuã domus Iſraël,qm̃ repleta eſt,ſicut ab initio,re-
gio eorũ auguriis,ſicut alienigenarũ , & filij multi alie-
nigenæ nati ſunt illis. Repleta eſt eni regio eorũ argẽto
& auro,nec erat numerus theſaurorũ illorũ . Et repleta
eſt terra equis,nec erat numer° curruũ illorũ.Et repleta
eſt terra abominatiõibus operũ manuũ ipſorũ, & adora-
uerũt ea quæ fecerũt digiti eorũ.Et ĩclinauit ſe hõ,& hu
miliauit ſe vir,& nõ remittã illis.Et nunc intrate in pe-
tras,& abſcõdite vos ĩ terra à facie timoris dñi,& à ma
ieſtate virtutis eius,cũ ſurrexerit cõfringere terrã.Oculi
eni dñi excelſi,hõ autẽ humilis : & humiliabit̃ altitudo
hominũ & exaltabit̃ dñs ſol° in illa die.Dies eni dñi ſa- F
baoth in omnẽ iĩurioſum & ſuperbũ,& ſupra omnẽ al-
tum & humiliatũ qui humiliabunt̃,& ſupra oẽm cedrũ
Libani excelſam & elatã, & ſupra omnẽ arborem Liba-
ni Baſan,& ſuper omnẽ mõtem, & ſuper omnẽ collẽ al
tũ,& ſuper omnẽ nauẽ maris,& ſuper omne ſpectaculũ
nauiũ decoris.Et humiliabit̃ & cadet cõtumelia hoĩm:
& exaltabitur domin° ſol° in illa die.Et manibus fabri-
cata omnia abſcõdent in ſpelũcis,& in ſciſſuris petrarũ
& in cauernis terræ à facie timoris domini,& à maieſta
te virtutis ei° cũ exurrexerit cõfrigere terrã . Illa eni die
ꝓiiciet hõ abominatiões aureas & argẽteas,quæ fecerũt
vt adorarẽt ſuperuacanea & noxia: vt itrẽt ĩ foramia ſo
lidæ petræ, & ĩ ſciſſuras petrarũ à facie timoris dñi,& à
maieſtate virtutis ei°, cũ exurrexerit cõminuere terram.

Quòd de deo ſabaoth fruſtra & inaniter ſentiũt, qui eum elemẽtorum omnium præpoſitum aſſirmãt,nec tamen potius quàm ſingulorum elementorum deos colunt. Cap.XXIX.

QVid dicũt de iſto deo ſabaoth, ꝙ interpretatur
de° virtutũ vel exercituũ,quia illi ſeruiũt virtu-
tes & exercit° ãgelorũ? Quid dicũt de iſto deo
Iſraël, quia de° eſt illi° populi de quo venit
ſemẽ in quo benediceretur oẽs gẽtes? Cur ſolũ nõ colũt Geneſ.22.
qui oẽs deos colẽdos eſſe cõtendunt? Cur ei nõ credunt

G qui alios deos falsos & ostēdit & euertit? Audiui quendā eorū dicere, se legisse apud nescio quē philosophū, φ ex iis quæ Iudæi in suis sacramentis agerent, intellexisset quē drū colerēt, Præpositū, inquit, istorū elemētorū qui
Gene.1. bus iste visibilis & corporeus mūdus extruct⁹ est, Cū in scripturis sanctis Prophetarū eius apte ostēdat, illū deū colēdū præceptū esse populo Israël, qui fecit cœlū & terrā, & à quo est ois vera sapiētia. Sed quid opus est hinc diutius disputare, cū ad id quod ago sufficiat, quod illi qualibet præsumptione opināt de illo deo, quē deū esse negare nō possunt. Si eni præposit⁹ est elemētorū quib⁹ mūd⁹ iste cōsistit, cur nō ipse poti⁹ colit, φ Neptun⁹ qui solius maris præposit⁹ est? Quam deniq; Syluan⁹, qui solorū agrorū atq; syluarū? Quam sol, qui soli⁹ diei vel etiā vniuersi cœlestis caloris? Quàm luna, quæ solius noctis, vel etiā humoris potestate præfulget? Quàm Iuno, quæ solū aërē tenere perhibet? Certe eni isti partiū præpositi, quicūque sunt, necesse est vt sub illo sint qui omniū elementorū & vniuersæ huius molis præposituram gerit. At iste illos oēs coli phibet, Cur ergo isti cōtra præceptum maioris illorū, nō solū eos colere volūt, sed ppter istos illū nolūt? Adhuc nō inueniūt quid de isto deo Israël cōstanter liquidoq; pronūcient. Nec vnq inueniēt, donec
H eū inueniant deū solum verū à quo creata sunt omnia.

Ostendit Lucanum rectius dubitasse quam si falso pronunciasset deum Israël, cum tamen nunc merito non sit qui se abscondat à calore eius. Cap. XXX.

PRoinde quidā Lucanus magnus eorū in carmine declamator, credo & ipse diu quęrēs, siue per suas cogitatiōes, siue p suorū libros, quisnā esset Iudæorū deus, & quia nō pie quærebat, nō inueniēs, maluit tñ incertū deū quē nō inueniebat, φ nullū deū dicere, cui⁹ tā magna documēta sentiebat. Ait enī, Et dedita sacris incerti Iudæa dei. Et nondū de⁹ iste sanct⁹ & ver⁹ de⁹ Israël, nondū per Christi nomē tāta in oibus gētibus fecerat, quāta vsq; in hodiernū diē post Lucani tēpora cōsecuta sunt. Nūc vero quis tā durus nō flectatur? quis tam tepidus nō ignescat, cū impletur quod scriptū est, Quia
Psal.18. nō est qui se abscōdat à calore ei⁹? qñ iā clarissima luce manifestāt quę in eodē Psalmo vn̄ versiculū istū cōmemoraui tāto antē prædicta sūt? Cœlorū enī nomie Apostoli Christi significati sūt, φ i eis de⁹ præsideret, vt Euāgeliū annūciarēt. Iā ergo cœli enarrauerūt gloriā dei, & opa manuū ei⁹ annūciauit firmamētū, Dies diei eructa-
I uit verbū & nox nocti annūciauit sciētiā. Iā nō sunt loquelę neq; sermones quorū nō audiant voces eorū. Iam in oēm terrā exiuit son⁹ eorū, & in fines orbis terræ verba eorū. Iā in sole, hoc est in manifestatiōe posuit tabernaculū suū, quod est ecclesia ipsius. Quia vt hoc faceret, ipse sicut ibi sequit, Tāq spōsus pcessit de thalamo suo: i. cōiugatū verbū carni hūanę pcessit de vtero virginali. Iā exultauit vt gigas & cucurrit viā. Iā à summo cœli facta est egresio ei⁹, & recursus eius vsq; ad sūmū cœli. Et ideo rectissime sequit vers⁹ quē paulo ante cōmemoraui, Et nō est q se abscōdat à calore ei⁹. At adhuc isti fragiles cōtradictiūculas garriētes, eligunt magis isto igne sicut stipula i cinerē verti, φ sicut aurū à sorde purgari, cū & deorū falsorū iā fallacia monumēta frustrata sint, & illius incerti dei veracia promissa certa iā facta sint.

Quod falso dicant nonnulli Christū non constituisse, nec præcepisse vt idola confringantur, cum ipse sit de quo per Esaiam prophetatum sit, quam prophetiam laté recitat, & Christo accommodat. Cap. XXXI.

DEsināt ergo dicere mali laudatores Christi, qui nolunt esse Christiani, φ Christus nō docuerit deos eorū deseri, & simulachra cōfringi. Deus enī Israël, de quo prędictū est, φ deus vniuersę terræ vo- K
Deut.7. cabit, & de⁹ vniuersę terrę vt vocat: hoc p Prophetas su-
Esaia 54. turū prędixit, hoc p Christū cōgruo tēpore ipleuit. Certe eni si iā de⁹ vniuersę terrę vocat, necesse est vt fiat qd iussit, qui iussit innotuit. Quia vero per Christum & Christo inotuit, vt ecclesia ei⁹ per orbē diffunderet, & p ipsā de⁹ Israël vniuersę terrę vocaret, paulo supi⁹ apud eūdē pphetā legāt qui volūt, imò & à me cōmemoret. Neq; eni ita longū est, vt oporteat prætermitti. Dicūtur eni multa de prę scētia & humilitate & passione Christi,
Esa.54. & corpore ei⁹ cui caput est. i. de ecclesia ei⁹, cū appellat
Galat.4. tāq sterilis quę nō pariebat. Per multos enim annos ecclesia, quæ futura erat in omnibus gētibus in filiis suis, hoc est, in sanctis suis, nō apparuit, nōdum Christo annunciato per Euangelistas, eis quibus nō est annūciatus per Prophetas: & dicitur, Plures filios desertæ futuros, quā eius quæ habet virum, cum viri nomine significata est lex vel rex, quem accepit primus populus Israël, nec acceperant gentes legem eo tempore, quo Propheta loquebatur: neq; rex Christianorū apparuerat adhuc gentibus, ex quibus tamen gētibus longe fertilior & numerosior sanctorum multitudo prouenit. Ita ergo dicit Esaias, incipiens ab humilitate Christi, & se postea con- L
Esa.54. uertens ad alloquendum ecclesiam, vsque ad eum ver-
Esa.52. sum quem commemorauim⁹, vbi ait, Et qui eruit te, ip-
De ciuit. dei lib. 18. se deus Israël vniuersæ terræ vocabitur. Ecce, inquit, in intellectu erit puer meus, & exaltabitur & honorificabi-
cap.29. tur vehementer. Quo modo multi mirabūtur super te, sic tamē & inhonesta videbitur ab omnib⁹ species tua, & honor tuus ab hominibus. Ita enim mirabuntur gentes multę super eū, & continebunt reges os suum. Quoniam quibus non est nunciatum de illo, videbūt: & qui
Esa.53. non audierunt, intelligent. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Nunciauimus corā illo vt puer, vt radix in terra sitienti: non est species illi neque honor. Et vidimus illū, & non habuit speciem neque decorem: sed vultus eius abiectus & deformis, positio eius ab omnibus hominibus homo in
†alias in plaga. flagella, † & qui sciat ferre infirmitates, propter quod & auertit se, facies ei⁹ iniuriata est, nec magni ęstimata est. Hic infirmitates nostras portat, & pro nobis in doloribus est. Et nos existimauimus illum in doloribus esse, & in plaga & in pœna. Ipse autē vulneratus est ppter peccata nostra, & infirmatus est ppter iniquitates nostras. Eruditio pacis nostræ in eum, liuore eius sanati sumus. M
Omnes vt oues errauimus, & dominus tradidit illum p peccatis nostris. Et ipse quoniam male tractatus est, nō aperuit os: vt ouis ad immolādū ductus est, & vt agnus ante eum qui se tonderet, fuit sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate sublatum est iudicium eius. Generationem eius quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra vita eius, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Dabo ergo malos propter sepulturam eius, & diuites propter mortem eius, ob hoc quod iniquitatem nō fecerit, nec dolum in ore suo. Dominus vult purgare illum de plaga. Si dederitis vos ob delicta vestra animam vestram, videbitis semen longissimæ vitæ. Et vult dominus auferre à doloribus animā eius, ostendere illi lucem, & figurare per sensum. Iustificare iustum bene seruiētem pluribus, & peccata illorum ipse sustinebit. Propterea ipse hæreditabit cōplures, & fortium partietur spolia. Propter quod tradita est ad mortem anima eius, & inter iniquos æstimata est: & ipse peccata multorum sustinuit, & propter iniquitates eorum traditus est, Delectare sterilis quæ non paris, exulta & cla-
Esa.54. ma quę nō parturis, quia multi filij desertę magis quam eius

A eius quæ habet virum. Dixit enim dominus, Dilata lo-
cum tabernaculi tui, & caulas tuas cõfige, non est quod
parcas: porrige longius funiculos, & palos validos cõ-
stitue. Etiam atque etiã in dexteram atque sinistrã par-
tem extende. Semen enim tuum hæreditabit gentes, &
ciuitates quæ desertæ erant, inhabitabis: non est quod
metuas. Præualebis enim, ne erubescas quòd detestabi-
lis fueris. Cõfusionem enim in perpetuum obliuisceris,
ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor: quoniã ego
sum domin⁹ qui facio te, dominus nomẽ ei: & qui eruit
te, ipse deus Israël, deus vniuersæ terræ vocabitur. Quid
contra hanc euidentiam expresiionẽque rerum & præ-
dictarum & impletarum dici potest? Si de Christi diui-
nitate discipulos eius putant esse mentitos, nunquid de
Christi passione dubitabunt? Resurrexisse non solent
credere. At illa omnia ab hominib⁹ humana perpessum
etiam libenter credũt, quia hominem tantũmodo cre-
di volunt. Ille itaque sicut ouis ad immolãdum ductus,
Esaiæ 53. ille inter iniquos deputatus, ille vulneratus propter pec-
Marc. 15. cata nostra: cuius liuore sanati sumus, cuius facies iniu-
Luc. 22. riata est, nec magni ęstimata, palmis cęsa, & sputis illita:
Matth. 26. cuius deformis in cruce positio: ille ab iniquitatib⁹ po-
Ioan. 19. B puli Israël ductus ad mortem: ille qui non habebat spe-
ciem neque decorem, quando colaphis percutiebatur,
quando spinis coronabatur, quando pendens irrideba-
tur: ille qui sicut agnus coram tondente nõ habebat vo-
cem, sic non aperuit os suum, cum ei diceretur ab insul-
tantibus, Prophetiza nobis Christe, Nempe iam exalta-
Matth. 26. tus est, iam honorificatus est vehementer. Nempe iam
Esaiæ 52. mirantur gentes multæ super eum. Iam continuerunt
reges os suũ, qui aduersus Christianos leges sæuissimas
promulgabant. Nempe quibus non est nũciatum de il-
Roma. 15. lo, iam vident, & qui non audierunt iam intelligunt.
Quoniam gentes quibus non nunciauerunt Prophetæ,
magis ipsę vident, quam vera nũciata sint per Prophe-
Esaiæ 53. tas. Et qui non audierunt ipsum Esaiam loquentem, iam
Roma. 10. in literis eius de quo ista sit locutus intelligunt. Nam &
in ipsa gente Iudæorum quis credidit auditui Prophe-
tarum, aut brachium domini, quod est Christ⁹ ipse qui
per eos annunciabatur, cui reuelatum est, quãdo mani-
bus suis ea scelera in Christo admittebant, quæ futura
prædixerant Prophetæ quos habebant? Nempe iam in
C hæreditate possidet multos, & fortium partitur spolia,
cum ea quæ diabolus & dæmones possidebant, per ec-
clesiarum suarum fabricas, & quoslibet necessarios vsus
illis expulsis prodiisque distribuit.

Contra eos qui Christum peruerse laudant, & discipulos eius reprobant: ostendit de ecclesia quoque Christianorum multa prædicta esse & euenisse, quibus probatur Christum nõ fuisse idolorum cultorem, quorum nunc euersor est. Cap. XXXII.

QVid ergo ad hæc dicunt peruersi laudatores
Christi & Christianorum obtrectatores? Nun-
quid vt ista per Prophetas tanto ante prædice-
rentur, Christus magicis artibus fecit, aut
discipuli eius ista finxerunt? Nunquid vt dilatetur ec-
clesia diffusa per gentes quondam sterilis, nunc in plu-
Esa. 54. ribus filiis quàm illa synagoga quæ legem siue regem
tanquam virum acceperat? Nunquid vt sic dilataret lo-
cum tabernaculi sui omnes nationes & linguas occu-
pans: vt longius quam Romani imperij iura tendun-
tur, vsque in Persas & Indos aliasque Barbaras gentes
funiculos porrigat: vt ĩ dexterã per veros Christianos,
& in sinistram per fictos Christianos in tam multis po-
pulis nomen eius extẽdatur: vt semen eius hęreditet gẽ-
tes: vt ciuitates quæ à vero dei cultu & à vera religione
desertæ fuerant, iam nũc inhabitet: vt non timuerit ho- D
minum minas & furias, quãdo in sanguine martyrum
tanquam honore purpureo vestiebatur: vt præualeret tã
multis tamque vehemẽtibus & potẽtibus persecutorib⁹
suis: vt nõ erubesceret ꝙ detestabilis fuerit quãdo mag-
num erat crimẽ fieri vel esse Christianũ: vt cõfusionẽ in Roma. 5.
perpetuũ obliuiscatur, quia vbi abũdauerat peccatũ, sup-
abũdauit & gratia: vt ignominiæ viduitatis suæ memor
nõ sit, qa paululũ derelicta & opprobriis obiecta, tã emi
nẽti gloria reflorescit? Nũquid postremo vt dominus q
fecit eã, & à dominatu diaboli & dęmonũ eruit eã, ipse
de⁹ Israël vniuersę terrę iã vocetᷣ, discipuli Christi finxe-
rũt, ꝙ ꝓphetę, quorũ libri nũc ĩ manib⁹ inimicorũ Chri
sti habẽtur, tã lõge anteq̃ Christ⁹ fili⁹ hominis fieret prę
dixerũt? Hic ergo intelligãt, ꝙ ne tardissimis quidẽ atq;
obtusissimis obscurũ dubiũve relinquitur, Hinc inquã i-
telligãt Christi puersi laudatores & Christianę religio-
nis execratores, etiã Christi discipulos cõtra deos eorũ
ea didicisse atq; docuisse quæ doctrina cõtinet Christi:
quia de⁹ Israël qui hęc omnia quę isti colere volũt, abo-
minãda atq; euertẽda in libris Prophetarũ præcepisse ĩ-
uenitur, ipse deus vniuersæ terrę, sicut ante promisit per Esa. 45.
Christũ, & Christi ecclesiã iã vocatᷣ. Si eni Christũ mi- E
ra demẽtia suspicantur deos eorũ coluisse, ac per hos eũ
tãta potuisse: nũquid & deus Israël deos eorũ coluit, qui
de se per omnes gẽtes colẽdo & de illis abominãdis at- Deute. 7.
q; euertẽdis per Christũ quod ꝓmisit impleuit? Vbi sũt Hiere. 16.
dij eorũ? vbi vaticinia phanaticorũ, & diuinationes py-
thonũ? vbi auguria vel auspicia vel haruspicia vel ora-
cula dæmonũ? Cur nõ proferũt ex istiusmodi antiquis li-
bris admonitũ aliqd & pręedictũ cõtra Christianã fidẽ,
& cõtra prophetarũ nostrorũ expressã iã in omnib⁹ gẽ-
tibus tã perspicuã veritatẽ? Offẽdim⁹, inquiũt, deos no-
stros & deseruerunt nos. Ideo aduersus nos Christiani
pręualuerũt, & humanarum rerũ fœlicitas defessa ac di-
minuta dilabitur. Hoc sibi certe per Christianos fuisse
euenturũ, legãt ex libris vatum suorũ. Sed ea legãt, vbi si
nõ Christ⁹, quia eũ deorũ suorũ volũt fuisse cultorẽ, sal-
tem deus Israël improbatus & detestatus sit, quẽ constat
istorũ euersorẽ. Sed nũq̃ hęc ꝓferẽt, nisi quo modo for-
te cõfinxerint. Quod cũ protulerit apparebit, eoipso cer
te, quod tãta res tã ignota profertur, quæ vtique debuit F
antequã hoc quod prædictum est accidisset, in deorum
templis omnium gentium recitari, vt pręstruerentur &
præmonerentur qui nunc nolunt esse Christiani.

Contra eos qui falso conqueruntur per Christiana tempora rerum fœlicitatem esse diminutam, cum potius turpitudo morum quam rerum fœlicitas diminuta sit, vnde in scenicorum ludorum turpitudinem duo affert Ciceronis testimonia. Cap. XXXIII.

DEinde quod de fœlicitatis rerũ humanarũ dimi
nutione per Christiana tẽpora cõquerũtur, si li-
bros Philosophorũ suorũ legãt, ea reprehẽdẽtiũ
quę nũc eis etiã recusãtib⁹ & murmurãtib⁹ subtrahũtur,
tũ vero magnã laudẽ reperient tẽporum Christianorũ.
Quid eni eis minuitur fœlicitatis, nisi quod pessime lu-
xurioseq; abutebãtur in magnã creatoris ĩiuriã? Nisi for
te hinc sint tempora mala, quia per omnes penè ciui-
tates cadunt theatra, caueæ turpitudinum & publicæ
professiones flagitiosorum, cadunt & fora vel mœnia
in quibus dæmonia colebantur. Vnde enim cadunt ni-
si inopia rerum, quarum lasciuo & sacrilego vsu con-
structa sunt? Nonne Cice. eorum cum Rosciũ quẽdam
laudaret histrionẽ: ita peritũ dixit, vt solus esset dignus, Roscius.
qui in scenã deberet intrare: ita virũ bonũ, vt solus esset
dign⁹, q eò nõ deberet accedere? quid aliud apertissime

G ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, vt tanto minus ibi esse homo debeat, quãto fuerit magis vir bonus & tamẽ dij eorum tali dedecore placabãtur, quale à viris bonis remouendum esse censebat. Est etiam hinc eiusdem ipsius Ciceronis aperta confessio, vbi ait sibi Floram matrem, ludorũ celebritate placandam, In quibus ludis tanta exhiberi turpitudo consueuit, vt in eorũ comparatione cęteri honesti sint, à quibus tamen etiam ipsis agendis viri boni prohibentur. Quæ ista est Flora mater, qualis dea est, quam celebrior & habenis effusioribus laxata conciliat & propiciat turpitudo? Quanto iam honestius in scenam Roscius intrabat, quam Cicero deam talem colebat? Si diminuta rerum copia quæ in hęc celebranda funduntur, dij gentium offendũtur, apparet quales sint qui talibus delectantur. Si autem ipsi irati ista minuunt, vtilius irascuntur quàm placantur. Quapropter aut Philosophos suos arguant, qui talia in luxuriosis hominibus reprehẽderont: aut deos suos frãgant, qui talia de suis cultoribus exegerũt, si tamen iam inueniunt vel quos frangant vel quos abscõdant: Christianorum vero temporibus defectum rerum secundarum quibus in turpia & noxia defluebant, blasphemando imputare desistãt, ne magis nos vnde amplius Chri-
H sti potestas laudetur admoneant.

Epilogando reuersurus ad principale institutum suum ostendit Christum nihil scripsisse, & Euãgelistas de ipso vera scripsisse. *Cap. XXXIIII.*

MVlta hinc dicerem, nisi me iam librum istum concludere, atque ad propositam intẽtionem redire, suscepti operis necessitas cogeret. Cum enim Euangelicas questiones, vbi videntur quibusdam quatuor Euangelistæ non inter se constare, soluere aggrederer, vt potui expositis intentionibus singulorum, primo mihi discutiẽdum occurrit, quòd nõnulli quærere solent, cur ipsius Christi nulla scripta proferamus. Ita enim volunt & ipsum credi, nescio quid aliud scripsisse quod diligunt, nihilque sensisse contra deos suos, sed eos poti⁹ magico ritu coluisse: & discipulos eius nõ solum de illo finisse mentitos, dicendo illum deum per quẽ facta sũt omnia, cum aliud nihil quam homo fuerit, quamuis excellentissimæ sapientiæ: verumetiam de diis eorum non hoc docuisse, quod ab illo didicissent. Vnde factum est vt eos de deo Israël potius vrgeremus, qui per ecclesiam Christianorum ab omnibus gentibus
I colitur, & istorum sacrilegas vanitates vbiq; iam euer-
Genes.22. tit, sicut per Prophetas suos tanto ante prædixit, & per Christi nomen in quo benedici omnes gentes promiserat, ea quæ prædixit impleuit. Ex quo intelligere debent, nec Christũ aliud de diis eorum vel nosse vel docere potuisse, quàm deus Israël per Prophetas suos iussit atque prædixit, per quos ipsum Christum promisit & misit: In cuius nomine secũdum pollicitationem quam patribus fecit cum benedicerentur omnes gentes, factũ est vt & ipse deus Israël, deus vniuersæ terrę vocaretur.
Psal.54. Nec discipulos eius à sui magistri doctrina deuiasse, cũ deos gentium coli prohibuerint, ne vel insensatis simulachris supplicaremus, vel societatẽ cum dæmoniis haberemus, vel creaturæ potius, quam creatori religionis obsequio seruiremus.

Quo modo operaprecium fuit Christum dei sapientiam, per quam creata sunt omnia ad illuminationem nostram descendisse, de quo quæcunque per Euangelistas scripta sunt tanquam ab ipso scripta sint amplectenda esse demonstrat, cõcordantiam eorundem in sequentibus libris ostensurus.

Cap. XXXV.

QVapropter cum sit ipse Christus sapientia dei K
per quem creata sunt omnia, Cúmque nullæ mentes rationabiles siue angelorum siue hominũ nisi participatione ipsius sapientes fiant
cui per spiritum sanctum, per quem charitas in cordib⁹ *Roma.5.*
nostris diffunditur inhæremus, quæ trinitas vnus deus est: consultum est diuina prouidentia mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus & occidentib⁹ occupata tenebatur, vt eadem ipsa dei sapientia ad vnitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, viueret: moreretur, resurgeret: congrua saluti nostræ dicendo & faciendo, patiendo & sustinẽdo, fieret, & deorsum hominibus exemplo redeundi, & eis qui sursum sunt angelis exemplũ manẽdi. Nisi enim & in animæ rationalis natura temporaliter aliquid oriretur, id est, inciperet esse quod non erat, nunquã ex vita pessima & stulta ad sapiẽtem atque optimam perueniret. Ac per hoc cum rebus æternis, contemplantium veritas perfruatur, rebus autem ortis fides credentium debeatur, purgatur homo per rerum temporalium fidẽ, vt æternarum percipiat veritatem. Nam & quidem eo-
rum nobilissimus Philosophus Plato, in eo libro quem *Plato in*
Timæum vocant, sic ait, Quantum ad id quod ortum *Timæo.*
est æternitas valet, tãtum ad fidem veritas. Duo illa sur- L
sum sunt, æternitas & veritas: duo ista deorsum, quod ortũ est, & fides. Vt ergo ab imis ad sũma reuocemur, atque id quod ortum est recipiat æternitatem, per fidẽ veniendum est ad veritatem. Et quia omnia quæ in cõtrarium pergunt, per aliquod medium reducuntur, ab ęterna iusticia temporalis iniquitas nos alienabat. Opus ergo erat media iusticia temporali, quæ medietas tẽporalis esset de imis mixta & summis, atque ita se nec abrũpens à summis & cõtemperans imis, ima redderet summis. Ideo Christus mediator dei & hominum dict⁹ est
inter deum immortalem & hominem mortalem, deus *1.Timo.2.*
& homo, reconcilians hominem deo, manens id quod erat, factus quod non erat. Ipse est nobis fides in rebus ortis, qui est veritas in æternis. Hoc magnum & inenarrabile sacramentum, hoc regnum & sacerdotium antiquis per prophetiam reuelabatur, posteris eorum per Euangelium prædicatur, Oportebat enim vt aliquando in omnibus gentibus redderetur, quod diu per vnam gentem promittebatur. Proinde qui prophetas ante descensionem suam præmisit, ipse & Apostolos post ascẽsionem suam misit. Omnibus autem discipulis suis per
hominem quẽ assumpsit, tanquam membris sui corpo- M
ris caput est. Itaque cum illi scripserunt quę ille ostendit & dixit, nequaquam dicendum est quod ipse nõ scripserit: quando quidem mẽbra eius id operata sunt, quod dictante capite cognouerũt. Quicquid enim ille de suis factis & dictis nos legere voluit, hoc scribẽdum illis tãquam suis manibus imperauit. Hoc vnitatis cõsortium & in diuersis officiis cõcordium membrorum sub vno capite ministerium, quisquis intellexerit, non aliter accipiet quod narrantibus discipulis Christi in Euangelio legerit, quàm si ipsam manum domini quã in (proprio) corpore gestabat scribentem conspexerit. Quamobrem illa potius iam videamus qualia sint, quæ putant Euangelistas sibimet scripsisse cõtraria, quod parum intelligentibus videri potest: vt his quæstionibus dissolutis, ex hoc quoque appareat, illius capitis membra, non solum idem sentiendo, verumetiam conuenientia scribendo, in corporis ipsius vnitate germanam seruasse concordiam.

Diui

A DIVI AVRELII AVGV-
stini Hippooensis Episcopi, De
consensu Euangelistarum
Liber secundus.

PROLOGVS.

QVoniam sermone nõ breui & admodum ne-
cessario, quem libro vno complexi sumus, re-
futauim⁹ eorum vanitatẽ qui discipulos Chri-
sti Euangelium conscribentes, ideo contemneodos pu-
taot, quia ipsius Christi quem licet non vt deum, tamen
vt hominem sapientia longe præ cęteris excellentẽ ho-
norandum esse non dubitant, nulla scripta proferuotur
à nobis, & eum talia scripsisse videri volunt, qualia per-
uersi diligunt, oõ qualibus lectis & creditis à peruersita-
te corrigi possunt. Nunc iam videamus ea quæ quatuor
Euangelistę de Christo scripserunt, quemadmodum si-
bi atque inter se cõgruant: ne quid ex hoc in fide Chri-
stiana offendiculi patiantur, qui curiosiores quàm ca-
paciores sunt, quod non vtcũque perlectis, sed quasi di-
ligentius perscrutatis Euaogelicis libris, inconuenien-
B tia quædam & repugnãtia se deprehendisse existiman-
tes, magis ea contentiose obiectanda quàm prudenter
consideranda esse arbitrantur.

Quare vsque ad Ioseph generatores Christi commemorantur, cum de illius semine Christus non sit natus, sed de virgine Maria. Cap. I.

MATTHAEVS Euangelista sic or-
Matth.1. sus est; Liber generatiõis Iesu Chri-
sti, filij Dauid, filij Abraham. Quo
exordio suo satis ostendit genera-
tionem Christi secundum carnem
se suscepisse narrãdam. Secundum
Matth.8. hanc eoim Christus filius hominis
est, quod etiam sæpissime appellat, commendans nobis
quid misericorditer dignat⁹ sit esse pro oobis. Nam il-
la superna & æterna geoeratio, secundũ quam filius dei
vnigenitus est ante omnem creaturam, quia omoia per
Ioan.1. ipsum facta sunt, ita ineffabilis est, vt de illa dictum à
Esaia 53. Propheta intelligatur, Generationem eius quis eoarra-
bit? Exequitur ergo humanam generationem Christi
Matth.1. Matthæus, ab Abraham generatores commemorans,
C quos perducit ad Ioseph virum Mariæ de qua natus est
Iesus. Neque eoim fas erat vt ob hoc eum à coniugio
Mariæ separandum putaret, quod oon ex eius concu-
bitu, sed virgo peperit Christũ. Hoc enim exemplo ma-
gnifice insinuatur fidelibus cooiugatis etiam seruata
pari consensu continentia, posse permanere vocarique
cooiugium, non permixto corporis sexu, sed custoduo
mentis affectu: præsertim quia oasci eis etiam filius po-
tuit sine vllo cõplexu carnali, qui propter solos gignen
dos filios adhibeodus est. Neque enim propterea ooo
erat appellandus Ioseph pater Christi, quia noo eũ con-
cumbendo genuerat, quaodo quidem recte pater esset
etiam eius quem non ex sua coniuge procreatum, aliũ-
de adoptasset. Putabatur quidem Christus etiam aliter
filius Ioseph, tanquam ex eius omnino carne progenit⁹,
sed ab eis hoc putabatur, quos Marię latebat virginitas:
Luc.3. Nam Lucas ait, Et ipse Iesus erat incipiẽs quasi aonorũ
triginta, vt putabatur filius Ioseph. Qui tamẽ Lucas oõ
eius parentem solam Mariam, sed ambos parentes eius
Luca 2. appellare minime dubitauit, vbi ait, Puer autem cresce-
bat & confortabatur plenus sapientia, & gratia dei erat

in illo, Et ibant parentes eius per omnes annos in Hie- D
rusalem io die solenni Paschæ. Sed ne quisquã hic pa-
rentes consanguineos potius Mariæ cum ipsa matre e-
ius intelligendos putet, quid ad illud respõdebit, quod
ipse item Lucas superius dixit, Et erãt pater eius & ma-
ter mirantes super iis quæ dicebantur de illo: Cum igi-
tur ipse narret, non ex concubitu Ioseph, sed ex Maria
virgine natum Christum, vnde eum patrem eius appel-
lat: nisi quia & virum Mariæ recte intelligimus sine cõ-
mixtione carnis, ipsa copulatione cooiugij: & ob hoc e-
tiam Christi patrẽ multo coniunctius qui ex eius con-
iuge natus sit, quam si ei esset aliuode adoptatus? Vnde
manifestum est, illud quod ait, Vt putabatur fili⁹ Ioseph:
propter illos dixisse, qui eum ex Ioseph, sicut alij homi- Luc.3.
oes nascuntur, oatum arbitraotur.

Quo modo sit Christus filius Dauid, cum ex Ioseph filij Dauid concubitu non sit natus. Cap. II.

AC per hoc si demonstrare aliquis posset Mariã
ex Dauid nullam consanguinitatis origioem
ducere, sat erat secundum istam rationem acci-
pere Christum filium Dauid, qua ratiooe etiam Ioseph
pater eius recte appellatus est. Quanto magis cum eui-
denter dicat Apostolus Paulus, ex semine Dauid secun- E
dum carnem Christum, ipsam quoque Mariam de stir- Roma.1.
pe Dauid aliquam coosanguinitatem duxisse, dubitare
vtique non debemus. Cuius fœminæ quooiam nec sa-
cerdotale geous tacetur, iosinuãte Luca, quòd cognata Luc.1.
eius esset Elisabeth, quam dicit de filiab⁹ Aaron, firmis-
sime tenendum est, caroem Christi ex vtroque geoere
propagatam, & regum scilicet & sacerdotum, in quib⁹
personis apud illum populum Hebræorum etiam oy-
stica vnctio figurabatur: id est, chrisma, vnde Christi
nomen elucet, tãto antè etiam ista euidentissima signi-
ficatione prænunciatum.

Quare alios progenitores Christi Matthæus enumerat, alios Lucas. Cap. III.

QVos autem mouet, quod alios progenitores
Matthæus enumerat, descendens à Dauid vs- Matth.1.
que ad Ioseph, alios autem Lucas ascendens à Luca.3.
Ioseph vsque ad Dauid: facile est, vt ad-
uertãt duos patres habere potuisse Iosepb, vnum à quo
genitus, alterũ à quo fuerit adoptatus. Aotiqua est eoim 2. Retract.
consuetudo adoptandi etiam in illo populo dei, vt sibi cap.7 & 16.
filios facerent, quos noo ipsi geouissent. Nam excepto Cõtra Fau-
quod filia Pharaoois Moysem adoptauerat, illa quippe stum lib.3.
alienigena fuit, ipse Iacob oepotes suos ex Ioseph oa- & ca.3. &
tos, verbis maoifestissimis adoptauit dicens, Nunc ita- li.28.ca.3.
que filij tui duo qui nati sunt tibi priusquam ad te ve- Exod.2.
oirem, mei sunt, Ephraim & Manasses, tanquam Ru- Gene.48.
ben & Simeon erunt mihi. Natos autem si genueris po- F
stea, tibi erunt. Vnde etiam factum est vt duodecim tri-
bus essent Israël, excepta tribu Leui quæ templo seruie-
bat, cum ea quippe tredecim fuerunt, cum duodecim
fuissent filij Iacob. Vnde intelligitur Lucas patrem Io- Luc.3.
seph, noo à quo genitus, sed à quo fuerat adoptatus su-
scepisse io Euãgelio suo, cu⁹ progenitores sursum ver-
sus cõmemorat donec exiret ad Dauid. Cum enim ne-
cesse sit vtroque Euangelista vera oarrante, & Matthæo
scilicet & Luca, vt vnus eorum eius patris originem te-
neret qui genuerat, alter ei⁹ qui adoptauerat Ioseph, quẽ
probabilius intelligimus adoptantis originem tenuisse,
quam eum qui noluit Ioseph genitũ dicere ab illo cuius
eum filium esse narrabat. Commodius enim filius eius
dictus est, à quo fuerat adoptatus, quam diceretur ab il-
lo genitus, cuius carne ooo erat natus. Matthæus autem

G dicens, Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob: atque *Matth. 1.* ita in hoc verbo quod est, genuit, perseuerans donec in vltimo diceret, Iacob autem genuit Ioseph: satis expressit ad eum patrem se perduxisse originē generantium, à quo Ioseph non adoptatus sed genitus erat. Quanquā *Luc. 3.* si etiam Lucas genitum diceret Ioseph ab Heli, nec sic nos hoc verbum perturbare deberet, vt aliud crederemus quàm ab vno Euāgelista gignentem, ab altero adoptantem patrem fuisse commemoratum. Neque enim *Cōtra Faustum lib. 3. cap. 5.* absurde quisque dicitur, nō carne, sed charitate genuisse, quem filium sibi adoptauerit. At vero etiam nos quibus dedit deus potestatem filios eius fieri, de natura *Ioan. 1.* atque substātia sua nō nos genuit, sicut vnicum filium, *Roma. 8.* sed vtique dilectione adoptauit. Quo verbo Apostolus sæpe vti non ob aliud intelligitur, nisi ad discernendum vnigenitum ante omnem creaturam, per quem facta sunt omnia: qui solus de substantia patris natus est, secundum æqualitatem diuinitatis hoc omnino quod pater: quem missum dicit ad suscipiendam carnem ex illo genere, quo & nos secundum naturam nostram sumus: vt illo participante mortalitatem nostram per dilectionē, nos efficeret participes diuinitatis suæ per ad- *Gala. 4.* optionem. Ita enim dicit, Cum autem venit plenitudo *H* temporis, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erāt redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Et tamē dicimur etiā nati ex deo: id est, accepta potestate vt filij ei⁹ efficiamur qui iam homines eramus. Efficimur autem per gratiā, non per naturam. Nam si per naturam filij essemus, nū- *Ioan. 1.* quam aliud fuissemus. Cum enim dixisset Ioannes, Dedit eis potestatem filios dei fieri, iis qui credunt in nomine eius: secutus ait, Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt. Itaque quos dixit accepta potestate factos dei filios, quod illa adoptio significat quam Paulus com- *Roma. 8.* memorat, eosdem dixit natos ex deo. Atque vt apertius *Ioan. 1.* ostenderet, qua gratia factum sit, Et verbum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis. Tanquam diceret, quid mirum si filij dei facti sunt cum caro essent, propter quos vnicus caro factus est cum verbum esset? Hac sanè magna distantia, quia nos effecti filij dei mutamur in melius, ille autem filius dei cum filius hominis factus esset, nō est mutatus in deterius, sed assumpsit quod erat *I* inferius, dicit & Iacobus, Voluntarie genuit nos verbo *Iacobi. 1.* veritatis, vt sim⁹ initium aliquod creaturæ eius. Ne scilicet in eo quod ait, genuit, hoc nos fieri putaremus quod ipse est, ideo principatum quendam in creatura nobis hac adoptione concessum satis ostendit. Non ergo alienum esset à veritate, etiam si Lucas ab illo esse Ioseph genitum diceret, à quo fuerat adoptatus. Etiam sic quippe genuit eum, non vt homo esset, sed vt filius esset, sicut nos genuit deus, vt filij eius simus, quos fecerat vt homines essemus, Vnicum autem genuit, non solum vt filius esset, quod pater non est, sed etiam vt deus esset quod & pater est. Sed planè si hoc verbo etiam Lucas vteretur, omnimodo esset ambiguum, quis eorum adoptantem, quis ex propria carne gignentem patrem cōmemorasset: quo modo & si neuter eorum diceret genuit, sed & iste eum filium illius, & ille illius diceret, nihilominus esset ambiguum, quis eorum illum de quo *Matth. 1.* natus, quis illum à quo adoptat⁹ erat commemorasset. *Luca 3.* Nunc vero cum alter dicit, Iacob genuit Ioseph: alter, Ioseph qui fuit filius Heli: etiam ipsa verborum differentia quid singuli suscepissent elegāter intimauerunt. Sed hoc facile sanè, vt dixi, posset occurrere homini religioso, qui quodlibet aliud quærendum potius iu- *K* dicaret, quam Euangelistam crederet esse mentitum. Facile, inquam, occurreret, vt videret quibus causis vnus homo duos patres habere potuerit: hoc & illis calumniosis occurreret, nisi litigare quam considerare maluissent.

Quare quadraginta generationes excepto ipso Christo inueniuntur apud Matthæum, cum quatuordecim triplicet.

Cap. IIII.

ILlud autem quod deinceps insinuandum est, reuera vt aduerti & videre posset, lectorem attentissimum & diligentissimū requirebat. Acute quippe animaduersum est, Matthęum qui regiam in Christo instituerat insinuare personam, excepto ipso Christo, quadraginta homines in generationū serie nominasse. Numerus autem iste illud tēpus significat, quo & in hoc seculo & in hac terra regi nos oportet à Christo secūdum disciplinam laboriosam, qua flagellat deus, vt scriptum est, om- *Heb. 12.* nem filium quem recipit: de qua dicit Apostol⁹, Per tri- *Acto. 14.* bulationem oportere (nos) intrare in regnum dei. Quā significat etiam illa virga ferrea, de qua in Psalmo legi- *Psal. 2.* tur: Reges eos in virga ferrea: cum superius dixisset, Ego autem cōstitutus sum rex ab eo, super Sion mōtem sanctum eius. Regūtur enim etiam boni in virga ferrea, de *L* quib⁹ dicitur: Tempus est vt iudicium incipiat à domo *1. Petri 4.* domini. Et si initium à nobis: qualis finis erit eis, qui nō credunt dei Euāgelio? Et si iustus vix saluus erit, peccator & impij vbi parebūt? Ad quos pertinet quod sequitur: Tanquā vas figuli conteres eos. Reguntur enim bo- *Psal. 2.* ni per hanc disciplinam, mali vero comminuūtur, qui tanquam iidem ipsi commemorantur propter vna atq; eadem sacramenta, quæ habent communia mali cum bonis. Quia ergo numer⁹ iste laboriosi huius temporis sacramētum est, quo sub disciplina regis Christi aduersus diabolum dimicamus, etiā illud declarat, quod quadraginta dierum ieiunium, hoc est, humiliationem animę consecrauit & lex & Prophetę, per Moysem & He- *Exod. 34.* liam, qui quadragenis diebus ieiunauerunt: & Euange- *3. Reg. 19.* lium per ipsius domini ieiunium: quibus dieb⁹ quadra- *Matth. 4.* ginta etiam tentabatur à diabolo, quid aliud quàm per omne huius seculi tempus tentationem nostram in carne sua quam de nostra mortalitate assumere dignatus est, præfigurans? Post resurrectionem quoque non am- *Acto. 1.* plius quam dies quadraginta cum discipulis suis in hac *M* terra esse voluit, huic eorum vitæ adhuc humana conuersatione commixtus, † & cum illis alimenta morta- *† coniunctus.* lium, quamuis iam non moriturus accipiens: vt per ipsos quadraginta dies significaret, se occulta præsentia quod promiserat impleturum, quando ait, Ecce ego vo *Matth. 28.* biscum sum vsque ad consummationem seculi. Cur autem iste numerus hanc temporalem vitam terrenamque significet, illa interim causa de proximo occurrit, quamuis sit alia fortasse secretior, quod & tempora annorum quadripertitis vicibus currunt, & mundus ipse quatuor partibus terminatur, quas aliquādo ventorum nomine scriptura cōmemorat, ab Oriente & Occiden- *Zacha. 2.* te & Aquilone & Meridie. Quadraginta autem quater habent decem. Porrò ipsa decem ab vno vsque ad quatuor progrediēte numero consummātur. Ad hunc igitur mūdum, & ad istam terrenam mortalèmque vitam hominum, ad nos regendos in tentatione laborantes, venientem regem Christum Matthęus suscipiens, exorsus est ab Abraham, & enumerauit quadraginta homines. Ab ipsa enim gente Hebræorum, quæ à cæteris gētibus vt distingueretur, deus de terra sua & de cogna- *Gene. 12.*

tione

A tione sua separauit Abraham. Christus venit in carne: vt
& hoc ad eum distinctius prophetandum & prænun-
ciãdum maxime pertineret, quod promittebatur ex qua
esset gente venturus. Cum enim quater denas genera-
Matth.1. tiones tribus distinxisset articulis, dicens, Ab Abraham
vsque ad Dauid generationes esse quatuordecim, & à
Dauid vsque ad transmigrationẽ Babylonis alias qua-
tuordecim, totidémque alias vsque ad natiuitatẽ Chri-
sti, non tamen eas duxit in summam vt diceret, fiunt
omnes quadragintaduæ. Vnus quippe in illis progene-
ratorib⁹ bis numeratur, id est, Iechonias, à quo facta est
quædam in extraneas gentes deflexio, quando in Baby-
loniam transmigratum est. Vbi autem ordo à rectitu-
dine flectitur, atque vt eat in diuersum tanquam angu-
lum facit: illud quod in angulo est, bis numeratur, in fi-
ne scilicet prioris ordinis, & in capite ipsius deflexio-
nis. Et hoc ipsum iam præfigurabat Christum à circun-
cisione ad præputium, tanquam ab Hierusalem ad Ba-
byloniam quodam modo migraturum, & hinc atque
Ephe.2. hinc vtrisque in se credentibus tãquam lapidem angu-
B larem futurum. Hæc tunc in figura præparabat deus re-
bus in veritate venturis. Nã & ipse Iechonias vbi angu-
lus iste pręfiguratus est, interpretatur pręparatio dei. Sic
ergo iam non quadragintaduæ quod faciunt ter qua-
tuordecim, sed propter vnum bis numeratum, qua-
draginta vna generationes fiunt, si & ipsum Christum
annumeremus, qui huic regendæ vitæ nostræ tem-
porali atque terrenæ, tanquam numero quadrage-
†regaliter. nario regulariter † præsidet, Quem ad istam mortalita-
tem nobiscum participandam quia descendentem vo-
Matth.1. luit significare Matthæus, ideo & ipsas generationes ab
Cõtra Fau- Abrahã vsque ad Ioseph, & vsque ad ipsi⁹ Christi nati-
stum lib. 3. uitatem, descendendo commemorauit ab initio Euan-
cap.4. gelij sui. Lucas autem non ab initio Euangelij sui, sed à
Luca.3. baptismo Christi generationes narrat, nec descenden-
do sed ascendendo, tanquam sacerdotem in expiandis
peccatis magis assignans, vbi eum vox de cœlo decla-
rauit, vbi testimonium Ioannes ipse perhibuit dicens,
Ioan.1. Ecce qui tollit peccata mundi. Ascendendo autem trã-
sit ad Abraham & peruenit ad deum, cui mũdati & ex-
piati reconciliamur. Merito & adoptionis originem
ipse suscepit, quia per adoptionem efficimur filij dei,
C credendo in filium dei, Per carnalem vero generatio-
nem filius dei potius propter nos filius hominis factus
est. Satis autem demõstrauit, non se ideo dixisse, Ioseph
filium Heli, quod de illo genitus, sed quod ab illo fuerit
adoptatus, cum & ipsum Adam filium dei dixit, cum sit
factus à deo, sed per gratiam quam postea peccando a-
misit, tanquam filius in paradiso constitutus sit. Qua-
Matth.1. propter in generationibus Matthęi, significatur nostro-
rum susceptio peccatorum à domino Christo, In gene-
Luc.3. rationibus autem Lucæ, significatur abolitio nostro-
rum peccatorum à domino Christo. Ideo eas ille des-
cendens enarrat, iste ascendens. Quod enim dicit Apo-
Roma.8. stolus, Misit deus filium suum in similitudinem carnis
peccati: hæc est susceptio peccatorum. Quod autẽ ad-
dit, Vt de peccato damnaret peccatum in carne: hęc est
Matth.1. expiatio peccatorum. Proinde Matthęus ab ipso Dauid
2.Reg.11. per Salomonem descendit, in cuius matre ille peccauit:
Luc.3. Lucas vero ad ipsum Dauid per Nathan ascendit, per
2.Reg.12. quem Prophetam deus peccatum illius expiauit. Ipse
2.Retract. quoque numerus quẽ Lucas exequitur, certissime pror-
16. sus abolitionem indicat peccatorum: Quia enim Chri-
sti aliqua iniquitas, qui nullam habuit, non est vtique
coniuncta iniquitatibus hominũ, quas in sua carne sus-

cepit, ideo numerus penes Matthæum excepto Christo D
est quadragenarius. Quia vero iusticiæ suæ patrísque
nos expiatos ab omni peccato purgatósque coniungit,
vt fiat quod ait Apostolus, Qui autem adhæret deo, vn⁹ 1.Corin.6.
spiritus est: ideo in eo numero qui est penes Lucam,
& ipse Christus à quo incipit enumeratio, & deus ad Cõtra Fau-
quem peruenit, connumerantur, & fit numerus septua- stum.lib.3.
gintaseptem, quo significatur omnium prorsus remis- cap.4.
sio & abolitio peccatorum. Quam etiam ipse dominus
per huius numeri mysterium euidẽter expressit dicens,
remittendum esse peccanti, nõ solum septies, sed etiam Matth.18.
septuagies septies. Nec frustra iste numerus ad peccato-
rum omnium pertinet mundationem, si diligentius in-
quiratur. Denarius quippe tanquam iusticiæ numerus,
in decem præceptis legis ostenditur. Porrò peccatum
est legis transgressio, Et vtique transgressio denarij
numeri congruenter vndenario figuratur, vnde & Exod.26.
vela cilicina iubentur in tabernaculo vndecim fieri.
Quis autem dubitet ad peccati significationem cili-
cium pertinere? Ac per hoc quia vniuersum temp⁹ sep-
tenario dierum numero voluitur, conuenienter vnde- E
nario septies multiplicato ad numerum septuagesimũ
& septimum cuncta peccata perueniunt. In quo nume-
ro etiam fit plena remissio peccatorum: expiante nos
carne sacerdotis nostri, à quo nũc iste numerus incipit:
& reconciliãte nos deo, ad quẽ nunc iste numerus per-
uenit per spiritumsanctum, qui in columbæ specie in Luc.3.
hoc baptismo, vbi numerus iste cõmemoratur apparuit.

Quo modo Matthæi ordini congruat ordo Lucæ in his quę de conceptu, & de infantia vel puericia Christi alius prætermittit, alius commemorat. *Cap. V.*

Post enumeratas generationes Matthæus ita se- Matth.1.
quitur: Christi autem generatio sic erat, Cum esset
desponsata mater eius Maria, Ioseph, antequã cõ-
uenirent, inuenta est in vtero habens de spiritu sancto.
Hoc quemadmodum factum sit, quod hic prætermisit,
Lucas exposuit post commemoratũ conceptum Ioãnis,
ita narrãs, In mense autem sexto missus est angelus Ga- Luc.1.
briel à deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth,
ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph
de domo Dauid, & nomen virginis Maria. Et ingres-
sus angelus ad eam dixit, Aue gratia plena, dominus te- F
cum, benedicta tu in mulieribus. Quę cum audisset, tur-
bata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista sa-
lutatio. Et ait angel⁹ ei, Ne timeas Maria, inuenisti enim
gratiam apud deum: Ecce concipies in vtero & paries
filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus
& filius altissimi vocabitur. Et dabit illi dominus deus
sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob
in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem
Maria ad angelum, Quo modo fiet istud, quoniam vi-
rum non cognosco? Et respõdens angelus dixit ei, Spi-
ritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obum-
brabit tibi. Ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vo-
cabitur filius dei. Et cætera, quæ ad id quod nunc agi-
tur non pertinent. Hoc ergo Matthæus commemora- Matth.1.
uit dicens de Maria, Inuenta est in vtero habens de spi-
ritusancto. Nec contrarium est, quia Lucas exposuit id Luc.1.
quod Matthæus prætermisit, cum de spiritusancto Ma-
riam concepisse vterque testetur, Sicut non est con-
trarium quia Matthæus deinceps connectit quod Lu-
cas prætermittit. Sequitur enim & dicit Matthæus. Io- Matth. 1.
seph autem vir eius, cum esset iustus, & nollet eam tra-
ducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo

G cogitante, ecce angelus domini in ſomnis apparuit ei
dicens, Ioſeph fili Dauid, noli timere accipere Mariam
coniugem tuam: Quod enim in ea natum eſt, de ſpiri-
tu ſancto eſt. Pariet autem filium, & vocabis nomẽ eius
Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à pecca-
tis eorum. Hoc autem totum factum eſt, vt adimplere-
tur quod dictum eſt à domino per Prophetam dicen-
Eſaia 7. tem, Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium & vo-
cabitur nomẽ eius Emmanuel, quod eſt interpretatum
nobiſcum deus. Exurgens autem Ioſeph à ſomno, fecit
ſicut præcepit ei angelus domini. Et accepit coniugem
ſuam, & non cognoſcebat eam donec peperit filiũ ſuũ
primogenitum, & vocauit nomen eius Ieſum. Cum er-
Matth. 2. go natus eſſet Ieſus in Bethleem Iudæ in diebus Hero-
dis regis: & cætera. De ciuitate Bethleem Matthæus Lu-
Luca 2. cáſque conſentiũt, Sed quo modo & qua cauſa ad eam
venerint Ioſeph & Maria, Lucas exponit: Matthęus prę-
termittit. Contra de magis ab oriente venientibus Lu-
Matth. 2. cas tacet, Matthæus dicit ita contexens. Ecce magi ab
Oriente venerunt Hyeroſolymam dicẽtes, Vbi eſt qui
natus eſt rex Iudæorum? Vidimus enim ſtellam eius in
Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem He-
H rodes rex turbatus eſt: & cætera, vſque ad eum locum,
vbi ſcriptum eſt de ipſis magis, quòd reſponſo accepto
in ſomnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam
reuerſi ſunt in regionem ſuam. Hoc totum Lucas præ-
termittit, ſicut Matthæus nõ narrauit quod Lucas nar-
rat, in præſepi poſitum dominum: & quod paſtoribus
eum natum angelus nũciauerit, & quòd multitudo mi-
litiæ cœleſtis facta eſt cum angelo laudantium deum, &
quod venerunt paſtores & viderunt verum eſſe quod
eis angelus nunciauerat: & quod die circuncisionis
ſuæ nomen acceperit: & quæ poſt impletos dies pur-
gationis Mariæ eadem Lucas narrat, quòd attulerint
eum ad Hieruſalem, & de Simeone vel Anna quæ dixe-
rint de illo in templo, poſteaquam cognouerunt eum
impleti ſpiritu ſancto. Omnia hæc tacet Matthęus. Vn-
de meritò quæritur, quãdo facta ſint, ſiue quæ Matthęus
prætermittit & Lucas dicit, ſiue quæ Lucas prætermittit
Matth. 2. & Matthęus dicit. Quandoquidem Matthęus, regreſſis
in regionem ſuam magis qui venerant ab Oriente, ſe-
quitur & narrat, Ioſeph ab angelo admonitum vt cum
I infante in Aegyptum fugeret, ne ab Herode necaretur:
deinde Herodem illo non inuento, à bimatu & infra
pueros occidiſſe. Defuncto autem Herode rediſſe ab
Aegypto, & audito quòd Archelaüs in Iudæa regnaret
pro Herode patre ſuo, habitaſſe cum puero in Galilæa
ciuitate Nazareth: quæ omnia Lucas tacet. Nec ideo
contrarium videri poteſt quod vel hic dicit quæ ille
prætermittit, vel ille commemorat quæ iſte non dicit.
Sed quæritur quando fieri potuerint quę contexit Mat-
Matth. 2. thæus de profectione in Aegyptum, atque inde regreſ-
ſione poſt Herodis mortem, vt iã in ciuitate Nazareth
Luca 2. habitarent, quo eos Lucas poſteaquam perfecerunt in
templo circa puerum omnia ſecundum legem domini,
reuerſos eſſe commemorat. Hinc proinde cognoſcen-
dum eſt quod deinceps ad cætera talia valeat, ne ſimi-
liter moueant animũmque conturbẽt, ſic vnumquem-
que Euangeliſtam contexere narrationem ſuam, vt tã-
quam nihil prætermittentis ſeries digeſta videatur. Ta-
citis enim quæ non vult dicere, ſic ea quę vult dicere, il-
lis quæ dicebat adiungit, vt ipſa continuo ſequi videã-
tur. Sed cum alter ea dicit quæ alter tacuit, diligẽter or-
do conſideratus indicat locum vbi ea potuerit à quo
prætermiſſa ſunt tranſilire, vt ea quæ dicere intenderat,
ita ſuperioribus copularet, tanquam ipſa nullis interpo- K
ſitis ſequerentur, Ac per hoc intelligitur Matthæus vbi
ait ſomnio admonitos magos ne redirent ad Hærodẽ,
per aliam viam regreſſos in regionem ſuam: illic præ-
termiſiſſe quæ Lucas narrauit geſta circa dominum in
templo, & dicta à Simeone & Anna: vbi rurſus Lucas
prætermittens profectionem in Aegyptum, quam nar-
rat Matthæus, tanquam cõtinuam contexuit regreſsio-
nem ad ciuitatem Nazareth. Si quis autem velit vnam
narrationem ex omnibus, quæ de Chriſti natiuitate &
infantia vel puericia in vtriuſque narratione ab alteru-
tro ſeu dicuntur ſeu prætermittuntur ordinare, ſic po-
teſt. Chriſti autem generatio ſic erat: Fuit in diebus He- *Matth. 1.*
rodis regis Iudææ, ſacerdos quidam nomine Zacha- *Luc. 1.*
rias, de vice Abia: & vxor illi de filiabus Aaron, &
nomen eius Eliſabet. Erant autem iuſti ambo ante deũ,
incedentes in omnibus mandatis & iuſtificationibus
domini ſine querela. Et non erat illis filius eo quod eſ-
ſet Eliſabet ſterilis, & ambo proceſsiſſent in diebus ſuis.
Factum eſt autem cum ſacerdotio fungeretur Zacha-
rias in ordine vicis ſuæ ante deum ſecundum conſue- L
tudinem ſacerdotij, ſorte exiit vt incenſum poneret
ingreſſus in templum domini. Et omnis multitudo po-
puli erat orans foris hora incenſi. Apparuit autem illi
angelus domini ſtans à dextris altaris incenſi. Et Za-
charias turbatus eſt videns, & timor irruit ſuper eum.
Ait autem ad illum angelus, Ne timeas Zacharia, quo-
niam exaudita eſt deprecatio tua. Et vxor tua Eliſabet
pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem, &
erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate e-
ius gaudebunt. Erit enim magnus coram domino: vi-
num & ſiceram non bibet, & ſpiritu ſancto replebitur
adhuc ex vtero matris ſuæ, & multos filiorum Iſraël
conuertet ad dominum deum ipſorum. Et ipſe præce-
det ante illum in ſpiritu & virtute Heliæ, vt conuertat
corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam
iuſtorum, parare domino plebem perfectam. Et dixit
Zacharias ad angelũ, Vnde hoc ſciam? Ego enim ſum
ſenex, & vxor mea proceſsit in diebus ſuis. Et reſpon-
dens angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel qui aſto ante
deum, & miſſus ſum loqui ad te, & hæc tibi euãgeliza-
re. Et ecce eris tacens & non poteris loqui vſque in diẽ
quo hæc fiant, pro eo quod non credidiſti verbis meis M
quæ implebuntur tempore ſuo. Et erat plebs expectans
Zachariã, & mirabantur quod tardaret ipſe in templo.
Egreſſus autem non poterat loqui ad illos, & cognoue-
runt quod viſionem vidiſſet in templo. Et ipſe erat in-
nuens illis, & permanſit mutus. Et factum eſt vt impleti
ſunt dies officij eius, abiit in domum ſuam. Poſt hos au-
tem dies concepit Eliſabet vxor eius, & occultabat ſe
menſibus quinque dicens, Quia ſic mihi fecit dominus
in diebus quibus reſpexit auferre opprobriũ meum in-
ter homines. In menſe autem ſexto miſſus eſt angelus
Gabriel à deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Naza-
reth, ad virginem deſponſatam viro, cui nomen erat
Ioſeph de domo Dauid, & nomẽ virginis Maria Et in-
greſſus angelus ad eam dixit, Aue gratia plena domi-
nus tecum, benedicta tu inter mulieres. † Quæ cum au- *† in mulie-*
diſſet turbata eſt in ſermone eius, & cogitabat qualis *ribus.*
eſſet iſta ſalutatio. Et ait angelus ei, Ne timeas Maria,
inueniſti enim gratiam apud deum, Ecce concipies
in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Ieſum:
hic erit magnus & filius altiſsimi vocabitur: & dabit
illi dominus deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit
in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

Dixit

A Dixit autem Maria ad angelum, Quo modo fiet istud quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei. Et ecce Elizabet cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis, quia non erit impossibile apud deum omne verbum. Dixit autē Maria, Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus, Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in mootana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ & salutauit Elisabet. Et factum est vt audiuit salutationem Mariæ Elisabet, exultauit infans in vtero eius. Et repleta est spiritu saocto Elisabet, & exclamauit voce magna & dixit, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi vt veniat mater domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ io anribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo: & beata es quæ credidisti, quoniam perficiētur ea quæ dicta sunt tibi à domino. Et ait Maria, Magnificat anima mea dominum. Et exultauit spiritus meus in deo
B salutari meo. Qoia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omoes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, & saoctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in proge-
†al. in progenies & progenies. nies† timentibus eum. Fecit potentiam io brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israël puerum suum, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros Abraham & semini eius in secula. Mãsit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in
Matth.1. domum suam, Matthæus dicit, Inueota est in vtero habens de spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cum esset iustus & oollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini in somnis apparuit ei dicens, Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam, Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. Pariet autē filium, & vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum fa-
C ctum est, vt adimpleretur quod dictum est à domino
Esaia.7. per Prophetam dicentem, Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus. Exurgēs autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini, & accepit coniugem suam & nō cognoscebat eam. Lu-
Luca.1. cas dicit, Elizabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierūt vicini & cognati eius, quia magnificauit dominus misericordiam[suam]cum illa, & congratulabantur ei. Et factum est in die octauo, veoerunt circuncidere puerum, & vocabāt eum nomine patris eius Zachariā. Et respondens mater eius, dixit,
†Nequaquam. Non†, sed vocabitur Ioannes. Et dixerūt ad illam, Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et postulās pugillarem scripsit dicens, Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autem illicò os eius & lingua eius, & loquebatur benedicens deum. Et factus est timor soper omnes vicinos eorum, & super omnia mōtana Iudææ diuulgabātur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes, Quid putas puer iste erit? Etenim manus domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius impletus est spiritu sancto & prophetauit dicens, Benedictus dominus deus D Israël, quia visitauit & fecit redemptionem plebis suę. Et erexit cornu salutis nobis, io domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum qui à seculo sunt prophetarum eius. Salutem ex inimicis oostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendā misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamēti sui sancti, Iusiurandam quod iurauit ad Abraham patrē nostrum, daturum se nobis, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi. In sanctitate & iusticia coram ipso, omnibus diebus nostris. Et tu puer Propheta altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem domioi parare vias eius: Ad dandam scienriam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum. Per viscera misericordiæ dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Illuminare iis qui in teoebris & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat & confortabatur spiritu, & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israël. Fa-
Luca.2. ctum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima facta est sub † præside Syriæ Cyrino. Et ibant † à
E omnes vt profiterētur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem Dauid quæ vocatur Bethleem, eo quòd esset de domo & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret, & peperit filium suum primogenitom, & pannis eum iouolnit, & reclinauit eum in præsepio, quia nō erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in eadem regione vigilantes & custodientes vigilias noctis supra gregem suum. Et ecce angelus domini stetit iuxta illos, & claritas dei circunfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus, Nolite timere, Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, qui est dominus, in ciuitate Dauid: Et hoc vobis signum, Inuenietis infantem pānis inuolutum & positum in præsepio. Et subito facta est cū angelo multitudo militiæ cœlestis, laudātiū deū & dicētium, Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factū est vt discesserunt ab eis angeli in cœlū, pastores loquebantur ad inuicem. F
Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt mirati sunt, de iis quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autem cōseruabat omnia verba hæc, cooferens in corde suo. Et reuersi suot pastores glorificantes & laudantes deū in omnibus quæ audieraot & viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo, vt circunciderettur puer, vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo, priusquam in vtero conciperetur. Matthæus dicit, Et ecce magi ab Oriente venerūt Hierosolymam
Matth.2. dicentes, Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus eoim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotū & scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus oasceretur. At illi dixerunt ei, In Bethleem Iudæ,
Mich.5. Sic enim scriptum est per Prophetam, Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda,

ex te

G ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israël.
Tunc Herodes clam vocatis magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. Et mittens eos in Bethleem dixit, Ite & interrogate diligenter de puero, & cum inueneritis renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eum. Qui cum audissent regem, abierunt. Et ecce stella quam viderant in Oriente antecedebat eos vsque dum veniẽs staret supra vbi erat puer. Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum, & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus & myrrham. Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem: per aliam viam regressi sunt in regionem suam. Qui
Luca.2. cum recessissent, Lucas dicit, Posteaquã impleti sunt dies
Leuiti.12. purgationis Mariæ†, secundum legem Moysi, tulerunt
†purgationis matris eius. illum in Hierusalem, vt sisterent eum domino, sicut scriptum est in lege domini, Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum domino vocabitur. Et vt
Exod.13. darent hostiam secundum quod dictum est in lege do-
Nume.8. mini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Symeon, &
H homo iste iustus & timoratus, expectans cõsolationem Israël, & spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum domini. Et venit in spiritu in templum: Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo, & ipse accepit eum in amplexus suos, & benedixit deum & dixit, Nunc dimittis seruum tuum domine secũdum verbum tuum in pace, Quia viderunt oculi mei salutare tuum, Quod parasti ante faciem omnium populorum, Lumen ad reuelationem gentium & gloriam plebis tuę Israël. Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Symeon, & dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransiet gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna Prophetissa filia Phanuel de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua erat vsque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de tem-
I plo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte & die. Et hæc, ipsa hora superueniens, confitebatur domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israël. Et vt perfecerunt omnia secundum le-
Matth.2. gem domini. Matthæus dicit, Ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph, dicens, Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi, Futurum est enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerũ & matrem eius, & secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à domino per Prophetam dicentem,
Osea.11. Ex Aegypto vocaui filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra secundum tempus quod exquisierat à magis. Tunc adimpletum est
Hiere.3. & 31. & Matt. 2. quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem, Vox in rama audita est, ploratus & vlulatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari quia non sunt. Defuncto autem Herode ecce apparuit angelus domini in somnis Ioseph in Aegypto dicens, Surge &
accipe puerum & matrem eius & vade in terram Israël, K
Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui surgens accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Israël. Audiens autem quòd Archelaüs regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire. Et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ, & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictũ est per Prophetam, quoniam Nazaræus vocabitur. Lucas dicit, Puer autem crescebat *Esaia.11.*
& confortabatur plenus sapientia, & gratia dei erat in *Luca.2.*
illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die solenni Paschæ. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis in Hierosolymã secundum consuetudinem diei festi, consummatisq; diebus cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem, & non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei & requirebant eum inter cognatos & notos, & nõ inuenientes, regressi sunt in Hierusalem requirentes eum. Et factum est post triduum inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui audiebant eum, super prudentia & responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et L
dixit mater eius ad illum, Fili quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos, Quid est quòd me quærebatis? Nesciebatis quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse? Et ipsi non intellexerũt verbum quod locutus est ad illos. Et descendit cum eis & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia & ætate & gratia apud deum & homines.

De ordine prædicationis Ioannis Baptistæ inter omnes quatuor. Cap. VI.

IAm hinc de prædicatione Ioannis narrari incipit, quam omnes quatuor commemorant. Nam & Mat- *Matth.2.*
thæus post illa verba quæ vltima eius posui, vbi cõmemorauit ex Propheta testimonium, Quoniam Na- *Esaia.11.*
zaræus vocabitur, sequitur & adiungit, In diebus autem *Matth.3.*
illis, venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ &c. Et Marcus qui nihil de natiuitate vel infantia vel pueritia domini narrauit, hinc Euangelij sumpsit initium, id est, à Ioannis prædicatione. Sic enim exorsus est, Initium Euãgelij Iesu Christi filij dei, sicut scrip- M
tum est in Esaia Propheta, Ecce mitto angelum meum *Marci.1.*
ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Vox cla- *Esaia. 40.*
mantis in deserto, parate viam domini, rectas facite se- *Mala.3.*
mitas eius. Fuit Ioannes in deserto baptizans & prædi- *Esaia.40.*
cans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum: & cætera. Et Lucas post verba vbi ait. Et Iesus pro- *Luca.2.*
ficiebat sapientia & ætate & gratia apud deum & homines: de Ioannis prædicatione iam sequitur dicens, *Luca.3.*
Anno autem quintodecimo imperij Tyberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam: tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituręæ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, factum est verbum domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto: & cætera. Ioannes quoq; Apostolus in Euangelistis quatuor eminẽtissimus, posteaquam dixit de verbo dei, qui est ipse filius ante omnia secula creaturæ, quia omnia per ipsum facta sunt, intulit continuo de Ioannis prædicatione ac testimonio dicens, Fuit homo missus à deo cui nomen erat Ioannes. Vn- *Ioan.1.*
de iam videndum est de ipso Ioanne Baptista, quatuor

Euangelistarum

A Euangelistarum narrationes, quemadmodum inter se non discordent. Non vt hoc à nobis per omnia requiratur aut exigatur, quod modo fecimus de primordiis nati ex Maria Christi, quemadmodum inter se Matthæus Lucásque consentiant, vt ex vtriusque narratione vnam faceremus: demonstrantes tardioribus quemlibet eorum commemorando quod alter tacet, vel tacendo quod alter commemorat, non impedire intellectum veracis narrationis alterius: vt hoc exemplo, siue vt à me factum est, siue alio modo cómodius fieri possit, videat vnusquisque & in cæteris talibus locis fieri posse, quod hic factum esse perspexerit. Iam ergo, vt dixi, videamus quatuor Euangelistarum de Baptista Ioanne consensum. *Matth.3.* Matthæus ita sequitur, In diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicãs in deserto Iudææ. *Marci.1.* Marcus non dixit, In diebus illis: quia nullam seriem rerum ante præmiserat, in quarum rerum diebus intelligeretur dicere, si diceret, in illis diebus. Lucas autem per potestates terrenas signantius ipsa tẽpora expressit prædicationis vel baptismi Ioannis dicens, *Lucæ.3.* Anno autem quintodecimo imperij Tyberij Cęsaris, procurante Põtio Pilato Iudæam: B tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Itureæ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, factũ est verbum domini super Ioãnem Zachariæ filium in deserto. Nec tamen intelligere debemus hos dies, id est, hoc tempus harum potestatum significasse Matthæum *Matth.3.* cum diceret, In diebus illis: sed in multo longioris temporis spacio voluisse accipi, quod ait, in diebus illis. *Marci.2.* Mox enim vt narrauit reuersum de Aegypto Christum mortuo Herode, quod vtique tempore infantiæ vel puericiæ eius factum est, *Lucæ.2.* vt possit cõstare quod Lucas de illo cũ duodecim annorum esset gestum narrauit in templo Hierusalem, Cum ergo infantem vel puerum ex Aegypto reuocatum commemorasset Matthæus, *Matth.3.* continuo intulit, In diebus autem illis venit Ioannes Baptista, non vtique tantummodo puericiæ illius dies insinuãs, sed omnes dies ab eius natiuitate vsque ad tempus quo prædicare ac baptizare cœpit Ioannes, quo iam tẽpore Christi ętas iuuenilis inuenitur, quia coæui erãt ipse & Ioannes, *Luc.3.* & triginta fermè annorum narratur fuisse cum ab illo baptizatus esset.

C *De duobus Herodibus.* *Cap. VII.*

SEd planè de Herode solet mouere nõnullos quod Lucas narrauit, *Luc.3.* in diebus baptismi Ioannis Herodem fuisse tetrarcham Galilææ, quando etiam dominus iuuenis baptizatus est: *Matth.2.* Matthæus autem, mortuo Herode, dicit puerũ Iesum ab Aegypto remeasse: quod vtrunque verum esse non potest, nisi duo fuisse intelligantur Herodes. Quod cũ fieri potuisse nemo nesciat, qua cæcitate insaniũt qui procliuiores sunt ad calũniãdum Euangelicæ veritati, quàm paululum cõsiderationes, vt duos homines eodem vocabulo appellatos intelligãt, cuius rei exemplis plena sunt omnia. Nam iste posterior Herodes prioris Herodis filius fuisse perhibetur: *Matth.2.* sicut Archelaüs quem Matthæus in Iudææ regnum patri mortuo successisse cõmemorat: sicut Philippus quem fratrem tetrarchæ Herodis & ipsum Itureæ tetrarcham *Lucæ.3.* Lucas insinuat. Rex enim fuit Herodes ille qui quærebat animam pueri Christi: Herodes autem alius filius eius, non rex, sed tetrarcha dictus est, quod nomen Græcum à parte regni quarta inditum resonat.

Quo modo Matthæus dicat timuisse Ioseph ire cum infante Christo in Hierusalem propter Archelaum, & non timuisse ire in Galilæam, vbi erat tetrarcha Herodes frater eius. *Cap. VIII.* D

NIsi fortè hinc rursus quispiam moueatur cum Matthæus dixerit *Matth.2.* ideo timuisse Ioseph cũ puero redeunte ire in Iudæam, quia pro patre suo Herode Archelaüs filius eius ibi regnabat: quo modo potuerit ire in Galilæam vbi alius filius eius Herodes tetrarcha erat, sicut Lucas testatur. Quasi vero ipsa sint tẽpora quibus tunc puero timebatur, *Luca.3.* quæ nunc Lucas cõmemorauit, quæ vsque adeo mutata erant, vt in ipsa Iudæa non iam rex esset Archelaüs, sed Põtius Pilatus, qui non rex Iudæorum sed præses erat: cuius temporibus agentes sub Tyberio Cæsare filij maioris Herodis, non regnum habebant sed tetrarchiam. Quod vtique nondum factum erat, *Matth.2.* quando Ioseph timens Archelaum in Iudæa regnantem, se in Galilæam cum puero contulit, vbi & ciuitas eius erat Nazareth.

Quo modo dicat Matthæus ideo isse in Galilæam Ioseph cum infante Christo, quia timuit Archelaum pro suo patre regnantem in Hierusalem, cum Lucas dicat ideo isse in Galilæam, quia illic erat Nazareth ciuitas eorum. *Cap. IX.* E

AN fortè & hoc mouet, quo modo dicat Matthæus, *Matth.2.* propterea cum puero Iesu parentes eius isse in Galilæam, quia metu Archelai in Iudęam ire noluerunt: cum propterea magis isse in Galilęam videantur, quia ciuitas eorum erat Nazareth Galileę, sicut Lucas non tacuit. *Luca.2.* Sed intelligendum est, vbi angelus in somnis in Aegypto dixit ad Ioseph, *Matth.2.* Surge & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israël: sic intellectum esse primo à Ioseph, vt putaret iussum se esse pergere in Iudæam. Ipsa enim primitus intelligi potuit terra Israël. Porrò autem posteaquam cõperit illic regnare filium Herodis Archelaum, noluit obiicere se illi periculo, cum posset terra Israël etiã sic intelligi, vt & Galilæa illic deputaretur, quia & ipsam populus Israël incolebat. Quanquam & alio modo solui possit hæc quęstio, quia potuit videri parentibus Christi cum puero, de quo talia per angelica responsa didicerant, non esse habitandum nisi in Hierusalem vbi erat templũ domini: & propterea redeuntes ex Aegypto, illuc eos ituros fuisse, & illic habitaturos, nisi Archelai præsentia terrerentur. Neque enim diuinitus iubebantur ibi habitare, vt de Archelao quod timebant deberent contemnere. F

Quo modo Lucas dicit: Ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die solenni Pascha, cum illo puero, cum dicat Matthæus, quòd metu Archelai timuerint illuc ire ab Aegypto redeuntes. *Cap. X.*

AN & hoc aliquis dicit: *Luca.2.* quo modo ergo sicut Lucas narrat, Ibant parentes eius per omnes annos puericiæ Christi in Hierusalẽ, si Archelai timore illuc prohibebantur accedere? Hoc mihi dissoluere non esset difficile, nec si aliquis Euangelistarum expressisset, quandiu ibi regnaret Archelaüs. Fieri enim poterat, vt per diem festum inter tam ingentem turbam latenter ascenderent, mox reuersuri, vbi tamẽ aliis diebus habitare metuerent: vt nec solẽnitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione conspicui, Cum vero etiã de regno Archelai quàm fuerit diuturnum, omnes tacuerint, iste quoque intellectus patet: vt quod Lucas dicit per omnes annos eos ascendere solitos in Hierusalem, tunc accipiamus factitatum cum iam non timeretur Archelaüs. Quòd si Archelai regnum aliquanto diuturnius vlla præter Euangelium historia prodit, cui fides adhibenda videatur: illud quod superius dixi sufficerit,

G suffecerit, quòd ita timebant parentes pueri habitatio-
nem in Hierusalem, vt tameo propter dei timorem fe-
stiuitatem solennem non prætermitterent, in qua latere
facillimè possent. neq; enim incredibile est captatis tem-
poribus opportunis vel dierum vel horarum accedere
homioes ad ea loca in quibus esse formidant.

Quo modo potuerint completis diebus purgationis matris Christi, sicut Lucas dicit, ascendere cum illo in templum ad peragenda solennia, si secundum Matthæum iam Herodi per magos notum erat cum natum pro quo cùm eum quæreret tot occidit infantes. Cap. XI.

Matth. 2. Hinc etiam illa soluitur quæstio, si aliquem mo-
uet, cum iam solicitus esset ille maior Herodes
perculsus magorum nuncio, quòd rex Iudæo-
rum natus fuisset, quo modo potuerint cõpletis diebus
purgationis matris eius tuto cum illo asceodere in tem-
plum, vt fierent circa eum secũdum legem domini quæ
Luca. 2. Lucas commemorat. Quis enim non videat etiam il-
lum vnum diem regem multis occupatũ latere potuis-
se? Si autem illud verisimile non videtur, quòd Hero-
des qui valde solicitus expectabat quid sibi magi de
puero renunciarent, post tam multos dies se sensit illu-
H sum, vt transacto tempore purgationis matris eius, &
peracta circa infantem solennitate primogenitorum in
templo Hierusalem, post etiam profectionem eorum in
Aegyptum in mẽtem illi venerit quærere animam pue-
ri, & necare tot paruulos. Si hoc ergo mouet, omitto di-
cere quot & quantis occupationibus regia cura disten-
di potuerit, & per plurimos dies ab illa intentione vel
auerti omoino vel impediri. Neq; enim enumerari pos-
suot causæ quibus hoc potuerit accidere, quas tamen
multas & magnas esse potuisse nemo ita rerũ humana-
rum inexpertus est, vt aut neget, aut dubitet. Cuius enim
cogitationi non occurrat, quàm multa alia terribiliora
regi nunciari potuerint seu vera seu falsa: vt qui regem
infantem post aliquot annos sibi vel filiis suis aduersa-
turum timuerat, aliquorum magis propinquantium pe-
riculorum terroribus agitatus, ab illa cura mentem ab-
reptam in aliis proximè cauendis potius occuparet? Vt
ergo hoc omittam, illud dico, posteaquam oihil Hero-
di magi renunciauerunt, eum credere potuisse, illos fal-
laci stellæ visione deceptos, posteaquam non inuene-
runt quem natum putauerant, erubuisse ad se redire, at-
I que ita eum timore depulso ab inquirẽdo ac persequẽ-
do puero quieuisse. Cum ergo post purgationem matris
eius in Hierusalem cum illo venissent, & ea gesta essent
Luca. 2. in templo quæ à Luca narrantur, quia verba Simeonis
& Annæ de illo prophetantium, cum cœpissent ab eis
qui audierant prædicari, ad pristinam intentionem re-
uocatura erant animum regis, admonitus per somnium
Matth. 2. Ioseph cum infante & matre eius fugit in Aegyptum.
Deinde vulgatis rebus quę in templo factæ dictæq; fue-
rant, Herodes se à magis sensit illusum, ac deinde ad
Christi mortem cupiens peruenire, multos infantes, si-
cut Matthæus narrat, occidit.

De verbis Ioannis Baptistæ inter omnes quatuor.
Cap. XII.

Matth. 3. Matthæus vero de Ioanoe ita contexit, In die-
bus autem illis venit Ioannes Baptista prædi-
cans in deserto Iudææ, & dicens, Pœniteotiam
agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Hic est
enim qui dictus est per Esaiam prophetam dicentem,
Esaia. 40. Vox clamantis in deserto, parate viam domioi, rectas
Marci. 1. facite semitas eius. Marcus quoque & Lucas consentiũt
Luca. 3. hoc Esaiæ testimonium esse de Ioanne. Nam plura ver-
ba etiam consequentia ex eodem Propheta Lucas com- K
memorauit, cum de Baptista Ioanne narraret. Ioannes Ioan. 1.
autem Euangelista ipsum Ioannem Baptistam de seipso
idem testimonium Esaiæ protulisse commemorat, sicut
nunc Matthæus dixit quædam Ioannis verba quæ alij Matth. 3.
non dixerunt, Prædicans, inquit, in deserto Iudææ &
dicens, Pœnitentiam agite, appropinquabit enim re-
gnum cœlorum: hęc verba Ioannis alij prætermiserunt.
Iam vero quod sequitur Matthæus & adiungit. Hic est
enim qui dictus est per Prophetam Esaiam dicentem,
Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas Esaia. 40.
facite semitas eius: ambiguè positũ est, nec elucet vtrum
ex persona sua idem Matthæus hoc commemorauerit,
an adhuc verba eiusdem Ioannis secutus adiunxerit, vt
totum hoc Ioannes dixisse intelligatur, Pœnitentiam
agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Hic est
eoim qui dictus est per Esaiam Prophetam: & cætera.
Neque enim hoc mouere debet, quia noo ait, Ego sum
eoim qui dictus sum per Esaiam Prophetã: sed ait, Hic
est enim qui dictus est. Solet quippe esse quasi de aliis
locutio & ipsorum Euangelistarum Matthæi & Ioan- Matth. 9.
nis. Nam & Matthæus dixit, Inuenit hominẽ sedentem Ioan. 21.
in telooeo: nec dixit, inuenit me. Et Ioaones, Hic est, in- L
quit, discipulus qui testimoniũ perhibet de his, & scrip-
sit hęc, & scimus quia verum est testimooium eius. Non
dixit, ego sum: aut, verum est testimonium meum. Do-
minus autem ipse sæpissime dicit, Filius hominis, aut fi-
lius dei: & nõ dicit, ego. Et oportebat, inquit, Christum Matth. 16.
pati & resurgere tertio die: non dixit, oportebat me pa-
ti. Potuit ergo & Ioannes Baptista cum dixisset, Agite Marci. 8.
pœnitentiam appropioquabit enim regnum cœlorum:
de seipso adiungere quę sequuntur, Hic est enim qui di-
ctus est per Esaiam Prophetam: & cætera, vt post verba
eius Matthæus ita narrationem contexat, Ipse autem Io- Matth. 3.
annes habebat vestimentum de pilis camelorum: & cæ-
tera. Quod si ita est, non mirum si & interrogatus quid
diceret de seipso, sicut narrat Ioannes Euangelista, Ego, Ioan. 1.
ait, vox clamantis in deserto: sicut iam dixerat, præci-
piens vt agerent pœnitentiam. De vestimento vero eius
& victu ita Matthæus sequitur, dicens, Ipse autem Ioan- Matth. 3.
nes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zo-
oam pelliceam circa lumbos suos. Esca autem eius erat
locusta & mel syluestre edebat. Hoc & Marcus dicit pe Marci. 1.
nè totidem verbis, cæteri autem duo tacẽt. Sequitur er- M
go Matthæus & dicit, Tunc exibat ad eum Hierosoly- Matth. 3.
ma & omnis Iudæa & omnis regio circa Iordanem, &
baptizabantur in Iordane ab eo, cõfitentes peccata sua.
Videns autem multos Pharisæorum & Sadducæorum
venientes ad baptismum suum, dixit eis, Progenies vi-
perarum quis demonstrauit vobis fugere à futura ira?
Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ. Et ne velitis
dicere iotra vos, Patrem habemus Abraham: dico enim
vobis, quoniam potest deus ex lapidibus istis suscitare
filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arboris† †arborum.
posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bo
num, excidetur & in ignem mittetur. Ego quidem vos
baptizo io aqua in pœnitẽtiam, qui autem post me ven-
turus est fortior me est, cuius non sum dignus calcea-
menta portare, ipse vos baptizabit in spiritu saocto &
igni: cuius ventilabrum io manu sua, & permundabit
aream suam, & cõgregabit triticum suum in horreum,
paleas autem comburet igni inextinguibili. Hęc omnia Luca. 3.
dicit & Lucas, eadem penè verba Ioannis exprimens. Et
vbi aliquid varium est in verbis, ab eadem tamẽ senten-
tia non receditur: velut cum dicit Matthæus Ioannem
dixisse,

A dixisse, Et ne velitis dicere intra vos, patrem habemus *Matth.3.* Abraham: ille autem, Et ne cœperitis dicere, patrem ha- *Luca.3.* bemus Abraham: Iste, Ego quidem vos baptizo in aqua *Matth.3.* in pœnitentiam: ille interponit interrogationem turba- *Luca.3.* rum, quid facerent, & eis respondentem Ioannē de bonis operibus tanquam de fructibus pœnitentiæ, quod Matthæus omisit. Deinde in cordibus suis cogitantibus de illo, vtrum ipse esset Christus: eum dicit respondisse, *Luca.3.* Ego quidem aqua baptizo vos: non dixit, in pœnitentiam. Deinde Matthæus, Qui autem, inquit, post me vēturus est, fortior me est: ille vero, Venit autem, inquit, *Matth.3.* fortior me. Item Matthæus, Cuius non sum, inquit, dignus calceamenta portare: ille autem, Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius. Quod *Marci.1.* & Marcus dicit, cum cætera taceat. Nam post commemoratum habitum & victum eius, secutus ait, Et prædicabat dicens, Venit fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calceamētorum eius. Ego baptizaui vos aqua, ille vero baptizabit vos spiritu sancto. De calceamentis ergo hoc à Luca distat, quod addidit, Procumbens. De baptismo autem hoc ab B vtroque, quia non dixit, Et igni: sed tantum, spiritu sancto. *Matth.3.* Sicut enim Matthæus ita & Lucas dixit, & eodem *Luca.3.* ordine, Ipse vero baptizabit in spiritu & igni: nisi quòd Lucas non addidit, sancto: sicut Matthæus dixit, in spiritu sancto & igni. His tribus attestatur Ioānes Euangelista, cum dicit, Ioannes testimonium perhibet de ipso & clamat dicens, Hic erat quem dixi, qui post me venit, *Ioan.1.* ante me factus est, quia prior me erat. Sic enim ostendit, tunc eum hoc dixisse, quando eum illi dixisse commemorant. Repetisse autem & commemorasse quod iam dixisset, cum ait. Hic erat quem dixi, qui post me venit. Si ergo quæritur, quæ verba potius Ioannes Baptista dixerit, vtrum quæ Matthæus, an quæ Lucas eum dixisse commemorat: an quæ Marcus in ipsis paucis quæ illum dixisse posuit, tacens cætera: nullo modo hinc laborandum esse iudicat, qui prudenter intelligit, ipsas sententias esse necessarias cognoscendæ veritati, quibuslibet *Contra Faustum.lib.3. cap.5.* verbis fuerint explicatę. Quòd enim alius alium verborum ordinem tenet, non est vtique contrarium. Neque illud contrarium est, si alius dicit quod alius prætermittit. Vt enim quisque meminerat, & vt cuique cordi erat vel breuius vel prolixius, eandem tamen explicare sen- C tentiam, ita eos explicasse manifestum est. Et in hoc satis apparet quod ad rem maxime pertinet, quoniam veritas Euangelij, verbo dei quod supra omnem creaturam æternum atque incommutabile permanet, per creaturam temporalibus signis & linguis hominum dispensato, summum culmen authoritatis obtinuit, non nos debere arbitrari mentiri quenquam, si pluribus rem quam *Narratio quatenus varias sine mēdacio.* audierunt vel viderunt reminiscentibus, non eodem modo atque eisdem verbis, eadem tamen res fuerit explicata: vt siue mutetur ordo verborū: siue alia pro aliis quæ tamen idem valeant verba proferātur: siue aliquid vel quod recordanti non occurrit, vel quod ex aliis quę dicūtur possit intelligi, minus dicatur: siue aliorum quæ magis dicere statuit narrandorum gratia, vt congruus temporis modus sufficiat, aliquid sibi non totum explicandum, sed ex parte tangendum quisque suscipiat: siue ad illuminandam declarandamq; sentētiam, nihil quidem rerum, verborum tamen aliquid addat, cui authoritas narrandi concessa est: siue rem bene tenens non assequatur, quamuis id conetur, memoriter etiam verba quę audiuit ad integrum enunciare. Quisquis autem dicit Euangelistis, certe per spiritus sancti potentiam id debuisse concedi, vt nec in genere verborum, nec in or- D dine, nec in numero discreparent: non intelligit, quanto amplius Euangelistarum excellit authoritas, tanto magis per eos fuisse firmandam cæterorum hominum vera loquentium securitatem: vt pluribus eandem rem forte narrantibus, nullo modo quisquam eorum de mendacio recte arguatur, si ab altero ita discreparerit, vt possit etiam Euangelistarum exemplo præcedente defendi. Cum enim fas non sit, Euangelistarum aliquem mentitum fuisse, vel existimare vel dicere: sic apparebit nec eum fuisse mentitum cui recordanti tale aliquid acciderit, quale illis accidisse mōstratur. Et quanto magis ad mores optimos pertinet cauere mēdacium, tanto magis tam eminenti authoritate regi debeamus, ne putaremus esse mendacia cum sic inter se variare aliquorum narrationes inueniremus, vt inter Euangelistas variatæ sunt. Simul etiam quod ad doctrinam fidelem maxime pertinet, intelligeremus, non tam verborum quàm rerum quærendam vel amplectendam esse veritatem, quando eos qui non eadem locutione vtuntur, cum rebus sententiisq; non discrepant, in eadem veritate constitisse approbamus. Quid ergo in his quæ de E narrationibus Euangelistarum collata proposui, putandum est esse contrariū? An quòd alius dixit, Cuius non *Matth.3.* sum dignus calciamenta portare: alij vero corrigiam *Marci.1.* calciamenti soluere? Non enim verbis aut verborum *Luca.3.* ordine, aut aliquo genere locutionis, sed etiam re ipsa *Ioan.1.* videtur aliud esse calciamenta portare, aliud corrigiam calciamenti soluere. Merito ergo quæri potest, quid Ioannes dixerit non se dignum esse vtrum calciamenta portare, an corrigiam calciamenti soluere? Si enim alterum horum dixit, ille verum videtur narrasse, qui hoc potuit narrare quod dixit. Qui autem aliud & si non est mentitus, certe vel oblitus, aliud pro alio dixisse putabitur. Omnem autem falsitatem abesse ab Euangelistis, decet, non solum eam quæ mentiendo promitur, sed etiam eam quæ obliuiscendo. Itaque si ad rem pertinet aliquid aliud intelligere ex eo quod dictum est, calciamenta portare: aliquid aliud ex eo quod dictum est, corrigiam calciamenti soluere: quid aliud accipiendum recte existimaueris, nisi Ioannem vtrunque dixisse, siue aliud alio tempore, siue contextim? Potuit enim sic dicere, Cuius non sum dignus corrigiam calciamenti soluere, nec calciamenta portare: vt vnus Euangelistarum F hinc aliud, alij vero aliud, omnes tamē verum narrauerint. Si autem nihil intēdit Ioannes cum de calciamentis domini diceret, nisi excellētiam eius & humilitatem suam, quodlibet horum dixerit, siue de soluenda corrigia calciamentorū, siue de portandis calciamentis, eandem tamen sentētiam tenuit, quisquis etiam verbis suis per calciamentorum commemorationē eandem significationem humilitatis expressit, vnde ab eadem voluntate nō aberrauit. Vtilis igitur modus & memoriæ maxime commendandus, cum de conuenientia dicimus Euangelistarū, non esse mendacium, cum quisque etiam dicens aliquid aliud quod etiam ille non dixit de quo aliquid narrat, voluntatem tamen eius hanc explicat, quam etiam ille, qui eius verba commemorat. Ita enim salubriter discimus, nihil aliud esse quærendum quàm quid velit ille qui loquitur.

Quòd Iesus veniebat à Galilæa in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab eo. Cap. XIII.

Matth.3. Sequitur ergo Matthæus & dicit, Tunc venit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum dicens,

G Ego à te debeo baptizari & tu venis ad me? Respódens autem Iesus dixit ei, Sine modo: Sic enim decet nos implere omnem iusticiam. Tunc dimisit eum. *Marci.1.* Attestantur *Lucæ.3.* & cæteri venisse Iesum ad Ioannem. Baptizatum autem *Ioan.1.* tres cõmemorant, sed tacẽt quod Matthæus ait, dixisse domino Ioannem, vel Ioanni dominum respondisse.

De verbis vocis quæ facta est de cœlo super Christum baptizatum. Cap. XIIII.

Matth.3. DEinde sequitur Matthæus, Baptizatus autẽ confestim ascendit de aqua, Et ecce aperti sunt ei cœli, & vidit spiritum dei descendentem sicut columbam & venientem super se: & ecce vox de cœlis dicẽs, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui. Hoc & alij duo Marcus & Lucas similiter narrant. Sed de verbis vocis quæ de cœlo facta est variant locutionem, salua tamen sententia. Quod enim Matthæus ait dictum, Hic est filius meus dilectus: & alij duo dicũt, Tu es filius meus dilectus, ad eandem sententiam explicandam valet, sicut superius tractatum est, Vox enim cœlestis vnum horum dixit, sed Euangelista ostendere voluit ad id valere quod dictum est, Hic est filius meus,
H vt illis potius qui audiebant indicaretur, quòd ipse esset filius dei: atque ita dictum referre voluit, Tu es filius meus: ac si diceretur illis, Hic est filius meus. Non enim Christo indicabatur quod sciebat, sed audiebant qui aderant, propter quos etiam ipsa vox facta est. Iam vero quòd alius dicit, In quo mihi cõplacui: alius, In te complacui: alius, In te cõplacuit mihi: si quæris quid horum in illa voce sonuerit, quodlibet accipe, dũmodo intelligas eos qui non eandem locutionem retulerunt, eandem retulisse sentẽtiam. Quæ diuersitas locutionum ad hoc etiam vtilis est, ne vno modo dictum minus intelligatur, & aliter quàm res se habet interpretetur. Quod enim dictum est, In quo mihi cõplacui: si velit quis ita intelligere, vt deus in filio sibi placuisse videatur, admonetur ex eo quod dictum est, In te complacui. Si rursus ex hoc vno intelligat quisque, in filio patrem placuisse hominibus, admonetur ex eo quòd dictũ est, In te complacuit mihi. Ex quo satis apparet, quòd quilibet Euangelistarum cœlestis vocis etiam verba tenuerit: alios ad eandem sententiam familiarius explicandam verba variasse: vt intelligatur hoc dictum esse ab omnibus, tan-
I quam diceretur, In te placitum meum constitui: hoc est per te gerere quod mihi placet. Illud vero quod nõnul-
Lucæ.3. li codices habent secundum Lucam, hoc illa voce so-
Psal.2. nuisse quod in Psalmo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te: quanquam in antiquioribus codicibus Græcis non inueniri perhibeatur, tamen si aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari posit, quid aliud quàm vtrunque intelligendum est quolibet verborum ordine de cœlo sonuisse?

Quo modo secundum Ioannem Euãgelistam dicat Ioannes Baptista, ego non noueram eum, cùm secundum alios inueniatur, quòd iam nouerat eum. Cap XV.

QVod autem secundum Ioannem de columba dicitur, non quando factum est narratur, sed verba Ioannis Baptistæ referuntur, commemorantis quid viderit. In quo quæritur, quem-
Ioan.1. admodum dictum sit, Et ego nõ noueram eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem & manentẽ super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Si enim tunc eum cognouit cum columbã vidit descendentẽ super eum, quærendum est quo modo dixerit venienti vt baptiza-
Matth.3. retur, Ego magis à te debeo baptizari: hoc enim ei dixit antequam columba descenderet. Ex quo apparet, quan- K
uis eum iam nosset: nam etiam & in vtero matris exul- *Lucæ.1.*
tauit, cum ad Helisabet Maria venisset: aliquid tamen in eo quod nondum nouerat columbæ descensione didicisse, quod ipse scilicet baptizaret in spiritu sancto, propria quadã & diuina potestate: vt nullus homo qui accepisset à deo baptismum, etiam si aliquem baptizaret, posset dicere suum esse quod traderet, vel à se dari spiritum sanctum.

De tentato Iesu. Cap. XVI.

SEquitur Mattheus & dicit, Tunc Iesus ductus est in desertum à spiritu vt tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator dixit ei, Si fi- *Matth.4.*
lius dei es dic vt lapides isti panes fiant. Qui respondens *Deut.8.*
dixit, Scriptum est, Non in pane solo viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore dei: & cætera, vsque ad id quod dictum est, Tunc reliquit eum diabolus, & ecce angeli accesserunt & ministrabant ei. Totum hoc similiter Lucas narrat, & si nõ eodem ordine. Vnde in- *Luca.4.*
certum est quid prius factum sit, Vtrũ regna terræ prius demonstrata sint ei, & postea in pinnam templi leuatus L
sit: an hoc prius, & illud postea. Nihil tamen ad rem*, *al. ab re.*
dũ omnia facta esse manifestum sit: & quod alijs verbis easdem sententias Lucas explicat non semper cõmendandum est cum nihil depereat veritati. Marcus autem at- *Marci.1.*
testatur quidem eum in deserto à diabolo esse tentatum quadraginta diebus & noctibus, sed tacet quid ei dictũ sit, quidve respõderit. Item quod Lucas prætermisit, iste non tacuit, quòd angeli ministrabant illi: Ioannes vero totum istum locum prætermisit.

De vocatione discipulorum piscantium. Cap. XVII.

SEquitur narrans Matthæus. Cum autem audisset *Matth.4.*
quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam. hoc & Marcus dicit, hoc & Lucas, sed Lucas de Ioanne tradito nihil hoc loco dicit. Ioannes autem Euangelista priusquam iret Iesus in Galilæam, dicit Petrum & Andream mansisse cum illo vno die, & tunc Petro *Ioan.1.*
nomen impositum, cũ antea Simon vocaretur. Sequenti item die iam volentem exire in Galilæam, inuenisse Philippum, & ei dixisse vt sequeretur eum. Inde ventum est, vt etiam de Nathanaël narraret. Die autem tertio *Ioan.2.*
in Galilæa constitutum, fecisse illud in Chana de aquæ M
in vinum conuersione miraculum. Quæ omnia cæteri Euangelistæ prætermiserunt, id contexentes narrationibus suis, quòd Iesus reuersus in Galilæam sit: vnde intelligitur fuisse interpositos aliquot dies quibus illa de discipulis gesta sunt, quæ interponuntur à Ioanne. Non est autem contrarium ei loco vbi Matthæus narrat dominum dixisse Petro, Tu es Petrus, & super hanc pe- *Matth.16.*
tram ædificabo Ecclesiam meam. Neque enim hoc no- *infra ca.53*
men tunc accepisse intelligendus est, sed tunc potius, *& lib.4.*
quando ei Ioannes dictum esse commemorat, Tu vo- *cap.3.*
caberis Cephas, quod interpretatur Petrus, vt eum hoc *Ioan.1.*
nomine appellaret postea dominus dicens, Tu es Petrus, Non enim ait, tu vocaberis Petrus, sed tu es Petrus: quod ei iam dictũ erat antea, tu vocaberis. Deinde con- *Matth.4.*
texit narrationem Matthæus & dicit, Et relicta ciuita- *Matth.5.*
te Nazareth, venit & habitauit in Capernaum maritima, in finibus Zabulon & Neptalim: & cætera, quousq; sermo terminetur quem habuit in monte. In quo contextu narrationis attestatur & Marcus de discipulorum *Marci.1.*
vocatione Petri & Andreæ, & paulopost Iacobi & Ioannis. Sed cum Matthæus continuo coniungeret narrationem prolixi illius sermonis quẽ in monte habuit, posteaquam

A posteaquam multos curauit, & eum multæ turbæ secu-
Marci.2. tæ sunt, Marcus interposuit alia, quia docebat eos in sy-
nagoga & stupebant super doctrina eius. Tunc ipse di-
Math.7. xit, quod & Matthæus post illum prolixum sermonem:
quia erat docens eos quasi potestatem habens & non si-
Marci.1. cut Scribæ. Narrauit etiam de homine à quo expulsus
est immundus spiritus, deinde de socru Petri. In his au-
Luca.4. tem Lucas ei consentit. Matthæus vero de isto dæmo-
Math.8. nio nihil narrauit, de socru autem Petri non tacuit, sed
postea. In hoc autem loco quem nunc consideramus,
idem Matthæus post vocationem discipulorum, quibus
piscantibus iussit vt eum sequerentur, narrat eum cir-
Math.4. cumisse Galilæam, docētem in synagogis & prædican-
tem Euangelium, & sanantem omnem languorem: &
collectis ad eum turbis, ascendisse in montem & visum
Math.5. fuisse illo sermone prolixo. Dat ergo locum intelligen-
di, tunc facta esse quæ Marcus post electionem eorun-
dem discipulorum narrat, cum circumiret Galilæam &
doceret in synagogis eorum: tunc etiam de socru Petri:
sed eum postea cōmemorasse quod prætermiserat, quā-
uis non omnia prætermissa in narrationem reuocaue-
Ioan.1. rit. Sanè potest mouere, quo modo Ioannes dicat, non
B in Galilæa, sed iuxta Iordanem, primo Andream secu-
tum esse dominum, cum alio cuius nomen tacetur, de-
inde Petrum ab illo nomen accepisse, tertio Philippum
vocatum vt eum sequeretur. Cæteri autem tres Euan-
gelistæ de piscatione vocatos eos dicunt satis inter se
Math.4. conuenienter, maxime Matthæus & Marcus. Nam Lu-
Marci.1. cas Andræam nō nominat, qui tamen intelligitur in ea
Luc.5. naui fuisse secundum Matthæi & Marci narrationem,
qui breuiter hoc perstringunt quemadmodum gestum
sit. Quod Lucas apertius explicauit, commemorans ibi
etiam miraculum super captura piscium, & quòd ex ip-
sa naui dominus prius fuerit locutus ad turbas. Hoc etiā
videtur distare, quòd tantum Petro à domino dictum
commemorat, Ex hoc iam homines eris capiens: quod
illi, scilicet Matthæus & Marcus, ambobus fratribus di-
ctum esse narrant. Sed potuit vtique prius hoc Petro
dici, cum de capta ingēti multitudine piscium mirare-
tur, quod Lucas insinuauit: & ambobus postea, quod illi
duo commemorauerūt. Illud ergo quod de Ioanne di-
ximus, diligenter considerandum est. Non enim parua
repugnantia putari potest, cum & locorum plurimum
Ioan.1. interfit, & tēporis & ipsius vocationis. Nam si iuxta Ior-
C danem antequā Iesus isset in Galilæam, ad testimonium
Ioannis Baptistæ secuti sunt eum duo, quorū erat vnus
Andreas qui fratrem suum Simonem cōtinuo adduxit
ad Iesum, quando & nomen vt Petrus vocaretur acce-
Math.4. pit, quo modo ab aliis Euangelistis dicitur, quòd eos in
Marci.1. Galilæa piscantes inuenerit atque ad discipulatum vo-
Luca.5. cauerit: nisi quia intelligendum est, non sic eos vidisse
tunc dominum iuxta Iordanem, vt ei iam inseparabili-
ter cohærerent, sed tantum cognouisse quis esset, eumq;
miratos ad propria remeasse. Nam & in Chana Galilææ
cum fecisset de aqua vinum, dicit idem Ioannes, quòd
Ioan.2. crediderint in eum discipuli eius. Quod ita narrat, Et
die tertio nuptiæ factæ sunt in Chana Galilææ, & erat
mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus & discipuli e-
ius ad nuptias. Qui vtique si tunc in eum crediderunt,
sicut paulopost dicit, nondum erant discipuli cum ad
nuptias vocati sunt. Sed illo more locutionis hoc dictū
est, quo loquimur, cum dicimus Apostolum Paulum in
Acto.22. Tarso Ciliciæ natum. Neque enim tunc iam erat Apo-
stolus. Ita discipulos Christi inuitatos ad nuptias cum
audimus, non iam discipulos, sed qui futuri erant disci-
puli intelligere debemus. Iam enim vtique discipuli D
Christi erant, quando ista narrata atq; conscripta sunt.
Et ideo sic de illis locutus est temporum præteritorum
narrator. Quod autem dicit idem Ioannes, Post hæc
descendit Capernaum ipse & mater eius & fratres eius *Ioan.2.*
& discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus:
incertum est vtrum iam illi adhæserant, etiam Petrus &
Andreas & filij Zebedæi. Matthæus enim primo narrat *Math.4.*
quòd venerit & habitauerit in Capernaum: & postea
quòd eos de nauibus piscantes vocauerit: iste autem,
quòd cum illo Capernaum venerint discipuli eius. An *Ioan.2.*
forte Matthæus quod prætermiserat recapitulauit, quia
non ait ipse, Post hoc ambulans iuxta mare Galilææ, vi-
dit duos fratres: sed sine vlla consequentis temporis dif-
ferentia, Ambulans autem, inquit, iuxta mare Galilææ, *Math.4.*
vidit duos fratres: & cętera. Proinde fieri potest, vt post-
ea narrauerit, non quod postea factum erat, sed quod
prius prætermiserat, vt cum illo intelligantur venisse
Capernaum, quò Ioannes dicit, & ipsum & matrem e-
ius & discipulos venisse. An potius alij discipuli fuerūt,
sicut eum iam Philippus sequebatur, quem sic vocaue-
rat, vt diceret ei, Sequere me. Quo enim ordine vocati *Ioan.1.*
sint omnes duodecim Apostoli, in Euangelistarum nar- E
rationibus non apparet, quandoquidem nō tantum or-
do vocationis, sed nec ipsa vocatio commemorata est
omnium, sed tantum Philippi & Petri & Andreæ & fi- *Ioan.1.*
liorum Zebedæi & Matthæi publicani, qui etiam Leui *Math.9.*
vocabatur. Singillatim tamen ab eo nomen & primus *Marci.2.*
& solus Petrus accepit. Nam filios Zebedæi non singil- *Luca.5.*
latim, sed simul ambos appellauit filios tonitrui. Sanè a- *Ioan 1.*
nimaduertendum est, quòd scriptura Euangelica & A- *Marci.3.*
postolica, non solum illos duodecim appellat discipu-
los eius, sed omnes qui in eum credētes, magisterio eius
ad regnum cœlorum erudiebantur. Ex quorum multi-
tudine elegit duodecim, quos & Apostolos nominauit,
sicut Lucas commemorat. Ipse quippe paulopost ait, Et *Luca.6.*
descendens cum illis stetit in loco campestri, & turba
discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis. Nō vti-
que diceret turbam discipulorum homines duodecim.
Aliis quoque scripturarum locis hoc euidenter apparet,
discipulos eius omnes appellatos qui ab eo discerent
quod ad æternam vitam pertineret. Quæri autē potest, *Math.4.*
quo modo binos vocauerit de nauiculis piscatores, pri- *Marci.1.*
mo Petrum & Andream, deinde progressus paululum *Luca.5.*
alios duos filios Zebedęi sicut narrāt Matthęus & Mar- F
cus, cum Lucas dicat ambas eorum nauiculas impletas
magna illa captura piscium, sociosq; Petri commemo-
ret Iacobum & Ioannem filios Zebedæi vocatos ad ad-
iuuandum: cū retia extrahere plena non possent, simulq;
miratos tantam multitudinem piscium quæ capta erat:
& cum Petro tantum dixisset; Noli timere, ex hoc iam
homines eris capiens: simul eum tamē subductis ad ter-
ram nauibus secutos fuisse. Vnde intelligendum est hoc
primo esse factum quod Lucas insinuat. Nec tunc eos à
domino vocatos, sed tantum Petro fuisse prædictum
quòd homines esset capturus. Quod non ita dictum est,
quasi iam pisces nunquam esset capturus. Nam & post *Ioan.21.*
resurrectionem domini legimus eos esse piscatos. Di-
ctum est ergo, quòd deinceps capturus esset homines:
non dictum est, quòd iam nō esset capturus pisces. Vn-
de datur locus intelligere eos ad capturam piscium ex
more remeasse, vt postea fieret, quod Matthæus & Mar-
cus narrant: quando eos binos vocauit, & ipse iussit vt
eum sequerentur, primo duobus Petro & Andreæ, de-
inde aliis duobus filiis Zebedæi. Tunc enim non sub-
ductis

G ductis ad terram nauibus tanquam cura redeundi, sed
ita eum secuti sunt, tanquam vocantem ac iubentem vt
eum sequerentur.

De tempore secessionis eius in Galilæam. Cap. XVIII.

Ioan. 3. ILlud etiam requirendũ est, quo modo Ioannes Euã-
gelista antequam Ioãnes Baptista missus esset in car-
cerẽ, dicit Iesum isse in Galilæam. Postea enim quàm
commemorauit, quòd in Chana Galilææ fecit de aqua
Ioan. 2. vinum, & descendit Capernaum cum matre & discipu-
lis, & ibi manserunt non multis diebus, dicit eum dein-
Ioan. 3. de ascendisse Hierosolymam propter Pascha. Post hoc
venisse in Iudæam terram & discipulos eius, & illic de-
Ioan. 3. moratum cum eis & baptizantem, vbi secutus ait, Erat
autem & Ioannes baptizans in Ennon iuxta Salim, quia
aquæ multæ erant illic, & adueniebant & baptizaban-
tur. Nondum enim missus erat in carcerem Ioannes.
Matth. 4. Matthæus autem dicit, Cum autem audisset quòd Ioan-
Marci. 1. nes traditus esset, secessit in Galilæam. Similiter & Mar-
cus, Posteaquam autem traditus est, inquit, Ioannes, ve-
nit Iesus in Galilæam. Lucas autem nihil dicit de tradi-
to Ioanne, sed tamen & ipse post baptismum & tẽtatio-
nem Christi dicit eum isse in Galilæam, sicut illi duo.
H Nam ita contexit narrationem suam. Et consummata
omni tẽtatione, diabolus recessit ab illo vsque ad tem-
Luca. 4. pus. Et regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilęam,
& fama exiit per vniuersam regionem de illo. Vnde in-
telligitur hos tres Euangelistas non Ioanni Euangelistæ
cõtraria narrasse, sed prætermisisse primum domini ad-
uentum in Galilæam posteaquam baptizatus est, quan-
do illic aquam converterit in vinum. Tunc enim non-
dum erat traditus Ioannes. Eum vero aduentum eius in
Galilæam contexuisse narrationibus suis qui post Ioan-
nem traditum factus est, de quo eius reditu in Galilęam
Ioan. 4. etiam ipse Ioannes Euãgelista sic loquitur, Vt ergo co-
gnouit Iesus, quia audierunt Pharisæi quia Iesus plures
discipulos facit & baptizat quàm Ioannes, quanquam
Iesus non baptizaret, sed discipuli eius, reliquit Iudæam
& abiit iterũ in Galilæam. Tunc ergo intelligimus iam
fuisse traditum Ioannem, Iudęos vero audisse quòd plu-
res discipulos faceret & baptizaret quàm fecerat & bap-
tizauerat Ioannes.

*De illo sermone prolixo quem secundum Matthæum ha-
buit in monte. Cap. XIX.*

I IAm nunc de illo sermone prolixo quem secundum
Matth. 5. Matthæum in monte habuit dominus, videamus
vtrum ei cæteri Euangelistæ nihil aduersari videan-
tur. Marcus quippe non eum commemorauit omnino,
nec aliquid eius simile dixit, nisi quasdam sententias,
non contextim, sed sparsim, quas dominus locis aliis
repetiuit. Reliquit tamen locum in textu narrationis
suæ, vbi intelligamus hunc dictum esse sermonem, sed
Marci. 1. ab eo prætermissum. Et erat, inquit, prædicans in syna-
gogis eorum, & omni Galilæa, & dæmonia eiiciens. In
hac prædicatione quam dicit eum habuisse in omni Ga
lilæa, intelligitur etiam sermo iste habitus in monte, cu-
ius commemorationem facit Matthæus. Nanque idem
Marcus ita sequitur, Et venit ad eum leprosus depre-
cans eum, & genu flexo dixit, Si vis potes me munda-
re: & cætera. De hoc leproso mundato talia connectit,
Matth. 8. vt ipse intelligatur quem Matthæus commemorat tunc
esse mundatum, quando post illum sermonem domi-
nus de monte descendit. Sic enim ait Matthæus, Cum
autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ
multæ. Et ecce leprosus veniens adorabat eum dicens,
Domine si vis potes me mundare: & cætera. Huius le-
prosi etiam Lucas meminit, non sanè hoc ordine, sed vt K
solent prætermissa recordari, vel posterius facta pręoc- Luca. 5.
cupari, sicut diuinitus suggerebantur, quæ antea cogni-
ta, postea recordando cõscriberent. Veruntamen idem
Lucas sermonem etiã ipse domini prolixum narrauit,
vbi etiam sic exorsus est, vt in isto Matthæus. Hic enim Matth. 5.
dixit, Beati pauperes spiritu quoniã ipsorum est regnum
cœlorum: & ille, Beati pauperes, quia vestrũ est regnum
dei. Deinde multa quæ sequuntur etiam in Lucæ narra- Luca. 6.
tione similia sunt. Et ad extremum sermonis ipsa con- Ibidem.
clusio prorsus eadem reperitur, de homine prudente,
qui ædificat super petram, & de stulto qui ædificat su-
per arenam: nisi quòd ibi flumen tantum dicit illisum
domui, non & pluuiam, & ventos, sicut Matthæus. Pos- Matth. 7.
set ergo facillime credi, eundem etiam ipse domini in-
terposuisse sermonem, aliquas autem prætermisisse sen-
tentias quas Matthæus posuit. Item alias posuisse, quas
iste non dixit: quasdam etiam non iisdem verbis, custo-
dita tamen veritatis integritate similiter explicasse. Pos-
set hoc sicut dixi facillime credi, nisi moueret quòd
Matthęus in monte dicit hunc habitum esse sermonem Matth. 5.
à domino sedente. Lucas autem in loco campestri à do- Luca. 7.
mino stante, Hæc itaque diuersitas facit videri, alium L
fuisse illum, alium istum. Quid enim prohiberet Chri-
stum alibi quædam repetere quæ iam antea dixerat, aut
iterum quædam facere quæ antea iam fecerat? Non sa-
nè istos duos sermones, quorum vnum Matthæus, al-
terum Lucas inseruit, longa temporis distantia separa-
ri, hinc probabiliter creditur, quòd & antea & postea
quædam similia, vel eadem ambo narrarunt, vt non ab-
surdè sentiantur eorum narrationes hæc interponen-
tium in eisdem locis & diebus esse versatas. Nam Mat- Matth. 4.
thæus hoc ita dicit, Et secutæ sunt eum turbæ multæ de
Galilæa & Decapoli & Hierosulymis & Iudæa & de
trans Iordanem. Videns autem turbas ascẽdit in mon-
tem, & cum sedisset accesserũt ad eum discipuli eius. Et
aperiens os suum docebat eos dicẽs, Beati pauperes spi- Matth. 5.
ritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum: & cætera.
Hic potest videri multas turbas vitare voluisse, & ob
hoc ascendisse in montem, tanquam secedẽdo à turbis,
vt solis suis discipulis loqueretur. Cui rei videtur atte-
stari etiam Lucas, ita narrans, Factum est autem in illis Luca. 6.
diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctãs in ora-
tione dei. Et cũ dies factus esset, vocauit discipulos suos, M
& elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nomina-
uit, Simonem quem cognominauit Petrũ & Andream
fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bar-
tholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphei
& Simonem qui vocatur Zelotes, Iudam Iacobi & Iu-
dam Scarioth, qui fuit proditor. Et descẽdens cum illis
stetit in luco campestri, & turba discipulorum eius, &
multitudo copiosa plebis, ab omni Iudæa & Hierusalẽ
& maritima & Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirẽt
eum, & sanarentur à languoribus suis. Et qui vexaban-
tur à spiritibus immundis curabantur. Et omnis turba
quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sa-
nabat omnes. Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos,
dicebat, Beati pauperes, quia vestrum est regnum dei:
& cætera. Hic potest intelligi cum in monte duode-
cim discipulos elegit ex pluribus, quos Apostolos no-
minauit, quod Matthæus prætermisit, tũc illum habuis-
se sermonem quem Matthæus interposuit, & Lucas ta-
cuit, hoc est in monte. Ac deinde cum descendisset, in
loco campestri, habuisse alterum similem, de quo Mat-
thæus tacet, Lucas nõ tacet, & vtrunque sermonem eo-
dem modo

A dem modo esse conclusum. Quod autē Matthæus isto
Matth.7. sermone terminato sequitur & dicit, Et factum est cum
cōsummasset Iesus verba hæc, admirabātur turbæ super
doctrina eius: potest videri discipulorum turbas dixisse,
Luca.6. ex quibus duodecim illos Apostolos elegerat. Quod vero
Matth.8. mox ait, Cum autē descendisset de mōte, secutæ sunt
eū turbæ multæ, Et ecce leprosus veniēs adorabat eum:
potest intelligi post vtrunq; sermonē factum fuisse, non
solum quē Matthæus, verumetiā quē Lucas interponit.
Neq; enim apparet post descensionē de monte quātum
temporis fuerit interpositū, sed hoc solum voluit significare
Matthæus, post illam descensionem multas turbas
fuisse cum domino, quando leprosum mundauit, non
quantum temporis interfuerit: præsertim cum eundem
leprosum Lucas iā in ciuitate posito domino, dicat esse
mundatum, quod Matthæus dicere nō curauit: Quanquam
etiam illud posset occurrere, in aliqua excelsiore
parte montis primo cum solis discipulis dominū fuisse,
quādo ex eis illos duodecim elegit: deinde cum eis descendisse,
non de mōte, sed de ipsa montis celsitudine
in cāpestrem locum, id est, in aliquam æqualitatē quę in
latere montis erat, & multas turbas capere poterat: atq;
B ibi stetisse donec ad eū turbæ congregarentur. Ac postea
cū sedisset accessisse propiorius discipulos eius, atq;
ita illis cæterisq; turbis præsentibus, vnum habuisse sermonem,
quem Matthæus Lucasq; narrauerunt, diuerso
narrandi modo: sed etiam veritate rerum & sententiarū,
quas ambo dixerūt. Iam enim præmonuimus, quod
& nullo præmonente vnicuiq; sponte videndum fuit, si
quis prætermittat aliquid quod alius dicat, nō esse contrariū,
nec si alius alio modo aliquid dicat, dum eadem
rerum sententiarumq; veritas explicetur: vt quod Mat-
Matth.8. thæus ait, Cum autē descendisset de mōte, simul etiam
Marci.1. de illo cāpestri loco qui in latere montis esse potuit in-
Luca.5. telligatur. Deinde Matthæus de leproso mundato narrat,
quod etiam Marcus & Lucas similiter.

Quo modo dicat Matthæus Centurionem ad Iesum accessisse pro puero suo, cùm Lucas dicat, quòd amicos ad eum miserit. Cap. XX.

Matth.8. POst hæc Matthæus sequitur & dicit, Cum autē introisset
Capernaum, accessit ad illum Centurio rogans
eū & dicens, Domine puer meus iacet in domo
paralyticus & male torquetur, &c. vsq; ad eum locum
vbi ait, Et sanatus est puer ex illa hora. Hoc de pue-
C ro Centurionis etiam Lucas cōmemorat: non sicut iste
post leprosum mundatum, quem ille postea recordatus
cūmemorauit, sed post finē illius prolixioris sermonis,
quod ita cōiungit. Cum autem implesset omnia verba
Luca.7. sua in aures plebis, intrauit Capernaū. Centurionis autē
cuiusdam seruus male habēs erat moriturus, qui illi erat
preciosus: &c. vsq; in eum locū quo sanatus est. Hic intelligēdum
est, cum implesset quidem omnia verba sua
in aures plebis, intrasse Christū Capernaū, hoc est, quia
non antequam hęc verba terminasset intrauit: sed non
esse expressum post quantū temporis interuallum, cum
istos sermones terminasset intrauerit Capernaum. Ipso
quippe interuallo leprosus ille mundatus est, quē loco
suo Matthæus interponit, iste autem postea recordatur.
Iam ergo videamus vtrū sibi de hoc seruo Centurionis
Matth.8. Matthæus Lucasq; consentiant. Matthæus enim dicit,
Accessit ad eum Centurio, rogans eum & dicens, Puer
meus iacet in domo paralyticus. Cui videtur repugna-
Luca.7. re quod ait Lucas, Et cum audisset de Iesu, misit ad eum
seniores Iudęorum, rogans eū vt veniret & sanaret seruum
eius. At illi cū venissent ad Iesum rogabant eū solicite
dicētes ei, Quia dignus est, vt hoc illi præstes: Dili- D
git enim gentē nostram, & synagogā ipse ædificauit nobis.
Iesus autē ibat cum illis. Et cum iam non longe esset
à domo, misit ad eum Centurio amicos dicēs, Domine
noli vexari, Non enim dignus sum, vt sub tectū meum
intres, Propter quod & meipsum non sum dignū arbitratus
vt venirem ad te, sed dic verbo, & sanabitur puer
meus. Si enim hoc ita gestum est, quo modo erit verum Matth.8.
quod Matthæus narrat, Accessit ad eum quidam Centurio,
cum ipse non accesserit, sed amicos miserit: nisi diligenter
aduertentes intelligamus Matthæum nō omnimodo
deseruisse vsitatum morē loquendi. Non solum
enim dicere solemus, accessisse aliquē etiam antequam
perueniat illuc quò dicitur accessisse: Vnde etiam dicimus,
parū accessit vel multū accessit, eo quò appetit peruenire:
verumetiā ipsam peruentionē cuius adipiscendi
causa acceditur, dicimus plerunque factam: etsi eum ad
quem peruenit nō videat ille qui peruenit, cū per amicum
peruenit ad aliquem cuius ei fauor est necessarius. Peruētores.
Quod ita tenuit consuetudo, vt iam etiā vulgo peruentores
appellentur, qui potentiū quorumlibet tanquā inaccessibiles
animos, per conuenientiū personarū interpositionē,
ambitionis arte pertingunt. Si ergo ipsa per- E
uētio vsitate dicitur per alios fieri, quāto magis accessus
per alios fieri potest, qui plerunq; infra peruentionē remanet,
quādo potuerit quisq; plurimū quidem accedere,
sed tamen non potuerit peruenire? Non ergo absurde
Matthæus, etiā quod vulgo possit intelligi, per alios
facto accessu Centurionis ad dominum, cōpendio dicere
voluit, Accessit ad eum Centurio. Veruntamen nō
negligenter intuenda est etiam sancti Euangelistę altitudo
mysticę locutionis, secundum quam scriptū est in Psal.33.
Psalmo, Accedite ad eū & illuminamini. Proinde quia
fidem Cēturionis, qua vere acceditur ad Iesum, ipse ita
laudauit vt diceret, Non inueni tantam fidem in Israël: Matth.8.
ipsum potius accessisse ad Christum dicere voluit prudens
Euangelista, quàm illos per quos verba sua mise- Luca.7.
rat. Porrò autē Lucas ideo totum quemadmodum gestū
esset aperuit, vt ex hoc intelligere cogeremur, quemadmodum
eum accessisse dixerit alius qui mentiri non Matth.9.
potuit. Sic enim & illa mulier quæ fluxum sanguinis pa Marci.5.
tiebatur, quanuis fimbriam vestimenti eius tenuerit, ma Luca.8.
gis tamen tetigit dominum, quàm illæ turbæ à quibus
premebatur. Vt enim hęc quo magis credidit, eo magis
tetigit dominum, Ita & Centurio quo magis credidit, F
eo magis accessit ad dominum. Iam cætera in hoc capitulo
quæ alter dicit & alter prætermittit, superfluo pertractantur,
cum ex illa regula primitus commendata
nihil inueniantur habere contrarium.

De socru Petri quo ordine narratum sit. Cap. XXI.

Matth.8. SEquitur Matthęus & dicit, Et cum venisset Iesus in
domū Petri, vidit socrū eius iacentē & febricitantem,
& tetigit manū eius, & dimisit eam febris, &
surrexit & ministrabat eis. Hoc quando factō sit, id est,
post quid vel ante quid, nō expressit Matthæus. Non enim
post quod narratur, post hoc etiā factū necesse est
intelligatur. Nimirū tamen iste hoc recoluisse intelligi- Marci.1.
tur quod prius omiserat. Nā id Marcus narrat antequā
illud de leproso mūdato cōmemoret, quod post sermonē
in monte habitū, de quo ipse tacuit, videtur interpo- Luca.4.
suisse, Itaq; & Lucas post hoc factū narrat de socru Petri,
post quod & Marcus. Ante sermonē etiam ipse quē
prolixū interposuit, qui potest idem videri quē dicit habitū
in monte Matthæus. Quid autē interest quis quo
loco ponat, siue quod ex ordine inferit, siue quod omis-

A ba,quæ nullus Euangelistarum commemorauit, tãtundem tamẽ valentia ad eandem sententiæ veritatẽ,quid ad rem interest? Quãquam & hoc fieri potuit,vt pluribus eum simul excitantibus, omnia hæc,aliud ab alio dicerentur.Item quod sedata tempestate dixerunt secun-
Matth.8. dum Matthæum,Qualis est hic,quia venti & mare obe
Marci.4. diunt ei?Secundũ Marcum,Quis putas est iste,quia ven
Lucæ.8. tus & mare obediunt ei?Secundum Lucam, Quis putas hic est, quia & vẽtis imperat & mari,& obediũt ei?quis non videat vnã esse sententiam? Tantundẽ enim prorsus valet, Quis putas est iste,& qualis est hic. Et vbi non est dictum, Imperat:vtiq; consequẽter intelligitur, quia
Matth.8. imperanti obeditur. Quod vero Matthæus duos dicit
Marci.5. fuisse, qui legionem illam dæmonum patiebantur,quæ
Lucæ.8. in porcos ire permissa est: Marcus autem & Lucas vnũ commemorant, intelligas vnum eorum fuisse personæ alicuius clarioris & famosioris, quẽ regio illa maxime dolebat,& pro cuius salute plurimũ satagebat.Hoc volentes significare duo Euangelistæ, solum commemorandũ iudicauerunt,de quo facti huius fama latius præclariusq; fragrauerat.Nec quòd verba dæmonũ diuersè ab Euangelistis dicta sunt,habet aliquid scrupuli,cũ vel
B ad vnam redigi sententiam , vel omnia dicta possint intelligi. Nec quia pluraliter apud Matthæum,apud illos autem singulariter loquitur, cum & ipsi narrent, quòd interrogatus quid vocaretur,legionem se esse respondit, eo quòd multa essent dæmonia, Nec quòd Marcus dixit circa montem fuisse gregem porcorum, Lucas autem in mõte, quicquam repugnat. Grex enim porcorum tam magnus fuit, vt aliquid eius esset in monte, aliquid circa montem. Erant enim duo milia porcorum,sicut Marcus expressit.

De paralytico cui dixit, dimittuntur tibi peccata tua, tolle grabatum tuum, maximè vtrum locus vbi hoc factum est conueniat inter Matthæum & Marcum, quia Matthæus dicit in ciuitate sua, Marcus autem in Capernaum. Cap. XXV.

HInc ergo sequitur Matthæus,adhuc temporum ordinem seruans, atq; ita narrationẽ contexit.
Matth.9. Et ascendens in nauiculam,transfretauit,& venit in ciuitatem suam.Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto &c. vsq; ad illud quod ait, Videntes autem turbæ, timuerunt & glorificauerunt deũ,qui dedit potestatẽ talem hominibus. De hoc paralytico di-
C xerunt etiam Marcus & Lucas. Quod ergo Matthæus dicit dominũ dixisse,Confide fili,remittuntur tibi pec-
Lucæ.5. cata tua:Lucas autem non dixit, Fili,sed homo,ad sententiam domini expressius insinuandam valet, quia homini dimittebantur peccata , qui hocipso quòd homo erat, non posset dicere,Non peccaui:simul etiam vt il-
Marci.2. le, qui homini dimittebat, intelligeretur deus. Marcus autem hoc dixit quod & Matthæus,sed non dixit,confide. Potuit quidẽ & ita dici,Confide homo,dimittuntur tibi peccata fili:aut,Confide fili,dimittũtur tibi pec-
Matth.9. cata homo:aut quolibet verborum ordine congruenti. Illud sanè potest mouere,quòd de isto paralytico Matthæus ita narrat,Et ascendens in nauiculam transfreta-
Marci.2. uit,& venit in ciuitatem suam:& ecce offerebãt ei paralyticum iacentẽ in lecto. Marcus autem nõ hoc in eius ciuitate factum dicit,quæ vtique Nazareth vocatur,sed Capernaum: quod ita narrat,Et iterum intrauit in Capernaum post dies,& auditũ est quòd in domo esset,& conuenerunt multi:ita vt non caperet neq; ad ianuam, & loquebatur eis verbum.Et venerunt ferentes ad eum paralyticum,qui à quatuor portabatur. Et cum nõ pos-

sent offerre eum illi præ turba, nudauerunt tectum vbi D
erat,& patefacientes submiserunt grabatum,in quo paralyticus iacebat. Cum vidisset autem Iesus fidem illorum &c. Lucas autem non cõmemorat quo in loco fa- Lucæ.5.
ctum sit,sed ita dicit: Et factum est in vna dierũ & ipse sedebat docens.Et erant Pharisæi sedentes,& legis doctores,qui venerant ex omni castello Galilææ & Iudææ & Hierusalem:& virtus erat domini ad sanãdos eos.Et ecce viri portãtes in lecto hominẽ qui erat paralyticus, & quærebant eum inferre & ponere ante eum. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, & per tegulas submiserunt illum cum lecto in medium ante Iesum. Quorũ fidem vt vidit,dixit:homo remittuntur tibi peccata tua &c.Remanet igitur quæstio inter Marcum & Matthæum , quod Matthæus ita scribit tanquam in ciuitate domini factũ sit: Marcus autem in Capernaũ. Quæ difficilius solueretur,si Matthæus etiã Nazareth nominaret. Nunc vero cum potuerit ipsa Galilæa dici ciuitas Christi,quia in Galilæa erat Nazaret, sicut vniuersum regnum in tot ciuitatibus constitutum, dicitur Romana ciuitas: cumq; in tot gentibus cõstituta ciuitas sit,de qua scriptum est, Gloriosissima dicta sunt de te ciuitas dei: & cum ipse prior populus dei in tot ciuitatibus habitans,etiam vna Psal.86.
domus dicta sit domus Israël : quis dubitauerit in ciui- E
tate sua hoc fecisse Iesum,cum hoc fecerit in Capernaũ ciuitate Galilææ?quò transfretando redierat de regione Gerasenorum,vt veniens in Galilæam,rectè diceretur venisse in ciuitatem suam,in quocunque oppido esset Galilææ: præsertim quia & ipsa Capernaum ita excellebat in Galilæa, vt tanquam metropolis haberetur. Quod si prorsus non liceret accipere ciuitatem Christi vel ipsam Galilæam,in qua erat Nazareth,vel ipsam Capernaum,quæ sicut caput Galilææ ciuitatibus eminebat, diceremus Matthæum prætermisisse,quę gesta sunt,posteaquam venit Iesus in ciuitatem suam, donec veniret Capernaum, & hoc adiunxisse de sanato paralytico:sicut in multis ita faciunt prætermittentes media,tanquã hoc continuo sequatur, quod sine vlla prætermissionis suæ significatione subiungunt.

De vocatione quoq; Matthæi vtrum Marco & Lucæ qui dicunt, Leui Alphei, idem Matthæus cõgruat. Cap. XXVI.

HInc ergo sequitur Matthæus,dicẽs, Et cũ transiret inde Iesus,vidit hominem sedentem in te- Matth.9.
lonio Matthæum nomine. Et ait illi, Sequere F
me. Et surgens secutus est eum. Hoc Marcus ita narrat, eundem etiam ipse ordinem tenens post illius paralyti- Marci.2.
ci sanitatem. Et egressus est,inquit,ad mare, omnisque turba veniebat ad eum,& docebat eos. Et cum præteriret,vidit Leui Alphei sedentem ad teloneum,& ait illi,Sequere me. Et surgens secutus est eum. Nihil hic repugnat:ipse est enim Matthęus qui & Leui. Lucas etiam Lucæ.5.
hoc post eundem paralyticum sanatum ita subiungit, Et post hæc exiit, & vidit publicanum nomine Leui sedentem ad telneum, & ait illi, Sequere me. Et relictis omnibus, surgens, secutus est eum . Hinc autem probabilius videtur quòd hæc prætermissa recordando Matthæus commemorat:quia vtique ante illum sermonem habitũ in monte, credendũ est vocatum esse Matthæum. In eo quippe monte tunc Lucas commemorat Lucæ.6.
omnes duodecim ex pluribus discipulis electos, quos & Apostolos nominauit.

De conuiuio vbi obiectum est ei, quòd cum peccatoribus manducaret,& quòd non ieiunarẽt discipuli eius,quod videtur alius alios dicere,à quibus obiectũ sit,& de ver

G *bis eorum responsisq́, domini vtrum Matthæus & Marcus Lucæ congruant. Cap. XXVII.*

Matth.9. SEquitur itaque Matthæus & dicit, Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores venientes, discumbebant cum Iesu & discipulis eius &c. vsque ad illud vbi ait, Sed vinum nouum in vtres nouos mittunt, & ambo conseruātur. Hic Matthæus nō expressit in cuius domo discumbebat Iesus cum publicanis & peccatoribus: vnde posset videri non hoc ex ordine subiunxisse, sed quod alio tempore factum est, recordatus interposuisse, nisi Marcus & Lucas, qui hoc omnino similiter narrant, manifestarent in domo Leui, hoc est Matthæi discubuisse Iesum, & dicta illa omnia quæ sequuntur. Ita enim Marcus hoc idē dicit, eundem ordinem seruans, Et factum est, cum ac- Marci.2. cumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu. Cum ergo dicit, In domo illius: exprimit vtique illum, de quo superius loque- Lucæ.5. batur, id est Leui. Sic & Lucas cum dixisset, Ait illi, Sequere me, & relictis omnibus, surgens, secutus est eum: Matth.8. continuo subiecit, Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua, & erat turba multa publicanorum & a- H liorum, qui cum illis erant discumbentes. Manifestum est itaque in cuius domo ista gerebātur. Iam ipsa verba videamus: vel quæ à domino dicta, vel quæ ab illo responsa sunt, omnes isti tres Euangelistæ posuerūt. Mat- Matth.9. thæus, Et videntes, inquit, Pharisæi, dicebant discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? Totidem pene verbis hoc ait & Mar- Marci.2. cus, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester? Prætermissum est ergo à Matthæo quod iste addidit, & bibit. Sed quid ad rem, cum Lucæ.5. plena sit sententia, insinuans pariter conuiuantes? Lucas autem aliquanto differentius hoc videtur commemorasse. Et murmurabant, inquit, Pharisæi & Scribæ eorum, dicentes ad discipulos eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducatis & bibitis? Non vtiq; magistrum eorum volens illic intelligi, sed simul omnibus, & ipsi & discipulis eius hoc obiectum insinuans: non tantum ei dictum, sed illis, quod & de ipso & de illis acciperetur, Nam vtique & ipse Lucas ita dicit dominum respondisse, Non veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitentiam. Quod non eis respondisset, nisi quod dixerant, manducatis & bibitis, ad ipsum maxi- I me pertineret. Propterea etiā Matthæus & Marcus de illo discipulis eius hoc obiectum esse narrarunt: quia & cum de discipulis dicebatur, magistro magis obiiciebatur, quem sectando imitabantur. Vna ergo sentētia est, & tanto melius insinuata, quāto quibusdam verbis, manente veritate, variata. Item quod Matthæus refert do- Matth.9. minum respondisse, Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite quid est, Mi- Oseæ.6. sericordiam volo & nō sacrificium, Non enim veni vo- Marci.2. care iustos, sed peccatores: Marcus quoq; & Lucas eisdē penè verbis eandem sententiā tenuerunt, nisi quòd ambo non interponunt illud ex Propheta testimoniū. Mi- Oseæ.6. sericordiam volo quàm sacrificium. Lucas autem cum Lucæ.5. dixisset, Non enim veni vocare iustos, sed peccatores: addidit, in pœnitentiam: quod ad explanandam sentētiam valet, ne quisquam peccatores ob hoc ipsum quòd peccatores sunt, diligi arbitretur à Christo: cum & illa similitudo de ægrotis bene intimet quid velit deus vocando peccatores, tāquam medicus ægrotos, vtique vt ab iniquitate tāquam ab ægritudine salui fiant: quod fit Matt.9. per pœnitentiam. Item quod dicit Matthæus, Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, dicentes, Quare nos K & Pharisæi ieiunamus frequenter? Marcus similiter in- Marci.2. tulit, dicens, Et erant discipuli Ioannis & Pharisæi ieiunantes, & veniunt & dicunt illi, Cur discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant: nisi quòd iste putari potest addidisse, Pharisæos, quòd simul cum discipulis Ioannis hoc dixerunt, cum Matthæus tantum discipulos Ioannis hoc dixisse perhibeat. Sed verba ipsa, quæ illos dixisse apud Marcum legitur, magis indicant alios hoc dixisse de aliis: id est, conuiuas qui aderant venisse ad Iesum, quia ieiunabant discipuli Ioannis & Pharisæi, & hoc ei de illis dixisse: vt quod ait, veniunt, non de ipsis dixerit de quibus interposuerat, Et erant discipuli Ioannis & Pharisæi ieiunantes: sed cum isti essent ieiunantes, veniunt illi quos hoc mouet, & dicunt illi, Cur discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem non ieiunant? Quod Lu- Lucæ.5. cas euidentius expressit, ita hoc idem intimans, cum dixisset, quid eis responderit dominus de vocatione peccatorum, tanquam ægrotorum. At illi, inquit, dixerunt ad eum, Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum, tui autem edunt & bibunt? Ergo & hic sicut Marcus alios L de aliis hoc dixisse narrauit. Vnde ergo Matthæus, Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis dicentes, Matt.9. Quare nos & Pharisæi ieiunamus: nisi quia & ipsi aderant, & omnes certatim, vt quisque poterat, hoc obiecerunt. Quorum sententia diuerso loquendi modo, sed tamen à veritate non alieno, à tribus Euangelistis insinuata est. Item illud de sponsi filiis, quia nō ieiunabunt, quandiu cum eis est sponsus, similiter interposuerunt Matthæus & Marcus, nisi quòd Marcus filios nuptiarū Ibidem. appellauit, quos ille sponsi: quod ad rem nihil interest. Marci.2. Filios quippe nuptiarum non tantum sponsi, sed etiam sponsæ intelligimus. Eadem ergo est aperta sententia, nō altera aduersa. Lucas autem non ait, Nunquid possunt filij sponsi ieiunare, sed ait, Nunquid potestis filios Lucæ.5. sponsi, quandiu cum illis est sponsus, facere ieiunare? In quo & ipse ad aliud quiddam insinuandum, eandē sententiam elegāter aperuit: Sic enim intelligitur, eosdem ipsos qui loquebantur, fuisse facturos, vt lugētes ieiunarent filij sponsi, quoniam ipsi essent sponsum occisuri. Quod autem dixit Matthæus, lugere: hoc Marcus & Lucas, ieiunare: quia & illi postea tunc ieiunabunt ait, non tunc lugebunt. Verum illo verbo significauit de tali ie- M iunio dominum locutum, quod pertinet ad humilitatē tribulationis: vt illud alterum, quod pertinet ad gaudiū mentis, in spiritalia suspensæ, atq; ob hoc alienatæ, quodam modo à corporalibus cibis, posterioribus similitudinibus dominus significasse intelligatur, de panno nouo & vino nouo: id ostendens quòd animalibus atque carnalibus circa corpus occupatis, & ob hoc veterē adhuc sensum trahētibus, hoc genus ieiunij non cōgruat, quas similitudines & alij duo similiter explicarunt. Iam enim satis in promptu est, nihil esse contrarium, si quis alius dicit quod alius prætermittit, seu verbi, seu rei: dū vel ab eadem sententia non recedatur, vel quæ fortè ab alio ponitur, alij non aduersetur.

De filia archisynagogi resuscitata, & muliere quæ tetigit fimbriam vestimenti eius, vtrum ordo quo dicta sunt nihil cuiquā contrà diuersetur à quibus dicta sunt, & maximè de verbis ipsius archisynagogi quib⁹ rogauit dominū. Ca. XXVIII.

SEquitur deinde Matthæus adhuc tēporum ordinē seruans. Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps vnus accessit & adorabat eū dicēs, Filia mea modo defuncta

A defuncta est, sed veni impone manũ tuam super eam,
& viuet &c. vsque ad illud vbi ait, Et surrexit puella,&
exiit fama hæc in vniuersam terram illam. Dicunt boc
& alij duo, Marcus & Lucas, sed ab isto ordioe iam re-
cedunt. Alibi enim hoc recordannr, atque inserunt: id
est eo loco vbi redit transfretando à regione Gerase-
norum, post expulsa, & in porcos permissa dæmooia.
Marci.5. Nam hoc Marcus ita cooiungit post illud apud Gera-
senos factum. Et cum transcendisset, inquit, Iesus io oa-
ui, rursus trans fretum, conueoit turba multa ad illum,
& erat circa mare. Et venit quidam de archisynagogis,
nomine Iairus, & videns eum procidit ad pedes eius: &
cætera. Ac per hoc intelligendum est, hoc quidem de
archisynagogi filia factum esse, cum transcendisset Ie-
sus in naui rursus trans fretum, sed quanto post non ap-
paret. Nisi enim fuisset interuallum, noo esset quando
Math.9. fieret quod modo oarrauit Matthæus in conuiuio do-
mus suæ: tanquam de alio quippe narrauit, more Euan
gelistarum, quod de se ac domo sua gestum erat, post
quod factum nihil aliud continuo sequitur quàm hoc
de archisynagogi filia. Sic enim ipse contexit, vt ipse
traositus aperte indicet boc cõsequenter narrari, quod
B & consequenter factum est. Quaodoquidem cum su-
perius commemorasset, quæ de panno nouo & de vi-
no oouo Iesus dixerit, cootinuo subiecit: Hæc illo lo-
quente ad eos, ecce princeps vnus accessit: Ac per hoc
si hæc illo loquẽte accessit, nihil aliud factorum dicto-
rumq; eius interpositum est. In narratione autem Mar-
ci, patet locus vbi interpooi alia potuerint, sicut iam o-
stendimus. Similiter & Lucas, cum post narratum apud
Geraseoos miraculum, transit ad narrandum de ar-
chisynagogi filia, nõ sic transit vt renitatur Matthæo,
qui post illas de panno & vino similitudioes hoc gestũ
esse demonstrat, dicendo: Hæc illo loqueote. Iste quip-
pe cum terminasset quod apud Gerasenos factum nar-
Luca.8. rauerat, boc modo transit in aliud: Factum est autem,
inquit, cum rediisset Iesus, excepit illum turba: Erant
enim omnes expectantes eum. Et ecce vir cui nomen
Iairus, & ipse princeps synagogæ erat, & cecidit ad pe-
des Iesu &c. Et sic intelligitur quod turba quidem illa
cootinuo exceperit dominum, quippe quem rediturum
expectabat. Quod vero adiunxit: Et ecce vir cui nomẽ
Iairus, non continuo factum accipiendum est, sed prius
Math.9. illud de conuiuio publicanorum: sicut oarrat Matthæ-
C us: Cui rei sic coniungit hoc, vt nõ possit aliud factum
consequenter iotelligi. In hac ergo narratione, quam
nunc considerandam suscepimus, de illa quidem quæ
fluxum sanguinis patiebatur, omnes isti tres Euange-
listæ sine vlla quæstione concordant. Neque enim in-
terest ad rei veritatem, quòd ab alio aliquid tacitum, ab
Marci.5. alio dicitur: nec quòd Marcus dicit, Quis tetigit vesti-
Luca.8. menta mea: Et Lucas, Quis me tetigit? Alter enim dixit
vsitate, alter proprie, eandem tamen vterq; sententiam.
Nam vsitatius dicimus, conscindis me, quàm conscin-
dis vestimeota mea: cum tamen in aperto sit quid veli-
Math.9. mus intelligi. At vero cum Matthæus archisynagogũ,
non morituram vel morientem vel in extremo vitæ
positam filiam suam narrat domino nunciasse, sed om-
nino defunctam: illi autem duo, morti iam proximam,
Marci.5. nondum tamen mortuam, vsqueadeo, vt dicant ve-
Luca.8. nisse postea qui mortuam nunciarent, & ob hoc iam
non debere vexare magistrum: tanquam sic veniret, vt
manum imponendo mori non sineret, non vt qui pos-
set mortuam suscitare. Considerandum est ne repu-
gnare videatur, & intelligendum est, breuitatis causa

Matthęum hoc potius dicere voluisse rogatum esse do- D
minum vt faceret, quod eum fecisse manifestum est, vt
scilicet mortuam suscitaret: anendit enim non verba
patris de filia sua, sed quod est potissimum, voluntatem:
& talia verba posuit, qualis voluotas erat. Ita enim de-
sperauerat, vt potius eam vellet reuiuiscere, non cre-
dens viuã posse inueniri, quam morientem reliquerat.
Duo itaque posuerũt quid dixerit Iairus: Manhæus au-
tem quid voluerit atque cogitauerit. Vtrunque ergo
petitum est à domino, vt vel morientem saluam face-
ret, vel mortuam suscitaret. Sed cum instituisset Mat-
thæus totum breuiter dicere, hoc insinuauit patrem ro-
gaotem dixisse, quod & ipsum certum est voluisse, &
Christum fecisse. Sanè si illi duo vel quisquam eorum,
patrem ipsum commemorasset dixisse, quod sui de do
mo venientes dixerant, vt iam non vexaretur Iesus,
quòd puella mortua fuisset, repugnarent eius cogitatio-
ni verba quæ posuit Matthæus. Nunc vero & illud suis
nunciantibus, & prohibeotibus ne iam magister veni-
ret, non legitur quòd ille consenserit. Ac per hoc & il-
lud quod ei dominus ait, Noli timere, crede tantum, & Marci.5.
salua erit: non diffideotem reprehendit, sed credeo- Luca.8.
tem robustius coofirmauit. Talis quippe in illo fides Marci.9.
erat, qualis & in illo qui ait, Credo domine, adiuua E
incredulitatem meam. Quæ cum ita sint, per huiusmo-
di Euangelistarum locutiooes varias, sed noo contra-
rias, rem planè vtilissimam discimus, & pernecessa-
riam: nihil in cuiusque verbis oos debere inspicere, ni-
si voluntatem cui debent verba seruire: nec mentiri
quenquam, si aliis verbis dixerit quid ille voluerit, cu-
ius verba non dicit: neque miseri aucupes vocum, api-
cibus quodam modo literarum putent ligandam es-
se veritatem, cum vtique non in verbis tantum, sed e-
tiam in cæteris omnibus signis animorum non sit nisi
ipse aoimus inquirendus. Quod autem oonnulli codi-
ces habent secundum Matthæum, Non enim mortua Math.9.
est mulier, sed dormit: cum eam Marcus & Locas duo- Marci.5.
decim annorum puellam fuisse testentur, intelligas Esaia.8.
Hebræo more locutum esse Matthæum. Nam & aliis
scripturarum locis hoc inuenitur, non eas tantum quæ
virum passæ fuerant, sed omnino fœminas etiam inta-
ctas atque integras, mulieres appellari: sicut de ipsa
Eua scriptum est, Formauit eam in mulierem. Et illud Gene.2.
in libro Numerorum, vbi iubentur custodiri mulieres, Nume.31.
quæ nescierunt cubile masculi: id est, virgines ne inter-
ficiantur. Qua locutione etiam Paulus ipsum Christum F
ait factum ex muliere. Hoc enim melius intelligimus Gala.4.
quam vt illam duodecim annorum iam ouptam vel vi
rum expertam fuisse credamus.

De duobus cæcis & muto dæmonio, quæ solus Matthæus dicit. *Cap. XXIX.*

SEquitur ergo Matthæus & dicit, Et transeunte in- Math.9.
de Iesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes & di-
centes, Miserere nostri fili Dauid. &c. vsq; ad illud
vbi ait, Pharisæi autẽ dicebant, In principe dæmoniorũ
eiicit dæmones. Hoc de duobus cæcis & de muto dæ- Marci.10.
monio, solus Matthęus ponit. Illi enim duo cęci, de qui
bus & alij narrant, non sunt isti, sed tameo simile factũ Luca.18.
est: ita vt si ipse Manhæus non etiam illius facti memi- Math.20.
nisset, posset putari boc, quod nunc narrat, dictum fuis-
se etiam ab aliis duobus. Quod commendare memo-
riæ diligenter debemus, esse quædã facta similia: quod
probatur, cum idèm ipse Euangelista vtrunque com-
memorat: vt si quando talia singula apud singulos inue
nerimus, atque in eis cõtrarium, quod solui non possit:

G occurrat nobis non hoc esse factum, sed aliud simile, vel similiter factum.

Vbi turbarum misertus misit discipulos suos dans eis potestatem sanitatum præstandarũ, & eis multa mandauit ordinans quemadmodum viuerent, vbi quærendũ est quo modo Matthæus Marco & Lucæ congruat, maximè de virga, quam secundum Matthæũ dicit non ferendam, secundum Marcum autem solam ferẽdam, & de habitu calciamentorum atq; vestium. Cap. XXX.

SAnè deinceps non apparet ordo rerum gestarum. Nam post hæc duo facta, de cæcis & muto dæmonio, ita sequitur, Et circumibat Iesus ciuitates om- Matth.9. nes & castella, docens in synagogis eorum, & prædicãs Euangelium regni, & curans omnẽ languorem, & omnem infirmitatem. Videns autẽ turbas misertus est eis, qui erant vexati, & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis, Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominũ messis, Matth.10. vt mittat operarios in messem suam. Et cõuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituũ immundorum: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Amen dico vobis, non perdet mercedem suam. In hoc toto lo- H co, quem nunc commemorauimus, multa monuit discipulos suos, sed vtrum eum ex ordine Matthæus subiunxerit, an ei ordo narrandi recordatio sua fuerit, sicut dictum est, non apparet. Hunc locum breuiter videtur perstrinxisse Marcus, & eum sic ingressus est, di- Marci.6. cens, Et circumibat castella in circuitu docens: & conuocauit duodecim, & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum: &c. vsque ad illud vbi ait, Excutite puluerem de pedibus vestris in testimonium illis. Sed antequam hoc narraret Marcus, prius post resuscitatam filiam archisynagogi, illud narrauit, vbi dominum in patria sua mirabantur, vnde illi esset tanta sapientia & virtutes, cum eius cognationem nossent: quod Matthæus post admonitionem istam di- Matth.13. scipulorum, & post alia multa commemorat. Itaque incertum est, vtrum hoc, quod agitur in eius patria, Matthæus omissum reuocauerit, an Marcus recordatũ anticipauerit: quis nam eorum ordinem rei gestæ, & quis Luca.9. recordationis suæ tenuerit. Lucas autem continuo post resurrectionem filiæ Iairi, subiungit hoc loco de potestate & admonitione discipulorum tam breuiter sanè Marci.16. quàm Marcus: neque ipse ita, vt hoc sequi etiam in re- I rum gestarum ordine appareat. In nominibus ergo di- Luca.6. scipulorum, Lucas, qui eos alio loco nominat, cũ prius Matth.10. eliguntur in monte, à Matthæo non discrepat, nisi in nomine Iudæ Iacobi: quem Matthæus Thadæum appellat, nonnulli autem codices habent Lebbeum. Quis autem vnquam prohibuerit duobus vel tribus nominibus hominem vnum vocari? Solet item quæri, quo modo Mat Ibidem. thæus & Lucas cõmemorauerint dixisse dominum di- Luca.9. scipulis, vt nec virgam ferrent, cum dicat Marcus, Et Marci.6. præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, Et sequatur etiam ipse, Non peram, non panem, neque in zona æs, vt ostendat in eodẽ loco versari narrationem suam, in quo & illorum, qui dixerũt, nec virgam ferendam. Quod ita soluitur, vt intelligamus sub alia significatione dictam virgam, quæ secundum Marcum ferenda est: & sub alia illam quæ secundum Matthæum & Lucam non est ferenda: sicut sub alia signifi- Iaco.1. catione intelligitur tentatio, de qua dictum est, Deus Deut.13. neminem tentat: & sub alia de qua dictum est, Tentat vos dominus deus vester, vt sciat si diligitis eum. Illa seductionis est, hæc probationis. Sicut iudicium aliter accipitur, de quo dictum est, Qui bene fecerunt, in re- K surrectionem vitæ: qui male fecerunt, in resurrectio- Ioan.5. nem iudicij: & aliter, de quo dictũ est, Iudica me deus, Psal.42. & discerne causam meam de gente non sancta. Illud enim iudicium damnationis est, hoc discretionis. Et multa alia sunt verba, quæ non habent vnam significationem, sed diuersis locis congruenter posita, diuerso modo intelliguntur, & aliquando cum expositione dicuntur: vt est illud. Nolite pueri effici sensibus, sed ma- 1.Cor.14. licia paruuli estote, vt sensibus perfecti sitis. Hoc enim breuiter clausa sententia dici potuit, Nolite esse pueri, sed estote pueri. Et illud, Si quis putat se sapientem esse 1.Cor.3. in vobis, in hoc seculo stultus fiat, vt sit sapiens. Quid enim aliud dixit, quàm non sit sapiens, vt sit sapiens? Aliquando autem clausæ ita dicuntur, vt exerceant inquirentem: vt est quod ait ad Galatas, Inuicem onera ve- Gala.6. stra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid cum nihil sit, seipsum seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Vnusquisque enim proprium onus portabit. Nisi oneris nomen sub diuersis significationibus acceperis, proculdubio putabis eũdem sibi in loquendo esse contrarium, & hoc in vna L sententia tam vicine positis verbis. Qui cum pauloante diceret, Alter alterius onera portate: postea dixit, Vnusquisque proprium onus portabit. Sed alia sunt onera participandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis deo de actibus nostris. Illa cũ fratribus sustinẽda communicantur, hæc propria ab vnoquoque portantur. Ita & virga intelligitur spiritaliter, de qua dicebat Aposto- 1.Cor.4. lus, In virga veniam ad vos: & corporaliter, qua vtimur siue ad equum siue ad aliquid aliud opus fuerit, vt interim omittam & alias huius nominis figuratas significationes. Vtrunque ergo accipiendum est à domino Apostolis dictum, Et vt nec virgam ferrent, & non nisi virgam ferrent. Cum enim secundum Matthæum di- Matth.10. ceret eis, Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam: continuo subiecit, Dignus est enim operarius cibo suo. Vnde satis ostendit, cur eos hæc possidere ac ferre noluerit: non quòd necessaria non sint sustentationi huius vitæ, sed quia sic eos mittebat, vt eis hęc deberi demonstraret ab illis ipsis quibus Euangelium credentibus an- M nunciarent: tanquam stipendia militantibus, tanquam fructum vineæ plantatoribus, tãquam lac gregis pasto- 1.Cor.9. ribus. Vnde Paulus dicit, Quis militat suis stipẽdijs vnquam? Quis plantat vineam & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Hinc enim loquebatur de ijs quæ necessaria sunt prædicatoribus Euangelij, vnde paulopost dicit, Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si vestra carnalia metamus? Si alij potestatis vestræ participant, nõnne magis nos? Sed nõ sumus vsi hac potestate. Vnde apparet hæc non ita præcepisse dominum tanquam 1.Thess.2. Euangelistæ viuere aliunde non debeãt, quàm eis præbentibus quibus annunciant Euangelium, Alioquin contra hoc præceptum fecit idem Apostolus, qui vi- De opere monachorum. ctum de manuum suarum laboribus transigebat, ne cuiquam grauis esset: sed potestatem dedisse in qua sci- c.6. rent sibi ista deberi. Cum autem à domino aliquid im- Matth.10. peratur, nisi fiat, inobedientiæ culpa est: cum autem potestas datur, licet cuique non vti, & tanquam de suo iure recedere. Hæc ergo dominus loquens discipulis, id agebat quod iste Apostolus paulopost apertius

ita

A ita explicat, Nescitis quoniam qui in templo operantur, (1. Corin. 9.) quæ de templo sunt edunt. Qui altari deseruiũt, altario compartiuntur. Sic & dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autẽ nullius horum vsus sum. Cum itaq; dicit ita dominum ordinasse, se autem vsum non esse, vtique ostendit vtendi potestatem datã, non impositam seruiendi necessitatẽ. Hoc ergo ordinans dominus quod eum ordinasse dicit Apostolus, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere: illa Apostolis loquebatur, vt securi nõ possiderent, neq; portarent huic vitæ necessaria, nec magna, nec minima. Ideo posuit, nec virgam: ostendens à fidelibus (Matth. 10.) suis omnia deberi ministris suis, nulla superflua requirẽtibus. (Luca. 9.) Ac per hoc addendo, Dignus est enim operarius cibo suo: prorsus aperuit & illustrauit, vnde & quare hæc omnia loqueretur. Hanc ergo potestatẽ virgæ (Marci. 6.) nomine significauit, cum dixit, ne quid tollerent in via nisi virgam tantum. Potuit enim etiam sic breuiter dici, nihil necessariorum vobiscum feratis, nec virgam nisi virgam tantum: vt illud quod dictum est, nec virgam: intelligatur, nec minimas quidem res. Quod vero adiunctum est, Nisi virgam tãtum: intelligatur, quia per B potestatem à domino acceptã quę virgę nomine significata est, etiam quæ non portantur nõ deerunt. Vtrunque ergo dominus dixit, sed quia non vtrunq; vnus Euangelista commemorauit, putatur ille qui virgam sub alia significatione positam tollendam dixit, ei qui virgam rursus aliud significantẽ non tollendam dixit, esse contrarius: sed iam ratione reddita non putetur. Sic & (Matth. 10.) calciamenta cũ dicit Matthæus in via non esse portanda, curam prohibet, qua ideo portanda cogitantur, vt non desint. Hoc & de duabus tunicis intelligendũ est, ne quisquam eorum præter eam quam esset indutus, aliam portandam putaret, solicitus ne opus esset, cum ex illa potestate posset accipere. Proinde Marcus dicendo (Marci. 6.) calciari eos sandaliis vel soleis, aliquid hoc calciamentum mysticę significationis habere admonet, vt pes neque tectus sit neque nudus ad terram: id est, nec occultetur Euangelium, nec terrenis commodis innitatur. Et quòd non portari vel haberi duas tunicas, sed expressius indui prohibet dicens: & ne induerentur duabus tunicis, quid eos monet, non nisi dupliciter, sed simpliciter ambulare? C Ita dominum omnia dixisse, nullo modo dubitandum est, partim proprie, partim figurate: sed Euãgelistas alia istum, alia illum inseruisse scriptis suis, quędam vero eadem vel duos vel tres eorum quoslibet, vel omnes quatuor posuisse, nec sic tamen omnia esse conscripta, quæ ab illo seu dicta seu facta sunt. Quisquis autem putat non potuisse dominũ in vno sermo- (Matt. 6.) ne quædam figurate, quædam proprie ponere eloquia, cætera eius inspiciat, & videbit quàm hoc temerè atq; inerudite arbitretur. Potest enim iste, vt vnum aliquid dicam quod animo interim occurrit, quoniã monet, vt non sciat sinistra quid faciat dextra in eleemosynis, & quicquid † illic aliud præcipitur, figurate accipiendum putare. (†al. dextra: et ipsas eleemosynas & quicquid.) Sanè rursus admoneo, quod oportet meminisse lectorem, ne tali admonitione sæpissime indigeat, aliis atque aliis sermonum suorum locis, dominum multa iterasse quæ alibi iam dixerat: ne forte ipsorum locorum ordo, cum vel ex alio Euangelista non conuenerit alicui eorum, hinc putet esse cõtrarium: cum intelligere debeat iterũ alibi dici, quod iam alibi dictum erat: nec tantum de dictis, verumetiam de factis obseruari debere. Nihil enim prohibet hoc idem iterum factum credere. Calumniari autem Euangelio, dum non cre-

dit iterum factum, quod iterum fieri non potuisse nemo conuincit, sacrilegæ vanitatis est. D

Vbi Ioannes Baptista misit ad Iesum de carcere discipulos suos, quod Matthæus & Lucas dicunt.
Cap. XXXI.

SEquitur Matthæus & dicit, Et factum est, cum consummasset Iesus, præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. (Matth. 11.) Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi, Tu es qui venturus, an alium expectamus &c. vsque ad illud vbi ait, Et iustificata est sapientia à filiis suis. Hunc totum locum de Ioanne Baptista, quòd miserit ad Iesum, & cuiusmodi responsum acceperint illi quos misit, & quicquid post eorum abscessum de Ioanne dominus dixit, interponit & Lucas: non quidem ipso ordine, (Luca. 7.) sed quis eorum recordationis suæ, quis rerum ipsarum hic ordinem teneat, non apparet.

Vbi exprobrauit ciuitatibus quòd non agerent pœnitentiam, quod & Lucas dicit, vbi quærendum est quemadmodum illi Matthæus ipso ordine cõgruat.
Cap. XXXII.

E SEquitur Matthæus, & dicit: Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, (Matth. 11.) in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam: & cætera, vsque ad illud vbi ait: Terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij, quàm tibi. Etiam hoc commemorat (Luca. 10.) Lucas, continuato cuidam sermoni domini, etiam hæc ex ipsius ore coniungens: vnde magis videtur ipse hoc ordine illa commemorare, quo à domino dicta sunt. Matthæus autem suæ recordationis ordinem tenuisse: aut si illud quod idẽ Matthæus ait, Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus: sic accipiendum putatur, vt punctum ipsum tẽporis voluisse credatur exprimere in eo quod dictum est, tunc: nõ autem ipsum tempus aliquanto latius quo hæc multa gerebantur & dicebantur: quisquis hoc credit, credat etiam hoc esse bis dictum. Cum enim & apud vnum Euangelistam inueniantur quædam quę bis dixerit dominus: sicut & apud eundem Lucam de (Luca. 9. & 10.) non tollenda pera in via & similiter cæteris, duobus locis dictum à domino inuenitur: quid mirum si & aliquid aliud bis dictum singillatim à singulis dicitur eodem ordine quo dictum est? Et ideo diuersus ordo apparet in singulis, quia & tunc quando ille, & tũc quando iste commemorat dictum est. F

Vbi vocauit ad tollendum iugum & sarcinam suam, quemadmodum Matthæus à Luca non discrepet in narrandi ordine. Cap. XXXIII.

SEquitur Matthæus. In illo tempore respondens Iesus dixit: (Matt. 11.) Confiteor tibi domine pater cœli & terræ, quia abscondisti hęc à sapientibus & prudentibus: & cætera, vsque ad illud vbi ait: Iugum enim meum suaue est & onus meum leue. Huius loci & Lucas meminit, (Luca. 10.) sed ex parte. Non dicit enim ipse. Venite ad me omnes qui laboratis: & alia quæ sequũtur. Semel autem hoc dictum à domino, sed Lucam nõ tantum quod dictum est commemorasse, credibile est. Matthæus enim dicit: In illo tempore respondens Iesus dixit: posteaquã exprobrauit ciuitatibus: Lucas autem post illam exprobrationem ciuitatum interponit quædam, non tamen multa: atque hoc ita subiungit. In ipsa hora exultauit in spiritu sancto, & dixit. Vnde etiam si Matthæus non in illo tempore diceret, sed in ipsa hora, tam pauca interponit Lucas in medio, vt etiam eadem hora dictum nõ absurde videatur.

G *Vbi discipuli spicas vellentes manducauerunt, quemad-*
modum inter se congruant Matthæus, Marcus & Lu-
cas in narrandi ordine. Cap. XXXIIII.

Matth.12. SEquitur Matthæus & dicit, In illo tempore abiit Ie
sus sabbato per sata, discipuli autem eius esurientes
cœperunt vellere spicas & manducare: & cætera,
vsque ad illud vbi ait, Dominus est enim filius hominis
etiam sabbati. Hoc quoq; sine vlla repugnātiæ quæstio-
Marci.2. ne cōmemoratur & à Marco & à Luca, sed illi non di-
Luca.6. cunt, In illo tempore. Vnde fortassis magis Matthæus
rei gestæ hic ordinē tenuit, illi autē recordationis suæ,
nisi latius accipiatur quod dictum est, in illo tempore:
id est, in quo hæc multa & diuersa gerebantur.

De illo qui manum aridam cùm haberet, sabbato cura-
tus est, quemadmodum narratio Matthæi concordet cū
Marco & Luca, vel rerum ordine, vel domini &
Iudæorum verbis. Cap. XXXV.

Matth.12. SEquitur ergo Matthæus ita narrans, Et cum inde
transisset, venit in synagogam eorum, Et ecce ho-
mo manum habens aridam: &c. vsq; ad illud vbi
Marci.3. ait, Et restituta est sanitati sicut altera. De isto sanato qui
Luca.6. manum habebat aridam, etiam Marcus & Lucas non
H tacent. Posset autem putari, eo die factum & de spicis &
de isto sanato, quoniam & sabbatum hic commemora-
tur, nisi Lucas aperuisset alio sabbato factum esse de sa-
nitate aridæ manus, proinde quod ait Matthæus, Et cū
inde transisset venit in synagogam eorum: nō quidem
venit nisi cum inde transisset, Sed post quot dies in sy-
nagogam eorum venerit, posteaquā per segetem illam
transiuit, an recte continuoq; illuc ierit non expressum
est. Ac per hoc locus datur narrationi Lucæ, qui dicit
alio sabbato huius manū sanatam. Sed potest mouere,
quo modo Matthæus dixerit, quod ipsi interrogauerint
Matth.12. dominū, Si licet sabbato curare, volentes inuenire accu
sandi occasionem, Ipse vero illis de oue proposuerit si-
militudinem dicens, Quis erit ex vobis homo qui ha-
beat ouem vnam, & si ceciderit hæc sabbbatis in foueā,
nónne tenebit & leuabit eam? Quanto melior est ho-
mo oue? Itaque licet sabbatis benefacere, Cum Marcus
Marci.3. & Lucas illos potius à domino interrogatos esse perhi-
Luca.6. beant, Licet sabbato benefacere an male, animam sal-
uam facere an perdere? Itaque intelligendum est quòd
Marci.3. illi prius interrogauerint dominum, Si licet sabbato
curare. Deinde quòd intelligens cogitationes eorum,
I aditum accusandi quærentium, constituerit in medio
eorum illum quem fuerat sanaturus, & interrogauerit
quę Marcus & Lucas eum interrogasse commemorant,
Ac tunc illis tacentibus, proposuisse similitudinem de
oue, conclusisseque quòd liceat sabbato benefacere. Po-
stremo circumspectis eis cum ira, sicut Marcus dicit,
contristatum super cæcitate cordis eorum dixisse homi
ni, Extende manum tuam.

Considerādum, vtrum ab isto cui arida manus sanata est, ita
digrediantur hi Euangelistæ tres, vt in nullo sibi aduer-
Matth.12. *sentur ipso narrationis ordine. Cap. XXXVI.*

SEquitur Matthæus ita cōtexens narrationē suam,
Exeuntes autem Pharisæi consilium faciebant ad-
uersus eum, quo modo eum perderent: Iesus autem
sciens recessit inde, & secuti sunt eum multi, & curauit
eos omnes. Et præcepit eis ne manifestum eum faceret,
vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam Prophe-
Esaia.42. tam dicentem: & cætera, vsque ad illud quod ait, Et in
nomine eius gentes sperabunt. Hoc solus iste comme-
morat, illi duo in alia perrexerunt. Ordinem sanè rei
gestæ videtur Marcus aliquantulum tenuisse, qui dicit
Iesum cognita maligna aduersum se dispositione Iu- K
dæorum, secessisse ad mare cū discipulis suis, & ad eum Marci.3.
turbas confluxisse, & sanasse eum plurimos. Vnde au-
tem cœperit in aliud ire, non quòd ordinem sequere-
tur, vix apparet: vtrum vbi dicit conuenisse ad eum tur-
bas: potuit enim hoc iam & alio tempore, an vbi dicit,
Ascendit in montem. Quod & Lucas videtur comme- Luca.15.
morasse dicens, Factum est autem in illis diebus, exiit
in montem orare. Dicendo enim, In illis diebus, satis
ostendit non continuo factum.

De muto & cæco qui dæmonium habebat, quo modo Mat-
thæus Lucásque consentiant. Cap. XXXVII.

MAtthæus ergo sequitur & dicit. Tūc oblatus est Matth.12.
ei dæmonium habens cæcus & mutus, & cura-
uit eū ita vt loqueretur & videret. Hoc nō isto
ordine, sed post alia multa Lucas commemorat, & mu- Luca.11.
tū dicit tantum, non etiam cæcum, sed non ex eo quòd
aliquid tacet, ideo de alio dicere putandus est. Ea enim
sequentia etiam ipse contexit, quæ Matthæus.

Vbi ei dictum est, quòd in Beelzebub eiicit dæmonia,
quicquid ex ipsa occasione locutus est de blasphemia
aduersus spiritum sanctum, & de duabus arbori-
bus, vtrum in nullo Matthæus à duobus aliis, maxi- L
mè à Luca dissentiat. Cap. XXXVIII.

SEquitur Matthæus dicens, Et stupebant omnes tur Matth.12.
bæ & dicebant, Nunquid hic est filius Dauid? Pha
risæi autem audientes dixerunt, hic non eiicit dæ-
mones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Iesus
autem sciens cogitationes eorum dixit eis, Omne re-
gnum diuisum contra se desolabitur &c. vsque ad illud
vbi ait, Ex verbis tuis iustificaberis, & ex verbis tuis con
demnaberis. Marcus nō ex occasione illius muti subii- Marc.3.
cit dictum de Iesu, quòd in Beelzebub eiiceret dæmo-
nia: sed post alia quædam, quæ solus commemorat, hoc
quoq; subnectit: siue alio loco id recolens & adiungēs,
siue aliquid prætermittens, & deinde ad hunc ordinem
rediens. Lucas autem penè totidē verbis hoc dicit, quòd Luca.11.
Matthæus: & quod digitum dei appellat spiritum dei,
ab eadem sententia non recedit: quin potius & aliquid
docet, vt nouerimus quemadmodū intelligamus vbi-
cunque in scriptura legerimus, digitum dei. In aliis au-
tem, quæ non hic dicunt Marcus & Lucas, nulla cōtro-
uersia est: nec in his quæ aliquando aliter dicunt, quia
eadem sententia est.

Quod respondit petentibus signum de Iona Prophe- M
ta, & de Niniuitis, & de regina Austri, & de spi-
ritu immundo, qui cùm exierit ab homine redit, &
inuenit domum mūdatam, quemadmodū Matthæus
Lucæ congruat. Cap. XXXIX.

SEquitur Matthæus, & dicit, Tunc responderunt ei
quidam de Scribis & Pharisæis dicentes, Magister Matth.12.
volumus à te signū videre: &c. vsq; ad illud vbi ait, Luca.11.
Sic erit & generationi huic pessimæ. Hæc etiam Lucas
narrat eo quidē loco, sed aliquāto dispari ordine. Nam
illud quod petierunt signū à domino de cœlo, supra cō-
memorauit post illud de muto miraculū: & nō ibi retu-
lit quid eis ad hoc dominus respondisset, sed postea cū
turbæ cōcurrissent, dicit hoc fuisse responsum eis, quos
dat intelligi superius à se cōmemoratos, quòd de cœlo
signū quęrebant: & hoc annectit, posteaquā interposuit
de muliere, quæ dixit domino. Beatus venter qui te por-
tauit. Hanc autē mulierē interponit, cū de sermone do-
mini cōmemorasset, quòd spiritus immundus exiens ab
homine, redit & inuenit mūdatam domū. Post mulierē
ergo illā, cū diceret respōsum esse turbis de signo, quod
de cœlo

A de cœlo quærebant, interposita similitudine Ionæ Prophetæ, deinde cõtinuato sermone ipsius domini, commemorat dictum de regina Austri, & de Niniuitis: ita aliquid potius commemorauit quod Matthæus tacuit, quàm aliquid prætermisit eorum, quæ hoc loco ille narrauit. Quis autem non videat superfluo quæri, quo illa ordine dominus dixerit, cum & hoc discere debeam^9 per Euangelistarum excellentissimam authoritatẽ, non esse mendacium, si quisquã non hoc ordine cuiusquam sermonem digesserit, quo ille, à quo processit, cum ipsi^9 ordinis nihil intersit ad rẽ, siue ita siue ita sit, Et adhuc Lucas productiorem hũc domini sermonem indicat, & in eo quædam cõmemorat, qualia Matthæus in ser-
Matt.5. mone illo, qui est habitus in monte, quę bis dicta intelligimus: & ibi scilicet & hic. Terminato autem isto sermone, in aliud pergit Lucas, in quo vtrum ordinẽ rerum gestarum seruauerit, incertum est. Ita enim cõne-
Luc.11. ctit, Et cum loqueretur, rogauit eum quidam Pharisęus vt pranderet apud se. Nõ autem ait, Cum hæc loqueretur: sed, cum loqueretur. Nã si dixisset, Cum hæc loqueretur: necessario cogeret intelligere hoc ordine nõ tã-
B tum à se fuisse narrata, verum & à domino gesta.

Vbi ei nunciata est mater & fratres eius, verum à Marco & Luca ordo ipse non discrepet. Cap. XL.

SEquitur ergo Matthæus & dicit, Adhuc eo loquẽte ad turbas, ecce mater eius & fratres stabant foris, quærentes loqui ei: &c. vsque ad illud vbi ait, Quicunque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater & soror & mater est. Hoc sine dubio consequenter gestũ intelligere debemus: pręmisit enim, cum ad hoc narrãdum transiret, Adhuc eo loquẽte ad turbas. Quid est autẽ, adhuc: nisi illud quod loquebatur? Nõ enim dixit, Et eo loquẽte ad turbas, ecce mater eius & fratres, sed, Adhuc eo loquente: quæ cũ dicit, cogit intelligi, hæc loquẽte quæ superi^9 indicabat. Nã & Marcus post illud quod de blasphemia spiritus
Mar.3. sancti, quid dominus dixerit, retulit. Et venerũt, inquit, mater eius & fratres: prætermissis quibusdã, quæ in eodẽ textu sermonis domini, & Matthæus prolixius Marco, & Lucas prolixius Matthęo posuerunt. Lucas autem non huius rei gestæ ordinem tenuit, sed præoccupauit hoc, & recordatũ anté narrauit. Deniq; hoc sic interposuit, vt solutũ appareat à nexu & superiorum & inferio-
C rum. Post cõmemoratas enim quasdam parabolas domini, ita hoc de matre & fratribus eius recordatum in-
Luca 8. terposuit. Venerũt autem ad illum, inquit, mater & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba. Non expressit quando ad eum venerint. Rursus cum & hinc transiit, ita loquitur, Factum est autẽ, inquit, in vna dierum, & ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius. Et hic vtiq; cum dicit, Factum est autem in vna dierũ: satis indicat, non necesse esse, vt hæc dies intelligatur, in qua hoc gestum est, vel illa quæ continuo sequitur. Nihil itaque habet repugnãtiæ cum cæteris duobus, quod Matthæus de matre & fratribus domini narrat, neque in verbis domini, neq; in ipso ordine rerum gestarum.

Quòd de nauicula turbis locutus est de illo, cuius semen in seminando, aliud cecidit in via, &c. & de illo cui superseminata sunt zizania, & de grano sinapis, & de fermento, & quòd in domo locutus est, & de thesauro abscondito in agro, & de margarita, & de sagena missa in mare, & de proferente de thesauro noua & vetera: quo modo Marco & Luca Matthæus consentiat, vel in his quæ cum illo dixerunt, vel de narrationis ordine. Caput XLI.

SEquitur Matthæus. In illo die exiens Iesus de do- D
mo, sedebat secus mare: & cõgregatæ sunt ad eum Matth.13.
turbæ multæ, ita vt in nauiculam ascendens sederet, & omnis turba stabat in littore, & locut^9 est eis multa in parabolis dicens: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Ideo omnis Scriba doctus in regno cœlorũ similis est homini patrifamiliàs, qui profert de thesauro suo noua & vetera. Post illud quod narratum est de matre & fratribus domini, hoc cõtinuo gestum esse, & cum ordinem Matthæum etiã in narrando tenuisse, ea res insinuat, quia cum illuc transiret, ita contexuit vt diceret, In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare, & congregatæ sunt ad eum turbæ multæ. Cũ enim dicit, In illo die, nisi forte dies more scripturarum tempus significet, satis indicat, aut hoc consequenter gestum, aut
non multa interponi potuisse, maxime quia & Marcus Mar.4.
eum ordinem tenet. Lucas autem post illud quod nar- Luca 9.
rat de matre & fratribus domini, in aliud transit, nec eo transitu connexionẽ aliquam facit, qua huic ordini repugnare videatur. Omniũ ergo horũ quæ Matthæus dominum locutum esse narrauit, quæ cum illo dixerũt Marcus & Lucas, non habent repugnãtiæ quęstionem.
Quæ autẽ ipse solus dixit, multo magis sine controuer E
sia sunt. Nec in ipso ordine, quãuis aliquanto diuersum alius alium teneat, partim gestarum rerum, partim recordationis suæ, video quid vel cui quisq; aduersetur.

Quòd venit in patriam suam & mirabantur doctrinam, cum genus eius contemnerent, quo modo consentiat Marco & Lucæ, Matthæus maxime verum narrandi ordo nihil alteri aduersetur. Cap. XLII.

SEquitur ergo Matthæus. Et factum est cum con- Matt.13.
summasset Iesus parabolas istas trãsiit inde, & veniens in patriam suam docebat eos in synagogis eorum: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum. A superiore sermone parabolarum sic transit, vt non ostendat consequentis ordinis necessitatem: præsertim qoia Marcus ab istis parabolis, non in quod iste, sed in aliud tendens, in quod & Lucas, ita contexuit narrationem, vt credibilius ostendatur hoc esse potius consequenter gestum, quod ipsi duo continuanter adiungunt: de na-
ui scilicet in qua dormiebat Iesus, & de illo miraculo Mar.4.
expulsorũ dęmoniorũ apud Gerasenos, quæ duo Mat- Luc.8.
thæus iam superius recolens interposuit. Nũc ergo quæ F
in patria sua dominus dixerit vel ei dicta sint, videamus vtrum cũ aliis duobus Marco & Luca cõcordent,
Nã Ioannes longe in diuersis & dissimilibus narratio Ioan.6.
nis suæ locis, vel dicta esse domino talia, vel eum dixisse commemorat, qualia hoc loco tres cæteri meminerũt.
Et Marcus quidem eadem propè commemorat hic Mar.6.
omnia quæ Matthæus, nisi quòd dominum fabrum & Mariæ filium dicit à ciuibus suis dictum, nõ sicut Matthæus, fabri filium. Nec mirandum est, cum vtrunq; di-
ci potuerit. Eo enim & fabrum credebant, quo fabri fi- Matt.13.
lium. Lucas autem eandem rem gestam latius indicat,
& plura ibi commemorat. Nec lõge post baptismum & Luc.4.
tentationem eius hæc inserit, sine dubio præoccupans quod multis rebus interpositĩs postea gestum est. Vnde quisque possit aduertere: quod huic tã magnæ quęstioni quàm de consensu Euangelistarum enodãdam deo adiuuante suscepimus, plurimum necessarium est, non nesciẽtes aliquid eos prætermisisse, aut nesciẽtes quemadmodum se ordo rerum gestarum haberet, alium potius ordinem suæ recordationis tenuisse. Quod hinc euidẽtissime intelligi potest, quia Lucas antequam narraret

G raret dominum fecisse Capernaum, præoccupauit hûc
locum quem ounc consideramus, vbi ciues eius & po-
tentiam virtutis in eo stupebant, & ignobilitatem gene
ris contemnebant. Nã & hoc eum dicit eis dixisse, Vti-
que dicetis mihi, medice cura teipsum, quanta audiui-
mus facta in Capernaum, fac & hic io patria tua: cũ se-
cundum eiusdem ipsius Lucę narrationem nihil adhuc
legatur fecisse Capernaũ, Quod quia lõgum noo est, &
facillimum est & pernecessarium, totũ inseruimus, vn-
de ad hoc narrãdum & quo modo venerit. Posteaquã
baptizatum & tentatum dominum indicauit: ita sequi-
Luc. 4. tur. Et consummata omni tentatiooe diabolus recessit
ab illo vsq; ad tempus. Et regressus est inde Iesus in vir-
tute spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuersam
regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum,
& magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth vbi
erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinẽ suam
die sabbati in synagogam, & surrexit legere. Et traditus
est ei liber Prophetæ Esaiæ. Et vt reuoluit librum, inue-
nit locum vbi scriptum erat, Spiritus domini super me,
Esa. 61. propter quod vnxit me: Euangelizare pauperibus mi-
H sit me, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum,
dimittere confractos in remissionẽ, prædicare annum
domini acceptũ, & diem retributionis. Et cum plicas-
set librum, reddidit ministro & sedit. Et omnium in sy
nagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem
dicere ad illos, quia hodie impleta est hæc scriptura in
auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, &
mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore
ipsius, & dicebant, Nónne hic est filius Ioseph? Et ait il-
lis, Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, Medice cu
ra teipsum. Quanta audiuimus facta in Capernaum, fac
& hic in patria tua: & cætera, donec peragat totum ip-
sum oarrationis suæ locum. Quid est ergo euidentius
quàm hoc eum scientem præoccupasse narrandum, cũ
vtique iam magna ab illo in Capernaum facta fuisse &
ipse oouerit, & ipse commemoret, quæ se nondum nar
rasse vtique scit? Neque enim tantum ab eius baptismo
progressus est, vt oblitus putetur nondum se aliquid
commemorasse de iis quæ in Capernaum gesta fue-
rant. Modo enim cœpit post baptismum aliquid nar-
rare de domino.

I *Quemadmodum inter se conueniant Matthæus, Marcus & Lucas de verbis Herodis cum audisset de mirabilibus domini, vel de ipso narrationis ordine. Cap. XLIII.*

SEquitur Matthæus, In illo tempore audiuit Hero-
Matt. 14. Mar. 6. des tetrarcha famã Iesu, & ait pueris suis suis, Hic
est Ioãnes Baptista, Ipse surrexit à mortuis, & ideo
virtutes operantur in eo. Marcus hoc idem & eodẽ mo
do dicit, sed non eodem ordine. Nam posteaquam di-
scipulos dominus misit, dicens eis, Ne quid in via fer-
rent nisi virgam tantum, terminato eo sermone, quan-
tum ab illo commemoratum est, etiã hoc subiecit, nul-
la tamen facta necessitate, qua hoc etiam consequenter
gestum esse intelligere cogeremur: sicut nec Matthæus,
In illo tempore dixit: non illo die vel hora: nisi q; Mar
cus non quòd Herodes dixerit, sed dicebant, inquit,
quia Ioannes Baptista surrexit à mortuis. Matthæus ve-
ro de ipso Herode, ait, inquit pueris suis. Lucas etiam
eum oarrandi ordioem, quem Marcus tenens, oec ipse
sanè etiam rerum gestarum eũdem ordinem fuisse cre
di cogens, ita hoc idem commemorat. Audiuit autem,
Luca 9. inquit, Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, &
hæsitabat ab eo quòd diceretur à quibusdam, Quia Io-
annes surrexit à mortuis: à quibusdam vero, quia He-
lias apparuit: ab aliis autem, quia Propheta vnus de an- K
tiquis surrexit. Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui:
quis est autem iste, de quo ego audio talia? Et quærebat
videre eum. In his verbis Lucas quoque Marco attesta-
tur, ad hoc dũtaxat, quòd alij dixerint nõ Herodes, Io-
annem à mortuis surrexisse. Sed quia hęsitantem com-
memorauit Herodem, verbaq; eius ita postea posuit di-
centis, Ioannem ego decollaui, quis est autem iste, de
quo audio ego talia? Intelligendum est autem post hãc
hæsitationem cõfirmasse in animo suo, quod ab aliis di
cebatur, cum ait pueris suis, sicut Matthæus narrat, Et
ait pueris suis, Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à Matt. 14.
mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. Aut ita pro-
nuncianda suot hæc verba, vt hæsitantem adhuc indi-
cent. Si enim diceret, Nunquid nã hic est, aut nunquid
forte hic est Ioannes Baptista, non opus esset admone-
re aliquid de pronunciatione, qua dubitans atque hęsi-
tans intelligatur. Nunc quia illa verba desunt, vtroque
modo pronunciari potest, vt aut confirmatum eum ex
aliorum verbis, credentem dixisse accipiamus: aut ad-
huc, sicut Lucas commemorat, hæsitantem: præsertim Luc. 9.
quia & Marcus, qui superius dixerat, ab aliis fuisse di- Mar. 6.
ctum, quod Ioanoes à mortuis resurrexit, in extremo ta L
men ipsum Herodem dixisse non tacet. Quem ego de-
collaui Ioannem, hic à mortuis resurrexit. Quę itẽ ver-
ba duobus modis pronũciari possunt, vt aut confirmã-
tis, aut dubitantis intelligãtur. Cum autem Lucas post-
eaquam hoc commemorauit in aliud transeat, duo isti
Matthæus & Marcus ex hac occasiooe narrant, quem-
admodum sit ab Herode Ioannes occisus.

De Ioanne incluso vel etiam occiso, quo ordine ab his tribus narretur. Cap. XLIIII.

SEquitur ergo Matthæus, & dicit, Herodes enim Matt. 14.
tenuit Ioannem, & alligauit eum, & posuit in car- Mar. 6.
cerem propter Herodiadem vxorem fratris sui:
& cætera, vsque ad eum locum, vbi ait, Et accedentes
discipuli eius, tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud:
& venientes ouociauerunt Iesu. Marcus hoc similiter
narrat, Lucas autem noo eodem ordine id recordatur,
sed circa ipsum baptismũ, quo domious baptizatus est.
Vnde hoc præoccupasse intelligitur, & ipse ex occasio-
ne, vt ibi narraret, quod multo pòst factum est. Cum e-
nim commemorasset Ioannis verba de domioo, quòd
ventilabrum in maou eius, & mundabit aream suã: fru
menta recondet io borreum suum, paleas autem com- M
buret igni inextioguibili: continuo subiecit, quod non
contiouo factum esse Ioannes Euangelista apertissime Ioã. 1. & 3.
exponit, cum commemorat, posteaquam baptizatus est
Iesus isse illum in Galilæam, quando fecit de aqua vi-
num: & inde post paucorum dierum in Capernaum ha
bitationem, rediisse ad Iudæam terram & ibi baptizas-
se multos circa Iordanem, antequam missus esset Ioan-
nes in carcerem. Quis autem noo putet, nisi qui minus
in his literis eruditus est, tanquã post illa verba de ven-
tilabro & de area mundata, cõtinuo sit à Ioanne offen-
sus Herodes, vt eum in carcerem miserit? Non autem Supra cap.
hoc ordine ista narrata quo gesta sunt, & alibi iã pro- 17. & 18.
bauimus, & hoc ipso loco non quilibet alius, sed idem
Lucas hoc probat. Si enim post verba illa continuo Io-
annes io carcerẽ missus est, quo modo post ipsam com
memoratiooem Ioannis in carcerẽ missi baptizatus est
Iesus secundum ipsius Lucæ narrationem? Proinde ma
nifestum est, ex occasione recordatum præoccupasse, &
antè multa quæ priusquam Ioanni hoc fieret gesta nar-
raturus erat, hoc præoccupatum in sua narratione præ-
misisse.

A misisse. Sed nec illi duo Matthæus & Marcus eo rerum
ordine de Ioanne in carcerem misso in sua narratione
posuerunt, quod factum apparet etiã in eorum scriptis.
Matt.4. Nam & ipsi dixerunt, tradito Ioanne domioum isse in
Mar.1. Galilæam, & post multa quæ fecit in Galilæa veniõt ad
Matt.14. Herodis admonitionem vel hæsitationem, quòd Ioan
Mar.6. nes quem decollauit, à mortuis resurrexit, & ex hac oc-
Luc.9. casione narrãt omnia, quæ de Ioanne contigerunt in-
cluso & occiso.

*Ad miraculum de quinque panibus quo ordine ab omni-
bus, & quemadmodum ventum sit.* *Cap. XLV.*

SEquitur ergo Matthæus, cum dixisset nunciatum
esse Christo quòd Ioãnes occisus sit, & ita narra-
tionem cõtexit. Quod cum audisset, inquit, Iesus
secesit inde in nauicula in locum desertum seorsum.
Et cum audissent turbæ, secutæ sunt cum pedestres de
Matt.14. ciuitatibus. Et exiens vidit turbam multam & misertus
est eis, & curauit languidos eorum. Hoc continuo post
Ioãnis pasionem factum esse cõmemorat. Vnde post
hæc facta sunt illa quæ primo oarrata sunt, quibus mo-
tus Herodes dixit, Ioãnem ego decollaui. Illa enim po
Mar.6. steriora debent intelligi, quæ ad Herodem pertulit fa-
B ma, vt moueretur & hæsitaret quisnam iste esse posset
de quo audiret talia, cum Ioannem ipse occidisset. Mar
cus autem posteaquam pasionem Ioannis narrauit, cõ
memorat discipulos missos rediisse ad Iesum, & renũ-
ciasse illi omnia quæ egerant & docueraot: & dominũ
eis, quod ipse solus commemorat, dixisse vt requiesce-
rent pusillum in deserto, & ascẽdisse cum eis in nauem
& isse, Et turbas hoc vidẽtes præuenisse eos illuc: quarũ
misertum dominum docuisse multa: & hora iam pro-
grediẽte factum esse, vt de quinque panibus & duobus
Matt.14. piscibus omnes qui aderant pascerẽtur. Quod miracu-
Luc.9. lum omnes quatuor Euangelistæ commemorauerunt.
Ioan.6. Lucas etiã qui iam longe supra de Ioãnis pasione nar-
rauerat, ex occasione qua diximus, nũc posteaquam cõ-
memorauit illã Herodis hæsitationẽ de domino quis-
Luc.9. nam esset, hoc cootinuo subiungit quod Marcus, id est
rediisse ad illum Apostolos, & narrasse illi quæcunque
illi feceraot. Et assumptis eis recesisse io locum deser-
tum, atque eos secutas turbas, & locutum esse de regno
dei, & eos qui cura indigebãt sanasse: atque inde etiam
C ipso die declinãte commemorat miraculum de quioq;
Ioan.4. panibus factum. At vero Ioannes qui multum ab eis tri
bus Euãgelistis eo distat, quia magis in sermonib⁹ quos
dominus habuit immoratur, quàm in factis quæ mira-
biliter fecit, posteaquam commemorauit cum relicta
Matt.4. Iudæa abiisse iterum in Galilæam, quod tunc intelligi-
Mar.1. tur factum, cum & alij Euangelistę dicunt eum Ioanne
Ioan.4. tradito isse in Galilæam, Posteaquam ergo id cõmme-
morauit Ioanoes io transitu eius per Samariam, multa
quæ locutus est ex occasione illius Samaritanæ quã in-
uenit ad puteum, contexit narrationi suæ: & post duos
dies dicit eum iode exisse in Galilæam, deinde venisse
in Chanam Galilææ, vbi fecerat de aqoa vinum, & sa-
nasse filium reguli cuiusdam. Alia vero quæ illũ in Ga-
Ioan.5. lilæa fecisse atque dixisse alij dixerunt, Ioannes tacet.
Sed sanè quod illi tacuerũt, dicit asceodisse eum in die
festo Hierosolymis, & fecisse ibi miraculũ illud de ho-
mine qui triginta & octo annos habebat in infirmita-
te, nec habebat hominem à quo in piscinam deponere-
tur, in qua variis valetudinibus affecti sanabantur: & ex
hac occasione multa eum locutũ fuisse commemorat.
Post hæc eum dicit abiisse trans mare Galilæę, quod est
Tyberiadis, & secutam multitudinem magnam. Dein-
de abiisse in montem, & ibi sedisse cum discipulis suis, D
proximo Pascha die festo Iudæorum. Tunc leuatis ocu Matt.14.
lis & visa multitudine maxima, pauisse eam de quinque Mar.6.
panibus & duobus piscibus: quod & cæteri Euãgelistæ Luc.9.
dicunt. Ac per hoc prætermisisse illum, quæ illi narran-
do ad huius miraculi commemorationem venerunt,
certum est. Verũtamen tãquam ex alia narrationis via,
cum & illi tacuissent quæ iste dixisset, ad hoc miraculũ
de quinque panibus occurrerunt sibi & illi tres, qui pe-
nè pariter ambulant, & iste, qui sermonum domini al-
ta consectans, per alia quæ illi tacuerunt circumuola-
uit quodam modo, & eis ad miraculum de quinque pa
nibus pariter commemoraodum, nõ multo post ab eis
rursus io altiora reuolaturus occurrit.

*In ipso de quinque panibus miraculo, quemadmodum in-
ter se omnes quatuor conueniant.* *Cap. XLVI.*

SEquitur ergo Matthæus, & ad ipsum de quinque
panibus factum narrationem suam ex ordine ita
perducit, Vespere autem facto accesserũt ad eum Matt.14.
discipuli eius dicentes, Desertus est locus, & hora iam
præteriit, dimitte turbas vt euntes in castella emant si-
bi escas. Iesus autem dixit eis, Noo habent necesse ire,
date illis vos manducare: & cætera, vsque ad illud vbi E
ait, Maoducantium autem fuit numerus quinque mi-
lia virorum, exceptis mulieribus & paruulis. Hoc ergo
miraculum quod omoes quatuor Euangelistæ comme
morant, & putantur inter se aliquid discrepare, consi-
derandum atque tractãdum est, vt ex hoc etiam ad cæ-
tera similia regulæ locutioonum discantur, quibus tam
diuersis eadem tamen sententia retinetur, & eadem re-
rum veritas custoditur. Et iochoanda quidem est con-
sideratio nõ à Matthæo secundum ordioem Euaoge-
listarum, sed à Ioanne potius à quo ita expressa est ista
narratio, vt etiam nomina discipulorum diceret cum
quibus de hac re locutus est dominus. Ita enim dicit,
Cum subleuasset ergo oculos Iesus & vidisset, quia mul Ioan.6.
titudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum, Vn-
de ememus panes vt manducent hi? Hoc autem dice-
bat tẽtans eum, & ipse enim sciebat quid esset facturus.
Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum pa-
nes non sufficiuot eis, vt vnusquisque modicum quid
accipiat. Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas fra-
ter Simoois Petri, Est puer vnus hic qui habet quinque F
paoes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt io-
ter tantos? Dixit ergo Iesus, Facite homines discumbe-
re. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt
autem viri numero quasi quinque milia. Accepit ergo
panes Iesus, & cum gratias egisset distribuit discumbẽ-
tibus. Similiter & ex piscibus quantum volebant. Vt au
tem impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ su-
perauerunt fragmenta, ne pereaot. Collegerunt autem
& impleuerunt duodecim cophioos fragmẽtorum ex
quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui
manducauerant. Non hic quæritur quod iste dixit, cu-
iusmodi essent panes: hordeaceos enim fuisse noo ta-
cuit, quod cæteri tacuerunt. Neque hoc quæritur quod
iste non dixit, fuisse ibi etiam præter quinque milia vi-
rorum, mulieres & paruulos, quod dicit Matthæus. Et
omnino iam certum esse debet, & regulariter teneri in
talibus quæstionibus, oeminem moueri oportere, cum
ab alio dicitur quod ab alio prætermittitur, Sed quæ-
ritur quo modo ea quæ dixerunt vera sint omnia, ne
narratiooem alterius, narrans aliud alter excludat. Si
enim dominus secundum narratiooem Ioannis, pro-
spectis turbis quæsiuit à Philippo tentans eum, vnde il-
lis escæ

G lis escæ dari possent: potest mouere quo modo sit ve-
Ioan.6. rum, quod alij narrauerunt, prius dixisse dominn di-
scipulos, vt dimitteret turbas quo possent sibi alimen-
ta emere de proximis locis. Quibus ille respõdit secun-
Matth.14. dum Matthæum. Non habent necesse ire, date eis vos
Mar.6. manducare. Cui etiam Marcus Lucásque consentiunt,
Luca 6. tantum hoc prætermittẽtes quod ait, Non habent ne-
cesse ire. Intelligitur ergo post hæc verba dominũ in-
spexisse multitudinem & dixisse Philippo quod Ioan-
nes commemorat, isti autem prætermiserunt. Deinde
quod Philippus apud Ioannem respondit, hoc Marcus
à discipulis responsum esse commemorat, volens in-
telligi hoc ex ore cæterorum Philippum respondisse,
quanquam & pluralem numerum pro singulari vsita-
tissime ponere potuerunt. Quod ergo ait Philippus,
Ioan.6. Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt
vnusquisque modicum quid accipiat: hoc est dicere
Mar.6. quod ait Marcus, Euntes ememus ducentis denariis pa
nes, & dabimus eis manducare. Quod autem comme-
morat idem Marcus dixisse dominum, Quot panes ha
Ioan.6. beris: prætermiserunt cæteri. Quod autem Andreas
apud Ioannem de quinque panibus & duobus piscibus
suggessit, hoc cæteri pluralem numerum pro singula-
H ri ponentes, ex discipulorum persona retulerunt. Et
Lucas quidem responsionem Philippi & respõsionem
Andreæ in vnam sententiam constrinxit. Quod enim
Luc.9. ait, Non sunt nobis plusquam quinque panes & duo pi
sces, ad Andreæ retulit responsionem. Quod vero ad-
iunxit, Nisi forte nos eamus & emamus in omnẽ hanc
turbam escas, videtur ad responsionem Philippi perti-
nere, nisi quod de ducentis denariis tacuit, quanquam
Ioan.6. & in ipsius Andreæ sententia potest hoc intelligi. Cum
enim dixisset, Est puer vnus hic qui habet quinque pa-
nes hordeaceos & duos pisces: adiunxit etiam ipse, Sed
hæc quid sunt inter tãtos? Hoc est dicere, nisi forte nos
eamus & emamus in omnem hãc turbam escas. Ex qua
vniuersa varietate verborum, rerum autem sententia-
rúmque concordia, satis apparet, salubriter nos doce-
ri, nihil quærendum in verbis nisi loquentium volun-
tatem: cui demonstrandæ inuigilare debent omnes ve-
ridici narratores, cum de homine vel de angelo vel
Infra ca.66 de deo aliquid narrant: horum enim voluntas verbis
& 79. promi potest, ne de ipsa inter se aliquid discrepent. Sa-
I nè prætermittere non oportet, hoc loco intentum &
ad cætera quæ talia forte occurrerint facere lectorem,
Luc.9. quia Lucas dixit quinquagenos iussos esse discumbere,
Mar.6. Marcus vero & quinquagenos & centenos. Quod hic
ideo non mouet, quia vnus partem dicit, alter totum.
Qui enim etiam de centenis retulit, hoc retulit quod
ille prætermisit. Nihil itaque contrarium est. Verunta-
men si alius de quinquagenis tantum commemoraret,
alius tantum de centenis, valde videretur esse contra-
rium: nec facile dignosceretur vtrunque dictum esse,
vnum autem ab altero, alterum ab altero esse comme-
moratum: & tamen attentiuus consideratum inueniri
debuisse quis nõ fateatur? Hoc ideo dixi, quia existunt
sæpe aliqua eiusmodi quæ parum intendentibus & te-
mere iudicantibus contraria videantur & non sint.

Quòd ambulauit super aquas, quo modo qui hoc dixerunt inter se omnes quatuor conueniant, & quo modo ab illo loco digrediantur, vbi turbas de quinque panibus pauit. *Cap. XLVII.*

Matt.14. SEquitur Matthæus & dicit, Et dimissa turba ascẽ-
dit in montem solus orare. Vespere autem facto,
solus erat ibi. Nauicula autem in medio mari ia-
ctabatur fluctibus. Erat enim contrarius vẽtus. Quarta K
autem vigilia noctis venit ad eos ambulans super ma-
re. Et videntes eum super mare ambulantem turbati
sunt dicentes, Quia phantasma est: & cætera, vsque ad
illud vbi ait, Venerunt & adorauerunt eum dicentes, Mar.6.
Vere filius dei es†. Marcus quoque hoc idem post nar- †est.
ratum de quinque panibus miraculum ita sequitur, Et
cum sero esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus
in terra. Et videns eos laborantes in remigando, erat
enim ventus contrarius eis: & cætera. similiter, nisi
quòd de Petro super aquas ambulante nihil dixit. Hoc
autem ne moueat præcauendum est, quod Marcus di-
xit de domino cum ambularet super aquas, & volebat
præterire eos. Quo modo enim hoc intelligere potue-
runt, nisi quia in diuersum ibat, eos volens tanquã alie-
nos præterire, à quibus ita non agnoscebatur vt phan-
tasma putaretur. Quod ad mysticam significationẽ re-
ferri quis vsqueadeo tardus est vt nolit aduertere? Sed
tamen turbatis & exclamantibus subuenit dicens, Cõ-
fidite ego sum, nolite timere. Quo modo ergo eos vo-
lebat præterire quos pauentes ita confirmat, nisi quia
illa voluntas prætereundi ad eliciendum illum clamo-
rem valebat cui subueniri oportebat? Ioãnes etiam ad- L
huc cum istis aliquantum immoratur. Nam post nar- Ioan.6.
ratum de quinque panibus miraculum, ipse quoq; hoc
de laborante nauicula, & de ambulatione domini su-
per aquas non tacet, ita contexens, Iesus ergo cum cog-
nouisset quia venturi essent vt raperent eum, & face-
rent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.
Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius
ad mare. Et cum ascendissent nauem, venerunt trans
mare in Capernaum, Et tenebræ iam factæ erant & nõ
venerat ad eos Iesus. Mare autem vento magno flan-
te exurgebat: & cætera. Nihil hic contrarium videri po Matt.14.
test, nisi quòd Matthæus dimissis turbis eum dicit ascẽ-
disse in montem, vt illic solus oraret. Ioannes autem in
montem fugisse, cum easdem turbas de quinque pani-
bus pauit. Sed cum & ipse Ioannes dicat post illud mi- Ioan.6.
raculum fugisse eum in montem, ne à turbis teneretur
quæ eum volebãt regem facere: vtique manifestum est,
quòd de monte in planiora descenderant quando illi
panes turbis ministrati sunt. Et ideo nõ est contrarium
quòd ascendit rursus in montem, sicut & Matthæus &
Ioannes dicunt: nisi quòd Matthæus dicit, & ascendit.
Ioannes autem fugit: quod esset contrarium, si fugiens M
non ascenderet. Nec illud repugnat quod Matthęus di Matt.14.
xit, Ascendit in montem solus orare: Ioannes autem, Ioan.6.
Cum cognouisset, inquit, quia venturi essent vt face-
rent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. Philip.3.
Neque enim causæ orandi contraria est causa fugien-
di: quandoquidem & hinc dominus transfigurans in
se corpus humilitatis nostræ, vt conforme faceret cor-
pori gloriæ suæ, per id quoque docebat hanc esse no- Matt.14.
bis magnam causam orandi, quando est causa fugiẽdi.
Nec illud aduersum est quòd Matthæus prius eum di-
xit iussisse discipulos ascendere in nauiculam, & præ-
cedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas, ac
deinde dimissis turbis ascendisse in montem solum o-
rare: Ioannes vero prius eum fugisse commemorat so-
lum in montem: ac deinde, Vt autem sero factum est, Ioan.6.
inquit, descenderunt discipuli eius ad mare, & cum a-
scẽdissent nauem: & cætera. Quis enim non videat hoc
recapitulando Ioannem postea dixisse factum à disci-
pulis, quod iam Iesus iusserat antequã fugisset in mon-
tẽ, sicut solet in sermone ad aliquid prætermissum re-
dire

A dire quodam modo, Sed quia ipse reditus maxime in breuitate ac puncto temporis factus non commemoratur, putant plerunque qui audiunt, hoc etiam postea factum esse quod postea dicitur. Sic etiam quos dixerat ascendisse nauem, & venisse trans mare in Capernaum, dicit ad eos in mari laborantes venisse dominum ambulantem super aquas, quod vtique prius in ipsa nauigatione factum est, qua veniebant Capernaum.

Luca 9. Lucas autem post narratum de quinque panibus miraculum pergit in aliud, & ab ordine isto digreditur. Neque enim aliquid de nauicula illa commemorat, & de via domini super aquas: sed cum dixisset, Et manducauerunt omnes, & saturati sunt, & sublatum est quod superfuit illis fragmentorum cophini duodecim: deinde subiunxit, Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo & discipuli, & interrogauit illos dicens, Quem me dicunt esse turbae? Iam deinceps aliud narrans, non quod illi tres qui dominum ambulantem super aquas
Matth. 14. venisse ad nauigantes discipulos retulerunt. Nec ideo
& 16. putari debet in illo monte quo eum dixit Matthaeus ascendisse vt solus oraret, dixisse discipulis, quem me di
B cunt turbae? Lucas enim videtur in hoc cõgruere Mat-
Luc. 9. thaeo, quia dixit, Cum solus esset orans: cum ille dixis-
Matt. 15. set, Ascendit in montem solus orare: sed omnino alibi cum solus oraret, & essent cũ illo discipuli hoc interrogauit. Solum quippe Lucas fuisse dixit, non sine discipulis sicut Matthaeus & Ioannes, quando ab illo discesserunt vt praecederent eum trans mare. Iste nanque apertissime adiunxit, Erant cum illo & discipuli. Proinde solum dixit, sine turbis quae cum illo non habitabant.

Quo modo Matthaeus & Marcus Ioanni non aduersentur, in eo quòd ab eis tribus narratur quod postea quam transfretauerunt, factum sit. Cap. XLVIII.

Matt. 14. SEquitur Matthaeus dicens, Et cum transfretassent venerũt in terram Genesar, Et cum cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes male habentes, & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tange-
Matt. 15. rent. Et quicunque tetigerunt, salui facti sunt. Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribae & Pharisaei dicẽtes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Nõ enim lauant manus suas cum panem manducant: & caetera, vsque ad illud vbi ait, Non lotis
Mar. 6. autem manibus manducare, nõ coinquinat hominem.
Ioan. 6. Haec & Marcus commemorat sine aliqua repugnantię
C quęstione. Quicquid enim diuerso modo ab alio dicitur, ab eadem sententia non recedit. Ioannes autem ab illa nauicula ad quam dominus super mare ambulans venit, posteaquam exierunt in terram, more suo in sermone domini intentus, eum ex occasione panis multa praecipuèque diuina locutum esse commemorat: postq; ipsum sermonem rursus in aliud atque aliud eius narratio sublimiter fertur. Nec tamẽ in eo quòd ab istis digreditur, aliquid ordini istorum, illius in alia transitus aduersatur. Quid enim prohibet intelligere & illos esse sanatos à domino, de quibus narrant Matthaeus & Marcus, & illis qui eum secuti sunt trãs mare, haec eum locutum esse quae praedicat Ioannes? Quandoquidẽ Capernaum quo dicuntur secundum Ioannem transfretasse, iuxta stagnum est Genesar, ad quam terram secũdum Matthaeum dicuntur exisse.

De muliere Chananaea quae dixit: Et canes edunt de micis cadentibus de mensa dominorum suorum, quo modo inter se Matthaeus Lucasq; consentiant. Cap. XLIX.

SEquitur itaque Matthaeus post illũ sermonem do- D
mini, vbi de non lotis manibus cum Pharisaeis e- Matt. 15.
git, atque ita conserit narrationis ordinem, quantum ipse transitus indicat, rerum etiam quae consecutae sunt ordinem seruans. Et egressus, inquit, inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis, Et ecce mulier Chananaea à finibus illis egressa, clamauit dicens ei, Miserere mei domine fili Dauid, filia mea male à daemonio vexatur. Qui nõ respondit ei verbum: & caetera, vsque ad illud vbi ait, O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut petisti. Et sanata est filia illius ex illa hora. Hoc de muliere Chananaea etiam Marcus commemorat, eundem Mar. 7.
rerum gestarum ordinem seruans, nec afferẽs aliquam repugnãtiae quaestionem, nisi quòd in domo dicit fuisse dominum cum ad illum venit eadem mulier pro filia sua rogãs. Matthaeus autem posset quidem facile intelligi de domo tacuisse, eandem tamen rem commemorasse, sed quoniam dicit discipulos domino ita suggessisse, dimitte illam quoniam clamat post nos: nihil videtur aliud significare quàm post ambulantem dominum mulierẽ illam deprecatorias voces emisisse. Quo modo ergo in domo, nisi quia intelligẽdum est dixisse quidem Marcum quòd intrauerit vbi erat Iesus, cum E
eum praedixisset fuisse in domo, Sed quia Matthaeus ait, Non respondit ei verbum: dedit agnoscere quòd ambo tacuerũt: in eo silentio egressum fuisse Iesum de domo illa, atque ita caetera contexuntur quae iam in nullo discordant. Quod enim Marcus cõmemorat ei dominum respondisse de pane filiorum nõ mittendo canibus: illis interpositis dicta sunt, quae Matthaeus dicta non tacuit, id est, quia discipuli rogauerunt eum pro illa, & quia respõdit non se esse missum nisi ad oues quae perierunt domus Israël: & quia illa venit, id est, illa cõsecuta est, & adorauit eum dicens, Domine adiuua me: tunc deinde dictum est quod Euangelistae ambo commemorant.

Cum de septem panibus pauit turbas, vtrum inter se Matthaeus Marcusq; conueniant. Cap. L.

SEquitur Matthaeus ita narrans, Et cum transisset Matt. 15.
inde Iesus, venit secus mare Galilaeae, & ascendens in montem sedebat ibi: Et accesserunt ad eum turbae multae, habentes secum mutos, claudos, caecos, debiles & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius: & curauit eos, ita vt turbae mirarentur, videntes mutos lo- F
quentes, claudos ambulantes, caecos vidẽtes, & magnificabant deum Israël. Iesus autem conuocatis discipulis suis dixit, Misereor turbae, quia triduo iam perseuerant mecum, & non habent quod manducent: & caetera, vsque ad illud vbi ait, Erant autem qui manducauerunt quatuor milia hominũ extra paruulos & mulieres. Hoc aliud miraculum de septem panibus & paucis pisciculis, etiam Marcus cõmemorat eodem penè ordine, nisi Mar. 8.
quia interponit quod nullus alius dicit, de surdo cui dominus aures aperuit, spuens & dicens, effeta quod est aperire. Hoc sanè non ab re fuerit admonere in hoc mi- Mar. 7.
raculo de septem panibus quod duo Euangelistę Matthaeus Marcusque posuerũt, quia si aliquis eorum id di- Matt. 14.
xisset, qui de illis quinque panibus non dixisset, contra- Mar. 6.
rius caeteris putaretur. Quis enim nõ existimaret vnum Luc. 9.
idẽmque factum esse? Non autem integre & veraciter, Ioan. 6.
siue ab illo, siue ab aliis, siue ab omnibus fuisse narratum: sed aut illum pro quinque panibus septem dum falleretur commemorasse, aut illos pro septem quinque, aut vtrosq; mẽtitos, vel obliuiõe deceptos. Hoc & de duodecim cophinis, & de septem sportis opinaretur quasi contrarium.

G contrarium. Hoc de quinque milibus & quatuor milibus eorum qui pascerentur, Sed quia illi qui miraculum de septem panibus narrauerunt, nec illud de quinq; panibus tacuerunt, neminem mouet, & vtrunque factum omnes intelligunt. Hoc ideo diximus vt sicubi simile inuenitur factũ à domino, quod in aliquo alteri Euangelistæ ita repugnare videatur, vt omnino solui non possit, nihil aliud intelligatur quàm vtrunque factum esse, & aliud ab alio commemoratum, sicut de cẽtenis, & quinquagenis discumbentibus commemorauimus. Quia si non etiam illud vtrunque apud vnum inueniremus, contraria singulos dixisse putaremus.

Quod dicit Matthæus inde eum venisse in fines Magedan, quo modo congruat Marco, & in eo quòd petentibus signum respondit iterum de Iona. Cap. LI.

Matt.15. SEquitur Matthæus & dicit, Et dimissa turba ascendit in nauiculam, & venit in fines Magedã: & cætera, vsq; ad illud vbi ait, *Matt.16.* Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei nisi signũ *Matt 12.* Ionæ Prophetæ. Hoc etiã & alibi dixit idem Matthæus, Vnde etiam atque etiam retinendum est, sæpius dominum eadem dixisse, vt quod existente contrario solui H non potuerit, bis dictum intelligatur, Hunc sanè ordi- *Mar.8.* nem etiam Marcus tenẽs post illud de septem panibus miraculũ, hoc idem subiicit quod Matthæus, nisi quòd Dalmanutha quod in quibusdã codicibus legitur, non dixit Matthæus, sed Magedan. Nõ autem dubitandum est eundem locum esse sub vtroque nomine. Nam plerique codices non habent etiam secundum Marcum, nisi Magedan. Nec illud moueat, quòd Marcus nõ dicit responsum esse quærentibus signum de cœlo idem quod Matthæus de Iona, sed ait dominum respondisse, signum non dabitur ei. Intelligẽdum est enim quale petebant, hoc est de cœlo, prætermisit autem dicere de Iona quod Matthæus commemorauit.

De fermento Pharisæorum, quo modo cum Marco conueniant Matthæus & Lucas, vel re, vel ordine. Cap. LII.

Matt.16. SEquitur Matthæus, Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis, Intuemini & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Tunc intellexerunt, quia non di- I xerit cauendum à fermẽto panum, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum. Hęc eadem etiam Marcus & eodem ordine digerit.

Dum interrogauit discipulos quem illum dicerent homines, verũ nihil inter se repugnẽt Matthæus & Marcus, & Lucas, rebus aut ordine. Cap. LIII.

Ibidem. SEquitur Matthæus, Venit autẽ Iesus in partes Cæsariæ Philippi, & interrogabat discipulos suos dicens, Quem dicũt homines esse filium hominis? At illi dixerunt, alij Ioannem Baptistam, alij autem Heliam, alij vero Hieremiam, aut vnũ ex Prophetis: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Et quodcũque solueritis super terram erit solutum & in cœlis. Hoc eodem penè ordine Marcus narrat, sed interposuit primo de cæco illuminato, quod solus ipse cõmemorat, de illo qui di- *Mar.8.* xit domino, Video homines sicut arbores ambulantes. *Luc.9.* Lucas autem post miraculum illud de quinque panib⁹ hoc recordatur atque inserit. Cuius recordationis ordo, sicut supra iam ostendimus, nihil repugnat ordini *Ibidem.* istorum. Sed potest illud mouere, quòd Lucas dominũ interrogasse discipulos suos, quem illum dicerent homines, tunc dixit, cũ esset solus orans & adessent etiam ipsi. Porrò autem Marcus in via dicit illos hoc ab eodẽ K interrogatos. Sed eum mouet qui putat quòd nũquam *Mar 8.* orauit in via. Iam etiam ipse me recolo dixisse, ne quis *Supra c.17.* arbitretur quòd hic Petrus nomẽ acceperit, vbi illi ait, Tu es Petrus, & super hãc petram ædificabo Ecclesiam *Matt.16.* meam. Non enim accepit hoc nomen, nisi vbi Ioannes *Ioan.1.* cõmemorat ei dictum esse, Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Vnde nec illo loco, vbi Marcus *Mar.3.* duodecim discipulos nominatim commemorans, dixit appellatos Iacobum & Ioannem filios tonitrui, arbitrandum est nomen accepisse Petrum, quia dixit illic quòd imposuerit ei nomen vt vocaretur Petrus: hoc enim recolendo dixit, non quod tunc factum sit.

Vbi prænũtiauit discipulis passionẽ suam quæ sit inter Matthæum, Marcũ & Lucam conuenientia. Cap. LIIII.

SEquitur Matthæus & dicit, Tũc præcepit discipu- *Matt.16.* lis suis vt nemini dicerẽt, quia ipse esset Iesus Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati à senioribus & scribis: & cætera, vsq; ad illud vbi ait, Nõ sapis ea quæ dei sunt, sed ea quæ hominũ. Hæc eodem *Mar.8.* ordine subnectunt Marcus & Lucas, sed Lucas de Pe- *Luca 9.* tro quòd passioni Christi contradixerit tacet. L

Vbi subiungunt iidem tres quo modo præceperit dominus vt post eum qui voluerit veniat, quo modo secum concordent. Cap. LV.

SEquitur Matthæus, Tũc Iesus dixit discipulis suis, *Matt.16.* Si quis vult post me venire abneget semetipsum, & tollat crucem suam & sequatur me: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Et tunc reddet vnicuiq; secundũ opus eius. Hoc & Marcus subiungit eundem ordinem *Mar.8.* seruans, sed ipse non dicit de filio hominis venturo cũ angelis suis, vt reddat vnicuique secundum opus suum. Commemorat tamen etiam illud dixisse dominũ, Qui enim me confusus fuerit & mea verba in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confundet eum cũ venerit in gloria sua cũ angelis sanctis. Quod intelligi potest ad eandem sententiam pertinere qua dixit Matthęus, vt reddat vnicuique secundum opus suũ. Lucas quoque eadem eodemq; ordine annectit, non *Luc.9.* multum diuerso verborum modo, eadem tamen sententiarum veritate simillimus.

Quòd se dominus tribus discipulis in monte ostendit cum Moyse & Helia, quo modo inter se congruant tres isti ordine & rebus, & maxime propter numerum dierum, quia Matthæus & Marcus dicunt post sex dies factum quod Lucas post octo dies. Cap. LVI. M

SEquitur Matthæus, Amẽ dico vobis, sunt quidã de *Matt.16.* hic stantibus, qui non gustabunt mortẽ donec vi- *Matt.17.* deant filium hominis veniẽtem in regno suo. Et post dies sex, assumpsit Iesus Petrum & Iacobũ & Ioannem fratrem eius, & duxit illos in montem excelsum seorsum & transfiguratus est: & cętera, vsq; ad illud vbi ait, Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis à mortuis resurgat. Hæc visio domini in monte corã tribus discipulis, Petro, Iacobo & Ioãne, vbi etiam de cœlo illi testimonium paternæ vocis perhibitum est, à tribus Euangelistis eodem ordine commemoratur & ad easdem omnino sententias: sed cætera secũdum ea genera locutionum diuersa, sine vlla sententiarum diuersitate, quæ multis locis superius demõstrauimus, videri à legentibus possunt. Quòd autem Marcus post sex *Mar.9.* dies factum dicit, sicut Matthęus, Lucas autẽ post octo, *Matt.17.* non contemnendi sunt si quos mouet, sed ratione red *Luc.9.* dita instruendi. Dies enim quãdo enunciamus dicen-

tes,

A tes, post tot dies, aliquando non annumeramus eum in quo loquimur, & eum quo res ipsa futura est quã prænunciamus vel pollicemur, sed medios post quos reuera plenos atque integros illud futurum est. Hoc fecit Matthæus & Marcus: excepto eo die quo hæc loquebatur Iesus, & illo quo exhibuit memoratam in mõte visionem, medios dies intuentes dixerunt, post sex dies quod ille annumeratis finalibus, id est: primo atque vltimo, dixit, post octo dies, eo loquendi modo quo pars
Lucæ 9. pro toto cõmemoratur. Item quod Lucas ait de Moyse & Helia, Et factum est dum discederẽt ab illo, ait Petrus ad Iesum, Præceptor bonum est nos hic esse: & cæ-
Matt.17. tera, non debet putari contrarium ei quòd Matthæus
Mar.9. Marcúsque ita coniunxerunt, Petrum hoc suggessisse, quasi adhuc Moyses & Helias cum domino loquerentur. Nõ enim expresserunt, quod tunc: sed tacuerunt potius, quod iste addidit, illis discedentibus hoc Petrũ de tribus tabernaculis faciendis domino suggessisse. Addidit etiam Lucas, intrantibus illis in nubem, factam esse vocem de nube, quod illi non dixerunt, sed nec contradixerunt.

Vbi de aduentu Heliæ locutus est eis, quæ sit conuenientia
B *inter Matthæum & Marcum.* Cap. LVII.

Matt.17. SEquitur Matthæus. Et interrogauerunt eum discipuli eius dicentes, Quid ergo scribæ dicunt, quòd Heliam oporteat primum venire? At ille respondens ait eis, Helias quidẽ venturus est & restituet omnia. Dico autem vobis, quia Helias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eum quæcunque voluerunt: sic & filius hominis passurus est ab eis. Tũc intellexerunt discipuli, quia de Ioãne Baptista dixisset eis.
Mar.9. Hoc idem Marcus etiam hunc ordinem seruans commemorauit, & in nõnulla diuersitate verborum, nusquam tamen ab eiusdẽ sententiæ veritate discessit. Sed ipse non addidit, intellexisse discipulos, quòd Ioãnem dominus significasset dicendo quod Helias iam venerit.

De illo qui ei obtulit filium suum, quem discipuli sanare non potuerunt: quemadmodum tres isti consentiant etiam ordine narrationis. Cap. LVIII.

Matt.17. SEquitur Matthæus & dicit, Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genib⁹ pronolutis ante eum dicens, Domine miserere filij mei, quia lunaticus est, & male patitur: & cætera, vsque ad illud vbi
C ait, Hoc autẽ genus non eiicietur nisi per orationem &
Mar.9. ieiunium. Hoc & Marcus & Lucas eodem etiam ordi-
Lucæ 9. ne memorant sine vlla repugnantiæ quæstione.

Vbi de passione sua cum eis dixisset contristati sunt, quod tres ipsi eodem ordine commemorant. Cap. LIX.

Matt.17. SEquitur Matthæus dicens, Conuersantibus autem eis in Galilæa dixit illis Iesus, Filius hominis tradendus est in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget: Et contristati sunt vehementer.
Mar.9. Hoc eodem ordine Marcus Lucasq; commemorant.
Luc.9. *Vbi de ore piscis soluit tributum, quod etiam Matthæus solus dicit.* Cap. LX.

Matt.17. SEquitur Matthæus. Et cum venissent Capernaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrũ, & dixerũt ei, Magister vester non soluit didrachma. Ait, etiam: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Inuenies staterem, illum sumens da eis pro me & te. Hoc solus iste commemorat, quo interposito eundem ordinem sequitur in quo cum eo etiam Marcus & Lucas pariter ambulant.

De puero paruulo quem proposuit imitandum: & cætera. Cap. LXI.

SEquitur ergo idem Matthæus & dicit, In illa hora D
accesserunt discipuli ad Iesum dicẽtes, Quis putas Matt.18.
maior est in regno cœlorũ? Et aduocãs Iesus paruulum statuit eum in medio eorum & dixit, Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut paruuli, nõ intrabitis in regnum cœlorum, vsque ad illud vbi ait, Sic & pater meus cœlestis faciet vobis, si nõ remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris. Ex isto aliquanto prolixiore domini sermone, non omnia
sed quædam Marcus eundem sequens ordinem posuit, Mar.9.
quædam etiam ipse quæ Matthæus non dicit, inseruit. Totus autem sermo quousque eum cõsiderandum suscepimus, à Petro solo interpellatur quærente quoties fratri debeat ignosci. Talia enim domin⁹ loquebatur, vt satis eluceat, etiã hoc quod Petrus interrogauit, eiq; responsum est, ad eundem pertinere sermonem. Lucas Luc.9.
autem nisi illud de paruulo quem constituit ante discipulos imitandum, cum de sua magnitudine cogitarẽt, nihil hoc ordine seruato cõmemorat. Si qua enim alia similiter dixit, quæ & in isto sermone sunt posita, alibi
& ex aliis occasionibus dicta recoluit. Sicut Ioannes de Ioan.20.
remissione peccatorum, quod tenebuntur si cui tenue-
rint, & dimittentur si cui dimiserint, post resurrectio- E
nem à domino dictum cõmemorat, cum Matthæus in Matt.18.
hoc sermone dominum hoc dixisse meminerit, quod Matt.16.
& Petro ante dictum fuisse idem ipse testatur. Eadem itaque sæpe ac pluribus locis Iesum dixisse, nec vbi moueamur, si ordo dictorum quibusdam repugnare putabitur, sicut iam toties commendauimus, meminisse debemus, ne hoc semper admonere necesse sit.

Quando interrogatus est, vtrum liceat dimittere vxorem, quemadmodum inter se consentiant Matthæus & Marcus, maxime de ipsis interrogationibus vel domini, vel Iudæorum atque responsis, in quibus videntur aliquantulum variare. Cap. LXII.

SEquitur Matthæus ita narrans: Et factum est cum Matt.19.
cõsummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa & venit in fines Iudææ trans Iordanem, & secutæ sunt eũ turbæ multæ, & curauit eos ibi. Et accesserunt ad eum Pharisæi, tentantes eum & dicentes, Si li
cet homini dimittere vxorem suam quacunque ex cau F
sa: & cætera, vsq; ad illud vbi ait, Qui potest capere capiat. Hoc & Marcus cõmemorat eundem ordinem tenens. Sanè videndum est, ne repugnare videatur, quod
idem Marcus à domino dicit interrogatos Pharisæos, Mar.10.
quid eis Moyses præceperit, atque ita illos interroganti respõdisse de permisso sibi libello repudij: cum Matthæus dixerit verbis domini, quibus ostenderat ex lege deum cõiunxisse masculum & fœminam, & propterea non eos debere ab homine separari, retulisse respõsionem, Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? Quibus iterum ait, Quoniam Moyses ad duriciã cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras, ab initio autem non sic fuit. Nã & Marcus hanc domini responsionem nõ tacet, sed posteaquam ei responderunt interroganti de libello repudij. In quo ordine vel modo verborum hoc intelligere debemus, ad rei veritatem nihil interesse, vtrum domino separationem prohibẽti & sentẽtiam suam de lege firmanti, ipsi intulerint quæstionem de libello repudij per eũdem Moysem sibi permisso, per quẽ & illud scriptũ est, quod deus cõiunxerit masculum & fœminã: an hoc illi idẽ de præcepto Moysi eos interroganti responderint. Nam & voluntas eius ita se habebat, vt nõ eis redderet rationẽ, cur illud Moyses permiserit, nisi prius ipsi hoc cõmemorassent,

G cõmemoraſſent, quæ volũtas eius, ea quam Marcus poſuit, interrogatione ſignificata eſt, & illorũ volũtas ipſa erat, vt de authoritate Moyſi quoniã mandauit dari libellũ repudij, tanquã concluderent eũ, ſeparationẽ ſine dubio vetaturũ. Hoc enim dicturi etiã tentantes acceſſerant: quæ voluntas eorũ ſic expreſſa eſt per Matthæũ, vt nõ eos eſſe cõmemoraret interrogatos, ſed vltrò intuliſſe de mãdato Moyſi, quo velut cõuincerent dominum ſeparationẽ cõiugum prohibentẽ. Cũ ergo volũtas loquẽtium, cui debent verba ſeruire, ab Euangeliſta vtroq; monſtrata ſit, nihil intereſt quàm diuerſus inter ambos fuerit narrãdi modus, dũ ab eadẽ veritate neuter abſcederet. Poteſt etiã hoc ĩtelligi, ꝙ ſicut dicit Marcus, prius eos de vxore dimittẽda interrogãtes, dominus viciſsim interrogaret, quid eis præceperit Moyſes. Qui cum reſpõdiſſent, Moyſem permiſiſſe libellum repudij ſcribere & dimittere, reſpõdit eis de ipſa lege per Moyſem data, quo modo deus inſtituerit coniugiũ ma-
Matt.19. ſculi & fœminæ, dicẽs ea quæ ponit Matthæus, Non le-
Gene.1. giſtis, quia qui fecit ab initio, maſculũ & fœminã fecit eos, &c. Quibus auditis illi id quod ei primo interroganti reſponderant, repetiuerunt dicentes. Quid ergo
H Moyſes mandauit dari libellum repudij & dimittere? Tunc Ieſum cauſam oſtẽdiſſe duritiæ cordis ipſorum, quam Marcus breuitatis cauſa prius ponit, tanquam illi priori quam Matthæus intermiſit eorum reſponſioni redditam: nihil deperire iudicans veritati quocunque loco eiſdem ipſis verbis quæ bis dixerant redderetur, quoniam ipſis verbis eam reddiderat dominus.

De paruulis quib⁹ manus impoſuit, de diuite cui dicit, vẽde omnia tua: & de vinea in qua conducti ſunt operarij per horas diuerſas, quẽadmodũ Matthæus duobus aliis nõ repugnet. Cap. LXIII.

Matt.19. SEquitur Matthæus, Tunc oblati ſunt ei paruuli vt manus eis imponeret & oraret. Diſcipuli autẽ increpabãt eos: &c. vſq; ad illud vbi ait, Multi enim
Mar.10. ſunt vocati pauci autẽ electi. Hunc cum Matthæo Marcus ordinẽ tenuit, ſed de cõductis operariis ad vineam
Luca 9. ſolus Matthæus interponit: Lucas autẽ cũ cõmemoraſſet illud, quod eis dixit quærentibus inter ſe quis nam maior eſſet, adiunxit de illo quem viderunt eiicientem dæmonia, cum eum non ſequeretur. Inde iam digreditur ab iſtis duobus, vbi ait eum firmaſſe faciem ſuam vt iret in Hieruſalem. Ac poſt multa interpoſita occurrit
I eis rurſus ad cõmemorandum iſtum diuitem cui dici-
Luc.18. tur, Vende omnia quę habes, quẽ nũc iſti cõmemorant
Mar.10. ex ordine quo pariter eunt. Nã ibi etiam Lucas de iſtis paruulis anteq̃ diuitis faciat mẽtionem, quẽadmodum & iſti non prætermittit. De illo ergo diuite qui quærit, quid boni faciat vt vitam æternã cõſequatur, poteſt videri diſtare aliquid quod ſecundũ Matthæum dicitur, Quid me interrogas de bono? Secũdũ illos autẽ, Quid me dicis bonũ? Nam, quid me interrogas de bono, ad
Matth.19. illud magis referri poteſt quod ait ille quærẽs, quid bo-
Mar.10. ni faciam? Ibi enim & bonum nominauit, & interroga-
Luc.18. tio eſt: Magiſter autem bone, nõdum eſt interrogatio. Commodiſsime ergo intelligitur vtrunque dictum, quid dicis me bonum, & interrogas me de bono?

Vbi ſecretò duodecim diſcipulis de paſſione ſua prædixit, & mater filiorum Zebedæi cum filiis ſuis petiit vt vnus eorum ad dexteram eius, alter ad ſiniſtram ſederet, quo modo non repugnet Matthæus aliis duobus. Cap. LXIIII.

Matt.20. SEquitur Matthæus & dicit, Et aſcendẽs Ieſus Hieroſolymam aſſumpſit duodecim diſcipulos ſecretò, & ait illis, Ecce aſcendimus Hieroſolymam, & filius hominis tradetur principib⁹ ſacerdotum & ſcribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gen- K
tibus ad deludẽdum & flagellandum & crucifigẽdum, & tertia die reſurget. Tũc acceſsit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis ſuis, adorans & petens aliquid ab eo: &c. vſque ad illud vbi ait, Sicut filius hominis nõ venit miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam ſuam in redemptionem pro multis. Hunc cum illo ordinem
etiam Marcus tenet, filios Zebedæi perhibens dixiſſe Mar.10.
quod ab eis non per eoſipſos, ſed per matrẽ dictum eſſe Matthæus expreſsit, cum illa eorum volũtatem attuliſſet ad dominum. Vnde magis ipſos quàm illã dixiſſe quod dictum eſt, Marcus breuiter intimauit. Deniq; & dominus, & ſecundũ Matthæum & ſecũdum Marcum
ipſis potius quàm matri reſpõdit. Lucas autem poſteaq̃ Luc.18.
ex eodem ordine commemorauit, quæ de paſsione & reſurrectione ſua duodecim diſcipulis prædixerit, prætermittit ea quæ iſti commemorant, poſt quæ interpo-
ſita occurrunt ei ad Hiericho. Quod autem dixerunt Matt.20.
Matthæus & Marcus de principibus gẽtium qui domi- Mar.10.
nantur ſubiectis, nõ ita futurum inter illos, ſed eum qui erit maior, etiam ſeruum aliorum futurũ, dicit tale ali-
quid & Lucas, ſed nõ eo loco: & ordo ipſe indicat, ite- Luc.22.
rum eſſe eandem ſententiam à domino dictam. L

De cæcis Hiericho illuminatis, quemadmodum non aduerſetur Matthæus, vel Marco, vel Lucæ. Cap. LXV.

SEquitur Matthæus, Et egredientibus eis ab Hieri- Matt.20.
cho, ſecuta eſt eum turba multa. Et ecce duo cæci Mar.10.
ſedentes ſecus viam audierunt quia Ieſus tranſ- Matt.8.
iret, & clamauerunt dicentes, Domine miſerere noſtri Mar.5.
fili Dauid: &c. vſque ad illud vbi ait, Et confeſtim vi- Luc.8.
derunt, & ſecuti ſunt eum, Hoc & Marcus commemorat, ſed de vno cæco factum. Quæ ita ſoluitur quæſtio, vt illa ſoluta eſt de duobus qui legionẽ dæmonum patiebantur in regione Geraſenorum. Nã duorum etiam cæcorum quos modo interpoſuit, vnum fuiſſe notiſsimum & in illa ciuitate famoſiſsimum, ex hoc etiam ſa-
tis apparet, quod & nomen eius & patris eius Marcus Mar.5.
commemorauit. Quod in tot ſuperius ſanatis à domi- Luc.8.
no non facile occurrit, niſi cum Iairum archiſynagogũ etiam nomine expreſsit, cuius filiam reſuſcitauit Ieſus. In quo etiã magis iſte ſenſus apparet, quia & ille archiſynagogus vtiq; in loco illo nobilis fuit. Proculdubiò
itaque Bartimæus iſte Timæi filius ex aliqua magna fœ M
licitate deiectus: notiſsimæ & famoſiſsimæ miſerię fuit, Mar.10.
quòd non ſolum cæcus, verumetiam mendicus ſedebat. Hinc eſt ergo quòd ipſum ſolum voluit commemorare Marcus, cuius illuminatio tam claram famam huic miraculo comparauit, quàm erat illius nota cala-
mitas. Lucas vero quamuis omnino eodem modo fa- Luc.18.
ctum, tamen in alio cæco intelligendus eſt par commemorare miraculũ, & eiuſdem miraculi parem modum. Ille quippe hoc factum dicit, cum appropinquaret Hiericho, at iſti cum egrederetur ab Hiericho. Sed
nomen ciuitatis & facti ſimilitudo putari ſuadet ſemel Matt.20.
eſſe factum: ſed Euãgeliſtas in hoc ſibi aduerſari, quòd Mar.10.
alius dicat, cum appropinquaret Hiericho, alij cũ egrederetur ab Hiericho, nõ ſanè hoc perſuadet, niſi eis qui procliuius credi volunt mẽtiri Euangelium, quàm duo ſimilia ſimiliterq; miracula feciſſe Ieſum. Quid autem ſit credibilius, & quid potius verum, & omnis fidelis filius Euangelij facillime videt, & omnis cõtentioſus ſaltem cum admonitus fuerit, vel tacendo, vel etiam ſi tacere noluerit, cogitando ſibi ipſe reſpondet.

De aſina & pullo quo modo Matthæus cæteris congruat, qui ſolum pullum commemorant. Cap. LXVI.

Sequitur

A SEquitur Matthæus & dicit, Et cum appropinquaſſet Hieroſolymis, & veniſſet Betphage ad montem Oliueti, tunc Ieſus miſit duos diſcipulos di-
Matth.21. cens eis, Ite in caſtellum quod contra vos eſt, & ſtatim inuenietis aſinam alligatam & pullum cum ea: & cætera, vſque ad eum locum vbi ait, Benedictus qui venit in nomine domini, Oſanna in altiſsimis. Hoc etiã Mar
Marci.11. cus narrat eodẽ ordine cuſtodito. Lucas autẽ in Hieri-
Lucæ.19. cho immoratur, quædã cõmemorans quæ iſti prætermiſerũt, de Zachæo principe publicanorũ, & quædam in parabolis dicta. Poſt hæc & ipſe occurrit ei ad huius pulli commemorationem in quo ſedit Ieſus. Nec mo-
Marci.6. ueat quòd Matthæus aſinam dicit & pullum, cæteri au-
Lucæ.9. tem de aſina tacent. Imò etiam recordanda eſt illa re-
Supra.ca. gula quam de quinquagenis & cẽtenis diſcumbẽtibus,
46. cùm quinq; panibus turbæ paſcerẽtur, ſupra inſinuaui-
Matth.21. mus, Qua inſinuata, nõ deberet hoc iã permouere le-
Marci.11. ctorem, nec ſi Matthæus ita de pullo tacuiſſet, quem-
Lucæ.19. admodum illi de aſina tacuerunt, vt maxime contrarium putaretur, quòd vnus aſinam dixit, alij pullum aſinæ, Quanto minus moueri oportet, quia vnus ita cõ-
B memorauit aſinam de qua cæteri tacuerunt, vt tamen pullum nõ taceret, de quo illi dixerunt. Vbi ergo vtrũque factum poteſt intelligi, nulla repugnantia eſt, nec ſi alius aliud, & aliud alius cõmemoraret: quãto minus vbi alius vnũ, alius vtrunque. Ioannes quoque cum taceat quemadmodũ dominus diſcipulos ſuos ad hæc animalia ſibi adducenda miſerit: interponit tamen bre-
Ioan.12. uiter hoc de pullo cum teſtimonio etiam Prophetæ,
Zacha.9. quod Matthæus adhibet. In quo etiam teſtimonio prophetico aliquantum diuerſa Euãgeliſtarum locutio ab ea quidem ſententia nõ recedit. Sed poteſt mouere ꝙ hoc Matthæus ſic adhibet, vt aſinam dicat commemo-
Matth.21. raſſe Prophetam: nõ autem ita ſe habet, vel quod Ioannes interponit, vel codices eccleſiaſtici interpretationis vſitatæ. Cuius rei cauſa illa mihi videtur, quòd Matthæus Hebræa lingua perhibetur Euangelium cõſcripſiſſe. Manifeſtum eſt autem interpretationem illam quæ dicitur ſeptuaginta, in nonnullis ſe aliter habere quàm inueniunt in Hebræo, qui eam linguam nouerũt,
C & qui interpretati ſunt, ſinguli eoſdẽ libros Hebræos.
Quare Se- Huius item diſtantiæ cauſa ſi quæratur, cur tanta au-
ptuaginta thoritas interpretationis ſeptuaginta multis in locis di-
ab Hebręis ſtet ab ea veritate quæ in Hebræis codicibus inuenitur:
varient. nihil occurrere probabilius exiſtimo, quàm illos ſeptuaginta eo ſpiritu interpretatos, quo & illa quæ interpretabantur dicta fuerant, quod ex ipſa eorum mirabili quæ prædicatur conſenſione firmatũ eſt. Ergo &
† variãdo. ipſi nõnulla in eloquio narrando †, & ab eadem voluntate dei cuius illa dicta erant, & cui verba ſeruire debebant nõ recedendo, nihil aliud demonſtrare voluerunt quàm hoc ipſum quod nunc in Euangeliſtarum quatuor concordi quadam diuerſitate miramur: qua nobis oſtenditur non eſſe mendacium ſi quiſquam ita diuerſo modo aliquid narrat, vt ab eius voluntate cui conſonandũ & conſentiendum eſt nõ recedat, Quod noſſe & moribus vtile eſt propter cauenda & iudicanda mendacia: & ipſi fidei, ne putemus quaſi cõſecratis ſonis, ita muniri veritatem, tanquam deus nobis quẽadmodum ipſam rem, ſic verba quæ propter illam ſunt dicenda, commendet: cum potius ita res quæ diſcenda eſt, ſermonibus per quos diſcenda eſt præferatur, vt iſtos omnino quærere non deberemus, ſi eam ſine his noſſe poſſemus, ſicut illam nouit deus, & in ipſo angeli eius.

De expulſis è templo vendentibus & ementibus, quemadmodum tres iſti non repugnent Ioanni, qui hoc idem longè alibi dicit. *Cap. LXVII.* D

SEquitur Matthæus & dicit, Et cum intraſſet Hie- *Matth.21.*
roſolymam commota eſt vniuerſa ciuitas dicens: Quis eſt hic? Populi autem dicebant, Hic eſt Ieſus Propheta à Nazaret Galilææ. Et intrauit Ieſus in templum dei, & eiiciebat omnes ementes & vendentes in
templo: & cætera, vſque ad eum locum vbi ait, Vos au- *Marci.11.*
tem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Hoc de turbis *Leuit.19.*
vendentium eiectis de templo, omnes commemorant, *Ioan.1.*
ſed Ioannes longe diuerſo ordine. Nam poſt teſtimo- *& 2.*
nium Baptiſtæ Ioannis de Ieſu, cum eum commemoraſſet iſſe in Galilæam quando aquam conuertit in vinum, deinde poſt commemorationem paucorum in Capernaum dierum, dicit eum aſcendiſſe in Hieroſo-
lymam, cum eſſet Paſcha Iudæorum, & facto flagello *Ioan.2.*
de reſticulis, expuliſſe de templo vendentes. Vnde manifeſtum eſt, non ſemel, ſed iterum hoc eſſe à domino factum. Sed illud primum commemoratur à Ioanne, hoc vltimum à cæteris tribus.

De areſacta arbore ficulnea, & quæ iuxta narrata ſunt, quemadmodum non repugnet Matthæus cæteris & maximè Marco de ordine narrationis. *Cap. LXVIII.* E

SEquitur Matthæus, Et acceſſerunt ad eum cæci & *Matth.21.*
claudi in templo, & ſanauit eos. Videntes autem principes ſacerdotum & ſcribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo & dicentes, Oſanna filio Dauid: indignati ſunt, & dixerunt ei, Audis quid iſti dicunt? Ieſus autem dicit eis, Vtique: nun-
quam legiſtis, quia ex ore infantium & lactentium per- *Pſal.8.*
feciſti laudem? Et relictis illis, abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam, ibique manſit. Mane autem reuertens in ciuitatem eſuriit. Et videns fici arborem vnam ſecus viam, venit ad eam & nihil inuenit in ea niſi folia tantum. Et ait illi, Nunquam ex te fructus naſcatur in ſempiternum. Et areſecta eſt ficulnea continuo. Et videntes diſcipuli, mirati ſunt dicentes, Quo modo continuo aruit? Reſpondens autem Ieſus, ait eis, Amen dico vobis, ſi habueritis fidem & non hæſitaueritis, non ſolum de ficulnea facietis, ſed etſi monti huic dixeritis, tolle te & iacta te in mare, fiet. Et om-
nia quæcunque petieritis in oratione credentes, acci- F
pietis. Hoc & Marcus conſequenter dicit, ſed non eundem ordinem tenet. Primo enim quòd eum Matthæus in templum dixit intraſſe, & eieciſſe vendentes
& ementes non commemorat Marcus, ſed circunſpe- *Marci.11.*
ctis omnibus cum iam veſpera eſſet exiſſe dicit in Bethaniam cum duodecim: & alia die cum exirent à Bethania eſuriſſe, & arbori fici maledixiſſe, quod & Matthæus commemorat. Et ſubiungit idem Marcus, quòd venerit Hieroſolymam, & cum introiſſet in templum eiecit vendentes & ementes, quaſi altero die,
non primo factum eſſet, Sed quia Matthæus ita con- *Matth.21.*
nectit. Et relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam: vnde mane reuertentem in ciuitatem arbori maledixiſſe commemorat: probabilius creditur ipſe potius tenuiſſe ordinem temporis de vendentibus & ementibus eiectis de templo. Cum enim dicit, Et relictis illis abiit foras, quibus relictis intelligi poterit, niſi cum quibus ſuperius loquebatur, indignanti-
bus quòd pueri clamarent, Oſanna filio Dauid? Præ- *Marci.11.*
termiſit ergo Marcus quod primo die factum eſt cum intrauit in templum, & recordatum interpoſuit, cum dixiſſet, quòd non inuenerit aliquid in ficulnea præ-

G ter folia, quod secundo die factũ est, sicut ambo testantur. Miratos autem esse discipulos quòd arbor aruerit, & eis dominum respondisse, de fide & de mõte in mare transferendo, non ipso secundo die quo dixit arbori, Iam non amplius in æternum quisquam ex te fructũ maducet, sed tertio die dicit. Ipso quippe die secundo commemorauit idem Marcus de templo eiectos vendentes, quod primo die factum prætermiserat. Ipso ergo secundo die dicit facta vespera egressum de ciuitate, & cum mane transirent, vidisse discipulos ficum aridam factam à radicibus, & recordatum Petrum dixisse ei, Rabbi ecce ficus cui maledixisti aruit, Tunc eum de potentia fidei respondisse: Matthæus autem tanquã secundo die hoc totum factum sit, id est dictum arbori, Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, & arefactam esse continuo, & videntibus hoc discipulis atque mirantibus illud de virtute fidei fuisse respõsum. Vnde intelligitur Marcum quidem secundo die commemorasse, quod primo die factum prætermiserat, de templo scilicet eiectos vendentes & ementes. Matthæus vero cum commemorasset, quod altero die factum est, de arbore maledicta quando mane reuertebatur à Bethania in ciuitatem, prætermisit ea quæ Marcus commemorauit, venisse illum in ciuitatem, & vespere exiisse, & mane cum transirent, discipulos arborem aridam fuisse miratos: & ei quod secundo die gestum erat quo arbor maledicta est, adiuoxit illud quod tertio die gestum est, eius ariditatem miratos esse discipulos, & de potentia fidei à domino audisse, sic ea coniuogẽs, vt nisi ex Marci narratione cogamur intendere vbi & quid Matthæus prætermiserit, non possit agnosci. Cum ergo dixisset Matthæus, Et relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam ibique mãsit, Mane autem reuertens in ciuitatem esuriit. Et vidẽs fici arborem voam secus viam, venit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia tantum, & ait illi, Nunquam abs te fructus nascatur in sempiternum, & arefacta est continuo ficulnea: prætermissis cæteris ad eundem diem pertinentibus, adiunxit statim, Et videntes discipuli mirati suot dicentes, quo modo continuo aruit? quod alio die viderunt, alio die mirati suot. Intelligitur autem non tunc aruisse, quaodo viderunt, sed continuo quando maledicta est. Neque enim arescentem, sed penitus arefactam viderunt, ac sic eam cõtinuo in verbo domini aruisse intellexerunt.

Matth. 21. (margin, beside "se ei, Rabbi ecce ficus")

H (margin, beside "thæus vero cum commemorasset")

I (margin, beside "telligitur autem non tunc aruisse")

Cum dominum interrogauerunt Iudæi in qua potestate ista faceret, quo modo inter se consentiant isti tres. *Cap. LXIX.*

Matth. 21. SEquitur Matthæus & dicit, Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi dicentes, In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? Respoodens Iesus dixit illis, Interrogabo vos & ego vnum sermooem, quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc faciam. Baptismus Ioannis vnde erat, &c. vsque ad illud vbi ait: Nec ego vobis di-
Marci. 11. co io qua potestate hæc facio. Hoc totum & alij duo
Lucæ. 19. Marcus & Lucas totidem penè verbis explicauerunt: nec in ordine inter se vidẽtur aliquid discrepare, nisi vnde superius locutus sum: quod prætermissis quibusdam Matthæus ad alterum diem pertinentibus, ita contexit narrationem, vt nisi aduertatur possit putari ipsum in secundo die adhuc versari, Marcum autem in tertio: Lucas vero noo quasi ex ordine dies prosequens hoc subiungit, sed cum commemorasset eiectos de templo ementes & vendentes, prætermisit quòd exibat in Bethaniam & regrediebatur in ciuitatem, & quod de ficulnea factum est, & quod mirantibus discipulis de fidei virtute responsum est. Atque his prætermissis intulit dicens, Et erat docens quotidie in templo, Principes autem sacerdotum & scribæ & priocipes plebis quærebant illum perdere, & non inueniebant quid facerent illi, Omnis enim populus suspensus erat audiẽs illum. Et factum est in vna dierum docente illo populum in templo & euangelizante, cõuenerunt principes sacerdotum & scribæ cum senioribus, & aiunt dicentes ad illum, Dic nobis in qua potestate hæc facis, & cætera, quæ etiam duo illi commemorant. Vnde apparet, nihil eis etiam ipso ordine repugnare, quando id quod dicit factum in vna dierum, ea dies intelligatur in qua id gestum illi etiam retulerunt.

K (margin, beside "ementes & vendentes")

Lucæ. 19. & 20. (margin, beside "cerent illi, Omnis enim populus")

De duobus filiis quibus imperauit pater vt irent in vineam, & de vinea quæ locata est aliis agricolis, quo modo non aduersetur Matthæus aliis duobus, cum quibus eundem ordinem tenet, & maximè in hac parabola quam omnes tres dicunt de vinea locata propter responsionem eorum quibus dicebatur, vbi aliquantum videntur variare. *Cap. LXX.* L

SEquitur Matthæus, Quid autem vobis videtur? Matth. 21.
Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum dixit illi, Vade hodie operari in vineam meam. Ille autẽ respondens ait: Nolo. Postea autem pœnitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterum dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine. Et non iit: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Et qui ceciderit super lapidem istum confringetur, super quem vero ceciderit cooteret eum. Marcus & Lucas noo cõmemorant de duobus istis filiis, quibus imperatum est vt irent atque operarentur in vinea. Sed quod post hoc Matth. 21.
narrat Matthæus de vioea quæ locata est agricolis, qui persecuti suot seruos missos ad se, & postea dilectum filium occiderunt & eiecerunt extra vioeam, etiam illi ambo non taceot eodem ordioe custodito: id est, posteaquam de baptismo Ioannis interrogati Iudæi se nescire dixerunt, & respoodit eis, Nec ego dico vobis in Marci. 12. Lucæ. 20.
qua potestate hæc facio. Nullius ergo hic repugnantiæ quæstio nascitur, nisi quòd Matthæus cum dixisset quod dominus interrogauerit Iudæos, Cum venerit dominus vineæ quid faciet agricolis illis? Illos respondisse subiungit atque dixisse, Malos male perdet, & vineam locabit aliis agricolis qui reddant ei fructum temporibus suis. Quod Marcus non ab ipsis responsum esse commemorat, sed dominum hoc consequenter locutum post interrogationem suam, ipsum sibi quodam modo respondisse. Ita enim dicit, Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet & perdet colonos, & dabit vineam aliis. Sed facile potest intelligi vel illorum vocẽ ita subiunctam, vt non interponeretur, illi dixerunt, aut illi responderunt, sed tamen intelligeretur: aut ideo respoosionem istam domino potius attributam, quia cum verum dixerunt, etiam de illis hoc ipse respondit qui veritas est. Sed illud magis mouet, quòd Lucas non solum eos hoc respondisse non dicit, hæc etiam verba ipse quoque sicut Marcus domino attribuens, verumetiam contrariam retulisse responsionem, dicentes: Absit. Ita enim narrat. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? Veniet & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito dixerunt illi, Absit. Ille autem aspiciens eos ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt

M (margin, beside "dominus interrogauerit Iudæos")

Matth. 21. (margin, beside "nus vineæ quid faciet")

Marci. 12. (margin, beside "locabit aliis agricolis")

Lucæ. 20. (margin, beside "ergo faciet illis dominus")

Psal. 117. (margin, beside "est ergo hoc quod scriptum est")

A reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput an-
guli? Quo modo ergo secundum Matthæū illi quibus
Matth.21. hæc loquebatur dixerunt, Malos male perdet & vineā
locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum tempori-
bus suis, cum secundum Lucam talibus verbis cōtradi-
xerint dicētes, Absit. Et reuera quod secutus dominus
ait de lapide reprobato ab ædificantibus, & facto in ca-
put anguli, ita illatum est, vt hoc testimonio conuin-
cerentur illi parabolæ cōtradicentes. Nam & ipse Mat-
thæus hoc si cōmemorat dictum, tāquam contradicen-
tibus cum ait, Nunquam legistis in scripturis, Lapidem
quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in ca-
put anguli? Quid est enim? Nunquam legistis, nisi quia
hoc responderant quod esset cōtrarium. Hoc & Mar-
Marci.12. cus significat qui hæc ipsa verba ita refert, Nec scrip-
turam hanc legistis, Lapidem quem reprobauerunt æ-
dificantes, hic factus est in caput anguli. Quæ senten-
Lucæ.20. tia secundum Lucam magis apparet loco suo dicta,
post illorum contradictionē qua dixerunt, Absit. Tan-
tundem enim valet, sicut hoc etiam ipse ponit, Quid
est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem repro-
B bauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?
Hanc enim sententiæ voluntatem intimat, siue nun-
quam legistis, siue nec hoc legistis, siue quid est ergo
hoc quod scriptum est. Restat ergo vt intelligamus in
plebe quæ audiebat, quosdam respondisse quod Mat-
thæus cōmemorat dicens, Aiunt illi, Malos male per-
det, & vineam suam locabit aliis agricolis: quosdā ve-
ro illud quod Lucas non tacuit, hoc est, Absit. Iis ergo
qui illud domino responderant, illi alij responderunt,
absit: sed illorum responsio quibus isti retulerunt, ab-
sit, propterea domino tributa est & à Marco & à Luca,
quia sicut dixi, per eos veritas ipsa locuta est: siue per
Ioan.11. nescientes si male erant, sicut per Caipham, qui nesci-
ens quid dixerit, cum esset pontifex prophetauit: siue
per scientes ac iam intelligentes atque credentes. Ibi
enim erat etiā illa multitudo, per quā iam erat imple-
ta illa prophetia, cū venienti magna celebritate occur-
rentes acclamarent, Benedictus qui venit in nomine
Matth.21. domini. Nec moueat quòd idem Matthæus principes
sacerdotum & seniores populi dixit accessisse ad do-
minum, & quæsiuisse in qua potestate hæc faceret, &
C quis ei dederit hanc potestatem, quando eos de baptis-
mo Ioannis vicissim interrogauit vnde esset, de cœlo
an ex hominibus? Quibus respondentibus quòd nesci-
rent, ait: Nec ego vobis dico in qua potestate hæc fa-
cio. Inde enim secutus est contextim loquendo & ait,
Quid autē vobis videtur: homo quidam habebat duos
filios: & cætera, sine vlla cuiusquam rei vel personæ in-
terpositione, secundum Matthæum sermo contexitur,
vsque ad hoc quod de locata agricolis vinea comme-
moratur. Potest enim putari omnia cū principibus sa-
cerdotum & senioribus populi locutum fuisse, à quibus
fuerat de sua potestate interrogatus. Qui vtique si ten-
tantes & inimici quæsierant, non in eis possunt in-
telligi qui crediderant, atque illud clarum ex Propheta
testimonium domino perhibuerant: qui etiam modo
respondere potuissent, non nescientes, sed credentes,
Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agri-
colis. Hoc omnino mouere non debet, vt ideo pute-
mus non fuisse credentes in illa multitudine quæ nunc
domini parabolas audiebat Tacuit nanque idem Mat-
thæus breuitatis causa, quod Lucas non tacet, parabo-
lam istam scilicet, non ad eos solos dictam, qui de po-
testate interrogauerant, sed ad plebem. Sic enim ait,

Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, Ho- D
mo plantauit vineam: & cætera. In hac ergo plebe intel- Lucæ.20.
ligendum est etiam illos esse potuisse qui sic eum audi-
rent, quo modo cui dixerant, Benedictus qui venit in
nomine domini: & ipsos vel ex ipsis fuisse qui respon-
derunt, Malos male perdet & vineam suam locabit a-
liis agricolis. Quorum responsionem non solum pro- Matth.21.
pterea domino tribuerunt Marcus & Lucas, quòd hoc
ipse dixisset quia veritas est, qui etiam per malos atque Marci.12.
nescientes sæpe loquitur, occulto quodā instinctu mē- Lucæ.20.
tem hominis mouens, non sanctitatis illius merito, sed
iure propriæ potestatis: verumetiam quia tales esse po-
tuerunt, vt non frustra in ipso corpore domini iam si-
cut membra deputarentur: vt merito eorum vox illi
tribueretur cuius membra erant: qui iam baptizaue-
rat plures quàm Ioannes, & habebat turbas discipu-
lorum, sicut ipsi Euangelistæ sæpe testantur, & vnde Ioan.4.
erant etiam illi quingenti fratres quibus eum Aposto-
lus Paulus post resurrectionem præsentatum esse com-
memorat, Præsertim quia & secundū eundē Matthæū 1.Cor.15.
non ita dictum est, Aiunt illi, malos male perdet: vt
in eo quod positum est, illi, pluralis numerus accipien- Matth.21.
dus sit, tanquam eorum fuerit ista responsio, qui eum E
de sua potestate dolose interrogauerant: sed aiunt il-
li, dictum est, id est, ipsi domino, singulari prono-
mine non plurali, quod in codicibus Græcis sine vl-
lo scrupulo ambiguitatis apparet. Est quidam sermo
domini apud Euangelistam Ioannem vbi hoc quod
dico facilius possit intelligi. Dicebat ergo, inquit, Ie-
sus ad eos qui crediderunt ei Iudæos, Si vos manseritis
in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognosce- Ioan.8.
tis veritatem, & veritas liberabit vos, Et responde-
runt ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus
vnquam, Quo modo tu dicis liberi eritis? Respondit
eis Iesus, Amen amen dico vobis, quia omnis qui fa-
cit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non
manet in domo in æternum, Filius autem manet in
æternum. Si ergo vos filius liberauerit, vere liberi eri-
tis. Scio quia filij Abrahæ estis, sed quæritis me inter-
ficere, quia sermo meus non capit in vobis. Non vti-
que illis diceret, Quæritis me interficere, qui in eum
iam crediderant, quibus dixerat, Si vos manseritis in F
sermone meo, vere discipuli mei eritis: sed quia hoc
ad eos dixerat, qui iam in eum crediderant, ea vero
multitudo præsens erat quæ plures habebat inimicos,
etiam non exprimente Euangelista qui essent qui re-
sponderunt, ex hoc ipso quod responderunt, & quod
deinde ab illo audire meruerunt, satis apparet quæ
verba, quibus sint tribuenda personis. Sicut ergo in
hac multitudine secundum Ioannem erant qui iam
crediderant in Iesum, erant etiam qui eum occidere
quærebant. Sic in illa de qua nunc loquimur erant qui
dolose dominum interrogauerant, In qua potestate il-
la faceret. Erant etiam qui non dolose, sed fideliter ac- Matth.21.
clamauerant, Benedictus qui venit in nomine domini.
Ac per hoc erant qui dicerent: Malos male perdet &
vineam suam locabit aliis. Quæ vox recte etiam ipsius
domini fuisse intelligitur, siue propter veritatem quæ
ipse est, siue propter membrorum eius cum suo capite
vnitatem. Erant etiam qui talia respondentibus dice- Lucæ.20.
rent, Absit, quia intelligebant in seipsos esse parabolam
dictam.

De nuptiis filij regis ad quas turba inuitatæ sunt, quem Matthæus ordinem tenuerit propter Lucā qui tale quiddam alibi dicit. *Cap.LXXI.*

G Sequitur Matthæus, Et cum audissent principes sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, cognouerūt
Matth.21. quòd de ipsis diceret, & quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant. Et respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis dicens, Simile factum est regnum cœlorum homi-
Matth.22. ni regi qui fecit nuptias filio suo, & misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, & nolebant venire: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Parabolam istam de inuitatis ad nuptias,
Luca.14. solus Matthæus narrat. Simile quiddā etiam Lucas cōmemorat, sed non est hoc, sicut & ordo ipse indicat, quamuis & illud nōnullam similitudinem gerat. Quod vero post illam parabolam de vinea & occiso filio patrisfamiliâs subnectit Matthæus, cognouisse Iudæos, quòd in eos totum dictum fuerit, & insidias cœpisse moliri:
Marci.12. hoc etiam Marcus Lucásque testantur eundem ordi-
Luca.20. nem retinentes: sed inde ipsi pergunt in aliud, ex hoc subiungentes quod & Matthæus post istam quam solus interposuit de nuptiis parabolam, ex ordine inseruit.

H *De nummo Cæsari reddendo, cuius habebat imaginem, & de muliere quæ septem fratribus nupserat, quemadmodum tres isti concordant.* Cap. LXXII.

Matth.22. Sequitur ergo Matthæus, Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt vt caperent Iesum in sermone, Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Magister scimus quia verax es, & viā dei in veritate doces, & nō est tibi cura de aliquo, nō enim respicis personā hominum. Dic ergo nobis, quid tibi videtur, licet censum dari Cæsari aut nō: & cætera, vsq; ad illud vbi ait, Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius, Hæc duo domini responsa, vnum de nummo propter tributum reddendum Cæsari, alterum de resurrectione, propter illam mulierem quæ septem sibimet succedentibus fratribus nupserat: Marcus & Lucas similiter narrant, nec in ordine aliquid discrepāt. Post parabolam quippe illam de conductoribus vineæ, & de Iudæis præparantibus insidias in quos dicta est, quam omnes tres commemorauerunt, prætermittunt
Marci.12. hi duo Marcus & Lucas parabolam de inuitatis ad nu-
Luca.20. ptias, quam solus Matthæus interposuit: & cum illo iā
I sequuntur, narrantes hæc duo, de tributo Cæsaris & de muliere septem singillatim virorum, eodem prorsus ordine sine aliqua repugnantiæ quæstione.

De illo cui commendata sunt duo præcepta dilectionis dei & proximi, qui ordo sit narrantium Matthæi & Marci, ne à Luca discrepare videantur, qui talia aliquid alibi dicit. Cap. LXXIII.

Matth.22. Sequitur ergo Matthæus & dicit, Pharisæi autem
Deut.6. audientes quòd silentium imposuisset Sadducæis, cōuenerunt in vnū, & interrogauit eum vnus ex eis legislator tentans eū, Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus, Diliges dominum deū tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum & primum manda-
Luca.10. tum. Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis vni-
Marci.12. uersa lex pendet & Prophetæ. Hoc & Marcus commemorat eundem ordinem seruans. Nec moueat quòd Matthæus dicit tentantem fuisse illum à quo dominus interrogatus est, Lucas autem hoc tacet. Et in fine Marcus ita concludit, quòd ei dominus sapienter respondenti dixerit. Non longe es à regno dei. Fieri enim potuit vt quamuis tentans accesserit, domini tamen responsione correctus sit. Aut certe ipsam tenta- K
tionem non accipimus malam, tanquam decipere volentis inimicum, sed cautam potius tanquam experiri amplius volentis ignotum. Neque enim frustra scri-
ptum est, Qui facile credit, leuis corde est, & minora- Eccle.19.
bitur. Lucas autem non hoc ordine, sed longe alibi tale aliquid interponit. Vtrum autem hoc recordetur, an alius ille sit cum quo similiter de duobus istis præceptis dominus egerit, prorsus incertum est. Hic autem etiā rectè videtur alius esse, non solum propter ordinis multam differentiam, sed quia etiam ipse dicitur respōdisse domino interroganti, & in sua responsione commemorasse duo ista præcepta. Et cum ei dixisset domi-
nus, Hoc fac & viues: vt illud faceret quod magnum Luca.10.
esse in lege ipse responderat, secutus Euangelista ait, Ille autem volens se iustificare dixit, Et quis est meus proximus? Tunc dominus narrauit de illo qui descēdebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones. Vnde quia & tentans prædictus est, & duo præcepta ipse respondit: & post admonitionem domini, dicentis: Hoc fac & viues: non bonus commendatur cū dicitur de eo, Ille autem volens se iustificare: Iste autem L
quem pari ordine Matthæus Marcusq; commemorāt, tam bene commendatus est, vt ei diceret dominus, Nō longe es à regno dei: probabilius creditur hunc alium esse, non illum.

Quod Iudæi interrogantur de Christo, cuius eis filius videatur, vtrum non repugnet Matthæus aliis duobus, quia secundum istum dixerunt, quid vobis videtur de Christo, cuius est filius? cui responderunt Dauid, secundum illos autem, quo modo dicunt scribæ Christum filium esse Dauid? Cap. LXXIIII.

Sequitur Matthæus, Congregatis autem Pharisæis Matth.22.
interrogauit eos Iesus dicens, Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei, Dauid. Ait illis, Quo modo ergo Dauid in spiritu vocat eum dominum dicens, Dixit dominus domino meo, sede à Psal.109.
dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorū? Si ergo Dauid vocat eum dominū, quo modo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbū, neque ausus fuit quisquā ex illa die eum amplius
interrogare. Hoc cōsequenter & eodē ordine Marcus M
quoque cōmemorat. Lucas etiam tantummodo de illo Marci.12.
tacet, qui interrogauit dominum, quod esset mandatū Luca.20.
primum in lege. Hoc autem prætermisso, eundem etiā ipse ordinem seruat, & hoc de Christo, quo modo sit filius Dauid, quæsisse à Iudæis dominum pariter narrat. Nec interest ad sententiam, quòd secundum Mat-
thæum cum interrogasset Iesus, quid eis videatur de Matth.22.
Christo, cuius esset filius, Illi respōderunt, Dauid. Tunc demum intulit, quo modo eum Dauid diceret domi-
num. Secundum illos autem duos, Marcum & Lucam, Marci.12.
nec interrogati esse, nec respondisse inueniuntur. In- Luca.20.
telligere enim debemus post eorum responsionem sententiam ipsius domini à duobus Euangelistis insinuatam, quo modo ab illo dicta sit, his audientibus quos volebat suo magisterio vtiliter informare, & ab scribarum alienare doctrina: qui de Christo illud solum sapiebant, quòd secundum carnem factus erat ex semine Dauid, non eum autem intelligebant deum, propter quod erat dominus ipsius Dauid. Ideo tanquam de illis errantibus, dominus ad istos sermonē faciens quos volebat ab illorum errore liberari, secundum hos duos Euangelistas commemoratur: vt quod illis dictum est, quo modo dicitis, sicut Matthæus narrat: sic accipiatur, non tanquam

A non tanquam ad illos, sed tanquam de illis ad eos potius dictum sit quos volebat instruere.

De Pharisæis sedentibus super cathedram Moysi & dicentibus quæ non faciunt, cæterisq; in eosdem Pharisæos à domino dictis, vtrum sermo Matthæi congruat aliis duobus, & maximè Lucæ, qui non hoc ordine, sed alibi simile commemorat. Cap. LXXV.

Math.23. SEquitur Matthæus ita narrationis ordinem texenis, Tunc Iesus locutus est ad turbas & discipulos suos dicens, Super cathedram Moysi sederũt Scribæ & Pharisæi, Omnia ergo quæcunq; dixerint vobis seruate & facite, secundũ vero opera eorum nolite facere. Dicunt enim & non faciunt: & cætera, vsque ad illud vbi ait, Non me videbitis amodo donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine domini. Similem sermonem habuisse dominum aduersus Pharisæos & scribas legisq; doctores, Lucas quoq; commemorat, sed in domo cuiusdam Pharisæi qui eum vocauerat ad conuiuium. Quod vt narraret digressus erat à Matthæo,
Luca.11. circa illum locum, vbi ambo cõmemorauerant quod
Math.12. dictum est à domino, de signo Ionæ trium dierũ & no
B ctium, & de regina Austri, & de Niniuitis, & de spiritu immundo qui redit & inuenit mundatã domum. Post
Ibidem. quem sermonem dicit Matthęus, Adhuc eo loquẽte ad turbas, ecce mater eius & fratres stabant foris, quærẽtes loqui ei. Lucas autem in eo sermone domini, commemoratis etiam quibusdã quæ Matthæus dixisse dominum prætermisit, ab ordine quem cum Matthæo tenue
Luca.11. rat ita digreditur, Et cum loqueretur, inquit, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se: & ingressus domum recubuit. Pharisęus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandiũ. Et ait dominus ad illum, Nunc vos Pharisæi quod de foris est calicis & catini mundatis. Atque hinc iam cætera in eosdem Pharisæos & scribas & legisdoctores
Math.23. talia dicit, qualia Matthæus hoc loco, quem nunc cõsyderandum suscepimus. Quanquam ergo ita ista Matthæus commemorat, vt quamuis domum illius Pharisęi non nominet, non tamen locum exprimat vbi dicta sint, quo repugnet aliquid illi domui: tamen quia iam venerat dominus in Hierusalem à Galilæa, & post eius aduentum ita superiora vsque ad hunc sermonem con-
C texuntur, vt probabiliter accipiantur in Hierusalem gesta, Lucas autem illud narrat, cum adhuc dominus iter ageret in Hierusalem, videntur mihi similes duo esse sermones, quorum ille alterum, alterum iste narrauit. Sanè cõsyderandum est quo modo hic dictum sit,
Math.23. Non me videbitis amodo donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine domini: cum secundum eundem
Math.21. Matthæum iam hoc dixerint. Lucas enim dicit hoc esse respũsum à domino illis qui eum monuerãt vt inde iret, quoniam vellet eum Herodes occidere. Ibi etiam aduersus ipsam Hierusalem ea prorsus verba ab illo esse dicta commemorat, quæ hic Matthæus. Sic enim narratur secundum Lucam, In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum dicentes illi, Exi & vade hinc, quia
Luca.13. Herodes vult te occidere. Et ait illis, Ite dicite vulpi illi, ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor: veruntamen oportet me hodie & cras & sequenti ambulare, quia non capit Prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem Hierusalem quæ occidis Prophetas & lapidas eos qui mittuntur ad te, quotiens volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico au-

tem vobis, quia non videbitis me donec veniat cum D
dicetis, Benedictus qui venit in nomine domini. Narrationi quidem huic Lucę non videtur aduersari quòd
turbæ dixerunt domino venienti ad Hierusalem, Be- Math.21.
nedictus qui venit in nomine domini, Secundum quip & 23.
pe Lucæ ordinem nondum illuc venerat, & nondum Luca.13.
dictum erat. Sed quia non dicit quòd inde tunc abscesserit, vt non veniret, nisi eo tempore qui iam illud diceretur, perseuerat quippe in itinere suo, donec veniat Hierusalem: atque illud quod ait, Ecce ego eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras & tertio die consummor: mystice ab illo & figurate dicta intelliguntur, Neque enim eo die passus est, qui ẽst ab hoc die tertius: cum continuo dicat, Oportet me hodie & cras & sequenti ambulare, Cogit profecto etiam illud mystice intelligi quod ait, Non videbitis me donec veniat cum dicetis, Benedictus qui venit in nomine domini: de illo suo aduentu, quo in claritate venturus est, hoc significans: vt illud quod ait, Eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertio die cõsum-
mor: referatur ad corpus eius quod est Ecclesia. Expel- E
luntur enim dęmonia, cum relictis paternis superstitionibus credunt in eum gentes. Et perficiuntur sanitates, cum secundum eius præcepta viuitur, posteaquam fuerit diabolo & huic seculo renunciatum, vsque in finem resurrectionis, qua tanquam tertia consummabitur: hoc est, ad plenitudinem angelicam per corporis etiam immortalitatem perficietur Ecclesia. Quapropter ordo iste Matthæi nequaquam putandus est in aliquid aliud esse digressus. Sed Lucas magis intelligendus est, vel præoccupasse quæ gesta sunt in Hierusalem, & recordando interposuisse, antequam eius narratio dominum perduceret Hierusalem: aut eidem ciuitati iam propinquantem talia respondisse monentibus, vt caueret Herodem, qualia Matthæus eum dicit etiam turbis locutum, cum iam peruenisset in Hierusalem, atque illa omnia peracta essent quæ supra narrata sunt.

Cùm prænunciauit templi euersionem, quo modo Matthæus aliis duobus narrandi ordine congruat. Cap. LXXVI.

SEquitur Matthæus & dicit, Et egressus Iesus de tẽ- Math.24.
plo ibat. Et accesserunt discipuli eius, vt ostende- F
rent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis, Videtis hæc omnia? Amen dico vobis non relinquetur hic lapis super lapidem qui non de-
struatur. Marcus etiam commemorat hoc eodem penè Marci.13.
ordine, post aliquantam digressionem, ad hoc factã vt
cõmemoraret de vidua quę misit duo minuta in gazo- Marci.12.
phylacium, quod cũ eo Lucas solus cõmemorat. Nam Luca.21.
etiam secũdum Marcum, posteaquã illud dominus egit Marci.12.
cum Iudæis, quo modo acciperent Christum filiũ Dauid, ea narrantur quæ dicit de cauendis Pharisæis &
hypocrisi eorũ. Quem locũ Matthæus latissime prose- Math.23.
cutus est, & plura ibi dicta narrauit: atque ideo post eũdem locum quẽ breuiter perstrinxit Marcus, & copio-
se digessit Matthęus, nihil amplius Marcus intulit, sicut Marci.12.
dixi, quàm de illa vidua pauperrima & vberrima: ac
deinde subiunxit ea quibus Matthęo iterum cohæreret, Luca.20.
dicẽs de templi futura euersione. Lucas quoq; post illud de Christo quo modo esset filius Dauid, pauca de cauenda hypocrisi Pharisæorum cõmemorat. Inde sicut Marcus pergit ad viduam, quæ duo minuta in gazo-
phylacium misit. Deinde subiungit de templi futura e- Luca.21.
uersione, quod & Matthæus & Marcus.

G *De sermone quem habuit in monte Oliueti quærentibus discipulis quando erit consummatio, quemadmodũ tres isti inter se congruant.* *Cap.LXXVII.*

Matth.24. SEquitur Matthæus dicens, Sedēte autem eo super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes, Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi? Et respondens Iesus dixit eis, Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, & multos seducent: & cætera, vsque ad il- *Matth.25.* lud vbi ait, Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Nunc iam istum prolixum sermonem domini secundum tres Euangelistas, Mat- *Matth.24.* thæum, Marcum & Lucam consyderemus. Eundem *Marci.13.* quippe tenentes ordinem pariter ista contexunt. Di- *Luca.21.* cunt quidam hic etiam aliqua singuli propria, in quib⁹ nulla est repugnantiæ metuenda suspicio. De his autē quæ pariter dicunt, necubi sibimet aduersari putentur, videndum est. Neque enim dici potest si aliquid tale occurrerit, aliud esse atque alibi à domino similiter dictum, quādo eodem loco rerum ac temporum, omniũ H trium versatur narratio. Sanè quòd earundem sententiarum à domino dictarum, non eundem omnes ordinem seruant, nihil ad rem pertinet vel intelligendam vel insinuandam, dum ea quæ ab illo dicta referuntur *Matth.24.* non sibimet aduersentur. Quod ergo Matthæus ait, Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet con- *Marci.13.* summatio, Et Marcus eodem ordine ita commemorat, In omnes gentes primum oportet prædicari Euangelium: non dixit, Et tunc veniet consummatio: sed hoc significat, quod ait, primũ: id est, in omnes gentes primũ oportet prædicari Euangelium: quia illi de fine interrogauerant. Cum ergo dicit, primum oportet in omnes gentes prædicari Euangelium: significat vtique, primum, antequam veniat consummatio. Item quod Matthæus ait, Cum ergo videritis abominationem desola- *Matth.24.* tionis quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in lo- *Marci.13.* co sancto, qui legit intelligat. Hoc Marcus dicit ita, Cũ autem videritis abominationē desolationis stātem vbi non debet, qui legit intelligat: in qua mutatione ver- I bi exposuit eandem sententiam: ideo quippe vbi non debet, quia in loco sancto non debet. Lucas autem non ait, Cum autem videritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto: aut, vbi non debet: sed ait, Cum autem videritis circundari ab exercitu Hie- *Luca.21.* rusalem, tunc scitote, quia appropinquabit desolatio eius. Tunc erit ergo abominatio desolationis in loco *Matth.24.* sancto. Quod Matthæus autem ait, Tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam. Totidē penè verbis hoc etiā *Marci.13.* Marcus cōmemorat. Lucas autē, Tũc qui in Iudæa sunt *Luca.21.* inquit, fugiant in montes: hoc sicut illi duo, cætera vero aliter. Sequitur enim & dicit, Et qui in medio eius, discedant: & qui in regionibus, non intrēt in eam: quia dies vltionis hi sunt, vt impleantur omnia quæ scripta sunt. Satis diuersum videtur quod illi dixerũt, Et qui super tectũ, non descēdat tollere aliquid de domo sua: & quod iste dicit, Et qui in medio eius, discedant: nisi forte quia tũc perturbatio magna erit, tam magno instante periculo illis quos inclusisset obsidio, quod significat dicendo, qui in medio eius, in tecto erunt, attoniti & volentes videre quid impendeat, vel quà euadendum sit. Sed quo modo, ait discedant: quādo supra dixit, Cũ autem videritis circundari ab exercitu Hierusalem? Nā K illud quod sequitur, Qui in regionibus, nō intrent in eam: videtur ad congruā pertinere admonitionem. Et potest obseruari, vt qui extra sunt non in eā intrent: qui autem in medio sunt quo modo discedant, ab exercitu iam ciuitate circũdata? An hoc est esse in medio eius, quando iam ita periculum vrgebit, vt temporaliter ad præsentem vitā tuendam non possit euadi? Et quoniā tunc parata debet esse anima ac libera, nec carnalibus desyderiis occupata & oppressa, hoc significat quod ab aliis duobus dictũ est, in tecto vel super tectũ: vt quod iste ait, discedant: id est, non iam huius vitæ desyderio capiantur, sed in aliā vitam migrare parati sint: hoc illi dixerint, nō descendat tollere aliquid de domo: id est, nullo affectu inclinetur ad carnē tanquam aliquid inde commodi percepturus. Et quod iste ait, Qui in regionibus, non intrent in eam: id est, qui iam bono cordis proposito extra illā facti sunt, non eam rursus carnali cupiditate desyderent: hoc illi dixerunt, Et qui in agro est non reuertatur retro tollere vestimentũ suũ: tāquam iterum inuolui curis quibus erat exutus. Quod vero ait L Matthæus, Orate autem vt nō fiat fuga vestra hyeme *Matth.24.* vel sabbato: hinc Marcus partem dixit, partem tacuit. *Marci.13.* Orate vero, inquit, vt hyeme nō fiant. Lucas autem hoc non dixit, sed tamē dixit aliquid solus, quod mihi videtur hāc ipsam quæ ab istis obscure posita est illustrasse sententiā. Ita enim ait, Attēdite autē vobis ne forte gra- *Luca.21.* uentur corda vestra in crapula & ebrietate & curis huius vitæ, & superueniat in vos repētina dies illa: tanquā laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciē orbis terræ. Vigilate itaq; omni tempore, orātes vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt. *Matth.24.* Hæc intelligitur fuga quā Matthæus cōmemorat, quæ *Fuga in* non debet fieri hyeme vel sabbato. Ad hyemē autem *hyeme &* pertinent curæ huius vitæ, quas Lucas aperte posuit. Ad *sabbato* sabbatum vero crapula & ebrietas. Curæ quippe tristes *quid.* sunt velut hyems, Crapula vero & ebrietas, carnali lætitia luxuriáque cor submergit atque obruit. Quod malum sabbati nomine propterea significatũ est, quia hæc erat sicut & nunc est Iudæorum pessima consuetudo, illo die deliciis affluere dum spiritale sabbatum ignorant. Aut si aliquid aliud in illis secundum Matthæum M & Marcum verbis intelligendum est, aliquid aliud etiam Lucas dixerit, dum tamen nulla repugnantię quęstio moueatur. Neque enim nunc Euangelia exponenda suscepimus, sed à falsitatis vel fallaciæ calumniis defendenda. Alia vero quæ in hoc sermone Matthæus posuit communia cum Marco, nihil habent quæstionis. Quæ autem cum Luca, non in hoc sermone Lucas ea posuit, cuius huic ordo concordat: sed alibi talia vel recordatur atque inserit præoccupando, vt prius commemoret quæ postea à domino dicta sunt: vel bis à domino dicta facit intelligi, & nunc secundum Matthæũ, & tunc secundum ipsum.

Quod commemorant Matthæus & Marcus ante biduũ futuri paschæ, & postea dicunt quòd in Bethania fuit, quo modo non repugnet Ioannis, qui cum ipsis narrat, hoc idem quod factum est in Bethania, & dicit ante sex dies paschæ. *Cap.LXXVIII.*

SEquitur Matthæus, Et factũ est cum consummasset *Matth.26.* Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis, Scitis quia post biduũ Pascha fiet, & filius hominis tradetur, vt crucifigatur. Huic attestantur alij duo Marcus & Lucas, ab eodem ordine non recedentes, Neque hoc tanquā à domino dictum insinuāt: hoc enim intimare

A mare prætermiserunt, Ex sua tamen persona & Marcus
Marci.14. dicit, Erat autem Pascha & azyma post biduum. Et Lu-
Lucæ.22. cas, Appropinquabat autem dies festus azymorum qui
dicitur Pascha. Sic ergo appropinquabat, vt esset post
Ioan.11. biduum, sicut alij duo apertius consonant. Ioannes ve-
& 12. ro tribus quidem locis commemorauit eiusdem diei
festi propinquitatem cum alia quædam duobus supe-
Ioan.13. rioribus locis narraret. Tertio autem loco apparet eius
narratio circa ipsa versari tempora, vbi hoc etiam illi
tres intimant: id est, impendente iam dominicæ passio-
nis die. Sed hoc videri potest parum diligenter intuen-
tibus esse contrarium, quòd Matthæus & Marcus post-
eaquam dixerunt Pascha post biduum futurum, deinde
commemorauerunt quòd erat Iesus in Bethania vbi de
Ioan.12. vnguento illo precioso dicitur. Ioannes autem ante
sex dies Paschæ dicit Iesum venisse in Bethaniam, de
vnguento eadem narraturus. Quo modo ergo secun-
dum illos duos, post biduum futurum erat Pascha: cum
posteaquam id dixerunt, inueniantur cum Ioanne in
Bethania illud de vnguento quod ipse, narrantes: cum
B autem ipse dicat, post sex dies futurum Pascha: Sed qui
ita mouentur non intelligunt Matthæum & Marcum
illud quod in Bethania de vnguento factum erat reca-
pitulando posuisse, non post illam de biduo prædica-
tionem suam, sed ante iam factum cum adhuc sex dies
essent ad Pascha. Non enim quisquam eorum cum di-
xisset, post biduum futurum Pascha, sic adiunxit de illo
facto in Bethania, vt diceret, post hæc cum esset in Be-
thania: sed Matthæus quidem, Cum autem esset, inquit,
Matth.26. Iesus in Bethania: Marcus autem, Cum esset Bethaniæ.
Marci.14. Quod vtique intelligitur & antequam illa dicerentur
quæ ante biduum Paschæ dicta sunt. Sicut ergo ex Ioã-
Ioan.12. nis narratione colligitur, Ante sex dies Paschæ venit
in Bethaniam: ibi factum est illud conuiuium vbi de
vnguento precioso fit commemoratio. Inde venit Hie-
rosolymam sedens super asellum. Deinde postea ge-
runtur ea quæ narrant post hunc aduentum eius Hie-
rosolymis gesta. Ex illo ergo die quo venit in Betha-
niam, atque illud de vnguento factum est, vsque ad
diem quo ista omnia gesta atque dicta sunt, intelligi-
mus, etiam Euangelistis non commemorantibus, con-
C sumptum fuisse quatriduum, vt occurreret dies quem
Lucæ.22. ante biduum Paschæ duo definierunt. Lucas autem cũ
ait, Appropinquabat autem dies festus azymorum: non
expresit biduum, sed hanc propinquitatem quam cõ-
memorauit, in ipso interuallo bidui debemus intelli-
gere. Ioannes vero cum dicit, Proximum erat Pascha
Ioan.11. Iudæorum, non hoc biduum vult intelligi, sed sex di-
& 12. es ante Pascha. Proinde cum quædam post hoc dictum
commemorasset, tunc iam volens ostẽdere quàm pro-
ximum fuisse Pascha dixisset: Iesus ergo ante sex dies,
inquit, Paschæ, venit in Bethaniam vbi fuerat Lazarus
mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cœ-
nam ibi. Hoc illud est quod commemorant recapitu-
lantes Matthæus & Marcus, cum iam dixissent, post
biduum futurum Pascha. Recapitulando ergo ad illum
diem redeunt in Bethaniam, qui erat ante sex dies Pas-
chæ, & narrant quod & Ioannes de cœna & vnguen-
to: vnde venturus erat Hierosolymam, & peractis illic
quæ narrata sunt, peruenturus ad diem qui erat ante
biduum Paschæ: vnde isti digressi sunt: vt recapitulã-
do commemorarent quod ante in Bethania de vn-
guento gestum est, Cuius rei peracta narratione, illuc
iterum redeunt vnde digressi fuerant: id est, vt iam
sermo domini narretur, quem habuit ante biduum Pas-

chæ. Nam si tollamus de medio quod gestum in Be- D
thania digredientes ab ordine recolendo & recapitu-
lando narrarunt, & ipsum ordinem cõtexamus, ita ser-
mo dirigitur secundum Matthæum dicente domino,
Scitis quia post biduum Pascha fiet, & filius hominis Matth.26.
tradetur vt crucifigatur. Tunc congregati sunt princi-
pes sacerdotum & seniores populi in atrium principis
sacerdotum qui dicebatur Caiphas, & consilium fe-
cerunt, vt Iesum dolo tenerent & occiderent. Dicebãt
autem, Non in die festo, ne forte tumultus fieret in po-
pulo. Tunc abiit vnus de duodecim qui dicitur Iudas
Scarioth ad principes sacerdotum: & cætera. Inter il-
lud enim quod dictum est, Ne tumultus fieret in po-
pulo: & illud quod dictum est, Tũc abiit vnus de duo-
decim qui dicitur Iudas: interpositũ est illud de Betha-
nia quod recapitulando dixerunt. Quo nos prætermis-
so contexuimus narrationem, vt insinuaremus non re-
pugnare ordinem temporũ. Secundum autem Marcũ,
de Bethaniæ conuiuio quod recapitulando & ipse in-
terposuit, similiter prætermisso, ita se ordo narrationis
tenet: Erat autem Pascha & azyma post biduũ, & quæ- Marci.14.
rebãt summi sacerdotes & scribæ quo modo eum do- E
lo tenerent & occiderent. Dicebant enim, Non in die
festo, ne forte tumultus fieret populi. Et Iudas Scario-
this vnus ex duodecim, abiit ad summos sacerdotes, vt
proderet eum: & cætera. Etiam hic inter illud quod di-
ctum est, Ne forte tumultus fieret populi: & illud quod
adiunximus, Et Iudas Scariothis vnus ex duodecim:
positum est illud de Bethania, quod recapitulando di-
xerunt. Lucas sanè ipsam rem gestam in Bethania præ-
termisit. Hæc diximus propter sex dies ante Pascha,
quod dixit Ioannes, cum in Bethania rem gestam nar- Ioan.12.
raret, Et biduum ante Pascha, quod Matthæus & Mar- Matth.26.
cus dixerunt, cum post hoc à se dictum illud in Betha- Marci.14.
nia quod Ioannes commemorarent.

*De cœna in Bethania facta, vbi mulier vnguento pre-
cioso dominum perfudit, quo modo inter se congruant
Matthæus, Marcus, & Ioannes, & quo modo Lucæ
non aduersentur, tale aliquid alio tempore commemo-
ranti.* *Cap. LXXIX.*

SEquitur ergo Matthæus ab eo loco vbi finem fe- Matth.26.
ceramus considerandæ narrationis, & dicit, Tũc F
congregati sunt principes sacerdotum & seniores
populi in atrium principis sacerdotum qui dicebatur
Caiphas, & consilium fecerunt vt Iesum dolo tenerent
& occiderent. Dicebant autem, Non in die festo, ne
forte tumultus fieret in populo. Cum autem esset Iesus
in Bethania, in domo Simonis leprosi, accesit ad eum
mulier habens alabastrum vnguenti preciosi, & effudit
super caput ipsius recumbentis: & cætera, vsque ad il-
lud vbi ait, Dicetur & quòd hæc fecit in memoriam
eius. Nunc iam de muliere, atque vnguento precioso
quod in Bethania gestum est, consyderemus. Lucas e-
nim quamuis simile factum commemoret, nomenq; cõ- Lucæ.7.
ueniat eius apud quem conuiuabatur dominus, Nã &
ipsum Simonem dicit: tamen, quia nõ est contra natu-
ram vel contra morem hominũ, vt si potest vnus ho-
mo habere nomina duo, multo magis possint & vnum
nomen habere homines duo, potius credibile est a-
lium fuisse illum Simonem non leprosum, in cuius do-
mo hoc in Bethania gerebatur, Nã nec Lucas in Betha
nia rem gestam dicit quam narrat. Et quamuis non cõ-
memoret ciuitatem aut castellum vbi factum sit: tamen
nõ videtur in eodem loco versari eius narratio. Nihil
itaq; aliud intelligendũ arbitror, nisi nõ quidem aliam

o iiij fuisse

G fuisse mulierem, quæ peccatrix tunc accessit ad pedes Iesu,& osculata est,& lauit lachrymis,& tersit capillis, & vnxit vnguento, Cui dominus adhibita similitudine de duobus debitoribus ait, dimissa esse peccata multa,quoniam dilexit multum, Sed eandem Mariam bis hoc fecisse:semel scilicet quod Lucas narrauit, cum primo accedens cum illa humilitate, & lachrymis meruit peccatorum remissionẽ.Nam hoc & Ioannes, quanuis non sicut Lucas queadmodum factum esset narrauerit, tamen ipsam Mariam commendans commemorauerit,cum iam de Lazaro resuscitando cœpisset loqui,antequam veniret in Bethaniam. Quod ita ibi narrat, E-
Ioan.11. rat autem quidam,inquit, languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis eius. Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur.Hoc dicens Ioannes attestatur Lucæ qui hoc in domo Pharisæi cuiusdam Simonis factum esse narrauit. Iam itaque hoc Maria fecerat, Quod autem in Bethania rursus fecit,aliud est, quod ad Lucæ narrationem
H non pertinet,sed pariter narratur à tribus, Ioanne sci-
Matth.26. licet,Matthæo & Marco. Inter istos igitur tres, Mat-
Marci.14. thæum Marcum& Ioannem, quemadmodum hoc cõ-
Ioan.12. ueniat attendamus, de quibus non est dubium quòd eandem rem narrent gestam in Bethania, vbi etiam discipuli, quod omnes tres commemorant, murmurauerunt aduersus mulierem tanquam de perditione preciosissimi vnguenti. Quod ergo Matthæus & Marcus caput domini vnguento illo perfusum dicunt,Ioannes autem pedes,regula illa ostenditur non esse contrariũ quam demonstrauimus, cum de quinque panibus pas-
Supra.c.46 ceret turbas. Ibi enim quia non defuit qui & quinquagenos & centenos discubuisse commemoraret, cum alius quinquagenos tantum dixerit, non potuit videri
Marci.6. contrarium, Potuisset autem si alius centenos tantum
Lucæ.9. posuisset,sicut alius quinquagenos, & tamen debuit inueniri vtrunque factum esse. Quo exemplo informari nos oportuit, sicut illic admonui, etiam vbi singuli Euangelistæ singula commemorant, vtrunque factum intelligere:Proinde & hic non solum caput, sed & pedes domini accipiamus perfudisse mulierem. Nisi for-
Marci.14. te quoniam Marcus fracto alabastro perfusum caput
I commemorat, tam quisque absurdus & calumniosus est, vt aliquid in vase fracto neget remanere potuisse, vnde etiam pedes perfunderet. Sed cum iste contenderit sic esse fractum, vt nihil ibi residui fieret, nitens aduersus veritatem Euangelij: quanto melius & religiosius contendit alius non esse ita fractum vt totum effunderet,nitens pro veritate Euangelij. Ille autem calumniator si tam pertinaciter cæcus est, vt Euangelistarum cõcordiam de alabastro fracto frangere conetur, prius accipiat perfusos pedes antequam illud fractum esset, vt in integro remaneret, vnde etiam caput perfunderetur,vbi fractura illa totum effunderet. A capite quippe nobis ordinate cõsuli agnoscimus, sed ordinate etiam nos à pedibus ad caput ascendimus. Cætera facti huius nullam mihi videntur habere quæstionem.
Matth.26. Quod enim alij dicunt discipulos murmurasse de vn-
Marci.14. guenti effusione preciosi, Ioannes autem Iudam com-
Ioan.12. memorat,& ideo quia fur erat, manifestũ puto esse discipulorum nomine eundem Iudam significatum, locutione illa quam de Philippo in quinque panibus
Ioan.6. insinuauimus plurali numero pro singulari vsurpato. Potest etiam intelligi quòd & alij discipuli aut senserint hoc,aut dixerint, aut eis Iuda dicente persuasum sit,atque omnium voluntatem Matthæus & Marcus e- K tiam verbis expresserint: sed Iudas propterea dixerit, quia fur erat, cæteri vero propter pauperũ curam.Ioannem autem de solo illo id commemorare voluisse, cuius ex hac occasione furandi consuetudinem credidit intimandam.

Vbi mittit discipulos vt praeparent ei manducare pascha,quo modo inter se Matthæus,Marcus & Lucas cõgruere videantur. *Cap.LXXX.*

Sequitur Matthæus, tunc abiit vnus de duodecim Matth.26. qui dicitur Iudas Scarioth, ad principes sacerdotum,& ait illis,Quid vultis mihi dare & ego vobis eum tradam?At illi constituerunt ei triginta argenteos &c. vsque ad illud vbi ait,Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus,& parauerunt Pascha. Nihil in hoc capitulo contrarium putari potest Marco & Lucæ, Marci.14. qui hoc idem similiter narrant.Quod enim dicit Mat- Lucæ.22. thæus,Ite in ciuitatem ad quendam & dicite ei, Magister dicit,tempus meũ prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis, eum significat quem Marcus & Lucas dicunt patremfamiliâs vel dominum domus, in L quia eis cœnaculum demonstratum est, vbi pararent Hoc in Gr Pascha.Quod ergo interposuit Matthæus, ad quẽdā: co non ha- tanquam ex persona sua studio breuitatis illud com- bet locum. pendio voluit insinuare. Si enim diceret dixisse dominum,Ite in ciuitatem, & dicite ei, Magister dicit, tempus meum prope est, apud te facio Pascha:tanquam ciuitati dicendum esset, acciperetur. Ac per hoc non ex domini cuius mandatum narrabat, sed ex sua persona interposuit,ad quendam iussisse dominum vt irent, ne haberet necesse totum dicere, cum hoc illi ad insinuãdam iubentis sententiam sufficere videretur, Nam neminem sic loqui, vt dicat,Ite ad quendam:quis nesciat? Si enim diceret,Ite ad quencunque:aut, ad quemlibet: posset esse integra locutio: sed non esset certus homo ad quem mitterentur,cum eum certũ ostendant,quanuis tacito eius nomine,Marcus & Lucas. Sciebat quippe dominus ad quem mitteret. Et vt eũ etiam illi, quos mittebat inuenire possent, præmonuit quod indicium sequerentur, de homine gestante aquæ lagenā vel amphoram,vt eum secuti ad domum quam volebant venirent. Cum itaque non hic posset dici, Ite ad quemli- M bet: quod integritas quidem locutionis admittit, sed hoc loco rei huius quæ insinuabatur, veritas non admittit:quanto minus hic dici potuit, Ite ad quendam: quod omnino nunquam recta locutione dici potest. Sed planè discipulos à domino, non ad quemlibet,sed ad quendam hominem,id est,ad certum aliquem missos esse manifestum est. Quod nobis ex persona sua recte potuit Euangelista narrare,vt diceret, Misit eos ad quendam,vt dicerent ei,Apud te facio Pascha. Potuit etiam sic, Misit eos ad quendam dicens, Ite dicite ei, apud te facio Pascha. Ac per hoc cum verba domini Matthæus posuisset dicentis, Ite in ciuitatem: interposuit ipse,ad quendam: non quia hoc dominus dixerit, sed vt ipse nobis insinuaret tacito nomine fuisse quendam in ciuitate ad quem domini discipuli mittebantur,vt præpararent Pascha, Ac si post hanc ex persona sua interpositionem duorum verborum,sequeretur ordinem verborum domini dicentis,Et dicite ei, Magister dicit.Iam enim si quæras cui, recte respondetur, illi cuidam homini ad quem misisse insinuauit Euangelista, cum ex persona sua interposuisset, ad quendam: minus quidem vsitata locutio,sed tamen sic intellecta integerrima est. Aut si habet aliquid proprietatis Hebræa

A braea lingua, qua perhibetur scripsisse Matthaeus, vt etiam totum ex persona domini dictum locutionis integritate non careat, viderint qui nouerunt. *Matthaeus Hebraea lingua scripsit* Sanè ita posset etiam Latine dici, si diceretur, Ite in ciuitatem ad quendam quem vobis demonstrauerit homo, qui vobis occurrerit lagenam aquae portans: hoc modo iubẽti sine ambiguitate posset obtemperari. Velut etiam si diceret, Ite in ciuitatem ad quendam qui manet illo aut illo loco, in tali vel tali domo, cum expressione loci & designatione domus, posset intelligi, posset fieri. His autem atque huiusmodi caeteris tacitis indiciis qui dicit, Ite ad quendam & dicite ei, ideo non potest audiri, quia certum aliquem vult intelligi, cum dicit, ad quendã: & nõ exprimit quo modo dignoscatur. Quòd si ex persona Euangelistae dictum illud interpositum acceperimus, erit quidem necessitate breuitatis subobscura locutio, sed tamẽ integra. *Marci.14.* Quod vero Marcus lagenam dicit, *Lucae.22.* quod Lucas amphorã, ille vasis genus, ille modum significauit, vterque tamen veritatẽ sententiae custodiuit. *Matth.26.* Sequitur Matthaeus, Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis. Et edentibus B illis dixit, Amen dico vobis, quia vnus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, coeperũt singuli dicere, Nũquid ego sum domine? & caetera, vsque ad illud vbi ait, Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit, Nunquid ego sum rabbi? Ait illi, Tu dixisti. In his quae consyderanda nunc proposuimus, nihil afferũt quęstionis etiam caeteri Euangelistae qui talia commemorant.

Eiusdem sancti Augustini episcopi in tertium librum de consensu Euangelistarum.

PROLOGVS.

IAm quoniã omnium quatuor narratio in eo versatur loco, in quo necesse est eos vsque in finem pariter ambulare, nec multum digredi ab inuicem, sicubi forte alius aliud cõmemorat, quod alius praetermittit: videtur mihi expeditius nos demõstrare posse omnium Euangelistarum conuenientiam, si ab hoc iam loco omnium omnia contexamus, & in C vnam narrationem seriẽmque† digeramus, *†facieq;* Sic ergo arbitror commodius faciliúsque id quod suscepimus explicari, vt aggrediamur narrationem omnia commemorantes cum eorũdem Euangelistarum attestatione, quid ex his omnibus quisque quod potuit aut quod voluit commemorauit: vt tamẽ ab omnibus haec omnia dicerentur, quae demonstranda sunt in nullo esse sibi contraria.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, de consensu Euangelistarum, Liber Tertius.

De coena domini, & de expresso traditore eius, quemadmodum inter se quatuor conueniant. Cap. I.

Matth.26. HINC igitur incipiamus secundum Matthaeum. Coenãtibus autem eis, accepit Iesus panem & benedixit ac fregit, deditq; discipulis suis & ait, Accipite & comedite, hoc est corpus meum. *Marci.14. Lucae.22.* Haec & Marcus Lucásque commemorant. Quod enim Lucas de calice bis commemorauit, prius antequã panem daret, deinde posteaquã panem dedit, Illud quod D superius dixit, praeoccupauit vt solet, illud vero quod ordine suo posuit, non cõmemorauerat superius. Vtrũque autem coniunctum hanc sententiam facit, quae & illorum est. Ioannes autem de corpore & sanguine domini hoc loco nihil dixit, *Ioan.6.* sed plane alibi multo vberi* hinc dominum locutum esse testatur. *Ioan.13.* Nunc vero cum dominum à coena surrexisse & pedes discipulorum lauisse commemorasset, reddita etiam ratione, cur eis hoc fecerit, in qua dominus adhuc clausae significauerat per testimonium scripturae, ab eo se tradi qui manducaret eius panem, venit ad hunc locum quem tres caeteri pariter insinuant. Cum haec dixisset, inquit, Iesus turbatus est spiritu & protestatus est, & dixit, Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo, sicut idem ipse Ioannes subnectit, adinuicem discipuli haesitantes de quo diceret, Et contristati, sicut Matthaeus & Marcus dicunt, *Matth.26.* coeperunt ei singillatim dicere, *Marci.14.* Nunquid ego sum? At ipse respondens ait, sicut Matthaeus sequitur, Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. *Matth.26.* Et sequitur idẽ Matthaeus ita subnectens, Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo, E Vae autem homini illi per quẽ filius hominis tradetur, Bonum erat ei si natus nõ fuisset homo ille. In his & Marcus hoc etiam ordine consonat. *Marci.14.* Deinde Matthęus subiungit, *Matth.26.* Respondens autem Iudas qui tradidit eum dixit, Nunquid ego sum rabbi? Ait illi, Tu dixisti. Etiam hic non expressum est, vtrum ipse esset. Potest enim adhuc intelligi tanquam dixerit, Tu dixisti, non ego dixi. Potuit etiam hoc dici sic à Iuda, & à domino responderi, vt non omnes aduerterent. Deinde sequitur Matthaeus & inserit mysterium corporis & sanguinis à domino discipulis datum, sicut & Marcus & Lucas. Sed cum tradidisset calicem rursus de traditore suo locutus est, quod Lucas prosequitur dicens, Veruntamẽ ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Et quidem filius hominis secundum quod definitum est vadit, Veruntamen vae homini illi *Lucae.22.* per quem tradetur. Hic iam intelligendum est illud consequi quod Ioannes narrat, isti autem praetermiserunt, sicut Ioannes quaedam praetermisit, quae illi dixerunt. Cum ergo post traditum calicem dixisset do- F minus, quod à Luca positum est, *Lucae.22.* Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa: & caetera, coniungitur illud secundum Ioannem. *Ioan.13.* Erat ergo recũbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus & dicit ei, Quis est de quo dicit? Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu dicit ei, Domine quis est? Respondit Iesus, Ille cui ego intinctum panẽ porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudae Simonis Scariothis, Et post buccellã tunc introiuit in illum satanas. Hic videndum est ne non solum Lucae qui iam dixerat intrasse satanam in *Lucae.22.* cor Iudae, quando pactus est tunc cum Iudaeis: vt eum accepta pecunia traderet, sed etiam sibiipsi Ioannes repugnare videatur, quia iam dixerat superius, antequam istam buccellã acciperet, *Ioan.13.* Et coena facta cum iam diabolus immisisset in cor vt traderet eũ Iudas. Quo modo enim intrat in cor, nisi immittendo iniquas persuasiones cogitationum iniquarum†? *†al. cogitationibus iniquorum.* Sed nunc intelligere debemus à diabolo Iudam plenius esse possessum: sicut contra in bono, illi qui iam acceperant spiritum sanctum, quando eis post resurrectionem insufflauit *Ioan.20.* dicẽs, Accipite spiritum sanctum, postea eum cum desuper missus esset die pentecostes, *Actor.2.* vtique plenius acceperunt.

G pereunt. Post buccellam ergo tunc introiuit in eum sa-
Ioan.13. tanas. Et sicut contextim Ioannes ipse commemorat, dicit ei Iesus, Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quia dixit ei Iesus, Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festũ, aut egenis vt aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam exiit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset dicit Iesus, Nunc clarificatus est filius hominis, & deus clarificatus est in eo. Et si deus clarificatus est in eo, & deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum. Filioli adhuc modicum vobiscũ sum, Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire. Et vobis dico modo, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicẽ. Dicit ei Simon Petrus, Domine quò vadis? Respondit ei Iesus, Quò ego vado non potes me modo sequi, sequeris autẽ postea. Dicit ei Simon Petrus, Quare non possum te sequi modo? Animam meam pro te ponam. Respondit Iesus, Animam tuam pro me po-
H nes? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges.

De prædicta negatione Petri quemadmodum ostendatur nihil inter se repugnare. Cap. II.

Ioan.13. HOc de prædicta negatione sua Petro, non solus Ioannes ex cuius Euangelio modo ista interposui, sed & cæteri tres commemorant. Non sanè omnes ex vna eadẽmque occasione sermonis ad eã
Matth.26. commemorandam veniunt. Nam Matthæus & Mar-
Marci.14. cus pari prorsus ordine, & eodem narrationis suæ loco eam subnectunt ambo, posteaquam dominus egressus est ex illa domo, vbi manducauerant Pascha. Lucas
Lucæ.22. vero & Ioannes, antequam inde esset egressus. Sed faci-
Ioan.13. le possemus intelligere, aut illos duos ea recapitulando posuisse, aut istos præoccupando, nisi magis moueret quòd tam diuersa, non tantum verba, sed etiam sententias domini præmittunt, quibus permotus Petrus illam præsumptionem proferret, vel cum domino vel pro domino moriendi: vt magis cogant intelligi ter eũ expressisse præsumptionem suam diuersis locis sermonis
I Christi, & ter illi à domino responsum quòd eũ esset ante gallicantum ter negaturus. Neque enim incredibile est aliquantum disiunctis interuallis temporis Petrum commotum esse ad præsumendum, sicut ad negandum: vel ei dominum aliquid ter similiter respondisse: quandoquidem etiam contextim, nullis aliis interpositis rebus aut verbis, post resurrectionem ter il-
Ioan.21. lum interrogauerit, vtrum eum amet, & ei ter hoc idẽ respondenti, etiam ipse mandatum de pascendis ouibus suis vnum idẽmq; ter præceperit. Hoc autem esse credibilius quòd ter ostenderit præsumptionem suam Petrus, & de trina sua negatione ter à domino audierit, ex ipsis Euangelistarum verbis, quæ à domino dicta diuerse ac diuersa commemorant, sic probatur. Ecce
Ioan.13. meminerimus quod nunc interposui ex Euangelio Ioannis, hoc certe dixerat, Filioli, adhuc modicum vobiscum sum: Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego vado vos non potestis venire. Et vobis dico modo, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionẽ habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus, Domine quò vadis? Nempe hic manifestum est ex illis verbis motum esse Petrum vt diceret, Domine quò vadis? K
quia dicentem audierat, quò ego vado vos non potestis venire. Respondit Iesus eidem Petro, Quò ego vado non potes me sequi modo, sequeris autem postea. Tunc ille, Quare non possum, inquit, sequi te modo? Animam meam pro te ponam. Huic præsumptioni respondit dominus futuram eius negationem. Lucas autem cum commemorasset dixisse dominũ, Simon ecce satanas expetiuit vos vt cribraret sicut triticum, ego au- Lucæ.22.
tem rogaui pro te vt non deficiat fides tua: Et tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos. Tunc subiecit Petrum respondisse, Domine tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. Et ille dixit, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Quàm hoc aliud sit, aliud illud vnde Petrus ad præsumendum permotus sit, quis non videat? At vero Matthæus. Et hymno dicto, inquit, exierunt in montem O- Matth.26.
liueti. Tunc dicit illis Iesus, Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte: Scriptum est enim, Percutiam pastorem & dispergentur oues gregis. Postquam autem resurrexero, præcedã vos in Galilæam. Sic pror- Marci.14.
sus & Marcus qui habet etiam hęc verba, vel sententiã Matth.26.
similem illis, vel quibus secundum Ioannem, vel quibus secundum Lucam, Petrus retulit præsumptionem L
suam. Et hic ergo ita sequitur, Respondens autem Petrus ait illi, Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet ter me negabis. Ait illi Petrus, Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. Hæc penè ipsis verbis, etiam Marcus commemorat, nisi Marci.14.
quòd non generaliter, sed distinctius, quemadmodum futurum esset, expressit dictum à domino, Amen dico tibi quia tu hodie in nocte hac, priusquam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus. Cum itaque omnes dicant, prædixisse dominum quòd eum Petrus esset negaturus antequam gallus cantaret, non autem omnes dicant quoties gallus cantaret, Marcus hoc so- Marci.14.
lus narrauit expresius. Vnde nonnullis videtur non congruere cæteris, quia parum attendunt, & maxime eorum obnubilatur intentio, cum aduersus Euangeliũ animo induuntur hostili. Tota enim Petri negatio, trina negatio est. In eadem nãque permansit trepidatione M
animi, propositóque mendacii, donec admonitus quid ei prædictum sit, amaro fletu & cordis dolore sanare- Matth.26.
tur. Hæc autem tota: id est, trina negatio si post primum galli cantum inciperet, falsum dixisse viderentur tres, Ibidem.
quorum Matthæus dixit, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cãtet ter me negabis. Lucas autem, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus donec Lucæ.22.
ter abneges nosse me. Ioannes autem, Amen amen dico Ioan.13.
tibi, non cantabit gallus donec ter me neges. Diuersis enim verbis & verborum ordine eandem explicauerunt sententiam dixisse dominum, quòd antequam gallus cantaret, ter eum Petrus esset negaturus. Rursus si totam trinam negationem ante peregisset quàm cãtare gallus inciperet, superfluo dixisse Marcus depre- Marci.14.
henderetur ex persona domini. Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac priusquam gallus bis vocem dederit, ter me negaturus es. Quid enim attinebat dicere, priusquam bis, quando si ante primum galli cantum tota illa trina negatio compleretur, simul & ante secũdum, & ante tertium, & ante omnes galli cãtus eiusdẽ noctis completa inueniretur, quæ ante ipsum primum completa probaretur. Sed quia ante primum galli cantum

A tum cœpta est illa trina negatio, attenderunt illi tres,
non quando eam completurus esset Petrus, sed quanta
futura esset, & quãdo cœptura: id est, quia trina, & quia
ante galli cantum: quanquã in animo eius, & ante pri-
mum galli cantum tota posſit intelligi. Quanuis enim
verbis negantis ante primum cœpta, ante secundum
autem galli cantum peracta ſit tota illa trina negatio:
tamen affectione animi & timore Petri ante primum
tota cœpta est. Nec intereſt quantis morarum interual-
lis trina voce enunciata ſit, cum cor eius etiam ante pri
mum galli cantum tota poſſederit: tam magna ſcili-
cet formidine imbibita, vt poſſet dominum, non ſolũ
ſemel, ſed & iterum & tertio interrogatus negare, Vt
Matth.5. rectius diligentiúſque attendentibus, quo modo iam
mœchatus eſt mulierem in corde ſuo qui eam viderit
ad concupiſcendum: ſic Petrus quandocunque verbis
ederet timorem, quem tam vehementem animo con-
ceperat, vt perdurare poſſet vſque ad tertiam domini
negationem, tota trina negatio ei tempori deputanda
eſt, quando eum trinæ negationi ſufficiens timor in-
uaſit. Ex quo etiam, ſi poſt primum galli cantum inci-
B peret pulſato interrogationibus pectore verba illa ne-
gationis erumpere, nec ſic abſurde atque mendaciter
ante galli cantum ter negaſſe diceretur, quando ante
galli cantum tantus timor obſederat mentem, qui eam
poſſet vſque ad tertiam negationem perducere. Multo
minus igitur mouere debet, quia trina negatio etiam
trinis negantis vocibus ante galli cantum cœpta, & ſi
non ante primum galli cantum peracta eſt. Tanquam
ſi alicui diceretur, hac nocte antequam gallus cantet,
ad me ſcribes epiſtolam, in qua mihi ter conuiciaberis:
non vtique ſi eam ante omnem galli cantum ſcribere
inciperet, & poſt primum galli cantum finiret, ideo di-
cendum erat falſum fuiſſe prædictum. Marcus ergo de
Marci.14. ipſarum vocum interuallis planius elocutus eſt, qui
dixit ex perſona domini, Priuſquam bis gallus vocem
dederit, ter me negaturus es. Ita geſtum eſſe apparebit,
cum ad eundem locum narrationis Euangelicæ vene-
rimus, vt etiam illic oſtendatur Euangeliſtas ſibi con-
gruere. Si autem quæruntur ipſa omnino verba quæ
Petro dominus dixerit, neque inueniri poſſunt, & ſu-
perfluo quæruntur, cum ſententia eius propter quã co-
gnoſcendã verba proferũtur, etiam in diuerſis Euange-
C liſtarum verbis poſsit eſſe notiſsima. Siue ergo diuerſis
ſermonum domini locis commotus Petrus ſingillatim
ter enunciauerit præſumptionem ſuam, & ter ei domi-
nus ſuam negationẽ prædixerit, ſicut probabilius inda-
gatur: ſiue aliquo narrandi ordine poſsint omnium E-
uangeliſtarum commemorationes in vnũ redigi, qui-
bus demonſtretur ſemel dominũ prædixiſſe Petro præ-
ſumenti quòd eum negaturus eſſet: nulla hic Euangeli-
ſtarum repugnantia deprehendi poterit, ſicut nulla eſt.

De his quæ dicta ſunt à domino donec exiret de domo vbi cœnauerant, quemadmodum nihil diſcrepare mõſtrentur. *Cap. III.*

Ioan.14. NVnc ergo quantum poſſumus, ipſum ex omni-
bus ordinem iam ſequamur. Cum itaque ſecũ-
dum Ioannem hoc Petro prædictum eſſet, ſe-
quitur idem Ioannes, & conſerit domini ſermonem,
dicentis, Non turbetur cor veſtrum, Creditis in deum,
& in me credite: in domo patris mei manſiones multæ
ſunt, &c. Sermonis eius præclara maximéque ſublimia
diu narrat, donec contextim veniat ad illum locum,
Ioan.17. vbi ait dominus, Pater iuſte, mundus te non cognouit,
ego autem te cognoui: & ij cognouerũt quia tu me mi-
ſiſti, & notum eis feci nomen tuum: & notum faciam, D
vt dilectio qua dilexiſti me, in ipſis ſit, & ego in ipſis.
Cum autem facta eſſet contentio inter eos, quis eorum Lucæ.22.
videretur eſſe maior, ſicut Lucas commemorat, dixit
eis, Reges gentium dominantur eorum, & qui poteſta-
tem habent ſuper eos, benefici vocantur, Vos autẽ non
ſic: ſed qui maior eſt in vobis, fiat ſicut minor: & qui
præceſſor eſt, ſicut miniſtrator. Nam quis maior eſt,
qui recumbit an qui miniſtrat? Nõnne qui recumbit?
Ego autem in medio veſtrum ſum ſicut qui miniſtrat:
Vos autem eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationi-
bus meis. Et ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi
pater meus regnum, vt edatis & bibatis ſuper menſam
meam in regno meo, & ſedeatis ſuper thronos iudicã-
tes duodecim tribus Iſraël. Ait autem dominus Simo-
ni, ſicut Lucas ipſe ſubiungit, Simon, ecce Satanas ex-
petiuit vos, vt cribraret ſicut triticũ. Ego autem rogaui
pro te, vt non deficiat fides tua. Et tu aliquando cõuer-
ſus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei, Domine, tecum
paratus ſum & in carcerem & in mortem ire. Et ille di-
xit, Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec
ter abneges noſſe me. Et dixit eis, Quando miſi vos ſi- E
ne ſacculo & pera & calceamẽtis, nunquid aliquid de-
fuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dixit ergo eis, Sed
nunc qui habet ſacculum, tollat, ſimiliter & peram: &
qui non habet, vendat tunicam ſuam, & emat gladium.
Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod ſcriptum Eſaiæ.53.
eſt, oportet impleri in me, Et quòd cum iniuſtis depu-
tatus eſt: Etenim ea quæ ſunt de me, finem habent. At
illi dixerunt, Domine, ecce gladij duo hic. At ille dixit
eis, Satis eſt. Et hymno dicto, ſicut Matthæus Marcúſ- Matth.26.
que commemorant, exierunt in montem Oliueti. Tũc Marci.14.
dixit illis Ieſus, Omnes vos ſcandalum patiemini in me
in iſta nocte. Scriptum eſt enim, Percutiam paſtorem,
& diſpergentur oues gregis. Poſtquam autem reſurre-
xero, præcedam vos in Galilæam. Reſpondens autem
Petrus, ait illi. Et ſi omnes ſcandalizati fuerint in te,
ego nunquam ſcandalizabor. Ait illi Ieſus, Amen di-
co tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter
me negabis. Ait illi Petrus, Etiam ſi oportuerit me
mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes diſci-
puli dixerunt. Hæc ſecundum Matthæum inſeruimus.
Sed & Marci penè ipſa & totidem verba ſunt, niſi F
quia diſtat illud quod de galli cantu iam ſupra eno-
dauimus.

De his quæ geſta ſunt in illo prædio vel horto, quò ex illa domo poſt cœnam venerunt, quo modo trium, id eſt, Matthæi, Marci, & Lucæ conſonantia demõſtretur, quoniam Ioannes de hoc tacet. *Cap. IIII.*

COntexit igitur narrationem Matthæus, & dicit, Matth.26.
Tunc venit Ieſus cum illis in villam, quæ dicitur Marci.14.
Gethſemani. Hoc dicit & Marcus. Hoc & Lu- Lucæ.22.
cas, non expreſſe nominato prædio, cum ait, Et egreſſus
ibat ſecundum conſuetudinem in montem Oliuarum.
Secuti ſunt autem illum & diſcipuli. Et cum perueniſ-
ſet ad locum, dixit illis, Orate ne intretis in tentatio-
nem. Iſte locus eſt, cuius nomen illi dixerunt Gethſema
ni. Ibi fuiſſe intelligimus ortum, quem commemorat
Ioãnes, ita narrans, Hæc cum dixiſſet Ieſus, egreſſus eſt Ioan.18.
cum diſcipulis ſuis trans torrentem Cedron, vbi erat
ortus, in quem introiuit ipſe & diſcipuli eius. Deinde
ſecundum Matthæum dixit diſcipulis ſuis, Sedete hic, Matth.26.
donec vadam illuc & orem. Et aſſumpto Petro & duo-
bus filiis Zebedæi, cœpit contriſtari & mœſtus eſſe.
Tunc ait illis, Triſtis eſt anima mea vſque ad mor-
tem:

G tem:sustinete hic & vigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit io faciem suam, orans & dicēs, Mi pater, si possibile est, transeat à me calix iste: Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro, Sic non potuistis vna hora vigilare mecum? Vigilate & orate, vt non intretis io tentationem: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit & orauit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, & innenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abiit, & orauit tertio, eundē sermonem dicens, Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis, Dormite iā & requiescite, Ecce appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite eamus, ecce appropinquauit qui me tradet. Marci.14. Hæc etiam Marcus eoq; prorsus modo atq; ordine conserit, aliquanto breuius quasdam constringens sententias, & aliquid magis aperiens. Nam videtur hic sermo Matth.26. secundum Matthæum tanquam sibiipsi contrarius, quòd post tertiam oratiooem venit ad discipulos suos, H & dixit illis, Dormite iam, & requiescite: ecce appropinquauit hora & filius hominis tradetur in manus peccatorum, Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me tradet. Quo modo enim supra dixit, Dormite iam, & requiescite: cum connectat, Ecce appropinquauit hora: & ideo dicat, Surgite, eamus. Qua velut repugnantia commoti qui legunt, conantur ita pronuociare quod dictum est, Dormite iam & requiescite: tanquam ab exprobrante, non à permittente sit dictum. Quod recte Marci.14. fieret, si esset necesse. Cum vero Marcus ita hoc commemorauent, vt cū dixisset, Dormite iam & requiescite: adiungeret, Sufficit: & deinde inferret, Venit hora, ecce tradetur filius hominis: vtique intelligitur post illud quod eis dictum est, Dormite iam, & requiescite: siluisse dominum aliquantulum, vt hoc fieret quod permiserat†: & tunc intulisse, Ecce appropinquauit hora. Ideo post illa verba secundum Marcum positum est, †promiserat. Sufficit: id est, quòd requieuistis iam sufficit. Sed quia commemorata nō est ipsa interpositio silentij domini, propterea coarctat intellectum, vt in illis verbis alia Luca.22. pronūciatio requiratur. Lucas autem prætermisit quoties orauerit: dixit sanè quòd isti tacuerunt, & I orantem ab angelo confortatum, & prolixius orantis sudorem fuisse sanguineum, & guttas decurrentes in terrā. Cum ergo dicit, Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, non expressit quota oratione: Ioan.14. in nihilo tamen illis duobus repugnat. Ioannes vero posteaquam io ortum ingressum dicit cum discipulis suis, non commemorat quid illic egerit, donec eius traditor cum Iudæis ad eum comprehendendum veniret, Tres igitur isti eandem rem ita narrauerunt, sicut etiā vnus homo ter posset loqui, cum aliquanta varietate, Luca.22. nulla tamen aduersitate. Lucas enim quantum ab eis progressus, id est auulsus fuerit vt oraret, manifestius aperuit, dicens quantum iactus est lapidis. Porrò au- Marci.14. tem Marcus primo ex verbis suis idem narrauit rogasse dominum, vt si fieri posset, transiret ab eo illa hora, id est passionis, quam calicis nomine mox significauit. Deinde verba ipsa domini sic enunciauit, Abba pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc à me. Quibus verbis si adiungas quod illi duo dixerunt, & quod ipse etiam Marcus ex persona sua pariter supra posuit, ita seorenna manifestanir, Pater si fieri potest, Omnia enim tibi possibilia sunt, transfer calicem istum à me: ne quis eum putaret patris minuisse K potestatem, cum ait, Si fieri potest: non enim dexit, Si facere potes: sed, Si fieri potest. Fieri autem potest quod ille voluerit. Sic itaque dictū est, Si fieri potest: ac si diceretur, Si vis. Manifestauit enim Marcus quo intellectu accipiendum sit, Si fieri potest: quando ait, Omnia tibi possibilia sunt. Et quod commemorauerunt eum dixisse, Verum non quod ego volo, sed quod tu: tantundem valet, quantum sit & ita dicatur, Veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat: satis ostendit nō ex impossibilitate, sed ex voluntate patris dictum esse, Si fieri potest: præsertim quia Lucas & hoc ipsum planius Luca.22. intimauit. Noo enim ait, Si fieri potest: sed, Si vis. Cui apertiori sentētiæ apertius iungitur quod Marcus posuit: vt ita dicatur, Si vis, omnia enim tibi possibilia suot, transfer à me calicem istū. Quod autem ipse Mar- Marci.14. cus, nō solum pater, sed Abba pater eum dixisse cōmemorat, hoc est abba Hebraice, quod est Latine pater. Et fortasse dominus propter aliquod sacramētum vtrunque dixerit, volens ostendere illam se tristiciam in persona sui corporis, id est Ecclesiæ suscepisse: cui factus Ephes.2. est angularis lapis, venientibus ad eum partim ex He- L bræis, ad quos pertinet, quod ait abba, partim ex gentibus ad quas pertinet, quod ait pater. Etiam Paulus Apostolus non prætermittens hoc sacramentum, in quo clamamus, inquit, abba pater. Et iterum ait, Misit deus spi- Rom.8. ritum suum in corda vestra, clamantem abba pater. Oportuit enim vt bonus magister & verus saluator infir- Galat.4. mitatibus compatiens, io seipso demonstraret, non debere suos martyres desperare, si qua forte cordibus eorum irreperet sub tempus passionis ex humana fragilitate tristicia: cum eam vincerent voluntati suæ præponendo voluntatem dei: quia ille scit quid expediat, quibus consulit. De qua tota re non nunc tempus est vt vberius disseratur: agitur enim modo de conuenientia Euangelistarum, in quorum diuersitate verborum salubriter discimus, non aliud in verbis ad audiendam veritatem, quàm sententiam loquentis esse requirendam. Hoc est enim pater, quod abba pater: sed ad sacramentum intimandum, planius est abba pater: ad vnitatem significandam sufficit, pater. Et dominum quidem abba pater dixisse credendum est, sed tamen non eluceret sententia, nisi aliis dicentibus tantum pater, demonstraretur sic esse illas duas Ecclesias ex Iudæis & Græcis, M vt etiam vna sit. Ex illo ergo intellectu dictum est, Abba pater: quo idem dominus alibi ait, Habeo alias oues, quæ non sunt ex hoc ouili: gentes vtique significans, cū Ioan.10. haberet oues etiā in populo Israël. Sed quia secutus adiecit, Oportet me & eas adducere, vt sit vnus grex & vnus pastor, quantum valet ad Israëlitas & gentes, abba pater, tantum ad vnum gregem, solum pater.

De his quæ in eius apprehensione facta & dicta omnes commemorant, quo modo eos inter se nihil appareat dissentire. *Cap V.*

ADhuc ergo ipso loquēte, sicut dicunt Matthæus & Marcus, ecce Iudas vnus de duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, missi à principibus sacerdotum, & senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Matth.26. Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Aue rabbi. Et Marci.14. osculatus est eum. Dixitq; illi primo, quod ait Lucas, Iuda osculo filiū hominis tradis? Deinde quod Mat- Lucæ.22. thæus, Amice ad quid venisti? Deinde dixit, quod Ioā- Matth.26. nes

A nes cõmemorat, Quem quæritis? Responderunt ei, Ie-
Ioan.18. sum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem
& Iudas, qui tradebat eũ, cũ ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego
sum: abierũt retrorsum, & ceciderũt in terram. Iterum
ergo eos interrogauit, Quẽ quęritis? Illi autẽ dixerunt,
Ioan.17. Iesum Nazarenum. Respõdit Iesus, Dixi vobis quia ego
Luca.22. sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire: vt impleretur
sermo quem dixit, quia quos dedisti mihi, non perdi-
di ex eis quenquam. Videntes autem, sicut Lucas dicit,
ij qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerũt ei,
Domine si percutimus in gladio? Et percussit vnus ex
ipsis, quod omnes quatuor dicunt, seruum principis sa-
cerdotum, & amputauit auriculam eius, sicut Lucas &
Ioannes dicunt, dexteram. Qui autem percussit, secun-
dum Ioannem, Petrus erat: quẽ percussit autem, Mal-
chus vocabatur. Deinde quod Lucas dicit, Respondẽs
Iesus, ait, Sinite vsque huc: & adiunxit quod Matthæus
Matth.26. cõmemorat, Conuerte gladium tuum in locum suum:
Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribũt.
An putas quia non possum rogare patrem meũ, & ex-
hibebit mihi modo plusquam duodecim legiones an-
B gelorum? Quo modo ergo implebuntur scripturæ: quia
sic oportet fieri? His verbis adiungi potest, quod illum
Ioan.18. eo loco dixisse Ioannes commemorat, Calicem quem
Luca.22. dedit mihi pater, non vis vt bibam illum? Tunc, sicut
Lucas dicit, tetigit auriculam illius qui percussus erat,
& sanauit eum. Nec moueat quasi contrarium sit, quod
Lucas dixit, interrogantibus discipulis, si percuterent
in gladio, dominum respondisse, Sinite vsq; huc: quasi
post illam percussionem ita dictum fuerit, vt placue-
rit ei vsq; huc factum, sed amplius fieri noluerit: cum
in verbis quæ Matthæus posuit, intelligatur potius to-
tum factum, quo vsus est gladio Petrus, domino displi-
cuisse. Illud enim verius est, quòd cum eum interrogas-
sent, dicentes: Domine si percutimus in gladio: tunc re-
spondit, Sinite vsque huc: id est, non vos moueat quod
futurum est, permittẽdi sunt hucusq; progredi: hoc est,
vt me apprehendant, & impleantur quæ de me scripta
sunt. Sed inter moras verborum interrogantium do-
minum, & illius respondentis, Petrus defensionis aui-
ditate, & maiori pro domino commotione percussit:
sed non potuerunt etiam simul dici, quæ simul fieri po-
C tuerunt. Non enim diceret, Respondens autem Iesus,
nisi illorum interrogationi responderet, non facto Pe-
tri. Nam de facto Petri quid iudicauerit, Matthæus so-
lus dixit. Vbi etiam non dixit Matthæus, Respondit Ie-
Matth.26. sus Petro, Conuerte gladium tuum: sed dixit, Tunc
ait illis Iesus, Conuerte gladium tuum: quod post fa-
ctum apparet dixisse dominum. Illud vero quod Lu-
Luca.22. cas posuit, Respondens autem Iesus ait, Sinite vsque
huc: illis qui interrogauerant, responsum esse accipiẽ-
dum est. Sed quia, vt diximus inter verba interrogan-
tium, & respondentis domini, facta est vno ictu per-
cussio, hoc ordine iudicauit esse narrandum, vt etiam
inter verba interrogationis & responsionis eam inse-
reret. Nõ est ergo contrarium hoc ei quod dixit Mat-
Matth.26. thæus, Omnes enim qui acceperint gladiũ, gladio per-
ibunt: id est, qui vsi fuerint gladio. Videri autem pos-
set cõtrarium, si dominus ex illa responsione, Sinite vs-
†al. falsẽ vsque ad vnũ, nec ipsum letale, &c. que huc: prohibuisse letale†vulnus, vsum tamen gla-
dij spontaneũ approbasse demonstretur. Quanquã etiã
Petro dictum totum congruenter intelligi possit, vt sic
connectatur, & quod Lucas, & quod Matthæus retulit,
quemadmodum supra commemoraui: Sinite vsque
huc: &, conuerte gladium in locum suum. Omnes e-
nim qui acceperint gladium, gladio peribũt, &c. Quo D
modo autem sit intelligendum, Sinite vsque huc, iam
exposui: & si aliter melius potest, ita sit dum tamen E-
uangelistarum veritas constet. Postea sequitur Mat-
thæus, & commemorat eum in illa hora dixisse turbis:
Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus Matth.26.
comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam do-
cens in templo, & non me tenuistis. Tunc addidit e-
tiam verba quæ Lucas ponit. Sed hæc est hora vestra, Luca.22.
& potestas tenebrarum. Hoc autem totum factum est,
sicut Matthæus dicit, vt implerentur scripturæ Pro- Matth.26.
phetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt,
sicut & Marcus dicit. Sequebatur autem illum vnus a- Marci.14.
dolescens amictus sindone, sicut idem Marcus com-
memorat. Et cum tenuissent eum, reiecta sindone nu-
dus profugit ab eis.

De his quæ gesta sunt cùm duceretur dominus ad domum principis sacerdotum, & quæ in ipsa domo cum nocte perductus esset, & maximè de Petri negatione, quemadmodum inter se omnes congruant.

Cap. VI.

AT illi tenẽtes Iesum duxerunt ad Caiphã prin- E
cipem sacerdotum, vbi scribæ & seniores cõue-
nerant, sicut Matthæus dicit. Sed primum ad Matth.26.
Annam ductus est socerũ Caiphæ, sicut Ioannes dicit. Ioan.18.
Marcus autem & Lucas nomen non dicunt pontificis. Marci.14.
Ductus est autẽ ligatus, cum adessent in illa turba Tri- Luca.22.
bunus & cohors, & ministri Iudæorum sicut Ioannes Ioan.18.
commemorat. Petrus autem sequebatur eum à longe Matth.26.
vsque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus in- Marci.14.
trò, sedebat cum ministris, vt videret finem, sicut dicit Luca.22.
Matthæus. Et calefaciebat se ad ignem, sicut in eo loco
narrationis dicit Marcus, Hoc & Lucas commemorat,
quòd Petrus sequebatur à longe. Accenso autem igne
in medio atrio, & circunsedentibus illis, erat Petrus Ioan.14.
in medio eorũ. Et Ioannes dicit, quòd sequebatur Si-
mon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille
alius erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atriũ
pontificis, sicut Ioannes dicit: Petrus autem stabat ad
ostium foris, secundum eundem Ioannem. Exijt ergo Matth.26.
discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostia- Marci.14.
riæ, & introduxit Petrum, sicut idem Ioannes dicit: Luca.22.
Sic enim factum est, vt intus esset & Petrus in atrio, si- Matth.26.
cut & alij dicunt. Principes autem sacerdotum & om- F
ne concilium, sicut Matthæus dicit, quærebant falsum
testimonium contra Iesum, vt eum morti traderent,
& non inuenerunt cum multi falsi testes accessissent.
Conuenientia enim testimonia non erant, sicut Mar- Marci.14.
cus dicit, cum eundem locum commemoraret. Nouis- Matth.26.
sime autem venerunt duo falsi testes, sicut dicit Mat-
thæus, & dixerunt: Hic dixit, Possum destruere tem-
plum dei, & post triduum reædificare illud. Alios etiã
Marcus commemorat dixisse, Nos audiuimus eum di- Marci.14.
centem: Ego dissoluam templum hoc manufactum, &
post triduum aliud non manufactum ædificabo: &
ideo non erat conueniens testimonium illorum: sicut
idem Marcus ibidem dicit. Et surgens princeps sacer- Matth.26.
dotum, ait illi: Nihil respõdes ad ea quæ isti aduersum
te testificantur? Iesus autem tacebat: Et princeps sacer-
dotum ait illi, Adiuro te per deum viuum, vt dicas no-
bis, si tu es Christus filius dei. Dicit illi Iesus, Tu dixi-
sti. Hæc Matthæus. Marcus autem eadem aliis verbis
dicit, nisi quòd tacet quòd eum adiurauerit princeps
sacerdotum: sed tantum valere ostendit, quod ei dicit
Iesus, Tu dixisti: quantum si diceret, Ego sum. Sequitur Marci.14.
enim,

G enim, vt ait idem Marcus, Iesus autem dixit illi, Ego sum. Et videbitis filium hominis à dextris sedentem virtutis, & venientem cum nubibus cœli. Hoc dicit etiam Matthæus: sed non dicit respondisse Iesum, Ego Matth.26. sum. Tunc princeps sacerdotum scidit vestiméta sua, dicens, Blasphemauit. Quid adhuc egemus testibus? quod Matthæus commemorat. Et sequitur, Ecce nunc Marci.14. audistis blasphemiam, Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt, Reus est mortis. Hoc etiam te-Matth.26. statur & Marcus. Et sequitur Matthæus, Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cæciderunt. Alij autem palmas in faciem ei dederunt, dicentes: Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Hoc dicit & Marcus. Commemorat etiam quòd dei faciem Marci.14. velauerunt. De his quoque Lucas attestatur. Hæc intel-Luca.22. ligitur passus dominus vsque ad mane in domo principis sacerdotum, quò prius adductus est, vbi etiam Petrus tentatus est. Sed de Petri tentatione, quæ inter has domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes narrant: nam ipsas primo comemorant Matthæus Matth.26. & Marcus, deinde Petri tentationem. Lucas vero ex-Marci.14. plicat prius tentationem Petri, tum demum has domi-Luca.22. ni contumelias. Ioannes autem incipit Petri tentatio-Ioan.18. nem dicere, & interponit quædam de contumeliis do-H mini, & adiungit quòd inde missus est ad Caipham pótificem: & inde recapitulat, vt explicet quam cœperat tentationem Petri in domo quò primo adductus est, & redit ad ordinem, vbi ostendit quemadmodum ductus sit dominus ad Caipham. Sic ergo Matthæus sequitur, Petrus vero sedebat foris in atrio, & accessit ad Matth.26. eum vna ancilla, dicens: Et tu cum Iesu Galilæo eras? Et ille negauit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait iis qui erant ibi, Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non noui hominem. Et post pusillum accesserunt, qui stabant & dixerunt Petro, Vere & tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari & iurare, quia non nouisset hominem: & continuo gallus cantauit. Hoc dicit Matthæus. Intelligitur autem quòd posteaquam exiit foras, cum iam semel negasset, gallus cantauit primus, quod Matthæus tacet, & Marcus di-I cit. Non autem foris ante ianuam iterum negauit, sed cum rediisset ad focum. Quando autem redierit, non opus erat commemorare. Marcus ergo sic illud narrat, Marci.14. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantauit. Rursus autem cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circunstátibus, quia hic ex illis est. At ille iterum negauit. Hæc vero ancilla non eadem, sed alia est, sicut dicit Matthæus. Sanè hoc quoque intelligitur, quia in secunda negatione à duobus compellatus est, & ab ancilla scilicet, quam commemorant Matthæus & Marcus, & Luca.22. ab alio quem commemorat Lucas. Sic enim hoc narrat Lucas, Petrus vero sequebatur eum à longe. Accenso autem igne in medio atrio, & circunsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit, Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens: Mulier non noui illum. Et post pusillum alius videns eum, dixit, Et tu de illis es? Hoc ergo quod Lucas ait: Et post pusillum: iam egressus erat Petrus ianuam, & primus gallus cantauerat. Iámque redierat, vt quemadmodum dicit Ioannes, ad focum stans iterum negaret: Ioannes enim in prima negatione, non solum de primo galli cantu tacet, sicut cæteri, excepto Marco, sed etiam quòd sedentem ad K ignem cognouerit ancilla, non commemorat. Hoc enim tantum ait, Dicit ergo Petro ancilla ostiaria, Nú-Ioan.18. quid ergo & tu de discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum. Deinde interponit quæ gesta sunt cum Iesu in eadem domo, quæ commemoranda arbitratus est, ita narrans, Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se. Hic ergo intelligitur, iam exisse foras Petrum, & redisse. Primo enim sedebat ad ignem, postea iam rediens, stare cœperat. Sed forte ait aliquis, Nondum exierat, surrexerat autem exiturus. Hoc potest dicere, qui putat foris ante ianuam secundo interrogatum negasse. Videamus ergo Ioannis sequentia, Pontifex ergo, inquit, in-Ioan.18. terrogauit Iesum de discipulis suis, & doctrina eius. Respondit ei Iesus, Ego palàm locutus sum mũdo, ego semper docui in synagoga, & in templo quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierũt quid locutus sim ipsis. Ecce ij sciunt quæ dixerim ego. Hęc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit L alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus, Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: sin autem bene, quid me cædis? Et misit eũ Annas ligatum ad Caipham pontificem. Hic sanè ostenditur quòd Annas pontifex erat: nondum enim missus erat ad Caipham, cum iam illi diceretur, Sic respondes pontifici? Et hos duos, Annam ad Caipham pontifices, commemorat etiam Lucas in initio Euangelij sui. His dictis Ioannes redit ad quod cœperat de Luca.3. negatione Petri: id est, ad eandem domum, vbi gesta sunt quæ narrauit, & vnde ad Caipham missus est Iesus, ad quem ab initio ducebatur, sicut dicit Matthæus. Commemorauit autem ista Ioannes quæ in-Matth.26. terposuit recapitulans de Petro, & ad eam narrationem rediens, ita dicit, vt compleat trinam negationem. Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Ioan.18. Dixerunt ergo ei, Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille & dixit, Non sum. Hoc igitur loco inuenimus, non ante ianuam, sed ad focum stantem, secundo negasse Petrum: quod fieri non posset, nisi iam rediisset, posteaquam foras exierat. Neque enim iam M exierat, & foris eum vidit altera ancilla: sed cum exierat, eum vidit: id est, cum surgeret vt exiret, animaduertit eum, & dixit iis qui erant ibi, id est, qui simul erant ad ignem intus in atrio, Et hic erat cum Iesu Nazareno. Ille autem qui foras exierat, hoc au-Matth.26. dito, rediens iurauit illis contranitentibus, quia non nouit hominem. Nam & Marcus sic ait de eadem an-Marci.14. cilla, Et cœpit dicere circunstantibus, quia hic ex illis est. Dicebat enim non illi, sed iis qui illo exeunte ibi remanserant, sic tamen vt ille audiret. Vnde rediens, & rursus ad ignem stans, resistebat negando verbis eorum. Deinde in eo quod Ioannes ait, Dixerunt, Ioan.18. nunquid & tu ex discipulis eius es? quod redeunti & stanti dictum intelligimus, hoc quoque confirmatur, non illam tantum alteram ancillam, quam commemorant in hac secunda negatione Matthæus & Mar-Matth.26. cus, sed & alium, quem commemorat Lucas, cum Marci.14. Petro id egisse. Vnde & Ioannes dicit. Dixerunt er-Luca.22. go ei, Quapropter siue posteaquam illo exeunte di-Ioan.18. xit ancilla his, qui secum erant in atrio, quia hic ex illis est, hoc audito ille, regressus est, vt se quasi purgaret negando: siue quod est credibilius, non audiuit

quid

A quid de illo dictum fuerit, cum foras exiret, & postea-
quam rediit, dixerunt ei ancilla & ille alius, quem Lu-
cas commemorat, Nunquid & tu ex discipulis eius es?
& dixit, Non sum, pertinacius insistente illo, de quo
Lucæ.22. Lucas ait, atque dicente, Et tu de illis es: cui Petrus ait,
O homo non sum. Liquido tamen colligitur, collatis
de hac re omnibus Euangelistarum testimoniis, non
Matth.26. ante ianuam secundo Petrum negasse, sed intus in a-
Marci.14. trio ad ignem: Matthæum autem & Marcum, qui cō-
memorauerunt exisse eum foras, regressum eius bre-
uitatis causa tacuisse. Nunc iam de tertia negatione
inspiciamus eorum congruentiam, quam Matthæum
solum iam explicasse meminerimus. Sequitur ergo
Marcus, & dicit, Et post pusillum rursus qui astabant,
dicebant Petro, Vere & tu ex illis es, nam & Galilæus
es. Ille autem cœpit anathematizare & iurare, Quia nes-
cio hominem istum quem dicitis. Et statim iterum gal-
Lucæ.22. lus cantauit. Lucas autem ita secutus, hoc idem narrat,
Et interuallo facto quasi horæ vnius, alius quidam af-
firmabat, dicens: Vere & hic cum illo erat, nam & Ga-
lilæus est. Et ait Petrus, Homo nescio quid dicis. Et cō-
B tinuo adhuc illo loquente, cantauit gallus. Ioannes se-
Ioan.18. cutus de tertia Petri negatione, ita explicat, Dicit ei v-
nus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscidit
Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in orto cum il-
lo? Iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus can-
tauit. Quod igitur Matthæus & Marcus dicunt, Post
pusillum, quantum esset hoc temporis, manifestat Lu-
cas dicendo, Et interuallo facto quasi horæ vnius. De
hoc autē interuallo tacet Ioānes. Item quod Matthæus
& Marcus non singulari, sed plurali numero enun-
ciant eos, qui cum Petro agebant, cum Lucas vnum
dicat, Ioannes quoque vnum, eúmque cognatum eius,
cui abscidit Petrus auriculam: facile est intelligere,
aut pluralem numerum pro singulari, vsitata locutio-
ne vsurpasse Matthæum & Marcum: aut quòd vnus
maxime tanquam sciens, & qui eum viderat, affirma-
bat, cæteri autem secuti eius fidem, Petrum simul
vrgebant. Vnde duos Euangelistas compendio plura-
lem numerum posuisse: alios autem duos eum solum
C significare voluisse, qui præcipuus in hoc erat. Iam ve-
ro illud quod Matthæus ipsi Petro dictum fuisse asse-
Matth.26. rit, Vere & tu ex illis es, nam & loquela tua manife-
Ioan.18. stum te facit: sicut Ioannes eidem Petro dictum asse-
Marci.14. uerat, Nónne ego te vidi in orto cum illo? Marcus au-
Matth.26. tem inter se illos de Petro locutos dicit, Vere ex illis
Lucæ.22. est, nam & Galilæus est: sicut & Lucas, non Petro, sed
de Petro dicit, Alius quidam affirmabat dicens: Vere
& hic cum illo erat, nam & Galilæus est: Aut senten-
tiam intelligimus tenuisse eos qui compellatum dicunt
Petrum: tantundem enim valuit quod de illo coram
illo dicebatur, quantum si illi diceretur: aut vtroque
modo actum vel dictum, & alios illos illo, alios alio
modo commemorasse. Galli autem cantum post
tertiam negationem secundum intelligimus, sicut
Marcus expressit. Sequitur ergo Matthæus dicens: Et
Matth.26. recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat, Prius-
quam gallus cantet ter me negabis. Et egressus foras,
Marci.14. fleuit amare. Marcus autem ita dicit, Recordatus est
Petrus verbi quod dixit ei Iesus, Priusquam gallus
cantet bis, ter me negabis: & cœpit flere. Lucas autem
Lucæ.22. sic ait: Et conuersus dominus respexit Petrum, Et re-
cordatus est Petrus verbi domini sicut dixit, quia pri-
usquam gallus cantet ter me negabis. Et egressus fo-
ras Petrus fleuit amare. Ioannes de recordatione &
fletu Petri tacet. Sanè in eo quod ait Lucas, quòd con- D
uersus dominus respexit Petrum: quo modo accipien-
dum sit, diligentius considerandum est. Quanuis e-
nim dicantur etiam interiora atria, tamen in exterio-
re atrio fuit Petrus inter seruos qui simul se ad ignem
calefaciebant. Non est autem credibile quòd vbi au-
diebatur dominus à Iudæis, vt corporalis fieret illa
respectio. Nanque cum dixisset Matthæus. Tunc ex- Matth.26.
puerunt in faciem eius & colaphis cum cæciderunt,
alij autē palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Pro-
phetiza nobis Christe quis est qui te percussit: secutus
est dicēs, Petrus vero sedebat foris in atrio. Quod non
diceret, nisi illa cum domino intus agerentur: & quan-
tum colligitur in narratione Marci, non solum in in-
terioribus, sed etiam in superioribus domus ageban-
tur. Nam posteaquam Marcus talia narrauit, secutus Marci.14.
ait, Et cum esset Petrus in atrio deorsum. Sicut ergo
eo quòd Matthæus ait, Petrus vero sedebat foris in a-
trio: ostendit quòd illa intus agerentur: sic eo quòd di-
cit Marcus, Et cum esset Petrus in atrio deorsum, ostē-
dit non solum in interioribus, sed etiam in superiori-
bus gesta quæ dixerat, Quo modo ergo respexit Petrū E
dominus facie corporali? Quapropter mihi videtur il-
la respectio diuinitus facta, vt ei veniret in mentē quo-
ties iam negasset, & quid ei dominus prædixisset, atq;
ita misericorditer domino respiciente pœniteret eum,
& salubriter fleret, sicut quotidie dicimus, Domine re-
spice me, Et, respexit eum dominus, qui de aliquo ψυχεδρ.
periculo vel labore diuina misericordia liberatus est.
Et sicut dictum est, Respice & exaudi me, & conuerte- Psal.12.
re domine & libera animam meam: Ita dictū arbitror, & 6.
Conuersus dominus respexit Petrum, & recordatus est
Petrus verbi domini. Denique cum frequentius soleāt
Euangelistæ in narrationibus suis ponere Iesum quàm
dominum, modo Lucas dominum posuit dicens, Cō-
uersus dominus respexit Petrum, & recordatus est Pe-
trus verbi domini. Matthæus autem & Marcus, quia
de ista respectione tacuerunt, non verbi domini, sed
verbi Iesu, eum recordatum esse dixerunt: vt etiam ex
hoc intelligamus illam respectionem à Iesu, non huma
nis oculis, sed diuinitus factam.

De his quæ mane gesta sunt priusquam Pilato tra- F
deretur quo modo Euangelistæ inter se non dis-
crepent, & de testimonio Hieremiæ, quod Mat-
thæus propter domini precium interposuit, cùm
hoc in eiusdem Prophetæ scriptura non inue-
niatur. *Cap. VII.*

SEquitur ergo Matthæus & dicit, Mane autem fa- Matth.27.
cto, consilium inierunt omnes principes sacer- Marci.15.
dotum & seniores populi aduersus Iesum vt eum
morti traderent: Et vinctum adduxerunt eum, & tradi-
derunt Pontio Pilato præsidi. Marcus similiter, Et con-
festim mane, inquit, consilium facientes summi sacer-
dotes cum senioribus & scribis & vniuerso concilio
vincientes Iesum duxerunt & tradiderunt Pilato. Lucas
autem posteaquam compleuit narrando Petri negatio- Lucæ.22.
nem, recapitulauit quæ cum domino gesta sunt, iam
vt apparet circa mane, atque ita contexuit narratio-
nem. Et viri qui tenebant illum illudebant ei cæden-
tes, & velauerunt eum & percutiebant faciem eius, &
interrogabant eum dicentes, Prophetiza, quis est qui
te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in
eum. Et vt factus est dies, conuenerunt seniores plebis
& principes sacerdotū & scribæ & duxerunt illum in
concilium suum dicentes: Si tu es Christus dic nobis.
Et ait,

G Et ait illis, Si vobis dixero, non credetis mihi: si autem
& interrogauero, non respondebitis mihi neq; dimit-
tetis. Ex hoc autem erit filius hominis sedens à dextris
virtutis dei. Dixerunt autem omnes, Tu ergo es filius
dei? Qui ait, Vos dicitis: quia ego sum. At illi dixerunt,
Quid adhuc desyderamus testimoniũ? Ipsi enim audi-
Luca.23. uimus de ore eius. Et surgens omnis multitudo eorum
duxerũt eum ad Pilatum. Hæc omnia narrauit Lucas,
Matth.26. vbi intelligitur quod etiam Matthæus & Marcus nar-
Marci.14. rauerunt, quòd interrogatus sit dominus, vtrum ipse es-
set filius dei, & quòd dixerit, Dico vobis, amodo vide-
bitis filium hominis sedentem à dextris virtutis dei &
venientem in nubibus cœli, iam lucescente die gestum:
Luca.22. quando Lucas dicit, Et vt factus est dies: atque ita nar-
rat similia, & si quid etiam ipse commemorat quod il-
li tacuerunt. Nocte autem intelligimus per falsos testes
actum esse cum domino, quod breuiter commemora-
uerunt Matthæus & Marcus, Lucas tacuit, qui enarra-
uit quæ circa mane sunt gesta. Nam & illi: id est Mat-
thæus & Marcus cõtexerunt narrationẽ in iis quæ cum
domino acta sunt vsque ad mane: sed postea redierunt
H ad narrandam Petri negationem: qua terminata redie-
runt ad mane, vt inde cætera cõtexerent, quousq; per-
ducerent quæ cum domino acta erant, sed nondum cõ
memorauerant quod mane factum esset. Ioannes quo-
que cum ea quæ cum domino gesta sunt, ex quâta par-
te visum est, & Petri negationem totam commemoras-
Ioan.18. set, Adducunt ergo, inquit, Iesum ad Caipham in præ-
torium. Et erat autẽ mane, vbi intelligimus aut aliquam
fuisse causam, quæ coëgerit Caipham esse in prætorio,
nec esse præsentem, cum alij principes sacerdotum ha-
berent de domino quæstionem, aut in domo eius fuis-
se prætorium: tamen ad ipsum ab initio ducebatur, ad
quem in extremo perductus est. Sed quia iam tanquam
conuictum reum adducebant, Caiphæ autem iam an-
teà visum fuerat vt Iesus moreretur, nulla mora inter-
posita est, quin occidendus Pilato traderetur. Quæ igi-
tur per Pilatum cum domino gesta sunt, ita Matthæus
narrat. Ac primum excurrit inde, vt cõmemoret exi-
tum Iudæ traditoris, quem solus narrauit, ita dicens:
Matth.27. Tunc vidẽs Iudas qui eum tradidit, quia damnatus es-
set, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos prin-
cipibus sacerdotum & senioribus dicens, Peccaui tra-
dens sanguinem iustum. At illi dixerunt, Quid ad nos?
Tu videris. Et proiectis argenteis in templo, recessit:
& abiens, laqueo se suspendit, Principes autem sacer-
I dotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mit-
tere in corbonam, quia precium sanguinis est. Cõsilio
autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturã
peregrinorũ: propter hoc vocatus est ager ille Achel-
demach, hoc est ager sanguinis, vsque ad hodiernũ diẽ.
Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam
Prophetam dicentem, Et acceperunt triginta argen-
teos precium appreciati, quẽ appreciauerunt filij Israël,
& dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi
dominus. Si quis autem mouetur quòd hoc testimoniũ
non inuenitur in scriptura Hieremiæ Prophetę, & ideo
putat fidei Euangelistæ aliquid derogandum, primo
nouerit non omnes codices Euangeliorum habere, ꝙ
per Hieremiam dictum sit, sed tantummodo per Pro-
phetam. Possemus ergo dicere his potius codicibus esse
credendum, qui Hieremiæ nomen non habent. Dictũ
Zach.11. est enim hoc per Prophetã, sed Zachariam: vnde pu-
tatur codices esse mendosos qui habent nomen Hiere-
miæ, quia vel Zachariæ habere debuerunt: vel nullius,

sicut quidam, sed tantũ per Prophetã dicentẽ, qui vtiq; K
intelligitur Zacharias. Sed vtatur ista defensione, cui
placet: mihi autem cur nõ placeat, hæc causa est, quia &
plures codices habent Hieremiæ nomen: & qui diligẽ-
tius in Græcis exemplaribus Euangeliũ consyderaue-
runt, in antiquioribus Græcis ita se perhibẽt inuenisse:
& nulla fuit causa cur adderetur hoc nomẽ, vt mendo-
sitas fieret. Cur autem de nonnullis codicibus tollere-
tur, fuit vtique causa, vt hoc audax imperitia faceret,
cum turbaretur quæstione, quòd hoc testimoniũ apud
Hieremiam non inueniretur. Quid ergo intelligendũ
est, nisi hoc actum esse secretiore consilio prouidentiæ
dei, qua mentes Euangelistarũ sunt gubernatæ? Potuit
enim fieri, vt animo Matthæi Euangelium conscriben-
tis pro Zacharia Hieremias occurrerit, vt fieri solet:
quod tamen sine vlla dubitatione emendaret, saltem
ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne viuente,
hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suæ,
quę sancto spiritu regebatur, nõ frustra occurrisse aliud
pro alio nomen Prophetæ, nisi quia ita dominus hoc
scribi cõstituit. Cur autem ita cõstituerit dominus, pri-
ma illa causa vtilissima debet facillime cogitari: etiam L
sic esse insinuatũ, ita omnes sanctos Prophetas vno spi-
ritu locutos, mirabili inter se consensione constare, vt
hoc multo amplius sit, quàm si omnia Prophetarũ vno
vnius ore dicerentur: & ideo indubitanter accipi de-
bere quæcunq; per eos spiritus sanctus dixit, & singula
esse omnium, & omnia singulorum. Cur igitur & quæ
dicta sunt per Hieremiam, tam sint Zachariæ quàm
Hieremiæ: & quæ dicta sunt per Zachariam, tam sint
Hieremiæ quàm Zachariæ: quid opus erat vt emen-
daret Matthæus, cum aliud pro alio sibi nomen occur-
rens, à se scriptum relegisset? Ac non potius sequens au-
thoritatem spiritus sancti, à quo mentẽ suam regi plus
nobis ille vtique sentiebat, ita hoc scriptum relinque-
ret, sicut eum admonendo constituerat ei dominus: ad
informandos nos, tantam verborum suorum inter
Prophetas esse concordiam, vt non absurde, imò con-
gruentissime etiam Hieremiæ deputaremus quod per
Zachariam dictum reperiremus. Si enim hodie quis-
quam volens alicuius verba indicare, dicat nomen al-
terius à quo dicta non sint, qui tamen sit amicissimus
& familiaritate coniunctissimus illi cuius verba dice- M
re voluit: & continuo recordatus alium pro alio se di-
xisse, ita se colligat atque corrigat, vt tamen dicat, be-
ne dixi, quid aliud intuens nisi tantam inter ambos es-
se concordiam, inter illum scilicet cuius verba dicere
voluit, & alium cuius ei nomen pro illius nomine oc-
currit, vt tale sit hoc istum dixisse, quale si ille dixisset,
quanto magis hoc de Prophetis sanctis intelligẽdum
& maxime commendandum fuit, vt omnium libros
tanquam vnius vnum librum acciperemus: in quo
nulla rerum discrepantia crederetur, sicut nulla inue-
niretur, & in quo maior esset cõstantia veritatis. quàm
si omnia illa vnus homo quamlibet doctissimus lo-
queretur. Quod ergo hinc argumentum sumere co-
nantur vel infideles vel imperiti homines, quasi ad o-
stendendam dissonantiam sanctorum Euangelistarũ,
hæc potius debent assumere fideles & docti ad osten-
dendam vnitatem sanctorum Prophetarum. Est & alia
causa quæ mihi videtur alio tempore diligentius per-
tractanda, ne amplius sermonem protendamus quàm
huius operis terminandi necessitas flagitat, cur hoc
nomen Hieremiæ in testimonio Zachariæ sic mane-
re permissum vel potius sancti spiritus authoritate prę-
ceptum

A ceptum sit. Est apud Hieremiam, quòd emerit agrum à *Hiere. 32.* filio fratris sui, & dederit ei argentum, non quidem sub hoc nomine precij quod positum est apud Zachariam, triginta argenteis, veruntamen agri emptio non est apud Zachariam. Quod autem per prophetiam de triginta argẽteis ad hoc interpretatus sit Euãgelista, quod modo de domino completum est, vt hoc esset precium eius manifestum est: sed ad hoc pertinere etiam illud de agro empto quod Hieremias dicit, hinc potuit mystice significari: vt non hic Zachariæ nomen poneretur qui dicit triginta argẽteis, sed Hieremiæ qui dicit de agro empto: vt lecto Euangelio atque inuento nomine Hieremiæ, lecto autem Hieremia & non inuento testimonio de triginta argenteis, inuento tamen de agro empto, admoneatur lector vtrunque conferre, & inde sensum enodare prophetiæ, quo modo pertineat ad hoc quod in domino impletum est. Nam illud quod subie- *Matth. 27.* cit huic testimonio Mattheus cum ait, Quem appreciauerunt filij Israël, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi dominus, nec apud Zachariam nec apud Hieremiam reperitur, Vnde magis ex persona ip- B sius Euangelistæ accipiendum est, eleganter & mystice incertum, quia hoc ex domini reuelatione cognouerat ad hanc rem quæ de Christi precio facta est huiusmodi pertinere prophetiam. Liber quippe empti agri apud *Hire. 32.* Hieremiam iubetur mitti in vas fictile, & emitur hic de precio domini ager figuli, & hoc ad sepulturam peregrinorum, tanquam ad permansionem quietis eorum qui in hoc seculo peregrinantes consepeliuntur Christo per baptismum. Nam & illam emptionem agri hoc significare Hieremiæ dicit dominus, quia erit permansio de captiuitate liberatorum in illa terra. Hæc tanquã delinianda arbitratus sum, cum admonerẽ quid in his propheticis testimoniis in vnũ redactis, & Euangelicæ narrationi collatis, diligentius attentiúsque requiratur. Hæc interposuit Matthæus de Iuda traditore.

De his quæ apud Pilatum gesta sunt, quo modo inter se nihil dissentiant. Cap. VIII.

Matth. 27. DEinde sequitur & dicit. Iesus autem stetit ante præsidem, & interrogauit eum præses dicens, Tu es rex Iudæorum? Dicit ei Iesus, Tu dicis. Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senio- C ribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus, Nõ audis quanta aduersum te dicunt testimonia? Et non respondit ei vllum verbum, ita vt miraretur præses vehementer. Per diem autem solennem consueuerat præses dimittere populo vnum vinctum quem voluissent. Habebat autem tunc vinctum insignem qui dicebatur Barrabas. Congregatis ergo illis dixit Pilatus, Quem vultis dimittam vobis, Barrabã an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illum vxor eius dicẽs, Nihil tibi & iusto illi, Multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt populis vt peterẽt Barrabam, Iesum vero perderent. Respondens autem præses ait illis, Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barrabam. Dixit illis Pilatus, Quid ergo faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes, crucifigatur. Ait illis præses, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur. Videns autem Pilatus quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondẽs vniuersus populus, dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Tunc dimisit illis Barra- D bam, Iesum autem flagellatum tradidit eis vt crucifigeretur. Hæc narrauit Matthæus, per Pilatum gesta de domino Marcus quoque penè iisdem verbis & rebus con- *Marc. 15.* cinit. Verba autem Pilati, quibus respondit populo petenti, vt solẽniter vnus vinctus dimitteretur, ita refert. Pilatus autem respondit eis, & dixit, Vultis dimittã vobis regem Iudæorum? Matthæus autem sic ait, Congre- *Matth. 27.* gatis ergo illis, dixit Pilatus, Quem vultis dimittam vobis, Barrabã an Iesum, qui dicitur Christus? Nulla quæstio est, quòd tacet ipsos petisse vt aliquis eis dimitteretur. Sed quæri potest quæ verba Pilatus dixerit, vtrum quæ à Matthæo, an quæ à Marco referuntur? Aliud enim videtur esse, Quem vultis dimittam vobis, Barrabam an Iesum qui dicitur Christus: aliud, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum? Sed quia Christos, reges dicebant, & qui dixit illum an illum, manifestum est eum quæsisse an vellent sibi dimitti regem Iudæorum: id est Christum, nihil interest sentẽtiæ, quod hic tacuit Marcus de Barraba, hoc solum volens dicere quod ad *Marc. 15.* Iesum pertinebat, quandoquidem in eorum responsione satis & ipse ostendit, quẽ sibi dimitti voluerint. Pon- E tifices, inquit, concitauerunt turbam, vt magis Barrabã dimitteret eis. Sequitur autem & dicit, Pilatus autẽ iterum respondens, ait illis, Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum? Vnde iam satis apparet quòd id Marcus velit ostendere, dicendo, regem Iudæorũ, quod Matthæus dicendo, Christum. Non enim dicebantur Christi, reges, nisi Iudęorum: nam in eo etiam loco Matthæus ait, *Matth. 27.* Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus? Ergo sequitur Marcus, At illi iterum cla- *Marc. 15.* mauerunt, Crucifige eum. Quod ille ait, Dicũt omnes, Crucifigatur. Et sequitur Marcus, Pilatus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabãt, Crucifige eum. Hoc Matthæus, non dicit, sed quoniam di- *Matth. 27.* xit, Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: dixit etiam eum lauisse manus corã populo, vt innocentem se à sanguine iusti significaret: quod item & Marcus & alij tacent. Satis ostẽdit etiam Matthæus egisse præsidẽ cum populo, vt dimitteretur. Quod breuiter significauit Marcus in eo, quòd refert *Marci 15.* Pilatum dixisse, Quid enim mali fecit? Deinde sic etiam ipse cõcludit, quę per Pilatum cum domino gesta sunt. F Pilatus autem, inquit, volens populo satisfacere, dimisit illis Barrabam, & tradidit Iesum flagellis cæsum vt crucifigeretur. Hęc apud præsidem gesta narrauit Marcus. Lucas apud Pilatum gesta sic narrat: Cœperunt autẽ ac- *Luc. 23.* cusare illum, dicentes, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Hoc illi duo Euãgelistæ non dixerunt, cum tamen dicerent quòd eum accusabant. Ergo iste etiam ipsa crimina quæ falso obiecerunt, aperuit. Tacuit autem quod ei dixit Pilatus, Non respondes quicquam? Vides in quantis te accusant? Sed planæ sequitur, & dicit quod etiam illi dixerunt, Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum? At ille respondens ait, Tu dicis. Hoc autem Matthæus & Marcus commemorauerunt ante- *Luc. 23.* quam dicerent compellatum Iesum, quod eis accusan- *Matth. 27.* tibus non responderet. Nihil autem interest veritatis, *Marc. 15.* quo ordine Lucas ista retulerit: quemadmodum nihil interest si alius aliquid tacet, quod alius commemorat: quemadmodũ in consequentibus dicit, Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum & turbas, Nihil inuenio *Luca 23.* causæ in hoc homine. At illi inualescebant, dicentes,

G Cómouit populum docés per vniuersam Iudæã, & incipiés à Galilæa vſq; huc. Pilatus auté audiens Galilæã, interrogauit ſi homo Galilæ⁹ eſſet. Et vt cognouit ꝙ de Herodis poteſtate eſſet, remiſit eũ ad Herodem, qui & ipſe Hieroſolymis erat in illis diebus. Herodes auté viſo Ieſu, gauiſus eſt valde: erat enim cupiens ex multo tépore videre eũ, eo quod audierat multa de illo, & ſperabat ſignũ aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem illum multis ſermonibus. At ipſe nihil reſpondebat. Stabant etiã principes ſacerdotũ & ſcribę conſtanter accuſantes eũ. Spreuit autem illum Herodes cũ exercitu ſuo, & illuſit indutũ veſte alba, & remiſit ad Pilatũ. Et facti ſunt amici Herodes & Pilatus in ipſa die: Nam antea inimici erãt adinuicem. Hæc omnia, id eſt, quòd à Pilato ad Herodem dominus miſſus eſt, & quę ibi geſta ſunt, Lucas ſolus indicat: etiã ſi aliquid ibi ait ſimile, quod in aliis narrationũ locis etiã apud alios poſsit inueniri, Cæteri auté ea tantũ dicere voluerunt quæ apud Pilatum geſta ſunt, quouſq; dominus crucifigédus tra-
Luc.23. deretur. Rediés ergo Lucas ad ea quæ apud præſidé gerebãtur, vnde digreſſus erat vt narraret quod apud Herodem actũ eſt, ita ſequitur, Pilatus auté cóuocatis prin-
H cipibus ſacerdotũ & magiſtratibus & plebe, dixit ad illos, Obtuliſtis mihi húc hominé quaſi auertenté populum, & ecce ego corã vobis interrogãs nullam cauſam inueni in homine iſto, ex iis in quib⁹ eum accuſatis. Hic intelligimus eũ prætermiſiſſe quemadmodum à domino quæſierit, quid accuſatoribus reſpóderet. Sed neque Herodes, inquit, Nam remiſi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum eſt ei. Emẽdatum ergo illum dimittam. Neceſſe autem habebat dimittere eis per diẽ feſtum vnum. Exclamauit autem ſimul vniuerſa turba dicens. Tolle hunc & dimitte nobis Barrabam, qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate & homicidium miſſus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus eſt ad illos volens dimittere Ieſum. At illi ſucclamabant dicentes, Crucifige, crucifige eum. Ille auté tertio dixit ad illos, Quid enim mali fecit iſte? Nullam cauſam mortis inuenio in eo: Corripiam ergo illum & dimittam. At illi inſtabant vocibus magnis, poſtulantes vt crucifigeretur, & inualeſcebant voces eorũ. Matthæus huic conatui Pilati, quo ſæpius cum eis egit, volens vt dimitteretur Ieſus, paucíſsimis verbis ſatis atte-
Matth.27. ſtatus eſt vbi ait, Videns autem Pilatus quòd nihil pro-
I ficeret, ſed magis tumultus fieret: quod non diceret niſi multum ille niſus eſſet: quamuis tacuerit, quoties hoc efficere tentauerit, vt erueret Ieſum furori eorũ. Et Lucas
Luc.23. ita concludit quod actum eſt apud præſidem. Et Pilatus, inquit, adiudicauit fieri petitionem eorum. Dimiſit autem illis eum qui propter homicidium & ſeditioné miſſus fuerat in carcerem quem petebant, Ieſum vero
Ioan.18. tradidit voluntati eorum. Nunc eadem ſecundum Ioannem cóſideremus: id eſt, quæ per Pilatum facta ſunt. Et ipſi, inquit, non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, ſed manducarent Paſcha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras & dixit, Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc? Reſponderunt & dixerunt ei, Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. Hic videndum eſt, ne contrarium ſit ei, quod Lucas dicit, certa in eum dicta eſſe crimina, Et
Luc.23. dicit quæ dicta ſunt. Cœperunt autem, inquit, accuſare illum dicentes, Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram & prohibentem tributa dari Cęſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe. Quod vero nunc ſecundum Ioannem commemoraui, videntur Iudęi noluiſſe dicere crimina, cum dixiſſet eis Pilatus, Quam accuſa- K
tionem affertis aduerſus hominem hunc? Reſponderũt Ioan.18.
ei, Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum: Videlicet vt eorum authoritatem ſecutus, quid ei obiiceretur deſineret quærere: ſed ob hoc tantum nocentem crederet, quòd ſibi ab eis tradi meruiſſet. Ergo intelligere debemus, & hoc dictum eſſe, & illud quod Lucas commemorauit. Multa enim dicta, & multa reſponſa ſunt. Vnde vnicuique eorum quantum viſum eſt decerpſit, & in narratione ſua poſuit, quod ſatis eſſe iudicauit. Nam etiam ipſe Ioannes dicit quędam quę obiecta ſunt, quæ ſuis locis videbimus. Itaque ſequitur. Di
xit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & ſecundum le- Ioan.18.
gem veſtram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam. Vt ſermo Ieſu impleretur quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus. Introiit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Ieſum & dixit ei, Tu es rex Iudæorũ? Et reſpondit
Ieſus. A temetipſo hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Matth.27.
Et hoc non videtur conuenire illi quod ab aliis cóme- Marc.15.
moratum eſt. Reſpódit Ieſus, tu dicis, niſi in conſequé- Lucæ.23.
tibus oſtenderet & illud dictum eſſe. Vnde oſtendit ea
quæ nunc dicit, à cęteris potius Euãgeliſtis tacita quàm L
à domino dicta non eſſe. Attende ergo cætera. Reſpon
dit, inquit, Pilatus. Nunquid ego Iudæus ſum? Gens tua Ioan.18.
& pontifices tui tradiderunt te mihi: Quid feciſti? Reſpondit Ieſus, Regnum meum nó eſt de mundo hoc: Si ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei vtiq; decertarẽt vt non traderer Iudæis, Nunc auté regnum meum non eſt hinc. Dixit itaque ei Pilatus, Ergo rex es tu? Reſpondit Ieſus, Tu dicis, quia rex ſum ego. Ecce quando ventũ eſt ad id, quod alij Euangeliſtæ commemorauerunt. Sequitur ergo idem, dicente adhuc domino, quod cæteri tacuerunt, Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati, Omnis qui eſt ex veritate audit vocem meam. Dicit ei Pilatus, Quid eſt veritas? Et cum hoc dixiſſet, iterum exiit ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo cauſam. Eſt autem conſuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Paſcha, Vultis ergo, dimittã vobis regem Iudæorum? Clamauerunt rurſum omnes, dicentes, Non hunc, ſed Barrabam. Erat autem Barrabas latro.
Tunc ergo apprehendit Pilatus Ieſum, & flagellauit. Et Ioan.19.
milites plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt ca-
piti eius, & veſte purpurea circundederunt eum, & ve- M
niebant ad eum, & dicebant, Aue rex Iudæorum, & dabant ei alapas. Exiit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoſcatis quia in eo nullam cauſam inuenio. Exiit ergo Ieſus portans coronam ſpineam, & purpureum veſtimentum, & dicit eis, Ecce homo. Cum ergo vidiſſent eum pontifices & miniſtri, clamabant dicentes, Crucifige crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Accipite eũ vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo cauſam. Reſponderũt ei Iudæi, Nos legem habemus, & ſecundum legem debet mori, quia
filium dei ſe fecit. Hoc poteſt cógruere ei, quod Lucas Luc.23.
commemorat in accuſatione Iudęorum dictum, Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, vt adiun-
gatur, Quia filium dei ſe fecit. Sequitur ergo Ioannes Ioan.19.
& dicit, Cum ergo audiſſet Pilatus húc ſermonem, magis timuit. Et ingreſſus eſt prætoriũ iterum, & dicit ad Ieſum, Vnde es tu? Ieſus autem reſponſum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus, Mihi nó loqueris? Neſcis quia poteſtatem habeo crucifigere te: & poteſtaté habeo dimittere te? Reſpondit Ieſus, Nó haberes poteſtatem aduer-
ſus

A ſus me vllã, niſi tibi datum eſſet deſuper, Propterea qui
tradidit me tibi, maius peccatum habet. Et exinde quæ-
rebat Pilatus dimittere eũ. Iudæi autem clamabant, di-
centes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæſaris. Omnis
enim qui ſe regem facit, cõtradicit Cæſari. Huic poteſt
cõgruere, quod Lucas in eadem accuſatione Iudęorum
ita narrat: cum dixiſſent, Inuenimus eum ſubuertentem
gentem noſtram: adiecit, Et prohibentem tributa dari
Cæſari, & dicentẽ ſe Chriſtum regem eſſe. Ex quo ſol-
uitur illa quæſtio, qua putari poterat Ioannem dixiſſe,
Ioan.18. nullum à Iudæis domino crimen obiectum, quãdo reſ-
Ioan.19. ponderunt & dixerunt ei, Si non eſſet hic malefactor,
non tibi tradidiſſemus eum. Sequitur ergo Ioannes &
dicit, Pilatus autem cum audiſſet hos ſermones, addu-
xit foras Ieſum, & ſedit pro tribunali in loco qui dici-
tur Lithoſtratos, Hebraice autem Gabatha. Erat autem
paraſceue Paſchæ hora quaſi ſexta, & dicit Iudæis, Ecce
rex veſter. Illi autem clamabant, Tolle tolle crucifige
eum. Dicit eis Pilatus, Regem veſtrum crucifigam? Reſ-
ponderunt pontifices, Non habemus regem niſi Cæſa-
rem. Tũc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Hæc
B narrauit Ioannes per Pilatum geſta.

De illuſione qua illuſus eſt à coborte Pilati, quo modo non diſſentiunt tres qui hoc dicunt Matthæus, Marcus, & Ioannes. *Cap. IX.*

Math.27. COnſequẽs eſt etiam, vt ipſam domini paſsionem
ſecundum quatuor Euangeliſtarum teſtimonia
videamus, quam Matthæus ſic incipit, Tunc mi-
lites præſidis ſuſcipientes Ieſum in prætorium, congre-
gauerunt ad eum vniuerſam cohortem: & exuentes eũ,
chlamidem coccineam circundederunt ei, & plecten-
tes coronam de ſpinis, poſuerunt ſuper caput eius, & a-
rundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illu-
Marc.15. debant, dicẽtes, Aue rex Iudæorum. Hoc Marcus in eo-
dem loco narrationis ita dicit, Milites autem duxerunt
eum intrò in atrium prætorij, & conuocant totam co-
hortem: & induunt eũ purpura, & imponunt ei plecten
tes ſpineam coronam: & cœperunt ſalutare eũ, Aue rex
Iudæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & con
ſpuebant eum: & ponentes genua, adorabant eum. Intel
ligitur itaque quod Matthæus ait, Chlamydem cocci-
neã circundederunt ei: hoc Marcũ dixiſſe, indutũ pur-
pura. Pro regia enim purpura, chlamys illa coccinea ab
C illudentibus adhibita erat: & eſt rubra quædam purpu-
ra cocco ſimillima. Poteſt etiam fieri, vt purpuram etiã
Marcus commemorauerit, quã chlamys habebat, quã-
Ioan.19. uis eſſet coccinea. Lucas hoc prætermiſit. Ioãnes autem
antequam diceret, quòd eum Pilatus crucifigẽdum tra-
diderit, commemorauit hoc dicens, Tunc ergo appre-
hẽdit Pilatus Ieſum, & flagellauit: & milites plectentes
coronã de ſpinis, impoſuerunt capiti eius, & veſte pur-
purea circundederunt eum, & veniebant ad eum, & di
cebant, Aue rex Iudæorũ: & dabant ei alapas. Vnde ap-
paret Matthæum & Marcum, recapitulãdo iſtud com-
memoraſſe, non quo tunc factum ſit, cum eum Pilatus
iam crucifigendum tradidiſſet. Ioannes enim apud Pi-
latũ dicit hæc geſta ſatis euidenter, vnde iſti quod præ-
Math.27. terierant recoluerunt. Ad hoc pertinet etiã quòd con-
ſequenter dicit Matthæus, Et expuentes eum acceperũt
arũdinem & percutiebant caput eius. Et poſtquam illu-
ſerunt ei, exuerunt eum chlamydem & induerunt eum
veſtimentis eius, & duxerũt eum vt crucifigerent. Hoc
quod exuerunt chlamydem, & induerunt eum veſti-
mentis eius, in fine factum intelligitur cum iam duce-
Marc.15. retur. Marcus hoc ita dicit, Et poſtq̃ illuſerunt ei, exue-

runt illum purpuram, & induerunt eum veſtimẽtis ſuis. D

Quo modo non repugnet quod Matthæus, Marcus, & Lucas angariatum dicunt qui portaret eius crucem, cum Ioannes dicat quod eam Ieſus ipſe portauerit. *Cap. X.*

SEquitur ergo Matthæus & dicit, Exeuntes autem Math.27.
inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simo-
nem, hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.
Marcus quoque, Et educunt illum, inquit, vt crucifige- Marc.15.
rent eum: Et angariauerunt prætereuntem quempiam
Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrem Ale-
xãdri & Rufi, vt tolleret crucem eius. Hoc Lucas ita di- Luc.23.
cit, Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem
quendam Cirenenſem venientem de villa, & impoſue-
runt illi crucem portare poſt Ieſum. Ioannes autem ſic
narrat. Suſceperunt autem Ieſum & eduxerunt eum, & Ioan.19.
baiulans ſibi crucẽ exit in eum qui dicitur Caluariæ lo-
cum Hebraice autem golgotha, vbi eum crucifixerunt.
Vnde intelligitur quòd ipſe ſibi portabat crucem, cum
exiret in locum memoratum. Simon autem ille in iti-
nere angariatus eſt, de quo tres cõmemorant, cui poſt-
ea data eſt crux portanda vſque ad locum. Ita vtrun-
que factum inuenimus, primo id quod Ioannes dicit,
deinde quod cæteri tres. E

De potu quem dederunt ei priuſquàm commemorata eſſet eius crucifixio, quo modo conueniat inter Matthæum & Marcum. *Cap. XI.*

SEquitur itaq; Matthæus, Et venerunt, inquit, in lo- Math.27.
cũ qui dicitur Golgotha, quod eſt Caluariæ locus. Marci 15.
De hoc loco apertiſsime conſentiunt. Deinde ad- Luc.23.
iungit idem Matthæus, Et dederunt ei vinum bibere cũ Ioan.19.
felle mixtũ. Et cum guſtaſſet noluit bibere. Hoc Marcus
ita narrat, Et dabãt ei bibere vinũ myrrhatũ, & non ac-
cepit. Hoc intelligendum eſt Matthæum dixiſſe, cũ fel-
le mixtum. Fel quippe pro amaritudine poſuit, Myrrha-
tum enim vinum amariſsimum eſt. Quanquã fieri poſ-
ſit vt fel & myrrha vinũ amariſsimum redderẽt. Quod
ergo ait Marcus, Non accepit: intelligitur non accepit
vt biberet. Guſtauit autem ſicut Matthæus teſtis eſt: vt
quod idem Matthæus ait, Noluit bibere: hoc Marcus di
xit, non accepit: tacuit autem quòd guſtauerit.

De diuiſione veſtimentorum eius, quemadmodum inter ſe omnes conſentiant. *Cap. XII.*

SEquitur Matthęus. Poſtquam autem crucifixerunt F
eum, diuiſerunt veſtimenta eius, ſortem mittentes, Math.27.
& ſedentes ſeruabant eum, Hoc idem Marcus ſic, Marci 15.
Et crucifigentes eum diuiſerunt veſtimẽta eius, mitten- Lucæ 23.
tes ſortẽ ſuper eis, quis quid tolleret. Hoc Lucas ſic ait,
diuidentes vero veſtimẽta eius, miſerũt ſortes, & ſtabat
populus expectãs. Breuiter à tribus dictũ eſt, Ioãnes autẽ
diſtinctius hoc explicat quemadmodum geſtum ſit. Mi Ioan.19.
lites ergo, inquit, cum crucifixiſſent eum, acceperũt ve-
ſtimenta eius & fecerunt quatuor partes, vnicuique mi-
liti partem & tunicam. Erat autem tunica inconſutilis
deſuper contexta per totum. Dixerũt ergo adinuicem,
Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit, vt
ſcriptura impleretur dicens, Partiti ſunt veſtimẽta mea
ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem. Pſal.21.

De hora dominicæ paſsionis, quemadmodum inter ſe non conſentiant Marcus, & Ioannes propter tertiam & ſextam. *Cap. XIII.*

SEquitur Matthæus, Et impoſuerũt ſuper caput eius Math.27.
cauſam ipſius ſcriptam: Hic eſt Ieſus rex Iudæorũ.
Marcus autem priuſquã hoc dixiſſet, Erat autem, Marc.15.
inquit, hora tertia, & crucifixerunt eum: hoc enim ſub-

G iungit cum de vestium diuisione dixisset. Quæ res diligentissime consideranda est, ne magnum faciat errorem. Sunt enim qui arbitrentur hora quidem tertia dominum crucifixum. A sexta autem hora tenebras factas vsque ad nonā, vt consummatæ † intelligantur tres horæ ex quo crucifixus est, vsque ad tenebras factas. Et posset quidem hoc rectissime intelligi, nisi Ioannes diceret, hora quasi sexta Pilatū sedisse pro tribunali in loco qui dicitur Lithostratos, Hebraice autem gabatha. Sequitur enim, Erat autem parasceue Paschæ hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce rex vester. Illi autem clamabant, Tolle tolle crucifige eum. Dixit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices, Nō habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Si igitur hora quasi sexta Pilato sedēte pro tribunali traditus est crucifigendus Iudæis, quo modo hora tertia crucifixus est, sicut verba Marci non intelligentes quidam putauerunt? prius enim qua hora crucifigi potuerit videamus, deinde videbimus cur hora tertia crucifixum dixerit Marcus. Hora erat quasi sexta cum traditus est crucifigendus à Pilato sedente, vt dictum est, pro tribunali. Non enim iam plena sexta erat,

Matth.27. † cōsummata. Marc.15. Luc.23. Ioan.19.

H sed quasi sexta: id est, peracta quinta, & aliquid etiam de sexta esse cœperat. Nunquā autem isti dicerent quinta & quadrans, aut quinta & triens, aut quinta & semis, aut aliquid huiusmodi. Habent enim istum morem scripturæ, vt à parte totum ponant, maxime in temporibus. Sicut de octo illis diebus post quos eum dicunt ascendisse in montem, quorum medios intuentes Matthæus & Marcus dixerunt, post dies sex: præsertim quia tam moderate idem Ioannes locutus est, vt non diceret sexta, sed quasi sexta. Quod si ita non diceret, sed tantummodo sextam diceret, possemus nos ita intelligere quemadmodum loqui solent, sicut dixi, à parte totum: vt peracta quinta & inchoata sexta gererentur hęc quæ narrata sunt in crucifixione domini nostri, donec completa sexta illo pendente fierent tenebræ, quibus tres Euangelistæ attestantur Matthæus Marcus & Lucas. Quæramus iam consequenter, cur Marcus cum commemorasset quòd crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius mittentes sortes super eis quis quid tolleret: secutus adiunxerit, Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Iam certe dixerat, Et crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius. Sicut etiam & cæteri attestantur, quòd eo crucifixo vestimenta diuisa sunt. Si

Luc.9. Matth.17. Marc.9. Ioan.19. Matth.27. Marc.15. Luc.23. Marc.15.

I ergo eius rei gestæ tempus voluit commemorare Marcus, sufficeret dicere, Erat autem hora tertia: Vt quid adiunxit, & crucifixerunt eum: nisi quia voluit aliquid recapitulando significare, quod quæsitum inueniretur: cum scriptura ipsa illis temporibus legeretur, quibus vniuersæ Ecclesiæ notum erat qua hora dominus ligno suspensus sit, vnde posset vel huiusmodi error corrigi vel mendacium refutari. Sed quia sciebat à militibus suspensum dominum, non à Iudæis, sicut Ioannes apertissime dicit, occulte ostendere voluit eos magis crucifixisse qui clamauerunt vt crucifigeretur, quàm illos qui ministerium principi suo secundum suum officiū præbuerunt. Intelligitur ergo fuisse hora tertia cum clamauerunt Iudæi vt dominus crucifigeretur, & veracissime demonstratur tunc eos crucifixisse quādo clamauerunt: maxime quia nolebant videri se hoc fecisse, & propterea eum Pilato tradiderant, quod eorum verba satis indicant, secundum Ioannem. Cum enim dixisset eis Pilatus, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eū. Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo Iudæi, Nobis nō licet interficere quenquam. Quod ergo maxime videri fecisse nolebāt, hoc eos hora fecisse tertia Marcus ostēdit, verissime indicās magis fuisse domini necatricem linguam Iudæorum, quàm militū manus. Quisquis autem dixerit, non fuisse horam tertiam, cum hoc Iudæi primitus clamauerūt, insanissime se ostēdit inimicum Euangelij. Nisi forte aliter potuerit eandem dissoluere quæstionem: Non enim habet vnde coouincat nō fuisse tunc horam tertiā, & ideo veridico Euangelistæ potius credendum quàm contētiosis suspicionibus hominum. Vnde, inquis, probas horam tertiā fuisse? Respondeo quia credo Euāgelistis, Quibus & tu si credis ostende quemadmodum & hora sexta & hora tertia potuerit dominus crucifigi? De sexta enim vt fateamur, narratione Ioannis vrgemur: tertiam Marcus commemorat, quibus si vterque nostrum credit, ostende tu aliter quemadmodum fieri vtrunque potuerit, & libētissime acquiescam. Non enim sententiam meam, sed Euāgelij diligo veritatem. Atque vtinā etiam plures ab aliis inueniātur huius exitus quæstionis. Quod donec fiat, vtere mecum isto si placet. Si enim nullus alius exitus potuerit inueniri, solus iste sufficiet. Si autem potuerit, cū demonstratus fuerit, eligemus. Tantum non potest cōsequēs esse, vt quilibet omnium quatuor Euangelistarū mentitus sit, aut in tanto & tam sancto culmine authoritatis errauerit. Si autem quis dixerit, se inde conuincere non fuisse horam tertiam, cum illud Iudæi clamauerunt, quia posteaquam dixit idem Marcus, Pilatus autem iterum respondens ait illis, Quid ergo vultis faciā regi Iudæorū? At illi iterum clamauerunt, Crucifige eū: non interponitur aliquid morarū ab eodem Marco in eius narratione, & continuo ad id peruenitur, vt traderetur ad crucē domin° à Pilato, quod Ioānes hora quasi sexta factū esse commemorat. Intelligat qui hoc dicit, multa prætermissa esse quæ in medio gesta sunt, cū Pilatus ageret quærens quo modo eū à Iudæis eriperet, & aduersus eorū insanissimam voluntatē, quibuscūq; modis potuit instantissime niteretur. Matthæus enim ait, Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciā de Iesu qui dicitur Christus? Dicūt omnes, Crucifigatur. Tūc fuisse dicim° horam tertiā. Quod autē Matthæus sequitur & narrat, Videns autē Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, & in conatibus Pilati ad eripiendū dominum Iesum & in tumultu Iudęorum contra nitentium, cōsumptum tempus duarum horarum intelligimus, & cœptam fuisse sextam qua nondū terminata gesta sunt, quæ ab eo tempore quo Pilatus dominum tradidit vsq; ad tenebras factas narrantur. Quod autē Matthæus supra commemorat, Sedente autem illo pro tribunali, misit ad illū vxor eius dicēs, Nihil tibi & iusto illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum: postea sederat pro tribunali Pilatus, sed inter illa quę prius gesta narrabat, recordatus Matthæus quod de Pilati vxore dixit, voluit hoc ibi interponere, vt præstrueret qua maxime causa Pilatus nec nouissime volebat eum tradere Iudæis. Lucas autem narrat cum dixisset Pilatus, Emendatum ergo illum dimittam: exclamasse vniuersam turbam, Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam. Sed fortasse nondum dixerant, crucifige. Iterum autem Pilatus secundum eundem Lucam locutus est ad illos, volēs dimittere Iesum. At illi succlamabāt dicētes, Crucifige, crucifige illum. Tunc intelligit fuisse hora tertia.

Ioan.18. K L Ioan.19. Marc.15. Ibidem. Ioan.19. Matth.27. M Luc.23.

Quod

A Quod autem sequitur Lucas & dicit, Ille autẽ tertio dixit ad illos, Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis inuenio in eo, corripiam ergo illum & dimittã. At illi instabant vocibus magnis, postulantes vt crucifigeretur, & inualescebant voces eorum. Satis etiam ipse significat magnum tumultum fuisse: & post quantum morarum spacium illis tertio dixerit, Quid enim mali fecit? licet intelligere quantum indagandæ veritatis satis est: & postea quod ait, Instabant vocibus magnis, & inualescebant voces eorum: quis non videat ideo factũ, quia videbant Pilatum nolle eis tradere dominum? Et quia hoc magnopere nolebat, non vtique in momento temporis cessit, sed vel duæ horæ & aliquid amplius in illa contatione transierunt. Ioannem quoque interroga, & vide quanta fuerit Pilati illa cũtatio & recusatio tam fœdi ministerij. Idem natique multo explicatius ea narrat, quãuis nec ipse vtique dicat omnia, in quibus scilicet duæ horæ & de sexta aliquid præterfluxit, Tũ cum flagellasset Iesum, & à militibus veste illusoria, multisque illusionibus male tractari permisisset: credo vt hoc mo-
B do saltem eorum furorem mitigaret, ne vsque ad mor-
[Ioan.19.] tem sæuire pertenderent, exiit iterum Pilatus foras & dicit eis, Ecce adduco eum vobis foras vt cognoscatis quia in eo nullam causam inuenio. Exiit ergo Iesus portans spineam coronam & purpureum vestimentum. Et dicit eis, Ecce homo: vt illa velut ignominiosa specie visa placarentur. Sed adiungit & dicit, Cum ergo vidisset eum pontifices & ministri clamabant dicentes, Crucifige crucifige eum. Tunc horam tertiam fuisse dicimus. Attendæ quæ sequantur: Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos & crucifigite, Ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori: quia filium dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonẽ, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum. Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatẽ habeo dimittere te? Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersus me vllam nisi tibi datum esset desuper, Propterea qui tradi-
C dit me tibi, maius peccatum habet. Exinde Pilatus quærebat dimittere eum. In hoc igitur quòd quærebat Pilatus dimittere eum, quantum temporis putamus esse cõsumptum, quanta prætermissa, quæ vel à Pilato dicebãtur, vel à Iudæis contradicebãtur, quousque diceret Iudæi vnde ille cõmoueretur & cederet? Ita enim sequi-
[Ioan.19.] tur, Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc dimittis non es amicus Cæsaris. Omnis qui se regem facit contradicit Cæsari. Pilatus ergo cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur lithostratos, Hebraice autem gabatha. Erat autem parasceue Paschæ hora quasi sexta, Ab illa ergo
[Marc.15.] voce Iudæorum qua primum dixerunt, Crucifige, cum esset hora tertia diei, vsque ad hoc quod sedit pro tribunali, per medias moras contationes Pilati & tumultuantium Iudæorum, duæ horæ prçterierant, & peracta
[Ioan.19.] quinta iam de sexta aliquid cœperat. Dicit ergo Iudæis, Ecce rex vester: Illi autem clamabant, Tolle tolle crucifige eum. Sed neque iam commotus Pilatus timore calumniæ facile cedebat. Tunc enim vxor eius ad eum miserat sedentẽ pro tribunali: quod prçoccupauit Mat-
[Matth.27.] thæus qui hoc solus commemorauit antequam ad eum locũ narrationis veniret, vt ibi hoc poneret vbi opportunum iudicauit. Tentans itaque adhuc eos Pilatus, ne
[Ioan.19.] quid proficeret, dixit eis, Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices, Nõ habemus regem nisi Cæ- D
sarem. Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Et dum pergit, & dum crucifigitur cum duobus latronibus, dum vestes eius diuiduntur, & in sortem illa tunica mittitur, atque inter hçc variis conuiciis illuditur. Simul enim cũ illa gererentur & conuicia iaciebantur: cõpleta est hora sexta, & factæ sunt tenebræ, quas Mat- [Matth.27.]
thæus & Marcus & Lucas cõmemorant. Iam itaq; cor- [Marci.15.]
ruat impia pertinacia, & credat dominum Iesum Chri- [Luc.23.]
stum, & tertia hora crucifixum lingua Iudæorũ, & sexta manibus militum: quia in tumultu Iudæorum & Pilati æstibus, duæ atque amplius horæ præterierunt à voce qua dixerunt, crucifige. Sed ipse Marcus qui maxime breuitatis sectator est, breuiter voluit intimare Pilati voluntatem & conatum pro domini vita. Cum enim
dixisset, At illi iterum clamauerunt, Crucifige eum: vbi [Marc.15.]
ostendit quod iam clamauerant, cum vellẽt sibi dimitti Barrabam: adiũxit, Pilatus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit? Hoc modo breuiter insinuauit quod diu gestum est. Memor tamen etiam ipse quid vellet intelli-
gi, (in eo quòd) non ait, Pilatus vero dixit eis: sed ait, Pi- E
latus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit? Quia si diceret, dixit: quasi semel dictum intelligeremus. Quia vero ait, dicebat: satis intimauit intelligẽtibus, multis modis & sæpe dictũ esse, quousq; inciperet hora sexta. Cogitemus ergo quàm breuiter hoc dixerit Marcus in cõparatione Matthęi, quàm breuiter Matthęus in comparatione Lucæ, quàm breuiter Lucas in cõparatione Ioãnis, cum tamẽ alia atque alia quisque commemoraret, quam denique breuiter ipse Ioannes in comparatione rerum quæ gestæ sunt, & morarũ cum illa gererẽtur, & sine insania resistẽdi credamus duas horas & quidã in illo interuallo trãsire potuisse. Quisquis autem dixerit, potuisse Marcũ si ita esset, eo tempore dicere fuisse horam tertiam, quo erat hora tertia, cum vox Iudæorum de crucifigendo domino sonuisset, dicere etiam quod eũ tunc ipsi crucifixerũt, nimis superbè leges narratoribus veritatis imponit. Sic enim potest dicere, si hæc ipse narraret, eo modo eodèmque ordine ab omnibus debuisse narrari quo ipse narrauit. Dignetur ergo cõsilio Marci Euangelistæ superari consilium suum, qui eo loco id ponendum iudicauit, quo loco diuina inspiratione suggestum est. Recordationes enim eorum eius ma-
nu gubernatæ sunt, qui gubernat aquam, sicut scriptum F
est, qualiter illi placuerit. Fluitat enim humana memoria per varias cogitationes, nec in cuiusquam potesta-
te est quid & quando veniat in mentem. Cum ergo illi [Supra lib.]
sancti & veraces viri quasi fortuita recordationũ suarũ [2.cap.21.]
propter narrationis ordinem occultæ dei potestati, cui nihil fortuitum est, commisissent, non oportet quenquã hominum dicere longe abiectum ab oculis dei & lon-
ge peregrinantem, hoc loco poni debuit, quod valde [2.Corin.4.]
ignorat, cur eo loco deus poni voluerit. Quia & si ob-
uelatum est Euangelium nostrum, vt ait Apostolus, in [2.Corin.2.]
iis qui pereunt obuelatum est. Et cum dixisset, Aliis quidem sumus odor vitæ in vitã, aliis odor mortis in mortem: subiecit statim, Et ad hæc quis idoneus? id est, quis idoneus intelligere quàm iuste fiat. Quod idem domi-
nus dicit, Ego veni, vt qui non vident videant, & qui [Ioan.9.]
vident, cęci fiant. Ipsa est enim altitudo diuitiarũ scien- [Roma.11.]
tiæ & sapientiæ dei, qua fit ex eadem massa, aliud vas [Roma.9.]
in honorẽ, aliud in contumeliã. Et dicitur carni & san-
guini, O homo tu quis es qui respõdeas deo? Quis ergo [Roma.11.]
& in hac re cognoscit intellectũ domini, aut quis consiliarius illi fuit, vbi sic gubernauit corda reminiscentiũ

G Euangelistarũ,& in Ecclesiæ fastigio tanto authoritatis
culmine sublimauit, vt per hæc ipsa quę in eis contraria
videri possunt, multi excæcarẽtur digne traditi in con-
cupiscẽtias cordis sui, & i reprobũ sensum, & multi ex-
ercerẽtur ad elimandũ pium intellectũ secundũ occul-
Psal.91. tã omnipotẽtis iusticiã. Dicit enim Propheta domino,
Nimis profundæ factę sunt cogitationes tuę: vir impru-
dens nõ cognoscet, & stultus nõ intelliget hęc. Peto au-
tem & admoneo eos, qui hæc legunt per nos adiuuante
domino elaborata, vt huius sermonis quẽ hoc loco in-
terponendum arbitratus sum, in omni simili quęstionũ
difficultate meminerint, ne sæpius eadẽ repetenda sint.
Facile autẽ videbit qui sine impietatis duricia voluerit
attendere, q̃ opportuno loco Marcus hoc de tertia ho-
ra posuerit: vt quisq; ibi recordetur qua hora Iudęi cru-
cifixerũt dominũ, qui volebãt in Romanos vel princi-
pes vel milites trãsferre ipsum facinus, vbi factũ mini-
Marci 15. strorum militum cõmemoratum est. Ait enim, Et cruci-
figentes eum diuiserunt vestimenta eius, mittentes sor-
Ioan.19. tem super eis quis quid tolleret. Qui hoc fecerunt nisi
milites, sicut Ioannes manifestat? Ergo ne quisq̃ cogita-
Marci 15. tionẽ tanti criminis auersus à Iudæis in milites illos cõ-
H uerteret. Erat autẽ, inquit, hora tertia & crucifixerũt eũ:
vt illi eum potius crucifixisse inueniãtur, quos hora ter-
tia vt crucifigeretur clamare potuisse, diligẽs inquisitor
inueniet, cũ aduerterit hoc quod à militibus factum est,
hora sexta factum esse. Quanquã nõ desint qui parasce-
Ioan.19. uen quã Ioannes commemorauit dicẽs, Erat autẽ para-
sceue Paschæ, hora ferè sexta, horã diei tertiã velint in-
telligi, qua sedit Pilatus pro tribunali: vt eadẽ tertia cõ-
pleta videatur, quãdo crucifixus est: atque illo iam pen-
dente in ligno, aliæ tres horæ peractæ sint, & reddiderit
Ibidem. spiritum: vt ab ea hora qua defunctus est, id est, diei sex-
Matth.27. ta, tenebræ fierent vsque ad nonam. Dicunt enim die
Marci 15. quidem illo quem dies sabbati sequebatur parasceuen
Lucæ 23. fuisse Paschæ Iudæorum, quod ab eodem sabbato iã in-
ciperent azyma: sed tamen verum Pascha quod iam in
passione domini gerebatur, non Iudęorũ, sed Christia-
norum, cœpisse præparari: id est, parasceuen habere ab
hora noctis nona, in eo quod domin⁹ à Iudæis occidẽ-
dus præparabatur. Parasceue quippe interpretatur præ-
paratio. Ab illa ergo nona noctis hora vsq; ad eius cru-
cifixionem occurrit hora parasceues sexta, secundũ Io-
I annem, & hora diei tertia, secundum Marcum: vt non
Marcus horam illam recordatam recapitulando com-
memorauerit, qua clamarunt Iudæi, Crucifige crucifi-
ge, sed eam prorsus horam tertiam dixerit, qua domi-
nus est fixus in ligno. Quis fidelis non huic faueat so-
lutioni quęstionis? si modo possit aliquis articulus con-
iici ab hora nona noctis, vnde cœpisse parasceuen Pas-
chæ nostri: id est, præparationem mortis Christi con-
gruenter intelligamus. Si enim dicamus eam cœpisse
quando à Iudæis apprehensus est dominus, adhuc no-
ctis primæ partes erant. Si quando ad domũ perductus
est soceri Caiphæ, vbi & auditus est à principibus sacer
dotum, adhuc gallus non cantauerat, quod ex Petri ne-
gatione colligimus, quæ cum iam audiretur facta est. Si
autem quando Pilato traditus est, iam mane fuisse aper
tissime scriptũ est. Restat ergo vt intelligamus tunc cœ
pisse istam parasceuẽ Paschæ: id est, præparationẽ mor-
tis domini, quando responderunt omnes principes sa-
cerdotum apud quos primum audiebatur & dixerunt.
Matth.26. Reus est mortis: quod apud Matthęum & Marcum in-
Matth.14. uenitur: vt recapitulãdo intelligãtur de Petri negatio-
ne postea dixisse, quod antea factum erat. Nõ enim ab-
surde coniicitur, tempore eo quando vt dixi reũ mor- K
tis pronunciauerunt, horam nonam noctis esse potuis-
se: ex qua hora vsque ad horã qua sedit Pilatus pro tri-
bunali, quasi hora sexta fuit, non diei, sed parasceues: id
est, pręparationis immolationis domini, quod verũ Pas
cha est: vt plena sexta eiusdem parasceues, quæ plena
diei tertia occurrebat dominus, suspẽderetur in ligno.
Siue ergo hoc potius intelligendum eligatur, siue quòd
Marcus etiam horam recoluerit, eàmque maxime ad
condemnationẽ Iudæorum in domini crucifixione cõ
memorare voluerit, qua intelliguntur clamare potuisse
vt crucifigeretur: vt ipsos potius crucifixisse accipere-
mus quàm eos quorum manibus in ligno suspensus est. Matth.8.
Sicut ille Centurio magis accessit ad dominum quàm Luc.7.
illi amici quos misit: proculdubio quæstio soluta est de
hora dominicæ passionis, quæ maxime solet & conten-
tiosorum concitare impudentiam, & infirmorum im-
peritiam perturbare.

*De duobus latronibus cum illo crucifixis, quo mo-
do omnes concordent. Cap. XIIII.*

SEquitur Matthæus & dicit, Tunc crucifixi sunt cũ Matth.27.
eo duo latrones: vnus à dextris, & vnus à sinistris. Marc.15.
Et Marcus similiter & Lucas. Nec Ioannes aliquid Luc.23.
facit quæstionis, quanuis latrones eos non dixerit. Ait L
enim, Et cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autẽ Ioan.19.
Iesum. Esset autem contrarium, si cum illi dixissent, la-
trones, iste diceret innocentes.

*De his qui domino insultauerunt, quo modo inter se con-
sonent Matthæus, Marcus, & Lucas. Cap. XV.*

SEquitur Matthęus & dicit, Pretereuntes autẽ blas- Matth.27.
phemabant eũ, mouẽtes capita sua & dicẽtes, Vah
qui destruis templũ, & in triduo illud reædificas.
Salua temetipsum, si filius dei es descẽde de cruce. Huic
Marcus penè ad eadẽ verba consonat. Sequitur deinde Marc.15.
Matthæus & dicit, Similiter & principes sacerdotũ il- Matth.27.
ludentes cum Scribis & senioribus dicebant. Alios sal-
uos fecit, seipsum nõ potest saluum facere. Si rex Israël
est, descendat nunc de cruce & credimus ei. Cõfidit in Marc.15.
deum, liberet nunc eum si vult. Dixit enim, quia filius Luc.23.
dei sum. Marcus & Lucas quanuis alia verba dicant, ad
eandem tamen sententiam concinunt, cum alius præ-
termittit quod alius cõmemorat. De principibus enim
sacerdotum quòd insultauerint domino crucifixo pa-
riter non tacent, quãuis seniores tacuit Marcus, Lucas M
autem quia principes dixit, nec addidit sacerdotũ, ma-
gis nomine generali omnes primates complexus est, vt
ibi possint intelligi & Scribæ & Seniores.

*De latronũ insultatione, quo modo non repugnent Matthæus
& Marcus Lucæ, qui dicit vnum eorum insultasse alium cre-
didisse. Cap. XVI.*

SEquitur Matthæus & dicit, Idipsum autẽ & latro- Matth.27.
nes qui crucifixi erant cum eo improperabant ei. Marc.14.
Nec Marcus discrepat, hoc idẽ dicens aliis verbis. Luc.23.
Lucas autẽ potest putari repugnare, nisi gen⁹ locutionis
satis vsitatũ nõ obliuiscamur. Ait enim Lucas, Vnus au-
tem de iis qui pendebãt latronib⁹ blasphemabat eũ di-
cens, Si tu es Christus, saluum fac temetipsum & nos. Et
sequitur idem ipse atq; ita contexit. Respondens autem
alter increpabat illum dicens, Neque tu times deum,
quòd in eadem damnatione es. Et nos quidem iuste, nã
digna factis recipimus, hic vero nihil mali gessit. Et di-
cebat ad Iesum, Domine memento mei cum veneris in
regnũ tuũ. Et dicit illi Iesus, Amẽ dico tibi, hodie mecũ
eris in paradiso. Quo modo ergo sicut Matthæus dicit. Matth.27.
Latrones qui crucifixi erant cum eo improperabant ei.
Vel

A Vel ſicut Marcus dicit, Et qui cũ eo crucifixi erant, con-
Marc.15. uiciabantur ei: quãdoquidem vnus eorum conuiciatus
eſt, ſecundum Lucæ teſtimonium, alter & compeſcuit
Lucæ.23. eum, & in dominum credidit, ſi iotelligamus. Mat-
thæum & Marcum breuiter perſtringentes hũc locum
pluralem nuoierum pro ſingulari poſuiſſe. Sicut & in
Heb.11. epiſtola ad Hebræos legimus, pluraliter dictum, Clau-
Danie.6. ſerunt ora leonum: cum ſolus Daniel ſignificari intelli-
& 14. gatur: Et pluraliter dictum, Secti ſũt: cum de ſolo Eſaia
Pſal.2. tradatur. In Pſalmo etiam qood dictum eſt, Aſtiterunt
reges terræ & principes conuenerunt in vnum: &c. plu-
Acto.4. ralem numerum pro ſingulari poſitũ, in Actibus Apo-
ſtolorũ exponitur. Nam reges propter Herodem, prin-
cipes propter Pilatum intellexerunt, qui teſtimonium
eiuſdem Pſalmi adhibuerunt. Sed quia & Pagani ſolẽt
calumniari Euangelio, videant quemadmodum locuti
ſint authores eorũ, Phædras, Medæas & Clytemneſtras
cũ ſingulæ fuerint. Quid autẽ vſitatius, verbi gratia, quã
vt dicat aliquis & ruſtici mihi inſultaot, etiã ſi vnus in-
ſultet. Tũc enim eſſet cootrariũ quod Lucas de vno ma
nifeſtauit, ſi illi dixiſſeot ambos latrones cõuiciatos do
mino. Ita enim nõ poſſet ſub numero plurali vnus intel-
B ligi. Cũ vero dictũ eſt, latrones: vel qui cum eo crucifixi
erãt, nec additũ eſt ambo, nõ ſolũ ſi ambo feciſſent, poſ-
ſet hoc dici, ſed etiã quia vnus hoc fecit, potuit vſitato lo
cutionis modo p pluralẽ numerũ ſingularis ſignificari.

De potu aceti quo modo inter ſe omnes conſentiant. Cap. XVII.

Matth.27. SEquitur Matthæus & dicit, A ſexta autem hora te-
Marc.15. nebræ factæ ſuot ſuper vniuerſam terram vſque ad
Luc.23. horam nooam. Hoc & duo alij cõteſtãtur. Addi-
dit autem Lucas etiã vnde factæ ſint tenebræ: id eſt, ſo-
lem obſcuratum. Sequitur Matthæus. Et circa horã no-
nam clamauit Ieſus voce magna dicens, Eli, eli, lamma
zabatani: hoc eſt, deus meus, deus meus, vt quid dere-
liquiſti me? Quidam autem illic ſtantes & audiẽtes di-
Marc.15. cebant, Heliam vocat iſte. Marcus penè ad eadem ver-
ba, ad eaodem tamen ſententiam, non penè ſed omni-
Matth.27. no conſentit. Sequitur Matthæus. Et continuo currens
vnus ex eis acceptam ſpongiã impleuit aceto & impo-
Marc.15. ſuit arũdini, & dabat ei bibere. Sic & Marcus dicit, Cur-
rens autem vnus & implens ſpõgiam aceto circumpo-
nenſque calamo, potum dabat ei dicens, Sinite videa-
mus ſi veniat Helias ad depooendum eum. Quod qui-
C dem de Helia, non ipſum qui obtulit ſpongiam cũ ace-
Matth.27. to, ſed cæteros dixiſſe Matthæus narrauit. Ait enim, Cæ-
teri vero dicebant, Sine videamus an veniat Helias li-
berãs eũ vnde intelligimus & illũ & cæteros hoc dixiſſe.
Luc.23. Lucas autem antequam de latronis inſultatione narra-
ret, hoc de aceto ita commemorauit. Illudebãt autem ei
& milites accedentes & acetum offerentes illi dicentes,
Si tu es rex Iudæorum ſaluum te fac. Semel complecti
voluit quod à militibus factum & dictum eſt. Vbi mo-
uere non debet, quod niſi vnum eorum dicit acetũ ob-
tuliſſe. Geous enim locutionis tenuit, de quo ſupra tra-
ctauimus, pluralem pro ſingulari ponẽs. Hoc autem de
aceto etiam Ioãnes commemorauit, vbi ait, Poſtea ſciẽs
Ieſus, quia iam omnia conſummata ſunt, vt cõſumma-
retur ſcriptura dixit, Sitio. Vas autem poſitum erat ace-
Ioan.19. to plenum. Illi autem ſpongiam plenam aceto hyſſopo
circumponentes obtulerũt ori eius. Sed quod apud eũ-
deoi Ioannem inuenitur dixiſſe, Sitio: & quia vas ibi e-
rat aceto plenum, non mirum eſt ſi cæteri tacuerunt.

De vocibus domini quas continuo moriturus emiſit, quo modo non repugnent Matthæus & Marcus Lucæ, & ipſi tres Ioanni. Cap. XVIII.

SEquitur Matthæus. Ieſus autem iterum clamãs vo- D
ce magna emiſit ſpiritum. Marcus ſimiliter, Ieſus Matth.27.
autem emiſſa voce magna expirauit. Lucas autem Marc.15.
quid ipſa voce magna dixerit, declarauit. Dixit enim, Luc.23.
Et exclamãs voce magna Ieſus ait, Pater in manus tuas
commendo ſpiritum meum, & hæc dicens, expirauit.
Ioannes vero ſicut tacuit illam vocem primam, Eli, eli:
quam Matthæus & Marcus retulerunt, tacuit etiam iſtã
quam Lucas ſolus commemorauit, illi autẽ duo nomi-
ne vocis magnæ ſignificaueruot: id eſt, pater in manus
tuas commendo ſpiritum meum: quod eum voce ma-
gna dixiſſe & ipſe Lucas ſimiliter atteſtatus eſt, vt intel-
ligeremus hãc fuiſſe vocem magnam quam Matthæus
& Marcus commemorauerunt. Sed dicit Ioãnes quod Ioan.19.
nullus illorum trium dicit eum dixiſſe, Cõſummatum
eſt: cum acetum accepiſſet, quod eum ante ipſam vocẽ
magnam dixiſſe intelligimus, Hæc ſunt enim verba Io- Ioan.19.
annis, Cum ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, Cooſũ-
matum eſt: Et inclinato capite tradidit ſpiritũ. Inter il-
lud quod ait, conſummatũ eſt: & illud quod ait, Et incli
nato capite tradidit ſpiritum: emiſſa eſt illa vox magna
quam tacuit iſte, cæteri autem tres commemorauerunt. E
Hoc enim apparet eſſe ordiois, vt ante diceret, Com-
ſummatum eſt: cum perfectum io illo eſſet quod de il-
lo prophetatum erat: & tanquam ad hoc expectaret, qui
vtique cum vellet moreretur, deinde cõmendãs tradi-
dit ſpiritum. Sed quouis ordine quilibet arbitretur dici
potuiſſe, hoc magnopere cauẽdum eſt, ne cui videatur
quiſquam Euãgeliſtarum alteri repugnare, ſi vel tacuit
quod alius dixit, aut dixit quod alius tacuit.

De ſciſſione veli, quo modo non diſſentiãt Matthæus & Marcus à Luca quo ordine factum ſit. Cap. XIX.

SEquitur Matthæus, Et ecce velum tẽpli ſciſſum eſt Matth.27.
in duas partes, à ſummo vſq; deorſum. Et Marcus Marc.15.
ſic, Et velum tẽpli ſciſſum eſt in duo, à ſurſum vſq; Luc.23.
deorſuoi. Lucas autem ſimiliter hoc ait, Et velum tem-
pli ſciſſum eſt medium: ſed non eodem ordine. Volens
eoim miraculũ miraculo adiungere, cũ dixiſſet, Sol ob-
ſcuratus eſt: cõtinuo ſubiungendum exiſtimauit, Et ve-
lum templi ſciſſum eſt medium: præoccupatus videlicet
quod expirante domino factum eſt, vt deinde recapitu-
lãs exequeretur & de potu aceti, & de illa voce magna,
& de ipſa morte, quæ ante ſciſionem veli poſt tenebras
facta iotelliguntur. Matthæus enim qui cum dixiſſet. F
Ieſus autem iterum clamans voce magna, emiſit ſpiri- Matth.27.
tum: continuo ſubiecit. Et ecce velum templi ſciſſum
eſt: ſatis expreſsit tunc eſſe ſciſſum, cum Ieſus emiſiſſet
ſpiritum. Si autem oon addidiſſet, Et ecce: ſed ſimplici-
ter dixiſſet, Et velum templi ſciſſum eſt: incertum eſſet
vtrum ipſe & Marcus hoc recapitulãdo commemoraſ-
ſent, Lucas autem ordinem tenuiſſet: an Lucas recapitu-
laſſet quod illi ordine poſuiſſent.

De admiratione Centurionis & eorum qui cum illo erant, quo modo inter ſe conſentiant Matthæus, Marcus, & Lucas.

Cap. XX.

SEquitur Matthæus, Et terra mota eſt, & petræ ſciſ- Matth.27.
ſæ ſunt, & monumenta aperta ſunt & multa cor-
pora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt, &
exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem eius ve-
nerunt in ſanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.
Hæc quæ ſolus dixit non eſt metuendũ ne cuiquam cæ-
terorũ repugnare videãtur. Sequitur idem ipſe, Centu-
rio autem & qui cum eo erant cuſtodientes Ieſum, viſo
terræmotu & iis quæ fiebant, timuerũt valde, dicentes:
Vere filius dei erat iſte. Marcus ſic, Videns autem Cen-

G turio qui ex aduerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait, Vere homo hic filius dei erat. Lucas sic, Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit deũ dicens, Vere hic homo iustus erat. Non est contrarium quod Matthæus viso terręmotu dicit admiratum Centurionem, & eos qui cum illo erant, cũ Lucas dicat hoc eum admiratum, quòd emissa illa voce expirasset, ostẽdens quàm in potestate habuerit quando moreretur. In eo quippe quòd idem Matthæus non solum dixit, viso terræmotu: sed etiam addidit, & iis quæ facta erant: integrum locum fuisse demõstrauit Lucæ, vt diceret Centurionem ipsam domini mortem fuisse miratum, quia & hæc inter illa est quæ tunc mirabiliter facta erant. Quanquam & si Matthæus illuc non addidisset, intelligendum erat, cum multa mirãda facta fuerint, & omnia Centurio, & qui cum eo erant mirari potuerint, liberum fuisse narrantibus quid quisque illum miratum cõmemorare voluisset. Nec eos sibi repugnare cũ alius illud, alius illud diceret fuisse miratum, quando omnia *Matth. 27.* fuerat ille miratus. Quod autem alius ait, Centurionem *Marc. 15.* dixisse, Vere filius dei erat iste: alius autem, Vere homo hic filius dei erat: non mouebit eum cui non exciderunt tam multa superius similiter dicta & exposita.

Luc. 23.

H Ad vnam quippe sentẽtiam vtraque verba concurrunt, nec quod alius tacuit, homo, alius dixit, vllo modo cõtrarium est. Magis quòd Lucas non ait, Centurionẽ dixisse, filius dei erat: sed, iustus erat: potest putari diuersum: sed vel vtrunque dictum à Centurione intelligere debemus, & aliud illos, aliud istum commemorasse: vel fortasse Lucam exprimere voluisse sententiam Centurionis, quo modo dixerit Iesum filium dei. Forte enim non eum vnigenitum æqualem patri Centurio intellexerat, sed ideo filium dei dixerat, quia iustũ crediderat, sicut multi iusti dicti sunt filij dei. Quod autem etiam *Luc. 23.* ipse Lucas dicit, Videns autem Centurio quod factum erat: in eo genere inclusit omnia quæ in illa hora mirabiliter facta erant, tanquam vnum mirabile factum commemorans, cuius quasi mẽbra & partes erant om- *Matth. 27.* nia illa miranda, Iam vero quod Matthæus addidit, eos qui cum Centurione erant: alij autem hoc tacuerunt, cui non appareat ex notissima regula non esse cõtrarium, cum alius dicit quod alius tacet. Et quod Mat- *Matth. 27.* thæus dixit, timuerunt valde: Lucas autem non dixit, *Luc. 23.* timuit: sed, glorificauit deum: quis non eum intelligat I timendo glorificasse?

De mulieribus quę ibi stabant, quo modo Matthęus, Marcus, & Lucas, qui dixerunt eas longè stetisse, non repugnent Ioanni qui nominauit vnam earum stetisse iuxta crucem.

Cap. XXI.

Matth. 27. SEquitur Matthæus, Erant autem ibi mulieres multæ à longe, quę secutæ erant Iesum à Galilæa ministrãtes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi, *Marc. 15.* Marcus sic, Erãt autẽ mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris & Ioseph mater, & Salome, & cũ esset in Galilæa sequebantur eũ, & ministrabãt ei, & aliæ multæ quę simul cũ eo ascenderãt Hierosolymam. Inter hos nihil video quod cõtrariũ possit putari. Quid enim interest ad veritatem quod quasdam mulieres pariter, quasdã singu- *Luca 23.* li nominauerunt? Lucas quoq; ita narrationẽ cõtexit, Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. Stabant autẽ omnes noti eius à longe, & mulieres, quæ secutæ erant eum à Galilæa hęc videntes.

Vnde superioribus duobus de mulierum præsentia sa- K tis consentit, quamuis nullam earum nominatim exprimat. De turba etiã quæ simul aderat, & videntes quæ fiebant, tundebant pectora sua, & reuertebantur: consentit Matthæus, quamuis seorsum adnexuerit, Cẽturio *Matth. 27.* autem & qui cum eo erant. Quapropter tantũmodo de notis eius qui stabant à longe solus inuenitur dixisse, Nam & Ioãnes commemorauit de præsentia fœminarum antequam dominus emisisset spiritum, ita narrãs, Stabat autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror ma- *Ioan. 19.* tris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem & discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. † Qua in re nisi apertissime †*suam.* Matthæus quoque & Marcus Mariam Magdalenã nominassent, possemus dicere, alias à lõge, alias iuxta crucem fuisse. Nullus enim eorum præter Ioannem matrẽ domini commemorauit. Nunc ergo quo modo intelligitur eadem Maria Magdalene, & à longe stetisse cum aliis mulieribus, sicut Matthæus & Marcus dicunt, & iuxta crucem fuisse, sicut Ioannes dicit: nisi quia in tanto interuallo erant, vt & iuxta dici possent, quia in conspectu eius præsto aderant, & à longe in comparatione L turbę propinquius circunstantis cum Cẽturione & militibus. Possumus etiam intelligere, quod illæ quæ simul aderant cum matre domini, postquam eam discipulo cõmẽdauit, abire iam cœperant, vt à densitate turbæ se exuerent, & cætera quæ facta sunt longius intuerentur: vt cæteri Euangelistæ qui post mortem domini eas cõmemorauerunt, iam longe stantes commemorarent.

De Ioseph qui corpus domini petiuit à Pilato, quo modo omnes consentiant, & quo modo à seipso Ioannes nõ dissentiat.

Cap. XXII.

SEquitur Matthæus. Cum sero autem factum esset, *Matth. 27.* venit quidam homo diues ab Arimathia nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatum & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus Iesu. Marcus sic, Et cum iam sero esset factũ, *Marc. 15.* quia erat Parasceue, quod est ante sabbatum, venit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio, qui & ipse erat expectans regnum dei, Et audacter introiuit ad Pilatum & petiit corp⁹ Iesu. Pilatus autem mirabatur si iam obisset. Et accersito Centurione interrogauit eum si iam mortuus esset. Et cum cognouisset à Centurione, dona- M uit corpus Ioseph. Lucas sic, Et ecce vir nomine Ioseph *Luc. 23.* qui erat decurio, vir bonus & iustus, hic non consenserat consilio & actibus eorum, ab Arimathia ciuitate Iudææ, qui expectabat & ipse regnum dei, hic accessit ad Pilatum & petiit corpus Iesu. Ioannes autem posteaquã *Ioan. 19.* narrauit de cruribus fractis eorũ qui cum domino crucifixi erant, & de latere domini lancea percusso, quod totum solus dixit, sic iungit etiam Ioseph consentiens cæteris ita narrans. Post hęc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum vt tolleret corpus Iesu: Et permisit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Iesu. In hoc nihil extat in quo aliquis eorum alicui repugnare videatur. Sed aliquis forsitan quærat, quo modo à semetipso Ioannes ipse non discrepet, contestans *Ioan. 19.* cũ cæteris quòd Ioseph petierit corpus Iesu, & solus dicens, quod occultus fuisset discipulus domini propter metũ Iudæorũ. Merito enim mouet, cur ille qui propter timorẽ occultus discipul⁹ erat, ausus sit petere corp⁹ eius, quod nullus eorum qui eũ palam sequebantur auderet.

Sed

A Sed intelligendum eſt, iſtum fiducia dignitatis hoc fe-
ciſſe, qua prǽditus poterat familiariter intrare ad Pila-
tum. In extremo autem illo officio funeri exhibēdo mi-
nus curaſſe de Iudęis, quāuis ſoleret in domino audien-
do eorum inimicicias deuitare.

De ſepultura eius, quo modo tres à Ioanne non diſ-
ſentiant. Cap. XXIII.

Matth. 27. SEquitur Matthæus. Et accepto corpore Ioſeph, in-
uoluit illud in ſindone munda, & poſuit illud in
monumento ſuo nouo quod exciderat in petra. Et
aduoluit ſaxum magnum ad oſtium monumenti, &
Marci. 15. abiit. Marcus ſic, Ioſeph autem mercatus ſindonem, &
deponens eum inuoluit ſindone, & poſuit eum in mo-
numento quod erat exciſum de petra, & aduoluit lapi-
Luca. 23. dem ad oſtium mooumenti. Lucas ſic, Et depoſitum in-
uoluit in ſindone, & poſuit enm in monumento exciſo
in quo nondum quiſquam poſitus fuerat. Ex his tribus
nulla quæſtio diſſenſionis oriri poteſt. Ioānes autem ſe-
pulturam domini, non à ſolo Ioſeph, ſed à Nicodemo
quoque curatam fuiſſe cōmemorat. Conſequēter enim
Ioan. 19. à Nicodemo incipiēs, ita narrat, Venit autem & Nico-
B demus qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mix-
turam myrrhæ & aloës quaſi libras centum. Deinde ſe-
quitur adiungens ipſum Ioſeph & dicit, Acceperunt er-
go corpus Ieſu, & ligauerunt eum linteis cum aromati-
bus, ſicut mos Iudæis eſt ſepelire. Erat autē in loco vbi
crucifixus eſt ortus, & in orto monumētum nouum in
quo nōdum quiſquam poſitus erat. Ibi ergo propter pa-
raſceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum po-
ſuerunt Ieſum. Neque hic aliquid repugnat recte intel-
ligentibus. Neque enim illi qui de Nicodemo tacuerūt,
affirmauerunt à ſolo Ioſeph dominum ſepultum, quan-
uis ſolius commemorationem fecerint: aut quia illi vna
ſindone à Ioſeph inuolutum dixeruot, propterea prohi-
buerunt intelligi & alia lintea potuiſſe afferri à Nicode-
mo & ſuperaddi: vt verum narraret Ioannes, quòd non
vno linteo, ſed linteis inuolutus ſit: quanuis & propter
ſudariū quod capiti adhibebatur, & inſtitas quibus to-
tum corpus alligatum eſt, quia omnia de lino erant,
etiam ſi vna ſindoo ibi fuit, veriſsime dici potuit, liga-
uerunt eum linteis. Liotea quippe generaliter dicuntur
quæ lino texuntur.

C *De his quæ circa tempus reſurrectionis domini facta*
ſunt, quemadmodum omnes non inter ſe diſſentiant.
Cap. XXIIII.

Matth. 27. SEquitur Matthæus. Erat autem ibi Maria Magda-
leoe & altera Maria ſedentes contra ſepulchrum.
Marci. 15. Quod Marcus ita dicit, Maria autem Magdalene
& Maria Ioſeph aſpiciebant vbi poneretur. Vnde nihil
Matth. 27. eos ex hoc diſſentire manifeſtū eſt. Sequitur Matthæus,
Altera autem die quæ eſt poſt paraſceuen, conuenerunt
principes ſacerdotum & Phariſæi ad Pilatum dicentes,
Domine recordati ſumus, quia ſeductor ille dixit ad-
huc viuens, Poſt tres dies reſurgam. Iube ergo cuſtodi-
ri ſepulchrum vſque ad diem tertium, ne forte veniant
diſcipuli eius & furentur eum, & dicant plebi, ſurrexit à
mortuis, & erit nouiſsimus error peior priore. Ait illis
Pilatus, Habetis cuſtodiam: ite cuſtodite ſicut ſcitis. Illi
autem abeuntes munierunt ſepulchrum ſignantes lapi-
dem cum cuſtodibus. Hoc ſolus Matthæus narrat, nul-
lo aliorum narrante aliquid quod huic videatur eſſe
contrarium. Deinde ſequitur idem Matthæus & dicit,
Matth. 28. Veſpere autem ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati,
venit Maria Magdalene & altera Maria videre ſepul-
chrum. Et ecce terræmotus factus eſt magnus. Angelus
enim domini deſcendit de cœlo, & accedens reuoluit D
lapidem & ſedebat ſuper eum. Erat autem aſpectus eius
ſicut fulgur, & veſtimenta eius ſicut nix. Præ timore au-
tem eius exterriti ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mor-
tui, Reſpondens autem angelus, dixit mulieribus, No-
lite timere vos. Scio enim quòd Ieſum qui crucifixus
eſt quæritis. Non eſt hic, ſurrexit enim ſicut dixit, Ve-
nite & videte locum vbi poſitus erat dominus. Et cito
euntes dicite diſcipulis eius, quia ſurrexit, & ecce præ-
cedit vos in Galilæam, Ibi eum videbitis: ecce prædixi
vobis. Huic Marcus cooſonat. Sed poteſt mouere, quo Marci. 16.
modo ſecundum Matthæum, angelus ſuper lapidem ſe- Matth. 28
debat reuolutum à monumento. Marcus enim intro- Marci. 16.
euntes eas in monumētum dicit vidiſſe iuuenem ſeden-
tem in dextris coopertum ſtola candida, & obſtupuiſ-
ſe: niſi intelligamus aut Matthæum tacuiſſe de illo an-
gelo quem intrantes viderunt. Marcum vero de illo ta-
cuiſſe quem foris viderunt ſedentem ſuper lapidem: vt
duos viderint, & à duubus ſingillatim audierint quæ
dixerūt aogeli de Ieſu: prius ab illo quem foris viderunt
ſedentem ſuper lapidem, deinde ab illo quem viderunt
iotrantes in monumentum ſedentem à dextris, quò vt E
intrarent, illius qui foris ſedebat verbis exhortatæ ſiot
dicentis, Venite & videte locum vbi poſitus erat domi-
nus. Quò venientes vt dictum eſt, & intrantes viderūt
eum de quo Matthęus tacet. Marcus autem loquitur, ſe-
dentem à dextris, à quo talia ſimiliter audierunt. Aut
certe intrantes in monumentum in aliqua ſepta mace-
riæ debemus accipere, qua communitum locum tunc
fuiſſe credibile eſt in aliquo ſpacio ante petram, qua ex-
ciſa locus factus fuerat ſepulturæ: vt ipſum viderint in
eodem ſpacio ſedenteo à dextris, quem dicit Matthęus
ſedentem ſuper lapidem quem terręmotu ab oſtio mo-
numeoti reuoluerat: id eſt, à loco ſepulchri, quod effoſ-
ſum erat in petra. Item quęri poteſt, quemadmodū Mar- Marci. 16.
cus dicat, At illę exeuntes fugerunt de monumento: in-
uaſerat enim eas timor & pauor, & nemini quicquam
dixerunt, timebant enim, cum dicat Matthæus, Et exie- Matth. 28.
runt cito de monumento cum timore & gaudio ma-
gno, currentes nunciare diſcipulis eius: niſi intelliga-
mus ipſorum angelorū nemini auſas fuiſſe aliquid di-
cere: id eſt, reſpoodere ad ea quæ ab illis audierant, aut
certe cuſtodibus quos iacentes viderūt. Nam illud gau-
dium quod Matthæus commemorat, non repugnat ti- F
mori de quo Marcus dicit, Debuimus enim vtrunque
in illarum animo factum intelligere, etiam ſi ipſe Mat-
thæus de timore non diceret, Cum vero & ipſe dicat,
Exierunt cito de monumento cum timore & gaudio Matth. 28
magno: nihil ex hac re quæſtioois remanere permittit.
De hora quoque ipſa qua venerunt mulieres ad monu-
meotum, non cootemnenda exoritur quæſtio. Cum e-
nim Matthæus dicat, Veſpere autem ſabbati quæ luce-
ſcit io prima ſabbati, venit Maria Magdalene & altera
Maria videre ſepulchrum: Quid eſt quod dicit Marcus,
Et valde mane vna ſabbatorum veniunt ad monumen- Marci. 16.
tum oriente iam ſole? In quo quidem à cæteris duobus,
id eſt, Luca & Ioanoe non diſcrepat. Quid enim dicit Luca. 24.
Lucas, Valde diluculo: & Ioannes, Mane cum adhuc te- Ioan. 20.
nebræ eſſent: hoc intelligitur Marcus dicere, valde ma-
ne orieote iam ſole: id eſt, cum cœlum ab Orientis par-
te iam albeſceret, quod non fit vtique niſi ſolis orientis
vicinitate. Eius eoim eſt ille fulgor qui nomine auroræ
appellari ſolet, Idro non repugnat illi qui ait, Cum ad-
huc tenebræ eſſent. Die quippe ſurgente aliquæ reliquię
tenebrarum, tanto magis extenuantur, quanto magis
oritur

G oritur lux. Nec ſic accipiendum eſt quod ait, Valde ma-
ne taoquam ſol ipſe videretur iam ſuper terras: ſed po-
tius ſicut dicere ſolemus eis quibus volumus ſignificare
temporius aliquid faciendum: Cum eoim dixerimus,
maoe, ne putent iam ſole ſupra terram conſpicuo nos
dicere, ad hoc plerunque addimus, valde maoe: vt il-
lud quod etiam albeſcente vocatur intelligant: quan-
quam & hoc vſitatum ſit, vt poſt gallicantum ſæpe re-
petitum cum coniectari homines cœperint diem iam
propinquare, dicāt, iam mane eſt: Et cum poſt hoc ver-
bum attenderint, & iam oriente, id eſt, iam de proximo
aduenientc in has partes ſole, cœlum rubeſcere vel al-
beſcere viderint, addant qui dicebant, maoe eſt, & di-
cant, valde maoe eſt. Quid autem intereſt dum ſiue il-
lo ſiue iſto modo nihil aliud intelligamus à Marco ap-
pellatum, mane, niſi quod Lucas appellauit, diluculum:
& hoc valde mane, quod ille valde diluculo, & quod
Ioannes, maoe cum adhuc tenebræ eſſent, ſole autem
iam oriente: id eſt, ortu ſuo iam cœlum illuminare inci-
piente. Quo modo ergo his tribus congruat Matthæus,
qui nec diluculo, nec mane, ſed, veſpere ait ſabbati quæ
H luceſcit in prima ſabbati: attentius indagaodum eſt. A
parte quippe prima noctis quæ eſt veſpera, ipſam noctē
voluit ſignificare Matthæus, cuius noctis fine veoerunt
mulieres ad monumentum. Ea vero cauſa intelligitur
eandem noctem ſic appellaſſe, quia iam à veſpere lice-
bat afferre aromata, trāſacto vtique ſabbato. Ergo quo-
niam ſabbato impediebantur, vt non ante facerent, ab
eo tempore nominauit noctem, ex quo eis licere cœpit
vt facerent quodcuoque vellent tempore eiuſdem no-
ctis. Sic itaque dictū eſt, veſpere ſabbati: ac ſi diceretur,
nocte ſabbati: id eſt nocte quæ ſequitur diem ſabbati:
quod ipſa verba eius ſatis iodicant. Sic enim ait, Veſpe-
re autem ſabbati, quæ luceſcit in prima ſabbati: quod
fieri nō poteſt ſi tantummodo primam noctis particu-
lam, id eſt ſolum initium noctis intellexerimus dicto
veſpere ſignificatā. Neque enim ipſum initium luceſcit
in prima ſabbati, ſed ipſa nox quæ luce incipit termina-
ri. Nam terminus primæ partis noctis, ſecuodæ partis
initium eſt, lux autem terminus totius noctis eſt, Vode
nō poteſt dici veſper luceſcēs in prima ſabbati, niſi no-
mine veſperi nox ipſa intelligatur quam lux terminat.
Et vſitatus loquendi modus diuinæ ſcripturæ eſt, à par-
I te totum ſignificare. A veſpere ergo noctē ſignificauit,
cuius extremum eſt diluculum. Diluculo enim venerūt
illæ mulieres ad monumentum, Ac per hoc ea nocte ve-
nerunt quæ ſignificata eſt nomine veſperi. Tota enim
ſignificata eſt eo nomine, vt dixi, & ideo quacunque e-
ius noctis parte veoiſſent, ea vtiq; nocte veoiſſent. Cum
ergo venerunt parte eius noctis extrema, ea proculdu-
bio nocte venerunt. Veſpere autem quæ luceſcit in pri-
ma ſabbati, nō poteſt niſi tota ipſa nox intelligi. Eo igi-
tur veſpere venerunt, quæ ipſa nocte venerunt. Ipſa au-
tem nocte venerunt quæ noctis ipſius quanuis extrema
parte venerunt. Nam & ipſum triduum quo domious
mortuus eſt & reſurrexit, niſi iſto loquendi modo, quo
à parte totum dici ſolet, recte intelligi non poteſt. Hinc
magna redditur ratio verbi domini. Ipſe quippe ait, Si-
Matth.12. cut enim Ionas fuit in ventre Ceti tribus diebus & tri-
bus noctibus: ſic erit filius hominis in corde terræ tri-
bus diebus & tribus noctibus. Computētur autem tem-
pora, ſiue ex quo tradidit ſpiritum, ſiue ex quo ſepultus
eſt, & non occurrit ad liquidum niſi ad medium diem,
hoc eſt vt ſabbatum totū diem accipiamus, id eſt cum
ſua nocte: illos autem qui eum in medio poſuerunt, id
eſt paraſceuen, & primam ſabbati, quem diem domini- K
cum dicimus, à parte totum intelligamus. Quid enim
iuuat quòd quidam his anguſtiis coarctati, & iſtum lo-
cutionis modum, id eſt à parte totum in ſanctarū ſcrip-
turarum ſolueodis quæſtionibus plurimum valere ne-
ſcieotes, noctem voluerunt aonumerare tres illas ho-
ras à ſexta vſque ad nonam, quibus ſol obſcuratus eſt, &
diem tres horas alias, quibus iterum terris eſt redditus,
id eſt à nona vſq; ad eius occaſum, Sequitur enim nox
futuri ſabbati, quia cum ſuo die computata, erunt iam
duæ noctes & duo dies. Porrò autem poſt ſabbatum ſe-
quitur nox primi ſabbati, id eſt illuceſcentis diei domi-
nicæ, in qua tunc dominus reſurrexit. Erunt ergo duæ
noctes & duo dies, & vna nox: etiam ſi tota poſſet intel-
ligi, nec oſtenderemus quòd illud diluculum pars eius
extrema ſit. Quapropter nec aooumeratis illis ſex ho-
ris quarum tribus ſol contenebratus eſt & tribus eluxit,
conſtabit ratio trium dierum & trium noctium. Re-
ſtat ergo vt illo ſcripturarum vſitatiſſimo loquendi mo
do, quo à parte totū iotelligitur, inueniamus extremum
diem tempus paraſceues, quo crucifixus & ſepultus eſt
dominus, & ex ipſa extrema parte totum diem cum ſua L
nocte, qui iam peractus fuerat accipiamus: medium ve-
ro, id eſt ſabbati diem, non à parte, ſed integre totum:
tertium rurſus à parte ſua prima, id eſt à nocte totum
cum ſuo diurno tempore: ac ſic erit triduum, quemad-
modū illi octo dies poſt quos aſcendit in mōtem, quo-
rum medios iotegros attendētes Matthæus & Marcus, Matth.17.
dixerunt, Poſt ſex dies: quod Lucas dixerit, Poſt octo Marci.9.
dies. Nūc iam cętera videamus, quemadmodum Mat- Luca.9.
thæo congruant. Lucas enim apertiſſime duos angelos Luca.24.
dicit viſos fuiſſe à mulieribus quæ venerunt ad monu-
mentum, quorum ſingulos intellexeramus commemo-
ratos à duobus: vnum à Matthæo, id eſt illum qui extra Matth.28.
mooumentum ſedebat in lapide, alterum à Marco, id Marci.16.
eſt illum qui intra monumentum ſedebat à dextris. Sed
Lucas ita narrat, Et dies paraſceues, & ſabbatum illuce- Luca.23.
ſcebat, Subſecutæ autem mulieres quæ cum ipſo ve-
nerant de Galilæa viderunt monumentū, & quēadmo-
dum poſitum erat corpus eius, & reuertētes parauerunt
aromata & vnguenta: ſed ſabbato quidem ſiluerunt ſe-
cundum mādatum, vna autem ſabbati, valde diluculo, Luca.24.
venerunt ad oionumentum portantes quæ parauerant
aromata, & iouenerunt lapidē reuolutum à monumen- M
to, & iogreſſæ oon inuenerunt corpus domini Ieſu. Et
factum eſt dum mente conſternatæ eſſent de iſto, ecce
duo viri ſteterunt ſecus illas in veſte fulgenti. Cum ti-
merent autem & declinarent vultum in terram, dixerūt
ad illas, Quid quæritis, viuentem cum mortuis? Non
eſt hic, ſed ſurrexit. Recordamini qualiter locutus eſt
vobis, cum adhuc in Galilæa eſſet, dicens, Quia opor-
tet filium hominis tradi in manus hominum peccato-
rum, & crucifigi, & die tertia reſurgere. Et recordatæ
ſunt verborum eius, & regreſſæ à mooumento nuncia-
uerunt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus.
Quo modo ergo ſinguli viſi ſunt ſedentes, vnus ſecun-
dum Matthęum, foris ſuper lapidem: & alter ſecundum Matth.28.
Marcum intus à dextris: cum ſecūdum Lucam duo ſte- Marci.16.
terunt ſecus illas, quāuis ſimilia dixerint? Poſſumus qui- Luca.24.
dem adhuc intelligere vnum angelum viſum à mulie-
ribus, & ſecundum Matthæum, & ſecundum Marcum,
ſicut ſupra diximus: vt eas ingreſſas in monumentum
ſic accipiamus, in aliquod ſcilicet ſpacium quod erat in
aliqua maceria communitum, vt intrari poſſet ante il-
lum ſaxeum ſepulchri locum, atque ibi vidiſſe angelum
ſedentem

A sedentem supra lapidem reuolutum à monumento, sicut dicit Matthæus, vt hoc sit sedentem à dextris, quod dicit Marcus: deinde intus ab eis dum inspicerent locum in quo iacebat corpus domini, visos alios duos angelos stantes sicut dicit Lucas, similia locutos ad earum exhortandum animum & ædificandam fidem. Sed videamus & illa quæ Ioannes dicit, vtrũ vel quemadmodum his congruant. *Ioan. 20.* Sic ergo narrat Ioannes, Vna autẽ sabbati Maria Magdalene venit mane cũ adhuc tenebræ essent ad monumentum, & vidit lapidem sublatum à monumento. Cucurrit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat Iesus & dicit eis, Tulerunt dominũ de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, & ille ali9 discipulus pręcucurrit citi9 Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita & sudarium quod fuerat super caput eius nõ cum linteaminibus positum, B sed separatim inuolutũ in vno loco. Tũc ergo introiuit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum & vidit & credidit. Nondum enim sciebat scripturas, quia oportebat eum à mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum ad semetipsos discipuli. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se & prospexit in monumẽtum, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, cõuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus, Mulier quid ploras, quem quæris? Illa existimans, quia ortulanus esset, dicit ei, Domine si tu sustulisti eum dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur magister. Dicit ei Iesus. Noli me tangere: nondum enim ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, deum meum & deum vestrum. Venit Maria Magdalene annunciãs discipulis, quia vidi dominum, & hæc dixit mihi. In hac C Ioannis narratione dies vel tempus quo ventum est ad monumentum cum cæteris conuenit. Illud etiam quòd *Luca. 24.* duo angeli visi sunt concordat cum Luca. Sed quòd ille stantes dicit angelos visos, iste autem sedentes, & cætera quæ illi non dicunt, quo modo hinc possint intelligi nõ discrepare à cæteris, & quo ordine gesta sint, nisi diligenter considerentur, repugnantia possunt videri. Quapropter hæc omnia quæ circa tempus resurrectionis domini facta sunt, secundum omnium Euangelistarum testimonia in vnam quandam narrationem, quantum nos dominus adiuuerit, quemadmodũ geri potuerint ordinemus. Prima sabbati diluculo, sicut omnes consentiunt, ventum est ad monumentum. Iam factum erat quod solus Matthæus commemorat de terræmotu & lapide reuoluto cõterritisq; custodibus, ita vt in parte aliqua velut mortui iacerent. Venit autem, sicut Ioan- *Ioan. 20.* nes dicit, Maria Magdalene sine dubio cũ cæteris mulieribus, quæ domino ministrauerant plurimum dilectione feruentior, vt non immerito Ioannes solã commemoraret, tacitis eis quæ cum illa fuerunt, sicut alij testantur. Venit ergo & vt vidit lapidem sublatum à monumento, antequam aliquid diligentius inspiceret, non dubitans ablatum inde esse corpus Iesu, cucurrit, sicut D dicit idem Ioannes, & nunciauit Petro atque ipsi Ioanni. Ipse est enim discipulus quem amabat Iesus. At illi currere cœperunt ad monumentum, & præueniens Ioannes inclinauit se & vidit posita linteamina, nec intrauit. Petrus autem consecutus intrauit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, nõ cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum. Deinde & Ioannes intrauit, & vidit similiter, & credidit quod Maria dixerat sublatum esse dominum de monumento. Nondũ enim sciebat scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere. Abierũt ergo iterum ad semetipsos discipuli. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans: id est, ante illum saxei sepulchri locum, sed tamen intra illud spacium quod iam ingressæ fuerant: ortus quippe illic erat, sicut idem Ioannes commemorat. Tunc viderunt angelum seden- *Ioan 19.* tem à dextris super lapidem reuolutum à monumento, de quo angelo narrant Matthæus & Marcus. Tunc eis dixit, Nolite timere vos, scio enim quòd Iesum qui cru- *Matth. 28.* cifixus est quæritis, Non est hic, surrexit enim sicut dixit, venite & videte locum vbi positus erat dominus. Et ci- E to eũtes dicite discipulis eius quia surrexit, & ecce præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Quibus similia Marcus quoque non tacuit. Ad *Marci. 16.* hæc verba Maria dum fleret inclinauit se & prospexit *Ioan. 20.* in monumentum, & vidit duos angelos, sicut dicit Ioannes, in albis sedentes: vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerũt dominũ meum, & nescio vbi posuerunt eum. Hinc intelligendi sunt surrexisse angeli, vt etiam stantes viderentur, sicut eos Lu- *Luca. 23.* cas visos fuisse commemorat, & dixisse secundum eundem Lucam, timẽtibus mulieribus & vultum in terram declinantibus, Quid quæritis, viuentem cum mortuis? Non est hic: sed surrexit: Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicẽs, Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia resurgere à mortuis. Et recordatæ sunt verborum eius. Post hæc conuersa est retrorsum Maria, & vidit Iesum stantem, sicut dicit Ioannes, & non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus, Mulier *Ioan. 20.* quid ploras? quem quęris? Illa existimans quia ortulanus esset, dicit ei, Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi F vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis, Ascẽdo ad patrem meum & patrem vestrum, deum meum & deum vestrum. Tunc egressa est à monumento: hoc est, ab illo loco vbi erat orti spacium ante lapidem effossum. Et cum illa aliæ, quas secundum Marcum inuaserat tremor & pauor, & nemini quic- *Marci. 16.* quam dicebant. Tunc iam secundum Matthæum, Ecce *Matth. 28.* Iesus occurrit illis dicens, auete. Illæ autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Sic enim colligimus, & angelorum allocutionem bis numero eas habuisse, venientes ad monumentum, & ipsius domini: semel scilicet illic quando Maria ortulanum putauit: & nunc iterum cum eis occurrit in via, vt eas ipsa repetitione firmaret atque à timore recrearet. Tunc ergo ait illis, Nolite timere, Ite nunciate fratribus meis, vt eant *Ioan. 20.* in Galilæam, ibi me videbunt, Venit ergo Maria Mag- *Luca. 23.* dalene annuncians discipulis, quia vidi dominum, & hæc ei dixit. Nõ solum ipsa, sed & aliæ quas Lucas commemorat,

G memorat, quæ nunciauerunt hæc discipulis vndecim, & cæteris omnibus. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non credebant illis. His & Marcus attestatur, Nam & postea quam commemorauit eas trementes & pauentes exisse à monumento, & nemini quicquam dixisse, adiunxit, quòd resurgens dominus apparuerit mane prima sabbati, primo Mariæ Magdalenæ de qua eiecerat septem dæmonia: & quia illa vadens nunciauit iis qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus: & quia illi audientes quòd viueret & visus esset ab ea, non crediderunt. Sanè Matthæus etiam illud inseruit, abscedentibus mulieribus quæ illa omnia viderant & audierant, venisse etiam quosdam in ciuitatem de illis custodibus qui iacuerant velut mortui, & nunciasse principibus sacerdotum omnia quę facta erant, hoc est, quę etiam illi sentire potuerunt. Illos vero congregatos cum senioribus consilio accepto, pecuniam copiosam dedisse militibus vt dicerent quòd discipuli eius venissent, eumq; furati essent illis dormientibus: pollicentes etiam securitatem à præside qui eos custodes dederat: & illos accepta pecunia fecisse sicut erant edocti, diuulH gatúmque esse verbum istud apud Iudæos vsque in hodiernum diem.

Marci.16.

Matth. 28.

In eo quòd se postea discipulis manifestauit, quo modo sibi omnes Euangelistæ non aduersentur, collatis testimoniis, & de Apostolo Paulo, & de actibus Apostolorum. Cap. XXV.

IAm post resurrectionem, quemadmodum apparuerit dominus discipulis, considerandum est, non solum vt elucescat etiam ex hac re conuenientia quatuor Euangelistarum, verumetiam vt cum Paulo Apostolo cōsonēt, qui de hac re in prima ad Corinthios Epistola ita loquitur, Tradidi enim vobis imprimis quod & accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & quia apparuit Cephæ, & postea duodecim†: deinde apparuit plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt: postea apparuit Iacobo, deinde Apostolis omnibus: Nouissime autem omnium tanquam abortiuo apparuit & mihi. Huoc autem ordinem nullus Euangelistarum tenuit.

I. Corin.15.

† al. vndecim.

I Vnde considerandum est, vtrum ordo quem illi tenuerunt huic non aduersetur. Nam nec ille omnia, nec isti omnia dixerunt. Quæ autem dixerūt omnes, vtrum nihil inter se pugnent taotum videndum est. Lucas enim solus quatuor Euangelistarum, noo dicit à mulieribus visum dominum, sed tantummodo angelos. Matthæus autem dicit quòd eis occurrerit redeuntibus à monumeoto. Marcus quoque dicit primo visum esse Mariæ Magdalenæ, sicut & Ioannes: sed quo modo ab eis sit visus non dicit, quod explicatur à Ioanne. Lucas autem non solum tacet, vt dixi, eum apparuisse mulieribus, sed etiam duos quorum vnus fuit Cleophas, talia dicit locutos cum illo antequam agnoscereot eum, tanquam mulieres nihil se aliud quàm angelos vidisse nunciauerint, qui dicebant eum viuere. Ita enim narrat, Ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum quod erat in spacio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus: & ipsi loquebantur adinuicem, de his omnibus quæ acciderant. Et factum est dum loquerentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent. Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulantes & estis tristes? Et respondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei, Tu solus peregrinus es in K Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt: de Iesu Nazareoo qui fuit vir Propheta, potens in opere & sermone coram deo & omni populo. Et quo modo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri io damnationem mortis & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israël. Et nunc super hęc omnia tertia dies est hodie quòd hęc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visiooem angelorum vidisse, qui dicūt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum vero nō inuenerunt. Hæc secundum Lucam ita narrant, vt meminisse ac recolere potuerunt quòd à mulieribus dictum erat, vel à discipulis qui cucurrerant ad monumentum, quando eis nunciatum est, quòd ablatum inde sit corpus eius. Et ipse quidem Lucas Petrum tātum dicit cucurrisse ad monuoientum, & procumbentem vidisse linteamina sola posita, & abiisse secum mirantem quod factum fuerat. L

Marc.16.

Ioan.20.

Luca.24.

Matth. 28.

Luca.24.

Luca.24.

Hoc autem de Petro commemorat, priusquam oarraret de his duobus quos inuenit in via, posteaquam narrauit de mulieribus quæ viderant angelos, & ab eis audierant quòd resurrexisset Iesus: tanquam tunc Petrus ad monumentum cucurrerit. Sd intelligitur hoc Lucas recapitulando posuisse de Petro. Tunc enim cucurrit Petrus ad monumentum quando & Ioannes, cum tantummodo à mulieribus præcipue à Maria Magdalena nunciatum eis fuerat de corpore ablato. Tunc autem illa nunciauerat, quando vidit lapidem auulsum à monumento: & postea facta sunt hæc de visione angelorum, atque ipsius domini, qui bis numero apparuerat mulieribus, semel ad monumentum, & iterum occurrens reuertentibus à mooumento. Hoc autem antequam doobus illis in via visus fuisset, quorum erat vnus Cleophas. Nanque & Cleophas loquens cum domino quem nondum agooscebat, non Petrū dixit isse ad monumentum, sed abierunt qnidam ex nostris, inquit, ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixeruot. Quod & ipse recapitulando intelligitur dixisse, illud scilicet, quod primo mulieres nunciauerant Pe- M tro & Ioanni de ablato corpore domini. Ac per hoc cū ipse Lucas Petrum dixerit cucurrisse ad monumentum, & Cleopham dixisse ipse retulerit, quòd quidā eorum ierant ad monumentum, intelligitur attestari Ioanni, quòd duo ierint ad monumentum: sed Petrum solum primo commemorauerit, quia illi primitus Maria nunciauerat. Item potest mouere quòd Petrum non intrantem, sed procumbentem dixit idem Lucas vidisse sola linteamina & discessisse mirantem, cum Ioannes dicat se potius ita vidisse, hoc est, discipulum illum quem diligebat Iesus, non intrasse in monumentum quò prior venerat, sed cum se inclinasset vidisse posita linteamina: sed & seipsum postea dicit intrasse. Ita & Petrus intelligeodus est primo procumbens vidisse quod Lucas commemorat, Ioannes tacet: post autem ingressus, sed ingressus tameo antequam Ioannes intraret, vt omnes verum dixisse sine vlla repugnaotia reperiantur. Ordo ergo rerum qui esse potuit, quemadmodum dominus excepto quòd iam mulieribus locutus erat, etiam maribus discipulis visus fuerit, secundum testimooia oon solum quatuor Euangelistarum, sed etiam Pauli Apostoli contexendus & demonstrādus est. Omnium ergo virorum

Ioan.20.

Matth. 28.

Luca.24.

Ioan.20.

Ibidem.

Luca.24.

A virorum primo apparuisse intelligitur Petro ex his dũtaxat omnibus quos Euangelistæ quatuor, & Paulus Apostolus commemorauerunt. Cæterum si apparuerit alicui eorum priusquam Petro, quod omoes tacuerunt, quis vel dicere audeat vel negare? Neque eoim & Pau- 1.Cor.15. lus dixit, apparuit primo Cephæ: sed apparuit, inquit, Cephæ, postea duodecim, deinde apparuit plusquam quingentis fratribus simul. Sic autem non apparet quibus duodecim, quemadmodum nec quibus quingentis. Fieri enim potest vt de turba discipulorum fuerint isti doodecim nescio qui. Nam illos quos Apostolos nominauit, non iam duodecim, sed vndecim diceret, sicut nonoulli etiam codices habent. Quod credo perturbatos homines emendasse, putantes de illis duodecim Apostolis dictum, qui iam Iuda extincto vndecim erant. Sed siue illi codices verius habeãt qui vndecim habent, siue alios quosdã duodecim discipulos Paulus velit intelligi, siue sacratum illum numerum etiam in vndecim stare voluerit, quia duodenarius in eis numerus ita mysticus erat, vt noo posset in locum Iudæ oisi alius, id est, Act.1. Matthias ad conseruandum sacrameotum eiusdem numeri subrogari: Quodlibet ergo eorum sit, nihil inde B existit quod veritati vel istorum alicui veracissimo narratori repugnare videatur: probabiliter tamen creditur posteaquam Petro apparuit, deiode apparuisse istis duobus, quorum erat vnus Cleophas, de quibus Lucas to- Lucæ.24. tum narrat. Marcus autem breuiter ita perstringit, Post Marci.16. hæc autem, ioquit, duobus ex eis ambulantibus, ostensus est in alia effigie euntibus in villam. Castellum quippe illud non absurde accipimus etiam villam potuisse appellari, quod nuoc iam appellatur ipsa Bethleem, quæ ciuitas aotea vocitata est: quamuis nunc sit honoris amplioris, nomine domini, qui in illa natus est, sic per Ecclesias omnium gẽtium diffamato: & in codicibus quidem Græcis magis agrum inuenimus quàm villam. Agri autem nomine non castella tantum, verũetiam municipia & coloniæ solent vocari extra ciuitatem, quæ caput & quasi mater est cæterarum, vnde metropolis ap- Marci.16. pellatur. Quod autem ait Marcus, eis in alia effigie do- Lucæ.24. minum apparuisse: hoc Lucas dicit, quòd eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Oculis quippe eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est vsque ad fractionem paois, certi mysterij causa, vt eis in illo C alia ostenderetur effigies, & sic eum non nisi in fractione panis agnoscerent, sicut Luca narrante monstratur. Pro merito quippe mẽtis eorum adhuc ignorãtis quòd oportebat Christum mori & resurgere, simile aliquid eorum oculi passi sunt: noo veritate fallente, sed ipsis veritatem percipere non valentibus, & aliud quàm res est opinantibus: ne quisquam se Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis particeps non est, id est, Ecclesiæ, Cuius vnitatem in sacramento panis commendat 1.Cor.10. Apostolus dicens, Vnus panis, vnum corpus multi su- Lucæ.24. mus: vt cum eis benedictum panẽ porrigeret, aperirentur oculi eorum & agnoscerent eum. Aperirentur vtique ad eius cognitionem, remoto scilicet impedimento quo tenebantur ne eum agnoscerent. Neque enim clausis oculis ambulabant, sed inerat aliquid, quo non sinerentur agnoscere quod videbant, quod scilicet & caligo & aliquis humor efficere solet. Non quia dominus non poterat transformare carnem suam, vt alia re- Matth.17. uera esset effigies quam solebant illi contueri, quandoquidem & ante passionem suam transformatus est in Ioan.2. mõte, vt facies eius claresceret sicut sol: Quale vult enim admirabile corpus de qualicunque corpore, verum de vero facit, qui de aqua vera verum vinũ fecit: Sed non D ita fecerat cum apparuit illis duobus in alia effigie. Non enim aliter quàm erat, sed sicut erat apparuit eis, quorũ oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Non autem incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à Satana factum fuisse ne agnosceretur Iesus, sed tamen à Christo est facta permissio vsque ad sacramentum panis: vt vnitate corporis eius participata, remoueri intelligatur impedimentum inimici, vt Christus possit agnosci. Nam ipsos esse istos de quibus & Lucas Lucæ.24. narrat, credendum est, quia dicit ipsos euntes nunciasse ceteris sicut Lucas dicit eos surgeotes eadem hora, regressos esse Hierusalem, & inuenisse congregatos vndecim & eos qui cum ipsis erant, dicentes quòd surrexit dominus vere, & apparuit Simoni: & tunc etiam ipsos narrasse quæ gesta erant in via, & quo modo eum cognouerunt in fractione panis. Iam ergo erat fama quod resurrexerat Iesus ab illis mulieribus facta, & à Simone Petro cui iam apparuerat. Hoc enim isti duo inuenerunt loquentes ad quos in Hierusalem venerunt: fieri itaque potuit vt timore prius in via noluerint dicere, quòd eum audierant resurrexisse, quando tãtummodo angelos dixeruot visos esse mulieribus, Ignorantes E enim cum quo loquerentur, merito possent esse soliciti ne quid passim de Christi resurrectione iactãtes io manus inciderent Iudæorum. Quod autẽ ait Marcus, An- Marci.16. nunciauerunt cæteris, nec illis crediderunt: cum Lucas Lucæ.24. dicat, quòd iam inde loquebantur vere resurrexisse dominum & Simoni apparuisse: quid intelligendum est, nisi aliquos sibi fuisse qui hoc nollent credere? Cui autem non eluceat prætermisisse Marcum quæ Lucas narrando explicauit: hoc est, quæ cum illis locutus fuerit Iesus antequam agnoscerent eum, & quo modo eum in fractione panis agnouerint? Quãdoquidem mox vt dixit eis apparuisse in alia effigie euntibus in villam: continuo coniunxit, Et illi euntes nunciauerunt cæteris, nec illis crediderunt. Quasi possent nunciare quem non agoouerant: aut possent agnoscere, quibus alia effigies eius apparuerat. Quo modo ergo eum agnouerint, vt nũciare possent, Marcus sine dubio prætermisit. Quod ideo memoriæ commendandũ est, vt assuescamus aduertere Euangelistarum morem ita prætermittentium quæ non commemorant, & coniungentium quæ commemorant, vt eis qui vsum in hac consideratione non F habent, non aliunde maxime error oriatur quo putent eos non sibi congruere. Lucas ergo sequitur & dicit, Dũ Lucæ.24. hæc autem loquũtur, Iesus stetit in medio eorum & dixit eis, Pax vobis: ego sum nolite timere. Conturbati vero & conterriti existimabant se spiritum videre. Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quia ipse ego sum. Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet sicut me videtis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Hanc ostensionem domioi post resurrectionem intelligitur & Ioannes commemorare sic loquens, Cum esset ergo sero Ioan.20. die illo vna sabbatorum, & fores essent clausę vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis. Et hoc cum dixisset, ostendit eis manus & latus. Ac per hoc his verbis Ioannis possunt coniungi ea quæ Lucas dicit, idem autem Ioannes prætermittit. Ita enim Lucas Lucæ.24. sequitur, Adhuc autem illis non credentibus & mirantibus præ gaudio dixit, Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi &

fauum

G fauum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens
reliquias dedit eis. His item verbis possunt adiungi quæ
Ioan.20. Lucas tacet. Dicit autem Ioannes, Gauisi sunt ergo di-
scipuli viso domino. Dixit ergo eis iterum, Pax vobis:
Sicut misit me pater & ego mitto vos. Hoc cum dixis-
set, insufflauit & dixit eis, Accipite spiritum sanctum,
quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum
detinueritis, detenta sunt. His rursus adiungamus quæ
Ioannes prætermisit, Lucas commemorat: Et dixit ad
Lucæ.24. eos, Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos cum ad-
huc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri om-
nia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis & Psal-
mis de me. Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent
scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic
oportebat Christum pati & resurgere à mortuis die ter-
tia, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remis-
sionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab
Hierusalem. Vos autem estis testes horum. Et ego mit-
tam promissum patris mei in vos, vos autem sedete in
ciuitate quoadusq; induamini virtute ex alto. Ecce quo
modo commemorauit & Lucas promissionem spiri-
tus sancti, quam non inuenimus à domino factam nisi
H in Euangelio Ioannis. Quod non prætereunter aduer-
tendum est, vt meminerimus quemadmodum sibi Euã-
gelistæ inuicem attestantur: de quibusdam etiam quæ
ipsi non dicunt, & tamen dicta nouerunt. Post hæc Lu-
cas quæ gesta sunt omnia prætermittit, nec omnino cõ-
memorat, nisi quando Iesus ascendit in cœlum: atque id
tamen ita coniungit quasi hoc sequatur hæc verba quæ
dixit: cum hoc gestum sit vna sabbatorum, quo die do-
minus resurrexit, illud autem quadragesimo die, sicut
Acto.1. idem ipse Lucas in Apostolorum actibus narrat. Quòd
Ioan.20. autem dicit Ioannes, non cum illis fuisse tunc Aposto-
Lucæ.24. lum Thomam, cum secundum Lucam duo illi, quorum
erat vnus Cleophas, regressi Hierusalẽ inuenerunt con-
gregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant, proculdu-
bio intelligendum est quòd inde Thomas exierit, ante-
quam eis dominus hæc loquentibus appareret. Hinc
iam Ioannes aliam commemorat sui demõstrationem
à domino discipulis factam post dies octo, vbi erat &
Ioan.20. Thomas qui prius eum non viderat. Et post dies octo,
inquit, iterum erãt discipuli eius intus, & Thomas cum
eis: venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit,
I Pax vobis. Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum
huc, & vide manus meas, & affer manum tuam & mitte
in latus meũ, & noli esse incredulus sed fidelis. Respon-
dit Thomas & dixit ei, Dominus meus & deus meus,
Dixit ei Iesus, quia vidisti me credidisti, Beati qui non
viderunt & crediderunt. Hanc secundam domini vi-
sionem erga discipulos factam, id est quam secundo lo-
co Ioannes commemorat, apud Marcum possemus a-
gnoscere, breuiter eam sicuti assolet perstringẽtem, nisi
Marci.16. moueret quod ibi ait, Nouissime recumbẽtibus illis vn-
decim apparuit: non ideo quia Ioannes tacuit recum-
bentes, potuit enim hoc prætermittere, sed quia iste di-
Ioan.21. xit, Nouissime, quasi vltra iam non eis apparuerit, cum
adhuc Ioannes tertiam sit eius narraturus demonstra-
Marci.16. tionem ad mare Tyberiadis. Deinde quod dicit idem
Marcus, Exprobrans illis incredulitatem illorum & du-
riciã cordis, quia his qui viderant eum, resurrexisse non
crediderant: illis videlicet duobus quibus euntibus in
villam apparuit, posteaquã resurrexit, & Petro cui pri-
Lucæ.24. mitus eum apparuisse apud Lucam vestigatum est: for-
tasse & Mariæ Magdalenæ & aliis mulieribus quæ cum
illa erant, quando eis & ad monumentum apparuit, &
inde redeuntibus in itinere occurrit. Nam ita contexit K
narrationem idem Marcus, cum commemorasset bre-
uiter de duobus illis quibus apparuit in villam eũtibus, Marci.16.
quòd nunciassent cæteris, nec illis creditum esset. No-
uissime, inquit, recumbentibus illis vndecim apparuit
exprobrans incredulitatem eorum & duriciam cordis,
quia his qui viderant eum resurrexisse nõ crediderant.
Quo modo ergo nouissime quasi iam vltra eum non
viderint? Nouissimũ quippe illud est, quòd dominum
Apostoli in terra viderunt quando ascendit in cœlum,
quod factum est quadragesimo die post eius resurre-
ctionem. Nunquid nam tunc exprobraturus erat quòd Acto.1.
non credidissent eis qui eum viderant resurrexisse, quã-
do iam & ipsi post resurrectionẽ totiens eum viderant,
& maxime ipso die resurrectionis eius, id est, vna sabba-
ti iam circa noctem sicut Lucas Ioannésque comme- Luc.24.
morant? Remanet igitur vt intelligamus eundem diem Ioan.20.
resurrectionis eius, id est, vnam sabbati, quando eum
post diluculum vidit Maria & aliæ cum illa mulieres:
quando etiam Petrus, quando & illi duo quorum vnus
erat Cleophas, quos videtur etiam idem Marcus com- Marci.16.
memorare: quando apparuit iam circa noctem illis
vndecim, præter Thomam, & qui cum eis erant, quan- L
do eis & isti quod viderant narrauerunt: nunc etiam
Marcum more suo breuiter commemorare voluisse: &
ideo dixisse, nouissime: quia ipso die hoc nouissimum
fuit, iam incipiente nocturno tempore, posteaquam il-
li de castello vbi eum in fractione panis agnouerant, Lucæ.24.
redierunt in Hierusalem, & inuenerunt, sicut dicit Lu-
cas, illos vndecim, & eos qui cum illis erant, iam col-
loquentes de resurrectione domini, & quòd visus fue-
rit Petro: quibus & ipsi narrauerũt quod in via gestum
erat, & quo modo eum cognouerint in fractione panis.
Sed erant ibi vtique non credentes: vnde verũ est quod
Marcus dicit, nec illis crediderunt. His ergo iam sicut Marci.16.
Marcus dicit discumbentibus, & adhuc inde sicut Lu-
cas dicit loquentibus, stetit in medio eorum dominus,
& ait illis, Pax vobis: sicut dicunt Lucas & Ioannes. Fo- Lucæ.24.
res autem clausæ erant cum ad eos intrauit, quod solus Ioan.20.
Ioannes commemorat. Verbis itaque domini quæ tunc
eum locutum esse discipulis, Lucas Ioannésque dixerũt,
interponitur & illa exprobratio de qua Marcus dicit,
quòd non crediderint eis qui eum resurrexisse viderãt.
Sed hoc rursus mouet, quo modo discumbentibus vn- M
decim, dicit apparuisse Marcus, si illud tempus est diei
dominici iam noctis initio, quod Lucas Ioannesq; me-
minerunt. Aperte quippe Ioannes dicit, non cũ eis tunc
fuisse Apostolum Thomam, quem credimus exiisse in- Ibidem.
de antequam dominus ad eos intraret, posteaquam il-
li duo redeuntes de castello, cum ipsis vndecim collo-
cuti sunt, sicut apud Lucam inuenitur. Sed Lucas in sua Lucæ.24.
naratione dat locum, quo possit intelligi dum hæc lo-
querentur prius inde exisse Thomam, & postea domi-
num intrasse. Marcus autẽ qui dicit, Nouissime recum- Marci.16.
bentibus illis vndecim apparuit, etiam Thomam illic
fuisse cogit fateri. Nisi forte quamuis vno absente, vn-
decim tamen voluit appellare, quia eadem tunc Apo-
stolica societas hoc numero nuncupabatur, antequam
Matthias in locũ Iudæ subrogaretur. Aut si hoc durum Acto.1.
est sic accipere, illud ergo accipiamus, post multas de-
monstrationes eius quibus per dies quadraginta disci-
pulis præsentatus est, cum etiam nouissime recumben-
tibus illis vndecim apparuisse, id est, ipso quadragesi-
mo die: & quoniam iam erat ab eis ascensurus in cœ-
lum, hoc eis illo die maxime exprobrare voluisse, quia
his qui

A his qui viderant eum resurrexisse non crediderant, an-
tequam ipsi eum viderent: cum vtique post ascensionem
suam prædicantibus illis Euangelium, etiã gentes quod
non viderunt fuerant crediture. Post illam quippe ex-
probrationem, secutus ait idem Marcus, Et dixit eis,
Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium
Marci.16. omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, sal-
uus erit: qui vero non crediderit condemnabitur. Hoc
ergo prædicanti, quoniam qui non crediderit cõdem-
nabitur, cum id vtique non crediderit quod non vide-
rat, nõn ne ipsi primitus fuerant obiurgandi, quòd an-
tequam dominum vidissent, non crediderunt eis qui-
bus prius apparuisset? Hanc autem nouissimam fuisse
corporaliter in terra repræsentationem domini Apo-
stolis, etiã illud admonet vt credamus, quod ita sequi-
tur idem Marcus, Signa autem eos qui crediderint,
hæc sequentur, In nomine meo dæmonia eiicient, lin-
guis loquentur nouis, serpẽtes tollent, & si mortiferum
† eos. quid biberint, non eis† nocebit. Super ægros manus im-
ponent, & bene habebunt. Deinde subiungit, Et domi-
nus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus
B est in cœlum, & sedit à dextris dei. Illi autem profecti,
prædicauerunt vbique domino cooperante, & sermo-
nem confirmante sequentibus signis. Cum ergo dicit,
Et dominus quidem postquam locutus est eis, assump-
tus est in cœlum: satis videtur ostendere nouissimum
cum illis in terra hunc eum habuisse sermonem, quan-
uis non omnimodo ad id coarctare videatur. Nõ enim
ait, Postquam hæc locutus est eis: sed, postquam locutus
est eis: vnde admittit si necessitas cogeret non istam
fuisse nouissimam locutionem, nec istum fuisse nouis-
simum diem, quo eis in terra præsens fuit, sed ad om-
nia quæ cum eis omnibus illis diebus locutus est posse
pertinere quod dictum est, Postquam locutus est eis, as-
sumptus est in cœlum. Sed quia ea quæ supra diximus,
magis suadent hunc nouissimum diem fuisse, quàm vt
intelligantur vndecim, qui Thoma absente decem fue-
runt: ideo post hanc locutionem quam Marcus com-
memorat, adiunctis etiam consequenter illis verbis, vel
discipulorum vel ipsius quæ commemorantur in acti-
bus Apostolorum, credendum est assumptum domi-
num in cœlum, quadragesimo scilicet die post diem re-
surrectionis eius. Ioannes autem quamuis fateatur mul-
C ta se prætermisisse quæ fecit Iesus, voluit tamen etiam
tertiam eius repræsentationem discipulis post resurre-
Ioan.21. ctionem factam commemorare ad mare Tyberiadis,
septem scilicet discipulis, Petro, Thomæ, Nathanaëli,
filiis Zebedæi, & aliis duobus quos nominatim non ex-
pressit cum piscarentur: quando iussu eius retia mitten-
tes in dextram partem, extraxerunt magnos pisces, cen-
tum quinquagintatres: quando etiam Petrum ter in-
terrogauit vtrum ab illo amaretur, & ei pascẽdas com-
mendauit oues suas, & de eius ipsius passione prædixit,
& de ipso Ioanne ait, Sic eum volo manere donec ve-
niam. Ad hoc Ioannes Euangelium suum terminauit.
Iam nunc quærendum est, quando primum visus sit à
discipulis in Galilæa, quia & hoc quod tertio narrat
Ioan.6. Ioannes, in Galilæa factum est ad mare Tyberiadis:
quod facile videt qui recolit illud miraculum de quin-
que panibus, quod ita narrare incipit idem Ioannes.
Ioan.21. Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ quod est Tybe-
riadis: vbi autem putari potest primum à discipulis post
resurrectionem videri debuisse, nisi in Galilæa, si reco-
lantur verba illius angeli, qui secundum Matthæum ve-
nientibus ad monumentum mulieribus, ita loquitur,
Nolite timere vos, scio enim quod Iesum qui crucifixus D
est quæritis, non est hic, surrexit enim sicut dixit, Veni- Matth.28.
te & videte locum vbi positus erat dominus. Et cito
euntes dicite discipulis eius quia surrexit, & ecce præce-
dit vos in Galilæam, Ibi eum videbitis, ecce prædixi vo-
bis. Item secundum Marcum siue ipse sit angelus siue a-
lius, Nolite, inquit, expauescere, Iesum quæritis Nazare- Marci.16.
num crucifixum, surrexit nõ est hic, Ecce locus vbi po-
suerunt eum, Sed ite dicite discipulis eius & Petro, quia
præcedit vos in Galilæam, Ibi eum videbitis, sicut dixit
vobis. Hæc verba ita videntur consonare, quòd Iesus
non erat se demonstraturus post resurrectionem disci-
pulis suis nisi in Galilæa. Quam demonstrationem di-
scipulis nec ipse Marcus commemorauit, qui eum dixit
mane prima sabbati apparuisse, primo Mariæ Magdale-
næ, & illam nunciasse discipulis iis qui cum eo fuerant
lugentibus & flentibus, illos autem non credidisse. Post
hæc deinde duobus ex his apparuisse euntibus in vil-
lam, & illos cæteris nunciasse quod factum est, sicut Lu- Luca.24.
cas & Ioannes coattestantur in Hierusalem, eodem ip- Ioan.20.
so die resurrectionis, iam noctis initio. Deinde venit
ad illam eius manifestationem quam nouissimam di- E
cit, recumbentibus illis vndecim. Post hanc dicit eum
assumptum in cœlum, quòd factum scimus in monte
Oliueti, non longe ab Hierusalem. Nusquam igitur cõ-
memorat Marcus completum, quod ab angelo præ-
nunciatum esse testatur. Matthæus vero nihil aliud di-
cit, nec vllum alium locum omnino commemorat, vel
antea vel postea, vbi discipuli posteaquam resurrexit,
viderint dominum, nisi in Galilæa secundum angeli
prædictionem. Denique cum insinuasset quid ab ange-
lo mulieribus dictum sit, & illis abeuntibus subiecisset,
quid de corruptis ad mentiendum custodibus gestum
sit: continuo tanquam nihil aliud sequeretur, quia & re-
uera sic erat dictum ab angelo, Surrexit, & ecce præce- Matth.28.
dit vos in Galilæam, ibi eum videbitis: vt nihil aliud se-
qui debuisse videatur, Vndecim autem, inquit, discipuli Ibidem.
abierunt in Galilæam in montem, vbi constituerat illis
Iesus, & videntes eum, adorauerunt: quidam autem du-
bitauerunt. Et accedens Iesus locutus est eis, dicens, Da-
ta est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes er-
go docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine pa-
tris & filij & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia
quæcunque mandaui vobis. Et ecce ego vobiscum sum F
omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Ita
Matthæus clausit Euangelium suum. Ac per hoc si alio-
rum consideratæ narrationes ad diligentiorem inquisi-
tionem non compellerẽt, nihil aliud arbitraremur nisi
dominum post resurrectionem nusquam præter in Ga-
lilæa primum esse à discipulis visum. Item si Marcus de Marci.16.
illa prænunciatione angeli tacuisse, posset cuiquam pu-
tari Matthæus ideo dixisse discipulos abiisse in Galilæã
in montem, atque ibi adorasse dominum, vt impletum
videretur quod ipse per angelum mãdatum ac prænun-
ciatum esse narrauerat. Nũc autem & Lucas & Ioannes Luca.24.
satis dilucide manifestantes ipso die resurrectionis eius Ioan.20.
visum esse dominum in Hierusalem à discipulis suis,
vnde ita longe est Galilæa, vt vno die ab eis vtroque lo-
co videri non posset: & Marcus illam quidem prædi- Marci.16.
ctionem angeli similiter narrans, in Galilæa vero vi-
sum à discipulis dominum post resurrectionẽ nusquam
commemorans, vehementer cogunt quærere quemad-
modum dictum sit, Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi
eum videbitis. Nam & ipse Matthæus si omnino nõ di- Matth.28.
ceret, vndecim discipulos abiisse in montem in Gali-
læam

G læam vbi constituerat eis Iesus, & illic eum vidisse atq;
adorasse, nihil ex hac prædictione completum ad lite-
ram putaremus, sed totum figurata significatione præ-
Lucæ.13. dictum, Sicut illud secũdum Lucam, Ecce hodie & cras
eiicio dæmonia, & sanitates perficio, & tertia die con-
summor: quod ad literam certum est non esse comple-
tum. Item si angelus dixisset, præcedit vos in Galilæam,
ibi primum eum videbitis: aut, ibi tantum eum videbi-
tis: aut, non nisi ibi eum videbitis: cæteris Euangelistis
Matthęus sine dubio repugnaret. Cum vero dictum est,
Ecce præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis: nec
expressum est quando id futurum esset, vtrum primum
antequam alibi ab eis visus esset: an posteaquam eum a-
licubi etiam præterquam in Galilæa vidissent: idq; ip-
sum quòd discipulos Matthæus dicit isse in Galilæam
in montem, non exprimit diem nec narrandi ordinem
ita contexit, vt necessitatem ingerat nihil aliud intelli-
gendi, quàm hoc primitus factum: non aduersatur qui-
dem narrationibus cæterorum, & dat eis intelligendis
atque accipiendis locum. Veruntamen quòd dominus
non vbi primum se demonstraturus erat, sed in Galilęa,
vbi necessario postea visus est, se videndum mandauit,
H & per angelum dicentem, Ecce præcedit vos in Gali-
Matth.28. læam, ibi eum videbitis: & per seipsum dicens, Ite nun-
ciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbũt:
quemuis fidelem facit intentum ad quærendum in quo
mysterio dictum intelligatur. Sed prius considerandum
est, quando etiam corporaliter in Galilæa videri potue-
Matth.28. rit dicente Matthæo, Vndecim autem discipuli abierũt
in Galilæam in montem vbi constituerat illis Iesus, &
videntes eum adorauerunt: quidam autem dubitaue-
runt. Quia enim nõ ipso die quo resurrexit manifestum
est, nam in Hierusalem visum esse eo die initio noctis
Lucæ.24. Lucas & Ioannes apertissime cõsonant, Marcus autem
Ioan.20. non aperte. Quando ergo viderunt dominum in Gali-
læa? non secundum id quod dicit Ioannes ad mare
Ioan.21. Tyberiadis: tunc enim septem fuerunt, & piscantes in-
uenti sunt: sed secundum id quod dicit Matthæus,
vbi erant vndecim in monte, quò eos secundum prędi-
ctionem angeli Iesus pręcesserat. Nam ita narrare appa-
ret, quòd illic eum repererint, quia vtique secundũ con-
stitutum præcesserat. Non ergo ipso die quo resurrexit,
I neque in consequentibus octo diebus, post quos dicit
Ioan.20. Ioannes discipulis apparuisse dominum, vbi eum pri-
mo vidit Thomas, qui eum nõ viderat die resurrectio-
nis eius. Nam vtique si intra eosdem octo dies eum in
monte Galilææ iam illi vndecim viderant, quo modo
post octo dies eum primum vidit Thomas, qui in illis
vndecim fuerat? Nisi quis dicat, non illos vndecim qui
iam tunc Apostoli vocabantur, sed discipulos illic vn-
decim fuisse, ex multo numero discipulorum: Soli quip-
pe adhuc vocabantur Apostoli, illi vndecim, sed nõ so-
li erant discipuli. Potest ergo fieri vt non omnes, sed a-
liqui eorum ibi fuerint: alij vero discipuli cum eis, ita vt
vndecim complerentur: ac sic non ibi fuisse Thomam,
Marci.16. qui post illos dies octo primo dominum vidit. Marcus
quippe quãdo illos vndecim memorauit, non vtcunq;
Lucæ.24. vndecim, sed illis, inquit, vndecim apparuit. Lucas etiã,
Regressi sunt, inquit, Hierusalem, & inuenerunt con-
gregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant, Et iste o-
stendit, illos vndecim, hoc est, Apostolos fuisse: Nam
cum adiunxit, Et eos qui cum ipsis erãt: satis vtique de-
clarauit eminentius illos vndecim appellatos cum qui-
bus erant cæteri, ac per hoc illi intelliguntur qui iam
vocabãtur Apostoli. Hoc proinde fieri potuit, vt ex nu-
mero Apostolorum & aliorũ discipulorum, vndecim K
discipuli complerẽtur qui viderant intra illos octo dies
in Galilææ monte Iesum. Sed occurrit aliud quod obsi-
stat. Ioannes enim quando cõmemorauit non in mon-
te ab vndecim, sed ad mare Tyberiadis à septem piscã-
tibus visum esse dominum, Hoc iam tertio, inquit, ma- Ioan.21.
nifestatus est Iesus discipulis, cum resurrexisset à mor-
tuis. Si autem acceperimus intra illos octo dies ante-
quam Thomas eum vidisset ab vndecim quibusque di-
scipulis dominum visum, non erit hoc ad mare Tybe-
riadis tertio manifestatum esse, sed quarto. Quod qui-
dem cauẽdum est, ne quis existimet tertio Ioannem di-
xisse, tanquam tres solæ factæ fuerint manifestationes e-
ius. Sed hoc intelligendus est ad numerum retulisse die-
rum, non ad numerum ipsarum manifestationum, nec
continuorum dierum, sed per interualla, sicut idem ipse
testatur. Nam primo ipso die resurrectionis suæ, excep-
to quòd à mulieribus visus est, id est, quod in Euange-
lio claret, ter se manifestauit, semel Petro, iterum duo-
bus illis quorum vnus erat Cleophas, tertio plurimis
iam inde colloquentibus noctis exordio. Sed hoc to-
tum Ioannes ad vnum diem referens semel computat: L
iterum autem, hoc est, alio die, quando eum vidit &
Thomas: tertio vero ad mare Tyberiadis, hoc est, ter-
tio die manifestationis eius, non tertia manifestatione,
Ac per hoc post hęc omnia cogimur intelligere factum
esse, quòd eum in monte Galilæę secundum Matthęum
discipuli vndecim viderunt, quò eos secundum consti-
tutum præcesserat, vt impleretur etiam ad literã quod
& per angelum & per seipsum dixerat. Inuenimus ita-
que apud quatuor Euãgelistas decies commemoratum
dominum visum esse ab hominibus post resurrectio-
nem. Semel ad monumentum mulieribus. Iterum eis- Ioan.20.
dem regredientibus à monumento in itinere. Tertio Matth.28.
Petro. Quarto duobus euntibus in castellum. Quinto Lucæ.24.
pluribus in Hierusalem vbi non erat Thomas. Sexto Ioan.20.
vbi eum vidit Thomas. Septimo ad mare Tyberiadis. Ioan.21.
Octauo in monte Galilææ secundum Matthæum. No- Matth.28.
no quod dicit Marcus, Nouissime recumbentibus, quia
iam non erant in terra cum illo conuiuaturi. Decimo Marci.16.
in ipso die, non iam in terra, sed eleuatum in nube, cum
in cœlum ascenderet, quod Marcus & Lucas comme-
morant. Marcus quidem post illud, quòd eis discum- M
bentibus apparuit, ita continuans vt diceret, Et domi- Marci.16.
nus quidem postquam locutus est eis, assumptus est in
cœlum. Lucas autẽ prætermissis omnibus quæ per qua- Actu.1.
draginta dies agi ab illo cum discipulis potuerunt, illi
primo diei resurrectionis eius quando in Hierusalem
pluribus apparuit, coniungit tacite nouissimum diem
quo ascendit in cœlum, ita narrans, Eduxit autem illos Lucæ.24.
foras in Bethaniam, & eleuatis manibus suis benedixit
eis. Et factum est cum benediceret eis, recessit ab eis,
& ferebatur in cœlum. Viderunt ergo eum pręter quod
in terra viderant, etiam cum ferretur in cœlum. To-
tiens ergo in Euangelicis libris cõmemoratus est ab ho-
minibus visus antequam ascendisset in cœlum, in ter-
ra scilicet nonies, & in aëre semel ascendens. Sed non
omnia scripta sunt, sicut Ioannes fatetur. Crebra enim Ioan.21.
erat eius cum illis conuersatio per dies quadraginta
priusquam ascenderet in cœlum, nõ tamen eis per om-
nes quadraginta dies continuos apparuerat. Nam post Actu.1.
diem primum resurrectionis eius, alios octo dies in-
teruenisse dicit Ioannes, post quos eis rursus apparuit. Ioan.20.
Tertio autem ad mare Tyberiadis, fortassis continuo Ioan.21.
consequenti die, nihil enim repugnat: & deinde quãdo
voluit

A voluit constituens eis, quod & ante prædixerat, vt eos
in Galilææ montem præcederet: atq; omnino per illos
quadraginta dies quotiens voluit, quibus voluit, quem-
Actor.10. admodum voluit, Sicut Petrus dicit, quãdo eum Cor-
nelio, & iis qui cum illo fuerant prædicabat, Qui simul,
inquit, mãducauimus & bibimus cum illo posteaquam
resurrexit à mortuis per dies quadraginta: non quòd
quotidie per dies quadraginta cum illo manducassent
& bibissent, nam erit contrarium Ioanni, qui octo illos
dies interposuit quibus eis visus nõ est, vt tertio mani-
festaretur ad mare Tyberiadis. Inde iam etiam si quoti-
die illis visus & cum illis cõuiuatus est, nihil repugnat.
Et fortasse ideo dictum est, per quadraginta dies, qui
quater deni sunt in mysterio vel totius mũdi vel totius
temporalis seculi, quia & illi primi decem dies in quib⁹
erant illi octo dies, à parte totum possunt more scriptu
rarum non dissone cõputari. Conferatur ergo, & quod
ait Apostolus Paulus, vtrũ nihil afferat quæstionis, Re-
1.Corin.15. surrexit, inquit, tertio die secundum scripturas, & appa-
ruit Cephæ: non dixit primo apparuit Cephę: nam esset
Matth.28. contrarium, quod primo mulieribus apparuisse in Euã-
1.Corin.15. gelio legitur, Postea, inquit, duodecim quibuslibet qua
B libet hora libet, ipso tamen resurrectionis die: deinde appa-
ruit plusquam quingentis fratribus simul. Siue isti cum
illis vndecim erant cõgregati clausis ostiis propter me-
Ioan.20. tum Iudæorũ, vnde cum exisset Thomas, venit ad eos
Iesus: siue post octo illos dies quantolibet, nihil habet
1.Corin.15. aduersi. Postea, inquit, apparuit Iacobo, Non tũc autem
primo accipere debemus visum esse Iacobo, sed aliqua
propria manifestatione singulariter. Deinde Apostolis
omnibus, Nec illis tunc primum, sed iam vt familiarius
conuersaretur cum eis vsque ad diem ascensionis suæ.
Actor.9. Nouissimo autem omnium, inquit, quasi abortiuo ap-
& 22. paruit & mihi, Sed hoc iam de cœlo post non paruum
tempus ascensionis suæ. Nunc iam videamus quod di-
stuleramus, cuius mysterij gratia secundum Matthęum
Matth.28. & Marcum resurgens ita mandauerit: Præcedam vos
Marc.16. in Galilæam, ibi me videbitis. Quod etsi completũ est,
tamen post multa completum est, cum sic mandatũ sit,
quanquam sine præiudicio necessitatis, vt aut hoc so-
lum, aut hoc primũ expectaretur fieri debuisse. Procul-
dubio ergo quoniam vox est ista non Euangelistę nar-
rantis, quod ita factum sit, sed angeli ex mãdato domi-
C ni, & ipsius postea domini, Euangelistæ autem narrãtis,
sed quòd ita ab angelo & à domino dictum sit, Prophe
tice dictum accipiendum est. Galilæa nanque interpre-
tatur vel transmigratio vel reuelatio. Prius itaq; secun-
dum transmigrationis significationem, quid aliud oc-
currit intelligendũ, Præcedet vos in Galilæam, ibi eum
videbitis: nisi quia Christi gratia de populo Israël trans
migratura erat ad gentes: Quibus Apostoli prædicãtes
Euãgelium nullo modo crederetur, nisi eis ipse domi-
nus viam in cordibus hominum præpararet. Et hoc in-
telligitur, præcedet vos in Galilæam. Quod autem gau
dentes mirarẽtur diruptis & euictis difficultatibus, ape-
riri sibi ostium in domino per illuminationẽ fidelium,
hoc intelligitur, ibi eum videbitis: id est, ibi eius mem-
bra inuenietis, ibi viuum corpus eius in iis qui vos sus-
ceperint agnoscetis. Secundum illud autem quòd Ga-
Philip.2. lilæa interpretatur, reuelatio, nõ iam in forma serui in-
telligendus est, sed in illa in qua æqualis est patri: quam
Ioan.14. promisit apud Ioãnem dilectoribus suis, cum diceret,
Et ego diligam eum, & ostendam meipsum illi: Non
vtique secundum id quod iam videbãt, & quod etiam
Luca.24. resurgens cum cicatricibus, non solum videndum, sed

etiam tangendum postmodum ostendit: sed secũdum D
illam ineffabilem lucem qua illuminat omnem homi- Ioan.1.
nem venientem in hunc mundum, secũdum quam lu-
cet in tenebris, & tenebræ eum nõ comprehenderunt.
Illuc nos præcessit, vnde ad nos veniens non recessit,
& quò nos præcedens non deseruit. Illa erit reuelatio 1.Ioan.3.
tanquam vera Galilæa. Cõsimiles ei erimus, ibi eum vi-
debimus sicuti est. Ipsa erit etiam beatior trãsmigratio
ex isto seculo in illam æternitatem, si eius præcepta sic
amplectamur, vt ad eius dexterã segregari mereamur.
Tunc enim ibunt sinistri in combustionem æternam, Matth.25.
iusti autem in vitam æternam. Hinc illuc transmigra-
bunt, & ibi eum videbunt, quo modo non vident im-
pij. Tolletur enim impius, vt non videat claritatem do Esaia.26.
mini. & impij lumen non videbunt. Hæc est autem in- Ioan.17.
quit, vita ęterna, vt cognoscant te vnum verum deum,
& quem misisti Iesum Christum, sicut in illa æternitate
cognoscetur, quo seruos perducet per formam serui, vt
liberi contemplentur formam domini.

EIVSDEM SANCTI AVGVSTI-
ni Episcopi in quartum librum de cõsen-
su Euangelistarum, Prologus.

E

NVnc iam quoniam Matthæi narrationẽ con-
textim considerantes, & ei tres alios conferen
tes, vsq; in finem in nullo eos vel sibi vel inter
se repugnare docuimus, Marcum similiter vi-
deamus, & exceptis iis quæ cum Matthæo dixit, de qui-
bus iam quod differẽdum videbatur absoluimus, cæte-
ra eius inspecta atque collata, nulli eorum repugnare
monstrẽtur, vsque ad cœnam domini. Nam inde iam
omnia omnium quatuor quemadmodum sibi conue-
niant vsque in finem considerata tractauimus.

DIVI AVRE-
LII AVGVSTINI HIPPONEN-
sis Episcopi, de consensu Euangelista-
rum, Liber Quartus.

In Euangelio Marci exceptis his quæ cum Matthæo dixit, quo modo nulla repugnantia demõstretur ab initio vsque ad illud vbi ait. Et ingrediuntur Capernaum, & statim sabbatis docebat eos, quod cum Luca dicit. Caput I. F

SIC ergo incipit Marcus. Initiũ Marci.1.
Euangelij Iesu Christi filij dei, si-
cut scriptum est in Esaia Prophe
ta &c. vsq; ad illud vbi ait, Et in-
grediuntur Capernaũ, & statim
Sabbatis ingressus synagogã do
cebat eos. In hac tota contextio-
ne omnia superiora cũ Matthęo
considerata sunt. Hoc autẽ Marcus, quia ingressus Ca-
pernaum in synagogam eorum docebat eos Sabbatis,
cum Luca dixit: sed nihil habet quæstionis. Luca.4.

De homine à quo spiritus immũdus eiectus est cõuexans eũ, quo modo Lucæ qui hoc cum eo dixit, non repugnet. Cap. II.

SEquitur Marcus & dicit, Et stupebant super do- Marci.1.
ctrina eius: Erat enim docens eos quasi potestatẽ
habens, & non sicut Scribæ. Et erat in synagoga
eorũ homo in spiritu immundo, & exclamauit dicens,
Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos
&c. vsque ad eum locum vbi ait, Et erat prædicãs in sy-
nagogis eorũ, & omni Galilæa, & dęmonia eiiciens. Et
in hoc toto loco quamuis sint quædam quæ cum solo

G Luca dixit, tamen iam tractata sunt cum Matthæi narrationem continuam teneremus, quia in ipsum ordinem sic incurrerat, vt ea prætermittenda non arbitrarer. Sed Lucas de spiritu immundo ait, quòd sic exierit ab homine, vt nihil ei noceret: Marcus autem, Et discerpens eum, inquit, spiritus immundus, exclamans voce magna exiit ab eo. Potest ergo videri contrarium, quo modo eum discerpens, vel sicut aliqui codices habent, conuexãs eum, cui nihil nocuit secundum Lucam? Sed & ipse Lucas, Et cum proiecisset illum, inquit, dęmoniũ in medium, exiuit ab illo, nihilq; ei nocuit. Vnde intelligitur hoc dixisse Marcum, conuexans eum, quod Lucas, cum proiecisset eum in medium: nihilq; ei nocuit: hoc intelligitur, quia illa iactatio membrorũ atque vexatio non eum debilitauit, sicut solent exire dæmonia, etiam quibusdam membris amota vexatione elisis.

Luca. 4. Marci. 1. Luca. 4.

De nomine Petri quo modo etiam atque etiam commendetur, non repugnare Ioanni, qui dicit quando hoc nomen acceperit. Caput III.

H SEquitur idem Marcus. Et venit ad eum leprosus deprecãs eum, & genu flexo dixit, Si vis potes me mundare &c. vsq; ad illud vbi ait, Et clamabant dicentes, Tu es filius dei: & vehemẽter comminabatur eis ne manifestarent illum. Huic quod vltimum posuimus simile aliquid & Lucas dicit, sed sine aliqua repugnantiæ quæstione. Sequitur Marcus, Et ascendens in montem vocauit ad se quos voluit ipse, & venerũt ad eum, & fecit vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus &c. vsq; ad illud vbi ait, Et abiit & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus, & omnes mirabantur. De nominibus discipulorum iam & antea me locutum scio, cum Matthæi sequeret ordinẽ: & hic rursus admoneo, ne quisquam putet nunc accepisse nomen Simonem, vt Petrus vocaretur, & sit contrarium Ioanni qui longe ante illi dictum esse commemorat, Tu vocaberis Cephas: quod interpretatur Petrus. Ipsa enim verba domini commemorauit quibus ei nomen imposuit. Marcus autem hoc loco id recapitulando commemorauit, cum ait, Et imposuit Simoni nomen Petrus. Cum enim vellet nomina duodecim

I Apostolorum enumerare, & necesse haberet Petrũ dicere, breuiter insinuare voluit quòd non hoc antea vocaretur, sed hoc ei dominus nomen imposuerit: non tunc, sed quando Ioannes ipsa verba domini posuit. Cætera nihil cuiquam repugnant, & antea iam pertractata sunt.

Marci. 1. Marci. 3. Luca. 4. Marci. 3. Marci. 5. Supra li. 2. c. 17. & 53. Ioan. 1. Marci. 3.

Quòd dixit, Quanto magis eis præcipiebat vt tacerent, tanto magis plus illi docebant, quo modo non repugnet præscientiæ ipsius quæ in Euangelio commendatur. Caput IIII.

SEquitur Marcus. Et cum transcẽdisset Iesus in naui rursus trans fretum, conuenit turba multa ad illum, & erat circa mare &c. vsq; ad illud vbi ait, Et cõuenientes Apostoli ad Iesum renunciauerunt illi omnia quæ egerant & docuerãt. Hoc vltimum dixit cum Luca, in nihilo discordans, cætera iam antea tractata sunt. Sequitur Marcus. Et ait illis, Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum &c. vsq; ad illud vbi ait, Quanto autem eis præcipiebat, tãto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabãtur, dicentes, Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui. In his cum Luca Marcus nihil est quod repugnare videatur omnibus. Et superiora omnia iã cõsiderauimus, quando eos Matthæo cõferebamus. Sed cauendum est K ne quisquam arbitretur, hoc quod in vltimo ex Euãgelio Marci posui, repugnare omnibus, qui cum aliis eius plerisq; factis & dictis ostẽdunt scisse quid ageretur in hominibus: id est, quòd eum cogitationes & volũtates eorum latere nõ poterant: sicut apertissime Ioannes dicit, Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine. Sed quid mirum si præsentes hominũ voluntates videbat, qui etiam futuram negationem Petro prænunciauit, quã tunc vtiq; non habebat, quando pro illo vel cum illo paratũ se mori præsumebat? Quæ cum ita sint, quo modo huic eius tantæ scientiæ & præscientiæ non est contrarium quod Marcus dicit, Præcepit illis ne cui dicerent: Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant. Si enim sciebat eos, sicut ille qui notas habebat & præsentes & futuras hominum voluntates, tanto magis prædicaturos, quanto magis ne prædicarent eis præcipiebat: vt quid hoc præcipiebat, nisi quia pigris volebat ostendere, quanto studiosius quantòque feruentius eum prædicare debeant, quibus iubet vt prædicent, quando illi qui prohibebantur, tacere non poterant. L

Marci. 5. Marci. 6. Luca. 8. Marci. 6. Marci. 7. Ioan. 2. Matth. 26. Marci. 7.

De eo quod suggessit Ioannes quòd in nomine eius eiecerit dæmonia non socius discipulus, & dixit, nolite prohibere, qui enim contra vos non est, pro vobis est: quo modo non repugnet illi sententiæ, vbi ait: Qui non est mecum, aduersum me est. Caput V.

SEquitur Marcus. In illis diebus iterũ cũ turba multa esset cum Iesu, nec haberent quod manducarẽt &c. vsq; ad illud vbi ait, Respõdit illi Ioannes dicens, Magister, vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nobiscum, & prohibuimus eum. Iesus autẽ ait, Nolite prohibere eum: Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me. Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est. Hoc Lucas similiter narrat, nisi quòd ipse non dicit, Nemo est enim qui faciat virtutẽ in nomine meo, & possit cito male loqui de me. Nulla est ergo inter eos quæstio cuiusquam repugnantiæ. Sed videndum est ne hoc illi sententiæ domini puteiur contrarium vbi ait, Qui mecũ non est, aduersum me est: & qui mecum non colligit, spargit. Quo modo enim iste non erat aduersus eũ qui cum illo nõ erat, de quo Ioan M nes suggessit, quod cum illis eum non sequebatur, si aduersus illum est qui nõ est cũ illo: aut si aduersus illum erat, quo modo dicit discipulis, Nolite prohibere, qui enim nõ est aduersus vos, pro vobis est. An hoc interesse aliquis dicet, quia hic discipulis ait, Qui non est aduersus vos, pro vobis est. Ibi autẽ de seipso locut⁹ est, qui mecũ nõ est, aduersus me est: quasi vero possit cũ illo non esse qui discipulis eius tãquã mẽbris eius sociatur: alioquin quo modo verum erit, Qui vos recipit, me recipit: Et, quando vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Aut potest etiã non esse aduersus eum, qui fuerit aduersus discipulos eius? Nã vbi erit illud, Qui vos spernit me spernit: & quãdo vni ex minimis meis nõ fecistis, neq; mihi fecistis. Et, Saule Saule quid me persequeris: cum discipulos eius persequeretur? Sed nimirũ hoc vult intelligi, intãtum cum illo non esse aliquem, inquantum est aduersus illum: & intantũ aduersus illũ non esse, inquantum cũ illo est. Exempli gratia, sicut iste ipse qui in nomine Christi virtutes faciebat, & in societate discipulorum Christi nõ erat, inquantũ operabatur virtutes in illo

Marci. 8. Marci. 9. Luca. 9. Matth. 12. Luca. 11. Matth. 10. Matth. 25. Luca. 10. Acto. 9.

A illo nomine, iotatum cum ipsis erat, & aduersus eos nō erat: inquantum vero eorum societati non adhærebat, intantum cum ipsis non erat, & aduersus eos erat. Sed quia illi hoc cum facere prohiberent in quo cum ipsis erat, dixit eis dominus, Nolite prohibere. Illud enim prohibere debuerunt quod extra eorū erat societatē, vt illi vnitatem Ecclesiæ suaderent, non illud in quo cum illis erat, nomē scilicet magistri & domini eorū in dæmoniorum expulsione cōmendans. Sicut catholica Ecclesia facit, nō improbans in hæreticis sacramēta communia in his in quibus nobiscum sunt, & aduersus nos non sunt: sed improbat & prohibet diuisionem ac separationem vel aliquam aduersam paci veritatiq; sententiā: in hoc enim aduersus nos sunt, quia in hoc nobiscū non sunt, & nobiscum non colligūt, & ideo spargunt.

Quod occasione huius qui in nomine Christi eiiciebat dæmonia quamuis cū discipulis non sequeretur, Marcus amplius quàm Lucas dominum dixisse narrauit, quo modo ostendatur ad hoc ipsum pertinere quod illū in nomine suo virtutes facientē vetuit prohiberi. Cap. VI.

Marci. 9. B Sequitur Marcus & dicit, Quisquis enim potū dederit vobis calicē aquę in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis non perdet mercedem suam. Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circundaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. Et si scādalizauerit te manus tua, abscinde illam, Bonū est tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habētem ire in gehēnam, ignem inextinguibilē, vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur: &c. vsq; ad illud vbi ait, Habete in vobis salem, & pacē habete inter vos. Hæc Marcus dominū locutum, posteaquam illum qui in nomine eius eiiciebat dæmonia, & cum discipulis nō eum sequebatur vetuit prohiberi, contextim commemorat, aliqua ponens quę nullus alius Euangelistarū posuit: aliqua vero quæ Matthæus quoq; posuit,

Matth. 18. & aliqua itidem quæ & Matthæus & Lucas. Sed illi ex

Luca. 17. aliis occasionibus, & in alio ordine rerum, non hoc loco vbi de illo suggestum est, quòd cum discipulis Christi non eum sequebatur, & dæmonia in eius nomine eiiciebat. Vnde mihi videtur etiā hoc loco dominus secundum Marci fidem ideo dixisse quæ aliis etiam locis dixit, quia satis pertinebant ad hanc ipsam eius sententiam, qua vetuit prohiberi virtutes in nomine suo fieri, etiam ab illo qui cum discipulis eum nō sequebatur.

C

Marci. 9. Sic enim contexit, Qui enim nō est aduersum vos, pro vobis est: Quisquis enim potum dederit vobis, calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis non perdet mercedem suam. Vnde ostēdit etiam illum de quo Ioānes suggesserat, & vnde iste eius sermo exortus est, quòd non ita separabatur à societate discipulorum, vt eam tanquam hæreticus improbaret: sed sicut solent homines nondum audere Christi suscipere sacramenta, & tamen nomini fauere Christiano, ita vt Christianos etiam suscipiant, & non ob aliud eis, nisi quia Christiani sunt obsequātur, de quibus dixit, quòd non perdunt mercedem suam. Non quia iam tuti atq; securi sibi debent videri ex hac beneuolētia quam erga Christianos habent, etiam si Christi baptismo non abluantur, nec vnitati eius incorporētur: sed quia ita iam dei misericordia gubernentur vt ad eam quoque perueniant, atq; ita securi de hoc seculo abscedant, Qui profecto & priusquā Christianorū numero socientur vtiliores sunt, quàm ij qui cum iam Christiani appellētur, & Christianis sacramentis imbuti sint, talia suadent, vt eos quibus ea persuaserint secum in æternam illam pœnam pertrahant. D Quos membrorum corporalium nomine tanquā manum vel oculum scandalizātem iubet erui & abscindi à corpore: hoc est, ab ipsa vnitatis societate, vt sine his potius veniatur ad vitam quàm cum eis eatur in gehennam. Hoc ipso autē separantur à quibus separantur, quòd eis mala suadentibus, hoc est scandalizantibus non consentitur. Et si quidē omnibus bonis cum quibus eis societas est, etiā de hac peruersitate innotescunt, ab omnium penitus societate, atq; ab ipsa diuinorum sacramentorum participatione separātur. Si autem quibusdam ita noti sunt, pluribus autē ista eorum est ignota peruersitas, ita tolerandi sunt, sicut ante ventilationem paleæ tolerantur in area: vt neque illis

Matth. 3. ad iniquitatis communionem consentiatur, neq; propter illos bonorum societas deseratur: hoc faciūt qui habent in seipsis salem & pacem habent inter se. Marci. 9.

Hinc vsque ad cœnam domini vnde omnia omniū consyderari cœperunt, nullam de Marco quæstionem esse tractatam. Caput VII.

Sequitur Marcus, Et inde surgens venit in fines Iudææ vltra Iordanem, & cōueniunt iterum turbæ ad eum, & sicut consueuerat, iterum docebat illos &c. vsq; ad illud vbi ait, Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserūt, hæc vero de penuria sua, omnia quę habuit misit, totum victum suum. In hac tota cōtextione omnia superiora considerata sunt, ne quid videretur habere contrarium, quando cum Matthæi ordine cæteros conferebamus. Hoc autem de vidua paupercula quæ duo minuta misit in gazophylacium, duo soli dicunt Marcus & Lucas, sed sine vlla quæstione concordant. Hinc iam vsque ad cœnam domini, vnde omniū omnia considerata tractauimus, non dicit & Marcus quod cogat eum alicui comparari ad inquirendum, ne quid repugnare videatur.

Marci. 10. E

Marci. 12.

Lucæ. 21.

Marci. 14.

De Lucæ Euangelio, quo modo principium eius cōgruat principio libri Actuum Apostolorum. Cap. VIII.

NVnc ergo deinceps Lucę Euangelium ex ordine pertractemus, exceptis eis quæ habet cum Matthęo Marcoq; communia, quoniā illa iam omnia pertractata sunt. Sic ergo incipit Lucas, Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem quæ in nobis completæ sunt rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi assecuto à principio omnibus diligēter ex ordine tibi scribere optime Theophile, vt cognoscas eorum verborū de quibus eruditus es veritatem. Hoc principium ad Euangelij narrationē nōdum pertinet: Admonet autē vt nouerimus eundem Lucam etiam illum librum scripsisse, qui Actus Apostolorū vocatur: nō solum quia Theophili nomen etiā illic inest, nam posset fieri, vt & alius aliquis Theophilus esset, & si idem ipse esset ab alio ad illum aliquid scriberetur, sicut à Luca Euangelium, sed quia & ibi ita exorsus est, vt diceret, Primum quidem sermonem feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere, vsque in diem quo Apostolos elegit per spiritū sanctum, mandans iussit prædicare Euangelium: dedit intelligi quòd iam scripserit Euāgelij librum vnum ex quatuor, quorum est in Ecclesia sublimis authoritas. Nec ideo quia dixit, de omnibus se fecisse sermonem, quæ cœpit Iesus facere & docere vsque in diē quo mandauit Apostolis, putari debet omnia scripsisse in Euangelio suo, quæ Iesus cum Apostolis in terra versatus fecit & dixit, ne sit contrariū Ioanni, qui ait, multa alia fecisse Iesum,

In prologo. F

Act. 1.

Ioan. 21.

G quæ si scriberentur mundum totum non potuisse ca-
pere illos libros: Cum etiam constet ab aliis Euangeli-
stis non pauca narrata, quæ Lucas ipse narrando non
attigit, De omnibus ergo fecit sermonem, eligendo de
omnibus vnde faceret sermonem, quæ iudicauit apta
In prologo. & congrua sufficere officio dispensationis suę. Et quòd
dicit, multos conatos ordinare narrationem, quę in no
bis completæ sunt rerum: videtur significare nõnullos
qui non potuerũt hoc susceptum munus implere. Ideo
autem dicit sibi visum esse ex ordine diligenter scribe-
re, quoniam multi conati sunt: sed eos debemus acci-
pere quorum in Ecclesia nulla extat authoritas, quia id
quod conati sunt, implere minime potuerunt. Iste au-
tem non solum vsque ad resurrectionem ascẽsionẽm-
que domini perduxit narrationem suam, vt in quatuor
authoribus Euangelicæ scripturæ dignum labore suo
haberet locum, verumetiam deinceps quæ per Aposto-
los gesta sunt, quæ sufficere credidit ad ædificandam fi
dem legentium vel audiẽtium, ita scripsit, vt solus eius
liber fide dignus haberetur in Ecclesia de Apostolorũ
actibus narrantis, reprobatis omnibus qui non ea fide
qua oportuit, facta dictaq; Apostolorum ausi sunt scri-
H bere. Eo quippe tempore scripserunt Marcus & Lucas,
quo non solũ ab Ecclesia Christi, verũetiam ab ipsis ad-
huc in carne manẽtibus Apostolis probari potuerunt.

Quo modo ostendatur quod de piscibus captis Lucas commemorauit, non pertinere ad illud quod videtur simile Ioannes narrasse post domini resurrectionem, atque inde iam vsque ad cœnam domini, vnde omniũ omnia vsque in finem considerata sunt, nullam etiam ex Euangelio Lucæ tractatam esse quæstionem. Cap. IX.

Luca.1. SIc ergo narrare Lucas incipit Euangelium. Fuit in
diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidam no
mine Zacharias de vice Abia, & vxor illi de filia-
bus Aaron, & nomen eius Elisabet &c. vsq; ad eum lo-
cum, vbi ait, vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem,
Luca.5. Duc in altum, & laxate retia vestra in capturã. Hoc to-
tum non habet vllam repugnantiæ quæstionẽ. Ioannes
quidem videtur simile aliquid dicere, sed illud longe
aliud est, quod factum est post resurrectionem domi-
Ioan.21. ni ad mare Tyberiadis: Ibi enim nõ solum ipsum tem-
pus valde diuersum est, sed etiam res ipsa plurimum di
stat. Nam retia illic in dexteram partem missa, centum
I quinquagintatres pisces ceperũt, magnos quidem. Sed
pertinuit ad Euangelistã dicere, quòd cum tam magni
essent, retia non sunt dirupta, respicientem scilicet ad
hoc factum, quod Lucas commemorat, vbi præ multi-
tudine piscium retia rumpebantur. Iam cætera similia
Ioanni Lucas nõ dixit, nisi circa domini passionem &
resurrectionem, qui totus locus à cœna ipsius vsque ad
finẽ, sic à nobis tractatus est, v[illegible]mnium collatis testi-
moniis nihil eos dissentire doceremus.

De Ioanne Euangelista quid à tribus cæteris distet.
Caput X.

IOannes est reliquus, qui iam non restat cui confera-
tur. Quicquid enim singuli dixerunt, quæ ab aliis nõ
dicta sunt, difficile est vt habeant aliquã repugnan-
tiæ quæstionem. Ac per hoc liquido constat tres istos,
Matthæum scilicet Marcum & Lucam maxime circa
humanitatem domini nostri Iesu Christi esse versatos,
Supra li.1. ca.3.& 6. secundum quam & rex & sacerdos est. Et ideo Marcus,
qui in illo mysterio quatuor animaliũ, hominis vide-
tur demonstrare personam, vel Matthæi magis comes
videtur, quia cum illo plura dicit propter regiam per-
sonam quæ incomitata esse non solet, quod in primo
libro commemoraui, vel quòd probabilius intelligitur K
cum ambobus incedit. Nam quanuis Matthæo in plu-
ribus, tamen in aliis nonnullis Lucæ magis congruit:
vt hoc ipso demõstraretur, ad Leonem & ad vitulum, *Matth.1.*
hoc est, & ad regalem quam Matthæus, & ad sacerdo- *Luca.3.*
talem quam Lucas insinuat personam, id quod Chri-
stus homo est pertinere, quam figuram Marcus gerit
pertinens ad vtrunq;. Diuinitas vero Christi qua ęqua-
lis est patri, secundum quod verbum est & deus apud
deum, & verbum caro factum est vt habitaret in nobis, *Ioan.1.*
secundum quod ipse & pater vnum sunt, à Ioanne ma- *Ioan.10.*
xime commendanda suscepta est, qui sicut aquila in his
quæ Christus sublimius locutus est immoratur, nec in
terram quodam modo nisi raro descẽdit. Deniq; quan
uis matrem Christi se nosse plane testetur, tamen nec
in eius natiuitate cum Matthæo & Luca aliquid dicit,
nec eius Baptismum cum tribus commemorat, sed tan
tummodo ibi testimonium Ioannis alte sublimitèrque *Ioã.1.& 2.*
commendans, relictis eis pergit cum illo ad nuptias in
Chanã Galilææ: vbi quanuis ipse Euangelista matrem
eius fuisse commemoret, ille tamen dicit, Quid mihi &
tibi est mulier? non repellens de qua suscepit carnem,
sed suam tunc maxime insinuans diuinitatem, aquam L
conuersus in vinum, quæ diuinitas illam etiam fœmi-
nam fecerat, non in illa facta erat. Inde post paucos
dies factos in Capernaum, rediit ad templum, vbi eum
commemorat dixisse de templo corporis sui: Soluite
templum hoc & in tribus diebus excitabo illud: vbi ma
xime insinuat, non solum quia deus erat in templo ver-
bum caro factum, verumetiam quia eandem carnem
ipse resuscitauit, non vtique nisi secũdum id quod vnũ
est cum patre, nec separabiliter operatur: Cum cæteris
locis fortassis omnibus scriptura non dicat, nisi quòd
deus illum suscitauerit: nec alicubi sic expressum est
quòd cum deus resuscitarit Christũ, etiam ipse se resu-
scitauit, quia cũ patre vnus deus est, sicut hoc loco vbi
ait: Soluite templum hoc & in tribus diebus resuscita- *Ioan.3.*
bo illud. Inde cũ illo Nicodemo quàm magna quàm
diuina locutus est. Inde rursus pergit ad testimonium *Ibidem.*
Ioannis, & commendat amicum sponsi non gaudere
nisi propter vocem sponsi: Vbi admonet animam hu-
manam non de seipsa sibi lucere nec beari, nisi incom
mutabilis participatione sapientiæ. Inde ad mulierem
Samaritanam, vbi commemoratur aqua, vnde qui bi- *Ioan.4.*
berit non sitiet in æternum. Inde rursus in Chanã Ga- M
lilææ vbi fecerat de aqua vinum: ibi eum commemo-
rat dixisse regulo, cuius filius infirmabatur, Nisi signa &
prodigia videritis nõ creditis: vsqueadeo super omnia
mutabilia volens mentem credentis attollere, vt nec
ipsa miracula, quæ quanuis diuinitus de mutabilitate
corporum fiunt, à fidelibus quæri velit. Inde Hieroso-
lymam redit, fit sanus triginta octo annorum langui-
dus. Ex hac occasione quę dicuntur quandiu dicuntur:
ibi dictum est, quærebant eum Iudæi interficere, quia
non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum di- *Ioan.5.*
cebat deum, ęqualem se faciens deo: vbi satis ostenditur
quàm nõ vsitate sicut solent sancti homines dicere, di-
xerit patrẽ suum deũ, sed quòd ei sit æqualis insinuens:
quippe paulo superius dixerat eis de sabbato calũnian-
tibus, Pater meus vsque modo operatur & ego operor:
ibi exarserũt, non quia patrem suum diceret deum, sed
quòd ei æqualis vellet intelligi, dicendo, Pater meus vs
que modo operatur & ego operor: Cõsequens esse ostẽ
dens, vt quoniam pater operatur & filius operetur, quia
pater sine filio non operatur. Ibi enim & paulopost ait,
iam

A iam illis ob hoc irascentibus. Quæcunque enim ille fe-
Matth. 14. cerit, hæc & filius similiter facit. Inde tandem descẽdit
Marci. 6. Ioannes ad illos tres cum eodem domino in terra gra-
Luca. 9. dientes, vt quinque panibus quinq; milia pascantur, vbi
Ioan. 6. tamen solus cõmemorat, quòd cum vellet eum regem
facere, solus fugit in montẽ. Qua in re nihil mihi aliud
videtur animam rationalem commonere voluisse, nisi
eo se nostræ mẽti rationiq; regnare quo est in excelsis,
nulla cum hominibus communione naturæ solus, quia
vnicus patri. Hoc autem mysterium deorsum repentes
carnales homines fugit, quia valde sublime est: vnde il
lus & ipse fugit in montem, quia regnum eius terreno
Ioan. 18. animo requirebãt: vnde & alibi dicit, Regnum meum
non est de hoc mundo. Neque etiam hoc nisi Ioannes
commemorat, volatu quodam modo æthereo supere-
minens terris, & gaudens luce solis iusticiæ. Ab illo iti-
dem monte post miraculum de quinque panibus factũ,
cum iisdem tribus paululum remoratus, donec mare
transissent quãdo ambulauit super aquas, cõtinuo rur-
sus se in verbum domini attollit, quàm magnum, quàm
prolixum, quàm diuinum, supernum & excelsum, & ex
Ioan. 6. occasione panis exortũ, cum dixisset turbis. Amẽ amen
B dico vobis, quæritis me, nõ quia signa vidistis, sed quia
edistis de panibus & satiati estis: operamini non cibum
qui perit, sed qui permanet in vitã æternã: & inde iam
talia diutissime atq; excellentissime. Tunc ab ista verbi
celsitudine ceciderunt, qui post eum deinceps non am
bulauerunt, cui sane inhæserunt qui potuerunt intelli-
gere: Spiritus est qui viuificat, caro autẽ nihil prodest:
quia vtiq; & carni spiritus prodest, & solus spiritus pro-
dest, Caro autem sine spiritu nihil prodest. Deinde suis
fratribus, id est cognatis carnis suæ suggerentibus vt
ascendat ad diem festum quo possit innotescere multi-
Ioan. 7. tudini, quanta altitudine respondit, Tẽpus meum non-
dum aduenit, tempus autẽ vestrum semper est paratũ.
Non potest mũdus odisse vos, me autem odit, quia ego
testimoniũ perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt.
Hoc est ergo, tempus vestrum semper est paratum: quia
Hiere. 17. vos diẽ istum cõcupiscitis, de quo Propheta dicit, Ego
autẽ non laboraui subsequens te domine, & diẽ homi-
nis non concupiui tu scis: hoc est, volare ad lucẽ verbi,
& concupiscere illũ diem quẽ videre concupiuit Abra
Ioan. 8. ham, vidit & gauisus est. Inde iam ad diem festũ cum
Ioan. 7. ascendisset in templum, quæ illum Ioãnes locutum esse
C cõmemorat, quàm mirabilia quàm diuina quàm excel
sa: quòd ipsi venire nõ possent quò esset iturus: quòd &
ipsum nossent, & vnde esset scirẽt, & esset verus qui eũ
miserit quẽ illi nescirent: tanquam diceret, & vnde sim
scitis, & vnde sim nescitis: Quo quid aliud voluit intel
ligi, nisi secundum carnem notũ se illis esse potuisse &
gente & patria, secũdum diuinitatem autẽ incognitũ.
Ibi etiam de dono spiritus sancti locutus, ostendit quis
esset, quando munus altissimũ dare potuisset. Rursus il
lue de Oliueti monte regredientẽ, quæ & quãta narrat
Ioan. 8. locutum, post veniã illi adulteræ datam, quæ velut la-
pidanda oblata illi à tentatoribus fuerat, quando digi-
to scribebat in terra: tanquã illos tales in terra scriben-
dos significaret non in cœlo, vbi monuit discipulos se
scriptos esse gauderent. Aut quòd se humiliando quòd
capitis inclinatione monstrabat, signa in terra faceret:
aut quòd iam tẽpus esset vt in terra quæ fructum daret:
& non in lapide sterili sicut antea lex eius conscribere-
tur. Ergo post hæc lucẽ mundi se dixit, & qui eũ seque-
retur nõ ambulaturum in tenebris, sed habiturũ lucem
vitæ. Dixit etiam se esse principium, quod & loqueretur

eis. Quo nomine vtiq; se distinxit ab illa luce quam fe- D
cit, tanquã lux per quã facta sunt omnia: vt illud quod
se dixerat lucẽ mundi, non sic acciperetur, quẽadmodũ
discipulis ait, Vos estis lux mundi. Illi enim tanquã lu- Matth. 5.
cerna quæ non est ponenda sub modio, sed super can-
delabrũ: sicut & de Ioanne Baptista, Ille erat, inquit, lu- Ioan. 5.
cerna lucens & ardẽs: sed ipse sicut principium, de quo
dictum est, Nos omnes de plenitudine eius accepimus, Ioan. 1.
Ibi dixit se filiũ esse veritatẽ, quæ nisi liberauerit, nemo Ioan. 8.
erit liber. Inde posteaquam illuminauerit à natiuitate Ioan. 9.
cæcũ, ex ipsa occasione in prolixo eius sermone demo-
ratur Ioannes, de ouibus & pastore, & ianua, & potesta Ioan. 10.
te ponendi animam suam & iterũ sumẽdi eam, in quo
excellentissimam potestatẽ suę diuinitatis ostendit. In-
de cum encænia in Hierosolymis fierẽt, commemorat
ei dixisse Iudæos, quousq; animã nostrã tollis? Si tu es
Christus, dic nobis palã. Atq; inde sumpta opportuni-
tate sermonis quæ etiam sublimia dixerit, narrat. Ibi di
xit, Ego & pater vnũ sumus. Inde iam resuscitatũ ab eo Ioan. 11.
Lazarum prædicat, vbi dixit, Ego sum resurrectio & vi
ta, qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, viuet: Et om-
nis qui viuit & credit in me, nõ morietur in æternum.
In quibus verbis quid nisi altitudinem diuinitatis eius E
cognoscimus, cuius in æternũ participatione viuemus.
Inde iterum Ioannes occurrit in Bethania Mattheo & Ioan. 12.
Marco, vbi factum est illud de vnguento precioso, quo
pedes eius à Maria caputq; perfusum est: atque hinc de- Matth. 19.
inceps vsq; ad passionẽ & resurrectionẽ domini cum Marci. 14.
tribus Euangelistis Ioannes graditur, in locis eisdẽ nar- Luca. 22.
ratione versante. Cæterum quod ad sermones domini
attinet, non cessat se attollere in ea quæ ille abhinc etiã
sublimiter diuturneq; locutus est. Nam & quãdo eum
voluerunt videre gentiles per Philippũ & Andreã, ha- Ioan. 12.
buit excelsum sermonẽ, quem aliorum Euãgelistarum
nullus inseruit. Ibi præclara iterum de luce illuminante
& lucis filios faciente cõmemorat. Deinde in ipsa cœ-
na, de qua Euangelistarũ nullus tacuit, quàm multa &
quàm excelsa verba eius Ioannes cõmemorat quæ alij
tacuerũt: nõ solum de cõmendatione humilitatis quan
do pedes discipulorum lauit, sed cũ expressus per buc- Ioan. 13.
cellam traditor eius exiisset, remanẽtibus cum illo vn-
decim, in sermone ipsius mirabiliter stupendo, maxi-
meq; diuturno, idem Ioannes immoratus est, vbi dixit,
Qui videt me videt & patrem: vbi multa locutus est de Ioan. 14.
spiritu sancto paracleto quẽ missurus eis erat: & de sua F
clarificatione quã habuit apud patrẽ priusquam mũdus Ioan. 17.
esset: & quod vnum nos faceret in se, sicut ipse & pater
vnũ sunt: nõ vt ipse & pater & nos vnũ, sed nos vnũ si-
cut ipsi vnũ. Multaq; alia mireq; sublimia, de quibus dis
serere sicut dignũ est, etiã si iam essemus idonei, in hoc
tamẽ opere nõ id nos suscepisse quis nõ aduertat: Quod
alibi fortasse reddendũ est, hic certe nõ est expetendũ.
Commẽdare quippe volumus amatoribus verbi dei, &
studiosis sanctæ veritatis, quamuis eiusdem Christi, qui
verus & verax est, annunciator atque prædicator Ioan-
nes in Euãgelio suo fuerit, cuius & cæteri tres qui scrip-
serunt Euangelium, & cæteri Apostoli, qui nõ quidem
ipsam narrationẽ scribendam susceperunt, in ea tamẽ
prædicatione sui officij munus impleuerunt: lõge tamẽ
hunc in Christi altiora subuectũ, ab ipso initio libri sui Ioan. 1.
raro fuisse cum cæteris: id est primo circa Iordanem
propter testimoniũ Ioannis Baptistæ: inde trans mare Ioan. 6.
Tyberiadis, quãdo turbas de quinque panibus pauit &
super aquas ambulauit: tertio in Bethania, vbi vnguen- Ioan. 12.
to precioso fidelis fœminæ deuotione perfusus est: do-

G nec inde illis occurreret ad passionis tépus: quod cum
Matth. 26. eis erat necessario narraturus: vbi tamen ipsam domi-
Marci. 14. nicam cœnam, de qua nullus eorũ tacuit, multo opulẽ-
Lucæ. 22. tius tanquam de cellario dominici pectoris vbi discũ-
Ioan. 13. bere solebat, exhibuit. Ipsum deinde Pilatum verbis al-
Ioan. 18. tioribus percutit, dicens, regnum suum non esse de hoc
mundo, regemq; se natũ, & ad hoc venisse in hũc mun
dum vt testimonium perhibeat veritati. Mariã quoque
post resurrectionem mystica altitudine visitans, Noli
Ioan. 20. me, inquit, tangere: nondum enim ascendi ad patrem.
Discipulis etiam insufflando dedit spiritum sanctũ, ne
ipse spiritus qui trinitati consubstantialis & coæternus
est, tantũmodo patris esse, non etiam filij spiritus puta-
Ioan. 21. retur. Postremo suas oues Petro se amanti, eumq; amo-
rem ter confitenti commendans, dicit eundẽ Ioãnem
sic se velle manere donec veniat: vbi etiam mihi vide-
tur alto docuisse mysterio, istam ipsam Ioannis Euan-
gelicam dispensationem qua in lucem liquidissimam
verbi subliniter fertur, vbi trinitatis æqualitas & incõ-
mutabilitas videri potest, & qua maxime proprietate di
stat à cæteris homo, cuius susceptione verbum caro fa-
ctum est, perspicue cerni cognosciq; nõ posse, nisi cum
H ipse dominus venerit: ideo sic manebit donec veniat,
manebit autem nũc in fide credentium, tunc autẽ facie
1. Corin. 13. ad faciem contemplandum erit, cum apparuerit vita
Coloss. 3. nostra, & nos cũ ipso apparebimus in gloria. Quisquis
autem arbitratur, homini vitã istam mortalem adhuc
agenti posse cõtingere, vt amoto atque discusso omni
nubilo phantasiarum corporalium atque carnaliũ sere-
nissima incõmutabilis veritatis luce potiatur, & mente
penitus à consuetudine vitæ huius alienata illi constã-
ter, & indeclinabiliter hæreat, nec quid quęrat, nec quis
quærat intelligit. Credat ergo potius sublimi authorita
2. Corin. 5. ti minimeq; fallaci, quandiu sumus in corpore peregri-
nari nos à domino, & ambulare per fidem nõdum per
speciem: ac si perseueranter retinens atque custodiẽs fi-
dem spem & charitatẽ, intendat in speciem ex pignore
Ioan. 16. quod accepimus sancti spiritus, qui nos docebit omnẽ
Roman. 8. veritatẽ, cum deus qui suscitauit Iesum Christũ à mor-
tuis, viuificabit & mortalia corpora nostra per inhabi-
tantem spiritum eius in nobis. Prius autem quàm viuifi
Sapien. 9. cetur hoc quod mortuum est propter peccatũ, procul-
dubio corruptibile est & aggrauat animam, & si quãdo
aduita excedit hanc nebulam qua tegitur omnis terra:
I id est hanc carnalem caliginem, qua tegitur omnis vi-
ta terrena, tanquam rapida coruscatione perstringitur,
& in suam infirmitatẽ redit, viuente desiderio quo rur
sus erigatur, nec sufficiẽte mũdicia qua figatur. Et quan
to quisq; hoc magis potest, tanto maior est: quanto autẽ
minus, tãto minor. Si autem nihil adhuc tale mens ho-
minis experta est in qua tamen habitat Christus per fi-
dem, instare debet minuẽdis finiendisq; cupiditatibus
huius seculi, moralis virtutis actione tanquam in co-
mitatu trium illorum Euangelistarum cum mediatore
Christo ambulans: Eumq; qui filius dei semper est, prop
ter nos filium hominis factum, vt sempiterna virtus
eius & diuinitas nostræ infirmitati & mortalitati con-
temperata de nostro nobis in se, atque ad se faceret viã,
cum magna spei lætitia fideliter teneat. Ne peccet à re-
ge Christo regatur. Si forte peccauerit, ab eodẽ sacer-
dote Christo expietur, atque ita in actione bonæ cõuer
sationis & vitæ nutritus, pẽnis geminæ dilectionis tan
quam duabus alis validis euectus à terris, ab eodẽ ipso
Christo verbo illuminetur, verbo quod in principio
Ioan. 1. erat, & verbum apud deum erat, & deus erat verbũ: Et
si per speculum & in ænigmate, longe tamen sublimius K
ab omni similitudine corporali. Quapropter quanuis 1. Corin. 13.
in illis tribus actiuę, in Ioannis autem Euangelio dona
contemplatiuæ virtutis eluceant eis qui hæc dignosce-
re sunt idonei, tamen & hoc Ioannis, quoniam ex parte
est, sic manebit donec veniat quod perfectũ est. Et alij
quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo 1. Corin. 12.
scientię secundũ eundem spiritum, alius diem domino Roma. 14.
sapit, alius de pectore domini liquidius aliquid bibit, 2. Corin. 12.
alius leuatus vsque ad tertium cœlum ineffabilia verba 2. Corin. 5.
audit, omnes tamen quandiu sunt in corpore peregri-
nantur à domino, & omnibus bonæ spei fidelibus in li
bro vitæ scriptis seruatur quod dictum est. Et ego dili- Ioan. 14.
gam eum, & ostendam meipsum illi: verũtamen in hac
peregrinatione quantum in rei huius intelligentia vel
scientia quisque profecerit, tanto magis caueat diaboli-
ca vicia, superbiam & inuidentiam. Meminerit hoc ip-
sum Euangelium Ioannis quàm multo amplius erigit
ad cõtemplationem veritatis, tam multo amplius præ-
cipere de dulcedine charitatis. Et quia illud pręceptum
verissimum ac saluberrimum est, quãto magnus es, tan
to humilia te in omnibus, qui Euangelista Christum lõ Eccle. 3.
ge cæteris altius commendat, apud eum discipulis pe-
des lauat. L

AD LECTOREM DE OPERE SEQVENTI.

AGnoscit quidem hoc opus Augustinus, mihi tamen videtur à studioso quopiam ex omnibus illius libris collectum, in quod congestum est si quid haberetur argutius dissertum. Huic studio fauens Augustinus recognouit, & quædã elimauit. Hãc coniecturam non omnino somnium esse declarat illud, quòd q. 12. habet fragmentum ex Fontei libris decerptum. Et cap. 31. habet locum ex secundo M. Tullij de inuentione libro descriptum. Sunt autẽ & alia quæ mihi non videntur per omnia sapere phrasim Augustini. Ad hæc erant quædam confusa, vel huc translata ex quæstionibus Euangeliorum, vel hinc illò transmissa. Postremo multa sunt, quæ non habent vllam speciem quæstionis, nisi quod quicquid doceri potest, idem & quæri potest: Ita tot nascentur quæstiones, quot sunt sententiæ, siue proloquia. Ipsum tamen opus eruditũ est & lectu dignũ.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, Liber de diuersis quæstionibus octogintatribus. M

OMNE verum à veritate verum *Verum ani*
est, & omnis anima eo anima *ma à seipsa*
est quo vera anima est. Omnis *fit. q. I.*
igitur anima à veritate habet vt *1. sent. dist.*
omnino anima sit. Aliud autem *46. c. Iam.*
anima est, aliud veritas. Nam
veritas falsitatem nunquam pa-
titur, anima vero sæpe fallitur.
Non igitur cum à veritate ani-
ma est, à seipsa est. Est autem veritas deus, deum igitur *Ioan. 14.*
habet authorem vt sit anima. Omne quod fit, ei à *De libero*
quo fit par esse non potest. Alioquin iustitia, quæ sua *arbitrio.*
cuique tribuere debet, de rebus auferatur necesse est. Ho *q. II.*
minem ergo deus cum fecit quanquam optimum fece-
rit, non tamen id fecit quod erat ipse. Melior autem
homo est qui volũtate quàm qui necessitate bonus est.

Voluntas

A Voluntas igitur libera danda homini fuit. *Vtrum deo authore fit homo deterior. q.III. 1.sēt.d.46. ca.Si quis. 2.sen.d.37. ca.Ex quo. 2.sen.d.37. ca.Ex prædictis.* Nullo sapiente homine authore fit homo deterior. Non enim parua ista culpa est, immo tanta est quæ in sapientem queouis bominem cadere nequeat. Est autē deus omni homine sapiente præstantior. Multo minus igitur deo authore fit homo deterior. Multo enim præstātior dei voluntas quàm hominis sapientis est. Illo autē authore cum dicitur, illo volente dicitur. Est ergo viciū voluntatis quo est homo deterior, quod vicium si lōge abest à dei voluotate, vt ratio docet, in quo sit quærendū est.

Quæ sit causa vt homo sit deterior. q.IIII. 1.sē.di.46. r.Deinde. 2.sen.d.35. cap. Quod autem. Vt sit homo deterior aut in ipso causa est, aut in alio aliquo, aut in nihilo. Si in nihilo, nulla causa est. Aut si ita accipitur in nihilo, quòd homo ex nihilo factus est vel ex iis quæ ex nihilo facta sunt, rursum in ipso erit causa, quòd eius quasi materies est nihilū. Si in alio aliquo: vtrū in deo, an in quolibet alio homine, ao in eo quod neq; deus, neq; homo sit. Sed non in deo, bonorū enim deus causa est. Si ergo in hooiine, aut vi, aut suasione. Sed vi nullo modo, oe sit deo valentior. Siquidē deus ita optime hominē fecit, vt si vellet maoere optimus, oullo resistēte impediretur. Suasione autē alterius hominis si concedimus hominem deprauari, rursum B quærendum erit, suasor ipse à quo deprauatus sit: Noo eoim potest prauus nō esse talium suasor. Restat nescio quid q̃ nec deus, nec homo sit, sed etiā † hoc quicquid est, aut vim intulit, aut suasit. *† tamen.* De vi hoc respondetur q̃ supra. De suasione autē, quicquid est, quia suasio nō cogit inuitum, ad eiusdem hominis volūtatem causa deprauationis eius redit, siue aliquo, siue nullo suadēte deprauatus sit.

Vtrum aīal irrationale beatū esse possit. q.V. Animal quod caret ratione, caret scientia. Nullum autem aoinial quod scientia caret beatum esse potest. Non igitur cadit in animalia rationis expertia vt beata sint.

De malo. q.VI. 2 sen.d.35. cap. Quocirca. Omne quod est, aut est corporeum, aut incorporeū. Corporeū sensibili, incorporeū autem intelligibili specie cootinetur. Omne igitur quod est, sine aliqua specie non est. Vbi autem aliqua species, necessario est aliquis modus, & modus aliquid boni est. Summū ergo oialum nullū modum habet, caret enim omni bono. Non est igitur, quia nulla specie cōtinetur, totumq; hoc nomen oiali de speciei priuatiooe repertum est.

Quæ pprie in animāte aīa dicatur. q.VII. Anima aliquando ita dicitur, vt cum mente intelligatur, veluti cum dicimus hominem ex anima & corpore constare: Aliquando ita vt excepta mente dicatur. Sed cū excepta mente dicitur, ex iis operibus in- C telligitur quæ habemus cum bestiis communia. Bestiæ nanq; carent ratione, quæ mentis [semper] est propria.

Vtrum per se aīa moueatur. q.VIII. Moueri per se animā sentit, qui seoiit io se esse voluntatem. Nā si volumus, nō alius de nobis vult. Et iste motus animæ spontaneus est, hoc enim ei tributū est à dco: Qui tamen motus, non de loco in locū est tanquā corporis: Localiter enim moueri, corporis propriū est. Et cum anima volūtate, id est, illo motu qui localis nō est, corpus suū tamen localiter mouet, nō ex eodē monstratur & ipsa localiter moueri. Sicut videmus à cardine moueri aliquid per magnum spacium loci, & tamē ipsum cardinem, [siquidē impartilis sit,] non moueri loco.

Vtrū corporeis sensib⁹ veritas pcipi possit. q.IX. 1. Retract. cap.26. Omne quod corporeus sensus attingit, qood & sensibile dicitur, sine vlla intermissione temporis cōmutatur: velut cum capilli [capitis] nostri crescunt, vel corpus vergit in senectutem, aut in iuueota efflorescit, perpetuo id fit, nec omnino intermittit fieri. Quod autem nō manet, percipi nō potest: illud enim percipitur quod scientia cōprehenditur. Comprehendi autem nō potest quod sine intermissione mutatur. Non est igitur expectāda synceritas veritatis à sensibus corporis. Sed ne quis dicat esse aliqna sensibilia eodē modo semper D maoentia, & quæstionem nobis de sole atq; stellis afferat, in quibus facile conuinci nō potest, illud certe nemo est qui ooo cogatur fateri, nihil esse sensibile quod nō habeat simile falso, ita vt internosci nō possit. Nam vt alia prætermittam, omnia quæ per corpus sentimus, etiā cum ea non assunt sensibus, imagines tamē eorum patimur tanquā prorsus assint, vel in somno, vel in furore. Quod cum patimur omnino vtrū ea ipsis sensib⁹ sentiamus, an imagines seosibilium sint, discernere nō valemus. Si igitur sunt imagines sensibiliū falsæ quę discerni ipsis sensibus nequeūt, & nihil percipi potest, nisi quod à falso discernitur, non est constitutum iudiciū veritatis in sensibus. Quamobrem saluberrime admonemur auerti ab hoc mūdo, qui profecto corporeus est & sensibilis, & ad deum, id est veritatem, qui intellectu & interiore mente capitur, quæ semper manet & eiusdem modi est, quæ nō habet imaginē falsi, à qua discerni non possit, tota alacritate cōuerti.

Vtrum corpus à deo sit. q.X. Omne bonū à deo. Omne speciosum bonū, inquātum speciosum est. Et omne qd species cōtinet, speciosum est. Omne autē corpus vt corpus sit, specie aliqua cōtinet. Omne igitur E corpus à deo.

Quare Christus de fœmina natus sit. q.XI. 3.sen.d.12. ca. vltima. Deus cum liberat, nō partē aliquā liberat, sed totū liberat, quod forte in periculo est. Sapiētia ergo & virtus dei, qui dicitur vnigeoitus filius, homine suscepto liberationē homiois indicauit. Hominis autē liberatio in vtroq; sexu debuit apparere. Ergo quia virū oportebat suscipere, qui sexus honorabilior est, consequeos erat vt fœminei sexus liberatio hinc appareret, quòd ille vir de fœmina natus est.

Sentētia cuiusdē sapientis. q.XII. FONTEI. Agite ô inquit miseri mortales, hoc agite ne vnquā polluat hoc domicilium malignus spiritus, ne sensibus immixtus incestet animæ sanctitatē, lucemq; mētis obnubilet. Serpit hoc malum per omnes aditus sensuales, dat se figuris, accōmodat coloribus, adhæret sonis, latet in ira, io fallacia sermonis, odoribus se subiicit, infundit saporib⁹, ac turbidi motus illuuie tenebrosis affectionib⁹ teoebrat sensus, quibusdā nebulis implet omnes meanis intelligentiæ, per quos expādere lumen rationis radius mētis solet. Et quia radius æthereæ lucis est, in eoq; speculum diuinæ præsentiæ, in hoc enim deus, io hoc volūtas innoxia, in hoc recte facti meritum relucet, deus vbiq; præsens est. Tunc autē vnicuiq; nostrū simul est, cū mentis F nostræ illibata puritas in eius præsentia patuerit. † Vt enim visus oculorum si fuerit viciatus, quicquid videre non potuerit, adesse non putat. *† al. in eius præsentia se esse putauerit.* Frustra enim circunstat oculos præsens imago rerū, si oculis integritas desit: Ita etiā deus qui ousquā deest, frustra pollutis animis præsens est, quem videre mentis cæcitas nō potest.

Quo documēto cōstet hoīes bestiis antecellere. q.XIII. Ioiet multa quibus ostendi potest, hominem ratione bestiis antecellere, hoc omnibus manifestū est quòd beluæ ab hominibus domari & mansuefieri possunt, homines à beluis nullo modo.

Non fuisse corpus dñi nostri Iesu Christi phātasma. q.XIIII. Ioan.14. Si phantasma fuit corpus Christi, fefellit Christus. Et si fallit, veritas oō est: Est autem veritas Christus: Non igitur phātasma fuit corpus eius.

De intellectu. q.XV. Omne quod se intelligit, cōprehēdit se. Quod autē se cōprehēdit, finitum est sibi. Et intellectus intelligit se: Ergo finitus est sibi. Nec infinitus esse vult, quāuis possit, quia not⁹ sibi esse vult, amat enim se.

De filio dei. q.XVI. Deus omniū quæ sunt, causa est. Quod autē omniū rerum causa est, etiā sapientiæ suæ causa est: Nec vnquā deus sine sapientia sua: Igitur sempiterоæ sapiētiæ suæ causa est [sempiterna,] nec tēpore prior est quàm sua sapientia. Deinde si patrē sempiternū esse inest deo, nec fuit aliquādo nō pater, nūquā sine filio fuit.

De scientia dei. q.XVII. Omne præteritū iam non est.

G est. Omne futurum nondum est. Omne igitur & præteritum & futurum deest: Apud deum autem nihil deest, nec præteritum igitur nec futurum, sed omne præsens est apud deũ.

De trinitate. q. XVIII

Omne quod est, aliud est quo constat, aliud quo discernitur, aliud quo congruit. Vniuersa igitur creatura si & est quoquo modo, & ab eo quod omnino nihil est plurimum distat, & suis partibus sibimet congruit, causam quoque eius trinam esse oportet, qua sit, qua hoc sit, qua sibi amica sit. Creaturæ autẽ causam, id est, authorem deum dicimus. Oportet ergo esse trinitatem qua nihil præstantius, intelligentius & beatius inuenire perfecta ratio potest. Ideoq; etiam cum veritas quæritur, plusquam tria genera quæstionum esse nõ possunt, vtrum omnino sit, vtrum hoc an aliud sit, vtrum approbandum improbandúmve sit.

De deo & creatura. q. XIX.

Quod incommutabile est, æternum est, semper enim eiusdem modi est. Quod autem cõmutabile est, tempori obnoxium est: Non enim semper eiusdem modi est, & ideo æternum non recte dicitur, Quod enim mutatur, non manet: quod non manet, non est æternum. Idq; inter immortale & æternum interest, quòd omne æternum immortale est, nõ omne immortale satis subtiliter æter-H num dicitur: quia etsi semper aliquid viuat, tamẽ si mutabilitatem patiatur, non proprie æternum appellatur, quia non semper eiusdem modi est: quauis immortale, quia semper viuit, recte dici possit. Vocatur autẽ æternum interdum etiam quod immortale est. Illud vero quod & mutationem patitur, & animæ præsentia cum anima non sit viuere dicitur, neq; immortale vllo modo & multo minus æternũ intelligi potest. Aeternum enim cum proprie dicitur, neq; quicquã præteritũ quasi transierit, neq; quicquam futurum quasi nondũ sit, sed quicquid est, tantũmodo est.

De loco dei q. XX. 1. sen. d. 37. ca. Fatea-mur. li. 8. de Gene. ad literã. cap. 26. 1. sen. d. 35. cap. Ab eo.

Deus non alicubi est. Quod enim alicubi est, continetur loco: Quod continetur loco, corpus est. Deus autem nõ est corpus: Non igitur alicubi est: & tamen quia est, & in loco non est, in illo sunt potius omnia quàm ipse alicubi: nec tamen ita in illo vt ipse sit locus. Locus enim in spacio est qd longitudine & latitudine & altitudine corporis occupatur, nec deus tale aliquid est. Et omnia igitur in ipso sunt, & locus non est: Locus tamen dei abusiue dicitur templũ dei, non quòd eo contineatur, sed quòd ei præsens sit. Id autẽ nihil melius quàm anima mũda intelligitur.

Vtrũ deus author mali non sit. q. XXI.

Quisquis omnium quæ sunt author est, & ad cuius bonitatem id tantum pertinet vt sit omne quod est, nõ esse ad eum pertinere nullo pacto potest. Omne autem quod deficit, ab eo quod est esse deficit, & tendit I in non esse. Esse autem & in nullo deficere bonum est, & malum est deficere. At ille ad quem nõ esse nõ pertinet, non est causa deficiendi, id est tendendi ad non esse: quia vt ita dicam, essendi causa est. Boni igitur tantũmodo causa est, & propterea ipse summũ bonum est. Quocirca mali author non est, qui omnium quæ sunt author est, quia inquantum sunt, intantum bona sunt.

1. Retrac. ca. 26. 1. sen. d. 35. c. Quod autẽ. Et di. 37. ca. Cum igitur. Deũ nõ pati necessitatẽ. q. XXII.

Vbi nulla indigentia, nulla necessitas: Vbi nullus defectus, nulla indigentia. Nullus autẽ defectus in deo, nulla ergo necessitas.

De patre & filio. q. XXIII.

Omne castũ castitate castum est, & omne æternum æternitate æternum est, & omne pulchrum pulchritudine, & omne bonum bonitate: ergo & omne sapiens sapientia, & omne simile similitudine. Sed duobus modis castum castitate dicitur, vel quod eam gignat, vt ea sit castum castitate quã gignit, & cui principium atq; causa est vt sit. Aliter autem vt participatione castitatis quidq; castũ est, quod potest aliquando esse non castum, atque ita de cæteris intelligendum est. Nam & anima æternitatem vel intelligitur vel cre- K
ditur cõsequi, sed æterna æternitatis participatione fit. Non autem ita æternus deus, sed quòd ipsius æternitatis est author. Hoc & de pulchritudine & de bonitate licet intelligi. Quãobrem cum sapiens deus dicitur, & ea sapientia sapiens dicitur, sine qua eum vel fuisse aliquando, vel esse posse nefas est credere, non participatione sapientiæ sapiens dicitur, sicuti anima, quę & esse, & non esse sapiens potest, sed quòd ipse eam genuerit qua sapiens dicitur sapientiam. Item illa quæ participatione sunt, vel casta, vel æterna, vel pulchra, vel bona, vel sapientia, recipiunt, vt dictum est, vt possint nec casta esse, nec æterna, nec pulchra, nec bona, nec sapientia. At ipsa castitas, æternitas, pulchritudo, bonitas, sapienna, nullo modo recipiũt aut corruptionem, aut vt ita dicam temporalitatem, aut turpitudinem, aut maliciam. Ergo etiã illa quæ participatione similia sunt, recipiunt dissimilitudinem. At ipsa similitudo nullo modo ex aliqua parte potest esse dissimilis. Vnde fit, vt cũ similitudo patris filius dicitur, quia eius participatione similia sunt quæcunq; sunt vel inter se vel deo similia, ipsa est enim species prima, qua sunt vt ita dicam speciata & formata quę formata† sunt omnia, ex nulla par- L
te patri potest esse dissimilis. Idẽ igitur quod pater: ita vt iste filius sit, ille pater: id est iste similitudo, ille cuius similitudo est: iste substantia, ille substantia, ex quo vna substantia. Nam si non vna est, recipit dissimilitudinẽ similitudo, quod fieri posse omnis verissima negat ratio.

1. Retract. cap. 26. li. 6. De trinita. cap. 1. 1. sen. d. 35. ca. Ab eo. † al. speciata & formata qua formata.

Vtrũ peccatũ & recte factũ in libero fit voluntatis arbitrio. q. XXIIII.

Quicquid casu fit, temere fit. Quicquid temere fit, nõ fit prouidentia. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non prouidentia vniuersus mũdus administratur. Si non prouidentia vniuersus mundus administratur, est ergo aliqua natura atq; substantia quæ ad opus prouidentiæ non pertinet. Omne autem quod est, inquantum est, bonum est. Summe enim est illud bonũ cuius participatione, sunt bona cætera, Et omne quod mutabile est, non per seipsum, sed boni immutabilis participatione inquantũ est, bonum est. Porrò illud bonũ cuius participatione sunt bona cætera quæcunq; sunt, nõ per aliud, sed per seipsum bonũ est, quam diuinã etiam prouidentiam vocamus. Nihil igitur casu fit in mũdo. Hoc constituto, cõsequens videtur, vt quicquid in mũdo geritur, partim diuinitus geratur, partim nostra volũtate. Deus enim quouis homine optimo & iustissimo longe atq; incõparabiliter melior & iustior est. Iustus M
autem regens & gubernãs vniuersa, nullam pœnã cuiquam sinit immerito infligi, nullũ præmium immerito dari. Meritum autẽ pœnæ: peccatum: & meritũ præmij, recte factum est. Nec peccatum autem nec recte factum imputari cuiquã iuste potest, qui nihil fecerit propria volũtate. Est igitur & peccatum & recte factum in libero volũtatis arbitrio.

De cruce Christi. q. XXV.

Sapientia dei hominem, ad exemplũ quo recte viueremus, suscepit. Pertinet autem ad vitam rectam, ea quæ non sunt metuenda non metuere. Mors autem metuenda nõ est: Oportuit ergo idipsum illius hominis, quẽ dei sapientia suscepit, morte monstrari. Sunt autem homines qui quãuis mortem ipsam non timeãt, genus tamen aliquod ipsius mortis horrescunt, Nihilominus autẽ vt ipsa mors metuenda nõ est, ita etiã nullũ genus mortis bene & recte viuenti homini metuendũ est: Nihilominus igitur hoc quoque illius hominis cruce ostendendũ fuit. Nihil enim erat inter omnia genera mortis illo genere execrabilius & formidolosius.

De differentia peccatorũ. q. XXVI.

Alia sunt peccata infirmitatis, aliã imperitiæ, alia maliciæ. Infirmitas contraria est virtuti, im-

A ti,imperitia cõtraria est sapientiæ,malicia contraria est
bonitati. Quisquis igitur nouit quid sit virtus & sapien
tia dei, potest existimare quæ sint peccata venialia. Et
quisquis nouit qd sit bonitas dei,potest existimare qui-
bus peccatis certa pœna debeať & hic & in futuro secu
lo. Quibus bene tractatis, probabiliter iudicari potest,
qui non sint cogendi ad pœnitentiam luctuosam & la-
mentabilem, quanuis peccata fateãtur: & quibus nulla
omnino speranda sit salus, nisi sacrificium obtulerint
De prouidentia. deo, spiritum contribulatum per pœnitentiam. Fie-
ri potest vt per malum hominem diuina prouidẽtia, &
q. XXVII. puniat,& opituletur. Nam Iudæorũ impietas, Iudam †
† aliàs, & Iudæos. supplantauit,& gẽtibus saluti fuit. Item fieri potest vt di
uina prouidentia per hominẽ bonum & dãnet & adiu
2. Corin. 2. uet,sicut ait Apostolus, Aliis sumus odor vitę in vitam,
li. 11. de Gene. ad literam. cap. 6. aliis autẽ odor mortis in mortẽ. Sed cum omnis tribu-
latio,aut pœna impiorũ sit,aut exercitatio iustorũ, quia
eadẽ tribula & paleas cõcidit, & frumẽta à paleis exuit,
vnde tribulatio nomẽ accepit: rursus cum pax & quies
à molestiis temporalibus, & bonos lucretur, & corrum-
pat malos: omnia hæc diuina prouidentia pro meritis
moderatur animarũ: sed tamen nõ sibi eligũt boni mi-
B nisterium tribulationis, nec mali amant pacẽ. Quare ip
si quoq; per quos id agit quod ignorant, nõ iusticię quę
refertur ad deum, sed maleuolentiæ suæ mercedẽ acci-
† bonis. piont. Quemadmodũ nec nobis † imputatur, quòd ipsis
prodesse volentibus nocetur alicui, sed bono animo be
neuolentiæ præmiũ tribuitur. Ita etiam cætera creatura
pro meritis animarum rationaliũ vel sentitur vel latet,
vel molesta vel cõmoda est. Summo enim deo cuncta
bene administrante quæ fecit, nihil inordinatũ in vni-
uerso, nihilq; iniustum est, siue scientibus siue nescienti-
bus nobis: sed in parte offenditur anima peccatrix, tamẽ
quia pro meritis ibi est, vbi talẽ esse decet, & ea patitur
quæ talem pati æquum est, vniuersum regnũ dei nulla
sui fœditate deformat. Quamobrẽ quoniam non om-
nia nouimus quæ de nobis bene agit ordo diuinus in
sola bona voluntate secundũ rem † agimus: in cæteris
† legem. autem secundũ legem agimur, cum lex ipsa incõmuta-
bilis maneat, & omnia mutabilia pulcherrima guber-
Lucæ. 2. natione moderetur. Gloria igitur in altissimis deo, &
2. sen. d. 45. c. Hęc itaq; in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Qui quærit
quare voluerit deus mundũ facere, causam quærit vo-
C luntatis dei. Sed omnis causa efficiẽs est: Omne autem
Quare de⁹ mundũ facere voluerit. efficiens maius est quàm id quod efficitur: Nihil autem
maius est voluntate dei: Non ergo eius causa quęrenda
est. Quæ sursum sunt sapite. Ea quæ sursum sunt sa-
pere iubemur, spiritalia scilicet, quæ non locis & parti-
q. XXVIII. Vtrum aliquid sit sursum aut deorsum in vniuerso. bus huius mundi sursum esse intelligẽda sunt, sed meri
to excellentiæ suæ, ne in eius mundi parte figamus ani-
mum nostrum, quo vniuerso nos debemus exuere. Sur
sum enim aut deorsum in huius mundi partibus est. Nã
vniuersus nec ipse habet sursum aut deorsum: Corpo-
reus est enim, quia omne visibile corporeũ est. Nihil au
q. XXIX. tem in vniuerso corpore sursum aut deorsum est. Cum
2. sent. di. 2. Coloss. 3. enim in sex partes motus fieri videatur, qui rectus dici-
tur, id est qui circularis nõ est, in anteriora & posterio-
ra, in dexteriora & sinisteriora, in superiora & inferio-
ra, nulla omnino ratio est, cur vniuerso corpori ante ac
post nihil sit, & dextera ac leua, sit autẽ sursum ac deor-
sum. Sed eo cõsiderantes decipiuntur, quòd sensibus &
consuetudini difficile obsistitur. Non enim tam facilis
est nobis cõuersio corporis, quæ fit, si quis capite deor-
sum moueri velit, quàm facilis est à dextera in leuã, vel
ab anteriore in posteriorẽ partem. Quamobrẽ remotis
verbis secum animo satagendũ est, vt hoc cernere va- D
leat. Vt inter honestum & vtile interest, ita & inter *Vtrum oĩa in vtilitatẽ hoĩs creata sint.*
fruendum & vtendum. Quanquã enim omne honestũ
vtile, & omne vtile honestum esse, subtiliter defendi
queat, tamẽ quia magis proprie atq; vsitatius honestum
dicitur, quod propter seipsum expetẽdum est, vtile au- *q. XXX.*
tem quod ad aliud aliquid referendum est: secundum
hanc differentiã nonc loquimur, illud sanè custodien-
tes, vt honestum & vtile nullo modo sibimet aduersen
tur. Aduersari enim hæc sibi aliquando imperite ac vul
gariter existimantur. Frui ergo dicimur ea re de qua ca
pimus voluptatem: Vtimur ea quã referimus ad id vn-
de voluptas capienda est. Omnis itaq; humana peruer-
sio est, quod etiam vicium vocatur, fruendis vti velle,
atque vtendis frui. Et rursus omnis ordinatio, quæ vir-
tus etiam nominatur, fruẽdis frui, & vtendis vti. Fruen
dum est autẽ honestis, vtẽdum vero vtilibus. Honesta-
tem voco intelligibilem pulchritudinẽ, quàm spiritalẽ
nos proprie dicimus, vtilitatẽ autem diuinã prouiden-
tiam. Quapropter quanquã sint multa pulchra visibilia E
quæ minus proprie honesta appellantur, ipsa tamen pul
chritudo ex qua pulchra sunt quæcunq; pulchra sunt,
nullo modo est visibilis. Item multa vtilia visibilia, sed
ipsa vtilitas ex qua nobis prosunt quæcunque prosunt,
quam diuinam prouidentiam dicimus, visibilis nõ est.
Notum sanè sit visibiliũ nomine omnia corporalia cõ-
tineri. Oportet ergo frui pulchris inuisibilibus, id est ho
nestis: Vtrum autẽ omnibus, alia quęstio est, quanquam
fortasse honesta non nisi quibus fruendum est, dici de-
ceat: vtilibus autẽ vtẽdum est omnibus, vt quoquo eo-
rũ opus est. Et frui quidẽ cibo & qualibet corporali vo-
luptate non adeo absurde existimantur & bestiæ: vti au
tem aliqua re non potest nisi animal quod rationis est
particeps. Scire nanq; quò quidq; referendũ sit, non da-
tum est rationis expertibus, sed neque ipsis rationalibus
stultis. Nec vti quisq; potest ea re quæ quò referenda sit
nescit, nec quisq; potest scire nisi sapiẽs. Quare abuti re-
ctius dici solẽt qui non bene vtuntur. Non enim cuiq̃
prodest id quo male vtitur, & quod non prodest, non
vtiq; vtile est. Vtile autẽ quicquid est vtẽdo est vtile, ita
nemo vtitur nisi vtili. Non ergo vtitur, quisquis male
vtitur. Perfecta igitur oĩs † ratio, quę virtus vocatur, vti- *† al. hoĩs.*
tur primo seipsa ad intelligendũ deũ, vt eo fruať, à quo
etiam facta est. Vtitur autẽ cæteris rationalib⁹ animan- F
tibus ad societatẽ, irrationalibus ad eminentiã. Vitam
etiam suã ad id refert vt fruatur deo, ita enim beata est.
Ergo & seipsa vtitur, quæ profecto inchoat miseriã per
superbiã, si ad seipsam, nõ ad deũ referatur. Vtitur etiã
corporibus quibusdã viuificandis ad beneficentiam: sic
enim vtitur suo corpore: quibusdã assumenda vel res-
puendis ad valetudinẽ, quidusdã tolerandis ad patien-
tiam, quibusdam ordinandis ad iusticiam, quibusdam
considerandis ad aliquod veritatis documentũ. Vtitur
etiam iis à quibus se abstinet ad temperantiam. Ita om-
nibus & sensis & nõ sensis vtitur, nec aliquid tertiũ est.
Iudicat autẽ de omnibus quibus vtitur, de solo deo nõ
iudicat, quia secundum deum de cęteris iudicat, nec eo
vtitur, sed fruitur. Neq; enim ad aliquid aliud deus re-
ferendus est: Quoniam omne quod ad aliud referendũ
est, inferius est quàm id ad quod referẽdum est. Nec est
aliquid deo superius, non loco, sed excellentia substan-
tiæ.*† Omnia ergo quę facta sunt, in vsum hominis fa- *†* sua natura.*
cta sunt, quia omnibus vtitur iudicando ratio, quæ ho-
mini data est. Et ante lapsum quidẽ non vtebatur tole-
randis, nec post lapsum vtitur, nisi cõuersus, & quenquã
ante

G ante mortem corporis, iam tamen quantum potest dei amicus, quia libēter seruus. Virtus est atimi habitus oaturę modo atque rationi cōsentaneus. Quare omnibus partibus eius cognitis tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor, prudeotiam, iusticiā, fortitudinem, temperantiā. Prudentia est rerum bonarū & malarum & oeutrarū scientia. Partes eius, memoria, intelligētia, prouidētia. Memoria est per quā animus repetit illa quæ fuerūt. Intelligētia, per quā ea perspicit quę sunt. Prouidētia, per quā futurū aliquid videtur anteq̄ factum est. Iusticia est habitus animi, cōmuoi vtilitate cōseruata suam cuiq; tribuēs dignitatē. Eius initiū est à natura profectū: Deinde quædā in consuetudinē ex vtilitatis ratione venerunt: Postea res & à natura profectas & consuetudine probatas, legū metus & religio sanxerunt. Natura ius est, quod nō opinio genuit, sed quędā innata vis inseruit, vt religionē, pietatē, gratiā, vindicatiooē, obseruātiam, veritatē. Religio est quæ superioris cuiusdā naturę, quā diuinā vocant, curā ceremoniāq; affert. Pietas per quā sanguine cōiunctis patriæq;, beneuolens officiū, & diligēs tribuitur cultus. Gratia io qua amiciciarū & officiorū alterius memoria,

Virt⁹ quid. *Sententia Ciceronis quēadmodū virtutes animi ab illo diuisæ ac definitæ sint.* *q. XXXI.* *Prudentia cū eius partibus.* *Iusticia qd sit et vnde.* *Natura ius quid.*

H & remuoerādi voluntas cōtinetur. Vindicatio per quā vis aut iniuria & omnino omne qd offuturū est, defendendo, aut vlciscēdo propulsat̄. Obseruātia per quā homines aliqua dignitate antecellētes, cultu quodā & honore dignamur. Veritas per quā immutata ea quæ sunt aut fuerūt aut futura sunt, dicūtur. Cōsuetudine autem ius est quod aut leuiter natura tractū * aluit, & maius fecit vsus, vt religionē: & si quid eorū quę ante diximus, à natura prouectū, maius factū propter consuetudinē videmus, aut quod in morē vetustas vulgi approbatione perduxit. Quod geous pactū est, par, lex, iudicatū. Pactū est quod inter aliquos cōuenit. Par quod in oēs æquale est. Iudicatū de quo alicuius aut aliquorū iam sentētiis cōstitutum est. Lege ius est, quod io eo scripto quod populo expositū est vt obseruet cōtinetur. Fortitudo est cōsiderata periculorū susceptio & laborū perpessio. Cuius partes, magoificentia, fidētia, patiētia, perseuerātia. Magnificentia est rerum magnarū & excelsarū cum animi ampla quadam & splēdida propositione cogitatio atq; administratio. Fidētia est per quam magnis & honestis in rebus multū ipse aoimus in se fiduciæ cum certa spe collocauit. Patiētia est honestatis aut vtilitatis causa rerum arduarū ac difficiliū volūtaria ad diuturna perpes-

Cōsuetudo ius quid. ** sactatū.* *Fortitudo quid sit.* *Partes fortitudinis.*

I sio. Perseuerantia est in ratione bene cōsiderata stabilis & perpetua permansio. Temperātia est rationis in libidinem atq; alios oō rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes, continentia, clementia, modestia. Cootinētia est per quam cupiditas, cōsilij gubernatione regitur. Clemētia per quā animi temere in odiū alicuius illecti concitatiq; comitate retinētur. Modestia per quā pudor honestus claram & stabilē cōparat authoritatē. Atq; hæc omnia propter se solū, vt nihil adiūgatur emuolumēti, petēda sunt. Quod vt mōstret̄, neque ad hoc nostrū institutum pertinet, & à breuitate præcipiēdi remotū est. Propter se autē vitanda sunt, nō ea modo quę iis cōtraria sunt, vt fortitudini ignauia, & iusticię iniusticia: verumetiā illa quę propinqua vident̄ & finitima esse, absunt autē lōgissimæ: qd genus fidētiæ cōtrarium, est diffidētia, & ea re vicium est audacia nō contrariū, sed appositum ac propinquū, sed tamē viciū est. Sic vnicuiq; virtuti finitimū viciū reperiet̄, aut certo iam oomine appellatū, vt audacia quæ fidētiæ, pertinacia quæ perseuerātiæ finituma est, superstitio quæ ad

Temperantia quid sit. *Partes temperantiæ.*

religionem propinqua est: aut sine vllo certo nomine: K quæ omnia vti cōtraria rerum bonarū in rebus vitādis reponētur. Ac de eo quidē genere honestatis quod omni ex parte propter se petitur satis dictū est. Nunc de eo in quo vtilitas quoq; adiungitur, quod tamē honestum vocamus, dicendū videtur. Sūt igitur multa quę oos cū dignitate, tum fructu quoq; suo ducunt. Quo in geoere est gloria, dignitas, amplitudo, amicicia. Gloria est frequēs de aliquo fama cū laude. Dignitas, alicuius honestatis & cultu & honore & verecūdia digna authoritas. Amplitudo est potētia, aut maiestas, aut aliquarū copiarū magna abūdantia. Amicicia, volūtas erga aliquē rerū bonarū, illius ipsius causa quē diligit, cū eius pari voluntate. Hic quia de ciuilib⁹ causis loquimur, fructus ad amiciciā adiungimus, vt eorū quoq; causa petenda videatur, ne forte qui nos de omoi amicicia dicere existimarint, reprehendāt: Quanq̄ sunt qui propter vtilitatē modo petendā putent amiciciā, sunt qui propter se solū, sunt qui & propter se & ꝑpter vtilitatē: Quorū quid verissime statuat̄ alius locus erit cōsiderandi. Quisquis vllā rem aliter q̄ ea res est intelligit, fallit̄. Et omnis qui fallitur, id in quo fallitur oō intelligit. Quisquis igitur vllam rem aliter q̄ est intelligit, non eam intelligit. Nō ergo potest quicq̄ intelligi, nisi vt est: Nos autē aliquid nō ita vt est intelligimus, velut hoc ipsum nihil intelligi, quod nō ita vt est intelligit̄. Quare nō est dubitandum esse perfectā iotelligētiam qua præstātior esse nō possit, & ideo nō per infinitū ire, quia quęq; res intelligitur, nec eū posse aliū alio plus intelligere. Nulli L dubiū est nō aliā metuendi esse causam, nisi ne id quod amamus, aut adeptū amittam⁹, aut nō adipiscamur speratum. Quare quisquis hoc ipsum nō metuere amauerit atque habuerit, quis metus est ne id possit amittere? Multa enim quę amamus & habemus, metuimus amittere, ita ea custodimus metu: nō metuere autē nemo potest custodire metuēdo. Iterū quisquis amat nō metuere atq; id oondū habet, speratq; se habiturū, nō eū oportet metuere ne non adipiscatur: Hoc eoim metu nihil aliud metuitur q̄ idem metus. Porrò metus omnis aliquid fugit, & oulla res seipsam fugit, nō igitur metuitur metus. Sed si quis existimat nō recte dici, ꝙ metus aliquid metuat, cum anima potius ipso metu metuat: illud attendat: quod cognitu facile est, nullū metum esse oisi futuri & imminētis mali. Necesse est autem vt qui me- M tuit aliquid, fugiat. Quisquis itaque metuere metuit, est profecto absurdissimus: quia fugiēdo habet idipsum qd fugit. Nam quoniā non metuit̄ nisi ne aliquid mali accidat, metuere ne accidat metus, nihil aliud est nisi amplecti qd respuis. Quod si repugoans est, sicuti est, nullo prorsus modo metuit, quisquis nihil aliud amat q̄ non metuere. Et propterea nemo potest hoc solū amare, & nō habere. Vtrum autem hoc solum amandum sit, alia quæstio est. Iam quē nō exanimat metus, nec cupiditas eum vastat, nec ęgritudo macerat, nec ventilat gestiens & vana læticia. Si enim cupit, quia nihil aliud est cupiditas nisi amor rerū transeuntiū, metuat necesse est, ne aut amittat eas cum adeptus fuerit, aut nō adipiscatur: nō autem metuit, non ergo cupit. Item si angitur animi dolore, necesse est etiam metu agitetur: quoniam quorum malorum pręsentium est anxietudo, eorum est immineotium metus: Metu autem caret, ergo & anxietudine. Itē si lætetur inaniter, de iis rebus lætatur quas potest amittere, quare metuat necesse est ne amittat: Sed nullo modo metuit, nullo modo igitur lætat̄ inaniter.

Vtrum rem vllam alius alio magis intelligat atque ita eandem res per infinitū eat intelligētia q. XXXII. *De metu. q. XXXIII.* *Vtrum non aliud amādū sit quā metu carere q. XXXIIII*

Si viciū est non metuere, nō est amandū. Sed nemo

beatissimus

A beatissimus metuit, & nemo beatissimus in vicio est: Non est itaq; vicium nō metuere. At audacia viciū est: Non ergo quisquis nō metuit, audax est, quanquā omnis qui audet nō metuat. Itē cadauer omne non metuit: Quapropter cum cōmune sit non metuere beatissimo & audaci & cadaueri, sed beatissimus id habeat per trāquillitatem animi audax per temeritatem, cadauer quia omni sensu caret, neque non amandum est nō metuere, quoniam beati esse volumus, neq; solum amandum quoniam audaces & exanimes esse nolumus. Quoniam quicquid nō viuit non metuit, neq; vita carēdum quisquā persuaserit, vt metu etiā carere possimus, amandum est sine metu viuere. Sed rursus, quia vita metu carens, etiā si intelligentia careat, nō est appetenda, amandum est, sine metu cum intellectu viuere. Id ne solum amandum? an amor quoq; ipse amandus est? Ita vero, quando sine hoc illa nō amātur. Sed si propter alia quæ amāda sunt amor amatur, nō recte amor dicitur: Nihil enim aliud est amare quàm propter seipsum rem aliquā appetere. Nunquid igitur per seipsum amor appetēdus est, cum quādo desit quod amatur, ea sit indubitata miseria: Deinde cum amor motus quidā sit, neq; vllus sit B motus nisi ad aliquid, cum quærimus, quid amandū sit, quid sit illud ad quod moueri oporteat, quærim⁹. Quare si amandus est amor, non vtiq; omnis amandus est. Est enim & turpis, quo animus seipso inferiora sectatur, quæ magis proprie cupiditas dicitur, omniū scilicet malorum radix. Et ideo non amandū est, quod manēti & fruenti amori auferri potest. Cuius ergo rei amor amādus est, nisi eius, quę nō potest deesse dum amatur? Id autem est, quod nihil est aliud habere quàm nosse. Porrò aurū & omne corpus nō hoc est habere quod nosse, nō itaq; amandum est. Et quoniā potest aliquid amari nec haberi, non solū ex his quæ amanda nō sunt, vt pulchrū aliquod corpus, sed etiam eorū quæ amāda sunt, vt beata vita: & rursus potest aliquid haberi, nec amari, vt cōpedes: iure quæritur vtrū possit quispiā id quod habere nihil est nisi nosse, nō amare, cum habeat, id est nouerit. Sed cum videamus nōnullos, non ob aliud, verbi gratia, discere numeros, nisi vt eadem disciplina pecuniosi fiāt, aut hominibus placeāt: quam cū didicerint, ad eundem finē referunt, quē sibi cum discerēt, proposuerant: neq; vllam disciplinā aliud sit habere quàm nosse: fieri potest, vt habeat quisq; aliquid, qd habere, hoc sit quod C nosse, neq; amet tamen: quāquam bonū quod nō amatur nemo potest perfecte habere vel nosse. Quis enim potest nosse quantū sit bonū quo non fruitur? Non autē fruitur, si nō amat: nec amat † igitur quod amādum est, qui nō amat: etiam si amare possit, qui nō habet. Nemo igitur beatam vitam nouit, & miser est: quoniā si amanda est, sicuti est, hoc est eam nosse quod habere. Quæ cū ita sint, quid est aliud beate viuere, nisi ęternum aliquid cognoscendo habere? Aeternum est enim, de quo solo recte fiditur, quod amanti auferri nō potest: idq; ipsum est, quod nihil sit aliud habere q̄ nosse. Omnium enim rerum præstantissimum est quod æternum est: & propterea id habere nō possumus, nisi ea re qua præstātiores sumus, id est mente. Quicquid autē mente habetur, noscēdo habetur: nullumq; bonū perfecte noscitur, quod non perfecte amatur: neq; vt sola mens potest cognoscere, ita & amare sola potest: Nanque amor appetitus quidam est. Et videmus etiā cæteris animi partibus inesse appetitum, qui si menti rationiq; cōsentiat, in tali pace & trāquillitate vacabit mente contēplari quod æternum est. Ergo etiam cęteris suis partibus amare animus

Quid amā dum sit. q. XXXV.

Amare quid sit.

Cupiditas.

1. Retract. cap. 26.

† habet.

1. Retract. cap. 26.

debet hoc tam magnum, quod mente cognoscendum D est. Et quoniā id quod amatur, afficiat ex se amantē necesse est, fit vt sic amatum quod æternum est, æternitate animum afficiat: quocirca ea demum vita beata, quæ æterna est. Quid vero æternū est, & quod ęternitate animum afficiat, nisi deus? Amor autē rerum amandarum, charitas vel dilectio melius dicitur. Quare omnibus cogitationum viribus considerandū est saluberrimū illud præceptum, Diliges dominū deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: & illud quod ait dominus Iesus, Hæc est autē vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum. Charitatem voco motū animi, quo amātur ea quæ nō sunt præ ipso amante cōtemnenda: id est quod æternum est, & quod amare ipsum ęternū potest. Deus igitur & animus quo amatur, charitas proprie dicitur purgatissima & consummata si nihil aliud amantur: hanc & dilectionē dici placet. Sed cum deus magis diligitur q̄ animus, vt malit homo eius esse quàm suus, tūc vere animo summeq; cōsulitur: cōsequenter & corpori, nobis id nō curantibus, aliquo appetitu satagente, sed tantum prompta & oblata sumentibus. Charitatis autem venenū est, spes adipiscendorū aut retinendorū temporalium. Nutrimentū eius est, imminutio cupidi- E tatis. Perfectio, nulla cupiditas. Signum profectus eius, imminutio timoris, Signum perfectionis eius, nullus timor: quia & radix est omnium malorum cupiditas, & consummata dilectio foras mittit timorem. Quisquis igitur eam nutrire vult, instet minuēdis cupiditatibus. Est autem cupiditas, amor adipiscendi aut obtinendi temporalia. Huius minuendæ initium est, deum timere, qui solus timere sine amore non potest. Ad sapientiā enim tenditur, & nihil verius eo quod dictum est, Initium sapientiæ, timor domini. Nemo est quippe qui nō magis dolorem fugiat, quàm appetat voluptatem: quādoquidem videmus etiam immanissimas bestias à maximis voluptatibus absterreri dolorum metu: quod cum in earundem consuetudinem venerit, † domitę & mansuetæ vocantur. Quapropter quoniā inest homini ratio, quæ cū seruit cupiditati peruersione miserabili, vt homines non timeantur, suggerit latere posse commissa, & ad tegenda occulta peccata, astutissimas fallacias comparat: eo fit, vt homines, quos nondū delectat pulchritudo virtutis, nisi pœnis à peccando daterreantur, quæ verissime per sanctos & diuinos viros prædican- F tur, & quod celant hominibus, deo celari non posse cōstituant, difficilius domentur quàm ferę. Vt autē timeatur deus, diuina prouidētia regi vniuersa persuadendū est: non tam rationibus, quas qui potest inuenire,* † potest etiam & pulchritudinē sentire virtutis: quàm exemplis vel recentibus, siqua occurrūt, vel de historia, & ea maxime quæ ipsa diuina prouidentia procurāte, siue in vetere, siue in nouo testamento excellentissimā authoritatem religionis recepit: simul autem augēdum est & de pœnis peccatorum, & de præmiis recte factorū. Iam vero cum aliqua non peccandi consuetudo, quod onerosum putabatur, facile esse persuaserit: incipiat gustari dulcedo pietatis, & commendari pulchritudo virtutis, vt charitatis libertas pręseruitute timoris emineat. Tūc iam persuadendum est fidelibus, præcedētibus regenerationis sacramentis, quæ necesse est plurimū moueāt, quid intersit inter duos homines, veterem & nouum, exteriorem & interiorem, terrenum & cœlestem, id est inter eum qui bona carnalia & temporalia, & eum qui spiritalia & æterna sectatur: monendumq; ne peritura

beneficia

Deute. 6.

Ioan. 17.

De nutrienda charitate. q. XXXVI. 1. Retract. cap. 26.

1. Timot. 4. 1. Ioan. 4.

Cupiditas.

Prouer. 9. Eccle. 1. Psal. 110.

† venerit.

† al. inire.

G beneficia & transeuntia expectētur à deo quibus & im
probi homines abūdare possunt:sed firma & sempiter-
na, proquibus accipiendis omnia quæ in hoc mundo
booa putantur & mala,penitus contemnēda sunt. Hic
prestantissimum illud & vnicum exemplum dominici
hominis proponendū est,qui cum se tot miraculis tan-
tam rerum potestatem habere monstraret,& ea spreuit
quæ magna bona, & ea sustinuit quæ magna mala im-
periti putant: Quos mores & disciplinam,ne tanto mi
nus quisquam aggredi audeat, quanto illud magis ho-
norat, & de pollicitatiooibus atq; hortationibus eius,
& de imitantium multitudine Apostolorum, martyrū,
sanctorumq; innumerabiliū, quàm non sint illa despe-
randa ostendeodum est. At vbi fuerint carnalium vo-
luptatum illecebræ superatæ,cauendum est ne surrepat
atque succedat cupiditas placendi hominibus: aut per
aliqua facta mirabilia, aut per difficilem contineotiam
siue patientiam:aut per aliquam largitionem, aut nomi
nesciеotiæ vel eloquentię.In eo genere est & cupiditas
honoris: contra quæ omnia proferantur ea,quę scripta
sunt de laude charitatis, & de inanitate iactantiæ: do-
ceaturq; quàm sit pudēdum eis placere velle,quos nolis
H imitari.Aut enim boni nō sunt, & nihil magnum est à
malis laudari:aut boni sunt,& eos oportet imitari. Sed
qui boni sunt,virtute boni sunt:virtus autem noo appe
tit quod in aliorum hominum potestate est. Qui ergo
imitatur bonos,nullius hominis appetit laudē:qui ma-
los,oō dignus est laude. Si autē placere hominib⁹ ideo
vis,vt eis prosis ad diligēdum deum,non iam hoc, sed
aliud cupis. Qui autem placere cupit,necessariū adhuc
habet timorem. Primuoi,ne occulte peccādo inter hy-
pocritas à domino cōputetur. Deinde si benefactis pla
cere appetit,ne hanc mercedem aucupans,perdat quod
daturus est deus.Sed deuicta ista cupiditate, cauēda su-
perbia est:Difficile est enim vt dignetur consociari ho
minibus,qui eis placere iam nō desiderat, & plenum se
virtutibus putat.Itaq; adhuc oecessarius est timor, ne il
lud etiam quod videtur habere,auferatur ab eo: & ma-
Matth. 22. nibus ac pedibus ligatis mittatur in tenebras exteriores.
Quapropter dei timor non solum inchoat, sed etiam
perficit sapiētem: Is est autem qui summe diligit deum,
& proximum tanquam seipsum. Quę autem in hoc iti-
I nere pericula difficultatesq; metuēdæ sint,& quibus re-
De semper medus vti oporteat,alia quæstio est. Melior est sem-
nato. per natus, quàm qui semper nascitur: quia qui semper
q.XXXVII nascitur,nondum est natus:& nunquā natus est,aut na
tus erit, si semper nascitur. Aliud est enim nasci, aliud
natum esse.Ac per hoc nūquam filius, si nunquā natus:
filius autem quia natus, semper est filius: semper igitur
De confor- oatus. Cum aliud sit natura, aliud disciplina, aliud
matione a- vsus,& hæc in vna anima intelligātur nulla diuersitate
nimæ.q. substātiæ.Item cum aliud sit ingeniū,aliud virtus,aliud
XXXVIII. tranquillitas,similiter vnius eiusdémque substantiæ,Et
cum anima sit alterius substantiæ,quàm deus, quanquā
ab illo facta: ipse autem deus sit sacratissima illa & mul
tis verbo,re paucis cognita trinitas:diligentissime inue
stigandum est,quod ait dominus Iesus,Nemo venit ad
Ioan.6. me, nisi quem pater attraxerit: &, Nemo venit ad pa-
Ioan. 14. trem, nisi per me: &, Ipse vos in omnem veritatem in-
Ioan.16. ducet. Quid est quod accipit eam rem quam cōmu-
De alimētis tat?vt animal cibum. Quid est quod accipitur & cōmu
q. XXXIX. tatur?vt idem cibus.Quid est quod accipitur,& non cō
mutatur?vt oculis lux,& sonus aurib⁹.Sed hęc per cor-
pus accipit anima.Quid est autē quod per seipsam acci
pit,& cōmutat in se?vt aliam animam,quam recipiēdo

in amiciciam soi similē facit. Et quid est quod per seip- K
sam accipit,& non commutat?vt veritatem.Quare co-
gnoscendum est & quid sit Petro dictū,Macta & man *Acto.10.*
duca: & quid in Euangelio, Et vita erat lux hominum. *Ioan.1.*
Ex diuersis visis diuersus appetitus animarum est, ex *Cū aīarum*
diuerso appetitu diuersus adipiscendi successus, ex di- *natura vna*
uerso successu diuersa consuetudo,ex diuersa consuetu *sit, vnde ho*
dine diuersa est volunas. Diuersa autem visa ordo rerū *minū diuer*
facit:occultus quidem,sed sub diuina prouidentia, cer- *sæ volunta*
tus tamen.Non itaque ob hoc putandū est diuersas esse *tes.q.XL.*
naturas animarum, quia diuersæ sunt voluntates, cum
etiam vnius animæ voluntas pro temporum diuersita-
te varietur.Siquidem alio tempore diues esse cupit,alio
tempore contemptis diuitiis sapiens esse desiderat. Et
in ipso temporalium appetitu alio tempore vni homi-
ni negociatio, & alio tempore militia placet. Quia *Cū omnia*
non essent omoia,si essent æqualia:nō enim essent mul *de⁹ fecerit,*
ta rerum genera, quibus conficitur vniuersitas, primas *quare non*
& secundas,& deinceps vsque ad vltimas ordinatas ha *æqualia fe-*
bens creaturas:& hoc est quod dicitur,omnia. Quo *cit.q.XLI.*
modo verbū hominis,quod & si multi audiunt, totum *Quo modo*
audiunt singuli. Quia ille venit vt exemplum viuen *Christus &*
di demōstraret hominibus:iste vt donū ipsum,ad quod *in vtero ma*
bene viueodo peruenitur,significaret apparuit. Vtrunq; *tris fuerit et*
autem visibiliter factum est,propter carnales,ab iis quę *in cælis.*
oculis corporeis cernuntur,ad ea quę mēte intelligun- *q.XLII.*
tur,sacrameotorū gradibus transferendos. Nam & ver L
ba sonant & transeunt,oec tamen ea quæ verbis signifi *Quare fili-*
cantur, cum aliquid diuinum atq; æternum loquendo *us dei ī ho-*
exponitur, similiter transeunt. Quia omoe pulchrū *mine appa-*
à summa pulchritudine est,quod deus est:tēporalis au- *ruit,& spi-*
tem pulchritudo rebus decedentibus succedentibusq; *ritus sanct⁹*
peragitur. Habet autem decorem suum in singulis qui- *in colūba.*
busque hominibus,singula quæque ætas ab infantia vs- *q.XLIII.*
que ad senectutem. Sicut ergo absurdus est,qui iuueni- *Quare tāto*
lem tātum ętatē vellet esse in homine temporibus sub- *post venit*
dito,inuideret enim cæteris pulchritudioibus, quæ cæ- *dominus Ie*
teris ætatibus suas vices atq; ordinem gerunt: sic absur- *sus Chris⁹,*
dus est qui in ipso vniuerso genere humano vnam æta *& nō ī prin*
tem desiderat:nam & ipsum tanquā vnus homo ætates *cipio pecca-*
suas agit. Nec oportuit venire diuinitus magistrū,cuius *ti hominis.*
imitatiooe in mores optimos formaretur, nisi tempo- *q.XLIIII.*
re iuuentutis.Ad hoc valet quod Apostolus dicit, Sub *1.Retract.*
lege tanquā sub pędagogo paruulos custoditos,donec *cap.26.*
veniret cui seruabatur, qui per Prophetas pmissus erat. *Galat.3.*
Aliud enim est quod diuina prouidētia quasi priuatim M
cum singulis agit: aliud quod generi vniuerso tāquam
publice consulit: nam & quicunque singuli ad certam
sapientiam peruenerūt,nō nisi ab eadem veritate suarū
singillatim ætatum opportunitate illustrati sunt: à qua
veritate vt populus sapiens fieret,ipsius generis humani
opportuna ætate homo susceptus est. Non eos ap- *Aduersus*
pellarunt Mathematicos veteres,qui nuoc appellantur: *Mathema-*
sed illos qui temporum numeros motu cœli ac syderū *ticos.*
peruestigarunt, de quibus rectissime dicitur in scriptu- *q.XLV.*
ris sanctis. Iterum nec his debet ignosci: si enim tātum
potuerunt scire, vt possent æstimare seculū, quo modo
huius dominū nō facilius inuenerūt?Mens enim huma *li.9. de Ci-*
na de visibilibus iudicās,potest agnoscere omnibus vi- *uitate dei.*
sibilibus seipsam esse meliorem. Quæ tamē cum etiā se *cap.6.*
propter defectū profectumq; in sapiētia fatetur esse mu
tabilē,inuenit supra se esse incōmutabilem veritatē,atq;
ita adhærens post ipsam,sicut dictū est,Adhæsit anima *Psal.62.*
mea post te:beata efficitur,intrinsecus inueniens etiam
omnium visibiliū creatorem atque dominum,nō quę-
rens

A reas extrinsecus visibilia, quanuis cœlestia: quæ aut non inueniuntur, aut cum magno labore frustra inueniuntur, nisi ex eorũ, quæ foris sunt pulchritudine, inueniatur artifex qui intus est, & prius in anima superiores, deinde in corpore inferiores pulchritudines operatur. Aduersus eos autem qui nunc appellantur Mathematici, volentes actus nostros corporibus cœlestibus subdere, & nos vendere stellis, ipsumq; precium, quo vendimur, à nobis accipere, nihil verius & breuius dici potest, quàm eos non respondere, nisi acceptis constellationibus. In constellationibus autẽ notari, partes æquales trecentas sexaginta dicunt habere signiferum circulum: motum autem cœli per vnam horam fieri in quindecim partibus, vt tanta mora quindecim partes oriantur, quantam tenet vna hora: quæ partes singulæ sexaginta minutas habere dicuntur. Minutas autem minutarum iam in constellationibus, de quibus futura prædicere se dicunt, non inueniunt. Conceptus autem geminorum, quoniam vno concubitu efficitur, attestantibus medicis, quorum disciplina multo est certior atque manifestior, tam paruo puncto temporis contingit, vt in duas minutas minutarum non tendatur. Vnde ergo in geminis tanta diuersitas actionum & euentuum & voluntatum, quos necesse est eandem constellationem conceptionalem habere, & amborum vnam constellationem dare Mathematicos, tanquam vnius hominis? Si autem ad genitales constellationes se tenere voluerint, ab ipsis geminis excluduntur, qui plerunq; ita post inuicem funduntur ex vtero, vt hoc temporis interuallum rursus ad minutas minutarũ reuertatur, quas tractandas in constellationibus nunquã accipiunt, nec possunt tractare. Cum autem multa vera eos prædixisse dicatur, ideo fit, quia non tenent homines memoria falsitates erroresq; eorum: sed non intenti, nisi in ea quæ illorum responsis prouenerunt, ea quæ non prouenerunt, obliuiscuntur: & ea commemorant, quæ non arte illa, quę nulla est, sed quadam obscura rerum sorte contingunt. Quòd si peritiæ illorum volunt tribuere, dicant artificiose diuinare etiam mortuas mẽbranas scriptas quaslibet, de quibus plerunque pro voluntate sors exit. Quòd si non arte de codicibus exit sæpe versus futura prænuncians, quid mirum si etiam ex C animo loquentis, non arte, sed sorte exit aliqua prædictio futurorum?

De ideis. q. XLVI. lib. 7. de Ciuitate dei. cap. 28.

Ideas Plato primus appellasse perhibetur: non tamen si hoc nomen, antequam ipse instituerer, nõ erat, ideo, vel res ipsæ non erant, quas ideas vocanit, vel à nullo erant intellectę: sed alio fortasse atque alio nomine ab aliis atque alus nuncupatę sunt. Licet enim cuique rei incognitæ, quæ nullum habeat vsitatum nomen, quodlibet nomen imponere. Nam non est verisimile, sapiẽtes aut nullos fuisse ante Platonem: aut istas, quas Plato, vt dictum est, ideas vocat, quæcunque res sint, non intellexisse. Siquidem tanta in eis vis cõstituitur, vt nisi his intellectis, sapiens esse nemo possit. Credibile est etiam præter Græciã fuisse in aliis gentibus sapiẽtes: quod etiam Plato ipse non solum peregrinando sapientiæ perficiendę gratia satis testatus est, sed etiam in libris suis commemorat. Hos ergo si qui fuerunt, non existimandum est ideas ignorasse, quanuis alio fortasse eas nomine vocitauerint, Sed de nomine hactenus dictum sit, rem videamus, quæ maxime consideranda atque noscenda est, in potestate constitutis vocabulis, vt quod volet quisque, appellet rem quã cognouerit. Ideas igitur Latinè possumus vel formas, vel species dicere: vt verbum è verbo transferre videamur. Si autem rationes eas vocemus, ab interpretandi D quidem proprietate discedimus, Rationes enim Græce λόγοι appellantur non ideæ: sed tamen quisquis hoc vocabulo vti voluerit, à re ipsa non errabit. Sunt nanq. ideæ principales formæ quædam, vel rationes rerum, stabiles atque incommutabiles, quæ ipsæ formatæ non sunt: ac per hoc æternæ ac semper eodẽ modo sese habentes, quæ in diuina intelligentia cõtinentur. Et cum ipsæ neque oriantur, neque intereant, secundum eas tamen formari dicitur omne quod oriri & interire potest, & omne quod oritur & interit. Anima vero negatur eas intueri posse, nisi rationalis, ea sui parte qua excellit: id est ipsa mente atque ratione, quasi quadam facie vel oculo suo interiore atque intelligibili. Et ea quidem ipsa rationalis anima non omnis & quælibet, sed quæ sancta & pura fuerit, hæc asseritur illi visioni esse idonea: id est quę illum ipsum oculũ quo videntur ista, sanum & syncerũ & serenum, & similem his rebus quas videre intendit, habuerit. Quis autem religiosus & vera religione imbutus, quãuis nondum possit hæc intueri, negare tamen audeat, imò nõ etiam profiteatur: omnia quæ sunt, id est quæcunque in suo genere propria quadã natura continẽtur, vt sint, deo authore esse pro- E creata, eoq; authore omnia quę viuunt viuere: atq; vniuersalem rerum incolumitatem, ordinemq; ipsum, quo ea quæ mutãtur, suos temporales cursus certo moderamine celebrant, summi dei legibus contineri & gubernari: Quo constituto atque concesso, quis audeat dicere, deum irrationabiliter omnia cõdidisse? Quòd si recte dici & credi nó potest, restat vt omnia ratione sint cõdita: nec eadem ratione homo, qua equus: hoc enim absurdum est existimare. Singula igitur propriis sunt creata rationibus. Has autem rationes, vbi arbitrãdum est esse, nisi in ipsa mente creatoris? Non enim extra se quicquam positum intuebatur, vt secundum id constitueret quod constituebat: nam hoc opinari sacrilegum est. Quòd si hæ rerum omnium creandarum creatarúmve rationes in diuina mente continentur, neq; in diuina mẽte quicquam, nisi æternum atque incommutabile potest esse: atque has rerum rationes principales appellat ideas Plato: non solum sunt ideæ, sed ipsę vere sunt, quia æternæ sunt, & eiusmodi atque incõmutabiles manẽt: quarum participatione fit, vt sit quicquid est, quoquo modo est. Sed anima rationalis inter eas res, F quæ sunt à deo cõditæ, omnia superat, & deo proxima est, quando pura est: eique inquantum charitate cohæserit, intantũ ab eo lumine illo itelligibili perfusa quodam modo & illustrata cernit, non per corporeos oculos, sed per ipsius sui principale, quo excellit, id est, per intelligentiam suam, istas rationes, quarum visione fit beatissima. Quas rationes, vt dictum est, siue ideas, siue formas, siue species, siue rationes licet vocare, & multis appellare conceditur nominibus, sed paucissimis videre quod verum est.

Vtrum aliquando cogitationes nostras videre possimus. q. XLVII. 1. Retract. cap. 26.

Quæri solet quo modo post resurrectionem atque immutationẽ corporis, quæ sanctis promittitur, cogitationes nostras videre possimus. Coniectura itaque capiẽda est ex ea parte corporis nostri, quæ plus habet lucis: & quoniam angelica corpora, qualia nos habituros speramus lucidissima atque æthera esse credẽdum est, & multi motus animi nostri nũc agnoscũtur in oculis, probabile est, quòd nullus motus animi latebit, cum motum fuerit corpus æthereum, in cuius comparatione isti oculi caro sunt.

De credibilibus. q. XLVIII.

Credibilium tria sunt genera: alia sunt quæ semper creduntur & nunquam intelligũtur: sicut est omnis historia, temporalia

G poralia & humana geſta percurrens. Alia mox vt creduntur, intelliguntur: ſicut ſunt omnes rationes humanæ, vel de numeris, vel de quibuſlibet diſciplinis. Tertium: quæ primo credũtur, & poſtea intelliguntur: qualia ſunt ea quæ de diuinis rebus nũ poſſunt intelligi, niſi ab his qui mundo ſunt corde: quod fit præceptis ſeruatis, quæ bene viuendo accipiuntur.

Quare filij Iſrael ſacrificabant viſibiliter pecorū victimas. q.XLIX. li.10. de Ciuitate dei. ca.5. & 6.

Quia ſunt etiã ſacra ſpiritalia, quorum imagines carnalem populũ celebrare oportebat, vt præfiguratio noui populi, ſeruitute veteris fieret: quorum duorum populorum differẽtiam etiam in vnoquoque noſtrum licet aduertere, cũ quiſq; ab vtero matris veterem hominem neceſſe eſt agat, donec veniat ad iuuenilem ætatem: vbi iam nõ eſt neceſſe carnaliter ſapere, ſed poteſt ad ſpiritalia voluntate conuerti, & intrinſecus regenerari. Quod ergo in vno homine recte educato, ordine naturæ, diſciplinaq; contingit, hoc proportione in vniuerſo genere humano fieri per diuinam prouidẽtiam, peragiq; pulcherrimum eſt.

De æqualitate filij. q L. 1. ſen. d. 44 cap. 1.

Deus quem genuit, quoniam meliorem ſe generare non potuit nihil enim deo melius, generare debuit æqualem. Si enim voluit, & non potuit, infirmus eſt: ſi potuit, & non voluit, inuidus eſt. Ex quo conficitur æqualem genuiſſe filium.

De homine ſancto ad imaginẽ & ſimilitudinem dei. q. LI. 2. Corin. 4. li. 11. de Trinitate. c. 1. Coloſſ. 3.

H Cum exteriorem & interiorem hominem diuina ſcriptura commemoret, & intantum eos diſcernat, vt ab Apoſtolo dictum ſit, Et ſi exterior homo noſter corrumpitur, ſed interior renouatur de die in diem, quæri poteſt, vtrum vnus horum factus ſit ad imaginem & ſimilitudinem dei. Nam illud ſtultum eſt quærere, ſi vnus, quis horũ? Quis enim dubitat eum potius qui renouatur, quam eum qui corrumpitur, dicere? Vtrum autem ambo, magna quæſtio eſt: nam ſi exterior homo eſt Adam, & interior Chriſtus, bene ambo intelliguntur. Sed cum Adam, ſicut à deo factus eſt, bonus non manſerit, & diligẽdo carnalia, carnalis effectus ſit, non abſurde videri poteſt, hoc ipſum ei fuiſſe carere imagine dei, & ſimilitudinem amittere: ac per hoc ipſe renouatur, & ipſe eſt etiam interior: quo modo ergo eſt ipſe & exterior? An ſecũdum corpus, vt interioris ſit ſecũdum animam, & interior ſit reſurrectio & renouatio, quæ nunc fit ſecundum mortem prioris vitæ, id eſt, peccati: & ſecundum regenerationem nouę vitæ, id eſt iuſticiæ?

Coloſſ. 3. 1. Corin. 15.

Quos item duos homines ſic appellat, vt vnum veterem, quẽ debemus exuere: alterum

I nouum, & eum induẽdum commemoret, quorum rurſus illum appellat imaginem terreni hominis, quia ſecũdum peccatum primi hominis geritur, qui eſt Adam alterum imaginem cœleſtis hominis, quia ſecũdum iuſticiam ſecundi hominis geritur, qui eſt Ieſus Chriſtus. Exterior autem homo, qui nũc corrumpitur, futura reſurrectione renouabitur, cum iſtam mortem perſoluerit, quã naturæ debet, lege illa, quæ in paradiſo per præceptum data eſt. Quo modo autem non ſit incõgruum, quòd dicitur etiam corpus factum ad ſimilitudinẽ dei, facile intelligit, qui diligenter attendit quod dictum eſt, Et fecit deus omnia bona valde.

Gene. 1.

Nemo enim dubitar quod ſit ipſe primitus bonus. Multis enim modis dici res poſſunt ſimiles deo: aliæ ſecundum virtutem & ſapientiam factæ, quia in ipſo eſt virtus & ſapientia nõ facta: aliæ inquantum ſolum viuunt, quia ille ſumme & prime viuit: aliæ inquantum ſunt, quia ille ſumme & primitus eſt. Et ideo quę tantummodo ſunt, nec tamen viuunt aut ſapiunt, non perfecte, ſed exigue ſunt ad ſimilitudinem eius: quia & ipſa bona ſunt in ordine ſuo, cum ſit ille ſuper omnia bonus, à quo omnia bona procedunt. Omnia vero quæ viuunt & non ſapiunt, paulo amplius participant ſimilitudinem. Quod enim viuit, K etiam eſt: non autem quicquid eſt, etiam viuit. Iam porrò quæ ſapiunt, ita illi ſimilitudine proxima ſunt, vt in creaturis nihil ſit propinquius. Quod enim participat ſapientiæ, & viuit & eſt: quod autem viuit, neceſſe eſt vt ſit, non neceſſe eſt vt ſapiat. Quare cum homo poſsit particeps eſſe ſapientiæ ſecundum interiorem hominem, ſecundum ſeipſum ita eſt ad imaginẽ dei, vt nulla natura interpoſita formetur, & ideo nihil ſit deo cõiunctius. Et ſapit enim & viuit & eſt, qua creatura nihil eſt melius.

li. 11. de Trinitate. c. 1.

Quòd ſi exterior homo vita illa accipitur, qua per corpus ſentimus quinque notiſsimis ſenſibus, quos cum pecoribus habemus communes: nam & ipſa moleſtiis ſenſibilibus quæ perſecutionibus ingeruntur, corrumpi poteſt: non immerito & ipſe homo particeps dicitur ſimilitudinis dei: non ſolum quia viuit, quod etiam in beſtiis apparet, ſed amplius quòd ad mentem conuertitur ſe regentem, quem illuſtrat ſapiẽtia, quod in beſtiis non poteſt ratione carentibus. Corpus quoque hominis, quia ſolum inter animalium terrenorum corpora, non pronum in aluum proſtratum eſt, cum ſit viſibile, & ad intuendum cœlum erectum; quod eſt principium viſibilium: quanquam nũ ſua, ſed L animæ præſentia viuere cognoſcatur, tamen non modo quia eſt, & inquantum eſt, vtique bonum eſt: ſed etiam quia tale eſt, vt ad contemplandum cœlum ſit aptius, magis hoc ad imaginem & ſimilitudinẽ dei, quàm cætera corpora animalium factum iure videri poteſt.

1. Retract. cap. 26. li. 7. de Trinitate. c. vl.

Tamen quia homo ſine vita non recte appellatur, non corpus ſolum homo exterior, neque ſola vita, quæ in ſenſu eſt corporis, ſed vtrunque ſimul rectius fortaſſe intelligitur. Neque inſcite diſtinguitur, quòd aliud ſit imago & ſimilitudo dei, qui etiam filius dicitur: aliud ad imaginem & ſimilitudinem dei, ſicut hominem factum accipimus. Sunt etiam qui nõ fruſtra intelligant duo dicta eſſe, ad imaginẽ & ſimilitudinem: cum ſi vna res eſſet, vnum nomẽ ſufficere potuiſſe aſſerunt. Sed ad imaginem mentem factam volunt, quæ nulla interpoſita ſubſtantia, ab ipſa veritate formatur, qui etiam ſpiritus dicitur: non ille ſpiritusſanctus, qui eſt eiuſdẽ ſubſtantiæ, cuius [& pater] & filius, ſed ſpiritus hominis.

1. Corint. 2. 1. Theſſ. 5.

Nam ita hos diſcernit Apoſtolus, Nemo ſcit quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis: & nemo ſcit quid agatur in deo, niſi ſpiritus dei. Item de ſpiritu hominis dicit, Saluum faciat ſpiritũ veſtrum, & animam & corpus. Et iſte enim fact⁹ eſt à deo, ſicut & cętera creatura. M

Prouer. 16. Pſal. 32. tale aliquid eſt, alius tamen verbu.

Scriptũ eſt enim in prouerbiis hoc modo, Scito quoniã dominus corda hominum nouit, & qui finxit ſpiritum omnibus, ipſe ſcit omnia. Ergo iſte ſpiritus ad imaginẽ dei nullo dubitante factus accipitur, in quo eſt intelligentia veritatis: hæret enim veritati nulla interpoſita creatura. Cætera hominis ad ſimilitudinem facta videri volunt: quia omnis quidem imago ſimilis eſt, non autem omne quod ſimile eſt, etiã imago proprie, ſed forte abuſiue dici poteſt. Sed cauendum in talibus ne quid nimis aſſeuerandum putetur, illa re ſanè ſalubriter cuſtodita, ne quoniam corpus quodlibet per localia ſpacia porrectũ eſt, aliquid tale credatur eſſe ſubſtãtia dei. Nam res quæ in parte minor eſt quàm in toto, nec dignitati animæ conuenit, quanto minus maieſtati dei.

De eo quod dictum eſt, Pœnitet me feciſſe hominẽ. q. LII li. 15. de Ciuitate dei. cap. 25.

Diuinæ ſcripturæ à terreno & humano ſenſu ad diuinum & cœleſtem nos erigentes, vſq; ad ea verba deſcenderũt, quibus inter ſe ſtultiſsimorum etiam vtitur conſuetudo. Itaque earum etiam affectionum nomina quas animus noſter patitur, quas longiſsime à deo eſſe

ſeiunctas

A feiunctas iam qui melius sapit intelligit, non dubitaue-
runt illi viri per quos locutus est spiritus sanctus, oppor
tunissime in libris ponere. Vt verbi gratia quoniã dif-
ficillimum est vt homo aliquid vindicet sine ira, vin-
dictam dei quę omnino sine perturbatione fit, iram ta-
men vocandam iudicauerunt. Item quia coniugis casti
tatem zelando viri custodire consueuerunt, illam dei
prouidẽtiam per quam præcipitur atque agitur ne ani-
ma corrumpatur, & deos alienos sequens quodam mo
do meretricetur, zelum dei appellauerunt. Sic & manũ
dei, vim qua operatur: & pedes dei, vim qua in omnia
custodienda & gubernanda pertendit: & aures dei vel
oculos dei, vim qua omnia percipit atque intelligit:
& faciem dei, vim qua se manifestat atque dignoscitur:
& cætera in hunc modum, propterea scilicet quia nos
ad quos sermo fit, & manibus solemus operari, & pedi-
bus incedere & quò fert animus peruenire, & auribus
atque oculis cęterisq; sensibus corporis corporalia per-
cipere, & facie innotescere, & si quid aliud ad hanc tan
quam regulam pertinet. Hoc modo igitur quoniã mu-
tare cœpium aliquod & in aliud transferre nõ facile so
lemus, nisi pœnitendo, quanquam diuina prouidentia
B serena mente intuẽtibus appareat cuncta certissimo or
dine administrare: accommodatissime tamen ad hu-
milem humanam intelligentiam ea quę incipiunt esse,
neque perseuerant quãtum perseueratura sperata sunt,
De auro & argento qd ab Aegyptiis filij Israel accepe rũt. q. LIII. quasi per pœnitentiam dei dicuntur ablata. Quis-
quis duorum testamentorum dispensationes, pro tem-
porum congruentia, generis humani diligenter ætati-
bus distributas intuetur, satis quantum existimo intel-
ligit, quid proprie priori ætati generis humani, quid po
steriori conueniat. Diuina enim prouidentia pulchre
omnia moderãte, ita vniuersa generationum series ab
Adam vsque ad finem seculi administratur, tanquam
vnius hominis à pueritia vsque ad senectutem tempo-
ris sui tractum ætatis gradibus terminãtis. Et ideo vir-
tutum etiã gradus in moribus donec veniatur ad sum-
mam hominis perfectámque virtutem, oportet eum di
stinguere, qui diuinis lectionibus pie animum intẽdit:
ne forte cum inuenerit aliquando paruis parua, aliquã-
do maiora maioribus imperari, reputans in compara-
tione maiora peccata esse illa quæ minora sunt, non ar
bitretur decuisse vt talia deus hominib⁹ imperaret. Sed
C nunc de virtutum gradibus nimis longum est disputa-
re, Veruntamen quod ad præsentem quæstionem dis-
cutiendam satis est, quantum ad decipiendum attinet,
summa & perfecta virtus est neminem decipere, atque
illud exhibere quod dictum est, Sit in ore vestro est, est:
Matth. 5. non, non. Sed quia hoc eis imperatũ est quibus iam re-
gnum cœlorum promissum est: magna autẽ virtus hæc
Matth. 11. implere maiora, quibus debetur hoc præmiũ. Regnum
enim cœlorum vim patitur, & qui vim faciunt, diripiũt
illud: quęrendum est quibus gradibus ad istam summi-
tatem perfectionémque veniatur: in quibus vtique gra-
dibus inueniũtur illi, quibus adhuc terrenum regnum
promittebatur, quo promisso tanquam paruuli prælu-
derent, & ab vno deo abundanter qui est omnium do
minus interim terrenis gaudiis, quibus adhuc inhia-
bant, impetratis, inde proficientes & in spiritu succre-
scentes auderent etiã sperare cœlestia. Sicut ergo sum-
ma & propè diuina virtus est, neminem decipere: sic
vltimum vicium est, quemlibet decipere. Ab hoc vlti-
mo vicio ad illam summam virtutem tendentibus gra
dus est, neminem quidem, vel amicum, vel ignotum,
sed tamen inimicum aliquando decipere. Vnde etiam
illud à poëta dictum propè iam prouerbij consuetudi- D
nem obtinuit, Dolus an virtus quis in hoste requirat? *Aeneid. 2.*
Sed quoniam & ipse hostis potest plerũque iniuste de-
cipi, veluti cum pactum aliquod fit de temporali pace,
quas inducias vocant, & non seruatur fides, & cætera
talia: multo est purgatior summæq; illi virtuti propin-
quior, qui quanquam velit hostem decipere, non eum
tamen decipit nisi authoritate diuina. Deus enim nouit
vel solus, vel certe longe excellẽtius quàm homines at-
que syncerius, qua quisque pœna præmióve sit dignus.
Quapropter deus quidem per seipsum neminem deci-
pit, Est enim pater veritatis, & veritas, & spiritus verita-
tis: dignis tamen digna distribuens, quoniam hoc quo-
que pertinet ad iusticiam & veritatẽ, vtitur animis pro
meritis & dignitatibus, quæ sunt in gradibus earum, vt
si quisquam dignus est decipi, non solum per seipsum
eum non decipiat, sed neque per talem hominem, qui
iam congruenter diligit, & custodire persistit, Sit in o- *Matth. 5.*
re vestro est est, non non: neque per angelum, cui non
conuenit persona fallaciæ: sed aut per talem hominem,
qui nondum se huiusmodi cupiditatibus exuit: aut per
talem angelum, qui pro suæ voluntatis peruersitate vel
ad vindictam peccatorum, vel ad exercitationem pur- E
gationémque eorum, qui secundum deum renascun-
tur, in infimis naturæ gradibus ordinatus est. Legi- *3. Reg. 22.*
mus enim deceptum regem falso vaticinio pseudo-
prophetarum. Et ita legimus, vt neque sine diuino iu-
dicio factum inueniamus, quoniam dignus erat ille sic
decipi: neque per eum angelum, quem deceptionis of-
ficium suscipere non deceret: sed per angelum erro-
ris, qui sibi vltrò tales partes imponi cum lætitia postu-
lauit. Quibusdam enim scripturarum locis apertius ali-
quid exponitur, quod diligens & pius lector etiam in
aliis locis, in quibus minus aperitur, intelligat. Deus e-
nim noster sic ad salutem animarum diuinos libros spi
ritusancto moderatus est, vt non solum manifestis pas
cere, sed etiam obscuris exercere nos vellet. Ex hac igi-
tur ineffabili atq; sublimi rerum administratione, quæ
fit per diuinam prouidẽtiam, quasi transcripta est natu-
ralis lex in animã rationalem, vt in ipsa vitæ huius con
uersatione moribusq; terrenis homines talium distribu
tionum imagines seruẽt. Hinc est quòd iudex damna-
tum percutere indignum sua persona & nefarium iudi
cat, eius tamen iussu hoc facit carnifex, qui pro sua cu- F
piditate sic ordinatus est in officio, vt percutiat legum
moderatione damnatum, qui posset etiam innocentem
sua crudelitate percutere. Nam neque per seipsum hoc
iudex facit, neque per principem vel aduocatum, aut a-
liquem in officio suo, cui tale ministerium non conue-
nienter imponitur. Hinc est etiam, quòd irrationabili-
bus animantibus vtimur ad eas res, quas per homines *lib. 1. de Ciuitate dei. c. 21. & 26.*
agi nefarium est. Nam vtique dignus est fur morsu la-
cerari: id tamen homo non per seipsum agit, aut per fi-
lium, aut per domesticum, aut etiã per famulum suum,
sed per carnificem ł bestiam, quam bestiã talia pro na- *Item.*
turæ suæ gradibus decet facere. Cum igitur quosdã pa-
ti aliquid deceat, quod alios facere non deceat, ministe
ria quædam sunt media, quibus digna iniungũtur offi-
cia: vt eis vtens ipsa iusticia, nõ solum talia pati quęque
imperet, qualia pati eum decet, sed etiam iis facientibus,
quos talia facere nõ minus decet. Quapropter cum &
Aegyptij deceptione digni essent, & populus Israël pro
illa ætate generis humani in tali adhuc gradu morũ cõ
stitutus esset, vt nũ indigne hostem deciperet: factũ est
vt iuberet deus, vel potius pro illorũ cupiditate permit-
teret,

G teret,vt vasa aurea & argẽtea,quib⁹ adhuc terrenæ rei
terreni re- appetitores inhiabant: & peterent ab Aegyptiis non
gni. redditturi,& acciperent quasi reddituri. Quam & mer-
3.sen.d.37. cedem tam diuturni laboris atque operis pro taliũ ani-
cap.si vero. matum gradu nõ iniustam deus esse voluit, & pœnam
Exod.3. illorũ, quos digne fecit amittere id, quod reddere debuerunt. Non itaq; deus deceptor est, quod credere nefarium & impium esse quis non intelligat? sed meritorum & personarum iustissimus distributor, faciẽs quædam per seipsum, quæ illo solo digna sunt, eiq; soli conueniunt: sicuti est illuminare animas, & seipsum eis ad perfruendum præbendo, sapientes beatásque præstare: alia per seruientem sibi creaturam, integerrimis legibus pro meritis ordinatam, quædam eorũ iubens, quædam permittẽs, vsque ad passerum administrationem,
Math.10. sicut dominus in Euangelio dicit, & vsque ad fœni decorem, vsque ad numerum etiam capillorum nostrorum diuina prouidentia pertendente atq; veniente. De
Sapien.8. qua etiam dictum est, Pertendit à fine vsque ad finẽ fortiter, & disponit omnia suauiter. Quòd autem per animarum ministeria suis legibus seruientia deus puniat, & digne digoa supplicia retribuat, cum ipse tranquillis-
H simus maneat, apertissime scriptum est, Ipsum quoque
Sapien.12. qui puniri non debet, condemnas, & exterũ existimas à tua virtute. Virtus enim tua iusticiæ initium est, & ob hoc ꝙ omnium dominus es, omnibus te parcere facis. Virtutem enim tu ostendis, qui nõ crederis esse in virtute cõsummatus, sed in iis qui sciunt audaciam traducis. Tu autem dominus virtutũ cum tranquillitate iudicas, & cũ magna reuerẽtia disponis nos. Item ꝙ primò in terrenis rebus sit gradus ad cœlestẽ iusticiã, qui iam infirmioribus imperatur, dominus ostẽdit, cũ ait, Si in
Luca.16. alieno fideles non fuistis, vestrũ quis dabit vobis? Et ꝙ pro suis gradibus animę doceãtur, & ipse dominus de-
Ioan.16. monstrat dicẽs, Multa habeo vobis dicere, sed nũc nõ
1.Corint.3. potestis portare illa: Et Apostolus cũ ait, Et ego fratres nõ potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: lac vobis potum dedi nõ, escam, neque enim poteratis, sed neque adhuc potestis. Adhuc enim estis carnales. Quod enim in istis secundũ gradus suos actũ est, hoc in vniuerso genere humano agi cognoscimus, vt alia carnali populo, alia spiritali pro tẽporum cũgruentia iuberentur. Non ergo mirum si hostẽ decipi dignũ, decipere iussi sunt, qui erant adhuc digni hostem deci-
I pere. Non enim iam erant idonei quibus diceretur, Di
Luca.6. ligite inimicos vestros: sed tales erant quibus tantummodo dici poterat, Diliges proximum tuum, & oderis
Math 7. inimicum tuum. Adhuc enim ille proximus quàm late
Deuter.23. intelligendus esset, non erat temporis tradere. Inchoatio ergo quædam facta est sub pædagogo, vt magistro perfectio seruaretur: cũ tamen idem deus, & pædagogum paruulis dederit legem illam scilicet per famulum suum, & magisterium grandioribus: id est Euangelium
De eo quod per vnicum suum. Omne quod est, aut eodem mo
scriptũ est, do semper est, aut non. Et omnis anima omni corpore
Mihi autẽ melior est: Melius est enim omne quod viuificat quàm
adhærere id quod viuificatur. Corpus autem ab anima viuificari,
deo bonum non à corpore animã nemo ambigit. Quod autẽ cor-
est.q.LIIII. pus non est & tamen aliquid est, aut anima est, aut ea melius aliquid. Deterius enim omni corpore nihil est, quia & si materiam quis dixerit vnde ipsum corpus fit, recte, quoniam caret omni specie, nihil dicitur. Rursus inter corpus & animam, quod melius sit corpore, deterius anima, non inuenitur. Si quid enim esset medium aut viuificaretur ab anima, aut viuificaret animam, aut

neutrũ, Aut viuificaret corpus, aut viuificaretur à cor- K
pore, aut neutrũ. At quicquid viuificatur ab anima, corpus est. Si quid autem viuificat animã, melius est quàm anima. Rursum quo viuificatur corpus, anima est: qd viuificatur à corpore, nihil est. Neutrũ vero, id est nullius vitæ indigens, nullamque vitam tribuens, aut omnino nihil est, aut aliquod corp⁹ est, aut aliquid & corpore & anima melius. Sed vtrum quid tale sit in rerum natura, alia quæstio est. Nunc interim ratio comperit, nihil inter corpus & animam esse quod sit corpore melius, anima deterius. Quod autem est omni anima me- *1.Retract.*
lius, id deum dicimus, cui quisquis eum intelligit iun- *cap.26.*
ctus est. Quod enim intelligitur verum est, nec omne quod creditur verum est. Quicquid autem verum est, atque à sensibus & à mente seiunctum est, credi tãtum, non tamen sentiri aut intelligi potest. Deo igitur iunctum est quod intelligit deum. Intelligit autem rationalis anima deum, Nam intelligit quod semper eiusmodi est, neque vllam patitur mutationem. At & corpus per tempus & locos, & anima ipsa rationalis quòd aliquando sapiens, aliquãdo stulta est, mutationem patitur. Quod autẽ semper eodem modo est, melius pro-
fecto est quàm id quod non ita est. Nec quicquam est L
melius rationali anima nisi deus. Cum igitur intelligit aliquid quod semper eodẽ modo sese habet, ipsum sine dubio intelligit. Hæc autem est ipsa veritas, cui quia intelligẽdo anima rationalis iungitur, & hoc bonum est
animæ, recte accipitur, id esse quod dictum est, Mihi au *Psal.27.*
tem adhærere deo bonũ est. Denarius numerus po- *De eo quod*
test significare vniuersitatis scientiam. Quæ si ad inte- *scriptũ est,*
riora & intelligibilia referatur, quæ senario numero si- *Sexaginta*
gnificãtur, fit quasi decies sexies, quod est sexaginta. Si *sũt reginæ,*
ad terrena & corruptibilia, quæ octonario numero si- *octogĩta cõ*
gnificari possunt, fiunt decies octies, quod est octogin- *cubinæ, &*
ta. Reginæ ergo sunt animæ regnantes in intelligibili- *adolescẽtu-*
bus & spiritalibus, Concubinæ quę mercedem accipiũt *larũ non est*
terrenorum, de quibus dictum est, Acceperunt merce- *numerus.*
dem suam. Adolescentulæ quarum non est numerus, *q.LV.*
quarũ non est determinata scientia, & diuersis dogma- *Cantic.6.*
tibus periclitari possunt: vt numerus, quod dictum est, *Math.6.*
significet certam & indubitatam confirmationẽ scien- M
tiæ. Sex, nouem, duodecim, decem & octo, hæc in *De annis*
vniuerso fiunt quadragintaquinque. Adde ergo ipsum *quadragin*
vnum, fiunt quadraginta sex: hoc sexies, fiunt ducenta *tásex ædifi*
septuagintasex. Dicitur autem conceptio humana sic *cationis tẽ-*
procedere & perfici, vt primis sex diebus quasi lactis ha *pli.q.LVI.*
beat similitudinem, sequentibus nouem diebus conuer *In Enchiri-*
tatur in sanguinem, deinde duodecim diebus solide- *dion.c.86.*
tur, reliquis decem & octo diebus formetur vsque ad *li.4.de Tri*
perfecta lineamẽta omnium membrorum, & hinc iam *nitate.c.5.*
reliquo tempore vsque ad tempus partus, magnitudi- *Quo modo*
ne augeatur. Quadraginta ergo quinque diebus, addi- *fœtus in v-*
to vno, quod significat summam: quia sex & nouem & *tero matre-*
duodecim & decem & octo in vnũ coactis, fiunt qua- *no perficia-*
dragintaquinque: addito ergo, vt dictum est, vno, fiunt *tur.*
quadragintasex. Qui cũ fuerint multiplicati per ipsum senarium numerũ, qui huius ordinationis caput tenet, fiunt ducenti septuagintasex: id est nouem mẽses & sex dies, qui computantur ab octauo kalen. Aprilis, quo die conceptus dominus creditur, quia eodem die etiã passus est, vsque ad octauum kalendas Ianuarias, quo die
natus est. Non ergo absurde quadragintasex annis di- *Ioan.2.*
citur fabricatum esse templum, quod corpus eius significabat: vt quot anni fuerunt in fabricatione templi, tot dies fuerint in corporis dominici perfectione.

Omnia

A Omnia vestra, vos autẽ Christi: Christus autem dei. Si à capite numerentur, inueniuntur vnũ, duo, tria, quatuor. Item, Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi deus. Si eodem modo numerentur, inueniuntur similiter vnum, duo, tria & quatuor. Porrò vnũ & duo & tria & quatuor simul ducta, fiunt decẽ. Quapropter disciplinam quæ insinuat cõditorem deum, & conditam creaturã, recte significat denarius numerus. Et cũ corpus perfectum atq; inexterminabile subdatur animæ perfectæ atq; inexterminabili, rursusq; ipsa subdatur Christo, & ille deo, nõ tanquam dissimilis aut alterius naturæ, sed tanquam patri filius, hoc totum eodẽ numero denario recte significatur, quod post resurrectionem corporis speratur futurum in æternum. Et fortasse propterea qui conducuntur ad vineam, denarium accipiunt mercedis nomine. Sicut autem vnum & duo & tria & quatuor simul decem fiunt, sic vnum & duo & tria & quatuor quater ducta quadraginta fiunt. Si autem quaternarius numerus recte corpus significat, propter quatuor notissimas naturas, quibus constat: siccam

De centum quinquagintatribus piscib. quæstio LVII.
1. Cor. 13.
1. Cor. 11.

B & humidam, frigidam & calidam: & quòd progressio à puncto ad longitudinem, à longitudine ad latitudinem, à latitudine ad altitudinem soliditatem corporis facit, quæ rursus quaternario numero continetur: non absurde intelligitur quadragenarius numerus temporalem dispensationem significare, quæ pro salute nostra gesta est, cum dominus corpus assumpsit, & visibiliter hominibus apparere dignatus est. Vnum enim & duo & tria & quatuor, quæ significant creatorem & creaturam, quater ducta est: id est, per corpus temporaliter demõstrata, fiunt quadraginta. Nam inter quatuor & quater hoc interest, quòd quatuor in statu sunt, quater in motu. Ergo vt quatuor referuntur ad corpus, ita quater refertur ad tempus: insinuatúrque sacramentum corporaliter & temporaliter gestum, propter eos qui corporum amore implicati erant, & tẽporibus subditi. Quadragenarius ergo numerus, vt dictum est, temporalem ipsam dispensationem non incongrue significare creditur. Et fortasse hoc est quòd quadraginta dies dominus ieiunauit, seculi huius quod motu corporum & temporibus agitur, ostendens inopiam: & quadraginta dies post resurrectionem cum discipulis

lib. 7. de Genesi ad literam. ca. 21.
Matth. 4.
Actor. 1.

C fuit, hanc ipsam illis credo dispensationem temporalem, quam pro salute nostra gessit, insinuans. Quadragenarius autem numerus, partibus suis, quæ illum metiuntur, computatis, vsque ad quinquagenarium numerum peruenit: idipsum commendans, quandoquidem ipsæ partes, quæ illum metiuntur, æquales inter se sunt: quia cum æquitate administrata, corporalis & visibilis temporaliter actio, perfectionem homini comparat. Quæ perfectio, sicut dictum est, denario numero significatur: sicut quadragenarius numerus, æqualibus suis partibus in summam redactis, denarium numerum parit, quoniam ad quinquagenarium sicut supra scriptum est, peruenit. Vnum enim quod habent quadraginta quadragies, & duo quod habẽt vicies, & quatuor quod habent decies, & quinque quod habent octies, & octo quod habent quinquies, & decem quod habent quater, & viginti quod habent bis, simul ducta fiunt quinquaginta. Nullus enim alius numerus metiri per partes æquales quadragenarium numerum potest, præter hos quos enumerauimus, & computatos ad quinquagenarium numerum duximus. Peractis ergo dominus quadraginta diebus post resurrectionẽ cum discipulis suis, id est, commendans eis quod pro nobis temporaliter

Ibidem.

gestum est, ascendit in cœlum: & post alios decem dies D misit spiritum sanctum, quo perficerẽtur spiritaliter ad inuisibilia capienda, qui visibilibus temporalibusq; crediderunt, Ipsis videlicet decem diebus post quos misit spiritum sanctum, eandem perfectionem quæ per spiritum sanctum confertur denario numero indicans, Quem quadragenarius, computatis æqualibus partibus suis edit, & fit quinquagenarius: sicut temporali dispensatione cum æquitate administrata peruenitur ad perfectionem, quam denarius numerus significat, qui denarius simul cum quadragenario quinquagenarium facit. Ergo quoniam perfectio quæ fit per spiritum sanctum, quandiu adhuc in carne ambulamus, quanuis non viuamus carnaliter, cum ipsa dispensatione temporali copulatur, recte videtur quinquagenarius numerus ad ecclesiam pertinere, sed iam purgatam atque perfectam: quæ temporalis dispensationis fidem atque æternitatis futuræ spem charitate amplexatur: id est, quasi quadragenarium numerum denario numero copulans. Hæc autem Ecclesia ad quam pertinet quinquagenarius numerus, siue quia ex tribus generibus hominum eliquatur, E Iudæis & gentibus & carnalibus Christianis, siue quia sacramento trinitatis imbuitur, numero quo significatur ter ducto, ad centenarium & quinquagenarium peruenit: Quinquaginta enim ter ducta fiũt centum quinquaginta, Quò cum addideris ipsa tria, quia insigne & eminens debet esse quod in nomine patris & filij & spiritus sancti lauacro regenerationis abluitur, fiunt centum quinquagintatres. Qui numerus piscium inuenitur, quia in dexteram partem missa sunt retia, & ideo magnos: id est, perfectos & regno cœlorum aptos habet. Nam illa similitudo reticuli non in dexteram missi, simul cepit bonos & malos qui separantur in littore, Nunc enim intra retia præceptorum & sacramentorum dei, in Ecclesia quæ nunc est, simul boni malique versantur. Fiet autem separatio in fine seculi, tanquam in fine maris, id est in littore: cum regnant iusti primo temporaliter, sicut in Apocalypsi scriptum est, deinde in æternum in illa ciuitate quæ ibi describitur, vbi iam conquiescente dispensatione temporali, quæ quadragenario numero significatur, denarius remaner, quam mercedem sancti qui operantur in vinea F percepturi sunt. Potest etiam si numerus iste considerctur, occurrere ad Ecclesiæ sanctitatem, quæ per dominum nostrum Iesum Christum facta est: vt quoniam septenario numero creatura constat, cum ternarius animæ & quaternarius corpori tribuitur, susceptio ipsa hominis ducatur ad tria septies: quia & pater misit filium, & pater in filio est, & dono spiritus sancti de virgine natus est: hæc sunt tria, pater & filius & spiritus sanctus. Septies autem ipse homo temporali dispensatione susceptus est vt fieret sempiternus. Fit ergo summa numeri viginti vnum: id est tria septies. Hæc autem hominis susceptio ad liberationem valuit Ecclesiæ, cui caput est Christus, At ipsa Ecclesia propter animã & corpus in eodem septenario numero reperitur. Ducuntur itaq; vigintivnum septies propter eos qui per diuinum† hominem liberantur, & fiunt centum quadragintaseptem. Cui additur senarius numerus signũ perfectionis, quia partibus suis, quæ illum metiuntur, cõstat, ita vt nihil minus nihilque amplius inueniatur. Metitur quippe illum vnum quod habet sexies, & duo quæ habet ter, & tria quæ bis habet: quæ simul ducta, vnum & duo & tria, sex fiunt. Quod fortasse ad illud etiam sacramentũ pertinet, quòd deus sexta die perfecit omnia opera sua.

Ioan. 21.
Matt. 13.
Apoca. 21.
Istud quadã exẽplaria non habẽt hic, sed in fine operu.
†dominicũ.

G Ad centum ergo & quadraginta septē cum sex addideris, quod est signum perfectionis, fiunt centū quinquaginta tria, Qui numerus piscium inuenitur posteaquam iussu domini in dexteram partem missa sunt retia, vbi peccatores qui ad sinistram pertinent nō inueniuntur.

De Ioanne Baptista. q. LVIII. Ioannes Baptista, consyderata scriptura quæ de illo in Euangelio legitur, multis probabilibus documentis non absurde creditur prophetiæ gestare personam,
Matt. 11. & eo maxime quòd de illo dominus dicit, Plus quàm Propheta. Hic siquidem totius prophetiæ quæ ab exordio generis humani vsque ad aduētum domini de domino facta est, imaginem gestat. Est autem Euangelij persona in ipso domino quæ per prophetiam prænonciabatur, cuius augetur prædicatio per vniuersum orbem terrarum ab ipso domini aduentu, Prophetia autem minuitur postquam id quod prænunciabat aduenit.
Luca. 16. Itaq; dominus dicit, Lex & Prophetæ ad Ioannem
Ioan. 3. Baptistam, ab hinc regnum dei prædicatur. Et Ioannes ipse, illum, inquit, oportet crescere, me autem minui. Quod & diebus quibus nati sunt, & mortibus quibus passi sunt figuratum est, Nascitur nanq; Ioannes, ex quo
H dies incipiunt minui: nascitur dominus, ex quo dies incipiunt crescere. Capite ille minuitur, (dum occiditur:)
Ioan. 1. hic vero attollitur in cruce. Postquam ergo prophetia ipsa in Ioanne constituta, digito ostendit præsentem, quem venturum ab exordio generis humani cecinerat,
Matth. 3. incipit minui, atq; inde crescere prædicatio regni dei. Et ideo baptizauit Ioannes in pœnitentiā: finitur enim vetus vita vsq; ad pœnitentiam, atq; inde incipit, noua. Non autē tantum in iis qui proprie Prophetæ appellati sunt, sed in ipsa veteris testamēti historia prophetia nō silere colligitur, ab eis qui pie quærūt, & ad hæc inuestiganda diuinitus adiuuatur. Maxime tamen illis euiden
Gene. 4. tioribus rerum figuris apparet: quòd Abel iustus à fratre
Gene. 7. interficitur, & dominus à Iudæis: quòd arca Noë, tan-
Gene. 22. quam in diluuio seculi Ecclesia, gubernatur: quòd Isaac immolandus (deo) ducitur, & aries pro illo in sentibus
Gala. 4. tanquam crucifixus agnoscitur: quòd in duobus Abrahæ filiis, vno de ancilla, altero de libera, duo testamen-
Gene. 25. ta intelliguntur: quòd duo populi in geminis, Esaū sci-
Gene. 45. licet & Iacob, præmonstrantur: quòd Ioseph à fratribus persecutionē passus, ab alienis honoratur: sicut do-
I minus Iudæis persequentibus, apud gentes clarificatus est. Longum est cōmemorare singula, cū ita concludat
1. Cor. 10. Apostolus, & dicat, Hæc autem in figura contingebant eis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum deuenit. Finis autem seculorum tāquam senectus veteris hominis, cum totū genus humanum tanquam vnum hominē constituerit, sexta ętate signatur, qua do-
Lib. de Gen. contra Mani. c. 23. minus venit. Sunt enim ætates sex etiam in vno homine: infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas, & senectus. Prima itaq; generis humani ætas est ab Adam vsq; ad Noë. Secunda à Noë vsq; ad Abraham: qui articuli sunt euidētissimi & notissimi. Tertia ab Abraham
Matth. 1. vsq; ad Dauid: sic enim Matthæus Euangelista partitur. Quarta à Dauid vsque ad transmigrationem in Babyloniam, Quinta à transmigratione in Babyloniam vsque ad aduentum domini. Sexta ab aduētu domini vs-
2. Cor. 4. que in finem seculi speranda est: qua exterior homo tanquam senectute corrumpitur, qui etiam vetus dicitur, & interior renouatur de die in diem. Inde requies sempiterna est, quæ significatur sabbato. Huic rei congruit quòd homo sexto die factus est ad imaginem &
Gene. 1. similitudinē dei. Nemo autem ignorat hominū vitam iam aliquid administrantē, cognitione & actione fulciri: nam & actio temeraria est sine cognitione, & si- K ne actione ignaua cognitio. Sed prima vita hominis, cui nulla administratio recte creditur, quinq; sensibus corporis dedita est: qui sunt visus, auditus, olfactus, gustus, tactus. Et ideo duæ primæ ætates generis humani denis generationibus definiuntur, tanquam infantia & pueritia: quinario scilicet geminato, quoniam generatio vtroque sexu propagatur. Sunt ergo generationes decem ab Adam vsque ad Noë, & inde vsque ad Abraham aliæ decem, quas duas ætates infantiam & puericiam generis humani esse diximus. Adolescentia vero & iuuentus & grauitas: id est ab Abraham vsque ad Dauid, & inde vsq; ad transmigrationem in Babyloniam, & inde vsq; ad aduentum domini, quatuordenis generationibus figurantur: septenario geminato ad eandem generationem vtriusque sexus, cum quinario qui est in sensibus corporis, actio & cognitio addita fuerit. Senectus autem solet etiam tantum tenere temporis, quantū reliquæ omnes ætates. Nam cum à sexagesimo anno senectus dicatur incipere, & possit humana vita vsq; ad centum viginti annos peruenire, manifestum est solam senectutem posse tam longam esse, quàm omnes ætates L
cæteræ priores sunt. Aetas igitur vltima generis humani, quæ incipit à domini aduentu, vsque in finem seculi quibus generationibus compleatur incertum est: & hoc vtiliter deus voluit latere, sicut in Euangelio scriptum *Matth. 24.*
est, & Apostolus attestatur dicēs, diem domini tāquam *1. Thess. 5.*
furē in nocte esse venturum. Sed tamen sexta ætate visitatum esse genus humanum humili domini aduētu, superius distinctis generationibus edocetur. Qua visitatione incepit manifestari prophetia, quæ superioribus quinq; ætatibus latuit: cuius prophetiæ personam quoniā Ioannes gestabat, vt supra dictū est, ideo ex senibus parentibus nascitur, tanquā senescente seculo prophetia illa innotescere incipiat: & quinque mensibus se occultat mater eius, sicut scriptum est, Occultabat se Eliza- *Luca. 1.*
bet mensibus quinq;. Sexto autem mense visitatur à Maria matre domini, & exultans infans in vtero eius, tanquam primo aduentu domini quo in humilitate apparere dignatus est, prophetia manifestari incipiat, Sed tanquam in vtero: id est nondū tam euidenter vt omnes sicut in lucem manifestum esse fateātur: quod futurum credimus secundo aduentu domini, quo in clari- M
tate venturus est: cuius aduentus præcursor speratur Helias, sicut huius Ioannes fuit. Et ideo dicitur à domino, *Matth. 17.*
Helias iam venit, & multa ei homines fecerunt, & si vultis scire ipse est Ioannes Baptista, qui venturus est. Quia in eodem spiritu & in eadem virtute, & tāquam præcedentis præconis officio & hic iam venit, & ille vē turus est. Propterea & istum Ioannem per spiritum quo pater eius vates impletus est, dicitur præcursorem domini futurum in spiritu & virtute Heliæ. Peractis autem Maria cum Elizabet mensibus tribus, discedit, Quo nu- *Luca. 1.*
mero mihi videtur significari fides trinitatis, & baptisma in nomine patris & filij & spiritus sancti, quo per humilem domini aduentum genus humanum imbuitur, & futuro aduentu claritatis eius excolitur.

De decem virginib. q. LIX. Inter parabolas à domino dictas solet quærentes multum exercere ista quæ de decem virginibus posita est. Et multi quidem hinc multa senserunt: quæ non sunt præter fidem: sed quo modo partibus omnibus eius conueniat expositio id elaborandum est. Legi etiam in quadam scriptura ex earum genere quæ apocryphæ nominantur, nō quòd sit contra catholicam fidem, sed huic loco mihi minus cōgruere visa est, cōsyderanti omnes

huius

A huius similitudinis partes. De qua tamẽ expositione temere nihil audeo iudicare, ne forte non eius inconueniẽtia mihi angustias fecerit, sed mea tarditas in ea conuenientiam non inuenerit. Quid autem mihi videatur non absurde hoc loco accipi, quantum potero breuiter & diligenter exponam. Interrogatus igitur dominus noster secreto à discipulis de cõsummatione seculi,
Matth.25. inter multa alia quæ locutus est, hoc quoq; dixit, Tunc simile æstimabatur regnum cœlorum decem virginibus quæ acceperunt lampades suas & venerunt obuiam sponso. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus suis, non sumpserunt oleum secum, prudentes autem acceperũt oleum secum in vasis suis cum lampadibus. Tardante autem sponso, dormitauerũt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est, Ecce sponsus venit, surgite obuiam ei: Tunc surrexerunt virgines illæ & aptauerunt lampades suas. Et dixerunt illæ stultæ ad sapientes. Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt autem sapientes dicentes, Ne forte nõ sufficiat nobis & vobis, ite potius
B ad vendentes, & emite vobis, Et dum irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissimè autem veniũt & reliquæ virgines dicentes, Domine, domine, aperi nobis. At ille respondẽs ait, Amen dico vobis, Nescio vos. Vigilate ergo, quia nescitis diem neque horam. Decem vtiq; numerus virginum, quarum quinq; admittuntur, quinque excluduntur, bonorum & malorum discretionem significat. Quapropter si virginitatis nomẽ honorabile est, cur receptis exclusisq; commune est? Deinde quid sibi vult numerus in vtraq; parte quinarius? Quid autem significat oleum, mirũ videtur. Item quòd sapientes petẽtibus non communicant: cũ & inuidere fas non sit eas quæ ita perfectæ sunt, vt à sponso recipiantur, quo nomine nullo dubitante dominus Iesus Christus significatur: & misericordes esse oporteat ad præstandum ex eo, quod habent, præscribente illa sententia eiusdem
Luca.6. domini dicentis, Omni poscenti te tribue. Quid est autem quod possit dando non sufficere vtrisque? Hæc maxime augent quæstionis difficultatem, quãquam & cætera diligenter consyderata, vt omnia in vnam ratio-
C nem cõcurrant, nihilq; in vnam partem dicatur quod impediat aliam, magna cautio adhibenda est. Videntur itaque mihi quinque virgines significare quinquepertitam continentiam à carnis illecebris. Continendus est enim animi appetitus à voluptate oculorum, à voluptate aurium, à voluptate olfaciendi, gustandi, tangendi. Sed quia ista continentia partim coram deo fit, vt illi placeatur in interiori gaudio conscientiæ, partim coram hominibus tantum, vt gloria humana capiatur, quinque dicuntur sapientes, & quinque stultæ: vtræque tamen virgines, quia vtraque continentia est, quanuis diuerso fomite gaudeant. Lampades autem sunt quia manibus gestantur, opera quę secundum continentiam
Matth.5. istam fiunt. Dictum est autem, Luceant opera vestra coram hominibus: Omnes vero acceperũt lampades suas & venerunt obuiam sponso. Intelligendum est ergo Christi nomine censeri de quibus agitur, Non enim possunt qui Christiani non sunt, sponso Christo venire obuiam. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus suis non sumpserunt oleum secum. Multi enim quanuis de Christi bonitate plurimum sperent, gaudium tamen non habent, dum continenter nõ viuunt, nisi in laudibus hominum. Non ergo habent oleum secũ, Nam ip-

sam læticiam oleo significari arbitror. Propterea vn- D
xit, inquit, te deus deus tuus oleo exultationis. Qui au- Psal.44.
tem non propterea gaudet quia deo intrinsecus placet, non habet oleum secum. Prudentes autem acceperunt secum oleum in vasis suis cum lampadibus: id est læticiam bonorum operum in corde atque conscientia posuerũt, Sicut Apostolus monet, Probet autem se homo, Gala.6.
inquit, & tunc in semetipso habebit gloriam & non in altero. Tardante vero sponso dormitauerunt omnes, quia ex vtroq; genere continentium hominum, siue eorum qui corã deo exultant, siue eorum qui in laudibus hominum acquiescunt, moriuntur hoc interuallo temporis, donec sub aduentu domini fiat resurrectio mortuorum. Media autem nocte: id est, nullo sciente aut sperante, quippe cum ipse dominus dicat, De die autẽ illa
& hora nemo scit: Et Apostolus, Dies domini tanquam Matth.24.
fur in nocte ita veniet: ex quo significatur eum peni- 1.Thess.5.
tus latere cum venerit: clamor factus est, Ecce sponsus 1.Cor.15.
venit, surgite obuiam ei. In ictu oculi & in nouissima tuba omnes resurgemus. Ergo surrexerunt omnes virgines illæ, & aptauerunt lampades suas: id est, rationes
reddendas operum suorũ. Oportet enim nos exhiberi 2.Cor.5.
ante tribunal Christi, vti illic recipiat vnusquisq; quod E
gessit in corpore, siue bonũ siue malum. Et dixerũt stultæ ad sapientes, Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Quorum enim facta aliena laude fulciuntur, eadẽ subtracta deficiunt, & de consuetudine id semper inquirũt vnde gaudere animus solet. Itaq; hominum qui corda non vident, testimonium volunt habere apud deum qui cordis inspector est. Sed quid responderunt sapientes? Ne forte non sufficiat nobis & vobis, vnusquisque enim pro se rationem reddet, nec alieno testimonio quisquã adiuuatur apud deum, cui secreta cordis apparent, & vix sibi quisque sufficit vt ei testimonium perhibeat conscientia sua. Quis e-
nim gloriabitur mundum se habere cor? Inde est quod Prouer.20.
Apostolus ait. Mihi autem minimum est vt à vobis iu- 1.Cor.4.
dicer, aut ab humano die, sed neque memetipsum iudico, Quapropter cum de seipso quisque aut nõ omnino aut vix posse veram ferre sententiam, quo modo potest de alio iudicare, cum sciat nemo quid agatur in homi-
ne nisi spiritus hominis. Ite magis ad vendentes & e- 1.Corin.2.
mite vobis: Non consilium dedisse putandæ sunt, sed F
crimen earum ex obliquo commemorasse. Vendunt enim oleum adulatores, qui siue falsa, siue ignorata laudando, animas in errorem mittunt, & eis vana gaudia tãquam fatuis conciliando, aliquã de his mercedem, siue ciborũ, siue pecuniæ, siue honoris, siue alicuius commodi temporalis accipiunt, non intelligentes quod di-
ctum est, Qui vos fœlices dicunt, in errorem vos mit- Esaia.3.
tunt. Melius est autem obiurgari à iusto quàm à pecca-
tore laudari. Emendabit me, inquit, iustus in misericor- Psal.140.
dia & arguet me, oleum autẽ peccatoris non impinguet caput meum. Ite ergo magis ad vendentes & emite vobis: id est, videamus nunc quid vos adiuuant qui vobis laudes vendere consueuerunt & vos in errorẽ inducere, vt nõ coram deo, sed ab hominibus gloriam quæreretis. Euntibus autem illis emere, venit sponsus: id est, inclinantibus se illis in ea quæ foris sunt, & solitis gaudere quærentibus, quia gaudia interna non nouerant, venit ille qui iudicat. Et quæ paratæ erant: id est, quibus bonum coram deo testimonium conscientia perhibebat: intrauerunt cum eo ad nuptias: id est, vbi munda anima puro & perfecto sempiternóque dei verbo fœcundata copulatur. Et clausa est ianua: id est, receptis il-

G lis qui sunt in angelicam vitam immutandi, Omnes enim, inquit, resurgemus, sed nō omnes immutabimur: (1.Corin.15.) clausus est aditus ad regnum cœlorum. Non enim post iudicium patet precum aut meritorum locus. Nouissime autem veniuot & reliquæ virgines dicentes, Domine domine aperi nobis. Non dictum est quòd emerint oleum, & ideo intelligeodæ sunt oullo iam remaoente de alienis laudibus gaudio, in angustiis & magnis afflictionibus redire ad implorationem dei. Sed magna est eius seueritas post iudicium, cuius ante iudicium ineffabilis misericordia prærogata est. Itaque respondens ait, Amen dico vobis quòd nescio vos: Ex illa scilicet regula qua non habet ars dei, hoc est sapientia dei, vt iotrent in gaudium eius qui non coram deo sed vt placerent hominibus, visi sunt aliquid secundum præceptum eius operari. Atque ita concludit, Vigilate ergo, quia nescitis diem oeque horam. Non modo illius vltimi temporis quo venturus est sponsus, sed suæ quisque diem dormitionis & horam nescit. Quisquis autem paratus est vsque ad somnum: id est, vsque ad mortem quæ omnibus debetur, paratus etiam inue-
H nietur cum illa vox media nocte sonuerit qua omnes euigilaturi suot Quod vero sponso dixit obuiam venire virgines: sic intelligēdum puto vt ex ipsis virginibus constet ea quæ dicitur sponsa: tanquā si omnibus Christianis in Ecclesiam concurrentibus filij ad matrē concurrere dicantur, cum ex ipsis filiis congregatis constet ea quæ dicitur mater. Nunc enim desponsata est Ecclesia, & virgo est ad nuptias perducenda: id est, cū se continet à corruptione seculari. Illo autem tempore oubet, cū vniuersa mortalitate in ea pereunte, immortali coniunctione fruetur. Desponsaui, inquit, vos vni viro virginem castam exhibere Christo. (2.Cor.11.) Vos, inquit, virginem: à plurali ad singularem concludens, Ideo & virgines dici possunt & virgo. Cur autem quinque dictæ sint, vt mihi videtur expositum est. Sed videmus nunc (1.Cor.13.) in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Et nunc ex parte, tunc autem ex toto. Ipsum autem in ænigmate & ex parte nunc in scripturis aliquid cernere, quod tamē sit secundum cathulicam fidein, ex illo pignore contingit quod accepit virgo Ecclesia humili aduētu sponsi sui, Quæ illi vltimo aduentu cum veniet in claritate
I nuptura est, cum iam facie ad faciem cōtuebitur. Dedit enim nobis pigous spiritū sanctum, sicut dicit Apostolus. (2.Corin.1.) Et ideo ista expositio nihil certum intuetur, nisi vt secundum fidem sit, neque aliis præiudicat qui eaoi nihilominus secundum fidem exponere potuerint.

De die autē illo & hora nemo scit, neq; angeli cœlorū neq; filius hominis, nisi pater solus. q. LX.
Matth.25.

Sicut scire deus dicitur etiam cum scieotem facit, sicut scriptum est, Tentat vos dominus deus vester vt sciat si diligatis eum. Non enim sic dictū est hoc, quasi nesciat deus, sed vt ipsi sciant quantum in domini dilectione profecerint, quod nisi tentationibus quæ accidunt, non plene ab hominibus agnoscitur. Et ipsum tētat, pro eo positum est quòd tētari sinit. Sic & cum dicitur, nescire: aut pro eo dicitur, quod non approbat: id est in disciplioa & doctrina sua non agnoscit, sicut dictum est, Nescio vos: aut pro eo quòd vtiliter nescientes facit, id quod scire inutile est. Ideo bene accipitur, id quod dictum est, solum scire patrem: sic dictum esse, quia facit filium scire: Et quod dictum est, nescire filium: sic dictum esse, quia facit nescire homines: id est, non prodit eis quod inutiliter scireot.

De eo quòd scriptū est in Euāgelio, turbas dūm in mōte paniße de quinq; panibus. q. LXI.

Quinque panes hordeacei quibus in monte dominus turbas pauit, significant veterem legem, Siue quia nondum spiritalibus sed adhuc carnalibus data est: id est quinque corporis sensibus deditis, nam & ipsæ turbæ quinque K milia hominum fuerunt, Siue quia per Moysem lex data est, Moyses enim quinque libros scripsit. Et quòd hordeacei erant panes, bene significant, vel ipsam legem, quæ ita data erat, vt in ea vitale animæ alimentum corporalibus sacramentis obtegeretur: hordei enim medulla tenacissima palea tegitur, Vel ipsum populum nondum expoliatum carnali desyderio, quòd tanquam palea cordi eius inhærebat: id est, nondum corde circuncisum, ita vt nec trituratione tribulationum cum per deserta quadraginta annis duceretur, intellectu reuelato carnalia integumenta deponeret, sicut nec hordeum areæ tritura illo paleari tegmine exuitur. Itaque illi populo congruenter lex talis data est. Duo autem pisces qui saporem suauem paoi dabaot, (1.Reg.16.) duas illas personas videotur significare quibus populus ille regebatur, vt per eas consiliorum moderamen acciperet, regiam scilicet & sacerdotalem, ad quas etiam sacrosancta illa vnctio pertinebat, Quarum officium erat procellis ac fluctibuus popularibus nunquam frangi atque corrumpi, & violentas turbarum contradictiones tanquam aduersantes vndas sæpe dirum- L pere, interdum eis custodita sua integritate cedere, prorsus more piscium tanquam in procelloso mari, sic in turbulenta populi adminiostratione versari. Quæ tamen duæ personæ dominum nostrum præfigurabant. Ambas eoim solus ille sustinuit, & non figurate, sed proprie solus impleuit. Nam & rex noster est Iesus Christus qui nobis pugnandi & vincendi demonstrauit exemplum, in caroe mortali peccata nostra suscipiens, tentationibus inimici, neque illecebrosis, neque terribilibus cedens. Postremo exuens se carne, principatus & potestates expolians fiducialiter, & triumphans eas in semetipso. (Coloss.2.) Itaque ipso duce ab ooeribus & laboribus huius peregrinationis nostræ taoquam ab Aegypto liberamur, & persequentia nos peccata sacramento baptismatis nobis euadentibus obruuntur, & quandiu in spe sumus eius promissionis quam nondum videmus, tanquam per deserta ducimur, cōsolante nos in sanctis scripturis verbo dei, sicut illos manna de cœlo. Et eodem ipso duce in Hierusalem cœlestem, tanquam in terram promissionis introduci nos posse præsumimus, & in æternum ibi regnante ipso & custodi- M ente seruari. Ita dominus noster Iesus Christus ostenditur rex noster. (Psal.119.) Ipse est etiam sacerdos noster in æternum secundum ordinem Melchisedech, qui seipsum obtulit holocaustum pro peccatis nostris, & eius sacrificij similitudinem celebrandam in suæ passionis memoriam commēdauit, vt illud quod Melchisedech obtulit deo iam per totum orbem terrarum in Christi Ecclesia videamus offerri. Ergo quoniam rex noster peccata nostra suscepit, vt nobis pugnandi & viocendi demonstraret exemplum, eorundem peccatorum susceptionem regiámque personam Matthæus Euangelista (Matth.1.) significans, generationem eius quæ est secundum carnem ab Abraham suscipiens, qui pater est populi fidelis, & successionem prolis deorsum versus enumerans peruenit ad Dauid, in quo regni stabilimentum manifestissimum apparet: atque inde per Salomooem, natum de illa in qua pater eius peccauerat, stirpem regiam prosecutus vsque ad generationem domini perducit. Lucas vero alius Euangelista, quoniam & ipse generationem domini, quæ secundum carnem est, sed in sacerdotali persona explicandam suscepit, (Luca.3.) ad quam personam pertinet muodatio & abolitio peccatorum, non

à prin-

A à principio libri, ſicut Matthæus, ſed ab illo loco vbi
baptizatus eſt Ieſus, vbi peccatorum noſtrorum mun-
datiooem prefigurauit, incipit parentum eius originem
gradatim proſequi, neque deorſum verſus, ſicut ille qui
eum ad ſuſceptionem peccatorum tanquã deſceoden-
tem oſtendebat, ſed ſurſum verſus taoquam is qoi eum
poſt abolitiooem peccatorum taoquam aſceodentem
inſinuabat, oec eos parentes quos ille nomioans. Alia
enim erat origo ſacerdotalis, quæ per voũ ex filiis Da-
uid, ſicuti aſſolet de tribu ſacerdotali matrimoniũ ſor-
Luca.2. tientem, effecerat, vt Maria de vtraque tribu: id eſt, de
regia & ſacerdotali cognatiooẽ duceret. Nam & quan
Luca.1. do ceoſio ſunt Ioſeph & Maria, ſcriptum eſt eos fuiſ-
Matth.1. ſe de domo: id eſt, de genere Dauid. Et Elizabeth quæ
2.Retra.16. nihilominus cognata Mariæ ſcribitur, erat de tribu ſa-
cerdotali, Sicut autem Matthæus, tanquam deſcendeo
tem ad ſuſcipieoda peccata noſtra regem Chriſtum
inſinuans, per Salomonem à Dauid deſcendit, quia Sa
lomoo de illa in qua Dauid peccauerat natus eſt: ita
Lucas qui tãquam aſcendentem poſt abolitiooem pec-
catorum ſacerdotem Chriſtum inſinuat, per Nathan
B aſceodit ad Dauid, quia Nathao Propheta miſſus fue-
rat, cuius correptiooe Dauid ipſius peccati abolitio-
oem pœnitendo impetrauit. Itaque poſteaquam tran-
ſiit Lucas perſonam Dauid, ooo diſſonat à Mattheo in
nominibus generatorum. Nam eos nominat aſcendẽs
à Dauid vſque ad Abraham, quos ille deſcendens ab
Abraham vſque ad Dauid. A Dauid eoim in duas fa-
milias, regiam & ſacerdotalem origo illa diſtributa
eſt: quarum duarum familiarum, ſicut dictum eſt, re-
giam deſcendens Matthæus, ſacerdotalem aſcendeos
Lucas ſecutus eſt: vt dominus noſter Ieſus Chriſtus rex
& ſacerdos noſter & cogoationem duceret de ſtirpe ſa
cerdotali, & non eſſet tamẽ de tribu ſacerdotali, hoc eſt
de tribu Leui, ſed eſſet de tribu Iuda, hoc eſt de tribu
Dauid, ex qua tribu nemo intendit altari. Ideo & filius
Dauid maxime dicitur ſecũdum caroem, quia & Lucas
aſceodẽs & Matthæus deſcendens, in Dauid ſibi obuiã
facti ſunt. Oportebat enim vt euacuaturus ſacrificia,
quæ ſecuodum ordinem Aaroo io Leuitico ſacerdotio
fiebaot, non eſſet de tribu Leui, ne ad ipſam tribũ, & ad
ipſum ſacerdotium quod temporaliter vmbrã erat futu
C ri, pertioere videretur mundatio peccatorum: quam do
minus oblatiõe holocauſti ſui, quod io veteri ſacerdo-
tio figurabatur, impleuit: & holocauſti eius imaginẽ ad
memoriam paſſioois ſuæ in Eccleſia celebrandam de-
dit, vt eſſet ſacerdos inæteroum oon ſecundum ordioẽ
Pſal.109. Aaron, ſed ſecũdum ordioem Melchiſedech. Cuius rei
ſacrameotum diligentius adhuc cõſyderari poteſt. Sed
propter duos piſces io quibus duas perſonas regiam &
ſacerdotalem figuratas eſſe diximus, hactenus hioc tra-
ctatum eſſe ſufficiat. Quod autem ſuper fœnum turba il
la diſcubuit, ſignificat eos qui teſtamentum vetus acce-
peraot, quia regnum eiſdem temporale & Hieruſalem
tẽporalis promittebatur, in ſpe carnali collocatos fuiſſe.
Eſaia.50. Omnis enim caro fœnum, & claritas hominis vt flos
fœni. Quod autem de reliquiis fragmeotorum duode-
cim cophini buccellarum repleti ſunt, ſignificabat de
ipſius legis adapertiooe & diſputatione quam Iudæi re-
liquerant & deſeruerant repletos fuiſſe diſcipulos do-
mioi, in quibus duodenarius numerus principatum te-
net. Nondum eoim erat ſcriptura noui teſtamẽti quan
do dominus quaſi frangendo & aperiendo quod durũ
& clauſum erat in lege diſcipulos impleuit, cum eis poſt
reſurrectiooem aperuit ſcripturas veteres, incipiens à

Moyſe & omoibus Prophetis, interpretans illis in om- D
nibus ſcripturis quæ de ipſo erant, Nam & tunc eum Luca.24.
duo illorum in panis fractione cognouerunt. Et ideo
ſecuoda paſtio populi quæ de ſeptem paoibus facta eſt,
ad noui teſtameoti prædicationem recte intelligitur
pertioere. Noo enim ab aliquo Euangeliſta dictum eſt,
quòd iſti panes hordeacei fuerint ſicut de illis quinque
dixit Ioannes. Hæc ergo paſtio de panibus ſeptem ad
gratiam pertioet Eccleſiæ, quæ notiſſima illa ſeptena-
ria ſancti ſpiritus operatione cognoſcitur. Et ideo non
hic duo piſces fuiſſe ſcribuntur, ſicut in veteri lege vbi
duo ſoli vngebantur, rex & ſacerdos: ſed pauci piſces:
id eſt, qui primi domino Ieſu Chriſto crediderunt, &
io eius nomine vncti ſunt: & miſſi ad prædicationem
Euangelij, & ad ſuſtinendum turbulentum mare huius
ſeculi, vt pro ipſo magno piſce, id eſt pro Chriſto lega-
tione fungerentur, ſicut Paulus Apoſtolus dicit. Neque 2.Cor.5.
in ipſa turba quinque milia hominum fuerunt, ſicut il-
lic vbi carnales legem accipientes: id eſt, quinque ſen-
ſibus carnis dediti ſignificantur, Sed quatuor milia po-
tius, quo numero ſignificantur ſpiritales, propter qua-
tuor animæ virtutes quibus in hac vita ſpiritaliter vi- E
uitur, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, & iu-
ſticiam. Quarum prima eſt cognitio rerum appeten-
darum & fugiendarum. Secunda refræoatio cupidita-
tis ab iis quæ temporaliter delectant. Tertia firmitas a-
nimi aduerſus ea quæ temporaliter moleſta ſunt. Quar-
ta quæ per cæteras omnes diffunditur, dilectio dei &
proximi. Sanè & ibi quinque milia homioum, & hic
quatuor milia exceptis mulieribus & pueris fuiſſe me-
morantur: quod mihi videtur ad hoc pertioere, vt in-
telligamus & in populo veteris teſtamenti fuiſſe quoſ-
dam infirmos ad impleodam iuſticiam quę ſecundum
legem eſt, io qua iuſticia Apoſtolus Paulus ſine quere-
la ſe coouerſatum eſſe dicit, Fuiſſe item alios qui fa-
cile ſeducerentur in cultum idolorum. Quæ duo ge- Philip.3.
nera, id eſt, iofirmitatis & erroris, mulierum & puero-
rum oomioibus figurata ſunt. Infirmus eſt eoim mu-
lierum ſexus ad actiones, & facilis ad luſum puericia.
Quid autem luſui puerili tam ſimile eſt, quàm idola co-
lere? Quando & Apoſtolus ad hoc retulit hoc geous ſu-
perſtitioois cum ait, Neque idolis ſeruientes quemad- 1.Cor.10.
modum quidam eorũ ſicut ſcriptum eſt, Sedit populus F
manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Mulieri- Exod.32.
bus ergo ſimiles erant, qui in laboribus expectatioois
quouſque ad promiſſa dei peruenirent, nõ viriliter per-
ſeuerantes tentauerunt deum: Pueris autem, qui ſederũt
manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Non ſo-
lum autem ibi, ſed etiam in populo noui teſtamenti qui
non perdurant occurrere io virum perfectum, vel infir
mitate virium, vel mentis leuitate mulieribus & pue-
ris comparandi ſunt. Nam illis dicitur, Si tameo ini- Hebr.3.
tium ſubſtantiæ eius vſque in fioem firmum retinea-
mus: illis autem, Nolite pueri effici ſenſibus, ſed mali- 1.Cor.14.
cia infantes eſtote, vt ſenſibus perfecti ſitis. Et ideo ne-
que io veteri neque in oouo teſtamento tales admit-
tuotur ad numerum, ſed ſiue ibi quinque milia, ſiue hic
quatuor milia, exceptis mulieribus & pueris fuiſſe di-
cũtur. Quanuis vero & illic & hic propter ipſum Chri-
ſtum qui aſſidue in ſcripturis mons appellatur, vt con-
gruenter in monte vterq; populus paſceretur, hic tamẽ
non io fœno diſcũbitur, ſed in terra. Ibi enim celſitudo
Chriſti propter carnales homines, & Hieruſalem terre-
nam, carnali ſpe & deſyderio tegitur: hic autem remo-
ta omni cupiditate carnali, conuiuas noui teſtamenti,

G spei permanentis firmamentum, tanquam ipsius montis soliditas, nullo fœno interposito continebat. Et quoniã
Gala.3. rectissime dicit Apostolus, Prius autem antequã veniret fides, sub lege custodiebamur: Hoc significare videtur & dominus cum dicit de his quos quinque panibus
Matth.14. pasturus erat. Non opus habẽt ire, sed date illis vos mãducare. Sub his autem verbis figuraliter tanquam custodia detinentur, cum hoc admonuissent discipuli vt dimitteret eos. Huius vero turbæ quæ ad septẽ panes pertinet, vltrò se misereri dixit, quòd iam tertius dies esset, ex quo ei ieiuni adhæsissent. In toto enim seculo generis humani tertium tempus est quo fidei Christianæ gratia data est. Primum est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia. Et quoniam quartum adhuc restat, quo ad plenissimam pacem Hierusalem cœlestis venturi sumus, quò tendit quisquis rectè credit in Christum, propterea se dicit turbam illam reficere domum ne deficiant in via. Ista est enim dispensatio qua nobis dominus temporaliter & visibiliter in homine apparere dignatus est, & dedit nobis pignus spiritum sanctũ,
2.Cor.1. cuius operatione septenaria vegetaremur, Apostolica
H authoritate quasi paucorum piscium sapore coniuncto. Hæc ergo dispẽsatio quid aliud agit, nisi vt ad palmam supernæ vocationis sine defectu virium peruenire possimus? Per fidem enim ambulamus & non per speciem.
2.Cor.5. Et ipse Apostolus Paulus nondum se dicit comprehen-
Philip.3. disse regnũ dei, sed ea quæ retro sunt oblitus, in ea quæ ante sunt extentus, secundum intentionem sequor, inquit, ad palmam supernæ vocationis. Veruntamen in quod peruenimus in eo ambulemus, quia tertio die domino adhærẽtes & ab illo pasti, non deficiemus in via. Etiam hic sanè peruenire ad comedendi finem turba
Luca.18. non potuit, sed relictæ sunt escæ. Non enim frustra [de futuro] dictum est, Putas ne veniens filius hominis inueniet fidem super terram? Et credo ita futurum, propter mulieres & pueros, sed tamen septem sportas reliquiæ fragmentorum impleuerunt, ad quas Ecclesia sep-
Apoca.1. tiformis quæ in Apocalypsi etiam describitur pertinet,
Matt.24. id est, omnis qui perseuerauerit vsq; in finem. Ille enim qui dixit, Putas ne veniens filius hominis, inueniet fidem super terram? significauit quidem in extremo con
I uiuio relinqui posse & deseri escas suas. Sed quoniã ip-
†al. defuturam. se item dicit: Qui perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit: significauit non defecturam † Ecclesiam, quæ septenario numero eosdem septem panes abundantius recipiat, & latitudinem cordis, quæ ipsam perseuerantiam in sportis videtur significare, contineat.

De eo quod scriptũ est in Euangelio, quia baptizabat Iesus plures q̃ Ioannes: quãuis ipse nõ baptizaret, sed discipuli eius. q. LXII. 1. Retr. 26.
Quæritur vtrum qui baptizati sunt illo tempore quo scriptum est dominum per discipulos suos baptizasse plures quàm Ioannes, acceperint spiritum sanctum. Alio enim loco Euangelij sic dicitur: Spiritus enim nondum erat datus: quia Iesus nondum erat clarificatus. Et facillime quidem ita respondetur, quòd dominus Iesus, qui etiam mortuos suscitabat, poterat neminem illorum mori sinere, donec post eius clarificationem, id est, resurrectionem à mortuis, & ascensionem in cœlum acciperent spiritum sanctum, Sed occurrit animo latro ille cui dictum est, Amen dico tibi, hodie mecum
Luca.23. eris in paradiso: qui nec ipsum baptismum acceperat.
Actor.10. Quanquam Cornelius, & qui cum eo ex gentibus crediderant, spiritum sanctum etiam priusquam baptizarentur acceperint, non tamen video quo modo & ille latro sine spiritu sancto dicere potuerit: Memento mei
1.Cor.12. domine dum veneris in regnum tuum. Nemo enim dicit dominus Iesus, ait Apostolus, nisi in spiritu sancto. Cuius fidei fructum ipse dominus monstrauit dicens, K
Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Quo modo ergo ineffabili potestate dominantis dei atque iusticia deputatum est etiam baptismum credẽti latroni, & pro accepto habitum in animo libero, quod in corpore crucifixo accipi non poterat, Sic etiam spiritus sanctus latenter dabatur ante domini clarificationem: post manifestationem autem diuinitatis eius manifestius datus est. Et hoc dictum est, Spiritus autem non- Ioan.7.
dum erat datus: id est, nondum sic apparuerat vt omnes eum datum esse faterentur, Sicut etiam dominus nondum erat clarificatus inter homines, sed tamen clarificatio eius æterna nunquam esse destitit: sicut & aduentus eius et ipsa dicitur demonstratio in carne mortali: Nam illuc venit vbi erat, quia in sua propria venit, Ioan.1.
& in hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Sicut ergo domini aduentus intelligitur demonstratio corporalis, tamen ante hanc demonstrationem ipse in omnibus Prophetis sanctis tanquam dei verbum & dei sapientia locutus est: sic & aduentus spiritus sancti, demonstratio spiritus sancti est ipsis etiam oculis carnis, Actor.2.
quando visus est ignis diuisus super eos, & cœperunt L
loqui linguis. Nam si non erat in hominibus spiritus sanctus ante domini visibilem clarificationẽ, quo modo dicere potuit Dauid, Et spiritum sanctum tuum ne Psal.50.
auferas à me? Aut quo modo impleta est Elizabet & Luc.1.& 2.
Zacharias vir eius vt prophetarent, & Anna & Simeon, de quibus omnibus scriptum est, quòd impleti sunt spiritu sancto, vt illa quæ in Euangelio legimus dixerint? Vt autem quædam latenter, quædam vero per creaturam visibilem visibiliter deus operetur, pertinet ad gubernationem prouidentiæ qua omnes diuinę actiones, locorum temporumq; ordines, distinctione pulcherrima peragũtur, cum ipsa diuinitas nec teneatur nec migret locis, nec tendatur, varietur ve temporibus. Quo modo autem ipse dominus secum habebat vtique spiritum sanctum in ipso homine quem gerebat, quando vt Matth.3.
baptizaretur venit ad Ioannem, & tamen posteaquam baptizatus est descendere in eum spiritus sanctus visus est in columbæ specie: sic intelligendum est & ante manifestum & visibilem aduẽtum spiritus sancti quoscunque homines sanctos eum latenter habere potuisse. Ita sanè hoc diximus, vt intelligamus etiam ista ipsa visibi- M
li demonstratione spiritus sancti, qui aduentus eius dicitur, ineffabili, vel etiam incogitabili modo largius in hominũ corda plenitudinem eius infusam.

De verbo. q. LXIII. Ioan.1.
In principio erat verbum. Quod grece λόγος dicitur, Latine & rationem & verbũ significat. Sed hoc loco melius verbum interpretamur, vt significetur non solum ad patrem respectus, sed [ad] illa etiam quæ per verbum facta sunt, operatiua potentia. Ratio autem & si nihil per illam fiat, rectè ratio dicitur.

De muliere Samaritana. quæst. LXIIII.
Euangelica sacramenta in domini nostri Iesu Christi dictis factisque signata, non omnibus patent, & ea nonnulli minus diligenter, minúsque sobrie interpretando, afferunt plerunque pro salute perniciem, & pro cognitione veritatis errorem: inter quæ illud est sacramentum quod scriptum est, dominum hora diei sexta venisse ad puteum Ia- Ioan.4.
cob, fessũmque ab itinere sedisse, & à muliere Samaritana potum petisse, & cætera quæ in eodem scripturarum loco discutienda & pertractanda dicuntur. De qua re id primò tenendum est, quod in omnibus scripturis summa vigilantia custodiri oportet, vt secundum fidem sit sacramenti diuini expositio. Hora igitur diei sexta venit ad puteum dominus noster. Video in puteo

A teo tenebrosam profunditatem, Admoneor ergo intelligere mundi huius infimas partes: id est, terrenas, quò venit dominus Iesus hora sexta, id est, sexta ætate generis humani, tanquam senectute veteris hominis, quo *Ephe. 4.* iubemur exui, vt ioduamur nouo qui secundum deum creatus est. Nam sexta ætas senectus est, quoniam prima infantia, secunda puericia, tertia adolescentia, quarta iuuentus, quinta grauitas. Veteris itaq; hominis vita, quæ secuodum carnem temporali cõditione peragitur, sexta ætate seoectutis concluditur, Qua senectute, vt dixi, humani generis dominus noster & creator nobis & reparator aduenit, vt moriente scilicet vetere homine, oouum in se constitueret, quem exutum labe terrena io cœlestia regoa transferret. Ergo nunc puteus, vt dictum est, mundi huius terrenum laborem & errorem tenebrosa profunditate & obscuritate sigoificat, & quoniam exterior est homo vetus, & nouus interior, Dictum est enim ab Apostolo, *2. Cor. 4.* Etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior reoouatur de die iodiem, rectissime omnino, quoniam omnia visibilia ad exteriorem hominem pertinent, quibus Christiana disci-
B plina renũciatur: hora sexta venit dominus ad puteum, id est medio die, vnde iam incipit sol iste visibilis declinare in occasum: quoniam & nobis vocatis à Christo visibilium delectatio minuitur, vt inuisibiliũ amore homo exterior † recreatus, ad interiorem lucem quæ nunquam occidit reuertatur: *† interior.* secundum Apostolicam disciplinam, non quærens quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt. Quòd autem fatigatus venit ad puteum, infirmitatem carnis significat, quòd sedit, humilitatem: quia & imbecillitatem carnis pro nobis suscepit, & homo hominibus tam humiliter apparere digoatus est. De hac infirmitate carois Propheta dicit, *Esaia. 53.* Homo in plaga positus, & sciens ferre imbecillitatem. De humilitate vero Apostolus loquitur dicens, *Philip. 2.* Humiliauit se factus obediens † vsq; ad mortem. *† subditus.* Quanquam illud quod sedit, quoniam solent sedere doctores, possit alio intellectu non humilitatis modestiam, sed magistri demonstrare personam. Sed quæri potest quare à muliere Samaritana, quæ aquæ implẽdæ gratiæ cum hydria venerat †, bibere postulauerit, cũ ipse post- *† al. quæ hydria a- qua implẽ- dæ gratia venerat.*
C ea spiritalis fontis affluentiam se petentibus dare posse prædicauerit. Sed scilicet sitiebat dominus mulieris illius fidem, quæ quoniam Samaritana erat, & solet Samaria idololatriæ imaginem sustinere, Ipsi enim separati à populo Iudæorum, simulachris mutorum animalium, id est, vaccis aureis aoimarum suarum decus addixerant, Veoerat autem dominus noster Iesus vt gentium multitudioem, quæ simulachris seruiebat, ad munimentum fidei Christianæ & incorruptæ religionis adduceret, *Matth. 9.* Non enim est, inquit, opus sanis medicus, sed male habẽtibus: Eorum ergo fidem sitit pro quibus sanguinem fudit. Dixit ergo ad eam Iesus, Mulier, da mihi bibere. Et vt noueris quid sitiebat dominus, oon post † paululum veniunt discipuli eius, *† aliàs, dominus noster post.* qui perrexerant in ciuitatem vt cibos emerent, & dicunt ei, Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis, Ego habeo escam manducare quam vos nescitis. Dicunt ergo discipuli eius ad alterutrũ, Nunquid aliquis attulit ei mãducare? Dixit eis Iesus, Cibus meus est vt faciam eius voluntatem qui me misit, & vt perficiam opus eius. Nunquid hic intelligitur alia voluntas patris qui eum misit, & opus eius quod se perficere velle respoodit, nisi vt nos ad fidem suam à pernicioso mundi errore conuerteret? Qualis est er-

go cibus eius, talis & potus. Quapropter hoc in illa mu- D liere sitiebat, vt faceret io ea voluntatem patris, & perficeret opus eius. Sed carnaliter intelligens respondit, Tu cum sis Iudæus, quo oiodo à me bibere petis, cũ sim mulier Samaritana? Noo enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Cui dominus ooster dixit, Si scires donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu magis petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam: vt hinc ei ostenderet, oon se talem aquam petisse qualem ipsa intellexerat, sed quia ipse sitiebat fidem eius, eidem sitienti spiritum sanctum dare cupiebat. Haoc enim recte intelligimus aquam viuam, quod est dooum dei, sicut ipse ait, Si scires dooum dei. Et sicut idem Ioannes Euangelista testatur alio loco dicens, quòd stabat Iesus & clamabat, Si quis sitit, veoiat & bibat: qui credit in me, si- *Ioan. 7.* cut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Consequenter omoino qui credit, inquit, in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: quia primo credimus, vt hæc dooa mereamur. Hæc ergo flumina aquæ viuæ quæ illi mulieri volebat dare, merces est fidei quam prius in illa sitiebat. Cuius aquæ viuæ interpretationem ita subiicit, Hoc autem, inquit, dicebat de E spiritu quem accepturi erant hi qui in eum credituri e- *Ibidem.* raot, Nondum autẽ erat spiritus datus, quia Iesus nondu erat glorificatus. Hoc itaque donum spiritus sancti est, quod post suam clarificationem dedit Ecclesiæ, sicut alia scriptura dicit, Ascendens in altum, captiuam *Psal. 67.* duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. *Ephe. 4.* Sed adhuc illa mulier carnaliter sapit. Sic enim respondit, Domine, neque hauritorium habes, & puteus altus est, vnde mihi habes dare aquã viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob qui dedit oobis hũc puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Nunc vero iam dominus exponit quid dixerit, Omois, ioquit, qui biberit ex † aqua ista, sitiet iterũ, qui autem biberit de aqua quam *† de.* ego dedero, [non sitiet io sempiteroũ: sed aqua illa quã ego dedero,] fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternam. Sed adhuc mulier prudẽtiam carois amplectitur. Quid enim respondit? Domine, da mihi haoc aquam, vt neque sitiam, neq; veniam huc haurire. Dicit ei Iesus, Vade voca virũ tuum & veni huc. Cum sciret eam virũ non habere, cur hoc dixerit, quæritur, Nanq; cum mulier dixisset, Non habeo virum: Dicit ei Iesus, Bene dixi- F sti, non habere te virum: quinq; enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir: hoc verũ dixisti. Sed non suot hæc caroaliter accipienda, oe huic ipsi adhuc mulieri Samaritanæ similes esse videamur, Sed de illo dono dei si aliquid iam gustauimus, spiritaliter ista tractemus. Quinque viros, quinq; libros qui per Moysem ministrati sunt, noonulli accipiunt. Quod autem dictum est, Et nunc quem habes, non est tuus vir: de seipso dominum dixisse intelligunt, vt iste sit sensus, Primo, quinque libris Moysi, quasi quinque viris seruisti, Nunc autem quem habes, id est, quem audisti qui loquor tecum, non est tuus vir, quia nondum in eum credidisti. Sed quoniam nondum credens Christo, adhuc vtiq; illorum quinq; virorũ, id est quinq; librorum copulatione tenebatur, potest mouere quo modo dici potuerit, quinque viros habuisti, quasi nunc eos iam non haberet, cum adhuc vtique ipsis subdita viueret? Deinde cum quinq; libri Moysi nihil aliud quàm Christum prædicent, sicut ipse ait: Si crederetis Moysi, crede- *Ioan. 5.* retis forsitan & mihi, ille enim de me scripsit: quo modo potest intelligi à quinq; illis libris recedere homioem vt ad Christum transeat, cum ille qui credit in Christũ,

G non relinquendos quinque illos libros ſed ſpiritaliter intelligendos multo auidius amplectatur, Eſt ergo alius intellectus, vt quinque viri iotelligantur quinque corporis ſenſus, vnus qui ad oculos pertinet, quo lucem iſtam viſibilem, & quoſlibet culores formáſque corporum cernimus. Alter eſt aurium, quo vocum & omnium ſonorum momēta ſentimus. Tertius eſt oarium, quo varia odorum ſuauitate delectamur. Quartus in ore guſtus, qui dulcia & amara ſentit, & omoium saporum habet examen. Quintus per totuin corpus tangendo diiudicat calida & frigida, mollia & dura, læuia & aſpera, & quicquid aliud eſt quod tangendo ſentimus. Iſtis itaque carnalibus quinque ſeoſibus, prima hominis ætas imbuitur neceſſitate naturæ mortalis, qua ita poſt peccatum primi hominis nati ſumus, vr oondum reddita luce mentis, carnalibus ſenſibus ſubditi, carnalem vitam ſine vlla veritatis intelligentia rranſeamus. Tales neceſſe eſt eſſe infantes & paruulos pueros, qui nondum poſſuot accipere rationem. Et quia naturales ſunt iſti ſenſus qui primam ætatem regunt, & deo artifice nobis tributi ſunt, recte dicuntur viri: id eſt,
H mariti, tanquam legitimi: quoniam non eos error vicio proprio, ſed dei artificio natura contribuit. Cum autem quiſque peruenerit ad eam ætatem vt iam poſſit capax eſſe rationis, ſi veritatem ſtatim comprehendere potuerit, non iam illis ſenſibus rectoribus vtetur: ſed habebit virum, ſpirinim rationalem, cui ſenſus illos in famulatum redigat, ſeruituti ſubiiciens corpus ſuum: cum anima oon iam quinque viris, id eſt quinque corporis ſeoſibus ſubdita eſt, ſed verhum diuinum habet legitimum virum, cui copulata eſt & inhærens: cum & ipſe ſpiritus homiois hæſerit Chriſto, quia caput viri Chriſtus eſt, amplexu ſpiritali æterna vita ſine vllo ſeparationis timore perfruetur. Quis nos enim ſeparare poterit à charitate Chriſti? Sed quoniam illa mulier errore tenebatur, qui ſignificabat multitudinem ſeculi vanis ſuperſtitionibus ſubiugati, poſt tēpora illa quinque carnalium ſenſuum, quibus prima ætas vt diximus regitur, non eam verbum dei acceperat in cooiugem, ſed complexu adulterino diabolus obtinebat. Itaque illi dominus dicit, videns eam eſſe carnalem: id eſt, caroaliter ſapere, Vade voca virum tuum, & veni huc: id
I eſt, remoue te ab affectione carnali io qua nunc conſtituta es, vnde non potes intelligere quæ loquor, & voca virum tuum, id eſt, ſpiritu intelligentiæ præſens eſto. Eſt enim animæ quaſi maritus quodam modo ſpiritus hominis, qui animalem affectionem tāquam coniugem regit, Non ille ſpiritus ſanctus qui cum patre & filio incommutabilis manet, & dignis animis incommutabiliter datur, ſed ſpiritus hominis de quo Apoſtolus dicit, Nemo ſcit quæ ſunt in homine oiſi ſpiritus hominis. Nam ille ſpiritus ſanctus, ſpiritus dei eſt. De quo iterum dicit ſic, Et quæ dei ſunt, nemo ſcit niſi ſpiritus dei. Hic ergo ſpiritus hominis cum præſens eſt: id eſt, intentus eſt, & ſe pietate ſubiicit deo, intelligit homo quę ſpiritaliter dicuntur. Cum autem diaboli error, tanquam abſente intellectu, in anima dominatur, adulter eſt. Voca ergo, inquit, virum tuum: id eſt, ſpiritum qui in te eſt, quo poteſt homo intelligere ſpiritalia ſi eum lux veritatis illuſtret. Ipſe aſſit cum loquor tibi, vt ſpiritalem poſſis accipere aquam. Et cum illa diceret, Non habeo virum: Beoe, inqoit, dixiſti. Quinque enim viros habuiſti: id eſt, quinq; ſenſus carnis, qui te io prima ætate rexerunt, & nunc quem habes noo eſt tuus vir, quia non eſt in te ſpiritus qui intelligit deum,

1.Cor.11. Roma.8. 1.Corin.2.

cum quo legitimum poſſis habere connubium, ſed error diaboli potius dominatur, qui te adulterina contaminatione corrumpit. Et fortaſſe vt intelligentibus indicaret, quinque memoratos corporis ſenſus, quinque virorum nomine ſigoificari, poſt quinque reſponſiones carnales iſta mulier ſexta reſponſione nominat Chriſtum. Nam prima eius reſponſio eſt, Tu cum ſis Iudæus, quo modo à me bibere petis? Secunda, Domine neque hauritorium in quo haurias habes, & puteus altus eſt. Tertia, Domine da mihi de hac aqua vt neque ſitiam, neque veniam huc haurire. Quarta, Non habeo virum. Quinta, Video quia Propheta es, patres noſtri io monte hoc adorauerunt: Nam & iſta reſponſio carnalis eſt. Carnalibus enim datus fuerat locus terrenus vbi adorarent, ſpiritales autem in ſpiritu & veritate oraturos dominus dixit. Quod poſteaquam locutus eſt, ſexta mulieris reſponſio Chriſtum fatetur omnium iſtorum eſſe doctorem. Dicit enim, Scio quia Meſſias veniet qui dicitur Chriſtus, Cum venerit, ipſe nobis annunciabit omnia. Sed adhuc errat, quia eum quem venturum ſperat, veniſſe non videt. Veruntamen miſericordia domini nūc error iſte tanquam adulter expellitur. Dicit enim ei Ieſus, Ego ſum, qui tecū loquor. Quo audito illa non reſpondit, ſed ſtatim relicta hydria ſua abiit io ciuitatem feſtinans, vt Euangelium & domini aduētum, non tantum crederet, ſed etiam prædicaret. Nec hoc quòd relicta hydria diſceſſit negligenter prætereundum eſt, Hydria enim fortaſſe amorem ſeculi huius ſigoificat: id eſt, cupiditatem, qua ſibi homines de tenebroſa profunditate, cuius imaginem puteus gerit, hoc eſt, de terrena conuerſatione hauriunt voluptatem, qua percepta iterum in eius appetitum inardeſcunt, ſicut de aqua illa qui biberit, inquit, ſitiet iterum. Oportebat autem vt Chriſto credens, ſeculo renunciaret, & relicta hydria cupiditatem ſecularem ſe reliquiſſe monſtraret, non ſolum corde credens ad iuſticiam, ſed etiam ad ſalutem ore confeſſura & prædicatura quod credidit. Quanquam ſecundum Euāgelicam hiſtoriam reſuſcitatum Lazarum plena fide teneamus, tamen & in allegoria ſignificari aliquid noo dubito. Neque cum res factæ allegorizantur, geſtæ rei fidem amittunt. Sicut duorum filiorum Abrahæ allegoriam Paulus expooit, duo eſſe teſtamēta: Nunquid ideo, aut Abraham non fuit, aut illos non habuit? Ergo
M & in allegoria accipiamus Lazarum in monumento, animam terrenis peccatis obrutam, id eſt, omne humanum genus: quam alio loco dominus per ouem perditam ſignificat, propter quam liberandam relictis nonaginta nouem in montibus, deſcendiſſe ſe dicit. Quod autem interrogat dicēs, Vbi eum poſuiſtis? vocationem noſtram quæ fit in occulto, arbitror ſignificari, Prædeſtinatio enim vocationis noſtræ occulta eſt. Cuius ſecreti ſignum eſt interrogatio domini quaſi neſcientis, cum ipſi neſciamus, Sicut dicit Apoſtolus, Vt cognoſcam ſicut & cognitus ſum: Vel quòd ignorare ſe peccatores alio loco dominus oſtendit dicens: Non noui vos. Quod ſignificabat Lazarus ſepultus, quia & in diſciplioa & in præceptis eius non ſunt peccata. Huic interrogationi ſimile eſt illud in Geneſi, Adam vbi es? quoniā peccauerat & ſe abſconderat à facie dei. Quam occultationem hic ſepultura ſignificat: vt peccantis habeat ſimilitudinem, moriens: ſepultus, abſconditi à facie dei. Auferte autem lapidem quòd ait, illos puto ſignificari, qui venientibus ad Eccleſiam ex gentibus onus circuncifionis imponere volebant, contra quos multipli-

K L Roma.10. De reſurrectiõe Lazari.q.LXV. Gala.4. Luca.15. 1.Cor.13. Matth.7. Gene.3.

A multipliciter scribit Apostolus, Vel eos qui in Ecclesia corrupte viuunt, & offensioni sunt credere volentibus. Dicit illi Martha, Domine iam quarta dies est, & putet. Vltimum quatuor elementorum terra est, Significat ergo putorem terrenorum peccatorum, id est, cupiditatum carnalium. Terra es, inquit Adæ dominus cum peccasset, & in terram ibis. Et sublato lapide exiit de monumento inuolutus manibus & pedibus, & facies eius tecta erat sudario. Quòd autem exiit de monumento animam significat recedentem à carnalibus viciis. Quod vero institis obuolutus, hoc est, quòd etiã à carnalibus recedentes & mente seruientes legi dei, adhuc tamen in corpore constituti alieni à molestiis *Rom. 7.* carnis esse non possumus, dicente Apostolo, Mente seruio legi dei, carne autem legi peccati: Quòd autem facies eiº sudario tecta erat, hoc est, quòd in hac vita plenam cognitionem habere non possumus, sicut Apo- *1. Cor. 13.* stolus dicit, Nunc videmus per speculum in ænigmate, postea autem facie ad faciem. Et dixit Iesus, Soluite eum & sinite ire: hoc est quòd post hanc vitam auferẽ- B tur omnia velamenta, vt facie ad faciem videamus.

Quantum autem intersit inter hominem quem dei sapientia gestabat, per quem liberati sumus, & cæteros homines, hinc intelligitur, quòd Lazarus nisi exiens de monumento non soluitur: id est, etiam renata anima nisi resolutione corporis libera ab omni peccato & *1. Cor. 15.* ignorantia esse non potest, quamdiu per speculum & *Ioan. 20.* in ænigmate videt dominum. Illius autem linteamina *Esa. 53.* & sudarium, qui peccatum non fecit & nihil ignorauit, in monumento inuenta sunt: Ipse enim solus in carne non tantum in monumento non est oppressus, vt aliquod peccatum in eo inueniretur, sed nec linteis implicatus vt eum aliquid lateret, aut ab itinere retardaret.

De eo quod scriptũ est, An ignoratis fratres, scientibus enĩ legẽ loquor, &c. vsque ad eũ locũ in quo scriptũ est, ita vt seruiamus ĩ nouitate spiritus, &c. q. LXVI.

Apostolus in hac similitudine in qua de viro & muliere loquitur, quoniam mulier tenetur lege viri, tria quædam consideranda commendat, mulierem, virum, & legem. Mulierem scilicet subiugatã viro per vinculum legis, quo vinculo morte viri liberatur vt cui vult nubat. Sic enim dicit, Mulier enim sub viro viuo marito iuncta est legi, si autem mortuus fuerit vir eius, euacuata est à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera si fuerit cum alio viro, Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro. Hucusque similitudo est. Deinde incipit rem loqui, cui explanandæ ac probandæ similitu- C dinem induxit, In qua etiam re tria similiter attendenda sunt, homo, peccatum, lex. Tandiu enim dicit sub le- *Rom. 7.* ge esse hominem quamdiu viuit peccato, quemadmodum tandiu mulier sub lege viri est quamdiu viuit vir. Hoc autem peccatum hic intelligendum est quod accessit per legem, Quod peccatum dicit supra modum *Rom. 4.* esse, quoniam cum iam appareat esse peccatum, fit ta- *Rom. 7.* men & adiuncta præuaricatione cumulatius. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Et hoc est quod dicit, vt fiat supra modum peccator, aut peccans peccatum per mandatum. Quapropter legem quanuis à peccando prohibeat, non tamen sic dicit datam vt liberaret à peccato, sed vt demonstraret peccatum, cui seruiens anima debet se ad gratiam liberatoris conuertere vt à pec- *Rom. 3.* cato liberetur. Per legem enim cognitio peccati. Et a- *Rom. 7.* lio loco dicit, Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem. Vbi ergo non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. Quod quidem ad hoc vtile est, vt sentiat anima seipsam non sibi sufficere ad extrahendum se de seruitute peccati, atque hoc modo detumescente D atque extincta omni superbia, subdatur liberatori suo, sinceritèrque homo dicat, Adhæsit anima mea post te: *Psal. 62.* quod est iam non esse sub lege peccati, sed in lege iusticiæ. Lex autem peccati dicitur, non quia lex ipsa peccatum est, sed quia peccatoribus imponitur. Ideo etiam lex mortis, quia stipendium peccati mors, aculeus mortis peccatum, virtus autem peccati lex, Peccando enim *Rom. 6.* ad mortem labimur. Vehementius enim peccamus le- *1. Cor. 15.* ge prohibente, quàm si nulla lege prohiberemur. Accedente autem gratia, idipsum quod lex onerose iusserat, iam sine onere ac libentissime implemus. Lex ergo peccati & mortis: id est, quæ imposita est peccantibus atque morientibus iubet tantum ne concupiscamus, & tamẽ concupiscimus. Lex autem spiritus vitæ quæ pertinet ad gratiam & liberat à lege peccati & mortis, facit vt non concupiscamus & impleamus iussa legis, non iam serui legis per timorem, sed amici per charitatem, & serui iusticiæ vnde illa lex promulgata est. Iusticiæ autem non seruiliter, sed liberaliter seruiendum est, id est charitate potius quàm timore. Ideoque verissime dictũ E est, Legem ergo euacuamus per fidẽ? Absit, Sed legem *Rom. 3.* statuimus. Hoc enim efficit fides quod lex iubet. Statuitur ergo lex per fidem. Quæ fides si non sit, iubet tantum lex, & non implentes iussa, reos tenet, vt eos gemẽtes & non valentes implere quæ iussa sunt ad gratiam liberatoris aliquando conuertat. Cum ergo tria quædam in illa similitudine videamus, mulierem, virum & legem, & rursum in hac re propter quam similitudo adhibita est tria, animam, peccatum, & legem peccati, hoc solum hic diuersum est, quòd in illa similitudine vir moritur vt nubat mulier cui volet, & à lege viri soluatur: hic autem ipsa anima moritur peccato vt nubat Christo, cum autem moritur peccato, moritur etiam legi peccati. Itaque ait, Fratres mei, & vos mortui estis *Rom. 7.* legi per corpus Christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus deo. Cum enim essemus in carne, inquit, id est, carnalibus desyderiis obstricti teneremur, passiones peccatorũ quæ per legem sunt operabantur in membris nostris, vt fructum ferrent morti, Aucta concupiscentia quam lex prohibet, vbi non erat fides, & ad cumulum peccatorum præuaricationis F crimen est adiectum: quia vbi non est lex, nec præuaricatio. Has dicit passiones quæ per legem sunt opera- *Rom. 4.* tæ in membris nostris, vt fructum ferrent morti. Sub istis passionibus tanquam sub viro dominante, agebat anima antequã veniret gratia per fidem. His ergo passionibus moritur qui iam seruit mente legi dei, quantùs ipsæ passiones nondum mortuæ sint quamdiu carne seruit legi peccati. Restat ergo adhuc aliquid ei qui est sub gratia, quod eum non vincat nec captiuum ducat, donec mortificetur totum quod consuetudine praua roboratum est, & vnde corpus etiam nũc mortuum esse dicitur, quamdiu non perfecte seruit spiritui. Continget autem vt perfecte seruiat, cum fuerit & ipsum mortale corpus viuificatum: Ex quo comprehendimus quatuor esse differentias etiam in vno homine, quibus gradatim peractis in vita æterna manebitur. Et quia enim oportebat atque id iustum erat, vt posteaquam natura nostra peccauit, amissa beatitudine spiritali, quæ paradisi nomine significatur, animales carnalésque nasceremur, Prima est actio ante legem, Secunda sub lege, Tertia sub gratia, Quarta in pace. Ante legem actio est, cum peccatum ignoramus & sequimur carnales concupiscentias. Sub lege est actio, cum iam prohibemur

G hibemur à peccato, & tamen consuetudioe eius victi
peccamus, quoniam nos oondum adiuuat fides. Tertia
actio est, quando iam plenissime credimus liberatori
nostro, nec meritis oostris aliquid tribuimus, sed eius
misericordiam diligendo, iam non vincimur delecta-
tione consuetudinis malæ, cum ad peccatum nos du-
cere nititur: sed tameo adhuc eam interpellantem pa-
* forte cedamus. timur, quãuis ei non tradamus*†. Quarta est actio, cum
omnino nihil est in homine quod resistat spiritui, sed
†tradamur omnia sibimet concorditer iuncta & connexa, vnum
1. Cor. 15. aliquid firma pace custodiunt. Quod fiet mortali cor-
pore viuificato, cum corruptibile hoc induerit incor-
ruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.
Rom. 5. Ad primam actionem demonstrandam ista testimo-
nia interim occurrunt. Per vnum hominem peccatum
in huoc mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic
per omnes homines pertransiit, in quo omoes homi-
nes peccauerunt. Vsque ad legem enim peccatum in
hoc mundo fuit, Peccatum auteoi nõ deputabatur cum
Rom. 7. lex non esset. Et iterum, Sine lege enim peccatum mor
H tuum est: ego autem viuebã aliquando sine lege. Quod
autem hic dicit, mortuum est: hoc est quod superius di-
cit, non deputabatur: id est, latebat. Quod manifestat
in consequentibus dicens, Sed peccatum, vt appareat
1. Tim. 1. peccatum, per booum operatum est mihi mortem, id
est, per legem: quia bona est lex, si quis ea legitime vta-
tur. Si ergo hic ait, vt appateat peccatum: manifestum
est quòd superius ideo dicebat, mortuum & oon depu-
tari, quia oon apparebat antequam lege prohibente o-
stenderetur. Ad secundam actionem, ista testimonia
Rom. 5. conueniunt, Lex autem subintrauit vt abundaret deli-
ctum, Accessit enim & præuaricatio quæ non erat. Et
illud quod iam commemoratum est, Cum essemus e-
nim in carne, passiones peccatorum quæ per legẽ sunt
operabantur in membris nostris vt fructũ ferrent mor
Rom. 7. ti. Et illud, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Ab-
sit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem: Nã con-
Exo. 20. cupisceotiam nesciebam nisi lex diceret, Non concu-
pisces. Occasione autem accepta peccatum per man-
datum, operatum est in me omnem concupiscentiam.
Et paulo pòst, Adueniente, ioquit, mandato peccatum
I reuixit, Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi
mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortẽ. Pec
catum enim occasione accepta per mandatum, fefellit
me, & per illud occidit. Quod ergo ait, mortuus sum:
vult intelligi, mortuum me esse cognoui: quia iã etiam
præuaricatione peccat, qui videt per legem quid face-
re oon debeat, & tameo facit. Quod autem ait, Fefellit
me peccatum, occasiooe accepta per mandatum: siue
quia suasio delectationis ad peccandum vehementior
est cum adest prohibitio: siue quia etiam si quid homo
fecerit secundum iussa legis, si adhuc noo sit fides, quæ
in gratia est, vult sibi hoc tribuere ooo deo, & superbi-
endo plus peccat. Sequitur ergo & dicit, Itaque lex qui-
dem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonũ.
Quod ergo bonum est, mihi factuoi est mors? Absit,
Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum ope-
1. Retra. 26 ratum est mihi mortem, vt fiat supra modum peccator,
aut peccatum delinquens per mandatum. Scimus au-
tem quia lex spiritalis est, ego autẽ carnalis sum, id est,
carni consentio, oondum spiritali gratia liberatus: ve-
nundatus sub peccato: id est, peccans præuaricatione tẽ
poralium voluptatum. Quod enim operor ignoro: id
est, non agnosco esse in præceptis veritatis, vbi est vera
Matt. 7. scieotia. Secundum hanc locutionem dicit dominus
peccatoribus, Noo noui vos. Noo enim eum aliquid la K
tet, sed quia peccata non inueniuntur in regulis præ-
ceptorum quas habet veritas, ideo ipsa veritas peccato-
ribus dicit, Non noui vos. Sicut enim tenebræ oculis
non videndo, ita peccata meote ignorãdo sentiuntur.
Ex ista locutione dictum arbitror in Psalmis, Delicta Psal. 18.
quis intelligit? Nõ enim quod volo hoc ago, sed quod Rom. 7.
odi illud facio. Si autem quod nolo hoc ago, consentio
legi quoniam booa est. Nunc autem iam non ego ope-
ror illud, sed id quod in me habitat peccatum: Scio e-
nim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bo-
num. Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum
non iouenio. Non enim quod volo facio bonum, sed
quod nolo malum hoc ago. Si autem quod nolo hoc
facio, iam oon ego operor illud, sed id quod habitat in
me peccatum. Inuenio ergo legem mihi volenti facere
bonum, quoniam malum mihi adiacet. Condelector
enim legi dei secundum ioteriorem hominem. Video
autem aliam legem in membris meis repugnantem le-
gi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ
est in membris meis. Hucusq; sunt verba hominis sub
lege constituti, nondũ sub gratia: qui etiam si nolit pec L
care, vincitur à peccato: Inualuit enim consuetudo car
nalis & naturale† vinculum mortalitatis quo de Adam †natale.
propagati sumus. Imploret ergo auxiliũ qui sic positus
est, & nouerit suum fuisse quod cecidit, noo suum esse
quod surgit. Iam eoim liberatus agnoscens gratiam li-
beratoris sui dicit, Miser ego homo, quis me liberabit
de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christũ
dominum nostrum. Et incipiunt iam verba dici homi
nis sub gratia constituti, in actione quam tertiam de-
monstrauimus, quę habet quidem reluctantem morta-
litatem carnis, sed non vincentem atque captiuaotem
ad consensionem peccandi. Sic enim dicit, Igitur ipse Rom. 7.
ego mẽte seruio legi dei, carne autem legi peccati. Nul-
la ergo condemnatio est nuoc his qui sunt io Christo
Iesu. Lex enim spiritus vitæ io Christo Iesu, liberauit
me à lege peccati & mortis, Quod enim impossibile
erat legi in quo iofirmabatur per carnem: id est, per
desideria carnalia: ideo eoim non implebatur lex, quia
ipsius iusticiæ nondum erat charitas quæ ioteriore de- M
lectatiooe teneret mentem†, ne ad peccatum delecta- †al. quæ dilectione teneret interiora mẽtis.
tione rerum temporalium traheretur. Ergo infirma-
batur lex per carnem: id est, non efficiebat iustos dedi-
tos carni. Sed deus filium suum misit in similitudinem
carnis peccati. Non enim caro peccati erat, quæ non
de carnali delectatione nata erat, sed tamen inerat ei
similitudo carois peccati, quia mortalis caro erat. Mor
tem autem oon meruit Adam nisi peccando. Sed quid
fecit dominus? De peccato damnauit peccatum in car-
ne: id est, suscipiendo carnem homiois peccatoris, &
doceodo quemadmodum viueremus, peccatum in ip-
sa carne damnauit, vt æternorum charitate spiritus
flagrans non duceretur captiuus in coosensionem li-
bidiois: vt iusticia, inquit, legis impleretur in nobis qui
non secundum carnem ambulamus, sed secũdum spi-
ritum. Itaq; præcepta legis per charitatem impleta sunt,
quæ per timorem non poterant. Qui enim secundum
carnem sunt, quæ carnis suot sapiunt: id est, caroalia
booa pro summis boois concupiscunt, Qui autem se-
cundum spiritum, quę sunt spiritus sentiuot. Prudeotia
enim carois mors est: prudentia autem spiritus vita &
pax, quia prudentia carnis ioimica est in deum. Ipse
ostendit cur dixerit, inimica: oe quis putaret ex aduer-
so aliud venire principium. Subiungit enim & dicit,
Legi

A Legi enim dei non eſt ſubiecta, nec enim poteſt. Ergo facere contra legem, hoc eſt inimicum eſſe in deum: nõ quia deo aliquid nocere poteſt, ſed ſibi nocet quiſquis reſiſtit voluntati dei: hoc eſt enim aduerſus ſtimulum calces mittere, vt Paulo Apoſtolo cum adhuc Ec-
Act. 9. cleſiam perſequeretur, diuinitus dictum eſt. Sic eſt autem dictum, Legi enim dei non eſt ſubiecta, nec enim poteſt: tanquam ſi diceretur, Nix non calefacit: nec enim poteſt. Quandiu enim nix eſt, non calefacit: ſed reſolui poteſt & feruere vt calefaciat: ſed cum hoc facit, iam nix non eſt. Sic & prudẽtia carnis dicitur, cum anima pro magnis bonis temporalia bona cõcupiſcit. Quãdiu enim appetitus talis ineſt animæ, legi dei ſubiecta eſſe non poteſt: id eſt, non poteſt implere quæ lex iubet. Sed cum ſpiritalia bona deſyderare cœperit, & temporalia contemnere, deſinet eſſe carnis prudentia, & ſpiritui non reſiſtet. Eadem nanque anima cum inferiora appetit, prudentiam carnis habere dicitur, cum ſuperiora prudentiam ſpiritus: non quia prudentia carnis ſubſtantia eſt qua induitur anima vel exuitur, ſed ipſius animæ affectio eſt, quæ omnino eſſe deſinet, cum
B ſe totam ad ſuperna conuerterit. Qui autem in carne ſunt, inquit, deo placere nõ poſſunt: id eſt, qui voluptatibus carnis acquieſcũt. Ne quis enim de his dictum putaret qui de hac vita nondum exceſſerunt, opportuniſſime ſubiunxit, Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Vtique adhuc in hac vita conſtitutis loquitur, In ſpiritu enim erant, quia in fide & ſpe & charitate ſpiritalium rerum acquieſcebant. Si tamen, inquit, ſpiritus dei habitat in vobis: Si quis autem ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. Si autem Chriſtus in vobis, corpus quidem mortuum eſt propter peccatum,
1. Retract. cap. 26. ſpiritus autem vita eſt propter iuſticiã. Mortuum corpus dicit, quandiu tale eſt, vt indigentia rerum corporalium moleſtet animam, & quibuſdam motibus ex ipſa indigentia venientibus, ad appetenda terrena ſollicitet. Quibus tamen quanuis exiſtentibus mens ad illicita facienda non conſentit, quæ iam ſeruit legi dei, & ſub gratia conſtituta eſt. Ad hoc enim valet quod ſupra dictum eſt, Mente ſeruio legi dei, carne autem legi peccati. Et ille homo nunc deſcribitur eſſe ſub gratia, qui nondum habet perfectam pacem, quæ corporis
C reſurrectione & immutatione eſt futura. Reſtat ergo vt de ipſa pace dicat reſurrectionis corporis, quæ quarta eſt actio, ſi tamen eam actionem dici oportet quæ ſumma requies eſt. Sequitur enim & dicit, Si ergo ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra per inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Hic & de reſurrectione corporis euidentiſsimum teſtimonium eſt, & ſatis apparet quandiu in hac vita ſumus non deeſſe moleſtias per mortalem carnem, neque titillationes quaſdam delectationum carnalium. Quãuis enim non cedat, qui ſub gratia conſtitutus, mente ſeruit legi dei, tamen carne ſeruit legi peccati. His gradibus homine perfecto, nulla ſubſtantia inuenitur malum. Neque lex mala eſt quæ oſtendit homini in quibus peccatorum vinculis iaceat, vt per fidem implorato liberatoris auxilio, & ſolui, & erigi, & firmiſsime conſtitui mereatur. In prima ergo actione quæ eſt ante legem, nulla pugna eſt cum voluptatibus huius ſeculi. In ſecunda quæ ſub lege eſt, pugnamus, ſed vincimur. In tertia pugnamus & vincimus. In quarta non pugnamus, ſed perfecta & æterna
† Subditur. pace requieſcimus. Subiugatur † enim nobis quod inferius noſtrum eſt, quod propterea non ſubiugabatur † D
quia ſuperiorem nobis deſerueramus deum. *† ſubdebatur.*

Hoc capitulum obſcurum eſt, quia non ſatis hic apparet, quam nunc vocet creaturam. Dicitur autem ſecundum catholicam diſciplinam creatura, quicquid fecit & condidit deus pater, per vnigenitum filium, in vnitate ſpiritus ſancti. Ergo non ſolum corpora, ſed etiam animæ noſtræ & ſpiritus, creaturæ nomine continentur. Sic autem dictum eſt, Ipſa creatura liberabitur à ſeruitute interitus, in libertatem gloriæ filiorum dei, quaſi nos non ſimus creatura, ſed filij dei, in quorum gloriæ libertatem liberabitur à ſeruitute creatura. Item dicit, Scimus enim quia omnis creatura congemiſcit & dolet vſque adhuc: non ſolum autem illa, ſed & noſipſi: tanquam aliud ſimus [omnis] nos, aliud creatura. Totum ergo capitulum particulatim conſyderãdum eſt. *De eo quod ſcriptũ eſt, Exiſtimo enim quòd nõ ſint cõdigna paſſiones huius tẽporis ad futurã gloriã q̃ reuelabitur in nobis, &c. q. LXVII.* Exiſtimo enim, inquit, quòd indignæ ſint paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis: hoc manifeſtum eſt. Dixerat enim ſuperius, Si autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, *Rom. 8.* viuetis. Quod fieri non poteſt ſine moleſtia, cui patientia neceſſaria eſt. Quò pertinet & quod pauloante ait, E
Si tamen compatimur: vt & conglorificemur. Quod itaque ait, Nam expectatio [creaturæ] reuelationem filiorum dei expectat: hoc eum puto dicere, Nam & hoc ipſum quod in nobis dolet, cum facta carnis mortificamus, id eſt, cum eſurimus aut ſitimus per abſtinentiam, dum frænamus delectationem concubitus per caſtitatem, dum iniuriarum lacerationes, & contumeliarum aculeos per patientiam ſuſtinemus, dum neglectis atque reiectis voluptatibus noſtris pro fructu matris Eccleſiæ laboramus, quicquid in nobis in hac atque huiuſmodi attritione dolet, creatura eſt. Dolet enim corpus & anima, quæ vtique creatura eſt, & expectat reuelationem filiorum dei: id eſt, expectat quando appareat quod vocatum eſt, in ea gloria ad quam vocatum eſt. Quia enim filius dei vnigenitus non poteſt appellari creatura, quandoquidem per ipſum facta ſunt omnia quæcunque deus fecit, diſtincte etiam nos vocamur creatura ante illam euidentiam gloriæ, & diſtincte vocamur filij dei, quanuis hoc adoptione mereamur: nam ille vnigenitus natura filius eſt: ergo expe- *3. ſent. diſt. 11, cap. 1. Ioan. 1.*
ctatio creaturæ, id eſt, expectatio noſtra reuelationem F
filiorum dei expectat: id eſt, expectat quando appareat quod promiſſum eſt, quando re ipſa manifeſtum fit, quod nunc ſpe ſumus. Filij enim dei ſumus, & nõdum *1. Ioan. 3.* apparuit quid erimus. Scimus autem quoniam cum apparuerit ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Ipſa eſt reuelatio filiorum dei, quam nunc expectat expectatio creaturæ: non quòd creatura reuelationem expectet alterius naturæ, quæ non ſit creatura, ſed ipſa qualis nunc eſt, expectat quando ſit qualis futura eſt: tanquam ſi diceretur, Operante pictore ſubiectis ſibi coloribus, & ad opus eius paratis, expectatio colorum manifeſtationem imaginis expectat. Nõ quia tunc ſunt alij, & alij erunt, aut non colores erunt, ſed tantum quòd aliam dignitatem habebunt. Vanitati enim, inquit, creatura ſubiecta eſt: hoc eſt illud, Vanitas vanitantium, & omnia vanitas. Quæ abundãtia eſt *Eccles. 1.* homini in omni labore ſuo, quem ipſe laborat ſub ſole? Cui dictum eſt, In labore manducabis panem tuum. Vanitati ergo creatura ſubiecta eſt, non ſponte. Bene additum eſt, non ſponte: homo quippe ſponte pecca- *Gene. 3.* uit, ſed non ſponte damnatus eſt. Peccatum itaque fuit ſpontaneum, contra præceptum facere veritatis: peccati au-

G ti autem pœna, ſubiici fallaciæ. Non ergo ſponte crea-
tura ſubiecta eſt vanitati, ſed propter eum qui ſubiecit
eam in ſpe: id eſt, propter eius iuſticiam æque clemen-
tiam, qui neque impunitum reliquit peccatum, neque
1. Retract. 26. inſanabilem voluit eſſe peccantem. Quia & ipſa crea-
tura, id eſt, ipſe homo, cũ iam ſignaculo imaginis prop-
ter peccatum amiſſo remanſit tantummodo creatura:
& ipſa itaque creatura, id eſt, & ipſa quæ nondum vo-
catur filiorum forma perfecta, ſed tãtum vocatur crea-
tura, liberabitur à ſeruitute interitus, Quod itaque ait,
& ipſa liberabitur: facit intelligi, & ipſa quemadmodũ
& nos, id eſt, & de ipſis non eſt deſperandum qui non-
dum vocantur filij dei, quia nondum crediderunt, ſed
tantum creatura: quia & ipſi credituri ſunt, & libera-
buntur à ſeruitute interitus, quẽadmodum nos qui iam
1. Ioan. 3. filij dei ſumus, quanuis nondum apparuerit quid eri-
mus. Liberabuntur ergo à ſeruitute interitus in liberta-
tem gloriæ filiorum dei: id eſt, & ipſi erunt ex ſeruis li-
beri, & ex mortuis glorioſi in vita perfecta quam ha-
bebunt filij dei. Scimus enim quia omnis creatura
congemiſcit & dolet vſque adhuc. Omnis creatura in
H homine numeratur, non quòd in eo ſint omnes ange-
li, & ſupereminentes virtutes ac poteſtates, aut cœlum
& terra & mare & omnia quę in eis ſunt, ſed quia om-
nis creatura partim ſpiritalis eſt, partim animalis, par-
tim corporalis. Quod vt ab inferioribus conſydere-
mus, corporalis creatura per loca tenditur, animalis au-
tem viuificat corporalem, ſpiritalis animalem regit,
& tunc bene regit, cum ipſa regendam ſe ſubiicit deo.
Cum autem tranſgreditur præcepta eius, laboribus &
ærumnis per eadem ipſa quæ regere poterat implica-
tur. Qui ergo viuit ex corpore, carnalis homo vel ani-
malis vocatur: carnalis quia carnalia ſectatur, anima-
lis autem, quia fertur diſſoluta laſciuia animæ ſuæ, quã
non regit ſpiritus neque coërcet intra metas natura-
lis ordinis, quia & ipſe ſe non ſubdit regendum deo.
Qui autem ſpiritu animam regit, & per animam cor-
pus, quod facere nõ poteſt, niſi deum habeat & ipſe re-
1. Cor. 11. ctorem, quoniam ſicut caput mulieris vir, ita caput vi-
ri Chriſtus eſt, vocatur ſpiritalis. Quæ vita cum aliqua
moleſtia nunc agitur, poſt autem nullam patietur. Et
1. Retra. 26. quoniam ſummi angeli ſpiritaliter viuũt, infimi autem
I animaliter, beſtiæ vero & omnia pecora carnaliter,
corpus autem non viuit, ſed viuificatur: omnis creatu-
ra in homine eſt, quia & intelligit ſpiritu, & ſentit ani-
ma, & localiter corpore mouetur. Omnis itaque crea-
tura in homine congemiſcit & dolet, Nõ enim totam,
ſed omnem dixit, tãquam ſi quis dicat, quoniam ſolem
omnes homines vident qui ſunt incolumes, ſed nõ to-
ti vident, quia tãtum oculis vident, Ita in homine, om-
nis creatura eſt, quia & intelligit & viuit & corpus ha-
bet, ſed non tota creatura in ipſo eſt, quia ſunt præ-
ter ipſum & angeli, qui intelligant & viuant & ſint, &
pecora quæ viuant & ſint, & corpora quæ tantummo-
do ſint, cum ipſum viuere magis ſit, quàm non viuere,
& ipſum intelligere magis ſit, quàm ſine intellectu vi-
uere. Cum ergo miſer homo cõgemiſcit & dolet, om-
nis creatura congemiſcit & dolet vſque adhuc. Vſque
adhuc autem rectè dixit, quia etiam ſi ſunt aliqui iam
Luc. 23. in ſinu Abrahæ, & latro ille cum domino in paradiſo
conſtitutus, illo die quo credidit dolere deſtiterit, ta-
men vſque adhuc omnis creatura congemiſcit & do-
let, quia in iis qui nõdum liberati ſunt, omnis eſt, prop-
ter ſpiritum & animam & corpus. Non ſolum autem
inquit, omnis creatura cõgemiſcit & dolet, ſed & noſ-
ipſi: id eſt, non ſolum in homine corpus & anima & ſpi K
ritus ſimul dolent ex difficultatibus corporis, ſed &
noſipſi, exceptis corporibus, in nobiſipſis congemiſci-
mus primitias habentes ſpiritus. Et bene dixit, primi-
tias habentes ſpiritus: id eſt, quorum iam ſpiritus tan-
quam ſacrificium oblati ſunt deo, & diuino charitatis
igne comprehenſi ſunt. Et ſunt primitiæ hominis, quia
veritas primum ſpiritum noſtrum obtinet, vt per hanc
cætera comprehendantur. Iam ergo habet primitias
oblatas deo qui dicit, Mente ſeruio legi dei, carne au- Rom. 7.
tem legi peccati. Et qui dicit, Deus cui ſeruio in ſpiri- Rom. 1.
tu meo. Et de quo dicitur, Spiritus quidem promptus Matt. 26.
eſt, caro autem infirma. Sed quoniam adhuc dicit, In-
fœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis
huius? Et adhuc talibus dicitur, Viuificabit & mortalia Rom. 8.
corpora veſtra propter manentem ſpiritum in vobis,
nondum eſt holocauſtum: erit autem cum abſorbebi-
tur mors in victoriam, cum ei dicetur, Vbi eſt mors 1. Cor. 15.
contentio tua, vbi eſt mors aculeus tuus? Nunc ergo,
inquit, non ſolum omnis creatura: id eſt, cum corpo-
re, ſed etiam noſipſi primitias habentes ſpiritus, id eſt:
nos animæ, quæ & iam primitias mentes noſtras obtu- L
limus deo, in nobiſipſis congemiſcimus: id eſt, præter† †propter.
corpus: adoptionem expectantes redemptionem cor-
poris noſtri: id eſt, vt & ipſum corpus accipiens be-
neficium adoptionis filiorum, qua vocati ſumus, to-
tos nos liberatos, tranſactis omnibus moleſtiis, ex om-
ni parte dei filios eſſe manifeſtet: ſpe enim ſalui facti
ſumus: ſpes autem quæ videtur non eſt ſpes. Tunc er- Rom. 8.
go erit res quæ nunc ſpes eſt cum apparuerit quid e-
rimus: id eſt, ſimiles illi, quoniam videbimus eum ſi- 1. Ioan. 3.
cuti eſt. Hoc capitulum ſi hoc modo vt tractatum eſt
aperiatur, non incidimus in illas moleſtias quibus ple-
rique homines dicere coguntur, omnes angelos, ſubli-
mẽſque virtutes in dolore & gemitibus eſſe, antequam
nos penitus liberemur, quoniam dictum eſt, Omnia
creatura congemiſcit & dolet. Quanuis enim adiuuẽt Rom. 8.
nos pro ſua ſublimitate† dum obtemperãt deo, qui pro †al. p ſuas
nobis etiam vnicum filium ſuum dignatus eſt mitte- ſublimita-
re: tamen ſine gemitu & doloribus id facere credendi tes.
ſunt, ne miſeri exiſtimentur, fœliciórque ſit de numero
noſtro Lazarus ille qui iam in Abrahæ ſinu requieſcit: Luc. 16.
præſertim quia dixit, eandem creaturam quę congemi- M
ſcit & dolet, vanitati eſſe ſubiectam, quod de ſummis
& excellentibus virtutum poteſtatúmque creaturis ne-
fas eſt credere. Deinde liberari † eam dixit à ſeruitute †liberandã
interitus, quò illos cecidiſſe qui in cœlis agunt vitam
beatiſsimam, non poſſumus credere: tamen nihil te-
mere confirmandum eſt, ſed pia diligẽtia etiam atque
etiam verba diuina tractanda ſunt: ne forte quæ con-
gemiſcit & dolet, & vanitati ſubiecta eſt, poſsit aliquo
modo alio intelligi, vt de ſummis angelis quandiu no-
ſtræ infirmitati iuſſu domini noſtri opitulantur, non
impie poſsit exiſtimari. Sed ſiue illa quam executi ſu-
mus, ſiue alia aliqua huius capituli expoſitio proferatur, De eo quod
id tantum cauendum eſt, ne violet aut vulneret catho- ſcriptũ eſt,
licam fidem. Scio enim vanos hæreticos de hoc capi- O homo tu
tulo multa impia & inepta iactaſſe. Cum videatur quis es qui
Apoſtolus corripuiſſe curioſos, dicendo: O homo tu reſpondeas
quis es qui reſpondeas deo? de hoc ipſo illi quæſtionem deo? q.
mouent, & in ea ſentẽtia non deſinunt eſſe curioſi, qua LXVIII.
obiurgata eſt ipſa curioſitas: & impia quidem contu- †al. & im-
melia†, vt dicant Apoſtolũ in ſoluenda quæſtione de- pij quidem
feciſſe, & obiurgaſſe quærentes, quia non poterat quod cum contu-
quærebatur exponere. Nonnulli autem hæretici quia melia.
non

A non decipiunt nisi cum scientiam quam non exhibent
pollicentur, & aduersantes legi & Prophetis, quæcun-
que de illis Apostolus sermoni suo inseruit falsa, & à
corruptoribus immissa esse criminantur, etiam hæc in-
ter ipsa que interpolata dicũt, numerare maluerunt, &
Rom.9. negare Paulum dixisse, O homo, tu quis es qui respon-
deas deo? Quoniam si ipsis dicatur ad decipiendos ho-
mines calumniantibus, proculdubio tacebunt, nec au-
debunt vllam de voluntate omnipotentis dei imperi-
tis quos decipere cupiunt scientiam polliceri. Quidam
autem bona & pia mente scripturas legentes quærunt,
quid hic possit vel maledicentibus vel calumniantibus
responderi. Sed nos & authoritati Apostolicæ salubri-
ter inhhæreotes, & libros quos catholica disciplina cu-
stodit falsatos esse nequaquam existimantes, sentiamus
quod verum est, indignos nos & infirmos esse ad in-
telligeoda diuina secreta quibus ista clauduntur: & eis
murmurantibus & indigoantibus quòd consilia dei
non discunt cum dicere cœperint, Ergo cui vult mise-
retur, & quem vult obdurat: quid adhuc queritur? Nam
voluntati eius quis resistit? Cum his ergo verbis aut
B calumniari scripturas, aut latebram peccatorum suo-
rum quærere cœperint, vt præcepta contemnant qui-
bus ad vitam bonam peruenitur, respondeamus fiden-
Ibidem. tissime, O homo, tu quis es qui respõdeas deo? Nec eos
Matt.7. reueriti sanctum canibus demus, aut proiiciamus mar-
garitas oostras ante porcos: si tamen iam ipsi canes
& porci non sumus, & de meritis animarum reuelan-
te spiritu sancto, sublime aliquid, & à vulgari conie-
ctura remotissimum, vel ex parte atque in ænigmate
Ephe.3. suspicemur. Nõ enim Apostolus hoc loco sanctos pro-
hibuit à quærendo, sed eos qui oondum sunt in chari-
tate radicati & fundati, vt possint comprehẽdere cum
omnibus sanctis latitudinem, longitudinem, altitudi-
nem & profundum, & cætera quæ in eodem loco exe-
quitur. Non ergo prohibuit à quærendo qui dicit, Spi-
ritalis autem omoia iudicat, ipse autem à nemine iu-
1.Cor.2. dicatur. Et illud præcipue, Nos autem non spiritum
huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est,
vt sciamus quæ à deo donata sunt oobis. Quos ergo
prohibuit nisi luteos atque terrenos, qui noodum in-
trinsecus regenerati atque nutriti, imaginem illius ho-
C minis portant, qui primus factus est de terra terre-
1.Cor.15. nus? Et quia ei à quo factus est noluit obtemperare, in
id lapsus est vnde factus est, meruitque post peccanim
Gene.3. audire, Terra es & in terram ibis. Talibus igitur ho-
Rom.9. minibus dicit Apostolus, O homo, tu quis es qui re-
spondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se fin-
xit, quare sic me fecisti? Quandiu ergo figmentum es,
nondum perfectus filius, quia nondum hausisti plenis-
Ioan.1. simam gratiam qua oobis data est potestas filios dei
Ioan.15. fieri, qua possis audire, Iam non dicam vos seruos, sed
amicos: tu quis es qui respoodeas deo, & velis dei nos-
1.Cor.15. se consilium? Qui si hominis tibi æqualis nosse voluis-
ses, impudenter faceres, nisi prius in amiciciam reci-
pereris. Sicut ergo portauimus imaginem terreni, por-
Coloss.3. temus & imaginem cœlestis, exuentes nos veterem ho-
minem & ioduentes nouum, vt nõ dicatur nobis qua-
si luteo figmento: Nunquid dicit figmentum ei qui se
fioxit, quare me sic fecisti? Nam vt manifestum sit, non
sanctificato spiritu, sed carnali luto ista dici, vide quid
sequitur, Aut noo habet potestatem figulus luti ex ea-
dem conspersione facere aliud quidem vas in hono-
rem, aliud in contumeliam? Ex quo ergo in paradiso
natura nostra peccauit, ab eadem diuina prouidentia,

non secũdum cœlum, sed secundum terram: id est, non D
secundum spiritum, sed secundum carnem mortali ge
neratione formamur, & omnes vna massa luti facti su-
mus, quod est massa peccati. Cum ergo meritum pec-
cando amiserimus, & misericordia dei remota, nihil
aliud peccãtibus nisi æterna damnatio debeatur, quid
sibi vult homo de hac massa, vt deo respondeat & di-
cat, quare me sic fecisti? Si vis ista cognoscere, noli esse
lutum, sed efficere filius dei per illius misericordiam,
qui dedit potestatem filios dei fieri credentibus in no- Ioan.1.
mine eius. Non enim, quod tu cupis, antequam credãt,
diuina datur nosse cupiẽtibus, Merces enim cognitio-
nis meritis redditur, credendo autem meritum compa
ratur. Ipsa autem gratia quę data est per fidem, nullis no
stris meritis præcedẽtibus data est. Quod est eoim me-
ritum peccatoris & impij? Christus autem pro impiis & Rom.5.
peccatoribus mortuus est, vt ad eredẽdum non merito
sed gratia vocaremur, credendo autem etiam meritum
collocaremus. Peccatores igitur eredere iubentur, vt à
peccatis credendo purgentur, Nesciunt enim quid re-
ctè viuendo visuri sint. Quapropter cum videre non
possint, nisi rectè viuant, oec rectè viuere valeant, nisi E
eredant, manifestum est à fide iocipiendum, vt pręcep-
ta quibus credentes à seculo hoc auertuntur, cor mun-
dum faciant vbi videri deus possit. Beati enim muodo Matt.5.
corde, quia ipsi deum videbunt: & per prophetiam ca-
nitur, In simplicitate cordis quærite illum. Quapropter Sap.1.
rectè dicitur hominibus in vetustate vitæ manentibus,
& propterea tenebrosum oculum animæ gerentibus,
O homo, tu quis es qui respondeas deo? Nunquid dicit Rom.9.
figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? Aut oon
habet potestatem figulus luti, ex eadem conspersione fa
cere aliud quidem vas in honorem, aliud in conntume-
liam? Expurga vetus fermentum, vt sis noua consper- 1.Cor.5.
sio, & in eaipsa non adhuc paruulus in Christo vt lacte 1.Cor.3.
potandus sis: sed peruení ad virum perfectum, vt sis in-
ter illos de quibus dicitur, Sapientiam loquimur inter 1.Cor.2.
perfectos. Tunc demum rectè & non præpostere au-
dies, si qua sunt de animarum occultissimis meritis, &
de gratia vel iusticia, secreta omnipotentis dei. Nam
de Pharaone facile respondetur, prioribus meritis qui- Exo.9.
bus afflixit io regno suo peregrinos, dignum effectum Rom.9.
cui obduraretur cor, vt nec manifestissimis signis iubẽ- F
tis dei crederet. Ex eadem ergo massa, id est peccato-
rum, & vasa misericordiæ protulit, quibus subueniret
cum eum deprecarentur filij Israël: & vasa iræ quorum
supplicio illos erudirer, id est, Pharaooem & populum
eius: quia quanuis essent vtrique peccatores, & prop-
terea ad vnam massam pertinerent, aliter tamen tra-
ctandi erant qui vni deo ingemuerant, vt eis subueni-
ret., & aliter illi quorum ioiustis oneribus ingemue-
rant. Pertulit ergo in multa patiennia vasa iræ, quę per-
fecta sunt in perdioonem. Et eoipso quo ait, in multa
patiennia: satis significauit priora eorum peccata in qui-
bus eos pertulit, vt opportune nunc vindicaret, quan-
do de illorum vindicta subueniẽdum erat his qui libe-
rabantur: & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in va-
sa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Hic for-
tasse cõturbatus ad illam quæstionem redis, Cuius vult
miseretur, & quem vult obdurat: quid adhuc cooque-
ritur? Voluntati eoim eius quis resistit? Prorsus cuius Ibidem.
vult miseretur, & quem vult obdurat. Sed hæc volun-
tas dei iniusta esse non potest. Venit enim de occultis-
simis meritis, quia & ipsi peccatures cum propter ge-
nerale peccatum vnam massam fecerint, non tamen
nulla

G nulla est inter illos diuersitas. Præcedit ergo aliquid in
peccatoribus,quo quamuis nondum sint iustificati, di-
gni efficiantur iustificatione, & item præcedit in aliis
peccatoribus,quo digni sint obtusione. Habes eundem
Apostolum alibi dicentem, Quoniam non probauerũt
Rom.1. deum habere in noticia, dedit illos deus in reprobum
sensum. Quod eos dedit in reprobum sensum,hoc est,
quòd indurauit cor Pharaonis. Quòd autem illi non
probauerunt deum habere in noticia,hoc est, quòd di-
gni extiterunt qui darentur in reprobum sensum: ta-
Rom.9. men verum est quia non volentis neque currentis, sed
1.retra. 26. miserẽtis est dei. Quia etiam si leuioribus quisque pec-
catis,aut certè quamuis grauioribus & multis,tamẽ ma-
gno gemitu & dolore pœnitendi, misericordia dei di-
gnus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur, inter-
iret, sed miserentis dei qui eius precibus doloribúsque
subuenit, Parum est enim velle, nisi deus misereatur:
sed deus non miseretur qui ad pacem vocat,nisi volun
Luc.2. tas præcesserit, quia in terra pax hominibus bonæ vo-
luntatis. Et quoniam nec velle quisquam potest,nisi ad-
monitus & vocatus,siue intrinsecus, vbi nullus homi-
H num videt, siue extrinsecus per sermonem sonantem,
Philip.2. aut per aliqua signa visibilia, efficitur vt etiam ipsum
Luc.14. velle deus operetur in nobis. Ad illam enim cœnam
quam dominus dicit in Euangelio præparatã,nec om-
nes qui vocati sunt venire voluerunt: neque illi qui ve-
nerunt, venire possent nisi vocarentur. Itaque nec illi
debent sibi tribuere qui venerunt, quia vocati venerũt:
nec illi qui noluerunt venire debent alteri tribuere,sed
tantum sibi,quoniam vt venirent, vocati erant in libe-
ra voluntate. Vocatio ergo ante meritum voluntatem
operatur. Propterea & si quisquam sibi tribuit quòd ve-
nit vocatus, non sibi potest tribuere quòd vocatus est:
qui autem vocatus non venit, sicut non habuit meri-
tum præmij vt vocaretur, sic inchoat meritum suppli-
cij cum vocatus venire neglexerit. Ita erunt duo illa,
Psal.100. Misericordiam & iudicium,cantabo tibi domine. Ad
misericordiam pertinet vocatio: ad iudicium pertinet
beatitudo eorum qui venerunt vocati, & supplicium
eorum qui venire noluerunt. Nunquid ergo latebat
Pharaonem quantum boni consecutæ fuerint terræ il-
læ per aduentum Ioseph? Illius ergo rei gestæ cogni-
I tio, vocatio eius fuit, vt populum Israël misericorditer
tractans nũ esset ingratus. Quòd autem huic vocatio-
ni obtemperare noluit, sed exercuit crudelitatem in
eis, quibus humanitas & misericordia debebatur, me-
ruit pœnam vt induraretur illi cor, & tantam cæcita-
tem mentis pateretur, vt tot & tantis, támque manife-
stis dei signis non crederet: quo posset eius supplicio,
siue obdurationis, siue vltimæ visibilis submersionis e-
rudiri populus, cuius afflictione ille & occultæ obtu-
sionis, & manifestæ submersionis meritum sibi com-
1.Retra.26 pararet. Hæc autem vocatio, quæ siue in singulis homi-
nibus,siue in populis, atque in ipso genere humano per
temporum opportunitates operatur, altæ & profundæ
ordinationis est. Quò pertinet etiam illud, In vtero
Hiere.1. sanctificaui te, & cum esses in renibus patris tui, vidi
Malach.1. te. Et, Iacob dilexi, Esaü autem odio habui: cum dictum
sit antequam nascerẽtur, Nec comprehendi potest,nisi
Rom.9. forte ab eis qui diligunt deum ex toto corde, & ex tota
Deut.6. anima,& ex tota mente sua, & diligunt proximos suos
Leuit.19. tanquam seipsos. Tãta enim charitate fundati possunt
Matt.22. iam fortasse cum sanctis comprehendere longitudinẽ,
Ephes.3. latitudinem,altitudinem & profundũ. Illud tamen cõ-
stantissima fide retinẽdum,neque quicquam deum in-
iuste facere,neque vllam esse naturam quæ nõ deo de- K
beat id quod est, quia deo debetur omne decus & pul-
chritudo,& cõgruentia partium. Quam si penitus pro-
secutus fueris, & vsq; ad omnes reliquias de rebus de-
traxeris, remanet nihil. Qui filium dei patri æ- *De eo quod*
qualem non esse contendunt, solent vsurpare familia- *scriptũ est,*
rius hoc testimonium,vbi ait Apostolus, Cum autem ei *Tũc & ip-*
omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit *se fili' sub-*
ei qui illi subiecit omnia, vt sit deus omnia in om- *iect' ei erit,*
nibus. Non enim posset eis error oboriri palliatus no- *qui illi sub*
mine Christiano,nisi de scripturis non intellectis. Di- *iecit omnia*
cunt enim, Si æqualis est, quo modo subiectus erit ei? *q.LXIX.*
Quod vtique simile est illi Euangelicæ quæstioni, Si *Li.1.de Tri*
æqualis est,quo modo maior est pater? Ipse enim domi- *ni.cap.8.*
nus ait, Quoniam pater maior me est. Regula autem *Ioan.14.*
catholicæ fidei sic se habet, vt cum aliqua in scripturis
dicuntur de filio, quòd sit minor patre,secundum sus-
ceptionem hominis intelligantur. Cum vero ea dicun
tur quibus demonstratur equalis, secundum id quod
deus est accipiantur. Apparet ergo quemadmodum di *Ibidem.*
ctum sit, Pater maior me est. Et, Ego & pater vnum su- *Ioan.10.*
mus. Et, Deus erat verbum, & verbum caro factum est. *Ioan.1.*
Et, Non rapinam arbitratus est esse æqualis deo, & se- *Philip.2.*
metipsum exinaniuit formam serui accipiens. Sed quo- L
niam multa etiam secundum proprietatem personæ,
excepto quod attinet ad susceptionem hominis, de il-
lo ita dicuntur, vt patrem non aliud quàm patrem, &
filium non aliud quàm filium intelligi oporteat, putãt
hæretici in iis quæ ita dicuntur atque intelliguntur, æ-
qualitatem esse non posse. Scriptum est enim, Omnia *Ioan.1.*
per ipsum facta sunt: vtique per filium,hoc est,per ver-
bum dei, A quo,nisi à pátre? Nusquam autem scriptum
est, quòd filius per patrem aliquam creaturam opera-
tus sit. Item scriptum est, quòd imago patris sit filius: *Coloss.1.*
nusquam autem scriptum est, quòd imago filij sit pa-
ter. Deinde quòd ille genitor, ille genitus, & cætera hu-
iuscemodi, quæ non ad æqualitatem substantiæ,sed ad
proprietatem pertinent personarum: in quibus illi æ-
qualitatem cum dicunt esse non posse,quoniam ad hęc
penetranda grossiores mentes adhibent, pondere au-
thoritatis vrgendi sunt. Si enim in his non possit in-
telligi æqualitas eius per quem facta sunt, & eius à quo
facta sunt,imaginis & eius cuius imago est,geniti & ge M
nitoris: nullo modo Apostolus contentiosorum homi
num ora concludens ipsum etiam verbum poneret di
cens, Nõ rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Cum
ergo ea quę ad distinctionem patris & filij scripta sunt, *Philip.2.*
partim propter personarum proprietates, partim prop-
ter susceptionem hominis ita scripta sint: dum tamẽ di
uinæ substantiæ patris & filij deitas & vnitas & æquali-
tas maneat: rectè quæritur in hoc loco, vtrum secũdum
personarum proprietates, an secundũ hominis suscep-
tionem Apostolus dixerit, Tunc & ipse filius subiectus *1.Cor.15.*
erit ei qui illi subiecit omnia. Solet circunstantia scrip-
turæ illuminare sententiam, cum ea quæ circa scriptu-
ram sunt, præsentem quęstionem contingentia,diligẽ-
ti discussione tractantur. Inuenimus itaque ita ventum
esse ad hunc locum, vt supra diceret, Nũc autem Chri-
stus surrexit à mortuis primitiæ dormientium. Agebat
enim de resurrectione mortuorum, quod in domino
secundum susceptionem hominis factum est, quanquã
apertissime sequatur & dicat, Quoniamquidem per ho
minem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorum.
Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Chri-
sto omnes viuificabuntur. Vnusquisq; autem in suo or-
dine:

A dine: initiũ Christus: deinde ij qui sunt Christi in præsentia eius: deinde finis cum tradiderit regnum deo & patri, cum euacuauerit omnem principatũ, & omnem potestatem & virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedib⁹ suis. Nouissime inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autem diceret, quòd omnia subiecta sunt, manifestum est quia præter eum qui subiecit illi omnia. Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, vt sit deus omnia in omnibus. Manifestũ est ergo hoc secundum susceptionẽ hominis dictum. Sed alia in hoc capitulo, cuius totum textum commemoraui, solent habere quæstionem: primo quod dictum est, Cũ tradidit regnum deo & patri: quasi nunc non teneat regnũ pater: deinde quod dictũ est, Oportet enim illũ regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedib⁹ suis: quasi postea nõ sit regnaturus, & ad hoc valeat quod supra dictum est, Deinde finis: Quod sacrilega opinione sic accipiunt, quasi finem dixerit consummationem regni eius, cum scriptum sit in Euangelio, Et regni eius non erit finis. Postremo quod dictum est, Cum autẽ ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: sic volunt intelligi, quasi nũc aut aliquid filio non sit subiectum, aut patri nõ sit ipse subiectus. Genere igitur locutionis soluitur quæstio. Sic enim plerunque scriptura loquitur, vt quod semper est, tunc fieri dicatur ab aliquo, cum in eo cognosci cœperit. Ita enim dicimus in oratione, Sanctificetur nomen tuum: quasi aliquando sanctum non sit. Ergo sicut sanctificetur est, sanctum esse innotescat: ita quoque cũ tradiderit regnum deo & patri: id est, cum patrem regnare monstrauerit, vt per speciem manifestationemq; clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur. Euacuabit autem omnem principatum & potestatem, manifestãdo vtique regnum patris, vt omnibus notum sit, nullum principum & potestatum, siue cœlestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus & potestatis, sed ab illo ex quo sunt omnia, non solum vt sint, verũetiam vt ordinata sint. In illa enim manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquã principe, aut in quoquã homine, quod etiam nũc prophetice canitur. Bonum est sperare in domino, quàm sperare in homine. Bonũ est sperare in domino, quàm sperare in principibus: vt ista meditatione anima iam in regnum patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illum magnificiens, nec sua sibi ipsa perniciosissime blandiens. Tradet ergo regnum deo & patri, cum per illum per speciem cognoscetur pater. Regnũ enim eius sunt in quibus nunc regnat per fidem. Aliter enim dicitur regnum Christi secundum potestatem diuinitatis, secundum quod ei cuncta creatura subiecta est: & aliter regnum eius dicitur Ecclesia, secundũ proprietatem fidei quæ in illo est, secundum quod orat qui dicit, Possside nos. Neque enim non ipse possidet omnia: secundum quod dicitur etiam illud, Cum serui essetis peccati, liberi eratis iusticiæ. Euacuabit ergo omnem principatum & omnem potestatem & virtutẽ, vt nulli patrem intuenti per filium, opus sit aut libeat in cuiusquam creaturæ, vel in sua conquiescere potestate. Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: id est, oportet regnũ eius intantum manifestari, donec omnes inimici eius ipsum regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, ideo dictum est inimicos, quia ex iniustis iustificantur, D & ei credendo subduntur. De iniustis autem qui ad iustorum beatitatem futuram non pertinent, sic accipiẽdum est, quoniam & ipsi eum regnare, ipsa regni eius manifestatione confusi fatebuntur. Ergo oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: nõ ita dictum est quasi cum posuerit inimicos suos sub pedibus suis, non sit postea regnaturus: sed oportet eũ regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Oportet eum, inquit, ad tantam euidentiam regnum suum perducere, donec inimici eius nullo modo audeant negare quòd regnet. Nam scriptum est, Ita oculi nostri ad deum nostrum, donec misereatur nostri, Nec ideo tamen cum misertus nostri fuerit, oculos ab eo debemus auertere. Intantum enim est beatitudo nostra, inquantum eius contemplatione perfruimur. Sic ergo & hoc dictum est, Oculorum nostrorum intentio ad dominum non porrigitur, nisi vsque ad impetrationẽ misericordiæ ipsius, non vt postea inde auertatur, sed vt nihil inde amplius requirat. Donec ergo pro eo positum est, vt non amplius, intelligas. Quo enim amplius: id est, vsque ad quam maiorem E manifestatinnem manifestabitur regnum Christi, nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Aliud est ergo non amplius manifestari, aliud nõ amplius permanere, Non amplius manifestari, est non fieri manifestius: non amplius permanere, non fieri perseuerantius. Quando autem manifestius erit regnum Christi, quàm cum omnibus claruerit inimicis? Nouissime inimica destruetur mors. Non enim erit aliud quod destruatur, posteaquã mortale hoc induerit immortalitatem. Omnia enim subiecit sub pedibus eius: hoc est, vt etiam mortem destruat. Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt: dixit vtique Propheta in Psalmis, manifestum est quia præter eum qui subiecit illi omnia, patrem vult intelligi omnia filio subiecisse, sicut multis locis idẽ dominus in Euangelio commendat & prædicat, non solum propter formam serui, sed etiam propter principium, de quo [est, & de quo] æqualis est ei de quo est. Amat enim ad vnum principium [de quo est] referre omnia tanquam imago eius, sed in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis. Cũ autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Non quasi modo F non ita sit, sed tunc manifestum erit secũdum locutionem superius tractatam, vt sit deus omnia in omnibus. Ipse est finis quem superius commemorauit, cum totũ primo breuiter vellet concludere, deinde quasi membratim explicare & exponere. Loquebatur enim de resurrectione vbi ait, Initium Christus, deinde ij qui sunt Christi in præsentia eius, deinde finis. Ipse scilicet finis est, vt sit deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter enim finitur tunica texendo, aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, vt nemo eorum qui ei cohærent, amet aduersus eum suam propriam voluntatem, Manifestumq; sit omnibus quod idem Apostolus alio loco dicit, Quid autem habes quod nõ accepisti? Sunt item qui sic intelligant hunc locum, Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: vt sub alia significatione positum hic dicant, regnare, nõ sub ea qua positum est regnũ: de quo ait, Cum tradiderit regnum deo & patri: vt illud sic appellauerit regnum, quo vniuersam creaturam deus regit: hoc autem

Marginalia: 1.Corinth.15. (beside line 2) — li.1.de Trini.ca.8. & 10. — Luc.1. — Matt.6. — Rom.11. — Psal.117. — Rom.6. — Psal.109. — Psal.122. — Psal.109. — Coloss.2. — 1.Cor.4. — 1.Cor.15.

G autem sic appellauerit regnare, vt intelligatur tãquam aduersus hostem exercitum ducere, vel defendere ciuitatem, Vt ideo dixerit, Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: quia talis regni quale habẽt principes armatorum nulla erit causa, hoste iã subiecto vt rebellare non possit, Nam vtiq; *Luc.1.* dictum est in Euangelio, Et regni eius non erit finis: secundum quòd regnat in æternum, Secundum autẽ id quod aduersus diabolum sub eo militatur, tandiu erit vtique ista militia, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: postea vero non erit, cum pace perpetua perfruemur. Hæc autem ita dicta sint, vt nouerimus diligentius etiam illud considerari oportere, secũdum quid regnet nunc dominus dispensatione sacramenti sui per incarnationem atque passionem, Nam secundũ id quod verbum dei est, tam sine fine quàm sine initio, & sine intermissione est regnum eius. Secundum id au- *Ioan.1.* tem quòd verbum caro factũ est, cœpit regnare in credentibus per fidem incarnationis suæ. Vnde est etiam *Psal.95.* illud, Dominus regnauit à ligno. Hinc autem euacuauit omnem principatum & omnẽ potestatem & virtu- H tem, dum non per claritatem eius, sed per humilitatem *Matt.11.* salui fiunt credentes in eum, Hoc est absconditum à sapientibus & prudentibus, & reuelatum paruulis, quoniã placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere *1.Cor.1.* credẽtes, Neque quicquam se inter paruulos scire dicit *1.Cor.2.* Apostolus, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum, Qua prædicatione tãdiu opus est, donec ponãtur omnes inimici sub pedibus eius: id est, ipsi humilitati eius, quam pedum nomine significari arbitror, cedat atque subdatur omnis superbia secularis, sicut ex maxima parte iam factum est, & quotidie fieri videmus. Sed quo fine ista fiunt? Vt tradatur regnum deo & patri, id est, vt nutritos fide incarnationis suæ, perducat ad speciem qua æqualis est patri. Iam enim eis qui crediderant, lo- *Ioan.8.* quebatur cum diceret, Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Regnum enim tradet patri, cum per id regnabit in contemplantibus veritatem, quo æqualis est patri, & per se vnigenitum, per speciem faciet vi- *Philip.2.* deri patrem. Nunc enim per hoc regnat in credẽtibus, quo seipsum exinaniuit formam serui accipiens, Tunc I autem tradet regnum deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. Vnde euacuauit, nisi humilitate & patientia & infirmitate? Quis enim principatus non euacuetur, cum filius hominis propterea regnat in credentibus, quia eum principes seculi iudicauerunt? Quæ potestas nõ euacuetur, cum ipse per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus est potestatibus, vt di- *Ioan.19.* ceret homini, Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper? Quæ virtus non euacuetur, cum ipse per quem cœli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia vsque ad crucem mortemq; infirmatus est? Hoc autem modo filius regnat propriè in fide credentium. Non enim pater dici aut credi potest, vel incarnatus, vel iudicatus, vel crucifixus. Per speciem autem qua æqualis est patri, cum patre regnat in contemplantibus veritatem. Quòd autem tradet regnũ deo & patri, à fide incarnationis suæ ad speciem deitatis perducens eos qui sibi nunc credunt, non ipse amittit, sed vterque se vnum ad fruendum contemplantibus præbet. Tandiu autem opus est, vt in hominibus nondum valentibus æqualitatem patris & filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet Christus quod tales capere possunt, & quod propriè ipse suscepit, id est, incar- K nationis humilitatem, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis: id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Sanè quòd dictum est, Tũc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: quamuis secundum susceptionem hominis dicatur, quia inde est quæstio nata cum ageret de resurrectione mortuorum, tamen rectè quæritur vtrum secundum ipsum tantum dictum sit, quod est caput Ecclesiæ, an secundum vniuersum Christum, annumerato corpore & membris eius. Cum enim ait ad Galatas, Non dicit & seminibus, tanquã in multis, sed tanquam *Galat.3.* in vno, & semini tuo quod est Christus, ne ipsum hoc loco solum intelligeremus Christũ, qui de Maria virgine est natus: postea dicit, Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu, Si autem vos Christi, ergo Abrahæ semen estis. Et ad Corinthios cum de charitate diceret, de membris corporis similitudinem ducens, Sicut *1.Cor.12.* enim corpus vnum est, inquit, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum est corpus, ita & Christus. Non dixit, ita & Christi, sed ita & Christus, ostendens Christum rectè appellari etiã L vniuersum, hoc est, caput cum corpore suo, quod est Ecclesia. Et multis scripturarum locis inuenimus Christum etiam hoc modo appellari, vt cum omnibus suis membris intelligatur, quibus dictum est, Vos estis corpus Christi & membra. Non ergo absurde sic intelligimus, Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: vt filium non solum caput Ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt vnum in Christo, vnum semen Abrahæ. Subiectum autem secũdum contemplationem sempiternæ veritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, vt in illa vita nemine amante propriam potestatem, sit deus omnia in omnibus. *1.Cor.15.*

De eo quod Apostolus dicit, Absorpta est mors in victoria, vbi est mors cõtentio tua, &c. q. LXX

Quæri solet quid sit, Tunc fiet illud quod scriptum est, Absorpta est mors in victoriam, Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum, virtus autem peccati lex. Mortem significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem quæ resistit bonæ voluntati delectatione bonorum temporalium fruendorum. Non enim diceretur, vbi est contentio tua: si non restitisset & repugnasset. Ipsius contentio etiam illo loco describitur, Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. *Galat.5.* Hæc enim inuicem sibi resistũt & aduersantur, vt non M quæcunque vultis illa faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectam, vt omnis carnalis appetitus spiritui nostro illuminato & viuificato, id est, bonæ voluntati subiiciatur. Et sicut nunc videmus multis puerilibus delectationibus nos carere, quæ nos pueros si denegarentur, acerrime cruciabant, Ita credendum est de omni carnali delectatione futurum esse, cum perfecta sanctitas totum hominem reparauerit.

Nunc autem quandiu est in nobis quod resistat bonæ voluntati, auxilio dei per bonos homines & bonos angelos indigemus, vt donec sanetur vulnus nostrum, non ita molestet, vt perimat etiam bonam voluntatem. Hanc autem mortem peccato meruimus, quod peccatum erat ante omnimodo in libero arbitrio, cum in paradiso nullus dolor denegata delectatione voluntati bonæ hominis resistebat sicuti nunc. Verbi gratia, si quisquam existat quem nunquam delectauit venatio, omnimodo liber est vtrum venari velit an nolit, nec eum cruciat quisquis hoc prohibet, At si ista

A ista libertate male vsus, venatus fuerit contra prohibentis imperium, paulatim surrepens delectatio, mortificat animam, vt si se abstinere velit, absque molestia & sine angore non posit, cum id ante tota sanitate non ageret. Ergo aculeus mortis peccatum est, quia peccato facta est delectatio, quæ iam posit resistere bonæ voluntati, & cum dolore cohiberi, Quam delectationem quia in defectu est animæ deterioris effectæ, iure mortem vocamus. Virtus autem peccati lex est, quia multo sceleratius & flagitiosius quæ lex probibet committuntur, quàm si nulla lege prohiberentur. Tunc itaque absorpta erit mors in victoriam, cum per sanctificationem in omni parte hominis perfecta, delectatione spiritalium delectatio carnalis obruetur.

De eo quod scriptũ est, Inuicẽ onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. q.LXXI.

Quia veteris testamenti custodia timorem habebat, non potuit apertius significari noui testamenti donum esse charitatem, quam hoc loco vbi Apostolus dicit, Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Hanc enim Christi legem dicere intelligitur, qua ipse dominus præcepit, vt nos inuicem diligamus, tantum in ea sententia præcepti pondus constituens vt diceret, In hoc cognoscitur quoniam discipuli mei estis, si vos inuicem diligatis. Huius autem B dilectionis officium est, inuicem onera nostra portare. *Ioan.15.* Sed hoc officium quod sempiternum non est, perducet sanè ad beatitudinem æternam, in qua nulla erunt *Ioan.13. Gala.6.* nostra onera, quæ inuicem portare iubeamur. Nunc vero cum in hac vita, id est, in hac via sumus, onera inuicem nostra portemus, vt ad eam vitam quæ caret omni onere peruenire posimus. *Ceruorũ natura. Plinius li. 2.cap.32.* Sicut enim de ceruis nonnulli talium cognitionum studiosi scripserunt, cum fretum ad insulam transeunt pascuarum gratia, sic se ordinant, vt onera capitum suorum quæ gestãt in cornibus, super inuicem portent, ita vt posterior super anteriorem ceruice proiecta caput collocet. Et quia necesse est voum esse qui cæteros præcedens, non ante se habeat cui caput inclinet, vicibus id agere dicuntur: vt lassatus sui capitis onere, ille qui præcedit, post omnes redeat, & ei succedat cuius ferebat caput, cum ipse præiret, Ita inuicem onera sua portantes, fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem. *Prouer.5.* Istam fortasse ceruorum naturam intenderat Salomon cum ait, Ceruus amiciciæ & pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum C oneris amici portatio. Nec tamen inuicem onera nostra portaremus, si voum tempus esset infirmitatis amborum qui onera sua sustinent, aut vnum infirmitatis genus: sed diuersa tempora & diuersa genera infirmitatis faciunt, vt onera nostra portare inuicem valeamus. Verbi gratia, Iram fratris tui tunc portabis, cum tu aduersus eum non irasceris, vt rursus eo tempore quo te ira præoccupauerit, ille te [lenitate &] tranquillitate sua supportet. Hoc exemplum ad id pertinet, cum diuersa sunt tempota portantium onera sua, quanuis ipsa diuersa non sit infirmitas, In ambobus enim abinuicem ira portatur. Ad diuersum autem infirmitatis genus aliud exemplum videndum est, Veluti si quis loquacitatem in se vicerit, & pertinaciã nondum vicerit, alius vero adhuc loquax sit, sed iam pertinax non sit, debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto saoetur, charitate portare. Par quippe infirmitas in duobus, si vno accidat tempore, tolerare seinuicem non valent, cum aduersum se intenditur, Nam aduersus aliquem tertium, & duo irati sibi conueniunt, & se tolerant: quanquam nec tolerare seinuicem dicendi sunt, D sed potius seinuicem consolari: sicut & tristes de re vna magis se portant & quasi incumbunt sibi, quàm si vous tristis esset & alius gauderet. Si autem aduersus se tristes sint, prorsus se tolerare non possunt. Et ideo in huiusmodi affectionibus suscipienda est aliquantulum ipsa ægritudo, de qua vis alium per te liberari, & sic suscipienda vt ad auxilium, non ad æqualitatem miseriæ valeat. Quemadmodum se inclinat qui manum iacenti porrigit. Non enim se proiicit vt ambo iaceant, sed incuruat tantum vt iacentem erigat. Neque vlla res officiosum istum laborem ad portanda onera aliorum facit libenter impendi, nisi cum cogitamus quanta pro nobis pertulerit dominus. Hinc enim admonens Apostolus ait, Hoc sentite in vobis quod & in Christo Iesu, qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinaniuie formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum factus obediens [patri] vsque ad mortem, mortem autem crucis. *Philip.2.* Superius enim dixerat, Non quæ sua sunt vnusquisque intendens, sed ea quæ aliorum. Huic sententiæ contexuit quod dictum est, nam ita sequitur, Hoc sentite in vobis quod & in Christo Iesu. E Ad hoc duntaxat, vt quemadmodum [ille] in eo quòd verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & sine peccato cum esset, peccata nostra suscepit, oon attendit sua, sed nostra: ita & nos libenter ad eius imitationem, inuicem onera nostra portemus. *Ioan.1.* Huic cogitationi accedit etiam illa cogitatio, quia ille suscepit hominem, oos autem homines sumus: & considerare debemus, quòd ægritudinem siue animę siue corporis quam in alio homine videmus, etiam oos habere potuimus aut possumus. Hoc ergo exhibeamus illi cuius infirmitatẽ portare volumus, quod ab illo nobis vellemus exhiberi, si forte nos in ea essemus, & ipse non esset. Ad hoc pertinet quod ipse Apostolus ait, Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem. *1.Corin.9.* Omnibus omnia factus est, cogitando scilicet etiam in eo vicio se esse potuisse vnde cupiebat alium liberari. Compatiẽdo enim potius id agebat, non mentiendo, sicut quidam suspicantur, & hi maxime qui suis mendaciis defendendis quæ[dum] negare non possunt, alicuius magni exempli patrocinium quæruot. Deinde etiam illud cogitãdum, F nullum esse hominẽ qui non posit habere aliquod bonum quod tu nondum habes, etiam si lateat, in quo sine dubio posit te esse superior. Quæ cogitatio ad contundeodam edomandámque superbiam valet, ne arbitreris quoniam tua booa quidem eminent & apparent, ideo alterum nulla habere quæ lateant, & fortasis maioris ponderis bona quibus te superat oescientem. Non eoim fallit oos, aut adulatione potius vti Apostolus iubet, cum dicit nihil per contentionem neque per inanem gloriam, sed in humilitate mentis alter alterum existimãtes superiorem sibi. *Philip.2.* Non hoc ita debemus existimare vt non existimemus, sed nos existimare fiogamus: sed vere existimemus aliquid occultum esse posse in alio quo oobis superior sit, etiam si bonum nostrum quo illo videmur superiores esse non sit occultum. Istæ cogitationes deprimentes superbiam, & acuentes charitatem, faciunt onera fraterna inuicem, non solum æquo animo, sed etiam libentissime sustinere. Nullo modo autem de quoquam homine incognito ferenda sententia est, & nemo nisi per amiciciam cognoscitur. Et ideo amicorum mala firmius sustinemus, quia bo-

G na eorum nos delectant & teoent. Nullius itaque re-
pudienda est amicicia sese ingerentis ad amiciciam co
pulandam, non vt statim recipiatur, sed vt recipien-
dus optetur, atque ita tractetur, vt recipi posit. Illum
enim receptum in amiciciam possumus dicere, cui om-
nia consilia nostra refundere audeamus. Et si quisquam
est qui se non audet ingerere ad amiciciam facien-
dam, cum aliquo nostro temporali honore aut digni-
tate reuocetur, descendendum est ad eũ, & offeren-
dum illi quadã comitate & submisione animi quod
petere per se ipse non audet. Sanè quanuis rarius, ta-
men aliquoties accidit, vt eius quem volumus in ami-
ciciam recipere, prius nobis innotescant mala quàm
bona, quibus offensi & quodam modo repercusi relin-
quimus eum, & ad bonorum eius quæ forte occultio-
ra suot indagationem non peruenimus. Admonet ita-
que dominus noster Iesus Christus, qui nos vult effi-
ci imitatores suos, vt eius infirma toleremus, vt ad
quædam sana in quorum delectatione acquiescamus,
per charitatis tolerantiam perducamur. Ait enim,
Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus. Ideo-
Matth. 9. que si propter Christi charitatem, etiam eum qui ex
H parte, vel omnino fortasis ægrotat, repellere ab ani-
mo non debemus, quoniam sanari potest per verbum
dei: quanto minus eum, qui propter nos videri potest
totus ægrotus: quia quædam eius saucia in primo in-
gressu amiciciæ non potuimus sustinere, & quod est
grauius, cum offensione animi de toto homine ausi su-
mus temerariam præiudicij ferre sententiam, non ti-
mentes quod dictum est, Nolite iudicare, vt non iu-
Matth. 7. dicemini. Et io qua mensura mensi fueritis, in eadem
remetietur vobis. Sæpe autem illa quæ bona sunt, prius
apparent: in quibus etiam temerarium beneuolentiæ
iudicium caueodum est, ne cum totum bonum pota-
ueris, ea quæ postea mala apparuerint, securum & im-
paratum te inueniant, & grauius offendant: vt eum
quem temere dilexeras, acerbius oderis, quod nefas
est: quia etiam si nulla eius bona præcederent, & hæc
qnæ postea apparuerunt mala, prius eminerent, tole-
randa tamen erant, donec omnia cum illo ageres, qui-
bus talia sanari solent: quanto magis cum ea bona præ-
cesserunt, quæ tanquam pignora nos debent ad poste-
riora toleranda constringere? Ipsa est ergo lex Christi,
I vt inuicem onera nostra portemos. Christum autem di
Galat. 6. ligendo, facile sustinemus infirmitatem alterius: etiam
quem nõdum propter bona sua diligimus. Cogitamus
enim qoia ille, quem diligimus, dominus propter eum
mortuus sit. Quam charitatem Apostolus Paulus no-
1. Corin. 8. bis ingesit, cum diceret, Et peribit infirmus in tua
scientia frater, propter qnem Christus mortuus est: vt
si illum infirmum propter vicium, quo infimus est, mi-
nus diligimus, in eo Christum consideremus, qui mor-
tuus est propter illum. Christum autem non diligere,
non infirmitas, sed mors est. Quapropter ingenti cu-
ra, & implorata dei misericordia cogitandum est, ne
Christum negligamus propter infirmum, cum infir-
mum debeamus diligere propter Christum. Quæ-
De tempori-
rib⁹ æternis. ri potest quo modo ab ipso Apostolo Paulo dictum sit,
q. LXXII. Ante tempora æterna. Si enim tempora, quo modo æ-
ἀιωνίοις. terna? Nisi si forte ante omnia tempora intelligi voluit:
Ad titũ. 1. quia si dixisset ante tempora: neque addidisset, æterna:
lib. 12. de posset accipi, ante quædam tempora, quæ ante se habe-
Ciuit. dei. rent alia tempora. Aeterna autem maluit dicere, quàm
c. 16. & 19. omnia, fortasis ideo, quia tempus non cœpit ex tem-
pore: An tempora æterna æuum significauit inter quod
& tempus hoc distat, quòd illud stabile est, tempus au- K
tem mutabile? Multis modis habitum dicimus, Vel De eo quod
habitum animi, sicut est cuiuscunque disciplinæ per- scriptũ est,
ceptio, vsu roborata atque firmata. Vel habitum cor- Philip. 2.
poris, secundum quem dicimus alium alio esse succu- Et habitu
lentiorem & validiorem: quæ magis proprie habitudo inuentus est
dici solet. Vel habitum eorũ, quæ membris nostris ac- vt homo.
commodantur extrinsecus: secundum quem dicimus q. LXXIII.
vestitum, calciatum, armatum, & si quid eiusmodi est.
In quibus omnibus generibus, siquidem nomen hoc di
ctum est ab illo verbo, quod est habere, manifestum est
in ea re dici habitum, quę accidit alicui, vt ita eam pos-
sit etiam non habere: nam & doctrina accidit animo,
& succus ac robur corpori: & vestis atqne arma, non
dubium est quin accidant membris nostris: ita vt &
imperitus posit esse animus, si ei doctrina non acci-
deret: & exile atque languidum corpus, sine succo vi-
scerum & robore: & nudus sine veste, & inermis sine
armis, & pede nudo sine calciamentis esse homo po-
test. Habitus ergo in ea re dicitur, quæ nobis vt habea-
tur accidit. Veruntamen hoc interest, quòd quædam 3. sen. di. 6.
eorum quæ accidunt nobis, vt habitum faciant, non cap. ne autẽ
mutantur à nobis, sed ipsa nos mutant, in seipsa inte- L
gra & inconcussa maoentia: sicuti ipsa sapientia, cum
accidit homini, non ipsa mutatur, sed hominem mu-
tat, quem de stulto sapientem facit. Quædam vero sic
accidunt, vt & mutent & mutentur: sicuti cibus ipse a-
mitteos speciem suam, in corpus oostrum vertitur: &
nos refecti cibo, ab exilitate atque languore in robur
atque valentiam cõmutamur. Tertium vero genus est,
cum ipsa quæ accidunt, mutantur vt habitum faciant,
& quodam modo formantur ab eis, quibus habitum fa
ciunt, sicuti est vestis: nam cum reposita vel proiecta
est, non habet eam formam, quam sumit cum indui-
tur atque inducitur membris. Ergo induta accipit for-
mam, quam non habebat exuta, cum ipsa membra, &
cum exuuntur, & cum induuntur, in suo statu maneãt.
Potest esse & qnartum genus, cum ea quæ accidunt, ad
faciendum habitum, nec ea mutant quibus accidunt,
nec ab eis ipsa mutantur: sicut annulus in digito, si non
nimis subtiliter attẽdatur. Veruntamen hoc genus aut
nullum est, si diligenter discutias, aut omnino rarissi-
mum. Cum ergo Apostolus de vnigenito dei filio lo- Philip. 2.
queretur, quantum pertinet ad eius diuinitatem, se- M
cundum id quòd verissimus deus est, æqualẽ dixit essa
patri, quod non ei fuit tanquam rapinam, id est, quasi
alienum appetere, si semper manens in ea æqualitate,
nollet hominem indui, & hominibus vt homo appare-
re: sed semetipsum exinaniuit, noo formam suam mu-
tans, sed formam serui accipiens: neque conuersus aut
transmutatus in hominem, amissa incommutabili sta-
bilitate, sed tanquam verum hominem suscipiẽdo, ipse
susceptor in similitudidem hominum factus, non sibi,
sed eis quibus in homine apparuit, habitu inuentus est
vt homo: id est habendo hominem, inuentus est vt ho- li. 7. de Tri
mo. Non enim poterat inueniri deus ab iis, qui cor im- nitat. ca. 3.
mundum habebant, & verbum apud patrem videre nõ
poterant, nisi hoc suscipiendo quod possent videre, &
per quod ad illud lumen interius ducereotur. Iste autẽ
habitus non est ex primo genere: non enim manens in
se natura hominis, naturam dei commutauit. Neque ex
secundo: nõ enim immutauit homo deum, & mutatus
est ab illo. Neque ex quarto: non enim sic assumptus est
homo, vt neque ille mutaret deũ, nec ab ipso mutare-
tur. Sed potius ex tertio: sic enim assumptus est, vt cõmu
taretur

A taretur in melius, & ab eo formaretur ineffabiliter excellentius atque coniunctius quàm vestis, cum ab homine induitur. Hoc ergo nomine habitus satis significauit Apostolus quemadmodum dixerit, in similitudinem hominum factus: quia nõ transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, cum indutus est hominẽ, quem sibi vniens quodam modo atque conformans, immortalitati æternitatique sociaret. Sed illum habitum, qui est in perceptione sapiẽtiæ & disciplinæ, Græci ἕξιν vel σχέσιν vocant. Hunc autem, secundum quẽ dicimus vestitum, vel armatum, σχῆμα potius vocant. Ex quo intelligitur de isto genere habitus locutum Apostolum, quãdoquidem in Græcis exemplaribus σχήματι scriptum est, quod nos in Latinis habitu habemus, Quo nomine oportet intelligi non mutatum esse verbum susceptione hominis, sicuti nec membra veste induta mutantur: quanquam illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copulauerit: sed quantum verba humana rebus ineffabilibus coaptari possunt, ne mutatus intelligatur deus humanæ fragilitatis assumptor, electũ est vt Græce σχῆμα, & Latine diceretur habitus illa

B susceptio.

De eo quod scriptũ est in Epistola Pauli ad Coloss. In quo habemus redemptionem & remißionẽ peccatorũ, qui est imago dei inuisibilis. q. LXXIIII.

Imago & æqualitas & similitudo distinguenda sunt: quia vbi imago, continuo similitudo, non continuo æqualitas. Vbi æqualitas, continuo similitudo, non continuo imago. Vbi similitudo, [non] continuo imago, nõ cõtinuo æqualitas: vt in speculo est imago hominis, quia de illo expressa est: est etiam necessario similitudo, non tamen æqualitas: quia multa desunt imagini, quæ tamen insunt illi rei, de qua expressa est, Vbi æqualitas, continuo similitudo, non continuo imago: velut in duobus ouis paribus, quia inest æqualitas, inest & similitudo: quæcũque enim assunt vni, assunt & alteri: imago tamen non est, quia neutrum de altero expressum est. Vbi similitudo, non continuo imago, nõ continuo æqualitas: omne quippe ouum omni ouo, inquantum ouum est, simile est: sed ouum perdicis, quanuis inquantum ouum est, simile est ouo gallinæ, nec imago tamẽ eius est, quia de illo expressum non est: nec æquale, quia breuius est, & alterius generis animãtium. Sed vbi dicitur, non continuo: vtique intelligitur, quia esse aliquando potest. Potest ergo esse aliqua imago, in qua sit etiam æqualitas: vt in parentibus & filiis inueniretur imago & æqualitas & similitudo, si interuallum

C temporis defuisset: nam & de parente expressa est similitudo filij, vt recte dicatur imago: & potest esse tanta, vt recte etiam dicatur æqualitas, nisi quòd parens tempore præcessit. Ex quo intelligitur & aliquando æqualitatem, non solum similitudinem habere, sed etiam imaginem, quod in superiori exemplo manifestum est. Potest etiam aliquãdo similitudo esse & æqualitas, quãuis non sit imago: vt de duobus ouis paribus dictum est. Potest etiam similitudo & imago esse, quanuis non sit æqualitas: vt in speculo ostendimus. Potest & similitudo esse, vbi & æqualitas & imago sit: sicut de filiis commemorauimus, excepto tempore, quo præcedunt parentes. Sic enim æqualem syllabam syllabæ dicimus: quanuis altera præcedat, altera subsequatur. In deo autem quia conditio temporis vacat: non enim potest recte videri deus in tempore generasse filium, per quem condidit tempora: consequens est, vt non solũ sit imago eius, quia de illo est, & similitudo, quia imago: sed etiam æqualitas tanta, vt nec temporis quidem interuallum impedimentum sit.

De hæreditate dei. q. LXXV.

Heb. 9.

Sicut Apostolus ad Hebræos dicit, Testamentum testatoris morte firmatur, propterea mortuo pro nobis Christo, nouum testamen

tum firmatum esse asserit: cuius similitudo vetus testa- D
mentum erat, in quo mors testatoris per victimã præfigurabatur. Si ergo quæratur quo modo simus secundum eiusdem Apostoli verba cohæredes Christi, & filij atque hæredes dei, cum hæreditas morte decessoris firma teneatur: nec vllo alio modo possit hæreditas intelligi: Respondetur, ipso quidem mortuo factos nos esse hæredes, quoniam filij eius etiam dicti sumus: Non ieiunant, inquit, filij sponsi, quandiù cum illis est sponsus. *Matth. 9.* Hæredes ergo eius dicimur, quia reliquit nobis pacis Ecclesiasticæ possessionẽ per fidem temporalis dispensationis, quam in hac vita possidemus, quod testatus est dicens, Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. *Ioan. 14.* Cohæredes autẽ eius efficiemur cum in fine seculi mors absorbebitur in victoria: *1. Corin. 15.* tunc enim similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est. *1. Ioan. 3.* Quam hæreditatem non eius patris morte adipiscimur, qui mori non potest, quandoquidem ipse sit hæreditas nostra, secundum illud quod scriptum est, Dominus pars hæreditatis meæ. *Psal. 15.* Sed quoniam conuocati sumus adhuc paruuli, & ad spiritalia contemplanda minus idonei, vsque ad humillimas nostras cogitationes se diuina mi- E
seratio porrexit, vt quomodocunque cernere niteremur, quod non euidenter atque perspicue cernebamus, idipsum moritur quod in ænigmate cernebamus, cum facie ad faciem cernere cœperimus. Conuenienter ergo dicitur moriturum esse quod auferetur: cum autem venerit quod perfectũ est, auferetur quod ex parte est. *1. Corin. 13.* Ita nobis quodam modo moritur pater in ænigmate, & idem ipse fit hæreditas, cum facie ad faciem possidetur: † non quia ipse moritur, sed imperfecta in eum nostra visio perfecta visione perimitur: *† videtur.* & tamen nisi illa prior nos nutriret, ad illam plenissimam & euidentissimam nõ efficeremur idonei. Quod si etiam de domino Iesu Christo, nõ secundum verbum in principio deum apud deum, *Ioan. 1.* sed secundum puerum, qui proficiebat ætate ac sapientia, *Luc. 2.* pius intellectus admitit, propria illa susceptione seruata, quæ communis ei cum cæteris hominibus non est, manifestum est, cuius tanquam morte possideat hæreditatem: Non enim nos cohæredes eius esse possumus, nisi & ipse hæres sit. Si autem pietas hoc non admittit, vt primo ex parte videret homo dominicus, deinde ex toto, quanquam in sapien-
tia proficere dictus sit, in corpore suo intelligatur hæ- F
res: id est Ecclesia, cuius cohæredes sumus, quanuis ex nobis constet, quemadmodũ filij eius matris dicimur. Sed rursum quæri potest, cuius morte facti sumus & nos etiam hæreditas dei, secundum illud, Dabo tibi gentes hæreditatem tuam. *Psal. 2.* Hæreditatem autem tuam, nisi forte huius mundi, quo prius tanquam dominante tenebamur. Post autem cum dicimus, Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: *Gala. 6.* possidet nos Christus mortuo illo, qui nos possidebat: cum ei renunciamus, morimur illi, & ipse nobis.

De eo quod Apostolus Iacobus 2. cap. dicit. Vis autem scire o homo inanis, quia fides sine operib[us] ociosa est. q. LXXVI.

Quoniam Paulus Apostolus prædicans iustificari hominem per fidem sine operibus, non bene intellectus est ab eis, qui sic acceperunt dictum, vt putarent, cum semel in Christum credidissent etiam si male operarentur, & facinorose flagitioseque viuerent, saluos se esse posse per fidem, Locus iste huius Epistolæ eundem sensum Pauli Apostoli quo modo sit intelligendus, exponit. Ideoque magis Abrahæ vtitur exemplo, vacuam esse fidem, si non bene operetur, quoniam Abrahæ exemplo etiam Paulus Apostolus vsus est, vt probaret iustificari hominem [per fidem] sine operibus legis. Cum enim bo-

G tia opera commemorat Abrahæ quæ eius fidem comitata sunt, satis ostendit Paulum Apostolum non ita per Abraham docere iustificari hominem per fidem sine operibus, vt si quis crediderit, non ad eum pertineat bene operari: sed ad hoc potius, vt oemo meritis priorum booorum operum arbitretur se peruenisse ad donum iustificationis, quæ est in fide. Io hoc enim se gentibus in Christum credentibus Iudęi pręferre cupiebãt, quòd dicebant se meritis booorum operum, quæ in lege sunt, ad Euangelicam gratiam peruenisse: ideoque scandalizabantur multi, qui ex eis crediderant, quòd incircuncisis gentibus Christi gratia traderetur. Vnde Apostolus Paulus dicit, posse hominem sioe operibus præcedẽtibus iustificari per fidem: nam iustificatus per fidẽ, quo modo potest nisi iuste deinceps operari, quanuis antea nihil operatus iuste, ad fidei iustificationem peruenerit: non merito bonorum operum, sed gratia

† al. quæ vacare in illo non.

dei, quæ io illo iam vacua esse oon † potest, cum iam per dilectionem beoe operatur. Quòd si cum crediderit, mox de hac vita decesserit, iustificatio fidei manet cum illo: nec præcedentibus bonis operibus, quia non merito ad illam, sed gratia peruenit: nec consequen-

H tibus, quia in hac vita esse non sinitur. Vnde manifestum est quod Paulus Apostolus dicit, Arbitramur enim hominem iustificari per fidem sine operibus. Non tamen ita intelligeodum est, vt accepta fide, si vixerit, dicamus eum iustum, etiam si male vixerit. Ideo exemplo Abrahæ & Apostolus Paulus vtitur, quia sine operibus legis, quam non acceperat, per fidem iustificatus est: & Iacobus, quia fide ipsius Abrahæ opera bona consecuta esse demonstrat, ostendens quemadmodum intelligendũ sit, quod Paulus Apostolus prædicauit. Nam qui putant istam Iacobi Apostoli sententiam contrariã esse illi Pauli Apostoli sentẽtiæ, possuot arbitrari etiam ipsum Paulum sibi esse cootrarium, quia dicit alio lo-

Roma. 2.

co, Non enim auditores legis iusti suot apud deum, sed

Galat. 5.

factores legis iustificabũtur. Et alio loco, Sed fides quæ

Roma. 8.

per dilectionem operatur. Et iterum, Si enim secundũ carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quæ sint autem facta carnis, quæ operibus spiritalibus mortificanda sunt, alio lo-

† demõstrat

co oianifestat † dicens, Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt foroicationes, immuodiciæ, impudicicia,

† idolorum.

simulachrorum † seruitus, veneficia, inimiciciæ, conteo-

I tiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi: quoniam qui talia agunt,

1. Corin. 6.

regnum dei non possidebũt. Et ad Corinthios ait, Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, oeque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in spiritu dei nostri. Quibus seotentiis manifestissime docet, oon eos præterito booo opere ad fidei iustificationem peruenisse: nec meritis eorum istam gratiam datam, quando dicit, Et hæc quidem fuistis: sed cum dicit, Qui talia agunt, regnum dei non possidebunt: satis ostendit, iam ex quo crediderunt, bene operari debere. Quod & Iacobus dicit, & multis omnino locis idem Apostolus Paulus satis apertèque prædicar, recte viuendum omnibus, qui in Christo crediderunt, ne ad pœnas perueniant. Quod & ipse dominus com-

Math. 7.

memorat dicens, Non omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit io regoum cœlorum: sed qui facit vo- K

luntatem patris mei qui io cœlis est, ipse iotrabit in regoum cœlorum. Et alibi, Vt quid dicitis mihi, domine

Luca 6.

domioe, & non facitis quæ dico vobis? Et omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo eum viro prudenti, qui ædificauit domum suam supra petram & cætera. Et qui audit verba mea hæc, & ooo facit ea, similabo eum viro stulto, qui ędificauit domum suam super arenam: & cætera. Quapropter non suot sibi cootrariæ duorum Apostolorum seotentiæ Pauli & Iacobi, cum dicit vous iustificari hominem per fidem sine operi-

Roma. 3. Iacobi 2.

bus: & alius dicit, inanem esse fidem sine operibus: quia ille dicit de operibus, quæ fidem præcedunt: iste de iis quæ fidem sequuntur: sic vt etiam ipse Paulus multis locis osteodit.

De timore utrum peccatum sit. q. LXXVII 2. sen. di. 36 ca. præterea

Omois perturbatio, passio: omnis cupiditas, perturbatio: omnis igitur cupiditas, passio. Omnis autem passio, cum est io nobis, ipsa passione patimur: & inquaotum passio est, patimur. Omnis igitur cupiditas, cum est in nobis, ipsa cupiditate patimur: & ioquantum cupiditas est, patimur. Omnis autem passio, inquaotum ipsa passiooe patimur, non est peccatum: sic & si patimur timorem, ooo est peccatum: tan-

L quam si diceretur, Si bipes est, ooo est pecus. Si ergo propterea hoc noo est consequens, quia multa sunt pecora bipedia: propterea & illud non est consequens, quia multa sunt peccata quæ patimur. Hoc eoim contra dicitur, noo esse coosequens, vt si patimur timorem, ideo non sit peccatum. Tu autem dicis consequẽs esse, vt si patimur timorem, ooo sit peccatum: cum tamen concedas aliqua esse peccata quæ patimur.

De pulchritudine simulachrorũ. q. LXXVIII. 1. Corin. 2.

Ars illa summa omoipotentis dei, per quem ex nihilo facta sunt omnia, quæ etiam sapientia eius dicitur: ipsa operatur etiam per artifices, vt & pulchra atque congruentia faciant: quanuis non de nihilo, sed de aliqua materia operentur, velut ligno, aut marmore, aut ebore, & si quod aliud materiæ genus maoibus artificis subditur. Sed ideo isti nõ possunt de nihilo aliquid fabricare, quia per corpus operantur: cum tamen eos oumeros, & lineamentorum conuenientiam, quæ per corpus corpori imprimunt, in animo accipiant ab illa summa sapientia, quæ ipsos numeros & ipsam cooueuientiam longe artificiosius vniuerso muodi corpori impresserit, quod de nihilo fabricatum est: in quo sunt etiam corpora animalium, quæ iam de aliquo, id est, de elemeotis muodi fabricantur: sed longe poteotius M

excellentiúsque, quàm cum artifices homines easdem figuras corporum & formas in suis operibus imitantur. Non eoim omnis numerositas humani corporis inuenitur in statua, sed tamen quæcunque inueniuntur, ab illa sapientia per artificis manum traiiciuotur, quæ ipsum corpus humanum naturaliter fabricat. Nec ideo tamen pro magno habendi sunt, qui talia opera fabricant, aut diligunt: quia minoribus rebus inteota anima, quas per corpus corporaliter facit, minus inhæret ipsi summæ sapientiæ, vnde istas potentias habet: quibus male vtitur, dum foris eas exercet: illa enim, io quibus eas exercet, diligens, interiorem earum formam stabilem negligit, & ioanior infirmiorq; efficitur. Qui

Quare magi Pharaonis fecerũt quedã miracula, sicut Moys famul⁹ dei q. LXXIX.

vero talia opera etiam coluerunt, quantũ deuiauerint à veritate, hinc intelligi potest, quia si ipsa animaliũ corpora colerent, quæ multo excellentius fabricata sunt, & quorũ sunt illa imitamenta, quid eis infœlicius diceremus? Omnis anima partim priuati cuiusdã iuris sui potestatem gerit, partim vniuersitatis legibus, sicut publicis coërcetur & regitur. Quia ergo vnaquæque res

visibilis

A visibilis in hoc mundo habet potestatem angelicam si-
bi præpositam, sicut aliquot locis diuina scriptura te-
statur, de ea re cui præposita est, aliter quasi priuato iu-
re agit, aliter tanquam publice agere cogitur. Potentior
est enim parte vniuersitas: quoniam illud quod priua-
tim agit, tantum agere finitur, quantum lex vniuersi-
tatis finit. Sed vnaquæque anima tanto est pietate pur-
gatior, quanto priuato suo minus delectata, legem vni-
uersitatis intuetur, eique deuote ac libenter obtempe-
rat. Est enim lex vniuersitatis, diuina sapientia. Quan-
to autem amplius priuato suo gaudet, & neglecto deo,
qui omnibus animis vtiliter ac salubriter præsidet, ip-
sa sibi vel aliis, quibus potuerit, vult esse pro deo, suam
potius in se vel alios, quàm illius in omnes diligens po-
testatem: tanto est sordidior, tantòque magis pœnali-
ter diuinis legibus, tanquam publicis seruire cogitur.
Quanto igitur etiam humana anima deserto deo, suis
honoribus, vel sua potestate fuerit delectata, tanto ma-
gis subditur talibus potestatibus, quæ priuato suo gau-
dent, & honorari ab hominibus sicut dij cupiunt: qui-
bus diuina lege sæpe conceditur, vt eis quos sibi secun-
dum eorum merita subiugauerint, priuato illo iure e-
B tiam miraculorum aliquid præstent, in his rebus exhi-
bendorum, quibus sunt infimo, sed tamen ordinatissi-
mo potestatum gradu præpositæ: sed vbi diuina tanquã
publica lex iubet, vincit vtique priuatã licentiam: quã-
quam & ipsa priuata licentia, nisi vniuersalis potestatis
diuinæ permisione nulla esset. Ideoque fit, vt sancti dei
serui, quando hoc donum eos habere vtile est, secun-
dum publicam, & quodã modo imperialem legem: hoc
est, summi dei potestatem imperent infimis potestati-
bus, ad quædam visibilia miracula facienda: in illis e-
nim deus ipse imperat, cuius templũ sunt: & quem con-
tempta sua priuata potestate, ardentissime diligunt. In
† impetrationibus. magicis autem imperationibus, † ad illecebram decep-
tionis, vt sibi subiugent eos quibus talia concedũt, præ-
stant effectum precibus & ministeriis eorum, priuato
illo iure largientes, quod sibi licet largiri honoranti-
bus se, sibique seruientibus, & quædam secum in sacra-
mentis suis pacta seruantibus. Et quando videntur im-
† impetrare perare † Magi, per sublimiorũ nomina, inferiores ter-
rent: & nonnulla visibilia, quæ propter infirmitatem
C carnis magna videntur hominibus non valẽtibus æter
na contueri, quæ per seipsum præstat dilectoribus suis
verus deus, mirantibus exhibent. Hæc autem permittit
deus, iuste omnia moderans, vt pro cupiditatibus & e-
lectionibus suis, seruitutes eorum libertatésque distri-
buat. Et si quando inuocatione summi dei aliquid pro
suis malis cupiditatibus impetrãt, vindicta est illorũ, †
† illa. non gratia. Non enim frustra dicit Apostolus, Tra-
Roma. 1. didit illos deus in desideria cordis eorum. Quorum-
dam enim peccatorum perpetrãdorum facilitas, pœna
Marci 3. est aliorum præcedentium. Quòd autem dominus di-
† excludere cit, Non potest Satanas Satanam expellere: † ne forte
quisquam vtens nominibus aliquarum infirmarum po
testatum, cum dæmonium excluserit, falsam putet esse
istam domini sententiã: ad hoc intelligat dictum, quia
hoc modo Satanas, etiam si corpori aut corporis sensi-
bus parcit, ideo parcit, vt ipsius hominis voluntati per
impietatis errorem triumpho maiore dominetur. Hoc
autem modo nõ exit Satanas, sed potius in intima in-
greditur, vt in eo sic operetur, quemadmodũ dicit Apo
Ephe. 2. stolus, Secundum principem potestatis aëris huius, qui
nunc operatur in filiis diffidentię. Nõ enim sensus cor-
poris eorum turbabat atq; torquebat, aut eorum corpo

Tomus quartus.

ra collidebat, sed in eorum voluntate, vel potius cupi- D
ditate regnabat. Quòd autẽ dicit pseudoprophetas mul *Matth. 24.*
ta signa & prodigia facturos, ita vt fallant etiam, si fieri
potest, electos: admonet vtique, vt intelligamus quædã
miracula etiam sceleratos homines facere, qualia san-
cti facere non possunt, nec tamen ideo potioris loci a-
pud deum esse arbitrandi sunt: non enim acceptiores
erant deo quàm populus Israël magi Aegyptiorũ, quia *Exod. 7.*
nõ poterat ille populus facere quod illi faciebant: quã-
uis Moyses in virtute dei maiora potuerit. Sed ideo nõ
omnibus sanctis ista tribuuntur, ne perniciosissimo er-
rore decipiantur infirmi, existimantes in talibus factis
maiora dona esse quàm in operibus iusticiæ, quibus æ-
terna vita comparatur. Propterea dominus prohibet *Luc. 10.*
hinc gaudere discipulos, cum ait, Nolite in hoc gaude-
re, quoniam spiritus vobis subiiciuntur: sed in hoc gau-
dete, quoniam nomina vestra scripta sunt in cœlis. Cũ
ergo talia faciunt magi, qualia nonnunquam sancti fa-
ciunt, talia quidem visibiliter esse apparent, sed & di-
uerso fine & diuerso iure fiunt. Illi enim faciunt, quæ-
rentes gloriam suam, isti quærentes gloriam dei: & illi
faciunt per quædam potestatibus cõcessa in ordine suo,
quasi priuata commercia vel beneficia, isti autem publi E
ca administratione, iussu eius cui cuncta creatura sub-
iecta est. Aliter enim cogitur possessor equum dare mi-
liti, aliter eũ tradit emptori, vel cuilibet donat aut com
modat. Et quemadmodum plerique mali milites, quos
imperialis disciplina cõdemnat, signis imperatoris sui
nonnullos possessores territant, & ab eis aliquid, quod
publice non iubetur, extorquent. Ita nonnunquam mali
Christiani vel schismatici vel hæretici per nomẽ Chri-
sti aut verba aut sacramẽta Christiana exigunt aliquid
à potestatibus, quibus honori Christi cedere indictum
est. Cum autem malis iubentibus cedunt voluntate, ad
seducendos homines cedunt, quorum errore lætantur.
Quapropter aliter magi faciunt miracula, aliter boni
Christiani, aliter mali Christiani. Magi per priuatos cõ
tractus, boni Christiani per publicam iusticiam, mali
Christiani per signa publicæ iusticiæ. Nec mirum est
quòd hæc signa valent, cum ab eis adhibentur, quando
etiam cum vsurpantur ab extraneis, qui omnino suum
nomen ad istam militiam non dederunt, propter ho-
norem tamen excellentissimi imperatoris valent. Ex
quibus fuit ille, de quo discipuli domino nunciauerũt, *Luca 9.*
quòd in nomine eius eiiceret dæmonia, quamuis cũ eis F
eum non sequeretur. Cum autem non cedunt his signis
huiusmodi potestates, deus ipse prohibet occultis mo-
dis, cum id iustum atque vtile iudicat. Nam nullo mo-
do vlli spiritus audeot hæc signa contẽnere: contremi-
scuot enim hæc, vbicunq; illa prospexerint. Sed nesciẽ-
tibus hominibus aliud iubetur diuinitus vel ad confun
dendos malos, cum eos oportet confundi: sicut de Sce- *Acto. 19.*
uæ filiis in actibus Apostolorũ legimus, quibus ait im- *li. 3. de Trinitate. c. 7.*
mundus spiritus. Iesum scio, & Paulũ noui, vos autẽ qui
estis? Vel ad admonendos bonos, vt proficiant in fide,
atq; ista non iactãter, sed vtiliter possint: vel ad discer-
nenda dona membrorum Ecclesiæ, sicut Apostolus ait,
Nunquid omnes virtutes, nunquid omnes habẽt dona *1. Corin. 12.*
curationum? Propter has igitur causas plerunque, vt di-
ctum est, nescientibus hominibus iubetur diuinitus, vt
his signis adhibitis, huiusmodi potestates voluntati ho-
minũ non obtemperent. Vt autẽ mali bonis sæpe tem-
poraliter noceant, potestatem in eos accipiẽtes, ad ma-
iorẽ fit bonorum vtilitatẽ propter exercitationẽ patien
tiæ. Itaq; anima Christiana semper inuigilet in tribula-

G tionibus suis sequi voluntatem domini sui, ne ordinationi dei resistendo acquirat sibi grauius iudicium. Quod enim ipse dominus agens hominem Pontio Pilato dixit, hoc & Iob diabolo posset dicere, [*Iob.1.*] Non haberes in me potestatem, nisi data esset tibi desuper. [*Ioan.19.*] Non ergo eius voluntas cuius maliciæ potestas in bonos datur, sed eius volūtas à quo hæc potestas datur, debet nobis esse charissima. [*Roma.5.*] Quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per sanctum spiritum qui datus est nobis. [*Aduersus Apollinaristas. q.LXXX.*] Cum quidam hæretici qui Apollinaristæ ex Apollinari quodam authore suo dicti esse perhibêtur, assererêt dominum nostrum Iesum Christum inquantum homo fieri dignatus est non habuisse humanam mentem, inhærentes eis nonnulli, & eos studiose audientes, delectati sunt quidem ea peruersitate, qua ille hominem in deo minuebat, dicens eum non habuisse mentem, hoc est, rationalem animam, qua homo à pecoribus secundum animam differt: [*Ioan.1.*] Sed cum secum ipsi cogitarent, fatendum esse, si ita est, vt vnigenitus dei filius, sapientia, & verbum patris per quod facta sunt H omnia, beluam quandam cum figura humani corporis suscepisse credatur, displicuerunt sibi: nō tamē ad correctionem, vt redirent ad veritatis viam, totúmque hominem à sapientia dei susceptū esse confiterentur, nulla diminutione naturæ: sed ampliori vsi audacia, ipsam etiam animam totúmque vtile hominis alienantes ab eo, solam carnem humanam eum suscepisse dixerunt. Adhibentes etiam testimonium ex Euangelio, imò illam ‹ domini › sententiam non intelligendo peruersi, confligere audent aduersus catholicam veritatem, dicentes scriptum esse, [*Ioan.1.*] Verbum caro factum est, & habitauit in nobis: [*li.14. de Ciuitate dei. cap.2.*] Sub his enim verbis ita verbum volunt carni esse copulatum atque concretum, vt nulla ibi nō solum mens, sed nec anima humana intersistat. Quibus primo respondendū est: ideo sic esse illud in Euangelio positum, quia vsque ad visibilem carnem, assumptio illa humanæ naturæ à domino facta est, atque in tota illa vnitate susceptionis principaliter verbum est, extrema autem atque vltima caro. Volens itaque Euangelista commendare pro nobis dilectionem humilitatis dei qui sese humiliauerit, & quousque humiliauerit exprimens, verbum carnēque nominauit: prætermit- I tens animæ naturam, quæ verbo inferior est, carne vero præstantior. Magis enim commendat humilitatem, quia dictum est, Verbum caro factum est: quàm si diceretur, verbum homo factum est. Nam si nimis hæc intuentur verba, potest alius non minus peruersus ex istis verbis ita calumniari fidei nostræ, vt dicat ipsum verbum conuersum & commutatum esse in carnē, & verbum esse destitisse: quia scriptum est, Verbum caro factum est: sicut caro humana cum fit cinis, non est caro, [*†aliàs, non est caro & cinis, sed.*] sed †ex carne cinis est. Et secundum loquendi modum & consuetudinémque celebriorem, quicquid fit quod nō erat, desinit esse quod erat. [*Philip.2.*] Nec tamen ita hæc verba intelligimus, sed etiam ipsi nobiscum ita intelligunt, vt manens verbum quod est, ex eo quòd accepit formam serui, non ex eo quòd in illam formam aliqua mutatione conuersum est, dictum sit, Verbum caro factum est. Deinde si vbicúque caro fuerit nominata & anima tacita, sic intelligendum est, vt anima ibi non esse credatur, [*Luc.3.*] nec illi habebant animam de quibus dictum est, [*Psal.64.*] Et videbit omnis caro salutare dei. Et illud in Psalmo, [*Ioan.17.*] Exaudi preces meas, ad te omnis caro veniet. Et illud in Euangelio, Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, K vt omne quod dedisti ei non pereat, sed habeat vitam æternam. Vnde intelligitur, solere homines per nominationem solius carnis significari, [*li.14. de Ciuitate dei. ca.2. & li.22. cap.19.*] vt secundum hanc locutionem etiam illud possit intelligi: vt quod dictū est, verbum caro factum est: nihil sit dictum, nisi verbum homo factum est. Sicut enim à parte totum, plerunque nominata sola anima homo intelligitur, sicut est illud, [*Gene.46.*] Tot animæ descenderunt in Aegyptum: sic rursus à parte totum, etiam nominata sola carne homo intelligitur, [*li.16. de Ciui.dei.cap.40.*] sicut sunt ista quæ posuimus. Proinde quemadmodum nos huic obiectioni eorum, quam ex Euangelio proponunt, ita respondemus, vt nullus hominum ita desipiat, vt putet nos per hæc verba cogi ad credendum & confitendum, quòd mediator dei & hominum [*1.Timo.2.*] homo Christus Iesus animam humanam non habuit: sic quæro quo modo ipsi respondeant tam manifestis obiectionibus nostris, quibus ostendimus per innumerabiles locos Euangelicæ scripturæ narratū de illo ab Euangelistis, quòd in his affectionibus fuerit, quæ sine anima esse non possunt. Non enim ea profero, quæ ipse dominus tam multa commemorat, [*Matth.26.*] Tristis est anima mea vsque ad mortem: &, [*Ioan.10.*] Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam: &, [*Ioan.15.*] Maiorem dilectionem nemo habet, quàm vt animam L suam ponat quis pro amicis suis. Quæ mihi peruicax contradictor potest dicere figurate à domino dicta: sicut multa in parabolis eum locutum esse manifestum est. Nam etsi ista non ita sunt, non tamen opus est pugnaciter agere, vbi habemus Euangelistarum narrationes, per quas eum & natum de Maria virgine cognouimus, & comprehensum à Iudæis, & flagellatum, & crucifixum atque interfectum, & sepultum in monumento: quæ omnia sine corpore intelligere facta nemo potest. Nec ficte aut figurate accipienda quisquam vel dementissimus dixerit, cum dicta sint ab eis, qui res gestas ve meminerant, narrauerunt. Sicut ergo ista corpus eum habuisse testantur, sic eum indicant habuisse animam affectiones illæ, quæ non possunt esse nisi in anima: quas nihilominus eisdem Euangelistis narrantibus legimus. Et miratus est Iesus, & iratus, & contristatus, & exhilaratus, & multa talia innumerabilia. Sicut etiā illa, quæ coniuncta simul officia & corporis & animæ ostendūt: sicut sunt quòd esuriuit, quòd dormiuit, quòd fatigatus ab itinere sedit, & alia huiuscemodi. [*Matth.4. & 8.*] Non enim possunt dicere, etiam in veteribus libris dictam esse iram dei & lætitiam, & nonnullos huius generis motus: nec ideo tamen esse consequens, vt deum M habuisse animam credendum sit. [*Ioan.4.*] Dicta sunt enim illa propheticis imaginationibus, non narratoria manifestatione: nam & membra dei dicta sunt, & manus, & pedes, & oculi, & facies, & similia. Et quemadmodum ista non indicant eum habere corpus, sic nec illa animam. Quemadmodum autē narratum aliquid, vbi nominata sunt manus Christi, & caput, & cætera quæ indicant eius corpus: ita etiā quæ de animi affectionibus eodem narrationis tenore nominata sunt, indicāt eius animā. Stultū est autē credere narranti Euangelistæ quòd manducauerit, & non ei credere quod esurierit. Et si enim non est consequens, vt omnis qui manducat, esuriat: nam & angelum legimus manducasse, sed esurisse non legimus: neque vt omnis qui esurit, manducet, si aut officio aliquo se cohibeat, aut desit ei cibus facultásque māducandi: tamē cum vtrunque narrat Euāgelista, vtrunque credendum est, quia vtrūque sicut rerum gestarum index

A dex factum geſtúmque conſcripſit. Sicut autem quia manducauit, ſine corpore intelligi non poteſt: ſic quia eſuriuit, ſine anima fieri non potuit. Nec illa nos terret inanis atque inepta calumnia, qua inuidioſe reſiſtentes, aiunt, Ergo ſub neceſsitate poſitus fuit, ſi has affectiones animi veras habuit. Facile quippe reſpõdemus, Ergo ſub neceſsitate poſitus fuit, quia comprehenſus, flagellatus, crucifixus & mortuus eſt: vt tãdem ſine pertinacia, ſi volunt, intelligant, ſic eum paſsiones animi, hoc eſt affectiones, voluntatis diſpenſatione, veras tamen, vt placuit, ſuſcepiſſe, quemadmodum paſsiones corporis eadem diſpenſationis voluntate ſine vlla neceſsitate ſuſcepit. *li. 14. de Ciuitate dei. cap. 9.* Quemadmodum nos non voluntate morimur, ſic & non voluntate naſcimur: Ille autem voluntate vtrunque, vt oportebat exhibuit, & tamen veriſsime exhibuit. Sicut ergo neceſsitatis nomine nec nos nec illos quiſquam auellit à fide veriſsimæ paſsionis: per quam corpus eius oſtenditur: ſic & nos ipſo nomine neceſsitatis nemo deterret à fide veriſsimæ affectionis, per quam animam eius agnoſcimus: nec ipſos debet deterrere à conſentiendo catholicæ fidei, ſi non eos deterret exitiabilis pudor mutandæ, quamuis falſæ, B diu tamen & cum temeritate defenſæ ſententiæ.

De quadrageſima & quinquageſima. q. LXXXI. Omnis ſapientiæ diſciplina eſt, quæ ad homines erudiendos pertinet, creatorem creaturámque dignoſcere, & illum colere dominantem, iſtam ſubiectam fateri, Eſt autem creator deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: *Roma. 11.* & ideo trinitas, pater & filius & ſpiritus ſanctus. Creatura vero partim eſt inuiſibilis, ſicut anima: partim viſibilis, ſicut corpus: Inuiſibili ternarius numerus tribuitur, quare diligere deum tripliciter iubemur: *Deute. 6.* ex toto corde: ex tota anima, & ex tota mente. Corpori quaternarius numerus, propter euidentiſsimam naturam eius: id eſt calidam & frigidam, humidam & ſiccam, Vniuerſę ergo creaturæ tribuitur ſeptenarius, Quapropter omnis diſciplina dignoſcens & diſcernens creatorem atque creaturam, denario numero inſinuatur, Quę diſciplina quandiu corporeis motibus temporaliter ſignificatur, *1. Corin. 3.* credendo conſtat, & rerum geſtarum venientium atque tranſeuntium authoritate quaſi lacte paruulos nutrit: vt idoneos faciat contemplationi, quæ non venit & tranſit, ſed ſemper manet: in qua quiſque narratis ſibi rebus diuinitus temporaliter C pro ſalute hominum geſtis, ſiue gerẽdis quæ adhuc futura prædicantur, ſi permãſerit in fide & promiſſa ſperauerit, & quæ diuina authoritas præcepit infatigabili charitate implere curauerit, recte agit vitam huius neceſsitatis & temporis, quæ numero quadragenario cõmendatur. Quoniam denarius numerus qui totam inſinuat diſciplinã, quater ductus: id eſt numero qui corpori tribuitur multiplicatus, quia per motum corporalis adminiſtratio geritur, quo dictum eſt vitam conſtare † quadragenarium numerum conficit, *† al. quã dictũ eſt fide conſtare.* Ita impetrat etiam ſtabilem & nullius temporis indigentem ſapientiam, quæ denario numero commendatur, vt ad quadraginta addantur decẽ, quia & partes æquales quadragenarij numeri ſimul ductæ ad quinquaginta perueniunt, Partes autem æquales habet quadragenarius numerus, primo quadraginta in ſingulis, deinde viginti in binis, decem in quaternis, octo in quinis, quinque in octonis, quatuor in denis, duas in vicenis. Vnum ergo & duo & quatuor & quinque & octo & decem & viginti ſimul ducta efficiunt quinquaginta. Quapropter ſicut quadragenarius numerus æqualibus ſuis partibus computatus parit amplius denarium numerum & fit quinquagenarius: ſic tempus fidei rerum pro ſalute noſtra D geſtarum & gerendarum, cum æquitate vitæ actum, impetrat intellectum ſtabilis ſapientiæ, vt non ſolum credendo, ſed etiam intelligendo diſciplina firmetur. Et ideo ea quæ nunc eſt Eccleſia, quamuis filij dei ſimus, *1. Ioan. 3.* ante tamen quàm appareat quid erimus, in laboribus & *Abacuc. 2.* afflictionibus agit, & in ea iuſtus ex fide viuit. Niſi enim *Eſa. 7.* credideritis, inquit, non intelligetis. Et hoc eſt tempus quo ingemiſcimus & dolemus, expectãtes redemptionem corporis noſtri, quod quadrageſima celebratur, Scimus autem quoniã cum apparuerit, ſimiles ei erimus: *1. Ioan. 3.* quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Cum additur denarius quadragenario, vt non ſolũ credere quæ pertinent ad fidem, ſed etiam perſpicuam veritatem intelligere mereamur. Talis Eccleſia in qua nullus erit mœror, nulla permixtio malorum hominum, nulla iniquitas, ſed lætitia & pax & gaudium, quinquageſimæ celebratione pręfiguratur. Propterea poſteaquam dominus *Acto. 1.* noſter Ieſus Chriſtus reſurrexit à mortuis, quadraginta diebus peractis cum diſcipulis ſuis, eadem ipſa ſcilicet per hunc numerum inſinuata temporali diſpenſatione quæ ad fidem pertinet, aſcendit in cœlum: & decem aliis diebus peractis miſit ſpiritum ſanctum: *Acto. 2.* id eſt vt nõ E ad humana & temporalia, ſed ad diuina & æterna contuenda quodam amoris & charitatis ſpiramento & incẽdio quadragenario denarius adderetur. Et ideo hoc iam totum, id eſt quinquagenarius numerus dierum, lætitiæ celebratione ſignãdus eſt. Hæc autem duo tempora, id eſt vnum laboris & ſolicitudinis, alterum gaudij & ſecuritatis, etiam retibus miſsis in mare dominus noſter ſignificat. Nam & ante paſsionẽ de reticulo dicitur *Luc. 5.* miſſo in mare, quia tantum piſcium ceperunt vt vix ad littus trahendo perducerent, & vt retia rumperentur. Non enim miſſa ſunt in dexteram partem: habet enim multos malos Eccleſia huius temporis, Neque in ſiniſtrã: habet enim etiam bonos: ſed paſsim, vt permixtionem bonorum malorúmque ſignificarẽt. Quòd autem rupta ſunt retia, charitate violata, multas hæreſes extitiſſe † ſignificat. *† exiſſe.* Poſt reſurrectionem vero, cum vellet Eccleſiam futuri temporis præmonſtrare, vbi omnes perfecti atque ſancti futuri ſunt, *Ioan. 21.* iuſsit mitti etiam retia in dexteram partem: & capti ſunt ingentes piſces, centum quinquagintatres, mirantibus diſcipulis quòd cum tam magni eſſent, retia non ſunt dirupta. F Horum magnitudo imaginem † ſapientiæ iuſticiæq; ſignificat, *† magnitudinem.* numerus vero, ipſam diſciplinam, & temporali diſpenſatione, & æterna regeneratione perfectam, quam diximus quinquagenario numero commẽdari. Quia enim tunc non erit opus corporalibus adiumentis, & animo continebitur fides atque ſapientia, quia animo ternariũ numerum tributũ diximus, quinquaginta ducimus ter, & fiunt centum quinquaginta: cui numero trinitas additur, quia omnis illa perfectio in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti conſecrata eſt: ita fiunt centum quinquaginta tres, qui numerus piſcium ad dexteram partẽ captorum inuenitur.

De eo quod ſcriptũ eſt, Quẽ enim diligit dominus corripit, flagellat autẽ omnem filium quẽ recipit. q. LXXXII Multi murmurantes ſub diſciplina dei, quæſtionem mouent, cum vident iuſtos ſæpe graues moleſtias ſecundũ hanc vitam pati: quaſi propterea nihil eis proſit quòd deo ſeruiunt, quia vel cõmunes labores, atq; indifferenter corporũ atque damnorũ & contumeliarũ cæterorumq; omnium, quæ mala mortales putãt, vel etiã cæteris ampliores patiuntur propter verbum dei atque iuſticiam, quæ oneroſa peccantibus in eius prædicatores tumultuoſas ſeditiones aut inſidias aut odia concitat, Quibus reſpondetur, quia

G si vita ista sola esset hominum, aut nihil prodesse, aut etiam nocere iustam vitam non vsquequaque absurde videretur: quanquam non defuerint, qui iusticiæ suauitatem, & internum eius gaudium, cum corporalibus omnibus laboribus & molestiis, quas genus humanum pro conditione suæ mortalitatis patitur, cum omnibus etiam quæ propter ipsam iusticiam in eos qui iuste viuunt, iniuriosissime cogitantur, ita compensarent, vt sequestrata spe futuræ vitæ iocundius & lætius præ amore veritatis torquerentur, quàm luxuriosi præ cupiditate ebrietatis epulentur. Sed iis tamen qui putant iniustum deum, cum iustos in doloribus & laboribus videot: aut certe si non audent iniustum deum dicere, vel res humanas non curare arbitrantur, vel semel statuisse necessitates fatorum, contra quas nec ipse aliquid facit, ne ordinem rerum à se dispositum inconstantia turbare credatur: aut aliquid aliud opinantur, quòd deus in aliquo inualidus, non possit à iustis ista mala prohibere: dicendum est, nullam fuisse futuram iustitiam in hominibus, si res humanas non curat deus: quia omnis ista hominum iusticia, quam & tenere animus humanus recte faciendo potest, & peccando amittere, nō
H imprimeretur animæ, nisi esset aliqua incommutabilis iusticia, quę integra inueniretur à iustis, cum ad eam conuerterentur: integra relinqueretur à peccantibus, cum ab eius lumine auerterentur. Quæ iusticia incommutabilis vtique dei est, nec eam porrigeret ad illustrandos ad se conuersos, si res humanas non curaret. Si vero propterea grauia perpeti iustos nō fineret, quia contra ordinem rerum à se dispositum nollet venire, nec ipse iustus esset: non quia dispositionem suam seruare non vult, sed quia ita disposuit ipsum ordinem rerum, vt immeritis pœnis iusti affligantur. In aliquo autem deum esse inualidum ad repellenda mala quæ iusti patiuntur, quisquis opinatur, ideo delipit, quia non intelligit, sicut nefas est iniustum deum dicere, ita nefas esse, omnipotentem negare. Quibus pro tempore susceptæ quæstionis breuiter constitutis, quia & esse deum & iustum atque omnipotētem esse, perniciosissimæ iniquitatis est dubitare: nulla causa probabilior occurrit, cur iusti homines laborent plerunque in hac vita, nisi quia hoc eis expedit. Alia est enim quæ nunc est iusticia hominum ad recipiendam sempiternam salutem:
I alia tunc in paradiso constituti hominis esse debuit ad retinendam & non amittēdam eandem sempiternam salutem. Sicut enim iusticia dei, est vtilia præcipere, & inobedientibus pœnas, obedientibus autem præmia distribuere: ita iusticia est hominis, præceptis vtilibus obedire. Sed quoniam sic est in animo beatitudo, vt in corpore sanitas, quemadmodum in ipso corpore alia præcipitur medicina, ne bona valetudo amittatur, alia vero vt amissa recuperetur: sic in toto statu hominis, alia tunc præcepta data sunt, ne amitteret immortalitatem, alia nunc præcipiuntur, vt eam recipiat. Et sicut in valetudine corporis, si quis præceptis medici, quibus eadem bona valetudo custodienda est, non obtemperando in aliquem morbum inciderit, accipit alia præcepta vt sanari possit: quæ sæpe non sufficiunt, si talis est morbus, nisi adhibeantur à medico quædam adiutoria, plerunque aspera & dolores importantia, quæ tamen valent ad recuperandam salutem, Vnde fit vt homo, quanuis iam obtemperans medico, patiatur tamen adhuc dolores, non solum de ipso morbo nondum sanato, verūetiam de adiutorio medicinæ: Ita homo per peccatum lapsus in huius vitæ morbidam & calamitosam mortalitatem, quia primo præcepto obtemperare K noluit, quo sempiternam custodiret ac teneret salutem, secunda præcepta æger accepit: quibus obtemperans iam quidem non absurde dicitur iuste viuere, sed tamen molestias quas patitur, vel de ipso morbo nondum sanato patitur, vel de adiutorio medicinę, Cui adiutorio deputatur quod scriptum est, Quem enim diligit dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit. *Heb. 12.* Qui vero non obtemperantes præceptis saluberrimis inique viuunt, augent etiam atque etiam morbos suos: & aut ex ipsis patiūtur innumerabiles miseriarum labores doloresque etiam in hac vita: aut pœnis quoque adhibitis, vt quod sanum nō est, tāgatur & doleat, in quo malo sint, misericorditer admonentur, vt ad medicinam conuersi per gratiam dei sani fiant. Quæ omnia si contempserint, id est, præcepta verborum & dolorum, iustam post hanc vitam sempiternam damnationem merebuntur. Ideoque ille potest dicere iniuste ista fieri, qui solam vitam mortalem quam nūc agimus esse existimans, quæ diuinitus prædicta sunt futura non credit, pensurus grauissima supplicia perseuerantiæ peccatorum atque infidelitatis suæ. Si dominus dimittendæ coniugis solam causam fornicatio- L nis admittit, & paganum coniugium dimitti prohibet, *Matth. 5.* consequens est vt paganismus fornicationi † non deputetur. *De cōiugio in eo quod domin' ait, Si quis dimiserit vxorē suam excepta causa fornicationis: &c. q. LXXXIIII.* Solam autem fornicationis causam exceptam facere dominum, cum de dimittenda coniuge loquitur in Euangelio manifestum est. Paganum ergo coniugium hinc non prohibetur dimitti, quia cum Apostolus de hac re consilium daret, vt fidelis volentem secum esse coniugem infidelem, nō dimittat, ait, Ego dico, non dominus: vt dominus intelligatur non quidem iubere vt dimittatur, ne contra iussum eius consilium dare videatur Apostolus, sed tamen permittere, vt nemo in ea re iussionis necessitate teneatur, sed cōsilij voluntate libere faciat. Veruntamen si quisquam asserat † solam illam fornicationem dominū admittere ad causam relinquēdæ cōiugis, quæ vulgo dicitur fornicatio, id est, quæ concubitu illicito perpetratur: hoc potest dicere dominum cum de hac re loqueretur de vtroque si deli dixisse, & marito & vxore, vt si ambo fideles sint, neutri liceat alterum relinquere nisi causa fornicationis, vbi non potest paganismus intelligi, quia vterque fidelis est. *† fornicatio. 1. Corin. 7.* Sic enim & Apostolus videtur distinguere M cum ait, His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere: quòd si recesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Vbi etiā intelligitur, quòd si non illa causa qua sola relictio coniugij permittitur, mulier à viro recesserit, innupta perseuerare debet: aut si se non continet, viro potius reconciliari vel correcto vel certe tolerando quàm alteri nubere. Sequitur autem & dicit, Et vir vxorem non dimittat: breuiter eandem formam intimans in viro quam præcipiebat in fœmina. Quibus ex præcepto domini insinuatis ita sequitur, Cæteris autem ego dico, non dominus, Si quis frater habet vxorē infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam: Et mulier si habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Vbi dat intelligi dominum de his locutum, vt neuter alterum dimitteret, si fideles ambo essent.

A

CENSVRA.

CONSTAT hunc librum à studioso quopiam ex variis autoribus temere, nulloq; ordine congestum, velut ægri somnia vana. Secundum caput finit carmine nihil ad propositum faciente. Ex tertia si superis places facit epistolam, verbulis aliquot in initio ac fine attextis. Decimumsextum caput totum constat carmine Sotadico, quod ipse non dißimulat quum ait, Referam vt valeo, numeros tu benignus audi. Id quum comperissemus confusißimum simul ac deprauatißimum, digeßimus & correximus vt potuimus. Nonnulla bis referuntur in tam exiguo libello. Nec absunt insignes solœcismi, Quod genus, vt quàm citius ac breuiter noris, & commemorare literis, pro commonefacere. Vt omittam quòd in sententia decimatertia, tribuit angelis auditum & sensum, quemadmodum hominibus ac cæteris animantibus. Hoc est vere ludere in celebrium virorum lucubrationibus.

VIGINTIVNIVS SENTENTIARVM siue quæstionum, Liber.

Beatus qui. I.

B

OMNIS qui beate vult viuere, si viuit vt vult, beatus est. Omnis autem homo beate vult viuere. Omnis igitur homo qui viuit vt vult, beatus est. Ex quo conficitur neminem viuere vt vult, qui vult turpiter viuere†: quia nemo beatus est qui turpiter viuit. Ideo autem non viuit vt vult, quia etsi multa secundum voluntatem suam faciat, consequuntur tamen plura contra ipsius voluntatem.

† qui turpiter viuit.

De Iudæis. II.

1.Cor.10.

Cum Apostolus dicat, Omnia in figura contigisse Iudæis, vmbras præterea fuisse cuncta præterita, nam corpus Christũ esse possum contendere, Pascha non nisi semel gestum esse, quãdo figuratum† corpus, fuit occisus Christus. Nã & si ouis, qualem† lex ad Pascha describit, nisi potest inueniri †, vt sit ex ouibus & hædis: discordat enim horum animalium ad coniunctionem communis fœtus ipsa natura, quo modo potuit Pascha verum geri, cum defuerit agnus talis, ille qui Pascha est? At si Christus talis ex iustis, id est ouibus, & peccatoribus, id est hædis secundum carnem nascitur, hic est solus agnus ille qui quæritur: quiq; dum non amplius quàm semel occiditur, nõ amplius secun-

† figurarũ.
† quam.
† non potest adscribi.

C

dum veritatem quàm [semel] celebratum illud perfectum Pascha monstratur. Figuræ igitur, vt diximus, tũc temporis fuerunt: nam agnus eligitur, vt simplicitas & innocentia designetur: masculus quæritur, vt virtus† cõprobetur: immaculatus, vt sine crimine: anniculus, vt exacto prædicationis tempore: perfectus, vt instructus omni virtutum genere: mense primo, vt totus annus à primordio proprio consequatur †: quartadecima die mensis, vt lumine veritatis impleto, erroris nox operiatur: ad vesperam, vt seculi occasus imminens approbetur: eiecto fermento, vt à corde peruersæ mentis malicia corrupta †tollatur: oblitis sanguine liminibus domorum, vt figura dominicæ passionis fronte signetur: igne assus, est enim Euangelium & sermo Christi robustus cibus: nec in aqua madidus, non est enim delicatæ interpretationis humido languore soluẽdus. Nihil prætermittitur, nihil enim in Christo omnino reprobatur. Ossa non conteruntur, quia nec comminui, id est vinci in quoquam Christus potest. Quicquid superest, diuinis ignibus imponitur: id est quæ quis capere non potest, Christi diuinæ scientiæ remittit, eorum tantum quæ manifesta sunt, pro viribus epulatur intentus. Nam & quòd stantes edunt, forma est, ne quis cadat, aut ne quis se in Euangelio ad necessitatem prosternat: sed ingentis animi robore contra persecutionum prælia inuictus, id est sublimis & erectus assistat. Nam quòd succinctis lumbis, Euangelicæ signum est continentiæ, dum locus seminum coërcetur & constringitur: additis baculis, spiritu sancto quo quis nititur. Pedibus calciatis, id est lubrico erroris eiecto, dum probatione† ad fidem cœlestium quasi ferratis præsidiis in Euangelio cuncta sunt fixa, firmissima veritate solidata. Festinantes† etiam: feruentes enim fide probantur, tepidi & negligentes respuuntur & euomuntur. Cum azymis sumuntur: Christus enim cum omni simplicis animi pura simplicitate sumitur. Cum picridiis, etenim hoc Pascha in Iudæorum damnationem acerbissimas amaritudines cessit. Non nisi circuncisis dabatur: purgatis enim solis & lauacro indulgẽtiæ cœlestis expiatis, percipiendi Christi corporis sacramenti† cibi facultas porrigitur. Ita quæ figura Israëlitis † fuerant, in nobis corroborata sunt: & quæ [in] illis imagines, in nobis ipsæ sunt veritates. Imitabantur illi facere Pascha, dum in similitudinibus exercerentur, solis discipulis Christi verum Pascha facturis.

† tenuit dilectionem. D

† exagitationes.

† tinnitus.

† al. malicia corruptio.

† prouectione.

† al. Stãtes.

† sacrati.

† al. figurata in Israelitis.

E

Non ij qui pecudum pertractant corq; iecurq;,
Sed quorum emendat† prudens præcordia virtus,
Excludens positam subter labem viciorum,
Remigio poterunt cœlum penetrare secundo,
Aethera nec† vacuum lętis transcurrere pennis.†

† emundat.
† iam.
† pinnis.

De quæstione fati & fortunæ. III.

Quia tuum animum non leuiter moueri, & cum præsens essem aduerti, & nunc tuis literis gratius certiusq; cognoui, rescriptum tibi non parui voluminis debeo: quod dominus præstabit, vt ita explicem quemadmodum noui tibi congruere ac saluti fidei tuæ. Non enim paruum malum est, peruersis opinionibus non solum ad committendum blandimento voluptatis adduci, sed etiam ad defendendum peccatum à medicamento cõfessionis auerti. Illud sanè quàm citius ac breuiter noueris, omnes leges atque instituta omnia, disciplinas, laudes, vituperationes, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, cæteraq; omnia, quibus humanum genus administratur & regitur, penitus labefactari atque subuerti, nihilq; in eis omnino iusticiæ remanere, nisi voluntas sit causa peccandi. Quanto ergo licentius & æquius Mathematicorum improbamus errores, qui diuinas leges, vel etiam domorum nostrarum regendarum curam damnare atque abiicere cogimur, quod nec ipsi Mathematici faciunt. Nam cum aliquis eorũ nummatis fatua fata vendiderit, mox vt oculos à tabellis eburneis ad domus suæ moderamen ac solicitudinem reuocauerit, non solum vocibus, sed etiam plagis emendat vxorẽ, non dico si petulantius iocularẽ, sed si immoderatius per fenestram aspicientem animaduerterit. Quæ tamen si ei dicat, quid me cædis? venerem cæde si potes, à qua cogor hoc facere: Tunc vero ille non curat quàm vana verba componat fallendis extraneis, sed quàm iusta verbera imponat corrigendis suis. Quando ergo quisque eorum reprehendi cœperit, causam conuertit in fatum, & ideo se culpari non vult, quia fato se dicit coactum fuisse ad id quod arguitur. Redeat ad se ipsum, seruet hoc in suis, nõ castiget seruum furem, non de cõtumelioso filio conqueratur, vicino improbo non minetur. Quid enim horum faciens iuste facit, si omnes à quibus iniurias patitur, non culpa sua, sed fato impelluntur vt faciant? Si autem iure proprio, patrisfamiliâs diligentia quoscunque homines pro tẽpore in potestate habet,

F

G habet, hortatur ad bonum, deterret à malo, imperat vt suæ volontati obtemperent, honorat eos qui sibi ad nutum obaudiunt, vindicat io eos qui se cootemnunt, rependit gratiam beneficiis, odit ingratos, egòne expectabo vt contra fatum disputem, cum tanta cum non verbis, sed factis eloqui deprehendam, vt prope manibus suis omnes Mathematicorum capillos supra capita eorum frangere videatur? His itaque paucissimis si auiditas tua contenta non est, & librum aliquem de hac re quem diutius legas desideras, patienter tibi expectandę sunt vocationes nostræ, & rogandus deus qui & ocium & facultatem fatiando de hac re animo tuo tribuere dignetur. Ero tamē alacrior si & sæpe commemorare me literis tuam non pigeat charitatem, & quid de hac epistola sentias, rescripto edocueris. Non enim oportet moueri cum magicis artibus miracula fiunt plerunque similia miraculis quæ fiunt per sanctos dei seruos: sicut scriptum est in Exodo, quòd magi Pharaonis fecerunt nonnulla similiter sicut fecit Moyses. Non ergo oportet hæc mirari, quia omnia quæ visibiliter fiūt, etiam per ioferiores potestates aëris huius non absurde fieri posse creduntur. Sed hoc interest, quòd cum sancti ta-

De miraculis magicis. Senté. IIII. Exod. 7.

H lia faciant, in nomine dei [domini] omoium rerum de sublimioribus apparatibus † iubetur inferiori creaturæ: Cum autem mali homines magicis artibus operantur similia, in manus suas dantur cum exaudiuntur à dæmonibus. Digni sunt eoim qui tali exauditione decipiantur, vt pœoa illis fiat hoc quod videotur impetrare beneficium, cum eis exhibēt quasi priuatim aëreæ † potestates quędam miracula, vt eos habeant subiugatos, permissu tamen diuinæ prouidentiæ, vt pro meritis animarum sua cuique tribuantur. Potest etiam si numerus iste considerentur occurrere ad Ecclesiæ sanctitatem &c. Require in libro octogintatrium quæstionum, quæstione quinquagesimaseptima. Hominem ex anima & corpore constare nulli dubium est, ita vt anima sit vis quædam qua corpus viuificatur, & sint duo, ita vt vnum altero sit præstantius, illud dominetur, hoc seruiat. Sed rursus in eadem anima duo quędam videntur: Vnum quòd amans diuina, intelligit & participat rationi, ac dicatur rationale: alterū quod sensibilius fruēs, beluis communicat, ac sit irrationale. Quod rursus in duobus animaduertendum est, quorum vnum est quo resistere appetit obsistentibus, alterū quod adipisci congruentia, quod & beluas facere manifestum est. Quibus collectis, apparebit hominem constare ex anima quidem & corpore, sed officiis hæc partitione diuersis. His autem omnibus præsidet illa prima & rationi vicina pars, quæ cum sese suaq; vi, ac potentia fabricatoris, non per se, quia ipsa ex se nihil est, sed per benignitatem dei per quam anima est, fuerit delectata, naturæ inferiorem in se partem frēnando, atque à rebus temporalibus abducendo, liberat dolorum egestate, indigentiæ difficultate, morborum molestiis, atque in sua bona benefica largitione reducit, vt iusticiæ in ea firmitas maneat, regnando secundum suam naturam & seruienti præstando: Cuius seruientis si vita fuerit delectata, & hæc temporalia dilexerit, non dominans, sed seruiens, & non præstans inferiori, sed ei obsequens, iudicabitur ad extremum grauiores pœnas expertura, deserta iis omnibus quæ aduersum dei præcepta dilexit: Recurrendo autem ad superna, ac se totam dei beneficiis resumendo, erit similis ei à quo facta est, & erit beata, habens eius similitudioem ad quam facta est. Sic enim scriptum est, Et fecit deus hominem ad imaginem dei: quam nos

† partibus. † al. inferiores. De centum quinquaginta atribus piscibus. Senten. V. In quo sit homo melior belnis. Senten. VI. Ecclesiasti. ca. 17.

ipso intuitu recepturos esse sic dicitur per Ioannem A- K postolum, Charissimi, filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. De distributione autem animæ dictum est, Diliges doominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Et Apostolus Paulus sic ait, Saluum faciat dominus spiritum vestrum, animam, & corpus. Quapropter nihil beluis homo præstat, nisi quòd intellectualis anima est: ipsis autem hominibus cæteris præstat cum intelligit deum, neque temporalia bona peruersus vanitate sectatur. Nam & illud verissime dictum est, Nolite esse sicut equus & mulus, non habentes intellectum: Et illud, Qui gloriatur, in domino glorietur, si intelligit, quia ego sum dominus. Et illud, Vanitas vanitatum & omnia vanitas: Quæ abuodantia homini in omni labore suo quem ipse laborat sub sole? Excepto eo quod omni fide dignum est, nihil deum non posse, tali etiam ratiocinatione colligi potest, non esse contra naturam vt resurgat hoc corpus. Vniuersum corpus, quod etiam huius muodi sensibilis cœli & terræ nomine significatur, est aliquo modo. Omne autem quod est aliquo modo, oeque tamen summo modo, eius speciei L participatione est, in quantumcunque est, quæ summo modo est: qua cum tenetur, ordinatas quasque commutationes pati potest, nō autem esse omnino corpus non potest. Si enim omnioo corpus non erit, aut nihil erit, aut aliquid melius. Sed nihil esse non sinitur obtinente specie quæ semper manet, & vere summeq; est: Melius autem aliquid esse quàm corpus non potest: quia & corporis vniuersi certus est modus, & eorum quæ incorporea facta sunt, numerus augeri non indiget: & non est opus aliquam nouam naturam fieri, quasi aut non omnia facta fuerint, aut in locum alicuius quę perierit alia substituenda sit: cum & perfectè facta sint omnia, & ea gubernentur prouidentia secundum speciem semper manentem, vt ordinatæ mutabilitati & per hoc in mutantis quandam manentiam cedat natura sensibilis, atque ita in suo genere teneatur, modumq; proprium custodiat. Ex quo fit vt corpus omne aliter atq; aliter sit, corpus tamen esse non desinat: ita vniuersæ naturæ salua sunt omnia, quæ sensibus nostris discedunt & interire penitus existimantur. Vnde non mirum est si hoc cor- M pus modum istum suum quo nunc est inquātum est recipiat, aut meliorem aliquem sortiatur, cum is qui vocatur interitus, discessio in alios modos sit, non omnino peremptio. Fides sine spe & charitate est, si dicas, credo vera esse ad quæ me vocas, sed ego ea capere non possum, nec volo. Fides sine spe cum charitate est, si dicas, credo vera esse ad quæ me vocas, & volo ea cōsequi, sed non possum. Fides cum spe sine charitate est, si dicas, credo vera esse ad quæ me vocas, & ea possum assequi si velim, sed nolo. Charitas sine spe & fide est: si quis dicat, vehementer se velle sine illecebris corporis sui viuere in æterou, sed neque credere esse vitam æternam, nec si sit, eam se posse assequi. Cū fide sine spe charitas est, si & desiderare se vitam æternam, & credere esse quis dicat, sed se posse assequi neget. Spes autem sine fide quo modo esse posset, nō inuenio: Nemo enim sperat se posse assequi, quod esse non credit. Oportet ergo inesse animo omnia tria, fidem spem & charitatem: vt & credat vera esse ad quæ vocatur, & speret se posse assequi, & omnino ea diligat. Philosophia in tres partes diuiditur: moralem, naturalem, rationalem. Moralis in duas, scientiam, & administrationem. Scientia in duas,

1. Ioan. 3. Deute. 6. 1. Thess. 5. Psal. 31. Hiere. 9. Ecclés. 1. De corporis resurrectione. Senté. VII. De fide, spe, & charitate. Senten. VIII. Quod philosophia in tres partes diuidatur. Senten. IX.

A duas, hortationem, & tractationem bonorum & malorum. Administratio in duas, officiũ & finem. Officium quod facere debemus: finem ad quod referimus omnia quæ recte faciamus, ipsum autẽ ad nihil aliud refertur. Naturalis distribuitur in duas partes, corporea, & incorporea. Corporeorum diuisio quinquepertita est: In causam, quę aliquid facit: materiam, vnde facit: motum, per quod facit: causationem, quare facit: effectum, quod facit. Incorporeorum quadripertita est. In locum, Locus enim non est corpus, sed spaciũ quod obtinetur à corpore. In tempus: In extremitates: Extremitates enim corporum non sunt corpora, quia non habent crassitudinem. Indicibilia. Dicibilia enim quæ concipimus animo vt enunciemus verbis, non sunt corpora: Sanè tunc dicuntur dicibilia si ex rebus verbis animo impressa sunt. Rationalis distribuitur in tres partes: Dirigẽtiam, quæ est in perceptione sensuum, vel esse dicitur. Definientiam, qua definimus, quicquid sit. Differẽtiam, qua ratiocinamur argumentumq; concludimus.

In quo statu erat Adã antequã peccaret. Senten. X. Antequam peccasset Adam, anima erat rationalis, perfecta & beata: corpus habens, non quale nunc habemus fragile atque mortale, sed quale congruebat tali animæ quæ nondum in se dei similitudinem praua voluntate corB ruperat: Quale nos quoque post resurrectionem habituri sumus, cum eadem anima eandem similitudinem dei perfecta sanctitate perceperit. Postea vero quàm peccauit, facta est anima rationalis cupiditate corrupta, corpus habens quale in nobis nunc cernimus.

De casu peccantis. Senten. XI. Casum peccantis ex arbitrio libero venientem, quem nulla inopia, neque cupiditas perurgebat quærimus. Suspicari autem videor qualitate materiæ factum. Sed occurrit dei opus, dei perfectio à quo talis ac tantus fieri meruit, & omnes nobis rationes cõfundit, ne deus meliore cõsilio de illa desperans materia, ideo liberum arbitrium dederit, vt si peccatum obreperet, recte alienus à culpa esset.

Quod summe est. Sentẽ. XII. Est quod summe, cum ipso & de ipso est: quod autem non summe est, ab eo qui summe est, de nihilo accipit vt sit. In hac ergo natura non potest recte deo tribui nisi quod in se habet esse, id est omne eius bonũ. Quod autem ad peccata mortemq; pertinet, sine dubio vergit ad non esse: hoc vndecunque sit, non est certe ab hoc quod summe est, nec ab eo quod aliquo modo est. Non est ergo nec à deo nec ab aliquo opere dei. Erit ergo ab eo quod est ei cõtrarium quod summe est. Quod C ergo quæris vnde sit, non est vnde sit.

Quid sit homini cõmune. Senten. XIII. Prima animalia mortalia, insensualia, irrationalia, vt arbores &c. cum quibus est homini commune crescere, generare, ali, mori. Secunda mortalia, irrationalia, sensualia, vt pecora, cum quibus est commune crescere, generare, ali, mori, sentire, fugere, appetere. Tertia sensualia, rationalia mortalia, vt homines. Quarta immortalia, sensualia, rationalia, vt angeli, cum quibus est commune audire, sentire, intelligere.

Voluntas quid. Sẽtẽ. XIIII. Voluntas est animi motus cogente nullo ad aliquid vel non admittendum, vel adipiscendum.

Genera virtutum. Senten. XV. Primæ ciuiles politicorum: Purgatoriæ, quibus exuitur anima à vicijs: Exemplares, quæ iam cõtemplanti menti imprimuntur à deo, vbi totum viuit, vbi totum semper viuit, vbi totum semper beate viuit. Intelligibilia, quę intelliguntur. Deus intelligibilis dicitur, quia intelligitur. Intellectus, quia per se intelligit. Anima intelligibilis, quia intelligitur: Intellectualis, quia & ipsa intelligit.

De pulchritudine mũdi. Senten. XVI.

Modo si placet, auribus æquis atque mente pura,
Operum accipe prima dei: quæ tu negas bona esse,
Et clamas hæc fieri non debuisse cuncta,
Quoniã vt deus omnia, summus summa, facta nõ sunt. D
Elementa boni bona mundi prima quatuor sunt.
Leuis ignis, acutus, & est qui mobilis superne.
Grauis huic obtusaq; contra est atque pigra tellus.
Inimica igitur tria summis sunt tribus quoque ima,
Duo quæ medio veniunt, aër, vnda, nectunt,
Extremis rursus amica quantum & ipsa secum.
Leuitatem & mobilitatem cum igne iungit aër,
Obtusum pondus & infra iungit vnda terris,
Hebes est & mobile vinclũ, quo aura & vnda inhærent.
Sed hebes quòd loquitur alte, debet aura terris:
Quòd mobilis influit vnum, debet vnda flammis.
Media extremis sibi sumunt bona de propinquis,
Et de longe positis hæc singula occuparunt sibi.
Sic variis elementis quadratur iste mundus:
Sic est discordia concors, sic remota iuncta.
Ita motibus omnibus hæc sunt rite temperata, vt
Imparibus numeris sit pulchritudo compar,
Quid quæque ferant elemẽta, & quid sibi apta gignant,
Referam vt valeo, numeros tu benignus audi:
Vt in his quoque fœdera mundi, firma lege veri,
Vbi videris, ordine credas ista facta certo.
In quatuor his elementis, aura, aqua, igne, terra, E
Animalia certa creantur, proprię apta sedi, &
Quæ habeant alios alia visus congruosq; motus.
Gradientia fixaq;, duplex quod genus videmus.
Animalia sunt elementis vltimis duobus.
Age iam vltima despice terræ, confer ima summis:
Fixum radicibus hæret arbustum omne terris,
Fixa vt sublime rotantur sydera alto cœlo firma.
His vestigia fert quod repit omne terris:
Globus est vt cuiq;, ita firmant gressum & astra septem.
Natat vndis, & volat, auras ambiente motu,
Sursum atque deorsum animantũ quod petit vicissim,
Medio medium bene librans hinc & inde nisu.
Aliud quoque conueniens his quatuor vicissim
Contrarium inesse qualitate duplex,
Paucis aduerte docebo: nanque paria non sunt.
Ita primum tertio habetur, quartum vt est secundo:
Contraria in his volo cernas, vimq; singulorum.
Calet ignis & aridus est, quòd possidet superna:
Præfrigida & humida serpit tertia vnda.
Contrauenit inter vtruoq; locatus, mixtus ex vtroque, F
Quarto contrarius aër, vltimo secundus,
Ambobus partim parilis, atque totus impar.
Nam humore liquescit aquarum, feruet ignis æstu.
Capit vndis terra rigorem, fitq; sicca cœlo.
Vicibus variis ita totus quatuor sibimet
Per motiua tempora nexus temperatur annus.
Pluuialis hyems rigat vndis, aqua frigore arctat.
Maturat & omnia torret sicca & ignea æstas.
Ver temperiem sibi sumit ex hoc vtroque gratam:
Tepidam igne & aqua tenet auram molliter fluentem.
Autumnus frigore torpet, siccitate hiulcat.
Sic corpora quatuor ex his nostra copulantur.
Spacium hæc quoq; noctis, & horas temperant dierum.
Medium igne quod ardet & aret tempus hinc diei est.
Mediũ vndis frigidũ & humidũ est tẽpus inde noctis.
Sunt extrema humida noctis: prima iam calet lux:
Hinc atque illinc tibi blandum mane temperatur:
Sunt vltima sicca diei, prima friget vmbra:
Ex vtroque accipe legem, & temperare vesper.
Et tot res inuide tales: Fulgida astra cœli,
Cœlum cœliq; figuram perpetesq; motus,
Fixum in medio, quod & vnum est põdus omne terræ.

G Glaucum Oceanū mare & amnes vngulæ orbis almi,
Auras liquidas,modo densas,inde mox serenas:
Tot corpora pennipotentum,picta,grata,blanda.
Varium decus atque nitores adde tot natantium,
Tot terrigenis decoratum multiforme pulchrum:
Et tot res inuide tales esse,te nolle clama.
Rapidum tardo,& rata currens,hac & hac vaganti.
Statisq; manentia:densis rara,magna paruis:
Obscuris flammiferata,nigra luminosis:
Intercidentia natis,nata nascituris:
Medium extremis,medio illa,& ima summis,
Concordant lege superna:Lege dico veri:
Vnum carmen modulantur concinuntq; in vnum:
Vnum quoddam appetit,omne quicquid ambit esse
Et tot res inuide,si audes,te esse nolle clama.

Bona malorū admixtu dulciora Sen. XVII. Item non esse bona dulcia, si non paterentur aduersa. Item bonum quod obtemperando minus diligebat, ardentius diligit comparando. Non erit maius magnum putans si cadunt ligna, lapides, & moriuntur mortales. Quòd si artifex de tali materia faciat aliquid quod melius illo est,nónne melius seipso aliquid fabricauit? Nullo modo,quia non solum melior,sed ne par quidem artificis potest esse materia. Sic enim materia est subiecta artifici, si subiecta est, inferior sit necesse est.

H

Pondus & mensura. Sen. XVIII. Sapien. 11. Mensura vnum potest intelligi. Numeri enim ab eo mēsurantur: Vt mensura possit pater intelligi,& numerus ipse filius, pondus spiritus sanctus: amor est enim. Nam qui amat dicitur,pendet ab amore, & qui pendet ad aliquid venturus est. Erit nanque numerus de mensura, & inde ipse ordo sequitur. A pondere dicitur pendet, ad ordinem nisus pertinet. Ordo enim potest etiam & pondus accipi.pondus conatus esse potest ad locum,conatus vel conati ad locum appetitus occurrit, pondus ergo ad ordinem pertinet.Lucem istam solis substantiam esse non qualitatem manifestum est. Qualitas enim in corpore consistens est,& vbi est corpus,ibi qualitas. Corpus solis in cœlo,qualitas ergo ibi.Qualitas enim vt figura,vt color, vt duricia,vt mollicies. Lux autem ista vsque ad terras distenditur, & manifestum quia corpus,de loco enim in locum transit. Et ista sunt duo infinita , lux solis,& terra. Qualitas enim cū eo mouetur, cuius est qualitas.Lucis ergo solis & aëris substantia naturas suas habentes,inuicem sine aliqua angustia, vel sine expulsione

I alterius manentes,ita sibi commiscentur vt vna alteram non mutet & corpora suot.Refers nunc ad incorporea coæua,vt lux,& ignis:æqualia,vt homo de homine:melius coæua quàm non coæua,melius æqualia quàm non æqualia . In illa ergo diuinitatis natura & coæua & co-

Psal. 109. æqualia. Tecum principium in die virtutis tuæ,in splēdoribus sanctorum, ex vtero ante luciferum genui te. Summum bonum non est infœcūdum & sterile. Quod autem de illo genitum est,æquale illi est,in hoc maxime vt vnum de vno sit. Et est summus modus de generatione vnum, vnde vnigenitum vt magis approbetur æquale. Modus, finis cuiusque rei. Sed ne cuiquam videatur, quia & filius debuit generare, si ita esset, nullus esset generandi finis. Moderantum autem immoderato melius est:propter æqualitatem magis finis est moderatus, vnum de vnigenito. Duo infinita esse possunt, & hæc corpora, vt aër & lux, quæ per locos distenduntur & non se angustant. Si ita ergo in corporalibus, quanto magis in spiritalibus. In domino nihil debet esse mutabile. Si ex parte genuit, mutabilis est, qualitas

Eccli. 1. in substantia est mutabili. In sapientia Salomonis,Omnis sapientia à domino deo est & cum illo fuit semper, & est ante æuum. Item in Salomone, Vapor est enim K

Sapien. 7. virtutis dei & manatio quędam omnipotentis dei synceris. Iterum,Fons sapientiæ verbum dei in excelsis. De *Eccli. 1.* verbo ratio procedens,rectè dicitur verbum. Vox aliquid est,silentium nihil est. Vnum si solum esset,in se esset,sterile esset,& nihil præstaret:sed quia benignum est, procedens ad aliquid faciendum , processit in alterum se.Ipsa est generatio vnici,quia qui facit,est,& per quem facit,est, & effecerunt duo: Vnum enim antecedit duo: & his duobus est aliquis ordo, & fiunt tria, quæ trinitas dicitur.Cardo dicitur rerum omnium,qui accipitur pater, Cardo enim quanquam sit immobilis, tamen motum qui est ipse filius intellectus,vnus esse dicitur quem omnes digni fruuntur,sed non omnes vniter. Nam homo susceptus à diuina sapientia, quanto diuine susceptus est,tanto diuinius intelligit. Nam quanquam vnum sit corpus, tamen non eandem habent omnia membra sanitatem. Aliter dicitur sanitas oculi, aliter capitis, aliter cæteri corporis. Homo enim à peccato euadens conatur intelligere, ille autem susceptus ab eodem intellectu. Nunquam autem erit manus pes, aut pes oculus: sic & homo nunquam erit quod ille qui susceptus est à L sapientia dei. Deus dicitur foris forinsecus vsque ad animam, intrinsecus vsque ad se. Omnia enim in se cōtinet. Anima autem finita est vsque ad corpus & vsque ad deum. Corpus etiam foris finitum est vsque ad nihil, intrinsecus autem infinitum est, diuidendo enim nunquam finitur. Omnis transitus de loco ad locum *De ideis. Sen. XIX.* per lineam fit, quoniam omne latum linea sibi coniungitur,& omne corpus linea sibi coniungitur, quæ linea vtique corpus non est: ita & omnis transitus in anima, id est mutatio vel affectio, qua modo stulta, modo sapiens per quasdam vtique lineas, id est per quosdam transitus medios fit, quo modo ipsa de nihilo facta est. Homo si verum sciat, penè deus est: deus si verū nescit, non penè sed bene lapis est. Meos autē hominis quàm optimo motu ferri debet. Quo igitur circuitu mouenda est? Est autem optimus mentis circuitus rationalis cogitatio, quæ ab eo quod quæritur profecta, per succedentium argumentorum circulum certior redit in locum. Ideoq; etiam similitudines intellectui idoneę fiunt, quòd per ipsum motum quem natura desiderat, animo exhibeantur. Nam quasi auferunt animos ab eo quod agitur,& illò iterum referunt:sed quod efferunt, contra M pigriciem fit,quod referunt contra errorem. Vnde placuit etiam priscis sapientibus quasdam res imaginibus signare fabularum, vt cum ad eas fertur intentio, referturq; ad id quod significant, motu suo mens etiam cum ludit exerceatur in disputatione. Præuidendum ne quis mentiatur. Omnis anima affectibus mutatur. Nam & in officiis mutabilis est. Deus est enim solus immutabilis, & angeli: ergo semper immutabiles sunt cū officia impendunt. Vermis de morte natus, & mortē consumens: de putredine natus, putredinem cōsumens. Omnia mutabilia etiam puncto tēporis mutantur, & maxime corpora quæ penitus non manent, sed ætatibus sine intermissione mouentur, Nam omnis res ætates suas habet, vt ad breuem ætatem ætas omnis maior quasi æternitas sit: cum etiam adhuc viuentes mortes quasdam patiantur ipsarum ætatum, & vltima mors maior quodā modo mors sit, vt ipsa crementa ætatum mortes patiantur. Et montes cum ruunt, & insulæ cum ruunt & nascuntur, quasi mortes fiunt in vniuersitate, vt vltima mors sit etiā mundo quæ dicitur conflagratio. Nam tria sunt: vnum semper immutabile, vt deus: semper mutabile,

A vt corpus: medium quoddã, vt anima, vt mutabilis esse posſit, posſit & immutabilis: Sed post commutationem corpus non mutatur. Ea demum vera & ſyncera libertas eſt, qua fit vt vbicunq; ſis, bene ſit tibi. Deus autẽ eſt ſolus, nuſquã abſens ab eis quibus ſola voluptas eſt. Pater autẽ miſericors mortalia illis vincula faciebat. Deſcenſus animæ talis eſt, vt cum putat ſe aliquid appetere quod ſibi proſit, ad alia huic rei neceſſaria trahatur: ac ſi id quod volebat in multis implicetur, & dicat, Præueni nolens quod volebam, redit autem per gratiam dei. Tria ſunt genera virtutum: primæ ciuiles politicorum. Secũdæ purgatoriæ, quibus exuitur anima viciis. Tertię exemplares, quæ iam cõtemplanti menti imprimuntur à deo, vbi totum viuit, vbi totum ſemper beatè viuit. Deus intelligibilis dicitur, quia intelligitur: & intellectus, quia per ſe intelligit. Anima intelligibilis, quia intelligitur: intellectualis, quia intelligit: Intelligibilia etiam dicuntur quia intelliguntur.

De malo. Sentẽ. XX. Noticia enim euidentior boni, mali eſt experimentum iis quibus potentia interior eſt, vt per diſciplinam malum ante experimentum ſciant. Non eſſent bona dulcia, ſi non paterentur B aduerſa. Item bonum quod obſeruando minus diligebat, ardentius diligit comparando. Non erit magnus magnum putans ſi cadunt ligna, lapides, & moriuntur mortales. Vtrum ſecundum tempus, an ſecundum excellẽtiam deus ante tempora: Non enim ſecundũ tempus ante tempora: Alioquin incipit tempore præcedere tempora, & non iam præcedit tempora qui tempore illa præcedit.

De libero arbitrio. Sẽten. XXI. Nos autem deo iubente ea quæ volumus agimus, quoniã quę poſſumus volumus, bona duntaxat: Nam mala in poteſtate ſunt quæ in voluntate eſſe non debent. Idq; eſt & plurimum & ſolum in libero arbitrio, pleniſsime velle omne quod recte agere poſsis: ſi quod recte vis agere non potes, fac velis agere quod recte potes. Manifeſtum eſt in ſpiritum ſanctum peccantem veniam habere non poſſe, nam vindicatur. Cum enim affligitur, in ipſa pœnitẽtia punit factum & ſoluit vindictam. Non ergo dimittitur, quia punitur.

Vigintiunius ſententiarum finis.

C

DOMINO BEATISSIMO ET inenarrabiliter ſynceriſsima charitate amplectendo, patri Simpliciano, Auguſtinus in domino ſalutem.

PLenas bonorũm gaudiorum literas, quòd ſis memor mei, meq; vt ſoles diligas, magnæq; gratulationi tibi ſit quicquid in me donorum ſuorum dominus conferre dignatus eſt miſericordia ſua, non meritis meis, miſſas munere ſanctitatis tuæ, ac† *(† accepi.)* in quibus affectum in me paternum [de] tuo benigniſsimo corde non repentinum & nouum hauſi, ſed expertum ſanè † cognitumq; *(† plane.)*, repperi† *(† repetiui.)* domine beatiſsime & venerabiliter ſynceriſsima charitate amplectende. Vnde autem tanta exorta eſt fœlicitas literario labori noſtro, quo in librorum quorundam conſcriptione ſodauimus, vt à tua dignatione legerẽtur: niſi quia dominus cui ſubdita eſt anima mea conſolari voluit curas meas, & à timore recreare, quo me in talibus operibus neceſſe eſſe ſolicitũ, necubi forte indoctior vel incautior quanuis in planiſsimo cãpo veritatis offendam. Cum enim tibi placet quod ſcribo, noui cui placeat, quoniam quis te inhabitet noui. Idem quippe omnium numerum† *(† munerũ.)* ſpiritalium diſtributor atque largitor per tuam ſentẽtiam D confirmabit obedientiam meam. Quicquid enim habent illa ſcripta delectatione tua dignum, in meo miniſterio dixit deus, Fiat, & factum eſt: in tua vero approbatione vidit deus, quia bonum eſt. Quæſtiunculas ſanè quas mihi enodandas iubere dignatus es, & ſi mea tarditate implicatus non intelligerem, tuis meritis adiutus aperirem. Tantum illud quæſo, vt pro mea infirmitate depreceris deum, & ſiue in iis quibus me exercere benignè paternèque voluiſti, ſiue in aliis quæcunque noſtra in tuas ſanctas manus forte peruenerint, quia ſicut dei data, ſic etiam mea errata cognoſco, non ſolum curam legentis impendas, ſed etiam cenſuram corrigentis aſſumas. Vale.

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, AD SIMPLICIANVM Mediolanenſis eccleſiæ Epiſcopum de ſolutione quarundam quæſtionum ex epiſtola Pauli ad Romanos, liber Primus.

E

Præfatio. GRATISSIMAM plane atque ſuauiſsimã interrogationũ tuarũ dignationẽ mihi pater Simpliciane miſiſti, quibus niſi reſpondere conarer, non ſolũ contumax, verumetiã ingratus exiſterem. Et illa quidem quæ de Paulo Apoſtolo diſſoluẽda propoſuiſti, iam à nobis erant vtcunque diſcuſſa literiſque mandata: (vt quemadmodum expoſita ſint, pręter libelli huius textum, ſicut iam parata erant, miſi conſideranda prudentiæ tuæ.) Sed tamen eadẽ ipſa verba Apoſtolica tenoremq; ſententiarum, non contentus inquiſitione atque explicatione præterita, ne quid in ea negligentius præteriiſſem, cautius attentiuſq; rimatus ſum. Non enim tu ea percontanda cenſeres, ſi eorum intellectus facilis atque expeditus foret. Nam ex eo loco vbi ſcriptum eſt, Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit. vſque ad eum locum, vbi ait, Igitur lex volenti mihi bonum eſt: & cætera, credo vſque ad illud, Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum: primam nos voluiſti enodare quæſtionẽ. *(Quæſtio I. Roma. 7. F)* Quo loco videtur mihi Apoſtolus transfiguraſſe in ſe hominem ſub lege poſitum: cuius verbis ex perſona ſua loquitur. *(I. Retrac. cap. 1.)* Et quia paulo ante dixerat, Euacuati ſumus à lege mortis in qua detinebamur, ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus & non in vetuſtate literæ, *(Roma. 7.)* atque ita per hæc verba quaſi reprehendiſſe legem poſſet videri, ſubiecit ſtatim. Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatum nó cognoui, niſi per legem. Nam cócupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces. *(Exod. 20. Deut. 5.)* Hic rurſus mouet, Si lex non eſt peccatum, ſed inſeminatrix† *(† inſinuatrix.)* peccati, nihilominus his verbis reprehenditur: quare intelligendum eſt legem ad hoc datam eſſe, non vt peccatum inſereretur neque vt ſtirparetur, ſed tantum vt demonſtraretur quo animam humanam quaſi de innocentia ſecuram ipſa peccati demonſtratione ream faceret, Vt quia peccatum ſine gratia dei vinci non poſſet, ipſa reatus ſolicitudine ad percipiendam gratiam conuerteretur. Itaque non ait, Peccatum non feci niſi per legem: ſed, peccatum

G catum non cognoui nisi per legem. Neque rursus ait,
Nam concupiscentiam non habebam, nisi lex diceret,
Non concupisces: sed ait, Cõcupiscentiam nesciebam,
nisi lex diceret, Non concupisces. Vnde apparet concu-
piscentiam per legem non insitam, sed demonstratam.
Consequens autem erat, vt quoniam nondum accepta
gratia concupiscentiæ resisti nõ poterat, augeretur etiã:
quia maiores vires habet concupiscentia crimine præ-
uaricationis adiuncto, cum etiam contra legem facit,
Roma.7. quàm si nulla lege prohiberetur. Consequenter itaque
subiungit, Occasione autem accepta peccatũ per man-
datum, operatum est in me omnem concupiscentiam.
Erat enim & ante legem, sed non omnis erat, quando
crimen præuaricationis adhuc deerat. Vnde alio loco
Roma.4. dicit, Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Quod au-
tem adiungit, Sine lege enim peccatum mortuum est:
pro eo positum est, ac si diceret, latet: hoc est mortuum
putatur, quod paulopost euidẽtius dicturus est, Ego au-
tem, inquit, viuebam sine lege aliquando: id est nulla ex
peccato morte terrebar, quia non apparebat, cũ lex non
Roma.7. esset. Adueniente autem mãdato, peccatum reuixit, hoc
est, apparuit. Ego autem mortuus sum: id est, mortuum
H me esse cognoui, vel quia reatus præuaricationis cer-
Gene.2. & tum mortis supplicium cõminatur. Sanè quòd ait, Pec-
3. catum reuixit adueniente mãdato: satis significauit hoc
modo, aliquando vixisse peccatum, id est notum fuisse,
sicut arbitror in præuaricatione primi hominis, qui &
1.Timo.2. ipse mandatum acceperat. Nam & alio loco dicit, Mu-
Roma.5. lier autẽ seducta in præuaricatione facta est. Et iterum,
In similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma
futuri. Non enim potest reuiuiscere nisi quod vixit ali-
quando. Sed mortuum fuerat, id est occultatum, cum
mortales nati sine mandato legis homines viuerent, se-
quentes concupiscentiam carnis sine vlla cognitione,
quia sine vlla prohibitione. Ego, inquit, viuebam sine le-
Roma.7. ge aliquando. Vnde manifestat, nõ ex persona sua pro-
prie, sed generaliter ex persona veteris hominis se lo-
qui. Adueniente autem mandato peccatum reuixit, ego
autem mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum
quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Mandato enim
si obediatur, vtique vita est. Sed inuẽtum est esse in mor
tem, dum fit contra mandatum, vt nõ solum peccatum
fiat quod etiam ante mandatum fiebat, sed hoc abun-
I dantius & perniciosius, vt iam à sciente & præuarican-
te peccetur. Peccatum enim, inquit, occasione accepta
per mãdatum, fefellit me, & per illud occîdit. Peccatum
non legitime vtens lege, ex prohibitione aucto deside-
rio, dulcius factum est, & ideo fefellit. Fallax enim dul-
cedo est, quam plures atque maiores pœnarũ amaritu-
dines consequuntur. Quia ergo ab hominibus nõdum
spiritalem gratiam percipientibus suauius admittitur
quod vetatur, fallit peccatum falsa dulcedine, Quia ve-
ro etiam accedit reatus præuaricationis, occidit. Itaque
lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum &
bonum. Iubenda enim iubet, & prohibenda prohibet.
1.Tim.1. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. In
male vtente quippe vicium est, non in mandato ipso
quod bonum est: Quoniam bona est lex, si quis legitime
vtatur. Male autem vtitur lege, qui nõ se subdit deo pia
humilitate, vt per gratiam lex posſit impleri. Itaque ad
nihil aliud accipit legem qui non ea legitime vtitur, nisi
vt peccatum eius quod latebat ante prohibitionem, ap-
parere incipiat per præuaricationem. Et hoc supra mo-
dum, quia iam non solum peccatum fit, sed etiam con-
tra mandatum. Sequitur ergo & adiungit, Sed pecca-

tum vt appareat peccatum, per bonũ mihi operatum est K
mortem, vt fiat supra modum peccator, aut peccatũ per
mãdatum. Vnde manifestat quo sensu dixerit superius:
Sine lege enim peccatum mortuum est: non quia non
erat, sed quia non apparebat, Et quo modo dictum sit,
Peccatum reuixit: non vt esset quod erat & ante legem,
sed vt appareret quoniam fiebat contra legem: quãdo-
quidem hoc loco ait, Sed peccatum vt appareat pecca- Roma.7.
tum, per bonum mihi operatum est mortem. Nõ enim
ait, vt fit peccatum: sed, vt appareat peccatum. Deinde
subiungit causam, cur ita sit, Scimus enim, inquit, quia
lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. In quo satis o-
stendit, non posse impleri legem nisi à spiritalibus, qui
non fiunt nisi per gratiam. Spiritali enim legi quãto fit
quisque similior, id est, quanto magis & ipse in spirita-
lem surgit affectum, tanto eam magis implet. Quãto ea
magis delectatur, iam nõ sub eius onere afflictus, sed in
eius lumine vegetatus, quia præceptũ domini lucidum Psal.18.
est illuminans oculos, & lex domini immaculata con-
uertens animas: Gratia donante peccata, & infundente
spiritum charitatis, quo & non sit molesta: & fit etiam
iucunda iusticia. Sanè cum dixisset, Ego autem carnalis L
sum: contexuit etiã qualis carnalis. Appellati sunt enim
ad quendã modum carnales, iam etiam sub gratia con-
stituti, iam redempti sanguine domini, & renati per fi-
dem. Quibus idem Apostolus dicit, Ego fratres non po- 1.Cor.3.
tui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus,
tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, nõ
escam. Quod dicens, vtique ostendit iam renatos fuisse
per gratiam qui erãt paruuli in Christo & lacte potan-
di, & tamen eos adhuc carnales vocat. Qui autem nõ-
dum est sub gratia sed sub lege, ita carnalis est, vt non-
dum sit renatus à peccato, sed venundatus sub lege à
peccato: quoniã precium mortiferæ voluptatis ample-
ctitur dulcedinem illã qua fallitur, & delectatur etiam
contra legem facere, cum tãto magis libet, quanto mi-
nus licet. Qua suauitate frui non potest quasi precio cõ-
ditionis suæ, nisi cogatur tanquam emptum mãcipium
seruire libidini. Sentit enim se seruum dominantis cu-
piditatis, qui prohibetur, & se recte prohiberi cogno-
scit, & tamen facit. Quod enim operor, ait, ignoro, Non
ita dictum est, ignoro: quasi peccare se nesciat. Nã con-
trarium erit quod dixit: Sed peccatum vt appareat pec-
catum, per bonum mihi operatum est mortem. Et illud M
superius, Sed peccatum non cognoui nisi per legẽ. Quo σκληρόμ.
modo enim apparet, aut quo modo cognouit quod Matth.7.
ignorat? Sed ita dictum est, quo modo dicturus est do- Psal.33.
minus impiis, Nõ noui vos. Neq; enim aliquid deum la-
tet, quando vultus domini super faciẽtes mala, vt perdat
de terra memoriã eorum. Sed dicimur aliquãdo igno-
rare, quod non approbamus. Ita ergo ait, Quod enim o-
peror, ignoro: id est nõ approbo. Quod cõsequẽter ostẽ- Roma.7.
dit, dicẽs, Nõ enim quod volo hoc ago, sed quod odi
illud facio. Quod ergo ait, odi: hoc ait, ignoro: quia &
quibus dicturus est dominus, Non noui vos: de his illi Psal.5.
dicitur, Odisti domine omnes qui operantur iniquita-
tem. Si autem quod nolo hoc facio, cõsentio legi, quo- Roma.7.
niam bona est. Hoc enim non vult quod & lex: Nam
hoc vetat lex. Consentit ergo legi, nõ inquantum facit
quod illa prohibet, sed inquãtum non vult quod facit.
Vincitur enim nõdum per gratiã liberatus, quãuis iam
per legem & nouerit se male facere & nolit. Quod ve-
ro sequitur & dicit, Nũc autem iam non ego operor il-
lud, sed id quod inhabitat in me peccatum: nõ ideo di-
cit, quia non consentit ad faciendum peccatum, quãuis
legi

A legi consentiat ad hoc comprobādum. Loquitur enim
1. Retrac. 1. adhuc ex persona hominis sub lege constitui, nondum
Et de præ- sub gratia, qui profecto trahitur ad male operandum,
destinatio- concupiscentia dominante atq; fallente dulcedine pec-
ne sancto- cati prohibiti, quāuis ex parte noticia legis hoc impro-
rum. cap. 4. bet. Sed propterea dicit, Non ergo operor illud, quia
victus operatur: Cupiditas quippe id operatur, cui supe-
ranti ceditur. Vt autem nō cedatur, sitq; mens hominis
aduersus cupiditatē robustior, gratia facit, de qua post
dicturus est, Scio enim, inquit, quia non habitat in me,
hoc est, in carne mea bonum, Ex eo quod scit consentit
legi: ex eo quod facit, cedit peccato. Quòd si quærit ali-
quis, vnde hoc scit quod dicit habitare in carne sua, nō
vtique bonum, id est peccatum? vnde nisi ex traduce
mortalitatis & assiduitate voluptatis. Illud est ex pœna
originalis peccati, hoc est ex pœna frequentati peccati.
Cum illo in hanc vitam nascimur, hoc viuendo addi-
mus. Quæ duo, scilicet natura & cōsuetudo, coniuncta,
robustissimam faciunt & inuictissimā cupiditatē: quam
vocat peccatum, & dicit habitare in carne sua, id est do
minatum quēdam & quasi regnum obtinere. Vnde est
Psal. 83. illud in Psalmo, Elegi abiici in domo domini, magis
B quàm habitare in tabernaculis peccatorum: quasi non
habitet, quāuis ibi sit, qui abiectus ibi est vbicunque sit:
vnde insinuat habitationem cum quodam principatu
intelligendam. Si autem per gratiam fiat in nobis, quod
Roma. 6. alio loco dicit, Vt nō regnet peccatum in nostro mor-
tali corpore ad obediendum desideriis eius, iā nec ha-
Roma. 7. bitare proprie dicitur. Velle enim, inquit, adiacet mihi,
perficere autem bonum non inuenio. His verbis vide-
tur non recte intelligentibus velut auferre liberum ar-
bitrium. Sed quo modo aufert, cum dicat, Velle adiacet
mihi? Certe enim ipsum velle in potestate est, quoniam
adiacet nobis: sed quod perficere bonum non est in po-
testate, ad meritū pertinet originalis peccati. Non enim
Cōcor. 3. sen est hæc prima natura hominis, sed delicti pœna, per quā
ten. dist. 15. facta est ipsa mortalitas quasi secunda natura, vnde nos
ca. Tradit. gratia libera conditoris subditos sibi per fidem. Sed istę
nunc voces sunt sub lege hominis constituti, nondum
sub gratia. Non enim quod vult facit bonum, quod
nondum est sub gratia, sed quod non vult malum hoc
C agit superante concupiscentia, nō solum vinculo mor-
talitatis, sed mole consuetudinis † roborata. Si autem
† mala con- quod non vult hoc facit, iam non ipse operatur illud,
suetudine. sed quod habitat in eo peccatum: sicut superius dictum
est & expositum. Inuenio ergo, inquit, legem mihi vo-
lenti facere bonum, quoniam mihi malum adiacet: id
est inuenio legem, bonum mihi esse cum volo facere
quod lex habet, quoniā mihi malum adiacet ad facien-
dum: quia superius quod ait, Velle adiacet mihi, ad fa-
cilitatem dixit. Quid enim facilius homini sub lege
constituto, quàm velle bonum & facere malum? Nam
& illud sine difficultate vult, quanuis non tam facile fa-
ciat quàm facile vult: & hoc quod odit facile habet,
quanuis id nolit: sicut præcipitatus sine difficultate ve-
nit in profundum, quanuis id nolit atque oderit. Hoc
dixi propter verbum quod ait, adiacet. Perhibet igitur
testimonium legi quòd bona sit, homo sub ea positus &
nōdum gratia liberatus. Perhibet omnino eoipso quòd
se reprehendit facere contra legem: & inuenit eam bo-
nam sibi esse, volens facere quod illa iubet, & concupi-
scentia superante non valens: atque ita se præuaricatio-
nis reatu implicatum videt ad hoc vt gratiam liberato-
Roma. 7. ris imploret. Condelector enim, inquit, legi dei secun-
dum interiorē hominem: Et vtique legi, quæ dicit, Non

concupisces. Video autem, inquit, legem aliam in mem- D
bris meis repugnantem legi mētis meæ & captiuantem Exod. 20.
me sub lege peccati quę est in membris meis. Legem ap-
pellat in membris suis, onus ipsum mortalitatis, in quo
ingemiscimus grauati. Corpus enim quod corrumpi- 2. Corin. 5.
tur, aggrauat animam. Per quod fit etiam sæpe, vt inuite Sapien. 9.
delectet quod non licet. Quam sarcinam prementem
& vrgentem ideo legem appellat, quia iure supplicij di-
uino iudicio tributa & imposita est ab eo qui præmo-
nuit hominem, dicens, Qua die manducaueritis, † mor- Gene. 2. &
te moriemini. Hæc lex repugnat legi mentis, dicenti, 3.
Non concupisces: qui condelectatur homo secundum † tetigeritis.
interiorem hominem: & antequam sit quisque sub gra-
tia, ita repugnat, vt & captiuet eum sub lege peccati, id
est sub semetipsa. Cum enim dicit, Quæ est in membris Roma. 7.
meis: hanc ostendit eandem esse de qua superius ait, Vi-
deo aliam legem in membris meis. Hoc autem totum
ideo dicitur, vt demonstretur homini captiuo non esse
præsumendum de viribus suis. Vnde Iudæos arguebat
tanquam de operibus legis superbe gloriantes, cum tra-
herentur concupiscentia ad quicquid illicitum est, cum
lex de qua gloriabantur, dicat, Non concupisces. Humi-
liter ergo dicendum est homini victo, damnato, capti- E
uo, & nec saltem accepta lege, victori, sed potius præua-
ricatori humiliter exclamandum est, Miser ego homo,
quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei
per Iesum Christum dominum nostrum. Hoc enim re-
stat in ista mortali vita libero arbitrio, non vt impleat
homo iusticiam cum voluerit, sed vt se supplici pietate
conuertat ad eum cuius dono eam possit implere. In
hac ergo tota quam tractauimus apostolici contextio-
ne sermonis, quisquis putat sensisse Apostolum quòd
mala sit lex, quoniam dicit, Lex subintrauit, vt abunda- Roma. 5.
ret delictum. Et ministratio mortis in literis figurata la- 2. Cor. 3.
pideis: Et, virtus peccati lex: Et, mortui estis legi per cor- 1. Cor. 15.
pus Christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit: Et, Roma. 7.
passiones peccatorum quæ per legem sunt, operaban-
tur in membris nostris, vt fructum ferrent morti: Nunc
vero & euacuati sumus à lege mortis, in qua detineba-
mur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus & non in ve-
tustate literæ: Et alia si qua huiusmodi Apostolum di-
xisse inuenimus, attendat ideo esse ista dicta, quia lex au- F
get concupiscentiam ex prohibitione, & reum obligat
ex præuaricatione, iubendo quæ implere homines in
infirmitate non possunt, nisi se ad dei gratiam pietate
conuertant: Et ideo sub illa esse dicuntur quibus domi-
natur. Eis autem dominatur quos punit. Punit autem
præuaricationes omnes. Porrò qui acceperunt legem,
præuaricant eam, nisi per gratiam consequantur posse
quod iubet. Ita fit, vt non dominetur eis qui iam sub
gratia sunt, implentibus eam per gratiam † qui erant sub † al. chari-
eius timore damnati. Nam si illa quæ dicta sunt mo- tatem.
uent, vt putetur Apostolus legem reprehendere, quid a-
gimus ex eo quod dicit, Condelector enim legi dei se-
cundum interiorem hominem: hoc enim dicens, legem
vtique laudat. Quod cum illi audiunt, respondent, hoc
loco Apostolum de alia lege dicere, id est, lege Christi,
non de illa quæ dicta † est Iudæis. Quęrimus ergo ab eis, † data.
de qua lege dicat, Lex autem subintrauit vt abundaret
delictum? Respondent, de illa proculdubio, quem Iudęi
acceperunt. Vide ergo vtrum ipsa sit de qua dicitur. Oc-
casione accepta peccatum per mandatum, operatum est
in me omnem concupiscentiam. [Quid est enim aliud,
operatum est in me omnem concupiscentiam:] quàm
id quod ibi est, Vt abundaret delictum? Vide quoque
vtrum

G vtrum consonet etiam illa sententia, Vt fiat supra modum peccator aut peccatum per mandatum: hoc est enim, Vt fiat supra modum peccatum, quod est, Vt abūdaret peccatū. Si igitur ostenderimus bonum esse mandatum, vnde occasione accepta peccatum operatum est omnem concupiscentiam vt fieret supra modum: simul ostendemus bonam esse legem quę subintrauit vt abundaret delictum: id est, vt operaretur peccatum omnem
Roma.7. concupiscentiam, & fieret supra modum. Audiant ergo eundem Apostolum dicentem, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Hoc, inquiunt, de lege Christi dictum est: hoc est, de lege gratiæ. Respondeant itaque de qua intelligant illud quod sequitur, Sed ego peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam cōcupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Ecce verborum ipsa cōtextio satis indicat de qua lege dixerit, Lex peccatum est? Absit. De illa scilicet, per cuius mandatum occasio fuit peccato, vt operaretur omnem concupiscentiam. De illa ergo quæ subintrauit vt abundaret delictum, quam putant illi malā. Sed quid apertius quàm id quod
H paulopost ait, Itaque lex quidem sancta & mandatum sanctum & iustum & bonum? Hoc rursus dicunt non de illa lege quæ Iudæis data est, sed de Euāgelio dictum est. Manichæorum est enim tam ineffabiliter cæca ista peruersitas: Non enim attendūt quod apertissimum & manifestissimum sequitur: Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortē, vt fiat supra modum peccator aut peccatum per mandatū. Hoc est per mandatum sanctum & iustum & bonum, quod tamen subintrauit vt abundaret peccatum: hoc est, vt
2.Cor.3. fieret supra modum peccatum. Cur ergo ministratio mortis dicitur, si bona est lex? Quia peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Nec mireris cum de ipsa prędicatione Euāgelij dictum
2.Cor.2. sit, Christi odor bonus sumus deo, in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt. Aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortem. Ad Iudæos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos & in lapide scripta est ad eorum duriciam figurandam, non ad eos
Roma.13. qui legem per charitatem implent. Plenitudo enim le-
Deut.5. gis, charitas. Ipsa enim lex quæ in literis est figurata lapi-
I deis, dicit: Non adulterabis, non homicidiū facies, non furaberis, non concupisces. &c. Quam legem dicit Apostolus impleri per charitatem, ita loquens, Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, nō concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur. Diliges proximum tuum, tanquam teipsum:
1.Cor.15. quia & hoc in eadem lege scriptum est. Cur virtus peccati lex, si lex bona est? Quia peccatum per bonum operatum est mortem, vt fiat supra modum, hoc est maio-
Roma.7. res vires ex præuaricatione concipiat. Cur mortui sumus legi per corpus Christi, si bona est lex? Quia mortui
†al. damnāti. sumus legi dominanti†, liberati ab eo affectu quem lex punit & damnat. Vsitatius enim vocatur lex, quando minatur, & terret & vindicat. Itaque idem præceptum timentibus lex est, amantibus gratia est. Inde est illud in
Ioan.1. Euangelio. Lex per Moysem data est, gratia [& veritas] per Iesum Christum facta est. Eadem quippe lex quę per
†al. formidaretur. Moysem data est, vt forma daretur†, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, vt impleretur. Sic ergo dictum est, Mortui estis legi: ac si diceretur, Mortui

estis supplicio legis per corpus Christi, per quod sunt K
delicta donata, quę legitimo supplicio constringebant.
Cur passiones peccatorum quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris vt fructificarent morti, si lex Roma.7.
bona est? Quia illas hic voluit intelligi peccatorum passiones, de quibus iam sæpe dictum est: Augmentum concupiscentiæ, de prohibitione: & reatum pœnæ, de præuaricatione: hoc est, quia per bonum operatum est mortem, vt fiat supra modum peccator, aut peccatum per mandatum. Cur liberati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus & non in vetustate literæ, si lex bona est? Quoniam lex litera est eis qui nō eam implent per spiritum charitatis, quò pertinet testamentum nouum. Itaque mortui peccato liberentur à litera, qua detinentur rei qui non implent quod scriptum est. Lex enim quid aliud quàm sola litera est eis qui eam legere nouerunt, & implere non possunt? Non enim ignoratur ab eis quibus conscripta est, sed quoniam intantum nota est, inquantum scripta legitur, non inquantum dilecta perficitur, nihil est aliud
talibus nisi litera, quæ litera non est adiutrix legentium, †dānatione.
sed testis peccantium. Ab eius ergo dominatione† liberantur, qui per spiritum innouantur, vt iam nō sint ob- L
ligati literæ ad pœnam, sed intellectui per iusticiam copulati. Inde est & illud, Litera occidit, spiritus autem vi- 2.Cor.3.
uificat. Lex enim tantummodo lecta & non intellecta vel nō impleta, vtique occidit, tunc enim appellatur li-
tera. Spiritus autem viuificat, quia plenitudo legis est Roma.13.
charitas, quæ fusa est in cordibus nostris per spiritum Roma.5.
sanctum, qui datus est nobis. Sed iam vt arbitror Quæstio II.
tempus est ad aliam transire quæstionem, quam sic pro-
posuisti, vt ab eo quod scriptum est: Non solum autem Roma.9.
illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri: Cum enim nondum nati essent, neq; aliquid egissent bonum aut malum: vsque ad id quod scriptum est. Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus: tota ipsa contextio dissseratur, & profecto est latebrosior. Sed certe qualem te erga me noui iubere mihi vt aperirem, ista non possem, nisi à domino deprecareris vt possem. Quo adiutorio fidētior factus, aggredior. Et primo intentionem Apostoli quæ per totam epistolam viget, tenebo quam consulam. Hæc est autem, vt de
operum meritis nemo glorietur de quibus audebant Is- M
raelitæ gloriari, quòd datæ sibi legi seruissent, & ex hoc Euangelicam gratiam tanquam debitā meritis suis percepissent, quia legi seruiebant: vnde nolebant eandem gratiam dari gentibus tanquam indignis, nisi Iudaica
sacramenta susciperent. Quę orta quæstio, in Apostolo- Acto.15.
rum actibus soluitur: Non enim intelligebant, quia eo- Roma.11.
ipso quòd gratia est Euangelica, operibus non debetur: Alioquin gratia iam non est gratia. Et multis locis hoc
sæpe† testatur fides, gratiam præponēs operibus, non vt †al. testatur fides gratiā &c.
opera extinguat, sed vt ostendat nō esse opera præcedētia gratiam, sed consequentia: vt scilicet non se quis arbitretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est, sed bene operari non posse, nisi per fidē perceperit gratiā. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo inci-
pit deo credere, vel in terrena vel ex terrena † admo- †vel interna vel externa.
nitione motus ad fidem. Sed interest quibus articulis temporum vel celebratione sacramentorum gratia ple-
nior & euidentior infundatur. Non enim catechume- Acto.10.
ni non credunt, aut vero Cornelius non credebat deo cum eleemosynis & orationibus dignum se præberet cui angelus mitteretur: sed nullo modo ista operarentur,
nisi

A nisi ante credidisset. Nullo modo autē credidisset, nisi vel secretis per visa mentis aut spiritus, vel manifestioribus per sensus corporis admonitionibus vocaretur, Sed in quibusdam tanta est gratia fidei, quāta non sufficit ad obtinendum regnum cœlorum, sicut in catechumenis, sicut in Cornelio antequam sacramētorum participatione incorporaretur ecclesiæ. In quibusdam vero tanta est vt iam corpori Christi & sancto dei templo deputentur. 1.Cor.3. Templum enim dei sanctum est, inquit Apostolus, quod estis vos. Et ipse dominus, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, nō intrabit in regnum cœlorum. Ioan.3. Fiunt ergo inchoationes quædam fidei, conceptionibus similes, non tamen solum concipi, sed etiam nasci opus est, vt ad vitam perueniatur æternam. Nihil horum tamen sine gratia misericordiæ dei, quia & opera siqua sunt bona consequuntur vt dictum est, illam gratiam, non præcedunt. Quam rem persuadere Apostolus volens, quia sicut alio loco dicit, [Gratia enim dei salui facti sumus, &] non ex nobis, sed dei donum est, nō ex operibus ne forte quis extollatur: Ephe.2. de his qui nondum nati erant, documentum dedit. Nemo enim posset dicere, quòd operibus promeruerat deum Iacob nondum natus, vt diuinitus diceretur, Et maior

B seruiet minori. Ergo non solum, inquit, Isaac promissus est, cum dictum est, Ad hoc tempus veniam, & erit Saræ filius: Roma.9. Gene.18. qui vtique nullis operibus promeruerat deum vt nasciturus promitteretur, vt in Isaac vocaretur semen Abrahæ: id est illi pertinerent ad sortem sanctorum quæ in Christo est, qui se intelligerent filios promissionis, non superbientes de meritis suis, sed gratiæ vocationis deputantes quòd cohæredes essent Christi, Cum enim promissum est vt essent, nihil vtiq; meruerant qui nondum erant: sed & Rebecca ex vno concubitu habēs Isaac patris nostri. Vigilantissime ait, Ex vno concubitu: gemini enim concepti erant, ne vel paternis meritis tribueretur, si quisquam forte diceret, ideo talis natus est filius, quia pater ita erat affectus illo tempore quo eum seuit in vtero matris: aut ita erat mater affecta cum eum cōcepit. Simul enim ambos vno tempore ille seuit, eodem tempore illa concepit. Ad hoc commendandum ait, Ex vno concubitu: vt nec astrologis daret locum, vel eis potius quos genethliacos appellauerunt, qui de natalibus nascentium mores & euenta coniectant. Quid enim dicant, cur vna concep-

C tione sub vno vtique temporis puncto, eadem dispositione cœli & syderum, vt diuersa singulis annotari omnino non posset, tanta in illis geminis diuersitas fuerit, prorsus non inueniunt: & facile animaduertunt si volunt, responsa illa quæ miseris venditant, nullius artis expositione sed fortuita suspicione proferri. Sed vt de re quæ agitur potius loquamur, ad frangendam atq; deiiciendam superbiam hominum ingratorum gratiæ dei, & audentium gloriari de meritis suis ista commemorantur. Roma.9. Gene.25. Cum enim nondum nati fuissent, neque aliquid egissent bonum aut malum, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei; quia maior seruiet minori. Vocantis est ergo gratia, percipientis vero gratiam consequenter sunt opera bona, non quæ gratiam pariant, sed quæ gratia pariantur. Non enim vt ferueat calefacit ignis, sed quia feruet. Nec ideo bene currit rota vt rotunda sit, sed quia rotunda est: sic nemo propterea bene operatur vt accipiat gratiam, sed quia accepit: Quo modo enim potest iuste viuere qui non fuerit iustificatus? Quo modo sancte viuere, qui non fuerit sanctificatus? Vel omnino viuere, qui non fuerit viuificatus?

Iustificat autem gratia, vt iustificatus possit viuere iuste. D Prima est igitur gratia, secunda opera bona, sicut alio loco dicit, Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam; sed secundum debitum: Roma.4. sicut illa immortalitas post opera bona, si tamen vel ipsa ex debito poscitur, Sicut idem ait, Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, de cætero superest mihi corona iusticiæ quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. 2.Timo.4. Forte enim quia dixit, reddet: iam fit ex debito: cum vero ascendens in altum captiuauit captiuitatem, non reddidit sed dedit dona hominibus, Ephe.4. Vnde enim ipse Apostolus tanquam debitum reddi sibi præsumeret, nisi prius indebitam gratiam percepisset, qua iustificatus bonum agonem certaret? Fuit enim blasphemus & persecutor & iniuriosus, sed misericordiam consecutus est, vt ipse testatur: 1.Timo.1. credens vtique in eum qui iustificat, non pium sed impium, vt iustificando pium faciat, Roma.4. Non ex operibus, inquit, sed ex vocante dictum est ei, Quia maior seruiet minori. Roma.9. Ad hoc pertinet quod ait, Cum enim necdum nati fuissent, neque aliquid egissent bonum aut malum, vt posset dici, Non ex operibus, sed ex vocante. Vnde occurrit animo quærere, cur dixerit, Vt secundum electio-

E nem propositum dei maneret: Quo modo est enim insta, aut qualiscunque omnino electio vbi nulla distantia est? Si enim nullo merito electus est Iacob nondum natus & nihil operatus, nec omnino eligi potuit nulla existente differentia qua eligeretur. Item si nullo merito improbatus est Esaü, quia & ipse nondum natus & nihil operatus erat, cum diceretur, Et maior seruiet minori: quo modo eius improbatio iusta dici potest? Qua ergo discretione, quo æquitatis examine quod sequitur intelligimus, Iacob dilexi, Esaü autē odio habui? Quod quidem scriptum est in Propheta, qui longe posterior prophetauit quàm illi nati & mortui sunt: Mala.1. sed tamen illa sententia videtur commemorata qua dictum est, Et maior seruiet minori: antequam nati & aliquid operati essent. Vnde igitur ista electio, vel qualis electio si nondum natis, nondumq; aliquid operatis nulla sunt momēta meritorum? An forte sunt aliqua naturarum? Quis hoc intelligat, ex vno patre, & ex vna matre, & ex vno concubitu, & ex vno creatore? An quemadmodum ex eadem terra idem creator produxit diuersa animantium atque gignentium [genera] ita ex eodem hominum coniugio atque complexu produxit in ge-

F minis diuersam prolem, vnam quam diligeret, alteram quam odisset? Nulla ergo electio est antequā esset quod eligeretur. Si enim bonus factus est Iacob vt placeret, vnde placuit antequam fieret vt bonus fieret? Non itaque electus est vt fieret bonus, sed bonus factus eligi potuit. 1.retra.cap. 23.&.1.fen tē.dis.41.c. opinan. An ideo secundum electionem, qua omnium deus præscius etiam futuram fidem vidit in Iacob nondum nato, vt quanuis non ex operibus suis iustificari quisque mereatur, quandoquidem bene operari nisi iustificatus nō potest, tamen quia ex fide iustificat gētes deus, Gala.3. nec credit aliquis nisi libera voluntate, hanc ipsam fidei voluntatem futuram præuidens deus, etiam nondum natum præscientia qua iustificaret elegerit. Si igitur electio per præscientiam, præsciuit autem deus fidem Iacob, vnde probas quia iam non ex operibus elegit eum, sed† propterea quia nondum nati erāt, & nondum aliquid egerāt bonum seu malum, † ß. ita etiam nondum crediderat aliquis eorum? Sed sicut præscientia vidit crediturum, ita præscientia videre poterat operaturum: vt quo modo dicitur electus propter fidem futurā

G quam præsciebat deus, sic alius possit dicere, propter futura opera potius electum, quæ nihilominus præsciebat deus. Quapropter vnde ostendit Apostolus, non ex operibus dictum esse, Maior seruiet minori: sed † quoniam oondum nati erant, non solum non ex operibus, sed nec ex fide dictum est, quia vtrunque deerat nondum oatis? Non igitur ex præscientia voluit intelligi factam electionem minoris vt maior ei seruiret. Volens enim ostendera oon ex operibus factam, propterea intulit dicens, Cum enim nondum nati fuissent, neq; aliquid egissent bonum seu malum. Alioquin poterat ei dici, sed iam sciebat deus, quis quid esset acturus. Quamobrem vnde illa electio facta sit quæritur, quia si nō ex operibus quæ oon erant in noodum natis, nec ex fide quia nec ipsa erat. Vnde igitur? Ao dicendum est quòd nulla electio fuerit, non existente aliqua diuersitate in vtero matris vel fidei vel operum, vel quorumlibet omnino meritorum? Sed dictum est, Vt secundum electionem propositum dei maneret, Et ideo quærimus, quia dictum est: nisi forte sic est distinguenda sententia, oon vt intelligamus tanquam ideo nō ex operibus, sed ex vocante dictum est, Maior seruiet minori: vt se-

Roma.9. *† Ia.* *σκληρόν.*

H cundum electionē propositum dei maneret: sed ita potius, vt hoc de nondum natis & nondum aliquid operatis exemplum datum accipiatur, ne aliqua electio hic possit intelligi. Cum enim oondum nati essent, neque aliquid egissent, siue booum siue malum, vt secundum electionem propositum dei maneret: id est neq; aliquid egissent bonum aut malum, vt propter ipsam actiooem electio aliqua fieret eius qui bene egerat, Cū ergo nulla esset electio bene agentis, secundum quam maoeret propositum dei, non ex operibus sed ex vocaote: id est ex eo qui vocādo ad fidem gratia iustificat impium, dictum est, & quia maior seruiet minori. Non ergo secundum alectionem propositum dei manet, sed ex proposito electio: id est non quia inuenit deus opera bona in hominibus quę eligat, ideo manet propositum iustificationis ipsius: sed quia illud manet vt iustificet credantes, ideo iouenit opera quę iam eligat ad regnum cœlorum. Nam nisi esset electio, nō essent electi, nec recte diceretur, Quis accusabit aduersus electos dei? Non tamē electio præcedit iustificationem, sed alectionē iustificatio. Nemo enim eligitur nisi iam distās ab illo qui reiicitur. Vnda quod dictum est, Quia elegit nos deus ante

Roma.8. *Ephe.1.*

I mundi constitutionem: non video quo modo sit dictū, nisi præscientia, Hic autem quod ait, Non ex operibus, sed ex vocāte dictum est ei, quia maior seruiet minori: non electione meritorum quæ post iustificationē gratiæ proueniunt, sed liberalitate donorum dei voluit intelligi, ne quis de operibus extollatur. Gratia enim dei salui facti sumus: & hoc non ex operibus †, sed dei donū est: non ex operibus, ne forte quis extollatur. Quæritur autem, vtrum vel fides mereatur hominis iustificationem, an vero nec fidei merita præcedant misericordiā dei, sed & fides ipsa inter dona gratiæ numeretur: quia & hoc loco cum dixisset, Non ex operibus: non ait, sed ex fide dictum est ei, quia maior seruiet minori: Ait autem, sed ex vocante. Nemo enim credit qui non vocatur, Misericors autē deus vocat, nullis hoc vel fidei meritis largiens, quia merita fidei sequuntur vocationē potius quàm præcedant. Quo modo anim credent ei quē non audierunt? Et quo modo audient sine prædicante? Nisi ergo vocando præcedat misericordia dei, nec credere quisquā potest, vt ex hoc incipiat iustificari & accipiat facultatam bene operandi. Ergo ante omne meritū

Roma.9. *Ephe.1.* *† al. nobis.* *In li. de per seuerātia.c. 19.& 21.* *Roma.10.*

est gratia, Etenim Christus pro impiis mortuus est. Ex K vocāta igitur minor accepit, non ex vllis meritis operū suorum, vt maior ei seruiret, vt etiam quod scriptū est, Iacob dilexi: ex vocante sit deo, non ex operante Iacob. Quid deinde Esaü quòd seruit minori, & quòd scriptum est, Esaü autē odio habui: quibus malis suis hoc meruit, cū & ipse oondum natus fuisset, neq; aliquid egisset boni aut mali quando dictū est, Et maior seruiet minori? An forte quemadmodū illud de Iacob nullis meritis bonæ actioois dictum est, Ita Esaü nullis meritis malæ actionis odiosus? Si enim quia præsciebat deus futura eius opera mala, propterea eum prædestinauit vt seruiret mioori, propterea prædestinauit & Iacob vt ei maior seruiret, quia futura eius bona opera præsciebat, & falsum est iam quod ait, Non ex operibus. Si autem verum est, quòd non ex operibus, & inde hoc probat, quia de nondum natis nondumq; aliquid operatis hoc dictum est: vnde nec ex fide, quæ in nondum natis similiter nondum erat, quo merito Esaü odio haberetur aotequam nasceretur. Quòd enim fecit deus ea quæ diligeret, nulla quæstio est. Si autem dicamus eum fecisse quæ odisset, absurdum est, occurrente alia scriptura & dicente, Neque enim odio habēs aliquid constituisses,

Roma.5. *Malac.1.* *Roma.9.*

L & nihil odisti horum quæ fecisti. Quo enim merito sol factus est sol, aut quid offendit luna vt tanto illo esset inferior, vel quid promeruit vt syderibus cæteris tanto clarior crearetur? Sed hæc omnia bona creata sunt quæq; in genere suo. Non enim diceret deus, Solem dilexi, lunam autem odio habui: aut, Lunam dilexi, stellas autem odio habui: sicut dixit, Iacob dilexi, Esaü autem odio habui: sed illa omnia dilexit, quanuis excellentiæ diuersis gradibus ordinata, quoniā vidit deus quia bona sunt, cum dicto eius sunt instituta: vt autem odisset Esaü, nisi iniusticiæ merito, iniustum est. Quod si concedimus, incipit & Iacob iusticiæ merito diligi. Quod si verum est, falsom est, quod non ex operibus. An forte ex iusticia fidei? Quid ergo te adiuuat. Cum enim nōdum nati fuissent, quandoquidem in nondum nato nec iusticia fidei poterat esse? Vidit itaque Apostolus quid ex his verbis posset animo audientis vel legentis occurrere, statimq; subiecit, Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud deum? Absit. Et quasi docens quo modo absit. Moysi enim dicit, inquit, Miserebor cui misertus aro, & misericordiam pręstabo cui misertus fuero. Qui-

Sapien.11. *Malac.1.* *Roma.9.* *Ibidem.* *Exod.33.*

M bus verbis soluit quæstionem, an potius arctius colligauit. Idipsum est enim quod maxime mouet: si miseretur cui misertus erit, & misercordiam præstabit cui misericors fuerit, cur hæc misericordia defuit Esaü, vt etiam ipse per illam asset bonus, quemadmodum per illam bonus factus est Iacob? An ideo dictum est, Miserebor, cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero, quia cui misertus erit deus vt eum vocet, misericors miserebitur eius vt credat: & cui misericors fuerit vt credat, misericordiam præstabit, hoc est faciet eum misericordem vt etiam bene operetur? Vnde admooemur, nec ipsis operibus misericordiæ quenquam oportere gloriari & extolli, quòd eis quasi suis deum promeruerit: quandoquidē vt haberet ipsam misericordiam ille præstitit qui misericordiam præstabit cui misericors fuerit. Quòd si eam credendo se meruisse quis iactitat, nouerit eum sibi præstitisse vt crederet, qui miseretur inspirando fidem, cuius misertus est, vt adhuc infideli vocationem impertiret. Iam enim discernitur fidelis ab impio, Quid enim habes, inquit, quod nō accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris

1.Cor.4.

A ris quasi non acceperis? Recte quidem hoc, Sed cur hęc
misericordia subtracta est ab Esaü vt nõ sic vocaretur,
vt & vocato inspiraretur fides, & credens misericors
fieret vt bene operaretur? An forte quia noluit? Si er-
go Iacob ideo credidit quia voluit, non ei deus dona-
uit fidem, sed eam sibiipse volendo præstitit, & habuit
aliquid quod noo accepit. An quia nemo potest crede-
re nisi velit, nemo velle nisi vocetur, nemo autem sibi
potest præstare vt vocetur, vocando deus præstat & fi-
dem: quia sine vocatione nõ potest quisquam credere,
Roma.10. quãuis nullus credat inuitus. Quo modo enim credent
ei quem nõ audierũt? Aut quo modo audient sine præ-
dicaote? Nemo itaque credit non vocatus, sed non om
Matt.20. nis credit vocatus. Multi enim sunt vocati, pauci vero
electi. Vtique ij qui vocantem non contempserunt,
sed credendo secuti sunt, volentes autẽ sine dubio cre-
Roma.9. diderunt. Quid est ergo quod sequitur, Igitur non vo-
lentis oeq; currentis sed misereotis est dei? An quia oec
velle possumus nisi vocati, & nihil valet velle nostrum,
nisi vt perficiamus adiuuet deus? Opus est ergo velle &
Luca.2. currere. Non enim frustra diceretur, Et in terra pax ho-
1.Cor.9. minibus bonæ voluntatis. Et sic currite vt comprehen-
B datis. Non tamen volentis oeque currẽtis, sed miseren-
tis est dei, vt quod volumus adipiscamur, & quò volu-
mus perueoiamus. Noluit ergo Esaü & nõ cucurrit, sed
etsi voluisset & cucurrisset, dei adiutorio peruenisset,
qui ei etiam velle & currere vocando præstaret, nisi vo
catione contempta reprobus fieret.. Aliter enim deus
præstat vt velimus, aliter præstat quod voluerimus. Vt
veliouis enim & suum esse voluit & nostrum, suum vo
caodo, nostrum sequendo, Quod autem voluerimus so
lus præstat: id est posse bene agere, & semper beate vi-
uere. Veruntamen Esau noodum natus, nihil horũ pos-
set velle seu nolle, Cur ergo in vtero positus improba-
tus est? Reditur enim ad illas difficultates, non solum
sua obscuritate, sed etiam nostra tam multa repetitio-
ne molestiores. Cur enim est improbatus Esaü nõdum
natus, qui nec credere poterat vocãti, nec contemnere
† al. opera- vocationẽ, nec boni vel mali aliquid †operari sine prę-
ri, Si præsci- scientia dei futuræ malæ voluntatis eius? Cur oon & Ia-
entia dei fu cob præscientia dei approbatus est futuræ bonæ volun
turæ malæ tatis eius? Quod si semel concesseris, potuisse quẽquam
volũtatis e- vel approbari vel improbari ex eo quod nondum in il
ius, cur &c. lo erat, sed quia deus futurum esse præsciebat, cõficitur
C eum potuisse etiam ex operibus approbari, quæ in illo
deus futura esse præsciebat, quanuis nondum esset ali-
quid operatus: & omoino te nihil adiuuabit quòd non-
Roma.9. dum nati erant, cum dictum esset, Et maior seruiet mi-
nori: vt hioc ostendas nõ ex operibus dictũ, quia non-
†al. nõdum dum quicquam erat operatus †. Illa etiam verba si dili-
quisquã e- genter attendas, Igitur non est volentis neque curren-
rat aliquid tis, sed miserentis est dei: non hoc Apostolus propter-
operatus. ea tantum dixisse videbitur quòd adiutorio dei ad id
quod volumus perueniamus, sed etiam ex illa intẽtione
Philip.2. qua & alio loco dicit, Cum timore & tremore vestram
ipsorum salutem operamini, Deus enim est qui opera-
tur in vobis, & velle & operari pro bona volũtate. Vbi
satis ostendit etiam ipsam bonam voluntatem in no-
bis operante deo fieri, Nam si propterea solum dictum
2. sent. dist. est, Non volentis neq; currentis, sed miserentis est dei:
26. ca. volũ quia voluotas hominis sola non sufficit vt iuste recteq;
tatem. viuamus, nisi adiuuemur misericordia dei: potest & hoc
modo dici, Igitur non miserentis est dei, sed volentis
est hominis: quia misericordia dei sola non sufficit, nisi
consensus nostræ voluntatis addatur. At illud manife-
stum est, frustra nos velle, nisi deus misereatur. Illud au- D
tem nescio quo modo dicatur, frustra deũ misereri ni-
si nos velimus. Si enim deus miseretur, etiam volumus:
ad eandem quippe misericordiam pertioet vt velimus.
Deus enim est qui operatur in nobis & velle & operari *Philip.2.*
pro booa voluntate. Nam si quæramus, vtrum dei do-
num sit voluntas bona, mirum si negare quisquam au-
deat. At enim quia non præcedit voluntas booa voca-
tionem, sed vocatio bonam voluotatem, propterea vo
canti deo recte tribuitur quod bene volumus, oobis ve-
ro tribui nõ potest quod vocamur. Non igitur ideo di-
ctum est putandum, nõ volentis neq; currentis, sed mi-
serentis est dei, quia nisi eius adiutorio non possumus
adipisci quod volumus, sed ideo potius, quia nisi eius vo
catiooe nõ volumus. Sed si vocatio ista [ita] est effectrix
bonę voluntatis, vt omnis eã vocatus sequatur, quo mo
do verum erit, Multi vocati, pauci electi? Quod si verũ *Matth.20.*
est, & nõ coosequenter vocationi vocatus obtemperat,
atq; vt obtemperet in eius est positum voluntate, recte
etiam dici potest, Igitur nõ miserentis dei sed volentis *Roma.9.*
atque currentis est hominis: quia misericordia vocãtis
non sufficit, nisi vocati obedientia cõsequatur. An for-
te illi qui hoc modo vocati nõ consentiũt, possent alio E
modo vocati accõmodare fidei volũtatem, Vt & illud
verũ sit, Multi vocati, pauci electi: vt quanuis multi vno *Matth.20.*
modo vocati sint, tamen quia nõ omnes vno modo af-
fecti sunt, illi soli sequantur vocationẽ, qui ei capiendæ
reperiuntur idooei: & illod oõ minus verum sit, Igitur
nõ volentis neque currentis sed miserentis est dei, qui
hoc modo vocauit, quo modo aptum erat eis qui secuti
sunt vocationẽ? Ad alios autem vocatio quidem perue-
nit, sed quia talis fuit qua moueri non posseot, oec †eam *† vt.*
capere apti essent, vocati quidẽ dici potuerunt sed non
electi: & non iã similiter verum est, Igitur non miseren
tis dei, sed volentis atq; currentis est hominis: quoniam
nõ potest effectus misericordiæ dei esse in hominis po-
testate, vt frustra ille misereatur si homo nolit, quia si
vellet etiã ipsorum misereri, posset ita vocare, quo mo-
do illis aptum esset, vt & mouerentur & intelligerent
& sequerẽtur. Verum est ergo, Multi vocati, pauci vero *Matth.20.*
electi. Illi enim electi qui congruẽter vocati: Illi autem
qui oon cõgruebãt neq; cootemperabãtur vocationi,
nõ electi quia oon secuti, quanuis vocati. Item verũ est,
Non volentis neq; currentis, sed miserentis est dei: quia *Roma.9.*
etiã si multos vocet, eorũ tamen miseretur quos ita vo- F
cat quo modo eis vocari aptũ est vt sequãtur. Falsum est
autẽ si quis dicit, Igitur oon miserẽtis dei, sed volentis *Ibidem.*
atq; currentis est hominis: quia nullius deus frustra mi-
seretur, Cuius autẽ miseretur, sic eum vocat quo modo
scit ei cõgruere, vt vocantẽ non respuat. Hic dicet ali-
quis, Cur ergo Esaü non sic est vocatus vt vellet obedi-
re? Videmus eoim alios aliter iisdem rebus demõstratis
vel significatis ad credendũ moueri, Sicut exempli gra
tia, Simeon in dominũ nostrum Iesum Christũ adhuc *Luca.2.*
infantẽ paruulum credidit, spiritu ei reuelante cogno-
scens. Nathanaël ad vnam sententiam quam ab illo au
diuit. Prius quàm te Philippus vocaret, cũ esses sub arbo *Ioan.1.*
re fici vidi te, respondit, Rabbi, tu es filius dei, tu es rex
Israël. Qnod tãto post quia confessus est Petrus meruit
audire, quòd beatus esset, & quòd ei darentur claues re- *Matth.16.*
gni cælorum, Miraculo facto in Chana Galilææ, quod
initium signorum Iesu Ioannes Euãgelista commemo- *Ioan.2.*
rat, aqua in vinum conuersa, crediderunt in eum disci-
puli eius: multos loquendo inuitauit † ad fidem, multi *† incitauit.*
nec suscitatis mortuis crediderunt: de cruce atq; morte

G eius conterriti etiam discipuli titubarunt, & tamen la-
Luca.23. tro tunc credidit, cum eum non prestantiorem videret
Ioan.20. in operibus, sed consortio crucis æqualem. Vnus etiam
de numero discipulorum post eius resurrectionem, nõ
tam viuentibus membris quàm recentibus cicatricibus
credidit. Multi ex eorum numero à quibus crucifixus
Actor.2. est, qui videntes eum miracula facientem contempse-
& 4. rant, discipulis eum predicanobus & in nomine eius ta
lia facieotibus erediderunt. Cum ergo alius sic, alius au-
tem sic moueatur ad fidem, eademq; res sæpe alio mo-
do dicta moueat, alio modo dicta nõ moueat, aliumq;
moueat, alium non moueat, quis audeat dicere defuis-
se [deo] modum vocãdi, quo etiam Esaü ad eam fidem
mentem applicaret volnotatémque cõiungeret, in qua
Iacob iustificatus est? Quod si tãta quoq; potest esse ob-
stinatio voluntatis, vt contra omnes oiodos vocationis
obdurescat mentis auersio, quæritur etiam vtrũ de diui-
na pœna sit ipsa duricia? Cum enim deus deserit, nõ sic
vocando, quo modo ad fidem moueri potest, quis etiã
dicat modum, quo ei persuaderetur vt erederet, etiam
omoipotenti defuisse? Sed quid hoc quærimus, cum ip-
Roma.9. se subiungat Apostolus, Dicit enim scriptura Pharaoni,
Exod.9. quia ad hoc te excitaui, vt ostendam in te potentiam
H meam, & vt anouncienir nomẽ meum in vniuersa ter-
ra? Hoc autem subiecit Apostolus documentũ, quo pro-
baret quod supra dixerat, Igitur noo volentis oeq; cur-
rentis sed miserentis est dei. Tanquam enim ei dicere-
tur, Vnde hoc doces? Dicit enim scriptura, inquit, Pha-
raoni, quia ad hoc te excitaui vt ostendam in te poten-
tiam meam, & vt annuncietur nomẽ oieum in vniuer-
sa terra, Vtique hioc ostendit quòd oõ volentis neque
curreotis sed miserentis est dei: coocluditque ita, Ergo
cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: cum superi-
us non vtrunque [dictum] sit. Neque enim quo modo
dictum est, Non voleotis neq; currentis, sed miserentis
est dei: sic etiã dictum est, Non ooleotis atq; cõtemnen
†al. Nõ volétis, neque currentis. tis†, sed obduraotis est dei. Vnde danr intelligi quod
infra vtrunq; posuit, Ergo cuius vult miseretur, & quem
vult obdurat, ita sententię superiori posse congruere, vt
obduratio dei sit nolle misereri: vt noo ab illo irroge-
tur aliquid quo sit homo deterior, sed tantũ quo sit me-
1. sent. dist. 41. cap. 1. lior non erogetur. Quod si sit nulla† distinctione meri-
torum, quis non erumpat in eam vocem quam sibi ipse
†Quod si sit vlla. obiecit Apostolus? Dicis itaq; mihi, quid adhuc cõque-
I ritur, Nam voluntati eius quis resistit? Conqueritur e-
nim deus sæpe de hominibus, sicut per ionumerabiles
apparet scripturarum locos, quòd nolint eredere & re-
cte viuere. Vnde fideles & facientes voluntatẽ dei, con
uersari dicuntur sioe querela, quòd de illis non quera-
tur scriptura. Sed quid conqueritur ait, Nam voluntati
eius quis resistit, quando cuius vult miseretur, & quem
vult obdurat? Et tamẽ intueamur superiora, & iode no-
stram quantum ipse dominus adiuuat, senteno am diri-
gamus. Ait enim pauloante, Quid ergo dicemus? Nun-
Conclusio quæstionis. quid iniquitas est apud deum? Absit. Sit igitur hoc fixũ
atque immobile in meote sobria pietate atq; stabili fi-
de, quòd nulla est iniquitas apud deum: atq; ita tenacis-
sime firmissimèque eredatur, idipsum quòd deus cuius
vult miseretur, & quem vult obdurat: hoc est cuius vult
miseretur, & cuius vult non miseretur, esse alicuius oc-
cultæ, atque ab humano modulo inuestigabilis æquita-
tis, quæ & io ipsis rebus humanis terrenisq; contracti-
bus animaduertenda est, In quibus nisi supernæ iusticiæ
quædam impressa vestigia teneremus, nuoquã in ipsum
cubile ac penetrale sanctissimum atq; castissimum spi-
ritalium præceptorũ, nostræ infirmitatis suspiceret at- K
que inhiaret intentio. Beati qui esuriuot & sitiunt iusti- Matth.5.
ciam, quoniam ipsi saturabuntur. In ista igitur siccitate
vitæ coouditionisq; mortalis, nisi aspergeretur desuper
velut tenuissima quædam aura iusticiæ, citius arescere-
mus quàm sitiremus. Quapropter cum dando & acci-
piendo inter se hominum societas cõnectatur, dentur
autem & accipiantur debita vel non debita: quis nõ vi
deat iniquitatis argui neminem posse, qui quod sibi de-
betur, exegerit: nec eum certe, qui quod ei debetur, do-
nare voluerit? Hoc autem non est in eorum qui debi-
tores sunt, sed in eius cui debetur arbitrio. Hæc imago,
vel vt supra dixi vestigium, negociis hominum de fa-
stigio summo æquitatis impressum est. Sunt igitur om-
nes homines, quãdoquidem vt Apostolus ait, Io Adam 1. Corin.15.
omoes moriuntur, à quo in vniuersum genus humanũ 1. sen. di.4.
origo ducitur offensionis dei, vna quædam massa pec- c. hos tamẽ.
cati, supplicium debeos diuinæ summæq; iusticiæ, quod
siue exigatur, siue donetur, nulla est iniquitas. A quibus
autem exigendum, & quibus dooandum sit, superbe iu
dicant debitores. Quemadmodum cõducti ad illam vi Matth.20.
neam iniuste indignati sunt, cum tantundem aliis do-
naretur, quantum illis redderetur. Itaq; huius impuden- L
tiam quæstionis ita retundit Apostolus, Homo tu quis Roma.9.
es, qui respondeas deo? Sic enim respondet deo, cum ei
hoc displicet quod de peccatoribus conqueritur deus:
quasi quenquã deus peccare cogat, si tantummodo qui-
busdam peccantibus misericordiam iustificatiools suæ 1. sen. di.4.
nõ largiatur, & ob hoc dicatur obdurare peccãtes quos c. cũque pre
dam, quia non eorũ miseretur, nõ quia impellit, vt pec- destinatio.
cent: eorũ autem non miseretur, quibus misericordiam circa finem.
nõ esse præbendã, æquitate occultissima & ab humanis
sensibus remotissima iudicat. Inscrutabilia enim sunt iu Roma.11.
dicia eius, & inuestigabiles viæ ipsius. Cooqueritur au- 1. sent. dist.
tem iuste de peccatoribus, tanquam de his quos peccare 41. cap. His
ipse non cogit, Simul etiã vt hi quorum miseretur, hãc tamen.
quoque habeant vocationem, vt dum cõqueritur deus
de peccatoribus, compungantur corde, atq; ad eius gra
tiam conuertantur. Iuste ergo cõqueritur & misericor-
diter. Sed si hoc mouet, quòd voluntati eius nullus resi-
stit, quia cui vult, subuenit, & quem vult, deserit: cum & Roma.9.
ille cui subuenit, & ille quẽ deserit ex eadem massa sint
peccatorum, & quãuis debeat vterq; supplicium, ab vno
tamen exigatur, alteri donetur, Si hoc ergo mouet, Ho-
mo tu quis es, qui respõdeas deo? Arbitror enim sub ea- M
dem significatione positum, quod dictũ est, homo, sub
qua & illud dicitur, Nonne homines estis, & secundum 1. Cor.3.
hominem ambulatis? Ibi enim carnales & animales no
tantur hoc nomine, quibus dicitur, Non potui loqui vo
bis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, Et illud, Nõ-
dum enim poteratis, sed neque adhuc potestis. Adhuc
enim estis carnales. Et illud, Animalis autem homo nõ
percipit quæ sunt spiritus dei. His ergo dicitur, Homo 1. Corin.2.
tu quis es qui respondeas deo? Nunquid dicit figmen- Roma.9.
tum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? Aut nõ habet po
testatem figulus luti, ex eadem cõspersione facere, aliud
quidem vas in honorem, aliud in cõtumeliam? Eoipso
fortasse satis ostendit se homini carnali loqui, quoniam
hoc limus ipse significat vnde primus homo formatus
est. Et quia omnes vt iam cõmemoraui, secundũ eundẽ
Apostolum in Adã moriuntur, vnã dicit esse consper- 1. Cor.15.
sionem omniũ. Et quãuis aliud vas fiat in honorẽ, aliud
in contumeliam, tamen & illud quod fit in honorẽ, ne-
cesse est vt carnale esse incipiat, atque inde in spiritalem
cõsurgat ætatem. Quandoquidem iam in honorẽ facti
erant,

A erant, & in Christo iam nati erant. Sed tamē quoniam
paruulos adhuc alloquitur, etiam ipsos carnales appel-
lat, dicens: Non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed
1.Cor.3. quasi carnalibus, Quasi paruulis in Christo lac vobis
potum dedi, non escam, Neque enim poteratis, sed ne-
que adhuc quidem potestis. Adhuc enim estis carnales.
Quanuis ergo carnales eos esse dicat, tamen etiam in
Christo natos, & in illo paruulos, & lacte potandos. Et
quod adiungit, Nec adhuc quidē potestis: ostendit pro-
ficientes futurum esse vt possint, quia iam in eis spirita-
liter renatis, gratia fuerat inchoata, Ergo iam vasa erāt
in honorem facta, quibus adhuc tamen recte diceretur,
Homo tu quis es, qui respondeas deo? Et si talibus recte
dicitur, multo rectius eis qui vel nondum ita regenera-
ti sunt, vel etiam in contumeliam facti. Illud tantum-
modo inconcussa fide teneatur, quòd non sit iniquitas
apud deum: qui siue donet, siue exigat debitum, nec il-
le à quo exigit, recte potest de iniquitate eius conque-
ri, nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et
ille enim nisi quod debetur, non reddit: & ille non ha-
bet, nisi quod accepit. Sed enitendum est hoc loco si do
minus adiuuet videre quemadmodum & illud verum
B sit quod scriptum sit, Nihil odisti eorum quæ fecisti: Et
Sapien.11. illud: Iacob dilexi, Esaü autē odio habui. Si enim prop-
Roma.9. terea Esaü odio habuit, quia vas factum erat in contu-
Malac.1. meliam, & aliud vas in honorem, aliud in cōtumeliam
idem figulus facit, quo modo nihil odisti horum quę fe
cisti? Ecce enim odit Esaü quod vos ipse fecit in contu-
meliam. Qui nodus ita soluitur, vt intelligamus omniū
1.Timo.4. creaturarum esse artificem deum, Omnis autem creatu-
ra dei bona est, & omnis homo inquantum homo est,
creatura est, nō inquantum peccator est. Est ergo crea-
tor deus, & corporis & animi humani, Neutrum horū
malum, & neutrum odit deus. Nihil enim odit eorum
quæ fecit. Est autem animus præstantior corpore, deus
vero & animo & corpore, vtriusq; effector & cōditor,
Peccatum. nec odit in homine, nisi peccatum. Est autem peccatum
hominis, inordinatio atque peruersitas, id est à præstan-
tiore conditore auersio, & ad condita inferiora conuer
sio. Non igitur odit deus Esaü hominem, sed odit deus
Ioan.1. Esaü peccatorem. Sicut dicitur de domino, In sua pro-
pria venit, & sui eum non receperunt. Quibus item ipse
Ioan.8. dicit, Vos propterea non audistis, quia nō estis ex deo.
Quo modo sui, quo modo non ex deo? Nisi quia illud
C dictum est de hominibus, quos ipse dominus fecerat, il-
lud de peccatoribus quos ipse dominus arguebat: iidem
tamē ipsi & homines & peccatores, sed homines de cō-
ditione, peccatores propria voluntate. Quur ergo Iacob
dilexit, nunquid peccator non erat? Sed dilexit in eo
nō culpam quam delebat, sed gratiam quam donabat.
Roma.5. Nam & Christus pro impiis mortuus est, non tamen vt
impij ‹ mortui › permanerent, sed vt iustificati ab im-
pietate conuerterentur, credentes in eum qui iustificat
Roma.4. impium. Odit enim deus impietatem. Itaq; in aliis eam
†perimit. punit † per damnationem, in aliis adimit per iustifica-
tionem, quemadmodum ipse iudicat esse faciendum il
lis iudiciis inscrutabilibus. Et quòd ex numero impio-
rum, quos non iustificat, facit vasa in contumeliam, nō
hoc in eis odit quod facit: quippe inquantū impij sunt,
execrabiles sunt, inquantum autem vasa fiunt, ad aliquē
vsum fiunt, vt per eorū ordinatas pœnas, vasa quæ fiunt
in honorē, proficiant. Non itaq; odit deus, nec inquan-
tum homines sunt, nec inquantum vasa sunt: id est, nec
quod in eis fecit creādo, nec quod in eis facit ordinan-
Sapien.11. do, Nihil enim odit eorum quæ fecit. Sed tamen quòd
vasa eos fecit perditionis, ad vsum correctionis aliorū D
facit. Odit enim in eis impietatem, quam ipse non fecit,
Sicut enim iudex in homine odit furtum, sed non odit
quod datur ad metallum, illud enim fur, hoc iudex fa-
cit: ita deus quòd ex conspersione impiorum facit vasa
perditionis, non odit quòd facit, id est, opus ordinatio-
nis suæ, in pœna debita pereuntium, in qua occasionem
salutis illi quorum miseretur, inueniant. Sic Pharaoni Roma.9.
dictum est, Ad hoc te excitaui, vt ostendam in te poten Exod.9.
tiam meam, vt annuncietur nomen meum in vniuersa
terra. Hæc demonstratio potentiæ dei, & annunciatio
nominis eius in vniuersa terra, prodest eis vt timeant,
vt vias suas corrigant, quibus vocatio talis congruit. Sic
cōsequenter dicit, Si autem volens deus ostēdere iram, Roma.9.
& demonstrare potentiam suam, attulit in multa pa-
tientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem: sub-
auditur, Tu quis es, qui respondeas deo? Vt recurren-
te sententia ad verba superiora, iste sit sensus, Si volens
deus ostendere irā, attulit vasa iræ, tu quis es qui respon
deas deo? Non autem solum volens ostendere iram, &
demonstrare potentiam suam, attulit in multa patien-
tia vasa iræ, quę perfecta sunt in perditionem: sed etiam
quod sequitur, Vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in E
vasa misericordiæ. Quid enim prodest vasis perfectis
in perditionem, quòd ea patienter deus sustinet, vt or-
dinanter † disperdat, vtaturq; illis ad instrumentum sa- †ordinate.
lutis aliorum, quorum miseretur? Sed illis vtique pro-
dest, ad quorum salutem istis sic vtitur: vt sicut scriptum
est, Iustus manus lauet in sanguine peccatoris: id est, mū Psal.57.
detur ab operibus malis per timorē dei, cum videt sup-
plicia peccatorum. Quòd ergo volens deus ostendere
iram, attulit vasa iræ, valet ad vtilem aliis præstandum
timorem, & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ, in vasa
misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Etenim ob-
duratio illa impiorum vtrunque demonstrat: & quid ti
mendum sit, vt quisq; pietate cōuertatur ad deū: & quan
tæ [agendæ] sint gratiæ misericordiæ dei, qui in aliorū
pœna quid aliis donet ostendit. Si autem illa quam de
aliis exigit nō est iusta pœna, nihil donat aliis à quibus
eam non exigit. Quia vero illa iusta est, & nulla est ini-
quitas apud [vindicantem] deū, quis sufficiat agere gra-
tias ei qui hoc remittit, quod si vellet exigere, nemo se
recte diceret non debere. Quos & vocauit nos, inquit, Roma.9.
non solū ex Iudæis, sed etiam ex gentibus: id est, vasa mi
sericordiæ quæ præparauit in gloriā. Non enim omnes F
Iudæos, sed ex Iudæis, nec omnes omnino homines gē
tium, sed ex gētibus. Vna est enim ex Adam massa pec-
catorum & impiorum, in qua & Iudæi & gētes remota
gratia dei ad vnam pertinent consperſionem. Si enim
figulus luti ex eadē consperſione facit aliud vas in ho-
norem, aliud vas in contumeliam: manifestum est autē
quòd ex Iudæis sunt alia vasa in honorem, alia in cōtu-
meliam, sicut ex gētibus: sequitur vt ad vnam cōsperſio-
nem omnes pertinere intelligātur. Deinde incipit red-
dere attestationes Prophetæ singulis generibus, cōuer-
so ordine. Prius enim dixit conuersos ex Iudæis, poste-
rius ex gētibus. Prius autem reddit testimoniū pro gēti- Roma.9.
bus, deinde pro Iudęis. Etenim sicut Osee dicit, Vocabo Osee.1.
non plebē meam, plebē meam, & non dilectam meam, 1.Petri.2.
dilectam meā: & erit in loco vbi dictū est, non populus
meus vos, ibi vocabuntur filij dei viui: de gentibus intel
ligitur dictū, quia non habebant destinatum vnū sacri-
ficiorū locum, sicut Iudæi in Hierusalem. Missi sunt au-
tem ad gentes Apostoli, vt in loco suo quiq; crederent,
& vbicunq; credidissent, ibi sacrificium laudis offerrēt,

G qoibus dedit potestatem filios dei fieri. Esaias autem,
Ioan.1. inquit, clamat pro Israël: Ne rursus omnes Israëlitæ in
Esaia.10. perditiooem isse credantur, docet & inde facta alia va
sa in honorē, alia in contumeliam, Si fuerit, inquit, nu-
merus filiorum Israël quasi arena maris, reliquiæ saluæ
fient. Cætera ergo turba, vasa perfecta ad perditionem.
Verbum enim consummans & breuians, inquit, faciet
dominus super terrā: id est, vt compendio fidei per gra
tiā saluos faciat credentes, nō per innumerabiles obser-
uationes, quibus illa multitudo seruiliter onerata pre-
mebatur. Per gratiam quippe nobis verbū consummans
Matth.11. & breuians fecit super terram, dicens, Iugum meum le-
ue est, & sarcina mea suauis est. Quod & paulopost hic
Roma.10. dicitur, Propè est verbū in ore tuo & in corde tuo: hoc
Deute.30. est verbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis
in ore tuo, quia dominus est Iesus, & credideris in cor-
de tuo quia deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.
Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem confes-
sio fit ad salutem. Hoc est verbum consummans & bre-
uians quod fecit deus super terram, qua consummatio-
ne atq; breuitate, latro iustificatus est, qui defixis in cru-
ce omnibus membris, & habens libera hæc duo, corde
H credidit ad iusticiam, ore confessus est ad salutem, sta-
Luca.23. timq; audire meruit, Hodie mecū eris in paradiso. Con-
sequerētur enim bona opera eius, si percepta gratia diu
inter homines viueret. Sed tamen non ea præcesserant,
vt eandem gratiā mereretur, ex latrocinio fixus in cru-
ce, ex cruce in paradisum translatus. Et sicut prædixit,
Roma.9. inquit Esaias, Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis se-
Esaia.1. men, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra si-
miles fuissemus. Quod hic ait, Reliquisset nobis semen:
hoc ibi, Reliquiæ saluæ fient. Cæteri autem tāquam per-
ditionis vasa debito supplicio perierunt. Et vt non om
nes perissent sicut Sodoma & Gomorra, non meri-
tum eorum fecit, sed gratia dei relinquentis semen, vn-
de alia messis toto orbe consurgeret. Hoc & paulopost,
Roma.11. Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquię per electio-
nem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam nō ex
operibus, alioquin gratia iam non est gratia. Quid er-
go? Quod quærebat Israël, hoc non est consecutus, ele-
ctio autē consecuta est, cæteri vero excæcati sunt. Con-
secuta sunt vasa misericordiæ, excæcata sunt vasa iræ:
ex eadem tamen conspersione, sicut in plenitudine gen
tium. Est locus quidam scripturæ ad rem de qua nunc
I agimus maxime necessarius, eadem quæ tractata sunt,
mira contestatione confirmans, in eo libro qui ab aliis
Iesus Sirach, ab aliis Ecclesiasticus dicitur, in quo ita
Eccli.33. scriptum est, Et omnes homines de solo & ex terra vn-
de Adam creatus est: In multitudine disciplinæ domi-
nus separauit eos & immutauit vias eorum. Et ex ipsis
benedixit & exaltauit, & ex his sanctificauit & ad se ap-
plicauit, & ex ipsis maledixit & humiliauit: & conuer-
tit illos ad dissensionem illorum, quasi lutum figuli in
manu ipsius plasmare illud & disponere, Omnes viæ e-
ius secundum dispositionem eius, sic homo in manu il-
lius qui se fecit & reddet illi secundum iudicium suum.
Contrarium malo bonum est, & contra mortem vita
est, sic & contra virum iustum peccator. Et sic intuere in
†intuere om nia opera. omnem operam †altissimi. Duo contra duo, vnum con
tra vnum. Primo hic commendata est disciplina dei, In
multitudine, inquit, disciplinæ deus separauit eos: vnde,
nisi à beatitudine paradisi? Et immutauit vias eorum, vt
iam tanquā mortales viuerent. Tunc facta est vna mas-
sa omnium, veniens de traduce peccati & pœna morta-
litatis, quamuis deo formante & creante quæ bona sunt
in omnibus. Est enim species & compago corporis in K
tanta membrorum cōcordia, vt inde Apostolus ad cha 1.Cor.12.
ritatem obtinendam similitudioem duceret in omni-
bus. Est etiam spiritus vitalis terrena membra viuifi-
cans, omnisque natura hominis, dominatu animę & fa
mulatu corporis conditione mirabili tēperata: sed con
cupiscentia carnalis de peccati pœna iam regnans, vni-
uersum genus humanum tāquam totam & vnam con-
spersionem originali reatu in omnia permanente con-
fuderat. Et tamen sequitur, Ex ipsis benedixit & exal- Eccli.33.
tauit, & ex ipsis sanctificauit & ad se applicauit, & ex ip-
sis maledixit & humiliauit & conuertit illos in dissen-
sionem ipsorum. Tanquam Apostolo dicente, An non Roma.9.
habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione fa Esa.45.
cere aliud vas in bonorem, aliud in contumeliam? Hiere.18.
Ideoque illud quod contexitur, nec ab ea similitudine
vacat, Quasi lutum, inquit, figuli in manu ipsius plasma- Eccli.33.
re illud & disponere: omnes viæ eius secūdum disposi-
tionem eius, sic homo in manu illius qui se fecit. Sed
quia dicit Apostolus, Nunquid iniquitas apud deum?
Vide & hic quid adiungat, Reddet illi, inquit, secundū
iudicium suū. Sed cum damnatis iusta tribuuntur sup-
plicia, tamen quia hoc & ipsum in vsum conuertitur, L
quo illi proficiant quibus prębetur misericordia: inten-
de †reliqua, Contrarium, inquit, malo boonm est, & con †attende.
tra mortem vita: sic & cōtra virum iustum peccator: &
sic intuere in omnē operam †altissimi, duo contra duo, †intuere om
vnum contra vnum, Vtique vt ex deteriorum compa- nia opera.
ratione emineant proficiantq; meliora, quæ tanquā per
gratiam meliora sunt. Tanquam diceret, Reliquiæ sal- Roma.9.
uæ fient. Sequitur & dicit ex persona reliquiarū, Et ego Eccli.33.
nouissimus vigilaui, & quasi qui racematur post vin-
demiatores. Et vnde probat, quia non ex meritis suis,
sed ex misericordia dei? In benedictione, inquit, dei &
ipse speraui, & quasi qui vindemiat repleui torcular.
Quamuis enim nouissimus vigilauerit, tamē quia erunt,
vt dictum est, nouissimi primi, in benedictione domi- Matth.20.
ni sperans, ex reliquiis Israël racematus populus imple-
uit torcular ex vbertate vindemiæ, quæ toto orbe ter-
rarum proueoit. Nulla igitur intentio tenetur Apostoli,
& omnium iustificatorum per quos nobis intellectus
gratiæ demonstratus est, nisi vt qui gloriatur, in domi-
no glorietur. Quis enim discutiat opera domini, ex ea- 2.Cor.10.
dem conspersione vnum damnantis, alterum iustifican
tis? Liberum voluntatis arbitrium plurimum valet: imò M
vero est quidē, sed in venundatis sub peccato quid va-
let? Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, spiritus Roma.7.
autem aduersus carnem, vt non ea quæ vultis faciatis. Gala.5.
Præcipitur vt recte viuamus: hac vtique mercede pro-
posita, vt in æternum beate viuere mereamur. Sed quis
potest recte viuere & bene operari, nisi iustificatus ex
fide? Præcipitur vt credamus, vt dono accepto spiritus
sancti per dilectionem bene operari possimus. Sed quis
potest credere, nisi aliqoa vocatione, hoc est, aliqua re-
rum testificatione tangatur? Quis habet in potestate ta-
li viso attingi mentem suam, quo eius voluntas mouea
tur ad fidem? Quis autem animo amplectitur aliquid
quod eum non delectat? Aut quis habet potestatem vt
vel occurrat quod eum delectare possit, vel delectet cū
occurrerit? Cum ergo nos ea delectant quibus profi-
ciamus ad deum, inspiratur hoc & præbetur gratia dei,
non nutu nostro & industria aut operum meritis com-
paratur: quia vt sit nutus voluntatis, vt sit industria
studij, vt sint opera charitate feruentia, ille tribuit, il-
le largitur: propterea petere iubemur vt accipiamus,
& quærere

A & quærere vt inueniamus, & pulsare vt aperiatur nobis. *Matth.7.* Nónne aliquando ipsa oratio nostra sic tepida est, vel potius frigida, & penè nulla, imò omnino interdum ita nulla, vt neq; hoc in nobis cum dolore aduertamus, quia si vel hoc dolemus, iam oramus. Quid ergo aliud *†faciamus.* ostenditur nobis, nisi quia & petere & quærere & pul- *Roma.9.* sare ille coocedit, qui vt hæc fugiamus† iubet. Igitur nō volentis neq; currentis, sed miserentis est dei: quandoquidem oec velle oec currere nisi eo mouente atq; exci- *Roma.11.* tāte poterimus. Quòd si electio hic fuit aliqua, vt sic intelligamus quod dictum est, Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt: non vt iustificatorum electio *†eligantur.* fiat ad vitam æternam, sed vt intelligantur † qui iustificētur: certe ita occulta est hæc electio, vt in eadem conspersione nobis prorsus apparere noo possit, Aut si apparet quibusdam, ego in hac re infirmitatem meam fateor. Non enim habeo quod intuear in eligendis hominibus ad gratiam salutarem, si ad examen huius electionis aliqua cogitatione permittor, nisi vel maius ingenium, vel minora peccata, vel vtrunque, addamus etiam si placet honestas vtilèsque doctrinas. Quisquis ergo fuerit quàm minimis peccatis irretitus atque maculatus, B Nam nullis quis potest? & acer ingenio, & liberalibus *1.Cor.1.* artibus expolitus, eligeodus videtur ad gratiam. Sed cū hoc statuero, ita me ridebit ille qui infirma mundi elegit vt confundat fortia, & stulta mundi vt confundat sapientes, vt eum intuens & pudore correctus, ego irrideam multos, & prę quibusdam peccatoribus castiores, & præ quibusdam piscatoribus oratores. Nóooe aduertimus multos fideles nostros ambulantes viam dei, ex nulla parte ingeoio comparari, nō dicam quorundam hæreticorum, sed etiam mimorum? Item non videmus quosdam homines vtriusque sexus in coniugali castitate viuentes sine querela, & tamen vel hæreticos vel paganos, vel etiā io vera fide & vera ecclesia sic tepidos, vt eos miremur meretricum & histrioonum subito conuersorum, non solum patientia & temperātia, sed etiam fide, spe, charitate, superari? Restat ergo vt voluntates eligantur, sed voluntas ipsa, nisi aliquid occurrerit quod delectet atq; inuitet animum, moueri nullo modo po- *Acto.8.& 9.* test. Hoc autem vt occurrat, non est in hominis potestate. Quid volebat Saulus nisi vt inuaderet & traheret, vinciret & necaret Christianos? Quàm rabida volūtas, C quàm furiosa, quàm cæca, qui tamen vna desuper voce prostratus, occuerēte vtiq; tali viso, quo mens illa & voluotas refracta sæuicia retorqueretur & corrigeretur ad fidem, repente ex Euangelij mirabili persecutore mirabilior prædicator effectus est. Et tamen quid dicemus? *Roma.9.* Nunquid iniquitas est apud deum? exigētem à quo placet, donantem cui placet: qui nequaquam exigit indebitum, nequaquam donat alienum. Nunquid iniquitas est apud deum? Absit. Quare tamen & huic ita, & huic non ita? Homo tu quis es? debitum si nō reddis, habes quod gratuleris: si reddis, non habes quod queraris. Credamus tantum & si capere nō valemus: quoniam qui vniuersam creaturam & spiritalem & corporalem fecit & condidit, omoia in numero & pondere & mēsura dis- *Sapien.11.* ponit, sed inscrutabilia suot iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Dicamus hallelu ia, & collaudemus canticum, & non dicamus, quid hoc? vt quid hoc? Omnia *Roma.11.* enim in tempore suo creata sunt.

Libri primi finis.

Tomus quartus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS

Episcopi, ad Simplicianum Mediolanensis ecclesiæ Episcopū, de solutione quarundam quæstionū ex libris Regum, Liber Secundus.

D

SATIS de Apostolo me ad pro- *Præfatio.* posita respondisse existimo: nūc ad ea quæ de libris Regoorū requisisti aliud volumē aggrediar, quæ sicut multa & propé omnia veterū librorū, figuratiora sunt, & mysteriorum velamioibus inuoluta, Quāuis enim ex eo quòd transierimus ad Christum, auferatur velamen, tamē videmus nunc in ænigmate, tunc autē facie ad faciem. Velameo quippe omnimodo in- *2.Cor.3.* tercludit aspectum, ænigma vero tanquā per speculum, *1.Cor.13.* sicut idem Apostolus ait, Videmus ounc per speculum & in ænigmate: nec euidentissimā detegit speciem, oec E prorsus obtegit veritatem. Aggrediar ergo & ista, duce domino, tuis potius subleuatus orationibus quàm iussionibus aggrauatus. Præsertim quia ex epistola tua hoc te intellexi quærere, quid hæc in prophetia sigoificeot: In quo reuera obtemperarem nisi mihi esset difficillimum: quia & de tota eoruodem contextione librorum duceoda est intētio, etsi esset promptior intellectus, magnitudo tamen operis impediret: quæ si subeunda est prolixius ocium tempúsque flagitat: sed nunc ipsas rerum proprietates gestarum, quæ his verbis quorum à te facta cómemoratio significantur, quo modo intelligerem nosse digoatus es & meis literis aperiri. Et pri *Quæstio. I.* mum quidem quod de primo Regoorum libro iussisti *1.Regnorū.* vt exponerem quo modo dictum sit, Et insiluit spiritus *c.10.& 16.* domini in Saül: cum alibi dicat, Et insiluit spiritus domini malus in Saül. Ita enim scriptum est, Et factum est cum conuerteret humerum suum vt iret à Samuël, conuertit deus io Saül cor aliud, & venerūt omnia signa illa die: & venit inde in collem, & ecce chorus Prophetarum in obuiam illi, & insiluit in illum spiritus domini, & prophetauit in medio eorum. Prædixerat enim hæc illi Samuël cum eum iussus voxisset. Et hoc quidem F non puto habere aliquid quæstionis. Spiritus enim vbi *Ioan.3.* vult spirat: & spiritum prophetiæ, oullarum animarum potest maculare contactus, Attingit eoim vbique propter suam mundiciam. Afficit enim omnes, non eodem *Sapien.7.* modo, sed alios per informationem spiritus eorundem hominū, vbi rerum demonstrantur imagines: alios per fructum mentis ad intelligentiam: alios vtraque inspiratiooe: alios etiam oescientes. Per informaooem spiritus duobus modis. Aut per somnium, sicut ooo solum *Gene.41.* pleriq; sancti, sed & Pharao & Nabuchodooosor: vter- *Daniel.2. & 4.* que vidit quod nemo eorum intelligere valebat, sed tamen vterque videre poterat. Aut per demonstrationem in ecstasi, quod nonnulli Latioi stuporem interpretantur, mirum si proprie, sed vicine tamen, cum sic mentis alienatio à sensibus corporis, vt spiritus hominis diuino spiritu assumptus capiendis atque intuendis imaginibus vacet: sicut Danieli demóstratum est quod non intelligebat, & Petro illud vas submissum de cœ- *Acto.10.* lo quatuor linteis: nam & ipse quid illa demonstratio figuraret postea cognouit. Per fructum autem mentis

G ad intelligeotiam voo modo,cũ hæc ipſa quæ demon-
ſtrantur imaginibus,quid ſignificent & quò pertineaot
reuelantur:quæ certior prophetia eſt,nam oiagis ipſam
1.Corin.13. vocat Apoſtolus Prophetiã, ſicut Ioſeph meruit intelli-
gere,quod Pharao nõ niſi videre,& Daniel exponit re-
gi,quod ille ceroit & neſcit. Cum vero ita mens affici-
tur, vt non rerum imagines coniecturali examinatio-
ne intelligat,ſed res ipſas intueatur,ſicut intelligitur ſa-
pientia & iuſticia omniſq; incõmutabilis & diuina ſpe-
cies,ad Prophetiam de qua nunc agimus non pertinet.
† al. vtrunq; autẽ munere propheticę donatur hi qui. Vtroque autem munere prophetiæ donandi,qui† & re-
rum imagines in ſpiritu vident,& quid valeãt ſimul in-
telligunt : aut certe manifeſtis locutionibus in ipſa de-
monſtratione informãtur,ſicut in Apocalypſi quædam
exponuntur . Neſcientes autem afficit prophetiæ ſpiri-
Ioan.11. tus, ſicut Caiphas cum eſſet pontifex prophetauit de do
mino, quòd expediret vnum mori pro tota gente,cum
aliud in verbis quę dicebat attenderet,quæ non ſe à ſe-
ipſo dicere oeſciebat. Abuodant io ſaoctis libris exem-
pla: & res tuæ prudeotiæ notiſſimas loquor.Noo enim
† al. mo. iſta diſcis à me,ſed in eis quæ † percontando probas, &
cogooſcere cupiens proficientem & corrigere paratus
H errantem. Hoc autem verbo quod poſitum eſt. Et inſi-
luit in cum ſpiritus: tãquam ex abdito diuinitatis ſecre-
to,repẽtinus ſignificatur afflatus. Horum igitur modo-
rum quo nam pooùs affectum eſſe intelligamus Saül,ſa
tis apparet ex eo quod ibi ſcriptum eſt, Conuertit deus
in Saül cor aliud:Sic enim aliam cordis affectionem ſi-
gnificat, quia coouertendo fecit deus vt imagioum ſi-
gnificantium & pręfigurantium capax fieret ad prophe
ticam diuinationem . Tantum autem diſtat inter pro-
phetiam Prophetarum, ſicut Eſaias, ſicut Hieremias,&
cæteri huiuſmodi fueruot, atq; iſtam tranſitoriam quæ
io Saül apparuit:quaotum diſtat ioter loquelam huma-
nam quam loquuntur homines: & cum eadem loquela
Nume.22. humana propter neceſſarium prodigium aſina locuta
eſt, io qua ſedebat Balaam Propheta : accepit enim hoc
ad tempus illud iumentum, vt deus quod ſtatuerat de-
monſtraret, oon vt habitu perpetuo[inter homines]be
ſtia loqueretur. Aut ſi hoc exemplum maiore differen-
tia remotum eſt , multo minus miranduoi eſt homini
reprobo datam fuiſſe ad momentum temporis, affectu
tranſitorio prophetiam, quando ille dederat qui & aſi-
nam cum voluit loqui fecit. Magis enim diſtat pecus ab
I homine,quàm homo reprobus ab electis,ſed tamen ab
hominibus. Non enim ſi quiſquã dixerit aliquid quod
ad ſapientiam pertinet,cootinuo ſapiens exiſtimandus
eſt:ſicut nec quiſquã ſi aliquando prophetauerit iam in-
Matth.13. ter Prophetas oumerabitur:cum & dominus in Euãge-
lio dicat quoſdam cum gaudio verbũ excipere & radi-
cis altitudinem oon habere,ſed eſſe temporales.Ideoq;
1.Reg.10. ſicut cooſequens indicat lectio,factum eſt in parabolã,
Et Saül ioter Prophetas . Hoc igitur mirari deſinamus,
cum io homioibus apparet dioinitus aliquid , quorum
vel meritum vel habitum excedit , cum forte vult deus
cuiuſdã ſignificaoionis gratia tale aliquid demonſtrari.
1.Reg.16. Si autẽ hoc mouet quòd poſtea Saül malo ſpiritu inua-
dente præfocabatur,qui prius prophetiæ ſpiritum acce-
perat, neque hoc mirandum eſt . Illud enim factum eſt
ex diſpenſatione aliquid ſignificandi, hoc ex merito
vindicandi. Nec mouere nos debent hæc alternãria in
animo humano , hoc eſt, in creatura mutabili, præſer-
tim eo tempore quo caro corruptibilis mortaliſq; por-
tatur. Aut non videmus io ipſo Petro,vt iodicat Euan-
gelium, extitiſſe tantam cõfeſſionem vt audire merue-
rit,Beatus es Simon Bar iona,quia nõ reuelauit tibi ca- K
ro & ſanguis, ſed pater meus qui in cœlis eſt . Et paulo Matth.16.
poſt tam carnaliter eum de domini paſſiooe ſenſiſſe,vt
ſtatim audiret, Vade poſt me Satanas, ſcandalum mihi
es: noo enim ſapis quæ dei ſunt, ſed quæ homin um: Et
fortaſſe aliquanto interius iotelligentibus, tantum va-
let ad viſa illa mentis hæc differẽtia, qua Petrus primo
intellexit deo patre reuelaote, quod filius dei eſſet Chri
ſtus,& poſtea oe moreretur extimuit: quantum valet ad
diſtinguẽda† viſa, quæ in ſpiritu hominis alienata men † inueſtigãda.
te imaginarie fiunt, reuelatio prophetiæ, qua primo af-
flatus eſt Saül,& cõmixoo ſpiritus mali quo poſtea pre- 1.Reg.16.
mebatur . Iam vero illud quòd etiam malus appellatus
eſt ſpiritus domini , ſic intelligitur, quo modo dictum
eſt, Domini eſt terra: tanquam creatura,& in eius poſi- Pſal.23.
ta poteſtate. Aut ſi propterea nõ congruit hoc locutio-
ois exemplum , quia terra non eſt mala , omois eoim 1.Timo.4.
creatura dei booa eſt:illud cõgruat,quòd ipſe Saül iam
reprobus & ſceleratus atq; iogranis ſaocto Dauid, per-
ſecutor etiam eius , cum ſæuiſſimæ inuidiæ facibus agi-
taretur, tamen adhuc Chriſtus domini dicebatur, ſicut
eum appellauit ipſe Dauid cum viodícauit extinctum. 2.Reg.1.
Sed magis arbitror, malignum ſpiritum à quo ipſe ve- L
xabatur Saül,ideo dictum ſpiritũ domini, quòd occul-
to domini iudicio Saülẽ vexabat. Vtitur eoim deus mi
niſtris etiam ſpiritibus malis ad vindictã malorum vel
ad bonorum probationẽ,alio modo ad illam rem,alio
ad iſtam. Quãuis enim inde ſit quiſq; malignus ſpiritus, 2. ſent. diſt.
quia mala voluntate nocere appetit,tameo noceodi po 44. cap. ſed
teſtatem non accipit oiſi ab illo ſub quo ſuot omnia, pluribus.
certis & iuſtis meritorum gradibus ordinata:quia ſicut Roma.13.
non eſt mala voluntas à deo, ſic non eſt poteſtas niſi à 2.Retra.1.
deo. Quanquam enim ſit io cuiuſq; poteſtate quid velit,
noo eſt tamen in cuiuſq; poteſtate quid poſſit vel face-
re cuiquã vel à quoquam pati. Nam & ipſe filius voicus
dei paſſurus ad tempus humiliter , homini ſuperbe lo-
quenti & diceoti , quòd poteſtatem haberet occidendi
eum vel dimitteodi, Non haberes, ioquit, io me poteſta Ioan.19.
tem,niſi data tibi eſſet deſuper. Diabolus etiã voleos no In expoſitione Pſal.29.
cere iuſto viro Iob, nocendi quidem voluntate diabo-
lus erat,ſed tamẽ à domino deo poteſtatem petebat di-
cens,Mitte manum & tange carnem eius: quanuis hoc Iob.2.
eſſet ſi permitteretur ipſe facturus, ipſam etiam permiſ-
ſionem petebat hoc modo,& manũ domini appellabat
permiſſam à domioo manum ſuam,id eſt, ipſam pote-
ſtatem quam volebat accipere . Cui congruit illud in M
Euangelio quod dominus diſcipulis ſuis ait. Hac nocte Luca.22.
poſtulauit ſataoas vexare vos ſicut triticum . Dictus eſt
ergo ſpiritus dei malus, hoc eſt, miniſter dei ad facien-
dum malum io Saül, quod eum pati iudex omnipoten
tiſſimus iudicabat: quoniam ſpiritus† ille quia malus e- † al. ille voluntate qua malus erat, nõ erat dei: creatura vero qua conditus erat, & poteſtate quã &c.
rat,ooo erat dei creatura vera qua conditus erat,& po-
teſtas quam oon ſua ſed domini omnium æquitate ac-
ceperat,dei erat. Verba etiam ipſa ſcripturarũ ita ſe ha-
bent, Et perrexit, inquit, Samuël & abiit in Ramatha,
& ſpiritus domini receſſit à Saül, & apprehendit eum
ſpiritus malignus à domioo & ſuffocabat eum . Et di-
xeruot pueri Saül , Spiritus domini malignus ſuffocat
te . Hoc igitur à pueris eius quo modo ſit dictum, Spi-
ritus domioi malignus: ſuperiora verba indicant nar- 1.Reg.16.
rantis ſcripturæ & dicentis , Spiritus malignus à do-
mino. Secundum enim hoc inquit,à domino: quia per
ſeipſum velle oecare † habebat, id eſt, comprehendere † necare.
Saül, poſſe autem noo habebat , oiſi ſumma iuſticia ſi-
neret . Si enim [iuſte] vindicat deus quemadmodum
ipſe

A ipſe dicit Apoſtolus, cum tradit homines in concupi-
Rom.1. ſcentias cordis eorum, non mirum ſi nihilominus iu-
ſte vindicans tradit eos etiam in concupiſcentias alio-
rum nocere volentium, ſua ſemper incommutabili æ-
quitate ſeruata. Animaduertendum ſanè cum additta-
mento dici, ſpiritus dei malus. Cum autem tantummo
do dicitur, ſpiritus dei: etiam ſi non addatur, bonus: ex
hoc intelligitur bonus. Vnde apparet bonum ſpiritum
ſecundum ſubſtantiam, malum autem ſecũdum mini-
ſterium dici ſpiritum dei. Quãquam quæri adhuc poſ-
ſit, vtrum cum ſpiritus dei dicitur, & ex hoc ipſo iam &
ſi nihil addatur intelligitur bonus, ille intelligatur qui
eſt in trinitate cõſubſtantialis patri & filio ſpiritus ſan-
2.Cor.3. ctus, de quo dicitur, Vbi autẽ ſpiritus domini, ibi liber-
1.Cor.2. tas. Et iterum, Nobis autem reuelauit deus per ſpiritum
ſuum. Et illud, Sic & quæ dei ſunt nemo ſcit niſi ſpiri-
tus dei. Et multis locis hoc modo dicitur ſpiritus dei,
& intelligitur ſpiritus ſanctus, etiã ſi non addatur, quo-
niam ea quæ circunſtant, ſatis indicant de quo dica-
tur, ita vt aliquando nec dei addatur & intelligatur, ta-
men ille ſpiritus dei principaliter ſanctus. Nam quem
Rom.8. alium cõmemorat vbi dicit, Ipſe ſpiritus teſtimonium
B dat ſpiritui noſtro quia ſumus filij dei. Et ipſe ſpiritus
1.Cor.12. adiuuat infirmitatem noſtram. Et hæc omnia operatur
vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis pro vt vult.
Et diuiſiones donationum ſunt, idem autem ſpiritus.
His enim omnibus ſententiis, nec dei nec ſanctus eſt
additum, & tamen ipſe intelligitur. Sed neſcio vtrum
manifeſto aliquo exemplo probari poſsit, alicubi ſpi-
ritum dei dictum ſine aliquo additamento, vbi ſpiri-
tus ille ſanctus non ſignificetur, ſed aliquis quamuis bo
nus, creatus tamen & conditus. Quę proferuntur enim
dubia ſunt, & indigent clariore documento, ſicut illud
Gene.1. quod ſcriptum eſt, Spiritus dei ferebatur † ſuper aquas.
† al. ſuperfe Nam & ibi ſpiritum ſanctum accipere quid impediat
rebatur. non inuenio. Cum enim aquarum nomine illa mate-
De Gene. ries inſinuaretur informis quæ de nihilo facta eſt, vn-
ad literã, de omnia fierent, quid prohibet intelligere ſpiritum
lib.1.ca.8. ſanctum cõditoris quòd ſuperferebatur huic materiæ,
nõ locorum gradibus interuallíſque ſpaciorum, quod
nequaquam de vlla re incorporea rectè dicitur, ſed ex-
cellentia & eminentia dominantis ſuper omnia volun
tatis, vt omnia conderentur: præſertim cum ea locu-
C tio, ſicut illarum ſcripturarum mos eſt, etiam prophe-
ticum quoddam ſonet myſterium, quo futuri baptiſ-
matis ex aqua & ſpiritu ſancto naſcituri populi præfi-
gurarentur. Non ergo cogit quod dictum eſt, Et ſpiri-
tus dei ferebatur ſuper aquas: illum intelligere ſpiritũ,
ſicut nonnulli intelligunt, quo mundi moles vniuerſa
iſta corporea velut animatur, ad miniſterium quorum-
que gignẽtium, & in ſua ſpecie continendarum corpo-
ralium creaturarum. Creatura eſt enim quicquid eſt
Sap.1. tale. Illud etiam quod ſcriptum eſt, Quoniam ſpiritus
domini repleuit orbem terrarum: non deſunt qui eun-
dem ſpiritum velint accipere, inuiſibilem ſcilicet crea-
turam cuncta viſibilia vniuerſali quadam conſpiratio-
ne vegetantem atque continentem. Sed neque hic vi-
deo quid impediat intelligere ſpiritum ſanctum, cum
Hiere.23. ipſe deus dicat apud Prophetã, Cœlum & terram ego
impleo. Non enim ſine ſuo ſpiritu ſancto implet deus
cœlum & terram. Quid ergo mirum ſi de ſpiritu ſan-
Act.6. cto eius dictum eſt, Repleuit orbem terrarum? Aliter
enim replet ſanctificando, ſicut de Stephano dicitur,
Repletus eſt ſpiritu ſancto: & de cæteris talibus. Aliter
autem replet ſanctificante gratia, ſicut quoſdã ſanctos,

Aliter atteſtante atque ordinante præſentia, ſicut om- D
nia. Quamobrem neſcio vtrum certo aliquo documẽ-
to ſcripturarũ poſſet oſtendi, cum ſine vllo additamen
to dicitur, ſpiritus dei vel ſpiritus domini, aliquid aliud
ſignificari quàm ſpiritum ſanctũ. Sed etſi eſt forte ali-
quid quod impræſentiarũ non occurrat, illud certè ar-
bitror nõ temere dici: quoties in ſanctis eloquiis com-
memoratur ſpiritus dei, neque additur aliquid, ſiue il-
le patri & filio conſubſtantialis ſpiritus ſanctus, ſiue ali-
qua creatura inuiſibilis intelligatur, malum tamen non
poſſe intelligi niſi addatur etiã malus. Malo enim quia
bene vtitur deus ad miniſterium iudicij ſui, appellatur
etiam ipſe ſpiritus dei, ad vindictam malorum & diſci
plinam & probationem bonorũ. Nec illud mouere iã
non debet quod poſtea ſcriptum eſt, eundẽ Saülem ſpi
ritu dei ſuper ſe facto prophetaſſe, quoniã poſt bonum
ſpiritum ſpiritus malus, & rurſum, poſt malum bonus.
Hoc enim fit nõ mutabilitate ſpiritus ſancti qui eſt in-
commutabilis cum patre & filio, ſed mutabilitate ani-
mi humani, deo cuncta diſtribuẽte, ſiue malis pro me-
rito damnationis vel emendatioois, ſiue bonis pro lar
gitate gratiæ ſuæ: Quanquam videri poſsit etiam idem E
fuiſſe dei ſpirit⁹ ſemper in Saül: malus autem illi, quòd
eius ſanctitatis † capax non eſſet. Sed non rectè hoc vi- *† al. ſancta*
detur. Tutior eſt enim ille ſenſus & verior, vt pro mu-
tabilitate affectionis humanę ſpirit⁹ dei bonus bene af-
ficiat vel ad prophetiam vel ad opus quodlibet aliud in
munere diuino, afficiat autem malus male: qui propter
miniſteriũ diuinę pietatis † omnia diſtribuentis & om- *† æquitatis.*
nibus rectè vtentis dicitur & ipſe ſpiritus dei, præſer-
tim quia dictũ eſt, Receſsit ab eo ſpiritus dei, & appre- *1.Reg.16.*
hendit eũ ſpiritus malignus à domino. Nullo enim pa
cto poteſt idem videri receſsiſſe & apprehendiſſe. Por-
rò autem in nõnullis exemplaribus, & eis maxime quæ
de lingua Hebræa ad verbum videntur expreſſa, inue-
nitur ſpiritus dei, ſine additamento poſitus, & intelli-
gitur malus ex eo quòd arripiebat Saül, & reficiebat eũ
Dauid tangendo citharam. Manifeſtum eſt tamẽ, ideo
non additum malus, quia paulò ſuperius iam dictum
erat, & de vicinitate ſcripturæ ſubaudiri & intelligi po
terat. Ita enim in huiuſmodi exemplaribus legitur, Igi-
tur quandocunque ſpiritus domini arripiebat Saül, tol
lebat Dauid citharam & percutiebat manu ſua, & refo
cillabatur Saül, & leuius habebat: recedebat enim ab eo F
ſpiritus malus. Siue ergo quòd hic non eſt dictum, ſpi-
ritus dei: ſed tantummodo, ſpiritus malus: quod ibi mi-
nus dictum erat, tanquam redditum apparet: ſiue quia
ſuperius ita poſitum erat, Et dixerũt ſerui Saül ad eum,
Ecce ſpiritus dei malus exagitat te: iubeat dominus no-
ſter, & ſerui tui qui coram te ſunt quærant hominem
ſcientem pſallere cithara, vt quando arripuerit te ſpi-
ritus dei malus, pſallat manu ſua & leuius feras: nõ opus
erat cum rurſum diceretur quandocunque ſpiritus dei
arripiebat Saül, addere malum, quia notũ erat de quo *1.Reg.18.*
nunc diceretur. Veruntamen illa quæſtio maior eſt & *& 19.*
non tranſitoria animi intentione rimanda, quòd cum
Saül perſequeretur Dauid innocentem, plenus inuidia
& liuore veſanus, factus eſt ſuper eũ ſpiritus dei, & am-
bulabat ingrediens & prophetabat. Non enim poteſt
hic niſi ſpiritus bonus intelligi per quẽ ſancti Prophe-
tæ futurarum rerum imagines & viſa cernebant, non
ex eo tantum quia dictum eſt, Et prophetabant: nam in
exemplaribus quæ ſunt ex Hebræo, hoc quoque inue-
nitur de ſpiritu malo dictum ita, Poſt diem autem al- *1.Reg.18.*
terum inuaſit ſpiritus dei malus Saül, & prophetabat in
medio

G medio domus suæ. Et in aliis diuinarum scripturarum locis sæpe inuenitur, quòd prophetia non tantum bona, sed etiam mala dicatur: & Prophetæ dicti sunt Baalim, & exprobratum est quibusdam quia prophetabant in Baal. Nõ ergo necesse est intelligi propterea bonum spiritum qui factus est super Saül postea, quia dictum
1.Reg.19. est, Et ambulabat ingrediens & prophetabat. Sed quia sine additamento positum est, Factus est spiritus dei super eum. Nõ enim sicut in illo loco dictum erat supra,
1.Reg.16. Spiritus dei malus: vt ex hoc posset etiam in cõsequentibus subaudiri: quinimmo superiora magis attestantur illum spiritum dei bonum fuisse, & vere propheti-
1.Reg.19. cum. Dauid enim erat cum Samuële, & misit Saül nuncios qui apprehenderent Dauid. Quoniam autem Samuël erat inter Prophetas & cœtum Prophetarum qui illo tempore prophetabãt, nuncij qui missi sunt accepto eodem spiritu prophetauerunt, missisque aliis hoc contigit, & tertiis nihilominus: postea cum & ipse Saül venisset, factus est etiam super eum spiritus dei, & prophetabat & ipse, & ambulabat ingrediens & prophetabat. Cum enim dicitur, Et factus est super ipsos spiritus dei & prophetabant, & ipse idem vtique erat spiritus
H qui erat in Prophetis inter quos & Samuël inuetus est, & ex hoc vtique necesse est intelligi illum bonum spiritum. Atque ideo quæstio diligenter discutienda est, quo modo & illi qui missi essent ad tenẽdum hominẽ & ad necem adducẽdum tali spiritu affici meruerunt, & Saül ipse qui miserat veniens & ipse sanguinem innocentem quærens effundere, accipere meruit illũ spiritum & prophetare. Hic nimirum occurrit illud quod Apostolus Paulus apertissime exponit supereminẽtem
1.Cor.13. viam demõstrans, Si linguis hominum loquar, inquit, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æramentum sonans aut cymbalum tinniẽs, Et si habuero prophetiam omnem & sciero omnia sacramenta & omnem scientiam, & habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si distribuero omnem substantiam meam, & si tradidero corpus meum ita, vt ardeã, charitatem autẽ non habeam, nihil mihi prodest. Quo in loco manifestum est eum munera illa commemorasse, quæ spiritus sancti diuisionibus datur sicut supe-
1.Cor.12. rius dicit, Vnicuique autem datur manifestatio spiri-
I tus ad vtilitatem: alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ: alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum: alteri autem fides in eodem spiritu: alij donatio curationum in vno spiritu: alij operationes virtutum: alij prophetia: alij diiudicatio spirituum: alteri genera linguarum. Omnia autem hæc operatur vnus atque idem
† al. diuidens propria vnicuique prout. † spiritus, diuidens singulis prout † vult. Satis ergo apparet inter dona sancti spiritus esse prophetiam, quam tamen si quis habeat, & charitatem non habeat, nihil est. Ex quo intelligitur fieri posse, vt quidam etiam indigni vita æterna regnóque cœlorum, aspergantur tamẽ quibusdam spiritus sancti muneribus nõ habentes charitatem, sine qua illa munera non nihil sunt, sed nihil eis prosunt. Prophetia quippe sine charitate, sicut iam demonstratum est, non perducit ad regnum dei: charitas vero sine prophetia vtique perducit ad regnum dei. Cum enim loquens de membris Christi, ait, Nunquid omnes Apostoli? Nunquid omnes Prophetæ? indubitanter ostendit etiam eum qui prophetiam nõ habet posse in membris Christi numerari. Vbi quem locum haberet, si charitatem sine qua homo nihil est non haberet? Nullo autẽ modo ita diceret, quando de mem

bris ageret quibus Christi corpus impletur, Nunquid K
omnes habent charitatem: quemadmodum dixit, Nũquid omnes Apostoli? Nũquid omnes Prophetæ? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes dona habent curationum? Et cætera huiusmodi. Sed dicit aliquis, posse quidem fieri vt prophetiam quisque non habeat, & tamen habeat charitatem, atque ideo Christo annumeratus † inhæreat: sed fieri non posse, vt prophetiam habeat, & nõ habeat charitatem: nihil enim est homo habens prophetiam sine charitate. Ita fortasse quemadmodum possumus dicere, nihil esse hominem habentem animam sine mente: non quia possit inueniri homo qui mentem non habeat habens animam, sed quia nihil esset si inueniri posset. Sic etiam dici potest, si corpus figuram habeat, colorem non habeat, videri non potest: non quia sit corpus cui desit color, sed quia si deesset † cerni non posset. Ita fortasse dictum est, quòd si quis habeat prophetiam, & charitatem non habeat, nihil est: non quia potest in quoquam prophetia esse sine charitate, sed quia si esset, prodesse non posset. Opus est igitur ad soluendam istam quæstionem, vt ostendamus aliquem reprobum hoc donũ habuisse prophetię: quod L si alium neminem inueniremus, hoc iste ipse Saül satis ostenderet. Sed tamen ille etiam Balaam reprobus ap- Num. 24.
paret: non enim eum tacet scriptura diuino iudicio esse damnatum: & tamen prophetiã habebat: & quia charitas ei deerat, inerat voluntas maledicendi populo Israëlitico, quam hostis precio comparauerat, qui eum ad maledicendum mercede conduxerat, dono tamen illo prophetãdi quo aspergebatur benedicebat inuitus. Nec verba illa parum attestantur huic sententiæ quę in Euangelio scripta sunt, multos dicturos in illa die, Do- Luc. 13.
mine domine coram te manducauimus & bibimus, & Matt. 7.
in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus: quibus tamen dicturus est, Non noui vos, recedite à me operarij iniquitatis. Non enim eos mentientes putabimus ista dicturos in illo iudicio, vbi nullus erit fallendi locus, aut vllam vocem talium legimus dicentium, dileximus te. Poterunt ergo dicere, In nomine tuo prophetauimus, cũ sint improbi (& reprobi) non autem poterunt dicere, dilectionem quam mandasti tenuimus. Nam si dicent, non eis responde- bitur, Non noui vos. In hoc enim cognoscetur, inquit, Ioan. 13.
quia discipuli mei estis, si vos inuicem diligatis. Exem- M
plum vtique huius Saül, resistit superbis nonnullis hæreticis: qui vel aliquid boni de muneribꝰ sancti spiritus negant posse dari eis qui ad sanctorum sortes non pertinent: cum eis dicimus habere illos posse sacramẽtum baptismi, quod cum ad Ecclesiam catholicam veniunt, non est in eis vllo modo violandum, aut quasi non habeant tradendum: sed tamen eos nõ ideo saluti debere confidere, quia nõ improbamus quod illos accepisse credimus, † sed oportere cognoscere vnitatis societatẽ † cõcedimus.
vinculo charitatis ineundam: sine qua omnino quicquid habere potuerint, quanuis per se sanctum ac venerandum, ipsi tamen nihil sunt, tanto indigniores effecti vitæ æternæ præmio, quanto illis donis non bene vsi sunt quæ in hac vita quæ transitoria est, acceperunt. Non autem bene vtitur nisi charitas, & charitas omnia 1.Cor.13.
tolerat, atque ideo non scindit vnitatem cuius ipsa est fortissimum vinculum. Non enim & seruus ille nõ ac- Matt. 25.
cepit talentum, aut aliquid aliud intelligitur talentum, quàm munus aliquod diuinum: sed qui habet dabitur ei, qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo: quod non habet auferri nõ potest, sed aliud non habet

vt

† al. Christi membris annumeratur.

† esset.

A vt merito auferatur quod habet. Nō habet charitatem
vtēdi, vt auferatur quicquid aliud habet quod sine cha
ritate non prodest. Non igitur mirum est, regem Saül
& eo tēpore quo primum vnctus est accepisse spiritum
prophetandi, & postea cum esset propter inobediētiam
reprobatus, recedente ab eo spiritu domini, arreptum
esse maligno spiritu à domino: qui etiā ipse spiritus do-
mini appellatus est propter ministerium, quia omni-
bus etiam spiritibus malis bene vtitur dominus, vel ad
damnationem quorundam, (vel ad emendationem,)
vel ad probationem: & quāuis non sit malignitas à do-
mino, non est tamen potestas nisi à deo. Dictúmque est
1.Reg.26. etiam, Sopor domini occupauerat milites eiusdē Saül,
cum Dauid hastam & cyphum abstulisset à capite dor-
mientis: non quia tunc sopor in domino erat vt ipse
dormiret, sed quia ille sopor qui tunc homines appre-
henderat nutu dei erat infusus, ne Dauid & seruorum
eius in eo loco præsentia sentiretur. Neque illud mirū
1.Reg.19. est rursum eundem Saül accepisse spiritum prophetiæ
cum persequeretur iustum, & eum comprehensurus &
necaturus venisset in locum vbi erat congregatio Pro-
phetarum. Sic enim satis monstratum est, neminem de
B tali munere iam securum esse debere, tanquam sit ac-
ceptissimus deo, si non habeat charitatem: quandoqui-
dem illud donum & Saüli dari potuit propter arcanū
quidem alicuius sacramenti, sed tamen dari potuit re-
probato, inuido & ingrato & reddenti mala pro bonis,
& ne post ipsam quidem acceptionem spiritus cor-
q.II. recto in melius atque mutato. Age iam videamus
1.Reg.15. quo modo dictū sit, Pœnitet me quod constituerim re-
gem Saül. Quæris etenim, non vtiq; in talium verborum
intellectu rudis, sed rudimenta explorans mea pater-
no studio & benigna cura, quo modo pœniteat aliquid
dominum, in quo sit omnis præscientia. Ego vero cum
†deo. hoc de domino † dicitur, indignū aliquid dici arbitra-
rer, si aliquid dignum inueniretur quod de illo dicere-
tur. Cum vero verba omnia quibus humana colloquia
cōferuntur, illius sempiterna virtus & diuinitas mira-
biliter atque incunctanter excedat, quicquid de illo hu
manitus dicitur, quod etiā hominibus aspernabile vi-
deatur, ipsa humana admonetur infirmitas, etiam illa
quæ congruenter in scripturis sanctis de deo dicta exi-
stimat, humanæ capacitati aptiora esse quàm diuinæ
C sublimitati, ac per hoc etiam ipsa esse transcēdenda, est
sanior intellectus, sicut ista qualicúque transcensa sunt.
Quis est enim hominum, cui nō occurrat in deo cun-
cta præsciente, pœnitentiam esse non posse? Et certè ta-
men hæc duo verba sunt, pœnitētia & præsciētia, quo-
rum quia vnum congrue credimus in deo, id est, præ-
scientiam, negamus in eo esse pœnitentiam. Cum vero
alius liquidiore consyderatione ista pertractans, quæ-
sierit quēadmodum vel ipsa præscientia deo congruat,
& inuenerit huius etiam verbi notionem illius ineffa-
bili diuinitate longe lateq; superari, non miretur vtrū-
que de illo propter homines dici potuisse, de quo vtrū-
que propter ipsum incongrue diceretur. Quid est præ-
scientia, nisi scientia futurorum? Quid autem futurum
est deo, qui omnia supergreditur tempora? Si enim in
sciētia res ipsas habet, non sunt ei futuræ sed præsentes,
ac per hoc non iam præscientia, sed tantum scientia di
ci potest. Si autem sicut in ordine temporalium crea-
turarum, ita & apud eum nōdum sunt quæ futura sunt,
sed ea præuenit sciendo, Bis ergo ea sentit, vno quidem
modo secundum futurorum præscientiam, altero ve-
ro modo secundum præsentium scientiam. Aliquid er

go temporaliter accedit scientiæ dei, quod absurdissi- D
mum atque falsissimum est. Nec enim potest quæ ven-
tura prænoscit nosse cum venerint, nisi bis innotescāt,
& prænoscendo antequam sint, & cognoscēdo cum
iam sunt. Ita fit, vt quod longe à veritate seclusum est,
temporaliter aliquid accedat scientiæ dei, cum tempo-
raliter † quæ præsciuntur etiam præsentia sentiūtur, quę † tēporalia.
non sentiebantur antequam fierent, sed tantummodo
præsciebantur. Si vero etiā cum venerint quæ præscie-
bantur esse futura, nihil noui accedit scientiæ dei, sed
manebit illa pręscientia sicut erat etiam priusquam ve-
nirent quæ præsciebātur, quo modo iam præscientia di
cetur, quando nō est rerum futurarum? Iam enim præ-
sentia sunt quæ futura cernebat, & paulo pòst erūt præ-
terita, Præteritarū autem rerum sicut præsentium nul-
lo modo potest dici præscientia. Reditur ergo ad id vt
fiat rebus iam præsentibus scientia, quæ eisdem rebus
futuris erat præscientia: & cum ea quæ præscientia erat
prius, postea sciētia fiat in deo, admittat mutabilitatem
& temporalis sit, cum dei qui vere summèque est, nec
vlla ex parte sit mutabilis, nec vllo motu notio tempo-
ralis. Placet ergo vt non dicamus præscientiam dei, sed
tantummodo scientiam: quæramus & hoc quo modo, E
Non enim scientiam solemus dicere in nobis, nisi cum
sensa & intellecta memoria retinemus: id est, cum me-
minimus aliquid sensisse nos vel intellexisse, vt id cum
volum' recolam'. Quod si ita in deo est, vt possit pro-
prie dici, intelligit & intellexit: sentit & sensit: admittit
tempus; & subrepit nihilominus illa mutabilitas quæ
longe à dei substantia remouenda est: & tamen & scit
deus & præscit deus ineffabili modo, sic eum & pœni-
tet ineffabili modo. Cum enim sciētia dei longe distet
ab humana sciētia, ita vt irridēda sit comparatio: vtra-
que tamen scientia vocatur: & hæc quidem humana ta
lis est, vt dicat de illa Apostolus, etiam scientia destrue- 1.Cor.13.
tur: quod nullo modo rectè de scientia dei dici potest.
Sic & ira hominis turbida est, & non sine cruciatu ani-
mi: ira vero dei de qua dicitur in Euāgelio, Sed ira dei Ioan.3.
manet super eum. Et Apostolus, Reuelabitur enim ira Rom.1.
dei de cœlo super omnem impietatem: illo in trāquil-
litate iugiter manente, in creatura subdita exercet ad-
mirabili æquitate vindictam. Misericordia quoque ho
minis habet nonnullam cordis miseriam, vnde etiam
in Latina lingua nomen accepit. Nam inde est etiam, F
quod non solum gaudere cum gaudentibus, sed etiam Rom.12.
flere cum flentibus hortatur Apostolus, Quis autem sa- Psal.85.
no capite dixerit vlla miseria tāgi deum, quem tamen
vbique scriptura multæ misericordiæ esse testatur? Ita
& zelum humanum nō sine peste liuoris intelligimus:
zelantem vero deum non ita, sed eodem verbo, nō eo-
dem modo. Longum est percurrere cætera, & sunt in-
numerabilia, quibus ostenditur multa diuina iisdē no-
minibus appellari quibus humana, cum incomparabili
diuersitate seiuncta sint: nec tamen frustra eadem sunt
rebus vtrisq; indita vocabula, nisi quia hęc cognita quę
in quotidiana consuetudine versantur, & experimen-
tis vsitatioribus innotescunt, nomina † ad intelligenda † al. nōnul-
illa sublimia præbent viam. Cum enim detraho de hu- lam.
mana sciētia mutabilitatem, & transitus quosdam à co-
gitatione in cogitationem, cum recolimus vt cernam'
animo quod in contuitu eius paulo ante nō erat, atque
ita de parte in partem crebris recordationibus transili-
mus: vnde etiam ex parte dicit esse Apostolus nostram 1.Cor.13.
scientiam, Cum ergo hæc cuncta detraxero, & reliquе-
ro solam viuacitatem certę atque inconcussæ veritatis,
vna

G vna atque æterna contemplatione cuncta collustrãtis:
imò non reliquero, non enim habet hoc humana sciẽ-
tia, sed pro viribus cogitauero, insinuatur mihi vtcun-
que scientia dei: quod tamen nomen ex eo quod scien
do aliquid non latet hominem, potuit esse rei vtrique
commune: quãquam & in ipsis hominibus solet discer
1.Cor.12. ni à sapientia scientia, vt etiã Apostolus dicit, Alij qui-
dem per spiritum datur sermo sapiẽtiæ, alij sermo scien
tiæ secũdum eundem spiritum. In deo autem nimirum
3.sent.dist. non sunt hæc duo, sed vnum: & in hominibus quidem
35.cap.2. hæc ita discerni probabiliter solent, vt sapientia perti-
neat ad intellectum æternorum, sciẽtia vero ad ea quæ
sensibus corporis experimur. Sed licet alius aliam diffe-
rentiam proferat, nisi tamen diuersa essent, non sic ab
Apostolo distinguerentur. Quod sanè si ita est, vt no-
men scientiæ rebus quas per sensum corporis experi-
mur deputatum sit, nulla est omnino scientia dei. Non
enim deus per seipsum ex corpore & anima constat, si-
cut homo. Sed melius dicitur aliam esse scientiam dei,
& non eiusdem generis cuius ista est quæ hominum di
citur: sicut etiam idipsum quod deus dicitur, lõge aliud
H est quàm quemadmodum dictum est, quia stetit in sy-
Psal.81. nagoga deorum. Tamen ad non latere quoquo modo
pertinet communicatio ipsa vocabuli. Sic etiam de ira
hominis detraho turbulentum motũ, vt remaneat vin-
dictæ vigor, atque ita vtcunque assurgo in noticiam il-
lius quæ appellatur ira dei. Item de misericordia si au-
feras compassionem, cum eius quem conferearis parti-
cipatus es miseriæ, vt remaneat tranquilla bonitas sub-
ueniendi & à miseria liberandi, insinuatur diuinæ mi-
sericordiæ qualiscunque cognitio. Zelum quoque dei
non repudiemus & aspernemur, cum scriptum inueni-
mus: sed auferamus de humano zelo pallidam tabẽ do-
loris, & morbidam perturbationem animi: remaneát-
que illud solum iudicium, quo corruptio castitatis im-
punita esse non sinitur, & assurgimus vt incipiamus ali-
1.Reg.15. quo modo capere zelum dei. Quapropter cum legim⁹
etiam dominum dicentem, Pœnitet me: cõsyderemus
quid id esse soleat, In hominibus opus pœnitendi est,
cum proculdubio reperitur voluntas mutandi: sed in
homine cum dolore animi est: reprehendit enim in se
quod temere fecit. Auferamus ergo ista quæ de huma-
na infirmitate atque ignorantia veniunt, & remaneat
I solum velle, vt non ita sit aliquid quemadmodum erat,
sic potest aliquantulum intimari menti nostræ, qua re-
gula intelligatur quòd pœnitet deum. Cum enim pœ-
nitere dicitur, vult non esse aliquid sicut fecerat vt es-
set: sed tamen & cum ita esset, ita esse debebat: & cum
ita esse iam non sinitur, iam nõ debet ita esse, perpetuo
quodam & tranquillo æquitatis iudicio, quo deus cun-
cta mutabilia incommutabili voluntate disponit. Sed
quoniam præscientiam & sciẽtiam cum laude solemus
dicere in hominibus, irámque ipsam solet humanum
†tremere. genus in magnis potestatibus timere † potius quàm re-
prehendere, congruenter putamus talia dici de deo.
Qui autem zelat, & quem aliquid pœnitet, quoniã vel
culpari solet vel in se culpam corrigere: atq; ideo cum
reprehensione ista dici de hominibus, propterea mo-
uet cum legimus esse aliquid in deo eiusmodi. Sed illa
scriptura omnibus cõsulens propterea magis & ista po
nit, ne illa quæ placent sic intelligantur in deo, quo mo
do consueuerunt in hominibus intelligi. Per hæc enim
quæ displicent cum ea non audeamus sic intelligere in
deo vt inueniuntur in homine, discimus etiam illa sic
quærere quæ apta esse atque conuenientia putabamus.

Nam si propterea non est illud de deo dicendum, quia K
in homine displicet, nõ dicamus incõmutabilem deũ,
quia de hominibus cum reprehensione dictum est: nõ
enim est illi† cõmutatio. Item quædam in homine sunt †al. illis.
laudabilia, in deo autem esse non possunt, sicut pudor,
quod ætatum viridiorum magnum est ornamentum:
sicut timor dei non est tantum in veteribus libris lau-
datus, sed Apostolus etiam dicit, Perficiẽtes sanctifica- 1.Cor.7.
tionem in timore dei: qui vtique in deo nullus est. Si-
cut ergo quędam laudabilia hominum nõ rectè dicun
tur in deo: sic quædam culpabilia hominum rectè intel
liguntur in deo: non ita vt in hominibus, sed vocabulis
tantummodo communibus, longe alia ratione & mo-
do. Nam paulo pòst idem Samuël cui dixerat domin⁹,
Pœnitet me quod cõstituerim regem Saül, ipsi Saüli ait
de deo, Quoniam nõ est sicut homo vt pœniteat eum: 1.Cor.15.
vbi videlicet satis ostendit etiam cum deus dicit, Pœ-
nitet me: nõ humano more accipiendũ esse, sicut iam
quantum valuimus, disputauimus. Item quæris, v- q.III.
trum spiritus immundus qui erat in Pythonissa, potue- 1.Reg.28.
rit agere vt Samuël à Saüle videretur & loqueretur cũ
eo. Sed multo maioris miraculi est, quòd ipse satanas L
princeps omnium immundorum spirituum potuit lo-
qui cum deo, & petere ad tentandũ Iob iustissimum vi Iob.1.
rum, qui etiam tentandos Apostolos petiit. Aut si hoc Luc.22.
non ideo habet difficilem quæstionem, quia per quam
voluerit creaturam, cui voluerit creaturæ vbique præ-
sens veritas loquitur, nec propterea magni meriti est
cui loquitur deus. Interest enim quid loquatur, quia &
imperator cum multis innocentibus nõ loquitur, qui-
bus prouidentissime consulit ad salutem: & cum mul-
tis nocẽtibus loquitur, quos iubet interfici. Si ergo hinc
propterea nulla quæstio est, nulla sit quęstio, quo modo
etiam immundus spiritus cum anima sancti viri loqui
potuerit. Omnib⁹ enim sanctis, deus creator & sancti-
ficator longe vtiq; maior est. Quòd si hoc mouet, quod
licuerit maligno spiritui excitare animam iusti, & tan-
quam de abditis mortuorũ receptaculis reuocare, nõn-
ne magis mirãdum est, quòd satanas ipsum dominum Matt.4.
assumpsit & cõstituit super pinnam † templi? Quolibet †pĩnaculũ.
enim modo fecerit, ille etiam modus quo Samuëli fa-
ctum est vt excitaretur, similiter latet. Nisi forte quis di-
xerit, faciliorem diabolo fuisse licentiam ad deum † vi- †dominũ.
uum, vnde voluit assumendũ, & vbi voluit constituen- M
dum, quàm ad Samuëlis defuncti spiritum à suis sedi-
bus excitandum. Quòd si illud in Euangelio nos ideo Matt.26.
nõ perturbat, quia dominus voluit atque permisit, nul- & 27.
la diminutione suæ potestatis & diuinitatis id fieri: si-
cut ab ipsis Iudæis, quanquam peruersis atque immun-
dis & facta diaboli facientibus, & teneri se & vinciri &
illudi & crucifigi atque interfici passus est: non est ab-
surdum credere ex aliqua dispensatione diuinæ volun
tatis permissum fuisse, vt non inuitus nec dominante
aut subiugante magica potentia, sed volens atq; obtẽ-
perans occultæ dispensationi dei, quæ & pythonissam
illam & Saülem latebat, consentiret spiritus Prophetæ
sancti se ostendi aspectibus regis, diuina eum sententia
percussurus. Cur enim anima boni hominis, à malis vi-
uis euocata si venerit, amittere videatur dignitatẽ suã,
cum & viui plerũque boni vocati ad malos veniant, &
agant cum eis quod officium postulat ęquitatis, seruato
atque inconcusso decore virtutis suæ, & illorum viciis
pro rerum præsentium vel vsu vel necessitate tractatis?
Quanq̃ in hoc facto potest esse alius facilior intellect⁹
& expeditior exitus, vt non vere spiritum Samuëlis ex-
citatum

A citatum à requie sua credamus, sed aliquod phãtasma,
& imaginariam illusionem diaboli machinationib⁹ fa-
ctam, quam propterea scriptura nomine Samuelis ap-
pellat, quia solent imagines rerum earũ nominibus ap-
pellari quarũ imagines sunt. Sicut omnia quæ pingun-
tur atque finguntur ex aliqua parte materiæ, metalli aut
ligni, vel cuiuscunq; rei aptæ ad opera huiusmodi, quæ-
que etiam videntur in somnis, & omnes ferè imagines,
earum rerum quarum imagines sunt appellari nomi-
nibus solent. Quis est enim qui homioem pictum du-
bitet vocare hominem, quandoquidem & singulorum
quorunque picturam cum aspicimus, propria quæque
nomina incunctanter adhibemus, velut cum intuẽtes
tabulam aut parietem, dicimus, Ille Cicero est, ille Salu-
stius, ille Achilles, ille Hector, hoc flumen Simois, illa
Exo.25. Roma, cum aliud nihil sint, quàm pictæ imagines. Vn-
† ficta. de cherubin cum sint cœlestes potestates, facta † tamen
ex metallo, quod imperauit deus, super arcam testamẽ-
ti, magnæ rei significandæ gratia, non aliud quàm che-
rubin illæ quoque effigies vocitantur. Item si quis videt
somnium, noo dicit, Vidi imaginẽ Augustini aut Sim-
pliciani, sed vidi Augustinum aut Simpliciaoum, cũ eo
B tempore quo tale aliquid vidit nos ignoraremus. Vs-
queadeo manifestum est, non ipsos homines, sed ima-
Gene.41. gines eorum videri. Et Pharao spicas se dixit vidisse in
somnis & boues, non spicarum aut boum imagines. Si
igitur liquido cõstat nominibus earum rerum quarum
imagines sunt, easdem imagines appellari, non mirum
1.Reg.28. est quòd scriptura dicit Samuëlem visum, etiam si for-
te imago Samuëlis visa apparuit, machinamento eius
2.Cor.11. qui transfigurat se velut in angelum lucis, & ministros
suos velut ministros iusticiæ. Iam vero si illud mouet,
quo modo à maligno spiritu Saüli vera prædicta sunt:
potest & illud mirũ videri, quo modo dęmones agno-
Matt.8. uerint Christum quem Iudæi non agnoscebant. Cum
enim vult deus etiam per infimos & infernos spiritus
aliquem vera agnoscere, temporalia duntaxat atque ad
istam mortalitatem pertinentia, facile est & non incõ-
gruum: vt omnipotẽs & iustus ad eorum pœnã quibus
ista prædicũtur, vt malum quod eis impẽdet antequam
veniat prænoscẽdo patiantur, occulto apparatu myste-
riorum suorum etiam spiritibus talibus aliquid diui-
nationis impertiat, vt quod audiunt ab angelis prænũ-
C cient hominibus. Tantum autem audiunt, quantũ om-
nium dominus atque moderator vel iubet vel sinit.
Acto.16. Vnde etiam spiritus Pythonicus in Actibus Apostolo-
rum attestatur Paulo Apostolo, & Euangelista esse co-
natur. Miscent tamen isti fallacias suas, & verum quod
nosse potuerint, non docendi magis quàm decipiendi
fine pręnunciant. Et forte hoc quòd cum illa imago Sa
1.Reg.28. muëlis Saülem prædiceret moriturum, dixit etiam se-
cum futurum, quod vtique falsum est. Magno quippe
interuallo post mortem separari bonos à malis in Euã-
Luc.16 gelio legimus, cum domious inter superbum illum di-
uitem, cum iam apud inferos tormenta pateretur, & il-
lum qui ad eius ianuam vlcerosus iacebat, iã in requie
constitutum, magnum chaos interiectum esse testetur.
1.Reg.28. Aut si propterea Samuël Saüli dixit, Mecum eris: vt nõ
ad æqualitatem fœlicitatis, sed ad parem conditionem
mortis referatur, quòd vterque homo fuerit, & vterque
mori potuerit, iàmque mortuus mortem viuo prænun-
ciabat. Perspicit quantum opinor prudentia tua, secun-
dum vtrũque intellectum habere exitum illam lectio-
nem, quæ non sit contra fidem: nisi forte profundiore
& perplexiore inquisitione, quæ vel virium mearum
vel temporis excedit angustias, inueniatur ad liquidũ, D
vel posse, vel non posse animam humanam cum ex hac
vita migrauerit magicis carminibus euocatã viuorum
apparere conspectibus, etiam corporis liniamenta ge-
stantem, vt non solum videri valeat, sed & agnosci. Et
si potest, vtrum etiam iusti anima, non quidem coga-
tur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus
imperiis summæ legis obtẽperans: vt si fieri non pos-
se claruerit, non vterque sensus in huius scripturæ tra-
ctatiooe atque expositione admittatur, sed illo excluso,
imaginaria simulatio Samuëlis diabolico ritu facta in-
telligatur. Sed quoniam siue illud fieri possit siue non
possit, tamen fallacia satanæ atque imaginum simulan-
darum callida operatio, decipiendis humanis sensi-
bus multiformis inuigilat, pedetentim quidem inqui-
sitioolbus diligentioribus præscribamus: sed tamen po-
tius existimemus tale aliquid factum maligno Pytho-
nissæ illius ministerio, quandiu nobis aliquid amplius
excogitare atque explicare non datur. Quòd au- q. IIII.
tem quæris, quid sit quod scriptum sit, Intrauit rex Da- 2.Reg.7.
uid & sedit ante dominum: quid aliud intelligendum
est, nisi quia sedit in conspectu domini: siue vbi erat ar-
ca testamenti per quam sacratior & cõmendatior quæ-
dam præsentia domini accipi potest: siue oraturus se- E
dit, quod non fit rectè nisi io conspectu dei, hoc est, in
intimo cordis? Potest enim sic accipi quod dictum est,
Ante dominum: vt nullus esset hominum qui audiret
orantem. Siue ergo propter arcam testamẽti, siue prop-
ter † secretũ remotius ab arbitris, siue propter intimum † al. secretũ
cordis vbi erat orantis affectus, conuenienter dictum locũ semotũ
est, Sedit ante dominum. Nisi forte quòd sedens ora- ab &c.
uit, hoc mouet cum & sanctus Helias hoc fecerit, quã- 3.Reg.18.
do pluuiam orando impetrauit. Quibus admonemur
exemplis, non esse præscriptum quo modo corpus cõ-
stituatur ad oraodum, dummodo animus deo præsens
peragat inteotionem suam. Nam & stantes oramus, si-
cut scriptum est, Publicanus autem de longinquo sta- Luc.18.
bat, Et fixis genibus, sicut io Actibus Apostolorum le- Acto.7.
gimus, Et sedentes: sicut ecce Dauid & Helias. Nisi au- & 20.
tem iacentes oraremus, non scriptum esset in Psalmis, 2.Reg.7.
Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis 3.Reg.18.
meis stratum meum rigabo. Cũ enim quisque oratio- Psal.6.
nem quærit, collocat membra sicut ei occurrerit, accõ- F
modata pro tempore positi corporis ad mouendum a-
nimum. Cum autem oon quæritur, sed infertur appeti-
tus oraodi: hoc est cum aliquid repente venit in men-
tem quo supplicandi moueatur affectus gemitibus ine-
narrabilibus, quocunque modo inuenerit hominem,
non est vtique differenda oratio, vt quæramus quò se-
deamus aut vbi stemus, aut vbi prosternamur, Gignit
enim sibi mentis intentio solicitudinem, & sæpe etiam
obliuiscitur se vel ad quam cœli partem, vel in qua po-
sitione corporis membra illud tempus inuenerit.

In verbis autem beati Heliæ qoibus ait, O domine
testis huius viduæ, cum qua ego inhabito apud ipsam, q. V.
tu male fecisti vt occideres filium eius: nihil moueret 3.Reg.17.
si vera pronunciatio seruaretur. Vox est enim non cre-
dentis quòd tam male faceret dominus cum ea vidua,
quæ tam piè Prophetam susceperat, eo præsertim tem-
pore quo ibi erat, cui protulerat totũ victum suum tam
exiguum in tam magna & summa inopia. Ita ergo di-
ctum est, ac si diceret, O domine testis huius viduæ, cũ
qua ego inhabito apud ipsam, tu male fecisti vt occi-
deres filium eius? vt intelligatur quòd vtique dominus
testis cordis illius mulieris, videbat quanta esset pie-
tas,

G tas, vnde etiam Heliam ipse ad eam miserat, non malefaciendi causa mortificauerit filium eius, sed exhibendi miraculi ad gloriam nominis sui, quo tantum Prophetam & tunc viuentibus & posteris commendaret, Sicut dicit dominus, nõ ad mortem mortuum fuis-
Ioan.11. se Lazarum, sed vt glorificaretur deus in filio suo. Et ideo cõsequentia probant & ipsa etiam fiducia qua credidit Helias, non ad hoc illud contigisse vt acerbo luctu hospita eius affligeretur, sed potius ad hoc factum esse vt deus magnificeotius ostenderet viduæ qualem dei famulum suscepisset. Sequitur scriptura & dicit, Et
3.Reg.17. insufflauit puero ter, & inuocauit dominum & dixit, Domioe deus meus reuertatur nunc anima pueri huius in eum. Et factum est sic. Hæc ergo deprecatio qua petiit Helias tam breuiter & tam fideliter vt resurgat puer, satis indicat quo affectu dicta sunt superiora. Et ipsa mulier ostendit ad hoc mortificatum filium suum fuisse, ad quod Helias factum esse præsumpserat, cum illa verba non confirmando, sed reouendo enunciauerat. Cum enim viuum recepisset filium suum, ait, Ecce nunc cognoui, quoniam homo dei es tu, & verbum domini in ore tuo certissimum. Multa sunt autem in
H scripturis quæ oisi illo modo pronuncientur, in con-
Rom.8. trariam sententiam recidant: sicuti est, Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat, Si quasi confirmans respondeas, vides quanta peruersitas oriatur. Sic ergo pronunciandum est, ac si dicatur, Deús oe qui iustificat? vt subaudiatur, non vtique. Ac per hoc apertam puto esse illam Heliæ sententiam, quam non seruata pronunciatio faciebat obscuram.

3.Reg.22. De spiritu mendacij per quem deceptus est Achab, hoc intelligamus, quod iam superius aperte tractatum arbitror: deum scilicet omnipotentem & iustum distributorẽ pœnarum præmiorúmque pro meritis, non solum bonis & sanctis mioistris vti ad opera congrua, sed etiam malis ad opera digna: cum illi pro sua peruersitate nocere appetant, sinaotur autem tantum quantum ille iudicat, qui omnia in mensura &
Sap.11. pondere & numero disponit. Dixit autem hoc Micheas Propheta quo modo sibi fuerit demonstratum. Occulta enim res & nimis secreta ita demonstratur Prophetis, sicut potest capere sensus humanus, cum etiam rerum imaginibus in reuelationibus tanquam verbis
I instruitur. Nam quo modo deus hæc agat vbique præsens & vbique totus ac semper præsens, & quo modo eius simplicem & incommutabilem æternámque veritatem consulant sancti angeli omoésque ab eodem creati sublimes & mundissimi spiritus, atque id quod in eo sempiteroe iustum vident, pro congruentia rerum inferiorum temporaliter peragant: quo modo etiam lapsi spiritus, qui in veritate noo steteruot, prop-
Ioan.8. ter immundiciam & infirmitatem concupiscentiarum & pœnarum suarum, non valeotes præsentem intrinsecus contueri & consulere veritatem, signa forinsecus per creaturam expectent, eísque moueantur siue ad faciendum aliquid siue ad non faciendum: quóve modo cogantur æterna lege qua vniuersitas regitur vincti atque constricti, vel sineote deo operari, vel cedere iubenti & compellenti, arduum & explicare loogissimum est. Vereor autem ne ista quæ sunt à me dicta, & oon satisfecerint expectationi, & tædio fuerint grauitati tuæ: quandoquidem cum tu ex omnibus quæ interrogasti vnum à me libellum mitti velles, ego duos libros eosdèmque longissimos misi, & fortasse quęstionibus tuis nequaquam diligenter expeditèque respondi. Quamobrem preces tuas pro erratis meis multas & K
assiduas peto fieri: sententiam vero de hoc opere tuam breuissimam, sed grauissimam flagito, & dum fit verissima, seuerissimam non recuso.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, de octo Dulcitij quæstionibus Liber

PRAEFATIO.

QVANTVM mihi videtur dilectissime fili Dulciti, noo tardaui respõdere interrogationibus tuis. Per Pascha quippe hoc anno quo Dominicus eius fuit tertio kalendas Aprilis, à Car- L
thagine mihi missas literas tuæ dilectionis accepi. Post eos autem dies sanctos confestim Carthaginem sum profectus. In qua ciuitate nihil me dictare permisit occupatiooum quæ ibi oõ potest deesse nimia multitudo. Sed posteaquam iode regressus sum peractis apud nostros quindecim diebus, qui me post absentiam diuturnam curare alia compulerunt, Nam post tres mẽses vbi redire permissus sum, rescribere ista non distuli, & abs te missis quæstionib*, quæ à me per diuersa opuscula mea iam fuerant pertractata, ex eisdem opusculis reddere, vel solutionem vel certè disceptationem meam. Denique illud tantummodo vbi quæris quare dixerit dominus nimirum præscius futurorum, Elegi Dauid secundum cor meum, cum ille talia & tanta commiserit, vbi tractauerim, & quo modo id exposuerim, non potui reperire, & vtrum sit in aliquo libro meo vel Epistola nescio. Ac per hoc quoniã mihi de hoc intulisti nouæ disputationis necessitatem, in hac mea rescriptione id vltimum feci, prius volens ea ponere, quæ habebam in aliis meis voluminibus præparata: vt nec studio tuæ sanctitatis deessem, quod mihi est gratissimũ, M
nec alio modo eadem dicere cogerer, quod mihi esset laboriosissimum, nec te aliquo amplius adiuuaret. *Quæst.I.*

Prima itaque propositio tua est, vtrum aliquando qui sunt post baptismum peccatores, exeant de gehenna. Aliquaotorum oanque super hoc, ioquis, diuersa sententia est, respondentium, sicut est iustorum præmium, ita peccatorum finem non habere tormenta. Asseuerare etenim cupiunt tam perpetim vindictam manere quàm præmium. Quibus contra præscribitur Euangelica illa sententia quæ ait, Non inde exies do- *Matt.5.*
nec reddas nouissimum quadrantem. Superest ergo vt *1.Cor.3.*
hoc reddito possit exire. Credimus hoc etiam Aposto- *Matt.1.*
li definitiooe scribentis. Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Sed quoniam alibi legimus inquis, Et non cognouit eam donec peperit: quod ita interpretari non possumus, idcirco de hoc cupimus fieri certiores. Hucusque est propositio tua. Cui respondeo ex libro meo qui inscribitur, De fide & operibus, vbi de hac re ita locutus sum: Iacobus autem intantum vehementer infestus est eis qui sapiunt fidem sine operi- *cap.14.*
bus valere ad salutem, vt illos etiam dæmonibus comparet

A paret dicens, Tu credis quoniam vnus est deus: bene fa
Iaco.2. cis, & dæmones credunt & contremiscunt. Quid bre-
uius, verius, vehementiúsque dici potuit, cum in Euan-
Mar.1. gelio legamus hoc dixisse dæmonia, quum Christum
Mat.16. filium dei confiterentur, & ab illo corriperentur, quod
Iaco.2. in Petri confessione laudatum est? Quid proderit, ait
Iacobus, fratres mei, si fidem dicat se quis habere, o-
pera autem non habet. Nunquid poterit fides saluare
eum? Dicit etiam, Quia fides sine operibus mortua est.
Quousque ergo falluntur, qui de fide mortua sibi vitam
perpetuam pollicentur. Quapropter diligenter opor-
tet attendere quo modo accipienda sit Pauli Apostoli
illa sententia, planè ad intelligendum difficilis, quum
1.Cor.3. ait, Fundamentum autem aliud nemo potest ponere,
præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si
quis autem superædificat super fundamentum hoc, au-
rum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, sti-
pulam, vniuscuiusque opus manifestabitur. Dies enim
declarabit, quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque
opus quale sit, ignis probabit, Si cuius opus permanse-
rit, quod superædificauit, mercedem accipiet, Si cu-
ius autem opus arserit, damnum patietur: ipse autem
saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Quam quidam
B sententiam ita intelligendam putant, vt illi videantur
ædificare super hoc fundamentum, aurum, argentum,
& lapides preciosos, qui fidei quæ in Christo est, bo-
na opera adiiciunt: illi autem fœnum, ligna, stipulam,
qui cum eandem fidem habeant, male operantur. Vn-
de arbitrantur per quasdam pœnas ignis eos posse pur-
gari ad salutem percipiendam merito fundamenti.
Hoc si ita est, fateamur istos laudabili charitate conari,
vt omnes indiscrete admittantur ad baptismum, non
solum adulteri & adulteræ contra sententiam domini
falsas nuptias prætendentes, verumetiam publicæ me-
retrices in turpissima professione perseuerantes, quas
certè nulla etiam negligentissima Ecclesia consueuit
admittere, nisi ab illa primitus prostitutione libera-
tas. Sed ista ratione cur non omnimodo admittan-
tur, omnino non video. Quis enim non malit eas po-
sito fundamento, licet ligna, fœnum & stipulam con-
gerant, aliquãto certè diuturniore igne purgari, quàm
in æternum perire? Sed falsa erunt illa quæ obscurita-
tem ambiguitatèmque nõ habent. Si habeam omnem
C fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem
1.Cor.13. non habeam, nihil sum. Et quid proderit fratres mei,
Iaco.2. si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat,
1.Cor.6. Nunquid poterit fides saluare eum? Falsum erit & il-
lud, Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis
seruientes, neque fures, neque auari, neque adulte-
ri, neque molles, neque masculorum concubitores,
neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum
Galat.5. dei possidebunt. Falsum est & illud, Manifesta sunt
opera carnis, quæ sunt fornicationes, immundiciæ,
impudicicia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, ini-
miciciæ, contentiones, æmulationes, animositates, dis-
sensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessatio-
nes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi,
quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebũt.
Falsa erunt hæc, Si enim tantummodo credant & bap-
tizentur, quamuis in malis talibus perseuerent, salui e-
runt per ignem, atque ideo in Christo baptizati etiam
qui talia agunt, regnum dei possidebunt. Frustra autem
1.Cor.6. dicitur, Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, quan-
1.Pet.3. do & abluti hæc sunt. Inaniter etiam illud à Petro di-
ctum videbitur, Sic & vos simili forma baptisma sal-
uos fecit, non carnis depositio sordium, sed conscien- D
tiæ bonæ interrogatio: siquidem & habentes pessimas
conscientias omnium flagitiorum & scelerum plenas,
nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamen bap-
tisma saluos facit: propter fundamentum enim quod
in eodem baptismate ponitur, licet per ignem, salui
erunt. Illud quoque non video cur dominus dixerit,
Si vis venire ad vitam, serua mandata, & commemo- Mat.19.
rauit ea quæ ad bonos mores pertinent, si etiam his
non seruatis ad vitam venire potest per solam fidem,
quæ sine operibus mortua est. Illud deinde quo modo
verum erit quod eis quos ad sinistram positurus est, di- Iaco.2.
cet, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Mat.25.
angelis eius? Quos non increpabit, quia in eum non
crediderunt, sed quia bona opera non fecerunt. Nam
profectò ne sibi quisquam de fide, quæ sine operibus
mortua est, vitam promittat æternam, propterea om-
nes gentes segregaturum se dixit, quæ permixtæ eis-
dem pascuis vtebãtur, vt appareat eos illi dicturos, Do- Ibidem.
mine quando te vidimus illa & illa patientem, & non
ministrauimus tibi, qui in eum crediderant, sed bona
operari non curauerant, tanquam de ipsa fide mortua
ad vitam perueniretur æternam. An forte ibunt in E
ignem æternum qui opera misericordiæ non fecerunt,
& non ibunt qui aliena rapuerunt, vel corrumpendo
in se templum dei, in seipsos immisericordes fuerunt,
quasi opera misericordiæ prosint aliquid sine dilectio-
ne, dicente Apostolo, Si distribuam omnia mea pau- 1.Cor.13.
peribus, charitatem autem nõ habeam, nihil mihi pro-
dest? Aut diligat quisquam proximum sicut seipsum,
qui non diligit seipsum? Qui enim diligit iniquitatem, Psal.10.
odit animam suam. Neque illud dici hic poterit, in
quo nonnulli seipsos seducunt dicentes, ignem æter-
num dictum, non ipsam pœnam æternam. Per ignem
quippe qui æternus erit, transituros arbitrantur eos,
quibus propter fidem mortuam per ignem promittunt
salutem: vt videlicet ipse ignis æternus sit, combustio
vero eorum, hoc est operatio ignis, non sit in eis æ-
terna: cum & hoc præuidens dominus, sententiam su-
am ita concluserit dicens, Sic ibunt illi in combustio- Mat.26.
nem æternam, iusti autem in vitam æternam. Erit er-
go æterna combustio sicut ignis, & eos in illam ituros
veritas dixit, quorum non fidem, sed bona opera de-
fuisse declarauit. Si ergo hæc omnia & cætera quæ in- F
numerabilia per omnes scripturas sine vlla ambiguita-
te dicta reperiri possunt, falsa erunt, poterit verus es-
se ille intellectus de lignis, fœno & stipula, quòd hi
salui erunt per ignem, qui solam in Christo fidem te-
nentes, bona opera neglexerunt. Si autem ista & ve-
ra & clara sunt, procul dubio in illa Apostoli senten-
tia alius requirendus est intellectus, atque in his depu-
tanda est, quæ Petrus dicit esse in scriptis eius quædam
difficilia intellectu: quæ non debent homines peruer-
tere ad proprium suum interitum, vt contra euiden-
tissima testimonia scripturarum securos faciãt de per-
cipienda salute nequissimos, nequiciæ suæ pertinacis-
simè cohærentes, nec emendando aut pœnitendo mu-
tatos. Hic à me fortasse quæratur de ipsa Pauli Apo- Galat.5.
stoli sentẽtia, quid ego sentiam, & quo nam modo in-
telligendam putem. Fateor malle me hinc audire in-
telligentiores atque doctiores, qui sic eam exponant,
vt illa omnia vera & inconcussa permaneant quæ su-
pra commemoraui, & quæcũque alia non commemo-
raui: quibus apertissime scriptura testatur, nihil pro-
desse fidem nisi eam quam definiuit Apostolus, id est,
quæ

G quæ per dilectionem operatur:sine operibus autem sal-
uare non posse,neque præter ignem,neque per ignem:
Iaco.2. quia si per ignem saluat,ipsa vtique saluat.Absolute au-
tem dictum est & aperte, Quid prodest si dicat quis se
fidem habere,opera autem non habeat,nunquid pote-
rit fides saluare eum? Dicam tamen quàm breuissime
potero etiam ipse, quid sentiam de illa sententia Pau-
li Apostoli ad intelligendum difficili,dummodo illud
quod ad meam professionem attinet præcipue tenea-
tur,quòd de hac me malle dixi audire meliores, Fun-
damentum Christus est in structura architecti sapien-
tis,hoc expositione non indiget: Aperte enim dictum
1.Cor.3. est,Fundamẽtum enim aliud nemo potest ponere præ-
ter id quod positum est quod est Christus Iesus. Si au-
Ephe.3. tem Christus,proculdubio fides Christi. Per fidẽ quip-
pe habitat Christus in cordibus nostris, sicut idem A-
postolus dicit. Porrò si fides Christi, illa vtique quam
definiuit Apostolus, quæ per dilectionem operatur.
Non enim fides illa dæmonum, cum & ipsi credant &
contremiscant, & filium dei confiteantur Iesum, po-
test accipi in fundamentum. Quare, nisi quia non est
H fides quæ per dilectionem operatur, sed quæ exprimi-
tur per timorem:Fides itaque Christi fides gratiæ Chri-
stianæ, id est ea fides quæ per dilectionem operatur,
posita in fundamento,neminem perire permittit. Sed
quid sit ædificare super hoc fundamentum, aurum, ar-
gentum, lapides preciosos: & lignum, fœnum, & sti-
pulam, si subtilius disserere coner, vereor ne ad intel-
ligendum difficilior sit ipsa expositio: enitar tamen,
quantum dominus adiuuat,& breuiter & quãtum po-
Matt.19. tero dilucide expedire quod sentio. Ecce ille,qui quæ-
siuit à magistro bono,quid boni faceret, vt haberet vi-
tam æternam:& audiuit, si ad vitam venire vellet, ser-
Exod.20. uanda sibi esse mandata, Dictum est ei, Non occides,
Non mœchaberis, Non furtum facies,Non falsum te-
stimonium dices,Honora patrem tuum & matrem tu-
am,Et diliges proximum tuum tanquam teipsum:Hæc
faciens in fide Christi, teneret proculdubio fidem quæ
per dilectionem operatur. Neque enim diligeret pro-
ximum tanquam seipsum, nisi recepta dilectione dei,
sine qua non diligeret seipsum. Porrò si faceret etiam
quod dominus addidit, dicens, Si vis perfectus esse,
vade vende omnia que habes, & da pauperibus, & ha-
bebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me: ædifica-
I ret super illud fundamentum,aurum, argentum, lapi-
des preciosos: non enim cogitaret,nisi quo modo pla-
ceret deo. Et hæ cogitationes sunt, quantum æstimo,
aurum, argentum, lapides preciosi. Porrò si circa di-
uitias suas carnali quodam teneretur affectu, quamuis
ex eis multas eleemosynas faceret, nec ad eas augen-
das fraudis aliquid rapinæque moliretur, aut earum mi
nuendarum vel amittendarum metu in aliquod faci-
nus flagitiúmve laberetur, alioquin iam se isto modo
ab illius fundamenti stabilitate subtraheret, sed prop-
pter carnalem, vt dixi, quem in eis habebat affectum,
quo talibus bonis sine dolore carere non posset, ædifi-
caret super fundamentum illud,lignum,fœnum, stipu-
lam: maxime si & vxorem sic haberet, vt etiam prop-
ter ipsam cogitaret ea quæ sunt mundi,quo modo pla-
ceret vxori. Hæc igitur quoniam affectu dilecta car-
nali, non sine dolore amittuntur, propterea qui sic ea
habent,vt habeant in fundamento fidem, quæ per di-
lectionem operatur,neque huic ista vlla ratione vel cu
piditate præponant, in eorum amissione passi detri-
mentum, per ignem quendam doloris perueniunt ad
salutem. A quo dolore atque detrimento tãto est quis- K
que securior, quanto ea vel minus amauerit, vel tan-
quam non habens habuerit. Qui vero propter illa, vel
tenenda,vel adipiscenda,homicidium,adulterium,for
nicationem,idololatriam, & similia quæque commise-
rit, non propter fundamentum per ignem saluabitur,
sed amisso fundamẽto,æterno igne torquebitur. Quã-
obrem & illud quod dicunt, veluti probare cupientes,
quantum valeat sola fides:vbi Apostolus dicit,Quòd si 1.Cor.7.
infidelis discedit,discedat: non est enim seruituti sub-
iectus frater vel soror in huiusmodi:id est, vt propter
fidem Christi etiam ipsa vxor legitima societate con-
iuncta,sine vlla culpa relinquatur,si cum viro Christia-
no,propter hoc quia Christianus est,permanere nolue-
rit:non attendunt eo modo illam rectissime dimitti, si
viro suo dicat,Nõ ero vxor tua, nisi mihi de latrocinio
diuitias congeras: aut nisi solita lenocinia, quibus no-
stram domum transigebas,etiam Christianus exerceas:
aut si quid aliud,vel facinorosum vel flagitiosum in vi-
ro nouerat, quo delectata vel libidinem explebat, vel
facilem victum habebat,vel etiam incedebat ornatior.
Tunc enim ille,cui hoc vxor dicit,si veraciter egit pœ-
nitentiam ab operibus mortuis, quãdo accessit ab bap- L
tismum, habètque in fundamento fidem quæ per dile- Galat.5.
ctionem operatur, proculdubio plus tenebitur amore
diuinæ gratiæ,quàm carnis luxuriæ, & mẽbrum, quod Matt.5.
eum scandalizat,fortiter amputat. Quemcúque autem
in hac direptione dolorem cordis propter carnalẽ af-
fectum coniugis sustinebit,hoc est detrimentum quod
patietur, hic est ignis per quem fœno ardente ipse sal-
uabitur.Si autem iam sic habebat vxorem tanquam nõ
habens,non propter concupiscentiam,sed propter mi-
sericordiam,ne forte eam saluam faceret, reddens po-
tius quàm exigens debitum cõiugale, profecto nec do-
lebit carnaliter, cum ab illo tale connubium separabi-
tur: neque enim in ea cogitabat,nisi quæ sunt dei; quo
modo placeret deo. Ac per hoc inquantum aurum,ar- 1.Cor.7.
gentum,& lapides preciosos illis cogitationibus super-
ædificabat,intantum nullum detrimẽtum patietur, in-
tantum eius structura,quæ non erat fœnea,nullo incen
dio cremabitur. Siue ergo in hac tãtum vita ista homi-
nes patiuntur; siue etiam post hãc vitam talia quædam
iudicia subsequuntur,non abhorret,quantum arbitror,
à ratione veritatis iste intellectus huius sententię:verũ-
tamen etiam si est alius, qui mihi non occurrit, potius M
eligendus, istum quamdiu tenemus non cogimur di-
cere iniustis,non subditis,scelestis,contaminatis,patri- 1.Tim.2.
cidis,matricidis,homicidis, fornicatoribus, masculo-
rum concubitoribus,plagiariis,mendacibus,periuris,&
si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secun-
dum Euangelium gloriæ beati dei: si tantummodo in
Christum credatis,& sacramentum baptismi eius acci-
piatis, etiam si vitam istam pessimam non mutaueritis,
salui eritis. Vnde nec illa nobis mulier Chananæa præ-
scribit, quia dominus, quod petebat ei dedit, cum an-
tè dixisset, Non est bonum tollere panem filiorum, & Matt.15.
mittere canibus:quia ille cordis inspector mutatam vi-
dit,quando laudauit: & ideo non ait, O canis magna
est fides tua: sed, O mulier magna est fides tua. Muta-
uit vocabulum, quia mutatum vidit affectum, atque
illa correptionem ad fructum peruenisse cognouit.
Miror autem si laudaret in ea fidem sine operibus, id
est,fidem non talem, quæ per dilectionem posset ope-
rari: fidem mortuam, & quod Iacobus dicere minime
dubitauit, fidem non Christianorum, sed dæmonum. Iaco.2.

Postremo

A Postremo si istam Chananæam nolunt intelligere mutasse perditos mores, quando eam Christus contemnendo & corripiendo redarguit: quoscunque inuenerint tantummodo credere, vitam vero inquinatissimam, nec saltem occultare, sed etiam libere profiteri, ac nolle mutare: sanent filios eorum, si possunt, sicut sanata est filia Chananææ mulieris: non tamen eos faciant membra Christi, cum ipsi esse non desinant membra meretricis. Item in eo libro, cuius titulus est de fide, spe, & charitate, quem scripsi ad filium meum, fratrem tuum Laurentium, ista de hac re verba mea sunt. Creduntur inquam, à quibusdam, etiam hi qui nomen Christi non relinquunt, & eius lauacro in Ecclesia baptizantur, nec ab ea vllo schismate vel hæresi præciduntur, in quantislibet sceleribus viuant, quæ nec diluant pœnitendo, nec eleemosynis redimant, sed in eis vsque ad huius vitæ vltimum diem pertinacissime perseuerent, salui futuri per ignem: licet pro magnitudine facinorum flagitiorúmque diuturno, non tamen æterno igne

Augustin. de fide, spe, & charitate.

B puniti. Sed qui hoc credunt, & tamen catholici sunt, humana quadam beneuolentia mihi falli videntur: nam scriptura diuina aliud consulta respondet. Librum autem de hac quæstione conscripsi, cuius titulus est de fide & operibus: vbi secundum scripturas sanctas, quantum deo adiuuante potui, demonstraui eam fidem saluos facere, quam satis euidenter expressit Paulus Apostolus dicens, In CHRISTO enim Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præpucium, sed fides quæ per dilectionem operatur. Nam fides quæ per dilectionem non operatur, proculdubio secundum Apostolum Iacobum, mortua est in semetipsa. Qui rursus ait, Si fidem dicat se quis habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Porrò autem si homo sceleratus propter fidem solam per ignem saluabitur, & sic est accipiendum, quod ait beatus Paulus Apostolus, Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem: poterit ergo saluare sine operibus fides, & falsum erit quod dixit eius coapostolus Iacobus: Falsum erit & illud quod idem ipse Paulus dixit, Nolite, inquit, errare: neque fornicatores, ne-

Galat. 5. *Iacobi. 2.* *1. Cor. 3.* *1. Cor. 6.*

C que idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque maledici, neque ebriosi, neque rapaces, regnum dei possidebunt. Si enim etiam in istis perseuerantes criminibus, tamen propter fidem CHRISTI salui erunt, quo modo in regno dei non erunt? Sed quia hæc Apostolica manifestissima & apertissima testimonia falsa esse non possunt, illud quod obscure dictum est de his qui ædificant super fundamentum, quod est CHRISTVS, non aurum, non argentum, non lapides preciosos, sed ligna, fœnum, stipulam: de his enim dictum est, quòd per ignem salui erunt, quoniam fundamenti merito non peribunt: sic intelligendum est, vt his manifestis, non inueniatur contrarium esse. Ligna quippe, & fœnum, & stipula non absurde accipi possunt rerum secularium, quamuis licite concessarum, tales cupiditates, vt amitti sine animi dolore non possint. Cum autem iste dolor vrit, si CHRISTVS in fundamento locum habet: id est, vt ei nihil anteponatur & malit homo, qui tali dolore vritur, rebus, quas ita diligit, magis carere quàm CHRISTO, per ignem fit saluus. Si autem res huiusmodi temporales ac secu-

D lares tempore tẽtationis maluerit tenere quàm CHRISTVM, eum in fundamento non habuit: quia hæc priore loco habuit, cum in ædificio non sit aliquid prius fundamento. Ignis enim, de quo [eo loco] locutus est Apostolus Paulus, talis debet intelligi, vt ambo per eum transeant: id est, & qui ædificat super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos: & qui ædificat lignum, fœnum, stipulam. Cum enim hoc dixisset, adiunxit, Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus autem exustum fuerit, damna patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Non ergo vnius eorum, sed vtriusque opus ignis probabit. Est quidem ignis tentatio tribulationis, de quo aperte alio loco scriptum est, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Iste ignis in hac interim vita facit quod Apostolus dixit, si accidat duobus fidelibus: vni scilicet cogitanti quæ dei sunt, quo modo placeat deo: hoc est, ædificanti super CHRISTVM fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos: alteri autem cogitanti ea quæ

1. Corin. 3. *Eccli. 27.* *1. Cor. 7.*

E mundi sunt, quo modo placeat vxori: id est, ædificanti super idem fundamentum, ligna, fœnum, stipulam: illius enim opus non exuritur, quia non ea dilexit, quorum amissione crucietur, Exuritur autem opus huius, quoniam sine dolore non pereunt, quæ cũ amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra conditione proposita, eis potius carere malit, quàm Christo, nec timore amittendi talia deserit CHRISTVM, quamuis doleat dum amittit, saluus est quidem, sic tamen quasi per ignem: quia vrit eum rerum dolor, quas dilexerat, amissarum, sed non subuertit neque consumit, fundamenti stabilitate atque incorruptione munitum. Tale aliquid etiam post hanc vitam fieri incredibile non est, & vtrum ita sit quæri potest, Et aut inueniri, aut latere, nonnullos fideles per ignem quendam purgatorium, quanto magis minúsve bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius citiúsque saluari: non tamen tales, de quibus dictum est, quòd regnum dei non possidebunt, nisi conuenienter pœnitentibus eadem crimina remittantur. Conuenien-

Purgatoriũ

F ter autem dixi, vt steriles in eleemosynis non sint, quibus tantum tribuit scriptura diuina, vt earum tantummodo fructum se imputaturum prænunciet dominus dextris, & earum tantummodo sterilitatem sinistris, quando his dicturus est, Venite benedicti patris mei, percipite regnum dei: illis autem, Ite in ignem æternum. Hæc de duobus opusculis meis satis puto quæstioni tuæ fuisse responsa. De illa vero sententia domini, Non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem: respondere mihi necesse non fuit, cum iam tuipse quæstionem similem ex Euangelij lectione soluisti, vbi scriptum est, Non cognouit eam donec peperit. Sanè vt non te cælem de hac re cogitationem meam, vellem, si fieri posset, imo vero volo, si fieri potest, in hac quæstione veritate superari. Illud enim quod dicitur, quandoque, & si plurimi temporis, eos qui in catholica communione moriuntur, quamuis vsque in finem vitæ huius flagitiosissime & sceleratissime vixerint de pœnis vltricibus exituros, familiarius meum tangit affectum, quem habemus circa eos, qui nobiscum corporis & sanguinis Christi sacramenta communicant: quamuis eorum mores perditos oderimus,

Matth. 25. *Matth. 5.* *Matth. 1.*

G quos disciplina Ecclesiastica emendare non possumus, aut à mensa dominica separare: sed à veritate vinci volo, quæ sacris literis apertissime non resistit. Non enim quæ resistit, dicenda est vlla ratione veritas, vel putanda. Sed interim donec audiamus tale aliquid aut lega- 1.Cor.6. mus, auscultemus ei qui dicit, Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis seruientes: & cætera, regnum dei possidebunt, quia si talia sunt, quæ contradicunt, vt horum verborum Apostolicorum manifestationē in alios sensus ducere nequeant, profecto aduersus ea nos instruxit, & paratos esse voluit idem Apostolus dicens, Ephes.5. Hoc autem scitote, intelligentes quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei. Nemo vos seducat inanibus verbis. Cum ergo audierimus quosdam fornicatores, & immundos, & auaros per ignem saluari, vt habeant hæreditatem in regno Christi & dei, non obsurdescamus contra istum reclamantem & dicentem, Omnis fortuicator, aut immundus, aut auarus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei: & ne acquiescamus illius verbis conti- H nuo subiicientem. Nemo vos seducat inanibus verbis.

q.II. Vtrum oblatio, quæ fit pro quiescentibus, aliquid eorum conferat animabus, cum euidenter nostris aut subleuemur actibus, aut grauemur: cum siquidem legamus, quòd in inferno nemo possit iam confiteri. Ad quod multi dicunt, quòd si aliquis beneficij in hoc locus possit esse post mortem, quanto magis sibi anima ferret ipsa refrigeria, sua per se illuc confitendo peccata, quàm in eorum refrigerium ab aliis oblatio procuratur. Dixi aliquid de hac re in eo libro, quē nuper ad sanctum Paulinum Nolanum Episcopum scripsi, De cura pro mortuis.c.1 cum me consuluisset. Vtrum sepultura, quæ fit in memoriis martyrum, prosit aliquid spiritibus mortuorū. Inde est hoc quod his ad te literis insero. Diu, inquam, sanctitatis tuæ coëpiscope venerande Pauline scriptorum debitor fui, ex quo mihi scripsisti per homines filiæ nostræ religiosissimæ Floræ, quærens à me, vtrum prosit cuique post mortem, quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepeliatur. Hoc enim abs te vidua memorata petierat, pro defuncto in eis partibus filio suo, & rescripseras consolans eam, idq; etiam nū- I cians de cadauere fidelis iuuenis Cynegij, quod materno & pio affectu desyderauit, esse cōpletum, vt scilicet in beatissimi Fœlicis confessoris Basilica poneretur. Qua occasione factum est, vt per eosdem perlatores literarum tuarum ingereres huiuscemodi quæstionem: atque vt responderem quid mihi exinde videretur exposcens, nec tacens ipse quid sentias: nam dicis videri tibi, nō esse inanes motus animorum religiosorum atque fidelium pro suis ita curantium. Adiungis etiam vacare non posse, quòd vniuersa pro defunctis Ecclesia supplicare consueuit: vt hinc & illud coniici posit, homini prodesse post mortem, si fide suorū humādo eius corpori, talis prouideatur locus, in quo appareat opitulatio etiam isto modo quæsita sanctorum. Sed cum hæc ita sint, quo modo huic opinioni contra- 2.Cor.5. rium nō sit, quod ait Apostolus, Omnes enim astabim⁹ ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secūdum ea quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malū: non te satis videre significas. Hæc quippe Apostolica sententia ante mortem admonet fieri, quod possit prodesse post mortem: non tunc quando iam recipiendum est, quod quisq; gesserit ante mortem. Verum hæc ita soluitur quæstio, quoniam quodam vitæ genere acquiritur, dum in hoc corpore viuitur, vt aliquid adiuuent K ista defunctos: ac per hoc secundum ea quæ per corpus gesserunt, eis quæ post corpus religiose pro illis facta fuerint, adiuuantur. Sunt enim quos omnino nihil adiuuant ista, siue pro eis fiant, quorū tam mala sunt merita, vt neque talibus digni sint adiuuari: siue pro eis, quorū tam bona sunt, vt talibus nō indigeant adiumētis, Genere igitur vitæ, quod gessit quisque per corpus, efficitur, vt prosint vel non prosint, quæcunq; pro illo pie fiunt, cum reliquerit corpus: nam meritū, per quod ista prosint, si nullum comparatum est in hac vita, frustra quæritur post hanc vitam. Ita fit vt neque inaniter Ecclesia, vel suorum cura pro defunctis, quod potuerit religionis impendat: & tamen ferat vnusquisq; secundum ea quæ gessit per corpus, siue bonum, siue malum, reddente domino vnicuique secundum opera eius. Vt enim hoc quod impēditur, possit ei prodesse post corpus, in ea vita est acquisitum, quam gessit in corpore. In Enchiridio.ca.109 & sequen. 13.q.2.ca. Tempus.

Dixi etiam tale aliquid ad Laurentium, quod ita se habet. Tempus autem, inquam, quod inter hominis mortem & vltimam resurrectionem positum est, animas abditis receptaculis continet: sicut vnaquæque digna est vel requie, vel ærūna, pro eo quod sortita est in car- L ne, dum viueret. Neque negandum est defunctorū animas pietate suorum viuentium releuari, cum pro illis 4.sen.dist. 45.ca.Neque negandum. sacrificiū mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt, qui cum viuerent, vt hæc sibi postea possent prodesse, meruerunt. Est enim Quib⁹ prosint orationes & eleemosyna & sacrificium & huiusmodi. quidam viuendi modus, nec tam bonus, vt non requirat ista post mortem: nec tam malus, vt ei non prosint ista post mortem. Est vero talis in bono, vt hæc non requirat: est & rursus talis in malo, vt nec his valeat, cum hæc vita transierit, adiuuari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo post hanc vitam possit releuari quispiam, vel grauari. Nemo autem se speret, quod hic neglexit, cum obierit, apud deum promereri. Non igitur ista, quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi Apostolicæ sunt aduersa sententiæ, qua dictum est, Omnes enim astabimus 2.Cor.5. ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque secundū ea, quæ per corpus gessit, siue bonum, siue malum, quia etiam hoc meritum sibi quisque, cum in corpore viueret, comparauit, vt ei possent ista prodesse: non e- M nim omnibus prosunt. Et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitæ, quam quisque gessit in corpore? Cum ergo sacrificia, siue altaris, siue quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propiciationes sunt, pro valde malis etiam, si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunque viuorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, vt sit plena remissio: aut certe vt tolerabilior fiat ipsa damnatio.

Tertia tua quæstio est, Vtrum statim in aduen- q.III. tu domini credendum sit futurum esse iudicium, an spacio interposito temporis? In cuius diebus aduentus, quoniam legimus, inquis, quòd qui superfuerint, 1.Thes.4. rapientur in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum domino futuri sunt: nosse desyderio, vtrum mox iudicium comitetur aduentum: & ij qui rapientur in nubes, an soluātur in mortem? nisi forte ad vicem mortis ipsam immutationem debeamus accipere. Huic interrogationi tuæ, qua quæris, vtrum in aduentu domini mox credendum sit futurum esse iudicium, puto quòd sufficiat fides symboli, qua cōfitemur

mur

A mur Christum à patris dextera esse venturum, ad vi-
uos & mortuos iudicandos. Cum ergo ipsa sit ei causa
veniendi, quid aliud acturus est mox vt venerit, nisi
propter quod veniet? De illis autem qui rapientur in
nubibus, in quadam epistola, quam scripsi ad filiũ meũ
Nõ est inter epistolas. nomine Mercatorem, quæ incipit, Proculdubio notis-
simum vobis, cum me consuluisset, de quibusdam quæ-
stionibus Pelagianorum, qui negant mortem esse pec-
cato retributam, quatenus disputauerim in subditis, le-
ge. Illi autem, inquam, de quibus dixit Apostolus, cum
loqueretur de resurrectione mortuorum, Et nos viuen-
tes, qui reliqui sumus simul cum illis rapiemur [in nu-
bibus] obuiam Christo in aëra, & ita semper cum do-
mino erimus: afferunt quidem aliquid quæstionis, sed
propter seipsos, non propter istos: nam & si non sunt
etiam ipsi morituri, quid istos adiuuet, omnino non
video, cum talia de his dici possint, qualia de illis di-
cta sunt duobus, Enoch scilicet & Helia. Sed reuera
quantum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur as-
B serere quosdam in fine seculi adueniente domino, cum
†non esse morituros. futura est resurrectio mortuorum, non mortuos†, sed
viuos repertos, in illam immortalitatem, quæ sanctis
etiam cęteris datur, repente mutandos, & simul cum il-
lis rapiendos, sicut dicit, in nubibus. Nec aliquid aliud
mihi visum est, quoniens de his verbis volui cogitare.
Sed vellem hinc potius audire doctiores: ne illis etiam
qui putant aliquos morte non præcedente viuifica-
tos, ad vitam transituros perpetuam, dicere inuenia-
1.Cor.15. tur Apostolus, Stulte tu quod seminas, non viuifica-
tur, nisi prius moriatur. Nam & illud quod in pleris-
que codicibus legitur, Omnes resurgemus: vnde fieri
poterit, nisi omnes moriamur? Resurrectio quippe,
nisi mors præcesserit, nulla est. Et quod nonnulli co-
dices habent, omnes dormiemus: multo facilius & a-
pertius id cogit intelligi: & si quid aliud tale in sanctis
libris inuenitur, ad id videtur impellere, vt nullos ho-
minum existimemus immortalitatem, nisi mors præ-
1.Thes.4. cesserit, adepturos. Proinde vbi dixit Apostolus, Et
nos viuentes qui reliqui sumus, in aduentu domini
non præueniemus eos qui ante dormierunt: ipse enim
dominus in iussu & in voce archangeli & in tuba dei
C descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent
primi: deinde nos viuentes, qui reliqui sumus, simul
cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aë-
ra, & ita semper cum domino erimus, Vellem de his
verbis, vt dixi, audire doctiores: & si mihi potuerint
hæc ita exponi, vt in eis possit intelligi, omnes ho-
mines qui viuunt, vel post nos victuri sunt, esse mori-
turos, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Ne-
que enim debemus esse indociles doctores, & certe
melius homo corrigitur prauus, quàm frangitur du-
rus: cum iis quæ descripsimus, ita nostra vel aliorum
exerceatur vel erudiatur infirmitas, vt tamen in eis
nulla velut canonica constituatur authoritas. Si autem
in his verbis Apostoli nullus alius sensus poterit re-
periri, & hoc eum intelligi voluisse claruerit, quod
videntur ipsa verba clamare: id est, quòd futuri sint in
2.Cor.5. fine seculi, & secundo aduentu domini, qui non ex-
polientur corpore, sed superinduantur immortalita-
te, vt absorbeatur mortale à vita: huic sententiæ pro-
culdubio conueniet, quod in regula fidei confitemur,
venturum dominum, iudicaturum viuos & mortuos:
vt non hic intelligamus viuos iustos, mortuos autem
iniustos, quamuis iudicandi sint & iusti & iniusti: sed
viuos, quos nondum exiisse, mortuos autem, quos iam

exiisse de corporibus, aduentus eius inueniet. Quæ si ita D
esse constiterit, illa verba excutienda erunt, quo modo
sic accipiamus, Tu quod seminas non viuificatur, ni- *1.Cor.15.*
si prius moriatur: & illud, Omnes resurgemus siue, om-
nes dormiemus: vt non aduersentur huic sententiæ,
qua quidam creduntur etiam cum suis corporibus in æ-
ternum non gustata morte victuri. Sed vtrumlibet ho-
rum veracior & perspicacior intellectus inueniatur,
quid ad causam pertinebit istorum, siue omnes debita
morte plectantur, siue aliquibus ab hac exceptis condi-
tione parcatur: cum tamen constet non solum mortẽ
animæ, verumetiam corporis secuturam non fuisse, si
peccatum non præcessisset: & gratiæ mirabiliore vir-
tute iustos à morte ad æternam beatitudinem reuiuis-
cere, quàm in mortis experientiam non venire. Hæc
propter illos, de quibus mihi scripsisti, satis dicta sint:
quamuis eos iam non existimem dicere, etiam si non
peccasset Adam, fuisse vel corpore moriturum. Cæte-
rum quod attinet ad quæstionem resurrectionis, pro-
pter illos qui creduntur non esse morituri, sed ex hac
mortalitate ad immortalitatem sine morte media trã-
situri, inquisitio diligentior adhibenda est, & si quid E
hinc absolutum ac definitum disputatione rationabi-
li atque perfecta vel audisti, vel legisti, vel etiam ipse
adhuc audire, aut legere, aut excogitare potueris, pe-
to mihi mittere non graueris. Ego enim, quod con-
fitendum est charitati tuæ, plus amo discere quàm do-
cere: nam hoc admonemur etiam dicente Apostolo
Iacobo, Sit autem omnis homo velox ad audien- *Iacobi.1.*
dum, tardus autem ad loquendum. Vt ergo disca-
mus, inuitare nos debet suauitas veritatis: vt autem
doceamus, cogere necessitas charitatis: vbi potius o-
randum est, vt transeat ista necessitas, qua hominem
docet aliquid homo, & simus omnes docibiles dei:
quamuis & hoc simus, cum ea quæ ad veram pietatem *Esaiæ.54.*
pertinent, discimus, etiam quando illa docere videtur *Ioan.6.*
homo: quia neque qui plantat, est aliquid, neque qui *1.Cor.3.*
rigat, sed qui incrementum dat deus. Cum itaque si
deus incrementum non daret, non essent Apostoli
plantatores & rigatores: quanto magis ego vel tu vel
quilibet huius temporis homines, quando nobis vide-
mur esse doctores? Quarta tua quæstio est, quare di- F
xerit Dauid, Potens in terra erit semen eius, generatio *q.IIII.*
rectorum benedicetur. Cum sciamus iustorum filios & *Psal.111.*
fuisse & esse maledictos: & iniustorum, & fuisse & esse
benedictos. Huic quæstioni de Psalmi ipsius expositio-
ne respondeo, quem cum in populo tractarẽ, dixi, Bea-
tus enim vir qui timet dominũ, in mandatis eius volet
nimis. Viderit deus, qui solus & veraciter & misericor-
diter iudicat, quantum iste proficiat in mandatis eius:
quoniam tentatio est vita humana super terram, sicut *Iob.7.*
sanctus Iob dicit. Et iterum scriptum est, Quoniã cor- *Sapien.9.*
pus, quod corrumpitur, aggrauat animam: & depri-
mit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.
Qui autem iudicat nos, dominus est. Nec ante tem- *1.Cor.4.*
pus iudicare debemus, donec veniat dominus, & il-
luminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogi-
tationes cordis, & tunc laus erit vnicuique à deo. Vi-
derit ergo ille quantum quisque proficiat, in manda-
tis eius tamen volet nimis, qui pacem illius coædifi-
cationis adamauerit: nec iam desperare debet, quoniã
in mandatis eius volet nimis, & pax in terra homini- *Lucæ.2.*
bus bonæ voluntatis. Vnde, Potens in terra erit semen
eius. Et semen futuræ messis, opera esse misericordiæ,
Apostolus testis est qui dicit, Bonum autem facien- *Galat.6.*

G tes non deficiamus. Tempore enim proprio metemus
2.Cor.9. non deficientes. Et iterũ, Hoc autem, inquit, qui parce
seminat, parce & metet. Quid autem fratres potentius,
Luca.19. quàm vt regnum cœlorũ non solum Zachæus emat di
Luca.21. midio rerum suarum, sed & vidua duobus minutis: &
tantundẽ ibi vterq; possideat? Quid potentius, quàm vt
idem regnũ & thesauris diuitis, & calice aquæ frigidæ
pauperis valeat, Sunt autem qui ista faciunt dum ter-
rena conquirunt, aut hic mercedem sperãtes à domi-
Psal.74. no, aut hominibus placere cupientes. Sed generatio
rectorum benedicetur: id est, opera eorum quorum bo-
nus deus Israël, qui recto sunt corde. Rectum autẽ cor
est, non resistere patri emendanti, & credere pollicen-
ti, non eorum quibus cõmouentur pedes, & effundũtur
Psal.72. gressus atq; labuntur, sicut in alio Psalmo canitur, dum
zelant in peccatoribus, pacem peccatorum videntes,
& putant perire opera sua, quia non eis merces reddi-
tur peritura. At iste vir qui timet dominum, & in tem-
†conuersa-tione. plum sanctum dei conuersione † recti cordis aptatur,
nec gloriam hominum quærit, nec terrenas diuitias
concupiscit, & tamen gloria & diuitiæ in domo eius.
H Domus enim eius cor eius est, vbi deo habitante opu-
lentius habitat, cum spe vitæ æternæ, quàm hominibus
habitantibus in marmoratis laqueatisq; tectis, cum ti-
more mortis æternæ. Huius enim iusticia manet in se-
culum seculi. Ipsa eius gloria, ipsa diuitiæ. Illius autem
purpura & byssus & epulæ splendidæ, & cum præsto
sunt, transeunt, & cum ad finem venerint, aquę guttam
ex digito stillantem desyderans, ardens lingua cla-
mabit. Hæc sunt quæ in dicto Psalmo exposuisse me
memini, & ad quæstionis tuæ quarto loco propositæ
solutionem satis esse nunc existimo. [Quinto autem lo
co id posuisti, vnde post omnia disputaturum me esse
Quæstio.VI promisi.] Sexta tua propositio est, Vtrum iuxta hi-
1.Reg.28. storiam libri Regnorũ, Pythonissa ipsum prophetam
Samuëlem de inferno euocauerit? Hoc à me beatæ me-
quęstione.3 moriæ Simplicianus Mediolanẽsis Episcopus aliquã-
do quæsiuit. Quid ergo ei responderim, subdiũ lege,
Item quæris inquam, vtrum spiritus immundus qui e-
rat in Pythonissa, potuerit agere, vt Samuël à Saüle vi-
deretur, & loqueretur cum eo? Sed multo maioris mi-
raculi est, quòd ipse Satanas princeps omnium immũ-
dorum spirituum potuit loqui cum deo, & petere ten-
I tandum Iob iustissimum virum qui etiam Apostolos
Iob.1. tentandos petiit. Aut si hoc ideo non habet difficilem
quæstionem, quia per quam voluerit creaturam, cui
voluerit creaturæ vbique præsens veritas loquitur, nec
Luca.22. propterea magni meriti est cui loquitur, deus. Interest
enim quid ipse loquatur, quia & imperator cum multis
innocentibus non loquitur, quibus prouidentissime
consulit ad salutem, & cum multis nocẽtibus loquitur,
quos iubet interfici. Si ergo hinc propterea nulla quæ-
stio est, nulla sit quæstio, quo modo etiam immundus
spiritus, cum anima sancti viri loqui potuerit. Omni-
bus enim sanctis deus creator & sanctificator longe
vtique maior est. Quòd si hoc mouet, quòd licuerit ma
†excitare. ligno spiritui citare † animam iusti, & tanquam de ab-
ditis mortuorum receptaculis euocare: nónne magis
mirandum est, quòd Satanas ipsum dominum assum-
Matth.4. psit, & constituit super pinnam templi? Quolibet e-
nim modo id fecerit, ille etiam modus quo Samuëli fa
ctum est vt excitaretur, similiter latet. Nisi forte quis
dixerit, faciliorem diabolo fuisse licentiam ad domi-
num viuum vnde voluit assumendum, & vbi voluit cõ
stituendum, quàm ad Samuëlis defuncti spiritum à suis
sedibus excitandum. Quòd si illud in Euangelio nos K
ideo nõ perturbat, quia dominus voluit atque permisit
nulla diminutione suæ potestatis & diuinitatis id fieri:
sicut ab ipsis Iudæis quanquam peruersis atque immun-
dis, & facta diaboli facientibus, & teneri se & vinciri, Matth.26.
& illudi, & crucifigi, atq; interfici passus est: nõ est ab- & 27.
surdum credere, ex aliqua dispensatione diuinę volun-
tatis permissum fuisse, vt nõ inuitus, nec dominãte aut
subiugante magica potentia, sed volens atq; obtempe-
rans occultæ dispẽsationi dei, quæ Pythonissam illam
& Saülem latebat, consentiret spiritus Prophetæ sancti
se ostendi aspectibus regis, diuina eum sententia per-
cussurus. Cur enim anima boni hominis à malis viuis
euocata si venerit, amittere videatur dignitatem suam,
cum & viui plerunq; boni vocati ad malos veniant, &
agant cum eis quod officium postulat æquitatis, serua-
to atq; inconcusso decore virtutis suæ, & illorum viciis
pro rerum præsentium, vel vsu vel necessitate tracta-
tis? Quanquam in hoc facto potest esse alius facilior
exitus, & expeditior intellectus, vt non vere spiritum
Samuëlis excitatum à requie sua credamus, sed aliquod
phantasma, & imaginariam illusionem diaboli machi L
nationibus factam: quam propterea scriptura nomine
Samuëlis appellat, quia solent imagines earum rerum
nominibus appellari, quarum imagines sunt: sicut om-
nia quæ pinguntur atque finguntur ex aliqua materia
metalli, aut ligni, vel cuiusque rei aptæ ad opera hu-
iusmodi: quæ etiam videntur in somnis, & omnes ferè
imagines earum rerum, quarum imagines sunt, appel-
lari solent nominibus. Quis enim est qui hominem
pictum dubitet vocare hominem, quandoquidem &
singulorum quorumque picturam cum aspicimus, pro-
pria quæque nomina incunctanter adhibemus: velut
cum intuentes tabulam aut parietem, dicimus, Ille Ci-
cero est, ille Salustius, ille Achilles, ille Hector: hoc
flumen Simois, illa Roma, cum aliud nihil sint quàm
pictæ imagines? Vnde cherubin cum sint cœlestes
virtutes, facta † tamen ex metallo, quod imperauit deus, †sculta.
super arcam testamenti magnę rei significandæ gratia, Exod.25.
non aliud quàm cherubin illa quoque figmenta voci-
tantur. Item quisquis vidit somnium, non dicit, Vidi
imaginem Augustini, aut Simpliciani: sed vidi Au-
gustinum aut Simplicianum, cum eo tempore quo ta- M
le aliquid vidit, nos ignoraremus: vsqueadeo manife-
stum est, non ipsos homines, sed imagines eorum vi-
deri. Et Pharao spicas se dixit vidisse in somnis, & bo- Gene.41.
ues, non spicarum aut boum imagines. Si igitur li-
quido constat nominibus earum rerum, quarum ima-
gines sunt, easdem imagines appellari: non mirum est
quòd scriptura dicit Samuëlem visum, etiam si forte 1.Reg.28.
imago Samuëlis apparuit machinamento eius, qui 2.Cor.11.
transfigurat se velut angelum lucis, & ministros suos
velut ministros iusticiæ. Iam vero si illud mouet, quo
modo & à maligno spiritu Saüli vera prædicta sint,
potest & illud mirũ videri, quo modo dæmones agno- Matth.8.
uerint Christum, quem Iudæi non agnoscebant. Cum
enim vult deus etiam per infimos infernósque spiri-
tus aliquem vera cognoscere, temporalia duntaxat,
atque ad istam mortalitatem pertinentia: facile est
& non incongruum, vt omnipotens & iustus ad eo-
rum pœnam quibus ista prædicantur, vt malum quod
eis impendet antequam veniat prænoscendo pati-
antur, occulto apparatu mysteriorum suorum etiam
spiritibus talibus aliquid diuinationis impertiat, vt
quod audiunt ab angelis, prænuncient hominibus.
Tantum

A Tantum autem audiunt, quantũ omnium dominus atque moderator, vel iubet, vel sinit: vnde etiam spiritus Pythonicus in Actibus Apostolorum attestatur Paulo
Act.16. Apostolo, & Euangelista esse conatur. Miscent tamen isti fallacias, & verum quod nosse potuerint, nõ docẽdi magis quàm decipiendi fine prænunciant. Et forte
1.Reg.28. hoc est, quòd cum illa imago Samuëlis Saülem prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurũ, quod vtiq; falsum est. Magno quippe interuallo post mortem separari bonos à malis in Euangelio legimus, cum do-
Luca.16. minus inter superbũ illum diuitem, cum iam apud inferos tormenta pateretur: & illum qui ad eius ianuam vlcerosus iacebat, iam in requie constitutum, magnum chaos interiectũ esse testetur. Aut si propterea Samuël
1.Reg.28. Saüli dixit, Mecum eris: vt non ad æqualitatem fœlicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, eo quòd vterque homo fuerit, & vterque mori potuerit, iamq; mortuus, mortem viuo prænunciabat, Perspicit, quantum opinor, prudentia tua, secundum vtrunq; intellectum habere exitum illam lectionem, qui non sit contra fidem: nisi forte profundiore & perplexiore in-
B quisitione, quæ vel virium mearum, vel temporis excedit angustias, inueniatur ad liquidum, vel posse vel non posse animam humanam, cum ex hac vita migrauerit, magicis carminibus euocatam, viuorum apparere conspectibus, etiã corporis lineamenta gestantem, vt non solum videri valeat, sed & agnosci. Et si potest, vtrum etiam iusti anima, non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus mysteriis summæ legis obtemperans: vt si fieri non posse claruerit, non vterque sensus in huius scripturæ tractatione atque expositione admittatur, sed illo excluso imaginaria similitudo Samuëlis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam siue illud fieri posit, siue non posit, tamen fallacia Satanæ atque imaginum simulandarum callida operatio decipiendis humanis sensibus multiformis inuigilat: hæc diximus pedetentim quidem, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed tamen potius existimemus tale aliquid factum à maligno spiritu Pythonissæ illius ministerio, quandiu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur.
C Hæc sunt quæ tunc de Pythonissa & Samuële scripsi.

q.VII. Septima tua propositio est, Qualiter satisfaciendum sit eis, qui dicunt Saram stuprum non effugisse, cum dicant Abimelech ab eius conuentione somnio esse reuocatum, & immissum in eius copulam Pharaonem. Non video, cur ad hoc credendum scri-
Gene.12. ptura nos cogat. Accepit enim eam quidem vxorem, continuóque ditatus est Abraham multis Aegyptiorum muneribus propter illam: sed non scriptum est, quòd cum ea Pharao dormierit, eique permixtus sit, quoniam deus eum multis magnísque cladibus affligendo id facere non permisit. Non enim placitæ regibus ad coniugium fœminæ mox etiam carne copulabantur. Sed sicut legimus in libro qui prænotatur
Hester.2. Hester, per aliquot menses imò per totum annum, vnguentis, pigmentis & aromatibus accurabantur earum corpora, priusquam corpori regio miscerentur. Hoc ergo spacio facta sunt illa quæ scripta sunt donec Pharao contritus & exterritus, marito restituisset vxo-
Gene.2. rem. Abimelech autem quoniam somnio est ab eius commixtione prohibitus, ideoque Saram nouisse stuprum contendunt: putant vtique regem vt somniaret, non nisi post eius concubitum dormire potuisse. Quasi vero vt omittam tempus quo accurabantur vt supra dixi ad voluptatem regiam corpora fœminarum, non D
potuerit deus priusquam conuenirent eum mergere in somno, & admonere per somnium. Dicam quod factum est in Mauritania Sicifensi. Neque enim deus sanctorum, non ipse est etiam deus? Viduam in proposito continentiæ constitutam Celcichius quidam catechumenus iuuenis rapuit, vt haberet vxorem. Antequam concumberet pressus somno, & territus somnio, Sicifensi Episcopo eandem vehementissime requirenti, reuocauit intactam. Viuunt adhuc de quibus loquor. Ille baptizatus, & ipso in se facto miraculo conuersus ad dominum, ad Episcopatum mirabili probitate peruenit, illa in sancta viduitate persistit. Quid autem dixe-
rim contra Faustum Manichæum, cum calumniaretur *Li.22.c.33.*
patriarchæ Abrahæ, scilicet quòd vxorem suam duobus regibus ad concubitum venditasset, Indignánsque subieci, Quod autem iustum & fidelem virum matrimonij sui infamosissimum nundinatorem appellans, auariciæ ac ventris causa duobus regibus, Abimelech
ac Pharaoni diuersis temporibus Saram coniugem suã *Gene.12.*
sororem mentitum, quia erat pulcherrima, in concu- *& 20.*
bitum asserit venditasse, non ore veridico à turpitudi-
ne separat honestatem, sed ore maledico totum vertit E
in crimen. Hoc enim Abrahæ factum lenocinio simile videtur, sed non valentibus ex illius æternæ legis lumine à peccatis recte facta discernere: quibus & constantia, pertinacia videri potest, & virtus fiduciæ, vicium putatur audaciæ, & quæcunque similiter obiiciuntur quasi non recte agentibus à non recte cernentibus. Neque enim Abraham flagitio consensit vxoris, eiúsque vendidit adulterium: sed sicut illa famulam suam non libidini mariti permisit, sed officio generandi vltro obtulit, nequaquam turbato ordine naturali, vbi eius potestas erat iubens potius obedienti, quàm cedens concupiscenti: sic & ipse coniugem castam, & casto corde sibi cohærentem, de cuius animo vbi pudiciciæ virtus habitat, nullo modo dubitabat, tacuit vxorem, dixit sororem: ne se occiso ab alienigenis atque impiis captiua possideretur, cert^9 de deo suo quòd nihil eam turpe ac flagitiosum perpeti sineret. Nec eum fides aut spes fefellit. Nãque Pharao territus monstris, multisque propter eam malis afflictus, vbi eius esse vxorem diuinitus didicit, illæsam cum honore restituit.
Abimelech autem somnio commonitus & edoctus, si- F
militer fecit. Nouissime exponendum poscis de
spiritu dei qui superferebatur super aquam. Quidam e- *q.VIII.*
nim asseuerant, inquis, spiritum sanctum, alij mundanum spiritum dicunt, dicentes, quia non potuit historiographus cum creaturis enumerare creatorem, nec huic locum aliquem deputare, qui vbique sit totus, cũ
patre videlicet atque filio. Quid ergo istorum sense- *Capite.4.*
rim, ex primo libro eorum quos de Genesi duodecim, *& sequen.*
sicut potui, non secundum allegorias, sed secundum rerum gestarum fidem scripsi, & in hoc opusculum transtuli. Inest, inquam, deo benignitas summa & sancta, & iusta: & quidam non ex indigentia, sed ex beneficentia veniẽs amor in opera sua. Propterea priusquam scribe-
retur, dixit deus, Fiat lux, præcessit scriptura dicens, Et *Gene.1.*
spiritus dei superferebatur super aquam: quia siue aquæ nomine appellare voluit totam corporalem materiam, vt eo modo insinuaret, vnde facta & formata sint omnia, quæ in suis generibus iam dignoscere possumus: appellans aquam, quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atque concrescere: siue spiritalem vitam quandam an-

G te formam cõuersionis,quasi fluitantem, superferebatur vtiq; spiritus dei: quia subiacebat scilicet bonæ voluntati creatoris,quicquid illud erat, quod formãdum perficiẽdúmque inchoauerat: vt dicente deo in verbo suo,Fiat lux,in bona voluntate:hoc est, in beneplacito eius, pro modo sui generis maneret quod factum est. Et ideo rectum est quod placuerit deo,scriptura dicente,Et facta est lux,Et vidit deus lucem quia bona est,Vt quemadmodum in ipso exordio inchoatæ creaturæ, quæ ex cœli & terræ nomine, propter hoc quod de illa perficiendum erat, commemorata est, trinitas insinuatur creatoris:nam dicente scriptura, In principio fecit deus cœlum & terram: intelligimus patrem in dei nomine,& filium in principij nomine,qui non patris, sed per seipsum creatæ primitus, ac potissimum spiritalis creaturæ, & consequenter etiã vniuersæ creaturæ principium est, Dicente autem scriptura, Spiritus dei superferebatur super aquam: completam commemorationem trinitatis agnoscimus: Ita & in conuersione atque perfectione creaturæ, vt rerum species
H digerantur,eadem trinitas insinuatur: verbum dei scilicet, & verbi generator, cum dicitur, Dixit deus: & sancta bonitas, in qua deo placet quicquid ei pro suæ naturæ modulo perfectum placet, cum dicitur, Vidit deus quia bonum est. Sed cur cõmemorata prius, quãnis imperfecta creatura, postea commemoratur spiritus dei, prius dicente scriptura, Terra autem erat inuisibilis & incomposita,& tenebræ erant super abyssum: ac deinde inferente, Et spiritus dei superferebatur super aquam? An quoniam egenus atque indigus amor ita diligit, vt rebus quas diligit subiciatur: propterea cum memoraretur spiritus dei in quo sancta eius beneuolentia dilectióque intelligitur, superferri dictus est: ne faciendo opera sua, per indigentiæ necessitatem potius, quàm per abundantiam beneficentiæ deus amare putaretur? Cuius rei memor Apostolus dicturus de charitate, supereminentem viam demonstraturum se ait.
1.Cor.12. Et alio loco,Supereminentem,inquit, scientiæ charitatem
Ephes.3. Christi. Cum ergo sic oporteret insinuare spiritũ dei, vt superferri diceretur, commodius factum est,vt prius insinuaretur aliquid inchoatũ, cui superferri di-
I ceretur: non enim loco, sed omnia superante ac præ-
Quæstio V. cellente potentia. Iam nunc illud quod redden-
Acto.13. dum distuleram,paulisper intende.Quæris enim quare dixerit dominus nimirum præscius futurorum, Elegi David secundum cor meum:cum talia tantáque ipse homo commiserit. Quod quidẽ,si de ipso Dauid, qui reprobato Saüle & extincto, fuit rex Israël, dictum intelligamus: magis quia deus præscius futurorum est, præuidit in eo tantam pietatem, támque veracem pœnitentiam,vt esset in eorum numero,de quibus ipse di-
Psal.31. cit, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata,Beatus vir,cui non imputauit dominus peccatum. Cum ergo præsciret eum deus peccaturum, & peccata sua pia humilitate & syncera pœnitentia deleturum, cur non diceret, Inueni Dauid secundum cor meum: cui non erat imputaturus peccatum tam multa bona facienti, & cum tanta pietate viuenti, & ipsa pietate pro peccatis suis sacrificium contriti spiritus offerenti? Propter hæc omnia verissime dictum est,Inueni Dauid secundum cor meum:quia licet secũdum cor dei non esset quòd ille peccauit:tamen secundum cor dei fuit, quòd pro peccatis suis congrua pœnitentia satisfecit? Hoc solum ergo in illo secundum cor dei non fuit, quod illi deus non imputauit. Hoc itaque ablato,id est, non imputato, quid remansit nisi K
vnde verissime diceretur, Inueni Dauid secundum cor meum? Si autem hoc prophetice dictum de Christo velimus accipere, nullus nodus quæstionis occurret,nisi forte vt quæratur à nobis,quo modo Christum recte isto nomine vocare potuerit. Sed respondemus propter semen Dauid, ex quo carnem Christus assumpsit, nec sine exemplo rationẽ huius in Christo nominis reddimus. Inuenimus quippe apertissime Iesum
Christum apud prophetam Ezechielem Dauid esse ap- Christus
pellatum, vbi legitur ex persona dei patris, Et suscitabo Dauid ap-
super pecora mea pastorem vnum qui pascat ea, seruũ pellatus est.
meum Dauid, & ipse pascet ea, & ipse erit his in pa- Ezechi.34.
storem, Ego autem dominus ero eis in deum, & seruus meus Dauid princeps in medio eorum, ego domi-
nus locutus sum.Et alio loco,Et rex,inquit,vnus erit om Ezech.37.
nibus imperans,& non erunt vltra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, neque polluentur vltrà in idolis suis, & abominationibus suis,& in cunctis iniquitatibus suis:& saluos eos faciam de vniuersis sedibus suis in quibus peccauerunt, & mundabo eos, Et
erunt mihi populus,& ero eis deus, & seruus meus Da- L
uid rex super eos & pastor vnus erit omniũ eorũ. Osee quoque Propheta, cum prænunciaret tempus Iudæorum,quale nunc habẽt,& in Christum eos postea credituros,eũdem Christum Dauid nomine prophetauit
dicens,Quoniam diebus multis sedebunt filij Israël si- Osee.3.
ne rege,sine principe,sine sacrificio, sine altari,sine sacerdotio,sine manifestationibus. Sic nunc esse Iudæos
ambigit nemo.Sed quod ait Apostolus Paulus gẽtibus Rom.11.
loquens,Sicut enim vos aliquando nõ credidistis deo, †in incre-
nunc autem misericordiam consecuti estis propter in- dulitate il-
credulitatem illorum†: ita & isti nunc non credide- lorum.
runt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam
consequantur. Hoc Propheta iste tanto ante prædicẽs, Osee.3.
secutus adiunxit, Et postea reuertentur filij Israël,& inquirent dominum deum suum,& Dauid regem suum, & stupescent in domino, & in bonis ipsius in nouissi-
mis diebus.Ecce & hic per Dauid nónne†prophetatus †nomen.
est Christus, quoniam quãdo ista prophetabantur, ille Dauid rex Israël iã olim ante dormierat:dominus autẽ
Iesus ex eius semine fuerat in carne venturus, propter M
quod prophetico loquendi modo appellabatur Dauid. Videtur autem Apostolus hoc testimonium ita posuis-
se in Actibus Apostolorum, vt non nisi de illo rege Acto.13.
Dauid qui Saüli successit, possit intelligi, Nam inter cætera, Exinde,inquit, postulauerunt regem, & dedit illis deus Saül filium Cis,virum de tribu Beniamin annis quadraginta, Et amoto illo suscitauit illis Dauid regem,cui & testimonium perhibens dixit, Inueni Dauid filium Iesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. Sed quando secutus adiunxit & dicit, Huius Deus ex semine,secundum promissionem, adduxit Israël saluatorem Iesum:altius significauit in domino Iesu potius esse intelligendum illud testimonium, qui vere facit omnes voluntates dei patris, quàm in illo rege Dauid, qui licet secundum superiorem disputationem remissis peccatis, propter ipsam quoque piam pœnitentiam non immerito dici possit inuentus secundum cor dei, tamen omnes voluntates dei quo modo fecit? Qui cum excellentissime laudaretur, quando eius tempora & facta enarrantur: notatus est tamen quòd non destruxit excelsa, vbi sacrificabat populus dei contra præceptum dei, qui tantummodo in tabernaculo testimonij sibi sacrificari

A ficari iusserat: quamuis etiam in eisdem excelsis eidem sacrificaretur deo, Quæ postmodum excelsa ex ipsius Dauid semine propagatus rex Ezechias, cum testimonio magnæ suæ laudis euertit. Sicut potui respondi inquisitionibus tuis. Si quid de istis rebus inuenisti melius, siue inuenire potueris, gratissimum habebimus, si nos feceris nosse. Ego enim, quod & supra de me cõmemoraui, magis amo discere quàm docere.

FINIS.

CENSVRA.

Qui versati sunt in operibus Augustini, vel non moniti sentient hoc volumen à studioso collectum ex variis locis, quo studio commonstrauimus & alia quædam esse cõgesta. Quòd si opus est Augustini, qui fit vt præfatio sit percontantis Orosii nomen posterior aliquis assuxit, hoc argumẽto, quòd stylus præfationis cum opere reliquo non congruit. Quin vt prologi stylus dissidet ab Orosiana phrasi, ita reliquus sermo non conuenit Augustino, nisi quum ipsius verba recitantur. Ad hæc
B *voces quædam admixtæ, nullatenus, & ecce, & potentialiter, aliaq; consimiles, iudicant recentiorem quempiam admouisse manum. Nec tamen tota collectio videtur vnius hominis: nam quæstione XXVI. addita est appendix, cum insulsa præfatiuncula, Libens adesto, & te totum ad audiendum præpara, cuiusmodi voces aliquot & in initio interiecit. Denique posteriores quæstiones prioribus sunt aliquanto frigidiores, Non damno studium illius, qui quæ in Augustini libris & subtiliter & prolixè disputata fuerant, contraxit in compẽdium: verum ad hunc modum in immensum crescunt volumina. Hoc ita lectorem monitum esse volui, vt si meum iudicium non probat, fruatur suo.*

SEXAGINTAQVINQVE QVAESTIONUM Dialogus sub titulo Orosij percontantis, & Augustini respondentis.

C
PRAEFATIO.

LICET multi & probatissimi viri diuerso quidem stylo, sed nõ diuersa fide innumerabilia opuscula ediderint, ita vt difficile sit eorum omnia legere: ea tamen quæ legũtur, propter eloquij venustatem, & difficillimas quæstionum perplexitates minime
†teguntur, intelliguntur: Reuera enim, dum nituntur †propter altitudinem scripturæ diuinæ occultam viam carpere, paruitati nostræ ambiguitatem non minimã reliquerunt. Sunt etiam planè spiritales viri, qui eorũ assequũtur eloquium, & penetrant intellectũ. Quorũ nos dum concupiscentiis satisfacimus, præclaræ eorum scientiæ nõ æquamur, vt eas sicut illi intelligere valeamus. Quapropter quæso te, vt percontanti mihi respõdeas, & quę
Orosii quæstio. obscuritatem faciunt, elucidare digneris. In primis igitur quæro abs te, vtrum deus Trinitas sit, & quibus
Augu. responsio. testimoniis approbes, nosse desydero. Principium Geneseos euidenter ostendit. Ait enim, In principio
Gene. 1. fecit deus cœlum & terram. Quid autem principium intelligendum putabimus, nisi filiũ? Ipse enim de seip-

so, interrogantibus Iudæis quis esset, respondit, Prin- D
cipium qui & loquor vobis. Ergo principiũ filius. Per *Ioan. 8.*
filium fecit deus cœlum & terram, Omnia per ipsum facta sunt, sicut Euangelista Ioannes narrat, & sine ip- *Ioan. 1.*
so factum est nihil. Proculdubio in dei nomine pater, in principij nomine filius intelligendus est. Profecto cum dixisset, In principio fecit deus cœlum & terram: secutus adiunxit, Et spiritus dei ferebatur super aquas: qui tertia est in Trinitate persona. Igitur si Trinitas nõ esset, nunquam dominus noster Iesus Christus diceret discipulis suis, Ite baptizate omnes gentes in nomine *Matth. 28.*
patris & filij & spiritus sancti: nec baptizato domino in Iordane à Ioanne, vox de cœlo dixisset, Hic est filius *Matth. 3.*
meus dilectus, in quo mihi bene complacui: nec spiritus sanctus in columbę specie descendisse super eum, & mansisse diceretur. Miror infœlicem Sabellianorum hæresim, hoc est Patripassianorum, quòd sic cæci sunt mente, vt tam præclara, tam aperta testimonia non attendant. Ipsi nãque asserunt vnam esse personam, id est, ipsum filium esse qui pater est, & ipsum spiritum sanctum. Sed nos cæcitatem ipsorum relinquẽtes, tres personas secundum scripturas sanctas intelligamus: id est, E
alium esse patrem qui genuit, alium filium qui genitus est à patre, alium spiritum sanctum: non aliud, quia substantia vnum sunt. Personas distinguimus, non deitatem separamus. Igitur filius dei natura est filius, non adoptione. Sic enim scriptum est, Ex vtero, inquit, ante *Psal. 109.*
luciferum genui te. Non quòd deus pater vterum habeat sicut nos, aut corporeus esse credendus sit: sed per vterum substantiam intelligi voluit, de qua natus est filius. Quod est pater, hoc genuit: deus deum, lux lucem. Igitur sicut homo hominem, & canis canem gignit. Nunquam autem visum est vt homo genuerit canem. Ac per hoc non de nihilo, neque de aliqua alia substantia, sed de seipso filium genuit. De per- *q. II.*
sonarum distinctione, vel de geniti filij persona satisfactum mihi esse arbitror: Nunc quæro à te quid credas de spiritu sancto, vtrum & ipse ingenitus sit, an genitus. Spiritum sanctum neque ingenitum, ne- *Responsio.*
que genitum fides certa declarat. Quia si diserimus ingenitum, duos patres affirmare videbimur. Si autem F
genitum, tunc duos filios credere culpabimur. Sed quod certa fides tenet, nec ingenitus est nec genitus, sed ab vtroque procedens: id est, à patre & filio. Et vt hæc testimoniis approbem, ipsum dominum nostrum Iesum Christum discipulos suos audi docentem, Cum autem venerit, inquit, paracletus quem ego mittam *Ioan. 15.*
vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et rursum ipse dominus noster Iesus Christus, post resurrectionem suam, vt ostenderet à se procedere spiritum sanctum sicut à patre, insufflans in discipulos suos, ait, Accipite spiritum sanctum. Item, Ego mittam promissum pa- *Ioan. 20.*
tris mei in vos. Vnus ergo spiritus est patris & filij, v- *Luca. 24.*
nus amborum spiritus. Igitur quòd patris sit spiritus, ipse dominus & saluator noster Iesus Christus discipulis suis, ait, Non enim vos estis qui loquimini, sed spiri- *Matth. 10.*
tus patris vestri qui loquitur in vobis. Et quòd idem, & filij sit spiritus, Paulus Apostolus testis est, Si quis *Rom. 8.*
autem, inquit, spiritum Christi non habet, hic non est eius. De singulis personis, quòd alius sit pater, a-
lius filius, alius spiritus sanctus, vel quòd filius sit ge- *q. III.*
nitus, & spiritus sanctus procedens, secundum scripturas sanctas aduertimus: Nunc vero illud scire cupio, si deus sit filius aut spiritus sanctus, vel verum

G vna sit substantia vel essentia, quam Græci ὁμουσίαν vo-
Responsio. cant. Intende animo, & vere quæ te mouent libé-
tius demonstrabo. Beatus Paulus Apostolus, quòd fi-
lius sit deus, ad Romanos scribens de Israëlitis, Quo-
Roma. 9. rum patres, inquit, ex quibus est Christus secundū car-
nem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Et
Ioan. 17. iterum in Euangelio secuodum Ioannem, Vt cognos-
cant, inquit, te solum verum deum, & quem misisti Ie-
sum Christum. Ordo est verborum, Vt cognoscant te,
& quem misisti Iesum Christum solum verum deum.
1. Ioan. 5. Et rursus alia scriptura dicit, Vt simus in vero filio eius
Iesu Christo: ipse est verus deus & vita æterna. Et vt æ-
Ioan. 10. qualitatem suam ostendat, ait ipse dominus, Ego & pa-
Ioan. 5. ter vnum sumus: Voum sunt, scilicet natura, non per-
sona. Et iterum, Propterea, inquit, quærebaot Iudæi Ie-
sum interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed
& patrem suum dicebat deum, æqualem se faciens deo.
Philip. 2. Et rursum beatus Apostolus Paulus, Qui cum in forma
dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualē deo.
Non enim poterat esse rapina, vbi æqualis erat natura,
H quæ non erat vsurpata, sed nata: Non rapuit, quia ha-
buit: & multa innumerabilia, quæ ad momentum non
occurrunt. Spiritum vero saoctum verum deum actus
Acto. 5. Apostolorum apertissime edocent. Anania, inquit Pe-
trus, cur teotauit satanas cor tuum mentiri te spiritui
sancto? Et infra, Non es hominibus mentitus, sed deo.
Ioan. 4. Et in Euangelio secundum Ioannem, Deus, inquit, spi-
1. Cor. 6. ritus est. Paulus Apostolus ad Corinthios scribens, Ne-
scitis, ioquit, quia corpora vestra templum sunt spiri-
tus sancti qui in vobis est, quem habetis à deo, & oon e-
stis vestri: Empti enim estis precio magno: glorificate
ergo & portate deum in corpore vestro. Pater inquam
est deus, filius deus, spiritus sanctus deus: Non tres dij,
sed vnus est deus: Nam si pater maior, filius minor, spi-
ritus sanctus plusquam minor, quod hæretica prauitas
asserit, iam non erit vnus deus, sed tres dij, quod nefas
est credere. Et valde redarguit illos scriptura diuina.
Deut. 6. Audi Israël, inquit, dominus deus tuus, deus vnus est: Ac
per hoc, sicut non dicimus tres deos, nec tres essentias,
ita nec tres sapientias, nec tres spiritus. Nam interro-
gati de singulis personis: Si pater sit sapientia vel spi-
I ritus sanctus: respondemus, Pater sapientia, & filius sa-
pientia, & spiritus sanctus sapientia: Noo tres sapiētiæ,
nec tres spiritus, sed vna sapientia est & vnus spiritus,
sicut est voa substantia aut vna essentia: quia hoc est illi
q. IIII. esse quod sapientem esse, vel spiritum esse. Et si
æquales sunt pater & filius, quo modo ipse filius dicit,
Ioan. 14. Pater maior me est. Et, Noo veni voluntatem meā fa-
& 6. cere, sed voluntatem eius qui me misit. Et iterum, Pa-
Matth. 26. ter si fieri potest transeat à me calix iste. Et, Mea do-
Ioan. 7. ctrina nō est mea, sed eius qui me misit? Ista om-
Responsio. nia & alia quæ à te non sunt dicta, secundum formam
serui quam assumpsit dicta sunt. Igitur cum primus ho-
mo conditus esset à deo, & libero arbitrio muneratus,
præceptúmq; ei positum esset, si custodisset quæ ei deus
præceperat, morte nō corporis, neque animæ mulcta-
retur. Sed ille inobediens mandato dei, atque elatus su-
perbia, suasioni serpentis obediens, dei præcepta con-
tempsit. Et hæc causa extitit, vt mortis periculum in-
curreret, & ab illo vno homine omnis humana natu-
ra viciosa atque peccato obnoxia mortalis existeret.
Roma. 5. Apostolus Paulus, Per vnum hominem, inquit, pecca-
tum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita
in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes pec
cauerunt. Quia sicut per vnum hominem omnes ho-
mines in condemnationem, ita & per vnius iusticiam, K
omoes homines in iustificatiooem vitæ. Et iterum, Pri- *1. Cor. 15.*
mus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo
cœlestis. Hic, inquā, homo cœlestis est. Cœlestem itaq;
dico, quia non ex humano cōceptus est semine, sed de
Maria virgine pro nostra salute assumptus à filio dei:
sicut Euangelista Ioannes testatur: Et verbum, inquit, *Ioan. 1.*
caro factum est, & habitauit in nobis. Et verbum caro
factum est, non carne mutatum, vt non desisteret esse
quod erat, sed cœperit esse quod non erat. Assumpsit e-
nim carnem, non se conuertit in carnem. Carnē istam
à parte totum hominem intelligimus: id est, carnem &
animam rationalem. Et sicut primus homo & carne &
anima mortuus fuerat, ita etiam oportuit vt per me-
diatorem dei & hominum, hominem Iesum Christum
& carne & anima viuificaretur. Ergo vt supra diximus,
secūdum assumptam hominis formam dictum est, Pa-
ter maior me est. Video te dum de vno filio dei *Ioan. 14.*
inquirimus, duos introducere voluisse, vt dicas filium *q. V.*
dei, & filium hominis. Non sunt duo filij, sed *Responsio.*
vnus est filius. Quia ille qui erat dei filius, factus est fi-
lius hominis in vnitate personæ. Quia sicut anima & L
caro vnus est homo, ita verbum & homo vnus est Chri
stus. Duas substantias: id est, duas naturas accipimus in
vno filio dei, vnam diuinitatis, & alteram humanita-
tis, nō duas personas: igitur si dixerimus duas esse per-
sonas, introducemus esse duos filios, & iam oō esse tri-
nitas, sed quaternitas. Profecto enim per illud quod
deus est, æqualis semper patri, vbique præsens est, & in
cœlo totus, & in terra totus, & nullo contētus loco. Per
id quod homo, & passus & mortuus, & resurrexit, & as-
cendit in cœlum, sedetq; ad dexteram dei patris: & sic
veniet ad iudicandum viuos & mortuos, quemadmo-
dū visus est ire in cœlum, in eadem forma carnis atque
substantiæ, cui profecto immortalitatem dedit, natu-
ram non abstulit. Cum vna sit substantia patris & *q. VI.*
filij & spiritus sancti, quo modo filius sine patre & spi-
ritu sancto suscepit carnem? Neque persona patris, *Responsio.*
neque spiritus sancti, sed sola filij persona suscepit car-
nem. Et vt hoc intelligas, comparationibus vtar, vt ex
creatura intelligas creatorē. Certe in anima est ratio,
& cum vnum sint, aliud anima agit, aliud ratio. Anima
viuimus, ratione sapimus. Ita pater & filius & spiritus M
sanctus cum sint vna substantia, tota trinitas operata
est hominem, quem non tota trinitas assumpsit, sed so-
la filij persona. Voluntarie† genuit pater filium, *q. VII.*
an necessitate? Nec voluntarie†, oec necessitate: *† al voluntate.*
quia necessitas in deo non est, præire autem voluntas
sapientiam non potest, quod est filius: igitur prius est *Responsio.*
rationabiliter sapere quàm rationabiliter velle. Nam
quidam noster cum eum interrogasset hæreticus, vtrū
volens, an nolens genuerit pater filium: laudabiliter
respondisse fertur, Dic, inquit, & tu hæretice, Deus
pater necessitate est deus, an voluntate? Quòd si dixis-
set, necessitate: sequebatur illum grandis absurditas. Si
autem, voluntate: respondebatur illi, Ergo voluntate
est deus, non natura: & ita in laqueum quem volebat
ponere, ipse incidit, & videns se conuictum, obmu-
tuit. Quo modo illud intelligendum est quod *q. VIII.*
legitur, Sicut pater vitam habet in semetipso, sic de- *Ioan. 5.*
dit & filio habere vitam in semetipso? Scimus fi- *Responsio.*
lium dei à semetipso non esse, sed à patre genitum es-
se, patrem vero à nullo genitum esse, à nullo vitam ac-
cepisse. Dedit pater filio vitam gignendo, non quòd
prius fuerit filius sine vita, & postea acceperit vitam,
sicut

A sicut nos qui per peccatum amisimus vitam, & per gratiam saluatoris recepimus: ideo dicitur, accepit vitam: quia non est à seipso genitus, non enim existendo dedit, sed gignendo.

q.IX. Quoniam & ratione & testimoniis persuasisti mihi de subiectione filij, quòd nõ sit secundum substantiam minor, sed secundum formam serui quã assumpsit: ideo quæro, quid de missione spiritus sancti sentias, nunquid & ipse hominem assumpsit, vt missus esse dicatur?

Responsio. Sicut nec secundum substantiam dicitur, seu missus, seu minor filius, ita nec spiritus sanctus. Postremo sicut ille propter hominem minor aut missus, ita iste propter columbam vel ignem missus dicitur: scilicet quia non in ea substantia qua est æqualis patri apparuit, sed vt dictum est, per subiectam creaturam. Matth.3. Acto.2. Non enim sicut filius hominem assumpsit, vt sic in æternum permaneat, sic spiritus sanctus colũbam vel ignem: sed factæ sunt illæ visiones de creatura inferiore, ad manifestandum spiritum sanctum, quæ esse postea destiterunt. Nunquam enim illa incomprehensibilis immutabilisque diuinitas, quæ est trinitas B deus, ab oculis carnalibus videri potest, nisi vt dictũ est, per subiectam creaturam.

q.X. †Filius autem dei quo modo sit de patre natus, spiritus vero sanctus ab vtroque procedens declarasti. Ideoq; quæro quid distat inter natiuitatem filij, & processionem spiritus sancti?

†alias, Filius autem dei sic de patre quo modo natus, non quo modo datus: spiritus vero sanct⁹ sic est de patre & filio quo modo datus, non quo modo natus: Ideoque, &c.

Responsio. Filius autem solius est patris, non spiritus sancti. Amborum, inquam, spiritus: id est, patris & filij. Quòd si spiritus sanctus filius esse diceretur: Nullus autem filius est nisi duorum, patris & matris, quod absit vt inter deum patrem & filium tale quid suspicemur: quia nec filius hominis simul ex patre procedit & ex matre, quia cum procedit ex patre, non tunc procedit ex matre, & cum procedit ex matre in hac luce, nõ tunc procedit ex patre. Spiritus vero sanctus nõ de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de vtroque procedit.

q.XI. Ioan.16. Quo modo intelligendum est illud, quod Ioannes Euangelista de spiritu sancto dicit, quòd non loquetur à semetipso, Sic enim ait, Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunq; audiet, loquetur.

Responsio. Non loquetur à semetipso, quia non est à semetipso. Pater enim à nullo C est natus, filius à patre est genitus, spiritus sanctus à patre & filio procedens. Ideo non loquetur à semetipso, quæcunque autem audiet, loquetur: Audire enim illi esse est, esse autem à se non est sed à patre, ideo quæcunque audiet loquetur.

q.XII. Rom.8. Quid est quod dicit Apostolus Paulus ad Romanos scribens, Nam quid oremus, inquit, sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desyderet spiritus, quia secũdum deum postulat pro sanctis?

Responsio. Modus iste locutionis frequenter in scripturis sanctis inuenitur, sicut Gene.22. dicit dominus ad Abraham, Nunc cognoui quod timeas deum: hoc est, cognoscere te feci: Galat.4. Sicut dicit Apostolus, Nunc cognoscitis deum, imò nunc cogniti estis à deo. Cui enim semper omnia in præsentia sunt, & futura iam facta sunt. Quo modo nunc dicimur cogniti à deo, nisi faciente deo vt cognoscamus deum? Sic & hic scribitur spiritus sanctus gemere pro nobis: id est, gementes nos facere. Infundit enim nobis charitatem in deum & proximum: Sicut dicitur lætus dies, quòd lætos facit: aut tristis, quòd tristes facit: aut læta epistola, quòd lætos facit: Ita & hic gemere dicitur spiritus sanctus, eo quòd nos gementes facit.

q.XIII. Matth.12. Cum Iudæi signum peterent à domino & saluatore nostro, respõdit illis, Generatio hæc adultera signum quærit, & si- D gnum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ: Sicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Approba ergo quo modo in inferno fuerit tribus diebus & tribus noctibus, cum feria sexta quæ est in parasceue, hora nona emiserit spiritum, & prima sabbati ante lucem quæ est dominica, resurrexit: Ecce non sunt tres dies pleni, nec tres noctes.

Responsio. Antiqui patres nostri hoc senserunt, vt prima dies quæ est parasceue à parte vltima, & vltima quæ est dominica à parte prima debeat computari, & ita denominando à parte totũ, tres dies fuerunt, vltima pars feriæ sextæ, totum sabbatum, & prima pars dominicæ cum suis noctibus.

q.XIIII. Matth.13. Cum repromittat dominus noster Iesus Christus sanctis suis, quòd in resurrectione fulgeant sicut sol, quare ipse dominus in resurrectione sua sic non fulsit?

Responsio. Clarificata carne vtique resurrexit, sed noluit in ea clarificatione discipulis suis apparere, quia non possent oculis suis talem claritatem perspicere. Si enim antequam E moreretur pro nobis & resurgeret, quando transfiguratus est in monte, discipuli sui eum videre non potuerunt, sed præ timore in terram ceciderunt, quanto magis clarificata carne domini eam videre non potuerunt.

q.XV. Marci.15. Ioan.19. Marcus Euangelista narrat dominum hora tertia crucifixum, Ioannes autem sexta, cui potius credendum est ex his duobus?

Responsio. Ioan.19. Et ille verum dixit, & ille similiter: Nam hora tertia clamauerunt Pilato Iudæi, Crucifige, crucifige eum. Milites autem hora sexta crucifixerunt eum. Igitur quod illi lingua, hoc isti manibus effecerunt. Ne autem viderentur Iudæi non crucifigere dominum, ideo Euangelista posuit hora Marci.15. tertia crucifixum dominum, quia non tantum illi crucifixerunt qui ministerium impleuerunt, sed & illi qui clamauerunt. In eis enim completum est quod ait Psal.56. Psalmographus, Filij hominum, dentes eorum, arma & sagittæ, & lingua eorum machæra acuta. Vides qualem gladium habuerunt, vnde hora tertia dominũ occiderunt.

q.XVI. Cum deus omnia bona creauerit, nihilque sit quod non ab illo conditum sit, vnde malum?

Responsio. Malum natura non est, sed priuatio boni hoc nomen accepit. F Denique bonũ potest esse sine malo, sed malum non potest esse sine bono, nec aliquid potest esse malum vbi non fuerit bonum. Ac per hoc dicimus & angelum bonum, & angelum malum: & hominem bonum, & hominem malum: sed bonum quòd angel⁹, malum quòd viciosus: bonum quòd homo, malũ quòd viciosus. Ideoq; quando dicimus bonum, naturam laudamus: quando dicimus malum, non naturam, sed vicium, quod est bonæ naturæ reprehendimus.

q.XVII. Omnes angeli æquales an inæquales creati sunt? Et si æquales, cur non omnes firmi & stabiles fuerunt? Si vero inæquales, quo merito alij præscientiæ suæ stabilitatem accipere meruerunt, & alij futurum suæ ruinæ casum minime præuidere potuerunt?

Responsio. Omnes quidem angeli æquales creati sunt: Sed cadentibus illis per superbiam, cæteri domino pia obediẽtia cohæserunt, accipientes certam scientiam suæ stabilitatis, quam illi nunquam habuerunt: Et sic sunt gratia dei in omnibus circundati, vt nunquam possint cadere à beata vita, qua fruuntur domino cohærentes.

q.XVIII. Gene.1. Quo modo intelligendum est quod dicit deus in Genesi, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram? In mente est ratio & intelligentia

G tia:Ipsa itaque mens quando cogitat ea quæ sunt æter-
Responsio. na,tunc vere imago dei dicenda est: Et cogitando æ-
1.Cor.11. terna vir est,sicut ait Paulus Apostolus, Vir non debet
velare caput suum,cum sit imago gloriæ dei:Quātoq;
se magis extenderit in id quod æternum est,tanto ma-
gis inde formatur ad imaginē dei: Et ideo non est co-
hibenda, vt inde se contineat ac temperet. Quando
vero ea agit & cogitat quæ sunt temporalia, mulier ap-
pellatur:tunc non est dicenda imago dei, & propterea
debet velare caput suum, ne nimium sit eius ad infe-
riora progreſsio,& cum licita agit,illicita concupiscat.

q.XIX. Primus homo an mortalis factus est, an immorta-
Responsio. lis? Et mortalis secundum aliam,& immortalis se-
cundum aliam causam. Tale itaque corpus habebat
primus homo,quale & nos,sed sine peccato. Non enim
habebat legem in membris suis repugnantem legi mē-
tis suæ, sed vtique promeruit post præuaricationē. Igi-
tur animale corpus habuit Adam, sed vt non senesce-
ret nec deficeret per illius ligni virtutem qua sustenta-
batur, quod in paradiso vitæ nomen acceperat. Qua-
propter si dei præcepta seruasset, obedientiæ merito in
H illud corp⁹ spiritale quale sanctis in resurrectione pro-
mittitur, permansisset, postmodum commutandum:
Ac per hoc poterat non mori, si dei præceptis pia obe-
dientia cohæsisset. Non enim & sic factus fuerat,vt non
posset mori sicut cæteræ naturæ quæ omnino mori nō
possunt,sed ita vt obedientia immortalem, inobedien-
q.XX. tia mortalem faceret. Quid est hoc quod dicit A-
1.Cor.15. postolus Paulus, Caro & sanguis regnum dei non poſ-
Responsio. sidebunt? Ex hoc testimonio multi minus intelligē-
tes, ac per hoc hæretice asserunt hominem non posse
in eadem qua defunctus est carne resurgere:sed tollen-
tes veram carnem naturæ suæ, quale est corpus quod
nunc habet,corpus aëreum quod nunquam habuit,ho-
mini post resurrectionem attribuunt. Quod valde ab-
surdum consyderantibus ipsam sententiam approba-
tur, Caro & sanguis,inquit, regnum dei non poſside-
bunt. Et hoc idem Apostolus Paulus exponens, quodā
1.Cor.15. modo subsecutus, adiunxit, Neque corruptio incorru-
ptionem poſsidebit. Quibus scribit Apostolus? Nempe
his qui dicebant, Manducemus & bibamus, cras enim
moriemur. Hos redarguens beatus Paulus Apostolus,
carnem & sanguinem appellat:hoc est opera carnis &
I sanguinis, non posse adipisci regnum dei Nam si pro-
pria hic substantia carnis accipienda est quid dicent
Roma.8. de his quibus scribit idem Apostolus, Vos autem in car
ne non estis,sed in spiritu? Nunquid nam Romani car-
nem non habebant,quibus Apostolus scribebat? Sed in
carne,inquit,non estis:id est non estis carnales, non fa-
citis opera carnis, quæ inimica sunt deo, quæ legi dei
non subiiciuntur. Qui autem in carne sunt,inquit,deo
placere non possunt. Ecce qualis caro regnum dei non
poſsidebit. Nam quòd homo in eadem qua moritur
carne resurgat, dominus noster Iesus Christus post re-
surrectionem suam dubitantibus discipulis, & putanti-
Luca.24. bus se spiritum videre, respōdit, Palpate & videte quia
spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis ha-
bere. Ac per hoc credimus hominem non tantum cum
carne & oſsibus, sed etiam cum sanguine, & quicquid
ad naturam eius pertinet resurgere, & sine vlla corrup-
tione esse illic, vbi semper est æterna vita & æterna fœ-
licitas,contemplando trinitatem deum. Igitur sicut iu-
sti cum sua carne ad æternam fœlicitatem, ita impij ad
q.XXI. æternam resurgent miseriam. Genesis principium
Gene.1. habet, In principio fecit deus cœlum & terram: An igi-
tur angeli postmodum facti sunt, cum dicatur, quòd K
primo omnium fecit deus cœlum & terram? Quan- Responsio.
do facta sunt simul sydera, ait scriptura,laudauerūt me
omnes angeli mei voce magna. Quarto enim die facta
sunt sydera, & iam angeli erant. Neque enim die ter-
tio, neque secundo facti sunt. In his enim apparet quæ
facta sunt. Tertio enim die arida, scilicet terra ab a-
quis discreta est. Secundo enim factum est firmamen-
tum, vbi sol & luna discurrunt & sydera. Porrò primus
dies ipse est angelica natura, quæ primo cœli nomine
nuncupata est. Vnde euidenter ostenditur primo die
spiritalem factam,id est angelicam naturam, & sic hoc
cœlum qnod oculis cernimus: Nam quod ait, In prin- Gene.1.
cipio fecit deus cœlum & terram: non est primo om-
nium, sicut ais:sed in principio, id est, in filio, immo
per filium fecit deus omnem spiritalem corporalèmq;
creaturam, quæ & cœli & terræ nomine appellata est.
Nam quòd ipse sit principium, de se interrogantibus
Iudæis quis esset, respondit, Principium qui & loquor Ioan.8.
vobis. Primo igitur voluit cœlum & terram velut quā-
dam spiritalem corporalèmq; materiam dicere, & sic
quemadmodum singillatim facta sunt, ordinem texe- L
re. Quod enim dixit cœlum, hoc mihi videtur dixisse
aquarum abyssum tenebrosam antea, quodam modo
fluitantem vitam, nisi cōuertatur ad creatorem, & fiat
lux, & contempletur trinitatem deum esse in deo. Ne-
que enim ita dicimus, vt ista materies præcedat for-
mam suam,sicut præcedit lignum arcam, sed sicut præ-
cedit vox verbum:Non enim tempore,sed origine. Igi-
tur prima creatura lux non est ista quæ quarta die facta
est,sed spiritalis, id est, angelica natura. Cum di- q.XXII.
citur, Spiritus dei ferebatur super aquas: localiter fere-
batur,sicut sol & luna & alia sydera, an aliter? Spi- Responsio.
ritus sanctus deus est, Quare non continetur loco aut
distenditur: Neque temporum motionibus subiacet,
sed est vbique præsens & totus: Cum modo sané no-
minauit creaturam, cui superferri diceretur spiritus
sanctus,non localiter,sed potentialiter dicitur. Nō ex
indigentia deus fecit opera sua, sed ex beneficentia,
neque horum indiget quæ fecit. Indigus quippe atque
egenus amor subiacet rebus quas diligit: Ipse autem e-
genus non est,nec subiacet rebus quas diligit: Et ideo M
dictū est superferri creaturæ spiritum sanctum, quia nō
ex indigentia, nec egenti, sed benefico amore opera-
tus est ipsam creaturam. Cum dixit deus, Fiat lux, q.XXIII.
& facta est lux:in die dixit,an ante omnem diem? Si in Gene.1.
die dixit,temporaliter dixit: Si temporaliter dixit, per
aliquam creaturam dixit, Igitur non est prima creatu-
ra lux. Nec in die dixit, nec temporaliter dixit, Responsio.
quia ante omnem profecto creaturam verbum suum
genuit, & per verbum omnem creaturā creauit. Dictio
itaque dei, verbū dei est. Sed diuina scriptura paruulis
congruens, & quodam modo eos lactans vt proficiāt,
& cibum spiritalem capiant,voluit semper per omnem
creaturæ formationem dictionem dei nuncupare: Vt
verbi gratia, si requiramus, Quo modo facta est lux?
Audies, In verbo dei erat vt fieret, Quo modo factum
cœlum? In verbo dei erat vt fieret. Et cætera per ordi-
nem si requiras,quo modo facta sint, In verbo dei erāt
vt fierent. Hoc est enim, Dixit deus, fiat lux: neque e-
nim corporalibus modis loquitur diuina natura, nec
quoties dicitur,dixit, toties verba formauit, Vnum e-
nim verbum genuit coæternum & consubstantiale si-
bi, in quo omnia ineffabiliter & intemporaliter dixit.
Si subito deus vidit lucem quòd esset bona,an an- q.XXIIII.
te nesci-

A te nesciuit,& visio ei contulit scientiam? *Responsio.* Omne opus præcedit voluntas nostra dum cogitamus quid operari debeamus. Nemo enim ignorans aliquid facit, dum cogitat qualiter fiant quæ faciẽda cogitãdo disposuit. Et cum hoc in hominem cadere non possit, vt aliquid ignorans faciat, quanto magis in deum, qui omnia æterno & stabili suo consilio , quæ voluit fieri fecit , nec aliter facta,nec aliter facienda esse vidit . Eo itaq; modo vidit facta,quo viderat facienda. *q.XXV.* Et diuisit , inquit scriptura,lucem à tenebris. Omne enim quod diuiditur,etiam esse potest . Sicut ergo essentia lucis , ita est etiam essentia tenebrarum : Et cur non dixit scriptura, Vidit deus tenebras quòd essent bonæ , sicut de luce dictum est? *Gene.1.* *Responsio.* Deus bona & incommutabili voluntate creauit omnes angelos bonos . Et quia ex his quosdam per superbiam præsciebat casuros per incommutabilitatem præscientiæ suæ , diuisit inter bonos & malos. Malos autem appellans tenebras , & bonos appellans lucem : de bonis dicens , Vidit deus quia boni sunt , de malis nullatenus hoc dixit , nec peccata quæ B sunt tenebræ , approbare videretur. *q.XXVI.* Primum diem spiritalem astruis esse creaturam , & quo modo habuit vesperam & mane? *Responsio.* Omnis creatura antequam tẽpore suo fieret , in ipso dei verbo prius ab angelis cognoscenda,& sic suo tempore faciẽda . Quapropter ipsa creaturæ cognitio in semetipsa vespera, in deo erat mane . Qua prius † videtur ipsa creatura in deo quàm in seipsa videatur : ideo creatura plus videtur in arte qua facta est,quàm ipsa in seipsa quæ facta est. *†alias, Quia,plus.* Propterea enim ait Euangelista Ioannes, Quod factum est , in ipso vita erat, *Ioan.1.* Omnia ergo quæ facta sunt, & vitam nõ habent, in ipso verbo dei vita sunt , in seipsis vita non sunt. Cœlum, terra,lapis, vitam non habent,& tamẽ in deo vita sunt. Viuunt igitur in deo sine initio, vtiq; incõmutabiliter omnes,rationales creaturæ : ac per hoc plus videntur ab angelis sanctis in verbo dei vbi sunt vita, quàm in seipsis, quia scientia angelorum in comparatione dei quodam modo vespera est . Sit ergo in cognitione spirituum dies primus , in cognitione firmamenti secundus , in cognitione discretionis terræ ac maris tertius , in cognitione solis ac lunæ & stellarum quartus , in cognitione reptilium & volatilium C quintus, in cognitione iumentorum & ferarum vel ipsius hominis sextus. Neque enim diei vnius , quem intelligimus naturam spiritalium creaturarũ , id est angelicarum, sexies facta cognitio sex dies fecit , propter senarij numeri perfectionem . Sed de numeri senarij perfectione aliquid tibi ex scripturis sanctis colligam. *Appendix.* Libens adesto, & te totum ad audiẽdum præpara. Vnũ in numero diuidi non potest,ab ipso enim surgit omnis numerus: Ergo duo diuidi possunt:Sed pars eorum vnum est. Igitur diuisio duorum in bis vnum est:diuisio trium in ter vnum est . Quid autem aliud hic numerus ostendit,nisi trinitatẽ quæ deus est ? Quæ quanuis tres sint personæ, vnum creduntur in vnitate naturæ. Quaternarius duas partes habet : Nam quarta eius vnum,media eius duo : Vnũ videlicet & duo tria sunt: Ecce partes suas , nec vltra excrescit, nec complet, & ideo imperfectus est numerus . Quinarius autem habet nisi vnum,quod est quinta eius. Senarius ergo numerus perfectus est, quia partibus suis completur : habet enim vnum, quod est sexta pars eius:duo quæ sunt tertia,tria quæ sunt media : Vnum ergo & duo & tria, sex faciunt. Ideoque propter huius numeri perfectionẽ, sex diebus operatus est omnem creaturam . Tres ergo hæ partes senarij numeri , demonstrant nobis trinitatẽ D deum,in trinitate numeri mensuræ & ponderis fecisse omnem creaturam . Plurimum valere senarij numeri perfectionem , in scripturis sanctis frequenter reperimus,præsertim in morte domini simpla , & in resurrectione eius simpla, & in morte nostra dupla , & in resurrectione nostra dupla . Mors itaque domini nostri Iesu Christi, non fuit in anima, sed in carne sola:Mors vero nostra non solum in carne , sed & in anima : In anima propter peccatum,in carne propter pœnam peccati. Ille vero quia peccatum non habuit,in anima non est mortuus,nisi tantum in carne,& hoc propter similitudinem carnis peccati , quam de Adam traxit . Igitur simpla eius mors profuit duplæ nostræ , & simpla eius resurrectio , duplæ nostræ resurrectioni profuit. Est etenim mors carnis eius & resurrectio eius , mors carnis nostræ & resurrectio eius,& mors animæ nostræ & resurrectio eius. Mors autẽ carnis eius & resurrectio eius, duas mortes nostras, & duas resurrectiones nostras significat: Vnde si addas ad vnam mortem domini & vnam resurrectionem eius , quæ duo faciunt , quatuor, hoc est duas mortes , & duas resurrectiones nostras, E sex fiunt: Ideoque simplum domini bis, & duplum nostrum bis, tria bis sunt, & tria bis secundum quod supra diximus , partes sunt vnde senarius numerus est . Nam & trigintasex horæ , quibus dominus fuit in inferno, huic simplo & duplo congruunt. Duodecim ergo horæ fuerunt diurnæ , & viginti quatuor nocturnæ. Item vigintiquatuor ad duplam mortem nostram concinũt, & illæ duodecim horæ ad mortem domini simplam. Reuera enim & natiuitas eius senarium numerum habet . *Ioan.2.* Quadraginta enim & sex annis ædificatũ esse tẽplum asserunt Iudæi in Euãgelio , quod intelligitur de corpore domini . Quadraginta & sex anni pro diebus positi sunt . Quadraginta & sex diebus dicunt infantẽ formari in vtero, & subinde vsque in diem parturitionis augmẽtari. Quadragiessexies quippe seni, fiunt ducenti septuagintasex , qui faciunt menses nouem & dies sex . Computa ergo ab octauo kalendas Aprilis quando passus est dominus, nam & tunc etiam creditur fuisse conceptus, vsque in diem octauum kalendas Ianuarij, & reperies dies ducentos septuagintasex, qui constant per senarium numerum. F Quid de illa muliere in Euangelio, quam decem & octo annis curuauerat satanas, quam sanauit dominus , dicemus ? *Luca.13.* quia & ipsi anni senarium numerum habent. Ter enim seni octodecim sunt . Illa itaque mulier intelligitur figurare genus humanum, quod sexta ætate seculi à captiuitate diaboli redemptor noster dominus Iesus liberauit . Prima ætas est ab Adam vsque ad Noë, Secunda ætas est à Noë vsque ad Abraham, Tertia ab Abraham vsque ad Dauid . Quarta à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis. Quinta à transmigratione Babylonis vsque ad aduentum domini nostri Iesu Christi . Sexta quæ nunc agitur,donec excelsus veniet ad iudicium . *Sex ætates mundi. Eadem verba referuntur in q.55.* Sexta igitur ætate seculi reformatur genus humanũ ad imaginem dei. Profecto enim anni decem & octo,non solum sex ætates, sed etiam tria tempora euidenter demonstrant: Vnum scilicet ante legem, alterum sub lege,tertium sub gratia . Quinimo & ipse annus senario numero continetur , habet enim dies trecentos sexagintaquinque. Sexies autem sexageni , sunt trecenti sexaginta. Remanent profecto dies quinque & quadrãs. Quinque autem dies sexies, sunt mensis. Tamen etiam si illum quadrantem pro die ponas, à parte totũ, sex faciunt.

G ciunt. Et ecce quantum me dominus adiuuit, de senarij numeri perfectione, & si non quantum volui, tamen quantum potui reddidi rationem.

q.XXVII. Quo modo autem diuisæ dicuntur aquæ quæ erant sub firmamento, ab illis quæ erant supra firmamentum? Ordo enim elementorum & pondus, non sinunt vt sit aquarũ substantia supra cœlos: Aqua enim cedit terræ, & aër cedit aquæ, & ignis cedit aëri. Nullo modo enim potest fieri, vt secundum elementum quod est aqua, sit supra quartum quod est ignis. Et quo modo dictum est, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis? (Gene.1.)

Responsio. Quæ & quaslibet sint aquæ illę quas scriptura docet supra cœlos esse, easdem esse ibi minime dubitemus. Sicut enim nubes istæ, quæ vtique aquæ sunt, feruntur supra aëra, quod est tertium elementum: ita fieri posse arbitror vt aquæ tenues atque subtiles ferantur supra cœlum. Nam ex hoc pondere elementorum multi Philosophi resurrectionem carnis illudentes, nõ posse fieri, inquiunt, vt homo qui vtique ex terra factus est, sit in cœlo. Sed hos veritas cõuincit, quæ facit multa animalia terrena in aëre volitare, & aquam esse su-
H pra aërem, & ignem vtique, quod est quartum elementum, esse in terra. Ergo dei potẽtia quæ hæc facere approbatur, facit vt & homo & aqua sint supra cœlum.

q.XXVIII. Et quia totam terram aqua tegebat, non erat locus vbi aquæ congregarentur, dum totam terram aqua tegebat. Quo modo ergo scriptura dicit, Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida? (Gene.1.)

Responsio. Totam terram aqua tegebat sicut rarissima quædam nebula, quæ postea in vnum redacta atq; collecta est, vt posset etiam terræ species apparere: & terra longe latèque subsidens, potuit concauas partes præbere, quæ confluentes aquas susciperent, vt arida appareret.

q.XXIX. Cum deus omnia bona creauerit, dicente scriptura, Et ecce omnia quæ fecit deus, bona valde: (Gene.1.) Cur rursus dominus in Euangelio dicit, Nemo bonus nisi solus deus? (Marci.10.)

Responsio. Quòd homo sit bonus, idem ipse dominus in Euangelio dicit, Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona. Sed vt hoc diceret, Nemo bonus, nisi solus deus: illi scilicet respondebat (Matth.12.) qui vitam æternam ab eo quærebat: Illi, qui tantum ho-
I minẽ arbitrabatur, dicens, Magister bone. Ideoque sic respondit, dicens, Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus deus, id est, formã istam assumptã quam cernis, videbunt boni & mali, pij & impij, non tamen erit eis in bonum qui mala agunt. Ergo non me dicas secundum hanc formam bonum, quam videbunt & illi qui me pupugerunt. Est alia forma, quam non videbunt impij, quam non videbunt nisi soli iusti, secundũ hanc formam bonus sum eis, qui digni fuerint me videre.

q.XXX. Fons, inquit sancta scriptura, ascendebat de terra, irrigans vniuersam faciem terræ. (Gene.2.) Si vniuersam terram irrigabat, ergo & montes irrigabat, quia & montes vtique terra sunt. Si vero & montes irrigabat, diluuium erat: Et si diluuiũ erat, quo modo terra germinauerat herbam virentem & facientem semen: Aut quo modo habitabat homo in terra, si vniuersam terrã aqua tegebat?

Responsio. Fons, ibi ponitur singularis pro plurali numero: Hoc enim si solicite inquiramus, in scripturis sanctis frequenter reperiemus. Habes nempe in Psalmo, Misit in eos muscam caninã & comedit eos, (Psal.77.) & ranam, & exterminauit eos: Cum vtique nec vna musca, nec vna rana fuerit. Et alibi in Psalmo dixit, Et venit locusta: nõ ait locustæ, sed locusta. (Psal.104.) En habes singularem numerum pro plurali. Secundum id quod ait nobilissimus quidam poëtarum, Vterumq; armato mi- K lite complent. (Aeneid.2.) Porrò autem propter vnitatem naturæ dictũ est vnus fons, vt omnes intelligamus qui sunt in terra, quia quodam modo omnes ex vnius abyssi natura manant. Nam quòd ait, Irrigabat vniuersam faciem terræ, non totam terram rigabat, sed partem. A toto enim partem significauit, quemadmodũ dicimus, Christus mortuus est, Christus resurrexit. Quod non conceditur nisi † secundum carnem. († al. cum nõ mortuus sit neque resurrexerit nisi.)

q.XXXI. Tulit ergo deus hominem, ait scriptura, & posuit eum in paradisum voluptatis, vt operaretur & custodiret illum. (Gene.2.) Quid rogo, operaretur & custodiret, paradisum ne an aliud?

Responsio. Ista sententia duplicem intelligentiam parit. Siue enim operaretur homo paradisum, vt in paradiso aliquid operaretur, nõ necessitate victus, sed ad delectationem operabatur: adhuc enim non peccauerat, nec ei terra spinas & tribulos germinauerat, vt in sudore faciei suæ ederet panem suum. Hoc nempe meruit post peccatum. Ante peccatum igitur non indigentia, non necessitate, sed sola vt diximus voluptate operabatur paradisum per agriculturam, & custodiebat per disci- L plinam. Non contra bestias neque contra animalia aliqua paradisum custodiebat, sed sic solum nẽ amitteret peccãdo, quem custodire poterat obediendo. Siue ipsum hominem ponens deus in paradiso vt operaretur & custodiret: operaretur scilicet vt bonus esset, & custodiret vt tutus foret. Quidlibet horum dicatur, siue homo paradisum operaretur per agriculturã, & custodiret per disciplinam: siue ipsum hominem deus operaretur, vt bonus esset, & custodiret vt tutus esset, quiduis horum intelligas, rationem vterque intellectus non impedit.

q.XXXII. Cum deus minetur homini mortem die quo cibum vetitum tetigerit, cur eo die mortuus non fuit? Sic enim scriptura dicit, In quacunque die comederis ex eo, morte morieris. (Gene.2.)

Responsio. Quatuor esse mortes scriptura sancta euidenter ostendit. (Mortes quatuor.) Prima mors est animæ, quæ suum deserit creatorem, cum enim deserit peccat. Sine, inquit dominus in Euãgelio, (Matth.8.) mortuos sepelire mortuos suos. Ecce habes mortuos secundum animã, scilicet sepelientes mortuos. Et quos sepeliunt? Secundum carnẽ mortuos. Hæc itaque sententia duas mortes manifestissime docet, vnam animæ, quam peccando incurrit, alteram corporis. Tertia M autem est solius animæ, quã dum ex hoc corpore exierit, patitur, secundum illud quod in Euangelio de diuite legimus, Pater Abraham, inquit diues, mitte Lazarum vt digito suo refrigeret linguã meam, quia crucior in hac flamma. (Lucæ.16.) Quarta est mors, cum anima recipiet corpus, vt in ignem mittatur æternum: secundum illud quod dominus in Euangelio de futuro iudicio, ait, Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius. (Matth.25.) Die itaque quo peccauit Adã, in anima mortuus est. Sicut enim corpus viuit ex anima, ita anima vt beatius viuat, viuit ex deo. Ergo deserta anima Adæ à deo, iure dicitur, mortua prima morte, ex qua tres postea secutæ sunt mortes. Vt enim hæ subsequerẽtur, primò præcessit desertio dei, secundum quod eo die quo peccauit Adam mortuus est.

q.XXXIII. Quo modo poterat timere mortem Adam quam nullatenus sciebat?

Responsio. Sicut enim nos scimus resurrectionem quam nunquam experti sumus, nec vidimus, ita ille sciebat mortem. Scimus quoque quòd exiens anima à corpore suo faciat mortem, & dum reuersa fuerit, in corpore suo faciet resurrectionem. Ecce scimus resurrectionẽ quam nunquam experti sumus: Sic & ille sciebat vtique mortem,

A tem, non adhuc per experientiã, sed per scientiã: Sciebat quippe quid esset viuere, & per priuationem vitæ sciebat vtiq; mortẽ. Sicut sciuntur tenebræ per priuationem lucis, & sicut scitur silentium per priuationem vocis, & sicut scitur vacuum per priuationẽ corporis, ita sciebat mortem per priuationem vitæ.

q.XXXIIII. Adduxit dominus cũcta ad Adam animalia & volatilia, vidẽsq; ea, nomina imposuit. Et de muliere paulopost dicitur. [Gene.3.] Videns ergo mulier quòd bonum esset lignum ad vescendum, &c. Ecce manifestissime scriptura ostẽdit amborũ oculos apertos fuisse, Nec enim fas est dicere primos homines cæcos factos. Et cur post paululum post ligni vetiti tactum, eadem scriptura dicit, Aperti sunt oculi amborũ? Nisi enim oculos haberent apertos, nec ille animalibus nomina imponeret, nec illa videret ligni pulchritudinem.

Responsio. Hoc quippe verũ est, quia apertos oculos habebant, & tamen nisi ad aliquid clausi essent, nullatenus scriptura diceret, Aperti sunt oculi amborum. Aperti sunt, scilicet non ob aliud nisi ad inuicem concupiscendum, vt esset lex in membris, repugnans legi mentis: [Rom.7.] vt etiam in ipsis membris esset non B voluntarius motus, iusta scilicet dei vindicta, vt homo qui noluit esse subiectus deo, non haberet subditum corpus. Ergo in eo aperti sunt oculi amborum, vt mouerentur concupiscentialiter membra.

q.XXXV. Cum audissent vocem Adam & Eua, ait scriptura, domini dei deambulantis in paradiso, absconderunt se: Rogo quęnam est ista deambulatio?

Responsio. Absit vt deus qui est trinitas, ex hoc quòd eius dicitur deambulatio, corporeus aut localis esse credatur. Omne siquidem corpus locale est, & omne locale vtique corpus est. Deus vero incorporea res est, nec temporaliter mouetur, nec loco continetur, neque de loco ad locum transfertur. Eius nanque deambulatio intelligenda est per aliquam creaturam facta, quam creaturam hominem fuisse ex ipsius circunstantia scripturæ intellectum à maioribus recolo.

q.XXXVI. Cum deus vnus sit, dicente scriptura, [Deut.6.] Audi Israël, dominus deus tuus [deus] vnus est, quo modo ipse dixit, Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est?

Responsio. Nobis enim pluralitatem insinuat. Deus quamuis vnus sit, tamen trinitas est, pater scilicet, & filius & spiritus sanctus: Vnus ex nobis dictum est, non propter pluralitatem deorum, sed propter pluralitatem perso- C narum.

q.XXXVII. Multa vtique videmus animalia ex corruptione corporum, maxime mortuorum nasci: Nunquid tunc creata sunt quando ipsa corpora?

Responsio. Absit, vt tunc creata dicantur quando ipsa corpora, sed corporibus insita sunt quodam modo, quæ sunt suo tẽpore exortat. [†al. & quemadmodum in cæteris quæ sunt suo tẽpore exortura.] Sicut enim semen cuiuslibet arboris habet quandam vim, vt cum obrutum fuerit in terra oriatur, & virgultum producatur, deinde ramis nihilominus constipata dilatetur, & frondibus de eisdem floribus decorata fructificet: Ita est & in corpore, vt ita dicam, quoddam seminarium, vnde suo tempore curante prouidentia dei, aliqua genera animalium oriantur.

q.XXXVIII. Cum deus dixerit, [Gene.1.] Germinet terra herbam virentem, & afferentem semen & ligna fructifera: Ligna infructuosa, vel spinas, vel tribulos quando fecit?

Responsio. Simul omnia deus fecit, dicente scriptura, [Ecclesiastici.18.] Qui viuit in æternum, creauit omnia simul. Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quæ aliquo modo hominibus afferunt adiumenta: Quia & reuera, si non inuenimus in eis aliquid ad edendum, inuenimus certe ad medicamentum, inuenimus ad adiutorium: Nam quantum vtilitatis inueniatur in eis, tuipse consydera. Proinde quia à fruendo dicitur fructus, & ab D omni ligno possumus habere aliquod adiutorium, iure nullum lignum dicimus infructuosum. Spinæ autem & tribuli quamuis post peccatum homini nascantur ad laborem, dicente scriptura, [Gene.3.] Terra spinas & tribulos pariet tibi: tamen non est dicendum tunc ea aboriri ex terra, quia iam non erant: erant vtique ad pastus pecorum vel volatilium facta, nõ ad augendam hominis pœnã producta.

q.XXXIX. Si omnia tñ numero & mensura & pondere deus disposuit, sicut sancta scriptura testatur, [Sapien.11.] ipsum numerũ & mensuram & pondus vbi disposuit?

Responsio. Numerus & mensura & pondus ipse deus est: Ipse est numerus sine numero, à quo est omnis numerus: Ipse est mensura sine mensura, à qua est omnis mensura: ipse est pondus sine pondere, à quo est omne pondus. Omnia ergo in numero & mensura & põdere [Sapien.11.] disposuit, tãquam si diceret, omnia in se disposuit. Nõ enim creaturam eam extra se, aut alicubi vidit, vt sicut homines memoria retineat quæ faceret. Omnis ergo causa creaturæ, volũtas est creatoris: Hoc ibi est voluntas, quod natura: Si tamẽ æterna est natura, sicut æterna voluntas: Nõ enim accedit deo huiusmodi noua a- E liqua cogitatio ad formandas creaturas. Proinde omnia in se trinitas deus disposuit, quia in se cuncta habuit quæ fecit. Intelligitur & aliter, Omnia in numero & mensura & põdere disposuit: id est, omnia quæ fecit, numerum & mensuram pondus habent.

q.XL. Nunquid nam adduxit deus ad Adam cuncta animãtia terræ, & vniuersa volatilia cœli, quo modo adducũt aucupãtes vel venãtes ad retia? An forsitan vox de nube facta est iussionis, quã intelligerent tanquã rationales animæ, & ea audita, illi omnes obedirent?

Responsio. Non hoc acceperunt animãtia vel volatilia cœli, vt sint rationis capacia, per quã obedire possint creatori suo: In suo tamen genere obtẽperant deo, non rationalis voluntatis arbitriu, sed sicut mouet ille omnia tẽporibus opportunis, non ipse temporaliter motus. Mouet itaq; seipsum sine tempore & loco, mouet creatum spiritũ sine loco temporaliter, mouet creaturã corpoream tẽporaliter & localiter. Præcedit igitur substantia quæ temporaliter tantum mouetur, illam quæ temporaliter & localiter mouetur. Præcedit itaque substantia quæ nec tempo- F raliter nec localiter mouetur, illam quæ tantum temporaliter mouetur. Ipse spiritus conditus mouet seipsum per tempus sine loco, mouet corpus per tempus & locum. Spiritus vero creator mouet seipsum sine tempore & loco. Igitur spiritus rationalis, qui est in hominibus, siue irrationalis, qui est in brutis, eius iussis mouetur. Sed rationalis habet intelligentiam, per quã iudicare possit, vtrum iussis consentiat, aut non consentiat. Animalia vero reptilia aut volatilia non acceperunt hoc iudicium, pro suo tamen genere atque natura ad iussa aliquo actu propelluntur. Vnde angelica natura iussa dei perficiens, mouet iussis omne genus animantium, docens id quod nescit. Si etenim homines possunt nonnulla animalium genera mansueta facere, ita vt quasdam voluntates hominum facere videantur, quanto magis hoc angeli possunt.

q.XLI. Quæ causa fecit, vt deus quem astruis moueri, non moueatur in tempore, aut spiritus creatus qui mouetur in tempore, non moueatur etiam in loco?

Responsio. Deus qui instituit tempora, & est ante tempora, nihil in eo est præteritum & futurum, nullum consilium nouum, nulláq; noua cogitatio: quia scilicet si noua, tũc etiam accidens: Si vero aliquid accidit deo, iam non immutabilis

G bilis deus est: Nihil illi accidit, nulla noua cogitatio,
nullum nouum cōsilium, ideo non mouetur in tēpore.
[Igitur immutabilis deus est]Spiritus vero conditus, si-
cut est angelorum, quanquā sine tempore contemplen-
tur dei æternitatem, veritatem, charitatem, tamen quia
ex tempore in inferioribus iussa dei perficiunt, iure cre-
duntur moueri in tempore. Corpora vero sua in loco
mouent, dum descendunt de cœlo & ascendunt in cœ-
lum. Spiritus itaq; hominum mouetur in tēpore, remi-
niscendo præterita, & futura expectando, aliáque noua
discendo. Neque enim cum recordor aliquam lectio-
nem aut aliquam ciuitatē, sicut motus est spiritus meus
cogitando, vt hæc recordaretur ex tempore, ita motus
est & loco. Quòd si loco mouetur, aut in cœlo aut in ter
ra mouetur, quia sine cœlo & terra nullus est locus. Vbi
autem fuit ipse spiritus, in cœlo an in terra, vt videret ip
sam lectionem vel ipsam ciuitatem? Ergo si in nullo lo
co vidit, vt recordaretur, in seipso vidit. Et quia ini-
tium habet etiam cogitatio, & omne quod initium ha-
bet etiam tempus habet, igitur secundum supradictam
H rationem, spiritus creatus per tempus moueri potest, nō
q.XLII. per locum: Spiritus creator sine tempore & loco: Cor-
Responsio. pus autem & loco & tempore. Cum requies non sit
nisi post laborem, cur deus requiescere dicitur? An &
ipse opere fatigatus est, vt requiescere dicatur? Non
in aliqua creatura tanquā eius bono indigens requie-
uit deus, sed in seipso. Deniq; nō in aliquo dierum, sed
post sexti diei opera requieuisse legitur. Vnde liquido
apparet, nullam creaturam deū per indigentiam, sed
sola bonitate fecisse. Quòd si in aliqua creatura requie-
uisset, aliquam creaturam indigens fecisset. Ergo quia
Gene.2. nullam creaturam per indigentiam fecit, proinde in
nulla creatura requieuit: Nam quod dicit scriptura, re-
quieuisse deum in die septimo ab omnibus operibus
quę fecit: hoc intelligi posse arbitror, quòd nō in ipsum
diem tanquam eius bono indigens quo sit beatior re-
quieuerit, sed ipsum diem septimum, id est angelicam
naturam adduxisse ad requiem suā: vt viderent scilicet
in deo sicut omnē formandam creaturam, ita & illum
viderent quòd nullam creaturā pro indigentia, sed so-
la bonitate fecisset. Hoc enim arbitror posse intelligi
I requiem dei. Intelligitur etiam aliter requies dei, id est,
Gene.22. cum nos post bona opera requiescere facit, secundum
illum modum quo dixit deus ad Abraham, Nunc co-
gnoui quòd timeas deum: Vbi intelligitur, cognoscere
te feci: Ita & hic intelligitur requiescere deus, cum san-
ctis suis requiem præstat. Itē aliter requiescere dicitur
deus à condendis nouis creaturis, quia post editionem
Ioan.5. sex dierum operum, nullam deinceps condidit de no-
uo creaturam: Nam quod ait, Pater meus vsque modo
operatur, & ego operor, non nouā creaturam condens
intelligitur, sed quam condidit administrans & cōser-
q.XLIII. uans. Quo modo enim loqui serpēs poterat in para-
diso, cum fuisse appareat irrationale animal, cui loqui
Responsio. non competit? Serpēs per se loqui non poterat, quia
Gene.3. non hoc à creatore acceperat: Assumpsit enim in mi-
nisterium illum diabolus, vtens eo velut organo, per
quod articulatum sonum emitteret: Per illum nempe
verba faciebat, & tamen hoc etiam ille nesciebat. Na-
tura ergo rationis expers subditur rationali creaturæ,
sed tamen non tantum quantum vult ex ea & in ea fa-
q.XLIIII. cit, sed quantum à creatore acceperit. Etsi non in-
telligunt serpentes, quo modo audiunt verba Marsorū,
vt ad incantationes eorum de speluncis exeant suis?
Responsio. Licet intellectum non habeant, tamen sensu cor-
poris nullatenus carent: Habent enim & visum & au- K
ditum & odoratum & gustum & tactum. Et ideo quā-
uis audiant verba Marsorum, nequaquam tamen in-
telligunt, Non enim obediunt intelligendo, sed vt de
antris ad verba Marsorum exeant, permittente deo
coguntur à diabolo. Vnde datur testimonium de illo
primo facto, quòd primum hominē diabolus per ser-
pentem decepit in paradiso. Nunquid quia opus q.XLV.
erat Adæ, vt ei vxor† fieret, aliter non poterat fieri, nisi †coniunx.
vt dormienti costa detraheretur, ex qua coniunx ædi-
ficaretur. Poterat deus etiam aliter facere, sed ideo Responsio.
congruentius iudicauit, vt sic faceret, vnde aliquid si-
gnificaretur. Sicut enim dormienti Adæ costa detra-
hitur vt coniunx efficiatur, ita & Christo morienti de
latere sanguis effunditur, vt Ecclesia construatur. Con-
municantes nempe corpori & sanguini Christi, effici-
tur Ecclesia Christi coniunx. Quo modo intelli- q.XLVI.
gendum est quod dicit Adam, Quamobrem relinquet Gene.2.
homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & e-
runt duo in carne vna? Beatus Apostolus Paulus Responsio.
hoc capitulum sibi ponens exposuit, dicens, Sacramen- Ephes.5.
tum hoc magnum est: Ego autem dico in Christo & L
in Ecclesia. Sed quo modo Christus reliquit patrē con-
substātialem sibi? An alicubi esse poterit sine filio, cum
de ipso filio qui est sapientia dicatur, quòd attingat à
fine vsque ad finem fortiter, & disponat omnia suaui- Sapien.8.
ter: Ergo si ibi est filius vbi & pater, non potest esse pa-
ter sine filio, nec filius sine patre: Quia scilicet sicut in-
separabiles sunt in natura, ita & inseparabiles in per-
sonis. Sic enim ipse filius de patre dicit in Euangelio,
Qui me misit, mecum est. Quo modo ergo dereliquit Ioan.8.
patrē vt adhæreret vxori suæ: id est, Ecclesiæ suæ: nisi il- Philip.2.
lo modo quo Apostolus dicit, Qui cum in forma dei
esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo,
sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens? Ip-
sa ergo formæ seruilis acceptio, est exinanitio, & ipsa
exinanitio quanquam non sit diuinitatis abolitio aut
naturæ amissio, tamen propter formā serui in qua di-
gnoscitur apparuisse, iure dicit Apostolus patrem reli-
quisse. Reliquit & matrem, scilicet synagogam, veteri
testamento carnaliter inhærentē, & adhæsit vxori suæ,
id est Ecclesiæ suæ sanctæ, vt pace noui testamenti es- M
sent duo in carne vna. Cur Cain ex terræ fructi- q.XLVII.
bus munera reprobantur, & Abel de adipibus gregis Gene.4.
sui munera suscipiuntur? Cain typum gerebat Iu- Responsio.
dæorum, qui illa tēporalia sacramenta secundum vetus
testamentum exercebant. Horum enim sacrificia su-
perueniente testamenti noui fide, contempta & eua-
cuata sunt, & Christianorum sacrificia quæ ex inno-
centia Christi innocentis agni constant, laudantur,
quæ significabant ipsius Abel ex ouibus munera. Mu-
nera igitur Cain non accipiuntur. Vnde etiam dicitur
in Psalmo, Oblationes & holocausta noluisti, &c. Psal.39.
Quid significat quòd Cain fratrem suum Abel in q.XLVIII.
agro interfecit? Iam superius diximus Cain signi- Responsio.
ficare Iudæos qui Christum occiderūt. Occiditur ita-
que Abel minor natu. Occiditur Christus caput popu-
li minoris natu, à populo Iudæorum maiore natu, Ille
in agro, iste in Caluariæ loco. Quo modo intelli- q.XLIX.
gendum est, quòd sanguis Abel legitur de terra ad
dominum clamasse? Sanguis Abel significat san- Responsio.
guinem Christi, quo vniuersa Ecclesia accepto dicit,
Amen. Nam qualem clamorē faciat vniuersa Ecclesia
dum potatur sanguine Christi, & dicit Amen, tuipse si
potes cōsydera. Iudæi ergo qui intelliguntur in perso-
na Cain,

A na Cain, quoniam non credentes in Christo, non potantur sanguine Christi, maledicti sunt super terram. Super illam scilicet terram quæ aperuit os suũ per confesſionem, & bibit sanguinem fratris sui: id est Christi sui. Quem quia Iudæi non bibunt, ideo maledicti sunt.

q.L. Quid significat quòd Enoch septimus ab Adam cum deo ambulauit, & non apparuit? *Responsio.* Enoch septimus ab Adam trāsfertur ad deum, & septimo requies promittitur sanctis, quia in sexta ętate seculi reformantur in agnitionem dei, vt transferantur ad requiem.

q.LI. Quid significat quòd Noë per aquam & lignum liberatur? *Responsio.* Aqua significat baptismum, & lignũ crucem. Sicut Noë per aquam & lignum liberabatur, ita & Ecclesia baptismo & pasſionis Christi signaculo liberatur.

q.LII. Quid significat quòd arca de lignis quadratis constructa erat intrinsecus, & extrinsecus bitumine liniebatur? *Responsio.* Sicut arca de lignis quadratis construebatur, ita & Ecclesia de sanctis construitur. Quadratum enim in quacunq; parte posueris, fortiter stat: & sancti in quibuslibet tentationibus stabiles permanent, non aduersitatibus, non prosperitatibus cedunt. Bitu- B men enim significat charitatem: per quam sancti nec illis scandalis quæ fiunt ab his qui intus sunt cedunt, nec illis quæ fiunt ab his qui foris sunt: & seruant vnitatem spiritus in vinculo pacis, tolerātes & malos Christianos qui sunt in Ecclesia, & hæreticos qui suot foris & extra Ecclesiam.

q.LIII. Quid significat quòd arca in longitudine habuit trecentos cubitos, & io latitudine quinquaginta, & in altitudine triginta? *Responsio.* Sancta Ecclesia vt faciat mandata dei, adiuuatur spiritu dei, dicēte Psalmographo, *Psal.118.* Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Nisi dilatatũ cor habuisset, viam domini minime cucurrisset. Et vnde dilatatur cor, nisi per charitatem spiritalem? Hinc & beatus Paulus Apostolus simili Psalmographo voce consentit, *2.Corin.16.* Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est. Vnde quæso dilatatum est? *Roma.5.* Gratia, inquit, dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Ergo accepto spiritu sancto operatur Ecclesia talem dilectionem, scilicet pręcepta dei, quę sine gratia spiritus sancti nequaquā poterit operari. Hũc enim spiritũ septiformem scriptura sancta commemo- C rat & commendat. Septies ergo septem fiũt quadragintanouem, & addito vno vt compleatur numerus, fiunt quinquaginta. Vnde & dominus ascedens in cœlum, *Acto.2.* quinquagesimo die misit spiritum sanctũ, vt corda credentium dilataret. Trecenti vero cubiti significant decem præcepta legis, Decies autem triginta, fiunt trecenta, Sed hæc præcepta nō possunt impleri nisi charitate faciēte, id est spiritu sancto, qui significatur in latitudine quinquaginta cubitorũ. Idcirco arca vtrũq; numerum habet. Nam & ipsa opera bona propter supernum finem facit Ecclesia, quod significant triginta cubiti altitudinis. Re enim vera spiritus est altitudo oostra, ipse scilicet trecenarius doctrinam Euaogelicam consecrauit. Ipse est & supernus finis, atque omni bono opere indubitanter Ecclesiam replet.

q.LIIII. *Gene.7.* Quid significat, quòd post dies septem ex quo ingressus Noë in arcam, pluit dominus super terram quadraginta diebus & quadragiota noctibus? *Responsio.* Quòd post dies septem dominus pluit super terrā, hoc significat quòd omnes qui baptizantur, in spem futuræ quietis, quæ septimo die significata est, baptizantur. Et omnis reatus peccatorum, qui in decem legis præceptis admittitur per vniuersum orbem terrarũ, qui quatuor partibus contitnetur: vode decem per quatuor ducta, quadraginta fi- D unt: siue ille reatus qui ad dies pertinet ex rerum prosperitate, siue qui ad noctes ex rerũ aduersitate contractus sit, sacramēto cœlestis baptismi abluitur.

q.LV. Quid significat quòd Noë sexcētorum erat annorum, quando diluuij aquæ ioundauerunt super terram? *Responsio.* Sexcenti anni significant sex ætates mũdi. *Aetates sex* Prima ætas est ab Adam vsque ad Noë. Secunda à Noë vsque ad Abrahā. Tertia ab Abraham vsque ad Dauid. Quarta à Dauid vsque ad traosmigrationem Babylonis. Quinta à transmigratione Babyloois vsque ad aduentum domini nostri Iesu Christi. Sexta quæ nunc agitur. Sexcentesimo anno vitæ Noë factum est diluuium, ita sexta ætate seculi reformatur homo in agnitionē dei per baptismũ.

q.LVI. Quid significat, quòd de omni genere animalium atque volatilium, immunda bina ioducũtur in arcam, & munda septena? *Responsio.* Immunda illos homines significant, qui ad schisma suot faciles: munda vero homines sanctos, qui spiritum septiformem accipientes ex fide viuunt. Hinc etiam quidam poëta ait, *Buc. Aeglo.8.* Numero deus impare gaudet.

q.LVII. Quid significat, quòd omnes montes excelsos supercreuit aqua quindecim cubitis? *Responsio.* Octo & septem quindecim faciunt. Octo nempe E significant resurrectionem, & septem quietem. Hoc itaque mysterium resurrectionis & quietis, supergressum est omnem scientiam superborum sapientium, qui nullatenus potuerunt indagare scientiam resurrectionis & quietis.

q.LVIII. Quare cum ingrederetur Noë in arcam, dicitur ad eum, *Gene.7.* Ingredere tu & filij tui, vxor tua, & vxores filiorum tuorum tecum? Seorsum ergo ponuntur viri, & seorsum fœminæ? Et cum egrederetur de arca, dicitur ad eum, *Gene.8.* Egredere tu & vxor tua, filij tui, & vxores filiorum tuorum: In ingresſione quidem separati, in egresſione autem coniuncti dicuntur. *Responsio.* Horum quippe ingresſio istam vitam significat, *Galat.5.* vbi caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, vt non quæcunque volumus illa faciamus, nec quæcunque nolumus illa non faciamus. Egresſio autem illam vitam significat, vbi caro iam nullam habebit concupiscentiam aduersus spiritum, vbi nihil erit ex nobis quod repugnet in nobis.

q.LIX. Quid significat, quòd emissus coruus de arca, non est reuer- F sus? *Responsio.* Coruus vt noo reuerteretur, aut aquis interceptus est, aut aliquo cadauere illectus insedit, *Gene.8.* Et significat illos homines qui carnalibus dediti rebus, dei præcepta contemnunt, & nullatenus pœnitendo Ecclesiæ satisfaciunt, vode & per mala opera recesserunt. Vel certe si aquis ille coruus interceptus est, illos significat qui de Ecclesia exeunt, & hæreticorum baptismo polluũtur. Quanuis enim vnum baptisma sit & hæreticorum, eorum scilicet qui in nomine patris & filij & spiritus sancti baptizantur, & Ecclesiæ catholicæ: tamen quia foris & extra Ecclesiam baptizantur, non sumunt baptismum ad salutem, sed ad perniciem, habentes quidem speciem pietatis, *2.Timo.3.* virtutem tamen eius abnegantes. Et rursum, Animales, inquam, *Iuda.1.* spiritum non habentes, Et idcirco eos Ecclesia non rebaptizat, quia in nomine trinitatis baptizati sunt, Ipsa est profecto forma sacramenti, ideo dum reuersi fuerint, accipiunt virtutem spiritus sancti, quem ij qui extra Ecclesiam baptizantur, nondum habent.

q.LX. Quid significat quod Noë vir iustus plaotauit vineam, bibēsque vinum inebriatus est, & nudatus in tabernaculo suo? *Responsio.* Deus quodam modo plantauit gentem Iudæorum, segregando eam à

cunctis

G cunctis gentibus, Vnde & circuncisionis signum eis indidit, legem dedit, sacrificia instituit, seipsum in carne venturum io lege prædixit:sed cum noo crederent, in vineæ suo vino, id est, malicia populi passus est, crucifixus est, sputis illitus & illusus. Sed hic passus est in tabernaculo suo,ille in gente sua.

q.LXI. Gene.9. Quid significat quòd Cham pater Chanaan, videns verenda patris sui, exiuit foras, & nunciauit fratribus suis.

Responsio. In duobus filiis maximo & minimo, duo populi significati sunt, vnam vestem à tergo portantes,sacramentum scilicet iam præteritæ atque transactæ dominicæ passionis: nuditatem patris tegentes, neque intuentes,qui in Christi necem non consentiunt,& eum honorant velamento, tanquam scientes vnde sint nati. Medius filius, populus Iudæorum,ideo medius quia nec primatum Apostolorum tenuit, nec vltimis in gētibus credidit, nuditatem patris quia consensit in necem Christi,& nunciauit fratribus suis. Per eum quippe manifestum est & quodam modo publicatum,quod erat prophetiæ secretum. Ideoque fit fratrum suorum seruus Quid est enim adhuc hodie, quòd gēs ipsa scriniaria H Christianorum portans, legem & Prophetas ad testimonium affert Ecclesiæ, vt nos honoremus per sacramentum, quod nunciant illi per literam?

q.LXII. Gene.12. Quid significat quòd dixit deus ad Abraham, Egredere de terra tua & de cognatione tua, & de domo patris tui?

Responsio. Abraham personam Christi portabat. Sicut enim Abraham terram & cognationem suam dimisit, & domum patris sui, & venit in terram quam ignorabat, ita & Christus dimisit gentem suam scilicet Iudæorum, & venit ad populum gentium. Hic & alia explanatio hoc habet, Eximus de terra nostra, quando diuitias & mundi huius facultates contemnimus. Et de cognatione nostra, id est, de vitiis prioribus, quæ nobis à natiuitate nostra cohærentia, velut affinitate quadam & consanguinitate coniuncta sunt,Et de domo patris nostri, id est, omni memoria mundi huius,quæ oculorum occurrit obtutibus.

q.LXIII. Quot sunt genera visionum?

Responsio. Visionum tria genera. Tria. Prima visio est corporalis,secunda spiritalis, tertia intellectualis.Corporalis ergo visio est quæ fit per corpus. Spiritalis,cum imagines eorum quæ vidimus, in memoria condimus.Intellectualis nempe, cum ea quæ corporaI liter vidimus, & imaginaliter in memoria retinemus, intellectu discernimus, quòd illud sit corpus, illud similitudo corporis.Hunc autem intellectum bestiæ & pecora atque volatilia nullatenus habent.Vident & ipsa per corpus,& eorum quæ videntur imaginaliter species formantur:vnde & pecora præsepia cognoscunt, & aues ad nidos suos redeunt. Sed nec seipsa intelligunt quæ sint, nec illa quæ oculis cernunt. Postremo corporalis visio sine spiritali esse non potest. Statim ergo vt auertimus oculos ab eis quæ videmus, imagines eorum quæ vidimus in memoria retinemus,Spiritalis vero visio sine corporali esse potest, vnde & absentes homines recordamur, & in tenebris ea quæ vidimus imaginaliter cernimus. Intellectualis nempe nec corporali indiget nec spiritali. Per intellectum nec corpus videmus, nec imaginem corporis, Per hanc quippe videtur iustitia, charitas, ipse deus, ipsa mens hominis, quæ nullum corpus habet, nec vllam similitudinem

2.Cor.12. Ital.Ob id. corporis. Vbi etiam raptus fuerat Apostolus Paulus in tertium cœlum, id est, ad intellectualem visionem, vt deum non per corpus, non per similitudinem corporis,sed sicut est ipsa veritas, cerneret. Tres ergo cœli, tria sunt visionum,de quibus loquimur genera. Ad hoc K profecto peruenerat Paulus, vt deum sic in ista vita videret, sicuti sancti post hanc vitam videbunt.

q.LXIIII. Quot genera sunt Apostolatus, Vel quale nomen sit Apostolus, volo cognoscere.

Responsio. Apostolatus genera quatuor. Apostolus interpretatur missus. Apostolorum sunt genera quatuor, à deo non per hominem,à deo sed per hominem, per hominem tantum, & ex se. A deo etenim missus est Moyses. A deo & per hominem, sicut Iesus Naue. Per hominem tantum, sicut nostris temporibus multi fauore vulgi in sacerdotium subrogati sunt. Ex se autem, sicut sunt ipsi pseudoprophetæ.

LXV. Quo modo possumus scire qui mittatur à deo?

Responsio. Illum cognoscere missum à deo,quem non paucorum hominum laudatio vel potius adulatio eligit, sed illum quem & vita & mores optimi, & Apostolicorum actio commendat sacerdotum: vel etiam qui vniuersorum populorum iudicio comprobatur, qui non appetit præesse,qui nec pecuniam dat vt Episcopatus honorem acquirat. Nam qui præesse festinat, quidam patrum eleganter expressit dicens, sciat se non esse Episcopum, qui præesse cupit,non prodesse.

FINIS. L

CENSVRA IN
opus sequens.

Plum erat studium veterum monachorum, qui vt iuxta Pauli doctrinam suis manibus pararent, vnde non solum viuerent ipsi, verumetiam suppeditarent inopia necessariorum laboranti, & tamen à sordidis operis, quæ nonnunquam & quieti officiunt, & mundanis negociis implicant, essent feriati, sacris libris describendis vacabant. Cæterum non queo satis demirari, quid illi cogitarint, qui studio dat\'aque opera sit, quæstus haud dubie gratia, celebrium virorum monumenta contaminarunt, & quo plus emolumenti adferret impostura, farragines ineptas iuxta & loquaces, magni gratiosique nominis fuco, simplicibus commendarunt, Et probabile est eorundem opera, complures libros immortalitate dignos quos olim extitisse comperimus, obrutos fuisse, ne quis illinc ipsorum audaciam deprehenderet. Hoc opus vt persuadeam Augustini non esse, non arbitror pluribus vtendum argumentis. Cordatum lectorem admonuisse, abunde satis esse puto. Arguit hoc tota phrasis ab Augustini charactere prorsus abhorrens, nisi sicubi quadam Augustini verba aliunde decerpta intertexuntur. Aliquoties, quandiu, abutitur pro donec: quasi dicas, Regnum Iudæorum mansit, quandiu venit Christus: pro eo quod erat, vsque ad aduentum Christi. Tum, propter quod, frequenter vsurpat pro, eò quòd. Frequenter & ita loquitur, Quid est vt dominus nascitur ex matre tantum: vt, vsurpans loco, quòd. Quas sermonis formulas apud Augustinum non comperies. Quæstione centesimasexta ponit hominem pro viro, quemadmodum vulgus Italorum & Gallorum loquitur. Quin & in sententiis aliquot dissentit ab Augustino, velut contendens Samuelem non fuisse colloquutum cum Saule, cum Augustinus doceat hoc pulchre congruere sacris scripturis. Rursus de spiritu qui ferebatur super aquas, contendit non accipiendum de spiritu sancto, quod Augustinus asseuerat. In quæstione quinquagesimasexta non semel asseuerat, Nathan fuisse filium Dauid, cum Augustinus nō vno in loco diuersum sentiat. Quæstione quinquagesimanona, quod apud Ioānem dixit dominus, Spiritus vbi vult spirat, vult de vēto accipi non de spiritu sancto, cū Augustinus aliter & interpretetur in cōmētariis, & citet aliquoties. Quæstione centesimaoctaua multis conuitiis M

A *tiis insectatur eos, qui volunt Hebræos dictos ab Heber non ab Abraham, cum Augustinus libro Retractationum secundo, capite decimosexto, & de Ciuitate dei, libro decimosexto, capite vndecimo eam sequatur sententiam. Quædam aliter citat quàm habentur in libris Ecclesiæ, velut illud semel atque iterum refert ex Apostolo, An ignoratis altitudinem satanæ? Item illud, Qui fuerit indigue, gladium sibi acquirit. Rursus illud ex Luca, Nemo est qui relinquat domum aut vxorem, aut filios, aut agros, qui non recipiat septies tantum in hoc seculo: quum secus habeat & Græcorum & Latinorum lectio. Ex his abunde liquet opus hoc non esse Augustini, Superest vt doceam non vnius esse hominis. Id ex eo colligitur, quod non modo multis locis eadem iisdem verbis iterat, sed etiam propositis titulis iterum tractat eandem quæstionem, veluti X C. & X C V I I I. nec sibi satis constans, quod & alias non raro facit. Veluti X C V I. dicit Græcis Pascha dici transitum. At quæstione C X V I. docet Pascha dictum à patiendo. Iam sunt quæstiones quæ habent appendices assutas, velut L X X X I I I I. habet prolixum additamentum, quod ad verbum habetur in sententiis vigintiuna, quæ versibus clauditur.*
B *Hic igitur resecuimus. Item X C V. repeties alio stylo quod dictum est, cum bella præfatiuncula, & ne legendi fastidium patiaris, aut quæstionis singula membra inspicere, curiose do compendium & cætera. Iam opus in tres partes erat distributum. Prima complectebatur quæstiones X L V I I. ex vetere testamento sumptas, in quibus sunt multa digna cognitu. Secunda continebat quæstiones L. quæ vere quæstiones appellari possunt, proponunt enim nodum, & eum soluunt. Sed hoc assuit nescio quis quædam, quæ non habent rationem quæstionis, veluti, X C I. quæris quo modo possit refelli Photinus, deinde quibus argumentis retundi possit impietas Arrij, atque item de cæteris vsque ad tertiam partem, hoc est quæstionem X C V I I I. Hic iam confunduntur quæstiones ex vetere nouoque testamento, nec ita multa sunt quæ quæstionis nomen merentur, nisi forte quæstio est, Quo modo refelli possint Nouatiani, quo modo Pagani, quo modo intelligendum est initium Geneseos de operibus sex dierum, quo modo intelligendus primus secundus & quartus Psalmus: eadem opera quæras licet, quo modo intelligendum est totum Psalterium, & quo modo Euangelium secundum Matthæum, quo modo Esaias. Quis sobrius vnquam proposuit tales quæstiones? Hic igitur miscet omnia, scribit commentarios, tractat voluminis argumentum aduersus hæreticos, inter-*
C *dum concionatur, Audistis fratres charissimi, per Iesum Christum dominum nostrum, disputat contra Mathematicos, quoque altius ingreditur opus, hoc licentius ineptit. Quæstione C I X. multa garrit, vt ostendat Melchisedech non fuisse hominem. Quæstione C X X V. scurram agit. Memini, inquit, in quodam libello Eusebij quondam egregij in reliquis viris legisse, quia nec spiritus sanctus sciat mysterium natiuitatis domini & cætera. Nec nominat librum, nec indicat quis fuerit ille Eusebius, quum duos habeamus. Sunt tamen & in his quæ digna cognitu sunt, nimirum ex eruditorum libris collecta: quæ si commoda breuitate digessisset in ordinem, vel ipsorum verbis vnde hauseras vel suis, si tantum oratione valuisset, non erat improbandus omnino labor: nunc adeo non indicat authores, vt etiam fallat lectorem ementito titulo: adeo non subuenit lectoris tædio vt iteratione rerum, vt confusione materiarum, vt incondita muliebrique loquacitate lectorem enecet. Prima pars videri poterat hominis Græci, Latine loqui gestientis, Ea quoniam placuit, ad quæstum addita sunt cætera. Quo non perrumpis, auri sacra fames, etiámne vsque ad charissimum ecclesiæ thesaurum, veterum orthodoxorum monimenta? Quis erit finis voluminum, si nobis permittimus hunc in modum eadem aliis atque aliis titulis proponere, vt nunc sit quæstio, nunc sententia, nunc concio, nunc dogma, nunc disputatio, nunc liber. Satis opinor demonstratum est, hoc opus nulla ex parte Au-*
gustini esse, tum nec vnius esse hominis: nisi forte vel Augusti- D
num vel alium quenquam scriptorem tam stupidum esse credimus, vt eodem in opere toties repetas eadem, secum ipse pugnet, adeo nullum seruet ordinem, toties mutet stylum, nunc astrictus verbis, nunc immodice garrulus, Vt omittam interim, quòd huius operis prolixi nullam Augustinus mentionẽ faciat in libris Retractationum, quum illic diligenter quæstionum libros recenseat. Addamus his quòd opus nullam aliorum habet præfationem.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER QVÆSTIONUM VETERIS & NOUI TESTAMENTI.

E

QVID sit deus. Deus hoc est quod nulla attingit opinio. Plus est enim quàm quicquid dici poterit aut cogitari. Sed dicamus aliquid, quod licet impar sit, tamen ex aliqua conueniat ratione his quæ deo digna videntur. Nam vnaquæque natura pro capacitate sui suspicatur de deo, vt quantum natura distat à natura, tantum distet sententia à sententia in iudicando quid deus sit. Quia enim supra omnia est, necesse est vt omnium mentes excedat. Homines enim quantum possunt aciem mentis extendere, aspiciunt quid deus sit, opinione, non definitione. Angeli autem qui superiores hominibus sunt, quia de deo aliquid sentiunt, non est dubium. Archangeli vero eoipso amplius, Cherubin autem & Seraphim, qui potentiæ iuxta deum esse dicuntur, maiora de deo sentiunt, non tamen comprehendunt penitus quid deus sit, Quia nemo nouit patrem nisi filius, nec filium quis nouit nisi pater. Igitur deus est sicut hominibus videtur, spiritus natura simplex, lux inaccessibilis, inuisibilis, inæstimabilis, infinitus, perfectus, nullius egens, æternus, immortalis omnimodo, à quo omnia initium consecuta sunt: venerandus, diligendus, metuendus, extra quam nihil est, immo in quo sunt quæcunque sunt sursum, & deorsum, summa & ima: omnipotens, omnitenens, vere in omnibus diues, quia nihil est quod eius non sit: bonus, iustus, misericors. Bonus, quia fecit existere quod non extiterat. Iustus, quia quæcunque fecit vt proficerent, proprio libertatis arbitrio dimissa sunt: quia tamen non tam perfecta sunt vt labi nõ possint, seminaria his legis inesse decreuit, naturaliter addens auxilium manifestatæ legis, vt authoritas eius perfecta esset hominibus. Misericors vero, quia peccantibus non facile reddit, sed sustinet vt cõuersis ignoscat. Est etiã seuerus, vt terrore quæ ab eo bene condita sunt conseruentur, ne negligentia pareret vitæ præcipitium. Et ne quod mirabilius est prætermittamus, tanta est eius clementia, vt contumelias passus ab his quos fecit sufferat, & prior vocet ad pacem. Nunquid non maioris virtutis hoc est quàm condidisse creaturam, in quo si permaneret nimia bonitas eius, obesset creaturæ? Vnde aliquãdo diligi, aliquãdo timeri se vult, ne aber-

Quæst. 1.
Matth. 11.
Deus quid sit.
F

G rantes ab eo depereant. Hinc est vnde ne patientia eius
non vtique ad damnum ipsius, sed ad nostrum omni-
Esa.42. no contemnēda putaretur, ait, Tacui, nunquid semper
tacebo? hiaq; deus bonus, & omnia quę fecit bona sunt,
Vnde ergo malum? Nihil est malum nisi prævaricatio
boni, dum inconcessa pręsumuntur, aut concessa inor-
dinate fiunt: vt alibi mandatum, alibi peccatum fiat, vt
quando quod in vxore concessum est, fit in meretrice,
& quod deo offerendum erat, offertur diabolo: & cum
quis non tulit suum, sed alienum, & cum prævaricato-
rem occidi liceat, occiditur innocens. Nulla igitur na-
tura probatur malum. Voluntas autem est accidens na-
turæ concepta ex causis, quæ male mouetur dum exce-
dit modum vt illa gerat quæ naturæ suæ non sunt. Cau
sæ autem prævaricationis oriuntur ex sensibus, quan-
do aliquid male videmus aut audimus, Quem errorem
hæc res facit, quia homo non est deus, qui solus errare
non potest. Natura igitur hominum proprio arbitrio
remissa & dimissa est, vt possit facere quod vult: vt si
bonum naturæ suæ exercitatio melior & honorabilior
sit: si autem infirmet vigorem suum, contumelia di-
†alias, sic. gnus habeatur huiusmodi, facit enim quod cōtra rem †
H sit. Non est minimum quod concessum est homini, vt
cum recta sequitur, gaudeat in se, sed per id opere suo
videt se meliorem: aut certe imputet sibi, qui cum po-
tuit non dedit operam vt melioraret se bonis. Si au-
tem homo potestatis suæ non esset, subiectus fuerat ne-
cessitati, vt neque boni operis haberet gloriam, neque
mali pœnam, sed fuisset vnum ex pecoribus. Quoniam
ergo ad vtrunque facti sumus possibiles: vt per negli-
gentiam delinquamus, si quod bene audire & videre
debemus, male, id est extra normam & rationem au-
diamus: per vigilantiam autem naturæ bonum custo-
diamus: & cauti esse semper non possumus, quia sicut
dixi ad vtrunque facti sumus possibiles, Si peccamus,
non iam condemnamur, nisi iterum delinquamus, iam
quasi proditores. Qui enim semel peccauerit, reparare
se debet ne denuo peccet: ne par sit ei qui se vicerat, vt
iterum si non peccet, iam superior habeatur: quia qui
semel elisus est, bis triumphabit. Hæc iusticia est, vt quia
colluctatio est in mundo, qui propensior ad peccan-
dum est, in non peccando coronetur. Nihil ergo in dei
opere malum est. At si à quibusdam mala quædam di-
I cantur, vt venenum, aut tenebræ, quia corpora nostra
vim veneni ferre non possunt: malum dicant etiam
ignem aut aquam: & ferrum vel plumbum, quia mul-
tum ab auro distat, malum dicatur. Ad comparationē
enim lucis tenebras condemnant, cum sciant pro loco
suo necessarias esse, sicut plumbum aut testam, Nam v-
tique requiem dant post laborem, Igitur omnis qui col
luctatur in mundo, sic eniti debet, ne in re aspera victus
abscedat & fiat reus, vix aut tarde se reparans, & forte
intet hæc proueniat exitus & exeat hinc cum peccato.
Qui enim omni virtute nititur, si elisus forte fuerit, quasi
vir cadit: nec succenset ei quisquam, sed hortatu quo-
dam animum eius reparat, Videt enim eum propositū
habuisse vincendi, & sperat talem posse perficere ad vi-
ctoriam, quem non sine fatigatione sui hostis elisit. Qui
enim facile vincitur, non habet animum resistendi: nec
vincitur, sed consentit, Hic acerbius peccat. Huiusmo-
di vix ad veniam admittēdus est, qui votum habet de-
linquendi. Qui enim id meditatur ne peccet, etiā si pec
cauerit, non aspere peccat. Quoniam diligentibus deū
aliquando minora peccata subrepunt. Quanto autem
minora sunt, tanto subtiliora, & dum contemnuntur
non vitantur, Maiora enim longe apparēt, Ac per hoc K
qui in maioribus peccat, voluntatis eius est crimen. Sa-
nè quoniam superius peccata ex sensibus ortum capere
diximus, dum contra legis imperium vel rationem ali-
quid aspicimus aut audimus, id est si solem videntes a-
dorandum eum putemus propter pulchritudinē eius,
tunc male videmus: quia ad iniuriam pertinet creato-
ris communis, vt quod illi soli debitum est, deputetur
creaturæ. Quippe cum ab eo prohibitum sit per legem.
Aut cum corpora bene composita & decora videmus,
aut aliquid proximi si concupiscamus, aliter ea aspici-
mus quàm mandat lex: nunc facimus peccatum quod
vocatur malum. Sed forte dicatur, Nihil igitur formo-
sum debuit fieri ne nos peccaremus, vt tutela nostra ex
aliorum deformitate constaret. Quod si esset, nec fer-
rum esset, ne de eo fierent homicidia, Neque lucerna
in vsu esset, ne fures lumine eius ad effringendum vte-
rentur, vt quod magnopere omnibus vtile est, deesset
propter quorundam vaniloquia, Cum cōstet nos sem-
per omnia aspicere, nec tamen semper omnia concu-
piscere: quia non illorum vicium, sed nostrum est cum
sumus negligentes, quod constat ex interuallo creari
quia non sumus quod deus. Sic autem male audimus, si L
audientes idola deos esse, consentiamus, aut si turpia
cantantibus, aurem accommodemus. Tunc autem be-
ne audimus, si audientes de deo quòd vnus sit, oblecte-
mur, Si quis autem contra legem aliquid audiēs assen-
tiat, peccat, & hoc est malum audire. Cur deus II.
mundum fecerit? Fecit quia est opifex, Aut negetur Vetustū ex-
si non est. Sed esse, ipsa opera manifestant. Fecit ergo vt emplar ha-
esset quod ante non erat, quia sine dubio melius est esse bet hic aliā
quàm non esse. Si dicatur, Nunquid inane fuit aliquid quæstionem
vbi faceret, aut quid prius erat vbi fecit? Hoc vas ele- secundo nu
ctionis Apostolus Paulus paucis absoluit. Ait enim cum mero, pri-
de deo esset sermo, In ipso viuimus & mouemur & su- usque hāc
mus: hoc est omnia in deo, quia vbique est & ante om- numero ter
nia solus ac æternus, inuisibilis omni creaturę. Et ne my tio.
sterium prætermisisse videamur, aut potius ignorasse cur Acto.17.
mundus factus sit, dicimus diaboli apostasiam multos
angelos, id est spiritales potentias secum in prævarica-
tionem traxisse, dum voluit sibi regnū impia præsump-
tione defendere. Quod Propheta Esaias significat di-
cens, Quo modo cecidisti de cœlo Lucifer qui mane Esa.14.
oriebaris: id est qui cæteris lucidior apparebas? Erat e- M
nim quasi princeps multorum, inter quos clarior erat,
& cum quorum societate ad impium descendit certa-
men. Videns enim infra se multas spiritales potentias,
quippe cum in paradiso dei præstantior esse cognitio-
ne mysterij cœlestis, ipsa elatione inflatus, voluit dici
deus: hac scilicet ratione qua etiam in præsenti vita ex-
emplum eius quosdam imitatos videmus, qui contem-
platione aggregatorum circa se militum elati, satelli-
tibus in hac re fomitem cōspirationis præbentibus, im-
perium sibi vendicare voluerūt: Hinc est vnde deus vt
eius præsumptionē non potestate, sed ratione destrue-
ret, materiam condidit quæ esset rerum cōfusio, ex qua
faceret mundum. Distincta enim quæ simul confusa e-
rant, hūc præstiterunt quem videmus ornatū. Discretis Mundus
enim ab inuicem substantiis, facta cōpaginatione mun quare vo-
dus vocatur: quia vnaquæque res ab altera segregata ad cetur.
mundum apparuit: vt hic homo positus, creatus ex su-
pernis & infernis, id est ex cœlestibus & terrenis, vnius
dei dominiū, non tantū voce, sed & imagine, qua vnus
ab vno deo factus est ex quo cæteri orirentur, ostende-
ret. Ideo enim deus vnus vnum fecit, vt doceret ab vno
omnia

A omnia esse, ac per hoc vnũ esse deum, vt superior creatura ad confusionem suam in homine disceret, qui de terra conditus est veritatem, Et ex eo diabolus inimicus extitit hominis, Præuidit enim quia ad accusationem eius factus est homo: vnde subtilitate sua id egit, vt in eandem illum præuaricationẽ in quam ipse ruit, induceret, vt accusatorem suum participem suæ dãnationis efficeret. Ex transgressione enim diuinitatem illi spopondit, ad quam ipse dum affectaret, ab ea deiectus est. Et quia omnis natura à crimine libera est, ex accidenti sunt nomina: ante enim res, postea significatio. Ac per hoc Satanas & diabolus ex actu eius composita sunt nomina, vt sit non naturæ eius, sed voluntatis eius significatio. Itaque vt propositũ dei quod in causa creati hominis decreuit maneret, & factũ diaboli per quod hominem circũuenit, ad cumulum eius reatus proficeret, Christus de sacris sedibus etiã ad terras venire dignatus est: vt & hominem à transgressionis sententia liberaret, & diaboli futuram perditionẽ, ne quis factum eius imitaretur, ostenderet. Propterea dixit Ioannes Apostolus, Ideo venit filius dei, vt solueret opera diaboli. *[1.Ioan.3.]* B Qui si natura malus esset, pœnam ei promittere, aut dementis erat aut iniqui. Quis enim arguat eum quem videt nõ aliter aliquid facere quàm natura eius admittit? Si igni potest succenseri, quia vrit, aut aquæ, quia infrigidat, cum non vtique voluntate hoc faciat, sed natura? Vnde etiam diabolus si natura malus esset, voluntatem non haberet. Nec enim posset discernere, sed vno atque eodem modo omnibus se quasi cæcus ingereret. Porrò autem iudicio quodam hoc agit: nam suã voluntatem faciẽtibus parcit, à quibusdam neotericis dissimulat, ad dei † auxilium confugere volentibus offendicula & impedimenta opponit, & seruis dei insidias tendit, & promptioribus circa eius obsequia magis infestus est. *[† domini.]* Vnde † manifestum est, voluntatem eius esse in crimine. Quamobrẽ Petrus Apostolus ait, Sobrij estote & vigilate, quia aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circumit, quærens quem deuoret. *[1.Petri.5.] [† manifestũ, ex volũtate eius ipsũ esse &c.]* Gentiles non quærit, Iudæos non quærit, malæ vitæ & conuersationis nõ quærit, sed quærit dei seruos & Christi famulos quos sibi scit inimicos, quia factum eius & præsumptionem eius condemnant. Denique lege data, plus exarsit inuidia aduersus eos qui sub lege erant, sciens legis documenta vnum deum tradere, & bonam conuersationẽ hominibus. Igitur si hoc naturaliter putatur facere, C reus constitui non potest, quia hoc facit quod naturæ suæ est & potest, & non facit, quod nõ potest, quia naturæ suæ non est. Itaque neque laudandus, neque cõdemnandus est. Laudandus non est, quia obsunt quæ agit. Condemnandus autem non est, quia non voluntate hoc facit, sed impulsu naturę. Nam aliquos scimus subito dementes factos, fuste, ferro, lapidibus, morsibus, multis nocuisse, quosdam etiã occidisse. Captos autem industria & iudicibus oblatos, minime reos factos, eo quod non voluntate, sed impellente vi nescio qua hæc gesserint nesciẽtes. Quo modo enim reus constitueretur qui nescit quid fecerat? Ita & diabolus si bonũ nescit, quare condemnandus censebitur, quoniã non facit quod nescit? Immo si posset fieri laudandus erat, quia facit quod non nouit. Nos autem iure rei constituimur, quia illud non facimus quod scimus debere nos facere, vel quia illud facimus quod scimus debere nos non facere. Sed quia per omnem scripturæ constitutionem reum diabolum constitui videmus, & propterea gehennam illi paratã legimus, legibus illum damnandũ scimus, quia D cum sciret & posset facere bonum, fecit & faciet malum. Nec enim deus qui iustus est, damnaret eum quia bonum non fecerat quod nescierat, & quia malum fecerat quod sciuerat. Manifestatum itaque puto, nullam naturam debere dici malum, quia omne malũ sicut claruit, ex voluntate fit, quæ per sensus accidit naturæ.

III. Quid opus erat per Moysem & non ante, exordiũ mundi & ordinẽ creaturæ exponere? Prius describi non debuit, quia adhuc ex hac causa error tantus nõ erat in hominibus. At vbi iam error creuerat generi humano, ita vt etiam filij Israël contra hanc expositionem in Aegypto tradi audirent à Philosophis Aegyptiorũ, à quibus etiam Moyses fuerat instructus omnem peritiã Aegyptiacam, quæ Apim quendam mundum istum asserit per malos angelos condidisse: hunc quoque principem mundi videri, id est, Satanam. Quam sentẽtiam Marcion secutus, ruit in mortem. Nam & Manichęi ab eodem Satana hominem dicunt factum, non mundum istum, stultiores cæteris. Cum enim mundũ constet hominis causa fabricatum, illi à deo dicunt mundum factum, licet de alieno: hominẽ vero ab aduersario creatum, vt in domo alterius alter posuerit dominiũ. E Oportuit ergo Moysem, vt errorem istum proderet & auferret, manifestare mundi & hominis fabricati deum esse authorem. Accepta enim authoritate per signa & prodigia quæ fecit, docuit sine dubio id verũ esse quod testibus signis tradebat. Quis enim non crederet ei, cuius tanta signa in rebus gestis existerent? Denique hinc est, vnde qui contra disciplinam hanc sentiunt, errare noscũtur, quia nudis verbis assertionem suam allegare nituntur. Itaque vt nihil deo coæternum esse doceret, ordinem ipsum creatarũ rerum vtile fuit exponi: vt dum minora prius facta memorat, postea autem maiora, nihil horum infectum habeatur: quia quæ tẽpore minora sunt, virtute maiora sunt: vt si illa præscribere de tẽpore se putent, ipsa infirmitate qua posterioribus subiecta sunt, conuincãtur: aut si hæc de virtute præsumẽdo primatum sibi vendicent, posterioritate ipsa humilientur, vt nihil horum non initio subiectũ videatur. Ante quidem cœlum factum est & terra, Deinde lux, quæ in officio dei est, Post firmamentum quod appellauit cœlum, & cõgregationes aquarum quas appellauit maria, vt appareret arida terra in qua possit habitari. Terram autem quam post cœlum factam dicit, non terram solã vult intelligi, sed materiã significauit, id est, omnia inferna quæ in mundi omnem speciem profecerũt. F Cœlum autem non hoc carnale, sed illud supernum quod spiritale est in principio factum contendit, Vt cum cœlum primo dicit factum, deinde terrã, in cœlo omnia inuisibilia, & in terra omnia visibilia creata à deo significaret. Totius enim naturæ summa & ima comprehẽdit, vt quicquid mediũ est, proculdubio etiam factũ credatur. Luminaria vero, quæ ad gubernandum mundũ instituit, quarto die asserit facta, vt quanto maiora sunt virtute, tanto inferiora sint tempore. Hominem autem sexto die constituit, vt in domum iam factam habitatorem introduceret, Et valde sublimior est homo, quem vtique sexto die factum declaratum est: quem idcirco sublimiorem dixi, quia interior eius natura inuisibilis est, & intellectu capax: sed fortitudine maior est sol, & lumine fortior luna est quàm terra. Hinc, quod quibusdam displicet, dictũ est, Vidit deus lucẽ quia bona est: vt quia omnia à malo facta dicebantur, bona credi nõ poterãt: Moyses vt bona quę facta sunt probaret, ipsi deo placita quæ fecit ostẽdit, vt cui displicerent, reũ faceret.

x ij Nam

G Nam quo modo possit nescire lucē qui dixit, Fiat lux,
& facta est lux? Aut quis facit, quod nescit? Facta autem
lux, & placuit ei qui fecit. Quis opifex in opere suo non
Gene.1. lætetur? Sic dictum est, Vidit deus lucem, quia bona est.
Et denuo sunt qui dicunt, quòd mala est. Quid si sine
testimonio esset relictum? Igitur descripta mūdi fabri-
ca, è primi hominis orgine traducem tenuit generis
Seth, qui redditus est pro Abel, & per ordinē venit ad
Abraham patrem Iudæorum: vt ostenderet Abraham
huic deo credidisse, qui opifex mundi est: & ipsum le-
gem dedisse, in qua futurus Christus promissus est, qui
liberaret genus humanum de dominio diaboli. Ex his
rationabilis probatur fides nostra, Testimonium enim
huic dat origo descripta, quia ab initio genus est Chri-
stianorum. Ex Seth enim filio Adæ venitur ad Enoch,
ab Enoch ad Noë, ex Noë ad Abrahā, ab Abraham de-
scenditur ad Dauid, à Dauid ad Mariam, ex Maria de
spiritu sancto nascitur Christus. Priores ergo omnes
quotquot fidē habuerunt vnius dei, quā Saluator præ-
dicauit, iure Christiani dicēdi sunt. Ab initio enim Sal-
uator venturus promissus est. Vnde Ioannes in Apoca-
Apoca. 13. lypsi ait, Agnus qui occisus est à constitutione mundi.
H Itaque semper Christiani fuerunt. Ij enim omnes quos
supradixi à primo homine creato in mundo, per quos
tradux tenditur ad Saluatorem, huius dei fidem habue-
Ioan. 17. runt. De quo Christus locutus est dicēs, Hæc est autem
vita æterna, vt cognoscant te solum & verum deum, &
quem misisti Iesum Christum. Potest dici econtrario,
Si ante & illi Christiani fuerunt, quæ noticia per Chri-
stum? Hunc intelligentiæ profectum aduentus contu-
lit Christi, quia prædicatio vnius dei ostendit myste-
rium, & quid cuique personæ competat, demonstrauit,
& ad explanandam atque explendam legis iusticiam,
addidit quæ prius reseruata erant.

IIII. Quare deus legem non à primordio dedit.

Primum lex furmata in literis dari non debuit, quia in natura ipsa quo-
dam modo inserta est, & creatoris noticia ex traduce
non latebat. Nam quis nesciat quid bonæ vitæ conue-
Tobiæ 4. niat: aut ignoret, quia quod sibi fieri non vult, alij mi-
nime debeat facere? At vbi naturalis lex euanuit, im-
pressa consuetudine delinquendi, tunc oportuit legem
manifestari, vt in Iudæis omnes audirent, Non quòd
penitus obliterata esset, sed quia maxima eius authori-
I tate carebant. Idololatriæ studebatur. Timor dei in ter-
ris non erat, & fornicatio operabatur. Circa rem pro-
ximi auida erat concupiscentia. Danda ergo lex erat,
vt & quæ sciebantur, authoritatem haberent, & quæ la-
tere cœperant, manifestarentur. Nam inuenimus ante
Moysem non solū non latuisse, sed etiam vindicata es-
se peccata. Quamobrem & iusti fuisse reperiuntur mul-
ti, qui scientes deum vindicem, timebāt peccare. Quod
cum cœpisset iam negligi, legem naturalem reuelari o-
portuit, vt scirent cuncti aperta ratione dominum re-
Gene.7. quisiturum actus humanos, Quanuis per diluuium vin
Genes.19. dicatum legatur, & in Sodomam & Gomorrā, sed hęc
vetustatis obliuio texerat. Vnde per Moysem terroris
causa ad disciplinam corrigendam, & fidem in deum
1.Timo.1. reformandam, commemorata sunt. Quare & Aposto-
lus, Iustis, ait, lex non est posita, sed iniustis, idola colen-
tibus, fornicatoribus, & talia. Nunc videamus an con-
ueniat iis qui dei iudicium audientes rident futurum:
si proderit, an oberit: si veritate muniatur, an careat ra-
tione. Lex quidem data est mundo, sed videmus eam
circa multos cessare. Non ergo iustum videtur, vt qui
hic peccant per potentiam, securi sint. Alij legibus illu-
dunt, pauperes deprimuntur, iustis accusatio componi- K
tur, bene agentes opprobrio sunt, pij indigent, mali flo-
rent, iniqui & corruptores in honore sunt, auari & rap-
tores locupletantur, iudex venalis est. Nōnne iniquum
videtur si conditor rerum non hæc requirat: vt qui hic
iniustè oppressi sunt, reuelentur, † & qui bene viuendo I relevētur.
indiguerunt, remunerentur: & qui propter iusticiā op-
probrio erant, honorentur: illi autem qui per potētiam
leges contempserunt, aut tergiuersatione illuserunt, ini-
quitatem sectantes, sic gloriosi in his vt ipsi iusticiæ in-
sultare videātur, vt humiliati & confusi tormentis sub-
iiciantur in conspectu eorum in quorū malis & despe-
ctione gaudebant, vt & ipsi de pœna illorum læti deo
gratias referāt, apud quem solum personarum acceptio
cessat?

V. Vt quid Abel sacrificium acceptum est, & Cain refutatum est. Roma.2.

Ex verbis hoc ipsius lectionis
potest colligi, quia non est literarum arte velata histo-
ria. Nam Abel prudentem & deuotum in eoipso sermo
indicat scripturæ, Cain vero negligentem & improui-
dum, ac per hoc minus deuotum. Abel ergo de placi-
dis potiora elegit quæ deo offerret creatori, vt de iis v-
tique quæ creauerat præcipua illi offerret, vt per hoc &
dedicationem suam, & meritū eius probaret, vt & pro- L
priam reuerentiam, & deum authorem ostēderet. Hoc
Cain velut rusticus præsentare nequiuit, Totum enim
animum terræ inserens, mentis oculos ad cœlum leua-
re non potuit, vt quid creatore dignum esset, aspiceret,
qualiacunque etiam deo obtulerit munera. Quæ causa
etiam in Iudæis obliquæ mentis deprehenditur, Sæpe
enim reprehensi sunt, cum munera sua improuide dei
altari offerrent, quæ nec hominibus digna viderentur,
dicente domino, Cæcas & luscas offertis mihi, non hęc Malac.1.
suscipiam de manibus vestris. Offer eam præposito aut
duci tuo, si acceperit ea. Cum constet apud omnes per-
sonæ sublimi maxima offerri debere munera, Ideoque
Cain munera refutata sunt dicente ei domino, Quid
contristatus es, & vt quid concidit vultus tuus? Nōnne
si recte offeras, recte autem non diuidas, peccasti? Quie- Genes.4.
sce, Apud te conuersio eius, & tu dominaberis eius. Vi-
des ergo quia diuisio incurrit peccatum, dum nō æsti-
mans quid dignum deo esset, potiora reseruauit suis v-
sibus. Itaque non quia obtulit reprehensus est, sed quia
indigna obtulit. Neque ex eo damnatus est, sed quia fa-
ctum noluit emēdare commonitus. Ad te enim, ait, cō- M
uersio eius, & tu dominaberis eius: hoc est, me non ac-
cipiēte, ad tuum dominium conuersum est munus à te
oblatum, vt de cætero sciret quid faceret. Hinc inuidia
exarsit vt occideret fratrem, vt ab iniusto occideretur
homine qui iusticiam primus ostenderat, & exemplum
malum daretur hominibus. Sic enim æmulatione zeli
cæcatus est, vt non solum gratias non ageret, eo quòd
reus factus nō fuerat, sed nec didicerat quo modo hoc
emendaret, verūetiam adderet aliud grauius per quod
damnari mereretur. Talis est causa improuidi ac fra-
tricidæ Cain, qualis & illius nequam serui, cui cū igno- Matth. 18.
tum esset à domino, ingratus effectus exiens suffocabat
conseruū suum, vt etiā de præterito ignoto sibi facino-
re, & de impietate in conseruum suū admissa inexcusa-
bilis dānaretur: & tamen ad præsens non est damnatus
Cain, sed confusus & reus sub terrore dimissus est super
terrā, vt si pœniteret, ignosceretur ei. Deniq; timens ne
aliquis eū pro hoc facto occideret, ait ad dominū, Ma- Gene.4.
ior causa est mea relinqui me, si eiicis me hodie, à facie
tua, & à facie terræ abscōdā me, & ero gemēs & tremēs
super terrā. Et erit, omnis qui inuenerit me, occidet me.

Territus

A Territus itaque Cain verbis iusti iudicis dei, timet despici à domino, ita etiā vt à conspectu hominum confugere se debere putet, Certus, quia qui irato deo viuit, etiā ab homine possit occidi. Sed quid ei respondet dominus? Non sic, inquit: hoc est, nō ad hoc te remisi cum non merearis viuere, vt ab aliquo occidaris, sed vt gemas & tremas, quasi qui primus malum exemplum dederis super terram, dum laboribus tuis non respondet fruct⁹ ex humo, Itaq; omnis qui occiderit, inquit, Cain, septem vindictas exoluet. Hæc sententia ostendit iure damnandum Cain, Quando enim vidit legem datam sub tali comminatione ne quis imitaretur factum eius, plus cœpit timere, sciens quid mali admiserat. Septem ergo vindictas promittit si quis ad hoc facinus aspirasset, vt videns ex hoc opere Cain reum factum, & cum adhuc legis manifestatio non erat, sciret se septemplici pœna mulctari si hoc nō vitaret: vt legis noticia sex plagas adderet supra quam meruerat Cain, vt cum plaga Cain septem numerarentur vindictæ. Hoc etiā numero remunerandi sunt, qui relictis omnibus, dominū sequuntur, & in futuro vitam æternam habebunt. Hoc est
B signum quod posuit dominus in Cain ne occideret eū omnis qui inuenisset eum. In parricida enim posita lex est, vt si quis homicidiū fecisset, quia omne parricidiū homicidium est, septies reus esset quàm fuerat Cain, vt hac seueritate perterriti cæteri, ab hoc se facinore inhiberent.

VI. Gene.4. Vtrum Lamech occiderit Cain sicut putatur. Frustra hoc putant qui arbitrantur quòd Lamech hoc dixerit de Cain, Occidi virum in liuorē mihi, † & iuuenem in vulnere mihi. † (†† mss.) Iam enim in quinta generatione natus erat Lamech à Cain, id est, de Mathusalem abnepote Cain. Hoc autem idcirco commemorat Lamech, vt ostenderet acrius astringendum eū qui sub manifesta lege peccauerit, Ac per hoc si post Cain in imitatorem eius septies vindicatum est, quanto amplius in eum vindicandum est, quem nec factum Cain & correptio, nec post in eū lata sententia terruit, vt à tam impio & crudelissimo facinore voluntatem auerteret. Post Cain ergo Lamech ◊ hoc ◊ homicidium perpetrauit, qui sine dubio iuxta ea quę supradicta sunt, septē vindictas exoluit: & quod post Lamech ei qui hoc
Matth.18. secutus fuisset esset futurū, ostendit dicens, De Lamech autem septuagiessepties. Vt quia malum opus pœnitentia non subsequitur, septuagintaseptem plagarum icti-
C bus feriatur. Vnde & saluator etiā septuagiessepties peccanti, conuerso tamen, remitti præcepit. Sed ne putetur alius ante Lamech homicidium post Cain fecisse, quia dixit, De Cain vindicatum est, quasi iam factū Lamech dicat de se: quo modo autem diceret quia vindicatum in eum erat, cum adhuc recēs esset homicidium quod confessus fuerat se fecisse, cum constet omne factum sententiam secū habere? Quando enim alia spes non est, præter quā quod expleto operi dignum scitur,
Gene.2. futurū pro facto habetur. Denique dictum Adæ & Euæ est, Qua die manducaueritis, morte moriemini: & vtique non statim mortui sunt, sed post longum temporis interuallum: sed quia iam spem immortalitatis amiserāt, futura mors præsens dicta est, quia hæc cœpit in spe haberi. Igitur cum Lamech iuuenē se occidisse fatetur, & Cain, sicut claruit, vsque ad hoc tēpus peruenire nō potuit, aut si peruenit, quod impossibile videtur, senior fuit, eum non occidit.

VII. Quæ decem verba in tabulis data sint, aut singulæ tabulæ quæ & quot verba habuerint. Decem sententias, decem verba appellauit, Quia & saluator sensum verbum significauit, dicēs

inter cætera ad Iudæos, Interrogo vos & ego vnum ver- D
bum, respondete mihi, Baptismum Ioannis vnde erat, è cœlo, an ex hominibus? (Matt.21.) Hunc sensum verbum appellauit. Simili modo & in duab⁹ tabulis decē verba scripta dicuntur, quæ decem sensus sunt. Denique dicit, Nō (Exod.20.) sint tibi dij alij præter me: primum verbum hoc est. Et subiecit secundum, Nō facies tibi vllam similitudinem eorū quæ sunt in cœlo sursum & in terra deorsum, neque in aqua quæ est sub terra. Deinde adiecit tertium, Non sumes nomen dei tui in vanum. Non enim mundabit eū dominus qui sumit nomen eius in vanum: hoc est non in mendacio nomen dei tui assumes vt periures per illud. Dehinc quarto loco dicit, Sabbatū domini dei tui seruabis, & non facies in illo vllum opus seruile. Hæc quatuor verba sunt de decem, Ista ad deum proprie pertinēt. Hæc sunt in prima tabula scripta. Deinde in secunda tabula hæc continentur. Primum verbum est, Honora patrem tuum & matrem tuam. Secundum, Non occides. Tertium, Non fornicaberis. Quartum, Non furaberis. Quintum, Nō falsum testimonium dices. Sextum, Nō concupisces quicquam proximi tui. Hæc in secunda tabula scripta probat Apostolus Paulus (Ephe.6.) dicens, Honora patrem & matrem, quod est mandatū E
primū in promissione. Quo modo enim esset primum, nisi in secunda tabula ab ipso cœpisset? In promissione autem ideo dicit, quia statim subiecit, Vt sis longæuus super terram, & bene sit tibi. Hæc est promissio facta iis qui mandata custodiunt. Itaque habes & mandata distincta, & numerum eorum consummatum, & quæ & quot singulis tabulis scripta sunt.

Vt quid Moyses VIII. Exod.34.
descendens de monte cum tabulis, vultum splendidum habuit (& intolerabilem?) Accepta potestate in peccatores cum honorificentia descendit de monte, facie gloriosa. Lex enim contra peccatores data est. Moyses ergo quia non peccauerat, gloriosus apparuit, & intantum, vt à peccatoribus videri nō posset: Ostēsum enim in eo est, quia peccatores gloriā dei non merentur aspicere. Post simulachrū enim vituli fusilis, & confractionem tabularum in quibus lex data fuerat, rursus ascendit Moyses in montem cum tabulis, in quibus accepta lege cum descēderet, gloriosa facta est facies eius, vt nō possent aspicere filij Israël vultum eius, neque Aaron, quia & ipse peccauerat. Sed interposito velamine loquebatur ad illos, vt tandiu indigni essent gloria dei, F
quandiu in peccatis versarētur. Vnde dicit Apostolus, Cum conuersus fuerit ad deum, auferetur velamen, vt (2.Corin.3.) dono dei abluti, digni fierent intēdere gloriam dei. In cōfractione enim tabularū quas antè acceperat, Iudæorum populum reprobum significauit, eo quòd peccatis studentes, promissione dei indigni futuri erant. Quod autem reiterata lex est, alter populus futurus significat⁹ est, cui proficeret lex data in monte.

Si omnia deus IX.
bona fecit & valde bona, vt quid dixit ad Noë de mun- Gene.7.
dis & immundis induc tecum in arcam, cum immundum bonum dici absolute non possit. Per id quod multimodam rationem habent verba, faciunt quęstiones, Nā si ad hanc causam de qua agitur referātur, nulla erit quæstio, quia per ordinē res ipsæ se produnt. Nam aliquādo commune dicimus quod indiuisum est, aliquādo quod immūdū est, Duobus enim modis appellatur (Acto.10.) cōmune. Denique Petrus Apostolus, Cōmune, inquit, & (Roma.14.) immundum nunq intrauit in os meū. Et Apostolus Paulus, (Galat.3.) Omne, inquit, quod non est ex fide, peccatum est. Et alibi, Lex, ait, non est ex fide & tamen non est peccatū. Vides ergo, quia vnus atque idem sermo non eadem

G semper significat. Ideo & cum dicitur, immundũ, con-
siderãdum est ex qua causa dicatur, quia aliquando ad
comparationem melioris immundum dicitur, aliquã-
do ad opera sordida refertur, vt malum intelligatur.
Nulla igitur substantia malum, quia quæ per substan-
tiam immunda dicuntur, ad comparationem pulcher-
rimarum rerum immunda sunt, Nam & cãnis immun-
*Oleũ vide- dus dicitur ad oleum, * & plumbum ad comparationẽ
tur pro vn- auri immundum est, & coruus ad pauonem, & cum v-
guento po- niuscuiusq; corporis membra sint, alia honesta, alia in-
nere. honesta vocantur, cum sciantur mala non esse. Itaque
X. omnia in sua natura bona sunt, quia vtilia. Cum
Genes. 15. deus dicat ad Abraham de filiis Israël, ꝙ quarta proge-
nie exituri essent de Aegypto, cur lex dicit, Quinta pro-
genie exierunt filij Israël de terra Aegypti? Quan-
tum ad verba pertinet, videtur esse cõtrarium, si autem
sensus quæratur, inuenietur esse nõ dispar. Sic enim lex
† sedulis. loquitur, vt à diligẽtibus & credulis † posit intelligi, vt
ratio veritatis non incuriosis, sed solicitis se reuelet. Nã
vtique deus dixit, quarta progenie: & Moyses scripsit,
quinta progenie: quamuis vtrunque Moyses retulerit, &
fallere eum impossibile sit in quo tanta virtus operata
H sit: ac per hoc inuestigandus est sensus, quia non ociose
aliquid agit, nec improuide diuina loquitur scriptura.
Itaque duæ partes sunt quas singuli memorarunt. Deus
enim quatuor generationes significauit quę natæ sũt in
Aegypto: Moyses autem addẽs his vnam, ex qua hæ or-
tum acceperunt, cum intrassent in Aegyptum, Quinta,
inquit, generatione exierunt filij Israël. Generationem
enim quæ intrauit in Aegyptũ, & quatuor quæ illic na-
tæ sunt, simul cõplexus est, Nam ab Abraham vsque ad
exitum filiorum Israël de Aegypto, generationes sunt
octo. Ducẽtis enim quindecim annis à promissione fa-
cta Abrahæ, habitauerũt in Chanaã, & ducẽtis quinde-
Gala. 3. cim in Aegypto. Hi sunt anni quos comprehẽdit Apo-
stolus ad Galatas dicens, Post quadringentos & trigin-
ta annos facta est lex. Igitur hæ quatuor generationes
natæ sunt in Chanaan. In Isaac vna, altera in Iacob, ter-
tia in Leui, quarta in Gerson, & Caath, & Merari. Cum
intrassent autem filij Israël in Aegyptum, Caath genuit
Amram: Hæc est prima generatio facta in Aegypto.
Amram autem genuit Aaron & Moysem & Mariã, quę
est secunda generatio facta in Aegypto. Et Aaron ge-
I nuit Eleazar & fratres eius, quæ est generatio tertia. E-
leazar autem genuit Phinees quarta generatione. Hæ
sunt quatuor generationes procreatæ in Aegypto. Vn-
Genes. 15. de ait dominus ad Abraham, Peregrinum erit semen
tuum & seruitio opprimient eos, ego autẽ liberabo eos,
& quarta generatione exiẽt inde. Vide si non apertum
est, quia non aliquid aliud significauit deus, quàm quod
gestum est in Aegypto. Moyses autẽ vt etiam illam ge-
nerationem poneret, quæ cum Iacob patre suo intrauit
in Aegyptum, ex qua istæ quatuor originem habent, di-
xit, Quinta progenie exierunt filij Israël de terra Aegy-
XI. pti. Si viri iusti voluntas bona est, quare Isaac non
Gen. 27. Esaü quem voluit, sed Iacob benedixit quem noluit?

Iusti hominis quantum ad conscientiam eius per-
tinet, voluntas bona est: quantum autem ad præscien-
tiam, immunis est ab aduersis. Deus enim solus est qui
de futuris iudicat. Et per hoc Isaac iustus quantum ad
præsentem humanitatem dignum est, maiorem filium
suum benedicẽdum magis putabat, Sed deus qui occul-
torum cognitor est, minorem benedicendum mereri
ostendit, vt in benedictione non hominis ostenderet
esse beneficium, sed dei, quia officij dignitas est nõ ho-
minis meritum, quam dei sequitur benedictio. Denique K
dictum est à deo in Numeris ad Moysem & Aaron sa- Nume. 6.
cerdotes, Vos ponite nomen meum super filios Israël,
egó dominus benedicã eos: vt gratiam traditio per mi-
nisterium ordinantis transfundat hominibus, nec vo-
luntas sacerdotis obesse aut prodesse posit, sed meritũ
benedictionem poscẽtis. Quanta autem sit dignitas or-
dinis sacerdotalis, hinc aduertamus. Dictũ est enim de
nequissimo Caipha interfectore Saluatoris inter cæte- Ioan. 11.
ra, Hoc autẽ à semetipso nõ dixit: sed cum esset princeps
sacerdotum anni illius, prophetauit. Per quod ostendi-
tur spiritum gratiarum non personam sequi, aut digni
aut indigni, sed ordinationẽ traditionis: vt quãuis ali-
quis boni meriti sit, non tamen posit benedicere, nisi
fuerit ordinatus vt officiũ ministerij exhibeat, Dei au-
tem est effectum tribuere benedictionis. Quare XII.
Abraham fidei suæ signum, circũcisionis accepit sacra-
mentum. Si velis aduertere, non incongruum vi-
debis quod putas diuersum esse à ratione. Credẽs enim
se filium habiturum in quo omnes gẽtes benediceren-
tur, & à quo sanctimonium exoriẽdum erat, illa in par-
te signum accepit, per quam generatio fit † filiorum & †al. & in-
cessat, vt sanctior sit. Sed si aliquibus deformatio vide- choat.
tur, animaduertãt Abraham in eo gauisum, & filios eius L
hoc testimonio fuisse gloriosos. Nam Achior vtique v- Iudith. 3.
nus ex principibus Gentilium videns tantam virtutem
esse in deo Abrahæ, vt Holofernem ducem exercitus
Assyriorum, cuius potentiam tota terra tremebat, pro-
prio gladio manu fœminę decollaret, sponte se circun-
cidit, arbitratus ex eoipso dignitatem sibi quæsitã. Nón-
ne præ se fert, si aliquis pro nomine Christi oculum aut
aliquod membrum amiserit? Nónne partem ipsam hu-
manis vultibus ingerit vt appareat gloriosius? Pro fide
enim aliquid ad tempus amittere, lucrum est facere, Ita
& Abraham fidei suæ signum accipiens, non deforma-
tus est, sed melioratus. Spiritaliter vero hoc significauit,
quia nebula carnis circuncidi debebat à cordib[9] homi-
num per fidẽ Christi: quia carnalis error obstabat, ca-
liginem præstans humanis cordibus ne cognoscerent
creatorem. Abraham autem, quia & promissus est ex se-
mine eius futurus Christus qui hanc caliginem abster-
geret, ideo circuncisus est, quia filium credidit se habi-
turum, qui errorem hũc amputaret. Iam vide si non cõ-
grue illa in parte vel tale signum accepit. Si iudi- XIII
cium dei iustum est, quare infantes in Sodomis simul Genes. 19.
cum parentibus cremati sunt. Vt nimis impium M
facinus Sodomitarum posit aduerti, peccatum eorum
peruenit vsque ad necem filiorum ipsorum, ne de ori-
gine illorum signum aliquod remaneret. Nõne proui-
sum est illis ne diu viuẽtes exempla sequerẽtur patrum?
A gehẽna enim liberi sunt, in aliena causa occisi. Paren-
tes enim tam pro se quàm pro his rei sunt, quia vt eorũ
opera obliterarentur, omnis progenies ipsorũ erasa est.
Nam sicut bonis parẽtum læti sunt filij eorum, ꝙ com-
mendetur prærogatiua eorum: sic & de morte quæ pro
malis illorum infertur queri non possunt, vt queadmo-
dũ participes in lucro sunt, sic sint & in dãno. Similiter
& in Aegypto pro noxis patrũ plexi sunt filij, sed vt
ad emẽdationem eorum proficeret: vt quia ex aliis cau-
sis deum credere, & venerari, qui in Moyse erat, nolue-
runt, hac plaga territi confiterẽtur cum satisfactione, ne
grauius hũc iratũ † sentirent. Hæc ergo mors filiorũ, cri- † reatum.
men est patrũ. Quoquo enim modo filij debitum spiri-
tum reddiderunt, futuri accusatores parẽtum, quia per-
fidiam suam nec sanguine filiorum vincere potuerunt.
Non

A Non ergo in futurum, sed ad præsens tempus mala parentum filios inuenerunt. Nec qualecúque beneficium est, gloriosum non esse, nec tamen reum. Nam si quidam cum precibus enituntur in postremis positi, ad fidem veri accedere, vt si non coronam vel veniam mereantur: quo modo poterunt hinc aliquid queri, cum quibus ita actū est, vt neque esset vnde ignosci sibi precarentur, neque sublimes haberentur qui minime laborauerant? Confer nunc vnius momenti cruciatum, ad multi temporis pœnam. Arbitrare etiam multos laborare, & quia perseuerare non possunt, non solum effectum laboris amittere, sed & pœna mulctari. Adde etiam, quia difficile de malis nati, & inter nequissimos educati vel conuersati, mentem suam temperant ad disciplinam dei sequendam. Vide ergo si non magis bene actum est cum filiis perditorum.

XIIII. Exod. 20. Quid est vt deus qui iustus prædicatur, peccata patrum filiis reddere promiserit in tertiam & quartam progeniem?

Nihil iniuste deum facere aut dicere, qui dubitat insanus est. Itaque si verba domini non supprimantur, sed omnia quæ ad eandem quæstionem pertinent proponantur, lucebit quod obscurum videbatur, & pium B æstimabitur quod minime iustum putabatur. Qui enim verba supprimit quæstionis, aut imperitus est, aut tergiuersator, qui calumniæ magis studeat quàm doctrinæ. Porrò autem repromisit quidem dominus reddere se peccata patrum filiis, sed iis qui oderūt eum: hoc est, qui in paternis malis versati seruiunt idolis, sicut & patres illorum. Ille enim inimicus dei est, qui honorē nominis eius vendicat creaturæ. Sicut enim iustorum filij & ipsi iusti nobilitant in se genus iustitię, dum & patrum & sua iustitia sublimantur: ita & nequissimorum, & ipsi filij nequissimi crementum faciunt maliciæ, quia & malorum filij sunt, & æquiciam illorum exemplarūt ad perditionem multorum. Cum terrore ergo locutus videtur deus, sed verum est, & hoc habet ratio. Quis enim malum & mali hominis filium non duplici genere execretur, quo modo bonum & boni filium duplici mercede non censet honorandum? Idcirco autē in tertiam & quartam progeniem reddere se promisit, vt si post patrem malum filius non sequatur perfidiam patris, nepos autem aui in malis imitator existens, sciat se non immunem futurum à seueritate sententiæ: aut si & C nepos forte nō aui, sed patris secutus vestigia testamentum diligat dei, non ignorer pronepos ad se vsq; peruenire sententiam si æmulus sit proaui perfidiæ. Hac legis manifestatione deterreri voluit deus impios patres, vt agnoscentes quantum mali pareret sectatio idololatriæ, vel affectu filiorum reuocarentur ad reuerentiam creatoris, aut filij timentes ne incurrerent peccata patrum, dei legi obtemperarent. Illi autem attendentes ad nequiciam, aliter hoc interpretari cœperunt dicentes,

Ezech. 18. Patres nostri manducauerunt vuam acerbā, & dentes filiorum obstupuerūt: vt securi de impunitate, eo φ filiis ipsorum redderentur peccata, illi tamen neque spiritus neque carnis haberent pietatem. Hinc dicitur eis, Non morietur filius pro patre, neque pater pro filio, sed anima quæ peccauit ipsa morietur: vt addiscerent non impune sibi futurum, sed sic reddi peccata patrum filiis, vt quia impietatem parentum secuti, mala quæ obliteranda erant exemplauerint, acerbius puniantur. Postquam ostendit deus quid mali pariat idololatria, addidit statim quæ bona diligentes se sequantur, dicens, Et

Exo. 20. faciens misericordiam in milia milium iis qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea: vt bonum patris, non vsque ad pronepotem, sed vsque ad milia milium reddat, Vtputa si quis ex semine Dauid diligat dominum, D quem cōstat vtique porro ante mille annos fuisse: huic additur misericordia dei, vt in necessitate duabus suffragantibus causis, misericordiam accipere mereatur: quia & ipse dei cultor est, & ex eius semine est, qui amauerit deum. Et in hoc clementia dei laudabilis est, vt odio habentibus se vsque in tertiam & quartam reddat progeniem, & non in milia milium: vt si in quintā progeniem tractum fuerit malū, inde iterum caput habere incipiat, vt ex eo numeretur vsque ad tertiam & quartam progeniem. Sed dicet quis: authori magis amplius reddendum iustum videtur, quàm imitatori. In authorem congrue datur vindicta: filius autem quòd plus dicit reddi, pœna est patris. Et si causam quæras, accessu le gis peccatores plus fiunt rei, sicut Lamech & post Lamech. Quibusdam tamen videtur, sic reddita esse peccata patrum in filios, dum in captiuitatē ducti sunt cau sa patrum, & fuerunt ibi vsque ad quartam generationem. Quod si verum est, non solum odio habentibus se reddidit peccata patrū, sed & diligentibus nomen suū: quia & Daniel abductus est, & tres pueri, & Baruch, & Ezechiel, & Esdra ibi natus est. Liquido ergo apparet il- E lud cōuenire propositæ quæstioni, quod supra diximus.

XV. Eccles. 7. Cum iustū lex prædicet, & hic vere iustus, qui plenam habet iustitiam, quo modo cōtra Salomon, Noli, inquit, esse iustus multum.

Nimia iusticia incurrit peccatum, temperata vero iusticia facit perfectos. Non enim sine malicia est, qui multum est iustus: quia peccantibus ad singula si respōdeas, non deerit vbi pecces: denique dei temperata iusticia est, Peccātibus enim aliquando ignoscit, aliquando irascitur, aliquādo reddit non quantū digni sunt: sufferet enim eos vt sint qui proficiant. Lex enim quia seipsam mollire nō potest, [à nobis] mitiganda est vt possit prodesse sub se agentibus. Hic ergo iustus non est multum, qui dei imitator est.

XVI. Exod. 4. Quare angelus [qui] volebat in via Moysem occidere [circuncisione infantis placatus est.]

Quod sine consilio Moyses fecerat, apparentia comminantis angeli emendauit. Deniq; videns fieri, quod per negligētiam fuerat prætermissum, cessauit ab ira. Idcirco ergo sic infestum angelum in se vidit Moyses, & paratū ad vindictam, quia viri sublimis culpa, graue peccatum est. Quanto enim persona eius supplicior est, tanto ma- F gis leue delictū eius. Quod ergo à summo viro vtpote à ductore populi fit, acerbissimū est peccatū. Pergebat itaq; ad filios Israël, missus à deo Abrahæ, & signum iustitiæ [Abrahæ] non ferebat, in quo gloriari sciebat Iudæos: vt aut ipse sollicitator diceretur, aut nō ab eodem deo missus, qui Abrahā elegerat. In Madiā enim habitans filios suos minime circuncidit: quos aut ducere secum ad Aegyptū non debuit, qui cæteros ibat inde educere: aut certe circūcisos assumere, propter quæ supra di ximus. Sephora ergo vxor Moysi, quod compendio lo quitur scriptura, non ignorans qua causa viro suo infestus angelus videbatur, accipiens petrā, circuncidit filiū suū, & recessit angel⁹. Ea enim ratione, mitigata est ira, qua fuerat accensa. Nam aliquando compendio loquitur scriptura, quæ subintelligi vult exposita † ratione: sicut & illud quod saluator dicit inter cætera ad Iudæos, † ex propositis.

Matth. 15. Quare & vos præteritis mandatum dei, vt traditionem vestram statuatis: Nam dixit dominus, Honora patrem tuum & matrē, & qui maledixerit patri aut matri mor- Exod. 20. te moriatur. Vos autem dicitis, Quicunq; dixerit patri aut matri, omne munus quodcunque fuerit ex me, tibi proderit

G prodérit:& non honorificabit patrem aut matrem suã:
Sine dubio per compẽdium dixit saluator, vt subiotelligantur sacerdotes Iudæorum, dum auariciæ studerẽt,
dei legẽ spreuisse. Impia eoim conspiratione consilium
dederũt filiis, vt maledicentes patrẽ aut matrem quodcunque offerrent quasi donum deo, per quod data sententia in maledictos solueretur. Vnde securi facti filij,
contra dei præceptum contemnebant parentes: ita &
Moyses cum infestum sibi videret angelum, intelligens
causam, quid fieri deberet ostendit vxori vt recederet
ab eo angelus, qui eum quærebat occidere. Hoc subintelligitur in hac causa, sicut & illud quod supra diximus
in sacerdotes. Quid est vt maledictos dicat lex,
XVII. qui semen non reliquerint in Israël: per Esaiam autem
Exod.23. nihil obesse dicatur spadonibus, quia generare non possuot.
Deut.7. Quoniam aliter quàm dictum erat, intelligi
Esa.56. cœperat: idcirco Esaias Propheta ostendit postea, quo
sensu dictum esset. Cum enim hoc ex causa offensi dei
sententiæ loco positum esset, quia deserentes deum in
eo percutiebãtur, ne ducentes vxores semen relinqoerent, sic hoc arripuit error humanus, vt putarent reos
esse apud deum, si qui aut vxores nollent, aut accipientes, vt assolet, generare non possent: quasi nihil aliud
H quàm semen quæreret deus, Sicut arguuntur per Malachiã Prophetam. Esaias ergo vt cõsolaretur eos quos
mala intelligentia contristauerat, docuit nihil obesse,
si quis aut non posset habere filios, aut nollet, dummodo legem dei seruaret. Maledictum enim illus competebat, qui cum possent ac vellent, diuioo obstante iudicio, steriles erant, ne fructum haberent creationis dei,
quem spernebant. Vnde cum viderent aut generare se
non posse, aut genitos minime possidere, cogooscerent
indignantis dei iram esse, & cõuersi satisfacerent. Nam
& sancti viri cum cupidi essent filiorum, & oon id obtinerent, æstimabant peccata obstare & dolebant, igooran tes dei esse prouidentiam, cui seruabantur. Deoique
1.Reg.1. ad dei procurationem, & Anna concepit, & peperit Samuelem,
Luc.1. & Elisabeth Ioannem, & vxor Maoue Sãpsosem.
Iudicũ 13. Spiritalis enim intelligentia in hac causa ista est,
vt maledicti habeantur qui nõ reliquerint semen, quod
videat deũ: id est, qui non habuerint, aut filium, aut seruum, aut proximum, qui dei timorem doceat super terram.
XVIII. Quare Saül peccans petit orari pro se vt ignosceretur sibi, & impetrare nõ potuit: Dauid autem pec-
I cans postulauit, & veniam consecutus est? Dei iudicium retractari noo conuenit: nam humana imbecillitas atque imperitia, dei se debet iudicio tradere, in quo
non sapit: vt ex seotentia dei intelligat veritatem, & nihil aliud fieri debuisse, quàm quod videt fecisse deum,
quem scit acceptorem persooarũ non esse. Si enim Dauid precẽ suscepit, & Saül refutauit, nihil aduersum sen-
Acto.10. tiendum est deum fecisse. Sciens enim qua mente vterque locutus est, eius petitionem accepit, quem vidit tribulato corde veniam postulare. Illum autem despexit,
quia animã eius pœnitentiæ non tetigerat dolor, Quia
1.Reg.16. deus cordis auditor est magis quàm vocis. Hinc dictũ
est, Homo videt in facie, deus autem in corde. Ideo etiam fallimur, quia simulatio in verbis & vultu, circunuenit nos, In corde enim quid sit, videre nõ possumus.
Quamobrem dei iudicium sequi nos oportet, qui secundum cor in quo vniuscuiusque sententia est, examinat singulos. Hoc etiam & saluatorem fecisse inueni-
Matth.9. mus. Scribam enim se offerentem non suscepit, seden-
Marci 2. tem autem Leui ad telonium suscepit: † quia verba scri-
† vocauit. bæ non secutum est cor, Leui autem tacens hoc in corde habebat, quod scriba in verbis. Iesus autem, qui iuxta K
quod scriptum est, sciebat quid esset in homine, Leui Ioan.2.
elegit. Propterea Dauid non alium pro se voluit humiliari sicut Saül, sed ipse supplex tribulato corde veniam
precabatur. Quærendum est, si Adam factus, cor- XIX.
pus immortale habuit, an mortale. Deus hominem
fecit, qui quandiu oon peccaret, immortalitate vigeret: vt ipse sibi author esset ad vitam, aut ad mortem: vt
custodiens se à peccato, labore suo gauderet, & esse se
immortalem, Negligẽs vero factus ipse sibi imputaret,
quia cœperat esse mortalis. Quandiu enim in creatoris lege durauit, dignus fuit edere de arbore vitæ, vt mori non posset. Nec enim corpus tale erat qood dissolui
impossibile videretur: sed gustus arboris vitæ, corruptionem corporis inhibebat. Denique etiam post peccatum potuit indissolubilis manere, si à domino † per- † al. si mundo.
missum esset illi edere de arbore vitæ. Nam quo modo
immortale corpus habebat, quod cibo substeotabatur?
Immortalis enim non eget cibo neq; potu. Cibus enim
vires præstabat, vitæ autem arbor medicinę modo corruptiooem omnem prohibebat. Sic eoim homini erat
quasi inexpugnabilis murus. Quid est quod dici- XX.
tur, Panem angelorum manducauit homo, cum angeli Psal.77.
non egeant cibo, quippe cum sint oatura simplices, &
potentia spiritali vigentes. Panem quem angelo- L
rum appellat, manna est. Manna autem interpretatur,
quid est hoc? Videntes autem filij Israël, quasi semeo co- Exod.16.
riandri cadere super terram candidum: dixerunt adinuicem, Quid est hoc? quod in Hebræa lingua dicitur
manhu, Hic ergo panis aut cibus, nõ mundi lege creatus est commixtiooe elementorum, sed desuper venit
spiritali ratione promissus. Nec quidẽ in supernis habebatur, quia corporibus alendis ad momentum dei virtute creatus est. Ideo autem angelorum panis dictus est,
quia ea virtute creatus est, qua angelica natura subsistit
& viuit: Sine deo enim nulla vita est. Per id ꝙ de cœlo
venisse dicitur, angelorũ dictus est panis. Vt enim quãta & qualia beneficia dei circa hominẽ sunt memoraret, sic locutus est: vt gratias referrent agnoscentes deo,
qui tanta cura seruos suos gubernat, vt eis hæc in carne
adhuc positis, si necesse fuerit, exhibeat, per quæ viuunt
angeli. Dixit Apostolus inter cætera, Petra autem erat 1.Corin.10.
Christus: vt quia Christi virtute aqua fluxit de petra, Exod.17.
petra appellatus sit Christus. Simili modo, & quia manna potestate eius venit de cœlo: manna, id est Christus, M
panis dicatur, vt quod tunc factum est eius rei, quæ nũc
in Ecclesia offertur, figura fuisse existimetur, vt Christiani populi, quos in angelis significauit scriptura, panem manducarent homines, id est Iudæi. Et quia maior gratia est ounc, quàm in Prophetis, & libertas data per Christum: quia vbi spiritus domini, ibi & liber- 2.Corin.3.
tas: ad comparatiunem temporum & gratiarum, Christiani angeli dicti sunt: quorum pane, qui Christus est,
satiati sunt Iudæi, quos homines dixit. Horum enim
magis Christus est, quibus & reuelatus est, & qui hoc
nomine vocari censentur. Duplici ergo genere potest
intelligi supradicta quæstio, vt & panis angelorum cœlestium dici possit & Christianorum, secundum ea quę
dicta sunt. Quid sit ad imaginem & similitudinem XXI.
dei fecisse hominem, & an mulier imago dei dicatur. Gene.1.

Hoc est ad imaginem dei factum esse hominem,
quia vnus vnum fecit: vt sicut ab voo deo sunt omnia,
ita & ab voo homine omne genus humanũ. Similitudo
autem hæc est, vt quemadmodũ de patre est filius, sic &
de viro mulier, vt vnius principij authoritas cõseruetur.

Sed

A Sed filius ineffabiliter & incomprehensibiliter natus est
de deo patre: mulier autem corporaliter, sicut legimus,
Gene.2. facta est de viro, vt per eam natiuitas oriretur. Filius
vero dei ideo natus est, vt per ipsum fieret creatura. In
hoc ergo dissimile est, Nam & de deo deus natus est,
de viro autem fœmina: quia illic simplicitas est, & non
potuit nisi simplex de simplici nasci, spiritus de spiritu,
deus de deo. Igitur vir imago dei est. Sic enim scriptum
Gene.1. est, Fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum.
1.Cor.11. Vnde & Apostolus, Vir quidem, inquit, non debet ve-
lare caput, cum sit imago & gloria dei, Mulier autem,
inquit, velet caput, Quare? Quia non est imago dei. Vn-
1.Tim.2. de denuo dicit Apostolus, Mulieri autem docere non
XXII. permittitur, neque dominari in virum. Quid est, vt
Eccli.14. dicat Salomon, Iustifica animã tuam ante obitũ tuum.
Psal.142. Et in Psalmo, Non iustificabitur ait, in conspectu tuo
omnis viuens. Hic iustificat animam suam ante
mortem, qui spe vitæ futuræ consequitur fidem ne mo-
riatur impius. Sed Salomon de eo dicit qui sub lege vi-
uit & non conuersatur iuste. Huiusmodi ergo si corri-
gat animum vt iusticiæ vias ambulet, iustificat animam
B suam ante mortem. Salomon enim propter iudicium
futurum consilium dedit, ne quis indiligens circa se in
peccatis moriatur. Dauid vero de perfectione iusticiæ
locutus est, quia nemo iustificabitur apud deum vt di-
gnus promissione sit, nisi fuerit mortuus cum iusticia.
Quandiu enim viuit, futurorum meritum nõ habet ad-
huc plenum. Vnde dicit saluator, Qui perseuerauerit vs-
Matth.10. que in finem, hic saluus erit. An ex traduce sint ani-
XXIII. mæ sicut & corpora. Inhonestum puto si dicantur
animæ cum corporibus generari, vt anima nascatur ex
anima, quod nec animæ ipsi competit: aut si certe singu-
læ cœlestes potestates factæ sunt, & ex ipsis cæteræ natæ
sunt, potest ex vna Adæ anima credibile videri cæteras
nasci. Sed non conuenit, quia soli deo hoc possibile
fuit, vt simplex generaret, nec cæteris concederetur.
Quod tam mysticum est in causa saluatoris, vt non so-
lum à solis gentilibus vel Iudæis, verũetiam ab ipsis qui
Christianos se dicunt incredibile reputetur. Fortinians
enim & Arriani hanc fidẽ spernunt, nec credunt deum
generasse. Nam si eo tempore quo seminatur corpus,
etiam anima generatur ex anima, de Adam costam sub-
latam legimus, nõ tamen animam natam ex anima: sed
C si costa secum habuit animam, iam non nata est, sed de-
tracta in partem. Sed nec hoc scriptum est. Propheta
Zacha.12. enim Zacharias inter cætera, Qui plasmauit, inquit, a-
Esa.44. nimam hominis in eum. Nec Esaias ab his dissentiens
ait, Sic dicit dominus deus qui fecit te, & finxit te in
vtero. Si ergo in vtero fingitur, iam formato corpori
tribuitur. Cum enim omnia membra implet corporis,
figurata dicitur in corpore. Vt sicut aqua cum sit sine ef-
figie, missa tamen in vas figurata videtur: Ita & anima
cum sit natura incorporea & simplex quasi formatur in
corpus, singula membra viuificans. Quod quidẽ Moy-
Exod.21. ses manifestius tradidit dicens, Si quis percusserit mu-
lierem in vtero habentem, & abortiuerit: si formatum
fuerit, det animam pro anima: si autem informatum fue-
rit, mulctetur pecunia, vt probaret nõ esse animam an-
te formam. Itaque si iam formato corpori datur, non in
cõceptu corporis nascitur cum semine deriuata. Nam
si cum semine & anima existit ex anima, multæ animæ
quotidie pereunt, cum semen fluxu quodam non profi-
cit natiuitati. Sed si propius respiciamus videbimus
quid sequi debeamus. Contemplemur facturam Adæ.
In Adam enim exemplum datum est, vt ex eo intelliga-
tur, quia iam formatum corpus accepit animam. Nam D
poterat animam limo terræ admiscere, & sic formare
corpus. Sed ratione informabatur, quia primum opor-
tebat domum compaginari, & sic habitatorem induci.
Anima certe quia spiritus est, in sicco habitare non po-
test, ideo in sanguine fertur. Cum ergo corporis linia-
menta compacta non fuerint, vbi erit anima? An foris
vagatur quandiu immittatur: cum ratio tradat sic dari
eam vt animet corpus, non vt ociosa vagetur? sed ex
quo detur dicant qui aliud putant: ex mare, an† ex fœ- †aliud.
mina? Si ex fœmina, non conuenit, quia aliud in exem-
plo est. Proponunt enim ex viro cum costa datam & a-
nimam. Quod multis rationibus infirmari docuimus.
Vnde forte videatur dari ex fœmina, maxime propter
saluatorem quem scimus sine complexu carnis de spiri-
tu sancto natum ex fœmina. Quod si arbitrantur, plus
dant fœminis: authoritatem enim viri immutant in fœ-
minam. Cum enim tam corporis quàm animæ origi-
nem ex viro dicant, conuertũt se, vt id quod potius est,
ex muliere dicant, id est, animam: quod vero minus, ex
masculo: id est, corpus: cum manifestum sit ordinem ex- E
empli à deo traditi immutari non posse. Quid est, XXIIII.
vt cum vir & mulier vna sint caro, vir imago dei sit, &
non fœmina. Vnius substantiæ quidem sunt vir &
mulier, & in anima, & in carne. Sed gradu maior est
vir, quia ex eo est fœmina, sicut dicit Apostolus, Caput Ephe.5.
mulieris vir. Causa enim maiorem fecit virum, nõ sub- 1.Corin.11.
stantia. Nam & in vno corpore maiora membra sunt &
minora, non natura, sed ordinatione. Vt quid Io- XXV.
seph post prophetiam adiurat filios Israël, vt cum à deo Gene.50.
liberarentur, cineres eius de Aegypto transferrent.

Non ociose istud mandasse Ioseph filiis Israël, in
absoluto est: quia enim prophetare potuit, nõ improui-
de locutus esse credendus est. Cũ enim esset in dei crea-
toris deuotione propensior: sciens autem ab Aegyptiis
se coli causa administrationis, qua in magna egestate
Aegyptum gubernauit, post exitum suum errorem peni-
tus auferre. Certus vanitatem vulgi mortuos magis vt
deos venerari quàm viuos, ne ei deferretur debitus crea-
tori honor. Hic ergo ostendit se liberum fuisse à vana
superstitione Aegyptiorum, quando ne ad dei iniuriam
proficeret, cineres suos transferri mandauit. Quod qui-
dem & Apostolos inuenimus secutos. Paulus enim & Acto.14.
Barnabas cum sacrificari sibi velle vidissent: scientes F
exosum hoc deo, sciderunt vestimenta sua dicentes,
Quid facitis, & nos homines sumus vobis similes: & sic
compescuerunt turbas. Requirendum de Helisæo, XXVI.
an id quod dure petisse ab Helia dictus est, consecutus
sit. Cupidus spiritu Helisæus faciendarum virtu-
tum, illectus exemplo magistri, accepta facultate poscẽ-
di quodcunque voluisset, auarus ad bonum, dupliciter
spiritum sibi inesse, quàm in magistro erat postulauit.
Cui homo dei Helias ait, Dure petisti. Auiditate enim 4.Reg.2.
non considerauit discipulum nõ esse super magistrum. Matth.10.
Helias tamen sciens illum nõ ambitione præsentis glo-
riæ hoc postulasse, respondit, Attamen si videris me as-
sumi abs te, erit tibi sic. Sensus hic ponderandus est.
Subindignatus autem cum dixisset, Dure petisti: subie-
cit, Si videris me tamen absumi, erit tibi sic. Neque ne-
gasse illi visus fuerat, ostendit sic illi futurum sicut di-
gnum erat, non sicut ipse postulauerat. Multa enim sub-
intelligi vult scriptura, vt collectus sensus ex verbis, non
sit rationi religionis aduersus. Nam vtique dura petitio,
etiam merita debebat amittere. Sed quia sic cupidus
boni sic postulauit, deus qui scit quid vnicuique dan-
dum

G dum sit doni, priuari illum non passus est meritis suis.
Videamus itaque si Heliæ meritum admitteret, vt Heli-
sæus duplum donum eius mereretur accipere. Dictum
nanque est à spiritu sancto per Zachariam, cuius meriti
Lucæ.1. futurus esset Ioannes, Veniet, inquit, in spiritu & virtu-
te Heliæ. Parem ergo Ioannem Heliæ ostendit: & do-
Matth.11. minus dicit, Nemo maior inter natos mulierum Pro-
pheta Ioanne baptista. Non dixit, omnibus maior est:
[sed, nemo illo maior est:] hoc est, æqualem habet, ma-
iorem non habet. Helias ergo par illi est, nullo vtique
minor: quo modo Helisæus maior illo est, cum Ioan-
nes quo nemo maior est par Heliæ sit. Nam veniens ad
aquarum transitum, non accepit honorem ab eis vt po-
4.Reg.2. tuisset transire, nisi nominasset deum Heliæ: vt per hoc
dura petitio correpta videretur, dum non nisi nomine
Heliæ auditus est, ne id quod dure petierat, accepisse
putaretur quod non sufficeret pro temporis merito dis-
pensatio spiritus concessa Heliæ. Et hæc de quæstione
XXVII. hactenus dicta. An Pythonissa Samuëlem excita-
1.Reg.28. uerit, & ipse ab ea visus sit, & locutus sit ad Saül quæ hi-
storia refert in libro Regnorum. Indignum facinus
æstimo si secundum verba historiæ commendetur as-
H sensus. Quo modo enim fieri poterat, vt arte magica
attraheretur vir, & natiuitate sanctus, & vitæ operibus
iustus? Aut si non attractus est, consensit: quod vtrunque
de viro iusto credere absurdum est. Si enim inuitus ad-
ductus est, nullum suffragium habet iusticia. Si autem
voluntarius, amisit meritum spiritale, quod positus in
carne quæsiuerat: quod valde absurdum est, quia hinc
qui iustus recedit, permanet iustus. Porrò autem hoc
est præstigium Satanæ, quo vt plurimos fallat, etiam
bonos in potestate se habere confingit. Quod Aposto-
2.Cor.11. lus inter cætera ait, ipse Satanas transfigurat se in ange-
lum lucis. Vt enim errorem faceret in quo & ipse glo-
riaretur, in habitu viri iusti & nomine se subornauit: vt
nihil proficere spem quam prædicabant dei cultori-
bus mentiretur, quando hinc exeuntes iustos finxit in
sua esse potestate. Sed hoc quosdam fallit, quòd de mor-
te Saül & filiorum eius non sit mentitus: quasi magnum
sit diabolo, ante diem occasum corporis præuidere,
cum signa quædam soleant apparere morituris: quip-
pe à quibus dei protectio amota videtur: quanto ma-
gis diabolus quem angelica maiestate sublimē prophe-
I tica oracula fuisse testantur, de cuius magnitudine Apo-
2.Cor.2. stolus ait, An ignoratis altitudinem Satanæ? quid mi-
rum ergo si imminentem prope mortem potuit præui-
dere, cum hoc sit vnde fallit, & se in dei potestate vult
adorari? Nā tanta hebetudine demens effectus est Saül,
vt ad Pythonissam confugeret. Deprauatus enim causa
peccati, ad hæc se contulit quæ damnauerat. Sed si quis
propter historiam, & ea quæ verbis expressa sunt putet
non prætermittenda, ne ratio historiæ inanis sit: recte
faciet quidem, si tamen minime istud ad veri rapiat ra-
tionem, sed ad visum & intellectum. Saül nanque re-
probus factus, non poterat bonum intellectum habere.
Historicus enim mentē Saül & habitum Samuëlis de-
scripsit, ea quæ dicta & visa sunt exprimens: prætermit-
1.Reg.28. tens si vera an falsa sint. Quid enim ait? Audiens in quo
habitu esset excitatus, intellexit, inquit, hunc esse Samuë-
lem. Quid intellexerit retulit, & quia non bene intelle-
xit, contra scripturam alium adorauit quàm deum, &
putans Samuëlem, adorauit diabolum, vt fructum fal-
laciæ suæ haberet Satanas. Hoc enim nititur vt adore-
tur quasi deus. Si enim vere Samuël illi apparuisset, non
vtique vir iustus permisisset se adorari, qui prædicaue-
rat deum solum esse adorandum. Et quo modo homo K
dei, qui cum Abraham in refrigerio erat, dicebat ad vi-
rum pestilentiæ, dignum ardore gehennę, Cras mecum
eris? His duobus titulis subtilitatem fallaciæ suæ prodi-
dit improuidus Satanas, quia & adorari se permisit sub
habitu & nomine Samuëlis contra legem: & virum pec
catis pressum, cum magna distantia peccatorum & iu-
storum sit, cum Samuële iustissimo futurum mentitus
est. Verum potest videri si de Samuëlis nomine tacea-
tur, quia Saül cum diabolo futurus erat. Ad eum enim
transmigrauit, quem adorauit. Semper enim diabolus
sub velamine latens, prodit se dum ea confingit quæ
abhorreant personis, per quas fallere nititur. Quid XXVIII.
contradicendum iis sit qui mundum istum ab æterno
naturaliter moueri inquiunt, neque initio, neque aboli-
tioni obnoxium. Mundum ab æterno constare, &
nulli debere subiectionem, improbabile & impossibile
est, quem videmus tanta diuersitate extare corporum:
cum nihil diuinum & æternum possit esse nisi simplex
in quo nulla diuersitas videatur, sed sit vnitas. Nam &
vices ipsas temporum non bene seruat, vt non solum in
temporibus variis, sic & contrariis constet substantiis,
sed & in ipsis vicibus temporum: cum res æterna diuer- L
sitatem abhorreat, & sit nec tactu nec visu capienda vt-
pote incurporalis: hic autem passioni obnoxius est, quia
& aqua repugnat igni, & ignis si ampliatus fuerit supe-
rat aquam, & terra cum sit natura arida & frigida pa-
titur incendium, quasi res corporalis. Itaque inconue-
niens est mundum æternum dicere, quem cum vide-
mus passioni subiectum, & per secula senectute defice-
re credimus, & finiri. Quid censet de homine qui mun-
dum æternum putat? Certe homo cœpit in mundo: si-
ne homine ergo cui proficiebat annua fœcūditas mun-
di? ac sine †aliqua prouidentia generabat? Et quo modo †al. ante cui
æternus corruptibilia & mortalia generabat, cum de fine.
æterno debeat æternum existere? Et quod visibile est &
sentitur & tangitur, qua audacia vocatur æternum? Et
quod vicibus temporum ministratur, ita vt ipsa tem-
pora aliquando non seruent officia sua, quo modo ap-
pellatur æternum? Aeternitas enim non corrumpitur,
nec immutatur. Quare octauo die mandatum est XXIX.
circuncidi. Octauo die à natiuitate idcirco præ-
ceptum est circuncidi, quia iuxta numerum & curricula
dierum post septem ipse rursum primus inuenitur quasi M
post sabbatum, vt iam non octauus habeatur, sed pri-
mus. Quia enim salus futura per Christum in primo
die erat prædestinata, qui dominicus ideo dicitur, quia
in eo resurrexit dominus, qui est post sabbatum. Prop-
terea salutis huius figura in circuncisione data est, vt
quasi renouatio futura in circuncisionis lege dinosce-
retur. Et quia per fidem saluari haberent homines, quæ
primo die resurrectionis domini firmata est: figura hu-
ius rei in circuncisione primo die data est, quæ etiam
esset signum fidei Abrahæ. Integra ergo causa est, quia
signum præteritæ fidei primo die signatæ, figura fuit
futuræ fidei primo die constabilitæ. In Prouerbiis, XXX.
Iustus, ait, accusator est sui in primordio sermonis: quo Prouer. 18.
modo iustus, si peccator? Omnis veritas iusticia est,
qui enim confitetur quod est, iustus est, veritatem enim
loquitur, Peccatores autem vindicantes sua delicta, iu-
stificari non possunt. Vnde huiusmodi digne iustus di-
citur, qui pronuncians peccatū suum, remitti sibi vtique
postulat, misericordiam dei implorans. Scit enim di- Esa.43.
ctum in lege, Confitere peccata tua, vt iustificeris. Quid
est autem in primordio sermonis confiteri, nisi non
coactum

A coactum fateri, sed voluntarium? Quis enim etiam ti-
meos deum sine peccato est, cum & in cogitatione ad-
misceaotur delicta, & aliquotiens peccemus inuiti? Po-
test tamen & de eo dici vel sentiri qui catechumenus
dicitur, vt accedēs ad fidem iustificetur. Cum enim pe-
tit immutari, se sine dubio peccatorum confitetur vt iu-
XXXI. stificetur. An cum muliere, natura serpens locutus
Gene.3. sit, an actu dictus serpens diabolus eam seduxerit.

Quantum ad historiam pertinet, serpens natura di-
ctus est, quia sapientior esset cæteris bestiis quas fecerat
dominus deus super terram. Denique & sententiam do
minus io serpentem dedit. Nam quid mirum si diabo-
lus sapientior erat bestiis, De quo dicit Apostolus inter
Vbi. cætera, Ao ignoratis altitudinem Satanæ? Vsqueadeo
Gene.3. autem natura serpens fuit, vt diceretur illi, Supra pectus
& ventrem tuum repes, & terram edes omnibus die-
bus vitæ tuæ. Hoc longe fuit à conditione Satanæ, quia
neque corporeus est, neque mortalis. Et si propius aspi-
ciatur, videbitur sententia data nihil obfuisse serpenti,
sed io eo in quo factus est, iussus est permanere. Quia
enim minister factus est satanæ ad hominem subiugan-
B dum, cui omnia deus subiecerat: idcirco deus io ea sub-
iectiooe qua omnia homini subiecerat, repressit elatio-
nem serpentis, quia cœperat mioister esse superbiæ. Vi-
debatur enim bomo factus sub serpente, per quem ac-
cepto consilio legem datam contempsit. Quoniam au-
tem serpentes prudentes sunt, confirmat in Euangelio
Matth. 10. dominus dicens, Estote astuti † vt serpentes. Igitur quia
† prudētes. claruit vere serpentem locutum esse cum Eua: illud su-
perest vt discernatur, an potuerit tam prudens esse & a-
stutus, vt dolo falleret eam. Si enim cæteris bestiis pru-
dentior erat, non taoen hominibus: quippe cum nul-
lum animal rationale sit nisi homo. Itaque serpentem
subtilitatem istam composuisse impossibile est: quanuis
enim prudēs dicatur, sed non vltra naturam suam. Nec
enim deliberat aut excogitat, aut consilium capit: idcir-
co diabolum fuisse qni per serpētem mulierem circum-
uenit, dubium non est. Admiscens enim se serpenti, egit
per illum quasi per organum, vt nec mulier occulti dia-
boli intelligeret dolum, sciens prudentem esse serpen-
tem. Ac per hoc corporaliter data sententia, spiritaliter
in satanam cecidit, quia sententia reum tenet. Nō enim
ab homine data sententia est, vt innocentem forte per-
C imeret per errorem aut maleuolentiam: sed à deo qui
falli vtique noo potest, vt seotentia eius eum solum te-
neat qui reus est. Quia enim cū sit inuisibilis satanas do-
lum corporaliter egit, corporalis videtur data senten-
tia, vt illum spiritaliter teneat, cuius factum elicuit dari
sententiam. Nam proiectus de sacratissimis cœlorum
sedibus impudentissimus satanas in terram volutatur
gemens semper. Sed forte dicatur, In qua putas lingua
serpens locutus est ad mulierem? Serpentis vtique ore.
Si enim hodie non desinunt qui latratus canum intelli-
gant, & luporum vlulatum, & barritum elephantorum,
& cantum gallorum: quare noo magis rudis adhuc mu-
lier scire potuit & intelligere sibilum serpentum, cum
multas sciamus auium voces discernere? Nam & con-
stat diabolum eius lingua vti cuius corpus intrauerit:
nec aliter falleret mulierem. Ac per hoc serpētis ore lo-
XXXII. cutus est per serpentem. Cum legamus apud Salo-
Prouer.22. monem, Diues & pauper obuiauerunt sibi: fecit autem
ambos dominus: quo modo ergo personarum acceptio
non est apud deum? Longe absit à fidelium mentibus
hæc impietatis assertio. Nam scriptura non pauperē con-
temnendum doceret, & diuitem honorificandū, osten-
dit amborum opificem esse deum. Non vtique in pau- D
pertate & diuitiis, sed in eo quod sunt. Si enim faculta-
tibus ab inuicem discrepant, nō tamen naturæ substan-
tia. Nec enim quia occasiones prouentus quosdam fa-
ciunt io mundo, aut prosperos in diuitiis, aut infaustos
in paupertate, idcirco despiciendi sunt quos deus non
illuminauit, aut suscipieodi, quibus veritas non dedit
testimonium. Contemnendi planè sunt, sed corrupto-
res morum & sacrilegi in lege dei: hoorandi vero di-
ligentes deum & disciplinæ cultores. Hi enim diuites
apud deum habentur, qui bonæ conuersationis sunt: &
quanto in mundo contemptibiliores sunt, tanto magis
honorificentiores sunt in cœlo. Nam qui beneficium Matth.5.
temporis habēt in ampliandis facultatibus, si recogno-
scant, & dei intelligant voluntatem, qui terram omni-
bus dedit, & solem suum cunctis oriri iubet, & pluuias
indiscretas effundit, Iniquitas autem temporis, aut for-
tuitæ occasionis, aut indigētia quibusdam abnegat quæ
deus omnibus dedit: ipsi ministraot eis, vt perspicieotes† † al. perspi-
dei voluntatem, oon solum in mundo [sed & in cœlo] cientes.
diuites sint, ne pauci temporis diuitiæ excludant æter-
E nas. Illi vero quos paupertatis causa despiciendos pu-
tant, si futurum dei iudicium contemplentur, illic sem-
per diuites eruot, vbi diuites seculi egebunt, pœnitentes
se pauperes oon fuisse. Cum Salomon dicat, amni XXXIII.
impiorum minuentur, quo modo ergo est quòd videa- Prouer.10.
mus impios aliquantos longæuos. Dignum erat qui-
dem omnes impios, non solum citius hac luce carere,
verumetiam nec vnius momenti temporis vita frui, qui
conditoris sui immemores, vitæ totius authoritatem
imputant creaturæ. Sed scriptura hos impios alloqui-
tur qui cum sub dei lege agerent, propensiores in idolis
erant. Peiores enim sunt cæteris impiis: scientes eoim
deum & contemnentes eum, obtemperant seruis. Et
quòd de his dictum sit, probat Apostolus dicēs, Scimus Roma.3.
autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui io le-
ge sunt loquitur, gentiles autem non habētur in nume-
ro viuorum. Quo modo idem Salomon, Deus, in- XXXIIII.
quit, mortem nō fecit: cum alio loco dicat, Bona & ma- Sapien.1.
la, vita & mors, paupertas & honestas à deo sunt. Nul Eccli.11.
li dubium est bona omnia à deo esse, Mala autem quæ
dixit, nobis mala sunt, dum vindicatur de nobis. Pœna
enim quanuis iuste inferatur, patienti tamen mala vi- F
detur. Nam & per Prophetam ad peccatores loquitur
deus dicens, Faciam vobis mala, id est, pœnis vos agam;
Vita autem & mors sic à deo est, quia legem dedit, quæ
seruantibus se vitam promittit, contemptoribus vero
mortē, sed illam quæ secunda dicitur, Dum enim vnū-
quenque adiudicat quid mereatur, ab ipso est, siue abso-
lutio ad vitam, siue reatus ad mortem. Non ergo ioueo-
tor mortis est, sed iudex, quia mortis author peccatum
est. Quo modo ergo deus poterat facere mortē qui ne-
scit peccare? Sed cum peccatis retribuit, ab ipso dicta est
esse mors, cū non ex ipso sit, sed ex hoc qui peccauit. Ea-
dem ratione paupertas & diuitiæ à deo sunt. Quidam
enim habentes timorem dei, luxuriam spernunt, vitam
prodigam fugiunt, ab egeoo & paupere oculum non a-
uertunt: huiusmodi crementū faciunt bonorum. Scrip-
tum est enim in Prouerbiis, Paupertatem & ignobilita- Prouer.13.
tem aufert disciplina. At hi qui timorem dei non ha-
bent, solutius viuentes & egenū despicientes, sicut scrip-
tum est, In inopia erunt, non solum negligentes & im-
prouidi circa se, verumetiam contemptores datæ legis.
Hoc modo fecit deus pauperes ac diuites. Quia dum of-
fensio legis parit egestatem, à deo fieri dicitur authore
legis.

G legis. Et cum aliqui terrore disciplinam legis custodiũt,
XXXV. à deo authore legis diuites fiunt. Qua ratione Da-
1.Reg.26. uid Saül, postquam deus ab eo recesſit, Christum domi-
†domini. num† vocat & honorem deferri ei. Non nescius Da-
uid diuinam esse traditionem in officio ordinis regalis,
idcirco Saül in eadem adhuc traditione positũ hono-
rificat, ne deo iniuriam facere videretur, qui his ordini-
bus honorem decreuit, Dei enim imaginem habet rex,
sicut & Episcopus Christi. Quãdiu ergo in ea traditio-
ne est, honorandus est, si non propter se, vel propter or-
Roma.13. dinem. Vnde Apostolus inquit, potestatibus sublimio-
ribus subditi estote. Non est potestas, nisi à deo. Quæ e-
†ordinata. nim sunt, à deo ordinata† sunt. Hinc est vt gentilem in
potestate tamen positum honorificamus, licet ipse indi-
gnus sit, qui dei ordinem tenens gratias agit diabolo,
Gene.41. Potestas enim exigit, quia meretur honorem. Nam ideo
Danie.3. Pharaoni futuræ famis somnium reuelatum est: & Na-
buchodonosor aliis secum asſistentibus solus filium dei
vidit in camino ignis, nõ vtique merito suo, qui in ido-
XXXVI. lo se adorari voluit, sed merito ordinis regalis. Si
Iosue.7. anima quæ peccauerit, ipsa morietur, quid est vt Achar
filius Charmi peccauerit, & triginta viri occisi sunt in
H causa eius. Alio sensu scriptura locuta est quàm propo-
situm est. Non enim de hac morte quæ communis vti-
que omnibus est dixit, sed de illa quæ appellatur secun-
da. Hæc enim peccatores suscipit: illis autem qui in pu-
gna mortui sunt non peccatum Achar redditum est,
sed obfuit illis, ne in protectione diuina adiuti inuale-
scerent hostibus. Nec enim causa Achar infirmati sunt,
sed dei auxilio minime muniti, vt dum fortiter facere
nequeunt, occiderentur. Nam pauci fuerunt cõtra mul-
tos, vnde & superati noscuntur. Nulla ergo iniusticia
in voluntate dei est: in potestate enim habet si adiuuare
vult, vt si affuerit, misericors sit, si noluerit iustus: nec e-
nim in talibus debitor est, vt teneatur obnoxius. Hinc
Iosue.7. est quòd Iesus Naue contristatus scidit vestimenta sua,
intelligens non sine causa deũ auxilium suũ subtraxisse.
XXXVII. Quid est vt missa mors in Iacob venerit in Israël,
cum Iacob ipse dictus sit Israël. Vnius populi duo no
mina posuit, vt ex nominibus merita eorum posſint in-
Gene.32. telligi. Nam vtique qui Israël cognominatus est, prius
Iacob dicebatur. Colluctans enim cum saluatore, intel-
lexit deum esse, quem specie corporis videbat: ideoque
I appellatus est homo videns deum. Populum ergo, quem
Iacob nuncupat, hoc loco & in hac causa carnalem si-
gnificat, quo modo nomina quæ à parẽtibus imponun-
tur. Sed hi, id est Iudæi, propter mala opera non Israëli-
tæ dicti sunt, quia vaccis & lucis sacrificabant in Sama-
ria, studio & imperio Hieroboam regis. Ille autem po-
pulus, qui in Hierosolymis in templo domini hostias
offerebat per sacerdotes dei, Israël appellatus est. Sama-
ria ergo propter impietatem suam tradita est captiuitati
& morti: Hierosolyma autẽ reseruata est, propter quod
habuit reges diligentes deum. At vbi autem & ipsa Hie-
rusalem impietatem secuta est Samariæ, sententia illam
comprehendit data in Samariam. Ideo ergo dictum est,
Misit deus mortem in Iacob, id est, in populum Sama-
riæ, qui carnaliter conuersatus est, sicut supra diximus.
Et venit in Israël, hoc est in populum Hierusalem, quia
idololatriam secuta est, imitata Samariam: vt simili mo-
do abduceretur in captiuitatem à Nabuchodonosor, si-
cut & Samaria à Salmanasar rege Asſyriorum. Hæc est
aperta sententia data malis, & inuenit bonos, dum de-
sierint esse iusti. Missa enim mors in Iacob, sicut supra
ostensum est, peruenit in Israël, non prætermittens Sa-
mariam. Sed dum causa, qua missa est in Samariam, in- K
uenta est in Hierusalem, missa illuc venit & in eum lo-
cum, quo eadẽ res erat: quia vindicta causam sequitur,
non discernens personam. Si equus & mulus non XXXVIII.
habent intellectum, quanto magis terra res sine sensu?
quid ergo est vt dicatur terra benedicere dominum?
Non est sic intelligendum vt sonant verba: opus est
enim, quod licet mutum sit, clamare dicitur laudẽ crea-
toris: hortatur enim aspicientes se, benedicere opificem:
sicut & omne vas bene compositum, laudat artificem.
Quippe cum legatur in Psalmis, Nunquid confitebitur Psal.29.
tibi puluis, aut annũciabit veritatem tuam? In omni er-
go insensata substantia, non voluntas, quæ vtique nul-
la est, sed opera benedicunt authorem. Si autem spirita-
liter vis hoc accipere, per terrã hominem significatum
intellige, secundum dictum Prophetæ, Memento enim,
ait, domine, quoniam terra sumus, quem opera creatu-
ræ in laudem conditoris sui prorumpere exhortantur.
Quid est quod legitur in Salomone, Spes est, in- XXXIX.
quit, in tenebris, Melior est canis viuus leone mortuo? Ecclẽs.9.
Tenebræ gentilitatem in ignorantia significant.
Spem ergo maiorem in gentili populo esse, quàm in a- L
postata, vult intelligi per id, quod subiecit, dicens, Me-
lior est canis viuus leone mortuo: quia sicut leo omni-
bus feris fortior est, ita Christianitas omnibus sectis. Si
quis ergo ab hac destiterit, amittit salutem: ita vt de-
terior gentili sit. Potest enim fieri vt credat gentilis, &
acquirat salutem quam perdidit apostata. At si non cre-
dat, adhuc peior est apostata: quia deterius est amisisse
salutem, quàm non habuisse, Canem autem gentilem si-
gnificatum saluator ostendit, dicens, Non licet accipere Matth.15.
panem filiorum, & mittere canibus. Quid est quod XL.
dicit Propheta, Lætare sterilis quæ non paris, erumpe
& exclama quæ non parturis: quia multi filij desertæ
magis, quàm eius quæ habet virum? Quoniam fi- Esaia.54.
lij Hierusalem terrenę apostatauerunt à deo, non potest
hinc gaudium describi, sed mœror. Ad opprobrium er-
go huius Hierusalem Propheta illam superiorem Hie-
rusalem lætari debere dicit, quam Apostolus matrẽ no- Galat.4.
stram appellat: quia sine gemitu & doloribus multo plu-
res filios habet, quàm hæc quæ cum lachrymis generat
carnaliter. Iudæos vtique: illa autem Christianos per fi-
dem spiritaliter. Quam ideo desertam dicit, quia est vi- M
ta, quam deseruit Adam primus, & secutus est mortem.
Cum regenerantur ergo homines, reuertuntur ad eam
quam deseruerant vitam. Hæc vita Christus est, quia
ipse dicit, Ego sum vita. Est & deus pater vita, quia ait Ioan.14.
dominus, Sicut habet pater vitam, ita dedit filio vitam. Ioan.5.
Sine dubio & spiritus sanctus vita est, dicente domino,
Quia de meo, inquit, accipiet. De vita vtiq; qui accipit, Ioan.16.
vita est. Tres ergo sunt vna vita, Hæc est vita, per cuius
fidem regeneramur. Ipsa est mater nostra, sicut in Ge- Gene.2.
nesi legimus: quia ipsa: id est, vita, est mater omnium vi-
uorum. Qui sunt qui viuunt, nisi qui credunt? An XLI.
spiritus qui super aquas ferebatur, spiritus sanctus intel- Gene.1.
ligatur, quia dictum est, Spiritus dei ferebatur super a-
quas. Si videtur hic errasse in ista sententia, non est
accipiendũ quod dixit, Ideo & à quibusdã spiritus san-
ctus esse putatur, quia dei spiritus legitur esse, Inualida
autem & inanis asſertio est, non solum enim ordo hoc
non patitur, & ratio abnuit, sed & verba ipsa infirma
probantur ad causam istam astruendam, Nam his ver-
bis frequenter aliud inuenimus significatũ in lege. Inter
cætera autem ait dominus deus dicens, Non permane- Gene.6.
bit spiritus meus in hominibus istis, quia sunt caro. Et
in

A in subiectis, Sed deleã, inquit, omnia ab homine vsque ad pecus. Propterea quia diluuium facturus erat super terram, nunquid spiritus sanctus potest intelligi? Nonne de animabus locutus est? Nam nõ solum nostræ animæ spiritus dicũtur, sed & pecorum. Sic enim scriptum
Gene.7. est, Et mortua est omnis caro in aqua in qua erat spiritus vitæ. Et in Ezechiele Propheta sic dictum est, dum
Ezech.37. de reformatione hominum promittit deus dicens, Hæc dicit dominus deus ossibus istis, Extendam super vos cutem à dabo in vobis spiritum meum & viuetis, Nunquid de spiritu sancto locutus est & non de anima? Om-
Ioan.4. *1.Cor.3.* nia quidem cœlestia spiritus sunt, sed differunt ab inuicem, & deus spiritus est, sed longe aliter. Omnis itaque spiritus dei est, non tamen deus est, nisi spiritus qui de ipso est. Cuius significatio hæc est vt sanctus dicatur, Nam & homines filij dei vocantur, & Christus dicitur filius dei, sed internallũ est, quia hic verus est, illi adoptiui. Sic quoque & inter spiritum dei diuersitas est: spiritus enim sanctus de deo est & consubstantialis ei, reliqui vero spiritus dei esse dicuntur, sed creatura sunt, Cum super aquas spiritalem creaturã esse tradat ratio,
B & quæ super se habeat potiorem creaturam alteram, quia creatura à creatura differt in claritate: quicquid enim prope sedem dei acceditur, clariora sunt ministe-
1.Corin.15. ria. Vnde dicit Raphael angelus inter cætera, Ego sum,
Tobiæ.12. inquit, vnus ex septem angelis sanctis, qui astamus &
XLII. cõuersamur ante maiestatem dei. Cur angelus missus loqui ad Moysem in igne & in rubo apparuit in mõ
Exod.3. te. Deus excelsus est, dignum ergo fuit vt in alto appareret scilicet in loco, qui vicinus est cœlo. Et quia ignis semper superiora appetit sursum crescẽdo ad cœlum, in eo debuit cœlorum dominus apparere, qui de humo ad superna contendit. In rubo vero causa fecit ve appareret delictorum, quia enim peccatorum causa legem descenderat dare. Spinæ autem in peccatis significãtur, quia sustinui, inquit, vt faceret vuam, fecit autem
Esaiæ.5. spinas. Et lex statim vindicare non venerat, sed prius ostendere, ideo ignis rubum non combussit: id est, data lex non fecit reos de præterito peccatores. Nam & quia peccata non sunt de natura, sed ex accedenti: rubi: id est, spinarum materia non habet radicem spinis armatam. Ratione ergo factum est, vt ita dominus appareret
XLIII. Moysi. Cur Abraham filium immolare prohibitus,
Gene.22. Iepte filiæ sacrificium persoluit. Multum interual-
Iudic.11. lum est inter causam Abrahæ & Iepte. Primo quidem
C Abrahã legitime natus est, Iepte vero spurius, erat enim
Gene.21. filius meretricis. Deinde Abraham conuersationis opti-
Est ad Hebræ. mæ, Iepte autem princeps latronum. Abraham vir iustus & in tentatione probatus, in Iepte autem nullum iustitiæ testimonium. Abrahæ itaque præceptũ est, vt filium suum deo offerret, vt ostenderetur hominibus quantum deo crederet Abraham, qui nec filium suum iubente eo dubitauit occidere. Qui enim contra mundi spem nasci eum potuit facere de sterili & anicula, nõ fuit ambiguum, quod contra mundi rationem posset eum suscitare à mortuis. Hoc facto cumulatus est iusticia Abraham. Ostendit enim deus, quia non sanguinem pueri poposcerat, sed vt famulus suus Abraham hoc facto auctior fieret: diligentes enim se aliquid pati vult, vt iuste
Iudic.11. illos promouere videatur. Nam Iepte homo facinorosus & improuidus, stulta deuotione munus deo promisit dicens, Quicquid mihi redeunti à cæde occurrerit ante ostia domus meæ, hoc offeram deo. Nunquid coactus deuouit, aut nunquid intellexit quo modo deberet votum facere? Quid enim si canis illi aut asinus occurrisset, quod dominus offerri prohibuit, aut si filius a- D lienus, aut si vxor vt in dolore alieno exultans redderet votum? Idcirco improuidæ menti quod in alienam perniciem deuouerat, in illum ipsum iudicio diuino retortum est, & vsqueadeo insensatus fuit Iepte, vt nec postea stulte se deuouisse cognosceret, vt error eius qui ab ipso cœperat, per ipsum emendaretur. Intelligere enim debuit deum non tali sacrificio delectari, & rogare pro stulticia sua, & aliud offerre quod contra legem non esset: sed fidelem se præstitit factus patricida, cum constet fidem stultam non solum minime prodesse, sed obesse. In causa itaque filiæ suæ ipse mactatus est, vnde & deus à tali sacrificio dissimulauit. Si enim hoc prohibuisset, aliud offerre sibi illum voluisse videretur, cum sciret vt indignum non debere illum offerre. Filia autem eius lucrum fecit, quia enim innocens in malis patris mortua est, pœna caruit inferi, quod diu forte viuendo adipisci nequisset. Vt autem triumphus victoriæ Iepte prosequeretur, non meritum eius fecit, neque populi: nec enim legitur supplices illos fuisse deo vt daret eis defensorem. Aut nunquid ipsum Iepte dominus misit, aut allocutus est? Sed quia Allophyli deos suos lau- E dabant, quasi qui subiectos illis fecerant filios Israël, vituperãtes deum Abrahæ, idcirco propter honorem nominis sui deus vindicauit in Allophylos, si non propter istos vel propter meritum Abrahę & suum culmen. Aut nunquid quia spiritus domini insiliit in Sampsonem *Iudic.15.* meretricantem, dignus dicitur cum hoc factum intelligatur ad Allophylorum perniciem? Quo modo *XLIIII.* ostendi posset ex Prophetarum testimonio iam in nouo testamento à gentibus recepto, promissionem quam deus Abrahæ fecerat per Christi aduentum esse completam. Scriptum est in Esaia Propheta, Domus *Esaiæ.53.* mea domus orationis vocabitur omnibus gẽtibus. Sed forte dicant Iudæi domus dei: id est, synagoga omnibus patet. Nec renitimur, ita tamen vt, sicut semper, circuncisi applicentur ad legem. Lex eorum est qua iussi sunt more Abrahæ circuncidi. Nihil ergo nouum hoc exemplo Prophetæ poterit videri, quia ex quacunque gente quis veniens non est prohibitus adiungere se legi ab exordio Iudaismi. Nihil nouum à Propheta dictum poterit æstimari, immo superflue, si semper admissi sunt seruire gentiles deo Abrahæ, nec aliquando prohibiti inueniuntur. Et verum est, quia subiicientes se legi nunquam non suscepti probantur. Si igitur hæc ita sunt, su- F perflue videtur admonuisse Propheta quod semel traditum custoditum est semper. Et an quis tam hebes poterit inueniri, qui dicat tantum Prophetam rem superfluam & inanem locutum, nescio: cui totum sit vel audire & non prohibere. Nam cum Iudaicus vtique populus propter peccata quæ in deum delinquebant, ab idolis suffragia requirentes, à Prophetis sæpe correpti, pœnitentiæ iter ingredi nollent, vt reuerterentur ad deum, ad exprobrationem illorum domum suam deus aperturum se omnibus gentibus ad orandum significauit, vt abdicatis Iudæis, alios in loco illorum positurum se ostenderet. Nam si semper admissæ sunt gentes ad legem, sicut supra dictum est, qui hoc Propheta dicebat futurum, nisi quia aliud significauit quàm præceptum erat prius? Non enim posset dicere de re quæ quotidie fiebat, quia futura erat. Vnde manifestũ est istud ad necem proficere Iudæorum, quibus ostendit Propheta quòd alij his amotis vocãdi essent ac recepturi domum gratiæ dei quod promissum fuerat Iudæis. Quid sit autem promissum Esaias Propheta docet dicens, Veniet ex Sion

G ex Sion, qui eripiet & auertet impietatē ab Iacob, & hoc
illis à me dictum testamentum. Igitur hoc testamentum
est abolitio peccatorum. Hoc est testamentum nouum
Hiere.13. quod promissum est per Hieremiam dicētem, Ecce ve-
niet dies, dicit dominus, & consummabo domui Israël
& domui Iuda testamentum nouum, non secundum te-
stamentum quod disposui patribus illorum in die qua
apprehendi manum illorum vt educerem illos de terra
Aegypti, quia ipsi non permanserunt in testamēto meo,
& ego neglexi eos, dicit dominus. Hæc est præuarica-
tio illorum quando simulachrum vituli fecerunt, tunc
Gene.32. testamentum eius corruperunt. Vnde & tabulæ in qui-
bus data lex fuerat, sub monte confractæ sunt, ex eo
quòd grauiora præcepta meruerunt accipere. Sed quia
clemens & misericors deus est, promisit per Prophetas
mutare se legem, vt aliud testamentum daret quod dif-
ferret ab eo quod dederat prius: vt non solum quod gra
ue erat mutaret, sed & illa quæ in figura data erant: id
est, sabbatum & circuncisio: vt quia diu pressi erant, per
omnia releuati supplices deo gratias agerent. Et quia in
præuaricatione paterna durantes animos ab idolis a-
uertere noluerunt, gentes cum residuis qui fidem ser-
H uauerunt, testamento frui quod futurum dixerat con-
testatur: vt duplici modo grauati excruciarentur perfi-
di Iudæi: & ad tempus enim grauati sunt præceptis, &
in futurum congruas pœnas exoluent, quia neque in ve-
teri, neque in nouo testamento fideles inuenti sunt. No-
uum ergo testamentum dare se dixit, vt cessaret vetus
quod datum erat patribus. Ac per hoc qui in hoc testa-
mento seruit deo, neque sabbatum neque neomenias,
neque circuncisionem custodit, neque escarum discre-
tiones, sed tantum dei habet timorem in fide: quia non
ex lege iustificabitur, sed ex fide, dicente Abacuc Pro-
Abacuc.2. pheta, Quia iustus ex fide viuet. Et non vtique iam mul-
tis vtatur præceptis ad deum promerēdum, sed paucis,
Esaiæ.10. Esaia iterum de hoc sensu eadem dicente, Ait enim, Si
fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, re-
liquiæ eorum saluæ fient. Verbum enim consummans
& breuians in æquitate, quia verbum breuiatum faciet
dominus in vniuerso orbe. Reliquis qui in fide promis-
sionis perseuerauerint, cæteris diffidentibus, breuiatum
legis verbum ostendit: hoc est, nouum testamentum
quod promisit. Quod non aliter testamentum dicere-
I tur, nisi simili modo etiam hoc sanguinis testimonio
firmaretur, sicut & testamentum vetus, vt nomen vnum
sit vtriusque: sed in veteri multa, in nouo autem pauca
sint præcepta, sicut promisit. Vt quia Abraham patrem
multarum gentium futurum dixerat, eodem modo iu-
stificarentur & filij, sicut fuerat iustificatus & pater: vt
cessantibus quæ post fidem Abrahæ cœperāt, suscipien-
tes fidem per quam iustificatus est idem Abraham, filij
essent Abrahæ, sicut dictum est à domino. Quod qui-
dem nec mirum nec inauditum est, vt sine cura sabba-
ti & circuncisione & reliquis huiusmodi mandatis iu-
Gene.5. stificentur homines. Nec enim per hoc placuit deo E-
Gene.6. noch, vt transferretur, neque Noë hoc seruando in di-
Gene.17. luuio solus inuētus est iustus: neque ipse Abraham post-
quam circuncisus est, iustificatus est. Credidit, inquit,
Galat.3. Abraham deo, & reputatū est ei ad iusticiam. Tunc cir-
cuncisus est, vt signum esset in eo, quia credidit cum se-
nior esset filium se habiturum. Non ergo circuncisio
commendat Abraham, sed fides. Ideoque credentibus
sufficit fides ad iustificationem, vt filij sint Abrahæ in fi-
de, non in circuncisione, quia his non est opus circun-
cisione. Non enim hoc creditur quod credidit Abrahā.

Iudęi autem idcirco iussi sunt circuncidi, vt fidei Abra- K
hæ signum haberēt, non suæ fidei, sed vt filij eius secun-
dum carnem scirentur: si autem credant erunt filij eius
& in iustificatione. Quid enim prodest dici filium po-
tentis eum qui impotēs sit, nisi quia magis obest? Dede-
cus est enim, incliti & gloriosi filium esse sine honore.
Nam intantum circuncisio carnis nullius meriti est, vt
vindicaturum se dicat deus per Hieremiam Prophetam Hiere.4.
in omnes circuncisos præputio, si non fuerint circun-
cisi corde. Illis autem non indignatur qui circūcisi cor-
de præputiati sunt carne, quia nemo sine cordis circun-
cisione placuit deo. Quicunque ergo circūcisi sunt car-
ne, genus significāt Abrahæ iuxta carnem: nam qui cir-
cuncisi sunt corde, significant genus dei secundum fi-
dem, quia circuncisi omni mundano errore deum pro-
fitentur parentem. Quid ergo prodest carnis circunci-
sio, si cum fides defuerit in Iudæo, ad meritum Abrahæ
peruenire non poterit? Aut quid obest præputium, cum
nemo nisi qui æmulus fuerit fidei Abrahæ, perueniat ad
iusticiam eius? Superflue igitur gloriantur de carnis cir-
cuncisione, cum videant illam apud deum meritū non
habere. Et si, sicut est ostensum, melius est fidem habe- L
re quàm circuncisionem, meliores sunt Gentiles Iu-
dæis, quia isti fidem habent, Iudæi circuncisionem. Et
quos putas magis agnoscat filios Abrahā, qui iuxta car-
nem similes illis sunt, an qui in fide? Sed Abrahæ fides
testimonium perhibet. Ac per hoc non in carne, sed in
fide gloriatur. Ideoque istos filios suscepit, quos videt
imitatores esse gloriæ suæ. Quo modo enim illos potest
appellare filios, à quibus videt abhorrere vnde placuit
deo & iustificatus est? Non ergo filios suos, sed inimi-
cos poterit vendicare. Inuidi enim eius videntur sper-
nētes fidem per quam glorificatus est. Nec mirum si Iu-
dæi diffidentes, deprehendantur minime suscipientes
nouum testamentum, cum sciamus illos nec in veteri
fuisse fideles. Semper enim cōtra deum rebelles & con-
tumeliosi fuerunt, vnde talia præcepta acceperunt per
quæ ceruices illorum quæ inflexibiles erant premeren-
tur. Nunquā enim bona de deo sperare voluerunt, cu-
ius tanta beneficia & virtutes tam mirandas agnoue-
rant. Hinc est vnde inter cætera dicit Ezechiel Prophe-
ta. Leuaui manum meam in deserto inter eos, vt disper- Ezech.20.
gerentur inter gentes, & disseminarentur in regioni-
bus, eo quòd iustificationes meas non fecerunt, & præ- M
cepta mea repulerunt. Et in subiectis, Ego dedi illis præ-
cepta non bona, & iustificationes, in quibus non viuent
in eis. Ostendit qua causa data sint illis præcepta tanta
& tam aspera, vt quia ingrati tantis bonis extiterunt, di-
ctante iusticia, præceptis seuerioribus premerentur. Id-
circo non bona ea dixit, cum iusta sint: quia non illis
ad iustificationem proficiebant, sed ad exitium: & pœ-
na licet digne illata, patienti tamen bona non est. Post
hæc tamen, quia pius est deus, nouum testamentum da-
turum se promisit, in quo abbreuiatio facta legis, iusti-
ficaret credentes, sicut iustificatus est Abraham: vt ces-
santibus neomeniis, & sabbato & circuncisione & cæ-
teris præceptis, non quæ naturalis legis sunt: id est, ho-
micidium, adulterium, & talia, ita iustificarentur vt A-
braham. Renouata enim fide Abrahę, omnia voluit ces-
sare, vt tale tempus esset, quale fuerat quando credidit
Abraham. Sed forte dicant Iudæi, Si ea quæ à Moyse
data sunt, cessare dicta sunt per abbreuiationem legis,
nunquid circuncisio à Moyse data est vt cesset? Ac per
hoc signum patris nostri habemus, quia sumus filij A-
brahæ, quod propter testimonium generis cessare non
debet.

A debet. Tempore quidem ſuo ſeruanda fuit circuncisio:
id eſt, antequam nouum teſtamentũ daretur, quod pro-
miſſum erat. At vbi dei gratia præſtante, onera legis ceſ-
ſare iuſſa ſunt, quid opus eſt circuncidi? Idcirco autem
noua lex data eſt: id eſt, ſpiritalis, vt ceſſarent carnalia,
& ſuſcipientes eam, ſignum eius acciperent: vt ſicut in
veteri teſtamento Abrahæ ſignum habuerunt, ex quo
cœpit teſtamentum vetus: ita & in nouo ſignum habeãt
ſaluatoris, qui noui teſtamẽti conſtitutor eſt. Quemad-
modum enim ex Abraham Hebræi dicti ſunt, ſic & ex
Chriſto Chriſtiani dicuntur. Quicunque ergo adhuc
Hebræi dicuntur, nouum teſtamentum quod promiſit
deus, non receperunt, beneficium & miſericordiam dei
in irritum deducentes: qui populum ſuum iam non ho-
minis nomine volens cenſeri, ſub filij ſui nomine con-
ſtituere illos dignatus eſt. Qua igitur audacia dicũt Iu-
dæi non noſtra nos lege vti, ſed ſua, cum dicat Dauid,
Pſal.17.& Confitebor tibi in gentibus: & iterum, Epulamini gen-
96. tes cum populo eius? Et ad Hieremiã Prophetam dicit
Hier.1. dominus, Priuſquam te formarem in vtero, noui te: &
antequam exires de vulua, ſanctificaui te: & Prophetam
B in gentibus poſui te. Iudaiſmus certe proprias habet ſi-
gnificationes: aut enim populus iſte in Iacob ſignifica-
tur, aut in Samaria, aut in Hieruſalem, aut in Iudæa, aut
in Iſraël. De gentibus autem apertum eſt, quia aliter il-
los ſignificat quàm ſunt Iudæi, noſter autem Propheta
eſt Hieremias. Quãuis enim in omnibus Prophetis gen-
tes participes doni ſui oſtenderit deus, ad Hieremiam
tamen ſpecialiter dicit, quia nobis illum dedit Prophe-
tam. Hic enim nouum teſtamentum futurum ſignifi-
cauit, quod plus gentibus proficeret quàm Iudæis, quod
nunc declaratum videtur. Cum enim in vniuerſa ter-
ra noui teſtamenti ſit prædicatio: Iudaiſmus tam raro
eſt, vt difficile Iudæus fidelis inueniatur, & omnes Ec-
cleſiæ noui teſtamenti, gentium nominentur: ſicut di-
Oſee.2. ctum erat in Oſee Propheta, Vocabo non plebẽ meam,
plebem meam: & non dilectam, dilectam. Repulſi er-
go Iudæis, conuocat gentes ea miſericordia & gratia,
qua vocare dignatus eſt & Abraham. Nec enim Abra-
ham vocatus, nõ cognouit dominum: itaq; qui digna-
tus eſt Abraham, ita & ipſe dignatus eſt gentes. Cur er-
go dicunt, Noſtra eſt lex: cum manifeſtum ſit, donum
C dei omnium eſſe volentium? Ceſſet itaque iſta vſurpa-
tionis temeritas, quia gratia dei communis eſt omni-
bus. Quo nanque pudore negant Chriſtum noſtrum in
lege promiſſum, cum videantur omnia ſigna in eo, quę
lex futura prædixerat? Quia & ſecundum Abrahæ pro-
miſsionem omnes gentes iuſtificantur, in eum creden-
tes. Et ſecundum Eſaiam Prophetam de virgine natus
eſt in Bethleem ex tribu Iuda, ſicut fuit promiſſum ex ſe-
Eſaie.7. mine Dauid: & iuxta quod Hieremias prophetauit,
Michea.5. nouum teſtamentum, quod deus tunc promiſerat futu-
rum prædicauit: & poſt omnia ſigna virtutum oſtenſa,
humiliauit ſe, ſecundum dicta Prophetarum, & omnia
quæ prædicta ſunt, paſſus, tertia die reſurrexit, quemad-
modum ſcriptum eſt in Propheta. Et ſi tempus promiſ-
ſionis requirant, ſicut in Daniele Propheta oſtenſum
eſt, inuenient impletum tempus, quo natus & paſſus eſt
Chriſtus: quia tẽpore primi anni Dari regis Perſarum
vſque ad natiuitatẽ & paſsionem domini, & excidium
Hieruſalem, quod factum eſt per Veſpaſianum imperij
Romani principem, impletæ ſunt hebdomadæ ſeptua-
ginta, quæ ſunt anni quadringenti nonaginta, qui com
putus per regna & per ſucceſſores imperij manifeſtus
eſt. Quo modo etiam à Tertulliano computatum inue-
nitur in libro quem ſcripſit aduerſus Iudæos, quod ne D
ad iniuriam eius proficeret, quia recte computauit, prę-
termiſimus. Et quis ambigat de hoc numero, cum tre-
centi circiter anni nunc ſuper hunc numerum inue-
niantur? Impudẽtis ergo eſt poſt tantum ſuperadditum
numerum aduentui ſaluatoris, dicere, Non venit. Sub
Apoſtolis enim, aut tempore quo agebat dominus inter
homines, ſe poterat occultare malicia contradicens ve-
ritati, vt cum omnia ſigna promiſsi Chriſti videret in
ſaluatore, de tempore tamen ambigere ſe diceret, vt
perfidiam ſuam celaret. Pòſt autem, cum ſuper promiſ-
ſum numerum ſupercreſcere multi anni cœperunt, quæ
impudentia eſt negare veniſſe, quod etiam & ſignis &
temporibus adimpletum ſcitur? Nam quando aliquid
plenum eſt, & non ſuperabundat, poteſt contentioſus
aliquis dicere, non eſſe plenum: ſed ſuperabundantia
clauditur os contentioſo: ita & Iudæi tempore ſaluato-
ris potuerunt dicere, licet per fallaciam, non bene com-
putatum à Darij tempore vſque ad dominum Chri-
ſtum, vt ipſe dicatur eſſe qui promiſſus eſt. Fallimur e-
nim in annis & in menſibus & in diebus imperatorum,
& ad liquidum non colligimus. Vbi autem creuerint B
tempora ſuper numerum præſcriptum annorum pro-
miſsi Chriſti, nulla poteſt prętendi excuſatio, vt non ip-
ſe eſſe Chriſtus dicatur, qui venit, niſi, quod abſit, men-
titus dicatur eſſe qui promiſit. Quando enim tempus
promiſsionis emenſum eſt, & negatur veniſſe qui pro-
miſſus eſt, quid aliquid quàm mẽdacij arguitur qui pro-
miſit? Sed veracem eſſe qui promiſit, ſigna omnia do-
cent, quæ prædicta in Chriſto ſunt, & reperta in Chri-
ſto noſcuntur. Iudæi autem, dum emendari erubeſcunt,
non cogitant futurum intelligi non eſſe mendacium. XLV:

Quo modo homo ad imaginem dei factus ſit, & Gene.1.
vtrum ad dominationem, & an mulier quoque? Fa-
ciamus, inquit, hominem ad imaginem & ſimilitudi-
nem noſtram. Hoc quibuſdã ex alia parte lectionis in-
telligendum eſſe videtur, ex hac videlicet, in qua legi-
mus dixiſſe deum, Venite deſcendamus, & confunda- Gene.11.
mus linguas eorum. Quia quantum in ſuperficie vide-
tur, ſimile eſt: vnius enim vox eſt, plurali numero loquẽ-
tis: ſed diſcrepat ſenſu, quia & diſsimilis ratio eſt. Illic
enim de creando homine dicit, quem ad imaginem &
ſimilitudinem ſuam deus vult creari. Illud autem quod F
dicit, Venite deſcẽdamus & confundamus linguas eo-
rum: ad hoc pertinet, ne ſe intelligerent homines: vn-
de ad angelos poteſt videri locutus dominus, quaſi im-
perator ad exercitum: communiter enim dicit, quia fa-
cturus erat per illos, vtpote creator illorum: ac per hoc,
Confundamus, inquit, linguas eorum. Nam cum dicit,
Faciamus hominem ad imaginẽ & ſimilitudinem no-
ſtram, non poteſt dici angelis locutus, quia non poteſt
dici vna eſſe imago dei & angelorum, ſicut Imperato-
ris & Comitum: quia quorum imago eadem eſt, nõ po- Comes hic
teſt diſsimilis eſſe nec dignitas, nec natura. Deniq; ad- dignitatis
iecit, Et fecit, inquit, deus hominem, ad imaginem dei nomen eſt.
fecit eum: vt deus dixerit, & deus fecerit: non alter deus
aut differens, ſed idem deus. Quòd enim vnus ad vnum
dixit, non aliam naturam ſignificauit, ſed perſonam.
Cum enim deus vnus ſit, tres tamen perſonæ ſunt, &
ideo vnus eſt deus: quia ſiue in filio, ſiue in ſancto ſpiri-
tu dei vnius ſubſtantiæ eſt: quia non poteſt nõ hoc eſſe,
quod de ipſo eſt, quod ipſe eſt. Dei ergo patris perſona
eſt dicentis, Faciamus: Filij vero facientis hominem ad
imaginem dei: ſiue ad patris, ſiue ad ſuam, nihil intereſt,
quia vtriuſque vna imago eſt. Fecit autem filius per ſpi-
ritum

G ritum sanctum. Sicut enim pater per filium dicitur facere, ita & filius per spiritum sanctum, ipso dicente, Quia ego in spiritu dei eiicio dæmonia. Igitur vna triū imago est, quia siue pater, siue filius, siue spiritus, vnus est deus: ac per hoc vnus factus est homo ad vnius dei imaginem. In eo autem imago dei est homo, vt sicut vnus est deus in cœlis, ex quo omnia subsistunt spiritalia: ita vnus esset in terris homo, ex quo cæteri haberent carnalem originem. Aliquibus tamen videtur, quia in dominatione, dei imago est factus homo: & quia dicit, Et dominetur piscium maris & volatilium cœli & totius terræ: cum non solum viro, sed & mulieri ista cernantur subiecta, quam constat dei imaginem non habere. Quod quidem duplici modo caret ratione: per hoc enim neque ad filium dixisse deus asseritur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, sed ad dominationes cœlestes, quas Apostolus commemorat, si imaginem dei homo in dominatione habet: & mulieri datur, vt & ipsa imago dei sit, quod absurdum est, quo modo enim potest de muliere dici, quia imago dei est, quam cōstat dominio viri subiectam, & nullam authoritatem habere? Nec docere enim potest, nec testis
Matth. 12.

H esse, neque fidem dicere, neque iudicare, quanto magis non potest imperare?

XLVI. Vtrum Samuel fuerit de filiis Aaron, & vtrum sacerdos fuisse existimandus sit.

Sunt quidam inter nos, qui partim negociis secularibus occupati, partim minus studiosi circa scripturas sacras errorem patiuntur, putantes Samuelem sacerdotem fuisse: id est, ex Aaron habere originem: ex cuius progenie constituit dominus deus nasci, non fieri sacerdotes. Nec alicui præter filios eius concessum est, vt poneret in altare incēsum. Ex quibus aliqui plus errantes, negant quidem Samuelem de genere fuisse Aaron: hoc est, non illum dicunt natum sacerdotem, & nihilominus sacerdotio illum asserunt functum. Quibus prius respondendum est, Peius enim est negare Samuelem natum fuisse sacerdotem, & tamen asserere illum functum esse sacerdotio, quàm dicere sacerdotem illum fuisse ex filiis Aaron. Hic enim ignorantia est, illic stulticia. Cum enim dicunt, qui illum putant natum sacerdotem, ex filiis Aaron non esse, manifestum habebunt non illum fuisse sacerdotem: ignari quia non licuit agere alicui sacerdotium, nisi ei qui esset ex semine Aa-

I ron. Compertum enim habent, manifestum enim est, quòd Chore cum non esset ex filiis Aaron, & voluisset super altare imponere incensum, hiatu terræ assumptus est cum sociis suis. Et Osias rex, cum non vtique esset ex semine Aaron, sed ex tribu Iuda, & præsumpsisset agere sacerdotium, stās ante altare, percussus lepra in fronte est, & sic expirauit. Illi autem, qui dicunt Samuelem non natum esse sacerdotem, & nihilominus egisse illum asserūt sacerdotium, satis stultum est quod dicunt: & stulto suadere quod bonum est, laboris est maximi. Quanta enim hebetudine ducitur, vt sole apparente super terram, dicant, quia nox est. Cum enim legant, & non vno loco legāt, hoc à deo esse decretum, vt nemo auderet sacerdotium agere præter Aaron & filios eius, obstinata mente contendunt, sacerdotem fuisse Samuelem: non enim intelligunt, quia si natus sacerdos non est Samuel, & sacerdotium egit, præsumptor dicitur: quia hoc deus statuit, vt nascerentur, non fierent sacerdotes: & de Samuele hoc sentire puto tutum non esse. Quo modo enim posset fieri, vt vir laudabilis, & dei testimonio commendatus hoc ageret, quod incōcessum sciebat? Cuius etiam præsumptionis vindictam procer-
Num. 16.
2. Para. 26.

to habebat Samuel, & iterū factam: neque enim dei iudicio potuit ad hoc aspirare, quem immutabilem sciebat: à quo, si furte hoc audisset, tentari se potius credidisset, sciendo deum nullo modo sentētiam suam posse rescindere. Posset enim magis sub dei apparentia & nomine id agi secum credere, vt circunueniretur à parte aduersa, quàm iudicium suum deum posse mutare. Denique cum Balaam prohibitus fuisset à deo, ne iret ad Balach, & postea iterum requisisset, an iret, indignatus ei deus, ex ore asinæ corripuit eum: quia prohibentem angelum videns asina, cœptum iter implere nolebat. Balaam vero, prohibente deo ne iret, iterum interrogans, an ire illum vellet, sic de deo quasi de homine iudicauit, qui per id quod impręscius est, varius & mutabilis est. Sed Balaam nullo diuino testimonio commendatur: erat enim hariolus. Samuel autem vir deo charus, & iudiciorum eius sciens fixam esse sententiam, quo modo aliud fieri crederet, quàm sciebat à deo esse constitutum? Sed Heli, inquiunt, mortuo, & filiis eius sacerdotibus, Samuel cœpit agere sacerdotium: quod nec lectio docet, nec ratio admittit. Hoc enim dicentes, nullum putant tunc fuisse, qui ageret sacrificium si- L
ue sacerdotium, vt his tribus mortuis, nisi Samuel populi munera obtulisset, sacerdotium agi defuisset: quæ asseueratio est dei inimica. His enim deus improuidus iudicatur, quasi nescius cum id statuit, quod permanere non possit. Vt quid enim nullis aliis quàm filiis Aaron sacerdotium agere vsque in seculum statuit, hoc est, vsque ad tempora aduētus Christi, si hoc deficere sciebat? Si autē nesciuit, quod absit, improuidus fuit: & ideo fieri potuit, vt nec Samuel fuerit illis deficientibus sacerdos. Si autem prouidus & præscius deus est, permansit quod statuit: & si permansit quod statuit, Samuel non egit sacerdotium, qui dei non erat sacerdos. In veteri enim lege nasci decreuit deus sacerdotes: in noua vero, fieri dominus iussit sacerdotes. Eligant nunc vnum de duobus, aut natum probent Samuelem sacerdotem, aut factum. Sed consentiunt non illum natum esse sacerdotem, quia sciunt illum non esse ex filiis Aaron. Si ergo natus non est sacerdos Samuel, factus autem non legitur, nec probatur, quia nec statuerat deus fieri sacerdotes, in absoluto est Samuelem minime fuisse sacerdotem. Sed contradictores clausis oculis, si sacerdos, inquiunt, non fuit, vicem tamen egit sacerdotis, quoniam M
legitur deo sacrificium obtulisse. Quis audeat negare quod scriptum probatur, Obtulit enim deo sacrificium Samuel, sed non inde vicem sacerdotis egisse cognoscitur. Ipse enim semper dicitur offerre, cuius oblationes sunt, quas super altare imponit Sacerdos, & Saül obtulit hoc vtique genere: id est, per sacerdotem, sicut & nunc offertur: & Dauid obtulit, & Salomon obtulit, & cæteri similiter obtulerunt, nunquid omnes vicem sacerdotis egerunt? Quamuis enim proprio sacerdos fungatur officio, ille tamen offerre dicitur, cuius nomine agit sacerdos: ipsi enim imputatur, cuius munera offeruntur. Et qui non fuit sacerdos, quo modo vicem agere poterat sacerdotis? Nunquid diaconus potest vicem gerere sacerdotis? Præfectus etenim potest agere vicem præfecti, & prætor prætoris: non tamen priuatus potest agere vicem potestatis alicuius, quanto magis sacerdotis vicem agere non potest, qui non est sacerdos? Quo enim consilio ad hoc aspirare audeat, quod sibi scit non licere? Nam si sacerdos alicubi desit, potest alterius loci sacerdos rogatus venire, & vicem eius agere: non tamen Propheta, quamuis sanctæ vitæ sit, agere potest
Num. 22.
1. Reg. 7.
Quis dicatur offerre sacrificiū.

A potest quod scit sibi minimè esse cõcessum. Aliud enim
est bene viuere, & aliud potestatem alicuius officij acci-
pere. Sicut enim qui sacerdos est, nõ ex eo vitam suam
commendatam putare debet: ita & qui sanctæ conuer-
sationis & vitæ est, nõ iam ex eo sibi sacerdotium vin-
dicare debebit. Quamuis enim bonum sit sacerdotium,
tamen malum erit ei, cui concessum non est, & præsu-
mit. Nam si respiciamus quod scriptum est de sancto
Samuële, videbimus quale testimonium det ei scriptu-
1.Reg.3. ra, dicens, Et innotuit, inquit, omni populo, quoniã fi-
Psal.98. delis est Samuël Propheta domino. Et in Psalmo, Fiãt,
inquit, Moyses & Aaron in sacerdotes eius, & Samuël
inter eos qui inuocãt nomen eius. Quis non aduertat
ex hac distinctione diuisas esse personas dignitatũ cau-
sa, vt Moyses & Aaron sacerdotalem dignitatẽ adep-
ti noscantur, Samuël vero inter Prophetas deo dignus
extitisse habeatur? Qui precibus deum inuocabant ad
1.Reg.6. protegendum populum suum, sicut legitur. Intantũ au-
tem sacerdotes minime defuisse probantur, vt reuoca-
ta arca ab allophylis baiulis leuitis viris Bethsamitis,
obtulerũt deo sacrificia absente Samuële. Rege autem
facto Saüle, Achimaas erat pronepos Heli sacerdotis,
B qui portabat Ephot. Sed hinc, inquiunt, videtur sacer-
dos fuisse Samuël, quia vestitus erat Ephot. Quasi non
hodie diaconi Dalmaticis induantur sicut Episcopi. E-
2.Reg.6. phot autem etiam Dauid legimus fuisse indutum, & du
1.Reg.2. plicem Ephot. Samuël autẽ adhuc puerulus, succinctus
erat Ephot: nũquid puerulus potuit deo munera popu-
li offerre? Vides ergo, quia Ephot vnõ quidem nomen
est, sed non vnam rem semper significat. Sacerdotes
enim portabant, non vestiebantur Ephot: Reges vero
& Leuita Samuël induebantur Ephot. Aliquando ergo
vestis, aliquando quasi armariolum, quod portabãt sa-
cerdotes ad interrogandum dominum, significatur
Ephot. Quãtum apparet, probatum est Samuëlem non
sacerdotem, sed Prophetam fuisse. Nunc his responde-
mus, qui ignorantes quia Samuël non est de filiis Aa-
ron sacerdotis, æstimant illum sacerdotem fuisse: nec
enim fas erat, vt de origine Aaron descendens, sacer-
dos non esset. Quos primum volo cognoscere, quia si
sacerdos erat Samuël, sine dubio & Helcana pater eius
sacerdos fuit. Cõgruum quoque fuerat, & filios eius sa-
cerdotes fuisse: quos quia sacerdotes non erant, iudices
illos constituit filiis Israël, sicuti & idem ipse erat Sa-
C muël. Sic enim legimus, quia iudicauit filios Israël. Hel-
cana autem pater Samuëlis, propter quod sacerdos nõ
erat, ascẽdebat, inquit, in diebus statutis de ciuitate sua
Ramathaim adorare & sacrificare deo omnipotẽti sa-
baoth: & ibi erat Heli & duo filij eius, Ophni & Phi-
nees sacerdotes domini. Quid tam apertũ, quia venie-
bat Helcana offerre munera sua ante dominum per sa-
cerdotes tempore competenti, secundum quod statue-
rat Moyses, vt tribus temporibus anni offerret munera
& decimas suas, vbi fuisset arca domini & sacerdotes?
Quippe & cum duas vxoras habuit tempore vno, quod
illicitum est sacerdotibus: erat enim Helcana ex Leui-
tis, sicut generationum ordo se continet in libro Para-
lipomenon. Adhuc enim Leuitæ nõ erant habentes or-
dinem constitutũ ministerij, circa sacerdotes & arcam
domini. Dauid enim in regno suo disposuit vices sacer
dotibus & Leuitis, vt à viginti annis & supra, in lege au
tem vigintiquinq; annis & supra, inciperẽt exhibere ser
uitia dominicis ceremoniis: vt essent de filiis Aaron, id
est de Phinees & Thamar traduce classes sacerdotũ vi-
ginti quatuor, quę vices suas agerẽt certis tẽporibus: Le-

uitæ autẽ constituti sunt, qui erant tabernaculi ianito- D
res, & qui baiuli arcæ domini, & qui excubias seruarẽt,
& qui vasorũ essent custodes, & qui promiscuas susci-
perent oblationes. Et vigintiquatuor classes institutæ
sunt cantantiũ & citharizantium & musicorũ cætero-
rum, ita vt etiã hi, id est omnes Leuitæ haberent tempo
rum vices: quia necesse erat eos & ocium habere, vt &
domorum suarũ agerent curam. Et non solũ hæc pro-
ficiunt ad causam supradictam, quoniam Samuël non
fuit de filiis Aarũ, sed & illud quod dicit mater eius ad
dominum, Quia si mihi, inquit, dederis filium, commo 4.Reg.1.
do eum domino omnibus diebus vitæ suæ: non hoc di
ceret, si natus esset sacerdos, oportebat enim illum ser-
uire altari: sed quia Leuita erat, & lex Leuitis adhuc nõ
erat posita, sed vnusquisque pro voluntate sua agebat,
ita vt oberrantes illicita præsumerent. Ionatha enim fi-
lius filij Moysi, cum inter Leuitas deputatus esset, sacer-
dotium agere præsumpsit. Ac per hoc legimus in libro
Iudicũ, Quia vnusquisque, inquit, placita sibi faciebat,
eo quòd non esset rex in Israël. Idcirco nouit Anna di-
cens, Commodo eum domino: ne cum cæteris oberra Iudic.17.
ret. Et vt plenius quæstio discuti posit, etiam illud tra-
ctemus, quod dictum est de Helcana, quia veniebat ex E
diebus in dies offerre munera sua & decimas: quo mo- 1.Reg.1.
do decimas offerebat, qui nihil posidebat? Leuitę enim
non acceperunt agros, quia de decimis, quę à plebe da-
bantur, victum quærebant. Sed potest fieri, & sic datur
intelligi, quia potuit habere possessionẽ vxoris suæ aut
emptam: quia de aliis tribubus accipiebant vxores, non
solum hi, sed & cæteri, ita vt & sacerdotes acciperent
de aliis tribubus vxores. Nam Ioiade sacerdos magnus 1.Para.22.
vxorem duxit de tribu Iuda filiam regis Ioram. Quo XLVII.
modo hoc quod in Esaia dicitur, Et apprehendent sep- Esaia.4.
tem mulieres, & cętera, septem Ecclesiæ catholicę signi-
ficentur. Et apprehendent, inquit, septem mulieres
vnum hominem, dicentes, Panem nostrum manduca-
bimus, & vestimentis nostris operiemur: veruntamen
inuocetur super nos nomen tuum, aufer opprobriũ no
strum. In absoluto est, per septem mulieres septem Ec-
clesias esse significatas: quamuis enim vna sit, sed septi-
formis dicitur, vt corpus vnũ septemplici numero con
stet membrorum: non solum autem nos, sed & superni
ciues Ecclesię membra sunt, cuius caput Christus est. Si-
ue igitur vna, siue septem dicantur Ecclesiæ, non discre
pat: vna enim dicitur, quia vnum habet caput, quod est F
Christus: septem autem ideo, quia sicut membra diuer- Ephes.1.
sa sunt, ita & potentiæ spiritales, inter quas & nos depu
tamur, diuersæ sunt virtutes, propter quod & aëreæ di-
cuntur. Idcirco enim diuersæ sunt, vt nõ omnia singu-
læ posint, sed simul omnes corpus sint Christi: quia ip- Colos.1.
se est caput corporis Ecclesiæ, ex quo totũ corpus subsi-
stit, id est ex quo omnia in cœlis & in terra habent ori-
ginem. In hac ergo quæ in terris est Ecclesia, omnium
Ecclesiarum facta est mentio: quia cum huic sacramen
tum creatoris prædicatur, etiam cœlestibus huiusmodi
intimatur doctrina. Inferioribus enim cum insinuatur,
necesse est vt audiant & superni. Vnde Apostolus, Mi- Ephes.3.
hi, inquit, minimo omnium sanctorũ data est hæc gra-
tia, inter gentes euangelizare incomprehensibiles diui-
tias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispẽsatio mi-
nisterij abscõditi à seculis in deo, qui vniuersa creauit,
vt innotesceret principibus & potestatibus in cœlesti-
bus per Ecclesiam multiformis sapientia dei. Per hanc
ergo Ecclesiam superni docentur, quia veritas, ait, de
terra orta est. Vt enim mentio superiorum fiat, hic sep- Psal.84.

G tem Ecclesiæ nuncupantur in vna plebe, quas septem
Ecclesias supplices Propheta inducit saluatori facto ho
mini. Intellexerunt enim ad hoc natum esse Christum,
vt auferret opprobrium, primum quidem sub lege sua
agentium, deinde cæterorum. Habebant autem in me-
moria, scriptum esse, Veniet ex Sion qui eripiat & auer
tat impietatem ab Iacob. Hæ ergo septem Ecclesiæ ap-
prehẽderunt hominem vnum: id est, natum Christum
dicentes, Panem nostrum manducabimus, & vestimen
tis nostris operiemur. Veruntamen inuocetur nomen
tuum super nos? aufer opprobrium nostrum. Quid est.
hoc quod precantur? Si enim pane proprio vtuntur, &
vestimentis suis induũtur: id est, & viuunt, & nudæ nõ
sunt, quid eis deest? Si enim panis ad vitã significatur,
Galat. 3. & vestitus ad dei induitionẽ, quia qui sine deo est, nu-
2. Corin. 5. dus dicitur, Vnde Apostolus, Qui in Christo, ait, bap-
tizati estis, Christum induistis. Et iterum, Si expoliati,
inquit, non nudi inueniamur. Quid est quòd poscunt
vt auferatur ab eis opprobrium: nisi quia hic populus si-
gnificatur in septem Ecclesiarum numero: qui sub lege
agens Christũ expectabat promissum ad abolenda pec
H cata? Ideo dicunt, panem nostrum mãducabimus: hoc
est, verbis legis quæ vnum tradunt deũ pascemur: quia
Deuter. 8. non in pane tantum viuit homo, sed in omni verbo
Matth. 4. dei. Et vestimentis nostris operiemur: id est, creatoris
nostri nomine cẽsebimur: quia hoc vnusquisq; indutus
dicitur quod est, & profitetur. Deniq; senatores vel of-
ficiales ex vestibus intelliguntur quid sint. Sed quia hęc
satis non faciunt ad deum promerẹndũ, hoc etiam sta
tuit, vt per sacramentum cognitionis vnius dei, hæres
esse incipiat homo regni cœlorum. Per fidem enim pec
catis ablutus, & à morte secunda, quæ ex sententia data
in Adam, homines apud inferos detinebat, alienus nul
lo detinente, pergit in Paradisum dei patris, in quo di-
xit latroni dominus, quòd secum esset futurus. Quamuis
Luca. 23. enim populus supradictus, qui per septem Ecclesias si-
gnificatus est, sub dei lege esset, & deuotione tam pro-
Roman. 3. prij quàm paterni delicti, quia omnes, inquit, peccaue-
runt, & egent gloria dei. Idcirco orãt supra memoratæ
Ecclesiæ vt auferatur opprobrium earum inuocatione
nominis Christi: quia qui signum eius habent quo vi-
cit mortem, ab inimico teneri non possunt. Et non so-
lum istæ Ecclesiæ Christi nomen super se inuocari pre-
I cantur, sed & supernę spiritales in cœlestibus degentes.
Quanquam enim spiritales sint & cœlestes potentiæ,
opprobrio tamen subiacerent, si à creatore suo fuerint
alienæ, & nec membra erunt corporis, quæ caput suum
non cognoscentes oberrant. Et quia aliud nõ est quod
Esaia. 4. explanauimus, in subiectis Propheta testatur dicens, In
illa autem die illuminabit dominus in consilio super
terram. Et adiecit, Quoniam abluet dominus, inquit,
sordes filiorum & filiarum, & sanguinem purgabit de
medio eorũ. Quid tam euidens, quia in illo die in quo
promissum dei adimpletum est, & fidei sacramentum
declaratum est hominibus, illuminati sunt, vt per crea-
toris cognitionem purificati qui rei fuerant mortis, fie-
rent æternæ vitæ hæredes? Promiscue igitur Propheta
locut⁹ est, vt dono dei indigere significaret, vt siue pec
catores siue iusti, dei misericordiam expectasse nosce-
rentur. Peccatores propter delicta propria, vt de fauci-
bus mortis eriperentur. Iusti vero paterno absoluti pec
cato, deleta sententia data in Adam, per quam cũcti te-
nebantur à morte, libertate accepta dei regnum intra-
rent, facti iam non serui, sed filij dei.

QVAESTIONVM SECVNDA PARS EX NOVO testamento.

DEVS certe perfectus † est, & *XLVIII.* *† aliàs per-*
nullius egens, quid ergo opus
fuit Christo saluatore vt nasce *fectus.*
retur de deo, & filium haberet
deus per quem omnia faceret?
Cum ea quæ nõ erant, deus
voluisset existere, & maiestatis
suæ minime hoc condignum
opus sciret, prius de se, cum sit
natura simplex & incorporeus filiũ generauit, [in quo
ipse videretur] qui nihil ab eo distaret, vt magnitudini
suæ congruus respõderet effectus. Quid enim vltra pos
set facere, quàm vt [ex] se alterum qui perfectus est ge-
neraret? Hoc ergo perfectum opus est, quo nihil possit
videri præstantius [aliud.] Cætera enim omnia mino-
sa sunt: quanto enim excellẽtior his omnibus Christus
est, tanto magis creatio illorũ inferios est generatione
eius. Est & aliud: deus enim, ex quo sunt omnia, volens L
condere creaturam, verbum † prius quod in mysterio *† al. filium.*
apud se habebat, generauit: hoc est, fecit existere. † Quod *† al. per quẽ*
verbum idcirco filium nuncupauit, vt ostenderet de se *faceret quæ*
illum extitisse, & esse sibi consubstãtiuum: vt lex, qua fi- *facta sunt*
lij de parẽtibus sunt, hoc credibile faceret, per quod ma *vt ostende-*
nifestaret creaturæ mysteriũ, quod latuit in eo ex æter- *ret. &c.*
no. Cur saluator cum sanctus natus sit, & Christus *XLIX.*
dominus in ipsa natiuitate appellatus, baptizatus est, cũ
baptisma purificationis causa sit, & peccati? Verum
& manifestum est, creatorem non eguisse baptismo,
quia Christus non factus, sed natus est, dicente angelo
pastoribus, Ecce natus est vobis hodie saluator, qui est *Lucæ. 2.*
Christus dominus. Denique sciens Ioãnes sanctitatem *Matth. 3.*
eius, prohibuit eum à baptismo: saluator vero instituit fie
ri oportere, non vtique propter peccatũ suum, sed prop
ter implendam iusticiam. Dignum enim erat, vt ipse
exemplo esset futuris filiis dei, qui per baptismum fi-
lios dei fieri docebat: & qui credentibus spiritum san-
ctum à deo dari promittebat debuit istud in semetipso
visibiliter demonstrare, quo comperto † credẽtes inui- *† al. creden*
sibiliter se posse spiritum sanctũ habere sperarent, nam *tes inuisibi*
saluator vtique, cum de spiritu sancto nasceretur, purifi M *liter*
catum corpus habuit. Vnctio enim carnis eius spiritali- *accipere se*
ter in vtero virginis data est. Spiritus enim sanctus pu- *posse spiri-*
rificauit quod de Maria virgine in corpus saluatoris *tum sanctũ*
profecit: † & hæc est vnctio carnis corporis saluatoris, *in spe habe*
quare & natus Christus est appellatus. Quod enim per *rẽt, nã &c.*
olei vnctionem præstabat deus ministerio Propheta- *† al. virgi-*
rum, iis qui in reges vngebantur: hoc præstitit spiritus *ne corpus*
sanctus homini Christo, addita expiatione: quia ante- *saluator*
siores Christi solam potestatẽ imperij accipiebant per *protulit.*
vnctionem: saluator autẽ & potestatẽ accepit homo na
tus, † & purificatus est natus: incongruum enim erat, vt *† al. natus*
dei filius in corpore peccatis subdito [hominis vice] na *& purifica*
sceretur. † [cum vtiq; vbi apparet deus, sanctificet: quãto *tionem.*
magis ꝙ corpus suum dignatus est appellare.] Hominis *† al. habi-*
ergo causam suscipiẽs & per regenerationem filios dei *taret.*
fieri docẽs, baptizari debuit, vt in se hoc ostẽderet ratũ.
Facile enim probatũ habetur & suadetur quod dicitur,
si à magistro fieri videatur: sic vtiq; & virtutũ insignia
oportuit fieri, vt iam filius dei apparẽs, per mysterium
regenerationis medelam daret corporis passionibus:
vt exemplo esset futuris fratribus, quia per regeneratio-
nem

A nem accepit vnusquisque potestatem virtutis. Si
Responsio. ideo saluator baptizatus est, vt exemplo esset: quare cir-
cuncisus, cæteros prohibuit circuncidi? Circunci-
sio præteriti temporis mandatum est; quam vsque ad
Christum oportuit habere authoritatem, vt tādiu cur-
reret quandiu Christus nasceretur promissus Abrahæ,
vt de cætero cessaret circuncisio promissione impleta.
In figura enim Christi Isaac promissus est: Dixit enim
Gene. 22. ei deus, In semine tuo benedicentur omnes gētes: quod
est Christus. Fides enim, quam Abraham acceperat, re-
staurata à Christo est, vt in semine Abrahæ, quod est
Christus, omnes gentes benedicerentur, sicut promis-
sum fuerat Abrahæ. Circūcisio itaque signum fuit pro-
missi filij dei, id est Christi: quo nato cessare oportuit
signum promissionis: ita tamen, vt ipse promissus ad-
ueniens, signum patris acciperet: vt sciretur is esse, qui
promissus fuerat, omnes gentes iustificare per fidem in
circuncisione cordis. Quia enim patri Abrahæ carna-
liter nascentis filij signaculum circūcisionis corporale
fuit, ita & eorum, qui spiritaliter nascuntur, spiritale si-
gnum est circūcisio cordis: ideoq; recte post Christum
LI. non adhuc oportuit carnaliter circuncidi. Quo
B modo intelligatur, quod dicēti Mariæ ad angelum, Et
vnde hoc sciam, quia virum non cognosco? Respōdit
Lucæ. 1. Gabriel angelus, Spiritus sanctus superueniet in te, &
virtus altissimi obumbrabit tibi. Ambigenti Mariæ de
† al. de conceptus possibilitate. conceptu, possibilitatē † angelus prædicat, dicens, Spi-
ritus sanctus superueniet in te: hoc est, ne dubites, quia
virum nescis: quod enim dixi, quia concipies, spiritus
sanctus superueniens in te, operabitur vt concipias sine
viro: & virtus altissimi, inquit, obumbrabit tibi. Altissi-
mi virtus sine dubio Christus est: hoc enim ad ipsius
† Hoc loco variant vetera, vt suo loco annotemus. personam pertinet. † Superueniēs ergo spiritus sanctus
in virginem, sanctificauit eam, opere suo efficiens cor-
pus sanctum ex ea in quo virtus, quæ dicitur dei filius,
nasceretur: cuius obumbratio in virginē, hoc est vt de
immensitate diuinitatis aliquid esset in vtero virginis,
quantum posset capere natura humana, quod quasi ex
splēdore obumbratio diceretur, virtus dei esset, qui dei
virtus necnon & deus, Nihil enim de deo est, quod nō
dicatur deus. Nam hoc corporeum est, vt sit in carne
aliquid & caro dici non possit, vt pili, & ossa, & nerui,
LII. & cætera. Si de spiritu sancto natus est Christus, si
Prouer. 9. effectu eius ex Maria caro factus, cur dictū est, Sapien-
C tia, quæ vtique Christus est, ædificauit sibi domum.
Responsio. Quæstio ista, gemina ratione potest intelligi. Pri-
mum enim domus Christus Ecclesia est, quam ædifica-
uit sibi sanguine suo. Deinde etiā potest & corpus eius
dici domus ipsius, sicut dicitur & templū eius. Si enim
propter habitationem dicitur templum dei, non absur-
de dicetur & domus, sicut legimus in lege. Sed si effe-
ctu spiritus sancti factum est corpus, & domū posse di-
ci arbitramur, quare ad personam Christi relatum est?
Quoniam factum filij, factum patris est, quia vtriusque
vna virtus est. Simili modo etiam factum spiritus san-
cti, factum filij dei est, propter naturæ & volūtatis vni-
tatem, Siue enim pater faciat, siue filius, siue spiritus san
ctus, trinitas est quæ operatur: & quicquid tres fece-
LIII. rint, dei vnius est operatio. Si omnia ratione facta
sunt, quid est vt octauo kalēdas Ianuarias Saluator na-
Responsio. tus dicatur. Nemo sic poterit hebetari, vt neget om-
nia facere deum cum ratione. Ideo ergo Christus de-
scendens de sacris sedibus ad salutem mundo tribuen
dam, vt etiam mundum ipsum & tempora à se institu-
ta doceret, tunc nasci homo voluit, ad diminutionem

humani generis augmentandam in deum, quando ex D
magna diminutione lux quę dies est, crementum inci-
pit accipere: vt tempus natiuitatis eius ratione cōgruat
doctrinæ diuinæ, quæ ex vmbra mortis homines cœ-
pit multiplicare ad vitā. Si ex semine Dauid Chri- *LIIII.*
stus filius dei factus est secundum carnem, hoc est, na-
tus iam filius dei, & in vtroque quia sanctus natus est,
quo modo ergo postquam baptizatus est, dictū ei à do
mino deo est, Tu es filius meus, ego hodie genui te. *Psal. 2.*
Christus dei filius ex æterno est secundum spiritum *Responsio.*
sanctitatis, Iuxta carnem vero ex semine Dauid natus
est filius deo, vt in vtroque non factus deo filius habea-
tur, sed natus. Illud autem quod in baptismo audit, my-
sterij, non sua causa est, Nam hoc omnibus audit qui
baptizantur. Ipse autem demonstratur tātummodo, vt
ex hoc appareat in homine virtutibus deus, Cæteri ve-
ro firmantur, quia ex hoc incipiunt esse filij dei cū san-
ctum accipiunt spiritum. Quanuis enim sanctū natum
sit corpus domini, non tamen sacramēto regeneratio-
nis firmatus fuerat homo Christus esse filius dei, nisi
spiritum sanctum accepisset iuxta decretum renascibi-
litatis donum. Nam & Iudæi filij dei dicti sunt in deuo
tione, non in sacramento quod nunc operatur, vt ac- E
cepta remissione peccatorum superueniente sancto spi
ritu dicantur filij dei. Saluator ergo & natus est secun
dum carnem filius dei, & post in mysterio firmatus.
Nec enim poterat, quod de sancto spiritu natū est, non
de deo nasci: sed vt propositum mysterij impleretur,
superueniente spiritu non diminutum est, sed auctum.
Quid causæ fuit vt illo tempore crucifigi se per- *LV.*
mitteret dominus, quo octauo kalēdas Aprilis, Pascha
acturi erant Iudæi. Omnia propriis locis & tempo- *Quo tēpore mūdus initium cœperit.*
ribus egit Saluator. Vt enim omnia se voluntate patris
recte condidisse doceret, tunc voluit passione sua mū-
dum redimere & reformare, quando eum & creauerat,
id est, in æquinoctio, vnde mundus initium cœpit, &
dies super noctem increscere. In regno itaq; agens Ro-
mano, nō nisi octauo kalēdas Aprilis pati debuit, quan
do æquinoctium habent Romani. Tūc enim vtiq; pri-
mum hæc pars mundi illuminata est, & ex eo dies cœ-
pit crementum accipere. Ideoq; & passione Saluato-
ris à morte liberata, & à tenebris ad lucē perducta est.
Nulla itaq; vituperatio authoris poterit videri, quando
lapsam creaturam tunc reformauit quando & fecerat.
Nec enim reprehēdi poterit rei lapsæ initium creatio- F
nis, cum ad id redeat instauratio Paschæ. Eadem enim
die voluit esse renouationis gaudiū, quo fuerat & dedi
cationis. [Ergo mysteriū hoc continet vt salus mundo
tunc redderetur, quando illā acceperat.] Quare in *LVI.*
Matthæo pater Ioseph Iacob scribitur, & in Luca Heli,
vt aut duos patres habere imperite descriptus sit, aut cer
te qui vere pater eius sit nesciatur. Non est ambi-
guum patrem Ioseph Iacob fuisse, Ordo enim à Dauid
per Salomonem tramitē suum tenens, recto cursu per-
uenit ad Iacob, cuius filius est Ioseph: Heli autem filius
Mathat, à Dauid per Nathan filium eiusdē Dauid, or- *Nathan filius Dauid.*
dinem tenet, vsq; ad tempus quo Saluator aduenit: vn-
de singuli Euāgelistæ à Dauid singulorū fratrum gene-
rationum ordines prosecuti, quasi fugam † fecerunt, *† forte furcam.*
vt Matthæus à Dauid per Salomonem descenderet ad
Ioseph: Lucas vero ab Heli, qui tempore fuit saluatoris,
ascendit per traducem Nathan filij Dauid: & vtriusq;,
id est Heli & Ioseph iunxit tribum, ostendens vnius ge
neris esse vtrunq;: vt cū Heli sociat Ioseph, non discre-
pare eos in generatione, sed fratres ostēdat: ac per hoc

G non ſolum ipſius Ioſeph filium eſſe Saluatorem : ſed &
Heli : ipſa enim ratiooe , qua ipſius Ioſeph filius dici-
tur Saluator, ipſa eſt & Heli filius, & cęterorum omniũ,
qui de eadem tribu ſunt . Hinc eſt quod dicit Apoſto-
Roman. 9. lus , Quorum patres , & ex quibus Chriſtus ſecundum
carnem . Diuino etenim nutu permotus Lucas eſt , vt
ab Heli per traducem Nathan aſcenderet ad Dauid, &
per Tharam patrem eius aſcenderet ad Sem filiũ Noë,
& adhuc ſuper diluuium perueniret ad Seth filium A-
dæ, qui redditus erat pro Abel : & eadem ratione face-
ret filium Adæ Saluatorem, qua dicebatur filius eſſe Io-
ſeph & Heli , Super Adam autem tranſcendens , aſsi-
gnaret ante omnem carnem Chriſtum filium dei eſ-
ſe. Illud quod quibuſdam videtur, quia Heli acceperat
vxorem Iacob, quo modo lex mandauit, vt ſi quis mor
tuus fuiſſet ſine filiis , acciperet frater aut propinquus
vxorem eius, & reſuſcitaret ſemen fratris ſui : & ita fa-
Deuter. 25. ctum, vt Heli generaret Ioſeph, Iacob cuius vxorem ac-
ceperat: & per hoc iungi generationem, vt non imme-
rito Ioſeph patrem habere Heli dicatur, Hoc nec pro-
babile eſt, nec ad vllam rem proficit. Illud autem quod
ſupra dictum eſt, & per generationem iungit duos fra-
H tres filios vnius , & Chriſtum oſtendit filiũ dei eſſe an-
te omnem generatiooem . Euangeliſta enim cum re-
Luca. 3. ferret, dicens, Et ipſe Ieſus erat incipieos ferè annorum
triginta , filius ſicut putabatur Ioſeph , qui fuit Heli , id
eſt, Ieſus filius ęſtimabatur Ioſeph: & non ſolum Ioſeph
erat filius, ſed & Heli: non quia Ioſeph filium dicit He-
li, ſed eodem genere , quo Ioſeph vocabatur filius eſſe
Ieſus , ita erat etiam filius Heli , propter quod fratrum
filij erant Ioſeph & Heli , id eſt Salomonis & Nathan
filiorum Dauid: vt per Dauid aſcendens ad Abraham
& Noë & Seth, & ad ipſum Adam, & ſuper Adam, do-
ceat eſſe Chriſtum filium dei. Cum enim dicit, Qui fuit
filius Seth, qui fuit filius Adæ, qui fuit filius dei: Chriſtũ
vtiq; ita dicit Adæ filium , ſicut dicebatur filius Ioſeph.
Luca. 2. Ait enim Maria ad eum , Fili quid feciſti nobis ſic ? Et-
enim ego & pater tuus mœſti & triſtes quærebamus te.
Super Adam autem iunxit Chriſtum patri deo , vt qui
horum , id eſt ab Adam vſque ad Ioſeph & Heli filius
dicebatur ante iſtos omnes dei verus filius intelligere-
tur ad coofuſionem Photini, qui Chriſtum oon oiſi ex
Maria , nec ante fuiſſe conteodit . Quorum enim non
erat, filius dicebatur: & dei , cuius filius verus erat , ne-
I gabatur. Si enim, quod improbabile eſt, & ad nullã rẽ
proficit, Ioſeph Heli filius dicatur, ſecundum quod ſu-
pra diximus, nõ dixiſſe videbitur de Chriſto , quia fuit
filius dei, ſed de Adam. Per ordinem enim ſingulorum
filiorum patres ſubuciẽdo, venit ad Enos, cuius patrem
dicit Seth: patrem autem Seth dicit Adam , Adæ vero
patrem dicit deum : & neſcio quæ vtilitas ſit ſic aſſeue-
rare . Si autem per ordioem , ſicut diximus , ſinguli pa-
tres Chriſti dicantur , ſicut & filius dicebatur Ioſeph:
Roma. 9. quia dictum eſt, Quorum patres, & ex quibus Chriſtus
ſecundum carnem, ipſo ordine legitur filius eſſe Seth,
& filius Adæ. Et ſuper hos omnes aſsignatur filius dei,
vt ante ipſos dicatur eſſe , quorum filius nuncupatur.
LVII. Quid eſt hoc, vt cum in Malachia Propheta ſcrip-
Malac. 3. tum ſit, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam,
Marci. 1. qui præparet viam tuam ante te : Marcus hoc Euange-
liſta in Eſaia Propheta ſcriptum aſſerit. Non po-
toit latere Marcum , quid ſcriberet: nec enim expers e-
rat lectionis , qui ab infantia diuinis literis imbutus &
exercitatus erat in lege , maxime cum Apoſtolos ſit ſe-
cutus. Sciens autem omnia ad authorem referenda di-
cta, hæc ad Eſaiam reuocauit , qui ſenſum iſtum prior K
intimauerat , dicens , Vox clamantis in deſerto, parate Eſaiæ. 40.
viam domino, rectas facite ſemitas dei noſtri . Deniq;
poſt verba Malachiæ ſtatim ſubiecit Euangeliſta, di-
cens: Vox clamãtis in deſerto: vt iungeret verba vtriuſ-
que Prophetæ ad vnum ſenſum pertinentia ſub prio-
ris Prophetæ perſona. Qua ratiooe negat ſe Ioan- LVIII.
nes Chriſtum ſciſſe ante baptiſmum , cum venienti ei Matth. 3.
ad baptiſmum dicat, Ego à te debeo baptizari, & tu ve-
nis ad me : quo modo ignorabat eum quem prohibuit
humilians ſe ei? Tanta ſanctitate præditus eſt etiam
ab ipſis cunabulis Ioannes , vt nec falli nec fallere cre-
datur, nec dominum ſuum qui eum in vtero per ſpiri-
tum ſanctum illuminauerat neſcire: ac per hoc verum
eſt, quia & deſcendente in eum ſpiritu agnouit eum, &
priuſquam ad baptiſmum veniret, non ignorauit eum.
Sciebat enim eum , ſed an ipſe eſſet qui donũ dei olim
patribus repromiſſum miniſtraturus eſſet , neſciebat:
hoc eſt quod tunc ſe didiciſſe profitetur , cum vidit in
eum ſpiritum deſcẽdiſſe . Sic enim ſe à deo inſtructum
dicit Ioannes, Super quem, ait, videris ſpiritum deſcen Ioan. 1.
dentem & manentem ſuper eum , ipſe eſt qui baptizat
in ſpiritu ſancto. Hoc etiam Apoſtolus cõteſtatur, Di- L
co enim, inquit, Chriſtum miniſtrum fuiſſe circunci- Roma. 15.
ſionis propter veritatem dei, ad confirmandas promiſ-
ſiones patrum. Hoc eſt in quo neſciebat dominum Io-
annes : quãuis enim magnificentiam eius non ignora-
ret, hoc tamen latuit eum, quia per ipſum fides Abrahæ
implenda erat. Si baptiſma cœleſte myſterium eſt, LIX.
cur Nicodemo cum de baptiſmo dubitãti loquitur do
minus, Si terreſtria, inquit, dixi vobis & non creditis, Ioan. 3.
quo modo ſi dixero vobis cœleſtia credetis? Qui
baptiſmum putat carnali ratione conſiſtere , hic non
eſt ſpiritalis: nec donum cœleſte poterit conſequi , qui
ſe per aquam non per fidem immutari credat . Aqua
enim cernitur , ſed qui non videtur ſpiritus operatur,
vt fides in eo ſit , Quia ſicut ſordes corporeas aqua , ita
ſpiritus animam abluit à peccatis: vt quo modo viſibi-
lia viſibilibus , ita & ſpiritalibus proſit ſpiritus : ac per
hoc ſpiritalis ratio vertitur in baptiſmo . Plus enim eſt
ibi quod auditur, quàm quod videtur. Cum hinc ergo
Nicodemus carnali inſtructus ratione dubitaret , ſal-
uator vt eum ad fidem attraheret , exemplo vſus eſt
congruo, vt ad rem inuiſibilem firmãdam viſibile da-
ret exemplum, quod ſolo auditu conſiſtit, non viſu, & M
non negatur: & eſt tamen terrenum , quia mundi rem
operatur . Ait ergo dominus ad Nicodemum ſuaden- Ibidem.
do illi , Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, &
neſcis vnde veniat vel quò eat, Sic eſt omnis qui rena-
ſcitur ex aqua & ſpiritu ſancto: vt quo modo vox veniẽ
tis ſpiritus, id eſt, venti, auditur quidem, non autem vi-
detur, ſicut dictũ eſt: ſic & ratio baptiſmi auditur quòd
dicatur, tamen quo modo per ſpiritum fit non videtur:
auditur tamen , cum quid futurum eſt ab eo qui verba
inſinuat, prędicatur, vt fieret credatur quod auditur, nõ
tamen ratio facti reddatur . Cum autem nec per exem-
plum Nicodemus duceretur ad fidem , tunc audiuit à
ſaluatore, Si terreſtria, inquit, dixi vobis & non credi-
tis, quo modo ſi dixero vobis cœleſtia, credetis? Iſta ver
ba terrena dixit, quæ ad exemplum protulit : hoc eſt, ſi
per rationem terrenam , inquit, exempli dati , ſpiritus,
id eſt, venti, nõ creditis poſſe fieri, quia quo modo fiat,
non videtur: quo modo fieri poterat, vt ſi darẽ cœleſtia
exempla quæ vtiq; neſcitis, crederetis? Poteſt enim ho-
mini ſuaderi quod neſcit, per id quod ſcit: vtputa deus
dicit

A dicit de Christo, quòd fili' eius sit verus, quod quo mo
do sit, comprehendi non potest, Per id autem quod sci
mus secundum carnem quo modo sint filij, credimus
ideo deum dixisse Christus filius meus est verus, vt de
semetipso illum esse significaret. Hoc modo & saluator
rem quæ nec verbis nec animo explicari potest, per id
quod sensibile est & auribus auditur, voluit commen-
dare: hoc est, per exemplum spiritus qui est vêtus, quem
& sensibilitas capit & auris audit, sed vnde veniat ne-
scit, factum spiritus sancti, quod capi nô potest, voluit
Actio.2. facere credibile. Sed & in Actibus Apostolorum eodē
modo legitur, Et fact' est, inquit, subito de cœlo sonus,
tanquam aduenientis spiritus validi, & repleuit totam
domum: & cætera. Ecce aperte exemplo venti spiritum
sanctū insinuat ita de cœlo aduenisse & sonuisse, quem-
admodum validus ventus super terram. Nam & Hie-
remias ventum spiritum vocat dicens, Ventus spirat in
omni regione, Qui propterea quòd in hoc mundo est,
& per diuersa circumfertur loca, vnde veniat, vel quò
Ioan.3. eat nescimus. Spiritus autem sanctus de cœlo venit, si-
cut legimus, vt credentes illuminet. Quo modo ergo
quibusdam videtur de spiritu sancto saluatorem dixis-
B se, Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed ne-
scis vnde veniat, vel quò eat? cum constet exempli cau
sa locutum hoc saluatorem. Denique subiecit, Sic est,
inquit, omnis qui renatus fuerit ex aqua & spiritu san-
cto. Quid tam apertum, quia spiritum ventum signifi-
cauit? Sed ideo putant non ventum significatum, quia
ait, Vbi vult spirat: quasi non omnis creatura, lege sibi
posita, remissa sit arbitrio proprio. Et nos enim imus,
& facimus quod volumus, agentes sub lege, quare & ra
tionem præstabimus. Aut possibile putatur, & nec stul-
tum videtur, vt effectum volens sancti spiritus insinua-
re, illum ipsum daret exemplum: igitur omni genere
LX. quæstionem solutam arbitror. Si lex & Prophetæ
Matth.8. vsque ad Ioannem, quo modo saluator ad sacerdotes
Marci,1. mittit offerri munera pro emundatione lepræ? Hoc
Luca.5. quidem non fuit temporis, sed ad condemnationem
factum est Iudæorum: vt cum veritatis culmen melio-
rati temporis non intelligerent ad lucrum salutis suæ
factum, inclinaret se veritas ad accusationem eorum.
Cum enim velut legis inimicum haberēt saluatorem,
quia misericordiæ causa ab onere illos legis volebat li-
C berare, sicut prædictum erat ab Hieremia Propheta: ait
Hiere.31. enim inter cætera, Et dabo illis testamentum nouum,
non quale dedi patribus eorum: tunc saluator, ne ini-
micus, sicut putabant, appareret, noua prædicans, eum
qui mundatus fuerat à lepra, ad sacerdotes misit offer-
Leuit.13. re munera pro emundatione sua, sicut præceperat Moy
ses: & vt ad accusationem eorum hoc proficere testa-
retur, in testimonium, inquit, illis: vt iudicio hæc res cō
tra illos testis esset, qui saluatorem inimicum legis di-
Actio.16. cebant. Hoc secutus est & Apostolus Paulus: cum enim
prædicaret iam non oportere circuncidi, ipse Timo-
theum circuncidit propter scandalum Iudæorum: ma-
luit enim rem superfluam facere, quàm tumultum ex-
citari à falsis fratribus: quod quidem errori profecit Iu-
dæorum. Satis enim eis factum est ad horam, per quod
LXI. in perpetuum errarent. Quid est vt Iudæis disci-
Matth.12. pulos accusantibus, eo quòd sabbatum violarēt, spicas
manibus confricantes & comedentes, saluator exem-
1.Reg.21. plum Dauid proferret, quia manducauit panes, quos
non licebat mãducare nisi solis sacerdotibus: per quod
non videntur excusari, sed simul cum Dauid rei fieri,
quippe cum nec sabbatis fecerit hoc Dauid? Sal-
uator hypocrisim Iudæorum multis vult exemplis ar- D
guere, maiora ostendens admissa in lege, & nullum au-
sum fuisse accusare: vt non solum semel & iterum sab-
batum in lege violatum monstraret, verumetiam sa-
cerdotalem panem ipso sacerdote concedēte præsum-
ptum illicite: & quod maius est, à sublimi authoritate
legis suæ viris. Primus enim Iesus Naue diuino præcep- Iosue.6.
to sabbatum non seruauit, quo facto, muri Hiericho
vltrò ceciderunt. Quantum profuit sabbatum non cu-
stodisse, sed fidem? Et Maccabæi, cum prius cæsi fuis- 1.Macc.2.
sent, sabbatis dimicauerunt, & de hostibus triumpha-
uerunt: & sacerdotes vt dominicis ceremoniis inser-
uirent, in templo sabbatum contemnebant. Dauid au-
tem iam vnctus in regem, postquam dei virtute inter-
fectum armis expoliauit Allophylum, in itinere posi-
tus, necessitatem famis passus, à sacerdote panem acce-
pit, quem non illi licebat manducare: sed excepta ne-
cessitate nō licebat: licitum autem erat, si necessitas ex-
egisset. Denique sacerdos vidēs necessitatem, non ne-
gauit, & Dauid à deo electus, sine cunctatione accepit:
talis causa est & sabbati. Quare & circuncidi in sabba-
to non prohibetur: hæc enim quæ periculosa non sunt,
sic seruanda mandata sunt, vt non obsint, si ex necessi- E
tate fuerint admissa: quia non ad salutem, sed ad reue-
rentiam mandata sunt. Illud autem quod omnino nō
licet, semper nō licet: nec aliqua necessitate mitigatur,
vt admissum nō obsit: est enim semper illicitum, quod
legibus, quia criminosum est, prohibetur. Superiora au
tem illa, quæ diximus aliquando licere, talia sunt, qua-
lia ieiunia legitima, quæ in necessitate soluta, non fa-
ciunt reos, si stomachi fuerit causa aut infirmitatis fe-
brium. Hæc igitur scientes, dolose Iudæi discipulos ac-
cusabant, quasi sabbatum violarent, sicut supra dictum
est. Saluator autem noluit illis de tempore impletæ le-
gis prædicare, ne plus ad insaniam prosilirent: sed de
præterito, vnde sabbatum vindicandū magis putabāt,
calumniosos illos ostendit: & nō solum in sabbati cau-
sa, sed etiam in sacerdotali pane confusi sunt, sicut su-
pra ostensum est. Quid est vt occisis filiis Liæ, qui LXII.
erant ex tribu Iuda, Rachel filios suos plāgere dicatur?

Quantum ad historiam pertinet, Rachel filij sunt
tribus Beniamin. Porrò olim pro maleficiis propriis, Iudic.19.
operibus scilicet Sodomitarum, & stupro quod in con
cubinam viri Leuitæ gesserant, à reliquis tribubus ex- F
tincti & erasi sunt, quam ob rem consolationem reci-
pere velle negatur, sciens nullam spem eorum qui pe-
risse noscuntur, Filij autem Liæ in primæuis annis, in
saluatoris causa occisi sunt, Vnde eorum causę planctū
non vult ascribi, quia & innocentes occisi sunt, & prop
ter deum à quo sine dubiu mercedis gratia æterna vi-
ta donati sunt. Quapropter planctum Rachel filiis di-
cit competere, qui & in præsenti & in futuro erasi sunt.
Illi autem carnaliter plancti, spiritaliter consolati sunt,
Filij autem Rachel carnaliter conuersati flammis spi-
ritalibus consumentur. Idcirco autem Liæ filiis occisis
adimpletum planctum Rachelis Euangelista testatur, Matth.2.
quia tunc plangere filios suos cœpit, quando filios so-
roris suæ in tali causa vidit occisos, vt æternæ vitæ hæ-
redes existerent, Cum enim aliquid aduersum adue-
nit, ex fœlicitate alterius, infausta sua miserius luget.

Qua ratione Magi Chaldæi per stellæ apparen- LXIII.
tiam Christum regem Iudæorum natum intellexe- Matth.2.
runt, cum stella indice temporalis rex soleat designari.

Hi Magi Chaldæi non maleuolentia astrorū cur-
sum, sed rerum curiositate speculabantur. Sicut enim

G datur intelligi, traditionem Balaam ſequebantur. Qui
Nume.23. cum accerſitus eſſet à Balach ad maledicendum popu-
† al.impul- lum dei, diuino nutu † benedicere cœpit. Ex huius er-
ſu dei In- go relatione compertum habebant, futurum dei proui-
dæorum. dentia ex Iacob qui regnaret. Hic enim quod non eſt
Nume.24. occultum, prophetauit dicens, Orietur ſtella ex Ia-
† al.Hic va cob, &c. † Iſtam ergo traditionem magi ſecuti, viden-
riant vete- tes ſtellam extra ordinem mundi, hanc eſſe intellexe-
ra, vt ſub- runt quam Balaam futuram indicem regis Iudæorum
iiciemus. prophetauerat. Quod quidem factum contra inimicos
religionis eſt. Inde enim teſtimonium accepit vnde ſo
let improbari, Aſtrologi enim inimici ſunt veritatis.

LXIIII. Quo modo probatur poſt tres dies & noctes reſur
rexiſſe ſaluatorem ex mortuis. In hac cauſa ſi nume-
rum dierum ac noctium per ordiné requiris, effectum
intelligentiæ non habebis, quia & Moyſes quadragin-
Exod.24. ta diebus & quadraginta noctibus ieiunauit, & tamen
non integer numerus inuenitur, Quando enim per
diem aſcendit & per diem deſcendit, omnem vtique
numerum non impleuit: ſed quia vbi dies eſt computa-
tur nox, & vbi nox eſt, computatur & dies, vt à parte
ad totum quadraginta dies & quadraginta noctes di-
Luca.11. cantur. Ita eſt quod dixit ſaluator, Sicut fuit Ionas in
H ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit fi-
lius hominis in corde terræ. Et quia tres noctes ſunt,
tres accipiantur & dies. Eſt enim nox ne nouum aut
contra rationem forte videatur, vt cum nox ex die pen
deat: nam ante lucem factam, ex qua appellatus eſt dies,
quàm veſperum quod ſequitur nox inſtitutum, mini-
me dubitatur quòd paſsio dominica à nocte ſumere
aſſeueratur initium non abſurdum eſt. Nam ſicut lux,
id eſt dies, imago vitæ eſt, ita nox ſimilitudo mortis
eſt, id eſt, tenebræ: ſicut in ſcripturis euidenter oſten-
duntur filij lucis & econtra tenebrarum. Nec mirum
ſi cum vbique dies nocti & lumen tenebris, hic ſolum
quæ ſunt ſequentia anterioribus præponãtur: vel quòd
in tali cauſa rerum ordo cõfunditur & mutatur vt an-
te ſignauimus. Nam mortis nox magis quàm dies eſſe
videtur, Ideo etenim à nocte initium ſumitur, quia nõ
aliter principi tenebrarum niſi per noctem potuit ſub-
intrari, id eſt nõ potuit vinci, Et vt aliquatenus domi-
nus lucis, id eſt æternæ vitæ, principi tenebrarum ſiue
mortis ſubiectus eſſet ad tempus: quatenus & præteri-
tos & poſt futuros à morte liberaret. Nam non eſſet
I mors penitus euacuata, nec vnquam tenebrarum cali-
go diſcuſſa, ſi dominum non vidiſſet ſubintrãtem, Et-
enim tanta luce ſecretum mortis in quo dominabatur
euanuit, nec penitus vinci poteſt, niſi qui vel per ſua
vel in ſuis capitur. Recte ergo in tali negocio tantum-
modo nox obtinet principatum, ita vt amitteret pote-
ſtatem: & vt Iudæi non credentes in perpetua nocte
remanerent, nec author dies tanti ſceleris, immo ſacri-
legij, ſed nox fieret, præcedenti nocti contra rerum ſe-
riem ſubditur dies, ſicut deus & dominus omnium re-
rum principi nefariæ mortis, vt omnes à mortis laqueis
explicaret. Quod ſi cui adhuc forte videtur eſſe con-
trarium, diligenter aduertat ne incipiat illud durius
æſtimare, quòd deus ſe perſonam induens ſerui, non di
cam hominis, mortem deleuit. Quid ergo hic ordiné
quæris, vbi omnia videas eſſe contraria? Quæ eſt enim
lux quæ fuit in tenebris, & tenebræ eam non compre-
henderunt: Dominus lucis qui & comprehẽſus eſt. Qui
enim ſcit ſe ad hoc comprendi vt feriatur, tempus il-
lud in mortem computat. Eſt & dies ſequens qua au-
ditus & crucifixus eſt. Eſt & nox quæ cœpit in ſabbatũ,
eſt & ipſum ſabbatum. Eſt etiam veſper poſt ſabbatum, K
Hoc eſt quod Iudæis à Moyſe præceptum eſt in figura,
vt veſpere intrarent in ſabbatum, in quo dominus re-
ſurrexit: qui complectitur diem dominicum, quia nox
non computatur ſine die, neque dies ſine nocte. Hac ra
tione poſt tres dies & poſt tres noctes dominus reſur-
rexit. Si vno ore & ratione Euangeliſtę locuti ſunt, LXV.
quo modo factum eſt vt tribus dicentibus, id eſt Mat- Matth.27.
thæo, Luca, & Ioanne, quia ſexta hora crucifixus eſt do- Luca.23.
minus, Marcus è diuerſo tertia hora crucifixum dicat Ioan.19.
Saluatorem. Obſcuris vera inuoluere non eſt bo- Marci.15.
num. Nam tres Euangeliſtæ vnum ſenſum habuerunt,
Marcus autem rem quæ ab illis prætermiſſa fuerat, vo-
luit intimare, ſciens neceſſariam. Nec enim falli poſſet
qui authorum exempla ſecutus, ea quæ ſcripſit magna
deuotione & induſtria didicit, & nec ſine ſancto ſpiri-
tu fecit. Quid ergo ex hoc oſtẽdere voluit, debet abſol-
ui. Contuendum itaq; eſt, quia nõ à Pilato, ſed à Iudæis
Saluator crucifixus eſt. Quantũ enim ad leges Roma-
nas pertinuit, innocentem pronunciauit Saluatorẽ. Ait
enim Pilatus Iudæis, Ego nullã inuenio cauſam in eo.
Et dicentibus illis, Crucifige eum: reſpõdit, Quid enim Ioan.19.
mali fecit? Denique perſiſtens & volẽs educere eum de
manibus eorum, calumniam paſſus eſt, dicentibus eis, L
Si hunc dimittis, non es amicus Cæſaris: Omnis enim
qui ſe regem facit, cõtradicit Cæſari. Sic factum eſt vt
traderet eum iudicio illorum. Sententiam ergo nõ de-
dit Pilatus, ſed Iudæi. Denique præmoniti ſunt, inquit,
à principibus ſecerdotũ, vt dicerent, Crucifigatur. Hãc
ſententiam tertia hora datam vult intelligi, in qua aſ-
ſiduis vocibus perdurantes cum interuallo horarum fe
re trium, quibus itum & reditum eſt ab Herode, cruci-
fixerunt Saluatorem. Omnis enim qui addicitur mor-
ti, ex eo iam mortuus computatur quo ſententiam ex-
cepit. Manifeſtauit igitur Marcus, quia non in iudicis
ſententia Saluator crucifixus eſt. Difficile eſt enim in-
nocentem probare eum qui ſententia iudicis punitur,
Diſcordare ergo ſe paſſus eſt in verbo, vt doceret ter-
tia hora cœptum eſſe quod ſexta hora impletum eſt,
non legibus, ſed perſiſtente maleuolentia Iudæorum.

Quo modo Marcus Euangeliſta dæmonia cogno- LXVI.
uiſſe ait & profeſſa eſſe Ieſum, econtra autem Apoſto-
lus, principes & poteſtates huius ſeculi neget cognouiſ
ſe diuinitatem domini Ieſu. Dicit enim inter cæ- Marci.1.
tera Marcus, Sciebant enim ipſum eſſe. Apoſtolus ve- 1.Corint.2.
ro, Quem nemo, inquit, principum huius ſeculi cogno M
uit: ſi enim cognouiſſent, nunquã dominum maieſta-
tis crucifixiſſent. Si dæmonia ſciebant, quo modo prin-
cipes ignorabant? Quibuſdam videtur principes hu-
ius ſeculi maiores Iudæorum ſignificaſſe, quaſi iuxta il-
lud quod Petrus Apoſtolus dicit, Scitis enim, inquit, Acto.3.
fratres, quia per ignorantiam geſsiſtis hoc malum, ſi-
cut & principes veſtri. Ergo Iudæorum erãt principes,
non tamen huius ſeculi principes erant, Vnde ait, ve-
ſtri: non ſeculi: quippe cum dixerint regem ſe habere
Cæſarem, ſub cuius fuerant redacti poteſtate. Sunt au-
tem iſti hi principes quos alio loco ſignificauit Apo-
ſtolus dicens, Non eſt nobis colluctatio aduerſus car- Ephes.6.
nem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſta-
tes huius mundi, aduerſus tenebrarum harum rectores.
Recte ergo quæritur, Si enim iſti non cognouerunt Ie-
ſum, quo modo poterat fieri vt dæmonia agnoſcerent
eum. Sed aliud eſt quod cognouiſſe in Chriſto dæmo-
nes dicit, & aliud quod huius ſeculi principes negat co
gnouiſſe. Nã dæmonia ſciebãt ipſum quidẽ eſſe qui per
legem

A legem fuerat promissus: omnia enim signa videbant
in eo quæ dixerant futura esse Prophetæ, vt quòd ex se-
mine Dauid de virgine venturus esset redemptor Is-
raël: mysterium autem diuinitatis eius ignorabant, si-
cut & principes eorum. Deniq; quærit, quamuis captio-
Matth.4. se, diabolus à Saluatore dicēs, Si tu es filius dei &c. Vi-
dens enim aliquando diuinam virtutem, aliquādo ho-
minis infirmitatem, ambigens quid verum esset, tor-
quebatur. Concordant ergo scripturæ secūdum ea quæ
reuelata sunt: Impossibile est enim discordare vnius
LXVII. spiritus viros. Quid est quod in cruce positus, sal-
Luca.23. uator ait, Pater, ignosce illis, non enim sciunt quid fa-
ciunt. si enim nesciunt, quid est quod ignoscitur, maxi-
Gene.20. me cum dicat rex Abimelech ad deum, Nunquid gen-
tem ignorantem perdes? Non omnis ignorans im-
munis à pœna est: ille autem ignorans potest excusari
à pœna, qui à quo disceret non inuenit. Istis autem hoc
ignosci petit, qui habētes à quo discerent, operam non
dederunt. Huiusmodi non licet ignorare, Accipiant er-
LXVIII. go veniam, si conuertantur. Cum vtique orādum
Matth.5. pro inimicis dominus docuerit, quid est quòd in Apo-
Apoca.6. calypsi contra hoc animæ occisorum vlcisci se petunt,
B à deo postulantes vindictam. Sic enim animæ oc-
cisorum clamant vindicari se postulātes, sicut sanguis
Gene.4. Abel clamauit de terra. Causæ ergo sunt quæ clamare
dicuntur, cum loqui non possint. Sanguis enim effusus
quid aliud quàm iudicari se postulat, clamans non vo-
ce, sed ratione? Nam & opus opificem laudare dicitur
per hoc ipsum quòd videntem se oblectat: Non enim
tam impatientes sunt sancti, vt vrgeant iam fieri quod
sciunt tempore præfinito futurum, quod nec anticipa-
ri potest, nec differri. Sed hoc dicto ostendere voluit,
vindicaturum deum sanguinem sanctorū suorum: ne
quia tam patiens nunc videtur, inultum putaretur im-
pium bellum quod contra sanctos geritur: vt & terro-
rem incutiat persequentibus dei seruos, & exhortaretur
pro se patientes. Releuatur enim anima patientis quan
do vindicari se audit à potente. Præ se enim spem fert
si mortem suam audiat iudici displicere: tūc enim pro
certo habet innocentem se esse. Et deus quidem mise-
ricors & patiens est, sed moderate: Expectat enim vt
impij credant, & peccatores se emendēt: si quo minus,
plectantur, quia dei longam patientiam contēpserunt.
Cuius rei exemplum etiam tempore misericordiæ præ-
C dicare ostendit, ne nō patiens, sed insensibilis, & quem
neq; dolor alicuius, neque pietas commoueret, videre-
Esaiæ.42. tur. Hinc est vnde ait per Prophetam, Tacui, nunquid
Luca.18. semper tacebo? Et dominus, Nunquid nō faciet domi-
nus vindictam seruorum suorum clamātium ad se die
ac nocte? Sic vtiq; clamant sicut supra diximus: Si quis
ergo Christianus ad tempus vindicet, non acerbe, neq;
cum sanguine, non peccat: melius tamē fecerit, si dimi-
LXIX. serit iudici deo. Si iam prædicante Ioanne, aut sal-
Matth.5. uatore, lex cessauit, quo modo saluator ait, Nō venit sol-
uere legem aut Prophetas, sed adimplere. Si enim pro-
phetia est, quo modo non soluta est quæ agendi amisit
authoritatem? Omnia quæ de Christo dicta sunt,
adimpleta sunt: & ipse dominus sic adimpleuit legem
& Prophetas, cum omnia quæcūque de se scripta sunt,
fecit, nec dissoluit aliquid, sed confirmauit. Lex enim &
Prophetæ vsque ad ipsum. Prophetæ enim de ipso lo-
cuti sunt, ideo vltra illum quæ ab his de hoc, id est de
Christo dicta sunt, tendi non possunt, neque post ip-
sum aliquid huiusmodi Prophetæ reperire potuerunt:
quia neq; habēt de quo dicāt, & de quo dicebatur iam
venit. Omnia etenim suis voluminibus complexi sunt, D
& incarnationem & conuersationem, & passionem, &
resurrectionem, & diuinitatis manifestationem, & fu-
turum eius iudicium reuelauerunt, ac per hoc cessaue-
runt Prophetæ impleto opere dispensationis. Lex autē
duplici modo cessauit. Nec quidē tota: Nam & id quod
cessauit poterit permanere, si seruetur conditio: Aliud
enim cessauit in sententia, aliud in ipsa lege. Prædican- Matth.3.
te Ioanne baptismum pœnitentiæ in remissionem pec-
catorum, cessauit sententia legis quæ reos tenebat pec-
catores: cessauerūt etiam onera legis, quæ ad duriciam
cordis Iudaici fuerant data in escis, neomeniis, sabba-
tis, & cæteris. Misericordia enim adueniente, cessauit
vindicta. Sed onera legis in perpetuum cessauerūt. Sen-
tentia vero his cessat & aboletur, qui permansere in be-
neficio consecuto. His autem qui redeūt ad hominem
veterem, refricatur legis authoritas, quia immemores
beneficiorum redeunt sub sententia legis. Circuncisio
vero & sabbatum vsque ad illud tempus valuit quo no-
uæ legis prædicaretur mandatum: sic enim data sunt,
vt adueniente lege fidei cessarent. Vnde dicit Aposto- Roma.10.
lus, Finis legis Christus. Nam & Daniel hoc significat, Danie.9.
cum & de aduētu domini & temporibus hebdomadū E
prophetat, quia & chrisma & iudicium & sacrificium
& ipsa ciuitas cessatura erant. Spiritali enim aduenien-
te lege, necesse erat cessare carnalia. Tunc enim ex par-
te corporis seruiebatur deo, nūc ex parte animæ. Pridē
visibiliter scilicet tunc, modo inuisibiliter. Tunc in car-
ne, nunc in animo, quia deo vnque qui spiritus est, in
spiritu seruiendum est. Non ergo soluta lex est, quia ces- Ioan.4.
sauit, sed successum illi est impleto tempore. Nec enim
administratio eius accusatur aut iudicium, si peccato-
ribus indulgentia datur, cum hinc magis recte data &
iuste probetur, quia quib⁹ dominabatur, peccatores fuis-
se non negantur, quia iustis, inquit, lex non est posita.
Non ergo quia misericordia præferenda est, contem- 1.Timot.1.
nenda putetur iusticia: cuius reuerentia si non esset, ipsa
misericordia fructum non haberet. Nisi autem hanc
seruauerint post acceptā misericordiam, nihil illis pro-
derit indulgentia. Nam dixit lex. Non facies tibi ido- Exod.20.
lum, neque adoraueris quæ in cœlo sursum sunt, & quæ
in terra deorsum: & non peierabis, & honora patrem
& matrem: & nō occides neq; fornicaberis, neque fur-
tum facies: non dices falsum testimonium, neq; concu-
pisces quicquam proximi tui. Nunquid hæc cessasse di- F
cenda sunt? Absit. Sine his enim quis poterit vel in hac
vita idoneus iudicari? Ac per hoc cætera cessauerūt quę
supra diximus, neomeniæ, sabbata, lex escarum, sacrifi-
cia, circuncisio &c. Hinc est vnde dicit Apostolus in-
ter alia, Principes non sunt timori operi bono, sed ma-
lo. Vis autem non timere potestatem, fac bonum, & ha- Roma.13.
bebis laudem ex illa. Hæc seruata bonos faciunt, nō ta-
men perfectos. Vnde saluator, Nisi abūdauerit, inquit, Matth.5.
iusticia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum,
non intrabitis in regnum cœlorum. Addens enim istis
potiora saluator, non soluit vtique legem, sed adim-
pleuit. Sensus enim legis ad salutem hominis pertinet,
vtputa, oculum pro oculo, dentem pro dente: vt ti- Leuit.24.
mens ne pateretur quod aliis facere prohibitus est, co-
hiberet se à nequicia. Saluator autem superiorem in
hunc sensum addens iusticiam: Ego autem, inquit, di- Matth.5.
co vobis, Non resistere malo, sed si quis te percusse-
rit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & sinistram:
vt dum vicem non reddit malo, perfectus sit. Red-
dere enim vicem iustum est, sed non plenum: si vero

G dissimulet ab iniuria, plena iusticia est & abúdans. Re-
tribuere enim gaudet ad tempus, remittere autem in
futurum præstat læticiam. Sic enim adimpleuit legem
saluatnr, dum quos illam iusticiam docuit, hic iustio-
res effecit, quia illa non potuit, Quamobrem gaudium
legis est, quia discipuli eius peritiores effecti sunt. De-
struxisset planè legē, si impune peccare docuisset. Por-
rò autem suspendit sententiam, vt hic qui male facit,
habeat spacium pœnitēdi: si quo minus, redit in illum
sententia cumulata, quia oon cognooit ad hoc se re-
LXX. missum vt emendaret se. Cum dominus certe ini-
Matth.5. micos nos diabolo fieri præceperit, quid ergo est vt in
Euangelio dicat, Esto consentiens aduersario tuo citn.
Quis est hominis aduersarius, nisi diabolus? Nul-
li dubium est diabolum esse hominis inimicum, maxi-
me fidelis, vehementiora enim tela sua contra dei ser-
uos exacuit. Sicut ergo iste bonnrum inimicus est, ita
& lex malis aduersa est. Quis enim cnntemnenti se nō
aduersetur? Domious ergn peccatorē alloquitur vt cō-
sentiat mandatis quæ illum inobediētein condēnaot,
vt subiiciat se voluotati eorum, & fiat ex ioimico ami-
cus: quia & cnntemptor legis ioimicus est eius, volun-
H tati enim eius resistit: Ideoq; hortatur dominus pecca-
torem, vt bene agendo reconciliet sibi legem, ne in die
iudicij accuset eum apud iudicem, & cōdemnatus pœ-
nas det spretæ legis: Omni, etenim inquit, qui male vult
agere, disciplina dominica inimica videtur: cui nisi cō
senserit, mittetur io gehennam, diabolo, qui vere ini-
LXXI. micus huoiani generis est, præparatam. Quid est
Gene.32. quòd Iacob appellatus est homo vidēs deum, & Moy-
Exod.32. ses vidit deum facie ad faciem, necnon & Esaias, Vidi
Esaiæ 6. ait, deum sabaoth oculis meis: Contra autem Inanoes
Ioan.1. Euāgelista, Deum, ioquit, nemo vidit vnquam. Hoc
† In veteri, quantum videtur contrarium est, † quantum ad fidem
quæstio finit vero pertinet deum omninn nemo vidit vnquam, ne-
in verbo cō que patrem, neque filium. Quòd enim visus dicitur, ad
trarium est, intelligentiam refertur, visus est enim velut in imagi-
Responsio ne. Veluti nos cum imperatores nesciamus, videmus
incipit, eos in figura, non in veritate: Ita & deus visus est, vt in-
Quantum telligeretur deus esse qui apparebat per rationem, non
ad fidē ve- per substantiam, quia in natura sua deus videri non po
ri pertinet test. Et vt verius propositæ quæstionis secreta panda-
& cætera. mus, sensum Euangelistæ explicare nitamur. Ioannes
I enim occultum aliquid prodere voluit, quod sciuit ad
Ioan.1. salutarem doctrinam pertinere: idcirco, Deum, inquit,
nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius qui est in si-
nu patris ipse enarrauit. Animaduertamus sensum E-
uangelistæ, vt enim verum esse, quia nemo vidit deum
vnquam, ostenderet, filium hoc enarrasse docet, quem
falli vtique impossibile est, quia in sinu patris est. Sinus
autem patris quid est, nisi affectus in charitate veri pa-
tris per naturæ vnitatem in filium? Quamobrem ne-
mn vidit deum, nisi vnicus filius, hoc Inannes Aposto-
lus filium dei audiuit dicentem ioter alia, Non quia pa
trem vidit quisquam nisi qui est à deo, hic vidit patrē.
Vt ergo ad condemnationem proficeret Iudæorum,
qui Christum dei filium audire nolebant vel credere,
ostendit Euangelista hunc esse Christum, qui patribus
apparuisset in deum: illum autem qui pater est, nunquā
videri nisi à filio. Quando enim deum patrem negat
visum, & deum apparuisse patribus profitetur, maoife-
stare se vult dei filius, quia ipse semper in deum visus
à patribus est. Vnde inter cætera dicit Iudæis de patre,
Neque vocem eius audistis aliquando, neque figu-
Ioan.5. ram eius vidistis. Ecce non est contrarium, & visum,
& inuisum esse deum. Quando legitur in Apoca- K
lypsi Ioannis, Vade, inquit, & accipe librum de manu LXXII.
angeli & deuora illum, & amaricabit veotrem tuum, Apoca.10.
sed io ore tuo erit dulcis sicut mel: Quis iste liber est
qui amarum facit ventrem cum sit dulcis? Omnia
diuina volumina amara sunt, sed perfidis atque carna-
libus: Idololatris enim insuaue est cum audiunt vnum
deum prædicari in Christn: Et Photinus simul perti-
mescit horrore correptus: Erubescit etiam Sabellius au-
diens patrem esse qui filius dici non possit, quia ab ipso
sunt omnia: filium autem idcirco filium appellari, quia
nō vtique pater ipse est, sed de patre, nec à quo, sed per
quem sunt omoia. Cnnfutatur & Arrius cum legit
Christum verum esse filium dei: sine dubio enim verus
dici nnn posset, nisi proprie esset de deo. Conuincitur
& Marcion addiscens, quia verbum caro factum est, Ioan.1.
qui putat Christo carnem negandam. Arguitur etiam
improbus Manichæus, videns scriptum ab Euangeli- Ioan.3.
sta, qoia Saluatnr nnn solum præsentia sui nuptiarum
vota decorauit, verumetiā poculis honestauit, qui nup-
tiarum aditus intercludit, & promiscue conueoire hor
tatur. Hæc cnntinentur in libr n quem accepit Apnsto-
lus deuoraodum. Hic liber euangelium scd̃m Ioannem L
intitulatur, quod non solum male sentiētibus amarum
est, verumetiam indisciplinatis, qui nolunt corripi vt
in peius proficiant. Ista reuelatio en tempore facta est
quo Apostolus Inannes in insula erat Pathmn relega-
tus à Domitiaoo imperatnre fidei causa. Tunc fuit in
spiritu vt posset videre cœlestia, & dum hæc ei osten-
duntur quæ futura sunt causa impietatis & stupri & cæ-
terorum, datus est illi liber qui dulcis quidem erat in
ore, sed amarum faceret ventrem: vt ex iis qui videntur
vnius corpus esse hnminis, istis dulcis esset qui prop-
ter quod integræ professionis sunt in nre significati
sunt: hoc enim dulce io ore est, quod vnum est: Illis au
tem qui hæretica prauitate caroaliter viuuot vel sen-
tiunt, propter quod in ventre significati sunt, amarus:
Accusabit enim eos io die iudicij dei. Post reuelationē
ergn Euangelium iussus est scribere, propter hæc quæ
supra diximus, Et Ezechieli Prophetæ similiter dictum Ezech.3.
est, vt acciperet librum qui esset dulcis in nre eius, quan
do perfidiam populi missus est, increpare. Quid LXXIII.
est quòd Simeō dicit ad Mariam matrem domini, in- Luca.2.
ter cætera, Hic positus est in ruinam & in resurrectio- M
nem multorum in Israël, & tuam inquit, ipsius animā
pertransibit gladius, vt reuelentur multorum cordium
cogitationes. Simeon vir sanctus, † & diuinis mi- † iustus.
raculis cnmmēdatus per spiritum sanctum locutus est
quid futurum esset hominibus ex causa Christi, vt rui-
na his esset, qui cum sibi viderentur stare per obseruan-
tiam & peritiam legis, diffidentia tameo nperum Chri-
sti caderent, desolati à promissinne patrum. Illis autem
qui nullius prope dignitatis essent in lege, credeotibus
vern in Christū, resurrectio in Israël: vt digni deo fie-
rent qui prius indigni & inutiles erant, & reprobaren-
tur qui aliquid esse putabantur. Hoc est qund alin lncn
dicit dnminus, In iudicium egn veni in hunc mūdum,
vt qui nnn vident, videant: & qui vident, cæci fiāt. De- Ioan.9.
nique non legisdoctores, noo Pharisæi, non Scribę se-
cuti sunt Christum, sed piscatores homines imperiti
& rusticani. Hinc est vnde dicit dominus, Pater gra-
tias ago tibi, quia abscondisti hæc à sapientibus & pru- Matth.11.
dentibus, & reuelasti ea paruulis. Qund autem adie-
cit, dicens, Et tuam ipsius animam pertransibit gladius,
vt reuelentur multorum cordium cogitationes: hoc Luca.2.
vtique

A vtique significauit, quia etiam Maria per quam gestum est mysterium incarnationis Saluatoris, in morte domini dubitaret, ita tamen vt in resurrectione [honore & virtute] firmaretur: omnes stupore quodam in morte domini dubitarent [non tamen in dubitatione manerent. Sic enim animam pertransit gladius, si dubitatio nō permaneat in cogitatione, sed pellatur superueniente reformante se pristina virtute.] Quis enim non ambigeret videns eum qui se filium dei dicebat sic humiliatum, vt vsque ad mortem descenderet? Et quia, vt dixi, omnis ambiguitas in resurrectione domini recessura erat, pertransire dixit gladium, non supercadere, aut contingere transeuntem membrum aliquod, vt sicut gladius missus pertransiens iuxta hominem, timorem facit, & tamen non percutit: ita & dubitatio moestitiam faceret, non tamen occideret: quia non sedit in anima, sed pertransiit, quasi per vmbram contingens

Luca.13. corda discipulorum. Denique Cleophas, & alius discipulus Emaüs euntes in via tristes, dixerunt inter cætera ipsi domino, nescientes quia dominus est: Nos putabamus, quia ipse erat qui incipiebat liberare Israël. Du-

B bitauerunt, sed statim agnito domino, trāsiuit dubita-

Psal.104. tio. Sicut dictum est & de Ioseph, quia ferrum pertransiuit animam eius. [In carcere enim innocens diu positus, & de dei iudicio circa se quod dubitauerit, non est mirum: Sed quia plus de deo sperabat, non pertransiit in ambiguitate. In eo enim quis iudicatur, in quo pronensior est, Apocalypsis Ioānis hoc sancit, Dicit enim, Dubiis & infidelib[us] pars erit in stagno ignis & sulphuris. Ideo quia non permanet in dubitatione, eripitur à morte:] hoc est mortē euadere, quia dubitare de deo, vel de Christo mors est: Ac per hoc qui definit dubi-

LXXIIII. tare, euadit mortem. Quid sibi vult vt Esaias Pro-

Esaia.53. pheta dicat de Christo, Qui peccatum non fecit: con-

2.Corin.5. trà autem Apostolus, Eum qui peccatū, inquit, nesciebat, pro nobis peccatum fecit. Quantum ad sensum pertinet, quæstiones diuersæ sunt, sed verba similia, ex parte quidem similia, ex parte vero discrepantia: fecit enim, & non fecit, contrarium est: nesciebat & non fecit, simile est. Propheta ergo ex persona Christi locutus est, quia peccatum non fecit, nec dolus inuētus est in ore eius: Apostolus vero loquitur de persona dei patris, qui eum, id est Christum qui peccatum nescie-

C bat, pro nobis peccatum fecit. Quod duplici modo intelligendum est, Primum enim fecit illum peccatum, dum incarnari illum voluit, vt quem sors non tangebat, de peccatrice carne corpus acciperet, per quod dicitur factus peccatū. Deinde dum offert eum pro peccatis, fecit illum peccatū: Hostia enim in lege pro peccatis oblata, peccatum nuncupabatur. Non ergo Christus peccatum fecit, sicut dicit Propheta, sed à patre ipse peccatum factus est, sicut ostensum est. Offerre autem Christum pro nobis quid est, nisi dare potestatem volenti eum occidere? Quod idcirco concessum est, quia profuturum erat, vt esset causa descendendi ad inferos, vt spoliaret tartarum animabus. Superabundans enim & inauditum peccatum est, occidisse eum qui non solum nullo genere peccauerat, sed & multis vitam donauerat. Hoc peccato reus factus diabolus, cōtradicen-

Galat.3. di audaciam perdidit. Nam simile aliud ad Galatas in Epistola legitur: inter cætera enim, Factus, inquit, pro nobis maledictum. A quo factus, nisi à patre? Iudicio enim dei crux Christi maledictum est Iudæorum, peccatum enim illorum exclamat mors Saluatoris. Crucifigi ergo se permisit, vt passio eius proficeret nobis, vt hinc cum signo eius exeuntes, à secunda morte mini- D

me teneremur. Metuit enim mors etiam seruos eius à quo victa est. Cur saluator pro se tantum & Petro di- LXXV.

drachma soluit, non etiam pro cæteris Apostolis: quippe cum omnes eum relictis [facultatibus] omnibus subsecuti sint, pro omnibus soluere debuisse videtur.

Didrachma capitum [vel tributi] exactio intelligitur, non prædiorum [quod nunc pannosum aurum appellatur, quia & pauperes exiguntur,] nec enim Saluator aliquid possidebat in mundo, cū sit dominus mū di. Mortuus enim alienis impendiis sepelitur, & nos à quibus mūdus extraneus est, facultates augere cupimus, vt morientes mundum à nobis inuasum, non tantum voce, sed & literis contestemur, vt professione nostra ab eo cuius mundus est, cōdemnemur. Hinc dominus Luca.14.

qui non, inquit, reliquerit omnia, & secutus me fuerit, non potest meus esse discipulus. Quicunq; ergo sic habet facultates suas, vt spem in illis non habeat, paratus autem sit pro fide illas abiicere, viam ambulat qua itur ad Christum dominum nostrum. Didrachma ergo ab his exigenda erat qui aliquid negocij gerebant, aut artibus operam dabāt. Saluator autem, quia nihil horum curabat, neque discipuli eius, exigenda ab eo vtique E

non erat: sed quia inimicus diabolus semper in insidiis erat, occasionem quærens si posset inclinare Saluatorem, exactorum didrachmæ animos occupauit, vt eius facerent voluntatem: vt accedentes ad Petrum qui primus inter Apostolos erat, solui debere ab eorum magistro dicerent didrachmam, qui ab eis oneribus liberi erant: Nihil enim agebant in mūdo quod esset mundi: Vt quia non erat vnde solueret, aut his scandalo esset, aut certe humilitate suffragij quæreret à quo soluetur. Tunc dominus vt improuidum diabolū aduersus semetipsum semper machinari ostenderet, ad mare ire Petrum Apostolum iubet, & capti † piscis os ape- † al. iubet

rire, & illic inuenire nummum exactioni debitum: quo quæstui cui

soluto, non solum scandalum nō esset exactoribus, ne- ram dom[ini]

que inclinaretur requisito auxilio ad soluendum, verū- delegaue-

etiam signum virtutis maximæ demonstraret, per quod rat & cap-

captos à diabolo ad se traheret, vt argumento & astu- ti &c.

tia sua diabolus torqueretur. Dicunt ergo exactores di drachmæ ad Petrum Apostolum: Magister vester non Matth.17.

soluit didrachma & cætera. Quo dicto, magistrum vt pro omnibus discipulis solueret, cōuenerunt. Saluator F

autem cum pro se & Petro dari iubet, pro omnibus exsoluisse videtur: quia sicut in Saluatore erāt omnes causæ magisterij, ita & post Saluatorē in Petro omnes continentur: Ipsum enim constituit esse caput eorum, vt pastor esset gregis dominici. Nam inter cætera dicit discipulis, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: Matth.26.

Et Petro dicit, Ecce satanas expostulauit, vt vos ventilet sicut triticum: Ego autem rogaui pro te, vt non de- Luca.22.

ficiat fides tua, & tu tandem † conuersus confirma fra- † aliquādo.

tres tuos. Quid ambigitur? Pro Petro rogabat, & pro Iacobo & Ioanne non rogabat, vt cæteros taceam: Manifestum est in Petro omnes contineri, [rogās enim pro Petro, pro omnibus rogasse dignoscitur: Semper enim in præposito populus aut corripitur, aut laudatur.] Quia & in alio loco dicit, Ego pro his rogo quos mihi dedi- Ioan.17.

sti pater, & volo vt vbi ego sum, & ipsi sint mecum.

Quid est quod Ioannes in Euangelio, Lex ait, per LXXVI.

Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Christum Ioan.1.

facta est: ergo gratia & veritas ante nō fuit, quo modo ergo lex à deo data dicitur, in qua veritas non fuit.

Non sic passim prætereundum est, sed consideran-

dum

G dum est quid sit, Lex per Moysem data est: Per Moysem
enim lex data manifesta habet præcepta, sed scripsit &
historiam, quæ & ipsa lex appellatur, Et videamus quid
in præceptis eius, non erit forte verum, quod dicit, Non
Exod.20. occides, non fornicaberis, nõ furtum facies: Talia sunt
& cætera, nam historia eius, quia ante aduentum Chri-
sti veritas non erat, hoc manifestum est: Eteoim quę sub
velamine erant quid significarent incertum erat: Cum
autem per Christum manifestaretur, cuius persona sit
Gene.1. quę dicit in Genesi, Faciamus hominẽ ad imaginem &
Exod.3. ad similitudinem nostrã, & qui est qui fecit, & qui fue-
Exod.17. rit qui in rubo à Patriarchis visus fuit, & qui in Petra
operatus sit, qui dedit aquas in deserto, quia petra, in-
1.Corin.10. quit, erat Christus, sic fuit veritas per Christum, quao-
do ea quæ latebant, aut io dubiũ veniebant, quid signi-
ficarent à Christo ostensum est: Nam inter cætera do-
Ioan.5. minus ait, De me scripsit Moyses. Hoc prius latuit, er-
ror eoim erat. Putabatur enim deus pater, qui erat fili⁹:
& qui æstimabatur angelus, cognitus est esse dei filius:
& promissio facta fuerat Abrahæ, quę quandiu oõ red-
debatur, in ambiguo erat, cum autem veniente Chri-
sto reddita est, facta est veritas: quando & quod promis
H sum est redditum, & cœpit sciri quod erat promissum.
Promitteotis enim fides tunc vera probatur, cum ex-
LXXVII. oluit promissum. Quid est quod inter cætera dicit
Marci.7. Marcus Euangelista de Christo, Intrans in domum vo
luit neminem scire, & non potuit latere: si ergo voluit
& non potuit, infirmata voluntas eius videtur. Im-
possibile prorsus est vt Saluatoris voluntas nõ implea-
tur, nec potest velle quod scit fieri non debere: Idcirco
quod factuoi est, hoc voluisse dicẽdus est. Nam volun-
tas eius nunquam extra naturam eius est. Sicut ergo na
tura eius in reprehensionem non cadit, ita oec volun-
tas. Nam quod proponitur, factũ legitur in finibus Ty-
ri: tuoc intrauit in domũ & neminem voluit scire: Nũc
requiritur quo modo vel quare neminem voluit scire.
Animaduertendum est enim, quia istud in finibus ge-
stum est gentilium, quibus adhuc tempus prædicandi
Matth.10. non erat. Denique mittens discipulos suos pręcepit, di-
cens, In viam gentium oe abieritis, & in ciuitates Sa-
maritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues quę
perierũt domus Israël. Idcirco noluit se prodi, quòd es-
set io domo, requiri autem se ooo ooluit, sed libenter
I accepit. Quanuis enim tempus nõ esset prædicãdi gen-
tilibus, vltro tamen venientes ad fidem non suscipere,
inuidiæ erat. Sic factum est, vt dum Saluator à discipu-
lis proditus non esset, ab alijs tamen qui eũ ingredien-
tem domum viderant, proditus est: & cœpit sciri quòd
esset in domo, vt intrarent ad illum qui vellent conse-
qui beneficia. A suis ergo noluit prædicari, quòd esset
in domo: Requiri enim se voluit, & ita factum est: Nõ
Matth.15. enim latuit ab alijs demonstratus quòd esset in domo.
Denique mulier Chanaoæa audiens de illo, intrauit ad
eum, deprecãs vt expelleret dæmonium à filia eius: quæ
nisi prius subiecisset se deo Iudæorum, beneficium con
secuta non esset. Impleta ergo voluotas Saluatoris est
secundum quæ explaoauimus: ea eoim quæ compẽdio
breuitatis studens Euangelista complexus est discutie-
LXXVIII. tes, inuenimus quod latebat. Cum legatur in Euan
gelio Ioaonis quòd cum negasset se Saluator ascende-
re ad diem festum, ascendit, hoc inconstãtis esse vide-
tur. Semper breuiata propositione sensum occultas:
Nam hoc quod in quæstionem vocas tunc factum est,
quando in Galilæa positus propter tumultum Iudęorũ,
fratribus suis adhuc non credentibus sibi compelleba-
tur ascendere in Iudæam, quia futurus erat dies festus K
Iudæorum, vt seditionem pateretur. Ipse autem respon
dit eis, dicens, Vos ascẽdite ad diem festum istum, quia *Ioan.7.*
mundus vos non odit, me autem odit quia arguo ope-
ra eius. Ego nunc ascendam ad diem festum hunc, quia
tempus meum nõdum impletum est. Tunc fratres eius
ascenderunt ad diem festum, ipse vero mansit in Ga-
lilæa: Post autem & ipse ascendit ad diẽ festum. Quid
videtur contrarium, quando nõ tuoc ascendit quando
negauit, sed ascendit postea? Et ascendit non quasi ad
diem festum, sed quasi ad litem: Illi enim omoes læti a-
scenderunt, quasi ad perfruendas delicias diei festi. Cer
tum est ergo, quia non ascendit ad diem festum Salua-
tor. Is autem ille fuit dies festus, quo passiooe sua rede-
mit mundum. Denique dicit, Nũc clarificatus est filius *Ioan.13.*
hominis, & deus clarificatus in eo. Hic dies festus eius
est, in quo vicit mortem. Si proprio arbitrio viui- *LXXIX.*
mus, quare Saluator dixit, Nemo venit ad me, nisi pa- *Ioan.6.*
ter qui misit me traxerit eum: Et cooseotiens his Apo- *Roman.9.*
stolus, Neque volentis, inquit, neque currentis, sed mi-
serentis dei est: & cuius vult miseretur, & quem vult in-
durat. Quo modo volũtatis arbitrium liberũ est, quan
do alterius nutu aut ad bonum ducitur, aut ad malum? L
Aliter causa se habet quàm proposita est. Non enim
hic quæstionis huius sensus est quẽ obiendis. Nam oul-
lo genere ex his liberi arbitrij poterit causa turbari, quia
si penitus sensum dictorum aduertas, scies hinc magis
arbitrij liberi firmari senteotiam, Hæc enim contra ma
leuolos Iudæos prolata sunt. Cũ enim dolo simulatio-
nis ortæ ex inuidia, Ioseph patrem proprium & filios
eius fratres assererent saluatoris, ne dei esse filius cre-
deretur, tuoc saluator ait, Nemo veoit ad me, oisi pater *Ioan.6.*
qui misit me, attraxerit eum. Quo modo autẽ pater at-
trahebat ad filium, nisi per opera quæ faciebat per illũ?
Sic enim dicit, Pater manens in me, ipse operatur: vt *Ioan.14.*
opera hæc attraherent ad fidem Christi. Virtutes enim
quas faciebat saluator, ipsę suadebaot deum esse patrem
Christi: vt qui alium patrem habere illum diceret, non
attraheretur à deo ad Christum. Ideo ergo deus opera-
tur per Christum, vt verbis eius fides commendaretur,
quibus dicebat se filiũ dei. Hæc est attractio nostra, nõ
violentia, sed testimonium dei in Christo, cui qui cre-
didit attractus dicitur ab eo ad Christum. Nemo enim
saluatori credit, nisi qui patrem illius proprium dicit
deum. Nam Apostolus non vt arbitrium pulsaret hæc M
fatus est, quæ in quæstionem redegisti: sed vt iudicium
dei retractari prohiberet, hæc dicit, iustum prædicans
deũ, scit eoim cuius debeat misereri. Cordis enim in-
spector prouidet postulaotis mentem an mereatur ac-
cipere. Denique dicit per Prophetam, Plebs hæc labijs *Esaie.29.*
me honorat, cor autẽ eorum lõge est à me. Nam simu-
latoris animum iustum est vt obduret. Qui enim non
per errorem, verum vocat falsum, sed per maleuolen-
tiam: aut intelligens bonum, fioxit se nescire quod bo-
num est, vt cõuertat illud in malum: hoc vtique debet
illi præstari vt vere non intelligat bonum, ne saluetur, *LXXX.*
quod nõ vult. Nec enim iustum est, vt inuitus saluetur, *Hãc quæ-*
qui non per ignorantiam salutem spernit, sed per ma- *stionẽ cũse-*
liciam vel iouidiam. His igitur confirmatur magis li- *quẽti ex ve*
berum arbitriũ quàm destruitur, vt vnicuique pro vo- *tusto exem-*
to suo respondeatur? Cum certe aut filius dei quis- *plari longe*
que sit aut diaboli: semper ergo filius est, sed aliquan- *alijs verbis*
do dei, aliquaodo vero diaboli: quid ergo nascimur re- *post mixtas*
quireodum est. Dominus cum filij Israël sæpe de- *quæstiones*
linquerent educti de Aegypto, iratus sententiam de- *dabimus.*
dit,

A dit, dicens, nullum illorum intraturum in terram pro-
misſionis excepto Caleph & Ioſue filio Naue, qui prius
Auſes dicebatur. Eos autem qui oati fuerāt in deſerto,
ipſos dixit intraturos, eo quòd neſcirēt bonum aut ma
lum. Neſcire autē bonum aut malum, ſimplicitas quæ-
dam eſt naturalis, quæ neque ad bonum neque ad ma-
lum erudita eſt. Hæc eſt ignorātia ſine malicia, ſine ſen
ſu eoim naſcimur: ſed natura noſtra hoc bonū habet,
quòd capax eſt ediſcere veritatem: filius autem diaboli
eſt qui natus malis rebus imbuitur, vt his ſtudeat quæ
inimica ſunt creatori, multos aſſerens deos, & his im-
molandum quaſi mundi rectoribus. Hic ſi reſipiſcat, &
iuxta oaturam ſuam ſentiat, ad creatorem ſe cōferens,
filius dei erit: ac per hoc neque filij dei ſunt qui naſcun-
Ioan. 8. tur, neq; filij diaboli. Quid enim dicit ſaluator Iudæis,
Vos de patre diabolo eſtis, & cūcupiſcentias patris ve-
ſtri vultis facere. Vides ergo operibus & confeſsione fi
lios creari diabolo: hos autem eſſe filios dei, qui confi-
dentes proprium eſſe deum patrem Chriſti, recte ver-
ſantur. Sic enim deus inſtituit genus noſtrū, vt ſioe ſen
ſu oaſcamur, poſsibilitatem tamen habeamus diſcen-
B di, ſiue bona ſiue mala: vt ipſi nobis aut mala acquira-
mus, aut bona, vt lætemur in nobis cum recte agentes
remuneramur, aut ipſi nobis imputemus ſi praua ſequē-
LXXXI. tes condemnemur. Cum Apoſtolus dicat, Nos na
tura Iudæi, de Iudæis ergo naſci Iudæos oſtendit: non
de Proſelytis dico, quos conſtat fieri Iudæos. Denique
Galat. 2. qui in eremo nati ſunt, non ſunt circuncisi, & tamē Iu-
dæi erant: Noo ergo circunciſio Iudæum facit, ſed na-
tiuitas ſub dei creatoris deuotione progeoita: Si ergo
de Iudæis Iudæi naſcuntur, quare non etiam de Chri-
ſtianis Chriſtiani: nam & de paganis pagani naſcūtur?
Noo omne quod naſcitur, hoc eſt vnde naſcitur:
Nam & aurū de terra naſcitur, & non tamen terra eſt:
& gemmæ & alia multa. & de ligno eſca naſcitur, & de
ouo pullus. De pagaois autem vt pagani oaſcantur hæc
facit cauſa: quia enim omnis paganus in ignorātia eſt,
& qui naſcit̃ ex eo ſine ſenſu eſt, ambo ignorātes ſunt.
Sed hoc iotereſt inter vtruoq;, quia qui generat, ſioe du
bio blaſphemus eſt, ac per hoc fili⁹ diaboli eſt: oatus au
tem infans oeſcit blaſphemare, ſicut neſcit benedicere,
paganus tamen eſt, quia ſine ſenſu eſt. De Iudæo autem
C idcirco Iudæus naſcitur, quia ſub creatoris deuotione
Gene. 4. generatur. Sicut dixit Adam de Cain, Procreaui homi-
nem per deū. Sicut enim pagani indeuoti creatori, dæ-
monis gratias agunt in omnibus quæ agunt: ita & Iu-
dæi deo creatori ſupplices, imperfecte laudante eum in
omni actu ſuo, in eo deſpiciēdi, quia oon cognoſcunt
Ioan. 1. Chriſtum, per quem ſunt omnia. Hoc etiam modo de
Iudæo Iudæus naſcitur. Non enim ſicut quibuſdam vi-
detur, quia circunciſio facit Iudæum. Circuocisio eoim
ſignum Iudaiſmi eſt, non Iudaiſmus: quia oon Abrahæ
circunciſio iuſticia eſt, ſed ſignum iuſticiæ, vt oati ex
Abraham ſignum haberent, per quod probareotur filij
eſſe Abrahæ. Quippe cum ex Iuda Maccabæo hoc no-
mine ſint appellati, vt non ſolum ex Iuda, ſed & cæte-
ri ex omnibus filiis Iacob Iudæi vocarentur, propterea,
quòd Iudas dux fuerit eis, Ideoque nati Iudæi ſignum
accipiuot, vt qui ſunt intelligantur. De Chriſto autem
ideo non naſcitur Chriſtianus, quia ipſe qui generat,
non natus, ſed factus eſt Chriſtianus: Quamobrem &
iſte qui naſcitur fieri oportet vt ſit: nec enim per ſub-
ſtantiam naſcitur, ſed per fidem quæ iam natis acce-
dit. Ignorantia enim cum carne naſcitur, fides autem
poſtea ſpiritali ratione inſeritur. Sed dicitur econtra,
Si factus vtique eſt qui generat, hoc iam debet genera- D
re quod ipſe eſt, vt accepta digoitas traducem faceret:
Nam ſenatores generant ſenatores. Sed ſenatorum di-
gnitas non habet apud deum meritum. Neque ipſa na-
tura, hoc eſt ſubſtantia conſequitur beneficium, ſed in
ſola fama & ſermone dignitas vertitur: Ac per hoc cur-
rit quidem ſermo per traducem carnis, ſed nihil aliud
præſtat quàm opinionem dignitatis: Sicut & hi qui cō-
ſules ſunt aut ſtatuis honeſtantur, gaudēt in vano: Chri
ſtiani autem cum fiunt ipſi naturæ accedit dignitas, vt
eſſentia ipſa hominis æternum habeat incorruptibili-
tatis beneficium, vt non opinio ſola, ſed & res ſit in ef-
fectu apud deum. Tale eſt iſtud, vt quis diſertus pauper
in laude ſit & egeat paoe, aut reliquis neceſſariis. Hæc
enim vera laus eſt, ſi ſic illi proficiat quæſita diguitas, vt
nullius egeat: dum hoc oaturæ eius præſtatur, vt per ſe-
ipſa viuat, & bene viuat nullo requiſito ſuffragio: hoc
eſt vere diuitem fieri & glorioſum. Paganos elé- LXXXII.
mentis eſſe ſubiectos nulli dubium eſt, & quid eſt er-
go quod Apoſtolus dicit, Eramus & oos ſub elementis Galat. 4.
huius mundi ſeruientes: Si itaque & Iudæi elemeotis
erant ſeruientes, quid differebant à paganis? Ma- E
nifeſtum eſt additione, aut diminutione, ſiue immuta-
tione vnius ſyllabæ ſenſum peruerti. Idcirco paganos
elementa colere omnibus cognitum eſt: Iudæos autem
noo elementis, ſed ſub elementis deo ſeruiſſe: propter
neomenias & ſabbata, & circunciſionem, & cætera ta-
lia, hæc enim carnalia ſunt. Quicquid enim viſibile eſt,
carnale eſt, & de elemētis eſt: ſed quia ex præcepto dei
erat, deo ſeruiebatur: vt ex viſibilibus ad inuiſibilia ve-
niretur, & ex hac cauſa profectus fieret ad maiora ca-
piēda, vt in his meditati digni fierēt promiſsis ſpirita-
libus. Ex ea igitur parte quam ſupra dixi, ſub elementis
ſeruiebant Iudæi: ex alia parte legem habebant ſpirita-
lem, quæ & peccare prohibet, & exhortatur ad dilectio-
nem domini dei, qui venturus eis fuerat promiſſus ad
remittenda peccata. Si per Chriſtum ſalus & vera LXXXIII.
& perfecta cognitio, cur non ante venit vt & anterio-
res noſtri qui io igoorantia fuerunt addiſcerent veri-
tatem? Deoique poſt aduentum Chriſti multi ſal-
uati ſuot, magis quàm prius. Vode etſi ante veniſſet,
multo plures ſaluati fuiſſent. Si ergo ita eſt, reprehen- F
ſibile videtur nulli miſericordiam facienti calumniam
fieri oportere. Io poteſtate enim dantis eſt, quando vel
quantum velit miſereri. Exhortandus eſt enim huiuſ-
modi & precibus prouocādus, non contentione à bo-
no opere reuocandus: & forte non cōtradiceretur, ſed
pro hac miſericordia vices illi aliqua redderentur. An
quis medicum arguet qui medicamēta ſua & officium
ſuum gratis impendet: aut accuſabitur tarditas eius ab
eis à quibus oon eſt requiſitus? Hæc quidem diximus
ſecuodum rationem, ſed Saluatoris bonitas iſta non
curat propter imbecillitatem humaoam: ſuam enim ſe-
quitur naturam ad faciendam miſericordiam. Idcirco
tunc venit quando debuit venire, voluntatis ſuæ ratio-
nem ſecutus, oon meritorum noſtrorum. Nam ſi me-
rita perpendas, venire non debuit. Venit ergo quan-
do & ſubueniri debere ſciuit, & gratum futurum beoe-
ficium. Si autem ei cui neceſsitas imminet ante ſubue-
niatur, erit quidem gratum, non tameo valde poterit
ſcire quid ſibi præſtitum eſt. Si autem io ipſa neceſsi-
tate poſito auxilium ferat, ſciet quale beoeficium con-
ſecutus ſit. De tribulatione enim ereptus, maiores gra-
tias referet. Quo modo ſi eſurienti offeras panem, ſi au-
tem offeras cum oon eſurit, ooo vtique tam gratum
erit

G erit. Idcirco recte factum est vt non ante veniret do-
minus. Primum enim dimisit genus hominum vti vo-
luntate sua, non sine testimonio sui, quia ex ipsa mun-
di fabrica per annua munera, quæ elementorum mi-
nisterio humanis vsibus exhiberi decreuit, intelligi &
timeri diuinitatem suam voluit: Quippe cum etiam ex
traduce primi hominis, deinde Enoch & Noë noticia
eius esset in terris: Sed quum languore quodam huma-
ni generis adolescere cœpisset cognitio dei inter ho-
mines, & mores immutarentur, eligere dignatus est
Abraham, in quo forma esset renouatæ noticiæ dei &
morum. Et cum adhuc reuerentia segnior esset, postea
per Moysem legem literis dedit, quæ neque adolesce-
ret, & magis metum incuteret. Maior enim timor est,
vbi authoritas manifesta est. Et quia acceptam legem
gentes spreuerunt, non se subiicientes ei, neque ij qui
acceperunt seruauerunt eam, motus dominus miseri-
cordia, misit filium suum, qui se pro illis offerens, mor-
tem destrueus, data omnibus remissione peccatorum,
deo patri illos iustificatos offerret. Nō enim posset de-
scendi ad inferos, nisi per mortem. Nec ordo enim nec
H ratio poscebat, eum qui mortuus non fuisset, intrare ia-
nuas tartari. Nonne si quis vult in terra sua Barbaros
decipere, immutat se in habitu illorum, vt putetur vnus
ex his, & sic explorat quo modo illos subuertat? Ita fa-
ctum est & de diabolo: quoniam malo more hominē
subuerterat, vt in morte non remaneret, inuentum est
remedium quo modo quos male tenebat amitteret &
subintraretur ei: & quem putabat se velut hominem oc-
cidisse, reperiret illum apud inferos deum. Quo facto,
reus inuentus omnes quos tenebat amisit, & de cætero
aperta est ad cœlum via. Ecce quantum profuit aduen-
tus Saluatoris, vt scientes homines de quo periculo li-
berati sunt, sine cessatione gratias illi referant. Sed for-
te econtra dicatur: Si multi ante legem & post legem
peccatis pressi totos se carni dederunt, & digni fuerunt
in tartaro remanere, sine dubio fuerunt qui deuotione
& creatoris reuerentia vitam suam naturæ lege frænа-
runt: Nunquid non etiam hi detenti sunt apud inferos,
exuti hac vita? Si autem ante venisset post mortem A-
dæ, liberato Adam qui prior peccauerat, cæteris ad cœ-
lum aperiret viam, vt quia bene vixerant, agnito crea-
tore defuncti reciperentur in cœlum. Damnum ergo
est, quia non ante venit Christus? Damnum esse ma-
I nifestum est, sed quare, iustum, an iniustum sit. Solent
enim damna iusta esse de quibus queri non liceat. Nū-
quid fur deprehensus & iuxta legem in quadruplū con
demnatus, ausus est queri? Ac per hoc damnum quod
genus hominum passum est, iuste factū est, vnde & per-
missum est, Quare & Saluator inter ipsa primordia ve-
nire non debuit. Cum enim diabolus superbiret, homo
factus à deo positus est illi inimicus, vt auxilio dei mu-
nitus quia impar erat, resisteret ei accepto mandato.
Diabolus autem solita subtilitate simulauit se ignorare
quid præceptum esset à deo, & inuenit Euam instabi-
lem: postea autem promittens illi, quòd si interdictum
contigissent, præstaret illis diuinitatem, circumuenit
eos. Tunc diabolus superato homine triumphauit: hic
victus genus suum subiecit peccato. Quamobrem iniu
stū erat victori violenter auferre spolia, quia deus quod
facit, iuste facit. Præterea cum acerbe peccauerit homo
assentiens ei contra mādatum creatoris, fieri se deum,
idololatria admisit per quod in deū peccauerat: ideo-
que non illi statim debuit subueniri, quippe cum pœni-
tuerit, Nec grata ei fuisset misericordia si non sciuisset

quid mereretur. Quanquam enim omnia possit deus, K
illud facit quod conuenit rationi vt irreprehensibilis
perseueret. Quare Lunæ cursus in ratione Paschæ
custodientes, Paganos reprehendimus, quia dies luna-
res & motū custodiunt. Absit à Christianis ne† sy- † vt.
dera venerari dicantur, quibus indulta est spiritalis cul
tura, vt despicientes quæ vident, iis quæ inuisibilia & su
percœlestia sunt, copulentur, & hæc omnia transcen-
dant futuri cum angelis dei. Nam & syderum cultores
aut cum ipsis erunt, aut infra ipsa. † Quo modo enim † aliàs, in-
fieri potest, vt aliquis super hæc sit quæ colit? Pagani ter ista.
itaque non computum lunæ obseruant, sed lunam ip-
sam velut deam venerantur. Et effectus curriculorum
eius apprehendisse se arbitrantes, quid certis diebus a-
gendum, quidve cauendum sit, decernunt imperio eius
quasi vitam & conuersationem suam ordine quodam
subiicientes: quos quia extra dei ordinationem hæc ausi
sunt vsurpare, falli frequēter deprehēdimus. Hæc enim
luminaria in signa temporum deus constituit. Vnde &
nos numerum lunæ custodimus, nō illam ipsam exco-
limus, vt à quarta decima luna, quæ nobis secundum le
gem prima est, rationem Paschæ obseruemus. Omnia
enim plena deus instituit, ideoque à quartadecima vs- L
que ad vigesimamprimā his septem diebus Pascha no-
bis celebrare concessum est, vt de his septem aliqui dies
à parasceue vsque ad resurrectionem domini conclu-
dantur, Vt neq; tertiadecima in passione sit, neq; quar-
tadecima in resurrectione, aut quintadecima, † Nam † aliàs, Ne
ante vigesimamprimam secundum nos lunam, passio ante primā
Christi fit & resurrectio eius, Nā primo die quo cœpt° secūdū nos
mundus est. Omnia enim mundi tēpora vnius hebdo- lunam, pas
madæ curriculis numerātur, quia his deus mūdi mem- sio Christi
bra & ornamenta composuit. Sex enim diebus mun- fit neq; re-
dum aptauit, & septima cessauit quam sabbatum appel- surrectio
lauit. His enim septem diebus totius mundi ratio & nu eius.
meris continetur. Semper enim in se redeuntes, mul- Ne primo
tiplicant numerum temporum. Post sabbatum enim à & cætera.
primo die repetit semper vsque ad diem septimum, id
est sabbatū. Vt resurrectio domini primo die inchoati
mūdi facta discatur, qui dies dominicus dicitur. Ipsum
enim fecit dominus vnum cum vespere, & in septena-
rium numerum euolutus incipit iterum, vt sit post heb-
domadam primus. Quod ita decretū ab initio est prop
ter sacramentum incarnationis domini, & passionis
& resurrectionis. In corpore enim domini totus pro- M
pè mundus resurrexit, & instauratus est. Absolutum est
non nos lunā colere, sed numerū qui per lunæ cursum
institutus est custodire. Diabolus autē qui est Satanas,
vt fallaciæ suæ authoritatem aliquā possit adhibere, &
mendacia sua [commentitia] veritate colorare, primo
mense quo sacramenta dominica sunt † celebranda, † aliàs, sit
quia non mediocris potentiæ est, Paganis quæ obser-
uarent instituit mysteria, vt animas eorum duabus ex
causis in errore detineret, vt quia præuenit veritatem
fallacia, melius quiddam fallacia videretur, quasi anti-
quitate præiudicans veritati. Et quia in primo mense,
in quo æquinoctium habent Romani sicut & nos, ea ip
sa obseruatio ab his custoditur, ita vt etiam per sangui-
nem dicant expiationem fieri, sicut & nos per crucem.
Hac versutia Paganos detinet in errore, vt putent ve-
ritatem nostram, imitationem potius videri quàm ve-
ritatem, quasi per æmulationem superstitione quadam
inuentam. Nec enim verum potest, inquiunt, æstimari
quod postea est inuentum. Sed quia apud nos pro cer-
to veritas est, & ab initio hæc est, virtutum atque pro-
digiorum

A digiorum signa perhibent testimonium, vt teste virtu-
te, diaboli improbitas innotescat. Quoniam enim so-
la est quæ facile suadeat, hæc contra versutiam & præ-
uentum diaboli posita est, vt simulationem eius reue-
let. Nemo enim etiam inimicorum negare audeat il-
†Christus. lic esse veritatem, vbi veritas† apparet. Quid est vt
LXXXV. eum constet à Dauid vsque ad transmigrationem Ba-
Vide in ve bylonis decem & septem esse generationes, Euangeli-
teribus hic sta quatuordecim dicat, prætermissus Ochozia, qui post
quæstionem Ioram est [filium Iosaphat,] & Ioas filio Ochoziæ, &
quę incipit, Amasia filio Ioas. Nihil Euágelistam quàm sensum
Cũ Aposto- legis secutum credibile videri debet. Ideoque non im-
lus dicat merito hi ab Euangelista sublati † sunt de numero cæ-
&c. terorum. Sic enim horum continuauit impietas, vt ma
†al. Merito lignum eorum nullum interuallum haberet, A Ioram
suo hi sub- autem cœptum malignum sic perambulauit vsque ad
lati. Oziam filium Amasiæ, vt nullius lateris esset suffragiũ,
quo experte merito patris aliquis horum remaneret in
numero regum. Nam Ioram maligne agens merito Io
saphat remissus in numero est. [& Ozias merito Ioathã
reseruatus in numero est.] Illorum autem trium conti-
nuata malignitas in deum est, Salomon quoque meri-
to patris remissus in regno est, Et Roboam filius Salo-
monis maligne agens, merito Asa relictus est in nume
B ro regum. Illi autem tres in medio malorum conclusi
sunt maligne agentes, ideo erasi sunt. Peius enim à per-
ditione generis exemplum est, quando se iugiter mali-
gnitas pandit: propterea quòd ex traduce eorum non
est Ioseph, prætermissi sunt, Ab Abraham enim horum
generationem secutus est Euangelista, ex quibus origi-
nem trahit Ioseph, cui desponsata est Maria quę genuit
LXXXVI. Christum. Quid est quod probet Mariam matrem
Luca.1. domini ex tribu & semine esse Dauid. Idonei te-
stis proferemus sermonem. Dicit enim ad Mariam in-
ter cætera, Et dabit illi dominus sedem Dauid patris
sui, & regnabit in domo Iacob in æternũ, & regni eius
non erit finis. Quo modo diceretur ab idoneo teste, pa
ter eius Dauid: si non esset Maria ex semine Dauid?
LXXXVII. Si vnus est deus, cur in tribus spes salutis est, &
nõ in duobus, aut quatuor, aut certe in ipso vno, & qua-
re non est ab initio trinitas prædicata. Nihil penè
nouum effectum est, sic enim trinitas prædicatur, vt
vnus deus credatur. Non ergo additum est aliquid, sed
C sacramentum dei vnius reuelatũ. Inter ipsa autem pri-
mordia manifestari non oportuit, quia prius prædican
dum, & postea id quod prædicatum est reuelandum: vt
scias patrem esse, à quo cuncta sunt: filium vero dici,
per quem sunt omnia: spiritum autem sanctum appel-
lari, per quem omnia quæ à patre quidem, sed per fi-
lium sunt, regenerantur ad fidem dei vnius. Hi ergo
tres sunt quidem, sed vna diuinitas. Ratio igitur facit
vt tres sint, non plures aut infra. Omnis enim nume-
rus vsque ad nouem peruenit, quia tres dum inuicem
in se sunt, faciunt numero nouem, quia in vno tres
sunt, & tres sunt vnum, Qui enim videt vnum, videt
tres, dum nihil differt alter ab altero. Tres ergo vnum,
& ter tres vnum. Hæc enim in nono numero perfe-
ctio est, quantum ad numerum pertinet, quia de vno
sunt omnia. Addito enim vno, ex quo vel in quo tres
qui numerantur nouem, fiunt decem vel viginti. Sem-
per tamen vsque ad nouem venitur & vnus additur,
quia nouem vnum sunt, vt plena perfectio sit vnitatis.
LXXX- Si maior gratia & manifestatior intelligentia in
VIII. nouo est quàm in vetere testamento, quare Esaias Pro-
Esaia.6. pheta sedentem in throno maiestatis vidit deũ sabaoth,
qui est Christus, iuxta interpretationem Ioannis Euan- D
gelistæ. Dixit enim inter cætera, Hæc locutus est Esaias Ioan.12.
quando vidit maiestatem eius, & locutus est de eo. In Acto.7.
nouo autem Stephanus primus martyr stantem se vi-
disse dicit Iesum à dextris dei. Quid est istud vt hic
subiectus videatur post triumphos, & illic quasi domi-
nus antequam vinceret? Prout causa erat, fecisse ita
& dominus se ostẽdit. Prophetę enim visus est quasi rex
corripiens plebem: & hoc se ostendit quod erat, hoc est
sedentem, in pace enim erat causa diuinitatis eius. Ste-
phano autem vt stans appareret, fecit calumnia Iudæo-
rum. In Stephano autem saluatoris causa vim patieba-
tur. Ideo sedẽte iudice deo, stans apparuit, quasi qui cau
sam diceret: & quia bona causa eius est, ad dexteram
iudicis erat, Omnis qui causam dicit, stet necesse est.
Quo modo accipiendum est quod saluator inter LXXXIX.
cætera dicit de spiritu sancto, quod veniens, inquit, il- Ioan.16.
le arguet mundum de peccato, & de iusticia, & de iu-
dicio. De peccato quidem, quia non crediderũt in me.
De iusticia vero, quia eo ad patrem, & iam non vide-
bitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi
iudicatus est. Causam quidem videtur dixisse ar-
guendi mũdi, sed indiget explanatione. Cum saluato- E
ri non crederent Iudæi neq; mundanæ potestates, quia
non solũ hominibus se manifestari voluit, sed & prin-
cipibus & potestatibus in cœlestibus, † sicut docet Apo- †al. potesta
stolus in epistola ad Ephesios, post passionẽ suam vera tibus etiam
se locutum spiritum sanctum probaturum ostendit, Et cœlestibus.
hoc est arguere mundum, ostendere illi vera esse quæ Ephes.3.
credere noluit. Credere enim noluit à deo venisse sal-
uatorem. Saluator autem seruata iusticia non trepida-
uit reuerti ad eum qui se miserat: & per id quòd regres-
sus est, probauit se inde venisse. Quia nemo, inquit, as- Ioan.3.
cendit ad deum, nisi qui descendit à deo. Videntes er-
go potestates ascendere eum, confusæ sunt, vidẽtes ve-
rum esse quod velut falsum spreuerant. Itaque ista iu-
sticia arguit eos, qua iustum probatum est, quia regres-
sus est vnde venerat. Sic autem arguit eos de peccato,
quòd non solum credere ei noluerunt, sed & occide-
runt eum. De iudicio vero sic eos corripuit, dum osten
dit principem mundi reum factum & comprehẽsum † †oppressum
ab eo, cuius fidei non communicarunt. Videntes enim
animas de inferis ire in cœlos, cognouerunt adiudi-
catum esse principem huius mundi, vt reus factus in F
causa saluatoris quæ tenebat iure amitteret. Hæc qui-
dem ascendente saluatore visa sunt: sed superueniente
in discipulos spiritu sancto, palam apertèque manifesta
sunt, vera enim correptio tunc fuit, quando post pas-
sionem resurrectionemq; ad testimonium saluatoris,
publice à perfidis videbantur resurgentes mortui, clau
di currentes, leprosi mundati, paralytici confirmari, cæ
ci aspicere, surdi audire, muti eloqui, dæmoniaci pur-
gari, infirmi recuperata sanitate gratias agere. Hoc mo
do spiritus sanctus arguit mundũ, quia in nomine Sal-
uatoris, qui reprobatus est à mũdo, omniũ curationum
virtutes operatus est. Si diabolus ipse est Satanas, XC.
quid est, vt inter cętera dicat [ad Iudęos] Saluator. Vos Ioan.8.
de patre diabolo estis, & concupiscentias patris vestri
vultis facere: ille homicida fuit ab initio, & in veritate
non stetit, quia veritas nõ est in eo. Cum loquitur men
dacium, ex suis propriis loquitur, quia mendax est si-
cut & pater eius. Diabolus non speciale nomen
est, sed commune [cum cæteris.] In quocunque enim
opera diaboli fuerint inuenta, sine dubio diabolus ap-
pellandus est. Operis enim nomen est, non naturæ.
Itaque

G Itaque hoc in loco patrem Iudæorum Cain significat, cuius imitatores volentes esse Iudæi Saluatorem peremerunt. Hinc dicit eum, quia se parricidio maculauit, & reum fecit mortis, in veritate non stetisse: ab ipso autem forma data est fratricidij. Istum ipsum dicit, cum loquitur mendacium de suis propriis loqui, vt ostenderet vnumquenque non nisi propria voluntate peccare. Sed quia imitator diaboli est, adiecit, Mendax est sicut & pater eius. Hic enim vt primum hominẽ morte condemnaret, simulauit se nescisse quid præceptum fuisset ei à deo. Sic & Cain interrogatus, finxit se nesci- Gene. 4. re vbi esset frater suus Abel quem occiderat. Hoc ergo in loco diabolũ Cain esse dixit: patrem autem eius diabolum, cuius opera secutus est. Diaboli enim filius, diabolus est. Sed diabolus ille qui est Satanas, patrẽ in malicia sua nullũ habet. Ipse enim sibi in malo author est. Prior enim ipse peccauit, aut per hoc quicunque imitati illum fuerint, filij eius dicentur, & ille pater eorum. Etenim nos in fide Abraham patrem habemus, quia prior ipse credidit deo: ac per hoc nomine eius censeXCI. mur, Fideles enim dicimur sicut & ille. Quærenr- H dum quo modo contradicendum sit argumentis Pho- † al. dicẽtes tini, † scilicet Christum ante Mariam esse probando.

Christũ ante Mariam non esse. A Ioanne prius quæramus Baptista, quem ipse Saluator testem suum esse professus est. Ait enim inter cætera de domino, Qui de sursum venit, super omnes Ioan. 3. est, Qui autem de terra est, de terra loquitur, Qui vero de cœlo venit, quod vidit & audiuit, testificatur: & testimonium eius nemo accipit. Ecce Ioannes omnes secum pariter ad comparationem domini terrestres appellauit, Quia illum de cœlis testatur venisse, cæteros vero omnes de terra esse, hoc est de inferioribus. Et ip- Ioan. 6. se dominus inter cætera eadem loquitur dicens, Non enim descendi de cœlo vt facerem voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me patris. Et iterum do- Ioan. 16. minus inter alia hoc sensu loquitur dicens, Et nunc dico vobis, quia ego rogabo patrem, Ipse enim pater diligit vos, quia vos me diligitis, & creditis quia à deo exiui, Exiui enim à patre, & veni in hunc mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Videntes discipuli manifeste illum locutum esse, dicunt ei, Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis, Nunc scimus quoniam scis omnia, & non opus tibi est vt quis te interroget. In hoc credimus quoniam à deo existi.

I Hæc interpretatione non indigent. Quippe cum ista summa sit religionis nostræ, vt Christum ante carnem in cœlis cum deo fuisse credamus, vt filium apud patrem. Nam si propter iustam conuersationem & cœlestem doctrinam de cœlo & à deo se dixit exisse & venisse in mũdum, eadem debuerant dicere de se omnes Prophetæ & Apostoli. Et quia dixit, Iterum relinquo mundum, & vado ad patrem: hoc forte dicant significasse, quia doctrina quæ venerat à deo, relicto mundo ad deum est regressa. Aliud enim quod dicant non habent. Si enim de cœlo venisse, & à deo exisse, & venisse in hunc mundum, ad virtutis & doctrinæ pertinet causam, non ad Saluatoris personam, cum dicit, Iterum relinquo mundum, & vado ad patrem: illò vtique redit vnde venerat: sed vidimus post abscessum domini, & virtutem fuisse in mundo & doctrinam. Vides ergo nõ de virtute dictum esse à domino & doctrina, sed specialiter de se dominum locutum. Quòd si virtutis quæ in Christo operata est, dicis esse verba, hæc ipsa virtus deũ patrẽ suum appellat, Ecce incurris quod times: quia si virtus dei filius dei est, ipsa vtique virtus dei est, de qua dicit Apostolus, Christum dei virtutem K & dei sapiẽtiam: hæc exiuit à deo, & iterum ad eum re- 1. Corin. 1. gressa est. Itaque hæc ipsa virtus quæ Christus est, in spi- Matth. 12. ritu dei dęmonia se testatur eiicere: qui spiritus per Apostolos operatus est, vt scias spiritum sanctum per quem dominus operat⁹ est, post abscessum domini hic in mũdo in Apostolos operatũ: vt plenius appareat dominũ de sua persona locutum, quia relicto mundo regressus est ad deum. Aut si putas virtutem hanc non esse Christum: duæ erunt virtutes, & duo filij dei, & vbi est illud quod legitur, Vnigenitus filius dei qui est in sinu patris? Ioan. 1. Et iterum, Sic enim, inquit, dilexit deus mũdum hunc, Ioan. 3. vt filium suum vnicũ daret pro eo. Animaduertis iam virtutem dei † quæ operata est in mũdum, ipsam vnam † al. quę cooperaliter operata est in mundo &c. esse quę & dei virt⁹ dicatur & filius. Et videamus quid crediderint, aut cui Apostoli audientes à domino, Ecce iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Responderunt ei, Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbiũ nullum dicis, Nunc scimus quia nosti omnia, & non Ioan. 16. opus est tibi vt quis te interroget. In hoc credim⁹, quoniam à deo existi. Nunc videamus si de virtutibus ambigerent discipuli, vtrum à deo exisset, cum vidissent Lazarum iam fœtidum quarta die resuscitatum, Cæco L à natiuitate oculos reformatos, Tactu fimbriæ mulierẽ Ioan. 11. à profluuio liberatam, Aquæ naturam mutatam in vi- Ioan. 9. num. Aut de persona domini nemo plane dubitauit, Matth. 9. vel de virtutibus: quippe cũ dicerent illum, alij esse He- Ioan. 2. liam, alij Hieremiã, aut vnum ex Prophetis. Nam cum Matth. 16. lapidare vellent illum Iudæi, respondit eis Iesus, Multa Ioan. 10. opera bona ostẽdi vobis à patre meo, propter quod eorum opus lapidatis me, Dixerunt ei Iudæi, Nos de bono opere non te lapidamus, sed propter blasphemiam: & quia cum sis homo facis te deum. Si ergo Iudęi quòd dei opera essent non ambigebant, Apostoli ambigebant? † Quoniam ergo omnis dubitatio de Saluatoris † al. Quomodo ergo non omnis &c. persona erat. persona erat, Res enim inaudita, & quæ in sensum humanum nõ ruerat, stuporem hominibus faciebat, cum audiebant dicentem illum se à deo exisse, & proprium sibi patrem esse deum. Idcirco discipuli, satis sibi esse factum cõfitentes manifestatione verborum domini, dixerũt ad eum, Nunc scimus quoniam nosti omnia, & nõ est opus vt quis te interroget. In hoc credimus, quoniam à deo exijsti. Si enim non vere à deo exiuit, fides Apostolorum exinanitur, sed non potest, quia à Saluatore probata est. Respondit enim eis, Modo creditis: M id est, tanta signa videntes non credebatis. Itaque probatum est Apostolus Christum à deo exisse & venisse, vt per hanc exitionem filium istum dei credere non esset ambiguum. Si enim nemo vidit deum nisi qui est à deo, hic vidit deum: & si nemo nouit patrem nisi filius, hoc est vere apud deum patrem fuisse, & ab eo exisse & venisse. Nemo enim alius poterat à deo exire, nisi Ioan. 1. hic, qui in principio erat apud deum, quia & nec quisquam alius sciebat aut viderat deum. Ideo non incredibile nobis est, verum filium hunc dei credere. Sicut dicit Ioannes in epistola prima, Et sumus, inquit, in vno † filio eius Iesu Christo, hic est verus & vita æterna. † vero. Et Apostolus, Qui proprio, inquit, filio non pepecit. Roman. 8. Et Euangelista, Quia proprium, ait, sibi patrem dice- Ioan. 5. bat deum. Si verus ergo filius dei est Christus, quo modo homo tantum est? Verus enim filius non diceretur, nisi proprie ab eo esset genitus. Aut dicat Photinus, Quare verus filius dei creditur si non est verus? Aut quid opus erat hunc credere filium dei, si vnus esset de cæteris sanctis, qui filij dei digni sunt appellari? Aut

nunquid

A nunquid aliqua indignitas in hoc est, per quam filius dei sicut cæteri suot, credi non posset: & idcirco dicitur, vt hic de quo incredulum videtur, credatur filius esse dei? Si enim potior cæteris est, quid opus est vt dicatur, crede Christum filium dei esse, si vous esset de cæteris, nisi quia vt aliter de hoc credatur? Vode & vnicus dicitur, quod non præcipitur de cæteris: vt quia multi suot qui filij dei sanctitatis causa appellantur, hic solus verus filius dei credatur, vnde & voicus dicitur. Nam quis sanctorum ausus fuerit filium dei se dicere, non dicam & vnicum, nisi Saluator cõscius natiuitatis suæ à deo profectæ? Quo modo autem pateretur se
Deuter.6. adorari, si nesciret se de deo, cum scriptum sit, Dominum deum tuum adorabis, & ipsi soli serues? Quippe cum Ioannem angelus corripuit, eo quòd adorare se
Apoca.22. vellet, dicens ei, Ne feceris, quia cooseruus tuus sum, deum adora. Et cum soli deo seroiendum scriptura testetur: Apostolus tamen, Qui seruit, inquit, Christo placet deo. Quare? Quia vnum sunt deus & Christus, pa-
Roma.14. ter & filius. Apostolus se Christi seruum fatetur, & dicit Corinthiis, Nolite fieri serui hominum. Et ad Gala-
Galat.1. tas, Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per ho
B mioem, sed per Iesum Christum & deum patrem, qui suscitauit eum à mortuis: ostẽdit aperte Christũ deum esse & hominem, vt Apostolatum suum non ab homine esse, sed à Christo, iuxta quod deus est, & à patre deo esse demonstraret. Denique in subiectis ait, Neq; enim ego ab homine accepi illud, oeque didici: sed per reuelatiooem Iesu Christi. Quid tam apertum? dei enim doctrioam non per hominem dicit se esse assecutum, sed ab ipso deo doctũ. Nam oos dei doctrinam per homines accepimus: vas autem electioois nihil se probat ab Apostolis assecutũ, hoc est, ab hominibus. Nam si quia dei doctrina est, ideo oõ per hominem discitur, quam laudem suam testatur Apostolus, si sic didicit sicut cæteri Apostoli? Vt quid dicit, Neque ego ab homine accepi illud, neq; edoctus sum, sed per reuelatiooem Iesu
Roma.9. Christi? Quis ambigat hoc loco Christum deum significatum? Sed quid mirũ, cum inter cætera dicat ad Romanos, Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus, benedictus in secula. Quid est, & ex qoibus Christus secundum caroem? Non enim hoc diceret, nisi esset & secundum deum: &
C secondum carnẽ ex patribus, secundũ diuinitatem vero ex deo Christus sit super omnia deus. Sed forte ad patris personam pertinere dicatur: sed hoc loco nulla est paterni nominis meotio. Ideoque si de Christo dictum negatur, persona cui competat detur. Quare au-
Philip.2. tem Christo nõ competat, cuius nominis cœlestia, terrestria & inferna genu flectũt: hoc est, super omoia esse deum. Præter hęc enim alia oulla sunt. Dicat nũc Photinus, si hæc homini genu flectunt: aut si deus potentias illas cœlestes & sanctos aogelos vt hominem adorent, decreuit, Sed absit, quia de⁹ nihil stultum decreuit, maxime cum non liceat nisi deum adorari, quanto magis in cœlis. Rex enim adoratur in terris quasi vicarius dei. Christus autem post haoc vicariam, impleta dispensatiooe adoratur in cœlis & in terra. Legimus naoque, quia verbum caro factum est: hoc est, ministro spiritu sancto incarnatum esse ex Maria, hoc verbum in principio apud deum fecisse, & deum esse, hoc quoque filiũ
Ioan.1. dei appellari. Quo modo ergo nõ ante Mariã est quod in principio erat, & deus erat? Etiam si obcęcatus deum hic esse neges, verbum tamen non negas: oeque ignoras hoc verbum filium dei appellari, & hoc apud deum fuisse in principio. Quo ergo ratione post Mariam di- D
cis esse, quod in principio legis fuisse? In Apocalypsi e- *Apoca.19.*
nim legimus de Christo, Er nomen eius est, verbũ dei. Quod verbum multas habet interpretationes. Nam nihil de deo est quod nõ deus dicatur, sed propter authoritatem vnius dei, quod de ipso natum est verbum appellauit: vt hac ratione ducti qua scimus verba nostra non nisi ex nobis esse, Christum de deo esse crederemus. Nec aliter quidẽ oportuit dici vt de ipso esse crederemus, & non extra eum crederetur. Nam & simili modo & virtus & sapientia dei vocatur, vt eadem ratione de ipso intelligatur. Si enim dixisset, deus & deus: noo illũ de se esse significauerat: sed duos fecerat deos, quod vnitati aduersum est. Hæc ratio io diuinis libris est, vt significatus deos Christus, modum non excedat dei vnius. Quàm autem illud tuum stultum est Photi-
ne, quòd sic distinguis in capite Euangelij Ioannis, oe *Ioan.1.*
verbum deus dicatur. Sic enim legis, In priocipio erat verbum, & verbuoi erat apud deum & deus erat: verbũ hoc in principio erat apud deũ. Quid sibi vult hæc distinctio? quem indicat sensum? quam significat pietatis rationem, nisi solam aduersus dei filium inimiciciam?
Quæ enim significatio est proounciantis, & verbũ erat E
apud deum & deus erat? Hæc ergo legis vestræ sapientia est vt doceat, quia est deus? Quæ lingua est, & quæ gens, quæ terra, quæ secta, quæ neger deum esse? Et vt
quid insinuet dicit, Et verbum erat apud deũ: Aut ver- *Ibidem.*
bum hoc quid vult intelligi, nisi ratiooem eius ostendat? Non enim propter deum Euangelium legitur siue scribitur, de quo nemo dubitat, sed propter verbum de quo quæstiones fiunt. Mysterium enim dei, quod ideo creditur, quia ooo est omnibus manifestum: ideoque scriptura contendit docere quid sit verbum dicens, Et verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in priocipio apud deum. Istud & rationi conueoit, & pronunciatio integra est. Ostendit enim quia verbum hoc quod in principio apud deum erat, & deus erat: in sacramento mysterij æterni dei, quod ignotum erat à seculis & generationibus, deus verbum apud deum patrem fuisse credatur. Et quia carnalibus in dubium venit, qui volunt scripturam pro sensus sui loqui capacitate, fides posita est, quæ sensum scripturæ secuta, præmium mereatur. Salomoni cum sapientiam à deo po-
stulasset, responsum à domino est, Ecce dedi tibi, in- *3.Reg.3.*
quit, cor sapiens & prudens, quale non fuit ante te, & F
post te non exurget vir similis tibi. Quid dicemus: verum est quod promisit deus? Immo verum est. Nemo ergo hominum similis erit Salomoni. Er quid videbi-
tur de Christo, qui inter cætera, Regina, inquit, Aostri *Matth.12.*
venit ab vltimis terrę audire sapientiam Salomonis? & ecce plus Salomone hic. Nunc elige cui credas Photine, deo an Christo: patri an filio? Si patri credis, arguis filium: si filio credis, accusas patrem. Si enim homo tantum est Christus, frustra se præposuit Salomooi contra promissum dei: si autem intelligitur esse & deus, digne se anteposuit Salomoni, & promissum contaminatum est dei, quia noo exurrexit homo similis Salomoni. Christus enim idcirco se potiorem ostendit, quia deus est. O dementia Photini, qui Christum ante Mariàm fateri non vult, quem voce sua audit testantem quòd ante Abraham sit. Cum enim de tempore agerent cum eo Iudæi dicentes, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Respoodit eis, Amen dico vobis, antequam Abraham fieret ego sum: non dixit, me-
lior sum: sed ad interrogata respondit, quia ante erat *Ioan.8.*
quàm

G quàm putabant Iudæi. Maledictũ planè legis Photinus
euadere non poteſt, quia ſpem ſuam habet in Chriſto,
Hiere.17. quem tantum hominẽ dicit, cum legat, Maledictus ho
mo qui ſpem habet in homine. Apoſtolus autem ſciens
Chriſtum deum, ideo & in præſenti & in futuro ſpem
eſſe in eo ait, Si in hac tantum vita, inquit, ſperantes, ſu
1.Corin.15. mus in Chriſto, miſerabiliores ſumus omnibus homi-
nibus. Non ergo homo tantum eſt in quo ſpem habere
docemur, quia vana ſpes in homine. Hæc diximus pau
ca de multis, ſufficeret enim, ſi bonæ mentis eſſet, Pho-
XCII. tino hoc ſolum quod poſtremum poſuimus. Quo
Ioan.14. modo intelligatur quod dicit ſaluator, Pacem do vo-
bis, pacem meam relinquo vobis: non ſicut hic mũdus
dat, ego do vobis. Qui pacem ſuſcipit Saluatoris,
inimiciciam contrahet mundi. Niſi enim diſcordaue-
Matth.6. rit cum diabolo, pacem non habebit cum Chriſto. Ne-
mo enim poteſt duobꝰ dominis ſeruire. Hic ergo à mũ
† *legem.* do diſcordat, qui legi† dei fideliter ſeruit, †Chriſti pace
† *ſeruat.* munitus, omnium aduerſariorũ comprimit tela. Quis
enim audeat aduerſus eum quem ſcit regis amicũ? Ali-
ter tamẽ mundus pacẽ dat quàm ſe Saluator dare pro-
miſit. Mundus enim aut metu dat pacem aut prece. Sal-
H uator verò cùm ſit fortiſsimus omnium, nullum vtiq;
metuens, non rogatus dat pacem. Saluatoris ergo hæc
pax eſt, quæ idcirco datur, vt munimentum ſit contra
hoſtes. Pax quidem vno nomine appellatur, ſed longo
interuallo diſcernitur, dei & mundi. Hæc enim fragilis
eſt, illa fortis: hæc carnea, illa ſpiritalis: hæc terrena, illa
cœleſtis: hæc de neceſsitate eſt, illa de voluntate. Chri-
ſtus enim nullius egens, pacem offert inualidis & iner-
mibus, dominus ſeruis, bonus malis, deus hominibus.
Ioan.14. Rectè ergo ait, Nõ ſicut hic mundus dat, ego do vobis:
hoc enim dicens, intelligi voluit clemẽtiam bonæ vo-
luntatis ſuę. Cum enim omnis idcirco det pacẽ vt pro-
ficiat ſibi, hic, id eſt, Saluator, ad hoc dat, vt proſit non
ſibi, ſed eis quibus dat. Aliter ergo mundus dat pacem
quàm dedit Saluator. Et mundi pax nõ docet bonam
vitam, non ſuadet ad patientiam, non prouocat ad iu-
ſticiam, non hortatur ad miſericordiam, non promit-
tit æternam vitam. Quicunque enim acceperit pacem
Chriſti, alienus erit à viciis huius mundi, quæ militans
XCIII. aduerſus animam. Quærendum an ſpiritum ſan-
† *quo fuerũt* ctum habuerint Apoſtoli tempore illo cum fuerint† in
I terra cum domino: quia inter multa dicit Euangeliſta,
Ioan.7. Spiritus nondum erat datus, quia Ieſus nondum fuerat
Ioan.14. glorificatus. Et in alio loco, Si diligitis me, ait, præcepta
mea ſeruate, &, Ego rogabo patrem, & alium paracletũ
dabit vobis, vt vobiſcum ſit in æternum, ſpiritum ve-
ritatis, quem mundus non poteſt accipere, quia non vi-
dit nec cognoſcit eum: vos videtis eum & cognoſcitis,
quia apud vos manet, & vobiſcũ eſt. Quid eſt hoc? ne-
gat datum ſpiritum ante paſsionem: rogaturum autem
ſe promittit patrem vt mittat eum. Item ſubiecit, quia
cum ipſis erat, & manebat apud eos. Legitur poſt reſur-
Ioan.20. rectionem autem inſufflaſſe & dixiſſe eis, Accipite ſpi-
Acto.2. ritum ſanctum. In Pentecoſte autem deſcẽdiſſe legitur
ſpiritus ſanctus in Apoſtolos. Tantas video in hac cau
ſa perturbationes, vt quid tenendum ſit neſciam. In
his omnibus quæ propoſita ſunt non vna eſt cauſa. Bre
uiter enim ſingularum cauſarũ ſignificatæ ſunt formæ,
quia vnus quidẽ eſt ſpiritus, ſed dona habet multa. Cũ
ergo legitur ſpiritus ſanctus, intelligi debet & eius offi-
cium in quo ſit ſignificatus. Nam & cũ in eis erat & vẽ-
turus eſt, non eſt falſum. Sed ſi non iſtud ad perſonam
trahas, ſed ad naturam. Alterum enim vẽturum à patre
promiſit Chriſtus, vt quia indifferens eſt eorum diui- K
nitas, in præſentia Chriſti non putetur abſens ſpiritus
ſanctus, & in aduentu & in apparentia ſpiritus ſancti
præſens æſtimetur Chriſtus. Ideo cum venturum eum *Ioan.14.*
promittit, dicit, Vos videtis eum, quia apud vos manet
& vobiſcũ eſt. Vt ſecuri eſſent Apoſtoli, quia poſt aſcen
ſionem domini non minorem aut degenerem ad tui-
tionem habituri eſſent paſtorem aut regem. Nam non
eſt dubium non datum eſſe credẽtibus ſpiritum, niſi ſi-
cut Euangeliſta teſtatur, poſtquam deuicta morte reſur
gens clarificatus eſt dominus. † Ipſius enim triumphan *† Hic vete-*
tis domini verba ſunt & dicentis. Quia Ioannes quidẽ *ra variant*
baptizauit aqua, vos autem baptizabimini ſpiritu ſan- *vſq; in finẽ*
cto, quem accepturi eſtis non poſt multos hos dies: hoc *quæſtionis:*
tempore quo aſcendere ad patrem diſpoſuit interfatus *cius lectio-*
videtur. Illud autem quòd inſufflaſſe in diſcipulos do- *nis tenorem*
minus legitur poſt dies paucos reſurrectionis ſuę & di- *ſubiicimꝰ.*
xiſſe, Accipite ſpiritum ſanctum, eccleſiaſtica poteſtas
collata intelligitur eſſe. Quia enim omnia in traditio-
ne dominica per ſpiritum ſanctũ aguntur, idcirco cum
regula eis & forma traditur huiꝰ diſciplinæ, dicitur eis,
Accipite ſpiritũ ſanctũ. Et quia vere ad ius eccleſiaſticũ *Ioan.20.*
pertinet, ſtatim ſubiecit dicens, Cuius tenueritis pecca- L
ta, tenebuntur: & cuius remiſeritis, remittentur ei. Inſpi
ratio ergo hæc, gratia quædam eſt quę per traditionem
infunditur ordinatis, per quam commendatiores ha-
beantur. Vnde Apoſtolus dicit ad Timotheum, Noli, *1.Timot.4.*
inquit, negligere gratiam quæ eſt in te, quæ data eſt tibi
per impoſitionem manuum presbyteri. Semel ergo fie-
ri oportuit, vt de cætero traditio iſta nõ ſine dono ſpi-
ritus ſancti eſſe crederetur. Sicut enim in Saluatore for
ma data eſt viſibiliter, vt poſt baptiſmum ſpiritus ſan-
ctus credentibus de cætero inuiſibiliter dari non ambi-
geretur, Ita & in ſupradicta cauſa forma data eſt in prin
cipio, vt ex eo traditioni eccleſiaſticæ ſpiritus ſanctus
infuſus credatur. Vt autem Apoſtoli præſente domino
virtutes facerent, poteſtas data eſt ſicut & prius Prophe
tis. Trium ergo officiorum formæ doni ſpiritus ſancti *Tres offici-*
in Apoſtolis ſunt oſtenſæ. Quarum prima eſt hæc quæ *orum formę*
ad ius eccleſiaſticum pertinet in regenerandis vel cæte *dono ſpiri-*
ris officiis. Secunda quæ in Pentecoſte data eſt, quæ eſt *tus ſancti ĩ*
generalis. Non ſolum enim in Apoſtolos, verumetiam *Apoſtolis.*
in omnes decidit ſpiritus ſanctus credentes. Tertia for
ma eſt, quæ ſolis Apoſtolis conceſſa eſt in ſignis ac vir-
tutibus faciendis, vſquedum fidei ſemina iacerentur ad M
crementum. Semina enim fidei ſunt virtutes per Apo-
ſtolos factæ. Ipſi enim antiſtites poſiti ſunt huius ve-
ritatis, qui per ſigna & prodigia non irrationabilem
eſſe fidem noſtram teſtarentur. Nulla enim probatio
maior eſt veritatis quàm virtus. Hæc eſt enim quæ om
nem terrenam philoſophiam accuſat, quia ſemper ſo-
lis verbis ſtuduit, non habẽs teſtimonium virtutis quæ
ſtabile eſſe quod verbis aſtructum erat, demonſtra-
ret. Igitur ſpiritus ſanctus generaliter ſemel datur om-
nibus credentibus, per quem filij dei eſſe probentur
dum manet in eis. In ſignis vero & prodigiis faciendis
non manet in homine, ſed vocatus aduenit aut ſugge-
rit neceſſaria & recedit. Similiter & in traditione vel
ordinatione de foris gratiam præſtat, tuitionem etiam
deferens deuotis fidei. Quærendum eſt, ſi Iudas XCIIII.
Scariothes proditor domini, ante paſsionem Saluato-
ris laqueo vitam finiuit. Tradito Saluatore & illu-
ceſcente paraſceue, omnes principes ſacerdotũ & ſcri-
bæ & ſeniores cõuenerunt in domũ Caiphę pontificis,
quo perducẽdum ſciebant eſſe Ieſum, vt audirent eum.

Hoc

A Hoc Matthæus & Marcus Euāgelistæ testantur, & nullum ex his ante perfectum impium opus à domo præsidis abscessisse, quippe cum omnis instantia eorum & deuotio ad agendum Pascha mors esset Saluatoris. Occupatis ergo eis ad necem domini, à mane vsque ad horam nonam, quo modo Iudas eis retulisse precium sanguinis quod acceperat ante crucem domini probatur, & dixisse illis in templo, Peccaui, quòd tradiderim sanguinem iustum: *Ioan.27.* cum constet vtique omnes principes & seniores ante passionem domini non fuisse in templo, Quippe cum etiam in cruce posito insultarent ei. *Ibidem.* Non enim inde potest probari, quia ante passionem relatum est, cum sint multa quæ cum ante facta probentur, nouissima ordinantur: Et iterum quando locus admittit, vt quod post factum est ante ponatur. Nam manifestum est vtiq; quinquagesimum Psalmum anteriorem esse quàm tertium. Sic ergo aliquādo euenit vt anticipētur quæ posteriora sunt. Vnde & Maria quæ post resurrectionem fratris sui Lazari, ante sex dies Paschæ in cœna vnguēto pedes domini vnxisse probetur: propter significationem eius anticipatum est ab Euāgelista B dicente inter cætera, Maria autem erat, inquit, quæ vnxit dominum vnguento. Hoc refert antequam Lazarus moreretur: quod nisi postea factum inueniremus, nesciremus quo tempore factum esset. Sed ne forte post *Matth.27.* nonam horam factum sit, vt videns impius & crudelissimus Iudas occisum Saluatorem, & ob hoc velum templi scissum, terram tremuisse, saxa fissa, elementa conterrita: ipso metu correptus, doluerit, non nescius iustum se tradidisse, in cuius passione sic indignatus sit iudex deus. Sed & post nonam horam occupati erant, sicut æstimo, seniores & principes sacerdotum. Vespere enim eadem die Pascha acturi erant, sabbato autem nummos portare non licebat secundum legem, ac per hoc improbabile est apud me, quo die, immo quo tempore laqueo vitā finierit Iudas Scariotes.

XCV. Vnde orta sit obseruatio Pentecostes vel qua ratione?

Responsio. Non est ambiguum cuncta religionis nostræ vero testimonio roborari, & legis veteris prærogatiua signari. Omnia enim præterita legis veteris, in figura fidei nostræ futuræ gesta & designata noscuntur, vt verum nos tenere non ambigeremus, quando ea quæ nunc & audi- C mus & credimus ante secula prædestinata videmus, nō solum vocibus, verumetiam signorum virtutibus commendata. Sed nūc illud est, si eodem modo vt designata sunt à nobis intelligantur, vt dies Pentecostes, vnde & qua ratione tractus sit congrue dignoscamus. Scripturæ enim dominicæ sensus suos solicitis & deuotis aperiunt, negligentibus claudunt. Nec enim par erat, vt res quæ meritis ac dignis reseruatæ sunt, passim ab omnibus viderentur. Pentecoste ergo, qui quinquagesimus à Pascha computatur dies: hanc habet rationem, vt sicut post hebdomadam dominicus dies primus est, in quo adimpletum est Paschæ mysterium in redemptionem salutis humanæ, quia semper post curricula dierum septem, ad primum reuerti necesse est, vt ostendatur ætatem mundi septenario numero consummari, [& ad requiem peruenire,] Ita & post hebdomadas septem, primus dies est Pentecoste. *Pentecoste cur sit dominico die.* Denique nunquam alio die quàm die dominico Pentecoste est, vt totum quod ad salutem humanam pertinet†, dominico die & inchoatum & adimpletū noscatur. *†prosicit.* Dominico enim die factus est mundus, & post lapsum rursus dominico die reformatus, cuius reformationis figura data est primum in circuncisione, in qua futuræ fidei signum fuit. Post hebdomadā enim qui octauus dictus est, primus est in D mysterio. Hæc est enim dies quam fecit dominus. Vnō eum diem fecit, ex quo cæteri curricula sortirentur, Ac per hoc ipso die resurrexit quem fecit, & secundum numerum supradictæ rationis, ipso die & in monte Sina legem dedit per famulum suū Moysem: vt sicut agnus figura passionis domini fuit in sacramentum Paschæ, ita & legislatio Euangelicæ prædicationis: quia eodem die, id est, Pentecostes lex data est, quo & spiritus sanctus decidit in discipulos, vt authoritatem caperent, ac scirent Euangelicum ius prædicare. Quod factum duplici testimonio confirmatur, quia & prædestinatum ostenditur, & manifesta spiritus sancti infusione diuinum & supercœleste probatur ad legis nostræ testimonium perhibendum. Cum enim incognitis sibi imperiti diuersis linguis magnalia dei loquuntur, diuinitus se inspiratos ostendunt. Filiis ergo Israël tertio die *Exod.19.* mēsis tertij data est lex per Moysem, sicut in libro Exodi continetur, qui dies à quartadecima mensis primi, quo die factum est Pascha in Aegypto, quinquagesimus est, hoc est Pentecoste. Vnde factum est, vt ad legem E fidei prædicandam in Pentecoste spiritus sanctus de- *Act.2.* scenderet in Apostolos, vt gesta veterum, futurorū imagines haberentur ad securitatem fidei nostræ, quia falsum videri non potest quod ab initio prædicatum est. Ideo remissionis & reformationis tempus in quinqua- *Psal.50.* gesimo Psalmo describitur, vt eadem prouidentia quin *Exod.16.* quagesimi diei, quæ & primi est, sciretur. Hinc factum est vt & māna primo die, qui est dominicus, è cœlo daretur populo Iudæorum: quod ita esse sex dierum continuatio probat quibus collegerūt, & septimo die, id est, sabbato quieuerunt. Manna autem typus est escæ spiritalis, quæ resurrectionis domini veritas facta est in Eucharistiæ mysterio. Omnia itaque gesta sunt, vt ad causam primæ resurrectionis incolumia reuertantur, & nō glorietur Satanas, sed hebescat, qui hominem falsa spe deiecit, ne in hoc maneret quod factū est per Christū dominum†, *†Hactenus vetera.* Nunc superest vt probemus, si ita intelligēda sunt quæ diximus, vt supra memorauimus. Mensis primus quo Pascha quartadecima die celebratum est in *Exod.12.* Aegypto, hæc dies quarta feria fuit, Vnde & lex quarta feria data est. Quod hinc datur intelligi, quia quinto- F decimo die mensis secundi profectionis filiorum Israël sabbatum videtur fuisse: idcirco non in die grex illis *Exod.16.* missus est coturnicum, sed vespere. Mane autem manna pluit de cœlo, id est, die dominico, qui primus post hebdomadā in repetitione inuenitur. Denique sex diebus continuis manna collegerunt, septimo autem die, qui est sabbatum, quieuerūt. Ab hoc ergo die vsque ad tertij mensis diem tertium quo lex data est, quære, & inuenies quartam feriam fuisse quādo lex data est. Sunt enim à quintodecimo die mensis secundi, quando sabbatum fuit, vsque ad tertium diem mensis tertij quo lex data est, dies decem & nouem. Tene ergo hos decem & nouem, & redi supra quintumdecimum diem secundi mensis quo sabbatum fuit, qui à primo computatur quartusdecimus: & perueni vsque ad diem primum secundi mensis, & habebis alios quatuordecim, quos superiunge ad decem & nouem supra memoratos, & inuenies primum diem mensis secundi sabbatum fuisse: superadde adhuc ad caput primi mensis dies septem & decem, quia primi mensis tredecim dies retrahendi sunt, qui ante Pascha fuerunt. Quartadecima enim die primi mensis Pascha factū est. Retractis ergo tredecim, & additis septem & decem, inuenies, quartade-

G cima mensis primi quartam feriam fuisse. Et ne legen-
Videtur ab di fastidium patiaris, aut quæstionis singula membra
hinc deesse inspicere, curiose do compendium, vt & de numero
ant. dierum quot à Pascha vsque ad datam legem sunt certus fis, & ab ipso facilius discas, quota feria factum est Pascha. Tertio die post secundum mensem lex data est. Sunt ergo menses duo & dies tres. Retrahe ergo de his tredecim dies qui ante Pascha fuerunt, & reliqui erunt dies quinquaginta. Quoniam autem quarta feria data est lex, hinc facile videtur: manna prima feria datum est, quia continuis sex diebus collegerunt, quæ prima feria sextodecimo die fuit mensis secundi. Ab hac itaque prima feria vsque ad octauumdecimum diem quo lex data est, quartam feriam inuenies. A feria vero quarta, siue ante, siue retro computes in quinquagesimum diem, quarta feria est. Idcirco quia quarta feria Pascha egerunt in Aegypto Iudæi,& quarta feria legem acceperunt. Quinta autem feria profecti sunt de Aegypto. Igitur dedicatio legis est Pente-
XCVI. coste. Quærendum si Pascha transitus interpreta-
1.Cor.5. tetur, sicut Græcis videtur. An Apostolus falli
H non potuit qui ait,Pascha nostrum immolatus est Christus? Quod non suum vtique sed legis est verbum,dicente Moyse, Et erit cum dicent vobis filij vestri, quæ est deseruitio hæc? Et dicetis, Immolatio hæc Pascha domini est. Quid amplius est necessarium ad testimonium? Lex loquitur, Apostolus probat: hoc superest, vt contradictor abiiciatur, vt peruicax. Manifestum est enim transitum post Pascha fuisse. De sanguine enim immolati agni, super postes ostij & super limen posuerunt, vt transiens nocte angelus, non percuteret domum in qua signum sanguinis esset. Sanguis igitur salutem præstitit, non transitus: quia vt
XCVII. transitus non noceret, obstitit sanguis. Qua ra-
†simpliciter tione responderi possit Arrij impietati similiter † ex lege. Si rationi fides commodetur, ipsa nominum ratio patris & filij ostenderet vnitatem. Si quæris quo modo? Non enim verus dei filius diceretur, nisi extitisset de substantia dei patris. Nec enim pateretur veritas & iustitia dei verum dicere filium si de ipso non esset. Non est enim verus dei filius, si de ipso non est. Sed scriptura dicit, verus est: ergo de ipso
I est, Qui enim negat de deo natum Christum, scripturæ calumniam facit, quæ ideo illum dicit verum dei filium, vt significet de deo hunc natum. Si enim non est de deo, & verus filius dei dicitur, fallax est scriptura. Quòd si scriptura non fallit, qui Christum non fatetur extitisse ex deo, & scripturam euacuat, & Christum negat verum filium dei. Non enim voluntas verum filium facit, sed natiuitas. Sed potentiæ, in quiunt, dei hoc subest, vt falsa faciat vera. Immo potentia dei hæc est, vnde & omni laude dignus est, quia verum apud illum verum est, & falsum falsum est. Nam istud mendacis est, vt falsum dicat verum: quod deo non competit, Nam omnia quidem potest deus, sed non facit, nisi quod conueniat veritati eius atque iustitiæ: Manifestum igitur est idcirco verum dici filium dei Christum, vt proprius, id est, de substantia e-
Rom.8. ius natus intelligatur. Vnde inquit Apostolus. Qui pro-
Philip.2. prio filio suo non pepercit †. Et in alia epistola, Qui
†Hic variant veteres vsque in finem. cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo. Si ergo non rapinam arbitratus est, dicens se parem deo, verum se filium dei demonstrauit, Deo enim par esse non poterat, nisi esset de ipso. Pares enim hi sunt, qui aut ambo veri sunt, aut ambo

falsi. Nec enim parilitatem recipit cœptum & æternum K aut vnitatem. Vnum enim se esse dicendo Christus cum patre, parem se deo fecit. Non solum enim, in- *Ioan.5.*
quit, soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciens deo, hoc est, parem. Nonne manifestum est æqualitatem hanc de proprietate natiuitatis descendere? proprium enim se: id est, verum, dicens dei filium, æqualem se faciebat deo. Hinc est vnde dicit, Qui videt me, videt & patrem meum. Per illud *Ioan.14.*
enim quòd consubstantij sunt, qui vnum videt, ambos videt, Sicut enim habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso: hoc est, æqua- *Ioan.5.*
lem sibi genuit filium pater, Et omnia quæ patris sunt, filij sunt: & quæ sunt filij, patris sunt, & nemo potest quicquam rapere de manu patris neque de manu filij. Et subiecit, Ego & pater vnum sumus. Et verba quæ, inquit, loquor vobis, à meipso non loquor: pater autem manens in me ipse loquitur, & opera quæ facio, ipse facit. Credite mihi, quia ego in patre & pater in me est, alioquin vel propter opera ipsa credite. Quia enim generatio à semetipsa non est, sed ab eo qui genuit, idcir- L
co quicquid facit, factum dicit patris: vt per hæc omnia illud firmetur, quia ideo verus dicitur filius dei Christus, vt de ipso natus credatur, ne & substantia eius extra vnius dei naturam existimaretur. Humilitas ergo eius maxima exaltatio est. Cum enim videtur se subiicere dicens, Verba quæ loquor vobis à meipso non loquor: pater enim manens in me, ipse loquitur, & opera quæ ego facio, ipse facit: probat se originem à deo habere, & virtutem eius se esse ostendit, dum non quod est, à semetipso esse dicit, sed ab ipso. Per hoc enim commendatur Christus, non inclinatur. Qui enim à se loquitur, verus filius nõ est. Vides ergo quia Arriani inde male intelligunt Christũ, vnde bene intelligẽdus est: & inde illum improbant & falsum dicũt, vnde verus dei esse filius approbatur, Nam clarificandum se à patre postulat, & clarificare se patrem quoniam petit, promittit, & vbi se humiliare videtur, exaltat. Pater enim cum testimonium dat filio suo, laudem suam testatur, Filius vero cum prædicat patrem, gloriam suam manifestat, Magnificentia enim & nobilitas patris, generositas est veri filij, Ideo quicquid patris dicitur esse, est & filij M
sine dubio: & quod filij dicitur esse, est & patris. Nam qui spiritus dicitur dei, idem spiritus dicitur & Christi. Ecclesia dicitur dei, dicitur & Christi. Adoratur deus, adoratur & Christus. Seruitur deo, seruitur & Christo. Sancti dicuntur sacerdotes dei, dicuntur & sacerdotes Christi. Templum ciuitatis sanctæ dicitur dei, similiter & Christi. Lumine dei illustrari dicitur ciuitas sancta, eodem modo & Christi. Sedes dei est, necnon & Christi. Iudex deus est, est & Christus: Quia *Esaia.6.*
Esaias Propheta in throno maiestatis Christum vidit sedentem dominum sabaoth, quod Arriani non ne- *1.Timo.6.*
gant. De deo patre legitur, quòd rex regum sit & do- *Apoc.19.*
minus dominorum: eadem & de Christo filio dei vero. Sic vbique diuinitate exæquantur, pater & filius, vt vnius dei modum non egrediatur numerus personarum. Inter patrem autem & filium nihil interest nisi hoc solum, quia pater ingenitus est, filius vero genitus: id est, pater à nullo est, filius autem de patre, quod quidem sublime est in filio. Hinc enim addicitur nobilitas eius æternitatis, & quia verus filius est veri patris. Vnde est enim illud quod legitur in Genesi dicente *Gene.1.*
deo, Faciamus hominem ad imaginẽ & similitudinem nostram. Itaq; si imago eorũ & similitudo vna est, quo
modo

A modo non vnum sunt & natura? In spiritalibus enim vbi vnique non sunt figuræ, simile non erit aliquid nisi per substantiam, vt vbi duorum imago vna est, quo mo do nō eorum vna erit substantia? Idcirco enim imaginem eorum & similitudinem vnam esse legimus, vt eorum vnum nihil differre ab altero crederemus: hoc est, verum dei filium esse Christum, quia non est dispar à generante natiuitas. Denique Iudæi intelligentes, quia proprium sibi patrem dicebat deum: dicunt ad Pilatum, Nos legem habemus, & secūdum legem debet mo
Ioan.19. ri, quia filium dei se fecit. Iudæi intellexerunt, & Christiani se dicunt non intelligere: qui non credebant, intelligebant, & qui se dicunt credere, faciunt ne intelligant. Vel hoc saltem admitterēt, quod Propheta Esaias, vt Christum nō à semetipso quidem, sed de deo deum
Esa.45. esse significaret, inter cætera ait, Post te sequētur alligati vinculis, & adorabūt te, & te deprecabuntur, quoniam in te est deus, & non est deus prçter te, Tu enim es deus, & nesciebamus, deus Israël saluator. Quantum ad bonā meotem pertinet, hæc manifesta suot. His enim & pater in filio esse probatur: & filius deus eiusdem substantiæ qua pater est significatur, Io quo enim deus est, & præ
B ter ipsum deus noo est, & ipse deus est, quid aliud poterit dici, quàm hoc quod pater est deus, & nec differre in aliquo, Hoc est enim duos esse vnū, In ipso enim deus est, quia quanuis deus sit, non tamen ex se deus est, Est enim à patre, quia filius est, Præter ipsum autem non est deus, quia vnicus patris filius est. Ipse autē est deus, quia voa atque eadem substantia dei & Christi est. Nihil igitur ambiguitatis relinquitur, vt patris & filij vna esse credatur substantia. Verus enim filius & veri patris est. Ta
Baruch.3. le enim etiam illud Hieremiæ Prophetæ est, dicit enim inter alia, Hic deus noster, & non æstimabitur alter ad eum: hic adinuenit omnem viam sciētiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto sibi. Post hæc in terris visus est, & inter homines conuersatus est. Nunquid de degenere potest dici, ad quem alius noo potest æstimari: aut alius deus quàm pater est poterit dici, vt deo proficiat ad iniuriam patri? Si enim æstimari ad eum alter deus oon potest, & absque deo patre est: videte an debeat dici id qood sequitur, periculosum est enim, Maior enim patre dicetur. Putantes enim se deo patri de
C ferre, si ab eo filium segregent, derogant ei: vt quem mi norem volunt facere, impia obcæcati mēte, præpooant eum illic cuius authoritati inclinandum hunc putant. Scriptura autem vt nihil filium à patre differre doceret, differret autem si non esset verus, alium nullum dicit æstimaodum ad eum, quia oulla alia substantia poterit similis reperiri substantiæ dei, quæ est & Christi, Aliter siquidem Christum de deo esse docere non poterat, quàm vt nullum diceret alium æstimandum ad eum. Sciens enim deo patri nullo modo dici posse subiectum filium eius, vt hioc parem esse ostenderet, Non æstimabitur, inquit, alter ad eum: quia patri deo, quoniam deus est, æqualis est, verus enim eius filius est. Igitur Propheta ait, Hic est deus: non, Hic est deus Israël. Si hic est, ipse est deus vnus. De isto enim dicit scri
Deut.6. ptura, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: & certe non est hic pater, sed & filius eius. Vides ergo non præiudicare vni deo personam filij, si & ipse vnus deus dicatur, Quippe cum hoc scriptura testetur, Vnda hoc, nisi quia vnum sunt pater & filius, quia non personis significatur vnitas, sed naturæ: non substantia duo sunt, sed vnum: nec duo diuinitate, sed vnus deus, vt siue loquatur pater, siue loquatur filius, vnus deus locutus di-

catur. Nam si ipse dominus inter cætera de mare & fœ- D
Gene.2. mina, Iam non sunt, inquit duo, sed vna caro: quanto magis pater & filius noo duo dij sunt, sed vna substantia. Vt autem duo dicaotur pater & filius, causa est natiuitatis. Ne autem iterum duo dij sint, causa est vnitas diuinitatis. Qua tamen hebetudine Christum creatum, id est factum, prædicant, cum legatur nihil deum sine Christo fecisse? Si ergo sine illo nihil factum est, oon erit ipse factura. Si enim factura est, factum est aliquid si- Ioan.1.
ne ipso. Sed absit, quia nihil sine illo, Natus eoim de deo non esse cœpit, sed semper extitit. Natiuitas enim nihil est aliud quàm exitio, Exitio autem manifestatio est. Itaque non factus, sed editus est. Vt enim Christus de essentia dei exisse vel processisse significaretur, exitio eius natiuitas appellata est: vt quia non dispar est à genitore natiuitas, consubstantiuus esse deo Christus noo ambigeretur, & mens illa quæ ait, Erat quando non erat, damnaretur: quia non potest aliquando oon fuisse, qui vt apud deum semper fuisse significaretur, de deo legitur processisse. Nemo eoim de deo processit vbi oon fuit. Solent quippe Arriani sic interpretari de filio dei dicentes, Ideo verus dei filius Christus dicitur, quia sic illum fecit vt verus sit: quasi sit aliquid falsum quod fa- E
ciat deus verum. Et illa omnia quæ supra diximus de vnitate patris & filij, quid erat, cum sic roborata sint & firmata: si hic aliter sentieodum putauit, multa poterune diuinis solidata oraculis voius conuelli degeoeris testimonio. Amputandum est tamen, ne sibi vel de eoipso blandiatur iniquitas. Igitur sic, inquit, illum fecit vt verus sit, vt voluntas cesserit pro natiuitate, & factura pro geoeratiooe. tantum eoim dandum est, ioquiunt, potentiæ dei, vt possit facere quæ non sunt, tanquam quæ sunt. Quoniā ergo hac astutiæ calliditate nituntur contra filium dei, ex iis ipsis de quibus præsumūt, quia io reliquis sunt conuicti, respondendum est eis, vt in tota summa conuicti appareaot. Propositio enim hęc quantum ad sensum pertinet, nullius momenti est: quantum autem ad verba, caliginem facit ne cito appareat. Sic est enim ac si Aegyptius positus in obscuro, quia causa mala bono sensu defendi non potest. Ad impietatem ergo defeodendam sacrilegis verbis vtuntur. Si itaque hæc potentia dei, vt verum faceret Christum esse filium sibi, cum de ipso non esset natus: ergo talem illum fecit F
qualis ipse est, vt hoc præstiterit factura, quod datura erat generatio. Si ergo oihil interesse dicitis inter deum & Christum, poterit forte putari, quia noo hoc malitiose à vobis asseritur, vt quod in voce dicitur, hoc sit & in sensu, Vt quia verus dicitur filius, verus seotiatur per id quod vnius substantiæ est cum patre, licet non per generationem, sed per facturam, quia totum potest deus, sicut dicitis, vt factum sic sit quasi infectum. Si autem initio rationis lineam sequentes noo posse dicitis quod initio cōtinetur, æquale esse & consubstantiuum cum eo quod æternum est, reuelatis dolum maliciæ vestræ: quia vt sensum verbi elidatis, falsa voce Christum verum esse filium dei dicitis, negantes ei quia æqualis est deo patri. Non enim verus est, si inæqualis. Nunquid poterit verus dici filius, si non verus dicatur & pater? Si enim verus est filius, erit verus & pater, quam veritatem æqualitas facit. Quòd si dispares sunt, neuter eorum verus est. Sed quoniam scripturarum testimonium irritum fieri noo potest, quo Christus verus dei filius approbatur, de deo patre natus credendus est, qnia vt veritas hæc firmaretur, & par deo & æqualis legitur. At tu qui potentiam dei inæstimabilem prædi-

G cas,ais, Deus generare oon potest, quia simplex natura
est, Per quod etiam ipsi deo patri contumeliam facis.
Meodacem enim istum dicit, vt filium quem ille suum
& verum asserit, deneges,& tuam hypocrisim detegas,
quia falso potentem deum prædicas. Si enim potẽtiam
dei in id quod verum ex falso factum asseris prædicas,
vt quod vere verum est illudas: quaoto magis hoc am-
plecti deberes, si bonæ mentis esses, per quod verum
quod dicitur, verũ probatur, & testimonium quod deus
Matth.19. pater de filio suo dedit, verum firmaretur. Nam domi-
nus ait, Apud deum autem, inquit, omnia possibilia: vt
quicquid hominibus impossibile videtur, deo possibile
Iona.2. sit. Nam si ratio carnis respicitur, nec virgo peperit, nec
Ionas in ventre ceti vixit, nec mortui resurgent, nec
deus filium genuit, quia simplex natura ooo potest ge-
nerare, quia oihil sine commixtione generatur in hoc
mundo. Hæc omnia aut simul credenda sunt, aut simul
refellenda. Si enim ratio mundi tenenda est, in his om
nibus debet authoritatem habere. Quòd si aliqua ratio
spiritualium est, carnalis dicendus est, qui mũdi ratio-
ne infectus, negat aliter quid fieri quàm nouit. Aliud
H iterum assolent sua tergiuersatione proponere. Aiunt e-
nim, Vtrum voluntate pater genuit filium, an non? Vt
cum audiunt vtique quòd voluntate, statim vt inimici
dei filij respondeãt, Ergo voluntas ante filium est, vt ex
hoc non æternus appareat, quòd non vtique per nati-
uitatem initium acceperit, sed extiterit, Et tamen si hoc
putaot, non solum ante filium erit voluntas, sed & aote
patrem, quia causa generationis pater & filius est, Infi-
delitas carnales sensus sequitur in omnibus. Sic enim
inducit causam dei quasi hominis, vt ante delibera-
uerit & excogitauerit, vt generaret, quasi infirmitati
subiectus: cum in deo oeque geoeratio sine voluntate
fuerit, neque voluntas sine generatione. Ipsa enim vo-
luntas, geoeratio est. Nam vtique commune dictum
est, Fecit deus, fecit homo, sed aliter facit deus, aliter fa-
cit homo, ita & in cæteris causis, Si enim de deo dicen-
dum est, vt dignũ est ei. Solent enim etiam ipsi de deo
patre aliam facere quæstionem dicentes, Accessit illi vt
generaret, aut eius naturæ est, vt semper generet. Quod
ideo asserunt, vt & deum mendacẽ asserant, qui se Chri
stum generasse testatur, & Christum non verum, sed a-
I doptiuum faciant. Si enim generauit, inquiunt, semper
debet generare: vt quia non semper generat, nec Chri-
stum genuisse credatur: quasi mundum negetur fecisse,
quia alios non facit. Quæ irreuerentia, quæ indiscipli-
natio est, legem deo ponere, vt si genuit, aut multos ge-
nuerit, aut vnum generare ooo potuerit, nec ipsi do-
mioo credentes, qui se voicum dei filium protestatus
est. Post hæc quæ supra ostensa sunt æqualia patri & fi-
lio, videamus an his concordant quæ de spiritu saocto
scripta sunt, vt trinitas quam in salutari professione re-
tinemus, nõ recipiat discrepantiam naturæ, quo modo
non habeat fidei diuersitatem. Quanquam enim salus
sine aliquo ex his non sit, vna eorum tamen videtur po
testas quæ in se credentibus dat salutem. Quoniam ad
testimonium filij verba patris protulimus, nunc ad te-
stimonium spiritus sancti, verbis vtamur filij, quibus nõ
differre à se spiritum sanctum protestatur, vt cum filio
pater, & filius spiritui sancto testis est, vnius esse natu-
ræ trinitas intelligatur. Dicit ergo inter cætera domi-
Ioan.14. nus, Rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis,
vt vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis. Cum a-
lium paracletum mittendum dicit, se vtique paracle-
tum probat. Nam & legitur in epistola Ioannis. Dicit
enim, Habemus aduocatum apud patrem Iesum Chri- K
stum, qui exorat pro peccatis nostris. Et iterum dicit 1.Ioan.2.
dominus, Ego sum veritas. Ecce aperta vnitas spiritus Ioan.14.
sancti & filij dei. Quæ enim de se loquitur filius, eadem
loquitur & de spiritu sancto. Nunc subiicienda sunt
quę in huiusmodi sensum ordinat scriptura. Legitur in
Esaia, quòd dominum sabaoth viderit in throno maie
statis sedentem, quem Ioannes Euangelista Christum
esse intellexit dicens inter alia, Hæc dicit Esaias quãdo
vidit maiestatem eius, Et locutus est de eo. Hunc Apo- Esaia.6.
stolus sanctum dicit esse spiritum. Ait enim in oouis- Ioan.12.
sima parte Actuum Apostolorum, Bene locutus est spi-
ritus sanctus ad patres vestros dicens, Aure audietis & Acto.28.
non intelligetis: & cætera. Hæc verba à domino sa-
boaoth dicta sunt. Hic est vnus deus qui siue pater in-
telligatur, siue filius, siue spiritus sanctus, non est contra-
rium: quia vna eorũ diuinitas & vna potestas est. Nam
si in vnius præfecti prætorio programmate, etiam cæte-
ri præfecti iubere dicuntur propter authoritatem voius
potestatis, quanto magis in vnius dei imperio, si locutus
vnus è tribus fuerit, non incongrue dicentur tres locu-
ti. Est enim eorum natura & voluntas vna. Solent ite- L
rum præiududicare spiritui saocto, quòd ideo degener
intelligatur, quia in ordine tertius ponitur, cum tanta
simplicitas sit in scripturis diuinis, vt aliquando inue-
oias tertium primum positum. Vt enim causa se tulerit,
sic & ponuntur, nullius enim iniuria est, quia vna eo-
rum diuinitas est. Deniq; legimus in Esaia dicente do- Esaia.48.
mino, Ego sum primus, & ego in æternũ: & manus mea
fundauit terram: & dextera mea solidauit cœlum. Et in
subiectis, Ego locutus sum, ego vocaui, ego adduxi eũ,
& prosperũ iter eius feci: accedite ad me & audite hæc,
Non in occulto ab ioitio locutus sum. Cum fierent, il-
lic eram, & ouoc dominus misit me & spiritus eius.
Quem vis esse qui fundauit terram? Ipse enim dicit se
missum esse, Nunquid patrem? Absit. Filius ergo est qui
se missum dicit à deo & spiritu sancto. Ecce paria sunt
inter filium & spiritum sanctum. Sicut enim à patre &
filio missus legitur spiritus sanctus: ita & à deo & spiri-
tu sancto missus est Christus. Hoc enim solius patris pe
culiare est, ne missus dicatur. Accipe dicta Apostoli, qui
alio ordioe complectitur trinitatem. Dicit eoim inter
cætera in epistola ad Thessalonicenses secunda, Domi M
nus dirigat corda vestra io charitate dei & in patien- 2.Thess.3.
tia Christi. Quem putas dicit dominum, nisi spiritum
sanctum? Et quid mirum, cum quem in throno maie-
statis sedentem Esaias viderit, hic ipsum dicat spiritum
sanctum dominum sabaoth, sicut supra ostendimus. Et
Ioannes Apostolus deum intelligi in spiritu saocto si-
goificat, inter cætera dicens, In hoc cogoouimus quia 1.Ioan.4.
deus in nobis manet, de spiritu sancto quem dedit no-
bis. Si ergo per spiritum suum ipse in nobis manet, non
ambigitur de deo esse spiritum sanctum. Et nec dubi-
um est, quia quod de deo est, deus est. Hinc est vnde
Apostolus dicit, Nemo scit quæ sunt in deo, nisi spiri- 1.Cor.2.
tus dei, Quo modo potest scire quæ in deo suot, nisi sit
eiusdem diuinitatis? Inferior enim natura non potest
scire quid sit in potentiore: quanto magis creatura
quid in conditore suo esset, scire non poterat. Et ad
Corinthios in epistola prima, præterito ordine qui in 1.Cor.12.
traditione fidei est, à spiritu sancto incipit gratiarum
& mysteriorum memorare operationes: & subiongit,
dominum Iesum: & tertium ponit deum, quem & in
spiritu sancto & in domino dicit operari: sicut ait, & do
minus, Pater manens in me, ipse operatur. Per id eoim Ioan.14.
quod

A quòd de deo patre est & spiritus sanctus & Christus, operatio eorum opus est dei. Deoique spiritum sanctum idem dicit & deum, propter vnitatē naturæ. Cum ergo 1.Cor.12. hoc loco idem deum qui est & dominus, dicat operari omnia in omnibus: inferius sic cōcludit dicens, Omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens vnicuiq; prout vult. Quid tam apertum, tres vnius esse operationis: quia operante vno, operari dicuntur tres. Quare, nisi quia vnius suot diuinitatis? Nam oō est ambiguum donum gratiarū proprie spiritum sanctum operari. Sed vt deum & dominum & spiritum sanctum vnum esse propter naturæ indifferentiam doceret, opus spiritus sancti trium esse opus ostendit. Et vt manifestaret quia solius, quantum ad personam pertinet, spiritus sancti opus est, Hęc autem omnia, inquit, operatur vnus atq; idem spiritus, diuidens voicuique prout vult. Ideo, prout vult, quia voluntas eius voluntas est dei. Non enim dicit, prout vult deus, sed prout vult spiritus. Creatura enim cogit se vt dei faciat voluntatem. Spiritus autem sanctus naturaliter hoc vult. Vt autē aperte luceat, quia omnia spiritus saoctus operatur, dicit dominus in-Luca.11. ter cætera, Si enim ego in digito dei eucio dæmonia, & B cætera. Digitum dei appellat spiritū sanctum, vt probet illum de deo esse. Deniq; Iudæos qui eum in Beelzebub principe dæmoniorum eiicere dęmonia dicebant, in spiritum sanctum blasphemasse testatus est. Moyses quoque quia per spiritum sanctum signa faciebat, con-Exod.8. fitentur magi dicentes, Digitus dei bic est. Nam in actibus Apostolorum legimus, Deseruientibus autem eis & Acto.13. ieiunantibus domioo, dixit spiritus sanctus, Segregate mihi Barnabā & Saulum ad opus ad quod vocaui eos. Ecce seruitur domino, & hoc spiritus sanctus sibi vēdicat. Vnde manifeste apparet hūc esse dominum sicut & Acto.9. deum patrem. Et Saulum Christus de cœlo vocauit, & misit prædicare, Et hoc simili modo sibi vendicat spiritus sanctus dicendo, ad opus ad quod vocaui eos, Nam oemo ignorat Episcopos saluatorem Ecclesiis instituisse. Ipse eoim priusquam in cœlos āscenderet, imponens manū Apostolis ordinauit eos Episcopos. Hoc Acto.20. Apostolus spiritui saocto deputat cum dicit, Attendite vobis & omoi gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit C Episcopos regere Ecclesiam domini Iesu. Et inter cæte-Acto.5. ra dicit Petrus ad Ananiā, Anania, cur repleuit satanas cor tuum vt mentireris spiritui sancto? Et infra, Non es enim, inquit, hominibus sed deo mentitus, Apertum est spiritum saoctum dictum deum, cui mentitus Ananias, deo mentitus dicitur, Quòd si spiritom sanctom minime voluisset deum intelligere, dixisset, non es mentitus hominibus, sed spiritui sancto, vt neque deum hūc neque hominem significaret. Et quid mirum? Apostolus enim aliquando templum dei homioē appellat, aliquando vero templum spiritus sancti, propterea quia vnum sunt natura. Si enim deus minime intelligeretur spiri-1.Cor.3. tus saoctus, qua audacia diceret infra, Templū dei sanctum est, quod estis vos: quoniam vnus deus in omnibus scripturis prædicatur: mysterium autem eius in trinitate adoratur. Idcirco sic ait scriptura, vt sub vnius dei professione ea quæ de ipso sunt, id est filius & spiritus sanctus eius, in eodem honore intelligātur, in quo deus est, Quia ideo sacramentum reuelatum est dei, vt gloria eius in trinitate significaretur. Quamobrem noo plena authoritate deus vocatur quod de deo est, ne alterum absque eo qui vnus est facere credatur. Sed intellectum dat vt credamus ea ratione in trinitate creaturæ salutem consistere, quia vna est eorum diuinitas, Neque

enim possent simul iungi & in ordine poni creator & D creaturæ, dominus & serui, æternitas & quæ sub initio sunt. Quippe cum sine vno eorum, salus oulli sit. Ad ioiuriam enim vocatur omne quod deus est, siue filius, siue spiritus sanctus, si extra vnius dei honorem deputetur & gloriam. Scripturæ igitur osteodunt Christum deum, ostendunt spiritum sanctum deum, vt videotes sciant quid sic ostenditur. Tale est si quis gemmam ostendat, noo clamans quia gemma est: nunquid quia ille non clamat, non erit gemma quæ videtur? Ita & scripturæ ostendunt per ea quę supra tractata sunt, quid credere debeamus intra vnius dei fidem sensum nostrum concludentes mysterio trinitatis.

QVAESTIONES EX vtroque mixtim, XCVIII.

Quo modo in Euangelio Ioannis diabolus dicatur habere patrem, sicut supra secunda parte quæst. nonagesima disquisitum est.

AVdistis quæ contestetur sacrosanctum Euangelium, dicente domi- E no ad Iudæos, Vos de patre dia- Ioan.8. bolo nati estis, & desyderia patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate noo stetit, quia veritas non est in illo. Cum loquitur meodacium, ex suis propriis loquitur, quia mendax est sicut & pater eius. Nemo fidelium dubitet diabolnm apostasiæ suæ authorem non habere. Ipse enim totius erroris est princeps, Qui videns à deo factum se ooo mediocris potentiæ, ausus est præsumere diuinitatem, vt quia cæteros vidit inferiores, seipsum præferret vt deum. Denique nomina quibus appellatur diabolus & Satanas, ab actu eius composita sunt, non ex natura. Omne enim malum opere probatur, vt non substantia in crimine sit, sed voluntas concepta ex causis. Dum enim se vidit potiorem cæteris, inflatus est ad exercendum dominationem. Quo modo ergo patrem babere dicitur, qui author sceleris eius habeatur? Aut vnde probatur ab initio homicida fuisse? Sed scri- F ptura illum qui eius fuerit imitator, nomine eius appellat, Vt quia ab opere nomen accepit, omnis qui malum opus fecerit, non immerito diabolus nominetur. Saluator ergo boc loco Caīn diabolum appellauit, quia operum eius æmulus, dum inuidit fratri, homicidium perpetrauit, exemplum relinquens crudelitatis parricidij. Sicut & diabolus dum inuidit homini facto ad imaginem dei, malignitatem operis sui cumulauit, ty- Gene.4. pum præbens erroris. Hinc itaque extitit etiam mendax Cain, dicente sibi deo, Vbi est Abel frater tuus? Qui patris sui imbutus maliçia, in mendacium prorumpens, Nescio, inquit, vt cui vitam extorserat, vbi esset nescire se simularet, sic furore cæcatus, vt deo sic responderet quasi hominis, quem putaret se posse celare. Igitur huiusmodi imitatores facti Iudæi, etiam ipsum dominum occiderunt, Cain potius fratricidam patrem volentes babere quàm deum, vt totius sanguinis effusi rei fierent. Authorem enim vitæ perimentes, totius sceleris principes extiterunt, Ita vt huic malo etiam filios suos obligarent dicentes, Sanguis eius super nos & super Math.27. filios nostros, Vt enim Pilato suaderent, nihil mali esse quod petebant, in filios suos retorqueri dixerunt si esset iniustum: quia vt furori suo satisfacerent, nec filus

G quidem suis parcere voluerunt, Nam quia diabolus nō natura malus est, hinc facilius discitur, quia pœna non promitteretur ei qui nō fecerat quod nescierat, Iniquū est enim punire eum qui nō facit aliud quàm quod suæ est naturæ, & magis istud malum est, si hoc exigas ab aliquo quod scias illum nō posse, Quamobrem iuste plectendus est, quē cum constet scire ac facere posse bonū, agit malum. Hoc etiam ex verbis saluatoris poterit aduerti. Ait enim sicut supra memoratum est, Pater vester homicida fuit ab initio, & in veritate non stetit. Igitur si per naturam mēdax est, quo modo dicitur in veritate non stetisse? Hic enim in veritate nō stat, qui in veritate non permanet. Constat ergo diabolum in veritate fuisse, sed non perseuerasse. Deniq; legimus in Propheta sic dicentem dominum, Si stetissent, inquit, in substantia
Gala.5. mea: id est, in lege mea. Et Apostolus ad Galatas, State, inquit, & nolite iterum seruitutis iugo cohiberi. Quid tam apertum? Hic enim mandat vt de cætero permaneant in mandatis eius. Quod si diabolus seruasset, steterat in substantia & in lege dei, Fundamentū est enim lex seruantibus eam. Quo modo ergo quibusdam videH tur, diabolum aut malum à deo factum, aut propriā habere originem, id est ex nullo ortum, quod vtrunq; deo videtur contrarium? Qui enim ad hoc illum dicit factū vt esset malus, imperfectæ putat deū esse bonitatis, quia perfecte bonus nō facit malum. Qui vero originis eius deum authorē esse nō credit, eius dominium den abnegat. Per hoc enim cum omnia dei sint, aliquid esse arbitratur quod minime ad deum pertineat: quos oportet pœnas perpeti, cum viderint cuncta à deo iudicari
XCIX. per Christum. Quid sit illud Apostoli, Tentatio
1.Cor.10. vos non apprehendat nisi humana. Non sine pro-
Incipit concionari. uidentia, vt arbitror, magister gentium Apostolus, non vt tentatio nos apprehendat exoptat, sed vt humana duntaxat, quia diuina tentatio perniciem parit. Hac enim Iudæi apprehensi à serpentibus perierunt. Agentes enim sub dei lege, de prouidentia eius dubitabant: ac per hoc ne diuina nos, sed humana tentatio apprehendat, hortatur. Hic enim tētari à deo dicitur, qui sub numine eius agens, ab idolis sperat salutem: quia nō habet deum probatum, Omne enim quod probatum non est, tentatur, & in dubium venit. Ac per hoc diuina ten
I tatio mortalis est, humana vero tentatio salutaris est: quia sicut de deo dubitare perniciosum est, ita de homine desperare propter dei legem saluberrimum est.
1.Cor.10. Quamobrem prouidenter Apostolus, Tentatio, inquit, vos non apprehendat nisi humana: vt propter dei legem ab hominibus tentati, fortes inueniamur, dubitantibus de nobis hominibus carnalibos: deo autem probati simus, quia qui probati deo non sunt, tentantur vt
Tētatio duplex. emendentur. Duplex ergo tentatio est, aliquando enim quasi fideles, aliquando quasi diffidentes tentamur: vt fidelium tentatio humana sit: propter fidem enim ab hominibus tribulamur, Tentant enim nos si possint abducere à fide. Propter diffidentiam autem tentantur, vt angustiati pœnitentes redeant in viam, sicut factum est etiam Iudæis: cum enim diffiderent de prouidentia dei, tentati sunt à serpentibus, vt dolore correpti emendarentur. Deus enim sic tentat, vt corrigat huiusmodi homines. Est & alia tentatio qua tentatus est
Gene.22. Abraham & Iob, nec nō & Tobias famuli dei: vt Abraham per tribulationem oblati vnici & dilectissimi filij vberiorem fructum iustitiæ haberet ad æternam glo-
Iob.1.&2. riam. Iob autem amissione totius substantiæ augmentaretur diuitiis locupletatus in cœlis & in terra. Tobias vero cæcitatem luminum passus sic prouectior extitit, K vt ad præsens gloriosus fieret receptis oculis, & in fu- Tobiæ.2. turum seruaretur ei claritas perpetua, quia ad hoc probantur iusti, vt proficiant. Ideoq; in tentatione robusto animo esse debemus, scientes non ad diminutionē nostram hoc proficere, sed augmentum, si modo æquo animo toleremus per Christum dominum nostrum. C.

Quo modo in Euangelio Matthæi dictū sit, Con- Matth.11. fiteor tibi pater domine cœli, &c. Audistis fratres charissimi quid contestetur Euangelium dicente domino, Confiteor tibi domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, Ita pater quoniam sic fuit placitum ante te. Igitur si dictorum sensum inspiciamus, videbimus ea quæ ad exhortationem credentium à domino dicta sunt, eorum qui propterea quòd mundanam sapientiam spernunt, paruuli videntur sapientibus mundi, qui nullo testimonio commendati sapientes volunt dici. Idcirco indignum visum est deo his ostendere veritatem: humilibus autem qui nihil de se præsumētes diuinæ se voluntati inclinant, æquitate cogente salutaria reuelanda sunt. Hic enim prudens deo est & salutis suæ me- L mor, qui scientiæ suę anteponit dei legem, quam vtique videt non verborum strepitu fulciri, sed rerum virtutibus. Et sine dubio hic stultus & vanus est, qui huic rei se commendat quæ nulla munitur prærogatiua signorum. Vnde non literatis seculi regnum deus promisit, sed fidelibus: neque scrutatoribus syderum æternitatem pollicetur, sed recte agētibus: non dialecticis, qui fraude & minutis quibusdam ratiunculis verum excudere nituntur, gloriam dat, sed bonæ voluntatis hominibus, qui accurati magis vita sunt quàm sermone. Istos enim reprobat deus, qui oratione clari sermonis magis vti volunt quàm bonis actibus. Nam & gloriam dei in se vult conuertere, qui rem dei verbis exornare se putat. Res enim ipsæ per se placere debent, vt non sermo, sed sensus laudetur. Si enim sensus author est literæ, & verba propter res significandas inuenta sunt, cur non magis res ipsæ puro sensu promerentur, vt fœlicius mentem incitent ad salutem? Ideoque piscatores elegit dominus noster Apostolos, homines simplices & sine literis, qui sine aliqua versutia fidem seruando, & bene viuendo, dei in se ostenderent veritatem. Vnde & Apostolus Paulus, Et ego veniens, inquit, ad vos M fratres, non veni in sublimitate sermonis aut sapientiæ. 1.Cor.2. Et inter cætera, Quia non ait in sermone est regnū dei, sed in virtute: vt quia verba contradictioni obnoxia 1.Cor.4. sunt, dei legi virtus testis existeret, cui omnis cedit sermonum sublimitas. Itaq; hæc idcirco præmissa sunt fratres charissimi, vt consuleretur simplicioribus: ne forte indignos se putarent gratia dei, quia minime sunt literis forēsibus eruditi, cum magis ad laudem proficiat simplicitas eorū: quoniam quod prudentes mundi non vident superbia literarum, hoc reddunt non verbis sed consilio prudentes. Sciunt enim in bonis operibus requiescere deum & fidem quærere, nō cultum sermonū. Legūt enim dicentem dominū, In quo requiescam, nisi Esaiæ.66. in humili & mansueto & trementē verba mea? Quamobrem vt digni efficiamur ad præmissa præmia, ea quæ à domino iubentur facere debemus, securi quia hos diligit dominus qui verba eius custodiunt. Sic enim dicit discipulis suis, Si diligitis me, præcepta mea serua- Ioan.14. te: vt in his domino seruientes regni eius hæredes esse possimus per Iesum Christum dominum nostrum.

Quo modo contra Leuitas Romanos disceptandum

A dum fit, qui contendunt Leuitas sacerdotibus, & diaconos presbyteris coæquare. Dum iussis charitatis parere volumus, in vituperationem forte cademus qui de re quæ nulli aliquando in dubium venit, scribimus: quia cum amiciciam offendere nolumus, studium quod ad aliquam rem occultam reuelandam proficere debuit, intricamus: quanuis propter nimiã stulticiam cuiusdam hoc asseuerãtis, quod in subiectis pandemus, istud nobis iniunxerit charitas memorata, ne cum nemo diu ad hoc respõderit, in peius proficeret, vt din in vano exercitatus emendari non possit. Hoc enim charitatis studium est, quæ non quærit quæ sua sint: Quidam igitur qui nomen habet Falcidij, duce stulticia & ciuitatis Romanæ iactãtia, Leuitas sacerdotibus, & diaconos presbyteris coæquare contendit, non dicam præferre, quia stultius est, & forte incredibile videtur, & nos non emendatores, sed calumniatores habeamur, Qua igitur lege quáve cõsuetudine, quonam exemplo hoc aggredi audeat, nullum scire arbitror, vt istos quibus confessus in Ecclesia datus est, minime iis coæquet qui propter quòd Antistites dei sint, in domo dei & in honore Christi cum dignitate consistunt. Quæ audacia est presbyteris ministros ipsorum pares facere? Quæ temeritatis præsumptio, sacerdotibus baiulos tabernaculi & omnium vasorum eius & lignorum concisores & portitores aquæ conferre? Hoc enim officium fuit Leuitarũ. Tale est, si præfectus officiales, dominis serui æquentur. Hoc enim scriptum est dicente domino ad Moysem, Accipe tribum Leui de medio filiorũ Israël & statue illos ante Aaron sacerdotem, & deseruient ei. Quid hoc exemplo apertius quod etiam nunc in Ecclesia custoditur? Quanquam Romanæ Ecclesiæ diaconi modico inuerecundiores videantur, sedendi tamen dignitatem in Ecclesia non præsumunt. Vt autem non omnia ministeria obsequiorum per ordinem agant, multitudo facit clericorum. Nam vtique & altare portarent & vasa eius, & aquam in manus funderent sacerdoti, sicut videmus per omnes Ecclesias, & sicut constitutum est à domino per Moysem: nunquid aut meliores Helisæo sunt, quia aquam fundebat in manus Heliæ? Sic autem diaconos aduersus presbyteros defendit, quasi ex presbyteris diaconi, & non ex diaconis presbyteri ordinentur. Sed quia Romanæ Ecclesiæ ministri sunt, idcirco honorabiliores putantur quàm apud cæteras Ecclesias, propter magnificentiam vrbis Romanæ, quæ caput esse videtur omnium ciuitatum. Si itaque sic est, hoc debent & sacerdotibus suis vendicare: quia si ij qui inferiores sunt, crescunt propter magnificentiam ciuitatis, quanto magis qui potiores sublimandi sunt. Quicquid enim officialibus præstatur, augmentum fit potestati. Sicut honor serui ad laudem proficit domini: quanquam apud iustum iudicem deum vnicuique hic honor maneat qui decretus est singulis Ecclesiarum officiis, vt qui diaconus est diaconi honorem per omnes Ecclesias habeat. Non enim qualiscunque honor est antistiti dei sed tuire in Ecclesia duntaxat, vt sacerdos totius honoris Ecclesiastici dignus habeatur. Maior enim ordo intra se & apud se habet & minorem, presbyter enim & diaconi agit officium & exorcistæ & lectoris. Presbyterum autem intelligi Episcopũ, probat Paulus Apostolus, quando Timotheum quem ordinauit presbyterum, instruit qualem debeat creare Episcopum. Quid est enim Episcopus, nisi primus presbyter, hoc est summus sacerdos. Denique non aliter quàm compresbyteros hic vocat & consacerdotes suos. Nunquid & ministros condiaconos suos dicit Episcopus? Non vtique, quia multo inferiores sunt. Et turpe est iudicem dicere primicerium. Nam in Alexandria & per totam Aegyptum si desit Episcopus, consecrat presbyter. Quanta autem sit dignitas ordinis sacerdotalis, causa ostendit Caiphæ, qui cum esset homo pessimus, prophetauit. Quare? Quia princeps, inquit, erat sacerdotum. Et iterum multum distare inter diaconum & sacerdotem liber approbat quem dicimus Actus Apostolorum. Cum enim ex Samaria credidissent Philippo prædicanti diacono ab Apostolis ordinato, miserunt, inquit, ad Petrum & Ioannem vt venirent, & his qui crederent darent spiritum sanctum per manus impositionem, Sed inscij credo scripturarum aut immemores legis hæc defendunt. Recordari ergo debet qui ista putat asserenda, quid Leuitis acciderit cum taliter saperent. Cum enim nihil inter sacerdotes & Leuitas interesse præsumerent, deo iudice hiatu terræ absorpti sunt Chore & consentientes ei, & ducentos quinquaginta viros torrens ignis simul consumpsit. Et Ozias rex cum opus sacerdotale præsumeret, lepra perfusus est, vt hoc vtique exemplo cæteri territi non audeant quod sibi concessum non est præsumere. Nunc enim videmus diaconos temere quod sacerdotum est agere per conuiuia, & in oratione id velle, vt respondeatur illis, cum istud solis liceat sacerdotibus. Diaconi ergo ordo est, accipere à sacerdote, & sic dare plebi. Vides quid pariat vana præsumptio. Immemores enim elatione mentis, eo quòd videant Romanæ Ecclesiæ se esse ministros, non considerant quid illis à deo decretum sit, & quid debeant custodire: sed tollunt hæc de memoria assiduæ stationes domesticæ & officialitas, quæ per suggestiones malas seu bonas nunc plurimum potest. Aut timentur enim ne male suggerant, aut emuntur vt præstent. Hi sunt qui faciunt eos ordinis sui non considerare rationem. Dum enim per adulationem obsequuntur illis illicite, præcipites illos faciunt, vt plus sibi putent licere: quippe cum videant non sic deferri sacerdotibus, ac per hoc anteferri se putant, Sed testimonio, inquit, diaconi fit presbyter, quasi istud ad prærogatiuam pertineat magnitudinis. Legimus enim ad plebem dixisse Petrum Apostolum, Eligite, inquit, ex vobis quos constituamus deseruire ministris Ecclesiæ, Nolo dicere, mensis. Ecce laicorum testimonio creati sunt diaconi. Et Apostolus eum qui ordinandus dicitur Episcopus, etiam testimonium vult habere gentilium, Sic enim ait, Oportet enim hunc & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt. Omnium ergo est testimonium dare, & non tamen omnes hoc honore digni sunt. Iudicare enim omnes possunt, & non tamen omnes possunt esse quod iudicant. Potest enim pictor iudicari bonus, & præferri alteri ab illo qui pingere nesciat: & choraula melior alio choraula approbari, ab eo qui alterius est artis, Ita & testis potest esse creandi presbyteri qui inferior ordine est. Et iterum quo inflentur & putet sibi multum deberi à nobis, Perducuntur enim, inquiunt, qui ordinandi sunt, vt dum lateri illorum septi sunt, honore digni videantur. Fateor facti eorum esse, sed quasi officialis, Ab Episcopo enim mittitur vt obsequium præbeat ordinando. Nam & imperator vt imperator appareat, ordinatur obsequio militari, non tamen melior nec par est exercitus imperatori. Nam & Aman cum esset clarus in honore militari, à rege missus est vt Mardocheo in obsequium iret, vt quantum dignus esset Mardocheus ex huius- modi

Margin notes: Hoc imitatus est ex Hieronymo & Ambrosio. — Numer. 8. — 1. Timo. 3. — Ioan. 11. — Actor. 8. — Numer. 16. — 2. Paral. 26. — Actor. 6. — 1. Timo. 3. — Hester. 6.

Section letters: A, B, C, D, E, F

G modi obsequiis nosceretur. Ita & diaconi creādis presbyteris in obsequium mittuntur, vt dignos eos fieri sacerdotes omnes intelligant. Exceptis enim sacerdotibus, quibus obsequium debent, omnibus præponuntur
CII. diaconi. Quo modo contra Nouatianos contendendum sit, qui pœnitentiam salutarem negant. Di-
Luca.9. cunt discipuli sui ad Iesum, Domine vis vt dicamus, descendat ignis de cœlo & cōsumat eos sicut fecit Helias? Et respondit illis dominus dicens, Nescitis cuius spiritus estis, Filius enim hominis non venit animas perdere, sed saluare. Cum dignum vtique esset vindicare in Samaritanos non excipientes eum, dominus tamen qui ad misericordiam dandam aduenit, sententiam amo-
4.Reg.2. uit, vt de cætero corrigentes emendarentur. Et Propheta Helisæus indignatus pueris qui ei contumeliam faciebant, deo iudice vindicauit in eos, vt eo loco ab vr-
Ioan.8. sis comederentur vbi sylua esse negatur. Dominus autem oblatæ sibi meretrici pepercit, ei videlicet quam in adulterio se deprehendisse maiores Iudæorum dixerunt, vt quia pia prædicatio inceperat, non condem-
Nume.15. nandum, sed ignoscendum doceret. Nam per Moy-
H sem data est lex, quia iustum fuit vindictam in primordiis suis cum seueritate exerceri, quia & in illum qui sabbatis exiit ligna colligere funebriter vindicauit: &
Leuiti.24. in filium Aegyptiæ qui blasphemauerat in deum, similiter vltionem dedit: & in causa fusilis vituli percussit
Exod.32. filios Israël. Vnaquæque ergo lex inter ipsa primordia sensum suum plenum ostendit, vt vetus lex, quia ad vindicandum promptior erat, inter initia sua asperior videretur, vt metu incusso diligentes & solicitos faceret auditores suos. Noua ergo propterea, quòd pia & ad misericordiam facilis est, primordia sua mitissima & clementissima demonstrauit, vt ipsa oblectatione ac dilectione omnes ad indulgentiam prouocaret. Postea autem & illa quæ asperior visa est propter fragilitatem humani generis, non solum rigorem suum molliuit, sed & humanam & piam se præstitit, & hæc quæ clemens visa est propter fragilitatem humani ge-
Actor.4. neris aliquando vindicauit. Ananias enim cum Saphi-
Actor.13. ra vxore sua diuinitus cæsi sunt, Et Elimas magus incredulus & dei legi repugnans, domini iudicio & virtu-
Actor.12. te cæcatus est, Et Herodes rex propterea quòd honorem
I nō dedit deo cœli, ab angelo dei percussus scatens vermibus expirauit. Ne quia misericordia prædicatur, inultum omnino putarent homines & impune peccare, timorem posuit, ostendens ad hoc dari veniam delictorum, vt quasi ex mortuis viuificati, postea abstinerent se à contrariis, vt id elaboretur, ne quis hinc cum crimine exeat, quia ad iudicium venietur. Hæc enim vnicuique sententia imputatur in qua definitur, Quoniam igitur noua lex plenitudinem habet misericordiæ, ne contemptui duceretur ab amatoribus peccatorum, in supradictos vindicauit. Vetus vero lex quanquam ad vindictam data sit, quibusdam tamen ignouit, ne omnino crudelis diceretur: sed in plures vindicauit, quia sensus eius ad vlciscendum promptus est. Sine dubio ergo maior gratia nouæ legis est quàm fuit veteris. Si ergo maior gratia est, quo modo negatur hoc præstare posse quod præstitit illa quæ minorem gratiam habuit? Erat enim propensior in seueritatem. Itaque si ista pœnitentibus ignouisse probatur, quid fieri potest, vt ista quæ clemens est, non recipiat pœnitentes? Nam & Iudæi filij dei appellati sunt, qui per Moysem in nube & in mari baptizati, Apostoli Pauli authori-
1.Cor.10. tate leguntur: legem enim accepturi proculdubio purificati noscuntur, vt de cætero acceptæ legis redderent K
rationem, vt si quid peccarent per pœnitentiam se reformarent, dicente domino per Esaiam Prophetam, Pœnitentiam agite qui erratis & cōuertimini. Sed for- Esaia.45.
te econtrario dicitur, pœnitentia quidem prædicata est, non tamen remissio. Si ergo pœnitentia à deo prædicata est, fructus erit agentibus pœnitentiam. Nec enim superuacue hoc dominus commoneret. Porrò autem sciens dominus conuersis dari debere peccatorum remissionem, hoc præcepit: quippe cum dixerit, Nolo mortem peccatoris, tantum vt conuertatur & viuat. Ezech.18.
Itaque & est fructus pœnitentiæ, sicut claruit, conuersis ad deum. Exclusa est ergo Nouatiani impie composita assertio, qua verborum domini sensum inuertit dicens, Ait dominus, Qui me negauerit, & ego negabo ipsum: Matth.10.
vt si quis alius Christianus quacunque ex causa negauerit, iam redire non possit, aut certe reuertens, minime recipiatur, Et vbi erit demandata pœnitentia? cum saluator post datam hanc sententiam negantem Apostolum Petrum non negauerit. Quare? Quia pœniten- Matt.26.
tia subsequente erratum suum amarissime fleuit, sciens vtique conuersis ignosci & reformari eos per pœniten- L
tiam. Sed Nouatianus fingit agendam pœnitentiam, Quia enim aperte non audet negare pœnitentiam dandam astrictus lege, subtiliter hanc frustrare contendit. Quando enim dicit, quia qui negauerit, nullo modo veniam habebit, sed negabitur & ipse in conspectu angelorum dei, quo modo nō cum dolo agendam pœnitentiam profitetur? Hinc autem manifeste fraus Matth.12.
eius apparet, cum subiungit dicens, Quicunque peccauerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, neque hic neque in futurum. Quamuis alia causa sit qua peccatum est in spiritum sanctum, & alia negare dominum Iesum, Nouatianus tamen vt huic peccato veniam deneget, vnum sensum vult esse, & negantis dominum, & peccantis in spiritum sanctum, vt hac tergiuersatione fructum amputet pœnitentiæ. Si enim idem est negare dominum quod peccasse in spiritum sanctum, nulla
venia speranda est negātibus, neque fructus aliquis pœ- M
nitentiæ, quia hoc peccatum, neque hic, neque in futuro remitti dominica oracula promiserunt. Hinc ergo apparet Nouatianum cum dolo dicere agendam pœnitentiam. Vt quid enim pœniteret, si delictum aboleri negatur? Pœnitentiæ enim gemitus, fletus & lamentatio hoc acquirit, vt & veniam mereatur & reformationem. Denique Dauid pœnitens & confitens peccatum suum & veniam meruit, & ad pristinum statum redditus est, quia & rex permansit, & postea prophetauit. Quod liquido probatur: in quinquagesimo enim Psalmo pœnituit, & postea persecutionem à filio suo passus prophetauit. Tertius enim Psalmus iuxta historiam post quinquagesimum est. Sed forte regi ignosci oportuit, humilibus autem ignosci non debet, cum magis potentioribus difficilius ignoscendum videatur. Deus enim personam hominis non accipit. Quanto Roma.9.
enim quis sublimior, tanto magis, licet leue peccatum eius, graue est crimen. Sicut enim humilitas in potente sublimis & magnifica est, ita & culpa eius pro crimine habenda est. Exceptis enim peccatis quæ constat omnibus esse illicita, non omnia licent potentibus quæ sunt concessa humilibus. Dignitatis enim homini negociari deforme est, & popinam ingredi notabile est. Senatoribus quoque fœnus diffamia est. Si ergo in his leuibus inuenti notandi sunt, tanto magis rei constituendi sunt si peccauerint. Per hoc ergo apparet Dauid grauissime

A grauiſsime peccaſſe,& quidem duplici modo:cõuerſus
tamen & homicidij & adulterij veniam cõſecutus eſt,
& quod eſt amplius,deflens reformatus eſt. Cum enim
à Propheta Nathan argueretur,peccatum celare nõ au-
2.Reg.12. ſus eſt,ſed confeſſus eſt dicens,Peccaui domino. Tunc
reſpondit Propheta & dixit,Abſtulit dominus peccatũ
tuum,& non morieris,quoniam pœnituiſti. Et quia in-
uenitur poſtea prophetaſſe, dubium non eſt hunc re-
formatum. Nam & Achab correptus à Propheta prop-
ter mortem Nabuthe ibat plorans, & conſcidit veſti-
menta ſua,& præcinxit ſe cilicio, & factum eſt verbum
domini in manu ſerui eius Heliæ de Achab,& dixit do-
3.Reg.21. minus, Audiſti quoniam motus eſt Achab à facie mea,
Ionæ.3. non inducam ei mala in diebus eius. Et Niniuitis pec-
cata deflentibus, imminente morte reparata eſt vita,
Ecce quantus profectus eſt pœnitentiæ. Sed forte dica-
tur econtra, Conceſſa quidem eſt,ſed non de crimine
idololatriæ:quanuis enim hæc grauia ſint, maius eſt ta-
men crimen idololatriæ. Rectè tamen exploſa eſt non
ex modica parte Nouatiani aſſertio, qua duo crimina
grauia conceſſa pœnitentiæ videntur,Quia ſi fornica-
tioni ignoſci non debet,ſicut Nouatiano videtur,quã-
B to magis homicidio: aut adulterio. Sed hinc vanitas
eius apparet, quando hæc quæ grauia ſunt cõceſſa pro-
bantur:quamobrem nunc,an idololatris concedi poſ-
ſe promiſerit deus,requirendum eſt,Omne enim quod
iure hic conceſſum non fuerit, nec in futurum poterit
Matt.16. concedi. Hic enim ſicut dixit dominus, aut ligantur,
aut ſoluuntur peccata, In futuro autem nihil aliud erit,
niſi remuneratio aut condemnatio, Omnis enim qui
hic iure reprobatur,non poterit eligi, aut dignus in fu-
turum iudicari. Audiamus igitur quæ dicat dominus
Hiere.3. de idololatris ad Hieremiam Prophetam,Vade & dic,
inquit, reuertere ad me cõmemoratio Iſraël, dicit do-
minus, & non firmabo faciem meam in vos, quia mi-
ſericors ego ſum dicit dominus, & non iraſcar vobis
in æuum,veruntamen cognoſce delictum tuum,Impie
egiſti, & poſuiſti vias tuas in alienos ſubtus omne li-
gnum nemoroſum. Ecce quid promittit eis qui poſt
lapſum ad ſe conuertuntur, vt poſt apoſtaſiam regreſ-
ſis remittat peccata, Et iterũ dicit deus per Hieremiam,
Baruch.4. Delicati mei ambulauerunt vias aſperas, ducti ſunt vt
grex direptus ab inimicis. Conſtantes eſtote filij, &
C proclamate,ad deum erit veſtra in abductione memo-
ria. Nam ſicut fuit mens veſtra vt erraretis à deo, du-
plicabitis decies tantum conuerſi quærentes eum. Qui
enim induxit in vos mala, inducet in vos æternam io-
cunditatem cum ſalute veſtra. O clementia dei,quem-
admodum lapſos prouocat vt ſe erigãt, quo modo hor
tatur vt poſt errorem idolorum reuertantur ad eum:
quaſi pater beneuolus filiis ſuis iocũditatem perennem
promittit ſalutis,ſi ſe corrigant. Item apud eundem in-
Hiere.24. ter cætera, Et reſtituam illos in terram iſtam & reædi-
ficabo eos & non deſtituam, & replantabo eos & non
reuellam,Vt quia comminatus dixerat, Sacrificãs diis,
eradicabitur: ne peccantes in deum deſperarent de ſe,
quòd iam quia ſacrificauerant idolis eradicari, replan-
tari non poſſent, hortetur eos, quia ſi pœniteant pote-
runt ad ſtatum ſuum priſtinum reformari. Sententia
enim tunc manet ſi non emẽdetur delictum. Denique
Ionæ.3. Niniuitis prædicatum eſt, quia poſt triduum euertere-
tur ciuitas eorum. Quare poſt triduum,niſi vt aut pœ-
niterent & auferretur ſententia, aut in eo permanen-
tes iuſtius deperirent? Hoc eſt quod dixit per Prophe-
Ezech.18. tam,Nolo mortem morientis, tantum vt reuertatur &

viuat. Ita factum eſt vt morituris peccatorum cauſa Ni- D
niuitis, ignoſceretur pœnitentia ſubſequente. Vt quid
enim centum annis ſub Noë arcam inuenimus fabri- Gene.6.
catam, niſi vt videntes & audientes quid immineret,
emendarent ſe? Neminem enim deus vult perire. Hinc
eſt vnde in Salomone legimus, Quoniam, inquit, al- Eccl.12.
tiſsimus miſertus eſt pœnitentibus. Et iterum, Miſere- Sap.11.
ris omnium quia omnia potes, & diſsimulas peccata
hominum propter pœnitentiam. Hoc ſenſit & domi-
nus dolens ſuper perfidiam Iudæorum,ait, Hieruſalem Matt.23.
Hieruſalem quæ interficis Prophetas, & lapidas miſſos
ad te,quoties volui congregare filios tuos,quemadmo-
dum gallina congregat pullos ſuos ſub alis ſuis, & no-
luiſti. Igitur ſemper dominus per totam legem pecca-
tores ad ſe conuerti hortatur, nolens opus ſuum perdi-
tioni eſſe obnoxium,cum nec alia cauſa lex eſſet,quàm
vt ex errore homines conuertantur ad veritatem, Ita
tamen,vt in nouo teſtamento author legis clementior
videatur, quia tempore quo ſacramentum filij ſui do-
mini noſtri manifeſtare dignatus eſt, largior & vbe-
rior in miſericordia eſſe voluit, vt plus gratiæ prædi-
cante filio eſſet,quàm fuerat prædicantibus ſeruis. Nec
immerito, Sic enim fuit dignum vt maiora dona per E
filium quàm per famulos largiretur. Denique ad ſe cõ-
uerſis credentibus omnia ſimul peccantibus concedit,
nulla interueniente lamentatione pœnitentiæ. Vnde
dicit Paulus Apoſtolus,Sine pœnitentia enim ſunt do- Rom.11.
na & vocatio dei. Pòſt autem ſi peccauerint, per pœni-
tentiam poterunt mereri veniam. Et quia poſt accep-
tam gratuitam miſericordiam peccauerunt, non iam
gratis, ſed interueniente gemitu & fletu poſsint ad in-
dulgentiam peruenire, Impoſsibile eſt enim homini, vt
non peccet. Vnde Ioannes Apoſtolus, Si dixerimus, 1.Ioan.1.
inquit, quia peccatum non habemus, noſipſos ſeduci-
mus, & veritas in nobis non eſt. Si confitemur pecca-
ta noſtra, fidelis & iuſtus eſt vt remittat nobis peccata,
& mundet nos ab omni iniuſticia, Sicut Dauid meruit
veniam & reformationem cum cõfiteretur peccatum.
Certè Chriſtianis loquitur Ioannes Apoſtol9. Ait enim
in ſubiectis, Filioli mei hæc ſcribo vobis, vt non pec- 1.Ioan.2.
cetis: & ſiquis peccauerit, aduocatum habemus apud pa
trem Ieſum Chriſtum. Hoc dicit, vt ſi poſt baptiſmum
peccauerimus, aduocatum ſupplices deprecemur vt
exoret pro nobis patrẽ. Si enim apud veteres noſtros
pœnitẽtia habuit locum,quo modo fieri poteſt, vt hoc F
tempore locum non habeat quando maior clementia
prædicationis eſt: & qui inimicis miſertus eſt vocan-
do illos ad gratiam, amicis factis non miſerebitur cum
mercede? Tribulatio enim cordis,merces eſt pœniten-
tis. Si lapſis pœnitentibus, qui ante lapſum amici fue-
rant,non ignoſceretur,quod dictum Nouatiani ſi eſſet
verum, dolerent homines ex inimicis factos ſe ami-
cos,Aut qualis æſtimandus erat ille ſi inimicis non pœ-
nitentibus miſericordiam daret, amicis vero & pœni-
tentibus non daret. Præterea cum ſciat dominus dia-
bolum aduerſus amicos & ſeruos dei plus ſe extollere
& ſæuire, Vnde dicit Petrus Apoſtolus, Vigilate & ſo- 1.Pet.5.
brij eſtote, quia aduerſarius veſter diabolus fremens
ſicut leo circumit quærens quem deuoret, Quoniam
ergo nouit dominus aduerſarium nos habere horren-
dum & validum; ſi victi ab eo fuerimus, vult nos ad au-
xilium ſuum confugere,dolens eliſos nos,vt virtute e-
ius reparati fortiter repugnemus. Sicut enim niſi bre- Matt.24.
uiati fuerint dies illi quos dicit dominus, nulla fiet ſal-
ua caro: ita etſi negetur hominibus pœnitentia, nemo
poterit

G poterit saluus fieri. Si enim nemo, inquit, gloriabitur
Prouer. 20. mundum se habere cor: Et alibi, Nemo, ait, sine sorde,
Iob. 25. nec infans vnius diei: quis poterit euadere si pœniten-
Luc. 15. tia denegetur? Et vbi est quod dicit dominus, quia gau-
dium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam
agente? Sed si maiora crimina, inquit, ignosci non de-
bent, fornicatio & idololatria, vbi est dictum domini-
cum, quo omnia peccata, & blasphemias promittit re-
mitti hominibus, spiritus autem sancti blasphemia non
remittetur hominibus? Omnia enim peccata dicit pos-
se remitti, excepto vno. Nunc elige Nouatiane de qui-
bus vis dictum, De adhuc non credentibus, aut de iam
credẽtibus. Si de credentibus, quo modo dat remissio-
nem peccatorum: cum constet omnes antequam cre-
dant in deum peccasse, & in spiritum sanctum? Nam
nonnulli gesta dominica magicas artes appellant, opus
sancti spiritus dæmoniis assignantes. Si autem de cre-
dentibus vis dictũ, exclusa est asseueratio tua, quia om-
Matt. 12. nia peccata remittẽtur ei, & qui dixerit, inquit, verbum
cõtra filium hominis, remittetur ei. Ergo siue in deum,
H siue in Christum peccetur, remittetur hominibus. Om-
nia enim peccata complexus est, præter in spiritum
sanctum. Itaque non hoc peccatum vult intelligi, quod
peccatur in deum, hoc esse & in spiritum sanctum: si e-
nim hoc esset, non vtique istud exciperet, Quoniam
ergo aliud peccatum significat, cum blasphematur in
spiritum sanctum: ad personam enim pertinet hoc di-
ctum, non ad naturam spiritus sancti, siue iam creden-
tibus per pœnitentiam, siue futuris credentibus per bap-
tismum omnia remittentur peccata. Quòd autem in
spiritum sanctum peccauerunt Iudæi, alia causa est, &
quæ ad tempus illud pertinuit, Vnde non illis hoc re-
mitti, neque hic, neque in futurum ostendit. Non enim
errore peccauerunt in spiritum sanctum, sed maleuo-
lentia. Scientes enim prudentesq; opera quæ viderunt
in gestis saluatoris, dei esse, vt populum à fide eius auer
terent, hæc simulabant esse principis dæmoniorũ, Hinc
Luc. 11. est vnde dicit eis dominus, Vos habetis clauem scien-
tiæ, & nec vos intratis, nec alios sinitis intrare. Hæc er-
go sententia contra maleuolos prolata est, quibus re-
medium inueniri non potest vt saluentur. Nihil est e-
I nim hoc crimine grauius, fingit enim falsum esse, quod
scit esse verum: Iudæi enim qui sub dei lege esse vide-
bantur, quibúsque facta promissio Christi est, videntes
magnalia, & intelligẽtes hoc esse quod promiserat de⁹,
inuidia cæcati sunt vt hoc esse negarent, & non solum
negarent, sed & persequerentur vsque ad mortem. Nõ
ergo dignum est, istis peccatum hoc vnquam debere
remitti, qui conscientia sua teste, deo cui se deuotos di-
cebant, ausi sunt repugnare. Vt autem in deum vel in
Christum peccetur, diuersæ sunt causæ, Aut enim ali-
quis dum fœlicitati alterius inuidet, dolore humilita-
tis suæ insurgit in creatorem: aut aliquid repentinum
passus quod sit aduersum, in iracundiam excitatus, in
parentem iniuriosus existit, Christi autem incarnatio
etiam ad iniuriam prouocat. Dum enim ignorant ho-
mines sacramentum incarnati Christi, blasphemant,
indignum ducẽtes si filius dei qui incorporalis & sim-
plicis naturæ est, hominum more natus dicatur, Blas-
phemant ergo qui ignorant mysterium, Quamobrem
conuersis his porrigenda est manus, quia sic contra ve-
rum existunt, dum pro varo se facere arbitrantur, Tor-
tus huiusmodi & exungulatus hoc verũ esse dicit quod
persequebatur, Suprememorati autem Iudæi aliud sen-
serunt & aliud egerunt, qui sine iudice & carnifice cõ-
scientia sua teste semper torquentur. Qui enim per er- K
rorem inimicus exstitit vero, cum conuersus fuerit, gau-
det cognouisse se veritatem: maleuolus autem non ha-
bet quod emendet, si enim conuerterit se, incipiet ve-
rum dicere quod prius falsum esse non nesciebat. Spi-
ritui autem sancto vt fiat iniuria, causa nulla extitit: of-
ficium enim eius offensionem non parit, quia in virtu-
te signorum & prodigiorum apparet. Quis enim insi-
bilare contra eum audeat, videns mortuos excitatos?
Aut quis irascatur ei cuius effectu videat currentes pa-
ralyticos, cæcum lumen accipere, surdum audire? Aut
quo modo non amabit eum, quem videat spiritus im-
mundos eiicere, leprosos mundara, & simul omnes in-
firmitates curare? Huic Iudæi maluerunt iniuriam fa-
cere, opus eius dicentes opus esse dæmoniorum, dum-
modo inuidiam atque odium contra saluatorem exar-
centes explerent: idcirco neque hic neque in futurum
hoc peccatum remitti eis ostẽdit. Sed Nouatianus ma-
iora, inquit, crimina nominatim non remitti proban-
tur, id est, idololatria & fornicatio post lauacrum, Idcir
co enim in baptismo ait, simul omnia remittuntur pec L
cata, vt de cætero siquid graue commiserint, nullo mo
do veniam consequantur: quia post acceptum spiritum
sanctum, quod contra spiritum sanctum est admitti
non debet. Quis neget peccari nunquam debere, si esset
possibile? Porrò autem sciens deus fragile genus huma-
num, semper remediis salutaribus prosecutus est eos, vt
post peccata haberent quo modo se repararent. Si au-
tem spiritus datus prohibet peccantibus dari pœniten-
tiam, nulla prouidentia est in nouo testameoto, & me-
lius videbitur veteribus prouisum, quib⁹ medicina ista
minime ast denegata, Et quo modo maior gratia est in
nouo quàm in veteri? Nam hoc inimici est, qui sciens
hominibus aliter prouideri nõ posse vt perueniant ad
salutem quàm interuentu pœnitẽtiæ spiritum sanctum
dari, cui si iniuria facta fuerit metu aliquo, aut per ali-
quem errorem, iam satisfactio locum non habeat re-
formandi hominem. Hoc est occasionem quæsisse per-
dendi homines non saluandi. Sed absit, quia dominus
ait, Filius hominis non venit animas perdere, sed sal- Luc. 9.
uare. Nam si nobis peccata quæ in nos peccamus in- M
uicem, si conuertamur, septuagies septies remitti à no- Matt. 18.
bis alterutrum præcepit deus, quanto magis ipse si in il-
lum peccetur ignoscit conuersis. Omnem enim pecca-
torem conuerti vult, Vnde Apostolus fornicariis & 2. Cor. 12.
immundis remissum probat, dicens, Ne forte veniens
lugeam multos ex his qui ante peccauerunt & nõ ege-
runt pœnitentiam super immundicia & fornicatione
quam gesserunt. Probat quosdam egisse pœnitentiam,
de quibus non dolet, sed gaudet. Aliquos autem signi-
ficat non egisse fornicationis suę pœnitentiam, propter
quod & lugere se eos dicit, non pertinentes ad vitam,
quia nõ egerunt pœnitentiam. Si enim huiusmodi cri-
minis in hac vita semper agenda pœnitentia esset, non
diceret lugere se eos, quia non egerunt, sed quia non
agunt. Scientes autem hæc, incipient peragere pœnitẽ-
tiam, quia non egerunt. Hoc enim volebat vt veniens
ad eos pacem haberet cum communione eorum. Ecce
probatum est, fornicariis post actam pœnitẽtiam com-
municandum esse. Non enim potest illis communica-
ri quandiu agunt. Tunc autem communicandum est
cum desinunt agere iudicio Ecclesiæ. Nunc superest vi-
dere an specialiter idololatris posse remitti probemus,
Legimus enim in Apocalypsi beati Ioannis Apostoli
pœnitentiam super idololatriam prædicari. Commo-
nentur

A nentur enim Episcopi, quos angelos vocat, id est nun-
Galat. 4. cios, sicut & beatus Paulus Apostolus ait, Sicut angelũ
Apoc. 2. dei accepistis me, vt peccantibus dent pœnitentiam,
nec eos patiantur minime commoneri qui scandala
faciunt in Ecclesia, cum sint & ipsi de Ecclesia. Dicit
ergo: & angelo Pergami Ecclesiæ scribe, Hæc dicit, qui
habet gladium ex vtraque parte acutum, Scio vbi ha-
bitas, vbi sedes est satanæ. Et tenes nomẽ meum, & non
negasti fidem meam, in diebus quibus Antipas testis
Nume. 24. meus fidelissimus occisus est apud vos vbi satanas ha-
bitat: sed habeo aduersus te pauca, quia habes illic te-
nentes doctrinam Balaam qui docebat Balac mittere
scandalum sub oculis filiorum Israël, manducare deli-
bata & fornicari: ita & tu habes tenentes doctrinam
Nicolaitarum, Similiter age pœnitentiam. Hanc dicit
esse doctrinam Nicolaitarum quæ fuit in Balaam, id
est idololatriam & fornicationem, de qua iubet agi pœ
nitentiam. Et quia hominibus Ecclesiæ loquitur, osten-
dit dicens, Hæc dicit spiritus Ecclesiis. Quis autem fru-
ctus est pœnitentiæ ita significat, Vincenti, inquit, da-
bo manducare manna quod est absconditum, vt per
B pœnitentiam quisquis vincat peccata. Quid est enim
pœnitere, nisi dolere præterita, & de cætero tempera-
re ab his quæ admiserat? Et angelo Thiatyræ Ecclesiæ
scribe, Hæc dicit filius dei qui habet oculos sicut flam-
mam ignis, & pedes eius similes æramẽto Tyrino, Scio
opera tua & dilectionem & fidem, & ministerium &
patientiam & opera tua nouissima meliora prioribus,
Sed habeo aduersum te, quòd sinis mulierem Iezabel,
quæ se dicit Prophetã, & docet & seducet seruos meos
fornicari & manducare immolata idolis: & dedi ei tẽ-
pus ad pœnitendum, & noluit agere pœnitentiam de
fornicatione sua. Ecce mittam illam in lectum, & ad-
ulteros eius cum illa in tribulatione magna, nisi ege-
rint pœnitentiam factorum suorum, & natos eius oc-
cidam morte: & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum
Hiere. 17. qui scrutor renes & corda, & dabo vnicuique vestrum
secundum opera sua. Vobis autem dico & cæteris qui
Thiatyræ estis, qui hanc doctrinã non habetis, & igno
ratis altitudinem satanæ, sicut dicunt, non mitto in vos
aliud pondus, Verum tenete quod habetis donec ve-
niam, Vincenti autem & seruanti opera mea vsque in
C finem, dabo ei potestatem super gẽtes. Sub vna episto-
la data ad Ecclesiam Thiatyram, duplicem Nouatianæ
hæresis confundit & explodit errorem: & pœnitenti-
bus enim idololatrię causa fructum promittit, & in vna
Ecclesia malos non contaminare bonos ostendit, cum
vnius vtique essent communionis: nec enim extra Ec-
clesiam positis scribebat dicens, Qui habet aures, in-
quit, audiat quod dicit spiritus Ecclesiis. Simili etenim
Rom. 3. modo Apostolus Paul⁹, Scimus enim, inquit, quia quæ-
cunque lex loquitur, his qui sub lege sunt loquitur. Et
1. Cor. 5. alio loco, Quid enim, inquit, mihi de his qui foris sunt
iudicare? Vnius ergo Ecclesiæ homines, partim ad pœ-
Apoc. 2. nitentiam prouocat, partim collaudat dicens, Vobis au
tem dico cæteris qui Thiatyræ estis, quicunque non ha
Matt. 10. betis doctrinam istam, id est, idololatriæ, tenete quod
habetis donec veniam: hoc est perseuerate vsque ad fi-
nem, quia qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus
erit. Similiter & qui perseuerauerit in malo, damnabi-
tur. Ac per hoc sicut iusticia iusti non liberabit eum in
die qua errauerit, sic & iniquitas iniusti non nocebit
ei cum conuerterit se. Ideo dixit, Sacrificans diis era-
dicabitur: Si autem conuerterit, vita viuet. Sicut est &
Ibidem. illud quod ait dominus, Qui me negauerit, negabo eũ.

Si autem conuerterit se, non poterit negari ab eo quem D
confitetur. Hinc est vt diceret in Psalmo, Non iustifi- *Psal. 142.*
cabitur in conspectu tuo omnis homo viuens. Hæc e-
nim sententia imputatur homini in qua moritur, Nam
quia in Ecclesia mali cum bonis futuri essent vsque ad
iudicium dei, ipse deus significauit, dicens, Simile est *Matt. 13.*
regnum cœlorum reti misso in mare, quod ex omni ge
nere piscium collegit. Cum autem venissent ad littus,
bonos segregauerũt in vasa sua, malos autem foras mi-
serunt: Sic erit in consummatione seculi, exibunt an-
geli, & segregabunt de regno dei omnia scandala, &
eos qui iniquitatem faciunt. Hæc causa significatur e- *Matt. 22.*
tiam in illo, qui inter discumbentes inuentus est non
habens vestimentum nuptiale, quem solum proiectum
de cœtu ostendit Ecclesiæ, quia crimen indignitatis e-
ius non polluit cæteros: & quia hęc indignitas eius de-
signata est, eo quòd vestimentum nõ habuerit nuptia-
le, manifestus fuit cæteris, Videbant enim eum inter
se aliud esse vestitum. Hinc est vnde Paulus Apostolus,
In magna autem, inquit, domo, nõ solum sunt vasa au- *2. Tim. 2.*
rea & argentea, sed & lignea & fictilia. Istud propter
Hymenæum & Philetum posuit, qui cum essent ex Ec- E
clesia, peruerse de resurrectione sentiebant: sicut ali-
qui de Corinthiorum Ecclesia resurrectionem nega-
bant. Sed hanc domum magnam Nouatianus mũdum
significat intelligendum, non Ecclesiam, ne in vna Ec-
clesia malos cum bonis, mundos cum immundis co-
gatur asserere. Quod facile puto conuelli. In vna enim
domo omnes sub vno sunt nomine: quamuis enim mo
ribus diuersi sunt, vno tamen domini sui nomine cen-
sentur & professione. Mundus autem hic diuersæ pro-
fessionis continet homines, ita vt dispares profitean-
tur se habere, & deos & dominos. Vides ergo non hoc
potuisse dici de mundo, sed de Ecclesia, in qua sub vno
degentes nomine diuersi sunt actu. Quod quidem No
uatianum non ignorasse aduerto, sed quia abscessionis
suæ iustas querimonias non habebat, ne aperte erube-
sceret, argumenta quædam sibi conflauit per malam
legis interpretationem, quibus excusare niteretur & te-
gere liuoris sui inuidam voluntatem. Denique respon
det ad hæc quæ diximus dicens, Nec ego renuo agen-
dam pœnitentiam admissæ idololatriæ, sed ego remit-
tere non audeo, quia crimen hoc ab eo remittendum F
est in quem admissum est, Hæc autem cum dolo re-
spõdet. Interpretationibus enim suis detegitur, quibus
fraus eius apparet. Quando enim dicit scriptum est, *Matt. 10.*
Qui me negauerit, & ego negabo eum: & mentiri non
potest cuius verba sunt: pœnitentiam quam agendam
dicit, inanem & infructuosam ostendit. Si enim sentẽ-
tia data est, & nõ fallit qui dedit, quid excruciare com-
pellis hominem lamentationibus & gemitibus, qui hu-
ius rei effectum, aut denegas, aut scire te minime profi-
teris? Omnis enim qui consilium alicui dat, ad hoc vti-
que dat, vt quid ex eo ꝓficere possit, prædicet. Sed quia
tu Nouatiane dolose hoc profiteris, ad illudendas mẽ-
tes hominum agendam pœnitentiam dicis, Sciens e-
nim aperte hoc negari non posse, subtiliter facis, quia
non voce, sed effectu pœnitentiam amputas. Omnem
certè qui idolis sacrificauerit, in spiritum sanctum di-
cis peccare, cui neque hic, neque in futurum peccatum
hoc remitti per legis verba contendis. Quo modo er-
go huius delicti agendam pœnitentiam dicis, nisi quia
fallis, sicut supra ostendi? Sed soles alio dolo fraudem
hanc velle contegere, dicens eodẽ sensu etiam Petrum
Apostolum dixisse Simoni, Age pœnitentiam ab hac *Acto. 8.*
malicia

G malicia tua, si forte remittatur tibi. Sed contuens Apostolus Petrus veterem & venenatā maliciam hominis & peramaram, idcirco dubium dedit responsum. Quis enim mortalium sic peccauit, vt donum dei pecunia vellet mercari? Maleuolentiæ ergo respōsum istud datum est, non errori. Hæc est enim quæ remedium non habet, quia nec error est, nec per quam excusetur necessitas, vt possit per fletum ad veniam peruenire. Si in tali itaque causa aliqui fuerint inuenti, hoc audiant quod audiuit & Simon. Nam ideo dubie respondit ei Apostolus Petrus dicens, In felle enim amaritudinis & in obligatione iniquitatis video te esse. Si ergo in tam grauj causa, & quæ sine remedio videatur, dubie respōsum est, ambiguum non est, eis qui errore aut necessitate aliqua in deum peccant posse remitti, si congruam pœnitentiam agant. Hoc enim concessum est iuri Ecclesiastico ab authore, vt & pœnitentiam det, & post pœnitentiam recipiat. Et adhuc est aliquid quod deprehendit Nouatianus, Cur, inquit, corpus domini tradūt eis quos nouerunt peccatores? Quasi possint ipsi accusatores esse, qui sunt iudices. Si autem accusati fuerint
H & manifestati, potuerunt abijci. Nam quis iudex accu-
Ioan. 13. santis sumat personam? Nam si ipse dominus Iudā passus est quem sciebat furem esse, & ea quæ mittebantur exportare, nec eum qui accusatus non est, abiecit: hoc exemplo vti oportet, vt eum abijcere non liceat, qui publice detectus non fuerit. Nam nec iusto viro compe-
Matt. 1. tit aliquem accusare. Vnde Matthæus, Ioseph cum esset, inquit, homo iustus & nollet eam traducere, voluit eam occulte dimittere. Iudas ergo cum esset inter discipulos, contagione sua non eos maculauit, dissentientes vtique à furtis eius, & eucharistiam inter eos accipiens non polluit innocentes. Nec dominus ei quem latronem sciebat corpus suum denegabat, quia secun-
1. Cor. 11. dum Apostolum, Qui indigne sumit, gladium sibi sumit. Vnde nec ab oculis eius se auertit. Peccatores etenim eos polluunt, qui consentiunt malis eorum. Vn-
Psal. 49. de dictum est, Videbas furem & concurrebas cum eo.
1. Cor. 5. Hinc est vnde Apostolus plebem Corinthiorum arguit, propterea quòd illum qui publice vxorem patris habebat, non corriperent aut euitarent, vt se emendaret, dicens: Nescitis quia modicum fermentum totam
I massam corrumpit? Cum enim nō esset dux aliquis aut præpositus Ecclesiæ, plebis erat corripere eum quem videbant tam turpiter & obscœnè inter eos conuersari. Ac per hoc quasi consentientes eos crimini eius Apostolus arguit. Nec enim in hac re accusatore opus erat, aut testibus. Publice enim nouercam suam loco vxoris habebat. Itaque quantum ad causam nostram pertinet, exposuimus rationem, non alios criminantes, sed nos defendentes. Nouatiani autem obtestor conscientiam qui nos semper accusat, si sanctos scit esse omnes quos secum habet. Intātum autem irascitur nobis, vt & Christianos nos neget, cum sciat nos ea fide initiatos de qua ipse præsumit Christianum, certè professio facit & vita. Si ergo vides hominem ea profiteri quæ tu, & non dissimilem esse in vita, quare negas esse eum quod tu
1. Cor. 12. es? Certè qui dicit dominum Iesum in spiritu sancto dicit, verum enim dicit, Omnis enim veritas de deo est, Cur non assentis vera dicenti, sed negas fateri? Deinde contradicis non ratione, sed furore, Nunquid non inimicus dei videris, qui vera de domino deo profitenti resistis? Nunquid paganus, audiens aliquem idola dicentem esse deos, negat paganum esse? Cur tu negas Christianum quem audis verba integræ fidei profitentem, cum legas, Corde creditur ad iustitiam, ore autem K
Rom. 10. cōfessio fit ad salutem? At tu vt inimicus, quod per iracundiam non vides, deo repugnas, negans hoc cōfitentem habere salutem, cum dominus dicat, Quicunque Luc. 12.
me confessus fuerit, & ego eum. Nunquid ait, si Nouatianus me fuerit confessus: sed tu hoc sic astruis, vt tibi hoc defendere videaris, vt is saluetur qui non Christianus tantum, sed qui fuerit & Nouatianus. Sed si in Christo facta confessio dat salutem, vbicunque apud quoscūque integra fuerit hæc confessio, habet salutem. Itaque si confessionis huius traditio corrupta est apud nos, aut sensus immutatus, rectè accusas. Si enim hæc manet in nobis sicut & in te, nos negando, & te negare videris. Sed fidei ministros accusas, Fac verum esse, quamuis probare non possis, Qui tamen ab his audierunt, verum est, quod audierunt, an falsum? Nec enim si vitiosus verum dixerit, non erit verum, quia à vitioso dictum est, Cum alia causa sit conuersationis & alia professionis. Nōnne persecutor odio Christiani nominis professionem persequitur, non conuersationem? Primo in illo scieos hoc proficere religioni, cum confitemur esse nos Christianos, sacrilegus confitentibus L
nobis credit quod nō vult audire, quia odit, Tu autem cum eiusdem professionis sis & signaculi, non credis confitentibus nobis quæ ipse confiteris. Si aliter nos renatos scires quàm tu renatus es, rectè non crederes hoc nos esse quod tu es. Vt quid à sacrilego persecutionem patior, si non hoc sum quod tu es? Nam si hoc de me profiterer quod tu de me dicis, persecutionem non paterer. Ac postremum mihi credendum est de me, non tibi, Meam enim professionem quæris tu, non tuam de me. Quid ergo me cōfitentem tu negas, cum verum sit, in hac causa non alienum testimonium, sed meam professionem requiri, aut pro me, aut contra me. Nolebam pro nomine torquere te contra me, vt appareret si vera confitentem & tu negares contra me, aut cui crederetur, Dolo enim hoc proponis, vt iustā causam videaris habere schismatis. Nam non ignoras in hac re meam de me testificationem requiri, non alienam, & hoc verum haberi, quod ego fuero confessus, non quod alter negauerit. Manifestum est vtique liberos esse eos, qui amore Christi non disquirentes hominum actus, ad fidem eius consequendam concurrunt: hoc M
eorum probantes quod sibi vtile norunt, id est, vt traditionem fidei, quæ de Christo est, consequantur. Nam qui præter mysterium aliquid aliud in hac re putat homini necessarium, traditioni facit iniuriam, Minus enim sentit de gratia dei. Quando enim nisi meritum hominis ab affuerit, negat donum dei proficere posse deuoto sibi, aut potiorem, aut parem facit hominem ipsi traditioni, cum longe sit meritum hominis ab hoc officio. Sicut de hac eadem re dicit Apostolus Paulus, Ego plantaui, Apollo rigauit, sed deus incrementum 1. Cor. 3.
dedit. Itaque nec qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Quo modo in hac re aliquid de homine sperandum est, cum vera data sint quæ tradantur? Videamus itaque quid proderit si bonis meriti fuerit, aut quid oberit si mali fuerit meriti. Accedens verba dei audire desiderat, quibus fidem commendans salutem se credit accipere. Quid facit in hac re, si bonæ aut malæ vitæ sit qui verba solennia tradit, cum fides deuota quæratur percipientis, vt ea quæ audit toto animo credat? Nunquid si malæ vitæ sit qui tradit, impedimentum faciet percipienti, vt non credat quæ audit credenda, vt peccatum eius intret in

cor

A cor eius ne credat: aut deus qui iustus est despicere habet deuotum sibi propter peccatum eius, quem ipse patitur esse in ordine? Nec homo sic iudicat quem coostat falli frequenter, aut esse gratiosum: si ita esset, & homo causam suam ageret, nónne diceret deo, Quis sit iste cuius causa me despicis, nescio, Ego ad eum tui causa accesi, quia tuus dicebatur antistes: te quæsiui, te desideraui, tibi credidi, de homine nihil speraui. Quare ergo mala eius mihi obsint, quem nescirem nisi te quæsissem? Si bona eius mihi possent proficere, iustum videretur fortè, vt & mala eius obessent mihi. Sed sicut bona eius si dubie credidissem, nihil proderant mihi, ita & mala eius nihil obesse mihi debent bene credenti: Ego enim verbis eius fidem dedi, quæ à te data dicuntur. Quicunque te inspirante loquuntur, de te promittunt: huic de se nihil credidi, oec gestis eius, sed fidei quæ ex te est, me copulaui. Secundum hæc integra est causa credentis. Aduocatorum enim more accipi B antistites. Nunquid si malæ vitæ sit aduocatus, contra susceptum eius pronunciabitur? hoc est officium aduocati, vt secuodum iuris ordioem, suscepti sui causam peroret. Nunquid poterit vita eius, si turpis est, obesse causæ suscepti? Persona enim aduocati nec obesse nec prodesse poterit: qualis enim fuerit causa, sic & respondebitur ei. Sic sunt & qui volunt Christiani fieri, accedunt ad antistitem, dicunt ei vota sua. Ille facit verba iuris Ecclesiastici: si vera vota sunt, suscipiuntur à iudice: in quo ille aut obesse poterit, aut prodesse? quippe cum nec causam suscepti sui norit. Deo enim iudici soli cognitum est, quis, qua mente accedat. Antistitis ergo est, delegato sibi fungi officio: iudicis autem, aut suscipere, aut renuere causam suscepti. Ipse enim Matt. 9. inuenitur dixisse, Filia fides tua te saluam fecit. Vides itaque nullius adiutorio, sed vnumquéque fide sua saluari. Hoc enim deus decreuit fidei, vt si non dubitet, omne quod voluerit coosequatur. Tu tamen non vt amicus, sed quasi inimicus Christi, populum sub tuo nomine congregasti, vt non sint Christiani, nisi fuerint 1. Cor. 1. & Nouatiani, cum Apostolus condemnet, si quis dicat se Paulianum, aut alterius alicuius: sed tu potiorem te iudicans, super Christi nomen tuum posuisti, quasi ille non sufficeret ad tuendam Ecclesiam suam.

CIII. Quo C modo in Leuitico dominus sacrificia & libamina offerenda præcepit, quæ alibi respuit?

Leuit. 1. Cum constet in Leuitico de sacrificiis offerendis dominum mandasse patribus, vt offerrent libamina vel sacrificia, siue holocausta, Denique sic dicit per Hieremiam Prophetam, Hiere. 7. Hæc dicit domious, Holocausta vestra congregate cum sacrificiis vestris, & manducate carnes: quia nõ sum locutus ad patres vestros, neque mandaui illis qua die eduxi illos de terra Aegypti. De holocaustis & sacrificiis, si peoitus aduertas, noo est de hac re facere quæstionem: nec mẽtitum dominum aut immutatum putes, vt mandaret, & postea denegaret. De huiusmodi enim sacrificiis & libaminibus seu holocaustis nihil inuenitur mandasse, de quibus nunc se locutum testatur. Duo genera sacrificiorũ Duo etenim genera sacrificiorum aduerte, vnum quod per singula genera offerri mandatum est, & aliud quod voluntarium dictum est. Illud ergo quod per diuersa genera, siue pro peccatis, siue pro primogenitis offerri præceptum est, quid & quale & quomodo offerendum esset, mandatum est. Sacrificium autem voluntarium non vtique mandatum est, quia arbitrio remissum est: vt si aliquis voluisset offerre, quod illi visum fuisset offerret: voluntaria enim erant hæc sacrificia. Et quia negligenter & improuide hæc offere- D bant, non deliberantes, quia qui offerret potentiori, munera electa offerret: idcirco dicitur eis, Noo mandaui vobis de his: sed si vultis, debetis quæ digna sunt offerre. Sic etenim inuenitur & Cain peccasse, cum Gene. 4. oon considerat deo hæc deberi offerri, quæ potiora sunt. Cum enim ad propiciandum deum hæc offerre se dicerent, in eo ipso prouocabant deum ad indignationem, vt in id quod dicerent se benè facere, peccarent offerentes deo holocausta indigna. Vnde dicit in Malachia Propheta, Si adducatis ad victimam cæcum Malach. 1. aut claudum aut ægrum, non est bonum. Offer autem ea duci aut præposito tuo, si suscipiet te, dicit dominus omnipotens. Hinc est vt per Esaiam de eadem re queranir deus, dicens, Quò mihi oues holocausti tui? Ne- Esa. 1. que in sacrificiis tuis hooorasti me. Noo enim ad hoc te feci, vt laborares in thure, aut vt mercareris mihi argento incensum, nec adipem sacrificiorum tuorum concupiui: in peccatis autem tuis & iniquitatibus astitisti mihi. Manifestum est itaque ortas esse querelas: quia cum volũtaria sacrificia offerrent, nõ in his deum honorabant, offerentes indigna, cum hæc vtique non E essent necessitatis. Si enim mandata fuissent, necessitate videbantur qualiacunque offerre. Quando autem arbitrio suo hæc offerebant, talia debebant offerre, ex quibus exequium in se dei ostenderent. Sed quia animus illorum cupiditate idolorum errabat, inconsiderate hæc agebant. Igitur duplici genere exprobrantur, quia & inique agentes, deo audebant offerre: & quæ indigna erant, offerebaot. Cum iniqui actus non sacrificiis redimantur, sed lamentatione & misericordia. Vnde dicit Dauid cum peccasset, Si voluisses, sacrificia Psal. 50. dedissem, vtique holocaustis non delectaberis. Sacrificium deo spirtus contribulatus, & cor contritum & humiliatum deus non spernit. Denique dicit Samuël ad Saül, qui cum contempsisset præceptum domini, sacrificio deum putabat posse placari. Non enim, inquit, vult deus sacrificium magis, quàm audiri vocem suam. 1. Reg. 15. Et scriptura dicit, Misericordiam volo plus quàm sa- Osee. 6. crificium. Iudæi cum iniusti essent & immisericordes, oblationibus propicium deum fieri arbitrabantur: sicut & nunc quidam spernentes iusticiam, oblatioo ib[us] laudari se putant. Bona est ergo oblatio, si seruetur iu- F sticia, & non negligatur misericordia: quia quod oobis petimus, & aliis præstare debemus.

CIIII. Si in Euangelio Lucæ dominus nuncians bellum Iudaicum aduersum se futurum dixit discipulis suis, vt gladios sibi pararent: quo modo postquam inceptum esset bellum duce Scariote, & videns Petrus Apostolus iosurgentes hostes, pronilit gladium, & amputauit auriculam serui sacerdotum, dominus idem vetuit.

Sciens dominus bellum Iudaicum aduersus se futurum, dixit discipulis suis vt gladios sibi pararent, quo facto, cum cœptum esset bellum duce Simone Scariote, videns Petrus Apostolus insurgentes hostes, protulit gladium, & amputauit auriculam serui sacerdotum. Tunc dominus iussit Perro, vt reconderet gladium in thecam suam. Omnis enim, inquit, qui accipit Matt. 26. gladium, gladio peribit. Vt quid parari iussit, qui prohibuit percutere: reum etiam mortis designans eum, qui percussit gladio, cum non vtique iniuste videatur Apostolus percussisse? Quantum enim pertinet ad Petrum, percussit eum quem contra se armatum videbat. Resistere enim debuit ingratis seruis, & ad dominum necandum armatis. Si singula membra inspicias caute,

G te, cuius vis patefieri rationem, inuenies & alia quæ requires his dictis. Quid enim opus erat, vt hic qui spiritali fretus erat virtute, gladios iuberet parari carnales: & qui prius iussit, in via nec peram ferri, nec pecuniã, nec virgam, nunc iuberet haberi, quæ prius prohibuit. Incipiamus ergo cur gladios iusserit parari, & occidi prohibuerit, explanare. Non solum enim inimicorum, verumetiam ipsorum discipulorum suorum causa, ad superuēturũ bellum arma procurari præcepit. Noua enim & mirabilis res futura erat, vt is qui noua & inaudita signa faciebat, sic subito humiliaretur, vt & verberibus subiiceretur & morti. Ne ergo velut impræscius hæc pati videretur, & à quo forte virtus recessisset, hæc omnia sic prædixit, vt non dubitaret de his, sed præscius contra hæc se pararet: & quia voluntate humiliatus est, non resistere acrius inimicis iuberet: intantum seipsum esse qui fuerat ostendens, vt iam detentus, aurem, quæ abscisa fuerat, restitueret, vt quod gladio operante deciderat, redderet: non quasi carnalis vtique medicus, sed quasi corporum conditor opus suum truncatum refinxit. Nec enim possunt medici ab- *Luc.22.*
H scissa corporis membra reparare. Vt autem dei virtus in illo non diminuta, sed ita vt fuerat inesse videretur, & illud firmaret quod dixerat, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam: hac ergo causa gladios parari, non tamen occidi iussit. Nunc illud ostendere superest, quare cõtuens factum Apostoli Petri, eum qui gladio vsus fuerit, gladio dixit perire, cum non iniuste percussisse videatur. Nam sicut significatur in Luca, ipso domino permittente percussit, & sic prohibitus hæc audiuit. Ideo etenim permissum est, vt & vindicare se posse videretur, sed nolle: & vt virtus ostenderetur in eo manere, in quo fuerat, vt in vtroque vindicare se posse non ambigeretur: inimici vero pro certo haberent datam sibi ab eo potestatem, vt hoc facerent. Non enim victus apparebat, sed tradens se voluntati eorum. Quare ergo sententia data est, vt qui gladium accipit, gladio pereat: nisi quòd nulli licet, excepto iudice, quẽquam gladio occidere? Apostolo autẽ Petro vsque ad hoc permissum est, vt dolorem faceret, non quòd occideret. Ob hoc enim audiuit, ne iterum percuteret. *Ioan.10.* *Luca 22.*
I Didicit præterea, quia Christianis iam factis occidere non licet. In misericordia enim positis, lege iuris mundo crediti vti non licet aspere. Illud autem quod ante euntibus in via discipulis, mandasse videtur, vt nihil tollerent in via, pacis est causa, & gratia virtutum, & affabilitas doctrinæ. Quid enim opus erat tollere aliquid in via, quibus signorum causa omnia offerenda erant? At vbi tempus, quo se pati permisit, aduenit, propter quod rixa magis quàm bellum imminebat, armatos iubet esse discipulos: non vt repugnaret qui pati volebat, sed, vt dixi, vt præscium se huius rei, & in potestate habere possessionem suam ostenderet: humiliaret autem se humanæ salutis causa, quod suo loco dicetur. *Matt.10.*

CV. Quo modo prophetia quadret cum Euangelio, de obscuratione solis & quibusdam aliis.

Cum in primo aduentu domini prædictum sit, quia contenebraretur sol in passione eius, eadem hora qua factum probatur, id est, meridie. Sic enim scriptum est in Amos Propheta, Et erit in illa die, dicit dominus occidet Sol in meridie, & contenebrescet super terram dies lucis. Illo ergo die à sexta hora contenebratus est sol vsque ad horam nonam, & ita completa est prophetia supradicti Prophetæ. Imago huius rei, quæ futura est in aduentu domini secundo, in passione domini est ostensa: quia in fine, cum cœperit dominus aduenire vt iudicet mundum, soluētur luminaria ab officio suo, dicente domino, In illis diebus Sol contenebrabitur, & Luna non dabit lumen suum. Quod quidem & Iohel Propheta non prętermisit, vt cum à multis significatur, sine dubio impleri credatur. Ita enim dixit, Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies domini magnus & manifestus. Hoc quãtum apparet, secundo aduentui magis congruit: tunc enim omnibus sic aperte manifestabitur, dicente scriptura, Tunc videbit illum omnis oculus, & plangent se super illum omnes tribus terræ, & qui illum crucifixerũt. Itaque si in vtroque aduentu hoc contingetur, quia Sol contenebrabitur illis diebus, qui dies ille, quo ampliari Solem & Lunam cecinit scriptura. Ait enim inter cætera Esaias, dicens: Eritque super omnem montem excelsum, & in omni loco excelso aqua perambulans in die illa, cum perierint multi, & cum ceciderint turres: & erit lumen Lunæ, & lumen Solis: & lux Solis erit septies tantum in die, cum sanabit contritionem populi sui: & cætera. *Amos.8.* K *Matt.24.* *Iohel.2.* *Apoc.1.* *Esa.30.*
L Qui dies potest intelligi, quo promisit se dominus sanare contritionem populi sui. Hunc opinor esse diem, quem pater Ioannis Zacharias ostendit dicens, Benedictus dominus deus Israël, quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, Sicut locutus est per os sanctorum Prophetarum suorum, qui à seculo sunt. Et liberauit nos de inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos, Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris. Et Simeon inter cætera, Hic positus est, inquit, in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël. Hæc ruina est Scribarum & Pharisæorum & principum Iudæorum, quos Propheta significauit per turres. His ergo per incredulitatem ruentibus, alij surrexerunt credendo, qui prius videbantur infirmi, & ægri per negligentiam. Vnde Saluator in iudicio ait, Ego veni in hunc mundum, vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant: vt qui per legis culturam & perinam lumina videntur, per incredulitatem cæcarentur: cæci vero, id est imperiti vel publicani viderent, dum crederent, Quorum infirmitates Propheta Saluatorem portaturum prædixit. Itaque hoc tempore Saluatoris factum est, sicut legitur in Euangelio, quia ipse infirmitates nostras accepit, & vulnera nostra curauit. Quæ quidem omnia in passione Saluatoris consummata & adimpleta sunt: sic enim salus humani generis, tam apud superos quàm apud inferos & redempta est & firmata, quia prophetia Zachariæ supradicti vtrunque comprehendit. Et hic enim apud superos liberati sunt à cõtritione inimicorum misericordiæ: & illic apud inferos, cum erepti sunt de tartaro. Cuncti enim qui sperauerunt in promissum Christum, expectabant aduentum eius, vt deuicta morte liberarentur de inferno. Vnde dixit, Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris. Si quis autem salutem hanc & in secundo aduentu contineri intelligat, in vtroque tamen aduentu, maxime in secundo, Sol conuertetur in tenebras, & Luna non dabit fulgorem suum: quo modo ergo augebit Solem & Lunam die, quo visitabit dominus populum suum, aduertemus, quando vtroque in tempore, quo cœpta liberatio populi & adimpleta est, Solem & Lunam non minui, sed cõtenebrari legamus: nisi planè Solem & Lunam sanctis *Luc.1.* *Assumen.* *Luc.2.* *Ioan.9.* M *Esa.53.*

A ctis cōparatos intelligamus : ficut in alio loco legimus
fanctos luminarib⁹ adæquatos,& Paulo Apoftolo præ-
dicante , quia inter hos homines fancti in hoc mundo
Matt.13. velut luminaria videantur. Et in Euangelio , Tūc iufti,
Matt.5. inquit, fulgebunt ficut fol . Dominus enim opera iufta
lumen appellat, Sic enim ait, Luceat lumen veftrum co
ram hominibus, vt videntes opera veftra bona, magni-
ficent patrem veftrū qui eft in cœlis. Hi ergo, qui om-
nibus fuis relictis, dominum fequuntur iufticiæ & fan-
ctitatis caufa, foli & lunæ comparantur fepties honora-
Luc.18. ti, ficut dicit dominus , Nemo eft qui relinquat domū,
aut vxorem, aut filios, aut agros , qui non recipiet fep-
ties tantum in hoc feculo. Qui ergo ad præfens fepties
honorantur, poteft intelligi , quia etiam in futuro feptē
partibus clariores cæteris futuri credantur , vt refurre-
ctio eorum foli cōparetur ac lunæ , cæterorum vero fi-
cut ftellæ fint. Claritas ergo fanctorum, quæ hic fepties
honoratur , in refurrectione aliud fepties confequitur,
vt qui hic claritatem lunæ habet , in futuro folis acci-
piat claritatem : & qui hic foli comparatur, fepties tan-
tum futurus credatur accipere . Propheta ergo Efaias
B folis & lunæ comparatione fanctorum merita augeri
prædixit : nec immerito : fi enim ipfe dominus fol iu-
fticiæ dictus eft , fancti autem fimiles ei erunt , Ioanne
1.Ioan.3. Apoftolo dicente , Cum enim apparuerit, inquit, fimi-
les ei erimus : conuenienter fanctos in fole effe fignifi-
catos, feptem tamen partibus maiorem folem quàm lu-
nam Propheta fupradictus oftendit. Quando enim lu-
nam ficut lumen folis futuram oftendit , folem autem
fepties tantum , ad modum vtique folis fepties lunam
augeri fignificat , vt talis fit tunc luna , qualis nunc eft
fol : quamuis fanctorum ratio hic vertatur , fub hac ta-
men caufa luminarium ex parte prodidit quātitatem,
vt poft crementum folis & lunæ tantum iterum maior
fit, quantum eft fol : & quantum in præfenti diftat fan-
ctus à fancto , tantum diftet in futuro poft remunera-
CVI. tionem. Quo modo intelligenda funt quæ habē-
tur in Genefi , præcipue de opere fex dierum. In
Gene.1. principio fecit deus cœlum & terrā , Si cœlum in prin-
cipio fecit, & terram, Cœlum autem firmamentum eft,
ficut in fubiectis apparet : non eft verum , quia prior
lux facta eft, & fic firmamentum: aliud enim cœlum fi-
C gnificare non poterat, quia facturam mundi defcribit,
deo operante perfectam. Propterea enim, quòd diuer-
fis opinionibus homines fallebantur in caufa mundi,
Moyfes deo fe infpirante oftēdit quæ effet ratio mun-
di . Quibufdam enim videbatur initium non habere,
aliis initium quidem habere, fed ab angelis quibufdam
fabricatum effe , Nonnullis vero factus fimiliter , fed à
fpiritu quodam, qui eft & deus poteftatis aduerfæ, Pau-
ci autem de origine veritatis traducem fequentes , de-
um opificem eius afferebant. Horum ergo caufa diuer-
fitatis , qui falfa opinione trahebantur , coactus eft
Moyfes quæ effet caufa huius vera oftendere , ne filij
Ifraël erepti de poteftate Aegyptiorum , à falfa tamen
intelligentia eorum liberati non effent . Ipfi enim in-
ter cæteros magni erroris ftudium fequebantur : hi e-
nim antiquitus præ cæteris vanæ philofophiæ operam
Exo.2. dabant . Denique Moyfes per id , quòd à filia Pharao-
Act.7. nis adoptatus videbatur , eruditus eft omni fapientia
Aegyptiorum . Quid eft ergo quod dicit, In principio
fecit deus cœlum & terram : fi enim firmamentum fi-
gnificat fecundum quod fupra oftendimus , videamus
quid dicat . Arbitramur, quia Moyfes vt omnem erro-
rem inferioris creaturæ auferret , impenfarum facti

mundi in principio fubftātias ipfas, ex quibus mundus D
conftat, factas effe fignificauit : quia fi hoc tacuiffet, co-
æternæ forte putarentur effe fubftantiæ deo ingabiles
æftimatæ : vt qui huius rei teftimonium recipit , ambi-
gere non poffit factum effe mundum, quando fubftan
tias, quæ ad impenfas mundi profecerunt, initio fubie-
ctas fatetur. Igitur in principio fecit deus cœlum & ter-
ram, id eft, fupernam & infernam fubftantiam . Super-
na eft, qua conftat cœlum: inferna autem concretio eft
quædam feculenta , quæ profecit in aridam quæ dici-
tur terra , & tenebras . Vnde dicit in Efaia Propheta,
Ego deus, qui feci lucem, & creaui tenebras . His ergo Efa.45.
creatis , fecit fimul fubftantiam : hoc eft aquam , tene-
bras, & terram ante tempora: tempora enim fub firma-
mento funt . Firmamentum enim, ficut quibufdam vi-
detur, glacies eft aquarum . Et ideo firmamentum dici-
tur , quia concretis diuinitus aquis firmatum eft , quod
ab occulendo vel celando appellatum eft cœlum . Ita-
que propterea quòd aqua maius fit elementum , prior
eft fignificata : & quia pars eius profecit in cameram
mundi, terra autem pauimentum. Quæ quidem & Da- E
uid à fpiritu fancto creata fatetur . Ait enim , Et aquæ Pfal.148.
quæ fuper cœlos funt , laudent nomen domini , Quia
ipfe dixit, & facta funt : ipfe mandauit , & creata funt.
Poft hęc ergo elementa ante compaginationem mun-
di fecit deus lucem, vt opera eius in lucem procederēt,
quæ lux modo difpofita , curfum diei expleuit . Facta
eft nox iuxta diei modum , quæ fimiliter impleto mo-
do fpacij , illuminata eft aduentu luminis matutini: &
fic impletus eft primus dies , cum cœpit fecundus : nox
enim diei deputata eft , vt fimul dicantur vnus dies:
propterea enim , quòd fubiectæ funt tenebræ lumini,
authoritate carent, nec poffunt numerum facere . Tri-
ginta etenim dies vna luna appellātur, cum fecum ha-
beant noctes . Itaque lucis minifterium , quo fpacium
confumit fibi decretum , dies nuncupatur . Tenebra-
rum autem fubftantia antequam illuminetur , nox ap-
pellatur . Spacium autem illud, quod inter occafum &
ortum eft , nox eft: non enim tenebræ faciunt noctem,
ficut & lux diem , quia tenebræ manent in fua natura.
Lucis autem acceffus facit diem , & difceffus noctem:
non immerito ergo fubiecta eft nox diei . Luce ergo
facta, & curfu duodecim horarum impleto , tondem- F
que & noctis fpacio peracto , æquinoctium fuit in pri-
mo die : & exinde cœpit dies increfcere fuper noctem
tribus fcilicet menfibus , qui funt tempus Veris : ex eo
deinde augmento fuo minuitur dies aliis menfibus
tribus , qui funt tempus Aeftatis . Et iterum fit æquino-
ctium , ita vt ex eo nox increfcat fupra diem aliis men-
fibus tribus , qui funt tempus Autumni . Et incipit ite-
rum nox de magnitudine fua , qua fupergreditur di-
em , minorari vfque ad finem quarti temporis , quod
eft Hyems: & fit æquinoctium primi temporis, quando
deus mundum creauit , qui dies intelligitur effe vnde-
cima kalendas Aprilis, quando primus dies Pafchæ eft, Quo die
id eft , primus dies primi menfis . In lege enim man- creauerit
datum eft , vt vndecima die primi menfis vefpere deus mun-
præpararent fe ad Pafcha faciendum quartadecima dum.
menfis die, id eft , ab vndecimo . Iam enim vefper de-
cimi diei in vndecimum lucet, vt ab vndecimo kalen-
das Aprilis initium effet primi menfis. In principio et-
enim facta luna fuit quartadecima , quia omnia plena
funt facta , adde triduum à decimo vefpere , & hi funt
tres dies ante luminaria quæ fuerunt, vt vndecimo ka-
lendas Aprilis factus fit mundus : quia numerus lunæ
ab vnde-

G ab vndecimo venit ad tertiũdecimum,cui Paſchæ pri-
mus menſis integer eſt attributus, vt in Paſcha die ſo-
lẽni neque extra vndecimum mundus factus eſt, quar-
tadecima autem luna maiori lumine clarior factus eſt.
Inter principiũ ergo & claritatem, qua illuminatus eſt
mundus,ſaluator noſter & paſſus eſt & reſurrexit: quia
quartadecima luna paſſus eſt, primo die reſurrexit: qui
ideo dominicus dicitur,quia ipſum dominus fecit, qui
multiplicatos menſes fecit,& tempora,& annos. Vt au
tem vno atque eodem modo minime celebretur, cur-
ſus facit lunæ in decrementis & crementis. Terra au-
tem erat inuiſibilis & incompoſita, Maoifeſtum eſt
quia terra,poſtquam facta eſt,inuiſibilis erat & incom-
poſita: tegebatur enim aquis, ideo erat inuiſibilis: in-
compoſita autem ideo, quia cum eſſet fluxa, ooo erat
apta ad culturam.Et tenebræ erant ſuper abyſſum. Te-
nebras dicit fuiſſe ſuper abyſſum: id eſt, ſuper immen-
ſam ex omni parte aquam. Et ſpiritus dei ſuperfereba-
tur ſuper aquam. Hãc aquam quaſi ſummitatem ſigni-
ficat,ſuper quam ſpiritus dei quia ſuperferebatur,oſten-
dit, vt tenebras ſuper iofinitam profunditatem fuiſſe
H ſignificet.Spiritum auteoi dei ſuper aquas,quia vbi ſpi-
ritus dei erat, obſcuritas non erat: quaotum enim po-
terat illuminabat aquam.Abyſſum autem,id eſt,immẽ-
ſam profunditatem illuminare non poterat,hoc eſt ſu-
periores aquas illuminabat, & ſubter erant tenebræ,&
ſuper abyſſum. Idcirco autem hunc dei ſpiritum dicit,
non quia ſanctum hũc intelligi vult ſpiritum, ſed eum
ſuper creaturam hylicam ſpiritaliter vult intelligi: to-
tum autem dei eſſe ſignificans, dei hunc, qui ſuper a-
quas ferebatur, ſpiritum vocat, vt prauam aſſeueratio-
nem conuellat, qua quidam vtuntur, dicenres aliquid
eſſe quod non ſit dei: nam nec ordinis, nec rationis
eſt, vt ſuper aquas ſpiritus ſanctus fuiſſe dicatur, quia
ſuper omnem creaturam eſt. Quod eoim de deo eſt,
ſuper omnes poteſtates & principatus, & ſimiliter ſu-
per oiones potentias ſpiritales eſt. Non moueat autem
mentem alicuius, quia dei ſpiritus dicitur, cum con-
ſtat omnia dei eſſe. Ait enim deus inter cætera factu-
Gen.6. rus diluuium, Non permanebit ſpiritus meus io homi-
nibus iſtis, quia ſunt caro. Et in Ezechiele inter alia,
Ezech.37. Hæc dicit dominus oſsibus iſtis, Exteodam ſuper vos
I cutem,& dabo ſpiritum meum in vos,& viuetis. Nun-
quid hæc ad officium ſpiritus ſancti pertioent, & oon
ad anioam? Spiritus ergo hic dei eſt quidem,ſicut cæ-
tera, hylicarum tamen moderatus eſt ſubſtantiarum:
ipſius eoim ordo eſt his præeſſe.Luce ergo facta,& cur-
ſu diei moderato, & peracto ſecundo die, fecit firma-
meotum,id eſt cœlum, vt lux in terra firmamenti mo-
deraretur diem, vt eſſet quaſi lucerna in domo. Hoc
inquam firmamentum factum eſt ex ſupradicta aquæ
ſubſtantia. Nunc enim compaginatur io ſpecie muo-
dus, vt de confuſione rerum diſcretis ſubſtantiis, ſin-
gulæ partes aptarentur, quæ ad membra mundi profi-
cerent. Subſtantiæ enim, quas primum factas eſſe di-
ximus,impenſæ ſunt mundo. Et ideo mundus dicitur,
quia res ab inuicem ſeparatæ quæ erant confuſæ, & in
ſpeciem productæ, mundum fecerunt vocari,cuius in
fabricam profecerunt. Firmamentum ergo, id eſt cœ-
lum factum eſt in medio aquarum, vt diuideret inter
aquam, quæ erat ſupra firmamentum, & inter aquam,
quæ erat ſub firmamento: vt dei virtute in medio a-
quarum conſiſteret firmamentum, ſub ſe & intra ſe &
ſupra ſe & circa ſe habens aquam: vt eſſet concauum
de foris, & intra munitum, ne aquæ ſiue interiores ſi-
ue exteriores penetrarent concauum eius, vt eſſet qua- K
ſi domus munita atque firmata, vt ſecuri eſſent habi-
tantes in eo. Tertio die iuſsit congregari aquã quæ erat
ſub cœlo,hoc eſt intra capacitatem firmamenti, in cõ-
gregationem vnam, vt appareret arida, quæ eſt terra,
& factum eſt ſic. Exhauſta enim latitudine terræ fa-
ctum eſſe velut alueum, in quo demergeretur omnis
aqua, quæ erat intra firmamentum, & apparuit arida,
Recedente eoim aqua,neceſſe erat terram apparere vi-
ſibilem, quæ prius erat inuiſibilis. Tunc arida appella-
ta eſt terra,& coogregatiooes aquarum maria.Et iuſsit
producere terram herbam pabuli, & ligna fructifera
ad ſemen ſuper terram. Quarto item die iuſsit deus
fieri luminaria in firmamento cœli, vt luceant ſuper
terram: luminare maius, in iochoationem diei: & lu-
minare minus,in inchoationem noctis,& ſtellas. Hæc
ad conceptum & natiuitatem & ad nutrimeota per-
tinent eorum, quæ gignuntur in mundo, & ad ſigna
temporum certis curriculis neceſſaria, necnon & ad
ornatum totius mundi. Sicut enim ad ornamentum
domus pertinet, ſi camera eius habeat auro diſtincta
laquearia, ita & mundo ornatum præſtant ſtellæ di-
uerſa luce fulgentes. Luci itaque quæ facta eſt,prior eſt L
additus ſplendor ſolis, ita vt connexa ſint hæc & indi-
uidua. Nocti autem,quæ erat tenebroſa, datum eſt lu-
minare: & quia quartadecima fuit luna quando facta
eſt,ſit,ait,luminare minus,in inchoationem noctis, fa-
cta etenim,tota nocte luxit, A parte ergo ad totum di-
ctum eſt,ad inchoationem noctis: quia nõ ſemper ve-
ſpere lucet. Luminare autem maius, quod ſolem dici-
mus, manet in initio diei, quia ſimul cum luce priore
concretus eſt. Tribus ergo diebus ſine luminaribus
his fuit mundus: non enim erant adhuc quibus profi-
cerent officia eorum. At vbi autem produxit terra her-
bam pabuli, & ligna fructifera, neceſſaria fuerunt quæ
enutrirent vel conſeruarent quę eraot producta. Quia
ergo generatio omnis horum interuentu perficitur,
non oportuit prius hæc fieri eorum effectu quæ pro-
ducta de terra ſunt, ne per hoc orta putarentur: ſed il-
la ante facere, vt ſic hæc ſine his facta eſſe non ambi-
gantur. Quinta deinde die,aquas iuſsit producere rep-
tilia animarum viuarum, & volatilia volantia ſuper
terram ſecundum firmamentum cœli, & factum eſt M
ſic. Et inter cætera,Et vidit,inquit,deus quia bona ſunt, *Gene.1.*
& dixit: Creſcite & multiplicamini. Ideo autem ad-
iecit, & vidit deus quia bona ſunt, quia à quibuſdam
dicuntur mala eſſe, vt vel ſic erubeſcant. Quando e-
nim deo & conditori ſuo placent, oulli vtique debent
diſplicere. Nam ſolent dicere ſtulti,Ideo,inquiuot,vi-
dit,& placuerũt ei, quia ante neſciebat. O hebetes,quo
modo neſciuit? Quicquid voluit, productum eſt. An
quis vult quod neſcit? Et qui poteſt facere, poteſt dici,
quia neſcit quod faciat? Et quod amplius eſt, non ipſe
fecit,ſed iuſsit vt fierent: & qui iuſsit,non eſt huiuſmo-
di virtutis vt faceret? Sed quia huic omnia poſsibilia
ſunt,iubente hoc quæ non poterat,cœpit eſſe, vt ad hu-
ius laudem proficeret. Duplex ergo virtus eſt,vt inſen-
ſibilem iuberet ſenſibilia producere. Sexto vero die
præcepit, vt produceret terra animam viuentem,qua-
drupedia,& beſtias terræ, & factum eſt ſic, & producta
ſuot. Et vidit deus,quia bona ſunt,& valde bona, quia
omoia neceſſaria ſunt. Supradicta ergo die dixit deus,
Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem
noſtram, & habeat, inquit, poteſtatem ſuper omnia
quæ facta ſunt ſuper terram. Primum quidem fecit
deus

A deus substaotias, ex quibus mūdum compaginaret, quo coinpacto, & oinnibus ornatibus decorato, & necessariis honestato, post hoc hominem fecit, qui frueretur eo, & omnibus quæ in illo sunt. Nam cum omnia super terram ex aquis & terra produci iussisset, hominem tamen vt faceret, limum terræ manibus apprehendisse describitur, vt multum differre hominem ab his quæ fecerat edoceret. Ad honorem enim hominis pertinere vult, quando eum dei manibus factum describit, & factum ad imaginem & similitudioem dei, id est, patris & filij. Quid sit autem ad imaginem & similitudinem dei, quanuis alibi diximus, hic tameo locus & causa postulat vt iterum dicamus. Patris enim
Gene.1. ad filium verba sunt dicentis, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quanquam in opere vtriusque intelligatur persona, dicentis & obaudientis. Hæc ergo imago dei est in homine, vt vnus factus sit quasi dominus, ex quo cæteri orirentur, habens imperium dei quasi vicarius eius, quia omnis rex dei habet imaginem. Ideoque mulier non est facta ad dei imaginem. Sic etenim dicit, Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum. Hinc est vnde Apo-
1.Cor.11. stolus, Vir quidem, ait, non debet velare caput suum,
B quia imago & gloria dei est: Mulier autem ideo velat, quia nō est gloria aut imago dei. Similitudo autem dei hæc est in homine, vt sicut ex patre filius, sic ex homine mulier. In hoc planè dispar, quia hæc facta, ille vero natus est. Quibusdam tamen videtur omnia simul deum fecisse. Si enim verbo, inquiunt, fecit, quare oon omnia simul fecisse dicatur? Nam hic hominum mos est, vt per partes fecisse dicatur. Ad potentiam ergo dei magis facere videtur si vno die oomnia ab eo facta dicantur. Porrò autem magnam prouidentiam in hoc opere & ordine contuemur. Nam potuit vtique simul facere cuncta, sed ratio multiformis prohibuit, & sepositis his omnibus, scripturæ diuinæ fides adhibenda est, quæ dicit & sæpe dicit, Quia io sex, inquit, diebus fecit dominus deus tuus cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Primo enim io loco sic debuerunt fieri, vt sentirent ac scirent quia facta sunt: quando enim non se omnia simul viderūt, sed vnum hodie, cras alterum, cognouerunt initio se contineri, & oullo modo posse æternitatem suspicari, vbi se partibus inuicem
C recognoscunt. Nam si omnia simul extitissent, noo esset eis sensus infirmitatis, sed putarent se oon cœpisse, Quæ eoim verbo dei subito simul existunt, non se fieri sentiunt, oisi aliud ante se, aliud post se videndo. Et ne forte illud quod primum factum est putet se infectum, maiora post se facta cernēdo, hoc credit de se quod vidit in altero potiore. Denique lumen quod dies appellatur, ante se habet cœlum & terram: id est, aquam & aridam. Cum autem ipsa aqua & arida & tenebræ confusa facta, æteroitatem sibi vendicare nō poterant, quia nihil horum statum & proprietatem sibi ausum est vendicare. Sol iterum & luna cum sint clarissima, ante se habeot multa. Ita ergo factum est, vt potiora posteriora, anteriora autem inferiora cum se vident, nihil horum sibi vendicet æternitatem. Prætereàque sex diebus opus consummatum, totius mundi ætatem in se continet, vt sex dierum opera, sex milium aonorum haberēt figuram: quia quod vnoquoque seculo futurum erat, sex dierum per ordinem operibus continetur: vtpote quia prioribus seculis tanta cognitio dei in terris non erat futura, sine splendore anteriores dies videntur. Vt autem ante hominem pecora fierent, quia veteres oostri in-

culti & agrestes pecorum more victuri erant: sexto au- D
tem die homo fieret, hæc res fecit, quia in sexto millenario aonorum adueotus Christi hominē fecit, ne morti esset obooxius. Vt autem imago dei esset homo, quia dono dei coimaginari haberet filio dei, dicēte Ioanne Apostolo, Scimus autem, inquit, quia cum apparuerit si- 1.Ioan.3.
miles ei erimus. Et vas electionis, coimaginati, ait, filio dei. Arbor autem vitæ quæ posita est in paradiso, imago fuit futuræ gratiæ dei, quæ est corpus domini, quod qui edit, viuet in æternum. Nam arbor scieotiæ booi & mali significat quod lex data est per Moysem, qui cum cognitū fecisset peccatum quod prius latebat, dedit scientiam boni & mali, Ostendit enim quid esset bonum quidve maluoi. Illud vero, quòd septimo die requieuit ab operibus suis, hoc significat, quia impleto sexto millenario anoorum, in septimo millenario requiescet, cessante iam mundo ab omni opere seculari. Hæc dicimus pauca de multis, vt viam panderemus intelligeodi secundum ea quæ supra ostendimus.

De ordine diei & noctis, vtra sit prior. Quan- CVII.
tum ad mundi rationem pertinet, tenebras ante legimus quàm lucem, Ea enim quæ ad mūdi fabricam pro- Gene.1.
E fecerunt, quæque simul facta videotur, lumine priuata fuisse considerantur, id est, aqua, terra, tenebræ: ex quibus compaginatus est mundus, sicut continetur in sapientia quæ dicitur Salomonis, ex materia inuisa, hoc est tenebrosa. Et tenebras eoim & aquam factam Sapien.11.
sacra volumina ipsius domini voce testantur per Esaiā Prophetam, Ego, inquit deus, feci lucem, & creaui te- Esaia.45.
nebras. Similiter & per Dauid, & aquas factas, & terram firmatam super aquas spiritus sanctus ostendit. Quod conuenit & Euangelicæ authoritati, & Aposto- Psal.32.
licæ traditiooi, in quibus omnia facta leguntur: & vt Ioan.1.
oihil exciperet, siue quæ io cœlis sunt, ait, siue quæ in terris. In hac ergo parte, quæ ad terras pertinet, an- Colos.1.
te tenebras legimus quàm lucem: hoc autem est quantum ad ordinem lectionis pertinet, non quantum ad dignitatem: nam vtique multo melior lux quàm teoebræ: in mundi tamen ratione lux accipit nomeo vt appelletur dies, & tenebræ nox: sed hac scilicet ratione, quia dum illuminantur tenebræ & præterit lux, illud tempus, quamdiu redeat lux, dicitur oox: & illud tempus quo illuminantur tenebræ, appellatur dies. Nox ergo cum dicitur, speratur futurus dies: & cum dies dicitur, speratur futura nox. Cum vero officia hæc cessa- F
uerint, transeunte mundo, tenebræ tantum dicentur & lumen. Non eoim potest dici nox, cum perpetuo sine tenebræ: neque dies, cum occidere cessauerit lumen. Vbi æternitas est, cessent hæc oomioa, quia cum mundo cœperunt. Denique antequam lux fieret, quæ appellata est dies, non nox legitur fuisse, sed tenebræ: quæ postquam illuminatæ sunt, & præterit lux, vesperæ appellatæ suot & nox. Igitur quaotum apparet, subiecta est nox diei. Non enim quia aote tenebræ leguntur quàm lux, idcirco antepooeodæ debent videri: quia & cœlum ante solem est, & tamen claritate maior est sol: & terra ante hominem & pecora & cætera animantia, & tamen subiecta sunt homini. Non ergo idcirco nox præferri debet diei, quia ante leguntur & tenebræ, cum appareat & dignitate lumen tenebris, & tempore diem nocti anteponi. Sicut enim supra ostensum est, cum essent tenebræ, facta est lux, Et appellauit deus lu- Gene.1.
cem diem, & tenebras appellauitooctem, & factum est vespere & mane dies vnus. Nam nisi dies fuisset, nec nox esset: teoebræ enim erāt, quæ cum illuminatæ sunt,

G & præteriit dies cursu suo peracto, factus est vesper. Et cum post vesperum illuxisset, factus est dies primus, nocte transacta, vt diem sequeretur nox. Hoc & dignum est & ratione commẽdatum, vt inferior natura per omnia subiecta sit potiori. Quo modo ergo nox ante diẽ dicitur, cuius nomen post diem legis? Non enim appellata fuisset nox, neque vesper, nisi facta lux diem egisset, quo transacto, factus est vesper, qui est nox: dies vtique factus est vesper, vt scias noctem partem esse diei. Tunc enim consummatur dies, cum transit & nox. Denique sic dicimus, annus dies habet trecentos sexagintaquinque, non vtique sine noctibus: cum enim dies dicimus, ibidem computamus & noctes. Sub authoritate enim diei significamus & noctem: nam & si nox præiret diem, sub vocabulo noctis computaretur & dies. Quis etenim hominum dicat, post quinque noctes videbo te, & non post quinque dies? Nec legisse nos meminimus alicubi noctem ante diem significatam. Nam
Exod.24. fuit, inquit, Moyses in mõte quadraginta diebus & qua-
Psal.120. draginta noctibus. Et in Psalmo, Sol, inquit, non vret te per diem, neque luna per noctem. Et vt de ipsis pri-
Gene.1. mordiis demus exemplum. Fiant, inquit, luminaria in
H firmamento cœli, & luceant super terrã: luminare maius, in inchoationẽ diei: & luminare minus, in inchoationem noctis: sed luna non potest præponi soli, sicut nec nox diei: sed sicut luna sub sole est, ita nox sub die. Et in Euãgelio habemus sub authoritate & numero dierum significatas & noctes. Ait inter cætera dominus, Sunt hic quidam circunstantiũ, qui non gustabũt mor-
Luce.9. tem, donec videãt filium hominis in regno suo. Et subiecit, Factum est post dies octo: & cętera. Nunquid non in hoc numero cõtinentur & noctes? Et alio loco, Hæc, inquit, in Bethania gesta sunt trans Iordanem, vbi erat
Ioan.1. Ioannes baptizans. Postera die vidit Iesum venientem. Nunquid dixit, Postera nocte? Iterum sequitur, Sequenti die voluit proficisci in Galilæam. Et in subiectis. Et
Ioan.2. die tertio nuptiæ factæ sunt in Chana Galilææ. Ecce vbique dies in authoritate probatur, noctem habens subiectam. Si enim noctis nomine contineretur, præiret nox diem: nam quia Romani regnum habent, Hispani & Galli & Afri, & cæteri subiecti eis, sub eorũ nomine Romani vocantur: ita & nox, quia subiecta est diei, sub eius nomine continetur. Sed inde quidam falluntur, quia Iudæi in sabbatum vespere iubentur intrare,
I non considerantes cur ita mandatum sit, Nam vtique pridie necesse habent emere escas & præparare in sabbatum, & lotum ire, Nunquid possunt hæc nocte facere, vt orto die intrarent in sabbatum? Dominus certe vespere resurrexit, & diei deputatur, In die enim resurrectio celebratur qui dies dominicus appellatur, Sic enim legis, Hæc dies quam fecit dominus: non tamen nox dominica, quia principatum dies habet. Siue enim præterito die siue futuro, semper nox subiecta est, quia
1.Thess.5. & ordine inferior est & natura, Dicente Apostolo, Filij diei estis & luminis, non noctis neque tenebrarum. Et si de consulibus coniiciamus, videbimus illum primum nominari qui primo eligitur. Denique solet dici, cum illo quis erit consul? Si ergo & nox ante diem esset, prior nominaretur, Nam vsqueadeo à die incipit numerus, vtputa si dicamus, cras sexto kalendas est. A mane vtique est vsque dum veniatur ad aliud mane, vt transacto die & nocte computetur, Nam & Luna vtique in initio mane facta est quartadecima: facta enim lucere debuit tota nocte, & in aliud mane cœpit quintadecima. Quid ergo ambigitur, vt non à die principia teneantur? Propter quorundam contentiones de K
re manifesta coacti sumus latius loqui, cum ipsa selectio explanet, in qua dies ante noctem aperta ratione significatur. Hæc omnia supra memorata secundum mundi originem diximus, Verum si altius loqui velimus, intellectum nostrum spiritali erigentes vigore, incongruum deprehendimus tenebras ante lucem creatas asserere. Si enim lux cœlestis naturæ est, & tenebræ terrenæ, ineptum vtique est post tenebras lucem factam putare, quia Moyses lucem quidem factam, sed in qua nunc mundus est parte, non quia tunc creata est dicit, quia omnia spiritalia ante creata sunt quàm carnalia, vt lux quæ in supernis erat fieret in subiectis vt lampas in domo. Qua autem ratione ante lucem tenebræ dicuntur, cum semper post lucem videantur? Denique cœlestia & spiritalia lumen natura esse creduntur, terrena & carnalia tenebræ, vt tenebrarum nulla potentia luminis subsistere videatur, quia omne primũ summitatis est, Nam si requiramus, in ipso sole tenebras deprehendimus. Quando enim iuxta illum fueris, tam clarissimus videtur vt prospici non possit. Si vero interuallo, clarissimus quidem sed vt possit aspici. Si autem longe, minus clarus, quanto longius tanto minus L
clarus. Vnde defectus quidã apparet qui tenebras nunciat, & ita peruenitur vt tenebræ ex lumine ortum capere videantur. Itaque qui fecit lucem, hoc modo creauit & tenebras, quo modo faciens aquam simul creauit & terram, vt sicut firmum aquæ terra est, ita tenebræ defectus luminis. Deus autem solus est qui defectum non patitur, qui cum vbique sit, imò omnia intra se habeat, tam præclarus est, vt à nullo videatur, nisi se voluerit temperare. Denique saluator cum esset in corpore & non esset clausus, minime videbatur nisi voluisset. Nam vtique quod in monte transfigurans *Matth.17.*
est, & in claritate magna apparuit, hoc veluti latebat in corpore, quod cum voluit manifestauit. Quo modo ergo latebat qui clausus non erat? Nam si cum corpo- *Ioan.20.*
re clausis ostiis intrauit ad discipulos, quemadmodum diuinitas eius non omnia penetrat? Hoc est claudi non potest, quia defectum non patitur. Cum ergo nusquam desit deus, illic tamen dicitur esse vbi apparet & vult videri. Cum ergo omnia in deo sint, quia excedit cuncta, dicente Apostolo, In ipso enim viuimus, mouemur & *Actu.17.*
sumus: ipse tamen in nullo est nisi in quo voluerit, Ministerio enim quodam in omnibus est, & prouiden- M
tia quadam in quo vult apparet. De lingua He- *CVIII.*
braica vnde nomen accepit, an ab Heber, an ab Abraham. Omne quod à deo est, rationabile est, & vnicuique rei exordium causa dat quæ sit origo ipsius, vt non absurde nominari aut subsistere videatur, sed vt nuncupationem ostenderet, quæ caput intelligitur esse ipsius nominis. Igitur ratio hominis est, qua constat, Constat autem ex quatuor elementis scilicet terra, aëre, aqua, & igne, deo authore duntaxat quinnis est animus quasi auriga, vt concretum & figuratum corpus agat, & quasi imperator ipsius, Et ab humo initium sumpsimus, & eius nomine nuncupamur, Homines enim vocamur propter humum, vnde pater noster forinsecus originem habet. Igitur causa & ratio facit, vt ex nomine alicuius cæteri subsistentes sub eodem nomine appellentur, ipsum significantes in se. Quamobrem videamus si congruit, sicut quidam putant, ex Heber dictos Hebræos: videtur enim, quantum ad nomen pertinet, inde huius nominis origo descendere: anterior est etenim Heber quàm Abraham.

Quod

A Quod si esset verum, deberent hi, qui de tribu Heber sunt, post ipsum eodem nomine nuncupari: ab Heber enim septima generatione natus est Abraham. Si ergo super Abraham vel ipse Abraham Hebræus dictus est, sine dubio Hebræi ab Heber nuncupantur: si autem nõ legitur super Abraham dictos Hebræos, sed post Abraham, non iam vtique ex Heber, sed ab Abraham dicuntur Hebræi: *Retra. li. 2. cap. 16.* quippe cum filij Abraham primo hoc nomine appellati noscantur: in Genesi enim Ioseph & fratres eius Hebræi sunt appellati. Scientes autem Abraham fuisse, qui de Syria descendisset in Chanaan, & multiplicatus fuisset, fidei causa omnibus copiis refertus, rex & Propheta appellatus, & pater multarum gentium, *Gene. 12. Gene. 14.* qui cum trecentis decem & octo viris vernaculis suis quinque reges confoderit: quia non in angulo hæc gesta & dicta sunt vt laterẽt, eos qui ex semine eius erant, Hebræos nuncupauerunt. Ordinis ergo & meriti eius fuit Abraham, vt caput fieret his qui ex eo traducem habent. Dei enim iudicio princeps & origo positus est in terra Chanaan, vt ex eo geniti, alterius essent & professionis & conuersationis, quàm fuerat ipse priusquam descenderet in terram Chanaan. Innouatus enim ipse, B nouum constitueret populum in dei deuotione. Hinc est vnde Apostolus Paulus Hebræum se ex Hebræis fatetur: *Philip. 3.* hoc enim dignitatis videbatur esse cognomen. Testimonium enim & nobilitas generis erat, vt ex nomine eius cognominarentur, qui multis modis deo placuerat, quique eis erat origo. Abiiciatur, si non conuenit rationi: spernatur, si dispar est: conuellatur, si alienum est à meritis Abrahæ: & nos refellamur quasi adulatores eius. Quæ est hæc inimicicia aduersus Abraham: quæ æmulatio, qua ei obtrectant inimici: & qui sunt hi, nisi qui filij eius dicuntur? Quid est in quo displicet Abraham, vt gloria hæc aliena ab eo putetur? Et quid est quod placeat in Heber, vt primatum istum habere dicatur? Cuius si conuersatio posset inquiri, inueniretur forte idola coluisse: *Iosue. 24.* sicut Thare & Nachor, & pater Nachor, quos constat non longe ab eo fuisse, sicut testatur Iesus Naue, qui idola coluerunt. Aut certe qui ex diuerso sunt, ostendant qua ratione vendicandum est hoc Heber, ne forte à nobis supprimatur meritum eius: sed nullum est, quia communes sunt nobis scripturæ: & quid vnicuique debeatur, in propatulo est. Si enim ex solo nomine putant hoc debere defendi, in- C firmum & improbabile est. Tunc etenim rite nomini eius vendicaretur, si causæ aliquæ testes existerent, quæ hoc confirmarent: possent enim aliqui eiusdem nominis rem sibi non suam vendicare. Ideoque hoc est verum, quod non solo nomine, sed & perspicua ratione firmatur, nam quoniam dignatione dei factũ est, vt in Abraham viuificaretur genus humanum, & forma fieret salutaris hominibus, nulli est ambiguum idcirco in ipso reparatum esse, quod fuerat amissum vicio fragilitatis humanæ. Hic enim imago quædam positus est, vt ad eius similitudinem genus hominum reuerteretur ad deum, vt & dei culturam, & sermonem qui datus prius fuerat in vsum hominum, recuperaret hominibus: quia sicut in principio in Adam dei fuit imago, vt cognitio eius esset in terris, ita post ruinas humani generis, & obliuionem veri dei, in Abraham reformatum est, vt ab ipso fides in deum cœpta, iterum germinaret in fructũ. Vnde non est absurdum, vt ex nomine eius, plebs ab eo cœpta vocabulum sortiretur. Sed ne forte propter nomen Heber scrupulum patiantur, quia magis cum Hebræis Heber sonat nomen, quia Hebræi dicuntur, non Abrahæi: recognoscant iterum quia Hebræi, non Heberæi dicuntur. D Heber enim dictus est, non Hebrer aut Hebre. Si ergo hinc impugnandum putant, patiantur quod faciunt, & neuter nostrum habebit ex hac parte victoriam, nisi is, qui per ordinẽ reddita ratione ostendit verum esse quod asserit: qui enim in vna re par est, perdidisse dicendus est, si in altera inæqualis fuerit inuentus: nam propter sonum immutata est litera, vt Hebræi pro Hebraëi dicerentur, quia melius sonat. Quoniam & ex Iuda non Iudai dicuntur, sed Iudæi. Vbicunque enim absurdum visum est, immutata est litera, vt vox sonum compositũ haberet: nam pro medio die meridie dicimus, & multa sunt alia. Igitur conuenit, vt est ostensum, vt nomine Abrahæ, tam lingua quàm populus nũcuparetur. Hæc ergo lingua est, quam dicimus primitus datã Adæ & cæteris, quã propter præsumptionem turris ædificatæ credimus in multas dispersam & confusam, *Gene. 11.* vt non iam hæc, sed multæ ex hac, immutatione habita quorundam dictorum, existerẽt: vt vnam haberent speciem, nec tamen deperiret, sed tota confusa esset cæteris linguis, Ita enim tunc actum est, ne se homines intelligerent, & maiora auderent. Tantæ ergo tunc linguæ intelliguntur extitisse, quanti & homines E fuerunt, qui dispersi locis in quibus habitarũt, vnusquisque linguam suam instituit. Si autem ipsa esse minime putabitur quæ scripta est tunc vna fuisse, hæc supererat, vt de cæteris linguis collecta sit particulatim, & compaginata in speciem linguæ vnius qua vteretur Abraham, vt quia pater multarum gentium erat, ex multis linguis sermonem haberet compositũ, & esset per omnia innouatus. Sed quia ij quos memorat liber Geneseos vnius vocis & sermonis, ab Oriente migrasse leguntur, & inde iterum dispersi à deo super faciem totius terræ, non vtique illic remansit, quin primitus lingua data remaneret. Denique neq; terram aliquam habet inter homines, vt cæterę linguæ, neq; gentem exceptis Iudæis, quia primo homini data est in paradiso. Et postquam confusæ sunt linguæ, nusquam reperta hæc quæ nunc dicitur Hebræa. Si ergo nusquã habet locum vel gentẽ, Abraham autẽ natione Syrus erat, vnde hãc linguam Abrahæ vel cæteris seminis eius, nisi quia aut illa prima est, aut certe de multis aptata? Videmus enim aliquãtas linguas nõnulla verba similia eius habere. Sed hoc nõ sic cõuenit rationi quo modo illud, si prima ipsa esse dicatur: nõ enim ociose hoc factũ ratio probat. Ipsam enim F linguam debuit Abraham habere quam habuit primus homo, vt Moyses veniens, & creaturam & hominem à deo factũ describens, hac voce vteretur qua deus locutus est, & hominẽ appellauit Adam, & Adæ mulier vocata est Eua: vt hæc vox esset in libro Moysi, quæ fuerit & & iis quos describit, vt vere in omnibus reformatã doceret primã causam, & beneficium diuinũ in Abraham.

De Melchisedech, quo modo Abrahã benedixerit, & quid de eo senserit Apostolus.

De Melchisedech legimus in libro Geneseos, de Melchisedech etiã simili modo est & in epistola data ad Hebræos: *Gene. 14. Hebræ. 7.* quia obuiauit, inquit, Melchisedech sacerdos dei summi Abrahæ reuertenti à cæde regum, & protulit panes & vinum, & obtulit ei, & benedixit eum dicẽs, Benedictus es Abraham à deo excelso, qui fecit cœlum & terram, qui tradidit inimicos tuos sub manus tuas. Et vt Apostolus significaret quis intelligendus esset per Melchisedech, adiecit, Sine dubio enim, ait, quod minimum est, à meliore benedicitur. Quod quidem non vtique ad traditionẽ retulit officij Ecclesiastici. Quis enim ambigeret re-

G gulam traditionis dominicæ, quia benedicuntur subie-
cti à domino meliorem esse iis qui benedicuntur ab ea?
Domini enim mysterium in iis verbis quæ ipsum com-
plectuntur ac memorant operatur. Personæ autem eius
proprium meritum & potentiam voluit demonstrare.
Quis ergo hic & quantus est, ad cuius comparationem
minor dicitur Abraham, quem constat in omnibus fi-
delibus signū habere testimonij nobilitatis ac fidei? Igi-
tur hic Melchisedech non vtique sic benedixisse intelli
gitur Abraham, sicut faciunt homines sacerdotes, vt ex
legatione daret benedictionem verbis solennibus, sed
quasi propriam, quam non per verba, sed per naturā ac-
ceperit substātialiter, vt sit ei propria. Sacerdotes autem
quos antistites dicimus, regulam habēt verbis solenni-
bus ordinatam & traditam sibi, quam supponentes ho-
minibus benedicunt: non tamē quos volunt, sed etiam
aliquādo quos nolunt, quia dator regulæ ipse scit cui da
ri debeat vel infundi sacratissima benedictio. Ille vero
qui natura habet benedictionem substantialiter, quem
dicit summi dei sacerdotem, per voluntatem dat bene-
dictionem. Verba enim benedictionis & natura eius cū
voluntate concordant. Nec errat vt ibi velit vbi non
H debet, neque nolit vbi debet, sed cui dederit verba, dat
& effectum. Nostri autē sacerdotes super multos quoti-
die nomen domini, & verba benedictionis imponunt
sed in paucis effectus est. Et iterum quando meliores se
benedicunt. Quanuis enim quis sanctus sit, curuat ta-
men caput ad benedictionem sumendam, quia nō pro-
1.Reg.1. prium sacerdotis est, sed dei inuentum. Heli enim sacer
dos Annam benedixit, & prosecutus effectus est: non
vtique merito sacerdotis, sed ipsius Annæ, cuius mun-
dum cor inspexit deus. Igitur Melchisedech non ideo
melior Abrahæ dicitur propter solum officium sacer-
dotij: sed & natura anteponitur illi, vt vltra homines
intelligatur. Nullo enim modo fieri potest, vt qui tan-
to amico dei præponitur, & fideli vsqueadeo, vt amore
& timore eius nec filium suum charissimum dubitaret
occidere, homo putetur. Qua enim iusticia, quibus ope-
ribus plus possit mereri, quàm meruit Abraham? Nec e-
nim erat plus quod faceret ad commendationem me-
ritorum, quàm fecit Abraham. Primum enim cum ne-
sciret deum, nec signum vidisset quo ei suaderetur, di-
Gene.12. centi sibi deo, Exi de terra tua, & de cognatione tua, &
I de domo patris tui: nec distulit, sed statim obediuit, nō
solum præsentis dei, sed & futuri domini implens vo-
Matth.10. luntatem. Dicit enim dominus, Quicunque plus fece-
rit domum, aut parentes, aut fratres, aut cognatos, quàm
me, non est me dignus. Qualis ergo Abraham, & cuius
meriti est, qui ante mandata saluatoris impleuit, quàm
Hebræ.13. prædicarētur? Apostolus hospitalitatem sectandam ma
gnopere docet: hanc Abraham sic & tam deuote exco-
luit, vt videatur ab hoc didicisse Apostolus hanc præ-
Gene.21. dicandam. Deinde prouectus annis, sic multiplicari cre
didit semen suum, quod prudentibus mundi stultum
videtur, quemadmodum sunt stellæ cœli, vt antequam
sententia decerneretur prudentibus seculi, ab hoc dam-
Abdia.1. nati videantur. Postea enim dictum est, Perdam pru-
Esaia.29. dentiam prudentum. Iussu dei circunciditur, quod nō
1.Cor.1. vtique sine dolore fit, & non ægreferet, vt posteris for-
Gene.17. mam daret patientiæ. Ex Sara illi vxore sua iam ani-
cula filius promittitur, & non dubitat: vt futuris osten-
deret intantum dei authoritati credendum, vt etiam si
quæ irrationabilia videntur, præcipiat aut promittat:
non ambigatur: quia magis persona eius respicienda est
quàm verba, vt quod in verbis infirmum aut impossibi-
le videtur, persona eius confirmet, & faciat videri pos- K
sibile. Deus est enim qui promittit, de quo credendum
est, quia potest quod hominibus impossibile videtur.
Quæ enim offensio potest iudicari, cum plus de deo
opinatur, quàm de se sentit humanitas? Propter quod
datum sibi à deo Abraham filium eodem iubente occi- *Gene.22.*
dere illum non ambigit, nec tempus differt: nec admi-
ratur ad dei voluntatem, vt filium quem magnopere
beneficij & admirationis dederat gratia, hunc iuberet
occidi: certus dei voluntatem non debere ab homine
retractari, neque iussionem aut factum dei sine proui-
dentia esse. Quod vt omni deuotione festinanter im-
pleret, matri eius, coniugi suæ non indicat: non igna-
rus fragiliores esse circa filios fœminas, & posse huic
deuotioni lachrymarum miseratione impedimentum
afferre: nec non & ipsum puerum latet vsque ad horam
necis, vt iussioni dei toto mētis obsequio obediret: non
parricidium hoc deputans, sed holocaustum, quod iu-
sto iudice authore fiebat. Quæ ergo his maiora posset
gerere Melchisedech, quibus præcederet Abrahamū, qué
sicut videmus, in nullo constat inobedientem fuisse?
Moyses etenim, cui legitur facie ad faciem dominus L
esse locutus, missus ad gentem & ad fratres suos, ire no- *Exod.33.*
lebat. Ionas Propheta præceptum sibi vt Niniuitis præ- *Exod.4.*
dicaret, irrupit, vt ad alium locum pergeret, quò mis- *Iona.1.*
sus non fuerat. Iob planè egregius in omnibus, tamen *Iob.1.*
motus amissione filiorum, vestimenta scidit sua, & to-
tondit comam capitis sui: Abraham autem nec con-
tristatus legitur de morte charissimi filij, & quem ius-
sus fuerat ipse occidere, nec alicubi deo sibi iubente le-
gitur trepidasse. Igitur per hoc apparet Melchisedech
vltra hominem esse, quia non erat vnde melior esset
quàm Abraham, nisi sola præcedat illum natura. Na-
tura enim impassibilis, beatitudinem per substantiam
habet: humana autem necessitas beatitudinem acquirit
per gesta. Quia enim perfectionem diuinitatis non ha-
bet, per exercitium & colluctationem proficit vt melior
fiat, cum plus vincit quàm vincitur. Si enim sic ageret,
quod impossibile est, vt nunquam peccaret, melior deo
fieret. Quod absit, quia natura quæ potest peccare, sicut
& non peccare, si semper vinceret, illi naturæ præpo-
nenda erat quæ ideo non peccat quia impassibilis est.
Non enim magnum videretur non peccare, quia non
potest: magnificum autem, si cum posset peccare, non M
peccaret. Hoc ergo interest inter substantiam dei & ho
minis, quia dei substantia beata semper est & securita-
te inuincibilis æternitatis suæ, hominis autem sub-
stantialiter beata sit per laborem. Et alia necesse est
beatitudo sit impassibilis, alia illius qui tribulationi-
bus conficitur, vt possit aliquando gaudere. Beatitu-
do enim impassibilis in eo est semper vt beata sit, pas-
sibilis autem post magna exitia gaudet euasisse mor-
tem. Contristatur ergo vt possit gaudere, nec perpe-
tuo securus passibilitate naturæ: Impassibilis autem sem
per beatus est, quia neque nouit tristiciam, neque suspi-
catur posse se contristari. Nam & natura hominū, quan
uis per laborem beatitudinem consequitur, non erit ta-
men intacta, neque deerunt ei cicatrices. Quo modo e-
nim fieri potest, vt sæpe congressa & aliquotiens victa
non sit vulnerata? Impassibilis autem semper intacta,
illæsa, inuiolabilis manet. Igitur non minimus dicere-
tur Abraham ad Melchisedech, nisi potior esset natu-
ra Melchisedech quàm Abraham. Nam hæc quæ dixi-
mus, ingenij esse forte videntur. Si autē legem respicia-
mus, plurima adhuc & potiora dicētur. Hic enim Mel- *Gene.14.*

chisedech

A chisedech rex Salem, sacerdos dei summi, qui obuiauit Abrahæ regresso à cæde regum, & benedixit eum, Hebræ.7. primum quidem interpretatur rex iustitiæ, deinde rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre & sine genealogia, neque initium dierum, nec finem vitæ habeos, simulatus autem filio dei manet sacerdos in perpetuum. Et vt hæc locis quibus significauerat commendaret deo, adiecit, Videtis ait, quantus sit hic cui decimas dedit Abraham de primitiuis princeps patrum. Vt enim qua potētia & quanta Melchisedech sit, ostendat, laudat Abraham, dicēs, Quia princeps patrum est, hoc est, cæteris omnibus melior Abraham, sed minimus ad Melchisedech. Nōnne manifestum est hunc hominem non esse, sed meliorē? Quid est enim quòd dicit de eo, quia rex pacis est, & rex iustitiæ. Propius accedite & videte. De longe enim solem videntes lucernam putatis, & argentum aspicientes, æstimatis stannum. Potest aliquis hominum dici rex pacis atque iustitiæ? Pax enim hominibus prædicatur, similiter & iustitia: Hic autem ideo rex pacis & iustitiæ dicitur, vt ab eo iustitia & pax originem habere noscatur. Non enim super ipsum esse dici potest quod ab ipso regitur: Nam homines iustitia B magistra & pace, erudiuntur ad deum promereodum, Hæc ergo quæ hominū magistra est, Melchisedech habet regem, Quantum ergo melior est homine Melchisedech, quando gubernatrix hominum sub ipso est, hoc est regē esse regum. Itaque cum rex iustitiæ & pacis dicitur, authorem eorū esse significatur, vt quo modo dominus Iesus author vitæ est, ita & Melchisedech author iustitiæ sit & pacis: Quia qui per Christum viuunt, hi dispensante iustitia & pace reguntur. Cordibus enim seruorum dei iustitiam infundit & pacem, ad exornādam Psal.84. disciplinam dominicam. Scriptum legimus in Psalmo octogesimoquarto, Quia iustitia & pax complexæ sunt se, & veritas de terra orta est. Et vt de qua iustitia diceret, ostenderet, ait, Quia iustitia de cœlo prospexit. Hoc de tempore saluatoris scriptura ostēdit, quo iustitia dei data est mundo per Christū, in cognitione mysterij dei vocationis quod ante promiserat. Iustū est enim scire creaturam veritatem creatoris sui: quæ iustitia manifestata in terris, sublata discordia quæ de iniustitia fuerat generata incogniti dei pacificos fecit discordes, dum diuersos dudum, in vna fide constituit: Sic se complexæ sunt iu- C stitia & pax & veritas vnius. De terra orta est magistra iustitia: Incarnatio enim Christi ostendit, quæ esset de ipso deo veritas cognoscenda. Igitur hæc certe iustitia Roma.16. dei est, similiter & pax, dicente Apostolo, Ipse autē deus pacis conterat satan: Quo modo hoc possit discernere, non aduerto, vt cum deus pacis, pater sit domini nostri Ioan.14. Iesu Christi, nec non & ipse Christus: dicit enim, Pacem meam do vobis: de Melchisedech dicatur: quia rex iustitiæ & pacis est: Qua ratione secernatur, non intelligo. Puto enim nihil differre quantum ad rem pertinet, regem pacis à deo pacis. Quia enim in mundo quisquā deus dici non debuit, vt vni soli ex quo sunt omnia, reseruaretur hoc tantum nomen, regem qui imaginem eius haberet instituit, qui excepto dei nomine omnem potestatem eius haberet: sed quia terrenus est, hominum rex est, non tamen pacis & iustitiæ: Quia etiam ipse ducem habet iustitiam, quam nō illi licet contemnere. Iustitia enim deus illi est: Res enim dei est iustitia, & qui præuaricatur eā, reus fit dei iudicio. Melchisedech autem sicut datur intelligi, nō more hominum rex appellatur, quia sub se habet iustitiam quæ regibus dominatur. Nemo etenim potest habere sub se iustitiā, nisi eius naturæ sit vt peccare non possit. Sub ipso autē esse ideo D dicitur, quia ab eo inuenta est modo legis, per quam gubernentur qui possunt peccare. Igitur rex iustitiæ moderator est verborum à se inuētorum, quibus bene beatèque & viui possit & credi. Diu multúmque laboramus, & adhuc minus de Melchisedech dicimus, nisi reuertamur ad scripturam, quæ & ipsa diu pulsat & clamitat, vt pressos graui somno excitet ad intellectum, non noctis sed diei. Dicit ergo, quia sine patre, sine matre, sine genealogia est Melchisedech. Et ne aliter intelligeretur quàm digoū est, adiecit, Nec initium dierum, nec finem vitæ habens. Per quod ostendit neque natum neque mortuum esse Melchisedech. Quid ad hæc tam manifesta humana argumentatur subtilitas? Quæ est tam versuta ingenij calliditas, quę audet resistere manifestis, vt non sensum capiat ex lectione, sed sensum tribuat lectioni? Vis infertur scripturis dominicis, ita vt etiam hos inimicos sentiat, qui authoritati eius se inclinare videntur. Dicunt enim quidam nō ita de Melchisedech debere credi, vt relatum est scripturis, ac per hoc ad seo sum suum scripturas conuertunt. Quibus melius esset aperte non recipere scripturas, quàm dolose agere contra illas, vt sub nomine pacis paretur bellum, & sub teg- E mine amicitiæ lateat hostis. Dicunt ergo non ad generositatem pertinere Melchisedech, sed ad humilitatem generis eiusdem, quia sine patre & matre legitur fuisse. Hoc enim ideo aiunt sic scriptum esse, vt ostenderetur ex alienigenis fuisse, nō ex tribu qua ortus est Abraham, quia genus eius non inuenitur in lege. Vnde & adiecit, inquiunt, & sine genealogia, vt intelligeretur penitus origo eius in lege descripta non esse, vt ex parentibus qualibuscunque per seipsum vir bonus factus credatur. Porrò autem iam tanta est scriptura, vt omnia per ordinem digesta causæ necessaria ponat. Primum enim dicit, sine patre, sine matre: videamus si cæterorum matres significantur in lege, quæ fuerit vxor Nachor auia Abrahæ, mater Thare: non legitur quæ fuerit mater Abrahæ, vt de cæteris taceam. Nunquid hi sine matribus fuisse dicendi sunt? Si dixisset, sine patre: sine fuerat color, quia omnium qui fuerunt, patres habentur in lege. Addit, & sine genealogia. Si ideo hæc dixit, vt ostenderet generationem eius in lege non esse, suffecerat dixisse, sine patre: quia illius patrem nemo nouit. Multo magis iterum ad manifestationem dicit, Neque initium dierum, neque finem vitæ habens. Dic F quisquis es violentus, quo modo istud interpretaris? Quid est initium dierum non habere neque finem vitæ? Suffecerat certe dixisse, generationem eius in lege scriptam non esse, ac per hoc origo eius ex allophylis est credenda. Potest dici translatum hunc sicut Enoch, ideo non mortuum esse, Esto. Quid est initium dierum vitæ non habere? Forte dicas, quia dies natalis eius scriptus non est. Cuius enim scriptus est in lege? & hæc ratio est, vt cuius natalis dies scriptus nō est, initium dierum vitæ negetur habere. Potuit ergo & de cæteris idē dici. Et si vt homo translatus fuisset, non tamen sine vitæ erat fine, quia quicquid sub spe mortis est, finem habet. Desine quisquis contentioni studes, expedit enim veris vinci, quàm vincere vera per falsa. Perdere est enim, non vincere, quia si in homine perdere videretur veritas, apud deum tamen vincit, quia ratio eius inuincibilis est. Itaq; animus à lege vinci debet, vt hoc sentiat quod à lege significatur, nō vt ipse legi sensum det suo arbitrio, vt legem se violēter legi exhibeat. Et audi Zorobabel, quia super omnia, ait, vincit veritas. Iam Mel- 3.Esdra.3. chisedech

G chisedech futurum mysterium incarnationis & passio-
nis domioi ostendit, dum Abrahæ primum, quasi patri
fidelium tradidit Eucharistiam & corporis & sangui-
nis domini, vt præfiguraretur in patre, quę in filiis futu-
ra erat veritas. Qui si homo putatur & sacerdos, eo mo-
re quo fuit Aaron, aut nunc sunt, ostendatur aut legatur
locus habitationis eius. Aut si fuit templum aliquod aut
synagoga in qua congregabat populũ, & offerebat eorũ
sacrificia, vel qui populus cõueniebat ad illum? Si eoim
sacerdos in terris erat, sine dubio habuit populũ, & an-
te Abraham vtique, vel tẽpore eius erat populus qui ser
uiret deo. Et quo modo Abraham quasi caput factus est
fidei, vt ex eo populus haberet noticiam dei? Similiter e-
nim si Melchisedech erat qui doceret vnius dei timorẽ
in terris, frustra electus est Abraham, vt ex eo plebs dei
nuncuparetur. Potuerant enim inter eos esse, qui cooue
niebant ad Melchisedech. Et vbi est illud quod legitur
Deut.32. in cántico Deuteronomij, Quia cum diuideret, inquit,
altissimus gentes, quemadmodum separauit filios Adæ,
statuit fines gentium, secundum numerum angelorum
dei. Et facta est pars domini populus eius Iacob. Igitur
si in mundo plebs non erat dei, exceptis filiis Abrahæ,
H qua ratione alia plebs putatur fuisse, quę ex doctrina de-
scenderat Melchisedech, oegante Propheta? Quando e-
nim nominat omnes gẽtes quæ in mundo sunt, & non
dicit populum dei esse nisi filios Abrahæ, quid superest
nisi vt exceptis his oegetur cęteros dei habuisse noticiã,
Psal.75. quia notus in Iudæa deus. Melchisedech autẽ sacerdos
dei summi, ad benedicendũ Abraham apparuit ad pręsagium futurorum saoctorum. Quia benedictio danda
erat io futurum plebi dei per antistitem ferè dei, quem
dicimus sacerdotem. Hic ergo Melchisedech præcur-
sor apparuit sacrati futuri filij dei, quia præcedit ad ob-
sequium qui ordine sequẽs. Non ergo admiranda sunt
quæ diximus de Melchisedech, quãdo scriptura ad con
fusionem obstrepẽtium plus addat & dicat. Post omnia
eoim laude digna, vt confuodat maleuolos ait, Simila-
tus autem filio dei manet sacerdos in perpetuũ. Iam vi-
de, de quo male seotire contendis, & si hunc non vere-
ris, vel Christum metue, cui similis scripturæ authorita-
te refertur. Per ordinẽ enim paulatim ad naturale eius
meritũ venit, vt si quos dicta superiora mouerẽt, quibus
rex iusticię & pacis significatus est, & quia in carne visus
I neq; patrem neq; matrem habuit: hoc est, ingeoitus ap-
paruit, neq; ortum, oeq; occasum habens, ex iis quæ vlti-
ma subiecit, superiora credibilia demonstraret. Quis e-
nim audeat dicere nisi vesanus, hæc omnia quæ subli-
mia dicta sunt, incõgrua esse illi qui dei filio similis de-
sigoatus est, manens sacerdos in perpetuum? Similis au-
tem dei filio noo potest esse, nisi sit eiusdem naturæ. Et
quid incredibile videtur, si Melchisedech vt homo ap-
paruit, cũ intelligatur tertia esse persona? Si enim Chri-
stus qui secũda persona est, frequẽter visus est io habitu
hominis, quid ambigitur de iis quę dicta sunt? Legimus
Psal.109. enim in Psalmo, Quia tu es, inquit, sacerdos in æternũ,
secundum ordinem Melchisedech. Hoc nemo nostrũ
dubitat ad Christi pertioere personã, quia eodem gene
re sacerdos est Christus in æternum quo & Melchise-
dech. Sed summus sacerdos Christus est, Melchisedech
secundus. Nam si homo est Melchisedech, quo modo
conueoit vt secundum ordinem eius Christus sacerdos
sit in æternum? Iam ambo similes esse leguntur, & vnius
esse dispẽsationis, quia vnius sunt & naturæ. Quoniam
autem omnimodo voius dei authoritas conseruanda
est, idcirco & tertia persona subiicitur paterno nomi-
ni. Christus autem vicarius patris est & antistes, ac per K
hoc dicitur & sacerdos. Similiter & spiritus sanctus
quasi antistes sacerdos appellatus est excelsi dei, non
summus, sicut oostri in oblatione præsumũt. Quia quan
uis vnius sit substãtię Christus & spiritus sanctus, vnius-
cuiusque tamen ordo obseruandus est. Sacerdotes igi-
tur vel legati ideo dicuntur, quia illũ in se ostendunt cu
ius legati sunt, sunt etenim eius imago. Ac per hoc Chri
stus & spiritus saoctus naturaliter habentes dei imagi-
nem, sacerdotes eius dicuotur. In ipsis videtur deus, si-
cut dicit dominus. Qui me videt, videt & patrem. Et si Ioan.14.
in gestis dei visus est domious, gesta autem spiritus san
cti sunt opera, significante domino, Quia ego in spiritu Matth.12.
dei eiicio dæmonia, & in spiritu sancto visus est deus.

De Psalmo primo, quo modo exponendũ & intelli CX.
gendum est illud, Beatus vir qui in via peccatorum nõ
stetit: & reliqua. Beatus vir qui io via peccatorũ non Psalm.1.
stetit. Si autem steterit, oon iam beatus, sed reus dignus
plagis. Ad emendatiooem enim aliquã videtur habere
spem, quia oõ impius, sed peccator est. Si autẽ vnus fue-
rit qui non abiit in coosilio impiorũ, & io via peccato-
rum non stetit, duplici genere beatus est. Nec enim po-
test esse beatus, si in consilio peccatorũ non eat, & in via L
peccatorũ stet, quia si oon perditioni, pœoæ tameo ob-
noxius est. Dehinc adiecit, Et in cathedra pestilentię nõ
sedit. Hanc dicit beatitudinem esse, quę his tribus gradi
bus coostat, & triplici ratione munitur, id est, vt neq; in
consilio impiorum eatur, neque in via peccatorum ste-
tur, oeq; io cathedra pestilentiæ sedeatur. Sed cum duo
genera tantum habeantur, impiorum & peccatorum, in
comprehensiooe eorum quę supra memorata sunt, hoc
tertium cui generi asscribi voluit, quod adiecit, dicens,
Et in cathedra pestilentiæ non sedit: impiorum ne, an
peccatorum? Sed videamus quid sit in cathedra pesti-
lentiæ sedere, & tunc cui generi hoc asscribat intellige-
mus. Hanc dicimus cathedram pestilẽtiæ, quæ extra dei
ordinationem est, ad hoc vtique inuenta, vt iniqua in-
de exeant iudicia: Propterea pestilentiæ cathedra dicta
est, quia est corruptio quæ parit mortem, sicut & iniqui-
tas damnationem. Non est ergo à deo quę est cathedra
mortis: Nam Moyses accepit cathedrã vitæ. Ad hoc e-
nim data est, vt authoritas in ea sit iusti iudicis vel crea-
toris dei. Vnde dicit dominus, Super cathedram Moysi Matth.23.
sederunt Scribæ & Pharisæi. Et Apostolus, Non est, io- Roma.13.
quit, potestas nisi à deo: Quæ eoim sunt, à deo ordinata M
suot. Vnde dicit ad principẽ plebis, Tu quidẽ sedes iudi Actor.23.
caos secuodum legẽ, & contra legem iubes me percuti.
Quod dixit, secundum legẽ: iustam & salutarẽ cathedrę
authoritatem significauit. Illud autẽ quod ait, Contra le
gem iubes me percuti: illum ipsum iniustum iudicem o-
stendit, vt in dei cathedra sedẽs iudicaret iniuste. Hinc
est vnde & Daoiel, Dei est, ait, regoum, & cui vult da- Daniel.4.
bit illud. Sicut enim terreni imperatoris authoritas sic
currit per omnes, vt in omnibus eius sit reuerentia: ita
deus iostituit, vt ab ipso rege dei authoritas incipiat, &
currat per cuoctos: Quamuis frequẽter mundus hoc nõ
intelligat, & aliis se subiiciat in potestate positis quàm
debet, tamen institutio est vt vnus sit qui timeatur. Vbi
ergo hæc institutio non est, ibi cathedra pestilentiæ re-
peritur. Nusquam vnius dei authoritas abnuitur, nisi a-
pud eos qui multorum deorum prædicaot meritum &
reuerentiam. Hi ergo sunt qui in cathedra pestilentiæ
sedent, quia quod pontifices eorum prædicant, mors
est. Hoc enim docent, vt cultores vnius dei quasi stulti
& inimici, aut opprobrio sint, aut de hac vita tollantur.

Hæc ipsa

A Hæc ipſa materia impietatis eſt, quæ etiam in cæteras partes extenditur, per quas impietatis ſuæ leges oſtendat: Nam iuſſu Iezabel antiſtites iniquitatis in cathedra *3.Reg.21.* peſtilentiæ ſederũt, qui aduerſus innocentem Naboth, cum iudices non eſſent, praua meditantes, ſubordinatis falſis teſtibus, mortis tulerunt ſententiam. Vnde & *Pſal.25.* in alio Pſalmo dicit, Et cum impus non ſedebo. Hoc enim iudicium eius eſt, cuius & cathedra peſtilentiæ. Itaque ſi in dei cathedra ſedentes, innocentes opprimant, iniuſtum erit iudicium, non cathedra. Vbi enim cathedra peſtilentiæ eſt, non poteſt iudicium non eſſe iniquum: quanuis quædam ſibi applicent velut velamina quibus impietatẽ contegant, vt videntes fallantur. Non poteſt enim ſola impietas proponi, quia nõ inuenit emptorem: & vbi lex diaboli eſt, ſi ipſe nominetur, horretur. Sed ſicut mel veneno admiſcetur per quod lateat, ita & legi diaboli quædam iuſta admiſcent, & nomen applicãt veritatis: ſed vniuſcuiuſque ſenſus eſt iudicandus, quia ideo aliquando aliquid verum oſtendit, vt fallat, vt cum maligna prędicat, bona putentur. Quoniam cathedram peſtilentiæ non eſſe de dei ordinatione aſſeuerauimus, etiam eorum qui extra Eccleſiam vel con

B tra Eccleſiam ſedes ſibi inſtituerunt, cathedram peſtilentiæ dicimus. Qui enim inconceſſa præſumit, reus eſt, quãto magis ſi & corrumpat traditionem eius cuius ſedem vſurpat: Nam & ordinem ab Apoſtolo Petro cœptum, & vſque ad hoc tempus per traducem ſuccedentium epiſcoporum ſeruatum perturbãt, ordinem ſibi ſine origine vendicantes, hoc eſt corpus ſine capite profitentes, vnde congruit etiam eorum ſedem cathedram peſtilentiæ appellare. Nec enim ideo impune erit, quia ſub dei nomine hoc agunt. Conſtat enim ſuas illos cauſas ſub dei nomine agere. Non enim zelo dei hoc agũt, *Nume.16.* ſed ſibi locum volentes defendere: Cum ſciamus Chore & ducentos quinquaginta viros per pręſumptionem *2.Para.26.* deo offerentes, hiatu terræ abſorptos eſſe, & Oziam regem cum deo illicite obtuliſſet, lepra in fronte percuſſum. Quoniam claruit cathedram peſtilentiæ ad impietatẽ ſupradictam pertinere, reliqua proſequamur. Adiecit enim, Sed in lege domini fuit voluntas eius. Eius voluntatem in lege domini dicit eſſe, qui ſpretis impiis, & deſertis peccatoribus, abnuens peſtilentiæ cathedram, voluntatem ſuam in dei lege ſtatuit. Quamobrem bea-

C tum hunc dixit. Et ſequitur, Et in lege eius meditabitur die ac nocte. Manifeſtũ eſt, quia liber ab omnibus illecebris, & immunis ab iis quę dei legi aduerſa ſunt, nihil aliud quàm in dei lege exercicium facit, ſacramentis filij dei cõfirmatus, in die bonis operibus inſiſtit, & nocte orationibus. Hic eſt enim de quo dicit in canticis can- *Canti.5.* ticorum, quia dormit, & cor eius vigilat. Vnde ait, Et erit tanquam lignum quod plantatum eſt iuxta decurſus aquarum. Quis ambigit eum qui in lege dei meditatur, ſpẽ habere ad præmium capiendum? Quia ſicut lignum iuxta aquam plantatum ſterile eſſe non poteſt, ita & qui frequẽti vſu legi dei ſtudet, nõ poteſt eius operis minime habere effectum. Et adiecit, Quod fructum ſuũ dabit in tẽpore ſuo. Omnis plantatio bene gubernata fructũ dat tempore competenti: Sic & hic qui legi dei obtẽperat, fructum habebit tẽpore pręfinito. Tunc enim huius deuotionis mercedem accipiet, cum cœperit dominus Ieſus Chriſtus ſedere ad iudicãdum viuos & mortuos. Dehinc ſubiecit, Et folium eius nõ defluet. Manifeſtum eſt in arbore cuius folia non decidunt vitã ſignificaſſe, Humore enim decurrẽtis aquæ vegetatum lignũ, folia *Luca.23.* continet ſua: Nam & dominus Ieſus, ſi in humido ait li- gno hæc faciũt, in arido quid fiet? In ligno humido vi- D tam ſignificauit & fructum. Sicut lignum ergo auxilio decurrentis aquæ ſiccitatẽ non ſentit, ita & hic qui legi dei ſtudet, accedente tẽtatione, præſidio dei tutus non amittit ſed acquirit ſalutẽ, dicente Apoſtolo, Quia per *Act.14.* multas tribulationes oportet nos intrare in regnũ dei. Et ſequitur, Et omnia quęcunq; fecerit proſperabuntur. Apertũ eſt quod dicit, quia qui legi dei fidẽ ſeruat, cupidus mandatorũ eius, fœlix fit in omnibus ſuis factis: ſicut & Ioſeph, qui propterea quòd timorẽ dei præſenti vitæ præpoſuit, omnia quę agebat proſpera faciebat deus in manibus eius. Et ſubiecit, Non ſic impij, nõ ſic. Iteratio ſermonis, nõ aliter omnino futurũ ſignificat quàm promittit: quia impiis nihil proſperũ erit in futuro, ſed omnia aduerſa vſq; ad interitum eorum. Vnde ait, Sed tanquã puluis, quem proiicit vẽtus à facie terræ. Eodem modo dicit impios interire ſicut puluerem quẽ ſpiritus proiicit à facie terræ, vt pereat: Sublatus enim à ſubſtantia ſua, per aërẽ diſperſus paulatim deperit: ita & impij, miniſtris angelis proiecti à facie authoris dei, ſine quo non poteſt viui, interibunt. Et ſequitur, Ideo non reſurgent impij in iudicio. Dignum eſt quod dicit, Vt quid enim in iudicio reſurgãt qui nullum negociũ dei credi E ſibi maluerũt cuius redderent rationẽ? Spernẽtes enim dei legem & negantes, non eſt vnde præſtẽt rationem, vt in iudicio interrogati iuxta legem ſibi creditam pręſtent cauſas. Arrogantes ergo & rebelles in deum inuẽti ad hoc reſurgũt, vt videant verum eſſe quod credere noluerunt, vt pereant, quia deum mendacem iudicauerunt. Et adiecit, Neq; peccatores in cõſilio iuſtorum. In hoc Pſalmo, Pſalmiſta trium hominũ genera ſignificat, impiorũ, peccatorum, & iuſtorũ, quo ordine cœptus eſt error. Sed impij ab his alieni ſunt, quia ſub dei decreto, ſicut dixi, viuere noluerunt. Peccatores autẽ ſub dei lege agentes, ante tribunal Chriſti ſiſtendi ſunt, ſegregati à iuſtis, vt acceptæ legis pręſtent rationem mandatorum, in quibus operam non dederunt vt plus haberent laudis quàm vituperationis. Iuſti vero valde propenſiores in exercicio implendę legis inuenti, remunerandi ſunt. Et ſubiecit, Quoniã ſcit dominus viam iuſtorum. Hos ſcire dicitur deus, qui memores præceptorum eius bonis operibus inſiſtunt, vt iuſti habiti coronentur. His au- *Luca.13.* tem qui immemores eius circa curam animæ negligentes ſunt, ſic dicet, Recedite à me, neſcio vos operarij ini- F quitatis. Et ſequitur, Et iter impiorũ peribit. Vnde Pſalmus cœptus eſt, & terminatus, vt cauſa impiorum tractata, nulli alij quàm perditioni docerẽtur obnoxij. Sicut enim dixi, idcirco dicitur deus ſcire viam iuſtorũ, quia in lege eius ambulant: iter autem impiorum, quia extra legem dei eſt, peribit: quia omnes viæ impiorum tenebroſæ, ſicut dicit Salomon, piorum autẽ clariſſimæ, *Prouer.4.* duce Chriſto domino noſtro.

CXI. De Pſalmo viceſimotertio, quid ſignificationis myſticæ habeat etiam titulus eius.

Titulus Pſalmi rationem eius inſinuat, de Chriſti enim domini noſtri ſacramẽto locuturus, dominicũ diem ſignauit, dicens, Hinc Dauid prima ſabbati. Cum enim dicitur, hinc Dauid: ad eũ pertinet cuius hic Dauid habet imaginem, de quo dicit Propheta, Et puer meus Dauid paſcet illos. Prima autem ſabbati, prima fe- *Matth.28.* ria eſt. Poſt ſabbatum enim primus dies dominicus eſt, affirmante Euangelio & dicente, Prima autẽ ſabbati venit Maria Magdalene & altera Maria ad ſepulchrũ &c. In dominico autem die Saluatoris ſacramentum ſignificauit. Sed vt per rationem ordinis Pſalmus exponeretur, à perſona dei patris initium fecit, vt diuinitatis ſa-

G cramētum non sine ordine manifestaretur hominibus.
Qui enim causam aliquam insinuare vult, nisi eius caput & originem teneat, non poterit proprietatem eius ostendere, neque quæ sit eius veritas edocere. Itaque sic orsus est Propheta & ait, Domini est terra & plenitudo eius. Fidem rerum tenuit dicēs, Domini est terra & plenitudo eius. Authoritatē enim veterum sanctorum secutus est, qui terram & quæ sunt in ea ad dominum deum pertinere dixerunt. Et adiecit, Orbis terrarum & omnes qui habitāt in eo. Ne forte minus aliquid significasse putaretur, quia dixerat, Domini est terra & plenitudo eius: sensum suum aperuit dicens, Orbis terrarum & vniuersi qui habitant in eo: vt doceret omnem omnino terram domini esse & quæ sunt in ea, vt nihil esset exceptū quod non sit dei, Sicut putant quidam hæretici, qui secundum dictum Apostoli Petri dominum deum abnegant, quorū ad condemnationem cūcta dei esse prophetica oracula docuerūt. Et sequitur, Ipse super maria fundauit eā. Hoc est quod in alio Psalmo signifi-
Psal.135. cauit dicens, Terram super aquas tu formasti: vt fidem testimoniū sequeretur ostēdit quo modo fecerit. Dum enim confusio esset rerum, & neque terra, neque aqua
H propriam haberet speciem, iussu dei adunata est terra, & firmata super aquas, vt & terrra & aqua haberent originis suæ proprietatem. Vnde in regnorū libro, vox est dei dicentis, Nónne aquas ego feci? Et subiecit, Et super flumina pręparauit illū. Sic super flumina pręparata est, dum intra se aquas conditas habet, quæ quasi per venarum fistulas fluitantes, præstant ei densitatem, ne penitus sicca fragilis esset, & inutilis ad culturā? Radicibus enim nascentium vitalem præstant effectum, simúlque locis aridis siti auxilio sunt. Et vt professionem sine bona vita non valde proficere ostenderet, ait, Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Proponit qualis debeat esse qui deum creatorem profitetur: Neq; puniendos ostendit, qui sicut dixi, dominum deum abnegant, ij qui confitētur immunes se à pœna scirent non esse, si recte minime versarētur: montē ergo domini dicens, cœlum significauit. Vnde in alio
Psal.120. Psalmo dicit, Leuaui oculos meos ad montes, vnde veniet auxilium mihi. Locus autem domini est vbi apparet. Dicitur autem ad Iesum Naue cum dominus ei apparuisset, Locus in quo stas, terra sancta est. Et Iacob vbi
Iosue.5. I deum vidit, Hæc est, ait, domus dei. Et sequitur, Innocēs
Gene.28. manibus & mūdo corde. Hunc dicit dignum ascēdere in montē domini, id est in cœlum, aut stare in loco sancto eius, si quis fuerit innocens operibus, & mundū cor habeat in causa dei, id est fidei. Huiusmodi enim potest in cœlum ascendere, & stare in loco sancto eius. Defunctus enim hac vita ascendit in cœlum. Deinde dum ciuitas Hierusalem in aduentu domini descendit de cœlo, dignus erit stare vbi iudicaturus est dominus de viuis & mortuis quasi innocens: Impij autem & peccatores indigni erūt stare in loco sancto iudicij dei, quia resurgunt impij ad perditionem, peccatores ad pœnam.
Exod.34. Nam si vultū Moysi glorificatum descendētis de monte filij Israël peccati causa videre non poterant, quanto magis ipsum gloriæ dominū in throno maiestatis suæ sedentem, consciētia delictis obnoxia formidabit aspi-
Math.7. cere. Audient enim, Non noui vos, operarij iniquitatis. Et adiecit, Qui non accepit in vano animā suam. Nunc ipsa genera peccatorum tāgit. Primo enim in loco, hic est innocens & mundum cor habet, qui à fornicatione idololatrię immunis est. Ipsa est enim vanitas, cui qui se inclinat, animam suam subiugat corruptioni. Et sequitur, Nec iurauit in proximo suo dolū. Duas causas me- K
morauit, quæ sunt principales, dei & proximi, quia qui in his idoneus fuerit, sine dubio & in cæteris probatus habebitur, dicēte domino, Diliges dominum deum tuū ex toto corde tuo, & omni virtute tua. Hoc est primum mandatū: Et secundum est simile illi, Diliges proximū *Matt.22.*
tuum sicut teipsum. In his duobus mādatis tota lex pendet & Prophetæ. Quis ergo ex toto corde deum diligens, legem eius non seruet? Aut quis habens proximi charitatem, peccatis studeat? Quippe cum causa timoris dei, diligat proximum. Et subiecit, Hic accipiet benedictionē à domino, & misericordiam à deo salutari suo. Nunc quod meritum est eius qui in causa dei & hominis, creatoris & proximi, fidem habuerit & dilectionē, ostendit, Quia benedicetur à domino, vt commendatus appareat, & in his misericordiam consequatur quæ de toto implere non potuit. Nec enim tam circunspectus potest aliquis esse vt nusquam erret, sed quia in magnis solicitus & fidelis inuentus est, & in minimis mise-
ricordiam accipiat à deo suo. Qui ideo salutaris dici- *Ezech.18.*
tur, quia non vult morientis mortem, sed vt conuertatur & viuat. Et sequitur, Hæc est generatio quærentium
dominum, quærentium faciem dei Iacob. Vnam dixit L
esse generationem requirentium deum, & quærentium faciem dei Iacob, quod non est ociosum. Quāuis enim vtrunque bonum sit, duos tamen gradus his dictis significauit. Bonum est requirere deum, plenum est autem bonum, quęrere faciem dei Iacob. Digniores enim sunt, qui ante faciem iudicis sunt. Horum ergo meritorum hæc est generatio. Quia vero vt ad hæc veniatur, innocentia facit & puritas cordis, sicut iterum vt ad malū possit veniri præcurrit iniusticia atq; iniquitas. Quia duæ generationes sunt: Vna est ex parte iniquitatis, quæ est mater Cain: Altera ex parte iusticiæ, quæ est mater Abel: hęc in fide consistit & bona conuersatione, illa in perfidia & obliquis operibus. Istæ sunt duæ leges, boni & mali, dei & diaboli, & quam secutus quisq; fuerit, eius appellabitur filius: ac per hoc requirentium deum generatio hæc est, fides in deum, & dilectio in proximum, sicut supra diximus. Qui enim fidem habet in deum, semper eius quærit auxilium: nec hominibus iniustū se præ-
bet, qui deum vult habere propicium. Cuius signū hoc *Psal.75.*
est cum dicitur, Deus Iacob, quia notus in Iudæa deus. M
Sed quare eius faciem quærere dicantur, cum audierit *Exod.33.*
Moyses. Quia non, inquit, videbitur tibi facies mea. Si ergo & Moyses faciem dei quæsiuit, & videre nō potuit, frustra hi quærere dicuntur, quia meliores Moyse non sunt. Sed nemo frustra faciem dei quærere dicēdus est, quia ideo faciem dei dicuntur quærere, vt sciatur quem quærūt, quia digni sunt & videre. Omnis enim qui quęritur, tunc cognoscitur si facies eius videatur. Sed quoniam à mortalibus facies dei videri non potest, significatio hæc pro facie est, cum dicitur, deus Iacob. Diapsalma. Diapsalma hoc in loco personæ significat mutationem. Post enim illa quæ ad patris dei personam pertinent, subiungit ea quæ ad filij dei pertinent sacramentum, vt ordo integer conseruetur patris & filij. Nam data est lex per Moysem, vt quasi pædagogus esset hominibus, erudiēs & præparans eos magistra iusticia, vt digni fierēt ad expiandum annum domini & diem retributionis: vt qui sub spe futuri Christi fideles fuissent, susciperent eum, & possent Adæ peccatum fugere securi, quia aduentus eius quem sperauerant, daturus esset illis misericordiam, de iis in quibus subreptū est illis vt delinquerent. Hoc est quod superius memorauit dicens,

Accipiat

A Accipiat misericordiam à deo salutari suo. Dicit ergo, Tollite portas principes vestras. Hæc vox sanctorum
Matt. 4. est angelorum, de quibus dicit in Euangelio, Quia accesserunt, inquit, angeli & ministrabant ei. Hi ergo dicũt ad principes & potestates, aduersus quos nobis col-
Ephe. 6. luctationem dicit esse Apostolus, vt tollant portas principis sui: id est, diaboli, qui est princeps principum in errore constitutorum, per quos itur in gehẽnam. Hæ portæ perfidia est & fallacia idololatriæ. Et sequitur, Et eleuamini portæ æternales. Fides & spes cũ charitate portæ sunt æternales, quia non potest aboleri quod per veritatem prædicatur. Illæ autem portæ, quas dixi perfidiam esse & fallaciam idolorum, temporales sunt, quia omne mendacium non permanet: Manifesta enim veritate interibit. Docentur ergo vt tollant portas principis tenebrarum id est, vt amoto multorum deorum errore, vnius dei fides introducatur in Christo. Hoc est quod se Apostolus edocere missum testatur, vt non solum ostendat hominibus, sed principibus & potestatibus in cœlestibus mysterium dei vnius in Christo. Et subiecit, Et introibit rex gloriæ. Tollendas dicit fallaces portas diaboli subtilitate compositas, quæ sunt præ-
B sumptio, per quam deum se existimauit, vt introeat rex gloriæ, qui est Christus Iesus dominus noster. Nullius enim mentem dei fides ingreditur, nisi tulerit à se errorem diaboli præuaricatione inuentum. Et principes supra memorati non possunt in vnius dei fidem Christum regem recipere, nisi proiecerint à se traditionem, per quem vni deo importatur calumnia: nõ solum terrena, sed & ea quæ in cœlestibus vsurpata est à principe principum satana: quia illic errorem quem inter se conspirauerunt, vt authore diabolo deos se dicerẽt, & hoc in terra disposuerunt, vt hic error illius imago sit. Et sequitur, Quis est iste rex gloriæ? Ne superuacue forte Christum regem gloriæ dicere putaretur, interrogãtis ponit personam & dicentis, Quis est iste rex gloriæ? Quasi admiretur aut doceri se velit, an vetum est & condignum dicete Christum regem gloriæ. Et ideo responderunt ei, Dominus fortis & potens in prælio. Vt hoc subiecto non nudis verbis, sed cum testimonio regem gloriæ Christum addisceret. Virtus enim & potentia qua subegit & pressit diabolum cum satellitibus eius, hæc ostendit illum regem esse gloriæ. Et adiecit, Tollite portas principes vestras: & eleuamini portæ
C æternales: Hoc est virtutis testimonio, cui contradici nefarium est, didicistis dignum esse Christum dici regem gloriæ, ergo auferte errorem de mentibus vestris. Et quod ait, Introibit rex gloriæ, ostenditur quia non possunt participare cum fide Christi, nisi ab omni immundicia idololatriæ emũdauerint corda eorum. Nisi enim innouatus fuerit homo, non intrabit spiritus sanctus in eũ. Et sequitur, Quis est iste rex gloriæ? Iteratio ista confirmationem facit. Omne enim quod nouũ auditur, non concipitur corde, nisi iteretur. Admirationem autem & stuporem facit, cum dicitur quod auditum est nũquam. Et adiecit, Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ. Eadem repetendo docet rite dici hunc regem gloriæ, qui sit dominus virtutum. Non immerito enim rex gloriæ qui sit dominus virtutum appel-
1. Cor. 2. latur, qui virtutibus dominatur. Vnde Apostolus, Si enim intellexissent, ait, nunquam dominum maiestatis
CXII. crucifixissent.

De Psalmo quinquagesimo, quo modo quinquagesimus positus sit non pro temporis ordine, sed ratione, & quid mysterij habeat.

Quinquagesimus Psalmus hic positus est, non pro temporis ordine, sed ratione. Titulus enim eius non numero, sed D
rationi subiectus est. Quantum enim ad historiam pertinet, anterior est quàm tertius. Prius enim à Propheta Nathã delicti causa correptus est, quàm insurgeret cõtra illum filius eius Absalon, vt eum vellet & vita & regno priuare. Hæc ergo causa est, vt quinquagesimus poneretur, quoniam constat ex lege descẽdere. Illic enim cautum est quinquagesimum habere numerum remissionem. Est enim per septem septimanas primum typum habens dominici diei: quia sicut post septem dies primus dies ipse est qui initio factus est, qui semper finita septimana dies primus est, ita & post septem septimanas quinquagesimus numeratur. In mysterio primus est, qui duplici genere dominicus dies appellatur. Primum, quia initio factus à domino est, qui semper in se conuersus per curricula impleta septimana primus est. Deinde, quia in eo resurrexit dominus, triumphata morte, dominicus etiam dies nuncupatur. Non immerito ergo in quinquagesimo numero, quàm in mysterio quem primum significatum aduertimus, remissio cõtinetur. Denique lex quinquagesimo die data est.
A profectione enim filiorũ Israël ex Aegypto, quadra- Exod. 19.
gesimo & octauo die ablui iubentur, vt biduo purifica- E
ti, tertia die parati essent ad legem accipiendam. Quæ ablutio quid aliud indicat, quàm remissionem factam in quinquagesimo die, vt purificati legem acciperent? Ex quo de cæteris præteritis obliteratis, actus sui redderent rationem secundum creditam sibi legem. Hac Leuit. 25.
etiam ratione possessionem emptam quinquagesimo anno remitti debere præcepit lex. Hinc est ergo vnde & Psalmus quinquagesimus intitulat'. In hoc enim rex Dauid remissionem postulat secundũ prædictum sensum, vnde ait, Miserere mei deus secundum magnam misericordiam tuam. Sciens rex Dauid grauiter se peccasse, sic postulat, dicens, Miserere mei deus, secundum Psal. 5.
magnam misericordiã tuam. Magna enim misericordia tunc est, cum grãdia ignoscit peccata. Et adiecit, Et secũdum multitudinem miserationũ tuarum dele iniquitatem meam: Vt manifestaret acerbe se deliquisse, peccatum suum iniquitatem appellat: quia iniquitas nõ Iniquitas.
leue peccatum est, & qui delet iniquitatem, hoc est non imputat, miseratione abundat. Nihil ergo in causa sua excusare nititur, vt non solum animum sibi iudicis mitiget, sed & faciat condolere. Commouetur enim animus ad misericordiam, quando videt reum sic sua cõ- F
fiteri peccata, vt ostendat dolere sibi quia peccauit. Qui enim non dolet, irridere videtur iudicem: quia ideo precatur, vt euadat iterum postea eadem facturus. Et sequitur postea, Vsquequaq;, inquit, laua me ab iniusticia mea, & à peccato meo munda me. Quoniam multam miserationem dei prædicat, penitus se mundari precatur, vt nihil maneat delicti aut iniusticiæ in eo, vnde suspectus sit. Et vt hoc ipsum obtinere possit vel impetrare, adiecit, Quoniam iniquitatem meã ego cognosco, & delictum meum coram me est semper. Quoniã grauiter scit se peccasse, solicitus est ne non totum ei remittatur: Considerans enim magnitudinẽ peccatorum suorum, timet, sciens grauia peccata non facile ignosci: ac per hoc cum fletibus confitetur, peccatum suum ante oculos habẽs, vt ex omni parte propicium sibi faciat iudicem. Scit enim scriptum esse, Dic prior iniquita- Esa. 43.
tes tuas vt iustificeris. Et sequitur, Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. Nũc ex alia parte culpæ suæ medelam prospicit, vt ad effectum postulationẽ deducat. Hac enim prosecutione in prima causa nocẽtem se di-

cit:

G cit: Nam qui alteri à deo peccat, inimicus est authoris dei: In locum enim eius alterum eligit, cui authoritatē eius ascribat. Vnde hic ab hac se iniquitate alienū ostēdēs: Tibi, ait, soli peccaui, & malum coram te feci. Hoc est, quia tibi, & nulli alij quē deum per errorē dicerem, peccaui, minor mea culpa est quàm cæterorū, qui sunt perditioni obnoxij: Non enim impius sum sed peccator, quia nō in te sed in legem tuam peccaui. Nec te negaui, sed te deum & dominum cofitens, in hominem peccaui. Ergo quia in illa quæ tua propria causa est, reus non sum, ignosce quod in cōseruum peccaui. Sic enim peccaui vt honorificentiam nominis tui nec negarem nec alteri darem Fuit itaq; vnde commoueretur ad misericordiam iudex. Cum enim multi in illum peccent, quos etiam hortatur ad se conuerti, dum ij qui non in illum peccant, ex aliis tamen causis veniam postulant, libenter admittit. Semper enim dominus ad auxilium suum vult cōfugere seruos suos: Vnde adiecit, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris: Misericordiam postulans, deum iusticiā suam non immutare precatur, cum soleat media esse iusticia, vt non peccantibus & peccantibus æqua sit, vt vnicuiq; reddat se-

H cundū opera suased non ignorat quod postulet vir innocens in dei sacramento. Sciens enim deum frequen-

Exo.34. ter in lege dixisse, Quia misericors, inquit, sum ego dominus deus vester: inde rogat vt hæc fides maneat, & in sermonibus suis deus iustificetur, dum in eo permanet quod locutus est, nec peccatis hominum vincitur, vt non misereatur. Scientes enim qui peccant quæ promisit deus bene viuentibus, & quia in eo perdurant, iudicant illum mēdacem: Non enim credunt male viuēdo vera esse quæ promisit: Idcirco petit rex Dauid, vt vincat hoc deus quod putant homines, & det quæ promisit: vt erubescant, qui dum non seruant mandata, iudicant illum non daturum. Et sequitur, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Nūc hoc adiecto causam infirmitatis humani generis memorat, quia facile est homini peccare, vt examen circa se iudicis mitiget. Primæ enim culpæ facit mentionem, ex qua præuaricando Adam genus humanum obnoxiū fecit peccato. Suasu enim & fallacia inimici iniquitatē concipiendo, omne semen suum iniquitati subiecit, vt ex eo omnes per traducē geniti peccato essent obnoxij. Propterea adiecit, Et in delictis concepit me mater mea: vt ab Adam de-

I riuatio facta peccati, conceptis & natis impedimento esset ad bonam vitam agendam: ac per hoc supplici nō negandam misericordiam, quia infestum habet hostē, qui ei suadet vt peccet. Per peccatum enim diabolus subiecto sibi primo homine, potestatem accepit carni eius se immiscere, & delictorū quadam subtilitate oblectamenta suggerere, per quod captum hominem spo liat vita. Quam rem magister gentium memorans, Vi-

Rom.7. deo autem, inquit, aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, vt hoc contuens iudex, dolenti circūuento porrigat manū. Et sequitur, Ecce enim veritatem dilexisti. Quia ergo veritatem diligis, inquit, subueni roganti, quem scis vera pectoris sui impedimēta exponere, cuiq; reo olim motus misericordia, subuenire decreuisti, vt errorem admissum in terra: cœlestis prouidentia emendaret. Propter quod subiecit, Incerta & occulta cordis manifestasti mihi. Incerta & occulta cordis hæc significat, quæ deus ad præsidium humani

1.Cor.2. generis procreauit: sicut & Apostolus, Quod oculus, inquit, non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit deus diligētibus se. Qui sunt, qui diligunt deum, nisi qui legi eius consentiunt, non K celando vel excusando peccata: Hæc ergo occulta cordis manifesta sunt diligentibus deum, vt quia dolebant se delictis circūueniri, correpti non negarēt, sibi & origini suæ imputantes, in authorem deum non transferentes quæ peccabant: corda illorum illuminata sunt spiritali corusco, vt viderent dei prouidētiam in Christo, quia venturus erat ad damnādum peccatum, quod ex præuaricatiōe Adæ humano generi imperabat. Hoc ergo orat rex Dauid, vt quod decreuerat deus, in futurum videns genus humanum laborare, sibi prius subueniret in eadem necessitate constricto, qua omnibus se decreuerat subuēturum: vt donum quod gratuitum futurum erat, & ante tempus dari non poterat, huic pro prece & lachrymis cōcederetur. Quod quo modo fiat non tacet, dicens, Asperges me hyssopo & mundabor. Rectè aspersione hyssopi petit se mūdari. De hoc enim filij Israël postes suos sanguine linierunt, vt tuti præsta- Exod.12. rentur à morte: Ita & hic aspersione hyssopi orat mundari se à peccatis, ne tangatur à morte. Et sequitur, Lauabis me, & super niuem dealbabor. Manifestum est, quia factum dei distat à facto hominis: Ideo super niuem, inquit, dealbabor, quia quod de⁹ fecit, multo melius est quàm quod fecit homo: Propterea aspersione L hyssopi petit se mūdari, vt sicut carnale corpus aqua abluitur, ita & per hyssopi significationem, spiritali ratione animarum maculæ abluantur. Aspersio enim hyssopi, illustratio quædam est, vt per id quod visibile est, inuisibiliter emundetur. Et sequitur, Auditui meo dabis gaudium & lætitiam. Dubium non est, quia vox prædicantis remissionem, gaudiū præstat peccatoribus. Quis enim non lætetur cum audit dari indulgentiam? Cum enim deus remittit, & in præsenti & in futuro securus est. Propterea exultabunt ossa humiliata. Duplici genere sunt ossa humiliata, quia & vt peccaret, humiliatus est, nemo enim peccans exaltatur, & vt postea supplex veniam implorarét: Nam vtiq; in cilicio & cinere volutatus, misericordiam precabatur, quam obtinens eleuatus est mentis exultatione, & corporis refectione. Et subiecit, Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Hac forma remissionem postulat, sicut constitutum erat in futurum per fidem Christi, vt Saluator qui et spiritaliter est promissus, ab ipso inciperet cuncta conuersis donare peccata. Cuius enim non respiciūtur peccata, & omnes delētur iniquitates, M non habet vnde reus constituatur, & inimicorum eius ora clauduntur. Qui enim non respicit peccata, non illa imputat. Hoc est enim auertere faciem à peccatis, alicuius accusationem contra eum non accipere. Et quid est hoc, vt cum de duobus peccatis correptus sit, hic addat de multis se accusando? Et cum audierit à Propheta Nathan, quia ignotum erat ei, quare sic postulat sedula prece, vt possit ad veniam peruenire: nisi quia non suam soli⁹ causam agit, sed sub accusatione peccati sui, totius populi miserias narrat? Sibi enim reformationē precatur, quia cui ignoscitur, non est sine rubore, nisi locο suo fuerit redditus, vt dignitas loci, ruborem excuset: cæteris autem beneficium dei, quod ad cuncta peccata abluenda futurum erat, in Christo significauit. Et sequitur, Cor mundum crea in me deus, & spiritum iustum innoua in visceribus meis. Hoc est bona mēte misericordiam deprecari. Non solum autem de præteritis rogat, sed etiam de futuris solicitus est, vt peccator intēdens odisse peccare ne peccet, adiuuetur à deo per spiritum iusticiæ, quem orat dedicari in visceribus suis: id est,

A id est, vt nouus ad hoc ponatur in eo vt custodiat eum à peccatis, ne cogatur facere quod scitur nolle. Cor autem mũdum sic potest habere, si neque intus, neque foris delinquat: hoc est, neque in opere, neq; in cogitatione. At quia propè impossibile est, vt in omnibus seruetur, vel in dei causa seruandum est, quæ principalis est. Etiam mundum cor in sacramento dei & Christi custodiatur, dum fides inuiolata seruatur, quia & in alio

Prouer. 20. loco dicitur, Quis gloriabitur mundum se habere cor, aut immunem esse à peccatis? Denique rex Dauid mũdum cor habuit in causa dei, quia neque auxilium aliquando in vanitate quæsiuit, quæ est idololatria, neque aliquid à deo sibi præceptum non impleuit. Ideo de cęteris adiecit, Ne proiicias me à facie tua, & spiritum san ctum tuum ne auferas à me. Hic sensus est quem supra memoraui, quia securus de venia, solicitus est de reformatione. Cui enim ignoscitur solum, solet à facie domini secerni. Quanuis enim non in illum vindicetur, in animo tamen domini vel iudicis facinus eius deletum non est. Ideo orat, vt penitus peccatum eius deleatur, & dignus sit accedere ad faciem domini, & iterum prophetare, quod & factum est. Hoc est enim quod di-

B cit, Et spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Hic est spiritus Prophetarum. Et sequitur, Redde mihi lætitiã salutaris tui, & spiritu principali cõfirma me. Lætitiam dari sibi postulat, quæ promissa erat in Christo, vt omnibus maculis ablutus & reparatus lætus esset in salute quæsita, nec amotus, sed confirmatus in regno à spiritu sancto. Quem ideo principalem dixit, quia super omnem creaturam est, per quem reges regnent. Et subdit, Doceam iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. Hoc dicit, vt in eo discant iniqui pietatem dei, qui cõfitẽtes sibi suscipit peccatores, & promouet: nec impios conuersos negligit, sed hortatur dum aliis miseretur. Et sequitur, Libera me de sanguinibus deus deus salutis meę. Hoc dicto ostendit peccatũ suum morte dignum, vt dei misericordia quanta sit, prædicet: Per hoc enim etiam alios prouocat confugere ad dei clementiã. Vnde subiecit, Exultabit lingua mea iusticiã tuã domine. Gaudere se dicit in iusticia domini, quia in eo perma-

Psal. 88. net quod promisit dicẽs, Misericordiam autem meam non mouebo ab eis. Lętus ergo Dauid rex & securus in hac parte, dei sui iusticiam prædicat. Et sequitur, Labia mea aperies, & os meum annũciabit laudem tuam. Sic

C labia eius aperit, dum clausa fuerint sine causa peccati: liberati enim os patet, peccatoris autem clausum est os: pudore enim & metu correptus loqui non audet, absolutus autem & liberatus tripudiãs prædicat laudem iudicis. Nã & Apostolus sicut ipse testatur, propter quod

1.Cor.6. ab omnibus liber esset. Os nostrum, ait, patet ad vos ô Corinthij. Et adiecit, Quoniam si voluisses, sacrificium dedissem vtique. Hoc de comperto loquitur, sciẽs sanctum Samuël dixisse ad Saül regem, qui cum peccatum suum non dolore mentis, neque lachrymarum miseratione, sed sacrificij oblatione obliterari putaret, Non

1.Reg.15. vult, inquit, deus sacrificiũ magis, quàm audiri vocem suam: quia huiusmodi sacrificia damnum possunt facere, non tamen deum placare. Deus enim sic placatur, si anima peccati sui memor in tribulatione & mœrore cordis, defleat quod peccauit. Et sequitur, Holocaustis non delectaberis. Nec delectatur holocaustis deus, sed in huiusmodi causis: Ipse enim animus pro se satisfacere debet, nõ se de foris redimere. Nam ista adiutorium præstare possunt. Animus enim sicut oblectatus est in peccatis, sic tribulari debet in pœnitentia, & tunc delectabit deum delere eius peccata. Vnde subiecit, Sacrifi- D cium deo, spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum, deus non spernit. Ostendit quale sacrificium pro peccatis deus suscipit: quia non poterit deum placare, nisi qui lætatus est circa salutem, & contribulatus fuerit corde, & sic reparetur ad vitam. Denique omnis inquietus, vel indisciplinatus frequẽter incurrit, vt mẽbra corporis lędat, quæ vtique non sine dolore possunt sanitatis recipere medicinam: sic & peccatores nõ possunt peccata sua redimere, nisi dolorem senserit animus qui peccauerit. Hoc enim iustum est, vt quia contra rationem gauisus est, secundum rationem patiatur mœrorẽ. Et sequitur, Benigne fac domine in bona voluntate tua Sion. Sion dicens, Ecclesiam significat, vt perseueratio nostra non improbabilis videatur, cui vt impleat deus promissum suum, suggerit, sciens se tunc plenam remissionem accepturam, cum quod decreuerit deus in Christo impleuerit: id est, vt ab omni peccato liberentur sperantes in salute promissa, quia non solum à proprijs, sed ab Adæ peccato quod per traducem in omnes peruenit, liberabuntur per Christum. Et adiecit, Et ædificabuntur muri Hierusalem. Nunquid destructi fuerant? Sed muros Hierusalem dicens, Ec- E clesiam significat: quæ per fidem in Christo disposita erat construenda. Cuius muri esse sancti homines intelliguntur: docente nos Apocalypsi Ioannis Apostoli, quia & Hierusalem ciuitas & muri eius serui dei sunt intelligendi. Sciẽs etiam per Christum rex Dauid promissum, quod futurum erat implendum ad liberationem seruorum dei, orat vt impleantr: id est, vt per fidẽ ædificetur Ecclesia, & liberentur sperantes de hac fide salutem. Et sequitur, Tunc acceptabis sacrificium iusticiæ, oblationes & holocausta. Hoc dicit, quia oblatiões & holocausta, tunc accepta sibi haberet cum esset Ecclesia ædificata: & non passim aut secundum omnem cõsuetudinem, sed sacrificium, inquit, iusticiæ acceptabis. Iustum est sacrificium, cum condignum munus offertur. Porrò autem nihil est tam iustum sacrificium & cõ dignum, nisi vt nosipsos offeramus deo. Quia enim deus Ioan.4. spiritus est, spiritalia illi offerenda sunt sacrificia, vt viuo viua hostiã offeratur. Quia enim dixerat, in causa peccati sacrificiis carnalibus deum minime delectari, ostendit futurũ, quia spiritaliter deo offerẽdum erat vt hoc acceptaret: quia hæc deo digna sunt sacrificia: hoc est, in præterito minora fuerunt, quia carnalia, nũc ma- F iora, quia spiritalia. Et adiecit, Tunc imponent super altare tuum vitulos. Si cessantibus pristinis sacrificiis, spiritalia succesiua sacrificia significauit, quid est vt diceret, Tunc imponent super altare tuum vitulos: nisi quia per hæc corporalia spiritalia significat, quippe cum dixerit, quia carnalibus non delectatur. Vitulos ergo dicens, populum nouellum significauit, Christi fide renatũ, cuius deuotio quotidie super altare domini delibatur. Qui enim de ecclesia intelligitur locutus, sacrificia quoque eius spiritalia significasse debet intelligi.

Cur filius dei missus sit & non alius. Quanquã CXIII. omne quod facit deus, rationabiliter & prouidenter factum credendum sit, melius tamen puto, si post fidem etiam causa facti possit aduerti, vt quod creditur, non ignoretur. Vnde dominus ait, Hæc est autem vita æter- Ioan.17. na, vt cognoscant te solum verum deum & quem misisti Iesum Christum. Primum enim credi debet, sicut à Propheta dictum est, deinde sciri quod creditur: quia iam fidelem & in hac re diligentem adiuuat spiritus sanctus, vt cognoscens intelligat fidei rationem: tunc enim

G enim plenum habet gaudium credulitatis ſuæ, ſi quod
credit intelligat. Hoc eſt enim fidei robur, hoc immo-
bile fundamentum credulitatis, addiſcere ſacramẽtum.
Vbi enim ſola fides eſt, nõ eſt tam mera deuotio, & po-
teſt aditum habere ſurreptio. Vnde vas electionis ideo
laborat, vt credentes fidei ſuæ rationem ediſcant. Cum
enim cognouerint quãtus ſit cui ſe crediderint, & quæ
ſit eius potentia, nullo pacto, nullaq; ratione ab eius ſpe
Pſal 33. traduci ſe patientur. Vnde dictum legimus, Guſtate &
videte quoniã ſuauis eſt dominus: vt data opera cog-
noſcant diuinitatis eius ſaporem, intelligentes nihil ſa-
pientius eſſe quàm in Chriſtum credere. Quamobrem
Coloſſ.2. ipſe magiſter gentiũ inter cætera ait, In quo ſunt omnes
theſauri ſapientiæ & ſcientiæ dei abſconditi. Et iterum,
2.Tim.1. Scio, inquit, cui credidi, quia potens eſt depoſitum cu-
ſtodire. Igitur hic ſcit fidei ſuæ rationem & non dubi-
tat de potentia eius, cum intelligit omnes theſauros ſa-
pientiæ & ſcientiæ in ſacramento natiuitatis & paſſio-
nis & reſurrectionis Chriſti eſſe abſconditos. Manen-
te ergo fide, diu mecum cõtuli, vt ſcirem cur dominus
noſter de ſacris & de cœleſtibus ſedibus ad terram in-
carnatus veniſſet, & non alius ex iis quos ipſe dominus
H ſanctos angelos vocat. Incongruum enim videtur per-
ſonæ eius hoc opus ſubiſſe, niſi cauſa facti noſcatur.
Denique: hoc eſt, quod mouet multos. Nã potuerit dei
patris prouiſio per alteram perſonam hoc negocium
gerere, vt & hominibus in errore conſtitutis oſtende-
ret veritatem, & diabolum præſumptorẽ & ſalutis inui-
dum cum ſatellitibus eius comprimeret & expoliaret
deuictum. Quia peruicacia & irreuerẽtia nequiſſimo-
rum ſeruorum, miniſtris famulis fuerat compeſcenda,
vt non dominus omnium rem ſibi indignam experi-
retur, Neq; enim tanta vis & potentia eſt ſatanæ, vt per
poteſtatem eius conditionis ſuperari minime potuiſ-
ſet, cum conſtet dei auxilio ipſum ab hominibus vinci,
Nam quãuis impar ſit ſi ex terrenis ſumamus exempla,
tamen ex aliqua parte cõuenient rationi. Seruum enim
contra Dauid regem rebellantem, Ioab conſeruus eius
miſſus eſt perſequi, & trucidare: & contra Abſalon in
patrem impium ſeruis iniuncta res eſt: quanto magis
ad tyrannidem diaboli vincendam vnius ſancti ange
li miniſterium ſufficeret, cum vnius de multis ſuffece-
rat efficacia. Quippe cum legamus, quia repugnans cõ-
tra Michaëlem archangelum perdurare nõ potuit, ſed
I ſubiectus in terram eſt. Hoc ergo mecum ſæpe reputãs,
hoc ſolum ſciebam, quia ideo ipſe à patre miſſus eſt, ne
ad iniuriam eius pertineret, ſi opus per eum factum, per
alterum reformaretur: ſed hoc ſcire minimum erat. Nõ
enim ſatisfaciebat ad tam magnam & admirabilẽ cau-
ſam, niſi & aliud comprehenderetur quod proficeret
ad arcanum intellectum. Sic factum eſt, vt animaduer-
terem cauſam hoc popoſciſſe vt ſic veniret qui venerit.
Ipſum enim ratio tangebat vt ad eum comprimẽdum
veniret qui dignitatem eius & meritum vſurpaſſet. Poſt
deum enim patrem diabolus deus dici voluit, quod &
nunc vſq; contendit, cum vtique non illum res contin
geret, ſed eſſet hoc filij dei qui poſt patrem deum ſecũ-
dus eſt, non natura, ſed ordine. Ad hanc ergo cauſam
agendam nõ alium oportuit venire, niſi Chriſtum do-
minum noſtrum: quia non tantum ad comprimẽdum
diabolum venit, ſed & manifeſtare ſeipſum omni crea-
turę: vt reprobata perſona diaboli, hunc eſſe cognoſce-
rent, cuius principatum & maieſtatem præſumpſerat ſa
tanas: de cætero cognita veritate relinquerẽt errorem,
pro certo habentes Chriſtum eſſe dei filium, qui ſolus
deus de deo ſit, & caput ſiue principium eorũ omnium, K
ſiue quæ in cœlo ſunt, ſiue quæ in terra, quia virtute &
potentia qua ſuperauit tyrannum ſatanam, manifeſta-
tus eſt ipſe eſſe, cuius imperium præſumpſerat impius
diabolus qui eſt ſatanas. Dum enim voluit inique deus
dici vt dominaretur potentiis ſpiritalibus, vnde incre-
patur à Propheta dicẽte, Tu enim dixiſti in corde tuo, *Eſa.14.*
Ponam ſedem meam in nubibus, & ero ſimilis altiſſi-
mo: multos decepit, quorum conſpiratione princeps er
roris eſt factus. Qui in Pſalmo commonentur, vt reii-
cientes mẽdacium, ſuſcipiant veritatem. Dicitur enim
eis, Tollite portas principes veſtras, & eleuamini por-
tæ æternales, & introibit rex gloriæ. Niſi enim tollatur
error de mentibus incredulorum, non poterunt ſuſci-
pere fidem vnius dei in Chriſto. Hoc enim edocentur
vt ſublatis portis per quas itur ad mortem, ſecundum
perfidiam à diabolo cœptam, ſuſcipiant fidei ſacramẽ-
ta per quæ itur ad vitã. Iſta ſunt enim quæ ſignificat in
æternalibus portis, quia veritas fidei æternitas eſt: perfi-
dia autem temporalis eſt, quia mendacium adinuentio
diaboli eſt. Diabolus enim cœptam præuaricationem
in cœlis, ſeminauit in terris, multorum deorum ſuadẽs
culturam, inter quos principatum haberet. Caput enim L
& principium voluit eſſe cæterorum, quod non ei de-
bebatur, ſed Saluatori. Vnde perſequitur eum vſque ad
terram, vt comprimens eum oſtendat erroris eius præ-
uaricationem manifeſtata in ſe veritate. Vnde dictum
eſt, Veritas de terra orta eſt. Proiectus enim de cœlis, *Pſal 84.*
confugit ad terras, vt meditatam diuinitatem in ſuper-
nis, expleret in inferioribus. Vnde dicit Apoſtolus, Ita *2.Theſſ.2.*
vt in templo dei ſedeat oſtendens ſeſe quaſi ſit deus.
Quoquo enim modo deſiderium ſuum implere vult &
damnari: furore enim plenus minus putat damnari eſ-
ſe, quàm non explere auiditatem erroris. Aduerſus *CXIIII.*
Paganos quo modo temere audeant aduerſus nos cõ-
gredi, aut fidem noſtram impugnare, & ſuam commẽ-
dare. Qua ratione Pagani aduerſus nos audeant
congredi, aut fidem noſtram impugnare, ſe autem pu-
tent abſolutos eſſe non video. Quippe cum nulla ha-
beant aſſertionum ſuarum documẽta ſuperſtitionis ſuę
magis dicam quàm religionis. Nam quæ cauta non ha
bent proferunt, vt ipſi potius nouarum rerum authores
& defenſores habeantur. Primo enim in loco deos ſe
aſſerunt colere: quorum nulla inſignia, nulla dãt teſti-
monia. Illos enim deos appellant, qui ſe auſi non ſunt M
deos nuncupare, vt homines authores deorum habeã-
tur, cum deus author debeat eſſe hominib⁹: ac per hoc
vana & inanis aſſertio eſt, quicquid enim ſine deo eſt,
ſtabile eſſe non poteſt. Manifeſta enim eſſe quæ dico
probãt libri eorum, in quibus nihil diuinum, nihil deo
iubente legitur conſtitutum: ſed ſingulos viros propter
quaſdam cauſas diuerſa aſſerunt inſtituiſſe numinũ ſa-
crificia, & ij qui nullius meriti videntur, ea ipſa quæ ſta-
tuerant digne ſtatuiſſe probarentur. Quãdo ergo quos
deos appellant, nihil horum mandaſſe leguntur, qua au
thoritate hi faciunt, aut acceptum ſibi putãt, quod non
probant mandatum, cum ſi etiam mandatum probare-
tur, examinandum prius fuerat, ſi dignum eſſet aut de-
bitum his obedire, quorũ nulla ſigna, aut prodigia, aut
commendationes diuinitatis in rebus geſtis exiſterent?
Sed ſolent ab his excluſi ad elemẽta confugere, dicen-
tes hæc ſe colere quorum gubernaculis regitur vita hu
mana. A quibus vt ſupra requirimus, ſi mandatũ eſt, aut
iuſſum à deo, quem etiam ipſi magnum & ſummum fa
tentur & negligunt. Si enim fieri debet, ab illo mãdari
oportuit

A oportuit qui author eorum dicitur. Si autem ab illo nõ
est mandatum, præsumptio est, & ad pœnam proficiet,
non ad præmium, quia ad contumeliam pertinet con-
ditoris, vt contempto domino colantur serui, & spreto
imperatore adorentur comites. Quo modo istud im-
punitum erit quod etiam in hac vita vindicari, & qui-
dem acerbius, videamus? Sed si forte ab ipsis elementis
dicant mandatum, ostendant alicubi præceptum, legãt
aliquando aliquid illa locuta. Quod si non ostendunt
qua pœna digni sunt, qui authores præsumptæ & con-
fictæ religioois deteguntur? Libera sunt ex hac impie-
tate elementa. Ipsa enim luminaria mundi accusabunt
illos apud iudicem deum, quia io hac consilij vanitate
minime se authores ostendunt. Similiter & illos quos
constat homines fuisse, deos nuncupant, cum cœperint
pro peccatis suis cruciari, in hac parte minime se reos
defendent, in hos crimen hoc retorquẽtes, quibus cum
hoc non mandassent, vt deos illos colere cœperint. Igi-
tur quo pudore fidem nostram reprehendant aut irri-
dendam putant, quorum legem virtutum testimoniis
fultam, necoon & ipsius domini ac dei oostri relegunt
Esa.44. vocẽ dicẽtis, Ego sum deus, & noo est alius præter me.
B Quod si nudis verbis diceret, non erat ei credendum,
ne similes Paganis videremur, qui nulla deotum suo-
rum signa maiestatis videntes, colere eos cœperunt, &,
quod peius est, iohooesta. Turpia enim illic aguntur,
quæ pudoris est reuelare, & prudentes se appellãt. Por-
rò autem deus noster teste virtute coli se mandauit, &
vt nihil suspicionis relinqueret, legem ipsam honestam
& sanctam vt & deo dignũ est tradidit. Nos vero qui
stulti à Paganis dicimur, deo nostro nõ credidissemus
nisi nobis satisfecisset etiam testimoniis virtutum: nec
legem eius suscepissemus, si non illam puram & ipsa
professione dignã cognouissemus. Hinc est vnde nihil
apud nos in tenebris vel occulte geritur. Omoe enim
quod honestum scitur, publicari oon timetur. Illud au-
tem quod turpe est & inhonestum, prohibeote pudore
nõ potest publicari. Quamobrem Pagani mysteria sua
in tenebris celebrant, vel in eo pudentes. Erubescunt
enim palàm illudi: piacula enim quæ illic vice legis a-
guntur, nolunt manifestare, ne qui prudẽtes se dicunt,
hebetes his videantur quos stultos iudicant. Sed ne for
te hinc illis stulti videamur, quia lex nostra castitatem,
misericordiam, pietatem, contioentiam prædicat: apud
C illos eoim hæc stulta sunt, quia omnis bonus malo ma-
lus est, & prudens stulto insensatus est. Nam intantum
castitatem execrantur vt etiam cinædis delectẽtur, ma-
gisterio eorũ subiecti, qui nisi tales fuerint, idonei non
erunt ipsi, si dicẽdum est, religioni. Propterea enim ab-
scinduntur & habitum immutant, vt de viris quasi fœ-
minæ fiaot, & circa oaturam subiecti muliebria patiã-
tur, & tuoc demum apti & digni sint ministri supersti-
cionis illorum. Nũquid accusari potest huiusmodi quẽ
lex facit talem? Ideo enim amisso viri & actu & habitu
in mulierem transformantur, vt muliebria libenter pa-
tiantur. Quæ ergo putantur esse mysteria, vbi de hone-
sto inhonestum fit, & de incorrupto corruptum, cum
hic sit vere cultus religionis, qui de turpibus honestos
facit, de indisciplinatis modestos? Quo modo cultores
eius æmuli possunt esse bonæ vitæ, quando mysteria le-
gis eorum sine cinædis celebrari non possunt? Si ergo
lex eorum his delectatur, peccator erit & stultus quis-
quis non fuerit talis. Ideoq; stultos nos appellant. Colẽ
tes enim hæc turpia, prudentes ab his iudicantur, eui-
tantes autem & fugientes, stulti. Quod quidem callidè
& astutè ab ipsis videtur aptatũ. Idcirco enim legi suæ D
applicant nomen prudentiæ, vt contegant reprehensi-
bilia eius, quia vbi prudentia, reprehensio nulla est. No-
stram autem legem stultam dicuot, vt prohibeãt ab ea.
Sed sublatis noininibus prudẽtiæ & stulticiæ, & submo
ta omni inuidia, quam parit defensio ambarũ partium,
ipsæ leges inter se confligant, vt appareat vbi sit prudẽ-
tia, & vbi stulticia. Sed præsente sigoo crucis, obmute-
scit Paganitas. Et si adest, quam vocant stultam, prudẽ-
tia illa, sacra illorum respõdere non audẽt. Reprimun-
tur enim exta illorum, respondere non audeot, & oc-
cultantur ob reuerentiam Christianæ maiestatis. Ma-
gna res est vt illa quam vocant prudentiam, metuat il-
lam quam appellant stulticiam. Cõferamus ounc teno-
rem legum. Pagaoi deos deásque colere se etiam literis
profitentur, & verum est quod dicũt, quia & masculos
colũt & fœminas. Ianus enim & Saturnus, Iouis & Mer-
curius, & Apollo & cæteri, Item & Mineruа & Isis, &
Fruxilla & Veous & Flora meretrix cum cæteris, dij
deæq; sunt sicut historiæ tam Græcorum quàm Roma-
oorum testantur. Christiaoi autẽ, vtpote pauperes quos
stultos vocaot, vnum deum colunt io mysterio, ex quo
sunt omnia, nec aliquid quod ab eo conditum est ve- E
neraotur. Ipsum enim solum sufficere sibi & abuodare
sciunt ad salutem, nõ ignorantes, quia si gloriam & no-
men eius aliis deputauerint, offendant eum, quia nul-
lus imperator permittit, vt cum nomioe eius tribuni
& comites adorentur. Conferantur nunc leges vt vi-
deatur, vtra sit prudentia, quæ creatorem colit an quæ
creaturam: quæ dominum an quę seruos? Potest fieri in
aliqua domo vt præter vnum alius domin⁹ appelletur,
vt Pagani literis forensibus instituti qui sibi prudentes
videntur, in vno mundo ab vno deo condito multos
deos deasq; venerãtur. Procuratores enim & authores
mundi deos & dei nomioe nuncupant, cum improui-
di denegãtur. Illud autem asserere quod perniciem pa-
riat, improuidi est & stulti. Quoniam necesse est deum
iniuriam suam vindicare io eos qui cõseruis suis deum
& dei nomen & gloriam impertiunt. Dehinc consi-
derentur præcepta. Lex nostra quos stultos vocant, an-
tistites & ministros, idoneos, sine crimioe, sanctos &
irreprehensibiles præcipit ordinari. Econtra autem Pa-
ganorum traditio antistites & ministros idoneos sibi
esse non posse, nisi ex viris transfigurẽtur io fœminas,
vt licenter & publice muliebria patiantur, & discussis F
in aqua inhoneste crinibus, mollem quassatamq; vocẽ
& turpem emittant. Quod si publice facerent, ab omni
populo lapidarentur, & Cynocephalus ille, qui muta-
bundus per omnia se circũferri loca quærens membra
adulteri Osiris viri Isidis. Ecce quibus ministris siue ma
gistris Pagani prudentiæ sibi nomen asciscant, cum nõ
solum noo prudeoriæ sit, sed etiam criminis. Obscœna
enim & probrosa diligete fuoestũ est. Illud autem qua-
le est quod in spelæo velatis oculis illudũtur? Ne enim
horreant turpiter dehonestari se, oculis illic velantur:
alij autem sicut ales alas percutiũt, vocem coracis imĩ-
tantes, alij vero leonum more fremũt: alij autem ligatis
manibus, intestiois pullinis proiiciuntur super foueas
aqua plenas, accedeote quodam cum gladio, & irrum-
pente intestina supradicta, qui se liberatorem appellet:
sunt & cætera inhooestiora. Ecce quantis modis turpi-
ter illuduntur qui se sapientes appellaot. Sed quia hæc
in tenebris patiuntur, putãt posse nesciri. Ista enim om-
nia quæ à malis & turpibus inuẽta sunt in occulto, san-
cta fides Christiana prodit & detexit. Prædicata enim
fide,

G fide, consideraotes qui audiebant quid boni & sancti-
tatis publice promitteretur, cõtulerunt se ad fidem, oc-
culta illa inhooesta & turpia relinquẽtes, & quo modo
per ignorantiam illusi sint confitentes. Tunc enim iam
pridem omnes prope in hoc vertebantur errore, & id-
circo sibi prudentes videbantur, quia qui reprehende-
ret non erat. Nam quanquam omnes errarent sub vno
fallacis nomine idololatriæ, vnusquisq; tamẽ iuxta mo
res suos ordinauit & conuersationem & culturam, vt
vous error diuersitatem haberet ex turpitudine & cõ-
uersatione authorum. Deniq; sacra quæ sacra Liberi vo
cãt, inhonesta & vanissima sunt, & plena furoris. Diffi-
cile enim impurus nõ iracundus est. Deniq; vbiq; cum
Priapo depictus inuenitur, cum quo inhoneste viuebat.
Hoc modo sunt & cætera sacra eorum, sed vt posteri
his inuentionibus caperentur, subtilitate & astutia fa-
ctum est satanæ, quanquam non sine illius consilio ista
inuenta sunt. Inuentis tamen singulis, aspersit quædam
præstigia per quæ illiceret homines ad errorem. Et sic
factum est, vt per traducem antiquitatis commendare-
tur fallacia, & excusaretur turpis inuentio. Per consue-
tudinem enim cœpit non turpe videri, quod turpe erat.
H Nam cũ dehooestantur aliqui, primo erubescunt, post-
ea blandiente consuetudine, recedit pudor mutata frõ-
te, præcipue si multos videant tales. Nam quæstus tur-
pitudinis tunc est, quando ij qui nobiles dicuotur, de-
honestari videntur: facile enim imitatores inuenit ho-
nestata oobilitas, Si ergo iã porrò pridem propter hoc
prudentes sibi videbantur, quia cũ fœda inuentio hæc
displiceret ooo erat: nunc quia dei misericordia illu-
stratum est genus humanum, & declaratuo crimẽ esse
quod pro lege credebatur, stultum autem quod putaba
tur prudentia iouentum, vel ab hac appellatione cessa-
re debereot, permanere nolentes in detecto crimine,
cognoscentes oomen sapientiæ à se alienum esse. Sed
vt addant ad cumulum confessioois suæ stulticiam, in
stulticia deprehensi vocant fatuos à quibus cõuincun-
tur. Sed fidem nostram & posteritatẽ accusant, in præ-
ceptis autem non negant nihil posse reprehendi. Qui
fidem nostram accusant, non magis contra oos, quàm
contra authorem nostrum suscipiunt. Nos enim stul-
tos, qui quasi rei fatuæ fidem dederimus, illum autem
mendacem & circũuentorem, necnon & maliciosum
pronunciant, qui fidem traderet per quã deciperemur.
I Credentes ergo prius non nos stulte credidisse probe-
mus, deinde causam authoris, cum in errore degere-
mus in quo nunc manent Pagani: si nullis virtutum si-
gnis attracti, si nudis verbis quæ sacra vocãt, percipere-
mus, prodesse putantes, non quod diuinitas cõmeoda-
uerat, sed quod vet⁹ cõsuetudo tradiderat. In qua, quod
non latet, diuersis illusi vanitatibus, nullam spem salu-
tis cognouimus. Quid enim poterat prodesse res ab ho
minibus inuenta? Vt autem ad fidem dei accederemus,
& filium eius incaroatum & crucifixum crederemus,
non verbis suasum est nobis, sed rebus. Vidimus eoim
mortuos suscitatos, leprosos mundatos, cęco oato ocu-
los restitutos, dæmonia eiecta, & simul omnes infirmi-
tates curatas. Nunc quãdo stulti fuisse iudicemur, cum
nudis verbis credidimus, aut cum rebus? Sine dubio e-
nim res ante verba sunt. Quippe cum ad res significan-
das inuenta sint, Si ergo traditioni humanæ, nulla sua-
dente virtute, quæ ad illudendas mentes hominum io-
uenta est, fidem dedimus, quanto magis huic quam di-
uinam & deificam omnia signa quæ deum inuocant,
contestantur? Nõone digne stulti iudicaremur, si virtu-
tibus non crederemus, qui sermonibus credideramus? K
Nõnoe rationabiliter improuidi & inconsulti vocare-
mur, si aduocantem spem nõ sequeremur, qui despera-
tioni fueramus obnoxij? Si autem econtra, stultum est
quod creditur. Nõ enim ratiooi subsistit, deum habere
filiũ, neq; emortua & dissoluta corpora rursus reparari
posse ad vitam probauerint omnes Philosophi & secta-
rum inuẽtores: etiam si diuersis disputatiooibus seinui-
cem confunderent, nullus ad alterum transiens, quia
vousquisque in quo imbutus fuerat, permanebat. Per id
eoim quòd verba contradictioni obnoxia sunt, oullus
alterum superabat. Nõ enim erat vnde se quisq; victo-
rem ostenderet, sed iouicem contradictiooibus se fati-
gaotes, mioime alter alteri persuadebat. Hinc factũ est,
vt dei prouidentia, cuius sensus inuestigari non potest,
prædicationi suæ virtutem adiũgeret, vt veritas prædi-
cationis virtutis testimonio probaretur, vt qui verbis
cootradicerent, virtutibus noo auderẽt. Quæ enim ma
ior poterit esse testificatio veritatis, quàm est operatio
virtutis? Si quis autem opera virtutum deneget, accu-
sans scripturas, quo modo poterit stultã fidem nostram
dicere denegans scripturas? Vbi enim scriptum est de
Christo, quòd filius dei credendus est, eodem loco vir- L
tus testis inuenitur. Et si cui absurdum videtur legenti
Christum dei filium crucifixum, reuoluat, & inueniet
resurrexisse eum à mortuis, & intelligat nõ ociose eum
mortuum esse, neq; inuitũ qui potuit resurgere, sed esse
mysterium. Quicunque ergo est ille, aut tacebit de cru-
ce: quia si dixerit stultam crucem, non poterit stultam
dicere resurrectionem, excusat eoim resurrectio cru-
cem, Aut si locutus fuerit de cruce, non poterit nega-
re prouidentiam esse in ea, quam videt testimonio re-
surrectioois firmari. Aut vtrunque enim accipitur, aut
vtrũque refellitur, vt qui non defendet, oec audeat ac-
cusare. Quare autẽ crucifigi se permiserit, cognatis my-
sterium reseruandum est. Mortem autem hanc intan-
tum commendauit, vt clarificari se per eam testatus sit.
Nam & ait, Potestatem habeo pooendi animam, & pó *Ioan. 10.*
testatem habeo iterum sumendi eam. Nõ ergo coactus
est mori, quia potestatem habuit & mori & resurgere.
Hanc qui abouit, non poterit dicere violenter illi mor
tem illatam. Si enim istam negat, nec mortuum illum
poterit asseuerare, quia hoc illic continetur vbi morti
traditus legitur. Nemo eoim ex superioribus postrema
aut ex postremis superiora cõdemnat, quia contrarium M
non est quod vnius corporis est. De mortuis autẽ quòd
resurgant, dolo dicunt stultum credere. Vident enim
exempla quibus credibile iudicetur. Omnia enim semi
na vsibus necessaria, nisi resoluta fueriot, renasci rursus
non poterunt. Si hoc in mundo hominum causa deus
decreuit, cur illorum ipsorum corporibus si hoc præ-
staturus credatur, stultum putatur? Nisi quia ipsi stulti
sunt, qui deo non dant quam potest mundus virtutem;
cum gestarum nũc vsque appareat vmbra, quia iam tẽ-
pus non est faciendarum virtutum. Ioitio enim fieri
oportuit vt semen fidei per hanc cremeotum faceret.
Tamẽ & modo dæmonia nominata cruce Christi ter-
rentur, & si impensius fiat, fugantur: & dij Paganorum
formidine & metu oominatæ crucis responsa dare nõ
possunt. Si opprobrium est mors Christi, quare terro-
ri est? Res enim quæ ex crimine venit, non timeri de-
bet, sed contemni. Quis enim timeat hominem pro cri
mine suo occisum? At si innocens fuerit, timeri tamen
non potest, sed doleri. Itaque nisi sentirẽt dæmonia, vel
dij Paganorum, sacramẽto esse crucem Christi, oomi-
nata

A nata ea non terrerentur: & vt expreſsius dicam , niſi rei
eſſent,nõ timerent . Hi etenim omnes qui ex parte dia-
boli ſunt,conſenſerunt in mortem Chriſti. Vnde cun-
ćta dæmonia ſiue dij gentium , nominata cruce Chri-
ſti,terrore conecutiuntur . Omnis enim qui in alicuius
innocentis morte reus eſt , cum nomen eius fuerit me-
moratum , timor apprehendit cor eius . Recordatione
enim habita delicti reum ſe videt , Quanto magis dæ-
monia, vel dij gẽtium qui rei ſunt necis domini & ſal-
uatoris mundi. Sed Pagani antiquitatis cauſa verum ſe
tenere contendunt , Quia quod anterius eſt, inquiunt,
falſum eſſe non poteſt, Quaſi antiquitas aut vetus con-
ſuetudo præiudicet veritati . Poſſent enim homicidæ,
aut molles,aut adulteri vel cæteri criminoſi per hoc il-
licita ſua defendere,quia antiqua ſunt,& ab ipſo mun-
di initio cœpta:cum hinc magis intelligere deberẽt er-
rorem ſuum , quia quod reprehenſibile eſt & turpe eſt,
male cœptum probatur:quod autem honeſtum & ſan-
ctum eſt,digne colitur , Nec poſſe turpe & reprehenſi-
bile ante factum,eſſe honeſtum & irreprehẽſibile.Et ad
extremum,Paganorum traditio eſſe ab homine inuẽta,
negari non poteſt,quia autem noſtra lex à deo data eſt,
B euidens res eſt . In monte enim apparuit maieſtas dei
ad dandam legẽ hominibus, vt & hinc fides poſsit ha-
beri . Primo miſit ſigna multa & prodigia facta in Ae-
gypto , quod hodie quoque libri teſtantur à Ptolemæo
conditi in bibliotheca Alexandrina . Sic ergo legem
dignatus eſt dare,vt nemo ambigeret deum eſſe qui tra
didit.Palàm enim & manifeſte viſa eſt omnibus maie-
ſtas dei , tanto fulgore & terrore , vt etiam præter eum
nemo alius deus crederetur,& quod iubebat omni ob-
ſeruatione dignum haberetur . Et vt omnia deificæ ra-
tioni conueniant,inſpiciatur tradita lex, ſi quid in ipſa
iniuſtum, ſi quid inhoneſtum , ſi quid ridiculoſum , ſic
oportuit innoteſcere: nõ vt in angulo per impoſturam
appareret quæ claudi non poteſt , neque in ſpeculo vbi
aliud eſt quàm cernitur operante illecebroſa fallacia,
neque ea ſeruãda celaret, quæ propterea quòd inhone-
ſta eſſent in tenebris gererentur . Cum enim vnius dei
noticia obliterata eſſet in mundo conſuetudine delin-
quendi, quia mendacium velamen præſtiterat veritati,
clemens & miſericors deus, nolens opus ſuũ perditio-
ni obnoxium fieri,viſitare dignatus eſt genus humanũ,
Non ſic apparens ſicut hi qui falſò dij appellari volue-
C runt,ſed ſicut eſt veritas dei , ita ſe manifeſtauit , vt er-
rorem adimeret , qui falſorum deorum prædicatione
mundi ſenſum corruperat. Denique ſupra ſexcenta mi
lia hominum egreſſa de Aegypto , videntes & cogno-
ſcentes dominum hunc eſſe ſupra omnes ex apparentia
ineffabilis gloriæ proximare ad eum timuerãt,ſed lon-
ge curuato genu eum adorauerunt. Poſtea proſequen-
Exod.20. tibus aliis ſignis, tã illis quæ fecit in deſerto,quàm quæ
fecerat in Aegypto , in omnibus mirabilib⁹ manifeſta-
tus eſt vnus eſſe deus. Hæc omnibus propè innotuerũt
linguis,hæc vicinis gentibus terrori fuerunt . Quid ta-
le in diis gentium? Cui genti,cui populo gloriam ſuam
oſtenderunt? Quæ ſigna aut virtutes ad diuinitatis ſuæ
teſtimonium fecerunt? Vbi vel quando locuti proban-
tur ? Sed irrationale vulgus, vt apparentes vmbras, aut
dæmonia , aut ſimulachra mortuorum vt deos colere
cœperunt : quæ res in conſuetudinem vetuſtatis dedu-
cta,arbitratur rationis ſibi veritate poſſe defendi : cum
veritatis ratio non ex conſuetudine,quæ eſt ex vetuſta-
te,ſed ex deo ſit , qui non vetuſtate deus probatur , ſed
æternitate . Quamobrem fides non cœpta res, ſed ſine
initio eſt.In deum enim credere, noſtrum incipere eſt, D
Nam quod creditur,æternum eſt,Quo modo ergo an-
teriores ſe putãt Pagani,quando quod colunt,poſt deũ
eſt?Nũquid non opus poſt opificem eſt? Pagani colunt
opera,nos opificem.Illi creaturam,nos creatorem.Cer
tè deus fecit mũdum , & à ſe facto noticiam ſuam non
oſtendit?Aut fecit hominẽ,& noluit ſe ab eo coli quem
fecit?Sed abſurdum eſt.Factus ergo homo cœpit vene-
rari ſuum conditorem , quia dignum eſt, & cauſa hoc
exegit.Quod cum per deſidiam hominum aboleuiſſet,
reparauit iſtud deus in Abraham , vt cognitio dei quæ
fuerat in Adam , inciperet rurſum in Abraham : vt ab
eo geniti,ſub eius cognitione educarẽtur,& per tradu-
cem non deficeret,neque deeſſet qui coleret deum: ad-
uocatis etiam exteræ gentis hominibus ad iſtã dei cog-
nitionem. Qui ergo cognouit,ſub initio eſt: qui autem
cognoſcitur,ſupra initium eſt . Qua igitur ratione Pa-
gani legem ſuam ante dicunt fuiſſe quàm noſtram ? Si
mundus ante deum eſt,quod abſit , ſic poterit & Paga-
nitas anteponi Chriſtianitati.Nemo miretur de nomi-
ne Chriſtianitatis,Eſt enim colere vnum deum in my-
ſterio Trinitatis . Quòd ſi nomen Chriſti putatur ex
chriſmate,nominis tamen ratio ante chriſma eſt.Apud E
maiores enim noſtros,qui in reges vngebantur, Chri-
ſti vocabantur,habentes imaginem Chriſti venturi:qui
natus de deo patre in regem non immerito Chriſtus
appellabatur,quia quod iſtis Chriſma, illi dedit natiui-
tas,quem quandiu ignorant Pagani,reprobãt. Cum au
tem cognouerint,diligentius excolunt,gaudentes quia
de malo trãſierunt ad bonum . Qui enim in re tam fri-
uola & inepta pertinaces fuerunt : quanto fortiores &
vehemẽtiores erunt cognita veritate. Qualis ergo Chri
ſtus noſter eſt,qui cum neſcitur,oditur:cum cognoſci-
tur,amatur . Nam omnis malus cum neſcitur, amatur:
cognitus,oditur . Quanti retro oderunt Chriſtum,qui
nunc amant ? Quot qui dolent odiſſe , quod neſcie-
rant ? Imprudentis enim eſt odiſſe quod neſcias, quia
probandum eſt,an odio digna ſit res. Denique qui ho-
die aduerſantur , in craſtino defendent, pœnitentiam
agentes, tarde ſe cognouiſſe quod verum eſt . Quòd ſi
odio digna res ſic eſſet,aut aliquid haberet fallaciæ,quo
tidie ex Chriſtianis fierent Pagani . Porrò autem, quo-
niã hæc veritas eſt , quotidie omni hora ſine intermiſ-
ſione deſerentes Iouem, inter quos ſophiſtæ & nobiles
mundi qui eum deũ confeſsi erant,cõfugiunt ad Chri- F
ſtum , cui eſt honor & gloria in ſeculorum ſecula.

De fato,quo modo pernicioſiſsima ſit Chriſtia-
nis artis Matheſeos obſeruatio & cura.

Nihil tam contra Chriſtianos,quàm ſi arti Mathe- CXV.
ſeos adhibeant curam.Hæc enim inimica dignoſcitur
dei legi.Si enim naſcuntur qui mali ſint,& econtra qui
boni ſint,fruſtra lex data dicitur,& non ſolum hęc,ſed
& iniuſtus habebitur legiſlator. Qui enim lege data co
git homines cõtra id quod nati ſunt facere, ſciens non
poſſe mutare naturam , ad hoc vtiq; legem videtur de-
diſſe,vt haberet occaſionem,qua crudelitatem ſuam de
nece hominis ſatiaret . Vt quid eni prohibet,quod ſcit
auerti non poſſe . Aut quemadmodum damnat homi-
nem,qui nõ fecit quod facere non potuit? Si autem in-
iuſtum videtur, vt eſt, quia iſtud de deo ſentire nefariũ
eſt,rectè & ſalutari ratione legem dedit,ſciens poſſe ho
minem cõtinere ſe ab eo quod prohibet lex . Ergo quia
iuſte legem dedit, nõ eſt vtique iniquus cum vindicat.
Itaque ſi legi dei fides commodãda eſt , quia iuſte pro-
batur data,ars Matheſeos euitãda & fugienda eſt. Hãc
enim

G enim astutia & subtilitas inuenit diaboli. Quia enim
aperte repugnare nō audet authori, tergiuersatione id
agit, vt & deo iniuriam faciat, & hominem legi inimi-
cum constituens, morte mulctet secunda. Qui ergo au
thoritati cedit, & factum eius retractari nefarium du-
cit, legi ab illo datę obtemperat, die noctéq; studiis eius
insistens, nec aliquid aduersum respicit, non dubitans,
quia potēs est homo præcepta eius seruare. Nam hi qui
peccare gestiunt, occasiones quęrunt quo modo pecca-
ta sua à se faciant aliena, vt dum naturæ quasi imputan
da peccata sint, immunis esse à pœna videat peccator.
Hoc propositum horum est, qui desperatione promis-
sæ futuræ vitæ, præsenti desiderant frui voluptate. At
hi qui freti fiducia fidei, spem futurorum expectant, hoc
implere contendunt, quod in primordio renascibili-
tatis polliciti sunt, vt abrenunciarent pompis & volup-
tatibus satanæ. Quanta ergo subtilitate vsus est satanas,
vt promptiorem hominem ad peccandum faceret, per
quod inuidię suę expleret nequiciam. Dum enim audit
sic se natum esse vt peccet, & deum non ignorat esse iu
stissimum, credit se impune peccare: quia qui iustus est
iudex, non damnat eum qui imperāte natura peccauit.
H Nec quidem eius peccatum dicendum est, quod alius
egit per illum. Sic deceptus est homo, peccatis enim
pressus, factus est morti obnoxi⁹. Igitur tollit omne ho-
minis bonum, qui tollit & malū. Si enim peccator non
habet pœnam, nec iustus coronam, vt quid laudantur
boni & reprehendūtur mali? Si enim huius naturæ est
vt peccare non possit, quid laudas in illo quod non est
eius? Et vt quid cōdemnas in peccatore delictum, cum
scias non eius esse quòd peccat? Quid nisi iniustus erit
qui bonum laudat & malum accusat? Si forte dicatur
econtra, Bonam naturam in homine laudo, & malam
cōdemno: quia & vinum bonum laudatur, cum per na
turam bonum sit, & malum recusatur, cum illud æque
natura & hoc præstet. Si ita esset, nihil erit reprehen-
sionis causa, vt sic laudaretur iustus, nec corona dignus
iudicaretur, Neque ita accusaretur iniustus, vt pœna di
gnus diceretur. Porrò autem & in præsenti & in futu-
ro iustos remunerari scimus & legimus, & iniustos pœ
nis subditos concremari: quod iniustum vtiq; videre-
tur, si iste qui naturæ suæ rem gesserat, igne vltore pœ-
nas pateretur, aut alius qui æque naturæ suæ rē exequi-
tur, præmiis afficeretur. Si autem laudandus est bonus,
I quia quod naturæ suæ erat fecit, laudari debet & ma-
lus quia & ipse similiter quod naturæ suæ erat gessit, vt
vnusquisque permanēs in eo quod factus est, laudetur.
Quia si in quo factus est manēs vituperabilis habetur,
authorem tangit vituperatio, qui talem nasci fecit qui
displiceret. Quòd si iure remunerādus est iustus & cō-
demnandus iniustus, iam non naturę respondetur, sed
voluntati: quia natura libera est, voluntas autem in cau
sa est, quæ sensib⁹ accessus patitur & recessus: vt iniustus
vidēs coronari iustum, se autem damnari, sibi imputet,
qui contra legem sensibus credēs, malum fecit cum po-
tuit facere bonum. Nunquid poterit accusari sol, quia
vrit: aut aqua, quia infrigidat? Aut nunquid remunerā-
da est aqua, quia siti affectos homines recreat: vel præ-
mus afficietur sol, quia reficit homines calore suo post
frigus? Quod enim naturæ suæ est faciunt, vnde nec dā
nantur nec laudantur, Aliud enim facere nesciunt. Sed
quoniam ita non est vt æstimant stellarum speculato-
res, ratio actuū probat. Nemo enim inueniri potest qui
bene faciat semper, aut male. Tunc enim videretur sic
natus vt bene ageret, si irreprehensibilis permaneret: &
ita digne æstimaretur vt esset malus si in eo duraret vt K
male faceret semper. At cum & illum quem bonum pu
tas natum, aliquoties videas male agere, & hunc quem
malum natum dicis, nonnunquam cernas facere bonū,
quo modo hoc verum probas, vt malus malus sit, & bo
nus bonus, nisi quia hoc magis certissimum est, quia
vbi animum quis dederit, in eo proficit? Nam & causæ
sunt quæ generāt peccata, vt aut inuidia quis litiget aut
inimicus existat. Illa autem quæ à lege prohibentur, nō
palàm neque manifeste, sed occulte admittunt. Quare?
nisi quia reuerentur legem, Sin vero ita vt asserunt ad
hoc nati essent vt male facerent, non quærerent latibu-
la neque aliquam legi reuerentiam exhiberent, sed pas-
sim ea facerent quæ cogeret natura. Sed cū videas pro-
curari peccatis, & excogitari vt possint latenter admit-
ti: & loca enim & personas & tempora eligunt, vt mali
propositi impleant volūtatem: Simili modo etiam bo-
ni iudicio quodam & bona opera sua discernūt, vt pro
tempore & causa alicuius bonum suū distribuāt. Quod
vtique nō iam naturæ imputandum est, sed quæ in na-
tura est voluntati. Si autem naturale esset, cessaret iudi-
cium. Nam si rem plenius discutiamus, qui nunc iusti
sunt, iniustos illos prius fuisse ostendemus, data autem L
opera immutati sunt. Ipse etenim Abraham per fidem *Iaco.2.*
iustificatus legitur: Ante ergo non fuit, Quippe cum pa
tre suo duce idola coluisse intelligatur. Et Zachęus vti- *Luc.19.*
que cui post vulgarem vitam testimoniū perhibet do-
minus. Et vas electionis, qui istud etiam fatetur dicens,
Eramus & nos natura filij iræ sicut & cæteri, quia ce- *Ephe.2.*
dit voluntas pro natura. Ex voluntate enim quis iudi-
catur, non ex natura. Sine dubio & omnes martyres, &
iustificati sunt boni, quia non fideles nati, sed renati
sunt. Et quantos scimus turpis vitæ fuisse & prodigos
cultores luxuriæ, qui nunc continentes & sancti sunt?
Accedente enim timore dei, vincuntur vicia quæ prius
dominabantur. Quātum autem possit timor legis, hinc
aduertamus. Ante Iuliani edictum, mulieres viros suos
dimittere nequibant. Accepta autem potestate, cœperūt
facere quod prius facere nō poterant. Cœperunt enim
quotidie viros suos licenter dimittere. Vbi latuit fatum
tantis temporibus? Timore credo legis occultabat se.
Illud autem quo modo subintrauit quod tradidit Moy
ses? Dormientibus credo fatis, Tanta enim tradita sunt
illis seruāda, & talia qualia nulla gens habet præcepta.
Et ne hoc aliquis ad plagam cœli referendum putet, in M
omnē propè orbem dispersi mandata legis suæ custo-
diunt. Hæc præcepta contra fata sunt. Non enim forte
fuerunt tribus milibus annis & supra à cōstitutione mū
di, Postea autem data, permanēt vsque ad finem. Quod
ergo tot milibus annis non fuit, quo modo cœpit? Stel-
larum enim cursus à constitutione mundi est. Et quid
illud est, vt cum tanta multitudo Iudæorum sit per to-
tum mundum, nemo immutetur ex his vt fiat gentilis,
cum videamus ex Paganis, licet raro, fieri Iudæos? Ecce
quātum pertinet ad ritum Iudæorum, exclusum est fa-
tum, quia & extra fatum esse cœperunt, & in eo perma-
nent. Quid videtur de Sodoma & Gomorra, quorum *Gene.19.*
qualis fuerit exitus, vindicta obtutibus adiacet? Sic fuit
vt omnes spurciciæ infamia aspersi, diuino igne consu
merentur. In cataclysmo omnes vnius fati fuerunt, vt *Gene.7.*
omnes vna morte & eodem tempore cuncti perirent,
excepta domo Noë. Et omnis exercitus Pharaonis vno *Exo.14.*
decreto damnatus dicitur, vt ineptus error Matheseos
vindicetur, quia dimersi sunt in rubro mari cū suo re-
ge. Et alia quanta exempla sunt quæ prætermittimus,
quia

A quia ad satisfactionem sufficiunt duo exempla, quanto magis tot mysteria. Nam & cunctæ gentes diuersa habent instituta. Et quod alibi licet, hic non licet. Et iterũ. Quod hic licet, alibi nõ licet. Hic enim in vrbe Roma & finibus eius, quæ sacratissima appellatur, licet mulieribus viros suos dimittere, cum cautũ sit in lege diuina, vt ne viri quidem hac potestate vterentur, excepta fornicationis causa. Ecce in hac re meliores sunt Barbari, quòd & hoc seruari posse nõ impossibile est, quia prius seruatum docetur. Mutatum est ergo fatum, quia cœpit licere quod ante prohibitum erat. Et eunuchos in regno Romano fieri non licet, apud alios licet: quia autem & hic possent fieri in abscondito licitum est. Nam fatum licet occulte probatur: si antè cessaret timor, publice fieret. Metus ergo prohibet fatum, vincitur enim si quod vult facere non facit. Et Persæ mulierum more inaures habent, quod hic inhonestum & illicitum est. Quia autem & hic fieri possit, attestantur antistites matris quæ appellatur magna. Et reuera magna fuit, sed meretrix: sed in eo distat, quia isti cinædi sunt, illi viri. Et quid dicemus? In omni orbe terrarum hi soli hoc fato nascuntur, vt abscisi in mulieres transformentur, &

Matth. 5.

B toto mundo isti pauculi inueniantur quos constat minis circumueniri, & promissis præmiis ad hunc dolorẽ & dedecus cogi. Si autem ad hoc nati essent, non cogerentur. Persæ licitum habent cum filiabus suis conuenire, quod & hic fieri posse ostenditur per id quod à quibusdam factũ probatur. Sed quia vindicta interuenit, metu correpti sunt ne facerẽt quod potest fieri, sed nõ licet. Omne enim quod prohibetur, ideo prohibetur, ne quia potest fieri fiat. Si autem fati esset, non posset fieri neque prohiberetur. Nam si non esset fati & prohibetur, posse fieri quod fati non est significaretur. Et quæ prudentia est prohibere quod nõ potest fieri? ac si aliquis prohibeat, ne quis de vrbe Romana transuolet in Hispaniam, aut ne quis humeris montem transferat. Illa autem quæ possunt fieri cum non debeant, prohibẽtur. Mos Maurorum est vt inaures etiam in naribus habeant fœminæ. Nunquid fati est? Si fati esset, hic trãslati sic manerent, quia si fatũ est, vnusquisque secum habet fatum suum. Sed quia non est fati, omnes inde venientes, hic immutãtur, vidẽtes turpe istic videri quod illic decorum putatur. Certe apud omnes gẽtes numerus, numerus est: terra, terra est: & aqua, aqua est: & aër,

C aër est: & ignis, ignis est. Nunquid potest alicubi reperiri terra quæ non arida sit, aut aër qui palpabilis sit, aut aqua quæ non fluxa & frigida sit, vel ignis qui frigidus sit? Sic vbique Iupiter, Iupiter est: & Saturnus, Saturnus est: & Venus, Venus est. Eodem modo & cætera signa. Ars enim ista vna ratione tractatur vbique. Sed quia apud omnes gentes instituta manent, non fatorum ratione, quæ vbique vna est sicut tractãt, sed hominũ excogitatione, quilibet qui primus habitus est apud suos, quod ratione dignum visum est, & aptum decori, statuit quibus præerat. Inde vnaquæque regio vel gẽs propria habet quæ seruet. Sicut Solon & Lycurgus multa statuerunt, quæ à Græcis legis more seruarentur, quæ paulatim deficiente regno eorum obliterata sunt. Nam regibus Iudæorum mulæ placuerunt ad sessum, Romanorum autem non mulæ, sed equi. Garamantum autẽ, qui supra Tripolim Afrorum sunt, regibus, tauri placuerunt ad sessum. Persarum vero reges vehiculis ferũtur. Nam veteres reges Persarum, nec videbantur à populis. Et reges Madian camelis delectabãtur ad sessum, ita vt & colla eorũ aureis exornẽtur torquibus. Et per

Africam asinis magis volunt insidere quàm equis. Cum D omnia vbique sint, non tamen omnia omnibus gratiosa sunt, quia vnusquisque eligit quod magis apud illum habeat gratiam. Nam & nobisipsis diuersa voluntas est, & in vestibus, & in cibis, & in cætero vsu, & in ipsa sententia. Quod ne fati dicãt qui multorum diuersa asserunt fata, hæc res probat, quia frequẽter mutatur in nobis voluntas. Quod enim diu amauimus, postea displicet: & diligere incipimus quod prius libenter non habuimus, & facta cõsuetudine immutati manemus. Ordinem autem sic dicũt esse fatorum, vt sit quid quibus efficiant temporibus per interualla recurrentia ad pristina, vtputa quod hodie faciunt, iterũ faciant post tẽpus, Non enim in vno dicuntur manere. Nam per disciplinam & consuetudinem vincũtur. Mulieribus etenim Romanorum multis temporibus vini vsus incognitus fuit. Disciplina enim facta consuetudine confirmauit sensum suum, vt retineret quod prodesset didicerat, Nunquid illis temporibus hæc fata fuerũt, & postea mortua sunt vt cessaret res bene inuenta? Sed non fata hæc, sed disciplina inuenetat, At vbi recessum est à cõsuetudine, periit disciplina. Et veteres Romanorum tantæ continentiæ fuerunt, vt etiam oblata munera re- E futarent, bonam famam diuitias arbitrantes, & virtutẽ voluptatibus præponentes: & his fatis successum est, aut obierunt: sed nõ fati fuit, sed disciplinæ quæ etiã ipsius fati pædagogus est. Quo modo eni potest fati esse quod neque ante tempus habuit, neq; nunc habet? Et quidem nescio vt quid tantam inuidiam fato faciant, vt in omnibus gestis ipsum dicant authorem, cum sit & non sit. Vbi enim disciplina est, non est: & vbi consuetudo est, non est: & vbi casus est, non est: vbi autem videtur esse, timore legis vincitur, & libido enim metu compescitur, & quæstus pecuniæ propter deum promerendum repudiatur. In hac ergo parte negari nõ potest, quia nõ potest non esse quod vincitur, & tamen recte potest dici & in eoipso nõ esse, quia caret authoritate quod vincitur. Itaque dei legem qui sequitur, & consuetudinem tenet bonæ vitæ, huic cedunt omnia quæ dicuntur fata. Tantum enim potest consuetudo vt etiã bestias mitiget, Nã male viuere volentes, ipsi sibi fata constituũt. Per luxuriam enim & voluptatem fit intemperantia & inquietudo, quæ parit incontinentiam & iracundiam. Et scientes istud pœna dignum, vt immunes se faciant, pudorem passi fatis ascribunt, cũ de hac re cogitãtibus F adiutoriũ faciunt dæmones: quia & hoc statuũt, vt male cogitantibus tribuant effectũ: istos fata appellant, nõ intelligentes quia sunt hominis inimici. Nã si per sensus non subintrarẽt peccata ad animã, sed deintus nascerentur, recte omne quod delinquitur, fatorũ esse videretur. Cum autem videãt, per visum & auditũ & per reliquos sensus nasci concupiscentiã peccatorum, adiuuantibus inimicis qui suggesserunt faciendũ quod cõtrarium est, & non putatur quãdiu fiat. Dulce enim videtur cum fit, aut antequam fiat: perfectum autem apparet esse amarum quod fatis imputant. Quia autem potest vinci hinc aduertimus, Cogitatibus etenim nobis & de aliqua re soliciris, silent inimici & conquiescit libido, Nõ enim possunt suggerere occupatis nobis. Nũquid aliquis ad aliquam rem alicui dedito aliud suggerit? Non facit, sciẽs aut se non audiri aut aporiari quasi importune suggerentem. Ita & inimici quos cõstat esse dæmones: ij sunt enim dij Paganorũ, qui si viderint diuinis rebus nos occupatos, non se ingerunt ad contraria suggerenda, sed in insidiis sunt, quærẽtes occasionẽ

G qua ſe ingerant. Munimēta ergo ſunt animorum, meditatio aſsidua legis dei & operatio: quia ſi ocioſos nos viderint à rebus diuinis, excitantur ad ſolicitādos nos. Ipſi enim ſunt qui per carnem & ſanguinem ſeminant concupiſcentias. Quamuis enim habeat caro proprium motum originis ſuæ, quia non eſt ocioſa carnalis natiuitas, tamen in hac re accedit ad necem hominum adiutorium dæmonum. *Dæmonia diuerſa.* Diuerſa enim ſunt dæmonia, & diſparem habentia voluntatem. Quædam enim ſunt, quæ cum perturbant animos, elidunt corpora, Quædā vero admiſcentia ſe ſanguini, generant animis deſideria, Alia autem cordi hominis ſe copulantia, ſuggerūt cum blandiciis contraria. Nonnulla autem ſunt, quę ſola corpora obligant infirmitatibus, Sicut & illam filiā *Lucæ.13.* Abrahæ, quam dominus curauit. Hæc omnia ignorantes Pagani, fatum appellant: cum diuerſæ ſint cauſæ, & iſta ab inimicis procurentur, vt quacunque ex cauſa irritetur homo & ſubiiciatur paſsionibus. Sed fatum bonum appellant, cum bene temperata ſint corpora aut affabilitate commendantur, habentia gratiam quandā. Malum autem fatum eſſe, ſi plus caloris habeāt, aut humoris: aut ſi quis non ſit apſerſus gratia, ſed magis ad

H detrimenta paratus, quos infortunatos vocant. Fac vera eſſe. Videmus enim hæc etiam in animalibus vt plus habeant caloris: ſed animalia non ſunt rationalia ſicut homo, vt poſsint adhibita cura corpus ſuum temperare. Ideo enim imperator eſt corporis animus, vt gubernet illud retinaculis legis diuinæ. Ea enim quæ ſine impulſu carnis, ſiue ab inimico ſuggeruntur, non eſſe vtilia, lex oſtēdit diuina. Quam ideo adiutorio dedit de', vt dictantem inimicum mala, quaſi bona reſpicientes legis præcepta, illum intelligamus eſſe ſeductorem, quia aliud ſuadet quàm docet lex. Sic ergo frænatur corpus, vt quia feruet, minus illi detur & à deliciis retineatur. Sicut enim corpus febricitans ſi accipit eſcam aut potum, increſcit illi calor: ita & huiuſmodi corpora quæ ſanguinis feruore vruntur, vehementius exardeſcent, niſi fuerint gubernata. Igni enim ſi deeſt eſca, ſopitur. Animi eſt ducere corpus. Si autem dimiſerit illud vt eat quò vult, præcipitabit ipſum, ſicut equus furioſus negligentem ſeſſorem. Et quia corporis feruor plus exardeſcit, agentibus inimicis ad deceptionē animæ, quia non corpus deſiderat, ſed calore ſuo generat animæ deſideria, dei noſtri aſsiſtentia imploranda eſt

I ad tutelam vt prohibeat eos: quia non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinē, ſed aduerſus principes & poteſtates, *Ephe.6.* quibus amotis, facile erit carnis & ſanguinis motum comprimere. Extinguitur enim incendium ſi deſit materia per quam vrat. Illis autē eueniunt quę à Mathematicis dicuntur, qui credunt futurum quod dicunt. Illud enim agitur ſubtilitate dæmoniorum, vt ea efficiant quæ antiſtites illorum dixerunt futura, ne falſi detecti credantur. Circa eos vero qui reſponſioni illorum non commodant fidem, non præualet effectus eorum: quia neque ipſi tantum intenti ſunt vt ſatisfaciant eis qui illis non credunt: neque patitur deus facere illos per quod ſeducuntur fidentes de deo & non credētes diabolo. Omnia enim ſic deus inſtituit, vt ſecundum vniuſcuiuſque fidem eueniat, vt arbitrium liberum maneat voluntatis: ac per hoc qui deo credit ad auxilium eius confugiens, nihil ei præualere poterit: certus eſt enim in poteſtate eius eſſe quæ fecit, & non audet contra eum quem videt deum communem habere propicium. Certe fecit deus mūdum, & ſolem & ſtellas creauit, conſtituens eis curſus quibus gubernatur genus humanum: nunquid non habet pote- K ſtatem imperare illis vt aliquando aliud faciant quàm decretum habent? Sic enim ea condidit, vt voluntati eius ſubiaceant. Tunc demū curſus decretos exequuntur, ſi aliud minime fuerit præceptum: vt ſi rogatus ab iis fuerit quibus miniſtrant per id quod aut importunitate pluuiæ, aut nimia ſiccitate ſteriles fructus appareāt, iubeat temperari tēpus: aut ſi forte vt aſſolet, irato deo viuant homines: dum per luxuriam & vanitatem oberrantes non faciunt quod placet deo, diutiſsima ſuſpenſum pluuia, vt factum legimus ſub Helia & Heliſæo, fa- *3.Reg.18.* mem excitet ſuper terram, ſatisfactioneque placatus, annuat vt imbres irrigent aridam. Eodem enim modo moderatio mundi eſt vt imperium ſeculare. Quo modo enim quidam preſsi à rectoribus prouinciarum, ad auxilium imperatorum decurrunt vt erigantur: ita & homines ſi aduerſa ſibi viderint tempora, ſupplices ſe præbent deo, in cuius poteſtate ſunt omnia. Sed hoc Mathematicis non videtur. Aliud enim inquiunt fieri non poſſe quàm vt ſydera decretas ſibi impleant cauſas: & neq; reuocari neque ad aliud impelli poſſunt, ſed ſemel ſtatuta ſeruant officia. Hæc Mathematicorum aſſeueratio eſt, vt dicant fata immutari non poſſe, neque L precibus aliquid impetrari: quia ſemel deū dicunt ſtatuiſſe totius mundi rationem & miniſtris ſyderibus tradidiſſe, quæ neq; retro neque ante fieri poſſunt. Hic eſt error Mathematicorum, quo & deum pulſant. Per hāc enim aſſeuerationem negant aliquid poſſe fieri extra ordinem mundi, vt omnia quę in mūdo à deo facta leguntur, ſi à mundi lege diſcordant, negent credenda: illa autem aſſeuerant quæ iuxta mundi ſtatuta facta dicūtur: vt neque virgo peperiſſe dicatur, neque virga Aaron floruiſſe, neque fructum attuliſſe, neque Sara anus peperiſſe. Hæc enim mūdi ratio non habet, quia extra mundi ordinem à deo facta leguntur. Et quid mirum, ſi author mundi fecit quod non poteſt mundus? Sed tranſgreſſus videretur, aiunt, rationem quam ſtatuit, ſi aliter ipſe feciſſe dicatur quàm mundo decreuit. Age vero, mundo legem ſtatuit faciendi, aut generādi. Nūquid & ſi humilitas eius erat, ſi ſic faceret ſicut ab eo cōditus eſt mundus? Et vnde ab eo factum intelligeretur, ſi mundi lege feciſſet quod fecit? Vt autem intelligeretur à deo factum, non à mundo, alio ordine factum eſt. Certe ſoli decreuit, vt inceſſabiliter impleat ſtatuta ſpacia, nec habeat licentiam ſtandi. Nunquid qui hanc le- M gem ei ſtatuit, non ipſi licebit ſtatuere illum? Certe iudicibus ſtatutum eſt, ne liceat in reum datam ſententiam reuocare, Nunquid & ipſe imperator ſub hac erit lege? Nam ipſi ſoli licet reuocare ſententiam & reum mortis abſoluere & ipſi ignoſcere. Quanto magis deo licere debet quod mundo debuit concedi, quia creatoris ſui eſt famulus. Deniq; mundus per legem ſibi traditam occidere poteſt, viuificare nō poteſt: per intemperantiam cæcum creare poteſt, oculos illi reformare non poteſt, Imbecillem & ægrum facere poteſt, curare illū non poteſt: hoc enim ſibi deus reſeruauit, vnde appareat eum dominum omnium eſſe. Ad ſubruendum enim fatum pertinet, quia mortui ſurrexerūt, cæco nato oculi reformati ſunt, ægri & paralytici confirmati ſunt, & cætera, & quæ facta ſunt alia, vt confugientibus ad deum, ſi quid fati eſſe poteſt, impedimentum auferre non poſsit. Dicit enim Ioānes Apoſtolus, Maior eſt, *Ioan.9.* inquit, qui in nobis eſt quàm qui in hoc mūdo. Rogatus enim deus, etiam quæ ſtatuit amouet. Nam vtique ſtatuit in peccatores vindicandū: & tamen deprecantibus

A tibus ignoscit, quia ipsi soli licet ligare & soluere. Vnde cum soli statio concessa non sit, *Iosue.10.* sub Iesu Naue iussus est stare, & obediuit eius imperio, contra id quod sibi in ratione mundi fuerat præceptum. Sub Ezechia autem amplius factum legitur, *4.Reg.20.* quia vt Ezechias quod sibi promissum erat, verum esse non dubitaret, signũ tale accepit quod nouum esset & humanis auribus inauditum. Non enim sicut prius soli iussum est vt staret, sed vt reuerteretur retro, quod videns Ezechias certum haberet, eũ posse sibi quindecim annos addere ad vitam, qui de hora nona fecerat sextam. Et quia contra Mathematicos est quod Ezechiæ concessum est, Negāt enim posse addi ad vitā: signum iterum in hac re quod contra Mathematicos esset accepit, Impossibile enim asserunt, aliud astra facere quàm habent constitutum. Certe fati esse dicunt, seruum habere, aut non habere. Esto. Ab initio mundi hæc fata vbi erant vsque ad diluuium? & infra multa serie annorũ transacta, non fuit hæc conditio seruitutis. Aut nunquid ex Nini regis tēporibus hæc fata cœperūt, qui primus dicitur finitimis bella inferre cœpisse, & captos facere seruituti obnoxios. Vide ergo postea hoc esse inuentum, & nō esse fa-

B ti, sed actus dæmonum, quia si fati esset, ab initio mundi fuisset. Ipsa enim sunt sydera quę facta sunt in initio, & nunc manet cursus eorum, Et antea vita hominum agrestis erat, nec diuitiis studebatur. Quo modo nunc astrologi per astra dicūt diuites & pauperes fieri? Nunquid mutata sunt astra? At versutia & præstigiū est Satanæ, vt ea per stellas dicat fieri quæ angelis suis ministris operatur. Accedente enim tempore quo interitus ei appropinquat, maiora adinuenit per quæ peccetur. Ecce scimus laborasse fame Italiam & Africam, Siciliam & Sardiniam. Dicant Mathematici, si omnes hi vnum fatum habuerunt, cum inter centum ne quidem duorum fata sibi conuenire posse dicantur. Erubescant & taceant, & deo supplices manus tendāt, in cuius potestate sunt omnia. Sed in hoc forte surreptum est fatis. Quid dicemus esse de Pannonia, quæ sic erasa est vt remedium habere non possit? O infirmitas eorum qui fide pendula Christianos sese profitentur. Dum enim de promissis dubitāt, nec de iis quæ facta sunt cogitāt. Si enim ea quæ à Prophetis & Apostolis gesta sunt cōsiderarēt, nunquam fabulas Mathematicorum admitterent, Scirēt enim omnia in dei esse potestate, nec ter-

C rerentur quando bonis mala accidunt, quia in futuro iudicio remunerabuntur, memores Apostoli dicentis, *Act.14.* Quia per tribulationes, inquit, oportet nos intrare in regnum dei. Contentus enim & dei sui expectans iudicium, remuneratus etiā vindicabitur. Si enim in præsenti iudicari desiderat, aut omni auiditate præsentibus frui copiis, dubitat de promissa victa, ac per hoc in futuro inter perfidos deputatus pœna dignus habebitur. Mūdum enim deus propter exercitium fecit, & omnibus copiis honestauit, duas causas proponens, præsentem & futuram, cœlestem & terrenam, vt ad probationem esset homini: vt qui spreta futura vita præsentē eligeret, carni deputaretur: qui vero præsenti futuram anteponeret, spiritalibus dignus haberetur: & qui iniuste pressus potentia iniustorum, querelam deo deponeret vel resignaret, in futuro iudicio releuatus spiritali gloria honoraretur. Vnde nullus sanctorum in mundo gloriosus apparuit, neque præsentes dilexit delicias. *1.Timo.6.* Hinc Apostolus, Habentes, inquit, victum & vestitum, his contenti simus. Sed qui est Christianus etiam dolet si fœlix videatur in seculo, cum Christianorum di-

gnitas & fœlicitas non in terris promissa sit, sed in cœlis. D Quo modo Christianum se dicit qui non illic gloriari vult vbi promissum est, sed hic vbi prohibitū est? Si enim expediret præsentibus frui, non vtiq; hæc contemnentibus cœlestia promitterentur. Qua ergo spe Christiani Mathematicis aures commodant, cum audiant Ioannem Apostolum clamantem & dicentem, Nolite diligere hunc mundum, neque ea quæ in hoc *1.Ioan.2.* mundo sunt? Itaque si hæc sunt fidei vel legis nostræ præcepta, ne mundus diligatur, neque ea quæ in mundo sunt, quid est vt quidam nostrûm querantur contristati de aliorum fœlicitate quæ est in mūdo, quæ apud deum forte infœlicitas est, cum magis gaudere deberent, quia non illis mūdus præstat per quæ obligati teneātur humanis rebus obnoxii? Fœlicitas enim ista, securitatis facultate accepta, diuinorum caret solicitudine. Indiligens enim fit necesse est circa diuina oracula, qui omnibus necessariis refertus, vnde sit solicitus, non habet. Alia enim solicitudine incipere solent laborare huiusmodi, vt amplificentur in seculo, quod sine peccato nō potest fieri. Si propius autem aspiciatur, videbitur inimicus magis illorum esse mūdus quos beatos dicitur facere. Vix enim aliquis illorū cœlestia co- E gitat. Gaudendum ergo Christianis est, dum recte conuersantes premuntur in hoc seculo. Hic enim vincit seculum, qui contentus quo modo illi euenerit in hoc seculo, deo gratias agit, à quo hæc si qua denegantur temporalia, reddi speret æterna. Vt quid enim deus futurū iudicium statuit, nisi vt qui iniuste deprimuntur ad tēpus, vita æterna donentur, depressis iis qui per potentiam contemnentes aut non credētes futurum dei iudicium impunitatem esse scelerum arbitrati sunt? Sed fatorum assertores negant futurum iudicium. Si enim nascuntur qui boni sint, & econtra qui mali sint, quid laudas aut quid accusas, quando neque bonus cōgressus laborauit vt vinceret, neque malus negligens fuit vt perderet? Quidam inter priuatos fabulas venditant. Nā iudicibus oblati peccatores, nunquam ausi sunt crimina sua fatis excusare, sed semetipsos reos confitentes, iure se sententiam excipere non negant. Itaque legis authoritas rationem calcat fatorum: ita vt ne nominari quidem possint cum se commouerit lex. Quo modo autem euasuros se in perpetuum credūt, qui nequiter versati legis diuinę seueritatem studio quodam ad tempus fugiunt, non cogitantes authorem legis hinc dissimu- F lare non posse? Nam hic imago legis est, illic veritas. Et qui illudit imaginem, veritatem illudere non potest. Nunquid est aliquis locus sine deo, aut aliquis manus eius effugiat? Putāt autem blandientes sibi, quia qui hic euadit, iam securus sit. Et quo modo hoc iustū æstimant, vt aliis punitis in talibus causis isti euadant? Certe deus mundum constituit, & qua lege vteretur ostendit. Diligens enim opus suum ostendit ei viam, qua itur ad vitam, ordinans quibus ducibus vteretur, quia est & via quæ ducit ad mortem, Nunquid non ergo requirere debet, si ij quos ministros regni sui posuit, eo iure quo constituit populum eius gubernarunt: aut si populus edictum eius suscepit, aut à ministris fideles inuenti laude digni sint, aut infideles subdi pœnis? Similiter & populus lege seruata laudatur, aut contempta damnatur. Hoc ius suum, hæc causa exposcit. Quo modo ergo quibusdam displicet futurum iudicium credere? Sed hoc Mathematicorum inuenit amentia. Quo modo enim possunt futurum accipere iudicium qui præsenti repugnant, quia iudicium in natiuitate esse conten-

G dunt. Et quia natiuitati imputatur præmium, desipiunt ipsi qui cum quodam iudicio naturali bonos & malos non fieri, sed asserunt nasci, peccantibus retribuunt ne patiantur inulta esse peccata. Virgis enim malos & vinculis intus corripiunt, quos foris inemendabiles asserunt natos. An quis prudentum corripit, quos scit emendari nō posse? Quod quidem aut stulti esset, aut iniqui, Sed ne hoc ipsum fato dicant fieri, Quia si sub fato est, non facit quod vult, vt & ipsi naturale habeant vt vindicent in eos quos sciunt inconuertibiles manere naturaliter: & vere quia sic dicendum est, vt quicquid fati esse dicitur, stulticiæ deputetur. Quàm enim stultum est, vt cum dicant aliquem malum natum, nec illū bonum probant quem asserūt bonum natum? Quo modo enim potest bonus iudicari, qui rem iniquā facere deprehenditur? Quid enim tam iniquū quàm vt iniquus credatur qui negatur aliud potuisse facere quàm fecit? Et si omnia sub fato sunt, quo modo lex subintrauit quę nō sinat fieri quod fati est? Si enim tollatur lex, passim publice illicita fient, nec potentes poterūt ferri, nec erit libertas eorum: quia qui nunc non cogitat malum, sublato timore incipiet malus esse. Denique legimus legē
H malorum causa datam. Sed & hoc ipsum fati forte fuit, vt lex daretur? Et qua ratione fata subsistunt, si generant à quo destruantur? Quicquid fati est cōtradicit lex fieri debere. Carent ergo ratione si cōtraria sibi generant? Et iniqua sunt, quia nasci faciunt homines ad dānationem. Et quæ iniqua sunt, authoritatem habere non debent, quia omne iniquum punitioni obnoxium est. Aut ne forte legem nihil prodesse dicant, quia qui sic natus est vt malus sit, per legem non immutari potest: quod si est, lex superflue data est: & quo modo fata rē superfluam fecerunt nasci, quia nihil prodesset fato? Itaq; fata & pro se & contra se faciūt. Quod si ita est, stare non potest quod per inconstantiam rationis non tenet firmitatem. Sed ne propter hoc legem fata esse voluerūt, vt quos malos fata faciunt nasci, à lege dānentur, vt cōueniat fatis ex lege adhibere punitionē. Ad hoc quid erit quod dicatur, nisi quia & leges & fata proprio iudicio condemnari merentur, si pari iniusticia hoc elaborant vt occidantur, qui non sponte, sed fatis agentibus mala fecerunt? Ad hoc lex cōtradicit, quia fata propria professione damnanda sunt, Non enim negant eos qui
I mali sunt. Lex autem vsqueadeo aduersa est ipsis fatis, vt neget malos fati esse quòd mali sunt, sed illorum voluntatis, quamobrē illos puniendos rite constituit. Nihil ergo legi & fatis commune est, quando à lege negatur quod à fatis asseritur. Qua autem ratione nati dicētur, qui Mathematicos vrbe Roma prohibuerūt, quod ius seruatum non ignoratur, Et certe Pagani fuerunt. Quo modo fato fiunt quæ contra fatum sunt? Sed si est fatum, non facit contra se. Isti non habent fatum qui faciunt contra fatum: & si hi non habent fatum, non est fatū. Sed est, inquiunt, fatū vnicuiq; præstans qua morte moriatur. Quod si ita est, non est accusandus homicida, Nam & duplici genere se defendet, quia & ipse fatis agentibus hoc fecit, & ille agentibus fatis occisus est. Sed inter hæc lex pulsatur, quia punit oblatum homicidam. Simili quoque modo nascitur qui adulter sit, & quæ adultera, & cui fiat adulterium. Quòd si hæc sic se habet, & nunc lex tāgitur quæ punit adulteros: quod si vere fati esset, etiam ille puniendus erit qui tale habet fatum vt adulterium patiatur, Et ipse enim particeps inuenitur, quia fatum eius admisit vt fieret adulterium. Aequum ergo erat, vt aut simul condemnaren-
tur, aut simul absoluerentur. Inter hæc iniusta lex videtur. K
Ideo si à deo sunt fata, lex non erit dei, quia hoc nō solum deo, sed nec prudēti conuenit id damnare quod fecit. Sed quoniam nemo vnquam cōtra legem ausus est dicere, vel à deo hāc esse negare, fata à deo dici esse non poterunt, quia ista deus punit per legem. Quando enim damnatur quod fit impellentibus fatis, sine dubio fata damnātur. Sed animæ, aiunt, malæ ad hoc nascuntur vt male faciant. Esto. Sed non deberent malæ fato nasci, vt innocentes ab his possint occidi. Si enim illæ malæ animæ essent, nasci non deberent, sed puniri ne occiderent innocentes. Sed nō animæ quas malas fingunt, innocentes occidunt, sed fata quæ sic faciunt nasci homines vt occidantur. Ac per hoc non animæ, sed iniqua sunt fata. Et si iniqua sunt, à deo non sunt, ergo à diabolo sunt. Et si à diabolo sunt, simul dānanda sunt cum illo. Et quoniam discernere dicūtur singulis quo modo moriantur, aut ferro, aut laqueo, aut præcipitio, aut naufragio, vel aliter multis modis eadem præstant. Nemo enim potest solus ab omnium fatis discrepare. Quòd si quis inuentus fuerit discrepare, iam non est fati, sed euentus. Et si in vnius morte euentus est, erit & in multorum, & iam non erit fati. Anaxagoras in pilā L
coniectus iussu regis concussus expirauit, quod nō contigit vlli hominum. Et Sisari regi Allophylorū mulier *Iudic. 4.*
palum in tempora fixit, & ita reddidit spiritū. Hoc modo nemo est mortuus. Et antea cruci homines figebantur quod postea edicto prohibitum manet, Si fati erat, quo modo desiit? Quando enim quod fati est prohibetur & non fit, vincitur fatum. Aut si non erat fati, non fato homines crucifigebantur, sed iudicio legis. Et ita est vt non fato homines damnentur, sed cōuicti à malis suis operibus. Apud rusticos natus dicitur quidam tam formosus facie, quàm nemo vnquam fuit, Et quia vir bonus erat, ne cui in suspicionem veniret, qui etiam honestarum mulierum oculos illiciebat, faciem sibi septem plagis vulnerauit, vt pulchritudinē quæ ab omnib' desiderabatur, dānaret. Ecce quo modo si fata sunt, superata sunt. Sed forte dicatur, Naturæ fuit vt formosus nasceretur: fati vero, vt facies eius vulneraretur. Quod si ita est, iam non nascitur fatū, sed accidens causa est. Et si accidens est, non erit fati, sed cōsilij, aut forte euentus, quantum ad reliquas pertinet partes, Nam quid aliud est vincere fatum, nisi immutare naturam?
Quod si à deo vtiq; esset, nec immutari posset nec vin- M
ci. Legitur nāque cautum in quodam iuris libello, aliquando mulierem quinque peperisse: quo modo surreptum est fatis, vt huic soli hoc natura decreuerit quod non erat fati? Quod si fati fuisset, aliquantæ hac forte oneratæ fuissent. Et cum quidā ad peregrina loca proficisceretur, vxorem suam amico quem fidelem sciret cōmendauit, non vtique puero, sed maturæ ætatis. Qui vt diligentior custos eius esset, abscidit se ille, vt cum ea sine cuiusquam suspicione caute dormiret. Quid putamus, fati fuisse, an consilij? Sed quo modo fati fuerit quod contrarium est? Qui vincit enim quod natum in eo est, hic exinanit fatum, Et in studiis certe fatorum vertitur causa, vt sciat quis aliquid, aut non possit comprehendere. Omnes ergo senatores vnum habent fatū. Nullus enim senatorum sine literis est: & gentes quæ sine literis sunt, vnū habent, & omnes serui vnius sunt fati. Nemo enim seruorum est senator. Sed si quod nascitur, dicitur fatum, quicquid accesserit, extra fatum erit, At si quod accidat, ex fato venit, quare per laborē venit? Tunc enim diceretur fati, si inuito homini eueniret,

A niret, Quod enim euenit, sine prouidentia fatorum di-
citur:quod vero excogitatur,& diu pensatur, & exerci-
ciis mediis acquiritur, cur fati esse dicitur? Eunuchus
aliquis natus est,alij fiunt, vbi erit fatum? In illo credo
qui natus est,Qui fiunt quid dicendum de his est? Di-
uersum est enim nasci & fieri. Aut si hi facto facti eu-
nuchi sunt,ille cõtra fatum natus est eunuchus, Et qua-
re tam raro eunuchus nascitur, vt incredibile videatur.
Quædam mulier fuit in vrbe Roma,quam constat vn
decim maritos habuisse:& alius vir qui duodecim ha-
buit vxores,quæ fata sunt quæ his hæc decreuerunt:Nã
tempore Imperatoris Constantini manifestũ est puel-
lam in parte Campanię immutatã in masculum,& Ro
mam perductam:quæ hic fata fuerunt? Alia vt opinor
quæ vos nescitis.O si de hoc nomine taceretis, & ali-
qua euentui & casibus remitteretis, quædam prouiden-
tiæ concederetis. Nã tantum potest virtus & industria
animorum,vt non solum naturæ resistat, verum & se-
ipsam emendet aut inemendet, quia habet iudiciũ sui.
Traduntur enim mulieres Scytharum,quæ Amazones
dictæ sunt,cum viri earũ occupati bello longinquo diu
B abessent, propter sobolem se miscuisse seruis, & omnẽ
marem natum necauisse relictis fœminis, ita vt nulla
lanificio operã daret,sed ab ineũte ætate palæstra & ar-
mis imbuerentur. Harũ tanta virtus in rebus gerendis
fuit,vt per multam seriem annorũ regnantes, nonnul-
las gentes subigerent,Asiámq; omnem sub tributo po-
nerent.Quid ad hoc poterit dici?Nũquid hæc fata fue-
runt,quæ per tot annos sic gesta sunt,vt omnia quæ fa-
ti putantur esse,exinanirent?Primum,vt contra naturã
mulieres spretis viris regnarent. Deinde, quòd seruis
mixtæ sunt propriis. Tertio,vt omnes nati masculi ne-
carentur, fœminæ viuificarẽtur. Tanta eas prosperitas
est secuta, vt sine viris regnum cœptum magnis copiis,
magnis temporibus propagarent, Certe hoc factum à
constitutione mundi nunquam factum est,nisi in Scy-
thia tantum.Ne forte dicerent, quia cũ mundus inno-
uatur post annos mille quadringẽtos sexaginta,sic hæc
veniunt, Quippe cum mũdus iam sexto millesimo an-
C no agitur,quãdiu quod imitatus quis fuerit,facit.Nam
Crassus Agelastus dictus est, quia semel traditur in vi-
ta risisse.Cur Iunius Brutus est cognominatus, quia sa-
gaci consilio stultũ se simulauit,ne à superbo rege pro-
pter pecuniæ suæ magnitudinem occideretur. Tempo
re Constatini morionem se triginta annis finxit qui-
dam,qui Samatius vocabatur, vt Imperatorẽ sicut ipse
postea dixit à tædiis suis auocaret. Vbi est ratio fatorũ,
quando vnusquisq; quod vult,facit?Exclusa est.Illud au
tem quale est, quòd fatorũ assertores supplicationibus
sunt deuoti, cum sint his aduersæ? Nam & annos suos
his commendant,& de nuptiis,& de profectione quæ-
runt,& de emptionibus,& de dignitatibus.Quod si fa-
ti est,quid oras,quid supplicas,quod etiam te inuito fu-
turum est?Sed quæro, inquit,an debeam emere, Ergo
non in fato consistit, quod tunc facere debere te dicis,
si didiceris expedire.Nam si fati est, frustra quod velis
nolis,quæras nõ quæras, facturus es, oras.Quod autem
nec apud eosipsos fixa est ista asseueratio,idcirco incer-
ta tentant,ne aliud verũ inueniant quãm tractant. Sed
prudentiores qui inter eos videntur,non propter fata,
inquiunt,supplicamus, cum ea minime immutari scia-
mus,sed horum causa quæ iuxta fata sunt,ne faciãt no-
bis aliquid aduersum.Age vero,si nescio quis bonũ fa-
tum habeat & iuxta se sit aliquid quod videatur cõtra-
rium,quid poterit esse cum fatum bonũ immutari ne-

getur sicut & malum? Certe hoc quod iuxta fatum est, D
ne noceat supplicatur,Nocebit enim nisi fuerit suppli-
catum. Quo modo ergo illud fatũ immutari negatur,
quando hoc quod vicinũ est timetur? Nec enim time-
retur,nisi illud immutari posse crederetur. Sed quia in
eo magna causa consistit ne fatum mutari dicatis: sine
dubio, sine causa supplicatis. Videte autem ne hoc fati
sit quod supplicatis, quia sine malo solet esse quicquid
fato assignastis. Certe non mala res est supplicare, Cur
ergo non fati esse dicatur?Si ergo fati erat quòd suppli
cat,cuius erit supplicare, & non impetrare?Quia si fati
erat, impetrare debet quod supplicat. Si autem fati est
supplicare & non impetrare,stultum est fatũ, quia sup-
plicare facit hominem quem scit nõ impetrare. Quòd
si nescit an possit impetrare quod illum facit supplica-
re,improuidum erit fatũ & carens ratione: quia omnis
ignorantia insipientia est, insipientia vero stulticia est.
In hãc partem cadit omnis tractatus Paganorum. Vi-
derint Pagani qui circunfusa caligine nõ vident lumẽ.
Antiquo enim errore circunuenti,veritati quæ prius la
tebat,aures accommodare detrectãt. Quid de quibus-
dã Christianis dicemus,qui in saluatore seu saluatione
mutati pristini erroris vendicant vanitatem, in tãtum E
hebetati,vt ipsum deum sub fato egisse contendant, di- *Ioan.2.*
centes,Ipse dicit,Nondum venit hora mea:vt hora hęc
non voluntatis, sed fatalis conditionis fuisset necessi-
tas,cum ille voluntatis suæ horam significauerit,qua se
tradi permiserit.Denique ait, Potestatem habeo ponẽ- *Ioan.10.*
di animam meam, & potestatem habeo iterum sumen-
di eã.Cessat ergo fatalis necessitas, vbi potestas est vo-
luntatis.Et quo modo saluator appellatur à nobis,si fa-
ti sunt quę agimus,vel accidunt?Quia ideo saluator di-
cit, quia ostendit nobis viam salutis. Itaque si ob hoc
ostensa est,non fati fuit,quia prius latuit, Et quod fati
esse dicitur,ex improuiso venire contendũt.Hoc enim
fidei meritum est,quæ nõ potest dici ex fato,quia quod
creditur,aliis seculis auditum non fuit. Fata enim hoc
dicunt præstare, quod in conuersatione hominum ver
titur. Hoc autem qua ratione præstare posse dicuntur
quod ignorare deprehenduntur? Hinc est vnde Apo-
stolus ait, Quem nemo principum huius seculi cogno-
uit. Hi sunt principes & potestates, malos angelos sub *1.Cor.2.*
se habentes, qui sub nomine fatorum voluptates suas
efficiunt,pro vt eis libitum fuerit,sicut assolent malefi-
ci confiteri,Sunt enim quos diligunt, alios non amãt, F
quosdam vero odiunt,Et vnicuique hoc suggerit vnus
quisque quod diligit,quia & ipsi diuersas habent volu-
ptates, aliis libidinem diuersi stupri, aliis munera, aliis
voluptatem,aliis petulantiam,aliis iram:quibusdã aua-
riciam,aliis lucra, aliis damna procurant,aliis charis-
ma,aliis odia,necnon & impedimenta. Et aliquando
certis temporibus satiati quiescunt in ocio, Aliquando
vero ratione, aliquando occupatæ menti se non inge-
runt,quia non dominantur, sed subrepunt opportuni-
tatem quærẽtes qua capiant. Igitur voluntatis arbitriũ
liberum est,sed dum quodam desiderio negligẽtes cir-
ca nosipsos efficimur,solicitantes suadent nobis aduer-
sa: maxime si cogitare nos aliquid quod legis diuinæ
nõ est inuenerint, veniunt in eoipso adiuuantes vt im-
pleamus quod prohibet lex. Nã si timor dei in animo
sit,nec caro, nec sanguis, nec principes, nec potestates
præualerẽt, quia dei adminiculis sic eos persequuntur,
vt tamẽ non cũ laborant vincantur. Si autem potestatis
nostrę nõ essemus,quo modo diceret domin⁹,Petite &
dabitur vobis?Omnis enim qui petit, accipiet? Si ergo *Matth.7.*

G qui vult petere, accipiet, iã non est illud quod solet dici, Non quæ volumus, sed quæ data sunt habemus: quia voluntas à saluatore incitatur, vt petat & accipiat quod petierit. Fati autem hoc esse dicunt, vt siue petat siue nõ petat, fato tamen quod aut malum aut bonum est cõsequatur. *Matth. 9.* Dominus autem hoc excludens ait, Filia fides tua saluam te fecit. Non iam fati fit, quando fides percipit beneficium. *Marci. 9.* Et iterum, Si credis, ait, omnia possibilia sunt credenti: In voluntate vtique posuit meritum: quia fidei bonum est, non naturæ. Fides autem res accedens est, quę excitat ad exercicium voluntatẽ: vt quia in natura non est, voluntas quæ in natura est, suscepta fide, meritum ei collocet apud deum. Ita enim est natura hominum sicut lapis, qui cum ignem non habet in substantia, habet tamẽ in potentia, vt opere creet quod non videtur habere, quia non existit: sed quasi in semine ita est in potentia, vt per exercicium generetur, & si defuerit exercicium non fit: quia & semen nisi exerceatur, non generat, sed ipsum solum manet. Accessio ergo facit vt generet, Ita & homo fidem nõ habet in natura, sed semen fidei habet, quod nisi fuerit prouocatũ & excitatum, fructum non dabit: id est fidem non habebit. H Mathematicorum enim fatis credentes, fidei semen exterminant, quod & creatori & iusticiæ eius testimonium perhibet. Opus enim opificem cognoscit, & æquo iure amorẽq; & facto testatur. Fugiendum omnibus modis ab hac arte monemus: curiosi etenim eius, inimici dei sunt, & sine solicitudine nunquã sunt: semper enim suspensi expectant, quod minime certũ sciunt, Nos autẽ deum, qui de deo omnia prospera credimus, & si qua aduersa extiterint, eius nutu comprimi suppliciter oramus, securi de eius protectione, Nec tamen nescij, quia & si quid aduersum bene nobis agentibus euenerit, toleratum proficiet ad coronam.

CXVI. De ratione Paschæ, vnde Pascha dictum sit, & quo modo per sanguinem mystice celebretur.

Pascha, dilectissimi fratres, à passione appellatũ est, sicut docet nos traditionis huius præfiguratio quæ perfecta est in Aegypto per famulum dei Moysem, *Exod. 12.* dicẽte scriptura, Immolationis Pascha hoc domini est. Quæ ergo ratio est vt mysticũ sacramentum per sanguinem sit celebratum, & reparatio vitæ per mortem: vt cum mors augmentum facere se putaret, accepto sanguine saluatoris minorata deflueret, & cum virtute operatã se hoc existimaret, infirmata rueret? I Morti enim mors per op⁹ eius diuina procuratione inuenta est: vt quia semper mala vult, cederetur illi ad tempus: vt iniusticiæ suæ opere destructa, regnum sibi ablatum quæri non posset. Quanuis enim omnia possit deus, nihil tamẽ facit quod sit rationi absurdum, Iusticiam enim quam exigit, hanc & facit, nõ præsumens de potestate. Magna est ergo prouidentia erga genus humanum, vt iusticiam seruãs, sic ea quę iuste decreta erãt solueret, & hominem à morte erueret, quanquam non immerito teneretur. Sed quia inuidia deceptus fuerat diaboli, iustum fuit huic subueniri: dei enim sententia tenebatur, sed hæc operatus fuerat satanas. Vnde sicut iustum visum est hunc exuere, ita & iniustum erat per potentiam hoc facere, neglecta iusticia. Victus enim homo suadente diabolo, vt misericordiam acciperet, quasi accusator diabolus contradicebat. Vnde id actum est, vt iste qui in peccato hominis gloriabatur, peccans deprehenderetur, vt tunc demum reus factus, contradicere non auderet. Sic factum est, vt dei filius homo nasceretur, & iusticiam prædicans, diabolum incitaret, propterea quòd homines à vicijs eius prohiberet, ita vt & occideret eum qui peccatũ nesciebat, K Tunc peccasse & grauius quidem quàm homo quem accusabat inuentus est. Cum enim ex dei decreto propter peccatum hominem sibi vendicaret, quia qui peccat, ex parte diaboli est, inuentus est plus peccasse, cum eum qui non peccauerat interfecit, vt sibi vsurparet. Per mortẽ ergo morti interitus subintrauit, vt sanguis recuperaretur, sanguis effusus est: quia vt dixi, mortis author qui est diabolus, quoniam peccasse in morte Saluatoris inuentus est, sanguinem eius cum omnium nostrum amisit: quia sicut per vnum Adam peccãtem, omnes in morte tenebat, ita per vnum non peccãtem omnes amisit. Ergo sanguis saluatoris fusus iniuste, hoc præmium consecutus est, vt originis suæ sanguinem cũ triumpho recuperans, ad pristinum statum reuocaret meliorata substantia. Victa enim mors, ei qui illam vicerat, non potuit contradicere. Beatum itaque Paschæ mysterium quod per sanguinem nos redemit, morte per mortem deuicta, sicuti solet venenum veneno superari.

De Abraham & eius fide, qua meruit cæterorum fidelium pater appellari. *CXVII.*

Huius Patriarchæ fides tam præcipua & admirabilis fuit, vt cæteri homines iusti patrem hunc credulitatis dei iudicio fateantur, L Nec sit aliquis deo dignus & charus, nisi eius filius fuerit appellatus. Prærogatiua enim honoris ei⁹ ac meriti, fides est, quam cum rebus incredibilibus dare non ambigit, inter cætera etiam Saluatorem videre dignus extitit in spe tunc futuræ incarnationis, dicente & probante domino ad Iudæos, Abraham pater vester cupiuit vt videret diem meum, & vidit, & gauisus est. *Ioan. 8.* Qui enim merito fidei pater factus est, dignum fuit vt futurorum filiorum suorũ spem præuideret, quæ propicio & prouido deo hęreditatis gratia ab humano & pio patre in filios obsequentes redundaret. Videamus nunc quid credidit fides hæc, vt ad tantum honorẽ & gloriã diuino iudicio perueniret. Fidẽ laudauimus, sed quid credidit nondum diximus. Educens etenim hunc dominus ostẽdit ei stellas cœli & dixit, Si potes numerare eas? *Gene. 15.* Sic erit semen tuum: & credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iusticiam. *Roma. 4.* Non magnũ esset credidisse deo, nisi quod credidit, mundus non credendũ & stultum iudicet, quia istud in spe rerum naturæ non est. Vnde Abraham vnus è mundo quia hoc credidit, segregatus à mundanis, iustificatus est Hoc ergo credidisse perfidia mundanæ sapientiæ magnum facit, M contra cuius spem hæc credidisse maximi meriti est. Desperatio enim mundanorum, meritũ est & spes Christianorũ. Bonorum enim pręmium, causa facit malorũ. Fortior nãq; & plenior fides est, cum se incredibilibus magis committit, Hoc enim iã aridus & de vxore anicula semen se credidit habiturum, quod præ copia numerari nõ posset, Non hoc magis respiciens quod ostẽsum est, sed illum qui ostendit, mentiri posse non æstimans. Ideoq; deputatũ ei est ad iusticiam. Nam rẽ absurdam & quæ impossibilis scitur, hebetis est credere, nisi persona sit quæ credi istud suadeat. Vnde Abraham & admirabilis fidei est, & cordis periti, dum & illud credit quod incredibile est, & huic se cõmittit cui nõ credere & stultum est & periculosum. Fidẽ enim nostram hoc probat rationabilẽ, quia non de alio quàm de deo credit, posse ipsum quod promittit. Hoc ergo fidei propugnaculum est, hic triumphus. Quod perspicientes quidam mundi sapientes, quia rerum natura hoc non potest, stultum aiunt credere, Ignorantes, quia secundum Apostolum, Quod stultum est dei, sapientius est hominibus. *1. Cor. 1.*

A hominibus. Iuste enim stultos nos iudicarent si hoc de rerum natura crederemus, quod probatur non posse. Porrò autem ea quæ rerum natura non potest, nos deũ credimus posse, facturum quod promisit, Quæ hac re potest stulticia deprehẽdi? Si autem indignum deo est opus quod posse creditur, rectè fides hebetudini cõparatur. Quòd si dignũ est per id quod creaturæ impossibile est, cur non laudanda fides est quæ tantũ dat creatori, quantum creatura posse negatur? Magnus ergo & admirabilis Abraham, qui contra mundi sententiam deo credere nõ dubitauit, quia facere potest quod promittit. Natura Chaldæus, magister credulitatis apparuit: quamuis astrologiæ peritus, deum tamen præposuit humano consilio, dignum æstimãs si hoc credatur de deo, quod quo modo fiat inuestigari nõ possit. Infirmitatem enim suam dei potentia cõfirmauit, quia ad maiestatis suæ vnicam magnitudinem protestandam facere disponeret quæ impossibilia & inaudita sunt mũdo, quo facto ostẽderet se dominum creaturæ, vt creatura subiiceret se ei: cum hoc cæteris omnibus impossibile videtur, quorũ incredulitate plus sublimatur fidelissimus Abraham. Fides enim eius, incredulorum
B pœna est: incredulorum perfidia, gloria eius est. Nam fidelium est pater, & infidelium est iudex. Huius enim exemplo & boni æterna vita donantur, & malis æterna dabuntur supplicia. Illo enim tempore quo mundus adhuc sciẽtia paruulus erat, nec signis ac prodigiis quę ad fidem attraherent illustratus, deo contra scientiam suam fidem nõ denegauit. Sanctus ergo Abraham exẽplũ generi humano datus est fidelissimus: in ipso enim præfiguratæ sunt omnes gentes ad salutem venire per fidem: cuius vt superabundans incrementum fidei nosceretur, tentatur ac iubetur filium suum deo immolare, quod factum non erat vnquam. Et nec rei nouitate, turbatur, nec disputat an fieri deberet, deo iubente, parricidium, qui homicidium ne fieret comminatus est. Sic de dei voluntate intrepidus & securus, non cũctatur prouidum esse quod iubet deus: & hunc filiũ quem duo senes ex promissione susceperant præmium fidei meritorum iudicent, & in quo omnis spes ex promissione futuri seminis habebatur. Quod vt omni deuotione impleret, matri eius non indicauit, ne quod dicationi eius impedimentum afferret, sciens circa affectũ filiorum procliuiores in amore esse mulieres: ideoque
C celauit eam, non ambigens impleri debere quod iubet deus, vt hoc exemplo doceremur omni cura dei facere mandata. Si enim fidelissimus Abraham in re tã graui & aspera obediens inuenitur, quãto magis nos quibus illa præcipiuntur quæ possunt portari? O fides deo dicata, & spes in domino firma, quæ tam chara & suauis est, vt parentum ac filiorum affectibus præponatur,
Psal. 33. dicente scriptura, Gustate & videte quoniam suauis est dominus. Patriarcha autem noster fidelissimus Abraham quia Propheta erat, sciuit quid sequi deberet. Ideo secundum quòd dominus nunc dixit, tunc ille fecit, vt filio quãuis charissimo deum in dilectione præferret
Matth. 10. dicente domino, Si quis diligit patrem & matrem, aut filios supra me, non est me dignus. Vnde Patriarcha vt domino præ cæteris dignus existeret, occidere filium non recusauit.

CXVIII. Concio. De Iob quo modo nobis iusticiæ & innocentiæ proponatur exemplum.

Magna dilectio est fratres dilectissimi omnipotẽtis dei erga genus humanum, quæ intellecta quidem perducit ad regna cœlestia, non intellecta autem deducit ad inferos. Deus enim beneficium suum gratum vult esse & fructiferũ,

vt & nobis proficiat, & illum miseteri delectet. Igitur D quoniam bonus est, & omnes homines saluos vult fieri, exemplum nobis iusticiæ in Iob famulo suo demonstrauit, sicut præsens lectio testatur, quòd securi & malo carere & ad bonum venire poterimus, & non solum à pœna liberari, sed & remunerari. Quàm ergo admirabilis est sanctissimus Iob, qui ante legem literis editam in operibus suis exemplar legis ostendit, nulla in hac causa alicuius documẽta addiscens, sed natura ipsa duce, cui deus iusticiæ semen naturaliter inesse decreuit, vnde creatori reuerentiam pia deuotione seruauit. Quanta ergo laude dignus est, & quibus verbis facta eius debeant extolli, cui nõ ante legem, neque post legem parẽ possimus inuenire. Quamuis enim quis posset gesta eius imitari, non tamen cum eo conferendus est, neque ei similis iure dicetur, Non enim suum esset quòd talis extitisset, quia exemplum secutus est alienũ. Sanctus autem Iob cum nihil tale vidisset, neque voluminibus lectitasset, talem se præstitit, vt nullius aliquid in se collatum haberet, sed ipse cæteris conferret, formam præbens mirabilium gestorum ad deum promerendum. Quare & domini testimonio commendatur dicentis, Animaduertisti, ait, puerum meum Iob? Non Iob. 1.
est enim similis ei quisquam in terris verus dei cultor. E
Quis tantum potuit promereri cui tale testimoniũ dominus perhiberet, nisi hic qui non imitator inuenitur, sed author eorum quæ gessit? Vnde & verus dei cultor asseritur. Nulla enim potest similatio continentiæ veritatis in eo videri, qui ante se nõ habet talem. Omnis enim qui fingit, hoc fingit, quod cernitur imitari. Et his tamen omnibus potiora sunt quæ dicũtur. In his enim omnibus laudibus nulla probamenta tribulationũ fuerunt, sed propositum deo dicatum in exercicio & obseruationibus cõstitutum, quod quia ad coronam meritorum tentatori non visum est plenum, petit vt permitteretur ei diuersis tentationibus probare eius iusticiam, vt in multis constrictus, alicubi hæreret, & posset modũ excedere: quia ad hoc solent peccantibus diuersæ pœnæ inferri, vt quia nemo omnia potest ferre tormenta, aliquid illorum illiciat ei veritatis confessionẽ. Itaque permissum est tẽtatori omnia eius exterminare & perdere vsq; ad mortem filiorum: vt si damnum ferret boum, ouium non ferret: aut si & ouium ferret, camelorum amissionem non ferret, neque seruorum aut
totius substantiæ: aut si quia grandis animi erat & satis F
meræ deuotionis, his omnibus nõ vinceretur, certe vel affectu charitatis cogente frangeretur morte simul omnium filiorum. Sed quia ante legem datam vel editam, legem in corde suo scriptam habebat, nulla dãna, neq; orbitates minorem illum in dei deuotione fecerunt, vt formam daret ad deum ex toto corde super omnia diligendum. Quanta ergo dignus est gloria, qui ante legem, legem seruauit, vt lex quæ futura erat quo modo custodienda erat demonstraret, non in verbis, sed author in factis. Quia tentator irreuerẽs est, nec hæc gloria satis ei visa est ad probationem viri iusti, nisi aliud aduersus eũ machinaretur, quod sciret ab homine ferri non posse, Petit iterum vt illum ipsum sæuo vulnere Iob. 2.
percuteret à capite vsq; ad pedum vngues. Et cum hoc permissum esset, quia fides ei haberi nõ debet, præceptũ est ei, vt animam eius seruaret propter arbitrium, & ne quid violenter auderet in eũ quem rationis iure superare nõ poterat. Accepta igitur potestate recrudescente in se crudelitatis sæuicia, percussit virum iustum plaga magna nimis, vt nihil esset in corpore quod immune

G esset à vulnere, quod nemo hominum tolerare possit, nisi solus qui vincere potuit satanam. Et cù nec sic nequicia diaboli aliquod murmur cōtra deum viro iusto illiceret, memor pristinæ calliditatis suæ qua decepit Adam, sategit si posset & istum per mulierem decipere, quia facilius quis decipitur per domesticum. Et in his omnibus nihil proficiens, immo detrimentum faciens impudentissimus satanas, nō solum immobilem inuenit dei seruum, sed etiam magistrum. In ipsa enim necessitate positus, non tantum in dei timore durauit, verùetiam vxorem contraria suggerentē increpans, docuit omnia quæ deo permittente accidunt fortiter tolerare: quod ad duplicem pœnam pertinet improuidi satanæ, quia nec fuit quod voluit, & cū huic inuidit, alios fecit discere quod nec hunc scire volebat. Quantum enim prosit tētatio dei seruis, & obsit diabolo, hac lectione plenius edocemur. Cum enim putat se nocere eis, promouet eos: & cum vnum persequitur, multos ad virtutē prouocat. Videntes enim auxiliis dei hūc protegi, multi imitatores eius existunt. Lucrū ergo volens facere, perdidit: Semper enim furor eius damnosus est. Nam cum persequitur iustos ne munerentur, digniores

H eos facit, Et cum zelatur sanctū Iob, duplicauit ei meritum in cœlo & in terra, qui & hic auctus est, & in cœlis cum saluatore receptus, vt ista omnia ad sanctorū pro-

CXIX. ficiant gloriam, ad diaboli vero pœnam. De Tobia ferè idem disquirit. Tanta prouidentia est domini dei circa nos, vt errare nos nolens & legē & exempla bonorum operum daret, quibus modesta & trāquilla agi possit vita cū dei timore. Qui enim author vitæ est, non vult vnq; opus suum morti esse obnoxiū. Quamuis natura ipsa legis non expers sit, tamē quia dominus bonus & misericors est, vt maior notitia eorum esset quæ sequenda & illorum quæ vitanda sunt, literis & exemplis ostēdit, sicut præsens lectio testatur. Dei ergo famulus sanctus Tobias post legem exemplū nobis datus est, vt quæ legimus, quo modo fiant sciamus, & si tentationes aduenerint, à dei timore non recedamus, neque auxilium aliūde quàm ab eo speremus, me-

Psal.36. mores scriptum esse, Pusillus fui, etenim senui, & nunquam vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Nunquam ergo decipi potest, qui tota mente sperat in deum: licet ad tempus tribulationes ortæ fuerint per insidias satanæ, exempla nos docent sanctorū

I virorum, neq; à deo permitti, nisi ad incrementum meritorum nostrorum: quia si æquo animo fuerint baiulatæ, hic nobis dabitur consolatio cum effectu, & in futuro vita æterna cum gloria. Deus enim noster qui iu-

Roma.2. stus est, & personarum acceptio apud illum non est, tētari nos permittit, quia nos diligit, vt post laborē possit nobis præmia dare amplissima. Deniq; Apostolo vt tētationes ab eo cessarent deprecanti, dominus ait, Suffi-

2.Cor.12. cit tibi gratia mea, Nam virtus in infirmitate perficitur. Hinc subsecutus ait, Cū infirmor, tunc fortior sum: & gaudeo, inquit, in tribulationibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Quàm ergo laudabilis sit sanctus Tobias, scriptura docemur, cuius deuotionem nec captiuitas minuit, nec oculorum amissio quo minus deū benediceret persuasit, neq; exhausta substantia à via iustitiæ & veritatis auertit, Necessitas enim probat iustū: in egestate æquitatem seruare, vera ac perfecta iusticia est, Vnde enim quorundā deuotio minuitur, inde augmentū fecit laude dignus Tobias. Inopia enim, inquit, humiliat virum, & qui humiliatur, nō potest seruare iusticiam. Sancti autem Tobiæ erectus ad deum animus, nec captiuitate fractus est, nec inopia humiliatus: quia K
contra edicta occisorum corpora sepulturæ mādabat, & de dei largitione securus, de ipso exiguo misericors, & sciens hanc magis placere deo misericordiā quæ de exiguo fit, Sicut & vidua illa fecit quā dominus in Euā- Luce.21.
gelio collaudauit. Hic enim vere fidelis est, qui non dubitat de promissis dei, qui de paruo largitur. Spe ergo futurorum animū suum consolans, deo dicatus Tobias in tentatione robustus & fortis inuentus est, ostendens in necessitate plus in dei timore vigilādum, quia si necessitas ad dei auxiliū nos impellit, quanto magis securitas. Certi ergo sancti viri, quòd deus iudiciū sibi eorū omnium quæ in hoc mūdo fiunt exceperit, tribulationes & dāna & reliqua exercicia vel contumelias, nō tātum non ægre tulerunt, sed & gratanter acceperunt: sicut & nostri Apostoli, qui cæsi gauisi sunt, quia digni Actor.5.
habiti sunt pro nomine Christi contumeliā pati. Indicia enim meritorum futurorū exitia sunt, quæ iniuste fiunt fidelibus siue in tribulationibus siue in contumeliis. Itaq; intantum deo placuit iustus Tobias, vt duplici genere meritorū suorum consequeretur mercedem: & in præsenti enim quod amiserat ministro angelo recuperauit lumen, ac ditatus est etiā copiis quæ ad præ- L
sentem pertinent vitā: & in futuro hæres regni cœlorū est factꝰ, Vt in hoc doceremur, quia qui toto corde dei legi obtēperat, nec de dei promissis dubitat, & in hoc seculo copiā sæpe auget deus, & in futuro donat illum vita æterna. Est etiā aliud quod nos inuitat ad diuina obsequia, Sanctus enim Tobias non solum iusticiæ suæ merita consecutus est, quia accedit ad cumulum gloriæ eius, etiā ex eorum bonis qui imitatores eius existunt. Imitatoribus enim exēpla laudatur, Quod nobis quoq; poterit prouenire si sic vixerimus vt dignum sit & nos imitatores habere. De ieiunio & eius obseruatione. CXX.

Congruum est fratres charissimi, deuotissime dei sacerdotum, præpositū plebis Christi, exhortari populum sub cura sua positum in doctrina sana, sicut mādat Apostolus, vt opus fidei, pro tēporis obseruatione, om- Titum.2.
ni cura diligentiq; alacri & deuoto animo faciamus. Ieiunia etenim quæ nunc imminente die festo Paschæ celebranda sunt, quid proficiant, quāuis non lateat, tacere tamen nō debet. Incitatur enim deuotio, quādo ea quæ licet non ignorentur, recensentur tamen, Tale enim est ingenium naturæ nostræ, vt torpescat si vsus destiterit lectionis, Quia sicut ferrum, nisi vsum fuerit, M
æruginem generat, ita & anima nisi frequentius diuinis exerceatur lectionibus, nascentur illi peccata. Hinc est vnde in Psalmo hunc dicit beatum, qui die noctéq; le- Psal.1.
gem domini meditatur. Deniq; quamuis nota sint diuina eloquia, tamē cū fuerint sacris voluminibus memorata, sic illa deuotum pectus suscipit quasi noua. Excitatur enim desiderium animæ erga opera salutaria. Vnde Apostolus ad Timotheum inter cætera, Vt resuscites, inquit, gratiam dei quæ est in te. Igitur necessaria sunt 2.Timo.1.
nobis ieiunia, sicut vulneribus medicina, Medelam enim conferunt vitæ perpetuæ, ita tamen vt duarum rerum testimonio commendentur, id est oratione & misericordia. Ieiunia ergo intemperantiam corporis mitigant, motus aduersos reprimunt, pressuram animæ auferunt, sicut ait dominus, Nolite dediti esse in esca & Luce.21.
crapula, ne grauentur corda vestra. Cū enim anima ab esu & potu nimio fuerit liberata, tūc se melius recognoscit. Sicut enim in speculo sordido nō se talem homo aspicit qualis est, ita & si esca & crapula fuerit grauatus, alterū se sentit quàm est, Tunc excitatur libido, accenditur

A cenditur ira, inflammatur superbia, generatur luxuria.
Ephe.5. Vnde Apostolus, Nolite, ait, inebriari vino, in quo est
luxuria. Quod si temperanim fuerit corpus, interposito
ieiunio cognitione sui recepta, anima intelligit qua de-
uotione obsequi debeat redẽptori. Magna ergo ex par-
Hester.4. te ieiunia sunt necessaria. Sub Hester etenim regina cũ
&.5. Iudaicus populus in periculo posit᷒ esset, ieiuniis suffra-
Ionæ.3. gantibus liberatus est. Et Niniuitæ cum euersionis suæ
præscriptum diẽ à Propheta audissent, ieiunio indicto
euadere meruerunt. Et iusti ac Prophetæ nostri, quãdo
à deo aliquid inpetrare volebant, ieiunio se humilia-
Psal.34. bant, dicente Dauid, In ieiunio humiliabam animam
Matth.4. meam. Nam & saluator, cui opus non erat, vt nobis ex-
emplum daret, ieiunauit. Itaque nulli dubium est, pro-
desse ieiunia. Sic etenim ostendit se homo velle impe-
trare quod postulat, cum se affligit ieiunio. Vnde dictũ
Tobiæ.12. est, Bona est oratio cum ieiunio. Vt accepta ergo posit
esse oratio, consortium vult secũ habere ieiunij. Et quia
nihil horũ sine pietate firmũ est, adiecit, & eleemosyna
cum iusticia: vt eleemosyna seruata iusticia, commẽdet
orationem cum ieiunio. Denique orationem & ieiuniũ
B Cornelij misericordia commendauit. Ipse enim abun-
dans opibus seu copiis, ieiunabat, sed & non habentes
pascebat, vt illorum saturitas, ieiuniũ eius faceret acce-
CXXI. ptabile. Nõnullis ergo indigere, & nõnullis carere de-
bet ieiunium, vt posit mereri quod postulat. De
paschate, quo modo laudabilis & gloriosa sit solẽnitas
eius. Sanctum & salutarem diem Paschæ, & omni
laude prædicãdum, quo mors deuicta est, diabolo reg-
num ablatum, sacramẽtum dei manifestatum, decretũ
quod aduersum nos erat, euacuatum, tartari ianuæ cõ-
fractæ, vincti soluti, clausi remissi, cęci illuminati, impe
riti scientia donati, impij facti misericordes, iniquis &
iniustis peccatorũ data remissio, inimicorum recon-
ciliatio, erroria emẽdatio, veritatis declaratio: deo filij
ex perditis acquisiti, superbia depressa, humilitas exal-
tata: pauperes ditati, diuites exhausti: montes deplana-
ti, valles repletæ, colles prostrati: impudentia calcata, ve
recundia compta: animabus ad cœlum data facultas, li-
bertas reddita, dirupta ac resoluta captiuitas: torpuerũt
tenebræ, confusa est malicia, purificanis squalor, satanas
deiectus, inanitus infernus: dominus noster Iesus Chri-
stus verus dei filius approbatus, caro ad confusionẽ pru
C dentium mundi in cœlos sublata, cœlestia terrestria &
inferna vnius dei & domini demonstrata. Itaque fra-
tres charissimi, hunc diem festum colere & venerari
debemus deuoti deo cum modestia vitæ & animæ lę-
ticia, turpia & inhonesta vitãtes vt ad fructum Paschæ
venire mereamur per Christum dominũ nostrum, cui
CXXII. est honor & gloria in secula seculorum. De prin-
cipio, quid sit principium cum dicitur Ioannis primo,
In principio verbum. Et Genesis primo, In principio fe
cit deus cœlum & terram. In principio erat verbum,
Quid est in principio? Quoniam legimus & in veteri-
bus libris, In principio fecit deus cœlum & terrã. Et in
epistola eius cuius Euangeliũ est de cuius principio ali-
quid conamur edicere, eodem sensu significatũ est. Ait
1.Ioan.1. enim, Quod erat ab initio. Epistola ergo & Euãgeliũm
vnũ habent sensum. Aliud enim est quod in veteri ait,
Gene.1. In principio fecit deus cœlum & terram: & aliud cũ di
Ioan.1. cit, In principio erat verbum: Et, Quod erat ab initio. In
principio enim esse, & ab initio esse vnũ significat, quia
ab initio quod erat, nõ cœpit esse. Qui enim incipit es-
se, ab initio non erat: & ideo subiicitur, initio: id est vt
inter cætera in ordine prius sit: quia ipse initio factus,
alios cœpit post se habere qui post illum sunt facti, Si- D
cut legimus, quia in principio fecit deus cœlũ & terrã:
nõ dixit, in principio erat cœlum & terra: quia cum nõ
essent, & disponeret deus facere mũdum in principio,
hoc est inter cætera quæ ad mundi fabricã profecerũt,
primum fecit deus cœlum & terram, quia principium
initium est inchoãtis aliquid quod sit primum in ordi-
ne. Illud autẽ quod dicitur, quia in principio erat, id est Principium
verbum, ante inchoationẽ creaturæ supernæ & infer- quid sit.
næ significanir fuisse: vt non vtique inter hæc quæ crea
ta sunt prius factũ intelligeretur, quia in principio erat
cum deus disponeret facere creaturã. Ergo si in princi-
pio erat, id est ante omnia erat, semper erat. Ideoque &
verbũ erat, Vbi? Apud deũ, inquit, vt non indigne initio
subiectum minime æstimaretur, quod semper erat a-
pud deũ. Cõuenit enim, vt quod ante omnia apud deũ
erat, nulli subiciatur initio. Vnde adiecit, Et deus erat
verbum, Nũc ostendit aperte, quia quæ supradicta sunt,
congruunt verbo: quia deus est, inquit, verbũ, & de deo
aliter non oportet sentiri quàm vt semper dicatur fuis-
se. Si enim cœpit esse, creatura est: si creatura est, deus
nõ est. Quicquid enim est, aut deus est aut creatura est:
ac per hoc dei nomen non competit creaturæ, sed quia E
cũ nõ cœpit esse, erat, digne dicitur esse deus apud deũ.
Aut ideo dicitur semper fuisse, quia non ex se, sed ex
deo deus est. Quamobrem & nomen eius dicitur verbũ
dei, sicut fides eiusdem Euangelistæ in reuelatione sua
demõstrat. Ait enim inter cætera, Et nomen eius est ver Apoc.19.
bum dei. Vt enim nõ ipse ex quo sunt omnia significa-
retur, sed per quem sunt omnia, id est non pater, sed fi-
lius, verbum dei appellatus est, Vt quia deus sine verbo
esse nõ potest, hic qui verbum dei dicitur, semper apud
deum fuisse credanir, Et quia verbum non est extra eũ
cuius verbũ est, hoc verbum quod apud deum erat non
aliunde, sed de deo esse significatũ, intelligatur, Et quia
de deo est, nõ absurde deus dicitur, Itaq; non duos deos
facit deum fuisse apud deũ. Si enim essent duo, diuersi
essent natura, nec vnius volũtatis. Si enim nos homines
cum vnius sumus naturæ, diuersæ tamen sumus volun-
tatis, quanto magis vbi diuersitas non est naturæ neque
voluntatis, deus apud deũ dicetur. Deus enim qui apud
deũ erat & est, non ex se habet ꝙ deus est: ĩi quo minus,
nec apud deum deus esse diceretur, neque dei verbum
deus verbum appellaretur: sed quia quod de deo est, nõ
aliud significat esse quàm deus est, verbum dei deus est F
nũcupatus, vt quia verbũ dei dicitur, ad alterum deum
nõ refertur. Quod autẽ deus vocatur ideo fit, ne ad iniu-
riam dei proficeret, si quod de deo erat, deus minime
diceretur. Igitur & vnitas dei seruata est & debita ho-
norificẽtia reddita: quando nõ in propriã gloriam ex-
ceptus est hic qui de deo deus est, sed in eius de quo de᷒
est. Propterea de verbo incipit loqui Euangelium prius
quàm loquatur de deo patre, quia quęstiones nõ de deo
fiunt, sed de verbo dei. Nemo enim dubitat de deo, sed
de deo qui est de deo deus. Omnis enim lingua cœle-
stium & terrestrium fatetur vnum deum, sed in sacra-
mento vnius dei turbatur. Trepidat enim audiens deũ
dici verbũ dei: corporalibus enim modis pulsatur, quia
verbum hominis homo dici non potest: cũ vtique deus
natura sit simplex, non membris compositus, neque qui
intus habeat & foris, neque ante & post, aut summum,
& imum, sed si potest dici totus per omnia: id est nus-
quam varius vel absimilis, Vna autem claritas eius est
immensa. Nam si ignis nõ habet anteriora & posterio-
ra, aut intus & foris, quãto magis creator eius. Itaq; quia
omne

G omne quod deus est, totum vnum est, nō discrepat cū quod de deo est, dicitur deus. Ex parte ergo humano exemplo, & ex parte non humano, dei filius qui est verbū dei, deus est. Ea enim ratione qua filij hominū homines sunt, dei filius deus est: sed quia ex commixtione filij hominum homines sunt, nō hoc exemplo filius dei deus est: quia ex simplici deo simpliciter natus est. Et quemadmodū verbum nostrum ex nobis est, hoc exēplo intelligitur verbum dei, esse de deo. Sed quia verbū nostrum non est hoc quod nos sumus, non hac ratione verbum deus de deo est, quia verbum dei res est, nō sonus qui deperit. Nec enim quia cōmunia vocabula nobis & deo sunt, vna ratio erit nobis & deo in rerum effectu. Nam legimus, In principio fecit deus cœlū & terram, Quo modo fecit? Nūquid sicut nos manu facimus opera? Et in subiectis. Et dixit, inquit, deus, Fiat lux, & facta est lux. Cui putamus locutum esse deū? Quia nō vtique homini locutus est, sed ei qui posset facere, qui etiā hominem facturus erat sicut & fecit. Sed quo modo locutus est? Nūquid sicut nos loquimur organo corporali? Absit. Vides ergo quòd vocabula quidē nobis & deo H communia sunt, sed discrepant in effectu. Aliter enim deus facit quàm facimus nos, & loqui dicitur, sed non more nostro. Sic & verbum dei non tale verbum sicut nostrum, quia nostrum postquam fit, non est, illud autē manet. Quod autem tale verbum est quod audit & loquitur & operatur? Non solum autem verbum dei est, sed & virtus & sapiētia dei, hoc est filius dei: qui quantum ad effectū pertinet, filius dicitur dei: quantum autē ad locutionem qua nos alloquitur deus per ipsum, verbum dicitur dei: quantum vero ad sapientiam qua nos deus docet per ipsum sacramentum suum, sapientia dicitur dei: quantū autem ad operationem qua per ipsum omnia fecit & facit deus, virtus dicitur dei. Hoc nulli alij posset competere nisi filio dei, Propterea enim ꝙ ex deo deus est, omnia dei habere dicitur, Nascēdo enim omnia cōsecutus est dei, Nec enim cōueniens erat degener dici verbum dei, & virtutem & sapientiam dei, hoc est enim deus verbum, virtus & sapientia. Christus autem quia totus de toto est de deo deus, & sapiētia dicitur dei & virtus & verbum: hoc est deū esse de deo & apud deū, Propter quod ait, Hoc erat in principio apud deum. Ad euincēdas enim incredulorum mentes coa- I cta scriptura erupit, vt ostenderet Christum esse deum, cum omni loco propter vnitatē dei, intelligi vult Christum esse deum. Nūc autem aperta voce dicit eum esse deum & semper fuisse apud deum, sacramentū patefaciens dei, Ne deus omnino solitarius putaretur, declarauit non propterea vnum dici deum vt solitarius estimaretur, sed licet duę vel tres personæ essent, tamen nō præiudicaretur vnitati, quia quod deus est, ad illum ipsum refertur quia vnus est, quanuis omnia dicantur ex deo. Sed aliud est quod proprie extitit de deo, & aliud quod nutu deforis creatū est dei: hoc est aliud est quod de substantia eius processit, & aliud quod nullo modo esset nisi voluntate eius creatū esset, Quia quod de substantia dei est, nunquam fuit præter eius substantiam, quod vero creatum est, tunc cœpit esse substantia cum creatum est, Ac per hoc initium non habet trinitas sola. Declaratio igitur mysterij merita fidei minorauit, quia quāto occultius est quod creditur, tāto magis propensior credentis est merces & minor pœna diffideotis. Declaratio autem mysterij sicut minora fecit merita credentibus, ita maiores excitauit diffidentibus pœnas, Manifestior enim lex plus facit reum, Nam suffecerat testimonium Saluatoris quo sibi proprium patrē K dixerat deum. Quis enim credentium dubitaret nihil à patre differre in substantia filium? Sed quia hæreticorū peruersitas infidelitatis cōmentis fidei iura pulsare cœperat, aliter accipiēdo filium dei quàm prædicatur, additum est & ad faciendam manifestationem, hunc ante omnia apud deum fuisse, & deum esse, vt declararet quod filij veri ratio mystice continebat: per quod diuina clementia humanę infirmitati prouidisse videtur, vt aperiret quod clausum potioris fidei meritis reseruauerat, Vnde adiecit dicens, Omnia per ipsum facta sunt, vt si quis ex superioribus in aliquo ambigeret, quia angusta est intelligentia hominū ad diuinas res capiendas, ex his capax fieret cum audit, Omnia per ipsum facta sunt: vt nō vtique facturam ipsum putaret, quia omnia per ipsum audit facta à deo: si autem & ipse esset factura, non omnia per ipsum facta à deo dixisset, Nec enim ipse se fiebat. Quod vt adhuc absolutius traderet, adiecit. Et sine ipso, inquit, factum est nihil: hoc dicens, excludit omnem controuersiā & argumēta terrena: quāmuis non desint qui diffidant, tamen quia sine ipso nihil factum ostendit, nullo modo illum facturā esse suspicari debere edocuit. Quo modo enim dici po- L test ipse esse factura, cū nihil dicatur deus sine ipso fecisse? Si enim fecit, mentitur scriptura. Sed absit. Fidelis enim est scriptura: quæ vt errorem amputet quanta potest vtitur manifestatione ad salutem hominū redimendam Deniq; subiecit, Quod factū est in ipso vita est: in ipso, id est in verbo quod factum est vitam esse significat, Sicut & ipse dominus ait, Sicut habet pater vitā in semetipso, ita dedit & filio vitam habere in semetipso, Nō quia verbū sine vita erat, & postea aut data aut facta est in illo vita, sed ipsum verbum vitā vult intelligi esse. Si de patre deo potest dici ꝙ aliud ipse est, & aliud in se habet, ita etiam de filio eius, Quia sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit filio vitam habere in semetipso. Humana enim eloquia non sunt idonea ad res explicādas diuinas, Ideo viciosum videtur quod dicitur, vt cū factura non sit dei filius, in ipso dicatur factum quod est. Et si dixisset, quod genitum est in ipso, etiam sic viciosum videbatur. Sed vt substātiam generationis eius ostenderet, opus in ea factum quali vti potuit sermone, per quod existeret demonstrauit, quia generatio eius vitam in se habet. Nos enim viuimus qui- M dem, sed nō possumus aliis dare vitam: quippe cum nec in potestate nostra sit eadem vita. Ille autem ideo dicitur vitā in se habere, quia potest viuificare & creare quę vult vt sint & viuāt, Ad hoc enim natus dicitur, vt omnia posit facere quæ facit pater, quia sic habet vitam in se, sicut habet & pater. Hoc enim est, omnia per ipsum & in ipso fecisse, sic eum genuisse, vt haberet in se vitā per quem omnia posit facere: non quia ipse aliud est q̄ vita, sed dū hoc potest vita eius vt & viuat, & alia posit creare quæ viuant, vitam dicitur habere in semetipso. Nos enim viuimus, sed nō habemus sic in nobis vitam ipsam, vt etiam aliis demus vitam. Quę sensum & Apostolus Paulus memorat inter cætera dicēs, Qui est imago inuisibilis dei, primogenitus ante omnem creaturā: quoniam in ipso condita sunt omnia in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt. Conueniunt autem Euangelia in hoc duorum Apostolorū Ioannis & Pauli, eadem enim dicunt: quia filius dei ante omnem creaturam genitus est vt crearet potentias spiritales, & mundum & quæ in eo sunt

Gene.1. Ioan.1. Ioan.1. Ioan.5. Coloss.1.

A sunt visibilia. Quod enim dixit Ioannes. Quia quod fa-
ctum est, in ipso vita est, hoc idem significauit & Pau-
lus dicens, Quia in ipso condita sunt omnia in cœlis &
in terra, Et in subiectis, Omnia per ipsum & i ipso crea-
ta sunt. Per ipsum creauit, quia in substantia idem deus
est, hoc est pater in filio in ipso verbo, quoniam sic ge-
nerauit filium vt haberet potentiam faciendi omnia vi
sibilia & inuisibilia. Hoc fuit fecisse in illo vitam, vt &
viueret, & vitā aliis præstaret viuendi, intelligendi, agē-
di: & cæteris animantibus secundum quod voluit qua-
si imago dei, Dum enim imago dicitur dei, ad vtrūque
refertur, quia & per expressam natiuitatem plenam ha-
bet in se similitudinem patris, & potest quicquid potest
& pater, & verū sit patrem videri in filio, qui est imago
inuisibilis dei. Nunquid quia patrem inuisibilem dixit,
filium visibilem fecit, cum hoc vtique sit filius per natu
ram quod & pater? Et cum creatura cœlestis sit inuisibi-
lis, quāto magis creator eius? Sed hoc significauit quod
in cœlis est, non quod in terra, quia quamuis filius inui-
sibilis sit, illic tamē, id est in cœlestibus videtur ab Apo-
Ioan.17. stolis vel cæteris talibus, de quibus dixit. Pater volo vt
Matth.5. vbi ego sum & isti sint mecū & videāt claritatem meā.
B Et alibi, Beati, inquit, mūdo corde, quoniam & ipsi deū
videbunt. Hoc est patrē in filio, deū in imagine, quod
est deum in deo. Sicut corporalis rei corpus imago est,
ita & dei deus imago est, Quia exemplum est pater, fi-
lius vero exemplum de exemplo, quod cōmunicat spi-
Ioan.16. ritui sancto, Quia de meo, inquit, accipiet. Ideoque in fi
lio videtur de⁹ quasi sua imagine. Sicut enim nemo di-
Apoc.5. gnus inuentus est aperire librum, & signacula eius nisi
verbum dei: ita & deū patrem nemo videre dignus est,
neque natura neque meritis, nisi verus filius. Nihil et-
enim mediū est quod obstet inter patrē & filium, ipso
Ioan.6. nobis teste qui ait, Neque enim patrem vidit quisquā,
nisi qui est à deo, hic vidit deum. Sed si in filio videtur
pater, quare nemo dignus dicitur videre deum, cū vi-
deatur in filio, quia nihil differt à patre filius? Nihil pla-
nè differt in substantia, quia verus filius est, Differt au-
tem in causalitatis gradu, quia omnis potētia à patre in
filio est, & in substantia minor nō est filius: authoritate
tamen maior est pater ipso domino testante & dicēte,
Ioan.14. Si diligeretis me, gauderetis vtiq;, quia vado ad patre,
quia pater maior me est. Quem etiam modum custo-
Roma.12. diens Apostolus Paulus. Vnus, inquit, deus pater, ex quo
C omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus, per quem
omnia & nos per ipsum: Vt primus gradus sit, ex quo
sunt omnia: secūdus, per quē omnia: tertius, in quo om-
nia. Et quia nullus ex his degener est, in vnitate dei si-
gnificati sunt, dicente Apostolo, Quoniā ex ipso & per
ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula secu-
CXXIII. lorum. Vtrum Adam spiritum sanctum habuerit.

Comperi quosdam ex fratribus nostris, non plene
discussisse scripturas, sed simplicitate animi asseuerare
quod Adam factus sanctum accepit spiritum quē pec-
cans amisit, sicut nunc datur credentibus, Hac ducti ra-
tione, qua solet asseuerari à plurimis, quia per fidē in-
stauratus est homo, ita vt ad pristinum redditus statū,
hoc omne acciperet quod inter initia Adā fuerat con-
secutus, Et quia perfectus homo factus dicebatur, qui si
non habuit, inquiūt, spiritum sanctum, imperfectus fuit,
Ego autem non solum hominem, sed & cuncta quę fe-
cit deus, quæ nō possunt dici accepisse spiritum sanctū,
dico perfecta. Omnia enim genera animalium in suo
perfecta sunt, vt impleāt id ad quod sunt facta, ita & ho
mo in suo genere perfectus est vt potens sit discernere
mala à bonis, praua à rectis. Est enim animal intelligi- D
bile, perfectum ad id ad quod factū est. Capax est enim
dicendi, excogitandi & faciendi, vt quæ virtute nō po-
test, impleat sensu. Et quo modo ausi sunt dicere, homi-
nem perfectum nasci debere & totū scire, quem videot
nihil vltra nosse quā hic discat? Quod enim discit, nes-
cit. Denique quoniā qui hic non discit qualis sit nescit,
Qui se ergo nescit qualis sit, quo modo omnia nouit,
cū minus sit se nosse quàm cætera? Sed quia de cæteris
discit, de se autem non discit, de aliis nouit, de se nescit,
neque qualis sit, neq; an ante corpus, an post corpus sit.
Nā si sic perfectus factus esset vt nullius egeret, nō fue-
rat homo, sed deus, neque circumuentus præuaricasset,
Spiritum autem sanctum habere vltra naturam & per-
fectionem hominis est, vt possit quę dei sunt. Nunquid Nume.22.
nam quia asina locuta est ad Balaā, vltra perfectionem
eius est? Accepit enim vt posset quod naturæ suæ non
erat, sed nostræ. Itaq; quia pręstantior est homo cæteris
animalibus, idcirco illa imperfecta dicenda sunt? Aut
quia sancti angeli non sunt quod est deus, imperfecti
sunt? Vel quia luminaria & stellæ imperfectiores sunt
supernis angelis, vel quia nubila velamine suo obscurāt
solem & lunam, minus perfecta sunt? Et quia membra E
inuicē egent, nō enim possunt pedes quod possunt ma-
nus, imperfecta dicentur? Absit. Omnia enim pro locis
& gradibus suis firma & perfecta sunt, vt impleāt id ad
quod facta sunt. Igitur omnia perfecta sunt, quia & crea
tor eorum perfectus est, sed ad comparationē eius im-
perfecta sunt. Deus enim per omnia perfectus est, quasi
fons & origo omniū. Nam quæ facta sunt, perfecta qui-
dem sunt, sed ad id ad quod facta sunt, vt in alia parte
non sint perfecta, quia alter alterius eget: & in eis quæ
non egent, perfecta sunt in quo non egēt, ideoque per-
fecta & imperfecta sunt omnia. Manus indigent pedi-
bus, quia nisi ambulauerint pedes ociosæ erunt manus.
Iterum pedes indigent manibus, calceare enim se non
possunt, neque curare. Cum ergo corpus perfectum sit
membris, volare tamen non potest, neque ferre tantum
quantum potest burdo. Cúmque hi perfecti sint, guber-
nare tamē se nesciunt, nec adhibere sibi possunt medi-
cinam. Vnde dictum est, Nolite fieri sicut equus & mu- Psal.31.
lus in quibus non est intellectus, Et aqua & ignis cū re-
pugnant inuicē, suo genere perfecta sunt: Implent enim
id ad quod facta sunt. Coquit enim ignis & consumit, F
purgat & calefacit. Aqua vero abluit & refrigerat, sitiē-
tes recreat. Itaque cū omnia in suo genere perfecta sint,
sine homine tamen nihil possunt, neque homo quāuis
perfectior sit, sine his. Hinc Apostolus imperfectos &
perfectos nos dicit. Ad comparationem enim infideliū
nos perfecti sumus, quia deum cognoscimus: Sed quia
quæ promissa sunt minus scimus quàm debemus, quia
in hac vita non tantum possumus cōprehendere quan-
tum est quod creditur, imperfecti sumus. Igitur quoniā
putant perfectionem Adæ instaurari credentibus, vi-
deamus si hæc instauratio nihil vltra doni habeat diui-
ni quàm fuerat consecutus Adam. Factus enim Adam
positus est in paradiso, vt operaretur ibi & custodiret
eū: hoc est vt coleret terrā & custodiret præcepta dei,
per quæ sciret sic se dominum cunctorum accepisse, vt
ipse tamē sub lege viueret creatoris, ne dominatio ex-
tolleret eum, & inflatus superbia immemor fieret sui cō
ditoris. Positus ergo est vt cibis sustentaretur vita eius:
Per Christum autem hoc concessum est, vt resurgentes
non egeant cibo vel potu: Quia quod mortale est ho-
minis, cōuertitur in vitam Factus est Adam vt habita-
ret

G ret in terra, fides autem largiri dignata eſt, vt in cœlis
1.Cor.15. ſit habitatio noſtra: ſcriptura ipſa teſtatur, Quia factus
eſt, inquit, primus homo Adam in animam viuentem,
ſecundus autem homo in ſpiritum viuificātem. Primus
autem homo de terra terrenus, ſecundus autem homo
de cœlo cœleſtis: Qualis terrenus, tales & terreni, &
qualis cœleſtis, tales & cœleſtes: Quid tam apertũ quam
quòd Adam non habuit ſpiritum ſanctum? Factus eſt e-
nim in animam viuentem, per Chriſtum autem in ſpi-
ritum viuificantem, vt homo in aliquo ſimilis ſit crea-
tori quem credit: quia enim myſterium fidei quod ad
ſalutem datũ eſt, trinum eſt: trinus ſit, corpore, anima,
& ſpiritu ſancto, per quem dicimur filij dei: Quod mi-
nime Adam probatur vocatus, & terrenus enim factus
eſt: Filij autem dei non carnaliter, ſed ſpiritaliter nati,
cœleſtes dicuntur eſſe: Ecce abſolutum eſt, donum dei
multo plus gratiæ cōceſsiſſe homini tempore Saluato-
ris, quàm acceperat Adam, quia nō ſolum eſt inſtaura-
tus, ſed & melioratus. In eo inſtauratus, quia in peccatis
ablutus & inſtauratus eſt, in cæteris melioratus. Hoc e-
nim & iuſticia & ratio exigebat, vt tūc vberior eſſet cle
mentia dei in dandis beneficiis, quando myſterium di-
H uinitatis ſuæ innoteſcere voluit creaturæ: vt cognoſcen
tes quod incognitũ fuit à ſeculis & generationibus dei,
vnius ſacramentum in trinitate conſiſtere, pro ipſa no-
uitatis quaſi dedicatione peccatis abluti inſuper iuſtifi-
centur, & adoptati à deo ſpiritum ſanctum acciperent
per quem ſignum adoptionis habere videantur. Ado-
ptio enim à deo ſignum habere debet dei patris, vt non
immerito filij dei appellentur. Hoc donum etiam per
Prophetas promiſſum eſt, vt tunc daretur, quando my
ſterium dei declarari deberet in triũpho deuicta mor-
te, vt ſciret creatura patrem & filium & ſpiritum ſanctũ
Ioan.6. vnum eſſe deũ. Vnde Euangeliſta, Spiritus, inquit, non-
dum erat datus, quia Ieſus non erat clarificatus. Clarifi-
catio enim hęc eſt cum per virtutem ſuam cognoſcitur
eſſe quod teſtificatus eſt de ſe, quia clarificatio hoc do-
num dedit quod per Iohelẽ Prophetam fuerat promiſ-
Iohel.2. ſum Ait enim deus, In nouiſsimis diebus effundam de
ſpiritu meo ſuper omnem carnem & cætera. Et Apoſto
Titum.3. lus inter alia, Cum autẽ apparuit, inquit, benignitas &
humanitas Saluatoris dei noſtri, non ex operibus iuſti-
ciæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiā
ſaluos nos fecit per lauacrum regenerationis & reno-
I uationis per ſpiritum ſanctũ quem effudit in nos abun-
de per Ieſum Chriſtum ſaluatorem noſtrum, vt iuſtifi-
cati gratia ipſius hæredes efficeremur ſecundum ſpem
Iohel.2. vitæ æternæ. Confirmauit Apoſtolus quod per Iohelẽ
Prophetam fuerat promiſſum, quia hoc poſtquam cla-
rificatus eſt Ieſus impleuit deus, vt ſpiritum ſanctum ef-
funderet in illos qui credunt in Chriſtũ: & hoc eſt hæ-
redem fieri vitæ æternæ, ſpiritum ſanctum accipere, vt
quia ſpiritus æternus eſt, æternam habeat vitam qui ac-
cipit eũ: Pignus eſt enim immortalitatis. Qui enim ac-
cipit eum & manet in eius dilectione, tranſacta hac vi-
ta pergit in cœlos ad eum cuius ſpiritum habet. Incon-
gruum eſt enim, vt qui hinc exit habẽs ſpiritum ſanctũ,
apud inferos teneatur. Signum eſt enim in homine vi-
ctoriæ Chriſti, qua vicit mortẽ, ſpiritus eius, vt in quo
fuerit ſpiritus eius, ab inferis teneri non poſsit. Ac per
hoc in veteribus ſanctis non ita fuit ſpiritus ſanctus, ſi-
cut nunc eſt in fidelibus, quia exeuntes de ſeculo, apud
inferos erant: Et nō poteſt dici, quia ſpiritus ſanctus cau
ſa peccati Adæ, quod per traducem generis omne ſemẽ
eius ſubiectum fecit inferis, ſimul i tenebatur ſententia
data Adæ. Cum Prophetis ergo & iuſtis viris ſanctum K
fuiſſe ſpiritum non eſt ambiguum: cum Prophetis, pro-
pter diſpenſationem, cum iuſtis vero cauſa ſanctitatis. Lucæ.2.
Sicut legitur de ſancto Simeone, Quia ſpiritus ſanctus,
inquit, erat cum eo, non vt ſignum eſſet adoptionis in
eo, ſed meritorum eius gratia: Nam filij dei credentes
tunc eſſe cœperunt, quando manifeſtatus eſt filius dei,
victa morte, cunctæ creaturæ. Si autem in Adam vel in
cæteris ſic dicatur fuiſſe ſpiritus ſanctus ſicut nūc eſt in
fidelibus, quæ noua dona dedit deus, cum regnum filij
ſui dedicauit in nobis? Et quo modo fœlix & beatũ tem
pus præ cæteris dicitur Saluatoris aduētus, ſi ea præſti-
tit quæ iam fuerant præſtita? Et vbi eſt illud quod dicit Matth.13.
Saluator ad diſcipulos, Multi, inquit, Prophetæ & iuſti
cupierunt videre quæ videtis, & audire quæ auditis, &
non audierũt? Qua ratione ergo poterit dici, quòd bea-
titudo tēporis huius nihil amplius contulit doni quàm
veteribus eſt collatum? Quod quidem ad iniuriā pro-
ficit Saluatoris, vt nihil habuerit nouũ quod in ortu im
perij ſui ſuſcipientibus ſe donaret, cum tamen laborare
ſoleant diuites, vt in die feſto natalis ſui exquiſita inui-
tatis dent apoforeta. Quanta ergo iniuria eſt, vt deus
iis quos ad nouum & inauditum diem feſtum & omni L
laude dignum inuitauit, non dicatur habuiſſe inexper-
ta quæ donaret? Et vbi eſt illud Euangeliſtæ Ioannis,
quod dicit, In ſua venit, & ſui eũ non receperũt: Quot- Ioan.1.
quot autem receperũt eum, dedit eis poteſtatem filios
dei fieri iis qui credunt in nomine eius, qui non ex ſan-
guine, neque ex voluntate carnis, neq; ex voluntate vi-
ri, ſed ex deo nati ſunt? Igitur quo modo nō inuſitatum
eſt quod donauit credentibus deus in Chriſto, quando
dedit eis poteſtatem filios dei fieri, id eſt, fratres filij ſui
proprij, non ex volũtate carnis & viri, ſed ex deo, vt ſpi-
ritaliter naſcerentur? Aut ſi prius gratia iſta conceſſa
probatur, tunc nihil nouum aduentus Chriſti cōtuliſ-
ſe dicatur. Adæ certe terrena & carnalis fuit factura, nō
ſpiritalis: Non enim ex deo ſine carne & ſanguine na-
tus eſt, ſed de terra à deo factus eſt: Ideoque non potuit
ſpiritum ſanctum accipere, qui non erat ſpiritalis, & cui
conceſſum non erat patrem deum vocare in oratione.
Qui enim ſpiritum ſanctum accipiunt his datur pote-
ſtas, vt per id quòd ſpiritum ſanctum habent, patrem il-
lum Chriſtianorum in oratione appellent: Quod quia
ante conceſſum non fuit, non poſſunt dici priores ſpi- M
ritum ſanctum habuiſſe. Ij ergo qui putāt Adam vel cę-
teros habuiſſe ſpiritum ſanctum, neſciũt quale donum
habeant dei: nec gratias congruas poſſunt ei agere, qui
plus cæteris accipientes, nihil ſe dicunt amplius conſe-
cutos. Quibus argumentationibus & exemplis o- CXXIIII.
ſtendi poſſet, vnum idẽmque opus differre ſecundum
perſonas in laudem ſiue condemnationem. Vna
eſt miſericordia in diuite & paupere, ſed aliter impu-
tatur diuiti, aliter pauperi, quia plus laudāda eſt in pau-
pere quàm in diuite. Pauper enim qui exiguitate ſua lar
giri nō timuit, ſperans à deo ſibi retribui & in pręſenti
& in futuro. Credit enim ſcripturæ dicẽti, quia qui tri- Prouer.28.
buit pauperibus, non egebit. Vnde & paupercula illa di Lucæ.21.
uitibus multa mittentibus ſola meruit à deo collauda-
ri, quia de penuria ſua largiri non timuit. Diuites vero
ſecuri de diuitiis ſuis largiuntur, pauper autem ſecurus
de domino. Bene igitur faciunt diuites dum largiun-
tur egenis, ſed multo melius, pauperes. Ac per hoc alia
remuneratio pauperis & alia diuitis. Diues enim ſi hoc
non fecerit, vapulabit: A paupere enim nō exigitur tan-
tum. Ideoque laudabilis eſt pauper miſericors. Furtũ in

A paupere & diuite vnum peccatum est, sed diuitem plus facit reum: quia pauper per inopiam facit furtum, diues autem cum abundet non contentus suo, tollit aliena, & quod peius est, solet pauperes expoliare: ac per hoc differt pœna vtriusque. Et iusticia pauperis, & diuitis vna est, sed laudabilis est in paupere magis: In egestate enim conseruare iusticiam, magnifica res est. Diues autē ideo seruare videtur iusticiam, quia alienus est ab inopia. Ergo vterque iustus est, sed maius est in necessitate seruare iusticiam. Superbia vna est, sed plus damnanda in paupere est quàm in diuite: quia diues copia elatus est, pauper autem in egestate superbus, quod ad insaniam pertinet, ac per hoc plus reus est pauper. Humilitas vna est, sed magis laudāda in diuite est. Quid enim magnum est si pauper humilis videatur, quem ipsa inopia humilem facit? Magnificū autem si hic qui dignitate & copiis commēdatur, inclinet se, non sibi vendicans quæ mereri se nouit: Ergo in omnibus humilitas bona est, sed multo magis in diuite. Doctrina studij vna est causa, sed laudabilior in diuite est. Pauper enim cum nulla prærogatiua commendaretur, operam dedit vt haberet vnde posset requiri. Diues autem cum esset
B vnde commendaretur, adhibito labore auxit se, vt duplici genere necessarius esset: Non enim auocatus copiis retraxit animum quo minus per se floreret: Et ideo hic magis laude dignus est quàm pauper: Qui si studiis operam minime dedisset, per omnia remanserat vilis. Illū ergo voluntas, hunc necessitas fecit cupidū. Libido in paupere & diuite eadē est, & dānabilior in paupere quàm in diuite est. Pauperē enim ipsa egestas reuocare debet à cupiditate luxuriæ: Cogitare eni debet, quia vnde hoc impleat non habet, & dū hoc festinat adimplere, alia multa mala admittat necesse est: quibus forte nec ad præsens euadat, aut certe hoc ipsum quod habet insit mens mendicus remanebit cum nota. Diuitem autem deliciarum copiæ lacessunt ad voluptatē libidinis. Præterea quia diuites securi sunt de impunitate, scientes venalia esse iudicia, & nec redargui se ab aliquo. Quis enim dignitate fultum virum & diuitē arguere audeat? Vnde magis accēduntur, vt & violenter hoc agant. Nō solū enim minime reprehenduntur, sed in magno honore sunt, & gloriari possunt, quia tales sunt. Quòd si vterque, id est pauper & diues pudicus sit, multū differt
C pudicicia diuitis à pudicicia pauperis. Pauperē enim potest humilitas reuocare ne quod vult possit implere, aut timor legum: Diues autem cū multis suffragantibus causis ad voluptatem possit allici, laudabilis est, si auertat hinc animum. Alia ergo remuneratione dignus est diues pudicus & alia pauper pudicus. Quòd si rex sit pudicus, multum est & gloriosum, vt omnia in potestate habens non contingat quod scit impune à se posse fieri. Hic vere deum timet, hic vere præcepta eius custodit, qui in potestate habēs leges, futurum dei iudicium contemplatur. Itaque grandis res est, vt qui in præsenti non habet quem timeat, vincat quod delectat, cum delectatio tantum possit, vt non solum futura, sed & præsentia minime vereatur. Vnde multum merentur quicunque hanc superant, sed maxime ij qui in præsenti legibus & hominibus dominantur. Cæteri enim & homines & leges verentur, quare & propositum custodiunt. Ne enim apud homines erubescant, ferūt quod diutenuerūt, & ne condēnentur, à prohibitis se abstinent: hic autem qui dominatione nec leges timet nec homines
CXXV. erubescit, magnæ gloriæ est si se abstinet. Contra Eusebium, vtrum spiritus sanctus sciuit mysteriū natiuitatis dominicæ. Memini in quodam libello Eusebij D quondam egregij in reliquis viri, legisse, quia nec spiritus sanctus sciat mysteriū natiuitatis domini nostri Iesu Christi, & admiror tantæ doctrinæ virum hanc maculā spiritui sancto infixisse: Hoc enim dicēs degenerē illum significauit. Neque enim potest dici de deo esse, si nescit quæ dei sunt, quia inferior natura quid in potiore sit, nescit. Sin vero substantiæ est eiusdē & diuinitatis, quo modo potest nescire quæ sua sunt? Deniq; Ioan.10. filius dei, quia, Ego, inquit, & pater vnū sumus, propter Ioan.16. vnitatem substantiæ, non immerito adiecit dicēs, Omnia quæ patris sunt, mea sunt, & quæ mea sunt, patris sunt. Quamobrē si spirit' sanctus eiusdē diuinitatis est, qua ratione segregatur ne sit eiusdem scientiæ, cū eiusdem nō negetur esse substantiæ? Quod plus est cōcessit, quod minus est renuēs. Creatura enim discit & incipit aliqua scire de authore, & erunt ei quæ didicerit cū authore suo cōmunia: Substantia autem & diuinitas non potest deo esse & creaturæ cōmunis: Nam dei substātia nō habet quod discat, quia nihil est quod ignoret: Substātia vero hominū non habet in natura vt sciat, sed vt discat. Itaq; naturæ hominū accidit scientia, non tamē immutatur substantia, quia hominis natura dei habet B scientiā: Sic enim condita est, vt per exercitiū acquirat scientiā: Igitur maior est substantia quam scientia: quia non sciētia acquirit substantiā, sed substantia scientiā: & substantia est sine scientia, nō tamen scientia potest esse sine substantia. In deo autē sicut est substantia, ita & sciētia, quia ipse nihil habet quod discat, ipsa enim substantia est sibi scientia. Quamobrē omnia in deo substantia dicūtur: Substantia enim cui nihil deest, omnia substantialiter habet, quia nihil ei accessit per studium. Quo modo ergo dici potest de spiritu sancto, quia nescit natiuitatē filij dei, si consubstātiuus est ei? Nunquid potest vna eademq; substātia, & scire, & nescire? Certe filius dei mysterium natiuitatis suæ nō didicit, scit substātialiter, nō per doctrinā. Qua ergo ratione spiritus sanctus dicitur nescire, cū similiter ipse nihil habeat quod discat, quia omnia nouit per substantiā? Sicut enim dei filius, ita & spiritus sanctus dei substantia est, dicēte domino, Omnia quæ patris sunt, mea sunt: Per quod significauit substantiā dei patris suā esse substantiā, & spiritū sanctū à patre dicit procedere, & de suo accipere. Et F ideo, inquit, dixi de meo accipiet, quia omnia quæ patris sunt, mea sunt. Si à patre procedit & de filio accipit, quo modo filij nesciat natiuitatē, quando substātia eius substātia filij est? Omnia enim quæ patris sunt, filij sunt: Sine dubio ergo patris substātia & in spiritu sancto est. Adiecit enim filius, dicens, Et omnia quæ mea sunt, patris sunt. Quid ergo ambigitur de spiritu sancto, an eiusdē diuinitatis sit, cū sit eiusdē substantiæ? Nam sicut de se dixit dominus, qui à deo processit, ita & de spiritu sancto testatur. Et ne hoc aliter possit interpretari: A patre, inquit, procedit, & de meo accipiet: vt à patre procedere, hoc sit de Christo accipere. Cum enim dicitur de filio dei accipere, nō ambigitur etiā ipse esse de deo, vt in sancto spiritu patris esse substātia & diuinitas non ambigatur. Itaq; qui hunc dicit nescire filij dei natiuitatē, ipsi derogat cuius dicitur accepisse. Nec enim aliud accipit, quàm ipse est de quo accepit: quia accepisse de Christo, de deo processisse significauit, ideoq; nō potest nescire quod hic de cuius accepit: neq; ignorare dicēdus est dominum, quia à deo processit: Certe filius dei, quia de patre est, ideo scit omnia dei: Quare ergo spiritus sanctus negetur scire quæcūque Christi sunt, cum de deo

G de deo acceperit?Itaq; si scit filius dei quæ in deo sunt,
dubium non est etiam spiritum sanctum non ignorare
quę in filio dei sunt:& per id quod nouit quæ sunt in fi-
lio,nõ nescire dicẽdus est quæ in deo sunt.De eo enim
de quo accepit,dei habet noticiam.Et quid laboramus
1.Cor.2. cum testis sit in hac re Apostolus,dicẽs, Nemo scit quæ
sunt in deo,nisi spiritus dei?Ecce in quo diu sudauim⁹,
Apostolo adiuuãte impleuim⁹:& nũquid præiudicauit
filio dei,quia neminem dixit scire quæ in deo sunt, nisi
spiritum dei?Absit. Sic nec præiudicauit spiritui sancto
Matth.11. filius,cum dixit,Nemo nouit patrem,nisi filius, Nemi-
nem enim dixit scire quæ in deo sunt, præter eum qui
de deo est: quia omne quod de deo est,nouit deum &
quæ in deo sunt,Natura enim dei, ipsa se nouit:Quam
cum intelligas esse etiam in spiritu sancto, per id quod
à patre processit & de filio accepit, tutum nõ est istum
dicere nescire patrem deum,cuius naturam agnoscis in
eo:& tamen saluator sic dixit, neminem scire deum pa
trem nisi filium,vt reseruaret alij personæ huius cogni-
tionem:statim enim subiecit,dicens, Et cui voluerit fi-
lius reuelare:Cui putas vult reuelare filius? Nulli enim
Roma.8. charior esse potest quàm spiritui sancto. Quia si quis,
inquit,spiritũ Christi non habet, hic non est eius: Quo
H modo ergo putas reuelatum deum patrem à filio spiri-
tui sancto,nisi quo modo ipse dominus ait,De meo ac-
cipiet. Creaturæ enim non potest reuelare pater deus,
quia dei naturam ferre non potest, nisi fuerit eiusdem
substantiæ:Lucem etenim habitat inaccessibilem,crea-
1.Timo.6. turæ duntaxat.Sed quibusdã videtur ideo recte nescire
dici mysterium natiuitatis filij dei spiritus sanctus,quia
Roma.8. omnia dicitur scrutari,& qui scrutatur,inquiunt,nescit
vtiq;. Quod ex alio loco debet intelligi. Dei enim ver-
Hiere.17. ba sunt inter cætera,dicentis, Ego deus qui scrutor re-
Psal.7. nes & corda.Et in Psalmo,Scrutans,ait,corda & renes
Roma.8. deus.Et Apostol⁹,Qui scrutatur,inquit,corda,scit quid
desideret spiritus:quia secundum dei volũtatem postu-
lat pro sanctis.His exemplis cũ scrutari dicitur dei spi-
ritus,non ignorare significatur. Etiam alta dei dicitur
scrutari: Et quæ sunt alta dei quæ dicitur præuidere?
Scrutari enim occulta significat penetrare,vt per id ni-
hil esse occultũ ei credatur.Alta enim mysteria dei sunt
interiora quæ scrutari à creatura non possunt:Nam &
secundũ dei voluntatem & pro sanctis dicitur postula-
I re, quod sancti vtique nesciunt, dicente Apostolo,Nã
Roma.8. quid oremus sicut oportet nescimus: Ergo alta dei sci-
re, & voluntatem dei non ignorare, vnum significat.
Quid enim tam altum mysterium quàm voluntas est
dei,quod cognitum est spiritui sancto,cæteris vero in-
cognitum est.Omnibus etenim contuendum est, quo
1.Cor.2. modo dictũ sit, Quoniam nemo scit quid sit in homi-
ne,nisi spiritus hominis,qui in eo est:spiritum animam
significauit, quia nemo scit quid sit in animo hominis,
nisi animus eius qui est spiritus:Sic & in deo nemo scit
quæ sunt dei nisi spiritus dei, hoc est ipse deus.Qui e-
nim in deo est, non aliud intelligitur esse quàm deus
est.Ideo spiritus dei scit quid in deo est,quia de deo est:
Nam si cogitationes hominum nemo nouit, nisi deus,
quanto magis dei secreta & voluntatẽ nullus potest co
gnoscere nisi sit de deo:hoc est idem ipse deus, Ipse est
enim sibi soli cognitus:Nam vtique in deo nõ sunt co-
gitationes. Nec enim deus tractat apud se quid faciat,
aut quid non faciat,deliberãs an expediat, quia omnia
quæ in deo sunt sine dubitatione sunt,non per acciden
tia,sed per substantiam,nec per studium, sed naturam,
quia non immutatur:Ac per hoc non aliter nouit spi-
ritus sanctus mysteria dei,nisi per substantiã:vna enim K
substãtia vnum habet sensum & voluntatẽ:De deo lo-
quitur qui semper vnus & immutabilis est, siue in filio,
siue in spiritu sancto.Quod enim vult pater,hoc vult &
filius,& quod vult filius, eadem vult & spiritus sanctus.
Quamobrem aliquando dicitur spiritus dei,aliquando
& spirit⁹ Christi,quia à deo,inquit,procedit,& de meo
accipiet. Hinc est vnde Ioannes Apostolus ait, Et hoc 1.Ioan.3.
scimus, quia deus in nobis manet, de spiritu suo quem
dedit in nobis.Ergo si spiritu dei in nobis manẽte, ma-
nere dicitur in nobis deus,significatur esse spiritus dei.
Denique,hoc est,signum credẽtium quòd sint filij dei,
vt cum hunc accipiunt,dei se filios audeant appellare:
Nisi enim signũ diuinitatis habuerint, dei filij dici non
poterunt. Quanquã aliquis verus dei filius nõ est, vt sit
totus de toto sicut & Christus:Per adoptionem autem
fiunt filij dei,vt accipientes spiritũ Christi per ipsum fi-
lij dei dicãtur,per id quod de deo est,quem in se habẽt
spiritum.In filiis enim quanuis adoptiui sint, patris ta-
men ex aliqua parte debet videri substantia. In mundo
enim quia res imperfectæ sunt,adoptati ab hominibus
filij,nullũ pignus,sed solum nomen accipiũt:Deus autẽ
quia perfectus est,plus facit,vt adoptatis spiritum suum L
det,per quem aliquam veritatem adoptati ab eo videã-
tur habere, quia vocabula sine rebus inania sunt. Apo-
stolus noster hanc assertionem nostrã adiuuat,dicẽs,O Roma.11.
altitudo diuitiarũ sapientiæ & sciẽtiæ dei,quàm inscru-
tabilia sunt iudicia eius,& inuestigabiles viæ eius.Quid
tamen sibi vult,quòd cum alibi dicat,scrutabilia esse al
ta dei,id est,secreta,hoc in loco deneget,dicẽs, inscru-
tabilia esse. Sed in hoc loco de creatura dixit, quia in-
scrutabilia sunt ei secreta vel iudicia dei:spiritui autem
sancto,eo quòd omnia dei nouerit, scrutabilia dixit es-
se cuncta quæ in deo sunt,vt quod creaturæ incognitũ
est,dei spiritum asserat non ignorare. Dei ergo natura
negari non potest,quæ cognitum habet quod à creatu-
ra non potest comprehendi. Qui degenerẽ dicunt spi-
ritum dei sanctum,pulsant propositum qui totius crea-
turæ salutem in trinitatis diuinitate consistere declara-
uit,quia si consubstantiuus non est deo & Christo, ine-
ptum est ponere istum in numero patris & filij, vt sine
hoc non salus alicui sit,neque dignitas.Si enim non est
eiusdẽ diuinitatis,aut stulte, aut gratis effectũ est: quod M
absit.Quis enim prudentium deneget creatorem cum
creatura connumerari non posse, neque æternum cum
eo qui sub initio sit cõparari, neque dominũ cum ser-
uo æquari, neque potentem cũ impotente conferri, ne-
que scium cum inscio deputari?Sed iam cesset calũnia:
Tertius enim ordine est,non natura:gradu, non diui-
nitate:persona, nõ ignorãtia.Sicut enim filius dei secũ-
dus à patre est,& diuinitate minor non est: ita & spiri-
tus sanctus sequens à filio est,non impar,sed ęqualis di-
uinitate substantiæ. Denique quæ legimus de filio dei, Ioan.14.
eadem legimus & de spiritu sancto, ipso nobis testãte.
Ait enim,Rogabo patrem & alium paracletũ dabit vo-
bis spiritum veritatis. Aliũ cum dixit,se paracletum si-
gnificauit.Quod Ioannes declarat, dicens, Quia spiri- 1.Ioan.2.
tus dei postulat pro peccatis nostris. Et Paulus Aposto-
lus inquit,Ipse spiritus dei postulat pro nobis:Ecce scri Roma.8.
ptura ambos aduocatos esse ostendit. Et cũ veritatis il-
lum dixit spiritum, nihil illũ veritate à se differre,ostẽ-
dit,quia dixit,Ego sum veritas.Missum se à patre dixit, Ioan.14.
& ipse mittere spiritum sanctum promisit.Si ipse à mit-
tente impar non est, neque à mittente impar ab illo spi
ritus sanctus est,Neque enim quia tres sunt singuli,alter
alterius

A alterius mẽbra sunt, vt diuersa possint. Vna est enim po
tentia triũ, vt nihil desit singulis. Hic finis sit: Iam enim
in libello aduersus Arrianam impietatem digesto, re-
liqua plenius tractata sunt, quæ trinitatis cõplexa sunt
CXXVI. indiscretam vnitatem. De eo qui fidem Christi
percepit, quid præminentiæ seu prærogatiuæ habeat ad
gratiam consequendam plus quàm infideles. Scrip-
Ezec. 18. tum est, Quia iusto nihil proderit iusticia eius in qua
Ioan. 3. die errauerit: & quia iniusto nihil oberit iniusticia sua
cum se conuertit. Et dominus in Euangelio, Qui non
crediderit, inquit, iam iudicatus est: vt per hoc eum qui
crediderit, non iudicio subiectum ad sententiam exci-
piẽdam significaret, sed fidei merito laude dignum fu-
turum. Ergo cognitio dei hanc debet prærogatiuam, vt
peccatorum consequatur remissam. Credens enim dei
esse filiũ Iesum, dignus existit ab omnibus liberari pec-
catis. Diu enim errore deuius cum per diuersa ignoran
tiæ fluctibus iactaretur, illuminatus veritatis corusca-
tionem nactus est, in qua post nimias tẽpestates requies-
cat securus: cui cõgruit vt post cognitionem temperet
se ab iis quæ iam pridem in ignorantia positus agebat.
Quid enim prodest cognitio, si manet pristina conuer-
B satio? Hinc etenim quis videtur cognouisse deum, si vi-
tam mutet, & cõuersationem suam corrigat. Cognitus
enim deus timeri debet, quia iudicaturus prædicatur, vt
& fideles iusticiæ suæ percipiãt fructum, & impij, id est,
increduli perfidiæ suæ congruas pœnas exoluant. Con-
uenit enim iustos in futuro gaudere, vbi regnabit Chri
stus cum suis: Vt sicut in seculo sunt opprobrio, & iniu
riis subiacent, in quo princeps est diabolus: ita & in re-
gno gloriosi appareant, propter quod contẽptibiles iu-
dicati sunt à mundanis: Iniustos autẽ quia falso florere
videntur, per mendacium repugnantes veritati, in pœ-
na tribulari: vt qui per fucum gloriosi visi sunt, per ve-
rum despecti & humiliati nimis appareant. Tũc enim
iusti se credidisse gaudebunt, cũ perfidos viderint cru-
ciari: & nec pœnitebit perfidos non credidisse, nisi vi-
derint gloriã eorum & suã pœnam, quos quia credide-
runt stultos & cõtemptibiles arbitrati sunt. Ergo ex eo
quòd profitetur se quis Christianum esse, id studere de-
bet ne peccet, & armare se cõtra vicia. Et quia imposi-
bile est semper vincere, si victus fuerit, dolere ne iterũ
vincatur: quia qui se dolet victum, reparat se. Qui ergo
repugnat, habet vnde se excuset si victus fuerit. Ostẽdit
C enim se votum habuisse vincendi, sed minime præua-
luisse: De hoc spes est, quia potest se reparare, vt assidua
meditatione in congressione peritior & fortior inue-
niatur. Nã qui ad hoc surgit, vt peccet, inexcusabilis ef-
fectus pergrauẽ habet causam. Peius est enim sub dei vi-
uere professione, & voluntatẽ habere peccandi, quàm
si ignoret quis deũ & turpiter & contaminate versetur.
Hic enim nescit quę timere debeat, ille sciens contẽnit.
Credentes ergo accipiunt remissionem peccatorũ, non
tamen gloriosi erunt, nisi post acceptã fidem vixerint
sub dei nominis timore, vt colluctati contra hostes
Christiani nominis victoriã faciant, vt possint præmiũ
mereri dum plus vincunt quàm vincũtur. Nam qui in-
telligit deũ & non accedit ad fidẽ eius ne viuat Chri-
stianus, sed in fine vult fidẽ accipere, vt moriatur Chri-
stianus, aut erubescit Christianus viuere, aut peccatis o-
peram dat, quę arbitratur posse sibi remitti cũ credide-
rit: istũ puto non bonã causam habere: quia vt quãdiu
in seculo est, peccet, nõ vult fieri, nec viuere Christian⁹,
aut cõfunditur fieri Christianus. Qualẽ sperat deũ, cui
cũ militare erubescit, vult ab eo stipendium accipere.

Huiusmodi irrisor est: Sciẽs enim se iam non tẽpus ha- D
bere vt peccet, morte imminente, tũc vult fieri Christia
nus, & quia iam non potest peccare, credere se dicit in
Christũ, quasi qui execrator peccati est: nõ vt iã se nolit
peccare, sed vt nõ possit præueniente morte. Istis debet
legi, quia deus non irridetur. Nã & solent huiusmodi Galat. 6.
talia dare mãdata, vt iam defectis & alienis, tantũ anhe-
lãtibus detur fides, timentes ne euadãt, & confundãtur
quia facti sunt Christiani. Quibus recitãda sunt Euãge-
lij verba, Qui, inquit, dominus, erubuerit me cõfiteri in Luca. 9.
hac generatione, & filius hominis cõfundet eũ cum ve-
nerit in regno patris sui. Sed forte dicant, sciẽtes fragi-
le esse genus humanũ, idcirco in fine vitæ nolumus fidẽ
accipere, ne iam peccemus. Sed fides sic accipi debet, vt
sciatur quid accipitur. Tunc enim beneficiũ eius habe-
bit, si cognoscat, & si profiteatur eam. Corde enim cre- Roma. 10.
ditur ad iusticiã, ore autẽ cõfessio fit ad salutem. At per
hoc, qui iã nescit vbi sit, quo modo potest dici accipe-
re? Ille enim accipit, qui profitetur se accepisse, sciens
quia accepit. Si enim credũt, quia datur credentibus re-
missio peccatorũ, scire debẽt, quia hic credit, qui corde
suo teste credit. Quia deus qui promisit, cordis inspe-
ctor est: ipsum enim suscipit quẽ corde videt credere. E
Itaq; cuius cor verba fidei nõ aduertit, quo modo bene-
ficiũ eius habebit? Ergo hic potest videri temere Chri-
stianus accepta fide, qui id agere cernitur, ne facile pec-
cet. Nã qui peccare festinat, idcirco nõ vult accipere fi-
dem, ne cogatur bene viuere, quod videtur nolle: sed in
morte vult cõsequi, impunitatem sperãs, & remissionẽ
præteritorũ malorũ, vt & de præteritis securus sit & de
futuro, quia iã vtiq; non poterit peccare moriturus. Sed
hoc nõ bono fit consilio, neq; munda consciẽtia, vt tũc
velit accipere fidẽ, cum iã non possit, etiã si velit, pecca-
re. His cũuenit dictũ illud, Faciamus mala, vt veniãt bo- Roma. 3.
na: hoc est, modo peccemus, & in nouissimo credamus,
& remittetur nobis: Ideo subiecit, Quorũ dãnatio iusta
est. Nõ est enim dignũ vt his detur remissio peccatorũ,
qui sciẽtes deum ꝙ nolit quenquã peccare, & odio ha-
beat peccatores, peccare gestiunt: nolẽtes aduertere, do-
nũ dei his proficere, qui ignorãtes deũ sic peccãt, vt nes
ciãt iudicaturũ deũ. Qui autẽ audiuit & tractauit apud
se, & votũ habet peccandi, nõ vt vincatur aliqua cogẽ-
te causa, sed velit peccare, durũ est ignosci ei. Nam duæ F
causæ sunt quę habẽt peccatorũ remissam. Vna doni, a-
lia pœnitẽtię, vt qui post donũ peccauerit, per pœnitẽtiã
reformetur. Qui enim in accepta gratia nõ permãsit, vt
in libertate duraret, sed iterũ se subiecit peccato, lamẽ-
tatione & gemitu impetrat obliterari peccatũ: sciens e-
nim prudẽsq; peccauit: nõ ꝙ aliquis ignoret peccatũ,
sed qui nescit deũ iudicaturum, impune putat futurum
quod peccat. Ac per hoc gẽtilis si cœperit infirmari, &
in ipsa vitę desperatiõe tractet apud se de fide & spe ꝓ-
missa, integrã habet causam: vt huic credẽti remittãtur
peccata, nec teneatur in inferis, signũ ferens secũ euictæ
mortis ac spoliatæ, licet nõ habeat dignitatẽ vel remu-
nerationẽ. Quia debet aliquid interesse inter eũ, qui ꝓ-
uocatus amore sui domini contra hostes eius dimicare
nõ timuit, armãs se cõtinentia & obseruatione omniũ
viciorum, vt possit resistere malo semper solicitus quo
modo imperiũ domini sui defendat: & inter eũ qui cũ
inimicis domini sui cõueniens & eis assistẽs, in fine vi-
tæ ad dominũ suum regressus est: non vt regnũ domini
sui vindicaret, sed vt ipsi soli ꝓdesset esse ciuis antequã
miles. Ille enim qui viuere vult Christian⁹ vt post mor- Roma. 8.
tem remuneretur, scit, quia nõ sunt cõdignæ passiones
huius

G huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in
nobis. Ac per hoc suscepta armatura fidei non dubitat
cógredi contra principes & potestates, vt in seculo exi-
stens victor post seculũ coronetur. Dignũ est enim, vt
qui inter perfidos & rebelles domini sui regnũ ad præ-
sens testatur, huius rei in futuro mercedem habeat: vbi
videntes inimici dei testem Christi propter confessio-
nis suę veritatem sublimẽ apparere in regno dei, doleãt
cõfusi falsum æstimasse quod verum esse declaratũ est:
nec non & hi qui tarde crediderũt, non in vita, sed in
morte confitentes deum, videntes quãta eorum gloria
est, qui sub armatura dei militantes bella imperatoris
sui deuote & fideliter gesserunt, pœniteãt non se vixis-
se, sed mortuos esse Christianos. Potest enim videri mi
nime idoneus mori Christianus, qui votum nõ habuit
viuere Christianus, sed forte iã moriturus, idcirco vo-
luit dici Christianus, quia iam tẽpus peccandi nõ erat:
Ne forte, inquit, verũ sit quod creditur, volo fieri Chri-
stianus, nihil amittẽs si falsum est quod creditur: & quia
iam in morte non est voluptas peccandi: sed peccatum
fieri desinit, tentat si prodesse poterit fides post mortẽ,
cum hoc vtique fuerit vtile, vt in hac vita & peccata e-
H mendarentur vbi fuerunt admissa. Tunc enim aliquis
cõdemnasse se præterita probat, quando fidei lineã se-
quens, conuersationẽ & vitam videtur mutare, Si enim
prius ideo peccabat, quia nesciebat deũ, cum cognoscit
eum, vltra non debet peccare ne frustra sit cognouisse
illum. Debet enim aliquis perfectus esse ex cognitione
dei. Christianus enim ante professionem debet intel-
ligere operibus magis se probãdum quàm nomine. Nã
propterea mãdata data sunt cæteris legibus potiora, &
ad sanctitatẽ pertinẽtia, vt ex his dei cultura appareat:
Luca.6. si quo minus, audient, Quid me vocatis, domine, & nõ
facitis quæ dico? Per quod tũc significauit, prodesse co-
gnouisse deum, si mandata eius seruentur. Irrisor enim
videtur, qui dominum vocat eum, cuius præcepta con-
Galat.6. tẽnit. Huic verba legis recitanda sunt, quæ dicunt, Deus
non irridetur. Itaque verbis suis condẽnabitur, quia do
minũ vocat, quem minime se timere operibus suis ostẽ-
CXXVII. dit. De peccato Adam & Euæ, & de eorum con-
ditione seu creatione & donis gratuitis. Nulli du-
bium arbitror, mũdum istum hominis causa esse fabri-
catum. Qui cum diuersis constet substantiis, vnus est ta-
I men multis membris aptatus, vt ex his inuicem mutuis
operibus, quæ necessaria homini futura erant gigneren
tur. Domus enim facta est homini cum annona, ita vt
singula eorum secundũ genus fierent super terram: id
est, vt facta hinc haberent infinitam potentiam in pro-
pagine vniuscuiusque generis eorum quæ crearẽtur in
terris. Origines enim institutæ sunt, quarũ semẽ profi-
ceret ad procreationem multiplicandorum generũ su-
Gene.1. per terrã. Vnde scriptura testatur. Et benedixit illa deus,
dicens, Crescite, & multiplicamini super terram. Si-
mili modo etiam hominũ genus benedictum est: Quẽ
sensum contuemur in lege: Cernimus enim scriptum
Exod.1. esse, Creuit populus & multiplicatus est in Aegypto.
Qua benedictione enim benedicta sunt, quæ ad vtili-
tatem creata sunt hominis, ea benedictione & homo
est benedictus: vt similiter ex mare & fœmina propa-
go generis humani cresceret & multiplicaretur super
terrã: & sicut per culturam melioranda erant semina,
ita & hominum genus adhibita cura illud studeret,
vt creatoris cognitione percepta vitam suam fræna-
ret ad promerendum eum, vt simul omnia proficerent
ad laudem & gloriam creatoris. Et quoniam non aliud

hæc dicta significant, res ipsæ testantur: Omnia enim K
quæ facta sunt, dei nutu multiplicata & meliorata sunt
super terrã. Nec enim aliter posset accidere, quàm dei
voluntas & benedictio decreuit seminibus. Quo modo
ergo dici potest male fieri, aut non licere quod ex dei
benedictione & ipso fauente augmentum facit? Cuius
rei traditio etiam in synagoga mansit, & nunc in Ec-
clesia celebratur, vt dei creatura sub dei benedictione
iungatur. Non vtique per præsumptionem, quia ab au-
thore ipso data est forma. Sed si cessare debere putatur,
tunc cessare debebit, quando cessatura & illa sunt quæ
similiter benedicta sunt vt multiplicarentur: quia si ge-
neratio hominum cessat: ad quam vtilitatem nascun-
tur quæ benedicta sunt super terram? Non potest enim
mundus ex parte agere, & ex parte cessare. Aut totus e-
nim operatur, aut totus pausat in ocio. Nunquid vtile
corpus est, cuius quædam membra vigent, quædam tor
pescunt? Quod ergo à domino benedictum est, cur sor
didum & contaminatum opus à quibusdam asseritur,
nisi quia ipsi deo manus quodam modo infertur? Non
enim hoc reprehenderent, nisi de deo huius operis au-
thore male sentirent. Quia enim aperte deo detrahere
verentur, per opus tamen ab eo inuentum accusant eũ. L
Quando enim displicet opus, reprehenditur author.
Si huiusmodi homines legerent, aut potius acciperent
scripturas, memores essent Balaam, dicentis, Quid ma-
ledicam quem benedixit deus? Frustra enim accusa- *Nume.23.*
tur, qui à iudice laudatur: imò ipse sui accusator est, qui
reum dicit quem leges defendunt. Quis ergo tu es qui
damnari censes quod à deo benedictum legis, nisi quia
aut deum hunc negas esse, aut scripturam falsam accu-
sas? Sunt enim qui quasi noua accipientes, vetera repu-
dianda putant: Sed non discrepant ab his noua, quæ
per Christum Iesum præcepta sunt & populis intimata.
Ipse enim rogatus ad nuptias ire nõ dedignatus est, & *Ioan.2.*
non solum præsentia sui illustrauit eas, verũetiam con-
tulit quod deerat ad læticiam. Scriptum est enim, quia
vinum lætificat cor hominis. Et vt hoc secundum dei *Psal.103.*
patris sui voluntatem fecisse se demonstraret, Iudæis in- *Eccli.40.*
terrogantibus, an liceat homini dimittere vxorem suã, *Matth.19.*
respondit inter cætera, dicens, Quoniam ab initio fe- *Gene.2.*
cit deus masculum & fœminam: & dixit, Propter hoc *Marci.10.*
relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxo-
ri suæ, & erunt duo in carne vna: Itaque iam non sunt
duo, sed vna caro. Quod ergo deus cõiunxit, homo nõ M
separet. Hinc est, vnde rogatus ad nuptias iret libenter,
ne factum dei patris sui infirmare videretur. Magis au-
tem legis veteris & nouæ doctrinam concordare ostẽ-
dens, nuptias non solum nõ prohibuit, sed & interesse
dignatus est, testimonium eis tribuens, quoniam deus
author earum est: & quod à deo iũctum est, neque pro-
hiberi, neque separari debere salutari præcepto mon-
strauit. Et quia natiuitas prodest, cum iam relinqueret
mundum, matrem suam Ioãni discipulo suo commen- *Ioan.19.*
dauit. Quamobrẽ & nos per omnia legis veteris & no- *Exod.20.*
uæ mandata seruantes, parentes honorare docemur: *Deut.5.*
quod nisi fecerimus, maledictum nos incursuros cau- *Matth.15.*
tum est lege. Itaque quæ nam est hæc præsumptio, aut
ex qua lege descendit, nuptiarum aditus intercludere,
quando tam noua quàm vetus lex per omnia istis faue-
re videatur? Sed illud est quod legimus, quia quod ex-
tra est, à malo est. Vnde Apostolus huiusmodi homines
cauteriatam dicit habere conscientiam, qui prohibẽtes *1.Timo.4.*
nubere, & à cibis quos deus ad percipiendũ creauit ab-
stinendum docẽt. Hoc enim in hypocrisi inimiciciarũ
causa

A causa facere denotantur, vt legem à deo traditã criminentur. Alij ideo studentes præceptis salutaribus obuias manus tendunt, vt prauæ doctrinæ mandata commendent. Ac per hoc cauteriatam habere dicuntur conscientiam. Corrupta enim mente aliud sciẽtes, aliud profitentur. Sicut & Iudæi, qui non ignorantes gesta saluatoris opera esse spiritus sancti, inuidẽtes dicebant, quia in Beelzebub eiicit dæmonia, vt populum á fide eius a- *Matth. 12.* uerterẽt. Talis est etiam supra memoratorum versutia, quia vt sanctitatis & castimoniæ amatores esse se simulent, nuptias esse dicunt damnandas, vt per hoc commendentur, & populum à veritate auertant: & vt abstinentiæ se studere fingant, temperandum à cibis tradunt, vt per hoc se alienos à mundo ad cœlestia regna festinare ostendant, per quod mentes hominum illicientes, deinceps illicita doceant licere, & licita quasi inconcessa damnare. Hæc sunt præstigia satanæ, vt causas inuertat: quasi nouum insinuans aliquid, excludat veritatem, in qua nihil nouum est, quia totum æternũ. Quis non aduertat sensum istum ab aduersariis esse aptatum? Quis enim audeat dei inuentum reprobare, & quod nunquam alicui obfuit, nisi aduersario veritatis? B Qui vt impuritatem suam tegat, sanctimoniam prædicat, quam non amat, vt dum ex eo se quasi bonæ voluntatis ostenderet, illicita suadeat quasi licita. Commẽdat enim se vt promptius fallat, ac per hoc captis imprudentibus suggerat, per quæ plus eos faciat peccatores: quia vt causæ suæ aliquam conferat medicinam, granditer suadet homines peccare, magnum ex eo quærens solatium, dum criminis sui socios multos ostendit leuem pœnam esse existimans, ac si minus grauis sit, si secum multos videat in gehenna. Cæci homines, dum vincuntur vitiis, aut per infirmitatem, aut per ignorantiam sese defendunt, non vindicando hæc quæ contraria decipit concupiscentia. Aut quæ obstat caligo, vt non quod verum est, videatur? Nam solent literæ aliud videri significare, dum aut non bene pronunciantur, aut improprie distinguuntur. Cum autem legitur, Fecit deus: &, benedixit quod fecit: quis hinc disputet? quis dubitet? quis quod benedictum est, maledictum putet, nisi alio spiritu animetur? Quod quidem si hominis vox esse diceretur, forte aliqua fallacia crederetur. Deus C dicitur loqui, & dubitas? deus benedixit, & reprobas? Sed forte sub dei nomine Moyses errorem induxit, Satis tibi faciant signa & prodigia per Moysem facta *Exod. 14.* in Aegypto, suadeant tibi mirabilia quæ in rubro mari gesta sunt ad liberationem filiorum Israël. Audi ma- *Exod. 8.* gos confitentes, quia digitus dei est hic. Consenti Apo- *1. Corin. 10.* stolo dicenti, Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes per Moysem baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandẽ escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de potu spiritali consequente eos petra, Petra autẽ erat Christus. Et vnde hoc Apostolus locutus est? Præsto est scriptura in qua legimus Christum dominum nostrum, dicẽtem Iudæis, Si crederetis *Ioan. 5.* Moysi, crederetis forsitan & mihi, quia de me scripsit Moyses. Quis huic concordiæ fidem deneget? Quis audeat dicere, quod vnum est discrepare? Quis tam malæ mentis est, vt indiuiduam charitatem contendat videri inimicitiam? Ecce habes & verborum testimonia, & exempla virtutum quæ animum tuum subiugent veritati, vt non aliud putes verum quàm quòd Ecclesiæ catholicæ continent libri. Quoniam igitur

probatum est eundem deum fuisse in veteri testamen- D to qui nunc noster est, & hunc multis virtutum indiciis verum esse, intantum eius authoritas debet præferri, vt etiam id quod à spiritu, & si forte absurdum à nobis æstimatur, acceptum est ferri debeat, & aliter sentiri quàm à nobis putatur, si dei iudicio commẽdetur, quia magis deo credere debemus quàm nobis. Infirmitas enim nostra & imperitia, vtilia solet iudicare quæ nociua sunt, & æstimare falsa pro veris, quod de deo vel suspicari nefas est. Non est enim natura quæ possit falli: quanto magis de coniugiis dubitari non debet, deo dicente: Quod deus coniunxit, homo non se- *Matth. 19.* paret. Est enim res aperta & simplex. Certe omnis homo gaudet cum fuerit dei dignationem adeptus, & meliorari se credit dum sacramentum creatoris addiscit, quod vtique non assequeretur, nisi natus. Cor ergo plangit quod gaudet, & quod gloriatur se didicisse, condẽnat? Si enim gaudet quia didicit, non autem didicisset, nisi natus fuisset, sine dubio bonum est nasci, quia fructus natiuitatis, cognitio est veritatis. Si autem malum est nasci, non erat bona cognitio. Cui enim rei proderit cognitio, si damnatur natiuitas? Quia si non expedit, nec nasci debet, vt dicit, inane est vt discat damnã- E dus. Sed quia nemo tam hebes est vt neget cognitionẽ dei prodesse hominibus, & bona & vtilis est. Per ipsam enim melioratur natiuitas, vt meliorata natiuitas plus mereatur quàm fuerat collatum Adę, quia in cœlo, non in terra regnabunt credẽtes: in paradiso dei patris, non in quo Adam corporaliter iussus fuerat operari. Nam si encænia celebrabantur Hierosolymis: id est, dedicationis templi dei agebatur festiuitas: quanto magis ipsius hominis celebrandus natalis est, qui magis templũ dei est, cuius etiam, ad agendum deo gratias, manibus templum est fabricatum. Melius est enim templũ, corpus nostrum: quia hoc dei opere, illud vero humano labore constructum est: & hoc sub spe æternitatis est, illud perditionis. Itaque qui deo instituente natum se nouit, vt ei gratias agat, cognitum habens mysterium eius, debet in natali suo gaudere, videns profectum esse natiuitatis suę. Vere autem illi nasci non debuerunt, qui creatorem suum relinquentes, gloriam eius aliis deputant: horum enim natiuitas proficit ad pœnam, sed non natiuitas crimen incurrit, sed voluntas. Sed quis F es tu qui nuptias prohibes? Forte Marcion, quia corpus non à deo fabricatum putas, sed à diabolo: animam vero errore quodam lapsum passam, vt ad tenebrarũ partes in quibus nunc mundus est veniret, contendis. Quo modo ergo posset hinc liberari, si prohibetur generari? Natus enim cognouisti casum tuũ, & data opera id egisti vt remeares ad patriam sedem, redditus sorti tuæ. Deinque gratias agere te dicis Christo, per quem hanc cognitionem assecutum te gratularis. Age vero, Si natus non esses, cessaret cognitio, nec prosequeretur liberatio. Itaque si gaudes animam liberari, faue natiuitati. Nam si natiuitati resistis, inimicus es animarum. Aut si Manichæus es, qui nuptias quasi contrarias renuis, quæro à te, si corpora minime gignerentur, quo modo anima hinc, quam fusam in tenebrarum partem & hærentem hylicis rebus asseris, eriperetur? Nascendo enim liberari eam in libris vestris scriptum habetis, vt à luna susceptæ animæ exeuntes de corporibus soli tradãtur, quem deum animarum vestrarum asseritis. Nam gaudetis cum Manichæi vocamini. Per hoc enim nomen liberationem animarum vestrarũ flagitaris, quod vtique nesciretis, nisi nati essetis. Longe itaque apparet

G per hypocrisim vos nuptias condemnare. Sanctimoniá enim profitentes, latenter immundiciæ studetis, quod non solum priuatum, sed etiam edictis proditũ est imperatorum. Audi nunc catholice, & ex Euangelio disce, prodesse hominis natiuitatem. Cum Simeon enim vir iustus vellet exire de seculo, sufficere sibi putans creatoris sine mysterij eius cognitione noticiam, non permissum est ei nisi crementum faceret in dei perceptione, vt plenam haberet fidei suæ mercedem. Deniq; natum saluatorem accipiẽs in manibus benedixit deum, & dixit,

Lucæ 2. Domine, nunc dimitte seruum tuum secundum verbũ tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuũ. Manifeste ostensum est dei beneficium esse in hominis natiuitate, quando viro iusto de morte cogitanti responsum est, quòd non ante moreretur quàm Christum domini vidisset: intantum enim proficiebat in vita, vt dignus fieret etiam in præsenti videre, quem liberatorem sperabat post mortem. Qui ergo reseruatus in vita non permissus est mori, nisi spei suæ fructum vidisset, vt securus esset, quia de vita ad vitam trãsiret, quo modo potest dici nõ huic profuisse natiuitas? Si enim malum est

H quòd nascimur, nõ paradisus promitteretur, nõ vita æterna, nõ regnum cœlorum, sed pœna & gehennę perditio: vt timeret alterum generare, qui se sciret natũ ad perditionem: vt ille qui se illicite natum sciret, non affectaret generare. Sed forte dicatur, Regnum quidem cœlorum promissum est, sed fidelibus & bene agentibus. Recte vides. Itaque non video reos fieri homines, quia nati sunt, sed quia male cõuersati sunt. Neq; enim nõ natis promissum est regnum cœlorum, vt natiuitati imputent quibus nõ dabitur. Promissum est autem natis bene agentibus, vt neq; natiuitas prosit male agenti, neque obesse possit bene agenti. A fidelibus enim & bene agentibus melioratur natiuitas, ab infidelibus autem & male agentibus deterioratur. Sic etenim est natiuitas, quasi arbor quæ inseritur: quia si bono surculo inseritur, melior fiet & bona dicetur: si vero malo surculo inseratur, deterior erit, & nõ bona, sed mala vocabitur. Ita & natiuitati si bona accedat doctrina, bonos faciet fructus: si autem mala, malos faciet fructus. Itaque sicut necessaria est arbor vt sit vbi inseratur, ita etiam necessaria est natiuitas vt sit vbi proficiatur. Sed respondetur econtra, Si vtilis est natiuitas, cur renascimur? Non re-

I nasceremur nisi vtilis esset natiuitas. Renasci enim renouari est, & qui renouantur instaurãtur. Non ergo accusat renascibilitas natiuitatem, sed reformat. Et quod reformatur, bene ab initio institutum probatur. Igitur quòd renascimur, cõsilio mutamur, corporis expiatione suscepta, vt reddamur ad pristinum statum Adæ: animæ autem peccato maculatum est corpus: quo reparato & meliorato per fidem, consilio abluimur: vt sicut per contemptum dei fuerat pollutum, ita per obedientiam abluatur, vt effugiat sententiam datam Adę & possit resurgere. Itaque si ab anima cœpit peccatum, cur nõ à corpore accusatur cum in causa peccati Adę non fuerit desyderium corporale, sed spe deitatis illecta anima transgressa sit dei præceptum, vt corpus suum subiugaret peccato & nascerentur homines sub peccato? Quod quidem nihil obest homini, si tamen legi dei obediat, nisi quòd moritur: cui rei beneuolẽtia dei promisit mercedem, vt qui in creatoris deuotione fideles inueniantur, saluentur. Per præuaricationem autem, quia Adæ corruptioni subiecti sunt & morti, pro hac re suscipiãt à iudice deo vltra quàm fuerat concessum Adæ, vt in futuro & gloriosi sint, & æternam habeãt vitam, & adoptati filij dei vocentur, vt lucrũ sit, quia nati sunt. Ex hoc K

iam reuertar ad reliquam partem lectionis. Cum positus esset homo in paradiso hæc accepit mandata. Ex omni, inquit, ligno quod est in paradiso, ad escam edes. *Gene. 2.* De ligno autem vnde dignoscitur bonum & malum non edetis ex eo. Omnia ligna quæ commemorat, fructus sunt ad esum creaturarum. Denique vno nomine ligna dicuntur, sed varia intelligũtur in fructibus. Omnia tamen ligna sunt, & edendi vnum est genus, quamuis diuersa sint quæ edantur. Cum enim multa fructuũ ligna creasset homini ad edendum, sicut dixi, de vno ligno edi prohibuit: vt reuerentiam creatoris ex aliqua parte haberent, qui omnia in potestate acceperãt, dum vna reseruata est arbor cuius licentiam non haberent, vt memores essent cõditionis legis. Quo modo autem ex sententia peccati genus intelligebatur? Et homicidæ enim & malefico & adultero & infami congruit hæc sententia. Achar quoque filius Charmi cũ peccasset, cõ- *Iosue 7.* sumi cum omnibus suis adiudicatus est. Quo modo ergo potest hæc sententia peccati genus intelligi? Grande delictum fuisse potest cognosci, non tamen genus delicti intelligi. Scimus enim alios hac damnatos sentẽtia, L cum sciantur aliter deliquisse. Et Amorręi & Sodomitę *Gene. 19.* cũ omnibus suis perisse noscũtur. Ita enim fit, vt & vnius peccati rei diuersa feriantur sententia, & diuersi criminis peccatores vno atque eodem genere puniantur.

Quamobrem Adæ & Euę non ex data sententia peccati genus potest intelligi. Quamuis enim vnum eorum peccatum sit, sed secundum personam suam vir & mulier sententiam acceperunt, necnon & serpens, vt non solum in eo quòd facti sunt non manerẽt, verumetiam adderetur eis labor ad pœnam. Cum enim omnia pecora & animantia homini fuissent, sicut legimus, subiecta, serpens contra hanc constitutionem erexit se, & dolo & fallacia circumuentum hominem sibi subiecit. Sine dubio enim qui aliquem capit, intra se vim facit. Propter quod serpens ne astutiæ suæ effectum haberet, sententia dei reuocatur & reprimitur vltra quàm fuerat factus, ne supra hominem esset, vt calliditate sua non solum ad nihil se profecisse doleat, sed & deteriorasse.

Cum enim prudẽtior legatur fuisse cæteris bestiis, postquam decepit hominem, maledictus factus est ab omnibus bestiis terræ. Post sententiam datam in hominem, datam in fœminam, datam in serpentem, sequi- M tur vt & mulier quam sibi sociauerat ad contemnendam dei legem, excipiat sententiam. Ait enim, Replens replebo ærumnas tuas & gemitum tuum, in tri- *Genes. 3.* sticia paries filios: & ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur. Nemo quod reprehendit, ipse confirmat. Si ideo concessi sunt filij, quia vsurpauerat coitum, ergo plus vsurpatio præstitit? Sed quia dixit, In tristicia paries filios: si inde putas generationem sumpsisse principium, vbi erat quod dictum est, Crescite & multiplicamini? Intelligite ergo hoc ad pœnam tantum additum, vt cum per læticiam fuerat ante concessum, tristicia subderetur ad pœnam, & vt durior & multiplicata pœna mulierem semper vrgeret, additur conuersio ad virum, vt esset vnde ei dolor iterum innouaretur. Si coitum dominus damnabat, cur in subiectis addebat, Et ad virum conuersio tua? Nemo quod damnat, hoc pro pœna constituit, cum vtique pœna sit damnationi contraria, nec vnquam ex vno, sed econtra proueniant. Quòd si in vno essent, damnationẽ nemo metueret, Deniq; aliquis in hoc addisceret, ex quo in lege cõmissum videret esse: hoc est confirmasse, non

punisse

A punisse peccatum:sed ideo conuersio fœminę ad virum & ex eo quòd coiit,& nõ quod verũ est conuersio simpliciter ante concessa cũ vltima seruitute, propter pœnam eidem credatur imposita, quoniam per mulierem concessam subiectus factus fuerat vir. Et sine dubio superior videbatur, cuius consilio vsus putauit prodesse quod suasit, vt factum dei subtilitate serpentis destrui videretur: instauratur per sententiam dei institutam, vt reuertatur mulier ad conditionis subiectionem humiliata viro, sicut fuerat constitutum: & additũ ei quod additur ad pœnam, cum audit, Replens replebo mœrores tuos, & gemitum tuũ, In tristicia paries filios, & ad virum tuum cõuersio tua, & ipse tui dominabitur. Nũquid fuerat aliter decretum, quàm vt mulier dominio viri esset subiecta? Hinc ergo apparet mulierem reuocatam esse ad id quod fuerat cum additamẽto. Vnde ait, Replens replebo mœrores tuos & gemitum tuũ. Quod replet, in eo quod minus est addit, non in eo quod non est videtur operari. Hac ergo sententia, quæ ante pro- Gene.1. cesserat, Crescite & multiplicamini: nõ incipit ad creandum, sed ad creaturæ, quæ fuerat cõcessa, perniciem.

B Mulieri ad pariendum filios, dolor additur, difficultas imponitur, non procreationis noua forma componitur: nam si ex hoc recte generatio speratur, magis intelligi potest arbitrio serpentis generationem extitis- Matth.3. se, quàm domini: & est verum, vt ait ille, Progenies viperarum. Si quis autem se existimat ita natum, quid mereatur, aduertat, vt propter peccatum amplificaretur ei dolor partu, vt quæ modicum doloris habitura erat, filiorum cresceret ei causa delicti: quia & cum gemitu & mœrore pariuntur, nati autem sine tristicia non Gene.3. habentur. Nunc tertio promitur in virum sententia talis. Quoniam audisti, inquit, vocem mulieris tuæ, & edisti de ligno, de quo præceperam tibi ne ederes ex eo, maledicta terra in operibus tuis, & in mœroribus tuis edes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi. Et hinc idem Adam ad hoc reuocatur, ad quod fuerat factus, sed cum decremento. Ante enim positus erat, vt operaretur terram simpliciter, vt sequeretur eum laboris effectus: at vbi autẽ spreuit præceptũ dei, melius sibi procurari credens consilio serpentis quàm fecerat deus, ad institutum pristinum reuocatur

C cum laboris dispendio: vt terra ei secundum laborem minime responderet, maledicta non sibi, sed operibus eius: vt ostenderetur propositum dei subuerti non posse, neque melius posse quenquam prouidere quàm deum. Nemo enim potest alterius opus plus diligere, quàm ipse qui fecit, dicente Apostolo, Quia nemo, inquit, car- Ephe.5. nem suam odio habet, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Videamus nunc sequentia legis, Gene.18. an concordent cum initiis eius. Abraham cum placuisset deo, inter cætera quæ ad remunerationem fidei eius pertinent, cum senior esset, vnum filium generare dignus est iudicatus. Quo modo ergo accusari potest, quod pro merito concessum videtur, vt qui ipsius dei voluntatem fecerat, deus voluntatem eius impleret: quę minime fuisset impleta, nisi innoxia esset: nec deus impleret quod male vel imperite posci videbat, maxime ab eo qui sibi placeret, hoc enim nec homini conuenit? Et Anna cum sterilis esset, & deũ diligeret, petiit vt ha- 1.Reg.1. beret filium, & accepit: quod si contrarium esset, moneri potuit ab eo quem diligebat, ne rem postularet aduersam. Et natus ex ea sanctissimus Samuël, filios genuit, non tamen iusticiæ suæ merita minuit. Prima enim ætate sua semper auctus est, vt in senectute propensiori

dei testimonio commendaretur. Et Zacharias sacerdos D vir iustus, in senectute sua dei nutu genuit filium: quo Luca.1. nondum nato, meruit prophetare. Qua ergo ratione accusatur, quod minime obesse probatur? Et quis neget bonum debere dici, quod neminem lædit? Et vt hoc loco aliquid de Apostolis dicatur, quod ad robur pertinet causæ, certe sanctus Ioannes castimoniæ fuit custos: condiscipulus autem eius: id est, sanctus Petrus, vxorem habuisse cognoscitur: & primatum vt acciperet inter Apostolos, non ei obstitit generatio filiorũ. Quo modo ergo condemnandum putatur, quod nõ impedit meritũ? Hinc Apostolus eum, qui vxorem habeat, si in cæteris seruet mandata, sacerdotem fieri posse ac debere ostendit. Quod si illicitum esset, non poterat vtiq; peccatorẽ dicere debere fieri sacerdotem. Et quid tam apertum? Eiusdem enim Apostoli vox est dicentis, De virginibus 1.Corin.7. autem imperium domini non habeo. Cum enim Corinthij exagitarẽtur ab hæreticis, qui in hypocrisi nuptias damnandas docebant, consuluerunt Apostolum literis, an liceret nubere, an vxorẽ remittere. Tunc præcepit Apostolus, nõ debere vxorem à viro recedere, cũ habuerit occasionem dicendi, si sciisset, sic docendum, E non licere nubere: quo modo quod sibi non sit traditũ, docere se non posse ostẽdit. Quis audet discipulorum docere, quod à magistro traditum non est? Vel quis nõ audiat prędicantem, Volo adolescentulas nubere, filios 1.Timo.5. procreare? Sed forte dicatur, Si licet, & bonum est nu- De matrimonio sacerdotum. bere, cur sacerdotibus non licet vxores habere: id est, vt ordinatis iam non liceat conuenire? Quis nesciat vnũquodque suam legem habere? Est enim quod omnino generaliter omnibus nõ liceat: est item quod aliis licet, & aliis non licet: & est quod aliquando licet, & aliquãdo non licet. Fornicari omnibus semper non licet: negociari vero aliquando licet, aliquando non licet. Antequam enim Ecclesiasticus quis sit, licet ei negociari: facto iam, non licet. Et Christiano cum vxore sua conuenire aliquando licet, aliquando vero non licet. Propter dies enim processionis aliquando non licet conuenire: quia etiam à licitis abstinẽdum est, vt facilius impetrari possit quod postulatur. Vnde Apostolus, Ex consensu, 1.Corin.7. ait, abstinendum ad tempus, vt vacetur orationi. Nam secundum legem in ieiunio cædi & iurgari non licet, postea licet: quia maior reuerentia debetur dei causis. Nunquid omne, quod ante cæteros licet, ante imperatorem licet? Quanto magis in dei causis? Ac per hoc an- F tistitem eius puriorem cæteris esse oportet, ipsius enim personã habere videtur: est enim vicarius eius, vt quod cæteris licet, illi non liceat: quia necesse habet quotidie Christi vicem agere, aut orare pro populo, aut offerre, aut tingere. Et non solum huic concubitus non licet, verumetiam ministro eius: quia ipse mundior debet esse, quia sancta sunt quæ ministrat. Nam sicut ad comparationem lucernæ tenebræ non tantum obscuræ sed etiam sordidæ sunt, ad comparationem autem stellarum lucerna caligo est, ad solis vero comparationem stellæ nebulosæ sunt, ad dei autem claritatem sol nox est. Ita & quæ ad nos licita & munda sunt, ad dei autem dignitatem quasi illicita & immunda sunt: quãquam enim bona sunt, dei tamen personæ non competunt. Nunquid non tunica mediocris hominis, quamuis munda, imperatori tamen sordida & illicita est? Similiter & saxonicia senatori: ac per hoc antistites dei puriores esse debent quam cæteri, quia & Christi habent personam, & ministros dei mũdiores esse oportet. Nemo enim imperatori ministrat, nisi vestimẽtis claris &

G mundis indutus: deus aut quia natura clarissimus est,
ministros eius natura magis quàm vestibus mūdos esse
oportet, Cui laus & gloria in secula seculorum, Amen.

FINIS.

IACOBVS HAEMER LECTORI.

CVM in opus praecedens Erasmi censuram legissemus, ve-
teraque nostra exemplaria subinde reuolueremus, accidit
vt non tam credere Erasmo, quàm omnino etiam persuadere
nobis ipsi cogeremur, non esse Augustini quicquid illud est operis.
Inter alia nanque incidimus in vetustissimum exemplar diui Vi-
ctoris ad muros Parisienses, in quo mirum dictu quàm variarent
omnia ab exemplaribus alijs & scriptis & typis expressis, Conue-
niebat alicubi à capite vsque in medium, à medio nihil consonabat
quaestioni. Alibi in fine pulchre congruebat, sed erat sine capite fa-
bula, Interrogationi subinde responsio accinebat vt tibia tuba. Mul
ta insuper erant non spernenda, hactenus nunquam formis excusa,
H *quod diligenti collatione animaduertere licet, Quapropter in tanta*
lectionum diuersitate cum nulla certa ancora firmaremur, nec tamen
te fraudare vellemus, visum est omnia adscribere, separatis illis quę
in Frobeniana habebantur editione, quae praecedentia suo loco &
ordine impreßimus. Monebimus tamen, vbi vsus venerit, quo
quaeque numero in praecedentibus, alijs verbis & sententijs habean-
tur, Tuum tibi erit in his integrum iudicium. Nam prima quae eos
arguit qui ad deum negant pertinere quicquam, non est quaestio,
quod cuique in promptu est. De secunda, habes Censuram Eras-
mi. Praeterea sunt quae vtuntur terminis vt praecedentes, aliquanti
pro aliqui, vt quaestione 13. Aliqua omnino sunt, manca, mutila
& hiantes, atque in eo numero vt diuinare subinde oporteat. Ha-
bent tamen multa in se pulchre dicta & quae aedificent, mysticas
significationes interpretatas, vt sunt Rubus Moysi, & Serpens,
quid significauerint: In sole posuit tabernaculum suum, quid in-
terpretetur: & de fuga in hyeme & sabbato: & melior est canis
viuus leone mortuo: & talia quae afficere poßint lectorem. In fi-
ne mixtorum, appendix est de aeternitate filij. Item dialogus qui-
dam Luciferiani & Orthodoxi corruptißimus, dicas Carcini fig-
I *mentum esse. Noluimus tamen auferre eum, vt si aliquando me-*
lior codex obueniat, ansa sit restituendi. Facilius est enim vtcun-
que deprauata restituere integritati, quàm perdita omnino reuoca-
re. Nos iactum primum facimus qui post nos iaciet, si saepe iecerit,
forsan Venerem iaculabitur.

QVAESTIONES EX veteri testamento.

I. ADVERSVM eos qui negant ad
deum aliquid pertinere. Mul-
tis, quos secularis ista caligo cae-
cauit, plurimum displicemus, si
soliciti dei pręcepta seruemus, si
occasiones delinquēdi fugiam⁹,
si bona omnia salutari studio im
plere conemur, si illecebrarū, vi-
ciorumq; blandimenta seductoria negligamus, si nulla
nos seculari dulcedine capi patiamur, si sponte pro dei
nomine cruciatus pœnasq; subeamus, si mortem ipsam
virtute spiritus contēnamus. Illis nimirū quibus omne
quod geritur, sensus iste mortalis nec laude nec vitupe-
ratione dignū esse persuasit. Nolūt enim ad deum horū
aliquid pertinere. Nōnulli adeo scelera sua crimináque
defendere cupientes, nihil, inquiunt, prodest, bene an K
male viuas. Neque enim ista nunc deo cura est, vt te di-
uersa pro instituto proprio morboq; gerentem solicite
festinet aspicere, & fœdis aliquando tuis actibus oculos
permiscere. Vana sunt omnia, quae vt libitū fuerit cele-
brantur: is qui ad deum pertinet, secretus est & remotus
ab istis rebus humanis, & ideo nec irascitur, nec moue-
tur, nulla illi humanarum rerum, nulla nostri actus est
contēplatio, totus rotati seculi cursus, & quaedā mūda-
ni orbis inexplicabilis volutatio, ita correptū rapit &
proiicit, vt stultus credatur, quisquis se ad curā dei re-
uocare posse putaret. Nec martyrū quidem probandus
est animus qui deū suum quē misericordem esse pronū-
ciant, effusione sui sanguinis aestimāt delectari. Nihil il-
li charū in nobis, nihil est odiosum: nulla mortis no-
strae conditione, nulla sanitatis integritate laetatur: nec
quid vbi geratur scire desyderat, non q̄ impossibile sit
maiestati diuinae omniū ferè quae gesta sunt vel gerūtur
habere noticiā, sed q̄ scire nolit miserias hominum, va
nitatèsq; mundanas. Sic deniq; scriptū est, Vanitas va- *Eccles. 1.*
nitatum vniuersa vanitas. Quorū sententia desperatio- L
ne firmata, vt dei iussus authoritate dissoluitur, sic ip-
sorum sacro sermone vulgari, qui maximus habetur in
vsu, cōuincitur expugnata. Nam cū inter negocia diuer
sorumq; contractus fides perfidiaq; contendunt, vt te-
stis diuinitas adhibetur: quae aliquādo quid agamus sci
re negatur. Testis est, inquiunt, deus. Deus videat, Deus
iudicet, Deus faciat, Deus reddat. Et cum ad necessita-
tem iurisiurandi venitur, & iurantis animus metuit ne
sibi aliquid obueniat peieranti: & iusiurandū exigit, &
reddi ei posse confidit, qui sibi male iurauit. Et cū sani-
tas exoptata & bona valetudo fuerit consecuta, diuini-
tati gratiae referuntur. Et cū aliqua decidente materia
casu proximus illaesus euaserit, deus bonus dicitur prae-
stitisse. Et cum aduerso ventorū flatu commoti ęquoris
fluctus insurgunt, & nauis vndiq; caesa quassatur, naui-
gantium turbae ad cœlū manus extendunt, deum voce
supplici deprecantur, & exaudiri se & liberari posse cō-
fidunt. Vnde haec si deo nulla nostri est cura, si quid a-
gamus ignorat? Inanis est igitur ista persuasio. Omnia
deo sunt cognita. Nullus sibi de impunitate cōmissorū M
scelerum blandiatur. Bonae vitae maximus fructus est,
malae perpetua pœna & aeterni cruciatus. Igitur nobis
qui deum omnia nosse credimus, qui deuote ad mar-
tyrium festinamus, inaestimabilis fructus, perpetua vita
praestabitur, impiis vero, qui deum scelera sua, crimi-
númque nescire docuerunt arcana, ignis flamma con-
sumens, incendiúmque semper indeficiens ministrabi-
tur. An spiritus qui super aquas ferebatur, spiritus
sanctus intelligatur, quia dictum est, Spiritus domini II.
ferebatur super aquas. Si ideo à quibusdam spirit⁹ *Gene. 1.*
sanctus putatur, quia dei esse spiritus legitur, inualida & *Sup. in mix*
inanis assertio est. Non solum enim ordo hoc non pa- *tis. q. 106.*
titur, & ratio abnuit, sed & verba ipsa infirma proban-
tur ad hanc assertionem astruendam. His enim verbis
aliud dictū significatur frequēter in lege, Ait autem do- *Gene. 6.*
minus deus, Non permanebit spiritus meus in homini-
bus istis, propterea q̄ sint caro. Et in subiectis, Sed de-
leam, inquit, omnia, ab homine vsq; ad pecus. Hoc vtiq;
dicit, quia diluuium inducere habuit super terram. Nū-
quam hic spiritus sanctus potest intelligi. De animabus
enim dixit, Nam non solum nostrae animae spiritus di-
cuntur, sed & pecorū. Sic enim scriptum est, Et mortua *Gene. 7.*
est omnis caro in aqua, in qua erat spiritus vitae. Et in
Ezechiële Propheta sic dictū est, cum de reformatione
hominum

A hominum promittit deus dicens, hæc dicit dominus
Ezech 37. ossibus istis, Extendam super vos cutem, & dabo in vos spiritum meum & viuetis. Non vtique ex eo spiritus sanctus debet intelligi quia dictum est à domino, Dabo spiritum meum in vos: cum manifeste de anima dixerit deus. Commune est enim hoc omni spiritui cum sancto spiritu vt similiter dicatur, omnis spiritus, dei spiritus. Intelligētia enim hic necessaria est quæ discernat res vnius nominis. Nam dei vtiq; spiritus dicitur, & anima hominis spiritus dicitur, & ventus similiter, & aër, & anima pecoris, & angeli, & quæcunque acceperunt vt viuant per substantiā propriam. Sed iam per intelligentiam discernis aliter deum spiritum dici, & aliter creaturam: sicut aliter intelligis Christum dici filiū dei, & aliter homines vocari filios dei. Quotienscunq; autem spiritum qui proprie de deo est vult scriptura significare, addit dicens, spiritum sanctum: vt per hoc non creatura intelligatur. Sed quia de deo est, non aliud esse quàm est deus creator. Moyses autem cum creaturam hylicam: id est, confusionem rerum describeret, quæ vtique sensu bruta est, super terram & abys-
B sum & tenebras spiritū dei superferri interlocutus est, vt ex eo spiritu & loco in quo ferebatur, superior creatura, quam spiritalem dicimus, cognosceretur. Nam & ex eo quòd superferri illum dixit, creaturam illum significauit, quia omnis creatura dei fertur virtute à quo accepit vt sit. Nam quis ordo est vt spiritus sanctus super aquas ferretur, quem constat vtique super omnem
Colos. 3. esse creaturam? Si enim Christus in dextera dei est super omnes cœlos, illic est & spiritus sanctus. Res enim vnius naturæ vnitæ simul sint oportet, quanquā vbiq; deus esse non negetur. Hoc est trinitatis potestas, tamen debita honorificentia etiam reseruatur, vt super omnem creaturam esse dicatur, vt proprium illi hoc sit. Quare & dicimus, Pater noster qui es in cœlis. Et,
Matth. 6. Qui lucem habitas inaccessibilem. Si Adam fa-
1. Timo. 6. ctus à deo & animatus, spiritum sanctum accepit: quia
III. scriptū est, Inspirauit deus in faciem eius spiritum vitæ.
Vide supra q. 123. Non erat ordinis vt acciperet spiritū sanctum, quia hoc imposterum reseruatum est à deo, vt in nouissimis diebus cum mysterium vnius dei manifestum esset daretur credentibus. A principio quidem prædicata est tri-
C nitas, sed quasi sub velamine erat intelligentia eius. Dei enim patris primum persona sine cunctatione & figura prædicata & manifestata est, quia ab ipso sunt omnia. Filij autem, eius domini nostri Iesu Christi, & spiritus sancti personæ non tacebantur, sed neq; manifestabantur. Deniq; de domino fit à perfidis quæstio, & de spiritu sancto. Quidā enim dementes spiritum sanctū ipsum patrē dicunt, sicut & Sabellius ipsum dicit patrem quem & filium. De dei autem patris persona nemo dubitat. Cum ergo trinitatis fit manifestatio, tunc demum spiritus sanctus datur credētibus, vt & persona eius manifesta sit, & accipientes illum, signū habeant, quia filij sunt dei, per id quod spiritū dei, qui de deo vtiq; est, habent in se. Perfectionis enim significatio hæc est cū scitur & pater esse & filius & spiritus sanctus. Hæc perfectio hoc tribuit donum. Adueniens enim filius dei, & hæc adaperiens ac manifestans, plus aliquid debuit dare, & dignū fuit tribuere perfectionem hanc credentibus, quia nec in filio, nec in patre solo perfectio est vel salus, Sed in nomine patris & filij & spiritus sancti. Vn-
Ioan. 1. de dicit Ioannes Euangelista, quia de plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia: quia lex per Moysē data est, gratia autē & veritas per Iesū Christū

facta est. Apertū est adueniente saluatore plenitudinē fa D ctam veritatis. Quæ enim latebāt, & quod promissum est dū reuelantur & manifestatur, plenitudo fit veritatis, tūc credentes accepto spiritu sancto fiunt filij dei. Nam inspiratio quæ dicitur facta à deo in Adam, animæ traditio est. Spiritus enim frequēter pro anima ponitur, dicēte Euā- *Luc. 4.* gelio inter cætera, Et reuersus est, inquit, spiritus eius ad *Psal. 50.* illam. Et in Psalmo, Spiritū, ait, contribulatū, & cor cō- *lib. 1. cōtra* tritū deus nō spernit. Frequenter tamen aliqui codices *aduer. leg.* nō sic habent, quia inspirauit deus: sed, insufflauit deus *& prophet.* in faciē eius spiritū vitæ, & factus est homo in animam *cap. 14.* viuentem. Nō quia dixit, spiritū vitæ: ideo spiritum san *Gene. 7.* ctum significauit. Nā & de animalibus ita ait, In quibus erat spiritus vitæ. Spiritus vitæ dicitur, qui animat corpora ad vitā. Cur Adā in mūdo positus mandatū vel *IIII.* legem accepit, cum ipse dominium cæterorū haberet.

Quamuis in mundo dominus positus sit Adā, tamen quia nō vtiq; ex se, sed à deo id accepit, debuit huius rei significationē ex lege accipere, vt ipse qui dominus videtur, per legē subiectus ei esset qui illi hāc dederat potestatē, vt authoritas creatoris reuerentiā illi faceret per legem, ne dominatio tanta extolleret illū, & immemor E fieret dei conditoris sui. Cur deus dicat, Nō perma- *V.* nebit spiritus meus in hominibus istis quia sunt caro: anni illorū centum viginti, &c. Cum gigātes essent illis diebus super terrā, pestiferi & superbi à magnitudinis statura elati, post desideria carnis euntes, omni Apostatæ. Tunc cū displiceret deo, promisit genus humanū diluuio deleturum & tempus statuit, vt si quis forte ira dei audita & indignatione super hoc vellet se corrigere, haberet spacium emendādi se. Deniq; centum annis arca hac ratione videtur fabricata. Ante arcæ autem inchoationem viginti anni fuisse perhibentur. Sed narratio istud quod postquā de numero annorum Noē dixit, subiecit, obscurare videtur. Nā hæc sententia antequam quingentorum annorum esset Noë, dinoscitur lata. Quòd enim dicit, Non permanebit spiritus meus *Gene. 6.* in hominibus istis. Propterea & subiecit, quia malicia increuit super terram, Delebo hominē à facie terræ vsque ad pecus: quod vtique diluuio facto impletum est. Nam & post diluuiū multis annis homines vixisse me- *Nume. 20.* minimus: & Aaron frater Moysi ceotū viginti tres annis vixisse memoratur. Ipse autem Moyses vt centum & F viginti annos transire nō posset, fecit quod deū in con- *Nume. 27.* tradictione aquæ nō clarificauit. Nā intraturus erat in terrā promissionis, si nō obstitisset peccatū. Videtur enim hoc quibusdā dictū ad tēpus Moysi pertinere cū inueniatur Ioiada sacerdos centum triginta annos vixisse. *2. Para. 24*

Quid cōtineat benedictio Iacob quam dedit filiis *VI.* suis. Non solum ex præsentibus causis futura vniuscuiusq; tribus prædixit, sed & de futuris futura, quorum *Gene. 48.* adhuc vmbra non erat, in populo Iudaico significauit. Quales enim futuræ essent singulæ tribus moribus, fide, disciplina, luxuria, petulantia, contemptu fidei, vt cum de vno erant & tamen vnum non seruarent, ostendit. Aliqui enim profecerunt in melius, alij deteriorati sunt, alij permanserunt, vt per hoc non sibi prærogatiuam generis vendicarent, cum ab eo ipso prædictum esset, quosdam ex his, qui vtique ex eius essent origine reprobos futuros, immo multos perituros, ita vt alij significarentur subintrare qui ad eorum dedecus, & damnationem infererentur in naturam ex qua illi exciderunt. Promiscuū ergo populū in omnibus tribubus futurum declarauit. Qua varietate tā boni sed pauci, quàm mali sed multi intelligerentur. Et quanuis sceptrū dederit fi-

G lio suo Ioseph ad tempus, Iudam tamẽ præfecit omnibus. Nõ quòd omnes ex Iuda idonei essent futuri, Sed quia saluator, qui vere rex est, ex ea tribu oriundus erat
VII. secundum carnem. Cur angelus missus loqui ad Moysem, in igne & rubo apparuit. Natura angelica secundũ se simplex est, cuius substantia superiora appetit nõ inferiora. Ideoq; dominus in igne apparuit, cuius natura semper ad superiora tendit, vbi Christus est. In robo autẽ idcirco quia & spinas habet, quę noceant, & facilis est ad combustionẽ, & tamẽ ab igne non combustus est. Ignem fac esse legem quia peccatoribus ignis est. Rubus autẽ in peccatis significatur, quia à saluatore ad comparationẽ cæterorum rubus mala arbor significata est: Et peccata nihil aliud quàm malicia. Igitũ ignis cum in persona legis apparuit, non tamen exussit rubũ, sicut lex data præteriti peccati causa, an non vtiq; vindicauit, sed magis abstinuit vim iusticiæ suæ, vt postea iam data si contempta fuisset, vindicaret. Hac ergo causa dominus in igne & rubo apparuit, quia in rubo ignis

Hæc nume. 40. q. vet. & noui testa. superius aliis verbis & sententiis habetur.

VIII. legem significauit. Non fuit aliud signũ quod fieret à Moyse palàm Pharaoni, nisi serpens. Qui hoc
H reprehensibile putat, dicat quid aliud fieri debuit. Nam vtiq; serpentem fecit, qui & terrorem incuteret, non tamen obesset, per id quod stupore quodam ad nocendũ tardior est. Si enim leonem fecisset, aut vrsum, aut aliud tale, quo modo euaderent qui aderant? Nec enim occidere voluit quenquam, sed solum timorem ponere, & ostendere virtutem, vt quia prima præuaricatio per serpentem cœpit, similiter & recordatio cognitionis dei & morum emẽdatio serpentis signo proueniret, vt quo modo peccatũ est, sic & emendaretur: sicut & per mulierem peccatũ factum, per mulierem sublatum est, Mariam matrem scilicet domini, ex qua Christus natus damnauit peccatũ. Eua virgo adbuc præuaricauit, sicut & Maria virgo erat. Hoc ergo modo ad statum pristinum reuocata sunt, quæ perierãt. Quia & regnũ per ligni gustũ amissum erat, & iterum per lignũ quæsitum est. Dominus enim, ait, regnauit à ligno. Simili modo & mundus in quo factus est, in eo & reformãdus est, id est, in principio mẽsis primi, quod est Pascha. Nulla ergo mala erit natura nisi sola præuaricatio quando peccatum per id emendatũ est, per quod & admissum est.

I Si vnus deus est, cur in tribus spes salutis est & non
IX. in duobus aut quatuor, aut certe in eo vno: & quare nõ est trinitas prius prædicata. Vnus quidem est deus, sed non singularis est. Habet ex æternis in mysterio alterum qui sit cũ altero. Et quoniam deus pater in se habet alterũ cum altero, sicut dixi, dignũ fuit vnum prædicare prius nõ manifestato mysterio quod erat in ipso. Quoniam caput filij pater est, & caput spiritus sancti filius, quia de ipso accepit: & sicut pater misit filium, ita & filius misit spiritum sanctũ. Postquã autem cognitus est deus ex quo sunt omnia, tunc scientibus se manifestauit filiũ suum quem ex æterno habuit apud se. Manifestatus autẽ filius ostendit patrẽ esse qui prius vnus deus prædicabatur esse. Quo cognito palàm fecit esse etiã spiritũ sanctum qui tertius sit à patre, secũdus autẽ à Christo secundũ numeri ordinationem, iuxta substãtiam autem non esse & nũ differre alterum ab altero: & hoc ex æternis fuisse in mysterio dei, qui in in trinitate est adorandus. In eodẽ enim honore vult recipi quod ex ipso est in quo recipitur ipse à quo est. Dignum enim est quia in ipso fuerũt, & omnia per filium facta, & per spiritum sanctũ sunt illuminata, in trinitate salus prædicetur, seruato ordine personarum vnius diuinitatis

Deute. 6. Supra 1. q. noui testa. nume. 57.

K indiscreta adoretur potestas. Vt ergo tres sint non plus aut infra, ratio facit: quia omnis numerus vsque ad tres peruenit. Tres enim quia inuicẽ in se sunt, vndiq; trinitas annunciatur, quia in vno tres sunt, & tres vnũ sunt: vnũ qui videt, videt tres, dum nihil differt alterũ ab altero. Tres ergo vnũ, & vnum tres. Hæc est trinitas vndiq; perfecta. Et hæc est trinitatis intelligẽtia, quæ tunc perfecta est si vnum dicantur. Vt quid circuncisio X.
& præcepta data sunt populo, quæ prius nõ erat, neque nunc in authoritate habetur. Circuncisio signũ est fidei Abrahæ, vt cum in filiis eius hoc signũ videretur, scirentur eius filij esse qui deo credens hoc signũ accepit. Præcepta autem sabbatorum, & præteritorũ testimonio data sunt, & futurorũ quæ haberent figurã. Futuri enim sabbati, quod in æternis dabit requiem, figura est hoc sabbatũ quod in hebdomadã impletum factum est. Escarũ autem lex non primordio legis data est, sed cum duce perfidia de verbis & promissis fidem nollẽt dare, ad duriciam cordis sui acceperunt præcepta non bona, sicut dicit Propheta Hieremias, Id enim actum est, vt ceruix eorũ premeretur, ad profectum illorũ. Superbis enim hominibus & cõtumacibus, nõ debuit tota L
creatura subiici. Postea autem misericordia dei veniente, reddita est libertas edendi. Vnde dicit Petrus Apostolus, Quid imponitis iugum super ceruicem fratrum, quod neque nos neq; patres nostri portare potuimus.

Gene. 17. Ezech. 20. Acto. 15.

Si propter diffidentiam & detractiones dum ac- XI.
ceperant Iudæi mandata, quia peccauerãt: filij eorum, † vt etiam ipsi his mandatis astringerentur. Patribus data lex est, quæ filiis similibus oneri esset. Nam postea non minus, sed forte amplius in deũ peccauerũt, quàm patres illorum. Præscius enim deus, filiis magis hanc legẽ dedit, quia illi omnes in eremo obierunt. Cur XII.
in lege etiam ipsi Aaron dictum est, vt pro peccatis suis holocausta offerret, cum dicat David, Pro delictis holocaustum non postulasti. Et in subiectis, Holocaustis non delectaberis: quo modo offerri præcepit quo non delectatur? Manifestum est holocaustis deum non delectari, sed pro satisfactione peccati gemitu & dolore cordis veniam posse mereri. Sacrificium autem testimonium peccati voluit esse, vt se peccator per oblationem sacrificij confiteretur peccasse. Remissio autem quo modo obtineretur, ipse alio loco ostendit dicens, Frange esurienti panem tuum. Si videris nudum vesti, & domesticos seminis tui ne despicies: aut certe cor M
contritum & humiliatum deus non spernit. Primùm ergo confitendum delictum monuit, deinde quo modo ignosci possit, ostẽdit. Nam nunquã pro manifesto delicto sacrificium mandauit, sed pro ignoratis: quia etiã cum nescit homo peccat, & cũ se putat recte agere, intentione quadam delinquit. Tale peccatum dixit per sacrificium posse purgari. Quid est vt missa mors XIII.
in Iacob, venerit in Israël: cum Iacob sit ipse Israël.

† Videtur deesse, quid meruerunt. Psal. 39. Psal. 50. Esa. 58. Esaiæ 9. Sup. 1. q. noue. testa. nu. 57.

Vnius populi duo nomina posuit. Nam vtiq; qui prius Iacob dicebatur, postea accepit nomẽ Israël, cum colluctatus est cũ filio dei, & vidit eum per intellectum homo videns deum. Populus ergo quẽ Iacob nũcupat, hoc in loco & in hac causa non videns deum intelligitur, sed quasi carnalis habetur, propter opera bona: vt sicut Iacob priusquam videret deum Christum, non dicebatur Israëlita, & hi dum populus dicuntur Iacob, nõ videntes deum designentur. Israël autem populum dicit, qui operibus dei factus dignus habetur videre deum. Itaq; populus Iacob, quià carnali fretus erat auxilio, desperãs de adiutorio dei, idola enĩ diligebat, traditur

morti

A morti, dum excitatur aduersus eos rex Assyriorum. De Samaria autem hoc dictum intelligitur ab Esaia Propheta, quæ prius malum fecit coram deo, vaccas instituens quibus sacrificarent admonente noua sacerdotia Hieroboam, mors ad eos missa est. Primi enim ipsi capti sunt, & transmigrati à Salmanasar rege Assyriorum, vt illorum exemplo populus Iuda & Beniamin & Leui, quæ duę tribus remanserunt, & dimidia in Hierusalem Roboam filio Salomonis, quæ in templo domini per sacerdotes domini sacrificabant. Hos ergo dicit populum Israël propter tribum Iuda & Leui, qui & ipsi eum exemplo Samariæ territi rectè agere debuerunt, maligne fecerunt idolis seruientes: tamen fuerunt aliquanti reges in Hierusalem, qui post excessum Salomonis & filij eius Roboam, viam secuti sunt Dauid, rectè ambulantes in conspectu domini. Omnes autē reges Samariæ maligne egerunt in cōspectu domini vsque ad trāsmigrationem suam. Ideoq; carnali nomine nuncupati sunt. Et quia Hierusalem eorum impietatem secuta est, traditur etiam ipsa in captiuitatem Nabuchodonosor regi Babyloniæ: & hoc est misisse mortem in Iacob, &
B venisse in Israël. Missa est enim in Samariam, sed dum causa per quam missa est in Samariā inuenta est in Hierusalem, missa illuc venit etiam in locum in quo eadem res erat. Non enim locum sequitur vindicta, sed causam.

XIIII. Sup. in q. vete. testa. nume. 36. Iosue 7. Si anima quæ peccat, ipsa morietur, quid est vt Charmi peccante triginta sex viri occisi videantur causa eius. Charmi quidem peccauit, & mortuus est lapidibus. Illi autem trigintasex viri qui in pugna mortui sunt, non vtique pressi à deo sunt, sed nō adiuti. Imbecillitate enim sua, dum fortiter facere nequiuerunt, occisi sunt. Charmi ergo causa hæc præstitit vel obfuit, quia qui adiuuari habuerant, neglecti à deo sunt. Hinc ergo est, quòd Iesus filius Naue contristatus excidit vestimenta sua, quia intellexit deum adiutorem suum auxilium subtraxisse in hoc loco.

XV. Esa. 54. Supra in q. vete. testa. nume. 40. Galat. 4. Quid est quòd dicit Propheta. Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis: quia multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum. Duas matres hoc in loco intelligimus, cœlestem & terrestrem: id est, Hierusalem liberam, de qua dicit Apostolus, quæ est ma-
C ter nostra: & Hierusalem istam quam seruire dicit cum filiis suis, hoc est Iudæis. Propheta enim aduentum domini prædicans, & tempus gratiæ plenum in exultatione vocis obtestans, Hierusalem cœlestem, quæ ideo deserta dicta est, quia inhabitantes filios per fidem generatos non habebat, lætari debere hortatur. Tempus enim venerat, vt haberet filios olim prædictos & multo plures quàm fuerāt huius Hierusalē: quia Christiani supergressi sunt numerum Iudæorum. Sterilis ergo dicta est, quia virgo est, quæ non per commixtionem est complexum generat filium, sed per solam fidem spiritaliter. Vnde nec parturire dicitur, Quæ enim parturit, dolores patitur. Hæc enim exclamat in lætitiam salutis humanæ. Hierusalem vero terrena ideo virum habuisse dicta est, quia carnaliter generabat. Ciuitas enim quasi in matrem est significata, sicut & habitatio cœlestis illa ad quam vocamur, mater nostra dicitur.

XVI. Danie. 3. Psal. 29. Supra in q. vete. testa. nume. 38. Benedicat terra dominum, ait, hoc est laudet & confiteatur vir tutem tuam: quo modo ergo in Psalmis, Nunquid con fitebitur tibi, inquit, puluis, aut annunciabit virtutem tuam? Non est sic intelligendum vt legitur & sonant verba, Neque enim sensum habet terra vt gratias

agat creatori: Si autem spiritaliter hoc acceperis, terrā D hominem intellige, secundum dictum Prophetæ, Me- Psal. 102. mento domine quoniam terra sumus: quam operam facti mundi in laudem creatoris prorumpere exhortatur, vt confessionem veritatis eius acquirat illis, quæ licet taceat, clamare dicitur laudem creatoris cuius opus est. Hæc ergo causa est quòd in creatione terra deum dicitur benedicere.

XVII. Psal. 18. Psal. 90. In sole, inquit, posuit tabernaculum suum, id est, corpus suum in quo habitauit Christus, qui à Pilato flagellis cæsus est, quo modo ergo dicit in Psalmo de Christo, Flagellum non appropinquabit tabernaculo suo: quippe cum templum corpus suum dixerit. Et filij hominis, & dei filij corpus templum esse intelligitur. Deus tamen, id est dei filius, quanuis in carne venerit, in animo tamen habitauit: Ergo tam anima quàm corpus tabernaculum est filij dei, licet vnus sit deus, & homo filius dei, & filius hominis. Ergo ex hac parte, flagellum non appropinquasse dicitur tabernaculo eius, id est anima eius, in qua habitat diuinitas eius, immunis fuit à pœna inferni vel principum eius. Ne quia hic quasi peccator, cum sit innocens crucifixus est, & passa est caro, ali- E quid mœstitiæ apud inferos anima eius passa putaretur, ostendit scriptura non potuisse animam eius turbari apud inferos, quia ad hoc descendit, hoc est pati se permisit, vt confunderet tenebras, & principes earum remitteret hebetes. Vnde & ipse dominus ait, Tri- Matth. 26. stis est anima mea vsque ad mortem. Permissa est enim, Marc. 14. quod naturę suæ erat, vt tristaretur, tropheum protinus referens & spolia eorum à quibus contristata fuerat vsque ad mortem, post mortē iam in æterno gaudio constituta. Potest & de toto homine intelligi: quia qui peccatum nesciit, à lege flagellari non potuit.

XVIII. 1. Reg. 3. 1. Reg. 11. Cur Salomon spiritum sapientiæ habuit, cum vitam mundam non habuit: valde enim mulieribus delectabatur, ac per hoc peccabat. Primum merito suo accepit spiritum prudentiæ, postea vero quàm mulieribus nimium cœpit vti, & per hoc peccare, si habuit spiritum sapientiæ, regni merito habuit: sicut & Nabuchodonosor regni merito in camino Christum vidit. Danie. 3.

XIX. Ecclēs. 9. In Salomone, Spes est, inquit, in tenebris: melior est canis viuus leone mortuo. Tenebræ ignorantiam significant F & gentilitatem: quia spes est in gentili potius, quàm in apostata. Hunc enim dicit leonem mortuum, hoc est Christianum apostatam: quoniam quandiu in fide durauit, leo erat: At vbi recessit, mortuus dicitur. Canem vero gentilem dixit, de quo spes est vt credat. Quandiu viuit enim speratur de illo. Illius autem spes peribit, Nam canem, gentilem significari saluator ostendit dicens, Non licet panem accipere filiorum, & mittere canibus. Matth. 15.

XX. Sapien. 2. Gene. 1. In sapientia, Qui creauit, inquit, orbem ex materia inuisa: & contrà, quia ex nihilo facti sumus. Deum simul confusas substantias creasse, scripturarum sensus declarat, permixtus vtique tenebris, hanc confusionem rerum, id est, aëra, ignem, aquam, terram, tenebras, materiam dixit inuisam, sicut in Genesi legitur, Terra autem, inquit, inuisibilis & incomposita. Ex hac ergo confusione creauit orbem instituto firmamento, vt intra ipsum aquis congregatis in vnum, habitatio fieret generi humano. Distinctis enim & discretis substantiis, in concauo domum habitabilem fecit.

G
QVAESTIONVM SECVNda pars ex nouo testamento.

I CVr facta & dicta dominica quatuor voluminib' à quatuor scriptoribus sunt in scripturam digesta. Congruum fuit annũ do-
Esa.61. mini acceptabilem, sicut dixit Propheta, à quatuor voluminibus velúti quatuor vicibus contineri. Sicut eni annus quatuor tẽporibus euoluitur, ita vt inuicẽ sui egeant, ita & gesta & dicta domini quatuor libris definita sunt, ita vt alter alterius indigeat. Simul autẽ plenitudine perfecta sunt, Vt autem à quatuor scriptoribus ordinarẽtur, hæc fuit causa vt quia temporum diuersa sunt nomina, Euangeliorum quoq; essent diuersa vocabula. Et si qua vidẽtur in verbis contraria, sensu tamen nõ discrepãt, per interpretationẽ aptam causæ, sicut tẽpora cũ videantur vtiq; diuersa nomine, aëre, & cursu syderum, in effectu tamẽ eorum quæ gignuntur non discrepant. Quoniã
II constat quatuor libros rite conscriptos gestorum & di-
H ctorum domini, sciendum quis ordo eorum sit.

Euangelium ordinatione colligitur magis quàm tempore. Matthæus ergo primus ponendus est, quia ab ipsa promissione sumpsit initium: id est, ab Abraham cui facta promissio est incarnationis domini nostri Iesu Christi. Post hunc Lucas, quia incarnationem hanc quo modo facta est narrat. Tertius Marcus, qui Euangelium quod prædicatum est à Christo, testatur in lege promissum. Quartus autem Ioannes, quia hunc qui promissus est Abrahæ incarnandus, & à Luca quemadmodum incarnatus est dictum est, & à Marco Euangelium eius iuxta Esaiam Prophetam prædicatũ ostensum est, aperta voce ostendit deum dicens, In princi-
Ioan.1. pio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus e-
III. rat verbum. Quare Matthæus Euangelium Chri-
Matth.1. sti describens dicit, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid: cum prior sit Abrahã. Propterea sic cœpit vt prius de ipso diceret à promissione incarnatio-
Roma.9. nis eius genealogiam describens, sicut dicit Apostolus,
I Quorũ patres & ex quibus Christus secundum carnẽ: Ideo dixit, Liber generationis: quia ex multis & diuersis incarnatio Christi consistit, vt quia ex vno diuersi esse cœperunt, de omnibus corpulentiam traheret. De Iudæis & gentibus, & de dignis & indignis, quia Ruth Moabitida fuit, & Bersabee ex mœcha facta vxor est, vt omnium carnem ad se trahens, ad vnitatem illos geminam reuocaret. Idcirco, Iesu Christi filij, ait, Dauid, cum prior sit Abraham: quia specialiter Christus dicitur filius Dauid propter regnum: vt sicut deus de deo, ita & rex de rege ortum caperet iuxta carnẽ. Sicut
Psal.131. enim dictum est ad Dauid, De fructu ventris tui ponã
IIII. super sedem tuam. Quid est vt generationes om-
Matth.1. nes in tres partes diuideret supradictus Matthæus Apostolus. Causæ faciunt diuisiones & tempora. Idcirco ab Abraham vsque ad Dauid distinxit. Prima enim pars causæ ab Abraham vsque ad Dauid est, quia Abraham pater fidei est, & Dauid pater regni. Saül enim indignus effectus, seipsum regno priuauit. Ad Dauid vero vsque ad transmigrationem alia pars causæ, in qua regnum amiserunt facti reprobi Iudæi. Post transmigrationem autem Babylonis vsque ad Christum tertia pars lamentationis & miseriæ, captiuitatis & dispersio-

nis illorum: quia quamuis post transmigrationem Ba- K
bylonis & septuaginta annorum tempus, quando à Cyro dimissi reuersi sunt ad sua, nunquam tamen pausam vel requiem habuerunt. Neque enim postea Iudæa regnare potuit, sed soliciti semper & peruagantes fuerũt. Nam vtique tempore natiuitatis Christi captiui fue-
runt, dicentes: Nos non habemus regem nisi Cæsarem. Ioan.19.
Hac ergo causa Matthæus tres gradus fecit generationis, vt etiam meritorum & causarum mutationes ostẽderet à promissione facta vsque ad Christum, Anni autem tempora vsque ad finem in vnam gratiam perma-
nere. Quare cùm XLI. sint generationes, Euange- V.
lista XLII. numerasse videtur: Ter enim XIIII. quid Matth.1.
faciunt, nisi XLII? Secundum numerum XLI. generationes numerãtur, iuxta rationem autem XLII. probantur. Iechonias autem in transmigratione genitus est, id est, rex factus, sicut continetur in Paralipomenõ, finem fecit secundæ parti, Et quia post transmigrationẽ remansit in regno permittẽte rege Nabuchodonosor, ab ipso incipit tertia pars, quæ venit vsque ad Christum. Ideoque bis computatur, vt & concludat secundam partem, & initiet tertiam Iechonias. Sic enim ha-
bet, Et post transmigrationem Babylonis Iechonias ge- L
nuit Salathiel. Vsque ad istum autem Salathiel regnauerunt qui sunt ex Iuda, scilicet quorum ex radice nascitur Ioseph. Nam Iechonias primũ filium habuit Assur nomine, Sed quoniam Ioseph per radicem Salathiel originem trahit, prætermisso Assur Salathiel Iechoniæ patri suo subiunctus est, vt veniretur ad Ioseph, cui erat despõsata virgo Maria. Nam & post Iosiam Iechonias sequitur, Sed quia per Ioachim patrem Iechoniæ venitur ad Ioseph, prætermisso eo, id est, Ioachim Iechoniam posuit, vt numerum XIIII. generationum non egrederetur, & quia post Iechoniam Salathiel &
filius eius per quem oritur Ioseph. Quare in Mat- VI.
thæo pater Ioseph Iacob scribitur, & in Luca Heli, Matth.1.
vt aut duos patres habere imperite descriptus sit, aut Luca 3.
certe qui vere pater sit nesciatur. Non est ambi- Supra ĩq.
guum patrem Ioseph Iacob fuisse. Ordo enim à Dauid noui testa.
per Salomonem tramitem suum tenens, recto cursu nume.56.
peruenit ad Iacob, cuius filius est Ioseph. Heli autem filius Mathatiæ, qui à Dauid per Nathan filium eiusdem
Dauid ordinem tenet vsque ad tempus quo fuit Io- M
seph. Hi enim duo filij, id est, Ioseph & Heli duorũ fratrum, Salomonis & Nathan, singuli ex singulis fratribus per ordinem generationum suarum peruenerunt ad tempus quo Saluator aduenit. Vnde singuli Euangelistæ à Dauid singulorum fratrum generationum ordines prosecuti quasi furcam fecerunt, vt Matthæus à Dauid per Salomonem descenderet ad Ioseph: Lucas vero ab Heli, qui tempore fuit saluatoris, ascendit per traducem Nathan filium Dauid, & vtriusque, id est, Heli & Ioseph iunxit tribum, ostendens vnius generis esse vtrunque, vt cum Heli sociato Ioseph non discrepare eos in generatione, sed fratres ostendat: ac per hoc non solum Saluator filius Ioseph esse ostenditur, sed Heli. Ipsa enim ratione qua Ioseph pater Saluatoris est, & Heli, & cæterorum omnium qui de eadem tribu sunt. Nam diuina ratione Lucas permotus hoc cogitauit describere, vt ab Heli ascendens perueniret ad Dauid per Nathan patrem eius, & superiora tangens, ascenderet ad Sem filium Noë, & adhuc super diluuium perueniret ad Seth filium Adæ, qui redditus erat pro Abel, & sic Saluatorem faceret filium Adæ, sicut videbatur filius esse Ioseph & Heli: &

super

A super Adam ascendens assignaret Christum esse filium
dei ante omnem carnem, non quòd quibusdam videtur quia Heli acceperit vxorem Iacob, quo modo lex
mandauit, vt si quis mortuus fuisset sine filiis, acciperet frater aut ex genere eius vxorem eius, & resuscitaret semen fratris sui, & ita factum vt Heli generasset
Ioseph Iacob cuius vxorem acceperat, & per hoc iungi generationem, vt non immerito Ioseph habere Heli
dicatur, Illud autem quod supradictum est, & generationem iungit per duos fratres filios vnius, & Christum
filium dei ostendit fuisse ante omnem generationem:
Luca.3. quia Euangelista cum refert dicens, Et ipse Iesus erat
incipiens annorum ferè triginta, filius, sicut æstimabatur, Ioseph, qui fuit Heli: id est, Iesus filius æstimabatur
Ioseph: non solum Ioseph erat filius, sed & Heli: non
quia Ioseph filium dicit Heli, sed eodem genere quo
Iesus Ioseph putabatur esse filius, hoc etiam modo filius erat Iesus & Heli, vt per Heli ascendat vsque ad
Noë, & Seth, & Adam, & ante mundum ostendat esse
Iesum filium dei ad confusionem Photini, qui Christum non nisi ex Maria, nec ante fuisse contendit.

VII. B Manifestum quia natus Saluator dei filius & Chri-
Matth.4. stus appellatus est, cur ergo post baptismum accessit ad
Marci.1. eum tentator dicens, Si filius dei es, &c. Sic natus
Luca.4. Saluator ex virgine est, vt & Christus esset & filius dei,
non factura sed ortu. Adhuc autem in minori ætate potentiam suam euacuans, hoc est à potestate sua dissimulans, impudentiam diaboli non prouocauit. Baptizatus autem descendente in se spiritu sancto, cum apparuisset hominibus testimonio dei patris, æmulatione
zeli ductus est inimicus ad iniuriam. Videns hoc factum sibi obesse, intellexit enim ordinationem baptismatis ad salutem hominum procuratam. Ideoque accedit ad Saluatorem huius rei principem, non vt approbet, sed vt locum inueniat euertendi. Tentatio enim aliquando ad probationem fit, aliquando sub dolo ad
subuersionem. Arbitratus est enim quasi Saluatori elicuisset secundum dolum voluntatis suæ responsum, vt
regnum suum totum haberet securus, quod duce Saluatoris doctrinæ subiecto nemo mortem eius euaderet.

VIII. Cur Saluator tentanti se diabolo non aliter quàm
Matth.4. exemplis legis resistit. Saluator non solum diabolo
Marci.1. tentanti respondit, sed & Iudæis per quos crudelitatis
Luca.4. suæ impietatem egit in Saluatorem. Præscius enim Iu-
C dæos se inimicum legis dicturos, patris eorum impudẽtiam diaboli, testimoniis legis compressit, vt patrem
in filios, & filios in patrem condemnaret.

IX. Vt quid
Matth.4. Saluator post baptismum quadraginta diebus ieiuna-
Marci.1. uit, postea esuriit. Qui enim quadraginta diebus ieiuna-
Luca.4. uit, potuit iam non esurire. Scriptum est, Fili acce-
Ecclesiasti- dens ad seruitutem dei, sta in iusticia & timore, & præ-
ci.2. para animam tuam ad tentationem. Ideoque saluator
vt formam nobis daret, ieiunauit, vt simili modo nos
quoque ieiuniis insistentes, omnem motũ diaboli contra nos oppositum, dei auxilio superemus, scientes exemplo saluatoris tunc magis insidias aduersarij cauendas, cum ad dei timorem accedimus. Dolet enim quòd
recesserimus ab illo: ideo plus sæuit aduersum nos. Hoc
nobis gessit saluator non sibi. Similiter & quòd esuriit,
non sua causa sed nostra est. Ieiuniis enim cum superatæ fuissent tentationes diaboli, quæ ideo scriptæ non
sunt, quia ad profectum doctrinæ non pertinent, Postea, id est, post quadraginta dies permisit vt quod hominis erat pateretur famem, videns diabolus qui vt iam
fuerat superatus, infirmitate in eo famis incitaretur rursum ad tentandum, videns hominem esse à quo vince- D
batur. Hoc enim fuit mysterium saluatoris, vt quia homini victo insultabat & dominabatur, ab homine vinceretur, vt dei virtus homini victoriam acquireret, sic
magis vilis effectus est satanas, cum & hominem cernit & virtutem non hominis intelligit. Mirabatur enim stupore hebetatus quòd mysterium inesset, quod
se lateret: vt potestas esset accedendi, circumueniendi
non esset. Duabus enim ex causis torquebatur. Videns
enim infirmitatem, accedebat, & inueniebat virtutem,
vt cernens hominem suspectus esset de dei virtute. Ad
hoc ergo esuriit, vt illuderet astutiam satanæ. Idcirco
autem non amplius ieiunauit, vt concordaret Moysi &
Heliæ.

Quid est vt cum prius Ioannes baptista testi- X.
monium perhibuerit saluatori, postea dubitauerit di- Matth.3.
cens per discipulos, Tu es qui venturus es, an alium ex- Marci.1.
pectamus? Qui Ioannem putant dubitasse, detra- Luca.7.
hunt saluatori. Aut enim illum recte asserunt dubitasse, Matth.11.
aut certe imperitiæ arguunt saluatorem, quia, sicut putant, male de se sentientem laudauit. Sed quia falli saluatorem impossibile est, recte laudatus ab eo Ioannes
est. Si recte laudatur, non dubitauit. Ipso enim tempo- E
re quo misit ad Iesum Ioannes de carcere discipulos
suos dicens, Tu es qui venturus es an alium expecta- Luca.7.
mus? tunc Iesus respondit discipulis eius dicens, Ite dicite Ioanni quæ videtis & auditis: Cæci vident, surdi
audiunt, leprosi mundantur, claudi ambulant, mortui
resurgunt, & beatus ille qui non fuerit scandalizatus in
me. Abeuntibus autem nunciis Ioannis, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne baptista, Quid existis in desertum videre, Arundinem vento moueri, aut hominem
mollibus vestibus indutum? Ecce qui mollibus vestiuntur in domibus regũ sunt: Sed quid existis videre? Prophetam? Dico vobis quoniam plusquam Prophetam.
Hic est de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum Matth.3.
meum ante faciem tuam, qui præparet viam tuam. Tũc
publicani laudauerunt deum baptizati baptismo Ioannis. Quanta autem laus data Ioanni est vt plus diceretur esse quàm Propheta, & beatum vocat saluator eum
qui non scandalizatur in se. Quo modo laudatur Ioannes qui dubitando scandalizatus est? Sed non vtique
dubitauit. Laus enim beatum illum probat, quia non est
scandalizatus. Nam & saluator idcirco ipso tempore in
laudem Ioannis prorupit, vt ostenderet sensum Ioannis esse liberum à discipulorum eius dubitatione. Ioan- F
nes enim volens mirantes discipulos suos corroborare
in fide saluatoris, sciens exitum sibi imminere, ea quæ
de ipso dicebat, ore eius voluit confirmari: ideo vt testis verus sit, testimonium potioris implorat, vt eorum
concordia omnis ambiguitas auferretur. Hoc commẽtum Ioannis est, vt dubios suis quasi verbis mitteret,
vt eadem audientes à saluatore quæ audierant à Ioanne, firmarentur, scientes idonei procuratoris & domini cœlestis testimonium in dubium vocari non posse.
Idcirco & saluator quasi Ioanni respondit, vt inter Ioannem interrogantem & saluatorem respondentẽ discerent veritatem.

Quid est vt superius Herodem XI.
mortuum legimus, infra autem, & post multos annos Matth.3.
Herodem Ioannem occidisse, cum superius mortuo Matth.14.
Herode Ioannes superuixerit. Herodes rex fuit Iu- Marci.6.
dææ: hic habuit filios quatuor, Archelaum, Herodem,
Philippum, & Lysaniam: sed mortuo Herode patre eorum, successit Archelaus, quo mortuo in quatuor partes diuisum est regnum supradicti Herodis, ita vt Pilatus in partem regni quartam admitteretur, quasi præses
non

G non quasi rex. Filij autem regis Herodis dicerentur. De-
nique mortuo iterum Philippo, accepit vxorem illius
Herodes frater eius, de qua arguebatur à Ioanne bapti-
sta, qua causa occidit eum Herodes filius suprameno-
rati Herodis. Quid enim dicit? Herodes, inquit, tetrar-
cha: id est, in parte quarta regni positus sui patris He-
rodis. Quid ergo ambigitur quando significatio adie-
cti cognominis ostendit alium hunc esse Herodem? Ip-
se est enim qui & Iacobum occidit gladio fratrem Io-
Acto.12. annis, qui postea percussus ab angelo dei scatens ver-
XII. mibus expirauit. Orandum vtique pro inimicis do-
Matth.5. cuit dominus. Quid est ergo vt contra animæ occiso-
Luca.6. rum vlcisci petant, à domino postulantes vindictam?
Supra in q. Apocalypsis cum futura mala & tribulationes dif-
noui testa. fidentiæ & malæ vitæ causa deo vindice testaretur, Ex-
numero.68 emplare etiam pœnarum vniuscuiusque peccati ocula-
ta fide demonstrans, vt nihil impietatis & crudelita-
tis inultum remanere probaret, animas occisorum die
ac nocte dicit vindicari se postulare: quod quidem non
est contrarium. Quia deus vtique qui hanc legem de-
dit, vindicare se in diem iudicij repromisit, vt hoc præ-
H ceptum ad præsens dedisse videatur, quod excusat oc-
cisorum animas, si illic iam positi diem vltionis depo-
scunt: & tamen vt verius dicam, causam clamare intel-
ligendum est. Ipsa enim non tacet, sed semper vindi-
Gene.4. ctam flagitat: sicut dicit deus ad Cain, Sanguis fratris
tui clamat ad me de terra. Quid est hoc, nisi quia cau-
sa facinoris clamat vindicari desyderans. Si enim dici-
mus, propter opus laudat terra dominum, cum vtique
neque vocem habeat, & careat intellectu: sic propter
opera mala clamare dicitur sanguis. Nam vtique non
tam impatientes erant, neque tam imperiti, vt ante
diem futurum iudicij vindicari se peterent, neque po-
stularent fieri quod sciebant non effici ante tempus de-
Luca.18. finitum. Et saluator similiter, Non faciet, inquit, deus
vindictam electorum suorum clamantium die ac no-
XIII. cte? Si iam prædicante saluatore vel Ioanne lex ces-
Matth.5. sauit, quo modo Saluator ait, Non veni soluere legem
Supra in q. aut Prophetas, sed adimplere. Si enim cessauit, quomo-
noui testa. do non soluta est, aut destructa quæ agendi amisit au-
nume.69. thoritatem? Prophetarum dicta de saluatoris ad-
uentu impleta sunt cum venit, Quãdo enim quod præ-
dictum est factum est, impletum videtur. Lex autem
I quam ad tempus datam diximus, cum tempore quod
transgredi prohibita est, quia quod impletur, cessat. Au-
thoritatem enim amisisset & destructa videretur, si in-
iusta ante prædictum tempus cessasset. Nam si alicui in
potestate constituto successor datur, nunquid destru-
ctus dicetur? Destructa plane esset lex si tempore quo
viguit accusaretur. Et non dixit, Implesse se legem aut
Prophetas: sed adimplere. Adimplere autem non aliud
significat quàm plene addere. Quid est autem addere
Prophetis, nisi culturam dei sub trinitatis nomine or-
dinare? Quamuis enim Prophetæ in dei nomine do-
cuerunt & corripuerunt populum, Hoc tamen myste-
rium in abscondito erat. Legem autem, hoc est adim-
plesse, manentibus præteritis noua addere, vt puta. Au-
distis, inquit, quia dictum est antiquis, Oculum pro o-
culo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis non re-
sistere malo: Sed si quis percusserit te in maxillam tuam
dexteram, præbe illi & sinistram. Hoc fuit adimple-
re. Non enim destruxit illam, sed potiora addidit, non
vt peccare videretur qui vindicat, sed vt melior sit qui
non retribuit. Nec aliud ergo voluit quàm quod lex in
sensu habet, sed voluntatem eius perficit. Vt enim lex
hominem iusticiam doceret, & per hanc saluum face- K
ret, mandauit vt si quis oculum tolleret alicui, oculum
amitteret: Et vt hoc timore territi homines non face-
rent quod sibi fieri nolebant, & per hoc salutem habe-
rent. Sed quoniam fragile genus est hominum, & ad
peccandum procliue, ideo incurrit vt patiatur quod
sibi fieri non vult. Immutatis ergo saluator verbis do-
cuit quod saluti prodesset, vt sensum legis adimpleret,
vt quia timore legis salui esse nequiuerunt, per patien-
tiam victi emendarentur, sese corrigentes. Hoc præ-
ceptum datum est, vt non insolentes viuerent patien-
tia bonorum dum non illis retribuunt condigna, vt si
voluerint corrigi, boni ex hoc profectum habeant, illi
vero geminam pœnam. Non est iusticia, destructa est,
quam videmus etiam per Apostolos operatam: quia &
Petrus Apostolus in Anania & Saphyra hanc seruauit, *Acto.5.*
& vas electionis non repudiauit, sed vsus est dum & Si- *Acto.13.*
monem magum resistentem viæ domini excæcauit.
Est etiam aliud quod impleta lex est, Dicit enim domi-
nus, Audistis quia dictum est, Diliges proximum tibi,
& odio habebis inimicum tibi: hæc iusticia est. Domi-
nus autem, Ego autem, inquit, dico vobis, Diligite ini- L
micos vestros. Addit vtique, quod est adimpleuit, quia
non destruxit vetera, sed vt perfectos faceret, potiora
mandauit. Inimicos enim, hoc est malos, quia retribu-
tione, quæ iusticia dictante fit, emendare & corrigere
non potuit, per amorem illos & obsequium saluos fie-
ri voluit, quod & lex in sensibus habebat. Lex enim sic
voluit inimiciciam tollere, vt per retributionem ter-
riti homines desinerent esse inimici: & quoniam auda-
cia sua homines timorem legis & naturæ spreuerunt,
crescentes in malum, per humilitatem saluator inimi-
ciciam voluit vinci, vt vel sic homines flecterentur ad
bonum, dum viderent non sibi reddi inimiciciam, Per-
manentes autem grauius tractandos fore, quia nec hu-
militate eius cuius vicissitudinem experiri debuerant
victi sunt. Non ergo iusticia in vindicta obliterata est,
sed suspensa ad vtrunque, quia cessauit circa eum qui
sese cognouit: si quominus, plecteret contumacem.
Ioannes ad dominum, Tu es qui venturus es, an *XIIII.*
alium expectamus? Sub sua persona discipulorum *Matth.11.*
suorum agit causam. Non enim Ioannes dubitabat qui *Luca.7.*
dixerat, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi:
sed vt discipulis suis satisfaceret, mittit illos suis ver- M
bis, vt saluatoris ore firmaret quod ipse de illo doce-
bat: vt post excessum suum sine dubitatione aliqua di- *XV.*
scipuli sui Christum sequerentur. Quare lex &
Prophetæ vsque ad Ioannem, & post recte cessare di- *Matth.11.*
cuntur, quia iam de quo prophetabant aduenit, quare *Roma.13.*
lex vsque ad Ioannem, cum Apostolus dicat, Legi nos
subditos debere esse: quæ autem, inquit, sunt, à deo or-
dinata sunt. Legis quidem vnum nomen est, sed
tripartitam habet intelligentiam. Prima enim pars le-
gis de deo est, Sic enim lex à lectione dicta est, vt de
multis quid eligas scias. Inter errores ergo positi acce-
perunt vt eligant verum, id est, reprobato diabolo eli-
gant deum. Secunda autem legis pars hæc est quæ lex
præceptis continetur, quæ sic incipit, Honora patrem
& matrem. Tertia vero in neomeniis & in sabbato est,
& in escis discernendis ac eligendis, & in circuncisio-
ne & in hostiis pecudum offerendis. Hanc itaque legem
dicit vsque ad Ioannem, non vltrà seruandã. Sic enim
data est vt completo tempore cessaret, nec enim fuit
ab initio, sed ex causa data ad tempus est, vt aduenien-
te saluatore cessaret lex. Ergo de deo manet tam lex

præceptorum

A præceptorum quàm natura eius quæ sine dubio est, ab ipso aboleri non potest. Per ipsum enim proficitur ad promissum præmium. Timor enim solicitudinem parit.

XVI. *Marci.11. Luca.20. Ioan.3.* Cum saluator baptismum Ioannis de cœlo dicat, cur Nicodemo, cum de baptismo loquitur, dubitanti ait, Si terrestria dixi vobis & non creditis, &c.

Supra in q. noui testa. nume.59. Quod dixit, Si terrestria dixi vobis & non creditis: non pertinet ad baptismum, quia baptismum nostrum scimus esse spiritale, quanuis per aquam celebretur. Sed ratio illic vertitur cœlestis, Nec enim aqua purificat, sed inuisibiliter & incomprehensibiliter deus. Pertinet vero ad imitationem dati exempli, id est, ad id quod dixit, Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, vel quo eat. Per hoc enim exemplum ad fidem Nicodemum voluit informare, vt crederet renasci hominem per aquam & spiritum, non tamen posse capi quo modo fiat: fit enim spiritaliter. Sicut enim spiritus, hoc est venti vocem audis, quæ est sonus, sed nescis vnde veniat, vel quo eat: sic & eum qui renascitur, quo modo immutetur nescis, tamen quia fit sentis, quia immutationem ipsam sentis. Si enim ventus, vbi vult spirat, quantomagis spiritus qui de deo B est, quem vult sanctificat? Ideo autem dixit, Vbi vult spirat: quia omnis creatura quanuis sub lege agatur, proprio tamen dimissa est arbitrio. Si quis autem spiritum istum, spiritum sanctum putat intelligi, non stat: quippe cum exempli causa spiritum istum posuerit, per quem quod dixerat renasci per aquam & spiritum hominem oportere, & à Nicodemo non credebatur, suaderet. *Vide i hūc locū cēsurā Erasmi superiori operi præpositam.* Nam vtique aliud est exemplum, & aliud quod firmatur exemplo. Si ergo in exemplum datus est, non est spiritus sanctus mundanus, qui dicitur ventus. Volens enim rationem spiritalem suadere, non credenti Nicodemo, exemplum spiritus dedit, vt per ipsum ratio & operatio sancti spiritus crederetur, Spiritus tamen sanctus scimus quia de cœlo venit, vt se infundat credentibus, sicut factum legimus inter initia Apostolis, & sonum tunc vocem appellatam. *Acto.2.* Ita enim dictum est, Et subito factus est de cœlo sonus tanquam aduenientis spiritus validi: hunc sonum in subiectis vocem appellat. Exemplo enim spiritus, id est, venti, spiritus sancti opera ostēdit, vt dictum saluatoris maneret. Quid enim aliud est cum dicit, Et factus est de cœlo sonus tanquam ad- C uenientis spiritus validi? Sic vtique dixit spiritum sanctum descendisse & sonuisse sicut ventus validus. Hunc ergo spiritum ad exemplum dedit. Denique ait, Sic est omnis qui renascitur, & hic vnde veniat nescimus. Spiritus autem sanctus de cœlo venit.

XVII. *Matth.15. Luca.7.* Quid est vt saluator mulieri alienigenæ, id est, Chananææ inter initia misericordiam denegaret, cum & Centurioni alienigenæ, & leproso quem ipse Iesus alienigenam dixit, beneficium impertiendæ salutis non negauerit.

Dignum factum saluatoris ipsa causa designat, Absurdum enim erat & ad iniuriam promissionis patrum proficiebat, si mulier quæ Iudæorum deum non confessa fuerat acciperet beneficium promissum genti confitenti deum. Inter initium ideo negatum est illi. At vbi autem ceruice flexa saluatoris verbis fidem non negauit, sed confessa est Iudæos credentes esse filios, gentes autem canes, vel seruos, per quod iunxit se fidei dominicæ, quia serui dominum indicant: & dominus non est sine seruis. Vnitas facta est subiecti & subiicientis. Hinc est vnde meruit consequi quod precata est, Centurio autem qui beneficium à saluatore accepit, olim se dei rebus infecerat. Denique dicunt maiores Iudæorum ad dominum, Dignus est vt præstes illi. Diligit enim gentem no- D stram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Leprosum vero alienigenam dixit dominus, non fide, sed natione: Erat enim Samaritanus, quos constat ex origine esse Babyloniorum, Et hic tamen nnn sine confessione consecutus est beneficium: quia dictum erat discipulis à domino, In viam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues quæ perierunt domus Israël. *Matth.10.* Hoc est, vt non prius prædicaretur Samaritanis & Gentibus quàm Iudæis, quorum fuerat promissio hæc. At vbi ergo Iudæi cœperunt repudiare fidem Christi, tunc & Samaritanæ se obtulit saluator, & post crucem Centurioni Cornelio, Chananææ autem requisitus suscepit eam, quia non erat adhuc tempus vt offerretur illis salus.

XVIII. *Matth.23. Supra in q. noui testa. nume.64.* Quo modo probatur quod dixit saluator, quia post tres dies, & post tres noctes à mortuis resurgeret: cum vtique cœna pura passus illucescente die dominico, cum adhuc tenebræ essent, resurrexit. Vnde numerus dierū & noctium non conuenisse videtur.

Præscius saluator omnium quæ in se futura erant: hæc protestatus est, certus ad hoc se à Iudæis comprehendi vt occideretur, se quoque E impietati illorum non repugnaturum, cum posset vtique eos illudere. Quippe cum propterea iam detentus, aurem serui principis sacerdotum, quam producto gladio absciderat Petrus Apostolus, reddidit: vt se ostenderet non infirmitate humiliatum, sed prouidētia quadam voluntati illorum cessisse ad tempus, vt per hoc regnum inferni destrueret. Improuidus enim diabolus sensibus se Iudæorum immersit, vt eos ad necem saluatoris incenderet, quasi sibi prodesset, si hic qui viam veritatis ostenderet, tolleretur de vita: nesciens futurum aduersum se, Cum enim peccati causa de captiuitate hominis triumpharet, inuētus ipse reus per id quod Christum innocentem occidit, vt eum qui peccatum nesciebat, inter peccatores teneret: & ita factum est, vt etiam illos quos iure in inferis tenebat, amitteret. Igitur horum præscius saluator, noctem qua comprehensus est simul computauit. Omnis enim detentus, qui se iudicis manus non credit euadere, antequam feriatur, iam se mortuum dicit. Adde huic diem quo passus est & sequentem noctem. Adde & sabbatum & noctem quæ lucescit in diem dominicum cum ipso die dominico, & compleuisti mysterium verborum domini. F Nouissima enim nocte cum adhuc tenebræ essent, & dies inciperet oriri, inter lucem & tenebras surrexit, vt & nox computetur & dies, quo possit numerus à saluatore prædictus integer inueniri.

XIX. *Matth.24. 1.Cor.3. Acto.17.* Quare saluator orat & ait, Ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato: cum tempus persecutionis huius differri non possit, dicente Apostolo, Qui reuelabitur in suo tempore. Et in Actibus Apostolus inquit, definiens tempora & terminos habitationis eorum. Et cur hyeme fugam vel sabbato non expedire significat.

Hyeme tuta fuga non est, frigora enim sunt, imbres assidui, ningit, gelat, flumina exeunt, ideoque fugientibus pergraue est: latere enim in syluis non possunt, neque in mōtibus, neque in speluncis. Sabbato autem ciuitatem iuxta Iudæos exire non licet longius, nec autem ascendere, ac per hoc fugi sabbato non potest. Quo modo hæc tempora fugam tutam non faciunt, propter impedimenta supradicta, ita & fuga nostra tuta non erit, si nos obligatos impedimentis carnalibus inuenerit prædicta persecutio. Detinent enim homines quasi compedes desyderia secularia, id est, facultates mundanæ, ne edicta diaboli possint effugere.

G effugere. Ideo ergo orandum eſt, oe tempore quo fu-
giendum eſt, hyemis & ſabbati io nobis ratio inuenia-
tur, ſed vt liberos nos ab his impedimentis dei præſtet
auxilium, vt non ſit quod oos deſyderio ſui captos,
mancipet mundo. Quoniam ergo de nouiſsima per-
ſecutione loquebatur Saluator, quæ futura eſt ab Anti-
chriſto, ideo hyemem poſuit, quia nouiſsimum tempus
eſt: & ſabbatum ſimiliter, quia poſtremus dies eſt, vt ſi-
cut his temporibus aſpera & difficilis fuga eſt, ita ſigni-
ficaret illo tempore tam graues futuras perſecutiones
XX. & preſſuras, vt vix aliquis eas poſsit effugere. Sal-
Matth. 26. uator cum ſe paſſurum diceret, & poſt tertium diem re-
& 28. ſurrecturum: adiecit, Et poſtquam reſurrexero, præce-
Marci. 14. dam vos in Galilæam: ibi me videbitis. Et angelus mu-
& 16. lieribus ſimiliter: cum taoien inueniatur à mulieri-
bus & à diſcipulis ſuis in Hieruſalem. Verba ſalua-
toris retractare infidelis eſt, ſed te video non de verbis
ſaluatoris dubitare, ſed ſenſum requirere, quare cum
in Hieroſolymis poſt paſsiooem ſuam viſus ſit, dixit ſe
in Galilæam ab his videri, in Hieroſolyma viſus eſt:
ſed particulatim ad recreandos aoimos diſcipulorum,
in Galilæa vero ab omnibus ſimul. Ergo qui io Hieru-
H ſalem viſuri illum eraot per partes: in Galilæam illis
cooſtituit vt ſimul omnibus appareret & ad ordinan-
XXI. dam diſciplinam daret præcepta. Tres Euaogeli-
Matth. 27. ſtæ ſexta hora crucifixum dicuot ſaluatorem, Marcus
Lucæ.23. vero Euangeliſta tertia hora dicit crucifixum. Sed qui-
Ioan.19. dam ſtrenui induſtria ſua tertia hora ſentẽtiam datam
Marci.15. dicunt, ac per hoc tertia hora crucifixum. Data eoim
Supra in q. quis ſenteotia iam mortuus habetur. Sed cooſtat poſt
noui teſta. quintam horam in ſextam Pilatum ſediſſe pro tribuna-
nume.65. li, & ſic ſententiam dediſſe, ſicut Ioannes oſteodit.

Obſcuris vera iouoluere noo eſt bonum, Nam tres
Euangeliſtas verum dixiſſe ipſa concordia obteſtatur.
Marcum autem ſenſum, neſcio quem, occultum voluiſ-
ſe prodere, res ipſa declarat. Nec enim falli poſſet, qui
authorum exempla ſecutus, ea quæ ſcripſit magna de-
uotione & induſtria didicit. Quid ergo ex hoc dicto
prodere voluit, ſolerti vigilantia inueſtigãdum eſt. Nec
enim ocioſe à tribus Euãgeliſtis diſcordare ſe paſſus in
verbis eſt. Animaduertamus ne verum dicant, qui ſen-
tentiam datam tertia hora dixerũt, ac per hoc tertia ho-
ra crucifixum ſaluatorem, quamuis illud probare noo
I valueruot. Senſum enim forte ſciunt, ſed quatenus de-
fendatur, ignorant. Ideoque Pilati perſona interim ſe-
queſtrata videamus. Vnde ſentẽtia data in ſaluatorem,
accepit exordium, & tuoc apparebit an poſsit verum
videri quod dicimus. Conſtat itaque principes Iudæo-
rum præmonuiſſe Iudæos vt Barrabam latronem pete-
rent ſibi in die feſto dimitti, Ieſum vero crucifigere de-
bere. Contra quod Pilatus cum diu reſiſteret, volens di-
mittere ſaluatorem, frequenter intrans & exiens ad Iu-
dæos, dicebat nullam ſe in eo cauſam mortis videre. Illi
autem inſiſtentes dicebant, crucifigatur. Hinc moræ or-
tæ ſunt, & cum illuditur à militibus & producitur, &
veſte purpurea induitur, & fit ei corona de ſpinis, &
adoratur, & conſpuitur, & flagellatur, & palmis verbe-
ratur, propterea ſexta hora in crucem poſitus eſt: Ad Pi-
latum autem adductus eſt, tunc exiuit ad eos Pilatus
foras, quoniam ipſi noo introierunt prætorium & allo-
cutus eſt eos, & audiuit falſas accuſationes eorum, &
miſit illum ad Herodem, & regreſſus eſt, & iterum in-
terrogauit Ieſum, & ipſe econtra reſpondit ei, & poſtea
iterum exiuit ad Iudæos & collocutus dicebat, Nullam
cauſam mortis eſſe io ſaluatore. Interea peruentum eſt
ad horam tertiam per has moras. Tunc Iudæi volenti K
Pilato dimittere eum dixerunt, Crucifigatur. Contra *De cõſenſu*
quos Pilatus diu reſiſtens, cum ooo potuiſſet obtinere, *Euãgeliſta-*
tradidit Ieſum ſententiæ illorum hora ferè ſexta. Sic *rum, lib. 3.*
enim ſcriptum eſt, Tunc tradidit eum voluntatibus il- *cap.13.*
lorum. Ideoque dictum eſt recte ſententiam tertia hora
datam, quia ooo à Pilato data eſt, ſed à Iudæis. Pilatus
autem inuitus conſenſiſſe videtur: propter inuidiam e-
nim maxime dicentium, Si huoc dimittis ooo es ami-
cus Cæſaris. Quid ergo Marcus volens purgare, hoc ſe-
cutus eſt, videamus? Oſtendere voluit ſaluatorem non
iudicis ſententia occiſum, quia difficile qui iudicis ſen-
tentiam excipit, non iuſte occiſus videtur. Si ideo *XXII.*
ſaluator baptizatus eſt vt exemplo eſſet, quare circunci- *Marci.1.*
ſus cæteros prohibuit circuncidi? Circunciſio vſ- *Lucæ.2.*
que ad Chriſtum indulta eſt, Abraham autem circun- *Supra in q.*
ciſionem in Chriſto promiſſo accepit, vt tandiu cir- *noui teſta.*
cuncisio curreret, quandiu Chriſtus naſceretur promiſ- *nume.50.*
ſus Abrahæ, qui omnes gentes iuſtificaret per fideoi, ſi-
cut fuerat iuſtificatus Abraham. Ideo debuit circuoci-
di, vt ipſe probaretur eſſe qui promiſſus Abrahæ eſſet:
ita vt decætero circunciſio ceſſaret impleta promiſsio- L
ne. Baptiſmum autem non debuit ceſſare, quia forma
reoaſcibilitatis eſt à Chriſto cœpta, non prius data, &
vſque ad Chriſtum conſummata. Sed à tempore Chri-
ſti incipiens & curſum ſuum teoens vſque ad conſum-
mationem mundi. Iudæis accuſantibus diſcipu- *XXIII.*
los eò quòd facereot contra legem, ſabbatis ſpicas vel- *Marci.2.*
lendos ſaluator exemplum protulit Dauid, dicens: Ne- *Supra in q.*
ſcitis quid fecerit Dauid cum eſuriret, quo modo ac- *noui teſta.*
cepit panes propoſitionis & manducauit, & dedit his *nume.61.*
qui ſecum erant, quod non licebat niſi ſolis ſacerdoti-
bus. Quod exemplum noo excuſare videtur diſcipu-
los, Sed poſſunt tam hi quàm Dauid præuaricatores
videri. Noluit ſaluator de tempore impleti ſabba-
ti præiudicare Iudæos. Aperte enim audire quod ve-
rum eſt non illos dignos iudicauit, vtpote infideles:
Sed de eo illos voluit coouincere, quod ſibi præſu-
mebant, id eſt, de tempore quo adhuc ſabbatum robur
ſuum tenere videbatur, cum accuſarent diſcipulos cur
ſabbatis ſpicas vellerent, & confricantes manibus man-
ducarent, & iam ſabbati ſeruandi tempus eſſet imple-
tum. Prætermiſſo hoc oſtendit illis etiam tunc quao-
do ſabbati adhuc lex manebat, neceſsitatis cauſa ſab- M
batum fuiſſe violatum. Quod enim oon licebat, fecit
Dauid: Et quod prohibuerat fecit Ieſus Naue, quando
muros Hiericho ſeptem diebus armatos iuſsit circum-
ire, Et quod interdictum erat Maccabæi geſſerunt, ſab-
batis ſe defendentes: Et in templo, inquit, ſacerdotes
ſabbatum violant, & ſine crimine ſunt. Per hæc ergo
oſtendit, maleuolentia magis quàm errore accuſari di-
ſcipulos à Iudæis. Quando hæc omnia ſcientes à vo-
lentibus ſabbatis geſta, & à ſanctis quidem, accuſabant
iooocentes. Sic enim mandatum eſt ſabbatum cuſto-
dire, vt ſi neceſsitas tamen eſſet, reus non fieret qui ſab-
batum violaſſet. Ideo ſabbatis circuocidi non eſt pro-
hibitum, quia neceſsitas erat vt fieret. Vode & diſci-
puli eſurientes ſpicas vellebant, quod non licebat ſe-
cundum præteritum tempus, ſed neceſsitate famis fa-
ctum eſt licitum, ſicut & Dauid fecit, quod non lice-
bat cum eſuriret, & ſciens famem hoc excuſare. Talis
hæc cauſa eſt, qualis hodie in ieiuniis legitimis, Nun-
quid ſi quis æger ieiuoium corruperit, reus conſtitui-
tur? Non vtique, quia non eſt periculum: Hoc enim ali-
quando licet, ſicut ſabbatum apud veteres. Quod enim

ſemper

A semper non licet, non habet excusationem necessitatis.
XXIIII. Cur saluator discipulos suos filios tonitrui appel-
Marci.3. lauit, qui plus magis videantur filij dei dici. Tonitrua
enim dicuntur collisione nubium fieri. Quoniam
tonitrua terrorem incutiunt, hac causa filios tonitrui
discipulos appellauit, quasi eius filij qui timendus sit.
Quanuis enim tonitrua collisione nubium fiant, vo-
luntate tamen dei fiunt & sunt terribilia. Quid
XXV. est vt secundum Marci Euangelistæ relationem, Chri-
Marci.7. sti non sit impleta voluntas, Intrans enim, inquit, in do-
mum, voluit neminem scire, & non potuit latere. Si er-
go voluit latere & non potuit, infirmata voluntas eius
est. Hoc quod per compendium propositum est,
vt plos sensum posset occulere in finibus factum legi-
tur Tyri, quia cum Saluator peruenisset in fines Tyri,
intrauit in domum, Et quia non adhuc gentibus præ-
dicare oportebat, iussit neminem alicui nunciare ad-
uentum suum: hoc est, neminem voluit scire: & subau-
ditur, à suis noluit nunciari alicui quia erat in domo.
Requiri autem se voluit, quia tempus offerendi genti-
B bus gratiam non erat. Denique veniens mulier, com-
perto ab aliis qui viderant illum intrasse in domum,
orabat expelli dæmonium à filia sua. Saluator autem
sciens non esse tempus dandi vltro gratiam gentibus,
ait, Sine nati prius saturentur. Non enim licet accipe-
re panem filiorum & mittere canibus. Tunc mulier
consensit Saluatoris verbis, & accepit beneficium quod
volebat. Consentiendo enim iunxit se deo Iudæorum.
Hac ergo causa noluit per suos sciri quòd esset in do-
XXVI. mo: & ita factum est vt voluit. In Euangelio le-
Luca.1. gimus, angelum dicere ad Mariam matrem domini,
Dan. 6. & quòd regni eius, id est Christi, non erit finis. Et Daniel
7. eadem dicit: ait enim, Tunc exurget regnum in æter-
num quod nunquam corrumpetur. Contra Apostolus
1.Cor.15. de domino, Cum tradiderit, inquit, regnum deo & pa-
tri. Quo modo regnum æternum habebit, quod tradi-
turus dicitur deo & patri? In causa patris & filij,
id est, dei & Christi, traditio non abolitio intelligitur,
Consydera enim quo modo pater tradiderit filio re-
Matth.11. gnum, ipso hæc domino protestante, Omnia enim, in-
quit, mihi tradita sunt à patre meo. Si pater ergo desiit
habere cum tradidit, potest & de Saluatore dici, quia
cum tradidit amisit. Nam filius postquam traditum si-
C bi à patre regnum dixit, patrem adhuc præferens ait,
Ioan.17. Hæc est autem vita æterna vt cognoscant te solum &
verum deum, & quem misisti Iesum Christum. Secun-
dum hunc igitur sensum & filius non amittit regnum
cum tradit, vt hæc vera sint, & angelus & Daniel non
discrepare ab hoc sensu dicantur. Qui horum enim te-
stimonium retractandum putat, perfidia plenus est.
Sed nunc videamus manentes in hac fide, quid sit tra-
dere filium patri regnum: hoc enim est quod inter cæ-
1.Cor.15. tera alio loco dicit Apostolus, Tunc & ipse subiectus
erit ei qui subiecit ei omnia, vt sit deus omnia in om-
nibus. Subiectio igitur hæc, ipsa est traditio regni. Ita-
que hoc loco interpretatio videtur necessaria, vt &
subiectus patri filius non negetur, & nihilominus æ-
ternum regnum habere dicatur, hoc est regnum filij,
quia in nomine Iesu omnia genua flectuntur tunc, cœ-
lestia, terrestria, & inferna. Quod etiam firmat Petrus
Philip.2. Apostolus dicens, Non est aliud nomen datum sub cœ-
Act.4. lo in quo oporteat saluum fieri. Et ipse dominus disci-
pulis ait, Vsque modo nihil petistis in nomine meo,
Ioan.16. petite ego faciam. Sic regnat filius, cum omnia in no-
mine eius saluantur, & dantur quæ postulantur vsque
ad finem mundi. Postquam vero omnia Christum fue- D
rint confessa, siue vi, siue voluntate, & substructa po-
tentia eius cui restiterant, mysterium vnius dei cunctis
manifestabitur, & omnis gratiarum actio referetur à
patre ex quo sunt omnia, vt cessante prædicatione vnus
deus sciatur in mysterio trinitatis. Cum enim omnes
potestates, omnes principatus & dominationes Chri-
sto genu flexerint, tunc filius manifestabit, non se esse
à quo sunt omnia, sed filium eius & illum in se videri.
Hæc est subiectio & regni traditio, Ostendens enim
patrem esse à quo sunt omnia, subiecit se illi, cum de eo
se dicit esse. Tanta enim maiestas & claritas in aduen-
tu filij videbitur, vt omnes potentiæ & chori angelo-
rum hunc singularem putent deum. Saluator autem
cum se non illum esse dixerit, qui dicitur pater, sed fi-
lium eius, regnans tradit regnum patri. In hac re mani-
festata est & subiectio & regni traditio: quia cum & à
patre se profitetur esse, quicquid habet patris confitetur
esse, omnem summam referens ad eum. Saluator XXVII.
ait, Si quis non reliquerit omnia sua, id est, domum, & Luca.14.
agrum, & cætera, non potest meus discipulus esse. Et E
contra Euangelista, Venit, inquit, Ioseph ab Arimathia Marc. 15.
homo diues, qui & ipse discipulus erat Iesu, expectãs re Luca.23.
gnum dei. Quid est vt Euangelista profiteatur eum di-
scipulum, quem saluator negauit. Nam & Zachæus di-
ues erat, & Cornelius Centurio diues, & mulieres quæ
illis ministrabant de facultatibus suis. Hunc sensum
paucis absoluit Apostolus dicens, Qui habent, quasi non
habentes sint: & qui vtuntur hoc seculo, quasi non vtan-
tur: & qui emunt, tanquam non possidentes. Qui er-
go hæc sic habet, quasi non habeat, reliquisse videtur.
Quando enim non præsumit de his, neque se iactat, sed
humiliter incedit, non tantum habitu, sed & mente,
dispensatorem se harum & ministrum intelligens, om-
nia sua reliquisse videtur. Hoc enim relinqui dicitur,
quod à desyderio recedit, & gratiam non habet. Si XXVIII.
lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, quo modo saluator Luca.16.
ad sacerdotes mittit offerri munera pro emundatione. Luca.9.
Hoc secutus est Apostolus Paulus, Cum enim præ- Vide sup.
dicaret, iam non oportere circuncidi quenquam, ipse in q. no.ne-
Timotheum circuncidit, propter scandalum Iudæo- sta. nu.60.
rum. Maluit enim rem superfluam facere, quàm imperi-
tos ex quibus aliqui possint saluari, scandalo esse. Do-
minus autem prope similiter vt Iudęis quod de illo opi-
nabantur auferret, Dicebant enim hũc inimicum tradi- F
tionis Iudaicæ, tunc iussit vt leprosus offerret munera
pro emundatione sua sicut præceptum erat à Moyse: &
subiecit, In testimonium illis: vt hæc res testis esset con-
tra illos, quia saluator non erat legis inimicus. Factum
itaque est quod iam cessare debuerat. Sed quia solẽt su-
perflua iam non nocere, Ideo factum est vt prodesset il-
lis vtique qui male opinabantur, vt satis sibi facerent,
quia saluator non erat legis inimicus. Si lex & Pro- XXIX.
phetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum cœlorũ præ- Luca.16.
dicatum est, ipse est enim inchoator nouæ prædicatio-
nis, cur baptismum eius cessauit? Baptismum Ioan-
nis cœptum non cessauit, sed additum est ei quod de-
erat. Ioannes enim tantum baptizauit, nõ spiritum san-
ctum credentibus dedit: sicut & ipse de saluatore dicit, Matth.3.
Ego baptizo vos in aqua in pœnitentiam, ipse autem Marci.1.
vos baptizabit in spiritu sancto: Hoc est quod dicit, per Luca.24.
me remissio peccatorum. Nõ tamen datur spiritus san-
ctus vt purificati filij dicantur, hoc enim saluatori re-
seruatum est, vtpote domino, vt filij dei non fierent, nisi
accepto à filio dei spiritu sancto. Effectus ergo baptismi
Ioannis,

G Ioanois, quod tacite operabatur sine interrogatione, nō
tamen sine saluatoris mentiooe vt firmum esset quod a-
gebat, trinitatis est donum, quod dignatio saluatoris
ostendit, dans formam trium nominum, quæ à primor-
dio sub vnius dei nomine vel persona vnum opus & in-
differens operata sunt, Interpretatio ergo accessit ad
baptismum Ioannis cum significatione latentis dudum
mysterij, accessit & amplius donum, vt baptizati accep-
XXX. to spiritu sancto sint filij dei. Amplificatum ergo est, oō
Ioan.1. euacuatum. In Euangelio Ioannis, Lex, ait, per Moy-
Supra in q. sem data est, gratia autē & veritas per Iesum Christum
noui testa. facta est. Si ergo per Christum veritas facta est, ante noo
nume.76. fuit: Si aote non fuit, quo modo à deo data lex dicitur,
in qua veritas non erat? Videndum est quid sit, Lex
per Moysem data est. Per Moysem autem lex data ma-
nifesta habet præcepta, & quid illic oō erit verum, Noo
occides, ooo fornicaberis, talia & cętera sunt. Sed scrip-
sit & historiam in qua vsque ad aduentū saluatoris quæ
esset veritas manifestata non erat. Cum ergo per Chri-
stum manifestatur, cuius persona dicat, faciamus: & quę
H sit quæ faciat, & quis fuerit qui in rubo aut Patriarchis
Exod.3. visus sit, & qui in petram, cum aquam ipse produxit, o-
Gene.17.18 peratus sit, quia petra, ioquit, erat Christus. Fit ergo veri-
& 26. tas per Christum, dum ea quæ in dubium veniebant,
Exod.17. quid significent intelliguntur. Itaque lex per Moysem
1.Cor.10. data reos constituit peccatores, Gratia autem promissa
in lege adueniens, donatis peccatis peccatores morte
priuauit. Ordo ergo fuit primum legem dare, postea ve-
ro misericordiam, quæ tuoc fit gratia, dum donat pec-
cata. Ante enim promissio erat, quæ postea fit gratia.
Esa.59. Veniet enim, inquit, ex Sioo qui eripiat & auertat im-
secūdū sep- pietatem ab Iacob. Hæc promissio per Christum, facta
tuaginta. est gratia, dum donat gratis peccata. Quo oiodo autem
donaret peccata, si non prius legem daret, per quam reis
factis venia largiretur? Nam non daret nisi quod sibi
debebatur. Deberi autem oon poterat, oisi lex præcede-
XXXI. ret. Sabbatum certe lex est vel pars legis, quo mo-
do ergo non euacuata lex est, dicente Euangelista, Non
Ioan.5. solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat
deum. Soluit sane sabbatum saluator, sed sine præ-
iudicio dati sabbati, cum eoim sabbati iam tempus ces-
saret, Iudæi autem sabbatum adhuc manere assererent,
I saluator sabbatis operans, & infirmo lectum suum sab-
batis portare præcipiens, secundum sensum Iudæorum
sabbatum soluebat. Nam iuxta veri fidem tale est si di-
catur quòd iam cessauerat, quale est si dicatur de aliquo
qui ex præfectus dicendus est, & iniuriam passus fuerit,
quia præfectura iniuriam passa est. Noo ergo sabbatum
solutum est, sed homines qui impudēter sabbati autho-
ritatem vendicabant, delusi sunt cum iam sabbato suc-
XXXII. cessisset noua lex. Si arbitrio proprio viuimus, cur
Ioan.6. saluator, Nemo, ioquit, venit ad me, oisi pater qui misit
me, traxerit eum. Et oon discordans ab his Apostolus,
Roma.9. Neque volentis, inquit, neque curreotis, sed misereotis
Supra in q. est dei. His vtique perturbari videtur arbitrium liberæ
noui testa. voluntatis. Si enim nemo vadit nisi tractus, ooo erit il-
nume.79. lius delictum qui oon vadit, quia non est tractus. Et si
ooo qui petit & currit accipit, sed cui vult dat deus, si-
ne culpa erit & crimine qui vult & non obtinet: & ad
illum redundat crimen qui petentem spernit. Nullo
genere ex his arbitrij causa poterit turbari. Si enim dicta
ad causam referas qua dicta suot, scies hinc magis arbi-
trij liberi firmari seotentiam. Cum enim Iudæi studio
maleuolentiæ suæ de saluatore dicerent, Nónne hic est
Luca.4. filius Ioseph, cuius nos oouimus patrem? Quo modo
ergo hic dicit, quia de cœlo desceodit? Ad hoc respon- K
dit Iesus, Nemo potest venire ad me, nisi pater qui mi-
sit me, traxerit eum. Nunc videndum est quo modo
trahit pater ipsius saluatoris, Verbum sumatur, Dicit e-
nim, Opera quę facio, pater fecit: credite quia ego in pa- Ioan.14.
tre & pater io me. Si ergo io filio pater operatur, O-
pera autem sunt quæ inuitant ad fidem: recte dixit, quia
oemo venit ad me, nisi quem pater traxerit. Trahit au-
tem, cum operatur per filium, Nam qui sibi vult credi,
quo modo tollit liberi arbitrij voluotatem? Et qui in-
credulum arguit, qua ratione trahit inuitum? Ad Iu-
dæos vtique hoc protulit, qui alium patrē illius, quàm
qui est dicebant. Nemo enim saluatori credit, nisi qui
patrem illius dicit deum. Apostolus quoque oon vt ar-
bitrium pulsaret, hæc fatus est quæ nunc præposita sunt:
sed vt ostenderet dei esse iustum iudicium, qui falli oon
potest, in danda aut non danda misericordia. Est enim
qui postulat, & non meretur accipere: Alius vero petit
& meretur accipere. Hic enim oon solis verbis sed o-
peribus obsecratur: hic sola lingua, ille corde tribula-
to: talis enim potest impetrare. Denique quid dictum L
in lege est? Plebs hæc labijs me hooorat, cor autem il-
lorum longe est à me. Si ergo duo petant, vnus autem Esa.29.
ex his accipiat, debet sciri hunc sic postulasse vt dignus
esset accipere: quia deus qui iustus est, non dat oisi cui
dandum scit. Vides ergo noo arbitrium negatum, sed
firmatum. Nam si vna mente, vna operatiooe, duos au-
dieris postulasse, & vnum ex his exauditum, alterum de-
spectum: recte & arbitrium non esse, & deum accepto-
rem personarum putares. Quid est vt cum sal- XXXIII.
uator omnes prope verbo curasset, cæco tamen per lu- Ioan.9.
tum de sputo factum oculos reformarit. Hoc sal-
uator ad confusionem illorum fecit, qui creatorem ac-
cusant, Quando enim nō aliter vicium corporis emen-
dauit quàm conditor fecit, authorem operis huius com
mendauit. Per id enim emendauit, quo erat conditum.
Omne enim quod fit, si lapsum per id quod fuerat fa-
ctum reformetur, rectum factum probabitur. Si enim
saluator per hoc se deum testatur, quia damna & vicia
corporis emendauit, quaotomagis deus est qui ipsius
corporis inuentor est? Quid est quòd saluator ait, XXXIIII.
Ego sum ianua qui ante me fuerunt, fures sunt & la- Ioan.10.
trones: quod dictum videtur Prophetas pulsare. M
Quia oemo vadit ad deum patrem, nisi per fidem Cōtra Fau-
Christi, idcirco se iaouam dicit saluator regni cœlo- stū Manich.
rum. Si ergo ianuæ verbis vtitur, quid opus erat vt de li.16.ca.12.
anterioribus diceret, Quotquot ante me fuerunt: cum
nulla quæstio de præteritis verteretur? Sed vtique quasi
præsens ianua de præsentibus quæreretur. De Iudæis
enim dicit saluator, qui oon per fidem sed per iusti-
ciam legis in regnum dei se intrare putabant. Ante sal-
uatorem enim venientes, id est, aote illum stantes, ob-
trectabant ei contradicentes, vt etiam alios à fide eius
auerterent. Vode fures & latrooes appellati sunt: Nam
eo tempore hæc dicta suot, quo Pharisæi disceptabant,
cum illo qui erat ex cæco illuminatus, cui saluator o-
culos reddidit, quos natura negauerat, quem volebant
à fide saluatoris auertere, dicentes: Non per hanc pos-
se, quia sabbatum violat, sed per iusticiam legis intrare
in regnum dei. Tunc saluator, Ego sum, inquit, ianua,
per me si quis iotroibit, pascua inueniet: Si quis autem
aliunde intrare voluerit, ille fur est & latro. Quo mo-
do hoc ad personam pertinet Prophetarum? Nuoquid
Prophetæ contra Christi doctrinam per iusticiam le-
gis sine fide deum promereri posse dicebant, qui Chri-
stum

A ftum in carne fcierunt? Hoc ergo de præfentibus dixit, vt quicunque ante ipfum fuerunt, aftantes vel fedentes, fures intelligantur & latrones. Seuocantes enim illum qui fuerat cæcus, volebant eum à fide faluatoris auertere, dicentes, Da honorem deo: nos fcimus quia hic homo peccator eft. Quos ille arguit dicens, A feculo nunquam auditum, quòd aperuerit quis oculos cęci nati: nifi hic effet à deo, non poterat facere quicquam. De hoc ergo quia perfeuerauit in fide: & de illis qui dixerunt, hæc verba non funt dæmonium habentis, Nunquid poteft dæmonium cæcorum oculos aperire, dixit faluator, Sed non audierunt eos oues: illos vtique quos fures & latrones appellauit. Ham quo modo non audierunt Prophetas oues, cum conftet fcripturis omnes bonos obedifse Prophetis, & malos Pfeu-

XXXV. dopropbetis?   Quid eft vt admirabilem & inco-

Ioan.11. gnitam virtutem facturus, Lazarum fcilicet à mortuis refufcitaturus, fleret, aut locum vbi pofitus erat quafi ignarus quæreret.   Saluator deus & homo eft, ac per hoc duas vices egit femper, vt quia hominis affectus habet ploret. Sed quia & deus erat, hunc quem fleuit refufcitauit. A minimis ergo femper ad maiora venitur,

B vt quia homo cernebatur, hac reprobaret effe quod vi-

XXXVI. debatur, deum autem fe operibus afferebat.   Cum

Ioan.17. faluator dicat, Ego pro eis rogo quos mihi dedifti: non

1.Ioan.2. pro mundo rogo. Ioannes Apoftolus contra, Habemus, inquit, aduocatum apud patrem, deprecatorem pro peccatis noftris, & non folum pro noftris, fed pro vniuerfo mundo. Hoc contrarium videtur.   Quanuis non longe difcrepet fenfus, tamen aliud eft quod dicit faluator, & aliud quod firmat Apoftolus Ioannes. Nam faluator rogat pro difcipulis, vt à mali infeftatio-

Ioan.17. ne tuti præftentur: denique fic dicit, Non rogo vt tollas eos de mundo, fed vt ferues eos à malo. Apoftolus

1.Ioan.2. autem Ioãnes aliud genus precationis inducit: Ait nanque, Habemus aduocatum qui poftulat pro peccatis noftris & totius mundi. Pro Chriftianis ergo duplici genere poftulatur, quia & pro peccatis illorum oratur, & vt tuti à diaboli infeftatione præftentur. Pro his autem qui non credunt hæc fola deprecatio eft, vt cum pro peccatis fuis & perfidia plecti mererentur, bonitas & patientia expectet illos, fi forte vellent corrigi, Non enim poftulatur, vt ignofcantur illis peccata diffidentibus, fed vt dilationem accipiant longam, vt fi fe emen-

C dauerint, dimittantur illis delicta. Hoc ergo poftulat

XXXVII. pro illis faluator, quod diximus.   Quid eft vt falua-

Ioan.20. tor dicat Mariæ volenti fe tangere caufa gaudij, Noli me tangere, Nondum enim afcendi ad patrem: cum legatur à cæteris mulieribus & tactus & odoratus.   Indignantis verba funt dicentis, Noli me tangere. Quanuis enim defideraret faluatorem, aliis tamen refurrectionem eius credentibus, hæc ad monumentum ftabat

Ibidem. plorans, quam iam gaudere oportuerat. Audierat enim à Ioanne & Petro Apoftolis refurrexiffe dominum: Sic enim habes, Et vidit linteamina & fudarium in vnum locum, & credidit, nondum enim fciebat fcripturam, quia oportebat eum à mortuis refurgere. Sed Maria quia non illum videbat refurrexiffe, non credebat, Nimius enim amor dubitare illam faciebat. Denique quos diligimus, fi incommodum patiantur, non eos euadere credimus: quos autem odimus, fi iam prope mortem fint, incredulum nobis eft. Mariæ ergo, quoniam obftupuerat & mœrorem patiebatur per amorem, quam oportuerat fequi difcipulorum fidem, primum fe oftẽdit dominus, vt defineret à mœrore, non tamen fine indignatione. Hinc audit, Noli me tangere: Hoc eft, D

carnalem fenfum quæris, abftine te, & fpiritalia fequere quæ non videntur, Nondum enim, inquit, afcendi ad patrem. Tale eft hoc quale illud beati Ioannis Baptiftæ mittentis difcipulos fuos ad Iefum & dicentis, Ite Matth.11.

dicite, Ioannes Baptifta mifit nos ad te dicens, Tu es qui Luca.7.

venturus es, an alium expectamus? Sub fua perfona difcipulorum fuorum agit caufam. Nec enim Ioãnes dubitabat, qui dixerat, Ecce agnus dei, ecce qui tollit pec- Ioan.1.

cata mundi: fed vt difcipulis fuis fatisfaceret, mittit illos fuis verbis, vt faluatoris ore firmaret, quod ipfe de illo docebat, vt poft exceffum fuum fine dubitatione aliqua difcipuli fui Chriftum fequerentur: Ita & faluator in fe Mariam arguit dicens, Nondum afcendi ad patrem: id eft, adhuc cor tuum humi preffum eft, quem fi non vides, non credes. Si enim ad deum cor eleuaffet, refurrexiffe dominum cum difcipulis crediditfet. XXXVIII.

Virtus altifsimi fine dubio Chriftus eft, Ad ipfius Quaftionẽ

enim perfonam pertinet dictum. Hoc fignum enim fi- 51. ex quæ-

hij dei, hoc eft cum dicitur, Virtus dei. Iuxta diuinita- ftionib⁹ no-

tem vero & pater virtus eft, & fanctus fpiritus virtus eft, ui tefta. ver

& trium horum vna virtus, quia vna fubftantia eft. Spi- ficulo virt⁹

ritus fanctus ergo carnem ex virgine fecit faluatori: altifsimi,

Virtus altifsimi autem, id eft Chriftus, obumbrauit eam E &c. ve

veniens in carnem factam à fpiritu vt in corpore & a- tera fit pro-

nima lateret filij virtus. Latere autem eius, eft ad tem- fequũtur.

pus non intelligi. Obumbratio autem quid penitus intelligatur confyderandum eft. Vis autem huius verbi fi exprimatur, obumbratio virtutis dei, impertitio aliqua intelligitur, vt dum obumbratur corpus, aliquid fumere ex dei virtute dignofcitur. Hoc autem aliquid totum eft, quia non poteft partiri diuinitas. Sequitur itaque, propterea & quod nafcetur ex te fanctum, vocabitur filius dei. Quod enim de fpiritu fancto natum eft, in fe Luca.1.

habens obumbrationem virtutis dei, quæ eft filius dei, fine dubio fanctum natum eft: id eft, corpus filij dei. Sancti enim corpus fanctum eft. Sanctus ergo filius dei in fancto corpore natus eft. Sic etenim de carne Chrifti dixit Dauid, Non dabis fanctum tuum videre corruptionem: vt in corpore fancto ipfe fignificetur.   Orie- XXXIX.

tur ftella ex Iacob & exurget homo de Ifraël & cõfrin- Quaftio-

get duces Moab, & prædabitur omnes filios Seth, & e- nẽ ex nouo

rit Edom hæreditas eius, &c. Hæc ergo prophetia eft teftamento

Balaam, non quia fuit Propheta, fed deus caufam popu- nu. 63. ab

li fui egit per illum, non voluntarium fed inuitum, fi- eo loco Ori-

cut propheta ffe inueniuntur miffi à Saül ad Dauid ca- F etur ftel

piendum, Et ficut ipfe Saül cum dictum eft, Nunquid la, &c. fic

& Saül inter Prophetas? Hunc enim probare voluit vetera de-

deus quanta fit maieftas dei Iudæorum, qui cum male ducunt.

dicere venerat, conuertit vt bonum illi videretur benedicere populum dei. Nec enim maledictum eius poterat timere, cuius cor habebat in poteftate. Hunc ergo Prophetam hanc intimaffe collegis fuis datur intelligi, qui cum curiofi fint circa aftra, videntes ftellam incognitam & nimia claritate fulgentem, ita vt folem luce fuperaret. Videbatur enim per diem, conferentes inter fe, animaduerterunt hanc effe ftellam quam futuram dixerat Balaam.   Quid fibi vult vt Efaias Prophe- XL.

ta de Chrifto dicat, qui peccatum non fecit. Contra au- Hanc aliis

tem Apoftolus, Qui peccatum, inquit, nefciebat, pecca- & verbis

catum pro nobis fecit.   Quantum ad propofita per- & fenten-

tinet non folum verba difcrepant fed & perfonę diuer- tiis reperies

fæ funt, Fecit enim & non fecit, contrarium eft. Sed fupra in q.

quia non ab hoc factum intelligitur, qui feciffe negatus ex nouo te-

eft, contrarium dici non poteft. Prophetæ enim dictum fta. nu. 74.

ad per-

G ad personam pertinet Christi, Apostoli vero ad personam patris, Deus enim pater recõciliauit sibi mundum per Christum, & ita factum est vt eum, id est, Christum faceret peccatum. Hoc est enim fecisse eum peccatum, dare illum vtero virginali, vt nasceretur homo ex parte carnis factus peccatum, quia caro peccati est hic vtique, quoniam sors & coodítio nó tangebat hominem procreare. Ad hoc igitur natus est, vt hostia pro peccatoribus offerretur. Peccatum ergo factus dicitur, quia secũdum legem hostia quæ pro peccatis offerebatur, peccatum nuocupabatur. Similis locus est alius Aposto-
Galat. 3. li ad Galatas dic̃tis de saluatore, Factus pro oobis maledictum: ipse sensus est, Factus est pro oobis peccatum siue maledictum nostra causa à deo patre, qui permisit illum à Iudæis occidi, vt incredulitatis suæ causa abdicarentur à nobis io locum illorum inductis, sicut dicit
Matth. 21. saluator, Tolletur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructum eius. Nam omoe quod permittit deus, facere dicitur: quia si oon permittat non fit. Vnde di-
Ioan. 19. cit dominus ad Pilatum, Non haberes potestatem in me, nisi data esset tibi desuper, Non ergo inuidens sed
H permittens dare dicitur potestatem, vt dum mala mens potestatis suæ accepit potestatem, sit rea: sicut Iudæi qui occidentes saluatorem, fecerunt illum maledictum sine dei iudicio. Crux enim saluatoris maledictum est Iudæorum. Non enim sicut hostia quæ pro peccatis abluebat offerentem, sed contrà oblatus saluator, macula & peccatum fit offerentium. Iustificatio autem illorum qui dissentiunt, vt gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, Oblatio enim Iudæorum profecit gentibus non diffidentibus à fide Iesu Christi.

XLI. Certe qui filius dei noo est, diaboli est: Semper er-
Hãc habes go filius est, sed aliquando dei, aliquando diaboli. Quid
sup. in quæ- ergo nascimur requirendum est, vtrum filij dei, an dia-
stionib⁹ no- boli, an aliud tertium, si posit admitti. Dominus
ui testa. 80 cum filij Israël sæpe delioquerent educti de Aegypto, iratus nullum illorum io terram promissionis intrare permisit, excepto Caleph & Iesu Naue. Filios autem eorum qui nati fuerant in deserto, ipsos dixit intraturos, eò quòd nescirent bonum aut malum. Nescire autem boonm vel malum simplicitas quædam est oaturalis, quæ neque ad bonum neque ad malum erudita est: hoc est, ignoraotia sine malicia. Sine seosu enim nascimur,
I sed nostra natura capax est ediscere veritatem. Filius autem diaboli est, qui natus malis rebus imbutus, iis studet quæ aduersus creatorem sunt, dicens multos esse deos & iis sacrificandum quasi mundi rectoribus. Hic si resipiscat, ad oaturalem regressus iusticiam, recipiens fidem Christi, erit filius dei: ac per hoc neque filij dei sunt qui nascuntur, neque diaboli. Quid enim dicit saluator
Ioan. 8. Iudæis, Vos de patre diabolo oati estis, & concupiscentias patris vestri vultis facere. Vides ergo operibus & professione filios diaboli procreari. Sicut enim deus instituit genus nostrum vt sine sensu nasci possimus, tamen erudiri ad vtrunque, vt siue ad bonum, siue ad malum ipsi nobis quodam modo simus authores, vt lætemur in nobis cum recte agentes remuneramur, aut nobis imputemus si praua sequentes pœnis subiiciamur. Ideo iudicio nostro nos dimisit, vt neque queramur de malis, neque frustra, sicut & dei filios per fidem fieri, de nobis gaudeamus si coronemur. Deus conditor & author substantię nostrę voluit aliquid nos proprium nostrum habere, vt non indigne gloriemur de fide, quam habemus in deo. Qui enim potestatis suæ non est, quicquid habuerit alieoum est, vt ne gloriari posit de bonis, nec reus constitui de malis. Nam non est du- K
bium credentibus, noo datum esse spiritum, nisi post- *XLII.*
quã deuicta morte clarificatus est dominus. Ante ascen- *Vide supra*
sum enim dominus formam discipulis dedit quo mo- *in quæstio-*
do accipere deberent baptizati spiritum sanctum, quod *nibus noui*
nunc Episcopis custoditur. Trium ergo officiorum for- *testa. q. 93.*
mæ doni spiritus sancti in Apostolos datæ sunt. Prima *versiculo,*
est quæ generalis est, quæ in Pentecosten data est, nõ so- *Nam nõ est*
lum io Apostolos verumetiam in omnes decidit spiri- *dubiũ, post*
tus sanctus credentes, vt loquerentur magnalia dei lin- *ventra se-*
guis diuersis vnius gentis homines. Secuoda forma spe- *quuntur vt*
cialis est, Non enim pertinet ad omnes credeotes, sed ad *hic.*
Episcopos tantum vt baptizatis per manus impositionem dent spiritum sanctum: quę inter Episcopos potest dici generalis. Tertia forma est, quæ solis Apostolis est concessa in sigois ac miraculis faciendis ad fidei incremẽtum. Semina enim suot fidei virtutes per Apostolos factæ. Itaque per ordinem officiorũ spiritus sanctus Apostolis datus est, vt primũ decideret io eos sicut in cæteros credentes in Pentecosteo. Deinde quasi primi sacerdotes aut Episcopi, manus imponentes credentibus
darent spiritum sanctum. Nam prodigia vt fierent per L
Apostolos, temporis gratia est nó personarum: sed beatificati sunt, quia tempus eus inuenit quo dominus donum suum effudit super terram, vt potestatem acciperent, ad exemplum credentium, per spiritum sanctum facieodarum virtutum. Vt autem præsente domino dęmonia pellerent, & virtutes cæteras facerent, Apostolis potestas data est, vt sioe inuocatione nominis imperarent dæmoniis aut cæteris ægrorum passiooibus, & salutis prosequeretur effectus. Hac scilicet ratioois potestate, qua vsi sunt Prophetæ, Helias, Hæliseus, in virtutibus faciẽdis. Denique dicit saluator discipulis suis, Amẽ
amen dico vobis, Si quid petieritis à patre io nomine *Ioan. 14.*
meo, dabit vobis, vsque modo non petistis in nomine meo: petite & accipietis. Quoniam ergo sine inuocatione nominis fecerũt virtutes Apostoli sicut supra memoraui, non tamen omnino sine nominis potestate. Per id enim quòd ab ipso missi erant: qui dæmonibus & passionibus terrori erat, ipso metu fugabantur dæmonia & infirmitates curabaotur. Itaque nomen domini tacite operabatur. Deoique Apostolus Petrus dicit Iudæis ioter cætera, In nomine Iesu Christi Nazareoi, quem vos
abnegastis & crucifixistis, hic astat sanus coram vobis. M
Nec quidem aliud oomen datum est sub cœlo in quo
oporteat saluos fieri. Vode & Apostolus, Qui pro- *XLIII.*
prio, inquit, filio suo oõ pepercit. Nam patrem & filium *Fragmentũ*
vnius esse substantiæ, ipsa nominum ratio docet. Vt e- *quæstionis*
nim mysterium quod ratio humana propter suam io- *97. ex no-*
firmitatem non capit, posit sciri, nomina sacris rebus *uo testa. 2*
aptata sunt congrue, vt per hoc veritas patris & filij *versicu. Vn-*
posit aliquatenus intelligi. Nihil enim sic Christum *de & A-*
dominum de deo esse deum facit aduerti, quàm no- *postolus, ex*
men hoc quod dicitur filius dei, & quia malignitas etiã *veteri ad fi-*
ipsi nomini vim perfidia sua infert, vt aliter quàm ratio *nẽ vsque sic*
ipsa se habet, nominis ipsius causam interpretetur, ad- *sequitur.*
didit, verus filius: vt obstrueret os prauum, & meore peruersum. Deoique nemo in hæresim ruit, nisi à nominum ratione discedens, simplices vero permanentes io ratione oominum catholicæ fidei adhæserunt. Ipsa enim simplicitas non aliter hoc aduertit imperturbata quàm traditum est. Accidente autem tergiuersatione dum re beoe & simpliciter posita commouent quæstiones, non contenti credere quod sonant verba, indignũ putantes si nõ sibi addaot aut demãt, de traditione præcipitantur.

A præcipitantur. Solicitos enim se faciunt ne deus aliter
debeat credi quàm tradidit, Ratio nominum patris &
filij inducit ad veritatem vnitatis eorum. Nec enim po
test discrepare alter ab altero, quorũ imago vna sacris
Ioan. 14. scripturis, refertur quod etiam ipse filius firmat, cum di
cit, Qui me videt, videt & patrem. Si ergo vnum ex iis
quis videt, ambos videt, sine dubio pater & filius vnam
habent imaginem: quæ non esset vna, nisi substãtiui es-
sent pater & filius: quod quidem nõ est ambiguum cir-
ca noticiã humanã. De vero enim filio quid aliud po-
terit iudicari, quàm vt vnitas eorum ipsa nominũ pro-
prietate nascentis & generantis firmetur? Quis enim
aliud generet quàm ipse est? Si enim filius tantum dice-
retur, & non adiiceretur ad intellectum quia verus est,
1. Ioan. 15. testante istud Apostolo Ioanne, qui ait, Sumus in vero
filio Iesu Christo, qui est verus & vita æterna. Et Apo-
stolo Paulo similiter prædicante, Qui proprio, inquit,
filio suo non pepercit: posset de nudo nomine filij du-
bitari. Nam cum addat verũ hunc esse filium dei, quid
est quòd ab hac voce & sensus recedãt, ipsi sibi propria
immittant. Confingunt enim sibi & persuasione quadã
opinionis peruersæ aliud debere credi asserunt, quàm
B ratio fidei cõtinet, quasi plus dent deo quàm ipse de se
voluit credi. Si enim adiectum non fuisset, vere, posset
dubitari. Diceretur enim similis esse patri propter hoc
qđ ait, Qui me videt, videt & patrẽ: vt sicut lac & gyp-
sum quantum ad colorem pertinet simile est, quantum
ad naturam, longe dissimile. Sic & id quod dictum est,
Qui me videt, videt & patrẽ: posset videri. Sed quia ve-
ri filij dei verba sunt, non debet aliud ad intellectũ ad-
mitti, quàm vt ideo hoc videatur dixisse, quia vnũ sunt
natura pater & filius, hoc est, in nullo discrepare alterũ
Matth. 19. ab altero. Nã si Saluator de viro & muliere propterea
quòd vna amborũ substantia est, ait, Iam enim nõ sunt
duo, in vna carne: quantomagis pater & filius non sunt
duo dicẽdi iuxta substantiam. Ne autem scissa, vel diui-
sa aut certe dispares, dissimilis eorum substantia dino-
scatur? Denique Paulus Apostolus vnitatem substantiæ
eorum firmãs dicit, Qui non rapinã arbitratus est esse
se parẽ deo, Parilitas ergo vnde erit hæc nisi de vnitate
substãtiæ? Hinc ambo vnius sunt imaginis. Si ergo Apo
stolus ait, Nõ rapinam arbitratus est esse se parem deo,
verum se dei filiũ demonstrauit. Deo enim par esse nõ
C poterat, nisi esset de ipso. Pares enim ij sunt qui aut am-
bo veri sunt, aut ambo falsi. Nec enim parilitatem reci-
pit, cœptũ & æternum, aut vnitatẽ. Vnum enim se esse
dicendo Christus cum patre, parẽ se deo fecit. Non so-
lum enim, inquit, soluebat sabbatum, sed & patrẽ pro-
Ioan. 5. prium deum sibi dicebat, æqualẽ se faciens deo: hoc est,
patri. Nónne manifestum est æqualitatem hãc de pro-
prietate natiuitatis descendere? Propriũ enim se, id est,
verum dicens dei filium, ęqualẽ se faciebat deo: hoc est
Ioan. 14. vnde dicit, Qui me videt, videt & patrem: per id quod
Ioan. 5. consubstãtiui sunt, qui vnum videt, ambos videt. Sicut
enim habet pater vitam in semetipso, ita & dedit filio
habere vitam: hoc est, æqualem sibi pater genuit filium,
& omnia quę patris sunt, filij sunt: & quę sunt filij, patris
sunt: & nemo potest quicquam rapere de manu patris,
neque de manu filij. Et subiecit, Ego & pater vnum su-
mus. Et, verba, inquit, quæ loquor vobis, à meipso non
loquor: pater autem manens in me ipse loquitur, & o-
pera quæ facio ipse facit, credite mihi quòd ego in pa-
tre & pater in me: alioquin propter opera ipsa credite,
Quia enim generatio non à semetipsa est, sed ab eo qui
genuit, idcirco quicquid facit, factum dicit patris sui.

Hæc omnia illud firmet, quia ideo verus dicitur filius D
dei Christus, vt de ipso natus credatur. Cum salua- XLIIII.
torem natum profiteamur, quid est vt Apostolus fa- Roman. 1.
ctum eum dicat ex semine Dauid: cum aliud sit fieri, a-
liud nasci. Quanquã hoc loco possit factura nati-
uitatis intelligi. Factura enim à generatione distat qui-
dem. Sed in aliis causis non nisi carnis & corporis ver-
titur ratio. Apostolus tamen non sine causa taliter ver-
bis locutus est, quia & in alio loco, Factũ, inquit, ex mu- Galat. 4.
liere. Aliquid ergo significauit hoc dicto. Quoniam e-
nim sine humano semine concreta caro domini est in
vtero virginis, & corpꝰ effecta, sed effectu & virtute san
cti spiritus: ideo sic locutꝰ est Apostolus, Aliud est enim
semine admixto sanguinem coagulare, & generare, &
aliud non permixtione, sed virtute procreare. Ideo fa-
ctum potius dixit quàm genitum. Si ex semine Da XLV.
uid Christus dei factus est filius secundum carnem: hoc 2. Timot. 2.
est natus iam filius dei est in vtroque, quia sanctificatus Matth. 3.
natus est: quo modo ergo postquam baptizatus est, di- Psal. 2.
ctum ei à deo est, Tu es filius meus, ego hodie genui te? Hebra. 5.
Christus filius dei secundum spiritum ex æterno
est, iuxta carnem autem dei filius ex semine Dauid est E
ex natiuitate. Non per baptismum factus, quia de spiri-
tu sancto natus purificatum corpus habuit. In baptismo
autem ideo audit, filius meus es tu, ego hodie genui te:
vt ostenderet per mysterium baptismatis filios dei fieri.
Deniq; spiritu descendente & manente in se audit hæc
verba, quia ante acceptum spiritum sanctum non sunt
filij dei. Audit ergo non sibi, sed nobis, vt in illo disce-
remus quo modo filij dei esse possemus. Non enim sibi
baptizatus est sed nobis: quo modo alio loco ipse do-
minus ait, Non propter me venit hæc vox, sed propter
vos vt credatis: ita & hoc factũ est vt forma nobis fie-
ret. Apostolus legem datam à Moyse, & sanctam, XLVI.
& iustam, & bonam, & spiritalem appellat. Alibi dicit, Roma. 7.
Lex enim iram operatur: & vbi non est lex, nec præua- Roman. 4.
ricatio. Sine enim his esse securitas est. Ipsa dicta
conferens, satis tibi debueras facere. Nam sic solent du
bij facere quæstiones, vt vnius dicta, & quem fas nõ est
reprehendere, pugnantia & inimica quęrantur. Si enim
Apostolus legem sanctam & iustam & bonam & spiri-
talem vocat, vir omni laude præcipuus, & vndique ve-
ritate munitus: sufficeret hoc ad fidem, & de hoc quod
videtur in verbis contrarium, sine obstinatione & in- F
uidentia quærendum erat. Propositio enim hæc impu-
nitatem peccandi vult. Nam Apostolus vtique cum le-
gem fidei pro temporis merito & gratia pręferret apud
Romanos, qui sub fide Christi in legẽ fuerant inducti.
In legẽ dico, non eam quæ naturalis est. Nam vtique in
legem erãt Romani quam de Athenis decẽ viri missi,
& post alij duo attulerunt quę in duabus tabulis scripta
est, quæ in Capitolio obrutæ sunt, sed eam quæ factorũ
appellatur, vt circunciderentur, sabbatum obseruarent,
neomenias, discernerent escas, circa mũdanda vasa es-
sent soliciti, & cætera quæ cõtinentur in lege huiusmo-
di. Hanc ergo legẽ dicit iram operari, propterea enim
irato deo addita sunt hęc vt oneri essent perfidię Iudę-
orum. De tantis enim necesse esse vt aliquid prætereat.
Vnde Apostolus Petrus, Quid, inquit, imponitis iugum Acto. 15.
super ceruicem fratrum, quod neque patres nostri ne-
que nos potuimus portare? Denique dicit deus per Hie
remiam Prophetam, Dedi illis præcepta nõ bona. Post Ezech. 20.
enim offensiones multas & tentationes in deum & cõ-
tumelias factas Moysi & detractiones de deo, hęc data
sunt, quæ obseruarent, vt premeretur dura ceruix eorũ,

G & quocunque ſe conuerterent,legem haberent,vt nul-
lum eis eſſet refrigerium. Vt ergo ab hac illos lege tol-
leret Apoſtolus,ait,Non eſt lex nec præuaricatio:vt ſe-
curi per cõpendiũ poſsint deo ſeruire ſpiritaliter, quia,
inquit,legem Iudæorum ſeruãtes,neceſſe eſt vt præua-
ricetis. Tanta enim ſunt præcepta,quæ impleri impoſsi
bile eſt.Nã quo modo de iſta lege diceret,quæ natura-
lis eſt?Nam Moyſes ideo ſcripſit,vt authoritatẽ illius fir
maret,nõ quia ante nõ erat,cum legamus vindicatũ eſ-
ſe ante Moyſem,Sed vt exponeret Romanis nõ debe-
re viuere iam ſub lege, quos ſub lege agere expediebat.
Nec aliter enim poſſet ſeruari iuſticia. Denique dicit ad
Roman.13. eos. Vis non timere poteſtatẽ,bonum fac:Et,Qui con-
temnunt,ipſi ſibi damnationẽ acquirunt. Spiritalem er
go hãc legem dicit,quã & ſanctam, & iuſtam, & bonã
oſtendit. Hæc eſt quam naturalem diximus,quæ prohi-
bet peccare. Dux eſt enim bonæ vitæ, huic addita lege
fidei perfectum hominem facit. Nam quia cõmuni no
mine nuncupatur lex hæc quam naturalem dixi, & illa
quæ factorum lex dicitur, contra legem loqui videtur
Roman. 7. Apoſtolus, Sed ne hanc inanire videretur, ſine qua vi-
ta hæc gubernari non poteſt,dicit,Scimus quia lex ſpi-
H ritalis eſt,vt illam quam inanit, lex ſabbati & circunci-
ſionis & eſcarum, & neomeniarum ſciretur. Illa enim
idcirco ſpiritalis dicitur, quia omnia punit peccata.
XLVII. Qua ratione ſapientia carnis inimica eſt deo. Vel
Vide infra quæ eſt ipſa ſapientia quæ legi dei non eſt ſubiecta.
nume. 61. Nõ diſcrepat ſenſu quæſtio hæc à ſuperiore. Nam
Quo modo carnem dicendo quid ſignificet, declaratum eſt. Vnde
liberi &c. quæ ſit eius ſapientia facile poſsit dignoſci. Diximus er
Roman. 8. go elementa omnia carnem appellari, id eſt viſibilium
ſubſtantias,quorum ratio talis eſt,vt nihil æſtimẽt poſ-
ſe fieri ſine commixtione ſpiritali & ſimplici, potentiæ
rationem horrentis ad fatuam iudicantes. Hi enim qui
de ſpiritalibus diffidentes, carnalia ſequuntur, nihil a-
liud ſapiunt ac putant verum quàm ratio continet ele-
mentorum, vt neque virginem peperiſſe, neque carnis
credant reſurrectionem: quia hoc ratio carnis,id eſt,e-
lementorum,non recipit. Omnia enim quæ gignuntur
in tẽpore,permixtione operante generantur: & emor-
tua & reſoluta corpora non poſſe rurſus reddi ad vitã,
quia vnum quodque elementum permixtione diſcreta
reuertitur in propriam naturam. His modis inflati,ne-
I gant futurum vel factum quod credimus, Ac per hoc
aſſeueratio illorum inimica eſt deo, dum ſtultũ & ina-
ne putat quod fecit & facturum ſe promiſit deus.
XLVIII. Apoſtolus dicit de principibus & poteſtatibus hu-
1.Corin.2. ius ſeculi, Quòd ſi cognouiſſent, nunquã dominũ ma-
ieſtatis crucifixiſſent. Econtra Marcus Euangeliſta de
Marci.1. dæmonibus ait, Sciebant enim ipſum eſſe. Si dæmones
Supra in q. ſciebant, quo modo poteſtates ignorabant? Qui-
noui teſta. buſdam videtur principes & poteſtates huius ſeculi Iu-
nume. 66. dæorum maiores & principes dixiſſe, qui iuxta Petri
Apoſtoli dicta,ignorauerunt quid mali fecerunt. Ait e-
Acto.3. nim, Scio fratres quia per ignorantiã geſsiſtis hoc ma-
lum ſicut & principes veſtri. Iudæorũ principes hi fue-
runt non tamen huius ſeculi principes dici potuerunt:
quippe cum in poteſtate redacti fuerãt Romanorum,
profitentes ſe non habere regem niſi Cæſarem. Hi au-
tem ſunt principes iſti,quos alio loco ſignificat Apoſto
lus,dicens, Nõ eſt nobis colluctatio aduerſus carnem,
ſed aduerſus huius mũdi principes, & tenebrarum ha-
rum rectores. Si ergo hi ſunt principes qui neſcientes
dominum maieſtatis Chriſtum eſſe,crucifixerunt, quo
modo à dæmonibus potuit ſciri? Non illũ aliter ſcierũt
dæmones quàm ſciebant principes huius ſeculi. Scie- K
bant enim ipſum eſſe qui promiſſus erat in lege per ſi-
gna prophetiæ,non tamen myſteriũ eius,quo filius dei
erat ex æterno,ſciebant,neque ſacramentũ incarnatio-
nis. Quem ſpiritũ Apoſtolus ſaluandũ aſſerit,cum *XLIX.*
dicit, Tradidi huiuſmodi hominem Satanæ in interi- *1.Corint. 5.*
tum carnis &c. Interitus carnis eſt cũ quis volupta-
tibus & deſideriis carnalibus deditus,gehennã ſibi pro-
curat. Interitum enim ex opere carnis acquirit. Ex his e-
nim totus fit carnalis,quia ſicut ſecundum legem viuẽs
totus homo ſpiritalis efficitur, vt etiam caro hoc dica-
tur quod anima, ita ſi ſecundũ deſiderium mũdi & vo-
luptates libidinum viuat,totus homo fit caro, proficiẽs
in interitum carnis: id eſt,vt ſicut caro propterea quòd
fluxa & corruptibilis & mortalis eſt, amiſſa anima de-
formatur,caruit figura, defluit in interitum, interit e-
nim cum vigorem omniũ membrorum amittit, ſic &
anima de tali corpore deformata eſt in eius vigore,de-
ſpecta erat in pœna cũ carne in qua ſe vicus maculauit,
vt nullus profectus ſit carni per animã,ſed interitũ ha-
beat anima per carnem,quia nõ corpus gubernauit ſpi-
ritaliter,cum regina data ſit carni, ſed ipſa ducit opera L
carnalia. Talem igitur hominem cum Eccleſia abiicit,
ſpiritum habet ſaluum,ſanctum ſcilicet qui Eccleſiæ cu
rator eſt,quia ſi paſsi fuerint talem inter ſe habere, quẽ
vxorem patris habentem non potuit lege impoſita pel
lere, contaminat omnes,& ſanctus ſpiritus recedit, &
Eccleſia,quia fuit pollicitus ante, habebit ſaluum ſpiri-
tum Eccleſiæ. Quod enim admittitur non eſt ſaluum,
& in die domini nudi ab ſpiritu inuenti,inter filios dei
computari non potuerunt. Spiritus etenim teſtimoniũ
perhibet quòd ſumus filij dei. hęc Apoſtolus ad plebem
loquitur,quia adhuc Epiſcopi eccleſiis non erant locis
omnibus ordinati. Ideo plebem iubet facere quod fa-
cturus eſſet ſi illi creatus fuiſſet Epiſcopus,vt conſpiran
tes in vnum eiicerent illum de cœtu ſuo ne conſentire
viderentur operibus eius. Quia qui nõ arguit eum quẽ
poteſt,ſed recipit quaſi non errantem, delinquendi il-
li fomitem præſtat,qua cauſa contaminatur, & ipſe fu-
gans à ſe ipſum factum. Ad Theſſalonicenſes nanque *1.Theſſ.5.*
ſimili modo inter cætera dicit, Integer ſpiritus veſter
& anima & corpus ſine querela in aduentu domini no
ſtri ſeruet. Ipſe ſenſus eſt, hoc eſt enim ſaluũ eſſe quod
integrũ. Nam dicit rex ad Danielẽ, Saluáne ſunt ſignæ? *Daniel.14.*
Et Daniel reſpondit, Salua rex: id eſt,integra, vt nobis M
ſit integer ſpiritus, cũ non nos deſerit. Quos enim ſpi-
ritus deſerit, iam non erunt integri in cauſa regenera-
tionis,quia non habent eum per quem filij dei vocabũ-
tur. Nec hoc eſt cõtrarium, ſi ſpiritumſanctũ dicamus,
nobis peccãtibus nos deſerere & integrũ non eſſe. Tũc
enim integer nõ eſt, quia datur nobis vt dux & rector
noſter ſit,quaſi caput noſtrum, & nos velut mẽbra eius.
Cum autem aduerſum aliquid facimus,nõ ille nos,ſed
nos illum videmur deſerere, & tunc ille videtur inte-
ger non eſſe,cum nos amittit. Hoc enim verum ac ma
nifeſtum eſt,quia non ille ſe à nobis auertit, ſed nos ab
illo cum peccamus: Et ad Coloſſenſes inter cætera ait, *Coloſſ.2.*
Ex quo omne corpus ſubminiſtratum & productũ cre
ſcit in incrementũ domini: Quod iuxta ſonum verbo-
rum ſi accipiã,non cõuenit. Nec enim deus aliquid de-
habet,vt crementũ faciat per nos: Sed nos dum reuer-
timur ad authorem vitæ noſtræ & confitemur illũ, ac-
quirẽs nos ad ſalutem cremẽtum fecit in nobis diuini-
tas,ideo in eis qui recedunt, detrimentum eſt, Hoc eſt
ergo integrum nõ eſſe, quod eſt & detrimẽtum facere.

A L. Cum multa peccata in corpus admitti videantur, Omnis enim qui tibi ex quacunque parte corporis vim intulerit, in corpus vtique suum peccat, Est etiam qui se abscidit, est qui laqueo vitam finit, est qui ferrum in se 1.Corint.6. iniecit: quare Apostolus, omne, inquit, peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat? Imperitum putas fuisse Apostolum, aut vim dicti explanari desideras? Nam Apostolus corpus dicens, non singularem hominem significauit, sed simul comprehendit & fœminam, quia portio viri est mulier, Nam omnia supradicta facinora quæ violenter in se vnusquisque admittit, non totum maculant corpus, singularis enim peccat, ac per hoc solus fiet reus. In fornicatione autem totum polluitur corpus, quia consensus contaminationis & virum tenet & fœminam, ideo graue delictum esse fornicationem. Pessime enim peccatur cum quis facinori suo socium quærit ad perditionem. Si enim vt bene viuens etiam pro eo præmium accipiet, quem lucrum fecit, & malus nõ tantum in se, sed & in illo fit reus quem participem voluit habere damnationis, quantomagis qui B fornicatur, quem constat vno delicto seipsum bis quodam modo cõtaminare. Si enim in carnẽ quæ ex se est peccat, bis vtique seipsum adulterat. Si quis autem quæstionem hãc transfigurare se putat, vt aut ad Ecclesiam, aut ad corpus Christi dictum hoc aptet, non stabit. Impropriè enim dicetur, & Nouatiano similis erit, qui vt causam furoris sui pronunciat eum qui fornicatur non in corpus suũ peccare asserẽs, sed in Christi, quia Christiani mẽbra & corpus Christi sunt: vt fornicatio hoc sit quod sacrilegium, vt talis in Christum dicatur peccare, sicut qui negat Christum, quod quidem infirmum est & fragile, quia ex quauis parte hæret in laqueum & nõ euadit. Si enim qui fornicatur in corpus Christi peccat, cætera peccata non erunt in Christum admissa: vt si Christianus fratrem occidat, aut sacrificet idolis, vel aliud genus peccati admittat, quia omne peccatum nõ est extra corpus, sed quodcunque fuerit, in Christum admittitur. Qui furatur aut periurat, & qui mẽtitur, aut qui percutit fratrẽ, aut aliud tale admittit, in Christum vel in spiritum sanctũ dicitur peccare, quod valde absurdum est, & tamen Apostolus Ecclesiæ membra cor-C pus Christi appellat, ita vt nos inuicem simus membra. Quo modo ergo qui fornicatur in suũ corpus peccat, & non magis in Christi? quia secundum Ecclesiæ mysterium non nostrum corpus dicimur, sed Christi, & hoc à longa causa est, quia fornicatur, ideo in corpus suum peccat, quoniam totus Adam contaminatur.

LI. Cur Apostolus omnibus omnia se factum dixit, 1.Corint.9. quod factũ adulatoris videtur & hypocritæ. Adulator ille est qui ideo dat consensum ne offendat eum quem optat habere propicium. Qui enim propter scandalum aliquid facit, quod nõ quidem periculosum, sed superfluum sit, saluti studet illius quem scandalum pati non vult. Cum circuncidit Timotheum propter Iudæos, & purificatus intrauit in templum, talem se vtique præstitit, ne illi quia æmuli erant traditionis paternæ scandalum passi aut occiderent illum, aut religionem nostram sibi inimicam putarent. Minus ergo admittere voluit, vt plus posset lucrari. Grauiter enim potuerant peccare, si non Iudæum se fecisset ad horã, subiecit ergo se vt illis prodesset. His autem qui sub lege sunt, id est, Samaritanis, hac ratione consensit, qua constat illos libros Moysi recte confiteri esse à deo, & circuncisionem & sabbata à deo data. Ex his autem osten-D debat illis Christum quem sperabant hunc esse quem prædicabat, Sic enim habes, dicente Samaritide ad dominum, Scio quia Messias venit: cum ergo venerit, il- Ioan.4. le annunciabit nobis omnia. Iuxta ergo hunc sensum persequebatur verba librorum Moysi qui dixit, Quia Deuter.18. Prophetã vobis suscitabit dominus deus vester de fratribus vestris. His autem qui sine lege sunt, ex hac parte assensit, quia mundum dicunt factum à deo & hominum genus. Ait enim, sicut quidam ex vobis dixerunt, Acto.17. Huius etenim genus sumus. Sic ergo factus est omni-

LII. bus omnia, vt saluti eorum proficeret. Quid est 1.Corin.10. quòd dicit Apostus, Tentatio vos non apprehendat Supra in nisi humana: quasi optet hanc fieri. Et quæ est hæc hu- mixtis. mana tentatio, Nam per hanc ostendit esse & diuinã Nume.99. tentationem. Discernendæ ergo sunt & quæ sint ostendit. Omnis quæstio vt dilucidari possit ad originem reuocanda est. Apostolus autem cum Iudæorum perfidia quæreretur, & quem deum in solitudine tentauerunt. Vnde dicit, Neque tentemus Christum, sicut 1.Corin.10. quidem tentauerũt. Dum ergo hæc memoraret, & quid propter ista mala passi sunt, ad terrorem incutiendum exponeret, vt ipso nos exemplo maliciæ vel tentationis quæ in domino fit reuocaret. Diuina itaque ten- Vacat hic. E tatio est, si sub lege dei agens ex alia parte aut ab idolis auxilium petat diffidens de deo: ideo hoc Apostolus cauendum monet. Vt autem humana tẽtatio nos teneat, exhortatur: quia humana tentatio est in dei causa desperare de homine, & promptum esse in fide dei. Tentatio enim hæc diffidentia intelligitur vt de promissis & spebus dei non diffidant. De humanis, quia in omni errore seductionis humana tentatio est, quæ infesta immundis rationibus dei lege subsistet, desperans de repromissis eius. Habes ergo manifestatũ quæ sit in deum tentatio, & quę est humana tentatio, quam fastidire nõ debemus, si fidei participes sumus.

LIII. Quid est quod 1.Corin.12. dicit Apostolus, Nemo potest dicere, dominus Iesus, nisi in spiritu sancto. Ergo Photinus, qui negat Christum deum, potest dominum nostrum Iesum Christũ in spiritu sancto fateri? & Marcion & Manichæus, qui negãt Christum in carne venisse, hi in spiritu sancto possunt dicere, dominũ Iesum Christum: vel meretrices & spurci, cum spiritus sanctus nõ habitet in corpore subdito peccatis, & in maleuolam animam non intret sapiẽtia.

Veritas non ex persona probatur vel improbatur, Sapient.1. F Quicquid enim bene & verũ dicitur, sine dubio in spiritu sancto dicitur. Non ergo si quis in alijs reus est, & in hoc illi præscribi debet, quo verum loquitur, nec illi tamen præscribitur, sed Christo domino cõtradicitur, Qui enim negat istum verum dicere, Christo iniuriam facit. Si autẽ verum dicitur, negetur quod verum est in spiritu sancto dici, quod & Christus admittit, Nemo enim bonorum vera de se dicentẽ arguit. Nec enim ex reuelatione ediscitur, quod per traditionẽ discitur, nemo verum dicẽs poterit improbari.

LIIII. Apostolus di- 2.Corin.5. cit, Christũ pro omnibus mortuũ esse. Sic enim ait, Ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est. Ipse Matth.20. vero dominus ait, Venit filius hominis dare animã suã redemptionẽ pro multis. Hoc modo contrariũ. Verba quidem diuersa sunt, sed vnus est sensus. Quo modo iterum verba eadem diuersum habent sensum: vtputa, Omne quod non est ex fide peccatũ est. Et lex ait, Non Roma.14. est ex fide, nec tamen peccatum est. Hos ergo quos multos dixit Saluator, ipsos Apostolus omnes significauit. Multi enim sunt, quia maxima pars ex omni populo & gente credita est saluatori. Istos Apostolus creden-

G tes omnes nuncupauit. Sic enim inter cætera ait, Pro
2.Corin.5. omnibus mortuus est. His vtiq; qui crediderunt & cre-
dituri sunt. Est etiam & pro ipsis mortuus, qui credere
nolunt, Sed dum illi beneficium non recipiunt, nolunt
pro se mortuum esse Christum, ac per hoc non videtur
mortuus pro his quibus nihil profuit, sed magis officit.
Pro his autem rite mortuus dicitur, quibus acquisita vi-
ctoria est, qui intelligentes mysterium, deo gratias re-
LV. ferunt, per Christum dominum nostrum. Cur A-
Galat.2. postolus Paulus Petrum coapostolum suum reprehen-
dit, quòd timens eos qui erant ex circuncisione, sub-
trahebat se á gentilibus, cum & ipse timens eos qui erāt
Acto.16. ex circuncisione, accipiens circuncidit Timotheum
quod fieri prohibebat: & ipse ergo reprehendēdus est.

Incredibile est tantum Apostolum in eo alterum
reprehēdisse in quo se sciret succubuisse. Hoc á tam ma
gno viro factum, non est fas credere, quia iis compe-
tit qui carnaliter viuunt. Caret itaque Apostoli Pauli fa
ctum reprehensione. Cum enim prædicaret non cir-
cuncidi, volens autem Timotheum secum assumere,
qui cum esset natus matre Iudæa, patre autem Græco,
H & hoc Iudæis esset scandalum vt ex Iudæa natum in-
circuncisum assumeret, tulit subiectioni esse ad horam,
& accipiens circuncidit eum. Rem ergo superfluā fecit
permittente eo qui passus est. Quia enim erat ex matre
Iudęa, eruditus ab infantia in synagoga literis sacris, id
est, voluminibus Hebræorum, permisit circuncidi se
vt Iudæis scandalum tolleret, quia zelum habebant ge-
neris sui. Denique cum Titus, inquit, esset Græcus, non
est compulsus circuncidi, Timotheum autem, quia de
matre Iudæa erat, sicut dixi, non sunt passi Iudæi assu-
mi inter doctores incircuncisum. Ad hoc illū assump-
sit Apostolus vt eum Episcopum ordinaret, sicut fe-
cit. Eruditus enim propheticis literis, ad asserendum
Christum idoneus magister inuentus est. Apostolus
enim Petrus non esset reprehensus, si se more Iudæo-
rum á gentilibus segregasset, ne illis scandalo esset.
Sed hoc reprehēsum est in Apostolo Petro, quòd cum
ante credentibus Græcis gentiliter viueret, aduenien-
tibus ab Iacobo Iudæis, timore subiectus ex gentilibus
credentibus iudaizare debere docebat, Hinc audit, Si
tu cum sis Iudæus gentiliter viuis, quo modo cogis gen
I tes iudaizare. Dubitare enim fecerat de Euangelica di-
sciplina, quod crimen est, dum quæ ædificauerat, de-
struebat. Ideo simulationem hāc vocat Apostolus Pau-
lus, quem constat si circuncidisset Timotheum, vt non
taceret rem se superfluam propter illorum scandalum
facere, & ideo secedere, propter quod matrem habe-
ret Iudæam, nec enim Iudæi insisterent, nisi inuenta
occasione matris Iudææ, quia hoc minime possent im-
probare gentilibus, nec habere facile de his scādalum,
qui non essent de genere Israël. Non ergo simulatione
hoc fecit, sed violentia. Supradicta enim causa simu-
lationem habuit non minimam. Nam multi reprehen
si sunt in hac causa ita vt aliqui Iudæorum & Barna-
LVI. bas consentirent huic simulationi. Apostolus ait,
Galat.2. Nos natura Iudæi. De Iudæis ergo Iudæos nasci osten-
Supra in q. dit. Denique in eremo, qui nan sunt, non circuncisi
noui testa. Iudæi erant, Non ergo circuncisio Iudæum facit, sed
nume. 81. natiuitas sub dei creatoris deuotione progenita. Si er-
go de Iudæis Iudæi nascuntur, & de Paganis Pagani
nascuntur, etiam de Christianis Christiani nascuntur.

Non omne quod nascitur, hoc est quod & vn-
de nascitur. Nam & aurum de terra nascitur, & non
tamen terra est, & gemmæ & alia multa. Nam & de li-
gno esca nascitur, & de ouo pullus. Et hac causa de Pa- K
ganis Pagani nascuntur, quia omnis Paganus in igno-
rantia est, & qui nascitur de eo sine sensu vtique est,
ignorans siue bonum siue malum: ambo ergo ignoran
tes sunt, Sed hoc interest inter eos, quia qui generat
Paganus sine dubio blasphemus est, & quasi profanus.
Infans autem natus nescit blasphemare, sicut & nescit
benedicere, Paganus tamen est, quia sine sensu est, ne-
que suum habens meritum, neque alterius. De Iudæo
autem idcirco Iudæus nascitur, quia sub creatoris de-
uotione generatur, sicut dixit Adam de Cain, Procrea- Gene.4.
ui hominem per deū: quia sicut Pagani indeuoti crea-
tori, dæmoni gratias agunt in omnibus quæ agunt, ita
& Iudæi deo creatori supplices, licet imperfecte, lau-
dant eum in omni actu suo. Hoc modo etiam de Iu-
dæo Iudæus nascitur, Christianus quia ipse qui
generat, non natus, sed factus est Christianus: idcir-
co & istum qui nascitur, fieri oportet vt sit. Sed dici-
tur econtra, Si factus vtique est qui generat, hoc de-
bet generare quod ipse est, vt iam accepta dignitas tra
ducem faciat: sicut & in Iudæis, quia Abraham de Pa-
gano dei cultor factus est, & ex eo origo Iudæorum, si-
cut & facti senatores, iam senatores generant. Sed se- L
natorum dignitas non apud deum meritum habet, ne-
que ipsa natura, id est, substantia consequitur benefi-
cium, sed in sola fama & sermone dignitas vertitur, ac
per hoc currit sermo per traducem carnis, nihil aliud
præstans quam opinionem mundanę dignitatis. Qua-
re autē de Iudæo Iudæus nascitur, iam dictum est: Chri
stianus autem cum boni dignitas naturæ ipsi accedit,
vt substantia hominis qua constat beneficium conse-
quatur, vt non opinio sola, sed & res sit in effectu apud
deum. Denique accepta remissione peccatorum, puri-
ficatur totus homo, ita vt & filius á deo adoptetur.
Quamobrem omnes natos renasci oportet, quia mi-
sericordia dei singulis donat gratiam. Nec enim alter
alteri potest remissionē accipere. Anima enim quæ na-
scitur in corpore, vel cum corpore, subdita morti in-
uentæ ab Adam, nisi signum acceperit euictæ mortis,
tartarum inferni nō euadit. Vnusquisque enim sibi ac-
cepit beneficium, non & ei qui nondum est. Si enim fa-
ctus Christianus immortalis iam esset, recte natus de
illo hoc esset quod & genitor. Nam qui fiunt Christia-
ni, signum accipiunt ne á morte secunda teneantur,
non tamen mortem præsentem, quam adinuenit, eua- M
dunt. Infantes autem propterea baptizantur, cum sint
innocentes, vt anima rudis nata in corpore, signum
habeat mortis euictæ, ne possit ab ea teneri. Hoc si-
gnum Abraham nō habuit, neque Prophetæ, quia tem-
pus illos non inuenit: Reseruatum est autem filio dei,
qui veniens vinceret mortem, & hanc gratiam cre-
dentibus largiretur. Hinc est vnde dominus ait Iudæis,
Abraham pater vester cupiuit vt videret diem meum,
& vidit & gauisus est. Sciens enim Abraham Christum Ioan.8.
ad liberationem humani generis repromissum, Sem-
per enim necesse erat ortum eius in inferis positos ex-
pectare, quem vbi in spiritu natum esse vidit, gauisus
est, certus quòd in breui de inferno ereptus induce-
retur in cœlos. Quo modo ergo de Christianis nasci
deberent Christiani, quando qui non crediderit, aut
non fuerit baptizatus non erit Christianus?

Quid opus erat vt Galatas arguēs Apostolus hoc LVII.
interponeret. Galatis enim post Euangelium ad legem Galat.3.
confugientibus inter cætera ait, Mediator autem vnius
non est. Deus autem vnus est: quasi Galatę vnum deum
negarent.

A negarent. Quippe cum hac ratione in lege fuiſſent, vt vnum deum & ſingularem crederent, Chriſtum autem miniſtrum tantũ ex prædeſtinatione veniſſe ad diſpenſandum donum gratiæ dei. Manifeſtum ſic inductos Galatas in legem fuiſſe vt & Chriſtum profiterentur, ſed non ſicut dignum eſt, ſed more Fotini, vt quia vnum deum lex prædicat, contra legem ſit ſi Chriſtus deus dicatur. Hoc commentum Iudæorum eſt, qui magnalibus virtutum victi crediderunt poſt crucem Chriſti, ita vt profitentes Chriſtum, legem tamen ſeruarent, quaſi non eſſet ſpes in Chriſto ponenda. Hi ſunt quos *Galat.2.* Apoſtolus falſos fratres appellat. Iſti ergo poſt Apoſto *2.Corin.11.* lorum traditionem Galatarum ſenſum corruperãt, ita vt Iudæos eos facerent ſub nomine ſaluatoris. Hinc Apoſtolus Chriſtum dicit veniſſe arbitrum circuncisionis, & præpucij, ſicut dicit ad Epheſios, *Ephes.2.* In vno nouo homine faciens pacem. Si ergo arbiter venit Chriſtus, arbiter autem ſic facit pacem inter duos vt nouam regulam ponat, auferens ambobus profeſsions reconciliat eos, vt eius ſententiam ſecuti, amittant diſcordiam priſtinam. Iudæo enim circunciſionem indicante, & gentili præpucium, diſcordia fit. Cum vero huc ambobus B aufertur, fit pax. Si igitur ſic ſe hæc habent, quo modo vos, inquit, Galatæ Iudæi facti Chriſti arbitriũ corrumpitis? Ideo dixit illis, Euacuati eſtis à Chriſto. Ius enim reconciliationis quod inter eos conſtituerat ſpernentes, ad priſtinum Iudæorum ſenſum conuerſi ſunt, accuſantes tã ſe quàm reconciliatorẽ. Omne enim quod diſplicet, accuſatur. Et quoniam hæc res Galatas ad legem conuerti coëgerat, vt vnũ deum ſine myſterio faterentur, quaſi legi eſſet inimicum, ſi Chriſtus deus diceretur, dicit, arbiter, hoc eſt mediator vnius non eſt, ſed duorum vtique: Vos autem conuerſi ad legem, arbitrum recuſaſtis, deus tamen vnus eſt. Non dicit ſic ſe Chriſtum deum prædicare vt alterũ deum faceret, aut duos profiteretur, ſed vnum eſſe deum, ſicut & in lege dictum eſt, quia Chriſtus cum de deo deus prædicatur, non ad alterum proficit deum: quia qui de deo eſt, non ſe permittit alterum deum dici. Siue enim deus, ſiue quod de deo eſt, vnus eſt deus. Nihil enim vtique diſtat inter deum & quod de deo eſt. Eſt enim alter. Ipſe enim alter, propter perſonam qua filius nuncupatur: ipſe vero, propter vnitatem ſubſtaotiæ: ne reprehenſi C bile videatur quia perſonam dixi. Solẽt enim hoc quidam abnuere, ſed Apoſtolum ſequamur qui ait, Nam quod donaui, ſi quid donaui, propter vos, in perſonam *2.Corin.2.* Chriſti.

LVIII. Si per Chriſtum ſalus & vera & perfecta cognitio, cur nõ ante venit vt anteriores noſtri qui in *Galat.3.* ignorantia fuerunt addiſcerent veritatem. *1.Timot.1.* Deniq; poſt aduentum Chriſti multi ſalui facti ſunt magis quàm *Supra in q. noui teſta. nume.83.* prius: Vnde ſi ante veniſſet, multo plures ſaluati fuiſſent. Si ergo ita eſt, reprehenſibile videtur. Si ei cui neceſsitas imminet, ante ſubueniatur, erit quidem gratus, non valde tamen poterit ſcire quid ſibi præſtitum eſt. Si autem in ipſa neceſsitate poſito auxilium feras, ſciet quale beneficium conſecutus ſit. De tribulatione enim ereptus plus gratias agit, quo modo ſi eſurienti offeras panem. Si autem offeras non eſurienti, quæ erit gratia? Idcirco recte factum eſt, vt non antè veniret dominus. Primum enim dimiſit genus humanum vti voluntate ſua, non ſine teſtimonio ſui: quia ex ipſa fabrica mundi & annua munera, quæ elementorum miniſterio humanis vſibus exhiberi decreuit, cognoſci & timeri diuinitatem ſuam voluit. Poſtea vero cum obſoleſceret noticia dei in terris, & mores immutarentur, dignatus eſt viſitare genus hominum, vt data D lege vel reformaret eum in natura, ſed negligi cœperat, & noticiam ſui & legis authoritatem reſtauraret, vt recognito deo & reuocata lege timere inciperent, certi quia qui legem dedit, iudicaturus eſſet actus humanos. Et quia accepta lege à peccatis ſe cohibere nequiuerunt, cum poſſent, diu etiam per Prophetas admoniti, motus deus miſericordia miſit filium ſuum, qui ſe pro illis offerens, & mortem deſtruens, data illis remiſsione peccatorum deo patri illos iuſtificatos offerret, vt ſcientes de quo periculo ſint erepti, ſine ceſſatione deo gratias agãt, vt etiã ſi vſus exegerit ſanguinem pro illo fundentes, nec ſic ſe illi vicẽ reddere profiteantur. Quàm gratũ ergo & precioſum beneficiũ exiſtimant, quòd nec morte compenſari putant? Sed forte contradicatur, ſimul ante legem, & poſt legem peccatis preſsi totos ſe carni dederunt, ſine dubio fuerũt aliqui qui creatori deo deuoti à vicijs ſe infrẽnarẽt. Age nunquid hi expuncta hac vita non in infernum deſcenderunt. Si autem ante, poſt mortem Adæ Chriſtus veniſſet, liberato Adã qui peccato proprio tenebatur à mor E te, cæteris ad cœlum iter fecerit credentes vt quia hic bene vixerat, grati creatori & reſtauratori, defuncti reciperentur in cœlum. Damnum ergo eſt, quia non ante venit Chriſtus. Damnum eſſe manifeſtum eſt. Sed quære an iuſtum, an iniuſtum ſit. Solent enim damna iuſta eſſe. Nunquid fur deprehenſus, cum in quadruplũ, iuxta legem damnatur, non damnum patitur? Sed iuſtum eſt ac per hoc iuſtum quod hominum genus paſſum eſt, iuſte prouenit, ideo & permiſſum eſt. Quare & ſaluator inter ipſa primordia venire non debuit. Cum enim diabolus ſuperbiret, & homo à deo factus poſitus eſt illi inimicus, vt auxilijs dei munitus, quia impar erat virib⁹, reſiſteret illi accepto mãdato vnius dei imaginẽ in terris ad errorem auferendum, per id quòd vnus ab vno factus, ex quo cæteri, demõſtraret. Diabolus autem ſolita ſubtilitate ſimulauit ſe ignorare quid præceptum fuiſſet à deo, & inuenit Euam inſtabilem, pòſt autẽ promittens illis, quòd ſi interdictũ deguſtaſſent, futuri eſſent dij, circumuenit eos. Sic diabolus deuicto homine triumphauit, hic victus genus ſuum vendidit peccato. F Non ergo iuſtum erat victoris ſtatim auferre violenter ſpolia, quia quod facit deus, iuſte facit: Præterea cũ acerbe peccauerit homo. Aſſentiens enim fieri ſe deum, idololatriam admiſit, hoc eſt, in deum peccauit. Ideoque non illi ſtatim debuit ſubueniri, qui nec pœnituit. Pòſt autem iuſtis multa mala intulit Satanas, Iob, Ioſeph, Hieremiæ, Eſaiæ, Zachariæ, & cæteris Prophetis, & iuſtis. Idcirco commiſſus eſt Chriſtus à deo patre ſuo qui illum vinceret, & ſe manifeſtaret, regnum eius auferens ratione non poteſtate. Quanquam omnia poſsit deus, ſed illud facit quod congruit rationi, vt irreprehenſibilis perſeueret.

Paganos ſub elementis eſ- *LIX.* ſe nulli dubium eſt. Quid ergo Apoſtolus dixit, Era- *Galat.4.* mus & nos ſub elementis huius mundi ſeruientes. Si *Supra in nouis numer.82.* itaque & Iudæi ſub elementis erant, quid differunt à Paganis? Pagani non ſub elementis ſeruiunt, ſed ipſis elementis. Colunt enim aſtra, ſolem, lunam & ſydera: hæc in firmamento. In inferioribus autem terram, aquam. In mari vero Neptunum, In inferis autem Plutonem, apertam creaturam mundanam colunt, præterito creatore. Nam Iudæi hoc modo ſub elementis, deo tamen ſeruiebant: quia hæc ipſa mandata dederat. Obſeruant enim Neomenias, ſabbata, pecorum ſacrificia. Initio mẽſis ſeptimi tuba canere, quintodecimo autem

G die mensis septimi medullas palmarum & ramos li-
gni spissos, & ramos salicis circunferre, & in casis sep-
tem diebus habitare. Hæc ergo obseruantes, recte sub
elementis dicuotur seruisse. Hæc enim ex elementis
sunt. Christiani autem oon sub elemeotis, sed supra ele
menta deo seruiunt, ad Hierusalem cœlestem properã-
tes, in spiritu deum adorant, noo in visibilibus & mun
danis, sed in enimo dei culturam habentes, inuisibili
inuisibiliter seruientes, sicut dicit dominus in Euange-
Ioan.4. lio, Veniet hora in qua veri adoratores adorabuot pa-
trem in spiritu & veritate. Hæc ergo veritas est, spiritu
deo seruire, animo magis quàm corpore, vt quia deus
spiritus est, spiritaliter excolatur, Ex hac parte Iudæos
sub elementis subiectos dicit fuisse, qua supra memora-
ui. Ex alia autem parte legis, spiritalem fuisse rationem,
qua & peccare prohibuit, & diligendum ex omni par-
te dominum mandauit, & spem in Christo Apostolis
prædicantibus hæc magis defendebant, quæ carnaliter
data fuerant. Hæc Apostolus memorat vt obfuscet Iu-
dæos, qui obtrectaotes legis spiritales, visibilibus erant
subiecti: & vt hæc vere ad comparationem legis fidei
infirma ostenderet, etiam interposita persona hoc de-
H notat, qui vtique eorum æmulus fuerat vehementer.
Cognito autem Christo, hæc contemni æstimauit, quia
multum differt gratia dei per Christum à lege facto-
LX. rum. Quando Apostolus Galatis dicit, quos sic
reprehendit & arguit per totam epistolam, Estote si-
cut ego, quia ego sicut vos. Si ergo talem se præstitit
quales illi erant, superfluum fuit dicere, Estote sicut &
ego: Aut forte in quibusdam imitator illorum esse cœ-
perat, & in aliquibus vult illos sui similes existere?
Galat.4. Quid illorum poterat imitari Apostolus, Aut
quid illi deerat magistro geotium? Sed hortatur illos
vt imitatores eius sint: & quoniam non est impossibi-
le, sic reprobat cum dicit, quia hoc sum quod vos: ho-
mines enim estis sicut & ego, ideo facite quod facio
ego. Potest & ad aliud illud referri, vt quoniam om-
nibus se omnia factum dicit, per assensum in quibus à
1.Corin.9. vero non discrepabant, maxime geotiles, Nec enim
fuit aliquid eorum, quia iam fieri oportebat minime.
Prius autem recte factum erat vt circuncisio, sabbato-
rum obseruatio, neomeniarum, escarum, Sed si quid
gentium probabit, non cessare iam debere ostendit.
I Mundum enim dicũt à deo & hominibus fabricatum.
Hoc semper stat, Si ergo in his consentiens illis factus
est sicut & illi, hortatur illos vt simili modo & hi fiant
LXI. sicut & ille est, consentientes doctrioæ eius. Quo
modo liberi sumus arbitrij ac voluntatis, cum dicat A-
Galat.5. postolus, Caro concupiscit aduersus spiritum, Spiritus
vero aduersus caroem, & cætera, vt non quæ vultis ea
faciatis. Etsi caro aduersus spiritum concupiscit, mala
est. Spiritus enim domini mala suggerit. Carnem
non substantiam carnis hoc loco intelligas, sed actus
malos & perfidiam significata in carne. Per id enim
quòd omnis error ex visibilibus & mundanis, caro au-
tem cognata eorum est, Ex elementis enim constat.
Omnem errorem carnem appellat, ooo solum adul-
teria, fornicationes & luxuriam, opera dicit carnis, sed
& idololatriæ, & maleficia, & blasphemia, & talia.
Nunquid caro blasphemiam cogit aut idololatriam?
Nonoe hæc animæ vicia sunt dum cõsentit errori? Re-
cte autem agentibus dicit, quòd non sint in carne, sed
in spiritu. Et vtique ad hoc in corpore sunt. Qui ergo
bene ambulat, nec diffidit de spe fidelium in carne po-
situs, non esse dicitur in carne. Male autem viuens &
blasphemus, in carne dicitur esse & caro: quia quo mo- K
do bene agentes spiritales sunt cum ipsa carne, sic ma-
se viuentes carnales sunt cum ipsa anima. Hoc enim
nuncupatur quod dicit, Hic itaque error, quem car-
nem appellat, concupiscit aduersus spiritum: id est, sug-
gerit mala. Idem est spiritus qui est lex dei. Ad duas e-
nim leges inducit, dei & diaboli. Vnde spiritum di-
cit, propterea quòd lex dei spiritalis est cõtra carnem,
hoc est contra vicia repugnare vt hominem conseruet
deo: Lex autem diaboli, qui est error, contradicit per
oblectamenta, luxuria, & mundana dulcedine. His er-
go repugnantibus medius homo est, qui cum consen-
tit spiritui, non vult caro, Cum autem manum dat car-
ni, spernit spiritum, id est, legem dei contemnit. Con-
sentientem ergo carni, spiritus reuocat ne faciat quod
vult: Assentientem autem spiritui, caro solicitat ne fa-
ciat, quod putet vtile. Sed spiritus recte & prouidenter
contradicit & reuocat, vt eripiat hominem à consiliis
Satanæ. Caro autem quæ est lex aduersa, idcirco soli-
citat & spiritus legi resistit, vt per fallaciam decipiat.
Ideo ergo hic Apostolus publicat, vt ostendat arbitrio
humano cui rei voluntatem suam committat, non vt
arbitrium libertatis inaniat, sed docet arbitrium cui rei L
se coniungat. Si autem non est voluntatis arbitrium,
neque lex diaboli quæ est caro, neque lex dei quæ est
spiritus, inuicem sibi aduersando hominem consiliis
solicitarent, Qui enim solicitat, suadet: Qui autem sua-
det, non vim infert sed circumuenit: Qui circumue-
nitur, fallaciis quibusdam voluntas illi mutatur. Si au-
tem oon est & arbitrium liberum, nolens homo trahe-
retur ad ea quæ non vult. Si in Christo omnes the *LXII.*
sauri sapientiæ & scientiæ sunt absconditi, quo modo *Coloss.2.*
idem Saluator de die & hora futuri iudicij dicit se ne- *Matth.24.*
scire. Si autem sciat, & dicit se nescire, videtur mentiri. *Marci.13.*
Dictum hoc duplicem cootinet sensum, In Chri-
sto enim omnes thesauros sapientiæ & scieotiæ sic di-
cit absconditos, vt qui habet Christũ, pro omni sapien-
tia & scientia illi cedat: vt scire Christum totum sit sci-
re, & omnem sapientiam comprehendisse, sicut dicit
ad Colossenses, Nemo vos circumueniat per philoso- *Colos.2.*
phiam & inaoem seductionem, secundum elemeota
huius mundi & non secundum Christum: quia in Chri
sto inhabitat omnis plenitudo corporaliter: Hoc est
nihil indigere ad salutem, eum qui credit in Christum, M
& illi hoc abundare, quia pleoitudo diuinitatis io fi-
de eius est. Et iterum in eadem Epistola inter cætera
ait, Nemo vos obducat in humiliationem cordis, & su
perstitionem angelorum, quæ videt, extollens se, fru-
stra inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput ex
quo omne corpus subministratum & productum cre-
scit io incrementum dei. Si itaque credentes in Chri-
stum, caput totius principatus & potestatis veneran-
tur, oullius indigeot, sed totum quod ad salutem opus
est habent, nihil illis oberit inferiora quæ ad salutem
nihil conferunt nescire, quando id quod necessarium
est norunt. Huiusmodi ergo totum scire dicẽdi sunt,
qui hoc sciunt quod illis proficiat ad salutem. Est etiam
illud, quia in Saluatore omnes thesauri sapiẽtiæ & sciẽ-
tiæ sunt absconditi. Omnia enim sacramenta paterna
ipsi sunt cognita: & omnem creaturam ipse metitur:
& nec pater iudicat quẽquam, sed omne iudicium de-
dit filio: & nemo scit quæ sunt in deo nisi spiritus dei,
qui est & Christi. Quo modo ergo & diem & horam
futuri iudicij oescire dicendus est, cuius spiritus quæ
in deo sunt nouit, quem dixit, quia de eius accepit? Si

ergo

A ergo qui de eius accepit nouit quæ futura sunt,quo mo
do non sciet Christus qui misit spiritũ sanctum? Et po-
test fieri vt iudex nesciat diem futuri iudicij? Quippe
cum omnia signa dederit,quando speretur,forte etiam
Matth. 25. hos dicatur vere nescire quibus dixit, Amen dico vo-
bis quòd nescio vos. Nec virgines stultas & improui-
das dicetur scire,quia dixit etiam ipsis dicentibus, Do-
mine domine aperi nobis:Amẽ dico vobis,nescio vos.
Matth. 24. Causa ergo est vt dicat se nescire quod scit. Deniq; sic
ait, Vigilate quia nescitis qua hora domin⁹ vester ven-
tur⁹ sit. Vt ergo solicitos nos & vigilãtes faceret, inter-
rogatus nescire se dixit diem & horam futuri iudicij,
sed vt nobis prodesset,negauit se scire quod scit. Igno-
rantibus ergo nobis, quid prosit nobis, Scire omnino
volumus,Quod si scierimus,oberit nobis. Christus au-
tem prouisor salutis nostræ ne audiremus quod contra
nos esset,dixit se nescire. Nũquid si alicui in dolore po-
sito gladium poscenti vt se perimat, qui habet respon-
deat se non habere, mendacij arguendus erit negans?
LXIII. Quod si non neget, sciat contrarium. Quid est vt
cum Apostoli omnes curas sibi oblatas sanassent, pro-
priis tamen infirmis medelam non dederint. Nam v-
Philip. 2. tique Epaphroditus vsque ad mortem non ægrotasset,
B si intercessio Apostoli fuisset audita. Quis enim dubi-
tet orasse hoc sæpe Apostolum & non impetrasse. Si e-
nim auditus fuisset, statim infirmitas fuisset adempta.
Signa & virtutes idcirco ab Apostolis facta sunt,
vt infidelitas cogeretur ad fidem,vt videntes facta quę
hominibus impossibilia sunt, dei ex hoc esse prædica-
tionem agnoscerẽt, & rationẽ esse in fide, virtute pro-
barent: vt quoniam verbis semper cõtrahitur,testis vir
tus posita est,cui cum verba cedunt,rationem esse in fi-
de significat, quæ verbis exprimi non potest. Inter fi-
deles igitur non signa & prodigia sunt necessaria, sed
spes firma. Postquam enim discitur vera esse quæ pro-
missa sunt, ad hoc se armat animus vt spretis præsenti-
bus futuris dignus existat,meritum sibi collocãs per la-
Eccli. 2. borem,hoc Salomone testante qui ait,Fili accedens ad
seruitutem dei,sta in iusticia & timore, & præpara ani-
mam tuam ad tentationem,quoniã tentationibus pro-
Act. 14. ficit homo,hæc data sunt monita. Vnde Apostolus,per
tribulationes, inquit,oportet nos intrare in regnũ dei.
Hæ tribulationum tẽtationes diuersis modis accidũt,
vt perseuerantis animus,in accepta fide possit corona-
C ri. Non solum enim in fide tentatur homo,sed & in æ-
gritudine, & in damno,& in persecutione, & in mor-
te charorum, vt si in his passionibus ad auxilium dæ-
moniorum non fuerit adductus, sine sanguinis precio
mercetur martyrium. Non ergo ad dispendium Epa-
phroditi non impetrauit Apostolus quod petiit,sed ad
profectum, quia & in sua cum postulasset audiuit, Suf-
2. Corin. 12. ficit tibi gratia mea, vera virtus in infirmitate perfici-
LXIIII. tur. Petrus Apostolus dicit, Christus mortuus est
1. Petri. 3. pro nobis. Paulus vero Apostolus asserit quia & pro se
Philip. 2. mortuus est,Factus,inquit,obediens vsque ad mortem:
propter quod donauit illi deus nomen quod est super
omne nomen. Quod si ita est, imperfectus videbitur
fuisse qui per opera sua fecit augmentum. Filium
dei perfectum natum esse de deo nemo fidelium am-
bigit,Omnia enim diuinitatis paternæ accepit nascen-
do de deo patre,Tunc ergo accepit nomẽ quod est su-
per omne nomẽ:id est,vt hoc dicatur quod pater,deus.
Nam nihil apud eum futurũ dicitur: Omnia enim an-
te se habet, Ideo ad hæc omnia creanda & restauran-
da natus est. Nam vtique ordo & ratio hoc habet,vt pa

tri non homini omne genu flectatur. Hoc pater dona- D
uit filio,propter ea quę erat acturus. Donauit autẽ quan
do genuit:Sic enim illum genuit,vt in eodem honore LXV.
esset quod ipse pater est. Quid est quod dictum Apoca. 10.
est Ioãni, sicut in Apocalypsi scriptum legitur, Vade &
accipe librum & deuora illum, & amaricabit ventrem
tuum, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel. Quis est
hic liber, Vel quo modo amarum facit ventrem, cum
sit dulcis? Frequenter qui compendium quærit so-
let errare. Quid est vt nõ omnia ad causam dicta pro-
ponas,sed aliqua reprimas vt obscurior fiat sensus? Nã
dictum est Ioanni, Vade & accipe librum qui est in ma
nu angeli,& deuora illum, & erit in ore tuo dulce tan-
quam mel,sed amaricabit ventrẽ tuum:& ait,Me opor
tet prophetare iterũ populis & linguis & gentibus mul
tis. Quantum ergo ad veri pertinet rationem post exi-
lium Euangelium scripsisse probatur, In exilio enim po
situs in insula Pathmos, in quam fuerat à Domitiano
Imperatore relegatus, vidit reuelationem sicut dicit in
die Dominico:pòst sicut dixit scripsit Euangeliũ, quod
hæreticis amarum est,quos in ventre significauit. Sunt
enim carnales qui male intelligãt Christum. In ore au- E
tem tuo,quod dicit,erit dulce tanquam mel:quasi om-
nium Christianorũ vnum facit corpus, vt singuli mem
bra sint alter alterius, ita vt in ore, quod vtique capitis
pars est, honorabiliores & fideliores significet, quibus
veritas quæ de Christo est, dulcis est. In ventre hæreti-
cos significat, quia carnales sunt, Veritas enim iis quæ
Christum verum deum loquitur, amara est. Totum
enim Euangelium Ioannis contra hęreticos est,contra
Fotinum enim qui Christum ante Mariam negat, pro-
bat de cœlis descendisse Saluatorem. Contra Arrium
autem ostendit Christum initium non habere: quia in
initio erat deus Christus filius dei apud deum patrem,
& quia nihil sine illo factum est, ipsum non posse dici
facturam, Si enim factura erat, factum esset aliquid si-
ne illo. Sed quia nihil sine illo erat, semper fuit. Sabel-
lium autem qui vnionem accepit patrem & filium, vt
vnus singularis duobus nominibus nuncupetur sic con
futat vt dicat, Si me diligeretis gauderetis vtique quia Ioan. 14.
vado ad patrem, quia pater maior me est: vbi manife-
stauit duorum personas, quando filius patrem maio-
rem appellat. Nec enim singularis ipse sibi maior est.
Necnon conuincit & Marcionem qui carnem Christi F
denegat, Dixit enim, Et verbum caro factum est, & Ioan. 1.
habitauit in nobis. Hoc sensu etiam Manichæum ar-
guit,qui & Christum in carne venisse nescit,& nuptia-
rum aditus intercludit, ignarus saluatorem nuptiarum
conuiuium remunerasse. Simili modo & Prophetæ Ezech. 13.
Ezechieli dictum est ab angelo vt acciperet volumen
& deuoraret illud, & dulce esset in ore eius, vẽtrem au-
tem eius repleret. Hoc dictum Prophetæ cum missus
est arguere populum perfidum & indisciplinatum, qui
similiter in ventre significati sunt, qui erant carnales.
Ex his sunt quos scriptura in Esaia propheta licet ma-
li sint, fratres appellat, Dicit enim, Vos qui timetis
deum,dicite illis qui vos oderunt, nec audierunt præ-
cepta mea, Fratres nostri estis.

G

QVAESTIONES EX vtroque mixtim.

I. QVID sit ad imaginem & simili-
Gene.1. tudinem dei fecisse hominē: &
Supra in q. an mulier imago dei sit. Hoc
vete. testa. est ad imaginē dei factum esse
nume. 45. hominē, quia vnus vnum fecit,
Vt sicut ab vno deo sūt omnia,
ita & ab vno homine omne ge
nus humanum. Similitudo autē
hæc est, vt quemadmodū de pa-
tre est filius, sic & de viro mulier: vt vnius principij au-
thoritas cōseruetur. Sed filius ineffabiliter, incōprehen-
sibiliter nat⁹ est de deo patre, Mulier autē corporaliter,
sicut legimus facta de viro est, vt per eā natiuitas orire-
tur. Filius vero dei ideo nat⁹ est vt per ipsum fieret crea-
tura. In eo ergo dissimilis est, Nam de deo deus natus
est, de viro autē fœmina: quia illic simplicitas est, & nō
potuit nisi de simplici simplex nasci, spiritus de spiritu,
deus de deo: igitur vir imago dei est. Sic etenim scriptū
Gene.9. est, Et fecit deus hominē, ad imaginē dei fecit eum. Vn
1.Corin. 11. de Apostolus, Vir quidem, inquit, non debet velare ca-
H put, cum sit imago & gloria dei: mulier autem velet ca-
put, quare? quia nō est imago dei. Vnde & denuo dicit
1.Timot. 2. Apostolus, Mulier autem docere non permittitur, neq;
II. dominari in virum. Euangeliū testatur quia nemo
Ioan.6. vidit deum. Contra, Iacob & Moyses & Esaias as-
1.Timot.6. serūt deum se vidisse. Sed dicit quis, Patrē nemo vidit.
Ioan.1. Quid ad rem? Si filius visus est, visus & pater est: quippe
Gene.32. cum pater & filius vterque sit vnus deus, & in substātia
Exod.9. & in imagine, quia duorū imago est, & sicut ipse dicit,
Esaiæ.6. Qui me videt, videt & patrē. Quo modo ergo nemo vi
Ioan.14. dit patrē deum, cū filius dicat videri patrē cum ipse vi-
detur: quia neq; alter deus. Si ergo alter non est, ipse idē
quia vnus est, visus est deus. Quantū ad Euangeli-
Ioan.1. stam pertinet, de patre deo hoc dixit, quia nemo vidit
deū nisi filius vnigenit⁹ qui est in sinu patris ipse enar-
rauit. Credam⁹ filio, ipse enarrauit enim quia nemo ni-
si ipse vidit deū. Hoc autē idem dixit, vt doceret se sem-
per apparuisse Patriarchis & Prophetis. Non ergo hoc
ad vnum deū pertinet, sed ad personā patris, de quo nō
potest dici alter quàm deus pater, Filius autem sic se vi
sum dicit, vt inuisibilis sit tamen in eo ipso cum videri
I putatur. Visus enim hic intellectus est, quia non vtique
oculis visus est, sed mēte intellectus: Et hoc fuit vidisse,
intellexisse, in eo quòd apparuit ibi inesse deū. Cum au-
Ioan.14. tem dicit Saluator, Qui me vidit, vidit & patrem: non
vtique ad oculorum visum hoc retulit, sed ad mētis, &
vt nihil inter patrem & filium diuersum esse putaretur.
Neuter ergo eorum visus est iuxta substātiam. Circum-
apparentia autem solus filius visus est mente, non car-
III. nalibus oculis, quia inuisibilis est sicut pater. Ve-
Gene.22. tus lex deum iurasse allegat, Sic enim dicit: Per memet-
Exod.33. ipsum iuraui dicit dominus. Saluator iurasse prohibuit,
Matth.5. quo modo non destruxit vetera? Antequam noti-
cia dei esset in terris, non aliter oportuit prouocare ho
mines ad spem inauditam, quàm iureiurando promis-
sio illis fieret ab eo vtique quem non vt dignum erat
sciebant. At vbi autem cœpit sciri, non vtique iurare o-
portuit, quem mentiri fas non esset arbitrari. Ideoque
ergo dominus nec seruos iam iurare præcepit, sed ta-
les se instituere, vt sermonibus illorum fides habeatur.
Sacramentum enim iurisiurandi aut perfidia exegit, aut
fallacia inconstantis, vt quia fallere homines solent, ti-
more forte dei reuereantur: aut certe satis erit, & qui K
fallitur quia ex hoc offensam acquirit. Quid est IIII.
quòd in cruce positus Saluator, ait, Pater ignosce illis, Lucæ.23.
non enim sciunt quid faciunt. Si nescisit, quid est quòd
ignoscitur, maxime cum dicat Abimelech ad deum,
Nunquid ignorantes perdes? Non omnis igno- Gene.20.
rans immunis à pœna est. Hic enim qui potuit discere, Supra in q.
& nō dedit operā, reum se fecit. Erat enim vt disceret, noui testa.
& à quo disceret, sed negligentior luxuria aut maleuo- nume.67.
lētia factus, inexcusabilis est à crimine. Vnde dicit Sal- Ioan.15.
uator, Si non venissem & locutus eis fuissem, peccatum
non haberent. Ille autē qui non suo vicio ignorat, ideo
enim ignorat quia non fuit à quo disceret, nec rumore
comperit doctrinę opinionem, omni genere immunis
à condemnatione est. Ideo his si conuertantur, domi-
nus veniam postulat à patre, qui cum prædicaretur ve-
ritas, vt eam addiscerent, operam non dederunt, sed
per ignorantiam authorem eius occiderunt. Vnde Pe-
trus Apostolus in Actibus ait, Conuertimini vt delean-
tur peccata vestra. Si in lege nemo iustificatur a- Acto.3.
pud deum, quare scriptum est, Maledictus omnis qui V.
non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Deuter. 21.
legis, vt faciat ea: si ex fide iustificātur homines, & non
per legem, vt quid maledictus est qui non impleuit le- Galat.2.
gem, cum non proficiat ad iusticiam. Lex data per L
Moysem iusticiam habebat quidem, sed terrenā, vt ser-
uantes legem iusti essent ad præsens, vt non rei fierent.
Iustus est enim ex lege, qui nulli nocet. Vnde Apostol⁹,
Lex, inquit, non est ex fide, sed qui fecerit ea viuet in eis:
Hoc est faciens legem non morietur, sed viuit ad præ- Leuit.18.
sens: Iusticia autem quæ ex fide est, iustificat homines a- Deuter.4.
pud deum vt remunerentur in futuro seculo. Addide- Galat.3.
runt enim temporali insticiæ iusticiam fidei. Iustum est
enim nosse ex quo & per quē sumus, vt patris & filij ve-
ra cōfessio ad cœlestia regna nos perducat. Nam & ve-
teres qui non solum legis præcepta seruauerunt, sed &
deum dilexerunt, spem habentes in promissione, iusti-
ficati sunt apud deum. Solam enim legem dicit non iu
stificare homines apud deum, sicut nec sola fides excep
tis his bonis operibus commendat apud deum, sed ser-
uata iusticia terrena & diuina, perfectos facit. Hinc di-
cit dominus, Nisi abundauerit iusticia vestra plusquam
Scribarum & Pharisęorum, non introibitis in regnum
cœlorum. Quid est vt Dauid dicat, Confundan- Matth.5.
tur & erubescant qui dicunt mihi, euge euge, Dominus VI.
autē, Euge, inquit, serue bone & fidelis & cætera, Quod M
Dauid pro malo accepit, hoc Saluator bonis meritis di Psal.69.
gnum ostendit. Non valde istud discrepat à supe- Matth.25.
riore quęstione. Vnum enim verbum diuersas habet si- Supra pro-
gnificatiōes sicut supra memoraui. Obtrectatores enim xime in q.
Dauid cum exitiis eius fauerēt, gratulabātur malis eius. noui testa.
Dum enim ille pressuras & angustias pateretur, à Saūl nume.54.
& filio suo Absalon, illi recte & bene fieri dicebant: ta-
le est si aliquis dicat, de eo qui iniurias patitur, Bene il-
li, hoc est gaudere in malis: hoc est dicere, recte illi fit,
sic enim meretur. Simili modo & Saluator lætus in bo
nis operibus, meritum hominis pronunciat, dicens, Eu-
ge serue bone & fidelis: Exultat enī quia seruus dignio-
rem se fecit, dicens: Bene, hoc est, recte egisti, vtinā ma-
ius meritum collocares. Vnum igitur verbum duabus
contrariis causis aptatur. Nam solemus de aliquo dice-
re, Adiudicat⁹ est: Sed quo modo dicatur, causa aut sub-
sequens aut prædicatio declarat. Aliquādo enim ad bo
num dicitur, aliquādo ad malum: sicut & concupiscen
tia aliquādo ad bonum, aliquando ad malum aptatur:
Quid est

A Quid est quod in Psalmo, Homines,inquit,& iu-
VII. menta saluos facies.Et ad Iooam Prophetam, Nō par-
Psal.35. cam,ait,ciuitati in qua habitant centum triginta milia
Ionæ.4. hominum & pecora multa. Contra antem Apostolus,
1.Corin.9. Nunquid,ait, de bobus cura est deo? Quantum ad
verba pertinet,videtur contrarium.Si causa autem ho-
minis & pecorum inspiciatur, manifestabitur esse non
dispar.Omnium curam gerit deus,quasi omnium opi-
fex.Sed non seruat pecora propter ipsa, sed propter ho
mines seruat pecora, nō homines propter pecora. Itaq;
qui hominum curam gerit,custodit pecora, vt non illi
cura sit de bobus,sed de hominibus. Quæ eoim spes in
VIII. pecoribus? In Tobia, Opera,ioquit,dei reuelare &
Tob.12. confiteri honorificum est:Saluator autem opus dei fa-
Marci.8. ciens,Nulli,ait,dixeris. Non Saluator opera dei ce
Marci,5. lare debere dixit:Nam alio loco,Vade,inquit,& narra
quanta tibi fecerit deus. Sed illorum testimonium re-
futauit aliquādo & iactantiā presſit:ne videretur,quod
prudentibus absurdum est, ipse sibi, vt seductor, testi-
IX. monium perhibere. De æternitate filij. Quo-
niam sunt quidam qui oōdum adhuc discussa erroris
caligine, nec purgata vel detersa veternosæ vitæ carie
B terreno sensu existimantes dubitant,vel de dei filio,vel
duos vnum esse. Perfida enim quoque & contumax na
tio Iudæorum,quibus fons legis & sacramētorum the-
sauri hoc monstrare potuerunt,non ambigit,sed nefa-
riis pernegat vocibus, breuiter quantum tractus cōtra-
ctior patitur edisseram. Spes enim ignorantibus inte-
gra si velint discere, dimittitur, pœna dissimulantibus
perpetua destinatur.Deus omnipotens, cum magnitu-
dine ac bonitate præstantior sit,magnū aliquod & ma-
xime bonum edere exeat,quæ exhibere debuerat, sed si
quid edidisset, quod contra modum excellētiæ suæ fo-
ret,aut noo potuisset amplius, quod in omnipotentem
non cadit,aut noluisset, quod inbenignissimū videre-
tur.Certe in summo deo grande nō fuerat fecisse quod
infra se positum vim plenæ summitatis noo esset habi-
turum. Super se ergo nihil erat, Nihil est enim quod
deum vincat: infra se parū fuerat, quia minus maximo
non cōgruebat. Simillimum itaq; suum filium creans,
edidit ex se quasi alterum se à se,illud summum & ma-
ximum bonum,quod nobis ex deo suppetit,per eius ad
nos propaginem redūdauit. Quinetiam hæc simul in-
telligenda ratio est, deum qui hunc mundum cōdidit,
C ei qui inter cætera pulchritudinis ordinationisque mi-
racula, creandi quoq; oaturam sufficiendis sui cuiusli-
bet generis fœtibus tribuit, ipsum prius vtique habuisse
quod dederit.Nullus enim dat quod ipse nō habet.Qui
habuit ergo filium totis sibi similitudinis partibus con-
gruētem,hoc est vnus vnicum,probus probum, bonus
benignom,beatus beatum,maximus maximum,sempi-
ternus æternum,habuit vtiq; ante mundum creatæ so-
bolis principatum, de quo rebus oriundis impertiebat
exemplum,vt gignentium germina suis respondere se-
minibus cogerentur.Nec sane aliter sinebat ordo legi-
timus, quàm vt pater rerum futurus, ante esse debuerit
pater proprius, hoc est proprij sui fœtus. Sed quòd edi-
tum filium diximus, non sic est accipieodum tanquam
nostri similem habeat ortum, natusq; ita sit, vt morta-
les nasci videmus,cum prorumpente fœtu existant quæ
ante non fuerant.Illa enim aliunde insitis concepta se-
minibus, elementorum subiectorum cœtu in generis
sui speciem coalescunt.Hæc autem nullo auxilio adiū-
ctionis exteroæ ex se id quod in se ac secum semper ha
buit,induxit & protulit. Vt enim si lucem nasci ex sole
dicamus,quòd ab eo procedat & profluat,non vtiq; sic D
dicimus, quasi aliquādo sine luce sol aut esse possit, aut
fuerit,vt eam tempore aliquo à se posteriorem genera-
uerit.Sed vt quòd secum semper obtinuit,eam de se sci
licet genitam sine cœpti aliqua distinctione principij,
qua semper fulgeat,semper ex se velut munere reparan-
te collustret, sic dei filius ab æterna omni patri cohæ-
rens. Hanc quoq; eius similitudioem tenuit, vt nec or-
tum habeat,nec occasum,& vt deus sine origine sempi
ternus:ita & filius sempiternus. Et vt deus vous est sim-
plex, idemq; sic cum patre permixtus vt nominibus &
affectibus quidem distincti sed idem sint, In ambobus
vnus, & vterq; io vno inseparabili maiestate cōtinuus.
Deus itaq; filium non ex materiis discordantibus tra-
ctum:sed ex simplici ac singulari naturę suę stirpe ac se-
minario editum,semper in se habitum nec à se vlla vo-
quam separatione dimissum,ita secum cootinet & am-
plectitur, vt nihil in ambobus de illa vnitate oіuetur.
Quid est quod Apostolus dicit Galatis, Miror quòd X.
sic tam cito transferimini ab eo qui vocauit vos in gra
tia,in aliud Euangelium quod non est &c. Ideo a-
liud dicit Euangelium ad quod vocati fuerant,quia nō
hoc est quod postea sequi cœperant Galatæ. Ab Euan- E
gelio enim Christi adducti, in Iudaismum fuerant at-
tracti sub nomine Christi, quasi hoc esset sequendum,
Aliud autem,inquit,Apostolus prædicabat affirmabāt,
Vnde sublegitur,Sicut vobis suadent Apostoli,aut cir-
cunueniunt gentiles credeotes, hoc dicebant à Salua-
tore traditum, quod ipsi dicebant, sicut continetur in
Actibus Apostolorum, quia nisi circuncidamini more *Act.15.*
Moysi,non poteritis salui esse. Hinc Apostolus dolore
euersionis illorum cōmotus, scribit ad eos dicens, Mi-
ror quòd sic tam cito transferimini ab eo qui vocauit
vos in gratia,in aliud Euangelium,quod non est aliud.
Miratur ergo quia post rem leuem & mious grauem,
asperitati studerent & ooeri: hoc est, vt pòst fidei sim-
plicitatem circuncidi se,pro elementis mitterent, neo-
menias colerent & sabbatum, elemētis subiecti ac pro-
uocati erant, id est gratiæ non legis factorem. Et nè
Pseudoapostolis occasionem dedisse videretur, dicen-
tibus aliud esse quod acceperant Galatæ quàm verita-
tis habet traditio,statim subiecit,quod nō est aliud, ni-
si sunt aliqui qui vos conturbant,& volunt conuertere
Euangelium Christi.Aliud ergo erat ad quod ab Apo-
stolo vocati erant Euāgelium,quàm quòd sequi cœpe- F
runt impulsu pseudoapostolorū, non tamen aliud erat
quàm Christus tradiderat, vt per id in errorē se indu-
ctos cognoscerent, & solam fidem sequerentur, profi-
tentes Christum deum & hunc sufficere ad salutem tri
buendam,per quem fuerant remissionem peccatorum
adepti,non per legem, quia sine lege gratia dei donat
delicta. Non esse contristandum de mortuis Pau- XI.
lus Apostolus signat,Nam desperantium est contrista-
ri. Et ipse,Infirmus, ioquit, de Epapbrodito, fuit prope *Philip.2.*
mortem, sed deus misertus est illi. Non solum autem
illi,sed & mihi, ne tristiciam super tristiciam haberem.
Quo modo contristandum vetat,cum ipse contristan
dum se, si mortuus fuisset, declarat. Aliter de mor-
te Epaphroditi si prouenisset contristandum significa-
uit,& aliter prohibet contristādum. Nam hoc propter
solatiū adiutorij eius quo vtebatur in Euāgelio,si mor-
tuus fuisset,contristandum se dixit, Nos autem sic con
tristari prohibet, ne obitos quasi extinctos & perditos
lugeamus,desperantes de resurrectione. Aliud est igi-
tur solatiū requirere, quasi absentis, & aliud dolere in-
teritum

G teritum iam non futuri. Hic cessat consolatio, illic ex-
XII. cluditur desperatio. Quid est quia occisis filiis Liæ,
Supra in q. qui sunt ex tribu Iuda, Rachel filios suos plangere dica-
noni test. tur. Rachel filij, quantum ad historiam pertinet,
nume. 62. olim pro malefico suo opere Sodomitarum & spurci-
cia quam in concubinam hominis Leuitę operati sunt,
extincti fuerunt & erasi sunt à reliquis tribubus. Filij au-
Matth. 2. tem Liæ in primæuis annis ætatis in causa saluatoris oc
cisi sunt, quorum causas ideo planctui nō asscribi vult,
quia & innocētes occisi sunt, & in dei causa, à quo mer
cedis vice æterna vita donati sunt. Hac igitur causa
planctum Rachel filiis competere, qui & in præsenti &
in futuro perisse noscuntur, Vnde consolationem non
recipere dicta est, sciens eorum qui perierunt nullam
spem esse cōsolationis. Nam ideo filiis Liæ passis & oc-
cisis in dei causa, planctum adimpletum Rachel Euan-
gelista testatur, quia tunc plus plangere filios suos cœ-
pit, quando filios sororis suæ in tali causa vidit occisos,
vt ad vitam pertineant, quià cui aduersum aliquid eue-
nit, ex fœlicitate alterius infausta sua miserius luget.

H

LECTORI.

IN priori nostra editione hic sequebatur dialogus Orthodoxi & Luciferiani preterquàm quod credibile est deprauatus, mancus & biulcus, ex veteribus victorianis exemplaribus hic additus. Verùm cùm forte fortuna Hieronymi opera euolueremus, hunc ipsum dialogum sub nomine eiusdem in secundo tomo epistolarum longe castigatiorem reperimus. Quare noluimus illum sub alieno nomine huc transferre. Tu istuc recurrito, & fruere.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi, De Cura pro mortuis gerenda, ad Paulinum, Liber vnus.

Vnde fit vt prosint aut non prosint, quæ fiūt pro defunctis. Caput. I. † alicui.

I DIV sanctitati tuæ coëpiscope venerande Pauline rescriptorum debitor fui, ex quo mihi scripsisti per homines filiæ nostræ religiosissimæ Floræ, quærens à me, vtrum prosit cuiq; † post mortē, quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepelitur. Hoc enim abs te vidua memorata petiuerat pro defuncto in eis partibus filio suo, & rescripseras consolans eam: idq; etiam nuncians de cadauere fidelis iuuenis Cynegij, quod materno & pio affectu desiderauit, esse completum, vt scilicet in beatissimi Felicis cōfessoris Basilica poneretur. Qua occasione factum est, vt per eosdem perlatores literarum tuarum etiam mihi scriberes, ingerens huiuscemodi quæstionem: atque vt responderem quid inde mihi videretur, exposcens, nec tacens ipse quid sentias. Nam dicis videri tibi non esse inanes motus animorum religiosorum atque fidelium, pro suis ista curantium. Adiungis etiam vacare non posse, quòd vniuersa pro defunctis ecclesia supplicare consueuit: vt hinc & illud coniici posit, homini prodesse post mortem, si fide suorum humando eius corpori talis prouideatur locus, in quo appareat opitulatio etiam isto modo quæsita sanctorum. Sed cum hęc ita sint, quo modo huic opinioni contrarium non sit, quod dicit Apostolus, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, vt fe- K
rat vnusquisq; secundum ea, quæ per corpus gessit, siue 2. Corin. 5.
bonum siue malum: non te satis videre significas. Hæc quidem Apostolica sententia ante mortem admonet fieri, quod possit prodesse post mortem: non tunc quādo iam recipiendum est quod quisq; gesserit ante mortem. Verum hęc ita soluitur quęstio, quoniam quodam vitæ genere acquiritur, dum in hoc corpore viuitur, vt aliquid adiuuent ista defunctos: ac per hoc secundum ea quæ per corpus gesserunt, eis quæ post corpus religiose pro illis facta fuerint, adiuuātur. Sunt enim quos nihil omnino adiuuant ista: siue pro eis fiant, quorum tam mala sunt merita, vt neque talibus digni sint adiuuari: siue pro eis, quorum tam bona, vt talibus non indigeant adiumētis. Genere igitur vitæ, quod gessit quisque per corpus, efficitur vt prosint vel non prosint, quęcunque pro illo pie fiūt, cum reliquerit corpus. Nā meritum, per quod ista prosint, si nullum comparatum est in hac vita, frustra quæritur post hanc vitam. Ita fit, vt neque inaniter ecclesia vel suorum cura pro defunctis, quod potuerit religionis impēdat: & tamen ferat vnusquisq; secundum ea quæ per corpus gessit, siue bonū siue malum, reddente domino vnicuique secundū ope- L
ra eius. Vt enim hoc quod impēditur, possit ei prodesse post corpus, in ea vita acquisitum est, quam gessit in corpore. Poterat inquisitioni tuæ sufficere mea breuis ista responsio: sed quia alia mouent, quibus responden
dum existimo, parumper attende. In Maccabęorum li- 2. Macc. 12.
bris legimus oblatum pro mortuis sacrificium. Sed & si nusquam in scripturis veteribus omnino legeretur, non parua [est vniuersæ ecclesiæ, quæ in] hac consuetudine claret, authoritas: vbi in precibus sacerdotis, quæ domino deo ad eius altare funduntur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum. Sed Quid cōferat honos sepulturæ. Cap. II.
vtrum aliquid prosit animæ mortui locus corporis sui, operosius inquirendum est. Ac primum vtrum intersit aliquid ad inferendam vel augendam miseriam post hanc vitam spiritibus hominum, si eorum corpora sepulta non fuerint: non secundum opinionē vtcunque vulgatam, sed potius secundum religionis nostræ sacras literas est videndum. Neque enim credendum
est, sicut apud Maronem legitur, insepultos à nauigādo Aeneid. 6.
atque transeundo inferni amne prohiberi: quia scilicet Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta Transportare prius quàm sedibus ossa quierūt. Quis cor Chri M
stianum inclinet his poëticis fabulosisq; figmentis, cùm dominus Iesus, vt inter inimicorum manus, qui eorum
corpora in potestate haberent, securi occūberent Chri- Matth. 10.
stiani, nec capillum capitis eorum asserat peniturū, exhortans ne timeant eos, qui cū corpus occiderint, amplius non habent quid faciāt. Vnde in primo libro de Ciuitate dei, satis, quātum existimo, sum locutus, vt eorum dentem retunderem, qui Barbaricam vastitatem, præcipuè quam nuper Roma perpessa est, Christianis temporibus imputando, etiā id obiiciunt, quòd suis illic nō subuenerit Christus. Quibus cum responsum fuerit, animas fidelium pro fidei suæ meritis ab illo fuisse
susceptas, insultant de cadaueribus insepultis. Totū ita- De ciui. dei
que istum de sepultura locum verbis talibus explicaui. lib. 1. ca. 12.
At enim in tanta, inquam, strage cadauerum nec sepeliri potuerunt. Neque istud pia fides nimium reformidat, tenens prædictum, neque absumentes bestias resur
recturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis Luca. 12.
non peribit. Nullo modo enim diceret veritas, Nolite
timere eos, qui corpus occidunt, animam autē non pos Matth. 10.
sunt

A sunt occidere: si quicquã obesset vitæ futuræ, quicquid
† aliàs, occisorum. inimici de corporibus sanctorum † facere voluissent,
Nisi forte quispiam sic absurdus est, vt contendat eos,
qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem,
ne corpus occidant: & timeri debere post mortem, ne
corpus occisum sepeliri nõ sinãt. Falsum est ergo quod
ait Christus, Qui corpus occidunt, & postea non habẽt
quid faciant, si habent tanta quæ de cadaueribus faciãt?
Absit vt falsum sit quod veritas dixit. Dictum est enim
aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore sensus est occidẽdo: postea verò nihil habere quod faciãt,
quia nullus sensus est in corpore occiso. Multa itaque
corpora Christianorum terra nõ texit, sed nullum eorum quisquam à cœlo & à terra separauit, quam totam
implet præsentia sui, qui nouit vnde resuscitet quod
B creauit. Dicitur quidem in Psalmo, Posuérunt morta-
Psal. 78. lia seruorum tuorũ escam volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorũ bestiis terrę: Effuderunt sanguinẽ eorum
tanquam aquam in circuitu Hierusalem, & nõ erat qui
sepeliret. Sed magis ad exaggerandam crudelitatẽ eorum, qui ista fecerunt, non ad eorũ infœlicitatem, qui
ista perpessi sunt. Quanuis enim hæc in conspectu ho-
13. q. 2. cap. minum dura & dira videantur, sed preciosa in conspe-
Animæ. ctu domini mors sanctorum eius. Proinde ista omnia,
4. sẽ. d. 45. id est curatio funeris, conditio sepulturæ, pompa exe-
c. de põpis. quiarum, magis viuorũ solatia sunt, quàm subsidia mor
tuorum. Si aliquid prodest impio sepultura preciosa,
oberit pio vilis aut nulla. Præclaras exequias in conspe
ctu hominũ purpurato illi diuiti turba exhibuit famulorum: sed multo clariores in conspectu domini vlce-
Lucæ. 16. roso illi pauperi ministerium præbuit angelorum: qui
eum non extulerunt in marmoreum tumulum, sed in
Abrahæ sinum sustulerunt. Rideant hæc illi, cõtra quos
defendendam suscepimus ciuitatẽ dei: veruntamen sepulturæ curam etiam eorum Philosophi contẽpserunt:
& sæpe vniuersi exercitus, dum pro terrena patria morerentur, vbi postea iacerent, vel quibus bestiis esca fierent, non curauerunt. Licuitque poëtis de hac re plausi-
Lucanus biliter dicere, Cœlo tegitur qui non habet vrnã: quan-
in 7. to minus debẽt de corporibus insepultis insultare Christianis, quibus & ipsius carnis, membrorumq; omnium
reformatio, non solum ex terra verumetiam ex aliorũ
elementorum secretissimo sinu, quò dilapsa cadauera
C recesserunt, in temporis puncto reddenda & redinte-
Quare honos addatur sepulturæ. Ca. III. granda promittitur. Nec ideo tamen contemnenda & abiicienda sunt corpora defunctorum, maximeq;
iustorum ac fidelium, quibus tanquam organis & vasis
ad omnia bona opera sanctus vsus est spiritus. Si enim
li. 1. de ciu. dei. cap. 13. paterna vestis & annulus, ac si quid huiusmodi, tanto
charius est posteris, quanto erga parentes maior exti-
13. q. 2. cap. tit affectus: nullo modo ipsa spernenda sunt corpora,
Animæ. quæ vtique multo familiarius atque coniunctius, quàm
quælibet indumenta gestamus. Hæc enim nõ ad ornamentum vel adiutorium, quod adhibetur extrinsecus,
Gene. 23. sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Vnde & an-
& 25. tiquorum iustorũ funera officiosa pietate curata sunt,
Gene. 45. & exequię celebratæ, & sepultura prouisa: ipsiq; cum vi-
uerent, de sepeliendis vel etiam transferendis suis cor-
Tob. 2. poribus filiis mandauerunt. Et Tobias sepeliendo mor
& 12. tuos, deum promeruisse, teste angelo cõmendatur. Ipse
Matth. 26. quoq; dominus die tertio resurrecturus, religiosæ mu-
Ioan. 12. lieris bonum opus prædicat, prædicandumq; commen
dat, quòd vnguentum preciosum super mẽbra eius effuderit, atq; hoc ad eum sepeliendum fecerit: & lauda-
Ioan. 19. biliter commemorantur in Euangelio, qui corpus eius
de cruce acceptum, diligenter atq; honorifice tegendũ D
sepeliendumq; curarunt. Verum istæ authoritates non
hoc admonent, quòd insit vllus cadaueribus sensus, sed
ad dei prouidentiam, cui placent etiã talia pietatis officia, corpora quoq; mortuorum pertinere significant,
propter fidem resurrectionis astruendam. Vbi & illud 13. q. 2. cap.
salubriter discitur, quanta possit esse remuneratio pro Animæ.
eleemosynis, quas viuẽtibus & sentiẽtibus exhibemus,
si neque hoc apud deum perit, quod exanimis hominũ
membris officij diligentiæq; persoluitur. Sunt quidem
& alia, quæ sancti Patriarchæ de corporibus suis vel cõ
dendis vel transferendis prophetico spiritu dicta intelligi voluerunt, non autem hic locus est, vt ea pertractemus, cum sufficiant ista quæ diximus. Sed si ea, quæ
sustentandis viuentibus sunt necessaria, sicut victus &
amictus, quanuis cum graui afflictione desint, non frã-
gunt in bonis perferendi tolerãdiq; virtutem: nec eradicant ex animo pietatem, sed excitatã faciunt fœcundiorem: quanto magis cum desunt ea, quę curandis funeribus, condẽdisq; corporibus defunctorum adhibe-
ri solent, non efficiunt miseros, in occultis piorum se- Sedes occultæ piorum.
dibus iam quietos. Ac per hoc, quando ista cadaueribus
Christianorum in illa magnæ vrbis, vel etiam aliorum E
oppidorum vastatione defuerunt: nec viuorum culpa
est, qui non potuerunt ista præbere: nec mortuorũ pœna, qui non potuerũt ista sentire. Hæc est mea de sepulturæ causa atque ratione sentẽtia. Quam propterea ex
alio libro meo in istum transtuli, quia facilius hoc à me
recenseri potuit, quàm idipsum alio modo eloquendũ
fuit. Quod si verum est, profecto etiam prouisus se- Locus per se
peliendis corporibus apud memoriam sanctorum lo- nihil prodest
cus, bonæ affectionis humanæ est erga funera suorum: mortuo.
quoniam si nonnulla religio est vt sepeliãtur, non po- Cap. IIII.
test nulla esse, quando vbi sepeliantur attenditur. Sed
cum talia viuorum solatia requiruntur, quibus eorum
pius in suos animus appareat, non video quæ sunt adiumenta mortuorum: nisi ad hoc, vt dum recolunt vbi
sint posita eorum quos diligũt corpora, eisdem sanctis
illos tanquam patronis susceptos apud dominum adiu
uandos orando cõmendent. Quod quidem facere pos
sent, etiam si talibus locis eos humare non possent. Sed
non ob aliud vel memoriæ vel monumẽta dicũtur ea,
quę insignita fiunt sepulchra mortuorum: nisi quia eos,
qui viuentium oculis morte subtracti sunt, ne oblıuio- F
ne etiam cordibus subtrahantur, in memoriam reuocant, & admonẽdo faciunt cogitari: nam & memoriæ
nomen id apertissime ostendit, & monumentum, eo
quòd moneat mentem, id est admoneat, nuncupatur.
Propter quod & Græci μνημεῖον vocant, quod nos memoriam seu monumentum appellamus: quoniam lingua eorum memoria ipsa, qua meminimus μνήμη dicitur. Cum itaque recolit animus vbi sepultum sit charissimi corpus, & occurrit locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat
recordantis & precantis affectus. Qui cum defunctis à
fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est iis, qui cum in corpore viuerent, talia sibi post
hanc vitam prodesse meruerũt. Verum & si aliqua necessitas vel humari corpora, vel in talibus locis humari nulla data facultate permittat, non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum: quas
faciendas pro omnibus in Christiana [& catholica] societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumque
sub generali cõmemoratione suscepit ecclesia: vt quibus ad ista desunt parentes, aut filij, aut quicunque co-
gnati

G gnati vel amici, ab vna eis exhibeantur pia matre communi. Si autem deessent istæ supplicationes, quæ fiunt recta fide ac pietate pro mortuis, puto quòd nihil prodesset spiritibus eorum quamlibet in locis sanctis exanima corpora ponerentur. *Locus per occasionem quantum prosit. Cap. V.* Cum ergo fidelis mater [fidelis] filij defuncti corpus desiderauit in Basilicã martyris poni, si quidem credidit eius animam meritis martyris adiuuari: hoc quod ita credidit, supplicatio quędam fuit, & hęc profuit si quid profuit. Et quòd ad idem sepulchrum recurrit animo, & filium precibus magis magisq; commẽdat, adiuuat defuncti spiritum, non mortui corporis locus, sed ex loci memoria viuus matris affectus. Simul enim & quis & cui commendandus sit, non vtique infructuose religiosam mẽtem precantis attingit: nam & orantes de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternũtur solo, & si quid aliud visibiliter faciunt: quamuis eorum inuisibilis voluntas, & cordis intentio deo nota sit: nec ille indigeat his indiciis, vt humanus ei pandatur animus: sed his magis seipsum excitat homo ad orandum gemendumq; humilius atque feruentius. Et nescio quo
H modo, cũ hi motus corporis fieri, nisi motu animi præcedente non possint, eisdemq; rursus exterius visibiliter factis, ille interior inuisibilis, qui eos fecit, augetur: ac per hoc cordis affectus, qui, vt fierent ista, præcessit quia facta sunt, crescit. Veruntamen si eo modo quisq; teneatur, vel etiam ligetur, vt hæc de suis membris facere nequeat, non ideo non orat interior homo, & ante oculos dei in secretissimo cubili vbi cõpungitur, sternitur. Ita etiam cum plurimum intersit vbi ponat corpus mortui sui, qui pro spiritu ei[9] deo supplicat, quia & præcedẽs affectus locum elegit sanctum, & illic corpore posito, recordatus locus sanctus eum qui præcesserat renouat & auget affectum: tamen etiam si non possit, vbi religiosus amicus † elegit humare quem diligit, *† animus.* nullo modo debet à supplicationib[9] necessariis in eius commendatione cessare. Vbicunq; enim iaceat vel nõ iaceat defuncti caro, spiritui requies acquirenda est. Qui cum inde exiret, secũ abstulit sensum, quo interesse posit quo modo quisq; sit, siue in bonis siue in malis. Nec ab ea carne expectat adiuuari vitam suam, cui prębebat ipse vitam, quam detraxit excedens, & redditurus est rediens: quoniam non caro spiritui, sed spiritus
I carni etiam ipsius resurrectionis meritum comparat, vtrum ad pœnam, an ad gloriam reuiuiscat. *Corpora exusta. Cap. VI.* Legimus in ecclesiastica historia, quam Græce scripsit Eusebius, & in Latinam linguam vertit Rufinus, martyrũ corpora in Gallia canibus exposita, canumq; reliquias, atq; ossa mortuorum vsque ad extremam consumptionem ignibus cõcremata: eosdemq; cineres fluuio Rhodano, ne quid ad memoriam qualemcunq; relinqueretur, inspersos. Quod non ob aliud credendum est diuinitus fuisse permissum, nisi vt discerent Christiani in confitendo Christum, dum contemnunt hanc vitam, multo magis contemnere sepulturam. Hoc enim quod ingenti sæuicia de corporibus martyrum factum est, si eis quicquam noceret, quò minus beatè requiescerent eorum victoriosissimi spiritus, non vtique fieri sineretur. Re ipsa ergo declaratum est, non ideo dixisse dominum, *Lucæ. 12.* Nolite timere eos, qui corpus occidũt, & postea non habent quid faciãt: quod non esset permissurus aliquid eos facere de suorum corporibus mortuorum: sed quoniam quicquid facere permissi essent, nihil quo minueretur Christiana defunctorum fœlicitas fieret, nihil inde ad sensum post mortem viuentium perueniret: nihil ad detrimentum, saltem ipsorum corporum, quo minus integra resurgerent, pertineret. K

Et tamen ex illo humani cordis affectu, quo nemo vnquam carnem suã odio habet, si cognoscant homines aliquid post mortẽ suam suis corporibus suorumq; defunctorum deesse, quod in sua cuiusq; gente vel patria poscit solennitas sepulturæ, contristãtur vt homines: & quod ad eos post mortem non pertinet, ante mortè suis corporibus timent: ita vt inueniatur in regnorũ libris deũ per Prophetam minari alteri Prophetæ, qui eius transgressus est verbum, quòd non inferretur cadauer eius in sepulchrum patrum eius. *Cura sepulturæ. C. VII. Ephe. 5.* Quæ scriptura sic se habet, Hæc dicit dominus, quoniam inobediẽs fuisti ori domini, & non custodisti mandatum, quod præcepit tibi dominus deus tuus, & reuersus es, & comedisti panem, & bibisti aquam in loco, in quo præcepit tibi ne comederes panem, neque biberes aquam, nõ inferetur cadauer tuum in sepulchrum patrum tuorum. *3. Reg. 13.* Quanti hæc pœna pendenda sit, si secundum Euangelium cogitemus, vbi post corpus occisum nihil metuendum esse didicimus, ne membra exanima patiuntur, nec pœna dicenda est. Si autem humanum erga suam carnem con- L sideremus affectum, potuit inde terreri vel contristari viuus, quod sensurus non erat mortuus: & hæc erat pœna, quoniam dolebat animus id de suo corpore futurũ, quamuis cum fieret, non doleret. Hactenus enim voluit dominus seruum suum plectere, qui non sua cõtumacia spreuerat præceptum eius implere, sed aliena decipiente fallacia, obedire se credidit, quãdo non obediuit. Neq; enim putandum est ita fuisse interemptũ morsu bestiæ, vt ad supplicium tartareum eius deinde anima raperetur: quandoquidem ipsum eius corpus idem leo, qui occiderat, custodiuit, iumento etiam quo vehebatur illæso, & simul cum illa immani fera, intrepida præsentia ad sui domini funus astante. Quo mirabili signo apparet hominem dei coërcitum potius temporaliter vsq; ad mortem, quàm punitum esse post mortem. De qua re Apostolus, cum propter quasdam offensas commemorasset infirmitates mortesq; multorum, Si enim nosipsos, inquit, iudicaremus, à domino nõ iudicaremur. *1. Corin. 11.* Cum iudicamur autem, à domino corripimur, ne cum mũdo damnemur. Eum sanè ipse, qui deceperat, in monumento proprio honorifice sepeliuit, seq; sepeliendum iuxta ossa eius curauit: ita sperãs par- M ci posse quoq; ossibus suis, cum veniret tempus quando secũdum illius hominis dei prophetiam, Iosias rex Iuda in illa terra multorum eruit ossa mortuorum, eisdemq; ossibus sacrilega altaria, quæ sculptilibus constituta fuerant, funestauit, pepercit quippe illi monumento, vbi iacebat Propheta, qui ante annos amplius quàm trecentos ista prædixerat: & propter ipsum nec illius, qui eum seduxerat, sepultura violata est. *4. Reg. 23. 3. Reg. 13.* Affecto nãque illo, quo nemo vnquam carnem suam odio habet, prouideat cadaueri suo, qui occiderat mendacio animam suam. *Ephe. 5.* Ex hoc igitur, quòd carnem suam quisq; naturaliter diligit, & illi pœna fuit addiscere, non eum futurum in sepulchro patrum suorum: & huic cura prospicere, vt parceretur ossibus suis, si iuxta eum iaceret cuius sepulchrum nemo violaret. *Affect[9] humanus dolet insepultos eos quos amat. Cap. VIII.* Hunc affectũ martyres Christi pro veritate certantes, vicerunt: [nec mirum,] quia contẽpserunt quod nõ fuerãt perfacta morte sensuri, qui non potuerunt eis, quos viuentes sentiebãt cruciatibus vinci. Poterat vtique deus, qui leonem Prophetæ corpus, quod ipse occiderat, vlterius nõ per- *3. Reg. 13.* misit

A misit attingere, & fecit de peremptore custodem: poterat, inquam, à suorum interfectis corporib⁹ canes quibus fuerant proiecta prohibere: poterat & ipsam hominum innumerabilibus modis terrere sæuitiam, ne cadauera incendere, ne cineres dispergere auderent. Sed hoc quoque experimentum multiplici varietati tentationum deesse non debuit, ne fortitudo confessionis quæ immanitati persecutionis pro corporis salute non cederet, pro sepulchri honore trepidaret: postremo ne fides resurrectionis cõsumptione corporum formidaret. Debuerunt ergo & ista permitti, vt etiam post hæc tanti honoris exempla martyres in Christi confessione feruentes, huius quoq; testes fierent veritatis, in qua didicerãt eos à quibus sua corpora interficerẽtur, postea nihil habere quod facerent: quoniam quicquid mortuis corporibus facerent, vtique nihil facerent: quando in carne omni vita carente: nec aliquid sentire posset qui inde migrauerit, nec aliquid inde perdère qui creauit. Sed inter hæc quæ fiebant de corporibus occisorũ, cum martyres ea non metuẽtes magna fortitudine paterentur, tamen apud fratres luctus ingens erat: quòd nulla dabatur potestas sanctorum funeribus iusta per-
B soluere, nec occulte subtrahere aliquid, sicut eadem testatur historia, crudelium custodum vigiliæ permittebant. Ita cum illos qui occisi fuerant, in dilaceratione membrorum suorum, in conflagratione ossium, in dispersione cinerũ, miseria nulla contingeret, istos tamen qui nihil eorum sepelire poterant, magna miseria cruciabat: quia nullo modo illis sentientibus ipsi quodam modo sentiebant: & vbi iam illorum nulla erat passio, *Officiũ sepulturæ.* erat istorum misera compassio. Secundum istam quam dixi miseram compassionem laudantur illi, & à *Cap. IX.* rege Dauid benedicũtur, qui Saülis & Ionathæ ossibus *2. Reg. 2.* aridis sepulturę misericordiam præstiterunt. Quæ tandem misericordia præstatur nihil sentientibus? An forte [hoc] reuocandum est ad [illam] opinionem, quòd inferni fluuium insepulti non poterant trãsmeare? Absit hoc à fide Christiana, Alioquin pessime actum est cum tanta martyrum multitudine, quorum nõ potue- *Luce. 12.* runt corpora sepeliri, & fallaciter eis veritas dixit, Nolite timere eos qui corpus occidunt & postea non habent quid faciant: si eis tanta mala facere potuerũt, quibus impedirentur ad loca exoptata transire. Sed quia hoc sine vlla dubitatione falsissimum est, nec aliquid
C obest fidelibus negata eorum corporibus sepultura, nec aliquid si exhibeatur infidelibus prodest: cur ergo illi qui Saülem & filium eius sepelierũt, misericordiam fecisse dicuntur, & ob hoc à rege pio benedicuntur: nisi quia bene afficiuntur corda miserantium, quãdo ea dolent in mortuorum corporibus alienis, quę illo affectu, *Ephes. 5.* quo nemo vnquam carnẽ suam odio habet, nolunt fieri post mortem suam corporibus suis: & quod sibi exhiberi volunt quãdo sensuri nõ sunt, aliis non sentienti- *Quo modo defunctorũ animæ viuẽtibus appareant. Cap. X.* bus curant exhibere dum ipsi sentiunt? Narrantur visa quædam quæ huic disputationi nõ negligendã videantur inferre quæstionem. Feruntur quippe mortui nonnulli vel in somnis vel alio quocunque modo apparuisse viuentibus, atque vbi eorum corpora iacerent inhumata nescientibus, locisq; monstratis admonuisse vt sibi sepultura quæ defuerat præberetur. Hæc si falsa esse responderimus, contra quorundam scripta fideliũ, & contra eorum sensus qui talia sibi accidisse confirmant impudenter venire videbimur. Sed respondendum est, non ideo putandum esse mortuos ista sentire, quia hęc dicere vel indicare vel petere vidẽtur in som-

nis, Nam & viuentes apparẽt sępe viuentibus dormien- D tibus, dum seipsi nesciunt apparere: & ab eis qui hæc somniauerint audiunt dicentibus, quòd eos in somnis agentes aliquid vel loquentes viderint. Si ergo me potest aliquis in somnis videre, sibi aliquid quod factum est indicantem, vel etiam quod futurum est prænũciantem: cum id ego prorsus ignorem, & omnino non curem, non solum quid ille somniet, sed vtrum dormiente me vigilet, an vigilãte me dormiat, an vno eodemq; tempore vigilemus ambo siue dormiamus, quando ille somnium videt & in quo me videt: quid mirũ si nescientes mortui, nec ista sentientes, tamen à viuentibus videntur in somniis, & aliquid dicunt, quod euigilantes verum esse cognoscant? Angelicis igitur operationibus fieri crediderim, siue permittatur desuper, siue iubeatur vt aliquid dicere de sepeliendis corporibus suis videantur in somnis, cum id penitus nesciant quorum illa sunt corpora. Id autem aliquando vtiliter fit, siue ad viuorum qualecunque solatium, ad quos pertinent illi mortui, quorum apparent imagines somniantibus: siue vt his admonitionibus generi humano sepulturę cõmendetur humanitas. Quæ licet defunctis non opitu- letur, culpanda tamẽ irreligiositate negligitur. Aliquan- E do autem fallacibus somnus † hi homines in magnos *† visis.* mittuntur errores, quos talia perpeti iustum est: velut si quisquã videat in somniis, quod Aeneas vidisse apud *Aeneid. 6.* inferos poëtica falsitate narratur: & vt ei cuiuspiam nõ sepulti appareat imago, & loquatur, qualia fertur illi locutus fuisse Palinurus: & cũ euigilauerit, ibi corpus eius inueniat, vbi iacere inhumatum cum somniaret audiuit, admonitus & rogatus vt sepeliret inuentum: & quia id verum esse comperit, credat ideo mortuos sepeliri, vt eorum animę ad loca transeant, vnde insepultorum animas inferna prohiberi lege somniauit. Nonne ita credens, plurimũ à tramite veritatis exorbitat? Sic *Visorũ exẽpla duo.* autem infirmitas humana sese habet, vt cum mortuum in somnis quisque viderit, ipsius animam se videre ar- *Cap. XI.* bitretur: cum autem viuum similiter somniauerit, non eius animam, neq; corpus, sed hominis similitudinem sibi apparuisse non dubitet: quasi nõ possint & mortuorum hominum, eodem modo nescientium, nõ animæ sed similitudines apparere dormientibus. Pro certo † cũ *† Patre.* Mediolani essemus, audiuimus, quòd cum debitum repeteretur à quodam, defuncti patris cautione prolata, quod filio nesciente à patre iam fuerat persolutum, cõ- F tristari homo grauissime cœpit atq; mirari, quòd ei pater moriens non dixerit quid deberet, cum fecisset etiã testamentum. Tunc nimis anxio apparuit idem pater eius in somnis, & vbi esset recautum, quo illa cautio vacuata fuerat, indicauit. Quo inuento iuuenis atq; monstrato, non solum falsi debiti calumniam propulsauit, sed etiam paternum recepit chirographum, quod pater non receperat, quando est persoluta pecunia. Hic itaq; putatur animam hominis curam gessisse pro filio, & ad eum venisse dormientem, vt docens quod ignorabat, à magna cum molestia liberaret. Sed eodem ipso ferme tẽpore, quo id audiuimus: id est nobis apud Mediolanum cõstitutis, Carthagini rhetor Eulogius, qui meus in eadem arte discipulus fuit, sicut mihi ipse posteaquam in Africam remeauimus retulit, cum rhetoricos Ciceronis libros discipulis suis traderet, recensens lectionem, quam postridie fuerat traditurus, quendam locum offendit obscurum. Quo non intellecto, vix potuit dormire solicitus, qua nocte somnianti, ego illi quod nõ intelligebat exposui: immo nõ ego, sed imago

mea

G mea nesciente me, & tam longe trans mare aliquid aliud, siue agente, siue somniante, & nihil de illius curis omnino curāte. Quo modo fiant ista, nescio: sed quomodolibet fiant, cur non eodem modo fieri credimus, vt in somnis quisq; videat mortuū, quo modo fit vt videat & viuum: ambobus vtique nescientibus, neque curantibus quis vel vbi vel quādo eorum imagines somniet. Similia sunt autem somnus nonnulla etiam visa vigilantium, qui turbatos habent sensus, sicut frenetici vel quocunq; furantes modo: nam & ipsi loquūtur secum, quasi vere præsentibus loquantur, & tam absentibus quàm præsentibus, quorum imagines cernunt, siue viuorum, siue mortuorum. Sed quemadmodum ij, qui viuunt, ab eis se videri, & cum eis se loqui nesciunt: neq; enim re vera ipsi assunt, aut ipsi sermocinātur, sed turbati sensibus homines talia visa imaginaria patiuntur: eo modo & ij, qui ex hac vita migrarunt, sic affectis hominibus videtur quasi præsentes, cum sint absentes, & vtrum aliquis eos imaginaliter videat, omnino nescientes. Huic rei simile est etiam illud, cum homines altius quàm si dormirent, subtrahuntur corporis sensibus, & occupātur talibus visis. Et his enim apparēt ima-

Tertiū exēplum de Curma. Cap. XII.

H gines viuorum atq; mortuorum: sed cum fuerint sensibus redditi, quoscunq; mortuos vidisse se dixerint, vere cum eis fuisse creduntur: nec attendunt qui hæc audiunt, similiter ab eis absentium atque nescientiū quorundam etiam imagines visas esse viuorū. Homo quidam (de turma,) Curma nomine, municipij Tulliēsis, quod Hipponi proximum est, curialis pauper, vix illius loci duumviralitius & simpliciter rusticanus, cū ægrotaret ablatis sensibus penè mortuus iacuit aliquot diebus: tenuissimus flatus in naribus, qui manu admota vtcunque sentiebatur, & exiguum erat viuētis indicium, illum sepeliri vt exanimem non sinebat. Nullos artus mouebat, nulla sumebat alimenta: nihil oculis, nihil vllo alio sensu corporis qualibet impacta molestia sentiebat. Videbat tamen multa velut in somnis, quæ tandem aliquando post dies plurimos quasi euigilans, visa narrauit, Ac primum mox vt aperuit oculos, Eat aliquis, inquit, ad domum Curmæ fabri ferrarij & videat quid ibi agatur. Quò cum itum esset, inuentus est mortuus eo momento quo iste fuerat sensibus redditus, & penè à morte reuixerat. Tunc intentis qui aderant, illum exhiberi iussum esse quando ipse dimissus est, indicabat: seq; illic vnde redierat dixit audisse, quòd non
I Curma curialis, sed Curma faber ferrarius ad loca illa mortuorum præceptus fuisset adduci. In illis ergo visis tanquam in somniis, fuit inter eos defunctos quos videbat pro meritorū diuersitate tractari. Agnouit etiam nonnullos quos nouerat viuos. Ipsos autem vere mortuos forsitan credidissem, si non inter illa quasi somnia sua vidisset etiam quosdam qui nunc vsq; adhuc viuūt, clericos videlicet aliquos regionis suæ, quorum ibi à presbytero audiuit, vt apud Hipponem baptizaretur à me, quod & factum esse dicebat. Viderat itaque in illa visione presbyterum, clericos, meipsum, nondum scilicet mortuos, in qua postea vidit & mortuos. Cur non etiam illos sicut nos vidisse credetur, vtrosque scilicet absentes atque nescientes: ac per hoc non ipsos sed similitudines eorum, sicut etiam locorum. Nam & fundum vidit vbi erat ille cum clericis presbyter, & Hipponē, vbi à me quasi baptizatus est. In quibus locis profecto non erat, quādo illic sibi esse videbatur. Nā quid ibi ageretur eo tēpore nesciebat, quod proculdubio sciret si vere ibi esset. Visa sunt igitur ista quæ nō præstantur in ipsis rebus vt sunt, sed in quibusdam rerum ima- K
ginibus adumbrantur. Denique post multa quæ vidit, etiam in paradisum se introductum esse narrauit, dictumq; sibi esse, cū inde dimitteretur rediturus ad suos, Vade baptizare, si vis esse in illo loco beatorum. Deinde vt à me baptizaretur admonitus, iam factum esse respondit. Cui rursus ille qui cum eo loquebatur, Vade, inquit, vere baptizare, nā illud in visione vidisti. Post ista conualuit, perrexit Hipponem. Pascha iam appropinquabat, dedit nomen inter alios competentes, pariter cum plurimis incognitus nobis: nec ille mihi visionem, nec cuiquam conseruorum indicare curauit. Baptizatus est, peractis diebus sanctis remeauit ad propria. Biennio vel amplius transacto, ego cuncta hæc cognoui. Primo per quendam meum eiusq; amicum in conuiuio meo, dum quædam talia loqueremur. Deinde institi ac feci vt hæc mihi præsens ipse narraret, attestantibus honestis ciuibus suis, & de mirabili eius ægritudine, vt iacuerit penè mortuus per dies plurimos, & de illo alio Curma fabro ferrario, quod cōmemoraui superius, & de his omnibus, quæ cum mihi diceret, etiam & tunc ab alio audisse recolebant atq; firmabant. Quāobrem sicut vidit baptismum suum & meipsum & Hip- L
ponem & basilicam & baptisterium, non in rebus ipsis, sed in quibusdam similitudinibus rerū, ita & alios quosdam viuos eisdem nescientibus viuis. Cur non ergo ita & illos mortuos eisdē nescientibus mortuis? Cur non istas operationes angelicas credimus per dispēsationem prouidentiæ dei bene vtentis & bonis & malis, secundum inscrutabilem altitudinem iudiciorum suorum: siue instruantur hinc mentes mortalium, siue fallantur: siue consolentur, siue terreantur: sicut vnicuique vel præbenda est misericordia, vel irroganda vindicta, ab illo cui misericordiam & iudicium nō inaniter cantat Ecclesia: vt volet accipiat quisque quod dicam. Si rebus viuentium, interessent animæ mortuorū, & ipsæ nos quādo eas videmus alloquerentur in somnis, vt de alijs taceam, meipsum pia mater nulla nocte desereret, quę terra mariq; secuta est vt mecum viueret. Absit enim, vt facta sit vita fœliciore crudelis, vsq; adeo, vt quando aliquid angit cor meum, me † tristem filium consoletur, quem dilexit vnice, quem nunquam voluit mœstū videre. Sed profecto quod sacer Psalmus personat, verum est, quoniam pater meus & mater mea dere-
M liquerūt me, dominus autem assumpsit me. Si ergo dereliquerunt nos patres nostri, quo modo nostris curis & rebus intersunt? Si autem parentes nō intersunt, qui sunt alij mortuorū, qui nouerunt quid agamus, quidve patiamur? Esaias Propheta dicit, Tu es enim pater noster: quia Abraham nos nesciuit, & Israël nō cognouit nos. Si tanti Patriarchæ quid erga populum ex his procreatū ageretur, ignorauerūt, quibus deo credētibus populus ipse de illorū stirpe promissus est, quo modo mortui viuorum rebus atque actibus cognoscēdis adiuuandisq; miscentur? Quo modo dicimus eis fuisse cōsultū, qui obierunt antequam venirēt mala, quæ illorū obitū consecuta sunt: si & post mortem sentiunt quæcunque in vitæ humanæ calamitate contingunt? An forte nos errando ista dicimus, & hos putamus quietos, quos inquieta vita viuorū solicitat? Quid est ergo quod piissimo regi Iosiæ pro magno beneficio promisit de⁹, quòd esset antè moriturus, ne videret mala quæ ventura illi loco & populo minabatur? Quæ dei verba ista sunt, Hæc dicit dominus deus Israël, Verba mea quæ audisti, & veritus à facie mea cum audisti, quæ locutus sum

Cōpetentes.

Mortuorū animæ non sentiunt res viuentium. Cap. XIII.

Psal. 110.

† nec.

Psal. 26.

Esaię. 63.

4. Reg. 22. 2. Par. 34.

de isto

A de isto loco,& qui cōmorātur in eo, vt deseratur, & in
maledicto sit:& cōscidisti vestimēta tua,& fleuisti in cō
spectu meo,& ego audiui dixit dominus deus sabaoth:
Non sic, Ecce ego apponam te ad patres tuos,& appo-
neris cum pace: & nō videbunt oculi tui omnia mala,
quæ ego induco in locū hunc,& qui commorantur in
eo. Territus iste dei comminationibus fleuerat, & sua
vestimenta consciderat: & fit omnium malorum futu-
rorum de properatura morte securus, quòd ita requie-
turus esset in pace, vt illa omnia non videret. Ibi ergo
sunt spiritus defunctorum, vbi non vident quæcunque
aguntur,aut eueniunt in ista vita hominibus. Quo mo
do ergo vident tumulos suos,aut corpora sua,vtrū ab-
iecta iaceant,an sepulta? Quo modo intersunt miseriæ
viuorum, cum vel sua ipsa mala patiantur,si talia meri-
ta contraxerunt: vel in pace requiescant, sicut huic Io-
siæ promissum est,vbi mala vlla nec patiēdo nec com-
patiendo sustineant,liberati ab omnibus malis, quæ pa
tiendo & compatiendo cum hic viuerent,sustinebant?

Obiectio ad superiora. Cap. XIIII. Luca. 16.

Dixerit aliquis. Si nulla est mortuis cura de viuis,
quo modo ille diues,qui apud inferos torquebatur, ro
gabat Abraham patrem,vt mitteret Lazarum ad quin-
que fratres suos nōdum mortuos, & ageret cum eis, ne
venirent & ipsi in eundem tormentorum locum? Sed
B nunquid quia hoc ille diues dixit,ideo quid fratres age-
rent vel quid paterentur in illo tempore, sciuit? Ita illi
fuit cura de viuis,quamuis quid agerent,omnino nesci-
ret:quemadmodum est nobis cura de mortuis,quamuis
quid agant,omnino vtique nesciamus. Nam si nihil de
mortuis curaremus, non vtique pro illis deo supplica-
remus. Denique Abraham nec Lazarum misit,& Moy-
sem ac Prophetas hic eos habere respondit, quos audi-
re deberent,vt ad illa supplicia non venirent. Vbi rur-
sus occurrit quo modo quid hic ageretur Abraham pa-
ter nesciebat,vbi sciebat esse Moysem & Prophetas, id
est libros eorum,quibus homines obediendo,tormen-
ta inferni euitarēt: vbi denique nouerat diuitem illum
in deliciis,pauperem vero Lazarum in laboribus dolo-
Luca. 16. ribusq; vixisse: Nam & hoc illi ait, Memento fili, quia
percepisti bona in vita tua, Lazarus autem mala. Scie-
bat ergo hæc, quæ vtique apud viuos, non apud mor-
tuos gesta fuerant. Verum non cum agerentur in viuis,
C sed eis mortuis potuit Lazaro indicāte cognoscere, ne
Esaia. 63. falsum sit quod ait Propheta, Abraham nesciuit nos.

Anima quo modo sciant. Cap. XV.

Proinde fatendum est, nescire quidem mortuos
quid hic agatur, sed dum hic agitur, postea vero audi-
re ab eis,qui hinc ad eos moriendo pergunt. Non qui-
dem omnia,sed quæ sinūtur indicare,qui sinuntur etiā
ista meminisse:& quæ illos,quibus hæc indicant,opor-
tet audire. Possunt & ab angelis,qui rebus quæ aguntur
hic,præsto sunt,audire aliquid mortui, quod vnūquen-
que illorum audire debere iudicat cui cuncta subiecta
sunt. Nisi enim essent angeli,qui possent interesse & vi-
uorum & mortuorum locis, non dixisset dominus Ie-
Luca. 16. sus,Contigit autem mori inopem illum,& ferri ab an-
gelis in sinum Abrahæ. Nunc ergo hic,nunc ibi esse po
tuerunt, qui hinc illuc quem deus voluit abstulerunt.
Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua quæ hic agū-
tur,quæ necessarium est eos nosse, & quæ necessarium
non est eos non nosse,non solum præterita vel præsen
tia, verumetiam futura spiritu dei reuelante cognosce-
re: sicut nō omnes homines,sed Prophetę dum hic vi-
uerent cognoscebant,nec ipsi omnia, sed quæ illis esse
reuelanda dei prouidentia iudicarat. Mitti quoque ad
2. Corin. 12. viuos aliquos ex mortuis, sicut econtrario Paulus ex vi
uis in Paradisum raptus est, diuina scriptura testatur. D
Nam Samuel Propheta defunctus viuo Saüli etiam re- *1. Reg. 28.*
gi futura prædixit: quamuis nonnulli non ipsum fuisse *Ad Simplicianū q. 3.*
qui potuisset magicis artibus euocari, sed aliquem spi-
ritum tam malis operibus congruentem, illius existi-
ment similitudinem figurasse: cum liber Ecclesiasticus,
quem Iesus filius Sirach scripsisse traditur, & propter
eloquij nonnullam similitudinem Salomonis pronū-
ciatur,contineat in laude patrum, quòd Samuel etiam *Eccli. 46.*
mortuus prophetauerit. Sed si huic libro ex Hebræo-
rum,quia in eo non est,canone contradicitur, quid de
Moyse dicturi sumus, qui certe & in Deuteronomio *Deuter. 34.*
mortuus,& in Euangelio cum Helia,qui mortuus non *Matth. 17.*
est,legitur apparuisse viuentibus? Hinc & illa solui- *Ca. XVI.*
tur quæstio,quo nā modo martyres ipsis beneficiis quę
dantur orantibus,indicant se interesse rebus humanis,
si nesciunt mortui quid agant viui. Non enim solis be- *li. 1. de Ci.*
neficiorum effectibus, verumetiam ipsis hominū aspe- *dei. ca. 10.*
ctibus cōfessorem apparuisse Felicem, cuius inquilina-
tum pie diligis, † cum à Barbaris Nola oppugnaretur, *† al. ciuib⁹ vel inquilinis pie à se dilectis.*
audiuimus, non incertis rumoribus sed testibus certis.
Verum ista diuinitus exhibētur, longe aliter quàm sese
habet vsitatus ordo,singulis creaturarum generibus at-
tributus. Non enim quia in vinum aqua,cum voluit do E
minus repente conuersa est, ideo non debemus, quid *Ioan. 2.*
aqua valeat in elementorum ordine proprio, ab istius
diuini operis raritate vel potius singularitate discerne-
re. Nec quoniam Lazarus resurrexit,ideo mortuus om- *Ioan. 11.*
nis quando vult surgit, aut eo modo exanimis à vi-
uente, quo modo à vigilante dormiens excitatur. Alij
itaque sunt humanarum limites rerum,alia diuinarum
signa virtutum:alia sunt quæ naturaliter,alia quę mira-
biliter fiunt:quamuis & naturæ deus assit vt sit, & mira-
culis natura non desit. Non igitur ideo putandum est
viuorū rebus quoslibet interesse posse defunctos, quo-
niam quibusdam sanandis vel adiuuandis martyres as-
sunt: sed ideo potius intelligendum est, quòd per diui-
nam potentiam martyres viuorū rebus intersunt,quo-
niam defuncti per naturam propriam viuorum rebus
interesse non possunt. Quāquam ista quæstio vires in- *Quo modo animę martyrū adsint periclitātibus, negat se posse definire.*
telligentiæ meæ vincat,quemadmodū opitulētur mar-
tyres iis quos per eos certum est adiuuari: vtrū ipsi per
seipsos assint vno tempore tam diuersis locis, & tanta
inter se longinquitate discretis, siue vbi sunt eorū me-
moriæ, siue præter suas memorias vbicunq; adesse sen-
tiuntur: an ipsis in loco suis meritis congruo ab omni
mortalium conuersatione remotis, & tamen generali- F
ter orantibus pro indigētia supplicantū, sicut nos ora-
mus pro mortuis,quib⁹ vtiq; non pręsentamur,nec vbi
sint vel quid agāt scimus,deus omnipotēs qui est vbiq;
præsens,nec concretus nobis,nec remotus à nobis, ex-
audiens martyrum preces, per angelica ministeria vs-
quequaq; diffusa,prębeat hominibus ista solatia,quibus
in huius vitæ miseria iudicat esse præbenda: & suorum
merita martyrū vbi vult,quando vult,quo modo vult,
maximéque per eorum memorias,quoniam hoc nouit
expedire nobis ad ædificandam fidem Christi, pro cu-
ius illi cōfessione sunt passi, mirabili atq; ineffabili po-
testate ac bonitate commēdet. Res hæc altior est quàm
vt à me possit attingi,& abstrusior quàm vt à me valeat
perscrutari:& ideo quid horum duorū sit, an vero for-
tassis vtrunq; sit,vt aliquando ista fiant per ipsam præ-
sentiam martyrum,aliquando per angelos suscipientes
personam martyrum,definire non audeo, mallè à sciē-
tibus ista perquirere. Neque enim nemo est qui hæc
sciat,

G sciat, non qui sibi scire videatur & nesciat: dona enim dei sunt, his alia & illis alia largientis, secundum Apostolum, qui dicit, vnicuique dari manifestationem spiritus ad vtilitatem. Alij quidem, inquit, datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundũ eundem spiritum, alteri autem fides in eodem spiritu, alteri gratia † curationũ in vno spiritu, alij operationes virtutum, alij prophetia, alij diiudicatio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonũ. Omnia autem hęc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Horum omnium spiritalium donorum, quæ commemorauit Apostolus, cuicũque data est diiudicatio spirituũ, ipse scit ista sicut sciendasunt. Talem fuisse credendum est illum Ioannem monachum, quem de belli ciuilis euentu maior Theodosius cõsuluit Imperator: habebat quippe etiam prophetiam. Neq; enim singulos singula munerũ istorum, sed etiam plura vnum habere posse non ambigo. Ioannes ergo iste cuidam mulieri religiosissimę impatienter eum videre cupienti, atque vt hoc impetraret per maritum suum vehementer instanti, cum ille nollet, quoniam id nunquam permiserat fœminis, Vade H inquit, dic vxori tuæ, videbit me nocte proxima, sed in somnis. Et factum est. Monuitq; illam quicquid fidelẽ coniugatam moneri oportebat. Quæ cum euigilasset, talem se vidisse hominem dei viro suo, qualẽ ille eum nouerat, & quid ab illo audierit, indicauit. Qui hoc ab eis cõperit, retulit mihi vir grauis & nobilis & dignissimus, credidi. † Sed si illum sanctũ monachum ipse vidissem, quia, sicut fertur, patientissime interrogabatur, & sapientissime respondebat, quæsissem ab eo quod ad istam pertinet quæstionem: vtrum ipse ad illam fœminã venisset in somnis, id est, spiritus eius in effigie corporis sui, sicut nosipsos in effigie corporis nostri somniamus: an ipso aliud agẽte, vel si dormiebat aliud somniante, siue per angelũ, siue quocunq; alio modo in mulieris somnio talis facta sit visio: atq; id futurum, vt ipse promitteret prophetiæ spiritu reuelante præsciuerit. Si enim ipse interfuit somnianti, mirabili gratia vtique id potuit, non natura: & dei munere, non propria facultate. Si autem ipso aliud agente, siue dormiente, & visis aliis occupato, eum mulier vidit in somnis: profecto tale aliquid factum est, quale illud est quod in Actibus Apostolorũ legimus, vbi dominus Iesus loquitur Ananiæ de Saulo, & indicat ei quòd Saulus vidit ad se venientẽ Ananiam, cũ hoc Ananias ipse nesciret. Quodlibet horum mihi respõderet ille homo dei: & de martyribus ab illo pergerem quærere: vtrum ipsi afsint in somnis, vel quocunq; alio modo videntibus eos in qua figura voluerint: & maxime quando ab eis se torqueri dæmones in hominibus confitentur, & rogant eos vt parcãt sibi: an ista fiant dei nutu per angelicas potestates, in honorem commendationemq; sanctorũ, ad vtilitatem hominum, illis in summa quiete positis, & ad alia lõge meliora visa vacãtibus seorsum à nobis, orantibusq; pro nobis. Nam Mediolani apud sanctos Protasium & Geruasium martyres, expresso nomine, sicut defunctorum quos eodem modo cõmemorabant, adhuc viuum dæmones Episcopũ confitebantur Ambrosium, atque vt sibi parceret obsecrabant, illo aliud agente, atque hoc cum ageretur omnino nesciente. An forte aliquando per ipsam præsentiam martyrum fiant ista, aliquãdo per angelorum: & vtrum possint, vel quibus signis possint à nobis duo ista discerni: an ea sentire ac iudicare non valeat, nisi qui habeat illud donũ per dei

1. Corin. 12. *† donatio.* *De Ioanne monacho. Ca. XVII.* *† al. credi.* *Act. 9.* *De sancto Ambrosio.* *1. Corin. 12.*

spiritum diuidentẽ propria vnicuiq; prout vult. Disseret K mihi, vt arbitror, hæc omnia sicut vellẽ ipse Ioannes: vt aut eo docẽte discerem, & ea quæ audirem, vera & certa esse cognoscerẽ: aut ego crederẽ quæ nesciret illo docẽte quæ sciret. Quòd si mihi forsitan de sancta scriptura responderet ac diceret, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi dominus, illa cogita semper: id etiam gratanter acciperem: non enim paruus est fructus, si aliqua obscura & incerta, quæ cõprehendere non valemus, clarũ saltem certumq; sit nobis non esse quærẽda: & quod vnusquisque vult discere, putãs prodesse si sciat, discat non obesse si nesciat. Quæ cum ita sint, non existimemus ad mortuos, pro quibus curã gerimus, peruenire, nisi quòd pro eis siue altaris, siue orationum, siue eleemosynarum sacrificiis solẽniter supplicamus: quanuis nõ pro quibus fiunt omnibus prosint, sed iis tantũ, quibus dum viuunt cõparatur vt prosint. Sed quia nõ discernimus qui sint, oportet ea pro regeneratis omnib⁹ facere, vt nullus eorũ prætermittatur, ad quos hæc beneficia possint & debeant peruenire. Melius enim superorũt ista eis, quibus nec obsunt nec prosunt, quàm eis deerunt quibus prosunt. Diligentius tamen facit hæc quisq; pro necessariis L suis, quòd pro illo fiat similiter à suis. Corpori autẽ humano † quicquid impenditur, nõ est præsidiũ salutis, sed humanitatis officiũ, secũdum affectũ, quo nemo vnquã carnem suã odio habet. Vnde oportet vt quam potest pro carne proximi curam gerat, cum ille recesserit qui regebat. Et si hæc faciunt qui carnis resurrectionem nõ credunt, quanto magis debẽt facere qui credũt, vt corpori mortuo, sed tamen resurrecturo & in æternitate mansuro impẽsum eiusmodi officiũ, sit etiam quodam modo eiusdẽ fidei testimoniũ. Quòd vero quisq; apud memoriam martyrũ sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, vt cõmendans eum etiã martyrum patrocinio, affectus pro illo supplicationis augeatur. Habes ad ea quæ à me putasti esse quærẽda qualem potui reddere responsionẽ meam, quę si vltra quàm sat est prolixa est, da veniã, id enim factum est amore diutius loquendi tecum. Hunc ergo librum queadmodum acceperit venerabilis dilectio tua, peto rescriptis tuis nouerim, quẽ tibi perlator eius faciet sine dubio gratiorem, frater scilicet & cõpresbyter noster Candidianus, quẽ per tuas literas cognitum toto corde suscepi, inuitusq; dimisi. Multum enim nos in charitate Christi sua M præsentia consolatus est, & quod fatendum est, eius instantia tibi parui. Nam cor meũ tanta distendũt, vt nisi ipso assidue commonente non sinerer obliuisci, profecto interrogationi tuæ mea responsio defuisset.

Eccli. 3. *Epilog⁹ disputationis. Ca. XVIII.* *† humãdo.* *Ephes. 5.*

Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENsis Episcopi, De Catechizandis rudibus, Liber vnus.

PETIS à me frater Deogratias, vt aliquid ad te de catechizãdis rudibus, quod tibi vsui esset scriberẽ. Dixisti enim quòd apud Carthaginẽ vbi diaconus es, ad te sępe adducãtur, qui fide Christiana primitus imbuendi sint, eo quòd existimeris habere ca-

A re catechizandi vberem facultatem, & doctrina fidei & suauitate sermonis: te autem penè semper angustias pati, idipsum quòd credēdo Christiani sumus, quo pacto commode intimandum sit: vnde exordienda, quousq; sit perducēda narratio: vtrum exhortationem aliquam terminata narratione adhibere debeamus, an præcepta sola quibus obseruãdis cui loquimur nouerit Christianam vitam professionemq; retinere. Sæpe autē tibi accidisse confessus atq; conquestus es, vt in sermone longo & tepido tibi ipse vilesceres essesq; fastidio, nedum illi quem loquendo imbuebas, & cæteris qui audientes aderant: eaq; te necessitate fuisse compulsum, vt ea me quã tibi debeo charitate compelleres, ne grauarer inter occupationes meas, tibi de hac re aliquid scribere. Ego vero non ea tantum quam familiariter tibi, sed etiam quam matri Ecclesiæ vniuersaliter debeo, charitate ac seruitute compellor, si quid per operam meam quam domini nostri largitate possum exhibere, idem eos dominus quos mihi fratres fecit adiuuari iubet, nullo modo recusare, sed potius prompta & deuota voluntate suscipere. Quanto enim cupio latius erogare pecuniam B dominicam, tanto magis me oportet, si quam dispensatores conseruos meos difficultatem in erogando sentire cognosco, agere quantum in me est, vt facile atque expedite possint, quod impigre ac studiose volunt.

Debet sibi non omnino displicere qui dicit. Cap. II.

Sed quod ad tuam proprie considerationem pertinet, nolim te moueri ex eo quod sæpe tibi abiectũ sermonem fastidiosumque habere visus es. Fieri enim potest, vt ei quem instruebas, non ita sit visum, sed quia tu aliquid melius audiri desiderabas, eo tibi quod dicebas videretur indignũ auribus aliorum. Nam & mihi propè semper sermo meus displicet. Melioris enim auidus sum, quo sæpe fruor interius, antequam eum explicare verbis sonantibus cœpero: quod vbi minus quàm mihi notus est eualuero, cōtristor linguam meam cordi meo non posse sufficere. Totum enim quod intelligo, volo vt qui me audit intelligat, & sentio me non ita loqui vt hoc efficiã: maxime quòd ille intellectus quasi rapida coruscatione perfundit animum: illa autem locutio tarda & longa est, longèque dissimilis. Et dum ista voluitur, iam se ille in secreta sua condidit: tamen quia vestigia quædam miro modo impressit memo- C riæ, perdurant illa cum syllabarum morulis: atque ex eisdem vestigiis sonantia signa peragimus, quæ lingua dicitur vel Latina, vel Græca, vel Hebræa, vel alia quælibet: siue cogitentur hæc signa, siue etiam voce proferantur, cum illa vestigia nec Latina, nec Græca vel Hebræa, nec cuiusque alterius gentis sint propria, sed ita efficiantur in animo vt vulnus in corpore. Aliter enim Latine ita dicitur, aliter Græce, aliter atque aliter aliarum diuersitate linguarum, non autē Latinus aut Græcus est vultus irati. Non itaque omnes gentes intelligunt cum quisque dicit, iratus sum, sed Latini tantum: atsi affectus excandescentis animi exeat in faciem, vultúmque faciat, omnes sentiunt qui intuentur iratum. Sed neque ita licet educere & quasi exporrigere in sensum audientium per sonum vocis illa vestigia quæ imprimit intellectus memoriæ, sicut apertus & manifestus est vultus. Illa enim sunt intus in animo, iste foris in corpore. Quapropter coniiciendum est quantum distet sonus oris nostri ab illo ictu intelligentiæ, quando ne ipsi quidem impressioni memoriæ similis est. Nos autem plerunque in auditoris vtilitatem vehementer ardentes, ita loqui volumus quemadmodum tunc intelligimus, cum per ipsam intentionem loqui

non possumus: & quia non succedit angimur, & ve- D lut frustra opera insumamur, tædio marcescimus: atque ex ipso tædio languidior fit idem sermo, & hebetior quàm erat, vnde perduxit ad te tædium: sed mihi sæpe indicat eorum studium, qui me audire cupiunt, non ita esse frigidum eloquium meum vt videtur mihi: & eos inde aliquid vtile capere, vt ex eorũ delectatione cognosco, mecumq; ago sedulo, vt huic exhibendo ministerio nōn desim, in quo illos video bene accipere quod exhibetur. Sic & tu, eoipso quòd ad te sæpius adducuntur qui fide imbuendi sunt, debes intelligere non ita displicere aliis sermonem tuum vt displicet tibi: nec infructuosum te debes putare, quòd ea quæ cernis non explicas ita vt cupis, quando forte vt cupis nec cernere valeas. Quis enim in hac vita nisi *1.Cor.13.* in ænigmate & per speculum videt? Nec ipse amor tantus est vt carnis dirupta caligine penetret in æternum serenum, vnde vtcunque fulgent etiam ista quæ transeunt. Sed quia boni proficiunt de die in diem, ad videndum diem sine volumine cœli, & sine noctis incursu, quem oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in *1.Cor.2.* cor hominis ascendit: nulla maior causa est cur nobis E in imbuendis rudibus noster sermo vilescat, nisi quòd libet inusitate cernere, & tædet vsitate proloqui. Et re quidem vera multo gratius audimur, cum & nos eodē opere delectamur: afficitur enim filum locutionis nostræ ipso nostro gaudio, & exit facilius atque acceptius. Quapropter non arduum est negocium, ea quæ credenda insinuantur præcipere †, vnde & quousque narranda sint: nec quo modo sit varianda narratio, vt aliquando breuior, aliquando longior, semper tamen plena atq; perfecta sit: & quando breuiore, & quando longiore sit vtendum: sed quibus modis faciendum sit, vt gaudens quisque catechizet. Tanto enim suauior erit, quanto magis id potuerit: ea cura maxima est: Et præceptum quidem rei huius in promptu est. Si enim in pecunia corporali, quanto magis in spiritali, hilarem da- *2.Cor.9.* torem diligit deus. Sed hæc hilaritas ad horam vt assit, eius est misericordiæ qui ista præcepit. Itaque prius de modo narrationis quod te velle cognoui, tum de præcipiendo atq; cohortando, postea de hac hilaritate comparanda, quæ deus suggesserit differemus.

† alias, percipere.

Quo modo sacri libri catechumenis exponendi. Cap. III.

F Narratio plena est, cum quisque primo catechizatur ab eo quod scriptum est, In principio fecit deus cœlum & terram, vsque ad præsentia tempora Ecclesiæ: non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totósque Iudicum & Regnorum & Esdræ libros, totúmque Euangelium & Actus Apostolorum, vel, si ad verbum edidicimus, memoriter reddere, vel nostris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narrando euoluere & explicare: quod nec tempus capit, nec vlla necessitas postulat: sed cuncta summatim generatimque complecti, ita vt eligantur quædam mirabiliora quæ suauius audiuntur, atque in ipsis articulis constituta sunt: & ea tanquam in inuolucris ostendere, statímque à conspectu abripere non oportet, sed aliquantum immorando quasi resoluere atque expandere, & inspicienda atque miranda offerre animis auditorum: cætera vero celeri percussione inserendo contexere: Ita & illa quæ maxime commēdari volumus, aliorum submissione magis eminent: nec ad ea fatigatus peruenit, quem narrando volumus excitare, nec illius memoria confunditur, quem docendo debemus instruere. In omnibus sanè non tantum nos oportet intueri præcepti finē, quod est charitas de corde puro & conscientia bona, & *1.Timo.1.*

G fide nō ficta, quò ea quæ loquimur cūcta referamus, sed
etiam illius quem loqoendo iostruimus, ad id moneo-
dus atque illuc dirigendus aspectus est. Neque enim ob
aliud ante aduentū domini scripta sunt omnia quæ in
sanctis scripturis legimus, nisi vt illius commendaretur
aduentus, & futura præsignaretur Ecclesia: id est, popu-
lus dei per omnes gentes, quod est corpus eius: adiun-
ctis atque annumeratis omnibus sanctis, qui etiam an-
te aduentū eius in hoc seculo vixerunt, ita eum creden-
Gene.25. tes venturū esse, sicut oos venisse. Sicut eoim Iacob ma-
num prius dum nasceretur emisit ex vtero, qua etiam pe
dem prænascentis fratris tenebat, deinde vtiq; secutum
est caput, tum demum oecessario membra cætera: sed ta
men caput non tantum & membra quę secuta sunt, sed
etiam ipsam manum quæ in nascēdo pręcessit, dignita-
te ac potestate præcedit, & quamuis non tempore appa-
rendi, tamē naturæ ordine prius est, Ita & dominus Ie-
sus Christus, & si antequam appareret io carne, & quo-
dam modo ex vtero secreti sui, ad hominum oculos
mediator dei & hominum homo procederet, qui est su
H per omnes deus benedictus in secula, præmisit in san-
1.Timo.1. ctis Patriarchis & Prophetis quandam partem corpo-
Roma.9. ris sui, qua velut manu se oasciturum esse prænuncians,
etiam populum præcedentē superbe, vinculis legis tan-
quam digitis quinq; supplantauit: quòd & per quinque
temporum articulos prænunciari venturus prophetariq;
noo destitit: & huic rei consonās per quem lex data est,
libros quinque conscripsit. Et superbi carnaliter sentien
Roma.10. tes, & suam iusticiam volentes constituere, non aper-
ta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constri-
Psal.19. cta atque conclusa retenti sunt, Itaque illis obligati sunt
pedes, & ceciderunt, nos vero surreximus & erecti su-
mus: Quamuis ergo, vt dixi, præmiserit dominus Chri-
stus quandam partē corporis sui in sanctis, qui eum na-
Coloss.1. scendi tempore præierunt, tamen ipse est caput corpo-
ris Ecclesiæ: illique omnes eidem corpori cuius ille ca-
put est cohæserunt, credendo in eum quem pręouncia-
bant. Non enim pręcurrendo diuulsi sunt, sed adiuncti
Roma.15. potius obsequendo. Nam & si manus à capite præmitti
potest, connexio tamen eius sub capite est. Quapropter
omnia quæ aote scripta sunt, vt nos doceremur scri-
1.Cor.10. pta sunt, & figuræ nostræ fuerunt, & in figura contin-
I gebaot eis: scripta suot autem propter nos, in quos fi-
Præcipua nis seculorum obuenit. Quæ autem maior causa
causa aduē est aduentus domini, nisi vt ostenderet deus dilectio-
tus Christi. nem suam in nobis, cōmendans eam vehementer, quia
Cap IIII. cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mor-
Roma.5. tuus est. Hoc autē ideo, quia finis præcepti & plenitudo
1.Timo.1. legis charitas est: vt & nos inuicē diligamus, & quem-
Roma.13. admodum ille pro nobis animam suam posuit, sic &
1.Ioan.3. nos pro fratribus animam ponamus: Et ipsum deum,
1.Ioan.4. quoniam prior dilexit nos, & filio suo vnico non pe-
Roma.8. percit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, si amare
pigebat, saltem redamare non pigeat. Nulla est enim
maior ad amorem inuitatio, quàm præuenire amando.
Et nimis durus est animus, qui dilectionem si nolebat
impendere, nolit & repeodere. Quòd si in ipsis flagi-
tiosis & sordidis amoribus videmus, nihil aliud eos
agere, qui amari vicissim volunt, nisi vt documentis
quibus valent aperiant & ostendant quantum ament,
eamque imaginem iusticiæ prætendere affectant, vt vi-
cem sibi reddi quodam modo flagitent ab eis animis
quos illecebrare moliuntur: ipsique ardentius æstuant,
cum iam moueri eodem igne etiam illas mentes quas
appetunt sentiunt, Si ergo & animus qui torpebat, cum

se amari senserit excitatur, & qui iam feruebat cum se K
redamari didicerit, magis accenditur: manifestum est
nullam esse maiorem causam, qua vel inchoetur vel au
geatur amor, quàm cum amari se cognoscit, qui non-
dum amat, aut redamari se vel posse sperat, vel iam pro-
bat qui prior amat. Et si hoc etiam in turpibus amori-
bus, quanto plus in amicicia. Quid enim aliud cauemus
in offensione amicitiæ, nisi ne amicus arbitretur quòd
eum vel non diligamus, vel minus diligamus quàm ip-
se nos diligit? Quod si crediderit, frigidior erit in eo
amore quo inuicem homines mutua familiaritate per-
fruuntur: & si non ita est infirmus vt hæc illum offen-
sio faciat ab omni dilectione frigescere, in ea se tenet
qua noo vt fruatur, sed vt consulat diligit. Operæpre-
cium est autem animaduertere, quo modo, quanquam
& superiores velint se ab inferioribus diligi, eorumque
in se studiose delectentor obsequio, & quanto magis
id senserint, tanto magis eos diligant, tamen quanto
amore exardescat ioferior, cum à superiore se diligi
senserit. Ibi enim gratior amor est, vbi non æstuat in- L
digentiæ siccitate, sed vbertate beneficentiæ profluit.
Ille nanque amor ex miseria est, iste ex misericordia.
Iam vero si etiam se amari posse à superiore despera-
bat inferior, ineffabiliter commouebitur in amorem:
si vltro ille fuerit dignatus osteodere, quantum diligat
eum qui nequaquam sibi tantum bonum promittere au
deret. Quid autem superius deo iudicante, & quid de-
speratius homine peccāte: qui se tanto magis tuendum
& subiugandum superbis potestatibus addixerat, quæ
beatificare non possunt, quāto magis desperauerat pos-
se sui curam geri ab ea potestate, quæ non malicia sub-
limis esse vult, sed bonitate sublimis est? Si ergo maxi-
me propterea Christus aduenit, vt cognosceret homo
quantum eum diligat deus: & ideo cognosceret vt in
eius dilectiooem à quo prior dilectus est inardesceret:
proximúmque illo iubente & demonstrante diligeret,
qui non proximum, sed longe peregrinantem diligen-
do factus est proximus: omnisque scriptura diuina quæ
ante scripta est, ad prænunciandum adueotum domini
[scripta est:] & quicquid postea mandatum est literis & Matth.22.
diuina authoritate firmatum, Christum narrat & dile-
ctionem monet: manifestum est oon tantum totam le-
gem & Prophetas in illis duobus pendere præceptis, di- M
lectionis dei & proximi, quæ adhuc sola scriptura sao-
cta erat cum hoc dominus diceret, sed etiam quæcun-
que posterius salubriter consecrata † sunt, memoriæq; †al.conscri
mandata diuinarum volumina literarum. Quapropter pta.
in veteri testamento est occultatio noui, in nouo testa-
mento est maoifestatio veteris. Secundum illam occul
tationem, carnaliter intelligentes carnales, & tunc &
nunc pœnali timore subiugati sunt: secundum haoc
autem manifestationem spiritales, & tunc quibus pie
pulsantibus etiam occulta patuerunt, & nunc qui non †ne etiā a-
superbe quærunt, nec etiam aperta claudunt †, spirita- perta clau-
liter intelligentes donata charitate liberati sunt. Quia dantur.
ergo charitati nihil aduersius quàm inuidentia, Ma-
ter autem inuidentiæ superbia est, idem dominus Ie-
sus Christus, deus homo, & diuinæ in nos dilectionis
indicium est, & humanæ apud nos humilitatis exem-
plum, vt magnus tumor noster maiore contraria me-
dicina sanaretur. Magna est enim miseria, superbus ho-
mo, sed maior misericordia, humilis deus. Hac ergo di-
lectione tibi tāquam fine proposito, quo referas omnia
quæ dicis: quicquid narras ita narra, vt ille cui loqueris
audieodo credat, credeodo speret, sperando amet.

De ipsa

Fidelis accedens ad catechismum qualiter sit instruendus. Cap. V.

A De ipsa etiam seueritate dei qua corda mortalium saluberrimo terrore quatiuntur, charitas ædificãda est, vt ab eo quem timet, amari se gaudens, eum redamare audeat, eiúsque in se dilectioni etiam si impune posset, tamẽ displicere vereatur. Rarissime quippe accidit, immo vero nunquam, vt quisquã veniat volens fieri Christianus, qui non sit aliquo dei timore perculsus. Si enim aliquod commodum spectando ab hominibus quibus se aliter placiturũ non putat, aut aliquod ab hominibus incommodum deuitando, quorũ offensionem aut inimicicias reformidat, vult fieri Christianus, nõ fieri vult potius quàm fingere: fides enim nõ res est saluandi corporis, sed credentis animi. Sed planè sæpe adest misericordia dei per ministerium catechizantis, vt sermone commotus iam fieri velit quod decreuerat fingere: quod cum velle cœperit, tunc eum venisse deputemus: & occultum quidem nobis est quando veniat animo, quem iam corpore præsentem videmus: sed tamen sic cum eo debemus agere, vt fiat in illo hæc voluntas, etiã si non est. Nihil enim deperit, quando si est, vtique tali nostra actione firmatur, quanuis quo tempore vel qua B hora cœperit ignoremus. Vtile est sanè vt præmoneamur antea, si fieri potest, ab iis qui eum norunt, in quo statu animi sit, vel quibus causis commotus ad suscipiendam religionem venerit. Quòd si defuerit alius à quo id nouerimus, etiam ipse interrogandus est, vt ex eo quod responderit ducamus sermonis exordium. Sed si ficto pectore accesserit, humana commoda cupiens, vel incommoda fugiens, vtique mentiturus est: tamen ex eoipso quod mentitur capiendum est principiũ: non vt refellatur eius mendacium quasi tibi certum sit, sed vt si dixerit eo proposito se venisse quod vere approbãdum est, siue ille verum siue falsum dicat, tale tamen propositum quali se venisse respondit, approbantes atque laudantes, faciamus eum delectari esse se talem qualem videri cupit. Si autem aliud dixerit quàm oportet esse in animo eius qui Christiana fide imbuendus est, blandius & lenius reprehendendo tanquam rudem & ignarum, & Christianæ doctrinæ finem verissimũ demostrando atque laudando breuiter & grauiter, ne aut tẽpora futuræ narrationis occupes, aut non prius collocato animo audeas imponere, facias eũ velle quod aut C per errorem aut per simulationem nondum volebat.

Exordiũ catechismi. Cap. VI.

Quòd si forte se diuinitus admonitum vel territũ esse responderit vt fieret Christianus, lætissimum nobis exordiendi aditum præbet, quanta deo sit cura pro nobis. Sanè ab huiusmodi miraculorũ siue somniorum, ad scripturarũ solidiorum viã & oracula certiora transferenda est eius intentio: vt & illa admonitio quàm misericorditer ei prærogata sit, nouerit, antequam scripturis sanctis inhæreret. Et vtique demonstrandum est ei, quòd ipse dominus non eum admoneret aut compelleret fieri Christianum, & incorporari Ecclesiæ, & talibus signis aut reuelationibus erudiret, nisi iam præparatum iter in scripturis sanctis, vbi non quæreret visibilia miracula, sed inuisibilia sperare consuesceret, neque dormiẽs sed vigilans moneretur, eum securius & tutius carpere voluisset. Inde iam exordienda narratio est, ab *Gene. 1.* eo quòd fecit deus omnia bona valde, & producenda vt diximus vsque ad præsentia tempora Ecclesiæ: ita vt singularum rerum atque gestorum quæ narramus causæ rationesq; reddantur, quibus ea referamus ad illum finem dilectionis, vnde neque agentis aliquid neque loquentis oculus auertendus est, Si enim fictas poëtarum fabulas, & ad voluptatẽ excogitatas animorũ quorum

cibus nugæ sunt, tamen boni qui habentur atque appel- D lantur Grammatici, ad aliquã vtilitatem referre conantur, quanquam & ipsam vanam & auidam saginæ secularis: quanto nos decet esse cautiores, ne illa quæ vera narramus, sine suarum causarum redditione digesta, aut inani suauitate, aut etiam perniciosa cupiditate credantur. Non tamen sic asseramus has causas, vt relicto narrationis tractu, cor nostrum & lingua in nodos difficilioris disputationis excurrat: sed ipsa veritas adhibita rationi, quasi aurum sit gemmarum ordinem ligans, non tamen ornamenti seriem vlla immoderatione perturbans.

Resurrectio, iudicium & vita. Cap. VII.

Narratione finita, spes resurrectionis intimanda est, & pro capacitate ac viribus audientis, prôque ipsius temporis modulo, aduersus vanas irrisiones infidelium, de corporis resurrectione tractandum, & futuri vltimi iudicij bonitate in bonos, seueritate in malos, veritate in omnes: commemoratisque cum detestatione & horrore pœnis impiorum, regnum iustorum atque fidelium, & superna illa ciuitas eiusq; gaudium, cum desiderio prædicandum est. Tum vero instruenda & animanda est infirmitas hominis E aduersus tentationes & scandala, siue foris siue in ipsa intus Ecclesia, Foris, aduersus gentiles vel Iudæos vel hæreticos: intus autem, aduersus areæ dominicæ paleas. Non vt contra singula peruersorum genera disputetur, omnesq; illorum prauæ opiniones propositis quæstionibus refellantur: sed pro tempore breui demonstrandum est, ita esse prædictum, & quæ sit vtilitas tentationum erudiendis fidelibus, & quæ medicina in exemplo patientiæ dei, qui statuit vsque in finem ista permittere. Cum vero aduersus eos instruitur, quorum peruersæ turbæ corporaliter implent Ecclesias, simul etiam præcepta breuiter & decenter commemorantur Christianæ atque honestæ conuersationis, ne ab ebriosis, auaris, fraudatoribus, aleatoribus, adulteris, fornicatoribus, spectaculorum amatoribus, remediorum sacrilegorum alligatoribus, præcantatoribus, mathematicis, vel quarumlibet artium vanarum & malarum diuinatoribus, atque huiusmodi cæteris ita facile seducatur, & impunitum sibi fore arbitretur, quia videt multos qui Christiani appellantur, hæc amare, & agere, & defen- F dere, & suadere, & persuadere. Quis enim finis præstitutus sit in tali vita perseuerantibus, & quàm sint in ipsa Ecclesia tolerandi, ex qua in fine separandi sunt, diuinorum librorum testimoniis edocendum est. Prænunciandum etiam inuenturum eum in Ecclesia mul- *Hiere. 17.* tos Christianos bonos, verissimos ciues cœlestis Hierusalem, si esse ipse cœperit. Ad extremum ne spes eius in homine ponatur, sedulo monendus est: quia neque facile ab homine iudicari potest quis homo sit iustus: & si facile posset, non ideo nobis proponi exempla iustorum, vt ab eis iustificemur, sed vt eos imitantes, ab eorum iustificatore nos quoque iustificari sciamus. Hinc enim fiet, quod maxime cõmendandum est, vt cum ille qui nos audit, immo per nos audit deũ, moribus & scientia proficere cœperit, & viam Christi cum alacritate ingredi, nec nobis audeat assignare, nec sibi: sed seipsum & nos & quoscunq; alios diligit amicos, in illo & propter illum diligit qui eum dilexit inimicũ, vt iustificans faceret amicum. Hic iam non te puto præceptore indigere, vt cum occupata sunt tẽpora, vel tua vel eorũ qui te audiunt, breuiter agas: cum autem largiora, largius eloquaris, hoc enim nullo admonẽte ipsa necessitas præcipit.

Docti quo modo tractandi. Cap. VIII.

Sed illud plane non prætereundum est, vt si ad te quisquam catechizandus venerit liberali-

G bus doctrinis excultus, qui iam decreuerit esse Christianus, & ideo venerit vt fiat, difficillimum omnino est, vt non multa nostrarum scripturarum literarumq; cognouerit, quibus iam instructus ad sacramẽtorum participationem tantummodo venerit. Tales enim non eadem hora Christiani fiunt, sed ante solent omnia diligenter inquirere, & motus animi sui cum quibus possunt cõmunicare atq; discutere. Cũ his itaq; breuiter agendũ est, & nõ odiose† inculcando quæ norũt, sed modeste perstringendo: ita vt dicamus nos credere quod iam nouerint illud atque illud: atq; hoc modo cursim enumerare omnia quæ rudibus indoctisque inculcanda sunt. vt etsi quid nouit eruditus iste, non tanquã à doctore audiat: & si quid forte adhuc ignorat, dum ea cõmemoramus quę illum nosse iam credimus, discat. Nec ipse sanè inutiliter interrogatur, quibus rebus motus sit vt velit esse Christianus: vt si libris ei persuasum videris, siue canonicis†, siue vtiliũ tractatorũ, de his aliquid in principio loquaris, collaudãs eos pro diuersitate meritorum canonicæ authoritatis, & exponentium solertissimæ diligentiæ†: maximeq; cõmendans in scripturis canonicis admirandæ altitudinis saluberrimam vtilitatem†: in illis autem pro sua cuiusque facultate aptum
H superioribus & per hoc infirmioribus animis stylum sonantioris & quasi ornatioris eloquij. Sanè etiam exprimendum de illo est, vt indicet quem maxime legerit, & quibus libris familarius inhæserit, vnde illi persuasum est, vt sociari vellet Ecclesiæ. Quod cum dixerit, tum si nobis noti sunt illi libri, aut Ecclesiastica fama saltem accepimus à catholico aliquo memorabili viro esse conscriptos, læti approbemus. Si autem in alicuius hæretici volumina incurrit, & nesciens forte quòd vera fides improbat, tenuit animo, & catholicum esse arbitratur: sedulo edocendus est, prælata authoritate vniuersalis Ecclesiæ aliorumq; doctissimorum hominum, & disputationibus & scriptionibus in eius veritate florentium. Quanquam & illi qui catholici ex hac vita migrauerunt, & aliquid literarum Christianarũ posteris reliquerunt, in quibusdam locis opusculorum suorum, vel non intellecti, vel sicuti est humana infirmitas, minus valentes acie mentis abditiora penetrare, & verisimilitudine aberrantes à veritate, præsumptoribus & audacibus fuerunt occasioni ad aliquam hæresim moliendam† atque gignendam. Quod mirum non est, cum de
I ipsis canonicis literis vbi omnia sanissime dicta sunt, non quidem aliter accipiendo quædam, quàm vel scriptor sensit, vel sespa veritas habet: nam si hoc solum esset, quis non humanæ infirmitati ad corrigendum paratæ libenter ignosceret: sed id quod peruerse ac praue opinati sunt, animositate acerrima: & peruicaci arrogantia defensitantes, multi multa perniciosa dogmata, conscissa communionis vnitate pepererunt. Hæc omnia cum illo, qui ad societatem populi Christiani, non idiota, vt aiunt, sed doctorum libris expolitus atq; excultus accedit, modesta collatione tractanda sunt: tantũ assumpta præcipiendi authoritate, vt caueat præsumptionis errores, quantum eius humilitas quæ illum ad duxit, iam sentitur admittere. Cætera vero secundum regulas doctrinæ salutaris, siue de fide quæcunque narranda vel disserenda sunt, siue de moribus, siue de tentationibus, eo modo percurrendo quo dixi, ad illam supereminentiorem viam omnia referenda sunt.

Sunt item quidam de scholis vsitatissimis Grammaticorum Oratorũmque venientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque inter illos doctissimos, quorum mens magnarum rerum est exercitata K quæstionibus. His ergo qui loquendi arte cæteris hominibus excellere videntur, cum veniunt vt Christiani fiant, hoc amplius quàm illis illiteratis impartire debemus, quòd sedulo monendi sunt, vt humilitate induti Christiana, discant non contemnere, quos cognouerint morum vicia quàm verborum amplius deuitare: & cordi casto linguam exercitatam nec cõferre audeant, quam etiam præferre consueuerant. Maxime autem isti docẽdi sunt scripturas audire diuinas, ne sordeat eis solidum eloquium, quia non est inflatum: neque arbitrentur carnalibus integumẽtis inuoluta atque operta dicta vel facta hominum, quæ in illis libris leguntur, non euoluenda atque aperienda vt intelligantur, sed sic accipienda vt literæ sonant: déque ipsa vtilitate secreti, vnde etiam mysteria vocantur, quid valeat ænigmatum latebrę ad amorem veritatis acuendum, discutiendúmque fastidij torporẽ, ipsa experientia probandum est talibus, cum aliquid eis quod in promptu positum nõ ita mouebat, enodatione allegoriæ alicuius eruitur. His enim maxime vtile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, vt præponitur animus corpori. Ex quo fit, vt ita malle debeant veriores quàm disertiores audi- L re sermones, sicut malle debent prudentiores quàm formosiores habere amicos. Nouerint etiam non esse vocem ad aures dei, nisi animi affectum. Ita enim non irridebunt, si aliquos antistites & ministros Ecclesiæ forte animaduerterint, vel cum barbarismis & solœcismis deum inuocare: vel eadem verba quæ pronũciant non intelligere, perturbatéque distinguere, Non quia ista mi- » nime corrigenda sunt, vt populus ad id quod plane in- » telligit dicat amen: sed tamẽ pie toleranda sunt ab eis, » qui didicerunt, vt sono in foro, sic voto in Ecclesia be- » nedici. Itaque forensis illa nonnunquam forte bona di- » ctio, nunquam tamen benedictio dici potest. De sacra- » mento autem quod accepturi sunt, sufficit prudentioribus audire quid res illa significet: cum tardioribus autem aliquanto pluribus verbis & similitudinibus agendum est, ne contemnant quod vident. Hic tu fortasse exemplum aliquod sermonis desideras, vt ipso tibi opere ostendam, quo modo facienda sint ista quæ monui. Quod quidem faciam quantum domino adiuuante potuero, sed prius de illa hilaritate comparãda quod pollicitus sum dicere debeo. Iam enim de ipsis præceptis explicandi sermonis, in catechizando eo qui sic venit M vt Christianus fiat, quãtum satis visum est quod promiseram exolui. Indebitum quippe est, vt etiam ipse faciã in hoc volumine, quod fieri oportere præcipio. Si ergo fecero, ad cumulum valebit, Cumulus autẽ quo pacto à me superfundi potest, antequã mensuram debiti expleuero? Neque enim te maxime cõqueri audiui, nisi quòd tibi sermo tuus vilis abiectusq; videretur, cum aliquem Christiano nomine imbueres, Hoc autem scio, nõ tam rerum quæ dicendæ sunt, quibus te satis noui paratum & instructũ, neq; ipsius locutionis inopia, sed animi tædio fieri: vel illa causa quã dixi, quia magis nos delectat & tenet, quod in silentio mente cernimus, nec inde volumus euocari ad verborum longe disparem strepitum; vel quia etiam cum sermo iocundus est, magis nos libet audire aut legere quæ melius dicta sunt, & quæ sine nostra cura & solicitudine promuntur, quàm ad alienum sensum repẽtina verba coaptare incerto exitu: siue vtrũ occurrant pro sententia, siue vtrum accipiantur vtiliter: vel quia illa quæ rudibus insinuantur, eo quòd nobis notissima sunt, & profectui nostro iam non necessaria,

[Marginal notes, left:] †al. odiose. †catholicis. †al. exponẽtium solertissimæ diligentia. † humilitatem. †mouendã. Grãmatici & rhetores quo modo accipiendi. Cap. IX.

[Marginal notes, right:] Distinc. 38. ca. Sedule. Distinc. 38. ca. Sedule. Non vocem sed affectũ audit deus. Remedium aduersus tædiũ catechizãtis. Cap. X.

A saria, piget ad ea sæpissime redire, nec in eis tam vsitatis & tanquam infantilibus, cum aliqua voluptate iam grandiusculus animus graditur. Facit etiam loquenti † *† al. Facit enim loquēdi.* tædium auditor immobilis, [vel quia non mouetur affectu, vel quia nullo motu corporis indicat se intelligere, vel sibi placere quæ dicuntur:] non quia humanæ laudis nos esse auidos decet, sed quia ea quæ ministramus dei sunt. Et quanto magis diligimus eos quibus loquimur, tanto magis eis cupimus vt placeāt, quæ ad eorum porriguntur salutem. Quod si non succedit, contristamur, & in ipso cursu debilitamur & frangimur, quasi frustra operam conteramus. Nonnunquam etiam cum auertimur ab aliqua re quam desideramus agere, & cuius actio aut delectabat nos, aut magis nobis necessaria videbatur, & cogimur aut iussu eius quem offendere nolumus, aut aliquorū ineuitabili instantia catechizare aliquem, iam conturbati accedimus ad negocium, cui magna tranquillitate opus est, dolentes quòd neque ordinem actionum nobis cōceditur tenere quem volumus, nec sufficere omnibus possumus: atque ita ex ipsa tristicia sermo procedens minus gratus est, quia de ariditate mœsticiæ minus exuberat. B Aliquando item ex aliquo scandalo mœror pectus obsidet, & tunc nobis dicitur, Veni loquere, hic Christianus vult fieri. Dicitur † *† Nescitur.* enim ab ignorantibus, quid nos clausum intus exurat: quibus si affectum nostrum aperire non oportet, suscipimus ingratius quod voluit: & profecto languidus & insuauis ille sermo erit per venam cordis æstuantem fumantemq; traiectus. Tot igitur ex causis, quælibet earū serenitatem nostræ mentis obnubilet, secūdum dominum sunt quærenda remedia, quibus relaxetur illa contractio, & feruore spiritus exultemus & iocundemur in tranquillitate boni operis. *2. Cor. 9.* Hilarem enim datorem diligit deus. Si enim causa illa contristat quòd intellectum nostrum auditor non capit, à cuius cacumine quodammodo descēdentes cogimur in syllabarum longe infra distantiū tarditate demorari, & curā gerimus quemadmodum lōgis & perplexis anfractibus procedat ex ore carnis, quod celerrimo haustu mentis imbibitur, & quia multum dissimiliter exit, tædet loqui & libet tacere: cogitemus quid nobis prærogatum sit ab illo qui demonstrauit nobis exemplū, vt sequamur vestigia eius. *1. Petri. 2.* C Quantum vis enim differat articulata vox nostra ab intelligentiæ nostræ viuacitate, longe differentior est mortalitas carnis ab æqualitate dei. Et tamen cum in eadem forma esset, semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, &c. vsque ad mortem crucis. *Philip. 2.* Quam ob causam, nisi quia factus est infirmis infirmus, vt infirmos lucrifaceret? *1. Cor. 9.* Audi eius imitatorem alibi etiam dicentem, *2. Cor. 5.* Siue enim mente excessimus, deo: siue temperantes sumus vobis: Charitas enim Christi compellit nos iudicantes hoc, quia vnus pro omnibus mortuus est. *2. Cor. 12.* Quomodo enim paratus esset impendi pro animabus eorum, si eum pigeret inclinari ad aures eorum? Hinc ergo factus est paruulus in medio nostrum, tanquam nutrix fouens filios suos. *1. Thess. 2.* Num enim delectat, nisi amor inuitet, decurtata & mutilata verba immurmurare? Et tamen optant homines habere infantes quibus id exhibeant. Et suauis est matri minuta mansa inspuere paruulo filio, quàm ipsam mandere ac deuorare grandiora. Non ergo recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fœtus operit, *Matth. 23.* & susurrātes pullos confracta voce aduocat, cuius blandas alas refugientes superbi, præda fiunt alitibus. Si enim intellectus delectat in penetralibus syncerissimis, hoc etiā intelligere delectet, quo modo charitas, quanto officiosius descendit in infima, tāto robustius recurrit in intima per bonam conscientiam, nihil quærendo ab eis ad quos descendit præter eorum sempiternam salutem. D

Error ia cathechismo quo modo sanandus. Si autem magis appetimus ea quæ iam parata sunt, & melius dicta legere vel audire, & ideo piget incerto exitu ad tempus coaptare quæ loquimur, tantum à veritate rerum non aberret animus. *Cap. XI.* Facile est vt si in verbis auditorem aliquid offenderit, ex ipsa occasione discat, quàm sit re intellecta contemnendum, si minus integre, aut si minus proprie sonare potuit, quod ideo sonabat vt res intelligeretur. Quòd si humanæ infirmitatis intentio etiam ab ipsa rerum veritate aberrauerit, quāquam in cathechizandis rudibus, vbi via tritissima † tenenda est, difficile potest accidere, *† al. strictissima.* tamen ne forte accidat vt etiam hinc offendatur auditor, non aliunde nobis debet videri accidisse, nisi quia deus experiri nos voluit, vtrum cum mentis placiditate corrigamur, ne in defensionem nostri erroris maiore præcipitemur errore. Quòd si nemo nobis dixerit, nosq; & illos qui audierunt omnino latuerit, nullus dolor est, si nō fiat iterum. E Plerunq; autem nosipsi recolentes quæ diximus, reprehendimus aliquid, & ignoramus quo modo cum diceretur acceptum sit, magisq; dolemus quando in nobis feruet charitas, si cum falsum esset libenter acceptum est. Ideoq; opportunitate reperta, sicut nosipsos in silentio reprehendimus, ita curandum est, vt etiam illi sensim corrigantur, qui non dei verbis, sed planè nostris in aliquam lapsi sunt falsitatem. Si vero aliqui liuore vesano cæci errasse nos gaudent, susurrones, detractores, deo odibiles, *Roma. 1.* præbeant nobis materiam exercendæ patientiæ cum misericordia, quia & patientia dei ad pœnitentiam eos adducit. *Roma. 2.* Quid enim est detestabilius, & quid magis thesaurizet iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, quàm de malo alterius mera diaboli similitudine atque imitatione lætari? Nonnunquam etiam cum recte omnia vereq; dicantur, aut non intellectum aliquid, aut contra opinionem & consuetudinem veteris erroris ipsa nouitate asperum, offendit & perturbat audientem. Quòd si apparuerit, sanabilemque se præbet, authoritatum rationúmque copia sine vlla dilatione sanandus est. F Si autem tacita & occulta offensio est, dei medicina opitulari potest. At si resilierit & curari recusauerit, consoletur nos dominicum illud exemplum: qui offensis hominibus ex verbo suo, & tanquam durum refugientibus, etiam iis qui remanserant ait, Nunquid & vos vultis ire? *Ioan. 6.* Satis enim fixum atque immobile debet corde retineri, Hierusalem captiuam ab huius seculi Babylonia, decursis temporibus liberari, nullúmque ex illa esse periturum, quia qui perierit non ex illa erat. Firmum enim fundamentum dei stat, habens signaculum hoc, Nouit enim dominus qui sunt eius, & recedit ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini. *2. Timo. 2.* Ista cogitantes & inuocantes dominum in cor nostrū, minus timebimus incertos exitus sermonis nostri propter incertos motus auditorum, delectabitque nos etiam ipsa perpessio molestiarum pro misericordi opere, si non in eo nostram gloriam requiramus. Tunc enim est vere opus bonum, cum à charitate iaculatur agentis intentio: & tanquam ad locum suum rediens, rursus in charitate requiescit. Lectio vero quæ nos delectat, aut aliqua auditio melioris eloquij, vt eam promendo sermoni nostro præponere volētes, cum pigricia vel tædio loquamur, alacriores nos suscipiet, iucun-

G diorq; præstabitur post laborem: & maiore fiducia deprecabimur, vt loquatur nobis deus quo modo volumus, si suscipiam° hilariter, vt loquatur per nos quo modo possumus: ita fit vt diligentibus dominũ omnia con-currant in bonum. Iam vero si vsitata & paruulis congruentia sæpe repetere fastidimus, congruamus eis per fraternum, paternum maternumq; amorẽ, & copulatis cordi eorũ etiam nobis noua videbũtur. Tantum enim valet animi compatientis affectus, vt cum illi afficiuntur nobis loquentibus, & nos illis discentibus, habitemus in inuicem: atque ita & illi quæ audiunt quasi loquantur in nobis, & nos in illis discamus quodam modo quæ docemus. Nõne accidere hoc solet, cum loca quædam ampla & pulchra, vel vrbium vel agrorũ, quæ iam nos sæpe videndo sine aliqua voluptate præteribamus, ostendimus eis qui antea nunquã viderant, vt nostra delectatio in eorum nouitatis delectatione renouetur? Et tanto magis, quanto sunt amiciores: quia per amoris vinculum inquantũ in illis sumus, intantum & nobis noua fiunt quæ vetera fuerũt. Sed si in rebus contemplandis aliquantum proficimus, iam nolumus eos

Roma. 8.

Hilaritas & catechismo. Cap. XII.

H quos diligimus lætari & stupere, cum intuentur opera manuum hominũ: sed volumus eos in ipsam arcem cõsiliumve institutoris attollere, atq; inde exurgere in admirationẽ laudemq; omnicreantis dei, vbi amoris fructuosissimus finis est: quanto ergo magis delectari nos oportet, cum ipsum dominũ iam discere homines accedunt, propter quem discenda sunt quæcunq; discenda sunt, & in eorũ nouitate innouari: vt si frigidior est solito nostra prædicatio, insolita eorum auditione feruescat. Huc accedit ad comparandam lætitiam, quod cogitamus & cõsideramus, de qua erroris morte in vitam fidei transeat homo. Et si vicos vsitatissimos cum benefica hilaritate transimus, quando alicui forte qui errando laborauerat, demonstramus viam: quanto alacrius & cum gaudio maiore in doctrina salutari, etiam illa quæ propter nos retexere non opus est, perambulare debemus: cum animã miserandam, & erroribus seculi fatigatã per itinera pacis, ipso qui nobis eã præstitit iubente, deducimus? Sed reuera multum est perdurare in loquendo vsq; ad terminum præstitutum, cum moueri non videmus audientem: quòd siue nõ audeat, religionis timore cõstrictus, voce aut aliquo motu corporis significare approbationem suam, siue humana verecundia reprimatur: siue dicta non intelligat, siue contemnat: quandoquidem nobis non cernentibus animũ eius incertum est, omnia sermone tẽtanda sunt, quæ ad eum excitandum, & tanquã de latebris eruendum possint valere. Nam & timor nimius atque impediens declarationem iudicij eius, blanda exhortatione pellandus est, & insinuando fraternam societatem verecũdia temperanda: & interrogatione quærẽdum vtrum intelligat, & danda fiducia, vt si quid ei cõtradicendum videtur libere proferat. Quærendum etiam de illo vtrum hæc aliquando iam audierit, & fortassis eum tanquam nota & peruulgata non moueant, & agendum pro eius responsione, vt aut planius & enodatius loquamur, aut opinionem contrariam refellamus, aut ea quæ illi nota sunt non explicemus latius, sed breuiter complicemus, eligamusq; aliqua ex his quæ mystice dicta sunt in sanctis libris, & maxime in ipsa narratione, quæ aperiendo & reuelando noster sermo dulcescat. Quòd si nimis tardus est, & ab omni tali suauitate absurdus & auersus, misericorditer sufferendus est, breuiterque decursis cæteris ea quæ maxime necessaria sunt, de vnitate catholicæ, de tentationibus, de Christiana conuersatione propter futurum iudicium terribiliter inculcanda sunt, magisque pro illo ad deum, quàm illi de deo multa dicenda. Sæpe etiam fit, vt qui primo libenter audiebat, vel audiendo vel stando fatigatus, non iam laudans sed oscitans labia diducat, & se abire velle etiam inuitus ostendat. Quod vbi senserimus, iam renouare oportet eius animum, dicendo aliquid honesta hilaritate conditum & aptum rei quæ agitur, vel aliquid valde mirandum & stupendum, vel etiam dolendum atq; plangendum: & magis de ipso vt propria cura punctus euigilet, quod tamen non offendat eius verecundiam asperitate aliqua, sed potius familiaritate conciliet: aut oblata sessione succurrere, quanquam sine dubitatione melius fiat, vbi decenter fieri potest, vt à principio sedens audiat. Longéque consultius in quibusdam Ecclesiis transmarinis, non solum antistites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subiacent, ne quisquam infirmior stando lassatus à saluberrima intentione auertatur, aut etiam cogatur abscedere. Et tamen multum interest, si se quisquam de magna multitudine subtrahat ad reparandas vires, qui iam sacramentorum societate deuinctus est: & si ille discedat, quod plerunque ineuitabiliter vrgetur, ne interiore defectu victus etiam cadat, qui primis sacramentis imbuendus est: & pudore enim non dicit cur eat, & imbecillitate stare non sinitur. Expertus hoc dico, Nam fecit hoc quidam cum eum catechizarem homo rusticanus. Vnde magnopere præcauendum esse didici. Quis enim ferat arrogantiam nostram, cum viros fratres nostros, vel etiam quod maiore sollicitudine curandum est, vt sint fratres nostri, coram nobis sedere non facimus: & ipsum dominum nostrum cui assistunt angeli, sedens mulier audiebat? Sanè si aut breuis sermo futurus est, aut consessui locus non est aptus, stantes audiant, sed cum multi audiunt, & nõ sunt initiandi. Nam cum vnus, aut duo, aut pauci, qui propterea venerunt vt Christiani fiant, periculose loquimur stantibus: tamen si iam sic cœpimus, saltem animaduerso auditoris tædio, & offerenda sessio est, immo vero prorsus vrgendus vt sedeat, & dicendum aliquid quo renouetur, quo etiam cura si qua forte irruens eum auocare cœperat, fugiat ex animo. Cum enim causæ incertæ sint, cur iam tacitus recuset audire, iam sedenti aliquid aduersus incidentes cogitationes secularium negociorum dicatur, aut hilari, vt dixi, aut tristi modo: vt si ipsæ sunt quæ mentem occupauerant, cedant quasi nominatim accusatæ: si autem ipsæ non sunt, & audiendo fatigatus est, cum de illis tanquam ipsæ sint, quandoquidem ignoramus, inopinatum aliquid & extraordinarium, eo modo quo dixi, loquimur, à tædio renouatur intentio. Sed & breue sit, maxime quia extra ordinem inseritur, ne morbum fastidij cui subuenire volumus, etiam augeat ipsa medicina: & accceleranda sunt cætera, & promittendus atque exhibendus finis propinquior. Si autem confregit animum tuum alterius actionis, cui tanquam magis necessariæ iam suspensus eras omissio, & propterea tristis insuauiter catechizas: cogitare debes, excepto quòd scimus misericorditer nobis agendum esse quicquid cum hominibus agimus, & ex officio syncerissimæ charitatis: hoc ergo excepto, incertum esse quid vtilius agamus, & quid opportunius, aut intermittamus, aut omnino omittamus. Quia enim merita hominum pro quibus agimus, qualia sunt apud dominum,

Fastidio ca techumeni quo modo medẽdũ. C. XIII.

I

Idulcescat.

K

L

Luca. 10.

M

Catechista quo modo suũ animũ debeat extimulare. Cap. XIIII.

A minum non nouimus, quid eis ad tempus expediat aut nulla aut tenuissima & incertissima coniectura suspicamur, potius quàm comprehendimus. Quapropter res quidem agendas pro nostro captu ordinare debemus: quas eo modo quo statuimus si peragere potuerimus, non ideo gaudeamus quia oobis, sed quia deo sic eas agi placuit. Si autem aliqua inciderit necessitas qua oostер ille ordo turbetur, flectamur facile oe frangamur: vt quem deus nostro præposuit, ipse sit noster. Aequius est enim vt nos eius, quàm vt ille oostram voluntatē sequatur: quia & ordo ageodarum rerum, quem nostro arbitrio teoere volumus, ille vtique approbandus est vbi potiora præcedunt. Cur ergo nos dolemus homines à domino deo tāto potiore præcedi, vt eoipso quo nostrum amamus ordinem, inordinati esse cupiamus? Nemo enim melius ordinat quid agat, nisi qui paratior est non agere, quod diuina potestate prohibetur, quàm cupidior agere quod humana cogitatiooe meditatur. Quia multæ cogitationes sunt in corde viri, consilium

Prouer.19. autem domini manet in æternum. Si vero ex aliquo scandalo perturbatus animus oō valet edere sereoum iocuodúmque sermooem, tantam esse charitatem opor

B tet in eos pro quibus Christus mortuus est, volens eos precio sanguinis sui ab errorum secularium morte redimere, vt hocipsum quod nobis tristibus nunciatur, præsto esse aliquē qui desideret fieri Christianus, ad consolationem illius resolutionèmque tristiciæ valere debeat, sicut solent lucrorū gaudia dolorem lenire damnorum. Non enim scaodalum oos contristat alicuius, oisi quem perire aut per quem infirmum vel credimus vel videmus. Ille igitur qui initiandus adueoit, dum speratur posse proficere, dolorem deficientis abstergat. Quia & si timor ille suggeritur, ne fiat proselytus filius gehennæ, dum multi tales versantur ante oculos ex

Matth.23. quibus oriuntur [ea quibus vrimur] scandala, non ad retardandos nos pertinere debet, sed magis ad excitandos & acuendos. Quin & quem imbuimus moneamus, vt caueat imitationem eorum qui non ipsa veritate, sed solo nomine Christiani sunt: ne eorum turba commotus, aut sectari velit eos, aut Christum nolit sectari propter eos: & aut oolit esse in Ecclesia dei vbi illi suot, aut talis ibi velit esse quales illi sunt, Et nescio quo mo-

C do in huiusmodi motu ardentior sermo est, cui fomitem suum ministrat præsens dolor: vt non solum pigriores non simus, sed eoipso dicamus accensius, at-

Al. quo. que vehementius, quod † securiores, frigidius & lentius diceremus, gaudeamusq; nobis occasionē dari, vbi motus animi nostri sine fructificatione non transeat. Si autem de aliquo errato nostro vel peccato nos mœstitu-

Psal.50. do comprehēdit: non tantū meminerimus sacrificium

Eccli.3. deo spiritum esse contribulatū, sed etiam illud, Quia si-

Osee.6. cut aqua ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum. Et quia misericordiā, inquit, magis volo quàm sacrificiū. Sicut ergo si periclitaremur inceodio, ad aquam vtique curreremus, qua posset extingui, & gratularemur si quis eam de proximo offerret, Ita si de oostro fœno aliqua peccati flamma surrexerit, & propterea conturbamur, data occasione misericordissimi operis, tanquam de oblato fonte gaudeamus, vt inde illud quod exarserat opprimatur. Nisi forte tam stulti sumus, vt alacrius arbitremur cum paoe currendum, quo ventrem esurientis impleamus, quàm cum verbo dei, quo mentem studen-

Al. illud edentis. tis † instruamus. Huc accedit, quia si tantummodo prodesset hoc facere, ooo facere autem nihil obesset, infœliciter in periculo salutis, oon iam proximi sed nostræ,

D oblatum remedium sperneremus. Cum vero ex ore do- D

Matth.25. mini tam minaciter sooet, Serue nequam & piger, dares pecuniam meam nummulariis: quæ tandem dementia est, quoniam peccatum nostrum nos angit, ideo rursus velle peccare, nō dando pecuniam dominicam volenti & petenti? His atque huiusmodi cogitationibus & considerationibus depulsa caligine tædiorum, ad catechizaodum aptatur iotētio, vt suauiter imbibatur quod impigre atque hilariter de charitatis vbertate prorumpit. Hæc enim non tam ego tibi, quàm omnibus nobis dictat ipsa dilectio, quæ diffusa est in cordibus nostris *Roma.5.* per spiritum sanctum qui datus est nobis. *Pro personarū diuersitate seperāda oratio. Cap.XV.* Sed nunc etiam illud quod priusquam promitterem non debebam, iam fortasse debitum flagitas, vt aliquod sermonis exemplum tanquam si ego aliquem catechizem, non pigeat explicare, & intuendum tibi proponere. Quod priusquam faciam, volo cogites aliam esse intentionem dictantis, cum lector futurus cogitatur: & aliam loquentis, cum præsens auditor atteoditur: & in eoipso aliam in secreto monentis, dum oullus alius qui de oobis iudicet præsto est: aliam palam docen- E

tis aliquid, vbi dissimiliter opinantium circuostat auditus, Et in hoc genere aliam, cum docetur vnus, cæteri autem tanquam iudicaotes aut attestaotes quę sibi nota sunt audiunt: aliam cum omnes communiter quid ad eos proferamus expectant. Et rursus in hocipso aliā, cum quasi priuatim consideretur, vt sermocinatio conferatur: aliam, cum populus tacens, vnum de loco superiore dicturum suspensus intuetur. Multumq; interest, & cum ita dicimus, vtrum pauci assint an multi: docti an indocti, an ex vtroque genere mixti: vrbani an rustici, an hi & illi simul, an populus ex omni hominum genere temperatus sit. Fieri eoim non potest, nisi aliter atque aliter afficiant locuturum atque dicturum: & vt sermo qui profertur, affectionis aoimi à quo profertur, quendam quasi vultum gerat, & pro eadem diuersitate diuerse afficiat auditores, cum & ipsi seipsos F

diuerse afficiant inuicem præsentia sua. Sed quia de rudibus imbuendis nunc agimus, de meipso tibi testis sum, aliter atque aliter me moueri, cum ante me catechizandum video eruditum, inertem, ciuem, peregrinum, diuitem, pauperem, priuatum, honoratum, io potestate aliqua constitutum, illius aut illius gentis hominem, illius aot illius ætatis aut sexus, ex illa aut illa secta, ex illo aut illo vulgari errore venientem, ac pro diuersitate motus mei sermo ipse & procedit & progreditur & finitur. Et quia cum eadem omnibus debeatur charitas, non eadem est omnibus adhibenda medici- *Gala.4.*

na, ipsa item charitas alios parturit, cum aliis infirma- *2.Cor.11.*

tur, alios curat ædificare, alios contremiscit offeodere, ad alios se inclinat, ad alios se erigit: aliis blaoda, aliis seuera: nulli inimica, omnibus mater. Et qui non expertus est eadem charitate quod dico, cum videt nos, quia facultas aliqua nobis donata delectat laudabiliter innotescere io ore multitudinis, iode nos beatos putat. Deus autem in cuius conspectum intrat ge- *Psal.78.*

mitus compeditorum, videat humilitatem nostram & *Psal.24.*

laborem nostrum, & dimittat omnia peccata nostra. Quamobrem si quid tibi in nobis placuit, vt aliquam obseruationem sermoois tui à nobis audire quæreres, melius videndo & audiendo nos cū hæc agimus, quàm legendo cum hæc dictamus edisceres. *Formula orationis catechistæ. Cap.XVI.* Sed tamen faciamus aliquem venisse ad nos qui vult esse Christianus, & de genere quidem idiotarum, non tamen rusticanorum, sed vrbanorum, quales apud Carthaginem

G plures experiri te necesse est. Interrogatum etiam vtrum
propter vitæ præsentis aliquod commodum, an pro-
pter requiem quæ post hanc vitam speratur, Christia-
nus esse desiderat, propter futuram requiem respon-
disse: tali fortasse à oobis iostrueretur alloquio. Deo
gratias frater, valde tibi gratulor & gaudeo de te, quòd
in tantis ac tam periculosis huius seculi tempestatibus
de aliqua vera & certa securitate cogitasti. Nam & in
hac vita homines magnis laboribus requiem quæruot
& securitatem, sed prauis cupiditatibus oō inueniuot.
Volunt enim requiescere in rebus inquietis, & oon
permanentibus. Et quia illæ tempore subtrahuntur &
transeunt, timoribus & doloribus eos agitant, nec quie-
tos esse permittunt. Siue enim in diuitiis velit homo
requiescere, magis superbus efficitur quàm securus. An
noo videmus quàm multi eas subito perdiderint, mul-
ti etiam propter illas perieriot, aut cum eas habere cu-
piunt, aut cum eis oppressis à cupidioribus auferuotur?
Quæ si etiam per totam vitam cum homine permane-
reot, & non desererent dilectorem suum, ipse illas sua
morte desereret. Quanta est enim vita hominis etiam
H si senescat? Aut cum sibi homines optant senectutem,
quid aliud optaot nisi longam infirmitatem? Sic & ho-
nores huius seculi, quid sunt nisi risus † & inanitas &
†typhus. ruinæ periculum? Quia sic scriptura sancta dicit, Om-
Esaia.40. nis caro fœnum, & claritas homiois vt flos fœni. Fœnū
aruit, flos decidit, verbum autem domini manet io æ-
ternum. Ideo qui veram requiem & veram fœlicitatem
desiderat, debet tollere spem suam de rebus mortali-
bus & prætereuotibus, & eam collocare in verbo do-
mioi, vt hærens ei quod manet io æteroum, etiam ipse
cum illo maneat in æternum. Suot etiam homines qui
nec diuites esse quærunt, oec ad vanas honorum pom-
pas ambiunt perueoire, sed gaudere & requiescere vo-
luot in popinis & in fornicatiooibus & in theatris at-
que spectaculis ougacitatis, quæ io magois ciuitatibus
gratis habentur. Sed sic etiam ipsi aut consumuot per
luxuriam paupertatem suam, & ab egestate postea in
furta & effracturas, & aliquando etiam io latrocioia
prosiliunt, & subito multis & magnis timoribus impleo
tur: & qui io popina pauloante cantabant, iam planctus
†Studiis. carceris somniant. Stadiis † autem spectaculorum fiuot
I dæmonibus similes, clamoribus suis incitando homi-
nes, vt seinuicem cædant, secúmque habeaot cooten-
tiosa certamina qui se non læserunt, dum placere insa-
no populo cupiunt: quos si animaduerterint esse con-
cordes, tunc eos oderunt & persequuntur, & tanquam
collusores vt fustibus verbereotur exclamant, & hanc
iniquitatem facere etiam viodicem ioiquitatum iudi-
cem coguot, Si autem horreodas aduersus inuicem ioi-
micicias eos exercere cogoouerint, siue sint qui appel-
leotur scenici & thymelici, siue aurigæ, siue venato-
res, quos miseros ooo solum homioes cum homioibus,
sed etiam homines cum bestiis io certameo pugnamq;
committunt: quo maiore aduersus inuicem discordia
furere senserint, eo magis amant & delectantur, & in-
citant fauent, & faueotes incitant, plus aduersus seipsos
insanientes ipsi spectatores alter pro altero, quàm illi
quorum iosaniam insani prouocant, & insaniendo spe
ctare desideraot. Quo modo ergo saoitatem pacis te-
nere animus potest, qui discordus & certaminibus pa-
scitur? Qualis enim cibus sumitur, talis valitudo coose-
quitur. Postremo quanuis insana gaudia nō siot gaudia,
tameo qualiacunque sint, & quantumlibet delectent, ia-
ctantia diuitiarum, & tumor hooorum, & vorago po-
pinarum, & bella theatricorum, & immundicia forni- K
cationum, & prurigo thermarū, aufert omoia ista vna
febricula, & adhuc viueotibus totam falsam beatitudi-
nem subtrahit: remanet inaois & saucia conscientia,
dominum sensura iudicem, quem noluit habere custo-
dem, & ioentura asperum dominum quem dulcem
patrem quærere & amare cootempsit. Tu autem quia
veram requiem quæ post hanc vitam Christiaois pro-
mittitur quæris, etiam hic eam inter amarissimas vitæ
huius molestias, suauem iocuodamq; gustabis, si eius qui
eam promisit præcepta dilexeris. Cito enim seoties
dulciores esse iusticiæ fructus, quàm ioiquitatis, & ve-
rius atque iocuodius gaudere hominem de bona coo-
scientia ioter molestias, quàm de mala iotér delicias,
quia oon sic venisti cooiungi Ecclesiæ dei, vt ex ea tem
poralem aliquam vtilitatem requiras. Suot enim *Qui vere*
qui propterea voluot esse Christiani, vt aut promere- *Christiani.*
aotur homioes à quibus temporalia commoda expe- *Cap.XVII.*
ctant, aut quia offeodere noluot quos timent. Sed isti *Matth.3.*
reprobi suot, & si ad tempus eos portat Ecclesia, sicut
area vsque ad tempus ventilarionis paleam sustinet: si
non se correxerint, & propter futuram sempiternam L
requiem Christiani esse cœperint, in fine separabun-
tur. Nec sibi blandiantur quòd in area possunt esse cum
frumento dei, quia in horreo cum illo noo eruot, sed
igni debito destinabuntur. Sunt etiam alij meliore qui-
dem spe, sed tameo non minore periculo, qui iam de-
um timent, & non irrident Christianum nomeo, oec
simulato corde intraot Ecclesiam dei, sed in ista vita
expectant fœlicitatem, vt fœliciores sint in rebus terre-
ois, quàm illi qui non colunt dominum †, Ideoq; cum *†deum.*
viderint quosdam sceleratos & impios ista seculi pro-
speritate pollere & excellere, se autem vel minus ha-
bere ista vel amittere, perturbantur tanquam sine cau-
sa dominum colant, & facile à fide deficiunt. Qui au-
tem propter beatitudinem sempiteroam & perpetuam
requiem, quæ post hanc vitam sanctis futura promit-
titur, vult fieri Christianus, vt ooo eat in ignem æter-
num cum diabolo, sed in regoum æteroum iotret cum *Matth.25.*
Christo, vere ipse Christianus est: cautus io omni teo-
tatione, oe prosperis rebus corrumpatur, & ne franga-
tur aduersis, & io abundantia booorum terrenorum M
modestus & temperans, & io tribulatiooibus fortis &
patiens. Qui etiam proficiendo perueniet ad talem a-
oimum, vt plus amet dominum quàm timeat gehen-
oam: vt etiam si dicat illi deus, vtere deliciis carnalibus
sempiternis, & quaotum potes pecca, oec morieris, nec
io gehenoam mitteris, sed mecum tantummodo noo
eris: exhorrescat, & omoino non peccet, non iam vt in
illud quod timebat oon incidat, se oe illum quem sic
amat offendat: io quo vna est requies, quam oculus nō *1.Cor.2.*
vidit, nec auris audiuit, nec io cor hominis ascendit,
quam præparaoit deus diligentibus se. De qua recte si-
goificat scriptura, & oō tacet, quòd ab initio mundi ex *Gen.1.& 2.*
quo fecit deus cœlum & terrā & omnia quæ in eis sunt,
sex diebus operatus est, & septimo die requieuit, Poterat
enim omnipotens & vno momento temporis omnia
facere: non autem laborauerat vt requiesceret, quando
dixit & facta sunt, maodauit & creata suot: sed vt signi- *Psal.148.*
ficaret, quia post sex ætates muodi huius, septima ætate
taoquam septimo die requieturus est in sanctis suis: quia
ipsi in illo requiesceot post omnia bona opera in qui-
bus ei seruieruot, quæ ipse in illis operatur qui vocat &
præcipit, & delicta præterita dimittit & iustificat eum
qui prius erat impius. Sicut autem cum illi ex dono eius
bene

A bene operantur rectè dicitur ipse operari: sic cum illi requiescunt, rectè dicitur ipse requiescere, Nam quod ad ipsum attinet, pausationem non quęrit, qui laborem nõ sentit. Fecit autem omnia per verbum suum, & verbum eius ipse Christus, in quo requiescũt angeli, & omnes cœlestes mundissimi spiritus in sancto silẽtio. Homo autem peccato lapsus perdidit requiem quam habebat in eius diuinitate, & recepit eam in eius humanitate: ideoque opportuno tempore, quo ipse sciebat oportere fieri, homo factus & de fœmina natus est. A carne quippe contaminari non poterat, ipse carnem potius mundaturus. Ipsum etiam antiqui sancti venturum in reuelatione spiritus cognouerunt & prophetauerunt: & sic salui facti sunt credendo quia veniet, sicut nos salui efficimur credendo quia venit: vt diligeremus dominum qui sic nos dilexit, vt vnicum filium suum mitteret, qui humanitate †nostrę mortalitatis indutus, & à peccatoribus & pro peccatoribus moreretur. Iam enim olim ab ineuntibus seculis mysterij huius altitudo præfigurari prænunciarique non cessat.

† humilitate.

Cur ita cõdit⁹ homo. Ca. XVIII.

Quoniam deus omnipotens, & bonus & iustus & misericors: qui fecit omnia bona, siue magna siue parua, siue summa siue infima: siue quæ videntur, sicuti sunt B cœlum & terra & mare, & in cœlo sol & luna, & cætera sydera: in terra autem & mari arbores & frutices & animalia suæ cuiusque naturæ, & omnia corpora vel cœlestia vel terrestria: siue quæ non videntur, sicuti sunt spiritus quibus corpora vegetantur & viuificantur. Fecit & hominem ad imaginem suam: vt quẽadmodum ipse per omnipotẽtiam suam præest vniuersæ creaturæ, sic homo per intelligẽtiam qua etiam creatorem suum cognoscit & colit, præesset omnibus terrenis animalibus. Fecit illi etiam adiutorium fœminam: non ad carnalem concupiscentiam, quandoquidem nec corruptibilia corpora tunc habebant antequam eos mortalitas inuaderet pœna peccati: sed vt haberet & vir gloriam de fœmina, cum ei præiret ad dominum†: seq; illi præberet imitandum in sanctitate atque pietate, sicut ipse esset gloria dei, cum eius sapientiam sequeretur. Itaque constituit eos in quodam loco perpetuæ beatitudinis, quem appellat scriptura paradisum, præceptumq; illis dedit, quod si non transgrederentur, in illa semper im-C mortalitatis beatitudine permanerent, si autem transgrederentur, supplicia mortalitatis expenderent. Præsciebat autem deus eos transgressuros, sed tamen quia conditor est & effector omnis boni, magis eos fecit, quando fecit & bestias, vt impleret terram bonis terrenis. Et vtiq; melior est homo etiam peccator quàm bestia. Et præceptum quod non erant seruaturi, magis dedit vt essent inexcusabiles, cum in eos vindicare cœpisset, Quicquid †enim homo fecerit, [laudabilem in suis sanctis inuenit deum: si rectè egerit,] laudabilẽ inuenit per iusticiam præmiorũ: si peccauerit, [laudabilem inuenit per iusticiam suppliciorũ: si peccata confessus ad rectè viuendũ redierit,] laudabilẽ inuenit per misericordiam indulgentiarũ. Cur ergo non faceret deus hominem, quãuis eum peccaturum prænosceret, cum & stãtem coronaret, & cadentem ordinaret, & surgentẽ adiuuaret, semper & vbiq; ipse gloriosus bonitate, iusticia, clemẽtia? maxime quia & illud præsciebat, de propagine mortalitatis eius futuros sanctos, qui nõ sibi quærerent, sed creatori suo gloriam darent, & eum colendo ab omni corruptione liberati, cũ angelis sanctis viuere semper, & beate viuere mererẽtur? Qui enim hominibus dedit liberũ arbitrium, vt nõ seruili necessitate, sed

† al. deum.

† al. Quicquid enim homo fecerit, laudabilẽ inuenit deũ p iusticiã pmiorũ: si peccauerit, laudabilem inuenit deũ p misericordiã indulgẽtiarũ.

ingenua volũtate deum colerent, dedit etiam angelis, D Et ideo nec angelus, qui cum spiritibus aliis satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiam dei, & diabolus factus est, aliquid nocuit deo, sed sibi. Nouit enim deus ordinare descrẽtes se animas, & ex earum iusta miseria inferiores partes creaturæ suæ, conuenientissimis & cõgruentissimis legibus admirandæ dispẽsationis ornare. Itaque nec diabolus aliquid deo nocuit, quia vel ipse lapsus est, vel hominem seduxit ad mortẽ: Nec ipse homo in aliquo minuit veritatem aut potestatem aut beatitudinem conditoris sui, quia coniugi suæ seductæ à diabolo, ad id quod deus prohibuerat, propria volũtate cõsensit: iustissimis enim dei legibus omnes damnati sunt deo glorioso per æquitatem vindictæ, ipsi ignominiosi per turpitudinẽ pœnæ: vt & homo à suo creatore auersus victus diabolo subderetur, & diabolus homini ad creatorem suum conuerso vincendus proponeretur, vt quicunque diabolo vsque in finem consentirẽt, cum illo irent in æterna supplicia: quicunq; autem humiliarent se deo, & per eius gratiam diabolum vin-E cerent, æterna præmia mererentur. Neque hoc nos mouere debet, quia multi diabolo consentiunt, & pauci dominum† sequuntur: quia & frumentum in comparatione palearum valde pauciorem habet numerum. Sed sicut agricola nouit quid faciat de ingenti aceruo paleæ, sic nihil est deo multitudo peccatorum, qui nouit quid de illis agat, vt administratio regni eius ex nulla parte turbetur [atque turpetur]. Nec ideo putãdus est vicisse diabolus, quia secum plures, cum quibus à paucis vinceretur attraxit. Duæ itaque ciuitates, vna iniquorũ, altera sanctorum, ab initio generis humani vsque in finem seculi perducũtur, nunc permixtæ corporibus, sed voluntatibus separatæ, in die iudicij vero etiam corpore separandæ. Omnes enim homines amantes superbiã & temporalem dominationem, cum vano typho & põpa arrogantiæ, omnesq; spiritus qui talia diligũt, & gloriam suam subiectione hominũ quærunt, simul vna societate deuincti sunt: sed & si sæpe aduersum se pro his rebus dimicant, pari tamen pondere cupiditatis in eãdem profunditatem præcipitantur, & sibi morũ & meritorũ similitudine coniunguntur. Et rursus omnes homines & omnes spiritus humiliter dei gloriam quærẽtes, non suam, & eum pietate sectantes, ad vnam pertinent societatem: & tamẽ deus misericordissimus, & su-F per impios †homines patiens est, & præbet eis pœnitentiæ atq; correctionis locum. Nam & quòd omnes diluuio deleuit, excepto vno iusto cum suis, quos in arca seruari voluit, nouerat quidem quòd nõ se correcturi essent, verum etiam tum, per centum enim annos arca fabricata est, prædicabatur vtique eis ira dei vẽtura super eos, vt si conuerterẽtur ad dominum, parceret eis: sicut pepercit postea Niniue ciuitati agenti pœnitentiam, cũ ei per prophetam futurum interitum prænunciasset. Hoc autem facit deus etiam illis quos nouit in malicia perseueraturos, dans pœnitẽdi spacium, vt nostram patiẽtiam exerceat & informet exemplo suo: quo nouerimus quãtum nos oporteat tolerabiliter malos sustinere, cum ignoremus quales postea futuri sint, quando ille parcit & sinit eos viuere, quem nihil futurorum latet. Prænunciabatur tamen etiam diluuij sacramẽto, quòd per lignum iusti liberati sunt, futura Ecclesia, quam rex eius & de⁹ Christus mysterio suæ crucis ab huius seculi submersione suspendit. Neque enim deus ignorabat quòd etiam ex illis qui fuerant in arca seruati, nascituri erant mali, qui faciem terrę iniquitatibus implerent, sed tamẽ & exemplum

Iudæ. 1. 2. Petr. c. 14

Gene. 3.

Quod Ecclesia figurata in veteri testamento, semper pauciori numero cõtra diabolũ vicerit. Cap. XIX.

† al. deum.

† al. omnes.

Gene. 7.

Ionæ. 3.

G & exemplum futuri iudicij dedit, & sanctorum liberationem ligni mysterio prænunciauit. Nam & post hæc non cessauit repullulare malicia per superbiam & libidines & illicitas impietates, cũ homines deserto creatore suo, non solum ad creaturam quam deus condidit lapsi sunt, vt pro deo colerẽt quod fecit deus: sed etiam ad opera manuum hominum, & ad fabrorum artificia curuauerunt animas suas, vbi de illis turpius diabolus & dæmonia triumpharent: quæ se in talibus figmentis adorari venerariq; lætãtur, dum errores suos humanis erroribus pascunt. Neque tunc sanè defuerunt iusti qui dominum pie quærerent, & superbiam diaboli vincerent, ciues illius sanctæ ciuitatis, quos regis sui Christi ventura humilitas per spiritum reuelata saoauit. Ex quibus Abrahã pius & fidelis dei seruus electus est, cui demonstraretur sacramentum filij dei, vt propter imitationem fidei, omnes fideles omnium gentium, filij eius futuri dicerentur. *Gene.22.* Ex illo natus est populus, à quo vnus deus verus coleretur, qui fecit cœlum & terram, Cũ cæteræ autem gentes simulacris & dæmonijs seruirent, in eo planè populo multo euidentius futura Ecclesia figurata est, Erat enim ibi multitudo carnalis, quæ propter

H visibilia beneficia colebat dominum. Erant autem ibi pauci futuram requiem cogitãtes, & cœlestem patriam requirentes, quibus prophetando reuelabatur futura humilitas dei regis & domini nostri Iesu Christi, vt per eam fidem ab omni superbia & tumore sanarẽtur. Horum sanctorum qui præcesserunt tempore natiuitatem domini, non solum sermo, sed etiam vita & coniugia & filij & facta, Propheta fuit huius temporis, quo per fidem passionis Christi ex geotibus congregatur Ecclesia: per illos sanctos Patriarchas & Prophetas carnali populo Israël, qui postea etiam Iudæi appellati sunt, & visibilia beneficia ministrabantur, quæ carnaliter à domino desiderabant, & coërcitiones pœnarum corporalium quibus pro tempore terrerentur, sicut eorum duriciæ congruebat. Et in his tameo omnibus mysteria spiritalia significabantur, quæ ad Christum & Ecclesiam pertinerent: cuius Ecclesiæ membra erant etiam illi sancti, quãuis in hac vita fuerint antequam secundum carnem Christus dominus nasceretur, Ipse enim vnigenitus dei filius, verbum patris, æquale & coæternum patri, per quod facta sunt omnia, homo propter nos fa-

I ctus est, vt totius Ecclesiæ tanquam totius corporis caput esset: sed velut totus homo dum nascitur, etiam si manum in nascendo præmittat, tamen vniuerso corpori sub capite coniuncta atque compacta est, quemadmodum etiam oonnulli in ipsis Patriarchis ad huius ipsius rei signum manu præmissa nati sunt: ita omnes sancti qui ante domini nostri Iesu Christi natiuitatem in terris fuerunt, quamuis ante nati sunt, tamen vniuerso corpori cuius ille caput est, sub capite cohæ-

Gradus Iudaici populi vsq; ad Hierosolymã Ecclesiæ typum. serunt. Populus ergo ille delatus in Aegyptum, seruiuit regi durissimo: & grauissimis laboribus eruditus, quæsiuit liberatorem deum: & missus est eis vnus de ipso populo sanctus dei seruus Moyses, qui in virtute dei magnis miraculis terrens tunc impiam gentem Aegyptiorum, eduxit inde populum dei per mare rubrum: *Cap.XX.* vbi discedens, aqua viam præbuit transeuntibus, Ae- *Exo.7.et 8.* gyptij autem cum eos persequerentur, redeuntibus in *Exod.14.* se fluctibus demersi, extincti sunt. Ita quemadmodum *Gene.7.* per diluuium aquis terra purgata est à nequicia peccatorum, qui tunc in illa inundatione deleti suot, & iusti euaserunt per lignuoı, Sic ex Aegypto exiens populus dei, per aquas iter inuenit, quibus ipsorum hostes consumpti sunt. Nec ibi defuit ligni sacramẽtum. Nam K

virga percussit Moyses vt illud miraculum fieret. Vtrũ- *Exod.14.* que sigoum est sancti baptismi, per quod fideles in nouam vitam transeunt, peccata vero eorum tãquam inimici delentur atque moriuntur. Apertius autem Christi passio in illo populo figurata est, cum iussi sunt ouẽ occidere & manducare, & de sanguine eius postes suos signare, & hoc celebrare omni anoo, & appellare Pascha domini. Manifestissime quippe propheta de domino Iesu Christo dicit, Quia tãquam ouis ad imoio- *Esa.53.* landum ductus est. Cuius passiooıs & crucis signo in fronte hodie tanquam in poste signandus es, omnesque Christiani sigoantur. Inde per desertum populus ille ductus est per quadraginta annos: accepit etiam le- *Deut.9.* gem digito dei scriptam, quo nomine significatur spiritus sanctus, sicut in Euangelio manifestissime decla- *Lucæ 11.* ratur. Neque enim deus forma corporis definitus est, nec sic in illo membra & digiti cogitandi sunt, quemadmodum videmus in nobis: sed quia per spiritum sanctum dona dei sanctis diuiduntur, vt cum diuersa possint, non tamen discedant à concordia charitatis: in digitis autem maxime apparet quædam diuisio, nec tameo ab vnitate præcisio: siue propterea siue propter L

aliam quamcunque causam spiritus sanctus appellatus est digitus dei, non tamen cum hoc audimus, humani corporis forma cogitanda est. Accepit ergo ille popu- *2.Cor.3.* lus legem digito dei scriptam in tabulis sanè lapideis, ad significandam duriciã cordis illorum quòd † legem *†qui* non erant impleturi. Corporalia quippe dona desiderantes à domino, magis carnali timore quàm spiritali charitate tenebantur: legem autem noo implet nisi cha- *Rom.13.* ritas. Ideo multis sacramentis visibilibus onerati sunt, quo seruili iugo premerentur, in obseruationibus ciborum & in sacrificiis aoimalium, & in alijs innumerabilibus, quæ tameo signa erant rerum spiritalium, ad dominum Iesum Christum, & ad Ecclesiam pertinẽtium: quæ tunc à paucis sanctis & intelligebãtur ad fructum salutis, & obseruabantur ad congruentiam temporis, à multitudioe vero carnalium tantũmodo obseruabantur, non intelligebantur. Per multa itaq; & varia signa rerum futurarum, quas longum est omnes cõmemorare, & eas nunc in Ecclesia videmus impleri, perductus est ille populus ad terram promissionis, vbi temporaliter carnaliterq; regnaret pro modo desiderij sui, quod M

tamen regnum terrenum regni spiritalis imaginẽ gessit. Ibi Hierusalẽ condita est famosissima ciuitas dei, seruiens in signo liberæ ciuitatis, quæ cœlestis Hierusalem *Galat.4.* dicitur, quod verbũ est Hebræũ, & interpretatur visio pacis, Cuius ciues sunt omnes sanctificati homines, qui fuerunt & qui sunt, & qui futuri sunt, & omnes sanctificati spiritus etiam quicũque in excelsis cœlorum partibus pia deuotione obtemperant deo, nec imitantur impiam diaboli superbiam & angelorũ eius. Huius ciuitatis rex est dominus Iesus Christus verbum dei, quo reguntur summi angeli, & verbum hominem assumẽs vt eo regerentur & homines, qui simul omnes cum illo in æterna pace regnabunt. Ad huius regis præfigurationem io illo terreno regno populi Israël maxime eminuit rex Dauid, de cuius semine secundum carnem *Rom.9.* venit & verissimus rex noster dominus deus Christus, *Captiuitas* qui est super omnia deus benedictus in secula. Multa *Babylonica & in ea* in illa terra promissionis gesta sunt in figuram ventu- *gesta quid* ri Christi & Ecclesiæ, quæ in sanctis libris paulatim di- *significent.* scere poteris. Post aliquot tamẽ generationes ostendit alium typum ad rem maxime pertinentem, Nam *Ca.XXI.*

captiuata

A captiuata est illa ciuitas, & multa pars eius ducta in Babyloniam. Sicut autem Hierusalem significat ciuitatem societatemq; sanctorum, sic Babylonia significat ciuitatem
Impiorū. societatemq; iniquorum†, quoniam dicitur interpretari confusio. De quibus duabus ciuitatibus, ab exordio generis humani vsque in finem seculi permixta tēporum varietate concurrentibus, & vltimo iudicio separandis pauloante iam diximus. Illa ergo captiuitas
Hiere.25. & 29. Hierusalem ciuitatis, & ille populus in Babyloniam ductus, ad seruitutem ire iubetur à domino per Hieremiā
1. Esdrae.1. illius temporis Prophetam. Et extiterunt reges Babylo-
Hiere.29. niæ sub quibus illi seruiebant, qui ex eorum occasione commoti quibusdam miraculis, cognoscerent & colerent & coli iuberent vnum verum deum qui condidit vniuersam creaturam. Iussi sunt autem & orare pro eis à quibus captiui tenebantur, & in eorum pace pacē sperare, ad gignendos filios & domos ædificandas, & plātandos ortos & vineas. Post septuaginta autem annos promittitur eis ab illa captiuitate liberatio. Hoc autē totum figurate significat Ecclesiā Christi in omnibus sanctis eius, qui sunt ciues Hierusalem cœlestis, seruituram fuisse sub regibus huius seculi. Dicit enim & Apostoli-
Rom.13. B ca doctrina, vt omnis anima sublimioribus potestatib*
Potestates mandane. subdita sit: & vt reddantur omnibus omnia, cui tributū tributum, cui vectigal vectigal: & cætera quæ saluo dei nostri cultu, constitutionis humanę principibus reddimus: quando & ipse dominus, vt nobis huius sanæ doctrinæ præberet exemplū, pro capite hominis quo erat
Matt.17. indutus, tributum soluere non dedignatus est. Iubētur
Ephe.6. autem etiam serui Christiani & boni fideles dominis suis temporalibus æquanimiter fideliterq; seruire: quos iudicaturi sunt, si vsq; in finem iniquos inuenerint, aut cum quibus æqualiter regnaturi sunt si & illi ad verum dominum conuersi fuerint. Omnibus tamē præcipitur seruire humanis potestatibus atq; terrenis, quousq; post tempus præfinitū, quod significāt septuaginta anni, ab istius seculi confusione tāquam de captiuitate Babyloniæ, sicut Hierusalem liberetur Ecclesia. Ex cuius captiuitatis occasione ipsi etiam terreni reges desertis idolis, pro quibus persequebantur Christianos, vnum verum deum & Christum dominum cognouerunt & colunt, pro quibus Apostolus Paulus iubet orari, etiā cum per-
1.Tim.2. sequerentur Ecclesiam, Sic enim dicit, Obsecro itaque
C primū fieri deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones pro regibus, pro omnibus hominibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, vt securam & tranquillam vitam agamus, cum omni pietate & charitate. Itaque per ipsos data pax est Ecclesiæ: quanuis temporalis tranquillitas temporis ad ædificādas spiritaliter domos, & plātandos ortos & vineas. Nam & te modo per istum sermonē ædificamus atque plātamus. Et hoc fit per totum orbem terrarum cum pace regū Christia-
1.Cor.3. norum, sicut idem dicit Apostolus, Dei agricultura, dei
Hiere.25. & 29. ędificatio estis. Et post annos quidem septuaginta quos mystice prophetauerat Hieremias, vt finem temporum præfiguraret, tamen vt ipsa figura integraretur, facta est in Hierusalem restitutio ædificationis templi dei. Sed quia totum figurate agebatur, non erat firma pax ac libertas reddita Iudæis, Itaque postea à Romanis victi sunt, & tributarij facti. Ex illo sanè tempore ex quo terram promissionis acceperunt, & reges habere cœperūt, ne in aliquo regum suorum completum esse arbitrarētur, quod eis liberator Christus promittebatur, apertius per multas prophetias prophetatus est Christus, non solum ab ipso Dauid in libro Psalmorum, sed etiam à cæteris & magnis & sanctis Prophetis, vsque ad tem- D
pus captiuitatis in Babyloniam, Et in ipsa captiuitate fuerunt Prophetæ, qui venturum dominum Iesum Christum liberatorem omnium prophetarēt: & posteaquam templum transactis septuaginta annis restitutum est, tantas pressuras & calamitates à regibus gentium Iudæi perpessi sunt, vt intelligerent nondum venisse liberatorem quem non spiritaliter liberaturum intelligebant, sed pro liberatione carnali desiderabant.

Peractis ergo quinque ætatibus seculi, quarum pri- *Aetate sexta qualis Christus venerit.*
ma est ab initio generis humani, id est ab Adam, qui primus homo factus est vsque ad Noë, qui fecit arcam in diluuio. Inde secunda est vsque ad Abraham, qui pater dictus omnium quidem gentium, quæ fidem ipsius *Cap. XXII.*
imitarentur, sed tamen ex propagine carnis suæ futu- *Gene.6.*
ri populi Iudæorum: qui ante fidem Christianam gen- *Gene.17.*
tium, vnus inter omnes omnium terrarum populus, vnum verum deū coluit, ex quo populo saluator Christus secundum carnem veniret. Isti enim articuli duarum ætatum eminent in veteribus libris, reliquarum autem trium etiam in Euangelio declarantur, cum carnalis origo domini Iesu Christi commemoratur, *Matt.1.*
Nam tertia est ab Abraham vsque ad Dauid regem, E
Quarta à Dauid vsque ad illam captiuitatem qua populus dei in Babyloniam transmigrauit. Quinta ab illa transmigratione vsque ad aduentum domini nostri Iesu Christi, ex cuius aduentu sexta ætas agitur: vt iam spiritalis gratia quæ paucis tunc Patriarchis & Prophetis nota erat, manifestaretur omnibus gentibus: ne quisquam dominum nisi gratis coleret, non visibilia præmia seruitutis suæ, & præsentis vitæ fœlicitatem, sed solam vitam æternam in qua ipso deo frueretur, ab illo desiderans, vt hac sexta ætate mens humana renouetur ad imaginem dei, sicut sexta die homo fa- *Gene.1.*
ctus est ad imaginem dei. Tunc enim & lex impletur, dum non cupiditate rerum temporalium, sed charitate illius qui præcepit, fiunt quæcunque præcepit. Quis autem non redamare affectet iustissimum & misericordissimum deum, qui prior sic amauit iniustissimos & superbissimos homines, vt propter eos mitteret vnicum filium per quem fecit omnia: qui non sui immutatione sed hominis assumptione homo factus, non solum cum eis viuere, sed etiam pro eis & ab F
eis posset occidi: itaque nouum testamentum hæreditatis sempiternæ manifestans, in quo renouatus homo per gratiam dei ageret nouam vitam, hoc ęst vitam spiritalem, vt vetus ostēderet primum, in quo carnalis populus agens, hominem veterem exceptis paucis intelligentibus Patriarchis & Prophetis, & nonnullis latentibus sanctis, carnaliter viuens, carnalia pręmia desiderabat à domino deo, & in figura spiritalium bonorum accipiebat. Omnia ergo bona terrena contempsit homo factus, dominus Christus, vt contemnenda monstraret: & omnia terrena mala sustinuit quę sustinenda præcipiebat: vt neque in illis quæreretur fœlicitas, neque in istis infœlicitas timeretur. Natus enim de matre, quæ quanuis à viro intacta conceperit, semperq; intacta permanserit, virgo concipiens, virgo pariens, vir- *Matt.1.*
go moriens, tamen fabro desponsata erat, omnem typhum carnalis nobilitatis extinxit. Natus etiam in ciuitate Bethleem, quæ inter omnes Iudææ ciuitates ita *Matt.2.*
erat exigua, vt hodièque esse villa appelletur, noluit quempiam de cuiuspiam terrenæ ciuitatis sublimitate gloriari. Pauper etiam factus est cuius sunt omnia, & per quem creata sunt omnia: ne quisquam cum in eum crederet,

G deret, de terrenis diuitiis auderet extolli. Noluit rex ab
hominibus fieri, quia humilitatis ostendebat viā miseris, quos ab eo superbia separauerat: quanuis sempiternum eius regnū vniuersa creatura testetur. Esuriuit qui
Matt.4. omnes pascit, Sitiuit per quem creatur omnis potus, &
Ioan.4. qui spiritaliter panis est esurientium, fonsq; sitientium.
Matt.26. Ab itinere terrestri fatigatus est, qui seipsum nobis viam fecit in cœlum, Velut obmutuit & obsurduit corā cōuiciantibus, per quem mutus locutus est, & surdus audiuit, Vinctus est qui de infirmitatū vinculis soluit, Flagellatus est qui omnium dolorum flagella de hominū corporib* expulit, Crucifixus est, qui cruciatus nostros finiuit. Mortuus est qui mortuos suscitauit, Sed & resurrexit nunquam moriturus, ne ab illo quisquam sic disceret mortem contemnere, quasi nunquam futurus.

Primordia Ecclesiæ. *Ca. XXIII.* *Act.1.&2.* *Rom.5.* Inde confirmatis discipulis, conuersatus cū eis quadraginta diebus, eisdem spectantibus ascendit in cœlū, & completis à resurrectione quinquaginta dieb*, misit eis spiritū sanctum, promiserat enim: per quem diffusa charitate in cordibus eorum, non solum sine onere, sed etiam cum iucunditate legem possent implere, quæ da-
H ta est Iudæis in decem præceptis, quod appellant decalogum. Quæ rursus ad duo rediguntur, vt diligamus
Deut.6. dominū ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente, & diligamus proximū sicut nosipsos, Nam in his duobus præceptis totam legem Prophetásque pendere ipse
Matt.22. dominus & dixit in Euangelio, & suo manifestauit ex-
Mar.12. emplo. Nā & populus Israël ex die quo primum Pascha
Exod.12. in imagine celebrarunt, ouē occidentes & manducantes, cuius sanguine postes eorum ad salutis tutelam si-
Exo.19. gnati sunt. Ex ipso ergo die quinquagesimus dies im-
Deut.9. pletus est, & legem acceperunt scriptam digito dei, quo
Luc.11. nomine iam diximus significari spiritum sanctum: sicut post domini passionem & resurrectionē, quod est verum Pascha, quinquagesimo die ipse spiritus sanctus discipulis missus est, Non iam lapideis tabulis corda dura significans, sed cum essent vnum in locum congre-
Act.2. gati in ipsa Hierusalem, factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur flatus vehemens: & visæ sunt illis linguæ diuisæ quasi ignis, & cœperunt linguis loqui, ita vt omnes qui ad illos venerant, suam linguam agnosceret quisque. Ad illam enim ciuitatem ex omni terra conueniebant Iudæi quacunque dispersi erant, & diuersas gentium linguas diuersarum didicerant. Dein-
I de cum tota fiducia Christum prædicantes, in eius nomine multa signa faciebant, ita vt quendam mortuum
Act.5. transeūte Petro vmbra eius tetigerit & resurrexerit: Sed cum viderent Iudæi tanta signa fieri in eius nomine, quem partim per inuidiam, partim per errorem crucifixerunt, alij irritati sunt ad persequendos prædicatores eius Apostolos: alij vero idipsum amplius admirantes, quòd in eius nomine quem velut à se oppressum & victum riserant, tanta miracula fierent, pœnitendo cōuersi crediderunt in eum milia Iudæorum. Non erant illi temporalia beneficia terrenumq; regnum desiderātes à deo, nec promissum regem Christum carnaliter expectantes, sed immortaliter intelligentes, & diligentes eum qui pro ipsis ab ipsis tanta mortaliter pertulit, & eis vsq; ad sui sanguinis [effusionem] peccata donauit, & immortalitatem [à se] sperandam & desiderandā exemplo suæ resurrectionis ostendit, Itaq; iam veteris hominis terrena desideria mortificantes, & spiritalis vitæ nouitate flagrantes, sicut præceperat in Euangelio dominus, vendebant omnia quę habebāt, & precia rerum
Act.2.et 4. suarum ante pedes Apostolorum ponebant, vt ipsi distribuerent vnicuique sicut cuique opus erat: viuentesq; K
in Christiana dilectione concorditer, non dicebant aliquid suum, sed erāt illis omnia communia, & anima & cor vnum in domino. Deinde etiā ipsi à Iudæis carnalibus ciuibus carnis suæ persecutionem passi atq; dispersi sunt, vt latius Christus eorum dispersione prædicaretur, & imitarentur etiam ipsi patiētiam domini sui: quia qui ante eos mansuetus passus fuerat, māsuefactos pro se pati iubebat. Ex ipsis sanctorū persecutoribus fuerat etiam Apostolus Paulus, & in Christianos maxime *Act.8.*
sæuiebat: sed postea credens & Apostolus factus, missus est vt gentibus Euangelium prædicaret, grauiora perpessus pro nomine Christi quàm fecerat contra nomē Christi, Ecclesias autem constituens per omnes gentes quà Euangeliū seminabat, impense præcipiebat, vt quoniam ipsi ex idolorum cultu veniētes, & ad vnum dominum colendum rudes, non facile poterāt rebus suis venditis & distributis seruire deo, oblationes facerent in pauperes sanctorum qui erant in Ecclesiis Iudæę qui Christo crediderant: ita illos tanquam milites, illos autem tanquā stipendiarios prouinciales Apostolica do- *Psal.117.*
ctrina constituit: inserens eis Christum velut lapidem *Ephe.2.*
angularem, sicut per Prophetam prænunciatus erat: in L
quo ambo quasi parietes de diuerso veniētes, de Iudæis videlicet atque gentibus, germana charitate copularentur, Sed postea grauiores & crebriores persecutiones ex incredulis gentibus aduersus Christi Ecclesiam surrexerunt, & implebatur in dies singulos verbum domini prædicentis, Ecce ego mitto vos velut oues in me- *Matt.10.*
dio luporum. Sed illa vitis quę per orbem terrarum, *Persecutio*
sicut de illa prophetatum & ab ipso domino prænun- *& hæreses,*
ciatum erat, fructuosos palmites diffundebat, tanto pul *& iudicij*
lulabat amplius, quanto teneriore† martyrum sanguine *expectatio.*
rigabatur. Quibus per omnes terras innumerabiliter *Ca. XXIIII*
pro fidei veritate morientibus, etiam ipsa persequentia *† vberiore.*
regna cesserunt, & ad Christum cognoscendum atque venerandum fracta superbiæ ceruice cōuersa sunt.
Oportebat autem vt eadem vitis, sicut à domino iden- *Ioan.15.*
tidem prædictum erat, putaretur, & ex ea præciderentur infructuosa sarmenta, quibus hæreses & schismata per loca facta sunt, sub Christi nomine, non ipsius gloriam sed suam quærentium, per quorum aduersitates magis magísque exerceretur Ecclesia, & probaretur atque illustraretur & doctrina eius & patientia. Omnia
ergo hæc, sicut tanto ante prædicta legimus, sic & fa- M
cta cognoscimus: & quemadmodum primi Christiani, quia nondum ista prouenisse videbantur, miraculis mouebantur vt crederent: sic nos quia omnia ista ita completa sunt, sicut in eis libris legimus, qui longe antequam hęc implerentur conscripti sunt, vbi omnia futura dicebantur, & præsentia iam videntur, ædificamur ad fidem, vt etiam illa quæ restant sustinentes & perseuerantes in domino, sine dubitatione ventura credamus. Sic quidem adhuc tribulationes futuræ in eisdem scripturis leguntur, & ipse vltimus iudicij dies, vbi omnes ciues ambarum ciuitatum receptis corporibus surrecturi sunt, & rationē vitæ suæ ante tribunal Christi iudicis reddituri. Veniet enim etiam in *Rom.14.*
claritate potestatis, qui prius in humilitate humanita- *2.Cor.5.*
tis venire dignatus est, & omnes pios ab impiis segregabit: non tantum eis qui in eum credere omnino no- *Matt.25.*
luerunt, sed etiam eis qui frustra & infructuose crediderunt in eum: illis daturus regnum secum æternum, illis autem pœnam æternam cum diabolo. Sed sicut nullum gaudium rerum temporaliū ex aliqua parte si-
mile

A mile poteſt inueniri gaudio vitæ æternę, quã ſancti accepturi ſunt: ita nullus cruciatus pœnarum temporaliũ poteſt ſempiternis iniquorum crucianbus comparari.

Exhortatio ad conſtantiã in fide. Cap. 25. Itaq; frater confirma teipſum in eius nomine atque adiutorio cui credis, aduerſus linguas eorum qui fidem noſtram irrident, de quibus diabolus ſeductoria verba loquitur, maxime volẽs irridere fidem reſurrectionis. Sed ex teipſo crede futurũ te eſſe cum fueris†, quando cum ante non fueris, nunc eſſe te vides. Vbi enim erat iſta moles corporis tui, & iſta forma mẽbrorumq; compago ante paucos annos (priuſquã natus, vel etiã) priuſquam in matris vtero cõceptus eſſes? Vbi erat hæc moles & hæc ſtatura corporis tui? Nõnne de occultis huius creaturæ ſecretis, domino deo inuiſibiliter formãte, proceſsit in lucẽ, certisq; ætatum incremẽtis in iſtam magnitudinẽ formamq; ſurrexit? Nũquid ergo difficilius eſt deo, qui etiam aggeres nubiũ ex occulto in momento contrahit, & cõtegit cœlum in ictu tẽporis, reddere iſtam quãtitatem corporis tui ſicut erat, qui eã facere potuit cum non erat? Crede ergo fortiter & incõcuſſe, quia omnia quæ vidẽtur quaſi pereundo humanis

† fueris.

B oculis ſubtrahi, ſalua & integra ſunt omnipotẽtiæ dei, qui ea cum voluerit, ſine vlla mora & difficultate reparabit, ea duntaxat quæ iuſticia eius reparanda eſſe iudicat: vt in his corporibus reddant homines factorũ ſuorum rationem, in quibus ea fecerunt: & in his mereantur, aut cõmutationem cœleſtis incorruptionis pro meritis pietatis, aut corruptibilem corporis conditionem pro meritis iniquitatis, nõ quæ morte ſoluatur, ſed quæ materiam ſempiternis dolorib⁹ præbeat. Fuge ergo per immobilem fidem ad mores bonos. Fuge frater illa tormenta, vbi nec tortores deficiunt, nec torti moriuntur, quibus ſine fine mors eſt, non poſſe in cruciatibus mori: & exardeſce amore, atque deſiderio ſempiternæ vitæ ſanctorum, vbi nec operoſa erit actio, nec requies deſidioſa: laus erit dei ſine faſtidio, ſine defectu: nullum in animo tædium, nullus labor in corpore, nulla indigentia, nec tua cui ſubueniri deſideres, nec proximi cui ſubuenire feſtines. Omnes delicię deus erit, & ſocietas ſanctæ ciuitatis in illo & de illo ſapienter beateq; viuentis, *Matt. 22.* Efficiemur enim, ſicut ab illo promiſſum ſperamus & expectamus, æquales angelis dei, & cum eis pariter illa *1. Cor. 5.* trinitate perfruemur iam per ſpeciem, in qua nunc per

C fidem ambulamus. Credimus enim quod nõ videmus, vt ipſis meritis fidei etiam videre quod credimus & inhærere mereamur: vt æqualitatem patris & filij & ſpiritus ſancti, & ipſius trinitatis vnitatem, quo modo ſunt hęc tria vnus deus, non iam verbis fidei & ſtrepentibus ſyllabis perſonemus, ſed contemplatione puriſsima & ardentiſsima in illo ſilentio ſorbeamur. Hæc tene fixa in corde tuo, & inuoca dominum cui credis, vt tueatur te aduerſus tentationes diaboli: & eſto cautus, ne tibi aliunde hoſtis ille ſubrepat, qui ad ſolacium maleuolentiſsimum damnationis ſuæ, cum quibus damnetur inquirit. Non enim per eos ſolos qui Chriſtianum nomẽ oderunt, & dolent eo homine occupatum eſſe orbem terrarum, & adhuc ſimulachris & dæmoniorum curioſitatibus ſeruire deſiderant, audet ille tentare Chriſtianos: ſed etiam per eos quos pauloante commemorauimus, de vnitate Eccleſiæ, velut putata vite præciſos, qui hęretici vel ſchiſmatici dicuntur, conatur etiã id quidẽ interdũ. Sed tamẽ id etiam aliquãdo conatur & per Iudæos tentare atq; ſeducere. Sed maxime cauendum eſt, ne per homines qui ſunt in ipſa catholica Eccleſia, quos velut paleam vſq; ad tempus ventilationis ſuæ ſuſtinet, vnuſquiſq; tentetur & decipiatur. Propterea enim deus D patiẽs eſt in illos, vt & ſuorum electorum fidem atque prudentiam per illorũ peruerſitatem exercendo cõfirmet. Et quia de numero eorum multi proficiunt, & ad placendũ deo, miſerati animas ſuas, magno impetu cõuertuntur. Non enim omnes ſibi per patiẽtiam dei theſaurizant iram in die iræ iuſti iudicij eius, ſed multos *Roma. 2.* eadem omnipotentis patientia perducit ad ſaluberrimum pœnitẽtiæ dolorem. Quod donec fiat, exercetur per eos illorum qui iam rectã viam tenent, nõ ſolum tolerãtia, ſed etiam miſericordia. Multos ergo viſurus es ebrioſos, auaros, fraudatores, aleatores, adulteros, fornicatores, remedia ſacrilega ſibi allegantes, præcantatoribus & Mathematicis, vel quarũlibet impiarum artium diuinatoribus deditos. Animaduerſurus etiam quòd illæ turbæ impleant Eccleſias per dies feſtos Chriſtianorum, quę implent & theatra per dies ſolennes Paganorum, & hęc videndo ad imitandum tentaberis. Et quid dicam, videbis quòd etiam nunc iam vtique noſti: non enim neſcis multos qui appellãtur Chriſtiani hæc omnia mala operari, quæ breuiter commemoraui. Et aliquando fortaſſe grauiora facere homines nõ ignoras, E quos noſti appellari Chriſtianos. Sed ſi hoc animo veniſti vt quaſi ſecurus talia facias, multum erras: nec tibi proderit nomẽ Chriſti cum cœperit ille ſeueriſsime iudicare, qui prius dignatus eſt miſericordiſsime ſubuenire. Prædixit enim iſta & ait in Euangelio, Non om- *Matt. 7.* nis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum cœlorum, ſed is qui facit voluntatem patris mei. Multi dicent mihi in illa die, Domine domine, in nomine *Luc. 13.* tuo manducauimus & bibimus. Omnibus ergo qui in talibus operibus perſeuerãt, damnatio finis eſt. Cum ergo videris multos, non ſolum hæc facere, ſed etiam defendere atque ſuadere, tene te ad legem dei, & non ſequaris præuaricatores eius. Non enim ſecundum illorum ſenſum, ſed ſecundum illius veritatem iudicaberis. Coniungere bonis, quos vides amare tecum regem tuum. Multos enim inuenturus es, ſi & tu talis eſſe cœperis. Nam ſi in ſpectaculis cum illis eſſe cupiebas, & eis inhærere qui tecum vel aurigam, vel venatorem, vel aliquem hiſtrionem ſimul amabant: quanto magis te delectare debet eorum coniunctio qui tecum amant dominum, de quo nunquam erubeſcet amator eius, quia non ſolum ipſe non poteſt vinci, ſed etiam di- F lectores ſuos reddet inuictos. Nec tamen etiam in ipſis bonis qui te, vel præcedunt vel comitantur ad dominum, ſpem tuam collocare debes: quia nec in teipſo debes quantumcunque profeceris, ſed in illo qui eos & te iuſtificando tales facit. Securus es enim de deo quòd non mutatur, de homine autem imprudenter ſecurus es†: Sed ſi illos qui nondum iuſti ſunt amare debemus vt ſint, quanto ardentius qui iam ſunt, amandi ſunt? Sed aliud eſt diligere hominẽ, aliud ſpem ponere in homine: tantúmque intereſt, vt illud deus iubeat, *Hiere. 17.* hoc prohibeat. Si autem aliquas, vel inſultationes vel tribulationes pro nomine Chriſti paſſus non defeceris à fide, nec à bona vita† deuiaueris, maiorem mercedem accepturus es. Qui autem in his diabolo ceſſerint, etiam minorem perdunt. Sed humilis eſto deo, vt non *1. Cor. 10.* te permittat tentari vltra vires tuas. *Expoſitio ſignorum. Ca. XXVI.* His dictis interrogandus eſt, an hæc credat, atque obſeruare deſideret. Quod cum reſponderit ſolenniter, vtique ſignandus eſt, & Eccleſiæ more tractandus. De ſacramento ſanè quod accepit, cum ei bene commendatum fuerit, ſignacula quidem rerum diuinarum eſſe viſibilia, ſed

† al. nemo prudenter ſecurus eſt.

† via.

res

G res ipsas inuisibiles io eis hooorari: nec sic habendam
esse illam speciem beoedictione sanctificatam, quẽad-
modum habetur in vsu quolibet: dicẽdum etiam quid
significet & sermo ille quem audiuit, quid in illo cõda-
tur, cuius illa res similitudinẽ gerit. Deiode monendus
est ex hac occasione, vt si quid etiam io scripturis au-
diat quod caroaliter sooei, etiam si oon intelligit, cre-
dat tamen spiritale aliquid significari, quod ad sanctos
mores futuramq; vitam pertineat. Hoc autem breuiter
discet, vt quicquid audierit ex libris canooicis quod ad
dilectiooem æteroitatis & veritatis & sanctitatis, & ad
dilectiooem proximi referre ooo possit, figurate dictũ
vel gestum esse credat, atque ita conetur intelligere, vt
ad illam geminam referat dilectionẽ, Ita sanè vt pro-
ximum oon carnaliter intelligat, sed omnẽ qui cum eo
in illa sancta ciuitate potest esse, siue iam, siue ooodum
appareat. Et vt de oullius homiois correctione despe-
Ial. iubet. ret, quem patientia dei videt viuere, oon ob aliud, sicut
Rom. 2. Apostolus ait, nisi vt adducatur ad pœnitentiam. Si lõ-
gior tibi videtur iste sermo, quo tanquã præsentem ru-
dem hominem instruxi, licet ea tibi dicere breuius, lon-
H giorem tamen esse debere oõ puto: quanquam multum
interest, quid res ipsa cum agitur mooeat: & quid audi-
torum præsentia, oon solum ferre, sed etiam desiderare
se ostendat. Cũ autem celeritate opus est, vide quàm fa-
cile explicari tota res possit. Fac rursus adesse aliquem,
qui velit esse Christiaous, Ergo & interrogatum illud
quod superior respondisse, quia & si hoc oõ respondet,
hoc eum respõdere debuisse dicendum est. Deniq; hoc
modo & cætera cootexenda, Vere frater, illa magna &
vera beatitudo est, quę in futuro seculo sanctis promit-
titur. Omnia vero visibilia trãseunt, & omois huius se-
culi pompa & delicię & curiositas interibuot, & secum
ad interitum trahuot amatores suos. A quo interitu,
hoc est, pœnis sempiternis deus misericors volens ho-
mines liberare, si sibiipsis ooo siot inimici, & ooo resi-
stant misericordiæ creatoris sui, misit vnigeoitum filiũ
suum: hoc est, verhum suum æquale sibi, per quod cõdi-
dit omnia: & manens quidem io diuinitate sua, & non
recedens à patre, oec io aliquo mutatus, assumeodo ta-
men hominem, & in carne mortali hominibus appa-
Rom. 5. rẽdo venit ad homioes, vt quemadmodum per vnum
hominem qui primus factus est, id est Adam, mors in-
I trauit io geous humanũ, quia consensit mulieri suæ se-
ductæ à diabolo, vt præceptum dei trãsgredereotur: sic
per vnum hominem qui etiam deus est dei fili[us], Iesum
Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, creden-
tes in eum omoes io æternam vitam ingrederentur.

Quòd facta ĩ Ecclesia videanĩ in scriptura & futura sciẽda ficut & prædictẽ tia credenda fint. Ca. XXVII.

Omoia enim quæ ounc vides in Ecclesia dei, & sub
Christi oomine per totũ orbem terrarum geri, ante se-
cula iam prædicta sunt, & sicut ea legimus, ita & vide-
mus, & inde ædificamur io fidem. Factum est aliquãdo
diluuium per totam terram, vt peccatores delerentur,
& tameo illi qui euaserunt in arca, sacramentum futu-
ræ Ecclesiæ, demoostrabant, quæ nunc io fluctibus se-
culi natat, & per lignum crucis Christi à submersiooe
liberatur. Prædictus est Abrahæ fideli seruo dei voi ho-
mini, quòd de illo esset populus nasciturus, qui coleret
voum deum inter cæteras gentes quæ idola colebant.
Et omnia quæ illi populo ventura prædicta sunt, sic
eueoerunt vt prædicta sunt. Prophetatus est in illo po-
pulo etiam Christus rex omnium sanctorum & deus,
venturus ex semine ipsius Abraham secũdum carnem
quam assumpsit, vt omnes etiam filij esseot Abrahæ,
qui fidem eius imitarentur, & sic est factum. Natus est
Christus de Maria virgioe, quæ ex illi[us] genere fuit. Præ- K
dictum est per Prophetas quòd in cruce passurus esset
ab eodem populo Iudæorum, de cuius genere secundũ
carnem veniebat, & sic est factum. Prædictum est quod
resurrecturus esset, resurrexit: & secũdum ipsa prædicta
Prophetarum asceodit io cœlum, & discipulis suis spi-
ritum saoctum misit. Prædictum est noo solum à Pro-
phetis, sed etiam ab ipso domioo Iesu Christo, quòd
Ecclesia eius per vniuersum orbem terrarum esset futu-
ra, per sanctorum martyria passionesq; disseminata: &
tunc prædictum quando adhuc oomeo eius & latebat
geotes, & vbi notum erat irridebatur: & tamen in vir-
tutibus miraculorum eius, siue quæ per se ipse, siue quæ
per seruos suos fecit, dum anouociantur hæc & credũ-
tur, iam videmus quod prædictum est esse completum,
regesq; ipsos terræ, qui antea persequebantur Christia-
nos, iam Christi nomini subiugatos. Prædictum est e-
tiam quòd schismata & hæreses ex eius Ecclesia essent
exituræ, & sub eius nomine per loca vbi possent, suam
noo Christi gloriam quæsituræ, & ista completa sunt.
Nuoqoid ergo illa quæ restant noo sunt ventura? Ma-
nifestum est quia sicut ista prædicta venerunt, sic etiam L
illa veotura sunt: quæcunque tribulationes iustorum
adhuc restant: & iudicij dies qui separabit omoes im-
pios à iustis in resurrectione mortuorum, & nõ solum Matt. 25.
eos qui sunt extra Ecclesiam, sed etiam ipsius Ecclesiæ
paleas, quas oportet vsque ad oouissimam ventilatio- Matt. 3.
nem patientissime sufferat, ad ignem debitum segrega-
bit. Qui autem irrident resurrectiooem, putaotes quòd
caro ista quia putrescit, resurgere non potest, ad pœoas
in ea resurrecturi sunt: & ostendet eis deus, quia qui po
tuit hæc corpora facere antequã essent, potest ea io mo
meoto restituere sicut erant, Omnes autẽ fideles regna-
turi cum Christo, ita resurgent in eodẽ corpore, vt etiã
commutari mereãtur ad iocorruptionem angelicam:
vt fiaot æquales aogelis dei, sicut dominus ipse promi- Matt. 22.
su, & laudent eum sine aliquo defectu, & sine aliquo fa-
stidio, semper viuẽtes io illo & de illo, cum tali gaudio
& beatitudioe, qualis nec dici oec cogitari ab homine
potest. Tu itaque credens ista, caue tẽtationes, quia dia-
bolus quærit qui secum pereant: vt non solum per eos
qui extra Ecclesiam sunt, siue Pagani, siue Iudæi, siue hę-
retici, non te hostis ille seducat, sed etiam quos in ipsa
Ecclesia catholica videris male viuentes, aut immode- M
ratos voluptatib[us] ventris & gutturis, aut impudicos, aut
vaois curiositatib[us] vel illicitis deditos, siue spectaculo-
rum siue remediorum sacrilegorum, aut diuinatiooũ
diabolicarum, siue in pompa & typho auaricię atque su
perbiæ, siue in aliqua vita quã lex damnat & punit, non
eos imiteris: sed potius cooiungaris bonis quos inuẽtu-
rus es facile, si & tu talis fueris, vt simul colatis & diliga
tis domioũ gratis, quia totum præmium oostrum ipse
erit, vt in illa ęterna vita, bonitate eius & pulchritudine
perfruamur. Sed amandus est, nõ sicut aliquid quod vi-
detur oculis, sed sicut amatur sapiẽtia & veritas, & san-
ctitas, & iusticia, & charitas, & siquid aliquid tale dicit,
non quẽadmodum suot ista in hominibus, sed quẽad-
modũ sunt io ipso fonte incorruptibilis & incõmuta-
bilis sapientiæ. Quoscunq; ergo videris hæc amare, illis
cõiungere, vt per Christum qui homo factus est, vt esset 1. Tim. 2.
mediator dei & homiooũ, recõcilieris deo. Homines au
tem peruersos, etiam si iotrẽt parietes Ecclesiæ, ooo eos
arbitreris intraturos in regnũ cœlorũ, quia suo tempo-
re separabũtur, si se in melius oõ cõmutauerint. Homi-
nes ergo bonos imitare, malos tolera, omnes ama, quo-
niam

A niam oescis quid cras futurus sit qui hodie malus est. Nec eorum ames iniusticiam, sed ipsos ideo ama vt apprehendant iusticiam, quia non solum dilectio dei nobis præcepta est, sed etiam dilectio proximi, in quibus duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Quam noo implet oisi qui donum acceperit spiritum sanctũ, patri & filio vtique æqualem: quia ipsa trinitas deus est, in quo dco spes omnis ponenda est. In homine non est poneoda, qualiscunque ille fuerit: Aliud est enim ille à quo iustificamur, [aliud illi cum quibus iustificamur.] Non autem solum per cupiditates diabolus tentat, sed etiam per terrores iosultatiooum & dolorum & ipsius mortis. Quicquid autem homo passus fuerit pro nomine Christi, & pro spe vitę æternæ & permanens tolerauerit, maior ei merces dabitur: quia si cesserit diabolo, cum illo damnabitur: sed opera misericordiæ cum pia humilitate impetrant à domino, vt oon permittat seruos suos tentari plusquam posfint sustioere.

Matt.22. *1.Cor.10.*

FINIS.

CENSVRA.

B *ET sermonis durities, & quædam admixta, quod genus illud de filio voluntate progenito, declarant opus non esse Augustini, sed studiosi cuiuspiam stylum exercentis, qui tamen affectarit videri Augustinus, bis citans commentarios in Genesim, Quin ipse titulus olet fucum, Non tamē indignum lectu. Nec meum iudicium cuiquam obstare volo, quo minus fruatur suo.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS

Episcopi, liber de iocarnatione verbi, qui aliquibus iootulatur, de deitate & incarnarione verbi, ad Ianuarium.

Tres personæ. Cap. I.

SPECIES vero eorum quæ per prædicatiooem Apostolicā manifeste traduotur, istæ suot. Primo, quòd vous est deus qui omnia creauit atq; composuit, quique cũ oihil essent, esse fecit C vniuersa. Deus à prima creatura & coodiˈoone mundi omnium iustorum: deus Adā, Abel, Seth, Enos, Eooch, Noë, Sem, Abraham, Isaac, Iacob, duodecim Patriarcharũ, Moysi & Prophetarum, Et quòd hic deus io nouissimis dieb⁹, sicut per Prophetas suos antè promiserat, misit dominum Iesum Christum, primo quidē vocaturum Israël, secuodo vero etiam gentes post perfidiam populi Israël. Hic deus iustus & boous pater domioi nostri Iesu Christi, legem & Prophetas & Euāgelia ipse dedit, qui & Apostolorum deus est & veteris ac noui testamenti. Tũ deiode quia Iesus Christus ipse qui venit ante omnem creaturam natus ex patre est: qui cum in omni cōditiooe patri ministrasset, per ipsum naoque omnia facta sunt, oouissimis temporibus scipsum exinaniēs homo factus est, incarnatus est cum deus esset, & homo factus, mansit quod erat deus. Corpus assumpsit oostro corpori simile, eo solo differeos, quòd natum ex virgine & spiritu sancto est. Et quoniā hic Iesus Christus oatus & passus est io veritate, & oō per phantasiam † communem hāc mortem vere mortuus est. Vere enim & à mortuis resurrexit, & post resurrectionem conuersatus cum discipulis suis assumptus est. Tum demum natura, honore ac dignitate patri ac filio sociatum tradidit spi D ritum sanctũ. Sanè quòd iste spiritus sanct⁹ vnũquemque sanctorum vel Prophetarum vel Apostolorum iospirauerit, & noo alius spiritus in veteribus, alius vero in his qui io aduentu Christi inspirati suot fuerit, manifeste in Ecclesia prædicatur.

Ioan.1. *† al. Iesum communis hāc morte vere mortuus.*

Anima liberum arbitriũ & origo. Cap. II.

Post hæc iam quòd anima substantiam vitamq; habens propriam, cum ex hoc discesserit muodo pro suis meritis dispēsabitur, siue vitæ æternæ ac beaotudinis † hæreditate potitura, sicut hoc ei sua gesta præstiterint: siue igni æterno ac supplicio mancipaoda, si in hoc mundo eādem scelerum culpam oon deterserit †. Sed & erit tempus resurrectionis mortuorum, cum corpus hoc quod nũc in corruptione semioatur, surget io iocorruptione, & quod seminatur in igoominia, surget io gloria. Est & illud defioitum in Ecclesiastica prędicaoone, omnem animam esse rationalem, liberi arbitrij & voluntatis: esse quoque ei certameo aduersus diabolum & angelos eius, cōtrariasq; virtutes: ex eo ꝙ peccatis eam illi ooerare contēdant, nos vero si rectè consulteq; viuamus, ab huiuscemodi labe nos exuere conemur. Vnde & consequens est intelligere, nō nos necessitaˈo esse subiectos, vt om- E nino etiam si † nolimus, vel booa vel mala agere cogamur. Si enim nostri arbitrij sumus, impugnare nos fortasse possunt aliquæ virtutes ad peccatum, & aliæ iuuare ad salutem, nō tamen oecessitate cogimur, vel rectè agere, vel male: quod fieri arbitrantur hi qui stellarum cursum & motus, causam dicunt humanorũ esse gestorum, ooo solum eorũ quæ extra arbitrij accidunt libertatem, sed eorũ quæ in nostra posita sunt potestate. De anima vero vtrum ex seminis traduce ducatur, ita vt ratio ipsius, vel substanˈoa inserta ipsis corporalibus seminibus habeatur: an vero aliud habeat initium: & hoc ipsum initium si est geoitum, aut oon genitum: vel certè si extrinsecus corpori inditur, oecne, noo satis maoifesta prædicatione distinguitur.

† al. hæreditatem potitura. *† scelerum culpa deterserit.* *1.Cor.15.* *† al. volum⁹.*

De diaboli statu ambigit. Ca. III.

De diabolo quoq; & aogelis eius cōtrariisq; virtuˈobus, Ecclesiastica prędicaˈio docuit, quooiam sint quidem hæc: quæ autē sint, aut quo modo sint, non saris clare disposuit. Apud plurimos tamen ista habetur opinio, ꝙ aogelus fuerit iste diabolus, & apostata effectus, quāplurimos angelorum secum declinare persuaserit, qui & nunc vsque angeli F ipsius ouocupantur.

Mũdi principiũ & finis. Ca. IIII.

Est & præterea illud in Ecclesiastica prædicatione, quòd muodus iste factus sit, & à certo tempore cœperit, & sit pro ipsa sui corruptiooe soluendus. Quid tamen aote hunc mundum fuerit, aut quid postmodũ erit, non iam pro maoifesto multis ionotuit: Non eoim euidens de his Ecclesiastica prædicaˈoone sermo profertur.

Scripturæ sensus arcanus. Ca. V.

Tum demum quòd per spiritũ dei scripturæ conscriptæ sint, & sensum habeāt, ooo eum solum qui in manifesto est, sed & alium quēdam latētem quaoplurimos. Formæ enim sunt hæ quę describuntur sacrameotorum quorundam & diuinarum rerum imagines: de quo totius Ecclesiæ vna seotentia est, esse quidem omoem legem spiritalem, Noo tameo ea quæ spirat lex esse hominibus nota, nisi iis solum quibus gratia spiritus sancti io verbo sapieotiæ ac scientiæ condonatur.

Boni angeli. Cap. VI.

Est etiam illud io Ecclesiastica prædicaˈoooe, esse angelos dei quosdam & virtutes booas, quæ ei ministrāt ad salutem homioum cōsummandam: sed quando isti creati siot, vel quales aut quomodo sint, non satis in maoifesto distinguitur.

Quo modo indagāda veritas. Cap. VII.

Oportet igitur velut elementis ac fuodamentis huiusmodi vti secundum mandatum, quo dicitur, Illuminate vobis luoem scientiæ. Omnis qui cupit seriem quandam,

G quandam, & corpus ex horum omnium ratione perficere, vt manifestis & necessariis assertionibus de singulis quibusq; quid sit in vero rimetur; & vnum, vt diximus, corpus efficiat, exemplis & affirmationibus, vel iis quas in scripturis sacris inuenerit, vel quas consequēter ipsius indagine ac recti tenore repererit.

Filiꝰ absq; initio natꝰ. Cap. VIII.

Nos semper deum patrē nouimus vnigeniti filij sui, ex ipso quidem nati, & quod est ab ipso trahentis, sine vllo tamen initio: non solum eo quod aliquibus temporum spaciis distingui potest, sed ne illo quidem, quod sola apud semetipsam mēs inuenire † solet, & nudo, vt ita dixerim, ītellectu atq; animo suspicari †. Extra omne ergo quod vel dici vel intelligi potest initiū, generatā esse sapientiam credendum est. In hac † ipsa sapientiæ subsistentia, qua † omnis virtus ac deformatio futuræ inerat creaturæ, vel eorum quæ principaliter existunt, vel eorū quæ accidunt consequenter virtute præscientiæ præformata atque disposita. Pro iis ipsis quæ in ipsa sapientia velut descripta ac præfigurata fuerant creaturis, seipsam per Salomonem dicit creatam esse sapientia initiū viarum dei, continens scilicet in semetipsa vniuersæ creaturæ, vel initia, vel rationes, vel species. Quali autē mo-

† contueri. † conspicari. † hac ipsa. † cui. Prouer. 8.

H do intelleximus sapientiam initium viarum dei esse, & quo modo creata esse dicitur, species scilicet in se & rationes totius præformās & cōtinens creaturæ, hoc modo etiā verbum dei eam esse intelligendum est: per hoc quòd ipsa cæteris omnibus, id est vniuersæ creaturæ, mysteriorum & arcanorum rationē, quæ vtique intra dei sapientiam continetur, aperiat: & per hoc verbū dicitur, quia sic arcanorum mentis interpres est. Ioannes in initio Euangelij sui propria definitione deum definiēs, esse verbum dicit, Et deus erat verbum, & hoc erat in initio apud deum. Qui autem dat initium verbo dei vel sapiētiæ dei, intuere ne magis in ipsum ingenitum patrem impietatem suam iactet, cum eum neget semper patrem fuisse, & genuisse verbum, & habuisse sapiētiam in omnibus anterioribus vel temporibus vel seculis, vel si quid illud est quod nominari potest.

Ioan. 1.

Rationes exemplares in verbo. Cap. IX.

Hic ergo filius, etiā omnium quæ sunt, veritas est, & vita, & via. Et rectè: Nam quo modo viuerent quæ facta sunt, nisi ex vita? Vel quo modo veritate constarent ea quæ sunt, nisi ex veritate descēderent? Vel quo modo ratio-

I nales esse possent substātiæ, nisi verbum vel ratio præcederet? Vel quo modo essent sapientes, nisi esset sapientia? Via factum est verbū dei & sapientia, quæ via idcirco dicitur, quòd ad patrē ducit eos qui incedūt per eā. Quæcunq; ergo diximus de sapiētia dei, hæc etiā conuenienter aptabuntur & intelligētur pro eo ꝙ filius dei vita est, & pro eo ꝙ verbū † est, & pro eo quòd veritas est, & pro eo ꝙ via est, & pro eo quòd resurrectio † est: quia hæ omnes appellationes ex operibus eius ac virtutibus nominatæ sunt: & in nulla harū vel leui opinione intelligi corporale aliquid potest, vel quod magnitudinem designare videatur, vel habitum, vel colorem.

† † al. ratio.

Incogitabilis verbi natiuitas. Caput X.

Verum quoniam ij qui apud nos filij hominū vidētur vel cæterorū animalium, semen eorum à quibus seminati sunt, respondent, vel earū in quarum vtero formantur ac nutriuntur, habentes ex his quicquid illud est quod in lucem hanc assumunt ac deferunt processuri: nefandum est & illicitum, deum patrē in generatione vnigeniti filij sui, atque in substantia eius exæquare alicui vel hominū vel aliorum animātium generanti. Sed necesse est exceptum aliquid esse & deo dignū, cuius nulla prorsus comparatio, non in rebus solum, sed ne in cogitatione quidem vel sensu inueniri potest, vt humana cogitatio posit apprehendere, quo modo K ingenitus deus, pater efficitur vnigeniti filij. Est nanque ita æterna ac sempiterna generatio, sicut splendor generatur à luce: Non enim per adoptionem spiritus, filius fit extrinsecus, sed natura filius est. Videamus tamē quo modo hæc quæ dicimus etiā diuinæ scripturæ authoritate muniamus. Ait Apostolus Paulus, vnigenitū filium imaginem esse inuisibilis dei, & primogenitum esse totius creaturæ. Ad Hebræos vero scribens de eo dicit, quia sit splendor gloriæ & figura expressa substantię eius. Inuenimus etiam nihilominus in sapientia quę dicitur Salomonis descriptionem quandam de dei sapiētia, hoc modo scriptam, Vapor est enim, inquit, virtutis dei. Et ait ἀπόῤῥοια, id est emanatio gloriæ omnipotentis purissima. Ideo ergo nihil commaculatum in eam incidere potest. Splendor est enim lucis æternæ & speculum immaculatum operationis dei, & imago bonitatis eius. Sapientiam vero dei dicimus sicut superius diximus, subsistentiam habentem non alibi nisi in eo qui est initium omnium, ex quo nata est. Quæ sapiētia, quia ipse est qui est solus natura filius, idcirco & vnige- L nitus dicitur.

Colos. 1. Hebr. 1. Sap. 7.

Verbū imago patris. Cap. XI.

Videamus sanè quid intelligi debeat etiam de hoc, quòd imago inuisibilis dei dicitur, vt & per hoc aduertamus quo modo deus rectè pater dicitur filij sui. Et consideremus proximo † ex iis quæ cōsuetudine hominum imagines appellari solent. Imago interdum dicitur ea quæ in materia aliqua, id est ligni vel lapidis depingi vel sculpi solet. Interdum imago dicitur eius qui genuit, is qui natus est, cum in illo similitudinē liniamenta eius qui genuit in eo qui natus est mētiuntur. Puto ergo posse quidem priori exemplo aptari eum qui ad imaginem & similitudinem dei primus factus est hominum, de quo diligentius, deo fauēte, cum locum ipsum in Genesi exponere cœperimus, videbimus. Secūdę vero comparationi imago filij dei, de quo nunc sermo est, comparari potest, etiam secūdum hoc quòd inuisibilis dei inuisibilis imago est. Sicut secundū historiam dicimus imaginem Adæ esse filiū eius Seth. Ita enim scriptum est, Et genuit Adam Seth secundum imaginem suam, & secūdum speciem suam. Quæ imago etiam naturæ ac substantiæ patris ac filij cōtinet veritatem †. Si enim omnia quæ fecit pater hæc & filius similiter facit, in eo quòd ita facit omnia filiꝰ sicut pater, imago patris deformatur in filio, qui vtique natus ex eo M est velut quædam voluntas eius ex mente procedens. Et ideo ego arbitror, quòd sufficere debeat voluntas patris ad subsistendum hoc quod vult pater. Volens enim nō alia via vtitur, nisi quę consilio voluntatis profertur. Ita ergo & filij ab eo subsistentia generatur, quod necesse est in primis suscipi ab his qui nihil ingenitum, id est, innatum præter solum deum fatentur patrem. Obseruandum nanque est, ne quis incurrat in illas absurdas fabulas eorum qui prolationes quasdam sibiipsis depingunt, vt diuinam naturam in partes vocent, & deum patrem quantum in se est diuidant: cum hoc de incorporea natura vel leuiter suspicari non solum extremæ impietatis sit, verumetiam vltimæ insipientiæ, nec omnino vel † intelligentiam consequens, vt incorporeę naturæ substantialis diuisio posit intelligi. Magis ergo sicut voluntas procedit è mente, & neque partem aliquam mentis secat, neque ab ea separatur aut diuiditur, tali quidem specie putandus est pater filium genuisse, imaginem scilicet suam: vt sicut ipse inuisibilis est per naturam, ita imaginem quoque inuisibilem genuerit. Verbū enim est filius, & ideo nihil in eo

† primo. Gene. 5. † al. vnitatem. Ioan. 5. † ad.

sensibile

A sensibile intelligendum est. Sapientia est, & in sapientia
† verbum. nihil corporeum suspicandum est. Lumen est verum, †
Ioan.1. quod illuminat omnē hominem venientē in hunc mū
dum, sed nihil habet commune ad solis huius lumen.
Imago ergo est inuisibilis dei patris saluator noster: quā-
tum ad ipsum patrem quidem veritas, quantum autē ad
nos quibus reuelat patrem, imago est per quam cogno-
Matth.11. scimus patrem, quem nemo alius nouit nisi filius, & cui
voluerit filius reuelare. Reuelat autē per hoc quòd ipse
intelligitur. A quo enim ipse fuerit intellectus, conse-
quenter intelligitur & pater, secundum hoc quod ipse
Ioan.14. dixit, Qui videt me, videt & patrem. Sed quoniam
Christ⁹ figu sermonem Pauli inseruimus de Christo dicentis, in eo
ra substātię quod ait, Quia splendor est gloriæ dei & figura expres-
paternæ. sa substantiæ eius, quid de hoc sentiendū sit, videamus.
Cap. XII. Deus lux est secundum Ioannem. Splendor ergo huius
Heb.1. lucis est vnigenitus filius, ex ipso inseparabiliter, velut
a. Ioan.1. splendor ex luce procedens, & illuminans vniuersam
creaturam. Secundum hoc nanq; superius exposuimus,
quo modo via sit & ducat ad patrem: & quo modo ver
bum sit, arcana sapientiæ & scientiæ mysteria interpre-
B tans ac proferēs rationabili creaturæ: quo modo etiam
† oratio. veritas vel vita est, vel resurrectio † est. Consequēter in-
telligere debemus etiam splendoris opus, Per splendo-
rem nanque quid sit lux ipsa cognoscitur & sentitur.
Quia splendor fragilibus se & infirmis mortaliū oculis
placidius ac lenius offerens, & paulatim velut edocens
& assuescēs claritatem luminis patri, cum ab eis dimo-
uerit omne quod visum obducit & impedit, secundum
Matth.7. quod dixit dominus, Eiice trabem de oculo tuo, capa-
ces eos efficit ad suscipiendam gloriam lucis, etiam in
hoc velut quidam mediator hominum ac lucis effect⁹.
Verum quoniā non solum splendor gloriæ esse dicitur
Heb.1. ab Apostolo, sed & figura expressa substantiæ vel subsi-
stentiæ eius, nō mihi videtur ociosi esse intellectus, ad-
uertere quo modo alia præter ipsam dei substātiam vel
subsistentiam, quæcunq; illa substantia vel subsistētia di
citur, figura substantiæ eius esse dicatur. Et vide ne forte
Matth.11. quoniam filius dei, qui & verbum eius & sapientia di-
citur, qui & solus nouit patrem, & reuelat quib⁹ vult, id
est, qui capaces verbi ipsius & sapientiæ fiunt, secundū
hoc ipsum quod intelligi ac agnosci deum facit, figu-
rámque substantiæ vel subsistētiæ eius dicatur exprime-
C re: id est, cum in semetipsa primum describit sapientia
quæ reuelare vult cæteris, ex quibus ab illis cognoscitur
& intelligitur deus: & hæc dicatur figura expressa sub-
stantiæ dei. Vt autem plenius adhuc intelligatur quo
modo saluator figura est substantiæ vel subsistentię dei,
vtamur etiā exemplo, quod quanuis rem nō plene nec
proprie significet de qua agimus, tamen ad hoc solum
Philip.2. videatur assumptum, quòd exinaniens se filius qui erat
in forma dei, per ipsam sui exinanitionē studuit nobis
diuinitatis plenitudinem demonstrare. Verbi gratia,
Si facta esset aliqua statua talis quæ magnitudine sui v-
niuersum orbem terræ teneret, & pro sui immensitate
considerari à nullo posset: fieret autem alia statua mem-
brorum habitu ac vultus liniamentis, specie ac materia
per omnia similis absq; magnitudinis immensitate, pro
eo vt qui illam immensam cōsiderare atque intueri nō
possent, hanc videntes illā se vidisse considerarēt, pro eo
quòd omnia mēbrorū vel vultus liniamenta, vel ipsam
speciē materiamq; similitudine prorsus indiscreta ser-
uaret, Tali quadā similitudine exinaniens se filius dei
de æqualitate patris, & viā nobis cognitionis eius ostē-
dens, figura expressa substantiæ eius efficitur: vt qui in

magnitudine claritatis suæ positam gloriam meræ † lu- D
cis non poteramus aspicere, per hoc quòd splendor no † vera.
bis efficitur, intuendæ diuinæ lucis viam, per splendo-
ris capiamus effectum. Comparatio de statuis quasi sanè
in rebus corporalibus † posita, ad nihil aliud recipiatur † materia-
quàm ad hoc, quòd filius dei breuissime insertus huma- libus.
ni corporis formæ, ex operum virtutisque similitudine,
dei patris in se immensam atque inuisibilem magnitu-
dinem designabat, per hoc quod dicebat ad discipulos
suos, Quia qui videt me, videt & patrē. Et, Ego & pater Ioan. 10.
vnum sumus. Quibus & illud simile intelligēdum est, & 14.
quod ait, Quia pater in me, & ego in patre. Videa-
mus nunc etiam illud qualiter sentiendum est quod in Filius va-
sapientia Salomonis scriptū legimus, qui ita ait de sa- por virtutis
pientia, Quia vapor est quidem virtutis dei, & ἀπόῤῥοια, diuinæ.
id est emanatio omnipotētis gloriæ purissima, & splen- Cap. XIII.
dor lucis æternæ, & speculū immaculatum inoperatio- Sapien.7.
nis siue virtutis dei, & imago bonitatis eius. Quinque i-
gitur hæc de deo definiens, ex singulis quibusque certa
quædam inesse sapientiæ dei designat. Virtutem nanq;
dei nominat, & gloriam & lucem æternam, & inopera-
tionem, & bonitatē. Ait autem sapientiā vaporem esse, E
non gloriæ omnipotentis neque æternæ lucis, neq; in-
operationis patris, nec bonitatis eius: Neq; enim conue-
niēs erat alicui horum asscribi vaporem: sed cum omni
proprietate ait, virtutis dei vaporē esse sapientiam. In-
telligenda est ergo virtus dei, qua viget, qua omnia vi-
sibilia & inuisibilia, vel instituit, vel continet, vel guber
nat: quia ad omnia sufficiens est quorum prouiden-
tiam gerit, quia † velut vnita omnibus adest. Huius ergo † quibus.
totius virtutis tantæ & tam immensæ vapor, & vt ita
dixerim, vigor ipse in propria subsistentia effectus,
quanuis ex ipsa virtute velut voluntas ex mente proce-
dat, tamen & ipsa voluntas dei nihilominus dei virtus
efficitur. Efficitur ergo virtus altera in sua proprietate
subsistens, vt ait sermo scripturæ. Vapor quidem pri-
mæ & ingenitæ virtutis dei: hoc quidem quod est in-
de trahens, non est autem quando [non] fuerit. Si enim
quis dicere voluerit quasi prius non extiterit, sed post-
ea ad subsistentiam venerit: dicat causam quare, qui eam
subsistere fecerit, pater autem † hoc non fecerit. Quòd si † ante.
aliquod initiū semel dederit, quo initio vapor iste vir-
tute dei processerit, iterum interrogabimus, quare non
& ante illud quod dixit initium: Et ita semper de ante- F
rioribus inquirentes, & verbo interrogationis ascendē-
tes, perueniemus in illum intellectum: vt quoniā & pote
rat deus semper & volebat, nūquā vel decuerit, vel cau-
sa aliqua existere potuerit, vt non hoc quod bonū vole-
bat semper habuerit: Ex quo ostenditur semper fuisse
vaporē istum virtutis dei, nullum habentem initiū nisi
ipsum deū. Nō enim decebat aliud esse initiū, nisi ipsum
deum vnde est & nascitur. Secundū Apostolū vero di-
centem, quia Christus dei virtus est: iā nō solum vapor 1. Corin. 1.
virtutis dei, sed virtus ex virtute dicenda est: ne autem
videatur alicui anterior esse in deo omnipotentis ap-
pellatio, natiuitate sapientiæ per quam pater vocatur,
quoniam dicta est aporrhœa omnipotentis gloriæ pu-
rissima esse sapientia, qui est filius dei. Audiat qui hæc
ista † vult suspicari, quod manifeste pronunciat scriptu- † ita.
ra diuina, dicens, Quia omnia in sapientia fecisti. Et
Euangeliū docet, quia omnia per ipsum facta sunt, & si- Psal.103.
ne ipso factū est nihil. Et intelliget ex hoc, quia non po- Ioan.1.
test antiquior esse in deo appellatio omnipotētis quàm
patris: Per filiū etenim omnipotens est pater. Sed quo-
niā gloriam dixit esse omnipotētis, cuius gloria † apor- † gloria.

G rhœa dicitur, id est sapientia, hoc intelligi datur, quòd
etiã in omnipotẽtia gloriæ societatem habeat sapiẽtia,
per quã deus omnipotens dicitur. Per sapientiã quæ est
Christus, tenet deus omniũ potentatum, nõ solum do-
minantis authoritatem, verũetiam subiectorum spon-
taneum famulatũ. Vt autem vnã eandemq; omnipotẽ-
tiam patris ac filij esse cognoscas, sicut vnus atq; idẽ est
cum patre deus & dominus, audi hoc modo Ioannẽ in
Apoca. 1. Apocalypsi dicentem, Hæc dicit dominus deus, qui est,
qui erat, & qui vẽturus est omnipotens. Qui enim ven-
turus est, quis est alius nisi Christus? Et sicut nemo debet
offendi cum deus sit pater, quòd etiã saluator deus est:
ita & cũ omnipotens dicitur pater, nullus debet offendi
quòd etiã filius dei omnipotens dicitur. Hoc nanq; mo
Ioan. 17. do verũ erit illud quod ipse dicit ad patrem, Quia om-
nia mea tua sunt, & tua mea, & glorificatus sum in eis.
Si ergo omnia quę patris sunt Christi sunt, inter omnia
vero quæ est pater, est etiã omnipotens, sine dubio etiã
vnigenitus dei filius esse debet omnipotens, vt omnia
Philip. 2. quę habet pater, etiã filius habeat. Et glorificatus sum,
inquit, in eis, In nomine Iesu omne genu flectitur, cœle-
H lestium, terrestriũ, & infernorum, & omnis lingua con-
fitebitur, quia dominus Iesus in gloria est dei patris. Igi-
tur aporrhœa glorię dei, secundũ hoc quòd omnipotẽs
est, pura ac limpida ipsa sapientia dei est glorificata tã-
quã aporrhœa omnipotentiæ vel gloriæ. Vt autẽ mani
festius intelligatur quæ sit gloria omnipotentiæ, etiam
hæc addimus. Deus pater omnipotens est, eo quòd po-
tentatum omnium teneat, id est, cœli & terræ, maris &
omniũ quæ in eis sunt. Horum autẽ potentatum gerit
per verbum suũ, quia in nomine Iesu omne genu flecti-
tur, cœlestium, terrestriũ, & infernorum. Et si omne ge-
nu flectitur Iesu, sine dubio Iesus est omnipotẽs cui sub-
iecta sunt omnia: Et ipse est qui potẽtatũ agit in omni-
bus, & per quẽ subiecta patri sunt omnia. Per sapiẽtiam
† al. ratione nãq;, id est verbo & oratione, † nõ vi & necessitate sub-
iecta sunt. Et ideo in eoipso quòd obtinet omnia, gloria
sua est: & hæc est omnipotentiæ purissima ac limpidis-
sima gloria, cũ ratione ac sapientia, non vi ac necessita-
Gloria & te cuncta subiecta sunt. Purissima vero ac limpidis-
splendor & sima gloriæ sapientia satis conuenienter dictũ est, ad di
ἐνέργεια. stinctionem eius gloriæ quæ nõ pura nec syncera glo-
Cap. XIIII. ria dicitur. Omnis enim natura quæ cõuertibilis & cõ-
mutabilis est, etiã si glorificetur in operibus iusticiæ vel
I sapientiæ per hocipsum quòd accidentẽ habet iusticiã
vel sapientiã, & quod accidit etiã discedere potest, glo-
ria eius syncera ac limpida dici nõ potest. Sapientia ve-
ro dei, qui est vnigenitus filius, quoniã in omnibus in-
conuertibilis est & incõmutabilis, & substantiale in eo
omne bonũ est, quod vtiq; mutari ac conuerti nunquã
potest, idcirco pura eius ac syncera gloria eius prædi-
Sempiternũ catur. Sempiternũ vel æternũ proprie dicitur quod ne-
quod dicat̃ que initiũ vt esset habuit, nec cessare vnquã potest esse
quod est. Hoc autẽ designatur apud Ioannẽ, cum dicit,
1. Ioan. 1. Quia deus lux est. Splendor autem lucis eius, sapientia
sua, non solum secundũ id quod sempiterna lux est, ita
vt æternus & æternitatis splẽdor sit sapiẽtia sua. Quod
si integre intelligatur, manifeste declarat quia substan-
tia filij ab ipso patre descendit, sed non temporaliter,
neq; ab vllo alio initio, nisi vt diximus ab ipso deo. Sed
† virtutis. & speculum immaculatũ † paternæ operationis, dei no-
Inoperatio minatur sapientia esse: Ergo inoperatio virtutis dei quæ
dei quæ sit. sit prius intelligenda est, quæ est vigor quidã, vt ita di-
xerim, per quẽ inoperatur pater, vel cum creat, vel cum
prouidet, vel cum iudicat, vel cum singula quæq; in tẽ-
pore suo disponit atq; dispensat. Sicut enim in speculo K
omnibus motibus atque omnibus actibus, quibus is qui
speculum intuetur mouetur vel agit, iisdem ipsis etiã ea
imago quę per speculũ deformatur, actibus vel motibus
cõmouetur, vel agit, in nullo prorsus declinans: ita etiã
sapientia de se vult intelligi, cũ speculum immaculatũ
paternæ virtutis, inoperationisq; dei nominatur, sicut
& dominus Iesus Christus, qui sapientia dei est, de se-
metipso pronunciat, dicens, Quia opera quæ facit pa- *Ioan. 5.*
ter, hæc etiã & filius facit similiter. Et iterũ dicit, Quo-
niã nõ potest filius à semetipso facere quicq̃, nisi quod
viderit patrem faciẽtem. Quoniam ergo in nullo pror- *Ibidem.*
sus filius à patre virtute operum immutatur ac differt,
nec aliud est opus filij quàm patris, sed vnus atq; idem,
vt ita dicam, etiã motus in omnibus est, idcirco eũ spe-
culum immaculatũ nominauit: vt per hoc nulla dissi-
militudo filij intelligatur à patre, cũ in Euangelio filius
similia facere non dicatur, sed eadem similiter facere.

Superest, quid sit imago bonitatis eius inquirere, in *Fili⁹ imago*
quo eadẽ, vt opinor, intelligi conuenit, quæ superius de *bonitatis*
imagine ea quæ per speculum formatur expressimus. *diuinæ.*
Principalis nanque bonitas sine dubio pater est, ex qua *Cap. XV.*
filius natus, qui per omnia imago est patris, proculdu- L
bio etiã bonitatis eius conuenienter imago dicitur: Nõ
enim alia aliqua secunda bonitas existit in filio, præter
eã quæ est in patre. Vnde & recte ipse saluator in Euan
gelio, dicit, Quia nemo bonus, nisi vnus deus. Quo sci-
licet per hoc intelligatur filius non esse alterius boni- *Marci. 10.*
tatis, sed illius solius quæ in patre est: cuius recte ima-
go appellatur, quia neq; aliunde est, nisi ex ipsa princi-
pali bonitate, nec altera bonitas quàm ea quæ in patre
est, videtur in filio, Neque aliqua dissimilitudo aut di-
stantia in filio est bonitatis, propter quod nõ debet ve-
lut blasphemiæ aliquod genus putari in eo quod dictũ
est, Quia nemo bonus, nisi vnus deus: vt propterea pu-
tetur, vel Christus vel spiritus sanctus negari quòd bo-
nus sit: Sed vt superius diximus, principalis bonitas in
deo patre sentienda est, ex quo vel filius natus, vel spiri-
tus sanctus procedens, sine dubio bonitatis naturam in
se fert, quæ in eo fonte de quo vel nat⁹ est filius, vel pro-
cedens est spiritus sanctus. Iam vero si qua alia bona in
scripturis dicuntur, vel angelus, vel homo, vel seruus,
vel thesaurus, vel cor hominũ, vel arbor bona: hæc om-
nia abusiue dicuntur, accidentem, non substantialem in
se continentia bonitatem. Multum autem est, & al- M
terius vel operis vel temporis, congregare omnes filij *Spirit⁹ san-*
dei appellationes. Verbi causa, quo modo vel lumẽ ve- *cti digni-*
rum est vel hostia, vel iusticia, vel sanctificatio, vel re- *tas. Cap.*
demptio, & alia innumera, quibus ex causis, vel virtuti- *XVI.*
bus, vel affectibus vnũquodq; horum nominetur, expo-
nere. Sed contenti his de quibus superius disseruimus,
consequẽter etiam reliqua perquiramus. Consequẽs est
igitur nunc de spiritu sancto, quàm possumus, breuiter
requiramus. Et omnes quidẽ, qui quoquo modo proui-
dentiam esse sentiunt, deũ esse ingenitum qui vniuersa
creauit atque disponit, confitentur, eúmque parentem
vniuersitatis agnoscunt: hunc tamen esse filiũ non nos
soli pronunciamus, quanuis satis hoc & mirũ & incre-
dulum videatur his qui apud Græcos vel Barbaros phi
losophari videntur: tamẽ ipsorum etiã à nonnullis ha-
bita videtur eius opinio, cũ verbo dei vel ratione crea-
ta esse omnia confitẽtur: Nos vero secundũ fidem do-
ctrinæ eius quam diuinitus inspiratam pro certo habe-
mus, eminentiorem diuinioremq; rationem de filio dei
nullius alterius possibilitatis esse credamus exponere,
atque

A atq; in horum † cognitionẽ proferre, nisi eius scripturæ
† al. homi- solius quæ à spiritu sancto inspirata est, id est Apostoli-
num. cæ atque Euangelicæ, necnon legis & Prophetarum, si-
cut ipse Christus asseruit. De substãtia vero spiritus san-
cti nec suspicionẽ vllam habere quis potuit, præter eos
qui in lege & Prophetis versati sunt, vel eos qui se in
Christo credere profitẽtur. Nam de deo quidem patre
quanuis digne proloqui nemo valeat, tamen possibile
est intellectum aliquem capi ex occasione visibiliũ crea
turarum, & ex his quæ humana mens naturaliter sentit.
Insuper etiam de scripturis sanctis confirmari possibile
est. Sed & de filio dei quanuis nemo nouerit filium nisi
pater, tamen ex diuinis scripturis etiam de ipso qualiter
† al. forma- sentiri debeat mens humana firmatur † non solum in
tur. nouo, sed etiam in veteri testamento, per ea quæ à san-
ctis gesta figuraliter ad Christum referuntur, ex quibus
aduerti vel diuina natura eius, vel humana quæ ab eo
est assumpta, potest. De spiritu vero sancto, quia sit, mul
tæ nos scripturæ docuerunt: sicut Dauid in quinquage-
simo Psalmo dicit, Et spiritum sanctum tuum ne aufe-
ras à me. Et in Daniele dicitur, Spiritus sanctus qui in
B te est. In nouo vero testamento abundantibus testimo-
Matth.3. niis edocemur, cũ spiritus sanctus super eum descẽdisse
scribitur, & eum ipse dominus insufflauit in Apostolos
Ioan.20. post resurrectionem, dicẽs, Accipite spiritum sanctum.
Luca.1. Et ad Mariã dicitur ab angelo, Spiritus sanctus superue
niet in te. Paulus vero docet, quia nemo potest dicere
1.Corin.12. dominus Iesus nisi in spiritu sancto. Et in Actibus Apo-
Acto.8. stolorum per impositionem manuũ Apostolicarũ spi-
ritus sanctus dabatur in baptismo. Ex quibus omnibus
didicimus tantæ authoritatis esse & dignitatis spiritus
sancti substantiam, vt salutare baptisma non aliter nisi
excellentissimæ omniũ trinitatis authoritate, id est pa-
tris & filij & spiritus sancti cognominatione complea-
tur, & ingenito deo patri, & vnigenito eius filio nomẽ
quoque spiritus sancti copuletur. Quis ergo non stupe-
Matth.12. scat quanta maiestas sit spiritus sancti, cum eũ qui dixe-
rit verbũ in filiũ hominis audeat sperare posse veniam,
eum vero qui in spiritum sanctũ blasphemauerit, veniã
non habere, neque in præsenti seculo, neque in futuro.

Spiritus vo Veruntamen vsque ad præsens, nullum sermonẽ in-
cabulũ in uenire in scripturis sanctis potuimus, per quem spiritus
scripturis. sanctus factura esse vel creatura diceretur, ne in eo qui-
Cap.XVII. dem modo quo de sapientia referre Salomonem supra
C docuimus, vel quæ de vita, vel verbo aliisq; appellatio-
nibus filij dei intelligẽda esse tractauimus. Spiritus igi-
tur dei qui super aquas ferebatur, sicut scriptum est in
Gene.1. principio facturę mundi, puto quòd non sit alius quàm
spiritus sanctus, secundũ quòd ego intelligere possum:
sicut & cum ipsa loca exponeremus, ostendimus: non
tamen secundũ historiam, sed secundum intelligentiã
spiritalem. Quidã sanè ex præcessoribus nostris in no-
uo testamento obseruauerunt, quòd sicubi spiritus no-
minatur sine adiectione ea quæ designet qualis sit spi-
Gala.5. ritus, de spiritu sancto debere intelligi: vtputa, Fructus
autem spiritus est, charitas, gaudium, pax &c. Item ibi,
Cum cœperitis spiritu, carne consummamini. Nos ve-
ro etiam in veteri testamento putamus distinctionem
Gala.3. istã posse seruari: sicut cum dicit, Qui dat spiritũ popu
lo qui est super terram, & spiritum his qui calcant eam.
[Sine dubio enim omnis qui calcat terrã,] id est terre-
na & temporalia, particeps est spiritus sancti, à deo eum
Matth.11. accipiens. Sicut enim de filio dicitur, quia nemo nouit
eum nisi pater: & patrem, nisi filius, & cui voluerit filius
reuelare: hæc eadem docet etiam Apostolus de spiritu
sancto, cum ait, Nobis autẽ reuelauit deus per spiritum D
suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiã alta dei. Sed 1.Corin.2.
& rursus in Euãgelio de diuinis ac profundioribus do-
ctrinis commemorans saluator, quæ nondũ capere po-
terant discipuli sui, ita ait ad Apostolos, Adhuc multa Ioan.16.
habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo:
cum autem venerit consolator spiritus sanctus qui à pa
tre procedit, ille vos docebit omnia, & cõmonebit om
nia quæ dixi vobis. Et ita sciendum est, quòd sicut fi- De spiritus
lius dei qui solus cognoscit patrem, reuelat cui vult, ita sãcti influ-
& spiritus sanctus qui solus scrutatur etiam alta dei, re- xib⁹ & va
uelat deum quibus vult: Spiritus enim, vbi vult spirat, riis opera-
Neque enim putandũ est, quòd etiam spiritus filio reue tionibus.
lante cognoscit: Si enim filio reuelante cognoscit patrẽ Ca.XVIII.
spiritus sanctus, ergo ex ignorantia ad scientiam venit, Ioan.3.
quod vtique & impiũ pariter & stultum est, spiritũ san-
ctum confiteri, & ignorantiam ei ascribere. Non enim
cũ aliquid aliud esset antequã spiritus sanctus, per pro-
fectum venit in hoc vt spiritus sanctus esset: aut quis au
deat dicere, quia tunc quidem cum nondum esset spiri-
tus sanctus, ignorabat patrẽ, postquã vero recepit sciẽ-
tiam, etiã spiritus sanctus effectus est? Quod si esset, nun- E
quam vtique in vnitate trinitatis, id est dei patris incõ-
uertibilis, & filij eius, etiã spiritus sanctus haberetur, nisi
quia & ipse semper erat spiritus sanct⁹. Hoc sanè quod
dicimus, vel semper, vel erat, vel si quod aliud tale tem-
poralis significationis nomen asciscimus, simpliciter &
cum venia accipiendum est, quoniam nominum qui-
dem horum significationes temporales sunt. Ecce au-
tem de quibus loquitur, tractatu quidem sermonis tẽ-
poraliter nominantur, natura autem sui omnẽ intelli-
gentiam sensus temporalis excedunt. Deus pater præ-
stat omnibus vt sint, participatio vero Christi secundũ
id quod verbum vel ratio est, facit ea esse rationabilia.
Ex quo consequens est, ea vel laude digna esse, vel cul-
pa, quia & virtutis & malicię sunt capacia. Propter hoc
consequenter adest etiã gratia spiritus sancti, vt ea quæ
substantialiter sancta nõ sunt, participatione ipsius san-
cta efficiantur. Cum vero primo vt sint, habeant ex deo
patre: secundo vt rationabilia sint, habeãt ex verbo: ter-
tio, vt sancta sint, habeãt ex spiritu sancto: rursum Chri
sti secundũ hoc quòd iusticia dei est, capacia efficiũtur
ea quæ sanctificata ante iam fuerint per spiritũ sanctũ.
Et qui in hunc gradum profecere per sanctificationem
spiritus sancti, consequuntur nihilominus donũ sapien F
tiæ secundũ virtutem inoperationis spiritus dei. Et hoc ἐνεργείας.
puto Paulum dicere, cum ait, Quibusdam dari sermo- 1.Corin.12.
nem sapientiæ, aliis sermonem scientiæ secundũ eun-
dem spiritum. Et designãs vnamquãque discretionem
donorum, refert omnia ad vniuersitatis fontem, & di-
cit, Diuisiones enim operationũ sunt, sed vnus est deus
qui operatur omnia in omnib⁹: Vnde & inoperatione † † al. opatio
patris, quæ esse præstat omnibus, clarior ac magnificen-
tior inuenitur: cũ vnusquisque per participationẽ Chri-
sti secundum id quod sapientia est, & secundũ id quod
sciẽtia est, & sanctificatio est, proficit, & in altiores pro-
fectuum gradus venit: & per hoc quòd participatione
spiritus sancti sanctificatus est quis purior ac syncerior
effectus dignius recipit sapientiam ac scientiæ gratiam:
vt depulsis omnibus expurgatisq; pollutionis atq; igno
rantiæ maculis, tantum profectum synceritatis ac puri-
tatis accipiat, vt hoc quod accepit à deo vt esset, tale sit
quale deo dignum est, eo qui vt esset vtique pure præ-
stitit ac tam perfecte, vt tam dignum sit id quod est
quàm est ille qui id esse fecit. Ita nanque & virtutẽ sem-

G per esse, atq; in æternum manere: percipiet à deo id is qui talis est, qualem eum voluit esse ille qui fecit. Quod vt accidat, & vt indesinẽter atq; inseparabiliter assistãt ei qui est, ea quæ ab ipso facta sunt sapientię, id opus est astruere atque erudire ea, & ad perfectionem adducere spiritus sancti confirmatione, atque indesinenti sanctificatione, per quam solũ capere possunt. Ita ergo indesinẽti erga nos opera patris & filij & spiritus sancti †confirmatione atq; indesinenti sanctificatione, per quã solum vix, si forte aliquãdo, intueri possumus sanctam & beatam vitã. In quam cum post multos agones peruenire potuerimus, ita perdurare debemus, vt nulla vnq̃ nos boni illius satietas capiat, sed quanto magis de illa beatitudine percipiemus, tanto magis in nobis vel dilatetur desiderium eius, vel augeatur: dũ semper ardentius ac capacius patrẽ & filium & spiritũ sanctũ, vel capiamus, vel teneamus. Si autem satietas aliquando ceperit aliquem ex his, qui in summo perfectoq; constiterint gradu, non arbitror, quòd ad subitũ quis euacuetur ac decidat, sed paulatim & per partes defluere eum necesse est: ita vt fieri possit interdum, vt si breuis lapsus aliquis acciderit, & cito resipiscat, atque in se reuertatur,

† al. spiritus sancti per singulos quosque perfectuum gradus instaurata, vix &c.

H non penitus ruere, sed reuocare pedẽ, & redire ad statũ suum, ac rursum statuere posset id quod per negligentiam fuerat elapsum. Nam vnigenitus filius dei qui erat verbum & sapientia patris, cum esset in ea gloria apud patrem, quam habuit antequã mundus esset, exinaniuit semetipsum, & formã quæ serui est, accipiens: efficitur obediens vsq; ad mortem: vt obedientiam doceret eos qui non aliter, nisi per obedientiã, salutem cõsequi poterant, in semetipso prius complens, quod ab aliis volebat impleri. Idcirco nõ solum vsq; ad mortem crucis patri obediens factus est, verũetiam in consummationem seculi, in semetipso complectens omnes quos subiicit patri, & qui per eum veniunt ad salutẽ, cum & ipsi & in ipsis ipse quoque subiectus dicitur deo patri: dum omnia in ipso constant, & ipse est caput omniũ, & ipse est salutem cõsequentiũ plenitudo. Hoc ergo est quod de eo dicit Apostolus, Cum autẽ ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia, vt sit deus omnia in omnibus. Verũ nescio quo pacto hæretici non intelligentes Apostoli sensum qui in his verbis continetur, subiectionis in filio nomẽ infamant: cuius appellationis proprietas si requiratur, ex

Philip. 2.

1. Corin. 15.

I contrariis facile poterit inueniri: Nã si subiectum esse, non est bonũ, restat vt illud † quod contrarium est, bonum sit, id est, nõ esse subiectum. Sermo nãque Apostoli secundũ quòd isti volunt, hoc videtur ostendere, dũ dicit, Cum autẽ subiecta fuerint ei omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia: vt quasi is qui nunc patri subiectus non sit, subiectus futurus sit, tunc cum ei pater prius vniuersa subiecerit. Sed miror quo modo hoc intelligi possit, vt his qui nondum subiectis sibi omnibus, non est ipse subiectus, tunc cũ subiecta sibi fuerint omnia, cum rex omniũ fuerit, & potestatem tenuerit vniuersorũ, tunc eum subiiciendum putent, cũ subiectus ante non fuerit: nõ intelligentes, quòd [subiectio] Christi ad patrem beatitudinẽ nostræ perfectionis ostendit, & subiecti † ab eo operis palmã declarat: cum non solum regendi atque regnandi summam, quam in vniuersa emendauerat creatura, verumetiam obedientiæ & subiectionis correcta reparataq; humani generis patri offerat instituta. Si ergo bona & salutaris accipitur ista subiectio, qua subiectus esse dicitur filius patri: valde consequens & cohærens est, vt & inimicorum, quæ dicitur filio dei esse subiectio, salutaris quædã K intelligatur esse & vtilis: vt sicut cum dicitur filius patri subiectus, perfecta vniuersæ creaturæ restauratio declaratur: ita cum filio dei inimici dicuntur esse subiecti, subiectorum salus in eo intelligatur, & reparatio perditorum. Verum cæteris †quibusq; & modis & disciplinis & temporibus subiectio ista cõplebitur, id est, non necessitate aliqua ad subiectionẽ cogẽte: nec per vim subditus fiet omnis mũdus deo, sed verbo, ratione, doctrina, prouocatione meliorum, institutis optimis, comminationibus quoq; dignis & cõpetentibus, quæ iuste immineant his qui salutis & vtilitatis suæ curam sanitatemq; contẽnunt. Denique etiam nos homines, vel oũ seruos vel filios erudimus, dum adhuc per ætatẽ rationis incapaces sunt, minis eos & metu coërcemus. Cum vero boni & vtilis & honesti intelligentiam ceperint, tunc iam cessante verberum metu, verbo atque ratione suasi, ad omnia quæ bona sunt, acquiescũt. Quo modo autẽ seruata omnibus rationabilibus creaturis arbitrij libertate, vnusquisque debeat dispensari: id est, quos velut iam paratos & capaces sermo dei & inueniat & instruat: quos autẽ interim differat: à quibus vero penitus L occultetur, & longe eorum à se fieri dispẽset auditum: quousque rursum contẽnẽtes indicatum sibi & prædicatum verbũ dei correptionibus quibusdã & castigationibus illatis perurgeat ad salutẽ, cõuersionemq; eorum quodã modo exigat & extorqueat: quib⁹ vero etiã occasiones quasdã præstet salutis, ita vt interdũ etiam ex responsione sola fide prolata indubitatam quis ceperit salutẽ: quibus hæc ex causis, vel quibus occasionibus fiant, quid vel introspiciens diuina sapientia, vel quos motus propositi eorum videns hæc vniuersa dispenset, soli deo cognitum est & vnigenito eius, per quẽ creata ac reparata sunt vniuersa: & spiritui sancto, per quem cuncta sanctificãtur, qui ab ipso patre & filio procedit, cui est gloria in æterna secula. Amen.

† al. illius.

Ibidem.

† suscepti.

† certis.

LIBER SECVNDVS
in quo tractat eadem.

VBIQVE & in omnibus dicimus esse deum, pro eo quòd nihil potest esse vacuum duo, non tamen ita esse dicimus, vt omnia sit nũc in quibus est. Vnde diligentius intuendũ M est, quale est hoc quod perfectionẽ beatitudinis rerúmque finẽ significat, quod non solum in omnibus deus esse dicitur, sed etiam omnia esse dicitur deus. Quæ sunt ergo ista omnia quę deus futurus sit in omnibus, inquiramus. Et ego quidẽ arbitror, quia hoc quod in omnibus omnia deus esse dicitur, significet etiam in singulis eum omnia esse. Per singulos autem omnia erit hoc modo, vt quicquid rationabilis mẽs expurgata omnium viciorum fece, atque omni penitus extersa nube maliciæ, vel sentire, vel intelligere, vel cogitare potest, omnia deus sit: nec vltra iam aliud aliquid nisi deum sentiat, deum cogitet, deũ videat, deum teneat: omnis motus deus sit, [& ita erit ei omnia deus.] Non enim iam vltra mali boniq; discretio, quia nusquam malum. Omnia enim ei deus est, cui iam non adiacet malum. Nec vltra ex arbore sciẽdi bonum & malum edere concupiscet, qui semper in bono est, & cui omnia deus est. Sic ergo finis ad principium reparatus, & rerum exitus collatus initiis, restituet illum statum quem tunc habuit natura rationalis, cũ de ligno

sciendi

A sciendi bonum & malum edere non egebat. Et amoto omni maliciæ sensu, & ad syncerum purumq; deterso, solus deus qui est vnus bonus, hic ei fiet omnia, & non in paucis aliquibus vel in pluribus, sed vt in omnibus ipse fit omnia. Et cũ iam nusquam mors, nusquam aculeus mortis, nusquam omnino malum, tunc vere deus omnia in omnibus erit.

Quo modo filius patri subiicitur. Cap. XIX.

Tempus est iam decursis his prout potuimus quæ supra dicta sunt, nunc commemorationis gratia eorũ quæ sparsim diximus recapitulare singula: Et primo omniũ de patre & filio & spiritu sancto repetere. Deus pater cum & indiuisibilis sit, & inseparabilis à filio, non prolatione ab eo, vt quidã putant, generatus est filius. Si enim prolatio est filius patris, prolatio vero dicitur quæ talem signat generationem, qualis animaliũ & hominum solet esse progenies, necessario corpus est, & is qui protulit, & is qui prolatus est. Nõ enim dicimus, sicut hæretici putant, partẽ aliquam substantiæ dei in filium versam, aut ex nullis subsistentibus filium creatũ à patre: id est, extra substantiã suã vt fuerit aliquando, quando non fuerit: sed absciso omni sensu corporeo, ex inuisibili & incorporeo deo, verbum & sapientiam genitam dicimus, absq; vlla corporali passione, velut si voluntas procedat è mente. B Nec absurdum videbitur cũ dicatur filius charitatis, si etiã hoc modo voluntatis putetur. Sed & Ioãnes indicat, quia deus lux est: & Paulus designat, quia filius splendor lucis æternæ sit. *1.Ioan.1. Heb.1.* Sicut ergo nunquã lux sine splendore esse potuit, ita nec filius quidẽ sine patre intelligi potest, qui & figura expressa substantiæ eius, & verbum, & sapientia dicitur. Quo modo ergo potest dici, quia fuit aliquando quãdo nõ erat vel fuerat filius? Nihil enim aliud est dicere, nisi quia fuit aliquando quando veritas nõ erat, quando sapiẽtia nõ erat, quãdo vita nõ erat, cũ in his omnibus perfecte dei patris substantia censeatur: Non enim ab eo dirimi hæc, vel ab eius possunt vnquã substantia separari. Quæ quidem quamuis intellectu multa esse dicantur, re tamen & substantia vnum sunt, in quibus est plenitudo diuinitatis. Hoc autem ipsum quod dicimus, quia nunquã fuit quando non fuit, cum venia accipiẽdum est, ne & hæc ipsa nomina temporalis vocabuli significantiam gerant, vt est quando, vel nunquã: supra omne autẽ tẽpus, & supra omnia secula, & supra omnẽ æternitatem intelligenda sunt ea quæ de patre & filio & spiritu sancto dicuntur. Hæc enim sola trinitas est, C quæ omnem sensum intelligentiæ, nõ solum temporalis, verumetiam æternalis excedit. Cætera vero quę sunt extra trinitatẽ, in seculis & in tẽporibus metiẽda sunt. Hunc igitur filium dei secũdum hoc quòd verbum est deus, qui erat in principio apud deũ, *Ioan.1.* nemo consequẽter putet in loco aliquo cõtineri, neq; secundũ quòd sapiẽtia est, neq; secundũ quòd vita est, neq; secundũ quòd iustitia vel sanctificatio vel redẽptio est: hęc enim omnia non indigẽt loco vt agere quid vel operari possint, sed pro his qui virtutis eius inoperationisq; † participant hæc singula † intelligenda sunt. *† al. inoperatione. † signacula* Si vero quis dicat, per eos qui participes sunt verbi dei, vel sapientiæ eius, vel veritatis, vel vitæ, etiã ipsum verbum & sapientiam videri in omni loco esse, Respondendũ est ei, quia dubiũ nõ est, quòd Christus secundũ quòd verbũ & sapientia est, vel cætera omnia, erat in Paulo. Propter quod dicebat, An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? *2.Corin.13. Gala.2.* Et iterum, Viuo autẽ, iã non ego, viuit vero in me Christus. Tunc ergo cũ esset in Paulo, quis dubitabit quòd similiter erat in Petro, & in Ioãne, & in singulis quibusq; sanctorum, & nõ solum in his qui in terris sunt, verũetiã & in his qui in cœlis sunt? D Absurdũ nanq; est dicere, quia in Petro quidẽ & in Paulo erat Christus, in Michaële vero archangelo & in Gabriele non erat. Ex quo manifeste deprehenditur, quia diuinitas filij dei nõ in loco aliquo concludebatur: alioquin in ipso tantum fuisset, & in altero nõ fuisset: Sed secundum incorporeæ naturæ maiestatem, cũ in nullo loco includatur, in nullo rursum deesse intelligitur. Verũ illa sola intelligẽda est differentia, quòd etiã si sit in diuersis, sicut diximus in Petro vel Paulo, vel Michaële, vel Gabriele, nõ tamẽ in vniuersis similiter est. Plenius enim & clarius, vt ita dixerim, apertius in archangelis est, quàm in aliis sanctis viris: Quod ex eo manifestum est, quia cum ad summam perfectionem venerint sancti quiq;, dicũtur angelis similes effici vel æquales, secundum Euangelicam sententiam, *Matth. 22.* Vnde cõstat, in singulis quibusque tantum effici Christũ, quãtũ ratio indulserit meritorũ. His igitur nobis de trinitatis fide breuiter repetitis, consequens est etiam illud pariter admonere, quòd per filiũ creata dicuntur omnia quæ in cœlis sunt, & quæ in terra visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue potestates, siue principatus, omnia in ipso & per ipsum creata sunt: & ipse est ante omnes, & omnia illi cõstant qui est caput. E Quibus cõsona etiam Ioãnes in Euãgelio dicit, Quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. *Ioan.1.* Dauid vero totius trinitatis mysterium in vniuersorum cõditione significans, ait, Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. *Psal. 32.* Post hæc vero cõpetenter admonebimus de aduentu corporali & incarnatione vnigeniti filij dei: In quo nõ ita sentiendum est quòd omnis claritatis † eius maiestas, *† deitatis.* intra breuissimi corporis claustra cõclusa sit, ita vt omne verbum dei & sapiẽtia eius, ac substantialis veritas & vita, vel à patre diuulsa sit, vel intra corporis illius breuitatẽ coërcita & circũscripta, nec vsquã præterea putetur operata. Sed inter vtrunq; tanta pietatis debet esse confessio, vt neq; aliquid deitatis in Christo defuisse credatur, & nulla penitus à paterna substantia, quæ vbiq; est, facta putetur diuisio. Tale nanq; aliquid etiam Baptista Ioannes indicat, cũ corporaliter absente Iesu, dicebat ad turbas, Medius vestrum stat, quem vos nescitis, qui post me venit, cuius nõ sum dignus soluere corrigiam calciamentorum: *Ioan.1.* Quod vtique dici non poterat de eo qui absens erat, quantũ ad præsentiã corporalẽ pertinet, F quia medius staret eorum inter quos corporaliter nõ aderat. *Ioan.1.* Vnde ostenditur, quia & in corpore totus, & vbique totus aderat filius dei. Ne quis tamen nos existimet per hoc illud affirmare, quòd pars aliqua deitatis filij dei fuerit in Christo, reliqua pars alibi vel vbique: quod illi sentire possunt, qui naturam substãtiæ incorporeæ atque inuisibilis ignorant: Impossibile nãque est de incorporeo, diuisionem aliquam fieri. Sed in omnibus & per omnia, & super omnia est, eo modo quo superius diximus: id est, quo sapientia, vel verbũ, vel vita, vel veritas intelligatur, per quẽ intellectũ omnis sine dubio cõclusio localis excluditur. Volẽs igitur filius dei deus pro salute humani generis apparere hominibus, & inter homines cõuersari, suscepit nõ solũ corpus humanum, vt quidã putant, sed & animam quidẽ nostrarum animarum similẽ per naturam: proposito vero & virtute similẽ sibi, & talem qualẽ omnes voluntates & dispensationes verbi & sapiẽtiæ indeclinabiliter posset implere. Quòd autẽ habuerit animã, manifestissimè in Euangelio designat ipse saluator, dicens, Nemo tollet à me animam meam, sed ego pono eam. *Ioan.10.* Et iterum, Pote- *Matth.26.*

G ſtatem habeo ponendi animam meam,& poteſtatē ha-
beo iterum ſumendi eam. Et rurſum, Triſtis eſt anima
Ioan.12. mea vſque ad mortē. Et iterum, Nunc anima mea tur-
bata eſt. Neq; enim triſtis & turbata anima, verbum dei
intelligendū eſt, quod ex authoritate diuinitatis, dicit,
Ioan.10. Poteſtatē habeo ponendi animā meam. Nec tamen ita
dicimus fuiſſe filium dei in illa anima, ſicut fuit in ani-
ma Pauli vel Petri, cæterorumq; ſanctorum, in quibus
Chriſtus ſimiliter vt in Paulo loqui creditur: Sed de il-
lis omnibus illud ſentiendum eſt quod ſcriptura dicit,
Quia nemo mundus eſt à ſorde, nec ſi vnius diei fuerit
Iob 25. vita eius. Hæc vero anima quæ in Chriſto fuit priuſquā
Eſaiæ 7. ſciret malum, elegit bonum: & quia dilexit iuſticiam, &
Pſal.44. odio habuit iniquitatē, propterea vnxit eā deus oleo læ-
ticiæ præ participibus ſuis. Oleo ergo læticiæ vngitur, cū
verbo dei immaculata fœderatione coniūcta eſt: & per
hoc ſola omniū animarū peccati incapax fuit, quia filij
dei bene & plene capax fuit: Ideoq; & vnum cum ipſo
eſt, atque eius vocabulis nuncupatur, & Ieſus Chriſtus
appellatur, per quem omnia facta eſſe dicuntur. De qua
anima, quoniam totā in ſe ſapiētiam dei & veritatē vi-
H tamq; receperat, etiam illud arbitror dixiſſe Apoſtolū,
Coloſſ.3. quod ait, Quoniā vita veſtra abſcondita eſt, cū Chriſto
in deo: Cum autē Chriſtus apparuerit vita veſtra, tūc &
vos apparebitis cū ipſo in gloria. Quid enim aliud hic
intelligendū eſt Chriſtus, qui in deo abſconditus dici-
tur [& poſtea appariturus, niſi ille qui oleo læticiæ vn-
ctus, refertus, id eſt, ſubſtantialiter deo repletus eſt, in
quo nūc abſcōditus dicitur?] Propterea enim & omni-
bus credentibus ad exemplū Chriſtus exponitur. Quia
ſicut ille ſemper, & antequā ſciret omnino malū elegit
bonum & dilexit iuſticiā, & odio habuit iniquitatē, &
propterea vnxit eū deus oleo læticiæ, ita vnuſquiſq; vel
poſt lapſum vel per errorē expurget ſe à maculis, exem-
plo propoſito: & habens itineris ducē, arduam viā vir-
tutis incedat: vt ſi forte per hoc, inquantum fieri poteſt,
per imitationē eius, particeps efficiatur diuinæ naturæ.
1.Ioan.2. Sicut ſcriptum eſt, Quia qui dicit ſe in Chriſto mane-
re, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. Hoc er-
go verbum & hæc ſapientia, per cuius imitationem, vel
I ſapientes, vel rationabiles dicimur, omnibus fit omnia,
1.Corin.9. vt omnes lucrifaciat. [Et fit infirmis infirmus, vt infir-
2.Corin.13. mos lucrifaciat:] Et quia infirmus efficitur, propter hoc
1.Corin.2. dicitur de eo, Etiam ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed
viuit ex virtute dei. De quo Corinthiis qui infirmi erāt
Paulus nihil ſe ſcire indicat inter ipſos, niſi Ieſum Chri
ſtum, & hunc crucifixū. Quidā autē volunt de ipſa ani
ma dictum videri, cū primū de Maria corpus aſſump-
ſit, etiam illud quod Apoſtolus dicit, Qui cum in forma
Philip.2. dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualē deo,
ſed ſemetipſum exinaniuit formā ſerui accipiens: quo
eam ſine dubio in formam dei melioribus exemplis &
inſtitutionibus repararet, atq; in eā plenitudinem vnde
ſe exinaniuerat, reuocaret. Sicut enim participatione
filij dei quis in filiū adoptatur, & participatione ſapien-
tiæ in deo ſapiens efficitur: ita participatio ſpiritus ſan-
cti, ſanctus & ſpiritalis efficitur. Vnum enim atque idē
eſt ſpiritus ſancti participium ſumere, quod eſt patris &
filij, quippe cū vna incorporea ſit natura trinitatis. Igi-
tur vnigenitus filius dei, per quem omnia facta eſſe viſi-
bilia & inuiſibilia, in ſuperioribus ſermo diſputationis
edocuit, ſecundum ſcripturæ ſententiā, & fecit omnia,
& quæ fecit diligit. Nam cū inuiſibilis dei ipſe ſit ima-
go inuiſibilis, participationem ſui vniuerſis rationabi-
libus creaturis inuiſibiliter præbuit, ita vt tantum ex eo
vnuſquiſque participij ſumeret, quanto erga eum dile- K
ctionis inhæſiſſet affectu. Verum cum pro liberi arbitrij
facultate varietas vnumquēque ac diuerſitas habuiſſet
electorem, † vt alius ardētiore, alius tenuiore & exilio- † *animorū.*
re erga ſuum authorem amore teneretur: Illa anima, de
qua dixit Ieſus, Quia nemo aufert à me animam meam: *Ioan.10.*
inſeparabiliter atque indiſſociabiliter inhærens, vtpote
verbo & ſapientiæ dei & veritati ac luci veræ, & tota
totum recipiens, atque in eius lucem ſplendorēmque
ipſa cedens, facta eſt cum ipſo principaliter vnus ſpiri-
tus. Sicut & Apoſtolus his, qui eam imitari deberent,
promittit, Quia qui ſe iungit deo, vnus ſpiritus eſt. Hac *1.Corin.6.*
ergo ſubſtantia animę inter deum carnemq; mediante,
non enim poſsibile erat dei naturam corpori ſine me-
diatore miſceri, naſcitur vt diximus, deus homo, illa
ſubſtantia media exiſtente, cui vtique contra naturam
non erat corpus aſſumere. Sed neque rurſum anima il-
la vtpote ſubſtantia rationalis, contra naturam habuit
capere, in quē vt ſuperius diximus, velut verbum & ſa-
pientiam & veritatem tota iam ceſſerat: vnde & merito
pro eo quòd vel tota eſſet in filio dei, vel totū in ſe ca-
peret filium dei, etiam ipſa, cum ea quam aſſumpſerat L
carne, dei filius, & dei virtus Chriſtus, & dei ſapientia
appellatur. Et rurſum dei filius, per quem omnia creata
ſunt, Ieſus Chriſtus & filius hominis nominatur: nā &
filius dei mortu9 eſſe dicitur, pro ea ſcilicet natura, quæ
mortē vtique recipere poterat. Et filius hominis appel-
latur, qui venturus in gloria dei patris cum ſanctis an-
gelis prædicatur. Et hac de cauſa ſecundū omnē ſcrip-
turam, tam diuina natura humanis vocabulis appella-
tur, quàm humana anima † nuncupationis diuinæ in- † *al.naturæ*
ſignibus decoratur. Magis enim de hoc, quàm de vllo
alio dici poteſt, quod ſcriptum eſt: quia erunt ambo in *Gene.2.*
carne vna, & iam non ſunt duo, ſed vna caro. Magis e-
nim verbum dei cū anima in carne vna eſſe, quàm vir
cum vxore putandus eſt: Sed & vnus ſpiritus eſſe cum
deo, cui magis conuenit, quàm huic animæ, quæ ſe ita
deo per dilectionē iunxit, vt cū ipſo deo vnus ſpiritus
merito dicatur, Propheta dicēte, Dilexiſti iuſticiā, & o- *Pſal.44.*
diſti iniquitatē, propterea vnxit te deus deus tuus oleo
læticiæ præ participibus tuis. Dilectionis ergo merito M
vngitur oleo læticiæ, [id eſt, anima cū verbo dei Chri-
ſtus efficitur: Vngi nāque oleo læticiæ,] non aliud intel-
ligitur quàm ſpiritu ſancto repleri. Quòd autē præ par-
ticipibus dixit, indicat, quia non gratia ſpiritus, ſicut
Prophetis data eſt, ſed ipſius verbi dei in ea ſubſtantia-
lis inerat plenitudo: ſicut & Apoſtolus dixit, In quo in- *Coloſ.3.*
habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. De-
nique propter hoc, non ſolum dixit, Dilexiſti iuſticiam:
ſed addidit, & odiſti iniquitatē. Odiſſe enim iniquita-
tem, illud eſt quod ſcriptura dicit de eo, Qui peccatum *1.Petri.2.*
non fecit, nec inuētus eſt dolus in ore eius. Et quod ait,
Tentatus eſt per omnia pro ſimilitudine abſque pecca- *Heb.4.*
to. Et iterum ipſe dicit de ſe, Ecce venit princeps mun- *Ioan.8.*
di huius, & in me non habet quicquā. Quæ omnia nul- *Ioan.14.*
lum in eo peccati ſenſum indicant extitiſſe. Quod vt
Propheta euidentius deſignaret, quia nunquam in eum
iniquitatis ſenſus intraſſet, ait, Priuſquā ſciret puer vo- *Eſaiæ 8.*
care patrem aut matrem: auertit ſe ab iniquitate. Quòd
ſi alicui difficile id videbitur, pro eo ꝙ rationabilē ani-
mā eſſe in Chriſto ſupra oſtēdimus, (quam vtiq; naturā
animarū boni maliq; capacē per omnes diſputationes
noſtras frequēter oſtēdimus,) arbitror ſanè Hieremiam
Prophetam intelligentē quæ ſit in eo natura dei ſapien-
tiæ, quæ etiā hæc quam pro ſalute mūdi ſuſceperat, di-
xiſſe,

A xisse, Spiritus vultus nostri Christus dominus, cui dixi-
Thren.4. mus, quòd in vmbra eius viuemus in gentibus. Pro eo
enim quòd sicut vmbra corporis nostri inseparabilis est
†inclinan. à corpore, & indeclinabiliter† motus ac gestus corporis
suscipit & gerit, puto eum animæ Christi opus, ac mo-
tũ qui inseparabiliter inhærebat, & pro nutu eius ac vo-
† voluntatẽ luntate cuncta perpetrabat, ostendere volentẽ † vmbrã
Christi domini hanc vocasse, in qua vmbra nos viue-
remus in gentibus. In huius nanque assumptionis sacra-
mento gentes viuunt (quæ imitantes eam per fidem ve-
Psal.88. niunt) ad salutem. Sed & Dauid dicit, Memor esto op-
probrij mei domine quod exprobrauerunt me in com-
mutationẽ Christi tui: similia mihi videtur ostendere.
Colos.3. Et Paulus quid aliud sentit, cũ dicit, Vita nostra abscon
dita est cum Christo in deo? Et quid enim in alio loco
dicit, An experimentũ quæritis eius qui in me loquitur
2.Corin.13. Christus? Et nunc Christum in deo dicit absconditum:
Cuius rei intellectus est difficilis, nisi talis aliquis indi-
cetur qualem per vmbram Christi à Propheta signifi-
catũ esse supra diximus. Fortasse enim hoc sensum hu-
manæ mentis excedit. Quinimo quod verius est, mas-
sam sicut in fornacibus sæpe fieri oculis deprehendi-
B mus, totam ignẽ effectam dicimus: quia nec aliud in ea
nisi ignis cernitur, Sed & siquis contingere atq; cõtre-
ctare attentauerit, non ferri, sed ignis vim sentiet. Hoc
ergo modo etiam illa anima quæ quasi ferrum in igne,
sic semper in verbo, semper in sapientia, semper in deo
posita est: omne quod agit, quod sentit, quod intelligit
deus est. Et ideo nec vertibilis, nec mutabilis dici po-
test, quæ inconuertibilitatẽ ex verbi dei vnitate indesi-
nenter ignita possidebit. Ad omnes deniq; sanctos ca-
lor aliquis verbi dei putandus est peruenisse. In hac au-
tẽ anima ignis ipse diuinitus substantialiter requieuisse
credendus est, ex quo ad cæteros calor aliquis venerit.
Psal.44. Denique quod dixit, Quia vnxit te deus deus tuus oleo
læticiæ præ participibus tuis: ostendit quòd ista anima
aliter oleo leticiæ: id est, verbo dei & sapientia vngitur,
& aliter participes eius, id est sancti Prophetæ & Apo-
stoli. Illi enim in odore vnguentorũ eius cucurrisse di-
cũtur, ista vero anima vasculũ vnguẽti ipsius fuit, ex cu-
ius fragrantia participes digni quiq; Prophetæ & Apo-
Canti.1. stoli fiebant. Sicut ergo alius est vnguenti odor, & alia
est vnguenti substantia, ita aliud est Christus, & aliud
participes sui. Et sicut vas ipsum quod substantiã conti-
C net vnguẽti, nullum genus potest aliud recipere liquo-
ris: † ita anima Christi velut vas in quo inerat substãtia
† al. nullo genere potest aliquid recipere fœtoris. vnguenti, impossibile fuit, vt contrariũ reciperet odo-
rem. Participes vero eius quàm proximi fuerint vascu-
lo, tã odoriserunt participes & capaces. Et qui ex odo-
re eius participant, si se paulò longius à fragrantia eius
amouerint, impossibile † est vt non incidãt in odorem
† al. possibile est, vt incidentẽ recipiãt fœtorem. contrarium. Hoc modo huius rei explanabitur difficul
tas, naturam quidẽ animæ illius hanc fuisse, quę est om-
nium animarum, non potest dubitari: alioquin nec dici
anima potuit, si vere non fuit anima: verum quoniam
boni maliq; eligendi facultas omnibus præsto est, hæc
anima quæ Christi est, ita elegit diligere iusticiã, vt pro
immensitate dilectionis ei inconuertibiliter atque inse-
parabiliter inhæreret: ita vt propositi firmitas & affe-
ctus immensitas, & dilectionis inextinguibilis calor
omnem sensum cõuersionis abscinderet: vt quod in ar-
bitrio erat positũ, longi vsus affectu iã versum sit in na-
turam. Ita & fuisse quidem in Christo humana & ratio-
nabilis anima credenda est, & nullum sensum vel pos-
sibilitatẽ eam putandũ est habuisse peccati. Ad plenio-

rem tamẽ rei explanationem non videtur absurdum, si D
etiã similitudine aliqua vtamur: Licet in re tam ardua
tamq; difficili, ne exẽplis quidẽ vti cõmodis copia est,
tamen vt absq; aliquo præiudicio dicamus: Ferri metal-
lum capax est, & frigoris & caloris. Si ergo massa aliqua
ferri semper in igne sit posita, omnibus suis poris, om-
nibusq; venis ignem recipiẽs, & tota ignis effecta, si ne-
que ab ea ignis cesset aliquando, neq; ipsa ab igne sepa-
retur, nunquã † dicemus hanc quæ natura quidem ferri *† nunquid.*
massa est, in igne positã, & indesinẽter ardentem posse
aliquãdo frig⁹ recipere. Sed & quãplurima alia in scrip
turis diuinis de vmbrę significantia videmus inserta: vt
illud in Euangelio secundum Lucã, cum dicit Gabriel *Luc.1.*
ad Mariam, Spiritus domini veniet super te, & virtus
altissimi obũbrabit tibi. Et Apostolus de lege dicit, quia *Heb.8.*
similitudini & vmbræ deseruiũt cœlestiũ, hi qui carna-
lem habent circũcisionem. Et alibì dicitur, Nònne vita
nostra vmbra est super terram? Si ergo & lex quæ super
terrã est, vmbra est: & vita omnis nostra quæ est super
terrã vmbra est: & in vmbra Christi viuemus inter gen
tes: videndũ est, ne omniũ harum veritas vmbrarum in *1.Corin.13.*
illa reuelatione noscatur, cũ iam non per speculũ, & in
ænigmate, sed facie ad faciẽ, sancti quiq;, & gloriã dei, E
& rerũ causas ac veritatem speculari merebuntur: cuius
veritatis accepto iam pignore per spiritũ sanctũ, dice-
bat Apostolus, Et si cognouimus Christũ secundũ car-
nẽ aliquando, sed nunc iam nõ nouimus. Hæc interim
nobis ad præsens de rebus tã difficilibus disputantibus,
id est de deitate & incarnatione Christi, occurrere po-
tuerunt. Si quis sanè melius aliquid potuerit inuenire,
& euidẽtioribus de scripturis sanctis assertionibus quæ
dicit comprobare, illa potius quàm hæc recipiantur.

FINIS.

CENSVRA.

Simile studium fuit huius, nam passim apparent fragmẽta, quæ decerpsit ex Augustini libris. Stylus est facilior, quàm Augustini, interim vix bene Latinus: nam cap. 3. commisit manifestum solœcismum. Non improbo studium ad hunc modum sese exercentium in rebus sacris, sed hoc genus libellis in celebrium scriptorum nomen collatis onerari lectorem non probo.

DE TRINITATE ET VNITATE dei, Liber vnus. F

PERSONAM geniti filij princi- *Ingenitus,*
pium Geneseos euidẽter ostẽdit: *genitus, &*
ait enim, In principio fecit deus *procedens.*
cœlum & terrã. Quem aliũ prin *Cap.1.*
cipiũ intelligendũ putamus, nisi *Gene.1.*
filium? Ipse enim de se interrogã
tibus Iudæis quis esset, respõdit,
Principiũ qui & loquor vobis.
Ergo principiũ filius. Per filiũ fecit deus cœlũ & terrã, *Ioan.8.*
sicut Ioannes Euãgelista narrat, Omnia per ipsum facta
sunt, & sine ipso factũ est nihil. Filius dei natura est fili⁹,
nõ adoptione, sicut scriptũ est, Ante Luciferũ genui te. *Ioan.1.*
Deus pater vterũ nõ habet sicut nos, aut corporeus esse *Psal.109.*
credendus est: sed per vterũ substantiã intelligi voluit,
de qua natus est filius. Quod est pater, hoc genuit: deus
deum, lux lucem: sicut homo hominem gignit, & canis

 canem.

G canem. Nunquam visum est vt homo gigneret canem.
Ac per hoc pater non de nihilo, neque de aliqua alia
substãtia, sed de seipso genuit filium. Spiritum sanctum
neque ingenitum neque genitum fides recta declarat:
quia si dixerimus ingenitum, duos patres affirmare vi-
debimur: si autem genitum, duos filios credere culpa-
mur. Sed quod certa fides tenet, nec ingenitus est, nec
genitus, sed ab vtroque procedens: id est, à patre & à fi-
lio. Et vt hoc testimoniis approbemus, ipsum dominũ
nostrum Iesum Christum ad discipulos audi dicentẽ,
Ioan.15. Cum venerit, inquit, paracletus, quem ego mittam vo-
bis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille
testimonium perhibebit de me. Et rursum ipse domi-
nus Iesus Christus post resurrectionem suam, vt osten-
deret à se procedere spiritum sanctum, sicut & à patre,
Ioan.20. insufflans in discipulos suos, ait, Accipite spiritum san-
ctum. Vnus est ergo spiritus patris & filij, vnus amborũ
spiritus. Igitur quòd patris sit spiritus, ipse dominus &
Matth.10. Saluator noster discipulis suis ait, Non enim vos estis
qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in
H vobis. Et quòd idẽ & filij sit spiritus, Paulus Apostolus
Roma.8. testis est, Si quis autem, inquit, spiritum Christi non ha-
Spiritꝰ deꝰ bet, hic non est eius. Proculdubio in nomine dei,
& Chrisꝰ pater: in nomine principij, filius intelligendus est. Pro-
vnꝰ. Ca.II. fecto cum dixisset, In principio fecit deus cœlum & ter
Gene.1. ram: & subsecutus adiunxit, Et spiritus dei ferebatur su-
per aquas: qui est tertia in trinitate persona. Igitur si nõ
esset trina persona, nunquã dominus noster Iesus Chri-
Matth.28. stus diceret discipulis suis, Ite baptizate omnes gentes
in nomine patris & filij & spiritus sancti. Nec baptiza-
to domino à Ioanne in Iordane, fieret vox de cœlo di-
Matth.3. cens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene com
placui: nec spiritus sanctus in specie columbæ descẽdis-
se super eum, & mansisse diceretur. Ideo tres personas
secundum scripturas sanctas intelligimus, id est alium
esse patrem, alium filium, qui genitus est à patre, alium
spiritum sanctum: nõ aliud, quia substantia vnum sunt.
Personas distinguimus, nõ deitatem separamus. Quod
autem pater & filius & spiritus sanctus de vna substan-
tia sit, beatus Paulus Apostolꝰ de filio ad Romanos scri
Roma.9. bens demonstrat. Quorũ patres, inquit, ex quibus Chri-
stus secundũ carnem, qui est super omnia deus benedi-
I ctus in secula. Et iterum in Euangelio secundum Ioan-
Ioan.17. nem, Vt cognoscant te solum verum vnum deũ, & quẽ
misisti Iesum Christum: id est te, & quem misisti Iesum
Christum, verum vnum deũ. Et rursus scriptura dicit,
Ioan.5. Vt simus in vero filio eius Iesu Christo, ipse est verus
deus & vita æterna. Et vt æqualitatem suã ostenderet,
Ioan.10. ait ipse dominus, Ego & pater vnum sumus: scilicet na
Ioan.5. tura, non persona. Et iterum inquit, Propterea quære-
bant Iudæi interficere Iesum, quia non solum soluebat
sabbatum, sed & patrem suum dicebat deum, æqualem
Philip.2. se faciens deo. Et rursus beatus Paulus inquit, Qui cum
in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se
æqualem deo. Non poterat esse rapina, vbi æqualis erat
natura: non erat vsurpata, sed nata: non rapuit, quia ve-
re habuit. Spiritum vero sanctum deũ, acta Apostolorũ
Acto.5. apertissimè docent. Anania, inquit Petrus, cur tentauit
Satanas cor tuum, mẽtiri te spiritui sancto? Et infra, Nõ
hominibus mentitus es, sed deo. Et in Euãgelio, inquit,
Ioan.4. secundum Ioannẽ, Dominus spiritus est. Paulus ad Co-
1.Corin.6. rinthios scribẽs, ait, Nescitis quia corpora vestra tem-
plum sunt spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis
Ibidem. à deo, & nõ estis vestri? Idem Paulus, Empti enim estis
precio magno, glorificate & portate deum in corpore
vestro. Pater, inquam, deus, filius deus, spiritus sanctus K
deus: nõ tres dij, sed vnus est deus, vt Moyses dicit, Au- *Deut.6.*
di Israël, dominus deus tuus, vnus est deus: ac per hoc
sicut dicimus, non tres deos, non tres essentias: ita nec
tres sapiẽtias, nec tres spiritus. Nam interrogati de sin-
gulis personis, si sit pater sapientia, vel filius, vel spiri-
tus sanctus. Respondemus, pater est sapientia, filius est
sapientia, spiritus sanctus est sapientia: non tres sapien-
tiæ, nec tres spiritus, sed vna sapientia, & vnus spiritus,
sicut vna substantia, & vna essentia: quia hoc illi patri
est esse, quod filio sapientiæ & spiritui sancto est esse. Et
cum æquales sint pater & filius & spiritus sanctus, filius
tamen dicit, Pater maior me est. Et, Non veni volunta- *Ioan.14.*
tem meam facere, sed voluntatem eius qui me misit. Et, *Ioan.6.*
Pater si possibile est, transeat à me calix iste. Et, Mea do- *Matth.26.*
ctrina non est mea, sed eius qui me misit. Ista omnia, & *Ioan.7.*
alia quæ dicit filius, secundum formam serui quam as-
sumpsit intelligenda & dicta sunt. Igitur cũ primus ho-
mo conditus esset à deo, & libero arbitrio munerare-
tur, præceptúmque ei positum esset, vt si custodisset quæ
ei deus præceperat, morte nõ corporis, nec animæ mo- L
reretur: sed ille inobediens mandato dei, atq; elatus su-
perbia, suasioni serpentis obediens, mandata contẽpsit.
Et hæc causa extitit vt mortis periculum incurreret: &
ab illo vno homine omnis humana natura viciata, atq;
peccato obnoxia, mortalis existeret. Vnde Apostolus
Paulus inquit, Per vnum hominem peccatum introiuit *Roma.5.*
in mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes ho-
mines mors pertransiuit, in quo omnes homines pec-
cauerunt. Quia sicut per vnum hominẽ omnes homi-
nes in condemnationẽ ceciderunt, ita & per vnius iu-
sticiam omnes homines in iusticiã vitæ surrexerunt. Et
iterũ, Primus homo de terra terrenus, secundus homo *1.Corin.15.*
de cœlo cœlestis: Cœlestẽ itaq; dico, quia non ex huma-
no conceptus semine, sed de Maria virgine, pro nostra
salute, assumptus à filio dei, sicut Ioannes testatur, Et ver
bum caro factũ est, & habitauit in nobis. Verbum caro *Ioan.1.*
factum est, non in carnem mutatum, vt desisteret esse
quod erat, sed cœpit esse quod non erat: sumpsit enim
carnem, non conuertit in carnem. Carnẽ istam à parte
totum hominẽ intelligimus, id est, carnem & animam
rationalẽ: vt primus homo & carne & anima mortuus
fuerat, ita etiam oportuit, vt per mediatorem dei & ho M
minum, hominẽ Christum Iesum & carne & anima vi-
uificaretur. Ergo, vt supra diximus, secundũ assumptio-
nis formam carnis, dictum est, Pater maior me est. Non
est credendum posse filium dei, & filium hominis duos
filios esse: quia non sunt duo filij, sed vnus. Nam ille qui
erat filius dei, factus est filius hominis in vnitate perso-
næ: vt anima & caro vnus est homo, ita verbum & ho-
mo vnus est Christus. Duas substantias accipimos in v-
no filio dei, vnam deitatis, aliam humanitatis, nõ duas
personas. Et si dixerimus duas personas, introducemus
etiam duos filios dei: & iam tunc non erit trinitas, sed
quaternitas quod absit. Profecto enim per id quod est
deus, & æqualis patri, & vbique præsens est: & in cœlo
est totus, & in terra totus, & in nullo continetur loco.
Per id quod homo, & passus & mortuꝰ, & resurrexit &
ascendit in cœlum, sedètq; ad dexteram patris, & sic ve
niet ad iudicandum viuos & mortuos, quemadmodũ
est ire visus in cœlum, in eadem forma carnis atque
substantia, cui profecto immortalitatem dedit, natu-
ram non abstulit: licet vna substantia sit, neque persona
patris, neq; spiritus sancti, sed sola filij suscepit carnẽ. Et
vt hoc intelligamus, comparationibus vtar. Certe vt ex
creatura

A creatura intelligas creatorem, sic in anima est ratio: & cum sint vnum, aliud anima agit, aliud ratio: anima viuimus, ratione sapimus: ita pater & filius & spiritus sanctus cum sint vna substantia, tota trinitas operata est hominem, quem non tota trinitas assumpsit, sed sola filij persona. Nec voluntate, nec necessitate genuit pater filium. Non necessitate, quia necessitas in deo non est: non voluntate, quia voluntas præire sapientiam non potest, quæ est filius. Igitur prius est rationabiliter sapere, quàm rationabiliter velle. Vnde nec voluntate nec necessitate, sed naturaliter sola sapientia pater genuit filium, Sicut pater vitam habet in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso. *Ioan. 5.* Scimus filium dei à semetipso non esse, sed à patre genitum esse: patrem vero à nullo genitum esse, à nullo vitam accepisse. Dedit pater filio vitam, gignendo vitam quam pater habuit in se: non quòd prius fuerit filius sine vita, & postea acceperit vitam: sicut nos qui per peccatum amisimus vitam, & per gratiam Saluatoris recepimus vitam. Ideo de eo dicitur, Filius à patre accepit vitam, B quia non à seipso est genitus, non existendi dedit, sed gignendo.

Natiuitas & processio quid differant. Cap. III.

Quoniam & ratione & testimoniis persuasimus de subiectione filij, quia non secundum substantiam minor, sed secundum formam serui quam assumpsit. Sed vt missus esse dicatur, aliquid dicere volumus. Scimus sicut filius, non secundum substantiam dicitur missus, seu minor: ita nec spiritus sanctus propter columbam vel ignem missus dicitur: scilicet quia non in ea substantia, qua ęqualis est patri, apparuit, sed vt dictum est per subiectam creaturam. Non enim sicut filius hominem assumpsit, vt in æternum permaneat, sic spiritus sanctus columbam vel ignem: sed illæ factæ visiones de creatura inferiore ad manifestandum spiritum, esse postea destiterũt. Nunquam enim illa incomprehensibilis immutabilisque diuinitas, quæ est trinitas deus, ab oculis carnalibus videri potest, nisi vt dictum est per subiectam creaturam. Inter genitum filium & processionem spiritus sancti hoc distat, quòd filius dei sic est de patre, quo modo natus, non quo modo datus: spiritus vero sanctus sic est de patre & filio nõ quo modo natus, sed quo modo datus. Filius natus solius est patris, non spiritus sancti. Amborum est spiritus, id est patris & filij: quia si spiritus filius diceretur, amborum filius diceretur. Nullus autem filius est duorum nisi patris & matris: quod absit vt inter deum patrem & filium C quis suspicetur, quia nec filius hominis simul & ex patre & matre procedit: sed cum procedit ex patre, non tunc procedit ex matre: & cum procedit ex matre in hãc lucem, non tunc procedit & ex patre. Spiritus vero sanctus non de patre procedit in filium, & de filio procedit ad sanctificãdam creaturam, sed simul de vtroque procedit. De eo quòd à Ioanne dicitur, quòd spiritus sanctus non loquitur à semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur. *Ioan. 16.* non loquitur à semetipso, quia nõ est à seipso: pater enim à nullo est natus, filius à patre est genitus, spiritus sanctus à patre & filio procedẽs: ideo nõ loquitur à seipso, sed quæcunque audiet, loquetur. Audire illi esse est, à se non est, sed à patre: ideo quæcunque audiet, loquetur. Quid sit quòd spiritus sanctus pro nobis interpellare dicitur, quod dicit Paulus ad Romanos scribẽs, *Roma. 8.* Nam quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum deum postulat pro sanctis. Modus iste locutionis, qui frequenter in scripturis sanctis inuenitur, est: sicut deus dicit ad Abraham, Nunc cognoui quoniam D timeas deũ, hoc est cognoscere te feci: *Gene. 22.* sicut dicit Apostolus, Nunc cognoscentes deum, immo cogniti à deo. *Galat. 4.* Nempe omnia in præsentia dei sunt antequã fiant, præsentia sunt futura, quasi iam facta sint: quo modo dicit cogniti à deo, nisi faciente deo vt cognoscamus deum: sic & hic scribitur spiritus sanctus gemere pro nobis, id est gementes nos facere, infundendo nobis charitatẽ in deum & proximum, sicut legitur, Lætus dies, quia lætos homines faciat. Pater solus nusquam legitur missus, sed missionem filij ita scribit Apostolus, *Ibidem.* Cum autem venerit plenitudo temporis, misit deus filium suum natũ ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. Quòd filius dei natus de Maria virgine, venit in mundum, testatur Euangelista dicens, In mũdo erat, & mundus per ipsum factus est. *Ioan. 1.* Et ipse ait, Ego à patre exiui, & veni in hunc mundum. Item Euangelista dicit, Et mundus eum non cognouit. *Ioan. 16. Ioan. 1.* Deinde subiungit, In sua propria venit: illuc vtiq; missus est, quò venit: sed in hũc mundum est missus, vbi erat, Quæ missio tamen esse opus sanctæ trinitatis, nulli sit catholico dubitandũ. *Solœcism⁹.* E Nusquam scriptũ est, quòd deus pater maior sit spiritu sancto, vel spiritus sanctus minor deo patre, quia nõ est ita. Quia persona diuinitatis suæ assumpta est à filio dei ex virgine Maria in personam suæ humanitatis, vnitatem habitumq; coniunxit in ęternum. Quanuis spiritus sanctus apparuisset in specie columbæ vel ignis non possumus tamen dicere spiritum sanctũ deum & columbam, aut deum & ignem, sicut dicimus filium deũ & hominẽ. Propter has igitur corporales formas, in quibus apparuit spiritus sanctus, missus dicitur: nõ propter has minor patre dici potest: sicut fili⁹ propter formã serui, quæ inhæsit illi ad vnitatem personæ perpetualiter. Ille vero species corporales, vt est columba, vel ignis, ad demonstrandum quod opus fuit, ad tempus apparuerunt, & esse postea destiterunt. Nõnne apparere debuerunt creaturæ sicut oportuit, seruientes creatori ad nutum eius, qui incõmutabiliter in seipso permanet, ad eum significandum & demonstrandum, sicut significari & demõstrari mortalibus oportebat mutate atque conuerse?

Triplex vis spiritus. Cap. IIII.

A quibusdam dubitari solet, an spiritum sanctum habuerunt Apostoli illo tempore, quo fuerunt cũ Christo domino, secundum quòd Euangelista dicit, Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. *Ioan. 7.* Et in alio loco ait, Si diligitis me, præcepta mea seruate: *Ioan. 14.* & ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit F vobis, vt vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis: quem mundus non potest accipere: quia nõ videt eum, neque cognoscit eum. Vos autem videtis eum, & cognoscitis eum: quia apud vos manet, & vobiscum est. Et etiam post resurrectionem suam legitur insufflasse & dixisse discipulis, Accipite spiritum sanctum. *Ioan. 20.* In Pentecoste vero legitur spiritus sanctus in Apostolos descendisse, *Acto. 2.* Adhæc dicendum, quia vnus spiritus est, sed dona habet multa. Non est dubium, quin spiritus sanctus erat cum eis: quia vbi Christus est, spiritus sanctus est. Et quia venturum spiritum sanctum à patre promiserat Christus, non defuit in hoc indifferens eius diuinitas. Trium officiorum formę doni spiritus sancti in Apostolis sunt ostensæ: quarum prima hæc est, quæ ad ius ecclesiasticum pertinet, in regenerandis: ecclesiastica potestas intelligitur esse in officiis Episcoporum & sacerdotum, qui omnia in traditione dominica per spiritum sanctum agere debent, Vnde illis dicit Iesus, *Ioan. 20.* Quorum tenueritis peccata, tenebuntur: & quorum remiseritis, remittuntur

G mittuntur eis. Secunda est, quæ in Pentecoste data est, quæ generalis est: non solum enim in Apostolos, verumetiam in omnes credentes decidit spiritus sanctus. Tertia forma est, quæ solum Apostolis vel ordinatis in initio concessa est, in signis ac virtutibus faciendis, vsque dum fidei semina iacerentur ad crementum. Semina etiam fidei sunt virtutes per Apostolos factæ: ipsi enim Apostoli antistites positi sunt huiusmodi veritatis, qui per signa & prodigia rationabilem esse fidem nostram testantur. Igitur spiritus sanctus datur omnibus generaliter credentibus, sed si manet in eis: in signis vero & prodigiis filij dei esse probatur. Etiam spiritus sanctus non manet quandoque in homine, sed vocatus aduenit, vt suggerat necessaria, & recedat. Similiter & in traditione vel ordinatione, de foris gratiam & tuitionem præstat deuotis fidei, vt commendatiores habeantur per inspirationem eius.

Fili° patri coæternus. Pater, filius, & spiritus sanctus vnus est verus deus, secundum illud quod scriptum est, *Cap. V.* *Deut. 6.* Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est. Et in Euangelio scriptum est, Vt cognoscant te solum verum deum, *Ioan. 17.* & quem misisti Iesum Christum. Et de Christo dicitur *1. Ioan. 5.* à Ioanne Apostolo, Ipse est verus deus, & vita æterna. Ante omnia tempora filius erat, vt intelligendum in *Ioan. 1.* hoc est, In principio erat verbum, & omnia per ipsum H facta sunt, quia & tempus sine aliquibus creaturæ motibus non potest esse. Et ideo per filium facta confitemur & tempora, per quæ facta sunt omnia: ideo proculdubio æqualis genitus, & coæternus est patri filius. Dicitur filius dei ex voluntate & præcepto patris, cœlestia, terrestria, visibilia & inuisibilia, corpora & spiritus ex nullis extantibus, id est ex nihil vt essent, sua virtute fecisse, cum ipse ex nullis extantibus, hoc est ex nihilo non factus sit, sed ex deo patre deus: quæ res indicat, vnam & eandem patris filiique naturam. Filius per seipsum non potuit, tanquam non esset antequam fieret, vt esset ipse per quem fieret idem ipse. Porrò si per aliquem alium à patre factus est filius: quis est ipse alius, cum omnia per ipsum facta sunt, hoc est per verbum eius? Antequam faceret vniuersa, omnium futurorum deus & dominus, & rex & creator erat constitutus, & omnium futurorum in natura habens præscientiam, & in faciendo in omnibus expectans patris iussionem. Ipse voluntate patris descendit de cœlo, & venit in mun- *Ioan. 8.* dum, sicut ipse ait, Non enim à meipso veni, sed ille me I misit. Vna quippe ipsa trinitas est, quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Dicimus iubente patre filium creasse omnia, non esse nisi verbum, per quod facta sunt omnia. Quod autem pater miserit filium, qui *Ibidem.* cum ipso venit, ipse testatur qui ait, Non sum solus, quoniam pater mecum est. Nunquam ideo diuersa natura est, quia pater mittit, & mittitur filius: potest homo pater mittere hominem filium, non vnius eiusdemque substantiæ, cum homo missus ab homine mittente separetur, quod non potest deus. Sed ignis mittit splendorem suum, nec potest splendor separari ab igne mittente. Cum enim splendorem mittit ignis, longius peruenit inde splendor, quò ignis non peruenit. Vnde splendor ab igne qui est in lucerna missus, vtique vere possit dici in pariete, quò sine lucernæ igne peruenit *Ibidem.* ignis. Super hoc filius dicit, Qui me misit, mecum est: quod vere potuit filius dicere, Pater mecum est. Cum igitur hæc à patre missio filij prorsus ineffabilis sit, nec capi vllius cogitatione possit, hoc etiam hic potest intelligi, vt à patre missus esse dicatur, quòd filius hominibus apparuit in carne, non pater: quò enim mittitur filius vbi non est? vbi autem non est sapientia dei, quod K est Christus? De qua legitur, Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. *Sapien. 8.* Cum ergo etiam vbique sit filius, quò mittendus fuerat vbi non erat, nisi apparendo sicut in carne apparebat? Quanquam & spiritum sanctum missum legamus, qui certe in vnitatem personæ suæ naturam non assumpsit humanam: nec à filio solo missus est, sicut scriptum est, Cum ego *Ioan. 16.* iero, mittam illum ad vos: scilicet à patre, sicut scrip- *Ioan. 14.* tum est, Quem mittet pater in nomine meo: vbi ostenditur, quòd nec pater sine filio, nec filius sine patre misit spiritum sanctum, sed eum pariter miserunt: inseparabilia quippe sunt opera trinitatis. Solus pater non legitur missus, quoniam solus non habet authoritatem, à quo genitus sit, vel à quo procedat. Et ideo non propter naturæ diuersitatem, quæ in trinitate nulla est: nec propter authoritatem alius super eum, solus pater non dicitur missus: non enim splendor aut feruor ignem, sed ignis mittit siue splendorem siue feruorem: sic pater mittit filium, & spiritus sanctus ab vtroq; procedit.

Christ° quo modo minor patre. *Cap. VI.* Dominus Iesus Christus honorans facturam suam, dum dignatur se humanam carnem suscipere, & ostendere, quia non est homo vilis, sed preciosus, sicut scriptum est, Magnus homo, & preciosus vir: ideo solum L hominem patri suo hæredem, sibi enim cohæredem facere dignatus est, vt quod minus acceperat in natura, plus haberet in honore. Vnde de susceptione carnis in epistola quæ ad Hebræos scribitur, Minorasti eum pau- *Hebre. 2.* lominus ab angelis. Et in alio loco ipse dicit, Pater ma- *Psal. 8.* ior me est: Non ad diuersitatem naturæ patris & filij il- *Ioan. 14.* lud valet dici, sed ad illud potius, quòd in forma serui propter infirmitatem, in qua & pati & mori potuit, minor etiam angelis factus est. Cum venit plenitudo tem- *Galat. 4.* poris, misit deus filium suum natum de muliere, ipse qui voluntate patris carnem suscepit, ipse & voluntate & præcepto ipsius in corpore conuersatus est, sicut & ipse ait, Descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed *Ioan. 6.* voluntatem eius qui me misit. Ipse & voluntate patris tri- *Lucæ. 3.* ginta annorum baptizatus, voce & testimoniis patris manifestatus, voluntate & præcepto patris Euangelium regni cœlorum prædicabat, sicut ipse ait, Et aliis ciuita- *Luca. 4.* tibus oportet me Euangelium prædicare: in hoc enim missus sum, & ipse mandatum dedit mihi. Ipse etiam voluntate & præcepto patris ad passionem & mortem propera- *Matth. 26.* uit: sicut ipse ait, Pater, transeat à me calix iste: non ta- M men quod ego volo, sed quod tu vis: Et Apostolo asserente & dicente, Christus obediens, inquit, factus patri *Philip. 2.* vsque ad mortem, mortem autem crucis. His testimoniis sanctarum scripturarum ad illud referatur, quod dicitur, Per vnum hominem peccatum venit in hunc mun- *Roma. 5.* dum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt: faciendo voluntatem suam, non eius à quo factum est vniuersum genus humanum, quod propagine viciata culpę & pœnæ fecit obnoxium. Vnde à contrario, per quem liberandi fueramus, non fecit voluntatem suam, sed eius à quo missus est. Homo qui contra voluntatem dei fecit: hanc habuit Adam, vt in illo moreremur: hanc non habuit Christus, vt in illo viuerem°. De natura quippe humana hoc recte dici potest, in qua extitit per obedientiam voluntas propria, quæ dei voluntati esset aduersa. Cæterum quod attinet ad diuinitatem filij dei, vna eademque voluntas est patris & filij: nec potest vllo modo esse diuersa, vbi est natura trinitatis immutabilis ad vniuersa. Et ideo non potuit fieri, vt mediator dei & hominum, homo *1. Timo. 2.*

Christus

A Christus Iesus faceret propriã, quæ deo aduersa est, voluntatem: non erat tantum homo, sed deus & homo in natura sua, per quam mirabilem singularemq; gratiam, vt humana in illo sine peccato vllo esse posset natura. *Ioan.6.* Propter hoc ergo ait, Descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed volũtatem eius qui me misit: vt ea causa esset tantæ obedientiæ, quæ omnino sine vllo peccato esset hominis, quem gerebat, quia de cœlo descenderat: hoc est non tantum homo, verumetiam deus erat: vnam quippe ostẽdit esse personam in vtraque natura: hoc est dei & hominis. Quoniam itaque gemina quædam substantia, scilicet vna persona est, propterea quòd dictum est, Descendi de cœlo: refertur ad dei excellẽtiam: quod vero adiunctum est, non vt faciam voluntatem meam: propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis inobediẽtiam. In Christo autem, id est, deo & homine obediẽtia in illo quę est contraria inobediẽtiæ primi hominis secundum id quod homo est commẽdatur. *Roma.5.* Vnde ait Apostolus, sicut enim per inobediẽtiã vnius hominis peccatores cõstituti sumus multi, ita per iusticiam vnius hominis multi sunt iustificati. Nec enim quia dixit, vnius hominis: separauit deũ ab homi-B ne, quem in hominẽ assumpsit: ac per hoc propter istam vnitatem personæ in vtraque natura intelligendam, & filius hominis dicitur descendisse de cœlo, & filius dei dicitur crucifixus & sepultus. Quãuis hæc non in diuinitate ipsa qua est vnigenitus patri coæternus, sed in naturæ humanæ sit infirmitate perpessus: nam filiũ hominis descẽdisse de cœlo, ipsum dixisse sic legimus, *Ioan.3.* Nemo ascendit in cœlum nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlo. Vnigenitum vero filium dei crucifixum & sepultum, omnes etiã & in symbolo confitemur, vnde est illud Apostoli, *1.Cor.2.* Si enim cognouissent, nũquam dominum gloriæ crucifixissent. Hanc vnitatem personæ Christi Iesu domini nostri, sic ex natura vtraq; constantẽ, diuina scilicet & humana, vt quęlibet earum vocabulũ etiam alteri impertiat, & diuina humanæ, & humana diuinæ: beatus ostendit Apostolus, vbi nos ad humilitatem per Christi misericordiam exhortatur exemplũ. *Philip.2.* Hoc sentite, inquit, in vobis quod & in Christo Iesu, qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiẽs, in similitudine hominum factus & C habitu inuẽtus vt homo, humiliauit semetipsum, factus obediẽs vsque ad mortem, mortem autem crucis. Cum ergo Christi nomen ex eo illi sit quod scriptum est in prophetia, *Psal.44.* Vnxit te deus, deus tuus oleo exultationis, prę participibus tuis: vnde ad id quod homo factus pertinet, id est, quod formam serui accipiens, habitu est inuẽtus vt homo, qui vtique habitus cœpit ex tempore: de ipso tamen eodemq; Christo dictum est, Cum in forma dei esset: cum profecto in forma dei antequam ab illo forma serui esset accepta, nondum erat filius hominis, sed filius dei, cui patris æqualitas rapina nõ erat, sed natura. Non enim erat vsurpando electus, sed ad hoc erat natus. *Philip.2.* Et ideo veritas dicitur. Nondum ergo erat Christus, quod esse cœpit, cum semetipsum exinaniuit, non formam dei amittens, sed formam serui accipiens. Verum si quæramus, Quis ille qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis deo: Respondetur nobis voce Apostolica, Christus Iesus. Ergo & illa diuinitas, huius humanitatis nomẽ accepit. Item si quæramus, Quis nam sit factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: Rectissime respondetur, Ille qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Ergo & ista humanitas, illius diuinitatis no- D men accepit. Et apparet tamẽ idem ipse Christus geminæ gigas substantiæ. Dominus Iesus Christus pendens in cruce, voluntate & præcepto patris carnẽ humanam, quã de sancta virgine Maria suscepit, in manus hominum dereliquit, & diuinitatẽ suam in manus patris cõmendauit dicens: *Luca.23.* Pater, in manus tuas commendo spiritum meum: quia Maria moriturum corpus peperit, deus autem immortalis, immortalem filium genuit, Ergo mors Christi, non diminutio est diuinitatis, sed depositio corporis, Sicut enim generatio eius ex virgine, non fuit corruptio deitatis ipsius, sed susceptio corporis: Ita & in morte ipsius, non fuit passio & defectio deitatis ipsius, sed separatio carnis eius. Sicuti enim qui vestimenta conscindit, induto facit iniuriam: Ita qui carnem eius crucifixerunt, diuinitati ipsius contumeliã intulerunt.

Hypostasis Christi, quæ cõplectatur Cap. VII.

Ad vnitatem etiam personæ Christi, vt anima humana pertineat, sic vt in Christo carnem & diuinitatem tantummodo cõfitemur, quandoquidẽ cum penderet in ligno, vt ait, Pater in manus tuas commendo spiritum meum: humanum spiritum intelligimus filium commẽdasse patri quod est anima. Audiamus er- E go Christum adhuc plura exempla de anima sua cõmemorasse, *Matth.26.* Tristis est anima mea vsque ad mortẽ: *Ioan.10.* Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam: *Ioan.15.* Maiorem charitatẽ nemo habet, quàm vt animam suam pro amicis suis ponat. Et de hac etiam dicitur in *Psal.15.* Psalmo, Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctũ tuum videre corruptionem. His atque huiusmodi sanctarum scripturarum testimoniis fatemur Christum, carnem, animã quoque humanã verbo vnigenito coaptasse, quòd esset vna persona, vt Christus est, verbum & homo: sed & ipse homo, anima & caro. Et ideo sic intelligendum, geminæ substantiæ, diuinæ scilicet & humanæ: ac per hoc Christus, verbum, anima & caro, vt ipse ex anima humana cõstet & carne: tãtum dictum est, *Ioan.1.* Verbum caro factum est: quasi diceretur, Verbum homo factum est: de quo homine apertissime dictũ est, *1.Tim.2.* Vnus mediator dei & hominũ, homo Christus Iesus. Item dominus noster Iesus Christus voluntate & præcepto patris totam dispensationẽ adimpleuit, corp⁹ suũ à morte suscitauit: & cũ ipso corpore, vt pastor cũ oue, & sacerdos cũ oblatione, & rex cum purpura, & deus cum tẽplo à patre assumptus est in glo- F riam. Quærẽdum est nobis, qualẽ ouem pastor reportauerit patri. Si enim caro sine anima est, quã reportauit, quid est ouis ista, nisi terra sine sensu, quæ nec gratias agere potest: quia sine anima caro nihil est quod facere potest. Deus qui volũtate patris descẽdit & ascendit, volũtate & præcepto patris sedet ad dexterã eius. *Psal.109.* Audiens patrem sibi dicentẽ, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorum: iste volũtate & præcepto patris in cõsummatione seculi venturus est, Apostolo vociferãte & dicente, *1.Thess.4.* Et ipse dominus in iussu in voce archangeli, & in tuba dei descendet de cœlo. Filius dei volũtate & præcepto patris iudicaturus est totum mundũ in æquitate, & redditurus singulis secundum fidem & opera sua, sicut ipse ait, *Ioan.5.* Pater iudicat neminẽ, sed omne iudicium filio dedit. Item, Sicuti audio, iudico, & iudiciũ meum verum est: quia non quęro voluntatẽ meam, sed voluntatẽ eius qui me misit. *Matth.25.* Vnde & in iudicando patris præsentiã præponit, & suã diuinam dignitatem & potestatem postponit, dicẽs, Venite benedicti patris mei. Ergo iustus iudex est filius: iudicãtis vero est honor siue officiosa aduocatio & cõsolatio,

vnigeniti

G vnigeniti dei iusti iudicis est dignitas. Quòd voluntati
& præcepto patris obediēs est filius, secundū quod ho-
mo factus est, hoc patet: quia diuersam imparemq; natu-
ram patris præcipientis, & filij obedientis deus habet in
se. Quòd Christus nō tantum sit deus, qua natura æqua-
lis pater, sed etiā homo, qua natura maior est pater: nam
Psal.2. inde est illud propheticum, Dominus dixit ad me, filius
meus es tu. Ibi est quippe filius inferior substātia, qua pa
ter maior sit: & serui forma, cui pater dominus sit. Hæc
autem forma humanitatis eius, qua manente formā di-
uinitatis accepit, vt in iudicio homo apparebit. Ideo di-
ctum est de patre, quòd nō iudicabit quēquam, sed om-
ne iudicium dedit filio: Formam nāque in Christo ho-
minis tantum, ab eo iudicandi videbūt impij, de quibus
Zacha.12. dictum est, Videbunt in quē transfixerunt: dei vero for-
Ioan.19. mam in eodē ipso Christo, quæ æqualis est patri, vtique
Esaiæ.26. non videbunt. Denique vt Propheta testatur, Tollatur
impius, vt non videat claritatem dei: ad hoc enim per-
Matth.5. tinet, Beati mundo corde, quoniā ipsi deum videbunt.
Ioan.5. Deniq; hoc apertissime testatur, vbi dicit, Potestatē de-
dit ei iudicium facere, quoniā filius hominis est, Non er
H go quoniam filius deus est: sed tamen coæterna illi cum
patre, vna eademq; potestas est. Secundum quòd filius
hominis est, illi est quod cœpit esse ex tēpore. Quo mo-
do aliquid faceret pater, nisi per vnigenitum filium: nec
sine spiritu sancto, quia inseparabilia sunt opera trinita-
tis. Ac per hoc quòd potestatem filio dedit, quoniam fi-
lius est, per eundem ipsum ipse dedit, quoniam filius dei
Ioan.1. est. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factū
est nihil. Sed honorifice & cōpetenter tribuit pater filio,
quod etiam ipse facit vt deus, quia de patre est deus, ipse
Filius quo nanque deus est de deo. Audiuit etiam filius de pa-
modo nihil tre, Sede ad dexteram meam. Et ideo sedet ad dexteram
agit nisi ius patris, tanquam paterna iussione, non etiam sua id fece-
su patris. rit potestate. Quæ est autem patris dextera, nisi paterna il
Cap.VIII. la ineffabilisq; fœlicitas, quò peruenit filius hominis, etiā
Psal.109. carnis immortalitate percepta? Nam si secundum effe-
ctiuam virtutem sapienter & fideliter cogitemus, quid
intelligimus de filio, nisi ipsum vnigenitum, per quem
facta sunt omnia? De quo etiam Propheta dicit, Et bra-
Esa.53. chium domini cui reuelatum est? Quo modo autem au
dit filius patrem? Quo modo dicūtur à patre multa ver-
ba vnico verbo? Quo modo trāseunter loquitur ei, quē
stabiliter loquitur? Quo modo temporaliter ei dicit, in
I quo sibi coæterno iam erant omnia, quæ congruis qui-
Psal.109. busque temporibus dicit? Quis hęc audeat quęrere? Quis
Ioan.1. valeat inuenire? Et tamē, Dixit dominus domino meo,
sede à dextris meis. Et quia dictum est, ideo factum est.
Hoc ergo iam erat in verbo, quod verbū caro factum
est. Et quia in verbo ante carnem iam erat sine tempore:
ideo in carne completum est suo tempore, In qua carne
ascendit in cœlum, qui de cœlo nō recessit, & tamen in-
1.Thess.4. de descendit. Et in qua carne sedet ad dexteram patris,
brachium patris. Et in qua descensurus est ad iudicium
in iussu, in voce archangeli, & in tuba dei, vbi filius mi-
nor patre videtur potestate, quia iussu dictus est descen-
surus. Sed quærendum quo modo temporalibus verbis
iubeat pater æterno suo verbo, vt descendat de cœlo? Si
quidem vt est ipsa dei iussio, quæ fiet in tempore suo, ita
iam erat ante omnia tēpora in ipso, dei verbo. Per hoc
quòd verbū dei filius patris est, per ipsum patrem iube-
tur, vt descēdat de cœlo. Quicquid ergo illud erat quod
fieri oportebat ad filium, nō facit pater, nisi per eundem
filium: ad ipsum scilicet, quia filius hominis est, & factus
est inter omnia. Per ipsum autē, quia filius dei est. & per
illum fiunt à patre omnia. Quòd dictum est, in iussu, in K
voce archangeli, quid in his restat, nisi vt vnigenitus fi-
lius angelis etiam minor dicatur humanitate, quorum
iussis obedire perhibetur? Vnde in Psalmo, Minorasti *Psal.8.*
eum paulominus ab angelis. Non sic hic, vt iubente ar-
changelo, minor sit ille cui iubetur. Vel potest sic intel-
ligi & melius: vt ipsa vox archangeli iussu dei accipia-
tur: id est, vt angelus dei, qui tuba dei esse intelligendus
est, à domino deo iubeatur emittere vocem suam, quod
inferiori creaturæ necessariū erit audire, cum filius dei
descēdet de cœlo. Ipse enim est tuba de qua dicitur alio
loco, Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti.
Dixit ergo filius, Sicut audio, iudico: & hoc siue ex hu- *1.Corin.15.*
mana subiectione, qua & filius hominis est: siue secun- *Ioan.5.*
dum illam incōmutabilem simplicemq; naturam, quæ
sic est filij, vt ei tamen de patre sit: in qua notatur, nō esse
aliud audire, aliud videre, aliud esse: sed quod est esse,
hoc audire, hoc videre. Vnde ab illo est ei audire & vi-
dere, à quo illi est ipsum esse. Nam illud quod alibi ait,
Nō potest filius à se facere quicquam nisi quod viderit *Ibidem.*
patrem facientem, multo est ad intelligēdum difficilius
quàm istud, Sicut audio, iudico. Quo modo poterit fi- L
lius iudicare, si patrem non viderit iudicantem? Sed pa-
ter non iudicat quenquam, Omne quippe iudicium de- *Ibidem.*
dit filio: ideo enim dictū est, quòd non facit aliquid fi-
lius à se, quia nō est à se. Et quicquid facit, patrem audit
iubentem, & videt facientem. Hoc est, quia audit & vi-
det ex ipso faciēdi se habere potentiam, ex quo se videt
existendi habere naturam, Et quod ait, se non posse: non
deficientis est, sed in eo quòd de patre natus est perma-
nentis. Tam laudabile est omnipotentem nō posse mu-
tari, quàm laudabile est quòd omnipotens non potest
mori. Ita bene posset filius facere, quod non vidisset pa-
trem facientem, sicut posset filius facere quod per illum
non fecit pater. Neque naturæ immutabiliter bonæ quæ
à patre genita est, hoc conueniret si facere posset: quia
non potest, hoc non est deficientis, sed potentis. Eadem
nanque sunt opera patris & filij, quia nullum opus est fi-
lij quod non per eum pater facit, nec vllum patris quod
non per filium simul facientem facit. Quæcunque enim
pater facit, hæc eadem filius facit. Nec vtique pater & fi-
lius operantur sine spiritu sancto: neque enim ad facien-
dum amborum operibus vllo modo amborum separa-
bitur spiritus, cum tamen operandū est in his tribus dis- M
simili facilitate, non tamen diuersa potentia & potesta-
te. Miro itaque eodemq; vtiq; diuino modo, ab omni-
bus fiunt etiam opera singulorum, nam omnium opera
sunt cœlum & terra, omnisq; creatura. De filio quidem
dictum est, Omnia per ipsum facta sunt. Quis autē à spi- *Ioan.1.*
ritu sancto audeat alienare opera quęlibet creaturarum,
quē cernit operari per dona sanctorū? De quibus scrip- *1.Cor.12.*
tum est, Omnia autē hæc operatur vnus atque idem spi-
ritus, diuidens propria vnicuique prout vult. Postre- *Trinitatis*
mo cum sit Christus dominus omnium, & super om- *opera indi-*
nia deus benedictus in secula, quis ex omnibus negare *uisa.*
potest etiam spiritus sancti opus, quod ipsum Christum *Cap.IX.*
in vtero virginis est operatus? Cum enim angelo futu-
rum partū sibi nunciante virgo dixisset, Quo modo fiet *Lucæ.1.*
istud, quoniam virum non cognosco? Responsum ac-
cepit, Spiritus sanctus superueniet in te. Singulorum au-
tem opera dicuntur, quę ad vnamquanque manifestan-
tur pertinere personam: sicut natus ex virgine, non ni- *Matth.3.*
si filius: & vox de nube, Tu es filius meus dilectus, ad
solius personam pertinet patris: & in specie corpora-
li columbæ solus apparuit spiritus sanctus: tamen & il-
lam

A lam carnem solius filij, & illam vocē solius patris, & illam speciem columbę solius spiritus sancti vniuersa trinitas operata est: non quòd inualidus sit vnusquisq; eorum sine aliis quod operatur implere: sed nō potest operatio esse diuisa, vbi non solū æqualis eisset, verumetiam indiscreta natura: ita vt cum tres sint, ac eorum singulus quisque deus sit, tres tamen dij non sint. Nam & pater deus est, & filius deus est, & spiritus sanctus deus est: nec filius idem est, qui est pater: nec idem spiritus sanctus, qui aut pater aut filius: sed pater semper pater, & filius semper filius: & amborū spiritus nūquam cuiquam eorum aut pater, aut filius, sed semper vtriusque spiritus: vniuersa tamen trinitas, vnus est deus. Quis itaque neget non patrem, nō spiritum sanctum, sed filium ambulasse super aquas? Solius enim caro est, cuius carnis illi pedes aquis impositi, & per aquas ducti sunt. Absit autē, vt hoc sine patre fecisse credatur, cum de suis operibus *Ioan.14.* vniuersaliter dicat, Pater in me manens, facit opera: aut sine spiritu sancto, cum similiter sit opus filij, quòd eiecit dæmonia. Illius quippe carnis, ad solum filium pertinentis, lingua erat, in qua imperabatur dæmonibus, vt *Matth.12.* exirent, & tamē dicit, In spiritu sancto eiicio dæmonia.

B Item quis nisi solus filius resurrexit, quia solus mori potuit, qui carnem habuit? Et tamen ab hoc opere, quo solus filius resurrexit, non erat pater alienus, de quo scrip- *Galat.1.* tum est, Qui suscitauit à mortuis Iesum. An forte seip- *Ioan.2.* sum suscitauit, vt qui ait, Soluite templū hoc, & triduo suscitabo illud? Qui etiam potestatē se habere dicit po- *Ioan.10.* nendi, & iterum sumēdi animā suam. Quis autē ita desipiat, vt putet spiritum sanctum resurrectionem hominis Christi Iesu non cooperatum, cum ipsum hominem Christū in virgine Maria fuerit operatus? Est in homine simile etiam quoddam, illius trinitatis quæ deus est, excellentiæ comparandum. Ille enim deus, ista creatura homo est: habet tamen & ista vbi qualicunque modo, id quod de illa ineffabili natura dicitur, possit intelligi, *Gene.1.* Non est frustra dictum, Faciamus hominem: quia pater non dicit, ad imaginē meam, neque filius ad imaginem meam, neque spiritus sanctus: sed ad imaginē nostram. Quod ex persona, id est natura ipsius trinitatis rectissime accipitur. Tria itaque ista in hominis anima cogitemus: memoriam, intelligentiam, & voluntatē: ab his tribus fit omne quod facimus. Et cum tria ista bene recteq;

C sese habēt, bonum & rectum est omne quod facimus: si nec memoriam decipiat obliuio, nec error intelligentiam, nec iniquitas voluntatē. Ad dei quippe imaginem sic reformamur. Omne igitur opus nostrū ab his tribus fit: nihil enim agimus, quod non hæc tria simul agant. Deinde cum de singulis loquimur, etiā quod ad singula pertinet, ab omnibus agitur. Neque enim sermonem, quem de sola memoria facimus, memoria sola facit: sed intelligentia voluntasq; cooperantur eū, quanuis ad solam memoriam pertineat. Hoc & de duobus cæteris videri facillimum est: nam quicquid de se intelligētia loquitur, non sine memoria & volūtate loquitur: & quicquid ipsa voluntas de se dicit aut scribit, hæc non facit sine intelligentia & memoria. Quatenus sint autem ista similia in anima, & rursum quantum sunt dissimilia illi incommutabili trinitati, quæ est deus, longum est enucleatissime disputare. Sed ideo tantum hoc commemorandum putaui, vt etiam de ipsa creatura, quę est homo & anima, aliquid adhiberem: vnde intelligamus quàm nō absurdum sit, quod de patre & filio & spiritu sancto dicimus, inseparabilia fieri ab omnibus opera, non solum ad omnes, verumetiam ad singulos pertinentia.

Sicut audit ergo filius, iudicat: siue quia & filius ho- D minis est, siue quia nō de ipso est, sed verbum patris est. *Probat deitatem spiritus sancti.* Quod enim nobis est, cum audimus verbum, accipere, hoc illi est, à patre verbum esse. Quoniam sic pater dici potest filio dedisse verbum, hoc est vt verbum sit: quem- *Cap.X.* admodum dicitur pater dedisse filio vitam: hoc est, vt vita sit. Ipse nāque ait, Sicut habet pater vitam in semetipso, ita dedit filio habere vitam in semetipso. Non itaq; *Ioan.5.* vt aliud sit ipse filius, aliud sit pater quàm vita quę in ipso est: sed vt eadem vita sit idem ipse filius, sicut pater non aliud est quàm vita quę in ipso est. Sed illam vitam filius patri non dedit, quia patrem non genuit: dedit autem pater filio vitam, sicut est etiam pater ipsa vita: nec etiam pater sic genuit verbum, tanquam & ipse sit verbum. Vitam quippe cum dicimus, potest esse de nullo alio, sicut est patris vita, vel quod expressius dicitur, pater vita, cui de alio non est vt sit. Cum vero dicitur verbum, nullo modo potest nisi alicuius intelligi, & illius vtique de quo est. Nō itaque sicut est filius deus de deo, lumen de lumine, vita de vita, dici potest verbū de verbo, quoniā solus est verbum. Et sicut patri proprium est verbum generare, ita filio proprium est esse verbum. Ee ideo sicut audit, iudicat: quia sicut genitum est verbum, E vt idem verbum sit veritas, ita secundum veritatem iudicat: & iudicium eius vtique iustum est, quia non quærit voluntatem suam, sed volūtatem eius qui eum misit. Hoc enim dicens, ad illum hominem Adam voluit re- *Ibidem.* ferre intentionem nostram: qui voluntatem suam quærendo, non eius à quo factus est, nō habuit iustum iudicium de seipso, sed iustum iudicium habitū est de ipso. Ipse quippe homo perficiens voluntatem suam, nō dei, moriturum se esse non credidit, sed hoc iudicium eius non iustum fuit. Denique fecit vt sit mortuus, quia iudicium dei iustum. Quod iudiciū facit dei filius, nō quęrendo voluntatem suam, cum etiam sit hominis filius, non quia ipsius in iudicando nulla voluntas est. Quis itaque insipientissimus dixerit, quòd voluntas filij sit ita propria, vt sit à voluntate patris aliena: vt tres, patrem, filium, & spiritum sanctum, tanquam tres homines inæquales, ac dissimilis dignitatis faceret: tanquam imperatorem, patrem: iudicem, filium: aduocatum, spiritum sanctum: secundum quos iudicaret filius, velut imperiales leges: tanquam iudicis sit dignitas, quòd habeat aduocatum, sicut imperatoris est dignitas. Anima- F lis enim homo non percipit quæ sunt spiritus dei. Ergo *1.Cor.2.* patris & filij & spiritus sancti disparem non cogitet potestatem, qui natura saltem confitetur æquales. Absit in illa trinitate, vt sit ea conditio tanquam in generis humani mortalitate. Porrò sancta scriptura quæ istos diuinos actus, non differentia potestatum, sed operum ineffabilitate metitur: aduocatum nostrum, etiam ipsum iudicem nouit, dicente Apostolo Ioanne, Si quis pecca- *1.Ioan.2.* uerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum. Quod etiam ipse significat vbi dicit, Ro- *Ioan.14.* gabo patrem, & alium aduocatum dabit vobis. Neque enim esset spiritus sanctus aduocatus alius, nisi hoc esset & filius: qui tamen vt inseparabilia sua & patris opera demonstraret, ait, Cum ipse iero, mittam eum ad vos: *Ioan.16.* quanuis alio loco dicat, vbi ostenditur, quòd pater & fi- *Ioan.14.* lius miserunt spiritum sanctum. Quem mittet pater in nomine meo, Etiam ostenditur per Prophetam, quòd & pater & spiritus sanctus miserunt filium. Nam quis *Esa.48.* nisi filius per Esaiam aduentum suum prænuncians dicit, Audite me Iacob & Israël quem ego vocabo, Ego sum primus, & ego in æternum, & manus mea fundauit terram,

G terram, dextera mea solidauit cœlum : vocabo illos, &
astabunt simul. Conuenient etiam vniuersi & audient.
Ego vocaui, adduxi illum, & prosperam eius viam feci:
conuenite ad me, & audite ista. Hæc enim ab initio in
obscuro locutus sum, cum fiebant, ibi eram: & nunc do-
minus misit me & spiritus eius. Vide euidẽtius, Ecce ip-
se se dicit missum à spiritu sancto, qui fundauit terram,
& solidauit cœlũ, vbi agnoscitur vnigenitus per quem
facta sunt omnia. Consulatorem verum, quod officium
tanquã personæ infimæ, in illa trinitate isti spiritui san-
cto deputãt, deum dicit Apostolus, sicut in epistola eius
legimus ad Corinthios, Is qui consolatur humiles, con-
solatur nos deus. Sanctorum ergo deus est consolator,
ipsi quippe sunt humiles. Vnde tres illi viri in camino
Danie.3. dicũt, Benedicite sancti & humiles corde. Deus est ita-
que spiritus sanctus, qui consolatur humiles. Quòd spi-
ritus sanctus cum filio aduocatus sit, & Apostoli iudi-
Matth.19. ces, hoc ostendit dominus vbi dicit, Vos qui secuti estis
me, sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duode-
cim tribus Israël. Absit autẽ ista à fideli corde vecordia,
vt sit iudicibus minor aduocatus spiritus sanctus, cum
H illi vtique vt iudices sint repleãtur spiritu sancto, secun-
dum quem viuentes fiunt spiritales. Spiritalis enim om-
1.Cor.2. nia iudicat. Quo modo ergo minor est iudice, qui iudi-
ces facit: cum faciat vt mẽbra sint iudicis illius, & mem-
1.Cor.6. bra & suum templum, dicẽte Apostolo, Corpora vestra
membra sunt Christi? Eodemq; itidem dicente, Corpo-
ra vestra templum in vobis est spiritus sancti. Hinc Sa-
lomonem regẽ nec lignis, nec lapidibus iussu dei tem-
plum ita bonũ fertur struxisse spiritui sancto, vt illi etiã
tam acceptabile templũ fabricaretur. Sicut est cum do-
Matth.4. minus dicat, Dominum deum tuum adorabis & illi so-
li seruies. Et ita membra Christi fiant templum dei, cum
ipse sit verbum dei: nec vllo modo imperatorũ legi sub-
iaceat, sed leges faciat. Filius à patre est, non factus, sed
genitus: & spiritus sanctus à filio nõ factus est, sed à pa-
Matth.3. tre & filio procedens. Pater prædicat filiũ dicendo, Hic
est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ip-
sum audite: spiritus sanctus annunciat filium esse ventu-
rum: ac per hoc nõ solum patris gloriam filius, verum-
etiam gloriam filij reuelat pater: nec solum filij spiritus
sanctus, sed etiam filius manifestat sancti spiritus digni-
I tatem. Et ideo sicut filius patri, ita & pater filio: & sicut
spiritus sanctus filio, ita filius spiritui sancto perhibet te-
stimoniũ. A patre autem & filio missus est spiritus san-
ctus, & à patre & spiritu sancto missus est filius. Filius
nõ est minister patris, nec spiritus sanctus minister filij.
Vnde Apostoli, qui se ministros dei esse dicunt: eius
quippe ministri facti sunt, in cuius nomine etiam bap-
tizati, id est, patris & filij & spiritus sancti: & sic ministri
trinitatis sunt in qua tres personæ secundum deitatem
æquales sunt in ministerio. Filius non iubetur à patre,
nec spiritus sanctus à filio: quamuis in sacris scripturis fi-
lium obedientem legamus secũdum formam serui, qua
minor est patre. Legitur itaque in scripturis sanctis, fi-
lius subditus patri: ibi enim est forma serui, in qua & pa-
rentibus hominibus subditus erat, sicut Euangelium lo-
Luca.2. quitur, Et descendit cum eis, & venit Nazaret, & erat
subditus illis. Nõ alicubi scriptura sancta dicit spiritum
sanctum subditum filio. Proinde & quę iubet pater, ope
ratur filius propter formã serui: & quæ operatur pater,
operatur & filius propter formã dei. Non enim ait, Pa-
Ioan.5. ter iubet hæc quæcunque facit filius: sed hoc ait, Quęcũ-
que pater facit, hæc & filius facit similiter. Porrò etiam
spiritus sanctus loquitur quæ mandat filius, quia scriptũ

est, De meo accipiet, & annũciabit vobis. Et filius ea lo- K
quitur quæ mandat spiritus sanctus, cum dicat Aposto- Ioan.16.
lus, Quæ dei sunt, nemo scit nisi spiritus dei. Et cum ip- 1.Cor.2.
se Iesus de seipso impletum esse confirmet, quod scrip-
tum est, Spiritus domini super me, propter quod vnxit Luca.4.
me euãgelizare pauperibus. Si enim propter hoc vnctus Esaia.61.
est euangelizare pauperibus, quia spiritus domini super
eum erat, quid euangelizabat pauperibus, nisi quod spi-
ritus domini habebat, quo repletus erat? Nam & hoc de
illo scriptum est, quòd repletus sit spiritu sancto. Filius
adorat & honorat patrem, & spiritus sanctus adorat &
honorat filium. Propter formam enim serui dicuntur
ista de filio, quia videlicet scriptum est, Pater ego te ho- Ioan.17.
norificaui super terram, opus quod mihi dedisti, con-
summaui: & de spiritu sancto dicit filius, Ille me hono- Ioan.16.
rificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Ista
vt visa sunt, ad rem nõ pertinẽt, sed vt postea videbun-
tur. Honorat enim omnis qui adorat, nõ autem adorat
omnis qui honorat. Nam & secundum Apostolum, fra- Roma.12.
tres inuicem honore se præueniunt, nec tamen inuicem
adorant: alioquin honorificare, hoc est hic quod adora-
re. Cũ filius & spiritus sanctus ambo à patre, ille nasca- L
tur, iste procedat, quæ duo in illius naturæ sublimitate
discernere omnimodo sit difficile. Ergo ne putaretur,
dictũ est, Quia de meo accipiet ista sine dubio intelligi Ioan.16.
volẽs, quòd de patre accipiet: sed ideo de ipso filio, quia
omnia quæ habet pater, ipsius sunt: hic autem nõ est di-
uersitas naturæ, sed vnius principij cõmendatio. Secun-
dum hoc itaque spiritus sanctus non à seipso loquitur,
quia non est à seipso, qui de patre procedit. Sicut nec fi-
lius potest à se facere quicquã, quia nec ipse à seipso est:
non quod in omnibus nutum patris expectet, aut quod
viderit patrem innuentẽ, sed vt ipse faciat quod viderit
patrem facientem. Quòd autem spiritus sanctus Christi Ioan.5.
filij præceptum expectet: sicut enim dictum est, A seipso Ioan.16.
non loquitur, sed quæcunq; à me audierit, loquitur: hoc
est, omnia quæ habet pater, mea sunt: propterea dixi, de
meo accipiet. Vnde autẽ accipiet inde est proculdubio
quod loquitur, quia inde audit vnde pcedit. Scit enim
verbum dei procedendo inde, vnde nascitur verbũ, ita
vt sit cõmuniter spiritus & patris & verbi. Nec moueat
quenquam quòd futuri tẽporis verbũ est, accipiet, quasi
nõdum haberet: Et indifferẽter quippe dicuntur tẽporis M
verba, quãuis sine tẽpore manere intelligatur æternitas.
Nam & accepit, quia de patre procedit, & accipiet, quia
de patre nũquã procedere desinet, sicut deus est, & fuit,
& erit. Et cum initium vel finẽ temporis nec habet nec Roma.8.
habuit nec habebit filius pro nobis, interpellar patrem,
spiritus sanctus postulat pro nobis, non autem postulat
Christũ vel filium, sed interpellare nos facit ad deũ, si-
cut deus dicit ad Abrahã, Nunc cognoui: nõ quòd ante Gene.22.
nesciebat. Quod quid est aliud, nisi feci vt cognoscas. Galat.4.
Sic ergo & ait Apostolus, Cogniti à deo: vt intelligerẽt,
quòd illos gratia sua deus fecerit cognitores suos. Vel Ephe.4.
secundũ istum locutionis mudũ, dictũ est, Nolite cõtri-
stare spiritũ dei: hoc est, nolite nos cõtristare, qui secun- Roma.5.
dum spiritũ dei cõtristamur ex vobis. Charitate quippe
cõfundebãtur, quã diffundebat spiritus sanctus in cor- Roma.8.
dib⁹ eorũ, & per hoc alios fratres tristes ipsi faciebãt. De-
niq; idẽ Apostolus, Accepistis, inquit, spiritũ adoptionis
filiorũ dei, in quo clamam⁹, abba pater. Quo modo ibi,
in quo clamamus, quo modo hic clamantem faciat cla-
mare. Vt autem secũdum ipsorũ sensum sic accipiamus
clamantem, tanquã non solum clamare nos faciat, sed
ipse clamet, ecce dicẽdo, Abba pater: non interpellamus
filium,

A filium, sed patrem. Non ergo alio modo audebimus dicere, quàm patrem filium & spiritum sanctum idē esse. Non scimus per nosmetipsos quid oremus sicut oportet, sed ipse spiritus interpellat, id est, interpellare nos facit, quæ sunt secundum deum. Quod nisi faciat, nō oramus nisi secundum huoc mundum, ad explendam concupiscentiam carnis, & concupiscentiam oculorum, & ambitionem seculi, quæ non sunt ex patre, sed ex mundo sunt. *1.Ioan.2.*

Inter filium naturæ & adoptionis quid intersit. Cap. XI. Totius sanitatis & sapientiæ & virtutis patris, viua & vera propria & condigna imago dicitur filius. At Apostolus Paulus, non virtutis dei & sapientiæ imagioem, sed eum ipsum esse dicit virtutem & dei sapientiam. Eoipso ergo quòd imago patris est filius, virtus eius & sapiētia eius: imago autem plena & perfecta, id est, non ab illo ex nihilo facta, sed de illo genita, nihil minus habet quàm ille, cui imago est. Patris quippe imago summa, id est, similis est filio vnigenito, vt in ea dissimile aliquid non sit. Non tamen audemus diuidere ab his imaginem spiritus sancti, qui dicitur manifestatio. Quis autem catholicus dixerit esse patrē vel portionem patris filiū, aut partem filij spiritum sanctū? Quod omnino negandū est vt inter nos nulla sit quæstio. Eius-

B dem naturæ dicimus esse trinitatem, non aliquā ibi personam partem cuiuspiam nuncupamus. Sed cum negamus partem patris esse filium, vt tamen dicamus proprium & dilectissimum, perfectum & plenum, vnigenitum filium, quærendum est à nobis, quos filios suos facit deus voluntarie gignens eos verbo veritatis, cū ad eam perfectionem peruenerint vt perfectiores esse non possint, vtrum sint etiam ipsi proprij dilectissimi perfecti & pleni filij dei? Quòd si erunt, nec vnigenitus ille erit, quia æquales multos habebit, sed tantummodo primogenitus. Si autē non erunt, quo modo accipienda est illius plenitudo & perfectio, vt sit prorsus gignenti æqualis, & in nullo omnino dissimilis? Et vt breuius planiúsque dicamus, Sunt isti filij gratia, ille natura, quia in istis participatio diuinitatis, in illo plenitudo: quamuis & ille qui suscepit hominem, verbum caro factum, non sit iteraturus: deinde non filius, sed primum & præcipuum opus filij præ cæteris vniuersis dicitur spirit^9 sanctus. Vtrum filij meliores futuri sint spiritu sancto, quos voluntarie genuit pater verbo veritatis, an filius patris? Ad hoc proculdubio dicere cogimur, quòd melius sit filius

C esse patris quàm opus filij: atque fateamur in illa trinitate, nullam personam, præter quòd filius manēs deus homo factus est, omnino esse creaturam, aut aliquid à deo factum: sed totum quicquid illud est, summum esse, verum immutabilem deum. Absit enim vt pater maior sit filio, secundum id quod vnigenitum verbū eius est, sed secundum id quod verbum caro factum est: & non est mirum, cum in eadem carne factus est etiam angelis minor. Absit etiam vt melior & maior sit filius spiritu sancto: & quod insanissimum est credere, templum minoris sint membra maioris. Pater quidē deus & dominus est filio suo, quia inest in eo forma seruilis, quæ prophetabatur cū dicebatur, Dominus dixit ad me, filius meus es tu: cui etiam dicitur, De vētre matris meæ deus meus es tu. De ventre quippe matris eius vbi hominē assumpsit, deus eius est, qui propter quod eum non solum ante ventrem matris, sed ante omnia secula coæternum filium genuit, pater eius est, pater immobiliter & impassibiliter volens filium genuit: filius sine labore & fatigatione sola virtute sua fecit spiritum. O præcipuum dico & laudē filij & spiritus sancti, quia nō nos pater mobiliter & passibiliter inuitus genuerit, qui nos voluntarie *Psal.2.* *Psal.21.*

genuit verbo veritatis. Quid profuit hoc dicere, quòd D filius cœlum & terram cum labore & fatigatione creauerit? Vnde nulla sit quæstio, quòd scilicet sine vllo labore & fatigatione, vel pater gignat, vel faciat filius. Pater potest facere quod filius facit, sed filius non potest facere nisi quod viderit patrem facientem. Et quæcunque pater facit, similiter hæc eadem facit filius. Verū est autem, quòd pater omnibus quæ sunt vt essent dedit, & ipse quòd est à nemine accepit, sed æqualitatem suam nemini dedit nisi filio, qui natus est de illo, & spiritui sancto, qui procedit de illo. Quod cum ita sit, non est differentia trinitatis: nam indifferens in trinitate natura, indifferens in trinitate potentia est: vt omnes honorificēt filium, sicut honorificant patrē, quod ipse ait, Et qui volunt pie viuere, dominum deum suum adorēt, & illi soli seruiāt, quod & antiquis patribus, dei lege præceptum est. Nec vllo modo aliter fieri potest, vt soli domino nostro deo seruiamus, nisi ipse dominus deus noster vnioersa sit trinitas. Si vero aliquibus oolibus terræ tēplum fabricaremus, quis dubitaret nisi seruitute ipsis seruiremus? Quo modo ergo spiritui sancto seruitutē exhibemus, cui templū non facimus, sed nos ipsi sumus, de quo dicit Apostolus, Nescitis quia vos estis templum dei, & E spiritus dei habitat in vobis? Et paulopost, Glorificate ergo deum in corpore vestro. Corpora autem nostra, templum in nobis dicit esse spiritus sancti. Cum ergo & patri & filio & spiritui sancto seruitute seruiamus, audiamus legem dei præcipientē, vt nulli alteri, sed solum domino deo nostro hāc latriam seruitutis exhibeamus. Proculdubio vnus & solus dominus noster est ipsa trinitas cui vni & soli talem seruitutem pietatis iure debemus: sicuti nemo potest sine spiritu sancto filium in veritate adorare: quasi & non ad filium sine patre quisquam possit venire, cū ipse dicat, Nemo venit ad me nisi pater qui misit me traxerit eum. Aut ad spiritum sanctum sine patre & filio peruenire nō possemus. Quid est enim aliud eos ad nos venire, nisi qui nobis suam gratiam conferunt, eos habitantes in nobis habere? Hoc enim modo & ipsi ad nos veniunt, cum deus vbique sit, & nullo corporali contineatur loco. Ipse Saluator de se dicit, & de patre, Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus. Et de spiritu sancto dicit, Nisi ego abiero, aduocatus non veniet ad vos. Nam si nemo potest sine spiritu F sancto filio adorare in veritate, & in spiritu sancto adoratur filius, profecto veritas est etiam spiritus sanctus, quia cum in illo adoratur filius, in veritate adoratur. Ac per hoc & in seipso & in spiritu sancto adoratur filius. Quis autem fit sic impius, vt inde separaret patrem? Quo modo enim non & in illo adoramus, in quo viuimus, mouemur & sumus? Nam per filium glorificari patrem quis negat? Sed & filium glorificari per patrem, negare quis audeat? Cui dicit ipse filius, Glorifica me pater. Cui etiam dicit pater, Fili ego te glorificaui. *Ioan.5.* *Ibidem.* *Deut.6.* *1.Corin.3. & 6.* *Ioan.6.* *Ioan.14.* *Ioan.16.* *Act.17.* *Ioan.12.*

Personæ tres eadem operantur. Cap. XII. Glorificare & honorificare ac clarificare, tria quidem verba, sed res vna est. Proinde adorare filium in spiritu sancto etiā nos dicimus. Spiritus sancti enim opus est, & diligētia sanctificare, & sanctos custodire, & non solum rationabilia, sed etiam irrationabilia plura sanctificare: & etiam eos qui ceciderūt propter suā negligentiam, ad pristinū statum reuocare: ignorātes docere, obliuiscentes admonere, peccantes arguere, errātes ad viam veritatis deducere: pigros hortari de salute sua cogitare, & solicite agere: infirmos curare, & fragilitatē corporis per alacritatem animæ cōtinere, & ad amorem pietatis

G pietatis & castitatis confirmare & omnes illuminare.
Super omnia fidem & charitatem præbet singulis, pro
studio quoque & diligentia, pro synceritate & simplici-
tate mentis, pro mensura fidei & merito conuersanonis
gratiam ad vtilitatem vult diuidere, & vnusquisque in
quo opere & proposito fuerit habilis, in ipso eum vult
ordinare facto. Hæc quidẽ spiritus sanctus facit, sed ab-
sit vt hæc sine filio faciat. Quis enim sic deuiet à via ve-
ritatis, vt neget à Christo custodiri sanctos, lapsos autẽ
in statum pristinum reparari, ignorantes doceri, obli-
uiscentes admoneri, peccantes argui, pigros hortari, er-
rãtes ad viam adduci, infirmos sanari, cæcos illumina-
ri? Et cætera quæ sunt spiritui sancto attribuenda, tan-
quam ipse solus faciat non putemus. Vt enim de cæteris
ne longum sit taceam, quo modo negabimus à Christo
Matth. 23. doceri sanctos, quibus idem dicit, Nolite ab hominibus
vocari rabbi, vnus enim est magister vester Christus?
Quo modo negabimus à Christo illuminari, de quo
Ioan. 1. scriptum legimus, Erat lux vera quæ illuminat omnem
hominẽ: & cætera. Spiritus ergo sanctus sicut sine Chri-
sto non docet aut illuminat quenquam, ita sine Christo
H non sanctificat quenquam. Illud autem dictũ eligamus,
Exod. 31. quod per Prophetam dicit deus, Vt sciãt, quia ego sum
qui sanctifico eos: & non separemus à patre, nec à filio
opera spirit⁹ sancti sanctificatoris. Sed quod melius est,
vox illa est intelligenda per Prophetam ipsius trinitatis
Roma. 11. nullo dubitante. Vnus deus est pater & filius & spiritus
sanctus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia,
ipsi gloria in secula seculorũ. Cum itaque fateamur fieri
à spiritu sancto, quæ ab illo fieri commemoramus, non
est ex eo consequens, alium esse à filio quàm à patre spi-
ritumq́ sanctum natura & ordine, gradu, affectu, dignita-
te & potestate, virtute & operatione. Quoniam quidem
hominum diuersa natura est, quorum separabilia opera
esse possunt, quod trinitatis non esse noscitur: quòd aut
gradus, aut affectus, qui inuenitur in creaturæ disparili-
tate & infirmitate, nullus est in illa coæterna & æquali
& impassibili trinitate. Dignitas vero & potestas quo
modo non æqualis est omnibus, qui eadem & similiter
operantur? Has omnino falsum esse cõmonemus diuer-
sas in operatione trinitatis, sed dicim⁹ similes esse. Hoc
nos catholici impossibile esse dicimus de deo, vt vnus
I idemq́; sit pater & filius: generans & nascens: cui testi-
monium perhibetur, & qui testimoniũ perhibet: maior,
& is qui maiorem cõfitetur: is qui ad dexteram sedet &
stat, & is qui sedẽs dat honorem: qui missus est, & is qui
Ioan. 8. misit: discipulus & doctor, vt ipse dicit & docuit, Sicut
docuit me pater, ita loquor. Similis imitator, & is cui si-
milis, & quem imitatur: is qui orat, & is qui exaudit: is
qui gratias agit, & is qui benedicit: is qui suscipit man-
datum, & is qui dedit mandatum, minister & præci-
piens: supplex & eminens: subditus & superior: vnigeni-
tus & ingenitus: sacerdos & deus. Licet ex parte aliqua
vera sint prædicta in patre diuisim secundum deitatem,
& in filio secundũ humanitatem, nõ tamen eum vnum
& eundem filium dicimus esse qui pater est. Nos autem
patrem gignẽtem & filium genitum, duas dicimus esse
personas, sed non duas diuersasque naturas. Non ergo
vnus & idem est pater & filius. Quòd vero maior
est pater, non pertinet ad naturam gignentis & geniti,
sed hominis & dei, secundum quam formã suscepti ho-
minis, & ad dexteram sedet vel stat, & orat, & gratias a-
git, sacerdos est, & minister est, & supplex est, & subditus
est. Secundum autem formam dei in qua æqualis est pa-
tri, vnigenitus est, & gignenti coæternus. Et licet vt nũc

Quòd non sit pater maior filius, sed coæternus: & quo modo in futuro etiã seculo patri subiiciendus asseratur. Cap. XIII.

sit primogenitus omnis creaturæ, quia in illo condita K
sunt omnia, priusq́; ille est genitus, quàm hæc condita,
tamen sempiternus est, sicut pater, nec cœpit ex tẽpore.
Nam & patrẽ rectissime dicimus priorẽ esse quàm vni-
uersa quæ condidit, quãuis genitus non sit. Nihil enim
tam primũ quàm id ante quod nihil est. Sed sicut nihil
est ante patrem, ita & nihil est ante vnigenitũ filium, pa
tri vtique coęternum. Neque enim quia ille genitus est,
ideo est pater tempore anterior: nam si inter patrem gi-
gnentem, & genitum filium aliquod tempus est, profe-
cto tempus est ante filium, & non est iam primogenitus
omnis creaturæ, quia & tempus vtique creatura est. Nec
omnia per ipsum, si tempus ante ipsum: sed omnia per
ipsum, nullum ergo tempus ante ipsum. Ac per hoc quẽ-
admodum ignis & splendor qui igne gignitur, & cir-
cumquaque diffunditur, simul esse incipiunt, nec geni-
tus à gignente præceditur, & sicut ignis gignẽs & splen-
dor genitus coæui sunt: ita deus pater gignens, & deus
filius genitus coæterni sunt. Sed quia iste de illo, ille
non de isto, ideo & mandatũ accepit à patre, cum man-
datum ipse sit patris, & docet eum pater, cum ipse sit pa- L
terna doctrina. Sic enim accepit à patre vitam, cum si-
cut pater ipse sit vita: ita est patris similis, vt in nullo sit
omnino dissimilis. Testimoniũ cum inuicem sibi per-
hibeant pater & filius, quo modo isti alterum eorum fa-
ciant testimonium perhibẽtem, & alterum cui testimo-
nium perhibeatur, ignoro. Nónne pater dicit, Hic est Matth. 3.
filius meus dilectus? Nónne & filius cum testimonium
petit à patre, dicit, Testimoniũ perhibet de me, qui me Ioan. 8.
misit? Ergo eos ita distinguemus, vt patrẽ dicamus qui
testimonium perhibet, & filium secundum carnem cui
testimonium perhibetur. Secundum deitatẽ autem in-
ter præcipientem, & cui præcipitur, nullam faciemus
distinctionem: similiter de patre mittente, & de filio
emisso. Pater vnigeniti dei nunquã præscius erat se pa-
trem futurum, quia nunquam non pater erat habens fi-
lium coæternum, & eum generans sine tempore, per
quem condidit tempora. Et sicut deum se non præsci-
uit futurum quod semper erat, sic nõ tempore se præsci-
uit patrem, quia cum filio semper erat. Nec magno filio
maior, nec bono melior, quia nõ patri tantum, sed vni-
uersę trinitati dictum est, Tu es deus solus magnus. Nec Psal. 85.
de patre tantum, sed de vniuersa trinitate, recte intelli- M
gitur dixisse idem filius, Nemo bonus nisi vnus deus: Matth. 10.
quando appellauit magistrum bonum, qui eum nõdum
intelligebat: sed tanquam diceret, si vocas bonũ, intelli-
ge deum. Nemo tamen bonus nisi vnus deus. Trinitas
igitur vnus deus solus magnus & bonus, cui vni soli, si-
cut præcepit lex eius, illa quæ latria dicitur seruitute ser-
uimus. Absit autem vt dicamus, humilitatis & non ve-
ritatis gratia filium aliquando sic loqui vt se patri sub-
iiciat, eumq́; secundum deitatem maiorem esse testetur.
Nouimus quippe in filio formam serui secundum car-
nem, non fictam simulatamq́; sed veram: propter quam
scilicet humanum habitum, & propter quod ipse de pa-
tre, non de ipso deus est. Nã deus pater & filius & spiri-
tus sanctus vnius eiusdemq́; substantiæ: vel, vt expressius
dicatur, essentiæ sunt & naturæ, quæ οὐσία Græce nun-
cupatur. Quanta igitur voragine impietatis immergũ-
tur, qui confitentes vnigenitum dei filium, nolunt eius-
dem naturæ cuius est pater confiteri, sed diuersæ atque
imparis & multis modis rebusq́; dissimilis: tanquã non
ex deo natus, sed ab illo de nihilo sit creatus: ac per hoc
& ipse creatura, gratia filius non natura, quem nos fate-
mur filium esse patris ante omnia secula sine tempore.

A Dicit Apostolus etiã in futuro seculo patri filium subie- *1.Cor.15.* ctum futurũ, vbi ait, Tũc & ipse subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Quid mirũ, quandoquidem illa in filio forma humana mãsura est, qua semper maior est pater, & nos illã filij subiectionẽ ipsius humanæ formæ, in diuinam substantiam credimus cõmutatam? Ostendimus ideo dixisse Apostolum, etiã tunc patri filium subiectũ futurũ, ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanũ aliqua conuersione peritur ũ, vt sit deus per omnia, non tantum in illius vnius forma hominis, sed in omnibus: id est, ad exhibendam vitam, & faciendũ in bonis desiderium nostrũ natura diuina sufficiat. Tunc enim deus omnia erit in omnibus, cũ præter ipsum nihil omnino habere velle cœperimus. Omnia quippe ipse erit nobis, si quando sufficiente ipso, nihil deerit nobis.

FINIS.

CENSVRA.

B *Collectum & hoc partim ex opere quodam Hieronymi de membris dei, partim è scriptis Augustini. Styli facilitas magis refert Hugonem Victorinum quàm Augustinum, & fortassis hoc est, quod inter illius lucubrationes fertur, De natura dei simplici.*

DE ESSENTIA DIVInitatis, Liber vnus.

OMNIPOTENS deus pater & filius & spiritus sanctus, vnus atque trinus: vnus videlicet in natura, trinus vero extat in personis: solus inuisibilis, solus immẽsus atq; incõprehensibilis, solus incircũscriptus, solus immutabilis, incorporeus & immortalis: *Inuisibilis deus.* vbiq; præsens, sed latens: vbiq; totus, sed immẽsus. Inuisibilis est, quia in essentia sui videri omnino nõ potest, *1.Timo.6.* Apostolo attestante, qui ait, Quẽ nullus hominũ vidit, *Ioan.1.* sed nec videre potest. Et in Euangelio, Deũ nemo vidit *Incorporeus deus.* vnquã. Incorporeus est, quia nullis membrorũ liniamẽtis cõpositus, siue compactus existit: sicut veritas in Euã- *Ioan.4.* gelio ait, Spiritus est deus, & eos qui adorãt eum, in spi- C ritu & veritate adorare oportet. Immẽsus est, quia quan- *Immensus deus.* titas eius vel qualitas à nullo ex creaturis metiri potest. Cui Salomon in oratione sua supplicans ait, Si cœlũ & *3.Reg.8.* cœli cœlorum te nõ capiunt, quanto magis domus ista *Incircũscriptus et illocalis deus.* quã ædificaui: Incircunscriptus est, quia circunscribi nullo modo potest. Illocalis est, quia de loco [ad locum nequaquã transit, sed neq; in loco] quolibet retinetur, ipso *Esaia.66.* de semetipso per Esaiam Prophetã testimonium perhibente atq; dicente, Cœlum mihi sedes est, terra autẽ scabellum pedum meorum. *Hiere.23.* Et per Hieremiam, Nunquid nõ cœlum & terram ego impleo dicit dominus? Cuius immensitatem Propheta in Psalmo confitens ad ipsum *Psal.138.* deum ait: Si ascendero in cœlum, tu illic es: & si descendero ad infernum, ades. De cuius adhuc immẽsitate in *Iob.11.* libro beati Iob scriptum est, Excelsior cœlo est, & quid facies? Profundior inferno, & vnde cognosces? Lõgior terra mensura eius, & latior mari. Qui enim cœlũ & terrã implet, proculdubio nullus est locus ab eius præsentia absens. Super omnẽ quippe creaturã præsidet regendo: subtus omnia est sustinendo atq; portando, nõ pondere laboris, sed infatigabili virtute: quoniã nulla creatura ab eo condita per se subsistere valet, nisi ab illo su- D stentetur qui illã creauit. Extra omnia est, sed nõ exclusus: intra omnia est, sed non inclusus. *Immutabilis deus.* Immutabilis est, quia mutari omnino ab eo quod est non potest, ipso dicente per Malachiam Prophetam, *Malac.3.* Ego dominus & nõ mutor. Ideo autẽ deus immutabilis dicitur, quia in natura eius ira, furor, pœnitentia, obliuio, recordatio, & alia his similia: nullo modo accidunt. Simplex enim natura est & immutabilis atque imperturbata, neque aliud est ipse & aliud quod habet & quod est. *Immortalis deus.* Immortalis est, quia mori nullo modo potest. Apostolo hoc attestante atque dicente, *1.Timo.6.* Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem, quem nullus vidit hominum, nec videre potest. Vbicunque autẽ sacra scriptura sparsim per diuinos libros, motus in deum animæ seu humana membra describit: id est, caput, capillos, oculos, palpebras, nares, os, labia, linguam, cor, imaginẽ, vterum, manus, dextram, sinistram, digitos seu digitum, brachium, alas, posteriora, pedes: item motus animæ, iram, furorẽ, obliuionem, recordationẽ, pœnitentiam: hæc & alia his similia nõ carnaliter iuxta historiã à recte intelligentibus sentiẽda sunt, sicut à Iudæis & à plerisque hæreticis carnaliter sentientibus, qui deum corporeum atq; loca- E lem† opinantur, sed spiritaliter omnia de eo intelligenda & confitenda sunt. *†al. carnalem.* Si quis autẽ humana in deo membra, seu motus animæ more humano inesse credit, proculdubio in corde suo idola fabricat. Igitur vt dictũ est figuraliter in deo caput cũ legimus, ipsam essentiã diuinitatis eius quæ omnia præcedit, & cui omnia subiecta sunt intelligere debemus. *Caput dei.* *Capilli dei.* Capillos vero capitis eius, sanctos angelos seu vniuersos electos typicè accipi oportet. Vnde in libro Danielis Prophetæ scriptũ est, *Daniel.7.* Aspiciebã donec throni positi sunt, & antiquus dierũ sedit. Vestimẽta eius quasi nix candida, & capilli capitis eius quasi lana munda. Hoc enim significat per vestimẽtum eius cãdidum quod & per capillos capitis eius, sanctos videlicet angelos & multitudinem sanctorum dealbatorum. Vel certe ideo capilli eius lanæ mundæ comparantur, vt per hoc antiquus dierum esse credatur. *Oculi dei.* Oculos habere dicitur deus, eo quòd omnia videt, & nihil eum † latet, in cuius conspectu, vt ait Apostolus, nulla *†al. ei.* creatura inuisibilis est, Omnia enim nuda & aperta sunt *Hebr.4.* oculis eius. Aliter vero oculi domini, respectus gratiæ eius intelligitur, vt est illud in Psalmo, *Psal.33.* Oculi domini super iustos. Item aliter oculi domini, præcepta eius per F quæ nobis lumen scientiæ subministratur, mystice accipiuntur, vt est illud in Psalmo, *Psal.18.* Præceptum domini lucidum illuminans oculos. *Palpebra dei.* Palpebræ domini occulta atque incomprehensibilia iudicia eius, siue spiritalis in diuinis [libris] locutio innuitur, de quibus in Psalmo scriptum est, *Psal.10.* Palpebræ eius interrogant filios hominũ: id est, probant. *Aures dei.* Aures habere dicitur deus, propter quòd omnia audit & nihil illi sub silentio latet. Hinc in libro Sapientiæ est scriptum, *Sapien.1.* Auris zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non absconditur. *Nares dei.* Nares dei, inspiratio eius in corda fidelium, vt est illud in libro Regũ, *2.Reg.22.* Ascẽdit fumus de naribus eius: id est, lachrymosa compunctio pœnitentis per inspirationem illius. *Facies dei.* Facies dei est cognitio diuinitatis eius ad homines, de qua cognitione scriptum est, *Psal.79.* Ostẽde nobis domine faciem tuam & salui erimus. Hoc est, da nobis cognitionem tuam: quæ cognitio per filium hominibus innotuit, ipso dicẽte in Euangelio, *Matth.11.* Nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Aliter vero facies dei significat inuisibilem essentiã diuinitatis filij dei. De qua ipse ad

G Moysem per angelum respondens ait, Posteriora mea
Exod.33. videbis, faciem autē meam videre non poteris. Ac si diceret, Incarnationē meam videbis in nouissimis diebus,
Os dei. diuinitatē autem meam videre nō poteris. Os dei, filius dei patris, id est, Christus dominus: de quo Hieremias
Thren.1. Propheta ex persona Iudæorum effatus ait, Quia os eius ad iracundiā prouocauimus. Aliter vero os domini ser
Esaia.58. mo eius siue iussio accipitur. De quo sermone domini
Verbū dei. Esaias Propheta ait, Os domini locutū est. Verbum dei, est filius dei patris per quod omnia facta sunt. De quo in
Psal.32. Psalmo, verbo domini cœli firmati sunt. Et alibi, Misit
Psal.106. verbum suū & sanauit eos. In principio, inquit, erat ver-
Ioan.1. bum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbū. Lin
Lingua dei gua dei mystice significat spiritum sanctum, per quem deus pater secretum suū hominibus manifestauit. Vnde
Psal.44. io Psalmo, Lingua mea calamus scribæ velociter scri-
Labia dei. bentis. Labia domini, vtriusq; testamenti cōsonantia intelliguntur. De quibus duobus testamentis in Prouer-
Prouer.16. biis scriptum est, Diuinatio in labiis eius, in iudicio nō errabit os eius. [Brachia dei patris, filius eius & spiritus
Esaia.51. sanctus intelliguntur: Sic in Esaia, Et brachia mea po-
Brachium dei. pulos iudicabūt.] Brachium dei patris singulariter, filius eius accipitur. De quo Hieremias Propheta ad ipsum
Hiere.32. ait, Et nunc domine deus meus qui eduxisti populum
H tuum terra Aegypti in manu forti & brachio extento. Idcirco autē filius dei patris, brachium eius dicitur, quia
Dextra dei. omnis creatura electa ab ipso continetur. Dextera dei patris, id est, vnigenitus filius eius accipitur. De quo in
Psal.117. Psalmo ex persona hominis assumpti, Dextera, inquit, domini fecit virtutē, dextera domini exaltauit me. Aliter autem dextera domini gloriam patris significat, id est, æternam beatitudinem. De qua in Psalmo ex persona patris ad filium, Sede à dextris meis. Dicitur autē &
Psal.109. dextera dei omnis electa creatura in cœlo & in terra, sicut & per sinistram eius intelligitur reproba creatura, id est, dæmones & omnes impij qui ad leuā positi æterna
Manus dei supplicia sustinebunt. Manus dei patris, filius accipitur, pro eo quòd per ipsum facta sunt omnia. Sicut est illud
Esa.66. in Esaia Propheta, Omnia hęc manus mea fecit, & facta sunt omnia. Aliter vero manus dei potestas eius intelligitur. De qua potestate in libro Hieremiæ scriptū est,
Hiere.19. Sicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea domus Israël. Iterum manus domini, flagellum ipsius acci
Soph.1. pitur. De cuius percussione in Sophonia Propheta scri-
I ptum est, Et extendam manum super Iudam & Hierusalem, & disperdam de loco hoc reliquias Baal &c. De qua percussione domini beatus Iob ait de semetipso,
Iob.19. Manus domini tetigit me. Digitus dei singulariter, spi-
Digitus dei ritus sanctus accipitur, à quo spiritu sancto lex in duabus tabulis lapideis in monte Sina scripta narratur. Ipse enim scripsit qui scribenda dictauit, id est, spiritus sanctus. De quo spiritu sancto, dominus in Euangelio, Si ego, inquit, in digito dei eiicio dæmonia. Quod a-
Luca.11. lius Euangelista declarans ait, Si ego in spiritu dei eii-
Matth.12. cio dæmonia. Sicut enim digitus cū manu & brachio, manus vero & brachium vnum sunt cum corpore in natura, ita pater & filius & spiritus sanctus tres quidem
Digiti pluraliter. sunt personæ, vna autem substantia diuinitatis. Digiti vero pluraliter sancti intelliguntur Prophetæ, per quos spiritus sanctus libros legis ac Prophetarum sua inspira-
Psal.8. tione descripsit. De quibus in Psalmo scriptum est, Vi-
Psal. mystice infirmauit. debo cœlos tuos, opera digitorum tuorum. Per cœlos enim libros legis & Prophetarum: per digitos vero san-
Imago dei. ctos, vt dictum est, Prophetas accipimus. Imago dei pa
Coloss.1. tris inuisibilis, vnigenitus est filius eius, de quo Apustolus ait, Qui est imago dei inuisibilis. Aliter nanque est K imago dei patris in filio suo, quem non aliunde, sed ex semetipso, hoc est ex substantia sua per omnia sibi similem genuit & æqualem: aliter vero est in anima hominis, quam non ex se, id est, de substantia sua, sicut plerique hæretici opinati sunt, genuit, sed ex nihilo creauit. Sicut aliter est imago cuiuslibet regis in filio eius quem ex semetipso genuit sibi similem, id est, homo hominē: aliter vero in annulo eius, siue in cera imago eius impressa, quæ non est hoc quod ipse, sicut filius qui naturaliter est hoc quod & pater. Cor dei patris, arcanum Cor dei.
sapientiæ eius mystice innuit, ex quo verbum, id est, filium suum impassibiliter sine initio genuit, ipso dicente per Prophetam, Eructauit cor meum verbum bonū. Psal.44.
Alas habere dicitur deus, pro eo quòd more auis ele- Ala dei.
ctos suos tanquam pullos sub se colligit, fouet, & ab insidiis diaboli & malorum hominum protegit. De cuius protectione Propheta in Psalmo ad ipsum ait, Sub vm- Psal.16.
bra alarum tuarum protege me. Scapulas habere dicitur Scapulę dei
deus, quia infirma membra [Ecclesiæ] patienter quasi in scapulis suis portat, & portando protegit. De quo in Psalmo viro iusto dicitur, Scapulis suis obumbrabit ti- Psal.90.
bi, & sub pennis eius sperabis. Venter dei patris, secreta Venter dei.
origo substantiæ vel scientiæ eius accipitur, ex qua ori- L
gine ineffabiliter ante omnē creaturam filium suum genuit: ipso testimoniū perhibente per Prophetam, id est, patre ad filium, Ex vtero ante Luciferū genui te. Aliter Psal.109.
vterus dei incōprehensibilia & occulta iudicia eius, quę rimari nequeūt, mystice insinuat. De quibus occultis iudiciis eius in Iob scriptū est, De cuius vtero egressa est Iob.38.
glacies & gelu de cœlo quis genuit? Posteriora filij dei, Posteriora dei.
incarnatio eius accipitur, quæ extremo tempore ob redemptionem humani generis facta est. De qua posteriori parte filius dei in monte Sinai ad Moysem per angelum ait, Posteriora mea videbis, faciem autem meam Exod.33.
videre non poteris. Ac si diceret, Incarnationem meam videbis, diuinitatem meam videre non poteris. Pedes Pedes dei.
dei, stabilimentū virtutis ac potentiæ eius sunt, eo quòd vbique præsens sit & vniuersa illi sint subiecta, ipso dicente per Esaiam Prophetam, Cœlum mihi sedes est, Esaia.66.
terra autem scabellum pedum meorum. Aliter vero pedes filij dei, incarnatio eius intelligitur, quæ diuinitati subiecta est, tanquam capiti pedes. Siue pro eo quòd circa finem mundi ipsa incarnatio facta est. Sicut enim per caput, vt dictum est, diuinitas: ita per pedes figu- M
raliter humanitas eius exprimitur. De qua humanitate in Exodo scriptum est, Viderunt eum filij Israël, hoc Exod.24.
est, Moyses & Aaron & Nadab & Abiu & septuaginta de senioribus populi. Et paulopost, Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cœlum cum serenum est. Sicut autem per lapidem sapphirum cœlestes creaturas, id est, angelos sanctos: ita per cœlum serenum sanctam electorum Ecclesiam ex hominibus assumptā figuraliter demonstrare voluit. Super quas duas creaturas homo assumptus à filio dei in perpetuum regnat. De quo in Psalmo, Omnia, inquit, sub pedibus eius, Psal.8.
oues & boues vniuersas. Aliter per pedes domini Iesu Christi, signati sunt sancti prædicatores, de quibus in Deuteronomio scriptum est, Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Vestimentum filij Deut.33.
dei aliquādo caro eius, quæ à diuinitate assumpta est in Vestimentum dei.
diuinis libris figuraliter accipitur. De quo indumento carnis eius Esaias Propheta vaticinans ait, Quis est iste Esaia.63.
qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? Rursum vestimenta eiusdem domini, sancta accipitur Ecclesia,
quæ

A quæ per fidem & dilectionem ei coniuncta est. De qua
Psal.92. in Psalmo scriptũ est, Dominus regnauit, decorẽ indu-
Psal.103. tus est. Et in alio Psalmo ad ipsum dominũ, Confessio-
nem & decorẽ induisti amictus lumine sicut vestimẽ-
Palliũ dei. to. Pallium dei, antedicta Ecclesia rectè intelligitur, de
Gene.49. qua in libro Genesis scriptum est, Lauabit in vino sto-
lam suã: hoc est, in sanguine passionis carnẽ suam: & in
Calceamẽta dei. sanguine vuæ pallium suũ, id est Ecclesiam. Calceamẽta
dei mystice significant incarnationem suam, quam ex
mortalitate humani generis assumere dignatus est. De
qua incarnatione sua ipse per Prophetã in Psalmo ait,
Psal.59. In Idumæam extendam calceamentũ meum: id est, ple-
bi Gentilium manifestabo incarnationẽ meam. Gressus
domini, aduẽtus filij dei in mũdum est, & regressio eius
Psal.67. ad patrẽ. De quibus gressibus Psalmista canit, Visi sunt
gressus tui deus, ingressus dei mei regis qui est in sancto.
De cœlo enim venit in vterũ virginis, de vtero virginis
nascendo, positus est in pręsepio. Postquam autẽ omnia
impleuit pro quibus à patre missus venerat, appensus est
ligno crucis: de cruce autem depositus, secundum carnẽ
sepultus est, secundum animam vero ad inferna descen
B dit: tertia vero die per potentiam diuinitatis suæ carnẽ
suam de sepulchro suscitauit: & post dies resurrectionis
suæ, quadragesimo scilicet die, videntibus Apostolis a-
scendit in cœlum, & sedet ad dexteram patris, id est, in
gloria eius. Hi sunt enim gressus filij dei, iste descensus
& ascensus & regressus eius qui frequenter in sacris scri
Ascendere dei. pturis legitur. Ascendere deus dicitur, cum filius dei
carnem de nobis assumptam in cœlum velut captiuam
duxit: sicut est illud in Psalmo, Ascẽdit in altum, capti-
uam duxit captiuitatẽ: quia naturã humani generis quæ
à diobolo captiua in mundo retinebatur, assumens se-
cum in cœlum vbi nunquam antea fuerat tanquã capti-
Abscondere dei. uam deportauit. Abscondere faciem suam deus legitur,
cum quibusdam reprobis eorum exigentibus culpis co
gnitionem suam abscondit: sicut in populo Iudæorum
nunc impletũ videmus, qui negantes filium dei, scien-
tiam veri dei perdiderũt, vt similes forent gentibus quæ
Ostendere dei. deũ non nouerunt. Ostendere dicitur deus faciem suã,
cum respectu gratiæ suæ quibus vult, electis scilicet suis,
seipsum in corda eorũ occulta inspiratione insinuat, &
Sedere dei. ad diligendum se amorem suũ infundit. Sedere dicitur
C deus, non corporaliter humano more, sed potentialiter
super omnem creaturã rationalẽ præsidere, vt est illud
Psal.46. in Psalmo, Regnauit dominus super gentes, deus sedet
super sedem sanctã suam. Sedere etiã dominus dicitur
super Cherubin, quod interpretatur plenitudo sciẽtiæ
siue multitudo, per quod significãtur sancti angeli, siue
mentes spiritualium virorũ in quibus deus inuisibiliter
præsidet & regnat. In illis enim sedet qui sciẽtia eius &
dilectione pleni sunt. In Prouerbiis quippe Salomonis
scriptum est, Anima iusti sedes est sapientiæ. Sapientia
vero dei patris Christus est, qui super animas iustorum
Descẽdere dei. sedere dicitur. Descendere in mundum deus legitur,
quando aliquid nouum quod antea nõ fuerat in crea-
tura humana operatur: sicut filius dei patris descendisse
narratur, quando veram carnẽ ex Maria virgine prop-
ter redemptionem nostram suscepit, & verus homo fie-
ri dignatus est, non amittendo quod erat, sed assumen-
do quod non erat. De cuius descensione, hoc est, incar-
Psal.17. natione, de ipso scriptum est in Psalmo, Inclinauit cœ-
los & descendit, & caligo sub pedibus eius. Cœlos incli
nauit, quia ante aduẽtum suum prænuncios angelos si-
ue Prophetas misit, qui eius aduentum hominibus nun-
ciarẽt. Caligo sub pedibus eius fuit, quia impij homines

à sua malicia cæcati, eius incarnationem agnoscere nõ D
potuerunt: sed neque nunc possunt. Stare deus dicitur, *Stare dei.*
cum nos infirmos, id est, creaturam suam ad pœnnen-
tiam conuersione vitæ patienter sustinet, vt est illud in
Abacuc Propheta, Stetit & mensus est terrã & dissoluit *Abacuc.3.*
gentes: id est, stetit ad subueniendũ & dissoluit creden-
tes in se à peccatorum vinculis. Transire dicitur deus, *Trãsire dei.*
cum à cordibus quorũdam hominũ, in quibus ante per
fidem inhabitare credebatur: postea surrepente perfidia
vel quolibet delicto ab his recedit, & ad alios transit.
Quemadmodũ de Iudæis ad gentes, & de hæreticis ad
catholicos, seu de quibuslibet irreligiosis & negligenti-
bus à quibus pro vicio suo recedere dicitur deus, & ad
alios transire, quod non localiter aut visibiliter, sed in-
uisibiliter occulto iustoq; iudicio facere cõsueuit. Am- *Ambulare*
bulare dicitur deus non de loco ad locum transeundo, *dei.*
quod impium est ita credere: sed deambulatio eius est
in cordibus sanctorum delectari, sicut scriptum est, Et
inhabitabo in eis & inambulabo, & ero illorum deus.
Vel certe ambulare dei est in sanctis prędicatoribus su-
is de loco ad locum transire. Loqui dei, est inuisibiliter *Loqui dei.*
sine sono vocis vel quolibet strepitu occulte in menti-
bus sanctorum voluntatem suam atque rectum intelle- E
ctũ inspirare, seu futura sicut sanctis Prophetis reuelare.
Quæ locutio oris dei, vt quidam volunt, tribus modis *Triplici mo-*
accipitur. Primo nanque modo per subiectam creatu- *do deus lo-*
ram, sicut ad Moysem, cum in rubo & igne apparuit, vel *qui dicitur.*
sicut ad Abraham, ad Iacob, siue vt iam dictũ est Moy-
sem & cęteros sanctos, quibus voluit, in angelis appare-
re dignatus est. Secũdo modo in somnis, sicut ad Iacob
& ad Zachariam Prophetã, & ad Ioseph sponsum Ma-
riæ, & ad alios sanctos quibus voluit secreta reuelare.
Tertio autem modo, neq; per creaturam visibilem, neq;
per somnium, sed occulta tantum inspiratione inuisibi
liter corda sanctorũ tangendo loquentes efficit, quem-
admodũ in libris Prophetarũ legitur, cum ipsi Prophe-
tę diuino subito afflati spiritu exclamabãt dicentes, Hęc
dicit dominus. Videre dei, est acta bona approbare, si- *Videre dei.*
cut illud est in Genesi, Vidit deus cuncta quæ fecerat, &
erãt valde bona: id est, intelligẽtibus bona esse demon-
strauit. Aliter videre dei est mala hominum sciendo re-
probare, sicut est illud in Esaia Propheta, Et vidit domi *Esaia.53.*
nus, & apparuit malum in oculis eius. Item aliter videre
dei est, nos videntes, id est, scientes facere, vt est illud in F
Psalmo, Proba me domine & scito cor meum: interro- *Psal.138.*
ga me & cognosce me, & semitas meas. Et vide si via
iniquitatis in me est: & cætera. Modus iste locutionis &
in libro Iob similiter reperitur, vbi de sapientia dei pa-
tris postquam plurima & insignia locutus est de deo pa
tre, adiecit, Tunc vidit illam & narrauit & inuestiga- *Iob.28.*
uit & præparauit, id est, videntes fecit atque prædican-
tes & inuestigantes atque aliis nunciantes. Cognoscere *Cognoscere*
dei, est cognoscentes facere, sicut ait ipse ad Abraham, *dei quid sit.*
Nunc cognoui quòd timeas deum. Neque enim ille ex *Gene.22.*
tempore nouit qui scit omnia antequam fiant. Sed co-
gnoscere dicitur deus cognoscentes facere, vt qui prius
de se quales essent incogniti erant, per eius interroga-
tionem, id est, probationem sibimetipsis manifesti fie-
rent. Tale est & illud in lege Moysi de populo Israëliti- *Deute.13.*
co, Vt tentem, inquit, eos vtrũ custodiant mãdata mea, *Nescire dei*
an non. Nescire dei, est quosdam reprobos reprobare, *quid sit.*
sicut in Euangelio, Nescio vos vnde sitis, recedite à me *Zelare dei*
omnes qui operamini iniquitatem. Zelare dicitur deus *quid sit.*
cum creaturam suam quam non vult perire sæpe casti- *Lucæ.13.*
gat, corripit atque flagellat, & flagellando ad se reducit. *Psal.6.*

G Vel certe zelare deus dicitur cũ nullum peccatũ impunitũ vult relinquere. Iustus enim est, & ideo omnis iniusticia execrabilis est illi, quam vt dictũ est impunitam nullo modo relinquere patitur. Irasci dicitur deus, non animi motu vel qualibet perturbatione, quæ illi omnino accidere nõ potest: sed creaturæ delinquenti, id est, hominibus impiis & peccatoribus iustam inferre dicitur vltionẽ: hoc est enim illis reddere quod merentur, & hæc vltio diuina & ira vel furor eius dicitur. Pœnitere deus dicitur, non quòd more hominũ pro transactis operibus suis pœniteat. Qui enim omnia nouit antequam fiant, pro præteritis factis suis pœnitere nõ potest. Sed pœnitẽtia dei est statuta mutare, & quod prius aliter inchoatũ fuerat in aliud mutare, id est, aut de bono exigentibus culpis in malum: sicut de Saüle legitur pœnituisse dominũ, quòd cõstituit eum regem: & sicut nunc videmus in populo Iudæorum factum, qui cũ esset populus dei, ob impietatem suam facti sunt synagoga satanæ. De malo vero in bonum, sicut accidit in populo gentium, qui ante non populus dei, nunc autem per gratiam Christi populus dei effectus est. Hoc quippe

Irasci dei quid sit. *Pœnitere dei quid sit* *1. Reg. 15.*

H modo occulto dei iudicio Iudas proditor de Apostolatus gradu lapsus in inferni barathrum demersus est, Latro vero post crimen rapacitatis de cruce ad paradisum translatus est. Hanc vero immutationem de bono ad malum, vt dictum est, siue de malo ad bonũ quæ occulto iustoq; iudicio dei, seu per seueritatẽ iusticiæ, seu per misericordiam eius fiat, pœnitentiam dei dicimus. Quod expressius in libro Hieremiæ scriptum est. Non pœnitere dei est, statuta nullo modo mutare. Vt est illud in Psalmo, Iurauit dominus & non pœnitebit eum: id est, pater ad filium: tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Sacerdos patris dictus est filius dei, non secundum diuinitatem, sed propter humanitatem, in qua se pro nobis per passionem & mortem suam acceptabile sacrificium deo patri obtulit, vt ipse esset sacerdos qui & sacrificiũ. Obliuisci dicitur deus cum quibusdam impiis & peccatoribus non miseretur, quod vtique non facit per crudelitatem, quæ in deo nõ est, sed per occultum iustumq; iudicium suum. Indurare dicitur deus quorũdam malorũ corda, sicut de Pharaone rege Aegypti scriptum est: non quòd omnipotẽs deus per potentiam suam corda eorum induret, quod

Nõ pœnitere dei quid sit. *Obliuisci dei quid sit* *Indurare dei quid sit*

I est impium ita credere: sed exigentibus eorum culpis, cum duriciam cordis, quam ipsi sibi mala perpetrando nutriunt non aufert: quasi ipse eos induret, quia iusto iudicio indurari sinit. Dormire dei est, cum vnigenitus filius patris in assumpta carne pro nobis mori dignatus est. Cuius mors recte dulcis somnus prædicatus est, ipso dicente per Hieremiam Prophetam, Ideo quasi de somno suscitatus sum & vidi, & somnus meus dulcis est mihi. Aliter dormire dicitur deus, cum fides eius inter prospera huius mundi in quorundam fidelium corde non vigilat, sed dormit, Hanc dormitionem Saluator noster in se significauit, cũ in naui inter fluctus maris dormiuit. Vel certe dormire dei, est electis suis in tribulationibus huius mundi positis tardius subuenire, sicut illud in Psalmo, Exurge, quare obdormis domine. Vigilare dei, est in defensionem electorũ suorum & in vltionẽ inimicorum suorum se manifestum deum demonstrare. Hæc omnia quæ prædicta sunt, & alia iis similia quæ de deo sacra scriptura iuxta historiã narrat, non secundum literam, vt dictum est, sed figuratiua locutione accipienda sunt: quia omnipotẽs deus in essentia diuinitatis suæ spiritus est non caro inuisibilis atque incorporeus, nullisq; humanis membris cõpositus est. K

Dormire dei quid sit. *Hiere. 31.* *Matth. 8.* *Psal. 43.* *Vigilare dei quid sit*

Et idcirco nõ de oculis carnis, sed de oculis cordis contemplandus est. Deus sapientia est, veritas est, charitas est, iusticia est, & ideo eisdem oculis vidẽdus est quibus hæc omnia contemplantur. Et idcirco nõ corporeis, vt dictũ est, obtutibus, sed ex corde mundo à fidelibus intuendus est. Scriptũ quippe est in Euangelio, Beati mundo corde, quoniã ipsi deum videbũt. Hoc est enim præmium sanctorum, nõ in hac tantum vita, sed potius in futura repromissum, dicente beato Ioanne Apostolo; Charissimi, nũc filij dei sumus & nondũ apparuit quid erimus, Scimus enim quoniã cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eũ sicuti est. Hæc promissio, vt dictum est, post resurrectionẽ carnis & iudicium dei, est in seculo futuro sanctis reposita. In præsenti vero vita nullus tam sanctus, nemo ita perfectus ex electis dei qui ipsum dominum in essentia diuinitatis suę sicuti est, vidit vnquam, aut videre poterit, ipso dicente ad Moysem, Non enim videbit me homo & viuet. Ac si diceret, Nemo quandiu mortaliter viuit, deum vt est videre poterit. Vidẽt enim sancti in præsenti vita deum, non ita vt est in substãtia, sed per speculum in ænigmate, postea autem facie ad faciem. Vident in hac vita cre- L

Matth. 5. *1. Ioan. 3.* *Exod. 33.*

dendo, non corporis oculis cernendo. Videre enim deum est recte illum credere & ex corde illum diligere. Hoc quippe signat nomẽ Israël, quod interpretatur, vir videns deum. Sed quia filius dei qui in substantia diuinitatis cum patre vnum est, ob reparationem humani generis, quod in Adam lapsum fuerat, prope finem mundi in vterum Mariæ virginis illapsus, verã carnem ex eius substantia creauit, atque in singularitate personæ suæ ita vniuit, vt deus pariter esset & homo: simplici vero persona, vt dictum est, gemina vero substantia ex eadem virgine incorrupto pudore nasceretur: vt qui erat & est in diuinitate verus deus à patre genitus inuisibilis & incorporeus atq; incomprehensibilis sicut & pater, ipse esset & verus homo visibilis, corporeus, & circumscriptus, atque idem ipse, nõ alius deus & alius homo, sed deus & homo, vnus est Christus dei filius, passus pro salute nostra, in sola carne mortuus & sepultus, in eadem carne in qua etiam die tertio per virtutem diuinitatis suę de sepulchro resurgens ascendit in cœlum & sedet ad dexteram patris: quẽ inde venturum ad iu- M

1. Cor. 13.

dicãdum viuos & mortuos in eadẽ carne in qua ascendit, sed glorificata, vniuersalis expectat Ecclesia, quemadmodum & in symbolo vniuersi decantant fideles. Et idcirco eũdem dei filium secundum substantiam diuinitatis suę inuisibilem & incorporeum & immortalem atq; incircunscriptum (sicut & patrem & spiritum sanctum) nos credere & confiteri oportet. Iuxta humanitatem vero visibilem, corporeum, localem atque omnia membra humana veraciter habentem credere conuenit & confiteri. Quoniam sicut eundem dei filium & redemptorem nostrum secundum diuinitatem inuisibilem & incorporeum, sicut & patrem & spiritum sanctum nõ credere impium est: ita eundem dei filium in homine assumptum, visibilem, corporeum, atque localem post resurrectionẽ non credere & profiteri prophanum est. Illud enim quod in Genesi scriptum est dicente deo patre ad filium, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: non ita accipiendum est quasi deus corporeus sit & membrorum liniamentis compositus: ad quam compositionem corpoream exteriorem hominem nostrum, humanũ videlicet corpus, veluti ad similitudinem suam fecerit, sicut Iudæi

Gene. 1.

A Iudæi & cæteri infideles plerique opinati sunt, quod ita credere impium est. Deus autem, vt sæpe dictum, spiritus est, non caro: substantia est, non corpus. Ad imaginē quippe suam deus hominem fecit, nō in corpore, sed in anima: non in corpore, sed in sensu: nō in exteriore homine, sed in ratione. Animaq; hominis, vt dictum est, ideo ad imaginem dei facta esse perhibetur, quia spiritalis creatura est inuisibilis & incorporea atq; immortalis: non de substantia dei originem trahens, sicut Manichæi & Priscillianistæ hæretici falsè opinati sunt, sed ex nihilo à deo creata. Quæ initium habent, finem vero habere necesse est†. Quæ humana anima, ob hoc ꝙ à deo rationalis, quòd intellectualis facta est, imago dei dicitur. Inest enim illi per naturā rationalis sensus, per quem intelligit, sapit, atq; inter bonum malumq; discernit. Inest illi memoria, per quam transacta recordatur. Inest voluntas, per quam quę vult eligit. Inest & sensus, per quem & sentit. Inest & ratio, per quam & occulta & inuisibilia cōtemplatur, per quam deum creatorem suū intelligit, per quam vera à falsis discernit, per quam inuisibilia & deum oculis cordis contēplatur seu speculatur. In his omnibus anima hominis ad imaginē dei facta esse narratur, hæc omnia communia habet cum

Quare anima ad imaginem dei facta sit.

†Quæ initiū habet, finem vero habere necesse est.

B angelis, Corpus vero cum animalibus brutis quæ intellectu carent. Huius animæ origo occulta est, & soli deo cognita. Ipsa quoq; anima hominis pro eo quòd spiritalis creatura est, aliquādo in sacra scriptura spiritus dicitur, aliquando vero natura, aliquādo etiam vita, nonnūquam vero cor esse dicitur. Et cum sit vna in natura sua, propter varios effectus, diuersa vocabula sortita est. Similitudo vero dei in homine refertur ad opus iusticiæ, dicente domino in lege, Sancti estote, quia ego sanctus sum deus vester. De qua sanctitate beatus Paulus informans ait, Renouamini spiritu mētis vestræ, & induite nouum hominē qui secundum deū creatus est in iusticia & sanctitate veritatis. Et iterum ipse, Imitatores mei estote sicut & ego Christi. Et Ioannes exhortās ait, Qui dicit se in Christo manere, debet ambulare sicut ille ambulauit. Et veritas in Euangelio, Estote misericordes sicut & pater vester cœlestis misericors est. Sicut enim imago dei ad naturam pertinet animæ, ita similitudo refertur ad opus iusticiæ.

Leuit.19.

Ephe.4.

1.Cor.11.

1.Ioan.2.

Luca.6.

C

FINIS.

CENSVRA.

Libellus hic ex diuersis Augustini epistolis consarcinatus est, maxime quod ad sententias attinet. Probabile est & hunc esse Hugonis Victorini.

DE FIDE RERVM INuisibilium, Liber vnus.

Etiam in rebus humanis multa credi, quæ nō cernūtur oculis. Caput.I.

SVNT qui putant Christianā religionē propterea ridendam potius quàm tenendam, quia in ea non res quæ videatur ostēditur, sed fides rerum quæ non videntur hominibus imperatur. Nos ergo ad hos refellendos, qui prudenter sibi videntur nolle ostendere†, quod videre non possunt, etsi non valemus humanis aspectibus monstrare diuina quæ credimus, tamen humanis mentibus & illa quæ non videntur cre-

†credere.

denda esse monstramus. Ac primū isti quos oculis carneis sic stulticia fecit obnoxios, vt quod per eos nō cernunt, non sibi existiment esse credendum, admonendi sunt, quàm multa non solum credant, verumetiā sciant quæ talibus oculis videri nō possunt. Quæ cum sint innumerabilia in ipso animo nostro, cuius inuisibilis est natura, vt alia taceam, fides ipsa qua credimus, siue cogitatio qua nos vel credere aliquid, vel nō credere nouimus, cum prorsus aliena sit ab istorum conspectibus oculorum, quid tam nudum, tam clarum, quid tam certum est interioribus visibus animorum? Quo modo ergo credendum non est, quod corporeis oculis non videmus, cum vel credere nos, vel non credere vbi corporeos oculos adhibere non possimus, sine vlla dubitatione videmus. Sed inquiunt, Ista quæ in animo sunt, cum possimus ipso animo cernere, non opus habemus per oculos corporis nosse: quæ autem dicitis vos vt credamus nec foris ostenditis, vt ea per oculos corporis nouerimus, nec intus in animo nostro sunt, vt ea cogitando videamus. Sic ista dicunt, quasi quisquam credere videretur, si iam sibi præsentatū possit videre quod creditur. Ideo vtique debemus credere nonnulla etiam temporalia quæ non videmus, vt æterna etiam mereamur videre quæ credimus. Sed quisquis es qui non vis credere nisi quod vides, ecce præsentia corpora corporeis oculis vides, præsentes voluntates & cogitationes tuas, quæ in animo tuo sunt, ipso animo vides. Dic mihi obsecro te, amici tui erga te voluntatem quibus oculis vides? Nulla enim voluntas corporeis oculis videri potest, An vero etiam hoc vides animo tuo, quod in animo agitur alieno? Quod si non vides, quo modo amicali beneuolentiæ vicem rependis, si quod non potes videre non credis? An forte dicturus es, alterius voluntatem per eius opera te videre? Ergo facta visurus, & verba es auditurus, de amici autem voluntate id quod videri & audiri non potest crediturus. Non enim voluntas illa color est, aut figura vt oculis ingeratur, vel sonus aut cātilena vt auribus illabatur: aut voluntas tua est, vt tui cordis affectione sentiatur. Restat itaque vt nec visa nec audita, nec apud te intus conscripta credatur, ne tua vita deserta sine vlla amicicia relinquatur, vel impensa tibi dilectio vicissim abs te non rependatur. Vbi est ergo quod dicebas, te credere nō debere nisi quod videres, aut extrinsecus corpore, aut intrinsecus corde. Ecce ex corde tuo, credis cordi non tuo: & quò nec carnis, nec mētis dirigis aciem, accommodas fidem: amici faciem cernis corpore tuo, fidem tuam cernis animo tuo. Amici vero non abs te amatur fides, si non in animo tuo vlla sit fides†, qua credas quod in illo non vides. Quamuis homo possit & fallere fingendo beneuolentiam: aut si nocere non cogitat, tamen expectando à te aliquam commoditatem simulat, quia charitatem nō habet. Sed dicis, ideo te credere amico cuius videre cor non potes, quia in tuis tētationibus eum probasti, & cuiusmodi animum erga te haberet in tuis periculis, vbi te non deseruerit cognouisti: Nunquid ergo vt amicorum probetur erga nos charitas, videtur tibi nostra optanda calamitas? Nec quisquam erit ex amicis certissimis fœlix, nisi fuerit aduersis rebus infœlix, vt videlicet explorato alterius amore non fruatur, nisi suo dolore vel timore crucietur, & quo modo in habendis veris amicis optari iam potuisset, timeri fœlicitas potest, quam probare nisi infœlicitas non potest: & tamen verum est haberi posse amicum & in rebus prosperis, probari autem certius in rebus aduersis.

D E F

†si nō in te mutuo illa sit fides.

G Sed vtique vt eum probes periculis tuis,nec te com-
Tractat idem. Caput.II. mitteres nisi crederes. Ac per hoc cum te committis vt
probes,credis antequā probes. Certe enim si rebus non
vis credere,non debemus quandoque & noodum cer-
tius probatis amicorū cordibus credere. Et cum ea ma-
lis nostris bona probauerimus,etiam tunc eorum erga
nos beneuolentiā credimus potius quàm videmus: nisi
quia tanta fides est,vt nō congruenter quibusdam ocu-
lis eius,nos iudicemus videre quod credimus,cū prop-
terea credere debeamus, quia videre non possumus. Si
auferatur hic fides de rebus humanis, quis non atten-
dat quanta earum perturbatio,& quàm horrenda con-
fusio subsequatur? Quis enim mutua charitate diligetur
ab aliquo,cum sit inuisibilis ipsa dilectio,si quod nō vi-
deo,credere nō debeo? Tota itaq; peribit amicicia,quia
non nisi mutuo amore constat. Quid enim eius poterit
ab aliquo recipere,si nihil eius creditum fuerit exhibe-
ri? Porrò amicicia pereunte, nec conubiorū neque co
gnationum & affinitatum vincula in animo seruabun-
tur,quia & in his vtique amica consensio est. Non ergo
coniugem coniunx vicissim diligere poterit,quando se
diligi, quia ipsam dilectionem non potest videre, non
credit. Nec filios habere desiderabūt, quos vicissim sibi
H redditūros esse nō credunt. Qui si nascantur & crescāt,
multo minus ipsi parentes suos amabunt, quorum erga
se amorem in eorum cordibus, quia est inuisibilis non
videbunt, si ea quæ nō videntur non laudabili fide, sed
culpabili temeritate credūtur. Quid iam de cæteris ne-
cessitudinibus dicam,fratrum,sororum,generorum,at-
que socerorum,& qualibet consanguinitate & affinita-
te iunctorum, si charitas incerta, voluntásque suspecta
est,& filiis parentum, & parētibus filiorum dum bene-
uolentia non redditur debita, quia nec deberi putatur,
quando in alio quod non videtur, esse non creditur.
Porrò si non ingeniosa, sed odiosa est cautela, vbi nos
amari non credimus, quòd amorem amantium non
videmus, vicémque non rependimus, quibus eam nos
debere mutuam non putamus: vsqueadeo res humanæ
perturbantur, si quod non videmus, non credamus, vt
omnia funditus euertantur, si nullas credamus homi-
num voluntates, quas vtique videre non possumus.
Omitto dicere quàm multa isti qui nos reprehendunt,
quia credimus quæ non videmus:credāt famæ & histo-
I riæ,vel de locis,vbi ipsi non fuerunt:nec dicant,nō cre-
dimus,quia nō vidimus:quoniam si hæc dicant,cogun-
tur fateri incertos sibi esse parētes suos:quia & hinc aliis
narrantibus, nec tamen quia iam præteritum est id o-
stendere valentibus crediderunt, nullum retinentes il-
lius temporis sensum, & tamen aliis inde loquentibus
adhibentes sine vlla dubitatione consensum: quod nisi
fiat,incurratur necesse est aduersus parētes infidelis im-
pietas, dum quasi vitatur in his quæ videre non possu-
mus credendi temeritas. Si ergo non credentibus
Indicia quæ confirmant fidē. Cap.III. nobis quæ videre non possumus,ipsa humana societas,
concordia pereunte,non stabit,quāto magis fides,quā-
uis quæ nō videntur,rebus est adhibenda diuinis: Quæ
si non adhibeatur,non amicicia quorumlibet hominū,
sed ipsa summa religio violatur,vt summa miseria con
sequatur. Sed amici hominis inquies,erga me beneuo-
lentiam quanquā videre non possum,multis tamen in-
diciis indagare possum: vos autem quæ vultis vt nō vi-
sa credamus,nullis indiciis potestis ostendere. Interim
nō parum est, quòd fateris quorūdam indiciorum per-
spicuitate res aliquas,etiā quæ non vidētur,credi opor-
tere:& iam sic constat nō omnia quæ non videntur,nō
esse credenda,Iacetq; illud abiectum atque conuictum, K
quòd dicitur,Ea quę non videmus,non debere nos cre
dere. Multum autem falluntur qui putant nos sine vllis
de Christo indiciis credere in Christū. Nam quæ sunt
indicia clariora, quàm ea quæ nunc videmus prædicta
& impleta? Proinde qui putatis nulla esse indicia cur de
Christo credere debeatis,quæ nō vidistis,attendite quæ
videtis. Ipsa ecclesia vos ore maternæ dilectionis allo-
quitur, Ego quā miramini per vniuersum mūdum fru-
ctificantem atque crescentem, qualem me conspicitis
aliquando non fui: Sed quia olim Abrahæ promissio à
deo facta est, In semine tuo benedicentur omnes gen- *Gene.22.*
tes: me promittebat per omnes gentes in Christi bene-
dictione diffundi. Semen Abrahæ Christum,succeden
tium generationū ordo testatur. Quod vt breuiter col-
ligam,Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob,Iacob *Matth.1.*
genuit duodecim filios, ex quibus ortus est populus Is-
raël. (Iacob quippe ipse appellatus est Israël) In his duo-
decim filiis,genuit Iudam,vnde nomen est Iudæorum,
ex quibus nata est virgo Maria, quæ peperit Christum.
Et ecce in Christo,id est in semine Abrahę benedici om
nes gentes, videtis & stupetis, & adhuc in eum credere L
timetis, in quem non credere, potius timere debuistis.
An credere dubitatis vel recusatis virginis partum,cum
magis credere debeatis,sic decuisse nasci hominē deū?
Et hoc nunque accipite per Prophetā fuisse prædictum. *Esaiæ.7.*
Ecce virgo concipiet † in vtero,& pariet filium,& voca- *† al. accipiet.*
bunt nomen eius Emanüel,quod est interpretatum, no
biscum deus. Non ergo dubitabitis virginem parientē,
si velitis credere deum nascentem, mundi regimen nō
relinquentē,& ad homines in carne venientē:matri fœ
cunditatē afferentem,integritatē non auferentē. Sic ho
minē nasci oportebat, etsi semper erat deus, ex quo na-
scēdo fieret nobis deus, Hinc de eo rursus Propheta di-
cit, Thronus tuus deus in seculū seculi, virga directio- *Psal.44.*
nis,virga regni tui. Dilexisti iusticiam,& odisti iniqui-
tatē, propterea vnxit te deus, deus tuus oleo exultatio-
nis † præ participibus tuis. Ista vnctio spiritalis est, qua *† al. vnctionis.*
deus vnxit deum,pater scilicet filium: vnde appellatum
à chrismate,id est ab vnctione nouimus Christum. Ego
sum Ecclesia de qua illi in eodem Psalmo dicitur,& tā- *Psal.44.*
quam factum quod futurum fuerat prænunciatur, Asti-
tit regina à dextris tuis,in vestitu deaurato circumami-
cta varietate,id est in sacrario sapientiæ linguarum va-
rietate decorata: Vbi mihi dicitur, Audi filia & vide,& M
inclina aurem tuam,& obliuiscere populum tuū,& do-
mum patris tui: Quia concupiuit rex speciem tuā, quo-
niam ipse est dominus deus tuus, Et adorabunt eum fi-
liæ Tyri in muneribus,vultū tuum deprecabuntur om-
nes diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis intrin-
secus in fimbriis aureis circumamicta varietate. Addu-
centur regi virgines post eam, proximæ eius adducen-
tur tibi, Adducentur in lætitia,& exultatione, adducen
tur in templum regis. Pro patribus tuis,nati sunt tibi fi-
lij, constitues eos principes super omnem terram, Me-
mores erunt nominis tui domine in omni generatio-
ne & generatione. Propterea populi confitebuntur ti-
in seculum,& in seculum seculi. Si hanc reginā non vi-
detis,iam etiā regia prole fœcundam: Si non videt im-
pletum, quod audiuit esse promissum, cui dictum est,
Audi filia, & vide: Si non reliquit ipsa ritus pristinos
mundi,cui dictum est,Et obliuiscere populum tuum,&
domum patris tui, Si non vbique Christum dominum
confitetur, cui dictum est,Concupiuit rex speciem tuā,
quia ipse est dominus deus tuus: Si non videt ciuitates
gentium

A gentium Christo preces fundere & munera offerre, de quo illi dictum est, Adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus: Si nō & superbia deponitur diuitum & ab ecclesia deprecātur auxilium, cui dictum est, Vultum tuū deprecabuntur omnes diuites plebis: Si nō agnoscit filiam regis, cui dicere iussa est, Pater noster qui es in cœlis: *Matth.6.* Et in sanctis suis in interiori homine renouatur de die in diem, de qua dictū est, Omnis gloria eius filie regis intrinsecus, qua & oculos extraneorum fulgentes fama prædicatorum suorum in diuersitate linguarum velut in fimbriis aureis, & vestis varietate perstringat. Si nō posteaquā diffamatur in quocūq; loco odore bono, eius etiam consecrandæ virgines adducuntur ad Christum de quo dicitur, & cui dicitur, Adducētur regi virgines post eā, proximę eius adducentur tibi: Et ne quasi captiuæ in aliquē velut carcerē viderentur adduci, Adducentur, inquit, in lætitia & exultatione, adducētur in templū regis. Si nō parit filios, ex quibus habeat tanquā patres quos cōstituat sibi vbiq; rectores, cui dicitur, Pro

B patrib⁹ tuis nati sunt tibi filij, cōstitues eos principes super omnem terrā: quorum se orationib⁹ mater & prælata & subiecta cōmendat. Vnde subiunctū est, Memores erunt nominis tui domine in omni generatione & generatione, Si non propter eorundē patrum prædicationem nominis eius sine intermissiōne meminerūt, & tam magnæ in ea multitudines cōgregantur, eiq; laudē gratiæ sine fine linguis propriis cōfitentur, cui dicitur, Propterea populi cōfitebuntur tibi in seculum, & in seculum seculi. *Pēdet à superiore.* Si non ista ita demonstrantur esse perspicua, vt non inueniant oculi inimicorum, in quā partem auertantur, vbi non eadem perspicuitate feriantur, *Cap.IIII.* vt ex ea fateri manifeste cogantur. Merito fortasse dicitis ꝙ nulla vobis ostendantur indicia, quibus visis credatis etiam illa quæ nō videtis. Si vero hæc videtis, quæ & longe ante prædicta sunt, & tanta manifestatione cōplentur, si se ipsa veritas, & præcedentibus vobis & consequentibus declarat effectibus, O reliquiæ infidelitatis, vt credatis quæ non videtis, vel his erubescite, quæ videtis. Me attendite, vobis dicit ecclesia, me attendite, quā videtis, etiam si videre nolitis. Qui enim temporibus illis in Iudæa terra fideles fuerūt, ex virgine natiuitatem mirabilem, ac passionem, resurrectionem, ascensionem

C Christi, omnia diuina dicta eius, & facta præsentes præsentia didicerunt. Hæc vos non vidistis, propterea credere recusatis. Ergo hæc aspicite, in hæc intendite, hæc quæ cernitis cogitate, quæ vobis non præterita narrantur, nec futura prænūciantur, sed præsentia demōstrantur. An vobis inane vel leue videtur, & nullum vel paruum putatis esse miraculum diuinum, quod in nomine Christi vnius crucifixi vniuersum genus currit humanum? Non vidistis quod prædictum & impletum est de humana Christi natiuitate, Ecce virgo in vtero concipiet & pariet filiū: sed videtis quod prædictū & impletū est ad Abraham dei verbū, In semine tuo benedicentur omnes gentes? Non vidistis quod de mirabilibus Christi prædictum est, Venite & videte opera domini quæ posuit prodigia super terram: sed videtis quod prædictū est, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuā terminos terræ: Non vidistis ꝙ prædictum est & impletum de passione Christi, Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea: Ipsi vero considerauerunt & conspexerunt me, Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem: sed videtis quòd in eo-

Esaia.7. *Accipiet.* *Gene.22.* *Psal.45.* *Psal.2.* *Psal.21.*

dem psalmo prædictum est, & nunc apparet impletum, D Commemorabuntur & conuertentur ad dominū vniuersi fines terræ, & adorabunt in cōspectu eius vniuersæ patriæ gentium: Quoniam domini est regnū, & ipse dominabitur gentium? Non vidistis quod de resurrectione Christi prædictum atque completum est, loquente Psalmista ex persona eius prius de traditore & persecutoribus eius, Egrediebātur foras, & loquebantur simul in idipsum: *Psal.40.* Aduersum me susurrabāt omnes inimici mei, aduersum me cogitabāt mala mihi: Verbum iniquū disposuerūt aduersum me. Vbi vt ostēderet nihil eos valuisse occidendo, resurrecturum subiecit atq; ait, Nūquid qui dormit non adiiciet vt resurgat? Et paulo post cū de ipso suo traditore per eādem prophetiā prędixisset, quod in Euangelio quoque scriptum esse commemorauit, Qui edebat panes meos ampliauit sup me calcaneum: hoc est, conculcauit me: & cōtinuo subdit, Tu autē domine miserere mei & resuscita me, & reddam illis. Impletum est hoc, Dormiuit Christus & euigilauit, hoc est, resurrexit: qui per eandem prophetiam in alio Psalmo ait, Ego dormiui & somnum cepi, quo- *Psal.3.* niam dominus suscepit me. Verum hoc nō vidistis, sed videtis eius ecclesiam, de qua similiter dictū & impletum est, Domine deus meus ad te gentes venient ab ex- *Hiere.16.* tremo terræ, & dicent, Vere mendacia coluerūt patres nostri, simulachra, & non est in illis vtilitas. Hoc certe siue velitis seu nolitis aspicitis, etiam si adhuc aliquam E putatis esse vel fuisse in simulachris vtilitatem: certe tamen innumeros gentiū populos relictis vel abiectis vel confractis huiusmodi vanitatibus audistis dicere, Vere mendacia coluerunt patres nostri, simulachra, & nū est in illis vtilitas: si faciet homo deos, & ecce ipsi non sunt dij. Ne putetis autem ad vnum aliquem dei locum gentes prædictas fuisse vēturas, quoniam dictum est, Ad te gentes veniēt ab extremo terræ: Intelligite si potestis ad deum Christianorum qui summus & verus est deus nō ambulando venire gentiū populos, sed credendo, Nam res eadē ab alio Propheta sic pronūciata est, Præualebit, inquit, dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentiū terræ: & adorabūt eum vnusquisq; de loco suo omnes insulæ gentium. Quod ait ille, Ad te omnes gentes venient. Hoc ait iste, Adorabūt eum vnusquisq; de loco suo. Ergo veniēt ad eum nō recedentes de loco suo, quia credentes in eum inuenient eum in corde F suo. Non vidistis quod prędictū & impletū est de ascensione Christi, Exaltare super cœlos deus: sed videtis ꝙ *Psal.107.* cōtinuo sequitur, Et super omnē terram gloria tua? Illa de Christo facto atque transacta omnia nō vidistis, sed ista præsentia in eius ecclesia videre vos nō negatis. Vtraque vobis prædicta monstramus: vtraq; autē impleta propterea demōstrare vidēda nō possumus, quia reuocare in conspectū præterita non valemus. Sed quē- *Ex præteritis futura credimus.* admodū volūtates amicorū quæ non videntur, credūtur per indicia quæ videntur: sic ecclesia quæ nūc videtur, omniū quæ non videntur, sed in eis literis vbi & ipsa est *Cap.V.* prædicta monstrantur, & index est præteritorū & prænuncia futurorum: Quia & præterita quæ iam nō possunt videri, & pręsentia quæ nec possunt videri omnia, cum prænunciarentur nihil horū poterat tunc videri. Cū ergo fieri prædicta cœperunt, ex illis quæ facta sunt vsque ad ista quæ fiunt de Christo & ecclesia, quæ prædicta sunt ordinata serie cucurrerunt: ad quam seriem pertinet de die iudicij, de resurrectione mortuorum, de impiorum æterna damnatione cū diabolo, & de piorum æterna remuneratione cum Christo, quæ similiter

G prędicta vetura ſunt. Cur ergo res primas & nouiſſimas quas nō videmus non credamus, cū teſtes vtrarūque res medias quas videmus habeamus, atq; io Propheticis libris & primas & medias & nouiſſimas vel audiam° pręnunciatas anteq̃ fierent, vel legamus: niſi forte arbitrentur hoouines infideles à Chriſtianis illa eſſe conſcripta, vt iſta quæ iam credebāt maius haberēt pondus authoritatis ſi antequam venirent putarentur eſſe promiſſa.

Iudæorum genus quare non occiditur. Cap. VI. Quod ſi ſuſpicantur, inimicorum noſtrorū Iudæorum codices perſcrutētur. Ibi legant ſiue iſta quę commemorauimus prænūciata de Chriſto in quē credim°, & eccleſia quā cernimus ab initio laborioſo fidei vſque ad ſempiternam beatitudinē regni. Sed cum legunt, nō mirentur ꝙ iſta illi quorū codices ſunt, propter inimiciciarū tenebras non intelligunt. Nam eos non intellecturos, ab eiſdem Prophetis ante prædictū eſt: quod vt cętera oportebat impleri, & occulto iuſtoq; iudicio dei, meritis eorum pœnā debitā reddi. Ille quippe quē crucifixerunt, & cui fel & acetū dederunt: quanuis in ligno pēdens propter eos quos fuerat in lucē de tenebris educturus, dixerit patri, Ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt. *Lucæ. 23.* H Tamen propter cæteros quos occultioribus cauſis fuerat deſerturus, per Prophetā tanto ante prædixit, *Pſal. 68.* Dederant in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerūt me aceto: Fiat menſa eorū coram ipſis in muſcipulam, & in retributionem & in ſcandalum: Obſcurētur oculi eorū ne videaot, & dorſum eorū ſemper incurua. Cum cauſa itaq; noſtræ præclariſſimis teſtimooiis circūquaq; ambulant oculis obſcuratis, vt per eos hæc prohibeantur†, vbi & ipſi reprobentur, ideo factū eſt, ne ſic delerētur, vt eadem ſecta omnino nulla eſſent: ſed diſperſa eſt ſuper terras, vt portans in nos collatę gratiæ prophetias ad conuincendos firmius infideles nobis vtiq; prodeſſet. *†probētur.* Et hoc ipſum quod dico, accipite quemadmodō fuerit prophetatū, Ne occideris eos, inquit, ne quādo obliuiſcantur legem tuam: diſperge eos in virtute tua. *Pſal. 58.* Non ſunt ergo occiſi, eo ꝙ non ſuot quæ apud eos legebātur & audiebantur obliti. Si enim ſcripturas ſanctas, quāuis eas non intelligant, penitus obliuiſcerentur, in ipſo Iudaico ritu occiderentur, quia cum legis & Prophetarum nihil noſſent, Iudæi prodeſſe non poſſent. I Ergo occiſi non ſunt, ſed diſperſi, vt quanuis in fide vnde ſalui fierent, non haberent, tamen vnde nos adiuuaremur, memoria retinerent, in libris ſuffragatores, in cordibus noſtris hoſtes, in codicibus teſtes.

Prædicatio mirabilis. Cap. VII. Quanquam etiā ſi de Chriſto & Eccleſia teſtimonia nulla præcederent, quem noo mouere deberet vt crederet, repente illuxiſſe diuinam humano generi claritatem, quando videmus relictis diis falſis, & eorū confractis vſquequaq; ſimulachris, templis ſubuerſis, ſiue in vſus alios coomutatis, atque ab humana & veternoſiſſima conſuetudine, tot vanis ritibus extirpatis, vnum verū deum ab omnibus inuocari, Et hoc eſſe factum per vnū hominem ab hominibus illuſum, comprehenſum, vinctū, flagellatū, expoliatum, exprobratū, crucifixum, occiſum. Diſcipulos eius idiotas, & imperitos, & piſcatores, & publicanos per quos eius magiſterium commēdaretur, elegit: anounciantes eius reſurrectionem, aſcenſionē, quam ſe vidiſſe dixerunt, & impleti ſpiritu ſancto, hoc Euangelium linguis omoibus quas non didicerant, ſonuerunt. Quos qui audierunt partim crediderunt, partim nō credentes prædicantibus ferociter reſtiterunt. Ita fidelibus vſque ad mortem pro veritate, nū mala rependendo, ſed perpetiēdo certātibus, nec occidendo, ſed moriendo vincentibus: ſic in iſtam religionem mutatus eſt mundus, ſic ad hoc Euangelium corda conuerſa mortalium, marium & fœminarum, paruulorum atq; magnorum, doctorum atq; indoctorum, ſapientium atq; inſipientium, potentum & infirmorum, nobilium & ignobilium, excelſorum & humilium, & per omnes gentes Eccleſia ſic diffuſa ſuccreuit: vt etiam contra ipſam catholicam fidem nulla ſecta peruerſa, oullum genus exoriatur erroris, quod ita reperiatur Chriſtianæ veritati aduerſari, vt nō affectet atque ambiat Chriſti nomine gloriari: quod quidem non ſineretur pullulare per terram, niſi exerceret ſanam & ipſa contradictio diſciplinā. K Quando tandem crucifixus illa potuiſſet, niſi deus hominē ſuſcepiſſet, etiam ſi nulla per Prophetas futura talia prædixiſſet? Cum vero tam magnū pietatis ſacramentū habuerit ante credentes vates ſuos atq; præcones, quorū diuinis vocibus eſt prænunciatum, & ſic venerit quemadmodum eſt prænunciatum, quis ita ſit demens, vt dicat Apoſtolos de Chriſto fuiſſe mentitos, quē ſic veniſſe prædicauerunt, quemadmodum eum venturū Prophetæ antea prædixerāt, qui nec de ipſis Apoſtolis vera futura tacuerunt? De his quippe dixerant. *Pſal. 18.* L Non ſunt loquelæ neq; ſermones quorum non audiantur voces eorum: Io omnē terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terrę verba eorū. Quod certe in orbe videmus impletū, etſi in carne nondum vidimus Chriſtum, Quis itaq; niſi mirabili demētia cęcatus, aut mirabili ꝑtinacia durus ac ferreus, nolit habere ſacris literis fidem, quæ totius orbis prædixerunt fidem?

Ad fidei immobilem obſeruantiam cohortatio. Cap. VIII. Vos autem chariſſimi qui hanc fidem habetis, vel qui nunc nouam habere cœpiſtis, nutriatur & creſcat in vobis. Sicut enim venerunt tēporalia tanto ante prædicta, venient & ſempiterna promiſſa. Nec vos decipiant vel vani Pagani, vel falſi Iudæi, vel fallaces hæretici, nec oō in ipſa catholica eccleſia mali Chriſtiani, tanto nocētiores, quanto interiores inimici, Quia & hinc ne perturbarentur infirmi prophetia diuina nō tacuit, vbi loquens in Cantico canticorum, ſponſus ad ſponſam, id eſt Chriſtus dominus ad Eccleſiam, *Canti. 2.* Sicut lilium, inquit, in medio ſpinarum, ita proxima mea in medio filiarum. Non dixit, in medio extraneorum. ſed, in medio filiarum. *Matth. 13.* Qui habet aures audiendi, audiat: Et dum ſagena quæ miſſa eſt in mare & congregat omnia M genera piſcium, ſicut ſanctum loqoitur Euangelium, trahitur ad littus, id eſt ad ſeculi finem, ſecernat ſe à piſcibus malis, corde non corpore: mores malos mutando, noo retia ſancta rumpendo: vt qui nunc probati reprobis videntur eſſe permixti: noo vitam ſed pœnam reperiant ſempiternam, cum cœperint in littore ſeparari.

CENSVRA.

EST pium opuſculum cuiuſcunque eſt: inter opera Hugonis Victorini fertur opus eodem titulo.

LIBER DE SVBSTANtia dilectionis & amoris.

Cupiditas & amor. Capus. I. QVOTIDIANVM de dilectione ſermonem ſerimus, ne forte ſcintillet in cordibus noſtris, & exardeſcat ignis, flammam faciens, aut totum conſumens, aut purgans totum. Ex eo nanque totum eſt quod bonum eſt, & totum quod malum eſt, ex eo eſt. Vnde† fons dilectionis *†Vnus.*
intus

A intus saliens, duos riuos infundit. Alter est amor, mundi cupiditas: alter est amor, dei charitas: medium quippe est cor hominis, vnde fons amoris erumpit: & quum per appetitum ad exteriora decurrit, cupiditas dicitur: quum vero desiderium suum ad interiora dirigit, charitas nominatur. Ergo duo sunt riui qui de fonte amoris emanãt, cupiditas & charitas, & omnium malorum radix cupiditas, & omnium bonorum radix charitas. Ex eo igitur totum est, quod boonum est, & totum quod malum [est, ex eo est.] Quicquid ergo illud est, magnũ est quod io nobis est: [& ex eo totum est, quod ex oobis est]: hoc autem est amor. Quid est amor: quid & quantum est amor, & vnde est amor? Et sermo dei de amore loquitur. Nunquid hoc oegocium nõ potius illorum est, qui pudiciciam prostituere cõsueuerunt? Ecce quàm multi qui eius ministeria volentes suscipiuot: & quàm pauci qui verba eius io mediũ proferre non erubescũt? Quid ergo nos facimus? Forsitan multa improbitate frootem fractã habemus, qui oon verecuodamur amorem indictatum sonare: quẽ & impudici aliquãdo non possunt sine verecundia verbis exprimere. Sed aliud est inuestigare initiũ vt eradicetur: aliud exhortari ad vi-

B cium, vt virtus & veritas non ametur. Nos igitur iouestigamus & querimus, vt sciamus & scientes caueamus, quod illi inuestigãt vt sciant, sed sciãt vt faciant. Quærimus igitur: quid illud in nobis sit, quod desideria oostra sic multifariam diuidit, & cor vnum in diuersa diducit. Inuenimus autem hoc aliud nõ esse præter amorem: qui quum sit motus cordis secũdum naturam singularis & vnicus, secuodum actionem autem diuisus, cum se inordinatè mouet, id est ad ea quæ non debet, cupiditas dicitur, cum vero ordinatus est, charitas appellatur. Ipsum igitur hunc cordis motum, quem amorẽ appellamus, qua definitiooe significare poterimus? Expedit oobis propius intueri eum, ne lateat aliquatenus & nõ sciatur, proptereaq; oec caueatur, cum malus est: nec appetatur aut inueniatur, cum bonus est, vt impleatur: de quo & cum malus est tanta mala veniunt, & cum bonus est tanta bona procedunt.

Quid sit amor. Ca. II.

Ipsum igitur quo modo definimus inuestigemus: cõsideremus quòd occultum est quod dicitur, quantoq; ioterius collocatũ est, tãto magis in vtraque parte cordi dominatur. Illud igitur videtur esse amor. Et amor est delectatio cordis alicuius ad aliquid, propter aliquod desiderium in ap-

C petendo, & gaudium in perfruẽdo, per desiderium currens, requiescens per gaudiũ. Hioc bonũ est, & hinc malum est cor tuũ humanũ, quia nec aliũde bonus es si bonus es, nec aliunde malus es si malus es, oisi ꝙ bene vel male amas quod booũ est. Nã omne quod est, booũ est: sed cũ id quod bonum est male amatur, illud bonũ nõ est, & hoc malum est. Igitur oec qui amat malũ est, nec quod amat malum est, nec amor quo amat malum est, sed quod male amat malũ est, & hoc omne malum est. Ordinate ergo charitatem, & iam malum nullom est.

Charitate deo connectimur. Cap. III.

Magnam rem cõmendare volumus, si tantum valemus quantum volumus. Omnipotens deus qui nullo indiget, quia ipse summũm & vnum bonũ est: qui oec de alio accipere potest quo crescat, quoniã ex ipso sunt omnia: nec de suo amittere quo decidat, quoniã in ipso immutabiliter consistunt vniuersa: ipse ratiooalem spiritum creauit sola charitate, nulla necessitate, vt eum suæ beatitudinis participem faceret. Porrò vt idẽ aptus esset tãta beatitudine perfrui, fecit in eo dilectionẽ spiritalem, palatum cordis quodã modo per hanc sensificans ad gustum dulcedinis internę: quatenus per ipsam videlicet dilectionem, suæ fœlicitatis iocunditatem sa- D

peret, eiq; infatigabili desiderio inhæreret. Per dilectionem ergo copulauit sibi deus creaturam ratiooalem, vt ei semper inhærendo, ipsum quo beatificanda erat bonum, ex ipso quodam modo per affectum sugeret, & de ipso per desiderium biberet, & in ipso semper gaudium possideret. Suge ô apicula, suge suge & bibe dulcoris tui inenarrabilem suauitatem: immergere, & replere, quia ille deficere nescit, si tu non incipias fastidire. Adhære ergo & inhære, sume, fruere: si sempiternus gustus fuerit, sempiterna quoq; beatitudo erit. Noo iam pudeat nos neq; pœniteat de amore fecisse verbum: nõ pœniteat, vbi tanta vtilitas, non pudeat vbi tanta honestas.

De gemino charitatis funiculo. Cap. IIII.

Igitur per amorem sociata est factori suo creatura rationalis, solumq; est dilectionis vinculum quod ligat vtrosque in idipsum, & tanto fœlicius, quanto fortius, Propter quod vt indiuisa societas & concordia vtrobique perfecta haberetur, geminatus est nexus, in charitate dei & proximi: vt per charitatem dei omnes vni adhærerent, per charitatem proximi omnes vnum fiereot: vt quod de illo voo cui omnes inhærebãt quisque in semetipso non caperet, plenius atque perfectius per charitatem proximi in altero possideret, & bonum E

omnium, fieret totum singulorum. Ordinate ergo charitatem. Quid est, ordinate charitatem? Si desiderium est amor, bene currat: si gaudium, bene requiescat. Est enim amor, sicut dictum est, delectatio cordis alicuius, ad aliquid, propter aliquod desiderium in appetendo, & in perfruendo gaudium, per desiderium currens, & requiescens per gaudium: currens ad illud, requiescens in illo: ad quid, aut in quo?

Ordinata charitas. Cap. V.

Audite si forte explicare possim⁹ quò currere debeat amor noster, aut in quo requiescere. Tria siquidẽ sunt quæ amari bene aut male possuot, deus, proximus, & mundus. Deus super nos est, proximus iuxta nos est, mundus subter nos est. Ordioate ergo charitatem. Si currit, bene currat: si requiescit, bene requiescat. Desiderium currit, gaudiũ requiescit. Propter quod gaudium vniforme est, quòd semper in vno est, nec vicissitudine viciari potest. Desiderium autem mutabile est, & mutabilitatem † suscipit, & idcirco non se continet in vno, sed varias species repræsentat.

† al. autem motus mutabilitatem &c.

Omnis nanq; cursus aut de illo est, aut cum illo, aut in illo ad quod est. Quo modo ergo currere debet desiderium oostrum? Tria sunt, deus, proximus, mundus. Tria deus, duo proximus, vnum mũdus habeat in cur- F

su desiderij nostri, & est in desiderio ordinata charitas. Amor nanque per desiderium & de deo, & cum deo, & in deum ordinate currere potest. De deo currit, quãdo de eo accipit vnde eum diligit. Cum deo currit, quando eius voluntati in nullo contradicit. In deum currit, quando in ipso requiescere appetit. Hæc sunt tria quæ ad deum pertinent. Duo autem suot proximi. Potest enim desiderium de proximo & cum proximo currere, sed in proximum non potest. De proximo, vt de eius salute gaudeat & profectu. Cum proximo, vt eum in via dei comitem itineris & socium peruẽtionis habere cõcupiscat. Sed in proximum non potest, vt scilicet in homine spem & fiduciam constituat. Hæc sunt duo quæ ad proximum pertinẽt: id est de ipso, & cum ipso, & nõ in ipsum. Vnum est mundi, de ipso curremus, non ad ipsum, aut cum ipso, aut in ipsum. De mundo enim desiderium currit, quando inspecto foris dei opere, per admirationem & laudem ardentius intus ad ipsum se conuertit. Cum mũdo curreret, si se per mutabilitatem temporalium, siue deiiciendo in aduersis, siue eleuando

in pro-

G in prosperis,huic conformaret. In mundum curreret,si in eius delectanionibus semper requiescere vellet. Ordinate ergo charitatẽ,vt per desiderium currat de deo, & cum deo,& in deum:de proximo, cum proximo, & non in proximum:de mundo,nec cum mundo,nec in mundum:vt in solo deo requiescat per gaudium. Hæc est ordinata charitas, & præter ipsam omne quod agitur nõ ordinata charitas est,sed inordinata cupiditas.

In quo sit cordis nostri vera requies. Cap.VI.

Vita cordis amor est,& idcirco omnino impossibile est, vt sine amore sit cor quod viuere cupit. Quid hinc sequatur considera. Si enim humana mens sine amore esse non potest, aut seipsam, aut certè aliud aliquid à se diligat necesse est. Quia vero in seipsa perfectum bonum nõ inuenit,si se solã diligeret,fœlix amor non esset. Oportet ergo si fœliciter amare desiderat, aliud aliquid præter se quod amet,inquirat. Si autẽ imperfectum aliquid extra se amare cœperit, amorẽ quidem suum irritat,sed miseriam non excludit. Fœliciter ergo non diligit,donec ad vnum & summum bonum per amoris desiderium se cõuertit. Et quia summum & vnum bonũ solus est deus,ille fœliciter amat,qui deum amat, & tanto fœlicius quanto amplius. Hæc igitur est H cordis nostri requies, cũ in amore dei per desiderium figitur: nec vltra quicquã appetit, sed in eo quod tenet, quadam fœlici securitate delectatur. Quãdo enim nec appetitus vltra protrahit, nec timor repellit, quodam modo in idipsum iocũditatis vexatione requiescit. Sed quia humanæ mentis infirmitas,vt non dicam semper, sed vix aliquando in illam diuinæ cõtemplationis dulcedinem figi potest: quodam interim studio ad illam, ad quam necdum pertingere sufficit stabilitatẽ,assuefacienda est: id est, si deum semper cogitare non possumus,saltem cor nostrum ab illicitis & vanis cogitationibus restringendo, in consideratione operum dei, & mirabilium eius teneamus: vt dum semper minus instabiles esse satagimus, tandem aliquãdo domino donante,vere stabiles fieri valeamus.

Qua ĩ naui præsentis vitæ diluuiũ euadere possimus. Cap.VII.

Vt autem huius promotionis aliquod tibi exemplum subiiciam, vniuersus iste mundus quasi quoddam diluuium est, eo quòd omnia,quæ in hoc mundo sunt,ad similitudinem aquę incertis euẽtibus fluctuando decurrant. Vera autem fides,quæ non transitoria, sed æterna promittit, quasi à quibusdam fluctibus, sic ab huius mundi cupiditate in superna animum attollit: & portari quidẽ ab aquis potest,sed mergi omnino nõ potest,quia ad necessitatem I hoc mundo vtitur, sed eius desideriis per affectum nõ implicatur. Quisquis ergo æterna nõ credens,sola quæ transeunt appetit: hunc quasi sine naui laborãtem in fluctibus,impetus aquæ decurrentis secum trahit. Qui vero æterna credens, transitoria diligit, hic iuxta nauem naufragium facit: qui autem æterna bona credit & diligit, hic in naui positus, fluctuantis maris vndas securus pertransit:quia qui per desiderium fidei nauem non trãsgreditur,iam quodam modo in fluctibus[terrę]stabilitatem imitatur. Primum ergo,si hoc mare magnum illæsi pertransire volumus,fabricemus nauem,vt fidem integram habeamus: deinde nauem fidei inhabitemus per charitatem, vt credamus quod diligere debemus, & diligamus quod credimus: sicq; & lex dei in corde nostro sit per rectè fidei cognitionem, & cor nostrum in lege dei sit per dilectionem. Sed vt facilius cognoscas quo modo vel vnde hãc, quam dixi,nauem vel arcam in corde tuo ædificare debeas, per quam huius diluuij naufragio eductus, ad portum quietis peruenias: dum opera dei considera, videlicet opus conditionis, & opus restaurationis. Opus autem cõditionis est crea- K tio cœli & terræ,& omnium quæ in eis cõtinentur,quæ sex diebus facta sunt. Opus vero restaurationis,incarnatio verbi,& omnia quæ à principio mundi vsq; in finem,vel ad eam prænunciandam præcesserunt, vel ad ipsam confirmandam secuta sunt,aut sequẽtur: quæ sex ætatibus fiunt. Sed opera restaurationis magis pertinẽt ad fidem catholicam, quæ idcirco sancti amplius diligunt,quia in eis suæ salutis remedia agnoscunt. Hęc autem partim per homines, partim per angelos, partim per semetipsum operatus est deus: vt in arca spiritali prima sit mansio opera hominum, secunda opera angelorum,tertia opera dei:supremus cubitus,ipse author vniuersorum[deus.]

CENSVRA.

Libellus pius nec indoctus, Augustini non esse phrasis arguit. Mihi videtur ejusdem Hugonis.

DE CONTINENTIA
Liber vnus.

Continẽtia libidinis oris & cordis. Cap.I.

DE virtute animæ,quæ continẽ- L tia nominatur,satis cõuenienter & digne disputare difficile est,sed exiguitatem nostrã sub tanti ponderis sarcina ille cuius hæc virtus magnum est munus, adiuuabit. Nã qui eã donat cõtinentibus fidelibus suis, ipse dat sermonem de illa loquentibus ministris suis. Denique de re tãta,quod ipse dederit locuturi, dei donum esse cõtinentiam primum dicimus & probamus, In libro sapientiæ scriptum habemus,Nisi deus det,cõ- *Sap.8.* tinentem esse neminem posse. Dominus de ipsa maiore & gloriosiore continentia,quæ cõiugali vinculo cõtinetur,ait, Non omnes capiunt verbum hoc, sed qui- *Matt.19.* bus datum est. Et quoniam ipsa quoque castitas cõiugalis,nisi contineatur ab illicito concubitu,non potest custodiri, vtrũque Apostolus donum dei esse prædicauit, cum de vita vtraq;,id est,& coniugali & ea quæ est sine coniugio loqueretur dicẽs, Vellem omnes homines sic esse sicut meipsum. Sed vnusquisque proprium donũ ha *1.Cor.7.* bet à deo,alius sic,alius autem sic. Et ne in sola inferiorum partium carnis libidine continentia necessaria videretur à domino speranda, etiam in Psalmo canitur, M Pone domine custodiam ori meo, & ostium continẽ- *Psal.140.* tiæ circum labia mea. In hoc autem diuini eloquij testimonio,si os intelligamus sicut intelligere debemus, ibi posita cõtinentia quantũ sit dei munus agnoscimus. Parum est quippe os corporis continere, ne aliquid inde quod non expedit per sonum vocis erũpat. Intus est os cordis, vbi sibi custodiam & ostium continentiæ poni desiderauit à domino,qui verba illa dixit,nobisq; dicẽda conscripsit. Multa enim corporis ore nõ dicimus,& corde clamamus. Nullum autẽ procedit rei alicuius ex ore corporis verbũ,cuius est in corde silentiũ. Inde igitur quod non emanat,foris nõ sonat: quod vero emanat inde,si malũ est,& si nõ moueat linguam, inquinat animam. Ibi ergo ponenda est continentia,vbi & tacẽtium loquitur conscientia. Fit enim per ostium continentiæ, vt non inde exeat quod etiam clausis labiis carnis vitam polluat cogitãtis.

Os corporis & cordis. Cap.II.

Denique vt apertius os interius quod per illa verba significaui ostẽderet, cum dixisset, Pone domine custodiam ori meo, & ostiũ con- *Psal.140.*

tinentiæ

A tinentię circum labia mea:continuo ſubdidit,Ne decli
nes cor meũ in verba maligna. Declinatio cordis quid
eſt,niſi conſenſio?Nondũ enim dixit,quiſquis in corde
†al.nulla. occurrẽtibus ſuggeſtionibus quorumq; viſorũ, in illa †
cordis declinatione conſenſit : ſi autem conſenſit, iam
corde dixit, etiam ſi ore non ſonuit , etiam ſi manu vel
qualibet corporis parte non fecit,fecit tamen quod co-
gitatione faciendum ſibi eſſe iam ſtatuit: diuinis legib⁹
reus , quamuis humanis ſenſibus abſconditus, verbo in
corde dicto,nullo facto per corp⁹ admiſſo. Nequaquã
vero membrum foris mouiſſet in facto, cuius facti ini-
tium non intus præceſsiſſet in verbo.Neque enim mẽ-
daciter ſcriptum eſt,Initium omnis operis,verbũ. Mul
ta quippe homines faciunt ore clauſo,quieta lingua,vo
ce frænata:ſed tamen nihil agunt corporis opere,quod
non prius dixerint in corde.Ac per hoc multa ſunt pec
cata in interioribus dictis , quæ nõ ſunt in exterioribus
factis:nulla ſunt autem in exterioribus factis , quæ non
procedant ab interioribus dictis. Erit ab vtriſque puri-
tas innocẽtiæ,ſi circum interiora labia ponatur oſtium
continentiæ , propter quod etiam ipſe ore proprio do-
Matt.23. minus ait , Mundate quæ intus ſunt , & quæ foris ſunt,
B munda erunt.Itemq; alio loco cum Iudæorum ſtultilo-
quia refutaret,quia calumniabantur diſcipulis eius non
lotis manibus manducantibus , Non quod intrat in
os,inquit,coinquinat hominem , ſed quod procedit ex
Mar.7. ore,hoc coinquinat hominem . Quæ ſentẽtia ſi tota de
Matt.15. ore corporis accipiatur,abſurda eſt.Neque enim quem
non coinquinat cibus,coinquinat vomitus.Cibus quip
pe in os intrat,vomitus ex ore procedit. Sed proculdu-
bio priora verba pertinent ad os carnis , vbi ait , Non
quod intrat in os,coinquinat hominem: Poſteriora ve
ro ad os cordis,vbi ait , Sed quod procedit ex ore, hoc
coinquinat hominem.Denique cum ab illo Apoſtolus
Petrus expoſitionem velut parabolæ huius exquireret,
ille reſpondit, Adhuc & vos ſine intellectu eſtis:nõ in-
telligitis,quia omne quod in os intrat , in ventrem va-
dit , & in ſeceſſum emittitur ? Hic certè in quod intrat
cibus,os carnis agnoſcimus . In his vero quæ adiungit,
vt agnoſceremus os cordis , non ſequeretur noſtri tar-
ditas cordis,niſi & cum tardis ambulare veritas digna-
retur.Ait enim , Quæ autem procedũt de ore,de corde
exeunt:tanquam diceret, Cũ audis de ore,de corde in-
tellige:vtrunq; dico,ſed alterum ex altero expono. Ha-
C bet os interi⁹,homo interior, & hoc diſcernit auris in-
terior:de hoc ore quæ procedunt,de corde exeũt, & ea
coinquinãt hominem . Deinde iam relicto oris nomi-
ne quod poteſt & de corpore intelligi,apertius quid di
cat,oſtendit , De corde enim exeunt,inquit,cogitatio-
nes malæ,homicidia,adulteria,fornicationes,furta,fal-
ſa teſtimonia,blaſphemiæ:hæc ſunt quæ coinquinãt ho
minem . Nihil eſt certè iſtorum malorum , quæ perpe-
trari etiam membris corporis poſſunt , quod cogitatio
non antecedat mala , & coinquinet hominem,etiam ſi
aliquid impediat,ne ſubſequantur opera flagitioſa & fa
cinoroſa membrorum.Si enim poteſtas non datur,va-
cat manus ab hominis interfectione, nũquid ideo mũ-
dum eſt ab ſcelere cor homicidæ ? Aut ſi rem ſurripere
alienam,non vt quis vult,poteſt: nunquid ideo in ipſa
voluntate fur non eſt ? Aut ſi caſta eſt, quam vult adul-
terare non caſtus , ideo eam non eſt in corde mœcha-
tus?Aut ſi meretrix non inueniatur in fornice, ideo qui
eam quærit , non fornicatur in mente ? Aut ſi cupienti
per mendacium lædere proximum , tempus vel locus
deſit , ideo falſum teſtimonium non ore interiore iam
dixit?Aut ſi quiſquam homines timens, non audeat lin D
gua carnis ſonare blaſphemiam: ideo non eſt huius cri
minis reus,qui dicit in corde ſuo,non eſt deus ? Ita cæ- Pſal.13.
tera mala facta hominum,quæ nullus agit corporis mo
tus,quæ neſcit vllus corporis ſenſus, reos ſuos occultos
habent, quos etiam ſolus inquinat in cogitatione con-
ſenſus , id eſt interioris verbum malignum . In quo ti-
mens ille declinari cor ſuum, oſtium continentiæ cir-
cum labia oris huius poni poſcit à domino, quæ conti-
neat cor,ne declinetur in verba maligna.Cõtineat au-
tem,non ſinendo cogitationem procedere in conſen-
ſionem,ſic enim ſecundũ præceptum Apoſtolicum , nõ
regnat peccatum in noſtro mortali corpore,neq; exhi- Rom.6.
bemus membra noſtra arma iniquitatis peccato. A quo
præcepto implendo vtiq; alieni ſunt,qui ob hoc ad pec
candum membra nõ mouent , quia poteſtas nulla per-
mittitur:quæ ſi aſsit, protinus ex membrorum velut ar-
morũ motibus,quis in eis intus regnet,oſtendunt.Pro-
inde quantum in ipſis eſt , membra ſua exhibent arma
iniquitatis peccato:quia hoc volunt,qui propterea non
exhibent , quia non poſſunt. Ac per hoc illa quæ in ge-
nitalibus membris pudicicia refrænatis , ſolet maximè
ac proprie continentia nominari, nulla tranſgreſsione E
violatur,ſi ſuperior continentia, de qua iam diu loqui-
mur, in corde ſeruetur. Propterea dominus cũ dixiſſet,
De corde enim exeunt cogitationes malę:deinde quid Matt.15.
pertineat ad cogitationes malas adiunxit , homicidia,
adulteria:& cætera . Nec dixit omnia,ſed quibuſdã ex-
empli gratia nominatis,& alia intelligenda cõmonuit .
Quorũ nihil eſt quod fieri poſsit,ſi mala cogitatio non
præceſſerit,qua intus inſtituitur,quod foris agitur:& ex
ore cordis procedẽs,iam coinquinat hominem , etiam
ſi nulla facultate permiſſa foris per membra corporis
non agatur.Poſito igitur oſtio continentiæ in ore cor-
dis,vnde cuncta exeunt quæ coinquinant hominem,ſi
nil tale inde permittatur exire , ſequitur mundicia qua
poſsit iam gaudere conſcientia,quamuis nondum ſit il-
la perfectio vbi non luctabitur cum vicio continentia.
Nunc autẽ quãdiu concupiſcit caro aduerſus ſpiritum, Galat.5.
& ſpiritus aduerſus carnem , ſat eſt nobis non conſen-
tire malis quæ ſentimus in nobis.Cum enim fit iſta cõ-
ſenſio, tunc exit ex ore cordis quod coinquinat homi-
nem . Cum vero per continentiam cõſenſio non tene-
tur†,malum concupiſcentiæ carnalis, contra quod pu- †al.cõſenſio
gnat concupiſcentia ſpiritalis , nocere non ſinitur. vetatur.

Sed aliud eſt bene pugnare,quod nunc eſt,quando F
mortis contentioni reſiſtitur:aliud aduerſarium nõ ha- Bellum ſpi-
bere , quod tunc erit quando mors nouiſsima inimica ritale.
deſtruetur . Nam & ipſa continentia cum frænat cohi- Cap.III.
betq; libidines,ſimul & appetit bonũ, ad cuius immor-
talitatem tendimus, & reſpuit malum, cum quo in hac
mortalitate contendimus. Illius quippe amatrix & ſpe-
ctatrix,huius vero & hoſtis & teſtis eſt , & dec⁹ eius ap-
petens,& dedecus fugiens . Nõ vtique in cupiditatibus
frænandis continentia laboraret , ſi nihil nos contra
quod contenderet detineret,ſi nihil noſtræ bonæ volũ
tati ex mala concupiſcentia repugnaret . Clamat Apo-
ſtolus, Scio, inquit, quia non habitat in me , hoc eſt in Roma.7.
carne mea,bonum : Nam velle adiacet mihi , perficere
autem bonum non inuenio. Nũc enim fieri bonum po
teſt , vt malæ concupiſcentiæ non conſentiatur : perfi-
cietur autem bonum , quando ipſa mala cõcupiſcentia
finietur. Itemq; idem doctor gentium clamat, Conde-
lector legi dei ſecũdum interiorem hominem , Video
autem aliam legem in membris meis, repugnãtem legi
mentis

G mentis meæ. Hanc pugnam non experiuntur in semetipsis nisi bellatores virtutum, debellatoresq; viciorum. Non expugnat concupiscentiæ malum, nisi continẽtiæ bonum, Sunt autem qui legem dei omnino nesciẽtes, malas concupiscentias nec in hostibus deputãt, eisque miserabili cæcitate seruientes, insuper etiam beatos se putant, satiando eas potius quàm domando. Qui vero
Rom. 3. per legem cognouerunt eas, Per legem enim cognitio
Rom. 7. peccati: Et concupiscentiam, inquit, nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces: earum tamen oppugnatione vincuntur, qui sub lege viuũt, qua iubetur quod bonum est, non & datur: non viuunt sub gratia, quæ dat per spiritum sanctum quod per legẽ iubetur. His ideo subintrauit lex, vt in eis abundaret delictum. Auxit prohibitio concupiscẽtiam eámque fecit inuictam, vt accederet præuaricatio, quæ sine lege non fuit, etiam si pecca-
Rom. 4. tum fuit. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Ita lex gratia non adiuuante, prohibens peccatum, virtus est
1. Cor. 15. insuper peccati. Vnde ait Apostolus, Virtus peccati lex. Nec mirandum est quòd humana infirmitas etiã de lege bona vires malo addidit, dum ad ipsam legem faciendam de suis viribus fidit. Ignorans quippe dei iu-
Rom. 10.
H sticiam, quam dat deus infirmo, & suam volens constituere, qua caret infirmus, iusticiæ dei non est subiectus, reprobus & superbus. Si autẽ lex factũ præuaricatorem, tanquam ad hoc grauius vulneratum vt desideret medicum, tanquam pædagogus perducit ad gratiam, contra suauitatem noxiã qua vincebat concupiscentia, dominus dat suauitatem veneficam, qua delectetur amplius cũtinentia, & terra nostra dat fructum suum quo pascitur miles, qui debellat deo iuuante peccatum. Tales milites Apostolica tuba isto sonitu accendit in præ-
Roma. 6. lium, Nõ ergo regnet, inquit, peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desideriis eius, neq; exhibueritis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos deo tanquam ex mortuis viuentes, & mẽbra vestra arma iusticiæ deo: Peccatum enim vobis nõ dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Et
Rom. 8. alio loco, Ergo, inquit, fratres debitores sumus, non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundũ carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quotquot enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei. Id ergo nunc agitur quã diu est mortalis hæc vita nostra sub gratia: nec peccatũ, id est,
I concupiscentia peccati, hanc enim hoc loco peccati nomine appellat, regnet in nostro mortali corpore, Tunc autem regnare ostẽditur, si desideriis eius obeditur. Est ergo in nobis peccati concupiscentia, quæ non est permittenda regnare. Sunt eius desideria, quibus non est obediendum, ne obediẽtibus regnet. Propter quod mẽbra nostra non sibi vsurpet concupiscentia, sed sibi vindicet continentia: vt sint arma iusticiæ deo, ne sint iniquitatis arma peccato. Sic enim nobis peccatũ non dominabitur, Non enim sumus sub lege, bonum quidem iubente, non tamen dante: sed sumus sub gratia, quæ id quod lex iubet faciens nos amare, potest liberis imperare. Itemq; cum hortatur, vt non secũdum carnem viuamus ne moriamur, sed spiritu facta carnis mortificemus vt viuamus: tuba vtiq; canit, bellum in quo versamur ostẽdit: & vt acriter dimicemus, & hostes nostros mortificemus, ne ab eis mortificemur accendit. Qui sint vero isti hostes, satis euidẽter expressit. Quos enim in nobis voluit mortificari, ipsa sunt opera scilicet car-
Ibidem. nis. Sic enim ait, Si autẽ spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Et ista quæ sint vt sciamus, eundẽ itidem audiamus ad Galatas scribẽtem & dicẽtem, Manifesta K
sunt autẽ opera carnis, quæ sunt fornicationes, immun Galat. 5.
diciæ, luxuriæ, idolorum seruitus, veneficia, inimiciciæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inuidię, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnum dei nõ possidebunt. Ipsum enim bellum etiam ibi vt hæc diceret ostendebat, & ad hostes mortificandos eadem cœlesti & spiritali tuba Christi milites excitabat. Supra enim dixerat, Dico autem, Spiritu ambulate, & desideria carnis ne perfeceritis. Caro enĩ concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: Hæc enim inuicem sibi aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis. Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege. Ergo sub gratia constitutos vult istum aduersus opera carnis habere conflictum. Et hæc opera carnis vt demõstraret, adiunxit quæ supra commemoraui, Manifesta autẽ sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes: & cætera, siue quæ commemorauit, siue quæ intelligenda commonuit, maxime adiiciens, & his similia. Deniq; in hoc prælio aduersus carnalẽ quodam modo exercitum velut aliam producens aciem spiritalem, Fructus autem spiritus est, inquit, charitas, gau- L
dium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia: aduersus huiusmodi non est lex. Non, ait, aduersus hæc: ne sola esse putarentur: quamuis & si hoc diceret, omnia debuimus intelligere quæ eiusdem generis bona cogitare possemus: sed ait, aduersus huiusmodi: & hæc scilicet & quæcunque similia. Verũtamen quòd in eis bonis quæ commemorauit, vltimo loco posuit continentiam, de qua nũc disputare cœpimus, & propter quam multa iam diximus, pręcipuè voluit eam nostris mentibus inhærere. Ipsa quippe in hoc bello valet plurimum, in quo aduersus carnem spiritus concupiscit, quoniam ipsas carnis cõcupiscentias quodam modo crucifigit. Vnde cum hæc dixisset Apostolus, continuo subiecit, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum passionibus & concupiscentiis. Hæc est actio continentiæ, si opera carnis mortificantur. Mortificant vero eos, quos deficiente continentia, ad consensionem perpetrandorum talium operum trahit concupiscentia. Vt autem à continentia Tot⁹ homo
non deficiamus, aduersus illas præcipuè diabolicarum caro est.
suggestionum insidias, vigilare debemus, ne de nostris Cap. IIII.
viribus præsumamus. Maledictus enim omnis, qui spẽ Hiere. 17.
suam ponit in homine. Et quis est iste, nisi ipse homo? M
Non potest ergo veraciter dicere non se spem ponere in homine, qui eam ponit in se. Nam & hoc secundum hominem viuere, quid est nisi secũdum carnem viuere? Audiat ergo qui tali suggestione tentatur, & si vllus ei Christianus sensus est, contremiscat, audiat, inquam, Si secundum carnem vixeritis, moriemini. Sed quispiã Rom. 8.
dicturus est mihi, aliud esse secundum hominem, aliud secundum carnem viuere: quia homo videlicet rationalis creatura est, & in eo rationalis est animus, quo distat à pecore: caro autem est infirma & terrena pars hominis, & ideo secũdum eam viuere viciosum est: propter quod ille qui secundum hominem viuit, non vtique secundum carnem, sed potius secundum eam partem hominis viuit qua homo est, hoc est secũdum spiritum mentis quo pecoribus præminet. Verum hęc disputatio valet fortassis aliquid in scholis Philosophorũ: nos autẽ vt intelligamus Apostolum Christi, libri Chri †al. vt Chri
stiani quemadmodum loqui soleãt debemus aduerte- stus veniret
re. Fides certè omnium nostrûm est † quibus Christus hoiem &c.

viuere

A viuere est, hominem à verbo dei assumptum, non vti- que sine anima rationali, sicut quidam hæretici volunt, *Ioan.1.* & tamen legimus, Verbum caro factum est. Quid hic *Luc.3.* caro intelligenda est, nisi homo? Et videbit omnis ca- ro salutare dei: quid potest intelligi, nisi omnis homo? *Psal.64.* Ad te omnis caro veniet: quid est nisi omnis homo? *Ioan.17.* Dedisti ei potestatē omnis carnis: quid est, nisi omnis *Rom.3.* hominis? Ex operibus legis non iustificabitur omnis ca- *Gala.2.* ro: quid est, nisi nullus iustificabitur homo? Quod idem *1.Cor.3.* Apostolus alibi exprimens manifestius, Non, inquit, iu- stificabitur homo ex operibus legis. Corinthios quoque increpat dicens, Nōnne carnales estis, & secundum ho- minem ambulatis? Cum carnales eos dixisset, non ait, secundum carnem ambulatis: sed, secūdum hominem: quia & hoc quid voluit intelligi, nisi secūdum carnem? Nam vtique si culpabiliter quidem secundum carnem, laudabiliter autem secundum hominem ambularetur, id est viueretur, non exprobrans diceret, Secūdum ho- minem ambulatis. Audiat homo opprobrium, mutet propositum, vitet interitum, Audi homo, noli ambula- re secundum hominem, sed secūdum eum qui fecit ho- minem: ab eo qui fecit te noli deficere, nec ad te ô ho- B mo. Homo enim dicebat, qui tamen non secūdum ho- *2.Cor.3.* minem viuebat. Nō quia idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobilmetipsis, sed sufficientia nostra ex deo est. Vide si secundum hominem viuebat, qui vera- citer ista dicebat. Admonens ergo Apostolus hominē, ne viuat secundum hominem, deo reddit hominem. Qui autem non viuit secundum hominem, sed secun- dum deum, profectò non viuit etiam secundū seipsum: quia homo est & ipse. Sed ideo dicitur etiam secūdum carnem viuere, cum ita viuit, quia & carne sola nomi- nata intelligitur homo, quod iam ostendimus, sicut so- la anima nominata intelligitur homo. Vnde dictū est, *Rom.13.* Omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit: id *Deut.10.* est, omnis homo. Et septuagintaquinq; animæ descen- *Gene.46.* derunt in Aegyptum cū Iacob: id est, septuagintaquin- *Acto.7.* que homines. Noli ergo viuere secūdum teipsum ô ho mo, vnde perieras, sed quæstus es: noli, inquam, viuere secundum teipsum, si quia perieras, inuentus es: noli car *Rom.8.* nis accusare naturam, quando audis, Si secundum car- nem vixeritis, moriemini. [Sic enim dici potuit, & ve- *Ioan.8.* rissime potuit, Si secundum vos vixeritis, moriemini.] Nam diabolus non habet carnem, & tamen quia secū- C dum seipsum viuere voluit, in veritate non stetit. Quid ergo verius, si secundum seipsum viuens, cum loquitur mendacium, de suo loquitur? Quod vere de illo veri- *Fiducia sui & excusatio peccati.* tas dixit. Cum ergo audis, Peccatum vobis non do- minabitur: noli de te fidere vt peccatum non domine- tur, sed de illo cui dicit orans quidam sanctus, Itinera *Cap.V.* mea dirige secundum verbum tuum, & nō dominetur *Rom.6.* mihi omnis iniquitas. Etenim ne fortasse cum audisse- *Psal.118.* mus, Peccatum vobis nō dominabitur: nosipsos extol- leremus, & viribus nostris hoc tribueremus, statim hoc vidit Apostolus atque subiecit, Nō enim estis sub lege, sed sub gratia. Gratia itaque facit, vt peccatum tibi non dominetur. Noli ergo de te fidere, ne multo amplius *Roma.8.* inde tibi dominetur. Et cum audimus, Si spiritu actio- nes carnis mortificaueritis, viuetis: non hoc tantum bo num spiritui nostro, quasi per seipsum possit ista tribua- mus. Nā ne istum carnalem sensum spiritui mortuo po tius quàm viuificante saperemus, illico addidit, Quot- quot enim spiritu dei aguntur, hi filij dei sunt. Itaque vt spiritu nostro opera carnis mortificemus, spiritu dei a- gimur: qui dat continentiam qua frænemus, domemus,

vincamus concupiscentiam. In hoc tam magno prælio D in quo viuit homo sub gratia, & cum bene pugnat, ad- iutus exultat in domino cum tremore: non desunt ta- men etiam strenuis bellatoribus, & operū carnis quā- uis inuictis mortificatoribus aliqua vulnera peccatorū, propter quę sananda quotidie veraciter dicant, Dimit- *Matt.6.* te nobis debita nostra: contra eadē vicia, & contra dia- bolum principem regemq; viciorum, multo vigilātius & acrius ipsa oratione certātes: ne valeant aliquid mor tiferæ suggestiones eius, quibus instigat insuper pecca- torem ad sua excusanda potius quàm accusanda pecca- ta: ac sic illa vulnera non modo non sanentur, verum- etiam & si mortifera non erant, grauiter & letaliter in- figantur. Et hic ergo cautiore opus est cōtinentia, quæ cohibeatur superbus hominis appetitus, quo placet sibi & non vult culpabilis inueniri, dedignaturq; cum pec- cat conuinci, quòd ipse peccauerit, non salubri humili- tate suscipiens accusationem sui, sed excusationem po- tius ruinosa elatione conquirens. Ad hanc superbiam coërcendam, continentiam petiuit à domino ille cuius superius verba iam posui, & sicut potui, commendaui: Nanque cum dixisset, Pone domine custodiā ori meo, *Psal.140.* & ostium continentię circū labia mea: Ne declines cor E meum in verba maligna: Vnde hoc diceret euidentius explicans, Ad excusandas, inquit, excusationes in pec- catis. Quid enim malignius his verbis, quibus malus ma- lum se negat, etiam de opere malo conuictus, quod ne- gare non valeat? Et quoniam factum nō potest tegere, nec benefactum potest dicere, & à se factum videt pa- tere, quærit in alium referre quod fecit, tanquam inde possit auferre quod meruit, Nolens se esse reum, addit potius ad reatum, & sua excusando nō accusando pec- cata, ignorat non se pœnam remouere, sed veniam. A- pud homines enim iudices, quoniam falli possunt, qua- cunque velut purgare fallacia quod perperā factum est, prodesse aliquid videtur ad tempus: apud deum autem, qui falli non potest, non est adhibenda fallax defensio, sed verax confessio peccatorum. Et alij quidem, qui sua consueuerunt excusare peccata, fato se ad peccandum queruntur impelli: tanquam hoc decreuerint sydera, & cœlum prius talia decernendo peccare, & homo post- ea talia committendo peccare. Alij fortunæ malūi im- putare quod peccāt, qui omnia fortuitis casibus agitari putant: nec tamen hoc se fortuita temeritate, sed perfe- cta ratione sapere atq; asseuerare cōtendunt. Qualis er- F go dementia est, disputationes suas rationi tribuere, & actiones suas casibus subiugare? Alij totum quod male faciunt, in diabolum referunt: nec volunt cum illo ha- bere vel partem, cum illum sibi occultis suggestionibus mala suasisse suspicari possint, se autem illis suggestio- nibus vndecunq; fuerint, consensisse dubitare nō pos- sunt. Sunt etiam qui excusationem suam extendunt in accusationem dei, diuino iudicio miseri, suo autem fu- rore blasphemi. Etenim aduersus eū ex contrario prin- cipio inducunt mali substantiam rebellantem, cui non potuerit resistere, nisi substantiæ naturæq; suæ partem eidem rebellanti cōtaminandam corrumpendāmque miscuisset: & tunc se peccare dicunt quando natura ma li præualet naturæ dei. Hæc Manichæorum est immū- *Manichæi.* dissima insania, quorum machinamenta diabolica, fa- cillime veritas indubitata subuertit, quæ dei naturā in- contaminabilem atq; incorruptibilem cōfitetur. Quid autem flagitiosæ contaminationis & corruptionis de istis merito nō creditur, à quibus deus, qui summe atq; incomparabiliter bonus est, contaminabilis & corrup- tibilis

G tibilis creditur? Sunt & hi qui eo modo in excusa-
Deus & de tione peccatorum suorum accusant deum, vt dicant ei
malis bene placere peccata. Nam si displiceret, inquiunt, nullo mo-
facit. do ea fieri omnipotentissima vtique potestate permitte-
Cap. VI. ret: quasi vero deus impunita peccata esse permiserit, etiam in eis quos à supplicio sempiterno remissione liberat peccatorum. Nullus quippe debitæ grauioris pœnæ accipit veniam, nisi qualecunque, etsi longe minorem quàm debeat soluerit pœnam: Atque ita impartitur largitas misericordiæ, vt non relinquatur etiam iusticia disciplinæ. Nã & peccatum quod inultum videtur, habet pedissequam pœnam suam, vt nemo de admisso nisi aut amaritudine doleat, aut cæcitate nõ doleat. Sicut ergo tu dicis, cur permittit ista si displicent: ita ego dico, cur punit ista si placent? Ac per hoc sicut ego confiteor, quòd omnino ista non fierent nisi ab omnipotẽte permitterentur, ita tu confitere facienda nõ esse quæ à iusto puniantur: vt non faciẽdo quæ punit, mereamur ab eo discere, cur permittit esse quæ puniat. Perfectorũ
Hebr. 5. est enim, sicut scriptum est, solidus cibus: in quo hi qui bene profecerunt, iam intelligunt ad omnipotentiam dei potius id pertinuisse, vt ex libero arbitrio volunta-
H tis venientia mala esse permitteret. Tanta quippe est omnipotens eius bonitas, vt etiam de malis possit facere bona, siue ignoscẽdo, siue sanando, siue ad vtilitates piorum coaptãdo atque vertẽdo, siue etiam iustissimè vindicando. Omnia nanq; ista bona sunt, & de deo bono atque omnipotenti dignissima, nec tamẽ fiunt nisi de malis. Quid igitur melius, quid omnipotentius eo, qui cum mali nihil faciat, bene etiã de malis facit? Cla-
Matt. 6. mant ad eum qui mala fecerunt, Dimitte nobis debita nostra: exaudit, ignoscit. Nocuerunt sua mala peccãtibus, subuenit eorum medeturq; languoribus: sæuiunt eorum hostes, de illorũ sæuicia facit martyres. Postremo etiam cõdemnat eos quos damnatione iudicat dignos, sua licet illi mala patiantur, facit tamen ille quod bonum est. Non potest enim bonum non esse quod iustum est. Et vtique sicut iniustum est peccatũ, ita iustum est peccati supplicium. Non autem potestas deo defuit talem facere hominem qui peccare non posset: sed maluit eum talem facere, cui adiaceret peccare si vellet: nõ peccare, si nollet: hoc prohibens, illud præcipiens: vt prius esset illi bonum meritum, non peccare: & postea iustum præmium, non posse peccare. Nam etiam tales
I sanctos suos in fine facturus est, qui omnino peccare non possint. Tales habet quippe etiam nunc angelos suos, quos in illo sic amamus, vt de nullo eorum ne peccãdo fiat diabolus, formidemus: Quod de nemine homine iusto in huius vitæ mortalitate præsumimus, tales autem omnes futuros in illius vitæ immortalitate confidimus. Omnipotẽs enim deus qui operatur bona etiam de nostris malis, qualia dabit bona, cum liberauerit ab omnib⁹ malis? Multa de bono vsu mali copiosius possunt & subtilius disputari, sed neq; hoc isto sermone suscepimus, & eius nimia vitãda est longitudo.

Continentia Nunc ergo ad illud propter quod diximus ista,
à malis, Iu- redeamus. Cõtinentia nobis opus est, & eam diuinum
sticia ad bo- esse munus cognoscimus, ne declinetur cor nostrum in
na. Cap. VII. verba maligna ad excusandas excusationes in peccatis.
Psal. 140. Cui autem peccato cohibendo non habemus necessariam continentiam ne cõmittatur, quando & hoc ipsa cohibet, ne cõmissum si fuerit, nefaria superbia defendatur? Vniuersaliter ergo cõtinentia nobis opus est, vt declinemus à malo: vt autem faciamus bonũ ad aliam videtur virtutem, hoc est ad iusticiam pertinere. Hoc nos admonet sacer Psalmus, vbi legimus, Declina à ma- K
lo & fac bonum. Quo autẽ fine ista faciamus, mox ad- *Psal. 33.*
didit, dicens, Quære pacem, & sequere eam. Pax enim perfecta tunc erit nobis, quando natura nostra creatori suo inseparabiliter cohærente, nihil nobis repugnabit ex nobis. Hoc & ipse Saluator voluit quãtum mihi
videtur intelligi, vbi ait, Sint lumbi vestri præcincti, & *Luc. 12.*
lucernæ vestræ ardentes. Quid est lumbos accingere? Libidines coërcere, quod est continentiæ. Lucernas vero ardentes habere, est bonis operibus lucere atque feruere, quod est iusticiæ. Neque hic tacuit quo fine ista faciamus, addendo atque dicendo, Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat à nuptiis. Cum enim venerit, nos remunerabit, qui continuimus nos ab his quæ cupiditas, & ea quæ imperauit charitas fecimus, vt in eius perfecta & sempiterna pace, sine vlla mali contentione, & cum summa boni de-
lectatione regnemus. Omnes ergo qui credimus in *Sal. dile-*
deum viuum & verum, cuius summe bona immutabi- *ctione.*
lisq; natura, nec mali aliquid facit, nec mali aliquid patitur, à quo est omne bonum, quod etiam minui nõ potest, & qui suo bono quod ipse est omnino minui non
potest, cum audimus Apostolum dicẽtem, Spiritu am- L
bulate, & concupiscentias carnis ne perfeceritis: caro *Galat. 5.*
enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim inuicem sibi aduersantur, vt non ea quæ vultis faciatis. absit vt credamus quod Manichæorum credit insania, duas hic demonstratas esse naturas ex contrariis inter se principiis confligentes, vnam boni, alterã mali. Prorsus ista duo ambo sunt bona, & spiritus bonum est, & caro bonum, & homo qui ex vtroque constat, vno imperante alio seruiente, vtiq; bonum est, sed mutabile bonum: quod tamen fieri nõ posse constat, nisi ab incommutabili bono, à quo est omne bonum creatum, siue paruum, siue magnum, sed quamlibet paruum à magno tamen factum, & quamlibet magnum, nullo modo tamen factoris magnitudini comparandum. Verum in hac bona hominis & bene à bono condita institutaq; natura nunc bellum est, quoniam salus nondum est. Languor sanetur, pax est. Languorem autem istum culpa meruit, natura non habuit: quam sanè culpam per lauacrũ regenerationis dei gratia fidelibus iam remisit, sed sub eiusdem medici manibus adhuc natura cum suo languore confligit. In ta-
li autem pugna sanitas erit tota victoria: nec tempora- M
ria sanitas, sed æterna: vbi non solum finiatur hic languor, verũetiam deinceps nullus oriatur. Propter quod
alloquitur animam suam iustus, & dicit, Benedic ani- *Psal. 102.*
ma mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius: Qui propicius fit omnibus iniquitatib⁹ tuis, qui sanat omnes languores tuos. Propicius fit iniquitatibus, cum peccata dimittit: sanat languores, cum desideria praua compescit. Propicius fit iniquitatibus, dando indulgentiam: sanat languores, dando continentiam. Illud factum est in baptismate confitentibus, hoc fit in agone certãtibus, in quo à nobis noster per eius adiutorium vincendus est morbus. Etiã nunc illud fit, quo ex-
audimur, dicentes, Dimitte nobis debita nostra: hoc au- *Matt. 6.*
tem cum exaudimur, dicẽtes, Ne nos inferas in tẽtationem. Vnusquisq; cum tentatur, sicut ait Apostolus Iaco- *Iaco. 1.*
bus, à concupiscentia sua abstractus & illectus. Contra quod viciũ, medicinale poscitur adiutoriũ, ab illo qui potest omnes huiuscemodi sanare languores, non à nobis aliena separatione, sed in nobis nostræ reparatione naturæ. Vnde & prędictus Apostolus nõ ait, Vnusquis-

que

A que tentatur à cócupiſcétia:ſed addidit,ſua: vt qui hoc
Pſal.40. audit, intelligat quo modo clamare debeat, Ego dixi
domine miſerere mei, ſana animam meam quoniam
peccaui tibi. Nó enim ſanatione indiguiſſet,niſi ſeipſa
peccando viciaſſet, & aduerſus eam caro ſua concupi-
ſceret:id eſt, ipſa ſibimetipſi ex ea parte qua in carne
Carnis pugna vſque ad huius vitæ finem. infirmata eſt, repugnaret. Caro enim nihil niſi per
animam concupiſcit: Sed concupiſcere caro aduerſus
ſpiritum dicitur, quando anima carnali concupiſcétia
ſpiritui reluctatur, Totum hoc nos ſumus: & caro ipſa
Cap.VIII. quę diſcedente anima moritur,noſtra pars infirma eſt:
non fugienda dimittitur,ſed recipiéda deponitur, nec
1.Cor.15. recepta vlterius relinquetur. Seminatur autem corpus
animale,reſurget corpus ſpiritale. Tunc iam caro nihil
concupiſcet aduerſus ſpiritum, quando & ipſa ſpirita-
lis vocabitur, quoniam ſpiritui non ſolum ſine vlla re-
pugnantia,verúetiam ſine vlla corporalis aliméti indi-
gentia in æternum viuificáda ſubdetur. Hęc igitur duo
quæ nunc inuicem aduerſantur in nobis, quoniam in
vtroque ſumus,vt concordent, oremus & agamus. Nó
enim alterum eorum putare debemus inimicum, ſed
vicium quo caro concupiſcit aduerſus ſpiritum: quod
B ſanatum nec ipſum erit, & ſubſtátia vtraque ſalua erit,
& inter vtraq; nulla pugna erit. Audiamus Apoſtolum,
Rom.7. Scio, inquit, quia non habitat in me, hoc eſt in carne
mea,bonum. Hoc vtique ait,quia viciú carnis in re bo-
na non eſt bonum. Quod cum eſſe deſtiterit,caro erit,
ſed iam viciata vel vicioſa non erit. Quam tamen ad
noſtram pertinere naturam idem doctor oſtédit,prius
dicendo, Scio quia nó habitat in me,quod vt expone-
ret,addidit,hoc eſt in carne mea,bonum. Se itaq; dicit
eſſe carnem ſuam. Non ergo ipſa eſt inimica noſtra,&
quando eius viciis reſiſtitur,ipſa amatur,quia ipſa cura-
Ephe.5. tur. Nemo enim vnquam carnem ſuam odio habuit:ſi-
Roma.7. cut ipſe Apoſtolus dicit. Et alio loco ait, Igitur ipſe ego
mente ſeruio legi dei,carne autem legi peccati. Audiát
qui aures habent. Igitur ipſe ego,ego mente,ego carne,
ſed méte ſeruio legi dei,carne autem legi peccati. Quo
modo autem carne legi peccati? Nunquid concupiſcé-
tiæ conſentiendo carnali? Abſit: Sed motus deſiderio-
rum illic habendo,quos habere nolebat, & tamé habe-
bat. Sed eis non conſentiendo méte ſeruiebat legi dei,
& tenebat membra ne fierent arma peccati. Sunt ergo
in nobis deſideria mala, quibus non cóſentiendo non
C viuimus male:ſunt in nobis concupiſcentię peccatorú,
quibus non obediendo non perficimus malum,ſed eas
habendo nondum perficimus bonum. Vtrunque oſten
dit Apoſtolus,nec bonum hic perfici, vbi malum cócu
piſcitur,nec malú hic perfici,quando tali concupiſcen-
tiæ non obeditur. Illud quippe oſtendit, vbi ait, Velle
adiacet mihi, perficere autem bonum non. Hoc vero,
Ibidem. vbi ait,Spiritu ambulate,& deſideria carnis ne perfece-
ritis. Neque enim ibi dicit, Non ſibi adiacere facere bo-
Galat.5. num:ſed,non perficere:neque hic dicit, Concupiſcen-
tias carnis ne habueritis:ſed,ne perfeceritis. Fiút itaque
in nobis concupiſcentiæ malæ,quando id quod non li
cet,libet: ſed non perficiuntur cum legi dei mente ſer-
uiente libidines continétur. Et bonum fit,cum id quod
male libet vincente bona delectatione non fit: ſed bo-
ni perfectio non impletur, quandiu legi peccati carne
ſeruiente libido illic,& quáuis contineatur,tamen mo-
uetur: Non enim opus eſſet vt contineretur,niſi moue-
retur. Erit quandoque etiam perfectio boni,quando e-
rit conſumptio mali: illud erit ſummum, hoc erit nul-
lum. Quod ſi in iſta mortalitate ſperandum putamus,
fallimur. Tunc enim erit quando mors non erit, & ibi D
erit vbi vita æterna erit. In illo enim ſeculo & in illo
regno erit bonum ſummum,malum nullum: quando
erit & vbi erit ſapientiæ amor ſummus,continentiæ la-
bor nullus. Non igitur mala eſt caro ſi malo careat, id
eſt,vicio quo viciatus eſt homo,nó factus male,ſed ipſe
faciens. Ex vtraque enim parte, id eſt, & anima & cor-
pore à bono deo factus bonus, ipſe fecit malum quo fa
ctus eſt malus. A cuius mali reatu iam etiá ſolutus per
indulgentiam, ne leue exiſtimet eſſe quod fecit, adhuc
cum ſuo vicio pugnat per continentiam, Abſit autem
vt ſint vlla vicia in illa quæ futura eſt pace regnátibus:
quandoquidé in iſto bello quotidie minuuntur in pro-
ficientibus,non peccata ſolum,ſed ipſę quoque concu-
piſcentiæ,cum quibus non cóſentiendo confligitur, &
quibus conſentiendo peccatur. Quod ergo caro cócu- *Galat.5.*
piſcit aduerſus ſpiritum,quòd non habitat in carne no *Rom.7.*
ſtra bonum, quòd lex in membris noſtris repugnat le-
gi mentis, non eſt duarum naturarum ex contrariis fa-
cta principiis commixtio, ſed vnius aduerſus ſeipſam
propter peccati meritum facta diuiſio. Non ſic fuimus
in Adam antequam noſtra natura ſuo deceptore audi-
to ac ſecuto,ſuum cótempſiſſet atque offendiſſet autho- E
rem: non eſt iſta prior vita creati hominis, ſed poſte-
rior pœna dánati. Ex qua damnatione per Ieſum Chri-
ſtum gratia liberati,cum pœna ſua dimicant liberi, nó-
dum ſalute plena,ſed iam pignore ſalutis accepto: non
liberati autem, & peccatis rei ſunt, & ſuppliciis impli-
cati. Poſt hác vero vitam reis manebit in æternum pœ-
na pro culpa: liberis nó remanebit in æternum, nec cul
pa,nec pœna:ſed permanebunt in æternum ſubſtantiæ
bonæ ſpiritus & caro, quas deus bonus & immutabilis
bonas quamuis mutabiles cóndidit: Permanebunt autem
in melius commutatæ, nunquam iam in deterius mu-
tandæ,conſumpto penitus omni malo, & quod homo
fecit iniuſte,& quod paſſus eſt iuſte. Quibus duob9 ma-
li generibus omnino pereuntibus, quorum eſt vnum
præcedentis iniquitatis, alterum conſequentis infœli-
citatis, erit hominis ſine vlla prauitate voluntas recta.
Ibi omnibus erit clarum atque perſpicuum,quod nunc
à fidelibus multis creditur,à paucis intelligitur: malum
non eſſe ſubſtantiam, ſed ſicut vulnus in corpore, ita
ſubſtantiam quæ ſeipſam viciauit, eſſe cœpiſſe peſte in-
choata, atque ibi eſſe deſinere ſanitate perfecta. Omni
ergo malo exorto à nobis, & perdito in nobis, bono F
etiam noſtro vſq; ad culmé fœlicisſimę incorruptionis
& immortalitatis aucto atque perfecto,qualis erit vtra-
que noſtra ſubſtantia: quandoquidem núc in iſta cor-
ruptione & mortalitate,cum adhuc corpus corruptibi- *Sap.9.*
le aggrauat animam,& quod Apoſtolus dicit, Corpus *Rom.8.*
mortuum eſt propter peccatú, tale tamen teſtimonium
perhibet idem ipſe carni noſtræ,id eſt, parti noſtræ in-
firmæ atque terrenæ: vt dicat quod pauloante comme-
moraui, Nemo vnquá carnem ſuam odio habuit: ſta- *Ephe.5.*
timq; ſubiungat, ſed nutrit eam & fouet,ſicut Chriſtus
Eccleſiam. Quo igitur non dico errore, ſed pror- *Carné natura non eſſe malam.*
ſus furore, Manichæi carnem noſtram neſcio cui fabu-
loſæ genti tribuunt tenebrarum, quam volunt ſuam ſi-
ne vllo initio malam ſemper habuiſſe naturam: cú ve- *Cap.IX.*
rax doctor,viros diligere vxores ſuas exemplo ſuę car-
nis hortetur, quos ad hocipſum Chriſti quoque & Ec-
cleſiæ hortatur exemplo? Totus denique ipſe Apoſtoli-
cæ epiſtolæ locus, valde ad rem pertinés, recordandus
eſt. Viri,inquit,diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus *Ephe.5.*
dilexit Eccleſiam,& ſeipſum tradidit pro ea, vt eá ſan-
ctificaret,

A faciatis. Hæc vtique Eccleſiæ dicebantur, quæ ſi Chri-
ſto ſubdita non eſſet, non in ea ſpiritus aduerſus carnē
per continentiam concupiſceret. Propter quod pote-
rant concupiſcētias carnis non perficere, ſed carne cō
cupiſcente aduerſus ſpiritum non poterant ea facere
quæ volebant: id eſt, etiam ipſas carnis concupiſcētias
non habere. Deinde, cur non confiteamur in homini-
bus ſpiritalibus Eccleſiam ſubditam Chriſto, in carna-
libus autem hanc adhuc concupiſcere aduerſus Chri-
ſtum? An aduerſus Chriſtum non concupiſcebāt, qui-
1.Cor.1. bus dicebatur, Diuiſus eſt Chriſtus? Et, Nō potui loqui
1.Cor.3. vobis quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus, tanquam
paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi; non eſcam:
nondum enim poteratis, ſed ne tunc quidem poteſtis,
adhuc enim eſtis carnales: Cū enim ſint in vobis, æmu-
latio, & contentio, nónne carnales eſtis? Aduerſus quē
concupiſcit æmulatio & contentio, niſi aduerſus Chri
ſtum? Has enim carnis concupiſcentias Chriſtus in ſuis
ſanat, ſed in nullis amat. Vnde ſancta Eccleſia quādiu
habet etiam membra talia, nondum eſt ſine macula &
ruga. Huc accedūt & illa peccata pro quibus quotidia-
Matth.6. na vox totius Eccleſiæ eſt, Dimitte nobis debita noſtra,
B à quibus ne ſpiritales putaremus alienos, non quicun-
que carnalium, nec ipſorum quicunq; ſpiritaliū, ſed qui
Ioan.13. ſuper pectus domini diſcumbebat, & quem præ cæteris
1.Ioan.1. diligebat, Si dixerimus, inquit, quia peccatum non ha-
bemus, noſipſos decipimus, & veritas in nobis non eſt.
In omni autem peccato plus in maiore, minus in mi-
nore, tamen contra iuſticiam cōcupiſcitur. Et de Chri-
1.Cor.1. ſto ſcriptum eſt, Qui factus eſt nobis ſapientia à deo, &
iuſticia, & ſanctificatio, & redēptio. In omni igitur pec-
cato contra Chriſtum ſine dubio cōcupiſcitur. Sed qui
ſanat omnes lāguores noſtros, cum perduxerit Eccle-
ſiam ad promiſſam languoris ſanitatem, tunc in nullo
membrorū eius quamlibet minima erit vlla macula &
ruga. Tunc nullo modo caro aduerſus ſpiritum cōcu-
piſcet, & ideo nulla erit cauſa cur aduerſus carnē etiam
ſpiritus concupiſcat. Tunc finem accipiet omnis hæc
pugna, tunc ambarum ſubſtantiarum erit ſumma con-
cordia, tūc vſqueadeo ibi nullus erit carnalis, vt etiam
caro ipſa ſit ſpiritalis. Quod ergo nunc agit cum carne
†ſpiritum. ſua quiſq; ſecundū Chriſtum† viuens, tum & concupi-
ſcit aduerſus eius malā concupiſcentiā, quando ſanan-
dam continet, quam nondum ſanatam tenet, & tamen
C eius bonam nutrit naturam fouètq;, quoniā nemo vn-
Epheſ.5. quam carnem ſuam odio habuit: hoc etiā agit cum Ec-
cleſia Chriſtus, quantum fas eſt cōparare minora ma-
ioribus. Nam & correptionibus eam reprimit, ne impu
nitate inflata diſſiliat: & conſolationibus erigit, ne gra-
1.Cor.11. uata infirmitate ſuccumbat. Hinc eſt illud Apoſtoli, Si
enim noſipſos diiudicaremus, à domino nō iudicare-
mur: cum iudicamur autē, à domino corripimur, ne cū
Pſal.93. hoc mūdo dānemur. Et illud in Pſalmo, Secundū mul
titudinem dolorum meorū in corde meo, conſolatio-
nes tuæ iocundauerunt animā meam. Tūc ergo ſperā-
da eſt carnis noſtræ ſine vlla repugnatione perfecta ſa-
nitas, quādo erit Eccleſiæ Chriſti ſine vllo timore cer-
ta ſecuritas. Hæc aduerſus Manichæos fallaciter conti-
nentes, pro veraci continentia diſputare ſuffecerit, ne
continentiæ fructuoſus & glorioſus labor, partē infir-
mam noſtrā: id eſt, corpus, quando ab immoderatis &
illicitis voluptatibus cohibet & refrænat, nō ſalubriter
Continētia caſtigare, ſed inſectari credatur hoſtiliter. Corpus
vera & fal quippe ab anima eſt quidē natura diuerſum, ſed nō eſt
ſa. Ca. XII. à natura hominis alienū. Non enim animus conſtat ex

corpore, ſed tamen homo ex animo cōſtat & corpore: D
& vtiq; deus quem liberat, totum hominē liberat. Vn-
de totum hominem etiā ſaluator ipſe ſuſcepit, dignat*
in nobis totum liberare quod fecit. Qui cōtra iſtā ſen-
tiunt veritatē, quid eis prodeſt libidines cōtinere, ſi ta-
men aliquas continent? Quid in eis per continentiam
poteſt fieri mundū, quorum continentia talis immun-
da eſt, quæ nec cōtinentia nominānda eſt? Sentire quip-
pe quod ſentiunt, virus eſt diaboli, cōtinentia vero mu-
nus eſt dei: ſicut autē nō omnis qui aliquid patitur, aut
quoſlibet dolores tolerantiſsime patitur, habet eā vir-
tutem quæ ſimiliter dei munus eſt, & patientia nuncu-
patur. Multi enim tolerant multa tormenta, ne in ſuis
criminibus prodant, aut male ſibi conſcios, aut ſeipſos.
Multi pro explendis ardētiſsimis libidinibus & obtinē
dis, vel nō relinquendis eis rebus quibus vinculo praui
amoris obſtricti ſunt, multi pro diuerſis & pernicioſis
quibus vehementer tenētur erroribus, quos omnes ab-
ſit vt verā dicamus habere patientiā. Ita non omnis qui
aliquid continet, vel ipſas etiā carnis aut animi libidi-
nes mirabiliter cōtinet, iſtā continentiam, de cuius vti-
litate & decore diſſeruimus, habere dicendus eſt. Qui-
dā enim quod mirū dictu videri poteſt, per incontinē- E
tiam ſe cōtinent: velut ſi ſe mulier contineat à marito,
quia hoc iurauit adultero. Quidā per iniuſticiam, veluti
ſi miſcendi ſexus nō reddat cōiunx cōiugi debitū, quia
ipſe vel ipſa iam poteſt vincere talem corporis appeti-
tum. Itē quidā continent decepti fide falſa, & vana ſpe-
rantes, vana ſectantes: in quibus ſunt omnes hæretici, &
quicunq; ſub nomine religionis aliquo errore fallūtur.
Quorū continentia vera eſſet, ſi eſſet & fides vera. Cum „
vero illa propterea nec fides ſit appellanda, quia falſa
eſt, ſine dubio & iſta continentiæ nomine indigna eſt.
Nūquid enim continentiā fidei, quā munus dei veriſſi
mè dicimus, dicturi ſumus eſſe peccatū? Abſit à noſtris
cordibus tā deteſtanda demētia. Beatus autē Apoſtolus
ait, Omne quod non eſt ex fide, peccatū eſt. Quæ igitur Roma.14.
nō habet fidem, nec continentia nominanda eſt. Sunt
etiā qui aperte malignis ſeruiēdo dæmonibus, à corpo-
ris voluptatibus continent, vt per eos expleant nefarias
voluptates, quarum impetū ardorēmq; non continent.
Vnde vt aliquid dicā, & cætera propter ſermonis lon-
gitudinem taceam, quidam nō attingunt etiam vxores
ſuas, dum quaſi mundi per magicas artes peruenire ad
vxores moliuntur alienas. O mirabilē cōtinentiā, imò F
vero nequiciā atq; inmūdiciam ſingularē. Si enim ve-
ra eſſet continentia, magis ab adulterio, quàm propter
adulteriū perpetrandū, carnis concupiſcētia debuit à cō
iugio continere. Hanc quippe concupiſcētiam carnis
relaxare ſolet continentia coniugalis, eiúſq; frænis ha-
ctenus moderamen imponere: vt nec in ipſo coniugio
immoderata licētia diffluatur, ſed cuſtodiatur modus:
aut infirmitati coniugis debitus, cui hoc non ſecūdum
imperium præcepit, ſed ſecundum veniam concedit
Apoſtolus: aut filiis procreandis accommodatus, quæ
vna fuit cauſa miſcendæ inuicē carnis, & patribus quō-
dam & matribus ſanctis. Id autem faciens continētia,
id eſt, moderans & quodam modo limitans in coniu-
gibus carnis cōcupiſcentiam, & eius inquietū atque in-
ordinatum motū certis quodā modo finibus ordinās,
bene vtitur hominis malo, quem facit & vult perficere Continētia
bonum: ſicut deus vtitur etiam hominibus malis, pro- nō tātū libi
pter eos quos perficit bonos. Abſit ergo vt conti- dinis mode-
nentiam, de qua ſcriptura dicit, Et hocipſum erat ſa- ratur.
pientiæ, ſcire cuius eſſet hoc donum: etiam eos habere Cap. XIII.

A in hominis mortali corpore, ad obediẽdum desideriis eius. Tunc sua membra exhibebit arma iniquitatis peccato, & erunt nouissima illius peiora prioribus. Multo est enim tolerabilius certamen huiusmodi non cœpisse quàm cœptum reliquisse cõflictum, & factum ex bono præliatore, vel etiã victore captiuũ. Vnde dominus [*Matth. 10.*] non ait, qui cœperit: sed, qui perseuerauerit vsq; in finẽ, hic saluus erit. Siue autem ne vincamur acriter confligentes, siue aliquotiens vel etiã insperata vel inopinata facilitate vincentes, ei qui nobis dat continentiã demus gloriam. Meminerimus quendam iustum dixisse, [*Psal. 29.*] in abũdantia mea, nõ mouebor in æternũ: demonstratúmq; illi esse quàm temere hoc dixerit, tanquã suis viribus tribuẽs, quod ei desuper præstabatur. Hoc autem ipso confitente didicimus, mox enim adiũxit, Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutẽ, auertisti autem faciem tuã, & factus sum cõturbatus. Per medicinalem prouidentiã paululum desertus est à rectore, ne per exitialem superbiam desereret ipse rectorem. Siue ergo hic, vbi cum vitiis nostris domãdis minuendísq; confligimus: siue ibi, quod in fine futurum est, vbi [*Hiere. 9.*] omni hoste & omni peste carebimus: id nobiscũ salu- [*1. Cor. 1.*] briter agitur, vt qui gloriatur, in domino glorietur.
B

Libri de Continentia animæ finis.

CENSVRA.

Augustini non esse phrasis arguit, congruens cum ea quam habent libelli superiores.

LIBER DE PATIENTIA.

[*Patientia dei qualis. Caput I.*] VIRTVS animi quæ patientia dicitur, tam magnum dei donũ est, vt etiam ipsius qui nobis eã largitur, qua malos vt corrigantur expectat, patientia prædicetur. Ita quãuis deus nihil pati possit, patientia vero à patiendo nomen acceperit, patientem tamen deum non modo fideliter credimus, verumetiam salubriter confitemur. Sed dei patiẽtia qualis & quanta sit, quem nihil patientem nec tamen impatientẽ, imò etiã C patientissimum dicimus, verbis explicare quis possit? Ineffabilis est ergo illa patientia, non tamen nulla, sicut zelus eius, sicut ira eius, & si quid huiusmodi est. Nam si tãquam nostra ista cogitemus, in illo nulla sunt. Nihil enim horum nos sine molestia sentimus. Absit autem vt impassibilem dei naturam perpeti vllam molestiã suspicemur. Sicut autẽ zelat sine aliquo liuore, irascitur sine aliqua perturbatione, miseretur sine aliquo dolore, pœnitet eum sine alicuius prauitatis correptione, ita est patiens sine vlla passione. Nunc itaq; humana patientia quam capere possumus & habere debemus, cuiusmodi sit, quantum dominus tribuit, & quantum patitur breuitas præsentis sermonis expediatur.

[*Patientia piorum. Cap. II.*] Patientia hominis, quæ recta est atq; laudabilis & vocabulo digna virtutis, ea perhibetur qua æquo animo mala toleramus, nec animo iniquo bona desideramus, per quæ ad meliora perueniamus. Quapropter impatientes dum mala pati nolunt, non efficiunt vt à malis eruantur, sed vt mala grauiora patiantur. Patientes autem qui mala malunt non committendo ferre, quàm non ferendo committere, & leuiora faciunt quàm quæ per patientiam patiuntur, & peiora euadunt quibus per D impatientiam mergerentur. Bona vero æterna & magna non perdunt, dum malis temporalibus breuibúsq; non cedunt. Quoniã non sunt condignæ passiones huius tẽporis, sicut Apostolus dicit, ad futuram gloriam [*Roma. 8.*] quæ reuelabitur in nobis. Et iterum ait, Quod est tẽporale leue tribulationis nostræ, in incredibilẽ modum [*2. Cor. 4.*] æternæ gloriæ pondus operatur in nobis.

[*Patientia malorum. Cap. III.*] Intueamur itaque charissimi quãta in laboribus & doloribus homines dura sustineant, pro rebus quas vitiose diligunt, & quantum se his fœliciores fieri putant, tãto infœlicius concupiscunt. Quanta pro falsis diuitiis, quanta pro vanis honoribus, quanta pro ludicris affectionibus periculosissima & molestissima patientissime tolerantur. Pecuniæ & gloriæ cupidos videmus, vt ad desiderata perueniant, adeptisq; non careãt, soles, imbres, glacies, fluctus, & procellosissimas tempestates, aspera & incerta bellorum, immanium plagarum ictus, & vulnera horrenda, nõ ineuitabili necessitate, sed culpabili voluntate perferre. Verum hæ licitæ quodam modo videntur insaniæ.

[*Patientia apud homines laudata. Ca. IIII.*] Nanque auaricia, ambitio, luxuria, & variorum oblectamenta ludorum, nisi propter illa facinus aliquod admittatur, siue flagitium quod legibus prohibetur humanis, putantur ad innocentiam pertinere: imò etiam qui sine fraude cuiusquã, aut pro E habenda vel augenda pecunia, aut pro adipiscẽdis vel retinendis honoribus, aut in agone certãdo seu venando, seu theatricum aliquid plausibiliter exhibendo, magnos labores dolorẽsq; pertulerit, parum est quòd populari vanitate nullis reprehensionibus cohibetur, sed insuper extollitur laudibus. Quoniã laudatur, sicut scri- [*Psal. 9.*] ptum est, peccator in desideriis animæ suæ. Vis enim desideriorum, facit tolerantiam laborum & dolorum: & nemo nisi pro eo quod delectat, sponte suscipit ferre quod cruciat. Sed istæ, vt dixi, cupiditates, propter quas explendas qui eis flagrãt, multa dura & acerba patiẽtissime sustinẽt, licitæ existimãtur legibúsq; concessę.

[*Immanis tolerantia latronum. Cap. V.*] Quid quòd etiam pro apertis sceleribus, nõ vt ea puniant, sed vt perpetrent, multa homines grauissima perferunt? Nõnne de quodam nobilissimo patriæ parricida secularium literarum loquuntur authores, quòd [*Catilina. Sallustius in principio Catilinarij*] famẽ, sitim, frigus ferre poterat, eiúsq; erat corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ, supra quàm cuiquã credibile est? Quid de latronibus dicam, quorum omnes cũ insidiantur viatoribus, noctes perpetiuntur insomnes, atq; vt trãseuntes excipiant innocẽtes, sub qualibet cœ- F li asperitate nocẽtem animum corpúsq; defigunt? Quidam vero eorum inuicem torqueri perhibentur, ita vt exercitatio cõtra pœnas nihil distet à pœnis. Nõ enim tantũ fortassis excruciantur à iudice vt à dolentibus veritas inquiratur, quantũ à suis sociis vt à patientibus nõ prodantur. Et tamen in his hominibus mirãda est potius quàm laudãda patientia: imò nec mirãda nec laudanda quæ nulla est: sed miranda duricia neganda patientia. Nihil autem illic iure laudãdum, nihil vtiliter imitandum. Tantóq; rectius maiore supplicio dignum iudicaueris animum, quãto magis vitiosius odit instrumenta virtutum. Patientia comes est sapientiæ, non famula concupiscentiæ. Patiẽtia amica est bonæ cõscientiæ, non inimica innocentiæ.

[*Causa probat patientiam. Cap. VI.*] Cũ ergo videris quenquam patienter aliquid pati, noli continuo laudare patientiam, quã non ostendit nisi causa patiendi. Quando illa bona est, tũc ista vera est. Quãdo illa nõ polluitur cupiditate, tunc à falsitate ista distinguitur. Cũ vero illa tenetur crimine, tũc multũ huius erratur in nomi-

G ne. Non enim sicut omnes qui sciũt sunt participes sciẽ
tiæ, ita omnes qui patiuntur sunt participes patientiæ:
sed qui passione recte vtũtur, hi patientiæ veritate lau-
De vera patientia. dantur, hi patientiæ munere coronãtur. Verunta-
men vel cum pro libidinibus vel etiam sceleribus, cum
Cap. VII. deniq; pro ista temporali vita ac salute multa homines
horrenda mirabiliter sufferũt, satis nos admonent quã-
ta sufferenda sint pro vita bona, vt etiam postea possit
esse æterna, & sine vllo temporis termino, sine vtilita-
tis vllius detrimento vera fœlicitate secura. Dominus
Luca. 21. ait, In vestra patientia possidebitis animas vestras. Non
ait, villas vestras, laudes vestras, luxurias vestras: sed, a-
nimas vestras. Si ergo tanta suffert anima vt possideat
vnde pereat, quanta debet sufferre ne pereat? Deinde vt
illud dicam quod culpabile non est, si tanta suffert pro
salute carnis suæ inter manus secantium siue vrentium
medicorum, quanta debet sufferre inter furores quorũ-
libet inimicorũ: cũ medici ne corpus moriatur per pœ-
nas corpori consulant, inimici autem pœnas & mortẽ
corporis cõminando, vt anima & corpus in gehẽna oc
cidatur impellant: quanquã & ipsi corpori tunc proui-
dentius cõsulatur, si tẽporalis salus eius pro iusticia cõ-
H temnatur, & pœna vel mors eius patientissime pro iu-
sticia sufferatur? De corporis quippe redẽptione quæ in
Roma. 8. fine futura esse loquitur Apostolus, vbi ait, Et ipsi in no
bismetipsis ingemiscimus adoptionem filiorum dei, ex-
pectantes redemptionem corporis nostri. Deinde sub-
iunxit, Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ vi-
detur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat?
Si autẽ quod non videmus, speramus, per patientiã ex-
Patientia quo modo vtendum. pectamus. Cum ergo torquent alia mala, sed non
extorquent opera mala, non solum anima per patientiã
possidetur, verũetiam cum per patientiã corpus ipsum
Cap. VIII. ad tempus affligitur vel amittitur, in æternã stabilitatẽ
salutẽmq; resumitur, & ei per dolorem & mortẽ inuio-
labilis sanitas, & fœlix immortalitas cõparatur. Vnde
& dominus Iesus ad patientiã exhortans martyres su-
os, etiam ipsius corporis integritatẽ futurã sine cuius-
quam non dicam mẽbri, sed & capilli amissione pro-
Luca. 21. misit. Autẽ dico vobis, inquit, capillus capitis vestri nõ
Ephes. 5. peribit. Vt quoniã nemo vnquã, sicut Apostolus dicit,
carnẽ suam odio habuit, magis homo fidelis per patiẽ-
tiam quàm per impatientiã pro statu suæ carnis inui-
I gilet, & futuræ incorruptionis inæstimabili lucro quã-
talibet eius præsentia damna cõpenset. [Quamuis autẽ
patientia virtus sit animi,] partim tamen ea vtitur ani-
mus in seipso, partim vero in corpore suo. In seipso vti
tur patientia, quando illæso & intacto corpore, aliquid
quod non expediat, vel non deceat facere aut dicere,
quibuslibet aduersitatibus aut fœditatibus rerũ seu ver-
borum stimulis incitatur: & patienter mala omnia to-
lerat, ne ipse mali aliquid opere vel ore committat.

Patientia animi. Per hanc patientiã sustinemus etiam cũ corpore sa-
ni sumus, ꝙ inter huius seculi scãdala beatitudo nostra
Cap. IX. differtur. Inde dictum est quod pauloante cõmemora-
Roma. 8. ui. Si quod non videmus, speramus, per patientiam ex-
2. Reg. 16. pectamus. Patientia sanctus Dauid cõuiciantis oppro-
bria tolerauit, & cũ facile posset vlcisci, non solũ nõ fe-
cit, verum & aliũ pro se dolentem cõmotũmq; compe-
scuit: & potestatẽ regiam magis adhibuit prohibẽdo
quàm exercẽdo vindictam. Neq; tunc eius corpus ali-
quo morbo affligebatur, aut vulnere: sed humilitatis tẽ-
pus agnoscebatur ac ferebatur voluntas dei, propter
quã patientissimo animo amaritudo contumeliæ bibe
batur. Hanc patientiã dominus docuit, quando cõmo-
tus zizaniorum permixtione, seruis volentibus ea col- K
ligere, dixit respõdisse patrẽfamiliâs, Sinite vtraq; cres- *Matth. 13.*
cere, vsque ad messem. Oportet enim patienter ferri,
quod festinanter nõ oportet auferri. Huius & ipse pa-
tientiæ præbuit & demonstrauit exemplũ, ꝙ ante pas-
sionem corporis sui, discipulum † priusquam ostenderet *† al. diabolum Iudã.*
traditorẽ, pertulit furem, & ante experimentũ vinculo-
rum & crucis & mortis, labiis eius dolosis non negauit *Ioan. 12. & 13.*
osculũ pacis. Hæc omnia, & si qua alia sunt quæ cõme-
morare longum est, ad eum patientiæ modũ pertinent, *Matth. 26.*
quo animus nõ sua peccata, sed quæcũq; extrinsecus ma
la patiẽter sustinet in seipso, suo prorsus corpore illæso.

Alius est autẽ patientiæ modus, quo idẽipse animus *Patientia gemina.*
quæcũq; molesta & grauia in sui corporis passionibus
perfert, nõ sicut stulti vel maligni homines propter adi *Cap. X.*
piscenda vana vel scelera perpetrãda, sed sicut à domi-
no definitũ est propter iusticiam. Vtroq; modo sancti *Matth. 5.*
martyres certauerunt. Nã & impiorũ opprobriis satu-
rati sunt, vbi anim⁹ corpore intacto quasdã veluti pla-
gas suas integer sustinet: & in corporibus vincti sunt,
inclusi sunt, fame ac siti affecti sunt, torti sunt, secti sũt, *Hebr. 11.*
dilaniati sunt, incẽsi sunt, trucidati sunt: & pietate im-
mobiles subdiderunt deo mentẽ cũ paterentur in car- L
ne quicquid exquirenti crudelitati venit in mentẽ. Ma-
ius sanè patientiæ certamen est, quãdo nõ visibilis ini-
micus persequẽdo atq; sæuiendo vrget in nefas, qui pa-
lã & aperte à non cõsentiente vincatur. Sed ipse diabo
lus qui etiã per filios infidelitatis' tanquam per sua vasa
filios lucis insequitur, per seipsum occultus impugnat,
sæuiendo instãs vt contra deũ fiat aliquid, vel dicatur.

Talem illũ Iob sanctus expertus est, vtraq; tẽtatio- *De patiẽtia sancti Iob.*
ne vexatus, sed in vtraq; stabili patientiæ robore & ar-
mis pietatis inuictus. Nã prius illæso corpore cũcta quę *Cap. XI.*
habebat, amisit, vt animus ante suę carnis cruciatũ sub- *Iob. 1.*
tractis rebus quas magnipendere homines assolent, frã-
geretur, & aduersus deũ loqueretur aliquid, his amissis
propter quæ illũ dolere putabat. Percussus etiã omniũ
subita orbitate filiorũ, vt quos singillatim susceperat, si-
mul perderet, tanquã eorũ numerositas non vnde fœ-
licitas ornaretur † extiterit, sed vnde calamitas augere- *† oriretur.*
tur. Vbi autẽ ista perpessus in deo suo mansit immobi-
lis, eius affixus est volũtati, quẽ non posset amittere nisi
propria voluntate: & pro iis quæ perdidit eũ qui abstu-
lit tenuit, in quo inueniret quod nunquã periret. Neq; M
enim ille abstulerat qui nocendi habuit voluntatẽ, sed
ille qui dederat potestatem. Aggressus est inimicus *Cõparatio Iob ad Adam.*
& corpus, nec ea quæ homini extrinsecus inerant, sed
ipsum iã hominem in qua potuit parte percussit. A ca-
pite vsq; ad pedes ardebant dolores, scatebant vermes, *Cap. XII.*
sanies defluebat, manebat in putrido corpore animus *Iob. 2.*
integer, horrendósq; cruciatus carnis cõtabescentis in-
uiolata pietate & incorrupta patientia perferebat. Ad-
erat vxor, nec ferebat opem aliquã viro, sed in deum
blasphemiam suggerebat. Nõ enim eam diabolus, cum
etiã filios abstulisset, tanquam nocendi imperitus reli-
querat: qui quantũ esset necessaria tentatori, iam in Eua
didicerat: sed modo alterum Adã quem per mulierem
caperet non inuenerat. Cautior fuit iste in doloribus,
quàm ille in nemoribus. Ille victus est in deliciis, iste
vicit in pœnis. Cõsensit ille oblectamẽtis, non cessit iste
tormentis. Aderant & amici nõ vt in malis cõsolaren-
tur, sed vt mala suspicarẽtur. Neque enim eum qui tãta
patiebatur innocentẽ esse credebant, nec tacebat eorum
lingua quod illius conscientia nõ habebat, vt inter im-
manes cruciatus corporis, etiã falsis animus cæderetur
opprobriis.

A opprobriis. At ille sustinens in carne dolores suos, [in
corde errores alienos,] cōiugis corripiebat insipientiā,
amicos docebat sapientiam, seruabat vbiq; patientiam.
Impatiētia Hunc intueantur qui sibi ingerunt mortē quando
sibi manus quæruntur ad vitā, & sibi auferendo præsentē, abnegāt
adferentiū & futurā. Qui si ad Christum negandū vel aliquid cō-
Cap. XIII. tra iusticiam faciendū sicut veri martyres cogerentur,
omnia potius patiēter ferre, quàm sibi impatiēter mor-
tem inferre debuerant. Quod si fugiendorum malorū
causa recte fieri posset, Iob sanctus se ipse perimeret, vt
tanta mala in rebus suis, in filiis suis, in mēbris suis dia-
bolicæ crudelitatis effugeret. Non autem fecit: Absit e-
nim, vt in se committeret ipse vir sapiēs, quod nec mu-
lier suggessit insipiens: quia etsi suggessisset, merito &
hic illud audisset quod audiuit suggerēdo blasphemiā.
Iob. 2. Locuta es tanquam vna ex insipientibus mulieribus, Si
bona percepimus de manu domini, mala quare nō su-
stineamus? Et ipse quippe patientiam perdidisset, siue
blasphemando sicut illa voluerat, siue se interficiendo,
quod nec illa ausa fuerat dicere, moreretur: atque esset
Eccli. 2. inter illos de quibus dictum est, Væ iis qui perdiderūt
patientiā: & augeret potius quàm euaderet pœnas, qui
B post sui corporis mortem, siue ad blasphemorum siue
ad homicidarū [vel etiam plus quàm parricidarū] sup-
plicia raperetur. Si enim parricida eo sceleratior est
quàm quilibet homicida, quia non tantum hominem,
verūetiam propinquum necat: in ipsis parricidis, quāto
propinquiorē quisq; peremerit, tanto iudicatur imma-
nior: sine dubio peior est qui se occidit, quia nemo est
homini seipso propinquior. Quid ergo miseri faciunt:
qui cum & hic sibimet ingestas, & postea non solū im-
pietatis aduersus deum, sed etiā ipsius quam in se exer-
cuerunt crudelitatis luant debitas pœnas, insuper quæ-
runt & martyrum glorias: cum etiam si pro vero Chri-
sti testimonio persecutionē paterentur, & se interfice-
rent ne aliquid à persecutoribus paterentur, recte illis
diceretur, Væ iis qui perdiderunt patiētiam? Quo mo-
do enim iusto præmium patiētiæ redditur, si & impa-
tiens passio coronatur? Aut quo modo innocens iudi-
Leuit. 19. cabitur, cui dictum est, Diliges proximum tuū sicut te-
ipsum: si homicidium cōmittit in seipso quod cōmitte-
Patientia re prohibetur in proximo? Audiant ergo sancti de
bonorum. scripturis sanctis præcepta patientiæ. Fili accedens ad
Cap. XIIII. seruitutem dei, sta in iusticia & timore, & præpara ani-
Eccli. 2. mam tuā ad tentationem. Deprime cor tuum & susti-
C ne, vt crescat in nouissimis vita tua, Omne quod tibi su
peruenerit accipe, & in dolore sustine, & in humilitate
tua patiētiam habe: quoniā in igne probatur aurum &
argētū, homines vero receptibiles in camino humilia-
Prouer. 3. tionis. Et alio in loco legitur. Fili ne deficias in discipli
Hebr. 12. na domini, neq; fatigeris cum ab illo increparis. Quem
enim diligit dominus corripit, flagellat autē omnē fi-
lium quē recipit. Quod hic positum est, filium quē reci
pit: hoc in supradicto testimonio est, homines recepti-
biles. Hoc enim iustum est, vt qui de pristina fœlicitate
paradisi propter contumacem deliciarum appetētiam
dimissi sumus, per humilē molestiarum patientiam re-
cipiamur, fugaces mala faciēdo, reduces mala patiēdo:
[ibi contra iusticiā facientes, hic pro iusticia patientes.]
Deo fidens Sed vera patiētia quæ huius est nomine digna vir-
patientia. tutis, quærendū est vnde sumatur. Sunt enim qui eā tri-
Cap. XV. buant viribus voluntatis humanæ, non quas habent ex
diuino adiutorio, sed quas ex libero arbitrio. Error au-
tem iste superbus est: Eorum est enim qui abundant, de
Psal. 122. quibus dicitur in Psalmo, Opprobriū eis qui abundāt,

& despectio superbis. Non est ergo ista patientia pau- D
perum, quæ non perit in æternum. Hi enim pauperes, *Psal. 9.*
ab illo eam diuite accipiunt, cui dicitur, Deus meus es
tu, quoniā bonorum meorum nō eges. A quo est omne *Psal. 15.*
datum optimum, & omne donum perfectum. Ad quē *Iaco. 1.*
clamat egenus & pauper qui laudat nomen eius, & pe-
tendo, quærendo, pulsando, dicit, Deus meus eripe me *Psal. 70.*
de manu peccatoris, & de manu legem prætereuntis &
iniqui, quoniā tu es patiētia mea domine, spes mea à iu
uentute mea. Isti autem qui abundāt, & egere ad domi-
num dedignantur, ne ab illo accipiant veram patien-
tiā, de sua falsa gloriantes, consilium inopis volunt cō-
fundere, quoniā dominus spes eius est. Nec attendunt *Psal. 13.*
cum homines sint & suæ, id est, humanæ voluntati tā-
tum tribuunt, in illud se incurrere quod scriptum est,
Maledictus omnis, qui spem suā ponit in homine. Vn- *Hiere. 17.*
de etiam si eis cōtingat vt aliqua dura & aspera, vel ne
displiceant hominibus, vel ne grauiora patiantur, vel
sibi placendo amandóq; præsumptionem suā eandem
ipsa superbissima voluntate sustineant: hoc illis dicen-
dum est de patientia, quod de sapientia beatus Iacobus
Apostolus dicit, Non est ista patientia † desursum descē *Iaco. 3.*
dens, sed terrena, animalis, diabolica. Cur enim nō sit *† al. sapien-*
superborū falsa patientia, sicut superborum falsa sapiē- *tia.*
tia? A quo est autem vera sapientia, ab illo est & vera pa E
tientia, Huic enim cantat ille spiritu pauper, Deo sub- *Psal. 61.*
iecta est anima mea, quoniam ab ipso est patiētia mea.
Sed respondent & loquuntur dicentes, Sicut volū- *Obiectio.*
tas hominis sine vllo dei adiutorio viribus liberi arbi- *Cap. XVI.*
trij tā multa grauia & horrenda perfert, siue in animo,
siue in corpore, vt mortalis vitæ huius & peccatorum
delectatione perfruatur: cur non eodem modo eadem
ipsa voluntas hominis eisdē viribus liberi arbitrij, non
ad hoc sperans se diuinitus adiuuari, sed sibi naturali
possibilitate sufficiens, quicquid laboris vel doloris in-
geritur, pro iusticia & vita æterna patiētissime sustinet?
An vero, inquiunt, idonea est iniquorum volūtas, deo
non adiuuāte, vt seipsi in cruciatibus pro iniquitate, &
antequā ab aliis crucientur, exerceant: idonea est volū-
tas moras vitæ huius amātium, vt deo non adiuuante,
inter atrocissima & longa tormenta in mēdacio per-
seuerēt, ne sua facinora confitētes, iubeantur occidi: &
non est idonea iustorum voluntas, nisi ei vires desuper
suggerantur quaslibet pœnas, vel ipsius decore iusticiæ, F
vel æternæ vitæ amore perferre? Qui hæc dicunt, *Solutio.*
non intelligunt quēque iniquorū tanto esse ad quęcūq; *Cap. XVII.*
mala perferenda duriorē, quanto in eo maior est cupi-
ditas mundi: & quēq; iustorū tanto esse ad quæcūq; ma
la perferenda fortiorē, quanto in eo est maior charitas
dei. Sed cupiditas mundi initiū habet ex arbitrio volū-
tatis, progressum ex iocūditate voluptatis, firmamentū
ex vinculo consuetudinis. Charitas autem dei diffusa *Roma. 5.*
est in cordibus nostris: nō vtique ex nobis, sed per spi-
ritum sanctum, qui datus est nobis. Proinde ab illo est
patientia iustorum, per quem diffunditur charitas eo-
rum. Quam charitatem laudans atque commendans
Apostolus, inter cætera eius bona dixit eam & cuncta
sufferre. Charitas, inquit, magnanima est. Paulo post
ait, Omnia tolerat. Quanto ergo maior est in sanctis
charitas dei, tanto magis pro eo quod diligitur: & quā- *1. Cor. 13.*
to maior est in peccatoribus cupiditas mundi, tanto
magis pro eo quod concupiscitur, omnia tolerātur. Ac
per hoc inde est patiētia vera iustorum, vnde est in eis
charitas dei: & inde est patientia falsa iniquorum, vn-
de est in eis cupiditas mundi. Propter quod dicit Ioā-

G nes Apostnlus,Nolite diligere mundum, nec ea quæ in
1.Ioan.2. mundn suot.Si quis dilexerit mundum, dilectin patris
non est io ipso:quia omne quod in mundn est, cnncupiscentia carnis est, & cõcupiscentia oculnrum,& ambitio seculi:quæ non est à patre,sed ex mundo est. Hæc igitur concupiscentia, quæ nnn est ex patre, sed ex mũdo,quanto fuerit in homine vehementior & ardẽtior, tanto fit quisq; pro eo quod cnncupiscit, omniũ mnlestiarum dnlnrũmq; patiẽtior. Idcirco, sicut supra diximus,nnn est ista patientia desursum descendẽs:patien-
Iaco.3. tia vero piorum desursum est descendens à patre luminũ. Itaq; illa terrena est,ista cœlestis: illa animalis, ista spiritalis:illa diabolica,ista deifica:qunniã cnncupiscẽtia,qua fit vt peccantes nmnia pertinaciter patiantur, ex mundn est:charitas autẽ,qua fit vt recte viuẽtes nmnia fortiter patiantur, ex den est. Et iden illi falsæ patientiæ potest sine adiutorio dei vnluntas humana sufficere:tanto durior, quanto cupidinr:& en tnlerabilius mala sustinens,quo ipsa fit peior, Huic autem, quæ vera patientia est, ideo volũtas humana, nisi desuper adiuta & inflammata,non sufficit,quia spiritus sanctus est
H ignis eius:quo nisi accensa, diligat impassibile bonum,
Patientia vera & falsa. ferre nnn potest quod patitur malum. Sicut enim diuina testãtur elnquia,Deus charitas est, & qui manet in charitatẽ,in den manet,& deus in eo.Quisquis ergo
Ca.XVIII. cnntendit haberi pnsse dei charitatem sine dei adiuto-
1.Ioan.4. rin,quid aliud contendit, nisi haberi deum pnsse sine deo?Quis autẽ hoc dicat Christianus, quod nullus audet dicere iosanus?Exultans ergo apud Apostnlũ vera,
Roma.8. pia,fidelisq; patientia,dicit in nre sanctorum,Quis nns separabit à charitate Christi? Tribulatio, an aogustia, an persecutio,an fames,an nuditas,an periculũ,an gla-
Psal.43. dius?Sicut scriptũ est, Quia propter te mnrtificamur tota die,deputati sumus sicut oues victimæ. Sed in his omnibus superuincimus per eum,qui dilexit nos:[Nnn per nns,sed per eũ qui dilexit nos.] Deinde sequitur & adiungit,Certus sum enim,quia neq; mors, neque vita, neq; angeli,neq; principatus,neq; potestates, neq; præsentia,neque futura, oeque altitudo, neque profundũ, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate dei,
Roma.5. quæ est in Christo Iesu dominn nostrn.Hæc est illa charitas dei,quæ diffunditur in cordibus nostris:nõ ex nobis,sed per spiritum sanctũ,qui datus est nobis. Malnrũ
I autẽ concupisceotia, prnpter quam in eis est falsa patiẽ-
1.Ioan.2. tia,nõ est ex patre,sicut dicit Apostolus Ioannes, sed ex
Quid sit mũdus, & qui mũdani. C.XIX. mundo est. Hic dicet aliquis, Si ex mundn est cõcupiscentia malnrũ,per quam fit vt mala nmnia pro eo quod ab illis cõcupiscitur, perferant, qun modo ex eorum dicitur vnluntate:Quasi vero non & ipsi ex mũdo sint,cũ ab eis diligitur mundus:deserentes eum per quẽ
Roma.1. factus est mundus.Seruiũt enim creaturæ pntius quàm creatori, qui est benedictus in secula. Siue itaque mũdi vocabulo Ioannes Apostolus dilectores significauerit mundi,voluntas,quæ ex ipsis est,vtique ex mũdo est, siue mundi nomine cœlum & terram:& quęcũque in eis sunt:hoc est, vniuersam cõplexus sit creaturam:vnlũtas proculdubio creaturæ,quæ nõ est creatoris, ex mundn
Ioan.8. est.Propter quod talibus dominus dicit, Vos de denrsum estis,ego de sursum sum.Vos de hoc mundn estis, egn nõ sum de hnc mundo. Apostolis autẽ dicit, Si de
Ioan.15. mundo hoc essetis,mũdus quod suũ erat diligeret. Sed ne sibi amplius arrogarent,quàm eorũ mensura poscebat,& hoc,qund eos nõ esse dixit ex mũdo,naturæ putarẽt esse,nõ gratiæ,Quia vero,inquit,de mundo nõ estis, sed egn elegi vos de mundo, propterea odit vos mun-

dus.Ergn de mũdo erant:nã vt & de mundn nõ essent, K
electi sunt de mundn. Haoc autem electionem non *Nõ gratia*
præcedentiũ in bonis nperibus meritorũ, sed electinnẽ *ex merito,*
gratiæ demonstrãs Apnstnlus,sic inquit,Et in hoc tem *sed meritũ*
pore reliquiæ per electinnẽ gratiæ saluæ factæ sunt. Si *ex gratia.*
autẽ gratia,iam nõ ex nperibus, alioquin gratia iam nõ *Cap.XX.*
est gratia.[Hæc est electio gratiæ:id est, electio qua per Roma.11.
dei gratiã hnmines eliguntur.]Hæc est,inquam,electin gratiæ, qua omnia bona merita præueniũtur humana. Si enim vllis bonis meritis datur, iã nnn gratis donatur, sed debita redditur: ac per hoc nnn vero nomine
gratia nũcupatur:vbi merces, sicut idẽ dicit Apostolus, Roma.4.
non imputatur secundũ gratiã, sed secũdum debitum. Si autẽ vt vera sit gratia:id est,gratuita,nihil inuenit in homioe, cui merito debeatur: quod bene intelligitur
& in eo, quo dictum est, Pro nihiln saluos facies ens: Psal.55.
prnfectn ipsa dat merita,nõ meritis datur.Præuenit er-
gn etiã fidem, ex qua nmnia bona npera incipiunt. Iu- Abac.2.
stus enim,sicut scriptũ est, ex fide viuit. Porrò autẽ gratia nõ solum adiuuat iustũ, verumetiã iustificat impiũ. Et ideo etiã cum adiuuat iustum, & videtur eius meri-
tis reddi,nec sic desinit esse gratia, qunniam id adiuuat L
qund ipsa est largita.Propter hanc itaque gratiam,quæ
cuncta bnna merita humana præcedit,non solũ Chri- Roma.5.
stus ab impiis occisus est:verumetiã pro impiis mortu⁹
est.Et antequã moreretur,nnn vtique iustos,sed iustifi-
candos elegit Apostolos,quibus ait,Ego vns de mundo Ioan.15.
elegi. Quibus enim dixit, De mundo nõ estis:ne putarent se nunquam fuisse de mũdo,mox addidit,Sed ego vos de mundo elegi.Profecto vt de mundo nõ essent, ipsius in eos electione collatũ est.Quocirca si per suã iusticiam,nnn per gratiã eius eligerentur,nõ de mũdo electi essent:qunniã de mundo iã nnn essent, si iã iusti essent.Deinde si prnpterea sunt electi,quia iã iusti erãt,ipsi priores iã dominũ elegerant.Quis enim pntest esse iu-
stus,nisi eligendo iusticiã?Finis autẽ legis Christus ad Roma.10.
iusticiã omni credenti.Qui factus est nobis sapientia à deo,& iusticia,& sanctificatin, [& redẽptin, vt quẽad-
modum scriptũ est, Qui gloriatur, in dominn glorie- 1.Cor.1.
tur.]Ipse est ergo nnstra iusticia. Vnde & antiqui *Gratia & veteres seruati sunt.*
iusti ante incarnationẽ verbi,io hac fide Christi, & in hac vera iusticia,qood est nobis Christ⁹,iustificati sunt:
hoc credentes futurum,quod nns credimus factũ. Gra- *Cap.XXI.*
tia salui facti per fidẽ, nnn ex seipsis, sed dei dnno:nnn Ephe.2.
ex nperibus,ne forte extnllerentur. Bona quippe opera M
eorum non præueoerunt misericnrdiam dei,sed secuta sunt.Ipsi quippe audierunt,ipsi scripserunt lnnge ante-
quã Christus venisset in caroe,Miserebor, cui misertus Exod.33.
ero:& misericordiam præstabn,cui misericors fuero. E quibus dei verbis,tantn post Apostolus Paulus diceret,
Igitur nnn vnlentis neque currentis, sed miserentis est Roma.9.
dei.Ipsnrum etiã vox est lõge antequã Christus venis-
set in carne. Deus meus, misericnrdia eius præueniet Psal.58.
me. Quo modo autẽ possent alieni esse à fide Christi, quorũ charitate etiã nobis prænunciatus est Christus: sine cuius fide quisquam mortaliũ nec fuit, nec est, nec esse aliquandn pnterit iustus? Si ergo iam iusti à Christn eligerentur Apostoli, prius illum ipsi elegissent, vt iusti eligi possent, sine illo iusti esse possent. Sed non
ita factum est, ipse quippe illis ait, Non vos me elegi- Ioan.15.
stis,sed ego vos elegi. Vnde dicit Apostolus Ioaones.
Nnn quod dilexerimus deum, sed quia ipse prinr dile- 1.Ioan.4.
xit nns. Quod cum ita sit, quid est homo vtens *Ante gratiam iniusti omnes.*
in hac vita propria voluntate, antequam eligat & diligat deum, nisi iniustus & impius? Quid est, inquam,
hnmo, *Cap.XXII.*

A homn, aberrás à creatore creatura, nisi creator eius memor sit eius, & eligat eum gratis, & diligat gratis, quia ipse nó potest eligere vel diligere, nisi prius electus dilectúsq; curetur, qui cæcitate eligenda non cernit, & lãguore diligēda fastidit: Sed forte quis dicat, Quo modn deus prius eligit & diligit iniquos, aut iustificat, cũ scriptum sit, *Psal.5.* Odisti domine omnes operantes iniquitatē? Quo modo putamus, nisi miro & ineffabili modo? Et tamen etiam non possumus cogitare quòd medicus bonus ægrotũ & odit & diligit. Odit enim, quia ęgrotat: qui diligit ita vt ægritudinem pellat.

Cupiditas fons malæ patientiæ. Ca.XXIII. 1.Cor.13. Roma.5. Hæc propter charitatem dicta sint, sine qua in nobis nõ potest esse vera patientia: quia in bonis charitas dei est, quæ tolerat omnia, sicut in malis mundi cupiditas. Sed hæc charitas per spiritum sanctũ est in nobis, qui datus est nobis. Vnde à quo nobis est charitas, ab illo est patientia. Mundi autem cupiditas quando patienter sustinet onera cuiuslibet calamitatis, gloriatur de viribus propriæ voluntatis, tanquam de stupore morbi, non de robore sanitatis. Insania est ista gloriatio, non est patientiæ, sed dementiæ. Volũtas ista tanto videtur patientior B acerborum malorum, quanto est auidior temporalium bonotum, quia inanior æternorum.

Ipsa volũtas concipit maliciam. Ca.XXIIII. Quod si eam exagitat & inflãmat fallacibus visis & suasionibus immũdis & diabolicus spiritus: & maligna conspiratione sociatus, efficit hominis voluntatem, vel errore demẽtem, vel appetitu cuiuslibet mundanæ delectationis ardentem: quæcunq; videntur intolerabilia, mirabiliter sustinere, non tamẽ ideo etiam voluntas mala sine instigatione alterius immundi spiritus, sicut voluntas bona sine adiutorio sancti spiritus non potest esse. Nã esse posse volũtatem malã etiam sine aliquo spiritu vel seducente vel incitante, in ipso diabolu satis ostenditur: qui per nullum aliũ diabolum propria voluntate fact° diabolus inuenitur. Voluntas itaq; mala siue cupiditate rapiatur, siue timore reuocetur, siue lætitia diffundatur, siue tristicia cõtrahatur, atq; in his omnibus perturbationibus animi quæcunq; sunt, aliis vel alio tempore grauia contẽnat & perferat: potest & sine alterius spiritus instinctu seipsam seducere, & defectu à superioribus in inferiora lapsãdo, quãto iocundius æstimauerit, quod adipisci appetit, vel amittere metuit, vel adeptum gaudet, vel amissum dolet: tanto tolerabilius perC ferre, quod sibi minus est ad patiendum, quàm illud ad fruendum. Quicquid enim illud est, ex creatura est, cuius nota voluntas est. Quodã modo enim familiari cõtactu atq; connexu ad experiendam eius suauitatẽ, adiacet amanti creaturæ amata creatura.

Bona volũtas nõ nisi ex deo. Cap.XXV. Psal.35. Philip.2. Voluntas autem creatoris, de qua scriptum est, Et torrente voluptatis tuę potabis eos: longe alterius generis est: neq; enim sicut nos creatura est. Nisi ergo amor eius detur inde nobis, nõ est vnde esse possit in nobis. Ac per hoc volũtas bona, qua diligitur deus, in homine nõ potest esse, nisi in quo deus operatur & velle. Hæc igitur voluntas bona, id est voluntas deo fideliter subdita, volũtas sanctitate superni ardoris accensa, volũtas quæ diligit deũ & proximum propter deũ: siue amore, de quo respõdit *Ioan.21.* Apostolus Petr°, Domine tu scis quia amo te: siue timore, *Philip.2.* de quo dicit Apostolus Paulus, In timore & tremore vestrã ipsorum salutem operamini: siue gaudio, de quo dicit, *Roma.12.* Spe gaudentes, in tribulatione patientes: siue tristicia, qualem se dixit habuisse magnã pro fratribus suis: *1.Cor.13. Roma.5.* quæcunq; amara & aspera sufferat, charitas dei est, quæ omnia tolerat, quę nõ diffunditur in cordibus nostris, nisi per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Schismatici patientia pro Christo quantum valeat. Ca.XXVI. Psal.61. Philip.1. Ephes.5. Vnde nequaquam dubitante pietate, sicut charitas D sancte amantiũ, ita patientia pie tolerantiũ dei donum est. Neque enim diuina scriptura fallit aut fallitur, quæ non solũ in veteribus libris habet huius rei testimonia, cũ deo dicitur, Patientia mea tu es: &, ab ipso est patiẽtia mea: & vbi alius Propheta dicit, accipere nos spiritũ fortitudinis: verumetiã in Apostolicis literis legitur, Quia vobis datũ est pro Christo, non solum vt credatis in eũ, sed vt etiam patiamini pro eo. Non ergo quasi de proprio faciat animũ elatũ, quod sibi audit esse donatum. Si quis autem non habẽs charitatem, quæ pertinet ad vnitatem spiritus, & vinculũ pacis, quo catholica Ecclesia congregata connectitur, in aliquo schismate constitutus, ne Christũ neget, patitur tribulationes, angustias, famem, nuditatẽ, persecutionem, pericula, carceres, vincula, tormẽta, gladium vel flammas, vel bestias, vel ipsam crucem timore gehennarum & ignis æterni: nullo modo ista culpanda sunt, imò vero & hęc laudanda patientia est. Non enim dicere poterimus, melius ei fuisset, vt Christum negãdo nihil eorũ pateretur, quæ passus est confitendo: sed existimandum fortasse tolerabilius ei futurum iudicium, quàm si Christũ E negando cuncta illa vitaret: vt illud quod ait Apostolus, *1.Cor.13.* Si tradidero corpus meũ vt ardeam, charitatem autem nõ habeã, nihil mihi prodest: nihil prodesse intelligatur ad regnum cœlorũ obtinendũ, non ad extremi iudicij tolerabilius suppliciũ subeundum.

Quæstiuncula. C.XXVII. Sed merito quæri potest, vtrum ista patiẽtia donum dei sit, an viribus tribuenda sit voluntatis humanæ, qua quisq; ab Ecclesia separatus, non pro errore, qui eum separauit, sed pro veritate sacramenti seu verbi, quæ apud eũ remansit, timore pœnarum æternarũ, pœnas patitur temporales. Cauendum est enim, ne forte, si dei donũ istam patientiam dixerimus, hi quibus inest, etiam ad regnũ dei pertinere credantur. Si autem donum dei esse negauerimus, cogamur fateri, sine adiutorio & munere dei in voluntate hominis esse posse aliquid boni. Neq; enim hoc non est bonũ, vt credat homo æterno supplicio se esse puniendum, si negauerit Christũ, vt pro ista fide qualecunq; suppliciũ perferat (& contẽnat) humanum. Proinde sicut negandũ nõ est etiam hoc esse donum dei, ita intelligẽdum est alia esse dei dona filiorũ illius Hierusalem, quæ sursum libera est mater nostra. *Galat.4.*

F Hæc sunt enim quodã modo hæreditaria, in quibus sumus hæredes dei, cohæredes autem Christi. *Dona varia. C.XXVIII.* Alia vero, quæ possunt accipere etiam filij cõcubinarũ, quibus Iudæi carnales & schismatici vel hæretici cõparãtur. Quamuis enim scriptum sit, *Roma.8.* Eiice ancillã & filium eius, neque enim hæres erit filius concubinæ cum filio meo Isaac: *Galat.4.* & Abrahæ dixit deus, *Gene.21.* In Isaac vocabitur tibi semẽ: Quod sic est Apostolus interpretatus, vt diceret, *Roma.9.* id est non qui filij carnis, hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in semine, *Galat.4.* vt intelligeremus semen Abrahæ secundum Isaac propter Christum ad dei filios pertinere, qui sunt corpus Christi & mẽbra, id est Ecclesia dei vna, vera, germana, catholica, tenens piam fidem: non eam quæ per elationem vel timorem, sed eã *Galat.5.* quæ per dilectionem operatur: Tamen etiam filios cõcubinarum, quando à filio suo Isaac diuisit Abraham, nonnulla eis largitus est munera, ne relinquerẽtur omnino inanes, non vt tenerentur hæredes. Sic enim legimus, Dedit autem Abraham omnem censum suũ Isaac filio suo, & filiis cõcubinarum suarum dedit Abraham munera, & diuisit eos ab Isaac filio suo. Si ergo filij sumus liberæ Hierusalem, alia dona exhæredatorum,

G alia intelligamus hæredũ. Hi enim hæredes ſunt, quibus dicitur, Nõ enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritũ adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater. *Roma.8.*

De fructu patientiæ pauperum Christi. Ca.XXIX.

Clamemus ergo ſpiritu charitatis, ſed donec veniamus ad hæreditatem, in qua ſemper maneamus, liberali amore ſimus, non ſeruili timore. Patienter clamemus, quandiu pauperes ſumus, donec illa hæreditate ditemur. Magna quippe inde pignora accepimus, quòd ad nos ditãdos pauper factus eſt Chriſtus, quo in ſupernas diuitias exaltato, miſſus eſt qui ſancta deſideria noſtris cordibus inſpiraret ſpiritus ſanctus. Horum pauperũ adhuc credentium, nondum contemplantium: adhuc ſperantiũ, nondum tenentium: adhuc deſiderio ſuſpirãtuum, nõdum fœlicitate regnantium: adhuc eſurientiũ & ſitientium, nondum ſatiatorum: Horum ergo pauperum patientia non peribit in æternũ: non quia & illic patientia erit, vbi quod toleretur non erit, ſed non peribit, ſicut dictum eſt, quia infructuoſa non erit. Fructũ autem habebit æternum, ideo nõ peribit in æternũ. Quiſquis autem laborat inaniter, cum eũ ſpes fefellerit, propter quam laborabat, merito dicit, Perdidi tantum laborẽ: *Pſal.9.*

H quiſquis vero ad ſui laboris promiſſa peruenerit, gratulans dicit, Nõ perdidi laborem meum. Dicitur ergo labor non periſſe, non quia manet perpetuus, ſed quia non eſt inaniter fuſus. Sic & patientia pauperum Chriſti, ſed ditandorum hæredum Chriſti non peribit in æternum: non quia & illic patiẽter ferre videbimur, † ſed quia pro iis, quæ hic patienter pertulimus, æterna beatitudine perfruemur. Non dabit finem ſempiternæ fœlicitati, qui donat temporalem patiẽtiam voluntati, quia vtrunq; munus donatæ donatum eſt charitati.

† in bebimur.

FINIS.

CENSVRA.

Mira dictionis facilitas & cãdor clamitat non eſſe Auguſtini. Probabile eſt eſſe Iuliani, cuius extat epiſtola ad Demetriadẽ de virginitate. Nã & orationis filum congruit, & hic bis citat eum libellum. Sunt tamen quadam de libero arbitrio, quæ videntur ab alio correcta. Adde quod titulus alieniſſimus ſit ab Auguſtini conſuetudine. Hunc affinxit aliquis, vt opuſculum alioquin pium, gratioſo nomini vindicaret.

I LIBER DE BONO SIVE PERfectione viduitatis ad Iulianum: titulus talis babebatur, Auguſtinus Epiſcopus ſeruus Chriſti, ſeruorúmque Chriſti, religioſæ famulæ dei Iulianæ in domino dominorum ſalutem.

Ad vnam ſcribet, ſed non vni. Cap.I.

NE petitioni tuæ, & in Chriſto dilectioni diutius eſſem debitor promiſſionis meæ, arripui vtcũque inter alias vrgẽtiſſimas occupationes meas de profeſſione ſanctæ viduitatis aliquid ad te ſcribere: quoniam & præſentem me rogãdo honoraſti †, & cũ tibi hoc non potuiſſem negare, ſæpe promiſſum meũ literis flagitaſti. In quo ſanè opere noſtro cum aliqua legeris ad tuam vel ad veſtram, quæ ſimul in Chriſto viuitis, perſonam minime pertinere, nec ideo admonitioni vitæ veſtræ proprie neceſſaria, non ideo debebis ſuperflua iudicare. Iſtæ quippe literæ quanuis ad te, nõ K tamen tantummodo tibi ſcribendæ fuerũt: ſed vt aliis per te quoque prodeſſent, non vtiq; à nobis negligendũ fuit. Quicquid ergo hic inueneris, quod vobis neceſſarium vel nunquam fuerit, vel iam non ſit, & tamẽ aliis eſſe perſpexeris, nec habere te pigeat, nec dare legendum, vt & tua charitas ſit vtilitas aliorum. Cũ igitur in omni quæſtione, quæ ad vitã moréſq; pertinet, non ſola doctrina, verumetiam exhortatio ſit neceſſaria: vt doctrina quid agendum ſit nouerimus, exhortatione autem excitemur, ne pigeat agere quod agendũ eſſe iam nouimus: quid ergo amplius te doceam quàm id quod apud Apoſtolũ legimus? Sancta enim ſcriptura noſtræ doctrinæ regulam figit, ne audeamus ſapere plus quàm oportet ſapere: ſed ſapiamus, vt ipſe ait, ad tẽperantiam, ſicut vnicuiq; deus partitus eſt mẽſuram fidei. Non ſit ergo mihi aliud te docere, niſi verba tibi doctoris exponere, & de iis quod dominus dederit diſputare. *Roma.12.*

† Al. onerasti.

Innuptæ quæ Paulo. Cap.II.

Ait itaq; Apoſtolus doctor gentiũ, vas electionis, Dico autem innuptis & viduis, bonum eſſe illis ſi ſic permanſerint, ſicut & ego. Hæc verba ita intelligenda ſunt, vt non exiſtimemus viduas non oportere innuptas dici, quia nuptias videntur expertæ: innupta- L rum enim nomine illas ſignificat, quę non ſunt nuptiis alligatæ, ſiue fuerint, ſiue non fuerint. Quod alio loco aperit, vbi ait, Diuiſa eſt mulier innupta & virgo. Quãdo vtique & virginem adiungit, quid mulierem innuptam, niſi viduam vult intelligi? Vnde etiam deinceps vno innuptæ nomine profeſſionem vtrãque complectitur, dicens, Quæ innupta eſt ſolicita eſt ea quæ ſunt domini, quo modo placeat domino, quæ autem nupta eſt, ſolicita eſt ea quæ ſunt mũdi, quo modo placeat viro. Innuptam certe non eam tãtum intelligi voluit, quę nunquã nupſit, ſed etiam eam, quæ nuptiarum vinculo per viduitatem liberata nupta eſſe deſtitit: nam ideo & nuptam non dicit, niſi eam quæ virum habet, non etiã eam quæ habuit, & nõ habet. Quapropter vidua omnis innupta eſt: ſed quia non omnis innupta vidua eſt, ſunt enim & virgines, ideo hic vtrunq; poſuit, vbi ait, Dico autẽ innuptis & viduis: tanquã diceret, Quod dico innuptis, non eis ſolis dico quæ virgines ſunt, ſed etiã eis quæ viduæ ſunt, bonum eſſe illis, ſi ſic permanſerint ſicut & ego. *1.Cor.7.*

Fides cõiugy. Ca.III.

Ecce eſt bonum tuum ei bono comparatum, quod dicit Apoſtolus ſuũ, ſi fides adeſt, imò quia fides adeſt. Breuis eſt iſta doctrina, nec ideo contẽnen- M da quia breuis: ſed ideo facilius & charius tenẽda, quia in breuitate nõ vilis: non enim qualecũque bonum hic commendat Apoſtolus, quod fidei nuptarum ſine vlla ambiguitate præpoſuit: quantum enim bonum habeat nuptarum fides: id eſt, Chriſtianarum & religioſarum coniugatarum, hinc intelligi poteſt: quòd cũ de fugienda fornicatione præciperet, vbi vtique & coniugatos alloquebatur, Neſcitis, inquit, quia corpora veſtra mẽbra ſunt Chriſti. Tantum ergo bonum eſt fidelis cõiugij, vt etiam ipſa membra ſint Chriſti. Hoc autem bono, quo melius eſt bonũ continentiæ vidualis, non hac profeſſione id agitur, vt aliquid plus ſit catholica vidua, quàm membrum Chriſti, ſed vt meliorem quàm coniugata locum habeat inter membra Chriſti. Dicit quippe idem Apoſtolus, Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra nõ eoſdem actus habent: ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius ſunt membra, habẽtes dona diuerſa ſecundum gratiam quæ data eſt nobis. Ideo etiã cum moneret coniugatos, ne debito carnalis commixtionis *1.Cor.6.* *Roma.12.*

A mixtionis fraudarent inuicem: & per hoc alter eorum negato sibi debito coniugali, per intemperantiam suã *1.Cor.7.* tentatus à Satana, in fornicationem prolaberetur: hoc autem dico, inquit, secundum veniam, non secundum imperium. Volo autem omnes esse sicut meipsum. Sed vnusquisque proprium habet donum à deo, alius quidẽ *Iteratę nuptiæ non dãnantur. Cap.IIII.* sic, alius vero sic. Vides etiam coniugalem pudiciciam, & tori Christiani matrimonialem fidem donum esse, & hoc à deo: vt illud, quod vltra liberorum procreandorum necessitatem modum concumbendi aliquatenus concupiscentia carnalis excedit, nõ nuptiarũ sit hoc malum, sed veniale sit propter nuptiarum bonũ. Non enim de coniugio, quod copulatur liberorũ procreandorum causa, & fide pudiciciæ coniugalis, & indissolubili, quandiu ambo viuunt, matrimonij sacramento, quæ omnia bona sunt: sed de illo immodico carnis vsu, qui in infirmitate coniugum agnoscitur, & interuentu boni nuptialis ignoscitor, ait Apostolus, Secundum veniam dico, non secundũ imperium. Item cũ *1.Cor.7.* dicit, Mulier alligata est, quandiu vir eius viuit, quòd si mortuus fuerit vir eius, liberata est: cui vult nubat, tantũ B in domino: beatior autem erit si sic permanserit, secundum meum consilium: satis ostendit beatam esse in domino, etiam post mortem viri iterum nubentem fidelẽ, sed in eodem domino viduã beatiorem: hoc est, vt scripturarum non tantum verbis verumetiã exemplis loquar, beatam esse Ruth, sed Annam beatiorẽ. Quapropter hoc primum oportet vt noueris, bono quod elegisti non damnari secundas nuptias, sed inferius honorari: nam sicut bonũ sanctæ virginitatis, quod elegit filia tua, non damnat vnas nuptias tuas, sic nec viduitas tua cuiusquam secũdas. Hinc enim maxime Cataphrygarũ ac Nouatianorum hæreses tumuerũt, quas buccis sonãtibus non sapientibus etiam Tertullianus inflauit, dum secundas nuptias tanquã illicitas maledico dente concidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente cõcedit. Ab hac sanitate doctrinæ, nullius indocti, nullius docti disputatione mouearis: nec ita extollas bonum tuum, vt quod malũ non est, tanquam malũ crimineris alienum: sed tanto magis gaude tuo bono, quãto magis vides, non tantum illo deuitari mala, sed quædam etiã C bona superari. Mala sunt enim adulterium vel fornicatio. *Non ideo malum cõiugiũ simeliter est castitas.* Ab his autem illicitis valde longe est, quæ voti libertate se obstrinxit, & sibi etiam licita ne licerent, nõ imperio legis, sed consilio charitatis effecit. Et bonũ est pudicicia cõiugalis, sed melius bonum est continentia vidualis. Hoc ergo melius illius boni submissione honoratur: nõ illud bonum melioris huius laude dãnatur. *Cap.V. 1.Cor.7.* Quòd autẽ Apostolus cũ cœlibum & innuptarum cõmendaret fructum, quia cogitant quę sunt dei quo modo placeãt deo, subiecit & ait, Hoc autem ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis iniiciam: id est, nõ vt vos cogam, sed ad id quod honestum est horter: nõ quia innuptarum bonum honestum dixit, ideo putare debemus turpe esse vinculum coniugale, Alioquin etiã primas nuptias condemnabimus, quas nec Cataphryges, nec Nouatiani, nec disertissimus eorum astipulator Tertullianus turpes ausus est dicere: Sed quemadmodũ cum ait, Dico autem innuptis & viduis, bonum esse illis si sic permanserint: vtique bonum posuit pro meliore, quoniam omne quod bono comparatum melius dicitur, etiã hoc proculdubio bonũ est: nam quid est aliud quod ita dicitur melius, nisi quod magis bonũ est? nec ideo consequenter eum sensisse arbitramur, malum esse si nupserint, quoniam dixit, bonum est illis si sic permanserint. Ita etiam cum ait, sed ad id quod honestum D est, non matrimonium turpe esse monstrauit, sed quod honestũ erat, honestius generalis honesti nomine commẽdauit, Quia honestius quid est, nisi quod magis honestum est? Magis autem honestum, vtique honestũ est. Aperte quippe declarauit, hoc esse bono illo melius, vbi ait, Qui dat nuptum bene facit, & qui non dat nuptum melius facit: & hoc illo beato beatius, vbi ait, Beatior autẽ erit, si sic permanserit. Sicut ergo bono melius & beato beatius, sic honesto honestius est, quod honestum voluit appellare. Absit enim vt turpe sit vnde loquẽs Apostolus Petrus ait, Viri vxoribus vestris tanquã vasi infir *1.Pet.3.* miori & subiecto tribuite honorem quasi cohæredibus gratiæ. Et illas alloquẽs subditas esse viris suis exemplo Saræ adhortatur, Nam sic quædã, inquit, sanctæ mulie- *Ibidem.* res, quæ in dominum sperabant, ornabant se obsequentes viris suis: quo modo Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocãs, cuius factæ estis filiæ, benefacientes & non timentes vllam perturbationem. *Et cõiugatorũ membra sancta Caput VI. 1.Cor.7.* Vnde & illud quod de innupta Paulus Apostolus dixit, Vt sit sancta & corpore & spiritu, non sic accipiendum est, quasi nupta fidelis & casta, & secũdum scripturas subdita viro, non sit sancto corpore, sed tãtummodo spiritu. Fieri enim non potest vt sanctificato spiritu, non sit sanctũ E etiã corpus, quo sanctificatus vtitur spiritus. Sed ne cuiquã nos potius argumentari, quàm hoc diuino eloquio probare videamur, quoniam Petrus Saram commemorans, Sanctæ, inquit, mulieres tantummodo: non ait, & corpore: illud eiusdem Pauli consideremus, vbi prohibẽs fornicationes ait, Nescitis quia corpora vestra mẽ- *1.Cor.6.* bra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. Audeat ergo aliquis dicere membra Christi sancta non esse: aut vero audeat à mẽbris Christi fidelium coniugatarum corpora separare. Vnde etiam paulopost ait, Corpus vestrũ templum in *Ibidem.* vobis est spiritus sancti, quem habetis à deo, & nõ estis vestri. Empti estis precio magno. Corpus fideliũ & mẽbra Christi esse dixit, & templũ spiritus sancti, vbi profecto vtriusq; sexus fideles intelliguntur. Ibi ergo sunt nuptæ ibi & innuptæ, sed distinctæ meritis: & tanquã mẽbris membra prælata, quorum tamen neutra sint à corpore separata. Quod igitur de innupta loquens ait, Vt sit sancta & corpore & spiritu: ampliorem innuptarum & in corpore & spiritu sanctificationẽ intelligi voluit, nõ corpus nuptarum omnino sanctificatione priuauit. F Disce itaque bonum tuum, immo memẽto quòd didicisti, bonum tuum amplius laudari, quia est aliud bonũ quo sit hoc melius, quàm si aliter hoc bonum esse non posset, nisi illud malum esset, aut omnino non esset. Habẽt oculi in corpore magnum honorem, sed minorem haberẽt si soli essent, & alia minoris honoris mẽbra nõ essent. In cœlo ipso sua luce sol lunam superat, non vituperat. Stella ab stella differt in gloria, nõ dissidet in su- *1.Cor.15.* perbia. Ideo fecit de⁹ omnia, & ecce bona valde: non tã *Gene.1.* tum bona, sed etiam valde: non ob aliud nisi quia omnia. Nã & per singula opera dicebatur, Vidit deus quia bonum est. Vbi autem omnia nominata sunt, additum est, valde: & dictum, Vidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde. Meliora enim quædam singula quàm alia singula: sed meliora simul omnia quàm quælibet singula. Christi itaque te doctrina sana in eius corpore sanam faciat per eius gratiam, vt id quod aliis melius habes in corpore & spiritu, idem ipse spiritus tuus qui corpori dominatur, nec extollat insolenter, nec discernat inscienter, Nec quia dixi Ruth beatam, Annam beatiorem,

G rem, cũ illa bis nupserit, hæc vno viro cito viduata diu vixerit, continuo etiã te meliorẽ putes esse quàm Ruth.

Veterum polygynæcia & fœcunditas. Alia quippe Propheticis temporibus sanctarũ fœminarum dispẽsatio fuit, quas nubere obedientia, non concupiscentia compellebat, vt propagaretur populus dei, in quo præmitterentur Prophetæ Christi: cũ & ipse populus per ea quæ in figura cõtingebant in illis, siue in iis qui scirent, siue in iis qui illa nescirẽt, nihil aliud esset quàm Prophetia Christi, ex quo nasceretur etiã caro Christi. Vt ergo ille populus propagaretur, maledictus habebatur per legis sententiam qui non suscitaret semen in Israël. Vnde & sanctæ mulieres accendebantur non cupiditate concũbendi, sed pietate pariendi, vt rectissime credantur coitum nõ fuisse quæsituræ, si proles posset aliter prouenire. Et viris vsus plurium viuarum concedebatur vxorum, Cuius rei non concupiscentiam carnis, sed prouidentiam generationis fuisse causam illud ostendit: quòd sicut viris sanctis habere plures vxores viuas, nõ ita etiam sanctis fœminis licebat misceri maritis pluribus viuis: quoniam tãto essent turpiores, quanto magis appeterent vnde nõ essent fœcundiores. Proinde sancta Ruth, cum semen quale illo

Cap. VII.

H tempore necessarium fuit in Israël nõ haberet, mortuo viro quæsiuit alterũ de quo haberet. Hac itaque bis cõiugata ideo Anna vno viro viduata beatior fuit, quia & prophetissa Christi esse meruit, Quam credendum est etiam si filios nullos habuit, quod quidem scriptura reticendo reliquit incertum, eo spiritu præuidisse Christum ex virgine proxime esse venturum, quo potuit agnoscere & paruulum. Vnde merito etiam sine filiis, si tamen eos non habuit, secundas nuptias recusauit: quia nouerat iam tẽpus esse quo Christo non officio pariẽdi, sed studio continendi, nec coniugalibus fœtãdis visceribus, sed castificandis vidualibus moribus, melius seruiretur. Si vero etiam sciebat Ruth per suam carnẽ propagari semẽ, vnde Christus carnem fuerat habiturus, & huic scientiæ nubendo exhibuit ministerium, nõ audeo iã dicere beatiorem fuisse Annæ viduitatẽ quàm illius fœcunditatem. Tu autem quæ & filios habes, & in seculi fine viuis, quo iam tempus sit non mittendi lapides, sed colligendi: non amplectẽdi, sed continẽdi ab amplexu, cum clamet Apostolus, Hoc autem dico fratres, tempus breue est, reliquum est vt & qui habent vxores, tanquam non habentes sint: profectò si secundas nuptias appetisses, nullum prophetiæ vel legis

Quare sit viduis cõcessa nubẽdi facultas.
Cap. VIII.
Eccles. 3.
1. Cor. 7.

I obsequium, nullum prolis saltem carnale desideriũ, sed solius incõtinentiæ fuisset indiciũ. Fecisses enim, quod ait Apostolus, cum dixisset, bonũ esse illis si sic permanserint sicut & ego: continuo quippe addidit, Quòd si se non continẽt, nubant: malo enim eas nubere quàm vri. Hoc enim dixit, vt effrænatæ libidinis malum nõ præcipitaretur in turpitudinem flagitiorum, cũ exciperetur honestate nuptiarum. Gratias autem domino, quoniã peperisti quod esse noluisti, & virginitas prolis tuæ cõpensauit dispendium virginitatis tuæ. Nam diligenter interrogata doctrina Christiana, & primas nuptias iã isto tempore, nisi incontinentia sit impedimento, contẽnendas esse respondet. Qui enim dixit, Si se non continent, nubant: potuit dicere, Si filios non habent, nubant. Sed post resurrectionem prædicationẽmq; Christi, quando iam ex omnibus gentibus filiorum spiritaliter gignendorum tãta suppetit copia, tale officiũ cesset ex carne filios propagare, quale primis temporibus fuit. Et quòd alibi dicit, Volo igitur iuniores nubere, filios procreare, matresfamiliâs esse: nuptiarum bonum

Ibidem.

1. Timo. 5.

Apostolica sobrietate & authoritate commendat, non K procreandi officium etiam eis, quæ continentiæ bonũ capiunt, tanquam ad obsequelam legis imponit. Denique cur hoc dixerit, pandit, cum adiungit & dicit, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia, Iam enim quædam conuersæ sunt retro post satanam: vt his verbis eius intelligamus, eas quas nubere voluit, melius posse continere quàm nubere, sed melius nubere quàm retro post satanam ire: id est, ab illo excellenti virginalis vel vidualis castitatis proposito, in posteriora respiciendo cadere & interire. Proinde quæ se nõ continẽt, nubant antequam continentiam profiteantur, antequã deo voueant, quod nisi reddant, iure damnantur. Alio quippe loco de talibus dicit, Cum enim in deliciis egerint, in Christo nubere volũt, habentes damnationem, quoniam primã fidem irritam fecerunt: id est, voluntatem ad nuptias à proposito continentiæ deflexerũt. Irritam quippe fecerunt fidẽ qua prius vouerãt, quod perseuerantia implere noluerunt. Nuptiarũ igitur bonum semper est quidem bonum: sed in populo dei fuit aliquando legis obsequium: nũc est infirmitatis remediũ, in quibusdam vero humanitatis solatium. Filiorũ quippe procreationi operam dare non canino more per v- L sum promiscuum fœminarum, sed honesto ordine cõiugali non est in homine improbãdus affectus: etiã ipsum tamen laudabilius transcẽdit & vincit cœlestia cogitans animus Christianus. Sed quoniam sicut ait dominus, Nõ omnes capiunt verbum hoc, quæ potest ergo capere capiat: quæ se non cõtinet, nubat: quæ non cœpit, deliberet: quæ aggressa est, perseueret: nulla aduersario detur occasio, nulla Christo subtrahatur oblatio. In coniugali quippe vinculo si pudicicia cõseruatur, damnatio non timetur, Sed in viduali & virginali continentia, excellentia muneris amplioris expetitur, Qua expetita, & electa, & voti debito oblata, iam nõ solum non capessere nuptias, sed etiam si non nubatur nubere velle damnabile est. Nam vt hoc demonstraret Apostolus, non ait, cum in deliciis egerint, in Christo nubunt: sed nubere volunt: habẽtes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt: etsi non nubendo, sed tamen volẽdo: non quia ipsæ nuptiæ vel talium damnandæ iudicantur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta voti fides, damnatur non susceptio à bono inferiore, sed ruina ex bono superiore. Postremo damnantur tales, non quia cõiugalem fidem posterius M ineunt, sed quia continentiæ primam fidem irritam fecerũt. Quod vt breuiter insinuaret Apostolus, noluit eas dicere habere damnationẽ, quæ post amplioris sanctitatis propositum nubunt: non quia non damnentur, sed ne in eis ipsæ nuptiæ damnari putarentur. Sed cum dixisset, nubere volunt: continuo addidit, habentes dãnationem. Et dixit quare, quoniam primam fidem irritam fecerunt: vt voluntatem quæ à proposito cecidit, appareat esse damnata, siue subsequãtur nuptiæ, siue desint. Proinde qui dicunt taliũ nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis acute ac diligenter considerare quid dicant, Fallit eos quippe similitudo veritatis. Quia enim coniugiũ Christi dicuntur eligere quæ Christiana sanctitate non nubunt, hinc argumentantur quidam dicẽtes, Si viro suo viuo, quæ alteri nubit adultera est, sicut ipse dominus in Euãgelio definiuit: viuo ergo Christo, cui mors vltra non dominatur, quæ coniugiũ eius elegerat, si homini nubit, adultera est. Qui hoc dicũt, acute quidem mouentur, sed parũ attendunt hanc argumentationem quanta rerum

Ibidem.

Quæ post votum nubunt, verũ contrahunt matrimonium.
Cap. IX.
Matth. 19.
1. Timo. 5.

Quæ voto soluto nubũt, dirimi non debẽt.
Cap. X.
Matth. 19.
Roma. 6.

A rum sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter etiam
viuēte viro ex eius consensu continentiā fœmina Chri-
sto voueat, iam secundum istorum rationem nulla hoc
facere debet, ne ipsum Christū, quod sentire nefas est,
adulterum faciat, cui viuēte viro nubit. Deinde cū pri-
mæ nuptiæ melioris sint meriti quàm secundæ, absit vt
sanctarum viduarum iste sit sensus, vt Christus eis vi-
deatur quasi secundus maritus. Ipsum enim habebāt &
antea, quando viris suis fideliter seruiebant subditæ, nō
carnaliter, sed spiritaliter virum: cui Ecclesia ipsa, cuius
membra sunt, coniunx est: quæ fidei, spei, charitatis in-
tegritate, nō in solis virginibus sanctis, sed etiam in vi-
duis & cōiugatis fidelib^9, tota virgo est. Vniuersę quip-
2.Cor.11. pe Ecclesiæ cuius illæ membra sunt, Apostolus dicit, A-
ptaui vos vni viro virginem castam exhibere Christo.
Nouit autem ille coniugem virginem sine corruptione
fœtare, quem in ipsa etiam carne potuit mater sine cor-
ruptione procreare. Fit autem per hanc minus cōside-
ratam opinionem, qua putant lapsarum à sancto propo
sito fœminarū, si nupserint, non esse coniugia, non par-
uum malum, vt à maritis separentur vxores quasi adul-
teræ sint, non vxores: & cum volunt eas separatas red-
B dere continentiæ, faciunt maritos earum adulteros vi-
† veros. ros, † cum suis vxoribus viuis alteras duxerint.
Solutio vo- Quapropter non possum quidē dicere à proposito me-
ti mala, cō- liore lapsas, si nupserint fœminas, adulteria esse, non cō-
iugiū tamē iugia: sed planè non dubitauerim dicere, lapsus & rui-
bonum. nas à castitate sanctiore, quæ vouetur deo, adulteriis es-
Cap.XI. se peiores. Si enim, quod nullo modo dubitandū est, ad
offensionem Christi pertinet, cum membrum eius fidē
non seruat marito, quanto grauius offenditur, cum illi
ipsi nō seruatur fides in eo, quod exigit oblatū, qui non
exegerat offerendum? Cum enim quisque non reddit,
quod non imperio compulsus, sed consilio commoni-
tus vouit, tanto magis fraudati voti auget iniquitatem,
quanto minus habuit vouendi necessitatem. Hæc ideo
disputo, ne arbitreris, vel secundas nuptias crimē esse,
vel quascunque nuptias, cum sint nuptiæ, malum esse.
Non itaque illas abs te damnatas velis esse, sed spretas.
Bonum ergo continentiæ vidualis luculētius decet, cū
pro illo vouendo & profitendo possunt contēnere fœ-
minæ, quod & libet & licet. Sed post voti professionē
perseueranter frænandum & vincēdum est quod libet,
C quia iam nō licet. De tertiis & de quartis & de vl-
De polyga- tra pluribus nuptiis solent homines mouere quęstionē.
mia.C.XII Vnde vt breuiter respondeam, nec vllas nuptias audeo
damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre.
Sed ne cuiquam breuitas huius responsionis meæ forte
displiceat, vberius disputantē reprehensorem meū au-
dire paratus sum. Fortassis enim affert aliquam rationē,
quare secundæ nuptiæ non damnentur, tertiæ damnē-
tur: nam & ego, sicut in exordio sermonis huius admo-
Roma.12. nui, non audeo plus sapere quàm oportet sapere. Quis
enim sum, qui putem definiendum, quod nec Apostolū
1.Cor.7. video definisse? Ait enim, Mulier alligata est, quādiu vir
eius viuit: Non dixit, primus, aut secūdus, aut tertius, aut
quartus: sed, Mulier, inquit, alligata est, quandiu vir eius
viuit: si autē mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult
nubat, tantum in domino: Beatior autem erit, si sic per-
manserit. Quid huic sententiæ, quantum ad hanc rem
attinet, addi vel detrahi possit ignoro. Deinde ipsum
quoque Apostolorū, ac nostrum magistrum & domi-
num, audio Sadducæis respondentem, cum proposuis-
sent mulierem non vniuiram vel biuirā, sed si dici po-
test, septiuirā, in resurrectione, cuius futura esset vxor.

Increpans enim eos, ait, Erratis, nō scientes scripturas, D
neque virtutem dei. In resurrectione enim nec nubent, *Matth.22.*
nec vxores ducent: non enim incipient mori, sed erunt
æquales angelis dei, Eorum itaque resurrectionem cō-
memorauit, qui resurgent ad vitam, non qui resurgent
ad pœnam. Potuit ergo dicere, Erratis, nescientes scri-
pturas, neque virtutem dei: in illa enim resurrectione
multinubæ istæ esse non poterunt: deinde addere, quia
nec aliqua ibi nubit, Sed nec ipsam, vt videmus, tot ma-
ritorum mulierē vlla suæ sentētiæ significatione dam-
nauit. Quapropter nec contra humanæ verecūdiæ sen-
sum audeo dicere, vt quotiēs voluerit, viris mortuis nu
bat fœmina: nec ex meo corde præter scripturæ sanctæ
authoritatem quantaslibet nuptias audeo cōdemnare.
Quod autem dico vniuiræ viduæ, hoc dico omni vi-
duæ, Beatior eris, si sic permanseris. Nam & illud *Ex ipsis cō-*
non insipiēter proponi solet, vt dicat qui potest, quæ- *tinētia vi-*
nam vidua meritis præferenda sit: vtrum vniuira, quæ *ribus æsti-*
cum vixisset diutius cum marito, filiisq; procreatis sal- *mādalaus.*
uisq; viduata, continentiam professa est: an ea, quæ ado *Cap.XIII.*
lescentula intra duos annos amissis duobus viris, nullis
ad consolationem extantibus liberis, cōtinentiam deo
vouit, & in ea perseuerantissima sanctitate consenuit? E
Hic se exerceant, si possunt, disputādo, & nobis aliquid
demonstrando, qui de numero virorum, non de ipsius
cōtinentiæ viribus pensant merita viduarum. Si enim
illi biuiræ illam vniuiram esse præferendā censuerint,
nisi attulerint specialem aliquam rationē vel authori-
tatem, profecto inuenientur virtuti animi non maiorē
virtutem animi, sed carnis fœlicitatem anteponere. Ad
fœlicitatem quippe carnis pertinuit, & diu cum viro vi
uere, & filios procreare: sed si non eā ob hoc præponūt,
quia filios habuit, idipsum certe, quod diu cum viro vi-
xit, quid aliud quàm carnis fœlicitas fuit? Meritū por-
rò Annæ illius eo maxime commendatur, quia cū tam
cito extulisset virum, per prolixam ætatem suam diu cū
carne conflixit & vicit. Sic enim scriptum est, Et erat *Luca.2.*
Anna Prophetissa filia Phanuel de tribu Aser, hęc pro-
cesserat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis
septem à virginitate sua, & hæc vidua vsque ad annos
octogintaquatuor, quæ non discedebat de templo, ie-
iuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Vides
quemadmodum sancta vidua nō solum eò prædicatur
quòd vniuira fuerit, verūetiam quod paucos annos cū
marito vixerit à virginitate sua, & vidualis cōtinentiæ F
munus vsque ad tantam senectutem tanta pietatis ser-
uitute perduxerit. Constituamus igitur ante oculos *Cōparatio*
nostros viduas tres habentes singula eorū quæ huic in- *alia inter*
erant omnia. Vnam ponamus vniuiram, cui desit & tā *triplices vi*
ta prolixitas viduitatis, quòd diu cū marito vixerit, & *duas.*
tantum studium pietatis, quòd non ita ieiuniis & obse- *Cap.XIIII.*
crationibus seruiat, Alterā quæ post prioris mariti bre-
uissimam vitam, etiam secundum cito amiserit, & diu-
turna ætate sit vidua, sed etiam ipsa non tantum det o-
peram ieiuniorum & obsecrationum religiosissimę ser
uituti, Tertiam quę nō solum duos viros habuerit, sed
etiam cum ambobus singillatim, vel cum aliquo eorū
diutius vixerit, & posteriore ætate viduata, in qua qui-
dē si nubere voluisset posset, & filios procreare, suscepe
rit continentiā vidualem: sed plus intēta in deum, plus
sit solicita quæ illi placeant actitare, die ac nocte sicut
Anna ieiuniis & obsecrationibus seruiens, Si conten-
datur quænam istarum sit meritis potior, quis non vi-
deat in hoc certamine palmam dandā esse maiori fer-
uentiorique pietati? Itaque si tres aliæ constituantur,
quibus

G quibus illorum triũ bina insint, singula desint: quis dubitet eas meliores fore, quibus præpollentius fuerit in suis bonis duobus pia humilitas, vt alta sit pietas? Nulla quidem istarum sex viduarum tuæ normæ adæquatur. Tu enim hoc votum cum ad senectutẽ vsque perduxeris, omnia tria potes habere, quibus Annæ meritum excelluit, Nam & vnũ virum habuisti, & non diu tecum vixit in carne: ac per hoc si exhibueris obedien- *1.Timo.5.* tiam verbis Apostoli dicentis, Quæ autem vere vidua est & desolata, sperabit in dominum, & persistet in orationibus nocte ac die: Atque illud quod sequitur sobria vigilantia deuitaueris, Quæ autem in deliciis agit, viuens mortua est: omnia illa tria bona quæ Annæ fuerunt & tua erunt. Tibi autem sunt & filij quos forte illa non habuit: nec ideo laudanda es, quia eos habes, sed quia pie nutrire, atque educare studes. Vt enim tibi nascerentur, fœcunditatis, vt viuant, fœlicitatis est: vt autem sic instituantur, voluntatis est & potestatis. In illis tibi homines gratulãtur, in hoc te imitentur. Anna per prophetiæ scientiam cognouit apud matrem virginem Christum, te Euangelica gratia fecit matrem virginis Christi. Illa itaque sancta virgo, quam Christo volen- H tem & petentem obtulistis, vidualibus auiæ matrísque meritis addidit aliquid de merito virginali, Nõ enim nihil inde habetis, quæ hãc habetis: & in illa estis, quod in vobis non estis. Nam vt sancta virginitas adimeretur nubentibus vobis, ideo factum est vt nasceretur ex vobis.

Epilogus superiorum. Cap. XV. Hæc itaque de meritis diuersis coniugatarum diuersarúmque viduarum, hoc opere non disputarem, si id quod ad te scribo, tibi tantummodo scriberem. Sed quoniam sunt quædam in hoc genere sermonis difficillimę quęstiones, aliquid amplius quàm quod ad te proprie pertinet, dicere volui, propter quosdam qui sibi docti non videntur, nisi alienos labores nõ iudicando conentur discutere, sed lacerando conscindere, Deinde vt etiam tu ipsa non solum serues quod vouisti & in eo bono proficias, verumetiam diligentius firmiúsque noueris, idem bonum tuum non à malo nuptiarum distingui, sed bono nuptiarum anteponi. Nam qui viduatarum fœminarum nuptias damnant, etiam si continentiam suam multarum, quibus tu vteris, rerum abstinentia mirabiliter & feruenter exerceãt, non ideo te seducant, vt sentias quod sentiunt, etiam si facere nõ possis quod faciunt, Nemo enim vult esse phreneticus, I etiam si videat phrenetici vires viribus sanorũ esse fortiores. Præcipue igitur doctrina sana bonitatem propositi & ornet & muniat. Inde est quippe quòd catholicæ fœminæ etiam sæpius nuptæ, nõ solum vniuiris viduis, sed & virginibus hæreticorum iusto iudicio præferuntur. Multi sunt quidem de his tribus rebus coniugij viduitatis & virginitatis, quæstionum sinus, multæ perplexitates: quibus disputando penetrandis vel dissoluẽdis, & maiore cura opus est, & copiosiore sermone: vt vel in omnibus eis recte sapiamus, vel si quid aliter sapimus, id quoque nobis deus reuelet. Verumtamẽ quod etiam illic consequenter dicit Apostolus, In quod per- *Philip.3.* uenimus, in eo ambulemus, Peruenimus antẽ, quod ad hanc rem de qua loquimur attinet, vt continentiam cõiugio præponamus: sanctam vero virginitatem etiam continentiæ viduali: Et ne aliquas nuptias, quæ tamen non adulteria, sed nuptiæ sunt, cuiuslibet nostri nostrorúmve propositi laude damnemus. Multa alia de istis rebus dicta sunt à nobis in libro de sancta virginitate: & in opere, quod aduersus Faustum Manichæum quanto potuimus labore conscripsimus: quoniam Patriarcharum & Prophetarum casta coniugia mordacissime K reprehendendo scriptis suis, quorundam indoctorum animos à fidei sanitate detorsit.

Exhortans monet à deo donum esse cõtinentiæ. Cap. XVI. Proinde quoniam in exordio huius opusculi, duo quædam necessaria proposueram, quæ exequendo pollicitus eram: vnum, quod ad doctrinam, alterum quod ad exhortationem pertinet: & priori parti, vt potui pro suscepto negocio non defui: ad exhortationem veniamus, vt quod bonum prudenter scitur, etiam diligatur ardenter. Qua in re prius illud moneo, vt quantamcunque tibi inesse sentis piæ continentiæ dilectionem, beneficio dei tribuas: eique gratias agas, qui de spiritu suo tibi tantũ largitus est, vt eius in corde tuo charitate diffusa, licitæ rei licentiam tibi amor melioris boni auferret. Donauit enim ne liberet nubere cum liceret, vt iam non liceret, etiam si liberet: & ex hoc firmius non liberet, ne fieret quod non liceret, quod factum non est etiam cum liceret: tantáque merereris vt te existente vidua Christi, filiam quoque videres virginem Christi: dum enim tu oras sicut Anna, facta est illa quod Maria. Hæc dona dei esse quanto magis nosti, tanto magis es eisdem donis beata: imò aliter nõ es beata, nisi quod habes, noris à quo habeas. Attende enim quid de hac re Apostolus L dixit, Nos autem non spiritum huius mũdi accepimus, *1.Cor.2.* sed spiritũ qui ex deo est, vt sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Multi quippe habent multa dei dona, & nesciendo à quo habeant, impia vanitate iactãtur. Nemo est autem donis dei beatus, qui donãti existit ingratus: quia & illud, quod inter sacra mysteria cor habere sursum iubemur, ipso adiuuãte id valemus, quo iubẽte admonemur: & ideo sequitur, vt de hoc tanto bono sursum leuati cordis, non nobis gloriam, quasi nostrarum viriũ tribuamus, sed domino deo nostro gratias agamus. Hoc enim continuo commonemur, quia hoc dignum est, hoc iustum est recordari. Hæc verba vnde sint, intus qua sanctione, & quanta sanctitate commendentur agnoscis. Tene igitur & habe quod accepisti, & datori gratias age. Quãuis enim accipere & habere tuũ sit, id tamen habes quod accepisti: quoniam superbienti, & ex eo quod habebat, quasi à seipso haberet, impie glorianti, veritas per Apostolum dicit, Quid enim ha- *1.Cor.4.* bes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

M *De libero arbitrio. Cap. XVII.* Hæc me admonere compellunt cauendi atque deuitandi quorundam sermunculi, qui per aures & animos multorum serpere cœperunt, quod cum lachrymis dicendum est, inimici gratię Christi: per quos suadetur, vt nec oratio nobis ad dominum necessaria videatur, ne intremus in tentationẽ. Sic enim conantur defendere hominis liberũ arbitriũ, vt eo solo etiã dei gratia non adiuti, valeamus, quod diuinitus iubetur, implere: ac per hoc sequitur, vt frustra *Matth.26.* dominus dixerit, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: & frustra quotidie in ipsa dominica oratione dicamus, Ne nos inferas in tẽtationem. *Matth.6.* Si enim nostræ tantummodo potestatis est, ne tentatione superemur, vt quid oramus, ne intremus vel inferamur in eam? Faciamus potius quod nostri est liberi arbitrij, atque absolutissimæ potestatis, & irrideamus Apostolum dicentẽ, Fidelis deus, qui nõ vos permittit tẽtari super id quod *1.Cor.10.* potestis: & resistamus ei dicentes, Vt quid peto à domino, quod in mea posuit potestate? Sed absit vt hoc sapiat qui sanũ sapit. Proinde petamus vt det, quod vt habeamus, iubet. Ad hoc enim quod nondũ habemus iubet vt habeamus, vt admoneat quid petamus: & quod nos cum iusserit, posse inuenerimus, etiã hoc vnde acceperimus,

A ceperimus, intelligamus, ne inflati & elati huius mundi spiritu, nesciamus quæ à deo donata sunt nobis. Proinde arbitriũ voluntatis humanæ nequaquam destruimus, quãdo dei gratiam qua ipsum adiuuatur arbitriũ, non superbia negamus ingrata, sed grata potius pietate prædicamus. Nostrum enim est velle, sed volũtas ipsa etiam monetur vt surgat, & sanatur vt valeat, & dilatatur vt capiat, & impletur vt habeat. Nã si nos nõ vellemus, nec nos vtique acciperemus ea quæ dantur, nec nos haberemus. Quis enim haberet cõtinentiam, vt inter cætera dei dona de ipsa potius loquar, de qua ad te loquor: quis, inquam, haberet cõtinentiam nisi volens, quia & nemo acciperet nisi volens? Sed à quo detur, vt nostra voluntate accipi & haberi possit, si quæris, attende scripturam: immo quia nosti, recole quod legisti, Cum scirem, inquit, quia nemo esse potest cõtinens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ scire cuius esset hoc donum. *Sapien. 8.* Magna ista sunt duo munera, sapiẽtia, & continentia: sapientia scilicet, qua in dei cognitione formamur: continentia vero, qua huic seculo non conformamur. Iubet autẽ nobis deus vt & sapientes & con-B tinentes simus, sine quibus bonis iusti perfectique esse non possumus. Sed oremus vt det quod iubet adiuuando & inspirãdo, qui commonuit quid velle debeamus præcipiendo & vocando. Quicquid hic dedit, vt conseruet oremus: quod autem nondum dedit vt expleat oremus, tamen oremus & gratias agamus de acceptis: & quod nondum accepimus, eo ipso quod de acceptis ingrati non sumus nos accepturos esse fidamus. Qui enim dedit coniugatis fidelibus vt contineant ab adulteriis & fornicationibus, ipse dedit sanctis virginibus & viduis vt contineant ab omni concubitu, in qua virtute iam proprie vel integritas vel continentia nominatur. An forte ab illo quidem accepimus continentiã, sed à nobis habemus sapientiam? Quid est ergo quod Iacobus Apostolus dicit, *Iacobi. 1.* Si quis autem vestrum indiget sapientia postulet à deo, qui dat omnibus affluenter & non improperat & dabitur ei? Sed de hac quæstione, & in aliis iam opusculis nostris quantum adiuuit dominus multa diximus, & aliâs quãtum per ipsum potuerimus, data opportunitate dicemus.

Oratio plus cõfert quàm exhortatio. Ca. XVIII. Nunc inde aliquid ideo dicere volui, propter quosdã fratres nostros amicissimos & dilectissimos nobis, nec maliciose quidem errori huic implicatos, sed implicatos ta-C men: qui putant cum aliquos ad iusticiam pietatémque exhortantur vires nõ habituram exhortationem suam, nisi totum illud quod vt agat homo agũt cum homine, in hominis constituant potestate, nõ adiuta dei munere, sed solo arbitrio liberæ voluntatis exerta: quasi possit esse ad perficiendum opus bonum volũtas libera, nisi † dei munere liberata. *† al. non.* Nec attendunt idipsum etiam seipsos dei dono habere, quòd ea facultate exhortantur vt ad capessendam vitam bonam hominum volũtates pigras excitent, accendant frigidas, corrigant prauas, auersas conuertant, repugnantes pacificent. Si enim nõ possunt persuadere quod suadent, aut si hæc in voluntatibus hominum non agunt, quid agunt aut quid loquuntur? Dimittant eas potius arbitrio suo. Si autem in eis hæc agunt, itáne tandem homo in hominis voluntate tanta agit loquendo, & deus illic non agit aliquid adiuuando? Immo vero quantalibet homo sermonis facultate præpolleat, vt solertia disputãdi & suauitate dicendi in hominis voluntate inserat veritatem, nutriat charitatem, docendo tollat errorem, exhortando torporem, Neque qui plãtat est aliquid, neq; qui rigat, sed *1. Cor. 3.* qui incrementũ dat deus. D Frustra quippe operarius omnia moliretur extrinsecus, nisi creator intrinsecus latẽter operaretur. Spero ergo has literas meas merito excellẽtiæ vestræ cito in manus etiã talium esse vẽturas: ideo nonnulla hinc dicenda arbitratus sum. Deinde vt tu ipsa & quæcunque aliæ viduæ ista legerint, vel cum leguntur audierint, noueritis vos ad diligendum & habendum continentiæ bonum, plus proficere orationibus vestris, quàm exhortationibus nostris: quoniam si quid vos adiuuat, quod vobis etiam nostra ministrantur alloquia, totum illius gratiæ tribuendum est, in cuius manu sunt, sicut scriptũ est, & nos & sermones nostri.

Exhortatio ad perseuerantiam. Cap. XIX. Si ergo nondum deo vouisses continentiam vidualem, exhortaremur perfecto vt voueres. Quia vero iam vouisti, exhortamur vt perseueres. Talia mihi tamen video esse dicenda, quibus eam diligant & arripiant, & quæ adhuc nubere cogitabant. Aurẽ igitur inclinemus Apostolo, Quę innupta est, inquit, solicita est ea quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu: *1. Cor. 7.* quæ autẽ nupta est, solicita est ea quæ sunt mundi, quo modo placeat viro. Nõ ait, solicita est ea quæ sunt mũdi, vt sancta non sit: sed certe minor est ea coniugalis sanctitas, ex ea parte curarum qua mundana cogitatur E voluptas. Quicquid itaque intentionis animi etiam his rebus impenderetur quibus placendum esset viro, colligere quodam modo & redigere debet innupta Christiana in eam intentionem qua placẽdum est domino: & videat cui placeat quæ domino placet: & vtique tanto est beatior, quanto plus placet ei: quanto autem magis cogitat ea quæ sunt mundi, tanto minus placet. Placete itaque tota intentione specioso forma præ filiis hominum: *Psal. 44.* eius enim gratia illi placetis, quæ diffusa est in labiis eius. Placete illi ea quoque parte cogitationis quę occuparetur mundo, vt placeretur viro. Placete illi qui displicuit mundo, vt placentes ei liberarentur ex mundo. Hunc enim speciosum forma præ filiis hominum, viderunt homines in cruce passionis, & non habuit speciem neque decorem, *Esaia. 53.* sed facies eius abiecta & deformis positio eius, Ex hac tamen deformitate redemptoris vestri, manauit precium decoris vestri, sed decoris interioris, Omnis enim pulchritudo filiæ regis intrinsecus. Hac pulchritudine illi placete: hanc pulchritudinem studiosa cura, & solicita cogitatione componite. Non amat ille fallaciarum fucos, veris veritas delecta-F tur: & ille, si quod legisti agnoscis, veritas vocatur, Ego sum, inquit, via, & veritas & vita. *Ioan. 14.* Currite ad illum per illum, placete illi ex illo, viuite cum illo, in illo, de illo. Affectib⁹ veris & sanctissima castitate à viro tali amate amari. Audiat hæc virginis etiam sanctæ, prolis tuæ, auris interior. Quæ vero quãtum te præcedat in regno regis illius, alia quæstio est. Inuenistis tamen mater & filia, cui contẽptis nuptiis, illa omnibus, tu secundis pulchritudine castitatis simul placere debeatis. Certe si mariti essent quibus placendum esset, iam te fortasse cum filia puderet ornari. Nunc non pudeat agere quibus simul ornemini, quia nõ est criminosum, sed potius gloriosum, vt ab illo vno simul amemini. Simulatũ autem candorem ac ruborem & pigmẽtis illitum, non adhiberetis etiam si viros haberetis: non putantes dignos quos falleretis, nec vos quæ fallere deberetis. Nunc ergo illi regi, qui vnicæ sponsæ, cuius membra estis, speciem concupiuit, veraciter simul placete, simul inhærete: illa integritate virginali, tu continentia viduali, ambæ pulchritudine spiritali. In qua pulchritudine etiam illius auia, socrus tua, quæ iam certe senuit, est pulchra vobiscum.

G vobiſcum. Vigorem quippe huius pulchritudinis dum
extendit in anteriora charitas, rugã in ea non facit an-
tal. annum. noſitas. Habetis vobiſcum Annam † ſanctam & in do-
mo & in Chriſto, quã de perſeuerantia conſulatis: quo
modo cum illa contra bella tentatoris pugnandum ſit,
quid agendum vt facile ſuperetur, quod munimentum
ſumendum, ne facile rurſus inſidietur: & ſi quid huiuſ-
modi eſt, docet vos diuturnitate iam certa, amore be-
neuola, pietate ſolicita, ætate ſecura. Præcipue tu con-
ſule in talibus, eam quæ experta eſt: Nam proles veſtra
Apoc. 14. illud canticum cãtat, quod in Apocalypſi niſi virgines
cantare non poſſunt: pro ambabus tamen vobis ſolici-
tius orat quàm pro ſeipſa: ſed magis pro nepte ſolicita
eſt, cui vincendarum tentationum ſpacium plus reſtat
annorum: te autem videt quo ſuo viciniorem, & eius fi-
liæ matrem: quam ſi nuptam, quod iam nõ licet atq; ab-
ſit, vidiſſes, puto quòd parere cum illa erubuiſſes. Quan
tulũ eſt ergo quod iam tibi periculoſæ reſtat ætatis, quę
ideo nõ diceris auia, vt ſanctarum cogitationum & o-
perum fœtibus, cum filia poſsis eſſe fœcunda? Non ita-
que immerito magis pro illa ſolicita eſt auia, pro qua
& tu mater: quia & maius eſt quod vouit, & totũ ei re-
H ſtat quod modo cœpit. Exaudiat dominus preces eius,
vt ſancte obſequamini meritis eius, quæ carnem viri
tui in iuuenta peperit, cor filiæ tuæ in ſenecta parturit.
Omnes itaque pariter atque concorditer vni viro vni-
us coniugis, in cuius corpore vno ſpiritu viuitis, place-
Exhortatio te moribus, inſtate orationibus. Præteritus dies nõ
Cap. XX. reuertitur in futurum, & poſt heſternum pergit hodier-
nus, & poſt hodiernum perrecturus eſt & craſtinus. Et
ecce omnia tempora & temporalia tranſeunt, vt veniat
manſura promiſsio: & qui perſeuerauerit vſque in fi-
Matth. 10. nem, hic ſaluus erit. Si mundus iam perit, nupta cui pa-
rit? Aut corde paritura, & carne non paritura, cur nu-
bit? Si autem adhuc duraturus eſt mundus, cur non ma
gis amatur, per quẽ factus eſt mundus? Si iam deficiunt
illecebræ ſeculares, non eſt quod Chriſtianus animus
cupiditate conquirat. Si autẽ adhuc manebũt, eſt quod
ſanctitate contemnat. Horum duorum in altero ſpes
nulla libidinis, in altero maior eſt gloria charitatis.
Quot autem & quanti ſunt ipſi anni quibus videtur vi-
gere flos carnalis ætatis? Nonnullæ fœminæ nuptias co
gitantes, & ardenter optãtes, dum ſpernuntur aut dif-
I feruntur, repente ſenuerunt, vt eas nubere iam puderet
amplius quàm liberet. Multæ autem nuptæ recentiſsi-
ma ſua coniunctione in longinqua profectis viris ſuis,
reditum eorũ expectando, grandæuæ factæ ſunt, & tan-
quam cito viduatæ aliquando nec remeãtes ſaltem ſe-
nes ſuos anus ſuſcipere meruerunt. Si ergo vel ſpernen
tibus vel tardantibus ſponſis, vel peregrinantibus ma-
ritis, carnalis concupiſcentia potuit contineri, ne ſtu-
prum aut adulterium cõmitteretur, cur contineri non
poteſt ne ſacrilegium cõmittatur? Si repreſſa eſt, cum
ferueret dilata, cur non opprimitur cum friguerit am-
putata? Plus enim ardenter ferunt libidinem, quæ non
deſperant eiuſdem voluptatem. Quæ autem innuptarũ
caſtitatem deo vouent, ipſam ſpem ſubtrahunt, quæ fo-
mes amoris eſt. Vnde facilius concupiſcentia refrena-
tur, quæ nulla expectatione ſuccenditur, contra quam
tamẽ niſi oretur vt ſuperetur, ipſa illicita exoptatur ar-
Oblectamẽta viduarũ dentius. Deliciæ igitur ſpiritales delicijs carnali-
bus in ſancta caſtitate ſuccedãt, lectio, oratio, pſalmus,
Cap. XXI. bona cogitatio, bonorum operum frequentatio, ſpes fu
turi ſeculi, & cor ſurſum, atque de his omnibus gratia-
rum actio patri luminum, à quo ſine vlla dubitatione,
omne datum optimum, & omne donũ perfectum, ſcri- K
ptura teſte deſcendit. Nam quando pro delicijs nuptia- *Iacobi 1.*
rum quas in carne virorum habẽt, aliarum carnalium
deliciarum tanquã in ſolatio vſus aſſumitur, quid ego
dicam quæ ſequantur mala, cum breuiter Apoſtolus di
xerit, viuentem mortuam eſſe viduam, quæ in delicijs *1. Timo. 5.*
viuit? Abſit autem à vobis vt diuitiarum cupiditate ca-
piamini pro cupiditate nuptiarum, & in cordibus ve-
ſtris nummus pro viri amore ſuccedat. Intuentes enim
hominum conuerſationem, ſæpe experti ſumus, in qui
buſdam laſciuia compreſſa creuiſſe auariciam. Nam ſi-
cut in ipſis ſenſibus corporis acutius audiunt qui nõ vi-
dent, & tangendo multa diſcernunt, nec tanta viuaci-
tate tangunt qui oculis vtuntur: vbi intelligitur ex vno
aditu, id eſt luminum, repreſſa intentione, ſentiendi
vim in alios ſenſus promptiorem dignoſcendi acumi-
ne exerere, tanquam ex altero conetur implere quod
negatur in altero. Ita etiã ſæpe carnalis cupiditas, à con
cumbendi voluptate cohibita, maioribus viribus in pe-
cuniæ ſe porrigit appetitum, & illinc auerſa, huc ſe im-
petu ardentiore conuertit. In vobis autem amor diui-
tiarum ſimul frigeſcat cum amore nuptiarum: & pius
vſus rerum quas poſsidetis, ad ſpiritales delicias confe- L
ratur, vt liberalitas veſtra magis ferueat adiuuandis e-
genis quàm ditandis auaris. In theſaurum quippe cœ-
leſtem non mittuntur dona cupidorum, ſed eleemoſy-
næ pauperũ, quæ in immenſum modum orationes ad-
iuuant viduarum. Ieiunia quoque ac vigiliæ in quãtum
valetudinem non perturbant, ſi orando, pſallendo, le-
gendo, & in lege dei meditando ſumantur, in delicias
ſpiritales etiam ipſa quæ videntur laborioſa vertuntur.
Nullo modo enim ſunt oneroſi labores amantium, ſed
etiam ipſi delectant, ſicut venantium, aucupantium, pi-
ſcantium, vindemiantium, negociantium, ludo aliquo
ſeſe oblectãtium: intereſt ergo quid ametur. Nam in eo
quod amatur, aut nõ laboratur, aut & labor amatur. Et
vide quàm pudendum & dolẽdum ſit, ſi delectat labor
vt fera capiatur, vt cupa & ſacculus impleatur, vt pila ia
ciatur, & non delectar vt deus acquiratur. In om- *Fama custodia.*
nibus ſanè ſpiritalibus delicijs quibus fruũtur innuptę,
ſancta earum conuerſatio cauta etiam debet eſſe, ne for *Cap. XXII.*
te cum mala vita non ſit per laſciuiã, mala ſit fama per
negligentiam. Nec audiẽdi ſunt, ſiue viri ſancti ſiue fœ-
minæ, quando reprehenſa in aliquo negligẽtia ſua, per
quam fit vt in malam veniant ſuſpicionem, vnde ſuam M
vitam longe abeſſe ſciunt, dicunt ſibi coram deo ſuffi-
cere conſcientiam, exiſtimationem hominum non im
prudenter ſolum, verumetiam crudeliter contemnen-
tes: cum occidunt animas aliorum, ſiue blaſphemantiũ
viam dei, quibus ſecundum ſuam ſuſpicionẽ quaſi tur-
pis quæ caſta eſt diſplicet vita ſanctorum: ſiue etiam cũ
excuſatione imitantium, nõ quod vident, ſed quod pu-
tant. Proinde quiſquis à criminibus flagitiorum atque
facinorum vitam ſuam cuſtodit, ſibi bene facit: quiſ-
quis autem etiam famam, & in alios miſericors eſt. No-
bis enim neceſſaria eſt vita noſtra, alijs fama noſtra: &
vtique eorũ quod alijs miniſtramus miſericorditer ad
ſalutem, ad noſtram quoque redundat vtilitatem. Vn-
de non fruſtra Apoſtolus, Prouidemus, inquit, bona, nõ *2. Cor. 8.*
ſolum coram deo, verumetiam coram hominibus. Item
dicit, Placete omnibus per omnia ſicut & ego omnibus *1. Cor. 10.*
per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed
quod multis, vt ſalui fiant. In quadam etiam exhorta-
tione dicit, De cætero fratres quæcũque ſunt vera: quæ-
cunque ſancta, quæcunque iuſta, quæcunque caſta, quę- *Philip. 4.*
cunque

A cunque charissima, quęcũque bonæ famę, si qua virtus,
si qua laus, hæc cogitate quæ & didicistis & accepistis,
& audistis, & vidistis in me. Cernis quemadmodũ in-
ter multa quæ exhortando commonuit, non neglexe-
rit ponere, quæcũque bonæ famæ, duobúsq; verbis cun-
cta concluserit, vbi ait, si qua virtus, si qua laus. Ad vir-
tutem nanque pertinent quæ antea memoraui bona, fa-
ma vero ad laudem. Puto quòd non laudem hominum
1. Cor. 4. pro magno sumebat Apostolus alio loco dicens, Mihi
Galat. 1. autem minimum est vt à vobis iudicer, aut ab humano
2. Cor. 1. die. Et alibi, Si hominibus placerem, Christi seruus nõ
essem. Et iterum, Nam gloria nostra hæc est, testimo-
nium conscientiæ nostræ. Sed illorum duorum, id est,
bonæ vitæ, & bonę famæ, vel quod breuius dicitur, vir-
tutis & laudis, vnum propter seipsum sapientissime re-
tinebat, alterum propter alios misericordissime proui-
debat. Sed quoniam quantalibet humana cautela suspi-
ciones maleuolẽtissimas non potest omni ex parte vi-
tare, vbi pro existimatione nostra quicquid recte possu
mus fecerimus, si aliqui de nobis vel male fingẽdo, vel
male credendo famam nostram decolorare conantur,
assit conscientiæ solatium, planèq; etiam gaudiũ, quòd
B merces nostra magna est in cœlis, etiam cũ dicunt ho-
mines mala multa de nobis, pie tamen iustéq; viuenti-
bus. Illa enim merces tanquam stipendium est militan-
tium, per arma iusticiæ, non solum dextra, verumetiã
1. Cor. 6. sinistra, per gloriam scilicet & ignobilitatem, per infa-
Exhortatio miam & bonam famam. Agite itaque cursum ve-
nis & libri strum & perseueranter currite vt comprehẽdatis, & ex-
simul con- emplo vitę exhortationisq; sermone, rapite in eundem
clusio. cursum vestrum quascunque potueritis. Nõ vos ab hoc
studio, quo multas ad imitandum vos excitatis, frangat
querela vanorum, qui dicũt, quo modo subsistet genus
humanum si omnes fuerint continentes? Quasi propter
aliud retardetur hoc seculum, nisi vt impleatur præde-
stinatus numerus ille sanctorũ, quo citius impleto, pro-
fecto nec terminus seculi differetur. Nec illud vos re-
tardet ab studio persuadẽdi aliis bonum vestrum, si di-
catur vobis, cum & nuptiæ bonæ sint, quo modo erunt
omnia bona in Christi corpore, & maiora scilicet &
minora, si omnes cõtinentiæ laudem atque amorẽ imi-
tentur? Primo quia conando vt omnes sint cõtinentes,
tunc erunt vel paucæ, neque enim omnes capiunt ver-
Matth. 19. bum hoc. Sed quoniam scriptum est, Qui potest capere
C capiat: tunc capiunt quæ possunt, si nec illis quæ non ca
piũt taceatur. Deinde nec timere debemus ne forte om-
nes capiant, & aliquid de minoribus bonis, id est, cõiu-
galis vitæ, Christi desit in corpore. Si enim omnes au-
dierint & omnes ceperint, intelligere debemus hoc ip-
sum fuisse prędestinatum, vt cõiugalia bona in illorum
numero membrorũ etiam sufficiant, quæ tam multa ex
hac vita transierunt. Neque enim nũc si omnes fuerint
cõtinentes, honorem continentium daturi sunt eis qui
tricenarium fructum, qui coniugali bono inesse intelli-
gitur, iam dominicis horreis intulerunt. Habebũt ergo
illic omnia ista bona suũ locum, etiam si deinceps nul-
la velit nubere, vel nemo ducere vxorem. Secure itaque
instate quibus potestis, vt fiãt quod vos estis: & orate vi
gilanter atque feruẽter, vt adiutorio dexteræ excelsi &
abundantia misericordissimæ gratiæ domini, & perse-
ueretis in eo quod estis, & proficiatis ad id quod eritis.
Deinde obsecro vos per illum à quo & hoc donum ac-
cepistis, & huius doni pręmia speratis, vt me quoque o-
rationibus vestris memineritis inserere cũ tota dome-
stica vestra Ecclesia. Ordinatissime quippe prouenit, vt
matri vestræ iam grandæuæ de oratione Epistolã scri- D
berem. Ad ipsam quippe maxime pertinet orãdo con-
certare pro vobis, quæ de se minus solicita est quàm de
vobis. Et vt ad te potius quàm ad illã hoc de continẽ-
tia viduali opusculũ facerem, quia tibi superare adhuc
restat quod iam ætas illius superauit. Virgo autem san-
cta proles vestra, si aliquid de sua professione desiderat,
ex laboribus nostris habet grandem librũ de sancta vir
ginitate quem legat. De quo legendo etiam te commo-
nueram, quoniã multa continet vtique necessaria ca-
stitati, hoc est virginali atque viduali, quę hic propterea
partim tenuiter attigi, partim omnino prætermisi, quia
ibi copiosius disputaui. Perseueres in gratia Christi.

Libri de bono viduitatis finis.

AD LECTOREM.

*SEquebatur hoc loco libellus de Singularitate Clericorum, qui & in ope-
ribus & Hieronymi & Cypriani nomine excusus est, quum ribus Cy-
phrasis nec Hieronymum nec Cyprianum, nec Augustinum priani.
refirat. Proinde non est visum eo præsens volumen onerare.*

E

CENSVRA.

*CAput decimumseptimum refert sententiam Augustini, &
ab ea dissentis. Id si non esset, tamen tot vndique sunt ar-
gumenta, quæ clamitant hoc opus non esse Augustini, vt a-
abunde sit admonuisse lectorem. Et hac de re nobis alias dictum.
Et tamen totus ferè hic liber transscriptus est in decreta & senten-
tias, vt hinc liqueat, quanto plus fuerit in colligendo studij quàm
iudicij.*

LIBER DE VERA ET falsa pœnitentia ad Christi deuotam.

QVANTVM sit appetenda gratia *Laus pœni-*
pœnitẽtiæ omnis authoritas decla- *tentiæ.*
rat, omnis bonorũ vita conatur o- *Cap. I.*
stendere: languores enim sanat, le-
prosos curat, mortuos suscitat, vi-
cia fugat, virtutes exornat, mentem
munit & roborat, omnia saniat, om F
nia redintegrat, omnia lætificat, sanitatẽ auget, quã con
seruat. Claudis gressum, aridis copiã, cæcis restituit vi-
sum. Tẽperat successus, cõstringit impetus, moderatur
excessus. Ignorans se, per hãc se recognoscit: quærens se,
per hanc se inuenit. Hæc est quæ homines ad angelos
ducit, & creaturã reddit creatori. Ista ouem perditam
mõstrauit quærenti, & decimã drachmam obtulit an- *Luca. 15.*
xianti. Hæc dissipatorẽ filium ad patrẽ reduxit, & vul-
neratum à latronibus custodi curandum reseruauit. In *Luca. 10.*
hac omne bonũ inuenitur, per hanc omne bonũ con-
seruatur: fugat tenebras, inducit lucem, excoquit omnia
ipsa ignis consumens. Hæc omnia prouida virago sen-
sisti, quæ hoc bonum tantum dilexisti. Vix enim diligi-
tur, quod omnino ignoratur. Super hoc bonũ innixa,
fortis esse poteris ad omnia bona. Itaque volũtatem tuã
quam super hoc bono cognoui, libenter adiuuo: & sua-
uem laborem vt rogasti super hac re desiderãter susci-
pio, sperans dei adiutoriũ in tuo merito. Scio enim in-
tentionem tuam nunquam frustrandam, sed in omni-
bus quæ desiderat ditandam. Nam cum esses diues, pau
perem

Gperem te pro Christo reddidisti, & in anima diues eris
sancti commercij. Vnde fœlix ego, si quid auxilij ad ve-
ras tuas diuitias adhibere potero. Tuæ itaq; trado dile-
ctioni, quicquid de pœnitentia sentio authoritate patrũ
& illustratione sancti spiritus. Nec modo huius tempo-
ris tantũ impugnamus errorem, sed etiã de impugna-
tis per copiam rationũ conamur tibi addere dulcedinẽ
suauitatis, vt integritas tuæ mentis, quæ deo donante
omnes repulit falsitates, super fugatis ratiocinãdo læte-
Pœnitentia tur. Si fides fundamentũ est pœnitentiæ præter quã
quo modo nihil est quod bonũ sit, appetenda est pœnitentia quam
paretur. constat in fide esse fundatam. Nõ enim potest arbor bo
Cap. II. na fructus malos facere. Pœnitentia itaque quæ ex fide
Matth. 7. non procedit, vtilis nõ est. Oportet autem credi, reme-
dium pœnitẽtiæ à saluatore cõcedi. Si enim omnis pœ-
nitẽtia sterilis esset peccatoribus, nequaquam ad pœni-
tentiam reuocarẽtur Christi interfectores, quam præ-
dicauit dominus mitis & mansuetus, & eius præcursor:
Matth. 3. dixit enim, Fructus facite dignos pœnitentiæ: osten-
dens pœnitentiam non sterilem, sed digne fructificare.
Osee. 6. Qui enim maluit misericordiam quàm sacrificium, nõ
Ezech. 18. expectabat mortem peccatoris, sed vt cõuersus viueret.
H Quis autem conuerti potest vt viuat, nisi qui erat in re-
Psal. 50. gione lõginqua? In iniquitatibus se meminit conceptũ
Dauid: & in delictis à matre sua genitum, cui dominus
testimonium perhibet, Inueni hominem secundum cor
meum. Hic idem à domino laudatus præsumẽs de do-
mino dicit, Propicius eris peccato meo, multum est e-
nim: non quia multum erat, sed quia id Dauid multum
reputabat, sicut qui iam inde satur erat & fastidiosus.
Non enim laborat exonerari peccato, cui non videtur
nimium. Quo modo ergo multum videretur, si adhuc
in illo delectaretur? Quo modo rogaret perdere, nisi
doleret habere? Si enim non doleret habere, gauderet
cõmisisse. Scimus quia deleuit domin⁹ peccatũ Dauid,
aut quia dolebat peccasse, aut quia gemebat, & stratum
suum lachrymis rigabat, & tanquã panem cinerẽ man-
ducabat. Si autem gauderet, non magnum, sed paruum
peccatum suum diceret, Falluntur itaque qui obiicien-
tes pœnitentiã Apostolo, & eum irridentes dicunt con-
tra eum, Peccabimus vt gratia abundet. Dicebat enim,
Cõuertimini per pœnitentiã, sperate de venia, etiam si
Roma. 5. maxima sit iniquitas, quia vbi abundauit peccatum, su-
I perabundabit ibi & gratia. Nullũ peccatum poterit re-
manere ante pœnitentiam, Prædicat enim cõuerti. Sed
vnde se conuerteret aliquis, cui prior status placeret?
Qui itaque conuertitur, necessario dolet habere, quod
gaudet perdere. Pœnitentia itaque acquirit indulgen-
tiam, sine qua nemo peruenit ad veniam. Si enim sine
ea ánima saluaretur, non diceretur, Peccasti, quiesce.
Quo modo enim quiescere nisi quia malum est si pec-
caret? Quo modo diligi & nõ odio haberi potest, quod
retentum damnat, & fugatum saluat? Qui ergo nunc
quiescit, dolere oportet quòd non prius quieuit. Sicque
saluatur quia dolet, sicq; liberatur quia pœnitet. Ex do-
lore enim dictum est, Peccaui, quid faciam tibi? Qua-
si dicat, adeo doleo peccasse, quòd mihi tam graue est
quòd non velim contra me te non vindicare. Quæro
enim in me quid supplicij possim excogitare, quod ti-
bi possit sufficere. Nihil mihi graue, si me à peccato po-
test liberare. Relinquitur ergo pœnitere volentibus ve-
Pœnitentia niam inuenire. Sunt autem qui credunt vsque ad
post baptis- baptismum pœnitentiam proficere, Nanque Syrus erat
mũ. Ca. III. Naaman, qui per aquam perdidit lepram, sed postea
4. Reg. 5. peccantibus cassam perseuerare. Gaudent enim singu-
laritate, arrogantes ex hoc quod non habent, iactantes K
se mundos esse, vtpote quasi nihil post baptismum com
miserint vnde iure dolere possint. Hi sinistre omnia in-
telligentes, vires ex sanctorum authoritate sumentes, &
sequentes patrem mendacij, mendaciter exponũt quod
concordat veritati. Legãt in Apostolo quod intellige- *Hebræ. 6.*
re nolunt, Impossibile est eos qui semel illuminati sunt,
& gustauerunt donum cœleste & participes effecti sunt
gratiæ spiritus sancti, & gustauerunt bonum verbũ dei
virtutésque seculi futuri, iterum renouari per pœniten-
tiam, rursum crucifigentes filium dei, & ostentatui ha-
bentes. Sed si superbia eos non excæcasset, viderent A-
postolum nõ ita esse destructorem sui laboris atque sui
gaudij. Quos enim per Epistolas correxit, nisi qui post
baptismum ceciderant, & in peccato perseuerabant?
Gentiles enim visitabat corporali præsentia, & ratio-
nibus & miraculis eos confutans. Quo modo scriberet
infidelibus, ipsis eidem multipliciter contradicenti-
bus? Hunc lapidabant, virgis cædebant, & eis scribe-
ret vt se corrigerent? Cur autem correctionem infide-
libus indiceret, si de eorum salute desperaret? Quo mo-
do scriberet, qui scienter & necessario nihil omnino
proficeret? Si non possent renouari per pœnitentiam, L
cur prædicaret eam? Præterea Corinthium reuocat
post baptismum peccantem, & fornicationem gen-
tium superantem. Quo modo reciperet pœnitentem, si
sic contra suum prædicaret præceptum? Sed de baptis-
mo hoc intellexit. Dixit enim eos renouari per pœni-
tentiam impossibile esse, vt rursum crucifigant filium
dei, & ostentatui habeant: id est, vt iterum baptizen-
tur. Qui enim baptizatur, mortem crucis & sepultu-
ram Christi repræsentat in immersione sua. In signo e-
nim crucis quisque in aqua submergitur, & submersus
sepultus ostenditur: Non enim qui lapsi sunt, per ite-
ratum baptismum consequi veniam poterunt. Sicut e-
nim semel Christus crucifixus est, sic baptismus iteran-
dus non est, Vna enim morte sua omnes redemit, vt
amplius mori non oporteat. Quod videns Ecclesia, in-
tellexit non iterandum baptismum. Per fructus itaque
pœnitentiæ, baptizatis adhibetur spes veniæ. Nam filius
qui recesserat à patre in regionem longinquam, susce-
ptus est à patre per pœnitentiam confitentem, Dixit e-
tiim patri confitens, Iam non sum dignus vocari filius *Lucæ. 15.*
tuus. Nõ enim ista à te didici, ista apud te reperi, Hunc
suscepit paterfamiliãs, & stola & annulo induit eum. M
Stola induit eum, quia in eo integritatem charitatis re-
staurauit: atque annulum in manu posuit, quia aratum
ex fide eum fecit operari, per spiritus sancti dona eum
subarrauit: & etiam calciamenta pedum reddidit, quia
Ecclesiam eius prædicatione ditauit. In cuius conuiuio
occisus est vitulus saginatus, quia in quo habitat omnis
plenitudo diuinitatis corporaliter illi factus est cibus: *Colos. 2.*
per hoc ostendens etiam sacramenta dominici corpo-
ris per pœnitentiam & confessiónem reddi peccatori-
bus baptizatis. Si enim aliter esset, Petrus post domini
ascensionem caput Ecclesiæ, non persuasisset Simoni in *Acto. 8.*
emptione spiritus sancti spem habenti, vt pœnitentiam
sumeret inde, cui pecuniam dicauerat in maledictionẽ.
Ille quoq; qui incidit in latrones ab Hierusalem descẽ- *Lucæ. 10.*
debat, non in Aegyptũ ad tenebras, nũ ad Idumæos san
guineos & puluere aspersos, sed ad Hiericho: qui inci-
dit in latrones, non habitauerat cum eis. Sed licet inci-
derit qui prius latro nõ erat: non est relictus à Samari-
tano, sed adiutus & cura refectus, Quod nõ fuisset, si so-
lum non baptizatis spem veniæ reliquisset. Amicus vo-
catus

A catus est Lazarus, & postea resuscitat⁹ est fœtid⁹ & quatriduanus à mortuis: ostendēs, quantumcuoque peccet *Ioan.11.* homo, etiam postquam fuerit amicus dei, viuere poterit eius spiritus, Sed valido dei clamore & multorum fletu foras à peccato vocabitur, prius tolletur lapis desuper ab ipso, quia cordis duricia proiicietur ex animo, quam tollent intercessores & prædicatores labore suo. Filiam Abrahæ quā alligauerat satanas, soluit dominus reclamantibus Iudæis: hęc filia erat & ligata & soluta io sabbato. *Luca.13.* Adhuc suot qui reclamant non esse remissionem peccatorum baptizatis per pœnitentiam, dicentes peccatum in patrem & filium remitti, io spiritum sanctum oinnino noo ignosci, putaotes peccata io patrem & filium esse infidelium, & habere remissiooē per baptismum, Isti peccant absq; spiritu, quem non acceperūt, Illi autem in spiritum sanctum peccāt quem acceperūt per baptismum, qui eius dona non retineot, & diabolī venena eliguot. Istos intelligunt nec hic, nec in futuro misericordiam consequi posse. Sed iste iotellectus magis est erroris quā fidei sanctę. Si eoim per solum baptisma quod iterandum noo est, fit peccatorū remissio: cur adderet dominus, neq; io futuro? Coostat autē quędam *Matth.12.*

Peccatū in spiritū sanctū & ad mortē quod Cap.IIII.

B io futuro remitti, vbi noo est operatio baptismi. In futuro autem oemo baptizabitur, & à peccato liberabitur. Sicq; falsa est interpretatio, quæ remissionem concedit soli baptismo. Noo itaq; soli infideles peccant in patrē & filium sed quicunq; peccata cōmittuot. Sed soli peccant in spiritū sanctum, qui impœnitentes existuot vsq; ad mortem, Spiritus enim sanctus, charitas est deitatis, amor est genitoris & geoitæ veritatis: qui suā gratiam nobis tribuit sui ipsius arram. Qui igitur peccat: & gratiam suam recuperare non amat, & ouoquam curat ab eo diligi, qui totus est amor & charitas: nec ad eum teodit vnde sumpsit arram, in spiritum saoctum peccat, & nunquam post mortem sicut nec viuens cōsequetur veniam. Sicq; oullus peccat in spiritum sanctum, qui fugit ad ipsum. Si quis lectionis seriem, & vbi hoc legitur, & verbi causam cogitauerit, & si aliter intelligat, sioistre interpretantibus non cōcordat. Dicebant eoim Iudæi, In Beelzebub eiicit dæmonia: opus spiritus sancti attribuētes diabolicæ potestati. *Ibidem.* Dixit ergo. Suot peccata quæ quoquo modo sunt fereoda, sunt blasphemię cōsecuturæ misericordiam, sed blasphemiæ in spiritū san-

C ctum, vt incepistis ducent vos ad mortem. Vnde postea dixit, Non potest arbor mala fructus bonos facere: quasi dicat, Conuenit vitæ vestrę de spiritu talia dicere, Arbor bona nō potest fructus malos facere. Consilium est, Conuertimini, in arborem bonam transite, nec iam poteritis de spiritu sancto talia seotire. Obiiciunt aliud dictum Ioannis, Est autem peccatum noo ad mortem *1.Ioan.5.* pro quo oret quis: Est aliud ad mortem pro quo non oret quis: quasi pro peccatis ante baptismum est orandum, pro aliis non. Falluntur qui sic intelligunt. Cootrarius eoim esset sibiipsi, qui pœnitētiam admonet Ecclesiæ Pergami. *Apoca.2.* Sed sunt quędam peccata venialia, quę oratione dominica quotidie soluūtur, cum dicitur, Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittim⁹ debitoribus nostris. *Matth.6.* Et hæc vt idem ait oon sunt ad mortem. Alia vero quæ sunt ad mortem, noo sic, sed per fructus pœnitentiæ soluuntur. Qui Petrum lachrymātem suscepit, remissionem nō negabit baptizatis. Iam eoim audierat, Tibi dabo claues regni cœlorū: qui licet postea dominum negauerit, & à se amicos Christi excōmunicauerit, per pœnitētiam & amaros fletus veniam recuperauit. *Matth.16.* *Matth.26.* Aegrum se dominus dicit, respiciens ad mēbra sibi voita. Qui Christi membra sunt, per baptismi D sacramenta deo vniti sunt, In quibus se ægrum cum commemorat, nō ab hominibus peccata committi oegat, quæ quotidie per pœnitentiam destruit. Adhuc instant perfidi qui sapiuot plus quàm oporteat, non sobrij, sed excedeotes mensuram. Dicunt enim, Vt si semel peccantibus post baptismum valeat pœnitentia, non tamen sæpe peccantibus proderit iterata, alioquio remissio, ad peccatum esset incitatio. Dicunt enim, Quis non semper peccaret, si redire semper posset? Dicunt enim domioum incitatorem mali, si semper pœnitentibus subueoiret: & etiam ei placere peccata, quibus semper præsto est gratia, Erraot autem, immo coostat ei peccata multum displicere, qui semper præsto est ea destruere. Si enim ea amaret, noo ita semper destrueret, sed conseruaret, atque vt sua munera foueret. Semper destruit peccata quæ inuenit, oe soluatur quod creauit, oe corrumpatur quod amauit. Sumunt occasionem hypocritę isti ex factis domioi. Quē enim cæcum bis illuminauit? quem leprosum bis mundauit? quem mortuum bis suscitauit? Non Lazarum quem prius dilexit, Non filium viduæ, quem misertus matri reddidit, Noo filium dissipatorem legitur bis E suscepisse, Noo filiam Abrahæ bis à dæmonio liberasse. Io nulla persona iterauit factum, docens, vt aiunt, non sæpe à domino fieri remedium. Dixit mulieri, Vade & amplius ooli peccare, oe deterius aliquid tibi contingat: promittens pœnam, noo amplius veniam. Qui autem multos cæcos & diuerso tempore illuminauerit, & multos debiles confortauerit, ostendit io diuersis illis eadem sæpe peccata dimitti, vt quem prius sanauit leprosum, alio tempore illuminauit cæcum. Ideo enim tot saluauit febricitantes, tot languidos, tot claudos, cæcos & aridos, ne desperet de se peccator. Ideo non scribitur aliquis, nisi semel sanatus, vt timeat quisque iungi peccato. Videmus adhuc quotidie in Ecclesia sæpe febricitantes, sæpe languidos, sæpe passiooibus captos, sæpe liberari, vt appareat toties opus miseraotis, quoties confessio fit pœniteotis. Quo modo eoim corpus quod vilius est, & ab ipso dissimilius, sæpe sanaret: & animam digniorem & redemptam, non toties liberaret? Medicum se vocat, & noo sanis, sed male habentibus opportunum. Sed qualis F hic medicus, qui malum iteratum nesciret curare? Medicorum enim est centies infirmum visitare, centies curare. Qui cæteris minor esset, si aliis possibilia ignoraret. Memor est sui qui dicit, Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Quem enim peccatorem excludit? Et quòd omoibus promisit indulgentiam, aliis promissiooibus declarat, Qui me confessus fuerit coram hominibus: id est, omnis quantumcunque & quotiescunque peccator, cuiuscunque ordinis, etiam si fuerit sacerdos: confitebor & ego eum coram patre meo. Nam qui iouocauerit nomen domini, id est, secundum quod nomioatur dominus, id est, qui iouocauerit eum ad se seruiendo, non cootradiceodo, vt forsitan sæpe fecit: omois, id est, quicunque sit ille peccator, saluus erit. Omoem enim animam iste promissor saturauit boois, etiam sedentes in tenebris & vmbra mortis, nullam excipiens animam. Hunc magistrum intellexerat discipulus ille, qui Corinthios per epistolas suas voluit corrigere, & vt ipse testatur ter in literis suis eos correxit. Oportebat eoim vt quoties videret eos cadere, toties iuuaret eos surgere. Memor eoim erat illius qui dixerat, Quorum remiseritis

Semper peccati pœnitentia remedium. Ca.V. De pœ.d.3. ca. Adhuc. 4.sē. d.14. cap. Quòd vero.

Ioan.11. Luca.7. Luca.15. Luca.13. Ioan.8. Matth.9. Ezech.18. & 33. Matth.10. Iohel.2. 2.Corin.13.

G peccata, remittuntur eis. Scimus autem & primos pa-
Ioan.20. tres, & in omni tempore Ecclesiam dei semper vsque in
septuagies septies, quod est semper, peccata dimittere.
Quam potestatem isti ab Ecclesia dei conantur aufer-
re. Oportet enim sic Ecclesiam credere, quæ confite-
tur se sæpe peccare. Negant enim veritatem io se esse,
Iacobi.3. qui se absque peccato audent iactare. In multis eoim
Iob.25. offendimus omnes, Nec infans vnius diei absque pec-
cato super terram esse potest. Quapropter elimaodus
est ab Ecclesia iste error, qui vnquam pœnitentibus
negat indulgentiam. Non enim inquirit quid Apo-
1.Corin.4. stolus senserit, qui dixit, Nihil mihi conscius sum,
sed non in hoc iustificatus sum. Scimus enim & iustis
peccata solere contingere. Non se confirmabat abs-
que peccato, qui se nouit indissolubili vinculo chari-
tatis Christo conuinctum. Nisi enim sciret sæpe iustos
ad veniam venire, quo modo dubitaret se peccare, qui
se sciebat spiritum dei habere, & intentione mundis-
Ioan.13. sima ei seruire? Cur enim domious Petri pedes lauisset,
& Ecclesiam hoc idem docuisset, nisi quia quotidiana
est offensio, oportet vt quotidiana sit remissio? Cur do
Matth.6. cuisset ipse dominus orantes dicere, Dimitte nobis
H debita nostra: nisi ipse misericors perseueraret, qui nos
ab hac petitione non vult deficere? Nullus itaque tan-
tum voquam posset peccare, quòd pœnitens velit des-
perare. Quid enim aliud est desperare, quàm deum
Desperare quid. sibi comparare? Nam qui de deo noo præsumit veniã,
non animaduertit plus peccato suo dei posse clemen-
tiam. Si enioı sentiret deum magis bonum quàm se
malum: quicquid in se iusticiæ nõ inueniret, à deo ma-
gis bono expectaret: & quidẽ diffidit, quia summi boni
bonitatem maiorem sua nequicia non sentit. Ille enim
solus diffidat qui tantum peccare potest, quantum deus
bonus est. Cum sit autem nullus qui hoc possit, qui ti-
Misericordia dei magnitudo. met de se malo, præsumat de meliore. Diabolus enim
& omnis nequicia minor est, quàm dei misericordia.
Ipse enim si posset sperare & culpam in se sentire, quod
noo inuenit in se, præsumeret in dei booitate. Adhuc
qui diffidit & suam nequiciam dei pietati comparat, fi-
nem impooit diuinæ virtuti, dans finem infioito, &
perfectiooem diuinitatis auferens deo: cui nihil de-
est, quod etiam cogitari non potest. Non itaqua e-
I tiam si sacerdos peccauerit desperare debet, licet scrip-
1.Reg.2. tum sit, Quis orabit pro eo? Tota nanque Ecclesia, at-
que alius sacerdos, & omnis sanctorum ordo orabit
pro eo, & ipse Christus qui pro nobis offert se deo.
Sed hoc considerandum est sacerdoti, ne facile ca-
dat, cui in hoc grauior notatur pœna. Dicat apud se,
Si plebs ieiuna verbi dei peccauerit, oportebit me fer-
Matth.23. re partem pooderis: non audebo illi importabilia im-
ponere, & noo digito ea mouere. Sed ego si pecca-
uero, quid faciam? Non sic facile euadam, me opor-
tebit flere miseriam, Non enim est sic statutum de
me, sicut de subiecta plebe. Sic sacerdos & timeat pec-
Qui fiducia misericordiæ peccat. Ca.VI. care, sed magis timeat desperare. Sunt alij inimi-
ci desperationis, qui adeo præsumunt & de deo con-
fidunt, quòd quandam sibi licentiam acquirunt pec-
candi: & sine pœnitentia expectaot veoiam, quia cre-
duot quoniam Christiaoi suot, oon posse damnari: a-
Iohel.2. dulantes sibi, eo quòd scriptum est, Omnis quicunque
inuocauerit nomen domini, saluus erit. Putant enim
se nomen domini inuocare, quoniam possunt Christũ
Matth.20. credere & sacramenta Ecclesiæ sumere, non verentes
multos esse vocatos, sed paucos electos. Putant enim
Christianos paucos esse in multitudine gentium & Iu-
dæorum: quare & si omnes saluantur credentes, pauco- K
rum tamen electio in taota multitudine. Sed si quis
animaduertere voluerit, deceptos hos esse Ecclesia iu-
dicabit, licet confidant in Christi redemptione. Dicũt
enim, Quid prodesset Christum venisse, si mali tan-
tum sicut & ante adueotum suum adhuc perirent? An-
te eoim quàm fieret deus homo, mali tantum damna-
bantur: & si adhuc idem esset, eum venisse quid pro-
desset? Multum, inquam, Nam omnis boous ante ad-
uentum domini saluus factus est per venturum. Nemo
enim infernum egredi posset, oisi à Christo peruenien-
te in eum extrahi meruisset. Neque enim facultas be-
ne operandi & diabolo contradicendi tanta homini-
bus inesset, nisi Christus tanta pati & resurgere de-
creuisset, Hi neque Apostolorum neque domini ver-
ba attendont, qui fornicatoribus & criminosis homi-
nibus tam multipliciter & toties pœnas promittunt.

Adhuc additur iniquitas priori consimilis, licet *Contra desperan-*
contraria: Desperantes enim dei iudicant misericor- *dẽ. Ca.VII.*
diam, hi condemnant iusticiam, iniustum deum blas-
phemantes, qui reddere mala malis ignorat, & pecca-
ta eorum exaltat. Sed miror cur non credant Apostolo L
dicenti, Spes non confundit: qui oegant pœnã quam *Roman.5.*
idem criminosis promittit. Si enim vbi minatur ve-
rax non est, cur confidunt quòd sperantibus verum di-
cat? Sed qui verus est in promittendo, verus est etiam
in minando. Sed non est sperare, tandem bonum pro
malis expectare, immo temerarius est qui peccatum
non abhorret. Sed cum peccat ad pœnitentiam recur-
rat, confidat in domino, quem timeat iustum & im-
mundiciarum inimicum. Cum itaque pœniteo- *Peccatorũ*
tia efficax est & fructifera, neminem relinquens sine *differẽtia.*
venia, mortuos resuscitans: de modo & varietate eius
disseramus aliqua. Pœniteotia enim baptizandis non
est necessaria, sed baptizatis de maioribus & minori-
bus peccatis pœnitendum est. Per fidem enim Eccle-
siæ sola remittuntur peccata quæ contraxit homo in
origine, vt sicut à patre peccante damnationem acce-
pit, ita per matris Ecclesiæ fidem consequatur remissio-
nem. Sed qui per se peccauit, per dolorem proprium, &
per fidem Ecclesiæ indulgentiam acquisiuit. Hæc per
baptismum reddunt hominem mundum & nouum, vt
nihil remaneat quod deo displiceat. Sine pœnitentia M
nulli profuit baptismus, qui peccauit spõtaneus. Si quis
autem baptizaretur inuitus, & io falsitate cõfessus, cum
pœnituerit saluus erit, adiuuante fide & charitate to-
tius matris Ecclesiæ per totum orbem diffusæ. Ob hoc
sunt catechumeni ab Ecclesia constituti, vt dum bap
tismum expectant, vode iure pœniteaot, doceantur.
Hæc restituit hominem in libertatem arbitrij primi pa
rentis, adhuc in abundantia virtutum constituti. Est
enim pœnitentia assidue peccantibus, assidue neces-
saria. In multis enim offendimus omnes, quæ quo-
tidie remittuntur si semper deplorantur. Ista per sa- *Iacobi.3.*
cramenta Ecclesiæ & orationes semper fugantur, vt iu-
re audiant, Tota pulchra es, & macula oon est in te.
Non quin fiat dico, sed manere non potest. Tanta est *Canti.4.*
virtus petitionis tuæ & vnitatis Ecclesiæ, vt quicquid
extraneum acciderit, durare nõ possit. Licet enim spe-
ciosi sint pedes euangelizantium pacem, euaogelizan- *Esaia.52.*
tium bona, lauans tamen in remissionis figura excu- *Roma.10.*
tiendus est puluis qui contrahitur in via. Hæc peccata
etsi sint parua per dei misericordiam, fiunt magna in
peccatoribus negligẽtia. Nullum enim peccatum adeo
paruum, quod non crescat neglectum. Noo enim con-
sideraodũ

A siderandum est quod fecerit, sed quē offenderit: quàm bonus est, quàm benignus, quàm pius, quàm propicius, qui illum sua dulcedine & pietate creauit ex nihilo, qui eum absque merito perduxit ad baptismum, & educauit & nutriuit vt filium: ad cuius commodum creauit cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt ex nihilo, cui seruiunt omnia tanquam filio, cui misit angelum in auxilium, propter quem fortem & callidum debellauit hostem eius antiquum, propter quem tam multipliciter pati sustinuit, vt eum mereretur habere filium cum quo dignaretur habere consortium. Qui deus maiestate sua regit & gubernat omnia propter eum potestate sua. Talem patrem offendere, contra eius voluntatem aliquid committere, animaduertentibus ac se non ignorantibus quàm est crudele? Vnde qui se cognoscunt, sicut semper peccant, ita semper *Ioan.3.* plorant, vt totam vitam suam, quæ est tentatio super terram, plorant tota vita sua. Ista autem sunt, cum aliquid citra vel vltra modum agitur. Ipsa enim bona quę per se bona sunt, aliquid contrahunt cum excedunt. Quicquid deest à perfectione, quicquid deficit ab ho-B mine, quicquid & nostrum est, ploraodo doleodum est. Quicquid alio modo agitur, non recta & mundissima intentione, quicquid alio modo operamur, & nō tamen purissimo dei amore, non est liberum à fragilitatis operatione. Quicunque tam miserum esse vt hominis est dilexerit, & qui eius fragilitatem omnino non abhorruerit, sed omnino sibi reseruauerit, & suum esse nunquam nisi propter acquirendum verum esse quod deus est tolerauerit, addit operi diuino proculdubio dolendum. Et qui se cognoscit quid est, diligat hoc solum quod spectat ad illum qui est. Si quis enim sapienter cogitat, quid turpissimæ fragilitati ab ipsa conditione inhæreat, quàm fœdus, quàm turpis sit in carne, quàm mutabilis in mente, hoc solum in se diliget, quia talem eum ad deum ducet. Quicquid enim boni facimus, si id melius facere possumus, à nobis est, quòd in culmine boni non sumus. Si quid boni nouerimus, & minus aliquo modo operamur, non omnino à nostra operatione est alienum. Ista continua & assidua, & quasi quodam modo necessaria, assidua lauentur confessione, assidua restaureotur compunctione.

C Surgamus purissimi ad purissimam perfectionem, ne istis quæ parua sunt multiplicatis, quasi quadam scabie patiamur corrumpi & collidi: ne pinguedine charitatis imminuta sinamur macie affligi, & tortura immundæ conscientiæ macerari. Semper tendamus in melius, semper in puritatem baptismi tendentes & eam summopere conseruantes: vt cum de hac vita exibimus, ad eum qui mundissimus est mundi perueniamus, & sine mora ab eo suscipiamur. Doleamus esse exules à patria, doleamus viuere in corruptibili materia. Hic dolor magis ex desiderio, quàm ex vindicta *Differunt poenitentia & dolor.* sit. Vnde differt à pœnitentia. Pœnitentia enim est quędam dolentis vindicta, puniens in se quod dolet commisisse, Qui autem dolet quod retinetur in mortali corpore, desiderat quod amat, plorans quòd tardat.

Omnis pœnitentia est de male vsa libertate. Iste verò dolor magis de necessitate est, Nullum enim peccatum est necessarium. Ipsum autem peccatum originis ob hoc est malum, quia fuit in Adam spontaneum, Illius enim voluptas male vsæ libertatis puoitur in nobis, nō quia necessarium, sed quia fuit spontaneum. Nihil enim à nobis quæritur, quod commisissemus, nihil à nobis exigitur nunc quod fecissemus. Relinquitur in fi-

lijs opus paternę voluptatis. Requirit diabolus filios in D seruitutem, quorum patris emit libertatem. Iste dolor factus est, non ex conscientia peccatrice, sed ex operaote charitate: non puoiens malum, sed augmentans bonum, non impatienter habitus, sed ex desiderio susceptus. In hoc desiderio erat Andreas, qui in cruce positus à domino requirebat, Tempus est vt commendes terræ corpus meum. Volebat enim eum plebs de cruce deponere. Ipse autem cœpit dominum rogare, Ne me permittas domioe descendere viuum, sed tempus est vt commeodes terræ corpus meum: tandiu enim iam portaui, tandiu super commendatum vigilaui & laboraui, quod vellem iam ab ipsa obedientia liberari, & isto grauissimo indumento expoliari, Recordor quantum in portando onerosum, in fouendo infirmum, in coërcendo lentum, in domando superbum laboraui. Scis domine quotiens à puritate contemplationis me retrahere conabatur, quoties à dulcissimo quietis tuæ somno me excitare contendebat, quaotum & quotiens dolorem iogerebat. Qui igitur taodiu pater benignissime pugnanti restiti, & tua ope superaui & vici, à te pio & iusto remuneratore posco, E ne mihi vltra commendes, sed depositum reddo. Commenda alij quem illud vltra non impediat, & resurrecturum seruet & reddat, vt & ipsum quoque sui laboris mercedem recipiat. Terræ me commenda, vt vigilare me amplius non oporteat: & libere ad te fontem indeficientis gaudij tendere anxiaotem me iam non retrahat, nec impediat. Hic dolebat iam non esse cum domino, noo pœnitebat commendatum resurrexisse domioo. Sic itaque non omnis dolor est pœnitentia.

Sunt etiam peccata alia quæ omnino eripiunt vi- *De omnib' pœnitendū. Cap. IX.* tam, nisi succurrat pœnitentia. Noo enim omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum cœlorū. Quare agenda est pœnitentia vt deleātur crimina. Sed quoniam pœnitentia noo omnis est bona, dicamus aliqua quæ separant veram à falsa, sterilem à fructuosa. Sunt enim quos peccasse pœnitet propter præsentia supplicia. Displicent enim latroni peccata quando agitur de pœna. Desit vindicta, reuertitur ad criminæ. Ista est pœnitentia non ex fide procedeos, nec est charitate munita, sed sterilis & sine misericordia. Hæc nō purgat conscientiam, nec lauat crimina. In hac nulla F est spes veniæ, nulla expectatio indulgentiæ. Huic concordant qui confitentur inuiti, non amore boni, sed vt fugiant damnum vel incommodum seculi. Seruiūt mundo quem amant, quærunt suam gloriam quam anhelant, recipiunt mercedem quam expectant, Si quis tali pœnitentia securus extiterit, & ad veram pœniteotiam de ista non conuerteoderit, deceptus & miser æternaliter peribit. Vtilis ergo erit pœoitentia si sit spontanea, dominum quærens quem amisisse doleat, ad illum anxians præter quem non est vita. Sunt plures quos pœnitet peccasse, sed non omnino, reser- *De pœ.d.3. ca. sunt plures. 4. fin. di.15. ca. sa tis arbitror.* uantes sibi quędā in quibus delectentur: non animaduertentes dominum simul surdum & mutū à dęmonio liberasse, per hoc docens nos nunquā nisi de omnibus sanari. Si enim vellet ex parte peccata reseruari, habēti *Matth.12.* septem dæmonia, manente vno proficere potuerat sex *Marci.5.* expulsis. Expulit autem septem vt omnia crimina simul eiicienda doceret. Legionem autem ab alio eiiciēs neminem reliquit ex omnibus qui liberatum possideret, ostendens quòd si etiam peccata sint mille, oportere de omnibus pœnitere, Laudatus est enim dominus, quādo eiecto dæmonio locutus est mutus. Nunquam aliquem

G sanauit, quem omnino non liberauit. Totum enim hominem sanauit in sabbato, quia & corpus ab infirmitate, & animam ab omni contagione liberauit, indicans pœnitentem oportere simul dolere de omni crimine orto in anima & corpore. Scio enim deum inimicum omni criminoso. Quo modo ergo qui crimen reseruat, de alio recipiet veniam? Sine amore dei consequeretur indulgentiam, sine quo nemo vnquam inuenit gratiam. Hostis enim dei est, dum offendit perseueranter. Quædam enim impietas infidelitatis est, ab illo qui iustus & iusticia est, dimidiam sperare veniam. Iam enim foret sine pœnitētia inuenire gratiam. Pœnitentia enim vera ad baptismi puritatem confitentem conatur adducere. Recte enim pœnitens quicquid sordium post purificationem contraxit, oportet vt abluat saltem lachrymis mentis. Sed satis durus est cuius mentis dolorem oculi carnis nequeunt declarare. Sed sciat culpabiliter se durum, qui deflet damna temporis vel mortem amici, & dolorem peccati lachrymis non ostendit. Non itaque est vt quis excuset,

H se non habere fontem lachrymarum, qui nōnunquam lachrymis ostendit dolorem temporalium.

Quo modo quibus confitendum. Cap. X.

Quem ergo pœnitet, omnino pœniteat, & dolorem lachrymis ostendat, repræsentet vitam suam deo per sacerdotem, præueniat iudicium dei per confessionem. Pręcepit enim dominus mundatis vt ostenderent ora sacerdotibus: docens corporali præsentia confitenda peccata, non per nuncium, non per scriptum manifestanda. Dixit enim, Ora monstrate, & omnes, non vnus pro omnibus. Non alium statuatis nunciū qui pro vobis offerat munus à Moyse statutum. Sed qui per vos peccastis, per vos erubescatis. Erubescentia enim ipsa partem habet remissionis, ex misericordia enim hoc præcepit dominus, vt neminem pœniteret in occulto. In hoc enim quod per seipsum dicit sacerdoti & erubescentiam vincit, timore offensi, fit venia criminis: fit enim per confessionem veniale, quod criminale erat in operatione. Et si non statim purgatur, fit tamen veniale, quod commiserat mortale. Multum enim satisfactionis obtulit, qui erubescentiæ dominans nihil eorum quæ commisit nuncio dei denegauit. Deus enim misericors & iustus est, sicut conseruat misericordiam

De pœ. d. 1. ca. Quē pœnitet. & d. 3. cap. Sunt plures. 4. sē. di. 17. c. Sed quòd sacerdotib⁹ Luca. 17. Leuit. 9.

I in iusticia, ita & iusticiam in misericordia. Opus enim est misericordiæ, peccanti peccata dimittere. Sed oportet vt iustus misereatur iuste. Oportet enim vt non solum quid, sed in quo doleat consideret, si dignus est, non dico iusticia, sed misericordia. Iusticia enim sola damnat. Sed dignus misericordia est qui spiritali labore petit gratiam. Laborat enim mens patiendo erubescentiam. Et quoniam verecundia magna est pœna, qui erubescit pro Christo, fit dignus misericordia. Vnde patet quòd quanto pluribus confitebitur in spe veniæ turpitudinem criminis, tanto facilius consequitur misericordiam remissionis. Ipsi enim sacerdotes plus iam possunt proficere, plus confitentibus parcere: quibus enim remittunt, remittit dominus. Lazarum quem de monumento iam suscitatum obtulit dominus discipulis soluendum, per hoc ostendens potestatem soluendi concessam sacerdotibus. Dixit enim, Quodcunque solueritis super terram, soluetur & in cœlis: hoc est, Ego deus & omnes ordines cœlestis militiæ, & omnes sancti in mea gloria laudant vobiscum & confirmant quos ligatis & soluitis. Non dixit, quos putatis ligare & soluere, sed in quos exercetis opus iusticiæ aut misericordiæ. Alia autem opera vestra in peccatores non cognosco. Quare qui confiteri vult peccata vt inueniat gratiam, quærat sacerdotem scientem ligare & soluere: ne cum negligens circa se extiterit, negligatur ab illo qui eum misericorditer monet & petit, ne ambo in foueam cadant quam stultus euitare noluit. Tanta itaque vis confessionis est, vt si deest sacerdos, confiteatur proximo. Sæpe enim contingit, quòd pœnitens non potest confiteri coram sacerdote, quem desideranti nec locus nec tempus offert. Et si ille cui confitebitur potestatem soluendi non habet, fit tamen dignus venia ex desiderio sacerdotis, qui socio confitetur turpitudinem criminis. Mundati enim sunt leprosi, dum irent ostendere ora sacerdotibus, antequam ad eos peruenirent. Vnde patet dominum ad cor respicere, dum ex necessitate probibetur ad sacerdotes peruenire. Sæpe quidem eos quærunt sani & læti, sed dum quærunt antequam perueniant ad eos moriuntur. Sed dei misericordia est vbique, qui & iustis nouit parcere, & si non tam cito sicut si soluerentur à sacerdote. Qui igitur omnino confitetur, sacerdoti meliori, quàm potest confiteatur.

4. sē. di. 17. c. sed quòd §. Vnde patet. Ioan. 11. De pœ. d. 1. cap. quem pœnitet. Math. 18.

K

De pœ. d. 1. cap. Quem pœnitet. De pœ. d. 6. c. qui vult. 4. sē. di. 17. cap. Nunc priusquam §. Sed curet. Luca. 17.

L

Priuata & publica cōfessio & satisfactio. Cap. XI.

Et si peccatum occultum est, sufficiat referre in noticiam sacerdotis, vt grata sit oblatio muneris. Nam in resuscitatione filiæ principis pauci interfuerunt qui viderent. Nondum enim erat sepulta, nondum extra portam ciuitatis delata, nondum extra domum in noticiam deportata. Intus resuscitauit quam intus inuenit, relictis solis Petro & Ioanne & Iacobo & patre & matre puellæ. In quibus figuraliter continentur sacerdotes Ecclesiæ. Quos autem extra inuenit, animaduertendum est quo modo suscitauit. Flebat autem turba post filium viduæ, fleuit Martha & Maria supplicans pro fratre, flebat etiam turba quæ Mariam fuerat secuta, lachrymis Mariæ admonita: In quo docemur publice peccantibus, non proprium, sed Ecclesiæ sufficere meritum. Sic itaque mortuus iaceat, sicq; se mortuum ostendat, publice mortem suam prædicando, publice fructus pœnitentiæ ostendendo, vt turba ploret amissum, & defleat quem dolet mortuū. Istis lachrymis mouebitur dominus, qui reddet matri vnicum filium. Si nimis perseuerauerit, si se mortuum per fructus pœnitentiæ non declarauerit, tanto plus oportet addere, Vnde lachrymis excitetur, non solum Marthæ, sed etiam Mariæ. Tantū

De pœ. d. 1. ca. Quē pœnitet. Et di. 6. cap. Qui vult. 4. sē. di. 17. cap. Nunc priusquā. Luca. 8. Luca. 7. Ioan. 11.

M se affligat, tantum se dolere & se mortuum sentire ostendat, vt audientes & contemplantes orent veniam. Quorum fletum miretur Ecclesia, Qui enim multos offendit peccando, placare multos oportet satisfaciendo: vt Ecclesia prius offensa per culpam, in conuersione flectatur per misericordiam, orans pro ipso quem defunctum dolebat, vnde deus flecteretur ad veniam qui prius adhibuit misericordiam.

Extra Ecclesiam non est pœnitentia. Ca. XII.

Laboret itaque pœnitens in Ecclesia esse, & ad Ecclesiæ vnitatem tendere. Nisi enim vnitas Ecclesiæ succurrat, nisi quod deest peccatori sua opitulatione compleat, de manibus inimici non eripietur anima mortui. Credendum est enim, & pietas fidei expostulat credere, quòd omnes eleemosynæ totius Ecclesiæ & orationes & opera iusticiæ & misericordiæ succurrant recognoscenti mortem suam ad conuersionem suam. Ideoque nemo digne pœnitere potest quem non sustineat vnitas Ecclesiæ. Ideoque non petat sacerdotes per aliquam culpam ab vnitate Ecclesiæ diuisos. Iudas enim pœnitens iuit ad Pharisæos, reliquit Apostolos: nihil inuenit auxilij, sed augmentum desperationis. Dixerunt enim, Quid ad nos, tu videris.

De pœ. d. 6. c. qui vult. 4. sē. di. 17. cap. Nunc priusquā. Math. 27.

A tu videris. Si peccasti, tibi sit, non tibi succurrimus, non peccata tua charitatiue suscipimus, non comportanda promittimus, non qualiter deponas onus docemus: Quid enim nobis & misericordiæ, qui nec opera sequimur iusticiæ? Si iisset ad fratres, si isset ad illos qui orauerant pro socru Petri febricitãte, qui Chananæam improbam misericordiæ obtulerant, interrogasset Petrum pro se lachrymas effundentem, non fugisset Mariam & Martham, quæ vitam Lazaro impetrauerant, non turbam plorantem, quæ vnicum filium acquisierat viduæ: iuit ad diuisos, & diuisus periit. Hanc vnitatem omnis boni sentit operatricem qui dixit, Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos. Nisi enim in Ecclesia vniuersali populos se continentes cognosceret, se vineam impetraturum non præsumeret. Scit enim & experimento cognoscit, vtpote qui pro omnium salute laborauerat, se absque auxilio Ecclesiæ stare non posse. Non enim est parum cui omne bonum succurrit, siue in cœlo siue in terra constitutum. Hoc amittens per excommunicatio-

Luca.4. *Matth.15.* *Ioan.11.* *Luca.7.*

B nem, nisi recuperet per sanctæ matris vnitatem vel pietatem, quo modo vnquam poterit pœnitere, quo modo deum beneuolum poterit inuenire, qui eius sanctißimam sponsam & matrem, filiam & sororem non dubitáuit offendere, & eius auxilium omnino contemnere.

Dolor ex fide. *Cap.XIII.*

Ex fide pœniteat, credat hanc esse medicinam, omnes fructus suæ pœnitentiæ paruos habeat, nunquam credat sufficere, semper doleat, semper coram domino antequem peccauit erubescat, dolorem cum vita finiat, Nam si & Apostolus etiam peccata per baptismum remissa continue plorat, nobis etiam super fundamentum Apostolorum positis quid præter plorare restat? Quid nisi semper dolere in vita? Vbi enim dolor finitur, deficit & pœnitentia. Si autem pœnitentia finitur, quid relinquitur de venia? Tandiu enim gaudeat & speret de gratia, quandiu sustentatur à pœnitentia. Dixit enim dominus, Vade, & amplius iam noli peccare. Non dixit, nec pecces: sed, nec voluntas peccandi in te oriatur. Quod quo modo seruabitur, nisi dolor continue in pœnitentia custodiatur? Hinc semper doleat, & de dolore gaudeat, & de doloris pœnitentia, si contigerit; semper do-

Ioan.8.

C leat. Et non sit satis quòd doleat, sed ex fide doleat, & non semper doluisse doleat.

Circũstãtiæ peccatorũ. *Cap.XIIII.* *De pœ.d.5. cap. Cõsiderare ergo.* *4.sẽ.di.16. cap. In perfectione.*

Consideret qualitatem criminis, in loco, in tempore, in perseuerantia, in varietate personæ, & quali hoc fecerit tentatione, & in ipsius vicij multiplici executione. Oportet enim pœnitere fornicantem secundum excellentiam sui status aut officij, & secundum modum meretricis, & secundum modum operis sui, & qualiter turpitudinem suam peregit. Si in loco sacro, aut cui debuit excellentiam fidei, vt sunt domus dominorum & aliorum multorum. Si in tempore orationi constituto, aut in festiuitate sanctorum, & in tempore ieiunij, Consideret quantum perseuerauerit, & defleat quod perseueranter peccauerit, & quanta victus fuerit impugnatione. Sunt enim qui non solum non vincuntur, sed vltro se peccato offerunt: nec expectant tentationem, sed præueniunt voluptatem: & pertractant secum quàm multiplici actione vicij delectabiliter peccent. Omnis ista varietas confitenda est & deflenda, vt cum cognouerit quod peccatum est multum, cito inueniat deum propicium. In cognoscendo augmẽtum peccati, inueniat se cuius fuerit ætatis, cuius sapientiæ & ordinis, & statum omnem alterius non peccantis. Immoretur in singulis istis, & sentiat modum criminis: purgans lachry-

D mis omnem qualitatem vicij, defleat virtutem qua interim caruit. Dolendum est enim & dolore purgandum, non solum quia peccauit, sed etiam quòd se virtute priuauit. Nam licet speret se consecuturum veniam, dolere tamen potest, quia non promeruit vnde remunerari confidat: anxietur & doleat quòd modo effugiens de præteritis pœnam miser, non inde expectet gratiam: cuius omne tempus quoniam breuißimum est, debuit decertauisse ad consequendum præmium. Defleat etiam quoniam in vno offendens factus est omnium per ingratitudinem reus. Ingratus enim extitit, qui plenus virtutibus deum omnino non timuit. In hoc enim quisque peccator fit culpabilior, quò est deo acceptior. Ideo enim Adam plus peccauit, quia omni bono abundauit. Etiam alio modo offendens in vno, reus est omnium: quia omnis virtus patitur detrimentum ab vno vicio. Nam si quis cadit in auariciam, largitatem destruit, & etiam castitatem minorauit. Amore enim pecuniæ, vel violaret castitatem, vel saltem minus amaret. Si enim propter deum tanta adhuc castitas inest, vt nolit eam perdere: tamen saltem

De pœ.d.5. c.Cõsideret. *Iacobi.2.* *4.sẽ.di.16. ca. in perfectione.* *De pœ.d.5. c.Cõsideret.*

E minori gaudio, minori affectu tuetur eã, vbi videt inde procedere damnum pecuniæ. Sic quę & in aliis, quæ etiam si non expellantur, tamen per conceptionem vnius vicij vel satis vel parum minuuntur, vel intentione deteriorantur: vnde omnis virtus cuicunque crimini est deflenda, & de omnibus indulgentia est petenda. Animaduertere etiam oportet, & animaduertendo deflere animam proximi, quam fornicator deo eripuit, vel ereptam in malo confirmauit: etiam quòd exemplum extitit mali in operatione sui criminis, cui magis profuisset si aliis fuisset causa conuersionis. Gemat itaque aliorum vitam in sua corruptam, vel incorruptam non conseruatam, & commodum proximi quod dedisset exemplo boni. Doleat de tristicia, quam peccando bonis intulit, & de lætícia quam eis nòn adhibuit. Et non solum cogitet quid & qualiter fecerit, sed quàm iniuste deum, vt diximus, peccando offenderit. Timeat illam veritatis sententiam, Non potestis duobus dominis seruire. Timeat ergo ne omnia bona quæ fecit, dum in vno peccato perseuerauerit,

Matth.6.

F ex contaminatione mali perdiderit: vt qui seruiuit diabolo per crimen, dei quam obtulit amiserit seruitutem. Pium est tamen credere, vt recepta dei gratia, quæ in eo destruit mala priora, etiam remuneret bona: vt cum destruxerit quod suum non inuenit, amet & diligat bonum quod etiam in peccante plantauit.

De pœ.d.3. ca. Pium est & di.5. ca. Consideret.

In omnibus dolens, aut seculum derelinquat, aut saltem illa quæ sine admixtione mali non sunt administrata, vt mercatura & militia, & alia quæ vtentibus sunt nociua, vt administrationes secularium potestatũ, nisi his vtatur ex obedientiæ licentia. Ponat se omnino in potestate iudicis, in iudicio sacerdotis, nihil sibi reseruans sui, vt omnia eo iubente paratus sit facere pro reparanda animæ vita, quæcunque faceret pro vitanda corporis morte, & hoc cum desiderio, quia vitam recuperat infinitam vt deus. Cum gaudio enim debet facere immortalis futurus, quæ faceret pro differenda morte moriturus. Semper deprecetur deum, certus de venia, qui omnibus modis & sine tædio dubius rogaret potestatem terrenam. Abstineat à multis licitis, qui per libertatem arbitrij commisit illicita. Semper offerat deo mentem & cordis contritionem, & deinde quod potest de possesione. Tunc quod offert se-

4.sen.di.5. c. Quibusdam satisfactio. *Cap.XV.* *De pœ.d.5. c.Cõsideret.* *4 sẽ.di.16. c. In perfectione.*

G curus offerat. Respexit enim domin⁹ ad Abel & ad munera eius, sed prius respexit ad Abel quàm ad munera. Sumens enim mentem quam cognouit humilem ac puram, remunerauit eius largitatis munera. Ad Cain vero non respexit, nec ad eius munera, Mentem enim eius quam viderat, quoniam non cognouit humilem, eius munera non recepit. In iudicio enim cordis consideranda est eleemosyna tribuentis. Nec iam considerandum est quantum, sed qua mente, qua affectione dat quod potest: Vidua enim duob⁹ quæ habuit larga minutis, plus omnibus misit. Qui igitur vult peccata sua redimere temporalium oblatione, caueat vt offerat mentem prius. Cautus sit ne verecundia ductus diuidat apud se confessionem, & diuersa diuersis sacerdotibus velit manifestare. Quidam enim vni celant, quæ alij manifestanda conseruant: quod est se laudare & ad hypocrisim tendere, & semper venia carere ad quam per frusta totam putat peruenire. Caueat præterita quem vera delectat pœnitentia, non prius ad domini corpus accedat quàm confortetur bona conscientia. Sed in hac separatione tremendum dei iu-

Gen.4. *Luca.21.*

H dicium cogitet, vbi magis terribilis sententia peccantes separabit in ignem. Gemat quòd nondum audet sumere quem multum desiderat cibum salutarem. Isti sunt digni fructus pœnitentiæ, animam captiuam elaqueantes, & in libertate seruantes. Cohibeat se præterea à ludis & à spectaculis seculi, qui perfectam vult consequi gratiam remissionis. Nam Dina si se cohibuisset, si inter suos remansisset, ab extraneo raptore corrupta non fuisset. Tanto igitur magis sibi caueat & cohibeat se anima quæ sæpe vel semel corrupta est & rapta: timeat iam docta experimento, quod ignorauit virgo: eligat quem imitetur, non sequatur quem animus suus damnat: se enim iudicat qui fructus pœnitentiæ non habentem à se non elongat. Laudet enim & amet quos digne fructificare non ignorat: quærat fructus dignos, & si non dignos pœnitentiæ. Sunt enim digni fructus virtutum fructus, qui non sufficiunt pœnitentibus. Pœnitentia enim grauiores expostulat, vt sic pacetur Ecclesia, vt pacata dolore & gemitibus mortuis impetret vitam. Sentiat culpam, nec velit excusare ne augeat crimen: vt Adam cui non sufficiebat peccasse, sed ampliauit crimen culpando vxorem, & culpam transferens in authorem.

4.sent.dist. 16.cap. In perfectione. *Gen.34.* *Accuset nō excuset se confitens.* *Cap.XVI.*

I Istud peccatum multoties incurritur, sed neglectum ignoratur. Non itaque peccantes dicamus, Non aliud potui: cur me constituisti furem, quia deus fecit me pauperem, Nec mirum si deditus sum fornicationi, quia talis creatus sum naturæ & fragilitatis. Fragilitas enim vi cogit, vt voluntas committat criminalia. Errat qui fallitur, Natura enim talis est, vt quisque possit resistere malo, cui se subijcit ex arbitrio. Sunt autem qui defendunt culpam in dei prouidentia, reputantes dei ordinationi & necessitati, quod relictum est voluntati & arbitrij libertati. Sciuit enim deus quid facturus esset qui peccat, sed non ordinauit peccatum qui nullum relinquit impunitum. Ordinauit pœnam, amantibus culpam. Ignis enim opus est iustitiæ, vt habeant vnde doleant, qui gaudere non amant. Non ordinauit peccare, qui peccatum voluit curare: sed permisit libertati, quod peccator donauit necessitati. Si enim non posset peccare, non deberet qui totus est iustitia remunerare. Ideo non sanctificat animalia muta, qui nulla possunt committere crimina. Angeli quoque qui perstiterunt si liberi non fuissent, vnde coronarentur? Potuerunt enim peccare, quorum similes K ceciderunt. Licet enim misericorditer cuncta creauerit, iustitiam tamen in misericordia qui iustus est custodire oportuit. Sed dicit qui non sentit culpam suam, Nihil boni possum habere, nisi inspirante gratia, nihil enim sine gratia possum facere. Si ipse itaque me non conseruat, ego qui ex me nihil possum, quam habeo culpam? Si ego sine eo possem vitare crimen, me sentirem culpabilem. Adhuc omnia quæcunque voluit dominus fecit in cœlo & in terra. Quid itaque culpæ in me est, si non vult saluare? Multum, inquam, Licet enim nil consequi possis sine misericordia illa quam repellis: potes tamen libere tenere gratiam, quam retinendo potes, si tamen placeat, cuitare culpam. Deus enim qui semel incepit benefacere, nisi, quod omnino nostrum est, derelinquamus eius beneficium, qui pius est inspirando, cogitur ex necessitate iustæ misericordiæ, neminem prius posse relinquere. Non enim sui relinquere est, nisi relinquentem. Idcirco enim culpa nostra est, quia fugimus gratiam quam possemus habere perpetuam: semper inuita recedit, & nunquam aliquem spontanea deserit. Cui tamen senten- L tiæ non cōtradicit, Sed omnia quæcunque voluit fecit. creauit enim quicquid voluit, nec plus creauit quàm voluit, Vult tamen in vnoquoque bonum, & in nullo malum. Sed sic vult, vt homo quem non vult peccare non desinat esse homo. Non tamen vult ita hominem non peccare, vt eum velit bouem statuere. Non enim haberet quem remuneraret, nec cui fulgorem suæ claritatis infunderet, nec quem cohæredem statueret, nec in quo imaginem & similitudinem suam inueniret. Nec illius qui totus iusticia est, fuit aliquem sic creare vt non posset peccare, nisi hoc promereretur in humana libertate. Vult itaque fieri bonos saluo vtriusque esse, vt ipse remaneat deus & iste homo. Si enim formaret hominem sine libertate, contra iustitiam faceret quæ deus est. Si auferret libertatem, humana dignitas non remaneret. Voluit itaque non peccare hominem, scilicet humanam naturam non amittere. Sic itaque prius est, qui nostram vult salutem: & non est impotens, qui hoc vult saluo vtriusque iure. Iustus enim est rex, cuius ius mereri oportet: præsto semper est gratia quæ nunquam desinit nisi prius expulsa. Conti- M nue & necessario quod suum est inspirat, si est qui recipiat, Et expulsa reuertitur per pœnitentiam. Et vt non pereat creatura quam pietate sua liberam creauit, & ex libertate ditatam, in auxilium gratiæ retinendæ, quæ semper præcedit omnem creaturam, fecit vt libere seruiret. Ad hanc protegendam, ad hanc non expellendam addidit angelos & sanctos omnes beatos, addiditque omnes in æterna vita collocatos, addidit & in carne viuos, & totam sanctam Ecclesiam, omnibus & in omni suo bono succurrentem: & quod maximum est, filium suum misit in auxilium quem tanta pro nobis pati decreuit, & interpellatorem constituit continuum quem dilexit. Inspirationem suæ pietatis, præter quam nihil creauit, non expellamus, non fugiamus, non fastidiamus, sed omnibus adiuuantibus firmiter & cum gratiarum actione teneamus. Sic culpa nostra est non creaturarum nobis in auxilium tributarum, non authoris nihil iniuste, sed pie volentis, & in omni voluntate sua omnipotentis. Qui itaque in confessione ista animaduertit, aut saltem contra istam culpam suam nō defenderit, per pœnitentiam consequetur veniam. Hæc est vera pœni-

tentia

A tentia quæ sic est fructifera, quã nobis concedat qui to-
Dilatio con tus est vera misericordia. Nullus ergo expectet quan
fessionis. do iam non possit peccare. Arbitrij enim quærat liber-
Cap.XVII. tatem vt dolere possit commissa, nõ necessitatem. Qui
Lucæ.23. prius itaque à peccatis relinquitur quam ipsa relinquat,
De pœ.d.7. ea non libere, sed quasi ex necessitate condemnat, Li-
cap.nullus. cet enim latro veniã meruisset in fine de omni suo cri-
4.sẽ.d.20. mine, non tamen dedit baptizatis peccandi & perseue
c.Sciẽdũ.1. randi authoritatem. Tunc enim baptizatus est, qui tũc
primum in cruce Christum confessus est, Pœnitentia
enim si in extremo hiatu vitæ aduenerit, sanat & libe-
rat in ablutione baptismi, ita quòd nec purgatorium
sentiunt qui in fine baptizãtur. Sed ipsi ditati bonis san
ctæ matris Ecclesiæ, sunt recepturi multiplex bonum
in vera beatitudine. Illi autem qui cum potuerunt nun-
quam conuerti voluerunt, confitentes cum iam pecca-
re nequeunt, nõ sic facile acquirunt quod volunt. Opor
tet enim vt pœnitentia fructificet, ad hoc vt mortuo vi
1.Corin.13. tam impetret. Scriptum est enim, sine charitate nemi-
nem saluum esse. Non itaque in solo timore viuit ho-
mo. Quem ergo sero pœnitet, oportet nõ solum time-
B re deum iudicem, sed & iustum diligere. Non timea-
tur pro pœna, sed ametur pro gloria. Debet enim dole-
re de crimine, & de omni ei⁹ prędicta varietate. Quod
quanuis licet de eius salute Augustinus potuit dubitare,
Ezech.33. credo quidem illi qui dixit, Quacunque hora peccator
ingemuerit & conuersus fuerit, vita viuet. Dixit conuer
sum, non tantum versum vita viuere. Versum quidem
puto qui dolet de crimine, conuersum qui dolet de ani
mi eius quam exposuimus varietate. Vertitur à peccato
qui iam vult dimittere peccatum, Conuertitur qui iam
totus & omnino vertitur, qui iam non tantum pœnas
non timet, sed ad bonum domini contendere festinat.
Quæ conuersio si contigerit alicui etiam in fine, despe-
randum non est de eius remissione. Sed quoniam vix
vel raro est tam iusta conuersio, timendum est de pœni
tente sero. Quem enim morbus vrget, pœna terret, ad
veram vix veniet satisfactionẽ, maxime cum filij quos
illicite dilexerit sint pręsentes, vxor & mũdus ad se vo-
cent. Multos enim solet serotina pœnitentia decipere.
Sed quoniam deus semper potens est, semper etiam po
test in morte iuuare quibus placet. Cum itaque opus sit
non hominis sed dei, fructifera pœnitentia, inspirare
C eam potest quãdocunq; vult sua misericordia, & remu
nerare ex misericordia quos damnare potest ex iusti-
cia. Sed quoniam multa sunt quæ impediunt & lan-
guentem retrahunt, periculosissimum est & interitui
vicinum, ad mortem protrahere pœnitentiæ remediũ.
Sed magnum est cui deus tunc inspirat. Si quis est igi-
tur qui veram tunc quærat pœnitentiam, expectet dei
clementiam, maiorem sentiens dei bonitatem sua ne-
Ignis pur- quicia. Sed si etiam sic conuersus euadat, vita viuat
gatorij. & non moriatur: non tamen promittimus quòd eua-
Ca.XVIII. dat omnem pœnam. Nam prius purgãdus est igne pur-
De pœ.d.7. gationis, qui in aliud seculum distulit fructum conuer
cap.nullus. sionis. Hic autem ignis & si æternus non sit, miro tamẽ
25.dis.cap. modo est grauis: excellit enim omnem pœnam quam
Qui in a- vnquam passus est aliquis in hac vita. Nunquam in car
liud.4.sen. ne tanta inuẽta est pœna, licet mirabilia passi sint mar-
di.20.cap. tyres tormenta, & multi nequiter iniqui tanta sustinue-
Sciendũ.1. rint supplicia. Studeat ergo quilibet sic delicta corrige-
re, vt post mortem non oporteat talem pœnam tolera-
re. Quædam enim peccata sunt quę sunt mortalia & in
pœnitentia fiunt venialia, non tamen statim sanata.
Sæpe enim quidam ægri morerentur nisi medicaren-

tur, nec statim sanantur. Languet victurus qui prius D
erat moriturus. Qui autem impœnitens moritur, om-
nino moritur, & æternaliter cruciabitur. Qui enim im-
pœnitens moritur vel finitur, si semper viueret, semper
peccaret. At dei est miserentis qui operatur finem pec-
cantis: ob hoc etiam sine fine torquetur, quia nunquam
ditatur virtute: semper plenus iniquitate, semper sine
charitate torquetur sine fine. Omnia ista mala deuitat
pœnitentia, quæ dolorem semper expetit in pœna.
Continue enim dolendum est de peccato, quod *Dolor de*
declarat ipsa dictionis virtus. Pœnitere enim est pœ- *peccatis.*
nam tenere, vt semper puniat in se vlciscendo quod *Cap.XIX.*
commisit peccando. Pœna enim proprie dicitur læsio, *4.sẽ.di.14.*
quæ punit & vindicat quod quisque commisit. Ille igi- *c.Post hac.*
tur pœnam tenet qui semper punit quod commisisse
dolet. Supradictis itaque modis requirat indulgentiã,
qui dolet de culpa. Non erubescat confiteri peccata
peccatori. Si enim sacerdos peccata non haberet, eru-
bescere posset qui peccata sua ei manifestaret. Sacer- *Sacerdos*
dos itaque cui omnis profertur peccator, ante quem sta *qualis esse*
tuitur omnis languor, in nullo eorum sit iudicandus *debeat.*
quæ in aliu iudicare est promptus. Iudicãs enim alium *Cap.XX.*
qui est iudicandus, condemnat seipsum. Cognoscat *De pœ.d.6.*
igitur se, & purget in se quod alios videt sibi offerre. Ca *cap. Qui*
ueat ergo vt à se abiecerit quicquid in alio damnosum *vult.*
reppererit. Animaduertat, quod qui sine peccato est, E
primus in eam lapidem mittat. Ideo enim liberauerit *Ioan.8.*
peccatricem, quia non erat qui iuste proiiceret lapi-
dem. Quo modo lapidaret qui se lapidandum cogno-
sceret? Nullus enim erat sine peccato, in quo intelligi-
tur omnes crimine fuisse reos, Nam venialia semper
remittebantur per ceremonias. Si quod igitur pecca-
tum in eis erat, criminale erat. Deteriores itaque in
hoc sunt sacerdotes se prius nõ ędificantes, illis qui do-
minum obseruabant insidiis. In hoc itaque patentissi-
mum est crimen sacerdotum & vltra modum detesta-
bile, qui non prius se iudicant, & alios alligant. De-
berent enim in se timere crimen, quod in aliis timue-
runt & detestabile senserunt. Illi quidem adeo cæci e-
rant, quòd summam sapientiam sperabant capere suis
insidiis. Quod illis patuit, quod tunc quisque vitauit,
vitet sacerdos qui in hoc errore peior illis Iudæis exti-
terit. Caueat spiritalis iudex, vt sicut non commisit cri- F
men nequiciæ, ita non careat munere scientiæ. Opor-
tet enim vt sciat cognoscere quicquid debet iudicare.
Iudiciaria enim potestas hoc expostulat, vt quod debet
iudicare, discernat. Diligẽs igitur inquisitor & subtilis
inuestigator sapienter & quasi astute interroget à pec-
catore quod forsitan ignorat, vel verecundia velit oc-
cultare. Cognito itaque crimine, varietates eius non
dubitet inuestigare, & locum & tempus, & cætera quę
supra diximus in exponendo eorum qualitates. Qui-
bus cognitis assit beneuolus, paratus erigere & secum
onus portare. Habeat dulcedinem in affectione, pieta-
tem in alterius crimine, discretionem in varietate. Ad-
iuuet confitentem orando, eleemosynas dando & cæ-
tera bona pro eo faciendo. Semper eum iuuet lenien-
do, consolando, spem promittendo, & cum opus fue-
rit etiam increpando: doceat loquendo, instruat ope-
rando. Sit particeps laboris, qui particeps vult fieri gau-
dij. Doceat perseuerantiam, caueat ne corruat, ne iuste
perdat potestatem iudiciariam. Licet enim pœnitentia
ei possit acquirere gratiam, non tamen mox restituit in
potestatem primam. Licet enim Petrus post lapsum re-
stitutus fuerit, & sæpe lapsis sacerdotibus reddita sit di-

G gnitatis potestas, non est tamen necesse vt hoc omnibus concedatur quasi ex authoritate. Inuenitur enim authoritas quæ concedit & quasi imperat. Inuenitur alia quæ minime concedit, sed vetat. Quæ scripturæ non repugnant, sed concordant, si tempus & locus & modus pœnitentiæ pacem adhibeant. Cum enim tot sunt qui labuntur, vt pristinam dignitatem ex authore defendant, & quasi ausum peccandi sibi faciant, rescindenda est spes ista. Si vero locus est vbi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Itaque pontifex iustus atque discretus, non cogitur sacerdotes suos semper abiicere, nec mox restituere, nisi statutum fuerit à Romano pontifice. Ex supradictis itaque patet quòd pœnitentia omnibus vtilis est, nec spem auferens, nec temeritatem cócedens, sed digne & vere suscepta, promittit non solum indulgentiam, sed certa præmia. Hęc scribimus tibi studiosa veritatis, & amatrix certitudinis, de vera pœnitentia, veram à falsa separátes. Quam nobis det experimento cognoscere, & eius vsque ad finem dulcedinem sentire, qui tibi illustratione sui lumi-
H nis prærogamen contulit bonitatis, & in ipso stabilitatis in odorem suauitatis. Amen.

F I N I S.

CENSVRA.

QVI scribit hunc libellum subindicat se fuisse clericum, qui secesserit ad vitæ correctionem, Laicum autem fuisse cui scribit, Apparet hominem fuisse pium, sed absque literis: nam sermo nec purus est, nec cohæret alicubi, sed habet tamen piam loquacitatem. Quanquam hæc Augustino tribuere, summa sit impudentia.

LIBER SIVE EXHORTATIO de salutaribus documentis ad quendam Comitem.

Vera iusticia. Cap. I.

OMI frater, si cupias scire, quanuis ego nesciam, quæ perfectissima atque plenissima sit iusticia. Iusticia nanque est, deum ex toto corde amare, illique adhærere tota volun-
1 tate qui est summum bonũ, Summum vero amare bonum, summa est beatitudo. Qui deum amat, bonus est, Si bonus, ergo & beatus. Quem quanto quis ardentius amat, tanto melior efficietur: quatenus hoc beatissimo bono abundare te faciat, charissime frater, ipse qui est hoc bonum, quotidianis precibus, integro cordis desiderio eum, etsi indignus, deprecari studeam.

Códitus homo. Cap. II.

Tu vero frater charissime intellige, quia consilio sanctæ trinitatis & opere maiestatis diuinæ creatus es. Ex primoq; conditionis honore intellige quantum debeas conditori tuo, dum tantum mox in códitione dignitatis priuilegium præstitit tibi conditor æternus, vt tanto eum ardentius amares, quanto mirabiliorem te ab eo esse conditum intelligeres.

Imago dei quo modo in homine. Cap. III.

Nec hoc solum quòd consilio sanctæ trinitatis sic excellenter à conditore conditus es, sed etiam quòd ad imaginem & similitudinem suam ipse creator omnium te creauit, quod nulli alij ex creaturis nisi soli homini concessit. Et hæc est imago vnitatis & trinitatis omnipotentis dei, quam anima tua habet in se. Primum, quia secundum dei donum viuis ac sapis. Secundum, quia ad imaginem tui condi-
toris creatus es. Tertium, licet vnus appelleris homo, K tamen tres habes à patre & filio & spiritu sancto concessas dignitates, id est, intellectum voluntatem & memoriam. Quod idem licet aliis verbis designatur in Euangelio cum dicitur, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis. *Matth. 22.* In his enim tribus imaginem conditoris nostri mirabiliter gerit in sua natura noster interior homo, ex quibus quasi excellentioribus animæ dignitatibus iubemur diligere conditorem, vt quantum à nobis intelligitur diligatur, semperq; in memoria qua recipitur, habeatur. Nec solum sufficit nobis, deum intelligere, nisi fiat in amore eius voluntas nostra: immo nec hoc sufficit, nisi cum memoria & voluntate opus addatur.

Conuersio ad deum. Cap. IIII.

Tuo vero capiti frater charissime, assit gratia spiritalis scientiæ, quæ mentem tuam illuminet, & ad vitam æternam sicut desidero & opto, perducat. Toto etenim cordis mei affectu opto, deúmque deprecor vt semper ad anteriora te extédas, donec peruenias ad sublimem perpetuæ beatitudinis coronam: & animi tui nobilitatem quam in te optime scio, nullis amicorum cósiliis, nulla secularium ambitione desiderio- L rum, ab amore Christi immutari permittas. Noli tuam bonitatem aliorum malignitate obscurare, sed vbique quantum vales amabilis coram deo & omni populo appareas. [Noli putare quòd is qui hominibus aliquando displicet, deo per omnia displiceat.] Non deerit tibi gratia adiuuantis dei, si tibi aderit voluntas admonitionis sanctæ, quam sæpius in scripturis diuinis mens bonitatis tuæ attendit.

Eleemosyna. Cap. V.

Esto quæso te quanuis laicus ad omne opus dei promptus, pius ad pauperes, mediocris ad delinquentes, ad dei infirmos misericors, consolator mœrentium, compatiens miseriis omnium, largus in eleemosynis, memorans Euangelicæ viduæ offerentis duo minuta, *Luca. 21.* Et audi Prophetam dicentẽ, Frange esurienti panem tuum. *Esaia. 58.* Et caute præuidens discretionem eleemosynæ, ita vt vtrisque danti scilicet & accipienti sit solatium.

Qui consulendi. Cap. VI.

Itaque non solum de salute tua, verumetiam de multorum profecto & prosperitate meditare. Elige tibi consiliarios bonos, deum timentes & veritatem amantes, Sæpe etenim adulatores blanda facie decipiunt animas audientium se, & perpetuæ mortis laqueis interimunt. De talibus enim dicit Psal- M mista, Quoniam deus dissipauit ossa eorum qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam deus spreuit eos. *Psal. 52.* Et Apostolus dicit, Si hominibus placerẽ, Christi seruus non essem, *Galat. 1.* Vnusquisque ad ædificationem, & non ad destructionem placeat proximo suo: quia non omnis amicus consiliarius esse poterit, dicente scriptura, *Eccli. 6.* Amici tibi sint multi, consiliarius autem vnus.

Charitas in absentes. Cap. VII.

Licet enim me mutationis locus longe tulisset à vobis corpore, sed nullatenus charitate: quia charitas quæ deseri potest, nunquam fuit vera. Ideo intima amiciciarum charitate quantum possumus domino Christo cóiungamur, quia ipse ait, Vos amici mei estis si feceritis quæ ego præcipio vobis. *Ioan. 15.* Et iterum ad discipulos suos, Iam non dicam vos seruos, sed amicos meos.

Obseruatio præceptorũ.

Et si præmia æternæ vitæ volumus promereri, illius præcepta totis viribus satagamus custodire. Præcepta nanque eius nolentibus grauia sunt, volentibus leuia, sicut ipse ait, Iugum meum suaue est, & onus meum leue. *Matth. 11.* Et iterum, Super quem requiescam nisi super humilẽ & quietum & trementem sermones meos. *Esaia. 66.* Seculi enim amicicia, aut lucro, aut beneficiis, aut diuersis honoribus constat, Saluatoris autem amicicia in se & in proximo diligendo

A diligendo consistit, Igitur quotiescunque bonis actibus
mandata Christi facimus, toties Christi amici voca-
mur. Ille semper inuitat nos ad amiciciam suam, & dia
bolus inuidens quærit nos mergere in infernum. Sal-
uator nos amat, & proditor nos odit: ideo non præter-
mittamus redemptorem, ne sequamur prædonē. Cha-
rior nobis sit qui libertatem restituit, quàm qui nos cap
tiuauit & seruituti subdidit. Semper ante oculos cor-
dis pone, quòd nec amicorum turba, nec familiæ mul-
titudo, non auri argentiq; congestio, non gemmarum
lapilli fulgentes, non vindemiarum vbertas, non den-
sitas segetum, non iocunditas extensa pratorum pos-
sunt animæ exeunti de corpore vllum afferre præsi-
dium, sed potius lugent qui ea diligunt, Ideo diligēdus
est verus amicus noster dominus Iesus Christus, qui
præsentem fœlicitatem nobis & æternæ vitæ tribuet
beatitudinē. Nam redemptor noster ideo dicitur, quia
nos redemit à diaboli captiuitate: & Saluator nos sal-
nando à peccatis nostris: adiutor, adiuuando nos in op
portunitatibus, in tribulatione: protector noster, pro-
tegendo nos vt inter inimicos nostros maneamus il-
B læsi: susceptor, suscipiendo nos in æterna tabernacula.
Ideo charitatem & præcepta & amorem tanti amici
nostri totis viribus adimpleamus, & nobilitatem ima-
ginis illius in nobis seruemus, & rememoremur sem-
per, quàm inclytus & valde gloriosus Imperator & a-
micus noster est. Ille à nobis non aliud quærit munus
nisi spiritale. Caueamus quantum possumus ne aliquid
in nobis inueniat, quod oculos eius offendat. Et si for-
sitan, vt solet humanæ fragilitatis conditio, aliquam
negligentiæ maculam malignus spiritus in nobis infi-
git, citius per confessionem & pœnitentiam fontemq;
lachrymarum abluere eam omni studio festinemus, ne
diu sine amici nostri amplexu maneamus, quia para-
tior est nos recipere quàm perdere, tantum si non tar-
demus de die in diem reuerti ad illum. Hæc enim duo
mala omnipotens deus odit in omnibus hominibus,
id est, negligentiam reuertendi, & desperationem sa-
lutis. Tantum hæc absint à cogitationibus procul no-
stris: & ille tunc animis prope erit nostris. Ne quæso
de terrena fœlicitate gloriātes confidamus, sed gratias
agamus ei, qui dum homines voluit esse rationales, nō
C superbia, sed humilitate prosequi se rogauit. Quæ ro-
go maior esse nobis poterit gloria vel sublimior ho-
nor, quàm eius imperatoris esse amicos, qui super om-
nes imperatores est? Et quanto ille sublimior est in om
nipotentia & virtute, tanto nos maioris debemus es-
se diligentiæ in sanctitate & iusticia, & humilitate &
Iusticia. obseruantia mandatorum illius. Sanctitas vero
Cap. IX. in iusticiæ operibus constat. Iusticia vero duobus ad-
impletur: vt quæ prohibita sunt ab eo, non faciamus: &
quæ iussa sunt ab eo faciamus: iuxta Prophetam, Diuer-
Psal. 33. te à malo, & fac bonū. Omnis enim librorum sancto-
rum series ad nostram salutem scripta est: & hoc ma-
xime nostris auribus intonat, & iterum atque iterum
replicat, quid sit homini cauendum vel quid sequen-
dum. In quibus libris tua dignitas optime exerceri so-
let, quia per illos nobis loquitur deus ipse & dominus
noster, & piæ nobis voluntatis demonstrat affectum.
Recognoscamus & recogitemus, quali honore nobis
illius sit legatio accipienda. Quid si legatio à rege aut
à iudicibus ad nos veniret, nunquid non mox aliis cu-
ris postpositis prompta voluntate & cum omni deuo-
tione literas acciperemus, & legentes implere satage-
remus? Et ecce de cœlo rex regum & dominus domi-
nantium, imò & redemptor noster per Prophetas & D
Apostolos dignatus est nobis dirigere literas suas, non
vt aliquod seruitium sibi necessarium demandet, sed
quæ ad salutem & gloriam nobis prodesse possint in-
notescat. Proinde si aliquid in hoc seculo possidere *Deus possesso nostra.*
delectamur, deum qui possidet omnia, qui creauit om-
nia, expedit vt mente possideamus, & in eo habeamus *Cap. X.*
quæcunque fœliciter & sancte desideramus. Sed quo-
niam nemo possidet deum, nisi qui possidetur ab eo: si-
mus nosipsi facti dei possessio, & efficietur nobis pos-
sessio deus. Et quid potest esse in mūdo fœlicius, quàm
cui efficitur suus imperator & redemptor census, & hæ
reditas dignatur esse ipsa diuinitas? Omnes enim ex il-
lo fructus percipimus, si in illo & de illo semper viui-
mus. Quid rogo homini sufficit, cui ipse conditor non
sufficit? Quid vltra quærit, cui omne gaudium & om-
nia suus redemptor esse debet? Heu quàm subtili- *Gaudium mundi.*
ter nos ille antiquus hostis decipiendo fallit, eamq; cæ-
citatem ante oculos mentis nostræ obducit, ne discer- *Cap. XI.*
nere valeamus gaudium huius seculi & gaudia regis æ-
terni. Nam gaudere siquidem bonum est, sed qui gau-
det, si non inde gaudet vnde debet, non potest bonum E
esse quod gaudet. Gaudet miles terrenus [acquisisse] hō
nores huius seculi perituros, vestes pulchras & specio-
sas armillas brachio circundatas, coronam capiti im-
positam: & tale gaudium nō est æternum, sed periturū.
Gaudet & raptor, cū desiderata rapuerit. Gaudet ebrio-
sus, cum occasionem potationis inuenerit. Gaudet ad-
ulter, cum ad delectationem corporis fruendi mere-
tricis peruenerit. Gaudet periturus, si huius seculi facul-
tates iurando acquisierit. Gaudet iracundus, si iram su-
am perfecerit. Et multa alia quæ mens bonitatis tuæ
frater charissime comprehendere poterit. Et cū sit gau-
dere bonum, de his atque huiusmodi tamen gaudere
grande malum est, & perducens vsque ad mortem pec
cati. Nec vllum quodlibet scelus coram deo tam abo-
minabile fit, quàm præterita peccata vnicuiq; nostrum
reminiscendo gaudere & inde exultare, atque in eis
semper iacere. Hæc sunt quæ superius diximus, vnde
nos vult gaudere mundus, vt pereamus cum amatori-
bus huius mundi. Hæc enim gaudia velut venena dia-
boli repudiare debemus, quia non solum corpora, sed F
& animam nostram perpetualiter necare festinant.

Quæso frater mi, quæso has diaboli sagittas ad pe *Gaudiū spiritale.*
tram quæ Christus est allidens, sume fidei scutum, in *Cap. XII.*
quo possis omnia tela diaboli ignea extinguere, & gau *Ephes. 6.*
deas de bonis, de conscientia pura, de confessione ve-
ra & pœnitētia digna, de luctu & vera tristicia quæ nō
secundum mortem, sed secundum deum salutem ope-
ratur æternam. Eam vero quæ secundum hoc seculum
est tristiciam, firmiter Apostolus prohibet dicens, No-
lite contristare spiritum sanctū dei in quo signati estis *Ephes. 4.*
in die redēptionis. Sed omnis amaritudo & ira & in-
dignatio & clamor & blasphemia tollatur à vobis cū
omni malicia: & estote inuicem benigni, misericordes,
donantes inuicem sicut & deus in Christo donauit vo
bis. Et quantum possumus solerti studio mores nostros
corrigamus, & virtutes omnium bonorum acquirere
festinemus: quatenus pietatem dei & misericordiam
in tempore opportuno consequi valeamus, & de pro-
missione futuri illius regni ineffabiliter gaudeamus.
Hæc sunt arma quæ nos contra impetum diaboli ar-
mant, & deo commendant. Hæc sunt arma quæ ani-
mos nostros confortant, muniunt, atq; nobilitant. Hęc
arma semper nobiscum sunt, & intra nos, deo donāte.

Hæc

G Hæc sunt veræ diuitiæ nostræ. Nam pudicicia pudicos facit nos, & iusticia iustos, & pietas pios, & humilitas humiles, & mansuetudo mansuetos, & innocentia innocentes, & simplicitas simplices, & puritas puros, & prudentia prudentes, & temperantia temperantes, & charitas deo & hominibus nos facit charos. Hæc omnia bona à deo & à bono deo creata sunt. Et ideo si in illo esse volumus quod esse debemus, sicut sanctus Apostolus Ioanes dicit, Quo modo ille ambulauit, ita & nos spiritaliter ambulemus. Quid est ambulare sicut Christus ambulauit, nisi contemnere vanitatem & fœlicitatem huius seculi, & ooo timere aduersa pro nomine illius pati? Speremus quæ promisit & sequamur quò ipse præcessit. Non nos vllo modo ab amore Christi separet huius seculi miserabilis dulcedo, neque excusatio vxoris, aut filiorum gratia, sed nec multa auri argentique congestio & possessioonum delectatio, dum terribiliter contestatur nobis sanctus Ioannes Apostolus dicens, Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo suot, quia omoe quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & coocupiscentia oculorum & ambitio seculi.

Mundi contemptus. Cap. XIII. Ioan. 2. 1. Ioan. 2.

H Hæc sunt quę à paradiso deliciarum in hoc miserabile exilium, Adam & Euam proiecerunt. Quia nisi dilectio dei (ab eis) defecisset, nunquã diligere cœpissent male suadentis serpentis consilium, immo nec credidissent. Et concupiscentia carnis ab eis impleta est, quod de ligno vetito gustauerunt. Et concupiscentia oculorum, quod sibi aperiri oculos cupierũt. Et ambitio seculi, quod se fieri posse quod deus est, crediderunt. Et ideo volẽs nos omnes Apostolus ab his tribus generibus mortis cauere, dixit, Omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. Et vt facilius, frater mi, bonitas tua intelligat, si placet qualiter illi primi homioes Adam scilicet & Eua commiserunt tam grande peccatum, pandam, quatenus gratia domini nostri Iesu Christi te ab hoc semper cauere concedat, quia in illis duobus originaliter totum damnatum est genus humanum, Illi eoim non ederent de ligoo prohibito, nisi concupiscerent, nec concupiscereot nisi tentati, nec tentarentur nisi deserti, nec desererentur à deo, nisi prius deseruisseot deum, nec illi deum desererent oisi

Transgressio primorũ parentum. Cap. XIIII.

I prius superbirent, & similitudinem dei ad quam facti erant, damoabiliter oeglexissent. Pro quo morbida eorum corpora contraxerunt mortem, & iuxta sententiã domini eo die creduntur mottui, quo in eis pœnaliter facta est necessitas moriendi. Hæc pauloante diximus de primis hominibus, vt lapsum & damnationis eorum euadere possimus exemplum siue supplicium, quia quamuis ex Adam simus carnaliter nati, non ipsum tamen debemus sequi, sed Iesum Christum dominum nostrum in quo renati sumus per baptismum & viuimus. Quid est sequi Adam, nisi carnalibus concupiscentiis & desideriis morte oos perpetua occidi? Et quid est sequi Christum, nisi carnales concupiscentias ac desideria io nobis mortificare, & cum ipso qui pretio sui saoguinis nos redemit fœliciter regnare? Et sicut quando in Adam fuimus, omnes in illo cecidimus, ita iam io Christo cœpimus esse, vt spiritaliter omnes cum illo resurgamus, Et vt totum dicam, Adam nobis abstulit paradisum, & Christus donauit regnum cœlorum, & corpus suum pro nobis peccatoribus tradidit, Christus enim mortuus est pro peccato, non suo, sed nostro, vnusquisque autem nostrum non pro omnium moritur peccato, sed suo. Quid est peccato mori, nisi opera maligna in nobis damnare, & hoc miserabile seculũ fugere? Vt sicut homo mortuus in sepulchro, nulli detrahit, nemini violentus existit: oemioem calumoiatur, neminem opprimit: non inuidet bonis, nõ insultat malis: noo luxuriæ carnis seruit, non bibendo magis ac magis io se sitim accendit: non odiorum flamma inardescit, noo poteotibus aut diuitibus huius seculi vt multi nostris temporibus faciunt, adulatur: non inquieta curiositate raptatur, noo turbæ maximæ sibi astantis curam gerit: non auro argentóque siue pallio circuodatus distenditur, oon salutationibus potentum nec parentum delectatur: oon se miurus fingat: non eum superbia inflat, non ambitio huius seculi necat, non vana gloria turpiter iactat: non aurum siue armillæ atq; omnes huius seculi falsæ diuitiæ inflammãt, noo rabies insani furoris exagitat: non equorũ crassitudo & amor inuitat, non pulcherrima species fœminarum auidum reddit: non histrionum miserabilium verba in risum excitant, non contentiones huius seculi perturbaot, non audacia extollit, noo gaudia huius seculi delectant, non iracundum animositas, nõ suspiciosum peruersitas, non verbosum vanitas, oõ riforem

Imitandus Christus nõ Adam. Cap. XV. Quid sit mori mũdo. Cap. XVI.

K L maligoitas, oõ mobilem iostabilemq; huius seculi versatilis amor facit. Hæc & alia huiusmodi enumerando protelaui, vt intelligat dulcissima frateroitas tua, quatenus homo catoe mortuus oec facere potest ista quæ dixi, nec pati, Et vt his talibus oon torqueamur, sed studeamus quantum possumus, cum dei adiutorio corpora nostra cum vicils & concupiscentiis mortificare, & induamus oouum hominem, qui secũdum deum creatus est in iusticia & veritate sanctitatis, Nec humanis laudibus delectemur, nec detractoribus libẽter aurem præbeamus, nec adulatoribus nostris credamus, nec discordes simus (cum subiectis & fratribus,) sed magis eos quos valemus, ad cõcordiam prouocemus, quia secundum Euangelium, Beati pedes qui ad pacẽ currunt.

Galat. 5. Ephe. 4. Matth. 5.

Nec simus carnales, id est, in hoc seculo catnaliter viuentes, quia dicit Apostolus, Si secundum carnem vixeritis, moriemioi. Igitur ille secuodum carnem viuit, qui secundum seipsum viuit: quia ipse homo est & viuit & secundum seipsum viuit, id est, pergit quò vult, dormit quando vult, & quãdiu vult: loquitur quę vult, & cui vult, & vbi vult: manducat & bibit quando vult, & quantũ vult: ridet & iocundatur turpiter inter quos vult, & quando vult. Postremo quicquid naribus suaue est, quærit: quicquid tactu blãdum, quicquid oculis delectabile, quicquid corpori suo iocundum, exercet & sequitur, qualiter vult & quando vult, quia omnia licita & illicita carnaliter vult. Delectatur in vestimentis pulcherrimis & equitibus & armis, sicut vult & quando vult, Et sic non secundum deum, sed carnaliter viuit & delectatur: & omnia desideria carnis suæ perficit sicut vult, & quando vult. M Quapropter charissime in Christo frater, deprecaoda est oobis diuina clementia, vt desideria carnalia delectatio spiritalis minuat, & pietas in nobis crudelitatis iram restringat, & malignitatem patientia coërceat, & libidine pudicicia vincat, & animositatem tranquillitas toleret, scurrilitatem & verbositatem taciturnitas moderata compescat, curiositatem studium spiritale in vigiliis & orationibus & eleemosyois succidat, ebrietatem sobrietas domet, irę & furori mansuetudo dominetur, leuitatem maturitas regat, luxuriam vera castitas excludat, mundi cupiditatẽ dei & proximi charitas refrænet, iactantiam & superbiam conculcet profunda humilitas: quia humilitas

Secũdũ carnẽ viuere. Cap. XVII. De vitiorũ remediis. Ca. XVIII.

A humilitas homines sanctis angelis similes facit, & su-
Humilitatis laus. perbia dæmones ex angelis fecit. Et vt euidenter
ostendamus, ipsa est omnium peccatorum initium, &
Cap.XIX. finis, & causa: quia non solum peccatum est ipsa super-
bia, sed etiam nullum peccatum esse potuit, aut potest,
aut poterit sine superbia. Siquidem nihil aliud omne
peccatum est, nisi dei contemptus quo eius præcepta
contemnimus: & hoc nulla res alia persuadet homini,
nisi superbia. Porrò superbia & cupiditas iotaotum est
vnum malum, vt nec superbus sine cupiditate, nec sine
superbia possit cupidus inueniri. De superbia nanque
nascuntur hęreses, schismata, detractiones, inuidiæ, iræ,
rixæ, dissensiones, contentiooes, animositates, ambitio-
nes, elationes, præsumptiooes, iactantia, verbositas, va-
nitas, inquietudo, meodacium, periurium, & cætera hu
iusmodi, quæ dinumerare per singula longum est. Cu-
piditas quoque facit homines gulosos, intemperantes,
ebriosos, auidos, rapaces, fornicarios, adulteros, stupra-
tores, iocestos, flagitiosos, & alia inumerabilia, per quæ
diabolus genus humanum præcipitare solet. Per super-
Esaiæ.14. biam nanque & cupiditatem diabolus dicit, In cœlum
Psal.43. ascendam. Christus cum humilitate dicit, Humiliata
B est in terra anima mea. Diabolus per superbiam & cu-
Esaiæ.14. piditatem dicit, Ero similis altissimo. Christus per hu-
Philip.2. militatem cum esset in forma dei exinaoiuit semetip-
sum formam serui accipiens, humiliauit se, patri factus
obediens vsque ad mortem. Diabolus per superbiam
& cupiditatem dicit, Supra astra dei exaltabo solium
Matth.11. meum. Christus cum humilitate dicit, Discite à me,
quia mitis sum & humilis corde. Diabolus cupidus &
Exod.5. superbus per Pharaonem loquitur dicens, Nescio do-
minum & Israël non dimittam. Christus cum humili-
Ioan.7. tate dicit, Si dixero, quia oon noui eum, ero similis vo-
bis mendax, sed noui eum, & mandata eius seruo. Dia-
Ezech.29. bolus superbus & cupidus dicit, Mea sunt flumina &
Ioan.14. ego feci ea. Christus cum humilitate dicit, Non pos-
sum à meipso facere quicquam, sed pater meus in me
manens ipse facit opera. Diabolus superbus & cupidus
Matth.4. dicit, Mea sunt omnia regna muodi & gloria eorum,
& cui volo do ea. Christus cum diues esset, pro nobis
factus est pauper, vt eius inopia nos diuites reddere-
mur. Diabolus superbus & cupidus dicit, Sicut colli-
Esaiæ.10. C guntur oua quæ derelicta sunt, † sic vniuersam terram
† aliàs, vnę quæ derelicta sunt. ego congregaui, & non fuit qui moueret pennam &
aperiret os atque ganniret. Christus cum humilitate
dicit, Similis factus sum pelicano solitario, vigilaui &
Psal.101. factus sum sicut passer solitarius in tecto. Diabolus per
Esaiæ.37. superbiam & cupiditatem dicit, Exiccaui vestigia pe-
dum meorum omnes riuos aggerum. Christus cum hu
Matth.26. militate dicit, Nunquid non possum rogare patrem
meum & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones
angelorum? Et vt ad vltimum concludam, Diabolus
cum ruina magna per superbiā & cupiditatem ad in-
fernum præcipitatur, Christus cum humilitate ad cœ-
los subleuatur. Ideo frater charissime paucos tibi dia-
bolicæ fraudis laqueos & sanctę humilitatis gradus de-
scripsi, vt facilius tibi subiectos valeas docere, quo mo-
do & qualiter hos euadaot atque per humilitatem re-
gna cœlorum possideant. Et nos si volumus perficere
nostri certaminis cursum, & ad æteroam peruenire bea
titudinem, caueamus in primis cupiditatem malam,
& superbiam diabolicā, Et cum omni humilitate Chri-
sti conemur sequi vestigia: & si quis militans impera-
tori terreno omoib⁹ iussis eius obedire decertat, quāto
magis militaturus imperatori cœlesti debet custodire
præcepta cœlestia. Frater mi, frater charissime mi, D
animam tuam ad vigilandum excita, & oullus eam *Militia spiritalis.*
prægrauet somnus. Miles terrenus ad quemcunque lo-
cum mittitur paratus ac promptus est, neque se vxoris *Cap.XX.*
aut filiorum gratia excusare poterit: multo magis mi-
les Christi sine impedimento huius seculi imperatori
suo domino Iesu Christo debet obedire, qui ipsum pre-
cioso sanguine suo redemit. Tu miles terrenus contra
hostem visibilem pergis ad pugnam, cum illo vero ho
stis inuisibilis quotidie dimicare non cessat. Tu con-
tra corporis tui inimicos pugoare decertas, armis vtēs
carnalibus, illius vero aduersus diabolum est collucta-
tio cum armis spiritalibus. Tu in prælio galeam ferre-
am gestas in capite, sed illius galea Christus est. Tu ne
vulnereris lorica indutus es, sed ille pro lorica Christi
charitate est vestitus. Tu contra inimicum tuum lan-
ceas & sagittas emittis, ille contra inimicum suum hu-
militatem & salubria verba dirigere studet. Tu donec
pugnam perficias, arma à temetipso non proiicis, ne ab
aduersario vulnereris, ille nūquam debet esse inermis,
quia illius hostis tuo est callidior. Tuus hostis ad tem-
pus dimicat: illius vero hostis quandiu in corpore con E
sistit, cum illo pugnare non cessat. Tua arma laborio-
sa & grauia sunt ad portandum: illius vero arma sua-
uia ac leuia sunt. Tu pro terreno labore terrenum acci-
pis donatiuum: ille vero pro labore spiritali, cœleste
accipit præmium. Tu ornamento armillarum brachia
decoras, ille virtutum ornamēto animæ suæ à Christo
decorem accipit. Semper enim cœleste donū à Christo
expectat, qui terrenam huius seculi pompam proiicit.
Væ nobis si iugum Christi suaue à nobis repellimus,
& quicquid graue ac onerosum est animæ oostræ, sup-
ponamus nos ad portādum, & dum diligimus pericu-
lum, incidimus in mortem. Ideo frater charissime *Amor erga deum.*
consideremus quis sit qui nos precioso sanguine rede-
mit, & quid ei debeamus qui nos cum tanta penuria *Cap.XXI.*
redemit. Si terrenos parentes cum tanto affectu dili-
gimus, qui paruo tempore pro nobis sustinuerunt la-
bores: nónne magis cœlestis pater ooster amandus est,
qui pro nobis crucifixus est? Nam quicquid parentum
nostrorum circa nos fuit obsequium, eius est beneficiū:
qui & antequam nasceremur io hoc seculo, sua proui-
dentia parentes oobis præparauit, quorum obsequio F
nutriremur, & vbera matris lacte impleuit vnde nutri-
remur. Ergo magis omnibus diligamus redemptorem
nostrum, qui & nos & parentes nostros propriis ma-
nibus finxit, & cuncta bona quæ erga nos gerūtur quo-
tidie, eius misericordiæ, non nostris viribus ascriba-
mus. Iubet enim scriptura parentes oostros vt propria
viscera diligere, si tamen accedere oos ad seruitium
Christi non prohibeant: si autem prohibuerint, nec se-
pultura à nobis illis debetur. Christus diligendus est
super parentes nostros, quia oon nobis tribuunt paren-
tes ea quæ Christus. Ipse enim dixit in Euangelio, Qui
amat patrem aut matrem aut filios aut agros plusquam *Lucæ.9.*
me, non est me dignus. Quanto quis eum plus amat, *Matth.10.*
taoto fœlicior & beatior efficietur. Intantum enim nos
amauit, vt etiam pro nobis mori dignatus sit: & manus
eius quæ virtutes plurimas faciebant, clauis pro nostra
redemptione affixæ sunt: & ori mellifluo, quo salutaris
doctrina profluxit, fel pro cibo impij porrexerunt: &
qui neminem læsit, cæsus est, & qui nullum maledixit,
opprobria & maledicta pro nobis pertulit. Hæc omnia
perpessus est, vt nobis vitam æternam donaret. Et cum
nobis tanta beneficia præstet, nihil quærit à nobis, nisi
vt diligamus

G vt diligamus eum: & animas nostras & corpora impolluta ei seruemus, vt ille in nobis semper habitet, & oos in illo permaneamus, Noo eoim postulat à nobis aurum neque argennun, neq; pallia, oeque vestes preciosas, neq; armillas, neque agros, & cætera huiusmodi: sed nosipsos quærit, & in nobis requiescere cupit. Accedamus ergo ad eum, vt vitam æternam habeamus.

Amor proximi. Cap. XXII. Habeaoius ergo in nobis dilectiooem dei & proximi. Qui diligit proximum, legem impleuit: qui autē ecōtrario odit, homicida est. Qui diligit fratrē suum, in trāquillitate est cor eius, fratrem vero odiens tempestate circundatus est. Vir mitis & benignus, etiam si patitur mala, pro nihilo ducit, Iniquus autem, etiā paruum verbum audiens à proximo, contumeliam arbitratur. Qui charitate plenus est, traoquillo aoimo & serenissimo vultu procedit: vir odio plenus ambulat iracundus. Tu autem frater charissime ne moueas cuiquā scandalum in via tua: [rem quæ ad te non pertinet aliis tractandam dimitte: & nisi rogatus vel interrogatus enoda te inde, & quod soli deo est placidum iudica, & iniustas aliorum senteotias, si aliter non potes, euita, & H misericordiæ locū da:] & oō quod tibi vtile, sed quod deo placitum sit facias: & quod tibi oō vis fieri, ne pro- *Tob. 4.* ximo tuo cupias euenire. Si eum videas in bonis actibus conuersantem, congratulare ei, & illius gaudium tuum ducito: & si aliquid aduersum patitur, illius tristiciam tuam deputa: [& non solum iustis, sed & peccatoribus condole.] Ne simulato corde voquam diligas proximum tuum, quia in his deus ad iracundiam prouocatur. Qui enim amplectitur pacem, in mentis suæ hospitio, mansionem præparat Christo, quia Christus pax est, & in pace requiescere vult. Virum autem iracūdum, inuidum, detractorem, mendacem, superbum omnibus modis execratur deus. Iouidus autem vir similis est naui quæ iactatur fluctibus maris, in perturbatione est semper vt lupus rapax, insanit inaniter, in miseria detinetur, & tabescens ad nihilum redigitur, semper furore plenus particeps dæmoniorum efficitur. Homo pacificus securam possidet mentem: totus est ab angelorum agmine munitus & fructu iucunditatis repletus, gaudens & delectans in domino. Omnia eius in pace versantur. Discordiam fugat, secreta mentis suę I illuminat. Consortium angelorum merebitur, & regoum æternæ beatitudinis perpetualiter obtioebit.

De virtutibus animę. Ca. XXIII. Ne quæso frater mi fabulosa arbitreris dei præcepta, aut quasi à me edita, dum ex fonte saluatoris nostri sint emanata. Ne frangat animam tuam vlla aduersitas vel prosperitas mundi, à præceptis & à mandatis dei, & à charitate quæ est io Christo Iesu domino oostro. Nam virtus est animæ tuæ, deum diligere, & odire illa quæ deus non diligit, Virtus est animæ tuæ, patientiam sectari, & ab omni impatientia declinare, Virtus est animæ tuæ, castitatem tam corporis quàm animæ custodire, Virtus est animæ tuæ, vanam huius mundi gloriam contemoere, & omnia caduca calcare, & pro illius amore qui te redemit, dum viuis in corpore, laborare, Virtus est animæ tuæ, humilitati studere & superbiam abominari: Virtus est animæ tuæ, iram & furorem cohibere ac reprimere: Virtus est animæ tuę, ab omni stulticia declinare, & sapientiam diuinam amplecti: Virtus est animę tuæ, omoem delectationem carnis subiicere, & mentem tuam ad Christum erigere. Has ergo virtutes facile & perfacile potuisses obtinere, si secularium curam & caducas ac terrenas res deuitare voluisses, & nihil amori Christi præposuisses.

O mi frater charissime ex tota mente dilige deum, K vt in omoibus actibus tuis placeas illi. Qui enim coo- *De stabilitate amoris dei. Caput XXIIII.* iugio copulatur, festinat placere vxori suæ: multo magis anima Christi sanguine redempta, debet placere Christo sponso suo. Deus enim oon se vult verbis tantum diligi, sed corde puro & operibus iustis, quia ooo verborū, sed cordis est auditor & inspector. Nunquā, quæso te frater mi, carnalis amor amorem cœlestem à te excludat. Nunquam, quæso te, huius fluctiuagi ac miserabilis seculi dulcedo decipiat. Nulla te seducat corporis pulchritudo, oe intret mors in animam tuam per feoestras oculorum tuorum.

Dic mihi quæso *Caro fœnū. Cap. XXV.* frater mi, qualis profectus est in pulchritudine carnis? Nonne sicut fœnum æstatis ardore percussum arescit, & paulatim decorem pristinum amittit? Et quando mors venerit, dic mihi quæso, quanta remanebit in corpore pulchritudo? Tunc recognosces, quia vanum est quod antea inaniter diligebas. Cum videris totum corpus intumescere, & in fœtorem esse conuersum, nonne claudes oares tuas, ne sustineas fœtorem fœtidissimum? Vbi quæso erit tunc suauitas luxuriæ, & con L uiuiorum opulentia: vbi blanda verba, quæ corda audientium molliebant: vbi sermones dulces, qui amaritudinem amantibus infundebant: vbi immoderatus risus & iocus turpis, vbi effrænata & inutilis læticia? Iste est fiois pulchritudinis carnis & oblectationis. Mundus enim peribit, & concupiscentia eius. O quàm fœlicissimum booum est, & quàm valde fœlicissimum, splendidam pulchritudioem Christi amare, & radiantibus fulgoribus eius, pectora nostra illustrare, & omnem obscuritatem à nobis expellere.

Non ac- *Detractio cauenda. Ca. XXVI.* commodes aures tuas ad percipieoda verba detrahentium, ne concipias mortem in anima tua: Detrahenti enim & audienti, vtrique esca mortis animæ, est detractio & lingua. Et vt breuius cooclūdam, detractor & libens auditor, diabolū portant in lingua. [Illum autem qui conqueritur audi, si non detrahit: quia nō omnis querimonia est detractio.] Euita quæso à tuis auribus laqueos detractionū, per quos plurimos audis captos. Postula tibi à dooioo deo cor prudens & peruigilem sensum, vt discernere valeas verba detrahentium: non ignores frater fraudes & insidias eorum, quia qui tibi vtilia nunciare videntur, viam tuam explorare ve- M oiunt, vel vtrum culpatum diligas, an noo: sed deus pedem tuum custodiat, ne in rete eorum veniat. Frequenter enim qui tecum coocordare voluot, aliorum scandala fingunt.

Aliena debēt esse à nobis omoia vicia *Peccatorū confeßio. C. XXVII.* mala, dū hæreditas nostra Christus esse vult: Ideo quia incerti sumus de talibus, prosternamus nos humiliter in cōspecto pij patris nostri, & peccata nostra cito producamus in medium, vt deleat ea ipse pater noster cœlestis. Et cum confessi fuerimus, non nos iustificemus orantes, oe sicut Pharisæus ille discedamus condēnati. Memoremur publicanum illum, & ita oremus, vt veniam delictorum consequi mereamur. Clamor cordis nostri, pulset ad aures omnipotentis dei, quia in pura mente placabitur io tempore orationis.

Omnem *Oratio qualis. Ca. XXVIII.* maliciā cordis proiiciamus à oobis, & remittamus in nos peccātibus, oon duplici corde, sed vero. Est denique genus serpentis, quod cum cœperit ire ad bibēdum aquam, aotequam veoiat ad fontem euomit omne venenum. Imitare & tu hunc serpentem in hac parte, secundum Euangelicum domini nostri Iesu Christi prę- ceptum, vbi ait; Estote prudentes sicut serpeotes: & *Matth. 10.* omoe venenum iræ & odij amarum euome, & remitte

conseruus

A conseruis tuis, vt & tibi remittantur à domino peccata tua: sicut Euangelium præcipit, Dimittite & dimittetur vobis, date & dabitur vobis. Et qualem cupis erga te esse deum, talis esto ipse conseruo tuo. Et ad omne opus quodcunque inchoaueris facere, primum inuoca deum, & gratias ei age, & cum consummaueris illud, similiter fac. Inuoca deum ex toto corde tuo, & inuenies eum: & cum inuocaueris, ne dimittas eum, vt cō iungatur mens tua in amore eius. Hoc mi frater stude in vita tua, & orationem tuam puram offer domino Christo, ne cogitationes huius seculi superfluę conturbent cor tuum: Neque in diuersa rapiatur mens tua. Memento enim te sub dei stare conspectibus, qui occulta cordis perspicit, & secreta mentis tuæ nouit. Vigilanter ergo & assidue assiste in cōspectu dei in tempore orationis: vt imminentem diaboli tentationem facilius possis effugere. Si enim cogitationes huius seculi malæ & sordidæ turbant cor tuum, & cogunt illicitum aliquid perpetrare, per orationes puras & vigilias sanctas depellantur ab anima tua. Oratio naque grandis monitio est animæ tuæ. Per orationes purissi-
B mas omnia nobis vtilia tribuuntur à domino, & cuncta noxia effugantur. Et ne diutius de hac re disputem vel immorer, sicut ex carnalibus escis alitur caro, ita ex diuinis eloquiis & orationibus interior homo nutritur & pascitur. Pasce quæso animam tuam spiritalibus cibis, id est, spe, fide, & charitate, & reliquis virtutibus, per quas intelligas deum amari, & eius præcepta seruari: vt cum extrema dies tibi euenerit, angeli pacis te suscipiant, & de potestate diaboli eripiant, & merearis consortio sanctorum in beata requie perfrui, & vitam æternam cum omnibus sanctis possidere. Nam certissime scis, quia possessio regni cœlorum promissa tibi est, sed vide ne ab ea extraneus efficiaris. Quæso mi frater, quæso omnibus tibi subiectis & bonæ voluntatis in domo tua, à maiore vsque ad minimum, amorem & dulcedinem regni cœlestis, amaritudinem & timorem gehennæ annuncies, & de eorum salute solicitus ac peruigil existas: quia pro omnibus tibi subiectis, qui in domo tua sunt, rationem domino reddes. Annuncia, præcipe, impera, suade eis, vt caueant se, à superbia, à detra-
C ctione, ab ebrietate, à fornicatione, à luxuria, ab ira, à periurio, à cupiditate, quæ est radix omnium malorum. Cupidus enim vir animam suam venalem habet, si inuenerit tempus vt concupiscat alicuius aurum aut argentum, seu vestes pulchras, vel etiam cuiuslibet mulierem pulchram facie, pro nihilo homicidium perpetrat. Et vt quis effundit aquam in terram, ita ei est effundere sanguinem proximi sui. Plurimæ animæ in mortis periculum inciderunt propter cupiditatem, & multi domino iubente ob hoc lapidati sunt. Saül enim alienus à deo effectus est propter auariciam, & ad extremum de culmine regali expulsus, ab inimicis suis peremptus est. Et de multis multa dicere potuissem, sed sapienti pauca sufficiunt. Dominus vero noster & saluator voluit de cordibus Pharisæorum pecuniarum amorem excludere, sed quia erant cupidissimi, salutaria domini verba deridebant. Nam & illum diuitē, quem dominus ad regna cœlorum prouocauit, amor pecuniarum cum intrare non permisit: sed & Iudæ pectus auariciæ flamma exarsit, vt dominum cunctorum bonorum largitorem, in manus traderet impiorum. Auarus enim vir inferno est similis. Infernus enim quantoscunque deuorauerit, nunquam dicit, satis est. Sic etsi omnes thesauri con-
D fluxerint in auarum, nunquam satiabitur. Ideo frater mi, omnibus qui in domo tua sunt, præcipe ab hoc vitio cauere. Melius est enim vt ex paupertate sua pusillum tribuat indigentibus, quàm multum ex acquisitione iniusta. Vnusquisque iuxta quod habet, porrigat. Tantum enim expetitur ab vnoquoque eorum, quantum ei dominus dedit. Nec enim plus ab eo exigit, quàm quod ipse dedit. Eleemosyna cum cupiditate acquisita, abominabilis est corā deo, & acceptum ei quod fideliter fuerit acquisitum. Sunt enim nonnulli qui diripientes aliena, facere se simulant eleemosynam: & cum alios premant, aliis se misereri fingunt. Si autem ex proprio labore dederint, gratum & acceptum erit deo. Et roga eos, vt in omnibus operibus suis humiliter coram deo agant quicquid eis agendum sit: quia non erit gratum deo quicquid homo facit cum superbia. Quod autem humiliter fit, hoc est ei acceptum. In omnibus operibus suis sint humiles: quia humilitas, virtutum sublimitas est, nec ad regnum cœlorum quislibet veniet, nisi per humilita-
E tem. Multorum autem temporum labores, & orationes, & eleemosynæ, & ieiunia, & vigiliæ, si cum superbia finem habuerint, pro nihilo apud deum computantur. Acceptus est deo vir humilis, & in se deum gestat. Iam paulatim superius disseruimus de superbiæ malo, sed propter tibi subiectos, necessarium hunc locum inueni, vt contra sagittas diaboli, discant clypeum humilitatis erigere. Superbus autem deo est odibilis, & diabolo similis. Humilis licet habitu vilis sit, gloriosus tamen est virtutibus apud deum. Superbus autem, etsi decorus & clarus videatur aspectu, tamen apud deum operibus vilis est: & verbis, & gestis, & vultu, & incessu, semper eius dignoscitur superbia & leuitas. Cupit se semper laudari ab omnibus hominibus, & bonis, quibus alienus est, prædicari se vult: non patitur se cuiquam esse subiectum, sed semper inter suos pares primatum cupit tenere, & in maiorem gradum ascendere: & quod meritis obtinere non potest, adulando prælatis, detrahendo [& inuidendo æqualibus, humilesq; contemnendo,] vult inuadere. Et sicut nauis est absque gubernatore cum iactatur in fluctibus, ita & superbus leuis circunfertur, instabilis per omnes
F actus suos. Humilis autem vltimum se iudicat, & blando vultu terram intuens, coram deo eminens apparet, & cum omnia fecerit, dicit, Inutilis seruus sum, & nihil se fecisse testatur. Et deus diuulgat opera ipsius, & profert in medium, mirificatque facta illius & exaltat & clarum facit eum, & in tempore precum suarum, quod postulat impetrare apud deum potest. Hæc & his similia sola humilitas obtinet apud deum, quia ipsa est sessio & delectabile cubile domini nostri Iesu Christi, qui ait, Super quem requiescam, nisi super humilem & quietum & pauentem sermones meos. Et iterum, Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Anuncia quæso tuis & dicito eis, Quia deus superbis resistit: Et ira viri, iustitiam dei non operatur. [Multi se blandos & patientes simulant, & si tempus inueniunt, amariores fiunt.] Fornicatores & adulteros diiudicabit deus in die iudicii. De periuris scriptum est, Vir multum iurans, non effugiet peccatum, nec recedet plaga de domo eius. Detractio, fornicatio est animę. Vnde Psalmista, Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar. Discordiam, vt Salomon cecinit, detestatur dominus, dicens, Septimum est quod detestatur anima mea, id est,

Margin notes: *Luca.6.* — *Cura familiæ. Cap. XXIX.* — *Cupiditas. Cap. XXX.* — *Eleemosyna de iusto. Ca. XXXI.* — *al. iniquitate.* — *De laude humilitatis & vitio superbiæ. Ca. XXXII.* — *Esaia.66.* — *Iacob.4.* — *Iacob.1.* — *Hebræ.13.* — *Eccli.23.* — *Psal.100.* — *Prouer.6.*

G Id est, qui seminat inter fratres discordiam. [Hos nulli rei similes iudico, nisi diabolo, qui seminauit discordiam inter deum & hominem.] Hi sunt cibi & pocula mortis animæ nostræ. Ab his venenis pietas domini nostri Iesu Christi nos liberet, & seipsum nobis edendum tribuat, qui dixit, Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi, qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, habet vitam æternam in semetipso. Sed vnusquisq; antequam corpus & sanguinem domini nostri Iesu Christi accipiat, seipsum probet, & secundum Apostoli præceptum, Sic de pane illo edat, & de calice bibat, quia qui indigne manducat & bibit, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicãs corpus domini. Quando enim illud accipere debemus, antea ad confessionem & pœnitentiam recurrere debemus, & omnes actus nostros curiosius discutere: & peccata obnoxia si in nobis senserimus cito festinemus per confessionem & veram pœnitentiam abluere, ne cum Iuda proditore diabolum intra nos celantes, pereamus, protrahentes & celantes peccatum nostrum de die in diē.

Euchari-stiæ sumptio. Caput XXXIII. *1.Corint.11.*

Et si quid mali aut nequam cogitauimus, de eo pœnitentiam agamus, & velociter illud de corde nostro eradere festinemus: Ne velimus dicere, nō est hoc grande peccatum quod cogitaui, Heu insipientes, quare nō cogitamus vel intelligimus, quia in conspectu domini cogitationes nostræ antequam in opus procedant, manifestæ & apertæ sunt? Dicit enim Psalmista, Scrutans corda & renes deus. Et iterum, Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sint. Et alibi, Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam & funiculum meum inuestigasti. Ne quæso permittamus in nobis cogitationes prauas, neque tanquā minima negligamus: quia qui minima spernit, paulatim defluit. Non spernamus morsum serpentis, ne venenum eius conspergatur in corda nostra: quia quauis venenum vita sit serpentis, tamen mors est hominis. Abscidamus virgulta spinarum de agro cordis nostri, ne defigant in nobis altas radices. Scimus enim quod cor nostrum ager est domini nostri Iesu Christi: excolamus eum cœlestibus disciplinis, & non sinamus in agro tanti imperatoris seminari zizania, sed cunctis floribus virtutum decoremus: quia in his delectatur omnipotens deus, sicut & in Canticis canticorum legitur, Ego flos cãpi, & lilium conuallīū, id est, ego decus mūdi, & virginitas humilium.

Peccata cordis. Caput XXXIIII. H *Psal.7.* *Eccli.19.* *Cantic.2.* I

Et semper atque semper caro nostra subiecta sit animæ nostræ, & sicut ancilla famuletur dominæ suæ: Ne præbeamus vires illicitas corpori nostro, ne committat bellum aduersus spiritum nostrum: sed semper subiecta sit caro, vt obtemperet iussis sancti spiritus. Neque incrassari permittamus ancillam, ne contemnat dominam suam, sed omnibus iussis eius & obsequiis mancipetur. Sicut enim equis fræna sunt imponenda, ita corpora nostra, ieiuniis, vigiliis, & orationibus sunt infrænanda. Nam quēadmodum aurigæ si fræna laxauerint per præcipitia ducuntur, ita & anima nostra cum ipso corpore si ei frænum non imposuerimus, ad inferni præcipitia delabitur. Simus ergo boni & edocti aurigæ corpori nostro, vt per viam rectam possimus incedere.

Caro domāda. Caput XXXV.

Escæ enim nimiæ non solum animas, sed etiam corpora nostra plurimum lædunt, & ad infirmitatem perducūt. Solet enim per nimiam ciborum auiditatem & poculi intemperantiam frangi stomachi fortitudo: necnon & abundantia sanguinis per choleram, & plurimæ ægritudines escarum largitate cōtingunt. Sicut enim animæ & corpori sunt ista contraria, ita medela est vtrisque temperantia ieiunij. K Et si non per omne tempus, saltem sacratissimis diebus ieiuniorum quantum possumus cum dei adiutorio, delicias mundi, & ciborum opulētiam fugiamus: nequādo, quod auertat deus, in cruciatu flammæ, quæramus guttam aquæ, & nullum refrigerium consequamur.

Luxus in cibis. Cap. XXXVI.

Fugiamus ebrietatem ne crimen luxuriæ incurramus, quia Apostolus præcipit, dicens, Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. Vinum enim nobis deus ad lætitiam cordis, non ad ebrietatem donauit. Bibamus ergo non quantum gula exigit, sed quantum naturæ imbecillitas postulat: ne id quod ad medelam corporis nostri tributum est, ad perniciem deputemus. Annuncia quæso tuis in domo tua subiectis, quod plerique per vinum, homicidia, & fornicationes perpetrauerunt, nec ipsam mortem recusauerunt, alij per vinū à dæmonibus capti sunt, nec est aliud ebrietas, quām manifestus dæmō. Ebriosus putat se aliquod optimum gerere, cum fuerit ad præcipitia deuolutus, Per vinolentiam armatur ad maledicta & conuicia proximorum, & immutatur mens eius, & lingua balbutit. Huiusmodi enim vir cum se putat bibere vinum, bibitur à vino. Plurimi nanque homines per vinum maximam L debilitatem contraxerunt nec potuerunt consequi pristinam sanitatem, quia non temperauerunt gulæ ardorem. Sicut enim piscis cum auidas fauces profert vt glutiat escam, repente hamum intra fauces reperit: ita & ebriosus intra se vinum suscipit inimicum, qui eum vt introiuerit, mox impellit ad omne opus nefandissimū: & sic homo rationalis capitur, vt irrationale animal.

De ebrietatis malo. Caput XXXVII.

Tu autem frater mi, omnibus domesticis tuis & tibi subiectis præcipe, vt se sobrios exhibeat, & iterum propter abstinentiam in superbiam se non erigant, sed omnia temperate, iuste, pie, & religiose secundum dei adiutorium faciant: quia non solum pro nobis clericis, sed etiam pro omni genere humano, qui prædestinati sunt ad vitam æternam Christus sanguinem suum fudit: nec solum nobis, sed etiam omnibus laicis, eius præcepta ex toto corde seruantibus, regnum cœlorum promissum est. Grandis nanque confusio est animabus laicorum, qui dicunt, Quid pertinet ad me legendo libros scripturarum audire vel discere, vel etiam frequenter ad sacerdotes, & Ecclesias sanctorum M recurrere? Dum clericus fiam, faciam ea quæ oportet clericos facere. Quare non intelligit, quia panem & vinum, & omnia huius terræ bona & regni fœlicitatem æqualiter vult participare, & æquali labore iugum Christi ferre non vult? Quid prodest talibus vna parte in hoc seculo esse sublimes, alia prostratos: in vna parte fulgere auro & preciosis vestibus, & in alia miseriis & vitiorum caligine occupari? Non sit tibi aliqua solicitudo de laici habitus persona, quia non est personarum acceptio apud deum. Similiter enim mandata dei seruantibus laicis, cœleste palatium patet, veluti clericis & sanctimoniali habitu præditis: dum non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, sed omnia & in omnibus Christus, Quicunque in corpore illius est, magnus est. Insere teipsum suo sancto corpori, vt sis membrum nobilissimi capitis. Ama ex toto corde caput tuum, & membra capitis illius. Quo modo potest manus manui inimica esse, vel pes pedem odisse, vel cætera membra suæ iuncturæ non congaudere? Crescere debent in virum perfectum, in augmentū corporis Christi. [Omnis enim clericus & laicus qui precioso sanguine Christi redemptus est, qui

Præcepta dei ad oēs Christianos pertinent. Cap. XXXVIII. *Tal. in mensurā ætatis plenitudinis Christi.*

baptismo

A baptismo Christi tinctus est, debet humiliter ambulare & perseuerare in spiritu sancto: quia nihil prodest Christianum se respōdere verbis, & factis negare, dum corruptus est mente & spiritu, De talibus in Euangelio ipsa veritas dicit, *Math. 7.* Nō omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum cœlorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Et alio loco Propheta increpando, dicit, *Esaia. 29.* Populus hic labiis me honorat, cor autē eorum longe est à me. Nam ciuitas si fuerit in vna parte munita, & ex alia destructa, aditum ad se hostibus præbet. Et nauis si fuerit fortiter compaginibus solidata, & vnam habuerit tabulam perforatam, aquæ fluctibus mergitur in profundum. Omnibus enim, laicis, clericis, monachis, æqualiter conuenit fidem, spem, & charitatem habere, & deo ex toto corde seruire, veram cōfessionem facere, & dignam pœnitentiam agere: quia clemētissimus dominus confugientibus ad pœnitentiam ignoscit.

Dilata pœnitentia. C. XXXIX. Sed ne de misericordia domini tantum securi existamus, vt peccatis peccata augeamus, neque dicamus, donec viget ætas nostræ carnis, concupiscentias B nostras exerceamus, & postremo in senectute malorum nostrorum pœnitentiam agamus, pius est enim dominus & misericors nec vltra facinorum nostrorū recordabitur. Ne quæso taliter cogitemus, quia summa stulticia est hæc cogitare: cum & impium sit talem licentiam à deo postulare quempiam velle, cuius initium est, nos separare à deo: ideo, inquam, talia ne cogitemus, cū nesciamus qua die morituri simus. Nemo enim hominum nouit diem exitus sui. Non omnes in senectute moriuntur, sed in diuersis ætatibus de hoc mundo migrant. Et in quibus actibus vnusquisque homo inuentus fuerit, in eisdem iudicabitur quando anima exierit de corpore. Dicit enim Psalmista, *Psal. 6.* Nemo in inferno confitebitur tibi. Ideo festinemus ad pœnitentiam conuerti. Semper ante oculos nostros versetur vltimus dies: & cum diluculo surrexerimus, ne ad vesperam nos confidamus peruenire: & cum in lectulo membra deposuerimus, de lucis non confidamus aduentu: sic & facillime poterimus corpus nostrum à viciis & concupiscentiis refrænare.

Gaudia futura vitæ. Cap. XL. Semper cor nostrum promissa dei cœlestia meditetur, omnia terrena quæ possidemus in futuras cœlestes mansiones transfe- C ramus, vt cum ibi profecti fuerimus fruamur bonis cœlestibus: Nam credimus, quia cum à carnis vinculo anima nostra fuerit absoluta, si bene & recte coram deo vixerimus, mox in occursum nostrum angelorum chorus occurret, omniúmque sanctorum agmina in nostros miscentur amplexus, & ad adorandum verum iudicem perducent. Si dum in corpore viuimus, sicut dixi, quæ deo sunt placita faciamus, tunc erit nobis pax in circuitu & summa securitas: nec timebimus vltra diaboli ignita iacula, nec vllum quemlibet inimicum qui cupit animas nostras ad periculum iaculare: non ferrum, non ignem, non faciem truculentam tortoris, non famem, non sitim, nō vllam carnis ægritudinem: non vltra aduersabitur caro spiritui, nec vllum timebimus periculum: sed cum carnis abiecerimus sarcinā, tunc spiritus sanctus tribuet nobis in cœlestibus mansionem, cui nos pauloante intra corporis nostri hospitium feceramus mansionem: & læti gaudentesq; futuri iudicij diem expectabimus, in quo singulorū animæ pro suis actibus recipient merita.

De pœna damnandorum. Cap. XLI. Et econtra peccatores & impij peribunt. Tunc frustra rapaces & auari, superbi & adulteri, iracundi & cupidi, maledici & periuri amarissime flebunt, quia malorum suorum ve- D niam non consequentur. In luctu maximo detinebuntur omnes, qui carnis suę voluptates secuti sunt: in mœrore & gemitu sempiterno erunt, qui viciis & passionibus seruierunt. Et cum hi omnes pro criminibus & sceleribus suis gehennæ ignibus deputandi erunt, nos si deo dum in hoc corpore sumus placuerimus, cum sanctis sempiterna præmia accepturi sumus. Ideo contemnamus cuncta quæ vana & caduca sunt, vt tantam gloriam, Christo miserante, adipisci mereamur.

Declinemus semper à viciis, & ad virtutes tendamus, *De linguæ custodia. Cap. XLII.* nec superflui sermones procedant ex ore nostro, quia pro ociosis sermonibus reddituri sumus rationē in die iudicij. Nec ad maledicendū quenquam cōsuescamus linguam nostram, quæ ad benedicendū & laudandum deum creata est: quia cōsuetudo quæ longius fuerit protracta & confirmata, non cum paruo labore vitatur vel expellitur.

Nō in annis sed in animo est perfectio. Ca. XLIII. Simus in malicia paruuli, & viri perfecti in sensu: in quibusdam vero nos exhibeamus senes, in quibusdam iuuenes: quia paruulis est ludere, perfectis autem viris est lugere. Nam præsens luctus læticiam generat sempiternā. Omne autē quicquid immoderatum est, dissolutionem efficit animæ, E & negligentem erga domini præcepta: nec delicta sua facile potest ad memoriam reuocare, & obliuiscens ea, non se instigat ad pœnitentiam, & ita paulatim ab omnibus bonis cadit. Nullum habebit accessum cordis cōpunctio, vbi fuerint immoderata vicia & concupiscentiæ malæ: Vbi autem fuerint lachrymæ, ibi spiritalis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat. Nullus nos seculi amor ab amore Christi segreget, & totæ nostræ cogitationes ad præmia futuræ patriæ tendant, & de cœlestibus meditentur. Hæc est gloria tua, hæc est perfectio cursus certaminis tui. Perfectus enim dicitur, nō qui ætate, sed qui in sese † perfectus est. *† al. sensu.* Nulli nocet puerilis ætas, si fuerit mente perfectus: Nec senilis proderit ætas, si fuerit paruulus mente vel sensu. Nam & Dauid cum puer esset & perfectus, cor suum & mentem habebat in domino defixam, & ob hoc in regem eleuatus est. Et Saül cum esset in senili ætate, quia in se malignam nequiciam habuit, de culmine regali expulsus est. Dominus vero ac saluator noster à senioribus crucifigitur, & ingressus Hierosolymam à paruulis collaudatur. Nam & arbor si multorū annorum fuerit F infructuosa, exciditur. Si autē fuerit nouella & fertilis, colitur, vt magis ampliorē proferat fructum. Ideo has similitudines pono, vt nec iuuenis nec senex in domo tua de salute sua vel etiam de operibus suis cōfidat, sed *1. Corin. 1.* qui gloriatur, in domino glorietur.

De vitādo malorū consortio. Ca. XLIIII Perfectorū autē virorū cōsortio fruere, & à verbis eorum ne auertas aurem tuā, & in eorum cōsilio delectetur anima tua: verba enim vitæ sunt verba hominū deum timentium, & incolumitas animæ iis qui ea libenter audiunt & attendunt. Sicut enim sol oriens effugat caliginem, ita sanctorum doctrina à sensibus nostris pellit tenebras. Deuita quæso viros superbos, inuidos, detractores, mēdaces, periuros, seipsos & salutem suā negligētes, qui mortui sunt virtutibus, & lætantur in propriis voluptatibus, vt gaudiis careant diuinis. Non dico, vt vel vnum talem in domo tua habeas, sed etiam vbicunque tales audieris esse, hos deuita. Cum huiusmodi hominibus nulla sit tibi connexio vel familiaritas, nec velis cū eis sermocinari, si non valeas domino miserante, eos ab errore suo reuocare. Nam sæpe per vnam ouem morbidam, polluitur totus grex: & modica pars fellis magnum

G gnum dulcorem vertit in amaritudinem. Nam talis ſi in habitu videatur clarus ac nobilis, ac dulcia verba proferat, operibus tamen ſi agat tecum contrariis, magis nocet illius talis factura quàm placeat ex verbis figura: non enim ex verbis, ſed ex virtutibus homo probatur.

Intentio recta & precatio. Cap. XLV.

Sic & tu ſis apud deum probatus, & omnia pro Christi amore libenter ſufferas, & pro tribulationibus carnalibus, quãdo tibi euenerint, nõ frangatur animus tuus, nec vigor patiẽtiæ tuæ. Res huius ſeculi caducæ te non molliant: Sed time potius deum ſi à propoſito tuo retardaueris: quando te peccatis obnoxium ſenſeris, ad pœnitentiam conuerti nõ confundaris: quia qui hic pœnitet in nouiſſimo non pœnitebit. In omnibus actibus & cogitationibus tuis placeas deo, nec ſtudeas placere alteri, niſi ad ædificationem animæ. Et in omni opere quod cogitas facere, primo cogita deum: & ſi ſecũdum deum eſt quod cogitas, diligenter examina: & ſi eſt rectum corã deo, perfice illud: ſi vero aduerſum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua, & omnia per conſilium ſapientium facito, vt opera tua & greſſus tui ſecun-
H dum domini voluntatem dirigãtur. In omni oratione & obſecratione, domini voluntatem in te, non tuã deprecare fieri: & ſecũdum Apoſtoli præceptũ, orare ſine intermiſsione oportet, & ſanctas manus ſine ira & diſceptatione ad deum leuare. *1. Theſſ. 5.*

Beneficẽtia in omnes. Ca. XLVI. 1 Timot. 2.

Miſericors eſt dominus, & miſericordiam in ſe ſperãtibus præſtat. Non illi miſericordia opus erat, qui nullum habuit peccatũ, qui angelos fecit, & archangelos præpoſuit, ſed vt nos miſericordiam ab illo cõſequamur, eleemoſynam dedit. Non illi eleemoſyna neceſſaria fuit, cuius ſunt omnia regna cœlorum, qui cõſtituit dominationes, principatus, virtutes, poteſtates, ſed vt nos eleemoſynis noſtris participes regni cœlorũ efficeret. *1. Ioan. 5.* Patiẽs & pacificus eſt dominus, vt patientia & pace ſua mũdum totũ, qui in maligno poſitus erat, recõciliaret deo. Et nos patientes & pacifici ſine ira & diſceptatione ſimus, ſi ad deũ volumus peruenire, & ad omnes homines faciamus bonũ. Ad omnes dico, non per partes, non ad vnum vel ad duos aut ad tres, ſed ad omnes homines. Christus enim non pro ſanctis tãtum paſſus eſt, ſed pro peccatoribus & impiis & ſceleratis aſcendit in crucẽ, & paſsione ſua nos omnes reuocauit ad vitam. Non ſanctis tantũ de-
I dit deus ſolem & lunam & pluuiam & omnia naſcẽtia terræ, & omnes fructus qui oriuntur in terris: ſed in cõmune omnibus hominibus dedit illa, qui ſolẽ ſuũ facit oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. *Matth. 5.* Ideo omnibus hominibus dedit illud in cõmune, vt bonum noſtrũ & eleemoſynę noſtræ, & charitas noſtra, & humilitas noſtra & patientia noſtra in cõmune omnibus homioibus diſtribuatur. *Galat. 6.* Quãdiu fuerimus in hoc mundo, faciamus bonum ad omnes, maxime autẽ ad domeſticos fidei, & oremus pro inimicis noſtris, & bonum pro malo reſtituamus.

Pręmia iuſtorum. Ca. XLVII. Matth. 25.

Pauperes honoremus, & ſuſcipiamus Chriſtũ in ipſis, qui dixit, Quandiu feciſtis vni ex his minimis fratribus meis, mihi feciſtis: Et filij dei erimus & hæredes dei, cohæredes autẽ Chriſti, & participes regni eius erimus: vbi nũquam ſeneſcemus, nunquam moriemur, vbi non eſt humanæ naturæ, nec vllus dolor, nec triſticia poſt gaudium, nec lux ſolis, nec lunæ, nec ſtellarum ſplẽdor: ſed dominus noſter Ieſus Chriſtus lux erit & ſanitas & vita, & charitas, & pax, & gaudium, & omne bonum omnibus credentibus in ſe. Ibi eſt terra viuentium, quam Propheta decantauerat, dicens, Credo videre bona domini in terra viuentium: ad eſt præmium cœleſte viſurum ſe ſignificabat, & cum Chriſto in perpetuum viuere & regna- K re: vbi nec nox vlla inſpirat, nec dies terminabitur, nec inopia videbitur, neque cupiditas apparebit, ſed perenne gaudium & ſempiterna læticia. Hæc ſunt promiſſa iuſtorum, & hę ſunt promiſsiones eorum propter quas laborauerunt & feſtinauerunt, & non ceſſauerunt currere in bonis operibus quãdiu fuerunt in hoc mundo, in ieiuniis, in eleemoſynis, in caſtitate, in continentia, in longanimitate, in patientia, in ſuauitate, in beneuolentia, in labore multo, in orationibus, in perſecutionibus, in fame, in ſiti, in frigore & nuditate, in vigiliis multis pro Chriſti amore, & per omnia inutiles vigilias deuitauerunt. Vigiliæ autem ſunt inutiles, cum quis vigilauerit circa cogitationes multas & turpes, vel ad gerendum contrarium aliquid vel ad facinus perpetrandum. Tales vigilias iuſti deuitauerunt, & ſanctas vigilias arripuerunt, Hi tales calcauerunt præſentem mundum, vt futurum lucrarentur regnum. Non acceperunt hic promiſsiones vel diuitias huius ſeculi miſerabiles, quæ homines male eis vtentes ad inferna perducunt: & hanc præſentem patriam relinquẽtes, ad ciuitatem cœ- L leſtem, cuius artifex & conditor eſt deus, intuitum animi ſui præmiſerunt: Vitauerunt peccatum in verbo, in facto, in cogitatione, in riſu, in viſu, in motu, in annuẽdo oculis, in manibus, in pedibus, in ira, in rixa, in furore, in diſſenſione, in vana gloria, in ſuperbia, in elatione, in cupiditate, cuſtodientes corpus ſuum & animas ſuas.

Ieiuniũ & cibus animi. C. XLVIII.

Pariter enim duo ieiunia ieiunauerunt, id eſt, ieiunium corporis & animæ, hoc eſt ab ira & furore, & detractione, & blaſphemia & rixa, abſtinentes ſe: quia ſicut iam ſuperius intimauimus, iſti ſunt mortiferi cibi animæ, qui paſcũt eam in malum & occidunt eam morte ſempiterna. Iterum cibi corporis ſimul & animæ iſti ſunt, voracitas, ſomnolentia, fornicatio, vinolentia, ſecuritas, ſuauitas, homicidium. Iſti ſunt cibi corporis ſimul & animæ, qui paſcunt corpus & occidunt & aggrauant animam. Cibaria iſta deuitemus, eſcas autem cœleſtes appetamus, quę ad cœlum nos trahant & deducant, ſapientiam ſcilicet diuinam, fidem robuſtam, in Chriſto benignitatem, (beneuolentiam,) patientiam, humilitatem, virtutem diuinam læticiam. M

Terret malis gehẽna. Cap. XLIX. Matth. 22.

Sermones boni & optimi procedant ex ore noſtro ſale diuino conditi, ad ędificationem audientium. Dilectionem dei & proximi, in qua tõta lex pendet & prophetæ, ſemper mente meditemur & opere perficiamus. Hæc ſunt mandata Chriſti quæ nos iubet facere. Si fecerimus ea, erimus participes regni eius, & regnabimus cum eo. Si autem non fecerimus, & ipſe non dabit nobis regnum ſuum. Si denegamus, & ipſe denegabit nos. Si non credimus, ipſe fidelis permanet, quia omnis incredulus infideliter agit, dum & vicium *Seneca.* hominis eſt omnia credere, & vicium eſt nihil credere, (& maxime ſemper mala de inimico cuius alioquin ſi ad nos dura ſunt verba, tamen forſitan Chriſtianum ſe recordatur, & ſe reum coram deo plorat. Suſurri autem verba ſemper mala de inimico, ſed ſi tu bona loqueris cõtinuo illum confundis, nunquã enim concordiam faciũt, ſed diſcordiã: ligna in ignẽ mittunt.) Sũmo ſtudio ſummaq; vigilãtia nobis eſt curãdum, vt nõ (linguã detrahentẽ audiamus ne) audiamus à Chriſto iudice omniũ in die iudicij, quod audiẽt peccatores. Ite in ignẽ æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Vere enim diabolo eſt pręparata gehẽna, & omnib[9] hominibus faciẽtibus opera diaboli. Væ iis quib[9] præparatẽ dolor vermiũ, ardor flãmæ, ſitis ſine extinctu, fletus &

ſtridor

A stridor dentium, oculorum lachrymę, tenebræ exteriores sine luce, pœna inexterminabilis: vbi nō est vllus honor, siue agnitio proximi, sed continuus dolor & gemitus: vbi mors optatur & non dabitur: vbi nō est honor senioris & regis, nec dominus super seruum, nec mater diligit filiū aut filiam, nec filius honorat patrē: vbi omne malum, & omnis indignatio, & fœtor & amaritudo abundat. Hęc timuerunt iusti, & hęc fugerunt. Rogo & supplico, iterū atque iterū deprecor frater charissime, vt & nos deum amemus & timeamus & hęc fugiamus, quia mors perpetua est animæ nostræ si in his perseuerauerimus. Tria enim sunt in hoc mundo deteriora omni malo: anima peccatoris cum peccato perseuerans, quæ nigrior coruo est, & mali angeli qui eam rapiunt, & infernus in quem ducitur. Non sunt enim deteriora his tribus. Eadē enim anima metu futuri iudicij expauescens, & putredinem suam inspiciens, dicit, Putruerūt & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipiētiæ meæ. Iterū tria sunt quibus in hoc mundo nō sunt meliora, anima sancti in bonis operibus perseuerans, quę speciosior est sole: & sancti angeli qui eā suscipiunt: & paradisus in quem ducitur, & expectatio regni cœlestis. His tribus non sunt meliora in hoc mundo. Angeli enim sancti delectant animam spirituali cantico: sicut Psalmista ait, Beatus quem elegisti & assumpsisti domine, habitabit in tabernaculis tuis: Replebimur in bonis domus tuæ, sanctum est templum tuum mirabile in æquitate. Hæc frater charissime meditemur. Hæc in animo firmiter teneamus, & caueamus nos ab omni peccato & iniquitate, in verbo, in facto, in cogitatione, in manibus, in pedibus, in visu, in auditu, custodiamúsque corpus nostrum & animam. Christus enim dominus noster, qui est deus & dei filius, descendit de cœlo in terram, vt nos de terra ad cœlum secum portaret: pro nobis peccatoribus crucem ascendit, vt nos à cruciatu diaboli liberaret: ab inimicis pœnam† suscepit, vt nos de morte eriperet: à mortuis resurrexit, vt nos resurgamus anima & corpore in die magno iudicij. Ideo dum tempus habemus laboremus, & bona opera deóque placita vna cum dei adiutorio semper facere studeamus, ne subito præoccupati die mortis quæramus spacium pœnitentiæ & inuenire nō possimus. Dum sumus in hoc corpore † seminare nos oportet: tempore C enim suo, id est post mortē, siue in die iudicij metemus, quod in vita æterna habere debeamus. Hic enim laboremus, & inuicem onera nostra portemus. Quò enim præcessit caput, & cætera membra secutura sunt.

Tria pessima: totidem optima. Cap. L.

Psal. 37.

B

Psal. 64.

Hic laborādū. Ca. LI.

† mortem.

† al. spargere.

Teneamus sicut iam superius insertum est, fidem rectam, spem certam, charitatem perfectam: quia fides tanquam sensus noster est, & charitas tanquam sanitas nostra. Fides credit, charitas operatur, spes roborat: & quamuis diuersa membra diuersa habeant officia, si charitatis tamen vnitate teneantur omnia membra, tunc merebuntur ire post caput. Caput enim nostrum Christus in cœlo est: Et ipsa veritas dominus noster Iesus Christus, de suis fidelibus ait, Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego sum, illic & minister meus erit. Caueamus, & per omnia caueamus, ne per inuidiam, odiū, detractionem, irā & rixam, à capite nostro domino Iesu Christo præcidamur: & quicquid mali iusti pro amore Christi, nostriq; proximi pertulerint, charitatis affectu compatiamur: & quicquid boni alius quislibet acceperit, quasi nos acceperimus, ita gaudeamus, & pro illo qui accepit gratias referamus. Ecce, vt iam diximus, cū patitur aliquis tribulationem, aut damnum huius seculi, aut pro culpis suis vapulat, vel iubente imperiali D sublimitate, in carcerem retruditur, tristatur parentum siue amicorū morte: si dolemus pro illo, [& cōpatimur, quantū possumus,] in corpore Ecclesiæ cōstituti sumus: si nō dolemus, iam à corpore præcisi sumus. [Sed prohdolor nos aliquando rigorē simulantes materiā in flāma mittimus, & cū ignis incēsus fuerit fugimus,] Charitas quæ colligat & viuificat omnia mēbra Ecclesiæ, si nos videat de ruina alteri' gaudere, statim nos præcidit à corpore. Forte igitur nō dolemus de ruina proximorū nostrorū, sed insidiamur, quia præcisi sumus à corpore: Si enim ibi essemus, sine dubio doluissemus. Cōsideremus charissime, & diligēter attēdamus, quia tādiu dolet mēbrū quādiu in corpore cōtinetur: si autē abscisum fuerit, nec dolere poterit, nec sentire. Cū eni manus aut aliquod aliud mēbrū abscisum fuerit à corpore, si totū corpus tūc in multis partibus diuidatur, manus illa nō sentit, quæ iā à reliquorū mēbrorū societate diuisa est. Talis est omnis Christianus qui de alterius dāno, afflictione, aut etiā morte nō dolet, sed quod peius est, forte etiā subsannat & irridet. Ideo affectū charitatis nō habet in corde, quia iā alienus est à corpore: cū Apostolus E præcipiat, gaudere cū gaudētibus, flere cū flētibus, idipsū inuicē sentiētes. Et Salomō, ne de ruina fratrū nostrorū gaudeamus, manifestissime admonet. Nos vero [miseri de inimicorū nostrorū ruina gaudemus, subsannamus, & si nō cadit, cadere eū in vltione nostri optam': sed oremus deū] mi frater, si verā & perfectā charitatē custodire volum', vt eius adiutorio omnes homines sicut nosmetipsos studeamus diligere: vt quia caput nostrū Christus est, mēbra illius nos esse mereamur: vt cū Christus apparuerit gloria nostra, & nos per cōcordiā charitatis, & per dilectionē, scilicet dei & pximi quasi vera & perfecta mēbra illi' absq; vllo dolo maliciæ vel inuidiæ, omnes homines sicut nos ipsos amātes, cū ipso apparere mereamur in gloria. Ipse etenim ait: In hoc cognoscēt omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionē habueritis adinuicē: Dilectio etenim proximi, malū non operatur. O mi frater, si domin' & Saluator noster, qui nullum peccatū habuit, tanto affectu & tāta dilectione nos peccatores amare dignatur, vt quod nos pa'mur, seipsum pati testetur: quare nos qui sine peccato nō sumus, [& qui peccata nostra per charitatē redimere possumus,] nō tā perfecto amore eū diligimus, dū tāto nos F dilexit, vt etiā propriū filiū suū pro nobis peccatoribus morti traderet? Et cū tantam benignitatē & misericordiā erga nos exhibuit, vigilem' ne pdamus bonū quod nobis dedit, & sacramentum baptismi nostri, in quo iurauimus abrenūciare diabolo & pompis eius & omnibus peccatis. Et si transgredimur in aliquo peccato post baptismum, [nos abluere pœnitentiæ lachrymis curemus, quia] pius deus dedit secundū baptismū, id est fontem lachrymarū, & ordinauit nobis pœnitentiā propter fragilitatem nostrā. Ideo debemus nostras confessiones veraciter confiteri, & fructus dignos pœnitētiæ facere: id est, præterita ne reiteremus, secundū iussionē domini & consiliū sacerdotis deū timentis. Qui sacerdos, vt sapiens & perfectus medicus, primū sciat curare peccata sua, & postea aliena vulnera detergere & sanare, & non publicare. Hos perquiramus & sequamur, & cum talibus consilium salutis nostræ ineamus: vt non perdamus hæreditatem cœlestem quam nobis dominus ab initio mundi præparauit, si seruiamus ei in iustitia, sanctitate, & puritate cordis, & charitate non ficta, amantes cū Apostolo, Quis separabit nos à charitate

Mutua charitas. C. LII.

Ioan. 12.

Roma. 12. Prouer. 17.

Ioan. 13.

Roma. 8.

G ritate Christi? Tribulatio, an angustia, an gladius, Et cætera quæ sequuntur. Dictum est enim, Neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque aliqua creatura poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Dictum est etiam de Ecclesia primitiua, quòd erat illis cor vnum & anima vna in domino, & erat eis vnũ velle & nolle, quia in vnum eos Christi charitas copulauerat.

Cõsilia malorum. Cap. LIII. Econtrario vero carnales & amatores huius mundi contra se inuicem separantur & disiunguntur: mouentes in alterutrũ scandala, contentiones, iras, rixas, dissensiones, homicidia, periuria, furta, rapinas, & omnia quæ mũdus iste amat, & delectatur dicens vnusquisque in corde suo, Faciã quod volo, [dominũ meum amicum & defensorem habeo, nemo mihi obstat, interim faciam quod] possum, implebo cogitationes meas, & delectationes corporis: suffragantur mihi cõsilia mea siue amicorum meorum, vel parentum potentum: [opprimam quẽ volo, astem cui volo,] adest mihi aurum, superabundat argentum: [eloquentia mea omnes præcellit: quem vereor?] Assunt mihi serui & ancillæ, agri, & multæ possessiones huius mũdi, pallia, vestes preciosæ, vnde me redimere possum: adimplebo voluntatem
H meam, deus dabit mihi spacium vitę & pœnitẽtiæ. Heu quare non timemus quod Euangelium terribiliter insonat, dicens: *Luca. 12.* Stulte, hac nocte exposcent à te animam tuam: quæ præparasti, cuius erunt? Homines nos esse cognoscamus, nec sic superbiamus contra deum & proximum nostrum, vt voluntates nostras malas perficiamus & deum postponamus, ac deinceps domini bonã voluntatem ad nostras malas reflectere cum muneribus posse nitamur, cum nos nostrãque voluntatem prauam ad domini semper rectam voluntatem corrigere negligamus: sed vbicunque nos delectat, iniurias nostras volumus vindicare: [nec fratri parcimus] dicentes, [faciam vindictam in fratrem vel patrem meum:] faciam homicidium, periurium, adulteriũ, fornicationem, & postea dabo domino redemptionem meam. Quare non intelligimus, dum sic audacter peccamus, æstimantes deum posse muneribus placari, quòd tunc multo plus eum ad iram quàm ad misericordiam pro-
I uocamus: quia deus non delectatur in auro vel argento, nec aliud à nobis quærit, quàm animas nostras mundas in cõspectu suo præsentari. Nec enim consilijs peccatorum se immiscet, sed ex salute nostra nos semper admonet & salubre dat consilium: quia ipse est consiliarius salutis nostræ, sicut Propheta ait, *Esaiæ 9.* Et vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius: Et iterum dictum *Psal. 1.* est de deo in Psalmo, Beatus vir qui non abiit in con-*Roma. 9.* silio impiorum. Et iterum, Quia non est iniquitas in eo. Et forte ipsa quam putamus pro nobis facere eleemosynam de prędis mortuorum siue de rapinis pauperum, non videtur esse eleemosyna. [Qualis est enim eleemosyna] vt vnus iniuste vestiatur, & alius iniuste spolietur: & vnus iniuste pascatur, & alius iniuste fame torqueatur? Non quærit ista deus à nobis: audeo dicere, odit ista deus omnipotens. Ipsum audi Prophetam, *Eccli. 43.* qui dicit, Qui offert sacrificium ex rapina, siue ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspe-*Esaiæ 1.* ctu patris sui: Non accipiam, inquit, deus ista de manibus vestris: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Et *Eccli. 34.* alius Propheta, Panis egentium, vita pauperum est: qui defraudat illum, vir sanguinum est. Contemnamus facere iniustas eleemosynas, qui volumus facere iustas. Studeamus facere spiritales eleemosynas, vt de iustis laboribus faciamus, non de rapinis, siue multiplicatio- K
ne frugum, aut de ineptis negocijs: ne forte in hoc multa sacrilegia incurramur, vel etiam quod peius est, cupiditate vel inebrietate sanguis fundatur, clamẽtque eorum voces ad deum contra nos, multo labore afflicti. Vnde & Psalmista ait, Qui pecuniam suam nõ dedit ad vsuram, *Psal. 14.* & munera super innocentes non accepit: & cætera quæ superius in eodem Psalmo audiẽtem & credentem & pauentem, beatum efficere possunt, sicut & idem Psalmus concludit, Qui facit hæc, non mo-*Psal. 14.* uebitur in æternum.

Deo hærendũ non mũdo. Caput LIIII. Et quia talia & his similia creator omnium creaturæ suæ rationali annunciando insinuat, credimus quia qui diligit quod creauit, creator neminem persequitur, si ipse homo se non persequatur. A nullo quolibet homine recedit deus, nisi prius ipse homo ab eo recedat, nec naturam in nobis vel vicium quod contraximus odit, nõ prodest nobis, imò etiam obest Christi sanguine esse redemptos, & voluntarie diabolo esse subiectos. Ideo cogitemus & recogitemus, quòd non propter fœlicitatem terrenam Christiani effecti sumus. [Non enim omnes qui in hoc seculo fœlices sunt, fœlices erũt & in futuro: nec omnes infœlices in hoc seculo, infœlices erunt in futuro.] nec L
propter diuitias huius seculi, vel propter istam vitam Christũ colimus: sicut Apostolus ait, Si in hac vita tan-*1. Corin. 15.* tum speramus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Christus enim, ne aurum diligeremus, oblata munera contemnere docuit. Ne famem timeremus, quadraginta diebus ieiunauit, Ne nuditatem pertimesceremus, præter vnam tunicam, aliam discipulis suis habere vetuit. Ne tribulationes expauesceremus, omnia ipse sustinuit, Ne mortem formidaremus, & hãc ipse suscepit. Et cum ista omnia nos docuerit, non tantum verbo, verumetiã exemplo ipse præcessit. Hoc suauiter flagret in cordibus nostris, hoc ignis spiritus sancti in nobis feruere faciat, vt sequamur vestigia eius, ne desideremus remanere in hoc mundo, & pereamus cũ hoc mundo. Heu quàm miseri sumus, si hoc credere nolumus, & ab amore huius seculi mentem nostram non reuocemus, dum perpetualiter ista tenere non possumus, & illa per securitatem amittimus. Quid faciemus? quid agemus? Lugendum nobis est, si regnum dei pro- M
missum perdamus, & subito dicatur nobis, ô vos amatores mundi exite obuiam sponso Christo, & ad illum venite quem videre nõ vultis, quia præcepta eius postposuistis. Videbitis enim plagas ipsas, quas in corpore suo pro vobis ipse pertulit. Quid tunc gementes & dolentes dicemus? Et quid meritis nostris in eum exigentibus responsuri sumus, dum frequẽter audimus, & negligimus quod Psalmista cecinit, Quid retribuam do-*Psal. 115.* mino, pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Firmiter teneamus, quia spes bonorum in isto mundo non est posita, quamuis videatur spes humana vel mundana esse, quæ in amaritudinem vertitur, & amaram potionem ipse mundus amatoribus suis propinat. Et ipsa veritas eos alloquitur, dicens, Vbi est quod amabitis? Vbi est quod pro magno tenebatis?

De lugẽda animarum perditione. Cap. LV. O mi frater, nunquid ferreæ sunt carnes nostræ vt non contremiscant, vel etiam sensus noster adamantinus vt non mollescat, aut etiam minime euigilet ad talia dei verba? Quare non dicimus cum Propheta, *Hiere. 9.* Quis dabit capiti nostro aquam, & oculis nostris fontem lachrymarum, & non ploremus die ac nocte, filios vulneratos plebis nostræ? Deficiunt flendo oculi eorum qui considerant, non solum

A lum mortes corporum, verũetiam animarũ Christianorum? Quis luctus idonior, quis planctus certior inueniri potest, quando vnusquisq; nostrûm de anima perdita luget & dolet cum Apostolo, qui dixit, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Atque iterũ in alio loco dilectioni proximorum compassus, dicit, Optabam esse anathema pro fratribus meis in † Christo. Discamus in tãto Christi Apostolo tantã flagrare Christi charitatẽ, dũ sciebat quòd vnico filio suo non pepercisset, sed pro omnibus nobis tradidisset eũ. Pro omnibus nobis dicit, ideo nulli laici nulli clerici, nullæ sacratæ virgines, nullæ viduæ debent negligere salutem animarum suarũ, dum tanti sanguinis precium pro nobis fusum esse manifestum est.

2. Corin. 11.

Roma. 9. † 2

Ideo omnes nos qui reliqui sumus super terram, peccata nostra agnoscamus, ne cum impiis pereamus, cum cito iudicem digna satisfactione non placamus. Quàm velociter placauit iram eius, ille qui dixit, Peccatum meum cognoui, & iniusticiam meam non operui. Dixi pronũciabo aduersum me iniusticiam meam domino. Promittit se pronunciaturum & illi iam dimittitur: Attende mi frater, magna res, Dixi, pronunciabo: non dixit, pronũciaui & tu remisisti: quia ex eo ipso quòd dixit, pronunciabo: ostendit, quia nondum pronunciauerat, sed corde pronunciauerat. Hoc ipsum dicere, pronunciabo, pronunciare est, ideo & dimisisti impietatem cordis mei. Vox mea nondum in ore erat, confessio ergo mea nondum ad os venerat. Dixeram pronunciabo aduersus me: Veruntamen deus audiuit vocem cordis mei: Vox mea nondum in ore, sed auris dei iam in corde erat, Et quid secutum est? Et tu remisisti impietatem cordis mei. Paratus est semper deus peccata nostra indulgere, si non tardauerimus ad eum reuerti. Si enim tardauerimus, timeamus ne inferat nobis iram suam: quia quosdam prędestinauit ad supplicium, nec tamẽ hoc iniuste, sed in alto suo iudicio, Nã Cain perfecit fratricidium, & Iob vulneratus dei amicus est effectus, & Abel innocens à fratre suo occisus: tamẽ nec Iob diutius passus est cruciatum, nec Ananiæ locũ donauit ad ignoscendum, nec Paulum deseruit colaphizatum quem sua gratia fecit robustum, nec Iudam suscepit pœnitentem, nec Petrum deseruit flentem, nec Saül respexit pœnitentem, nec Dauid despexit confitentem. Et sic pius & misericors dominus, alto suo iudicio separat vasa iræ, à vasis misericordiæ. O si attendamus miserum Iudam, vas olim perfectum & in perditionem perductum: Mustũ sancti spiritus potare nõ potuit, quo accepto cõtinuo crepuit, totumq; fractum, ad nihilum vtile est. Hæc pertimescentes conuertamur dum tempus est. Ait enim Psalmista, Inquirite dominũ dum tẽpus est, & confirmamini, quærite faciẽ eius semper. Tempus est enim vt reparemur, & si in aliquo per peccatum fracti sumus, omnipotẽtem deum figulum & artificem habemus: credamus quia potens est reparare perdita, qui creauit hæc omnia integra. Ipse enim ait, Sicut lutum in manu figuli, ita vos estis in manu mea. Ideo humiliemus nos sub manu omnipotentis dei, vt nos exaltet in tempore visitationis. Cogitemus nos in conspectu dei stare: Agnoscamus quid simus: Agnoscamus quia terra & cinis sumus, dum Propheta contra nos dicat, Quid superbit terra & cinis? Quòd si nos non agnoscimus, frustra exaltare volumus ceruices nostras, dum deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Consolamini humiles, dicit dominus deus vester, consolamini qui estis pusillanimes & confortamini, & iam nolite timere, ecce deus vester retribuet iudiciũ, ipse veniet & saluos nos faciet. Dominus in proximo est, nihil soliciti sitis, nihil vos terreat mundi infœlicitas, nihil dominorum iniustorum impietas, quia si istam infœlicitatem mundanam sancti dei omnes timuissent, perpetuam fœlicitatem non haberent. Si fœlicitas huius mundi transitoria diligitur, hic perpetua nõ inuenitur. Si vero perpetua fœlicitas quæritur, quoniam hic non inuenitur, ad perpetuam fœlicitatem tendamus, vbi patriã & parentes nostros habemus, patientissime omnia huius mũdi pro Christi nomine toleremus. Quid ergo rogo est quod toleretur, contra illud quod nobis promittitur? Apostolus inquit, Nõ sunt cõdignę passiones huius temporis, ad futurã gloriam quę reuelabitur in nobis.

Nũc tẽpus misericordię. C. LVI.

Psal. 31.

B

C

Psal. 104.

Eccli. 33.

Eccli. 10.

Iacobi 4.

D

Philip. 4.

Nulla ergo pressura nos terreat, nulla calamitas frangat: dominus in proximo est, & pastor noster circa nos est, quid metuem⁹? [Et si metuimus] clamemus ad pastorẽ nostrum, vt nos audiat: clamemus in compunctione cordis, dicentes, Erraui sicut ouis quæ perierat, require seruum tuũ domine. Clamemus & dicam⁹, Libera à framea deus animã meã, & de manu canis vnicã meam, & salua me ex ore leonis. Clamemus & dicamus, Periit fuga à me, & non est qui requirat animã meam. Cõsiderabo ad sinistrã ecce diabolus vt lupus rugit, sicut leo frendet. Ecce lupus est, cõtra latra canis. Clamaui ad te domine dixi tu es spes mea, portio mea in terra viuentiũ: Libera me de manibus inimicorũ meorũ, & eorum qui me persequuntur. Nunquid pastor noster bonus, qui animam suam posuit pro ouibus suis, ad quẽ si clamemus, dimittet nos diutius errare, aut à feris vel à bestiis dilaniari atq; consumi? Absit. Quinimo relictis in deserto nonagintanouem, perrexit vnam ouem quærere perditam. Nec quia clamantem audiuit, ideo perrexit, sed antequam clamaret: ait enim Euangelista, Relictis nonagintanouem in deserto, abiit quærere vnam ouem quæ perierat, quã inuentam & lassatam atque fatigatam, impositam humeris suis reportauit ad gregẽ. Pastor eam ad gregem suis humeris reportare dignat⁹ est, & misericordia sua ab errore reuocare. Quòd vero ouem istam dominus suis humeris impositam reportauit ad gregem, quantæ misericordiæ eius gratię agendæ sunt, qui tantum se ad nos humiliauit & inclinauit, portat & reficit, regit & custodit.

Fiducia in pastore Christo. C. LVII.

Psal. 118.

Psal. 21.

E

Psal. 141.

Lucæ 15.

F

Deprecamur te domine bone summe & optime pastor, ne pereat ouis, imple officium summi pastoris. Persequere leonem, qui rapuit ouem de grege tuo: leo interficiatur, & ouis de faucibus eius eruatur. Tu enim es pastor ouium rex noster [potens, contere Satanam sub pedibus nostris. Et nunc domine pastor rex noster] tot de grege tuo quotidie rapiuntur oues, quare taces? Responde quare tantum taces? Ecce per diuersa præcipitia rapiuntur oues tuæ, & inimici tui qui te oderunt leuant caput contra te & tu taces. O domine deus respõde, Quare tam diu taces? Ad hæc dominus per prophetam clamat, & dicit, Tacui tacui, sed non semper tacebo: Aget iudicium manus mea. Ergo domine Iesu pastor noster, rex noster accipe arma tua & progredere, vt pugnes contra leonem aduersarium nostrum, qui circuit quærens nos deuorare. Esto nobis domine turris fortitudinis, à facie inimici. Petimus, & instantissime petimus vt liberes nos. Mundus enim in maligno positus est. Ecce sæuiunt mala, & pereunt mundi dilectores, blasphemant, insaniũt & aduersus te murmurãt, non solum tuam misericordiam non precantur, verumetiam tuum iudicium reprehendunt.

Imploratio opem dei. Cap. LVIII

Psal. 60.

G Quis in eis talia operatur, nisi author mali angelus superbus & perditus, & omnes perdere cupiens: Libera nos domine deus noster ab omni malo, & pars nostra sit cũ omni bono. Ab omni malo libera nos, quia tũc ab omni malo liberamur, quãdo à diabolo & angelis eius separamur. Angeli eius sunt, qui faciunt voluntatem eius,

Matth. 12. Nõ sit nobis pars cum talibus qui faciunt voluntatem diaboli, sed cum illo qui dixit, Si quis fecerit voluntatem patris mei, ipse meus frater, soror, & mater est. Nos enim illius precio redempti sumus. Societatem malorũ fugiẽtes, bona quæramus, summo bono inhæreamus, illi seruiamus, eius voluntatẽ faciamus: vt simus & nos an-

Psal. 102. geli dei, de quibus dicit Propheta, Benedicite domino omnes angeli eius, ministri eius, facientes voluntatem eius: quia voluntas patris nostri est, sicut Euangeliũ ait, vt nõ pereat vnus ex pusillis suis, & ne pereamus & euel-

Arma lucis. Ca. LIX lamur de via iusta. Deponamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, vt expulsa noctis caligine effu-

Roma. 13. gatisq; vmbris tenebrarũ, radius veri luminis fulgeat in cordibus nostris. In nocte nõ opera noctis, sed diei opera peragamus, quia filij diei appellati sumus. Neq; enim delectatione somni sensus noster torpescat, nec vanis

H phantasmatibus animas nostras illudat, nec ipsa corpora stramentorum calore depressa in alto torpore quies inclinet: sed vigilando, orando, ieiunãdo, psallendo cõtra diabolum aduersarium nostrum dimicemus, & magnam lucem infusam cordibus nostris sentiamus, & in nocte opera diei peragamus. Quid enim agendum nobis est in nocte huius seculi caliginosa, nisi diabolũ effugare & Christum introducere? Quid agendum est nobis in huius noctis cæcitate nisi captiuatorem captiuare, & liberatorem sequi? Quid agẽdum est nobis in nocte, nisi tenebras diabolicas de cordib⁹ nostris excutere, & lumen verum haurire? Quid agẽdum est nobis in nocte, nisi superbiã extirpare & humilitatem introducere: Quid agendum est nobis in nocte, nisi principem omnium viciorum à nobis expellere, & fontem omniũ bonorum suscipere? Suscipiamus eũ frater charissime, suscipiamus eum, vt & suscipiamur ab eo, & videamus quæ bona præparata ab eo habeamus, qui nos quotidie vocat: suscipiamus iugum eius leue & sarcinã eius suauem, qui sarcinam peccatorum nostrorum reuelat: deponamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Quid est enim deponere opera tenebrarum, nisi renũ-

I ciare diaboli põpis & angelis eius? Et quid est nos arma lucis indui, nisi credere in deum patrem omnipotentem, qui illuminauit omnem hominem venientem in hunc mundum, qui hoc dixit, Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis? Prius tamẽ dilectissime si vis, imò quia vis, discutiam⁹ & inuestigemus, quis sit,

Diabol⁹ auctor mortis Cap. LX. vel quid sit diabolus. Diabolus enim est angelus per superbiam separatus à deo, qui in veritate non stetit: & doctor mendacij, & pater mẽdacij, quia ab ipso primũ inuentum est mendacium: & ipse est mendacium, sicut verissima veritas dominus noster Iesus Christ⁹ in Euãgelio Ioannis loquitur: quia ipse est caput, & finis mendacij, & à semetipso deceptus, nos decipere festinat. Iste est aduersarius effectus generis humani, inuentor mortis, (superbiæ institutor,) radix maliciæ, scelerum caput, princeps omnium viciorũ, persuasor etiam turpiũ voluptatum. Hic ergo cum illum primũ hominem à deo factum, Adam scilicet, patrem omniũ nostrũm intueretur, sicut superius crebro intelligere potes: videretque cum ex limo terræ ad imaginem dei factum, pudicicia ornatum, temperantia compositũ, charitate circundatum, immortalitate vestitum: æmulus atq; inuidus tan- K tam beatitudinem hominẽ terreum accepisse, quam ipse, dum esset angelus, per superbiam cognoscitur amisisse, inuidit statim insatiabilis homicida primo parenti nostro, nos nostrosq; parentes à tãtis & talibus bonis expoliauit, insuper & peremit. Nam & multis bonis in prima fronte diabolus nos expoliauit, id est pudicicia, continentia, patientia, mansuetudine, charitate, immortalitate. Sic nos nudos & miseros reddidit, suisq; pãnis derisit esse inuolutos, & suo dominio esse astrictos, atq; ex ipso vinculo omnem prolem nostrã sibi obligauit. Expoliauit nos pudicicia, & accinxit impudicicia. Expoliauit nos temperantia, & fecit intemperatos. Expoliauit charitate, & vestiuit malicia. Expoliauit immortalitate, & propinauit mortẽ. His etiã turpissimis & fœtidissimis pannis nos posterosq; nostros inuoluit & se-

miuiuos reliquit. Et quia sic miserabiliter atrocissimus hostis circa nos egit, eia frater charissime, eia renunciemus huic dãnosę hęreditati: pupilli facti sumus, *Renunciãdũ diabolo Cap. LXI.* antequam exactor veniat tam pessimæ hæreditatis, omnibus quæ eius sunt renunciemus. Si quis itaq; huic hæreditati, in qua sunt panni diaboli, pompæ scilicet seculi, & angelis eius renunciare neglexerit, cum iudex ve- L nerit, sicut Euangelium loquitur, tradetur debitor exactori, exactor autem debitorẽ trudet in carcerẽ. Amen dico vobis, dicit dominus, nõ exiet inde, donec reddat nouissimũ quadrantẽ. Omne itaq; genus humanum tãquã pauperẽ & pupillũ diuina scriptura cõmendat deo, dicẽs, Tibi derelictus est pauper, pupillo tu eris adiutor: *Psal. 9.* eiusq; aduersarium diabolũ demonstrãs, secutus adiunxit, Contere brachiũ peccatoris & maligni. Assit domi nus noster Iesus Christus pius & misericors, qui aliquã misericordiã huic pauperi & pupillo exhibeat, quia callidum atque ferocissimũ aduersarium patitur: etiam pupillus in causa deficit sua: quapropter suus aduersarius prauis artibus decipere eum festinat. Assis domine Iesu Christe huic pupillo idoneus defensor, sta in causa illius, qui iussisti † recte iudicare filios hominũ, Eleua bra- *† al. nosti.* chium tuum, & contere brachiũ peccatoris & maligni. Optime nosti huius pauperis & pupilli, generis scilicet humani causam, quæ ex paterno chirographo debetur. Inuentus est reus, & obstrictus aduersario detinetur: nõ est aliud quemadmodum nobis subueniatur, nisi ex tuo consilio: & per necessarium adiutorium iudica causam M nostram: defende, quia potẽs es domine. O mi frater charissime, quàm fœlix anima, quæ tam potentẽ habet defensorem: ideo nunc quęso vigilet vnusquisq; nostrum, ne apud eũ diabolus in die iudicij suos pannos agnoscat, & incipiat reus ex hoc semper detineri, quem Christus sua gratia voluit liberare. Nec sibi male blandiantur, qui post acceptã gratiam corrigi nolunt, atque rursus ad illas suas pristinas redeunt voluptates. Expectatur enim dies iudicij, aderit ille æquissim⁹ iudex, qui nullius potẽtis personã accipiet, cuius palatiũ auro argentoq; nullus Episcopus, nec Abbas, nec Comes corrumpere poterit. Omnes animę astabũt, vt referat vnaquæq; secundum quod gesserit in corpore, siue bonum siue malũ. Præsto enim erit aduersarius diabolus, & recitabũtur verba professionis nostrę, & obiiciet nobis in faciẽ quicquid fecimus: & qua die peccauimus, & quo loco, & quid boni tũc tẽpo is facere debuimus. Et si tales inuenti fuerimus, exultabit ille aduersarius in cõspectu piissimi iudicis, superiorẽ se esse nobis declamans, agẽs talem causam apud talem iudicem: habet enim tũc dicere ipse diabolus, Aequissime iudex, iudica istum meum

Dæmõ accusator in iudicio. Cap. LXII.

2. Corin. 5.

A meum esse ob culpam, qui tuus esse noluit per gratiam: tuus est per naturam, meus est per miseriam: tuus est ob passionem, meus per suasionẽ: tibi inobediens, mihi obediens: à te accepit immortalitatis stolam, à me banc pannosam, qua indutus est, vestem: tuam vestem amisit, cum mea veste huc aduenit. Quid apud eum impudicicia faciebat, quid intemperantia, quid auaricia, quid ira, quid superbia, quid cętera mea membra? Dionisit te, cõfugium fecit ad me. Meas sorores video comitari cũ illo. Quid enim: Idcirco omnia faciebat, quia cum superbia disputabat, quia cũ ira furiebat, thesaurizauit sibi iram in die irę. Aequissimę iudex, iudica inquam, quia iusticia & iudicium pręparatio sedis tuę. Iudica illum meum esse, & mecum damnandum esse. Hęc omnia quę huc attulit, mea esse cognosco, meus esse voluit, & mea concupiuit, mecum puniri debet: quoniam quem tu dignatus es tanto precio liberare, ipse mihi voluit se postmodũ libẽter obligare. Heu heu frater charissime, poterit ne talis aperire os, qui tahs ibi inuenietur, vt iuste ire cum diabolo

Relabi periculosum. deputetur. Videamus quid agamus, ab illo videamus quo modo liberemur: videamus & caueamus ne in va-

Ca. LXIII. cuum gratiam dei suscipiamus, sed integro corde, perfectáque fide renuociemus, atque spernamus tam dam-

B nosam diaboli hęreditatem, ne pupilli & pauperes remaneamus. Recitetur in medio nostrum sententia beati Pauli Apostoli terribilis terribiliterque prolata, quę corda simul & corpora nostra contremiscere faciat: ait

Hebr.10. enim, Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptã notciam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia. Terribilis est autem quędam expectatio iudicij, & ignis ęmulatio, quę consumptura est aduersarios. Irritam quis faciens legẽ Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratię contumeliam fecerit? Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum, Quia iudicabit dominus populũ suum. Horrendum est enim incidere in manus dei viuẽtis. Et paulopost, Nolite itaque amittere cõfidentiam vestram, quę magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatẽ dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est veniet, & non tardabit reddere voicuique

C secundum opus suum. Hęc enim verba non ex me, sed

2.Corin.13. ex ipso qui dixit, Ao experimentum eius quęritis, qui in me loquitur Christus, profluxerunt. Extendamus aciem oculi cordis nostri, & videamus: & aurem cordis accommodemus ad terribilem Apostoli sententiã perspiciendam & inuestigandam. Mundemus oculos cordis, imò ipsa lux, quam desideramus videre, mundet cor nostrũ: & sit à peccatorum tenebris ipso miserãte mun-

Matth.5. datum, Beati enim, ait, mundo corde, quoniã ipsi deum videbunt: non sit nobis hic labor inutilis ad perniciem,

Ioan.12. sed vtilis ad salutem. Curramus dum lucem habemus,

Hebr.12. ne tenebrę nos comprehendant. Et iterum Apostolus nos hortatur intentissime dicens, Remissas manus, & solut a geoua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimooiam, sine qua nemo videbit deum: contemplantes, ne quis desit gratię dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinãs impediat, & per illam inquinentur multi. Et paulopost, Videte ne recusetis loquentem: si enim illi, qui incredu-li fuerunt verbo dei, non effugerunt, recusantes eum qui super terram loqoebatur: multo magis nos, qui de cœlo D

Tal.aut. loquentem nobis aduertimus † cuius vox mouit terram tunc, modo autem repromittit dicens, Adhuc semel, & *timui.* ego mouebo, non solum terram, sed & cœlũ. Quod au- *Aggai.2.* tem adhuc semel, dicit, declarat mobilium translationẽ tanquam factorum, vt maneant ea quę sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipiẽtes, habemus gratiam, per quam seruiamus placentes deo cum metu & reuerẽtia: etenim deus noster ignis cõsumens est, qui consumpturus est aduersarios. Accedamus ad eum antequã consumamur ab illo: postulantes vt cor nostrũ, & renes nostros. Et iterum, Quoniam probasti nos deus, igne nos *Psal.65.* examinasti, sicut examinatur argentũ. Apertissime enim patet, quia si hic ab illo non vrimur, illic velut aduersarij consumemur. Ait enim Apostolus, Nemo se circun- *Ephes.5.* ueniat, nemo se seducat inanibus verbis: quia quęcunque seminauerit homo, hęc & metet. Non aliud lingua loquamur & aliud corde, ne simus Iudas & Herodiani: alij in perditionem, alij in confusionem, alij in dissimulationem, sed in veritatis humilitate. Ideo cum vero corde io plenitudinem fidei properemus, aspersi corda à conscientia mala. Teneamus spei nostrę confessio- E nem iodeclinabilem, & booorum operum inchoationẽ non deseramus, sicut est consuetudinis quibusdam: sed consolantes tanto magis, quanto viderimus appropinquantem diem iudicij. Teramus carnis nostrę super- *Carnis rebellio.* biam, quia caro est quę animam perdit, & totam superbiam affert: & qui in carne seminat, sicut Apostolus ait, *C.LXIIII.* de carne & metet corruptionẽ. Caro est quę recipit diabolum: diabolus enim seminat in carne nostra semina sua, id est homicidium, fornicationẽ, concupiscentiam, libidinem, iram, rixam, ebrietatẽ, superbiam, furtum, & omnem suggestiooem malam, dicente Apostolo, Noo *Ephes.6.* est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinem, sed aduersus spiritus aëris huius, aduersus spiritalia in cœlestibus, De diabolo dicit, qui spiritus malus est, & noo videtur. Et ipse spiritus nequissimus proiectus est de cœlo cum angelis suis, de quibus dicitur io Apocalypsi, Ecce *Apocal.12.* proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos die ac nocte, & ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni. De quo Apostolus dicit: Datus est mihi stimulus carnis meę, angelus Satanę, qui me colaphizet. *1.Cor.12.* Propter quod ter dominum rogaui, vt discederet à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infir F mitate perficitur. Idem ipse repetens, dicit, Video aliam *Roman.7.* legem in membris meis repugnantẽ legi mentis meę, & captiuantẽ me in lege peccati, quę est in membris meis. Iterum ipse, Ego enim mente seruio legi dei, carne autẽ legi peccati. Et iterum, Nunc nihil damnationis est his qui sunt in Christo. Caro est quę recipit diabolũ, & car *Roman.8.* nem diabolus habet in potestate, non animam: ideo dicit Apostolos, Datus est mihi stimulus carnis meę, non dicit animę, sed carnis meę, angelus Satanę. Deniq; in carne Iob tentatus est à diabolo, dicente domino, Et data est ei potestas à domino in facultate eius. Et iterũ, Da- *Iob.1.& 2.* bo tibi illum in potestate, pręter animã eius. Caro enim *Galat.5.* concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hęc autẽ sibi inuicem aduersantur, vt nõ quęcunq; vultis, illa faciatis. Caro est misera bestia, quę granat animã, dicente Apostolo, Qui in carne sunt placere deo non possunt. Iterum ipsa veritas dominus noster Iesus Christus de seipso dicit, Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Caro enim nostra in malicia semper vult potens esse, in abstinentia autem, id est, *Matth.26.* in ieiunio & in vigiliis & orationibus ac bonis operi-

G bus infirmam se esse fingit. Caro nostra est, quæ nos de-
Coloss.3. mergit in foueam, dicēte Apostolo, Mortificate mēbra
vestra, quæ sunt super terrā: id est, fornicationē, immun-
diciam, iram, rixam, & cætera quæ sequuntur. Et iterum,
Roma.13. Curā carnis ne feceritis in concupiscentiis vestris. Itaq;
mortificemus carnem nostram per abstinentiam in ieiu
niis, & orationib⁹, & vigiliis, ne nobis adducat diabolū
cum concupiscentiis malis. Caro autem data est nobis,
quasi animæ bellum: quæ si mortificetur, adducit vitā: si
nutriatur, pręparat se contra animam ad bellum. Laudo
autem illū, qui carnis suæ potest habere potestatē. Dum
infirmitatem carnis nostræ timemus, salutē animæ no-
stræ negligimus. O anima nostra misera quid dicis, quā
caro sic fortiter grauat? dicente Salomone, Caro quæ
Sapien.9. corrumpitur, aggrauat animā. Et iterū repetit, Os quod
Sapien.1. mētitur, occidit animam. Væ væ miseræ animæ, quam
caro persequitur. Caro nostra quotidie contra animam
pugnat, & nos quotidie contra carnem pugnare debe-
Roman.8. mus, sicut Apostolus præcipit, Si secundum carnem vi-
xeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortifi-
caueritis, viuetis. Omnem suggestionem malā caro con
cupiscit & demonstrat, caro concupiscit omne malum,
caro hortatur maleficia, caro prouocat iram, caro pro-
uocat homicidium, caro prouocat adulterium & rixā,
H caro inserit ebrietatē, caro portat omnem concupiscen-
tiam malam huius seculi, & omnia mala caro desiderat.
O caro bestia crudelis, quid habes, quid grauas animā,
quæ nihil desiderasset nisi deo seruire, si tibi inimicæ nō
se iunxisset? Tu autem caro misera, non solum teipsam
occidis, sed & animam necas. Non sufficit tibi perditio
tua, sed & adhuc animam vis in infernum demergere.
Væ tibi anima, quæ carnem accepisti contrariam, quæ
nec ipsa intrat, nec te permittit intrare in regnum cœ-
lorum. O caro mala, quid quæris? quid desideras? Non
vis laborē sustinere, non vis inquieta conquiescere? Suf-
focas animam, vt versa vice tu sis domina, & illa ancil-
la. Rogo quare grauas animam, quæ molesta non est ti-
bi? Non tu effugies pœnam, dum ipsa patitur gehēnam:
nec enim sine te poterit iudicari in die iudicij. Quare
non consentis spiritui & animæ nostræ, sicut Euangeliū
te hortatur dicens, Esto cōsentiens aduersario tuo, cum
es cum ipso in via, hoc est in hoc seculo, ne forte tradat
te iudici, hoc est Christo: & iudex tradat te ministris,
I hoc est angelis malis: & ministri mittāt te in carcerem,
hoc est in gehennam: non exies inde, donec reddas no
uissimum quadrantem, id est: vsque ad minimum pec-
Precatio catum. Quid es tu? quid nobis præstas, nisi detri-
aduersus mentum animæ nostræ? Qui te nutrit, ad malum fa-
mala car- ciendum te nutrit: quia non peccat anima, nisi per car-
nis. Caput nem, sicut scriptum est, Anima quæ peccauerit, ipsa mo-
LXV. rietur. Verbi gratia dicit aliquis, Anima quo modo po-
Ezech.18. test peccare, cum non videatur? Quid potest tenere, cum
ipsa non teneatur? Ipsa caro peccat, quę animam grauat:
& anima à carne superata, cōsentit carni in peccatis. Ca
ro enim præceps est ad libidinem, improba ad petulan-
tiam, frequens ad luxuriam, inuerecunda ad fornicatio-
nem: crimen quotidie crimini supponens, peccata pec-
catis, non cessat pessimis deteriora coniungere: volun-
tate crudelis, vana & insipiens, semper ad malum pro-
na, ad bonum excusabilis & pigerrima, velox ad mor-
tem, ad vitam difficilis: cui exosa sunt opera lucis, & te-
nebrarum amantissima: quia cadere diligit, surgere ne-
gligit: amara est illi salus, & dulcis perditio: de malo sem
per corruēs in deterius, & de peiori in pessima defluēs:
inquieta & impatiens, flammis gehennę animas circun-
dans, iniiciens se inter germina cupiditatis & auariciæ, K
vanitatis & arrogātiæ, iræ & impatientiæ, cæterarumq;
nequiciarū superflua: in honestis se deprimit, abstrahens
se à cœlestibus, & delectans in terrenis. Relinquit veri-
tatem, festinat haurire vanitatem, & verba mendacij. Et
quid plura? Sicut tinea lanam deuorat, & sicut ignis li-
gnum, fœnum, & stipulam consumit: ita caro rebellis &
delicata animā consumit & concremat. Quid tu ad hęc
anima, quid tu ad hæc respondes? Dicā, inquit, redemp-
tori meo, antequā carne exuar, quid ad hæc respōdeam,
& ad quod bonum corpus, quod inhabito, incitare vo-
luissem. Non sit in me, obsecro domine, concupiscentia
libidinis, sed amor pulcherrimæ castitatis: Sim ad malū
audiendum tarda, ad verbum tuum festina, ad perficien
dum accelerās: Sim in timore tuo solicita, in amore per-
fecta, in fide constans, in spe nullatenus dubitans. Dile-
ctione proximi ferueam, odij ardore non vrar, nec inui
diæ liuore tabescam: sanctum semper in me opus spira
vt cogitem, compelle vt faciam, suade vt diligam te, cō-
firma me vt teneam te, custodi me ne perdā te. Non in-
grediat̃ nec requiescat in domicilio meo, vbi tua debet
esse mansio, pes superbiæ: nec gula, nec concupiscentia, L
nec fornicatio, nec auaricia, nec inuidia, nec ira, nec tri-
sticia, nec vana gloria: sed profundam humilitatem po-
sco à te, qui dixisti, Super quem requiescam, nisi super hu *Esaia.66.*
milem & quietum? Da mihi profundam humilitatem,
qua curuetur altitudo carnis superbiæ, quæ me suffocat.
Da mensuratam abstinentiam, qua superflua ventris re-
frænetur edacitas, quæ me perimit. Da castitatē cordis,
quę me impollutam reddat: da mundiciam spiritus, quia
immunda carnis luxuria me demergit: da manus largi-
fluas ad erogandas eleemosynas, qua tenax auaricia res-
puatur: da dilectionis amorē, quo zelus extinguatur in-
uidiæ: concede tolerantię patientiam, per quam ira cru-
delis bestia superata deficiat: tribue æterni gaudij spem,
qua tristiciæ amaritudo demulceatur: fac intrinsecus
mētem de bono opere gloriari in te, vt vanæ gloriæ fo-
ras ex me non procedat iactantia. Dona etiam mihi in
omnibus tenere iusticiam, magnanimitatem: temperan-
tiam: & fac me cum simplicitate esse prudentem, vt bea-
tam vitam synceriter agam, & malum prudēter fugiam:
atque fraudulentam & deceptoriā astutiam diaboli in-
telligere valeam, ne me per speciem boni fallat: [& ne M
ab aliquo decipiar, nec aliquem decipiam,] & discerne-
re rationabiliter valeā, & pręuidere quid boni agam, vel
quid mali refugiam. Fac me post hæc mitem, beneuo-
lam, pacificam, & modestam, mansuetam, sine simula-
tione esse, omnibus bonis concordem: in vigiliis, in ie-
iuniis, in orationibus: constāter strenuam. Da etiam mi-
hi in mansuetudine moderati sermonis adipisci silen-
tium, vt † loquar quod condecet, taceam quod loqui nō *†al. Da etiā*
oportet: vel quicquid ex virtutum fructibus conferre di *in māsuetu-*
gnaberis. Da sine aliquo errore immaculatam tibi serua- *dine nō si-*
re fidem, & iuxta fidem digna esse opera mea, vt fidem *mulatū, sed*
rectam opere prauo non polluam: & te, quem bene cre- *moderatū*
dendo cōfiteor, male viuendo nō denegem: & te quem *sermonem*
strenua fide sequor, actu & negligentiæ operibus non *vt &c.*
offendam. Fac me in sancto conuersari proposito, sequi
iusticiam, diligere misericordiam, amare veritatē, refu-
tare mendaciū, falsum nihil meditari, vel loqui. Fac me
te indesinenter timere, te amare, te diligere, tua præcep-
ta seruare, pacē cum omnibus sine dolo retinere: [subdi-
tos non opprimere, me præ omnibus peccatorem inspi
cere,] discordes sine simulatione ad concordiam pro-
uocare, charitatem cunctis insimulatam offerre, nullum
scandalizare,

A ſcandalizare, nulli me præferre, ſed omnibus inferiorẽ
iudicare: reuerentiam & honorẽ non propter timorem
potentum, ſed ob altiſsimum exhibere. ſenioribus obe-
dientiam, & charitatem ſine deſpectione ęqualibus of-
ferre: principibus & poteſtatibꝰ Chriſtianis in nullo re-
ſiſtere, ſed in omnibus obtemperare: gratiam opportu-
næ dilectionis minoribus oſtẽdere, paternum affectum
mõſtrare, fraterna onera ſiue pericula æquanimiter ſu-
ſtinere. Amicum velut animam meam diligere, proxi-
mum ſicut memetipſum amare, cunctis ſimul prodeſſe,
nõ obeſſe: nulli nocere, nulli aduerſari, nullũ calũniari,
nulli offendiculũ ponere, nullũ iudicare, nulli detrahe-
re, nulli iniurioſam eſſe, nullius carpere vitam, nullius
explorare ſemitam: ſed de meipſa tantum eſſe ſolicitã,
malum pro malo nequaq̃ rependere. Iniuriarum mea-
rum nec memorem eſſe vllatenus, nec vindicẽ, ſed in
omni bonitate ſuperare maliciam. Maledicẽti benedi-
ctionem parare, Inimicum vt amicũ diligere, Conuicia
& contumelias iraſcentiũ ſuſtinere, non rependere in-
iurias, ſed cito obliuiſci offenſionum mearum, & igno-
ſcere. Ad veniam concedendam ſemper paratam eſſe,
B Aliena non cõcupiſcere, nec occaſione qualibet aufer-
re: mea vero nõ habẽtibus miſericorditer erogare. Ad-
uenã & peregrinũ propter te, qui redemiſti me, retine-
re: eſurientem reficere, ſitiẽtem potare, hoſpitem colli-
gere, nudũ operire, viſitare languidum, requirere incar-
ceratũ, conſolari triſtem, afflicto & lugenti cõpati, non
habẽti præbere neceſſaria, victum & veſtitum diuidere
cum egeno. Amplecti indigenam, fouere domeſticum,
amare peregrinum, redimere captiuum, ſuſtentare ad-
uenam, tueri pupillum & orphanum, ſuffragari viduæ,
ſubuenire oppreſſo, præſtare auxilium deſolato, dirũpe-
re colligationes impietatis: vel quæcũque pręceptorum
tuorũ documenta declarant, diligenter credere & au-
dire, ardenter inueſtigare, prudenter ſcire, feſtinanter
exercere, deſideranter implere, & coram te humilem
ſemper exiſtere: vt ſurgã, non deiiciar: erigar, non ſub-
ruar: aſcendam, non deſcendã: quia caro, cum qua inha
bito, ſemper ducere me vult ad peccatum: mecum vult
coronari, ſed non mecum decertare. Nullũ peiorem pa
tior hoſtem, quàm corpus meũ in quo habito, Eſt enim
quaſi leo ſubuerſor in domo mea, vndique me peſtife-
Roma. 7. ro morſu dilacerando conſumens. Ideo longa trahens
C ſuſpiria clamitando, dicam, Infelix ego homo, quis me
liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei. Per quẽ?
Per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Hæc velim ô
Ieſu ſaluator, bone redemptor, hæc velim quæ hucuſq;
ſupplicando deprecata ſum: hæc deprecor, quæ precio-
ſiſsimo ſanguine tuo redempta ſum: vt propter carnis
corruptionem non peream in æternum, non veniam
in mortem ſecundam, nec in terram obliuionis. Hæc
vox mea in auribus miſericordiæ tuæ ſonet, vt tuã non
carnis faciam voluntatem: & omnis mens mea te me-
ditetur, in te delectetur, te ſequatur, te confiteatur, qui
redemiſti me, in æternũ miſericordia tua: & in tua mi-
ſericordia reuixi perdita peccatis, & ſurrexi à mortuis:
quoniam ſegregaſti me à peccatis adoleſcentiæ meę, &
egi pœnitentiam corã te: quia ſeruaſti mihi tẽpus con-
uerſionis, quæ conſiderans peccata mea cõpuncta ſum,
& te inſpirãte egi pœnitentiam coram te. Læta iam in-
de tibi nũc & ſemper innumeras gratias refero: quia vt
inuenirem te, tu prius quæſiſti me: vt redirem ad te, tu
compuliſti: vt vererer, tu ſicut pius paſtor & pater reſpe
xiſti: vt cõfiterer, tu es operatus: & vt me recognoſcens
plãgerẽ, tu dediſti mihi, Pone domine lachrymas meas
in cõſpectu tuo, & perueniat ad te in cœlũ deprecatio D
mea: adeſto precor & ſubueni, atque in manibus tuis
cõmendatã tibi meipſam ſuſcipe: liberãs me de ore ſæ-
uiſsimi draconis, & de manu atrociſsimi inferni, cũ ac-
ceperis me, & auferes de medio vmbræ mortis: imò de-
duces in ſemitam lucis in clariſsimã regionem viuen-
tium. Colloca me in caulis tutiſsimis gregum tuorum,
quia tu es paſtor bonus, qui requiris & reducis perditã
ouem, tueris & ſaluas inuentã, ſanas & foues lãguidam.
Et tu es miſericors dominus, qui ſperãtes in te non con
fundis, requirentes te nõ derelinquis, reuertentes ad te
non reſpuis: ſed exultãdo & laudãdo ſuſcipis, atque in
æterna beatitudine vnà cum ſanctis & electis tuis æter-
naliter regnare concedis: quia eſt tibi cum æterno pa-
tre & ſpiritu ſancto vna deitas, gloria, virtus, & impe-
rium, & poteſtas in ſecula ſeculorum. Amen.

FINIS.

CENSVRA.

Libellus eſt infans & abſque neruis, hinc atque inde conſar- E
cinatus: citat Ambroſium & Hieronymum, ac ſubinde Tul-
lium: interdum inepte, velut illud Ciceroni tribuens, quod il-
le reiicit ac refellit, ſic habendum amicum, tanquam aliquando fu-
turus ſit inimicus. Omitto ſermonis floſculos, ita quòd, & pro inui-
cem. Et tamẽ hic ſcriptor affectauit videri Auguſtinus, & obtinuit.
Quod non ſperemus amantes?

DE AMICICIA.
Liber vnus.

QVVM eſſem adhuc puer in ſcholis, *Quid ſit amicicia. Cap. I.*
& ſociorum meorũ me gratia plu-
rimum delectaret, inter mores &
vicia, quibus illa ætas periclitari ſo
let, tota ſe mens mea dedit affectui,
& deuouit amori: ita vt nihil mihi
dulcius, nihil iocundius, nihil vti-
lius, quàm amari & amare videretur. Itaque inter diuer
ſos amores & amicicias fluctuãs, rapiebatur animꝰ huc
atq; illuc: & veræ amiciciæ legem ignorans, eius ſæpe ſi-
militudine fallebatur. Tandẽ venit mihi in manus li- F
ber, quem de amicicia Tullius ſcripſit, qui ſtatim mihi
& ſententiarum grauitate vtilis, & eloquentię ſuauitate
dulcis apparebat. Et licet nec ad illud amiciciæ genus
me videbam idoneũ, gratulabar tamẽ quandã me ami-
ciciæ formulã reperiſſe, ad quam animi mei & affectio-
num valerem reuocare diſcurſus. Cum vero placuit bo
no domino meo corrigere deuiũ, eliſum erigere, ſalu-
bri contactu mũdare leproſum, relicta ſpe ſeculi, ingreſ
ſus ſum monaſteriũ: & ſtatim legendis ſacris literis ope
rã dedi, vbi melliſluũ Chriſti nomen meum ſibi totum
vendicauit affectum: ita quòd nihil aliud poteſt mihi ſa
pidum eſſe vel lucidũ. Conſtat mihi Tulliũ verę amici-
ciæ ignoraſſe virtutem, cum eius principium finẽmque
Chriſtum penitus ignorauerit: qui eſt alpha & ω, prin-
cipium & finis omnium bonorum. Quid eſt amicicia?
Tullius ait. Amicicia eſt rerũ humanarum & diuinarũ
cũ beneuolentia & charitate conſenſus. Quis huic gen
tili fortem charitatis affectum, beneuolentiæque ope-
rum expreſsit? Sed hæc vera amicicia non poteſt *Inter quos ſit amicicia vera. C. II.*
eſſe iter eos, qui ſine Chriſto ſunt. Ab amore, vt mihi vi
detur, amicus dicitur: ab amico, amicicia. Eſt amor qui-
dem animæ rationalis affectus, per quam ipſa aliquid

G cum desiderio quærit, & appetit ad fruendũ: per quem & fruitur eo cũ quadã suauitate interiori, amplectitur & conseruat adeptũ. Porrò amicus quasi amoris vel ipsius animi custos dicitur: quoniam amicum meũ amoris mutui, vel ipsius animi oportet esse custodẽ, vt omnia eius secreta fideli sileotio seruet: quicquid in eo viciosum viderit, pro viribus caueat, & deleat: cui & gaudenti cõgaudeat, & dolẽti condoleat, & omnia sua cõsentiant, qui amici sunt. Amicicia igitur ipsa virtus est, quæ talis dulcedinis ac dilectionis fœdere ipsi amico copulatur, vt vnũ fiat de pluribus: vnde ipsam amiciciã non inter fortuita vel caduca, sed inter ipsas virtutes quæ æternæ sunt, etiam mundi huius philosophi collocauerunt. *Prouer. 17.* Vnde Salomoo in prouerbiis, Omni tempore diligit, qui amicus est. Maoifeste declarans eã æternam, si vera est: si autem desierit, nunquã vera fuit. Hoc volo te scire, nunquã fuisse amicum, qui læsit eum, quẽ in amiciciam semel recepit: nec eum veræ amiciciæ gustasse delicias, qui vel læsus desinit diligere quem semel amauit. Sed si arguatur, si tradatur flammis, si cruci affigatur, omni tempore diligit qui amicus est. Vode dicit Hieronymus, Amicicia quæ desinere potest, nunquam vera fuit, cùm amiciciæ deberẽt esse immortales. Cùm H tanta sit in amicicia vera perfectio, non est mirũ, quòd rari fuerunt hi, quos veros amicos antiquitas commẽdauit. Vix enim, vt ait Tullius, tria vel quatuor amicorum paria, in tot retro seculis fama cõcelebrat. Magna res est, ait quidam, & etiam ipse conatus magnus est. Vnde virtuosę mẽtis est, sublimia semper & ardua meditari, vt adipiscatur optata, vel lucidius intelligat & cognoscat optanda, cum non parum credẽdus sit profecisse, qui virtutis cognitione didicit quàm longe sit à virtute. Nónne Pylades & Horestes parati fuerunt pro inuicem mori? Sed maiori virtutis amore pollebant, *Acto. 14.* de quibus legitur, Multitudinis credentium erat cor vnũ, & anima vna. Et sancti martyres pro fratribus animas posuerunt, non pepercerunt laboribus, non corporis cruciatibus. Sed mirum non est, quòd multo plures gremio charitatis quàm amiciciæ amplexibus recipiẽdos sanxit authoritas, quæ nõ solum amicos, sed etiam inimicos charitatis lege complectitur. Amicos solos illos dicimus, quibus cor nostrũ, & quicquid in illo est, committere non formidamus, illis vicissim nobis eadẽ fidei lege & securitate cõstrictis. Falso ergo præclarum I nomeo amicicię assumunt, inter quos est conuenientia viciorum: quoniam qui ooo amat, amicus non est. Nõ autem amat homioẽ, qui diligit iniquitatẽ: & hic odit animam suam, & alterius amare nõ poterit. Cum vero in tali amicicia, quam libido commaculat, vel auaricia fœdat, vel incestat luxuria, tanta & talis experiatur dulcedo: libet coniicere quaotũ habeat suauitatis illa, quæ quãto honestior est, tanto est & securior: quãto castior, tanto iocundior: quanto liberior, tanto fœlicior. Amicicia itaq; alia carnalis, alia mundialis, alia spiritalis. *Amicicia triplex. Ca. III.* Carnalẽ creat viciorum cõsensus, Mundialẽ spes quęstus accendit, Spiritalem ioter bonos vitæ morum studiorumq; similitudo cõglutinat. Exordiũ carnalis amicicię ab affectione procedit, quę instar meretricis diuaricat pedes suos omni transeunti, sequens aures & oculos suos per varia fornicãtes: per quorum aditus vsque ad ipsam meotem pulchriorum corporum vel rerũ voluptuosarum infertur imago, quibus ad libitũ frui putat esse verum, sed sine socio minus existimat esse iocũdum. Tũc motu, nutu, verbis, obsequiis animus ab animo captiuatur: & accenditur vnus ab altero, & cõterminantur in vnum, vt vnico fœdere miserabili, quic- K quid sceleris, quicquid sacrilegij est, alter agat & patiatur pro altero: nihilq; hac amicicia dulcius arbitrãtur, vel iudicãt iustius, idem velle & idem nolle sibi existimãtes amiciciæ legibus imperari. Hęc amicicia nec deliberatiooe suscipitur, nec iudicio probatur, nec regitũ ratione, sed secundum impetum affectionis per diuersa raptatur: non modum seruans, nõ honesta procurans, non commoda incommodáve prospiciens, sed ad omnia incõsiderate, indiscrete, leuiter immoderateq; progrediens. Idcirco quibus agitata furiis à semetipsa consumitur, eadẽ leuitate resoluitur, qua contrahitur. *Amicicia mundialis* Amicicia mundialis est, quæ rerũ bonarum temporaliũ cupidine protrahitur: semper est plena fraudis atque fallaciæ, nihil in ea certum, oihil constans, nihil securum semper cũ fortuna mutatur, & sequitur marsupiũ. Vnde Salomon dicit, Est amicus secundum tempus, & nõ permanebit in tempore tribulationis. *Eccli. 6.* Tolle spem quęstus, & statim desinet esse amicus. Vnde quidam, Non est personæ, sed prosperitatis amicus, quem fortuna tenet dulcis, acerba fugat. *Amicicia spiritalis.* Amicicia spiritalis, quam verã dicimus, non vtilitatis cuiusque muodialis intuitu, nõ qualibet extra nascente causa, sed ex propriæ naturæ dignitate, & humani pectoris seosu desideratur, ita vt fru L ctus eius præmiũ nõ sit aliud, quàm ipsa. Vnde in Euãgelio, Posui vos, inquit, vt eatis, & fructũ afferatis, id est, *Ioan. 15.* vt inuicem diligatis. Io ipsa nanque vera amicicia itur proficiendo, & fructus capitur perfectionis illius dulcedinem sentiẽdo: vera charitas amicicia nuocupatur, vt omne vicium excludatur, cum beneuolentia dicitur ipse cõsensus amandi, qui cum quadam dulcedine mouetur, interius exprimitur: vbi talis est amicicia, ibi idẽ velle, & idem nolle: tanto dulcius, tanto syncerius, tanto suauius, quãto sacratius: vbi sic amãtes nihil possunt velle quod dedeceat, nihil quod expediat nolle. Hanc amiciciam prudentia dirigit, iusticia regit, fortitudo custodit, temperantia moderatur. *Amiciciã natura instit. C. IIII.* Amiciciæ primum, vt mihi videtur, ipsa natura humanis mẽtibus impressit affectũ, deinde experientia auxit, postremo legis authoritas ordinauit. Deus enim summe potẽs, & summe bonus, sibi est ipsi sufficiẽs, qui bonorum nostrorũ non *Psal. 15.* eget: voluit vt omnes creaturas, quas pax componeret, perungiret societas, Ita natura mẽtibus humaois ab ipso exordio amiciciæ & charitatis impressit affectũ, quẽ M interiorũ morum sensus amandi quodam gustu suauitatis adauxit. Manifestum est amiciciã naturalem esse, sicut virtutem, sicut sapientiam & cæteras virtutes. Sed multi abutuntur sapiẽtia, qui pro ea aliquid inde suscipiunt, vel qui eam vendunt: sic aliqui male vtũtur amicicia, qui pro ea aliquid appetũt, vel cum ea. *De amicicia fructibus. Ca. V. Amicicia vtilitas.* Quid vtilitatis habeat, cũ in rebus humanis nihil sanctius appetatur, nihil quæratur vtilius, nihil difficilius inueniatur, nihil experiatur dulcius, nihil fructuosius teneatur. Habet enim fructũ vitæ præsentis & futuræ: ipsa enim omnes virtutes sua ostendit suauitate, vicia sua virtute confodit: aduersa temperat, cõponit prospera: ita vt sine amico inter mortales nihil ferè possit esse iocundũ: & homo bestiæ compareτur, non habẽs qui secum collætetur in rebus secundis, in tristibus contristetur: cui euaporet, si quid molestum mens conceperit, cui communicet, si quid præter solitũ sublime vel luuosum acceſſerit. *Eccles. 4.* Vę soli quia cũ ceciderit, non habet subleuantẽ se. *De fructib. vera amicicia.* Solus omnino est, qui sine amico est. At quæ fœlicitas, quę securitas, quæ iocũditas est, habere cũ quo ęquè audeas loqui, vt tibi: cui confiteri non timeas, si quid deliqueris:

A deliqueris: cui non erubescas reuelare in spiritalibus, si quid profeceris: cui cordis tui omnia secreta cōmittas, & commendes cōsilia? Quid igitur iocundius, quàm ita vnire animum alterius, & vnum efficere de duobus, vt nulla iactantia timeatur, nulla formidetur suspicio: nec correptus alter ab altero doleat: nec laudantem alter alterum adulationis notet vel arguat? Amicus, ait sapiēs, medicamentum est vitæ. Non enim validior vel efficacior est vulneribus nostris medicina, quàm habere qui omni incommodo occurrat compatiens, omni cōmodo occurrat congratulans: vt iunctis suis humeris, onera sua inuicem tolerent, & quòd vnusquisque propriam leuius, quàm amici portet iniuriam. Amicicia ergo secundas res facit splendidiores, aduersas partiens communicānsque reddit leuiores: nam & Philosophis etiam placuit, Non aqua, non sole, nō igne pluribus locis vtimur, quàm amico: in omni actu, in omni studio, in certis, in dubiis, in quolibet euentu, in fortuna qualibet, in secreto, in publico, in omni consultatione domi forisq; vbique amicicia grata, amicus necessarius, vtilis grana reperitur. Quocirca amici, ait Tullius, & absentes assunt sibi, & egentes abundant, & imbecilles valent: & quod

Eccli. 6.

Amicicia vtilitates.

B difficilius est dictu, mortui viuunt. Igitur amicicia est diuitibus pro eleemosyna, exulibus pro patria, pauperibus pro censu, ægrotis pro medicina, mortuis pro vita, sanis pro gratia, imbecillibus pro virtute, robustis pro præmio. Tantus enim amicos honor, memoria, laus, desideriumq; prosequitur, & eorum vita laudabilis, & mors preciosa iudicetur: & quod his omnibus excelsius, quidā gradus est amicicia vicinus perfectioni, quæ in dei dilectione & cognitione consistit: vt homo ex amico hominis dei efficiatur amicus. In Euangelio, Iam non dicam vos seruos, sed amicos meos. In amicicia quippe nihil inhonestum est, nihil fictum, nihil simulatum: & quicquid est, id sanctum, & voluntarium, & verum est: & hocipsum charitatis proprium est. In amicicia coniunguntur honestas & suauitas & iocunditas, dulcedo & voluntas & actus. Quæ omnia à Christo inchoantur, per Christum promouentur, in Christo perficiuntur. Itaque amicus in spiritu Christi adhærens amico, efficitur cum eo cor vnum, & anima vna: & sic per amoris cantica gradu ad Christi conscendens ami-

Ioan. 15.

C ciciam, vnus cum eo spiritus efficitur, in osculo vno, Osculetur me, inquit, osculo oris sui. Est osculum corporale, quod impressione fit labiorum, quod nō est ostendēdum, nisi certis & honestis horis, vt in signum reconciliationis, quādo fiunt amici, qui fuerunt inimici. In signum pacis, sicut cōmunicati in Ecclesia interiorem partem exteriori osculo demōstrant. In signum dilectionis inter sponsum & spōsam fieri permittitur, vel sicut ab amicis post diuturnam absentiam & porrigitur & suscipitur. In signum catholicæ vnitatis, sicut fit, cum hospes suscipitur. Sed sicut plerique aqua, igne, ferro, cibo, & aëre, quæ naturaliter bona sunt, in suæ crudelitatis vel voluptatis satellitium abutuntur: ita peruersi & turpes, & hoc bono sua quodam modo flagitia condire nituntur, ipsum osculum tanta turpitudine fœdantes, vt sic osculari nihil sit aliud quàm adulterari. Porrò osculum spiritale proprie amicorum est, qui sub vna lege amicicię tenentur, Nō enim fit oris attactu, sed mentis affectu: non coniunctione labiorum, sed commixtione spirituum, castificāte omnia dei spiritu, & ex sui participatione cœlestem immittente saporem. Nam ipse hunc sacratissimum inspirat affectum, vt videatur alteri quasi vnam animam habere in diuersis corporibus:

Canti. 1.

Osculū pacis. Ca. VI.

Psalmista, Ecce quàm bonum & quàm iocundum habitare fratres in vnum. Anima sic affecta ad osculum intellectuale suspirat, & cum maximo desiderio clamans, Osculetur me osculo oris sui: vt iam terrenis affectibus mitigata, & omnibus quæ de mundo sunt cogitationibus desideriisq; sopitis, in solius Christi delectetur osculo, & quiescat amplexu, exultans dicit: Læua eius sub capite meo. Ego amiciciam nihil aliud credo, quàm inter duos tantam voluntatum societatem, vt nihil velit vnus quod alter nolit, sed tanta sit inter vtrosque in bonis malisq; consensio, vt nō species, non sensus, non honor, non quicquam quod alterius sit, alteri denegetur ad vouendū pro voluntate, & ad vtendum: vt vnusquisq; sicut erga ipsum, sic afficiatur erga proximum in omni officio & obsequio, quòd rependant vicem & fugiannir honores. Inter bonos oriri potest amicicia, inter meliores proficere, consummari autem inter perfectos. Quandiu enim quenquam iu studio malum delectat, & inhonesta honestis præponit, & ei voluptas gratior est puritate, temeritas moderatione, adulatio correptione, quo modo ad amiciciam eum fas est aspirare, cum ortus eius ex virtutis opinione procedit? Fœdus est amor, nec amicicię nomine dignus, quo tempore aliquid ab amico exigitur: quod necesse est eum facere, qui nec dum viciis, aut sopitis, aut depresis, ad quælibet illicita, vel illicitur, vel compellitur. Nulla peccati est excusatio, si amici causa peccaueris: Ionadab quoque amicus Amnō salubrius prohibuisset incestum, quàm quòd potiretur optato præbuisset consilium. Nos bonum hominem dicimus, qui sobrie & pie & iuste viuit in hoc seculo, nihil à quolibet inhonestum petit, nec rogatus præstat: inter tales oriri potest & conseruari amicicia.

Psal. 132.

Canti. 1.

Canti. 2.

Vera amicicia. Cap. VII.

Amicicia quid.

E

1. Reg. 13.

Quidam dicunt cauēdum esse amiciciam rem plenam solicitudinis atq; curarum, nec timoris vacuam, & multis obnoxiā doloribus, nihilq; difficilius quàm custodire vsque ad extremum diem. Sic iudicāt cum Tullio amare, vt possint odire cum velint: sic placet amare hodie, vt cras oderint: sic amicus esse, vt nulli sit fidus, nunc laudās, nunc vituperans, nūc blandiens, nūc mordens: hodie paratus ad oscula, cras ad opprobria. Amor talium leuissima recedit offensa. De his Tullius, Solem, inquit, è mundo tollere videntur, qui amiciciam de vita tollūt: quia nihil à deo melius habemus, nihil iucundius. Qualis sapientia est, amiciciam detestari vt solicitudinem caueas, curis careas, exuaris timore: quādo virtus nulla sine solicitudine, aut prudentia contra errores, vel temperantia contra libidines, vel iusticia contra maliciam, aut fortitudo contra ignauiam pugnat. Quis ergo hominum, maxime adolescentium, sine dolore, aut timore tueri pudiciciam, vel lasciuientē refrenare potest affectum? Stultus fuit Paulus qui voluit sine cura & solicitudine viuere, sed intuitu charitatis, quam virtutem maximam credidit, infirmabatur cum infirmis, & cum scandalizatis vrebatur. Sed & tristicia illi erat, & continuus dolor cordi eius pro fratribus suis secundum carnem. Ego eos non tam homines quàm bestias dixerim, qui sic dicunt esse viuēdum, vt nulli consolationi sint, nulli & oneri vel dolori: qui nihil delectationis ex alterius bono concipiant, nihil amaritudinis sua aliis peruersitate inferant, amare nullum, amari à nullo curantes. Est amicicia puerilis, quam vagus & lasciuiens creat affectus, sine ratione, sine pondere, sine mensura, sine alicuius commodi vel incommodi consideratione. Hęc ad tempus vehementer afficit & stringit, blandius allicit. Sed affectus sine ratione, motus be-

Amicorum communia omnia. Cap. VIII.

Tullius in libro de amicicia.

F

1. Corin. 13.

1. Cor. 9.

Amicicia puerilis. Cap. IX.

G tus bestialis est ad quæque illicita pronus:& licet amiciciam promoueat affectus, nō est sequendus nisi eum ratio ducat, & honestas temperet, & regat iusticia. In pueris magis regnat talis affectus. Affectus infidus & instabilis & impuris mixtus semper amoribus, ab iis quos spiritalis amor delectat caueatur, nam venenum est.

Amicicia spiritalis. Cap.X. Primordia amiciciæ spiritalis primum intentionis habeant puritatem, rationis magisterium, temperantiæ frænum: & sic suauissimus accedens affectus, ita profecto sentietur dulcis vt esse nunquam desinat ordinatus. Quid sit vera amicicia, nondum nouit, qui aliam vult esse mercedem quàm ipsam. Nam cum multas & magnas vtilitates pariat amicicia fida bonorum, non illam tamen ab istis, sed ab illa istas procedere non ambigimus: cū in bonis semper præcedat amicicia, sequatur vtilitas, profecto non tam parta per amicum, quàm amici amor ipse delectat. Nihil est negandum amico, omnia pro eo sustinenda sunt: & vita corporis ponenda est pro amico, vt sanxit diuina authoritas. Fons & origo amiciciæ amor est: nam amor sine amicicia esse potest: amicicia sine amore nūquam. Amor vero ex natura, aut ex officio, vel ratione sola, vel solo affectu, vel more, nonnunquam ex vtroque simul procedit. Ex natura, sicut mater diligit filium. Ex officio, quando ex ratione dati & accepti, quodam speciali affectu coniunguntur. Ex sola ratione, sicut inimicos, nō ex spontanea mentis inclinatione, sed ex præcepti necessitate diligimus. Ex solo affectu, quādo aliquis ob ea sola, quæ corporis sunt, verbi gratia, pulchritudinem, fortitudinem, facundiam, sibi quorundam inclinat affectum. Ex ratione simul & affectu, quando is, quem ob virtutis meritum ratio suadet amandum, morum suauitate, & vitæ laudandæ dulcedine in alterius influit animum: & sic ratio iungitur affectui, vt amor ex ratione castus sit, dulcis ex affectu.

Ex quibus procedat amicicia.

H

Math.5.

Amor dei fons amiciciæ. Cap.XI. Fundamentum amiciciæ dei amor est, ad quem omnia, quæ vel amor suggerit, vel affectus: omnia quæ vel occulte aliquis spiritus, vel palam quislibet suadet amicus referenda, sunt diligenter inspicienda: vt quicquid astruitur, fundamento conueniat: & quicquid illud excedere deprehēditur ad eius formam reuocandum, & secundum eius qualitatem omnimodam conuertendum non dubites.

Delectus amici. Cap.XII. Nec omnes tamen quos diligimus in amiciciam sunt recipiendi, quia nec omnes sunt ad hoc idonei. Nam cum amicus tui consors

I sit animi, cuius spiritui tuum coniungas & applices, & ita misceas, vt vnum fieri velis ex duobus, cui te tāquam tibi alteri committas, cui nihil occultes, à quo nihil timeas: primum certe eligendus est, qui ad hoc aptus putetur: deinde probandus, & sic demum admittēdus. Stabilis enim debet esse amicicia, & quandam æternitatis speciem præferre, semper perseuerans in affectu, non pueri modo amicos mutare aut lædere. Nemo autē detestabilior, quàm qui amicum læserit: nihilque magis animum torquet, quàm vel se ab amico impugnari: sed eligendus est, & probandus, & tolerādus. Quatuor sunt gradus, quibus ad amiciciæ perfectionem cōscenditur: quorum primus est electio, secundus probatio, tertius admissio, quartus rerum diuinarum & humanarū cum quadam charitate & beneuolentia summa consensio. Sunt vicia quædam, quibus si quis fuerit inuolutus, non diu leges amiciciæ vel iura seruabit. Non enim ad amiciciam sunt idonei nimis iracundi, instabiles, suspiciosi, verbosi: quæ quatuor in electione amici notāda sunt. Difficile est eum, quem sæpe iracundiæ furor exagitat, non aliquando insurgere in amicum. Vnde Ecclesiasticus, Est amicus qui odium & rixam & conuicia denudabit. Noli esse amicus homini iracundo: neque ambules cum viro furioso, ne sumas scandalum animæ tuæ. K *Prouer.22.*

Sunt quidam ex naturali conspersione iracundi, qui tamen hanc ita cōprimere & temperare soliciti sunt passionē, vt in quinque, quibus teste scriptura amicicia dissoluitur atque corrumpitur, nunquā prosiliant: quanuis nonnūquam amicum sermone vel actu, vel zelo nimis offendant. Tales tolerandi sunt, & cum nobis cōstet de affectu certitudo, si quis fuerit vel sermonis vel actionis excessus, amico id indulgendum est: vel certe sine aliquo dolore iocunde insuper, in quo excesserit commonendus. Qui conuiciatur autem amico, dissoluit amiciciam. Ad amicum si produxeris gladium, non despores: si protulerit os triste, non timeas. Est enim reuersio ad amicum, excepto conuicio, & improperio, & superbia, & mysterij reuelatione, & plaga dolosa in his omnibus effugiet amicus. Conuicium quippe lædit famam, charitatem extinguit. Tanta est enim hominum malicia, vt quicquid ira instigante ab amico iaculatum fuerit in amicum, quasi à secretorum suorum conscio, si non credatur, verumtamen esse clametur: multi enim sicut propriis laudibus, ita in aliorum vituperationibus delectantur. Quid scelestius improperio? Quod etiam falsa obiectione innocentis faciem miserando rubore perfundit. At superbia quid minus ferendum? Quæ solum id quo fractæ amiciciæ subueniendum fuerat, humilitatis & confessionis excludit remedium, reddens hominem audacem ad iniuriam, tumidum ad correptionem. Secretorum reuelatio, qua nihil est turpius, nil execrabilius, nihil amoris vel gratiæ relinquens inter amicos, sed omnia replens amaritudine indignationis, & odij atque doloris felle cuncta aspergens. Salomon, Quid denudat arcana amici, perdit fidem. Quid enim infœlicius illo qui perdit fidem, & desperatione languescit: Vnde denudare amici arcana, desperatio est animæ infœlicis. Plaga dolosa, est occulta detractio, plaga serpentis est & aspidis mortifera. Salomon, Si mordeat serpens in silentio, nihil illo minus habet qui occulte detrahit. Quemcunque in his viciis assiduum inueneris, cauendus tibi est ille, nec donec sanetur eligendus est. Abiuremus conuicia, quorum vltor est deus. Semei Dauid conuiciis impetens à Salomone occisus est. Infœlix Nabal carmelus Dauid seruitutē & fugam improperans, à domino percuti meruit & occidi. Vitemus & superbiā, & amici gratiā humilitatis beneficio præueniamus. Ob hāc causam populum, & vrbes filiorū Ammon, gladius Dauid & ignis cōsumpsit. Amicorum reuelare secreta, sacrilegium est, quo fides amittitur, & animæ captiuatæ desperatio importatur, vt patet in Achitophel proditore. Detrahere amico, venenum amiciciæ putemus, quod Mariæ sororis Moysi corpus lepra fœdauit, & eiecta est extra castra sex diebus.

Eccli.22.

De causis dissoluendæ amiciciæ. Cap.XIII.

L

Eccli.27.

Eccles.10.

3.Reg.2.

1.Reg.25.

M

2.Reg.10.

2.Reg.12.

Num.12.

Qui minus idonei ad amiciciam. Cap.XIIII. Cauendi sunt etiam instabiles & suspiciosi, quia cum fructus amiciciæ sit securitas, quo modo te credis & committis amico, quo modo in eius amore aliqua poterit esse securitas, qui omni circūfertur vēto, omni acquiescit cōsilio: cuius affectus molli luto cōparatur, diuersas & cōtrarias tota die pro arbitrio imprimētis suscipit & format imagines? Quid magis competit amiciciæ, quàm pax & tranquillitas cordis, cuius semper expers est suspiciosus? Nunquā enim requiescit, semper eum curiositas comitatur, quæ continuos stimulos acuens, inquietudinis & perturbationis materias subministrat. Si viderit amicum secretius loquentem cum aliquo, proditionem

Suspiciosi.

A tionem putabit. Si se beneuulum alteri præbuerit vel io-
cundum, ille se minus diligi proclamabit: si eum corri-
Verbos. puerit, odium interpretabitur. Sed nec verbosum arbi-
tror eligendum, quia vir linguosus nnn iustificabitur.
Prouer. 26. Salomon, Si vides hominem promptum ad loquendũ,
De eodem. magis illo spem habet stultus. Hic ergn tibi eligen-
Cap. XV. dus est in amicum, quem non iracundiæ furor inquie-
tet, nnn instabilitas diuidat, non conterat suspicio, non
verbositas à debita grauitate dissoluat. Præcipue vtile
est, vt eum eligas qui tuis conueniat moribus, tuæ con-
gruat qualitati. Nam inter dispares mores, firma non po
test esse amicicia: & iden sibi conuenire debet vtriusque
gratia. Multi sunt qui his passionibus mouentur, sed su-
periores inueniuntur: quia iracundiam patiẽtia compri-
munt, leuitatem seruata grauitate cohibent, suspiciones
dilectionis contemplatione compellunt. Quos in ami
ciciam quasi extractos assumẽdos dixerim, qui vicia vir-
tute vincentes, tanto securius posſidentur, quanto for-
tius etiam tentantibus vicijs resistere consuerunt. Cauẽ-
dum est in ipsa electione vel dilectione, ne nimis cito
diligamus, maxime indignos. Digni sunt amicicia, qui-
bus inest causa cur diligantur. Sed in his qui probati di-
B gnique putantur, erumpunt sæpe vicia, tam in ipsos ami
cos quàm in alienos, quorum cum ad amicos redundat
infamia, talibus est adhibenda diligentia vt sanentur,
Et si impossibile est, non statim rumpenda est amicicia,
sed dissuenda, vt ait quidam, Dissuendæ sunt amiciciæ,
non rumpendæ omnino. Amicicia æterna est. Vnde,
Prouer. 17. Omni tempore diligit qui amicus est: si te læserit ille
quem diligis, tu tamen dilige. Si talis fuerit vt amicicia
retrahatur, nunquam tamen subtrahatur dilectio. Con-
sule quantum potest saluti, prospice famæ: nec vnquam
amiciciæ eius prodas secreta, quãuis ipse tua prodiderit.
Sexta cau- Quinque illa quæ ante scripsimus, cõuicium, impro-
sa soluẽda perium, superbiam, reuelationem secretorum & occul-
amicicia. tos morsus detractionum: his sextum addimus, si eos qui
Cap. XVI. diligendi sunt læserit & scandali materiam præbuerit,
vbi viciorum ipsorũ te tangit infamia. Non enim amor
præponderare debet religioni, non fidei, non charita-
ti multorum nec saluti. Hoc scitote inter perfectos sa-
pienter electos & caute probatos, quos vera & spirita-
lis amicicia copulauit, nõ posse venire dissidium. Cum
enim amicicia de duobus fecerit, vnum, sicut id quod
vnum est, non potest diuidi, sic & amicicia non potest
C à se separari. Sed virtus in hoc probatur, quòd diligit à
quo non diligitur: honorat à quo spernitur: benedicit à
quo maledicitur: benefacit ei, qui sibi malum machina-
Ad amici- tur. Ad amiciciã quatuor pertinere specialiter viden-
ciã quatuor tur: scilicet dilectio & affectio, securitas & iocunditas.
requirũtur. Ad dilectionem spectat, cum beneuolentia beneficiorũ
Cap. XVII. exhibitio. Ad affectionem, interior quædam procedens
delectatio. Ad securitatẽ, sine timore & suspicione om-
nium consiliorum & secretorum reuelatio. Ad iocun-
ditatem, de omnibus quæ contingunt, siue læta sint siue
tristia: de omnibus quæ cogitantur, siue nociua sint, si-
ue vtilia: de omnibus quæ docentur vel discuntur, quæ-
dam dulcis & amica collatio. Ista perdit qui soluit ami-
Amici pro- ciciam. Quatuor probãda sunt in amico: fides, inten-
batio. tio, discretio, patientia. Fides, vt ei te secure committas.
Ca. XVIII. Intentio, vt nihil ex amicicia nisi deum & naturale eius
bonum expectes. Discretio, vt quid præstandum ami-
co, quid ab eo petendum, in quibus contristandum pro
eo, in quibus amico congratulandum, pro quibus eum
corripiendum, modum, tempus & locum non ignora-
re. Patientia vero, ne correptus doleat, ne corripientem
contemnat vel odiat, vt eum pro amicn quælibet aduer D
sa sustinere non pigeat. Nihil in amicicia fide præ- *Fides ami-*
stantius, quę ipsius nutrix videtur & custos. Ipsa se in om *citia.*
nibus aduersis & prosperis, lætis & tristibus, iocundis & *Cap. XIX.*
amaris prębet æqualem: eodem intuens oculo humilem
& sublimem, pauperem & diuitem, fortem & debilem.
Fidelis proprie amicus nihil in amico, quod extra eius
animum intuetur: virtutem in propria sede complectẽs,
cætera omnia quasi extra eum posita, nihil multum pro-
bat si assint, nec cum absint requirens. Ipsa tamen fides
in prosperis latet, sed eminet in aduersis. In necessitate
probatur amicus. Amici diuitis multi, sed vtrũ veri ami- *Prouer. 14.*
ci sint, interueniens aduersitas probat. Salomon, omni
tempore diligit qui amicus est, & semper in angustijs *Prouer. 17.*
cõprobatur. Et arguens infidelem, dicit, Dens putridus, *Prouer. 25.*
& pes lapsus, qui sperat super infideli in die angustiæ.
Diximus etiam intentionem esse probandam. Sunt *De amicis*
plerique, qui in rebus humanis nihil norunt bonum, ni- *quæstuosis.*
si quod temporaliter fructuosum sit. Hi amicos sicut bo *Cap. XX.*
ues suos diligunt, ex quibus aliquid boni sperant captu-
ros: qui profectn germana & spiritali carent amicicia,
propter deum & se expetenda, nec in seipsis naturale cõ
tuentur exemplar: vbi facile deprehenditur vis eius qua- E
lis sit & quanta, secundum formam, quam sermo diui-
nus præscripsit, Diliges, inquit, proximum tuum sicut te- *Matth. 22.*
ipsum. Tunc erit ipse quem diligis alter tu, si tuam in ip-
sum transfuderis charitatem. Nnn enim vt ait Ambro-
sius, vectigalis est amicicia, sed plena decoris gratiæ vir-
tus est, non quæstus, quia pecunia non potitur, sed gra-
tia: nec licitatione preciorum, sed concertatione bene-
uolentiæ. Non debet esse mercenaria, sed gratuita. Cer-
tiores sunt amiciciæ inopum, quàm diuitum, cum spem
lucri sic tollit paupertas, vt augeat charitatem. Diuitibus
plerique assentatorie gratificãtur, erga pauperem nemo
simulator est: verum est quicquid defertur pauperi, eius
amicicia inuidia caret. Quidam peruerse & indi- *Qualis eli-*
screte talem amicum habere volunt, quales ipsi esse nnn *gendus.*
possunt. Hi sunt qui leues amicorum transgressiones im *Cap. XXI.*
patienter ferunt, austere corripiunt, & carentes discre-
tinne, magna negligunt, contra quæque minima se eri-
gunt, confundunt omnia, non locum seruãtes, vbi: non
tempus, quando: non personas, quibus quælibet vel pu-
blicare conueniat, vel celare. Circa illum, quem eligis,
probanda est discretio, ne improuidum vel impruden-
tem tibi sumas, & lites quotidianas & iurgia tibi ipse F
perquiras. Si quis sine discretione fuerit, sicut nauis abs-
que gubernaculo pro impetu suo instabili motu sem-
per feretur. Patientia probanda est, cum necesse erit *Quõ modo*
arguere quem diligis: quod aliquando quasi ex industria *arguendus*
durius fieri oportet, vt sic eius probetur vel exerceatur *amicus.*
tolerantia. Non quandoque in amicis eligendis tædeat *Cap. XXII.*
esse solicitum, cum huius laboris fructus sit vitæ medi-
camen, & immortalitatis fundamentum. Cauendus est
quidem impetus amoris, qui præcurrit iudicium, & pro-
bandi adimit potestatem. Est proinde viri prudentis, su-
scitatum huic refrænare impetum, ponere modum be-
neuolentiæ, paulatim procedere in affectum, donec iam
probato se totum det & committat amico. Hæc est ma-
gna fælicitas, quam expectamus deo operante & infun-
dente inter se & creaturam suam, inter ipsos gradus &
ordines quos elegit esse tantam amiciciam & charita-
tem, vt sic quisque diligat alium sicut seipsum, & sicut
vnusquisq; de propria, sic de alterius fœlicitate lætetur,
& ita singulorum beatitudo sit omnium, & omniũ bea-
titudinum vniuersitas singulorum. Ibi nulla cogitatio-
num

G num occultatio, nulla affectionum dissimulatio. Hęc est vera amicicia quæ hic inchoatur, ibi perficitur: quæ hic est paucorum, ibi omnium vbi omnes boni, Hic est necessaria probatio, vbi est sapientium & stultorum commixtio.

Nō pariter admittēdi omnes. Ca. XXIII. Ioan. 15.

Plerosque omni affectu amplectimur, quos tamen ad amiciciæ secreta non admittimus, nec ad consiliorum reuelationem. In Euangelio Christus de discipulis suis quos de seruis amicos fecit, ait, Iam non dicā vos seruos, sed amicos. Ambrosius dedit formam amiciciæ quam sequamur, vt faciamus amici voluntatem, & aperiamus secreta nostra illi quæcunque in pectore habemus, & illius arcana non ignoremus: nihil enim occultat amicus si verus est, effundit animū suum sicut effundebat mysteria patris sui dominus noster Iesus Christus.

De cultu amiciciæ. C. XXIIII.

Quemadmodum amicicia sit colenda videamus. Firmamentum ergo stabilitatis & constantiæ in amicicia est fides, nihil enim est stabile quod infidum est. Non fidum potest esse multiplex ingenium & tortuosum, neq; qui nō eisdem rebus mouentur, nec eisdem cōsentiunt, nec stabilis esse possunt amiciciæ aut fidei. Præ omnibus cauenda est suspicio quæ est amiciciæ venenum. Non vnquam de amico mala sentiamus, nec mala dicēti cre- H damus. Accedat hinc in sermone iocunditas, hilaritas in vultu, suauitas in moribus, in oculorum etiam nutu serenitas. Tristicia nanque & seuerior facies habet quandam honestam grauitatem, sed amicicia quasi remissior aliquando debet esse liberior & dulcior ad comitātem fœlicitatem, quia sine leuitate & dissolutione procliuior. Est præterea illius amiciciæ parem esse inferiori superiorem. Sæpe quidem inferioris gradus & ordinis, dignitatis & scientiæ, ab excellentioribus assumuntur in amiciciam, ita vt sublimis descendat, humilis ascendat, diues egeat, pauper ditescat, & ita vnusquisq; alteri suam conditionem communicet vt fiat æqualitas. *2. Corint. 8.* Vnde qui multum habuit, non abundauit, & qui modicum, non minorauit. Nunquam tuo te præferas amico, sed si forte in iis quæ diximus superior inueniris, tunc te magis amico submitte. Non cuncteris præstare confidentiam, extollere verecundum, & tanto plus ei conferre honoris, quanto minus conferendum conditio vel paupertas præscribit. Ionatas enim fœdus iniit cum Dauid, & seruulum in amiciciam adæquans, dominio fugatum à patre, sic adiudicatum morti vel sic definitum, sibi prætulit, se humilians, & illum exaltans. *1. Reg. 23.* Tu, inquit, eris rex, I & ego ero secundus post tē. Si non vt dominum tibi videtur præferre eum quem diligis, vel parem facere eum tibi non negligas. Non enim amicicia recte colitur à quibus æqualitas non seruatur. Defer amico vt æquali, nec te pudeat vt præuenias eum officio. Amicicia enim nescit superbiam. Fidelis quippe amicus medicamētum est vitæ.

Beneficētia in amicos. Cap. XXV. Eccli. 29.

Hæc est igitur lex in amicicia, vt ab amicis honesta petamus, & pro eis honesta faciamus, nec expectemus vt rogemur: cunctatio semper absit, studium semper assit. Perde, inquit Salomon, pecuniam propter amicum. Si enim pecunia perdenda est propter amicum, multo magis amici vtilitatibus vel necessitatibus conferenda. Sic igitur des amico vt non improperes, non mercedem expectes, non frontem obducas, non vultum auertas, non deponas oculos: sed serena facie, hilari vultu, sermone iocundo intercide verba petentis: occurre beneuolentia vt non rogatus videaris patrare quod petitur. Ingenuus animus nihil magis erubescendum æstimat quàm rogare. Cum igitur tibi cum amico tuo esse debeat cor vnum & anima vna, iniuriosum est si non sit & pecunia vna. Sic se sibi suaq; impendant, vt qui dat, seruet hilaritatem, qui accipit, non per- K dat securitatem.

Mutua inter amicos. CA. XXVI.

Sunt in amicicia aliqua in quibus sibi adesse possunt amici. Primum vt soliciti sint pro inuicem, orent pro inuicem, erubescant alter pro altero, alter gaudeat pro altero, alterius lapsum vt suum doleat, suo dilecto suus ille qui diligitur: inter variabiles fortunæ casus & in varietate mutabilium, nihil vtique à sapientibus potius, benignius, suauius ac honestius æstimatur quàm veram amiciciam inuenire. Quod tenere diligimus, id videndi desiderio æstuamus. Ea nanque est vis amoris vt oculus mentis offerat, quod ardentius mens desiderat. Occurrunt enim notæ tuæ, verba tua melle condita. Occurrit fœlicium noctium iocunditas, quæ me mihi furantur & studio & labori: in media nāque lectione te somnio, in somnis amplector te, in amplexibus te amitto, & te & somnio cum sua fallacia discedente. Medere ergo desideriis, medere absentiæ, diligentem te dilige, suiq; remedium id nostri furoris, vt sciant qui te diligunt me amare. Minus enim amor habet amoris, vbi se sentit qui diligit non amari. Amicorum enim est inuicem sua negocia agnoscere, & suis opportunitatibus mutuam vicissitudinem impendere. Non est amicus qui amico non subuenit, nec etiam bo- L nus socius, qui socij aduersum parū lugeat, alterius profectum non suum æstimet, Quibus modis impendi potest, erigat pusillanimitatem, suscipiat infirmum, consoletur tristem, iratum sustineat: sic oculos vereatur amici, vt nihil quod inhonestum sit agere, nihil quod deceat loqui præsumat. Nam quicquid ipse deliquerit, in amicum redundat.

Correptio amici. C. XXVII.

Quicquid suadendum est ab amico facilius recipiatur, & facilius retineatur: cuius magna debet esse in suadendo authoritas, cum nec fides eius dubia, nec adulatio sit suspecta, Non solum arguendi sunt amici, sed si opus fuerit, obiurgandi. Obiurgandus est amicus si veritatem aspernatur, & obsequiis atq; blandiciis in crimen appellatur. Sed monitio acerbitate, obiurgatio contumelia careat. Ambrosius, Si quid vicij in amico deprehenderis, corripe occulte: si te non audierit, corripe palàm. Sunt enim bonæ correptiones, & plerunque meliores quàm tacita amicicia: & si lædi se putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim *Prouer. 27.* sunt amici vulnera, quàm adulantium oscula. Debet amicus amico cōpati & condescēdere, vicium eius suum putare, corripere humiliter, compatiēter. Corripiat eum vultus tristior, & sermo deiectior. Intercipiant verba la M chrymæ, vt non solum videat, sed & sentiat correptionem ex amore, & non ex rancore procedere. Amicus amico se ita conformet, vt eius congruat qualitati: & cui in exteriori aduersitate debet adesse, multo magis spiritui occurrere. Moneri & monere non repugnant, non adulatorie, non simulatorie, sed vere. Nam simulator ore decipit amicum suum. *Prouer. 11.*

Epilogus. C. XXVIII.

Præstemus amico quicquid amoris est, quicquid gratiæ, quicquid dulcedinis, quicquid charitatis. Subtiles honores & onera illis quos præscripserit ratio imponimus, scientes quia nunquā vere diligit cui amicus ipse non sufficit, nisi hęc vilia & contēptibilia abiecerit. Cauendū est ne tenerior affectus maiores vtilitates impediat, dum eos quos ampliori charitate complectimur, si magna spes fructus vberioris elucet, nec absentare volumus, nec ignorare. Hæc est enim amicicia ordinata, vt ratio regat affectū, nec tam quid illorum suauitas, quàm quid multorum petat vtilitas, attendamus. Qui semetipsum non amat, alium amare non potest. Se autem non diligit, qui turpe aliquid vel inhonestum, vel à se exigit, vel sibi impertit.

A pertit. Primum ergo est, vt semetipsum quisque castificet, nihil sibimet indulgens quod indecẽs sit, nihil subtrahens quod vtile sit. Sed quia hic amor multos diligit, ex ipsis eligat quem ad amiciciæ secreta, lege familiari admittat, in quẽ copiose suum infundat affectum, denudans pectus suum vsq; ad spectationem viscerum, medullarum, cogitatuum & intentionum cordis. Non eligatur secundum affectionis lasciuiam, sed secundum perspicaciam rationis, similitudinem morũ, & contemplationem virtutum. Sic se impendat amico, vel leuitas omnis absit, iocunditas assit, nec ordinata desint beneuolentiæ & charitatis obsequia vel officia. Probetur fides eius, honestas & patientia. Accedat amicorum consiliorum cõmunio, assiduitas parium studiorũ, & quædam cõformatio vultuum. Ita electus & probatus nihil velit quod dedeceat, vel petere ab amico, vel præstare rogatus. Amiciciam virtutem putare, nõ quæstũ: adulationem fugere, detestari assertionem: liber in discretione, patiens in correptione, firmus & stabilis in dilectione, vtile tuoe dolore pro inuicem laborare, onera sua portare pro altero, semetipsum oegligere, alterius volũ-

B tatem suæ præferre, illius necessitati magis quàm suę occurrere, aduersus semetipsum opponere & exponere, dulce adinuicem conferre, studia sua mutuo patefacere. Accedit pro inuicẽ oratio, quæ in amici memoria tanto efficacius, quanto affectuosius admittitur, profluentibus lachrymis, quas vel timor exercet, vel affectus elicit, vel dolor educit. Ita pro amico orans Christum, ipsum desideranter & diligenter iotendit, subito transit affectus in affectum, ipsius Christi dulcedioem tangens incipit gustare quàm dulcis est, & sentire quam suauis. Ita à sancto illo amore quo amplectimur amicum, ad illum conscendeos quo amplectimur Christum, spiritalem amiciciæ fructum capit.

Finis libri de Amicicia.

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, DE SERMONE DOmini in monte secundum Matthæum, Liber Primus.

C

SERMONEM quem locutus est dominus noster Iesus Christus in monte, sicut in Euangelio secundum Matthæum legimus, si quis pie sobrièque considerare voluerit, puto quòd inueniet in eo, quod † ad mores optimos pertinet, perfectum vitæ christianæ modum. *† al. quãtũ.* Quod polliceri non temere audemus, sed ex ipsis eiusdem domini verbis coniicientes. Nam sic ipse sermo concluditur, vt appareat in eo præcepta esse omnia quę ad informandam vitam pertioent. Sic enim dicit, Omnis ergo qui audit verba mea hæc & facit ea, assimilabo eum viro sapienti: & reliqua vsque ad eum locum, Et facta est ruina eius magna. Cum ergo nõ dixit, qui audit verba mea tãtum: sed addidit dicens, Qui audit verba mea hæc: satis, vt arbitror, significauit, hæc verba quæ in monte locutus est, tam perfecte instruere vitam eorum qui voluerint secundum ea viuere, vt merito comparentur ædificanti super petram. *Matth. 7. Verba quæ in mõte locutus est dominus.* Super petram autem dixit, vt appareat istum sermonem omnibus præceptis quibus christiana vita informatur, esse perfectum. D *Aedificare supra petrã.* Nam de hoc capitulo diligentius suo loco tractabitur.

Cap. I. Huius igitur sermonis initium sic assumitur, Cum vidisset autem Iesus turbas multas, ascendit in montem, & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos dicens. *Matth. 5.* Si quæritur quid significet mons, bene intelligitur significare maiora præcepta iusticiæ, quia minora erant quæ Iudæis data sunt. *Mons quid signat.* Vnus tamen deus per sanctos Prophetas & famulos suos, secundum ordinatissimam distributionem temporum, dedit minora præcepta, populo quem adhuc timore alligari oportebat: & per filiũ suum maiora, populo quem charitate iam liberari conuenerat. Cum autem minora minoribus, maiora maioribus dantur, ab eo dantur qui solus nouit congruentem suis temporibus generi humano exhibere medicinam. Nec mirum est quòd dantur præcepta maiora propter regnum cœlorum, & minora data sunt propter regoum terrenum, ab eodem vno deo qui fecit cœlum & terram. De hac ergo iusticia, quæ maior est, per Prophetam dicitur, Iusticia tua sicut montes dei: & hoc bene significat, quod ab vno magistro, solo docendis tantis rebus idoneo, docetur in monte. *Psal. 35.* E Sedens autem docet, quod pertinet ad dignitatem magisterij. Et accedunt ad eum discipuli eius, vt audiendis illius verbis, hi essent etiam corpore viciniores, qui præceptis implẽdis etiam animo propinquabant. Et aperiens os suum docebat eos dicens. Ista circumlocutio qua scribitur, Et aperiens os suum, fortassis ipsa mora commendat aliquaoto longiorem futurum esse sermonem, Nisi forte non vacet quòd nunc eum dictum est aperuisse os suum, quòd ipse in lege veteri, aperire soleret ora Prophetarum.

Cap. II. Quid ergo dicit? Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorũ. Legimus scriptum de appetitione rerum temporalium, Omnia vanitas & præsumptio spiritus. *Eccles. 6.* Præsumptio autem spiritus, audaciam & superbiam significat. *Præsumptio spiritus.* Vulgo etiã magnos spiritus superbi habere dicuntur, & recte, quaodoquidem spiritus etiam ventus vocatur. Vnde scriptum est, Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum. *Psal. 148.* Quis vero nesciat superbos inflatos dici, tanquam vento distentos? Vnde est etiam illud Apostoli, Scientia inflat, charitas vero ædificat. *1. Cor. 8.* F Quapropter recte hic intelliguntur pauperes spiritu, humiles & timentes deum, id est non habentes inflantem spiritum. Nec aliunde omnino incipere oportuit beatitudinem. Siquidem peruentura est ad summam sapientiam. Initium autem sapientiæ timor domini. Quoniam & econtrario, Initium omnis peccati superbia scribitur. *Eccli. 1. b. Et Psal. 110. b. Eccli. 10.* Superbi autem appetunt & diligunt regna terrarum. Beati autem pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

Cap. III. Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Illam credo terram, de qua in Psalmo dicitur, Spes mea es tu, portio mea in terra viuentium. *Psal. 141.* Significat enim quandam soliditatem & stabilitatem hæreditatis perpetuæ, vbi anima per bonum affectum, tanquam loco suo requiescit, sicut corpus io terra: & inde cibo suo alitur, sicut corpus ex terra: ipsa est requies & vita sanctorum. Mites autem sunt qui cedunt improbitatibus & non resistunt malo, sed vincunt in bono malum. *Mites qui sint. Roma. 12.* Rixentur ergo immites & dimicent pro terrenis & temporalibus rebus. Beati autem mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram, de qua pelli non possunt.

Cap. IIII. Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur. Luctus est tristicia de amissiooe charorum:

G rum: conuersi autem ad deum, ea quæ in hoc mundo chara amplectebantur amittunt. *[Luct° quid]* Non enim gaudent his rebus, quibus ante gaudebant: & donec fiat in illis amor æternorum, nonnulla mœsticia sauciantur. *[Paracletus.]* Consolabuntur ergo spiritu sancto, qui maxime propterea paracletus nominatur: id est, consolator, vt temporalia amittentes, æterna lætitia perfruantur. Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabũtur. *[Cap. V.]* Iam istos amatores dicit veri & incõcussi boni. Illo ergo cibo saturabuntur, de quo ipse dominus dicit, Meus cibus est vt faciam voluntatem patris mei: quod est iusticia: & illa aqua de qua quisquis biberit, vt idem dicit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. *[Ioan. 4. Iusticia, cibus dei. Ioan. 4.]* Beati misericordes, quoniam ipsorum miserebitur deus. *[Cap. VI.]* Beatos esse dicit qui subueniunt miseris, quod eis ita rependitur, vt de miseria liberentur. Beati mundicordes, quoniam ipsi deum videbunt. *[Cap. VII.]* Quàm ergo stulti sunt qui deum istis exterioribus oculis quærunt cum corde videatur, sicut alibi scriptum est, Et in simplicitate cordis quærite illum. *[Sapien. 1. Cor mũdũ.]* Hoc est enim mundum cor, quod est simplex cor: & quemadmodum lumen hoc videri non potest

H nisi oculis mundis, ita nec deus videtur nisi mundum sit illud quo videri potest. Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabuntur. *[Cap. VIII.]* In pace perfectio est vbi nihil repugnat, & ideo filij dei pacifici, quoniam nihil in his resistit deo, & vtique filij similitudinem patris habere debent. *[Pacifici.]* Pacifici autem in semetipsis sunt, qui omnes animi sui motus componentes & subiicientes rationi: id est, menti & spiritui, carnalésque concupiscentias habentes edomitas, fiunt regnum dei. In quo ita sunt ordinata omnia, vt id quod est in homine præcipuum & excellens, hoc imperet cæteris non reluctantibus, quæ sunt nobis bestiisque communia. Atque idipsum quod excellit in homine: id est, mens & ratio, subiiciatur potiori, quod est ipsa veritas vnigenitus filius dei. Neque enim imperare inferioribus potest nisi superiori seipse subiiciat. *[Pax. Luca. 2.]* Et hæc est pax quæ datur in terra hominibus bonæ voluntatis: hæc vita consummati perfectiq; sapientis. De huiusmodi regno pacatissimo & ordinatissimo missus est foras princeps huius seculi, qui peruersis inordinatisq; dominatur. Hac pace intrinsecus constituta atque firmata, quascunque persecutiones ille qui foras missus est, forinsecus concitauerit, auget gloriam

I quæ secundum deum est, Non aliquid in illo ædificio labefactans, sed deficientibus machinis suis innotescere faciens quanta firmitas intus extructa sit. Ideo sequitur, Beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. *[Cap. IX.]* Sunt autem omnes istæ octo sententiæ. Iam enim cætera compellans loquitur ad illos qui aderant dicens, Beati eritis cum vobis maledicent, & persequentur vos. Superiores autem sententias generaliter digesserat. Nõ enim dixit, beati pauperes spiritu, quoniã vestrum est regnum cœlorum: sed, quoniam ipsorum est, inquit, regnum cœlorum. Neque beati mites, quoniam vos possidebitis terram: sed, quoniam ipsi possidebũt terram. Et ita cæteras vsque ad octauam sententiam, vbi ait, Beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Inde iam incipit loqui præsentes compellans, cũ & illa quæ supra dicta sunt ad eos etiam pertinerent qui præsentes audiebant: & hæc postea quæ videntur præsentibus specialiter dici, pertineant etiam ad illos qui absentes vel post futuri erant. Quapropter iste sententiarum numerus diligenter cõsiderandus est. *[Pauperes spiritu.]* Incipit enim beatitudo ab humilitate. Beati pauperes spiritu: id est, non inflati, dum se diuinæ authoritati K subdit anima, timens post hanc vitam ne pergat ad pœnas, etiam si forte in hac vita beata sibi esse videatur. Inde venit ad diuinarum scripturarum cognitionem, vbi oportet eam se mitem præbere pietate, ne id quod imperitis videtur absurdum, vituperare audeat, & pertinacibus cõcertationibus efficiatur indocilis. Inde iam incipit scire, quibus nodis seculi huius per carnalẽ consuetudinem ac peccata teneatur. Itaque hoc tertio gradu in quo scientia est, lugetur amissio summi boni, quia inhæretur extremis. In quarto autem gradu labor est, vbi vehementer incumbitur, vt sese animus auellat ab eis quibus pestifera dulcedine innexus est. Hic ergo esuritur & sititur iusticia, & multum necessaria est fortitudo, quia non relinquitur sine dolore quod cum delectatione retinetur. Quinto autem gradu perseuerantibus in labore datur euadendi consilium, quia nisi quisque adiuuetur à superiore, nullo modo sibi est idoneus, vt sese tantis miseriarum implicamentis expediat. Est autem iustum consilium, vt qui se à potentiori adiuuari vult, adiuuet & infirmiorem in quo est ipse potentior. Itaque beati misericordes, quia ipsorum miserebitur L de[us]. Sexto gradu est cordis mundicia de bona cõscientia bonorum operum, valens ad contemplandum summum illud bonum quod solo puro & sereno intellectu cerni potest. Postremo est septima ipsa sapientia: id est, contemplatio veritatis, pacificans totum hominem & suscipiens similitudinem dei, quæ ita concluditur, Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabuntur. Octaua tanquam ad caput redit, quia consummatum perfectumq; ostendit & probat. Itaque in prima & in octaua nominatum est regnum cœlorũ, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorũ. Et beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Cum iam dicitur, Quis nos separabit à charitate Christi? *[Roma. 8.]* Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Septem sunt ergo quæ perficiũt, nam octaua clarificat, & quod perfectum est demonstrat, vt per hos gradus perficiantur & cæteri tanquam à capite rursum exordiens. Videtur ergo mihi etiam septiformis operatio spiritus sancti, de qua Esaias loquitur, his gradibus sententiisq; congruere. *[Esaia. 11.]* Sed interest ordinis, Nam ibi enumeratio ab excellentioribus cœpit, hic vero ab inferio- M ribus. Ibi nanque incipit à sapientia dei, & desinit ad timorem dei, sed initium sapientiæ timor domini est. Quapropter si gradatim tanquam ascendẽtes numeremus, primus ibi est timor dei, secũda pietas, tertia scientia, quarta fortitudo, quintum consilium, sextus intellectus, septima sapientia. *[Eccli. 1. Et Psal. 110.]* Timor dei congruit humilibus, de quibus hic dicitur, Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnum cœlorũ: id est, non inflati, non superbi, de quibus Apostolus dicit, Noli altũ sapere, sed time: *[Roma. 11.]* id est, noli extolli. Pietas cõgruit mitibus. Qui enim pie quærit, honorat sanctam scripturã, & non reprehendit quod nondum intelligit, & propterea nõ resistit, quod est mitem esse. Vnde hic dicitur, Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Scientia congruit lugentibus, qui iam cognouerunt in scripturis quibus malis vincti teneãtur, quæ tanquã bona & vtilia ignorantes appetierũt, de quibus hic dicitur, Beati qui lugẽt nunc. Fortitudo congruit esuriẽtibus & sitientibus. Laborant enim desiderantes gaudium de veris & bonis, & amorem à terrenis & corporalibus auertere cupientes. De quibus hic dicitur, Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam.

A ciam. Consilium congruit misericordibus: hoc enim vnum remedium est de tantis malis euadendi, vt dimittamus sicut nobis dimitti volumus: & adiuuemus, in quo possumus alios, sicut & nos in quo non possumus cupimus adiuuari. De quibus hic dicitur, Beati misericordes, quoniam ipsorum miserebitur deus: & reliqua.
Esa.64.& Intellectus congruit mundis corde, tanquam purgato
1.Cor.2. oculo, quo cerni possit quod corporeus oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. De
1. Retrac. quibus hic dicitur, Beati mundicordes: & reliqua. Sa-
cap.19. pientia congruit pacificis, in quibus iam ordinata sunt omnia, nullusq; motus aduersus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet deo, de quibus hic dicitur, Beati pacifici: vnum autem præmium quod est regnum cœlorum, pro his gradibus varie nominatum est. In primo sicut oportebat positum est regnum cœlorum, quod est perfectæ summæq; sapientiæ animæ rationalis. Sic itaq; dictum est, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum: tanquam diceretur, Initium sapientiæ timor
Eccli.1.& domini. Mitibus hæreditas data est, tanquam testamen-
Psa.110.& tum patris cum pietate quærentibus. Beati mites, quo-
Prouer.9. niam ipsi hæreditate possidebunt terram. Lugentibus
B consolatio, tanquã scientibus quid amiserint, & quibus mersi sunt. Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi cõsolabuntur. Esurientibus & sitientibus saturitas, tãquam refectio laborãtibus, fortiterq; certantibus ad salutẽ. Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur. Misericordibus misericordia, tanquam vero & optimo cõsilio vtẽtibus, vt hoc eis exhibeatur à potentiore quod inualidioribus ipsi exhibẽt. Beati misericordes, quoniam ipsorum miserebitur deus. Mundis corde facultas est videndi deum, tanquam purum oculum ad intelligenda æterna gerentibus. Beati mundicordes, quoniam ipsi deũ videbunt. Pacificis dei similitudo est, tanquam perfecte sapientibus formatisq; ad imaginem
1.Retrac.19 dei per regenerationem renouati hominis. Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabuntur. Et ista quidem in hac vita possunt compleri, sicut completa esse in Apostolis, credimus. Nam illa omnimoda & in angelicam formam mutatio, quæ post hãc vitam promittitur, nullis verbis exponi potest. Beati ergo qui persecutionem patiũtur propter iusticiam, quoniam ipsorũ est regnum
C cœlorum. Hęc octaua sententia, quæ ad caput redit perfectumq; hominem declarat, significatur fortasse & circũcisione octaua die in veteri testamẽto: & domini resurrectione post sabbatũ, qui est vtique octauus, idemq; primus dies: & celebratione octauarum feriarum quas in regeneratione noui hominis celebramus: & numero ipso pentecostes. Nam septenario numero septies multiplicato, quo fiunt quadragintanouem, quasi octauus additur vt quinquaginta compleantur. Et tanquam redeatur ad caput, quo die missus est spiritus sanctus, eo in regnum cœlorum ducimur, & hæreditatem accipimus, & consolamur, & pascimur, & misericordiam cõsequimur, & mundamur, & pacificamur. Atque ita perfecti, omnes extrinsecus illatas molestias pro veritate & iusticia sustinemus. Beati eritis, inquit, cum vobis maledicent & persequentur vos, & dicent omne malum aduersum vos mentientes propter me, Gaudete & exultate, quoniã merces vestra multa est in cœlis. Animaduertat quisquis delicias huius seculi & facultates rerum temporalium quærit in nomine Christiano intrinsecus esse beatitudinem nostram, sicut de anima ecclesiastica
Psal.44. ore prophetico dicitur, Omnis gloria eius filiæ regis ab

intus: nam extrinsecus maledicta & persecutiones & D
detractiones promittuntur: de quibus tamen magna merces est in cœlis, quæ sentitur in corde patientium,
eorum qui iam possunt dicere, Gloriamur in tribula- *Roma.5.*
tionibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctũ qui datus est nobis. Non enim ista perpeti fructuosum est, sed ista pro Christi nomine nõ solum æquo animo, sed etiam cum exultatione tolerare. Nã multi hæretici, nomine Christiano animas decipientes, multa talia patiuntur. Sed ideo excluduntur ab ista mercede, quia non dictum est tantum, beati qui persecutionem patiuntur: sed additum est, propter iusticiam. Vbi autem sana fides nõ est,
non potest esse iusticia. Quia iustus ex fide viuit. Neque *Abac.2.&*
schismatici aliquid sibi ex ista mercede promittãt, quia *Roma.1.*
similiter vbi charitas non est, non potest esse iusticia.
Dilectio enim proximi malum non operatur. Quam si *Roma.13.*
haberent, non dilaniarent corpus Christi quod est Ecclesia. Quæri autem potest quid intersit quod ait, Cum vobis maledicent, & omne malum dicent aduersum
vos: cum maledicere, hoc sit, malum dicere. Sed aliter E
maledictum iactatur cum contumelia corã illo cui ma- *Malũ di-*
ledicitur, sicut domino nostro dictum est, Nonne ve- *cere, & ma*
rum dicimus, quia Samaritanus es & dæmonium ha- *ledicere.*
bes? Aliter cum absentis fama læditur, sicut de illo item *Ioan.8.*
scribitur, Alij dicebant, quia Propheta est: alij autem di- *Ioan.7.*
cebãt, non: sed seducit populum. Persequi autem est vim *Persequi*
inferre vel insidijs appetere, quod fecit qui eum tradi- *quid.*
dit, & qui eum crucifixerunt. Quid est sanè quòd etiam hoc non est nude positum, vt diceretur, Et dicẽt omne malum aduersum vos: sed additum est, mentientes: additum est etiam, propter me? Propter eos additum puto, qui volunt de persecutionibus & de famæ suæ turpitudine gloriari: & ideo dicere ad se pertinere Christum, quia multa de illis dicuntur mala: cum & vera dicantur, quando & de illorum errore dicuntur: etsi aliquando etiam nonnulla falsa iactantur, quod temeritate hominum plerunque accidit, nõ tamen propter Chri
stum ista patiuntur. Nõ enim Christũ sequitur, qui non
secundum veram fidem & catholicã disciplinã Chri- *Quis Chri-*
stianus vocatur. Gaudete, inquit, & exultate, quoniam *stũ non se-*
merces vestra multa est in cœlis. Nõ hic cœlos dici pu- *quitur.* F
to superiores partes huius visibilis mundi. Non enim *Cœli.*
merces nostra, quæ inconcussa & æterna esse debet, in rebus volubilibus & temporalibus collocanda est: sed in cœlis dictum puto, in spiritalibus firmamẽtis, vbi habitat sempiterna iusticia: in quorum comparatione ter-
ra dicitur anima iniqua, cui peccanti dictum est, Terra *Gene.3.*
es & in terram ibis. De his cœlis dicit Apostolus, Quo- *Philip.3.*
niam conuersatio nostra in cœlis est. Sẽtiunt ergo iam istam mercedem qui gaudent spiritalibus bonis, sed tũc ex omni parte perficietur, cum etiam hoc mortale induerit immortalitatem. Ita enim persecuti sunt, inquit, & Prophetas qui ante vos fuerunt. Nũc persecutionem generaliter posuit, & in maledictis & in dilaceratione famæ, & bene exemplo adhortatus est, quia vera dicentes solent persecutionem pati: nec tamen ideo Prophetæ antiqui timore persecutionis à veritatis prædicatio-
ne defecerunt. Rectissime itaque sequitur, Vos estis *Cap.X.*
sal terræ, Ostẽdens fatuos esse iudicandos, qui tẽporaliũ *1. Corin.15*
bonorum, vel copiam sectãtes, vel inopiam metuentes amittũt æterna, quæ nec dari possunt ab hominibus, nec auferri. Itaque si sal infatuatum fuerit, in quo salietur: id est, si

G est, si vos per quos condiendi sunt quodam modo populi, metu persecutionū temporalium amiseritis regna cœlorum: qui erunt homines per quos à vobis error auferatur, cum vos elegerit deus, per quos errorem auferat cæterorum? Ergo ad nihilum valet sal infatuatum, nisi vt mittatur foras & calcetur ab hominibus. Non itaque calcatur ab hominibus qui patitur persecutionem, sed qui persecutionem timendo infatuatur. Calcari enim non potest nisi inferior, sed inferior non est, qui quamuis corpore multa in terra sustineat, corde tamen fixus in cœlo est.

Cap.XI. Vos estis lumen mundi. Quo modo dixit superius sal terræ: sic nunc dicit, lumen mundi. Nam neque superius ista terra accipienda est, quam pedibus corporeis calcamus: sed homines qui in terra habitant, vel etiam peccatores, quorum cōdiendis & extinguendis putoribus, Apostolicū salem dominus misit, Et hic mundum non cœlum & terram, sed homines qui sunt *Mundus.* in mundo vel diligunt mundum oportet intelligi, quibus illuminandis Apostoli missi sunt.

Cap.XII. *Ciuitas supra mōtem posita.* Non potest ciuitas abscondi super mōtem posita: id est, fundata super insignem magnamq; iusticiam, quā significat etiam ipse mons in quo disputat dominus. Neque accendunt H lucernam & ponūt eam sub modio. Quid putamus, ita esse dictum sub modio, vt occultatio tantū lucernæ accipienda sit, tanquam si diceret, Nemo accendit lucernam & occultat illam, An aliquid etiam modius significat, vt hoc sit ponere lucernam sub modio, superiora facere corporis commoda, quàm prædicationem veritatis: vt ideo quisque veritatē non prædicet, dum timet ne aliquid in rebus corporalibus & temporalibus *Modius.* molestiæ patiatur? Et bene modius dicitur, Siue propter retributionem mēsuræ, qua quisque recipiet quæ gessit in *2.Cor.5.* corpore: vt illic, inquit Apostolus, recipiet vnusquisque *Matth.7.* quæ gessit in corpore: & tāquam de hoc modio corporis alio loco dicitur, In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis. Siue quoniam temporalia bona quæ corpore peraguntur, certa dierum mēsura & inchoantur & transeunt, quā fortasse significat modius, Aeter*Ioan.3.* na vero & spiritalia nullo tali fine coarctentur. Non enim ad mensuram dat deus spiritum. *Lucernam sub modio ponere & super cādelabrum.* Sub modio ergo lucernam ponit, quisquis lucem bonæ doctrinæ cōmodis temporalibus obscurat & tegit. Super candelabrum autem, qui corpus suum ministerio dei subiicit, vt superior sit prædicatio veritatis, & inferior seruitus cor*1.Retrac. cap.19.* poris: per ipsam tamen corporis seruitutem excellentior luceat doctrina, quę per officia corporalia, id est, per vocem & linguam & cæteros corporis motus in bonis operibus insinuatur etiā discentibus. Super candelabrum *1.Cor.19.* ergo ponit lucernam cum dicit Apostolus, Non sic pugno tanquam aërem cædens, sed castigo corpus meum & seruituti subiicio, ne forte aliis prædicans ipse reprobus inueniar. Quod vero ait, Vt luceat omnibus qui in domo sunt. Domum puto dictam habitationem hominum, id est, ipsum mundum, propter id quòd superius ait, Vos estis lumen mundi. Aut si domum quisque vult accipere Ecclesiam, nec hoc est absurdū. Sic luceat, inquit, lumen vestrum coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Si tantummodo diceret, sic luceat lumen vestrum coram hominibus, vt videant bona facta vestra: finem constituisse videretur in laudibus hominum, quas quærunt hypocritæ, & qui ambiunt ad honores & captant *Galat.1.* inanissimam gloriam. Contra quos dicitur, Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et per *Psal.52.* Prophetam, Qui hominibus placent confusi sunt, quia deus nihil fecit illos. Et iterum, Deus confringit ossa eo- K rum qui hominibus placent. Et rursum Apostolus, Non *Galat.6.* efficiamur inanis gloriæ cupidi. Et ipse iterum, Probet autem se homo, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Non ergo tantum dixit, vt videāt bona opera vestra: sed addidit, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est: vt hoc ipsum quòd homo per bona opera placet hominibus, non ibi finem constituat vt hominibus placeat, sed referat hoc ad laudem dei, & propterea placeat hominib⁹ vt in illo glorificetur deus. Hoc enim laudantibus expedit, vt non hominem, sed deum honorent, Sicut in ipso homine quem portabat, dominus ostendit, vbi admiratæ sunt turbæ paralytico sanato virtutes eius, sicut in Euangelio scriptum est, Ti- *Matth.9.* muerunt, & glorificauerunt deum qui dedit potestatem talem hominibus. Cuius imitator Apostolus Paulus dicit, Tantum autem audientes erant, quoniam qui ali- *Galat.1.* quando nos persequebatur, nunc euangelizat fidem, quam aliquando vastabat, & in me glorificabāt deum.

Posteaquam ergo cohortatus est audiētes, vt se prę- *Cap.XIII.* pararent ad omnia sustinenda pro veritate atque iusticia, & non absconderent bonum quod accepturi erant, sed ea beneuolentia discerent vt cæteros docerent, non L ad laudem suam, sed ad gloriā dei bona sua opera referentes: incipit eos iam informare & docere quid doceant, tanquā si quærerent dicentes, Ecce volumus omnia sustinere pro tuo nomine, & doctrinam tuam non abscondere, sed quid est hoc ipsum quod vetas abscondi, & pro quo iubes omnia tolerari? Nunquid aliud dicturus es cōtra ea quæ in lege scripta sunt? Non, inquit,

Nolite enim putare, quoniam veni soluere legem *Cap.XIIII.* aut Prophetas: non veni soluere, sed adimplere. In hac enim sententia sensus duplex est, secundum vtrunque tractandum est. Nam qui dicit, nō veni soluere legem, sed adimplere: aut addēdo dicit quod minus habet, aut faciendo quod habet†. Illud ergo prius consideremus *†al. iubet.* quod primo posuit. Nā qui addidit quod minus habet, non vtique soluit quod inuenit, sed magis perficiendo confirmat: & ideo sequitur, & dicit, Amen dico vo- *Cap.XV.* bis, donec transeat cœlum & terra, iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Dum enim fiunt etiā illa quæ adduntur ad perfectionem, multo magis fiunt illa quæ pręmissa sunt ad inchoationem. M Quòd autem ait, iota vnum, aut vnus apex non transibit *1.Retrac.* à lege: nihil potest aliud intelligi nisi vehemens expres- *cap.19.* sio perfectionis, quando per literas singulas demonstrata est: inter quas literas iota minor est cæteris, quia vno *Iota.* ductu fit: apex autem est etiam ipsius aliqua in summo *Apex.* particula. Quibus verbis ostendit in lege ad effectum etiam minima quæque perduci. Deinde subiecit, Qui *Cap.XVI.* enim soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. Mandata ergo minima significantur per vnum io- *1.Retrac.* ta & vnum apicem. Qui ergo soluerit & docuerit sic, id *cap.19.* est, secundum id quod soluit, non secundū id quod inuenit & legit, minimus vocabitur in regno cœlorū: & fortasse ideo non erit in regno cœlorū, vbi nisi magni esse non possunt. Qui autem fecerit & docuerit sic: hoc est, qui non soluerit: & docuerit sic, secundum id quòd non soluit: magnus vocabitur in regno cœlorum. Qui ergo magnus vocabitur in regno cœlorum, sequitur vt etiā sit in regno cœlorum, quō magni admittuntur: ad hoc enim pertinet quod sequitur. Dico enim vo- *Cap.XVII.* bis, quia nisi abundauerit iusticia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum:

A lorum:id est, nisi nõ solum illa minima legis præcepta impleueritis quæ inchoaot hominem, sed etiã ista quæ à me adduntur, qui oon veni soluere legem, sed adimplere, non intrabitis in regoum cœlnrum. Sed dicis mihi, Si de illis mandatis minimis cum superius loqueretur dixit, minimum vocari in regnn cœlorũ quisquis vnum eorum snluerit, & secundum suam snlutinoem docuerit, magnum autem vocari quisquis ea fecerit & sic docuerit, & ex eo iam io tegno cœlnrum futurũ esse quia magous est: quid npus est addi præceptis legis minimis, si iam in regnn cœlorum potest esse, quia magnus est quisquis ea fecerit & sic dncuerit? Quapropter sic est accipieoda illa senteoa: qui autem fecerit & docuerit sic, magnus vocabitur in regno cœlorum: id est, nnn secundum illa minima, sed secuodum ea quæ egn dicturus sum. Quę sunt autem ista? Vt abundet iusticia, inquit, vestra super Sctibarum & Pharisæorũ: quia nisi abundauerit iusticia, nõ intrabitis in regoum cœlorum. Ergo qui soluerit illa minima & sic docuerit, mioimus vocabitur: qui autem fecerit illa minima & sic

† vocãdus. docuerit, noo iam magnus habẽdus† est & idnoeus regno cœlorum, sed tameo non tam minimus quàm il-

B le qui snluit. Vt autem sit magnus atq; illi regno aptus, facere debet & docere, sicut Cbristus nũc docet: id est, vt abundet iusticia eius super Scribarũ & Pharisęorum.

Ca. XVIII. *Iusticia Pharisæorũ* Iusticia Pharisæorum est, vt ono occidant: iusticia eorum qui iotraturi sunt in regnum cœlorum, vt noo irascantur sine causa. Minimum est ergo nnn occidere, & qui illud snluerit, minimͦ vocabitur io regnn cœlnrum. Qui autem illud impleuerit vt nnn occidat, nõ contiouo magnus erit & idoneus regnn cœlorum: sed tamen ascendit aliquem gradum, perficietur autem si nec irascatur sine causa. Quod si perfecerit, multo remotior erit ab homicidin. Quapropter qui docet vt noo irascamur, nõ soluit legem oe occidamus, sed implet potius, vt & foris dum nnn occidimus, & in cnrde

Cap. XIX. *Exod. 20.* *2. Retra. 19* dum noo irascimur, innocentiã custodiamus. Audistis ergo, inquit, quia dictnm est aooquis, Nno occides? Qui autem occiderit, iudicin reus erit. Egn autem dicn vnbis, quia nmnis qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicin, qui autem dixerit fratri sun racha, reus erit concilio, qui autem dixerit fatue, reus erit ge-

Reus iudicio, cõcilio, gehennæ ignis. hẽnę ignis. Quid interest ioter reum iudicin, & reum cnncilio, & reum gehennę ignis? Nam hoc postremum grauissimum snnat, & admnoet quosdã gradus factos à leuioribus ad grauiora, donec ad gehennam ignis ve-

C niretur. Et ideo sicut leuius est reum esse iudicio quàm reũ esse concilin, ita leuius est reũ esse cõcilio, quàm esse reum gehennæ ignis. Itaq; oportet vt leuius esse intelligatur irasci sine causa fratri q̃ dicere racha, & rursus leuius esse dicere racha quàm dicere fatue. Nnn enim reatus ipse haberet gradus, nisi gradatim etiam peccata cõmemnrarẽtur. Voum autem hic verbum obscurum positum est, quia nec Græcum, nec Latinum est, racha, cætera vern in sermnne nostro vsitata sunt. Nõnulli autem de Græco trahere vnluerunt interpretaoonem huius vocis, putantes pannnsum dici racha, quooiam Gręce dicitur pannus ῥάκος. A quibus tamen cum quæritur quid dicatur Græce paooosus, non respondeot racha: sed deinde nno posset Laonus interpres vbi pnsuit racha, pannosum ponere, nec vti verbo quod & in Lati-

Racha quid. na lingua oullum sit, & in Græca inusitatum. Probabilius est ergo, quod audiui à quodam Hebræo, cũ id interrngassem: dixit enim esse vncem non significantem aliquid, sed indigoantis animi motum exprimeotem.

Has interiectiones Grammatici vocãt, particulas nra- D tionis sigoificãtes commoti animi affectum: velut cum dicitur à dnlente, heu: velut ab irascente, hem. Quæ voces quarũque linguarum sunt propriæ, oec in aliam linguam facile transferuntur. Quæ causa voq; coëgit tam Græcum interpretem quàm Latinum vocem ipsam ponere, cum quo modn eam ioterpretaretur oon inueniret. Gradus itaq; sunt io istis peccatis, vt primo quisque *Tres gradͦ* irascatur, & eum motũ retineat corde cnoceptum. Iam *iræ.* si extnrserit vocem indignantis ipsa commnoo ooo significãtem aliquid, sed illum animi mntum ipsa eruptinne testaotem, qua feriatur ille cui irascitur, plus est vtiq; quàm si surgens ira silentio premeretur. Sio vern nno snlum vnx indignantis audiatur, sed etiam verbũ qun iam certam eius vituperatiooẽ in quem prnfertur designet & notet, quis dubitet amplius hoc esse quàm si solus indignationis sonus ederetur? Itaque in primo vnũ est: id est, ira snla: io secundn duo, & ira & vnx quę iram sigoificat: io teroo tria, & ira & vox quæ iram significat, & in voce ipsa certæ vituperationis expressio. Vide nunc etiam tres reatus, iudicij, consilij, & gehen- *Tres reatus* næ igois. Nam in iudicio adhuc defensioni datur locͦ: *iræ.* Io coocilin autem quanquã & iudicium esse snleat, ta- E mẽ quia interesse aliquid boc lnco fateri cogit ipsa distinctio, videtur ad consilium pertioere sentẽtiæ prolatin: quando non iam cũ ipsn reo agitur, vtrum damnandus sit, sed inter se qui iudicant cnnferunt qun supplicio dãnari nporteat quem constat esse damnãdum. Gehenna vero ignis, nec damnationem habet dubiam sicut iudicium, nec damnati pœnam, sicut cõcilium: in gehẽna quippe ignis certa est & damnatio & pœna dãnati. Videntur ergn aliqui gradus in peccatis & in reatu, sed quibus modis inuisibiliter exhibeantur [pœnæ] meritis animarum, quis potest dicere? Audiendum est *Iusticia* itaq; quãtum intersit inter iusticiã Pharisæorum, & iu- *Pharisęorũ* sticiam mainrem quæ in regnum cœlorũ intrnducit. *& iusticia* Quòd cum sit grauius occidere quàm verbn irrogare *maior.* coouicium, ibi occisio reum facit iudicin, hic autem ira facit reum iudicio, quod trium illorum peccatorum leuissimum est: quia illic quæstionẽ hnmicidij inter homines agitabant: hic autem nmnia diuinn iudicin dimittuntur, vbi finis dãnatorũ est gehennæ ignis. Quisquis autem dixerit quòd grauiore supplicio in maiore iusticia puoitur homicidiũ, si gehẽna ignis punitur cõuicium, cogit intelligi esse differentias gehennarũ. Sa- F oẽ in tribus istis sententiis subauditio verborũ innienda est. Habet enim prima seotẽtia omnia verba necessaria, vt nihil subaudiatur. Qui irascitur, inquit, fratri suo sine causa, reus erit iudicin. In secunda vero cũ ait, Qui autẽ dixerit fratri suo racha, subauditur sine cau- *1 Retra. 19.* sa: & ita iungitur, reus erit concilin. Iã io tertia vbi ait, Qui autem dixerit fatue, dun subaudiuotur, & fratri suo, & sine causa. Hoc est vnde defeoditur qund Apostnlus Galatas vocat stultos, quos etiã fratres oominat, *Galat. 3.* nõ enim id fecit sine causa. Iden autẽ hic frater subaudiendus est, quia de inimicn postea dicitur, quo modn etiã ipse tractandus sit mainre iusticia. Deinde *Cap. XX.* hic sequitur, Si ergo nbtuleris munus tuũ ad altare, & illic recordatus fueris, quòd frater tuus babet aliquid aduersum te, relioque ibi munus tuũ ante altare, & vade prius recõciliare fratri tuo. Et tunc veniẽs offer munus tuũ. Hinc itaq; apparet de fratre dictũ esse superius, qunniã sententia quæ sequiuur, ea cõiunctione cõnectitur vt superiori attestetur: nõ enim ait, Si autem nbtuleris munus tuum ad altare, sed ait, Si ergn obtuleris mu-

 nus

G nus tuum ad altare. Nam si irasci fas non est fratri suo
sine causa, aut dicere racha, aut dicere fatue, multo mi-
nus fas est animo tenere aliquid, vt in odiũ indignatio
cõuertatur. Ad quod pertioet etiam quod alio loco di-
Ephes.4. citur, Nõ occidat sol super iracundiam vestram. Iube-
mur ergo illaturi munus ad altare, si recordati fueri-
mus aliquid aduersum nos habere fratrẽ, munus ante
altare relinquere, & pergere ac reconciliari fratri, dein-
de venire & munus offerre. Quod si accipiatur ad lite-
ram, fortassis aliquis credat ita fieri oportere, si præsens
Munus quo frater sit. Non enim diutius differri potest, cum mu-
modo relin nus tuũ relinquere ante altere iubearis. Si ergo de ab-
quendum sente, & quod fieri potest, etiam trans mare constituto
ante altare aliquid tale veoiat in mentem, absurdum est credere
ante altare munus relinquendum, quod post terras &
maria pererrata offeras deo. Et ideo prorsus intrò ad
spiritalia refugere cogimur, vt hoc quod dictum est si-
Altare. oe absurditate posit intelligi. Altare itaque spiritaliter,
in interiore dei templo ipsam fidẽ accipere possumus,
cuius signum est altare visibile. Quodlibet enim munus
offerimus deo, siue prophetiam, siue doctrinã, siue ora-
tionem, siue hymnum, siue psalmũ, & si quid tale aliud
H spiritalium donorum animo occurrerit, acceptum es-
se non potest deo, nisi fidei synceritate fulciatur, & ei
fixæ atque immobili atque firmæ imponatur, vt posit
integrum atque illibatum esse quod loquimur. Nã mul
ti hæretici noo habentes altare: id est, veram fidẽ, blas-
phemias pro laude dixerũt, terrenis videlicet opinio-
nibus aggrauati, votum suum tanquam in terram pro-
iicientes. Sed debet esse sana etiam offerentis intentio.
Et propterea cum tale aliquid oblaturi sumus in cor-
1.Cor.3. de nostro: id est, in interiore dei tẽplo, Templum enim
Ephe.3. dei sanctũ est, inquit, quod estis vos: & in interiore ho-
mine habitare Christum per fidem in cordibus vestris:
si in mentem venerit quod aliquid habeat aduersum
nos frater: id est, si nos eũ in aliquo læsimus, tunc enim
ipse habet aduersum nos. Nam nos aduersus illum ha-
bemus, si ille nos læserit, vbi nõ opus est pergere ad re-
conciliatiooem: nõ enim veniam postulabis ab eo qui
tibi fecit iniuriam, sed tãtum dimittis, sicut tibi dimit-
ti à domino cupis, quod ipse commiseris. Pergendũ est
ergo ad recõciliationem, cum in mentẽ venerit quod
nos forte fratrem in aliquo læsimus. Pergendum est er-
go non pedibus corporis, sed motibus animi, vt te hu-
I mili affectu prosternas fratri ad quẽ chara cogitatione
cucurreris, in cõspectu eius cui munus oblaturus es. Ita
enim etiam si præsens sit, poteris eũ non simulato ani-
mo lenire, atq; in gratiam reuocare veniam postulan-
do, si hoc prius coram deo feceris: pergens ad eum nõ
pigro motu corporis, sed celerrimo dilectioois affectu.
Atque inde veniens: id est, intentionem reuocãs ad id
quod agere cœperas, offers munus tuum. Quis autem
hoc facit vt fratri suo vel non irascatur sine causa, vel
racha non dicat sine causa, vel eum fatuum non appel-
let sine causa, quod totum superbissime admittitur: vel
forte si io aliquo horum lapsus fuerit, voum remediũ,
vt supplici animo veniã deprectur: quod quisquis nõ
fecerit, inanis iactantiæ spiritu inflatur. Beati ergo pau-
peres spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.
Cap.XXI. Nuoc iam videamus quod sequitur. Esto, inquit,
Matth.5.d aduersario tuo beneuolus cito dum es in via cũ eo, ne
forte te tradat aduersarius iudici, & iudex tradat te mi-
Ioan.5. nistro & in carcerẽ mittaris. Amen dico tibi nõ exies
Iudex. inde donec reddas nouissimum quadrantem. Iudicem
Christus. intelligo Christum. Pater enim non iudicat quẽquam,
sed omne iudicium dedit filio. Ministrũ intelligo an- K
gelum, Et angeli, ioquit, ministrabant ei: & cum ange- *Minister,*
lis suis venturũ credimus ad iudicandos viuos & mor- *angelus.*
tuos. Carcerem intelligo pœnas, videlicet tenebrarum, *Matth.4.*
quas alio loco exteriores vocat: credo propterea quòd *Carcer, pœ-*
intrinsecus sit in ipsa mẽte, vel etiam si quid secretius *na tenebra*
cogitari potest, gaudium diuinorũ præmiorũ. De quo *rum.*
dicitur seruo bene merito. Intra io gaudiũ domini tui, *Matth.25.*
Quemadmodum etiã & in hac ordinatione reipubli-
cæ, vel à secretario, vel à prætorio iudicis extra mitti-
tur, qui in carcerem truditur. De soluendo autem oo- *Quadrans*
uissimo quadrante, potest nõ absurde intelligi, aut pro *nouissimus*
eo positum quod nihil relinquitur impunitũ, Sicut lo-
quentes etiam dicimus vsq; ad fecem, cũ volumus ex-
primere aliquid ita exactum vt nihil relinqueretur: vel
vt significarentur nomine quadrantis nouissimi terre-
na peccata. Quarta enim pars distinctorum membro-
rum huius mundi, & ea nouissima, terra inuenitur: vt
incipias à cœlo, secundum aërem numeres, aquam ter-
tiam, quartam terram. Potest ergo conueniẽter videri
dictum, Donec soluas nouissimum quadrãtem: id est,
donec luas terrena peccata. Hoc enim & peccator au- L
diuit, Terra es & in terrã ibis. Donec soluas autẽ quod *Gene.3.*
dictũ est, miror si nõ eam significat pœnam, quę voca-
tur æterna. Vnde enim soluitur illud debitum, vbi iam
non datur pœnitendi & correctius viueodi locus? †Ita *†al.corre-*
enim fortasse hic positum est, Donec soluas: quo modo *ctioris loc.*
in illo vbi dictum est, Sede à dextris meis, donec ponã *Psal.109.*
omnes inimicos tuos sub pedibus tuis. Non enim cum *Donec.*
fuerint inimici sub pedibus positi, desinet ille sedere ad *1.Cor.15.*
dextram. Aut illud Apostoli, Oportet enim illũ regna-
re, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis. Nõ enĩ
cum positi fuerint, desinet regnare. Quemadmodũ er-
go ibi intelligitur, de quo dictum est, Oportet eum re-
gnare dooec ponat omnes inimicos suos sub pedibus
suis: semper regnaturum, quoniam semper illi erũt sub
pedibus: ita hic accipi potest, de quo dictũ est, Nõ exies
inde donec soluas nouissunum quadrãtem, semper nõ
exiturum esse: quia semper soluit oouissimum quadrã-
tem, dum sempiternas pœnas terrenorum peccatorum
luit. Neque ita hoc dixerim vt diligẽtiorem tractatio-
nem videar ademisse de pœnis peccatorũ, quo modo
in scripturis dicantur æternæ, quanquam quolibet mo-
do vitandæ sint potius quàm sciendæ. Sed videa- *Cap.XXII.*
mus iam quis sit ipse aduersarius cui iubemur esse be- M
neuoli cito, cum sumus cum illo in via. Aut enim dia-
bolus est, aut homo, aut caro, aut deus, aut præceptũ eius.
Sed diabolo oon video quo modo iubeamur beneuoli
esse: id est, concordes aut consentientes. Nanque alij
quod Græce positum est εὐνοῶν interpretati sunt coo-
cors, alij consentiens. Sed neque beneuolentiam diabo-
lo iubemur exhibere, vbi enim beneuolẽtia, ibi amici-
cia: neque quisquam dixerit amiciciã cum diabolo esse
faciendam. Neque concordare cum illo expedit cui se-
mel renunciando bellum indiximus, & quo victo co-
ronabimur. Neq; consentire illi iam oportet, cui si nũ-
quam consensissemus, ounquã in istas incidissemus mi
serias. De homine autem quãquam iubeamur cum om-
nibus quantum in nobis est pacem habere, vbi vtique
& beneuolentia & concordia & consensio potest in-
telligi: non video tamen quo modo accipiam ab homi
ne oos iudici tradi, vbi Christum iudicem intelligo, *Roma.14.*
ante cuius tribunal omnes oportet exhiberi sicut dicit *2.Cor.5.*
Apostolus, Quo modo ergo iudici traditurus est, qui
ante iudicem pariter exhibebitur? Aut si propterea
traditur

A traditur quisque iudici, quia hominem læsit, quamuis illo non tradente qui læsus est, multo commodius accipitur à lege ipsa reum tradi iudici contra quem fecit cum hominem læderet. Quia & si occidendo quis nocuerit homini, non erit iam tempus quo concordet cũ eo, quia iam non est cum illo in via: id est, in hac vita. Nec tamen ideo non sanabitur pœnitendo, vt ad illius misericordiam cum sacrificio contribulati cordis refugiendo non mereatur venire qui donat peccata conuersis ad se, & qui plus gaudet de vno pœnitente, quàm de nonaginta nouem iustis. *Luca. 15.* Carni vero multo minus video quo modo beneuoli vel concordes vel consentientes esse iubeamur. Magis enim peccatores amant carnem suam & concordant cum illa & consentiũt ei. Qui vero eam seruituti subiiciunt, non ipsi ei consentiunt, sed eam sibi consentire cogunt. Fortasse ergo iubemur deo consentire & illi esse beneuoli, vt ei reconciliemur, à quo peccando recessimus, vt aduersari[9] noster dici possit, Quibus enim resistit, recte dicitur eorũ aduersarius. *Iacobi. 4.* Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *Eccli. 10.* Et initiũ omnis peccati superbia, Initium autem superbiæ hominis apostatare à deo. B Et Apostolus dicit, *Roma. 5.* Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per mortem filij eius, multo magis recõciliati salui erim[9] in vita ipsius. Ex quo intelligi potest, nullam naturam† malam† inimicam deo esse, quandoquidem & ipsi reconciliãtur qui inimici fuerunt. Quisquis ergo in hac via, id est, in hac vita, non fuerit reconciliatus deo per mortem filij eius, tradetur iudici ab illo: *Ioan. 5.* quia pater non iudicat quenquam, sed omne iudiciũ dedit filio: atque ita cætera quæ in hoc capitulo scripta sunt consequuntur, de quibus iam tractauimus. Vnum solum est quod huic intellectui difficultatẽ facit, quo modo possit recte dici, in via nos esse cum deo, si hoc loco ipse accipiendus est aduersarius impiorum, cui iubemur cito recõciliari. *De[9] quõ nobiscum sit in via.* Nisi forte quia ipse vbique est, nos autem cum in hac via sumus, cum illo vtiq; sumus. *Psal. 138.* Si enim ascendero in cœlum, inquit, tu illic es: si descẽdero in infernum, ades. Si recipiam pennas meas in directum, & habitabo in nouissimo maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & continebit me dextera tua. *Impios esse cum deo.* Aut si non placet impios dici esse cum deo, quanquam C nusquam non præsto sit deus, quemadmodum nos dicimus cæcos esse cum luce, tametsi oculos eorũ lux circũfundat, vnum reliquum est, vt hic aduersarium præceptum dei esse intelligamus. *Cæcos esse cum luce.* Quid enim sic aduersatur peccare volentibus quàm præceptum dei, id est, lex eius & scriptura diuina quæ data est nobis ad hanc vitam, vt sit nobiscum in via, cui non oportet contradicere, ne nos tradat iudici, sed ei oportet consentire cito? Non enim quisquam nouit quando de hac vita exeat. Quis autem consentit scripturæ diuinæ, nisi qui legit & audit, pie deferens ei culmẽ authoritatis, vt quod intelligit nõ propter hoc oderit quòd peccatis suis aduersari sentit, sed magis diligat correptionem suam, & gaudeat quòd moribus suis donec sanentur nõ parcatur. Quod vero aut obscurum, aut absurdum illi sonat, non inde concitet contradictionũ certamina, sed oret vt intelligat, beneuolentiam tamen & reuerentiam tantę authoritati exhibẽdam esse meminerit. Sed quis hoc faciat nisi quisquis ad testamentum patris aperiendum & cognoscendum, nõ litium minitatione acerbus, sed pietate mitis accesserit. Beati ergo mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Videamus sequentia.

Ca. XXIII. *Exod. 20.* Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis, Ego autẽ dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eã in corde suo. D Iusticia ergo minor est, nõ mœchari corporum coniũctione. *Mœchari corde, corpore.* Iusticia vero maior est regni dei, non mœchari in corde. Multo facilius custodit ne mœchetur in corpore, quisquis non mœchatur in corde. Illud ergo confirmauit qui hoc præcepit, Non enim venit legem soluere sed implere. *Matt. 5.* Sanè cõsiderandum est quòd non dixit, omnis qui cõcupiuerit mulierem: sed, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam: id est hoc fine & hoc animo attenderit vt eam concupiscat: quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plene consentire libidini, ita vt nõ refrænetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit satietur. Nam tria sunt quibus impletur peccatum, suggestione, delectatione & consensione. *Peccatũ tribus ĩpletur.* Suggestio, siue per memoriam fit, siue per corporis sensus, cũ aliquid videmus aut audimus, vel olfacimus, vel gustamus, vel tangimus. *Suggestio.* Quo si frui delectauerit, delectatio illicita refrænanda est. *Delectatio.* Velut cum ieiunamus, & visis cibis palati appetitus assurgit, non fit nisi delectatione: sed huic tamen non consentimus, si eam dominantis rationis iure cohibemus. E Si autem consensio facta fuerit, plenum peccatũ erit, *Consensio.* Notum autem deo in corde nostro, etiam si facto non innotescat hominib[9]. Ita ergo sunt isti gradus, quasi à serpente suggestio fiat, id est lubrico & volubili, hoc est temporali corporum motu: quia & si qua talia phãtasmata intus versantur in anima, de corpore forinsecus tracta sunt: & si quis occultus præter istos quinque sensus motúsque corporis animum tangit, est etiam ipse temporalis† & lubricus: *† al. corporalis.* & ideo quanto illabitur occultius vt cogitationem contingat, tanto conuenientius serpenti comparatur. Tria ergo hæc vt dicere cœperã, similia sunt illi gestæ rei quæ in Genesi scripta est, vt quasi à serpente fiat suggestio & quædam suasio, *Gene. 3.* In appetitu autem carnali tanquam in Eua delectatio, In ratione vero tãquam in viro consensio: quibus peractis, tanquam de paradiso, hoc est de beatissima luce iusticiæ in mortem homo expellitur, iustissime omnino. Non enim cogit qui suadet. Et omnes naturæ in ordine suo gradibus suis pulchræ sunt, sed de superioribus in quibus rationalis animus ordinatus est, ad inferiora non est declinandum. Nec quisquam hoc facere cogitur, & ideo si fecerit, sine iusta defensione punitur, Non enim hoc committit inuitus. F Veruntamen delectatio ante cõsuetudinem† vel nulla est, vel tam tennis vt propè nulla sit, Cui consentire magnum peccatum est cum illicita est. Cum autem quisque consenserit, cõmittit peccatum in corde suo, *† cõsensionẽ* Si autem etiam in factũ processerit, videtur satiari, & extingui cupiditas, Sed postea cum suggestio repetitur, maior accenditur delectatio: quæ tamẽ adhuc multo minor est quàm illa quę assiduis factis in consuetudinem vertitur, Hanc enim vincere difficillimum est: & tamen etiam ipsam consuetudinem si se quisque non deserat, & Christianam militiam non reformidet, illo duce atque adiutore superabit: ac sic in pristinam potestatem† atque ordinem & vir Christo & mulier viro subiicitur. *† al. pacẽ.* Sicut ergo tribus gradibus ad peccatum peruenitur, suggestione, delectatione, consensione: ita ipsius peccati tres sunt differentiæ, in corde, in facto, in consuetudine, tanquam tres mortes. *Peccati tres differẽtiæ.* Vna quasi in domo, id est cũ in corde consentitur libidini: altera iam prolata, quasi extra portam cum in factum procedit assensio: tertia cum vi consuetudinis malæ tãquam mole terrena premitur animus,

G quasi in sepulchro iam putens. Quæ tria genera mor-
tuorum dominum resuscitasse, quisquis Euangelium
legit, agnoscit. Et fortasse considerat quas differentias
habeat etiam ipsa vox resuscitantis, cum alibi dicit, Pu-
Matth.9. ella surge, Et alibi, Iuuenis tibi dico surge, Alibi, Infre-
Luca.7. muit in spiritu & fleuit, & rursus fremuit, & post de-
Ioan.11. inde voce magna exclamauit, Lazare veni foras. Qua
Mœchantium nomine quid intelligatur. propter nomine mœchantium qui hoc capitulo com-
memorantur, omnem carnalem & libidinosam concu
piscentiam oportet intelligi. Cum enim tam assidue
idololatriam scriptura fornicationẽ dicat, Paulus au-
Ephe.5. tem Apostolus auariciam idololatriæ nomine appel-
let, quis dubitet omnem malam concupiscentiam re-
cte fornicationem vocari: quando anima neglecta su-
periore lege qua regitur, inferiorum naturarum turpi
voluptate, quasi mercede prostituta, corrumpitur? Et
ideo quisquis carnalem delectationem aduersus rectã
voluntatem suam rebellare sentit per consuetudinem
peccatorum, cuius indomitæ violentia trahitur in cap-
tiuitatem, recolat quantum potest qualem pacem pec-
Roma.7. cãdo amiserit, & exclamet, Infœlix ego homo, quis me
liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ie-
H sum Christum dominum nostrum. Ita enim cũ se infœ-
licem exclamat, lugendo implorat consolatoris auxi-
lium, Nec paruus est ad beatitudinem accessus, cogni-
tio infœlicitatis suæ, & ideo, Beati etiam lugentes: quo-
C.XXIIII. niam ipsi consolabuntur. Deinde sequitur & dicit,
Si autem oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum
& proiice abs te: Expedit enim tibi vt pereat vnum mẽ
brorum tuorum quàm totum corpus tuum eat in gehẽ
nam. Hic vero magna opus est fortitudine ad membra
præcidẽda, Quicquid enim est quod significat oculus,
sine dubio tale est quod vehementer diligitur. Solet e-
nim & ab eis qui vehementer volunt exprimere dile-
ctionem suam ita dici, Diligo eum vt oculos meos, aut
etiam plusquam oculos meos. Quod autem additũ est,
dexter: fortasse ad augendam vim dilectionis valet.
Quanquam enim ad videndum isti oculi corporis cõ-
muniter intendantur, & si ambo intendantur æquali-
ter possint, amplius tamen formidant homines dextrũ
amittere, Vt iste sit sensus, quicquid illud est quod ita
diligis, vt pro dextro oculo habeas, si scandalizat te, id
est si tibi impedimẽto est ad veram beatitudinem, erue
I illud & proiice abs te, Expedit enim tibi vt pereat vnũ
horum quæ ita diligis vt tanquã membra tibi hæreant,
quàm totum corpus tuum eat in gehennam. Sed quo-
niam sequitur de manu dextera, & similiter dicitur, Si
dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam & pro-
iice abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membro-
rum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehen-
nam: cogit quærere diligentius, quid dixerit oculum,
in qua quæstione nihil mihi occurrit congruentius,
Oculus, amicus dilectißimus. quàm dilectissimum amicum. Nam hoc est vtiq; quod
membrum recte possumus appellare, quod vehemen-
ter diligimus: & hunc consiliarium, quia oculus est tan
quam demonstrans iter & in rebus diuinis, quia dex-
ter est: vt sinister sit dilectus quidem consiliarius, sed
in rebus terrenis ad necessitatem corporis pertinenti-
bus, de quo scandalizante superfluum erat dicere, quã-
doquidem nec dextro parcendum sit. In rebus autẽ di-
uinis consiliarius scandalizans est, si in aliquam perni-
Man⁹ dextra id est dilectus adiutor. ciosam hæresim nomine religionis atque doctrinæ co-
natur inducere. Ergo & dextera manus accipitur dile-
ctus adiutor & minister in diuinis operibus: nam quẽ-
admodum in oculo contemplatio, sic in manu opera-
tio recte intelligitur, vt sinistra manus intelligatur in K
operibus quæ huic vitæ & corpori sunt necessaria.

Dictum est autem. Quicunque dimiserit vxorem *Cap.XXV.*
suam, det illi libellum repudij, Hæc iusticia minor est *Matth.5.*
Pharisæorum, cui non est contrarium quod dominus
dicit, Ego autem dico vobis, quicunque dimiserit vxo-
rem suam excepta fornicationis causa, facit eam mœ-
chari: & qui solutam à viro duxerit, mœchatur. Non e- *Matth.19.*
nim qui præcepit dari libellum repudij, hoc præcepit,
vt vxor dimittatur: sed qui dimiserit, inquit, det illi li-
bellum repudij: vt iracundiam temerariam proiicien-
tis vxorem libelli cogitatio temperaret. Qui ergo di-
mittendi moram quæsiuit, significauit quantum potuit
duris hominibus, se nolle dissidium. Et ideo ipse do-
minus alio loco de hoc interrogatus ita respõdit, Hoc *Matt.19.a.*
Moyses propter duriciam cordis vestri fecit. Quantum
vis enim durus esset qui vellet dimittere vxorem, cum
cogitaret libello repudij dato iam sine periculo eam
posse nubere alteri, facile placaretur. Dominus ergo ad
illud confirmandum vt non facile vxor dimittatur, so-
lam causam fornicationis excepit: cæteras vero vni-
uersas molestias si quæ fortè extiterint, iubet pro fide
coniugali, pro castitate fortiter sustineri: & mœchum L
dicit etiam virum qui eam duxerit quæ soluta est à vi-
ro. Cuius rei Apostolus Paulus terminum ostẽdit, quia *Roma.7.a.*
tamdiu obseruandum dicit quandiu vir eius viuit. Illo
autem mortuo, dat nubendi licentiã, Hanc enim etiam
ipse regulam tenuit, & in ea non suum consilium sicut
in nonnullis monitis, sed præceptum domini iubentis
ostendit, cum ait, Eis autem quæ nuptæ sunt præcipio, *1.Cor.7.*
non ego, sed dominus, mulierem à viro non discedere,
Quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo re-
conciliari: & vir vxorem non dimittat. Credo simili
forma, vt si dimiserit non ducat aliam, aut reconcilie-
tur vxori, Fieri enim potest vt dimittat vxorem causa
fornicationis, quam dominus exceptam esse voluit. Iã
vero si nec illi nubere conceditur viuo viro à quo re-
cesserit, neque huic alteram ducere viua vxore quam
dimisit: multo minus fas est illicita cũ quibuslibet stu-
pra cõmittere. Beatiora sanè coniugia iudicanda sunt, *De continẽtia coniugatorum.*
quæ siue filiis procreandis†, siue etiam ista terrena pro-
le contempta, continentiam inter se pari consensu ser-
uare potuerint: quod neque contra illud præceptum *† al. procreatis.*
fit, quo dominus dimitti coniugem vetat, Non enim
dimittit qui cum ea nõ carnaliter, sed spiritaliter viuit:
& illud seruatur quod per Apostolum dicitur, Reliquũ M
est, vt qui habent vxores, quasi non habentes sint. Illud *1.Cor.7.*
magis solet solicitare animum paruulorum, qui tamen
secundum præcepta Christi iam viuere gestiunt, quod
alio loco ipse dominus dicit, Quisquis venit ad me, & *Luca.14.*
non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios,
& fratres, & sorores, insuper & animam suam, non
potest meus esse discipulus. Videri enim potest con- *Vxor quomodo odio habenda.*
trarium minus intelligentibus, quòd hic vetat dimit-
ti vxorem, excepta causa fornicationis: alibi vero disci-
pulum suum negat esse posse quenquam qui non o-
derit vxorem. Quod si propter concubitum diceret,
non etiam patrem & matrem & fratres & sorores in
eadem conditione poneret. Sed quàm verum est,
quòd regnum cœlorum vim patitur, & qui vim fa- *Matt.11.b.*
ciunt diripiunt illud. Quanta enim vi opus est, vt ho-
mo diligat inimicos, & oderit patrem & matrem &
vxorem & filios & fratres. Vtrunque enim iubet, qui
ad regnum cœlorum vocat. Et quo modo hęc non sint
contraria inter se, ipso duce ostendere facile est: sed ea
intellecta

A intellecta implere difficile est, quanquam & hoc eodē
ipso adiuuante facillimum. Regnum enim æternum
quò discipulos suos, quos etiam fratres appellat, vocare
dignatus est, non habet huiusmodi necessitates tempo-
Galat.3. rales, Non est Iudæus, neque Græcus, neque masculus,
Coloss.3. neque fœmina, neque seruus, neque liber: sed omnia &
in omnibus Christus. Et ipse dominus dicit, In resurre-
Mat.22.& ctione enim neque nubent, neque vxores ducent, sed
Luca.20.f. erunt sicut angeli dei in cœlis. Oportet ergo vt quisquis
illius regni vitam iam hic meditari voluerit, oderit nō
ipsos homines, sed istas necessitudines temporales qui-
bus ista quæ transitura est vita fulcitur, quæ nascendo,
moriendóque peragitur: quod qui non odit, necdum
amat illam vitam vbi nulla erit conditio nascendi, at-
que moriendi quæ copulat terrena coniugia. Itaque
si aliquem bene Christianum, qui tamen habet vxo-
rem, quamuis cum ea adhuc filios generet, interrogem,
vtrum in illo regno habere velit vxorem: memor
vtique promissorum dei & vitæ illius vbi corruptibile
hoc incorruptionem, & mortale hoc induet immor-
talitatem: iam magno vel certe aliquo amore suspen-
1.Cor.15.g. sus, cum execratione respondebit, se vehementer id
B nolle. Rursus si interrogem, vtrum vxorem suam post
resurrectionem accepta angelica immutatione†, quæ
†al.immortalitate. sanctis promittitur, secum ibi viuere velit: tam ve-
hementer se id velle quàm illud nolle respondebit.
Sic inuenitur bonus Christianus diligere in vna fœ-
mina creaturam dei, quam reformari & renouari de-
siderat: odisse autem coniunctionem copulationém-
que corruptibilem atque mortalem: hoc est diligere
in ea quòd homo est, odisse quòd vxor est. Ita etiam
diligit inimicum, non inquantum inimicus est, sed in-
quantum homo est: vt hoc ei velit prouenire quod si-
bi, id est vt ad regnum cœlorum correctus renouatús-
1.retra.c.19 que perueniat. Hoc & de patre & de matre & cæteris
vinculis sanguinis intelligendum est: vt in eis oderi-
mus quod genus humanum nascendo & moriendo
sortitum est, diligamus autem quod nobiscum potest
ad illa regna perduci: vbi nemo dicit pater meus, sed
omnes omnino vno deo, pater noster: nec mater mea,
sed omnes illi Hierusalem, mater nostra: nec frater
meus, sed omnes de omnibus, frater noster. Coniugiū
vero cum illo simul nobis in vnum redactis, quasi v-
C nius coniugis erit, qui nos de prostitutione huius secu-
li sui sanguinis effusione liberauit. Necesse est ergo vt
oderit ea quæ transeunt discipulos Christi, in iis quos
secum ad ea venire desiderat quæ semper permane-
bunt: & tanto magis hæc in eis oderit, quanto magis
eos diligit. Potest igitur Christianus cum coniuge cō-
corditer viuere: siue indigentiam carnalem cum ea
1.Cor.7.b. supplens, quod secundum veniam, non secundum
imperium dicit Apostolus: siue filiorum propagatio-
nem, quod iam nonnullo gradu potest esse laudabile:
siue fraternam societatem, sine vlla corporum com-
mixtione, habens vxorem tanquam non habens, quod
est in coniugio Christianorum excellentissimum at-
que sublime: vt tamen oderit in ea omnes temporales
necessitates, & diligat spem sempiternæ beatitudinis.
Odimus enim sine dubio, quod certe vt aliquando nō
sit optamus: sicut istam ipsam præsentis temporis vi-
tam, quam temporalem si non odissemus, non deside-
raremus futuram, quæ non est tempori obnoxia. Pro
hac enim vita posita est anima, de qua ibi dictum est,
Luca.14. Qui non oderit insuper & animam suam, non potest
meus esse discipulus. Huic nanque vitæ cibus est ne-
Tomus quartus.

cessarius iste corruptibilis, de quo ipse dominus dicit, D
Nónne anima plus est quàm esca, id est, hæc vita cui Matth.6.c.
necessaria est esca? Et quod dicit, vt animam suam po-
nat pro ouibus suis: hanc vtique vitā dicit, cum se pro Ioan.10.b.
nobis moriturum esse pronunciat. Exoritur hic Ca.XXVI.
altera quæstio, Cum dominus causa fornicationis per- 1.Retrac.9.
mittat dimitti vxorem, quatenus hoc loco intelligen- Fornicatio,
dat sit fornicatio: vtrum quousque intelligunt omnes, quo modo
id est, vt eam fornicationem credamus dictam quæ in intelligēda
stupris committitur? An quemadmodum scripturæ so-
lent fornicationem vocare, sicut supra dictum est, om-
nem illicitam corruptionem, sicut est idololatria vel
auaricia, & ex eo iam omnis transgressio legis propter
illicitam concupiscentiam? Sed consulamus Aposto- 1.Corin.7.
lum, ne quid temere dicamus, iis qui sunt in coniugio,
inquit, præcipio non ego sed dominus, vxorem à vi-
ro non discedere: quòd si discesserit, manere innuptā
aut viro suo reconciliari. Potest enim fieri vt disce-
dat ea causa qua dominus permisit, Aut si fœminæ li-
cet virum dimittere etiam præter causam fornicatio-
nis, & non licet viro, quid respondebimus de hoc
quod dixit posterius, Et vir vxorem ne dimittat? Qua-
re non addidit, excepta causa fornicationis: quod do- E
minus permittit? Nisi quia similem formam vult in-
telligi, vt si dimiserit, quod causa fornicationis permit-
titur, maneat sine vxore, aut reconcilietur vxori. Non
enim male reconciliaretur vir illi mulieri, quam cum
lapidare nemo ausus esset, dicit ei dominus, Vade & Ioan.8.
vide deinceps ne pecces. Quia & qui dicit, non licet
dimittere vxorem, nisi causa fornicationis: cogit reti-
neri vxorem, si causa fornicationis nō fuerit: si autem
fuerit, non cogit dimittere, sed permittit: sicut dicitur,
Nō licet mulieri nubere alteri viro, nisi viro suo mor- 1.retra.c.19
tuo. Si ante viri mortem nupserit, rea est: si post viri
mortem non nupserit, non est rea: Non enim iussa est
nubere, sed permissa. Si enim par forma est in isto iu-
re coniugij inter virum & mulierem, vsqueadeo vt
non tantum de fœmina idem Apostolus dixerit, Mu- 1.Corin.7.
lier non habet potestatem sui corporis, sed vir: sed
etiam de illo non tacuerit dicens, similiter & vir sui
corporis potestatem non habet, sed mulier, Si ergo si-
milis forma est, oportet intelligi non licere mulieri
virum dimittere, nisi causa fornicationis, sicut & viro.

Considerandum est itaque quatenus fornicatio- C.XXVII.
nem intelligere debeamus, & consulendus vt cœpera- F
mus Apostolus, Sequitur enim & dicit, Cæteris autem 1.Cor.7.
ego dico, non dominus. Hic primo videndum est qui-
bus cæteris, Dicebat enim superius ex domini perso-
na iis qui sunt in coniugio, nunc vero ex sua persona
cæteris dicit, Ergo fortasse iis qui non sunt in coniu-
gio. Sed non hoc sequitur. Ita enim subiungit, Si quis 1.Cor.7.
frater habet vxorem infidelem, & hæc consentit habi-
tare cum illo, non dimittat illam. Ergo etiam nunc iis
dicit qui sunt in coniugio. Quid sibi ergo vult quod
ait, cæteris: nisi quia superius eis loquebatur qui sic co-
pulati erant, vt pariter in fide Christi essent: cæteris
vero nunc dicit, id est eis qui sic copulati sunt vt non
ambo fideles sint? Sed quid eis dicit? Si quis frater ha-
bet vxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum
illo, non dimittat illam: Et si qua mulier habet virum
infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non
dimittat virum. Si ergo non præcipit ex domini per-
sona, sed ex sua persona monet, ita est hoc bonum,
vt si quis aliter fecerit, non sit præcepti transgressor:
sicut de virginibus paulopost dicit, præceptum do-

G mini se non habere, consilium autem dare: atque ita
laudat virginitatem, vt arripiat eam qui voluerit, non
tamen vt si non fecerit, contra præceptum fecisse iudi-
Aliud est cetur. Aliud enim est quod iubetur, aliud quod mone-
præceptum, tur, aliud quod ignoscitur, Iubetur mulier à viro non
aliud con- discedere, quòd si discesserit, manere innuptã, aut vi-
siliũ, aliud ro reconciliari: Aliter ergo non licet facere. Monetur
venia. autem vir fidelis, si habet vxorem infidelem consen-
tientem secum habitare, non eam dimittere. Licet er-
go & dimittere, quia non est præceptum domini ne
dimittat, sed consilium Apostoli: Sicut monetur virgo
non nubere, sed si nupserit consilium quidem non te-
nebit, sed contra præceptum nõ faciet. Ignoscitur cum
dicitur, Hoc autem dico secundum veniam, non se-
cundum imperium. Quapropter si licet vt dimittatur
coniunx infidelis, quamuis melius sit non dimittere, &
tamen non licet secundum præceptum domini vt di-
mittatur coniunx nisi causa fornicationis, fornicatio
est etiam ipsa infidelitas. Quid enim tu dicis Aposto-
le? Certe vt vir fidelis consentientem secum habitare
mulierem infidelem non dimittat. Ita, inquit, Cum er-
H go hoc & dominus præcipiat, ne dimittat vir vxorem,
nisi causa fornicationis, quare hic dicis, Ego dico, non
dominus? Quia scilicet idololatria quam sequuntur in-
fideles, & qualibet noxia superstitio fornicatio est. Do-
minus autem permisit causa fornicationis vxorem di-
mitti: sed quia permisit non iussit, dedit locum Aposto-
lo monendi, vt qui voluerit non dimittat vxorem in-
fidelem, quo sic fortasse posit fieri fidelis. Sanctifica-
1.Cor.7. tus est enim, inquit, vir infidelis in vxore fideli: & san-
ctificata est mulier infidelis in fratre fideli. Credo iam
prouenerat vt nonnullæ fœminæ per viros fideles, &
viri per vxores fideles in fidem venirent: & quamuis nõ
dicens nomina, exemplis tamen exhortatus est ad con
firmandum consilium suum. Deinde sequitur, Alio-
quin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti
1.Cor.7. sunt. Iam enim erant paruuli Christiani, qui siue au-
thore vno ex parentibus, siue vtroque consentiente
sanctificati erant, Quod non fieret si vno credente dis-
sociaretur coniugium, & non toleraretur infidelitas
coniugij vsque ad opportunitatem credendi. Hoc est
ergo consilium eius cui credo dictum esse, Si quid
supererogaueris, rediens reddam tibi. Porrò si in-
Lucæ.10. fidelitas fornicatio est, & idololatria infidelitas, & a-
C.XXVIII. uaricia idololatria, non est dubitandum & auari-
I ciam fornicationem esse. Quis ergo iam quàm li-
bet illicitam concupiscentiam potest rectè à fornica-
tionis genere separare, si auaricia fornicatio est? Ex
quo intelligitur, quòd propter illicitas concupiscen-
tias, non tantum quæ in stupris cum alienis viris aut
fœminis committuntur, sed omnino quaslibet quæ
animam corpore male vtentem à lege dei aberrare fa-
ciunt, & perniciose turpiterque corrumpunt, posit si-
ne crimine & vir vxorem dimittere, & vxor virum,
quia exceptam facit dominus causam fornicationis.
Quam fornicationem sicut supra commemoratum est,
generalem & vniuersalem intelligere cogimur. Cum
1.retrac.19. autem ait, Excepta causa fornicationis: non dixit cuius
ipsorum, viri an fœminæ. Non enim tantum fornica-
torem vxorem dimittere conceditur, sed quisquis eam
quoque vxorem dimittat à qua ipse cogitur fornica-
ri, causa fornicationis vtique dimittit, Velut si aliquem
cogat vxor sacrificare idolis, Qui talem dimittit, cau-
sa fornicationis dimittit, non tantum illius, sed &
suæ: illius, quia fornicatur: suæ, ne fornicetur. Nihil
autẽ iniquius quàm fornicationis causa dimittere vxo- K
rem, si & ipse conuincitur fornicari. Occurrit enim il-
lud, In quo enim alterum iudicas, temetipsum condẽ- *Roma.2.*
nas, eadem enim agis quæ iudicas. Quapropter quis-
quis fornicationis causa vult abiicere vxorem, prior
debet esse à fornicatione purgatus: quod similiter e-
tiam de fœmina dixerim. Quod autem dicit, Quis-
quis solutam à viro duxerit, mœchatur, quæri potest
vtrum quo modo mœchatur ille qui ducit, sic & illa
quam ducit. Iubetur enim & illa manere innupta, aut
viro reconciliari, Sed si discesserit, inquit, à viro, ma-
neat innupta. Multum autem interest vtrum dimittat,
an dimittatur. Si enim ipsa virum dimiserit & alteri
nupserit, videtur cupiditate mutandi coniugij virum
priorem reliquisse, quæ sine dubio adulterina cogita-
tio est. Si autem dimittatur à viro cum quo esse cupie-
bat, mœchatur quidem qui eam duxerit secundum do-
mini sententiam, sed vtrum & ipsa tali crimine tenea-
tur, incertum est, Quamuis multo minus inueniri posit,
quo modo cum vir & mulier pari consensu sibi mis-
ceantur, vnus eorum mœchus sit, & non alter. Huc ac-
cedit, quia si mœchatur ille ducendo eam quæ soluta L
est à viro, quanquam non dimiserit, sed dimissa sit,
ipsa eum facit mœchari, quod nihilominus dominus
vetat. Ex quo colligitur, siue dimissa fuerit, siue dimi-
serit, oportere illam manere innuptam, aut viro re-
conciliari. Rursum quæritur, vtrum si vxoris *Ca.XXIX.*
permissu, siue sterilis, siue quæ concubitum pati non
vult, adhibuerit sibi alteram vir, non alienam, neque à
viro seiunctam, posit esse sine crimine fornicationis?
Et in historia quidem veteris testamẽti inuenitur exẽ-
plum: sed nunc præcepta maiora sunt, in quæ per il-
lum gradum generatio humana peruenit. Tractanda
illa sunt ad distinguendas ætates dispensationis diui-
næ prouidẽtię quæ humano generi ordinatissime sub-
uenit, non autem ad viuendi regulas vsurpandas. Sed
tamen vtrum quod ait Apostolus, Mulier non habet *1.Cor.7.*
potestatem sui corporis, sed vir: similiter & vir non
habet potestatem sui corporis sed mulier: posit in tan-
tum valere, vt permittente vxore quæ maritalis cor-
poris potestatem habet, posit vir cum altera, quæ nec
aliena vxor sit, nec à viro disiuncta, concumbere: sed
non ita est existimandum, ne hoc etiam fœmina, viro *In casu*
permittente, facere posse videatur: quod omnium sen- *vxorem li-*
sus excludit. Quanquam nõnullæ causæ posint existe- *cite posse*
re, vbi & vxor, mariti consensu, pro ipso marito hoc fa *fornicari*
cere debere videatur, Sicut Antiochiæ factũ esse per- *accedente*
hibetur ante quinquaginta fermè annos Constantij tẽ- *consensu*
poribus. Nam Acindinus tunc præfectus, qui etiam cõ- *mariti.*
sul fuit, cum quendam libræ auri debitorem fisci exige M
ret, nescio vnde commotus, quod plerunque in istis *Historia.*
potestatibus perniciosum est, quibus quod libet licet,
aut potius putatur licere, comminatus est iurans & ve-
hementer affirmans, quòd si certo die quem constitue-
rat, memoratum aurum non exolueret, occideretur. Ita-
que cum ille teneretur immani custodia, nec se posset
debito illo expedire, dies metuendus imminere & pro-
pinquare cœpit, Et forte habebat vxorem pulcher-
rimam, sed nullius pecuniæ qua subuenire posset vi-
ro, Cuius mulieris pulchritudine cum quidam di-
ues esset accensus, & cognouisset maritum eius in il-
lo discrimine constitutum, misit ad eam pollicens
pro vna nocte si ei misceri vellet se auri libram datu-
rum. Tum illa quæ se sciret non habere sui corpo-
ris potestatem, sed virum suum, pertulit ad eum
dicens

A dicens paratam se esse pro marito id facere, si tamen
ipse coniugalis corporis dominus, cui tota illa castitas
deberetur,tanquã de re sua pro vita sua vellet id fieri.
Egit ille gratias,& vt id fieret imperauit, nullo modo
iudicans adulterinum esse concubitum,quòd & libido
nulla & magna mariti charitas se iubente & volente
flagitaret. Veoit mulier ad villam illius diuitis, fecit
quod voluit impudicus:sed illa corpus non nisi marito dedit,non concumbere,vt solet, sed viuere cupienti:accepit aurum, Sed ille qui dedit fraude subtraxit
quod dederat, & supposuit simile ligamãtum cum terra.Quod vbi mulier iã domui suæ posita inuenit, prosiliuit in publicum eadem mariti charitate clamatura
quod fecerat, qua facere coacta est: interpellat præfectum, fatetur omnia, quam fraudem passa esset ostendit. Tum vero præfectus primo se reum, quòd suis minis ad id ventum esset, pronunciat, tanquam in alium
sententiam diceret,de Accindini bonis auri libram fisco inferendam,illam vero mulierem dominam in eã
terram,vnde pro auro terram accepisset, induci. Nihil
hic in alteram partem disputo, liceat cuique æstimare
quod velit, Non enim de diuinis authoritatibus de-
B prompta historia est,sed tamen narrato hoc facto,oon
ita respuit hoc sensus humanus quod in illa muliere
viro iubente commissum est, quemadmodum antea cũ
sine vllo exemplo res ipsa pooeretur, horruimus. Sed
io hoc Euangelij capitulo nihil fortius considerãdum
est,quàm tantum malum esse fornicationis,vt cum tãto vinculo sibi coniugia constringantur,hæc vna cau-
Cap.XXX. sa solutionis excepta sit. Quæ sit autem fornicatio, iam
Matth.5. tractatum est. Iterum, inquit, audistis quia dictum
Leuit.19. est antiquis, Nõ periurabis, reddes autem domino iuramentum tuum:Ego autem dico vobis nõ iurare omnino,neque per cœlum, quia thronus dei est:neque per
terram, quia scabellum est pedum eius:Neque per Hierosolymam,quia ciuitas est magni regis:neque per caput nium iuraueris, quia non potes facere capillum
vnum album aut nigrum. Sit autem sermo vester: est,
est:noo,non:quod autem amplius est, à malo est. Iusticia Pharisæorum est non periurare', Hanc confirmat
qui vetat iurare, quod pertinet ad iusticiam regni cœlorum. Sicut enim falsum loqui oon potest qui non loquitur, sic periurare non potest qui noo iurat. Sed tameo quoniam iurat qui adhibet testem deum, diligen-
C ter considerandum est hoc capitulum, ne contra præceptum domini Apostolus fecisse videatur, qui sæpe
Galat.1. hoc modo iurauit cum dicit, Quæ autem scribo vobis,
2.Cor.11. ecce coram deo,quia non mentior:Et iterum, Deus &
pater domini nostri Iesu Christi qui est benedictus in
Roma.1. secula,scit quia non mentior. Tale est etiam illud, Testis enim mihi est deus, cui seruio in spiritu meo in Euangelio filij eius,quo modo sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. Nisi forte quis dicat tunc caueodam esse iurationem cum per
aliquid dicitur quod iuratur: vt non iurauerit, quia nõ
dixit per deum:sed dixit, testis est mihi deus. Ridiculum est hoc putare. Tamen propter contentiosos aut
multum tardos, ne aliquid interesse quis putet, sciat
etiam hoc modo iurasse Apostolum dicentem, Quoti-
1.Cor.15. die morior,per vestram gloriam. Quod ne quid existimet ita dictum tanquam si diceretur, vestra gloria me
facit quotidie mori, sicut dicitur, per illius magisteriũ
doctus factus est, id est illius magisterio factum est vt
perfecte doceretur:Græca exẽplaria diiudicant†,in qui-
†al.indicãt bus scriptum est, νὴ τὴν καύχησιν ὑμετέραν, quod

non nisi à iurante dicitur, Ita ergo intelligitur præce- D
pisse dominum ne iuretur, ne quisquam sicut bonum
appetat iusiurandum,& assiduitate iurandi ad periurium per consuetudinem delabatur. Quapropter qui
intelligit,oon in bonis,sed in necessariis iurationẽ habendam,refrænet se quantum potest vt non ea vtatur,
nisi necessitate:cum videt pigros esse homines ad credendum,quod eis vtile est credere,nisi iuratione firmẽ-
tur. Ad hoc itaque pertinet quod sic dicitur, Sit autem *Matth.5.*
sermo vester,est,est:non,non. Hoc bonum est, & appetendum, quod autem amplius est,à malo est:id est si iorare cogeris,scias de necessitate venire infirmitatis eorum quibus aliquid suades. Quæ infirmitas vtique malum est, vnde nos quotidie liberari deprecamur cum
dicimus, Libera nos à malo. Itaque non dixit:quod au- *Matth.6.*
tem amplius est,malum est, Tu autem non malum facis
qui bene vteris iuratione, quæ etsi non bona,tamen necessaria est vt alteri persuadeas quod vtiliter persuades,
sed à malo est illius cuius infirmitate iurare cogeris. Sed
nemo nouit nisi qui expertus est, quàm sit difficile &
consuetudinem iurandi extinguere, & nunquam temere facere quod nonnunquam facere necessitas cogit. Quæri autem potest, cum diceretur, Ego au- E
tem dico vobis, non iurare omnino: cur additum sit, *Ca.XXXI.*
neque per cœlum, quia thronus dei est:& cætera vsque
ad id quod dictum est,neque per caput tuum. Credo
propterea,quia non putabant Iudæi se teneri iureiurãdo,si per ista iurassent:& quoniam audierant, Reddes
autem domino iusiurandum tuum, non se putabant
domino debere iusiurandum, si per cœlum, aut terram,aut per Hierosolymam, aut per caput suum iurarent:quod nõ vicio præcipientis, sed illis male intelligentibus, factum est: Itaque dominus docet nihil esse *Iurare per*
tam vile in creaturis dei,vt per hoc quisque periuran- *cœlum,per*
dum arbitretur: quando à summis vsque ad infima di- *terram,&c.*
uina prouideotia creata regerentur, incipieos à throoo dei vsque ad capillum album aut nigrũ. Neque per
cœlum,inquit,quia thronus dei est: neque per terram,
quia scabellum pedum eius est: id est cum iuras per cœlum aut terram, non te arbitreris oon debere domino
iusiurandum tuum, quia per eum iurare cõuinceris cuius cœlum thronus est, & cuius scabellum terra est:neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis,
melius quàm si diceret,mea,cum tamen hoc dixisse intelligatur, Et quia ipse vtique dominus est, domino F
iusiurandom debet qui per Hierosolymam iurat, Neque per caput tuum iuraueris, Quid enim poterat quisque magis ad se pertinere arbitrari quàm caput suum?
Sed quo modo nostrum est, vbi potestatem faciendi
vnius capilli albi aut nigri non habemus? Ergo deo
debet iusiurandum ineffabiliter tenenti omnia & vbique præsenti,quisquis etiam per caput suum iurare voluerit: & hinc etiam cætera intelliguntur quæ omnia
vtique dici oon poterant,sicut illud quod commemorauimus dictum ab Apostolo, Quotidie morior, per *1.Cor.15.*
vestram gloriam. Quam iurationem vt domioo se debere ostenderet, addidit, quam habeo in Christo Iesu.
Veruntamen propter carnales dico, non oportet opinari quod dictum est cœlum thronus dei est, & terra
scabellum pedum eius, quòd sic habeat deus collocata membra in cœlo & in terra, vt nos cum sedemus,
sed illa sedes dei, iudicium dei significat. Et quoniam
in hoc vniuerso mundi corpore maximam speciem
cœlum habeat, & terra minimam, tanquam præsentior sit excellenti pulchritudini vis diuina, minimam

G vero ordinet in extremis atque infimis, sedere in cœ-
lo dicitur terrámque calcare. Spiritaliter autem san-
ctas animas cœli nomine significat, & terræ, peccatri-
1.Cor.2.d. ces:& quoniam spiritalis omnia iudicat, ipse autē à ne-
mine iudicatur, conuenienter dicitur sedes dei. Pecca-
Gene.3. tor vero cui dictum est, Terra es & in terram ibis:quia
per iusticiam meritis digna tribuentem, in infimis or-
dinatur, & qui in lege manere noluit, sub lege punitur,
C.XXXII. congruenter accipitur scabellum pedum dei. Sed
iam vt istam quoq; concludamus summam, quid labo-
riosius aut operosius dici, aut cogitari potest, vbi omnes
neruos industriæ suæ animus fidelis exerceat, quàm in
viciosa consuetudine superanda præcidat membra im-
pedientia regnum cœlorum, nec dolore frangatur: to-
leret in coniugali fide omnia quæ quanuis sint mole-
stissima, crimen tamen illicitæ corruptionis, id est for-
nicationis non habent? Veluti si vxorem quisq; habeat,
vel sterilem, vel deformem corpore, siue debilem mē-
bris, vel cæcam, vel surdam, vel claudā, vel siquid aliud
siue morbis & doloribus languoribúsque confectam: &
quicqoid excepta fornicatione cogitari potest vehemē
ter horribile, pro fide & societate sustineat, neq; talem
H abiiciat: sed etiam si non habeat non ducat eam, quæ so
luta est à viro pulchram, sanam, diuitem, fœcūdā. Quæ
si facere nō licet, multo minus sibi licere arbitretur ad
vllum alium illicitum concubitū accedere, fornicatio-
némq; sic fugiat vt ab omni turpitudine se penitus ex-
trahat. Verum loquatur, neq; iurationibus crebris, sed
morum probitate commendet, Rebellantes aduersum
se omnium malarum consuetudinū innumerabiles tur
bas, de quibus vt omnes intelligerentur, paucæ comme
moratæ sunt, cōfugiens ad arcem Christianæ militiæ,
tanquam de loco superiore prosternat. Sed quis tantos
labores inire audeat, nisi qui sic flagrat amore iusticiæ,
vt tanquam fame & siti vehementissime accensus, &
nullam sibi vitam donec ea satietur existimans, vim fa-
ciat in regnum cœlorum? Non enim aliter poterit esse
fortis ad toleranda omnia, quæ in præscindendis con-
suetudinib⁹ laboriosa & ardua & omnino difficilia se-
Matth.5. culi huius amatores putant. Beati ergo qui esuriunt &
siriunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur. Verunta-
men in his laboribus cum quisque difficultatem pati-
tur, & per dura & aspera gradum faciens circumualla-
tus variis tentationibus, & hinc atque illinc insurgere
I præteritæ vitæ molestias intuēs, timet ne aggressa im-
plere non possit, arripiat, cōsilium vt auxilium merea-
tur. Quod est autem aliud consilium, nisi vt infirmita-
tem aliorum ferat, & eis quātum potest opituletur, qui
suæ diuinitus desiderat subueniri? Cōsequenter itaque
præcepta misericordiæ videamus. Mitis autem & mise
Mitis & ricors vnum videntur, Sed hoc interest, quod mitis,
misericors de quo superius tractatum, est qui pietate non contra-
differunt. dicit diuinis sententiis, quæ in sua peccata proferūtur,
neque illis dei sermonibus quos nondū intelligit, sed
nullum beneficium præstat ei cui non contradicit nec
resistit. Misericors autem ita non resistit, vt propter
eius correptionem id faciat, quem redderet resisten-
C.XXXIII. do peiorem. Sequitur ergo dominus & dicit, Au-
Matth.5. distis quia dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro
Exod.21. dente, Ego autem dico vobis nō resistere aduersus ma-
lum. Sed siquis te percusserit in dexteram maxillam,
præbe illi & alteram, Et qui voluerit tecum iudicio cō-
tendere & tunicam tuam tollere, dimitte illi & palliū,
& qui te angariauerit mille passus, vade cum illo alia
duo. Omni petenti te da, & qui voluerit à te mutuari,

ne auersatus fueris, Pharisæorum iusticia minor est, nō K
excedere vindictæ modum, ne plus rependat quisque
quàm accepit. Et magnus hic gradus est, Nemo enim
facile inuenitur qui pugno accepto pugnum reddere
velit: & vno conuiciante verbo audito, vnum & quod
tantundem valeat referre contētus sit: sed siue ira per-
turbatus immoderatius vindicat: siue quia iustum pu-
tat, eum qui læserit prior grauius lædi, quàm læsus est
qui nō læserat. Talem animum magna ex parte refræ-
nauit lex in qua scriptum est, Oculum pro oculo, & dē
tem pro dente, Quibus nominibus significatur modus,
vt iniuriam vindicta non transeat, & hæc est pacis in-
choatio. Perfecta autem pax est, talē penitus nolle vin- Perfecta
dictam. Inter illud ergo primum quod præter legem pax.
est, vt maius malū pro minore malo reddatur: & hoc
quod dominus perficiēdis discipulis dicit, ne pro ma-
lo vllum malum reddatur: medium quendam locum
tenet, vt tantum reddatur quantum acceptum est: per
quod à summa discordia ad summam cōcordiam pro
temporum distributione transitus factus est. Quisquis
ergo malum infert prior, studio lædendi & nocendi,
vide quantū distat ab eo qui nec læsus rependit. Quis-
quis ergo nulli prior male fecit, sed tamen læsus repen- L
dit grauius, vel voluntate vel facto, recessit aliquantum
à summa iniquitate & processit ad summam iusticiam,
& tamen nōdum tenet quod lex quæ per Moysem da-
ta est imperauit. Qui ergo tantum reddit quantum ac-
cepit, iam donat aliquid: non enim tantam pœnā me-
retur nocens: quantam ille qui ab eo læsus innocens
passus est. Hanc ergo inchoatam non seueram, sed mi-
sericordem iusticiam ille perfecit qui legem venit im- Matth.5.
plere, nō soluere. Duos ergo adhuc gradus qui in- C.XXXIIII
tersunt intelligendos reliquit, quibus & de ipso sum-
mo misericordiæ culmine dicere maluit. Nam est ad-
huc quod faciat, qui non implet istam magnitudinem
præcepti, quæ pertinet ad regnum cœlorū: vt non red-
dat tātum, sed minus, vt vel pro duobus pugnis vnum,
aut pro euulso oculo aurem præcidat. Hinc ascendens
qui omnino nihil repēderit, propinquat præcepto do-
mini, nec tamen adhuc ibi est. Parum enim adhuc vi-
detur domino si pro malo quod acceperis nihil red-
das mali, nisi etiā & amplius sis paratus accipere. Qua
propter non ait, ego autem dico vobis, non reddere
malum pro malo, quanquam hoc etiam magnum præ-
ceptum sit, sed ait, non resistere aduersus malum: vt non M
solum non rependas quod tibi fuerit irrogatum, sed
etiam non resistas quo minus aliud irrogetur, Hoc est
enim quod etiam consequenter exponit, Sed si quis te
percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi &
alteram: nō enim ait, si quis te percusserit, noli tu per-
cutere, sed para te adhuc percutienti. Quod ad miseri-
cordiam pertinere, hi maxime sentiunt, qui eis quos
multum diligunt, tanquam filiis vel quibuslibet dile-
ctissimis suis, ægrotantibus seruiunt vel paruulis vel
phreneticis: à quibus multa sæpe patiuntur, & si eorum
salus id exigat, præbent se etiam vt plura patiantur,
donec vel ætatis vel morbi infirmitas transeant. Quos
ergo dominus medicus animarum, curandis proxi-
mis instruebat, quid eos aliud docere possit: nisi vt eo-
rum, quorum saluti consulere vellent, imbecillitates
æquo animo tolerarent, Omnis nanque improbitas
ex imbecillitate animi venit, quia nihil innocentius
est eo qui in virtute perfectus est. Quæri autem C.XXXV.
potest quid sibi velit dextera maxilla, Sic enim in
exemplaribus Græcis, quibus maior fides adhiben-
da est,

A da eſt,inuenitur. Nam multa Latina, maxillam tantum
Facies. habent, non etiam dexteram, Facies eſt autem qua
1.Cor.11.d. quiſque cognoſcitur. Et legimus apud Apoſtolum, To-
leratis enim ſi quis vos in ſeruitutem redigit, ſi quis
deuorat, ſi quis accipit, ſi quis extollitur, ſi quis in faciē
In faciē cædi, quid ſit. vos cædit. Deinde continuo ſubiungit, ſecūdum igno-
bilitatem dico, vt exponat quid ſit in faciem cædi, hoc
eſt contemni atque deſpici. Quod quidem nō ideo di-
cit Apoſtolus vt illos non ſuſtinerent, ſed vt ſe magis,
qui eos ſic diligeret, vt ſeipſum pro eis vellet impendi.
Sed quoniam facies non poteſt dici dextera & ſiniſtra,
& tamen nobilitas & ſecundum deum & ſecūdum hoc
ſeculum poteſt eſſe, ita tribuitur tanquam in dexteram
maxillam & ſiniſtram, vt in quocūque diſcipulo Chri-
ſti contemptum fuerit quod Chriſtianū eſt, multo ma-
gis in ſe cōtemni paratus ſit, ſi quos huius ſeculi hono-
res habet. Sicut idem Apoſtolus, cū in eo perſequeren-
tur homines nomen Chriſtianum, ſi taceret de digni-
tate quam habebat in ſeculo, non præbuerat alterā ma-
xillam cædētibus dexteram, Non enim dicendo, Ciuis
Acto.22. Romanus ſum: nō erat paratus hoc in ſe cōtemni quod
B pro minimo habebat, ab eis† qui in illo nomē tam pre-
†al. quod pro nō minimo habebatur ab eis &c. cioſum & ſalubre contempſerant. Nunquid enim ideo
minus poſtea vincula tolerauit, quę ciuib⁹ Romanis nō
licebat imponi, aut quenquā de hac iniuria voluit accu
ſare? Et ſi qui ei propter ciuitatis Romanæ nomen pe-
percerunt, nec tamen ille ideo non præbuit quod feri-
rent, cū eos de tanta peruerſitate corrigere cupierit pa-
tientia ſua, quos videbat in ſe ſiniſtras partes magis q̄
dexteras honorare. Illud eſt enim tantū attendendum
quo animo fecerit omnia, quàm beneuole & clemen-
ter in eos, à quibus iſta patiebatur. Nam & pontificis
iuſſu palma percuſſus, & quod contumelioſe viſus eſt
Acto.23. dicere cum ait, Percutiet te dominus paries dealbate:
minus intelligentibus cōuicium ſonat: intelligentibus
vero prophetia eſt. Paries quippe dealbatus, hypocriſis
Paries dealbatus. eſt, id eſt ſimulatio ſacerdotalem præferēs dignitatem,
& ſub hoc nomine tanquā candido tegmine interio-
rem quaſi luteam turpitudinem occultans. Nam quod
humilitatis fuit, mirabiliter cuſtodiuit cum ei dicere-
tur, Principi ſacerdotum maledicis? Et reſpondit, Ne-
ſciui fratres quia princeps eſt ſacerdotum. Scriptum eſt
Exod.22. enim, Principi populi tui ne maledicas. Vbi oſtendit
C quanta tranquillitate illud dixiſſet, quod iratus dixiſſe
videbatur, quòd tam cito, tam manſuete reſpōdit, quod
ab indignantibus & perturbatis fieri non poteſt. Et in
eo ipſo intelligentibus verum dixit, Neſciui quia prin-
ceps eſt ſacerdotum: tāquam ſi diceret, Ego alium ſci-
ui principem ſacerdotum, pro cuius nomine iſta ſuſti-
neo, cui maledicere fas non eſt, & cui vos maledicitis,
cum in me nihil aliud quàm eius oditis nomen.

C.XXXVI. Sic ergo oportet non ſimulate iſta iactare, ſed in
ipſo corde eſſe ad omnia præparatum, vt poſsit canere
Pſal.56. illud Propheticum, Paratum cor meum deus, paratum
Maxillam alterā præbere. cor meum. Multi enim alteram maxillam præbere no-
uerunt, diligere vero illum à quo feriuntur, ignorāt. At
vero ipſe dominus, qui vtique præcepta quæ docuit pri
Ioan.18. mus impleuit, percutienti ſe in maxillam miniſtro ſa-
cerdotis non præbuit alteram: ſed inſuper dixit, Si ma-
le locutus ſum exprobra de malo: ſi bene, cur me cędis?
Non tamen ideo paratus corde non fuit, non ſolum in
alteram maxillam cædi pro ſalute omnium, ſed etiam
toto corpore crucifigi. Ergo & illud quod ſequitur, Et
qui voluerit tecum iudicio cōtendere, & tunicam tuam
tollere, remitte illi & veſtimentum, ad præparationem
cordis non ad oſtēſionem operis præceptum recte in- D
telligitur, Sed de tunica & veſtimēto quod dictum eſt,
non in eis ſolis, ſed in omnibus faciendum eſt, quæ ali-
quo iure temporaliter noſtra eſſe dicimus. Si enim de
neceſſariis hoc imperatum eſt, quanto magis ſuperflua
contemnere conuenit, Veruntamen ea quæ noſtra di-
xi, eo genere includenda ſunt, quo dominus ipſe præ-
ſcripſit dicens, Si quis vult iudicio tecum contendere,
& tunicam tuam tollere. Omnia ergo intelliguntur, de
quibus iudicio nobiſcum contendi poteſt: ita vt à no-
ſtro iure in ius illius tranſeant, qui contendit vel pro
quo contendit: ſicuti eſt veſtis, domus, fundus, iumen-
tum, & generaliter omnis pecunia. Quod verum etiam *Seru⁹ inter*
de ſeruis accipiendum ſit, magna quæſtio eſt, Nō enim *Christianos*
Chriſtianum oportet ſic poſsidere ſeruum, quo modo *quo modo*
equum aut argentum: quanquam fieri poſsit, vt maiore *poſſidēdus.*
precio valeat equus quàm ſeruus, & multo magis ali-
quod aureum vel argenteum, Sed ille ſeruus ſi rectius
& honeſtius, & ad deum colēdum accommodatius abs
te domino educatur aut regitur, quàm ab illo poteſt
qui eū cupit auferre: neſcio vtrum quiſquam dicere au-
deat, vt veſtimentum eum debere cōtemni. Hominem
nanque homo tanquam ſemetipſum diligere debet, cui E
ab omnium domino, ſicut ea quæ ſequuntur oſtendūt,
etiam vt inimicos diligat imperatur, Sanè animaduer-
tendum eſt, omnem tunicam veſtimentū eſſe, non om-
ne veſtimentum tunicam eſſe, Veſtimenti ergo nomen *Tunica veſtimenti.*
plura ſignificat quàm nomen tunicę. Et ideo ſic dictum
eſſe arbitror, Et qui voluerit tecum iudicio contende-
re, & tunicam tuam tollere, remitte illi & veſtimētum:
tanquam ſi diceret, qui voluerit tunicam tuam tollere,
remitte illi, & ſi quid aliud indumēti habes. Ideo non-
nulli pallium interpretati ſunt, quod Græce poſitū eſt
ἱμάτιον. Et qui te angariauerit, inquit, mille paſſus, va-
de cum illo alia duo, Et hoc vtique nō tam vt pedibus
agas, quàm vt animo ſis paratus. Nam in ipſa Chriſtia-
na hiſtoria in qua eſt authoritas, nihil tale inuenies fa-
ctum à ſanctis, vel ab ipſo domino in homine, quem ſu
ſcipere dignatus eſt, vt viuendi nobis præberet exem-
plum: cum tamen omnibus ferè locis eos inuenias pa-
ratos fuiſſe æquo animo tolerare quicquid eis improbè
fuiſſet ingeſtum. Sed verbi gratia dictum putamus, va-
de cum eo alia duo: an tria compleri voluit, quo nume
ro ſignificatur perfectio: vt meminerit quiſq; cum hoc F
facit perfectam ſe implere iuſticiā, miſericorditer per-
ferendo infirmitates eorum quos vult ſanos fieri. Po-
teſt videri propterea etiam tribus exemplis hæc pręce-
pta inſinuaſſe, Quorum primum eſt, ſi quis te percuſſe-
rit in dexteram maxillam: Secundum, ſi quis tunicam
tuam tollere voluerit: Tertiū, ſi quis te mille paſſus an-
gariauerit: in quo tertio exemplo ſimplo duplum addi-
tur, vt triplū compleatur, Qui numerus hoc loco ſi non
vt dictū eſt ſignificat pfectionē, illud accipiatur, quod
in præcipiendo tāquam tolerabilius incipiēs paulatim
creuerit, donec perueniret vſque ad duplū aliud perfe-
rendum. Nam primò pręberi voluit alteram maxillam *Dextera.*
cum fuerit dextra percuſſa, vt minus perferre paratus *Siniſtra.*
ſis quàm pertuliſti. Quicquid enim dextera ſignificat,
& charius eſt vtique quàm id quod ſiniſtra ſignificat,
& qui in re chariore aliquid pertulit, ſi & ī viliore per-
ferat minus eſt, Deinde illi qui tunicam vult tollere, iu-
bet & veſtimentum dimitti, quod aut tantundem eſt,
aut non multo amplius, non tamen duplum. Tertio de
mille paſsibus, quibus addenda dicit duo milia, vſque
ad duplum aliud perferas iubet, Ita ſignificans ſiue ali-
quanto

G quanto minus quàm iam fuit, siue tantundem, siue amplius quisque improbus in te esse voluerit, æquo animo tolerandum esse.

Caput XXXVII. *Iniuriarũ duo genera* In his sanè generibus trium exemplorum nullum genus iniuriæ prætermissum esse video. Nãque omnia in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera diuidũtur: quorum alterum est quod restitui non potest, alterum quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, vindictæ solatium quæri solet. Quid enim prodest quòd percussus repercutis? Nũquid propterea aliquid quod in corpore læsum est restituetur in integrũ? Sed tumidus animus talia fomenta desiderat, Sanum autem firmũmque ista non iuuant, quin potius mise ricorditer perferendam alterius infirmitatem iudicat, quàm alieno supplicio suam mitigãdam quæ nulla est. Neque hic ea vindicta prohibetur, quæ ad correptionem valet, etiam ipsa enim pertinet ad misericordiam. Nec impedit illud propositum quo quisque paratus est ab eo quem correctum esse vult, plura perferre. Sed huic vindictæ referendæ non est idoneus, nisi qui odium quo solent flagrare qui se vindicare desiderant, dilectionis magnitudine superauerit, Non enim metuendum est ne odisse paruulum filiũ pa-
H rentes videantur, cum ab eis vapulat peccans, ne peccet vlterius: & certe perfectio dilectionis ipsius dei patris imitatione nobis proponitur, cum in sequentibus dicitur, *Matth.5.g.* Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro eis qui vos persequũtur: & tamen de ipso dicitur per Prophetam, *Hebr.12.b.* Quem enim diligit dominus corripit, flagellat autẽ omnem filium quẽ recipit. *Luca.12.* Dicit & dominus, Seruus qui nescit volũtatem domini sui & facit digna plagis, vapulabit paucis: Seruus autem qui scit voluntatem domini sui, & faciens digna plagis, vapulabit multis. Non ergo quæritur, nisi vt & ille vindicet cui rerum ordine potestas data est: & ea volũtate vindicet qua pater in paruulum filium, quem per ætatem odisse nondum potest. Hinc enim aptissimum exemplum datur, quo satis appareat posse peccatum amore potius vindicari quàm impunitum relinqui: vt illum in quẽ vindicat non pœna miserum, sed correctione beatũ velit: paratus tamen, si opus sit, æquo animo plura tolerare ab eo illata quem vult esse correctum, siue in eum habeat potestatem coërcendi siue nõ habeat.

Caput XXXVIII. Magni autem & sancti viri, qui iam optime scirent, mortem istam quę animam dissoluit à cor-
I pore, non esse formidandam, secundum eorum tamen animum qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt, quo & viuentibus vtilis metus incuteretur, & illis qui morte puniebantur, non ipsa mors noceret, *3.Reg.18. & 4.Re.1.* sed peccatum quod augeri posset si viuerẽt, Non temere illi iudicabãt, quibus tale iudicium donauerat deus. Inde est quòd Helias multos morte affecit, & propria manu, & igne diuinitus impetrato: cũ & alij multi magni & diuini viri eodem spiritu consulendis rebus humanis non temere fecerint. De quo Helia cum exemplum dedissent discipuli domino, cõmemorantes quid ab eo factum sit, vt etiam ipsis daret potestatem, petendi de cœlo ignem ad consumendos eos qui sibi hospitium non præberent: reprehendit in eis dominus non *Luca.9.* exemplum Prophetæ sancti, sed ignorãtiam vindicandi quæ adhuc erat in rudibus, animaduertens eos non amore correctionem, sed odio desiderare vindictam. Itaque posteaquam eos docuit quid esset diligere proximum tanquam seipsum, *Act.2.* infuso etiam spiritu sancto, quem decem diebus completis post ascensionem suam desuper vt promiserat misit, non defuerunt tales vindictæ, quanuis multo rarius quàm in veteri testamen- K
to, Ibi enim ex maiore parte seruientes timore premebantur: hic autem maxima dilectione liberi nutriebantur. Nã & verbis Apostoli Petri Ananias & vxor eius, *Act.5.* sicut in actibus Apostolorum legimus, exanimes ceciderunt, nec resuscitati sunt, sed sepulti. Sed si huic libro hæretici, qui aduersantur & veteri testamento, nolunt credere, Paulum Apostolum quem nobiscum legunt intueãtur, *1.Cor.5.* dicentem de quodam peccatore quem tradidit satanæ in interitum carnis, vt anima salua sit, Et si nolunt hic mortem intelligere, fortasse enim incertum est, quamlibet vindictam per Satanam factam ab Apostolo fateantur, quòd non eam odio, sed amore fecisset manifestat illud adiectum, vt anima salua sit. Aut in illis libris quibus ipsi magnam tribuunt authoritatem animaduertãt quod dicimus, vbi scriptum est Apostolum Thomam imprecatum cuidam à quo palma percussus esset, *Thomæ imprecatio.* atrocissimæ mortis supplicium, animam eius tamen cõmendat vt in futuro ei seculo parceretur: cuius à leone occisi, à cætero corpore discerptã manum canis intulit mensis in quibus cõuiuabatur Apostolus. Cui scripturæ licet nobis non credere, nõ est L
enim in catholico canone. Illi tamẽ eam legunt & tanquam incorruptissimam verissimãmque honorant, qui aduersus corporales vindictas quę sunt in veteri testamento, nescio qua cæcitate acerrime sæuiunt, quo animo & qua distributione temporum facta sint omnino nescientes.

Caput XXXIX. Tenebitur ergo in hoc iniuriarum genere, quòd per vindictam luitur, iste à Christianis modus, vt accepta iniuria non surgat in odium, sed infirmitatis misericordia paratus sit animus plura perpeti, nec correctionem negligat, qua vel consilio vel authoritate vel potestate vti potest. Aliud iniuriarũ genus est quod in integrum restitui potest. Cuius duæ species, vna ad pecuniam, altera ad operam pertinet. Quapropter illius de tunicæ vestimento, huius de angaria mille passuum & duûm milium exempla subiecta sunt: quia & reddi vestimentum potest, & quem adiuueris opera, potest te etiã ipse si opus fuerit adiuuare. Nisi forte ita potius distinguendum est, vt prius quod positum est de percussa maxilla, omnia significet quæ sic ingerũtur ab improbis, vt restitui non possint nisi vindicta. Secundum quod positum est de vestimento, omnia significet quæ possunt restitui sine vindicta. Et ideo fortasse addi M
tum est, qui voluerit tecum in iudicio contendere: quia quod per iudiciũ aufertur non ea vi putatur auferri cui vindicta debebatur. Tertiũ vero ex vtroque confectũ sit, vt sine vindicta, & cum vindicta possit restitui. Nã qui operam indebitam violenter exigit sine vllo iudicio, sicut facit qui angariat hominem improbe & cogit se illicite & adiuuari ab inuito, & pœnam improbitatis potest luere & operã reddere, si hãc ille repetat qui improbum pertulit. In his ergo omnibus generibus iniuriarum dominus docet patiẽtissimum & misericordissimum & ad plura perferenda paratissimum animum Christiani esse oportere.

Cap. XL. Sed quoniam parũ est non nocere, nisi etiam præstes beneficium quantum potes, consequenter adiungit & dicit, *Matth.5.* Omni petenti te da, & qui voluerit mutuari à te, ne auersatus fueris. Omni petenti, inquit, non omnia petenti, vt id des quod dare honeste & iuste potes. Quid si enim pecuniam petat, qua innocentem conetur opprimere? Quid si postremo stuprum petat? Sed ne multa persequar quæ sunt innumerabilia, *Petẽti, quid sit dãdum.* id profecto dandum est quod nec tibi nec alteri noceat, quãtum sciri aut credi ab homine potest:

& cui

A &cui iuste negaueris quod petit, indicanda est ipsa iu
Omni petē- sticia, vt non eum inanem dimittas. Ita omni petenti te
ti se dare. dabis, quamuis non semper id quod petit dabis, sed aliquando melius aliquid dabis, cũ petentem iniuste, correxeris. Quod autẽ ait, Qui vult à te mutuari, ne auer-
2.Cor.9.b satus fueris ad animum referẽdum est, Hilarem enim datorem diligit deus. Mutuatur autem omnis qui accipit, etiam si non ipse soluturus est. Cũ enim misericordibus deus plura restituat, omnis qui beneficiũ præstat fœneratur. Aut si non placet accipere mutuantem nisi eum qui accipit redditurus, intelligendũ est dominum duo ipsa genera præstandi esse complexum. Namq; aut donamus quod damus beneuole, aut reddituro cõmodamus Et plerunq; homines, qui proposito diuino prȩmio donare parati sunt, ad dãdum quod mutuum petitur pigri fiunt: quasi nihil recepturi à deo, cũ rem quæ datur, ille qui accipit exoluat. Recte itaq; ad hoc beneficij tribuendi genus nos diuina hortatur authoritas dicens, Et qui voluerit à te mutuari, ne auersatus fueris: id est, ne propterea volũtatem alienes ab eo qui petit, quia & pecunia te vacuat, & deus tibi nõ redditurus est, cum homo reddiderit, Sed cum id ex præcepto dei facis, a-
B pud illum qui hæc iubet infructuosum esse non potest.

Cap.XLI. Deinde adiunxit & dicit, Audistis quia dictum est
Deut.23. antiquis, Diliges proximum tuum, & oderis inimicum tuum. Ego autẽ dico vobis, diligite inimicos vestros, & benefacite his qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos persequũtur: vt sitis filij patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri iubet super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim dilexeritis eos qui vos diligũt, quam mercedem habebitis? Nõnne & Publicani hoc faciũt? Et si salutaueritis fratres vestros tantũ, quid amplius facitis? Nõnne & Ethnici hoc faciũt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester qui in cœlis est perfectus est. Sine ista dilectione, qua etiã inimicos & persecutores nostros diligere iubemur, ea quæ superius di-
Perfectio cta sunt implere quis potest? Perfectio autem miseticor
misericor- diæ, qua plurimũ animæ laboranti consulitur, vltra di-
diæ. lectionem inimici porrigi non potest, Et ideo sic clauditur, Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester qui in cœlis est perfectus est. Ita tamen vt deus intelligatur
C perfectus tanquam deus, & anima perfecta tanquã anima. Gradum tamen esse aliquem in Pharisæorum iusticia, quȩ ad legem veterem pertinet, hinc intelligitur: ꝙ multi homines eos etiam à quibus diligũtur oderunt, sicut luxuriosi filij parentes coërcitores luxuriæ suæ: Ascẽdit ergo aliquẽ gradum qui proximũ diligit, quamuis adhuc oderit inimicum. Eius autem imperio qui venit legem implere non soluere, perficiet beneuolẽtiam & benignitatem, cum eam vsque ad inimici dilectionẽ perduxerit. Nam ille gradus quamuis nonnullus sit, tam paruus est tamen vt cũ publicanis etiam posit esse communis: Nec quod in lege dictum est, Oderis inimicum tuum: vox iubentis iusto accipienda est, sed permitten-
Cap.XLII. tis infirmo. Oritur hic sanè nullo modo dissimulãda quæstio, quod huic prȩcepto domini, quo nos hortatur diligere inimicos nostros, & benefacere his qui nos oderunt, & orare pro his qui nos persequũtur, multæ aliæ scripturarum partes minus diligenter & sobrie considerantibus videntur aduersæ: quia & in Prophetis inueniũtur multȩ imprecationes aduersus inimicos quȩ maledictiones putantur, sicut est illud, Fiat mensa eorũ in laqueum: & cætera quæ ibi dicuntur: Et illud, Fiant
Psal.68. filij eius pupilli, & vxor eius vidua: & alia quæ vel su-
Psal.108. pra vel infra in eodem Psalmo in personam Iudæ per Prophetam dicuntur, Multa alia vsquequaque in scri- D
pturis reperiuntur, quæ videantur esse cõtraria, & huic præcepto domini, & illi apostolico, quo ait, Benedicite *Roma.12.*
& nolite maledicere: cum & de domino scriptum sit, ꝙ *Luc.10 et*
maledixerit ciuitatibus quæ verbum eius non accepe- *Matth.11.*
runt: Et memoratus Apostolus, de quodam ita dixerit, *2.Timot.4.*
Reddet illi dominus secundũ opera illius. Sed hȩc facile soluũtur, quia & Propheta per imprecationẽ quod esset futurũ cecinit, nõ optantis voto sed spiritu prȩuidẽtis, ita & dominus, ita & Apostolus: quanquã in horum etiam verbis nõ hoc inuenitur, ꝙ optauerint, sed quòd prædixerint. Non enim cum ait dominus, Væ tibi Capharnaum: aliud sonat nisi aliquid ei mali euenturum merito infidelitatis, quod futurũ dominus non maleuolentia optabat, sed diuinitate cernebat. Et Apostolus non ait, reddat: sed, reddet illi dominus iuxta opera eius: quod verbum prænunciantis est, non imprecantis. Sicut & de illa hypocrisi Iudæorum, de qua iam dictũ est,
cui euersionem imminere cernebat, dixit, Percutiet te *Acto.23.*
deus paries dealbate. Prophetæ autem maxime solent figura imprecantis futura prædicere, sicut figura præteriti temporis ea quæ ventura erant ventura sæpe ce-
cinerunt: sicut est illud, Quare fremuerunt gentes, & *Psal.2.*
populi meditati sunt inania? Non enim dixit, quare fre E
ment gentes, & populi meditabuntur inania: cum ea
non quasi iam transacta meminisset, sed ventura pro- *Psal.21.*
spiceret. Tale etiam illud est, Diuiserunt sibi vestimen- *prophetaret.*
ta mea, & super vestem meam miserunt sortem: & hic enim non dixit, diuident sibi vestimenta mea, & super vestem meam mittent sortem. Nec tamen de his verbis quisquam calumniatur, nisi qui non sentit varietatem istam figurarum in loquendo nihil veritati rerum mi-
nuere, & plurimum afferre affectibus animarum. Sed *Cap.XLIII.*
illud magis vrget istam quæstionem, quod dicit Apo- *1.Ioan.5.*
stolus Ioannes, Si quis scit peccare fratrem suum peccatum non ad mortem, postulabit, & dabit illi dominus vitam qui peccat non ad mortem: Est autem peccatum ad mortẽ: non pro illo dico, vt roget quis. Aperte enim ostendit esse quosdam fratres pro quibus orare non nobis prȩcipitur, cum deus etiã pro persecutoribus nostris
orare nos iubeat. Nec illa quæstio solui potest, nisi fatea *Matth.5.*
mur esse aliqua peccata in fratribus, quæ inimicorum persecutione grauiora sint, Fratres autem Christianos significari, multis diuinarum scripturarum documẽtis probari potest. Manifestissimum tamen illud est, quod
Apostolus ita ponit, Sanctificatus est enim vir infidelis F
in vxore fideli, & sanctificata est mulier infidelis in fra *1.Cor.7.*
tre. Nõ enim addidit, nostro: sed manifestum existimauit, cum fratris nomine Christianũ intelligi voluit qui infidelẽ haberet vxorẽ. Et ideo paulopost dicit, Quòd si infidelis discedit, discedat: Nõ enim seruituti subiectus
est frater vel soror in huiusmodi. Peccatum ergo fratris *Peccatum*
ad mortẽ puto esse, cũ post agnitionẽ dei per gratiã do *ad mortem*
mini nostri Iesu Christi quisq; oppugnat fraternitatem & aduersus ipsam gratiã, qua reconciliatus est deo, in-
uidentiæ facibus agitatur. Peccatũ autem non ad mor- *Peccatum*
tem est, si quisquam non amorem à fratre alienauerit, *nõ ad mortem.*
sed officia fraternitati debita per aliquam infirmitatẽ
animi non exhibuerit. Quapropter & dominus in cru- *1.retra.c.19*
ce ait, Pater ignosce illis, quia nesciũt quid faciunt: Nõ- *Luca.23.*
dum enim gratiæ spiritus sancti participes facti, socie- *Acto.7.*
tatem sanctæ fraternitatis inierant, Et beatus Stephanus in actibus Apostolorum orat pro eis à quibus lapidatur, quia nondum Christo crediderant, neque aduersus illam communem gratiam dimicabant. Et Apostolus

G lus Paulus,propterea credo nõ orat pro Alexãdro,quia
iam frater erat,& ad mortem, id est, inuidentiæ faci-
bus fraternitatem oppugnando,peccauerat. Pro his au
tem qui non abruperãt amorem ad mortem, sed timo-
ri succubuerant,orat,vt eis ignoscatur. Sic enim dicit,
2.Timo.4. Alexander ærarius multa mihi mala ostendit, reddet
illi dominus secundum opera eius, quem & tu deuita:
valde enim resistit nostris sermonibus.Deinde subiun-
git,pro quibus orat,ita dicens, In prima mea defensio-
ne nemo mihi affuit,sed omnes me dereliquerunt,non
Ca.XLIIII. illis imputetur. Ista differentia peccatorum Iudam
tradentem à Petro negante distinguit:non quia pœni-
Luc.17. tenti vel petenti non sit ignoscendum,ne contra illam
Matth.18. sententiã domini veniamus,qua præcepit semper igno
scendum esse fratri petenti vt sibi frater ignoscat: sed
quia illius peccati tanta labes est, vt deprecandi humi-
litatem subire non posit,etiam si peccatum suum mala
conscientia & agnoscere & annunciare cogatur. Cum
Matth.27. enim dixisset Iudas,Peccaui, quòd tradiderim sangui-
nem iustum: facilius tamen desperatione cucurrit ad
laqueum,quàm humilitate veniã deprecatus est. Qua-
propter multũ interest quali pœnitentiæ ignoscat deus.
H Multi enim multo citius se fatentur peccasse, atque ita
sibi succensent vt vehementer se peccasse nollent: sed
tamen animam ad humiliandum & obtemperandum
cor implorandámque veniam non deponunt: Quam
mentis affectionem propter peccati magnitudinẽ iam
Peccare in de damnatione illos habere credendum est. Et hoc for
spiritum tasse peccare in spiritum sanctum: id est,per maliciam
sanctum. & inuidiam, fraternam oppugnare charitatem post ac-
ceptam gratiam spiritus sancti:quod peccatum domi-
Matth.12. nus neque hic neq; in futuro seculo dimitti dicit. Vn-
Marci.3. de quæri potest, vtrum in spiritum sanctum Iudæi pec
cauerint, quando dixerunt, quòd in Beelzebub princi-
pe dæmoniorum dæmonia dominus expelleret: vtrum
hoc in ipsum dominum dictum accipiamus,quia de se
Matth.10. dicit alio loco:Si enim patremfamiliâs Beelzebub vo-
cauerunt,quanto magis domesticos eius? An quoniam
de magna inuidentia dixerunt, ingrati tam præsenti-
bus beneficiis,quanuis nondum Christiani fuerint, ta-
men propter ipsam inuidentiæ magnitudinem in spi-
ritum sanctum peccasse credendi sunt? Non enim hoc
colligitur de verbis domini. Quanuis enim in eodem
Matth.12. loco dixerit, Quicũque enim dixerit verbum nequam
I in filium hominis remittetur ei:qui autem dixerit ver-
bum aduersus spiritum sanctum,non remittetur ei, ne-
que in hoc seculo, neque in futuro: tamen videri po-
test ad hoc eos monuisse,vt accedant ad gratiã, & post
acceptam gratiã non ita peccent vt tunc peccauerunt.
Nunc enim in filium hominis dixerunt verbum ne-
quam, & potest eis dimitti si conuersi fuerint & ei cre-
diderint, & spiritum sanctum acceperint:quo accepto
si fraternitati inuidere,& gratiam quam acceperant op-
pugnare voluerint,non eis dimitti, neque in hoc secu-
lo neque in futuro. Nam si eos sic haberet condemna-
tos,vt nullam spem illis reliquisset, non adhuc monen
Matth.12. dos iudicaret,com addidit, dicens, Aut facite arborem
bonam & fructum eius bonum,aut facite arborem ma-
lam & fructum eius malum. Sic itaque accipiatur dili-
gendos inimicos esse,& benefaciendum his qui nos o-
derunt,& orandum pro his qoi nos persequũtur vt pro
quibusdam etiam fratrũ peccatis intelligatur non præ-
ceptum esse,vt oremus:ne per imperitiam nostram di-
uina scriptura,quod fieri non potest, à se dissentire vi-
Cap.XLV. deatur. Sed vtrum sicut pro quibusdam non est
orandum, ita etiam contra aliquos orandum sit, non- K
dum satis apparet. Generaliter enim dictum est, Bene- Roma.12.
dicite,& nolite maledicere: Et illud, Nemini malum 1.Pet.3.b.
pro malo reddentes. Pro quo autem non oras,nõ etiam
contra illum oras:potes enim videre certam eius pœ-
nam,& penitus desperatam salutem:& non quia odisti
eum,ideo pro illo nõ oras:sed quia sentis nihil te posse
proficere,& orationem tuam non vis repelli à iustis-
simo iudice. Sed quid agimus de his, contra quos ora-
tum à sanctis accipimus:non vt corrigerentur, nam
hoc modo potius pro ipsis oratum est:sed ad illam vl-
timam damnationem:non sicut contra domini tradi-
torem per Prophetam, nam illa, vt dictum est,prædi-
ctio futurorum,non optatio supplicij fuit: Nec sicut A-
postolus cõtra Alexandrum, nam & inde satis dictum
est: sed sicut in Apocalypsi Ioannis legimus martyres Apoca.6.
orare vt vindicentur, cum ille primus martyr vt lapi-
datoribus suis ignosceretur, orauerit. Sed hinc non o- Acto.7.
portet moueri. Quis enim audeat affirmare, cum illi
sancti candidati se vindicari petierint, vtrum contra
ipsos homines, an contra regnum peccati petierint?
Nam ipsa est syncera & plena iusticiæ & misericordiæ
vindicta martyrum,vt euertatur regnum peccati,[Nõ L
enim contra ipsos homines, sed contra regnum pec-
cati petierunt,] quo regnante tanta perpessi sunt. Ad
cuius euersionem nititur Apostolus,dicens, Non ergo Roma.6.
regnet peccatum in vestro mortali corpore. Destrui- Peccati re-
tur autem & euertitur peccati regnum, partim corre- gnum quo
ctione hominũ,vt caro spiritui subiiciatur:partim dam modo de-
natione perseuerantium in peccato, vt ita iusticia or- struitur.
dinentur, vt iustis cum Christo regnantibus, molesti
esse non possint. Intuere Apostolum Paulum, nónne
tibi videtur in seipso Stephanum martyrem vindica-
re, cum dicit, Non sic pugno tanquam aërem cædens, 1.Corin.9.
sed castigo corpus meũ & seruituti subiicio? Nam hoc
in se vtique prosternebat & debilitabat & victum or-
dinabat,vnde Stephanum cæterósque Christianos fue-
rat persecutus. Quis ergo conuicit, martyres sanctos
non talem suam vindictam à domino esse deprecatos,
cum etiam finem huius seculi, in quo tanta exitia per-
tulerunt, ad suam vindictam potuerunt libenter opta-
re? Quod qui orant, & pro inimicis suis orant qui sa-
nabiles sunt, & cõtra illos nõ orant qui insanabiles es-
se voluerunt:quia deus quoque puniendo illos non est M
maleuolus tortor, sed iustissimus ordinator. Sine vlla
ergo dubitatione diligamus inimicos nostros, benefa-
ciamus his qui oderunt nos, & oremus pro eis qui nos
persequuntur. Quod autem consequenter posi- Ca.XLVI.
tum est,Vt sitis filij patris vestri qui in cœlis est: ex il- Matth.5.
la regula intelligendum est, qua & Ioannes dicit, De- Ioan.1.
dit illis potestatem filios dei fieri. Vnus enim natura- Quo modo
liter filius est, qui nescit omnino peccare: Nos autem sumus filij
potestate accepta efficimur filij, inquantum ea quæ ab dei.
illo præcipiuntur implemus. Vnde & apostolica disci- Roma.8.
plina adoptionem appellat, qua in æternam hæredita- Galat.4.
tem vocamur, vt cohæredes Christi esse possimus.
Filij ergo efficimur regeneratione spiritali, & adopta-
mur in regnum dei, non tanquam alieni, sed tanquam
ab illo facti & creati, hoc est conditi: vt vnum bene-
ficium sit, quo nos fecit esse per omnipotentiam suam,
cum ante nihil essemus:alterum quo adoptauit,vt cum
eo tanquam filij vita æterna, pro nostra participatio-
ne, frueremur. Itaque non ait, facite ista quia estis fi-
lij:sed, facite ista vt sitis filij. Cum autem ad hoc nos
vocat per ipsum vnigenitum, ad similitudinem suam
nos

A nos vocat. Ille enim, sicut consequenter dicit, Solem
suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iu-
stos & iniustos. Siue solem suum non istum carneis o-
culis visibilem accipias, sed illam sapientiam, de qua
Sapien.7. dicitur, Candor est enim lucis æternæ: De qua item di-
Malach.4. citur, Ortus est mihi iusticiæ sol: Et iterum, Vobis au-
tem qui timetis nomen domini, orietur sol iusticiæ: vt
etiam pluuiam accipiat irrigationem doctrinæ verita-
tis, quia & bonis & malis apparuit, & bonis & malis
euangelizatus est Christus. Siue istum solem mauis ac-
cipere non solum hominum, sed etiam pecorum cor-
poreis oculis prolatum, & istam pluuiam qua fructus
gignũtur, qui ad refectionem corporis dati sunt: Quod
probabilius intelligi existimo, vt ille sol spiritalis non
oriatur, nisi bonis & sanctis: quia & hocipsum est quod
Sapien.5. plangunt iniqui in illo libro qui sapientia Salomonis
inscribitur: Et sol non est ortus nobis: Et illa pluuia spi-
ritalis non irrigat nisi bonos: quia malos significabat
Esaia.5. vinea, de qua dictum est, Mandabo nubibus meis ne
pluant super eam. Sed siue illud, siue hoc intelligas, ma-
gna dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur, si
filij dei esse volumus. Quantum enim huic vitæ sola-
B tium afferat lux ista visibilis, & pluuia corporalis, quis
tam ingratus est vt non sentiat? Quod solatium vide-
mus & iustis in hac vita & peccatoribus communiter
exhiberi. Non autem ait, qui facit solem oriri super bo-
nos & malos: sed addidit, suum: id est, quem ipse fecit
atque constituit, & à nullo aliquid sumpsit vt faceret:
Gene.1. Sicut & in Genesi de omnibus luminaribus scribitur:
qui proprie potest dicere sua esse omnia quæ de nihilo
creauit: vt hinc admoneremur, quanta liberalitate ini-
micis nostris ex præcepto eius præstare debeamus, quæ
nos nõ creauimus sed muneribus eius accepimus. Quis
autem potest vel paratus esse ab infirmis iniurias susti-
nere, quantum eorum saluti prodest: & malle se am-
plius iniquitatis alienæ perpeti, quàm id quod perpes-
sus est reddere: Omni petenti à se aliquid, vel id quod
petit, si habetur, & si recte dari potest, vel consilium bo
num vel beneuolum dare animum, nec se auertere ab
eo qui mutuari cupit: diligere inimicos, benefacere his
C qui se oderunt, orare pro eis qui se persequuntur. Quis
ergo hæc facit, nisi plene perfectéque misericors? Quo
vno consilio miseria deuitatur, opitulante illo, qui ait,
Osee.6. Misericordiam volo magis quàm sacrificium. Beati er-
Matth.9. go misericordes, quia ipsorum miserebitur deus. Sed
iam commode fieri puto, vt hic lector tam longo vo-
lumine fatigatus respiret aliquantulum, & ad cætera re
ficiatur in alio libro consideranda.

Finis libri primi.

DIVI AVRELII AVGVstini Hipponensis Episcopi, de sermone domini in monte, Liber secundus.

Caput.I. MISERICORDIAM, vsque ad
cuius tractationem liber primus
terminum accepit, sequitur cor-
Cordis mũdatio. dis mundatio, vnde iste sumit
exordium: Cordis autem mun-
datio est tãquam oculus quo vi-
detur deus, cuius simplicis ha-
bendi tantam curam esse opor-
tet, quantã eius rei dignitas flagitat, quę tali oculo con- D
spici potest. Huic autem oculo magna ex parte munda-
to difficile est non surrepere sordes aliquas de his re-
bus, quæ ipsas nostras bonas actiones comitari solent,
veluti laus est humana. Siquidem nõ recte viuere, per-
niciosum est: recte autem viuere, & nolle laudari, quid
est aliud quam inimicum esse rebus humanis, quæ vti-
que tanto sunt miseriores, quanto minus placet recta
vita hominum. Si ergo inter quos viuis, te recte viuen-
tem non laudauerint, illi in errore sunt: si autem lauda-
uerint, tu in periculo. Nisi tam simplex cor habueris
& mundum, vt ea quæ recte facis non propter laudes
hominum facias: magisque illis recta laudãtibus gratu-
leris, quibus id quod bonum est placet quàm tibi: nisi
quia recte viuis, etiam si nemo laudaret: ipsamque lau-
dem tuam tunc intelligas vtilem esse laudantibus, si nõ
teipsum in tua bona vita, sed deum honorẽt, cuius san-
ctissimum templum est quisquis viuit bene: vt implea-
tur quod ait Dauid, In domino laudabitur anima mea, *Psal.33.*
audiant mansueti & lætentur. Pertinet ergo ad oculum
mundum non intueri in recte faciendo laudes homi-
num, & ad eas referre quod recte facis: id est, propter-
ea recte facere aliquid, vt hominibus placeas: Sic enim E
etiam simulare bonum libebit, si non attenditur nisi vt
homo laudet: qui quoniam videre cor non potest, po-
test etiam falsa laudare. Quod qui faciunt, id est, qui
bonitatem simulant, duplici corde sunt. Non ergo ha-
bet simplex cor, id est mundum cor, nisi qui transcen-
dit humanas laudes, & illum solum intuetur, cum re-
cte viuit, & ei placere nititur, qui conscientiæ solus in-
spector est: De cuius consciẽtiæ puritate quicquid pro-
cedit, tanto est laudabilius, quanto humanas laudes mi
nus desiderat. Cauete ergo, inquit, facere iusticiam *Caput.II.*
vestram coram hominibus, vt videamini ab eis: id est, *Matth.6.*
cauete hoc animo iuste viuere, & ibi constituere bo-
num vestrum, vt vos videant homines: Alioquin mer-
cedem non habebitis: & reliqua. Non si ab hominibus
videamini, sed si propterea iuste viuatis, vt ab homini-
bus videamini: Nam vbi erit, quod in principio sermo
nis huius dictum est, Vos estis lux mundi: non potest *Matth.5.*
ciuitas abscondi supra montem posita: & reliqua vsque
ad id quod ait, Vt videant opera vestra bona. Sed non
ibi constituit finem: Addidit enim, & glorificent pa-
trem vestrum qui in cœlis est. Hic autem, quia hoc re-
prehendit, sibi sit finis recte factorum, id est, si propter-
ea recte faciamus, vt tantum videamur ab hominibus: F
posteaquam dixit, Cauete facere iusticiam vestram co-
ram hominibus vt videamini ab eis: nihil addidit, In
quo apparet, non hoc eum prohibuisse vt recte fiat co-
ram hominibus, sed ne ob id forte recte fiat coram ho-
minibus, vt videamur ab eis, id est, vt hoc intueamur,
& ibi finem nostri propositi collocemus. Nam & Apo
stolus dicit, Si adhuc hominibus placerem, Christi ser
uus non essem: Cum alio loco dicat, Placete omnibus *Galat.1.*
per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo. *1.Cor.10.*
Quod qui non intelligunt, contrarium putant, cum il-
le se dixerit non placere hominibus, quia non ideo re-
cte faciebat vt placeret hominibus, sed vt deo, ad cuius
amorem corda hominum volebat conuertere, eoipso
quo placebat hominibus. Itaque & non se placere ho-
minibus recte dicebat, quia in eo ipso vt deo placeret
intuebatur: & placendum esse hominibus recte præci-
piebat, non vt hoc appeteretur tanquam merces recte
factorum, sed quia deo placere nõ posset qui non se iis
quos saluos fieri vellet, præbuerit imitandum: imitari
autem

G autem illum qui sibi non placuerit, nullo pacto quisquã potest. Sicut ergo non absurde loqueretur, qui diceret, in hac opera qua nauẽ quæro, non nauẽ quæro, sed patriam: sic Apostolus conuenienter diceret, in hac opera, qua hominibus placeo, non hominibus, sed deo placeo: quia non hoc appeto, sed ad id refero, vt me imitentũ quos saluus fieri volo. Sicut dicit de oblatione quę

Philip.4. fit in sanctos, Non quia quæro datum, sed requiro fructum: id est, quòd quæro datum vestrum, non hoc quæro, sed fructum vestrum: Hoc enim indicio apparere poterat, quantum profecissent in deum: cum id libenter offerrent, quod non propter gaudium de muneribus, sed propter communionem charitatis ab eis quærebatur. Quanquam & cum addidit, & dicit, Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cœlis est: nihil aliud demonstrat, nisi id nos cauere oportere, ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus, id est, ea nos beatos effici arbitremur.

Cap.III. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere, & reliqua: Noli, inquit, sic velle innotescere, vt hypocritæ: Manifestũ est autem, hypocritas nõ quod ocu-

H lis prætendunt hominum, id etiam corde gestare. Sunt

Hypocrita. enim hypocritæ simulatores, tanquam pronunciatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis: Non enim qui agit partes Agamemnonis in Tragœdia, verbi gratia, siue alicuius alterius, ad historiam vel fabulam quæ agitur pertinentis, vere ipse est, sed simulat eum, & hypocrita dicitur. Sic in ecclesia, vel in omni vita humana, quisquis se vult videri quod non est, hypocrita est: Simulat enim iustum & non exhibet, quia totũ fructum in laude hominum ponit: quam possunt etiam simulantes percipere, dum fallunt eos quibus videntur boni, ab eisque laudatur: Sed tales ab inspectore cordis deo mercedem non capiunt, nisi fallaciæ supplicium, Ab hominibus autem, inquit, perceperunt mercedem suam. Rectissimeq; his dicitur, Recedite à me operarij dolosi, nomen enim meum habuistis, sed opera mea nõ fecistis. Illi ergo perceperunt mercedem suam, qui non ob aliud eleemosynam faciunt, nisi vt glorificentur ab

I hominibus: non si glorificentur ab hominibus, sed si ideo faciunt, vt glorificentur, sicut superius tractatum est, Laus enim humana non appeti à recte faciente, sed subsequi debet recte facientem: vt illi proficiant qui etiam imitari possunt quod laudant, non vt hic putet aliquid eos sibi prodesse quem laudant. Te autem

Caput. IIII facientẽ eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat

Sinistra. dextera tua: & reliqua. Si intellexeris sinistram infideles dici, videbitur nulla esse culpa placere fidelibus velle, cum prorsus nihilominus in quorumlibet hominum laude fructum & finem boni operis constituere prohibeamur. Quod autẽ ad id pertinet vt te imitentur, quibus recte facta tua placuerint, non tantum fidelib⁹, sed etiam infidelibus exhibendum est, vt laudandis bonis operibus nostris deum honorent & veniant ad salutẽ. Si autem sinistram inimicum putaueris, vt nesciat inimicus tuus cum eleemosynam facis, cur ipse dominus

Act.3.4. inimicis Iudæis circunstantibus misericorditer sanauit homines? Cur apostolus Petr⁹ sanato eo quem ad portam speciosam debilem miseratus est, etiam iras inimicorum in se atque in alios Christi discipulos pertulit? Deinde si non oportet scire inimicum cum eleemosynam facimus, quo modo cum ipso inimico faciemus, vt illud impleamus præceptum, Si esurierit ini-

Prouer.25. micus tuus, ciba illum: si sitierit, pona illi. Tertia

Roma.12. solet esse carnalium opinio, tam absurda & ridenda, vt non eam commemorarem, nisi expertus essem non K paucos eo errore detineri, qui dicunt sinistræ nomine vxorem significari. Vt quoniam in re familiari te-

Fœminę te naciores. naciores pecuniarum solent esse fœminę, lateat eas cum aliquid misericorditer viri earũ egenis impendunt propter domesticas lites: Quasi vero soli viri Christiani sint, & non hoc præceptum etiam fœminis datum sit. Cui ergo sinistræ iubetur fœmina occultare opus misericordiæ suæ? An etiam vir sinistra erit fœminæ, quod absurdissime dicitur? Aut si quispiam putat inuicem sibi sinistras esse, si ab altero ita erogetur aliquid de re familiari, vt sit contra alterius voluntatem, non erit Christianum tale coniugium. Sed necesse est, vt quisquis eorum eleemosynam facere voluerit ex præcepto dei, quemcunque aduersum habuerit inimicus sit præcepto dei, & ideo inter infideles deputetur. Præceptum est autem de talibus, vt bona sua con uersatione ac moribus lucrifaciat vxorem maritus fidelis, vel maritum mulier fidelis. Quapropter non sibi debent occultare bona opera sua, quibus inuitandi sunt abinuicem, vt alter alterum possit ad Christianæ fidei communionem inuitare: Nec furta facienda sunt, vt promereatur deus. Quòd si occultandum est aliquid, quandiu alterius infirmitas æquo animo id non L potest sustinere, quod tamen non iniuste, atque illicite fit, non tamen ipsam nunc sinistram significari totius capituli consideratione facile apparet, in qua simul inueniemus quam sinistram vocet.

Cauete, inquit, facere iusticiam vestram coram Caput V.

Iusticiæ pars hominibus: Et reliqua. Generaliter hic iusticiam nominauit, deinde particulariter exequitur. Est enim pars aliqua iusticiæ, opus quod per eleemosynam fit, & ideo connectit dicendo: Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere: Et reliqua. Ad hoc respicit, quod superius ait, Cauete facere iusticiam vestram coram hominibus: Et reliqua. Quod autem sequitur, Amen dico vo bis perceperũt mercedem suam: ad illud respicit quod supra posuit, Alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cœlis est. Deinde sequitur, Te autem faciente eleemosynam: Cum dicit, Te autem faciente, quid aliud dicit, quàm nõ quo modo illi? Quid ergo mihi iubet: Te autem faciente, inquit, eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Ergo M illi sic faciunt, vt sciat sinistra eorum quid faciat dex-

Sinistra, delectatio laudis. tera eorum. Quod igitur in illis culpatum est, hoc tu facere vetaris: In illis autem hoc culpatum est: quòd ita faciunt vt laudes hominum quærant. Quapropter nihil consequentius sinistra videtur significare, quàm ip-

Dextera intentio implendi præcepta diuina. sam delectationẽ laudis. Dextera autem significat intentionem implendi præcepta diuina. Cum itaque con scientiæ faciẽtis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ, fit sinistra conscia operis dexteræ: nesciat ergo sinistra tua, quid faciat dextera tua: id est, non se misceat conscientiæ tuę laudis humanæ appetitio, cum in eleemosyna facienda diuinum præceptum contendis implere, vt sit eleemosyna tua in abscondito. Quid est in abscondito, nisi in ipsa bona conscientia, quę humanis oculis demonstrari non potest, nec verbis aperiri: Quandoquidem multi multa mentiuntur. Quapropter si dextera intrinsecus agit in abscondito, ad sinistram pertinent omnia exteriora, quæ sunt visibilia & temporalia. Sit ergo eleemosyna tua in ipsa conscien tia, vbi multi eleemosynam faciunt bona voluntate, etiam si pecuniam, vel si quid aliud est quod inopi largiendum est non habent: Multi autem foris faciunt,

& intus

A & intus non faciunt, qui vel ambitione, vel alicuius rei temporalis gratia volunt misericordes videri, in quibus sola sinistra operari existimanda est. Item alij quasi medium inter vtrosque locum tenent, vt & intentione quæ in deum est eleemosynam faciant, & tamen inserat se huic optimæ voluntati, nonnulla etiam laudis vel cuiuscunque rei fragilis & temporalis cupiditas. Sed dominus noster multo vehementius prohibet solam sinistram in nobis operari, quando etiam misceri eam vetat operibus dexteræ: vt scilicet non modo sola temporalium rerum cupiditate caueamus eleemosynam facere, sed nec ita in hoc opere attendamus deum vt sese misceat vel adiungat exteriorum appetitio commodorum. Agitur enim de corde mundando, quòd nisi fuerit simplex, mundum non erit. Simplex autem quo modo erit, si duobus dominis seruiat, nec vna intētione rerum æternarum purificet aciem suam, sed eam mortalium quoque fragiliúmque rerum amore obnubilet? Sit ergo eleemosyna tua in absconso: Et reliqua. Rectissime omnino & verissime: Si enim præmium ab eo expectas qui conscientię solus inspector est, sufficiat tibi ad promerendum pręmium ipsa conscientia. Multa

B Latina exemplaria sic habent, Et pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi palàm. Sed quia in Græcis quæ priora sunt non inuenimus, palàm, non putauimus hinc aliquid differendum esse.

Caput VI. Et cum oratis, inquit, nolite fieri sicut hypocritæ tristes, qui amant in synagogis: & reliqua. Neque hic videri ab hominibus nefas est, sed ideo hoc agere vt videaris ab hominibus: & superfluo toties eadem dicuntur, cum sit iam vna regula custodienda: qua cognitum est, non si hæc sciant homines, formidandum esse aut fugiendum: sed si hoc animo fiat, vt fructus in eis expetatur placendi hominibus. Seruat etiam ipse dominus eadem verba, cum adiungit similiter, Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Hinc ostendens id se prohibere, vt ea merces appetatur qua stulti gaudent vt laudentur ab hominibus. Vos autem cum oratis, inquit, introite in cubicula vestra. Quæ sunt ista cubicula, nisi ipsa corda, quæ in Psalmo etiam significantur, cum dicitur, Quæ dicitis in cordibus vestris & in cubilibus vestris compungimini. Et claudentes ostia, orate, ait, pa-

C trem vestrum in absconso. Parum est intrare cubicula

Ostiū, sēsus carnalis. si ostium pateat importunis, per quod ostium ea quæ foris sunt improbe se immergunt, & interiora nostra appetunt. Foris autem diximus esse omnia temporalia

Ostium quo modo claudendum. & visibilia, quæ per ostium, id est, per carnalem sensum in cogitationes nostras penetrant, & turba vanorum phantasmatum orantibus obstrepunt. Claudendū est ergo ostium, id est, carnali sensui resistendum est, vt oratio spiritalis dirigatur ad patrem, quæ fit intimis cordis, vbi oratur pater noster in abscondito. Et pater, inquit, vester qui videt in abscondito, reddet vobis. Et hoc tali clausula terminandum fuit: nō enim hoc monet nunc vt oremus, sed quo modo oremus: neque vt superius, vt faciamus eleemosynam, sed quo animo faciamus: quoniam de corde mundando præcepit, quod non mundat nisi vna & simplex intentio in æternam vitam solo & puro amore sapientiæ.

Caput VII. Orantes autem ait, nolite multum loqui sicut ethnici faciunt, arbitrantur enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. Sicut hypocritarum est, præbere se spectandos in oratione, quorum fructus est placere hominibus, ita ethnicorum, id est, Gentilium in multiloquio suo se putare exaudiri. Et reuera omne multiloquium à Gentilibus venit, qui exercendæ lin- D

Multiloquium à gētibus venit. guæ potius quàm mundando animo dant operam, Vt hoc nugatorij studij genus etiam ad precem fundendam transferre conentur, arbitrantes deum sicut hominem iudicem verbis adduci in sententiam. Nolite itaque similes illis esse, dicit vnus & verus magister: Scit enim pater vester quid vobis necessarium sit antequam petatis ab eo. Si enim verba multa ad id proferuntur, vt instruatur & doceatur ignarus, quid eis opus est ad rerum omnium cognitorem: cui omnia quæ sunt eoipso quo sunt loquuntur seséque indicant facta: & ea quæ futura sunt eiusdem artem sapientiamq; non latent, in qua sunt & quæ transierunt & quæ transitura sunt omnia, præsentia & non transeuntia? Sed quoniam quanuis pauca tamen verba & ipse dicturus est, quibus nos doceat orare, quæri potest cur vel his verbis paucis opus sit ad eum qui scit omnia antequam fiant, & nouit vt dictum est, quid nobis sit necesse antequam petamus? Primo hic respondetur non verbis

Quo modo sit orandum. nos agere debere apud deum vt impetremus quod volumus, sed rebus quas animo gerimus & intentione cogitationis cum dilectione pura & simplici affectu: Sed res ipsas verbis nos docuisse dominum nostrum, qui- E bus memoriæ mandatis eas ad tempus orandi recordaremur. Sed rursus quæri potest, siue rebus, siue verbis orādum sit, quid opus sit ipsa oratione, si deus iam nouit quid nobis necessarium sit: nisi quia ipsa orationis intentio cor nostrum serenat & purgat, capaciúsque efficit ad excipienda diuina munera, quæ spiritaliter nobis infunduntur: Non enim ambitione precum nos exaudit deus, qui semper paratus est dare suam lucem nobis, non visibilem sed intelligibilem & spiritalem, sed nos non semper parati sumus accipere, cum inclinamur in alia, & rerum temporalium cupiditate tenebramur. Fit ergo in oratione conuersio cordis ad eum qui semper dare paratus est, si nos capiamus quod dederit: & in ipsa purgatione conuersio interioris oculi, cum excluduntur ea quæ temporaliter cupiebantur: vt acies cordis simplicis, ferre possit simplicem lucem, diuinitus sine vllo occasu aut immutatione fulgentem: nec solum ferre, sed etiam manere in illa, non tantum sine molestia, sed etiam cum ineffabili gaudio, quo vere ac synceriter beata vita perficitur.

Cap. VIII. Oratio dominica. Sed iam considerandum est, quæ nos orare ille præcepit, per quem & discimus quid oremus, & consequimur quod oramus. Sic itaque orate vos, inquit, Pater noster qui es in F cœlis: Et reliqua. Cum in omni deprecatione beneuolentia conciliandа sit eius quem deprecamur, deinde dicendum quid deprecemur, laude illius ad quem oratio dirigitur solet beneuolentia conciliari, & hoc in orationis principio poni solet: In quo dominus noster nihil aliud nos dicere iussit, nisi, Pater noster qui es in cœlis. Multa enim dicta sunt in laudem dei quæ per omnes sanctas scripturas varie latèque diffusa poterit quisque considerare cum legit: nusquam tamen inuenitur præceptum populo Israël, vt diceret, Pater noster, aut oraret patrem deum: sed dominus eis insinuatus est, tanquam seruientibus, id est, secundum carnem adhuc viuentibus. Hoc autem dico, cum mandata legis acciperent quæ obseruare iubebantur: Nam Prophetæ sæpe ostendunt eundem dominum deum etiam patrem eorundem esse potuisse, si ab eius mandatis non aberrarent: Sicut est illud, Filios genui & exaltaui, ipsi *Esaia. 1.* autem spreuerunt me: Et illud, Ego dixi dij estis, & fi- *Psal. 8.* lij excelsi omnes: Et illud, Si dominus sum, vbi est ti- *Malach. 1.*

mor

G mor meus:& si pater sum, vbi est honor meus? Et alia
permulta, vbi arguuntur Iudæi, quia filij esse peccando
noluerunt: exceptis eis quæ in prophetia dicuntur de
futuro populo Christiano, quia patrem deus esset habi-
turus, secundum illud Euangelium, Dedit eis potesta-
Ioan.1. tem filios dei fieri. Apostolus autem Paulus dicit, Quã-
Galat.4. diu hæres paruulus est, nihil differt à seruo:& spiritum
adoptionis nos accepisse commemorat, in quo clama-
Roma.8. mus, abba pater. Et quoniam quòd vocamur ad æter-
nam hæreditatem, vt simus Christi cohæredes, & in
adoptionem filiorum veniamus, non est meritorũ no-
strorum, sed gratiæ dei: eandem ipsam gratiam in ora-
tionis principio ponimus, cum dicimus, Pater noster,
Quo nomine & charitas excitatur: Quid enim charius
filiis debet esse quàm pater? Et supplex affectus, cum ho-
mines dicunt deo, Pater noster:& quædam impetran-
di præsumptio quę petituri sumus, cum priusquam ali-
quid peteremus tam magnum donum accepimus, vt si-
Pater. namur dicere, Pater noster, deo. Quid enim iam non
det filiis petentibus, cum hoc ipsum ante dederit, vt fi-
lij essent? Postremo quanta cura animum tangit, vt qui
dicit, Pater noster, tanto patre non sit indignus. Si e-
H nim quisquam plebeius senatorem grandioris ętatis ab
eoipso patrem vocare permittatur, sine dubio trepida-
bit nec facile audebit, cogitãs humilitatem generis sui
& opum indigentiam & plebeiæ personæ vilitatem.
Quanto ergo magis trepidãdum est appellare patrem
deum, si tantæ sunt labes, tantæque sordes in moribus,
vt multo iustius eas à sua coniunctione deus expellat,
quàm ille senator cuiusuis mendici egestatem: Quan-
doquidem ille hoc contemnit in mendico, quo & ip-
se potest humanarum rerum fragilitate deuenire: Deus
autem in sordidos mores nunquam cadit: & gratias
misericordiæ ipsius, qui hoc à nobis exigit, vt pater no
ster sit, quod nullo sumptu, sed sola bona voluntate
comparari potest. Admonentur etiam hic diuites, vel
genere nobiles secundum seculum, cum Christiani fa-
cti fuerint, non superbire aduersus pauperes & igno-
biles, quoniam simul dicunt deo, Pater noster: quod
non possunt vere ac pie dicere, nisi se fratres esse co-
Caput IX. gnoscant. Vtatur ergo voce noui testamenti po-
pulus nouus, ad æternam hæreditatem vocatus, & di-
cat, Pater noster qui es in cœlis: id est, in sanctis & iu-
I stis: Non enim spacio locorum continetur deus. Sunt
Pater qui es in cœlis i. in sanctis. enim cœli excelsa mundi corpora, sed tamen corpo-
ra, quæ non possunt esse nisi in loco. Sed si in cœlis
tanquam in superioribus mundi partibus locus dei esse
creditur, melioris meriti sunt aues, quarum vita est deo
vicinior. Non autem scriptum est, prope est dominus
excelsis hominibus, aut eis qui in montibus habitant:
Psalmus. sed scriptũ est, Prope est dominus obtritis corde: quod
magis pertinet ad humilitatem. Sed quemadmodum
Gene.3. terra appellatus est peccator, cum ei dictum est, Ter-
Terra peccator. ra es & in terram ibis: sic cœlum iustus econtrario di-
ci potest. Iustis enim dicitur, Templum dei sanctum
Cœlum, iustus. est, quod estis vos. Quapropter si in templo suo habitat
deus, & sancti templum eius sunt, recte dicitur, qui in
1.Corin.3. cœlis es, qui es in sanctis. Et accommodatissima ista
similitudo est, vt spiritaliter tantum interesse videatur
inter iustos & peccatores, quantum corporaliter inter
cœlum & terram. Cuius rei significandæ gratia, cum
ad orationes stamus, ad Orientem conuertimur, vnde
Deus quomodo vbique præsẽs. cœlum surgit: non tanquam ibi sit deus & quasi cæte-
ras mundi partes deseruerit, qui vbique præsens est, nõ
locorum spaciis, sed maiestate potentiæ: sed vt admo-
neatur animus ad naturam excellentiorem se conuer- K
In cœlis. i. in cordibus iustorum. tere, id est ad dominum, cum ipsum corpus eius quod
est terrenum ad corpus excellentius, id est, ad cor-
pus cœleste conuertitur. Conuenit etiam gradibus re-
ligionis & plurimum expedit, vt omnium sensibus
& paruulorum & magnorum bene sentiatur de deo.
ideo qui visibilibus adhuc pulchritudinibus dediti sunt
nec possunt aliquid incorporeum cogitare, quoniam
necesse est vt cœlum præferant terræ, tolerabilior est
opinio eorum si deum quem adhuc corporaliter co-
gitant, in cœlo potius credant esse quàm in terra: Vt
cum aliquando cognouerint dignitatem animæ, cœ-
leste etiam corpus excedere, magis eum quærant in a-
nima quàm in corpore etiam cœlesti: Et cum cognoue-
rint quantum distat inter peccatorum animas & iu-
storum, sicut non audebant cum adhuc carnaliter sa-
perent eum in terra collocare, sed in cœlo: sic postea
meliori fide vel intelligentia magis eum in animis iu-
storum quàm in peccatorum requirant. Recte ergo in-
telligitur, quod dictum est, Pater noster qui es in cœlis:
in cordibus iustorum esse dictum, tanquam in templo
sancto suo. Simul etiam vt qui orat, in se quoque ipso L
velit habitare quem inuocat: & cum hoc affectu teneat
iusticiam, quo munere inuitatur ad inhabitandum ani-
mum deus. Iam videamus quæ sint petenda: Di- *Caput X.*
ctum est enim qui sit qui petitur & vbi habitet. Pri-
mum autem omnium quæ petuntur hoc est, Sanctifi- *Prima petitio.*
cetur nomen tuum. Quod non sic petitur, quasi non
sit sanctum nomen dei, sed vt sanctũ habeatur ab ho-
minibus: id est, ita illis innotescat deus, vt non existi-
ment aliquid sanctius quod magis offendere timeant: *Psal.75.*
Neque enim quia dictum est, Notus in Iudæa deus, in
Israël magnum nomen eius: sic intelligendum est quasi
alibi minor sit deus, alibi maior: sed ibi magnum est
nomen eius, vbi pro suæ maiestatis magnitudine no- *Nomen domini vbi sit magnum.*
minatur. Ita ibi dicitur sanctum nomen eius, vbi cum
veneratione & offensionis timore nominatur. Et hoc
est quod nunc agitur, dum Euangelium adhuc vsque-
quaque per diuersas gentes innotescendo, commendat
vnius dei nomẽ per administrationem filij eius. Dein-
de sequitur, Adueniat regnum tuum. Sicut ipse do-
minus in Euangelio docet, tunc futurum esse iudicij *Petitio secũda.*
diem, cum Euangelium prædicatum fuerit in omni-
bus gentibus, quæ res pertinet ad sanctificationem M
nominis dei. Non enim & hic ita dictum est, Adueniat
regnum tuum: quasi nunc deus non regnet. Sed forte
quis dicat, adueniat dictum esse in terram: quasi vero
non etiam ipse nunc regnet in terra, semperque in ea
regnauerit à constitutione mundi. Adueniat ergo ac-
cipiendum est, manifestetur hominibus. Quemad-
modum enim etiam præsens lux absens est cæcis & eis
qui oculos claudunt: ita dei regnum quamuis nunquam *1.Retract. cap.19.*
discedat de terris, tamen absens est ignorantibus: Nul-
li autem licebit ignorare regnum dei, cũ eius vnigeni-
tus, non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter
in homine dominico de cœlo venerit iudicaturus vi-
uos ac mortuos: Post quod iudicium, id est, cum dis-
cretio & separatio iustorum ab iniustis facta fuerit, ita
inhabitabit iustos deus vt non opus sit cuiquam doce- *Esaia.54.*
ri per hominem, sed sint omnes, vt scriptum est, doci- *Ioan.6.*
les deo. Deinde beata vita omni ex parte perficiatur
in sanctis in æternum, sicuti nunc cœlestes angeli san-
ctissimi atque beatissimi solo deo illustrante sapientes
& beati sunt: quia & hoc promisit deus sanctis suis: In *Matth.22.*
resurrectione erunt, inquit, sicut angeli in cœlis.

Et id eo

A Et ideo post illam petitionem, qua dicimus, Adueniat regnum tuum: sequitur, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra: id est, sicut est in angelis qui sunt in cœlis voluntas tua, vt omnino tibi adhæreant teq; fruantur, nullo errore obnubilãte sapientiam eorum, nulla miseria impediente beatitudinem eorum: ita fiat in sanctis tuis qui in terra sunt & de terra, quod ad corpus attinet, facti sunt, & quanuis ad cœlestem habitationem atque immutationem, tamẽ de terra assumendi sunt. Ad hæc respicit etiam illa angelorum prędicatio, Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis: vt cum præcesserit bona voluntas nostra, quæ vocantem sequitur, perficiatur in nobis voluntas dei sicuti est in cœlestibus angelis: vt nulla aduersitas resistat nostræ beatitudini, quod est pax. Item fiat voluntas tua, recte intelligitur, obediatur præceptis tuis, sicuti in cœlo & in terra: id est, sicut ab angelis, ita ab hominibus. Nam fieri voluntatem dei cum obtemperatur præceptis eius, ipse dominus dicit, cum ait, Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui me misit. Et sæpe, Non veni facere voluntatem meam, B sed eius qui me misit. Et cum ait, Ecce mater mea & ecce fratres mei, & quicunque fecerit voluntatem dei, hic mihi est frater, & mater & soror. Qui enim faciunt volũtatem dei, in illis vtique fit voluntas dei: Non quia ipsi faciunt, vt vult deus, sed quia faciunt quod ille vult, id est, secundum voluntatem eius. Est etiam ille intellectus, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra: sicut in sanctis & iustis, ita etiam in peccatoribus. Quod adhuc duobus modis accipi potest: Siue vt oremus etiam pro inimicis nostris: Quid enim sunt aliud habendi contra quorum voluntatem Christianum & catholicum nomen augetur? Vt ita dictum sit, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra: tanquam si diceretur, faciant voluntatem tuam sicuti iusti, ita etiam & peccatores, vt ad te conuertantur. Siue ita, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra: vt sua cuique tribuantur: quod fit in extremo iudicio, vt iustis præmium, peccatoribus damnatio tribuatur, cum agni ab hædis separabuntur. Ille etiam non absurdus, immo etiam & fidei & spei nostræ conuenientissimus C intellectus est, vt cœlum & terram accipiamus, spiritum & carnem. Et quod dicit Apostolus, Mente seruio legi dei, carne autem legi peccati: videamus factam voluntatem dei in mente, id est, in spiritu. Cum autem absorpta fuerit mors in victoria, & mortale hoc induerit immortalitatem, quod fiet carnis resurrectione, atque illa immutatione quæ promittitur iustis, secundum eiusdem Apostoli prædicationem, Fiat voluntas dei sicut in cœlo & in terra: id est, vt quemadmodum spiritus non resistit deo, sequens & faciens voluntatem eius: ita & corpus non resistat spiritui vel animæ, quæ nunc corporis infirmitate vexatur, & in carnalem consuetudinem prona est: quod erit summæ pacis in vita æterna, vt non solum velle adiaceat nobis, sed etiam perficere bonum: Nunc enim velle, inquit, adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio: quia nondum in terra sicuti in cœlo, id est, nondum in carne, sicut in spiritu facta est voluntas dei. Nã & in miseria nostra fit voluntas dei, cum ea patimur per carnem quæ nobis mortalitatis iure debẽtur, quam peccando meruit nostra natura. Sed id orandum est, vt sicut in cœlo, ita & in terra fiat voluntas dei: id est, vt quemadmodum corde delectamur lege, secundum interiorem hominem, ita etiam corporis immutatio-

Cap. II. Petitio tertia. Lucæ 2. Volũtatem dei fieri. Ioan. 4. & 6. Matth. 12. Matth. 25. Roman. 7. Cœlũ, spiritus. Terra, caro. 1. Corin. 15. Roman. 7.

ne facta, huic nostræ delectationi nulla pars nostra D terrenis doloribus seu voluptatibus aduersetur. Nec illud à veritate abhorret, vt accipiamus, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra: sicut in ipso domino nostro Iesu Christo, ita & in Ecclesia: tanquam in viro qui patris voluntatem impleuit, ità & in fœmina quæ illi desponsata est: Cœlum enim & terra conuenienter intelligitur, quasi vir & fœmina, quoniam terra cœlo fœcundante fructifera est. Quarta petitio, Panem nostrum quotidianũ da nobis hodie. Panis quotidianus, aut pro iis omnibus dictus est, quæ huius vitæ necessitatem sustentant, de quo cum præcipit, ait, Nolite cogitare de crastino: vt ideo sit additum, da nobis hodie: Aut pro sacramento corporis Christi, quod quotidie accipimus: Aut pro spiritali cibo, de quo idem dominus dicit, Operamini escam quæ non corrumpitur. Et illud, Ego sum panis vitæ, qui de cœlo descendi. Sed horum trium quid sit probabilius, considerari potest: Nam forte quispiam moueatur, cur oremus pro his adipiscendis quæ huic vitæ sunt necessaria, veluti est victus & tegumentum, cum ipse dominus dicat, Nolite soliciti esse quid edatis, vel quid induamini: An potest quisque de ea re pro qua adipiscenda orat E non esse solicitus, cum tanta intentione animi oratio dirigenda sit, vt ad hoc totum illud referatur quod de claudẽdis cubiculis dictum est. Et illud quod ait, Quærite primum regnum dei & iusticiam eius, & hæc omnia apponentur vobis? Non ait vtique, quęrite primum regnum dei, & deinde ista quærite: Sed hæc omnia, inquit, apponentur vobis: scilicet etiam non quærentibus. Quo modo autem recte dicatur non quærere aliquis, quod vt accipiat intentissime deum precatur, nescio vtrum inueniri queat. De sacramento autem corporis domini, vt illi non moueant quæstionem, qui plurimi in Orientalibus partibus, non quotidie cœnæ dominicæ communicant, cum iste panis quotidianus dictus sit: Vt ergo illi taceant, neque de hac re suam sententiam defendant, vel ipsa authoritate Ecclesiastica [sint contenti] quod sine scandalo ista faciunt, neque ab eis qui Ecclesiis præsunt facere prohibentur, neque non obtemperantes damnantur: vnde probatur non hunc in illis partibus intelligi quotidianum panem: Nam magni peccati crimine arguerentur qui F ex eo non accipiunt quotidie: Sed vt de istis, vt dictum est, nihil in aliquam partem disseramus, illud certe debet occurrere cogitantibus, regulam nos orandi à domino accepisse: quam transgredi non oportet vel addendo aliquid vel prætereundo. Quod cum ita sit, quis est qui audeat dicere semel tantum nos orare debere orationem dominicam, aut certe etiam si iterum vel tertio vsque ad eam tantum horam qua corpori domini communicamus, postea vero nõ sit orandum per reliquas partes diei? Non enim iam dicere poterimus, da nobis hodie, quod iam accepimus. Aut poterit quisque cogere vt etiam vltima diei parte sacramentum illud celebremus? Restat igitur, vt quotidianum panem accipiamus spiritalem, præcepta scilicet diuina, quæ quotidie oportet meditari & operari. Nam de ipsis dominus dicit, Operamini escam quæ non corrumpitur. Quotidianus autem iste cibus nunc dicitur, quandiu ista vita temporalis per dies decedentes succedentésque peragitur. Et reuera quandiu nunc in superiora, nunc in inferiora, id est, nunc in spiritalia, nunc in carnalia animi affectus alternant, tanquam ei qui aliquando pascitur cibo,

Petitio quarta. Cap. XII. Panis quotidianus. Matth. 6. Ioan. 6. Matth. 6. Ibidem. Ioan. 6.

G bo, aliquando famem patitur, quotidie panis necessarius est, quo reficiatur esuriens, & relabens erigatur. Sicut itaque corpus nostrum in hac vita, ante illam scilicet immutationem, cibo reficitur, quia sentit dispendium: sic & animus quoniam temporalibus affectibus quasi dispendium ab intentione dei patitur, praeceptorum cibo reficiatur. Da nobis hodie, dictum est, quandiu dicitur hodie, id est, in hac temporali vita. Sic enim cibo spiritali post hanc vitam saturabimur in æternum, vt non tunc dicatur, quotidianus panis: quia ibi temporalis volubilitas, quæ diebus dies succedere facit, vnde appelletur quotidie, nulla erit. Vt autem dictum est, Hodie si vocem eius audieritis: quod interpretatur Apostolus in Epistola quæ est ad Hebræos, quandiu dicitur hodie: ita & hîc accipiendum est, da nobis hodie. Si quis autem etiam illa quæ de victu corporis necessario, vel sacramento dominici corporis istam sententiam vult accipere, oportet vt coniuncte accipiantur omnia tria, vt scilicet quotidianum panem simul petamus, & necessarium corpo-

Psal. 94. *Hebræ. 3.*

H ri, & sacramentum visibile, & inuisibile verbi dei.

Cap. XIII. *Quinta petitio.* Sequitur quinta petitio, Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Debita peccata dici manifestum est, vel illinc quòd ait idem dominus, Non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem: vel illinc quod debitores appellauit qui ei nunciati sunt extincti, vel ruina turris, vel quorum sanguinem Herodes sacrificio miscuit. Dixit enim, putare homines quòd illi vltra modum debitores essent, id est peccatores: & addidit, Amen dico vobis, nisi pœnitentiam egeritis, similiter moriemini. Non hic ergo quisque vrgetur pecuniam dimittere debitoribus, sed quæcunque in eum alius peccauerit. Nam pecuniam dimittere illo potius iubemur præcepto, quod superius dictum est, Si quis tibi tunicam tollere voluerit, & iudicio tecum contendere, dimitte ei & pallium: nec ibi necesse est omni pecuniario debitori dimittere debitum, sed ei qui reddere noluerit, intantum vt vellet etiam litigare: Seruum autem domini, vt ait Apostolus, non oportet litigare.

Matth. 5. *Luca. 12. & 13.* *Luca. 13.* *Matth. 5.* *2. Timot. 2.*

Pecunia duabus de caussis non redditur. Qui ergo vel sponte conuentus pecuniam debitā reddere noluerit, dimittenda illi est. Duas enim ob res nollet reddere, vel quod non habeat; vel quod auarus sit reique alienæ cupidus. Vtrunque autem pertinet ad

I inopiam. Nam illa inopia est rei familiaris, hæc animi. Quisquis itaque tali dimittit inopi debitum, inopi dimittit, opusque Christianum operatur, manente illa regula, vt in illo animo paratus sit amittere quod sibi debetur. Nam si modeste & leniter omnimodo egerit, vt sibi restituatur, non tam intendens fructum pecuniæ, quàm vt hominem corrigat, cui sine dubio perniciosum est habere vnde reddat, & non reddere: non solum non peccabit, sed proderit ei etiam plurimum: ne ille dum alienam pecuniam lucrum facere vult, damnum fidei patiatur, quod tanto est grauius, vt nulla sit comparatio. Ex quo intelligitur etiam in ista quinta petitione, qua dicimus, Dimitte nobis debita nostra: non de pecunia quidem dici, sed de omnibus quæ in nos quisque peccat, ac per hoc etiam de pecunia. Peccat nanque in te, qui tibi pecuniam debitam cum habeat vnde reddat recusat reddere. Quod peccatum si non dimiseris, non poteris dicere, dimitte nobis sicut & nos dimittimus. Si autem ignoueris, vides etiam de pecunia [animi] dimittenda admoneri eum, cui tali prece orare præcipitur. Illud sanè tractari potest, vt quando dicimus, Dimitte nobis debita nostra, & reliqua: tunc conuincamur contra istam regulam fecisse, si eis non dimittimus qui veniam petunt: quia & nobis veniam petentibus à benignissimo patre dimitti volumus. Sed illo rursus præcepto, quo iubemur orare pro inimicis nostris, non pro his iubemur qui veniam petunt. Iam enim qui tales sunt, non sunt inimici: Nullo modo autem quisquam vere dixerit orare se pro eo cui non ignouerit. Quapropter fatendum est, omnia peccata dimittenda esse, quę in nos admittuntur, si volumus nobis à patre dimitti quę admittimus. Nam de vindicta superius, vt arbitror, satis disputatum est. K

Matth. 5.

Cap. XIIII. *Sexta petitio.* Sequitur sexta petitio, Et ne nos inferas in tentationem. Nonnulli codices habent inducas, quod tantundē valere arbitror: Nam ex vno Græco quod dictum est εἰσενέγκῃς vtrunque translatum est: Multi autem precando, ita dicunt, Ne nos patiaris induci in tentationem: exponentes videlicet quo modo dictum sit inducas. Non enim per seipsum inducit deus, sed induci patitur eum, quem suo auxilio deseruerit ordine occultissimo ac meritis: Caussis etiam sæpe manifestis dignum iudicat ille quem deserat, & in tentationem induci sinat: Aliud est autem induci in tentationem, aliud est tentari: Nam sine tentatione probatus esse nullus potest, siue sibiipsi, sicut scriptum est, Qui non est tentatus, qualia scit? siue alij, sicut Apostolus ait, Et tentationem vestram in carne mea non spreuistis: Hinc enim eos firmos cognouit, quia eius tribulationibus, quæ Apostolo in carne acciderant, non sunt à charitate deflexi: nam deo noti sumus, & ante omnes tentationes, qui scit omnia antequam fiant: Quod itaque scriptum est, Tentat vos dominus deus vester, vt sciat si diligatis eum: illa locutione positum est, vt sciat, pro eo quod est, vt scire vos faciat: sicut diem lætum dicimus, quòd lætos faciat, & frigus pigrum, quòd pigros facit, & innumerabilia huiusmodi, quæ siue in consuetudine loquendi, siue in sermone doctorum, siue in scripturis sanctis reperiuntur: quod non intelligentes hæretici veteri testamento aduersantur, velut ignorantiæ vicio notandum putantes, de eo quod dictum est, Tentat vos dominus deus vester: quasi in Euangelio de domino scriptum non sit, Hoc autem dicebat tentans eum, nam ipse sciebat quid esset facturus: Si enim nouerat cor eius quem tentabat, quid est quod voluit videri tentando? Sed profecto illud factum est, vt ipse sibi notus fieret qui tentabatur, suámque desperationem contemneret† saturatis turbis de pane domini, qui eas non habere quod ederent existimauerat. Non ergo hic oratur, vt non tentemur, sed vt non inferamur in tentationem: tāquam si quispiam cui necesse sit igne examinari, non oret vt igne non contingatur, sed vt non exuratur: Vasa enim figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Ioseph ergo tentatus est illecebra stupri, sed non est illatus in tentationem. Susanna tentata est, nec ipsa inducta vel illata in tentationem: Multiq; alij vtriusq; sexus.

Inducit quo modo deus in tentationem. L *Induci in tētationem & tentari.* *Eccli. 34.* *Galat. 4.* *Deute. 13.* *Ioan. 6.* M *†condemnaret.* *Eccli. 27.* *Gene. 39.* *Danie. 13.*

Cap. XV. Sed Iob maxime: cuius admirabilem stabilitatem in deo domino suo, cum illi hæretici hostes veteris testamenti ore sacrilego irridere voluerint, illud præ cæteris ventilant, quòd Satanas petierit eum tentandum. Quærunt enim ab imperitis hominibus, talia intelligere nequaquam valentibus, quo modo Satanas cum deo loqui potuerit: non intuentes, non enim possunt superstitione & contentione cęcati, dominum nō loci spacium mole corporis occupare, & sic alibi esse, alibi

Iob. 2.

A ſe, alibi non eſſe, vel certe hic habere partem aliam, & alibi aliam: ſed maieſtate vbique præſto eſſe, non per partes diuiſum, ſed vbique perfectum. Quòd ſi carna- *Eſaia.66.* liter intuentur quod dictum eſt, Cœlum mihi ſedes eſt, & terra ſcabellum pedum meorum, Cui loco do- *Matth.5.* minus atteſtatur dicens, Non iuretis, neque per cœlum, quia thronus dei eſt, neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius: quid mirum ſi in terra diabolus conſtitutus, ante pedes dei ſtetit, & coram illo aliquid locutus eſt? Nam quando illi valent intelligere, nullam eſſe animam, quamuis peruerſam, quæ tamen vllo modo ratiocinari poteſt, in cuius conſcientia non loquatur deus? Quis enim ſcribit in cordibus hominum naturalem legem, niſi deus? De qua lege *Roma.2.* Apoſtolus ait, Cum enim gentes que legem non habent, naturaliter quæ legis ſunt faciunt, hi legem non habentes ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, conteſtante conſcientia ipſorum, & inter ſeinuicem cogitationum accuſantium, aut etiam excuſantium, in die in qua iudicabit dominus occulta hominum. Quapropter ſi hominis ani- B ma rationalis etiam cupiditate cæcata, tamen cum cogitat & ratiocinatur, quicquid in ea ratiocinatione verum eſt, non ei tribuendum eſt, ſed ipſi lumini veritatis, à quo vel tenuiter pro ſui capacitate illuſtratur, vt verum aliquid in ratiocinando ſentiat: quid mirum ſi diaboli anima praua cupiditate peruerſa, quicquid tamen verum de iuſto viro cogitauit cum eum tentare vellet, ipſius dei voce, id eſt, ipſius veritatis voce audiſſe perhibetur? Quicquid autem falſum, illi cupiditati tribuitur, qua diaboli nomen accepit. Quanuis etiam per creaturam corporalem atque viſibilem deus plerunque locutus eſt ſeu bonis, ſeu malis: tanquam omnium dominus & rector & pro cuiuſque rei meritis ordinator: ſicut per angelos qui hominum quoque aſpectibus apparuerunt, & per Prophetas dicentes, Hæc dicit dominus. Quid ergo mirum, ſi quanquam non ipſa cogitatione, per aliquam certe creaturam tali operi accommodatam deus locutus eſſe cum diabolo dicitur? Nec dignitatis eſſe arbitrentur, & quaſi iuſticiæ meritum, quòd cum illo deus locutus eſt: quoniam locutus eſt cum anima angelica quan- C quam ſtulta & cupida, tanquam ſi loqueretur cum anima humana ſtulta & cupida. Aut ipſi dicant quo modo locutus eſt deus cum illo diuite, cuius cupiditatem *Luca.12.* ſtultiſſimam arguere voluit, dicens, Stulte, hac nocte anima tua expoſtulatur à te, hæc quæ præparaſti cuius erunt? Certe hoc ipſe dominus in Euangelio dicit, cui *Iob.1.* hæretici iſti velint nolint colla ſubmittunt. Si autem hoc mouentur, quòd tentandum iuſtum Satanas petit à deo: non ego expono quare ſit factum, ſed ipſos *Luca.22.* cogo exponere quare ſit dictum in Euangelio ab ipſo domino diſcipulis, Ecce Satanas petiit vos vexare quaſi triticum. Et Petro ait, Ego autem poſtulaui ne deficiat fides tua. Cum autem hæc exponunt mihi, ſimul illud quod à me quærunt exponunt ſibi. Si vero non valuerint hoc exponere, non audeant id quod in Euangelio ſine offenſione non intelligunt, in alio libro cum temeritate culpare. Fiunt igitur tentationes per Sa- *Tẽtationes quo modo fiant per Satanam.* tanam non poteſtate eius, ſed permiſſu domini, ad homines aut pro ſuis peccatis puniendos, aut pro domini miſericordia probandos & exercendos. Et intereſt plurimum in qualem quiſque tentationem incidat. Non enim in talem incidit Iudas qui vendidit dominum, in qualem incidit Petrus, cum territus do-

Tomus quartus.

minum negauit. Sunt enim tentationes humanæ, cre- D do cum bono quiſque animo ſecundum humanam tamen fragilitatem in aliquo conſilio labitur: aut irritatur in fratrem ſtudio corrigendi, paulo tamen amplius quàm Chriſtiana tranquillitas poſtulat: de quibus Apoſtolus dicit, Tentatio vos non apprehendat niſi *1.Cor.10.* humana: cum idem dicat, Fidelis deus qui vos non ſinat tentari ſupra quàm poteſtis ferre, ſed faciet cum tentatione etiam prouentum † vt poſſitis tolerare. In *†al.exitũ.* qua ſententia ſatis oſtendit, non id nobis orandum eſſe vt non tentemur, ſed ne in tentationem inducamur. Inducimur enim ſi tales acciderint quales ferre *Quo modo inducamur in tentationem.* non poſſumus. Sed cum tẽtationes periculoſæ, in quas inferri atque induci periculoſum eſt, aut proſperis rebus temporalibus, aut aduerſis oriantur, nemo frangitur aduerſarum moleſtia qui proſperarum dilectione non capitur. Vltima & ſeptima petitio eſt, *Septima petitio.* Sed libera nos à malo. Orandum eſt enim vt non ſo- *Cap.XVI.* lum non inducamur in malum, quo caremus, quod ſexto loco petitur, ſed ab illo etiam liberemur, quo iam inducti ſumus. Quod cum factum fuerit, nihil remanebit formidoloſum, nec omnino metuenda erit E vlla tentatio. Quod tamen in hac vita quandiu iſtam *Gene.3.* mortalitatem circunferimus, in quam ſerpentina perſuaſione inducti ſumus, non ſperandum eſt poſſe fieri, ſed tamen aliquando futurum ſperandum eſt, & hæc eſt ſpes quæ non videtur. De qua cum loqueretur *Roma.8.* Apoſtolus, ait, Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes. Sed tamen ſapientia quæ in hac quoque vita conceſſa eſt, fidelibus ſeruis dei non eſt deſperanda. Hæc eſt autem, vt id quod domino reuelante fugiendum eſſe intellexerimus, cautiſſima vigilantia fugiamus: & id quod domino reuelante appetendum eſſe intellexerimus, flagrantiſſima charitate appetamus. Ita etiam relicto mortalitatis huius onere, ipſa morte depoſita, ex omni hominis parte opportuno tempore perficietur beatitudo, quæ in hac vita inchoata eſt: & cui *Cap. XVII.* capeſſendæ atque obtinendæ aliquando, nunc omnis conatus impenditur. Sed harum ſeptem petitio- *Aeterna dignitate priora.* num conſideranda & commendanda diſtinctio eſt. Nam cum vita noſtra temporaliter nunc agatur, atque ſperetur æterna, & cum æterna priora ſint digni- F tate, quanuis temporalibus prius actis ad illa tranſeatur, trium primarum petitionum impetrationes in hac vita, quæ in iſto ſeculo agitur, exordium capiunt. Nam & ſanctificatio nominis dei ab ipſo humilitatis domini aduentu agi cœpit: & aduentus regni eius, quo in claritate venturus eſt, non iam finito ſeculo, ſed in fine ſeculi manifeſtabitur: & perfectio voluntatis eius, ſicut in cœlo & in terra: ſiue iuſtos & peccatores cœlum & terram intelligas, ſiue ſpiritum & carnem, ſiue dominum & Eccleſiam, ſiue omnia ſimul: ipſa perfectio eſt noſtræ beatitudinis, & ideo ſeculi terminatione complebitur, tamen omnia tria in æternum manebunt: nam & ſanctificatio nominis dei ſempiterna erit, & regni eius non eſt finis: & perfectæ noſtræ beatitudini æterna vita promittitur. Permanebunt ergo iſta tria conſummata atque cumulata in illa vita, quæ nobis promittitur. Reliqua vero quatuor quæ petimus, ad temporalem iſtam vitam pertinere mihi videntur. Quorum primum eſt, Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Hoc ipſo enim, quòd dictus eſt quotidianus panis, ſiue ſpiritalis ſignificetur, ſiue in ſacramento, aut in victu iſte viſibilis, ad hoc tempus pertinet, quod appellauit hodie: nõ quia ſpiritalis cibus non

G est sempiternus, sed quia iste, qui quotidianus dictus est in scripturis, siue in strepitu sermonis, siue quibusque *Esaia.54.* temporalibus signis exhibetur animæ: quæ omnia *Ioan.6.* tunc vtique non erunt, cum omnes erunt docibiles deo, & ipsam ineffabilem lucem veritatis, non motu corporum significantes, sed puritate mentis haurientes. *Panis.* Nam fortasse & propterea panis dictus est, non potus: quia panis frangendo atque mandendo, in alimentum conuertitur: sicut scripturæ aperiendo *Potus.* & disserendo animam pascunt: potus vero paratus, sicuti est, transit in corpus. Vt isto tempore panis sit veritas, cum quotidianus panis dicitur: tunc autem potus, cum nullo labore disputandi & sermocinandi, quasi frangendi atque mandendi, opus erit, sed solo haustu syncerae & perspicuæ veritatis. Et peccata nunc nobis dimittuntur, & nunc dimittimus, quæ harum quatuor reliquarum secunda petitio est. Tunc autem nulla erit venia peccatorum, quia peccata & tentationes temporalem istam vitam infestant. Non autem erunt, cum perfectum fuerit quod di- *Psal.30.* ctum est, Abscondes eos in abdito vultus tui, Et ma- H lum, à quo liberari optamus, & ipsa liberatio à malo ad hanc vtique vitam pertinet, quam & iusticia dei mortalem meruimus, & vnde ipsius misericordia li- *Ca.XVIII.* berabimur.

Videtur etiam mihi septenarius iste numerus harum petitionum, congruere illi septenario numero, ex quo totus iste sermo manauit. Si enim timor dei est, quo beati sunt pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, petamus vt sanctificetur in hominibus nomen dei, timore casto permanente in secula seculorum. Si pietas est, qua beati sunt mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram, petamus vt veniat regnum eius: siue in nosipsos, vt mitescamus, nec ei resistamus: siue de cœlo in terras in claritate aduentus domini, quo nos gaudebi- *Matth.25.* mus, & lætabimur, dicente illo, Venite benedicti *Psal.33.* patris mei, percipite regnum. In domino, inquit Propheta, laudabitur anima mea: audiant mansueti, & iocundentur. Si scientia est, qua beati sunt qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur: oremus vt fiat voluntas eius, sicut in cœlo & in terra, quia cum corpus tanquam terra, spiritui tanquam cœlo, summa & I tota pace consenserit, non lugebimus: nam nullus alius huius temporis luctus est, nisi cum aduersus se ista confligunt, & cogunt nos dicere, Video aliam le- *Roma.7.* gem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ: & luctum nostrum lachrymosa voce testari, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Si fortitudo est, qua beati sunt qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur, oremus vt panis noster quotidianus detur nobis hodie: quo fulti atque sustentati, ad plenissimam illam saturitatem venire possimus. Si consilium est, quo beati sunt misericordes, quoniam ipsorum miserebitur deus, dimittamus debita debitoribus nostris, & oremus vt nobis nostra dimittantur. Si intellectus est, quo beati sunt mundi corde, quoniam ipsi deum videbunt, oremus non induci in tentationem: ne habeamus duplex cor, non appetendo simplex bonum, quò referamus omnia quæ operamur, sed simul temporalia & terrena sectando. Tentationes enim ex his rebus, quæ graues & calamitosæ videntur hominibus, non in nos valent, si non valeant illæ, quæ blandiciis earum rerum accidunt, quas homines bonas & lætabundas putant, Si sapientia est, qua beati sunt pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabuntur, oremus vt li- K beremur à malo: ipsa enim liberatio liberos nos facit, id est, filios dei, vt spiritu adoptionis clamemus Abba *Roma.8.* pater. Sanè non negligenter prætereundum est, quòd *Gala.4.* ex omnibus iis sententiis, quibus nos orare dominus præcepit, eam potissimum commendandam esse iudicauit, quæ pertinet ad dimissionem peccatorum: in qua nos misericordes esse voluit, quod vnum est consilium miserias euadendi. Nulla enim alia sententia sic oramus, vt quasi paciscamur cum domino: dicimus enim, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus. In qua pactione si mentimur, totius orationis nullus erit fructus. Sic enim dicit, Si dimiseritis hominibus peccata † eorum, dimittet & vobis pater ve- *† delicta.* ster qui in cœlis est peccata vestra. Si autem non dimi- *Matth.6.* seritis hominibus, neque pater vester dimittet vobis delicta vestra.

Cap.XIX. Sequitur de ieiunio præceptum, pertinens ad eandem cordis mundationem, de qua nunc agitur. Nam & in hoc opere cauendum est, ne surrepat aliqua ostentatio & appetitus laudis humanæ, qui duplicet cor nostrum, & non sinat mundum & simplex esse ad intelligendum deum. Cum autem ie- L *Matth.6.* iunatis, inquit, nolite fieri sicut hypocritæ tristes: [Exterminant enim vultum suum vt videantur hominibus ieiunantes, Amen dico vobis perceperunt mercedem suam. Vos autem ieiunantes vngite capita vestra, & facies vestras lauate ne videamini hominibus ieiunantes, sed patri vestro qui est in abscondito: & pater vester qui videt in abscondito, reddet vobis.] Manifestum est his præceptis omnem nostram intentionem in interiora gaudia dirigi: ne foris quærentes mercedem, huic seculo conformemur, & amittamus professionem tanto solidioris atque firmioris, quanto interioris beatitudinis, qua nos elegit deus conformes fieri imaginis filij sui. In hoc autem capitulo maxime aduertendum est, non in solo rerum corporearum nitore atque pompa, sed etiam in ipsis sordibus luctuosis esse posse iactantiam: & eo periculosiorem, quo sub nomine seruitutis dei decipit. Qui ergo immoderato cultu corporis atque vestitu, vel cæterarum rerum nitore præfulget, facile conuincitur rebus ipsis, pomparum seculi esse sectator, nec quenquam fallit dolosa imagine sanctitatis. Qui autem in professione Chri- M stianitatis inusitato squalore ac sordibus intentos in se oculos hominum facit, cum id voluntate faciat, non necessitate patiatur, cæteris eius operib[us] potest coniici, vtrum hoc contemptu superflui cultus, án ambitione aliqua faciat: quia & sub ouina pelle cauendos lupos dominus præcepit, Sed ex fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. Cum enim cœperint aliquibus tentationibus ea ipsa scilicet illis subtrahi vel negari, quæ isto velamine consecuti sunt, vel consequi cupiunt, tunc necesse est vt appareat, vtrum lupus in ouina pelle sit, an ouis in sua. Non enim propterea ornatu superfluo debet aspectus hominum mulcere Christianus, quia illum parcum habitum ac necessarium, etiam simulatores sæpius vsurpant, vt incautos decipiant: quia & illæ oues non debent pelles suas deponere, si aliquando eis lupi se contegant.

Cap.XX. Quæri ergo solet quid sit quod ait, Vos autem cum ieiunatis, vngite capita vestra: & reliqua. Non enim recte quisquam præceperit, quamuis faciem quotidiana consuetudine lauemus, vnctis etiam capitibus, cum ieiunamus, nos esse debere. Quod si turpissimum omnes fatentur, intelligendum est hoc præceptum vngendi caput, & faciem lauandi, ad in-

A ad interiorem hominem pertinere. Vngere ergo caput
Vngere caput. ad læticiam pertinet, lauare autem faciem ad mundi-
ciam: & ideo caput vngit, qui lætatur interius & men-
te atq; ratione. Hoc enim recte accipimus caput, quod
in anima præeminet, & quo cætera hominis regi & gu
bernari manifestū est. Et hoc facit qui non foris quærit
læticiam, vt de laudibus hominum carnaliter gaudeat.
Caro autem, quæ subiecta esse debet, nullo modo est
totius naturæ humanæ caput. Nemo quidem vnquam
carnem suam odio habuit, sicut Apostolus dicit, cum
Ephes.5. de diligenda vxore præcipit, sed caput mulieris vir,
1.Corin.11. cui viro caput est Christus. Interius ergo gaudeat in
ieiunio suo, eoipso quo sic se ieiunando auertit à vo-
luptate seculi, vt sit subditus Christo, qui secundum
Faciem lauare. hoc præceptum caput vnctum habere desiderat, Ita e-
nim & faciam lauabit, id est, cor mundabit, quo visu-
rus est deum, non interposito velamine propter in-
firmitatem contractam de sordibus: sed firmus & sta-
Esaiæ.1. bilis, quoniam mundus & simplex. Lauamini, inquit,
mundi estote, auferte nequicias ab animis vestris, at-
que à conspectu oculorum meorum. Ab his igitur sor-
B dibus facies nostra lauanda est, quibus dei aspectus of-
2.Corin.3. fenditur. Nos enim reuelata facie gloriam domini spe-
culantes, in eandem imaginem trāsformabimur. Sæpe
etiam cognitio necessariarum rerū ad istam vitā per-
tinentium sauciat, & sordidat interiorem oculum no-
strum: & plerunque cor duplicat, vt ea quæ videmur
cum hominibus recte facere, non eo corde faciamus,
quo dominus præcipit: id est, quia eos diligimus, sed
quia commodum ab eis aliquod propter necessitatem
præsentis vitæ adipisci volumus. Debemus ergo bene-
Psal.118. facere illis propter salutem ipsorū æternam, non prop-
1.Timot.1. ter temporale commodum nostrum. Inclinet ergo
deus cor nostrum, in testimonia sua, & non in emo-
lumentum. Finis enim præcepti est charitas de corde
puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Qui au-
tem propter suam in hac vita necessitatem fratri con-
sulit, non vtique charitati consulit: quia non illi, quem
debet tanquam seipsum diligere, sed sibi consulit, vel
potius nec sibi: quandoquidem hinc sibi facit duplex
cor, quo impeditur ad videndum deum: in qua sola
Cap.XXI. visione est beatitudo certa atque perpetua. Recte
C ergo sequitur, & præcipit, qui mundando cordi nostro
instat, dicens, Nolite vobis condere thesauros in ter-
ra, vbi ærugo & tinea exterminant. Et reliqua. Ergo si
in terra erit cor: id est, si eo corde quisque operetur ali-
quid, vt terrenum commodum adipiscatur, quo mo-
do erit mundum cor, quod in terra volutatur? Si autem
in cœlo, mundum erit, quia munda sunt quæcunque
cœlestia: sordescit enim aliquid, cum inferiori mi-
scetur naturæ, quanuis in suo genere non sordidæ.
Aurum de puro argento sordidatur. Quia etiam de puro argento sordidatur aurum, si mi-
sceatur: ita & animus noster terrenorum cupiditate
sordescit, quanuis ista ipsa terra in suo genere atque
ordine munda sit. Cœlum autem in hoc loco non
corporeum accipimus, quia omne corpus pro terra
habendum est. Totum enim mundum debet contem-
nere, qui sibi thesaurizat in cœlo, de quo dictum est,
Psal.113. Cœlum cœli domino, id est in firmamento spiritali.
Non enim in eo quod transiet, constituere & collo-
care debemus thesaurum nostrum & cor nostrum,
Matth.24. sed in eo quod semper permanet. Cœlum autem & ter
ra transibunt. Et hic manifestat de mundando corde
se cuncta ista præcipere, cum dicit, Lucerna corporis
tui oculus tuus est. Si ergo oculus tuus simplex fuerit,

totum corpus tuum lucidum fuerit: Et reliqua. Qui lo- D
cus sic intelligendus est, vt nouerimus omnia opera no
stra tunc esse munda, & placere in cōspectu dei, si fiant
simplici corde: id est, intentione superna, fine illo cha-
ritatis: quia & plenitudo legis charitas. Oculum ergo *Roman.13.*
hic accipere debemus ipsam intentionem, qua facimus *Oculus, intentio.*
quicquid facimus: quæ si munda fuerit & recta, & il-
lud aspiciens quod aspiciendum est, omnia opera no-
stra, quæ secundum eam operamur, necesse est bona
sint. Quæ omnia opera totum corpus appellauit: quòd
& Apostolus membra nostra dicit quædam opera, quæ
improbat, & mortificanda præcepit dicens: Mortifi- *Coloss.3.*
cate membra vestra, quæ sunt super terram: fornicati-
onem, immundiciam, auariciam, & cætera talia. Non
ergo quid quisque faciat, sed quo animo faciat, consi-
derandum est. Hoc est enim lumen in nobis, quia hoc
nobis manifestum est bono animo nos facere quod fa-
cimus: omne enim quod manifestatur, lumen est. Nam
ipsa facta, quæ ad hominum societatem à nobis pro-
cedunt, incertum habent exitum: & ideo tenebras eas
vocauit. Non enim noui, cum pecuniam porrigo in- E
digenti & petenti, quid inde aut facturus sit, aut pas-
surus: & fieri potest vt vel faciat ex ea, vel propter eam
patiatur aliquid mali, quod ego cum darem, non eue-
nire voluerim, neque hoc animo dederim. Itaque si
bono animo feci, quod mihi cū facerem, notū erat, &
ideo lumen vocatur: illuminatur etiam factum meum,
qualemcunque exitum habuerit: qui exitus quoniam
incertus & ignotus est, tenebræ appellatæ sunt, Si au-
tem malo animo feci, etiam ipsum lumen tenebræ
sunt. Lumen enim dicitur, quia nouit quisque quo ani- *Lumen.*
mo faciat, etiam cum malo animo facit: sed ipsum lu-
men tenebræ sunt, quia non in superna dirigitur sim-
plex intentio, sed ad inferiora declinatur, & duplici
corde quasi vmbram facit. Si ergo lumen, quod in te
est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt? Hoc est, si
ipsa cordis intentio, qua facis quod facis, quæ tibi nota
est, sordidatur appetitu rerum terrenarum & tempo-
ralium, atque cæcatur, quanto magis ipsum factum,
cuius incertus est exitus, sordidum & tenebrosum est?
quia & si bene alicui proueniat, quod tu non recta &
munda intentione facis, quo modo tu feceris, tibi im- F
putatur, non quo modo illi prouenerit. Quod au *Cap.XXII.*
tem sequitur & dicit, Nemo potest duobus dominis
seruire: ad hanc ipsam intentionem referendum est:
quod consequenter exponit, dicens, Aut enim vnum
odio habebit, & alterum diliget: aut alterum patietur,
& alterum contemnet. Quæ verba diligenter consi-
deranda sunt: nam qui sint duo domini, deinceps
ostendit, cum dicit, Non potestis deo seruire & Mam-
monæ. Mammona apud Hebræos diuitiæ appellari di *Mămona.*
cuntur. Congruit & Punicum nomen: nam lucrum
punice mamon dicitur. Sed qui seruit mammonæ, il-
li vtique seruit, qui rebus istis terrenis merito suæ per-
uersitatis præpositus, magistratus huius seculi à domi-
no dicitur. Aut enim vnum odio habebit, & alterum
diliget homo: id est, deum: aut alterum patietur, &
alterum contemnet. Patietur enim durum & pernici-
osum dominum, quisquis seruit mammonæ: sua enim
cupiditate implicatus, subditur diabolo: & non eum
diligit, quis enim est qui diligat diabolum? sed tamen
patitur. Sic in maiore aliqua domo, qui ancillæ alie-
næ coniunctus est, propter cupiditatem suam duram
patitur seruitutem, etiam si non diligat eum, cuius an-
cillam diligit. Alterum autem contemnet, dicit, non

G odio habebit. Nullius enim ferè cõscientia deum odisse potest: contemnit autem, id est, non timet eum, qui *1.Retra.19.* quasi de eius bonitate securus est. Ab hac negligentia & perniciosa securitate reuocat nos spiritus sanctus, cũ *Eccli.5.* per Prophetam dicit, Fili, ne adiicias peccatum super peccatum, & dicas, Miseratio dei magna est: Ignoras quia patientia dei ad pœnitentiã te inuitat? *Roman.2.* Cuius enim tanta misericordia commendari potest, quàm eius qui *Roman.11.* omnia donat peccata cõuersis: & oleastrum facit participem pinguedinis oliuæ? Et cuius tanta seueritas, quàm eius qui naturalibus ramis nõ pepercit, sed propter infidelitatem fregit illos? Sed quisquis vult diligere deum, & cauere ne offendat, non se arbitretur duobus dominis posse seruire, & intentionem cordis sui rectã, ab omni duplicitate explicet. *Sapient.1.* Ita enim sentiens de deo, in bonitate, & in simplicitate cordis quærit illũ. Ideo, inquit, dico vobis, nõ habere solicitudinem animæ vestræ quid edatis, neq; corpori vestro quid induatis. Ne forte, quamuis iam superflua non quærantur, propter ipsa necessaria cor duplicetur: & ad ipsa conquirenda nostra detorqueatur intentio, cum aliquid quasi miseri-
H corditer operamur: id est, vt cum consulere alij videri volumus, nostrum emolumentum ibi potius, quàm illius vtilitatem attendamus, Et ideo nobis non videamur peccare, quia nõ superflua, sed necessaria sunt quæ consequi volumus. Dominus autem admonet, vt meminerimus multo amplius nobis deum dedisse, quando nos fecit & composuit ex anima & corpore, quàm est alimentum atque tegumentum, quorum cura nos duplicare cor non vult. Nónne, inquit, anima plus est quàm esca? Vt tu intelligas eum, qui dedit animã, multo facilius escam esse daturũ: & corpus quàm vestimentum: id est, plus est: vt similiter intelligas, eum qui corpus dedit, multo facilius daturum esse vestimentum. Quo loco quæri solet, vtrum & ad animam cibus iste pertineat, cum anima incorporea sit, iste autẽ cib' cor-
Anima pro vita. poreus. Sed animam hoc loco pro ista vita positam nouerimus, cuius retinaculum est alimentum istud corporeum. Secundum hanc significationem dictum est etiã *Ioan.12.* illud, Qui amat animam suam, perdet illam. Quod nisi de hac vita acceperimus, quam oportet pro regno dei
I perdere, quod potuisse martyres claruit, cõtrarium hoc *Matth.16.* præceptum erit illi sentẽtiæ, qua dictum est, Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum faciat? Respicite, inquit, volatilia cœli, quoniam non serunt, neq; metunt, neq; congregant in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa. Nónne vos pluris estis illis: id est, carius vos valetis? Quia vtique rationale animal, sicuti est homo, sublimius ordinatum est in rerum natura, quam irrationabilia, sicut
Ca.XXIII. sunt aues. Quis autem vestrum curans, inquit, potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? Et de vestimento quid soliciti estis? id est, cuius potestate atq; dominatu factũ est, vt ad hanc staturam corpus vestrum produceretur, eius prouidentia etiã vestiri potest. Non autem vestra cura factum esse, vt ad hanc staturam veniret corpus vestrum, ex hoc intelligi potest, quòd si curetis, & velitis adiicere vnum cubitum huic staturæ, nõ potestis. Illi ergo iam tegẽdi corporis curam relinquite, cuius videtis cura factũ esse, vt tantæ staturæ corpus habeatis. Dandũ autem erat etiam documentũ propter vestimentũ, sicut datum est propter alimentũ. Itaq; sequitur & dicit, Cõsiderate lilia agri quo modo crescũt, non laborãt neq; nent: & reliqua vsq;, Quãto ergo vos modicæ fidei? Sed ista documenta nõ sic allegorice discutienda sunt, vt quæramus quid significent aues cœ- K
li, aut lilia agri. Posita sunt enim, vt de rebus minoribus *Lucæ.18.* maiora persuaderentur: sicuti illud est de iudice, qui nec deum timebat, nec hominẽ reuerebatur: & tamen sæpe interpellanti viduæ cessit, vt eius causam considераret: non propter pietatem aut humanitatẽ, sed ne tædium pateretur. Non enim vllo modo ille iniustus iudex personam domini allegorice sustinet, sed tamen quantum deus, qui bonus est & iustus, curet deprecantes se, hinc coniici dominus voluit: quia nec iniustus homo eos, qui illum assiduis precibus tundũt, vel propter tædium deuitandum, potest contemnere. Nolite ergo, inquit, soliciti esse: dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus? & reliqua. Hic manifestissime ostendit, non hæc esse appetẽda, tanquã talia bona nostra, vt propter ea ipsa debeamus benefacere, si quid facimus, sed tamẽ esse necessaria. Quid enim intersit inter bonum *Bonũ appetendum & necessariũ differunt.* quod appetendum est, & necessarium quod sumẽdum est, hac sententia declarauit, cum ait, Quærite primum regnum dei & iusticiam eius, & hæc omnia apponentur vobis. Regnum ergo & iusticia dei bonum nostrũ *C.XXIIII.*
est: & hoc appetendum, & ibi finis constituendus, prop L
ter quod omnia facimus quæcunque facimus. Sed quia in hac vita militamus, vt ad illud regnum peruenire possimus, quæ vita sine his necessariis agi non potest. Apponentur vobis hæc, inquit, sed vos regnum dei & iusticiam eius primum quærite. Cum enim dicit illud primum, significauit quòd hoc posterius quærendum est, nõ tempore, sed dignitate. Illud tanquã bonum nostrum, hoc tãquam necessarium nostrum: necessarium *Euãgelizãdum est nõ vt mãducemus, sed mãducandum est vt euãgelizemus.* autem propter illud bonum. Neque enim, verbi gratia, ideo debemus euangelizare, vt manducemus: sed ideo manducare, vt euangelizemus: nã si propterea euangelizamus, vt manducemus, vilius habemus euangelium quàm cibũ: & erit iam bonũ nostrum in manducando, necessarium autem in euangelizando. Quod etiã Apostolus prohibet, cum dicit, licere sibi quidem, & per- *1.Corint.9.* missum esse à domino, vt qui Euangelium annunciãt, de Euangelio viuãt: id est, de Euangelio habeãt ea quæ huic vitæ sunt necessaria: sed tamen se non esse abusum hac potestate. Erant enim multi, qui occasionẽ habere cupiebant acquirendi & vendendi Euangeliũ, quibus eam volens amputare, Apostolus manibus victum su- M
um tolerauit. De his enim alio loco dicit, Vt amputem *2.Corin.11.* occasionem, iis qui quærunt occasionem. Quanquam etiam si vt cæteri boni Apostoli permissu domini de Euangelio viueret, non in eo victu constitueret finem euangelizandi, sed magis ipsius victus sui finem in Euangelio collocaret: id est, vt superius dixi, non ideo euangelizaret, vt perueniret ad cibũ, & si qua sunt alia necessaria: sed ideo ista sumeret, vt illud impleret, ne non volens, sed necessitate euangelizaret. Hoc enim improbat, cum dicit, Nescitis quoniam qui in templo *1.Cor.9.* operantur, quæ de templo sunt edunt: & qui altario deseruiunt, altario compartiuntur. Sic & dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere: ego autem nullius horum vsus sum. Hic ostendit permissum esse, non iussum: alioquin contra præceptum domini fecisse tenebitur. Deinde sequitur & dicit, Non autem scripsi hæc, vt ita fiant in me. Bonum est mihi magis mori, quàm gloriam meam quisque inanem faciat. Hoc dixit, quia iam statuerat propter quosdam occasionem quærentes manibus suis victũ transigere. Si enim euangelizauero, inquit, non est mihi gloria: id est, si euangelizauero, vt ista fiant in me: id est, si

A est,si propterea euãgelizauero, vt ad illa perueniam, &
finem euãgelij in cibo & potu & vestitu collocauero.
Sed quare non est ei gloria? Necessitas enim, inquit, mi
hi incumbit: id est, vt ideo euangelizem, quia vnde vi-
uam nõ habeo, aut vt acquiram temporalẽ fructum de
prædicatione æternorum. Sic enim iam necessitas erit
in Euangelio non voluntas. Vę enim mihi est, inquit, si
non euangelizauero: scilicet quoniam debet euangeli-
zare sic, vt in ipso Euãgelio & in regno dei ponat mer-
cedem: ita enim potest non coactus Euangelizare, sed
volens. Si enim volens, inquit, hoc facio, mercedem ha
beo. Si autẽ inuitus, hæc dispensatio mihi credita est: id
est, si coactus inopia earũ rerum, quæ tẽporali vitę sunt
necessariæ, prædico Euangelium, alij per me habebunt
mercedem Euangelij, qui Euangelium ipsum me præ-
dicante diligunt: ego autẽ non habebo, quia nõ ipsum
Euangelium diligo, sed eius precium in illis tempora-
libus constitutum. Quod nefas est fieri, vt non tãquam
filius ministret quisq; Euangelium, sed tanquam seruus
cui dispensatio credita est: vt tanquam alienum eroget,
nihil inde ipse accipiat præter cibaria, quæ non de par-
B ticipatione regni, sed ad sustentaculum miseræ serui-
tutis dantur extrinsecus. Quanquam alio loco dispen-
satorem se dicat, Potest enim & seruus in filiorum nu-
merum adoptatus, eam rem in qua cohæredis sortem
meruit, fideliter dispensare participibus suis. Sed nunc
vbi ait, Si autẽ inuitus, hæc dispensatio mihi tunc cre-
dita est: talem dispensatorem intelligi voluit, qui alie-
Cap. XXV. num dispensat vnde ipse nihil accipit. Ergo quæ-
cunque res propter aliud aliquid quæritur, sine dubio
inferior est, quàm id propter quod quæritur: & ideo il-
lud primum est propter quod istam rem quæris; non
ista res quam propter aliud quæris. Quapropter si Euan
gelium & regnum dei propter cibum quærimus, prio-
rem facimus cibum & posterius Euangelium: id est, re-
gnum dei: ita vt si non desit cibus, non quæramus re-
gnum dei. Hoc est ergo primum quærere cibum, & de-
inda regnum dei: id est, hoc priore loco ponere, illud
posteriore. Si autem ideo quæramus cibũ vt habeamus
regnum dei, facimus quod dictum est, Quærite primũ
regnum dei & iusticiam eius, & hæc omnia apponẽtur
vobis. Quærentibus enim primum regnum dei & iu-
C sticiam eius: id est, hæc præponentibus cæteris rebus,
vt propter hæc cætera quæramus, non debet subesse so-
licitudo ne illa desint, quæ huic vitæ propter regnum
dei sunt necessaria. Dixit enim superius, Scit pater ve-
ster quòd horũ omnium indigetis. Et ideo cũ dixisset,
Quærite primum regnũ dei & iusticiam eius: nõ dixit,
deinde ista quærite, quanuis sint necessaria: sed ait, hęc
omnia apponentur vobis: id est, consequentur, si illa
quæratis, sine vllo vestro impedimento: ne cũ ista quę-
ritis, illinc auertamini: aut ne duos fines constituatis,
vt & regnum dei propter se appetatis & ista necessaria,
sed hæc potius propter illud. Ita vobis nõ deerunt, quia
Quis duo- duobus dominis seruire non potestis. Duobus autẽ do-
bus domi- minis seruire conatur, qui & regnũ dei pro magno bo-
nis seruiat. no appetit, & hæc omnia temporalia. Non poterit autẽ
simplicem habere oculum & vni domino seruire, nisi
quęcunq; sunt cętera, si sunt necessaria, propter hoc vnũ
assumat: id est, propter regnũ dei. Sicut autem omnes
militantes accipiunt annonam & stipendium, sic om-
nes euangelizantes accipiunt victum & tegumentum.
Sed nõ omnes propter salutem reipublicę militant, sed
propter illa quæ accipiunt: sic & non omnes propter sa
lutem Ecclesiæ ministrant deo, sed propter hæc tem-
poralia, quæ tãquam annnnam & stipendia cõsequan- D
tur, aut propter hoc & propter illud. Sed supra iam di-
ctum est, Non potestis duobus dominis seruire. Ergo
simplici corde tãtummodo propter regnum dei debe-
mus operari bonum ad omnes. Nõ autem in hac ope-
ratione, vel solam, vel cum regno dei mercedem tem-
poralem cogitare, quorum omnium temporalium no-
mine crastinum posuit dicens, Nolite cogitare de cra-
stino. Non enim dicitur crastinus dies, nisi in tempo- *Crastinus*
re vbi preterito succedit futurum. Ergo cum aliquid bo *dies.*
ni operamur, non temporalia sed æterna cogitemus,
tunc erit illud bonum & perfectum opus. Crastinus e-
nim dies, inquit, solicitus erit sibiipsi: id est, vt cum o-
portuerit sumas cibnm vel potum vel indumentũ, cum
ipsa scilicet necessitas vrgere cœperit, Aderunt enim
hæc, quia nouit pater vester quod horum omnium in-
digeatis. Sufficit enim, inquit, diei malicia sua: id est, suf *1. Retra. 19.*
ficit quod sumere vrgebit necessitas ipsa, Quã propter-
ea maliciam nominatam arbitror, quia pœnalis est no-
bis. Pertinet enim ad hanc fragilitatem & mortalitatẽ
quam peccando meruimus. Huic ergo pœnæ tempora- E
lis necessitatis noli addere aliquid grauius, vt non sn-
lum patiaris harum rerum indigennam, sed etiã prop-
ter hanc explendam milites deo. Hoc autem loco *Ca. XXVI.*
vehementer cauẽdum est, ne forte cum viderimus ali-
quem seruum dei prouidere ne ista necessaria desint,
vel sibi, vel eis quorum sibi cura cõmissa est, iudicemus
eum contra pręceptum domini facere & de crastino es
sesolicitum. Nam & ipse dominus, cui ministrabãt an- *Matth. 4.*
geli, tamen propter exemplum, ne quis postea scanda-
lum pateretur, cum aliquem seruorum eius animad-
uertisset ista necessaria procurare, loculos habere di-
gnatus est cũ pecunia, vnde vsibus necessariis quicquid
opus fuisset præberetur: quorũ loculorum custos & fur, *Ioan. 12.*
sicut scriptum est, Iudas fuit, qui eum tradidit. Sicut &
Apostolus Paulus potest videri de crastino cogitasse, cũ
dicit, De collectis autẽ in sanctos, sicut ordinaui Eccle *1. Corin. 16.*
siis Galatiæ, ita & vos facite: secundũ vnã sabbati vnus-
quisque vestrum apud se ponat thesaurizans, quod sibi
placuerit: vt nõ cum venero, tunc collectæ fiant. Cum
autem aduenero, quoscunq; approbaueritis per Episto-
las, hos mittam perferre gratiam vestrã in Hierusalem,
Quod si dignum fuerit vt ego eam, mecum ibunt. Ve- F
niam autem ad vos, cum Macedoniam transiero, nam
Macedoniam pertransibo: apud vos autem forsitan re-
manebo: vel etiam hyemabo, vt vos me deducatis quo-
cunque iero. Nnlo autem vos nunc in transitu videre:
spero enim me aliquod temporis manere apud vos, si
permiserit dominus. Permanebo autem Ephesi vsque
ad Pentecosten. Item in Actibus Apostolorum scrip-
tum est, ea quæ ad victum sunt necessaria, procurata
esse in futurum propter imminentem famem. Sic e-
nim legimus, In illis diebus descenderunt ab Hieroso- *Acto. 11.*
lymis Prophetæ Antiochiam, eratq; magna exultatio.
Congregatis autem nobis, surgens vnus ex illis, nnmi-
ne Agabus, significauit per spiritum, famem magnam
futuram in vniuerso orbe, quæ & facta est sub Clau-
dio Cæsare. Descendẽtium autem vt quisque abunda-
bat, statuerunt vnusquisque eorum in ministerium mit
tere presbyteris habitantibus in Iudæa fratribus, qui &
miserunt per manus Barnabæ & Sauli. Et quia nauigan
ti eidem Apostolo Paulo imposita sunt vtensilia, quæ *Acto. 28.*
offerebantur, non ad vnum tantũ diem videtur victus
esse procuratus. Et quod idem scripsit, Qui furabatur, *Ephes. 4.*
iam nõ furetur: magis autem laboret operãdo manibus

G ſuis bonum, vt habeat vnde tribuat cui opus eſt quod
bonum eſt, Male intelligentibus non videtur ſeruare
præceptum domini, quo ait, Reſpicite, inquit, volatilia
cœli, quoniam non ſerunt neque metunt, neq; congre-
gant in horrea: & conſiderate lilia agri quo modo cre-
ſcunt, nõ laborant neq; nent: cum iſtis præcipit vt labo
rent, operantes manibus ſuis, ita vt habeant quod etiam
1. Theſſ. 2. aliis poſsint tribuere: & quod ſæpe de ſeipſo dicit, quod
2. Theſſ. 3. manibus operatus eſt, ne quẽ grauaret. Et de illo ſcriptũ
Acto. 18. eſt, quòd coniunxerit ſe Aquilę propter artis ſimilitudi
nem, vt ſimul operarentur vnde victum tranſigerent,
non videtur imitatus aues cœli & lilia agri. His & hu-
iuſmodi ſcripturarum locis, ſatis apparet dominũ no-
ſtrũ non hoc improbare, ſi quis humano more iſta pro-
curet: ſed ſi quis propter iſta deo militet, vt in operibus
ſuis non regnum dei, ſed iſtorum inquiſitionẽ intuea-
C. XXVII. tur. Ad hanc ergo regulam hoc totum præceptũ di-
rigitur, vt etiam in iſtorum prouiſione regnum dei co
gitemus, in militia vero regni dei iſta non cogitemus.
Iſta enim etiam ſi aliquandò defuerint, quod plerunq;
propter exercitationem noſtram deus ſinit, non ſolum
H non debilitant propoſitũ noſtrum, ſed etiam examina-
tum probatumq; confirmãt. Gloriamur enim, inquit, in
Roman. 5. tribulationibus, ſcientes quòd tribulatio patientiã ope-
ratur, patientia autẽ probationem, probatio autẽ ſpem,
ſpes vero non confundit: quia charitas dei diffuſa eſt
in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt
nobis. In commemoratione autem tribulationum ac
2. Corin. 11. laborum ſuorum idem Apoſtolus non tantum in car-
ceribus & naufragiis, atque huiuſmodi moleſtiis, ſed
etiam in fame & ſiti, in frigore & nuditate ſe laboraſſe
cõmemorat. Quod cum legimus, nõ æſtimemus deum
promiſſo titubaſſe, vt famem ac ſitim & nuditatem pa-
teretur Apoſtolus, quærens regnum & iuſticiam dei,
cum dictum ſit nobis, Quærite primum regnum dei,
† apponentur. & iuſticiã eius, & hæc omnia adiicientur † vobis. Quan
doquidem iſta ſicut adiutoria nouit ille medicus, cui
ſemel nos totos commiſimus, & à quo habemus pro-
miſsionem vitæ præſentis & futuræ, quando apponat,
quando detrahat, ſicut nobis iudicat expedire: quos cõ-
ſolandos & exercendos in hac vita, & poſt hanc vitam
in perpetua requie ſtabiliendos atque firmandos gu-
I bernat ac dirigit. Non enim & homo, cum plerunque
iumento ſuo cibaria detrahit, deſerit illud cura ſua, ac
C. XXVIII. non potius curando hæc facit. Et quoniam cum
iſta vel procurantur in futurũ, vel ſi cauſa non eſt qua-
re illa impendas, reſeruantur, incertum eſt quo animo
fiant: cum poſsint ſimplici corde fieri & duplici, oppor
tune hoc loco ſubiecit, Nolite iudicare, ne iudicetur de
Matth. 7. vobis: In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de
vobis: & in qua menſura menſi fueritis, remetietur vo-
bis. Hoc loco nihil aliud nobis præcipi exiſtimo, niſi
vt ea facta, quæ dubium eſt quo animo fiant, in melio-
rem partem interpretemur. Quod enim ſcriptum eſt,
Ibidem. Ex fructibus eorum cognoſcetis eos: de manifeſtis di-
ctum eſt quæ non poſſunt bono animo fieri: ſicut ſunt
ſtupra, vel blaſphemiæ, vel furta, vel ebrioſitas: & ſi qua
ſunt alia de quibus nobis iudicare permittitur, dicente
1. Corint. 5. Apoſtolo, Quid enim mihi de his qui foris ſunt iudi-
care? Nonne de iis qui intus ſunt vos iudicatis? De ge-
nere autem ciborum, quia poſſunt bono animo & ſim
plici corde ſine vicio concupiſcentiæ, quicunque hu-
mani cibi indifferenter ſumi, prohibet idem Apoſto-
lus iudicari eos, qui carnibus veſcebantur & vinum bi-
bebant, ab eis qui ſe ab huiuſmodi alimentis tempera-
bant, Qui manducat, inquit, non manducantem non K
ſpernat: & qui non manducat, manducantem non iu- Roma. 14.
dicet. Ibi etiam ait, Tu quis es qui iudicas alienũ ſeruũ?
domino ſuo ſtat, aut cadit. De talibus enim rebus, quæ
poſſunt bono animo & ſimplici & magnanimo fieri,
quamuis etiam poſsint non bono, volebant illi cum ho
mines eſſent in occulta cordis ferre ſentẽtiam, de qui-
bus ſolus deus iudicat. Ad hoc pertinet etiã illud quod
alio loco dicit, Nolite ante tempus iudicare, quo vſque 1. Corint. 4.
veniat dominus, qui & illuminabit abſcondita tene-
brarum & manifeſtabit cogitationes cordis: & tũc laus
erit vnicuique à deo. Sunt ergo quædam facta media
quæ ignoramus quo animo fiant, quia & bono & ma-
lo fieri poſſunt de quibus temerarium eſt iudicare, ma-
xime vt condemnemus. Horum autem veniet tempus
vt iudicentur, cum dominus illuminabit abſcõdita te-
nebrarum & manifeſtabit cogitationes cordis. Item
alio loco dicit Apoſtolus, Quorundam autem hominũ 1. Timot. 5.
peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium, quæ-
dam autem & ſubſequuntur. Manifeſta ea dicit, de qui-
bus clarum eſt quo animo fiant. Hæc præcedunt ad iu-
dicium: id eſt, quia ſi fuerit iſta ſubſecutũ iudicium, non L
eſt temerarium. Subſequuntur autem illa quæ occulta
ſunt, quæ nec ipſa latebunt tempore ſuo. Sic & de bonis
factis intelligẽdum eſt. Nam ita ſubiunxit: ſimiliter &
facta bona manifeſta ſunt, & quæcunque aliter ſe ha-
bent abſcondi non poſſunt. De manifeſtis ergo iudice-
mus, de occultis vero deo iudicium relinquamus: quia
& ipſa abſcondi non poſſunt, ſiue mala ſiue bona, cum
tempus aduenerit quo manifeſtentur. Duo ſunt autem Iudiciũ temerarium.
in quibus temerarium iudicium cauere debemus: cum
incertum eſt quo animo quidq; factum fuerit: vel cum
incertum ſit qualis futurus ſit, qui nunc vel bonus vel
malus apparet. Si ergo quiſpiam, verbi gratia, conque-
ſtus de ſtomacho ieiunare noluit: & tu id non credens
edacitatis vicio tribueris, temere iudicabis. Item ſi ma-
nifeſtam edacitatem ebrioſitatemq; cognoueris, & ita
reprehenderis quaſi nunquam illa poſsit corrigi atque
mutari, nihilominus temere iudicabis. Non ergo re-
prehendamus ea quæ neſcimus quo animo fiant: neque
ita reprehendamus quæ manifeſta ſunt, vt deſpere-
mus ſanitatem. Euitabimus iudicium, de quo nunc di- M
citur, Nolite iudicare ne iudicetur de vobis. Poteſt Ca. XXIX.
autem mouere quod ait, In quo enim iudicio iudica-
ueritis, iudicabitur de vobis: & in qua mẽſura mẽſi fue-
ritis, remetietur vobis. Nunquid enim ſi nos in iudicio
temerario iudicauerimus, temere etiam de nobis deus
iudicabit? Aut nunquid ſi menſura iniqua menſi fueri-
mus, apud deum iniqua menſura eſt vnde nobis reme-
tietur? Nam & menſuræ nomine ipſum iudicium ſi-
gnificatum arbitror. Nullo modo deus vel temere iu-
dicat, vel iniqua menſura cuiquam rependit. Sed hoc
dictum eſt, quoniam temeritas qua punis alium, eadem
ipſa te puniat neceſſe eſt, Niſi forte arbitrandum eſt,
quòd iniquitas ei noceat aliquid in quem procedit, ei
autem nihil à quo procedit: imò vero ſæpe nihil nocet
ei qui patitur iniuriam, ei autem qui facit neceſſe eſt vt
noceat. Quid enim nocuit martyribus iniquitas perſe-
quentium? Ipſis autem perſecutoribus plurimum, Quia
etſi aliqui eorum correcti ſunt, eo tamen tempore quo
perſequebantur, excæcauit illos malicia eorum. Sic &
temerarium iudicium plerunque nihil nocet ei de quo
temere iudicatur, ei autem qui temere iudicat ipſa te-
meritas neceſſe eſt vt noceat. Iſta regula etiam illud di- Matth. 26.
ctum arbitror, Omnis qui percuſſerit gladio, gladio
morietur.

A moritur. Quàm multi enim gladio percutiũt, nec tamen in gladio moriuntur, sicut neque ipse Petrus, Sed ne istum ô dicere ô venia peccatorum talem euasisse pœnam quis putet: quanquam nihil absurdius, quàm vt maiorem putet gladij pœnam esse potuisse, quæ Petro non accidit, quàm crucis quæ accidit, quid tamen de *Lucæ.23.* latronibus dicturus est, qui cum domino crucifixi sunt: quia & ille qui meruit veniam, posteaquam crucifixus est meruit, & alter omnino non meruit? An forte omnes quos occiderant, crucifixerant, & propterea hoc etiam ipsi pati meruerant? Ridiculum est hoc putare. *Qui gladio percusserit, gladio morietur.* Quid ergo aliud dictum est, Omnis enim qui in gladio percusserit, gladio morietur: nisi quia ipso peccato anima moritur, quodcunque commiserit? Et quoniam de temerario & iniquo iudicio hoc loco dominus monet: vult enim vt simplici corde, & in vnum deum in- *Cap. XXX.* tenti faciamus quæcunque facimus: & multa incertum est quo animo fiãt, de quibus iudicare temerarium est, Maxime autem hi temere iudicant dé incertis, & facile reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare, quàm emẽdare atque corrigere: quod vicium vel B superbię est, vel inuidentiæ, Et consequenter subiecit & dicit, Quid autem vides festucã in oculo fratris tui, trabem autẽ in oculo tuo non vides? Vt si forte verbi gratia, ira ille peccauit, tu odio reprehendas. Quantum autem inter festucam & trabem, quasi tantum inter iram *Odium.* distat & odium. Odium enim est ira inueterata, quasi quæ vetustate ipsa tantum robur acceperit, vt merito appelletur trabes. Fieri autem potest, vt si irascaris homini, velis eum corrigi. Si autem oderis hominem, nõ potes eum velle corrigere. Quo modo enim dicis fratri tuo, Sine eiiciam festucam de oculo tuo, & ecce trabes est in oculo tuo? Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, & reliqua: id est primo abs te expelle odium, deinde poteris iam eum quem diligis emendare. *Trabẽ eiicere de oculo.* Et bene ait Hypocrita. Accusare enim vicia, officiũ est bonorum virorum & beneuolorum. Quod cũ malefici agunt, alienas partes agunt: sicut hypocritæ, qui tegunt sub persona quod sunt, & ostentant in persona *Hypocritæ.* quod nõ sunt. Hypocritarum ergo nomine simulatores acceperis. Et est vere multum cauendum & molestum simulatorum genus, qui cum omnium viciorum C accusationes odio & liuore suscipiant, etiam consola- *† consultores.* tores † videri se volunt. Et ideo pie cauteq; vigilandum est, vt cum aliquem reprehendere vel obiurgare nos necessitas coëgerit, primum cogitemus vtrum tale sit vicium quod nunquam habuimus, vel quo iam caruimus. *Quo modo debeamus aliũ reprehendere.* Et si nunquam habuimus, cogitemus & nos homines esse, & habere potuisse. Si vero habuimus, & non habemus, tangat memoriam communis fragilitas, vt illam reprehensionem aut obiurgationem non odium, sed misericordia præcedat: vt siue ad correctionẽ eius, propter quem id facimus, siue ad peruersionem valuerit, nam incertus est exitus, nos tamen de simplicitate oculi nostri securi simus. Si autem cogitantes nosmetipsos inuenerimus in eo esse vicio, in quo est ille quem reprehendere parabamus, non reprehendamus neque obiurgemus, sed tamen congemiscamus: & non illum ad obtemperandum nobis, sed ad pariter cauendum *1.Corin.9.* inuitemus. Nam & illud quod dicit Apostolus, Factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem. His qui sub lege erant, quasi sub lege essem, cum nõ sim ipse sub lege, vt eos qui sub lege erant lucrifacerem: His qui sine lege sunt, quasi sine lege, cum sine lege dei nõ essem, sed sim in lege Christi, vt lucrifacerem eos qui sine lege sunt. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos D lucrifacerem: omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem: non vtique simulatione faciebat, quemadmodum alij intelligi volunt, vt eorum detestanda simulatio tanti exempli authoritate muniatur. Sed hoc faciebat charitate, qua eius infirmitatem, cui volebat subuenire, tanquam suam cogitabat. Hoc enim præstruxit dicendo, Cum enim liber sim ex omnibus, me omnium seruum feci, vt plures lucrifacerem. Quod vt intelligas non simulatione, sed charitate fieri, qua infirmis hominibus tanquam nobis compatimur, ita monet alio loco, dicens, Vos in libertatẽ vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionẽ carnis detis, *Galat.5.* sed per charitatem seruite inuicem. Quod fieri non potest, nisi alterius infirmitatem quisque habeat quasi suã: vt eam æquanimiter ferat, donec ab ea liberetur ille, cuius curat salutem. Raro ergo & in magna necessitate obiurgationes adhibendæ sunt: ita tamen vt etiam in his ipsis non nobis, sed domino vt seruiatur, instemus, Ipse est enim finis: vt nihil duplici corde faciamus, auferentes trabem de oculo nostro inuidẽtiæ vel E maliciæ vel simulationis, vt videamus eiicere festucam de oculo fratris. Videbimus enim eam oculis columbæ, quales in sponsa Christi prædicantur, quam sibi e- *1.Retra.19.* legit deus gloriosam Ecclesiam non habentem maculam neque rugam: id est, mundam & simplicem. *Ephes.5.*

Ca. XXXI. Sed quoniam potest nonnullos dei præceptis obtemperare cupientes, nomen simplicitatis decipere, vt sic putent viciosum esse aliquando verũ occultare, quo modo viciosum est aliquãdo falsum dicere, atque hoc modo aperiendo ea quæ hi quibus aperiuntur sustinere non possunt, amplius noceant quàm si ea penitus semperq; occultarent, rectissime subiungit, Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras *Matth.7.* ante porcos, &c. Quia dominus quanuis nihil mentitus sit, vera tamen aliqua occultare se ostendit dicens, Adhuc multa habeo vobis dicere, sed adhuc non pote- *Ioan.16.* stis illa portare. Et Apostolus, Non potui, inquit, vobis *1.Corin.3.* loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam, Neque enim poteratis, sed neque nunc potestis, Adhuc enim estis carnales. In hoc autem præcepto quo prohibemur sanctum dare canibus, & mittere ante porcos F margaritas nostras, diligenter quærendum est quid sit sanctum, quid margaritæ, quid canes, quid porci. Sanctum est, quod violare atque corrumpere nefas est, *Sanctum quid sit.* cuius vtique sceleris conatus & voluntas tenetur rea: quanuis illud sanctum natura inuiolabile atque incorruptibile maneat. Margaritæ autem, quæcunque spiri- *Margarita* talia magni æstimanda sunt, & quia in abdito latent, tanquam de profundo eruuntur & allegoriarum integumentis quasi apertis conchis inueniuntur. Licet itaque intelligi, quòd vna eademq; res & sanctum & margarita dici possit. Sed sanctum ex eo quod non debet corrumpi, margarita ex eo quod non debet contemni. Conatur autẽ vnusquisque corrumpere quod non vult esse integrum: cõtemnit vero quod vile ducit, & quasi infra se esse existimat, & ideo calcari dicitur quicquid contemnitur. Quaproter canes quoniam insiliunt ad *Canes.* dilacerandum: quod autem dilacerant integrum esse non sinunt, Nolite, inquit, sanctum dare canibus: quia & si dilacerari & corrumpi non potest, & manet integrum atque inuiolabile: illi tamen qui vellent cogitandum est, quòd acriter atque inimicissime resistunt, & quantum in ipsis est si fieri possit conantur perimere veritatem.

G veritatem. Porci vero quanuis non ita vt canes morsu
Porci. appetant,pasśim tamen calcando coinquinant:Neque
ergo miseritis, inquit, ante porcos margaritas vestras,
&c. Canes ergo pro oppugnatoribus veritatis, porcos
pro contemptoribus positos,non incõgrue accipimus.
Quod autem ait,Conuersi dirumpant vos: non ait ip-
sas margaritas dirumpant, Illas enim conculcãt etiam
cum conuertuntur vt adhuc aliquid audiant, dirum-
punt autem eum à quo iam missas margaritas concul-
cauerunt. Non enim facile inueneris quod gratum ei
esse posśit qui margaritas cõculcauerit: id est,cum ma-
gno labore diuina inuenta contempserit. Qui autẽ ta-
les docent, quo modo non dirumpantur indignando
& stomachando, non video: vtrunque autem animal
C.XXXII. immundum est,& canis & porcus. Cauendum est
ergo ne quid aperiatur ei qui non capit: melius enim
quærit quod clausum est, quàm id quod apertũ est aut
infestat aut negligit. Neque vero alia causa reperitur,
cur ea quæ manifesta & magna sunt, non accipiantur
præter odium & contemptum, quorum propter vnum
canes,propter alterum porci nominati sunt. Quæ ta-
H men omnis immũdicia rerum temporalium dilectio-
ne concipitur:id est, dilectione huius seculi, cui iube-
mur renunciare vt mundi esse posśimus. Qui ergo mũ-
dum & simplex cur habere appetit, non debet sibi reus
videri si aliquid occultat, quod ille cui occultat capere
non potest. Nec ex eo arbitrandũ est licere mentiri: nõ
enim est consequẽs, vt cum verum occultatur, falsum
dicatur. Agendum ergo primum est,vt impedimenta
detrahantur quibus efficitur vt non capiat: quia vtique
si propter sordes non capit, mundandus est vel verbo
vel opere, quantum fieri à nobis potest. Quòd autem
dominus noster quædam dixisse inuenitur, quæ multi
qui aderant, vel resistendo vel contemnendo non ac-
ceperunt, non putandus est sanctum dedisse canibus,
aut margaritas misisse ante porcos:non enim dedit eis,
qui capere non poterant,sed eis qui capere poterant, &
simul aderant: quos propter aliorum immũdiciam ne-
gligi non oportebat. Et cum eum tentatores interro-
gabant,respondebatq; illis ita,vt quod contradicerent
non haberent,quanuis venenis suis contabescerent po
tius,quàm illius cibo saturarentur, alij tamen qui pote-
I rant capere, ex illorum occasione multa vtiliter audie-
bant.Hoc dixi,ne quis forte,cum interroganti respon-
dere non potuerit, hac sententia se excusare videatur,
si dicat,nolle se sanctum dare canibus, vel ante porcos
mittere margaritas. Qui enim nouit quid respondeat,
debet respondere, vel propter alios, quibus desperatio
suboritur,si propositã quęstionem solui non posse cre-
diderint: & hoc de rebus vtilibus, & ad instructionem
salutis pertinentibus. Multa sunt enim, quæ inquiri ab
ociosis possunt,superuacua,& inania,& plerunque no-
xia,de quibus tamen nonnihil dicendum est: sed hoc-
ipsum aperiendum & explicandum, cur inquiri talia
non oporteat. De rebus vero vtilibus aliquando ad id
respondendum est,quod interrogamur:sicut dominus
Matth.22. fecit, cum eum Sadducæi de muliere interrogassent,
Marci.12. quæ septem viros habuit, cuius eorum in resurrectione
Lucæ.20. futura esset. Respondit enim quòd in resurrectione
neque vxores ducent,neque nubent,sed erunt sicut an-
geli in cœlis.Aliquando autem ille,qui interrogat, in-
terrogandus est aliud: quod tamen si dixerit, ipse sibi
ad id quod interrogabat, respondeat. Si autem dicere
noluerit, non videatur iis qui assunt iniustum, si & ip-
se quod interrogauit non audiat. Nam & Pharisæi qui
interrogauerunt tentantes, vtrum reddẽdum esset tri- K
butum, interrogati sunt aliud: id est, cuius haberet nũ- *Matth. 22.*
mus imaginem, qui ab ipsis prolatus est. Et quia dixe-
runt quod interrogati erant, id est, Cæsaris imaginem
habere nummum,ipsi sibi quodam modo responderũt
id quod dominum interrogauerant. Itaque ille ex eo-
rum responsione ita conclusit, Reddite ergo Cæsari
quod Cæsaris est,& deo quod dei est.Cum autem prin *Matth.21.*
cipes sacerdotum & seniores populi interrogassent, in
qua potestate illa faceret, interrogauit eos de baptis-
mate Ioannis:& cum nollent dicere,quod contra se vi
debant dici: de Ioanne autem nihil maledicere aude-
rent propter circunstantes, Nec ego vobis dicam, in-
quit, in qua potestate hæc facio: quod iustisśimum ap-
paruit circunstantibus. Hoc enim se dixerunt nescire,
quod sciebant,sed dicere nolebant.Et reuera iustũ erat,
vt qui sibi volebant responderi quod interrogauerant,
prius ipsi facerent quod erga se fieri postulabant.Quòd
si fecissent, ipsi sibi vtique respondissent. Ipsi enim mi-
serant ad Ioannem quærentes quis esset: vel potius ip- *Ioan.1.*
si miserunt sacerdotes & leuitas,† putãtes quòd ipse es- *† al. misśi*
set Christus:quod ille se negauit esse, & de domino te- L *erant*
stimonium perhibuit: de quo testimonio si confiteri *sacerdotes*
vellent, ipsi se docerent in qua potestate illa faceret *& Leuitæ.*
Christus:quod quasi nescientes interrogauerunt, vt ca
lumniandi aditum reperirent. Cum igitur pręcep- *XXXIII.*
tum esset, ne sanctum daretur canibus, & margaritæ
ante porcos mittantur, potuit auditor occurrere & di-
cere,conscius ignorantiæ atque infirmitatis suæ: & au-
diens præcipi sibi ne hæc daret, quæ seipsum nondum
accepisse sentiebat, Potuit ergo occurrere ac dicere,
Quod sanctũ me dare canibus, & quas margaritas me
mittere ante porcos vetas,cum adhuc ea me habere nõ
videam?Opportunisśime subiecit, dicẽs, Petite,inquit, *1.Retra. 9.*
& dabitur vobis: quærite,& inuenietis: pulsate, & ape-
rietur vobis, &c. Petitio pertinet ad impetrandam sa- *Petitio.*
nitatem firmitatèmque animi,vt ea quæ præcipiuntur,
implere posśimus: inquisitio autem ad inueniẽdam ve- *Inquisitio.*
ritatem. Cum enim beata vita actione & cognitione
compleatur,actio facultatem virium,cõtemplatio ma-
nifestationem rerum desiderat. Horum ergo primum
petendum,secundum quærendum: vt illud detur,hoc
inueniatur: sed cognitio in hac vita viæ priusquam ip- M
sius possesśio est:sed cum quisque veram viam inuene-
rit,perueniet ad ipsam possesśionem, quæ tamen pul-
santi aperietur. Vt ergo tria ista: id est, petitio, inquisi-
tio,pulsatio,manifesta fiant,sub aliquo exemplo pona-
mus. Videmus aliquem infirmis pedibus ambulare nõ
posse: prius ergo sanandus est, & firmandus ad ambu-
landum:& ad hoc pertinet,quod dicit,Petite. Quid au
tem prodest quòd ambulare iam,vel etiam currere po-
test,si per deuia itinera errauerit? Secundum est ergo, *Petite.*
vt inueniat viam quæ ducat eum quò vult peruenire: *Quærite.*
quam cum tenuerit & peruenerit ad eum ipsum locũ, *Pulsate.*
vbi habitare vult,si clausum inuenerit, neque ambula-
re potuisse,neque perrexisse ac peruenisse profuerit,nisi
aperiatur:ad hoc pertinet quod dictum est,Pulsate.Ma
gnam autem spem dedit & ille qui promittendo non
decepit.Ait enim, Omnis qui petit,accipit: & qui quæ-
rit, inuenit: & pulsanti aperietur. Ergo perseuerantia
opus est, vt accipiamus quod petimus, & inueniamus
quod quęrimus,& quod pulsamus aperiatur.Quemad-
modum autem egit de volatilibus cœli & de liliis agri,
ne victum vobis vestitumq; desperaremus adfuturum,
vt spes à minoribus ad maiora consurgeret, ita & hoc
loco,

A loco, Aut quis erit ex vobis, inquit, homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei? & reliqua. Quo modo ergo mali dant bona? Sed malos appellat dilectores adhuc seculi huius & peccatores: bona vero quæ dant, secundum eorum sensum bona dicenda sunt, quia hæc pro bonis habent. Quanquam & in rerum natura ista bona sint, sed temporalia ad istam vitam infirmam pertinentia: & quisquis ea malus† dat, non de suo dat, Domini est enim terra & plenitudo eius: qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Quantum ergo sperandum est daturum deum nobis bona petentibus, nec nos posse decipi, vt accipiamus illud pro alio cum ab ipso petimus, quando etiam nos, cum simus mali, nouimus id dare quod petimur. Non enim decipimus filios nostros, & qualiacunque bona damus, non de nostro, sed de ipsius damus.

Male dilectores seculi. *†al. aliis.* *Psal. 23.* *Psal. 145.*

C.XXXIIII. Firmitas autem & valentia quædam ambulandi per sapientiæ viam, in bonis moribus constituta est, qui perducuntur vsque ad mundationem simplicitatemque cordis, de qua iam diu loquens ita concludit,

B Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines bona, ita & vos facite illis: hæc est enim lex & Prophetæ. In exemplaribus Græcis sic inuenimus, Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Sed ad manifestationem sententiæ puto à Latinis additum, bona. Occurrebat enim, quòd si quisquã flagitiose aliquid erga se fieri vellet, & ad hoc referat istam sententiam? Veluti si velit aliquis prouocari vt immoderate bibat & se ingurgitet poculis, & hoc prior illi faciat à quo sibi fieri cupit. Ridiculum est hunc putare istam impleuisse sententiam. Cum ergo hoc moueret, vt arbitror, additum est ad manifestationem rei vnum verbum: vt posteaquam dictum est, Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, adderetur bona. Quod si deest exemplaribus Græcis, etiam illa emendãda sunt. Sed quis hoc audeat? Intelligendum est ergo, plenam esse sententiam, & omnino perfectam, etiam si hoc verbum non addatur. Id enim quod dictum est, Omnia quæcunque vultis: non vsitate ac passim, sed proprie dictum accipi oportet. Voluntas nanque non est nisi in bonis. Nam in malis

C flagitiosisq; factis cupiditas proprie dicitur, non voluntas. Non quia sic semper loquantur scripturæ, sed vbi oportet, ita omnino proprium verbum tenent, vt non aliud sinant intelligi. Videtur autem hoc præceptum ad dilectionem proximi pertinere, non etiam ad dei, cum alio loco duo præcepta esse dicat, in quibus tota lex pendet & Prophetæ. Nam & si dixisset, omnia quæcunque vultis fieri vobis, hæc vos facite: hac vna sententia vtrunque illud præceptum complexus esset, Cito enim diceretur, diligi se velle vnumquenque, & à deo, & ab hominibus. Cum itaque & hoc ei præciperetur, vt quod sibi facere velit, hoc faceret: id vtique præciperetur, vt diligeret deum & homines. Cum vero expressius de hominibus dictum est, omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis: nihil aliud dictum videtur, quàm diliges proximum tuum sicut teipsum. Sed non est negligenter attendendum quod subiecit. Hæc est enim lex & Prophetæ. In his autem duobus præceptis, non tantum ait, lex pendet & Prophetæ: sed etiam addidit, tota lex & Prophetæ: pro eo quod est omnis prophetia. Quod cum hic nõ addidit, seruauit locum alteri præcepto, quod ad dilectionem dei pertinet. Hic autem quoniam præcepta

Matth. 22.

simplicis cordis exequuntur, & erga eos metuendum est

D ne habeat quis duplex cor, quibus occultari cor potest: id est, erga homines, quibus idipsum præcipiendum fuit. Nemo enim ferè est qui velit quenquam duplici corde secum agere. Id autem fieri non potest: id est, vt simplici corde homo homini aliquid tribuat, nisi ita tribuat vt nullum ab eo temporale commodum expectet, & ea intentione faciat de qua superius satis tractauimus, cum de oculo simplici loqueremur.

Mundatus ergo oculus simplexque redditus, aptus & idoneus erit ad intuendam & contemplandam interiorem lucem suam. Iste enim oculus cordis est. Hũc enim talem oculum habet ille qui finem bonorum operum suorum, vt vere bona opera sint, non in eo constituit vt hominibus placeat: sed etiam si prouenerit vt eis placeat, ad eorum salutem potius hæc refert & ad gloriam dei, non ad inanem iactantiam suam. Neque propterea boni aliquid ad salutem proximi operatur, vt ex eo comparet ea quæ huic vitæ transigendæ sunt necessaria: neque temere animum hominis voluntatemque contemnit in eo facto, in quo nõ apparet quo animo & voluntate sit factum: & quicquid officiorum

C.XXXV. *Oculus cordis.*

E exhibet homini, hac intentione exhibet, qua sibi exhiberi vult: id est, vt non ab eo aliquid commodi temporalis expectet. Ita erit cor simplex & mundum in quo quæritur deus. Beati ergo mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt, Sed hoc quia paucorum est, iam incipit de inuestiganda & possidenda sapiẽtia loqui, quod est lignum vitæ: cui vtique inuestigandæ ac possidendæ, id est, contemplandæ, talis oculus per omnia superiora perductus est, quo videri iam possit & arcta via & angusta porta. Quia ergo deinceps dicit, Intrate per angustam portam, quia lata porta: & reliqua: non ideo dicit, quia iugum Christi asperum est & sarcina grauis: sed quia labores finire pauci volunt, minus credentes clamanti, Venite ad me omnes qui laboratis & ego reficiam vos, Tolite iugum meum super vos: & reliqua. Hinc ergo sermo sumpsit exordium de humilibus & mitibus corde, quoniam iugum lene & leuem sarcinã multi respuunt, pauci subeunt: eo quòd sit arcta via quę ducit ad vitam, & angusta porta qua intratur in eam.

Matth. 5. *Matth. 7.* *Matth. 11.*

Hic ergo illi qui promittunt sapientiam cognitionemque veritatis quam non habent, præcipue cauendi

C.XXXVI.

F di sunt, sicut sunt hæretici, qui se plerunque paucitate commendant. Et ideo cum dixisset, paucos esse qui inueniunt angustam portam & arctam viam, ne se illi supponant nomine paucitatis, statim subiecit. Cauete à pseudoprophetis qui veniũt ad vos in vestitu ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Sed isti non fallũt oculum simplicem, qui arborem dignoscere ex fructibus nouit. Ait enim, Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Deinde similitudines adiungit, Nunquid colligũt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit: & reliqua. Quo loco illorum error maxime cauendus est, qui de ipsis duabus arboribus duas naturas opinantur esse: quarum vna sit dei, altera vero neque dei neque ex deo. De quo errore & aliis libris disputatum est vberius, &, si adhuc parum est, disputabitur. Nunc autem, non eos adiuuare duas istas arbores, docendum est. Primum, quia de hominibus eum dicere tam clarum est, vt quisquis præcedentia & sequentia legerit, miretur eorum cæcitatem. Deinde attendunt quod dictum est, Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere.

Et ideo

G Et ideo putant neque animam malam fieri posse vt in
melius commutetur, neque in deterius bonam: quasi
dictum sit, Non potest arbor bona mala fieri, neque ar
bor mala bona fieri: sed dictum est, Non potest arbor
bona malos fructus facere, neq; arbor mala bonos fru-
Arbor, anima. ctus facere. Arbor est quippe ipsa anima, id est, ipse ho-
mo, fructus vero opera hominis. Non ergo potest ma-
Fructus, opera homi- lus homo bona operari, neque bonus mala. Malus er-
nis. go si vult bona operari, prius bonus fiat. Sic alio loco
euidentius dicit ipse dominus, Aut facite arborem bo-
Matth. 12. nam, & fructus eius bonos: aut arborem malam, & fru
ctus eius malos. Quòd si duas naturas istorum, his dua-
bus arboribus figuraret, non diceret, facite. Quis enim
hominum, potest facere naturam? Deinde etiam ibi,
cum ipsarum duarum arborum mentionem fecisset,
subiecit, Hypocritæ, quo modo potestis bona loqui,
C. XXXVII cum sitis mali? Quandiu ergo quisque malus est,
non potest facere fructus bonos. Si enim bonos fructus
fecerit, iam malus non erit. Sic verissime dici potuit,
non potest esse nix calida: cum enim calida esse cœpe-
rit, non iam niuem, sed aquam vocamus. Potest ergo
H fieri, vt quæ nix fuit, non sit: non autem potest fieri,
vt nix calida sit. Sic potest fieri, vt qui malus fuit, non
sit malus, non tamen fieri potest vt malus bene faciat.
Qui etiam si aliquando vtilis sit, non hoc ipse facit, sed
fit de illo diuina prouidentia procurante, sicut de Pha
risæis dicit, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, fa-
cere nolite. Hoc ipsum quòd bona dicebant, & ea quæ
dicebant vtiliter audiebantur & fiebant, non erat ip-
Matth. 23. sorum, Cathedram enim, inquit, Moysi sedent. Per di-
uinam ergo prouidentiam legem dei prędicantes, pos-
sunt esse audientibus vtiles, cum ipsi sibi non essent.
De talibus alio loco per prophetam dictum est, Semi-
Hiere. 12. nastis triticum & spinas metetis: quia bona præcipiunt
& mala faciunt. Non ergo qui eos audiebant & facie-
bant quę ab eis dicebantur, de spinis legebant vuas, sed
per spinas de vite legebant vuas: tanquam si manũ ali-
quis per sepem mittat, aut certe de vite quæ sepi fuerit
inuoluta vuam legat, non spinarum est fructus iste, sed
Caput vitis. Rectissime sanè quæritur quos fructus nos
XXXVIII. attendere voluerit, quibus cognoscere arborem pos-
simus. Multi enim quædam in fructibus deputant, quæ
I ad vestitum ouium pertinent, & hoc modo à lupis de-
cipiuntur: sicuti sunt vel ieiunia, vel orationes, vel e-
leemosynæ: quæ omnia nisi fieri etiam ab hypocritis
possent, nõ superius diceret, Cauete iusticiam vestram
facere coram hominibus vt videamini ab eis, Qua sen-
tentia præposita, ipsa tria exequitur, eleemosynam, o-
rationem, ieiunium. Multi enim multa pauperibus,
non misericordia, sed ambitione largiuntur. Et multi
orant vel potius videntur orare, non intuentes deum,
sed hominibus placere cupientes. Et multi ieiunant,
& mirabilem abstinentiam prætendunt eis quibus
ista difficilia videntur, & honore digna existimantur:
& huiuscemodi dolis eos capiunt, dum aliud ostentant
ad decipiendum, aliud exerunt ad deprædandum, vel
interficiendum eos qui sub vestitu ouino lupos vide-
re non possunt. Hi ergo non sunt fructus de quibus co
gnosci arborem monet. Ista enim cum bono animo
in veritate fiunt, propriæ sunt ouibus vestes: cum au-
tem malo in errore, non aliud quam lupos tegunt.
Sed non ideo debent oues odisse vestimentum suum,
quia plerunque illo se occultant lupi. Qui sunt ergo
fructus quibus inuentis cognoscamus arborem ma-
Galat. 5. lam? dicit Apostolus. Manifesta autem sunt opera car-
nis, quæ sunt fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, ido- K
lorum seruitus, veneficia, inimiciciæ, contentiones, æ-
mulationes, animositates, dissensiones, hæreses, inui-
diæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædi-
co vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnũ
dei non consequentur. Et qui sunt fructus per quos co
gnoscimus arborem bonam, idem ipse Apostolus con
sequenter dicit, Fructus autem spiritus est charitas,
gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fi-
des, mansuetudo, continentia. Sane sciendum est, hic
gaudium proprie positum, mali enim homines non
gaudere, sed gestire dicuntur proprie: sicut superius di-
ximus voluntatem proprie positam, quam non habent
mali, vbi dictum est, Omnia quæcunque vultis vt faci- *Gaudiũ nõ*
ant vobis homines: & reliqua. Ex ista proprietate ver- *dicitur nisi*
bi qua gaudium non dicitur nisi in bonis, etiam Pro- *in bonis.*
pheta loquitur dicens, Non est gaudere impiis dicit *Esaiæ. 57.*
dominus: Ita quoque posita est fides, non quæcunque
vtique sed vera fides, & cætera quæ hic posita sunt, ha-
bent quasdam imagines suas in malis hominibus & de-
ceptoribus: vt omnino fallant, nisi quisque iam mun-
dum oculum & simplicẽ habuerit, quo ista cognoscat. L
Optimo itaque ordioe primo actum est de mundã- *C. XXXIX.*
do oculo, & deinde dicta sunt quę cauerẽtur. Sed quo-
niam quanuis quisque oculo mundo sit, id est, simplici
& syncero corde viuat, non potest tamen cor alterius
intueri: quæcunque ergo in factis vel dictis apparere
non potuerunt, tentationibus aperiuntur. Tentatio au *Tentatio*
tem duplex est, aut in spe adipiscendi aliquod commo *duplex.*
dum temporale, aut in terrore amittendi. Et maxime
cauendum est, ne tendentes ad sapientiam, quæ in so-
lo Christo inueniri potest, in quo sunt omnes thesauri *Coloss. 2.*
sapientiæ & scientiæ absconditi, Cauendum, inquam,
est ne pro Christi nomine ab hæreticis vel quibuslibet
male intelligentibus & seculi huius amatoribus deci-
piamur. Nam ideo sequitur & monet dicens, Non om
nis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum
cœlorum: & reliqua. ne putemus ad illos fructus perti-
nere, si quis domino nostro dicat, domine domine, &
ex eo nobis arbor bona videatur. Sed illi sunt fructus,
facere voluntatem patris qui est in cœlis, cuius facien-
dæ seipsum exemplum præbere dignatus est. Sed meri-
to potest mouere, quo modo huic sententię conueniat M
illud Apostoli vbi ait, Nemo in spiritu dei loquens di- *1. Corin. 12.*
cit anathema Iesum: & nemo potest dicere dominus
Iesus nisi in spiritusancto: quia neque aliquos haben-
tes spiritum sanctum possumus dicere non introitu-
ros in regnum cœlorum si perseuerauerint vsque in
finem: neque illos qui dicunt domine domine, & ta-
men non intrant in regnum cœlorum, possumus di-
cere habere spiritũ sanctum. Quo modo ergo nemo
dicit dominus Iesus nisi in spiritu sancto, nisi quia pro-
prie Apostolus posuit verbum quod est, dicit, vt signi-
ficet voluntatem atque intellectum dicentis? Domi-
nus vero generaliter posuit verbum quod ait, Non
omnis qui dicit, & reliqua. Videtur enim dicere e-
tiam ille qui nec vult nec intelligit quod dicit: sed il-
le proprie dicit, qui voluntatem ac mẽtem suam sono
vocis enunciat, Sicut pauloante quod dictum est, gau-
dium in fructibus spiritus sancti, proprie dictum est, nõ
eo modo quo alibi dicit idem Apostolus, Non gaudet *1. Corin. 13.*
super iniquitatem: quasi quisquam possit super iniqui-
tatem gaudere: quia illa elatio est animi turbide ge-
stientis, non gaudium: nam hoc soli boni habent. Er-
go dicere videntur etiam illi qui non hoc quod sonãt
dicere

A dicere videntur, & intellectu cernunt & voluntate agunt, sed voce tantum sonant, secundum quem modum dominus ait, Non omnis qui dicit, &c. Vere autem ac proprie illi dicunt, à quorum voluntate ac mente nõ abhorret prolatio sermonis sui, secundum quam significationẽ dicit Apostolus, Nemo potest dicere dominus Iesus nisi in spiritu sancto. *Cap. XL.* Atq; illud ad rem maxime pertinet ne decipiamur tendentes ad cõtemplationem veritatis, non solum nomine Christi, per eos qui nomen habent & facta non agunt†, *† al. habẽt.* sed etiam quibusdam factis atque miraculis: qualia propter infideles cum fecerint, dominus monuit tamen ne talibus decipiamur, arbitrantes ibi esse inuisibilem sapientiam, vbi miraculum visibile viderimus. Adiungit ergo & dicit, Multi mihi dicent in illa die, domine domine, Nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus? & reliqua. Non ergo cognoscet nisi eum qui operatur æquitatem. Nam & ipsos discipulos suos prohibuit gaudere ex talibus: id est, quia dæmonia illis subiecta fuerint. Sed gaudete, inquit, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. *Lucæ 10.* B Credo in illa ciuitate Hierusalem quæ est in cœlis, in qua non nisi & iusti & sancti regnabunt. *1. Cor. 6.* An nescitis, ait Apostolus, quoniam iniqui regnum dei nõ possidebunt? Sed fortasse quis dicat, non posse iniquos visibilia illa miracula facere, & mentiri potius illos credat, qui dicturi sunt, in nomine tuo prophetauimus & dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus. Legat ergo quanta fecerint resistentes famulo dei Moysi magis Aegyptiorum: aut si hoc non vult legere quòd non in nomine Christi fecerunt, legat quæ ipse dominus dicit de pseudoprophetis, *Matth. 24. Mar. 13.* Tunc siquis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere: surgẽt enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem ducantur etiam electi: ecce prædixi vobis. Quàm ergo mundo & simplici oculo opus est, vt inueniatur via sapientiæ, cui tãtæ malorum & peruersorum hominum deceptiones errorésque obstrepunt, quos omnes euadere, hoc est venire ad certissimam pacem & immobilem stabilitatem sapientiæ. Vehementer enim metuendum est, ne studio altercandi & contendendi quisque non videat quod à paucis videri potest, vt paruus* ** forte, parũ* sit strepitus contradicentium, C nisi etiam sibiipsi obstrepãt. Quod pertinet etiam ad illud quod Apostolus dicit, *2. Tim. 2.* Seruum autem domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripiẽtem diuersa sentientes, ne forte det illis deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem. *Matt. 5.* Beati ergo pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. Conclusio ergo huius totius sermonis quàm terribiliter inferatur, valde attendendum est. Omnis ergo, inquit, qui audit verba mea hæc & facit ea, similis est viro sapienti qui ædificauit domum suam super petram. Non enim quisque firmat quæ audit vel percipit, nisi faciendo. *1. Cor. 10.* Et si petra Christus est, sicut multa scripturarum testimonia prædicant, ille ædificat in Christo, *Aedificare in Christo.* qui quod audit ab illo, facit. Sequitur, descendit pluuia, venerunt flumina, & flauerunt vẽti, & irruerunt in domum illam, & non potuerunt illam mouere, fundata enim erat supra petram. Non ergo iste metuit vllas caliginosas superstitiones. Quid enim aliud intelligitur pluuia, *Pluuia.* cum in mali alicuius significatione ponitur? Aut rumores hominum, quos ventis comparatos puto. *Ventus.* Aut vitæ huius fluuium, carnalibus concupiscentiis tanquam fluentem super terram vel petrã. *Fluuius.* Horum enim trium qui prosperitatibus inducitur, aduersitatibus frangitur: D quorum nihil metuit, qui fundatam habet domum super petram: id est, qui nõ solum audit præcepta domini, sed etiam facit. *Fundatam habere domum supra petram.* Et his omnibus periculose subiacet, qui audit & non facit, non enim habet stabile fundamentum, sed audiendo & non faciendo ruinam ædificat. Ait enim consequenter, Et omnis qui audit verba mea hæc & non facit ea, & reliqua vsque, Et factum est cum consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrinam eius: erat enim docens eos sicut potestatem habens, non quasi Scribæ eorum & Pharisæi. Hoc est quod ante dixit per Prophetam esse significatum in Psalmis, cum diceret, *Psal. 11.* Fiducialiter agam in eo, eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum probatum terræ, purgatum septuplum. Propter quem numerum admonitus sum etiã præcepta ista ad septem illas referre sententias, quas in principio sermonis huius posuit de beatis cũ diceret: & ad alias septẽ illas operationes spiritus sancti, quas Esaias Propheta commemorat: sed siue iste ordo in his considerandus sit, siue aliquis alius, faciẽda sunt quæ audiuimus à domino, si volumus ædificare super petram.

E

De Sermone domini in monte,
Libri Secundi finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPOnensis Episcopi, expositionis Epistolæ Pauli ad Romanos inchoatæ, salutatione tantummodo expedita, Liber vnus.

IN Epistola quã Paulus Apostolus scripsit ad Romanos, quantũ ex eius textu intelligi potest, quęstionem habet talem: vtrum Iudæis solis Euangelium domini nostri Iesu Christi venerit propter merita operum legis: F an vero nullis operum meritis pręcedentibus, omnibus gentibus venerit iustificatio fidei quæ est in Christo Iesu: vt non quia iusti erant homines, crederent: sed credendo iustificati, deinceps iuste viuere inciperent. Hoc ergo docere intendit Apostolus, omnibus venisse gratiam Euangelij domini nostri Iesu Christi. Quam propterea etiam gratiam vocari ostendit, quia non quasi debitum iustitiæ redditum est, sed gratuito datum. Cœperant enim nõnulli qui ex Iudæis crediderant, tumultuari aduersus gentes, & maxime aduersus Apostolum Paulum, quod incircũcisos & à legis veteris vinculis liberos admittebat ad Euangelij gratiam, prædicans eis vt in Christum crederẽt, nullo imposito carnalis circuncisionis iugo. Sed planè tãta moderatione, vti nec Iudæos superbire permittat, tanquam de meritis operum legis: Nec gentes merito fidei aduersus Iudæos inflari, quòd ipsi receperint Christum quem illi crucifixerunt: tanquam enim, sicut alio loco dicit, pro ipso domino legatione cõfungens, hoc est, pro lapide angulari, vtrunque populum tam ex Iudæis quàm ex gentibus connectit in Christo per vinculum gratiæ, *2. Cor. 5.* vtrisque auferens omnem superbiam *Ephe. 2.* meritorum,

G meritorum, & iustificandos vtrosque per disciplinam humilitatis associans. Itaque Epistolam sic exorsus est, Paulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium dei. Breuiter in duobus verbis Ecclesiæ dignitatem à synagogæ vetustate discernit. Ecclesia quippe ex vocatione appellata est, synagoga vero ex congregatione. Conuocari enim magis hominibus congruit, congregari autem magis pecoribus, vnde greges proprie pecorum dici solent. Quanquam ergo plerisque scripturarum locis ipsa Ecclesia grex dei,& ouile dei & pecus dei vocetur:tamen cum in cóparatione homines pecora dicútur, ad vitam veterem pertinet. Et apparet huiusmodi homines, non cibo sempiternæ veritatis, sed temporalium promissionum tanquam terreno pabulo esse contentos. Paulus ergo seruus Christi Iesu vocatus est Apostolus, quæ vocatio illum cooptauit Ecclesiæ. In Euangelium autem dei segregatus est, vnde nisi à grege synagogæ, si verborum Latinorum significatio omnimodo cum Græca interpretatione concordat? Sanè Euangelium dei in quo segregatum se esse commemorat, commendat authoritate Prophetarum: vt quoniam credentes Christo, in quorum numero vocatus est, Iudæis præposuerat, à quibus se dixerat segregatum, gentes rursus iam non superbire admoneat. Siquidem de populo Iudæorum fuerunt Prophetæ, per quos Euangelium, cuius fide credentes iustificantur, ante promissum esse testatur. Segregatus enim, inquit, in Euangelium dei quod ante promiserat per Prophetas suos. Fuerunt enim & Prophetæ non ipsius, in quibus etiam aliqua inueniuntur quæ de Christo audita cecinerunt, sicut etiam de Sibylla dicitur:quod non facile crederem, nisi quòd poëtarum quidam, in Romana lingua nobilissimus, antequam diceret ea de innouatione seculi, quæ in domini nostri Iesu Christi regnum satis concinere & conuenire videantur, præposuit versum dicens,

Non concordat.

H

Vltima Cumæi iam venit carminis ætas. Cumæum autem carmen Sibyllinum esse nemo dubitauerit. Sciens ergo Apostolus ea in libris gentium inueniri testimonia veritatis, quod etiam in Actibus Apostolorum loquens Atheniensibus manifestissime ostendit, Non solum ait per Prophetas suos, ne quis à pseudoprophe-

Aeglog. 4.

Act. 17.

I tis per quasdam veritatis confessiones in aliquam impietatem seduceretur, sed addidit etiam in scripturis sanctis: volens vtique ostendere literas gentium superstitiosæ idololatriæ plenissimas, nō ideo sanctas haberi oportere, quia in eis aliquid quod ad Christum pertinet, inuenitur. Et ne quisquam etiam Prophetas aliquos remotos atque alienos à gente Iudæorum forte præferret, in quibus nullus simulachrorum cultus esset, quantum attinet ad simulachra quæ humana operatur manus, Nam simulachris phātasmatum suorum sectatores suos omnis error illudit, Ne quis tamen aliqua huiusmodi præferens, quia ibi Christi nomen ostentat, eas potius sanctas scripturas esse asserat, nō eas quæ populo Hebræorum sunt diuinitus creditæ, satis opportune mihi videtur adiungere cum dixisset, In scripturis sanctis, quod adiecit, de filio suo qui factus est ei ex semine Dauid, secundum carnem. Dauid enim certè rex Iudæorum fuit. Oportebat autem vt ex illa gente orirentur Christi prænunciatores Prophetæ, ex qua gente carnem assumpturus erat quem prænunciabant. Occurrendum autem erat etiam illorum impietati, qui dominum nostrum Iesum Christum secundum hominem tantummodo quem suscepit, accipiunt: diuinitatem au-

Coloss. 4.

tem in eo non intelligunt ab vniuersæ creaturæ communione discretam: velut ipsi Iudæi, qui Christum filium Dauid tantummodo esse opinabantur, ignorantes excellentiam qua dominus est ipsius Dauid, secundum id quod est filius dei. Vnde illos in Euangelio redarguit per prophetiam quæ ipsius Dauid ore prolata est. Quærit enim ab eis, quem ipse Dauid dominum appellat, quo modo filius eius sit? Cum deberent vtique respondere, quòd secundum carnem filius esset Dauid, secundum diuinitatem autem filius dei & dominus ipsius Dauid. Quod Paulus Apostolus quia iam didicerat, posteaquam dixit, in Euangeliū dei quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo qui factus est ei ex semine Dauid: addidit, secūdum carnem: ne hoc solum & totum in Christo esse arbitrarentur, quod factum erat secundum carnem. Addendo ergo, secundum carnem, seruauit diuinitati dignitatem suam. Quæ non solum semini Dauid, sed nec alicui angelicæ aut cuiusuis excellentissimæ creaturæ generationi tribui potest, quandoquidem ipsum est verbum dei, per quod facta sunt omnia, Quod verbum ex semine Dauid caro factum est, & habitauit in nobis, non mutatum & conuersum in carnem, sed carne vt carnalibus congruenter appareret indutum. Quapropter Apostolus non solum eo verbo quod ait, secundum carnem, humanitatem à diuinitate distinxit: sed etiam illo quo ait, factus est. Non est enim factū secundum id quod verbum dei est, Omnia enim per ipsum facta sunt: Nec fieri cum omnib[9] posset per quem facta sunt omnia. Neque ante omnia factus est, vt per ipsum fierent omnia: Ipso enim excepto, si ante illa iam factus esset, non essent illa omnia quæ per illum fierent: nec possent vere dici facta omnia per ipsum in quibus ipse non esset, si ipse etiam factus esset. Et ideo Apostolus cum factum diceret Christum, addidit, secundum carnem: vt secundum verbum quod est filius dei, non factum à deo, sed natum esse monstraret. Eundem sanè ipsum qui secundum carnem factus est ex semine Dauid, prædestinatum dicit filium dei, in virtute: non secundum carnem, sed secundum spiritum: nec quemlibet spiritum, sed spiritū sanctificationis ex resurrectione mortuorum. In resurrectione enim virtus morientis apparet, vt diceretur prædestinatus in virtute secundum spiritū sanctificationis ex resurrectione mortuorum. Deinde sanctificatio vitam nouam fecit, quæ in domini nostri resurrectione signata est. Vnde idē Apostolus alio loco dicit, Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera dei sedens. Potest quidem etiam sic esse ordo verborū, vt non ad spiritum sanctificationis adiungamus quod ait, ex resurrectione mortuorū: sed ad id quod ait, prædestinatus est: vt ordo sit, qui prædestinatus est ex resurrectione mortuorum: cui ordini interposita sunt hæc, Filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis. Et nimirum iste ordo certior & melior videtur, vt sit filius Dauid in infirmitate secundum carnem, filius autem dei in virtute secundum spiritum sanctificationis. Factus est ergo ex semine Dauid, id est, filius Dauid ex mortali corpore, propter quod & mortuus est. Prædestinatus est autem filius dei, & dominus ipsius Dauid ex resurrectione mortuorum. Inquantum enim mortuus est, ad id pertinet quod est filius Dauid: inquantum autem resurrexit à mortuis, ad id quod est filius dei, & dominus ipsius Dauid, sicut alibi idem Apostolus dicit. Nam & si mortuus est ex infirmitate, sed

K

Matt. 22.

Ioan. 1.

L

M

Coloss. 3.

2. Cor. 13.

A te, sed viuit in virtute dei: vt infirmitas pertineat ad Dauid, vita vero æterna ad virtutem dei. Ideoq; in his ipsis verbis dominum suum designat eum Dauid dicens;
Psal. 109. Dixit dominus domino meo, sede ad dexterá meam, Donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis. Ex eo enim quod resurrexit à mortuis, sedet ad dexteram patris. Prædestinatum ergo ex resurrectione mortuorũ, vt sederet ad dexteram patris, videns in spiritu Dauid, non auderet dicere filium suum, sed dominum suum. Vnde & consequenter hic adiungit, Iesu Christi domini nostri: posteaquá dixit, ex resurrectione mortuorum: tanquá admonẽs vnde illũ Dauid dominũ suum potius quàm filiũ esse testatus sit: nõ autem ait eum prædestinatum à mortuis, sed ex resurrectione mortuorũ. Non enim resurrectione ipsa sua filius apparet, de propria illa & eminẽtissima dignitate, qua etiam est caput Ecclesiæ, cum & cæteri mortui resurrecturi sint: sed filius dei prædestinatus est quodam principatu resurrectionis, quia ex resurrectione omnium mortuorũ ipse prædestinatus est: id est, vt præ cæteris & ante cæteros resurgeret designatus. Vt quod hic positũ est, filius dei,
B cum dixisset, prædestinatus est, ad documentum valeat tantæ sublimitatis. Non enim sic prędestinari oportuit, nisi filium dei secũdum quod est etiam caput Ecclesiæ, vnde illum alio loco primogenitum ex mortuis appel-
Colos. 1. lat. Eum enim decebat venire ad iudicium resurgentiũ, qui præcesserat ad exemplum: neque ad exemplum omnium resurgẽtium, sed ad exemplum eorum, qui sic resurrecturi sunt, vt cum illo viuant & regnent in sempiternum, quorum etiam caput est, tãquam corporis sui. Ex ipsorum enim resurrectione etiã prædestinatus est, vt ipsis princeps fieret: cæterorum autem in sua conditione resurgentium non princeps, sed iudex est. Non itaque ex illorum mortuorũ resurrectione prædestinatus est quos est damnaturus. Prædestinatũ enim esse ex resurrectione mortuorum, vt pręcederet resurrectionẽ mortuorũ, vult intelligi Apostolus. Hos autẽ præcessit, qui ad ipsum cœleste regnũ quò eos præcessit secuturi sunt. Propter quod non ait, qui prædestinatus est filius dei ex resurrectione mortuorum Iesus Christus dominus noster: sed, ex resurrectione mortuorũ Iesu Christi domini nostri. Tanquam si diceret, qui prædestinatus
C est filius dei ex resurrectione mortuorum suorum: hoc est, ad se pertinentium in vitam æternam: velut si interrogaretur, quorũ mortuorum, & responderet, ipsius Iesu Christi domini nostri. Ex resurrectione enim cæterorum mortuorũ nõ est prædestinatus, quos nõ præcessit ad gloriã vitæ æternæ, nõ vtique secuturos, quoniam ad pœnas suas impij resurrecturi sunt. Ergo ille tanquam filius dei vnigenitus, etiam primogenitus ex mortuis prædestinatus est, ex resurrectione mortuorũ. Quorum mortuorum, nisi domini nostri Iesu Christi? Per quẽ accepimus, inquit, gratiã & apostolatum. Gratiam cũ omnibus fidelibus, apostolatũ autem non cum omnibus. Et ideo si tantummodo apostolatum se diceret accepisse, ingratus extitisset gratiæ, qua illi peccata dimissa sunt: tanquam enim meritis priorum operum accepisse apostolatũ videretur. Optime itaque tenet ordinem causæ, vt nemo audeat dicere vitę prioris meritis se ad Euangelium esse perductum: quando nec ipsi Apostoli, qui cæteris membris post caput corporis supereminent, accipere apostolatũ proprie potuissent, nisi prius communiter cum cęteris gratiam quę peccatores sanat & iustificat accepissent. Quod autem subiungit, Ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius: ad hoc dicit apostolatum se accepisse, vt o- D bediatur fidei pro nomine domini nostri Iesu Christi: hoc est, vt credant omnes in Christo, & signentur in eius nomine qui salui esse cupiunt. Quam salutem non solis Iudæis, sicut nonnulli qui ex ipsis crediderant arbitrabantur, venisse iam ostendit cum ait, In omnibus gentibus, in quibus estis, inquit, & vos vocati Iesu Christi, id est, vt & vos sitis eius Iesu Christi, qui omnium gentium salus est, quanquam non in numero Iudęorũ, sed in numero cæterarũ gentium sitis inuenti. Hucusq; dixit ipse quis esset qui scribit epistolam. Est enim qui scribit epistolam, Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium dei. Sed quia occurrebat, quod Euangelium? respondit, quod ante promiserat per Prophetas suos, in scripturis sanctis, de filio suo. Item quia occurrebat, de quo filio suo? respõdit, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorũ, domini nostri Iesu Christi. Et quasi diceretur, quo modo tu ad eum pertines? respondit, Per quem accepimus gratiam, & apostolatum, ad obediẽdum fidei in omnibus E gentibus pro nomine eius. Item quasi diceretur, Quæ igitur causa est vt scribas ad nos? respondit, In quibus estis & vos vocati Iesu Christi. Nunc deinde adiungit ex more epistolæ quibus scribat, Omnibus, inquit, qui sunt Romæ dilectis dei, vocatis sanctis, etiam hic significanit benignitatem dei potius quàm meritum illorum. Nõ enim ait, diligẽtibus deum: sed, dilectis dei. Prior enim dilexit nos ante omnia merita, vt & nos eũ dilecti diligeremus. Inde etiam addidit, vocatis sanctis. Quanquam enim sibi quis tribuat quod vocanti obtemperat, nemo potest sibi tribuere quòd vocatus est. Vocatis autem sanctis, non ita intelligendum est, tanquam ideo vocati sint, quia sancti erant: sed ideo sancti effecti, quia vocati sunt. Restat ergo vt salutem dicat, vt compleatur vsitatum epistolæ principium, tanquam ille illis salutem: pro eo autem ac si diceret salutem, Gratia vobis, inquit, & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Nõ enim omnis gratia est à deo. Nam & iudices mali præbent gratiam in accipiendis personis aliqua cupiditate illecti, aut timore perterriti. Neque omnis pax dei est vel ab illo, vnde ipse domi- F nus discernens ait, Pacem meam do vobis: adiungens etiam & dicens, non se talem pacem dare, qualem dat Ioan. 14. hic mundus. Gratia est ergo à deo patre, & domino nostro Iesu Christo, qua nobis peccata remittuntur, quibus aduersabamur deo, Pax vero ipsa qua reconciliamur deo. Cum enim per gratiam remissis peccatis absumptæ fuerint inimicitiæ, restat vt pace adhæreamus illi, à quo nos sola peccata dirimebant. Sicut Propheta dicit, Nõ granabit aurem vt non audiat, sed peccata vestra inter vos & deum separant. Quibus remissis per Esaia. 59. fidem domini nostri Iesu Christi, nulla separatione interueniente pax erit. Fortasse autem quisque miretur, quo modo intelligenda sit iusticia iudicis dei, eum gratiam præbet ignoscendo peccatis. Sed hoc planè iustum est apud deum, quia vere iustum est, vt ij quos peccatorum suorum pœnitet, eo tempore quo nondum pœnarum manifestus terror apparet, misericorditer separentur ab eis qui defensiones peccatorũ suorum pertinaciter exquirentes, nulla pœnitentia corrigi volunt. Iniustum est enim, vt cum his illi ad consortiũ pœnale copulentur, qui vocantem deum nõ spreuerũt, & peccantes displicuerunt sibi, vt quemadmodum illle peccata

G le peccata eorum, sic etiam ipsi odissent sua. Ea enim demum est humanæ iusticiæ disciplina, non in se amare, nisi quod dei est, & odisse quod proprium est: nec approbare peccata sua, nec in eis alium improbare, sed seipsum, nec putare satis sibi esse vt sua peccata displiceant, nisi etiam vigilantissima deinceps intentione vitentur: nec in eis vitandis vires suas existimare sufficere, nisi diuinitùs adiuuetur. Iustum est ergo apud deū, vt ignoscatur talibus quæcunque antea cōmiserunt, ne quod iniustissimum est, cum eis qui tales non sunt confundantur atq; misceantur. Quapropter & quia talibus non ignoscitur iusticia dei est, & quia ignoscitur gratia est. Iusta est ergo gratia dei, & gratia iusticia, cum in eo quoque etiam pœnitentiæ meritum gratia præcedat, quod neminem peccati sui pœniteret, nisi admonitione aliqua vocationis dei. Porro iusticiæ diuinæ tanta constātia est, vt cum pœna spiritalis & sempiterna pœnitenti fuerit relaxata, pressuræ tamen cruciatusq; corporales, quibus etiam martyres exercitatos nouimus, postremo mors ipsa, quam peccando meruit nostra natura, nulli relaxetur. Quòd enim iusticia iusti homines
H & pij, tamen exoluunt ista supplicia, de iusto dei iudicio venire credendum est. Ipsa est quæ in sacris scripturis etiam disciplina nominatur, quā nemo iustorum
Hebr.12. effugere finitur. Neminem quippe excepit cum diceret, Quem enim diligit deus, corripit: flagellat autem omnem filium quē recipit. Vnde etiam ipse Iob, qui propterea tam multa illa passus est, vt hominibus quis vir esset & quantus dei seruus eluceret, pœnas tamen corporis pro peccatis suis se exoluere sæpe testatur. Petrus quoq; Apostolus exhortans fratres ad perferendas pro
1.Petr.4. Christi nomine passiones ita loquitur, Nemo autē vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut curas alienas agens, Si vero quasi Christianus, non erubescat: glorificet autem deum in isto nomine, quia tempus inchoationis iudicij à domo dei. Si autem initium à nobis, quis finis eorum qui non credunt Euan-
Prouerb.11. gelio dei? Et si iustus quidem vix saluus fit, peccator & impius vbi parebit? Manifeste ostendit easdem ipsas passiones, quas iusti patiuntur, ad iudicium dei pertinere. Quod inchoari dixit ex domo dei, vt inde coniiciatur, quanta impiis futura seruantur. Vnde etiam ip-
I se Paulus ad Thessalonicēses dicit, Ita vt nosipsi de vo-
2.Thess.1. bis gloriemur in Ecclesiis dei, pro vestra patientia & fide in omnibus persecutionibus vestris, & pressuris quas sustinetis in exemplum iusti iudicij dei. Quod omnino ad illud respicit, quod ait Petrus, tempus esse inchoationis iudicij à domo domini: & illud quod de
Prouer.11. Propheta interposuit. Et si iustus vix saluus erit, peccator & impius vbi parebit? Vnde mihi videtur etiam il-
2.Reg.12. la quæ per Nathan Prophetam regi Dauid cōminatus est deus, quanquam statim ignouerit pœnitenti, propterea tamen accidisse omnia, vt demonstraretur illam veniam spiritaliter datam propter futurum iudicium pœnarum, quod expectat eos qui hoc tempore
1.Petri.4. corrigi nolunt. Dicit enim & alibi Petrus, Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est, vt iudicentur quidem secundum hominem in carne, viuant autem secundum deum in spiritu. Hoc dixi, vt ostenderē quantum possem, & quantum opportunitas præsentis loci scripturarum sinit: non sic accipiendam gratiam & pacem dei cum dicitur, vt existiment homines à iusticia deum posse discedere, Nam & ipsam pacem cum promitteret dominus ait, Hæc dixi, vt in me pacem habea-
Ioan.16. tis, in mundo autē pressuram. Sed tribulationes & molestiæ cum per iusticiam dei redduntur peccatis, bonos K
& iustos, & quib⁹ iam plus peccata ipsa displicēt quàm vlla corporis pœna, non reflectunt ad peccandum, sed ab omni labe penitus purgāt. Pax enim perfecta etiam corporis suo tempore roborabitur, si nunc pacem quā dominus per fidem dare dignatus est, inconcusse spiritus noster atq; incommutabiliter teneat. Quod autem Apostolus gratiam, & pacē à deo patre, & domino no- Roma.1.
stro Iesu Christo dicit, non adiungens etiam spiritum sanctum: non mihi alia ratio videtur, nisi quia ipsum donum dei spiritum sanctū intelligamus, Gratia porrò & pax, quid aliud est quàm donū dei? Vnde nullo modo dari hominibus gratia potest qua liberamur à peccatis: & pax qua recōciliamur deo, nisi in spiritusancto. Et ideo ipsa trinitas, pariterq; incōmutabilis vnitas in ista salutatione cognoscitur. Quod propterea maxime credo, quoniā excepta epistola quam ad Hebræos scripsit, vbi principium salutatorium de industria dicitur omisisse, ne Iudæi qui aduersus eum pugnaciter oblatrabant, nomine eius offensi, vel inimico animo legerent, vel omnino legere non curarent quod ad eorū salutem scripserat, Vnde nonnulli eam in canonē scrip- L
turarum recipere timuerunt. Sed quoquo modo se habeat ista quæstio, excepta hac epistola, cæteræ omnes quæ nulla dubitāte Ecclesia Pauli Apostoli esse firmantur, talem continent salutationem, nisi quòd ad Timotheum in vtraq; interponit, misericordiā. Nam ita scribit, Gratia, misericordia, pax à deo patre, & Iesu Chri- 1.Timot.1.
sto domino nostro. Quò enim familiarius, eo dulcius & 2.
quodā modo scribens ad Timotheum, id verbū interposuit, quo planè aperitur atq; ostenditur, non meritis operum priorū, sed secundum misericordiam dei nobis dari spiritum sanctum: vt & peccatorū abolitio fiat, quibus seiungebamur à deo, & reconciliatio, vt illi inhæreamus. Nec aliæ Apostolorū epistolæ quas vsus Ecclesiasticus recipit, parū nos admonent de ista trinitate in principiis suis. Nam Petrus ita dicit, Gratia vobis 1.Petri.1.
& pax adimpleatur. Deinde statim subiecit, Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi: vt per gratiam & pacem spiritu sancto intellecto, patris & filij cōmemoratio animum de trinitate cōmoneat. Et in alia sic ait, Gratia vobis & pax multiplicetur in recognitione 2.Petri.1.
dei & Christi Iesu domini nostri. Ioannes autem nescio quam ob causam omisit tale principium, sed planè M
trinitatis cōmemorationem nec ipse neglexit, pro gratia & pace, societatem interponens. Quod ergo vidi- 1.Ioan.1.
mus, inquit, nunciamus & vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscū, & societas nostra sit cum patre & filio eius Iesu Christo. In secūda vero illis quę ad Timotheum sunt consonat dicens, Sit vobiscū gratia, miseri 2.Ioan.1.
cordia, pax, à deo patre & Iesu Christo filio patris. In tertiæ principio de trinitate penit⁹ tacetur, credo quòd sit omnino breuissima. Sic enim incipit, Senior Gaio 3.Ioan.1.
dilectissimo, quem ego diligo in veritate. Quam veritatem pro ipsa trinitate positam puto. Iudas nominato Iuda.1.
deo patre & domino Iesu Christo, ad intelligendum spiritum sanctum, hoc est, donō dei, tria verba ponit: sic quippe incipit, Iudas Iesu Christi seruus, frater au- Ibidem.
tem Iacobi, in deo patre dilectis, & in Iesu Christo conseruatis & vocatis, misericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur. Gratia enim & pax sine misericordia & charitate intelligi non potest. Iacobus autem vsitatissimum exordium fecit Epistolæ, ita scribens, Iacobus dei & domini nostri Iesu Christi seruus, duo- Iacobi.1.
decim tribubus quæ sunt in dispersione salutem, Credo consi-

A do considerans salutē nō esse nisi in dono dei vbi gratia & pax. Et quanquam ante hoc verbum nominauerit deum & dominum nostrū Iesum Christum: tamē quia nulla gratia & nulla pace salui fiunt homines, nisi quæ est à deo patre & domino Iesu Christo, sicut Ioāes in
1.Ioan.1. tertia veritatem, sic iste salutē pro ipsa trinitate posuisse mihi videtur. Quo loco prorsus nō arbitror prætereundum, quod pater Valerius animaduertit admirans. In quorundam rusticanorum collocutione, cū alter alteri dixisset, salus: quæsiuit ab eo qui & Latine nosset & Punice, quid esset salus, Responsum est, tria. Tum ille agnosceos cum gaudio salutem nostram esse trinitatē, conuenientiam linguarum non fortuitu sic sonuisse arbitratus est, sed occultissima dispēsatione diuinæ prouidentiæ: vt cum Latine nominatur, salus, à Punicis intelligātur, tria: & cum Punici lingua sua tria nomināt,
Matth.15. Latine intelligatur, salus. Chananæa enim, hoc est Punica mulier, de finibus Tyri & Sidonis egressa, quæ in Euangelio personam gentium gerit, salutem petebat filiæ suæ, cui responsum est à domino, Non est bonū panem filiorum mittere canibus. Quod crimē obiectum
B illa non negans, tanquam de confessione peccatorum impetratura salutem filiæ, hoc est, nouæ vitæ suę, Ita inquit, Domine, Nam & canes edunt de micis quæ cadūt de mensa dominorum suorum, Tria enim mulieris lingua salus vocaotur. Erat enim Chaoanæa. Vnde interrogati rustici nostri, quid sint, Punice respondētes Chanani, corrupta scilicet, sicut in talibus solet, vna litera, quid aliud respoodent q̄, Chananæi? Petēs itaq; salutē, Trinitatē petebat: quia & Romana ligua quæ in salutis nomine Trinitatem Puoice sonat, caput gentiū inuenta est in aduentu domini. Et diximus, Chananæam mulierem, gentium sustinere personam. Panem autem appellans dominus, id ipsum quod à muliere petebatur, quid aliud q̄ Trinitati attestatur? Nāque alio loco eandem Trinitatē in tribus panibus intelligendā esse apertissime docet. Sed hæc verborum consonātia, siue prouenerit, siue prouisa sit, nō pugnaciter agēdum est, vt ei quisq; consentiat, sed quantū interpretātis elegantiam hilaritas audiētis admittit. Illud sanè magna intētiooe animi considerandum, & totis viribus pietatis amplectendū satis apparet, quoniā si gratia & pax ad implendam Trinitatis commemorationē sic ab Apostolo po-
C nitur, ac si spiritum sanctū nominasset: ille peccat in spiritum sanctū, qui desperans vel irridens, atq; contēnēs prædicationem gratię, per quā peccata diluuntur, & pacis, per quam reconciliamur deo, detractat agere pœnitentiam de peccatis suis, & in eorum impia atq; mortifera quadā suauitate perdurandum sibi esse decernit, &
Matth.12. in finē vsq; perdurat. Quod ergo ait dominus, dimitti homini si verbū dixerit aduersus filiū hominis: si autem verbū dixerit aduersus spiritum sanctū, oon ei dimitti, neque hic, neq; in futuro seculo, sed reū esse æterni peccati, non negligenter audiendū est. Cōstituamus enim aliquem Latinæ linguæ ignarū, cū illo audiēte pronūciatus fuerit ab aliquo spiritus sanctus, quęrere quid rerum significetur sub isto syllabarū sono, Ab aliquo autem deceptore vel irrisore impio respōderi aliquid aliud, quodlibet vile & abiectū, vt quærentē decipiat, sicuti à talibus fieri solet ridendi gratia, Illum autem per ignoraotiā contempsisse hoc nomen, dū nescit quid significet, & aliqua etiā in hoc cōuicia iactitasse: nemioē esse arbitror tam vanum & inconsideratū, qui hunc hominem vllo crimine impietatis aspergat: at cōtra, si tacito nomine, res ipsa verbis quibus potest ad quęrentis intelligentiam perdncatur, tum vero si aliqua cōtume- D
liosa in tantā sanctitatem vel verba vel facta protulerit, reus tenebitur. Quæ cum ita sint, manifestū esse arbitror, eum qui hoc nomine audito, aliā pro alia re significari putauerit: & aduersus eam rem quam significari hoc nomine credidit, verbum dixerit: non hūc sic peccare vt aduersus spiritum sanctum verbum dixisse iudicetur. Itaque si quisquam quærens quid sit spiritus sanctus, audiat ab imperito, hūc esse filium dei per quē facta sunt omoia, qui etiam certa opportuoitate temporis de virgine oatus sit, & occisus à Iudæis, & resurrexerit: quibus auditis vel neget, vel irrideat quæ dicta sunt: non eum sic teneri putandum est, ac si verbum aduersus spiritum sanctum dixerit: sed potius aduersus filium dei, vel filium hominis, sicut & vocari & esse dignatus est. Nō enim quid sit imperito per vocem propositum, sed per rationem expositum, considerandum est: quia ille cum maledicta proferret, ei vtiq; maledicebat, quē sibi enarratū in cogitatione intuebatur. Quodlibet autem vocaretur, vtrum res ipsa veneranda, an neganda, vel vituperanda esset, hoc quęritur. Hoc modo etiam si quispiam quærat quis sit Iesus Christus: & ea quærenti E
respondeaotur quæ ooo in filium dei, sed potius in spiritum sanctum conueniūt, quibus auditis ille blasphemet: non vtique aduersus filium, sed aduersus spiritum sanctum verbum dixisse tenebitur. Sed si transitorie ac negligenter atēderimus quod dictum est, Si quis verbum dixerit aduersus spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro, quis inueniri poterit cui veniam peccatorū dederit deus? Nam & pagaoi qui appellantur, etiam nunc totam nostram religionem, quia iam ferro & cædibus prohibentur, maledictis contumeliisque insectantur: & quicquid de ipsa Trinitate dicimus, negando & blasphemando contemnunt, Noo enim excipiunt sibi spiritum sanctum quem venerentur, vt in cætera sæuiant: sed simul aduersus omnia quæcunque solicite de trina dei maiestate loquimur, quanto possunt furore impietatis oblatrant. Nam neque de ipso deo patre digna sentiunt, quem partim penitus negant, partim sic fatentur, vt de illo falsa fingendo, non vtique illum, sed sua figmenta venerentur. Multo magis ergo quod de filio dei, vel de spiritu sancto dicimus, suo impio more deridere, quàm nostra pia societate colere maluerunt. Quos ta- F
men quantum possumus adhortamur ad Christum cognoscendum, & per ipsum patrem deum: summóque & vero imperatori militandum esse suademus: eósque promissa impunitate præteritorum omoium peccatorum inuitamus ad fidem. Qua in re satis iudicamus, etiam si quid aduersus spiritum sanctum in sua sacrilega superstitione dixerunt, cum Christiani facti fuerint, sine vlla caligine dubitatioois ignosci. Iudęi vero quales aduersus spiritum sanctum fuerint, testis est Stephanus, quem ipso spiritu sancto plenum lapidauerunt, cum illa omnia quæ in eos dixit, ipse spiritus diceret. In quibus verbis apertissime dictum est Iudæis, Vos semper Act.7.
restitistis spiritui sancto. In illo tamē numero Iudæorū resisteotium spiritui sancto, & nō ob aliud Stephanum vas eius, nisi quòd eo plenus erat, lapidantium, etiam Paulus Apostolus erat, in manibus omnium quorum vestimenta seruabat: quod sibi postea etiam pœnitendo increpitat, eoipso spiritu iam pleoissim*, cui primo inanissimus resistebat, & paratus iam lapidari pro talibus dictis, qualium prædicatorē ipse lapidauerat. Quid Samaritani? Nōnne ita spiritui sancto aduersantur, vt

G ipsam prophetiā penitus conentur extinguere, quæ per
spiritum sanctum ministrata est? Quorum tamen salu-
ti, & ipse dominus attestatur, in eo qui decem leprosis
mundatis solus reuersus est vt ageret gratias, cum esset
Luca.17. Samaritanus. Et in illa muliere, cū qua ad puteum sexta
Ioan.4. hora locutus est, & eis qui per illam crediderunt. Post
Acto.8. domini autem ascēsionem, sicut in Actibus Apostolo-
rum scriptum est, quanta gratulatione sanctorum rece
pit Samaria verbum dei. Simonem quoque magum ar
guens Petrus Apostolus, quòd tam male de spiritu san-
cto senserit, vt eum venalem putans pecunia sibi emen-
dum poposcerit: nō tamen ita de illo desperauit, vt ve-
niæ locum nullum relinqueret. Nam benigne etiam vt
eum pœniteret admonuit. Ipsa deniq; catholicæ Eccle-
siæ iam insignis authoritas, quæ in eodem dono spiri-
tus sancti omnium sanctorū mater toto fœcunda orbe
diffunditur, cui vnquam hæretico vel schismatico spē
liberationis si se corrigat amputauit, cui placādi dei a-
ditū clausit? Nónne omnes ad vbera sua, qui eam super-
bo fastidio reliquerunt, cū lachrymis reuocat? Quis ve-
ro vel de principibus, vel de regibus hæreticorum in-
uenitur, qui non aduersetur spiritui sancto? Nisi forte
H quisquam tam peruerse sentit, vt arbitretur eum teneri
reum, qui aduersus spiritum sanctū aliquid dixerit: eum
vero qui aduersus spiritum sanctum multa fecerit, non
teneri. Qui autē tanta euidentia contra spiritum sanctū
pugnant, quàm illi qui aduersus Ecclesiæ pacem super-
bissimis contentionibus sæuiunt? Sed si de verbis quæ-
stio est, quæro vtrum nihil dicāt aduersus spiritum san
ctum, cum alij eum, quod ad ipsum proprie pertinet,
omnino non esse, asseuerent: sed ita esse vnum deum, vt
idem ipse pater, idem ipse filius, idem ipse spiritus san-
ctus appelletur. Alij fateantur quidem esse spiritum san
ctum, sed æqualem filio, vel omnino esse deum negent.
Alij vnam quidem & eandem trinitatis substantiā esse
fateātur, sed de ipsa diuina substantia tā impie sentiant,
vt eam commutabilem & corruptibilē putent: ipsumq;
spiritum sanctū, quem dominus discipulis se missurum
Acto.2. esse promisit, non quinquagesimo die post eius resur-
rectionem, sicut Apostolorum acta testantur, sed post
trecentos ferè annos per hominem venisse confingāt.
Alij similiter aduentum eius, quem tenemus, negent: &
eum Prophetas in Phrygia per quos tāto post loquere-
tur elegisse contendant, Alij sacramenta eius exufflent,
I & baptizatos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti
denuo baptizare non dubitent. Sed ne pergam per sin-
gula quæ sunt innumerabilia, his certe omnibus quos
pro tēpore breuiter attigi, ad sponsam Christi redeun-
tibus, & errorem atque impietatē pœnitēdo damnan-
tibus, nulla catholica disciplina negandam Ecclesiæ pa
cem, & claudēda viscera misericordię iudicauit. Quod
si quisquam tunc putat verbum dici aduersus spiritum
sanctum, cum ab eo dicitur cui iam per baptismum di-
missa sunt peccata, attēdat nec talibus per Ecclesię san-
ctitatem auferri pœnitentiæ locum. Si enim propterea
credit nō dari veniam, quia gratia fidei sacramentisq;
fidelium iam perceptis non potest dici peccatum igno
rantiæ: videat aliam causam esse, cum dicitur propterea
non ignosci, quia ignorantiæ tempore peccatum est: &
aliam causam esse, cum dicitur propterea non igno-
sci, quia verbū dixit aduersus spiritum sanctū. Si enim
sola ignorantia veniam meretur, & ignorantia nō ac-
cipitur, nisi antequam quisque fuerit baptizatus: nō so-
lum si aduersus spiritum sanctum, sed etiam si aduersus
filium hominis post baptismum dixerit verbum: & om
nino si qua fornicatione vel homicidio, vel vllo flagi- K
tio aut facinore post baptismum sese maculauerit, non
potest pœnitendo curari. Quod qui senserunt, exclusi
sunt à cōmunione catholica, satisq; iudicatum est, eos
in illa crudelitate, diuinæ misericordiæ participes esse
nō posse. Si autem illud solum, quod aduersus spiritum
sanctū dicitur, sine venia esse post acceptum baptismū
putatur: primo dominus cum inde loqueretur nullum
tempus excepit, sed regulariter ait, Qui dixerit verbum
aduersus spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in
hoc seculo, neque in futuro. Deinde Simon quē paulo-
ante commemoraui, iam baptismum acceperat, cū spi-
ritum sanctum turpissimo mercatui subditū credidit.
Cui correpto à se Petrus, tamen consiliū pœnitendi de-
dit. Quid autem agimus de iis, qui cum baptismi sacra-
menta pueri vel infantes perceperint, postea negligen-
ter educati, per ignorātiæ tenebras vitam turpissimam
ducunt: nescientes omnino quid Christiana disciplina
iubeat aut vetet, quid polliceatur & quid minetur: quid
credendum, quid sperandum, quid diligēdum sit: num
audebimus peccata eorū propterea non ignorātię pec-
cato deputare, quia baptizati peccauerūt, cum omnino
ignorātes, & omnino, quemadmodum dicitur, vbi ca- L
put haberēt nescientes, in magno errore peccauerint?
Quod si eo tempore cum scientia quisque peccasse di-
catur, quo scit malum esse quod faciat, & tamen facit,
cur hoc in spiritum sanctum solum, nō etiam in domi-
num Iesum Christum irremissibile iudicatur? Adhuc si
hocipsum esse creditur peccare, vel verbum dicere ad-
uersus spiritum sanctum, quodlibet peccatum cū scien-
tia cōmittere: vt quicquid homines ignorando peccāt,
in filium peccare, quicquid autē scientes peccāt, in spi-
ritum sanctū peccare iudicentur: quęro quis nesciat ma
lum esse, verbi gratia, corrūpere pudiciciā vxoris alie-
næ, vel eoipso certe quòd hoc in sua cōiuge nollet per-
peti: aut fraudare quenquam in negocio, aut circūueni-
re mendacio, aut opprimere testimonij falsitate, aut au-
ferendę rei causa insidiari & occidere quempiam: & si
quid omnino est quod sibi ab altero fieri non vult, & si
fieri senserit, toto corde indubitāter accusat: aut si hæc
ab ignorantibus fieri dicimus, quid inueniemus in quo
scientes homines peccare videantur? Restat ergo vt si
hoc est peccare in spiritum sanctum, peccare cum sciē-
tia, illis peccatis quæ commemoraui negetur pœniten-
di locus, quoniā peccato in spiritum sanctū omnē spē M
veniæ dominus amputauit, Quod si regula Christiana
respuit, omnesq; illos qui sic peccant ad correctionē vi
tæ vocare nō cessat, adhuc quærēdū est quid sit peccare
in spiritum sanctū, cui peccato venia nulla cōceditur.
An forte nō est dicendus cū scientia peccare, qui pecca
tum ipsum malū esse nouit, & tamē deū voluntatemq;
eius ignorans peccat? Hoc enim videtur & ad Hebręos
dicere cū dicit, Volūtarie enim peccātibus nobis postq̄ Hebr.10.
accepimus scientiā veritatis, nō adhuc relinquitur pro
peccatis sacrificium. Parū enim erat si tantummodo di
ceret, voluntarie peccantibus nobis: nisi adderet, postq̄
accepimus scientiā veritatis, in qua vtique deus volun- Luca.12.
tàsque eius cognoscitur. Quæ sciētia videtur cōgruere
dominicæ illi sententiæ, cū ait, Seruus ignorans volun-
tatem domini sui, & faciēs digna plagis, vapulabit pau-
ca. Seruus autē sciens voluntatem domini sui, & faciēs
digna plagis, vapulabit multa vt hoc putemus dictū es-
se quod dictum est, vapulabit pauca: tanquā si diceret,
leuiter emēdatus ad veniā pertinebit: in eo vero quod
dictum est, vapulauit multa: sempiternum supplicium
intelligatur,

A intelligatur,quod minatur peccantibus in ſpiritum ſan
ctum,quibus dicit nunquam poſſe dimitti peccatum:vt
hoc ſit peccare in ſpiritum ſanctum, cognita dei volon
tate peccare. Quod ſi ita eſt,cogitari oportet & diſcuti
prius,quādo cognoſcatur voluntas dei. Nonnulli enim
& ante perceptum baptiſmi ſacramentum cognouerūt
Acto.10. eam. Nam & Cornelius Centurio voluntatem dei vti-
que Apoſtolo Petro docēte cognouit, & ipſum ſpiritū
ſanctum manifeſtiſſimis coatteſtantibus ſignis antequā
baptizaretur accepit: quanquam non ideo ſacramenta
illa contempſerit,ſed multo certior baptizatus ſit: vt e-
tiam ipſa ſacroſancta ſignacula, quorum res in eo præ-
ceſſerat, ad perficiendam ſcientiam veritatis percipe-
re nullo modo moraretur. Multi autem nec poſt ac-
ceptum baptiſmum curāt cognoſcere voluntatem dei.
Quapropter quiſquis ante baptiſmum cognita dei vo-
luntate peccauerit, non poſſumus dicere, aut vllo mo-
do credere, cum ad baptiſmum acceſſerit,nō ei dimitti
Matth.22. omnia quæcunque peccauit. Huc accedit,quòd volun-
tas dei in diligendo deo & proximo breuiter inſinue-
tur credentibus, ita vt in his duobus præceptis tota lex
pendeat,& omnes Prophetæ. Dilectionem autem pro-
B ximi:id eſt, dilectionem hominis, vſque ad inimici di-
lectionem,nobis dominus ipſe commēdat: & videmus
quàm multi iam baptizati, & vera eſſe iſta fateantur, &
tanquam domini præcepta venerētur: cum autem per-
peſſi fuerint alicuius inimicicias,ita rapiuntur animo ad
vlciſcendum,& tantis inardeſcunt facibus odiorum,vt
nec prolato & recitato Euangelio placari poſſint: & ta
libus hominibus iā baptizatis Eccleſię plenæ ſunt: quos
tamen ſpiritales viri fraternè admonere non ceſſant,
& in ſpiritu lenitatis inſtanter inſtruunt: vt huiuſmodi
tentationibus occurrere ac reſiſtere parati ſint, & ma-
gis diligant in Chriſti pace regnare, quàm de inimici
oppreſſione lætari. Quod inaniter fieret, ſi talium pec-
catorum nulla ſpes veniæ, nulla pœnitentiæ medicina
remaneret. Et certe caueant qui hoc ſentiunt,ne Dauid
2.Reg.11. & 12. patriarcham diuina electione probatum atq; laudatum
ignoraſſe affirment voluntatem dei, cum alienæ coniu
gis amore perculſus, etiam maritum eius decipiendum
necandúmque curauit: de quo tamen ſcelere cum eſſet
primo ſua,deinde Prophetæ voce damnatus,pœniten-
di humilitate,& peccati cōfeſſione liberatus eſt. Sed pla
nè vapulauit multa, & exemplo ſuo docuit intelligi,nō
C ad ſempiternam pœnā, ſed ad ſeueriorem diſciplinam
pertinere quod dictum eſt à domino, Qui autem nouit
voluntatem domini ſui,& facit digna plagis,vapulabit
multa. Nam & illud ad Hebræos qui diligentius per-
tractant ſic intelligunt, vt non de ſacrificio cōtribulati
Hebra.10. per pœnitentiam cordis accipiendum ſit quod dictum
eſt, non adhuc pro peccatis relinquitur ſacrificium: ſed
de ſacrificio de quo nunc loquebatur Apoſtolus, id eſt,
holocauſto dominicæ paſſionis, quod eo tēpore offert
quiſq; pro peccatis ſuis, quo eiuſdem paſſionis fide de-
dicatur,& Chriſtianorum fidelium nomine baptizatus
imbuitur: vt hoc ſignificaret Apoſtolus, nō poſſe dein-
ceps eum qui peccauerit iterū baptizando purgari. Quo
intellectu non intercluditur pœnitendi locus, ita ſanè,
vt eos qui nōdum baptizati ſunt, nondum plenā ſcien-
tiam veritatis accepiſſe fateamur. Ex quo conficitur, vt
omnis qui ſcientiam veritatis accepit, etiam baptizatus
intelligatur. Non autem omnis baptizatus etiam ſcien-
tiam veritatis accepit, propter quorundam poſteriorū
profectum vel miſerabilem negligentiam: & tamen il-
lud ſacrificium de quo loquebatur, id eſt, holocauſtum

domini, quod tunc pro vnoquoq; offertur quodam mo D
do, cum eius nomine in baptizando ſignatur, iterum ſi
peccauerit offerri nō poteſt. Non enim poſſunt denuo
baptizari qui ſemel baptizati ſunt, quamuis etiam poſt
baptiſmū, per ignorantiam veritatis peccauerint. Ita fit
vt quoniam ſine baptiſmo nemo recte dicitur accepiſſe
ſcientiam veritatis, omnis qui accepit eam non ei relin
quatur pro peccatis ſacrificium, hoc eſt, non poſſit de-
nuo baptizari. Nec tamen omnis qui nō accepit per do
ctrinam ſcientiam veritatis, debeat arbitrari poſſe pro
ſe illud offerri ſacrificium ſi iā oblatum eſt: id eſt, ſi iam
eiuſdem veritatis poſt baptiſmum ſacramenta percepit,
non poteſt iterum baptizari, Tanquā ſi diceremus om-
nem hominem non eſſe quadrupedem, nō ideo tamen
omne animal quod homo non eſt etiam quadrupes eſ-
ſe. Eos enim qui iam baptizati fuerint, curari melius di-
cimus per pœnitentiam, non renouari, quia renouatio
in baptiſmo eſt, Vbi quidē operatur pœnitentia, ſed tan
quam in fundamento. Manente naque fundamēto re-
curari ædificium poteſt: ſi autem fundamentum iterare
quis voluerit, totū ædificium ſubuertat neceſſe eſt. Prop
terea hoc dicit Hebræis, qui ex nouo teſtamento ad ſa- E
cerdotium vetus declinaſſe videbātur, Ideoque remit- *Hebra.6.*
tentes, inquit, initio Chriſti verbum, in conſummatio-
nem reſpiciamus, non iterum iacientes fundamentum
pœnitentiæ à mortuis operibus, & fidei in deum laua-
cri doctrinæ, impoſitionis manus, reſurrectionis etiam
mortuorū, & iudicij æterni. Iſta omnia in baptiſmo tra
duntur, quæ negat eſſe repetenda vtique in conſecran-
dis fidelibus. Nam in verbi dei tractatione atq; doctri-
na, non iterum tantum, ſed ſæpius dicēda ſunt, ſicut re-
rum de quibus diſſeritur opportunitas flagitat. An ve-
ro iam illud occurret, vt nō ſi quodlibet peccatum ſciēs
admiſerit, ſed ſi proprie peccatum in ſpiritum ſanctum *Matth.9. & 12.*
ſciens admiſerit, tunc nō habere veniā iudicetur? Quo
loco quæri poteſt, vtrum ſcirent Iudæi per ſpiritum ſan *Roma.11.*
ctum operari dominum, quando eum in principe dæ-
moniorum dęmonia excludere blaſphemabant? Miror
autē quo modo poſſent in illo ſpiritū ſanctum cogno-
ſcere, cum ipſum dominum filium dei eſſe neſcirent: in
illa ſcilicet cæcitate quæ ex parte in Iſraël facta eſt, do- F
nec plenitudo gentiū intraret, De qua opportunius ſuo
loco, domino adiuuāte atque permittente, tractabitur.
Deinde ſi diiudicatio ſpirituū illa intelligitur, qua quiſ-
que diiudicat vtrum in quoquā ſpiritus ſanctus, an fal-
laciæ ſpiritus operetur: hæc autē diiudicatio certo quo- *1.Cor.12.*
dam tempore per ſpiritum ſanctū fidelibus datur, ſicut
alio loco idem Apoſtolus dicit: quo modo poterant in-
fideles Iudęi ſine iſto munere diiudicare, vtrū per ſpiri-
tum ſanctū dominus operaretur: & tamen in eis vt iu- *Matth.26.*
ſta pœna ferrentur apertiſſima indicia maleuolētię cla- *Matth.22.*
ruerunt: & cum falſos teſtes in eum cōpararunt, & ſub- *Matth.28.*
miſerunt ſimulatores qui eum in verbo caperent: & cū
tremēda mirabilia quæ in eius reſurrectione facta ſunt
eis renunciarentur, famā falſam diſſeminare, ac verita-
tem abſcōdere cuſtodū corruptione conati ſunt, & alia
malicioſi & venenoſi animi ſigna in eis quantum Euan
gelica narratio demonſtrat, apparerēt, Vnde iam velut
incepit elucere eū peccare in ſpiritū ſanctum qui operi-
bus quæ per ſpiritum ſanctū fiunt maleuolo animo con
tradicit. Quanquam enim neſciat, vtrum ille ſit ſpiri-
tus ſanctus, tamē qui hoc animo eſt, vt ea opera quibus
inuidet, malit nō eſſe ſpiritus ſancti, nō quia mala ſunt
ſed quia inuidet eis, quia ipſi bonitati eſt contrarius per
maliciā ſuam, recte in ſpiritū ſanctū peccare iudicatur.

G Veruntamen si ex eo quoq; hominum numero, quibus
dominus illud crimen obicit, veniens ad fidem Chri-
sti, & pœnitendi cruciatibus edomita inuidia salutem
cum lachrymis poscens, sicut etiã nonnulli eorum for-
tasse fecerunt: quæro vtrum quisquam tanto errore cru
descat, vt aut neget eos ad Christi baptismum admitti
oportuisse, aut frustra admissos esse contendat? Nam si
quis per inuidiam opera diuina blasphemat, quoniam
bonis dei, hoc est donis dei malicia sua resistit, in spiri-
tum sanctum peccare, & propterea spem veniæ non ha
bere existimandus est. Attendamus vtrum ex eo nume-
1.Timo.1. ro fuerit idem Apostolus Paulus, Dicit enim, Qui prius
fui blasphemus & persecutor, & iniuriosus, sed miseri-
cordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incre-
dulitate. An forte ideo non pertinuit ad hoc genus cri-
minis, quia non erat inuidus? Audiamus quid alibi di-
Titum.3. cat, Fuimus enim, inquit, & nos stulti aliquando & in-
creduli, errantes, seruientes voluptatibus, & desideriis
variis, in malicia & inuidia agentes, abominabiles, in-
uicem odio habẽtes. Si ergo nec Paganis, nec Hebræis,
nec hæreticis, aut schismaticis nondũ baptizatis ad bap
H tismum Christi aditus clauditur, vbi condemnata vi-
ta priore in melius commutentur, quanuis Christiani-
tati & Ecclesiæ dei aduersantes antequam Christianis
sacramentis abluerentur, etiam spiritui sancto quanta
potuerunt infestatione restiterunt, si etiam hominibus
qui vsque ad sacramentorum perceptionem veritatis
scientiam perceperunt, & post hæc lapsi spiritui sancto
restiterunt, ad sanitatem redeuntibus, & pacem dei pœ-
nitendo quærentibus, auxilium misericordiæ non ne-
gatur, si denique de illis ipsis quibus blasphemiam in
spiritum sanctum ab eis prolatam dominus obiecit, si
qui resipiscentes ad dei gratiam confugerunt, sine vlla
Matth.12. dubitatione sanati sunt: quid aliud restat, nisi vt pecca-
tum in spiritum sanctum, quod neq; in hoc seculo, ne-
que in futuro dimitti dominus dicit, nullum intelliga-
Peccatũ in spiritũ sanctum quod sit. tur nisi perseuerantia in nequicia, & malignitate cum
desperatione indulgentiæ dei? Hoc est enim gratiæ il-
lius & paci resistere, de quibus nobis sermo nunc ortus
est. Nam hinc licet aduertere etiam ipsis Iudæis, quo-
rum blasphemiam dominus arguit, non fuisse clausum
corrigendi se & pœnitẽdi locum, quod idem dominus
in ea ipsa reprehensione ait illis, Aut facite arborem bo-
Matth.12. nam, & fructum eius bonum. Aut facite arborẽ malam,
I & fructum eius malum. Quod vtique nulla ratione di-
ceretur eis, si propter illam blasphemiam iam commu-
tare animum in melius, & recte factorum fructus gene
rare non possent, aut frustra etiam sine peccati sui di-
missione generarent. Ergo quia dominus in spiritu dei
expellebat dęmonia, cæterosq; humanorum corporum
morbos, languorésque sanabat, non ob aliud nisi vt cre
Matth.3. deretur dicenti sibi, Agite pœnitentiam, appropinqua-
bit enim regnum cœlorum. Inuisibiliter enim peccata
dimittuntur, cui dimissioni fidem miraculis compro-
Marci.2. bat, quod in illo paralytico manifestissime ostenditur.
Quum enim primo ei donũ visibile obtulisset, propter
quod venerat, non enim iam venerat filius hominis, vt
iudicaret seculum, sed vt seruaret mundum. Quum er-
Ioan.3. go dixisset, Dimissa sunt tibi peccata: murmuratumque
esset à Iudæis indignantibus, quod eis tantã potestatem
Marci.2. sibi arrogasse videretur, Quid est, inquit, facilius dice-
re, Dimissa sunt tibi peccata: An dicere, surge & ambu-
la? Vt sciatis autem, quia potestatem habet filius homi-
nis dimittere peccata, dicit paralytico: Tibi dico surge,
tolle grabbatum tuum & vade in domum tuã. Quo fa-
cto, & quibus dictis, satis declarauit, ideo se illa facere K
in corporibus, vt crederetur animas peccatorum dimis-
sione liberare, id est: vt de potestate visibili potestas in-
uisibilis mereretur fidẽ. Quia ergo in spiritu dei facie- 1.Retract.
bat ille omnia, vt gratiam pacèmque hominibus largi- cap.25.
retur, gratiam in remissione peccatorum, pacem in rè-
conciliatione dei, à quo separant sola peccata quum di
xissent Iudæi quod in Beelzebub eiiceret dęmonia, mi- Matth.12.
sericorditer eos voluit admonere ne verbum dicerent,
& blasphemiam in spiritum sanctum, hoc est ne gratiæ
dei pacique resisterent, quam per spiritum sanctum do-
nare dominus venerat. Non quia iam hoc fecerãt quod
sibi neque in hoc seculo, neque in futuro dimitteretur,
sed ne desperãdo de venia, aut quasi de sua iusticia prę-
sumendo, & pœnitentiam non agendo, aut perseueran
do in peccatis, hoc facerent: hoc modo enim dicerent
verbum, hoc est blasphemiam in spiritum sanctum, in
quo dominus signa illa propter largiendam gratiã pa-
cèmque faciebat, Si perseuerantia peccatorum, ipsi gra-
tiæ pacique resisterent. Verbum enim dicere, non ita
videtur hic positum, vt tãtummodo illud intelligatur,
quod per linguam fabricamus, sed quod corde conce- L
ptum, etiam opere exprimimus. Sicut enim non confi-
tentur deum, qui tantum oris sono confitentur, non e-
tiam bonis operibus, Nam de his dictũ est, Confitentur Titum.1.
enim se nosse deum, factis autẽ negant. Ex quo manife-
stum est, dici aliquid factis, sicut manifestum est negari
aliquid factis. Et sicut illud quod ait Apostolus, Nemo 1.Cor.12.
dicit dominus Iesus, nisi in spiritu sancto: nõ potest re-
cte intelligi, nisi in factis dicere intelligatur. Non enim
hoc in spiritu sancto dicere putandi sunt quibus ipse do
minus dicit, Vt quid mihi dicitis, domine domine, & Lucæ.6.
nõ facitis quæ dico vobis? Et illud, Non omnis qui mi- Matth.7.
hi dicit, domine domine, intrabit in regnum cœlorum.
Sicut etiam qui hoc verbum, quod sine venia vult in-
telligi dominus, in spiritum sanctum dicit, hoc est, qui
desperãs de gratia & pace quam donat, in peccatis suis
perseuerandũ sibi esse dicit, ne dicere intelligendus est,
si non facit, Vt quo modo illi factis dominum negant,
sic isti in factis dicãt se in mala vita sua & perditis mo-
ribus perseueraturos, vt etiam ita faciant, hoc est perse-
uerent. Quod si faciunt, quis iam miretur, aut quis non M
intelligat, & dominum Iesum Christum per illam com
minationem ad pœnitentiam vocasse Iudæos, vt eis in
se credentibus, gratiam pacemq; donaret: & huic gratiæ
pacique resistentibus, & hoc modo verbum atque blas-
phemiam in spiritũ sanctum dicentibus, hoc est in pec-
catis suis desperata atq; impia mentis obstinatione per-
seuerantibus, & aduersus deum sine humilitate confes-
sionis atq; pœnitentiæ superbientibus, neque in hoc se-
culo neq; in futuro veniam posse concedere? Quæ si ita
sunt opportunitate tractandi de gratia & pace, quæ no
bis est à deo patre & domino nostro Iesu Christo, ma-
gna & difficillima eodem ipso domino largiente quæ-
stio dissoluta est. Quisquis autem adhuc de re tanta di-
ligẽtiorem considerationem tractationemq; desiderat,
in Euangelij tractatione, atq; in verbis Euangelistarum
sibi desideranda esse cognoscat. Et meminerit nos nũc
Epistolam Pauli Apostoli ad Romanos suscepisse tra-
ctandam, cuius Epistolæ textum consequentem in aliis
voluminibus, si dominus voluerit, vestigabimus. Vt in
huius salutatione iam tandem iste sit modus.

Finis expositionis epistolæ ad Romanos.

A DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENsis Episcopi, expositionis quarundam propositioonum ex Epistola ad Romanos, Liber

SENSVS hi suot in Epistola ad
RomaoosPauli Apostoli. Primo
omniũ vt quis intelligat in hac
Epistola quæstionẽ versari ope-
1 rũ legis & gratiæ. Quod autẽ
Roma.1. ait, Secuodum spiritum sanctifi-
cationis, ex resurrectione mor-
tuorum, id est: quia spiritus do-
num acceperuot post eius resurrectionem, mortuorum
vero resurrectionem memorat, quia in ipso omnes cru
2 cifigimur & resurgimus. Quod autem dicit, Vt
gratiam vobis spiritalem impertiam, dilectionem sci-
B licet dei & proximi, vt per charitatem Christi gentibus
3 in Euangelium vocatis minime inuidereot. Quod
autem dicit, Reuelatur ira dei de cœlo super omnẽ im-
Sapien.13. pietatem: & cætera. Ait & Salomon de sapientibus mũ-
di, Si enim tantum potuerunt scire vt possiot æstimare
seculum, quo modo ipsius mundi dominum & creato-
rem nõ facilius inuenerunt? Sed quos arguit Salomon,
non cogoouerunt per creaturam creatorẽ: quos autem
arguit Apostolus, cognouerunt, sed gratias nõ egerunt,
& dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & ad colen-
da simulacra deciderunt. Nam sapiẽtes gentium quòd
inuenerint creatorem, manifeste idem Apostolus cum
Acto.17. Atheniensibus loqueretur ostendit, cum enim dixisset,
Quia in ipso viuimus & mouemur & sumus: addidit,
Sicut & quidam secundum vos dixerunt. Hac autẽ in-
tentiooe prius arguit impietatẽ gentium, vt ex hoc pro-
bet etiam ad gratiam posse pertinere conuersos: Ioiustũ
est enim vt pœnam subeant impietatis, & præmium fi-
4 dei non accipiant. Quod autem dicit, Cognoscen
tes dominum oon vt deum glorificauerunt, aut gratias
Eccli.10. egerunt. Hoc caput est peccati, de quo dictũ est, Initium
omnis peccati superbia. Qui si gratias egissent deo qui
C dederat hanc sapientiam, non aliquid tribuissent cogi-
tationibus suis. Quapropter in desideria cordis sui tra-
diti sunt à domino, vt facerent quæ non oportet.
5 Quod autem dicit, Tradidit, intelligitur dimisit
in desideria cordis eorum. Mercedem autem mutuam
dicit recepisse à deo vt traderentur in coocupiscentias
6 cordis eorum. Quod autem denuo dicit, Tradidit
illos deus in reprobam mentem, & cætera, repletos om
ni iniquitate, datur intelligi ad nocẽdum pertinere ista
quæ nunc dicit, id est facinora. Superius autem dice-
bat de corruptelis, quæ flagitia nominantur, ex quibus
ad facinora peruenitur, quoniam quisque perniciosam
dulcedinem flagitiorum sequẽs, dum impedientis per-
sonam remouere conatur, pergit in facinus. Sic distin-
ctus est etiam ille locus in sapiẽtia Salomonis, vbi cum
enumerasset superiora flagitia: ait, circunueniamus pau
Sapien.2. perem iustum, quoniam inutilis est nobis: & cætera.
7 Quod autem dicit, Non solum qui faciunt, sed e-
tiam qui consentiunt facieotibus, significat quia quæ-
cuoque fecerunt, non inuiti fecerunt. Nam cum ad ma-
la facta cõsentiunt, etiam illa quæ noo fecerunt appro-
8 bant, & ideo de perfectis iam peccatis dicit. Quod

autem ait, Propterea inexcusabilis es ô homo omnis qui D
iudicas. Omnis autem cum dicit, subintrat iam vt mon Roma.2.
stret, non solum gentilem, sed etiã Iudæum, qui secun-
dum legem volebat iudicare de gentibus. Quod 9
autem dicit, Thesaurizas tibi iram in die iræ. Iram dei
vbiq; loquitur pro vindicta. Idcirco ait, Iusti iudicij dei.
Notaodum autẽ, quia ira dei ponitur & in nono testa-
mento, quod cum in vetere legunt homines qui legi ve
teri aduersantur, culpandam eã putant, cum deus vtiq;
sicut nos perturbationibus non subiacet, dicente Salo- Sapien.12.
mone, Tu autem dominus virtutum cum tranquillita-
te iudicas, Sed ira vt dictum est, in vindictæ significa-
tione ponitur. Quod autẽ dicit, Contestaote con- 10
scientia illorum. Secũdum illum locum loquitur Ioan-
nes Apostolus quo ait, Dilectissimi, si cor oostrum nos 1.Ioan.3.
reprehenderit, maior est deus conscientia nostra: &
cætera. Quod autem dicit, Spiritu noo litera: hoc 11
est, vt secundum spiritum, non secundum quod habet
litera lex intelligatur, quod contingit illis qui circunci-
sionem magis carnaliter, quàm spiritaliter acceperunt.
Quod autem dicit, Cuius laus noo ex hominibus, 12
sed ex deo. Illi conuenit quo ait, Qui in secreto Iudæus E
est. Quod autem dicit, Quia non iustificabitur in 13
lege omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio
peccati, & cætera similia, quæ quidaoi putant in contu- Roma.3.
meliam legis obiicienda, solicite satis legenda sunt, vt
neque lex ab Apostolo improbata videatur, neque ho-
mini arbitrium liberum sit ablatum. Itaq; quatuor istos
gradus hominis distinguamus, ante legem, sub lege, sub
gratia, in pace. Ante legem, sequimur concupiscentiam
carnis. Sub lege, trahimur cum ea. Sub gratia, nec sequi-
oiur eam, nec trahimur ab ea. In pace, nulla est concu-
piscentia carnis. Ante legem ergo non pugoamus, quia † Sub lege
noo solũ concupiscimus & peccamus, sed etiã approba pugnamus,
mus peccata. † Sub lege pugnamus, sed vincimur. Fate- sed vincimur
mur enim mala esse [quæ facimus, & fatẽdo mala esse,] Fatemur enĩ
vtique nolumus facere: sed quia nondum est gratia, su- mala esse cũ
peramur. In isto gradu ostenditur nobis quo modo ia- vtique nolu
cemus, & dũ surgere volumus & cadimus, grauius affli- mus facere.
gimur. Inde hoc dicitur, Lex subintrauit vt abun- 14
daret delictum. Iode & quod nunc positum est, Per Roma.4.
legem cognitio peccati, Noo eoim ablatio peccati est, 15
quia per solam gratiam aufertur peccatum. Bona ergo Roma.3.
lex, quia ea vetat quæ vetanda sunt, & ea iubet, quę iubẽ F
da sunt. Sed cũ quisquam illam viribus suis putat imple-
re, nõ per gratiã liberatoris sui, nihil ei prodest ista prę-
sumptio. Immo etiam tantũ nocet vt vehemeotiori pec
caodi desiderio rapiatur, & in peccatis etiam præuarica
tor iouematur. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Roma.4.
Sic ergo iacens cũ se quisq; cognouerit, per seipsum sur-
gere non valere, imploret liberatoris auxiliũ. Veniter-
go gratia quæ donet peccata præterita, & conantẽ ad-
iuuet, & tribuat charitatem iusticiæ, & auferat metum.
Quod cum sit, tametsi desideria quædã carnis dum 16
in hac vita sumus, aduersus spiritum oostrum pugoant
vt eum ducant in peccatum, non tamen his desideriis
consentiens spiritus, quoniã est fixus io gratia & chari-
tate dei, desinit peccare. Non enim in ipso deside- 17
rio prauo, sed in nostra consensione peccamus. Ad hoc
valet, quod dicit idem Apostolus, Non regnet peccatũ
in vestro mortali corpore ad obediendum cõcupiscen
tiis eius. Hic enim ostẽdit esse desideria quibus nõ obe-
dieodo peccatum in nobis regnare non sinimus. Sed
quoniam ita desideria carnis de carnis mortalitate na-
scuntur, quam trahimus ex primo peccato primi homi-

G nis,vnde carnaliter nascimur,nõ finientur hæc nisi re-
surrectione corporis immutata illa quæ nobis promit-
titur meruimus,vbi perfecta pax erit,quã in quarto gra-
du cõstituimus.Ideo autẽ perfecta pax,quia nihil nobis
18 resistit,nõ resistentibus deo. Hoc est quod dicit Apo
stolus,Corpus quidem mortuũ est propter peccatũ:spiri
Roma.8. tus autẽ vita est propter iusticiã.Si ergo spiritus eius qui
suscitauit Iesum à mortuis,habitat in vobis,qui suscita-
uit Christum Iesum,viuificauit & mortalia corpora ve-
stra per inhabitantẽ spiritũ eius in vobis.Liberum ergo
arbitrium perfectè fuit in primo homine, in nobis au-
tẽ ante gratiã non est liberũ arbitrium vt nõ peccemus,
sed tamẽ vt peccare nolimus.Gratia vero efficit vt non
tantũ velimus recte facere,sed etiã possimus,nõ viribus
nostris,sed liberatoris auxilio,qui nobis etiã perfectam
pacẽ in resurrectione tribuit,quæ pax perfecta bonã vo
Luca.2. luntatem cõsequitur. Gloria enim in excelsis deo, & in
19 terra pax hominibus bonæ voluntatis. Quod autẽ
Roma.3. dicit,Legem euacuamus per fidem?Absit,sed legẽ statui-
mus:id est,firmamus.Sed quemadmodũ firmanda fue-
rat lex,nisi per iusticiã? Iusticia autẽ quæ est ex fide,quia
ex ipsa quæ nõ poterant impleri per legẽ,per fidẽ imple-
20 ta sunt. Quod autẽ ait,Si enim Abrahã ex operibus
H iustificatus est,habet gloriam,sed nõ apud deũ.Hoc est
Roma.4. quia Abrahã sine lege dum nõ ex operibus legis gloriã
†al. Nõ eñ conquirit,quasi suis viribus legẽ impleat.Cum autẽ ad-
merito sui huc lex ista data nõ esset,dei illa gloria,nõ sua est. Non
tanquã ex. immeritus vitã,quam ex†operibus,sed dei gratia fide iu
21 stificatus est. Quod autẽ ait,Ei autem qui operatur,
merces nõ imputatur secundũ gratiam, sed secundum
debitũ:dixit quemadmodum homines hominibus red-
dãt mercedẽ.Nam deus per gratiã dedit,quia peccato-
ribus dedit,vt per fidẽ iuste viuerent: id est,bene opera-
rentur.Quod ergo bene operamur iam accepta gratia,
nõ nobis, sed illi tribuendũ est qui per gratiã nos iustifi
cauit.Nam si debitã mercedem vellet reddere,& pœnã
22 redderet debitã peccatoribus. Quod autẽ ait,Qui iu-
stificat impium: hoc est de impio piũ facit,vt de cætero
in ipsa pietate permaneat atq; iusticia, quia ideo iustifi-
catus est vt iustus sit,nõ vt peccare sibi licere arbitretur.
23 Quod autẽ ait,Lex enim irã operatur:vindictam si-
gnificat, ad illum secundum gradum pertinet, cum est
24 quisq; sub lege. Quod autẽ ait,Ante dominũ cui cre
disti:significauit fidem in interiore homine esse in con
I spectu dei,nõ in ostentatione hominũ, sicuti est carnis
25 circuncisio. Quod autẽ ait,de Abraham,Dans glo-
riã deo:aduersus illos positũ est,qui gloriam suã de ope
26 ribus legis corã hominibus quærebant. Quod autẽ
Roma.5. ait, Nõ solum autem, sed & gloriamur in tribulationi-
bus:&c.gradatim perducit vsq; ad charitatẽ dei, quam
charitatem dicit nos habere per donũ spiritus,monstrat
illa omnia quæ possimus nobis tribuere, deo esse tribu-
enda,qui per spiritũ sanctum gratiã dare dignatus est.
27 Quod autẽ ait,Vsq; ad legẽ enim peccatũ in mun
do fuit.Intelligendum est quousq; veniret gratia, Con
tra eos enim dictum est, qui arbitrãtur per legẽ auferri
28 potuisse peccata. Dicit autẽ Apostolus manifestata
esse peccata per legẽ,non autem ablata cũ dicit,Peccatũ
autẽ non deputabatur,cum lex nõ esset. Non enim ait,
nõ erat:sed,nõ deputabatur.Neq; cum lex data est,abla-
tũ est,sed deputari cœpit,id est,apparere.Non ergo pute
mus vsq; ad legem ita dictũ esse,quasi iam sub lege non
esset peccatũ,sed sic dictum est vsq; ad legẽ,vt totũ legis
tempus annumeret vsq; ad finẽ legis,quod est Christus.
29 Quod autẽ ait,Sed regnauit mors ab Adam vsq; ad
Moysem,& in iis qui non peccauerũt in similitudinem K
præuaricationis Adæ.[duobus modis distinguitur: aut, *Frobenia-*
In similitudinem præuaricationis Adæ regnauit mors: *nũ exẽplar*
quia & qui non peccauerũt, ex origine mortalitatis A- *habet hoc lo*
dam,mortui sunt. Aut certe regnauit mors & in iis qui *co ĩ cõtextu,*
non in similitudinẽ præuaricationis Adæ peccauerunt, *Hic minus*
sed ante legem peccauerunt:vt illi peccasse intelligãtur *habet.*
in similitudinem præuaricationis Adæ qui legem acce-
perunt,quia & Adam accepta peccati lege peccauit.Sa-
ne etiam id quod dictũ est,ad Moysem:totũ tempus le-
gis intelligitur. Forma autẽ futuri dictus est Adam, sed
à contrario,vt quo modo per illum mors,sic per domi
num nostrũ vita. Quod autẽ ait,Sed nõ sicut delictum,
ita est & donatio:Duobus modis donatio præcellit,vel
quòd multo magis abundet gratia , qua vtiq; in æternũ
viuitur, Temporaliter autẽ per mortem Adæ mors re-
gnauit,vel quòd vnius delicti condẽnatione mors mul
torum facta est per Adam,per dominum autem nostrũ
Iesum Christũ multorum delictorum donatione data
gratia in vitam æternam . Aliam vero differentiam sic
explicans dicit, Et non sicut per vnum peccãtem,ita est
& donum:Nam iudicium quidem ab vno in condem-
nationẽ, gratia autem ex multis delictis ad iustificatio-
nem.Ex vno ergo quod dictum est,subauditur delictũ, L
quia sequitur,gratia autem ex multis delictis. Ergo hæc
differentia est,quòd in Adam vnum delictum damna-
tum est,à domino autẽ multa donata sunt. Quod ergo
sequitur ambas istas differentias tenet,vt explicetur sic,
Si enim ob vnius delictum mors regnauit per vnum,
multo magis qui abundantiã gratiæ & iusticiæ accipiũt
in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.Quod au
tem dixit,Multo magis regnabũt:ad vitam æternã per-
tinet.Quod autem dixit,Abundantiã gratiæ accipiente:
ad donationem multorum pertinet delictorũ.Post ex-
plicatas autem has differentias redit ad formam vnde
cœperat,cuius ordinem suspenderat,cum diceret,Sicut
enim per vnum hominem peccatum intrauit in hunc
mundum, & per peccatum mors : ad quod nunc redit
cum dicit,Itaque sicut per vnius delictum in omnes ad
condemnationem,ita & per vnius iustificationem om
nes homines ad iustificationẽ vitæ. Sicut enim per in-
obedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt
multi,ita & per vnius obedientiam iusti constituti sunt
multi.]Hæc est forma futuri Adam,de qua superius lo-
qui cœperat, & eius aliquas differẽtias interponens di- M
stulerat ordinem,ad quẽ nunc redeundo conclusit di-
cens, Itaq; sicut per vnius delictum in omnes homines:
& cætera. Quod autem ait,Lex subintrauit vt abũ- 30
daret delictum,Ipso verbo satis significauit nescisse Iu-
dæos qua dispensatione lex data sit. Non enim data est
quæ posset viuificare,quia gratia viuificat per fidem,sed
data est lex ad ostendendum quãtis,quamq; arctis vin-
culis peccatorum constricti tenerentur qui de suis viri-
bus adimplendam iusticiam præsumebant.Sic abunda-
uit peccatũ cum & concupiscentia ex prohibitione ar-
dentior facta est,& peccantibus contra legem præuari-
cationis crimen accessit.Quod intelligit qui secundum
gradum in illis quatuor gradibus cõsiderat. Quod 31
autem ait, Quid ergo dicemus? Permanebimus in pec- *Roma.6.*
cato vt gratia abundet?Absit.Qui mortui sumus pecca-
to,quo modo viuemus in eo?Hinc ostẽdit de præteritis
peccatis factũ esse vt donarentur,& in eo superabũdasse
gratiam vt præterita peccata dimitterentur. Ergo quis-
quis adhuc quærit augmenta peccati,vt augmentũ gra-
tiæ sentiat,nõ intelligit id se agere,vt nihil in eo gratia
operetur

A operetur, Opus enim gratiæ eſt, vt moriamur peccato.
32 Quod autem ait, Hoc ſcientes, quia vetus homo
Deut.21. noſter ſimul crucifixus eſt, vt euacuetur corpus pecca-
Ibidem. ti: refertur ad illud quod per Moyſem dictũ eſt, Male-
dictus omnis qui in ligno pependerit. Veteris hominis
crucifixio ſignificata eſt in cruce domini, ſicut noui ho
minis inſtauratio in reſurrectiooe ſignata eſt. Manife-
ſtum eſt autem ſecundum eum nos agere veterem ho-
minem qui maledictus eſt propter peccatum, & de do-
mino dictum eſſe nemo ambigit quod peccata noſtra
portauit, & peccatum pro nobis fecit, & de peccato con
demnauit peccatum. Quid eſt autem euacuare
33 corpus peccati? Ipſe expoſuit, Vltra non ſeruiamus pec-
34 cato. Et illud quod ait, Si mortui ſumus cum Chri-
ſto, hoc eſt ſi crucifixi ſumus cum Chriſto. Dicit enim
Gala.5. alio loco, Qui autem Chriſti Ieſu ſunt, carnem ſuam
crucifixerunt cum viciis & concupiſcentiis. Noo ergo
domioum maledixit Moyſes, ſed quid oſtenderit eius
35 crucifixio, prophetauit. Quod autem ait, Pecca-
tum enim in vobis non dominabitur, non enim eſtis
ſub lege, ſed ſub gratia: vtique ad tertium illum gra-
dum iam pertinet, vbi homo iam mente ſeruit legi dei,
B quanuis carne ſeruiat legi peccati, Non enim obaudit
deſiderio peccati, quanuis ad hoc ſolicitent concupi-
ſcentiæ, & prouocent ad conſenſionem, donec viui-
ficetur etiam corpus, & abſorbeatur mors in victoria.
Quia ergo non conſentimus deſideriis prauis, in gratia
ſumus, & non regnat peccatum in noſtro mortali cor-
pore, & omnino ex illo loco vbi ait, Qui mortui ſumus
†al. quãuis velit peccato reſiſtere. peccato, quo modo viuemus io eo? cũ deſcribit, qui eſt
ſub gratia cõſtitutus. Cui autem dominatur peccatum,
quanuis peccato non reſiſtat †, adhuc ſub lege eſt, non
36 ſub gratia. Quod autem dicit, Mulier enim ſub
Roma.7. viro viuo marito, vincta eſt legi: ſi autem mortuus fue-
rit vir eius, euacuata eſt à lege viri: & cætera. Animad-
uertendum eſt, iſtam ſimilitudinem in hoc differre [ab
ea re] propter quam adhibita eſt, quòd hic virum di-
cit mori, vt mulier nubat cui volet liberata à lege viri,
ibi autem conſtituat animam quaſi mulierem, virum
autem quaſi paſſiones peccatorum, quæ operantur in
membris, vt fructum ferant morti, id eſt vt tali coniu-
gio proles digna naſcatur, & lex quæ data eſt nõ ad au-
ferendum peccatum, vel ad liberationem à peccato,
ſed ad oſtendendum peccatum ante gratiam. Per quod
C factum eſt, vt ſub lege poſiti, & vehementiori deſiderio
peccandi raperentur, & amplius etiam de præuarica-
tione peccarent. Cum ergo & ibi tria ſint, anima tan-
quam mulier, paſſiones peccatorum tanquam vir, & lex
tanquam lex viri, non ibi peccatis mortuis tanquam vi-
ro mortuo liberari animam dicit, ſed ipſam animã mo
ri peccato & liberari à lege, vt ſit alterius, id eſt Chri-
ſti cum mortua fuerat peccato, quanuis adhuc quaſi vi-
ueote ipſo peccato, quod fit cum adhuc manentibus in
nobis deſideriis & inuitamentis quibuſdam ad peccan-
dum, non obedimus tamen, neque conſentimus men-
te ſeruientes legi dei, quia mortui ſumus peccato. Mo-
rietur autem & peccatum, cum reformatio corporis in
reſurrectione facta fuerit, de qua poſt dicit, Viuifica-
Roma.8. bit & mortalia corpora veſtra propter ſpiritũ manen-
37 tem in vobis. Quod autem dicit, Occaſione ac-
Roma.7. cepta peccatum per mandatum operatum eſt in me om
nem concupiſcentiam: intelligendum eſt non om-
nem fuiſſe concupiſcentiam aotequam prohibitione
aucta eſſet, Augetur enim prohibitione concupiſcentia
quando deeſt gratia liberantis, ideo nondum eſt om-

Tomus quartus.

nis antequam prohibeatur, cum autem prohibita fue- D
rit, deſiſtente, vt diximus, gratia, tantum creſcit concu-
piſcentia, vt ita in ſuo genere omnis, id eſt, conſum-
mata fiat, vt etiam contra legem faciat, & præuarica-
tione crimen accumulet. Cum autem dicit, Sine lege e-
nim peccatum mortuum eſt: Non quia non eſt, dixit
mortuum eſt, ſed quia latet, quòd in cõſequentibus ma
nifeſtat cum dicit, Sed peccatũ vt appareat peccatum,
per bonum mihi operatum eſt mortem. Bona eſt enim
lex, Sed ſine gratia oſtendit tantummodo peccata, non
tollit. Quod autem ait, ego autem viuebam ali- 38
quando ſine lege: intelligendum eſt, viuere mihi vide-
bar, quia ante mandatum latebat peccatum. Et quod
ait, Adueniente autem mandato, peccatum reuixit, Ego
autem mortuus ſum: intelligeodum eſt, peccatum ap-
parere cœpit, ego autem mortuum me eſſe cognoui.
Quod autem ait, Peccatum occaſiooe accepta per 39
mandatum fefellit me, & per illud occidit: ideo dictum
eſt, quia deſiderij prohibiti fructus dulcior eſt. Vnde
etiam quæcunque peccata occulte fiunt dulciora ſuot;
quanuis mortifera iſta dulcedo ſit. Inde eſt quod apud
Salomonem fallacis doctrinæ imagine ſedens mulier
& inuitans vt ad ſe veniant inſipientes, ſcribitur dicere, E
Panes occultos libenter edite, & aquam furtiuam dul- Prouerb.9.
cem bibite. Iſta dulcedo eſt occaſio per mandatum in-
uenta peccati: quæ cum appetitur vtique fallit, & in ma-
iores amaritudines vertit. Quod autem ait, Quod 40
ergo booum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed pec-
catum vt appareat peccatum, per bonum mihi opera-
tum eſt mortem. Hic euidenter oſtendit quod ſuperius
dixerat, Sine lege enim peccatum mortuum eſt: ideo
dixiſſe, quia latet: quaodoquidem nunc dicit, Non il-
lud bonum, id eſt, legem ſactam ſibi eſſe mortem, ſed
peccatum operatum eſſe mortem per bonum legis, id
eſt, vt appareret peccatum quod latebat ſine lege. Tunc
enim ſe mortuum quiſque cognoſcit, cum illud quod
recte præceptum eſſe confitetur implere non poteſt, &
præuaricatioois crimine amplius peccat, quàm ſi non
prohibeatur. Hoc eſt quod in conſequentibus dicit, Vt
fiat ſupra modum peccator peccãs per maodatũ quod
ante mandatũ minus erat, quia vbi noo eſt lex, nec præ-
uaricatio. Quod autem ait, Scimus, quia lex ſpirita- 41
lis eſt, ego autem caroalis ſum. Satis oſtendit non poſſe 1.Retract.
impleri legem, niſi ab ſpiritalibus, quales facit gratia dei: cap.23.
ſimilis enim quiſque factus ipſi legi, facile implet quod F
præcepit, nec erit ſub illa ſed cum illa. Is eſt autem qui
iam non capitur temporalibus bonis, nec terretur tem-
poralibus malis. Quod autem ait, Venundatus ſub 42
peccato: Intelligeodum eſt, quòd vnuſquiſque peccan-
do animam ſuam diabolo vendit, accepto tanquã pre-
cio dulcedine temporalis voluptatis. Vode & domi-
nus redemptor noſter dictus eſt, quia hoc modo quo
dictum eſt, venditi eramus. Quod autem ait, Quod 43
enim operor ignoro, Poteſt videri minus intelligenti-
bus contrarium eſſe illi ſententiæ qua dixit, Peccatum
vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum eſt
mortẽ. Quo modo enim apparet ſi ignoratur? Sed igno
ro, ſic dictum eſt hoc loco, vt intelligatur, nõ approbo.
Quo modo enim tenebræ nõ videoıur, ſed lucis com-
paratione ſentiuntur: hoc eſt autem ſentire tenebras
quod eſt non videre: ſic & peccatum, quia non illuſtra-
tur luce iuſticiæ, non intelligeodo dignoſcitur, ſicuti
tenebras dictum eſt nõ videndo ſentiri. Et ad hoc per-
tinet quod in Pſalmo dicitur, Delicta quis intelligit? Pſal.18.
Quod autem ait, Non enim quod volo hoc ago, 44

G sed quod nolo hoc facio. Si autem quod nolo hoc fa-
cio, consentio legi quoniam bona est. Satis quidem lex
ab omni criminatione defenditur. Sed cauendum ne
quis arbitretur his verbis auferri nobis liberum volun-
tatis arbitrium, quod non ita est, Nunc enim homo de-
scribitur sub lege positus ante gratiam. Tunc enim pec
catis vincitur, dum viribus suis iuste viuere conatur si-
ne adiutorio liberantis gratiæ dei. In libero autem ar-
† al. liberatori. bitrio habet vt eredat libere † & accipiat gratiã, vt iam
illo qui eam donat liberante & adiuuante non peccet:
atque ita desinat esse sub lege, sed cum lege vel in lege
implens eam charitate dei, quod timore non poterat.
45 Quod autem ait, Video aliam legem in membris
meis: Et reliqua. Legem peccati dicit, qua quisq; carnis
consuetudine implicitus astringitur. Hanc repugnare,
ait, legi mentis suæ, & se captiuare sub lege peccati. Vn-
de intelligitur ille homo describi qui nondũ est sub gra
tia. Si enim repugnaret tantum consuetudo carnalis &
non captiuaret, non esset dãnatio. In eo enim est dam-
natio quòd obtemperamus & seruimus desideriis pra-
uis carnalibus. Si autem existãt, & non desint talia de-
sideria, non tamẽ his obediamus, nõ captiuamur & sub
H gratia iam sumus, de qua loquitur cum exclamauit libe-
ratoris auxilium, vt possit per gratiam charitas, quod
per legẽ timor non poterat. Dixit enim, Infœlix ego ho
mo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et subie-
cit, Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum.
Deinde incipit describere hominẽ sub gratia constitu-
tum: qui tertius gradus est illorum quatuor quos distin
46 ximus. Ad hunc gradum iam pertinet quod statim
subiungit, Igitur egoipse mente seruio legi dei, carne au
tem legi peccati, quia licet existentibus desideriis carna
libus, iam non seruit consentiendo ad faciendum pec-
catum, qui sub gratia constitutus, mente seruit legi dei.
Legem autem peccati dicit transgressionem Adæ con-
ditionem mortalem, qua mortales facti sumus. Ex hac
enim labe carnis cõcupiscentia carnalis solicitat, & se-
cundum hanc dicit, Fuimus & nos natura filij iræ sicut
47 & cæteri. Quod autem dicit, Nulla ergo condem-
Ephe. 2. natio est nunc his qui sunt in Christo Iesu: satis osten-
Roma. 8. dit condemnationem nõ esse si existant desideria car-
nalia, sed si eis ad peccandum obediatur. Quod contin-
git his qui sub lege constituti sunt, nondum sub gratia.
Nam sub lege constituti, non solum repugnantem ha-
I bent cõcupiscentiam, sed etiã captiui ducuntur, cũ ob-
temperant. Non autem contingit his qui mente seruiũt
48 legi dei. Quod autem ait, Quod enim impossibila
erat legi, in qua infirmabatur per carnẽ, deus filium suũ
misit in similitudinẽ carnis peccati, & de peccato dam-
nauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur
in nobis, qui nõ secundum carnem ambulamus, sed se-
cundum spiritũ. Manifestissime docet eadem ipsa præ-
cepta legis propterea non impleta, quãuis essent implẽ-
da, quoniam quibus data erat lex ante gratiam, dediti
erant carnalibus bonis, & ex his beatitudinem acquire-
re cupiebant, neque metuebant, nisi cum talibus bonis
imminebat aduersitas, & ideo cũ illa temporalia detur-
barentur, facile recedebãt à præceptis legis. Infirmaba-
tur ergo lex non implendo quod præcipiebat, non sua
culpa, sed per carnẽ, id est per eos homines qui carnalia
bona appetendo non amabant legis iusticiã, sed ei tem
poralia cõmoda præponebant. Et ideo liberator domi
nus noster Iesus Christus suscipiendo mortalem carnẽ,
venit in similitudinẽ carnis peccati. Carni enim pecca-
ti, debita mors est. At vero illa mors domini, dignatio-
nis fuit, non debiti: & tamen hoc quoq; Apostolus pec- K
catum vocat susceptionẽ mortalis carnis, quamuis non
peccatricis, ideo quia immortalis tanquã peccatum fa-
cit cum moritur. Sed de peccato, inquit, condemnauit
peccatum in carne. Id enim egit mors domini, ne mors
timeretur, & ex eo iam non appeterentur tẽporalia bo-
na, nec metuerentur temporalia mala in quibus carna-
lis erat illa prudentia, in qua impleri legis præcepta nõ
poterant. Hac autẽ prudentia in homine dominico ex-
tincta & ablata, iusticia legis impletur, cum secundum
carnem non ambulatur, sed secundũ spiritum. Vnde ve
rissime dictum est, Non veni soluere legem, sed adim-
plere. Plenitudo ergo legis charitas, & charitas eorũ est *Matth. 5.*
qui secundum spiritũ ambulant, Hæc enim ad gratiam *Roma. 13.*
pertinent spiritus sancti. Quando enim non erat chari-
tas iusticiæ, sed timor, lex nõ implebatur. Quod autẽ 49
ait, Quia prudentia carnis inimica est in deum. Legi e- *Roma. 8.*
nim dei non est subiecta, nec enim potest: ostẽdit quid
dixerit, inimica: ne quis putaret tanquã ex aduerso prin
cipio aliquam naturam quam nõ condidit deus inimi-
cicias aduersus deum exercere. Inimicus ergo dei dici-
tur, qui legi ipsius non obtẽperat, & hoc per carnis pru-
dentiam, id est, cum appetit temporalia bona, & timet L
temporalia. Definitio enim prudentię in appetendis bo
nis, & vitandis malis explicari solet, Quapropter recte
appellat Apostolus carnis prudentiam, [qua hæc appe-
tuntur pro magnis bonis quæ non perseuerant cum ho
mine, & ne hæc amittantur timetur, quę quandoque a-
mittenda sunt. Non potest autem talis prudentia] legi
dei obtemperare. Sed tunc obtemperatur legi, cum hæc
prudentia extincta fuerit, vt ei succedat prudentia spi-
ritus, qua nec in temporalibus bonis spes nostra est, ne-
que in malis timor. Eadem nanq; animæ natura & pru-
dentiam carnis habet, cũ inferiora sectatur: & pruden-
tiam spiritus, cum superiora elegit, diligit. Quemadmo
dum eadem aquæ natura & frigore congelascit, & ca-
lore resoluitur, Sic ergo dictum est, Legi dei nõ est sub-
iecta prudentia carnis: nec enim potest: [quo modo re-
cte diceretur, niuem non posse calefieri, neque enim po
test:] Sed cum adhibito calore soluitur, & calescit aqua,
iam nemo potest eam niuem dicere. Quod autem 50
ait, Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spi
ritus autẽ vita est propter iusticiam. Corpus mortuum
dicit mortale: ex ipsius enim mortalitate indigentia re-
rum terrenarum solicitat animam: & quædam deside- M
ria excitat, quibus ad peccandum non obtemperat qui
iam mente seruit legi dei. Quod autem ait, Si spiri- 51
ritus eius qui suscitauit Iesum Christum à mortuis ha-
bitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum viuifica-
bit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiri-
tum eius in vobis. Iam quartum gradum demonstrat
ex illis quatuor quos superius distinximus. Sed gradus
iste in hac vita non inuenitur, Pertinet enim ad spem
qua expectamus redemptionem corporis nostri, quan-
do corruptibile hoc induet incorruptionem, & mor- *1. Cor. 15.*
tale hoc induet immortalitatẽ. Ibi pax perfecta est, quia
nihil molestiarum anima de corpore patietur iam vi-
uificato, & in cœlestem qualitatem immutato.

Cum autem ait, Non enim accepistis spiritum ser- 52
uitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adop- *Roma. 8.*
tionis filiorum in quo clamamus, abba pater. Euiden-
tissime duorum testamentorum distincta sunt tempo-
ra. Illud enim ad timorem pertinet, nouum autẽ ad cha
ritatem. Sed quæritur quis sit spiritus seruitutis, Nam
spiritus adoptionis filiorum vtique spiritus sanctus est.

Spiritus

A Spiritus ergo seruitutis in timore, ille est qui potestatē habet mortis, quia in ipso timore per totam vitam rei erant seruitutis qui sub lege agebāt, nō sub gratia. Nec mirandum est quòd eum acceperunt per diuinam prouidentiam qui bona temporalia sectabantur, non quia

Rom.7. ipsius est lex, & mandatum, Nam lex sancta est, & mandatum sanctū & iustum & bonum. Ille autē spiritus seruitutis [non] vtique bonus est, quem accipiunt qui præcepta datæ legis implere non possunt, dum seruiūt desideriis carnalibus, nondum gratia liberatoris assumpti in filiorum adoptionem, quia & ipse spiritus seruitutis non habet quēquam in potestate, nisi qui ei per ordinē diuinæ prouidentiæ traditus fuerit, dei iusticia sua cuique tribuente. Quam potestatem acceperat Apostolus

1.Timo.1. cum dicit de quibusdā, Quos tradidi Satanę vt discant

1.Cor.5. non blasphemare. Et iterum de alio, Iam iudicaui, inquit, tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis vt anima salua sit. Qui ergo necdum sub gratia sunt, sed sub lege constituti, vincuntur peccatis ad obediēdum desideriis carnalibus: & præuaricatione augent reatum criminum suorum, spiritum acceperūt seruitutis, id est, spiritum eius qui potestatē mortis habet. Nam si spiritum seruitutis ipsum spiritum hominis intellexerimus, incipit & spiritus adoptionis ipse intelligi tanquam in melius cōmutatus. Sed quia spiritum adoptionis, spiri-

B tum sanctum accipimus, quod manifeste ostendit cum dicit, Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro:

†al. à timore mortis vi dicat. restat vt spiritum seruitutis illum intelligamus cui seruiūt peccatores, vt quēadmodum spiritus sanctus timorem mortis vincit†, sic spiritus seruitutis qui potestatem

†al. eiusdē mortis terrore coerceat habet mortis, eiusdem terrore reos teneat†, vt se ad liberatoris auxilium quisq; conuertat, etiam ipso diabolo inuito qui eū semper in potestate habere desiderat.

53 Quod autem ait, Nam expectatio creaturæ reuela-

Rom.8. tionem filiorum dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non sponte: &c. vſque ad id quod ait, Et ipsi in nobis ingemiscimus adoptionem expectātes redēptionem corporis nostri. Sic intelligēdum est, vt neque sensum gemendi & dolēdi opinemur esse in arboribus & oleribus & lapidibus & cæteris huiusmodi creaturis. Hic enim error Manichæorū est. Neq; angelos sanctos vanitati subiectos esse arbitremur, & de his existimemus quod liberabūtur à seruitute interitus, cum interituri vtiq; non sint: sed omnem creaturā in ipso homi-

C ne sine vlla calūnia cogitemus. Nō enim creatura vlla esse potest, nisi aut spiritalis quæ excellit in angelis, aut [animalis, quæ] etiā in vita bestiarum satis apparet, aut corporalis quæ videri & tangi potest, Omnis autem est etiā in homine, quia homo constat [spiritu &] anima & corpore. Ergo creatura reuelationem filiorum dei expectat quicquid nunc in homine laborat, & corruptioni subiacet, Illam scilicet manifestationem de qua idē

Coloss.3. dicit Apostolus, Mortui enim estis, & vita vestra abscōdita est cum Christo in deo: Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos cum ipso apparebitis in gloria.

1.Ioan.3. Dicit enim & Ioānes, Dilectissimi, nūc filij dei sumus, & nōdum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniā videbimus eum sicuti est. Hāc ergo reuelationem filiorum dei expectat creatura, quæ [in homine] nunc vanitati subiecta est, quandiu dedita est temporalibus rebus quæ transeunt tanquā

Psal.143. vmbra. Vnde & in Psalmis dicitur, Homo vanitati similis factus est, dies eius velut vmbra prætereūt. De qua

Eccles.1. vanitate etiam Salomon loquitur cum dicit, Vanitas vanitantium, & omnia vanitas, Quæ abūdantia hominis in omni labore suo quem ipse laborat sub sole? De D qua itē dicitur, Vt quid diligitis vanitatem, & quæritis Psal.4. mendacium? Non sponte autem dicit esse subiectā vanitati creaturam, quoniā pœnalis est ista subiectio, Nō enim homo sicut sponte peccauit, sic etiā sponte damnatus est, quæ tamen damnatio non sine spe reparationis irrogata est naturæ nostræ. Et ideo propter eum, inquit, qui subiecit eā in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum dei, id est [etiam ipsa natura, quæ tantummodo creatura est, nōdum per fidem aggregata numero filiorū dei, sed tamen in eis qui crediturī erant videbat Apostolus quod dicit, quia creatura liberabitur à seruitute interitus, vt interitui nō seruiat, cui seruiunt omnes peccatores: Peccatori enim dictū est, Morte morieris. Liberabitur autem in libertatem gloriæ filiorum dei, id est] vt & ipsa perueniat ad libertatem gloriæ filiorum dei per fidem, quæ fides cum in ea non erat, tātummodo creatura dicebatur. Et ad ipsam refert quod sequitur, Scimus enim quia creatura congemiscit & dolet vsque adhuc, Erant enim adhuc crediturī qui spiritui subiacebant, laboriosis erroribus. Sed ne quis putaret de ipsorū labore tantum dictum esse, subiungit etiam de iis qui iam crediderant, Quanquam enim spiritu, hoc est mēte seruirent legi dei, tamē quia carne seruitur legi peccati, quādiu in hac vita molestias & solicitudines mortalitatis E nostræ patimur, ideo addidit dicens, Nō solum autem ipsi, sed & nos primitias spiritus habentes, & ipsi in nobis ingemiscimus adoptionem expectātes, redemptionem corporis nostri. [Nō solum ergo, inquit, ipsa quæ tātummodo creatura dicitur in hominib[9], qui nondū crediderunt, & ideo nondum in filiorum dei numero constituti sunt, cōgemiscit & dolet: sed etiā nosmetipsi qui credimus & spiritus primitias habemus, quòd spiritu adhæremus deo per fidem, & ideo non iam creatura sed filij dei appellamur, tamen & ipsi in nobis ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri.] Hæc enim adoptio quæ iam facta est, in iis qui crediderunt, in spiritu non corpore facta est, Nondum enim etiam corpus reformatum est in cœlestem illam mutationem, sicut spiritus iam mutatus est reconciliatione fidei ab erroribus conuersus ad deum. Ergo etiam in iis qui crediderunt, expectatur adhuc illa manifestatio quæ in corporis resurrectione proueniet: quæ pertinet ad quartum illum gradum, vbi ex to F to perfecta pax erit, & requies æterna, nulla nobis ex aliqua parte corruptione existente, aut solicitante molestia. Quod autem ait, Similiter & spiritus adiu- 54 uat infirmitatē nostrā, Quid enim oremus sicut oportet, nescimus. [Manifestū est enim de spiritu sancto dicere, quod in consequētibus clarum est, vbi ait, quia secundum deum interpellat pro sanctis. Nos ergo quid oremus sicut oportet, nescimus.] Duas ob res, & illud quod futurum speramus, & quò tendimus necdum apparet: & in hac ipsa vita multa possunt nobis prospera videri quæ aduersa sunt, & aduersa quæ prospera. Nam & tribulatio quādo accidit seruo dei ad probationem vel emēdationem, videtur nonnunquam minus intelligētibus inutilis: sed si referatur ad illud quod dictum est, Da nobis auxilium de tribulatione, & vana salus ho Psal.59. minis: intelligitur, quia plerunque de tribulatione nos adiuuat deus, & frustra salus optatur, quæ aliquādo aduersa est, cum delectatione & amore huius vitæ implicat animam. Inde est & illud, Tribulationem & dolo- Psal.114. rem inueni: [Cū enim dicit, inueni:] significauit vtilem.

Non

G Non enim recte gratulamur nos inuenisse, nisi quod
quærebamus: ergo quid oremus sicut oportet, nescim⁹.
Deus enim nouit, & quid nobis in hac vita expediat, &
quid post hãc vitam daturus sit. Sed ipse spiritus inter-
pellat gemitibus inenarrabilib⁹. Gemere dicit spiritum,
quòd nos gemere faciat charitate cõcitans desiderium
Deut.13. futuræ vitæ, sicut dicit, Tẽtat vos dominus deus vester
Rom.8. vt sciat si diligatis eum, id est, vt scire vos faciat, Non
55 enim deum aliquid latet. Quod autem ait, Quos
vocauit, ipsos & iustificauit. Potest mouere & quæri, v-
trum omnes qui vocati sunt, iustificentur: sed alibi le-
Matth.22. gimus, Multi vocati, pauci autem electi, Tamẽ quia ipsi
quoq; electi vtique vocati sunt [manifestum est non iu
stificatos nisi vocatos: quanquã nõ omnes vocatos, sed
eos qui secundũ propositum vocati sunt, sicuti superius
dixit. Propositum autem dei accipiendum est, nõ ipso-
rum: Ipse autem exponit quid sit secũdum propositum,
cum dicit, Quoniã quos ante præsciuit & prædestina-
uit conformes imaginis filij dei: Non enim omnes qui
vocati sunt, secũdum propositũ vocati sunt: hoc enim]
propositum, ad præscientiam & ad prædestinationẽ dei
pertinet: nec prædestinauit aliquem, nisi quem præsci-
H uit crediturum & secuturũ esse sanctorum vocationẽ,
quos & electos dicit, Multi enim non veniunt cum vo
cati fuerint, Nemo autem venit qui vocatus nõ fuerit.
56 Quod autem dicit, Vt sit primogenitus in multis
fratribus. Satis docet aliter intelligẽdum deũ nostrum
vnigenitũ, aliter primogenitum. Nã vbi vnigenitus di
citur, fratres non habet, & naturaliter est filius dei ver-
Ioan.1. bum in principio, per quod facta sunt omnia. Secundũ
susceptionem autẽ hominis & incarnationis dispensa-
tionem, per quã nos etiam non naturaliter filios in ad-
optionem filiorum vocare dignatus est, primogenitus
dicitur cum adiunctione fratrum. Vbi enim primus di
citur, non vtique solus, sed cõsecuturis fratribus in quo
Coloss.1. ipse præcessit. Vnde & alio loco primogenitum eum à
mortuis dicit, vt sit in omnibus ipse primatum tenens.
Resurrectio enim mortuorũ vt iam nõ moriatur, ante
illum nulla, post illum autẽ multorum sanctorum est,
quos fratres non confunditur appellare propter ipsam
57 cõmunicationem humanitatis. Quod autem dicit,
Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an
angustia, an persecutio, & cætera. Ex superiore sentẽtia
pendẽs vbi ait, Si tamen cõpatimur vt & glorificemur,
I Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones hu
ius temporis ad futurã gloriam quæ reuelabitur in no-
bis. Ad ipsam enim hortationẽ omnis huius loci inten-
tio directa est, ne illi quibus loquitur persecutionibus
frangerentur, si viuerent secundum prudẽtiam carnis,
quæ temporalia bona appetuntur, & timẽtur tempora-
58 lia mala. Quod autem ait, Certus sum enim: & nõ
Rom.8. dixit, opinor: plena fide tenuit, quòd nec mors vlla, nec
vitæ temporalis promissa, nec cætera subsequentia pos-
sunt credẽtem à charitate dei detorquere. Nemo ergo
separat, nec qui minatur mortẽ, quia qui credit in Chri
sto, licet moriatur, viuet: Neq; qui pollicetur vitã, quia
ille dat vitam æternam. Nam temporalis vitæ pollici-
tatio, æternæ vitæ cõparatione cõtemnenda est. Neque
Galat.1. angelus separat, quia licet angelus, inquit, de cœlo de-
scendat & annunciet vobis præterquã quod accepistis,
Coloss.2. anathema sit. Neque principatus, id est contrarius, quia
exuit seipse hos principatus & potestates triũphans eos
in semetipso. Neq; præsentia, neq; futura, id est tempo-
ralia vel quæ delectant, vel quæ premunt, vel quæ spem
dant, vel quæ incutiunt timorem. Neque virtus, Et hic
virtutem contrariam oportet intelligi secũdum quam K
dicit, Nemo vasa fortis diripiet, nisi pri⁹ alligauerit for- Matth.12.
tem. Neque altitudo, neque profundum: plerunq; enim
inanis curiositas earum rerum quæ inueniri non pos-
sunt, aut frustra etiam inueniuntur siue in cœlo siue in
abysso, separat à deo: nisi charitas vincat, quæ ad certa
spiritalium non vanitate rerum quæ foris sont, sed in-
terno volumine inuitat†. Neque creatura alia, Quod †al. sed ve-
duobus modis intelligi potest, Aut visibilis creatura, ritate quæ
quia & nostræ animæ creatura sunt, sed inuisibilis: vt intus homi
hoc dixerit, quòd non separet alia creatura à charitate nes inuitat.
dei, id est amor corporum, Aut certe quia nos nõ sepa-
rat alia creatura à charitate dei, ex eo quod nulla creatura
est alia inter nos & deum, quæ se opponat & à cõplexu
eius nos excludat: supra humanas enim mentes quæ ra-
tionales sunt, iã nulla creatura, sed deus est. Quod 59
autem dicit, Quorum patres & ex quibus Christus se- Rom.9.
cundum carnẽ: & adiecit, Qui est super omnia deus be
nedictus in secula: plenissima fide cõmendat quòd deũ
nostrum secundum susceptionem carnis filium homi-
nis cõfitemur, & secundum æternitatem & verbum in
principio deum benedictũ super omnes in secula. Hu-
ius autem confessionis Iudæi quoniã partem tenuerũt,
refelluntur à domino. Nam cum eos interrogasset, cu-
ius filium dicerent esse Christum, Responderunt, Da- L
uid. Hoc autẽ secundum carnem est. De diuinitate ve- Matt.22.
ro eius quod deus est, nihil responderunt. Ideo domi-
nus ait eis, Quo modo ergo Dauid in spiritu vocat eũ
dominũ? Vt intelligerent hoc se confessos esse tantum,
quòd Christus filius est Dauid, hoc autẽ tacuisse, quòd
est Christus dominus ipsius Dauid. Illud enim est se-
cundum susceptionem carnis, hoc secũdum æternita-
tem diuinitatis. Quod autẽ ait, Nondum enim na- 60
scentium, neque agentium aliquid boni aut mali, vt se- Rom.9.
cundum electionem propositum dei maneret, non ex
operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior ser-
uiet minori: Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esaũ autẽ Malac.1.
odio habui. Nõnullos mouet, vt putẽt Apostolum Pau-
lum abstulisse liberum voluntatis arbitriũ, quo prome-
remur deum bono pietatis, vel malo impietatis offen-
dimus. Dicunt enim, quòd ante opera aliqua, seu bona,
seu mala, duorum necdum nascentium deus vnum di-
lexerit, & alterũ odio habuerit. Sed respondemus, præ-
scientia dei factum esse, qua nouit etiam de nondũ na-
tis, qualis quisq; futurus sit. Sed ne quis dicat, Opera er- M
go elegit deus in eo quem dilexit, quanquam nondum
erant, quòd erant futura præsciebat. Quòd si opera ele-
git, quo modo dicit Apostolus, nõ ex operibus factam
electionẽ? Propterea ergo intelligendum est, opera bo-
na per dilectionem fieri, dilectionem autem esse in no
bis per donum spiritus sancti, sicut idem Apostolus di-
cit, Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spi- Rom.5.
ritum sanctum qui datus est nobis. Nõ ergo quisquam
gloriari debet ex operibus tanquã suis, quæ per donum
dei habet, cũ ipsa dilectio in eo bonum operatur. Quid
ergo elegit deus? [Si enim cui volt donat spiritum san-
ctum per quem dilectio operatur bonũ, quo modo ele-
git cui donet? Si enim nullo merito, non est electio, æ-
quales enim omnes sunt ante meritum, nec potest in
rebus omnino æqualib⁹ electio nominari, Sed quoniã
spiritus sanctus nõ datur nisi credentibus, non quidem
deus elegit] opera quæ ipse largitur, cum dat spiritum
sanctum, vt per charitatem bona operemur, Sed tamẽ
elegit fidem. Quapropter nisi quis credat in eum & in
accipiendi voluntate permaneat, nõ accipit donũ dei,
id est,

A id est, spiritum sanctum per quem infusa charitate bo-
1. retr.c.23. nū possit operari. Non ergo elegit deus opera cuiusquā
in praescientia, quae ipse daturus est, sed fidem elegit
in praescientia, vt quem sibi crediturū esse praesciuit, ipsum
elegerit cui spiritum sanctum daret, vt bona operando
etiam vitam aeternam consequeretur. Dicit enim idem
1.Cor.12. Apostolus, Idē deus qui operatur omnia, & in omnib⁹.
1. retr.c.23. Nusquā autem dictū est, Deus credit omnia in omni-
2.sent. dist. bus. Quod ergo credimus, nostrum est: quod autem bo
28.ca.in ex num operamur, illius est qui credentibus in se dat spi-
positione. ritum sanctum. Hoc autem exēplum quibusdā Iudaeis
obiectum est, qui Christo crediderant, & de operibus
ante gratiam gloriabātur, & dicebant se Euangelij gra
tiam per sua bona opera praecedētia meruisse, cum bo-
na opera in nullo esse possint, nisi qui acceperit gratiā.
Est autē gratia, vt vocatio peccatoris prorogetur, cum
eius merita nulla, nisi ad damnationem praecesserint:
Quōd si vocatus vocātem secutus fuerit, quod est iam
in libero arbitrio, merebitur & spiritum sanctū per quē
bona possit operari, in quo permanens, quod nihilomi
nus est in libero arbitrio, merebitur etiam vitam aeter-
61 nā, quae nulla possit labe corrumpi. Quod autē ait,
B Miserebor cui misertus ero, & misericordiam praesta-
bo cui misericors fuero. Hinc ostenditur non esse ini-
quitatem apud deum, quod possunt dicere quidam cū
Malach.1. audiūt antequam nascerentur: Iacob dilexi, Esaū autem
odio habui. Miserebor, inquit, cui misertus ero. Primo
enim misertus est nostri deus cum peccatores essemus
vt vocaret nos. Cui ergo misertus ero, inquit, vt eū vo-
cem, miserebor adhuc eius cū crediderit. Quo modo
autem adhuc, nisi vt det credenti & petenti spiritū san-
ctum? Quo dato misericordiam praestabit cui miseri-
cors fuerit, id est vt faciat eum misericordem quo bo-
na possit per dilectionem operari. Nemo ergo sibi au-
deat tribuere quod misericorditer operatur: quia deus
illi per spiritum sanctum dedit dilectionē, sine qua ne-
1. retr.c.23. mo potest esse misericors. Non ergo elegit deus bene
operantes, sed credentes potius, vt ipse illos faciat bene
operari. [Nostrum enim est credere & velle, illius au-
tem dare credentibus & volētibus facultatē bene ope-
randi] per spiritum sanctum per quem charitas dei dif-
funditur in cordibus nostris, vt nos misericordes effi-
62 ciat. Quod autē ait, Igitur non volētis, neque cur-
rentis sed miserentis est dei: Non tollit liberum volū-
C tatis arbitrium, sed non sufficere dicit velle nostrum,
nisi adiuuet deus, misericordes nos efficiendo ad bene
operandum per donum spiritus sancti: ad hoc referēs,
quod superius dixit, Miserebor cui misertus ero, & mi-
Ibidem. sericordiam praestabo, cui misericors fuero. Quia neq;
velle possumus, nisi vocemur: & cum post vocationem
voluerimus, non sufficit voluntas nostra, & cursus no-
ster, nisi deus & vires currentibus praebeat, & perducat
quò vocat. Manifestum est ergo, non volentis neq; cur
rentis, sed miserētis esse dei quōd bene operamur: quā-
quam ibi sit etiam voluntas nostra, quae sola nihil pos-
set, Vnde sequitur etiam de Pharaonis supplicio testi-
monium, cum ait scriptura de Pharaone, Quia ad hoc
te excitaui, vt ostendam in te potētiam meam, & vt an-
nuncietur nomen meum in vniuersa terra. Sicut enim
Exod.9. legimus in Exodo, Obduratū est cor Pharaonis, vt tam
Exo.10. euidentibus signis nō moueretur. Quōd ergo tūc Pha-
rao non obtemperabat praeceptis dei, iam de supplicio
veniebat. Non autē quisquā potest dicere obduratonē
illam cordis immerito accidisse Pharaoni, sed iudicio
dei retribuentis incredulitati eius debitā poenam. Non

ergo hoc illi imputatur quōd tunc non obtemperarit, D
quandoquidem obdurato corde obtemperare non po
terat, sed quia dignum se praebuit, cui cor obduraretur
priori infidelitate. Sicut enim in his quos elegit de⁹, nō 1. retr.c.23.
opera, sed fides inchoat meritum, vt per munus dei be-
ne operentur: sic & in iis quos dānat, infidelitas & im-
pietas inchoat poenae meritum, vt per ipsam poenā etiā
male operentur: sicut & superius idem dicit Apostolus,
Et quoniam non probauerūt deum in notitia habere, Rom.1.
tradidit illos deus in reprobum sensum, vt faciant quae
non conueniunt. Quapropter ita cōcludit Apostolus,
Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: Cui⁹ Rom.9.
enim miseretur, facit eū bonum operari, & quem obdu 1. retr.c.23.
rat, relinquit eum vt mala operetur. Sed & illa miseri-
cordia praecedenti merito fidei tribuitur, & ista obdu-
ratio praecedenti impietati, vt & bona per donum dei
operemur, & mala per supplicium: cum tamen homini
nō auferatur liberum voluntatis arbitrium, siue ad cre-
dendum deo vt consequatur nos misericordia, siue ad
impietatem vt consequatur nos supplicium. Qua con-
clusione illata, infert quaestionem tanquam à cōtradi-
cente. Ait enim, Dicis itaq; mihi: Quid adhuc conque- Rom.9.
ritur? Nam volūtati eius quis resistit? Cui sanè quaestio- E
ni (sic respondet vt) intelligamus spiritalibus viris, etiā
non secundum terrenum hominem viuentibus, patere
posse prima merita fidei & impietatis, quo modo deus
praescientia eligat credituros, & damnet incredulos:
nec illos ex operibus eligēs, nec istos ex operibus dam-
nans, sed illorum fidei praestans vt bene operentur, [&
istorum impietatem obdurans deserēdo vt male ope-
rentur.] Qui quoniam intellectus, vt dixi, spiritalibus
patet, à carnali autem prudentia longe remotus est, sic
refellit inquirentem, vt intelligat se deponere debere
prius hominē luti, vt ista per spiritum inuestigare me-
reamur. Itaque, inquit, O homo tu quis es qui respōdeas
deo? Nunquid dicit figmētum ei qui se finxit, quare sic
me fecisti? An non habet potestatem figulus luti, ex ea-
dem conspersione vas facere, aliud quidem in honorē,
aliud in contumeliam? Quandiu figmentum es, inquit, 1.Cor.2.
& ad massam luti pertines, nondum perductus ad spi-
ritalia, vt sis spiritalis, omnia iudicans & à nemine iu-
dicatus, cohibeas te oportet ab huiusmodi inquisitiōe,
& non respondeas deo. Cuius consilium quisque scire
cupiens, oportet vt prius in eius amicitiam recipiatur. F
Quod contingere nisi spiritalibus non potest, iam por Ioan.15.
tantibus imaginem coelestis hominis. Iam enim, inquit,
nō vos dicam seruos, sed amicos: Omnia enim quae au
diui à patre meo, nota feci vobis. Quandiu itaq; vas fi-
guli es, conterendum est hocipsum in te prius virga il-
la ferrea, de qua dictum est, Reges eos in virga ferrea, Psal.2.
tanquam vas figuli cōfringes eos: vt corrupto exterio- Ephe.3.
re homine, interiore innouato, possis in charitate radi-
catus & fundatus, comprehendere latitudinem, longi-
tudinem, altitudinem, & profundum, cognoscere etiā
supereminētiam scientiae charitatis Christi. Nunc itaq;
cum ex eadem cōspersione deus alia vasa in honorem
fecit, alia in contumeliam, nō est tuum discutere, quis-
quis secundum eandem cōspersionem adhuc viuis, id
est terreno sensu carnaliter sapis. Quod autem ait, 63
Attulit in multa patientia vasa irae quae perfecta sunt in
perditionem: Hinc satis significauit obdurationem il-
lā cordis, quae in Pharaone facta est, ex merito venisse
occultae superioris impietatis: quam tamen patiēter su-
stinuit deus, donec ad illud tempus perduceretur, quo
opportune in eum vindicta procederet, ad correctio-
nem

G nem eorum quos ab errore instituerat liberare, & ad
cultum suum pietate vocando perducere, precibus eo-
64 rum & gemitibus opem præbēs. Quod autem ait,
Quos & vocauit nos, nō solum ex Iudęis, sed etiam ex
Osee 2. gētibus: Sicut & Osee dicit, Vocabo non plebem meā,
plebem meā: & cætera. Totius huius disputationis pro-
positum ad hoc perducit: quoniam docuit misericor-
diam dei esse, quòd bene operamur, nō tanquā ex ope-
ribus Iudæi glorientur, qui cum Euangelium percepis-
1. retr. c. 23. sent tanquam meritis suis id retribuendum existiman-
tes, nolebant gentibus dari, à qua superbia iam debent
resistere, intelligentes, quoniam si non ex operibus, sed
misericordia dei vocamur vt credamus, & credentibus
præstatur vt bene operemur, non est gentibus ista inui-
denda misericordia, quasi prælato merito Iudæorum,
65 quod nullum est. Quod autem dicit, Esaias autem
Esa. 10. clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorū Israël quasi
arena maris, reliquiæ saluæ fient: Ostendit quemadmo-
Ephes. 2. dum sit dominus lapis angularis, vtrunque parietem in
se iungēs. Testimonium enim Osee Prophetæ dictum
Osee 2. est pro gentibus, Vocabo non plebem meam, plebem
meam, & non dilectam meam, dilectam meā: Et Esaiæ
H testimonium dictum est pro Israël, quoniā reliquiæ sal
uæ fient, vt ipsi deputentur in semen Abrahæ qui credi-
derunt in Christum: ita cōcordes ambos populos facit
secundum domini testimonium dicētis in Euangelio
Ioan. 10. de gentibus, Habeo alias oues quæ nō sunt de hoc oui-
li, quas oportet me adducere, & erit vnus grex & vnus
66 pastor. Quod autem ait, Bona voluntas cordis mei
Rom. 10. & deprecatio fit pro illis in salutē: Hinc iam incipit de
spe Iudæorum loqui, ne etiam gentes superbire audeāt
aduersus Iudæos. Sicut enim Iudæorum superbia refel-
lenda erat tanquam ex operibus gloriantium, sic & gē-
tibus occurrendum, ne tanquam Iudæis prælati super-
67 biant. Quod autem dicit, Prope est verbum in ore
Roma. 10. tuo, & in corde tuo: hoc est, verbum fidei quod prædi-
camus: Quia si confitearis in ore tuo quia dominus est
Iesus, & credideris in corde tuo quia deus illum susci-
tauit à mortuis, saluus eris: Corde enim creditur ad iu-
sticiam, oris autem confessio fit ad salutem. Totus hic
Roma. 9. locus ad illud refertur, quod superi⁹ dixit, Verbū enim
cōsummans & breuians faciet dominus super terram.
Remotis enim innumerabilibus & multiplicib⁹ sacra-
mentis, quibus Iudaicus populus premebatur, per mise-
I ricordiam dei factum est vt breuitate confessionis fi-
68 dei ad salutem perueniremus. Quod autem dicit,
Rom. 10. Secūdum testimonium fidei Moysi, ego ad æmulatio-
nem vos adducam in non gentem, in gentem insipien
tem [irritabo vos: dicēdo, gentem insipiētem, exposuit
quid dixerit, in non gentem: quasi quod nec gens dicē
da sit quę insipiens est. De cuius tamen fide irritandum
dicit populum Iudaicum, quia illi apprehenderūt quod
isti respuerunt. Vel certe in non gētem, in gentem insi-
pientem:] quia cum esset gēs insipiens, omnis gens ido-
la colens, tamen gentilitatem credēdo deponunt. Vn-
Rom. 2. de etiam illud est, Si igitur præpucium iusticias legis cu
stodiat, nónne præpucium eius in circuncisione depu-
tabitur? Vt sit hic sensus, Ego in æmulationem vos ad-
ducam in eam gentē, quæ non gens facta est, deponen-
do gentilitatem per fidem Christi, cum fuisset gens in-
69 sipiens colendo idola. Quod autem ait, Nunquid
Roma. 11. repulit deus plebem suam? Absit: Nam & ego Israelita
sum ex semine Abrahā de tribu Beniamin: Ad hoc re-
Roma. 9. fertur, quod superius dixit, Non potest autem excidere
verbum dei: Nō enim omnes qui sunt ex Israël, hi sunt
Israëlitæ, neq; qui sunt semen Abraham, omnes filij: sed K
in Isaac vocabitur tibi semen, vt de ipso scilicet popu-
lo Iudæorum illi deputentur in semē, qui domino cre-
diderunt. De hoc itē dicit superius, Reliquiæ saluæ fiēt.
Quod autem dicit, Ergo nunquid deliquerunt vt 70
caderent? Absīt: Sed illorum delicto salus gentibus est. *Rom 9.*
Non ideo dicit, quia nō ceciderūt, sed quia casus ipso- *Roma. 11.*
rum non fuit inanis, quoniam ad salutem gētium pro-
fecit. Nō ergo ita deliquerunt vt caderent: id est, vt tā-
tummodo caderent, quasi ad pœnam suam solum, sed
vt hoc ipsum quod ceciderunt, prodesset gētibus ad sa-
lutem. Deinde incipit ex hoc loco Iudęorum populum
commendare, etiam de ipso casu infidelitatis, vt nō su-
perbiāt gentes, qui etiam casus Iudæorum tam precio-
sus extitit pro salute gentium: sed magis debent cauere
gentes ne dum superbiunt similiter cadant. Quod 71
autem dixit, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si si- *Rom. 12.*
tit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis cō- *Prouer. 25.*
geres super caput eius: Multis videri potest repugnare
illi sententiæ, qua dominus præcepit, vt diligamus ini- *Luca 6.*
micos nostros, & oremus pro iis qui nos persequūtur:
vel huic etiam quam idem Apostolus superius dixit, L
Benedicite persequentes vos, benedicite & nolite ma- *Rom. 12.*
ledicere: Et iterum, Nulli malum pro malo reddentes.
Quo modo enim quisq; diligit eū cui propterea cibum
& potum dat, vt carbones ignis congerat super caput
eius, si carbones ignis hoc loco aliquā grauem pœnam
significant? Quapropter intelligendum est ad hoc di-
ctum esse, vt eū qui nos læserit prouocemus ad pœni-
tētiam facti sui, cum ei nos bene facimus. Isti enim car-
bones ignis ad exustionem, id est, cōtribulationem spi-
ritus valent, qui est quasi caput animæ, in qua exuritur
omnis malicia, cum homo in melius per pœnitentiam
commutatur: vt sunt illi carbones, de quibus dicitur in
Psalmis, Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad *Psal. 119.*
linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbo- *† al. vastatoribus.*
nibus desolatoriis†. Quod autem ait, Omnis ani-
ma potestatibus sublimioribus subdita sit: Nō est enim 72
potestas nisi à deo: Rectissime admonet ne quis ex eo *Rom. 13.*
quòd à domino suo in libertatē vocatus est, fact⁹ Chri
stianus, extollatur in superbiam, & nō arbitretur in hu-
ius vitæ itinere seruandum esse ordinem suum, vt po-
testatibus sublimioribus quibus pro tēpore rerum tem-
poralium gubernatio tradita est, existimet non se esse
subdendum: Cum enim cōstemus ex anima & corpo- M
re, quandiu in hac vita temporali sumus, etiam rebus
temporalibus ad subsidium degēdæ huius vitę vtamur,
oportet nos ex ea parte quæ ad hāc vitam pertinet sub-
ditos esse potestatibus, id est, hominibus res humanas
cum aliquo honore administrātibus. Ex illa vero par-
te qua credimus deo & in regnum eius vocamur, non
nos oportet esse subditos cuiquam homini, idipsum in
nobis euertere cupienti quod deus ad vitam æternam
donare dignatus est. Si quis ergo putat quoniam Chri-
stianus est, non sibi esse vectigal reddendum, aut tribu-
tum, aut non esse exhibendum honorem debitum eis
qui hæc curant potestatibus, in magno errore [versa-
tur. Item si quis putat se esse subdendum vt etiam in suā
fidem habere potestatē arbitretur eum qui temporali-
bus administrandis aliqua sublimitate præcellit: in ma
iorem errorem] labitur. Sed modus iste seruandus est
quem dominus ipse præscribit, vt reddamus Cæsa- *Matt. 22.*
ri quæ Cæsaris sunt, & deo quæ dei sunt. Quanquam e-
nim ad illud regnum vocemur vbi nulla erit potestas
huiusmodi, in hoc tamen itinere dum agimus, donec
perueniamus

A perueniamus ad illud seculum vbi fit euacuatio omnis
principatus & potestatis, cōditionem nostram pro ipso
rerum humanarum ordine toleremus, nihil simulate fa
ciētes, & in eoipso nō tam hominibus quàm deo qui
73 hæc iubet obtemperantes. Quod autem ait, Vis nō
Rom.13. timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex ea:
Potest mouere aliquos cum cogitauerint ab istis pote-
statibus persecutionem se passos fuisse: Christiani ergo
non faciebant bonum, qui non solum non sunt lauda-
ti ab istis potestatib⁹, sed & pœnis affecti & necati sunt,
Considerãda ergo sunt verba Apostoli. Nō enim ait,
Bonum fac & laudabit te potestas: sed ait, Bonum fac
& habebis laudē ex illa: [siue enim probet factum tuum
bonū, siue persequatur, laudē habebis ex illa:] vel cum
eam in obsequium dei lucratus fueris, vel cum eius per-
secutione coronam merueris. Hoc etiam in cōsequen-
tibus intelligitur, cum dicit, Dei enim minister est, ti-
74 bi in bonum, etiam si sibi in malum. Quod autem
ait, Ideoq; necessitate subditi estote: Ad hoc valet vt in-
telligamus, quia necesse est propter hanc vitam subdi-
tos nos esse oportere, non resistentes si quid illi auferre
voluerint in quo sibi potestas data est de temporalibus
B rebus: Quę quoniã transeunt, ideo & ista subiectio non
in bonis quasi permansuris, sed in necessariis huic tem-
pori constituenda est. Tamen quoniam dixit, Necessi-
tati subditi estote: ne quis nō integro animo & pura di-
lectione subditus fieret huiusmodi potestatibus, addi-
dit dicens, Non solum propter iram, sed etiam propter
conscientiam: id est, non solum ad iram euadendam,
quod potest etiam simulate fieri, sed vt in tua conscien-
tia certus sis, illius dilectione te facere cui subditus fue-
1.Timo.2. ris iussu domini tui, qui omnes vult saluos fieri, & in
agnitionem veritatis venire. Et hoc enim cum diceret
Ephe.6. Apostolus de ipsis potestatib⁹ aiebat. Hoc est, quod ser-
uis alio loco suadet, Nō ad oculum seruientes quasi ho
minibus placentes: vt idipsum quod subduntur domi-
nis suis non eos oderint, aut fallaciis promereri deside-
75 rent. Quod autem dicit, Qui enim diligit proxi-
Rom.13. mum, legem impleuit: Ostendit consummationem le-
gis in dilectione positam, id est in charitate. Vnde &
Matt.22. dominus in illis duobus præceptis totam legem pēde-
re dicit, & omnes Prophetas: id est, in dilectione dei &
proximi. Vnde & ipse qui legem venit implere, dile-
ctionem donauit per spiritum sanctum, vt quod antea
C timor implere non poterat, charitas postmodum im-
Roma.13. pleret. Inde est & illud eiusdē Apostoli, Plenitudo autē
1.Tim.1. legis charitas. Et illud, Finis autem præcepti est, chari-
tas de corde puro, & conscientia bona, & fide nō ficta.
76 Quod autem ait, Et hoc scientes tempus quia hora
Rom.13. est iã nos de somno surgere: Illuc spectat quod dictum
2.Cor.6. est, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salu-
tis. Tempus enim Euangelij significatur, & illa oppor-
77 tunitas saluos faciendi credentes in deum. Quod
autem ait, Carnis prouidentiam ne feceritis in cōcupi-
scentiis: Ostendit nō esse culpandam carnis prouiden-
tiam, quãdo ea prouidentur quæ ad necessitatem salu-
tis corporalis valent. Si autem ad superfluas delectatio-
nes atque luxurias, vt quisque in his gaudeat quæ carne
cupit, rectē reprehenditur, quia prouidentiam carnis
in concupiscentiis facit. Quoniam qui seminat in car-
Galat.6. ne sua, de carne metet corruptionē: id est, qui delecta-
78 tionibus carnalibus gaudet. Quod autem dicit, In-
Rom.14. firmum autem in fide recipite, non in diiudicationi-
bus cogitationum: Hoc dicit, vt eum qui infirmus in fi-
de est recipiamus, & nostra infirmitate infirmitatem
eius sustineamus, neque diiudicemus cogitationes eius: D
id est, quasi ferre audeamus sententiam de alieno cor-
de quod non videmus. Ideo sequitur & dicit, Et alius
quidem credit mãducare omnia: Qui autem infirmus
est, olus manducet: Quia illo tempore multi iam firmi
in fide, & scientes secũdum sententiam domini, quòd
non macularent ea quæ in os intrant, sed quæ exeunt,
indifferenter sumebãt cibos salua conscientia: Quidam Matth.15.
vero infirmiores abstinebant à carnibus & à vino, ne
vel nescientes inciderent in ea quæ idolis sacrificaban-
tur. Omnis enim tunc immolancia caro in macello ve
nundabatur, & de primitiis vini libabant gentes simu-
lachris suis, & quædam in ipsis torcularibus sacrificia
faciebãt. Iubet ergo Apostolus & his qui salua cōscien-
tia talibus alimentis vtebantur, non spernere infirmi-
tatem illorum qui se à talibus cibis & potu abstinebãt.
Et illis infirmis, ne eos qui carnibus vescebantur & vi-
num bibebant, tanquam pollui iudicarent. Ad hoc va-
let, quod consequenter dicit, Qui manducat, non man
ducantem non spernat: & qui non manducat, mandu-
cantem non iudicet. Firmi enim infirmiores cōtuma-
citer contemnebant, & infirmi firmos temere iudica- E
bant. Quod autē dicit, Tu quis es qui iudicas alie- 79
num seruum? ad hoc dicit, vt in his rebus, quæ possunt
& bono animo fieri & malo, iudiciũ deo dimittamus,
nec audeamus de alterius corde, quod non videmus,
ferre sententiam: In his enim rebus quæ ita cōprehen-
duntur, vt eas bono & casto animo non posse fieri ma
nifestum sit, non improbatur si iudicemus. Itaque hoc
quod de cibis dicit, quia ignoratur quo animo fiat, nō
vult nos esse iudices, sed deum. De illo autem nefario 1.Cor.5.
stupro, vbi vxorem patris sui quidam habuit, præcepit
debere iudicari. Non enim poterat ille dicere, bono a-
nimo se tam immane flagitium commisisse. Ergo quæ-
cunque facta ita manifesta sunt, vt nō possit dicere, Bo-
no animo feci, iudicanda sunt à nobis: quæcunque au-
tem ita fiunt, vt quo animo fiant incertum sit, non sunt
iudicanda, sed seruanda iudicio dei: sicut scriptum est,
Quę occulta sunt, deo: quę autem palàm sunt, vobis &
filiis vestris. Quod autem ait, Alius quidem iudi- 80
cat alternos dies, alius autem iudicat omnem diem, Se- Roma.14.
questrata interim meliore cōsideratione, non de duo-
bus hominibus mihi videtur dictum, sed de homine &
de deo, Qui enim alternos dies iudicat, homo est: po-
test enim hodie aliud, cras aliud iudicare: id est, vt quē F
hodie malum conuictum cōfessumq; damnauerit, cras
bonum inueniat & correctum. [vel cōtra, cum aliquem
iustum hodie laudauerit, cras inueniat deprauatum.]
Qui autem iudicat omnem diem, deus est, quia non so
lum qualis quisque sit, [sed etiã qualis omni die futurus
sit, nouit.] Vnusquisq; in suo intellectu abundet, inquit,
id est, quantum humano intellectui, vel vnicuique ho-
mini concessum est, tantum audeat iudicare. Qui sapit,
inquit, diē, domino sapit: id est quia hoc ipsum ad præ-
sentem diem bene iudicat, domino sapit. Hoc est autē
bene iudicare ad diē, vt noueris non esse de correctio-
ne eius desperãdum in futurum, de cuius culpa mani-
festa in præsentia iudicaueris. Quod autē ait, Bea- 81
tus qui iudicat semetipsum in quo probat: ad id potissi- Roma.14.
mum referendum est, quod superius dixit, Non ergo
blasphemetur bonum nostrum. Hoc est etiã quod nūc
ait ante istam sententiam: Tu fidem quam habes penes
temetipsum, habe corã deo: Vt quo modo bona est hęc
fides, qua credimus omnia munda mundis, & in ea fi- Ad Tit.1.
de nos probamus, bene vtamur ipso bono nostro: ne
forte

G forte cum ad offendiculum infirmorum fratrũ eo bono abusi fuerimus, peccemus in fratres, & in eoipso bono nos iudicemus cum scãdalizamus infirmos, in quo bono nos probamus, cum ipsa fides nobis placet.

82 Quod autẽ ait, Christum Iesum ministrum fuisse
Roma.15. circuncisionis propter veritatem dei ad confirmandas promissinnes patrum, gentes super misericordiam glorificare deum: Ad hoc dicit, vt intelligant gentes, dominum Christum ad Iudæos esse missum, & nõ superbiant. Iudęis enim repellentibus quod ad ipsos missum est, factum est vt gentibus Euangelium prædicaretur, quud & in Actibus Apnstolorum manifeste scribitur, cum dicunt Apostoli Iudæis,
Acto.13. Vobis primum oportuit prædicari verbum, sed quoniam indignos vos iudicastis, ecce conuertimus nos ad gentes. Secundum ipsa
Matth.15. etiam domini testimonia, cum dicit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israël. Et iterũ, Nnn est bonum panem filiorum mittere canibus, Quod gentes si bene considerent, intelligãt ista fide qua iam credunt, omnia munda mundis, non se debere insultare his si qui forte infirmi ex circuncisione fuerint, qui propter
H cõmunicationem idolorũ nullas omnino audeant car
83 nes attingere. Quod autem dicit, Vt minister sum
Roma.15. Christi Iesu in gentibus, cõsecrans Euangelium dei, vt fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata in spiritu sancto. Hoc intelligitur, vt offerantur gentes deo tãquam acceptabile sacrificium, cum in Christo credentes per Euãgelium sanctificantur: sicut & superius dicit,
Rom.12. Obsecro itaque vos fratres per misericordiam dei &c.

84 [Quod ait, Obsecro vos fratres vt intẽdatis in eos qui dissensiones & scandala præter doctrinam quam vos didicistis faciunt. De his intelligitur dicere, quibus
1.Timo.1. ad Timotheum scripsit dicens, Sicut rogaui te vt sustineres Ephesi, vt cum irem in Macedoniam vt denunciares quibusdam ne aliter docerent, neque intẽderent fabulis & genealogiis indeterminatis quę quæstionem magis præstant quàm ædificationem, quæ est in fide. Et
Titum 1. ad Titum, Sunt enim multi non subditi, vaniloqui & mente seductores qui maxime ex circuncisione sunt, quos opnrtet refelli, qui vniuersas domos subierũt docentes quæ nnn oportet, turpis lucri gratia: Dixit quidam ex ipsis proprius eorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Ad hoc enim refertur quod & hic ait. Hi enim Christo domino non
I seruiunt, sed suo vẽtri: De quibus alio loco dicit, Quorum deus venter est.]

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis Episcopi, in librum expositionis Epistolæ Pauli ad Galatas.

PRAEFATIO.

CAVSA propter quã scribit Apostolus ad Galatas hæc est, vt intelligãt gratiam dei id secum agere, vt sub lege iam non sint. Cum enim prædicata eis esset Euangelij gratia, non defuerunt quidam ex circuncisione, quanuis Christiani nomine, nõdum tamen tenẽtes ipsum gratiæ beneficium, & adhuc volentes esse sub oneribus legis quę dominus deus imposuerat, non iusticię seruientibus sed peccato, K iustam scilicet legem iniustis hominibus dando ad demonstranda peccata eorum, non auferenda: Nõ enim Galat.5. aufert peccata nisi gratia fidei quæ per dilectionẽ operatur. Sub hac ergo gratia iam Galatas constitutos, illi volebant cõstituere sub oneribus legis, asseuerantes nihil eis prodesse Euãgelium nisi circunciderentur, & cæteras carnales Iudaici ritus obseruationes subirent. Et ideo Paulum Apostolum suspectum habere cœperant, à quo illis Euangelium prædicatum erat, tanquam non tenentem disciplinã cæterorum Apostolorum qui gẽtes cogebãt Iudaizare. Cesserat enim talium hominum scandalis Apostolus Petrus & in simulationem ductus erat, tanquam & ipse hoc sentiret, nihil prodesse gentibus Euangelium, nisi onera legis implerent: A qua simulatione idem Apostolus Paulus eum reuocat, sicut in hac ipsa epistola docet. Talis quidem quæstio est & in epistola ad Romanos: Veruntamen videtur aliquid interesse, quòd ibi cõtentionem ipsam dirimit, litemq; componit, quæ inter eos qui ex Iudæis & eos qui ex gẽtibus crediderant orta erat: Cum illi tanquam ex meritis operum legis sibi redditum Euangelij præmiũ ar- L bitrarentur, quod præmium incircuncisis tãquam immeritis nolebant dari: Illi contrà Iudæis se præferre gestirent, tanquam interfectoribus domini. In hac vero epistola ad eos scribit, qui iam cõmoti erant authoritate illorum qui ex Iudæis erant, & ad obseruatinnes legis cogebat: cœperant enim eis credere, tanquã Paulus Apostolus nõ vera prędicasset quòd eos circuncidi noluisset. Et ideo sic cœpit; Miror quòd tam cito transferimini, Galat.1. ab eo qui vos vocauit in gloriam Christi, in aliud Euãgelium. Hoc ergo exordio causæ quæstionem breuiter insinuauit, quanquã & in ipsa salutatione, cum dicit se Apostolum, nõ ab hominibus neque per hominem, quod in nulla alia epistola dixisse inuenitur, satis ostendit & illos qui talia persuadebant non esse à deo, sed ab hominibus: & cæteris Apostolis, quantum ad authoritatem testimonij Euangelici pertinet, imparem se haberi nõ oportere: quandoquidem nõ ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrem se Apostolũ nouerit. Singula igitur ab ipso epistolę vestibulo, permittẽte domino & adiuuante studiũ nostrum: sic consideranda & tractanda suscepimus. Expositio cap. primi.

Paulus Apostolus nõ ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrẽ qui su- M scitauit illum à mortuis, & qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ. Qui ab hominibus mittitur, mẽdax est: qui per hominẽ mittitur potest esse verax, quia & deus verax potest per hnminẽ mittere. Qui ergo neque ab hominibus, neque per hominẽ, sed per deũ mittitur, ab illo verax est, qui etiam per hominem missos veraces facit. Priores ergo Apostoli veraces, qui nõ ab 1.retr.c.24. hominibus, sed à deo per hominẽ missi sunt, per Iesum Christum scilicet adhuc mortalem. Verax etiã nouissimus Apostolus, qui per Iesum Christum totum iã deũ post resurrectionem eius missus est. Priores sunt cæteri Apostoli per Christum adhuc ex parte hominẽ, id est mortalem: Nouissimus est Paulus Apostolus per Christum iam totum deum, id est, omni ex parte immortalem. Sit ergo testimonij eius æqualis authoritas, in cuius honorem implet clarificatio domini, si quid habebat ordo temporis minus. Ideo enim cum dixisset, Et deum patrem: addidit, Qui suscitauit illum à mortuis: vt etiam ex hoc modo breuiter iam clarificato missum se esse commemoraret. Gratia vobis & pax à deo patre

& do-

A & domino Iesu Christo. Gratia dei est qua nobis donátur peccata vt recôciliemur deo, pax autem qua reconciliamur deo. (1. Retrac. cap. 24.) Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eximeret nos de præsenti seculo maligno. Seculum præsens malignũ, propter malignos homines qui in eo sunt intelligendum est: sicut dicimus etiam malignam domum, propter malignos inhabitantes in ea. Secundum voluntatem dei & patris nostri, cui est gloria in secula seculorum, Amen. Quãto igitur magis homines non debent arroganter ad seipsos referre si quid operantur boni, quando & ipse dei filius in Euangelio, non gloriam suam se quærere dicit, neque voluntatem suam venisse facere, sed voluntatem eius qui eum misit. (Ioan. 6.) Quam voluntatem gloriamq; patris nunc commemorauit Apostolus, vt ipse quoque domini exemplo, à quo missus est, nõ se quærere gloriam suam significaret, nec facere voluntatem suam in prædicatione Euangelij: sicut paulo post dicit, Si hominibus placerẽ, Christi seruus non essem. Miror quòd sic tam cito transferimini, ab eo qui vos vocauit in gloriã Christi, in aliud Euangelium, quod non est aliud. Euangelium enim si aliud est præter id quod siue per se siue per aliquem dominus B dedit, iam nec Euangelium recte dici potest. Vigilanter autem cum dixisset, transferimini ab eo qui vos vocauit in gloriam Christi: quam volebant illi euacuare, quasi frustra venerit Christus si ĝ iam venerit ĝ circũcisio carnis atque huiusmodi opera legis tãtum valebant, vt per illa homines salui fierent. Nisi aliqui sunt conturbantes vos & volentes conuertere Euangelium Christi. Non quemadmodum istos conturbant, ita etiam conuertunt Euangelium Christi, quia manet firmissimum: sed tamen conuertere volunt qui ab spiritalibus ad carnalia reuocant intentionem credentium: Illis enim ad ista conuersis, manet Euangelium non conuersum. Et ideo cum dixisset, conturbantes vos: non dixit, & conuertentes: sed, volentes, inquit, côuertere Euãgelium Christi. Sed licet si nos, aut angelus de cœlo vobis euangelizauerit, præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Veritas propter seipsam diligenda est, non propter hominem, aut propter angelum per quẽm annunciatur. Qui enim propter annũciatores diligit eam, potest etiam mendacia diligere, si qua forte ipsi sua protulerint. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, si quis C vobis euãgelizauerit, præterquam quod accepistis, anathema sit. Aut præsens hoc prædixerat, aut quia iterauit quod dixit, propterea voluit dicere, sicut prædiximus. Tamen ipsa iteratio saluberrime intẽtionem mouet ad firmitatem retinendi eamquę sic commendatur fidem. Modo ergo hominibus suadeo, an deo? Aut quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus nõ essem. Nemo deo suadere potest, quia manifesta sunt illi omnia: sed hominibus ille bene suadet, qui non se illis placere vult, sed ipsam quam suadet veritatem. Qui enim placet hominibus non ab ipsis suam gloriam quærens, sed dei vt salui fiant, non iam hominibus, sed deo placet: aut certe iam cum & deo placet simul & huminibus, non vtique hominibus placet: Aliud est enim placere hominibus, aliud & deo & hominibus. Item qui hominibus propter veritatem placet, non ipse illis, sed veritas placet: placere autem dixit quãtum in seipso est, quantum ad eius voluntatem attinet: ac si diceret, placere vellem. Non enim si hoc eo nõ agente placeat alicui, quasi propter seipsum & nõ propter deũ atq; Euangelium quod annũciat, superbiæ ipsius potius, quàm errori eius cui peruerse placet, tribuẽdum est. Iste itaq; sensus est, Modo ergo hominibus suadeo, an deo? D Aut quia hominibus suadeo quęro hominibus placere? si adhuc hominibus quærerem placere, Christi seruus non essem. Iubet enim ille seruis suis, vt discãt ab eo mites esse & humiles corde: (Matth. 11.) Quod nullo modo potest, qui propter seipsum: id est, propter suam quasi priuatam & propriam gloriam placere hominibus quærit. Dicit autem & alibi. (2. Corin. 5.) Hominibus suademus, deo autem manifesti sumus: vt intelligas quod hic ait. Hominibus suadeo, an deo? non vtique deo, sed hominibus suadendũ. Non ergo moueat, quod alibi dixit, (1. Cor. 10.) Sicut & ego omnibus per omnia placeo. Addidit enim, Non quærens quod mihi prodest, sed quod multis, vt salui fiãt. Nulli autem prodest, vt saluus fiat, si homo ei propter seipsum placeat: Qui non placet vtiliter, nisi cum propter deum placet: id est, vt deus placeat & glorificetur, cum dona eius attenduntur in homine, aut per ministerium hominis accipiuntur. Cum autem sic homo placet, non iam homo, sed deus placet: Vtrunque ergo recte dici potest, & ego placeo, & non ego placeo. Si enim assit bonus intellector, piusq; pulsator, patebit vtrunque, & nulla inter se repugnantia repellet intrantem. Notum enim vobis facio fratres Euangelium quod euangelizatum est à me, E quia non est secundum hominem: Neque enim ego ab homine accepi illud, neq; didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Euãgelium quod secundum hominem est, mendacium est: (Psal. 115.) Omnis enim homo mendax: quia quicquid veritatis inuenitur in homine, nõ est ab homine, sed à deo per hominem. Ideo iam quod secundũ hominem est, nec Euangelium dicendum est: quale illi afferebant qui in seruitutem ex libertate attrahebãt eos quos deus ex seruitute in libertatem vocabat. Audistis enim conuersationem meam aliquãdo in Iudaismo, quia supra modum persequebar Ecclesiam dei, & vastabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundãtius ęmulator existẽs paternarum mearum traditionum. Si persequendo & vastando Ecclesiam dei proficiebat in Iudaismo, apparet contrarium esse Iudaismum Ecclesię dei, non per illam spiritalem legem quam acceperunt Iudæi, sed per carnalem côuersationem seruitutis ipsorum. Et si æmulator: id est, imitator paternarum suarum traditionum, persequebatur Paulus Ecclesiam dei, paternæ ipsius traditiones contrariæ sunt Ecclesiæ dei, Non autem legis F illius culpa est: Lex enim spiritalis est, nec carnaliter se cogit intelligi: sed illorum vicium est, qui & illa quę acceperunt, carnaliter sentiunt, & multa etiam sua tradiderunt, dissoluentes, sicut dominus dicit, mãdatum dei propter traditiones suas. (Matth. 15.) Cum autem placuit deo, qui me segregauit de ventre matris meę, & vocauit per gratiam suam, reuelare filium suum in me, vt annunciarem eum in gentibus, continuo non acquieui carni & sanguini. Segregatur quodam modo de vẽtre matris, quisquis à carnalium parentum consuetudine cæca separatur: Acquiescit autem carni & sanguini, quisquis carnalibus propinquis & consanguineis suis carnaliter suadentibus assentitur. Neque veni in Hierosolymam ad præcessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres, ascendi Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud illum diebus quindecim, Si cum euangelizasset Paulus in Arabia, postea vidit Petrum, non ideo vt per ipsum Petrum disceret Euangelium, nam ante eum vtique vidisset, sed vt fraternam charitatem etiam corporali noticia cumularet, Alium autem Apostolorum vidi neminem,

A sed videbantur. Nouerat enim Paulus sapientiam ædificasse sibi domum, & non tres columnas constituisse, sed septem: Qui numerus vel ad vnitatem Ecclesiæ refertur: Solet enim pro vniuerso poni, sicut in Euange-
Matth.19. lio dictum est, Accipiet in hoc seculo septies tantum: ac
2.Cor.6. si diceret, Quasi nihil habentes, sed omnia posidentes.
Apoc.1. Vnde etiam Ioannes ad septem scribit Ecclesias, quæ vtique vniuersitatis Ecclesiæ personam gerunt: Vel certe ad septenariam operationē spiritus sancti magis refertur septenarius numerus columnarum: sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis & timoris dei, quibus operationibus dom⁹ filij dei, hoc est, Ecclesia continetur. Quod autem ait, Tantū vt pauperum memores, essemus, quod & studui hoc ipsum facere, Communis cura erat omnibus Apostolis de pau-
Acto.4. peribus sanctorum qui erant in Iudæa, qui rerum suarū venditarum precia ad pedes Apostolorum posuerant. Sic ergo ad gētes missi sunt, Paulus & Barnabas, vt Ecclesiæ gentiū quę hoc non fecerant, ministrarent oratione ipsorum eis qui hoc fecerant: sicut ad Romanos
Roma.15. dicit, Nunc autem pergam Hierusalem ministrare sanctis, placuit enim Macedoniæ & Achaiæ communionem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalem. Placuit enim illis, & debitores eorū sunt.
B Si enim spiritalibus eorum communicauerunt gentes, debēt & in carnalibus ministrare eis. In nulla ergo simulatione Paulus lapsus erat, quia seruabatur vbique quod congregari videbat, siue Ecclesiis gentium, siue Iudæorum, vt nusquam auferret consuetudinem, dum regnum dei tantum admonēs, ne quis in superfluis poneret spem salutis, etiam si consuetudinem in eis propter offensionem infirmorum custodire vellet. Sicut
1.Cor.7. ad Corinthios dicit, Circuncisus quis vocatus est, non adducat præpucium: in præpucio quis vocatus est, non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præpucium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei: Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Hoc enim ad eas consuetudines vel conditiones vitæ retulit, quæ nihil obsunt fidei bonisq; moribus: Non enim si latro erat quisque cum vocatus est, debet in latrocinio permanere. Petrus autem cum venisset Antiochiam obiurgatus est à Paulo, non quia conseruabat consuetudinem Iudæorum in qua natus atq; educatus erat, quāquam apud gentes eam nō seruaret, sed obiurgatus est, quia gētibus eā volebat imponere. Cum vidisset quos-
C dam venisse ab Iacobo, id est à Iudæa: Nā Ecclesię Hierosolymitanæ Iacobus præfuit. Timēs ergo eos qui adhuc putabant in illis obseruationibus salutem constitutam, segregabat se à gentibus, & simulatē illis consentiebat ad imponēda gētibus illa onera seruitutis, quod in ipsius obiurgatione verbi satis apparet. Non enim ait, Si tu cum Iudæus sis gentiliter & non Iudaice viuis, quemadmodum rursus ad consuetudinem Iudæorum reuerteris: sed, quemadmodum, inquit, gentes cogis Iudaizare. Quod autem hoc ei coram omnibus dixit, necessitas coëgit, vt omnes illius obiurgatiōe sanarentur. Non enim vtile erat errorem qui palàm noceret, in secreto emendare. Huc accedit quòd firmitas &
Ioan.21. charitas Petri cui ter à domino dictum est, Amas me? Pasce oues meas, obiurgationem talem posterioris pastoris pro salute gregis libētissime sustinebat: Nam erat obiurgatore suo ipse qui obiurgabatur mirabilior, & ad imitādum difficilior: Facilius est enim videre quid in alio corrigas, atq; id vituperando vel obiurgando corrigere, quàm videre quid in te corrigendum sit, liben-

terq; corrigi, vel per teipsum nedum per alium, adde D
posteriorem, adde coram omnibus. Valet autē hoc ad magnum humilitatis exemplum, quæ maxima est disciplina Christiana: humilitate enim conseruatur charitas. Nam nihil eam citius violat quàm superbia. Et ideo
dominus non ait, Tollite iugum meum & discite à me, Matth.11.
quoniam quatriduana de sepulchris cadauera exuscito, atq; omnia dæmonia de corporibus hominum morbosq; depello, & cætera huiusmodi: sed, Tollite, inquit, iugum meum, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde: Illa enim signa sunt rerum spiritalium: mitē autem esse & humilem, charitatis conseruatio est. Res ipsæ spiritales sunt, ad quas per illa ducuntur, qui oculis corporis dediti fidem inuisibilium qua iam de notis vsitatisq; non possunt, de nouis & repentinis visibilibus quærunt. Si ergo & illi qui cogebant gētes iudaizare, didicissent mites esse & humiles corde, quod à domino Petrus didicerat, saltem correcto tanto viro ad imitandum inuitarētur, nec putarent Euangeliū Christi iusticiæ suæ tanquam debitum redditum. Sed scientes quoniam non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Christi Iesu vt impleat opera legis adiu-
uantem infirmitatem suam, non merito suo, sed gratia E
dei, non exigerent de gentibus carnales legis obseruationes, sed per ipsam gratiam dei, spiritalia opera legis eos implere posse cognoscerent. Quoniam ex operibus legis, cum suis viribus ea quisque tribuit, non gratiæ miserantis dei, non iustificabitur omnis caro: id est, omnis homo siue omnes carnaliter sentientes. Et ideo illi qui cum iam essent sub lege, Christo crediderunt, non quia iusti erant, sed vt iustificarentur, venerunt ad gratiam fidei. Peccatorum autem nomen gentibus imposuerāt Iudæi iam vetusta quadam superbia, tanquam ipsi iusti essent, videndo stipulam in oculo alieno, & nō trabem in suo. Secundum eorum morem locutus Apostolus ait, Nos natura Iudæi & non ex gentibus peccatores: id est, quos appellant peccatores cum sint & ipsi peccatores. Nos ergo, inquit, natura Iudæi, cum gentiles non essemus, quos nisi peccatores appellant, tamen & nos peccatores in Christo Iesu credimus, vt iustificemur per fidem Christi. Non autem quærerent iustificari nisi essent peccatores: An forte quia in Christo voluerunt iustificari peccauerūt, quia si iam iusti erant, aliud quærendo vtique peccauerunt: sed, si ita est, inquit, ergo
Christus peccati minister est. Quod vtique non pos- F
sunt dicere, quia & ipsi qui nolebant nisi circuncisis gētibus tradi Euangelium, in Christo crediderāt. Et ideo quod dicit, Absit: non solus, sed cum ipsis dicit. Destruxit autem superbiam gloriantem de operibus legis quæ destrui & deberet & posset, ne gratia fidei videretur non necessaria, si opera legis etiam sine illa iustificari crederentur: Et ideo præuaricator est si rursus illa ædificat, dicens, quòd opera legis etiam sine gratia iustificant, vt Christus peccati minister inueniatur. Posset ergo illi obiici, Si enim quæ destruxi hæc eadem rursus ædifico, præuaricatorem meipsum constituo: Quid ergo, quia fidem Christi oppugnabas antea, quam nunc ædificas, præuaricatorem te constituis, Sed illam non destruxit, quia destrui non potest. Hanc autem superbiam vere destruxerat, constantèrque destruebat, quia destrui poterat: & ideo non ille præuaricator est qui rē veram cū conaretur destruere, & postea veram esse ac destrui nō posse cognosceret, tenuit eam vt in ea ædifi-
cetur. Sed ille præuaricator est qui cum destruxerit rem Præuarica-
falsam quia destrui potest, eam rursus ædificat. Mor- tor quis sit.

O tuum

G tuum autem se legi dicit vt iam sub lege non esset, sed
tamen per legem. Siue quia Iudæus erat, & tãquam pæ-
Gala.3. dagogum legẽ acceperat: sicut postea manifestat, Hoc
autem agitur per pædagogum, vt non sit necessarius pę
dagogus, sicut per vbera nutritur infans vt iam vberi-
bus non indigeat, & per nauem peruenitur ad patriam,
vt iam naui opus non sit: siue per legem spiritaliter in-
tellectam legi mortuus est, ne sub ea carnaliter viueret.
Nam hoc modo per legem legi vt morerẽtur volebat,
cum eis paulopost, ait. Dicite mihi sub lege volẽtes esse
Gala.4. legem non legistis? Scriptum est enim, quod Abraham
duos filos habuit &c. vt per eandem legem spiritaliter
intellectam morerentur carnalibus obseruationibus le-
gis. Quod autem adiungit, vt deo viuam. Deo viuit qui
sub deo est, legi autẽ qui sub lege est. Sub lege autem vi
uit inquantum quisq; peccator est: id est, inquantum à
vetere homine non est mutatus: sua enim vita viuit, &
ideo supra illum est: quia qui eam non implet infra il-
1.Timo.1. lam est. Nam iusto lex posita non est, id est imposita, vt
supra illum sit: in illa est enim potius quàm sub illa, quia
non sua vita viuit, cui coërcẽdę lex imponitur. Vt enim
sic dicam, ipsam quodã modo legem viuit qui cum di-
H lectione iusticię iuste viuit, non proprio ac transitorio,
sed cõmuni ac stabili gaudens bono: Et ideo Paulo nõ
erat lex imponenda, qui dicit, Viuo autẽ iam non ego,
viuit vero in me Christ9. Quis ergo audeat Christo le-
gem imponere qui viuit in Paulo? Nõ enim audet quis
dicere Christum non recte viuere, vt ei coërcendo lex
imponenda sit. Quòd autem nunc viuo, inquit, in car-
ne, quia non posset dicere Christum adhuc mortaliter
viuere, vita autem in carne mortalis est. In fide, inquit,
viuo filij dei: vt etiam sic Christus viuat in credẽte ha-
bitando in interiore homine per fidem, vt postea per
speciẽ impleat eum cum absorpta fuerit mortalis vita †.
†al. cũ ab- Vt autem ostenderet quòd viueret in illo Christus, &
sorptũ fue- quòd in carne viuens in fide viuit filij dei, non meriti
rit mortale sui esse, sed gratiæ ipsius: Qui me, inquit, dilexit, & tra-
à vita. didit seipsum pro me. Pro quo vtiq;, nisi pro peccato-
Galat.1. re, vt eum iustificaret? Et dicit hoc qui Iudæus natus &
educatus erat, & abundantius æmulator extiterat pa-
ternarum suarum traditionum. Ergo si & pro talibus se
tradidit Christus, etiam ipsi peccatores erant. Non er-
go meritis iusticiæ suæ datum dicant, quod non opus
Matth.9. erat iustis dari. Non enim veni vocare iustos, ait do-
I minus, sed peccatores: ad hoc vtiq;, ne sint peccatores.
Si ergo Christ9 me dilexit & tradidit seipsum pro me,
non irritam facio gratiam dei, vt dicam per legem es-
se iusticiam: Nam si per legem iusticia, ergo Christus
gratis mortuus est: id est, sine causa mortuus est, quan-
do per legem: id est, per opera legis quibus Iudæi confi-
debant, posset esse iusticia in hominibus. Gratis autem
mortuum Christum nec illi dicunt quos refellit, quoniã
Christianos se volebant haberi. Non ergo recte per illa
legis opera Christianos iustificari persuadebant, quibus
Expositio ca recte dicit, O stulti Galatæ quis vos fascinauit? Quod
pituli tertij. non recte diceretur de his qui nunquam profecissent,
sed de his qui ex profectu defecissent. Ante quorum o-
culos Christus Iesus proscriptus est, crucifixus: hoc est,
προγεγρά- quibus videntibus Christus Iesus hæreditatem suã pos-
φη. sessionẽmque suam amisit: his vtique auferentibus eam,
dominumq; inde expellentibus, qui ex gratia fidei per
quam Christus possidet gentes, ad legis opera eos qui
crediderant reuocabant, Christo auferendo possessio-
nem suam: id est, eos quibus iure gratiæ fideiq; inhabi-
tabat. Quod in ipsis Galatis accidisse vult videri Apo-
stolus. Nam ad hoc pertinet, quod ait, Ante quorũ ocu- K
los. Quid enim tam ante oculos eorum contigit, quàm
quod in ipsis contigit? Cum autem dixisset Iesus Chri-
stus proscriptus est: addidit, crucifixus: vt hinc eos ma-
xime moueret, cũ considerarent quo precio emerit pos-
sessionem quam in eis amittebat: vt parum esset gratis
eum mortuum, quod superius dixerat, Illud enim ita so
nat tanquam non peruenerit ad possessionẽ pro qua san
guinẽ dedit. Proscriptio autem quæ tenebatur, aufertur.
Sed hæc proscriptio nõ obest Christo, qui etiam per di-
uinitatẽ dominus est omnium: sed ipsi possessioni, quæ
eius gratiæ cultura caret. Hinc iam incipit demonstra-
re quemadmodum gratia fidei sufficiat ad iustificandũ
sine opribus legis, ne quis diceret non se quidem operi-
bus legis tantum totam hominis iustificationẽ tribue-
re, sed neq; tantum gratiæ fidei, ex vtroque autem perfi-
ci salutem. Sed hæc quæstio vt diligenter tractetur, ne
quis fallatur ambiguo, scire prius debet opera legis bi-
pertita esse. Nam partim in sacramentis, partim vero in Opera legis
moribus accipiuntur. Ad sacramenta pertinent, circũ- bipertita.
cisio carnis, sabbatum temporale, neomeniæ, sacrificia,
atque omnes huiusmodi innumeræ obseruationes. Ad
mores autẽ, Non occides, non mœchaberis, non falsum L
testimoniũ dices, & talia cætera. Nunquid nã ergo Apo Exod.20.
stolus ita potest non curare vtrum Christianus homici-
da aut mœchus sit, an castus atq; innocens, quemadmo-
dum non curat vtrum circuncisus carne an præpucia-
tus sit? Nunc ergo de his operibus maxime tractat quæ
sunt in sacramentis, quanquã & illa interdum se admi-
scere significet. Prope finem autem epistolæ de his sepa
ratim tractauit, quæ sunt in moribus: & illud breuiter,
hoc autem diutius. Hæc enim onera potius imponi gen
tibus, quorum vtilitas in intellectu est: nam hæc omnia
exponuntur Christianis, vt quid valeant, tantum intelli
gant, etiã facere non cogantur: in obseruationibus au-
tẽ si non intelligantur, seruitus sola est: qualis erat in po
pulo Iudęorum, & est vsq; adhuc. Si autem obseruentur
illa, & intelligantur, non modo nihil obsunt, sed etiam
prosunt aliquid, si tẽpori congruãt. Sicut ab ipso Moy-
se Prophetisq; obseruata sunt, congruentibus illi popu-
lo, cui adhuc talis seruitus vtilis erat, vt sub timore cu-
stodiretur. Nihil enim tam pie terret animam quam sa
cramentũ non intellectum: intellectum autẽ, gaudium
pium parit, & celebratur libere, si opus est tempori: si au-
tem non est opus, cum suauitate spiritali tantummodo M
legitur & tractatur. Omne autẽ sacramentũ cum intelli
gitur, aut ad cõtemplationem veritatis refertur, aut ad
bonos mores, Contemplatio veritatis in solius dei dile
ctione fundata est: boni mores in dilectione dei & pro- Matth.22.
ximi, in quibus duobus præceptis tota lex pẽdet & Pro-
phetæ. Nunc igitur quemadmodũ circuncisio carnis, &
cætera huiusmodi legis opera, vbi iã gratia fidei est, non
sint necessaria, videamus. Hoc solũ, inquit, volo discere
à vobis, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex audi-
tu fidei? Respondetur, Vtique ex auditu fidei. Ab Apo-
stolo enim prædicata est eis fides, in qua prædicatione
vtiq; aduentum & præsentiam sancti spiritus senserant:
sicut illo tẽpore in nouitate inuitationis ad fidem etiã
sensibilibus miraculis præsentia sancti spiritus appare-
bat: sicut in Actibus Apostolorum legitur. Hoc autẽ fa- Actor.2.
ctum erat apud Galatas, antequam isti ad eos peruerten
dos & circuncidendos venissent. Iste ergo sensus est,
Si in illis operibus legis esset salus vestra, non vobis
spiritus sanctus nisi circuncisis daretur. Deinde intulit,
Sic stulti estis, vt cum spiritu cœperitis, nũc carne con-
sumemini,

A sumemini. Hoc est quod superius in exordio dixerat,
Gala.1. Nisi aliqui sunt conturbantes vos,& volentes cōuertere Euangelium Christi. Conturbatio enim ordini contraria est. Ordo est autem à carnalibus ad spiritalia surgere, nō ab spiritalibus ad carnalia cadere, sicut istis acciderat. Et hæc est Euangelij conuersio retrorsus, quod quia bonum non est, non est Euangelium cum hoc annunciatur. Quod autem dicit, Tanta passi estis: Multa iam pro fide tolerauerant, non timore tanquā sub lege positi, sed magis in ipsis passionibus charitate timorem
Roma.5. vicerant. Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus eorum per spiritum sanctum, quē acceperant. Sine causa ergo, inquit, tanta passi estis, qui ex charitate, quæ in vobis tanta sustinuit, ad timorem relabi vultis. Si tamē sine causa tāta passi estis. Quod enim sine causa factum est, dicitur superfluum, nec prodest nec nocet. Hoc vero videndum est, ne ad perniciem valeat: nō enim hoc est non surgere, quod est cadere: quanuis isti nondum cecidissent, sed iam inclinarentur vt caderēt. Nam vtiq; adhuc in eis spiritus sanctus operabatur, sicut consequēter dicit, Qui ergo tribuit vobis spiritū, & virtutes operatur in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Re-
B spondetur, Vtiq; ex auditu fidei, sicut superius tractatū est. Deinde adhibet exemplum patris Abraham, de quo in epistola ad Romanos vberius apertiusq; dissertū est. Hoc enim maxime in eo victoriosum est, ꝙ antequam circunciderετur, deputata est fides eius ad iusticiam: &
Gene.22. ad hoc rectissime refertur, quod ei dictum est, Quia benedicentur in te omnes gentes: imitatione vtique fidei eius, qua iustificatus est etiā ante sacramentum circuncisionis, quod fidei signaculum accepit, & ante omnem seruitutem legis, quæ multopost data est. Quod autem ait, Quicunq; enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt legis, Sub timore vult intelligi, non in libertate: vt scilicet corporali præsentiq; vindicta vindicaretur in eos, qui non permanerent in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt facerent ea. Huc quoq; accedebat, vt in ipsa corporum pœna etiam maledicti ignominiam formidarent. Ille autē iustificatur apud deum, qui eum gratis colit: non scilicet cupiditate appetendi aliquid ab ipso prꝗter ipsum, aut timore amittendi. In ipso enim solo vera nostra beatitudo atque perfecta est, & quoniā inuisibilis est oculis carneis, fide colitur quandiu in hac carne viuimus: sicut supra dixit, Quod autem
C nunc viuo in carne, in fide viuo filij dei: & ipsa est insti-
Abacuc.2. cia, quò pertinet quod dictum est, Quia iustus ex fide viuit. Hinc enim ostendere voluit, quia in lege nemo iustificatur, quia scriptum est iustum ex fide viuere. Quare intelligendum est in lege, quod nunc ait, in operibus legis dictum esse: & hoc istis, qui in circuncisione carnis, & talibus obseruationibus cōtinentur: in quibus qui viuit, ita in lege est, vt sub lege viuat. Sed legem, vt dictū est, pro ipsis operibus legis nunc posuit, quod de posterioribus manifestatur. Ait enim, Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, viuet in illis. Non ait, qui fecerit eam, viuet in ea: vt intelligas legē in hoc loco pro ipsis operibus positam. Qui autem viuebant in his operibus, timebant vtiq; ne si non ea fecissent, lapidationem, vel crucem, vel aliquid huiusmodi paterentur. Ergo qui fecerit ea, inquit, viuet in illis: id est, habebit præmium, ne in ista morte puniatur. Non ergo apud deum, cuius fide siquis in hac vita vixerit, cum hinc excesserit, tunc eum magis habebit præsentissimū præmium. Non itaq; ex fide viuit, quisquis præsentia quæ videntur, vel cupit vel timet. Quia fides dei ad inuisibilia pertinet, quæ post

dabuntur. Nam est ista quædam in operibus legis insti- D
cia, quando sine suo præmio relicta non est: vt qui fecerit ea, viuat in eis. Vnde & ad Romanos dicit, Si Roma.4.
enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non ad deum. Aliud est ergo non iustificari, aliud non iustificari apud deum: Qui omnino non iustificatur, nec illa seruat, quæ temporale habent præmium, nec illa quæ æternum: qui autē in operibus legis iustificatur, non apud deum iustificatur: quia temporalem inde expectat visibilēmque mercedem. Sed tamen est etiam ista, vt dixi, quædam, vt sic dicam, terrena carnalisq; iusticia: nam & ipse Apostolus eam iusticiā vocat, cum alibi dit, Secundum iusticiam quæ in lege est Philip.3.
conuersatus, qui fuerim sine querela. Propterea dominus Iesus Christus iam libertatem daturus credentibus, quædam earum obseruationum non seruauit ad literā. Vnde etiam cum sabbato esurientes discipuli spicas e- Matt.12.
uulsissent, respondit indignantibus, dominum esse filium hominis etiam sabbati. Itaque illa carnaliter non obseruando, carnalium conflagrauit inuidia: & suscepit quidem pœnam propositam illis, qui eam non obseruassent, sed vt credentes in se talis pœnæ timore liberaret: quò pertinet quod adiungit, Christus nos redemit E
de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia scriptū est, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quæ Deute.21.
sententia spiritaliter intelligentibus sacramentum est libertatis: carnaliter autem sentientibus, si Iudæi sunt, iugum est seruitutis: si Pagani aut hæretici, velamentū est cæcitatis. Nam quòd quidam nostri minus in scripturis eruditi, sententiam istam nimis timentes, & scripturas veteres debita pietate approbantes, non putant hoc de domino esse dictū, sed de Iuda traditore eius, Aiunt enim propterea nō esse dictum, Maledictus omnis qui figitur in ligno: sed, qui pendet in ligno: quia non hic dominus significatus est, sed ille qui se de laqueo suspendit. Nimis errant, nec attendunt se contra Apostolum disputare, qui ait, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Qui ergo pro nobis factus est maledictum, ipse vtique pependit in ligno: id est, Christus, qui nos liberauit à maledicto legis: vt non iam timore iustificaremur in operibus legis, sed fide apud deum: quæ non per timorem, sed per dilectionem operatur. Spiritus enim sanctus, qui hoc per Moysem di Gala.5.
xit, vtrunq; præuidit: vt & timore visibilis pœnæ custo- F
direntur, qui nondum poterant ex inuisibiliū fide viuere: & ipse timorem istum solueret suscipiendo quod timebatur, qui timore sublato donū dare poterat charitatis. Nec in hoc quòd maledictus est appellatus, qui pendet in ligno, contumelia in dominū putanda est: ex parte quippe mortali pependit in ligno: mortalitas autem vnde sit, notum est credentibus. Ex pœna quippe est, & 1.Petri.2.
maledictio peccati primi hominis, quam dominus suscepit, & peccata nostra pertulit corpore suo per lignū. Si ergo diceretur, mors maledicta est: nemo exhorresceret. Quid autem nisi mors domini pependit in ligno, vt mortē moriendo superaret? Eadē igitur maledicta, quę victa est. Item si diceretur, peccatū maledictum est: nemo miraretur. Quid autē pependit in ligno, nisi peccatum veteris hominis, quod dominus pro nobis in ipsa carnis mortalitate suscepit? Vnde nec erubuit nec timu- 2.Cor.5.
it Apostolus dicere, peccatū eum fecisse † pro nobis: ad- † fuisse.
dens, vt de peccato cōdemnaret peccatū. Non enim & Roma.8.
vetus homo noster simul crucifigeretur, sicut Apostolus alibi dicit, nisi in illa morte domini, peccati nostri

G figura penderet, vt euacuaretur corpus peccati, vt vltra
non seruiamus peccato. In eius peccati & mortis figu-
Num.21. ra etiam Moyses in eremo super lignũ exaltauit serpen
tem. Persuasione quippe serpentis, homo in damnatio-
nem mortis cecidit. Itaque serpens ad significationem
ipsius mortis, conuenienter in ligno exaltatus est: in il-
la enim figura mors domini pendebat in ligno. Quis
autem abhorreret si diceretur, Maledictus serpens qui
pendet in ligno: & tamen mortem carnis domini præ-
figurans serpens pendebat in ligno, cui sacramẽto ipse
Ioan.3. dominus attestatus est, dicens, Sicut exaltauit Moyses
serpentem in eremo, ita & exaltari oportet filium ho-
minis super terram. Non enim & hoc in contumeliam
domini Moysem fecisse aliquis dixerit, cum tantam in
ea cruce salutem hominum esse cognosceret, vt nõ ob
aliud ad eius iudicium serpentem illum erigere iubere-
tur, nisi vt eum intuentes, qui morsi à serpentibus, mo-
rituri erant, continuo sanarentur. Nec propter aliud il-
le serpens æneus factus erat, nisi vt permansuræ passio-
nis domini fidem significaret. Etiam vulgo quippe di-
cuntur ænea, quorum numerus * manet. Si enim obliti
*forte memoria. essent homines, & obliteratum esset de memoria tẽpo-
ris, quòd Christus pro hominibus mortuus est, vere mo
H rerentur, nunc autem tanquam ænea permanet crucis
fides, vt cum alij moriantur, alij nascantur, ipsam tamẽ
sublimem permanere inueniant, quã intuendo sanen-
tur. Nõ igitur mirum, si de maledicto vicit maledictũ,
qui vicit de morte mortem, & de peccato peccatum, de
serpente serpentem. Maledicta autem mors, maledictũ
peccatum, maledictus serpens: & hæc omnia in cruce
triumphata sunt. Maledictus igitur omnis qui pendet
Deute.21. in ligno. Quia ergo non ex operibus legis, sed ex fide
iustificat Christus credentes in se, timor maledictionis
crucis ablatus est: charitas benedictionis Abrahæ prop-
ter exemplum fidei permanet ad gentes: vt annuncia-
tionem, inquit, spiritus per fidem accipiamus: id est, vt
non quod timetur in carne, sed quod spiritu diligitur,
credituris annuncietur. Vnde etiam testamenti huma-
ni mentionem facit: quod vtique multo est infirmius
Hebræ.9. quàm diuinum. Tamen hominis confirmatum testa-
mentum, inquit, nemo irritum facit, aut superordinat:
quia cum testator mutat testamentum, non confirma-
tum mutat: testatoris enim morte confirmatur. Quòd
autem mors testatoris valet ad confirmandum testa-
I mentum eius, quia consilium mutare iam non potest:
hoc incommutabilitas promissionis dei valet ad con-
firmandam hæreditatem Abrahę, cuius fides deputata
est ad iusticiam. Et ideo semen Abrahæ, cui dictæ sunt
Rom.4. promissiones, Christum dicit Apostolus, hoc est omnes
Christianos fide imitantes Abraham: quod ad singula-
ritatem redigit, commendando quòd non dictum est,
& seminibus: sed, semini tuo: quia & vna est fides, & nõ
possunt similiter iustificari qui viuunt ex operibus car-
naliter, cum his qui viuunt ex fide spiritaliter. Inuinci-
biliter autem infert, quòd lex nondum data erat: nec
posset post tantos annos ita dari, vt antiquas Abrahæ
promissiones irritas faceret. Si enim lex iustificat, non
est iustificatus Abraham, qui multum ante legem fuit.
Quod quia dicere non possunt, coguntur fateri non le
De fide antiquorum. gis operibus iustificari hominem, sed fide. Simul etiam
nos cogit intelligere omnes antiquos, qui iustificati
sunt, ex ipsa fide iustificatos. Quod enim nos ex parte
præteritum, id est primum aduentum domini: ex parte
futurum: id est, secundum aduentum domini creden-
do salui efficimur: hoc totum illi, id est, vtrunq; aduen-
tum futurum credebant, reuelante sibi spiritu sancto, vt K
salui fierent. Vnde est etiam illud, Abraham concupi- Ioan.8.
uit diem meum videre, & vidit & gauisus est. Sequitur
quæstio satis necessaria. Si enim fides iustificat, & prio-
res sancti, quia apud deum iustificati sunt, per ipsam iu-
stificati sunt, quid opus erat legẽ dari? Quam quæstio-
nem tractandam sic intulit, interrogans & dicẽs, Quid
ergo? Hucusque enim interrogatio est. Deinde infertur
responsio, Lex transgressionis gratia proposita est, do- 1.Retr.24.
nec veniret, inquit, semẽ, cui promissum est, dispositum
per angelos in manu mediatoris. Mediator autẽ vnius
non est, deus vero vnus est. Mediatorem Iesum Chri-
stum secundum hominem dici, ex illa eiusdem Apo-
stoli sentẽtia fit planius, cum ait, Vnus enim deus, vnus 1.Timo.2.
& mediator dei & hominũ homo Christus Iesus. Me-
diator ergo inter deum & deum esse non potest, quia
vnus est deus: mediator autem vnius non est, quia in-
ter aliquos medius est. Angeli porrò, qui non lapsi sunt
à conspectu dei, mediatore non opus habent, per quem
reconcilientur. Item angeli qui nullo suadente sponta-
nea præuaricatione sic lapsi sunt, per mediatorem non
reconciliantur. Restat ergo, vt qui mediatore superbo
diabolo, superbia persuadente deiectus est, mediatore L
humili Christo humilitatem persuadẽte erigatur. Nam
si filius dei id naturali æqualitate patris manere vel-
let, nec se exinaniret, formam serui accipiens, non es- Philip.2.
set mediator dei & hominum, Quia ipsa trinitas vnus
deus est, eadem in tribus patre & filio & spiritu sancto
deitatis æternitate & æqualitate constante. Sic itaque
vnicus filius dei mediator dei & hominum factus est,
cum verbum dei deus apud deum, & maiestatem suam
vsque ad humana deposuit, & humilitatem humanam
vsque ad diuina subuexit, vt mediator esset inter deum
& homines, homo per deum vltra homines: Ipse est e- Psal.44.
nim speciosus forma præ filiis hominũ, & vnctus oleo
exultationis præ participibus suis. Sanati sunt ergo ab
impietate superbiæ, vt reconciliarentur deo, quicunque
homines humilitatem Christi, & per reuelationem an-
tequam fieret, & post Euangelium posteaquam facta est,
credendo dilexerunt, diligendo imitati sunt. Sed hæc
iusticia fidei, quia non pro merito data est hominibus,
sed pro misericordia & gratia dei, non erat popularis
antequam dominus homo inter homines nasceretur.
Semen autẽ, cui promissum est, populum significat: non
illos paucissimos, qui reuelationibus ea futura cernen- M
tes, quãuis per eandem fidem salui fierent, populum ta-
men saluum facere non poterant. Qui populus sanè, si
per totum orbem consideretur, nam de toto orbe Ec-
clesiam Hierusalem cœlestem cõgregat, pauci sunt, quia
via angusta paucorum est: in vnum tamen congregati,
quotquot existere potuerunt, antequam Euangelium
prædicabatur: & quotquot existere potuerunt, ex quo
Euangelium prędicatur: & quotquot poterunt vsque in
finem seculi per omnes gentes, adiunctis sibi etiam illis
quamuis paucissimis, qui ex fide domini fidei prophe-
tica ante ambos aduentus eius salutem gratiæ percepe-
runt: implent sanctorum beatissimum ciuitatis sempi-
ternæ statum. Superbienti ergo populo lex posita est, vt
quando gratiam charitatis nisi humiliatus accipere nõ
posset, & sine hac gratia nullo modo præcepta legis im-
pleret, transgressione humiliaretur vt quæreret gratiã,
nec se suis meritis saluum fieri, quod superbum est, opi-
naretur: vt esset nõ in sua potestate & viribus iustus, sed
in manu mediatoris iustificantis impium. Per angelos
autem ministrata est omnis dispensatio veteris testa-

menti,

A menti, agente in eis spiritu sancto, & ipso verbo verita-
tis, nondum incarnato: sed nunquam ab aliqua veridi-
ca administratione recedente. Quia per angelos dispo-
sita est ipsa dispensatio legis, cum aliquando suam, ali-
quando dei personam, sicut Prophetarum etiam Moy-
ses, agereot, perq; illam legem morbos ostendentem, nō
auferentem etiam præuaricationis crimine contrita est
superbia. Dispositum est per angelos, sed in manu me-
diatoris, vt ipse liberaret à peccatis, iam per trangres-
sionem legis coactos confiteri opus sibi esse gratiam &
misericordiam domini: vt sibi peccata dimitterentur,
& in noua vita per eum, qui pro se sanguinem fudisset
reconciliarentur deo. In istis enim erat per transgres-
sionem legis confringenda superbia, qui gloriantes de
patre Abraham, quasi naturalem se iactabaot habere iu-
sticiam, & merita sua in circuncisione, cæteris gentibus
tanto perniciosius, quāto arrogantius præferebant, Gen
tes autem facillime etiam sine huiusmodi legis trans-
gressione humiliarentur. Homines enim nullam ex pa-
rentibus originem iusticiæ se trahere præuidentes, si-
mulachrorum etiam seruos ioueoit Euangelica gratia.
Non enim, sicut istis dici poterat, non fuisse illam iu-
B sticiam parentum eorum in colendis idolis, quam esse
arbitrabantur: ita etiam Iudæis dici poterat falsam fuis-
Matth.3. se iusticiam patris Abraham. Itaque illis dicit, Facite er-
go fructum dignum pœnitentiæ: & ne dixeritis vobis,
patrem habemus Abraham: potens est enim deus de
lapidibus istis suscitare filios Abraham. Istis autem di-
Ephe.2. citur, Propter quod memores estote, quia vos aliquan-
do gentes eratis in carne, qui dicimini præpucium, ab
ea quæ dicitur circuncisio in carne manufacta, qui era-
tis illo tempore sine Christo, alienati à societate Israël,
& peregrini testamentorum, & promissionis spem non
habentes, & sine deo in hoc mundo. Denique illic infi-
Roma.11. deles de oliua sua fracti, hic autem fideles de oleastro
in oliuam illorum inserti esse monstrantur. Illorum er-
go erat de legis transgressione conterenda superbia, Si-
cut ad Romanos cum scripturarum verbis peccata co-
Roma.3. rum exaggerasset. Scitis autē, inquit, quoniam quæcun-
que lex dicit, his qui in lege sunt loquitur: vt omne os
obstruatur, & reus fiat omnis mundus deo. Iudæi scili-
cet de transgressione legis, & gentes de impietate sine
Roma.11. lege, Vnde & iterū ait, Conclusit enim deus omnia in
incredulitatem, vt omnibus misereatur. Hoc & nūc di-
C cit, refricans ipsam quęstionem. Lex ergo aduersus pro-
missa dei? Absit. Si enim data esset lex quæ posset viuifi-
care, omnino ex lege esset iusticia: sed conclusit scrip-
tura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Chri-
sti daretur credentibus. Non ergo lex data est vt pec-
catum auferret, sed vt sub peccato omnia concluderet.
Lex enim ostendebat peccatum esse, quod illi per con-
suetudinem cæcati, possent putare iusticiam: vt hoc mo
do humiliati, cognoscerent non in sua manu esse salu-
tem suam, sed in manu mediatoris. Maxime quippe hu
militas reuocat, vnde nos deiecit superbia. Et ipsa humi
litas est accommodata percipiendæ gratiæ Christi, qui
singulare humilitatis exemplum est. Ne quisquam hic
tam imperite dixerit, Cur ergo nō profuit Iudæis, quod
per angelos legem ministrantes, in manu mediatoris
dispositi sunt? Profuit enim quantum dici non potest.
Quæ enim gentium ecclesiæ venditarum rerum suarū
Acto.4. precia ad pedes Apostolorum posuerunt, quod tot mi-
lia hominum tam repente fecerunt? Nec turbæ infide-
lium considerandæ sunt: omnis enim area multis par-
tibus ampliorem habet paleam, quàm frumentum. Vn-

de etiam illa eiusdem Apostoli verba ad Romanos, nisi D
de sanctificatione Iudæorum. Quid ergo? Nunquid re- Roma.11.
pulit deus plebem suam? Absit: nam & ego Israelita sum
ex semine Abraham de tribu Beniamin. Non repulit
deus plebem suam quam præsciuit. Cum autem lauda-
ret præ cæteris ecclesiis gentium, ecclesiam Thessalo- 1.Thess.2.
nicensium, similes eos factos ecclesiis Iudææ, quia mul-
ta à contribulibus suis pro fide passi erant, quo modo &
illi à Iudæis. Hioc est & illud quod pauloante comme-
moraui, quod ait ad Romanos, Si enim spiritalibus eo- Roma.15.
rum cōmunicauerunt gentes, debēt & in carnalibus mi
nistrare eis. De ipsis ergo Iudæis etiam consequenter di
cit, Prius autem quàm veniret fides, sub lege custodie-
bamur, cooclusi in eam fidem, quæ postea reuelata est.
Vt eoim tam propè inuenirentur, etiam de proximo ad
deum venditis suis rebus accederēt, quod dominus eis
præcepit qui vellent esse perfecti, lege ipsa factum est, Matth.19.
sub qua custodiebantur: conclusi in eam fidem, id est in
aduentum eius fidei, quæ postea reuelata est: conclusio
enim eorum erat tum timor vnius dei. Et quòd præua-
ricatores ipsius legis inuenti sunt, nō ad perniciem, sed
ad vtilitatem valuit eis qui crediderunt: cognitio enim
maioris ægritudinis, & desiderari medicum vehemen-
tius fecit, & diligi ardentius. Cui enim plurimum dimit E
titur, plurimum diligit. Ita lex, inquit, pędagogus noster
fuit in Christo: hoc est quod ait, Sub lege custodieba-
mur conclusi in ea. Posteaquaoi venit fides, iam non su
mus sub pædagogo. Eos ergo nunc reprehendit, qui fa-
ciunt irritam gratiam Christi: quasi enim nondum ve-
nerit, qui vocaret in libertatem, si adhuc volunt esse sub
pædagogo. Quod autem filios dei dicit esse omnes per
fidem, quia induerunt Christum, quicunque in Christo
baptizati sunt: ad hoc valet, ne gentes de se desperarēt,
quia nō custodiebantur sub pædagogo, & ideo se filios
non putarent: sed per fidem induendo Christū, omnes
fiunt filij: non natura sicut vnicus filius, qui etiam sapiē-
tia dei est: neque præpotentia & singularitate susceptio-
nis ad habendam naturaliter & agendam personam sa
pientiæ, sicut ipse mediator, vnum cum ipsa suscipiente
sapientia sine interpositione alicuius mediatoris effe-
ctus: sed filij fiunt participatione sapiētiæ, id præparan-
te atque præstante mediatoris fide: quam fidei gratiam
nunc iodutū vocat, vt Christum induti sint, qui in eum
crediderunt: & ideo filij dei fratrésque eius mediatoris
effecti sunt. In qua fide nō est distantia Iudæi neq; Græ- F
ci: non serui, neq; liberi: nō masculi & fœminæ: in quan-
tum enim omnes fideles sunt, omnes vnū sunt in Chri-
sto Iesu: & hoc facit fides, per quam in hac vitā iustè am
bulatur, quanto perfectius atque cumulatius id species
ipsa factura est, cum videbimus facie ad faciem? Nam
nunc quamuis primitias habentes spiritus, qui vita est, 1.Ioan.3.
propter iusticiam fidei, tamen quia adhuc mortuum est Roma.8.
corpus propter peccatum, differentia ista vel gentium,
vel cōditionis, vel sexus iam quidem ablata est ab vni-
tate fidei, sed manet in conuersatione mortali, Eiúsque
ordinem in huius vitæ itinere seruandum esse & Apo-
stoli præcipiunt, qui etiā regulas saluberrimas tradunt:
quemadmodum secum viuant pro differenria gentis
Iudæi & Græci: & pro differentia condirionis domini
& serui, & differentia sexus, viri & vxores: vel siqua ta-
lia cætera occurrūt. Et ipse prior dominus, qui ait, Red-
dite Cæsari quæ Cæsaris sunt, & deo quæ dei sunt. Alia
sunt enim quæ seruamus in vnitate fidei sine vlla distā-
tia: & alia in ordine vitę huius tanquā in via, ne nomen
dei & doctrina blasphemetur. Et hoc nō solum propter

G iram, vt effugiamus offensionem hominum, sed etiam propter conscientiam: vt oon simulate, quasi ad oculos hominum ista faciamus: sed pura dilectionis conscientia propter deum, qui omnes homines vult saluos fieri, 1.Timo.2. & in agnitionem veritatis venire. Omnes ergo, inquit, vos vnum estis in Christo Iesu. Et addidit, Si autem, vt hic subdistinguatur, & subaudiatur, vos vnum estis in Christo Iesu: ac deinde inferatur, Ergo Abrahæ semen estis: vt iste sit sensus, Omnes ergo vos vnum estis in Christo Iesu. Si autem vos vnum estis in Christo Iesu, vos ergo Abrahæ semen estis. Superius enim dixerat, Non dicit & seminibus, tanquam in multis, sed tanquã † qui. in vno, & semini tuo quod † est Christus. Hic ergo ostẽdit vnum semen Christum, non tantum ipsum mediatorem intelligẽdum esse, verumetiam Ecclesiam, cuius ille corporis caput est: vt omnes io Christo vnum sint, & capiant secũdum promissionem hæreditatem per fidem: in quam conclusus erat: id est, io cuius aduẽtu tanquam sub pædagogo custodiebatur populus vsq; ad ætatis opportunitatem: quia in libertatem vocandi erãt: qui in eodem populo secundum propositũ vocati sunt,
H id est, qui in illa area frumentum inuenti sunt. Ad hoc
Expositio capituli quarti. enim subiungit: Dico autem, Quanto tempore hæres paruulus est, oibil differt à seruo, cum sit dominus omnium: sed sub procuratoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre. Sic & nos cum essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus seruientes. Quæri autem potest, quo modo secuodum hanc similitudinẽ sub elementis huius mũdi fuerint Iudæi, cum illis per legem, quam acceperũt, vnus deus qui fecit cœlum & terram, colendus commẽdaretur. Sed potest esse alius exitus capituli huius, vt cum superius legem pædagogum fecerit, sub quo erat ille populus Iudæorum: nuoc procuratores & actores dicat elemeota mundi, sub quibus seruiebaot gentes: vt filius ille paruulus, id est populus propter vnam fidem ad vnum semen Abrahæ pertinens, quoniam & de Iudæis & de gentibus congregatus est: partim fuerit sub pædagogo legis, tempore pueritię suæ, id est ex ea parte, qua de Iudæis congregatus est: partim sub elementis huis mundi, quibusdam tanquam procuratoribus & actoribus seruierit, ex ea parte qua de gentibus congregatus est: vt quòd immiscet Apostolus personam suam, non dicens, cum es-
I setis paruuli, sub elementis huius mundi eratis seruientes: sed dicens, Cum essemus paruuli, sub elemeotis huius mundi eramus seruientes: non pertineat ad significationem Iudæorum, ex quibus Paulus originem ducit, sed magis ad gentium, hoc duntaxat loco: quoniam & eorum personæ decenter se potest annectere, quibus ad euangelizandum missus est. Deinde iam dicit, Veniente plenitudine temporis, deum misisse filium suum ad liberandum paruulum hæredem, seruientem ex parte legi, tanquam pædagogo: ex parte elementis huius mundi, tanquã procuratoribus & actoribus: Misit deus, ioquit, filium suum factum ex muliere. Mulierem pro fœmina posuit, more locutioois Hebræorum. Noo eoim
Gen.2. quia de Eua dictum est, Formauit eam in mulierẽ: iam passa erat coocubitus viri, quos ooo scribitur passa, nisi cum dimissi erant de paradiso. Factum autem dixit, propter susceptionem creaturæ: quia qui nascuntur ex fœminis, non tunc ex deo oascuntur, sed tamen deus illos facit: vt sic nasci possint, vt omnis creatura. Factum autem sub lege dixit, quia & circuncisus est, & hostia pro illo legitima oblata est. Nec mirum si & illa legis opera sustinuit: ex quibus liberaret qui eis seruiliter tenebantur, qui etiam mortem sustinuit, vt ex ea libera- K
ret eos qui mortalitate tenebantur. Vt adoptionem, inquit, filiorum recipiamus. Adoptionem propterea dicit, vt distincte intelligamus vnicum dei filium. Nos enim beneficio & dignatione misericordiæ eius, filij dei sumus: ille natura est filius, qui hoc est quod pater. Nec dixit accipiamus, sed recipiamus, vt significaret hoc nos amisisse io Adam ex quo mortales sumus. Hoc ergo quod ait, Vt eos qui sub lege eraot redimeret: & ad liberandum eum populum pertinet, qui paruulus sub pædagogo seruiebat: & refertur ad id quod dixit, factum sub lege. Illud autem quod ait, vt adoptionem filiorum recipiamus, refertur ad id quod dixit, factum ex muliere. Hinc enim adoptionem recipimus quod ille vnicus non dedignatus est participationem naturæ nostræ, factus ex muliere, vt non solum vnigenitus esset vbi fratres non habet, sed etiam primogenitus in multis fratribus esset. Duo enim proposuit, factum ex muliere, factum sub lege: sed mutato ordioe respondit, Iam illum populum adiungens qui paruulus sub procuratoribus & actoribus seruiebat: id est, elementis hu- L
ius mundi: ne putarent se non esse filios, quia non erant sub pædagogo. Quoniam autem filij estis, inquit, misit deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, abba pater. Duo sunt verba quæ posuit, vt posteriore interpretaretur primum, Nam hoc est abba, quod pater, Eleganter autem intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse idem significantia, propter vniuersum populum qui de Iudæis & de genobus in vnitatem fidei vocatus est: vt Hebræum verbum ad Iudæos, Græcum ad gentes vtriusque tamen verbi eadem significatio ad eiusdem fidei spiritúsque vnitatem pertineat. Nam & ad Romanos, vbi similis quæstio de pace in Christo Iudæorum gentiũmque tractatur, hoc dicit, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterũ in timo- Roma.8.
re: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater. Recte autem de præsentia & de dono spiritus sancti probare voluit gentibus, quòd pertineant ad promissionem hæreditatis. Noo enim euangelizatum est gentibus, nisi post ascensum domini & aduentum spiritus sancti. Cœperant enim iam Iudæi credere cum in terris adhuc filius dei mortalem hominem gereret: sicut io Euangelio scriptum est, Vbi quanquam & Chanaoææ mulieris fidem ipse laudaue- M
rit, & illius Centurionis, de quo ait, Noo se inueoisse Matth.8.
talem fidem io Israel: tamen proprie tunc Iudæis esse euaogelizatum, verbis ipsius domini satis clarum est: cum ad ipsius Chaoanææ deprecationem dixit, non se Matth.15.
esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israël: & discipulos cum mitteret, ait, In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritaoorum ne introieritis, sed Matth.10.
ite primum ad oues quæ perierunt domus Israël. Gentium autem aliud ouile appellauit cum diceret, Habeo alias oues quæ non sunt de hoc ouili: quas tamen se ad- Ioan.10.
ducturũ ait, vt esset vnus grex, & vnus pastor: Quando autem, nisi post clarificationem suam? Post resurrectionem autem ad gentes discipulos misit, cum eos inte- Apoc.10.
rim Hierosolymę manere iussisset, donec eis secundum promissionem suam spiritum sanctum mitteret. Cum ergo dixisset Apostolus, Misit deus filium suum, factum ex muliere, factũ sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionẽ filiorum reciperemus, restabat vt etiam gentes, quæ oon erant sub lege, ad eandem tamen adoptionẽ filiorum pertioere ostenderet: quod de sancti spiritus dono, qui omnibus datus est docet. Vnde

se etiam

A se etiam Petrus de baptizato incircunciso Centurione
Cornelio defendit apud Iudęos qui crediderant, dicēs,
Acto.10. Non se potuisse aquam negare illis, quos sanctum spiri-
tum accepisse claruerat. Nam ipso grauissimo documē-
to etiam superius vsus est Paulus cum diceret. Hoc so-
Gala.3. lum volo discere à vobis, ex operibus legis spiritum ac-
cepistis, an ex aoditu fidei? Et paulopost, Qui ergo tri-
buit vobis spiritum & virtutes, operatur in vobis ex o-
peribus legis, an ex aoditu fidei? Sic & hic, Quoniā, in-
quit, filij dei estis, misit deus spiritum filij sui in corda ve
stra clamantem, abba pater. Deinde manifestissime o-
stendit, de his etiam se dicere qui ex gentibus ad fidem
venerant, ad quos etiam epistolam scribit, Ita iam, in-
quit, non est seruus, sed filius: propter id quod dixe-
rat, Quandiu hæres paruulus est, nihil differt à seruo.
Si autem filius, inquit, & hæres, per deum: id est, per mi-
sericordiam dei, non per promissiones patrum: de qui-
bus quanqoam carnaliter sicut Iudæi natus non es, es
tamen filius Abrahæ secundum imitationem fidei, cu-
ius fidei gratiam per misericordiam domini meruisti.
Sed tunc quidem, inquit, ignorātes deum, his qui natu-
raliter non sunt dij, seruistis. Nunc certe quia non Iu-
B dæis scribit sed gentibus, nec, ait, seruiuimus: sed, serui-
stis: satis probabile est etiam superius de gentibus di-
ctum, quod sub elementis huius mundi erant seruien-
1.Cor.8. tes tanquam sub procuratoribus & actoribus. Nam ip-
sa elementa vtique non sunt naturaliter dij, siue in cœ-
lo, siue in terra: quemadmodum multi dij, & domini
multi: sed nobis vnus deus pater, ex quo omnia, & nos
in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per quem om-
nia, & nos per ipsum. Com autem dicit, His qui natura-
liter non sunt dij, seruistis: satis demonstrat vnum ve-
rum deum natura esse deum, quo nomine trinitas fide-
lissimo & catholico gremio cordis accipitur. Eos autē
qui natura non sunt dij, propterea superius procurato-
res actorèsque appellat: quia nulla creatura est, siue quæ
in veritate manet, dans gloriam deo: siue quæ in verita-
te non stetit, quærens gloriā suam: Nulla ergo creatura
est, quæ non, velit nolit, diuinæ prouidentiæ seruiat: sed
volens facit cum ea quod bonū est: de illa vero, quę hoc
non vult, fit quod iustum est. Nam si etiam ipsi præuari-
catores angeli, cum principe suo diabolo non recte di-
cerentur procuratores vel actores diuinæ prouidentiæ,
non dominus magistratum huius mundi diabolum di
C ceret: nec vteretur illo ad correptionem hominum ipsa
1.Timo.1. potestas apostolica, eodem Paulo alibi dicēte, Quos tra
1.Cor.5. didi Satanæ, vt discant nō blasphemare: & alio loco ad
salutē, ait enim, Ego quidem sicut absens corpore, præ-
sens spiritu, iudicaui quasi præsens, eum qui sic operatus
est, in nomine domini Iesu Christi cōgregatis vobis &
meo spiritu, cum potētia domini nostri Iesu Christi, tra
dere hoiusmodi hominem Satanę in interitum carnis,
vt spiritus saluus sit in die domini Iesu. Sed magistratus
sub tanto imperatore non facit, nisi quantum illi per-
mittitur: & procuratores actoresque huius mundi nihil
faciunt, nisi quantum dominus sinit: nō enim latet eum
aliquid sicut hominem, aut in aliquo est minus potens:
vt procuratores atq; actores, qui sunt in eius potestate,
aliquid ipso siue non permittente, siue nesciente in sub-
iectis sibi pro suo gradu rebus efficiant: non eis tamē re-
penditur quod de ipsis iuste fit, sed quo animo ipsi faci-
unt: quia neq; liberam voluntatē rationali creaturæ suæ
deus negauit, & tamen potestatē, qua etiam iniustos iu-
ste ordinat, sibi retinuit. Quem locum latius & vberius
in libris aliis tractauimus. Siue ergo solem & lunam &

sydera & cœlum & terram, cæteraq; huiusmodi gentes D
colebant, siue dæmonia, recte sub procuratoribus & a-
ctoribus fuisse intelliguntur. Veruntamē ea quæ sequun
tur, iam quasi explicatam quęstionem rursus implicant.
Cum enim per totā epistolam non ab aliis ostendat so-
licitatam fuisse Galatarum fidem, nisi ab eis qui ex cir-
cuncisione erant, & ad carnales obseruationes legis tā-
quam in eis salus esset, adducere cupiebant: hoc tantum
loco ad eos loqui videtur, qui ad gentilium superstitio-
nes redire tentarent. Ait enim, Nunc autem cognoscen
tes deum: imò cogniti à deo, quo modo reuertimini ad
infirma & egena elementa, quibus rursus vt antea ser-
uire vultis: In eo enim quod dicit, Reuertimini, quando
non circuncisis, sed gentibus loquitur, sicut in tota epi-
stola apparet, non vtique ad circuncisionem dicit eos
reuerti, in qua nunquam erant, sed ad infirma, inquit,
& egena elementa, quibus rursus vt antea seruire vul-
tis. Quod de gentibus intelligere cogimur: his enim su-
pra dixerat, Sed tunc quidem ignorantes deum, his qui
natura non sunt dij, seruistis. Ad quam seruitutem re-
uerti eos velle significat, cum ait, Quo modo reuertimi-
ni ad infirma & egena elementa, quibus rursus vt an-
tea seruire vultis? Quòd autem adiungit, Dies obser- E
uatis, & menses, & annos, & tempora. Timeo ne forte
sine causa laborauerim in vobis: magis hanc sentētiam
confirmare videri potest. Vulgatissimus est enim error
gentilium iste, vt vel in agendis rebus, vel in expectan-
dis euentibus vitæ ac negociorum suorum, ab Astrolo-
gis & Chaldæis notatos dies, & menses, & annos, & tē-
pora obseruent. Fortasse tamen non opus est, vt hoc de
gentilium errore intelligamus, ne intentionem causæ,
quam ab exordio susceptam ad finem vsque perducit,
subito in aliud temere detorquere velle videamur, sed
de his potius de quibus cauendis eum agere per totam
epistolam apparet. Nam & Iudæi seruiliter obseruant
dies & menses & annos & tempora in carnali obserua-
tione sabbati & neomeniæ & mense nouorum, & septi-
mo quoque anno, quem vocāt sabbatum sabbatorum.
Quæ quoniam erant vmbræ futurorum, iam aduenięte
Christo in superstitione remanserunt, cum tanquam sa
lutaria obseruarētur à nescientibus quò referenda sint:
vt tanquam hoc dixerit Apostolus gentibus, Quid pro-
dest vos euasisse seruinitē qua tenebamini, cū seruiretis
elementis mundi, quando rursus ad talia reditis, sedu-
cti ab eis qui nondū agnoscentes libertatis suæ tempus, F
inter cætera opera legis quę carnaliter sapiunt, etiā tem
poribus seruiunt: quibus & vos rursus vt antea seruire
voltis, & obseruare cum eis dies & menses & annos &
tempora, quibus seruiebatis antequam Christo crede-
retis? Manifestum est enim volumina temporum per e-
lementa huius mundi, hoc est, cœlum & terram & mo-
tus atque ordinem sydeium administrari. Quæ infirma
appellat ex eo quòd infirma & instabili specie varian-
tur. Egena vero ex eo quòd egent summa & stabili spe-
cie creatoris, vt quoquo modo sunt, esse possint. Ergo
eligat lector vtram volet sententiam, dummodo intel-
ligat ad tātum periculum animæ pertinere superstitio-
sas temporū obseruationes, vt huic loco subiecerit Apo
stolus, Timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vo
bis. Quod cum tanta celebritate atq; authoritate per or-
bem terrarum in Ecclesiis legatur, plena sunt conuen-
ticula nostra hominibus, qui tēpora rerum agendarum
à mathematicis accipiunt. Iam vero ne aliquid inchoë-
tur, aut ędificiorum aut huiusmodi quorumlibet operū,
diebus quos Aegyptiacos vocant, sæpe etiā nos monere

G non dubitant,nesciẽtes,vt dicitur,vbi ambulant. Quòd
si locus iste de Iudæorũ superstitiosa obseruatione intel
ligendus est, quã spem habent,cum Christianos se dici
velint ,ex ephemeridis vitam naufragam gubernantes:
quando de diuinis libris,quos deus adhuc carnali popu
lo dedit si more Iudæorum tẽpora obseruarent,diceret
eis Apostolus,Timeo vos ne forte sine causa laboraue-
rim in vobis:& tamen si deprehendatur quisquã vel ca
techumenus Iudaico ritu sabbatũ obseruans, tumultua-
tur Ecclesia. Nunc autẽ innumerabiles de numero fide-
lium cum magna confidentia in faciẽ nobis dicunt,die
post kalendas nõ proficiscor . Et vix lente ista prohibe-
mus arridentes,ne irascantur,& timentes ne quasi nouũ
1.Cor.5. aliquid mirentur. Væ peccatis hominũ, quæ sola inusi-
tata exhorrescimus . Vsitata vero pro quibus abluendis
filij dei sanguis effusus est,quamlibet magna sint,& om
nino claudi contra se faciant regnũ dei, sæpe videndo
omnia tolerare,sæpe tolerando nonnulla etiã facere co
gimur, atq; vtinam ô domine nõ omnia quæ non po-
tuerimus prohibere faciamus. Sed iã videamus quæ se-
quuntur, Sanè præterieramus quod dictũ est,Nunc au-
tẽ cognoscẽtes deum,imò cogniti à deo. Videtur enim
H certe hoc loco etiã Apostolica locutio congruere velle
infirmitati hominũ. Neq; tantummodo in veteris testa
menti libris vsq; ad terrenas hominũ cogitationes mo
dus diuini eloquij descendisse videatur, Nam quoniam
correxit quod dixerat,cognoscẽtes deum:nihil nos mo
uere debet. Manifestum est enim quãdiu per fidem am-
bulamus nõ per speciem,nondum nos cognouisse deũ,
sed ea fide purgari vt opportuno tẽpore cognoscere va
leamus. Sed quod in ipsa correctione ait,imò cogniti à
deo: si proprie accipitur, putabitur deus quasi ex tẽpore
aliquid cognoscere quod ante non nouerat. Translate
ergo dictũ est,vt oculos dei accipiamus ipsam dilectio-
nẽ eius, quam cõmendauit mittendo pro impiis vnicũ
filium: sic enim de iis qui diliguntur dicere solemus, ꝙ
ante oculos habeantur. Hoc est ergo cognoscentes deũ,
imò cogniti à deo. Quod & Ioannes dixit, Non quod
1.Ioan.4. nos dilexerimus deũ, sed quoniã ipse dilexit nos. Dicit
autẽ,Estote sicut & ego:Qui vtiq; cum Iudæus natus sim,
iam ista carnalia spiritali diiudicatione cõtemno. Quo-
niam & ego sicut vos:id est,homo sum. Deinde oppor-
tune ac decenter facit eos recolere charitatem suam,ne
tanquã inimicũ illum deputent. Dicit enim,Fratres pre-
I cor vos nihil me læsistis. Tanquã si diceret,ne ergo pu-
tetis quòd ego lædere vos cupiam. Scitis quia per infir-
mitatem carnis iam pridem euangelizaui vobis : id est,
cum persecutionẽ paterer. Et tentationẽ vestram in car-
ne mea nõ spreuistis neq; respuistis. Tentati sunt enim,
cum persecutionẽ pateretur Apostolus,vtrũ timore de-
sererent eũ,an charitate amplecterentur. Et neq; spreui-
stis,inquit,tanquã vtilem istam tentationẽ, neq; respui-
stis,vt nõ susciperetis communionem periculi mei. Sed
sicut angelum dei excepistis me, sicut Christum Iesum.
Deinde admirans,opus eorum spiritale commendat,vt
hoc intuentes,in carnalem timorẽ non decidant. Quæ
ergo fuit,inquit, beatitudo vestra? Testimonium vobis
perhibeo, quoniã si fieri posset,oculos vestros eruissetis
& dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis,verũ
prædicans? Respondetur vtiq;,non. Sed quid verũ præ-
dicans,nisi vt nõ circuncidantur. Et ideo vide quid ad-
iungit, Aemulantur vos nõ bene:id est,inuident vobis,
qui vos carnales de spiritalibus volunt facere:hoc est æ-
mulantur nõ bene, sed excludere, inquit,vos volunt,vt
illos æmulemini,hoc est imitemini. Quo modo,nisi vt
seruitutis iugo attineamini,sicut ipsi attinentur. Bonum K
autẽ est,ait,æmulari in bono semper. Vult enim vt seip-
sum imitentur,propter hoc addidit,Et non solum cum
presens sum apud vos. Cum enim præsenti oculos suos
darẽ vellent,vtiq; ipsum conabantur imitari,quẽ ita di-
ligebant. Ad hoc dicit etiã,Filioli mei:vt tanquã paren-
tem vtiq; imitentur. Quos iterũ,inquit,parturio,donec
Christus formetur in vobis. Magis hoc ex persona ma-
tris Ecclesiæ locutus est:nam & alibi dicit, Factus sum
paruulus in medio vestrũ tanquã si nutrix foueat filios 1.Thess.2.
suos. Formatur autẽ Christus in credente per fidẽ in in-
teriore homine, vocato in libertatẽ gratiæ:miti & hu-
mili corde,nõ se iactante de operum meritis,quæ nulla
sunt,sed ipsa gratia meritũ aliquod inchoante,quo pos-
sit dicere minimus sum:id est,ipse sum ille,qui ait,Cum
enim fecistis vni ex minimis meis,mihi fecistis. Forma- Matt.25.
tur enim Christus in eo,qui formã accepit Christi.for-
mam autẽ accipit Christi, qui adhęret Christo dilectio-
ne spiritali. Ex hoc enim fit,vt huius imitatione sit quod
ille,quantũ gradu suo sinitur. Qui enim dicit se in Chri
sto manere,ait Ioannes, debet quo modo & ille ambu- 1.Ioan.2.
lauit & ipse ambulare. Sed cũ homines à matribus con
cipiãtur vt formẽtur, iam formati autẽ parturiantur vt L
nascantur,potest mouere quod dictũ est, Quos iterum
parturio,donec Christus formetur in vobis. Nisi partu-
ritionẽ hanc pro curarum angoribus positã intelliga-
mus,quibus eos parturiuit vt nascerentur in Christo: &
iterum parturit propter pericula seductionis,quibus eos
conturbari videt. Solicitudo autẽ talium de illis cura-
rũ,qua se quodam modo parturire dicit,tandiu esse po-
terit, donec perueniant in mensurã ætatis plenitudinis
Christi,vt iam non moueantur omni vento doctrinę. Ephe.4.
Non ergo propter initiũ fidei,quoniam †nati erant,sed †qua.
propter robur perfectionis dictum est, Quos iterũ par-
turio,donec Christus formetur in vobis. Hanc parturi-
tionem aliis verbis etiam alibi cõmendat, vbi dicit,In- 2.Cor.11.
cursus in me quotidianus,solicitudo omnium ecclesia-
rũ. Quis infirmatur,& ego nõ infirmor? Quis scanda-
lizatur,& ego nõ vror? Quod vero subiecit, Vellem au-
tem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meã,quia
confundor in vobis: quid aliud intelligitur,nisi quia fi-
liolos suos esse dixerat, parcẽs eis fortasse per literas,ne
seueriore obiurgatione cũmoti, facile in eius odiũ tra-
ducerentur à deceptoribus illis,quibus absens nõ posset
resistere. Vellem ergo, inquit,nunc adesse apud vos, & M
mutare vocem meam:id est, negare vos filios,quia con-
fundor in vobis, Malos enim filios ne de his erubescãt;
etiam parentes abdicare solent. Deinde subiungit, Di-
cite mihi sub lege volentes esse,Legem non audistis? Et
de duobus quidem filiis Abrahæ quod dicit,facile intel
ligitur: nam ipse interpretatur hanc allegoriam. Hos e-
nim duos filios habebat Abraham, cum duo testamẽta
significata sunt. Post mortem autem Saræ,quos de alia Gene.25.
vxore genuit , non pertinent ad hanc significationem.
Et ideo multi legẽtes Apostolum, librum autem Gene-
seos ignorãtes,putant solum duos filios habuisse Abra-
ham. Hos ergo solos cõmemorat Apostolus,quia solos
adhuc habebat cum hæc significarẽtur,quę consequen-
ter exponit, Quòd ille de ancilla,quæ Agar vocabatur,
vetus testamentum significat,id est populum veteris te-
stamenti,propter iugum seruile carnalium obseruatio-
num,& promissa terrena,quibus irretiti & quę tantum-
modo sperantes de deo,non admittuntur ad hęredita-
tem spiritalem cœlestis patrimonij. Non autem sufficit
quòd de libera vxore natus est Isaac, ad significandum
populum

A populum hæredẽ noui testamenti: sed plus hic valet ꝙ secundũ promisionem natus est. Ille autẽ & de ancilla secũdum carnem & de libera nasci potuit secundũ carnem, sicut de Cethura quã postea duxit Abrahã, nõ secundum promissionẽ, sed secundum carnẽ suscepit filios. (Gene.25.) Isaac enim mirabiliter nat⁹ est per repromissionẽ, cũ ambo parentes senuissent. Quòd si data per Apostolum fiducia, ꝙ duos illos allegorice accipiendos apertissime ostẽdit, voluerit aliquis etiam Cethuræ filios in aliqua rerum figura futurarum inspicere, non enim frustra de talibus personis administratione spiritus sancti hæc gesta conscripta sunt, inueniet fortasse hæreses & schismata significari. Qui filij de libera quidẽ sicut isti de Ecclesia, sed tamẽ secundum carnem nati sunt, non spiritaliter per repromissionem. Quod si ita est, nec ipsi ad hæreditatem inueniuntur pertinere, id est, ad cœlestem Hierusalem, quam sterilem vocat scriptura quandiu filios in terra non genuit. Quæ deserta etiam dicta est cœlestem iusticiam deserẽtibus hominibus terrena sectantibus, tanquã virum habente illa terrena Hierusalem, quia legem acceperat. Et ideo cœlestem Hierusalem Sara significat, quæ diu deserta est à concubitu

B viri propter cognitã sterilitatẽ. Non enim tales homines qualis erat Abraham ad explendam libidinem vtebantur fœminis, sed ad successionem prolis. Accesserat autem sterilitati etiã senectus, vt ex omni desperatione diuina promissio magnum meritum credẽtibus daret. Certus ergo de promissione dei, officio gignẽdi accessit ad ætate iam grauem quã in annis vegetioribus corporali copulatione deseruerat. Nõ enim ob aliud Apostolus admota earũ mulierũ figura interpretatur, quod (Esa.54) per Prophetã dictum est, Quoniã multi filij desertę magis quàm eius quæ habet virũ, Cum & mariti prior Sara sit mortua, neque inter eos vllum extitisset diuortiũ, Vnde ergo illa deserta, aut illa habens virum, nisi quòd Abraham propagandæ prolis operam ad Agar ancillæ fœcunditatẽ ab vxoris Saræ sterilitate transtulerat: ipsa tamen permittẽte & vltro offerente vt maritus eius de ancilla susciperet filios. Antiqua enim iusticiæ regula est, quam commendat ad Corinthios idem Apostolus, (1.Cor.7.) Mulier sui corporis potestatẽ non habet, sed vir: Similiter autem & vir sui corporis potestatẽ non habet, sed mulier. Et huiusmodi enim debita, sicut cætera, in eorum quibus debentur potestate consistunt, Cui potesta-

C ti qui fraudem non facit, ille castitatis coniugalis iura custodit. Senectus autem parentum Isaac ad eam significationem valet, quoniã noui testamenti populus quãuis sit nouus, prædestinatio tamen eius apud deum, & ipsa Hierusalem cœlestis antiqua est. Vnde & Ioannes (1.Ioan.2.) ad patres dicit, Scribo vobis patres, quoniam cognouistis quod erat ab initio. Carnales autem qui sunt in Ecclesia ex quibus hæreses & schismata fiunt, ex Euangelio quidem occasionẽ nascendi acceperunt, sed carnalis error quo concepti sunt & quem secum trahũt, non refertur ad antiquitatem veritatis, Et ideo de matre adolescentula, & de patre seoe sine repromissione nati sunt, Quia & dominus non nisi ob antiquitatem veri- (Apoc.1.) tatis in Apocalypsi albo capite apparuit. Nati sunt ergo tales ex occasione antiquæ veritatis in nouicio temporalique mẽdacio. Dicit ergo nos Apostolus secundum Isaac promissionis filios esse, Et sic persecutionem pas- (Gene.21.) sum Isaac ab Hismaële, quemadmodum hi qui spiritaliter viuere cœperant, à carnalibus Iudæis persecutionẽ patiebantur: frustra tamen, cum secundum scripturam eiciatur ancilla & filius eius, nec hæres esse possit cum filio liberæ. Nos autem, inquit, fratres non sumus ancil- D læ filij, sed liberæ, Ea enim libertas nunc maxime opponenda est seruitutis iugo, quo in operibus legis tenebãtur, qui ad circuncisionem istos trahebãt.

(Expositio cap.V.) Cum autem dicit, State ergo: significat eos nondum cecidisse: accommodatius enim diceret, surgite. Sed quod addidit, Et ne iterum seruitutis iugo attineamini, Quandoquidem hic nullum aliud iugũ potest intelligi quo eos attineri nolit, nisi circũcisionis taliúmque obseruationum Iudaicarum, Ita enim & sequitur, Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circũcidamini, Christus vobis nihil proderit: quo modo accepturi sumus quod ait, Ne iterũ seruitutis iugo attineamini: cum ad eos scribat qui Iudæi nunquam fuerãt? Nam hoc agit vtique, ne circuncidantur. Sed nimirum hic declaratur & confirmatur illa sentẽtia, de qua superius disputauimus. Quid enim aliud hoc loco gẽtibus dicat, nõ inuenio, nisi vt prosit illis quòd à seruitute superstitionis suę per fidem Christi liberati sunt, ne iterum serui esse velint sub iugo obseruationum carnaliũ, quamuis sub lege dei, tamen carnalem populum seruiliter allegãtium. Christum autem nihil eis profuturum esse dicit, si circuncidantur, Sed il- lo modo, quo eos isti volebant circuncidi, id est vt in E carnis circuncisione ponerent spem salutis. Non enim Timotheo non profuit Christus, quia Paulus ipse illum (Acto.16.) iam Christianum iuuenem circũcidit: fecit autem hoc propter scandalum suorum, nihil simulãs omnino, sed ex illa indifferentia, qua dicit, Circuncisio nihil est, & (1.Cor.7.) præputium nihil est: nihil enim obest ista circũcisio ei, qui salutem in illa esse non credit. Secundum hanc sententiam etiam illud addit, Testificor autem omni homini circuncidenti se, id est, tanquam salutarem istam circuncisionem appetenti, quia debitor est vniuersæ legis faciendæ. Quod ideo ait, vt vel terrore innumerabilium obseruationũ, quę in legis operibus scriptę sunt, ne omnes implere cogerentur: quod nec ipsi Iudæi, nec parẽtes eorum implere potuerunt, sicut Petrus in Actibus Apostolorum dicit: abstinerent se ab his, quibus eos (Acto.15.) isti subiugare cupiebant. Euacuati, inquit, estis in Christo, qui in lege iustificamini. Hęc est illa proscriptio, qua Christum proscriptum superius dixerat, vt cũ isti euacuarentur à Christo, id est Christus ab eis tanquam à possessione, quam tenebat, abscedit, opera legis in eam possessionem tãquam in vacuã inducantur: quod quia non Christo, sed illis obest, addidit, A gratia excidistis. F Cum enim hoc agat gratia Christi, vt illi qui debitores erant operũ legis, liberentur hoc debito, isti ingrati tãtæ gratiæ, debitores esse volunt vniuersæ legis faciẽdæ. Nondum autẽ erat factum, sed quia voluntas iã moueri cœperat, ita plerisq; locis loquitur quasi factũ sit. Nos enim, inquit, spiritu ex fide spem iusticiæ expectamus, In quo demonstrat ea pertinere ad fidem Christi, quæ spiritaliter desiderãtur & expectantur, non quæ carnaliter: quibus promissionib⁹ seruitus illa tenebatur: sicut alio loco dicit, Non respiciẽtibus quę videntur, sed quę non videntur. Quæ enim vidẽtur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt. Deinde subiunxit, In (2.Cor.4.) Christo enim Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præpucium: vt illam indifferentiam declararet, nihilque perniciosum esse in hac circuncisione ostenderet, nisi ex illa salutem sperare. Nihil ergo valere dicit in Christo circũcisionem aut præpucium, sed fidem (Galat.5.) quæ per dilectionem operatur. Et hic illud tetigit, quia sub lege seruitus per timorem operatur. Currebatis bene, inquit, quis vos impediuit veritati nõ obedire? Hoc est quod

G est quod superi⁹ ait, Quis vos fascinauit? Suasio,inquit,
Galat.3. vestra,non ex eo est, qui vocauit vos. Hæc enim suasio
carnalis est,ille autem io libertatem vocauit. Suasionē
autem eorum dixit,quod eis suadebatur. Eos autē pau-
cos,qui ad illos veniebāt,vt ista soaderent,quia in com
paratiooe multitudiois credeutium Galatarum exiguo
numero erant,fermētum appellat. Recipient autem isti
fermentum,& tota massa: id est,tota eorum Ecclesia in
corruptione carnalis seruitutis quodam modo fermen
tabitur, si tales suasores tanquam iustos & fideles reci-
pientes honorauerint. Ego,inquit,confido de vobis io
domino,quòd nihil aliud sapietis. Hinc vtique manife
stum est oondum illos fuisse possessos à talibus. Qui au
tem conturbat vos,inquit,portabit iudicium,quicūque
ille fuerit. Hæc est illa conturbatio contraria ordioi,vt
de spiritalibns caroales fiant. Et quoniā intelligendum
est fuisse quosdam, qui cum vellēt eis istam seruitutem
persuadere, & viderent eos Pauli Apostoli authoritate
reuocari,dicerent etiā ipsum Paulum id sentire,sed nō
eis facile aperire voluisse seotentiā suam,opportunissi-
me subiecit, Ego autem fratres, si circūcisionem adhuc
prædico, quid adhuc persecutionē patior? Etiam ab ip-
H sis enim patiebatur persecutionem, qui talia persuade-
re moliebantur, cum iam Euangelium suscepisse vide-
1.Cor.11. rentur. Quos tangit alio loco,vbi ait, Periculis io falsis
Galat.2. fratrib⁹: & hic in capite epistolæ,vbi dicit, Propter sub-
introductos autē falsos fratres, qui subiotroieruot pro-
scultare libertatem oostram,quam habemus in Christo
Iesu,vt nos in seruitutem redigerent. Ergo si circunci-
sionem prædicabat,desioerēt eum persequi. Qui tamē
noo timerētur ab eis quibus Christiana libertas annū-
ciabatur: aut oe ab ipso Apostolo timeri putarēt,prop-
terea superius libera plenus fiducia nomen suum etiam
professus est,dicens, Ecce ego Paulus dico vobis,quia si
circuocidamini,Christus vobis nihil proderit: tāquam
si diceret, Ecce me imitamini vt nō timeatis,aut in me
causam refundite si timetis. Quod autē dicit,Ergo eua-
cuatum est scandalum crucis: sententiam illam repetit,
Ibidem. Si ex lege iusticia,ergo Christus gratis mortuus est. Sed
hic quoniam scaodalum nominat,in memoriam reuo
cat: propterea maxime in Christo passos esse scādalum
Iudæos, qnia istas carnales obseruatinnes quas pro ipsa
salute se habere arbitrabantur eum sæpe animaduerte-
bant præterire atque contemnere. Hoc ergo ita dixit,ac
I si diceret,Sine causa ergo Christum, cum ista contem-
neret,scandalizati Iudæi crucifixerunt, si adhuc eis pro
quib⁹ crucifixus est talia persuadētur. Et adiecit elegan-
tissima ambiguitate quasi sub specie maledictioois be-
oedictionem dicens, Vtinam abscindātur qui vos cō-
turbaot. Noo tantum,ioquit,circuncidātur, sed abscin
dātur. Sic enim fiunt spadones propter regnum cœlo-
rum,& caroalia seminare cessabunt. Vos enim,inqnit,
in libertatem vocati estis fratres. Quia illa conturba-
tio à spiritalibus ad carnalia reuocās in seruitutem tra-
hebat. Sed iam hinc opera illa legis tractare incipit,de
quibus eum supra dixerā io fioe epistolæ tractaturum,
quæ ad nouū quoque testamētum pertinere nemo am-
†al. quo li- bigit,sed alio fine: quo liuore se ea facere dicit: † id est,
beris ea fa charitatis æterna speraotis hinc præmia, & ex fide ex-
cere decet. pectantis. Noo sicut Iudæi,qui timore ista implere co-
gebantur, non illo casto permanēte in seculum seculi,
sed quia timebāt præsenti vitæ suæ: & ideo quædā ope-
ra legis implebant quæ in sacramētis sunt,illa vero quę
ad bonos mores pertinēt omnino oon poterant. Non
eoim implet ea nisi charitas. Quia & hominem si prop-
terea non occidit aliquis,oe & ipse occidatur,non im- K
plet præceptum iusticiæ: sed si ideo nō occidat,quia in-
iustum est,etiā si id possit facere impune, nō solū apud
homines,sed etiā apud deum. Sicut Dauid cū diuioitus
accepisset in potestatē regē Saül, impune vtiq; occide-
ret: oec hominibus in se viodicaturis,quia multū ab eis
diligebatur idē Dauid: nec deo qui hāc ipsam potesta- 1.Reg.24.
tē dedisse se dixerat, vt omoino ei faceret quod vellet.
Pepercit ergo diligēs proximum tanq̄ seipsum,non so-
lum persecutū,sed etiā persecuturum, qui eū corrigi q̄
interfici maluit: homo in veteri testamento,sed nō ho-
mo de veteri testamēto, quem fides futuræ hæreditatis
Christi reuelata & reddita† saluū faciebat, & ad imitā- †al. credita
dum vocabat: ideo nuoc dicit Apostolus, In libertatem
vocati estis fratres, tātum ne libertatem in occasionem
carnis detis: id est,ne audito nomine libertatis impune
vobis peccādum esse arbitremini. Sed per charitatem,
inquit,seruite inuicem. Qui enim per charitatē seruit,li
bere seruit,& sine miseria obtemperās deo, cum amore
faciendo quod docetur,nō cum timore quod cogitur.
Omnis enim lex,inquit,in vno sermone impleta est,in
eo q̄ diliges proximū tuum tanquā teipsum. Omoē er- Matt.22.
go legem ouoc dicit ex his operibus quæ ad bonos mo L
res pertinent, Quia & illa quæ sunt in sacramētis,cum
bene à liberis intelliguntur,nec carnaliter obseruantur
à seruis,ad illa duo præcepta referaotur oecesse est, di-
lectionis dei & proximi. Recte itaque accipitur,ad hoc
pertinere quod etiā dominus ait, Non veni legem sol- Matt.5.
uere,sed implere: quia erat ablaturus timorē carnalem,
Spiritalem autem charitatem daturus qua sola lex im-
pleri potest. Plenitudo eoim legis charitas, vt quādo fi- Rom 13.
des impetrat spiritum sanctū, per quē charitas dei dif- Roma.5.
fusa est in cordibus operantium iusticiam,nullo modo
quisquam ante gratiā fidei de boois operibus glorietur.
Quapropter istos iactātes se de operibus legis ita refel-
lit Apostolus,dum ostēdit opera vetusta sacramentorū
vmbras futurorū fuisse,quas iam aduentu domini libe-
ro hæredi necessarias nō esse mōstrauit. Opera vero ad
bonos mores pertinētia oō impleri nisi dilectione, per
quā fides operatur. Vnde si opera legis quædā post fidē Gala.5.
superflua,quędā ante fidē nulla sunt,viuat iustus ex fide Abac.2.
vt & oous graue seruitutis abiiciat, leui sarcina Christi Matt.11.
vegetatus,& iusticiæ metas oon transgrediatur,leui iu-
go charitatis obtēperans. Quæri autem potest,cur Apo
stolus & hic solam cōmemorauit proximi dilectiooē, M
quā lege dixit impleri,& ad Romanos cū in eadē quæ-
stione versaretur, Qui eoim diligit alterū,ioquit,legem Rom.13.
impleuit. Nā,non adulterabis, non homicidium facies,
non furaberis,nō concupisces, & si quod est aliud man
datum,io hoc sermone recapitulatur, Diliges proximū
tuum tanq̄ teipsum. Dilectio proximi malū non opera-
tur,Plenitudo autē legis charitas. Cum ergo in duobus
præceptis dilectionis dei & proximi perfecta sit chari-
tas,cur Apostolus & io hac & in illa epistola solā proxi
mi dilectionē cōmemorat, nisi quia de dilectione dei
possuot mentiri homines, quia rariores tētanones eam
probant: in dilectione autem proximi facilius conuin-
cuntur eā noo habere,dū inique cum hominibus agūt?
Cōsequeos est autē vt qui ex toto corde,ex tota anima,
ex tota mente deū diligit: diligat & proximū tanquam
seipsum. Quia hoc iubet ille quē ex toto corde, ex tota
aoima,ex tota mente diligit: item diligere proximum,
id est,omnē homioem tanquā seipsum, quis potest,nisi
deū diligat, cui⁹ præcepto & dooo dilectiooē proximi
possit implere? Cū ergo vtrunq; præceptū ita sit, vt neu-
trum

A trum sine altero possit teneri, etiã vnum horum commemorare plerũque sufficit, cum agitur de operibus iusticiæ: sed opportunius illud de quo quisque facilius cõuincitur. 1. Ioan. 4. Vnde Ioãnes dicit, Qui enim non diligit fratrem suũ quem videt, deum quem nõ videt quo modo potest diligere? Mẽtiebantur enim quidam dilectionẽ se dei habere, & de odio fraterno eam non habere cõuincebãtur. De quo iudicare in quotidiana vita & moribus facile est. Si autem mordetis, inquit, & comeditis inuicem, videte ne abinuicem cõsumamini. Hoc enim maxime vicio contẽtionis & inuidentię, perniciosæ disputationis inter eos nutriebantur, male de inuicem loquẽdo, & quærẽdo quisque gloriam suam vanamq; victoriam, quibus studiis cõsumitur societas populi, dum in partes disiungitur. Quo modo autem ista vitare possunt, nisi spiritu ambulent, & concupiscẽtias carnis nõ perficiant? Primum enim & magnũ munus est spiritus, humilitas & mansuetudo. Vnde illud quod iam memorani, Matt. 11. dominus clamat, Discite à me, quia mitis sum & Esa. 66. humilis corde. Et illud Prophetæ, Super quẽ requiescit spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & tremẽtem verba mea? Quod autem ait, Caro concupiscit ad- B uersus spiritũ, spiritus autem aduersus carnẽ. Hæc enim inuicẽ aduersantur, vt non ea quæ vultis faciatis: putant hic homines liberum volũtatis arbitrium negare Apostolum nos habere. Nec intelligunt hoc eis dictũ si gratiam fidei susceptam tenere nolũt, per quam solam possunt spiritu ambulare, & concupiscẽtias carnis nõ perficere. Si ergo nolunt eam tenere, non poterunt ea quæ volunt facere. Volunt enim operari opera iusticiæ quæ sunt in lege, sed vincũtur concupiscẽtia carnis, quã sequẽdo deserunt gratiã fidei. Vnde & ad Romanos di- Rom. 8. cit, Prudentia carnis inimica in deũ, legi enim dei non est subiecta, neque enim potest. Cum enim charitas legem impleat, prudentia vero carnis commoda temporalia consectãdo spiritali charitati aduersetur, quo modo potest legi dei esse subiecta: id est, libẽter atque obsequenter implere iusticiam, eiq; non aduersari: quando etiam dum conatur, vincatur necesse est, vbi inuenerit maius cõmodum temporale de iniquitate se posse assequi, quàm si custodiat æquitatẽ? Sicut enĩ prima hominis vita est ante legẽ, cũ nulla nequicia & malicia prohibetur, neque vlla ex parte prauis cupiditatib⁹ resistit, quia non est qui prohibeat: sic secunda est sub lege ante C gratiam, quãdo prohibetur quidem & conatur à peccato abstinere se, sed vincitur: quia nõdum iusticiã propter deum & propter ipsam iusticiam diligit, sed eã sibi vult ad conquirẽdum terrena seruire. Itaque vbi viderit ex alia parte ipsam, ex alia commodum temporale, trahitur pondere temporalis cupiditatis, sed qua relinquit iusticiã. Quam propterea tenere conabatur, vt haberet illud quod se nunc videt amittere si illam tenuerit. Tertia est vita sub gratia, quando nihil tẽporalis cõmodi iusticiæ præponitur, quod nisi charitate spiritali quã dominus exẽplo suo docuit & gratia donauit, fieri non potest. In hac enim vita etiam si existant desideria carnis de mortalitate corporis, tamen mẽtem ad con- Roma. 6. sensionẽ peccati non subiugant. Ita iam nõ regnat peccatũ in nostro mortali corpore, quanuis non possit nisi inhabitare in eo quãdiu mortaliter potest. Primo enim Rom. 7. non regnat cũ mente seruimus legi dei, quanuis carne legi peccati: id est, pœnali consuetudini, cum ex illa existunt desideria quibus tamen non obedimus. Postea vero ex omni parte extinguitur. Quoniam si spiritus Iesu habitat in nobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corporalia nostra ꝑpter spi- D ritũ qui habitat in nobis. Nũc ergo implẽdus est grad⁹ sub gratia, vt faciamus quod volum⁹ spiritu, etiã si carne nõ possumus: id est, nõ obediamus desideriis peccati ad præbendũ illi mẽbra nostra arma iniquitatis, etiã si nõ valemus efficere, vt eadẽ desideria nõ existãt: vt quãuis nondũ simus in pace illa ęterna ex omni hominis parte perfecta, iã tamen desinamus esse sub lege, vbi præuaricationis rea mẽs tenetur, dum eã concupiscentia carnis in consensionẽ peccati captiuã ducit: sim⁹ autẽ sub gratia, vbi nulla est cõdemnatio iis qui sunt in Christo 1. Retr. 24. Iesu, quia nõ certantẽ, sed victũ pœna cõsequitur. Ordinatissime itaq; subiungit, Quòd si spiritu ducimini, nõ adhuc estis sub lege: vt intelligam⁹ eos esse sub lege, quorum spiritus ita cõcupiscit aduersus carnẽ, vt nõ ea quę volũt faciant: id est, nõ se teneãt coniunctos in charitate iusticię, sed à concupiscẽte aduersum se carne vincãtur: non solũ ea repugnante legi mentis eorum, sed etiã captiuante illos sub lege peccati, quæ inest in membris mortalib⁹. Qui enim nõ ducuntur spiritu, sequit̃ vt carne ducãtur. Non autẽ pati aduersitatẽ carnis, sed duci à E carne dãnatio est. Et ideo ꝙ si spiritu, inquit, ducimini, non adhuc estis sub lege. Nã & superius non ait, spiritu ambulate, & cõcupiscẽtias carnis nõ habueritis: sed, ne perfeceritis. Quippe nõ eas omnino habere, non iã certamẽ, sed certaminis præmiũ est, si obtinuerim⁹ victoriã perseuerando sub gratia. Cõmutatio enim corporis in immortalẽ statum, solas carnis concupiscẽtias nõ habebit. Deinde incipit opera carnis enumerare, vt intelligãt se, si ad operandũ ista desideriis carnalibus cõsenserint, tũc doci carne, nõ spiritu. Manifesta autẽ sunt, inquit, opera carnis, quę sunt fornicationes, immundicię, idolorũ seruitus, veneficia, inimicicię, contẽtiones, animositates, æmulationes, dissensiones, hæreses, inuidię, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniã qui talia agunt, regnũ dei non possidebunt. Agunt autẽ hęc qui cupiditatib⁹ carnalib⁹ consentiẽtes faciẽda esse decernunt, etiã si ad implendũ facultas nõ datur. Cæterũ qui tãgunĩ huiusmodi motibus, & immobiles, & in maiore charitate consistũt, nõ solũ non eis exhibẽtes mẽbra corporis ad male operandum, sed neq; nutu consensionis ad exhibendũ consentiẽtes, non hęc agũt, & ideo regnũ dei possidebũt. Non enim iã regnat peccatum in eorũ mortali corpore, ad obediendũ desideriis eius, q̃uis habitet in eodẽ mortali F corpore peccatũ nondũ extincto impetu cõsuetudinis naturalis, quia mortaliter nati sum⁹, & propriæ vitæ nostræ, cũ & nosipsi peccãdo auxim⁹ quod ab origine peccati humani dãnationisq; trahebam⁹. Aliud est enĩ nõ peccare, aliud nõ habere peccatũ. Nã in quo peccatũ nõ regnat, nõ peccat: id est, qui nõ obedit desideriis eius. In quo autẽ non existũt omnino ista desideria, non solum non peccat, sed etiã non habet peccatũ. Quod etiã si ex multis partibus in ista vita possit effici, ex omni tamen parte nõ nisi in resurrectione carnis atq; cõmutatione sperandũ est. Potest autẽ mouere quod ait, quæ dico vobis, sicut prædixi, quoniã qui talia agunt, regnũ dei non possidebũt: si quæratur vbi ista prædixerit, nã in hac epistola non inuenit̃. Ergo aut præsens cũ esset hoc prędixerat, aut cognouerat peruenisse ad illos epistolam quę missa est ad Corinthios. Ibi enim sic ait, Nolite errare, 1. Cor. 6. neq; fornicatores, neq; idolis seruiẽtes, neque adulteri, neque molles, neque masculorũ concubitores, neque fures, neq; auari, neque ebriosi, neque maledici, neq; rapaces regnũ dei possidebũt. Hic ergo cũ enumerasset opera carnis

G ra carnis quib⁹ clausum est regnũ dei, subiecit etiã opera spiritus quos spirit⁹ fructus vocat, Fructus autẽ spiritus est, inquit, charitas, gaudium, pax, lũganimitas, benignitas, bonitas, fides, mãsuetudo, cõtinentia: & addidit, Aduersus huiusmodi nõ est lex: vt intelligam⁹ illos sub lege positos, in quibus ista non regnãt. Nã in quib⁹ hæc nõ regnãt, ipsi lege legitime vtuntur, quia nõ est illis lex ad coërcendũ posita. Maior enim & prępollẽtior dele-
1. Timo. 1. ctatio eorũ iusticia est, sic enĩ ad Timotheũ dicit, Scim⁹ enim quia bona est lex si quis ea legitime vtatur, sciens hoc quia lex iusto posita nõ est. Iniustis autẽ & nõ subditis & impiis peccatoribus, & scelestis & cõtaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorũ cõcubitoribus, plagiariis, mẽdacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersat: subaudiat, his lex posita est. Regnãt ergo spiritales isti fruct⁹ in homine ĩ quo peccata nõ regnãt. Regnãt autẽ ista bona si tãtum delectãt, vt ipsa teneãt animũ in tẽtationibus, ne in peccati cõsensionẽ ruat. Quod enim amplius nos delectat, secundũ id operemur necesse est: vt verbi gratia, occurrit forma speciosæ fœminę, & mouet ad delectationem fornicationis: sed si plus delectat pulchritudo illa inti-
H ma & syncera species castitatis, per gratiã quæ est in fide Christi, secundũ hãc viuimus & secundũ hanc operamur: vt nõ regnante in nobis peccato ad obediendũ desideriis eius, sed regnãte iusticia per charitatẽ cũ magna delectatione faciamus quicquid in ea deo placere cognoscimus. Quod autẽ de castitate & de fornicatione dixi, hoc de cæteris intelligi volui. Neq; moueat, vel ꝙ non omnino ad eundẽ numerũ & ordinẽ opera carnis in hac epistola enumerauit, atque in illa ad Corinthios: vel ꝙ spiritalia bona pauciora, pluribus carnalib⁹ viciis opposuit: neq; ita ecõtrario vt fornicationib⁹ castitas, immũdiciis mũdicia, atque ita cæteris cætera occurrãt: non enim hoc suscepit vt doceret quot sint, sed in quo genere illa vitãda, illa vero expetenda sint: cum carnis & spiritus nominib⁹ à pœna peccati atq; peccato ad gratiã domini atque iusticiæ nos conuerti oportere prædiceret: ne deserẽdo gratiã tẽporalẽ, qua pro nobis dominus mortuus est, nõ perueniamus ad æternã quietem in qua pro nobis dominus viuit: neque intelligẽdo pœnã temporalẽ, in qua nos dominus mortalitate carnis edomare dignatus est, in pœnã sempiternã incida-
I mus, quæ perseuerãti aduersum dominũ superbię pręparata est. Cũ enim cõmemoratis multis operibus carnis, addidit & his similia: satis ostendit nõ se ista examinatiore numero collocasse, sed liberiore sermõe posuisse. Hoc etiã de spiritalib⁹ fructibus fecit. Nõ enim ait aduersus hęc non est lex: sed, aduersus huiusmodi: hoc est, siue ista, siue etiã cætera huiusmodi. Sed tamẽ diligẽter cõsiderantibus, nõ hic omnimodo carnaliũ spiritaliũq; operũ oppositio inordinata atque cõfusa est. Ob hoc autem latet, quia pauciora sunt, vel singula quibusdã pluribus opponuntur. Nã ex eo ꝙ carnalium viciorũ in capite posuit fornicationes, in capite autẽ virtutũ spiritalium charitatẽ, quem nõ diuinarum literarũ studiosum faciat intentũ ad perscrutãda cętera? Si enim fornicatio est amor à legitimo cõnubio solutus, & vagus explẽdæ libidinis consectãdo licentiã: quid tam legitime ad spiritalẽ fœcunditatẽ cõiungitur, q̃ anima deo? Cui quãto fixius inhęserit, tãto est incorruptior, Inhęret autẽ charitate. Recte igitur fornicationi opponit̃ charitas, in qua sola est custodia castitatis. Immũdiciæ autẽ sunt perturbationes de illa fornicatione cõceptæ, quibus gaudium trãquillitatis opponitur. Idolorũ autem seruitus, vltima fornicatio est animæ, propter quã etiam bellum aduer- K
sus Euangelium cũ reconciliatis deo furiosissimũ gestũ est, cuius reliquiæ quãuis interdiu, adhuc† tamẽ recalẽt. †al. quãuis
Huic itaque pax cõtraria est qua recõciliamur deo, ea- trita, diu
demq; pace etiã cum hominib⁹ custodita, veneficiorũ, adhuc &c.
inimiciciarum, contentionũ, æmulationũ, animositatũ, dissensionũq; vicia sanãtur in nobis. Vt autẽ ea in aliis, inter quos viuim⁹, iusta moderatione tractẽtur, & ad sustinendũ lõganimitas, & ad curandũ benignitas, & ad ignoscendũ bonitas militat. Iã vero hæresibus fides, inuidiæ mãsuetudo, ebrietatibus & comessationib⁹ continẽtia reluctatur. Nec quis sanè arbitretur hoc esse inuidiã quod est æmulatio: vicina enim sunt, & propter ipsam vicinitatem plerunq; vtrũlibet horũ pro altero, vel æmulatio ꝓ inuidia, vel inuidia pro ęmulatione ponit̃. Sed quia vtrunque hic locis suis dictũ est, vtique distin-
ctionẽ de nobis flagitãt. Nã æmulatio est dolor animi Aemulatio
cũ alius peruenit ad rem quã duo pluresve appetebant, & nisi ab vno haberi nõ potest, Istã sanat pax, qua id appetimus quod omnes qui appetunt si assequãtur vnum
in eo fiũt. Inuidia vero dolor animi est, cũ indignus vi- Inuidia.
detur aliquis assequi, etiã quod tu nõ appetebas. Hãc sa-
nat mãsuetudo, cũ quisque ad iudicium dei reuocãs nõ L
resistit volũtati eius, & magis ei credit rectè factum esse quàm sibi quod putabat indignũ. Crucifixerũt autẽ carnem suã cũ passionibus & cõcupiscentiis, sicut cõsequẽ-
ter dicit, qui sunt in Christo Iesu. Vnde autẽ crucifixe- Psal. 18.
runt, nisi timore illo casto permanente in seculũ seculi, Deut. 6.
quo cauem⁹ offendere illũ quẽ toto corde, tota anima, tota mẽte diligimus? Nõ enĩ hoc timore timet adultera ne custodiat̃ à viro, quo timet casta, ne deserat̃. Illi enĩ tristis est præsentia viri, huic absentia. Et ideo timor ille
corrupt⁹ est & trãsire nõ vult hoc seculũ: iste autẽ cast⁹ Psal. 118.
permanet in seculum seculi. De quo timore crucifigi se optat Propheta cũ dicit, Cõfige clauis à timore tuo car-
nes meas. Ista crux est de qua domin⁹ dicit, Tolle crucẽ Matt. 16.
tuã, & sequere me. Si spiritu, inquit, viuim⁹, spiritu & Expositio
sectemur. Manifestũ est certè secundũ id nos viuere q̃d sextæ capi-
sectati fuerim⁹, sectabimur autẽ quod dilexerimus. Itaq; tuli.
si ex aduerso existãt duo, pręceptũ iusticię & cõsuetudo carnalis & vtrũq; diligit̃, id sectabimur quod ampli⁹ dilexerimus. Si tantundẽ vtrũque diligit̃, nihil eorũ sectabimur, sed aut timore inuiti trahemur in alterutrã partẽ: aut si vtrũque æqualiter etiã timem⁹, in periculo sine
dubio remanebim⁹, fluctu dilectionis & timoris alter- M
nãte quassati. Sed pax Christi vincat in cordib⁹ nostris. Tũc enim orationes & gemitus, & in auxiliũ inuocata dextera misericordiæ dei, sacrificiũ contribulati cordis nõ despicit, charitatemq; sui ampliorẽ commendatione periculi, de quo liberabit, & exuscitat. In eo autẽ illi fallebãtur, quod negare quidẽ non poterãt, sectandũ sibi esse spiritum sanctum assertorẽ atque ducem libertatis suæ, sed ad opera seruilia carnaliter conuersi, retrorsum se conari nõ intelligebãt. Propterea nõ ait, si spiritu viuimus, spiritum sectemur: sed, spiritu sectemur, inquit. Fatebãtur enim spiritui sancto seruire oportere, &
cũ non spiritu suo, † sed carne volebãt sectari: non spiri †al. sancto.
taliter obtinẽres gratiam dei, sed in circuncisione carnali & cæteris huiusmodi spem cõstinentes salutis. Nõ efficiamur, inquit, inanis gloriæ cupidi, inuicẽ inuidentes, & inuicẽ prouocãtes. Prorsus magnifice & omnino diuino ordine, posteaquã eos instruxit aduersus illos à quib⁹ in seruitutẽ legis seducebãtur, hoc in eis cauet ne instructiores facti, & volẽtes iã calumniis carnaliũ respondere contẽtionibus studeãt, & appetitu inanis glo-

riæ,

A riæ,legis oneribus nõ seruientes,vanis cupiditatibus ser
uiãt. Nihil autem sic probat spiritalem virum,q̃ peccati
alieni tractatio , cum liberationẽ eius potius q̃ insulta-
tionẽ,potiusq; auxilia quàm cõuicia meditatur , & quã-
tum facultas tribuitur,suscipit. Et ideo dicit, Fratres,&
si præoccupat⁹ fuerit homo ĩ aliquo delicto, vos qui spi
ritales estis instruite huiusmodi. Deĩde ne sibi quisq; vi
deatur instruere,etiã cũ proterue exagitat irridetq; pec-
caotẽ,aut superbe tanq̃ insanabilẽ detestatur:In spiritu,
inquit,mãsuetudinis:intẽdens teipsum, ne & tu tẽteris.
Nihil enim ad misericordiã sic inclinat,q̃ proprij peri-
culi cogitatio. Ita eos nec deesse voluit fratrum correp-
tioni,nec studere certamini . Multi enim homines cũ à
somno excitãtur,litigare volũt : aut rursus dormire, cũ
litigare prohibent̃. Pax igitur& dilectio & cõmunis pe
riculi cogitatio in corde reseruetur: mod⁹ autẽ sermo-
nis,siue acrius siue blãdius proferatur, sicut sal⁹ eius quẽ
corrigis videtur postulare,moderãdus est. Nã & alio lo
2.Tim.2. co dicit,Seruum autem domini litigare nõ oportet,sed
mitẽ esse ad omnes,docibilẽ,patientẽ. Et ne quisquã ex
eo putet cessandũ sibi esse à correptione erroris alteri⁹,
vide quid adiũgat,In modestia,inquit,corripientem di
B uersa sentiẽtes. Quo modo ĩ modestia,quo modo cor-
ripientẽ,nisi cum lenitatẽ corde retinemus, & aliquam
medicamẽti acrimoniam verbo correptionis aspergi-
mus? Nec aliter accipiendũ video quod in eadẽ episto-
2.Tim.4. la positum est, Prædica verbũ,insta opportune importu
ne,argue,hortare, increpa in omni lõganimitate & do
ctrina. Importunitas enim opportunitati vtiq; contra-
ria est:neque omnino vllum medicamẽtum sanat , nisi
quod opportune adhibueris. Quãquã ergo & sic possit
distingui,insta opportune,vt alius sit sensus , importu-
ne argue,deinde cætera cõtexantur,hortare,increpa cũ
omni lõganimitate & doctrina. Vt tũc opportunus sen
tiaris cum instas ædificando , cum autẽ destruis arguẽ-
do,nõ cures etiam si importunus videaris, si hoc est ta-
libus importunum. Ita duo quæ sequuntur,ad duo supe
riora possunt singillatim referri: hortare cũ opportune
instas, increpa cum importune arguis . Deinde cætera
duo similiter,sed cõuerso ordine referũtur, cum omni
longanimitate ad sustinẽdas indignationes eorũ quos
destruis,& doctrina ad instruenda eorum studia quos
ædificas. Tamen etiã si illo vsitatiore modo distingua-
tur:insta opportune,quod si hoc modo nõ proficis,im-
C portune:ita intelligẽdum est , vt tu opportunitatẽ om-
nino non deseras,& sic accipias quod dictũ est,impor-
tune,vt illi videaris importunus qui non libenter audit
quæ dicuntur in eum : tu tamẽ scias hoc illi esse oppor-
tunum , & dilectionẽ curamq; sanitatis eius animo te-
neas mãsueto & modesto & fraterno. Multi enim post-
ea cogitantes quæ audierint , & q̃ iuste audierint,ipsi se
grauius & seuerius arguerũt: & quamuis perturbatiores
à medico viderentur abscedere,paulatim verbi vigore
in medullas penetrante,sanati sunt : quod non fieret, si
semper expectaremus periclitantẽ putrescentibus mem
bris,quãdo vri liberet aut secari. Quod nec ipsi corpo-
ris medici attendunt, qui terrenæ mercedis intuitu cu-
rant. Quotus enim quisq; reperitur qui ferrum eorũ aut
ignẽ nõ ligatus expertus sit, cum & illi rariores sint qui
volentes ligati fuerint. Plures enim resistẽtes & mori se
malle clamãtes quàm illo curari modo, vix lingua ipsa
eorum relicta libera omnibus membris cõstrinxerunt,
† al. nec neq; ad suum,neq; ad reluctantis, sed ad ipsius artis ar-
quiescit ma bitrium:quorũ tamen vocibus conuiciisq; dolentiũ nec
nus. cõmouetur curantis animus,neq; secãtis manus. † Me-
dicinæ autem cœlestis ministris,aut per odiorũ trabem D
cernere stipulam in oculo fratris volunt , aut tolerabi-
lius mortem videre peccantis, quàm verbum indignã-
tis audire . Quod nõ ita accidisset,si tã sanum animum
curando alterius animo adhiberemus, quàm sanis ma-
nibus illi medici aliena mẽbra pertractant . Nunquam
itaque alieni peccati obiurgãdi suscipiendum est nego
cium , nisi cum internis interrogationibus examinãtes
nostram cõscientiam,liquido nobis corã deo respõde-
rimus,dilectione nos facere. Quòd si cõuicium vel mi
næ,vel etiã persecutiones eius quem argueris,laceraue-
rint animum,si adhuc ille per te sanari posse videbitur,
nihil respondeas donec saneris prior : ne forte carnali-
bus motibus tuis ad nocendum consentias, & exhibeas
linguam tuã arma iniquitatis peccato ad reddendũ ma
lum pro malo,aut maledictũ pro maledicto. Quicquid *Roma.6. & 12.*
enim lacerato animo dixeris, puniẽtis est impetus, non
charitas corrigẽtis. Dilige & dic quod voles, nullo mo
do maledictum erit quod specie maledicti sonuerit , si
memineris senserisq; te in gladio verbi dei liberatorẽ
hominis esse velle ab obsidione viciorum. Quòd si for
tè,vt plerunque accidit,dilectione quidẽ talem suscipis
actionem,& ad eã corde dilectionis accedis , sed inter E
agẽdum surrepserit aliquid dum tibi resistitur, quod te
auferat ab hominis vicio percunẽdo,& ipsi homini fa-
ciat infestum : postea te lachrymis lauãtem huiusmodi
puluerẽ,multo salubri⁹ meminisse oportebit, quàm nõ
debeamus super aliorũ superbire peccata,quãdo & ipsa
eorũ obiurgatione peccamus,cũ facilius nos ira pecca-
tis iratos,quàm miseria misericordes facit. Alter alteri⁹ *Rom.15.*
onera portate,& sic adimplebitis legẽ Christi:legẽ vtiq;
charitatis. Si autẽ implet legẽ qui diligit proximum,di- *Leuit.19.*
lectioq; proximi etiam in veteribus scripturis maxime
cõmendatur: in qua dilectione dicit alio loco idẽ Apo
stolus recapitulari omnia mãdata legis:manifestum est *Rom.10.*
etiam illam scripturã quæ priori populo data est,legem
Christi esse,quã venit implere charitate, quæ nõ imple-
batur timore . Eadẽ igitur scriptura & idem mãdatum
cum bonis terrenis inhiãtes premit seruos,testamẽtum
vetus:cũ in bona æterna flagrantes erigit liberos, testa-
mẽtum nouum vocatur. Si enim aliquis,inquit,videtur
esse aliquid cum nihil sit,seipsum seducit. Non enim eũ
seducũt laudatores eius,sed ipse poti⁹,quia cũ sibi sit ip-
se præsentior q̃ illi , mauult se in illis quærere q̃ in seip-
so. Sed quid dicit Apostolus? Opus autẽ suum probet v- F
nusquisq;,& tunc in seipso tantum gloriã habebit & nõ
in altero:id est,intus in conscientia sua, & non in alte-
ro:id est, cũ eum alter laudat . Vnusquisq; enim,inquit,
proprium onus portabit. Nõ ergo laudatores nostri mi
nuunt onera cõscientiæ nostræ, atq; vtinã non etiã ac-
cumulent,cum plerunq; ne illis offensis laus nostra mi-
nuatur,aut obiurgatione illos curare negligim⁹, aut ia-
ctãter eis aliquid nostrũ ostẽtamus potius q̃ constãter
ostendimus. Omitto ea quæ fingunt & mẽtiuntur de se
homines propter hominũ laudes. Quid enim ista cęci-
tate tenebrosius , ad obtinẽdam manissimam gloriã er
rorem hominis aucupari,& deum testẽ in corde contẽ
nere? Quasi vero vllo modo cõparandus sit error illius
qui te bonum putat,errori tuo, qui homini de falso bo-
no placere studes,de vero malo displices deo. Iã cætera
planissima esse existimo. Nã & illud vsitatum præceptũ
est,vt prædicatori verbi dei præbeat necessaria cui prę-
dicatur. Ad bona enim opera hortandi erant, vt etiam
egenti Christo ministraret,staturi ad dexterã cũ agnis:
vt plus in eis operet̃ dilectio fidei,q̃ legis posset timor.

Neque

G Neq; hoc quiſquã maiore fiducia debet præcipere q̃ hic
1.Theſſ.3. Apoſtolus, qui manib⁹ ſuis victũ tranſigẽs hæc in ſe no
Act.18. lebat fieri, vt maiore põdere, propter eorũ magis vtilita
tẽ qui hæc exhiberẽt, quàm propter eorũ quib⁹ exhibe-
rẽt ea ſe monere, omnib⁹ demõſtraret. Quod autẽ de-
inde ſubiũgit, Nolite errare, de⁹ nõ ſubſannatur, Quod
enim ſeminauerit homo, hoc & metet. Nouit inter quæ
verba perditorũ hominũ laborẽt, qui cõſtituuntur in fi-
de rerum earũ quas non vidẽt. Vidẽt enim ſeminatio-
nem operum ſuorũ, ſed meſſem nõ vident. Nec talis eis
meſsis promittitur qualis hic reddi ſolet, quia iuſtus ex
Abac.2. fide viuit. Quia qui ſeminauerit, inquit, in carne ſua, de
carne metet corruptionẽ. Hoc dicit de amatoribus vo-
luptatũ magis q̃ dei. In carne enim ſua ſeminat, qui om
nia quæ facit, etiã ſi bona videãtur, propterea tamẽ facit
vt carnaliter ei bene ſit. Qui autẽ ſeminauerit ĩ ſpiritu,
de ſpiritu metet vitã æternã. Seminatio in ſpiritu eſt, ex
fide cũ charitate ſeruire iuſticiæ, & nõ obaudire deſide-
1.Cor.15. riis peccati, quãuis de mortali carne exiſtentibus. Meſ-
ſis autẽ vitæ æternæ cum inimica nouiſsima deſtruetur
mors, & abſorbebĩt mortale à vita, & corruptibile hoc
iduet incorruptionẽ. In hoc ergo tertio gradu quo ſub
H gratia ſumus, ſeminamus in lachrymis cũ exiſtunt de-
ſideria de animali corpore: quibus nõ conſentiẽdo re-
nitimur, vt in gaudio metamus, cũ etiã reformato cor-
pore, ex nulla parte hominis, vlla nos ſolicitabit mole-
ſtia, vllúmve tẽtationis periculũ. Nã etiam ipſum ani-
male corp⁹ deputatur in ſemine. Seminatur enim cor-
pus animale, ait alio loco: vt ad meſſem pertineat quod
adiũxit, ſurget corpus ſpiritale. Huic ergo ſentẽtiæ Pro-
Pſal.125. pheta cõcinit, dicẽs, Qui ſeminat in lachrymis, in gau-
dio metet. Bene autem ſeminare: id eſt, bene operari, fa
cilius eſt quàm in eo perſeuerare, Fructus enim ſolet la
borẽ cõſolari. Meſsis autẽ noſtra in fine promittitur, &
Matt.10. ideo perſeuerãtia opus eſt. Qui enim pſeuerauerit vſq;
Pſal.26. in finẽ, hic ſaluus erit, Et Propheta clamat, Suſtine do-
minũ, viriliter age, & cõfortetur cor tuũ & ſuſtine do-
minum. Quod nunc Apoſtolus, Bonum autẽ facientes,
inquit, nõ infirmemur, proprio etiam tẽpore metem⁹ in-
fatigabiles: itaq; dum tẽpus habem⁹, operemur bonũ ad
omnes, maxime autẽ ad domeſticos fidei. Quos eũ cre-
dendũ eſt, niſi Chriſtianos ſignificare? Omnibus enim
pari dilectione vita æterna optãda eſt, ſed nõ omnib⁹
eadẽ poſſunt exhiberi dilectionis officia. Deinde cũ do
cuiſſet, opera ipſa legis quę ſũt ſalubria, & ad bonos mo
res pertinẽt, dilectione fidei poſſe tantũmodo impleri,
I nõ timore ſeruili, redit ad illud vnde tota cauſa agitur.
Vidiſtis, inquit, qualib⁹ literis vobis ſcripſi manu mea.
Cauet ne quiſquã ſub nomine Epiſtolę eius fallat incau
tos. Qui volũt, inquit, placere in carne, hi cogũt vos cir-
cuncidi, tãtum vt in cruce Chriſti perſecutionẽ non pa
tiãtur. Multum enim perſequebãtur Iudęi eos qui vide-
bãtur deſerere traditas huiuſmodi obſeruationes: quos
ipſe quàm nõ timeat ſatis oſtẽdit, cum tales literas etiã
ſua manu ſcribere voluit. Docet ergo timorẽ adhuc in
iſtis operari tanquã ſub lege cõſtitutis, qui ad circunci-
ſionem gentes cogerẽt. Neq; enim qui circuncisi ſunt,
hi legẽ cuſtodiunt. Illã enim dicit cuſtoditionem legis,
nõ occidere, nõ mœchari, non falſum teſtimoniũ dice-
re, & ſi qua huiuſmodi ad bonos mores pertinere ma-
nifeſtũ eſt, quę niſi charitate & ſpe bonorũ æternorum,
quæ per fidẽ accipiuntur, impleri non poſſe iã dictũ eſt.
Sed volunt vos circuncidi, inquit, vt in veſtra gloriẽtur
carne: id eſt, vt non ſolum non patiãtur perſecutionẽ à
Iudæis, qui nullo modo ferebãt incircũciſis legẽ prodi,
ſed etiã gloriẽtur apud eos ꝙ tam multos proſelytos fa K
ciunt. Vt enim vnum proſelytum Iudæi faciãt, mare & Matt.23.
terram eos circũire ſolere dominus dixit. Mihi autem
abſit gloriari niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti,
per quẽ mihi mundus crucifixus eſt, & ego mũdo. Mun
dus mihi crucifixus eſt ait, vt me nõ teneat: & ego mun
do, vt eum nõ teneam: id eſt, vt neq; mundus mihi no-
cere poſsit, neque ego de mũdo aliquid cupiã. Qui au-
tem in cruce Chriſti gloriatur, non vult placere in car-
ne: quia perſecutiones carnalium non timet, quas prior
vt crucifigeretur ille ſuſtinuit, vt veſtigia ſua ſectãtibus
præberet exẽplum. Neque enim circuncisio aliquid eſt,
neque præputium. Seruat vſq; in finem illam indifferẽ- Act.16.
tiam, ne quis eũ putaret, vel in Timothei circuncisione
ſimulate aliquid egiſſe, vel in cuiuſquã agere ſi forte ali-
qua talis cauſa extitiſſet. Oſtendit enim non ipſam cir-
cuncisionem obeſſe aliquid credentibus, ſed ſpem ſalu-
tis in talibus obſeruationib⁹ conſtitutã. Nã & in Acti-
bus Apoſtolorum hoc modo inueniũtur illi circũciſio-
nem perſuadere, vt aliter eos qui ex gentibus credide-
rant ſaluos fieri negent poſſe. Nõ ergo ipſius operis, ſed
huius erroris perniciem refellit Apoſtolus. Neque cir-
cũciſio ergo aliquid, neq; præputium, ſed noua, inquit, L
creatura. Nouã creaturam dicit vitã nouã per fidem Ie
ſu Chriſti: & notandũ verbum eſt. Difficile enim inue-
nitur creaturã vocari etiã eos qui iã credẽdo in adop-
tionem filiorum venerunt. Dicit tamen & in alio loco,
Si qua igitur in Chriſto noua creatura, vetera tranſie- 2.Cor.5.
rũt, ecce facta ſunt omnia noua. Omnia autem ex deo.
Vbi autẽ dicit, Et ipſa creatura liberabĩt à ſeruitute in- Rom 8.
teritus: & poſtea dicit, Nõ ſolum autẽ, ſed & nos ipſi pri
mitias ſpiritus habentes: diſcernit eos qui crediderunt
ab appellatione creaturę, quo modo eoſdẽ aliquãdo ho
mines, aliquãdo non homines dicit. Nã exprobrãs ob-
iecit Corinthiis quodã loco ꝙ adhuc homines eſſent,
vbi ait, Nónne homines eſtis, & ſecundum hominẽ am 1.Cor.3.
bulatis? Quo modo eundẽ dominum etiã poſt reſurre-
ctionẽ, alicubi non hominem appellat, ſicut in princi-
pio huius Epiſtolæ cum ait, Nõ ab hominibus, neq; per
hominẽ, ſed per Ieſum Chriſtum: alicubi autẽ hominẽ,
ſicut illo loco vbi ait, Vnus enim deus, vnus & media-
tor dei & hominũ homo Chriſtus Ieſus. Et quicũq;, in-
quit, hanc regulã ſectantur, pax ſuper illos & miſericor
dia, & ſuper Iſraël dei: id eſt, eos qui vere ad viſionẽ dei
præparãtur, nõ qui vocãtur hoc nomine, & carnali cæ- M
citate videre dominũ volunt, quãdo gratiã eius reſpuẽ
tes ſerui eſſe temporũ cupiunt. De cætero, inquit, laborẽ 1.Time.2.
nemo mihi præſtet. Non vult per turbulẽtas cõtentio-
nes tædium ſibi fieri de re, quãtum ſatis erat, expoſita, &
in Epiſtola quã ad Romanos ſcripſit, & hac ipſa. Ego e-
nim ſtigmata domini Ieſu Chriſti in corpore meo por
to: id eſt, habeo alios conflictus & certamina cum car-
ne mea, quæ in perſecutionibus quas patior mecum di-
micant. Stigmata enim dicuntur notæ quædam pœna-
rum ſeruilium, vt ſi quis, verbi gratia, ſeruus in compe-
dibus fuerit propter noxiam: id eſt, propter culpã, vel hu Act.10.
iuſmodi aliquid paſſus fuerit, ſtigmata habere dicatur:
& ideo in iure manumiſsionis, inferioris eſt ordinis.
Nunc ergo Apoſtolus ſtigmata voluit appellare, quaſi
notas pœnarũ ex perſecutionib⁹ quas patiebatur. Prop-
ter culpam enim perſecutionis, qua perſecutus erat Ec-
cleſias Chriſti, hæc ſibi retribui cognouerat. Sicut ab ip-
ſo domino dictũ eſt Ananiæ, cum idem illum Ananias
tãquam perſecutorem Chriſtianorum formidaret, Ego
illi oſtendam, inquit, quæ oporteat eum pati pro nomi-
ne meo.

A ne meo. Verũtamen propter remiſsionem peccatorum in qua baptizatus erat: omnes illæ tribulationes non ei valebãt ad perniciem, ſed ad coronam victoriæ proficiebant. Cõcluſio Epiſtolæ tanquã ſubſcriptio manifeſta eſt. Nã & in nõnullis aliis epiſtolis ea vtitur, Gratia domini Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro fratres. Amen.

Expoſitionis Epiſtolæ Pauli ad Galatas Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENſis Epiſcopi, annotationum in Iob Liber vnus.

De cap. I. ET OPERA magna erãt ei ſuper terrã] Quia operabatur de ipſis operibus. Faciebant cõuiuiũ quotidie donec eorũ numerus impleret] Signũ eſt charitatis. Et offerebat pro eis victimas ſecũdum eorũ numerũ]
B Intelligẽdum alias eſſe peculiares confeſsiones quaſi ſingulas victimas. Aliud vero ſacrificium pro omniũ & pro omnibus peccatis, quod ſignificat dominum. Ne forte peccauerint filij mei, & maledixerint deo in cordib⁹ ſuis] Bene additur, ne forte: quia in corde eos maledixiſſe ſuſpicabatur. Et ecce venerunt angeli dei vt ſtarent coram deo] Affectio animæ ad veritatem nõ potuit aliter narrari, niſi tẽporaliter & localiter quodã modo diceretur. Et venit equidem diabolus cum eis] Vtrum quia nõ potuit niſi per eos audire, dictum eſt, cum eis. Et dixit dominus diabolo, Vnde ades?] Collatio præteritæ actionis cum eo, vnde permittitur aliquid deinceps agere, reſponſio ad interrogationẽ eſt. Ipſa vero interrogatio vis diuina
Sap. 2. eſt, in qua nõ permittitur agere quodlibet. In cogitationibus enim impij interrogatio erit ad manifeſtandum eum nobis. Sed mitte manum tuam, & tange omnia quæ habet, da poteſtatem, niſi in faciem tuam benedixerit tibi] Pendens locutio: Id eſt, ſi non tibi in faciem benedicit tactis rebus ſuis, quaſi ſubaudiretur, quid iubes? Et diſceſsit diabolus à facie domini] A conſul-
C tatione ad actionem. Et venerunt hoſtes & ceperunt
Ephe. 2. eos] Secũdum illud, Qui nunc operatur in filiis diffidentiæ, etiam iſtos excitauit. Notandum autẽ quo modo in hominibus habuerit poteſtatem & in elementis, ſed tamen datam à deo. Nudus exij de vtero matris meæ] Notandum quàm conſolatorie loquatur, quãuis
De cap. II. ſecundum conſuetudinem luctum fecerit. Ecce trado illum tibi, tantum animam eius cuſtodi] Ne vitam eripere poſſe præſumeret. Et tulit ſibi teſtam vt raderet ſaniem] Per paſsionem domini ſignificat radi pec-
De cap. III. cata confitentium. Et nox in qua dixerunt, conceptus eſt homo,] Aliquæ ſuperiores poteſtates quæ hoc ſcire potuerunt. Dies illa ſint tenebræ] Ne patiatur iam quæ paſſus eſt: hoc eſt, ſint tenebræ: id eſt, ſit obliuioni. Neque requirat eam dominos deſuper] Non reparetur per immortalitatem: id eſt, pereat mortalitas.

Nec veniat in eam lumen] Lumẽ memoriæ. Sex excipiãt illam tenebræ & vmbræ mortis] Vita iſta quæ vmbra eſt futuræ vitæ, vt ſit ſenſus, Iuſtus qui lumen eſt, non eam videat, ſed tenebrę, hoc eſt, peccatores & carnales tribulationes de vita iſta. Et conturbent eam quaſi amaritudines diei] Præcepta bonæ vitæ, vel dies iudicij, quibus perturbantur carnales. Et noctẽ illam D accipiant tenebræ perpetuæ, Nõ ſit in diebus anni] Iuſtis ſpiritalibus qui ſole fruuntur, & maiores ſunt.

Sed nox illa ſit dolor] quia dolorem facit diligentibus ſe. Neque numeretur in diebus menſium] Iuſti in Eccleſia propter lunam tanquam minorem, Ad *1. Cor. 3.* quos dicitur, Et ego fratres, non potui vobis loqui quaſi ſpiritalibus, vt ipſe Paulus ſit de diebus anni. Sed maledicat illam maledicẽs illi diei dominus] Qui maledicit amantes carnalia. Tenebreſcant ſydera noctis illius] Eminentes in peccatis. Permaneat, & in lucem non veniat] Quia non conuertentur, dicit per Prophetam. Quia non concluſit portas ventris matris meæ] Ciuitatem terrenam, quam ſignificat Babylon. Concluderentur enim portæ ſi nõ laudaretur pec- *Pſal. 9.* cator in deſideriis animę ſuę. Quare enim in ventre nõ obij?] Antequam eminerem ibi per aliquam actionem. Conceptus enim ad ſpem pertinet. Ex vtero exij, & non protinus perij] Huius ergo figura intelligenda eſt in his verbis, qui in talibus cõcupiſcentiis fuerat inueteratus. Et vt quid conſtiterunt mihi genua] vt ibi confirmarer. Quare vbera ſuxi?] doctrinæ nutrientes ad nequiciam. Nunc vtique dormiens quie- E ſcerem] moriendo huic mundo. Cum regibus honoratis terræ] in Eccleſia, qui gloriabantur in gladiis, Vnde eſt, Et gladium ſpiritus, quod eſt verbum dei. *Ephe. 6.*

Aut cum principibus quibus multum fuit aurum] ſapientia. Qui compleuerunt domus ſuas argẽto] eloquio domini. Aut tanquam abortiuum prolapſum de vulua matris] vt nunquam emineret. Aut tanquam infantes qui non viderunt lucem] Ad nobilitatem aliquam non peruenerunt. Ibi impij depoſuẽrunt furorem ſuum] In morte ab hoc mũdo. Ibi requieuerunt fatigati corpore] Aut fatigati corpore, non animo, aut finem corporalium conſecuti. Nõ audiẽrunt vocẽ exactoris] Iudex tradet te exactori, inde eſt: *Matt. 5.* hoc eſt, donata illis eſſe peccata: de impiis quippe dicebat. Puſillus & magnus ibi eſt] De vno dictum putò bene intelligi, ſecũdum illud, quòd qui ſe humiliat, ex- *Luc. 14.* altabitur. Et ſeruus non timens dominum ſuum] Siue ſecundum illud, Vis non timere poteſtatem, bonum *Roma. 13.* fac. Siue ſecundum illud, Conſummata dilectio foris *1. Ioan. 4.* mittit timorem. Vt quid enim datur eis qui in amaritudine ſunt lux?] peccatorum honor. Et vita ani- F mabus quæ ſunt in doloribus?] In dolorũ materia, hoc eſt, in peccatis. Quæ deſiderant mortem, & non cõtingit illis] Adeptionem fructus peccati. Mors viro requies, cuius vita abſcondita eſt] vel quia coram deo, vel quia paucis nota. De ea vero morte accipiendum per quam morimur mundo, In illa enim non eſt requies. Concluſit enim deus aduerſum eum] non eum dando in deſideria cordis ſui. Ante eſcas quippe meas gemitus adeſt] Ante gaudium ciborũ dei tribulationes præcedere. Et fleo coarctatus timore] videns quia euitare nõ poſſum quæ timui. Timor quẽ verebar, venit mihi] Aduerſa quæ de miſericordia dei ad correptionem fiunt. Neque in pace, neque in ſilentio, neque in requie] Falſa enim fuerũt propter quæ timebat. Venit enim mihi ira] vindicta, ſecundum quam iuſtus vix ſaluus fit. Pondus autem verborum *Verba Eliphaz ex ca. IIII.* tuorum quis ſuſtinebit?] Hic ergo dicit ſe cogi ad loquendum, quia non ſuſtinet dicta eius. Nõnne timor tuus ſtultus eſt?] Paratus enim ad hæc eſſe debueras, ſi aliis veraciter ſuadebas. Nec talia bene timuiſti, cum diceres, Timor enim quem verebar venit mihi.

G Et spes tua & simplicitas vitæ tuæ quasi stulticia.] Qua
ista bona putantur. Fremitus leonis & vox leeoæ.]
Ipse diabolus & superbiæ ciuitas, quæ sæpe etiam bestiæ
more à Prophetis ponitur. Et gaudium draconum
extinctum est] superborũ & insidiosorum. Myrmi-
coleon perit, eo quòd oon haberet escã.] Quia in no-
uissimo oon erunt, quos ioducens comedat, Separabũ-
tur enim pij ab impiis. Hic autem errat, quòd ea quę de
diabolo audierat prophetata, de Iob intelligebat. Myr-
micoleon vero accipiendus est, vel quia vtrũque in eo
est, cum & rapit & occulte prosequitur frumenta quæ
sublato oculo facit non germinare: vel quia auaris & in
terra thesaurizãtibus dominatur: vel quia iustos perse-
quitur, quasi formicas præparantes sibi escas æstate ad
hyemem, quibus tum pascẽtur, cum booi ab impiis fue-
rint separati. Et catuli leonum diuisi sunt ab inuicẽ.]
Conspiratio principum ciuitatis illius dissipata est, qui
nati sunt de illa societatis ciuitate & diabolo: vel quia
Mat.13. seiouicem vastauerunt. Iode est, Exurget gens supra vel
contra gentẽ. Nihil horũ tibi accidisset] Vel illa dã
†al. & or- na & torpedinis † & plaga vulneris, Vel te nõ penetra-
bitas. ret dolor animi, quia & te consolareris, si aliis ex corde
H dixisses. Nunquid nõ capit auris mea ab eo magni-
fica? Quia ista quæ dicit, ex reuelatione se dicit dicere.

Et spiritus in faciẽ mihi occurrit] Quasi flatum sen-
sisse vult intelligi, nã oegat in coosequeotibus fuisse fi-
guram. Reminiscendum ita etiam spiritum in Aposto-
los desceodisse. Quid enim? ounquid homo coram
domino muodus erit?] Aut hæc audisse se dicit, aut di-
cit ideo se horruisse, quia oemo mũdus corã domioo,
vt deum, vt est, videat. Modo mundus secundum perfe
ctiooem accipieodus, vt quod superius oegat mũdum
hominem perire, secundum quendam modum intelli-
gamus. Si cootra seruos suos nõ credit] Quod eue-
3.Reg.19. nit cum diceret Helias, Domine, Prophetas tuos occi-
derũt. Et dicit illi, Reliqui mihi septem milia virorum.
Nõ enim inde septem milia virorum iam mũda erant,
Nam angeli dicti suot & Prophetæ. Et aduersus an-
gelos suos prauũ quid reperit,] Vel quod aduersus eos
dicitur, vel quod ipsi dicũt. Hoc tameo potest etiam de
veris angelis accipi. Habitaotes etiam domos luteas,
quorũ coouersatio non est io cœlis, percussit illos taoq̃
tioea,] Aut aliqua corruptio percussit eos tanquã tinea:
aut deus eos percussit, vel hac tinea, vel sicut percuot o-
I oea: hoc est, latenter intriosecus corruptiooe ab eisipsis
exorta per cõcupiscentias carnales, hoc est, habitatiooe
in domibus luteis. Et à maoe vsq; ad vesperam vltra
non sunt,] Aut vltra secuodũ hoc noo sunt, aut à pro-
speris rebus vsq; ad tribulatiooem, pœnam enim cõse-
cuti sunt. Et quòd nõ posseot sibiipsis subuenire, pe-
rierunt,] cum io se habẽt spem. Interierunt, quia nõ
De Cap. V. habebant sapieotiam,] in se sperãdo. Iouoca autem
si quis tibi respoodeat.] Illis enim respondetur qui mũ
di sunt coram deo. Etenim stultum perimit ira.] In-
dignatio qua quisque aogitur tanquam inique sibi ali-
quid acciderit: dum oon cogitat vsqueadeo se immun
dum esse coram deo, vt inuocanti non angeli respon-
dere, aut se demonstrare dignati siot. Qui enim hoc oõ
cogitat, stultus est, & ira irrationabili ioterimitur. Aut
idcirco angelos non audire, oon videre potest stul-
tus, quia ira interemptus est, & à zelo occisus. Erran-
tem autem occidit zelus,] ad imitandum peccatores.

Ego autem vidi stoltos, radicem mitteotes.] Stultos
nunc impios accipiendum, vt econtrario sapientia ho-
minis pietas sit, sicut in consequentibus dicitur. Et cõ-
terantur super iaouas iofirmorum humilium, cũ recep- K
ti fuerint in cubiculũ à spõso, & stulti foris remãserint.
Quæ enim illi cõgregauerunt, iusti comedent.] Et de *Matt.25.*
Iudæis potest intelligi, congregãtibus prophetias, quas
Gentiles congregatas potius comederunt, Et de his qui
facientes comedunt, quæ alij præcipiunt & oõ faciuot.
Ipsi vero de malis oõ liberabuntur, quanuis prædicent
non esse facienda. Exhauriatur forotido eorũ] qua
superbiũt aduersus iofimos, Exhauriatur autem vt iam
Incipiat laborare. Non enim prodiet de terra labor]
Id est, de creatura non conquerantur, sed de se. Sed
homo in labore nascitur] Secundũ id dictũ est, nasci-
tur, secũdum quod io laboriosam vitã ex quieta quisq;
conuertitur. Pulli autem vulturis altissime volitant.]
Vultur beoe iotelligitur dominus, quia altitudine pro-
pheoæ vidit mortalitatem oostram, qua descendens pa
sceretur, cõuertens nos io corpus suũ. Pulli ergo vultu- *Philip.3.*
ris, filij sponsi dicti sunt. Altissime autẽ volitantes, coo-
uersationem in cœlis habentes, vt à labore liberẽtur in
quo homo oascitur. Secuti suot quippe vocem dicẽtis,
Venite ad me omnes qui laboratis. Possunt & pulli vul *Matt.11.*
turis in malo intelligi aërex potestates quæ morubus,
hoc est, peccatis nascuntur, Quoniã huiusmodi pręua- L
ricatores angeli oõ suot perducti ad humilitatem mor
talitatis multũ laboriosam in qua homo nascitur, valde
illi superbiũt, hoc est, altissime volitant. Qui dat plu
uiam super faciẽ terræ] Tanquam confitentibus faciat
misericordiam. Vt nõ faciat manus eorum veritatẽ]
Nõ faciãt quod promittunt. Inhiantes dominari io-
firmis, in die occurrẽt illis tenebræ] Vt Iudæis qui do-
minum oõ cognouerũt quis esset. Ao tanquã io no-
cte palpabunt in meridie] Sicut vidẽtes signa, tamẽ du
bitabaot diceotes, Propheta est. Alij, Seducit populum: *Ioan.7.*
quando oec ad lucernã videre volueruot. Et pereãt
in bello] Io tẽtatiooibus. Et egrediatur de manu po
tẽtis] diaboli, iofirmus. Sit autẽ infirmo spes] Illi e-
nim fortes rẽ hic quæruot. Beatus autẽ vir quem ar-
guit dominus] Io hoc enim errat, quia videt sibi, ꝙ Iob
iniquitatibus suis hæc patiatur, cũ ex hoc beatus sit, quia
in hac vita cũ arguitur, habet corrigẽdi possibilitatem.

Et in septimo nõ te tanget malũ] Sacramentum sab
bati. In fame te liberabit à morte] Verbo enim alit
& facit firmũ ad tẽtationes. Io prælio vero de maou
ferri soluet te] De potestate vinculorum. A flagello
linguæ abscõdet te] Ne seotias contumelias. Nõne M
patieris iniustos, & iniquos deridebis?] Vt sapiẽtia per-
ditioni iniquorũ irridebit. Et feroces bestias nõ time-
bis] id est Iudæos nõ timebis. Quia gẽtes tibi obau-
dient] Hæc autẽ de domino accipiẽda sũt. Eliphaz hic
errat, quia putat de Iob intelligẽda quæ ei reuelata sunt,
cũ totum domioo cõpetat. Quia cum lapidibus agri
habebis fœd⁹] Lapides agri, quia io gẽtibus oulla ordi-
oatio legis fuit, vt quasi de ædificio lapides essent, Be-
stiæ enim feræ pacatæ erũt tibi] Siue de Iudæis, siue de
gẽtibus. Deinde scies ꝙ io pace erit domus tua:] id
est, Ecclesia. Et filij tui erũt quasi omnis herba ĩ cãpo]
sine ariditate. Et venies in sepulchrũ taoq̃ frumentũ
maturũ] post passiooẽ. Ecce hæc ita exquisiuimus]
Hic authoritas hui⁹ ꝓphetię cõfirmatur. Tu vero sci
to temetipsum] quid egeris. Nõ enĩ iniuste hæc tibi de⁹
ꝑmisit accidere. Sed vt videt, verba mea sunt mala.] *Verba Iob*
Nõ enim verba Iob de impatiẽtia sunt flagellorũ, cum *ex cap. VI.*
significent dolorẽ, oõ peculiarẽ Iob, sed quẽ habuit de
omni genere humano. Sagittę enĩ domioi in corpo
re meo sunt] Verba dei quibus anima trãsfigitur, cum
cogitur

A cogitur ad defensionē. Quarū furor bibit sanguinē
meū] Tollunt enim peccatū. Cum enim incipio lo
qui,stimulant me,] Quòd enim loquor illi cogunt.
Quid enim?Nunquid frustra onager clamabit nisi escā
† vt. requirens?ne † inde famē patiatur,quia liber esse voluit.

Aut bos mugiet cū habeat in præsepi cibos? Asino
cibaria labore bouis præparantur sicut gentibus labore
Prophetarū & Apostolorū, qui vtiq; Iudæi fuerūt.Itaq;
hæc verba cibū desiderantis sunt, id est, auxiliū, nō im-
patientis ad dolorē. Nunquid potest sine sale edi pa
nis?] Quasi ei diceretur:Cur sic ea per figuras dicis?Re-
spondit,quia si ex persona sua ea diceret,insulsa essent.

Aut est sapor in sermonib⁹ vanis?] Vanos sermones
hominū dicit,quia panis verba dei sunt,sed panis cœle-
stis. Sic nec anima mea potest cessare.] Quo modo
non potest sine sale edi, panis, sic nunc ministeriō præ-
beo verbo dei, propter illud : Quo modo audient sine
Roma.10. prædicāte? Fœtidas enim escas meas video, sicut est
B odor leonis.] Nā verba mea fœtida sunt sicut leo, vel
ꝑpter superbiā,per quā iactātes putēt,vel propter quod
amplexantes carnalia fœtorē leonis habēt, qui propriis
verbis gaudēt. Quis det vt veniat postulatio mea?]
Postulationē dicit rem quā petebat.Et spē meā det do-
minus.] Sic enim confidens ob spem post tribulationē
vēturæ consolationis,opportune tētatur. Bene autē spē
dicit,quia cū res venerit,iam tentatio nō erit necessaria.

Sit mihi ciuitas sepulchrum,super cuius muros salie-
bā.] Societatē illā Babylonij vult sibi sepulchrū,nō vt
eum obruat,sed vt sciat quia mortuos teget quicūq; in
illa fuerūt,de cuius tanquā firmamēto & munimine su-
perbiebat. Non parcā . Non enim mentitus sum:verba
sunt sancti dei mei,] Quia nō alia dixit quàm audiuit à
deo,id est,de homine generaliter prophetat, quia auxi-
lio indiget in confessione. Quæ enim virtus mea vt
C sufferā?] Quod significabat vulnus eius. Aut quod
tēpus meū vt sustineat anima mea?] Quia imminēte
morte terrētur homines vt conuertātur & cōfiteantur
deo putredinē peccatorū,cuius consideratione se dicit
cogi ad confessionē. Nunquid virtus lapidū virtus
mea? Duros & impenetrabiles iaculis verborū dei, qui
non mouentur ad confitendū. Aut nō in ipso cōfide-
bam cū mihi bene esset? id est, cū essem immortalis ad
imaginē dei. Sed adiutorium à me recessit.] Factus
mortalis volens in me cōfidere. Et visitatio domini
me despexit.] Secundū quod dictū est:Aut filius homi
Psal.8. nis,quoniā visitas eū. Propinqui mei nō respexerunt
me.] Horrui angelis. Tanquā torrens deficiens.]
Misericordia enim aliquando inundauit me. Et sic-
caui & non fui mihi fons. Aut sicut fluctus transierunt
me.] Tanquam sint cūsolationes potus. Qui metue-
bāt,nunc irruerūt super me.] Diabolus cū angelis suis.

Perij,& exul de domo mea factus sum. Aut de habi-
tatione cœlesti, aut de conscientia . Idcirco foras extra
domum suā sedebat. Vias Themanorum videte, se-
mitas Sabęorum intuemini.] Illos significat qui in tēpo
ralibus fidunt,de quibus se,id est hominē quem signifi-
cat,dicit non præsumere. Nunc autē & vos insurre-
xistis in me sine misericordia] putantes beatitudinem
hominum si carnalibus abundent, quia insultabant po-
tius quàm cōpatiebantur. Sed videntes vulnus meū,
timete.] Intelligentes quid significet, timete futuras pœ
nas. Quid enim,nunquid aliquid vos petij, aut forti-
tudine vestra indigeo? Quia coram eo infirmus est qui
potest eum saluare. Docete me,& ego obmutescā.]
Idcirco enim patientes debuerūt esse ad doctrinā eius,
quia ipsi eū docere non poterant. Sed vt video, par- D
ua veri hominis verba dicitis.] Eum dicit verū hominē
qui personā significat agentis pœnitētiā, cōuersione ad
dominū,cuius parua verba dicebāt. Non enim à vo
bis auxilium peto.] Verus enim homo à deo petit auxi-
lium.Ille enim verus est qui confitetur.Vnde est,Qui fa
cit veritatē venit ad lucem. Neq; enim elocutionē ser Ioan.3.
monis vestri sustinebo,] Dei enim locutionē se dixi su
stinere qua instruatur. Veruntamen super pupillū irrui-
stis.] Quod ad vos pertinet, insultare mihi voluistis,
quamuis non intellexeritis quid significet, quia neq; Iob
quē videbant,insultare debuerāt . Ideo veniunt tamen.

Nunc autē aspicientes vacate mihi:] Non habentes
quod me doceatis. Et rursum iusticię adestote.] Quia
primo videbantur sibi iusticia cogi ad loquendū. Nō
est enim in ore meo iniquitas,& fauces meæ nōnne sa-
pientiā meditabantur?] Dicit se non deum accusasse,
sed hominem induxisse accusantē iniquitates suas,sicut
superius sermo eius intellectus est . Hanc dicit medita- E
tionem sapientiæ. Nunquid non tentatio est vita De ca.VII.
humana super terram? Hic iam apertius ostendit , ex
cuius significatione superius loqueretur : Tentationem
vero dicit tanquam studium certaminis,vbi vincit ho-
mo vel vincitur. Et sicut quotidiani mercenarij vita
eius:] Temporalem mercedem expectantis, vt iam eo-
rum qui iusticiæ suæ fructū in futuro expectant, non sit
vita super terrā. Aut tanquam seruus metuens domi-
num suū & consecutus vmbram.] Quod significat ab-
scōditio Adę à facie domini, & tectio foliorū de quibus
vmbra fit, quam relicto deo cōsecutus est homo. Aut Genes.3.
antequā mercenarius qui expectat mercedē operis sui.]
Iste à superiori in hoc differt, quòd superior habuit, hic
autem habere desiderat ipsa tēporalia. Sic & ego ex-
pectaui menses vanos.] Iā ad vmbrā dixit vanos, id est,
tēporalia bona. Et noctes dolorū datę sunt mihi.] In
quibus & lux amittitur sapiētiæ,& materies est pœnarū.

Si dormiero, dico, quādo dies est? & si surrexero, rur- F
sum, quādo vesper?] Quando cupiditatē negocij pati-
tur homo in ocio, & ocij in negocio. Repleor autem
doloribus à vespere vsq; ad mane.] Quo occidit à deo.
Vnde & ad vesperā deambulās deus eos dimisit:quod Ibidem.
significat volētes, quibus nulla expectatio est remedij,
nisi mane. De quo dicitur, Mane astabo tibi, id est, quan
do post iudiciū mane deus reuelabitur iustis . Vnde & Psal.5.
dominus vespere sepelitur, & mane resurgit. Hanc ergo
vitam tanquā lucifero potest cōparare. Et concrescit
corpus meū putredine,] vermiū multitudine. In fun-
do globos † terræ, radens saniē.] Expressio cupiditatum † glebas.
vel curarū confessionis, in qua gaudent iniqui, quod ad
occasionē redigunt peccandi, quæ alij per pœnitētiam
confitentur, vnde sunt canes qui Lazari vulnera linge-
bant. Et vita mea exilior est quàm loquela.] Minus
enim facio quàm loquor. Recordare ergo quia spi- Luc.16.
ritus est vita mea,] id est, in vita spiritali. Et non re-
uertar ad visibilia: Non me cognoscet oculus videntis,
quia mutabor, vt videntem hic diabolum accipiamus
inuidentem. Oculi tui in me, & non subsisto.] inter-
ficis enim in me vitā carnalem in qua fui. Tanquam
nubes expurgata de cœlo.] Aut per cœlū turbata , quo
modo dicimus de ferro purgato, vt hic significauerit
auxilium sibi fuisse de cœlo, vt purgaretur: Aut certe vt
iam nō sit nubes, sed in aërem purū extenuetur, tāquam
radiis solis expurgata, vt obscuritas carnis & sanguinis
nō sit in cœlo: Nō enim caro & sanguis regnū dei pos-
sidebunt, cū corruptibile hoc induerit incorruptionē, 1.Corin.15.

 & absor-

G & abſorbebitur mors in victoria. Si enim homo deſcẽderit ad inferos,vltra nõ aſcendet.] Ad hoc ergo recordare,vt non deſcendas. Et nõ reuertetur amplius in domũ ſuam,] id eſt,ad requiem ſuã. Propterea itaque & ego nõ parcã ori meo:] Confitẽdo cũ tẽpus eſt,

Vtrùm ne mare ſum ego,aut draco?] Nõ enim ſicut impios aut diabolũ repuliſti:quia ſtatuiſti ſuper me cuſtodiam,] vt non me moueã ad perturbationẽ, vt ſunt maris termini. Quia dixi cõſolabitur me lect⁹ meus.] Carnalia in quib⁹ requieſcebat. Et referã ad meipſum cõſolationẽ in thoro meo.] Ad te enim debeo referre conſolationẽ meam. Exterres me per ſomnia, & per viſionẽ me obſtupefacis,] per tribulationes vitæ huius, quę ita ſomnia ſunt,quo modo & bona vitæ huius ſomnia. Abſolues à ſpiritu meo animã meam,] propter viſibiles terrores à quibus liberabitur anima metuẽs venire ad eos, Et à morte oſſa mea repuli, nam ierãt in mortẽ oſſa mea:] niſi his exterritus fortior eſſem,& potiens,] quod eſt oſſiũ firmitas. Nõ enim in ſempiternũ viuam,] vt patiẽter feram breuitatẽ vitæ. Et metu

Eccli.1. mortis me correxi.] Vnde incõuertibilis diabolus,quia nõ moritur,ſed dãnatur.Initium ſapientiæ timor domini eſt. Diſce à me,vana eſt enim vita mea:] Quia nõ

H ſuffero tẽtationes. Aut quia ſenſu tuo intẽdiſti in eũ,]

1.Corin.2. propter quod rationalis eſt.Vnde illud, Nos autem ſenſum domini habemus.Rationis vero munus dicit extẽſionem intellectus. Et in requie iudicabis eũ,] dignũ requie. Vſquequo me nõ dimittis,] vinctũ tribulationibus,neque deſeris donec deglutiam ſaliuam meã?] In dolore ac flagellis cõtineam & abſorbeã voluptatũ fluxus,per tribulationes admonitus. Si ego peccaui,quid poſſum tibi facere?] Senſus hic eſt,Si peccaui,nihil poſſum facere. An forte loquẽdo moleſti tibi ſunt homines?] Tu ergo qui ſcis ſenſum: Quare cõſtituiſti hominẽ vt loqueretur aduerſus te,vt eſſet tibi oneri?] Si autem peccatum hominis,nec facto,nec dicto tibi nocet:

Quare non obliuiſceris peccatum eius:] Sed purgas illud potius:Niſi quia illa quæ ſupra dicta ſunt, ad bonitatem tuã referuntur. Quid eſt enim homo quòd exaltaſti eum,&c.] Quæ non intelligentes amici eius, putauerunt ab eo deũ reprehendi.Si enim nõ propterea facis mihi tẽtationes vt cohibeã fluxos motus meos, vt mihi ita cõſulas,quę alia cauſa eſt,vt corripias hominẽ? Non eni nocere tibi poteſt quia peccat:Aut ſentis quaſi aduerſitatẽ loquelæ eius, cum ſcias ſenſum humanũ, &

I vtiq; poſſes,quod tibi aduerſarium eſt,non conſtituere.

Et quare non es oblitus iniquitatis meæ?Si nõ ea cauſa vt mihi prodeſſent tentationes iſtæ, vt bonitatis tuæ ſit totum,& quòd me corripis? Nunc autẽ in terram ibo.] Cum enim purges peccatum meũ,reſtat mihi tamen adhuc in terram ire per mortẽ corporalẽ. Nam

Baldath euigilabo,& vltra non ero,] in hac terra. Miſit in

Sutis verba. manum iniquitates eorum.] In manum miſit, aut in

De ca.VIII vindictam, aut ſupplantationem: Debitores eos,] id eſt peccatores demonſtrauit. Et reſtituet tibi vitã,] iuſticiæ,quæ debetur iuſticiæ,id eſt,beatam.Et erũt priora tua minima,in comparatione poſteriorum,quæ infinita erunt. Aut nunquid non hi docebunt te & referẽt tibi?] Quoniam non nullorum maior eſt authoritas. Iã & hic de Chriſto dictus audita narrat, quo modo Eliphaz reuelationẽ. Nunquid viret ſcirpus ſine aqua?] Ita ergo & impij areſcent ſine miſericordia dei. Adhuc in ſua radice conſiſtit,& nõ metetur:] Si aquam nõ habeat. Antequam viuat omnis herba,nónne areſcit,] niſi bibat? Non enim aliquando viruit impius, atque araneis implebitur tabernaculum eius.] Opera inutilia. K

Iam vero de Iudæis & domino videtur dicere. Quòd ſi & ſuffulſerit domum ſuam,nõ ſtabit.] Aut ſcripturis ſanctis,aut ſpe promiſſionis domini, aut regnũ ipſum.

Et cum cœperit,nõ permanebit ſequi deum.] Quod Iudæis euenit,qui ſecuti non ſunt incipientes. Humidus enim eſt ante ſolem,] carnalium fluxu putreſcens. Ante ſolem vero,ſub tribulationibus,vt ante,ſub,ſignificet,ſicut dicimus,ante me fac. Et de putredine eius germen eius aſcẽdet.] Niſi enim illi tam mali eſſent,nõ Roma.1.

per paſſionẽ exaltaretur dominus,qui de illis ſecundum carnẽ natus eſt. In cõgregationibus lapidum dormit.] Maiores enim illum crucifigent, & in medio lapillorũ viuet humilium, de quibus fuerunt Apoſtoli. Si deglutietur locus,mentietur eum.] Si abſconderit ꝙ filius dei ſit,dicetur,quia non eſt filius dei. Opus eſt ergo vt ipſe ſeſe indicet:In hoc enim loco non poſſunt diuina cognoſci. De terra autẽ alterũ germinauit,] vel dominus reſurgẽdo,vel alterum genus piorũ,id eſt, Chriſtianorũ. Dominus enim non probauit innocentẽ.] An non reprobauit? Vel illud, Impiũ non probauit innocentem. Nec vllũ munus:] Id eſt,ſacrificia quæ habebant Iudæi. Veraciũ autẽ os impleuit riſu,] cõfitẽtiũ. Et tabernaculũ impij nõ permanebit,] vel ipſum L

tẽplum,vel regnũ. Vere ſcio quia ita eſt:] Id eſt,quia Verba Iob.

ſecũdũ iniquitates meas hoc mihi reſtituit:Sed nõ ſicut De cap.IX.

vos arbitramini. Sed quia nemo eſt in cõſpectu eius iuſtus,non reſpõdebunt ei vnus de mille.] In omnibus quippe cõuincet. Qui in vetuſtatẽ perducit inõtes & neſciũt:] Id eſt,ad infirmitatẽ.Vt eſt, Inueteraui in om- Pſal.6.

nibus inimicis meis. Qui vertit eos in ira.] Iraſcẽdo eos vertit,id eſt,vt aliud inueniant quàm appetierãt, cũ qui ſe exaltat,humiliabitur. Qui cõmouet orbẽ à fun Luca 14.

damẽtis,] per vocationem quæ facta eſt,per quã cõmoti ſunt excellẽtes in mundo. Et columnæ eius mouebuntur.Qui præcipit ſoli & non oritur:] Vt aut ſapientia non intelligatur,aut qui ſcripſerunt.Vt eſt,Signa li- Danie.12.

brum. Qui extendit cœlum ſolus.] Eccleſiam, quæ propriè dei ſedes eſt, quam extendit per totum orbem ſolus,ad ſignificãdam vnitatem trinitatis.Nam vtique per filium in ſpirituſancto omnia facta ſunt. Et ambulat ſuper mare tanquam ſuper terram.] Super terrã.] id eſt, firmiter confirmans Eccleſiam in ſeculo. Vel ſubiiciendo ſibi peccatores in quibus non mergitur, non cedendo tentationibus eorum. Si tranſgreſſus me fuerit, non videbo. Si altior me fuerit, aut celeri- M

tate perſtrinxerit me, non agnoſcam.] Opus eſt ergo, vt & congruat infirmitati meæ, & non me deſerat.

Si enim morti tradiderit, quis auertet?] Morti enim tradit, cum vel tranſgreditur, vel tranſit vt neſciatur. Hæc eſt mors animæ vt deum neſciat. Ipſius enim inauertibilis ira:] Aliorum enim poteſt auerti. A potentiore ab ipſo ſubdita ſunt cætera ſub cœlo.] Excepto ipſo cœlo,id eſt,rationali creatura, quia ſi ipſa ſibi cætera ſubdidiſſet, nunquam per ea quæ ſibi ſubdiderat puniretur.Quia vero deus ei illa ſubdidit, punitur per ea quando offenderit eum qui ſubdidit. Quòd ſi etiam iuſtus fiero,non exaudiet me.] Rogans eum,pręſumens de mea iuſticia. Comparans enim ea his quæ apud ſe ſunt incommutabilibus & perpetuis, tanquam iniuſtum me non exaudiet. Ergo eius mihi miſericordia neceſſaria eſt. Iudicium eius rogabo:] Quia ego iudicare non põſſum me iuſtum eſſe. Vnde eſt, Sed ne- 1.Corin. 4.

que meipſum iudico, qui autem iudicat me, dominus eſt. Si vero inuocauero, & non exaudierit, non credam,

A dam, quoniam exaudiuit vocem meam.] Cum iudiciũ eius rogo, si non exaudierit, non credam ꝙ aliquando exaudierit me: Occultis enim causis me audiuit, nõ merito deprecationis meæ, aut certe nõ credã non me exauditum nunc: Aliquãdo enim exauditus sum. Aut ita, Quia si exaudierit quod peto, credam etiam exauditum me: Nam si non credidero, quãuis fiat quod peto, tamẽ nõ exauditus sum, vt signũ exauditionis credulitas postulantis sit. Ne forte in turbine me conterat.] Propterea quæro iudicium eius, ne in turbine me conterat. Multas enim tribulationes meas fecit sine causa.] Quorum causa me latuit. Aut certe confitentis vox est, flagellis dei confitentis non se esse correctum, & idcirco posse turbine conteri quasi maiori supplicio. Non enim sinit me respirare.] Tam multæ sunt tribulatiões meæ. Etenim quia potest, obtinet, & vincit:] Vt voluntatem eius faciam, non meam. Quòd & si fuero iustus, os meum impia loquetur: Si me iustum putauero, veruntamen auferetur vita mea.] Quanuis nesciã si impie egi, tamẽ auferetur vita mea, vt patiar quæ nolo, aut non faciam quæ volo. Vnum est quod dixi, magnum & potentẽ disperdit ira:] Id est, propter hoc vnum fiũt B tribulationes hominib⁹, vt magnus sibi potensq; nemo videatur, præsumens de viribus suis. Quia nequam homines in magna morte erunt.] Non in mediocri in qua sunt etiam iusti cum tribulantur, & ab eis deridentur. Terra tradita est in manus impij:] Aut corpus iustorum non anima, cũ eos persequuntur, aut quãdo impius dominari permittitur: Potest & accipi homo peccator in manus diaboli secundum mortalitatẽ suã.

Faciens iudiciũ eius operit:] Aut ipsius impij iudiciũ, aut iusti: In hoc enim tẽpore opertum est. Aut certe hoc *Iob. 3.* ipso facit iudiciũ eius: id est, eo illũ punit, quo occultat ei prouidentiã suã. Vt est, Præ magnitudine iræ suæ nõ requiret. Vel eo iustum vindicat quo occultat, Persecutori eius iudiciũ suũ:] Id est, prouidentiã suam, vt arctius peccatorum laqueis per impunitatem capiatur.

Quod si nõ est, quis ergo est?] Potest hoc de domino intelligi, qui & derisus est, & cuius terra, hoc est corpus, traditum est in manus Iudæorũ, & cuius iudiciũ faciens occultauit maiestatem ipsius. Quod si ipse non est, quis C ergo est, qui maiora facit quàm fecit ipse? Vel sic, Quod si non facit deus iudicium iusti vel impij, quis potest fa*Luca. 15.* cere? Vita autem mea leuior est cursore.] Tanquam fugitiuos dicit homines à iusticia discedentes, vt ille filius minor profectus in regionem longinquam. Aut quasi aquilæ volantis & quærentis escam:] De superioribus in quib⁹ animæ rationales naturaliter beatæ sunt: id est, operibus iusticię, inclinauerunt se ad terrenas voluptates. Quod si & locutus fuero, obliuiscor dũ loquor.] Locutio quemadmodum affectum habuit ad exteriora, sic anima dum progreditur ad ea quæ foris sunt cupiditate fruendi creatura, obliuiscitur interiorem creatorem. Declinans in faciem ingemiscam.] Illam enim declinationem dolores sequuntur. Cõmoueor omnibus membris:] Timor quo incipit recurrere. Et quia sum impius, quare non sum mortuus, & laboro?] Scio subaudis, Aut dicit se laborare, quia impietati mortuus non est. Et mundanus fuero mundis manibus.] Aut dei manibus, aut suis: id est, bonis operibus per regenerationem. Satis in sorde me tinxisti,] in istam mortalitatem perductum. Et execratum me est vesti*2. Corin. 5.* mentum meum.] Immortalitas qua cupimus superuestiri. Sed quia non possumus in hac corruptione, ideo dicit, Execratum me est vestimẽtum meum. Non est enim homo sicut & ego cui cõtradicã.] Homini enim D possem demonstrare iusticiã meã, in tuo autem iudicio inuenior iniustus. Vtinam esset nobis arbiter.] Videtur blasphemare, nisi illum mediatorem dei & hominũ *1. Time. 2.* optare intelligatur, vt per eum alleget preces suas. Hoc modo enim ille audit inter vtrũq; positus, & arguit hominem: Filio enim omne iudiciũ pater dedit, & qui ar*Ioan. 5.* gueret, & qui audiret inter vtrũq;. Auertat à me virgam suam.] Transeat timor legis, vt adoptionis libertate & charitate illi coniungar. Non enim sum mecũ,] quia his hæreo quæ foris sunt. Proferam con*De cap. X.* tra me sermones.] Hæc confitentis sunt: Et dicã ad dominum, Noli me docere impiũ esse.] Noli me tẽtare *1. Corin. 10.* vltra quàm possum ferre, nec mihi sinas accidere quib⁹ mihi impietas persuadeatur. Aut bonũ est tibi si inique egero?] Non est autem tibi bonum si inique egero. Non ergo iniuste me ita constituisti, quia despicis opus quod manus tuæ fecerunt. Si quod despicis opus manuum tuarũ, ad cõsilium impiorũ animaduertisti?] Sed non eius impietatis quæ hominibus apparet. Et ad cõsilium impiorum animaduertisti?] Non quia placẽt illi, vt inique agant. Aut sicut homo perspicis?] quia E vtiq; nõ sicut homo perspicis: Ideo in cõsilio impiorum animaduertisti. Est enim impietas quã tu solus vides, & ab hominibus non videtur. Aut humana est vita tua,] id est breuis, vt nõ possis de perpetuitate iudicare. Et peccata mea inuestigasti.] Nõ enim te latere potuerunt quæ latẽt homines. Scis enim me nihil impie fecisse.] Nam quantũ ad homines nihil impie feci. Sed quis est qui de manibus tuis eripiatur?] iudicãtis. Sicut deus iudicas, cum vides etiã eas impietates quas homo non videt. Postea vero mutatus percussisti me:] Me scilicet mutato: non deo, quia mutatus homo mutatũ deum sentit, vt per tenebrarum diuturnitatẽ mutati oculi mutatũ solem sentiunt. Memor esto quia de luto finxisti me.] Tua ergo misericordia indigeo. In terram me iterũ conuertes.] Morte quæ pœna est peccati. Nónne tanquã lac mulsisti me?] Quia etiam iam mortalibus præbuit misericordiã, cũ homines de hominibus informi primordio formauit. Hæc ergo cum in te sint, scio quia omnia potes, quia tantæ bonitatis sunt, vt carnalẽ quoq; substantiam operentur. Quòd si & peccauero, F custodies me,] aut vt me nõ perdas, aut ne lateat peccatum meũ. Et si iustus fuero, nõ possum respirare,] in cõspectu hominũ. Nam tu vides peccata quæ homines latent. Plenus enim sum opprobrio,] in cõspectu tuo.

Et capior sicut leo,] ad occisionẽ: Est superbiæ peccatum quod homines latet, quãdo etiam in factis laudabilibus possit obrepere. Iterum autem commutatus sæuissime crucias me,] post pœnã peccati qua mortalis factus est homo. Secundum has dicit tribulationes quas in hac vita homines patiuntur, quia repente pleræque accidunt tribulationes quæ turbant quietem ipsius vitæ mortalis, cum in salute est, vel in securitate rerum, quãuis temporalium, quam misericordiæ dei deputauit. Instauras in me tormẽta mea:] Quia iam ipsa mortalitas tormentum est, de qua tribulationes aliæ fiunt. Quare ergo de ventre eduxisti me?] De obscuritate ad noticiam, quæ sola maioris miseriæ est materia cum subuertitur. Hãc generationem superius etiam cõmemorauit. Et essem tanquam nõ fuissem,] penitus ignotus. Vnde est, Vocat ea quæ nõ sunt tãquam ea quæ sunt: id est, secundum ignobilitatem. Aut nun*Roma. 4.* quid non est tempus paruũ vitæ meæ?] Non enim propter longitudinem vitæ meæ mortuus nõ sum, cũ vtiq;

G paruum sit quod viuo. Patere me donec requiescā pu
sillū.] Post misericordiā qua de limo fecisti me,& mu-
tatū mortalitate percussisti me,& ipsa mortalitate cōso
latus es me,deinde exercuisti me tribulationibus:Pate-
re ergo me,vt requiescā in te: Antequā eam in pœnas
vnde reuerti non licet.] Ab his enim quas supra cōme-
morauit licet reuerti, si se homo ad deum conuerterit.
Vult autem requiescere antequā eat in pœnas æternas,
ad hoc vtiq;,vt non eat.Quemadmodū si dicamus ali-
cui,Corrige te, antequam damneris:Non enim cum se
correxerit,dānabitur. Vbi non est lux,nec est videre
vitam hominum.] Illa est enim vita hominum, vbi est
lumen verū,quod illuminat omnē hominē.Alia est ter-
Ioan.1. ra viuentium,alia terra morientium. Aut nunquid
Sophar Na videbitur eloquens iustus esse?] Putat enim Iob verbis
amathita magis quàm operibus abundare. Beatus natus homo,
verba. breuis vitæ.] Sententiam suam illi replicat, quam vult
C.XI. intelligi loquaciter dictam & inaniter. Cum nemo
sit qui contradicat tibi:] Quia quando dicebat,nemo ei
cōtradixit. Sed quo modo dominus loquatur ad te:]
Ea loquere potius,quibus misereatur tui deus, quia du-
plex erit super te,corripiendo,& consolando. Et tūc
H scies quia digne reddita sint tibi à domino quæ pecca-
sti.] Post correctionem sequente illuminatione. Aut
vestigium dei inuenies,] vt velis deum reprehendere.

Sublime est cœlū:Et quid facies] vt inuenias sacra-
menta cœli?Nō enim debes eū reprehendere cuius ope-
ra non cōprehendis. Quis dicet illi,quid fecisti?] Et
hoc enim recte erit factū si deus hoc fecerit:Quia facere
aliquid ille nisi recte nō potest. Ipse enim nouit opera
hominū iniquorum.] Non iniqui operis est. Vnde vult
intelligi,quia stulte hic quē iniquū putat reprehenderit
deum:Sic enim eum loqui existimauit. Homo vero
aliter nutat sermonibus:] Modo illi placet deus,modo
illi displicet,cum apud deum sit firmitas. Et vir natus
mulieris tanquā onager erit in deserto:] Cupiditate li-
bertatis impatiēs dominatoris atque domitoris. Et ex-
tendēs ad eū manus tuas vt acceptet opera tua. Si ini-
quū quid est,in manu tua est.] Ipsa duo repetiuit,sed or-
dine mutato. Et iniquitas in domo tua non maneat.]
Hoc dixit cor. Sic enim fulgebit facies tua tanquam
aqua pura,] conscientia. Tanquā fluctus qui nō præ-
terit,& non terreris,] nisi omnes tangat in hac vita.
I Et oratio tua tanquā lucifer erit, ante illuminationem
præibit.] Quasi & ista ad prophetiam sanctæ ciuitatis
vel ad populum dei pertinentia,audita,vel reuelata di-
cuntur,sicut à superioribus amicis eius dicta sunt. Et
rogabunt faciem tuam multi.] Omnia ista de Ecclesia.
Verba Iob. Sed iustus vir & sine crimine venit in derisum.]
De ca.XII. De domino intelligendus est sensus. Non ergo mi-
rum si & ego vobis in derisum veni. Et domus eius vt
deuastaretur ab iniquis.] Ecclesia à persecutoribus:Imò
vero nullus confidat,cum sit nequam,se impunitum fu
1.Petri.4. turū:Quia iudiciū à domo dei. Tanquā inquisitio in
eos non sit futura,] non confidant. Sed tamen inter-
roga quadrupedia si tibi respondeant.] Ideo recte in-
quirit iniquos,quia ex operibus potuerunt cognoscere
creatorem, & colere debuerunt. Non enim creatura-
rum responsione doceri non debuerant, cum accepe-
rint rationem qua ista cognoscerent. Si non in ma-
nu est anima omnium viuentium.] Hinc ergo scitur
quia ipse omnia creauit,quia anima omnium viuenti-
um in manu eius:Et spiritus omnis carnis humanæ, id
est,rationalis anima. Auris enim sermones diiudi-
cat.] Quemadmodum sensus sensibilia diiudicat, ita

spiritalia spiritus,quæ debuit cognoscere,quoniā in ma K
nu domini est opera domini, In multo tēpore sapiē-
tia est.] Nō vtique in multo tēpore, Sed apud domi-
nū,] à quo petenda est. Si destruxerit,quis ædificabit?]
propter virtutem destruxerit,& propter sapientiā clau-
serit,vt ad eam nō perueniat. Si prohibuerit aquam,
siccabit terram.] Sapiētiam ipsam,terrā vero hominē.

Quod & si emiserit,perdet euertens terram.] Multis
enim sapientibus factis turbabuntur peccatores. Qui
ducit cōsultores captiuos.] Subiugat enim sibi eos qui
se consulunt. Iudices enim terræ in pauorem misit.]
Aut Iudæos,aut Pilatum,aut sensu terreno iudicantes.

Qui collocat reges super sedes,] id est Apostolos.

Et circundedit baltheo lumbos eorum.] id est,conti-
nētia.Qui emittit sacerdotes captiuos,vt ab hominibus
ducantur:Et significantur Iudæi. Qui permutat labia
fidelium.] Permutat in bonum, vt non de iusticia sua,
sed de gratia eius præsumant. Et intelligentiā senum
cognouit.] Cui placet intelligentia senum. Vnde est,
Cognitiestis à deo. Cui aduersariū est, Non noui vos. Gala.4.
Et bene cœpit à fide,& peruenit ad intelligentię canos. Matth.25.

Qui reuelat profunda de tenebris,] aperiendo pro-
phetias. Et produxit in lucem vmbrā mortis,] id est, L
fecit vt cognosceretur vita ista,quia vmbra mortis est.

Decipiens gentes & perdēs eas,] putantes quòd no-
cerent Ecclesiæ dei cum sibi nocerent:quod de impiis
intelligendum est. Sternens gentes, & in viā ducens
eas.] ad humilitatem tanquā illum asinum. Recōci-
lians corda principum populi terræ.] Sibi reconcilians
vel Iudæos vel reges terræ, qui primò persequebantur
Ecclesiā. Eduxit autem eos in viā quā non nouerāt:]
Subruendo legis opera, vt simpliciter intelligerentur:
Hinc eis visus est peccator: Quo errore tenebrati sunt
tanquam ebrius.] Et arguam in conspectu eius si vo- De ca.XIII
luerit,] vt arguat seipsum, quod est confessionis. Et
curatores malorū omnes vos:] Bonos enim non pote-
stis consolatione curare. Audite ergo obiurgationē oris
mei:] in vos. Et ante conspectū eius profertis dolū:]
cum vultis vos videri iustos quod non estis. An sub-
trahitis vosipsos iudices fieri?Nunquid potestis dissimu
lare,& non peccare?] Iudicate,quia de vobis verum di
co. Si enim omnia facietis,adiiciemini ei:] Id est, e-
tiam si omnia pręcepta faciatis,inueniet in vobis quod
arguat: Nemo enim iustus in conspectu eius. Quòd M
& si occulte personas mirati fueritis suas,] seipsos iusti-
ficando,non solum ad homines,sed etiam ad seipsos.

Corpus autem luteum,] vt fragilitatis saltem vestræ
consideratione timeatis. Apprehendens meas carnes
dentibus meis.] Non mihi parcam, vt non solum vos
arguam, sed etiam me. Et animam meam ponam
in manu:] inspiciendam vt nihil celem, siue vt com-
putem peccata mea. Licet occidat me ille qui po-
tens est, qui & cœpit.] Quamuis occidat peccata mea:

Tamen loquar, & coram eo arguam me,] non me
iustificabo abscondens peccata mea. Ecce enim ap-
propinquo iudicio meo:] vt iudicem de me.Quasi ipsa
sit hominis iusticia in confessione sibi non parcere.

Tunc à facie tua non abscōdar,] quemadmodū ab-
sconduntur peccatores. Manum aufer à me,] vt ni-
hil in me sit castigandum, & sit in me charitas. Et ti-
mor tuus non me terreat: Quot sunt iniquitates meæ?]
Hinc potest videri illud dixisse: Animam meam ponā
in manu mea ad computandū. Aut putas me esse cō-
trarium tibi?] Cum vtiq; infirmus sim,& quasi hoc me-
tuis,ne si iustificatus fuero, par tibi sim: Cum folium
sim.]

A fim.] Ergo est aliqua latens causa quando hoc non est. Et impofuisti mihi peccata iuuetutis:] Vt hæc sit causa quare dicat abscõdi à se peccata sua, quia superbierit, quod est peccatũ iuuẽtutis. Et posuisti in cõpede pedẽ meũ,] in vinculo mortalitatis. Et radices pedũ meorũ cõtẽplatus es:(Cupiditates meas, Qui veterasco sicut vter,) vt vinũ nouũ portare nõ possim: Aut pãno nouo cõsui, velut vestimẽtũ quod à tinea comestũ est: Homo enim natus ex muliere, breui viuens tempore, & plenus iracũdiæ plenę: Et hunc fecisti venire in iudiciũ corã te.] Quãuis enim ita mortalis sit, & ipse habet tamẽ vnde rationẽ reddat: Exigitur tamẽ de illo quod potest, quanuis perparũ possit. Dinumerati enim sunt mẽses eius apud te.] Eo enim quod tẽporalis est, de peccato conuincitur: Nam æternũ illum tu feceras. Discede ab eo, sine requiescat:] Secundum opinionẽ carnalis & animalis hominis, cui totum bonum hæc vita est. Et ideo sibi vult parci vt fruatur hac vita. Est enim arbori spes.] Irridenter hęc pronunciãda: Vtique enim magna est spes hominis, quod carnales nolunt credere.

B Vir vero cũ mortuus fuerit, abiit.] Et hic ironia est.

Tẽpore enim minuetur mare, nam post impletur.] *De cap. XIIII.* Dicit autẽ de his locis vbi accessus & recessus sit, vel ꝙ omnia littora latenter minuuntur & augẽtur, horis lunaribus scilicet, cum oritur luna vel nobis vel aliis vsqꝫ ad medium mẽsem crescit, & inde minuitur. Vsquequo cœlum est, nõ cõsuetur ad nouum:] id est, ipsi cœlo. Atque vtinam apud inferos me custodisses:] Vsqueadeo est spes resurrectionis, vt iam & his carerẽ vitę incertis. Et abscondisses me donec requiesceret ira tua.] Hinc est abscoodere pusillum donec transeat ira domini, id est, donec trãseat ista mortalitas & ad resurrectionem veniatur. Si enim mortuus fuerit homo, viuet.] Nam hęc non est vita. Consummatis diebus vitæ suæ, tunc viuet. Deinde vocabis, & ego respondebo tibi.] Obediens tibi sine impedimẽto mortalitatis.

Signasti in sacculo iniquitates meas,] vt redderes mihi. Annotasti si quid inuitus erraui:] Etiam hoc annotasti, Inuitum autem errare pœna peccati est. Et quidẽ mons cadens defluit:] Ita & homo ex altitudine & firmitate sua cecidit. Et petra veterascit in loco

C suo,] vt homo in genere suo & conditione sua. Et alluuione frequentium gurgitum, quasi & homo ita ad exilitatẽ perductus sit,] cum crebris cupiditatum alluuionibus atteritur. Spem vero hominis perdidisti.] Gradus fecit de monte ad petram, à petra ad lapides, à *† minutiones.* lapidibus ad arenã, quia has mutationes † carnales patiuntur: Et bene iam perdidisti dixit: Impulisti enim in finem,] in consumptionẽ, vt pereat spes ista,] qua carnales gaudent. Mutasti faciẽ eius, dimisisti eum,] cum imago dei in eo exterminata est: Et cum multi fuerũt filij eius, nescit.] Quia moritur, quãuis propagetur soboles. Sed carnes eius super eũ doluerunt,] id est, talem coditionẽ suam homo carnaliter dolet, & a- *2. Corin. 4.* nimaliter luget. Spiritalis enim nouit, quia & si exterior homo corrũpitur, sed interior renouatur de die in diẽ, *Elephaz* quia hoc fieri sentit in seipso. Et impleuit dolore vẽ- *Themanitæ verba.* trem.] Spiritus enim scientiæ per consolationem sanat potius à doloribus: Tu autẽ qui imples ventrẽ dolore, *De ca. XV.* non spiritu scientiæ respondes. Nõnne tu repulisti timorẽ?] Deum non timuisti in talia dicens. Et elegisti linguã malorũ,] qua homines maledicũt. Quid enim? Nunquid primus homo natus es? Quia tantũ superbis: Aut ante colles concretus es?] Etiam mõtes nomine collium accipiendos, id est, ante omnes virtu-

tes spiritus potentes. Sed & senex & decrepitus in no D bis est:] Qui sciat etiam quæ nos oescimus, est inter oos: Quid ausum fuit cor tuum, & quid sustinuerunt oculi tui? Sperauerunt, quid est cur homo vt sit sine crimine.] Quod tu dixisti, Si in sanctis eius non est fides,] propter incerta temporũ quibus plerunque falluntur, vt multa dicant, & nõ faciaot. Et cœlũ non est mũdum ante eum,] pro his qui habitãt in cœlo. Aut certe cœlũ pro ipsis sanctis ponitur, quia in his habitat deus. Quę sapientes dixerũt, & non celauerũt parentes suos:] Quia etiã Iudæi Apostoli prædicauerũt: Ipsis solis data est terra.] In hac tantum. Nec superueoiet illis quisquã extraneus,] nec sanctus homo vel angelus: id est, in securitate possidebunt. Cum putauerint se esse iam in pace.] Ita dicit quasi hoc putet ipsi Iob euenisse. Nõ credit conuerti à tenebris,] non credit vt conuertatur à peccatis. Et decretus est in escam vulturũ,] aërearũ potestatum, quæ mortibus peccatorum pascũtur. Sicut dux in prima acie decidet.] Audax est & nõ fert tribulationes: Quia eleuauit manus contra deum.] An B quia eleuauit, & currit cootra eum contumeliose, aduersaria faciendo quàm præcepit? In crassa ceruice scuti sui,] præsumens de protectione sua. Quia operuit faciẽ eius in adipe suo.] Per adipẽ: id est, per exaltationẽ superbiæ suę abscondit à se deuo. Et fecit capistrum super femora:] Vt libidinibus suis colligaretur, quo vinculo duceretur ad mortem. Quæ enim illi parauerũt, alij auferunt.] Ipsum etiam regoum terrenum, vel quãcuoque spem temporalem, quam cum toto mundo iusti accipieot. Et oon ditabitur, nec permanebit substaotia eius,] impij scilicet. Non immittet super terram vmbram,] id est non viret, Sed stirpẽ eius arefaciet ventus.] Tentatio. Præcisio eius ante horam:] Corrumpetur priusquam speret. Decidat tanquã flos oliuæ.] Decidat à pace, vel quia meliora hos sequũtur quemadmodum florem fructus. Testimonium enim impij mors:] Signum. Et ignis comburet domus eorũ qui munera accipiuot.] Hi sunt enim impij qui munera temporalia præponunt iustitiæ. Concipiet & in ventre gemitus,] Ea quę sperat, in pœnã illi proficiunt.

Audiui alia multa,] Noo solum quæ vos dicitis, F Consolatores malorum omnes,] Malos potestis cõ- *Verba Iob. De ca. XVI* solari, quia ipsi vos imitantur, non bonos: Et est vocatiuus. A nullo enim vestrum audiui aliquid boni. Quid enim? Nunquid ordo in sermonibus est?] Spiritus sit perbiæ. Aut io quo molestum tibi erit?] Quanuis nõ ames quod dicis. Et ego secundũ vos loquor:] Quo modo digni estis. Si subiecta esset anima vestra pro mea.] Si vos pateremioi quod ego, loquerer sermonibus, nõ factis: ita nihil est loqui quod non facitis. Si enim loquar oõ dolebo vulnere.] Ostenditis vos neque in loquendo, neque in tacendo prudentes esse: Nam sapientes & cũ loquuntur, in cõsolationibus cõdolescũt, vel in confessione sua loquentes dolent vulnus suum: vel cum tacent, prudenter tacent. Nonc autem lassauit me, & fecit stultũ & putrem,] vt non contra vos loquar. Deus fregit superbiam,] vt stultus factus sapiẽs sum. Apprehendisti me, & in testimonium factus sum.] Coniecisti me de peccatis meis, & aduersum me ego sum testis. Et surrexit super me mendacium meum:] cum mihi iustus videbar. Cõtra faciem meam respõdi,] hoc est, statuam te ante faciem tuã. Iracundiæ vsus deiecit me.] Benedixit, vsus iracundiæ, non enim eam patitur. Deiecit me tanquã superbum, fremuit super me dentibus.] Obiurgauit me, vt dẽtes pro verbis

G verbis intelligātur. Sagittæ piratarum eius super me
deciderūt.] Aëreas potestates quibus vtitur deus, & eis
permittit vt aut exerceātur boni, aut puniātur mali. Pira
tę autē quia in hoc mari nauigātibus insidiātur. Acie
oculorū irruit:] Nō dissimulauit à peccatis meis, tanq̄
innuit vt punirer. Ipse enim tanquā lumē est punito-
ribus, ostēdens puniēdos. Ruina mihi fuit aspectio e-
ius.] Aut ita fecit vt viderē peccatū meū, ante enim nō
sic mihi ad sensum perductū fuit. Acriter percussit me
ingēs dominus, & simul cōcurrerunt in me.] Deo enim
percutiente, illi cōcurrerunt angeli satanę. In pace cū
essem, discerpsit me.] Ab ipsa pace aut à semetipso dis-
cerpsit, vt ab aduersariis & sibi aduersantibus dilacerer.
Et tenēs comā eā diuellit,] per peccata mea me ad-
uersum me diuisit. Statuit me sicut signū,] in quem
iacularentur, vt solet signum poni iaculātibus quò iacu
la dirigantur. Circundederūt me lāceis, emittētes in
renes meos, nō pepercerūt,] propter desideria carnalia,
quæ sibi impacta dicit per malas persuasiōes ab angelis
malis. Effuderunt in terrā fel meū,] vt terrena bona
zelarer in iis qui his abundant. Deiecerūt me postra-
H tione magna,] ne carnalē prostrationem intelligere-
mus. Ciliciū assuerunt corio meo,] peccata interio-
ra quibus reminiscitur se fuisse in bonis. Et super pal
pebrā meā vmbra mortis.] Volo videre, & impedit me
cōsuetudo carnalis. Terra ne operiar super sanguinē
carnis meæ,] id est, ne si immūda fuerit oratio mea, op-
tando terrena, accedat cumulus terræ super vinculum
mortalitatis meæ, quod significauit nomine sanguinis:
id est, ne cupiditate terrena maioribus calamitatibus vo
luntarij peccati operiar, quod est illud naturale peccatū
de conditione mortali: Nec sit locus clamori meo:]
Intercludatur meritum orationis meæ. Et ecce nunc
in cœlis est testis meus.] De domino videt̄ dicere, quia
nondū in terram descenderat. Et cōscius meus in ex-
celsis,] propter participationem mortalitatis. Diiudice
tur vir cū domino:] Veniat dn̄s vt cū eo vir iudicetur,
tanquā Ioānes cū Christo, In quorū diiudicatione in-
telligitur quid distet inter hominē perfectū, & deū ho-
Luca 10. minē factū. Sicut filiº hominis ad proximū suū,] dn̄s
homine suscepto ad eū qui inciderat in latrones. An-
ni enim dinumerati venerunt mihi:] Quòd mihi per
Christū subueniatur plenitudine temporū. Et viā per
I quam non reuertar, ingrediar,] via renunciādi seculo.
De cap. XVII. Defeci agitatus spiritu.] Ordo, Defeci spiritu labo-
1 ribus cōcussus. Oro vt sepeliar, & nō cōtingit mihi,]
vt absorbeatur mortale à vita: Ingemiscimus enim gra-
2. Corin. 5. uati, in quo nolumus spoliari, sed superuestiri: id est, mu
4 temur potius q̄ moriamur. Quod vtiq; quamuis hic ho-
mo cupiat, nō contingit: Debet enim mortem cōdem-
natione peccati. Preces adhibeo cum labore, & quid
feci non mihi feci,] impetrās. Furati sunt externi bo
na mea:] Ipsam immortalitatē qua spoliatur significat,
Luc. 10. qui semiuiuus à latronibus est relictus. Quis est iste, ad
manum meā ligetur?] qui mihi subuenturus est, domi-
num significans. Sed ideo dicit, quis est, quia inter ho-
mines futurus erat, vt vix ab eis discerneretur, vinculo
charitatis, vt custodiat me & ducat quò vult. Quia
cor eorū abscōdisti à prudentia:] Qui eum nō cogno
uerunt abscondisti, propter hoc nō exaltabis eos,] quia
humiles non fuerūt. Ideo cæcati sunt,] & nō potue-
Roma. 11. runt humilitate Christi exaltari. Partim annuncien-
tur mala:] Quòd cæcitas ex parte in Israël facta est, si-
ue quia eis mala videbantur quæ Christus annuncia-
Ioan. 7. bat, vt dicerent, Seducit turbas: Siue per Prophetas quæ
annunciata sunt de cæcitate Israël, non vtique toti, sed K
parti acciderunt. Et oculi super filios eorū tabuerūt,]
admiratione miraculorum, quibus dictum est, Si ego in Matth. 12.
Beelzebub eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciūt?
Posuisti autē me in loquelā nationibus,] hominē quē
redemit: id est, Ecclesiā de qua loquerētur nationes, siue
quæ loqueretur nationibus. Et in risum illis deueni,]
aut nationibus, cū ei detraherēt, aut Iudęis qui loquebā-
tur nationibus. Obscurati sunt ob iram oculi mei,]
Obscurati sunt oculi Ecclesiæ, id est Apostoli: cū intelle
cti nō sunt ab iis qui hac pœna erāt puniēdi. Et expu-
gnatus sum valde ab omnibus:] Tā Iudæi q̄ gentes ex-
pugnauerūt Ecclesiā. Et numerati sunt super hoc ve-
races.] Vel quare potestas data sit impiis in Ecclesiam,
vel quare ab impiis Euangeliū agnitum nō sit. Iustus
autē super inimicum consurgit:] Qui temporaliter ca-
dit persecutionibus, vt postea infidelibus dominetur.
Et purus membris sumat audaciā:] Spei audaciam,
vt cōfiteatur Christū in persecutione. Non enim in-
uenit in vos veritatē.] Omnibus enim tā Iudæis q̄ aliis
gratia necessaria est. Et cōuulsæ sunt cōpages cordis L
mei:] Vt non celem peccata mea. Noctē in diē ver-
terunt impij.] Vnde est, Væ illis qui dicunt quod bonū Esaia 5.
est malum, & malū bonum, qui ponunt tenebras lucē, &
lucē tenebras. Si sustinuero, inferi domus mea erūt:]
Pertulēro peccata mea, vt nō confitear. Interitum ap-
pellaui patrem meum:] Non ero filius vitæ. Appel-
lauit autem deus matrem meam & sororem tabem:]
Ex eo quòd inseparabiliter hæreant tanquam cogna-
ti. Quæ est enim mihi iam spes?] Subauditur, Si su-
stinuero, inferi domus mea erunt. Aut bona mea vi-
debo.] Quis seductus conuerti noluit, & sustinuit pec-
catorem? Et lumen impiorum extinguetur.] Baldath
Noli ergo mirari, si & tuum tanquam impij lumen ex- Suitis ver-
tinctum est. Lux eius fuerunt tenebræ, in domo cla- ba. De Ca.
ritas domus eius:] Id est, aut diabolus aut antichristus. XVIII.
Et lucerna super eum extinguetur:] Exiguum & ter
renum lumen. Accipiant infimi substantiam eius:]
Quæ habere ille noluit, habeant humiles. Immissus
est pes eius in laqueum.] Ipse enim captus est, dominū
persequendo. Confortauit super eum sitiēs:] Vt vin-
cant eum esurientes & sitientes iusticiam. Abscondi-
tus est super terram funiculus eius:] Quo capiatur.
Hoc est, ea quæ illi quasi conceduntur: Et captio eius M
in semitis,] quà transit: Per circuitum perdant eū
dolores,] vndique. Et multi circa pedes eius veniūt
in angustia famis,] Multi qui eum sequuntur, vel qui ei
obsequuntur, Comedantur rami pedum eius,] do-
ctrinarum eius: id est, quà it: Rumpatur de habitacu-
lo eius sanitas,] tranquillitas huius vitæ: Et teneat
eum necessitas causæ regalis.] Opportunitas punitiōis
eius quæ valebit ad gloriam dei, propter quod modo
illi permittitur cupiditas sua. Causam regalem dicit,
quia se Christum iactabit. Habitet in tabernaculum
eius in nocte eius, necessitas causæ regalis cruciet con-
scientiam eius.] Appetitio tyrannidis, in nocte in sup-
plicio cæcitatis eius quando damnatur. Aspergen-
tur speciosa eius sulphure,] quibus placebat igne fœti-
do concrementur. Et de sursum irruet messio eius,]
à deo. Et non sit nomen eius in facie platearum vbi
erat:] Tollatur de memoria populi. Et non sit co-
gnominatio in populo suo.] Ad tantam deiectionem
veniat, vt à suis non agnoscatur. Neque resaluetur
sub cœlo domus eius.] Aliqui enim resaluabuntur.
Sed in populo eius viuāt alteri.] Alij subiugetur popu-
lus eius.

A lus eius. Et destruitis me verbis:] Infirmatis me, qui *Verba Iob.* me cõsolari debuistis. Scitote tantum, quia deus fecit *De ca. XIX.* mihi sic,] apud quem possum de peccato cõuinci, non apud homines. Et vallum suum circa me circũdedit, fossa circa muros est.] Coactus sum ad confessionem.

Ecce rideo opprobria, & nõ loquor.] Vtilitatem dicit confessionis, quia si vellet ridere peccatum suum, & non illud proloqui, clamaret, & non exaudiretur. In vultu meo tenebras posuit.] Illuminationẽ vultus mei abstulit à me, quod contingit auersis. Et abstulit coronã de capite meo.] Dignitatem spiritalẽ quam dat sapientia. Et dirupit me vndique, & abij.] Omnia tenebam, & abstulit illa à me, aduersus illud quod acceperat virtutẽ continendi omnia. Et arbitratus est me tãquam inimicum.] Sic me iudicauit, quasi ei nocerem si ei par essem. Et circundederũt tabernaculum meum:] Cor & cõscientiam. Fratres mei recesserunt,] in spe correctionis, quia fratres sunt, quãuis primo correctionem meã aspernati sint. Et eos secuti qui sibi aliena.] hoc est perniciosa, suaderẽt. Et amici mei immisericordes facti sunt,] In malis spiritalibus, qui nõ cõdolẽt proxi-
B mis suis, sed poti⁹ eos irridẽt, quos nõ irriderẽt in malis carnalibus cõstitutos. Et scientes nomẽ meum, obliti sunt me:] Nõ me cognoscẽtes quòd mutatus sum. Vicini domus & ancillæ meæ cũ quib⁹ secreta cõmunicabã.] Adulatores qui recedũt ab eo qui cõfitetur deo: Ipsi enim dicũtur ancillari. Seruum meum vocaui, & nõ respõdit.] Aut corpus, aut eos qui ei ad mala seruiebãt.

Os meum deprecabar, & rogabam vxorem meam,] *Psal. 42.* tanquam dicens, Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? id est cupiens, vt ei consentiat. Inuocaui blandiens filios vteri mei, quos genueram,] persuadens eis spem seculi. Et quos dilexeram, consurrexerunt in me,] in illa vita. in cute computruerunt carnes meæ:] Amore eorum quæ forinsecus sentiũtur, cõputruerunt interiora mea: Nam vtique leue est si ad literam accipiamus tanquam scabiem habuerit. Et ossa mea in dentibus meis sunt,] Firmitas & fortitudo mea in verbis est, non in factis. Miseremini mei miseremini mei, ô amici.] Angelos videtur postulare, vt pro eo deprecentur, aut certe sanctos, vt pro pœnitente orent.

Manus enim domini est quæ tetigit me.] Manu domini se tactum dicit, vt doleret vulnus suum quod sine
C sensu eius fuit. Quare me persequimini sicut & dominus?] Detestamini & horretis sicut dominus, vel obiurgatis, cùm iam confitear. De carnibus meis non satiamini.] Non gaudetis si carnaliter viuam. Stylo ferreo & plumbo.] vt quemadmodum cedit plumbũ stylo ferreo, sic cedant sermonibus meis corda hominum.

Aut in testimonium in petris sculpantur,] vt illi ea discant qui firmi sunt ad Euãgelizandum. Scio enim quia æternus est qui me resoluturus est,] quia potest me reparare. Quorũ ego mihi conscius sum,] quia merui illa. *1. Cor. 2.* Quæ oculus meus vidit & non alius.] Hoc est, Nemo scit quid agatur in homine, nisi spirit⁹ qui in ipso est. Et omnia mihi consumpta sunt in sinum.] In interioribus vbi nemo videt, id est in cõsciẽtia. Quod *Galat. 6.* si & dixeritis, quid dicemus cõtra eum?] Secundũ quod dictũ est in spiritalibus, Intendens teipsum, ne & tu tenteris. Et radicem sermonis inueniemus in eo,] vt de ipsius eũ cõuincamus. Ira enim super iniquos veniet:] Qui se extollunt super peccatores, & putant se tales esse *Verba Sophar. De cap. XX.* non posse, ipsos dicit iniquos. Non enim intelligitis magis quàm ego.] Ad alios se cõuertit, qui cum eo Iob consolabantur. Eruditionem cõfusionis meæ audiã.] Oblique vult vt Iob audiat eruditionem cõfusionis suæ: D
Tunc enim potest etiã spiritum sapientiæ cõsequi. Hæc antẽ locutio solennis est, cùm dicimus, Bonum est mihi vt caueam: Nam malum mihi erit cùm volumus vt alius caueat. Nunquid hæc nosti à seculis?] Ex quo sunt secula, sic est. Et hoc putat, quòd Iob ignoret tãquã impius. Oculus videbit, & non adiiciet.] Non enim videbitur. Filios eius disperdat impius:] Siue imitatores, siue seductos ab eo diabolus. Et manus eius succendãtur doloribus:] Operibus eius crucientur. Ossa eius impleta sunt iuuentute eius,] Superbit de firmitate sua. Abscondet eam sub lingua sua.] Non illã demõstrabit tanquam dolosus, vt tacite illa vtatur. Parcet ei & non relinquet eam:] Amans eam & nolens ea carere, non eam persequitur. Aut parcit ei dominus, & hac impunitate non eam relinquet. Et tenebit eam in medio gutture suo:] Tanquã quod eum delectat. Et non poterit subuenire sibi:] Nõ ideo se liberabit. Fel aspidis in ventre eius:] In interioribus, in occultis habens nocendi maliciam. Diuitiæ inique congregatæ euomẽtur:] Cum tormẽto interiorũ & pressura cordis, De domo eius protrahit eum angelus.] Quandocunq; ma- E
nifestabuntur occulta eius per tribulationes. Et furore draconum fulgebit,] vt ille qui primo occultus fuit, tribulationibus proditus, furore draconum fulgeat iam palàm. Interficiat illum lingua colubri:] Seducat eum diabolus. Et non videat mulctrã pecorum.] Fructus ouium, id est, iusticiæ opera non faciat, vt se inde intelligat posse redimi. Neque pabula mellis & butyri:] Opera bona cum charitate & hilaritate cordis, & largitate præbentis: Butyrũ enim, lac pingue est. Inanum & frustra laborauit:] Quia non intelligit hæc de his operanda quæ ad misericordiam pertinent. Vnde & dominus butyrum & mel dicitur manducare, quia hæc illi in humilibus eius præbentur. Quæ egerunt vt du- *Esa. 7.* rum quid:] quod mandi nõ potest, nec glutiri. Durum nescio quid est, puto, iniquitas vel superbia. In desiderio suo nõ saluabitur,] quia iniqua desiderauit. Non erunt reliquiæ de cibis eius:] Transierunt cupiditates eius. Cum putauerit se repletum esse, coartabitur.] Nõ tam satietas est de plenitudine cupiditatum quàm pressura. Si quo modo impleat vẽtrem suum.] Talis necessitas ei veniet, vt dubitet vtrũ impleat vẽtrem suum, cum vtique ista ideo quærantur, vt pellatur necessitas. F
Hoc autem dixit, quia tanto plus cupit, quanto plus habuerit. Et emittet super eum furorẽ iracundiæ:] Quia non vidit facere opera bona. Vulneret eum sagitta ęrea,] perpetua. Pertranseat corpus eius iaculum:] Penetret eum tentatio, vt & de his quę sperat, & de his quę relinquit, Vulneretur tanquam à pectore,] per tergũ traiectus. Fulgura in tabernaculis eius:] terrores repentini, in cogitationibus eius. Lædat aduena domũ eius:] Diabolus qui aduenticius est ad tentandũ, si quidem habeat homo etiam proprias tentationes. Et detegat cœlum iniquitates eius:] Cœleste iudicium. Et possessio bonorũ eius ab ipso:] Hæc illi largietur deus.

Et non sit mihi à vobis hæc consolatio:] Qua puta- *Verba Iob. Cap. XXI.* tis bonis temporalibus gaudendum, cum cõmunia sint piis & impiis. Et si quando quis iniquus esset, hinc in eum vindicari.] Cum Iob dicat vsque ad sepulchrum permanere bona ista impiis, & non in eos per ea vindicari. Quid enim? Nũquid humana est castigatio mea?] A deo mihi est castigatio. Itaque & ipse potest consolari non vos. Aut quare non irascar?] Nolite ergo me ita consolari: Nam impiorum vtique fœlicitatem video.

G Respicite ad me & admiramini,] tanquã inania dicentem. Si enim recordor, perturbor.] In dignitates humanæ vitæ rediens ad affectum perterritũ ab eo quo nunc est, cum consicetur. Et tenentur carnes meæ doloribus:] Carnaliter doleo. Quare impij viuunt?] Quærit ab eis causam, quia dicebãt hic in impiis vindicari. Et permanent sicut vetustate oues eorum.] Quo modo possunt vetustate perseuerare? Non enim semper erunt. Erant autem in manibus eorum bona.] Non tulit eis bona ipsa cum hæc dicerent: Imò vero, impiorum lucerna extinguetur,] claritas temporalis, etiam si non sicut isti intelligebant. Deficiant filij eius,] bona eius, bona quæ eis persuasit, temporalia scilicet, aut antichristi, aut diaboli. Videant oculi eius necem suam.] Significat & hãc prosperitatem ignorari ab his qui hac gaudẽt, in futuro autem ad sensum etiam impiorũ perducetur. Quia nulla voluntas eius in domo sua post eum:] Quia in conscientia sua dominum non cõsecuti sunt in tribulationibus. Licet numerus mensium eius dimidiatus sit.] Quanuis dominum præsentem coluerit, tamen quia nõ futura sperauit, quod est plenus mensium numerus. Ipse enim homicidia iudicat.] Quia
H impij cum persuaserint impietatẽ per dilectionem carnalium impietatum, futuro seculo vtique occidũt: Non tamen talia homicidia iudicãt homines, sed solus deus.

Hic morietur in robore simplicitatis suæ.] Videtur exequi occulta homicidia, commemorãs largũ vnum, & alium auarum, quia homines abundantes & largi putantur & boni. Intestina eius plena sunt adipe,] habet læticiam. Et medulla eorum diffunditur,] intestinorum, quia non tenet intra se bona sua, sed impendit illa vel in se vel in aliis. Itaque scio vos audacter mihi insistere.] Non enim considerate dicitis, Quia dicitis, Vbi est domus principis?] vel impiorũ, vel superbi, quia putabant hic eis auferri bona, cum plerique etiam pleni vitam finierunt per ea puniendi. Et vbi est velamen in tabernaculis impiorum?] Honor. Interrogate eos qui transeunt per viam,] qui non delectãtur via, sed transeunt per eam. Et signa eorum non ignorabatis,] vel impiorum quæ dant transeuntes, dicentes quid eis futurum sit, vel à quibus cognoscũtur impij. Quis annunciabit coram eo viam eius?] Coram impio viam suam nemo, nisi dominus annunciat fiducialiter, quia ipse ei
I respondet. Et tamen ipse] dominus, in sepulchrũ deductus est,] ita merces pietatis non hic speranda est. Et super aceruum vigilauit.] Ante enim ipse resurrexit quàm aceruus resurgeret resurgentium. Dulces fuerũt ei lapides torrẽtis.] quos seculum non subuertit, id est, discipulos suos. Et post eum omnis homo sequitur, & ante eum innumerabiles.] Aut post eum omnis homo, id est vnus homo: Et ante eum innumerabiles, qui nunc in numero hominum deputati sunt. Aut post eum turba credentium, & ante eum patriarchæ & prophetæ:

Quo modo ergo consolamini me?] inaniter præsentia bona vel mala suadentes. Nónne dominus est qui docet sensum & scientiam?] Quasi dixerit Iob, nõ eum rectè iudicare, cum vtique reprehendi deus non possit, nisi per intelligentiam qua superior est, si quidem ab ipso detur homini. Et veniet tecum in iudicium.] vt compareris ei? Lumen tuum in tenebras conuersum est,] dignitas, & dormiẽtem te aqua operuit,] securum inundatio tribulationis. An per nebulam diiudicat?] Quasi per nebulam videre non possit. Nubes latibulum eius & non videbitur.] Latent eũ quæ in terra sunt, & ambitum cœli percurrit,] figuram & non terram.

Eliphar Themanites verba. Cap. XXII.

Ergo ne semitam seculi custodis?] Quasi Iob putarit K à deo res humanas non curari. Quia capti sunt immaturi,] secundum se immaturi. Putabant enim se in perpetuum permansuros: aut certe antequam peruenirent ad sapientiam, sed quia hoc audierant, nõ quia ista sentiebant isti amici Iob. Et cogitatio impij longe est ab eo, & implet domos eorum bonis,] Et longe est ab eo cogitatio impij, quia non sic facit sicut sperat impius: id est, aut quia placet ei impietas, aut non videt eam. Videntes iustiores erunt:] Intelligentes, quanuis isti non intellexerint, putãtes quia hic redditur impiis. Et inculpabilis subsannabit eos,] impios. Esto durus,] si sustinueris patiens, hoc est dura. Procul facies iniquitatem à tabernaculo tuo:] Conuersationem vel vitam tuam, quanuis hæc isti carnaliter dicant. Et ponens illud super aggerem in petram:] Aduersus id quod dixit, Flumen decurrens fundamenta eorum, quia humiliauit semetipsum ipsum lumen. Et dices, elatus es in superbiam,] aduersus superbos. Erue innocentem, & *Philip.2.* saluaberis mundicia manuum tuarum.] Noli deficere in bonis operibus, quia curat deus humana. Et quidẽ *Verba Iob. Ca. XXIII.* scio quia de manu mea est increpatio,] de peccatis meis. Et manus mea grauis facta est super gemitum L meum,] Ideo me percussisti vt doleam. Et venire vsque ad solium eius,] vt sim tam sanctus vt perueniã ad eorum numerum qui sedes eius sunt. Tũc enim possum dicere vera & audire: Vnde & cœli dicuntur sancti. Et cognoscam causationes quas loquetur mihi,] Redditiones causarum, quibus se omnia iuste iudicare demõstrat. Et sentiam quæ annunciat mihi,] iam proximus ei. An in multa virtute diiudicabitur mecum?] vt per potentiam resistat mihi. Nequaquam tamen in terrore abutatur me,] propter peccata mea pro quibus timeo modo, cũ sum in terrore, non abutatur me. Cæterum cũ ad eum venero,] in illa libertate qua ego annumerabor solio eius: omnia amabo, & non mihi resistet virtus eius,] quanuis modo possit me abuti, vtpote peccatore. id est, faciat de me quod vult, etiam cũ pœna mea, iuste tamen. Veritas enim & increpatio est ab eo,] id est, non iniuste increpat. Educit in finem iudicium meum:] Etiam si modo corripit, postea manifestabit. Nam si primus ambulauero, postea non ero.] Non arroganter sperem, non infideliter desperem: Hoc est, non declinare dextra aut sinistra: Inde est, Si ascen- M dero in cœlum, tu ibi es. Quis me inde potest pellere, *Psal.138.* &c. A leua quid aget? Non apprehendam.] Superiora repetit, A leua autem dicit non se apprehensurum deditum temporalibus. Conuertetur ad dexteram & non videbo. Ideo non debeo esse à leua. Conuertetur autem dixit, quia ipse in spiritalibus est: Vnde ego me auerto, si à leua fuero? Scit ipse viam meam,] vt etiam si per tribulationes duxerit, sequar. Probauit me sicut aurum,] in tribulationibus. Ingrediar in præceptis eius,] De tenebris meis exeã, sed tamen in præceptis eius.

Si autem ipse iudicauit,] sic vt per tribulationes me tanquam aurum probet: Propterea ad eum festinaui:] Quia me tribulauit, ideo relictis temporalibus ad eum festinaui. Et commonitus solicitus fui de eo,] vt his pœnis carnalibus æterna supplicia deuitarem. Idcirco à facie eius turbabor:] Modo turbabor, vt caueã cogitans futurum iudicium, vbi erit eius manifestatio. Et dominus molliuit cor meum,] Et ipsum timere, quo cauet futuras pœnas misericordiæ dei, deputat. Non enim sciret superuenturas pœnas & tenebras malis, nisi dominus molliret cor eius præsentibus tribulationibus, ad-

uersus

A uersus illud, quòd indurat deus cor Pharaonis. Quare dominũ nõ latuerunt hæc: *Exod.10.* Quamobrẽ finem transgressi sunt,] Christum. *De cap. XXIIII.* Et inclinauerunt pauperes à via iusta,] vt vel imitarentur eos, vel inde arbitrarentur non esse diuinum iudicium quia impunitam videbant maliciã, quia eis nocebant relinquentes iusticiam. Simul abscõditi sunt mites terræ? Cum his qui declinauerunt à via iusta abscõditi sunt mites, ne mihi ferrent auxilium. Nã tria sunt genera hominum in Ecclesia cum fit persecutio: alij enim consentiunt, alij fugiunt, alij patiuntur, quorum personam sustinet Iob. Et irruerunt asini feri in agro super me,] stulti & indomiti, & ob hoc superbi irruerunt super me confitentem, scilicet Ecclesiam. Et exeuntes ad opus suum.] Hoc enim opus est eorũ vt in me irruant: id est, ad hoc deputati sunt à deo.

Suauis factus est ei panis in adolescentes.] Impio & persecutori suauem panem dicit, id est, persecutionem, qua libenter fruebatur, cum eam faceret adolescẽtibus: vt adolescẽtes, aut pro amatoribus voluptatum accipiamus, quia ipsi facile talibus consentiunt: aut pro eis qui tantum in Ecclesia profecerũt, vt pueriliæ quidem simplicitatem transierint, sed nondum peruenerunt ad ro- B bur illud virile, quo etiam persecutor contemnitur.

Agrum ante tempus non suum demessuerunt.] Aut genera dicit persecutionum, vt aliquẽ agri damno terrerẽt, aut pro agro Ecclesia intelligẽda, quam ante maturitatem persecutionibus metere voluerunt, id est, antequam simul zizania crescerent, vt tempore messis separentur. *Matth.13.* De stillicidiis montium madescent.] Cõfugientes nudi ad speluncas, vbi saxa distillant. Rapuerunt ab vbere pupillum.] Pupilli & viduæ plerunq; ex persona Ecclesiæ accipiendi. Est populus sub tormẽto, & eum qui ceciderat, humiliauerunt.] Desertum vel auxilio dei, vel alicuius, quod est magnæ sæuiciæ nõ talibus parcere, In angustiis insidiati sunt inique,] in necessitatibus. De ciuitatibus & de domibus eiiciebãtur,] ab eis eiiciebantur alij. Anima vero paruulorum in gemitu,] valde fuit. Ipse autem deus eorum curam non habuit,] impiorum, quia eorum modo curam non habendo, fecit eos desperare de iudicio dei. Quia impune mala faciebant: Et ideo in tenebris traditi sunt] ignorantiæ iudicij dei: Et repente eos vt fur occupabit dies ille. Oculus adulteri obseruat tenebras.] Ostende- C re vult in quas tenebras tradantur impij per impunitatem: Non enim eas quas captant adulteri & cæteri qui male faciunt per noctem, ne agnoscantur per diem, sed illas quæ etiam male super eos sunt. Suffodit in tenebris domos.] Alia mala facta cõmemorat: Per diem obsignauerunt semetipsos,] occultauerunt. Non cognouerunt lucem, quia simul eis manet vmbra mortis.] Non quia nox recessit, propterea eos deseruit vmbra mortis. Leuis est super faciem aquæ:] Ad cõparationem terræ splendidiores accipiendi sunt quos lux penetrat & imago leuitatis, & ideo leuis est super eos vmbra mortis: Nam & ipsi portant eam per conditionẽ carnis. Vel leuis est super faciẽ aquæ, dixit super eos qui in baptismo confitentur. Maledicatur pars eorum super terram: sterile sit quod delegerunt,] de sinu enim pupillorum rapuerunt. De ore infirmorum verbum,] per malam suasionem. Deinde rememoratum est peccatum eius,] quod putabat in obliuionem venire. Conteratur sicut lignum insanabile omnis iniquus,] quod non sanat. Sterili enim non fecit bene,] quæ sine consolatione filiorum est. Consurgens ergo non credit cõtra vitam suam,] Non credit aduersus vitam suam, debuit enim credere malam se habere vitam, & ex ipso cõ- D surgere. Cum infirmari cœperit, nõ speret sanitatem,] tribulari, sed cadit in languorẽ. Tales enim impius cõsolationes quærit in rebus aduersis, quib⁹ infirmior fiat:

Emarcuit sicut malua in æstu altitudo eius,] quia nõ tulit æstum tribulationis: Maluam autem propter infirmitatem: Aut sicut de stipula spica decidens,] sponte eius, quia mane erat in culmine ipsius,] Ipse enim sibi elegit tales consolationes, quibus peius infirmetur. Alioquin quis est qui loquatur mendacium me dicere?] si & aliter sunt. Quid enim exordium quàm timor ab *De cap. XXV.* eo?] Ista subiunctio videtur illis verbis consentire, quibus dicit Iob, Idcirco à facie eius turbabor, considerabo & timebo ab eo. Nemo putet esse moram piratis,] sine mora secundum permissum eius tentant. In quem enim non venient insidię ab eo?] Hoc est, cum ipse permittit. Insidias autem dicit tentationes. Aut quo modo erit homo iustus coram domino?] ergo iuste eũ tentari permittit, Vel quo modo se mundauit natus ex muliere?] Nisi enim à deo mundatus fuerit, immundus est. Si lunæ præcipit, & non lucet.] Quoniam si exigant rationes & ordo prouidentiæ ipsius vt luna nõ lu- E ceat, præcipiat vt non luceat, & non lucebit. Sed quare? Vtrum inde velit videri nõ mundam lunam coram eo, quia præcipit ei & non lucet: Aut forte rationalis animę *Ioan.1.* natura figurate hic insinuatur, cui sol intelligibilis est, lumen illud verum quod illuminat omnem hominem. Et quoniam tanto magis luna lucet terrenis aspectibus, quãto magis recedit à sole, cum autem propinquat soli, interimitur terris: intelligamus animæ diuinitus præcipi, vt superata natiuitate terrena atq; mortali, qua splendor eius apparet, terreno sensu videntibus appareat & propinquet, subiugeturq; sapientiæ, quo eius luce secretissima exultãs, caueat facere iusticiam suam coram hominibus, vt videatur ab eis, sed cum gloriatur, in domino glorietur: Quia & cum apparet hominibus, dono creatoris apparet. Nec stellæ sunt mundæ apud eum,] in cõparatione eius. Cui ades? vel quem aditurus es?] *Matth.6.* Cum indignans tanquam iniusticiæ eorum putaret eos *Hierc.9.* à deo puniendos. Verum sibiipsi loquens seipsum reuocat, vt deo potius dimittat iudicium eorum, ne aut adesse deo videatur aut adiuuare eum velle. Quasi inua- *De cap.* lidum ad coërcendos vel corrigendos homines:] Aut *XXVI.* consilium dare quid cum illis agat, aut sequi eum tan- F quam assecuturus causam, quare dolosos homines esse & viuere patiatur, cum superet omnem animam quærentem,] virtute incomprehensibili: Aut quasi annunciarem illi aliquid de illis: Cum ab ipso habeat homo & spiramen,] cum aliquid enunciat. Nunquid gigãtes redigentur in nihilum?] Non ergo mirãdum si illis deus parcit, quãdo gigantem non redegit in nihilum. Et ne diceretur, Sed ad inferos detrusi sunt, subiecit, quia infernum videt deus,] & tamen eos ibi ordinauit vbi esse meruerunt, sicut istos siue nunc sicut sunt, siue postea sicut erunt, quamuis eos nunquam remoueat à facie sua, quia omnia nuda sunt coram eo:] Ita de proximo gigantes etiam istos consolatores superbos accipias.

Subter aquam & proximi eorum.] An subter aquam, subaudiendum, tenentur, vel aliquid tale. Et non est velamen perditionis:] Etiam perditio eum non latet.

Extendens Aquilonem super nihilum,] Potest Aquilo diabolum significare, & terra peccatorem, quoniam & illi & illis inanis est spes. Suspendens terram super nihilum,] in aërem: Ligans aquam in nubibus suis,] propter obscuritatem prophetiæ: Et non est scissa nu-

bes

G bes ſub eo,] ſub veritate quam habuit nubes, quæ non
ſcinditur,ſcripturas intelligentibus, non enim aduerſa
dicuntur ſicuti putant non intelligentes. Qui tenet
faciem ſolis,] ne agnoſceretur ab impiis ſol iuſticiæ:
Et extendit ſuper eum nubem ſuam] carnem quam
dominus ſuſcepit. Præceptum circundedit ſuper fa-
ciem aquæ,] populos,vſque ad conſummationẽ lucis,]
huius vitæ finem,hoc eſt finem ſeculi: Aut quouſque
conſummentur,] id eſt,perficiãtur homines,quibus di-
Ephe.5. ctum eſt, Fuiſtis enim aliquando tenebræ, nunc autem
lux in domino. Columnæ cœli contremuerũt & ob-
ſtupuerunt ab increpatione eius,] quod contigit Petro
Galat.2. per Paulum. Virtute ſua ſedauit mare,] placauit ſecu-
lum,à quo perſecutionem patiebatur Eccleſia. Vt etiam
columnas cœli cõtremuiſſe ab increpatione eius, poteſt
hoc modo intelligi,vt robuſtiſsimi Eccleſiæ cõtremue-
rint pro infirmis, ab increpatione domini permittentis
1.Cor.11. tentationes perſecutionis.Columna enim clamat, Quis
infirmatur,& ego non infirmor? quis ſcandalizatur, &
non vror? Prudentia eius vulneratus eſt cetus,] Vul-
neratum dicit diabolum dolore, quo ei iuſti non cede-
bant. Et clauſtra cœli metuunt eum,] vel angeli vel
H qui acceperunt claues regni cœlorum. Præcepto au-
tem peremit draconem deſertorem.] Eundem dixit &
cetum:Sed nunc oſtẽdit quo modo ſit vulneratus, cum
acceperunt præceptũ qui ei renunciauerunt. Ecce hæ
partes viæ huius,] quà ad dominum venitur. Virtu-
tem autem tonitrus eius quis ſciet?] quando faciet. To-
nitrum dicit euidẽtiſsimam vocem manifeſtationis e-
Ioan.1. ius:Aut illam forte vocem,quam dedit per filium toni-
trus, In principio erat verbũ, & verbũ erat apud deum,
& deus erat verbũ:vt ſit ordo,Quando faciet,quis ſciet
De cap. virtutem tonitrus eius?* Et ſpiritus diuinus in naribus
XXVII. meis.] Hic oſtẽditur prophetice eum dicere,quæ dicit,
& prophetice cognoſcere,quia iſti cõſolatores eius do-
lo pleni ſunt. Abſit à me iuſtos vos dicere donec mo-
riar,] etiam ſi vſque ad mortem perſequamini me,quia
vos libere reprehendo. Nec enim ſeparabo innocen-
tem,] nec vos autem, nec enim conſcius ſum mihi
iniquum quid commiſiſſe.] Illi enim ſolent plerunque
aliis parcere,qui metuũt ſibi aliquid veri obiici. Quæ
enim ſpes eſt impio?] Quia expectat, ne quis putaret,
male eum optaſſe inimicis ſuis, hic aperuit quo animo
dixerit.Impietatem quippe illorum vult euerti,& perire
I ſuperbiã,quod fit cum ſoluitur ab impietate anima quę
tenebatur rea: ſoluitur autem per confeſsionẽ pœniten-
tis hominis,& gratiam ignoſcentis dei. Ergo quæ enim
ſpes eſt impio:Interrogatio & reſponſio. Quia expe-
ctat & confidit in domino, ſi forte ſoluatur, aut preces
eius exaudiat dominus.] Poteſt quidem & alius ſenſus
occurrere in his verbis,ſed non ita cõtexitur & libro &
fidei,vt quaſi totum ex deſperatione ſit, quòd ſpẽ pror-
Roma.4. ſus non habeat impius:Cum aduerſus ſcriptum ſit.Cre-
denti autem in eum qui iuſtificat impium, deputatur fi-
des eius ad iuſticiam: Et ideo quod ſequitur,gratia do-
mini dicere intelligitur. Aut ſi euenerit ei neceſsitas:]
Ideo debemus expectare gratiam ſoluentis. Nunquid
enim in neceſsitate,] id eſt, in tentatione, habuit fi-
duciam?] meritorum in conſpectu dei. Aut ſi inuo-
cauerit exaudiet eum?] ſi tanquam fiducia operum ſuo-
rum inuocat,quæ nulla ſunt. Quapropter annuncia-
bo vobis quid ſit in manu domini,] quid diſponat de*.
Ecce omnes noſtis, quia vane vana loquimini,] ob
hoc gratia iam expectanda eſt.] Quo modo enim alle-
gauit merita operum ſuorum vane vanã loquens? Poſ-
ſeſsio vero potentium veniet ab omnipotente ſuper eos K
vt poſsideant eos potentes:] id eſt,diabolus & angeli e-
ius.Potentes autẽ ideo dicit, quia iſti infirmabuntur ſe-
quentes vanitatẽ,vt in eos illi pręualeant duces & prin-
cipes vanitatis, quo modo & dominus fortem eum ap-
pellat,non ob aliud niſi quia tenet inualidos. Quod
ſi multi fuerint filij eius, in occiſionem erunt.] Filios e-
ius dicit qui eum ad ſeducendum imitantur, falſorum
dogmatum perſuaſorem in damnationem. Si autem
iuuenes facti fuerint, indigebunt.] id eſt, ſi confirmati
fuerint in errore,indigebunt:Non enim eos ſatiauit va-
nitas. Et qui circa eum ſunt morte morientur,] qui ſi-
millimi ei ſunt ad ſeducendum. Et viduis eorum nõ
miſerebitur,] plebibus quas ſeduxit cum eis,viri morte
deſertis,quaſi fidem illis coniugalem in erroris promiſ-
ſione ſeruauerit. Quod & ſi collegerit vt terram ar-
gentum:] id eſt,ſi prudentes & ſapientes: cum adhuc
terra & lutum ſunt,] id eſt, cum adhuc ſtulta & carna-
lia ſentiunt, eis conſenſerint, poſtea correcti & cogno-
ſcentes ad iuſtos conuertentur. Erunt enim eorũ do-
mus ſicut tinea & araneę,quę ſeruabat:] Cor vel cõſciẽ-
tia. Aut domus dixit munimenta quibus ſe protegunt,
verum aſtuta & latebroſa,ſed inualidiſsima, ſicut tineæ L
folliculus quo ſe abſcondit,& araneæ cauerna,in quam
ſe recipiẽdo cooperit,& claudit eam.Quam ſeruauit au-
tem,intelligitur ſeipſam in illa cauerna: Quia non om-
nes araneæ hoc faciunt,propter ſpontaneam & interio-
rem corruptionem iniquæ cogitationis, & propter in-
utilia opera, quæ quaſi diligenter in domo ſeruauit ſibi
impius. Diues dormiet & non adiiciet,] quia poſt
mortem nõ adiiciet ad ipſas impietates diuitias. O-
culos ſuos aperuit, & non eſt.] In reſurrectione enim
non inueniet ſeipſum diuitem quod putauerat. Tol-
let eum ęſtus & abibit:] Aut æſtus maris tribulatio ſecu-
li:Aut æſtus, quo areſcunt herbæ quæ radicem non ha-
bent. Et ventilabit eum de loco ſuo,] aut de ſpe ſua,
aut deus eum ventilabit de loco ſuo, vt non ſit in loco
dei:hoc eſt,in populo quem inhabitabit deus: Et pro-
iiciet ſuper eum & non parcet, tãquam aggerem pœna-
rum plaudet ſuper manibus ſuis,] ſicut dictum eſt, Et
ego perditioni ſuperridebo: nõ enim ſuperlugebit per-
ditionem impiorum. Eſt enim argẽti locus vnde fit,] Prouer.1.
prudẽtes qui magis in actione ſunt: Locus autem au- De cap.
ro vbi purgatur,] ſapientes qui in cõtemplatione ſunt. XXVIII.
Ferrum de terra fit,] Hæc metalla indifferẽter in bo- M
no accipienda ſunt:Nã ideo ferrum dixit,quaſi ſuperius
de ferro diceret, quãuis per ferrum poſsint fortes intel-
ligi,Reuera enim nulla diſtinctio eſt in ſapientia homi-
num quàm in ea ſunt. Aes autem ſimiliter vt lapides
excluditur:] quia totum de terra ſeparatur:Vt oſtendat
propterea eſſe bonos malis mixtos ad tẽpus, quia de ip-
ſis malis ſeducuntur boni, & per illos purgantur tan-
quam metalla operi vel ędificio neceſſaria,cũ ipſa terra
opus habeãt eliquari ac formari, vnde & ſeparãdi ſunt,
vt poſt hanc ſeparationẽ habeat terra locum atque or-
dinem ſuum, ſicut impij per damnationem pro meritis
ſuis. Et omnem finem ipſe inuenit.] Quid quò per-
duceret:Inuenit autem dixit,inſtituit. Lapis tenebræ
& vmbra mortis.] Lapis, id eſt, vetus teſtamentum, te-
nebris & vmbræ mortis datum eſt:id eſt,carnalia ſectã-
tibus, quanuis ab vno deo hoc expectarent. Vbi ſu-
perbientes non deſcendebant torrentem,] id eſt, non
tranſibant per lapſum temporalium ad aliquam ſolidi-
tatem,ſed ipſo lapſo ferebantur. Et facta eſt diſciſsio
torrentis à cinere,] hoc eſt à confitente peccata ſua, &
non

A non superbiẽte de meritis operum, quod factum est per gratiam noui testamenti: discissio torrentis à cinere ab hominibus: Et commoti sunt ab hominibus adulãtibus non increpante deo, ab ipsa quæ eis promissa erant perdendo primatum suum: Terra de qua egressus est panis,] subaudiendum, ipsos dico commotos, de quibus tanquam de terra panis domini exiit, & eam incensurus est,] infidelem cœlesti iudicio dominus. Locus saphyri lapides eius.] Ordo, locus saphyri, id est, preciosi & necessario ædificio ciuitatis cœlestis: Et agger es aurum ei.] Aurum ei non modicum est, sed aggeres.

Semitam quã non cognouit auis,] humilitatem domini. Nec vidit eam oculus vulturis,] diaboli. Nõ transiit super eam leo,] per fortitudinem superbiens. Ad fortissimo lapide extendit manum suam.] Potens est enim deus de lapidibus excitare filios Abrahæ: Et ripas fluminum dirupit,] vt totum irrigaret. Flumina enim dixit prædicatores verbi, voluerũt quippe ripis suis cohiberi, vt tantum circumcisioni prędicarent. Omne vero preciosum vidit oculus meus.] Humanus, per verbum carnem factum. Altitudinem fluminum reuelauit.] Virtutes tolerandi persecutiones in martyrio.

B Occultæ & altæ sunt in homine,] donec tentatione persecutionis reuelentur: Ostendit virtutem suam in lumine:] In eis quibus dixit, Vos estis lux mundi: Per quos etiam pars Iudæorum non parua conuersa est.

Abyssus dixit, non est in me.] Ideo in abysso constituti homines eam inuenire non potuerunt, quia in ea non est. Non dabitur aurum pro ea inclusum,] id est thesaurus. Non erit deterior auro Ophir.] Tanquam si diceret, vel sic eam quærite, siquidem deterior non sit auro Ophir. Non æquabitur ei aurum & vitrum.] Aut intelligendum aliquod vitrum speciosum, aut quia sunt homines, qui vitrũ plus diligant quàm sapientiam.

Et commutatio eius vasa aurea,] non sunt, subaudis.

Et excelsa & grauis nõ erunt in memoria,] obliuione erunt in comparatione eius: Aut excelsa & grauis tãquam superba quæque non sint in memoria, vt per humilitatem trahas de absconditis sapientiam. Sapientia vnde inuenta est?] Dicit, quia non potuit eam inuenire homo nisi per gratiam, ideo ad deum conuertendum esse cor. Latet ab oculis omnis hominis:] Quia non est in sensibilibus. Perditio & mors dixerunt.]

C Perditi & mortui, cum in deliciis viuunt. Dominus commendauit viam eius,] humilitatem, quæ abscondita est volucribus cœli. Et ipse nouit locum eius.] Locus sapientiæ quis nisi pater est: Cum enim dicitur, Ego in illo, & ille in me, inuicem sibi quasi loca sunt. Ipse enim omne quod est sub cœlo perspicit,] hoc modo ea nouit quo fecit, & non sensibiliter. Ventorum libramenta atque mensuras,] tota creatura per partem significatur. Et bene pondere, mẽsura & numero, omnia dixit facta, in quibus intelligitur creator. Quando fecit, sicut vidit numerauit.] Non extra vidit vt faceret, sed in semetipso sicut artifex: Et vim tempestatũ vocibus:] Tempestatum pro tentatione positum est. Tẽtationem autem pro his qui tentantur, quo modo dicerentur voces naufragij pro vocibus naufragorum. Tunc vidit eam & exposuit eam.] In prædestinatione dominus vidit viam qua se conuertent tentati. Parauit & inuestigauit,] in prædestinatione, nõ in actione. Quisnam me restituet in menses priorum dierum?] Hæc ex persona dici videntur Ecclesiæ simul cum capite Christo, tanquam totus ipse homo loquatur tempore abundantiæ, tribulationum, & tẽtationum, tanquam his diebus,

Matth. 3.

Ioan. 1.

Matth. 5.

Ioan. 4.

Sapien. 11.

De cap. XXIX.

de quibus dominus dicit, Venient dies quando optabitis videre vnum de diebus istis & nõ videbitis. Eo enim tempore quo dominus erat in terra, nulla erat solicitudo, quamuis adhuc populo paruo Christiano, cui cõstabat ex his qui in eum crediderant, ex quibus erant plusquam quingenti fratres, quibus etiam post resurrectionem apparere dignatus est, sicut Apostolus dicit, Nulla ergo nunc erat solicitudo, ne aut à malis male gubernaretur Ecclesia, aut hæresum vel schismatum laniaretur insidiis: Nam nec ipsas corporales persecutiones passa est, non aliquas pertulit vel intrinsecus vel extrinsecus aduersitates. Loquitur itaq; Iob ex persona hominis: hoc est, populi ad nouum testamentum pertinentis, desiderantis illos dies, sicut prædixerat dominus: Et fortasse ideo menses appellat, non annos, quia ex quo elegit dominus discipulos, vsque ad passionẽ, non anni, sed mẽses fuerũt. Cũ lucebat lucerna eius super caput meũ.] Vel carnem domini visibiliter præsentem, vel verbũ ex ore præsentis corporaliter. Cum verbum domini inspiceret domum meam,] ad diligentiam custodiendi cõuersationem. Et circum me pueri mei,] qui obsequebãtur humiliter necessaria ministrantes. Cum flueret per vias meas butyrum,] per mores meos exultationem fidei & bonorum operum. Cum montes mei abũdarent lacte.] Prophetæ bene paruulis exponerẽtur. Cũ exirem matutinus in ciuitate,] aut cum iam claritas lucesceret, transactis tenebris timoris, aut in exordio Ecclesiæ, vt non satis occultus, non satis manifestus. Et in plateis ponebatur mihi sella,] à turbis deferebatur mihi docendi authoritas. Videntes me adolescentes abscondebantur,] dediti concupiscentiis. Senes autem assurgebant,] prudentes. Et potentes cessauerunt loqui,] superbientes de doctrinis suis, quia auris audiuit, & beatificauit me:] Populus quẽ non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Et oculus videns me, declinauit,] Iudęorum non credentium, & os viduæ benedixit me*:] eius animæ quæ diaboli coniugio renunciauit, Ecce ferebatur mortuus filius vnicus matris suæ quæ erat vidua. Et vestiebar iudicio sicut chlamyde.] In præferendis spiritalibus, carnalibus, nesciat sinistra quid faciat dextera tua: id est, qua intentione operetur: operta enim sinistra dextra exerta est in vestitu chlamydis, quod facit qui rectè iudicat, quõ sit referendũ quod operatur. Iudicium quod non nouerã exquisiui:] Ecce nos dimisimus omnia & secuti sumus te, quid nobis erit? Dicit fœlicitatis suæ fuisse quod habuerit à quo quæreret de futuro iudicio. Confregit molas iniquorum,] vt iam non deuorarent plebem de cibo panis. Aetas mea senescit sicut arbor palmę.] Multo viuam tempore: Prolongabitur enim, & ero sicut arbor palmæ in honore sempiterno, & celsitudine & rectitudine. Et ros morabitur in messe mea,] ex quo seminatur & germinat ager, messis dicitur. Gloria mea noua mecum,] id est, noui testamenti, & arcus meus in manu mea gradietur,] faciam quod præcipio. Et in sermone meo non adiecerunt,] perfectionem Euangelij significat: Nam sermo synagogæ datus indiguit adiectione, sed gauisi sunt cũ loquerer eis,] quia prior locutio timorem habebat, sequens charitatem. Quòd & si riderem ad eos, non credebant,] de his quæ in parabolis ita loquebatur vt non intelligeretur: Nam non sicut verba sonare videbantur, vana dicere putaretur. Hic est risus Saræ, qui significabat omnia eos in prophetia fecisse, vnde figurate aliquid dicitur. Elegi eorũ viã & sedi princeps,] aut suscipiendo mortalitatẽ, aut cum

D

1. Corin. 15.

E

Psal. 17.

*al. mihi.

Luca. 7.

Matth. 6.

F

Matth. 19.

Gene. 18.

Publicanis

G Publicanis & peccatoribus conuiuando,sed ita vt prin-
Lucæ.5. ceps eis esset ad salutem. Et habitabam sicut rex cin-
ctus fortibus,] qui suis dimissis eũ secuti sunt. Quasi
consolans tristes.] Eos dicit qui spe gaudebant,cum de
Matth.5. præsenti vita erant tristes: Beati lugentes,vt dictum est,
2.Cor.6. Et quasi tristes,semper autem gaudentes,qui nõ possunt
tenere illam magnitudinem,de qua dictum est,Qui au-
tem fecerit & sic docuerit, magnus vocabitur in regno
Matth.5. cœlorum. Nunc autem deridet me infimi,nũc mo-
De cap. nent me minores tempore.] Quia & postea nati sunt in
XXX. Ecclesia tales, & non proficiunt plurimum. Monet me,
autem dixit,quia honores ecclesiasticos accipiunt,pote-
statem prædicandi populo quæ ipsi nõ faciunt. Quo-
rum spernebam parentes.] Parentes eorum dixit , quo-
rum imitatione filij sunt,quibus tunc dicebatur,Vę vo-
bis Scribæ & Pharisæi hypocritæ. Et virtus manuum
Matth.23. eorum quasi nihilum mihi erat.] Parentum potestates
qui tunc vsqueadeo plurimum poterant vt crucifigerẽt
dominum. In eis peribat omnis vita:] Quia nõ se vel
in fine correxerũt. Egestate & fame instabiles,] à va-
tiis desideriis insatiabiles: Qui fugiebant in desertum
heri,] conferendo se ad excusationem legis, quam non
H simpliciter intelligebant. Et quia in deserto acceperant,
fugientes in deserto heri : sicut enim hodie, pertinet ad
nouum testamentum : sic ad vetus,heri. De nouo enim
Psal.94. dictum est,Hodie si vocem eius audieritis,nolite obdu-
tare corda vestra. Et, Filius me⁹ es tu , ego hodie genui
Psal.2. te. Qui radebant cortices arborum,] quia figuras le-
gis quibus vtilia tegebantur,pro cibo habebant, quo-
rum erat cibus radix herbarum,] sacramenta quæ cor-
poraliter iussi erant celebrare, tanquam terræ inhæren-
tia, ex quibus tamen simplicis intelligentiæ fructus sur-
geret, & supra terram in libertatẽ ferretur , quò illi per-
uenire non poterant. Inhonorati & abiecti,& egẽtes
omni bono,] amisso primatus honore ab spe promis-
sionis , quia & ipsum terrenum donum pro meritis suis
amiserant ,& regnum cœlorum non tenent. Qui ra-
dices lignorum mãducabant,] propter magnã famem,
quod de radicibus herbarũ dictum propter fructũ fru-
menti,hoc de radicibus lignorum intelligendum est,&
propter fructum vini & olei:Nam omnes istos spiritales
fructus accepit Ecclesia , quorũ radices terræ implicatæ
& sacramenta erant quæ corporaliter Iudæi obseruare
cogebantur : Sabbatum,circuncisionem & victimas,&
I cætera huiusmodi spiritalium ciborum. Insurrexerũt
super me fures,] qui ad honores indebitos , qui iustorũ
sunt ꝓprij,per tenebrosas fallacias peruenerũt. Quo-
rũ domus erant cauernæ petrarum,] qui cõcupiscẽtias
suas defendebãt, & tegebant quibusdam obscuritatibus
diuinorũ librorum. Et inter arbores clamabãt.] Ma-
nifesta erant peccata eorũ, quãuis ea scripturarũ obscu-
ritate quasi vmbris arborũ tegere conarentur. Hinc est,
Gene.18. Clamor Sodomorũ ascẽdit ad me. Et plerisq; locis pro
manifestis peccatis clamorẽ ponit scriptura,vt verbum
sit quicquid corde concipitur,clamor cum procedit in
factum. Qui sub stirpibus terrę manebant,] non saltẽ
in stirpibus,sed etiã inferius in stirpibus manere possunt
intelligi,qui vel carnaliter præcepta custodiunt. Stirpes
enim sunt non iam ipsi fructus,sed vnde surgunt partes
fructiferæ,vel arborum,vel herbarum,si tamen fructife-
rũ genus est , quia & nõ fructiferi generis stirpes dicun-
tur filij stultorũ & ignobilium Iudęorũ : Nam hos dixit
superius parentes eorum propter imitationẽ,quia & isti
sub dei nomine ambulant quem nõ colunt . Stultos au-
tẽ & ignobiles dicit Iudæos,qui è contrario non solum
se confidebant esse duces cæcorum, sed etiam filios esse K
Abrahæ,quo patre se esse iactabãt nobiles : Sed cum au-
diunt,Cæci sunt & duces cæcorum: stulti demonstran- *Matth.15.*
tur. Et cũ audiunt,Si filij Abrahæ estis, facta Abrahæ fa- *Ioan.8.*
cite:degenerãdo demonstrãtur ignobiles. Nomẽ & ho-
nor extinctus à terra,]erat enim,sed extinctũ est. Nũc
autẽ cithara eorum ego sum,] horum quorũ illi patres
sunt,qui me ad aurẽ habebant,non ad cor. Et me ha-
bent ad fabulam,] inanem & inutilem narrationem &
auditionẽ,quanuis me & narrẽt & audiant. Abomi-
nati sunt enim me discedẽtes procul:] Longè facti sunt
à iusticiis peccando,& præcepta iusticiæ malis moribus
execrando. Nec enim in faciem meam pepercerunt
spuere.] Execrãda nanque facies Christi est,his qui prę-
cepta eius cum cõtemptu exhorrent:vel,male me inno-
tescere fecerunt morum suorum prauitate. Aperiens
enim pharetram suam afflixit me,] secreta rerum, vnde
tentationes existunt, Et fręnum in faciem meam mi-
serunt,] vt eis inuitus consentirẽ, portans eos ducentes
quò vellent ad ima sua, Et à dextris germinantes cõ-
surrexerunt,] & fauendo bene monẽdo exorti sunt qui-
dẽ vt suas cupiditates explerent nõ persequendo. Pe-
des meos vinxerunt cõpedibus,] officiorum ecclesiasti- L
corum,vt nõ eos possent fugere. Contritæ sunt semi- *Philip.2.*
tæ meæ,] vt non apparerent per quas solẽt boni ambu-
lare,nõ quærẽtes sua,sed Christi. Exuit enim me sto-
la,] authoritate pristina, cui credi solet, quod cõtingit
multitudine & cõsuetudine peccatorũ prępalente. Et
iaculis suis vulnerauit me,] præceptis quibus video ma-
la,& quia coërcere nõ possum,crucior. Abusus est me
sicut voluit,] etiã calamitate & miseria mea vsus est ad
iusticiã suam deus sicut voluit. Doloribus inuolutus *2.Cor.7.*
sum,] & in me & in aliis patior, Foris pugnæ , intus ti- *2.Cor.11.*
mores. Quis infirmatur,& ego nõ infirmor? Et iterã-
tur dolores mei,discedit sicut spiritus spes mea.] Quasi
inane aliquid conuersi ad spem tẽporaliũ,habẽtes quod
promitto. Et sicut nubes transiit salus mea,] non spe-
rantes salutem promissam amore pręsentis salutis. Et
nũc super me effundetur anima mea,] peccãdo. No-
cte vero ossa mea cõfracta sunt,] firmitatem quam ha-
buit, dixit sibi ereptam. Et nerui mei dissoluti sunt,]
actiones præteritæ. In multa virtute apprehendit sto-
lam meam,] ad demonstrãdam virtutem suam, modo
affligẽdo,& postea reparando. Et quasi ora vestimẽti M
mei circundedit me.] Modicum mihi reliquit authori-
tatis. In terra & in cinere pars mea,] in pœnitentia,
quia extremum. Steterunt & cõsiderauerunt me,] Et
me iacẽte superbe steterunt, quærẽtes quid in me repre-
henderent. Et proiecisti me à salute.] Illos dolet qui
spem reparationis amiserunt. Domus enim est omni
mortali terra.] Ideo se dicit mortem metuere, quia cõ-
uersatio eius nõ sit in cœlo, secũdũ plures qui mali sunt
in Ecclesia,& terrenè viuunt. Atq; vtinã possem me- *Philip.3.*
ipsum interficere,] vt morerer seculo,aut rogarẽ alium
& faceret mihi hoc,] vel angelum meliorẽ, vel deũ per
quem corrigerer. Ego bona pręstolabar.] Dolet quia
repẽte sibi ista euenerunt. Venter meus efferbuit & nõ
tacebit.] Interiora , vel memoria qua recordatur quid
fuerit primo,& quo modo afflicta est in gemitibus. Et
steti in cœtu clamans:] Quia nõ in frequentia audita est
eorum qui se nolebãt corrigere. Cutis mea innigrata
est valde,] ex his quæ forinsecus patiebatur. Versa est
in luctũ cithara mea,] opera bona quibus laudabat deũ
gaudens. Testamentũ feci oculis meis:] Nũquid cœ- *De cap.*
pi sperare visibilia? vt non cogitẽ de virgine,vt sub- *XXXI.*
audiatur

A audiatur absit. Hinc iam incipit merita Ecclesiæ cómemorare, in his qui perseuerãt in fine in tẽtationibus magnis abundãte iniquitate, & refrigescẽte charitate mul-
Matth.24. torum. Et nõ cogitabo de virgine, incorruptione sapientiæ vel iusticiæ. Et quæ est alia pars dei super?] subauditur, nõ cogitabo, aut ita, & quæ est, nisi illa? Si incessi cum irrisoribus:] Iam bonis qui sunt in Ecclesia difficile est nõ talibus sociari. Vel si festinauit ad do-
Matth.23. lum pes meus,] hypocrisis. Seram, & alij fructus meos edant.] Quo modo Iudæis contigit, id est, ea dicere quę alij faciant magis quàm ipsi. Sine stirpe sim super terram,] vt facile arescã. Ille enim in terra tanquã in petra firmus est, qui facit quod dicit. Si secutũ est cor meũ mulierem,] vt suã quæreret gloriã in populo dei potius quàm dei, cui vni iure debetur. Aut si obsedi ianuas eius.] Insidiose captaui desideria plebis eius, vel timoré, quib⁹ ageretur, vt mihi potius seruiret quàm deo. Placet quoq; vxor mea alteri,] fama mea diabolo, cui quãdo placemus, displicemus deo: Ille enim malis nostris gaudet. Et filij mei humilientur,] facta, vel imitatores mei. Furor enim animæ meę est indomitus, cómaculare viri vxorem,] mihi eam vindicãdo. Quod si &
B despexi iudiciũ famuli mei aut ancillæ cũ iudicarentur
1.Corin.6. apud me,] secundũ quod dictũ est, Secularia igitur iudicia si habueritis. Famulos autẽ dixit laicos adhuc secularibus deditos. Quòd si & visitationẽ, quod responsum dabo?] In tribulatione quã cõscientiã haben, quia ista despexi? Nónne sicut ego cóceptus sum in vtero, & illi?] Eadẽ enim in sacramẽtis omnibus prædicãtur, eadem credũt. Et fuimus similiter in vẽtre.] Nõ enim ille aliter renũciat, quàm ille qui pleue seruitur⁹ est deo.

Et de ventre matris meæ dux eis fui.] Ab initio enim fui. Hæc operatur Ecclesia. Aut si despexi nudũ pereuntem & nõ operui.] Si non de fide remissionis peccatorum tanquã tunicã nõ habentẽ, velaui à nuditate fœditatis: id est, peccati pereuntẽ. Iam enim desperat mul-
Psal.32. titudine peccatorũ. Et hic est, Et quorũ tecta sunt peccata infirmorum.] Si nõ benedixerunt mihi humeri,] spe immortalitatis tanquã pallio desuper cooperti. Ne autem post fidẽ remissionis peccatorũ sufficere putarẽt præteritarũ pœnarum metu carere, & inciperẽt sperare tẽporalia, bene adiecit, De tõsura ouium mearũ calefacti sunt.] Quòd à frigore spei terrenæ illorũ vindica-
C ti sunt consideratione, si carnalia per renunciationẽ posuerunt, exemplo gregis detonsarum. Si leuaui super pupillum manũ meam,] qui nõ inueniendo patrẽ poterat creaturam vel hominem sequi. Fidens quia mihi est adiutoriũ multum,] volens eis dominari. Discedat humerus meus à iugulo meo:] Quod his contingit qui se ab Ecclesia separãt, dũ volunt populis dominari, vt præcisionẽ præcisionis patiantur. Per humerũ autem aut brachiũ significantur actiones. Timor enim cõtinuit me,] ne leuaret manũ super pupillum, & à põdere eius non sustinebo,] si hoc velim vt pupillum opprimam. Posui aurũ robur meum, nunquid præsumpsi?] de doctrina aut sapiẽtia dei. Quòd si & in lapide pre-
Hiere.9.& cioso fidebam,] quasi de operibus meis. Si & lætatus
2.Cori.10. sum cũ esset mihi census multus,] quasi de meo, vt qui gloriatur, in domino glorietur. Si & in innumerabilibus posui animã meã,] subaudiẽdũ ad omnia, disce-
†al. quod dat ab humero meo brachiũ meũ,] quod amaretur† à
amaret. multis. Et deceptũ est clã cor meum.] Ordo, Si & in innumerabilibus posui animã meã, & deceptũ est clam cor meũ, si cõsensi tali cogitationi, vt in me præsumerẽ.

Quòd si & osculatus sum manũ meã,] ponens ad os

meũ, gauisus sum tanq̃ de operibus meis. Quòd si & D
gauisus sum super ruina inimici mei,] Ecclesiæ, vt sunt persecutores Ecclesiæ, audiat auris mea maledictionẽ meam,] perducatur ad sensum meũ, opprobrio sim in populo meo,] diffamat⁹ plebi sanctorũ, vt separetur tãquam illusus. Quòd si sæpe dixerunt ancillæ meæ,] adulatores, quid det nobis vt carnibus eius satiemur,] cũ satis bonus essem vt imitarentur fœlicitatẽ carnalem in me. Non tamen hæc gessi,] ne dicerent enim hęc, non me præbebã in talibus bonũ. Foris nõ manebat hospes,] recipiebã peregrinum in seculo. Quòd si & sponte peccaui, abscondi peccatũ meũ.] Voluntarie enim peccantibus nobis, postquã accepimus scientiã * † *†.al.noti-
veritatis. Aut si dimisi infirmũ sinu vacuo exire ianuã tiam.
meã,] vt ideo exierit ianuã, quia sinu vacuo fuit, quis mihi tribuat auditorẽ?] quis mihi præstat vt audiar?

Manũ domini si non timui,] qua scripsit, Si non dimiseritis, nec pater vester dimittet vobis. Conscriptionem si quã habeo.] Ordo, Conscriptionẽ si quã ha- Matth.6.
beo: Et si non dirupi eã super humeros meos, & coronatus publice legã:] id est, aduersus faciẽ meã statuã te ante faciem tuã: Quia populi corona confundar,] quia non feci mandatũ domini quod me fecisse iam di- E
xeram, negãdo primo me habere conscriptionem quæ mihi postea obiicitur. Si super me vnquam terra gemuit, stipendiarij Ecclesiæ quòd malus sum: Aut sulci eius plorauerunt simul,] quo semina recipiũtur, & vnde fructus dãtur, quia malus sum, & mala semina seminabam: Idem simul: Aut si & virtutẽ eius comedi solus sine precio:] Ipsa misericordia qua participat catechizanti qui catechizatur, hoc est, solus nõ retribuẽs ei qui daret: Aut si animã domini terræ decipiens contristaui,] non me dignũ exhibẽs passioni eius qui pro me animã fudit: Nolite contristari spiritum sanctũ in vos:

Pro tritico germinet mihi vrtica,] pro spiritalibus Ephes.4.
doctoribus magistri prurientiũ auditu per confricationes hominũ mẽte corruptorũ & à veritate destitutorũ: 1.Timo.4.
Et pro hordeo spina, pro carnalibus obedientibus peccatores & resistentes. Erat enim Iob in cõspectu suo iustus in conscientia sua. Deus abiecit eũ, & non vir,] Verba He-
vt hanc dicam causam cur tacuerint: Et sermonibus liu Buzitis
vestris non respondebo ei.] Ego enim talia dicã, vt mi- De cap.
hi quemadmodũ vobis respondere non possit. Quia XXXII.
ergo expectaui, & non sunt locuti,] quasi ad Iob con- F
uersus, dixit, Venter meus sicut vter musto plenus.] Cõmendat hunc scriptura, quia in prophetia locuturus sit. Et veluti follis ærarij diruptus,] ad duriciã soluẽdam. De vi loquor,] inde & iratus dicitur, Nõ enim opus esset vt ego loquerer, si vos ei responderetis, alioquin & me tineæ edẽt, aut sicut vos, aut sicut omnes qui mirantur personas. Mundũ est cor meum in verbis,] De cap.
non duplex: Spiritus diuinus qui me fecit,] subaudis, XXXIII.
est, Spiritus diuinus est qui me fecit. Quo modo ergo dicis, Iustus sum, & nõ exaudiuit me?] quasi aduersario dixerit Iob. Semel enim loquitur dominus,] Quasi vocationem omnium iustorũ semel fecit dominus, & tẽporaliter circa singulos hoc agit diuina prouidentia.

Per somniũ aut in visitatione nocturna,] aut in ignorantia, aut in tribulatione. Aut sicut incidit sæuus timor in homines cũ dormiunt in cubiculis,] securi, & corpus eius à ruina eruat,] translate sicut ossa. Et pepercit animæ eius à morte.] Cum eũ cõuerterit parcet ei: Quia venturum est bellum, & iterum arguet eum in infirmitate in cubili,] post conuersionẽ iam probat ne de se præsumat. Et multitudo ossium eius emarcuit,]

Gcuit,] fiducia de se, omnémq; escam non poterit sumere,] consolationem de temporalibus. Et renouabit corpus suũ sicut litura in pariete,] mutationem vitę, & hic translate propter ædificium in societatem. Et molliet carnes suas sicut paruuli,] ne sit durus superbia, secundum quòd Heliu videtur, tẽtatur Iob humilis per innouationẽ. Et intrauit facie hilari cũ professione,] paratus ad tentationes. Salua animã,] ne veniam in corruptionẽ, hic tentatio mortis. Vices tres cum viro,] conuersionis, probationis, mortis. Sed eruit animam meã de morte:] Quia adhuc hæc mortis restat:

Vt anima mea in lumine collaudet eum,] Iam ergo orationes cessabunt, quia nulla erit indigentia. Res-
De cap. XXXIIII. pondẽs autẽ Heliu dixit,] Quo modo dicitur, & adiecit? Et qui habetis scientiã, auribus percipite,] spiritalibus, Quia auris sermones probat,] ista carnalis.

Quid est bonũ quia dixit Iob, iustus sum?] Quid boni dixit, quia dixit? Et in iudicio meo mentitus est.] Hinc est, Ego bona præstolabor: Ideo præter spẽ, quòd est, mentitus est. Quis est vir vt Iob?] Adhuc verba Iob sunt. Dixit enim, Non visitabitur qui ambulaue-
H rit cũ deo.] Hic illum putat deceptũ, quia hoc sperans illa omnia fecerit. Aut certe quòd in bonum non putat visitari eũ qui ambulauerit cũ domino. Absit à deo impietas.] Aut vt non visitet in bono qui cũ eo ambulauerit, aut etiã si visitauerit in tentatione, impie & iniuste agat. Impius est qui dicit regi, iniuste agis.] Tu autem non debes illud dicere, qui nõ es impius. Bene, qui dicit, non qui dixerit, ne iam etiam Iob hoc esset: Quo modo dicitur, factum est, qui hoc facit. Impiissime principibus,] tanquam angelis dicat, Nisi Michaël
Danie.10. princeps vester, impiissime agitis. Aut si ita impiissime dicitur principibus, quanto magis regi. Abusi sunt enim inique cum excluderentur infirmi.] Male vsi sunt exclusione sua, cum propter infirmitatem excludentur ab ea visione, qua videtur omnia diuinitus ordinatissime ordinari & administrari. In eo autem male vsi sunt, quia spiritum suum sequi maluerunt, deum ista non curare: Ex hoc enim illis vane veniet, vt in necessitatibus suis clament & rogẽt hominem, cum deum rogare debuerunt. Neque erit locus, & non est vmbra mortis vt latitent qui faciunt iniqua.] Non ad hoc est
I vmbra mortis vt latitent, vt est, Non senes habent sapientiam, quia non senectus est causa sapientiæ: Et, Hæreticum ne salutes, ne inde, quia hæreticus est. Et euertet noctem & humiliabuntur, vt supra eos sit quod sub ipsis erat,] id est, premat eos quod subditum illis erat.

Et extinxit impios, lucere sibi videbantur, & iusticias eius non cognouerunt.] Dicit quod bona deus fecerit de iniquitate eorum, vt perferatur ad eum clamor pauperis. Ipse quietem dabit, & quis poterit condẽnare?] Non qualem quærunt homines, quæ illis tribulationibus turbatur. Si deus iustificat, quis est qui condemnet?
Roma.8. Et contra hominem,] simul aduersus gentiles & Iudæos. Qui regnare facit hominẽ hypocritam prop-
Roma.2. ter peruersitatem populi.] Quoniam dicitur, Qui ergo doces alium, teipsum nõ doces. Absq; me videbo, tu ostende mihi, te reprehendens, meipsum forte reprehẽdendum esse non video?] Interroganter pronunciandũ. Si iniquitates operatus sum, nõ adiiciã, corrept° à te. Nunquid à te exigit eam quia repulisti?] quia reprehendisti. Et vir sapiens audiet verbum meũ,] deũ
Verba Heliu. De ca. XXXV. omnia curare. Iob autẽ non in sapientia locutus est,] putando quod aliquid sibi inique diuinitus acciderit.

Quare hoc existimasti in iudicio?] Quare hoc iudicasti? Tu quis es qui dixisti, iustus sum ante cõspectũ K
domini?] Ante conspectũ domini dixisti, iustus sum: Vtrunq; enim reprehẽsibile est in homine. Vnũ, si aut superbe dicat, aut falsum sit iustũ eũ esse, etiã secundũ humanã iusticiã: Alterũ autẽ, quia nunquã vere ab homine dici potest, Quod ante cõspectũ dei sit iustus,] cui cõparat° quilibet iniquus est. Aut dicis quid prodest tibi, aut quid faciã si peccaui?] Hoc enim ei videtur Iob dixisse deo, quasi aut deo prosit peccatũ eius, vt isto dolore ad impietatẽ cogatĩ, vbi ait, Nolite me docere impiũ esse: Aut bonũ est tibi si inique egero, aut deo noceat peccando, & ideo illũ sic insequatur deus quasi hostem suũ premens, ne aliquid ab illo mali patiatur: Nã hoc etiã dixerat, Si ego peccaui, quid possum tibi facere? Aut si multa iniusta feci, quid poteris facere? Ad vtrunq; ergo Heliu respondit, consequẽtibus verbis, Ego dabo tibi responsum, & tribus amicis meis: Aspice in cœlũ & vide, respice in nubes q̃ alte sint à te, si peccasti, quid agis?] Confirmat quod ab eo dictum est, Si ego peccaui, quid possum tibi facere? Plus est, multa iniusta fecisti, q̃ quod superius dixit, peccasti. Sed tamẽ quid poteris facere deo?] quando ne nubes quidem poteris lædere. L

Et si iustus es, quid dabis ei?] Econtrario quo modo iusticia tua nihil ei prodest, sic iniusticia nihil nocet.

Aut quid de manu tua accipiet?] Etiam si dare velis propter sacrificia, quæ stulti putãt deũ sumere velut eis indigentẽ. Viro simili tui impietas tua, & filio hominis iusticia tua, vel illa nocet, vel hæc prodest.] Sed his versibus cõfirmauit potius q̃ refellit sententiã, quã dixit Iob, Si ego peccaui, quid possum tibi facere? Consequẽter ergo oportet vt ostendat, quare in hac vita homines affligãtur iniuriis malorũ inter quos etiã diabolus cum angelis suis numeratur princeps iniuriarũ & iniquitatũ omniũ. Cũ enim deo nõ possint nocere peccantes, cur eos tradit in potestatẽ affligendo malis? Et exponit deinceps, dicens, A multitudine clamabũt, vociferabũtur à brachio multorũ, & nõ dixit, vbi est deus qui fecit me.] A deo * † enim patiuntur hæc, vt dominũ quęrãt, *†. al. ad hoc.
nõ vt inaniter vociferentur. Quòd autem ait, fecit me, pro documẽto est. Quia quærentẽ se non relinquet quẽ ipse fecit. Qui distribuit custodias nocturnas:] Tempora huius seculi sub certis potestatibus ordinata, quia M
nec in ista erroris nocte relinquet hominẽ sine custodia qui eũ fecit. Qui separat me à quadrupedibus terræ, & à volatilibus cœli sapientiorem me fecit.] Sic enim quærendus est dominus in afflictionibus vitæ huius, vt nõ ab eo terrena bona desideremus, quia iã bestiis meliores sumus antequã illa accipiamus, Ibi clamabunt & non audies.] Ibi dixit, in multitudine in afflictione Psal.35.
clamantiũ, & à brachio multorũ. Aut certe ibi, propter hoc, sicut est, Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatẽ: Et nõ audies quod dixit, de eo dixit, ab iniuriis malorum, subaudiendũ clamabunt. Vana enim nõ vult dominus videre.] Non vult subuenire vana petẽtibus, & nõ ideo vociferantibus in afflictione vt bona sempiterna percipiant, cũ propterea separati sint à quadrupedibus terræ, & sapiẽtiores facti volatilibus cœli: Sed vociferãtur, quia nõ sunt in huius seculi iniquitate fœlices, Ipse enim omnipotens perspicit eos qui faciunt iusticiã, & saluũ me faciat.] Sicut ipse videt faciẽtes, qui cordis intima perspicit, sic ea salute saluos facit, quam ipse videt in occulto. Quia nec oculus vidit, nec auris audi- 1.Corin.2.
uit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit deus Esaia 64.
diligentibus se. Ideo etiam si perturbetur vana salus hominis, dat tamen auxilium de tribulatione pater qui videt in

A det in abſcondito. Iudicare itaque eum ſi potes,] col
Matth.6. laudare eum ſicuti eſt. Hoc enim viſus eſt Iob dicere, cũ
ait, Vtinã eſſet nobis arbiter. Et nunc quia nõ eſt vi-
ſitans iram ſuã, nec cognouit delicta vehementer.] Co
Pſal.50. gnouit ad vindictã. Vnde eſt, Quoniã iniquitatẽ meã
ego cognoſco. Et in eodẽ loco, Auerte faciem tuã à pec
catis meis. Cognouit ergo delicta: Nam ideo patiuntur
homines tribulationes in hoc ſeculo. Sed non vehemẽ-
ter, quia partibus corrigens das locum pœnitẽtiæ. Et
Verba Heliu. Iob vane aperuit os ſuũ, in ignorantia ſua verba multi-
plicat.] Suſtine me puſillũ vt te doceã, adhuc enim io
De cap. XXXVI. me ſunt ſermones, ſuſcipiens ſcientiã meam de longe.]
Quoniã quandiu ſumus in hoc corpore, peregrinamur
2.Corin.5. à domino. Operibus autem meis quæ iuſta ſunt lo-
Pſal.49. quar.] Ne dicatur ei quod peccatori dicit deus, Quid
tu enarras iuſticias meas, & aſſumis teſtamentũ meum
per os tuũ? Tu vero odiſti eruditionẽ: Ergo hic operi-
bus loquendum eſt: Nam ſcientia de lũge ſuſcipitur ex
1.Corin.13. parte & in ænigmate: Cum autẽ venerit quod perfectũ
eſt, quod ex parte eſt, auferetur, & non iam de lõge erit,
1.Ioan.3. quoniã videbimus eum ſicuti eſt. In veritate & non
B iniuſta verba iniuſte intelliges:] Ea ipſa quæ patiebatur
Iob, verba dei dicit eſſe in veritate & nõ iniuſta, ſed ab
iſto iniuſte intelligi exiſtimat, quẽ putat cõqueri ſe im-
merito pati, cum etiã de iuſtorum tribulatione dictum
1.Petri 4. ſit, Tẽpus eſt vt iudiciũ incipiat à domo domini. Et
ſcito quia dominus non abiiciet innocentẽ,] quanuis
corripiat quẽ diligit, & flagellet omnẽ filium quem re-
Heb.12. cipit. Fortis robore cordis non viuificat impiũ,] quã-
uis ad tempus ei parcere videatur. Et bene fortis robore
cordis, quia tunc eũ non viuificabit, quando ſero pœni-
tentiæ locũ quæret cum lachrymis, & non inueniet, nec
flectet ad miſericordiã fortiter iudicantem, quem mo-
do miſericorditer admonentem contemnit. Et iudi-
cium pauperibus dabit,] qui iudicent eos à quibus pa-
tiuntur iniquitatẽ. Et bene pauperẽ, vt ſuperius impium
diuitem intelligas, id eſt, ſuperbum. Non aufert à iu-
ſto oculos eius,] etiam cum eũ velut in fornace probat
tẽtatione tribulationis. Non ei auferet intelligentiã,]
qua cognoſcitur & colitur deus. Ex quo ſatis oſtendit
impiorũ pœnã eſſe ipſam cæcitatẽ, etiam cũ videtur eis
C parci. Et cum regibus in ſolio,] ſubauditur ſedere eos
fecit, hoc eſt iuſtos. Reges autẽ dicit q carnẽ ſuã regũt,
Lucæ 14. vnde eſt illud, Quis eſt rex qui vadit cõmittere bellum
cũ alio rege & cætera. Et ſedere eos fecit in perpetuũ,
& exaltabuntur.] Et hic ſubauditur quod ſupra dixit, cũ
regibus in ſolio. Exaltabuntur autẽ dixit, quoniam hu-
miliati ſunt. Et qui compediti ſunt cõpedibus:] A
Philip.1. quo vinculo dicit Apoſtolus, ſibi bonum eſſe diſſolui &
eſſe cũ Chriſto, id eſt, retinacula huius vitæ, in qua cor-
Sapien.9. pus quod corrumpitur aggrauat animam. Capiẽtur
in funibus paupertatis.] Conuincientur longis cõſue-
tudinibus delectationũ carnalium, quæ ſunt de rerũ in-
digẽtia, quibus mortalis vita ſuſtentatur & agitur. Et
annunciantur eis opera eorum.] Non vtiq; bona, ſiue
iſta ipſa concupiſcentialia, de quibus dicitur, Scio quia
non habitat in carne mea bonum, quæ etiã ſi nõ regnẽt
in noſtro mortali corpore ad obediendũ eis, nõ tamen
deſunt, ſine quibus ad hæc homo venire meruit ex tra-
duce peccati. Et delicta cum fuerint roborati.] Ipſa
ſunt opera quæ ſupra dixit, Nõ enim infirmis facile poſ
ſunt annũciari, id eſt manifeſtari, ſed iis qui iam ita pro-
fecerunt vt tranſierint omnem iſtam iniquitatem, quæ
vulgo nota eſt in apertiſsimis operibus flagitioſis & fa-
Abac.2. cinoroſis. Sed iuſtum exaudiet,] eum ſcilicet, qui ex

fide viuit, vt gratiæ dei deputet, non meritis ſuis, nõ ſo- D
lum quòd ſecundũ vitæ iſtius modũ iuſtificatus eſt, ſed
etiam quod reſtat, vt ab vniuerſo delictorũ malo libe-
retur. Quẽ annunciat veritas,] fidelibus cum fuerint
roborati: Quando capiẽtur in funibus paupertatis.]
Adhuc enim compediti ſunt compedibus nondũ exal-
tati, vt ſedeant in ſolio cũ regibus in perpetuum. Et
dixit qui conuertentur ab iniquitate.] Et dixit, ſubau-
diendum eſt deus. Si obaudierint, & ſeruierint, com-
plebũt dies ſuos in bonis, & annos ſuos in gloria.] Tũc
vero nullũ peccatũ erit in homine, quia nulla erit mor-
tis contẽtio, id eſt, indigentia mortalitatis, quæ facta eſt
de peccato, cũ iam dicetur, Vbi eſt mors contentio tua? *1.Corin.15.*
Impios vero non faciet ſaluos,] eo quòd noluerunt
ſcire deũ: Hoc ad gentes magis videtur pertinere. Et
cum monerẽtur inobedientes erãt.] Hoc ad Iudæos &
omnes qui eis per inobedientiã ſimiles ſunt, etiã in Ec-
cleſia. Et hypocritæ corde ponent furorẽ,] qui do-
minum crucifixerunt. Non clamabunt, quia ligabit
eos,] honore nominis ſuper omnes gẽtes. Moriatur
ergo in iuuentute anima eorũ,] in ſuperbia qua ſe extol
lebant veluti de meritis operum ſuorum. Et vita eo- E
rum vulneretur,] ab angelis. Commodius accipitur à *2.Corin.2.*
nunciis veritatis, quorũ aliis odor vitæ in vitã, aliis o-
dor mortis in mortẽ. Quòd tribulauerint infirmum *1.Corin.1.*
& inualidũ.] Illud infirmũ dei, quod fortius eſt homi-
nibus. Iudiciũ vero manſuetorũ ſtatuet,] ipſe domi-
nus exemplo manſuetudinis ſuę differens etiã vindictã
imitantiũ ſe, ſed tamẽ certo futuram. Et quia decepit
te ab ore inimici abyſſus,] Decepit, ſicut viſum eſt per-
ſecutoribus eius, profunditas huius ſeculi Chriſtũ ab o-
re falſi teſtis, ad ipſum enim dominũ cõuertit ſermonẽ.
At effuſi ſubter ea,] ſubaudiendũ deceperunt te, gra
uati enim terrenis cupiditatibus ſubter abyſſum effuſi
dicti ſunt. Et deſcendit mẽſa tua plena pinguedine,]
ſacramentũ corporis & ſanguinis eius panis qui de cœ-
lo deſcendit: Non deficiet iuſtos iudiciũ?] Quanuis *Ioan.6.*
edant pauperes & ſaturẽtur ad imitãdas paſsiones do-
mini, parati de plenitudine charitatis, non tamen ideo
non facit iudicium ipſorum cito. Et ira ſuper impios
erit propter impietatem munerũ quæ accipiebant ini-
quitatibus.] Omnia munera dicit quæcunq; cõmoda F
temporalia, propter quæ commoda iniquitates fiunt.
Non te auertat voluntas animi.] Domino dicitur,
non monẽtis authoritate ac iubentis audacia, ſed locu-
tione prophetiæ per imperatiuũ modũ futura prædicẽ-
tis: ſicuti eſt, Accingere gladiũ tuum ſuper femur poten *Pſal.44.*
tiſsime. A precibus infirmorũ,] cũ in neceſsitate fue-
rint clamantiũ, Infœlix ego homo quis me liberabit de *Roma.7.*
corpore mortis huius? Et omnes qui habent fortitu-
dinem,] præſumentes de operibus ſuis, & ſuam iuſticiã
volentes conſtituere. Nolite extrahere per noctem:] *Roma.10.*
Manifeſtum ſit, quòd eos à populo ſecernis, ſiue illos ſu-
perbos qui de oliua fracti ſunt, ſiue ſarmẽta, de vite am-
putata, vnde hæreſes & ſchiſmata exorta ſunt. Vt a-
ſcendãt populi pro eis:] vt inſerãtur infirma huius mũ- *1.Corin.1.*
di cõfuſis fortibus: Quoniã qui ſe humiliat, exaltabitur: *Luc.14.*
& qui ſe exaltat, humiliabitur. Sed cura ne quid fa-
cias indecens:] Ne nomẽ domini dei & doctrina blaſ- *Eſaiæ 52.*
phemetur, dum dicunt, quorũ iudiciũ iniuſtum eſt, Fa- *Roma.3.*
ciamus mala, vt eueniãt bona. Hoc enim elegiſti ſu-
per inopiam:] Non ſolũ elegiſti inopiã confitentis, ſed
ſuper hanc vitæ ac morum decus, vt doctrina ſalutaris
ornetur in omnibus. Ecce deus cõſolabitur,] vel ro-
borabitur, in fortitudine ſua:] Quia etſi crucifixus eſt ex *2.Corin.13.*

G infirmitate,sed viuit ex virtute dei. Quis enim est sicut ille potens?vel quis est qui discutiat opera eius] tanquã iudicans de illo,cũ ipse sit iudex viuorum & mor-
1.Timo.4. tuorũ. Aut quis est qui dicat ei inique? Memẽto quia magna sunt opera eius quẽ laudauerunt viri,] Euangelistæ atq; omnes prędicatores verbi ministerio suo vita congruẽtes. Omnis homo respicit ad eum,] memor infirmitatis humanæ. Quicunq; cõpunguntur homines pœnitentia peccatorũ,homines sunt. Ecce deus mul-
Roma.5. tus,& nesciemus.] Multus, quia sicut abundauit pecca-
Roma.11. tum,superabundauit gratia. Nesciemus autẽ ex persona eorum dictũ est,quorũ ex parte cæcitas facta est, donec plenitudo gentiũ intraret. Numerus annorũ eius infinitus.] Propter æternitatẽ positum est. Et innumerabiles stellę & pluuiæ.] Hoc enim quod homines prędicatores impleuit Euangelium, numerabile est vsq; in consummationẽ seculi,donec auferatur scientia quę ex parte est,& veniat quod perfectum est facie ad faciem.
1.Corin.13. Effundetur imber per semitas suas,] Non enim viæ malorũ capient eum. Fluent nubes & tenebrascẽt su-
H per homines plurimos.] Quia etsi obuelatum est Euangeliũ,in his qui pereunt est obuelatũ: Horã cõstituit
Esa.1. iumentis,& sciunt cubilis ordinem.] Quoniam cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui.
Psal.110. In his omnibus non obstupescit animus eius.] Initiũ sapientię timor domini. Nec mutatur cor tuũ à corpore,] vt eleuatũ à terra sursum habeatur ad dominũ.
Ioan.9. Si cogitauerit extendere nebulã,] vt qui vident cæci fiant, æque per tabernaculum expandit eam.] In carne quippe mortali tanquã tabernaculo habitans per eã non est agnitus à persecutoribus dum eis cessit, & eam extendit atq; expãdit in cruce. Ecce fundit super omnia lucem suã,] quam abscõderat, cum cæcitas ex parte
Roma.11. in Israël fieret. Effundit super omnes gentes, & radices maris contexit.] Cupiditatẽ seculi redarguit. Non enim ad abscondendũ lux contegit,sed ad manifestandum. In eis enim iudicabit populos,ostendẽdo illis peccata eorum per lucẽ veritatis. Dabit escã plurimis:] vtiq; agnoscentibus,cũ arguuntur peccata sua, & esurientibus ac sitientibus iusticiã. Immanibus* † cõtexit
** † al. In manibus.* lumen.] Si ab eo quòd sunt immanes his qui nõ dimittunt peccata hominibus,cũ sibi à deo dimitti velint. Si
I autem ab eo quòd sunt manus his qui de manibus suis: hoc est,de operibus extolluntur seipsos iustificãtes. Cõtexit enim lumen,ad hoc dixit,ne videatur ab eis. Quia excæcatum est insipiens cor eorũ. Et mandauit de eo
Roma.1. in contrariũ,] vt qui faciunt veritatem,vel dimittendo dimittatur eis, vel confitendo mala sua vt gratiæ dei subdantur,ipsi veniunt ad lucẽ vt manifestentur opera eorum,quoniã in deo sunt operata,non in ipsis. Cõtrarius est enim,& immani misericors,& superbo humilis.

Vt nunciaret super illo amico suo,] super illo lumine,hoc est, de illo quod contexit vt abscõderet immani & ingrato,vel id annũciaret,id est aperiret, non iam seruo sub lege,sed recõciliato per gratiã, vt amico suo,
Matth.20. imitatori suo: Quia & filius hominis non venit ministrari,sed ministrare. Possessionẽ cõtra eos qui ascẽdere nituntur.] vt ipsum lumen possideant qui se à terrenis extrahunt. Ipsis enim annunciatur qui ad hoc nituntur ascendere, quia cum ascenderint, non opus erit annunciatore facie ad faciẽ videntibus. Cõtra eum vero quod ait,ascendere nituntur, non quasi aduersantes,
1.Thes.4. sed obuiam euntes,sicut Apostolus dicit,In obuiã Chri-
De cap. XXXVII. sto. Sed & in hoc obstupuit cor meũ,] admiratione. Et euulsum est de loco suo,] de terrenis rebus quib9 delectabatur, vt sursum habeatur ad dominum. Au- K
dite sonitum terroris & vocis eius.] Hinc eum apparet ista inspiritu dicere. Nam incipit dicere cur euulsum sit cor eius de loco suo, authoritate scilicet Euangelij per *Matth.4.*
totũ orbẽ terribiliter sonantis, Pœnitentiã agite,appropinquabit enim regnum cœlorũ. Et strepitu oris illius exeunt,] ad eos vtiq; qui foris sunt in delectationibus rerum visibiliũ. Subter vniuersum cœlũ circuit, & lumen eius in finibus terræ.] Dum Ecclesia per omnes gentes diffunditur. Post eum fremet vox.] Post primum aduentũ eius nouissima tuba secundi aduẽtus eius in claritate tonabit. In sonitu superbiæ suæ.] Superbiam pro celsitudine posuit: Quia primus aduentus in humilitate fuit. Et non poterit inuestigari cum audita fuerit vox eius.] Nunc ergo quęratur dominus dũ inueniri potest:hoc est,comprehendi ad salutem per fidem non fictam. Tunc enim non poterit cum venerit iudicare,& audita fuerit vox eius,dicentis,Ite in ignem æternum. Quoniã sera tunc erit & infructuosa infide- *Marc.25.*
lium pœnitentia. Tonabit fortis in voce sua mirabiliter:] Quia non fortitudinis eius,sed infirmitatis no- L
stræ ex participatione mortalitatis vox illa fuit primi aduentus eius,de quo dictũ est,Quod infirmum est dei, *1. Corin. 1.*
fortius est hominibus. Fecit enim magna quæ nesciebamus.] Hæc in primo aduẽtu: Et ideo postea ad exigẽda quæ dedit iudex venturus est. Quæ nesciebamus autem,dictũ est ex persona eorũ quos latuit diuinitas domini in infirmitatem carnis intuẽtes. Præcipiens nubi vt sit super terrã,] carni suæ, vt per sacramentũ accipiatur in memoria eius ad imitationẽ humilitatis & formationẽ charitatis. Et tempestas pluuiæ & tẽpestates imbrium potestates eius.] Est enim nubes quidã super terram. Sed quando exprimatur ad irrigãda corda per pluuiam imbresque sermonis, quod fit cũ sacramẽta intelliguntur,nõ in nostra, sed in ipsius potestate est.

In manu omnis hominis signat.] Signat ei per opera eius quàm reus sit,vt sciat omnis homo infirmitatẽ suã, & clamet, Infœlix ego homo, quis me liberabit de cor- *Roma.7.*
pore mortis huius? Introierunt autẽ bestiæ sub protectione,& quieuerunt in cubili.] Introierunt autem peccatores sub indulgentia gratiæ, & quieuerunt in conscientia, remissis peccatis. De promptuariis super- M
uenit tempestas.] Tentatio de occulto rerum ordine:

Et de promptuariis frigus,] de secretis iudicium in eos qui non perseuerant, vt refrigescat eorum charitas *Matth.24.*
ex abundãtia iniquitatis. Merito enim contingit,dum spem suam nõ in deo, sed in hominibus ponunt. Et ab spiritu dei dabitur glacies:] Non solum ex abundãtia iniquorum frigescent, qui spem ponunt in hominibus,sed etiam ex operibus bonis ipsorum, in quibus est spiritus dei,durescunt quidam quasi glacie liuoris, quibus est Paulus odor mortis in mortem: Et ad hæc quis *2.Corin.2.*
idoneus?vt intelligat quoniã recte ac iuste à spiritu dei dabitur glacies, Sicut enim carnalibus hominibus habẽtibus contingit ex hominum iniquitate frigescere desperando, ita carnalibus laudari cupientibus contingit ex hominum iusticia durescere inuidendo. Gubernat autem aquam qualiter illi placuerit,] vt pluat super vnam ciuitatem,& super aliam nõ pluat. Quod ad im- *Amos.4.*
brem attinet spiritalem, pro subditarum aut nõ subditarum meritis animarum. Et frumentum si cupimus irrigari dissemioauit nubem lucem suam.] Euãgelium incarnationis suæ, Et ipsa per circuitũ vertitur,] per orbem terræ ipsa tractatur, In gubernaculis,]ad operandũ omnia quæ mãdauerit eis. Gubernacula, in quibus

A bus illa nubes per circuitum vertitur,prædicatores sunt
verbi,per quus Ecclesiæ gubernātur ad operāda omnia
mandata dei. Hęc constituta sunt ab eo super terrā,]
à domino nostro Iesu Christo,siue in tribu,siue in terra
sua:] Siue in tribu Iuda,vnde secundū carnē natus est,
& passus,& resurrexit,& ascendit in cœlū: Ex hac enim
geniti erant Apostoli, & multi fratres propè inuenti &
salui facti:Siue ante passionē eius per ipsum vocati, siue
post ascensionē per Apostolos in ipsa Hierusalē, atq; in
Ecclesiis Iudææ quæ erant in Christo, sicut cōmemorat
Rom.15. Apostolus Paulus,propter veritatē dei,ad confirmādas
patrū promissiones,siue in misericordia inueniri volue
rit eam,] illā nubem scilicet in misericordia voluerit
inueniri à credētibus gentibus.Hoc enim sequitur,Gen
tes autē super misericordiā glorificare deū. Auribus
percipe hęc Iob,] Quasi renouati intētionē,dictur° de
vocatione gentiū, Sta & cōmouere virtutē domini,]
Noli moueri mente, aliquid tibi tribuendo. Scimus
quia deus posuit opera tua,] reprobans vtiq; gloriātes
de operibus suis. Cum faceret lucē de tenebris,] cum
Ephe.5. iustificaret impios.Fuistis enim aliquando tenebræ,nūc
autē lux in domino. Scit differentiā nubium,]Euan-
gelistarum aliorum sibi ante passionē, aliorum post pas
B sionem credentium. Et ingentes lapsus malorū.] Nō
eorum qui lapsi sunt crucifigentes eū,vt eos postea pœ-
niteret,vt baptizarēt in eo: sed eorū lapsus qui nec cor-
rigi potuerūt,perseueranter etiam postea persequentes
Ecclesiam,horum enim non parui, sed ingentes lapsus
sunt. Tua vero stola est valida.] Dignitas superba,
tanquā in eum quippe dicitur qui de operibus suis au-
det extolli. Quiescente terra ab austro,firmabis cū eo
cœlos?] Qui æqualiter ad videndū fusi sunt ab austro.
Terrā congruenter intelligimus eos qui de Iudæis cre-
diderunt in Christū. Sicut enim sol ab aquilonali terra
remotior est,australi autē vicinior:ita quos prope inuē-
tos dicit Apostolus luci Euangelistarum, non absurde
accipiuntur terra ab austro, Sicut autē cœlos Euangeli-
stas solemus accipere,vt est, Cœli enarrāt gloriam dei.
De his enim dictū est,In omnem terrā exiuit sonus eo-
Psal.18. rum,& in fines orbis terræ verba eorum: Ita terras recte
accipimus plebes, quibus euangelizatum est. Et quoniā
plebes quæ de Iudæa crediderunt, posteaquam quieue-
*al.vita. runt,exeuntes de hac terra, * nunc enim hic non sunt,
firmata est tamen authoritas Euangelistarū in Ecclesiis
C quę sunt ex gentibus,firmata autē misericordia dei,non
iam opitulante authoritate Ecclesiarum Iudææ quæ in
Christū est,propterea sensus hic est,vt per interrogatio-
nem pronuncietur. Nunquid tu quiescente terra ab
austro,] id est,iam non existente in hac vita plebe vlla
Christiana,ex Iudæis firmabis cū eo Euangelistas,& di-
uinarum scripturarū libros qui per manum dei non so-
lis Iudæis,sed etiam gentibus æqualiter ad videndū fusi
sūt?Gratiā quippe dei cōmēdat & misericordiā,ne quis
de meritis glorietur,quę Iudęorū erat superbia. Qua-
re doce me quid dicamus ei & requiescamus multa di-
centes,] quia non est quod ei dicant conuicti, nullū se
habere meritū per seipsos, sed eius indigere misericor-
dia. Nunquid liber aut scriba assistis mihi?] vt stans
faciā hominē tacere: Quare ergo nō dicis?] si habes
quod dicas:Non enim quasi dictāti mihi excipis, vt tu
nihil dicas.* Sed vtiq; colloquimur,omnibus autē nō
est visibile lumen,] quod refulget in nubibus.Redit ad
ea quæ dicebat de spe remissionis peccatorū, & illumi-
nationis gratiæ per misericordiā dei: refulget enim lu-
men in nubibus:Nō tamen istarum nubium proprium

est,illuminantur enim. Aliud est enim qood fulget suo D
lumine,aliud quod refulget illustratū. Sed non est om-
nibus visibile.Multi enim putāt lumine suo fulgere ani-
mas,cū sapiētes sunt. Vnde sunt illi, qui dicentes se esse Rom.1.
sapiētes,stulti facti sunt. Et spiritus transiit, & mūda-
bit eas.] Hic spiritū dixit,de quo dictū est, Ab increpa- Psal.17.
tione spiritus irę tuæ,& à spiritu tuo quò fugiā?Per cor- Psal.138.
reptionis enim tentationē ostenditur hominibus meri-
tum eorū,quia ipsi peccatis suis tenebræ sunt, & egent
gloria dei,vt illius lumine illustrari velint, illi dātes ho
norem,non sibi,atq; ita superbia deposita, mundētur à
delicto magno:Nam spiritus sanctificationis nō trāsit,
sed manet. Ab aquilone nubes coloris aurei,] ab sce-
leratissima impietate,& à deo lōge remota, veniunt ta-
men mundati atq; conuersi,& illuminati sapiētia, vnde
nisi gratiā qua non merita attenduntur,sed peccata di-
mittūtur?vnde ille cū sibi vellet ignosci, Doceā, inquit, Psalm. 50.
iniquos vias tuas,& impij ad te conuertentur: tanquam
nubes ab Oriēte vel Aquilone iam coloris aurei, illumi
natis tenebris suis, In his est magna gloria & honor
omnipotētis,] cui plurimū dimittitur, plurimū diligit.
Quoniā potest & impiū iustificare qui est omnipotens,
E nō inueniemus aliū similē virtuti eius,] solus enim
hic peccata non fecit, nec inuētus est dolus in ore eius. E
Solus enim deus verax,omnis autē homo mēdax: vnde 1.Petri.2.
vicit cū iudicaretur deus homo factus,qui iuste iudicat, Psalm.115.
nō putas exaudire eū? Non itaq; homo de venia despe-
rando addat peccata peccatis,tanquā addictus iam dā-
nationi,quia certus est de iusticia dei,sub qua nō potest
esse impunitus.Ita enim deus iuste iudicat vt etiā exau-
diat veniā deprecātes,& tāto magis quanto magis iuste
iudicat,Non enim iusti iudicij est pœnitentes supplices
miscere cū iis qui recusant humilitatē & satisfactionem
pœnitentiæ. Properea timebunt eum homines,] si se
homines esse meminerint, confitēdo peccata sua, quia
adhuc homines sunt, quibus dicitur, Nōnne homines
estis? Timebunt quoq; eum & sapiētes corde,] ne sibi
tribuendo quod acceperunt,& dicendo se esse sapiētes,
stulti fiant.Potest enim auferri superbis quod datur hu
milibus. Quapropter & sapientes quanuis cordis illu- Rom.1.
minatione,nō linguæ iactatione sapiētes sint & reges,
spiritaliter iudicantes terrā,ipsi autem à nemine iudicē-
tur,seruiant tamen domino in timore, & exultent cum F
tremore,ne pereāt de via recta. Deus enim est qui ope- Philip.2.
ratur in eis & velle & operari pro bona voluntate.

Et postquam quieuit Heliu loqui, dixit dominus ad De cap.
Iob per turbinem nubis.] Etiam si hoc modo vox ista XXX-
facta est quo modo ad Moysem, vel quo modo cum se VIII.
dominus tribus discipulis in monte ostendisset, tamen
quòd non dictum est simpliciter per nubē, sed per tur- Matth. 17.
binem nubis, hoc significari arbitror, quòd non per sa-
nam carnem interrogatus, hoc est tentatus est Iob, sed
per tribulationem perturbationēmque carnis. Quis
est qui celat meum consilium, contemnens sermones
in corde, & me putat dare?] Nemo est ergo qui se im-
meritum pati aliquid asperum dicat, quia si non factis,
saltem verbis peccatur:& si non verbis, saltem temera-
ria præsumptione intus in corde, vel sermonibus cogi-
tationum.Et deum nō latet, nemo flagellatus dicat in-
digne se accipere disciplinam: quasi vltra non sit quo
per illam proficiat. Sciendum est enim, sic in princi-
pio libri huius diabolo laudatum Iob testimonio dei,&
in fine tribus amicis eius, vt tamen nosset deus quantū
ei deesset ad perfectionem,quò etiam laudabiles secun-
dum hanc vitam viros, & deo iam placentes, paterna

G flagella perducunt, quæ noluit ab Apoſtolo remouere,
2.Corin.12. dicens, Sufficit tibi gratia mea: Nā virtus in infirmitate
perficitur. Accingere tanquā vir lombō tuū:] Significat ad hoc pati dura & amara dei ſeruos in hoc ſeculo, vt omnes affectiones ſuas à terrenarū delectationū fluxu colligant atq; conſtringant. Interrogabo te, tu autē reſponde mihi: Vbi eras cū fundarē terrā?] Hinc iā cōmendare incipit eminentiā domini noſtri Ieſu Chriſti, quia in ipſo eſt ſalus omniū pcuſſorū venenata ſuaſione ſerpētis, ne in ſe ſibi quiſpiam eſſe ſalutē putet. Ille enim deus, nō ſicut dictū eſt, Dij eſtis & filij altiſſimi: ſed
Pſal.81. cui rapina nō ſit eſſe æqualē patri: & filius hominis, non
Philip.2. ſicut filij hominum in quibus non eſt ſalus: ſed præ par-
Pſal.145. ticipibus ſuis. Non enim iuſtus tantum, ſicut Iob, ſicut
Ioan.1. Paulus, ſicut Eccleſia, ſed etiam iuſtificans tanquam vnigenitus à patre, plenus gratia & veritate. Ad inſinuādā ergo differentiā diuinæ humanitatis eius, in quo prin-
Ioan.14. ceps huius mūdi nihil inuenit: Quia in paſſione quę nō
Pſal.68. rapuit tunc hæc exoluebat, & iuſtificationē ſanctorum per peccatorū remiſſionē, quibus ſanctis in vnū redactis, ſit corpus eius Eccleſia, cuius & particula eſt Iob ſecūdum hiſtoriā, quia iuſtificatus, & figura vniuerſæ, per
H prophetiā incipit dicere quę dicturus eſt. Vbi eras cū fundarē terrā?] Vtrū quia nondum erat, an quia nō per eum fundata eſt, ſicut per vnicum filium, & terrā iſtam, an ipſam eccleſiā? Ipſa autem accepit lapidem angularē, de quo mox dicturus eſt. Indica mihi ſi noſti ſcientiam.] Hæc enim quæ à domino pro nobis temporaliter geſta ſunt, ad ſcientiam pertinent. Quis poſuit menſuras eius ſi noſti?] ſecundum diſtributionem do-
Ephes.4. norum ſpiritalium. Vnicuique enim noſtrum data eſt gratia ſecundom menſuram donationis Chriſti.
Pſal.67. Propter quod dicit, Aſcendens in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quia ſi totum corpus oculus, vbi auditus? Secundum menſuram quippe vniuſcuiuſque partis incrementum corporis facit, in ædificationem ſui in charitate. Aut quis eſt qui induxit ſuper eam funiculum?] vt eam faceret hæredita-
1.Corin.12. tem ſuam, diſtinguens ab eis, quibus dicit, Non noui vos Nouit enim dominus qui ſunt eius. Aut ſuper
Matth.7. quo circuli eius fixi ſunt?] Quia coſtringunt eam ne
1.Timo.2. diſſoluatur, diuini libri fixi ſuper deum: Quia quiſquis
I eos ſine illo interpretari voluerit, fluitet atque erret ne-
Pſal.117 ceſſe eſt. Quis eſt autem qui miſit lapidem angularem?] Super eam, quem reprobauerunt ædificaotes.

Quando facta ſunt ſydera,] ſimul baptizata tot milia verbo vitæ, inter peccatores tanquā in tenebris fulgentia. Laudauerunt me voce magna omnes angeli mei,] Euangeliſtæ. Concluſi portis mare,] populos amaricantes amore terrenorum. Sed quare portis? An forte vt non ſolum modū haberet exercendi iuſtos perſecutionibus, ſed etiam vt liceret iuſtis inde egredi?

Cum fremeret ex vtero matris ſuæ, volēs progredi.] Cū iraſceretur in cōcilio Babyloniæ ciuitatis, fornicantis amore huius ſeculi, volens extendere perſecutiones ſuas ad perdendos de terra eos, de quibus dictū eſt, Nō
Ioan.17. peto vt tollas eos de ſeculo: ſed, vt tollas eos de malo. Circūpoſui illi nubem operimentum.] Non enim boni tantum, ſed etiam mali multi amatoreſq; huius ſeculi ſacramēto corporis Chriſti ſubiecti ſunt: Cuius authoritate à ſanctorum perſecutione reprimuntur. Et nebula obuolui illud.] Ignorantia qua terrenā inde expectant fœlicitatem terrenamq; infœlicitatem timent: Et propterea timent quos niſi ita eſſet perſequerentur. Non enim ſolū dictū eſt, Edent pauperes & ſaturabuntur, & laudabūt dominū qui requirunt eū: ſed etiā dictū K
eſt, Manducauerunt & adorauerūt omnes diuites terrę. Pſal.21.

Et poſui illi terminos, & imponēs clauſtra & portas.] Terminos quibus ſæuicia cohibeatur, non vt nihil affligat, ſed quouſq; exerceat: Clauſtra, vt iniuſti nō progrediātur: Portas, vt ab eis iuſti egrediātur. Et dixi, Huc-
vſq; venies & non trāſibis:] Sicut ipſe diabolus modū Iob 1.& 2.
accepit quouſq; affligeret Iob, ita illud mare quouſque perſequeretur Eccleſiā. Sed in temetipſo cōminuētur fluctus tui,] alterna vaſtatione diſcordiarū atq; bellorū.

Aut nūquid tecū lucem cōſtitui matutinā?] Id eſt, cū cōſilio tuo tēpus reſurrectionis prædeſtinaui: Aut cognouit lucifer ordinē ſuū?] ſubaudiendū eſt, Nunquid tecum. Dominum autē luciferum dicit, propter ipſum matutinum reſurrectionis exortum. Non enim de alio
dici potuit, Et lucifer oriatur in cordibus veſtris. Ipſe 2.Petri.1.
agnouit ordinem ſuū,] vt eſſet primitiæ dormientiū,
primogenitus à mortuis, caput Eccleſiæ ſecuturo etiam 1.Corin.15.
corpore in futura reſurectione ſanctorum. Apprehēdere pennas terræ,] dictū eſt, Si recipiā pennas meas in Pſal.138.
directum: virtutes vtiq; ſpiritales fideliū quibus à ſecularibus ſuſpendūtur illecebris: Excutere impios ex ea.]
Ad hoc enim prior tanto antè reſurrexit agnoſcēs or- L
dinem ſuū, vt fidem reſurrectionis inſinuaret, atque per ipſas pennas Eccleſiæ vbiq; prædicatus miniſterio circumuolantiū nunciorū iuſte apprehēdat eas in opus iudicandi duodecim tribus Iſraël, cū venerit excutere impios ex Eccleſia, qui nunc ante iudiciū permixti tolerā-
tur. Et tu ſumens terræ lutum figuraſti animal.] Siue Gene.2.
ipſum Adā cōmemoret, ſiue quòd nunc ſexta ætate ſeculi, ſicut tūc ſexto die de peccatoribus tanquā de luto terrę homo factus eſt, ſecundū imaginē eius qui creauit eū. Non vtiq; hoc fecit Eccleſia, ſed in hoc potius facta
eſt per verbum opportuno tempore incarnatum, per Ioan.1.
quod facta ſunt omnia. Et famoſum eū poſuiſti ſuper terrā?] Magis iſte homo famoſus poſitus ſuper terrā, qui ſexta ætate ſeculi factus eſt, quàm ille qui ſexta die antequā eſſent cæteri homines per quos diffamaretur: Niſi forte, quia nūc ita innotuit. Et abſtuliſti ab impiis lu-
cē?] Sicut ille qui venit, vt qui nō vident videant, & qui Ioan.9.
vidēt, cæci fiant: Aut brachiū ſuperborum cōminuiſti?] Potentiam eorū, ſicut ille qui infirma mūdi elegit 1.Corin.1.
vt confunderet fortia. Aut veniſti ad fontem maris, ſicut ille cui venienti patuit confitēdo quicquid occul-
tum erat in cordibus eorum, qui credendo in eum iu- M
ſtificati ſunt: Nam quem fontem maris melius accipimus, niſi ſecretum vnde erumpit omnis hæc amariſſima impietas, quæ ingentes fluctus iam manifeſtorū malorum operum concitat, quæ vident homines in apertis factis, qui fontem ipſum videre non poſſunt? Aut in veſtigiis abyſſi ambulas?] Abyſſus hic recte intelli-
gitur vita ſecularis, quæcunq; eſt in profundo malorū, Prouer.18.
quò ſicut ſcriptum eſt, cū venerit peccator, contemnet. Quia ipſi quoque deſperatiſſimi ſubiecti gratiæ remiſſionis peccatorum, ſalui facti emerſerunt, & receperunt Chriſtum, non in abyſſum quo premebantur, Sed in locum eius vbi ambulabat calcans eos ambulet,] inhabitans eos Chriſtus, in veſtigiis abyſſi remanētibus per memoriam peccatorū ſuorum, vt dū recolunt vbi fuerint, amplius diligant quem receperunt, à quo ſibi tanta dimiſſa ſunt. Aut tibi aperiūtur metu portæ mortis.] Omnibus enim morientibus aperiuntur portæ mortis, ſed non metu ſicut vni illi qui deſtruendę mortis cauſa mortuus eſt: Aut certe aperiuntur ad reſurgendū. Aut ianitores inferni videntes te timuerunt?] ſicut illū vnū

in quo

A in quo nihil dignũ morte princeps mũdi inuenit, quem
tam cito dimiserunt, quẽ inuiti amiserunt. Inferi autem
ianitores, aliquæ inferiores potestates morti præpositæ
intelligendæ sunt. Aut cognouisti latitudinẽ sub cœ-
lo?] sicut cognouit qui per illã diffudit Ecclesiã. Nar-
ra ergo mihi quãta quæq; sint.] Quis ergo hoc sciat, nisi
quẽ ille docuerit? Aut in qua terra habitat lux?] Ille e-
nim docet, quia manifestatio verborũ eius illuminat, &
intelligere facit infantes. Aut quis tenebrarũ locus?]
Hoc ille vtiq; docet, qui dicit, Accedite ad eũ & illumi-
Psal.33. namini. Hinc enim ostendit eos tenebrescere, qui rece-
Eccli.10. dunt dũ nolunt esse infantes. Initium enim superbiæ ho
Roma.1. minis apostatare à deo. Inde qui nõ glorificauerũt deũ,
aut gratias egerunt, euanuerũt in cogitationibus suis, &
obscuratũ est insipiens cor eorum, & facti sunt tenebra-
rum locus. Nisi forte ille est tenebrarum locus, qui exci-
pit perseuerãtes in peccatis, vt ipsi sint tenebræ quarũ il-
Ephe.5. le est locus, quẽ vere nullus hominũ nouit. Similiter &
terra in qua habitat lux, potest intelligi terra illa viuen-
tium: id est, beatitudo exceptura perseuerantes in fide &
spe & charitate, qui fuerunt aliquãdo tenebræ, nũc autẽ
B lux in domino. Si duces me in fines eorum,] quousq;
Sapien.8. perueniunt qui tales sunt. Quid est enim vbi nõ sis sa-
pientia dei?] quæ attingit à fine vsq; ad finẽ fortiter, &
disponit omnia suauiter. Cui vtiq; nullus hominum cõ-
parandus est. Quod si & nosti semitas eorum, nũquid
scis quia tũc natus es, & numerus annorum tuorũ mul-
tus?] Quòd si & nosti semitas impiorũ, qui vel tenebræ
sunt, vel tenebrarum locus, quia omnes etiã qui iam ad
deũ cõuersi sunt, in ipsis semitis ambulauerunt antequã
acciperent à deo gratiã, qua iustificat impium. Nũquid
scis tamẽ, quia tunc tibi extitit causa mortaliter nascẽdi
in hoc seculo, cum easdẽ semitas inierũt primi omnium
hominum parẽtes, qui prævaricatione impij manibus &
verbis accersierunt mortẽ, vt omnes in Adã morerẽtur,
Non enim ex quo quisq; in hac vita apparuit, cõputan-
dus est numerus annorum eius tam paruus, sed ex quo
facta est prima mortalis natiuitas. Cũ enim, verbi gra-
tia, natus est Abraham, tunc omnes in illo Hebræi nati
sunt. Numerus ergo annorum vnicuiq; multus est secũ-
dum mortalitatis originẽ, quæ exorta est in semitis im-
piorum. Quis autẽ meminit fuisse se, aut cum esset, scire
potuit esse se in lũbis patris sui? Quandoquidẽ nec illud
C tempus quisque recolit, quo nõ in parẽtibus, sed in seip-
so natus est, quo tẽpore certe nemo dubitat quod iã erat
& viuebat & sentiebat, Omnia autẽ scit illa sapiẽtia quę
format omnia, nõ tantum illa supercœlestia, sed etiã illa
1.Cor.1. mortalia. Et quia Christus dei virtus est & dei sapientia,
scit ista ille qui etiã mortaliter natus est, non cõditione
mortali, quia in mortuis liber, sed miseratione morta-
lium, vt à morte faceret liberos. Aut venisti in thesau-
al.nimis. ris meis?] Id est, ad eam cognitionẽ peruenisti, sicut il-
le sciebat etiã opportunas causas imminentium scãda-
lorum secretas atq; abditas. Nã inde appellat thesauros,
ad probãda & exercenda spiritalium corda, cum excla-
Matth.18. maret, Væ mundo à scãdalis. Oportet autẽ venire scan-
dala: Væ autẽ illi homini pe quem scandalum venit. Per
superbiã quippe elati in alto more niuis cõgelascunt &
cadunt: Ex quorum iniquitate abundãte refrigescit cha
ritas multorum. Qui autẽ sustinẽt dominum viriliter a-
gentes & spiritu feruentes, perseuerent vsq; in finem, &
salui erunt. Aut thesauros grãdinis vidisti.] Grando
sunt illi iniqui, quãdo non solum torpẽt nullum feruo-
rem spirit⁹ habẽtes, sed etiã obstinata duricia persequẽ-
do vel irruẽdo cõtundunt. Quæ reposita sunt tibi in

tempus inimicorum, & in die pugnę & belli.] Vel hinc D
quis nõ videat, cuius personam in prophetia gestet Iob?
Non enim huic vni homini reposita sunt ista in tẽpore
inimicorum, & in die pugnæ & belli, sed vtiq; vnico po
pulo dei. Tẽpus quippe inimicorum est, donec transeat
iniquitas, quæ quãto magis abundat, tãto magis aduer-
sus diabolum acrius pugnãdum atque bellãdum est, ne
charitas perseuerãtium refrigescat. Vnde autẽ proce-
dit pruina, quis hoc nouit?] nisi quia hęc vt initia partu-
ritionũ sunt. Pruina quippe minutissima grãdo est. Et
dispergitur auster sub cœlo,] Auster quãuis mortalibus
carnibus grauis sentiatur, nõ tamen vspiam memini in
sanctis libris mali aliquid significare, sicut Aquilonem
nunquã in bono. Illum quia ea parte flat qua lux claret,
istũ quia ex ea vnde lux est remotior dispergitur. Ergo
Auster sub cœlo, vt aduersus illas omnes iniquitates au-
xilium aliquod intelligatur dei, quãdiu nondum in cœ-
lo, sed sub cœlo sumus. Quis præparauit flumen vali-
dæ pluuiæ, & viã vocibus tẽpestatis?] Vide quemadmo- Matth.7.
dum tria illa breuiter cõplexa sunt, quæ dominus in tẽ-
tationibus ponit cõtemnenda his qui ædificãt super pe-
tram, & perniciosa his qui ædificant super arenã. Pluuiã E
cõmemorauit & flumen & voces tẽpestatis, vbi ventos
intelligimus. Pluuia ergo tentatur, qui ex ipsa celsitudi-
ne scripturarũ diuinarum peccãdi occasionẽ prauè in-
telligẽdo accipit: tanquã si audiens, Cui modicũ dimit- Luca.7.
titur, modicum diligit, dicat sibi, Faciamus mala vt ve- Roma.3.
niant bona, & permaneat in peccato vt gratia abundet:
& multa huiusmodi, quibus se homines sermonẽ diui-
num male interpretãdo subuertũt, impunitatẽ sibi pro-
mittentes, quando misericordia dei in diuinis libris cõ-
mendatur. Flumine autẽ, quãdo ab hominibus qui hæc
ita intellexerunt & acceperunt, tentatur. Flumen enim
nunc dicit illud quod de pluuia colligitur, & torrẽs vo-
catur, cum ait, Quis præparauit validæ pluuiæ flumen,
quòd impleatur, & quòd currat? Sicut sunt vasa iræ per-
fecta ad perditionẽ, quæ illo modo quo dixi, scripturas
accipiunt. Per illos enim habet liberiorẽ cursum perni-
ciosa illa interpretatio, quã agri fructiferi nõ recipiunt,
Et tãto maiore impetu impellit & deiicit & trahit quod
instabile inuenerit, quãto videtur de authoritate diuina
suscepta. Vẽtis vero tentatur, quẽ inflant* inanes suasio- *al perstãt.
nes hominũ superborum: id est, ex propria authoritate
verba vana iactãtium. Qui ergo iudicio dei præparatur F
ad perditionem, nõ obtemperando verbis eius, quod est
super arenã ædificare, nõ resistit ventis talibus, & cadẽ-
do fit via vocibus tẽpestatis. Validę autẽ pluuiæ dictum
arbitror difficilis ad capiendũ: id est, ad intelligendum.
Vt pluat super terram vbi nõ est vir.] Subaudiẽdum
est, Quis præparauit? Per virum autem videtur legem si-
gnificare, quæ data est Iudæis. Ergo super gentes intelli-
gimus imbrem Euãgelij: in deserto, vbi nõ est homo: in
ipsis gentibus, vbi nõ erat aliqua authoritas cognoscen-
tis deum. Vt faciat inuium & inhabitabile, & vt ger-
minet herbæ viror.] Multi filij desertę magis quàm eius Galat.4.
quæ habet virum: In omnibus autẽ his quatuor versibus, Esaia.54.
subaudiendum est, Quis præparauit? Quis est pluuiæ
pater?] sicut spõsus qui filios suos misit prędicatione re-
gni cœlorum irrigare terram, Et quis est qui peperit
glebas roris?] Bene suscipiẽtes illam prædicationẽ. Sic
enim ait glebas roris, quo modo dicuntur vasa vini ad
hoc facta vt vinum suscipiãt. De cuius vtero procedit
glacies?] Verum glacies in bono accipiẽda est, propter
stabilitatem & à fluxu cõtinentiam, vt ita dictum sit, De
cuius vtero procedit glacies: quẽadmodum illud, Quis

G est pluuiæ pater? An vterus pro secreto positus est, vt de
eius vtero procedat glacies: sicut dedit illos deus in re-
Roma.1. probũ sensum? An potius illius vtero procedit glacies,
qui persuadẽdo impietatẽ qua intrinsecus plen⁹ est, facit
frigescere & durescere amisso calore charitatis. Quis
enim hunc nouit?] Sicut ille qui ait duris & resistẽtibus
Ioan.8. Euãgelio. Vos ex patre diabolo estis. Aut pruinam in
cœlo quis genuit?] quæ descendit sicut aquæ flumen.
Quod de glacie in vltimo sensim⁹, hoc & de pruina in-
telligendũ puto. Nec tamen frustra est additũ, in cœlo,
vt ex iis qui præsunt intelligãtur, imitãtibus sanè bonos
nuncios veritatis, qui transfigurãt se sicut ministri iusti-
ciæ. Quò pertinet quod adiunctũ est, Quę descẽdit sicut
Roma.8. aquæ flumen: Aut faciẽ impij quis tabefecit?] Id est,
cõfudit. Quis nisi ille qui quos iustificauit, ipsos & glori-
ficauit? Aut intellexisti nexus pleiadis, & septum orionis
aperuisti? An aperies arcturos in tẽpore suo, & vesperum
super ædificationẽ eius induces?] Nã & astrologia per-
scrutanda est ad cognoscendũ proprietates istorum sy-
derum, vt hunc locum intelligere possimus. Miror & si
hoc cõgruit sermoni nostro: & certe nimis longum est,
transimus ergo ad alia. An quibusdã syderibus nomina-
H tis, figura locutionis qua intelligitur à parte totũ, omnia
sydera accipiẽda sunt. Si tamen & Maziroth sydus est,
quod interpretatũ nec in Græca lingua inuenimus: Nã
Hebræum esse nomẽ satis apparet. Ita enim à parte totũ
Psal.109. intelligitur, & quod scriptũ est, Ante luciferũ genui te.
Nõ enim lucifer in omni creatura prior est conditus, vt
ante luciferũ, ante omnẽ creaturã dictum videatur: Sed
per luciferũ omnia sydera, quod est à parte totũ: Et per
Gene.1. omnia sydera omnia tempora intelliguntur. De syderi-
bus enim scriptum est, Et sint in signis & in tẽporibus, vt
dominus natus ante omnia tẽpora, nõ vtiq; natus in tẽ-
pore, & ob hoc patri coętern⁹ insinuaretur. Pleiadis er-
go & orionis & Maziroth & vesperi commemoratio,
cũcta sydera intelligẽda de cõpẽdio persuadet. Si enim
vno lucifero, quãto magis tot nominatis etiã cætera ac-
cipi per huiusmodi locutionẽ licet? Cur ergo alibi dictũ
est, Intellexisti nexus: alibi, aperuisti: alibi, aperiẽs in tem-
pore suo: & alibi, super ædificationẽ eius inducens: pro-
pria sunt ista singulorũ ex ordine cõmemoratorum. An
recte dici posit etiã septum pleiadis intellexisti, & ape-
ruisti nexus orionis? Atque ita & alia duo cõmemorari
possunt, sicut illud in Psalmo, Qui habitat in cœlis irri-
I debit eos, & dominus subsannabit eos: Nihil sententiæ
Psal.2. deperiret, etiã si ita diceretur, Qui habitat in cœlis sub-
sannabit eos, & domin⁹ irridebit eos. Sicut enim ille qui
habitat in cœlis, ipse est dominus: ita siue pleiadis nomẽ,
siue orionis, in eadẽ significatione est, si per vtrumlibet
omnia sydera intelligũtur. Omniũ itaque syderum no-
mine, omnes in Ecclesia tales intelligendi sunt, qui cõ-
uersationẽ habẽt in cœlis, nexus eorũ intelliguntur, qui-
bus & inuicem sibi & deo cõnectuntur ne cadãt. Cha-
1.Cor.13. ritas autem nunquã cadit. Quis autẽ hoc nosset, nisi ille
Ioan.13. ostendisset, qui ait, Mãdatum nouũ do vobis, vt vos in-
Ioan.14. uicẽ diligatis. Et, Qui me diligit, diligetur à patre meo.
Septum eorum est quo sepiũtur diuina scriptura, quam
nõ transgrediũtur. Quis autem hãc aperit, nisi ad quem
1.Cor.4. trãsitur, vt auferatur velamen? Tempus apertionis est
eorum,] id est, demõstrationis & manifestationis, cum
veniet dominus & illuminabit abscõdita tenebrarũ, &
manifestabit cogitationes cordis, & tunc erit laus vni-
cuique à deo. Solus enim hæc ipse faciet in tempore
Colos.3. suo:] Quia cum ipse apparuerit vita nostra, & nos cum
illo apparebimus in gloria. Inducet autẽ eos super ędifi-
cationem eorum, qui eos faciet hoc possidere, quod hic K
ædificauerunt. Si cuius enim opus permãserit, quod su- 1.Cor.3.
perædificauit mercedem accipiet. Scis cõmutationes
cœli,] vtrũ in deterius, sicut ij qui cognoscentes deum, Roma.1.
nõ sicut deum glorificauerunt. Noluerunt enim esse
sedes dei.] Ac per hoc mutati sunt, cũ euanuerunt in co-
gitationibus suis: An in melius? Quia omnes quidem re- 1. Corin.15.
surgemus, sed nõ omnes immutabimur. Qui autem im-
mutabuntur manifestum est, cum ait, Et nos immutabi-
mur. Cum enim iusti immutabũtur, cœlũ immutabitur: Matth.5.
Quia thronus dei cœlum est, & sapiẽtia verbum dei, & Ioan.1.
deus erat verbum, & thronus sapientiæ, anima iusti: An
vtrunq; potius. Non enim cõmutationem cœli, sed cõ-
mutationes dixit: Aut omnia quæ sub cœlo sunt, pariter
fiunt. Sicut enim huius mutationes afficiunt ea quæ sub
cœlo sunt, ita & cõmutantur iusti siue in deterius, siue in
melius afficiunt carnales ad vtrunque. Vocabis nubẽ
voce,] aut interiore, aut illa qua dictũ est, Sequere me: Ioan.21.
Aut illa qua dictum est, Saule Saule, quid me perseque- Acto.9.
ris? Et in tremore atq; valide obedient tibi populi po-
tentes.] Cum audiunt, In timore & tremore vestrã ip- Philip.2.
sorum salutẽ operamini. Deus est enim qui operatur in
vobis & velle & operari pro bona volũtate. Mittis vi L
flumina, & ibunt.] Flumina, inquit, de vẽtre eius fluent Ioan.7.
aquæ viuæ. Vi autem dicit, fiducia, qua persecutores nõ
timuerũt: Quia & qui vim faciunt, diripiunt regnũ cœ- Matth.11.
lorum. Aut dicẽt tibi, quid est.] Quid est, nũquid abs Acto.9.
te quærunt vel volũtatem iussionis tuæ, sicut Saulus ait. Matt.19.
Quid me iubes facere? Aut spẽ mercedis suæ, sicut dixe-
rũt, Ecce dimisimus omnia, & secuti sumus te: Quid er-
go erit nobis? Quis dedit mulieribus texturæ sapiẽtiam,
& varietatum scientiam? Texit & apud Salomonẽ mu- Prouer.31.
lier vestimenta viro suo. Opera ergo intelligenda sunt
ecclesiarum, quibus honoratur deus: Nã & ipsa textura,
id est infirmos fratres, tanquã lanuginãtem tramam, fir-
morum atque electorũ spiritalium, quasi staminum cõ-
textione constringere, maximũ & singulare opus est ec-
clesiarum. Et varietatum sciẽtia ad id valet, vt tanquam
in polymito ea est varietas colorũ, qua non turbetur de-
cus vnitatis, sic in fratribus ita sunt dona diuersa, vt nul-
la inuidiæ discrepãtia cohæreant, sibi sufferẽtes inuicem
in dilectione, studentes seruare vnitatẽ spiritus in vin-
culo pacis. Aut quis est qui numeret nubes sapiẽtia?] Ephe.4.
Nouit enim dominus qui sunt eius. Quis autem hoc ho- 2.Tim.2.
minum, inquit, nouit? Et organa cœli in terrã decli- M
nauit.] Angelos cœlestes, per quos diuinæ voces enun-
ciari solent. Nõ enim crediderũt †sicut ille vnus, sed fle- †ceciderũt.
xu obedientiæ declinati sunt in terrã, maxime cũ & ipse
dominus esset in terra: Nã Euangelista, inquit, Et angeli
ministrabant ei. Diffusus est autem sicut terra cinis, & Matth.4.
agglutinauit eum sicut lapidibus cibum.] Diffusa est la- Iaco.4.
te atq; abundãter humilitas pœnitẽtiæ, ad hoc vt domi-
nus qui superbis resistit, humilibus autẽ dat gratiã, co-
hæreret eis tãquã glutine charitatis, homo hominibus, 1.Timo.2.
vt mediator esset dei & hominum, seipsum illis dans ci-
bum per sacramentum corporis & sanguinis sui, stulta
mundi tanquã lapides eligens, vt cõfundat sapiẽtes. An- 1.Cor.1.
gelis enim cibus est inquantũ est verbũ dei apud deum: Ioan.1.
lapidibus autem vt cibus esset, Verbũ caro factum est, &
habitauit in nobis. Ergo agglutinabis tu hominib⁹, præ-
cedente pœnitentia: Tanquã cinis diffundatur faciẽs
ei viam.] Nam ille qui dicit, Facite ergo fructus dignos
pœnitẽtiæ: Et ne dixeritis vobis, Patrẽ habemus Abrahã, Matth.3.
potens est enim deus de lapidibus suscitare filios Abra-
hæ. Quibus lapidibus eum tanquã cibũ agglutinandum
esse

A esse nunciabat. Si autem nō præcedit humilitas pœnitē-
di, non agglutinabitur, quia excelsa à longe cognoscit.
Psal.137. Aut capies leoni escas, aut animas draconū replebis.]
Psal.90. De diabolo dictum est, Et cōculcabis leonem & draco-
nē, propter insidiàs & irā. Omnes ergo angeli eius leo-
nibus & draconibus cōparantur. Ille autē capit eis escas
& animas eorū replet, qui de impietate conuictos tradit
in eius potestatem. Volunt enim latere impietatem suā;
sed cum producuntur, vtiq; capiūtur, vt sint in potestate
diaboli & angelorum eius, quibus cōsenserūt. Pauidi er-
go sunt in cubilibus suis, in latebris insidiarum suarum.
Nā si pauidi nō essent, quis subsisteret? Pauent autē illius
Marci.1. imperium, sub quo exclamarunt, Quid venisti ante tem-
pus perdere nos? Et quemadmodū de porcis manifestū
est, quod in eos nō issent nisi permissi essent, sic intelli-
gendum est, nihil eos in quēquam posse nisi permissos:
Permitti autem iusticia qua reguntur omnia, siue proba-
tionis causa, siue vindictæ, vel ad dānationē, vel ad cor-
rectionem irrogatæ. Et sedent in insidiis insidiātes.]
Nō enim quiescit in eis voluntas nocendi, etiā cum po-
testas nō datur. Obseruāt autem in insidiis in tam syluo-
B sa dēsitate occasionum carnalium quis capiatur diuinis
legibus: id est, conuincatur de peccato suo, ita vt eorum
escæ deputari mereantur. Quis autē præparauit coruo
escam? pulli enim eius ad deum clamātes & errantes, &
Psal.146. escam quærētes.] Vt in Psalmo, Et pullis coruorum in-
uocantibus eum: Cui sententiæ est locus iste simillimus.
Nec in malo possunt intelligi, quia inuocāt eum. Signi-
ficantur ergo nigri, hoc est, peccatores nōdum dealbati
remissione peccatorum. Sed ideo pulli, quia iā humiles:
ideo errātes, quia nōdum cognouerunt veritatem, quā
tamen pie quærunt cum ad deū clamāt. Præparari autē
coruo esca potest ꝓpter eius præscientiā, qui nouit etiā
nondum humilem quenquam cōuersum iri: Sed tamen
De cap. pulli, hoc est, humiles ad dominū clamāt. Si cogno-
XXXIX. uisti tempus pariendi tragelaphorum petras.] Tragos
hircus, elaphos ceruus. Tragelaphus ergo cōpositum ex
Roma.7. hirco & ceruo animal. Significat igitur mētem seruien-
tem legi dei secundū interiorē hominē. Videtur autem,
quātum adhuc ex parte hircus est, aliā legem in mēbris
suis repugnantem legi mentis suæ, & captiuantem se in
lege peccati. Peperit autem talibus petras opportuno
tēpore.] Ille qui firmamenta solida exemplorū in scrip-
C turis posuit, in quibus & quiescentes de se nō desperent,
Galat.5. quorum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus
aduersus carnem, donec viuacitate cerui serpētinis sua-
sionibus superatis spiritu viuāt, & spiritum sectentur ne
†al. simili- regnet peccatum. Vnde similitudo cerui dicitur †in eo-
tudo hirci rū mortali corpore ad obediendū desideriis eius. Aut
ducitur. partus ceruarū custodisti,] Ecclesiarum. In numero spi-
ritaliū materno affectu imitationem suā persuadētium,
quibus iam nō possunt serpētinæ opiniones nocere, ta-
men & tales custodiuntur non de se, sed de deo præsu-
mentes. Et numerasti mēses partus earum.] Nō enim
pariūt nisi per Euāgelium, quòd à baptismo suo domi-
nus vsq; ad passionem & ascensionem suā certis mensi-
bus, magisterij sui authoritate prædicauit. Et dolores
Galat.4. earū soluisti.] Nō enim sine dolore dicebatur, Filij mei
quos iterum parturio, donec Christ⁹ formetur in vobis.
Soluūtur isti dolores cum fuerit partus editus: id est, ve-
ritas persuasa eis pro quibus ita ingemiscitur, id agente
in interioribus cōscientiæ verbo dei. Et nutristi hin-
nulos earum sine metu.] In lacte sacramentorum nō ti-
Roma.8. midos: Nō enim acceperunt spiritum seruitutis iterum
in timore, partus earum euntes in libertatem vberioris
pascuæ spiritalis, abrumpent filij eorum vincula concu- D
piscentiarū secularium. Multiplicabuntur in tritico,]
solidiore cibo, sapientię post nutrimenta lactis. Exibūt
& nō reuertentur eis.] Exibūnt, tāquam ex angustiis do
ctrinæ, quę per homines incipientibus traditur. Et nō
reuertentur matribus suis.] Nō iam opus habētes lacte,
nec doctoribus hominibus indigētes. Sanè isti tres ver-
sus nō per interrogationem pronunciādi sunt. Quis
autem est qui demisit onagrū liberum?] Mirum nisi eos
per onagrum significat, qui patiet ab omni negocio li-
beri deo seruiunt: Et vincula eius quis resoluit?] Affe-
ctionum carnalium atq; popularium. Posui enim ha-
bitaculum desertū & tabernacula eius salsuginem.] Vn- Psal.62.
de clamet, Sitiuit in te anima mea. Irridēs multitudi-
nem ciuitatis,] quam Babyloniā scriptura dicit, peram-
bulātem per latam viā, quę ducit ad perditionem. Et
querelam exactoris nō audiens.] Nemini quicquam de-
bens. Considerauit montes pascuæ suæ.] Magnitudi-
gnē reuelationum: Et post omne viride quærit.] Om-
ne sempiternum. Volet autem monoceros seruire ti-
bi,] superbus dignitate huius seculi Quia & tales subiu-
gauit Christus, & ministros Ecclesiæ cōstituit: μονόκερως E
enim vnicornis est, quod superbiā significat. Aut dor-
mire super præsepe tuum.] Sicut super illius humilita-
tem qui etiā in præsepi est infans positus, requiescitur se-
curitate veniæ peccatorum, & obliuione curarum malæ
conscientiæ. Et alligabit in loris iugū suum.] Iugum
leue portans alligatū loris: hoc est, in authoritatibus eo-
rum qui carnem mortificauerunt atque domuerūt. Vn- Matth.3.
de & Ioānes zona pellicea cingebatur, nō asperis resti-
bus peccatorum. Adducet tibi sulcos in campo,] ape-
riet pectora plebis obedientis ad obtinendum regnum
dei. Cōfidis autem in eo, quia mutata est virtus eius,]
vt non vanitatem humanę laudis & honoris etiā in Ec-
clesiæ ministerio requirat, sicut requirebat in seculo.
Aut dimittes ei opera tua?] sicut ille pro quo se dicit
Apostolus legatione fungi, exhortās pro Christo recō-
ciliari deo. Et credes ei, quia reddet tibi sementem.] 2.Cor.5.
Nihil ex eo suo dominatui vindicabit. Sementē quippe
dicit opus seminādi. Et in aream tuam inferet:] Vt sit Luca.10.
inter illos quibus ipse dominus præcepit rogādum do-
minum messis, vt mittat operarios in messem suam, nō
autem vt sibi velit areā facere, sicut princeps hæresum
& schismatum, & quicunque nō dei gloriā quęrunt, sed
suam. Difficillimū est enim, vt velit iste monoceros, sed F
tamē & hoc præstat, & deficit in hominis animo, qui fa-
cit mirabilia solus, cōsilia destruens, & omnem altitudi-
nem extollentem se aduersus scientiam dei. Et captiuās
omnem intellectum ad obedientiā suam. Penna stru-
thionum mixta est alis herodionis & accipitris.] tardis
ingenio, quod significant struthiones, quia volare non
possunt, donatū esse per eius gratiam, qui stulta mundi
elegit, vt æquarentur ingeniosorū celeritati pariter cre-
dentium, qui per alias aues quas cōmemorauit, signifi-
cantur, per hunc versum intelligendū est. Et reliquit in
terra oua sua. Iam incipit de struthione dicere: id est, de
his quos per hoc animal significat. Nō enim miscceren-
tur pennæ eorum tardæ alis velocium auium ad pariter
volandū, nisi spem priorem in terra relinquerent, quam
per oua significat. Et in puluere calefiunt:] Quia &
si id quod sperabat in seculo nō attenderit plerūque fa-
uētibus amatoribus seculi, qui pulueri cōparantur, pro-
uenit. Et oblita est quia spes†dispердidit ea, & bestia †al. pes.
agri cōculcauit ea.] Quòd si & aduersa cuiusquā cupi-
ditas & iniqui huius mundi perturbent & obterāt spem
eius,

G eius,talem tãquã oua eius quę relinquit in terra,ita non
curat vt tanquã oblita non sentiat. Obduruit cõtra fi-
lios suos ne sint eius,] etiam si iam nõ spes sit sicut oua,
sed res ipsa, sicut filij iã nati, hoc est, fœlicitas tẽporalis,
fortiter cõtemnit eam,nolens eam suã esse fœlicitatem,
quia illã verã desiderat. Frustra laborauit absque vl-
lo timore,] hoc antequã conuertatur, laborat enim spe
seculi sine fructu, & quod est insipiẽtius sine vllo timo-
re,dum præsumit in rebus incertis. Quia despexit eã
deus in sapiẽtia,& nõ distribuit intellectũ.] Quid enim
stultius quàm fidere in vanitate,& laborare ad acquirẽ-
da peritura sine vllo timore amittendi? Cõcipiunt enim
plerique hunc affectũ,quibus longa fœlicitas seculi pro-
uenit,præsertim si ab auis & atauis perpetua successione
ducatur,vt se repente infœlices fieri posse nõ credãt. Et
quia magni solẽt apparere in terra, nõ tamen pẽnus vir-
tutum cœlesti cõuersatione frui,recte struthionibus cõ-
parantur. Sed attende quod sequitur, Cum tẽpus fue-
rit,in altum euolabit,& irridebit equitem & ascensorẽ.]
1.Timo.6. Posteaquã venit plenitudo tẽporis, vt præciperetur di-
uitibus huius seculi,nõ superbe sapere, nec sapere in in-
H certo diuitiarũ,sed in deo viuo,cœperunt sursum corda
habere ad deũ, & deridere superbos persecutores, quos
dominus proiecit in mare, tũc enim penna struthionis
mixta velocibus auibus,cœlũ petit,& cætera quę de hoc
animali supra dicta sunt. An tu circũdedisti equo vir-
tutem?] Martyrem videtur describere,intrepidũ & ala-
crem testem fidei salutaris, nõ tamẽ virtute propria,sed
Ephe.6. qua eũ circundedit dominus. Et inseruisti collo eius
hinnitum.] Induite vos armatura dei,vt possitis resiste-
re in die malo. Et gloriæ pectoris eius audacia.] Hęc
est audacia qua Esaias audet & dicit, Gloria vero pecto-
ris est conscientia hominis probans,vt in semetipso ha-
beat quisq; gloriã,& non in altero. Prodiens in cam-
po luxuria:] In lucem libertatis exiens facilitate boni o-
peris in latitudine charitatis exultat. Et procedit in
prælium,] cum virtute aduersus tentationes aduersita-
tum: Occurrens iaculo contẽnit,] quia circumposita
sunt ei arma,in quibus est illud scutũ fidei, in quo igni-
ta inimici iacula extinguũtur: Nec se auertit à ferro:]
Vel à morte visibili,vel quia sunt & duri ad nõ consen-
tiẽdum veritati, & acuti ad persequendũ à quibus se nõ
I auertit,quia ipsos etiã vt diligat,iubetur. Super ipsum
enim gaudet arcus & gladius.] Per cõfessionem quippe
eius asseritur,& comminatio dei,quæ inuisibiles pœnas
lõge prænunciat,& testificatio verbi,qua omnes tanquã
cominus errores debellat, Aliud est enim minari, quòd
longi futura sunt supplicia peccatorũ, quod est tãquam
arcu tela intendere:aliud tanquã manu ad manum gla-
dio verbi præsentes debellare cupiditates: Lanceę ha-
stæq; tremore.] quid est quòd lãceæ hastæq; tremore su-
per ipsum gaudet arcus & gladius? An quia nisi & ipse
tremat,hoc est,timeat futurã mortem,quã iaculatur di-
uina iusticia,nõ potest præsentem contemnere,quã per-
secutor minatur,vt intrepidam habeat cõfessionem, &
prædicit cum fiducia veritatem, cui nõ possint inimici
resistere,atque ita super eam gaudeat, hoc est,per ipsum
*al.assecu-ratur. libere asseratur*doctrina dei,per quã minatur impiis fu-
turũ interitum, & interficit præsentem iniquitatẽ? Nisi
enim gaudium spei nostræ cum tremore dãnationis es-
set, in nobis neglıgẽs esset ipsa securitas & superba præ-
Psal.2. sumptio: Neque in Psalmo nobis diceretur,Exultate ei
cum tremore. Et iracundia euertit terram.] Apud se-
metipsum irascens, ad euertendas in se terrenas concu-
piscentias & timores carnales,quibus quisque à toleran-

tia passionis auertitur.In hac sentẽtia forte dictũ est,Ira- K
scimini & nolite peccare. Cũ iracundia enim saluberri- Psal.4.
ma se debet quisque correctione corripere, dicens, Vt Psal.41.
quid tristis es anima mea, & quare cõturbas me? Spera
in domino quia cõfitebor illi,Quia enim ore confessio Roma.10.
fit ad salutem, statim sequitur,Salutare vultus mei deus
meus. Nec credit donec clamauerit tuba.] Ante tem-
pus quippe tentationis, etiã si euersa est terrena trepida-
tio,nõ apparet,nec facile credendũ est, nisi tẽpus ipsum
tentationis docuerit. Cum autẽ tuba cecinerit,dicet,
Euge.] Cum tempus tentationis venerit, tũc vero pla-
cebit ei anima eius si gloriatur in tribulationibus: Quia Roma.5.
tribulatio patientiã operatur, patiẽtia vero probationẽ,
probatio vero spem,vt iam nõ dicat animæ suæ irascẽs:
Vt quid conturbas me? Sed gloriãs dicat, Lauda anima
mea deum. Et procul odoratur pugnã,] non quasi in
hominibus persequẽtibus qui videntur,sed procul, hoc
est,pro longe ab oculis:Sciens quia nõ est ei colluctatio Ephe.6.
aduersus carnem & sanguinẽ,sed aduersus principes &
potestates & rectores mundi tenebrarũ harum,aduersus
spiritalia nequicię in cœlestib*, hoc est procul. Apte au-
tẽ dictũ est, odoratur, propter principẽ potestatis aëris L
huius. Odores quippe olfactu sentiuntur, siue boni siue
mali. Odoratur ergo pugnã qui intelligit principẽ po- Ephe.2.
testatis aëris huius operari in filiis diffidẽtiæ quorũ per-
sequentium iras aut insidias patitur, vt aduersus spirita-
lia nequicię spiritalibus armis dimicet,nõ corporalibus
aduersus carnẽ & sanguinem, id est, malos & perditos
homines quos carneis oculis videt. Tonitrũ ducum
& clamorem,] subaudiendũ est odoratur. Tonitrũ au-
tem propter ipsum aërem puto dictũ esse, in quo clausa
spiritalia nequiciæ versantur. Nõ enim rectores mundi
propterea dicti sunt hi spiritus, quia cœlum & terrã re-
gunt,sed sicut ipse exponit Apostolus, Etenim ne ita in-
telligeretur subiecit,statim quid dixerit rectores mundi
tenebrarũ harum,inquit,hoc est,impiorum: Quibus ad Ephe.5.
dominum cõuersis, dixit, Fuistis enim aliquando tene-
bræ,nunc autẽ lux in domino.In voluntate enim cuius-
que est,vtrũ tenebræ sit an lux. Sed cum tenebræ, in se-
ipso,hoc est, peccatis quæ ipsius sunt propria: cũ autem
lux,non in seipso,sed in domino à quo illuminatur, vt
quẽadmodum dixit Esaias, Tenebræ eius sint velut me- M
ridies. Dicitur & in Psalmis,Illuminabis tenebras meas. Esaia.58.
Quos ergo dicit Apostolus rectores tenebrarum, ipsi & Psal.17.
in hoc versu dicti sunt duces. Ducuntur enim & ab his Ephe.6.
tenebræ,hoc est,impij,vt persequãtur pios,id est,eos qui
persecutionem patiuntur propter iusticiã,nõ eos qui pa
tiuntur propter impietates & iniquitates suas. Ducũ au-
tem talium clamorem dicit odorari martyrẽ, non quia
sonitus aliquis inde auditur auribus corporis, sed quia
cordis auribus per fidẽ clament,quanta diabolus & an-
geli eius aduersus dei seruos machinẽtur. Ait enim Apo 2.Cor.2.
stolus,Nõ enim ignoramus astutiã eius. Aduersus quem
clamorem ducum, surdæ vtique sunt aures infidelium.

Nunquid in sapiẽtia tua plumescit accipiter?] sicut in
sapiẽtia dei,quæ est Christus,nouus homo paulatim in-
nouatur,cõuersationem habiturus in cœlestibus: Ex-
pansis pennis immobilis,respiciens ad austrum?] expli-
catis ab omni impedimento seculari virtutibus geminę
dilectionis permanens incõcussus in fide,non tamen in
hoc ipso de seipso præsumens,sed sperãs in deum, & in
illum reuocãs intentionem, à quo ipse charitatis ardor
inspiratur, vt fortitudinẽ suã ad ipsum custodiat, dicẽs,
Nõnne deo subiecta erit anima mea, ab ipso enim salu- Psal.61.
tare meum? Etenim ipse es deus meus & salutaris meus,
susceptor

A fuſceptor meus,nō mouebor amplius. Ac tuo pręcep-
Ioan.12. to exaltabitur aquila?] Sicut eius præcepto,qui ait,Cum
exaltatus fuero,omnia traham ad me. Pro nobis enim
moriturus,& corporis reſurrectione leuaturus in cœlum.
Matth.24. Vbi fuerit,inquit,cadauer, illic cōgregabuntur & aqui-
læ. Satiauit enim in bonis cœleſtibus deſiderium eius,
Pſal.102. cuius ſicut aquilę renouabitur:Poteſt & exaltatio aquilę
2.Cor.5. ad id pertinere,quod ait Apoſtolus, Siue enim mēte ex-
ceſsimus,deo: vt verſus qui etiā ibi ſequitur de vulture,
ad id pertineat quod etiā ibi ſequitur,Siue temperantes
ſumus,vobis. Sicut enim aut vultur ſuper nidū ſuum
† al.Sequi- in petra fides morabitur†,] quia ex affectu dictum vide-
tur enim, tur nō ſublimia cōtemplādi mentis exceſſu,ſed inferio-
aut vultur ribus conſulendi per tēperantiā qua humanis rebus co-
&c. ſedens guntur.Vt impij qui pro mortuis habētur iuſtificati per
morabitur. verbum,hoc eſt, quaſi ore deuorati cōuertantur in cor-
pus eccleſiæ. Vultur enim de mortuis paſcitur, & ideo
ſuper nidum ſuum vbi tāquam fœtus ponit opera huic
vitæ neceſſaria.Ideo autē in petra, quia cū dixiſſet Apo-
ſtolus,Siue temperātes ſumus,vobis: cōtinuo ſubiunxit,
2.Cor.10. Charitas enim Chriſti compellit nos, petra autem erat
B Chriſtus. Et hoc ſedens morabitur,] ſecundum id
Philip.1. quod dictum eſt, Cōpello autem ex duobus,cōcupiſcē-
tiam habens diſſolui & eſſe cū Chriſto,multò enim ma-
gis optimum,vt hoc ad exaltationē aquilæ pertineat,ad
vulturem verò ſedētem in nido & morantē, manere in
carne neceſſariū propter vos. Et quia petra etiā tota ec-
cleſia bene intelligitur, propter etiam Simonem,qui ob
hoc à domino Petrus appellatus eſt, ſummitas petræ eſt
caput eccleſiæ.Ad hoc additur verſus qui ſequitur, In
ſummitate petrę & in cauerna.] Summitas enim refer-
tur ad id quod eſt caput, cauerna vero ad id, quòd vita
Coloſſ.3. noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo. Et cum ibi
Actuū.11. fuerit,quærit eſcas,] de quibus dictum eſt Petro,Macta
& māduca, vt incorporaret eccleſiæ credituros ex gēti-
bus. Longe oculi eius reſpiciunt,& pulli eius volutan-
tur in ſanguine,] ſpe futuræ immortalitatis,in vitā ęter-
nam intentionem ſuā longè porrigit, quamuis corpora
eius in carnis infirmitate voluētur, id eſt, dubiis moti-
C bus iactentur, dum incertū habet humana ignorātia ex
his quæ miſericorditer facit,quid cui proſit ad deū,cum
tamen longè oculis proſpicientibus propter æternā ſa-
lutem ſyncera charitate diſpēſat.Sed cum inuenerit iſte
talis diſpenſator & operator eos qui per affectū, quo re-
nunciant diabolo,iam mortui ſint huic ſeculo, ſine du-
bitatione aliqua eis exhibet nris miniſteriū in opere ſer-
monis quo eos in corpus eccleſiæ iam paratiſsimos tra-
iiciat:Et ideo ſequitur, Vbicunque fuerint cadauera,
cōfeſtim reperiūtur.Reſpōdit dominus & dixit,]Quòd
nunc dominus tāquam repetit ſermonem cum ipſe lo-
queretur,intelligitur Iob ad ea quę dicta ſunt obſtupuiſ-
ſe in ſilentio & quieuiſſe, vt nihil amplius dicere aude-
ret.Ergo duobus qui ſequūtur verſibus exhortatur eum
dominus ad reſpōdendum, Nunquid qui diſputat cū
omnipotente quieſcit?] hoc eſt, Quare tu quieſcis cum
omnipotēte diſputans? Arguens deū reſpōdebit ita,]
ſubaudiendū eſt,nunquid, vt ſit ſenſus, Nunquid arguit D
deum qui diſputans reſpondebit?Quærendo enim cum
omnipotente diſputatur,nō conuincendo aut refellen-
do.Nō ergo quia omnipotens eſt,ideo quieſcendum eſt
à diſputādo cum eo: Neq; enim ad arguendū ab eo ali-
quid per diſputationē tanquam ab ipſa veritate requiri-
tur.Poteſt & ſic intelligi,Nunquid qui diſputat cum do
mino,quieſcit,id eſt quia nō quieſcit qui cum omnipo-
tente diſputat,nō eſt cū eo diſputādum vt quieſcat:So-
let enim diſputans cōtradicere. Qui autem contradicit
deo,quieſcere nō poteſt:hoc eſt,nō inuenit quietem niſi
in eius voluntate ſine vlla cōtradictione conſentiat.Ar-
guens enim deum reſpōdebit ita, id eſt, cum diſputādo
reſpondet domino,arguit deum, & propterea non per-
uenit ad quietē. Vnde dictū eſt, O homo, tu quis es qui
reſpōdeas deo?Sed quid tale fecerat Iob?Non enim deus Roma.9.
illum accipit tanquam contradicentem ſibi,ſicut amici
eius non intelligentes,cū tale teſtimoniū illi perhibeat,
& in capite libri,& in fine, an propter perſonam quam
Iob geſtabat,dictum eſt,hoc eſt,corporis domini,quod
eſt eccleſia,in qua multa infirmorū pars eſt, nō quidem
deſperatorum,ſed tamen adhuc in prouētu ſuo pericli- E
tātium,quibus bene cōmouentur pedes, & quorū paulò
minus effunduntur greſſus,cum zelant in peccatoribus,
pacem peccatorum intuentes? Qui dicunt quo modo Pſal.42.
ſciuit deus,& ſi eſt ſcientia in altiſsimo:Ecce ipſi pecca-
tores & abundātes in ſeculo obtinuerūt diuitias. Nun-
quid vano iuſtificaui cor meum, & laui in innocētibus
manus meas, & fui flagellatus tota die, & argutio mea
in matutinum?Nam hinc potius Iob ipſe videtur reſpō-
dere ſequentibus verſibus, Reſpondēs autem Iob di-
xit, Quid ergo iudicer cōmonitus & increpat⁹ à domi-
no,audiens talia cum nihil ſim?] Id eſt,Quid ergo mihi
iudicium cōparo,cum me cōmonet & arguit dominus?
Si ei contradicam audiēs talia,id eſt,intelligens quanta
iuſticia & miſericordia mecū ſic agatur,cum per meip-
ſum vtique nihil ſim. Quod reſponſum dabo?]id eſt,
quid potero cōtradicere veritati? Manum ponā ad os
meum,] id eſt, tenebo & cohibebo loquacitatē meam.
Semel locutus ſum,iterum nō adiiciam:] Niſi in myſte- F
rio accipiatur, quo modo ſemel locutus eſt Iob, qui to-
ties locutus eſt? Aut quo modo iterum nō adiiciet, poſt
paululū locuturus? Sed locutio hic intelligenda eſt pro-
greſſus animæ in hæc exteriora, quo relinquit deū & ei
reſiſtit: Vnde maior iſte progeſſus, etiā clamor in ſcrip-
tura appellatur, cū dicit deus clamorē Sodomorū ad ſe
perueniſſe. Cui locutioni atq; clamori cōtrariū eſt bea- Gene.18.
tiſsimū illud ſilentiū,de quo dicitur,Et ſilebit ſine timo-
re ab omni malignitate.Bene itaq; dicit ſe ſemel locutū
continua quadā locutione in tota vita veteris hominis,
cum eſſet ſpiritus ambulans & non reuertens.Nunc au- Pſal.77.
tem manū imponēs ori, ne vltrà progrediatur, promit-
tit ſe non adiicere iterum,ne recedat à deo. Amen.

Tomi quarti operum Diui
Augustini, Finis.

INDEX QVATERNIONVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z A B C D
E F G H I K L M N O P Q. Omnes ſunt
quaterniones,præter P & Q terniones.